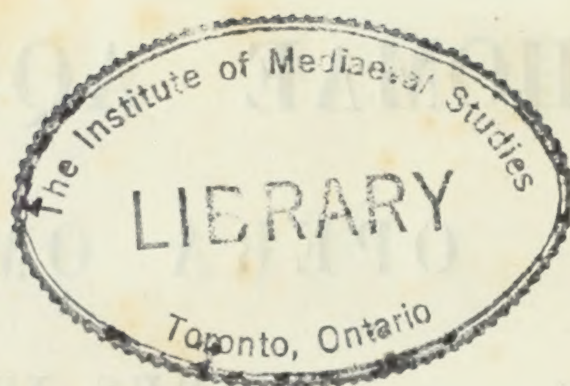

SANCTI

THOMAE AQUINATIS

OPERA OMNIA

TOMUS XIV.

SANCTI

THOMAE

AQUINATIS

DOCTORIS ANGELICI

ORDINIS PRAEDICATORUM

OPERA OMNIA

AD FIDEM OPTIMARUM EDITIONUM

ACCURATE RECOGNITA

TOMUS XIV.

PARMAE

TYPIS PETRI FIACCADORI

MDCCCLXIII.

SANCTI THOMAE
AQUINATIS
EXPOSITIO IN ALIQUOT LIBROS VETERIS TESTAMENTI
ET IN PSALMOS L.
VOLUMEN UNICUM

SANCTI
THOMAE AQUINATIS

DOCTORIS ANGELICI

ORDINIS PRAEDICATORUM

EXPOSITIO IN ALIQUOT LIBROS VETERIS TESTAMENTI

ET IN PSALMOS L.

ADJECTIS BREVIBUS ADNOTATIONIBUS

VOLUMEN UNICUM

PARMAE

TYPIS PETRI FIACCADORI

MDCCCLXIII

XYSTO · RIARIO · SFORTIAE

ARCHIEPISCOPO · NEAPOLITANORVM

PRESB · CARDINALI · TITVLO · SABINA · MART.

LIBERTATEM · CATH · NOMINIS · ATQ · ROMAN · DECVS

STRENVE · SVSTINENTI

PETRVS · FIACCADORI · ARTIFEX · LIBRARIVS

PIETATEM · EIVS · SAPIENTIAM · VIRTVTEM

SINCERA · REVERITVS · MENTE

HAEC · D · THOMAE · AQVINATIS · COMMENTARIA

INSCRIBIT · OBFERT · DEDICAT

NE · HONOS · AEVO · INFAVSTO · DESIET

VIRO · VBIQVE · CHRISTIANI · ORBIS · CLARISSIMO

AD LECTOREM

TYPOGRAPHUS

Hoc quoque volumen, egregie Lector, exhibet Commentaria S. Doctoris in nonnullos S. Scripturae libros, eosque ad Vetus Testamentum pertinentes, quae vel ipse composuit, vel discipulorum sedula cura ex ipsius ore excepit, scriptisque commendavit. Propterea eaedem animadversiones heic aptari possunt, quibus alia id genus antea prosecuti sumus. Unum monere praestat, illa dumtaxat a nobis recusa fuisse, quae Veterum concors testimonium D. Thomae adjudicat. Circa Expositionem tamen in Cantica Canticorum poterat esse dubium: quandoquidem hujusmodi Expositio duplex sub ipsius nomine circumfertur; neque satis eo testimonio apparet, quaenam ex duabus veluti genuinus Angelici fetus accipienda

sit. Idcirco in dubio posuimus utramque; tuum esto judicium. Legesis hac super re Clarissimi Viri B. M. De Rubeis Dissertationem in calce Voluminis positam. Jam opus integrum ad exitum festinat: supersunt enim fere Commentaria in Aristotelem, et Opuscula, a quibus initium proximi laboris erit. Vale, nosque Deo O. M. commenda.

Parmae VIII. Kal. Octobris MDCCCLXIII.

SANCTI
THOMAE AQUINATIS
EXPOSITIO
IN LIBRUM BEATI JOB

PROLOGUS S. THOMAE

Sicut in rebus quae naturaliter generantur, paulatim ex imperfecto ad perfectum pervenitur; sic accidit hominibus circa cognitionem veritatis: nam a principio parum quid de veritate attigerunt; posterius autem quasi pedetentim ad quamdam pleniorem mensuram veritatis pervenerunt: ex quo contigit multos, propter imperfectam cognitionem, circa veritatem errasse; inter quos aliqui extiterunt, qui divinam providentiam auferentes, omnia fortunae et casui attribuebant: et priorum quidem in tantum ad hoc invaluit opinio, ut ponerent, mundum casu factum esse, et ea quae naturaliter generantur, casui attribuerent; sicut percipi potest ex opinionibus antiquorum naturalium, ponentium solum causam materialem: posteriorum etiam quidam, ut Democritus et Empedocles, plurima casui attribuebant. Sed posteriorum philosophorum diligentia perspicacius intuens veritatem, evidentibus indiciis et rationibus ostendit, res naturales providentia regi: non enim tam certus cursus in motu caeli et siderum et in aliis naturae effectibus inveniretur, nisi haec omnia a quodam intellectu supereminente ordinata gubernarentur. Opinione igitur plurimorum firmata in hoc, quod res naturales non casu, sed providentia regerentur, propter ordinem qui manifeste apparet in eis; dubitatio mansit apud plurimos de actibus hominum; utrum res humanae casu procederent, an aliqua providentia vel ordine quodam superiori gubernarentur. Cui quidem dubitationi maxime fomentum ministravit, quod in eventibus humanis nullus certus ordo apparet: non enim semper bonis bona eveniunt aut malis mala, neque rursus semper bonis mala aut malis bona; sed indifferenter bonis et malis bona et mala. Hoc igitur est quod maxime corda hominum commoveat ad opinandum, res humanas providentia divina non regi: sed quidam eas casualiter procedere dicunt, nisi quatenus providentia et consilio humano reguntur; quidam vero caelesti fato eorum eventus attribuunt; haec autem opinio maxime humano generi nociva invenitur: divina enim providentia sublata, nulla apud homines Dei reverentia aut timor, cum veritate remanebit: ex quo quanta desidia circa virtutes, quanta pronitas ad vitia subsequeretur, satis quilibet perpendere potest: nihil enim est quod tantum revocet homines a malis et ad bona inducat, quantum Dei timor et amor: unde eorum qui divino spiritu sunt sapientiam consecuti ad aliorum eruditionem primum et praecipuum studium fuit hanc opinionem a cordibus hominum amovere; et ideo post datam Legem et Prophetas, in numero agiographorum, idest librorum per spiritum Dei sapienter ad eruditionem hominum conscriptorum, primus ponitur liber Job: cujus tota intentio in hoc versatur, ut per probabiles rationes ostendatur, res humanas divina providentia regi. Proceditur autem in hoc libro ad propositum ostendendum ex suppositione quod res naturales ex divina providentia gubernentur. Id autem quod praecipue providentiam Dei circa res humanas impugnare videtur, est afflictio justorum. Nam quod malis interdum bona eveniant, etsi irrationabile primo aspectu videatur, et providentiae contrarium; tamen utcumque habere potest aliqualem excusationem ex miseratione divina; sed quod justi sine causa affligantur, totaliter videtur subruere providentiae fundamentum. Proponitur ergo ad quaestionem intentam, quasi quoddam thema, multiplex et gravis afflictio cujusdam viri in omni virtute perfecti, qui dicitur Job. Fuerunt autem aliqui quibus visum est, quod iste Job non fuerit aliquid in rerum natura, sed quod fuerit quaedam parabola conficta, ut esset quoddam thema ad providentiae disputationem, sicut frequenter homines confingunt aliqua facta ad disputandum de eis: et quamvis ad inten-

tionem libri non multum referat, utrum sic vel aliter fuerit, refert tamen quantum ad ipsam veritatem: videtur enim praedicta opinio auctoritati Sacrae Scripturae obviare: dicitur enim Ezech. 14, ex persona Domini: « Si fuerint tres viri in medio ejus, Noe, Daniel et Job, ipsi justitia sua liberabunt animas suas. » Manifestum est autem, Noe et Daniel homines in rerum natura fuisse: unde nec de tertio eis connumerato, scilicet de Job, in dubium debet venire. Dicitur etiam Jacobi 5, 11: « Ecce beatificamus eos qui sustinuerunt: sufferentiam Job audistis, et finem Domini vidistis. » Sic igitur credendum est, Job hominem in rerum natura fuisse. Quo autem tempore fuerit, vel ex quibus parentibus originem duxerit, et quis etiam hujus libri fuerit auctor, utrum scilicet ipse Job hunc librum conscripserit, de se quasi de alio loquens, an alius de eo ista retulerit, non est praesentis intentionis discutere. Intendimus enim compendiose, secundum nostram possibilitatem, de divino auxilio fiduciam habentes, librum istum, qui intitulatur beati Job, secundum literalem sensum exponere: ejus enim mysteria tam subtiliter et discrete beatus Papa Gregorius nobis aperuit, ut his nihil ultra addendum videatur.

CAPUT PRIMUM.

LECTIO I.

Vir erat in terra Hus, nomine Job; et erat vir ille simplex et rectus, ac timens Deum, et recedens a malo; natique sunt ei septem filii et tres filiae; et fuit possessio ejus septem millia ovium, et tria millia camelorum, quingenta quoque juga boum, et quingentae asinae, ac familia multa nimis; eratque vir ille magnus inter omnes Orientales. Et ibant filii ejus, et faciebant convivia per domos unusquisque in die suo. Et mittentes vocabant tres sorores suas ut comederent et biberent cum eis. Cumque in orbem transissent dies convivii, mittebat ad eos Job, et sanctificabat illos, consurgensque diluculo, offerebat holocausta per singulos: dicebat enim: Ne forte peccaverint filii mei, et benedixerint Deo in cordibus suis. Sic faciebat Job cunctis diebus.

Quia, sicut dictum est, intentio hujus libri ordinatur ad ostendendum, qualiter res humanae providentia divina regantur; praemittitur, quasi totius fundamentum disputationis, quaedam historia, in qua cujusdam viri justi multiplex afflictio recitatur. Hoc enim est quod maxime videtur divinam providentiam a rebus humanis excludere. Hujus igitur viri primo persona describitur; et quantum ad sexum, dum dicitur: *Vir erat*: hic enim sexus ad perferendas molestias invenitur robustior: describitur etiam quantum ad patriam, cum dicitur: *In terra Hus*, quae est in partibus Orientis: et quantum ad nomen, cum dicitur: *Nomine Job*: et videntur haec duo posita esse ad firmandum hoc quod dicitur, non esse parabolam, sed rem gestam. Et ne aliquis adversitates, quae postmodum inducuntur, pro peccatis hujus viri ei accidisse crederet, consequenter describitur ejus virtus, per quam a peccatis demonstratur immunis. Sciendum quidem est, hominem tripliciter peccare. Sunt enim quaedam peccata quibus peccatur in proximum, sicut homicidia, adulteria, furta et alia hujusmodi: quaedam quibus peccatur in Deum, sicut perjurium, sacrilegium, blasphemia, et hujusmodi: quaedam quibus unusquisque in seipsum peccat, secundum illud Apostoli primae Corinth. sexto: « Qui fornicatur, in corpus suum peccat. » In proximum autem quis peccat dupliciter; occulte per dolum, et manifeste per vim. Hic autem vir non circumvenit per dolum proximum: unde dicitur: *Et erat vir ille simplex:* simplicitas enim proprie dolositati opponitur: nulli violentiam intulit; sequitur enim, *Et rectus*: rectitudo enim proprie ad justitiam pertinet, quae in aequalitate consistit, secundum illud Isai. 26: « Semita justi recta est, rectus callis justi ad ambulandum. » Quod autem in Deum non peccaverit, aperte ostenditur per hoc quod sequitur: *Ac timens Deum*; in quo reverentia ad Deum designatur. Quod etiam in seipsum non peccaverit, ostenditur in hoc quod subditur: *Ac recedens a malo*: quia malum odio habuit propter seipsum, non solum propter nocumentum proximi vel offensam Dei. Descripta ergo hujus viri et persona et virtute, ejus prosperitas consequenter ostenditur, ut ex praecedenti prosperitate gravior sequens judicetur adversitas: similiter etiam ad ostendendum, quod ex pura Dei intentione justis semper bona tribuuntur, non solum spiritualia, verum etiam temporalia. Sed quod aliquando justi adversitatibus premantur, accidit propter aliquam specialem causam: unde sic a principio homo institutus fuit, ut nullis subjaceret perturbationibus, si in innocentia permansisset. Principium autem prosperitatis temporalis, post bonam consistentiam personae propriae, consistit in personis conjunctis, et praecipue in natis, qui sunt quodammodo aliquid parentum: describitur igitur primo ejus prosperitas quantum ad fecunditatem prolis, cum dicitur: *Natique sunt ei septem filii et tres filiae.* Consequenter numerosior multitudo marium quam feminarum ponitur, quia parentes affectare solent magis filios quam filias; tum quia id quod perfectius est, desiderabilius est; mares autem comparantur ad feminas sicut perfectum ad imperfectum: tum quia in auxilium rerum gerendarum solent esse parentibus magis potentes nati quam natae. Deinde ostenditur prosperitas ejus quantum ad multitudinem divitiarum; et praecipue in animalibus: nam circa principium humani generis, propter hominum paucitatem, agrorum possessio non ita pretiosa erat sicut animalium; et

maxime in partibus Orientis, in quibus etiam usque hodie sunt pauci habitatores, prae latitudine regionis. Inter animalia autem primo ponuntur ea quae maxime deserviunt ad victum et vestitum personae, ut oves; unde dicitur: *Et fuit possessio ejus septem millia ovium.* Secundo ponuntur ea quae maxime deserviunt ad onera deferenda, scilicet cameli; et hoc est quod subditur: *Et tria millia camelorum.* Tertio ponuntur ea quae deserviunt ad culturam agrorum; et hoc est quod subditur: *Quingenta quoque juga boum.* Quarto ponuntur animalia quibus homines ad vecturam utuntur: unde sequitur: *Et quingentae asinae*; ex quibus muli generantur, quibus antiqui maxime insidebant. Sub istis autem quatuor generibus animalium comprehenduntur omnia alia quae ad eosdem usus deserviunt: puta sub ovibus, omnia victui et vestitui necessaria: et sic de reliquis. Et quia homines multas divitias possidentes, ad eas gubernandas, multitudine indigent famulorum, convenienter subditur: *Ac familia multa nimis.* Consequenter ponitur prosperitas ejus quantum ad honorem et famam, quae longe lateque diffundebatur; et hoc est quod dicitur: *Erat vir ille magnus inter omnes Orientales*, idest honoratus et famosus. Ad majorem autem ipsius Job commendationem, consequenter disciplina domus ejus describitur, quae immunis erat ab illis vitiis quae opulentia generari solent plerumque; nam divitiarum abundantia discordiam parit: unde legitur Genes. 13, quod Abraham et Loth nequiverunt simul habitare, ad vitandum jurgium, quod ex rerum abundantia proveniebat. Frequenter etiam homines multa possidentes, dum ea quae possident, immoderate amant, eis tenacius utuntur; unde dicitur Eccl. 6: « Est et aliud malum quod « vidi sub sole, et quidem frequens apud homines: « vir, cui dedit Deus divitias, substantiam et ho« norem, et nihil deest animae ejus ex omnibus « quae desiderat; nec tribuit ei Deus potestatem « ut comedat ex eo. » Ab iis ergo malis immunis erat domus beati Job: erat enim ibi concordia jucunda et aequa frugalitas; quod significatur, cum dicitur: *Et ibant filii ejus, et faciebant convivia per domos unusquisque in die suo:* haec autem caritas et concordia non solum inter fratres erat, sed usque ad sorores extendebatur, quae frequenter despiciuntur a fratribus propter superbiam quam opulentia plurimum gignit: unde subditur: *Et mittentes vocabant tres sorores suas, ut comederent et biberent cum eis.* Similiter etiam designatur in hoc securitas quae de castitate filiarum habebatur; alias enim non circumducendae erant, sed includendae, secundum illud Eccl. 26: « In filia non « avertente se firma custodiam, ne inventa occa« sione utatur se. » Sicut autem in domo Job frugalitas et concordia vigebat, sic in ipso Job vigebat sancta solicitudo puritatis, quam frequenter divitiae obruunt, vel etiam minuunt, secundum illud Deut. 32: « Incrassatus est, dilatatus et recalcitra« vit; » et postea sequitur: « Dereliquit Deum fa« ctorem suum etc. » Et quidem de sua puritate in tantum solicitus erat, quod ab iis quae inquinare poterant, totaliter procul erat: unde non solum dicitur quod erat timens Deum et recedens a malo; sed etiam circa filiorum puritatem maxime solicitus erat: permittebat siquidem eos convivia agere, eorum indulgens aetati. Quaedam enim in juvenibus tolerantur, quae in personis gravibus reprehensibilia sunt. Et quia in conviviis vix aut nunquam homines immunditiam vitare possunt, quin vel per ineptam laetitiam, vel per inordinatam loquacitatem, aut etiam immoderatum usum cibi offendant; filiis, quos a conviviis non arcebat, purificationis remedium exhibebat; unde dicitur: *Cumque in orbem transissent dies convivii, mittebat ad eos Job, et sanctificabat illos.* Dicuntur autem in orbem dies transire convivii, quia cum septem filii essent, et unusquisque in die sua convivium faceret, per omnes dies septimanae feriatim hujusmodi consumebant convivia; postmodum quasi circulariter, sive orbiculariter, sicut in diebus septimanae, ita in conviviis ad principium rediebatur. Notandum est, quod licet Job filiis indulgeret ut convivia agerent, tamen ipse suam gravitatem conservans, eorum conviviis se non immiscebat: unde dicitur quod mittebat ad eos, non quod ipse ad eos iret. Modus autem sanctificationis, quo per internuntium sanctificabat eos, potest intelligi dupliciter: vel quia salubribus monitis eos instrui faciebat, ut si quid in conviviis deliquerant, emendarent: vel etiam quia aliquem expiationis ritum habebant, quo hujusmodi delicta expiabantur; sicut et sacrificia, quae etiam ante legem data fuerant, et primitiarum et decimarum oblatio. In conviviis autem homines interdum non solum impuritatem contrahunt modis praedictis, sed etiam gravioribus peccatis immerguntur aliquando usque ad Dei contemptum, et propter lasciviam, ratione absorpta, et a reverentia divina abstracta, sicut in Exodo dicitur: « Sedit populus manducare et bibere, et surrexe« runt ludere; » idest fornicari, vel idolis immolare. Job ergo non solum contra levia delicta filiis, sanctificando, subveniebat, sed etiam contra graviora remedium studebat apponere, quo eis Deus placaretur; unde sequitur: *Consurgensque diluculo offerebat holocaustum per singulos*: in quibus verbis ostenditur perfectio devotionis ipsius, et quantum ad tempus, quia diluculo consurgebat, secundum illud Psal. 5: « Mane astabo tibi etc., » et quantum ad modum oblationis, quia holocausta offerebat, quae totaliter comburebantur ad honorem Dei, nulla parte relicta in usum offerentis, vel ejus pro quo offerebantur, sicut erat in hostiis pacificis, et pro peccato: dicitur enim holocaustum, quasi totum incensum: et quantum ad numerum, quia pro singulis filiis holocausta offerebat; singula enim peccata convenientibus satisfactionibus sunt expianda. Causam autem oblationis holocaustorum subjungit dicens: *Dicebat enim*, scilicet in corde suo Job, non quidem de peccatis filiorum certus, sed dubitans: *Ne forte peccaverint filii mei*; scilicet opere, vel verbo; *et benedixerint Deo in cordibus suis.* Quod quidem dupliciter intelligi potest: uno modo, ut totum intelligatur conjunctim: quamvis enim benedicere Deum sit bonum, tamen benedicere Deum de hoc quia homo peccavit, significat voluntatem in peccatis quiescentem; et quantum ad hoc vituperatur; sicut in Zach. 2, dicitur contra quosdam, « Pasce pecora occisionis: quae qui pos« sidebant occidebant, et non dolebant, et vende« bant ea dicentes: Benedictus Deus, divites facti « sumus. » Alio modo, ut intelligatur divisim a contrario sensu; et sic per hoc quod dicitur, *Benedixerint*, intelligatur maledixerint. Crimen enim blasphemiae tam horribile est, ut pia ora ipsum nominare proprio nomine reformident; sed ipsum

per contrarium significant: et convenienter pro peccato blasphemiae holocausta offeruntur: quia ea quae in Deum committuntur, honoratione divina sunt expurganda. Solet autem contingere, quod divinus cultus a quibusdam devote perficiatur, si rarus sit; cum autem frequens fuerit, in fastidium venit: quod est peccatum accidiae, cum aliquis scilicet tristatur de spirituali labore: cui quidem peccato Job subjectus non erat; nam subditur: *Sic faciebat Job cunctis diebus*; quasi perseverantem in divino cultu devotionem conservans.

LECTIO II.

Quadam autem die cum venissent filii Dei ut assisterent coram Domino, affuit inter eos etiam Satan. Cui dixit Dominus. Unde venis? Qui respondens ait: Circuivi terram et perambulavi eam. Dixitque Dominus ad eum: Numquid considerasti servum meum Job, quod non sit ei similis in terra, homo simplex et rectus ac timens Deum, et recedens a malo? Cui respondens Satan ait: Numquid frustra Job timet Deum? Nonne tu vallasti eum ac domum ejus universamque substantiam ejus per circuitum? Operibus manuum ejus benedixisti, et possessio ejus crevit in terra. Sed extende paululum manum tuam, et tange cuncta quae possidet; nisi in faciem benedixerit tibi. Dixit ergo Dominus ad Satan: Ecce, universa quae habet, in manu tua sunt: tantum in eum ne extendas manum tuam.

Post prosperitatem beati Job enumeratam, ponitur adversitas ipsius; et primo inducitur causa ipsius: et ne quis putaret adversitates justorum absque divina providentia procedere, ac per hoc aestimaret res humanas providentiae subjectas non esse, praemittitur quomodo Deus de rebus humanis curam habet, et eas dispensat. Hoc symbolice et sub aenigmate proponitur, secundum consuetudinem Sacrae Scripturae, quae res spirituales sub figuris rerum corporalium describit: sicut patet Isaiae 6: « Vidi Dominum sedentem super solium excelsum « et elevatum: » et in principio Ezech. et in pluribus aliis locis. Et quamvis spiritualia sub figuris rerum corporalium proponantur, non tamen ea quae circa spiritualia intenduntur per figuras sensibiles, ad mysticum pertinent sensum, sed literalem: quia sensus literalis est qui primo per verba intenditur, sive proprie dicta, sive figurate. Sciendum est autem, quod divina providentia tali ordine res gubernat, quod inferiora per superiora dispensat: corpora enim generabilia et corruptibilia subduntur motui corporum caelestium: et similiter inferiores spiritus rationales mortalibus corporibus uniti, scilicet animae, per superiores spiritus incorporeos administrantur. Haec autem habet ecclesiastica traditio, quod inter incorporeos spiritus, quidam sunt boni, qui puritatem in qua creati sunt conservantes, divina gloria perfruuntur, a Dei voluntate nunquam recedentes: et hi quidem spiritus in Scripturis interdum dicuntur Angeli, idest nuntii, quia divina hominibus annuntiant: interdum autem filii Dei dicuntur, in quantum Deo per participationem gloriae similantur. Mali autem spiritus quidam sunt non per naturam aut per creationem (cum uniuscujusque naturae auctor sit Deus, nec summum bonum potest esse causa nisi bonorum); sed sunt mali propter propriam culpam. Hujusmodi autem spiritus in Scripturis daemones dicuntur; et eorum primus dicitur Diabolus, quasi deorsum cadens; vel etiam Satan, idest adversarius. Utrique igitur spiritus homines ad aliqua agenda movent: boni quidem ad bona, mali autem ad mala. Et sicut homines moventur a Deo per spiritus supradictos, ita etiam ea quae per homines aguntur, dicuntur in Scripturis, eisdem spiritibus mediantibus, ad divinum examen referri. Ad ostendendum igitur, quod tam bona quam mala quae homines agunt, divino judicio subsunt, dicitur: *Quadam autem die, cum venissent filii Dei ut assisterent coram Domino, affuit inter eos etiam Satan*. Sciendum vero est, quod Angeli, qui hic filii Dei dicuntur, assistere dicuntur Domino dupliciter: uno modo in quantum Deus ab eis conspicitur, sicut scriptum est in Daniel. 7: « Millia millium ministrabant ei, et decies « millies centena millia assistebant ei. » Alio modo inquantum ipsi Angeli et eorum actus a Deo conspiciuntur: nam qui alicui domino assistunt, et eum conspiciunt, et ab eo conspiciuntur. Primo igitur modo assistere non convenit Angelis nisi bonis, qui divina visione perfruuntur: nec iis omnibus, sed illis trantum qui inter eos superiores existunt, qui magis intime divina visione perfruuntur, et ad exteriora ministeria, secundum Dionysii sententiam, non exeunt: unde et a ministrantibus, in praedicta auctoritate Danielis, assistentes distinguuntur. Secundo autem modo assistere convenit non solum omnibus bonis Angelis, sed etiam malis, et etiam hominibus: quia quaecumque per eos aguntur, divino conspectui et examini subduntur: et propter hoc dicitur, quod cum venirent filii Dei ut assisterent coram Domino, affuit inter eos etiam Satan. Et quamvis ea quae per Angelos bonos vel malos administrantur, continue divino conspectui et examini subjiciantur, et sic semper filii Dei assistant, et Satan inter eos assistere dicatur etc.: dicitur tamen, *Quadam die*, secundum morem Scripturae, quae ea quae supra tempus sunt, interdum per tempus designat ex aliquibus quae dicuntur in tempore: sicut in principio Gen. dicitur Deus aliqua dixisse primo vel secundo die, quamvis ejus dicere sit aeternum, propter hoc quod ea quae ab ipso dicuntur, fiebant in tempore: ita et nunc quia factum de quo nunc intenditur, determinato tempore extitit, dicuntur administratores hujusmodi facti quadam die coram Domino astitisse; quamvis coram ipso assistere nunquam desistant.

Considerandum est etiam, quod ad Dei judicium aliter referuntur ea quae per bonos Angelos aguntur, aliter ea quae per malos: nam boni Angeli hoc intendunt, ut ea quae agunt referant in Deum; et ideo dicitur, quod filii Dei venerunt ut assisterent coram Domino, quasi primo motu et intentione omnia divino judicio subdentes: mali vero Angeli non intendunt ea quae agunt referre in Deum, sed eis nolentibus hoc accidit, ut quidquid agunt subdatur divino judicio, vel divinae providentiae: et ideo non dicitur de Satan quod venerit ut assisteret coram Domino, sed solum quod affuit inter eos. Dicitur autem,

Inter eos, tum propter naturae parilitatem; tum ad insinuandum, quod mala non sunt ex principali intentione, sed superveniunt bonis quasi per accidens. Est autem differentia inter ea quae per bonos Angelos et malos aguntur: nam boni Angeli nil agunt, nisi ad quod divino jussu et voluntate moventur; in omnibus enim voluntatem divinam sequuntur: mali vero sua voluntate discordant a Deo; unde ea quae ipsi agunt, a Deo aliena existunt, quantum ad eorum intentionem. Et quia non consuevimus interrogare de iis quae nos facimus, sed de iis quae absque nobis fiunt; ideo non dicitur quod Dominus aliquid quaesierit a filiis Dei, sed solum a Satan: et hoc est quod subditur: *Cui dicit Dominus, Unde venis?* Et notandum est, quod non dicit ei Dominus, Quid facis, aut, ubi es? sed, *Unde venis?* Quia ipsa facta quae per daemones procurantur, interdum ex divina voluntate proveniunt, dum per eos vel puniuntur mali, vel exercentur boni: sed daemonum intentio semper mala est et a Deo aliena; et ideo a Satan quaeritur: *Unde venis?* quia ejus intentio, a qua procedit omnis ipsius actio, a Deo est aliena. Sciendum autem est, quod dicere, dupliciter accipitur: nam quandoque refertur ad conceptum cordis; quandoque autem ad significationem qua hujusmodi conceptus alteri exprimitur. Secundum igitur primum modum, dicere Dei est aeternum: et nil est aliud quam generare Filium, qui est Verbum ipsius. Secundo vero modo specialiter Deus aliqua dicit, diversimode tamen, secundum quod congruit eis quibus dicit. Nam hominibus corporeos sensus habentibus aliquando Deus locutus est aereo sono, formato in aliqua subjecta creatura; sicut vox sonuit in baptismo, et in transfiguratione Christi: « Hic est Filius meus dilectus. » Aliquando autem per imaginariam visionem; sicut multoties legitur in Prophetis. Aliquando autem intelligibili expressione: et hoc modo intelligendum est Dominum ad Satan dixisse, in quantum eum intelligere facit, quod ea quae ipse agit, a Deo conspiciuntur. Sicut ergo dicere Dei ad Satan est ei notitiam praebere, ita Satan respondere Deo est, non quidem alicujus rei notitiam tradere Deo, sed considerare omnia sua divino conspectui aperta esse: et secundum hunc modum dicitur: *Qui respondens ait: Circuivi terram et perambulavi eam.* Per hoc igitur quod Dominus dicit ad Satan, *Unde venis?* intentionem et acta diaboli Deus examinat; per hoc autem quod Satan respondet: *Circuivi terram et perambulavi eam*, quasi suorum actuum Deo rationem reddit: ut ex utroque ostendat, omnia quae per Satan fiunt, divinae providentiae subjecta esse. Per circuitionem autem Satan, calliditas ejus ostenditur, ad explorandum quos decipere possit, secundum illud 1 Petr. ult.: « Adversarius vester diabolus tamquam leo rugiens « circuit, quaerens quem devoret. » Convenienter autem per circuitum calliditas designatur: sicut per rectum simplex et justus: nam rectum est, cujus medium non exit ab extremis. Cum ergo actio justi a suo principio, quod est Dei voluntas, et fine illi intento non discrepet, convenienter justis adscribitur rectitudo: callidorum autem est, aliud protendere, ac aliud intendere; et sic id quod demonstrant de suo opere, exit ab extremis; dum nec principio concordat nec fini. Unde recte callidi circuire dicuntur: propter quod scriptum est: « In circuitu impii ambulant. »

Sciendum autem est, quod etsi diabolus erga cunctos tam bonos quam malos calliditatis suae studio utatur, effectus tamen calliditatis suae in solis malis consequitur, qui recte terra nominantur. Cum enim homo compositus sit ex natura spirituali et carne terrena: malum hominis in hoc consistit, quod derelictis spiritualibus bonis, ad quae secundum rationem mente ordinatur, terrenis bonis inhaeret, quae sibi competunt secundum carnem terrenam: et ideo mali, in quantum carnem terrenam sequuntur, recte terra dicuntur. Hujusmodi igitur terram non solum circuit Satan, sed etiam perambulat, quia in eis effectum suae malitiae complet. Per ambulationem enim complementum processus ipsius designatur: sicut e converso de viris justis dicitur, quod in eis Deus perambulat: unde Apost., 2 Cor. 6, inducit: « Inhabitabo in illis, et inambulabo inter eos. » Potest etiam ex hoc aliud intelligi. Triplex igitur est status viventium: quidam enim sunt supra terram, idest in caelo, ut Angeli, et beati homines: quidam in terra, sicut homines in mortali carne viventes: quidam autem sub terra, ut daemones et damnati omnes. Primos igitur Satan neque circuit neque perambulat: quia in caelestibus civibus nulla malitia esse potest; sicut nec in caelestibus corporibus invenitur aliquod malum naturae. Illos autem qui sunt in inferno, perambulat, sed non circuit; quia eos totaliter suae malitiae subjectos habet: nec oportet ut ad eos decipiendos aliqua calliditate utatur. Eos autem qui sunt in terra, circuit et perambulat: quia et calliditate eos decipere nititur, et quosdam eorum ad suam malitiam trahit, qui maxime per terram designantur, ut dictum est. Et quod per terram homines terreni designentur, satis aperte ostenditur per hoc, quod Dominus Job, quamvis in terra habitantem, a terra tamen segregare videtur: nam cum Satan dixisset: *Circuivi terram, et perambulavi eam*; subjungitur: *Dixitque Dominus ad eum: Numquid considerasti servum meum Job, quod non sit ei similis etc.?* Frustra enim quaesitum videretur an Job considerasset, qui terram circuisse et perambulasse se asserebat, nisi servum suum Job praeter terram esse intelligeret: et maxime ostendit in quo a terra segregetur, in hoc quod dicit, *Servum meum Job.* Homo enim quasi medius constitutus est inter Deum et res terrenas: nam mente inhaeret Deo, carne autem rebus terrenis conjungitur. Omne autem medium duorum eo magis ab uno extremo recedit, quo magis alteri appropinquat: homo igitur quanto magis Deo inhaeret, tanto remotior est a terra: hoc autem est servum Dei esse, quod mente Deo inhaerere: nam servus est qui non sui causa est: ille autem qui mente Deo inhaeret, seipsum in Deum ordinat ut servus amoris, non timoris. Et notandum est, quod affectiones terrenae aliquo modo a remotis imitantur spirituales affectus, quibus mens Deo conjungitur; sed ad eorum similitudinem nullo modo pervenire possunt. Nam et amor terrenus ab amore Dei deficit, et per consequens omnis affectio: nam cujuslibet affectionis, amor est principium. Unde convenienter, postquam dixerat: *Numquid considerasti servum meum Job*, subditur: *Quod non sit similis ei in terra*: quia nihil in terrenis spiritualibus aequari potest; quamvis et possit aliter intelligi. Nam in unoquoque Sancto est aliqua virtutis praeeminentia, quantum ad aliquem spiritualem usum: propter quod de singulis Confessoribus in

Ecclesia canitur: « Non est inventus similis illi, « qui conservaret legem Excelsi: » nisi quod in Christo omnia secundum perfectissimam excellentiam fuerunt: et secundum hunc modum intelligi potest, quod nullus in terra habitantium similis erat Job, inquantum Job praeeminebat, quantum ad aliquem usum virtutis.

In quo autem Job fuerit servus Dei, et nullus ei similis in terra fuerit, ostendit cum subdit: *Homo simplex et rectus, ac timens Deum, et recedens a malo;* quae quia supra exposita sunt, ad praesens dimittantur. Considerandum autem, quod Dominus justorum vitam non solum ad eorum bonum ordinat, sed etiam aliis eam conspicuam reddit; sed conspicientes eam non similiter afficiuntur ad ipsam: nam boni eam pro exemplo habentes, ex ipsa proficiunt; mali vero si non corriguntur ex ea, ut ejus exemplo boni fiant, ex sanctorum vita inspecta deficiunt, dum vel per invidiam torquentur, vel falsis judiciis eam pervertere conantur, secundum illud Apost. 2 Cor. 2: « Christi bonus odor sumus Deo, et in iis qui « salvi sunt, et in iis qui pereunt: aliis quidem « odor mortis in mortem; aliis autem odor vitae « in vitam. » Sic igitur Deus vitam sanctorum non solum ab electis considerari vult ad profectum salutis, sed etiam ab iniquis ad cumulum damnationis: quia ex vita sanctorum condemnabilis ostenditur perversitas impiorum, secundum illud quod dicitur Sap. 4: « Condemnat justus mortuus vivos « impios. » Et ideo Dominus ad Satan dicit: *Numquid considerasti servum meum Job?* quasi diceret: Terram quidem circuis et perambulas; sed servum meum Job solum considerare potes, et ejus virtutem mirari. Solet autem perversorum hominum, quorum princeps est Satan, et eorum hic personam gerit, talis esse consuetudo, ut cum sanctorum vitam reprehendere non possunt, non ex recta intentione eos agere calumnientur, secundum illud Eccle. 2: « Bona in mala convertens insidiatur, et in electis « imponit maculam. » Et hoc apparet ex hoc quod subditur: *Cui respondens Satan ait: Numquid frustra Job timet Deum?* Quasi dicat: Negare non possum quin bona faciat; sed hoc non agit recta intentione propter amorem et honestatem, sed propter temporalia, quae a te consecutus est; et ideo dicit: *Numquid frustra Job timet Deum?* Illud enim frustra facere dicimus ex quo id quod intendimus, assequi non possumus. Job autem tibi servivit propter temporalia, quae a te assecutus est: unde non sit frustra (1), quod tibi serviendo, te timeat. Et quod temporalem prosperitatem consecutus sit, ostendit quantum ad duo: primo quantum ad immunitatem malorum: quia scilicet praeservatus erat a Deo ab omni adversitate; et hoc est quod dicit: *Nonne tu vallasti*, idest protexisti sicut protegit vallum aut murus; *eum*, quantum ad suam personam; *ac domum ejus*, quantum ad ejus prolem et familiam; *universamque substantiam ejus*, quantum ad possessiones ejus? Et addit, *Per circuitum*, ut perfecta immunitas ostendatur: quia illud quod per circuitum vallatur, ex nulla parte potest pati insultum. Secundo ostendit ejus prosperitatem quantum ad multiplicationem bonorum: et hoc est quod dicitur: *Operibus manuum ejus benedixisti*. Et quia cum Deus dicendo omnia faciat, benedicere Dei est bonitatem rei dare. Tunc ergo Deus alicujus operibus benedicit, quando ea ad bonum producit, ut finem debitum consequantur: et quia quaedam bona proveniunt homini absque suo opere et intentione, propter hoc addit: *Et possessio ejus crevit in terra.* Sic igitur Satan calumniatur facta beati Job, quasi ea ageret ex intentione prosperitatis terrenae. Unde manifestum est, quod ea bona quae agimus non referuntur ad prosperitatem terrenam quasi ad praemium: alias non esset perversa intentio si quis propter prosperitatem temporalem Deo serviret: et similiter e converso adversitas temporalis non est propria poena peccatorum; de quo fere in toto libro quaestio erit. Vult autem ostendere Satan per suum responsum, quod propter prosperitatem terrenam, quam consecutus erat, Job Deo servierat, per oppositum: si enim cessante prosperitate terrena, Job Dominum timere desineret, manifestum fieret, quod propter prosperitatem terrenam, qua fruebatur, Deum timebat: et ideo subdit: *Extende paululum manum tuam, et tange cuncta quae possidet*; scilicet ea auferendo; *nisi in faciem benedixerit tibi*; idest manifeste maledixerit: supple malum mihi accidat. Et notandum, quod ex magna adversitate etiam vere(1) justorum corda interdum commoventur; sed simulate justi ex modica adversitate turbantur, velut nullam virtutis radicem habentes. Vult ergo Satan per hoc innuere, quod Job non vere justus erat, sed simulate: et ideo dicit, quod si paululum adversitate tangeretur, murmuraret contra Deum, quod est Deum blasphemare: quod signanter dicit, *Nisi in faciem benedixerit tibi*: ut significet, quia etiam in prosperitate in corde suo Deum quodammodo blasphemabat, dum ejus amori temporalia praeponebat; sed prosperitate sublata, etiam in facie blasphemaret, idest manifeste. Potest, et aliter intelligi hoc quod dicit, *Nisi in faciem benedixerit tibi*; ut benedictio proprie sumatur, et sit sensus: Si tu paululum eum tangas, prosperitatem terrenam scilicet auferendo, hoc mihi accidat, nisi manifestum fiat, quod antea benedixerit tibi non in vero corde, sed in facie, idest ad apparentiam hominum. Et quia, sicut dictum est, Dominus sanctorum virtutem vult omnibus esse notam, et bonis et malis; placuit sibi, ut sicut bona facta ejus omnes conspexerunt, ita et recta ejus intentio omnibus fieret manifesta: et ideo voluit Job prosperitate terrena privare; ut eo in Deo timore perseverante, manifestum fieret, quod ex recta intentione, et non propter temporalia Dominum timebat. Sed sciendum est, quod Deus malos punit et per bonos Angelos, et per malos; sed bonis numquam adversitatem inducit nisi per malos; immo super Beatum Job adversitatem non nisi per Satan induci voluit; et propter hoc subditur: *Dixit ergo Dominus ad Satan: Ecce, universa quae habet, in manu tua sunt*, idest potentiae vel potestati tuae trado. *Tantum in eum ne extendas manum tuam.* Ex quo manifeste datur intelligi, quod justis viris Satan non quantum vult, sed quantum permittitur, nocere potest. Considerandum etiam est, quod Dominus non praecepit Satan ut Job offenderet, sed solum ei potestatem dedit: quia voluntas nocendi adest cuilibet malo ex seipso, sed potestas non nisi a Deo. Patet igitur ex praedictis, hanc fuisse causam adversitatis beati Job, ut ejus virtus omnibus fieret manifesta: unde et de Tobia (Tobiae 2) dicitur quod ideo Dominus ei tentationem evenire permisit, ut posteris daretur exemplum patientiae ejus, sicut et san-

(1) *Al.* unde non frustra.

(1) *Al.* nec.

cti Job. Cavendum est autem, ne credatur, Dominum ex verbis Satan inductum esse ad permittendum Job affligi; sed aeterna dispositione hoc ordinari, ad manifestandam scilicet virtutem Job contra omnes calumnias impiorum: et ideo praemittitur calumnia, et subsequitur divina permissio.

LECTIO III.

Egressusque est Satan a facie Domini. Cum autem quadam die filii et filiae ejus comederent et biberent vinum in domo fratris sui primogeniti, nuntius venit ad Job, qui diceret: Boves arabant, et asinae pascabantur juxta eos; et irruerunt Sabaei, tuleruntque omnia, et pueros percusserunt gladio; et evasi ego solus, ut nuntiarem tibi. Cumque adhuc ille loqueretur, venit alter, et dixit: Ignis Dei cecidit de caelo, et tactas oves puerosque consumpsit; et effugi ego solus, ut nuntiarem tibi. Sed adhuc illo loquente, venit alius, et dixit: Chaldaei fecerunt tres turmas, et invaserunt camelos, et tulerunt eos; nec non et pueros percusserunt gladio; et effugi ego solus, ut nuntiarem tibi. Adhuc loquebatur ille, et ecce alius intravit, et dixit: Filiis tuis et filiabus vescentibus, et bibentibus vinum in domo fratris sui primogeniti, repente ventus vehemens irruit a regione deserti, et concussit quatuor angulos domus, quae corruens oppressit liberos tuos, et mortui sunt; et effugi ego solus, ut nuntiarem tibi.

Posita causa adversitatis beati Job, consequenter ostenditur, qualiter ei hujusmodi adversitas supervenit: et quia tota haec adversitas inducta est per Satan, ideo de ipso dicitur primo: *Egressus est a facie Domini*; quasi dicat, ad utendum potestate sibi permissa: et signanter dicitur, quod egressus est a facie Domini: nam Satan, secundum quod potestas ei permittitur nocendi alicui, coram facie Domini est, quia ex rationabili Dei voluntate hoc accidit: dum autem exequitur permissam potestatem, a facie Domini exit, quia ab intentione permittentis recedit; quod quidem in proposito apparet: permissum enim fuit a Deo ut posset nocere Job, ad manifestandam ejus virtutem; sed Satan non propter hoc eum afflixit, sed ut eum ad impatientiam et blasphemiam provocaret. Similiter autem in hoc apparet manifeste, verum esse quod supra diximus, Satan affuisse inter filios Dei coram eo assistentes; secundum quod assistere dicuntur Deo aliqui, prout divino scilicet judicio et examini subduntur, non secundum quod assistere Deo dicuntur qui Deum vident: unde et hic non dicitur quod Satan abjecerit a facie sua Deum; sed quod egressus est a facie Domini; quasi (1) ab intentione providentiae ejus recedens, ordinationem providentiae effugere non valens.

Considerandum est autem, quod in adversitate enarranda ordo contrarius observatur ordini quo fuerat prosperitas enarrata: nam in prosperitate enarrata, a majoribus ad minora processit, incipiens a persona ipsius Job; et post hoc posuit prolem; deinde animalia, et primo oves, et deinceps alia; et hoc rationabiliter: quia perpetuitas quae in persona salvari non potest, quaeritur in prole, ad cujus sustentationem possessionibus indigetur. In adversitate autem proponitur e converso: nam primo narratur amissio substantiae, secundo oppressio prolis, tertio afflictio propriae personae; et hoc ad adversitatis augmentum: nam ille qui majori adversitate oppressus est, minorem non sentit, sed post minorem sentitur major: et ideo, ut a singulis adversitatibus Job propriam afflictionem sentiret, et sic magis ad impatientiam commoveretur, incepit Satan a minore adversitate Job affligere, et paulatim processit ad majora. Considerandum etiam est, quod ab iis quae subito superveniunt hominibus, animus magis commovetur: nam praecogitata adversa facilius tolerantur: et ideo ut Job magis commoveretur, in tempore maximae jucunditatis, quando minus de adversitate cogitari poterat, ei Satan adversitatem induxit, ut etiam ex ipsa praesenti jucunditate adversitas gravior appareret: nam contraria juxta se posita magis elucescunt: et ideo dicitur: *Cum autem quadam die filii et filiae comederent, et biberent vinum*: quod specialiter ponitur ad jucunditatis indicium, secundum illud Ecclesiastici 31: « Vinum in jucunditate creatum est, « non in ebrietate ab initio. » *In domo fratris sui primogeniti*; quod etiam ad majorem solemnitatem ponitur: probabile enim est, quod in domo primogeniti solemne convivium celebraretur. *Nuntius venit ad Job, qui diceret: Boves arabant;* ut ex memoria fructus, damnum intolerabilius videretur; *et asinae pascebantur juxta eos*; quod etiam ponitur ad augmentum doloris, dum consideraret, quod eo tempore supervenerunt, quo plura simul possent rapere; *et irruerunt Sabaei*, hostes a remotis venientes, a quibus non de facili recuperari possent quae rapuissent; *tuleruntque omnia*: ne, si aliqua reliquissent, ea saltem sufficerent ad necessarium usum, et ad propaginem: *et pueros percusserunt gladio*; quod viro justo gravius fuit: *et evasi ego solus, ut nuntiarem tibi*; quasi dicat: Ideo hoc evenit divina dispensatione ut ego solus evaderem, ut tu posses habere nuntium tanti damni, quod Deus te dolore affligere intendit. Hac autem adversitate nuntiata, statim altera nuntiatur, ne, si aliquod intervallum fieret, intus ad cor suum rediret, et se ad patientiam praepararet, et sic sequentia facilius sustineret; et propter hoc subditur: *Cumque adhuc loqueretur ille, venit alius, et dixit: Ignis Dei*, idest a Deo missus, *descendit de caelo*; ut ejus menti imprimeret, quod non solum ab hominibus, sed etiam a Deo persecutionem pateretur, et sic facilius contra Deum provocaretur; *et tactas oves puerosque consumpsit*; quasi divinitus hoc procuratum sit, ut statim ad tactum ignis omnia consumarentur: quod est contra naturalem virtutem ignis: *et effugi ego solus, ut nuntiarem tibi.* Sequitur: *Sed adhuc illo loquente, venit alius, et dixit: Chaldaei*; supple, quod erant feroces et potentes: unde ad eorum potentiam ostendendam subditur: *fecerunt tres turmas*, ut sic vindicta sperari non possit, nec recuperatio damni: de quo damno subditur: *et invaserunt camelos* etc. Sequitur de oppressione prolis: *Adhuc loquebatur ille, et ecce alius intravit, et dixit: Filii tui et filiae bibebant vinum in domo fratris sui*; ut ex hoc ejus mens tristior foret, quo Job poterat dubitare, eos in statu alicujus peccati fuisse morte praeventos: nam propterea ipse sanctificabat, et holocausta per singulos offerebat, quia timebat ne in conviviis aliquod peccatum incurrissent: et ne forte posset credi quod poenituerint et animae suae providerint, sub-

(1) *Al.* quia.

ditur: *Repente venit ventus vehemens, et irruit a regione deserti, et concussit quatuor angulos domus*; quod dicitur ad ostendendum vehementiam venti: et praeter consuetudinem, totam domum subvertit simul; et ut per hoc ostendatur ex divina voluntate processisse; et sic facilius contra Deum moveretur, dum affligebatur ab eo cui devota mente servierat; et ad majorem doloris cumulum subditur damnum interemptae prolis, cum dicitur: *Quae corruens oppressit liberos tuos, et mortui sunt*, scilicet omnes: ne saltem in aliquo evadente ex liberis, posteritatis spes remaneret: et hoc eo magis credebatur dolorosum, quo liberis omnibus interemptis, aliquis famulorum evadere potuit ad concitandum dolorem: nam sequitur: *Et evasi ego solus, ut nuntiarem tibi.* Considerandum est, quod cum omnis praedicta adversitas sit per Satan inducta, necesse est confiteri, quod Deo permittente, daemones possunt turbationem aeris inducere, ventos concitare, et facere ut ignis de caelo cadat: quamvis enim materia corporalis non obediat ad nutum Angelis nec bonis neque malis ad susceptionem formarum, sed soli creatori Deo; tamen ad motum localem natura corporea nata est spiritali naturae obedire; cujus indicium (1) in homine apparet: nam ad solum imperium voluntatis moventur membra, ut affectum voluntate dispositum prosequantur. Quaecumque ergo solo motu locali fieri possunt, hoc per naturalem virtutem non solum spiritus boni, sed etiam mali facere possunt, nisi divinitus prohibeantur; venti autem et pluviae et aliae hujusmodi aeris perturbationes, ex solo motu vaporum resolutorum ex terra et aqua fieri possunt. Unde ad hujusmodi procuranda, naturalis virtus daemonis sufficit; sed interdum ab hoc divina virtute prohibentur, ut non liceat eis facere omne quod naturaliter possunt: non est autem contrarium quod dicitur Hier. 14: « Numquid sunt in sculptilibus gentium qui pluant: « aut caeli possunt dare imbres, nisi volueris ? » Aliud est enim naturali cursu pluere, quod soli Deo convenit, qui causas naturales ad hoc ordinavit: aliud artificialiter uti aliquo ad pluviam vel ventum interdum quasi extraordinarie producendum.

(1) *Al.* judicium.

LECTIO IV.

Tunc surrexit Job, et scidit vestimenta sua, et tonso capite, corruens in terram, adoravit, et dixit: Nudus egressus sum de utero matris meae, et nudus revertar illuc. Dominus dedit, Dominus abstulit: sicut Domino placuit, ita factum est; sit nomen Domini benedictum. In omnibus his non peccavit Job labiis suis, neque stultum quid contra Deum locutus est.

Enumerata adversitate Beati Job, agit hic de patientia quam in adversitate monstravit. Sciendum autem est, ad evidentiam eorum quae hic dicuntur, quod circa corporalia bona, et circa animi passiones, antiquorum Philosophorum diversa opinio fuit. Nam stoici dixerunt, bona exteriora nulla bona hominis esse; et quod pro eorum amissione, nulla tristitia in animo sapientis poterat inesse. Peripateticorum vero sententia fuit, quod bona exteriora sunt quaedam aliqua hominis bona, non quidem principalia, sed quasi instrumentaliter ordinata ad principale hominis bonum, quod est bonum mentis: et propter hoc sapientem in amissionibus exteriorum bonorum moderate contristari concedebant; ita scilicet quod per tristitiam ratio non absorberetur, ut a rectitudine declinaret: et haec sententia verior est, et ecclesiasticae doctrinae concordat, ut patet per Aug. in lib. de Civit. Dei. Hanc igitur sententiam Job secutus, tristitiam quidem in adversitate monstravit: tamen sic moderatam, ut rationi subjecta esset; et ideo dicitur: *Tunc surrexit Job, et scidit vestimenta sua*; quod apud homines solet esse tristitiae indicium. Notandum vero est, quod dicit, *Tunc*, scilicet post mortem filiorum auditam, ut de eis magis quam de amissione rerum doluisse videatur: de amicis enim mortuis non dolere, duri et non sensibilis cordis esse videtur; sed virtuosi est hunc dolorem moderatum habere, secundum illud Apostoli Thess. 4: « Nolumus vos ignorare de dormientibus, ut non contristemini, sicut « et ceteri qui spem non habent. » Unde haec in beato Job fuit: unde et statum mentis ejus per actum exteriorem aperuit: quia enim ratio stetit, congruenter dicitur, quod Job surrexit, quamvis homines dolentes magis soleant prosterni; quia tristitiam patiebatur, sed non penetrantem usque ad intima rationis. Tristitiae signum ostendit quantum ad duo: scilicet quantum ad ea quae sunt extra naturam corporis: unde dicitur: *Et scidit vestimenta sua*; et quantum ad ea quae de natura corporis procedunt: unde dicitur: *Et tonso capite*; quod apud eos qui comam nutriunt, solet esse doloris indicium: unde haec duo signa tristitiae convenienter praemissis adversitatibus respondent: nam scissio tunicae respondet amissioni rerum, tonsio capitis amissioni filiorum. Tunc autem mens recta stat, quando humiliter Deo subjicitur: unumquodque enim in tanto majori nobilitatis altitudine consistit, quanto magis suae perfectioni substat: sicut aer dum subditur luci, et dum subditur materia formae. Quod ergo mens Beati Job per tristitiam dejecta non erat, sed in sui rectitudine existens, manifestatur per hoc, quod Deo humiliter se subdidit: nam sequitur: *Corruens in terram adoravit*, ad humilitatis et devotionis indicium demonstrandum. Et non solum factis statum suae mentis declaravit, sed etiam verbis: rationabiliter enim demonstravit, etsi tristitiam pateretur, se tristitiae non debere succumbere, primo quidem ex conditione naturae, unde dicit: *Et dixit: Nudus egressus sum de utero matris meae*, scilicet terrae, quae est communis mater omnium: *et nudus revertar illuc*, idest in terram; et secundum hunc modum dicitur Eccl. 2: « Occupatio magna creata est hominibus, « et jugum grave super filios Adam, a die exitus « de utero matris eorum, usque in diem sepulturae in matrem omnium. » Potest et aliter intelligi: ut quod dicitur, *De utero matris meae*, accipiatur ad litteram de utero mulieris quae genuit eum: quod autem dicitur, *Nudus revertar illuc*, intelligatur, quod haec dictio, *illuc*, faciat simplicem relationem: non enim aliquis iterato in ven-

trem matris revertitur; sed revertitur in illum statum quem habuit in utero matris, quantum ad aliquid, scilicet quantum ad hoc, quod est alienum esse a conversatione humana. Hoc ergo dicens, rationabiliter ostendit, quod propter amissionem rerum et exteriorum bonorum non debet homo tristitia absorberi: quia exteriora bona non sunt ei connaturalia, sed accidentaliter adveniunt: quod ex hoc patet, quod homo sine eis in hunc mundum (1) venit, et sine eis recedit: unde accidentalibus bonis sublatis, si substantiale maneat, non debet homo tristitia obrui, etiam si eum tristitia tangat. Secundo ostendit idem ex divina operatione, scilicet quod tristitiae homo non debet succumbere, dicens: *Dominus dedit, Dominus abstulit.* Ubi primo consideranda est vera ejus sententia de providentia divina circa res humanas: in hoc enim quod dixit, *Dominus dedit,* confessus est prosperitatem mundanam hominibus advenire, non casualiter, nec ex fato stellarum, nec solo humano studio, sed ex dispositione et dispensatione divina; in hoc vero quod dicit, *Dominus abstulit,* confitetur etiam adversitates in hominibus divinae providentiae judicio provenire: hic autem innuit, quod non habet homo justam querelam de Deo si temporalibus bonis spolietur; quia qui gratis dedit, potuit vel usque ad finem vel usque ad tempus largiri: unde cum ante finem homini temporalia aufert Deus, homo conqueri non potest. Tertio ostendit idem ex beneplacito divinae voluntatis, dicens: *Sicut Domino placuit, ita factum est*: est autem amicorum idem velle et nolle: unde si ex beneplacito divinae providentiae procedit quod aliquis bonis temporalibus spolietur; si Deum amat, debet voluntatem suam divinae voluntati conformare, ut hac consideratione tristitia non absorbeatur. Hic ergo tres rationes debito ordine ponuntur: nam in prima ratione ponitur, quod bona temporalia sunt homini extranea; in secunda, quod a Deo homini dantur et auferuntur; in tertia, quod hoc accidit secundum beneplacitum divinae voluntatis: unde ex prima ratione concluditur, quod homo propter amissionem temporalium bonorum non debet tristitia absorberi; ex secunda, quod nec etiam potest conqueri; ex tertia, quod etiam debet gaudere: non enim esset placitum Deo quod aliquis adversitatem pateretur, nisi propter aliud inde proveniens bonum: unde adversitas, licet ipsa ex se amara sit et tristitiam generet, tamen ex consideratione utilitatis propter quam Deo placet, debet esse jucunda: sicut et de Apostolis dicitur: « Ibant « Apostoli gaudentes etc. » Nam et de sumptione medicinae amarae aliquis ratione gaudet propter spem sanitatis, licet sensu turbetur. Et quia gaudium est materia gratiarum actionis, ideo hanc tertiam rationem in gratiarum actionem concludit dicens: *Sit nomen Domini benedictum.* Unde dicitur quidem nomen Domini ab hominibus benedicendum, inquantum de ejus bonitate notitiam habent; quod scilicet omnia bene dispenset, et nil agat injuste. Sic ergo concluditur innocentia Job cum dicitur: *In omnibus his non peccavit Job labiis suis,* ut scilicet per verba, impatientiae motum exprimeret; *nec stultum quidquam contra Deum locutus est,* idest, ut supra, de divina providentia blasphemaret: stultitia enim sapientiae opponitur, quae proprie est divinorum.

(1) *Al.* in hoc mundo.

CAPUT SECUNDUM.

LECTIO I.

Factum est autem, cum quadam die venissent filii Dei, et starent coram Domino; venisset quoque Satan inter eos, et staret in conspectu ejus, ut diceret Dominus ad Satan: Unde venis? Qui respondens ait: Circuivi terram, et perambulavi eam. Et dixit Dominus ad Satan: Numquid considerasti servum meum Job, quod non sit ei similis in terra, vir simplex et rectus, ac timens Deum, et recedens a malo, et adhuc retinens innocentiam? Tu autem commovisti me adversus eum, ut affligerem eum frustra. Cui respondens Satan ait: Pellem pro pelle, et cuncta quae habet homo, dabit pro anima sua. Alioquin mitte manum tuam, et tange os ejus et carnem; et tunc videbis quod in faciem benedicat tibi. Dixit ergo Dominus ad Satan: Ecce in manu tua est: verumtamen animam illius serva.

Cum triplex sit hominis bonum, scilicet animae, corporis et exteriorum rerum; hoc modo ad invicem ordinantur, ut corpus sit propter animam, res vero exteriores et propter corpus et propter animam: sic (1) ergo est perversa intentio, si quis bona animae ordinet ad corporis salutem. Et quidem quod Job in actibus virtutum abundavit, quae sunt animae bona, sensibiliter cunctis poterat esse manifestum: unde et Dominus ad Satan supra dixerat: *Numquid considerasti servum meum Job etc.* Sed Satan calumniam inferebat, quasi Job actibus virtutum intenderet propter temporalia bona; sicut et mali homines, quorum Satan princeps est, experimento sui judicant de intentione justorum. Sed haec calumnia repulsa erat per hoc quod post exteriorum bonorum amissionem adhuc in virtute stabilis permanebat: ex quo sufficienter est ostensum, quod ejus intentio non erat ad exteriora bona obligata. Restat ergo ostendere ad perfectam demonstrationem virtutis Job, quod nec etiam ad salutem proprii corporis incurvata erat ejus intentio; et ideo rursus inducit divinum judicium, quo hoc manifestatur: et hoc est quod dicitur: *Factum est autem, cum quadam die venissent filii Dei ut assisterent coram Domino, venisset quoque Satan inter eos, et staret in conspectu ejus, ut diceret Dominus ad Satan: Unde venis?* Quibus verbis supra expositis diutius immorandum

(1) *Al.* sicut.

non est, nisi quod hoc notandum est, quod propter aliquod factum alia dies hic inducitur, sicut in principio Gen. secundum diversa rerum genera quae creabantur, diversi dies describuntur. Quid autem Satan examinatus respondit, ostenditur consequenter cum dicitur: *Qui respondens ait: circuivi terram et perambulavi eam*; et hoc ut supra. Et rursus Dominus virtutem Job ei quasi conspicuam proponit, ut supra: unde sequitur: *Et dixit Dominus ad Satan: Numquid considerasti servum meum Job, quod non est illi similis in terra, vir simplex et rectus ac timens Deum, et recedens a malo?* Sed quia jam quaedam virtus beati Job manifesta erat, quae prius manifesta non fuerat, scilicet constantia in adversis; ideo nunc addit: *Et adhuc*, scilicet post amissionem temporalium bonorum, *retinens innocentiam*: ex quo ulterius dominus ostendit, suspicionem Satan fuisse calumniosam, et intentionem frustratam; unde sequitur: *Tu autem commovisti me adversus eum*. Non est intelligendum, quod Deus ab aliquo provocetur ad volendum quod prius nolebat, sicut est apud homines consuetum: dicitur enim Numer. 23: « Non est Deus « ut homo, ut mentiatur; neque ut filius hominis, « ut mutetur: » sed loquitur hic Scriptura de eo figuraliter more humano: homines enim quando aliquid facere volunt propter aliquem, ab illo moveri dicuntur; Deus autem vult quidem facere, sicut et facit hic, propter illum (1); tamen absque omni mentis commotione, quia ab aeterno in mente habuit id quod factum est. Disposuerat ergo Dominus ab aeterno Job temporaliter affligere ad demonstrandam virtutem ejus, ut omnis malignorum excluderetur calumnia: unde ad hoc signandum hic (2) dicitur: *Tu autem commovisti me adversus eum*: quod autem dicitur, *ut affligerem eum frustra*, intelligendum quantum ad intentionem Satan, non quantum ad intentionem Dei: expetierat enim Satan adversitatem Job, intendens ex hoc, eum in impatientiam et blasphemiam deducere, quod consecutus non erat. Deus autem hoc permisit, ad declarandam virtutem ejus, quod et factum erat: sic ergo frustra afflictus est Job, quantum ad intentionem Satan, non quantum ad intentionem Dei.

Repulsus autem Satan non quiescit, sed adhuc calumniam inserit; ostendere volens, quod omnia bona quae Job fecerat, et etiam hoc ipsum quod patienter adversa toleraverat, non pro amore Dei fecerat, sed pro sui corporis salute: unde sequitur: *Cui respondens Satan ait: Pellem pro pelle, et cuncta quae habet homo, dabit pro anima sua.* Considerandum est autem, quod Job afflictus fuerat, scilicet in amissione possessionum, et etiam in amissione natorum. Intendit igitur Satan dicere quod utramque afflictionem Job patienter toleraverat propter corporis sui salutem; et quod hoc non erat magnae virtutis, sed erat humanum, et apud homines consuetum: et hoc est quod dicitur, *Homo*, quasi quicumque etiam non virtuosus, dabit de facili pellem pro pelle, idest carnem alienam pro carne sua: sustinet enim homo non virtuosus, ut quicumque alii, etiam quantumcumque conjuncti, potius corpore affligantur quam ipse: et similiter homo quicumque dabit cuncta exteriora quae possidet, pro anima sua, idest pro vita sua conservanda: exteriora enim bona ad conservationem vitae quaeruntur, ut sint in subsidium victus et vestitus, et aliorum hujusmodi, quibus vita hominis commode conservetur. Et quia posset aliquis dicere ad Satan: Unde potest probari, quod amissionem natorum et possessionum patienter tulerit, timens damnum pellis suae et vitae suae? quasi huic quaestioni respondens subdidit: *Alioquin*, idest si simplici verbo non credatur, *mitte manum tuam*, idest exerce virtutem tuam, *et tange os ejus et carnem*, idest afflige eum in corpore; non solum in superficie, quod significatur per tactum carnis, sed etiam in profundum, quod significatur per tactum ossis: ut scilicet tactus usque ad intima perveniat; *et tunc videbis*, idest manifeste ab omnibus conspici poterit, *quod in faciem benedicat tibi*: quod exponendum est ut supra. Voluit igitur Dominus ostendere, quod Job Deo non servierat propter corporis salutem, sicut supra ostenderat, quod ei non servivit propter exteriora bona: unde subditur: *Dixit ergo Dominus ad Satan: Ecce in manu tua*; idest, potestatem tibi trado eum in corpore affligendi: *verumtamen animam illius serva*, idest vitam ne ei auferas. Non enim totaliter Deus servos suos voluntati Satan exponit, sed secundum mensuram convenientem, secundum illud Apostoli 1 Cor. 10: « Fidelis Deus, qui non patitur vos « tentari supra id quod potestis. »

(1) *Al.* illud.
(2) *Al.* hoc.

LECTIO II.

Egressus igitur Satan a facie Domini, percussit Job ulcere pessimo, a planta pedis usque ad verticem ejus: qui testa saniem radebat, sedens in sterquilinio. Dixit autem illi uxor sua: Adhuc tu permanes in simplicitate tua? Benedic Deo, et morere. Qui ait ad illam: Quasi una de stultis mulieribus locuta es: si bona suscepimus de manu Domini, mala quare non sustineamus? In omnibus his non peccavit Job labiis suis. Igitur audientes tres amici Job omne malum quod accidisset ei, venerunt singuli de loco suo, Eliphaz Themanites, et Baldad Suhites, et Sophar Naamathites: condixerant enim, ut pariter venientes visitarent eum et consolarentur. Cumque elevassent procul oculos suos non cognoverunt eum, et exclamantes ploraverunt; scissisque vestibus sparserunt pulverem super caput suum in caelum, et sederunt cum eo in terra septem diebus et septem noctibus; et nemo loquebatur ei verbum: videbant enim dolorem esse vehementem.

Accepta potestate, Satan ad ejus executionem procedit: unde dicitur: *Egressus igitur Satan a facie Domini, percussit Job*: percussit quidem eum turpi et abominabili ulcere, incurabili et doloroso; unde dicitur: *Pessimo*, et universaliter, *a planta pedis usque ad verticem ejus*. Solent autem aegrotantium afflictiones remediis exterius adhibitis et deliciis alleviari: sed Job sic alleviatus non fuit: sequitur enim: *Qui testa saniem radebat*: in quo ostenditur, quod lenitiva medicamenta et delicata ei non adhibebantur: *sedens in sterquilinio*; ex quo ostenditur quod non recreabatur nec loci amoenitate, nec stragulorum mollitie, nec alicujus odoris

oblectatione; sed magis contrariis utebatur. Poterat autem hoc duplici ex causa contingere: vel quia percussus a Domino ipse etiam se magis sponte affligebat et humiliabat, ut misericordiam facilius obtineret; vel quia cuncta quae habebat, amiserat, unde non poterat sibi convenientia remedia exhibere: et hoc satis probabile est ex hoc quod supra Dominus dixit. Solent etiam afflictiones hominum verbis consolatoriis relevari: sed afflicto (1) Job verba exasperantia dicuntur, tanto magis provocantia, quanto a persona magis conjuncta proferuntur: sequitur enim: *Dixit autem illi uxor sua*, quam solam diabolus reliquerat ad occidendum, ut per eam viri justi mentem pulsaret, qui per feminam primum hominem dejecerat. Haec autem primo in verba impatientiae irruit dicens: *Adhuc tu permanes in simplicitate tua?* quasi dicat: Saltem post tot flagella cognoscere debes, quod inutile tibi fuit simplicitatem servare: sicut etiam ex quorumdam persona dicitur, Malachiae 3: « Vanus est qui servit Deo: et quod emolumentum « erit nobis, quia custodivimus praecepta ejus? » Secundo procedit ad verba perversae suggestionis dicens: *Benedic Deo*, idest maledic; quasi dicat: Ex quo tibi benedicenti Deo adversitas supervenit, maledic Deo, ut prosperitate potiaris. Ultimo prorumpit in verba desperationis dicens: *Et morere*; quasi dicat: Pro mortuo te habe: quia nihil tibi residuum est in simplicitate remanenti, nisi ut moriaris: vel aliter: *Benedic Deo, et morere*: idest, ex quo post tantam Dei reverentiam sic adversitate afflictus es, si adhuc Deo benedicas, nil restat, nisi ut mortem expectes. Sanctus autem vir, qui sua incommoda patienter tulerat, ait: *Quasi una de stultis mulieribus locuta es.* Recte eam stultitiae arguit, quae contra divinam sapientiam loquebatur: quod autem stulte locuta fuerit, ostendit dicens: *Si bona suscepimus de manu Domini, mala autem quare non sustineamus?* In quo perfectam hominis sapientiam docet: cum enim temporalia bona et corporalia non sint amanda nisi propter spiritualia et aeterna; istis salvatis, quasi principalioribus, non debet homo dejici, si illis privetur; nec elevari, si eis abundet. Docet ergo nos Job tantam animi constantiam habere, ut bonis temporalibus, si nobis a Deo dentur, sic utamur, ut ex hoc in superbiam non elevemur; et contraria mala sic sustineamus, ut ex eis noster animus non dejiciatur: secundum illud Apostoli, ad Philip. ult. « Scio humiliari, scio « et abundare; » et post subdit: « Omnia possum « in eo qui me confortat. » Deinde concluditur perseverans in innocentia Job, cum dicitur: *In omnibus his non peccavit Job labiis suis.* Non solum per uxorem diabolus mentem beati Job exasperare nitebatur, sed etiam per amicos; qui quamvis ad solandum venirent, tamen ad verba increpationis processerunt, de quibus dicitur: *Igitur audientes tres amici Job omne malum quod accidisset, venerunt singuli de loco suo, Eliphaz Themanites, Baldad Suhites, et Sophar Naamathites.* Et quia inter hos fere versatur tota disputatio hujus libri, considerandum est, quod hi tres in aliquo ejusdem opinionis erant cum Job; unde amici ejus dicuntur: et in aliquo ab eo differebant, inter se invicem concordantes, unde (2) invicem connumerantur, et a Job discernuntur. Conveniebant enim cum Job, quod non solum res naturales, sed etiam humanae, divinae providentiae subjacerent; sed differebant ab eo, quod putabant hominem pro bonis quae agit remunerari a Deo prosperitate temporali; quasi temporalia bona sint praemia virtutum, et temporalia mala sint propriae poenae peccatorum. Hanc autem opinionem quilibet eorum propriis modis defendere nititur, secundum quod sibi proprium ingenium suggerebat; propter quod dicuntur venisse singuli de loco suo. Job autem hujus opinionis non erat; sed credebat bona opera hominum ordinari ad remunerationem spiritalem futuram post hanc vitam; et similiter peccata futuris suppliciis esse punienda. Quod autem praedicti amici Job ad consolandum venerint, ostenditur ex hoc quod sequitur: *Condixerant enim, ut pariter venientes visitarent eum, et consolarentur*: in quo veros amicos se ostenderunt, in tribulationibus sibi non deficientes: et primo quidem ipsa visitatio consolatoria erat: nam videre amicum, et ei convenire, delectabilissimum est. Consolantur etiam ipsum factis, compassionis suae ad eum signa ostendendo: pro quibus compassionis signis praemittitur provocamentum ad compassionem, cum dicitur: *Cumque elevassent procul oculos suos, non cognoverunt eum:* erat enim immutata facies ex ulcere et habitu, et reliquo cultu, et rerum amissione. Quod autem dicit, *Procul*, intelligendum est secundum eam mensuram qua homo a remotis potest cognosci: haec autem immutatio amici eos provocavit ad tristitiam et compassionem, quam per signa ostenderunt: sequitur enim: *Et exclamantes*, scilicet prae magnitudine doloris, *ploraverunt, scissisque vestibus sparserunt pulverem super caput suum*, in signum humilitatis et dejectionis, se ex dejectione amici dejectos reputantes: addit autem, *In caelum*, ut quasi hac humiliatione caelestem misericordiam provocarent. Considerandum est autem, quod amicorum compassio consolatoria est: vel quia adversitas quasi onus quoddam levius fertur, quoniam a pluribus portatur; vel magis quia omnis tristitia ex admixtione dilectionis alleviatur: delectabilissimum autem est, experimentum sumere de amicitia alicujus, quod maxime sumitur ex compassione in adversis; et ideo consolationem affert. Non solum autem ex compassione ostensa consolabantur, sed etiam ei societatem exhibendo: sequitur enim: *Et sederent cum eo in terra septem diebus et septem noctibus.* Intelligendum tamen est, non continue, sed congruentibus horis: indigebat enim magna tristitia consolatione diuturna. Sed tertium, quod maxime est consolatorium, scilicet verbum, non exhibebant: sequitur enim: *Et nemo loquebatur ei verbum*: taciturnitatis autem ostenditur causa, cum dicitur: *Videbant enim dolorem esse vehementem*: quae causa magis redditur secundum consolantium opinionem, quam secundum statum afflicti: cum enim mens alicujus fuerit dolore absorpta, consolationis verba non recipit: unde et poeta dicit,

Quis natus nisi mentis inops, in funere nati flere vetat?

Job autem sic erat dispositus, ut prae tristitia consolationem recipere non posset; sed magis ipse secundum rationem consolabatur seipsum, ut ex verbis ejus supra inductis apparet.

(1) *Al.* afflictio.
(2) *Al.* unde ergo.

CAPUT TERTIUM.

LECTIO I.

Post haec aperuit Job os suum, et maledixit diei suo, et locutus est: Pereat dies in qua natus sum, et nox in qua dictum est: Conceptus est homo. Dies ille vertatur in tenebras; non requirat eum Deus desuper: et non illustretur lumine. Obscurent eum tenebrae et umbrae mortis: occupet eum caligo, et involvatur amaritudine. Noctem illam tenebrosus turbo possideat: non computetur in diebus anni, nec numeretur in mensibus. Sit nox illa solitaria, nec laude digna. Maledicant ei qui maledicunt diei, qui parati sunt suscitare Leviathan. Obtenebrentur stellae caligine ejus: expectet lucem et non videat, nec ortum surgentis aurorae: quia non conclusit ostium ventris qui portavit me; nec abstulit mala ab oculis meis.

Sicut supra dictum est, circa passiones animae duplex fuit antiquorum opinio. Stoici enim dixerunt, tristitiam in sapientem non cadere. Peripatetici vero dixerunt, sapientem quidem tristari, sed in tristitiis secundum rationem moderate se habere: et haec opinio veritati concordat. Ratio enim contradictionem naturae auferre non potest: est autem naturale sensibili naturae, ut de convenientibus delectetur et gaudeat, et de nocivis doleat et tristetur. Haec igitur ratio auferri non potest; sed sic moderatur per justitiam ratio, quod a sua rectitudine non divertat: concordat enim haec opinio sacrae Scripturae, quae tristitiam in Christo ponit, in quo est omnis virtus, et sapientiae plenitudo. Sic igitur Job ex praenarratis adversitatibus tristitiam quidem sensit; alias patientiae virtus in eo locum non haberet: sed propter tristitiam ratio a rectitudine non declinavit, quin post tristitiam dominaretur. Ad hoc igitur ostendendum dicitur: *Post haec aperuit Job os suum.* Dicitur autem, *Post haec*, idest post septem taciturnitatis dies. Ex quo manifestum fit, quod verba quae sequuntur, secundum rationem prolata sunt, per tristitiam non perturbatam: si enim ex perturbatione mentis dicta fuissent, prius ea protulisset, quando vis tristitiae vehementior erat; tristitia enim quaelibet longitudine temporis mitigatur, et in principio magis sentitur: unde propter hoc tacuisse videtur, ne perturbata mente loqui videretur: quod etiam ostenditur per hoc quod dicitur: *Aperuit os suum*: cum enim aliquis loquitur ex impetu passionis, non ipse aperit os suum, sed passione agitur ad loquendum: non enim per passionem nostri actus domini sumus, sed per solam rationem. Loquendo autem, tristitiam quam patiebatur ostendit: consuetum enim est apud sapientes, ut ex ratione loquantur passionum motus quos sentiunt; et Christus dixit: « Tristis est anima mea usque ad mortem; » et Apostolus dixit Rom. 7: « Non enim quod volo bonum, hoc ago; sed quod odi malum, illud facio. » Sicut etiam Boetius in principio de Consolatione tristitiam aperuit, ut ostenderet quo modo eam ratione mitigaret. Sic etiam Job loquendo tristitiam suam aperuit: unde sequitur: *Et maledixit diei suo*: quod videtur contra illud Apostoli Rom. 12: « Benedicite, et nolite maledicere. » Sed sciendum est, quod maledicere multipliciter dicitur. Cum enim maledicere nihil aliud sit quam malum dicere, toties dicitur maledicere, quoties contingit malum dicere. Contingit autem aliquem alicui maledicere, primo declarando malum quod alicui debetur; et sic sententia judicis aliquem judicantis, est causa poenae ejus qui condemnatur. Per hunc modum intelligitur quod Dominus dixit Gen. 3: « Maledicta sit terra in opere tuo. » Secundo imprecando malum vel optando; sicut legitur in primo Regum, quod Philistaeus maledixit David in Diis ejus. Tertio contingit (1) aliquem dicere malum, simpliciter enuntiando, vel in praesenti vel in praeterito vel in futuro, sive vere sive false. Prohibet igitur Apostolus maledicere tali maledictione qua quis imprecatur malum alicui, vel cum false diffamatur; non autem eo modo quo judex reum condemnat, vel aliquis verax malum alicujus rei ordinate demonstrat, vel demonstrando praesens, vel recitando praeteritum, vel praemittendo futurum. Sic ergo intelligendum est, Job sic diei maledixisse, quia cum malum esse denuntiat, non secundum suam naturam qua a Deo creatus est; sed secundum illam Scripturae consuetudinem qua tempus dicitur bonum vel malum, seu secundum ea quae in tempore aguntur, secundum illud Apostoli Eph. 5: « Redimentes tempus, quoniam « dies mali sunt. » Maledixit igitur Job diei suo, inquantum mala sibi in ipsa die accidisse commemorat. Quomodo autem maledixerit, subditur: *Et locutus est: Pereat dies in qua natus sum, et nox in qua dictum est: Conceptus est homo.* Sciendum est autem, quod licet esse et vivere secundum se sit appetibile; tamen esse et vivere in miseria est fugiendum secundum quod hujusmodi; licet interdum esse in miseria libenter sustineatur propter aliquem finem. Unde ista misera vita quae non ordinatur ad aliquem finem bonum, nullo modo est eligenda: propter quod Dominus dicit Matth. 26: « Melius erat ei, si natus non fuisset homo ille. » Bonum autem quod ex aliqua miseria expectatur, sola ratio apprehendit; vis autem sensitiva non percipit ipsum: sicut amaritudinem medicinae gustus percipit; sed sola ratio in fine sanitatis delectatur. Si quis ergo passionem sui gustus vellet exprimere, denuntiaret medicinam esse malam, quamvis ratio judicaret eam esse bonam propter finem. Sic igitur miseria quam beatus Job sustinebat, ratione quidem poterat videri quantum ad aliquid utilis esse; sed inferior pars animae, quae ex illa tristitia afficiebatur, adversitatem totaliter repudiabat; unde et ipsum vivere sub tali adversitate odiosum ei erat. Quando autem est nobis aliquid odiosum, omnia abominamur per quae in id devenimus. Et ideo

(1) *Al.* convenit.

Job secundum inferiorem partem animae cujus passionem nunc exprimere intendebat, et nativitatem et conceptionem suam, ex quibus in hanc vitam devenerat, odio habebat; et per consequens diem nativitatis et noctem conceptionis, secundum illum loquendi modum quo ex iis quae in tempore aguntur, aliquid adscribere tempori bonum vel malum consuevimus. Sic igitur Job, quia secundum partem sensitivam, vitam sub adversitate repudiabat, nunquam natum vel conceptum fuisse optabat; et hoc est quod dicit: *Pereat dies in qua natus sum*: ac sic diceret, nunquam natus fuissem; *et nox in qua dictum est*, idest, vere dici potuit: *Conceptus est homo*, idest, utinam nunquam conceptus fuissem. Et congrue ordinat: quia, nativitate sublata, conceptio non aufertur; sed e converso. Congruenter etiam nocti conceptionem adscribit et nativitatem diei: quia secundum Astrologos, nativitas diurna est laudabilior, principaliori sidere existente super terram, idest sole. Hierem. 20: « Maledicta dies in « qua natus sum; et dies in qua peperit me mater « mea, non sit benedicta. »

Posita ergo maledictione diei nativitatis, et nocti conceptionis, prosequitur singillatim de maledictione utriusque: et primo de maledictione diei nativitatis, dicens: *Dies illa vertatur in tenebras*. Considerandum est autem, quod, sicut Hieronymus dicit in Prologo, a verbis Job, in quibus ait: *Pereat dies in qua natus sum*, usque ad eum locum, ubi ante finem voluminis scriptum est: *Idcirco ipse me reprehendo*; exametri versus sunt, dactylo spondeo currentes: et sic patet, quod liber iste per modum poematis conscriptus est: unde per totum hunc librum figuris et coloribus utitur, quibus poetae uti consueverunt. Solent autem poetae, ut vehementius moveant, ad eamdem sententiam diversa inducere: unde et hic Job ad maledicendum diei suae secundum modum quem diximus ea inducit, quibus aliquis dies solet esse odiosus. Dignitas autem diei est claritas ejus; hoc enim a nocte distinguitur: hanc igitur dignitatem excludit, dicens: *Dies illa vertatur in tenebras*. Quae quidem sententia, quantum ad superficiem literae, frivola videtur et vana: dies enim nativitatis praeterierat, et jam non erat; quod autem praeteriit, immutabile est: quomodo ergo poterat dies quae praeterierat, in tenebras verti? Sciendum est igitur, quod quaedam per modum optandi dicuntur ad exprimendum desiderium quod de aliqua re habetur: sic ergo dicitur: *Dies ille vertatur in tenebras*; ac si diceretur: Dies nativitatis meae debuisset esset tenebrosus, ut congrueret tenebris et miseriae quam patior: quia enim aspectus luminis delectabilis est, secundum illud Eccl. 2: « Dulce lumen, et dele« ctabile est videre solem: » consuetum est in Scripturis, ut per tenebras tristitia significetur, secundum illud Eccl. 5: « Comedet in tenebris et « in curis multis, et in aerumna atque tristitia. » Est autem aliquis dies clarus tripliciter. Primo quidem ex Dei sanctificatione, qui eum celebrem esse instituit; sicut habetur Exodi 12: « Memento ut « diem Sabbati sanctifices. » Hanc ergo claritatem a praedicto die removet dicens: *Non requirat eum Dominus desuper*; quasi dicat: Non exigat Deus ab hominibus, ut hunc diem celebrem agant: dies enim aliqui exiguntur a Deo ad celebritatem, propter aliquod insigne beneficium in illa die hominibus collatum: sicut sabbatum in veteri lege, propter beneficium creationis; et dies paschae, propter beneficium liberationis ex Ægypto; quod etiam manifestum est in diebus festorum quae in novo Testamento celebrantur. Vult ergo propter hoc significare, quod sua nativitas non debet computari inter insignia Dei beneficia, cum magis ad miseriam natus esse videatur, quam ad laetitiam. Secundo aliquis dies clarus est ex hominum recordatione: solent enim homines aliquos dies celebres agere, in quibus aliqua magna et jucunda eis contigerunt; sicut Herodes et Pharao diem nativitatis celebrabant. Hanc igitur claritatem a praedicto die removet dicens: *Et non sit in recordatione*, scilicet hominum: quia nihil jucundum in illa die accidit, sed magis triste, ut ex eventu apparet. Tertio dies clarus est ex corporali lumine: quae quidem claritas minuitur, primo ex subtractione radiorum solis illuminantium terram, ut patet quando sol est eclipsatus; et quantum ad hoc dicit: *Nec illustretur lumine*. Secundo ex oppositione nubium, vel aliquorum hujusmodi occultantium radios solis; et quantum ad hoc dicit: *Obscurent eum tenebrae*. Tertio ex defectu propriae virtutis: cum enim aliquis moritur vel visu privatur, quantum ad eum obscuritas diei aufertur; et quantum ad hoc dicit: *Et umbra mortis*. Modum autem obtenebrationis praemissae exponit dupliciter. Primo quidem quantum ad ordinem; et hoc est: *Vel occupet eum caligo*. Tunc enim dies caligine occupatur, quando diei prius splendenti subito et ex insperato tenebrae inducuntur: simile et in vita Job apparet. Secundo quantum ad genus tenebrarum, in hoc quod dicit: *Et involvatur amaritudine*. Per hoc datur intelligi, quod totum quod de obtenebratione dictum est, ad tenebras tristitiae est referendum. Hunc enim morem observare videtur, ut parabolicam locutionem ex aliquo subsequenti exponat. Per omnia igitur hic dicta, nil aliud dicere intendit, quam quod dies suae nativitatis non debet judicari dies gaudii, sed moeroris; cum quidem per suam nativitatem ad vitam tantae adversitati subjectam devenerit.

Post maledictionem igitur diei suae nativitatis, consequenter maledicit nocti suae conceptionis, secundum similem modum loquendi: et primo attribuit ei illud unde nox magis horribilis redditur. Cum enim nox propter tenebras secundum seipsam horrida sit; quanto magis tenebrae noctis augmentantur, tanto magis horrida redditur: quod contingit, cum aliqua magna tempestas in nocte oboritur; et quantum ad hoc dicit: *Noctem illam tenebrosus turbo possideat*; quasi dicat: Congruum fuisset noctem illam tenebroso turbine possideri, ut vitae meae congrueret, quae tanto adversitatis turbine involvitur. Deinde removet ab ea illa quae pertinere videntur ad bonum noctis: et primo quantum ad opinionem humanam. Cum enim homines tempora distinguant secundum ea quae aguntur in tempore; in nocte autem pauca vel non multa fiant memoria digna; nox non notatur per se ipsam in hominum memoriis, nisi ex die conjuncta. Hoc ergo bonum a nocte praedicta removet, dicens: *Non computetur in diebus anni, nec numeretur in mensibus*; quasi dicat: Nox illa non est memoria digna, cum nil insigne in ea acciderit, sed magis aliquod dolorosum. Inter noctes autem quae in memoriis hominum aguntur, quaedam non solum memoriales sunt, sed etiam celebres et festivae; in quibus scilicet homines ad aliqua festa agenda congregan-

tur; et hoc removet dicens: *Sit nox illa solitaria*; hoc modo autem hominum congregatio in aliqua nocte fit in laude et celebritate illius noctis, propter aliquod celebre factum, quod in illa nocte recolitur sicut apud fideles agitur in nocte Dominicae resurrectionis. Et ideo subdit: *Nec laude digna:* est enim aliqua nox digna laude, propter aliquod magnum factum in illa nocte contingens. Ex hoc ergo nihil aliud intendit quam significare, quod sua conceptio non fuit ad aliquod magnum, nec ad bonum ordinata, sed potius ad malum adversitatis quam sentiebat. Unde subdit: *Maledicant ei qui maledicunt diei, qui parati sunt suscitare Leviathan*: quod quidem secundum literam dupliciter potest exponi. Uno modo secundum quod per Leviathan intelligitur aliquis magnus piscis, prout videtur congruere iis quae in fine hujus libri de eo dicuntur, scilicet, *An extrahere*, inquit, *poteris Leviathan hamo?* et secundum hoc intelligendum est, quod illi qui hujusmodi magnos pisces piscantur, de nocte eos invadunt in tenebris; et ideo quando dies incipit apparere, maledicunt diei, quia per hoc eorum opus et intentio impeditur. Alio modo potest intelligi, ut per Leviathan significetur draco antiquus, scilicet diabolus, secundum illud Isaiae 27: « In die illa visitabit Dominus in « gladio suo duro et grandi et forti super Levia- « than serpentem tortuosum. » Illi ergo parati sunt suscitare Leviathan, qui student ad suggestiones diaboli implendas, operibus inquinatis (1) vacando; qui etiam diei maledicunt: quia, ut dicitur Joannis 3: « Omnis, qui male agit, odit lu- « cem. » Et Job 24, dicitur: « Oculus adulteri « observat caliginem. » Et infra: « Si subito ap- « paruerit aurora, arbitratur umbram mortis. » Secundum hoc igitur, sicut per hoc quod dixerat, *Nec laude digna*, vult praedictam noctem esse odiosam bonis; ita per hoc quod subdit, *Maledicant ei etc.*, vult eam esse odiosam malis: nam maledictionem et boni et mali abhorrent. Deinde excludit a praedicta nocte quae videntur ad bonum noctis pertinere secundum veritatem: quorum unum est, quod nox decoratur aspectu stellarum; et hoc removet dicens: *Obtenebrentur stellae caligine ejus*: aliud est, quod decoratur ex specie diei; et hoc removet dicens: *Expectet lucem, et non videat*; quasi dicat: Quamvis naturale sit ut in nocte lux expectetur, illa tamen nox diei habeat tenebras infinitas, quae nunquam divinae lucis successione terminentur. Noctis quidem tenebrae plena luce diei totaliter excluduntur, aurora vero et crepusculo diminuuntur. Imprecatur autem praedictae nocti, non solum ut ejus tenebrae non excludantur per diem, sed quod nec minuantur per auroram: unde sequitur: *Nec ortum surgentis aurorae.* Sed quia quod dixerat, impossibile videbatur, ut scilicet nocti non succederet dies nec aurora; ostendit ex quo supra id dictum est, subdens: *Quia non conclusit ostia ventris, qui portavit me:* vita enim hominis in ventre matris abscondita est, unde tenebris noctis comparatur. Cum autem per nativitatem in manifestum prodit, tunc clarae diei similitudinem habet; ideo ergo dixit, quod nox illa nec diem (1) nec auroram succedentem haberet, ut ostenderet se desiderare quod suus conceptus nunquam venisset ad partum; nec ad pueritiam, quae per auroram intelligitur; nec ad juventutem, quae per plenam lucem diei significatur: dicit enim: *Quia non conclusit ostia etc.* Sed quia in nocte hoc agitur, ex ipsa enim conceptione potest praestari impedimentum, ne conceptus ad partum perveniat; et quia hoc videbatur mirabile, quod aliquis vitam abhorreret, dum omnibus desiderabile sit esse et vivere; ostendit ex qua ratione id dixerit, cum subdit: *Nec abstulit mala ab oculis meis;* quasi dicat: Non ipsam vitam propter se abhorreo, sed propter mala quae patior: et quamquam vita secundum se desiderabilis sit, non tamen vita miseriis subjecta. Unde considerandum est, quod omnia quae supra figurative locutus est, hac finali clausula exposuisse videtur. Idem etiam in aliis ejus dictis advertendum est.

(1) *Al.* iniquitatis.

(1) *Al.* diem.

LECTIO II.

Quare non in vulva mortuus sum; egressus ex utero non statim perii? Quare exceptus genibus; cur lactatus uberibus? Nunc enim dormiens silerem, et somno meo requiescerem cum regibus et consulibus terrae, qui aedificant sibi solitudines; aut cum principibus, qui possident aurum, et replent domos suas argento; aut sicut abortivum absconditum non subsisterem, vel qui concepti non viderunt lucem. Ibi impii cessaverunt a tumultu, et ibi requieverunt fessi robore, et quondam vincti pariter sine molestia non audierunt vocem exactoris. Parvus et magnus ibi sunt, et servus liber a domino suo.

Postquam diei nativitatis et nocti conceptionis suae maledixerat, ut ostenderet initia suae vitae abhorrere; nunc ostendit se abhorrere suam conservationem in vita, ut ex his manifestius ostenderet, quod vita ejus est ei onerosa. Est autem duplex status vitae: unus occultus, quo concepti vivunt in utero; alius manifestus, quo vivunt homines post nativitatem ex utero. Quantum ergo ad primum statum dicit: *Quare non in vulva mortuus sum*? Quantum ad secundum: *Egressus ex utero non statim perii*? Et de hoc secundo, primo prosequitur. Sciendum est autem, quod exterior vita dupliciter perditur: quandoque quidem ex aliquo nocumento supervenienti: vel intrinseco, sicut est morbus, vel extrinseco, sicut est gladius, aut aliud hujusmodi; et ad hoc potest referri, quod dixit: *Egressus ex utero non statim perii*? quandoque vero ex subtractione necessarii subsidii: quod quidem est vel extrinsecum, ut vehicula, fomenta, et alia hujusmodi adjumenta; et quantum ad hoc dicit: *Quare exceptus genibus*? vel intrinsecum, sicut est cibus; et quantum ad hoc dicit: *Aut lactatus uberibus*? his enim adminiculis indiget vita nati in sui primordio. Et quia cum aliquis dicit, Quare hoc factum est? dat intelligi hoc inutiliter esse factum; ideo consequenter ostendit inutile fore sibi, se fuisse conservatum in vita, immo potius nocumentum: quod quidem ostendit primo quantum ad

mala quae nunc patitur, dicens: *Nunc enim dormiens silerem.* Mortem quidem somnum dicit propter spem resurrectionis, de qua postmodum plenius loquitur; per silentium autem intelligit quietem, quam non habet in adversitatibus, quas patiebatur; quasi dicat: Si statim post ortum mortuus fuissem, his malis quae patior non inquietarer. Secundo ostendit quantum ad bona, quae primo habuerat: posset enim aliquis dicere: Si in vita conservatus non esses, non habuisses bona, quae dudum habuisti. Unde quasi ad hoc respondens ostendit, quod nec propter illa bona, vitae conservatio sibi fuisset optanda: nam etiam illi qui in tota vita sua maximis prosperitatibus florent, hoc fine concluduntur, scilicet mortis: hoc est ergo quod dicit: *Et somno meo*, idest morte, *requiescerem*, a vitae inquietudinibus immunis essem; *cum regibus et consulibus terrae.* Sciendum est autem, quod eorum qui in dignitatibus constituti sunt, qui maxime prosperari videntur, intentio est nil ad voluptatibus favendum; et quantum ad hoc dicit: *Qui aedificant sibi solitudines*; ad literam, causa venationis, vel aliarum voluptatum, solitarii esse volentes: vel ad divitias congregandum; et quantum ad hoc dicit: *Aut cum principibus, qui possident aurum, et replent domos suos argento*; quasi dicat: Si statim mortuus essem post ortum, nil non minus haberem, quam habeant illi post mortem, qui in multis prosperantur. Considerandum est autem, quod cum quiescere non sit nisi subsistentis, ex his verbis dat intelligere, hominem secundum animam, post mortem subsistere. Si autem aliquis objiciat, quod hujusmodi reges aut principes, de quibus loquitur, forte non quiescunt, sed sunt in profundo inferni; vel etiam quod ipsi Job in hoc fuit utilis vita, quod sibi meritum acquisivit: advertendum est, quod, ut supra diximus, Job nunc loquitur ex persona sensualis partis, exprimens ejus affectum, qui non habet locum nisi ad corporalia et praesentia bona vel mala: sic ergo postquam ostendit sibi desiderandum non fuisse quod post ortum conservetur, consequenter ostendit sibi desiderandum non fuisse, quod conservatus in utero pervenit ad ortum: vel explicans quod supra dixerat: *Quare non in vulva mortuus sum*? Considerandum est autem, quod in vulva aliqui moriuntur ante infusionem animae rationalis, quae sola immortalis est; et quantum ad hoc dicit: *Aut sicut abortivum absconditum:* ab hujusmodi enim abortivis fetibus nihil perpetuum remanet: aliqui vero moriuntur post infusionem animae rationalis; qui quidem post mortem subsistunt secundum animam, sed lucem hujus mundi non vident: et quantum ad hoc dicit: *Vel*, supple, sicut, *qui concepti non viderunt lucem*, scilicet vitae praesentis. Et quod hoc fuisset sibi optandum, ostendit por hoc, quod non esset subjectus malis hujus vitae: unde dicit: *Ibi*, scilicet in statu quem habent qui concepti non viderunt lucem, *impii cessaverunt a tumultu*; scilicet quem aliis inferebant, eos affligendo; quod refertur ad immunitatem a malo culpae. *Et ibi*, scilicet in statu mortuorum, *fessi robore*, idest veri bellatores, qui bella gerendo fatigati sunt, *requieverunt*; caruerunt hujusmodi labore: quia, ut dictum est, non loquitur nunc nisi de quiete a malis praesentis vitae. Potest etiam intelligi et de fatigatione in quocumque labore, quem quis patitur sua fortitudine operando. Et illi qui fuerunt *vincti*, erunt ibi *sine molestia*, idest sine priori augustia, *pariter*, cum eis qui eos vinctos detinebant: et ibi homines oppressi angariis vel servitutibus, *non audierunt vocem exactoris*; secundum id quod dicitur Isaiae 14: « Quomodo cessavit exactor, quievit tributum? » Et quod hoc sit verum, ostendit per hoc quod subdit: *Parvus et magnus ibi sunt:* supple, pariter: quod parvitas et magnitudo est in hac vita secundum inaequalitatem prosperitatis terrenae, qua sublata, remanent secundum naturam aequales. Quod ergo dicit, *Parvus et magnus*, intelligendum est ita: Illi qui fuerunt in hac vita differentes secundum magnitudinem terrenae prosperitatis. Sciendum tamen est, quod differentia magnitudinis et parvitatis secundum spiritualia bona remanet etiam ibi: sed de his nunc non loquitur, ut jam dictum est. *Et* ibi erit *servus liber a domino suo*: unde non habebit ibi locum exactor, vel aliquod hujusmodi.

LECTIO III.

Quare data est misero lux, et vita iis qui in amaritudine animae sunt? Qui expectant mortem, et non venit, quasi effodientes thesaurum; gaudentque vehementer cum invenerint sepulcrum. Viro, cujus abscondita est via, et circumdedit eum Deus tenebris? Antequam comedam, suspiro; et quasi inundantes aquae, sic rugitus meus: quia timor quem timebam evenit mihi, et quod vereber accidit. Nonne dissimulavi; nonne silui; nonne quievi? Et venit super me indignatio.

Postquam Job vitam propriam detestatus fuerat multipliciter, nunc detestatur communiter totius humani generis vitam, tam ad eos qni in prosperitate sunt, quam ad eos qui sunt in adversitate: de quibus primo prosequitur a manifestiori incipiens. Sciendum est autem, quod in viventibus duo videntur esse praecipua: scilicet vivere et cognoscere; et quidem ipsum cognoscere, quamvis delectabilissimum sit et nobilissimum, tamen cognoscere ea quae hominem affligunt, poenosum est; et ideo dicit: *Quare data est misero lux*? quasi dicat: Ad quid prodest homini in miseriis constituto, quod lucem cognitionis habeat, cum per eam consideret quibus affligitur? Vivere autem delectabile est propter animam: quod si anima in amaritudine sit, ipsum prorsus vivere redditur amarum: et ideo dicit: *Et vita iis qui in amaritudine animae sunt*? resume: Quare data. Et quod inutile detur, ostendit hac ratione, quia contrarium ejus desideratur a miseris: unde dicitur: *Qui expectant mortem, et non venit*; scilicet tam cito sicut optant. Et ut ostendat quod tales expectent mortem, non horrentes, sed desiderantes eam, subjungit: *Quasi effodientes thesaurum*; quasi dicat: Magno desiderio attendunt, ut fodiant terram sua sepultura: et quia desiderium, cum completur, gaudium parit, subjungit: *Gaudentque vehementer cum sepulcrum in-*

venient; idest cum vident se pervenire ad mortem, per quam sepulcrum inveniunt. Quidam autem hoc referunt ad eos qui terram effodiunt, qui gaudent sepulcro invento: quia in sepulcris antiquis consueverunt thesauri inveniri. Sed prima expositio melior est. Et quia posset aliquis dicere, quod vita, etsi inutiliter datur miseris, utiliter tamen datur iis qui in prosperitate sunt: ad hoc removendum subdit: *Viro cujus abscondita est via*; supple, Quare data est lux et vita? viri enim via abscondita est: quia nascitur primo, si status praesentis prosperitatis duraverit: dicitur autem Proverb. 1: « Risus « dolore miscebitur, et extrema gaudii luctus oc« cupat; » et Hiereæ. 10, dicitur: « Non est in « homine via ejus. » et Eccl. 7: « Quid necesse « est homini majora se quaerere, cum ignoret quid « conducat sibi in vita sua, numero dierum pere« grinationis suae? » Quomodo autem sit via hominis abscondita, exponit subdens: *Et circumdedit eum Deus tenebris.* Quod quidem multipliciter manifestum est, et quantum ad ea quae sunt ante et post, secundum illud Eccl. 8: « Multiplex hominis « afflictio, quia ignorat praeterita, et ventura nullo « scire potest nuntio; » et quantum ad ea quae sunt juxta, scilicet homines, secundum illud primae Cor. 2: « Quis scit quae sunt hominis, nisi spiritus « hominis, qui in ipso est? » et quantum ad ea quae sunt supra, secundum illud primae Tim. ult.: « Lucem habitat inaccessibilem (scilicet Deus) « quam nullus hominum vidit, sed nec videre po« test; » et in Psal. 17, dicitur: « Qui posuit te« nebras latibulum suum; » et quantum ad ea quae sunt infra: dicitur enim Eccles. 1: « Cunctae res « difficiles: non potest homo eas explicare sermo« ne. » Dicitur autem Deus hominem tenebris circumdedisse, quia Deus ei talem intellectum tribuit, quod praedicta cognoscere non possit.

Ostenso ergo quod vita hominum difficilis est propter miseriam et amaritudinem, haec quae convenienter dixerat, sibi adaptat, exprimens suam amaritudinem, cum dicit: *Antequam comedam suspiro*: sicut enim gaudii, risus signum est, ita suspirium, amaritudinis animae. Ostendit ergo ex modo suspirii suae amaritudinis modum. Suspirium ergo ejus tempestive incipiebat: dicit enim: *Antequam comedam suspiro*; et continuum erat, et magnum: unde subdit: *Et quasi inundantes aquae, sic rugitus meus.* Sicut enim suspirium moderatae tristitiae signum est, ita rugitus, vehementis, et quae vix tolerari potest. Hic autem rugitus, aquae comparatur; aqua enim de facili motu, murmuris sonum facit; sic et homo in magna afflictione constitutus, ex levi memoria suae miseriae provocatur ad rugitum. Addit autem *Inundantes aquae*; ut ostendat suae amaritudinis continuitatem: aqua enim inundans continue movetur, et sonitum facit. Sed quia animae amaritudo ex miseria nascitur; post amaritudinem animae, de sua miseria subjungit dicens: *Quia timor quem timebam evenit mihi.* Et notandum est, quod miseria hominis ad amaritudinem proveniens, in duobus consistere videtur: in damnis rerum vel personae, et in dehonorationibus. Quantum ergo ad personam, dicit: *Timor quem timebam evenit mihi:* idest ea quae timebam evenerunt mihi: ubi magnitudo miseriae, damnorum et poenarum exprimitur: quanto enim aliquis prudentior est, tanto in statu prosperitatis magis recogitat quae in adversitatis tempore sibi accidere possunt; secundum illud Eccl. 2: « In die bonorum ne immemor sis malorum. » Magnam ergo miseriam Job prudentissimus patiebatur, dum sibi quae timuerat evenerunt. Quantum autem ad secundum, scilicet ad dehonorationes, dicit: *Et quod verebar accidit:* est enim verecundia, secundum Philosophum, timor inhonorationis. Per hoc ergo ostendit quod in magna gloria multa opprobria et dehonorationes acciderant. Solet autem aliquis miseriam et amaritudinem pati, sed ex propria culpa. Sed hoc removet Job dicens: *Nonne dissimulavi?* Et sciendum est, quod aliquis offendit, unde poenam meretur a Deo, dupliciter. Uno modo quando ex injuriis sibi illatis, ultra modum provocatur ad vindictam; secundum quod dicitur in Psal. 8: « Si reddidi retribuentibus mihi mala, de« cidam merito ab inimicis meis inanis. » Hoc autem a se removet dicens: *Nonne dissimulavi?* scilicet injurias mihi factas. Alio modo, dum ipse alium primitus offendit vel verbis; et hoc removet dicens: *Nonne silui?* quasi dicat: Nulli contumeliosa aut injuriosa verba protuli: vel factis; et hoc removet a se, dicens, *Nonne quievi?* « Impii autem « quasi mare fervens, quod quiescere non potest. » Isaiae 57. Et quamvis innocens sim, tamen *Venit super me indignatio*, idest poena a Deo. Ira enim in Deo non accipitur pro commotione animi, sed pro punitione. In quo recognoscit adversitates hujus mundi, non a casu, sed divino nutu provenire. Si quis ergo colligere velit quae in hac deploratione Job dicta sunt, sciendum est, tria in eo contineri: primo enim ostendit, sibi suam vitam esse odiosam: secundo magnitudinem miseriae quam patiebatur, ibi, *Antequam comedam*: tertio ostendit suam innocentiam, cum dicit: *Nonne dissimulavi, etc.*

CAPUT QUARTUM.

LECTIO I.

Respondens autem Eliphaz Themanites dixit: Si coeperimus loqui tibi, forsitan moleste accipies: sed conceptum sermonem tenere quis poterit? Ecce docuisti multos, et manus lassas roborasti, vacillantes confirmaverunt sermones tui, et genua trementia confortasti: nunc autem venit super te plaga, et defecisti: tetigit te, et conturbatus es. Ubi est timor tuus, fortitudo tua, et patientia tua, et perfectio viarum tuarum?

Amici Job, qui ad consolandum eum venerant, cum prius propter doloris magnitudinem tacuissent, post locutionem Job audaciam sumpserunt loquendi. Et primo loquitur Eliphaz Themanites, qui verba a Job proposita non eo animo accepit quo erant dicta: nam odium praesentis vitae, quod dixerat se pati, desperationi imputabat, magnitudinem amaritudinis impatientiae, innocentiae confessionem praesumptioni. Primo igitur arguit ejus impatientiam; et incipit loqui ad eum, quasi ad hominem impatientiae vitio subjacentem, qui ex verbis ab eo prolatis indignatur: unde dicit: *Si coeperimus loqui tibi, forsitan moleste accipies*. Ubi satis impatientis et irati consuetudinem exprimit, qui non patitur audire verba usque ad finem, sed statim in ipso verborum exordio provocatur. Addit autem, *Forsitan*, ne de temerario judicio condemnetur; quamvis etiam in praesumptionibus in meliorem partem dicta vel facta interpretanda sint. Sed dum ipse Job de impatientia arguit, se ipsum impatientiae et fatuitatis reum ostendit dicens: *Sed conceptum sermonem tenere quis poterit*? secundum illud Eccl. 19: « Sagitta infixa femori canis, sic verbum in « corde stulti. » Quamvis et justi ex zelo divino interdum ea quae concipiunt ad honorem Dei dicenda, tacere non possint, secundum illud Hier. 20: « Dixi: Non recordabor ejus (scilicet sermonis di- « vini) nec loquar in nomine illius; et factus est « in corde meo quasi ignis exaestuans clausus in « ossibus meis, et defeci, ferre non sustinens. » Ulterius autem procedit ad magis ejus impatientiam ostendendam: exaggerat autem ejus impatientiam ex duobus, scilicet ex praecedenti doctrina et ex praecedenti vita: ex praecedenti quidem doctrina, quia turpe est homini cum non servat id ad quod alios inducit, secundum illud Matthaei 23: « Dicunt « enim, et non faciunt. » Job autem antea multos ab impatientia retraxerat, et diversimode, secundum quod diversis congruebat: sunt enim aliqui, qui in patientia deficiunt ex ignorantia, dum nesciunt adversis uti ad virtutem; et quantum ad hoc dicit: *Ecce docuisti multos*. Quidam vero primo quidem in adversis virtuose agunt; sed adversitate durante, quasi recta actione fatigati deficiunt; et quantum ad hoc dicit: *Et manus lassas roborasti*, scilicet bonis inductionibus. Sunt etiam aliqui, qui in adversis in dubitationem incidunt, scilicet an ex divino judicio proveniant; et quantum ad hoc dicit: *Vacillantes confirmaverunt sermones tui*. Sunt etiam aliqui, qui parvam quidem adversitatem sustinent, sed sub magna adversitate, quasi sub magno pondere, deficiunt; et quantum ad hos dicit: *Et genua trementia confortasti*, scilicet tuis sermonibus: tremunt, enim genua homini magnum pondus portanti. Ad praedicta autem implenda exhortatur Dominus Isaiae 35, dicens: « Confortate manus dis- « solutas, et genua debilia roborate. » Vult autem consequenter ostendere, quod ea quae docuerat non implevit; unde subdit: *Nunc autem venit super te plaga et defecisti*, a firmitate scilicet mentis, quam habere videbaris et quam aliis suggerebas; et hoc referendum est ad adversitatem, quam passus fuerat in exterioribus rebus. *Tetigit te, et conturbatus es*: idest quietem mentis, quam habuisse videbaris, amisisti; quod referendum est ad afflictionem corporis quam sustinebat: unde supra Satan dixerat, *Mitte manum tuam, et tange os ejus et carnem*. Hic ergo Job arguitur, quod praecedentem doctrinam subsequenti patientia non confirmaverit, contra id quod scriptum est Prov. 19: « Doctrina viri « per patientiam noscitur. » Sed vita praeterita, quae in Job videbatur, subsequentem impatientiam exaggerat: videtur enim non fuisse vera virtus quae tam cito in tribulatione deficit: quia, sicut scriptum est Eccl. 1, « In igne probatur aurum et argen- « tum: homines vero receptibiles in camino humi- « liationis. » Multiplici autem virtute aliquis in tribulationibus confirmatur ne deficiat: primo quidem per reverentiam divinam, dum homines considerant, mala quae patiuntur, ex divina providentia provenisse: sicut et Job supra dixerat: *Sicut Domino placuit, ita factum est*: et ad hoc excludendum dicit: *Ubi est timor tuus*? quo scilicet Deum revereri videbaris. Secundo aliqui conservantur in animi firmitate, quae quidem duos gradus habet: in quibusdam enim tanta est animi firmitas, ut eorum animus adversitatibus non nimium molestetur; et hoc ad fortitudinem pertinere videtur: unde dicit: *Ubi est fortitudo tua?* Nec accipitur hic fortitudo secundum quod conservat hominem ne succumbat timori; sed ut non dejiciatur. Quidam vero gravem tristitiae passionem ex adversitate patiuntur, sed ab ea per rationem bene dispositam non abducuntur; et hoc videtur ad patientiam pertinere; ut talis sit differentia inter patientiam et fortitudinem, qualem assignant Philosophi inter continentiam et castitatem; et ideo adjungit, *Patientia tua* Tertio vero conservantur aliqui ex amore honestae actionis, et ex eo quod horrent turpiter agere; qui etsi interius conturbentur in adversitatibus, tamen nec verbo nec facto in aliquid indecens prorumpunt; et propter hoc addit: *Et perfectio viarum tuarum*? per viam enim actiones intelliguntur, quibus quasi quibusdam viis pervenitur ad finem; vel per viam possunt intelligi excogitata consilia, quibus aliquis se evadere confidit, unde adversitates facilius tolerantur.

LECTIO II.

Recordare, obsecro te, quis unquam innocens periit, aut quando recti deleti sunt. Quin potius vidi eos qui operantur iniquitatem, et seminant dolores et metunt eos flante Deo periisse, et spiritu irae ejus esse consumptos. Rugitus leonis, et vox leaenae, et dentes catulorum leonum contriti sunt. Tigris periit, eo quod non haberet praedam; et catuli leonis dissipati sunt.

Postquam Eliphaz arguerat Job impatientiae, occasione accepta ex eo quod dixerat, *Antequam comedam suspiro*; nunc intendit eum praesumptionis arguere, eo quod se dixerat innocentem. Ad ostendendum autem eum non esse innocentem, ex ejus adversitate argumentum assumit dicens: *Recordare, obsecro te, quis unquam innocens periit, aut quando recti deleti sunt?* Ubi considerandum est hanc fuisse opinionem Eliphaz et aliorum duorum, ut supra dictum est, quod adversitates hujus mundi non adveniunt alicui nisi in poenam peccati, et e contrario prosperitates pro merito justitiae. Unde secundum ejus opinionem inconveniens videbatur, quod aliquis innocens periret, aut quod aliquis rectus, idest justus secundum virtutem, destrueretur (1) per amissionem gloriae temporalis, quam credebant praemium esse justitiae (2): et hanc quidem opinionem in tantum veram esse credebant, quod etiam Job ab ea discordare non posset: existimabat tamen quod perturbata mente ipsius, veritatem, quam aliquando cognoverat, quasi oblitus esset; unde dicit: *Recordare*. Posito ergo quod innocentibus et rectis adversitas non contingat, consequenter adjungit, quibus adversitas contingat, dicens: *Quin potius vidi eos qui operantur iniquitatem, et seminant dolores et metunt eos, flante Deo, periisse, et spiritu irae ejus esse consumptos*. In hoc autem quod dicit, *Vidi*, dat intelligere se ista per experimentum probasse. Per eos autem qui operantur iniquitatem, intelligit eos qui aliquam injustitiam faciunt, et praecipue in nocumentum aliorum: per eos autem qui seminant dolores et metunt eos, intelligit eos qui per dolum aliis nocent: ii enim dolores seminant, dum calumnias praeparant, quibus alios dolentes reddant: qui dolores metunt, dum malitiam suam ad effectum perducunt; et hoc pro magno fructu habent: quam quidem metaphoram ulterius prosequitur quantum ad poenam: consueverunt enim segetes vento urente siccari et consumi: unde dicitur Malach. 3: « Increpabo (scilicet ventum) « et non corrumpet fructum terrae vestrae. » Et hoc est quod dicit: *Flante Deo periisse*, quasi ipsum divinum judicium ad vindictam iniquitatis procedens, flatus quidam venti sit. Ipsa autem Dei vindicta dicitur spiritus, idest ventus irae ejus: non solum autem dicit quod pereunt, sed quod consumuntur: quia non solum in propriis personis puniuntur, sed et eorum familia tota periit, ut nil ex eis residuum videatur: in quo videbatur tangere Job, qui et in suo corpore flagellatus erat, et filios et familiam et opes amiserat. Sed quia hoc videbatur esse contra opinionem Eliphaz, quod pro peccato parentis, filii et familia puniretur, cum ipse intendat hanc opinionem defendere, quod adversitates in hoc mundo sunt poenae peccati; huic objectioni respondens subjungit: *Rugitus leonis, et vox leaenae, et dentes catulorum leonis contriti sunt.* Ubi primo considerandum occurrit, quod homo ceteris animalibus praeeminet ratione: cum ergo, ratione praetermissa, passiones brutales sequitur, efficitur similis bestiis, et illius bestiae nomen sibi competit, cujus passionem imitatur; utpote qui subjacet concupiscentiae passionibus, equo vel mulo comparatur, secundum illud Ps. 31: « Nolite fieri « sicut equus et mulus, quibus non est intellectus. » Propter ferocitatem autem vel iram leo aut ursus nominatur, secundum illud Prov. 28: « Leo ru- « giens et ursus esuriens, princeps impius. » Sic ergo et nunc hominem ferocem leoni comparat dicens, *Rugitus leonis*. Rugitus est leonicae ferocitatis indicium. Contingit autem frequenter, quod ferocitas viro additur ex suggestione uxoris; et sic ea quae vir ferociter agit, uxori imputantur in culpam; sicut patet de uxore Herodis, quae impulit eum ad decollationem Joannis: propter quod dicitur: *Et vox leaenae*. Iis autem quae tyrannus aliquis ferociter acquirit, ejus filii interdum luxuriose utuntur; et sic in rapina patris delectantur: unde et ipsi a culpa immunes non sunt: propter quod subditur: *Et dentes catulorum leonum contriti sunt*; secundum illud Nahum: « Et leo cepit suffi- « cienter catulis suis. » Et sic objectioni praemissae respondisse videtur: quia cum pro peccato viri punitur uxor et fili, non est injustum, cum et ipsi culpae participes fuerint; quod totum dicebat, volens Job et ejus familiam de rapina culpabilem reddere. Videbatur tamen hoc quod dixerat, ad Job non pertinere: quia ejus uxor punita non videbatur; et ideo ad hoc removendum subjungit: *Tigris periit, eo quod non habebat praedam*. Ii enim qui rapere consueverunt, in hoc ipso puniri se existimant quod eis rapere non licet. Considerandum est autem, quod mulierem leaenae comparat propter ferocitatem irae, et tigridi propter promptitudinem sive velocitatem ad iram: dicitur enim Eccl. 25: « Non est ira super iram mulieris. » Et iterum: « Brevis omnis malitia super malitiam mulie- « ris. » Et quia filii Job totaliter perierant, subjungit: *Et catuli leonis dissipati sunt*.

(1) *Al.* destitueretur.
(2) *Al.* quia credebant principium esse justitiae.

LECTIO III.

Porro ad me dictum est verbum absconditum, et quasi furtive suscepit auris mea venas susurri ejus. In horrore visionis nocturnae, quando solet sopor occupare homines, pavor tenuit me et tremor, et omnia ossa mea perterrita sunt; et cum spiritus me praesente transiret, inhorruerunt pili carnis meae. Stetit quidam, cujus non agnoscebam vultum, imago coram oculis meis: et vocem quasi aurae lenis audivi. Numquid homo Dei comparatione justificabitur, aut factore suo purior erit vir? Ecce qui serviunt ei non sunt stabiles; et in Angelis suis reperit pravitatem: quanto magis ii qui habitant domos luteas, qui terrenum habent fundamentum, consumentur velut a tinea? De mane usque ad vesperam succidentur; et quia nullus intelligit, in aeternum peribunt. Qui autem reliqui fuerint, auferentur ex eis: morientur, et non in sapientia.

Quia asserebat Eliphaz, quod adversitates in hoc mundo non adveniunt alicui nisi propter ejus peccata; volens ex hoc arguere, Job et ejus familiam fuisse peccatis subjectam, cujus contrarium videbatur ex iis quae maxime in Job et in ejus familia apparuerant: vult ostendere quod nec Job nec ejus familia fuerit a peccato immunis; et quia propter auctoritatem Job et famam ipsius ejus verbum invalidum videbatur, recurrit ad majorem auctoritatem, ostendens, ea quae propositurus est se ex revelatione didicisse; et ad ostendendum altitudinem revelationis, proponit ejus obscuritatem: quanto enim aliqua sunt altiora, tanto humano aspectu sunt minus perceptibilia: unde et Apostolus dicit 2 Cor. 12, quod raptus est in paradisum Dei, « et vidit arcana verba, quae non licet homini « loqui: » juxta quem modum et Eliphaz vel vere vel ficte loquitur dicens: *Porro ad me dictum est verbum absconditum.* Considerandum est autem, quod aliqua veritas, quamvis propter sui altitudinem sit hominibus abscondita, revelatur tamen quibusdam manifeste, quibusdam vero occulte. Ad effugiendam ergo notam jactantiae, hanc veritatem abscondite dicit sibi esse revelatam: unde subdit, *Et quasi furtive suscepit auris mea venas susurri ejus.* Ubi triplex modus occultationis invenitur, qui solet in revelationibus contingere: quorum primus est, cum intelligibilis veritas alicui revelatur per imaginariam visionem, secundum quod dicitur Numer. 12: « Si quis fuerit inter vos Propheta Do« mini, in visione apparebo ei, vel per somnium « loquar ad illum. At non talis servus meus Moyses, « qui in omni domo fidelis est: ore ad os loquar « ei palam; et non per aenigmata et figuras videt « Deum. » Moyses ergo hoc verbum absconditum per modum clarae vocis audivit; alii vero per modum susurri. Secundus modus occultationis est, quia in ipsa imaginaria visione proferuntur quandoque aliqua verba expresse continentia veritatem, sicut est illud Isaiae 7: « Ecce virgo concipiet: » quandoque vero sub quibusdam figuratis locutionibus, sicut est illud Isaiae 2: « Egredietur virga de « radice Jesse, et flos etc. » In hoc igitur, quod Isaias audivit, « Ecce virgo concipiet, » percepit ipsum susurrum. In hoc autem, quod audivit « Egredietur virga de radice Jesse, etc. » percepit venas susurri. Nam figuratae locutiones sunt quasi quaedam venae, ab ipsa veritate per similitudinem derivatae. Tertius modus occultationis est, quod aliquando aliquis revelationem divinam frequentem et diuturnam habet; sicut dicitur de Moyse, Exodi 33: « Quod locutus est Dominus ad Moysen facie « ad faciem, sicut solet homo loqui ad amicum « suum. » Aliquando autem aliquis habet revelationem subitam et transitoriam. Hunc ergo subitum revelationis modum significat in hoc quod dicit, *Quasi furtive*: nam ea quasi furtive audivimus quae raptim, et quasi pertranseundo ad nos perveniunt.

Sic ergo altitudine visionis ostensa, prosequitur de circumstantiis revelationis: et primo de tempore, dicens: *In horrore visionis nocturnae, quando sopor solet occupare homines*; tempus enim nocturnum, propter quietem, magis est congruum revelationibus percipiendis: in die enim a tumultibus hominum et occupationibus sensuum mens quemdam strepitum patitur, ita ut susurrum verbi absconditi percipere nequeat. Secundo ex dispositione percipientis: unde subdit: *Pavor tenuit me:* homines enim ad insolita pavere consueverunt: unde quando alicui fiunt insolitae revelationes, in principio timorem patitur; et ad magnitudinem hujus timoris ostendendam subjungit, *Et tremor*; est enim tremor corporis indicium magnitudinis timoris; et ad magnificandum hujusmodi (1) tremorem subjungit: *Et omnia ossa mea perterrita sunt.* Quasi dicat: Tremor non fuit superficialis, sed vehemens et intimus, qui etiam ossa concuteret. Simile est quod habetur Dan. 10: « Vidi visionem hanc gran« dem, et non remansit in me fortitudo; sed et « species mea immutata est in me, et emarcui, « et non habui in me quidquam virium. » Causam autem hujus timoris consequenter ostendit dicens: *Et cum spiritus me praesente transiret, inhorruerunt pili carnis meae.* Rationabile enim est, quod ad praesentiam majoris virtutis minor obstupescat (2). Manifestum est autem virtutem spiritus esse majorem quam carnis: unde non est mirum, si ad praesentiam spiritus pili carnis inhorrescunt, quod ex subito timere procedit; et praesertim cum praesentia spiritus aliquo corporali indicio insolito sentitur: quae enim insolita sunt, admirationem et timorem inducere solent. Et huic timori, quem se passum esse commemorat, temporis dispositionem convenire supra dixit: *In horrore visionis nocturnae*: quia enim in tempore noctis res visu discerni non possunt, quaecumque modica commotio perturbationem inducere solet aestimantibus aliquod majus esse: juxta quod dicitur Sapientiae 17: « Sive spi« ritus sibilans, aut inter spissos ramos avium « sonus suavis deficientes facit illos prae timore. » Tertio ponitur persona revelans, cum dicitur: *Stetit quidam cujus non agnoscebam vultum, imago coram oculis meis.* Ubi tria ponit ad visionis certitudinem pertinentia. Sciendum est enim quod aliquando, propter nimiam commotionem fumositatum et humorum, vel omnino non apparent somnia, vel perturbata et instabilia, sicut et febricitantibus solent accidere; et hujusmodi somnia, cum parum aut nihil spiritualitatis habeant, omnino absque significatione existunt. Cum autem humores et fumositates resederint, apparent somnia quieta et ordinata, quae cum sint magis spiritualia, in intellectiva parte etiam quemdam vigorem habent: et hujusmodi somnia

(1) *Al.* hujus: *ut et infra pluries.*
(2) *Al.* offuscatur.

solent esse veriora; et ideo dicit: *Stetit quidam*: quod stabilitatem visionis ostendit. Item considerandum est, quod omnia, cum sunt quieta, plerumque sunt reliquiae praecedentium cogitationum: unde homo in somno frequentius videt illos cum quibus consuevit conversari: et quia talia somnia causam habent ex nobis, et non ab aliqua superiori natura, non sunt magnae significationis; et ad hoc ergo removendum dicit; *Cujus non agnoscebam vultum:* per quod ostendit hujus visionem non traxisse originem ex prius visis, sed ex aliqua occultiori (1) causa. Tertio considerandum est, quod hujusmodi visa, quae ex aliqua superiori causa oriuntur, quandoque apparent dormientibus, quandoque autem vigilantibus; et veriora solent esse et certiora cum vigilantibus apparent quam cum dormientibus, eo quod in vigilando est ratio magis libera, et quia in somno spirituales revelationes minus discerni possunt a somnis frivolis et consuetis; ideo ut ostendat hanc revelationem non dormienti, sed vigilanti factam esse, subjungit: *Imago coram oculis meis*; per quod significat se hoc vidisse cum oculis per vigiliam apertis: quod etiam supra significavit, cum diceret: *Quando sopor solet occupare homines:* ubi innuit se sopore occupatum non fuisse. Deinde modum denuntiationis sibi factae narrat dicens: *Et vocem quasi aurae lenis audivi.* Ubi considerandum est, quod hujusmodi apparitiones aliquando fiunt a spiritu bono, aliquando malo: utroque autem modo in principio timorem patitur homo per insolitam visionem: sed cum a bono spiritu apparitio procedit, timor in consolationem finitur, sicut patet de Angelo confortante Danielem (Danielis 10), et de Gabriele confortante Zachariam et Mariam: sed malus spiritus hominem perturbatum relinquit. Per hoc ergo quod dicit: *Vocem quasi aurae lenis audivi*, consolationem quamdam sedantem pavorem praeteritum demonstrat, ut per hoc visio demonstretur esse a spiritu bono, non a malo, a quo frequenter visiones mendaces ostenduntur, secundum illud Scripturae 3 Reg. cap. 22: « Egrediar, et ero spiritus mendax in ore « omnium Prophetarum ejus. » Per hunc etiam modum 3 Reg. capit. 19, legitur de apparitione facta Eliae, quod post commotionem tenuis aurae sibilus ubi Dominus auditus est. Sciendum tamen est, quod et in visionibus quae a bono spiritu procedunt, interdum commotiones magnae et voces horribiles audiuntur, ut patet Ezechielis 1, ubi dicitur: « Et vidi, et ecce ventus turbinis veniebat « ab Aquilone; » et post multa subditur: « Et au« diebam sonum alarum, quasi sonum aquarum « multarum. » Et Apoc. 1, dicitur: « Audivi post « me vocem magnam, tamquam tubae. » Sed hoc est ad significandum comminationes, aut aliqua gravia pericula quae in hujusmodi revelationibus continentur. Sed quia hoc ad consolandum ordinabatur, ideo inducitur loquentis vox similis aurae leni. Ultimo autem ponuntur verba quae sibi asserit esse revelata, cum dicit: *Numquid homo Dei comparatione justificabitur?* Quae quidem verba inducit ad confirmandum suam opinionem, quam supra tetigerat; quasi dicat: Adversitates in hoc mundo non proveniunt alicui nisi pro peccato. Ut ergo nullus posset se excusare quia adversa patitur, per hoc quod se asserat a peccato immunem, inducit tres rationes: quarum prima sumitur ex comparatione ad Deum, et est ducens ad impossibile. Si enim homo absque culpa punitur a Deo, sequitur quod homo sit justior Deo: cum enim opus justitiae sit reddere unicuique quod suum est, si Deus homini innocenti, cui non debetur poena; inferat poenam, homo justior videtur esse Deo; homo autem qui a Deo patitur, nulli homini absque culpa poenam intulit: quod oportet dicere, si homo innocens puniatur. Sequitur ergo, quod homo punitus a Deo sit justior Deo: quod est, hominem comparatione Dei justificari, ut eum, scilicet comparatione justitiae ad Deum justificari. Et quia forte alicui hoc non videretur inconveniens, ducit ad aliud apparentius inconveniens, dicens: *Aut factore suo purior est vir?* Quaelibet enim res puritatem habet secundum quod in sua conservatur natura, quod ex causis propriis habet: puritas ergo uniuscujusque effectus a sua causa dependet: unde suam causam in puritate superare non potest: unde nec vir potest esse purior suo factore, scilicet Deo.

Secundam autem rationem ponit ex comparatione ad Angelos, et est a majori, cum dicit: *Ecce qui serviunt ei, non sunt stabiles, et in Angelis suis reperit pravitatem.* Quae quidem sententia secundum doctrinam Catholicae Fidei plana est: tenet enim Fides Catholica, omnes Angelos bonos fuisse creatos: quorum quidam per propriam culpam ceciderunt a statu rectitudinis; quidam vero ad majorem gloriam pervenerunt. Quod autem Angeli a statu rectitudinis ceciderunt, mirum videtur propter duo: quorum unum pertinet ad vitam contemplativam, aliud ad vitam activam ipsorum. Ex vita enim contemplativa videtur quod in Angelis esse deberet stabilitas: manifestum est enim, quod causa mutabilitatis est potentia, causa immutabilitatis est actus: est enim de ratione potentiae, quod se habeat ad esse et non esse; sed secundum quod aliquid magis perficitur ab actu, firmius fit in illo: id vero, quod secundum se actus est, omnino immutabile (1) est. Sciendum est autem, quod sicut materia comparatur ad formam ut potentia ad actum, ita voluntas ad bonum: id ergo quod est ipsum bonum, scilicet Deus, omnino immutabile est. Ceterarum vero naturarum voluntates, quae non sunt ipsum bonum, comparantur ad ipsum ut potentia ad actum: unde quanto magis inhaerent ei, tanto magis stabiliuntur in bono; et ideo cum Angeli inter ceteras creaturas magis et propinquius Deo videantur inhaerere, utpote ipsum subtilius contemplantes, stabiliores inter ceteras creaturas videntur; et tamen non fuerunt stabiles: unde multo minus inferiores creaturae, scilicet homines, quantumcumque Deo inhaerere videantur ipsum colendo, quod est ei servire, stabiles judicari non possunt. Ex vita vero activa videtur, quod in Angelis vel nihil vel minimum de pravitate esse possit: quanto enim quis propinquior est primae rectitudini, minus habet de obliquitate. Deus autem, in quo est prima (2) rectitudo, sua providentia dirigens universa, inferiores creaturas per superiores disponit: unde in superioribus creaturis, quae dicuntur Angeli, quasi a Deo missi ad alia dirigenda, minimum videtur esse vel nihil de pravitate: unde cum in Angelo inventa sit pravitas, credendum est, quod in quovis hominum, quantumcumque bonus appareat, pravitas possit inveniri. Cavendum autem est ne ex iis verbis aliquis in errorem incidat Ori-

(1) *Al.* occultatiori.

(1) *Al.* immutabilis.
(2) *Al.* primo.

genis, qui etiam quoscumque spiritus creatos instabiles asserit, et posse ad pravitatem perduci: hoc enim aliqui per gratiam assecuti sunt, ut immobiliter Deo inhaereant, ipsum per essentiam videntes: et secundum hoc etiam aliquibus hominibus, quamvis sint inferioris naturae quam Angeli, per gratiam conceditur etiam in hac vita, quod sint a pravitate peccati immunes.

Tertiam rationem ponit sumptam ex conditione humana, cui conjungitur conclusio praecedentis rationis· unde etiam posset ex duabus una ratio formari: et hoc cum dicit: *Quanto magis ii qui habitant domos*? Est autem humana conditio talis, quia ex terrena materia corpus ejus compactum est: quod designat cum dicit: *Quanto magis ii qui habitant domos luteas?* Corpus enim humanum luteum dicitur, quia ex terra et aqua gravioribus elementis abundantius constat, quod ejus motus declarat. Unde Gen. 1, dicitur « quod formavit Deus hominem de limo terrae. » Hoc ergo luteum corpus, domus animae dicitur: quia anima humana, quantum ad aliquid, est in corpore sicut homo in domo, vel sicut nauta in navi; inquantum scilicet est motor corporis. Fuerunt autem aliqui qui propter hoc dixerunt quod anima non unitur corpori nisi accidentaliter, sicut homo vestimento, aut nauta navi: sed ut hanc opinionem excluderet, subdit: *Qui terrenum habent fundamentum.* Per hoc datur intelligi quod anima humana unitur corpori etiam ut forma materiae: dicitur enim materia fundamentum formae, eo quod est prima pars in generatione, sicut fundamentum in constitutione domus: utitur autem tali modo loquendi, ut id quod est animae, attribuat homini: non quod anima sit homo, ut quidam posuerant, dicentes hominem nihil aliud esse quam animam indutam corpore; sed quia anima est principalior pars hominis: unumquodque autem consuevit appellari id quod est in eo principalius. Haec autem duo quae de hominis infirmitate dicit, videntur contraponi iis quae supra de Angelorum excellentia dixerat. Nam hoc quod dicit, *Qui habitant domos luteas*, videtur ponere contra id quod dixerat, *Qui serviunt ei*; quod est inhaerere ei, et etiam in ipso spiritualiter habitare. Quod vero dicit, *Qui terrenum habent fundamentum*, ei quod dixerat, *In Angelis suis*: Angeli enim incorporei sunt, secundum illud Psal. 103: « Qui facit Angelos suos spiritus. » Praemissa autem hominis conditione, miserabilem ejus eventum concludit dicens: *Consumentur velut a tinea.* Et quidem potest hoc secundum superficiem litterae de morte corporali intelligi, quam homo necessario patitur ex eo quod terrenum habet fundamentum: et secundum hoc potest designari duplex mors: scilicet naturalis, in hoc quod dicit: *Consumentur velut a tinea* (sicut enim tinea vestimentum corrodit, quae ex vestimento nascitur; ita mors naturalis ex causis interioribus corporis exoritur): et mors violenta, in hoc quod subditur: *De mane usque ad vesperam succidentur*: succisio enim arboris ex causa exteriori procedit; et sic signanter dicit: *De mane usque ad vesperam*: quia mors naturalis potest per aliqua naturalia signa praecognosci; sed mors violenta omnino ignota est, utpote diversis casibus subjecta: unde non potest sciri si homo de mane perveniat usque ad vesperum. Sciendum tamen, quod haec non est intentio litterae: nam supra proposuit de defectu peccati, cum diceret: *Et in Angelis suis:* unde ut conclusio praemissis respondeat, oportet hoc etiam ad peccatum referre: propter quod vita justitiae in homine consumitur dupliciter: uno modo ex interiori corruptione; quod significat, cum dicit: *Consumentur velut a tinea*; sicut enim vestimentum consumitur a tinea, quae ex eo nascitur; ita justitia hominis consumitur iis quae in homine sunt, sicut est corruptio fomitis, malae cogitationes, et alia hujusmodi. Alio modo ex exteriori tentatione: quod videtur in hoc dici: *De mane usque ad vesperam succidentur.* Sed considerandum est, quod interior tentatio non subito hominem prosternit, sed paulatim, dum per negligentiam aliquis in se ipso peccati initia reprimere non curat, secundum illud Eccl. « Qui minima negligit, paulatim defluit; sic etiam vestimentum « quod non excutitur, a tinea consumitur. » Exterior autem tentatio (1) hominem plerumque subito prosternit; sicut icut David ad aspectum mulieris, in adulterium prorupit; et etiam multi in tormentis fidem negaverunt. Quocumque autem modo homo per peccatum ruit, dummodo peccatum suum recognoscat et poeniteat, misericordiam consequetur. Sed quia nullus est qui omnia peccata possit cognoscere, secundum illud Psal. 18: « Delicta quis « intelligit? » sequitur quod plurimum homines peccata non cognoscentes, eis remedia non adhibent, per quae liberentur. Et hoc est quod subditur: *Et quia nullus intelligit*, scilicet lapsus peccatorum, *in aeternum peribunt*, scilicet plurimi; quasi dicat: A peccato nunquam liberantur. Sed quia aliqui sunt qui contra peccata remedia adhibent, licet ea non plene intelligant, sicut David, qui dicebat: « Ab « occultis meis munda me Domine: » subjungit: *Qui autem reliqui fuerint*, scilicet de numero eorum qui in aeternum pereunt, *auferentur ex eis*; idest, segregabuntur ex eorum consortio. *Morientur*, quidem: quia quamvis homo a peccato poeniteat, a mortis tamen necessitate non liberatur; sed sapientia in eis non moritur; et hoc est quod dicit: *Et non in sapientia.* Vel hoc, quod dicit *Morientur, et non in sapientia*, non respondet ad immediate dictum, sed ad id quod supra dixerat: *In aeternum peribunt:* ut sit sensus, quod morientur sine sapientia. Vel hoc quod dicit: *Qui reliqui fuerint*, potest intelligi de filiis qui relinquuntur ex parentibus pereuntibus, et propter peccata parentum, quae imitantur, et ipsi auferuntur sine sapientia morientes. Vult ergo ex omnibus istis Eliphaz habere, quod cum conditio hominis sit tam fragilis, de facili cadit in peccatum: et quidem dum homo non cognoscit, in perditionem vadit ipse, et filii ejus. Et sic Job, licet se peccatorem non cognosceret, credendum erat, quod propter peccata aliqua ipse et filii ejus perierint. Sic igitur postquam revelationem sibi factam exposuerat, quia posset Job revelationi non credere, ideo subjungit quod sequitur.

(1) *Al.* attentatio.

CAPUT QUINTUM.

LECTIO I.

Voca ergo, si est qui tibi respondeat; et ad aliquem Sanctorum convertere. Virum stultum interficit iracundia, et parvulum occidit invidia. Ego vidi stultum firma radice; et maledixi pulcritudini ejus statim. Longe fient filii ejus a salute, et conterentur in porta; et non erit qui eruat. Cujus messem famelicus comedet, et ipsum rapiet armatus, et bibent sitientes divitias ejus. Nihil in terra sine causa fit; et de humo non egredietur dolor. Homo nascitur ad laborem, et avis ad volatum.

Quasi dicat: Si mihi hoc esse revelatum non credis, tu ipse invoca Deum; si forte ipse ad hanc dubitationem respondere tibi voluerit. Et si per merita propria hoc a Deo obtinere non putas, *Ad aliquem Sanctorum convertere*; ut eo mediante hujus rei veritatem a Deo cognoscere possis. Et notandum est, quod dicit, ad aliquem Sanctorum; quia non licet per immundos spiritus quocumque modo vel arte occulta perquirere, sed solum per Deum vel Sanctos Dei, secundum illud Isaiae 8: « Cum dixerint ad vos: Quaerite a Pythonibus et « a divinis, qui student in incantationibus suis: « numquid populus a Deo suo requirit visionem « pro vivis aut mortuis? » *Virum stultum interficit iracundia.* Quia in revelatione quam sibi factam esse commemorat Eliphaz, inter cetera hoc continetur, quod homines qui terrenum habent fundamentum, consumuntur velut a tinea, vult hoc ostendere per hominum diversas conditiones: non est enim aliqua conditio hominum, cui non adsit pronitas ad aliquod peccatum. Sunt autem duae hominum conditiones. Quidam enim sunt magni et elati animi, qui facile provocantur ad iram; quod ideo est, quia ira est appetitus vindictae, ex praecedenti offensa proveniens: quanto autem aliquis est magis elati animi, tanto ex leviori causa se putat offensum; et ideo facilius provocatur ad iram: et hoc est quod dicit: *Virum stultum interficit iracundia.* Vocat autem eum qui est superbi et elati animi, stultum, quia per superbiam homo praecipue metas rationis excedit; sed humilitas viam (1) sapientiae parat, secundum illud Prov. 11: « Ubi « humilitas, ibi sapientia. » Simul cum hoc etiam stultitia iracundiae competit: iracundus enim, ut docet Philosophus, utitur quidem ratione, dum pro offensa intentat vindictam; sed perverse, dum in vindicta modum rationis non servat; perversitas autem rationis stultitia est. Quidam vero sunt pusillanimes, et hi proni sunt ad invidiam; unde subdit: *Et parvulum occidit invidia*: et hoc rationabiliter dicitur: invidia enim nil aliud est quam tristitia de prosperitate alicujus, inquantum prosperitas illius existimatur propriae prosperitatis impedimentum. Hoc autem ad parvitatem animi pertinet, quod aliquis non se existimet posse prosperari inter alios prosperantes. Sic ergo manifestum videtur, quod homo, cujuscumque conditionis existat, pronus est ad aliquod peccatum: facile enim esset his similia de aliis peccatis inducere. Sic ergo per omnia supradicta Eliphaz probare intendit, quod adversitates in hoc mundo non adveniunt alicui nisi pro peccato.

Contra quod videntur esse duae objectiones: quarum una est ex hoc quod multi justi videntur adversitatibus subdi. Sed hanc objectionem solvere visus est per hoc quod homines ostendit esse faciles ad peccandum. Secunda objectio est, quod aliqui iniqui in hoc mundo prosperantur. Cui consequenter satisfacere intendit per hoc quod prosperitas eorum in malum ipsorum redundat; unde dicit: *Ego vidi stultum*, idest hominem in divitiis superbientem, *firma radice*, idest firmatum in prosperitate hujus mundi, ut videbatur; sed ejus prosperitatem non approbavi: quinimmo *maledixi pulchritudini ejus statim.* Ubi considerandum est, quod loquitur de homine sub metaphora arboris: cujus enim radix fuerit firma, pulchritudinem habet in ramis et fructibus. Comparat ergo prosperitatem hominis in divitiis firmati pulchritudini arboris, quam maledicit; idest malam esse pronuntiat et nocivam, secundum illud Eccles. 5: « Est et alia « infirmitas pessima, quam vidi sub sole: divitiae « conservatae in malum domini sui. » Addidit autem, *Statim*, ut ostendat se de hac sententia nullatenus dubitare. Quod autem mala ex prosperitate stulti proveniant, ostendit primo quantum ad filios: frequenter enim contingit quod quando aliquis dives et potens filios sine disciplina nutrit, quod proprium est stulti, filii ejus in multa pericula incidunt: et quandoque quidem propter odia quae in se concitant, absque judicio perimuntur, vel etiam dum ipsi sibi non cavent inordinate delectamento utentes, vitam amittunt; et quantum ad hoc dicit: *Longe sicut filii ejus a salute*: quandoque vero dum calumnias et injurias aliis inferunt, coram judicibus conveniuntur (1), et ibi condemnantur; et quantum ad hoc dicit: *Et conterentur in porta*; idest per sententias judicum: nam judices olim in portis sedere solebant: et quia homines stulti in prosperitatibus nullum dubitant offendere, in adversitatibus non inveniunt adjutorem; ideo subdit: *Et non erit qui eruat.* Sed quia posset aliquis dicere: Non curo quidquid accidat filiis meis, dummodo ego prosperitate fruar in hoc mundo; ideo secundo ponit mala provenientia ipsi stulto et in rebus et in persona, dicens: *Cujus messem famelicus comedet*: frequenter enim homines stulti, divitiis abundantes, pauperes opprimunt; qui plerumque gravamina sustinere non valentes, quasi quadam necessitate ad rapienda bona divitum coguntur: et quia tales homines delitiose viventes solent per vitae divitias animi vigorem amittere, et imbelles esse; de facili

(1) *Al.* iram.

(1) *Al.* conveniunt.

a pauperibus bellicosis destruuntur: unde sequitur: *Et ipsum rapiet armatus*, quasi absque omni resistentia: et ut quod dixerat de messe, generaliter intelligatur, subjungit: *Et bibent sitientes divitias ejus*, idest homines cupidi. Remotis ergo praedictis objectionibus, finaliter rationem inducit ad probandum principalem intentionem, scilicet quod adversitates in hoc mundo non proveniant alicui nisi pro peccato; et est talis. Quaecumque fiunt in terra, ex propriis et determinatis causis proveniunt: si ergo adversitates hujus mundi alicui accidunt, hoc habet determinatam causam, quae nulla alia videtur esse nisi peccatum. Hoc est ergo quod dicit: *Nihil in terra sine causa fit*; videmus enim omnes effectus ex determinatis causis procedere: ex quo quasi concludens subdit: *Et de humo non orietur dolor*: et est metaphorica locutio: quaedam enim herbae sine semine producuntur: de quibus dicitur, quod eas humus sponte profert. Quidquid ergo sine causa propria videtur contingere, quasi sine semine per quamdam similitudinem metaphorice potest dici, quod oritur de humo. Dolor autem, idest adversitas, non orietur de humo, idest non est sine causa: quod autem dixerat: *Nihil in terra sine causa fit*, ex hoc praecipue redditur manifestum, quod omnia habent dispositionem naturalem, congruam propriae operationi: ex quo apparet, quod dispositiones naturales rerum non sunt sine causa, sed propter determinatum finem; et ideo dicit: *Homo ad laborem nascitur, et avis ad volatum*: manifestum est enim, quod quia proprius motus quem natura avis requirebat, est volatus, ideo oportuit avem habere ex sua natura instrumenta congrua ad volandum, et alas et pennas: homo vero, qui rationem habebat, per quam proprio labore posset sibi omnia necessaria adjuvamenta acquirere, naturaliter productus est absque omnibus adjuvamentis, quae natura aliis animalibus dedit: scilicet absque tegumento, absque armis, et aliis hujusmodi, quae sibi proprio labore parare poterat ex industria rationis.

LECTIO II.

Quamobrem ego deprecabor Dominum, et ad Deum ponam eloquium meum; qui facit magna et inscrutabilia et mirabilia absque numero; qui dat pluviam super faciem terrae, et irrigat aquis universa; qui ponit humiles in sublime, et merentes erigit sospitate; qui dissipat cogitationes malignorum, ne possint implere manus eorum quod coeperant; qui apprehendit sapientes in astutia eorum, et consilium pravorum dissipat. Per diem incurrent tenebras; et quasi in nocte sic palpabunt in meridie. Porro salvum faciet egenum a gladio oris eorum, et de manu violenti pauperem. Et erit egeno spes; iniquitas autem contrahet os suum.

Quia Eliphaz proposuerat, omnia quae in terris sunt determinatam causam habere, et hoc probaverat per hoc quod res naturales apparebant esse dispositae propter finem; hoc autem, scilicet quod res naturales sunt propter finem, potissimum argumentum est ad ostendendum, mundum regi divina providentia, et non omnia agi fortuito: idcirco Eliphaz statim ex praemissis concludit de regimine divinae providentiae. Sciendum est autem, quod, divina providentia sublata, orationis fructus tollitur, et cognitio Dei circa res humanas: quae tamen necesse est ponere ei qui regimen providentiae concedit; et ideo Eliphaz concludens dicit: Ex quo omnia quae in terra fiunt sunt propter finem, necesse est concedere regimen providentiae. *Quamobrem ego deprecabor Dominum*; quasi oratione fructuosa existente, utpote Deo disponente res humanas; *et ad Deum ponam eloquium meum*, utpote Deo cognoscente facta et dicta et cogitata humana: ad cujus confirmationem subjungit ea quae maxime divinam providentiam ostendunt. Est autem sciendum, quod illi qui providentiam negant, omnia quae apparent in rebus mundi, ex necessitate naturalium causarum provenire dicunt, utpote ex necessitate caloris et frigoris, gravitatis et levitatis et aliorum hujusmodi; ideo ex his potissime providentia divina manifestatur quorum ratio reddi non potest ex hujusmodi materialibus principiis: inter quae unum est determinata magnitudo corporis hujus mundi: non enim potest assignari ratio ex aliquo principio naturali, quare sol ac luna aut terra sit tantae quantitatis, et non majoris aut minoris; unde necesse est dicere, quod ista dispositio quantitatum sit ex ordinatione alicujus intellectus; et hoc designat in hoc quod dicit: *Qui facit magna*; id est, qui res interminata magnitudine disponit. Rursus, si omnia ex necessitate principiorum naturalium provenirent, cum principia naturalia sint nobis nota, haberemus viam ad inquirendum omnia quae in hoc mundo sunt: sunt autem aliqua in hoc mundo, ad quorum cognitionem nulla inquisitione possumus pervenire, utpote substantiae spirituales quot sint, distantiae stellarum, et alia hujusmodi: unde manifestum est, non procedere omnia ex necessitate principiorum naturalium, sed ab aliquo superiori intellectu res esse institutas: propter hoc addit: *Et inscrutabilia*. Item quaedam sunt quae videmus, quorum rationem nullo modo possumus assignare: puta quod stellae disponuntur secundum talem figuram in hoc parte caeli, et in alia secundum aliam: unde manifestum est, hoc non provenire ex principiis naturalibus, sed ab aliquo superiori intellectu; et propter hoc addit: *Et mirabilia*: sic enim differt inscrutabile et mirabile, quod inscrutabile est quod latet et perquiri non potest: mirabile est quod ipsum quidem apparet, sed causa ejus perquiri non potest. Sciendum est etiam, quod aliqui posuerunt dispositionem rerum per quemdam ordinem numeri a Deo procedere: utpote quod a primo uno simplici procedit tantum unus effectus primus, in quo jam aliquid compositionis et pluralitatis habetur: et sic ex ipso procedunt duo vel tria, quae sunt adhuc minus simplicia; et sic gradatim, secundum eos, progreditur tota rerum multitudo; secundum quam quidem positionem totius universi dispositio non est ex ordinatione intellectus divini, sed ex quadam necessitate naturae: unde ad hanc positionem removendam adjungit: *Absque numero*: vel quia absque necessitate ordinis numeralis res in se productae sunt; vel quia a Deo immediate, et non ex ordine numeri productae sunt: quod praecipue apparet in primo caelo, in quo sunt plurimae stel-

lae. Sic ergo Eliphaz ostendit, productionem rerum esse a Deo, et non ex necessitate naturae. Consequenter ostendit, et rerum factarum cursum divina providentia gubernari et primo in rebus naturalibus, ex hoc quod res naturales contemperatae esse videntur ad hominum et aliorum animalium usum; licet naturalis caelorum ordo aliud requirere videatur. Si quis enim in elementis gravitatem et levitatem consideret, manifestum est naturaliter terram aquae subjacere, aeri vero aquam, aerem autem igni: inveniuntur autem aliquae partes terrae discoopertae ab aquis immediate aeri subjacere: aliter enim animalia respirantia in terra vivere non possent: et rursus ne terra ab aquis discooperta sua siccitate infructuosa et inhabitabilis redderetur, dupliciter humectatur a Deo. Primo quidem per pluviam, qua superficies terrae infunditur; et quantum ad hoc dicit: *Qui dat pluviam super faciem terrae.* Alio modo quantum ad fontes, rivos et flumina, quibus terra irrigatur; quorum principium sub terra est, sicut pluviae in alto; et quantum ad hoc dicit: *Et irrigat aquis universa.* Deinde cum dicit: *Qui ponit humiles in sublime*, operationem providentiae etiam in rebus humanis ostendit. Et quidem si res humanae currerent secundum quod earum dispositio videtur exigere, nullum videlicet vel parvum in eis providentiae divinae vestigium appareret; sed rebus humanis alio modo currentibus, stulti qui superiores causas non considerant, hoc casui et fortunae attribuunt; ex quorum persona Salomon Eccles. 9, dicit: « Vidi sub sole nec velocium esse cursum, « nec fortium bellum, nec sapientium panem, nec « doctorum divitias, nec artificum gratiam, sed tem« poris casum in omnibus. » Eliphaz autem in altiorem causam refert hoc, scilicet in providentiam Dei: et primo quantum ad oppressos, qui de infimo elevantur in altum; et quantum ad hoc dicit: *Qui ponit humiles*, idest dejectos, *in sublime*: et qui de dolore transferuntur ad gaudium; et quantum ad hoc dicit: *Et merentes erigit sospitate.* Secundo quantum ad opprimentes, quorum duplex est genus. Quidam enim maxime alios opprimunt per potentiam; et quantum ad hoc dicit: *Qui dissipat cogitationes malignorum ne possint implere manus eorum quod coeperant*; quia scilicet in ipsa operis prosecutione impediuntur a Deo, ne unquam cogitationem possint perducere ad effectum. Quidam vero per astutiam aliquos decipiunt; et quantum ad hoc dicit: *Qui apprehendit sapientes in astutia eorum*; inquantum scilicet ea quae astute cogitant in contrarium propositi eorum cedit; *et consilium pravorum dissipat*: dum scilicet ea quae ab eis sapienter consiliata videntur, aliquibus impedimentis superinductis ad effectum perducere non possunt. Quandoque vero stulte consiliata non solum impediuntur in opere, sed etiam eorum mens obscuratur, ne in consiliando possint discernere meliora: unde subdit: *Per diem incurrent tenebras*; scilicet, in re manifesta omnino quid faciant nesciunt: *et quasi in nocte sic palpabunt in meridie*; idest, in iis quae nullo modo sunt dubia, sic dubitant, sicut in rebus obscuris. Et quod haec ex divina providentia praevideantur, subjungit utilitatem ex praemissis provenientem: dum enim malignorum astutia impeditur, pauperes ab eorum deceptionibus liberantur; et hoc est quod subdit: *Porro salvum faciet egenum a gladio oris eorum*: quia enim sunt astuti in malo, et blandis verbis et fictis alios seducere solent: quae quidem verba in nocendo gladio comparantur, secundum illud Psal. 56: « Lingua eorum gladius acutus. » Cum vero operationes malorum potentum impediuntur a Deo, manifestum est etiam quod pauperes salvantur: unde sequitur: *Et de manu violenti pauperem.* Et ex hoc duo sequuntur. Quorum unum est, quod homines, qui ex se ipsis impotentes sunt, de divina potentia confidunt, tamquam Deo de rebus humanis curante: unde subdit: *Et erit egeno spes.* Aliud est quod homines potentes et iniqui se ipsos retrahunt, ne ex toto malignentur: unde sequitur: *Iniquitas autem contrahet os suum*: ne scilicet se ex toto effundat in perniciem aliorum.

LECTIO III.

Beatus homo qui corripitur a Domino. Increpationem Domini ne reprobes: quia ipse vulnerat et medetur; percutit, et manus ejus sanabunt. In sex tribulationibus liberabit te, et in septima non tanget te malum. In fame eruet te de morte, et in bello de manu gladii. A flagello linguae absconderis, et non timebis calamitatem, cum venerit. In vastitate et fame ridebis, et bestias terrae non formidabis. Sed cum lapidibus regionum pactum tuum; et bestiae terrae pacificae erunt tibi. Et scies quod pacem habeat tabernaculum tuum, et visitans speciem tuam non peccabis. Et scies, quoniam multiplex erit semen tuum, et progenies tua quasi herba terrae. Ingredieris in abundantia sepulcrum, sicut infertur acervus tritici in tempore suo. Ecce hoc ut investigamus ita est: quod auditum mente pertracta.

Sicut supra dictum est, Eliphaz in superioribus beatum Job et impatientiae arguebat et praesumptionis, super hoc quod se asseruerat innocentem; nunc autem ab eo desperationem nititur auferre, ex qua verba illa provenire credidit, quibus Job vitam suam fuerat detestatus. Sciendum est autem, quod providentiam tam circa res naturales quam circa res humanas esse asseruerat: hoc accipit tamquam notum, quod omnes adversitates hominibus divino judicio inducantur; sed quibusdam ad ultimam condemnationem, qui sunt incorrigibiles; quibusdam autem ad correctionem, qui per adversitates emendantur, quos asserit esse beatos, dicens: *Beatus homo qui corripitur a Domino.* Si enim correptio ab homine salubris est; qui tamen perfecte scire non potest mensuram et modum, secundum quod possit esse salubris correptio; nec est omnipotens, ad mala scilicet removenda, et ad bona tribuenda: multo magis reputari debet salubris et felix Dei omnipotentis et omnia scientis correptio: ex qua sententia ad propositum concludit dicens: *Increpationem Domini ne reprobes:* quasi dicat: Licet hanc adversitatem patiaris a Deo propter tua peccata, tamen debes existimare quod hoc sit quasi quaedam Domini increpatio ad te corrigendum: unde non debes hanc adversitatem intantum reprobare, quod propter hoc vitam tuam habeas odiosam. Et praedictorum causam subjungit,

dicens: *Quia ipse vulnerat*, scilicet graviori adversitate, *et medetur*; auferendo mala et restituendo bona; *percutit*, idest leviori adversitate, *et manus ejus*, idest operationes ipsius, *sanabunt*, idest liberabunt. Non enim Eliphaz eum qui corripitur a Deo beatum asseruit propter futuram vitam quam non credebat, sed propter praesentem, in qua post correptionem homo ex supradictis a Deo obtinebat immunitatem a malis et abundantiam bonorum: unde consequenter subjungit de immunitate a malis, dicens: *In sex tribulationibus liberabit te, et in septima non tanget te malum*: quia enim septenario dierum omne tempus agitur, solet septenario numero universitas designari: ut sit sensus, quod ei qui a Domino corripitur, post emendationem nulla nocebit adversitas. Et quia secundum ejus sententiam, quanto aliquis magis fuerit purgatus a culpa, tanto minus adversitatem patitur in hoc mundo, ideo dicit: *In septima non tanget te malum:* quasi ante emendationem homo ab adversitate non liberetur: cum autem incipit liberari, ab ea tangitur, sed non opprimitur, Deo liberante; post perfectam autem liberationem omnino non tangitur: quod quidem verum est quantum ad mentem, quae dum finem suum in rebus mundanis constituit, adversitatibus mundanis opprimitur; cum autem ab eis animum suum revocans, amare Deum coeperit, tristatur quidem in adversitatibus, sed non opprimitur, quia spem suam non habet in mundo: cum autem totaliter mundum contempserit, tunc eam adversitates mundanae vix tangunt. Non est autem haec sententia vera quantum ad corpus, sicut Eliphaz eam intellexit; cum perfectissimi viri interdum gravissimas adversitates patiantur, secundum illud Psalm. 44: « Propter te mortificamur tota die: » quod de Apostolis inducitur.

Et quia septem tribulationes tetigerat, eas subsequenter enumerat. Est autem prima adversitas contra vitam corporalem ejus qui patitur sublationem necessariorum; et quantum ad hoc dicit: *In fame eruet te de morte*; quasi dicat: Patieris quidem famem, utpote increpatus a Domino; sed ex hoc non pervenies ad mortem, Deo te liberante; et haec est prima tribulatio. Quandoque vero aufertur vita corporis per violentiam alicujus inferentis nocumentum; et quantum ad hoc dicit: *Et in bello de manu* idest potestate, *gladii;* quasi dicat: Superveniet tibi bellum, sed in potestate gladii non deduceris; et haec est secunda tribulatio. Aufertur autem et vita corporalis per mortem naturalem; sed haec inter tribulationes non computatur, cum natura hominis hoc requirat. Quandoque autem spirituale periculum est contra famam hominis, quae pertinet ad vitam civilem; et quantum ad hoc dicit: *A flagello linguae absconderis*. Dicitur autem flagellum linguae detractio graviter infamantis, a quo tunc homo absconditur, quando facta sua, de quibus possit infamari, latent detrahentem; et haec est tertia tribulatio. Quandoque autem est adversitas ex aliquo periculo generali, quod quidem imminet vel personis, vel rebus: personis quidem, utpote quando alicui patriae exercitus hostium supervenit, per quem etiam contrahitur vel mors vel captivatio; et quantum ad hoc dicit: *Et non timebis calamitatem, cum venerit*; quasi dicat: In imminente calamitate ab hostibus tuae patriae, tu non timebis; et haec est quarta tribulatio. Rebus autem imminet commune periculum vel per sterilitatem terrae, quod est tempore famis, vel per aliquam devastationem fructuum ab hostibus; et quantum ad haec duo dicit: *In fame et vastitate ridebis*; idest abundantiam habebis, quae erit tibi materia gaudii; et sic tangit quintam et sextam tribulationem. Quandoque autem est adversitas ab impugnatione brutorum animalium, sive in communi, sive in particulari; et quantum ad hoc dicit: *Bestias terrae non formidabis*; et haec videtur esse septima tribulatio, in qua non tangit malum.

Post immunitatem autem a malis ponit abundantiam in bonis: et primo quantum ad fertilitatem terrarum, dicens: *Sed cum lapidibus regionum pactum tuum*; quasi dicat: Et etiam terrae lapidosae et steriles tibi afferent fructum, secundum illud Deut. 32: « Ut sugeret mel de petra « etc. » Secundo quantum ad animalia bruta; et quantum ad hoc dicit: *Et bestiae terrae erunt tibi pacificae*; idest, non te offendent. Possent et haec duo aliter exponi: ut scilicet per lapides intelligantur homines duri et rudes, per bestias homines crudeles. Tertio quantum ad homines domesticos, cum dicit: *Et scies quod pacem habeat tabernaculum tuum*; idest, familia tua pacem habebit adinvicem. Quarto specificat quantum ad uxorem; et quantum ad hoc dicit: *Et visitans speciem tuam non peccabis*; quasi dicat: Habebis uxorem honestam et pacificam, cum qua conversari poteris sine peccato. Quinto quantum ad filios; unde dicit: *Et scies quoniam multiplex erit semen tuum, et progenies tua quasi herba terrae*; idest, habebis multos filios et nepotes. Sexto quantum ad pacificam et quietam mortem; et quantum ad hoc dicit: *Ingredieris in abundantia sepulcrum*; quasi dicat, in bona prosperitate, non spoliatus rebus tuis: *sicut infertur acervus tritici in tempore suo*; quasi non praeventus intempestiva et subita morte. Ultimo quidem approbat ea quae supra dixerat, dicens: *Ecce hoc ut investigavimus ita est*. Et quia existimabat Job ita esse tristitia absorptum quod talia non multum cogitaret, eum reddidit attentum dicens: *Quod auditum mente pertracta*.

CAPUT SEXTUM.

LECTIO I.

Respondens autem Job dixit : Utinam appenderentur peccata mea quibus iram merui, et calamitas quam patior, in statera. Quasi arena maris haec gravior appareret: unde et verba mea dolore sunt plena: quia sagittae Domini in me sunt, quarum indignatio ebibit spiritum meum; et terrores Domini militant contra me. Numquid rugiet onager cum habuerit herbam; aut mugiet bos cum ante praesepe plenum steterit? Aut poterit comedi insulsum, quod non est sale conditum; aut potest aliquis gustare quod gustatum affert mortem ? Animae enim esurienti etiam amara dulcia esse videntur. Quae prius nolebat tangere anima mea, nunc prae angustia cibi mei sunt. Quis det ut veniat petitio mea; et quod expecto tribuat mihi Deus; et qui coepit, ipse me conterat; solvat manum suam, et succidat me? Et haec mihi sit consolatio, ut affligens me dolore non parcat; nec contradicam sermonibus Sancti. Quae est enim fortitudo mea, ut sustineam, aut quis finis meus, ut patienter agam? Nec fortitudo lapidum fortitudo mea, nec caro mea aenea est.

Sicut ex superioribus patet, Eliphaz in lamento Job tria notaverat: desperationem quidem, quae videbatur apparere propter odium praesentis vitae; impatientiam autem, sive immoderatam tristitiam, propter suspiria et gemitus quos se pati dicebat; praesumptionem vero, quia se innocentem asseruerat: et circa haec tria totus superior Eliphaz sermo versatur; in quo ad ostendendum, Job peccato fuisse subjectum, et ideo adversa tolerasse, proposuit inter cetera fragilitatem conditionis humanae, ex qua nullus potest se praesumere immunem esse a peccato. Hinc ergo Job sumit suae responsionis initium: certum est enim quod ex fragilitate conditionis humanae nullus homo est immunis a peccato quantumcumque justus appareat: sed tamen in viris justis non sunt peccata gravia et mortalia, sed sunt in eis peccata levia et venialia, quae ex negligentia et surreptione proveniunt. Si autem hoc esset verum, quod Eliphaz asserere nitebatur, quod propriae poenae peccatorum essent adversitates praesentis vitae, homines paterentur, et propter gravia peccata graves, et propter levia leves; et sic viri justi nunquam gravibus adversitatibus subjacerent: quod patet esse falsum. Hanc ergo rationem Job contra disputationem Eliphaz proponit: unde dicitur: *Respondens autem Job dixit: Utinam appenderentur peccata mea, quibus iram merui*; quasi dicat: Dicere non possum, in me nulla esse peccata; confido tamen in me non esse mortalia, sed venialia: si ergo pro peccatis hujusmodi iram, idest poenam, a Deo merui, debuisset saltem in statera justitiae appendi calamitas et peccatum, ut secundum aequalitatem unum alteri responderet. Sed adversitas apparet multo major ipso peccato; et hoc est quod subdit: *Quasi arena maris*, idest incomparabiliter, *haec*, scilicet calamitas, *gravior appareret*. Si sententia Eliphaz esset vera, quod adversitates in hoc mundo infliguntur solum secundum peccata, pro gravibus peccatis haeretici graves poenas sustinerent; sed haec sua sententia non est vera, cum appareat, multos sceleratos, quorum peccatis peccata Job comparata, quasi nulla erant, quasdam leves adversitates sustinere. Ex hoc autem ulterius procedit ad excusandum se a tristitia quam verbis expresserat, dicens: *Unde et verba mea plena dolore sunt*. Quasi concludendo infert, quia dolor ex adversitatis magnitudine causabatur. Causam autem doloris subjungit duplicem: causatur enim dolor interdum ex iis quae aliquis jam perpessus est; interdum vero ex iis quae pati timet. Primo ergo assignat causam sui doloris ex iis quae perpessus fuerat, dicens: *Quia sagittae in Domini me sunt*. In quo ostendit ex improviso se fuisse afflictum. Nam sagitta ex remotis et ex improviso venit; et ut ostendat percussionis magnitudinem subjungit: *Quarum indignatio ebibit spiritum meum*; idest me respirare non permisit; sed totaliter quidquid in me virium, aut consolationis esse poterat sustulit. Deinde ostendit causam doloris ex iis quae pati timebat, dicens: *Et terrores Dei militant contra me*. Solent enim afflicti ex spe melioris status consolari: sed cum post afflictionem aliquis iterum similia vel majora timet, nulla videtur esse consolatio residua. Posset autem aliquis dicere: Causam quidem doloris habes; sed ex ea in verba doloris prorumpere non deberes. Contra quae respondet Job ex iis quae in aliis animalibus invenimus: homo enim aliis animalibus similis est in natura sensitiva: unde ea quae naturam sensitivam sequuntur, adsunt homini, sicut et aliis animalibus: quod autem naturale est, non potest totaliter vitari. Invenitur autem in aliis animalibus, quod afflictionem cordis ore exprimant: et hoc significat dicens: *Numquid rugiet onager, cum habuerit herbam; aut mugiet bos, cum ante praesepe plenum steterit?* quasi dicat, non. Rugit autem onager, et mugit bos, cum necessario victu caruerint: in quo apparet, naturale esse animalibus quod interiorem afflictionem exprimant voce. Rursus aliquis dicere posset, naturale esse quod dolor conceptus voce exprimatur; sed ad sapientem non pertinere quod ex quibusdam causis tristitiam corde concipiat, ut Stoici posuerunt. Sed hoc ostendit Job esse contra naturam sensitivam. Nam sensus non potest non refugere id quod est nocivum vel inconveniens; et ideo dicit: *Aut poterit comedi insulsum, quod non est sale conditum?* quasi dicat, non: quia videt, quod hujusmodi insipida non conveniunt ad delectationem gustus; et similiter ea quae non sunt delectabilia, non potest cor hominis libenter acceptare, et multo minus illa quae sunt amara et noxia: unde subdit: *Aut potest aliquis gustare quod gustatum affert mortem?* quasi dicat, non. Et sicut hoc est impossibile in sensu exteriori, ita impossibile est quod ea quae per sensus exteriores apprehenduntur ut noxia, sine tristitia recipiantur: sed quia sapiens, licet tristitiam patiatur, ejus tamen ratio a tristitia non absorbetur,

sic Job, (1) licet tristitiam pateretur, tamen ei maxima inerat solicitudo et timor, ut se contra tristitiam tueretur, ne per tristitiam duceretur in aliquod vitiosum; quod ut vitaret, praeoptabat mortem, et ad hoc exprimendum dicit: *Quae prius tangere nolebat anima mea, nunc prae angustia cibi mei sunt*: quasi dicat: Ea quae prius anima mea abhorrebat, nunc delectabiliter appetit; et quae sint ista, ostendit, dicens: *Quis det ut veniat petitio mea?* et ut hanc petitionem non ore teneat tantum, sed etiam ex intimo corde proponere ostendatur, subjungit: *Et quod expecto, tribuat mihi Deus?* Et quae sit ista petitio ostendit, subdens: *Et qui coepit*, scilicet me affligere, *ipse me conterat*, super mortem; et hoc est quod subdit: *Solvat manum suam, et succidat me.* Manum Dei dicit potentiam divinam, qua ipsum Deus afflixerat: quae quidem manus quodammodo ligata videtur divina voluntate, dum per misericordiam affligere desistit; solvitur autem quodammodo, dum ad finem occisionis percussio divina perducitur. Et quia dixerat, ea quae prius tangere nolebat, nunc cibos suos esse, ostendit quomodo hoc sit intelligendum: quia scilicet mors quae sibi fuerat horribilis, nunc effecta est dulcis: unde subdit: *Et hoc mihi sit consolatio, ut affligens me dolore*, scilicet Deus, *non parcat;* idest non retrahat manum suam, sed me ad mortem perducat: et quare hoc optet, ostendit per id quod subdit: *Nec contradicam sermonibus Sancti*, idest Dei; hoc est, ejus judiciis sanctis, quibus me afflixit: timebat enim Job, ne per afflictiones multas ad impatientiam deduceretur, ita quod ratio tristitiam reprimere non posset. Impatientiae autem ratio est, cum ratio alicujus adeo a tristitia deducitur quod divinis judiciis contradicat: si vero aliquis tristitiam quidem patiatur secundum sensualem (1) partem, sed (2) ratio divinae voluntati se conformet, non est impatientiae defectus: et sic falso Eliphaz arguebat Job, ubi dixerat: *Nunc autem venit super te plaga, et defecisti.* Licet enim tristaretur, non tamen defecerat. Deinde assignat rationem de propria fragilitate, quare timebat ne ad hoc perduceretur ut contradiceret sermonibus Sancti; hujusmodi enim timor ex duplici causa posset tolli: primo quidem, si tanta esset sibi rationis fortitudo ut nullo modo superari posset, sicut est in illis quomodo est liberum arbitrium per gratiam confirmatum: sed hanc fortitudinem in se non sentiebat; unde dicit: *Quae est enim fortitudo mea, ut sustineam?* scilicet tot tribulationes. Secundo, si tribulationes et tristitias aliquo brevi tempore tolerare oporteret: et ideo hoc ad removendum, adjungit: *Aut quis finis meus, ut patienter agam?* quasi dicat: Quis terminus tribulationibus meis positus est, ut usque ad illum expectans, possim praesumere me patientiam servaturum? Et ad horum expositionem subjungit, dicens: *Nec fortitudo lapidum fortitudo mea*; fortitudo enim lapidis sine sensu est, fortitudo autem hominis est cum sensu eorum quae noxia sunt; propter quod subdit: *Nec caro mea aenea est*; idest sine sensu: quia quantumcumque ratio mortalis hominis fortis sit, necesse est quod ex parte carnis experiatur sensum doloris; et per hoc excluditur increpatio Eliphaz, qui tristitiae beatum Job arguebat. Etsi enim inesset beato Job fortitudo mentis, aderat tamen ex parte carnis sensus doloris, quem tristitia sequebatur. Similiter etiam per hoc confutatur opinio Stoicorum, dicentium, sapientem non tristari: cujus opinionis Eliphaz fuisse videbatur. Beatus autem Job hoc defendere intendit, quod sapiens tristatur quidem, sed ad hoc studet per rationem ut ad inconveniens non deducatur: quod etiam Peripatetici posuerunt.

(1) *Al.* sicut Job, qui.

(1) *Al.* rationalem.
(2) *Al.* si.

LECTIO II.

Ecce non est auxilium mihi in me; et necessarii quoque mei recesserunt a me. Qui tollit ab amico suo misericordiam, timorem Domini derelinquit. Fratres mei praeterierunt me, sicut torrens qui raptim transit in convallibus. Qui timent pruinam, irruet super eos nix. Tempore quo fuerint dissipati, peribunt; et ut incaluerint, solventur de loco suo. Involutae sunt semitae gressuum eorum: ambulabunt in vacuum et peribunt. Consideratae semitas Theman, itinera Saba; et expectate paulisper. Confusi sunt, quia speravi. Venerunt quoque usque ad me, et pudore cooperti sunt. Nunc venistis, et modo videntes plagam meam timetis. Numquid dixi: Afferte mihi, et de substantia vestra donate mihi? Vel, liberate me de manu hostis, et de manu robustorum eruite me? Docete me, et ego tacebo; et si quid forte ignoravi, instruite me. Quare detraxistis sermonibus veritatis, cum e vobis nullus sit qui possit arguere me? Ad increpandum tantum eloquia concinnatis, et in ventum verba profertis. Super pupillum irruitis; et subvertere nitimini amicum vestrum. Verumtamen quod coepistis, explete. Praebete aurem, et videte an mentiar. Respondete, obsecro, absque contentione; et loquentes id quod justum est, judicate. Et non invenietis in lingua mea iniquitatem, nec in faucibus meis stultitia personabit.

Ostenderat Job in praecedentibus, se rationabiliter dolorem sensisse, et verba doloris protulisse, sed dolore non esse absorptum propter ea quae passus erat. Sed quia interdum homo, licet aliqua adversa patiatur, ita se suo et alieno auxilio et solatio contra adversa tuetur, ut vel parvum vel nullum inde dolorem concipiat; vult ostendere beatus Job se hujusmodi remediis esse destitutum, ut ex hoc appareat evidentius, se rationabiliter verba doloris protulisse. Et primo quidem ostendit se praedictis remediis destitutum esse ex parte sua, cum dicit: *Ecce non est auxilium mihi in me.* Etsi enim bona ejus aliqualiter direpta fuissent, posset hoc absque tristitia tolerare, si se posset adjuvare ad recuperandum bona amissa, et ad vindicandum injuriam illatam; sed hoc non poterat, omnibus divitiis, filiis, et proprii corporis sanitate destitutus. Rursus multa per nos ipsos non possumus, quae possumus per amicos; et ideo Job secundo ostendit se etiam auxilio amicorum destitutum esse, cum dicit: *Necessarii quoque mei*, idest familiares et domestici, *recesserunt a me:* et quod hoc non sine culpa illorum sit, ostendit, subdens: *Qui tollit ab amico suo misericordiam*, scilicet in tempore miseriae, *timorem Domini derelinquit*, idest reverentiam quam debet habere ad Deum, propter quem,

et in quo proximus diligendus est: « Qui non diligit fratrem suum quem videt, Deum quem non videt quomodo potest diligere? » ut dicitur Joan. Epistol. 1, capitul. 4. Deinde ostendit, se etiam a consanguineis esse derelictum, dicens: *Fratres mei*, idest consanguinei mei, *praeterierunt me.* Loquitur ad similitudinem simul in via incedentium, ac si uno cadente in foveam, alii nihilominus praecedant, eo dimisso. Et quidem aliqualiter excusabiles essent, si postquam aliquo tempore auxilium tulissent, dimisissent, vel propter taedium, vel propter desperationem adjuvandi. Et ideo, ut inexcusabiles sint, ostendit: se statim et subito ab eis esse desertum; quod significat, cum subdit: *Sicut torrens qui raptim transit in convallibus*, qui velocissime movetur. Et ne hoc se impune fecisse credant, subjungit: *Qui timet pruinam, irruet super eum nix*; quasi dicat: Qui propter timorem minoris periculi, a justitia et misericordia discedit, in majora pericula deducetur: unde et fratres Job qui eum praeterierunt, compati nolentes, ipsi tristitiam in propriis personis suis sustinebunt; et quod eorum pericula futura sint sine remedio, ostendit, subdens: *Tempore quo fuerint dissipati*, idest tempore quo incurrent aliqua pericula, *peribunt*, scilicet totaliter; *et ut incaluerint solventur de loco suo.* Loquitur sub metaphora nivis, de qua fecerat mentionem; quae cum multum firmata fuerit per congelationem, non statim a propria solis calefactione dissolvitur; sed cum non est congelata, statim ad radium solis dissolvitur et fluit. Hoc est ergo quod dicit: *Ut incaluerint, solventur de loco suo*: idest, statim ad primum impetum adversitatis, quasi cujusdam caloris, tota eorum prosperitas dissolvetur. Unde dicit: *Involutae sunt semitae gressuum eorum.* Illud enim quod involvitur, in se ipsum quadam tortuositate redit. Illorum quidem semitae involutae sunt, qui in consanguineis et amicis nihil nisi propriam utilitatem quaerunt: propter hoc, in tempore prosperitatis amicitiam simulant, sed in tempore adversitatis derelinquunt. Sed homines qui fraudulenter propriam utilitatem quaerunt, plerumque a sua spe deficiunt; et ideo subdit: *Ambulabunt in vacuum:* tunc enim aliqui in vacuum ambulare dicuntur, quando a fine ambulationis deficiunt; et non solum eorum spes evacuabitur, sed etiam contrarium eis accidet: unde sequitur: *Et peribunt*; idest totaliter destruentur. Sic ergo, cum Job neque in seipso nec in domesticis nec in consanguineis auxilium haberet, non immerito doloris verba protulerat. Consequenter ostendit, quod nec in aliis amicis: unde dicit: *Considerate semitas Themam, itinera Saba*; in quibus regionibus maxime videbatur habuisse amicos: nam et Eliphaz de Themam venerat, *et expectate paulisper, considerantes*; scilicet, utrum aliqui per has vias veniant, ad auxilium mihi ferendum; et hoc non videbitis, quia *confusi sunt*, scilicet venire ad me, *quia speravi*: idest, quia tempus erat in quo ab eis auxilium sperare debebam: homines enim qui auxiliari nolunt, confunduntur visitare illos a quibus existimant sibi rationabiliter posse peti auxilium; venerunt quoque aliqui, qui scilicet non mihi dederunt auxilium, cum cognoscerent se debere: nec est mirum de aliis, cum etiam vos, qui sapientiores videmini, in hoc deficiatis. Unde subdit: *Nunc venistis, et modo videntes plagam meam timetis* ne forte scilicet oporteat vos mihi auxilium ferre. Sed non timeatis, quia in nullo auxilium vestrum requisivi, nec requiro a vobis ut subveniatis mihi in denariis. Hoc est quod dicit: *Numquid dixi: Afferte mihi, et de substantia vestra donate mihi?* Nec petii a vobis auxilium in bello contra hostes; et hoc est quod subdit: *Liberate me de manu hostis, et de manu robustorum eruite me.* Nec petii a vobis auxilium doctrinae; et hoc est quod dicit: *Numquid dixi: Docete me?* scilicet in speculativis, *et ego tacebo*; *et si quid forte ignoravi, instruite me*, scilicet in agendis. Nec solum vos mihi auxilium non praebetis: sed etiam quantum in vobis est, me verbis affligitis; et hoc est quod subdit: *Quare detraxistis sermonibus veritatis?* quos scilicet primo protuli in mea lamentatione, quam Eliphaz reprehendere visus est, ut dictum est. Et ut haec detractio inexcusabilis ostendatur, excludit omnia illa quibus aliquis reprehensor a detractione potest excusari. Quorum primum est, cum aliquis majoris auctoritatis alium pro culpa reprehendit: et hoc excludit, dicens: *Cum in vobis nullus sit qui possit arguere me.* Secundum est, cum aliquis contra aliquem verba dura profert ad ejus utilitatem, et non ad ipsum exacerbandum; et hoc est quod subdit: *Ad increpandum tantum*, et non ad utilitatem, *eloquia concinnatis*, idest studiose componitis, ut non videantur leviter esse dicta. Tertium est, cum aliquis verba quae profert contra aliquem efficacibus rationibus munit; et hoc removet, dicens: *Et in ventum verba profertis*: quasi dicat: Verba vestra inania sunt, nullum robur rationis habentia. Quartum est, cum aliquis aliquem reprehendit eo tempore, et in illo statu in quo praesumi potest quod non fiat inde deterior, sed melior. Sed si aliquis eo tempore aliquem reprehendere velit, quo consternatus animo, et ad iram dispositus est, videtur non velle correctionem, sed subversionem. Et ideo dicit, *Super pupillum irruitis, et subvertere nitimini amicum vestrum.* Seipsum pupillum nominat, quia in tristitia positus, omni auxilio destitutus erat: et ne quis putaret quod hoc diceret timens contendere cum eis, quasi de veritate suae sententiae et justitia suae causae non praesumeret, subjungit: *Verumtamen quod coepistis, explete;* ut scilicet ex mutua dispositione veritas elucescat: unde subdit: *Praebete aurem*, idest, auscultate, *et videte*, idest considerate, *an mentiar.* Hoc est enim primum impedimentum veritatis inveniendae per disputationem, cum aliquis ea quae ab adversario dicuntur, audire non vult. Secundum impedimentum est, cum ad audita clamose et contumeliose respondet; et ad hoc removendum dicit: *Respondete, obsecro, absque contentione.* « Est enim « contentio (ut Ambrosius dicit) impugnatio veri- « tatis cum confidentia clamoris. » Tertium impedimentum est, cum aliquis in disputatione non intendit ad veritatem, sed ad victoriam et gloriam, ut accidit in disputationibus litigiosis et sophisticis; et quantum ad hoc dicit: *Et loquentes id quod justum est, judicate;* ut scilicet concedatis ea quae vobis videntur vera, et negetis quae videntur falsa: et si hoc feceritis, *Non invenietis in lingua mea iniquitatem*, scilicet aliquid contra justitiam quae debetur proximo, *nec in faucibus meis stultitia personabit*, scilicet aliquid contra sapientiam, qua recte sentitur de Deo. Intendebat enim circa divina et circa humana, et defendere et probare veritatem.

CAPUT SEPTIMUM.

LECTIO I.

Militia est vita hominis super terram, et sicut dies mercenarii dies ejus. Sicut cervus desiderat umbram, et sicut mercenarius praestolatur finem operis sui; sic et ego habui menses vacuos, et noctes laboriosas enumeravi mihi. Si dormiero, dicam: Quando consurgam? Et rursum expectabo vesperam; et replebor doloribus usque ad tenebras.

Eliphaz in superioribus volens beatum Job a desperatione removere, ei quamdam terrenam beatitudinem repromiserat, si increpationem Domini non reprobaret. Unde beatus Job postquam tristitiae suae rationabiles causas ostendit, vult ulterius ostendere, praedictam consolationem Eliphaz ex repromissione terrenae felicitatis esse incongruam. Et primo hoc ostendit ex conditione praesentis vitae; postmodum vero id ostendet ex sua propria conditione. Circa conditiones vero praesentis vitae, diversa fuit hominum sententia: quidam enim posuerunt, in hac vita ultimam felicitatem esse; et hanc sententiam videtur sequi Eliphaz: ibi enim est ultimus finis hominis, ubi expectat finalem retributionem pro bonis aut malis: unde si in hac vita homo remuneratur a Deo pro bene actis, et punitur pro malis, ut Eliphaz videbatur asserere, consequens videtur quod in hac vita sit ultimus hominis finis. Hanc autem sententiam intendit Job reprobare: et vult ostendere, quod praesens vita hominis non habet in se ultimum finem, sed comparatur ad ipsum sicut motus ad quietem et via ad terminum; et ideo comparat eam illis statibus hominum qui tendunt ad aliquem finem, scilicet statui militum, quia militando ad victoriam tendunt; et hoc est quod dicit: *Militia est vita hominis super terram*; ac si dicat: Vita praesens, qua super terram vivimus, non est sicut status victoriae, sed sicut status militiae. Comparat etiam eam statui mercenariorum; et hoc est quod subdit: *Et sicut mercenarii dies ejus*; scilicet hominis super terram viventis. Comparat autem praesentem vitam his duobus statibus propter duo quae imminent homini in praesenti vita; ut scilicet resistat impedimentis et nocivis, et propter hoc comparavit militiae; et ut operetur utilia ad finem, et propter hoc comparavit mercenario. Ex utroque autem exemplo datur intelligi praesens vita divinae providentiae subdi: nam milites sub duce militant, et mercenarii a patrono operis mercedem expectant. Satis etiam in his duobus exemplis apparet falsitas sententiae quam Eliphaz defendebat. Manifestum est enim quod dux exercitus strenuis militibus non parcit, periculis aut laboribus; sed secundum quod militiae ratio exigit, interdum eos et majoribus laboribus et majoribus periculis exponit; sed post victoriam adeptam magis strenuos plus honorat: sic et paterfamilias melioribus mercenariis majores labores committit, sed in tempore mercedis eis majora munera largitur: unde nec divina providentia hoc habet, ut bonos magis ab adversitatibus et vitae praesentis laboribus eximat, sed quod in fine eos magis remuneret. Quia ergo ex his Eliphaz sententia tota subruitur, ad eorum confirmationem Job intendit, et eam efficaci ratione demonstrat. Manifestum est enim quod quaelibet res adepto ultimo fine quiescit: unde necesse est quod cum ipsa voluntas humana ultimum finem consecuta fuerit, in illo quiescat, et ulterius ad alia desideranda non moveatur: hoc autem contrarium in praesenti vita experimur: nam semper homo quasi non contentus praesentibus, futura desiderat. Unde manifestum est, in hac vita ultimum finem non esse, sed hanc vitam ad alium finem ordinari, sicut ordinatur militia ad victoriam, et dies mercenarii ad mercedem.

Sciendum est autem, quod in praesenti vita praesentia non sufficiunt, sed desiderium tendit in futura propter duo: scilicet propter afflictiones praesentis vitae; et propter hoc inducit exemplum animalis desiderantis umbram, dicens: *Sicut cervus*, ab aestu afflictus, *desiderat umbram*, qua refrigeretur: et propter defectum perfecti boni et finalis, quod hic non habetur; et ideo ponit exemplum de mercenario, dicens: *Et sicut mercenarius praestolatur finem operis sui.* Perfectum enim bonum est hominis finis. *Sic et ego habui menses vacuos;* idest, reputavi menses praeteritos mihi vacuos praeteriisse; utpote in quibus perfectionem finalem adeptus non eram; *et noctes*, deputatas quieti contra afflictiones, *laboriosas numeravi mihi*; idest, reputavi ac si essent laboriosae, inquantum in eis retardabar a prosecutione finis. Quomodo autem habuerit menses vacuos et noctes laboriosas, exponit subdens: *Si dormiero*; idest, cum fuerit tempus dormiendi de nocte, *dicam, Quando consurgam*? exoptans diem, *Et rursum*, facto die, *expectabo vesperam;* sic semper in futurum per desiderium tendens; et hoc quidem est commune omni homini viventi super terram; sed plus et minus hoc sentiunt homines, secundum quod magis aut minus gaudiis aut tristitiis afficiuntur: nam qui in gaudio est, minus considerat futurum, plus autem qui in tristitia; et ideo ut hoc desiderium Job in se esse vehemens ostendat, subjungit: *Et replebor doloribus usque ad tenebras*: propter quos dolores praesens tempus si est mihi taediosum, futurum magis desidero.

LECTIO II.

Induta est caro mea putredine: et sordibus pulveris cutis mea aruit, et contracta est. Dies mei velocius transierunt quam a texente tela succiditur; et consumpti sunt absque ulla spe. Memento quia ventus est vita mea, et non revertetur oculus meus, ut videat bona; nec aspiciet me visus hominis. Oculi tui in me, et non subsistam. Sicut consumitur nubes et pertransit; sic qui descendit ad inferos, non ascendet, nec revertetur ultra in domum suam, neque cognoscet eum amplius locus ejus.

Ostenderat supra beatus Job, consolationem Eliphaz ex promissione felicitatis in vita terrena (1) fuisse ineptam, ex generali conditione vitae hominis super terram; nunc autem intendit ostendere, eamdem consolationem ineptam esse ex sua propria conditione; et proponit duo, quae impediunt ipsum expectare prosperitatem super terram: quorum primum est infirmitas corporis quam patiebatur: homini enim gravi infirmitate detento nil potest contingere quod eum in hac vita faciat esse felicem: et ideo dicit. *Induta est caro mea putredine*; quasi dicat: Undique corpus meum circumdatum est putredine, sicut corpus circumdatur vestimento: et quia vulnera in principio curata ad sanitatem perveniunt, ostendit vulnera sua esse neglecta: unde dicit: *Et sordibus pulveris:* non enim erant debito modo curata, quia (ad litteram) in sterquilinio jacebat, ut supra dictum est. Expectatur autem sanitas vulnerum, etiamsi vulnera sint neglecta, quando natura est fortis; sed in Job etiam vigor naturae defecerat: unde dicit: *Cutis mea aruit et contracta est:* quia humor naturalis jam consumptus est, vel propter senectutem, vel propter infirmitatem: unde non videtur locus ut in hac vita ulterius felicitatem expectem. Secundum est, quod plurimum tempus vitae suae jam praeterierat, unde modicum tempus restabat, nec in eo poterat magnam felicitatem expectare: et propter hoc dicit: *Dies mei velocius transierunt quam a texente tela succiditur*; vita enim hominis quantum ad aliquid simile est texturae: sicut enim ille qui texit telam, fila filis adjungit, ut ad perfectionem telae perveniatur, qua perfecta, eam succidit; sic ad hoc ut vita hominis perficiatur, dies diebus adduntur; cum autem fuerit perfecta, totaliter succidetur. Ideo autem ait quod velocius transeunt dies hominis quam tela succidatur, quia in opere telae textor interdum quiescit; sed tempus vitae hominis absque quiete continuo labitur. Sed posset aliquis dicere, quod licet plurimum temporis vitae ejus transierit, adhuc tamen possit expectare reditum ad statum vitae praeteritae: posuerunt enim aliqui, quod post mortem transactis plurimis annorum circulis, homo rediturus erat ad eamdem vitae seriem quam prius egerat; ut puta, quod Plato in futuris temporibus lecturus erit Athenis, et eadem acturus quae prius egit; et sic homo, licet plurimum temporis vitae ejus transierit, posset expectare restitutionem beatitudinis in vita terrena (2): et ideo ad hoc removendum, subjungit Job: *Et consumpti sunt absque ulla spe*, redeundi scilicet ad pristinos dies: et ad hoc probandum, subjungit ad Dominum loquens, ad quem ab illo loco, *Militia est vita hominis super terram*, videtur direxisse sermonem, dicens: *Memento quia ventus est vita mea*, idest vento similis: sicut enim ventus pertransit, et ultra non revertitur, ita vita hominis cum pertransierit, non redit; et hoc est quod subdit: *Et non revertetur oculus meus ut videat bona*, scilicet terrenae vitae, quae quondam habui, et nunc amisi; et sicut cum vita mea praeterierit, ego non revertar ut videam bona terrena, sic nec videbor ab oculo terreno: unde sequitur: *Nec aspiciet me visus hominis*. Ponit enim hic duo, ut significet quod non revertetur ad conversationem humanam, quae maxime consistit in videre et videri: nam visus, cum sit subtilior sensuum, principatum tenet in vita sensibili. Sed quamvis post mortem ab hominis oculo se dixerit non videndum, confitetur tamen se videndum esse ab oculo divino, in hoc quod subdit: *Oculi tui in me*, scilicet erunt. Deo enim mortui conspicui sunt, qui spiritualia intuetur, quia mortui secundum spiritum vivunt, non secundum carnem, quam visus hominis aspicere potest. Posset autem aliquis ex hoc intelligere, quod oculi Dei ita respiciant mortuum, non secundum statum praesentem, sed secundum quod respicit futura, quasi homo mortuus iterum rediturus sit ad vitam quam dimisit; et ideo ad hoc excludendum subjungit: *Et non subsistam;* quasi dicat: Sic dico, quod oculi tui in me erunt post mortem, quod tamen ego postmodum iterato non subsistam in statu hujus vitae terrenae; et hoc probat per simile, cum subdit: *Sicut consumitur nubes, et pertransit; sic qui descendit ad inferos, non ascendet.* Dicuntur autem mortui ad inferos descendere, vel quia secundum animam ante Christi mortem omnes ad infernum descendebant, vel quia secundum carnem sub terra ponuntur. Quantum enim ad praesens pertinet, nihil differt quomodocumque exponatur: nihil enim aliud vult dicere, nisi quod mortui non redeunt ad vitam praeteritam; et hoc probat in quadam simili probatione sufficienti. Sicut enim Philosophus docet in secundo de Generatione, tam in corporibus corruptibilibus quam in corporibus incorruptibilibus quidam circularis motus apparet: sed haec est differentia, quia in corporibus caelestibus secundum circulationem reiteratur idem numero, sicut idem sol numero, qui occidit et redit ad ortum; et hoc ideo quia substantia non corrumpitur in tali mutatione, sed solus locus mutatur; in motu vero generabilium et corruptibilium non redit idem numero, sed idem specie. Patet enim quod secundum circularem motum solis, nubium circulatio quaedam fit in dispositione aeris: nam in hyeme fiunt nubes, et postmodum in aestate consumuntur; et iterum redeunte hyeme, redeunt nubes, non tamen eaedem numero, sed specie; quia illae nubes quae prius fuerunt, omnino disparuerunt: et similiter est in hominibus: non enim iidem homines per generationes redeunt qui prius fuerunt secundum numerum, sed solum secundum speciem. Ex quo patet solutio rationis illorum qui ponebant reditum ad eamdem vitam et ad eosdem actus: credebant enim quod inferiora disponerentur secundum motum corporum caelestium: unde, cum redierit eadem constellatio post plurima temporum

(1) *Al.* aeterna.

(2) *Al.* futura.

spatia, credebant quod rediret et eadem res numero: non est autem necesse quod redeant eadem numero, ut dictum est, sed solum similes secundum speciem. Ponebant autem isti, quod homo mortuus, post certa temporum spatia, non solum rediret ad vitam, sed etiam ad easdem possessiones et domos quas prius habebat; et ideo ad hoc excludendum, subjungit: *Nec revertetur ultra ad domum suam.* Ponebant etiam quod eadem opera acturus erat quae prius egit, et eadem officia et dignitates habiturus: unde ad hoc etiam excludendum subjungit: *Nec cognoscet eum amplius locus ejus;* idest, non redibit ulterius ad locum suum: et accipitur hic locus pro statu personae, illo modo loquendi quo dicere consuevimus: Iste habet magnum locum in ista civitate. Manifestum est autem ex his, quod Job hic resurrectionem quam fides asserit. non negat, sed reditum ad vitam carnalem, quam Judaei ponunt, et alii quidam Philosophi posuerunt. Nec hoc etiam contradicit narrationi Scripturae de hoc quod aliqui sunt resuscitati ad vitam praesentem: quia aliud est quod miraculose agitur, aliud est quod agitur secundum cursum naturalem, prout hic loquitur Job. Considerandum est etiam, quia quod supra dixit, *Memento quia ventus est vita mea*; non ideo dixit quasi in Deum oblivio cadat; sed loquitur ex hypothesi positionis adversariorum. Si enim Deus repromitteret homini, cujus vita jam quasi praeteriit, bona in hac vita terrena, videretur quasi oblitus; quia vita hominis, ad modum venti, sine reditu transit.

LECTIO III.

Quapropter et ego non parcam ori meo; loquar in tribulatione spiritus mei; confabulabor cum amaritudine animae meae. Numquid mare ego sum, aut cetus, quia circumdedisti me carcere? Si dixero: Consolabitur me lectulus meus, et relevabor loquens mecum in strato meo; terrebis me per somnia, et per visiones horrore concuties. Quamobrem elegit suspendium anima mea, et mortem ossa mea. Desperavi, nequaquam ultra jam vivam.

Postquam ostendit Job, consolationem Eliphaz, promittentis prosperitatem terrenam, fuisse incongruam, per rationes ostensivas, nunc idem ostendit deducendo ad inconveniens: quia, si illi consolationi inniteretur quae ex spe terrenae prosperitatis sibi aliquando secundum Eliphaz danda erat; cum ista spes frivola sit et vana, ut ostensum est, sequeretur quod oporteret eum adhuc in tristitia remanere, et doloris verba proferre, et penitus desperare; et ideo quasi contra populum disputans, concludit: *Quapropter*; scilicet, vanum est expectare prosperitatem terrenam, ut ostensum est; et aliunde non habetis unde me consolemini: ergo, *et ego*, quasi consolatione destitutus, *non parcam ori meo*, quin loquar verba lamentationis, prout mens suggeret: et hoc est quod subdit: *Loquar in tribulatione spiritus mei*; scilicet, secundum quod tribulatio quam patior, spiritum meum impellit ad loquendum. Nec solum aderat ei tribulatio exterior, sed et tristitia interior exinde concepta; et ideo subdit: *Confabulabor cum amaritudine animae meae;* idest, in amaritudine quasi fabulosa verba loquar, secundum quod amaritudo animae meae mihi ministrabit. Inter cetera autem quae homines amaricati confabulari solent, praecipue solent inquirere de causis suae amaritudinis, quia vix est aliquis amaricatus quin videatur sibi vel penitus injuste vel plus justo afflictus esse; et ideo Job gerens personam hominis amaricati, inquirit de causa afflictionis suae, dicens: *Numquid mare sum ego, aut cetus, quia circumdedisti me carcere?* Ubi notandum est, quia aliter providentia divina operatur circa creaturas rationales, et aliter circa irrationales. In creaturis enim rationalibus invenitur meritum et demeritum, propter liberum arbitrium; et propter hoc debentur eis poenae et praemia; creaturae vero irrationales, cum non habeant liberum arbitrium, nec merentur nec demerentur poenas et praemia; sed operatur Deus circa eas ad earum ampliationem vel restrictionem, secundum quod competit ad bonum universi. Ex qua quidem provisione seu ratione contingit quod Deus mare coercet, ne totam terrae superficiem occupet, ut sit locus animalibus ex terra nascentibus: sic etiam cete infra mare Oceanum coercet, ne si in alia maria deduceretur, aliquibus posset esse etiam nocumentum: et ideo inquirit Job, utrum similis causa sit suae afflictionis causae propter quam coarctatur mare aut cetus, ut scilicet afflictus sit, non propter aliquod suum detrimentum, sed propter aliquam utilitatem exinde aliis provenientem. Dicit autem se carcere circumdatum, eo quod ita oppressus erat tribulatione, quod ex nulla parte patebat sibi vel liberatio vel consolatio: et ideo consequenter ostendit se privatum esse illis remediis quibus afflicti solent consolari: quorum unum est somnus, nam propter somnum tristitia mitigatur: et hoc notatur, cum dicit: *Si dixero: Consolabitur me lectulus meus*, scilicet tempore dormitionis. Aliud remedium est cum homines sapientes per deliberationem rationis se ipsos consolantur; et hoc remedium tangit cum dicit: *Relevabor*, scilicet ab oppressione (1) tristitiae, *loquens mecum*, per deliberationem rationis, *in strato meo.* Homines enim sapientes quando solitarii sunt, et a tumultibus hominum et negotiorum semoti, tunc magis secum loqui possunt, secundum rationem aliquid cogitando. Sed ista remedia eum juvare non poterant; quia tempore quo his remediis uti debebat, aderant sibi alia impedimenta, quibus perturbabatur; scilicet somnia terribilia, et visiones horribiles; et hoc est quod subdit: *Terrebis me per somnia*, quae scilicet dormienti apparent, *et per visiones*: quae scilicet apparent vigilanti (2) ab usu exteriorum sensuum alienato, *horrore concuties:* solent enim nocturna phantasmata conformia esse diurnis cogitationibus. Unde quia Job in die moerores cogitabat, similibus phantasmatibus perturbabatur in nocte. Infirmitas etiam corporis ad hoc operatur, ut perturbata phantasmata dormientibus appareant. Sic ergo undique consolatione exclusa, nullus modus mihi remanet tot

(1) *Al.* oppositione.
(2) *Al.* vigilantibus.

angustias evadendi nisi per mortem: et ideo praeelegi mortem quantumcumque abjectam, ut vitem tantam miseriam: et hoc est quod dicit: *Quamobrem elegit suspendium anima mea.* Et ne putaretur haec electio ex aliqua infirma cogitatione provenire, aliis fortibus cogitationibus repugnantibus, subjungit, nil esse in se tam forte quod mortem non desideret; et hoc est quod dicit: *Et mortem ossa mea:* solet enim per ossa in Scriptura id quod est in homine robustius designari; et quare hoc eligit, ostendit cum subdit: *Desperavi*; idest, a spe quam mihi dedisti ut iterum fruar prosperitate terrena; et quare desperaverat ostendit subdens: *Nequaquam ultra jam vivam*: in quo duo possunt intelligi, quae supra posuerat: scilicet quod majus tempus vitae suae jam praeterierat; et quod non erat reditus post mortem ad eamdem vitam, ut scilicet viveret super terram. Hoc ergo inconveniens inferebat ipse Job ex consolatione Eliphaz, quod scilicet desperatus mortem eligeret, et non haberet unde tristitiam reprimeret.

LECTIO IV.

Parce mihi, Domine nihil enim sunt dies mei. Quid est homo, quia magnificas eum? Aut quid apponis erga eum cor tuum? Visitas eum diluculo, et subito probas illum. Usquequo non parcis mihi, nec dimittis me ut glutiam salivam meam? Peccavi. Quid faciam tibi, o custos hominum? Quare posuisti me contrarium tibi, et factus sum mihimetipsi gravis? Cur non tollis peccatum meum, et quare non aufers iniquitatem meam? Ecce nunc in pulvere dormiam; et si mane me quaesieris, non subsistam.

Postquam ostendit Job, quod consolatio Eliphaz ex promissione felicitatis terrenae, inducebat eum ad desperationem et desiderium mortis, ostendit quid sibi sperandum relinquatur a Deo, ut scilicet tribulatio illata cesset; et hoc est quod dicit: *Parce mihi, Domine*, quasi dicat: A spe prosperitatis terrenae decidi: hoc mihi sufficit ut parcas, idest flagellare desistas: et quia ad parcendum inducere solet parvitas et miseria hominis, subjungit: *Nihil enim sunt dies mei*; quod videtur referri ad hominis parvitatem et ad vitae brevitatem, et communiter quantum ad omnes, et specialiter quantum ad seipsum, cujus dies jam praeterierant. Utrumque autem consequenter prosequitur: et primo de parvitate, dicens: *Quid est homo*, idest quam parvum quidem et infirmum secundum corpus, *quia magnificas eum?* honore grandi inter ceteras creaturas. *Aut quid apponis erga eum cor tuum?* eum scilicet speciali cura custodiendo et protegendo. Ubi considerandum est, quod licet omnia subsint divinae providentiae; omnia tamen secundum statum suum ordine prosequenti a Deo aliter et aliter disponuntur. Cum enim omnia particularia bona quae sunt in universo, ordinari videantur ad commune bonum universi, sicut pars ad totum, et imperfectum ad perfectum; eo modo aliqua disponuntur secundum divinam providentiam, secundum quod habent ordinem ad universum. Sciendum est autem, quod secundum modum quo aliqua participant perpetuitatem, essentialiter ad perfectionem universi spectant; secundum autem quod a perpetuitate deficiunt, accidentaliter pertinent ad perfectionem universi, et non per se: et ideo secundum quod aliqua perpetua sunt, propter se disponuntur a Deo; secundum autem quod corruptibilia sunt, propter aliud. Quae ergo perpetua sunt et specie et individuo, propter se gubernantur a Deo. Quae autem sunt corruptibilia individuo, perpetua specie tantum, secundum speciem quidem propter se dispensantur a Deo, secundum autem individuum propter speciem tantum; sicut bonum et malum quod accidit in brutis animalibus, utpote quod haec ovis occiditur ab hoc lupo: vel aliquod aliud hujusmodi, non dispensatur a Deo propter aliquod meritum vel demeritum hujus lupi vel hujus ovis, sed propter bonum specierum, quia divinitus unicuique speciei ordinatus est proprius cibus; et hoc est quod dicit: *Aut quid apponis erga eum cor tuum?* dum scilicet ei provides propter ejus bonum; non apponit autem in brutis erga singularia cor suum, sed erga bonum speciei, quod potest esse perpetuum. Quo modo autem apponat erga eum cor suum, ostendit, cum subdit: *Visitas eum diluculo*; idest a principio nativitatis, tua providentia administrans ei quae sunt necessaria ad vitam, et magnificationem, tam corporalem quam spiritualem; *et subito probas illum*; per adversa, in quibus apparet qualiter se habeat ad virtutem: quia, sicut habetur Eccli. 27: « Vasa figuli probat fornax, et « homines justos tentatio tribulationis. » Dicitur autem Deus hominem probare, non ut ipse discat qualis est homo, sed ut alios eum cognoscere faciat, et ut ipsemet seipsum cognoscat. Haec autem verba non sunt intelligenda tamquam improbantis divinam circa homines solicitudinem; sed tamquam inquirentis et admirantis: id enim quod de homine videtur exterius, parvum quidem est, fragile et caducum. Unde mirum videtur quod Deus tantam solicitudinem habeat de homine, nisi aliquid lateret in eo quod esset perpetuitatis capax; et per hanc inquisitionem, et admirationem sententia Eliphaz excluditur: quia si non esset alia vita hominis nisi quae est super terram, non videretur condignus homo tanta Dei solicitudine circa ipsum. Ipsa ergo solicitudo quam Deus specialiter habet de homine, demonstrat aliam esse vitam hominis post corporis mortem.

Deinde aliam rationem subjungit, ut sibi parcatur, sumptam ex brevitate vitae, eam sub interrogatione proponens, cum dicit: *Usquequo non parcis mihi?* quasi dicat: Tempus hominis breve est, et temporis vitae meae major pars transiit: quis ergo terminus expectatur ut mihi parcas, si modo non parcis, ut saltem aliquod breve spatium habeam, in quo quiescam? Quod significat in hoc quod subdit: *Nec dimittis me, ut glutiam salivam meam?* homines enim dum verba proferunt, salivam glutire non possunt: necessarium est ergo in loquendo aliquam modicam pausam fieri, ut saliva vel expuatur, vel glutiatur: cui quidem morulae (1) residuum tempus vitae suae comparat:

(1) *Al.* horulae.

ac si dicat: Si parcere differas, non remanebat mihi a laboribus aliqua quies, saltem illi pausae similis qua loquentes salivam glutiunt. Et hoc etiam non procedit ex suppositione sententiae Eliphaz: quia si non sit vita alia hominis nisi quae est hominis (1) super terram, non restat quando Deus parcat, si in hac vita non parcit. Posset autem aliquis dicere, Job indignum esse ut sibi parcatur a Deo, quia peccata sua merentur eum ulterius affligi, secundum sententiam Eliphaz, qui eum propter peccata flagellari putabat; et ideo subdit: *Peccavi;* quasi dicat: Esto quod peccaverim, et propter hoc merear flagellari: adhuc remanet ratio, quare mihi parcere debeas; et subjungit adhuc tres rationes quare parcere Deus debeat, sumptas ex hominis infirmitate. Quarum prima sumitur ex impotentia satisfaciendi: homo enim nihil condignum facere potest propriis virtutibus, ad recompensandum offensam quam contra Deum commisit; et hoc est quod dicit: *Quid faciam tibi, o custos hominum?* quasi dicat: Si tantam solicitudinem de hominibus habeas quasi custos eorum, ut de singulis eorum actibus rationem requiras, non suppetunt meae vires ad faciendum aliquod propter quod peccata mea remittas: unde si hoc expectatur, numquam mihi parceres; et ideo hoc non obstante, mihi parcere debes. Secunda ratio sumitur ex impotentia perseverandi: homo enim post corruptionem humanae naturae perseverare non potest sine gratia Dei: unde et in sacra Scriptura consuetum est dici, quod Deus aliquem indurat vel excaecat, ex hoc quod gratiam non largitur, per quam emolliatur et videat. Secundum ergo hunc modum hic loquitur dicens: *Quare posuisti me contrarium tibi?* idest, quare mihi gratiam non dedisti, per quam in hoc perseverarem, ut mihi contrarius non esses propter peccatum? Quicumque enim peccat, quantum in se est, Deo contrarius est; dum scilicet divinis mandatis repugnat, sive quae sunt in lege scripta tradita, sive naturaliter indita hominis rationi.

Sciendum est autem, quod hominis ratio fortior est inter omnes animae virtutes: cujus signum est, quod aliis imperat, et eis utitur ad suum finem. Contingit tamen quod ratio interdum ad modicum absorbetur per concupiscentiam vel iram, aut alias inferiorum partium, et sic homo peccat; non tamen inferiores vires sic possunt rationem ligatam tenere, quin semper redeat ad suam naturam, qua in spiritualia bona homo tendit, sicut in proprium finem. Sic ergo pugna quaedam fit etiam hominis ad seipsum, dum synderesis remurmurat rationi, propter hoc quod per concupiscentiam vel iram absorpta peccavit, ex quo ex peccato praeterito inferioribus viribus est addita pronitas; et ideo ad similes actus propter consuetudinem ratio non potest libere uti inferioribus viribus, ut eas scilicet ad superiora bona ordinet, et ab inferioribus retrahat; et sic homo, dum fit contrarius Deo per peccatum, fit etiam sibimetipsi gravis; et hoc est quod subdit: *Et factus sum mihimetipsi gravis?* In quo apparet, quod peccatum statim suam poenam habet: et sic post hanc poenam facilius videtur homini esse parcendum.

Tertia ratio sumitur ex impotentia hominis ad purgandum peccatum: homo enim per seipsum in peccatum labitur; sed solius Dei est peccatum remittere; et ideo quaerit Job, si poena mea cessare non debet quamdiu peccatum manet, et tu solus peccatum auferre potes: *Cur non tollis peccatum meum*, quod in te Deum, vel in meipsum commisi? Et adhuc subditur: *Et quare non aufers iniquitatem meam?* si qua est contra proximum commissa.

Considerandum est autem, quod hujusmodi quaestiones Job non facit quasi temerarius divinorum judiciorum inquisitor, sed ad felicitatem destruendam quam adversarii asserere nitebantur, scilicet quod in hac vita tantum essent expectanda a Deo bona vel mala pro factis humanis: quo quidem posito, tota ratio divinorum judiciorum turbatur, quibus homines in hac vita punit propter peccata, vel peccata remittit secundum quod eos praeordinat ad vitam futuram vel praedestinando vel reprobando. Si autem non esset vita futura, sed tantum praesens, non esset ratio quare Deus differret parcere iis quibus parcere intendit, aut eos justificare et remunerare; et ideo Job, ut suam intentionem aperiat, subdit: *Ecce nunc in pulvere dormiam:* quia jam in promptu est finis vitae meae, cum moriar resolvendus in pulverem; et propter incertitudinem mortis, tempus vitae non potest expectari. Finitur etiam dies crastinus: et ideo subdit: *Et si mane me quaesieris, non subsistam*; quasi dicat: Non possum repromittere mihi tempus vitae usque in mane, nedum longa vitae spatia, in quibus expectare possim quod mihi parcas, si alia vita non erit.

Considerandum est autem, quod Job procedit more disputationis, cui a principio sufficit falsam opinionem repellere; et postmodum aperit quid ipse de veritate sentiat. Notandum est etiam, quod Job in verbis praemissis tres rationes tetigit quare aliquis in hac vita flagellatur a Deo. Prima est, ut cohibeatur ejus malitia, ne aliis possit nocere; et hanc rationem tetigit cum dicit: *Numquid mare sum ego, aut cetus, quia circumdedisti me carcere?* Secunda est, ut habeatur hominis experientia, ut scilicet virtus ejus manifestetur; et hanc tetigit, cum dixit: *Visitas eum diluculo, et subito probas illum.* Tertia est in poenam peccatorum; et hanc tetigit, cum dixit: *Peccavi: quid faciam tibi, o custos hominum?*

(1) *Al. deest* hominis.

CAPUT OCTAVUM.

LECTIO I.

Respondens autem Baldad Suhites dixit: Usquequo loqueris talia, et spiritus multiplex sermones oris tui? Numquid Deus supplantat judicium, aut omnipotens subvertit quod justum est? Etiam si filii tui peccaverunt ei, et dimisit eos in manu iniquitatis suae, tu tamen si diluculo consurrexeris ad Deum et omnipotentem fueris deprecatus, si mundus et rectus incesseris, statim evigilabit ad te, et pacatum reddet habitaculum justitiae tuae, in tantum ut si priora tua fuerint parva, et novissima tua multiplicentur nimis.

In superioribus, beatus Job dictis Eliphaz respondit, ejus sententiam efficaciter et profunde evacuando; sed Baldad Suhites in eamdem sententiam cum Eliphaz concordans, profunditatem beati Job non comprehenderat: et ideo contra responsionem beati Job loquitur, sicut solent homines loqui contra sententias non intellectas. Homines autem non comprehendentes mentes loquentium, in duobus deficere solent: quorum unum est, quia nesciunt quando ille qui loquitur, ad finem propositi pervenerit; aliud est, quod ordinationem sermonum loquentis capere non possunt; et hoc in verbis Baldad Suhites manifeste apparet; dicit enim: *Respondens autem Baldad Suhites dixit: Usquequo loqueris talia?* Videbatur enim ei quod nimis protraxisset sermonem, non considerans, nec intelligens ad quem finem Job suum sermonem producere volebat. Similiter etiam ordinationem eorum quae Job dixerat, qualiter scilicet adinvicem compacta erant, non capiebat; et ideo subdit: *Et spiritus multiplex sermonis oris tui?* Reputabat enim (quia Job multa protulerat, quorum ordinem ipse non capiebat) quod essent verba dissuta, et quasi hominis sine ratione, ex impetu spiritus varia loquentis absque ordine rationis. Et quia, ut dictum est, Baldad intentionem Job non comprehenderat, ejus verba in alia intentione accipiens, ad inconveniens deducere conatur. Volens enim Job superioribus excludere sententiam Eliphaz, ponentis, quod adversitates in hoc mundo pro peccatis hominum contingebant, et quod peccatores flagellati a Deo, si convertantur, ad statum prosperitatis reducentur, contra utrumque locutus fuerat. Nam contra primum, ut supra expositum est, dixerat: *Utinam appenderentur peccata mea.* Contra secundum dixerat: *Desperavi, nequaquam ultra jam vivam*: et multa hujusmodi, ut ex superioribus patet. Hoc autem dicebat Job, intendens quod poena peccatorum et justitiae praemium non sunt expectanda a Deo in hac vita. Baldad autem, qui aliam vitam nesciebat, sic accepit haec verba, ac si Job intenderet dicere, quod Deus peccata non punit, nec benefacta remunerat; quod videtur esse divinae justitiae contrarium; et ideo Baldad proponit dicens: *Numquid Deus supplantat judicium, et omnipotens subvertit quod justum est?* Quasi dicat: Hoc sequitur ex tuis verbis, si homines in hoc mundo absque peccato punit, aut ultra mensuram peccati, vel si ad se reversis bona non reddit. Et notandum est, quod justitia dupliciter corrumpitur, scilicet per astutiam alicujus sapientis, et per violentiam alicujus potentis. In Deo autem utrumque est: et perfecta sapientia, et omnipotentia. Nec tamen per sapientiam, quae nomine Dei intelligitur, quasi astute agens supplantat judicium; nec per omnipotentiam, quasi violenter subvertit quod justum est. Duo autem erant, quae videbantur impedire Job ne pristina prosperitas ei restitui posset, etiamsi converteretur ad Deum, ut Eliphaz dixerat: quorum unum erat, quia filii quos amiserat mortui erant, nec expectari poterat (1) quod resuscitarentur per suam conversionem ad vitam; et ideo Baldad dicit: *Etiam si filii tui peccaverunt ei, et dimisit eos in manu iniquitatis suae*; quasi dicat: Cum tu conversus fueris Deum, illa recuperabis quae pro peccatis tuis amisisti; filii autem tui morte oppressi sunt, non propter peccata tua sed propter peccata eorum. Unde non est contra sententiam Eliphaz, qua dixerat, quod per conversionem (2) redibis ad prosperitatem, si filii tui, te converso, non resuscitentur. Et notandum est, quod quia iste Baldad poenas praesentis vitae pro peccatis accidere credebat; ultima autem poenarum praesentium est mors; tunc homo videtur perfecte pro peccatis punitus, quando usque ad mortem pro peccato perducitur; et ideo subjungit, et dicit: *Et dimisit eos in manu iniquitatis suae*; quasi diceret, in potestate peccatorum suorum, ut absque aliquo retinaculo usque ad ultimam poenam pro peccatis deducerentur (3). Aliud autem est, quod reditum ad pristinam prosperitatem impedire videbatur, quod plurimum tempus vitae Job jam transierat, et parum restabat, ut ipse supra dixerat: unde non videbatur quod in illo modico tempore sufficienter sibi pristina prosperitas posset restitui, etiamsi converteretur ad Deum: et ideo Baldad ei promittit possessionum recompensationem fiendam ad tempus, ut scilicet multo majora bona obtineat quam prius habuit, per hoc quod modico tempore ea esset habiturus; et ideo Baldad primo describit ei modum debitae conversionis, ad quam tria requiruntur. Quorum primum est ut a peccato celeriter surgat; et hoc est quod dicit: *Tu tamen si diluculo*, idest tempestive, *consurrexeris ad Deum*, relictis peccatis, secundum illud Eccli. 5: « Ne tardes converti ad » Dominum. » Secundum est ut homo pro peccatis satisfaciat; et quantum ad hoc dicit: *Et omnipotentem fueris deprecatus:* inter satisfactionum enim opera, quasi praecipuum videtur esse oratio. Tertium est ut homo perseveret, cavens sibi a recidivo peccati; et ideo dicit: *Si mundus et rectus incesseris*, scilicet cavens tibi ab immunditiis carnis et ab injustitiis quibus laeditur proximus. Sic au-

(1) *Al.* poterant.
(2) *Al.* conventionem.
(3) *Al. deest* deducerentur.

tem perfecta conversione descripta, subjungit promissionem prosperitatis, dicens: *Statim evigilabit ad te*, scilicet Deus: etenim quasi dormire videtur, cum justos affligi permittit; evigilare autem, quando eos defendit, secundum illud: « Exurge, quare obdormis Domine? » Et effectum hujus evigilationis subjungit dicens: *Et paratum reddet habitaculum justitiae tuae*; quasi dicat: Domus et familia tua tempore peccati tui, cum erat reproba, fuit perturbata; et tempore justitiae tuae pacem habebit. Et ne posset conqueri de temporis brevitate, repromittit excessum prosperitatis, dicens: *Intantum ut si priora tua fuerint parva*, scilicet comparatione sequentium; et hoc est quod subdit: *Et novissima tua multiplicentur nimis*: ita quod magnitudo prosperitatis recompenset tibi tempus quo in adversitate fuisti.

LECTIO II.

Interroga enim generationem pristinam, et diligenter investiga patrum memoriam. Hesterni quippe sumus, et ignoramus, quoniam sicut umbra dies nostri sunt super terram. Ipsi docebunt te, loquentur tibi, et de corde suo proferent eloquia. Numquid virere potest scirpus absque humore, aut crescere carectum sine aqua? Cum adhuc sit in flore, nec carpatur manu, ante omnes herbas arescit: sic viae omnium qui obliviscuntur Deum; et spes hypocritae peribit. Non ei placebit vecordia sua, et sicut tela aranearum fiducia ejus. Innitetur super domum, et non stabit; fulciet eam, et non consurget. Humectus videtur antequam veniat sol; et in ortu suo germen ejus egredietur. Super acervum petrarum radicum radices ejus densabuntur, et inter lapides commorabitur. Si absorbuerit eum de loco suo, negabit eum de loco, et dicet: Non novi te. Haec est enim laetitia viae ejus ut rursum de terra alii germinentur. Deus non projiciet simplicem, nec porriget manum malignis: donec impleatur risu os tuum, et labia tua jubilo Qui oderunt te, induentur confusione, et tabernaculum impiorum non subsistet.

Baldad Suhites in praecedentibus eamdem sententiam cum Eliphaz Themanite defendens, posuerat, homines pro peccato in praesenti vita divinitus punitos, post conversionem ad prosperitatis statum redituros: quod quidem placitum probare intendit dupliciter: primo quidem experimento, secundo ex similitudine: experimentum enim in rebus particularibus maxime efficax est ad probandum, et tanto magis, quando diutius est observatum et infallibiliter inventum. Ea autem quae diuturnitatem temporis requirunt, per antiquorum memorias maxime probantur; et ideo ad propositi probationem, recurrit ad antiquorum memorias; quantum ad antiquos cum dicit: *Interroga enim generationem pristinam;* et quantum ad immediate praecedentes, cum dicit: *Et diligenter investiga patrum memoriam,* idest ea quae patres tui in memoria habent. Interrogatio autem generationis pristinae, est considerare antiquorum gestorum scripta, et ea quae de antiquis per famam feruntur. Et quia de rebus antiquis multa fabulose scribuntur et narrantur; ne ex hoc aliquis se falli reputet, remittit ad patres, qui narrare possunt ea quae viderunt. Necessitatem autem hujus investigationis ostendit subdens: *Hesterni quippe sumus,* quasi heri nati, *et ignoramus,* scilicet haec antiqua; et hoc quidem dicit ad ostendendam vitae nostrae brevitatem: unde subdit: *Quoniam sicut umbra dies nostri sunt super terram:* umbra enim cito transit; statim scilicet dum removetur obstaculum lucis, et dum corpus movetur a quo fit umbra, prior umbra transit, et alia succedit; sic etiam dies hominis sunt in continuo transitu, dum alii aliis succedunt. Quid autem ex praecedenti investigatione utilitatis subsequatur, ostendit subdens: *Ipsi* enim pristini, scilicet patres interrogati, *docebunt te,* scilicet veritatem super praemissis, vel verbis patrum, vel scriptis et forma antiquorum; *et de corde suo proferent eloquia:* quod subdit, ad ostendendam veritatem hujus doctrinae; quasi dicat: Non aliud docebunt quam quod corde senserunt, quia nulla inest causa eis decipiendi. Deinde inducit similitudinem ad propositi probationem ex rebus corporalibus sumptam; et ponit exemplum de duobus ex terra nascentibus, quorum unum ad sui conservationem exigit humorem in terra, scilicet scirpus, idest juncus: unde dicit: *Numquid potest scirpus absque humore vivere*? Aliud autem requirit loca aquosa, ut sunt herbae latae, et in summitate acutae, quae non crescunt nisi in locis aquosis: unde subdit: *Aut crescere carectum sine aqua*? dicitur enim carectum locus in quo hujusmodi herbae crescunt. Et quod scirpus humorem requirat, et carectum aquam, ostendit, quia per solam subtractionem humoris aut aquae, faciliter desiccantur, nulla alia causa desiccationis existente. Est autem duplex causa in aliis ex terra nascentibus desiccationis: una est naturalis, quae est propter antiquitatem; altera autem est violenta, quae est quando evelluntur: utraque autem causa cessante, scirpus et carectum arescunt ex sola subtractione humoris et aquae; et hoc est quod subdit: *Cum adhuc sit in flore*; idest, cum adhuc sit in sua virtute et suo vigore, per quod excluditur temporis antiquitas: *nec occupatur manu,* per quod excluditur violentia; *ante omnes herbas arescit,* idest prae omnibus aliis herbis facilius. Hoc autem aptat ad propositum. Ubi considerandum est, quod iste Baldad adhaesionem hominis ad Deum hoc modo intellexit esse causam prosperitatis mundanae, sicut humor est causa viriditatis herbae; et hoc ideo, quia bonum hominis existimabat esse prosperitatem terrenam; bonum autem hominis manifestum est esse ex hoc quod homo Deo inhaeret; et ideo credidit quod ex quo Deo non inhaeret, ejus prosperitas terrena deficiat: et quidem verum est de felicitate spirituali, quae est verum hominis bonum, non autem de prosperitate terrena, quae inter minima bona computatur, utpote organice deserviens ad veram hominis felicitatem; et ideo subdit: *Sic viae omnium qui obliviscuntur Deum*; *et spes hypocritae peribit.* Ubi considerandum est, quod duobus supra positis duo hic correspondentia subdit: carectum enim manifestam aquam requirit ad sui viriditatem, et per ejus subtractionem arescit; scirpus autem requirit aquam in terra occultatam, et per ejus defectum siccatur. Sic et aliqui sunt qui secundum

ejus sententiam pereunt per hoc quod eis subtrahitur in manifesto adhaesio ad Deum, scilicet quia opera manifeste agunt Deo contraria; quos significat per eos qui obliviscuntur Deum: qui enim manifeste mala agunt, nec formidant, omnino Dei reverentiam postponere videntur, ut etiam eum in memoria non habeant. Aliqui autem sunt qui secundum ejus sententiam pereunt propter subtractionem occultae adhaesionis ad Deum; et hi sunt hypocritae qui exterius praetendunt ac si Deo inhaereant, sed cor eorum est ad terrena; et ideo de hypocrita loquens nominavit *spem*, sed de obliviscentibus Deum, nominavit *vias*, idest operationes, quia eorum opera sunt aversa a Deo. Quomodo autem spes hypocritae pereat, ostendit cum subdit: *Non ei placebit vecordia sua.* Ubi considerandum est, quod hypocrita habet cor vanum, quod est negligens ad spiritualia, ad temporalia vero solicitum: et hoc quidem ei placet, quamdiu in temporalibus ei succedit secundum quod sperat; si autem ei temporalia subtrahantur, tunc necesse est quod ei displiceat, quia circa Deum cor verum et firmum non habuit. Dicit ergo: *Non ei placebit vecordia sua*; idest adversitate veniente, displicebit ei quod ad Deum cor rectum non habuit; et solicitudo ejus quam circa temporalia habuit, omnino deficiet; et hoc est quod subdit: *Et sicut tela aranearum fiducia ejus*; idest, ea in quibus confidebat, de facili frangentur, sicut aranearum tela: confidebat enim non in divino auxilio, sed in fortitudine domus suae, idest in abundantia divitiarum, multitudine consanguineorum, et aliis hujusmodi. Sed haec ei de facili deficient: unde sequitur: *Innitetur super domum suam*; idest, fiduciam habebit stabilitatis, in prosperitate domus suae; *et* tamen *non stabit*, quia cum defecerit ei divinum auxilium, ruet. Contingit autem quod aliquis in futurum adversa prospiciens, aliqua adminicula sibi et domui suae contra adversa parat; sed et hoc ei non valebit: sequitur enim: *Fulciet eam*, aliquibus scilicet remediis contra adversa, sicut domui quae minatur ruinam, fulcimenta aliqua adhibentur; *et* tamen *non consurget*, vel ipse vel domus sua, ad prosperitatis statum. Ad hanc autem sententiam quam de fragilitate fiduciae dixerat, praemissam similitudinem de scirpo adaptat: ex duobus enim de scirpo fiducia haberi videtur. Primo quidem ex propria viriditate, quae tamen adveniente sole, et deficiente terrae humore, cito deficit; et quantum ad hoc dicit: *Humectus videtur*, scilicet scirpus, *ante quam veniat sol*, qui ejus viriditatem tollat; *et in ortu suo germen ejus egredietur*: cito enim crescere et proprium fructum facere videtur. Et similiter hypocritae accidit: quia a principio sibi fortuna proficere videtur; sed veniente sole, idest tribulatione, cito prosperitas ejus deficit. Secundo potest haberi fiducia de scirpo ex aliis: scilicet vel ex multitudine aliorum scirporum ei cohaerentium, vel ex soliditate loci in quo crescit, dum nascitur in loco lapidoso; et ideo consequenter dicit: *Super acervum petrarum radices ejus*, scilicet scirpi, *densabuntur*, in quantum simul conjunguntur multorum scirporum radices; et hoc dicit quantum ad primum. Quantum ad secundum dicit: *Et inter lapides commorabitur.* Ita aliquis hypocrita potest habere fiduciam de sua stabilitate (1), non solum propter prosperitatem (2) propriam, sed etiam propter multitudinem consanguineorum et domesticorum; aut etiam propter multitudinem regni aut civitatis in qua habitat. Sed haec fiducia ejus deficit ei, sicut et circa scirpum accidit. Sequitur enim: *Si absorbuerit eum*, scilicet scirpum, aliquis *de loco suo*; locus ejus *negabit eum et dicet: Non novi te*; quasi dicat: Scirpus de loco suo evellitur, quod nec vestigium ejus in loco apparet, nec locus ejus. Quandoque autem aliquis operatur ad hoc quod ille idem scirpus iterum renascatur: et tamen subjungit dicens: *Haec est enim laetitia viae ejus ut rursum de terra alii germinentur*; quasi dicat: Processus et vita scirporum in aliquo loco commorantium non ad hoc naturali appetitu tendit nec per hoc conservatur quod idem numero scirpus, qui ereptus est, renascatur; sed ad hoc quod alii ejusdem speciei renascantur: ita etiam est cum aliquis per mortem aut alio modo ab aliqua fortium societate separatur; statim quasi oblivioni traditur, secundum illud Psalm. 30: « Oblivioni datus sum « tamquam mortuus a corde. » Sed hujus societas gaudet in iis qui ei succedunt, secundum illud Eccle. 4: « Alius natus in regno inopia consuma« tur. » Haec autem ad hoc introducta sunt ut ostendat, quod si aliqua prosperitas interdum malis eveniat, non tamen est firma, de qua confidere possint, sed cito transit: unde pro nihilo reputanda est.

Ex omnibus autem supradictis ostendit consequenter quod intendit, dicens: *Deus non projiciet simplicem*; idest, a se eum non elongabit, ut non sustentet qui simplici corde ei adhaeret; *nec porriget manum malignis*; idest, non dabit eis auxilium, ut eorum prosperitas confirmetur. Et quia posset dicere Job: Quicquid tu dicas, et similitudinibus confirmare velis, tamen ego contrarium in me sum expertus, qui cum simplex essem, adversitatem patior, et maligni adversarii mei contra me praevaluerunt; ideo ad hoc excludendum subjungit: *Donec impleatur risu os tuum et labia tua jubilo*; quasi dicat: Hoc quod dixi, intantum verum est, quod in te senties, si tamen fueris simplex; ita scilicet quod prosperitate quae subsequetur, laetitia tua (3) prorumpet in risum et jubilum, quae solent ex magnitudine gaudii provenire; et e contrario, *Qui oderunt te, induentur confusione*; idest, manifeste ac multipliciter confundentur, ut sic sit eis confusio quasi vestimentum. Et ne hoc alicui videatur impossibile propter prosperitatem praesentem, qua videntur florere; subjungit: *Et tabernaculum impiorum non subsistet*: per tabernaculum enim, in quo plurimi Orientalium habitare consueverunt, ibi suas divitias et supellectiles habentes, potest intelligi omne illud quod pertinet ad prosperitatem vitae praesentis. Considerandum est autem, quod ideo Baldad de hypocrita et simplici facit mentionem, quia existimabat Job non vere sanctum sed hypocritam fuisse, et quod propterea prosperitas ejus firma non fuit. Sed si simplex esse inceperit, promittit ei prosperitatem affuturam.

(1) *Al.* subtilitate.
(2) *Al.* stabilitatem.
(3) *Al.* prosperitas, quam subsequetur laetitia tua.

CAPUT NONUM.

LECTIO I.

Et respondens Job ait: Vere scio quod ita sit, et quod non justificetur homo comparatus Deo. Si voluerit contendere cum eo, non poterit respondere ei unum pro mille. Sapiens corde est, et fortis robore. Quis restitit ei, et pacem habuit? Qui transtulit montes, et nescierunt hi quos subvertit in furore suo: qui commovet terram de loco suo, et columnae ejus concutiuntur: qui praecipit soli, et non oritur; et stellas claudit quasi sub signaculo.

Beatus Job in superiori responsione, qua verbis Eliphaz responderat, unum praetermisisse videbatur quod Eliphaz de Dei justitia proposuerat, cum dixerat: *Numquid homo comparatione Dei justificabitur?* quinimmo quadam quasi comparatione vel disputatione visus est ad Deum loqui, cum dixit: *Numquid mare sum ego, aut cetus etc.* et iterum: *Usquequo non parcis mihi etc.* quod Baldad Suhites replicans contra responsionem beati Job, a defensione divinae justitiae incepit, dicens: *Numquid Deus supplantat judicium etc.*: et in hoc idem sermonem terminavit cum dixit: *Deus non projiciet simplicem etc.* Et ideo beatus Job in hac responsione primo ostendit, se divinae justitiae contradicere nolle, nec contra Deum velle contendere, ut illi suspicabantur: et hoc est quod dicit: *Respondens Job ait: Vere scio quod ita sit,* scilicet quod Deus non supplantat judicium, et quod non projiciet simplicem, ut Baldad proposuit; *et* scio (1) *quod non justificetur homo comparatus Deo,* idest comparatus ei; et hoc dicit respondens ei quod supra Eliphaz dixerat: *Numquid homo comparatione Dei justificabitur*? Et unde hoc sciat, consequenter ostendit ex quodam signo. cum enim aliquis comparatione alterius justus est, libere et secure potest cum eo contendere, quia per mutuam disceptationem justitia et veritas manifestatur. Nulli autem homini tutum (2) est cum Deo contendere; et ideo subdit: *Si voluerit contendere cum eo,* scilicet homo cum Deo, *non poterit respondere ei,* scilicet homo Deo, *unum pro mille.* Sciendum quidem est, quod major numerus, qui apud nos proprium nomen habeat, est millenarius: nam apud nos majores numeri per replicationem inferiorum minorum nominantur, ut puta decem millia, centum millia; et hoc rationabiliter accidit. Nam secundum quosdam antiquos, species numerorum usque ad decem protenduntur: postmodum enim priores numeri repetuntur quidem secundum denominationem majorem (3), quicquid sit secundum rei veritatem. Cubus autem ex denario consurgens millenarius est: decies enim decem decies mille sunt: millenarium ergo numerum apud nos pro quantocumque magis indeterminato numero sumpsit. Idem est ergo quod dicit quod non potest homo Deo respondere unum pro mille, ac si diceret, quod nulla determinata numeri mensura inveniri potest secundum quam divina justitia humanam excedat; cum haec sit finita, illa autem infinita.

Quod autem homo in contendendo nulla proportione possit ad Deum accedere, ostendit consequenter, cum dicit: *Sapiens corde est, et fortis robore,* scilicet Deus. Duplex enim est contentio: una qua contenditur disputando, et haec est per sapientiam; alia qua contenditur pugnando, et haec est per fortitudinem: in utroque autem excedit Deus, quia et fortitudine et sapientia omnem fortitudinem et sapientiam excedit. Et utrumque horum excessuum ostendit consequenter: et primo excessum fortitudinis; quem quidem ostendere incipit quantum ad homines, cum dicit: *Quis restitit ei, et pacem habuit*? quasi dicat, nullus. Sciendum est siquidem, quod aliter homo obtinet pacem a potentiori, aliter a minus potente vel ab aeque potente: manifestum est enim, quod potentior a minus potente pacem acquirit contra eum pugnando: sicut cum rex potens contra aliquem rebellem in regno suo bellum movet, et victoriam obtinens, pacem regni reformat. Similiter etiam ab aequipollente, cum aliquis pacem obtinet pugnando: licet enim eum superare non possit, tamen assiduitate pugnae eum fatigat, ut ad pacem reducatur. Sed a magis potente nunquam aliquis pacem obtinet resistendo vel pugnando; sed se ei humiliter subdendo. Hoc est ergo evidens signum quod fortitudo Dei omnem humanam fortitudinem excedit, quia nullus cum eo pacem habere potest resistendo, sed solum humiliter ei obediendo: unde dicitur Isa. 26: « Servabis pacem, quia in te speravimus. » Sed impii, qui Deo resistunt, pacem habere non possunt, secundum quod dicit Isa.: « Non est pax « impiis, dicit Dominus. » Et hoc est quod hic dicitur: *Quis restitit ei, et pacem habuit?*

Demum ostendit, quod fortitudo Dei omnem fortitudinem rerum naturalium excedit: et hoc quidem ostendit tam in corporibus superioribus quam inferioribus: in inferioribus hoc quidem ostendit ex hoc quod ea quae maxime videntur esse stabilita et firma in inferioribus corporibus pro sua voluntate movet. Inter corpora ergo magna, ad quae post hominem transitum facit, maxime videntur esse firma et stabilia montes, quorum stabilitati sanctorum stabilitas in Scripturis comparatur, secundum illud Psalm. 124: « Qui confidunt in Domino sicut mons « Sion. » Et tamen montes Deus sua virtute movet; et hoc est quod subditur: *Qui transtulit montes;* quod quidem etsi miraculose divina virtute fieri possit, cum hoc videatur firmitate fidei repromissum, secundum illud Matth. 21: « Si ha- « bueritis fidem et non haesitaveritis, et si monti « huic dixeritis: Tollere et jactare in mare; fiet: » et 1 Corinth. 13: « Si habuero omnem fidem, ita « ut montes transferam: » tamen congruentius videtur ut hoc ad naturalem cursum rerum refe-

(1) *Al.* scit.
(2) *Al.* licitum.
(3) *Al.* quod quidem secundum nominationem majorem.

ratur: hoc enim habet naturae ordo ut omne quod naturaliter generatur, etiam determinato tempore corrumpatur: unde, cum generatio montium sit naturalis, necesse est quod quandoque montes naturaliter destruantur. Et hanc quidem naturalem montium corruptionem translationem vocat, eo quod dissolutio montium et ruina, cum quadam translatione partium ejus accidit. Nec est irrationale, ea quae naturaliter contingunt, divinae virtuti attribui, cum natura agat propter finem; omne autem quod ad finem certum ordinatur, vel seipsum dirigit in finem, vel ab alio dirigente in finem ordinatur: necesse est ergo quod res naturalis, quae finis notitiam non habet, ut se in ipsum dirigere possit, ab aliquo superiori intelligente ordinetur in finem. Comparatur igitur tota naturae operatio ad intellectum dirigentem res naturales in finem, sicut comparatur motus sagittae ad sagittatorem: unde sicut motus sagittae convenienter sagittatori attribuitur, ita consequenter tota naturae operatio attribuitur naturae divinae: unde si per operationem naturae montes subruuntur, manifestum est quod a virtute divina montium stabilitas subruatur. Contingit autem quandoque apud homines quod aliquis rex sua virtute aliquam fortem civitatem expugnet: quod quanto citius et insensibilius fit, tanto magis virtus regis demonstratur. Hoc ergo quod montes transferuntur, maxime virtuti divinae attestatur, cum quasi subito et insensibiliter fiat; ita ut etiam ii qui circa montes habitant, per subversionem montis pereant, et cavere sibi non possint, cum hujus subversio praecognosci non possit; et hoc est quod subditur: *Et nescierunt ii quos subvertit in furore suo;* quasi dicat: Adeo subito Deus tantam rem operatur, quod etiam ii qui circa montes habitant praecognoscere non possunt: quod manifeste evidens fit, quia si praecognoscerent, sibi caverent ut non subverterentur. Addit autem: *In furore suo*, ad ostendendum quod Deus interdum naturales operationes moderatur secundum ordinem suae providentiae, prout necessarium est ad hominum peccata punienda: quibus quidam peccantibus metaphorice irasci dicitur, cum in eos vindictam exercet, quae apud nos solet esse irae effectus. Ex corporibus autem mixtis transit ad elementa: inter quae firmissimum et stabilissimum videtur esse terra, quae est immobilis, sicut centrum motus totius; et tamen quandoque secundum aliquas partes suas movetur naturaliter ex vapore incluso, ut Philosophi tradunt; et hoc est quod subditur: *Qui commovet terram de loco suo*; non quidem totaliter secundum totum, sed secundum aliquas partes ejus, quae habitantur, sicut in terraemotu accidit: in quo quidem motu etiam montes concutiuntur, qui sunt quasi columnae super terram fundatae: unde sequitur: *Et columnae ejus concutientur*. Possunt per columnas ad litteram intelligi columnae, et quaecumque alia aedificia, quae videntur terrae adhaerere, quae in terraemotu conquassantur; vel possunt intelligi per columnas, inferiores terrae partes et intimae: eo quod sicut domus stabilitas super columnas firmatur, ita stabilitas terrae ex centro procedit, ad quod omnes partes terrae naturaliter tendunt; et per consequens omnes inferiores partes terrae sunt superiorum partium sustentatrices, et quasi columnae; et sic cum terrae motus ex profundis partibus terrae procedat, videtur quasi ex concussione columnarum terrae causari. Hoc habito, ultimo ad corpora caelestia procedit idem ostendendo, scilicet quae etiam virtuti divinae cedunt (1). Considerandum est autem, quod sicut de natura terrae est immobilitas et quies, ita de natura caeli est quod semper moveatur. Sicut ergo virtus terrae ostenditur superari a virtute divina per motum qui in ea apparet, ita virtus caelestis corporis ostenditur a virtute divina superari per hoc quod motus ejus impeditur, per quem fit solis et aliorum siderum ortus et occasus. Et ideo subdit: *Qui praecipit soli, et non oritur:* quod quidem non dicitur propter hoc quod ortus solis impediatur secundum rei veritatem, cum motus caeli continuus sit; sed quia secundum apparentiam alicubi oriri non videtur: puta, cum aer fuerit nubilosus intantum quod solis ortus habitantibus super terram in solita claritate apparere non possit: hujus autem nubilositas cum per operationem naturae fiat, convenienter divino praecepto attribuitur, a quo tota natura in sua operatione regulatur, sicut instrumentum ab agente, ut dictum est. Et quod sic intelligat solem oriri, scilicet inquantum solis ortus occultatur, maxime apparet ex hoc quod subditur: *Et stellas claudit quasi sub signaculo*; stellae enim quasi sub signaculo claudi videntur, cum nubibus caelum obtegitur, ne (2) stellae inspici possint.

(1) *Al.* credunt.
(2) *Al.* ut.

LECTIO II.

Qui extendit caelos solus, et graditur super fluctus maris: qui facit Arcturum, et Oriona, et Hyadas, et interiora Austri: qui facit magna et inscrutabilia et mirabilia, quorum non est numerus.

Postquam beatus Job ostendit robur divinae fortitudinis, hic incipit ostendere profunditatem divinae sapientiae; procedit autem contrario ordine nunc et prius: nam primo quidem incepit ab ostensione divinae fortitudinis in rebus humanis, et processit usque ad corpora caelestia; hic autem incipit a corporibus caelestibus, et procedit usque ad res humanas, quasi circulum faciens; et hoc rationabiliter: nam sapientia factoris ostenditur in hoc quod opera stabilia facit: et ideo in ostensione divinae sapientiae, incipit a creaturis magis stabilibus, utpote ab habentibus evidentius divinae sapientiae indicium. Robur autem alicujus fortitudinis ostenditur ex hoc quod potest aliqua a suo statu immutare: unde homines consueverunt examinare in elevatione vel projectione lapidum, prostratione hominum, et hujusmodi, fortitudinem suam: et propterea Job, cum ostendebat robur divinae fortitudinis, incepit ab iis in quibus manifestius apparet mutatio. Sic ergo ad ostendendam divinam sapientiam, a corporibus caelestibus incipit, dicens: *Qui extendit caelos solus.*

Sciendum autem est, quod sapientia Dei in tribus praecipue commendabilis apparet. Primo quidem in hoc quod aliqua magna suo intellectu et sapientia metiri potest: et quantum ad hoc dicit: *Qui extendit caelos solus*: in extensione enim caelorum magnitudo quantitatis eorum exprimitur. Sic igitur Deus solus extendisse caelos dicitur, inquantum ipse solus tantam quantitatem sua sapientia mensuratam caelis dare potuit. Secundo Dei sapientia commendabilis apparet in hoc quod variabiles et quasi in incertum fluctuantes, in certum ordinem reducit, et suae gubernationi subditas esse facit; et quantum ad hoc subdit: *Et graditur super fluctus maris*: fluctus enim maris inordinatissimi esse videntur, utpote qui a ventis variis nunc hac nunc illae circumferuntur; et tamen super eos Deus graditur, inquantum eos Deus suae gubernationi subdit. Tertio Dei sapientia commendabilis apparet ex eo quod Deus multa condidit secundum suae sapientiae rationem, quae mirabilia hominibus apparent, et eorum rationem investigare non possunt; et haec praecipue sunt quae in situ et dispositione stellarum apparent; quae tamen a Deo sapientissime et rationabiliter sunt instituta: et haec quidem enumerat incipiens a polo septentrionali, et procedens usque ad polum meridionalem: unde dicit: *Qui facit Arcturum*. Arcturus quidem est quaedam constellatio in caelo, quae vocatur Ursa major, et habet septem stellas claras, quae nunquam nobis occidunt, sed semper circumeunt polum septentrionalem. Sequitur: *Et Oriona*. Orion est quaedam constellatio multum evidens in caelo propter sui magnitudinem, et claritatem stellarum, quae dicuntur esse in Tauro et Gemini. Sequitur: *Et Hyadas*, quae sunt quaedam stellae in pectore Tauri, ut dicitur, existentes, et sunt etiam multum notabiles visu. Sequitur: *Et interiora Austri*. Ubi considerandum est, quod iis qui sub aequinoctiali habitant, si tamen aliqui ibi habitant, uterque polus conspicuus est, cum orizon eorum ad rectos angulos aequinoctialem secet; et sic oporteat quod transeat per utrumque polum aequinoctialem: unde uterque polus redditur conspicuus habitantibus sub aequinoctiali, ut dictum est; recedentibus autem ab aequinoctiali, et accedentibus versus polum septentriona.em, elevatur super orizontem polus septentrionalis, et deprimitur polus australis secundum modum elongationis ab aequinoctiali: unde nobis, qui in parte septentrionali sumus, polus australis nunquam potest esse conspicuus: et similiter stellae ei vicinae, occultae sunt nobis secundum quantitatem qua elongantur ab aequinoctiali; et haec dicuntur hic interiora Austri, quia sunt nobis occulta, quasi sub orizonte abscondita et depressa. Et ne aliquis credat quod in praedictis solum divina sapientia manifestetur, ostendit consequenter, quod multa alia et similia innumerabilia nobis Deus fecit, dicens: *Qui fecit magna:* in quibus scilicet commendabilis apparet Dei sapientia ex commensuratione magnitudinis: et hoc respondet ei quod dixerat: *Qui extendit caelos solus: et inscrutabilia*, quae scilicet homines scrutari non possunt propter eorum instabilitatem, quae tamen divina gubernatione ordinantur; et hoc respondet ei quod dixerat: « Et graditur super fluctus maris: » *et mirabilia*, quorum scilicet rationes homines considerare non possunt, licet a Deo secundum rationem sint facta; et hoc respondet ei quod dixerat: « Qui facit Arcturum etc.: » quod autem addit: *Quorum non est numerus*, ad singula referendum est, ita tamen quod intelligatur divina opera innumerabilia esse hominibus; sunt tamen numerabilia Deo, qui facit omnia in numero pondere et mensura.

LECTIO III.

Si venerit da me, non videbo eum; si abierit, non intelligam. Si repente interroget, quis respondebit ei? Vel quis dicere potest ei: Cur ita facis? Deus, cujus irae nemo resistere potest, et sub quo curvantur qui portant orbem. Quantus ergo sum ego, ut respondeam ei, et loquar verbis meis cum eo? Qui etiam si habuero quippiam justum, non respondebo; sed meum judicem deprecabor. Et cum invocantem me exaudierit, non credo quod audierit vocem meam. In turbine enim conteret me, et multiplicabit vulnera mea etiam sine causa. Non concedit requiescere spiritum meum, et implet me amaritudinibus Si fortitudo quaeritur, robustissimus est: si aequitas judicii, nemo audet pro me testimonium dicere. Si justificare me voluero; os meum condemnabit me; si innocentem ostendere, pravum me comprobabit. Etiam si simplex fuero, hoc ipsum ignorabit anima mea, et taedebit me vitae meae.

Beatus Job volens ostendere suam intentionem non esse ut cum Deo contendat, per plura indicia profunditatem divinae sapientiae in rebus naturalibus ostendit: nunc autem vult ostendere profunditatem divinae sapientiae in rebus humanis. Considerandum est autem, quod ad rectorem humanarum rerum tria pertinere videntur. Primum est, ut suis subjectis justitiae praecepta et alia beneficia dispenset; secundum est, ut actus subditorum examinet; tertium est, ut quos culpabiles invenit, poenis subjiciens exterminet, vel purget. In his ergo tribus immensam profunditatem divinae sapientiae ostendit. Primo quidem, quia tam profunde et subtiliter suis subditis providet sua beneficia, quod etiam eis incomprehensibile est qui recipiunt; et hoc est quod dicit: *Si venerit ad me, non videbo eum; si abierit, non intelligam* eum. Ubi considerandum est, quod in Scripturis Deus venire ad hominem dicitur, quando ei sua beneficia largitur, sive intellectum ejus illuminando, sive affectum inflammando, sive qualitercumque ei benefaciendo: unde dicitur Isai. 35: « Deus noster ipse veniet, et salvabit nos. » E contrario vero Deus ab homine recedere dicitur, quando ei sua beneficia vel suam protectionem subtrahit, secundum illud Psal. 9: « Ut quid, Domine, recessisti longe, despicis in opportunitatibus, in tribulatione? » Contingit autem quandoque quod Deus aliquibus vel tribulationes vel etiam aliquos spirituales defectus evenire permittit, ad procurandum eorum salutem, sicut dicitur Rom. 8: « Diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum. » Sic ergo Deus ad hominem venit ejus procurando salutem; et tamen homo eum non videt, quia beneficium ejus non percipit. E contrario vero multis

Deus sua manifesta beneficia non subtrahit, quae tamen in eorum perniciem vergunt; et ideo dicitur quod Deus sic recedit ab homine, quod homo eum non intelligit recedentem. Sic ergo apparet profunditas sapientiae divinae in dispensatione suorum beneficiorum. Ostenditur autem secundo divinae sapientiae profunditas in examinatione humanorum actuum: quia videlicet sic subtiliter et efficaciter examinat, ut ejus examinationem nullus per quamcumque cavillationem subterfugere possit; et hoc est quod dicit: *Si repente interroget, quis respondebit ei?* Interrogat autem Deus hominem, quando eum ad considerandum suam conscientiam reducit vel interius inspirando, vel exterius provocando beneficiis aut flagellis, secundum illud Ps. 10: « Dominus interrogat justum et impium. » Tunc autem homo sufficienter Deo respondet, quando in eo nihil invenitur quod juste a Deo reprehendi possit; quod nulli hominum in hac vita contingit, secundum illud Prov. 20: « Quis potest dicere: « Mundum est cor meum? » scilicet purum a peccato. Signanter autem dicit: *Si repente interroget*: quia si homini spatium respondendi detur, potest per poenitentiam delicta diluere. Contingit autem quandoque quod aliquis in examinando aliorum excessus remissus invenitur, timens ne et sui excessus versa vice ab aliis examinentur; sed hoc Deo formidandum non est ut in sua examinatione molestetur, quia non habet superiorem qui de ejus factis judicare possit; et ideo subdit: *Vel quis dicere ei potest, Cur ita facis?* quasi eum castigando. Tertio autem ostenditur divinae sapientiae profunditas in punitione delictorum: quia quocumque se vertat homo, nulla astutia, nulla potentia, Dei vindictam declinare potest, secundum illud Psal. 138: « Quo ibo a spiritu tuo, et quo a facie tua fu- « giam? » Et hoc est quod dicit: *Deus cujus irae resistere nemo potest.* Ira enim, secundum quod Deo attribuitur in Scripturis, non importat commotionem animi, sed vindictam: hujus autem probationem consequenter inducit dicens: *Et sub quo curvantur qui portant orbem.* Intelligendi autem sunt portare orbem caelestes spiritus, quorum ministerio tota corporalis creatura divinitus procuratur, ut dicit Aug. 3 de Trinit. Hi autem caelestes spiritus sub Deo curvantur, quia ei per omnia obediunt, secundum illud Psalm. 102: « Benedicite « Domino omnes Angeli ejus, ministri ejus, qui « facitis voluntatem ejus. » Sic igitur Angelis Deo obedientibus, manifestum est quod totus cursus rerum corporalium, qui per Angelos administratur, divinae subjacet voluntati: et sic ex nulla creatura potest homo habere auxilium ad effugiendum Dei vindictam, secundum illud Psal. 138: « Si ascen- « dero in caelum, tu illic es; si descendero in in- « fernum, ades. » Quinimmo, ut dicitur Sapient. 5, « Pugnabit cum illo orbis terrarum contra insen- « satos. » Possunt etiam intelligi portare orbem reges et principes mundi, qui sub Deo curvantur, secundum illud Prov. 8: « Per me reges regnant: » vel quia nec ipsi reges irae divinae resistere possunt, ut ex hoc, a majori, idem de aliis concludi possit. Sic igitur ostensa multipliciter immensitate divinae potentiae et profunditate divinae sapientiae, concludit propositum, quod scilicet suae intentionis non est cum Deo contendere, et hoc est quod dicit: *Quantus ergo sum ego*, idest quam potens, quam sapiens, *qui respondeam ei*, scilicet Deo interroganti potentissimo et sapientissimo, *et loquar verbis meis cum eo?* examinando facta ejus, et dicendo: Cur ita facis? ac si diceret: Non sufficiens sum ut contendam cum Deo. Contentio enim in respondendo et objiciendo consistit: contingit autem quandoque quod aliquis, etsi non sit multum potens aut sapiens, tamen propter securitatem suae conscientiae non formidat contendere cum quovis judice. Sed hanc etiam causam contendendi cum Deo a se excludit dicens: *Qui etiam si habuero quippiam justum, non respondebo*, scilicet Deo examinanti, quasi meam justitiam defendendo; *sed meum judicem deprecabor*, quasi non petens judicium, sed misericordiam. Signanter autem dicit: *Si habuero quippiam justum*, ad designandum incertitudinem humanae justitiae, per hoc quod dicit, *Si habuero*, secundum illud Apostoli 1 ad Corinth. 4: « Nihil mihi conscius sum; sed non in hoc « justificatus sum: » et ad ostendendum quod justitia hominis parva est et imperfecta ad divinum examen relata: propter quod dicit, *Quippiam*; secundum illud Isa. 64: « Omnes justitiae nostrae « quasi pannus menstruatae, sic sunt coram illo. »

Quid autem ex sua deprecatione consequatur, ostendit, cum subdit: *Et cum invocantem me exaudierit, non credo quod audierit vocem meam.* Contingit enim quandoque quod Deus hominem exaudit non ad votum, sed ad profectum: sicut enim medicus non exaudit ad votum, sed ad profectum, infirmum postulantem amoveri medicinam amaram, si medicus eam non removeat, eo quod scit eam esse salutiferam; exaudit tamen ad profectum, quia per hoc sanitatem inducit, quam maxime infirmus desiderat; ita Deus homini in tribulationibus constituto tribulationes non subtrahit, quamvis deprecanti, quia scit eas expedire ad finalem ejus salutem; et sic licet Deus vere exaudiat, tamen homo in miseriis constitutus se exaudiri non credit. Et quare non credat, ostendit subdens; *In turbine enim conteret me*: et more suo, quod metaphorice dictum est exponit subdens: *Et multiplicabit vulnera mea, etiam sine causa.* Hoc etiam est conterere, quod multiplicare vulnera et tribulationes: hoc est, *In turbine*, in horribili obscuritate: quod dicit, *Sine causa*, scilicet manifeste, et ab homine afflicto perceptibili. Si enim homo afflictus perciperet causam quare Deus eum affligit, et quod afflictiones sunt ei utiles ad salutem; manifestum est quod crederet se exauditum: sed quia hoc non intelligit, credit se non exauditum; et ideo non solum exterius affligitur, sed etiam interius: sicut infirmus, qui si nesciret se per medicinam amaram sanitatem habiturum, non solum affligeretur in gustu, sed etiam in animo: et ideo subdit: *Non concedit requiescere spiritum meum.* Requiescit enim spiritus, licet carne afflicta, propter spem finis, secundum quod Dominus docet Matthaei 5: « Beati eritis cum maledi- « xerint vobis homines; » et postea subdit: « Gau- « dete quoniam merces vestra copiosa est in caelis. » Et sic dum affligor exterius et interius, non requiesco. *Implet me amaritudinibus,* scilicet intus et extra. Et est considerandum, quod ab illo loco, *Et cum invocantem etc.* evidenter proposuit quod supra occulte dixerat: *Si venerit ad me, non videbo.* Hoc enim fere ubique in dictis Job observandum est, quod obscure dicta, per aliqua consequentia exponuntur. Et quia supra breviter et summarie dixerat Job: *Quantus ego sum, qui respondeam ei?*

hic consequenter diffusius explicat, ubi etiam assignat causam quare non respondet, sed judicem deprecatur. Quod enim aliquis audacter judici respondeat, potest ex duobus contingere. Primo quidem, si judex sit debilis, qui subditos coercere non possit; sed hoc excludit dicens, *Si fortitudo quaeritur*, scilicet in Deo ad subditos coercendum, *robustissimus est*, omne robur excedens. Secundo, aliquis audacter respondet judici, quia confidit de sua causa: quod aliquando contingit, quia habet multos excusatores; sed hoc excludit dicens: *Si aequitas judicii*, scilicet requiritur, secundum quam aliquis habens pro se multos testes absolvitur, *nemo pro me audet testimonium dicere*. Intellectus enim hominis hoc non capit, quod hominis justitia sit major quam veritas Dei redarguentis. Aliquando vero homo, etsi non habeat aliquos testes pro se, confidit tamen de causa sua, innitens testimonio conscientiae suae; sed testimonium conscientiae non potest valere homini contra redargutionem divinam: et hoc ostendit per singulos gradus. Habet enim testimonium conscientiae tres gradus. Quorum primus est, quando alicui conscientia sua testimonium reddit quod sit justus, secundum illud Romanorum 8: « Ipse spiritus testimonium reddit spiritui nostro, quod simus « filii Dei. » Sed hoc testimonium non valet contra divinam reprehensionem; unde dicit: *Si justificare me voluero*; idest, si voluero dicere me (1) esse justum, Dominus mihi objiciet, quod sim impius; *os meum condemnabit me*; idest, condemnabilem me reddet propter blasphemiam. Secundus gradus est, quando aliquis etsi non praesumat se esse justum, tamen non reprehendit eum conscientia de aliquo peccato, secundum illud 1 ad Corinthios 4: « Nihil mihi conscius sum. » Sed nec hoc testimonium valet contra Deum; unde dicit: *Si innocentem ostendero*; idest, si innocentem voluero me ostendere, et esse sine peccato; *pravum me comprobabit*, inquantum mihi vel aliis manifestabit peccata quorum mihi non sum conscius, quia, ut dicitur in Psal. 18, « Delicta quis intelligit? » Tertius gradus est, quando aliquis etsi sit sibi conscius de peccato, tamen praesumit, vel quia non habuit malam intentionem, aut quia non fecit illud ex malitia vel dolo, sed ex ignorantia et infirmitate. Sed nec hoc testimonium valet homini contra Deum; ideo dicit: *Etiam si simplex fuero*, idest sine dolo, vel duplicitate pravae intentionis, *hoc ipsum ignorabit anima mea*: homo enim non potest ad liquidum motum sui affectus comprehendere, tum propter variationem ejus, tum propter permixtionem (1) et impetum multarum passionum: propter quod dicitur Hier. 17: « Pravum est cor hominis et « inscrutabile: quis cognoscet illud? » et propter hujus ignorantiam, quod homo seipsum non cognoscit nec statum suum, redditur etiam justis sua vita taediosa; et propter hoc subdit: *Et taedebit me vitae meae*.

(1) *Al.* non.

(1) *Al.* promotionem.

LECTIO IV.

Unum est quod locutus sum; et innocentem et impium ipse consumit. Si flagellat, occidat semel; et non de poenis innocentum rideat. Terra data est in manus impii; vultum judicum ejus operit. Quod si non ille est, quis ergo est? Dies mei velociores fuerunt cursore; fugerunt, et non viderunt bonum. Pertransierunt quasi naves poma portantes, sicut aquila volans ad escam Cum dixero: Nequaquam ita loquar, commuto faciem meam, et dolore torqueor. Verebar omnia opera mea, sciens quod non parceres delinquenti. Si autem et sic impius sum, quare frustra laboravi? Si lotus fuero quasi aquis nivis, et fulserint velut mundissimae manus meae; tamen sordibus intinges me, et abominabuntur me vestimenta mea. Neque enim viro, qui similis mei est, respondebo, nec qui mecum in judicio ex aequo possit audiri. Non est qui utrumque valeat arguere et ponere manum suam in ambobus. Auferat a me virgam suam, et pavor ejus non me terreat. Loquar, et non timebo eum: neque enim possum metuens respondere.

Postquam beatus Job ostendit, non esse suae intentionis ut cum Deo contendat, proponit illud de quo cum adversariis ejus disputatio ei erat. Dixerat enim Eliphaz, quod poenae a Deo non nisi pro peccatis immittuntur, contra hoc quod in superiori intentione Job locutus fuerat; et quia Baldad sententiam Eliphaz conatus fuerat asserere, Job iterato sententiam suam repetit dicens: *Unum est quod locutus sum*; *impium et innocentem ipse consumit;* quasi dicat: Non solum peccatoribus, sed etiam innocentibus mors a Deo immittitur; quae tamen est maxima poenarum praesentium: et sic non est verum quod dicis, quod solum pro peccatis propriis homo puniatur a Deo. Quod autem mors a Deo sit, dicitur Deuter. 32: « Ego occidam, « et ego vivere faciam. » Sed cum mors communiter omnibus immittatur a Deo, unum est quod durum videtur: scilicet quod innocentes praeter necessitatem communem multiplices adversitates sustinent in hac vita: cujus rei causam investigare intendit, et ideo subdit: *Si flagellat, occidat semel*; quasi dicat: Detur quod flagellum mortis omnibus sit commune, videtur tamen rationabile, quod innocentibus qui ex propriis peccatis non sunt rei, praeter mortem quae debetur pro peccato communi, aliam poenam infligere non deberet. Si enim, ut vos dicitis, nulla alia causa est quare juste aliter poena alicui infligi possit, nisi peccatum; et manifestum est innocentes pati poenam in hoc mundo: videtur quod sine causa puniantur, ac si ipsae poenae propter se Deo placerent; ideo subdit: *Et de poenis innocentum non rideat*: de illis enim ridere solemus quae nobis secundum se placent; si autem hoc est inconveniens, quod poenae innocentum Deo secundum se placeant, inveniuntur enim innocentes frequenter in terris puniri, videtur sequi aliud inconveniens: scilicet quod istae poenae ex divino judicio non procedant, sed ex malitia alicujus iniqui (1) domini qui potestatem habet in terra, et punit innocentes: unde sequitur: *Terra data est in manus impii;* quasi dicat: Si ipsi Deo non placerent secundum se poenae innocentum, qui tamen pu-

(1) *Al.* decet iniqui.

niuntur in terra, oportebit dicere, quod Deus regimen terrae alicui impio commiserit, ex cujus iniquitate judicium in terra pervertitur, ut innocentes puniantur; et hoc est quod subdit: *Vultum judicum ejus operit*; idest, rationem eorum obnubilat, vel cupiditate, aut odio, aut amore, ne veritatem judicii in judicando sequantur. *Quod si ille non est*, scilicet impius (1) cui tradita est terra, a quo scilicet causatur innocentum punitio; *quis ergo est?* scilicet hujus punitionis causa. Non enim dici potest, ut ostensum est, quod hoc sit a Deo, supposita vestra positione, quod solum peccatum sit causa poenarum praesentium; hoc autem quod dixit: *Terra data est in manus impii*, est quidem secundum aliquid verum, inquantum scilicet terreni homines sub potestate diaboli a Deo relinquuntur, secundum illud Joan. 8: « Qui facit peccatum, « servus est peccati; » simpliciter autem est falsum: non enim diabolo absolute terrae dominium est concessum, ut scilicet libere in terra facere possit quod velit; sed quicquid facere permittitur, ex divina dispensatione procedit, quae omnia ex rationabili causa dispensat. Unde hoc ipsum quod innocentes puniuntur, non dependet absolute ex malitia diabolica, sed ex sapientia Dei permittentis. Unde, si peccatum non est causa punitionis innocentum, non sufficit hoc ad malitiam diaboli reducere; sed oportet ulterius aliquam rationabilem causam esse, propter quam Deus permittit; et ideo signanter dicit: *Quod si non est ille, quis ergo est?* quasi dicat: Si malitia diaboli non est sufficiens causa punitionis innocentum, oportet aliam causam investigare.

Ad investigandum igitur rationem quare innocentes puniantur in hoc mundo, primo proponit defectum quem sustinuerat in amissione bonorum, ostendens mutabilitatem prosperitatis praesentis ex similitudine eorum quae videntur velocissima in hoc mundo. Sed considerandum est, quod ad prosperitatem hujus mundi aliqui diversimode se habent. Quidam enim ipsam prosperitatem pro fine habent, nihil ultra ipsam sperantes: ad quod videbatur declinare illorum opinio, qui omnia praemia et poenas in hac vita constituebant; tales autem non pertranseunt prosperitatem hujus mundi, sed prosperitas hujus mundi fugit ab eis, quando eam amittunt. Quidam vero, de quorum numero fuit Job, in prosperitate hujus mundi finem non ponunt, sed ad alium finem tendunt; et tales prosperitatem hujus mundi magis pertranseunt quam pertranseantur ab ea. Tendentibus autem ad aliquem finem tria sunt necessaria. Primum est, ut in nullo alio cor suum figant, per quod retardari possint a fine, sed festinent ad finem consequendum, et ideo ponit exemplum de cursore, qui sic tendit ad finem sui cursus quod in via moram non trahit: unde dicit: *Dies mei velociores facti sunt cursore*; in quibus verbis et instabilitatem praesentis fortunae, et intentionem suam in aliud tendentem demonstrat; *fugerunt*, quasi in rebus hujus mundi requie cordis non inventa: unde sequitur: *Et non viderunt bonum*, scilicet in quod mea intentio ferebatur, quod est verum bonum: unde pro justitia me remunerationem non reputo (2). Quod si prosperitatem praesentem remunerationem putant, ea subtracta, innocens punitus sum. Secundo requiritur, quod tendens in aliquem finem, acquirat sibi illa per quae possit ad finem pervenire: sicuti qui vult sanari, oportet quod acquirat medicinas quibus sanetur; sic qui vult ad verum bonum pervenire, oportet quod acquirat virtutes quibus illud consequi possit: unde subdit: *Pertransierunt quasi naves poma portantes*: in quo etiam duo demonstrat: et labilitatem praesentis fortunae, quia naves poma portantes ad vendendum festinant, ne per moram putrescant; et studium tendentis in finem; quasi dicat: Dies mei pertransierunt vacui; sed virtutes congregavi, cum quibus tendo ad finem consequendum. Tertio restat consecutio finis: unde dicit: *Sicut aquila volans ad escam;* in quo etiam duo praedicta designantur: nam aquila velocius volat, praecipue cum a fame impellitur et escam habet pro fine qua reficitur. Quia ergo in his verbis quasi innuerat se esse justum et innocentem, quod praesumptuosum ab adversariis reputabatur; incipit de sua innocentia conferre (1) cum Deo, qui solus est conscientiae judex: unde subdit: *Cum dixero*, scilicet in corde meo: *Nequaquam ita loquar*, ut scilicet sim justus et innocens; *commuto faciem meam*, scilicet a fiducia quam conceperam de mea innocentia, ad quamdam solicitudinem investigandi peccata; *et dolore torqueor*, in conscientiae propriae discussione recogitans, ne forte pro aliquo peccato sic puniar; et causam doloris subdit dicens: *Verebar omnia opera mea.* Est enim alicui magna causa doloris, quando magnam solicitudinem habet de re aliqua, et tamen incidit in illud quod vitare studebat. Ipse autem circa omnia opera sua magnam solicitudinem apponebat, timens ne in aliquo a justitia declinaret; et hoc est quod dicit: *Verebar omnia opera mea:* et causa quare sic verebatur in omni opere suo, erat timor de severitate divini judicii: unde subdit: *Sciens quod non parceres delinquenti*, nisi scilicet convertatur: quia, sicut in Psalm. 7 dicitur: « Nisi conversi fueritis, gladium « suum vibrabit. » *Si autem*, post tantum studium innocentiae, *et sic impius sum*, ut tam gravibus poenis (2) a Deo puniri meruerim, *quare frustra laboravi?* in tanta solicitudine innocentiae conservandae. Frustra enim laborare dicitur qui suo labore tendit ad finem ad quem non pertingit. Sed quia puritas hominis quantacumque sit, ad divinum examen relata, deficiens invenitur; ideo consequenter ostendit, quod cum se purum et innocentem dicit, se purum et innocentem intelligit quasi hominem, non quasi in nullo penitus a rectitudine divinae justitiae recedentem.

Est autem sciendum, quod duplex est puritas: una quidem innocentis, altera poenitentis: utraque autem imperfecta est in homine, si ad perfectam rectitudinem divinae regulae comparetur. Dicit ergo quantum ad puritatem poenitentis: *Si lotus fuero*, idest si a peccatis meis me purgare studuero, *quasi aquis nivis*, quae valde ablutivae esse dicuntur: quantum vero ad puritatem innocentis dicit, *et fulserint velut mundissimae manus meae*; idest, et in operibus meis quae per manus designantur, nulla inveniatur immunditia; sed fulgeat in eis justitiae claritas. Dicit autem, *Velut mundissimae*, ad insinuandum quod in homine perfecta munditia esse non potest. Si, inquit, fuerint mundissimae, *tamen sordibus intinges me;* idest, sordibus intinctus demonstrabor, tuae justitiae comparatus, et per tuam sapientiam convictus: sem-

(1) *Al.* ipsius.
(2) *Al.* unde pro justo nec non reputo.

(1) *Al.* confortare.
(2) *Al* peccatis.

per enim in operibus humanis aliquis defectus invenitur: quandoque quidem ex ignorantia propter debilitatem rationis; quandoque autem ex negligentia propter infirmitatem carnis; quandoque autem aliqua infectio alicujus terrenae affectionis etiam in bonis operibus admiscetur, propter mobilitatem humani cordis, quod non firmum in eodem perseverat: unde semper aliquid in humanis operibus invenitur quod deficit a puritate divinae justitiae. Cum autem aliquis immundus est, et tamen exterius aliquam justitiae ostensionem habet, signa justitiae, quae de eo exterius apparent, ei non competunt; et ideo subdit: *Et abominabuntur me vestimenta mea:* per vestimenta enim exteriora opera designantur, quibus homo quasi contegitur, secundum illud Matth. 7: « Veniunt ad vos in vestimentis « ovium. » Tunc ergo vestimenta alicujus ejus abominantur, quando exteriora hominis quae justitiam praetendunt, interioribus non concordant.

Quare autem, quantumcumque sit purus non potest se defendere, quin a Deo convincatur impurus, consequenter ostendit ex duobus, in quibus Deus hominem excellit; videlicet ex justitiae puritate, et ex majestatis auctoritate. Quantum ergo ad primum dicit: *Neque enim viro qui similis mei est respondebo*; quasi dicat: Si aliquis homo me impurum vellet convincere, possem ei resistere, si mihi objiceret quam (1) ipse sentiret in homine servari non posse, de perfecta justitiae puritate; sed sic respondere non possum Deo, in quo nullus defectus invenitur. Quantum ad secundum dicit: *Nec qui mecum in judicio ex aequo possit audiri:* cum enim duo homines adinvicem contendunt, judicem possunt habere, qui utriusque dicta examinet; sed hoc inter Deum et hominem esse non potest duplici ratione. Una ratio est, quia oportet quod in judice sit altior sapientia, quae sit quasi regula ad quam examinentur dicta utriusque partis. Manifestum est autem, quod divina sapientia est prima regula ad quam omnis veritas examinatur; et propter hoc subdit: *Non est qui utrumque valeat arguere*; quasi dicat: Non est alius superior Deo, ex cujus majori sapientia corrigi possit. Alia ratio est quia oportet quod in judice sit major potestas qua possit utramque partem comprimere; et hoc excludit dicens: *Et ponere manum suam in ambobus*: idest coercere utrumque: hoc enim excluditur per immensitatem divinae potentiae; quam supra ostendit. Et quia, ut dictum est, intendit perscrutari qua ratione innocentes puniantur in hoc mundo, consequenter ostendit quid eum impedire possit ab hac perscrutatione, et qua intentione hoc perscrutari velit. Impediri autem posset ab hac perscrutatione ex duobus. Primo quidem ex afflictione quam patiebatur: homines enim quorum mens occupata est tristitia, non possunt subtiliter perscrutari; et quantum ad hoc dicit: *Auferat a me virgam suam.* Secundo ex reverentia quam ad Deum habet: homines enim aliquando ex quadam reverentia quam ad Deum habent, omittunt ea quae Dei sunt perscrutari; et quantum ad hoc dicit: *Et pavor ejus non me terreat*; quasi dicat: Concedat spiritum meum requiescere ab afflictione quam patior, et non imputetur mihi ad irreverentiam quod de divinis disputo; et sic potero perscrutari: unde sequitur: *Loquar et non timebo eum*; idest, ac si non timerem eum: *neque enim possum metuens respondere*; idest, dum a reverentia ejus revocor a perscrutatione. Sciendum est autem, quod timor Dei aliquando timentes Deum a perscrutatione (1) divinorum non revocat, quando scilicet perscrutantur divina, desiderio veritatis cognoscendae, non ut incomprehensibilia comprehendant, sed semper eo moderamine, ut intellectum suum divinae subjiciant veritati. Revocantur autem per timorem Dei, ne sic perscrutentur divina quasi comprehendere volentes, et intellectum suum divina veritate non regulantes: sic igitur per haec verba Job intendit ostendere, quod eo moderamine de iis quae ad divinam providentiam pertinent, perscrutatur, ut intellectum suum divinae veritati subjiciat, non ut divinam veritatem impugnet; quod esset contra reverentiam divini timoris.

(1) *Al.* quae.

(1) *Al.* quod timor Dei circa homines a perscrutatione.

CAPUT DECIMUM.

LECTIO I.

Taedet animam meam vitae meae; dimittam adversum me eloquium meum. Loquar in amaritudine animae meae, dicam Deo: Noli me condemnare. Indica mihi, cur me ita judices. Numquid bonum tibi videtur, si calumnieris me, et opprimas me opus manuum tuarum, et consilium impiorum adjuves? Numquid oculi carnei tibi sunt, aut sicut videt homo et tu videbis? Numquid sicut dies hominis dies tui, et anni tui sicut humana sunt tempora, ut quaeras iniquitatem meam, et peccatum meum scruteris? Et scias quia nihil impium fecerim, cum sit nemo qui de manu tua possit eruere. Manus tuae fecerunt me, et plasmaverunt me totum in circuitu; et sic repente praecipitas me? Memento, quaeso, quod sicut lutum feceris me, et in pulverem reduces me. Nonne sicut lac mulsisti me, et sicut caseum me coagulasti? Pelle et carnibus vestisti me, ossibus et nervis compegisti me: vitam et misericordiam tribuisti mihi, et visitatio tua custodivit spiritum meum. Licet haec celes in corde tuo, tamen scio quia universorum memineris.

Postquam superius proposuit Job, quod tam innocentes quam impii in hoc saeculo tribulantur, et tetigit causam punitionis innocentum, quae posset existimari (1), scilicet quod terra quasi derelicta a Deo, sit exposita voluntati iniquae potestatis, innocentes pro libito punientis: hoc autem remoto,

(1) *Al.* examinari.

quia manifestum inconveniens continet, inquisivit quis esset innocentum punitor, et qua de causa; et hanc quaestionem hic prosequi intendit. Prius tamen quam ad investigationem procedat, ostendit quo animo hic loquatur: loquitur enim in persona hominis afflicti secundum conceptiones quas ei tristitia subministrat: unde primo ponit taedium quod patitur in hac vita; quod quidem taedium est propter tribulationes quas patitur, quae intantum graves sunt quod etiam ipsam vitam reddunt taediosam: licet enim vivere secundum se delectabile sit, tamen in angustiis vivere taediosum est: unde dicit: *Taedet animam meam vitae meae.* Sicut homo cui delectabilis est sua vita, optat se vivere; ita cui taediosa est sua vita, optat se vita privari; et ideo subjungit: *Dimittam adversum me eloquium meum*: tunc enim homo adversum se loquitur, quando se vita privari exoptat. Sed signanter dicit, *Dimittam*: multoties enim homo aliquos motus in corde patitur propter aliquam passionem vel tristitiae vel concupiscentiae vel irae, aut cujuscumque alterius; sed tamen ita ratione ejus motus reprimit quod ad verbum exterius non procedunt: quando autem ratio ostendere vult quid interius patiatur, occultos motus in verba producit; et tunc hoc eloquium dimittere dicitur, quasi prius retentum; et propter hoc subdit: *Loquar in amaritudine animae meae*; quasi dicat Verba quae exterius proferam, interiorem amaritudinem ostendent; scilicet, ut det intelligere se in persona hominis amaricati loqui. Sed ne rursus intelligatur, quod ista eloqui dimissus sit per hoc quod ratio a tristitia superatur, subjungit: *Dicam Deo: Noli me condemnare.* Cum enim ratio a passione vincitur, homo contra Deum murmurat, et quandoque usque ad blasphemiam procedit; sed dum inter tribulationes hominis ratio recta manet, Deo se subdit, et ab ipso remedium praestolatur. *Dicam Deo*: *Noli me condemnare.* Simul etiam in hoc ad solvendam quaestionem accedit: cum enim supra quaesivisset, quae esset causa innocentum poenae in hoc mundo, hic confitetur Deum esse auctorem punitionis hujus, dum petit quod ab eo non condemnetur, secundum illud 1 Reg. 2: « Dominus mortificat et vivificat: » ex quo Manichaeorum haeresis confutatur. Iis autem praemissis, supposito quod Dominus sit punitionis auctor, inquirit de causa suae punitionis, ad Deum loquens: *Indica mihi, cur me ita judices*; idest, facias me cognoscere causam propter quam a te punior. Sciebat enim, quod rationis investigatio ad veritatis terminum pervenire non potest, nisi divinitus doceatur: scire autem causam suae punitionis necessarium est homini, vel ad correptionem, vel ut patientius flagella sustineat.

Ad inquisitionem autem hujus quaestionis procedit sub quadam disjunctione: necesse est enim quod ipse qui punitur, vel sit innocens, vel peccator. Primo autem procedit, supponendo quod sit innocens: et quia ad cognitionem divinorum per res humanas pervenimus, proponit duos modos, quibus in humano judicio quandoque innocentes puniuntur. Primus modus est propter malitiam punientis, ex qua contingit tripliciter poenas innocentibus irrogari. Aliquando quidem dum per astutiam innocentibus calumnias ingerunt; et quantum ad hoc dicit: *Numquid bonum tibi videtur, si calumnieris*? Aliquando vero per potentiam opprimuntur: et quantum ad hoc subdit: *Et opprimas me opus manuum tuarum*? Aliquando vero ipsi quidem ex proprio motu innocentes non puniunt, sed quia inordinate aliquos impios diligunt, eos etiam in oppressione innocentum juvant: unde subdit, *Et consilium impiorum adjuves*?

Sed considerandum est, quod aliquando aliquid in diversis naturis unum et idem potest esse bonum et malum: sicut iracundum esse, cani quidem est bonum, homini autem malum. Nullus autem sanae mentis hoc in dubitationem deducit quod Deus ex malitia aliquid operetur: non enim potest in summo bono aliquid mali esse; sed potest contingere quod aliquod malum est in homine quod ad divinam pertinet bonitatem; sicut non misereri, secundum quod misericordia compassionem sonat, in homine quidem vituperatur; quod tamen bonitas divina ex sua perfectione requirit. Manifestum est autem quod tria praedicta, calumniari, opprimere, et consilium impiorum adjuvare, in hominibus mala sunt: unde hoc in quaestione inducit, utrum Deo possint esse bona: unde non quaerit: *Numquid bonum tibi videtur, si calumnieris et opprimas*? scilicet supponens pro firmo, quod Deus nunquam aliquid facit nisi quod bonum sibi videtur; et hoc vere est bonum. Item considerandum est, quod ea quae naturaliter sunt, non imputantur in culpam vel in malum; naturale autem est quod unumquodque perdat suum contrarium: unde et Deus, qui est summe bonus, odit ea quae contra se fiunt, et ipsa disperdit, secundum illud Psal. 5: « Odisti omnes qui operantur iniquitatem, perdes etc. » Si ergo homines non essent a Deo facti, sed a principio contrario, ut Manichaei fabulantur, bonum videretur quod Deus homines opprimeret propter seipsum. Ad hoc igitur excludendum, non simpliciter dicit: *Et opprimas me*; sed addit: *Opus manuum tuarum.* Item, bonum videtur quod Deus justorum voluntates adimpleat; qui autem innocentem calumniari aut opprimere volunt, non sunt justi, sed impii; et praecipue si non ignoranter vel casu, sed ex consilio et deliberatione hoc velint: unde cum se innocentem supponat in prima parte quaestionis, sequitur impios esse qui eum ex deliberato consilio opprimere vel calumniari volunt; et ideo signanter dicit: *Et consilium impiorum adjuves*?

Hac igitur causa remota (1), quia Deo hoc bonum videri non potest, cum ipse sit opus manuum Dei, et cum ejus hostes, qui ipsum oppresserant, impii probentur, procedit consequenter ad secundum modum, quo in humano judicio quandoque innocentes affliguntur. Contingit enim quandoque, quod quando aliquis innocens falso apud judicem accusatur, judex ad exquirendam veritatem, eum tormentis subjicit secundum justitiam agens: sed hujus rei causa est defectus cognitionis humanae, qui est triplex. Unus quidem est, quia omnis cognitio hominis a sensu procedit; et quia sensus corporis et corporalium sunt, non potest judex interiorem conscientiam accusati cognoscere: ut ergo hoc excludat, ideo dicit: *Numquid oculi carnei tibi sunt*? ac si dicat: Numquid tu corporalibus sensibus cognoscere non possis? Ponit autem oculos, quia visus inter alios sensus excedit. Secundus defectus est quod homo per sensus corporeos nec etiam omnia corporalia conspicere potest; non enim potest cognoscere quae a remotis et in absconditis fiunt; quod a Deo removet, dicens: *Aut sicut videt*

(1) *Al.* retenta.

homo, ita et tu videbis? ut scilicet non possis quae ubique fiunt etiam occulta cognoscere. Tertius defectus humanae cognitionis est ex tempore; tum quia homo de die in diem plura cognoscit; tum etiam quia per temporis longitudinem obliviscitur ea quae novit; ut sic oporteat eum iterato quasi addiscere. Hoc a Deo removet dicens: *Numquid sicut dies hominis dies tui,* ut scilicet de die in diem tua crescat cognitio, *et anni tui sicut humana sunt tempora?* ut scilicet per cursum temporum aliquid tuae cognitioni decrescat. Et subdit: *Ut quaeras iniquitatem meam, et peccatum scruteris,* idest, ut per flagella inquiras an ego peccaverim opere, et iniquus sim mente, sicut homines per tormenta peccata exquirunt; et sic post inquisitionem hujusmodi, in me peccata non invenies. *Et scias quod nihil impium fecerim*; quasi hoc aliunde cognoscere non possis, nisi per flagella peccata mea exquiras, et hoc libere facias absque contradictione, *cum sit nemo qui de manu tua possit eruere.* Aliquando enim ab hac inquisitione quae est per tormenta, judices deficiunt, dum ii qui torqueri debent ab eorum manibus eruuntur. Et quia supra dixerat se esse opus manuum Dei; ut ex hoc ostenderet, quod bonum Deo videri non potest ut eum opprimat propter se, quasi in oppressione ejus delectetur; quod supposuerat manifestat, unde subdit: *Manus tuae fecerunt me.* Et ne aliquis credat, secundum Manichaeorum haeresim, hominis animam a Deo factam, corpus vero a contrario auctore (1) formatum, subjungit: *Et plasmaverunt me totum in circuitu. In circuitu* dicit, quia corpus videtur esse animae in circuitu, sicut vestimentum vestito, vel sicut domus habitatori. *Totum* dicit, ut ad singula corporis membra referatur. *Plasmaverunt* dicit, ut alludat ei, quod homo ex limo terrae dicitur esse formatus. Per *manus* autem operatio divina intelligitur: unde dicitur pluraliter, *Manus tuae*: quia licet sit una divina virtus operans, multiplicatur tamen ejus operatio in effectibus, tum propter diversitatem effectuum, tum etiam propter varietatem causarum mediarum, quibus mediantibus suos effectus producit. Subdit autem: *Et sic repente praecipitas me?* quia repentinum videtur esse ut aliquis qui aliquam rem produxit, eam absque causa manifesta corrumpat. Qui enim facit aliquid, vult illud esse; ad hoc enim facit ut sit; qui autem ipsum corrumpit, vult illud non esse. Si aliquis igitur destruat quod prius fecit, videtur repentina ejus mutatio voluntatis, nisi aliqua manifesta causa de novo oriatur, ex qua appareat, prius illud esse corrumpendum quod prius fuit fiendum; hujusmodi autem repentina mutatio voluntatis in Deum cadere non potest; et ideo quasi admirative quaerit: *Et sic repente praecipitas me?* quasi dicat: Hoc inconveniens videtur, si quem prius fecisti, sine causa nunc destruas. Vel quod dixit, *Fecerunt me*, potest referri ad constitutionem substantiae; quod autem dixit: *Et plasmaverunt me totum in circuitu*, potest referri ad ea quae substantiae adveniunt, sive sint bona animae, sive corporis, sive exterioris fortunae. Et quia in generali se factum et plasmatum a Deo posuerat, in speciali (2) prosequitur de modo suae factionis ad similitudinem alicujus, qui cum alicui vult reducere aliquid ad memoriam, particulariter cuncta ei edisserit, ut sic videlicet ei in memoriam reducat. Videtur autem Deus tunc benevolentiae quam ad suam facturam habet, oblivisci, cum eam corruptioni exponit, et ad modum obliviscentis se habet; et secundum hunc modum dicitur in Psalmo 12: « Usquequo, Domine, oblivi« sceris me in finem? » Et ideo dicit: *Memento, quaeso, quod sicut lutum feceris me.*

(1) *Al.* actore.
(2) *Al.* spirituali.

Ubi considerandum est, quod duplicem hominis factionem commemorat. Primo quidem eam quae pertinet ad primam institutionem naturae, alludens ei quod dicitur Gen. 1: « Deus hominem de limo terrae « formavit: » et ideo dicit: *Quod sicut lutum feceris me.* Ubi etiam compositionem hominis ex primis elementis tangere videtur; et quia etiam primo homini dictum est: « Pulvis es, et in pul« verem reverteris; » consequenter subjungit: *Et in pulverem reduces me*; quod etiam naturali materiae competit: nam ea quae ex terra generantur, consequens est secundum naturae ordinem ut resolvantur in terram. Sed de hoc aliquis mirari potest, cum majus videatur de terra formare hominem, quam hominem formatum retinere ne in pulverem redigatur; unde est quod Deus, qui hominem formavit, eum in pulverem redigi permittit; utrum scilicet hoc sit solum ex necessitate materiae, ut homo in hoc nihil plus habeat aliis quae ex terra formantur, vel hoc sit ex divina providentia aliquam hominis culpam puniente.

Consequenter autem tangit factionem hominis quantum ad opus propagationis, secundum quod homo ab homine generatur: ubi considerandum est, quod quia omnia naturae opera Deo attribuit, non excludit naturae operationem; sed eo modo quo principali agenti attribuuntur ea quae per causas secundas aguntur, ut artifici ipsa operatio serrae (1): hoc enim ipsum quod natura operatur, a Deo habet, qui ad hoc eam instituit. In hac autem hominis generatione primo occurrit seminis resolutio; et quantum ad hoc dicit: *Nonne sicut lac mulsisti me?* Sicut enim semen est superfluum alimenti, ita et lac. Secundo autem concurrit compactio massae corporeae in utero mulieris; et quantum ad hoc subdit: *Et sicut caseum me coagulasti?* Ita enim se habet semen maris ad materiam quam femina ministrat in generatione hominis et aliorum animalium, sicut se habet coagulum in generatione casei. Tertio autem occurrit distinctio organorum, quorum quidem consistentia et robur est ex nervis et ossibus; circumdatur autem exterius a pelle et carnibus: unde dicit: *Pelle et carnibus vestisti me, ossibus et nervis compegisti me.* Quartum autem est animatio fetus, et praecipue quantum ad animam rationalem, quae non infunditur nisi post organizationem; simul autem cum anima rationali infunduntur homini divinitus quaedam seminaria virtutum, aliqua quidem communiter omnibus, aliqua vero specialiter (2) aliquibus, secundum quod homines quidam sunt naturaliter dispositi ad unam virtutem, quidam ad aliam. Job autem dicit infra, cap. 31: *Ab infantia crevit mecum miseratio, et de utero egressa est mecum*: unde et hic dicit: *Vitam et misericordiam tribuisti mihi.* Ultimum autem est conservatio vitae, tam in materno utero, quam post exitum ab utero; quae quidem conservatio est partim quidem per principia naturalia, partim autem per alia Dei beneficia naturae superaddita, sive per-

(1) *Al.* sit.
(2) *Al.* spiritualiter.

tineat ad animam, sive ad corpus, sive ad exteriora bona; et quantum ad hoc subdit: *Et visitatio tua custodivit spiritum meum.* Sicut enim Deus ab aliquo recedere dicitur in Scripturis, quando Deus ab eo sua dona subtrahit; sic eum visitare dicitur, quando ei sua dona largitur. Ne autem ex hoc quod Job Deo dixerat: *Memento, quaeso, quod sicut lutum feceris me;* aliquis credere posset eum hujus opinionis esse, quod oblivio in Deum cadere posset, excusat se ab hoc, dicens: *Licet haec celes in corde tuo, tamen scio quia universorum memineris.* Dicitur autem Deus per similitudinem hominis aliquid in corde celare, quando non ostendit per effectum quod habet in cognitione vel affectione: sic itaque Deum praedicta in corde celare dicitur, quia in effectu non ostendit quod eum sua factura recognoscat, quam sic repente praecipitare videtur.

LECTIO II.

Si peccavi, et ad horam pepercisti mihi; cur ab iniquitate mea mundum me esse non patieris? Et si impius fuero, vae mihi est; et si justus, non levabo caput saturatus afflictione et miseria. Et propter superbiam quasi leaenam capies me; reversusque mirabiliter me crucias. Instauras testes tuos contra me, et multiplicas iram tuam adversum me; et poenae militant in me.

Superius inquisivit Job causam suae punitionis, supposito quod innocens esset; nunc autem procedit ad inquirendum, si propter hoc puniatur quod peccator est: et quod propter peccatum non puniatur, primo ostendit, utens tali ratione. Si enim peccatum commisit, maxime hoc commisisse videtur tempore prosperitatis: si autem peccatum est tota causa quare aliqui puniantur adversitate quam sustinent in praesenti, et posita causa, ponitur effectus; oporteret quod statim cum aliquis peccat, adversitas sequeretur. Manifestum autem erat, quod Job tempore suae prosperitatis eumdem modum vivendi servavit: unde si peccavit hoc modo vivendo, diu ante peccaverat quam adversitatem pateretur. Oporteret ergo dicere, quod cum statim post peccatum adversitas secuta non sit, quod Deus pro tempore illo ei pepercit quo adversitates non induxit: inconveniens autem est dicere, quod peccatum quod Deus pepercit, iterum imputet ad poenam: non ergo videtur quod pro peccato prius ab eo commisso nunc puniatur. Hoc est ergo quod dicit: *Si peccavi*, scilicet tempore prosperitatis meae, *et ad horam pepercisti mihi*; quia scilicet non statim adversitatem induxisti; *cur ab iniquitate mea mundum me esse non pateris*? quasi dicat: Cur ex quo reputasti me aliquo tempore quasi (1) purum, parcendo mihi iniquitatem meam; nunc iterum me punis, quasi non sim purus? Aliam etiam rationem consequenter subjungit, quae talis est. Si peccatum est tota causa adversitatum praesentium, sequeretur quod non tam justi quam peccatores convenienter (2) adversitates in hoc mundo paterentur: videmus autem et justis et peccatoribus adversitates esse communes; et hoc est quod dicit: *Et si impius fuero, vae mihi est*; idest, adversitates sustineo; *et si justus*, vel prius fui, vel modo factus sum; *non* propter hoc *levabo caput*, quasi a miseria sublevatus, ego, dico, existens *saturatus afflictione*, quantum ad dolores, *et miseria* quantum ad penuriam (1) et confusionem. In saturitate autem abundantiam afflictionis et miseriae designat; et hoc videtur dicere contra dictum Eliphaz et Baldad Suhites. Dixerunt autem, quod si converteretur, ab adversitate liberaretur: contra quod dicit, quod etiam si justus effectus sit, non tamen propter hoc a miseria relevatur; quamvis pro praecedentibus peccatis, si qua fuerint, jam sufficienter punitus sit: quod per saturitatem afflictionis et miseriae designat. Et quia hoc ei ad superbiam Eliphaz imputaverat, quod se innocentem dicebat, subjungit: *Et propter superbiam quasi leaenam capies me*: quasi dicat: Facis me reputari ab iis qui capiunt verba mea, quasi leaenam propter superbiam. Et hoc ipsum quod sic malus reputabatur, erat ei poena super poenam: unde subdit: *Reversus mirabiliter me crucias*; quasi dicat: Prius venisti affligens me per subtractionem rerum et corporis vulnera; et nunc iterato redisti, et crucias (2) me per amicos: quod est mirabile, quia ab amicis magis consolationem deberet accipere. Vel hoc dicit, quod maxime homo affligitur cum ab amicis deridetur. Qualis autem sit iste cruciatus, ostendit subdens: *Instauras testes tuos contra me.* Eliphaz enim et Baldad dum videbatur justitiam Dei defendere, et similiter socii ejus, in quo quasi testes Dei se demonstrabant, contra Job loquebantur, eum de peccato arguentes. *Et* sic *multiplicas iram tuam*, idest effectum irae tuae, *adversum me*; scilicet, me multipliciter punit; *et poenae militant in me*; quasi cum quadam auctoritate et sine contradictione me impugnant: milites enim consueverunt cum auctoritate regia et absque ulla contradictione aliquem qui reputatur reus, invadere.

(1) *Al.* non.
(2) *Al. deest* convenienter.

(1) *Al.* poenitentiam.
(2) *Al.* evacuas.

LECTIO III.

Quare de vulva eduxisti me? Qui utinam consumptus essem, ne oculus me videret. Fuissem, quasi non essem, de utero translatus ad tumulum. Numquid non paucitas dierum meorum finietur brevi? Dimitte ergo me, ut plangam paululum dolorem meum, antequam vadam et non revertar, ad terram tenebrosam, et opertam mortis caligine. Terram miseriae et tenebrarum, ubi umbra mortis, et nullus ordo, sed sempiternus horror inhabitat.

Terminaverat Job inquisitionem suam in hoc quod, sive justus sive peccator esset, tribulationibus multiplicibus subjacebat; et ne aliquis posset credere, Deum in ejus tribulationibus delectari, vult inquirere, an hoc verum esse possit. Inconveniens autem videtur quod aliquis effectum suum producat ad hoc quod male se habeat; cum potius omne agens in suo effectu bonum intendat. Supponit autem, sicut ex praemissis patet, se esse opus Dei; et ideo ab eo quaerit: *Quare de vulva eduxisti me*? quasi dicat: Numquid propter hoc me nasci fecisti ut tribulationibus subdas? Et quia posset aliquis dicere, quod etiam sic in tribulationibus esse, melius est simpliciter, quam natum non esse; excludit hoc dicens: *Qui utinam consumptus essem*, scilicet in materno utero, *ne oculus me videret*; idest, ne confusionem paterer ex tantis malis quae in me oculi hominum conspiciunt: et tamen si in materno utero consumptus essem, habuissem dignitatem essendi sine miseria, quae mihi existenti accidit; et hoc est quod dicit: *Fuissem*, quasi participans; idest, participassem id quod bonum est in esse, *quasi non essem*, immunis forem a malis hujus vitae, ac si nunquam fuissem: non est enim dignitas humani esse ut in perpetuum conservetur, sed ut tandem homo moriatur et transferatur ad tumulum, qui mortuo praeparatur ad hoc, quod aliqualis ejus memoria post mortem remaneat: et hoc etiam mihi non defuisset: unde sequitur: *Ex utero translatus ad tumulum*. Nullus autem qui in poenis alicujus delectatur, ita crudelis invenitur, qui vel non ad modicum ab affligendo cesset. Dato ergo quod Deus causa nativitatis hominis non esset, tamen dies hominis breves sunt, et praecipue in comparatione ad aeternitatem Dei; et ista etiam brevitas, quando homo jam magnam partem vitae transiverit, cito finienda expectatur; et hoc est quod dicit: *Numquid non paucitas dierum meorum*, quia omnes dies vitae meae pauci fiunt, *finietur brevi*? Jam ipsius paucitatis magna parte transacta, non est ergo magnum, si de cetero a percutiendo cesset; et hoc est quod concludit: *Dimitte ergo me*: et si tibi durum videtur quod vel ad horam absque afflictionibus sim, certum est quod etiam te cessante a percussione, non mihi remanet unde gaudeam, sed unde doleam; et hoc est quod subdit: *ut plangam paululum dolorem meum*, scilicet quem ex praecedentibus percussionibus concepi. Hoc autem dicit, quia percuti se adhuc reputabat, dum amici eum objurgabant, de quibus dixerat: *Instauras testes tuos contra me*. Et quia posset sibi responderi: Immo potius hoc modico tempore affligendus est quando hinc transibis, consolationem invenies; quod posset esse dupliciter: uno modo iterato reducendo ad hanc vitam, et hoc excludit cum dicit; *antequam vadam*, scilicet per mortem, *et non revertar*, ut iterum vivam: quod potest exponi dupliciter. Uno modo, ut dicat se non reverti ad similem modum vivendi, ut quidam fabulantur; vel melius dicendum, quod more disputatoris loquitur secundum id quod adversarii sentiunt, antequam veritas manifestetur. Infra autem Job manifeste resurrectionis veritatem indicabit; et ideo in omnibus praecedentibus loquitur de resurrectione, supponendo opinionem eorum cum quibus disputabat, qui non credebant aliam vitam esse nisi istam, et in hac sola homines aut puniri aut praemiari pro malis ac bonis quae agunt. Alio modo posset post finem hujus vitae consolationem expectare in ipso statu mortis; sed hoc excludit dicens: *Ad terram tenebrosam*, ad quam scilicet vadam post mortem. Et potest hoc exponi dupliciter: uno modo de inferno, ad quem animae omnium hominum descendebant, etiam justorum, ante mortem Christi; licet justi ibi poenas sensibiles non paterentur, sed solum tenebras; alii vero et poenas et tenebras. Sed quia Job sic locutus fuerat ac si dubium esset utrum ipse esset justus, ut rei veritas erat, vel peccator, sicut amici ejus calumniabuntur; describit infernum communiter, et quantum ad bonos et quantum ad malos. Accipiendo ergo infernum sic communiter, dicitur: *Terra tenebrosa* inquantum caret claritate divinae visionis: dicitur *operta mortis caligine*, quantum ad peccatum originale, quod est caligo inducens ad mortem: dicitur *terra miseriae*, quantum ad poenas, quas ibi reprobi patiuntur: *Terra tenebrarum*, quantum ad obscuritates peccatorum actualium, quibus mali involvuntur: dicitur autem esse ibi *umbra mortis*, idest similitudo mortis: quia sic affliguntur ac si semper morerentur: dicitur autem ibi *nullus ordo* esse vel propter confusionem mentium quam patiuntur damnati, vel propter hoc quod ille ordo non ibi servatur qui hic. Hic enim ignis ardet et lucet, quod ibi non est. *Sempiternus autem horror ibi inhabitat*, quia licet semper doleant de poenis praesentibus, semper tamen timent futuras. Sed quia illi contra quos disputabat, immortalitatem animae non ponebant, ut sic post mortem remaneret; ipse autem (1) loquitur secundum positiones eorum: melius quantum ad sensum litterae sic apponitur ut totum referatur ad corpus, quod in terra sepelitur, et in terram convertitur. Dicit ergo: *Ad terram tenebrosam*, quantum ad ipsam proprietatem terrae quae in se opaca est. Sed licet in se sit opaca, tamen viventes qui super terram habitant, illustrantur lumine aeris operientis terram, sed isto lumine mortui non perfruuntur: unde subdit: *Opertam mortis caligine*; quasi dicat: Mors facit ut post mortem aliquis non perfruatur lumine quo vivi utuntur. Contingit autem quandoque quod licet aliquis vivus lumine circumdante terram non perfruatur, tamen in aliquo occulto loco terrae existens, fruitur desideratis quoad appetitum, et considerat aliquas veritates quoad intellectum; sed hoc mortui carent: unde subdit: *Terram miseriae*, quantum ad carentiam omnium desiderabilium vel delectabilium (2), *et*

(1) *Al.* ipse adhuc.
(2) *Al. deest* vel delectabilium.

tenebrarum, inquantum deficit consideratio veritatum. Inter alia etiam in quibus vivi delectantur, praecipuum est societas humana cum debito ordine, quo quidam praesunt, et alii subsunt, et alii serviunt; sed hoc mortui privantur: unde subdit: *Ubi umbra mortis:* quasi dicat: Apud mortuos non sunt nisi horribilia secundum existimationem (1) viventium, ut dicitur Sap. 17: « Personae apparentes tristes « pavorem illis dederunt. » *Et nullus ordo*, quia absque differentia (2) honoris et dignitatis simul est conditio mortuorum. *Sed sempiternus horror inhabitat*, quantum ad viventes, quibus horrori sunt mortui; quasi dicat: Nihil est in statu mortuorum nisi quae homines horrent: et hoc in sempiternum apud eos erit, si ad vitam non redeunt. Sic igitur Job inquirendo causam suae tribulationis, ostendit hoc non esse ab aliquo impio, in cujus manu data sit terra; non esse a Deo calumniose opprimente, non esse a Deo culpam inquirente; non esse a Deo peccata puniente; non esse a Deo in poenis sibi complacente: unde adhuc remanet sub dubio causa tribulationis ejus: quae omnia prosequitur Job, ut de necessitate inducat eos ad ponendum aliam vitam, in qua et justi praemientur, et mali puniantur; ex quo per ea nunc posita non potest reddi causa tribulationis justorum, quos certum est aliquando in hoc mundo tribulari.

(1) *Al.* exterminationem.
(2) *Al.* doctrina.

CAPUT UNDECIMUM.

LECTIO I.

Respondens autem Sophar Naamathites dixit: Numquid qui multa loquitur non audiet, aut vir verbosus justificabitur? Tibi soli tacebunt homines, et cum ceteros irriseris, a nullo confutaberis? Dixisti enim: Purus est sermo meus, et mundus sum in conspectu tuo. Atque utinam Deus loqueretur tecum, et aperiret labia sua tibi: ut ostenderet tibi secreta sapientiae, et quod multiplex esset lex ejus; et intelligeres quod multo minora exigaris ab eo, quam meretur iniquitas tua. Forsitan vestigia Dei comprehendes, et usque ad perfectum omnipotentem reperies? Excelsior caelo est; et quid facies? Profundior inferno; et unde cognosces? Longior terra mensura ejus, et latior mari. Si subverterit omnia, vel in unum coarctaverit, quis contradicet ei; vel quis dicere ei potest: Cur ita facis?

Superius Job inter cetera mala quae patiebatur, mirabiliter cruciari se dixerat ab amicis suis, qui contra eum insurgebant quasi testes pro Deo; a quo verbo tactus Sophar respondit: unde dicit: *Respondens autem Sophar Naamatithes dixit*: *Numquid qui multa loquitur non audiet?* quasi dicat: Tu multa locutus es inordinate: unde non est mirum, si ab amicis tuis reprehensus es. Quod si homo qui loquitur multa non reprehenderetur, sequeretur hoc inconveniens quod homines ex ipso quod sunt loquaces, justi reputarentur: unde sequitur: *Aut vir verbosus justificabitur?* idest, justus reputabitur? Et quia posset dicere Job, sibi debere deferri propter suam dignitatem, excludit hoc subdens: *Tibi soli tacebunt homines, et cum ceteris irriseris, a nullo confutaberis?* Intellexerat enim Job dixisse alios esse irrisores in hoc quod testes Dei eos vocaverat, et in hoc quod supra dixerat: *Quare detraxistis sermonibus veritatis?* et ideo dicit non esse mirandum, si etiam alii contra ipsum loquuntur. Sed forte posset dicere quod non haberent quid dicerent contra eum, vel contra verba ejus; et ad hoc excludendum subdit: *Dixisti enim: Purus est sermo meus.* Hoc accipit ab eo quod supra dixerat: « Non invenietis in lingua mea ini- « quitatem, nec in faucibus meis stultitia apparebit. » *Et mundus sum in conspectu tuo.* Hoc Job expresse non dixerat, sed ex verbis ejus accipere volebat: quia disputaverat, se non propter peccatum punitum; vel ex eo quod dixerat: *Scias quia nihil impium fecerim;* vel ex eo quod supra dixit: *Nonne dissimulavi, nonne silui?* Considerandum est autem, quod cum peccatum sit obliquatio a lege Dei, non potest plene cognosci peccatum vel quantitas ejus, nisi lex Dei cognoscatur: rectum enim, est judex (1) sui ipsius et obliqui. Quod igitur Job se diceret immunem a peccato, et non ita graviter peccasse sicut puniebatur, ex hoc reputabat Sophar accidere quod Job legem Dei non perfecte cognosceret; et ideo dicit: *Atque utinam Deus loqueretur tecum, et aperiret labia sua tibi.* Hoc videtur in sugillationem Job dicere, quia dixerat: *Indica mihi cur me ita judices.* Et potest dicere, quod Deus simpliciter loquitur homini, cum ejus cordi aliquid de sua sapientia inspirat, secundum illud Psal. 84: « Audiam quid loquatur in me Do- « minus Deus. » Labia autem sua aperit, cum per aliquos effectus hominibus aliquid revelat. Labiis enim formantur voces exterius, quibus interiores conceptus cordis exprimimus.

Considerandum est autem, quod ab intellectu divinorum duplici ratione deficimus. Primo quidem, quia cum invisibilia Dei cognoscere non possimus nisi per ea quae facta sunt, ea vero quae facta sunt, multum deficiunt a virtute factoris; oportet quod remaneant multa in factore consideranda, quae nobis occultantur; et haec vocantur secreta sapientiae Dei; de quibus dixi:: *Ut ostenderet tibi secreta sapientiae suae.* Secundo etiam quia ipsum creaturarum ordinem ad plenum comprehendere non possumus, secundum quod a divina providentia dispensantur: aliter enim est in humano regimine, et aliter in divino. Nam apud homines quanto aliquis est superior in regendo, tanto ejus ordinatio ad universaliora solum se extendit, particularia vero relinquit

(1) *Al.* judicium.

inferioribus rectoribus dispensanda; et sic lex (1) superioris rectoris est universalis (2) et simplex: sed Deus quanto est superior in regendo, tanto ejus ordinatio etiam usque ad minima se extendit: unde lex sui regiminis non solum est secreta, si respiciamus ad altitudinem rectoris excedentem universam proportionem causarum (3), sed etiam est multiplex, universa et singularia et minima sub certo ordine dispensans; et ideo addidit: *Et quod multiplex esset lex ejus.* Et hoc quidem non solum in rebus naturalibus est considerare, prout divino subduntur regimini, sed etiam in rebus humanis. Leges enim humanae, quia non potuerunt earum latores ad omnia singularia respicere, ad universalia quaedam respiciunt, quae ut in pluribus accidunt. Qualiter autem universalia statuta humana sint factis singularibus applicanda, relinquitur prudentiae operantis: unde in multis homo potest deficere a rectitudine; quibus tamen non contrariatur legi humanitus positae. Sed lex divina, secundum quod est in sapientia Dei, ad omnia particularia et minima se extendit: et sic non potest contingere quod homo in aliquo a rectitudine discordet, et non contrarietur legi divinae. Quia igitur homo ad ipsam legem divinam, prout est in secreto sapientiae Dei, inspiciendam pertingere non potest, et per consequens nec ejus multiplicitatem agnoscere; contingit quod aliquando non putet se contra legem Dei agere, cum tamen agat (4); vel parum delinquere, cum tamen multum delinquat; unde subdit, *Et intelligeres*, scilicet si essent tibi ostensa secreta sapientiae et multiplicitas legis Dei, *Quod multo minora exigaris ab eo*, scilicet in sufferendo poenas: *Quam meretur iniquitas tua*, quam vel non cognoscis, vel existimas parvam: et in hoc videtur reprehendere, quod Job supra dixerat, *Utinam appenderentur peccata mea, quibus iram merui, et calamitas quam patior, in statera: Quasi arena maris haec gravior appareret.* Et quia proposuerat in divina sapientia esse aliquod secretum, quod nondum erat Job ostensum; ne hoc posset negari, per consequentia confirmat dicens: *Forsitan vestigia Dei comprehendes?* Vestigia signa sunt per viam procedentis: opera autem Dei viae ipsius dicuntur: et productio creaturarum a Deo quidam processus Dei intelligitur in creaturas: prout scilicet divina bonitas ab eo in quo simpliciter et summe existit, gradatim ad effectus derivata procedit, dum superiora inferioribus meliora inveniuntur. Vestigia ergo Dei sunt signa quaedam

(1) *Al.* lex regis.
(2) *Al.* utilis, *et sic infra.*
(3) *Al.* creaturae.
(4) *Al.* cum non intelligat.

in creaturis inventa, ex quibus per eas Deus aliquatenus cognosci potest. Sed cum humana mens nec ipsas creaturas totaliter et perfecte cognoscere possit, multo minus et de ipso creatore perfectam notitiam habere potest: et ideo interrogando subdit, *Et usque ad perfectum omnipotentem reperies?* quasi dicat: Si creaturas perfecte cognoscere non potes, multo minus nec creatorem; et signanter dicit, *Reperies*, quia per quamdam inquisitionem ratio ab effectibus procedit ad causam; quam dum per effectus cognoscimus, eam dicimur invenire: nec est mirum, si creaturis non perfecte cognitis, creator non perfecte cognoscitur: quia etiam creaturis perfecte cognitis adhuc creator non perfecte cognosceretur: tunc enim per effectus perfecte causa cognosci potest, quando effectus adaequantur causae virtuti; quod de Deo dici non potest; et ideo subdit: *Excelsior caelo est, et quid facies? profundior inferno, et unde cognosces? longior terra mensura ejus, et latior mari.* Haec sub metaphora dicuntur: non enim debet intelligi, quod Deus, qui incorporeus est, dimensionibus corporalibus distendatur; sed magnitudinem virtutis sub similitudine describit corporalis magnitudinis, quia quantumcumque corporea (1) videntur esse magna altitudine vel profunditate vel longitudine vel latitudine, deficiunt tamen a magnitudine virtutis Dei, que majora facere potest: et ideo signanter Deum omnipotentem prius nominavit. Ex hoc ergo ostendit, quod perfectio in creaturis inveniri non potest: quia dato quod omnes creaturae perfecte cognoscerentur, ex eis cognosci non posset virtus ejus aequaliter, quia medium sumi non potest ad cognoscendum virtutem Dei; sed excedit omnem creaturam: et hoc significat cum dicit: *Quid facies, et unde cognosces.* Non solum autem divina virtus excedit omnem creaturam in producendo, sed etiam in conservando: non enim creaturae conservatio est nisi a Deo: nec est aliqua virtus in creatura, quae divinae voluntati resistere possit, si ipsam creaturam ulterius conservare non vellet: et ideo subdit, *Si subverterit omnia,* in nihilum redigendo, subtrahendo scilicet eis esse, *Vel in unum coarctaverit*, confusionem inducendo, scilicet per subtractionem ordinis, quo res distinguit: *Quis contradicet ei?* idest quae virtus creaturae poterit esse contraria, contra ejus voluntatem conservans vel se, vel alia in esse? Sed ne aliquis dicat, quod licet nihil posset conservari in esse nisi per eum, tamen, quia quasi ex debito res in esse conservat; ideo ad hoc excludendum subdit, *Vel quis dicere ei poterit: Cur ita facis?* quasi ab eo exigens rationem de debito praetermisso.

(1) *Al. deest* corporea.

LECTIO II.

Ipse enim novit hominum vanitatem, et videns iniquitatem, nonne considerat? Vir vanus in superbiam erigitur, et tamquam pullum onagri se liberum natum putat. Tu autem firmasti cor tuum; et expandisti ad Deum manus tuas. Si iniquitatem, quae est in manu tua, abstuleris a te, et non manserit in tabernaculo tuo injustitia, tunc levare poteris faciem tuam absque macula: et eris stabilis, et non timebis. Miseriae quoque oblivisceris: et quasi aquarum quae praeterierunt, non recordaberis; et quasi meridianus fulgor consurget tibi ad vesperam. Et cum te consumptum putaveris, orieris ut lucifer, et habebis fiduciam, proposita tibi spe, defossus securus dormies: requiesces, et non erit qui te exterreat. Et deprecabuntur faciem tuam plurimi. Oculi autem impiorum deficient, et effugium peribit ab eis; et spes illorum abominatio animae.

Postquam ostendit Sophar, quod in divina sapientia est aliquid secretum quod homini incomprehensibile est, procedit ad aliud manifestandum,

quod prius supposuerat, scilicet, quod Deus pro peccato ab homine exigat poenam (1), et quod Deus facta hominum cognoscat: unde dicit: Recte dico quod exiguntur tibi a Deo minora, quam mereatur tua iniquitas. *Ipse enim novit hominum vanitatem*, idest hominum facta vana (2). Vana autem dici consueverunt quae instabilia sunt, eo quod debitis finibus non stabiliuntur. Et hoc igitur est vanitas hominis quod cor ejus in veritate non figitur, per quam solam potest stabiliri: et ex hoc quod a veritate recedit, iniquitatem operatur, dum videlicet appetit illud quod apparet bonum, loco ejus quod est bonum: unde subdit: *Et videns*, scilicet Deus, *Iniquitatem* ex vanitate hominum procedentem, *Nonne considerat?* scilicet ad puniendum: tunc enim judex peccatum videns, inconsiderate pertransire videtur, quando dissimulat, et poenam apponere non curat: quod de Deo videtur non esse dicendum. Cum igitur ipse videat hominum vanitatem, pro iniquitate exigit poenam. Sicut autem ex vanitate contingit quod homo ad iniquitatem declinat, ita ex eadem vanitate provenit quod homo divino judicio se subjectum esse non reputat; et ideo subdit: *Vir vanus in superbiam erigitur*, ut scilicet suo superiori se subditum esse non credat; et hoc est quod subdit: *Et tamquam pullum onagri, se liberum natum putat.* Onager asinus silvester est, cujus pullus a dominio hominis nascitur liber: pulli autem asinorum, qui ab hominibus possidentur, in servitutem hominum nascuntur. Homines igitur qui se divino judicio subjectos esse non putant, reputant se quasi pullos onagri natos, licet videant alios homines ejusdem conditionis divino judicio coerceri. Hoc in sugillationem beati Job dicere videbatur, intelligens ex verbis ejus, quod quasi de pari cum Deo vellet contendere, quia dixerat: *Auferat a me virgam suam, et pavor ejus non me terreat: loquar, et non timebo eum:* et ideo subdit: *Tu autem firmasti cor tuum*, ut scilicet defenderes iniquitatem tuam: et tamen cum hac cordis obfirmatione, *Expandisti ad Deum manus tuas*, orando, scilicet supra cum dixit, *Dicam Deo, noli me condemnare;* et ideo inutilis est oratio tua: talis enim oratio est, quando homo primo iniquitatem dimittit, et postea a Deo petit ut a puniendo cesset; et hoc est quod subdit: *Si iniquitatem quae est in manu tua, abstuleris a te*, ut scilicet desistas ab opere iniquo, quod adhuc prae manibus habes: *Et non manserit in tabernaculo tuo injustitia*, ut scilicet quae injuste accepta reposita habes, restituas, vel ut tuos familiares corrigas, pro quorum delictis interdum domini puniuntur propter negligentiam corrigendi: *Tunc levare poteris*, scilicet Domino orando, *Faciem tuam absque macula*, scilicet culpae: et sic cessabit condemnatio: primo quidem quantum ad futura; unde subdit: *Et eris stabilis*, ut scilicet ulterius per tribulationes non movearis: *Et non timebis* futura pericula. Et quia aliquando, licet homo non timeat de futuro, tamen affligitur pro iis, quae amisit vel passus est, subjungit: *Miseriae quoque*, scilicet quam hactenus passus es, *Oblivisceris*, propter abundantiam honorum supervenientium: et hoc exemplo confirmat cum subdit: *Et quasi aquarum quae praeterierunt, non recordaberis*; quasi dicat: Quia homo post tempestatem pluviae, cum serenitas advenerit, pluviarum praecedentium obliviscitur: vel propter hoc quod aquae fluviorum citissime fluunt, et earum, postquam transeunt, nulla restat memoria. Sed quia contra promissionem prosperitatis in hac vita Job supra duo proposuerat: scilicet devastationem proprii corporis, cum dixit, *Induta est caro mea putredine:* et praeteritionem dierum vitae suae, cum dixit, *Dies mei velocius transierunt cursore* etc.; ideo ad utramque objectionem excludendam subjungit: *Et quasi meridianus fulgor consurget tibi ad vesperam;* ac si dicat: licet tibi videatur quod dies tui pertransierint, et vita tua sit in fine quasi ad vesperam; tamen tanta poterit supervenire prosperitas, quod quasi reducet te ad gaudium juventutis tuae: sicut enim per vesperam intelligitur senectus, ita per meridiem juventus. Fulgorem autem vocat claritatem terrenae prosperitatis. Contra hoc vero quod dixerat de consumptione proprii corporis, subjungit: *Et cum te consumptum putaveris*, scilicet propter infirmitatem quam passus es: *Orieris ut lucifer*, idest ad pristinum decorem revertetur corpus tuum. Et quia iterum supra Job dixerat quod dies sui consumpti erant absque ulla spe, ideo subjungit: *Et habebis fiduciam proposita tibi spe*: idest, quia supra Job improbaverat opinionem dicentium quod homo post mortem transactis multis saeculis iterum rediret ad hunc modum vivendi, non hujus rei sibi spem dicit esse propositam, sed secundum quod homo post mortem vivit in memoriis hominum. Quod quidem ex duobus contingit. Uno quidem modo ex tumulis, in quibus corpora mortuorum conduntur, ut conservetur memoria defunctorum: unde et monumenta dicuntur: et quantum ad hoc dicit, *Et defossus securus dormies*: quasi dicat: Nullus sepulcrum tuum violabit: nec etiam timendum erit quod aliquis attentet; unde subdit: *Requiesces, et non erit qui te exterreat.* Alio modo mortui vivunt in memoriis hominum propter bona quae fecerunt dum viverent, ex quibus eorum vita desideraretur; et quantum ad hoc subdit: *Deprecabuntur faciem tuam plurimi*, idest plurimi exoptabunt praesentiam tuam, vel reverentiam exhibebunt tumulo tuo memorantes beneficia tua. Et quia hoc promiserat si Job ab iniquitate vellet discedere, ostendit consequenter quod iniquis ista non dantur; et ideo subdit, *Oculi autem impiorum deficient*; quia videlicet bona quae exoptant, non obtinebunt: tunc enim oculi alicujus deficere dicuntur, quando aspicit ad aliquid apprehendendum, ad quod attingere non valet; et sic bona desiderata non adipiscuntur: ita etiam mala, quae patiuntur vel timent, vitare non possunt: unde sequitur: *Et effugium peribit ab eis*: quia scilicet non poterunt fugere mala post mortem, vel non erunt in veneratione vel desiderio, sed in abominatione propter mala quae fecerunt: hoc est quod subditur, *Et spes eorum abominatio animae*, idest illud quod de eis potest sperari post mortem, est quidem abominabile.

(1) *Al. deest* poenam.
(2) *Al.* varia.

CAPUT DUODECIMUM.

LECTIO I.

Respondens autem Job dixit: Ergo vos estis soli homines, et vobiscum morietur sapientia? Et mihi cor sicut et vobis: nec inferior vestri sum. Quis enim haec quae nostis, ignorat? Qui deridetur ab amico suo, sicut ego, invocabit Deum, et exaudiet eum. Deridetur enim justi simplicitas: lampas contempta apud cogitationes divitum, parata ad tempus statutum. Abundant tabernacula praedonum; et audacter provocant Deum, cum ipse dederit omnia in manus eorum. Nimirum interroga jumenta, et docebunt te: et volatilia caeli, et indicabunt tibi. Loquere terrae, et respondebit tibi: et narrabunt pisces maris. Quis ignorat quod omnia haec manus Domini fecerit? In cujus manu anima omnis viventis, et spiritus universae carnis hominis.

Sophar in verbis praecedentibus conatus fuerat ostendere, quod secreta sapientiae Dei homo comprehendere non potest, ad sugillandum Job, qui quasi cum Deo disputationem requirere videbatur: et sicut ex verbis ejus et aliorum amicorum perpendi potest, circa tria tota eorum versabatur intentio. Primo enim studebant ad dicendum aliqua magnifica de Deo, extollentes ejus sapientiam et potentiam et justitiam: ut ex hoc eorum causa favorabilior appareret. Secundo hujusmodi magnifica de Deo assumpta ad falsa quaedam dogmata applicabant, utpote, quod propter justitiam homines prosperarentur in hoc mundo, et propter peccata tribularentur; et quod post hanc vitam non esset aliquid expectandum. Tertio ex hujusmodi assertionibus, propter adversitatem quam patiebatur Job, arguebant eum quasi iniquum, et promittebant ei quaedam inania, si iniquitatem desereret; utpote, quod defossus securus dormiret: et quod ad vesperam orietur ei fulgor meridianus: quae Job quasi irrisiones reputabat: et circa hoc tota Job responsio versabatur. Primo ergo contra eos loquitur de hoc quod se extollebant, quaedam magnalia de Deo proponentes, ac si soli ipsi ea scirent, et Job ea ignoraret: et ideo dicitur, *Respondens autem Job dixit: Ergo vos estis soli homines*? quod sequitur, si vos solos scire reputatis de magnitudine Dei quae omnes homines cognoscunt; et cum in cognitione magnitudinis Dei consistat sapientia, sequitur, quod si hoc soli vos scitis, quod in vobis solum sit sapientia: et ita, vobis cessantibus, sapientia cessat: et ideo subdit, *Et vobiscum morietur sapientia*? quasi dicat: Inconveniens est vel quod vos soli sitis homines, vel quod vos soli sitis sapientes. Sed quia possent dicere: non soli nos scimus, sed tamen tu nescis, respondet subdens, *Et mihi est cor*, scilicet ad haec scienda: *Sicut et vobis: nec inferior vestri sum*; quantum scilicet ad hanc cognitionem. Et ne hoc arrogantiae posset adscribi, subjungit: *Quis enim haec quae nostis ignorat*? quasi dicat: non est magnum si dico me scire ea quae scitis, quia non est magnum ea scire, cum quilibet ea sciat; sed quia haec me ignorare reputatis, ne contemptui habere videmini, quasi ignorem ea quae omnes sciunt; unde subdit: *Qui deridetur ab amico*, scilicet sicut ego, a vobis scilicet, dum me insipientem reputatis: *Invocabit Deum et exaudiet eum*: quia ubi deest auxilium humanum, ibi maxime adest auxilium divinum, secundum illud Psal. 26, *Quoniam pater meus et mater mea dereliquerunt me, Dominus autem assumpsit me*. Et in hoc videtur quasi respondere ei quod alias (1) dixerat Sophar: tunc levare poteris faciem tuam: ac si dicat: non oportet aliud me amplius expectare fiducialiter orandum: quia ex hoc ipso quod ab amicis derideor, datur mihi spes recurrendi ad Deum. Quare autem irrisus ab amico, exaudiatur a Deo, ostendit subdens, *Deridetur enim justi simplicitas*. Ubi ostendit, et qui sunt qui derideant, et quare, et etiam a quibus, cum subdit, *Lampas contempta apud cogitationes divitum:* derideri enim deficientis est; deridere autem superabundantis. Qui autem in virtutibus superabundant eos qui in virtutibus deficiunt, non irrident, sed magis compatiuntur, et juvant si possunt; sed illi qui temporalibus abundant, maxime solent irridere eos qui in temporalibus deficiunt: et praecipue, quando studium non adhibent ad temporalia conquirenda. Studium autem justorum non est ad temporalia conquirenda, sed ad rectitudinem sectandam (2): unde a fraudibus et dolis abstinent, quibus plerumque divitiae acquiruntur, et ex hoc simplices reputantur. Ergo ut plurimum deridentur justi: causa autem irrisionis est simplicitas: sed non sic irridetur quasi malum manifestum, sed quasi bonum occultum: et ideo haec simplicitas vocatur lampas propter claritatem justitiae; sed contempta apud cogitationes divitum, scilicet qui finem suum in divitiis ponunt. Qui enim summum bonum in divitiis ponit, oportet quod cogitet quod in tantum (3) sunt aliqua magna bona, inquantum magis prosunt ad divitias conquirendas. Unde oportet, quod eis sit contemptibilis justorum simplicitas, per quam divitiarum multiplicitas impeditur. Sed licet ipsa simplicitas justorum in cognitionibus divitum contemnatur, tamen suo tempore a fine debito non fraudabitur; unde dicit, *Praeparata ad tempus statutum*. Non autem dicit hoc quasi in aliquo tempore praesentis vitae justis pro sua simplicitate aliqua terrena prosperitas sit reddenda: sed indeterminatum relinquit quod sit istud tempus statutum, et ad quem finem justorum simplicitas praeparetur: nondum enim ad hoc disputatio pervenit: sed in sequentibus ostendetur. Sic igitur Job occulte insinuat quare ab amicis irridetur, quos divites vocat, quia prosperitatem hujus mundi finem hominis ponebant, quasi praemium justitiae hominis. Ipse autem sua simplicitate non hoc praemium quaerebat, sed aliud in tempore statuto; et ideo fiduciam habebat, ut si invocaret Dominum,

(1) *Al.* scilicet.
(2) *Al.* sequendam.
(3) *Al.* terra.

ab eo exaudiretur: quia divites justi simplicitatem irridentes, non in hoc sistunt, sed usque ad contemptum Dei procedunt: unde subditur: *Abundant tabernacula praedonum.* Consequens autem est, quod ex quo finem suum in divitiis ponunt, quod omnes vias exquirant ad hunc finem ultimum consequendum, vel fraudando, vel quocumque alio modo; et sic efficiuntur praedones; dum praedantur, divitiis abundant; ex hac autem abundantia sequitur contemptus Dei; unde subditur, *Et audacter provocant Deum:* tunc enim aliquis aliquid audacter facit, quando credit hoc esse bonum quod facit; cum enim conscientia eum remordet de malo, non sine timore homo perpetrat malum: quia, ut dicitur Sapien. 17, *Cum sit timida nequitia, data est in omnium condemnationem.* Qui autem finem ultimum in divitiis ponunt, ex hoc existimant bona omnia esse, per quae hunc finem consequuntur. Manifestum est autem, quod cum divitias acquirunt praedando, provocant Deum, contra ejus justitiam facientes: unde consequens est, quod audacter provocent Deum, vel aliter ex divitiis, quod homo in superbiam erigitur, reputans se per eas sibi sufficere et ex hoc contemnit Deum audacter, in divitiis suis confidens, secundum illud Deut. 22: *Incrassatus est dilectus, et recalcitravit.* Sed quia dixerat, abundare praedonum tabernacula, qui provocant Deum; ne forte responderetur quia talis abundantia non est a Deo, subjungit: *Cum ipse dederit omnia in manus eorum*, idest in potestatem eorum: quia potestas nocendi alicui non est nisi a Deo: voluntas autem malefaciendi non est nisi a seipso: et ideo in hoc quod praedantur, Deum provocant, sed abundantia consequens est eis a Deo; et hoc consequenter probat, cum subdit: *Nimirum interroga jumenta, et docebunt te: volatilia caeli, et indicabunt tibi: loquere terrae, et respondebit tibi: et narrabunt pisces maris.* Quod autem omnia ista interrogata respondeant, ostendit subdens: *Quis ignorat, quod omnia haec manus Domini fecerit?* Hoc ergo ostenditur, quod omnia confitentur se a Deo esse facta. Tunc autem homo creaturas interrogat quando eas diligenter considerat; sed tunc interrogatae respondent, cum per considerationem ipsarum homo percipit, quod tanta ordinatio, et convenientia quae invenitur in dispositione partium in ordine universi, nullo modo posset esse, nisi ab aliqua superiori sapientia dispensante. Si autem hujusmodi creaturae a Deo factae sunt: manifestum est, quod in Dei potestate sunt, sicut artificiata in potestate artificis; et ideo subdit: *In cujus manu*, idest potestate, *Est anima omnis viventis*, et non solum aliorum animalium: *Sed et spiritus universae carnis hominis.* Si autem in potestate ejus sunt, manifestum est, quod nullus rerum abundantiam habere potest nisi ab ipso, secundum illud Dan. 4, *Dominatur Excelsus in regno hominum, et cuicumque voluerit dabit illud.* Manifestum est igitur, quod et terram et animalia, de quibus supra dixerat, in quibus humanae divitiae consistunt, nullus homo habere potest, nisi Deus in manum ejus dederit: et sic, si praedones abundant, *Deus dedit in manibus eorum.* Per hoc ergo confutatur illorum opinio, qui ponebant divitias a Deo dari pro merito justitiae, cum etiam praedonibus a Deo dentur.

LECTIO II.

Nonne auris verba dijudicat, et fauces comedentis saporem? In antiquis est sapientia, et in multo tempore prudentia. Apud ipsum est sapientia et fortitudo: et ipse habet consilium et intelligentiam. Si destruxerit, nemo est qui aedificet: si incluserit hominem, nullus est qui aperiat. Si continuerit aquas, omnia siccabuntur; si emiserit eas, subvertent terram. Apud ipsum est fortitudo et sapientia. Ipse novit et decipientem, et eum qui decipitur. Adducit consiliarios in stultum finem, et judices in stuporem. Balteum regum dissolvit, et praecingit fune renes eorum. Ducit sacerdotes inglorios, et optimates supplantat. Commutans labium veracium, et doctrinam senum auferens. Effundit despectionem super principes, et eos qui oppressi fuerant relevat. Qui revelat profunda de tenebris, et producit in lucem umbram mortis. Qui multiplicat gentes, et perdit eas, et subversas in integrum restituit. Qui immutat cor principum populi terrae, et decipit eos, ut frustra incedant per invium. Palpabunt quasi in tenebris et non in luce, et errare eos faciet quasi ebrios.

Quia superius posuerat Job, ea quae Sophar de excellentia divinae magnitudinis dixerat esse omnibus manifesta; intendit hic ostendere quod hoc ad notitiam hominum pervenire potest per experimentum divinae potentiae et sapientiae in rebus humanis. Unde primo manifestat, quomodo homines per experimentum a sensibus in rerum cognitionem deveniant; dicens, *Nonne auris verba dijudicat?* scilicet cum ea audit: *Et fauces comedentis saporem,* nonne dijudicant? quia experimentum sensus est. Convenienter per judicium sensuum virtutem experimenti manifestat, et praecipue per auditum et gustum: quia auditus inter omnes sensus est disciplinabilior, unde plurimum ad scientias contemplativas valet; gustus autem est perceptivus ciborum (1); qui quidem sensus homini necessarii sunt ad vitam; unde per judicium gustus experimentum significat, quod de rebus activae vitae habetur; et propter hoc ex judicio duorum sensuum ostendit virtutem experimenti tam in speculativis quam in operativis, cum subdit, *In antiquis est sapientia,* quae ad contemplationem pertinet, quia scilicet antiqui multa audierunt: *Et in multo tempore prudentia,* quae ad actionem pertinet: quia scilicet in multo tempore homines multa degustant utilia vel nociva. Sic igitur manifestata experimenti virtute, subjungit id quod homines de Deo experiri possunt, cum dicit: *Apud ipsum est sapientia et fortitudo: et ipse habet consilium et intelligentiam.* Ubi quatuor Deo attribuit quae se per ordinem habent: nam primum quidem est, occulta cognoscere; quod ad intelligentiam pertinet. Secundum autem est, ex iis quae homo intelligit, invenire in activis quidem vias commodas ad aliquem finem: quod ad consilium pertinet: sicut et in speculativis, per ea quae homo intelligit, rationes deducit ad aliquas conclusiones cognoscendas.

(1) *Al.* odorum.

Tertium autem est, ut de iis quae homo adinvenit, rectum judicium habeat; quod ad sapientiam pertinet. Quartum autem est, ut ea, quae aliquis judicat esse facienda, potenter exequatur: et ad hoc pertinet fortitudo. Quia vero experimentum procedit a sensibilibus, quae licet sint priora secundum nos, sunt tamen simpliciter et secundum naturam posteriora, ideo incoepit ostendere, quomodo homines experiri possunt fortitudinem divinam; et primo quidem in ipsis rebus humanis: videmus enim quod aliqui homines totaliter destruuntur vel per mortem, quantum ad esse naturae, vel per omnimodam abjectionem, quantum ad esse civile, cum non habent multos manutentores. Unde cum adjuvari non possint ne ad destructionem perveniant, manifestum est, quod ab aliqua occulta causa et divina et excedente humanam virtutem hoc contingit, cum ei virtus humana resistere non possit; et hoc est quod dicit: *Si destruxerit, nemo est qui aedificet.* Item videmus aliquos homines in suis processibus impediri, etiam si non totaliter destruantur, licet habeant plurimos directores. Unde manifestum est, quod hoc etiam ab aliqua excellentiori virtute sit: unde subditur: *Et si incluserit hominem,* scilicet involvendo eum diversis difficultatibus: *Nullus est qui aperiat,* idest qui eum expedire possit: unde in Eccles. 7, dicitur: *Nemo potest corrigere eum quem Deus despexerit.*

Deinde ostendit, quomodo possint homines experiri divinam potentiam in rebus naturalibus, praecipue quantum ad pluvias et siccitates: unde dicit: *Et si continuerit aquas,* ne scilicet pluendo cadant: *Omnia siccabuntur,* scilicet quae ex terra germinant: *Et si emiserit eas,* scilicet in magna abundantia: *Subvertent eam,* sicut in diluvio accidit. Et licet hoc ex aliquibus causis naturalibus proveniat, scilicet quod aliquando pluviae cessent usque ad omnimodam siccitatem; aliquando autem abundent usque ad terrae subversionem; non tamen hoc a divina potentia subtrahitur, quae ipsas naturales causas ad proprios ordinavit effectus. Sic igitur quasi ex praemissis concludens, subdit: *Apud ipsum est fortitudo.*

Deinde incipiens progredi ad secundum membrum adjungit: *Et sapientia,* scilicet est, quasi opponens quod manifestare intendit. Est autem proprium sapientiae, ut per eam rectum judicium habeatur de rebus: ille autem recte judicat de rerum veritate, qui potest discernere quo modo aliquis decipiatur a veritate declinans; ideo ad ostendendum quod in Deo sit sapientia, subdit, *Ipse novit decipientem, et eum qui decipitur,* idest discernit recto judicio deceptiones, quibus aliquis praetermittit veritatem, deviando a recta veritatis cognitione: et hoc quidem supponit ab eo in quo communiter ipse et amici conveniunt; in hoc scilicet quod res humanae divino judicio subduntur, de quibus judicare non posset nisi peccata cognosceret, inter quae magnum locum obtinent deceptiones et fraudes.

Deinde ostendit per ea quae in rebus humanis apparent, quod apud Deum sit consilium. Circa quod tamen considerandum est, quod sicut Deus scit et principia speculativarum scientiarum, et conclusiones et ordines eorum ad invicem; non tamen per principia conclusionum cognitionum acquirit, sed omnia puro et simplici aspectu cognoscit; ita et in operativis, et fines, et ea quae sunt ad finem novit, et quae viae ad fines aliquos consequendos expediant; non tamen vias ex finibus inquirit, sicut nos dum consiliamur. Sic igitur in Deo dicitur esse ratio, inquantum cognoscit ordinem principiorum ad sequentia; non tamen ei convenit investigare aliquid per modum rationis, ut ratio facit: sic apud ipsum dicitur esse consilium, non per modum inquisitionis, sed per modum simplicis et absolutae cognitionis. Profunditas autem alicujus in consiliis ex duobus perpendi potest: primo quidem, quando subtilitate sui consilii adversarios, etiam si exercitati in consiliis videantur, ad hoc deducit eos, quod necesse sit eis, deficientibus omnibus viis eorum, ad finem inconvenientem pervenire: et quantum ad hoc dicit, *Adducit consiliarios in stultum finem,* impediendo scilicet, profunditate sui consilii, vias quas inveniunt ad finem hujusmodi evitandum. Secundo autem ostenditur profunditas alicujus in consiliis, quando adversarios ad hoc deducere potest subtilitate sui consilii, ut ignorent quid eos oporteat agere: et quantum ad hoc subdit, *Et judices in stuporem,* scilicet adducit. Dicit autem judices, sapientes, qui de agendis rectum judicium (1) consueverunt habere; sicut etiam et in disputationibus speculativis accidit, quod aliquis efficax disputator haberetur, quia adversarium ad inconveniens deducere posset, vel propositum taliter firmare, quod in contrarium nihil dici possit; sic autem et Deus contra suos adversarios facit, quia et per vias quas ipsi eligunt, eos ad perditionem ducit, et suam virtutem et opera sic firmat, ut ab adversariis commoveri non possit. Et quia hoc generaliter dixerat, consequenter per specialia (2) exempla manifestat, ostendens, quomodo omnia quae in rebus humanis excellere videntur profunditate divini consilii (3) in stultum finem et stuporem adducuntur. In rebus autem humanis excellunt reges secundum potentiam; et quantum ad hoc dicit, *Balteum,* idest cingulum militare: *Regum dissolvit*: in cingulo enim eorum potentia designatur, secundum illud Psalm. 44: *Accingere gladio tuo super femur tuum, potentissime. — Et praecingit fune renes eorum,* scilicet dum in captivitatem trahuntur, in quo maximus potentiae defectus denotatur. Sacerdotes autem excellunt quantum ad reverentiam in qua habentur: de quibus subdit, *Ducit sacerdotes inglorios.* Primates autem et consiliarii civitatis aut regni excellere videntur secundum prudentiam in consiliis: et de iis subdit: *Et optimates supplantat,* idest decipit. Philosophi autem excellunt in consideratione veritatis: et de iis dicit: *Commutans labium veracium,* idest eorum, qui ad veritatem loquendam student: aliquando enim Deus obnubilat eorum mentem per subtractionem suae gratiae, ut veritatem invenire non possint, et per consequens nec loqui, secundum illud Roman. 1: *Dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt.* Excellunt etiam senes in directione juvenum, et de his subdit, *Et doctrinam senum auferens:* vel quia senes infatuantur, vel quia totaliter de medio subtrahuntur, secundum illud Isa. 3: *Auferet Dominus judicem et prophetam et ariolum et senem.* Excellunt autem principes in auctoritate quam habent aliis praecipiendi; et de his subdit, *Effundit despectionem super principes,* ut scilicet despiciantur ab iis, qui eis obedire debebant. Haec omnia pertinere videntur ad hoc quod dixerat, *Adducit consiliarios*

(1) *Al.* consilium.
(2) *Al.* spiritualia.
(3) *Al.* profunditate divini judicii, consilii etc.

in stultum finem. Sed quod aliquando aliqui ex infimo statu promoveantur ad summum, pertinere videtur ad hoc quod dixerat: *Et judices in stuporem*: et quantum ad subditos: *Et eos qui oppressi fuerant relevat*; ut hoc referatur ad impotentes, potentia majorum oppressos, qui oppressoribus dejectis interdum ad statum potentiae elevantur. Quantum vero ad eos qui nullius sunt gloriae, sed infimo (1) statu latent, subdit: *Qui revelat profunda de tenebris*, scilicet homines in infimo statu positos: et propter hoc ignotos quasi in tenebris existentes, in gloriam adducit eos, aliqua revelando. Quantum vero ad eos qui ignorantes reputantur stulti, subdit, *Et producit in lucem umbram mortis*: umbra (2) enim mortis ignorantia esse videtur, vel stultitia, cum per cognitionem maxime viventia a non viventibus distinguantur. Producit ergo in lucem umbram mortis, quando vel ignorantibus sapientiam tribuit, vel eos qui sapientes non erant, sapientes esse demonstrat, quorum sapientia erat prius ignota; ut sic quod dictum est, *Eos qui oppressi fuerant relevat*, dicatur quasi in oppositum ejus quod dixerat, *Balteum regum dissolvit*; quod vero subditur, *Qui revelat profunda de tenebris*, contra id quod dixerat, *Ducit sacerdotes inglorios;* quod vero subdit, *Et producit in lucem umbram mortis*, contra omnia quae sequuntur. Sicut autem hujusmodi alterationem sublimitatis et dejectionis contra singulares personas a Deo fieri dixerat, hoc idem et circa totam gentem ostendit, subdens: *Qui multiplicat gentes*, scilicet ut numerositates hominum crescant (3): *Et perdit eas*, idest destruit, aut bellis aut pestilentiis: *Et subversas*, vel ex his casibus, vel oppressione alicujus vel aliquorum, qui inique praesident, *In integrum restituit*, idest ad bonum statum reducit.

(1) *Al.* in limo.
(2) *Al.* verba.
(3) *Al.* deest crescant.

Ostenso igitur quod in Deo sit fortitudo, sapientia et consilium, ultimo ostendit quod in Deo sit intelligentia, quam diximus pertinere ad cognitionem occultorum, quae maxime videntur esse circa ea quae in corde latent. Haec autem Deum cognoscere ostendit per hoc quod in cordibus hominum operatur: et sic occulta cordium, quasi suos effectus cognoscit. Dicit ergo: *Qui immutat cor principum populi terrae*, quantum scilicet ad voluntatem: unde et Prov. 21, dicitur: *Cor regum in manu Domini: quocumque voluerit inclinabit illud.* Et licet omnium hominum Deus inclinet voluntates, tamen specialis (1) mentio fit de regibus et principibus, quia eorum voluntates majus pondus habent, utpote quorum voluntates multi sequuntur. Quantum vero ad intellectum, subjungit, *Et decipit eos;* quod quidem dicitur, non quod in falsitatem eos inducat; sed quia lumen suum eis subtrahit, ne veritatem cognoscant; et eorum rationem obnubilat, ne mala quae proponunt insequenda, vias idoneas invenire possint; unde sequitur, *Ut frustra incedant per invium*, idest ut procedant per vias non convenientes, quibus ad finem suum pervenire non possint. Contingit autem aliquem errare in agendis dupliciter: uno modo per ignorantiam: et quantum ad hoc dicit: *Palpabunt in tenebris et non in luce*, ut per tenebras ignorantia, per lucem cognitio designetur. Palpant autem aliqui per ignorantiam ad modum caecorum, dum non considerant nisi quae praesentialiter tangendo sentiunt. Alio modo errant aliqui in agendis propter passiones, quibus eorum ratio ligatur circa particularia, ne (2) universalem cognitionem applicent ad agendum: et quantum ad hoc subdit: *Et errare faciat quasi ebrios:* sic enim ligatur passione ratio sicut quadam ebrietate.

(1) *Al.* spiritualis.
(2) *Al.* ut ne.

CAPUT DECIMUMTERTIUM.

LECTIO I.

Ecce omnia haec vidit oculus meus, et audivit auris mea, et intellexi singula. Secundum scientiam vestram, et ego novi; nec inferior vestri sum. Sed tamen ad omnipotentem loquar, et disputare cum Deo cupio: prius vos ostendens fabricatores mendacii, et cultores perversorum dogmatum. Atque utinam taceretis, ut putaremini esse sapientes. Audite ergo correctiones meas, et judicium labiorum meorum attendite. Numquid Deus indiget vestro mendacio, ut pro illo loquamini dolos? Numquid faciem ejus accipitis, et pro Deo judicare nitimini? Aut placebit ei, quem celare nihil potest; aut decipietur ut homo vestris fraudulentiis? Ipse vos arguet, quoniam in abscondito faciem ejus accipitis. Statim ut se commoverit, turbabit vos, et terror ejus irruet super vos. Memoria vestra comparabitur cineri: et redigentur in lutum cervices vestrae.

Postquam ostenderat Job quod per experimentum cognosci poterat divinae virtutis excellentia, quasi concludens subdit, *Ecce haec omnia vidit oculus meus et audivit*; quasi dicat: Effectus praedictos, quibus divina fortitudo et sapientia et consilium et intellectus ostenditur, partim visu, partim auditu cognovi: nec in his sensibilibus effectibus mea cognitio requievit, sed ex eis ad intelligentiam veritatis ascendi: unde subdit: *Et intellexi singula*: quidquid scilicet singuli effectus demonstrant circa divina, vel ejus sapientiam vel intelligentiam vel consilium vel fortitudinem; unde eorum jactantiam excludens, qua magnifica de Deo proponendo, se Job praeferre videbantur, subdit, *Secundum scientiam vestram et ego novi*, ea scilicet quae ad Dei magnificentiam pertinent: *Nec inferior vestri sum*, quasi vel minus vel imperfectius ea cognoverim, vel a vobis modo addidicerim. Sed quia Sophar excellentiam divinam proposuerat, ad arguendum Job de eo quod cum Deo disputare moliretur, subjungit: *Sed tamen ad omnipotentem loquar*;

quasi dicat: Quamvis intelligam ex diversis effectibus excellentiam divinae sapientiae et virtutis non minus quam vos, tamen per hoc rationabiliter a meo proposito non mutor, quin Deum alloqui velim, motus cordis mei aperiendo ei, qui est cordium scrutator et judex: et ab eo qui totius veritatis est doctor veritatem exquirendo: unde subdit, *Disputare cum Deo cupio*: non quidem ut ejus judicia improbare (1) velim, sed ut vestros errores destruam, quibus suppositis sequeretur, quod essem injustus apud Deum: unde subdit: *Prius vos ostendens fabricatores mendacii*: quia hoc mendacium adinvenerant, quod Job iniquam vitam duxisset. In hoc autem mendacium devenerant propter hoc, quod circa fidem, qua Deus colitur, errabant, credentes quod in hac vita tantum fieret meritorum et poenarum retributio; et ideo subdit: *Et cultores perversorum dogmatum:* quicumque enim a vera cognitione Dei declinat, non Deum, sed sua falsa dogmata colit. Non autem sic intelligendum est quod dicit, *Prius vos ostendens,* quasi prius in ordine sequentis doctrinae destructurus sit prava eorum dogmata, et postmodum cum Deo disputaturus: sed quia dum cum Deo disputare intendit, hoc primum est in intentione sua, ut eorum dogmata destruat. Contingit autem quandoque, ut aliqui aliqua probabilia licet (2) falsa proponant; sed dum ea verisimiliter defendere nesciunt aut probare, in loquendo suam insipientiam manifestant: quod amicis Job contingebat: et ideo subdit: *Atque utinam taceretis, ut putaremini esse sapientes*: quia per hoc ipsum quod vestra (3) falsa dogmata inconvenienter defenditis et probatis, vos insipientes esse demonstrant. Quia ergo falsa dogmata proponitis, et ad eorum manifestationem inconvenientia media assumitis, ideo correctione indigetis; et hoc est quod concludit, subdens: *Audite ergo correctiones meas,* quibus vestrum processum corrigam: *Et judicium labiorum meorum attendite,* quod vestra falsa dogmata condemnet. Primo autem intendit corrigere eorum inconvenientem processum; secundo ad eorum falsa dogmata destruenda procedit sub figura divinae dispositionis. Quare enim proponebant bonorum et malorum operum praemia et poenas in hac vita retribui, ad justitiam Dei defendendam jam oportebat quod quaedam mendacia assumerent: cum enim manifestum sit quosdam innocentes et justos in hac vita adversitatibus premi, necesse erat etiam justis imponere crimina ad Dei justitiam defendendam; et sic Job, quem afflictum videbant, impietatis arguebant. Non autem convenienti medio utitur, qui veritatem per mendacia defendit; et ideo dicit: *Numquid Deus indiget mendacio vestro*? quasi dicat: Numquid necessarium est, quod ad defendendum divinam justitiam mendacia assumantur? Quod enim non potest nisi per mendacia defendi, impossibile est esse verum. Cum autem aliquis contra manifestam veritatem mentiri nititur, cogitur aliquas dolosas et fraudulentas vias adinvenire, ut mendacium aliqua fraude possit colorare (4); sic et isti cum contra justitiam Job, quae omnibus manifesta erat, mentiri conarentur, quorumdam dolis utebantur, ostendendo scilicet fragilitatem humanam, quae facile labitur in peccatum, et comparando eam ad divinam excellentiam, ut sic probabilius reputaretur Job iniquum fuisse, quam Deum esse injustum; et ideo subjungit, *Ut pro illo loquamini dolos:* quia quasi pro Deo dolos (1) loquebantur, dum dolose impietatem ipsi Job imponere nitebantur, ut Deum esse justum defenderent. Possent autem dicere se non dolose contra Job aliquid dicere, sed hoc tantum dicere quod putabant. Ostendit ergo Job, quod si hoc verum esset quod a dolositate excusarentur, in aliud vitium labebantur, scilicet in acceptionem personarum, quae justitiam judicantis excludit: est enim personarum acceptio, si aliquis justitiam alicujus, quae apparet, contemnit aut negat propter magnitudinem alterius, licet justitiam ejus (2) cognoscat. Si igitur amici Job eum esse iniquum judicabant, videntes in eo justitiam manifestam, hac sola divinae magnitudinis consideratione, licet intelligere non possent secundum sua dogmata qualiter Job juste puniretur a Deo, in suo judicio quo Job condemnabant, quasi Dei personam accipere videbantur; et ideo subdit, *Numquid faciem ejus accipitis, et pro eo judicare nitimini?* quod signanter dicit, quia ille pro aliquo judicare nititur, qui ejus justitiam non cognoscit; et tamen conatur qualescumque vias adinvenire ad hoc quod ejus causam justam esse ostendat. Contingit tamen quandoque, quod aliquis alicujus causam fraudulenter defendens, ei placeat, etiam si sit justus: quod esse potest dupliciter: uno modo quia ignorat suam causam esse injustam, unde placet ei quod ab aliquo defendatur; et hoc a Deo (3) excludit dicens: *Aut placebit ei*, scilicet Deo, quod pro eo injuste judicare nitimini, cum hoc ei non possit esse ignotum: propter quod subdit, *Quem celare nihil potest.* Aliud quando ille, cujus causa per fraudem defenditur, fraudibus defendentis decipitur, ut ejus defensionem reputet esse justam; et hoc ideo excludit, subdens: *Aut decipietur ut homo vestris fraudulentiis.* Sic igitur manifestum est quod divina bonitas et justitia non indiget mendacio ad sui defensionem, quia veritas sine mendacio defendi potest; ex quo etiam patet, quod si positis eorum dogmatibus hoc inconveniens sequitur, scilicet quod justitia Dei mendacio indigeat ad sui defensionem, manifestum est, dogmata proposita esse falsa. Sed ulterius considerandum est, quod ille qui ad ostendendam Dei justitiam, vel bonitatem mendacio utitur, non solum rem agit qua Deus non indiget, sed etiam hoc ipso contra Deum vadit: cum enim Deus veritas sit, omne autem mendacium veritati contrariatur; quicumque mendacio utitur ad Dei magnificentiam ostendendam, hoc ipso contra Deum agit; et hoc patet manifeste per Apostolum 1 ad Cor. 15, ubi dicit: *Invenimur autem et falsi testes Dei, quoniam testimonium diximus adversus Deum quod suscitaverit Christum, quem non resuscitavit, si mortui non resurgunt.* Dicere ergo quod Deus mortuum suscitavit, si verum non sit, contra Deum est, quamvis videatur divinae virtutis ostensivum, quia est contra Dei veritatem (4). Sic igitur dum ad Deum defendendum mendacium assumunt, non solum praemium non acquirunt, quasi ei placentes, sed etiam poenam merentur, quasi contra Deum agentes: et ideo subdit, *Ipse vos arguet: quoniam in abscondito faciem ejus accipitis*; et dicit, *In abscondito,* quia licet viderentur exterius causam Dei agere, quasi

(1) *Al.* disputare.
(2) *Al.* vel.
(3) *Al.* deest vestra.
(4) *Al.* colere.

(1) *Al.* quasi per dolos etc.
(2) *Al.* non.
(3) *Al.* ideo. — (4) *Al.* virtutem.

Dei justitiam cognoscentes, tamen in conscientiis eorum hoc erat, quod nesciebant qua justitia Job punitus esset: et sic quantum ad corda eorum absconditam faciem Dei accipiebant, dum ejus justitiam falso defendere nitebantur. Quomodo autem eos arguet, ostendit subdens, *Statim ut se commoverit, turbabit vos*: quasi dicat, Vos quia modo adversitatem non patimini, tranquilla mente de Dei justitia disputatis; sed si super vos veniat tribulatio, quam commotionem Dei nominat, eo modo quo punitio in Scriptura ira Dei nominatur, mens vestra conturbabitur, et praecipue cum in veritate solidata non sit. Et quia non alia bona vel mala reputabant nisi hoc tempore, dum a peccatis cavebant, ne mala eis supervenirent, propter solum praesentium timorem malorum Deo servire velle videbantur; et ideo subdit, *Et terror ejus irruet super vos*; quasi dicat: Illud propter quod tantum Deum timetis, vobis superveniet, scilicet adversitas praesens: secundum illud quod dicitur Prov. 10: *Quod timet impius, veniet super eum.* Et quia ipsi vane Job promiserant quod etiam post mortem in memoria hominum remaneret, ipse contrarium eis promittit, quasi eos irridens, dicens: *Memoria vestra comparabitur cineri:* sicut enim cinis post consumptionem lignorum ad modicum durat, ita fama hominis post mortem cito pertransit: unde expectare famam post mortem vanum videtur. Promiserant etiam ei immunitatem, et reverentiam quandam habendam ad ejus sepulcrum post mortem; sed hoc etiam pro nihilo ducens, contrarium eis promittit, dicens: *Et redigentur in lutum cervices vestrae*: per cervices eorum potentiam et dignitatem designans: quas dicit esse redigendas in lutum, idest in rem contemptibilem et infirmam.

LECTIO II.

Tacete paulisper, ut loquar quaecumque mihi mens suggesserit. Quare lacero carnes meas dentibus meis, et animam meam porto in manibus? Etiam si occiderit me, in ipso sperabo. Veruntamen vias meas in conspectu ejus arguam, et ipse erit salvator meus. Non enim veniet in conspectu ejus omnis hypocrita. Audite sermonem meum, et aenigmata percipite auribus vestris. Si fuero judicatus, scio quod justus inveniar. Quis est qui judicetur mecum? Veniat. Quare tacens consumor? Duo tantum ne facias mihi: et tunc a facie tua non abscondar. Manum tuam longe fac a me, et formido tua non me terreat. Voca me, et ego respondebo tibi; aut certe loquar, et tu responde mihi. Quantas habeo iniquitates et peccata: scelera mea et delicta ostende mihi. Cur faciem tuam abscondis, et arbitraris me inimicum tuum? Contra folium quod vento rapitur, ostendis potentiam tuam, et stipulam siccam persequeris. Scribis enim contra me amaritudines, et consumere me vis peccatis adolescentiae meae. Posuisti in nervo pedem meum, et observasti omnes semitas meas, et vestigia pedum meorum considerasti. Qui quasi putredo consumendus sum, et quasi vestimentum, quod comeditur a tinea.

Postquam Job correxerat amicorum processum, qui mendaciis divinam justitiam nitebantur defendere; nunc procedit ad eorum falsa dogmata destruenda sub figura divinae disputationis. Et primo petit audientiam, quasi grandia dicturus, dicens, *Tacete paulisper, ut loquar quaecumque mihi mens suggesserit.* Hoc addit ne forte dicerent: tu (1) inania loqueris, ideo non es audiendus; sed paulisper audire quidquid aliquis loquatur, non est durum: licet hoc addat ad designandum, quod non componendo mendacia vel adinveniendo dolos locuturus sit, sed illud quod habet in mente. Duo autem imposuerant Job ejus amici: scilicet impatientiam et jactantiam; quorum utrumque a se excludit, ne videatur in sequenti disputatione vel ex ira vel ex superbia locuturus. Considerandum est autem, quod impatientia contingit ex tristitiae superabundantia non moderatae per rationem; superabundans autem tristitia desperationem inducit; ex desperatione autem contingit, quod homo salutem et corporis et animae parvipendit. Ut ergo a se impatientiam excludat, dicit: *Quare lacero carnes meas dentibus meis?* quasi dicat: Nulla est ratio quare de corporis salute desperem per impatientiam, ad modum eorum qui desperantes de corporali vita, fame oppressi carnes suas comedunt: et iterum: *Quare animam meam porto in manibus meis?* idest nulla est ratio, quare salutem animae meae parvipendam: illud enim quod in manibus portatur, de facili amittitur: unde videtur quod ejus amissio non multum timeatur: quae enim aliquis amittere timet, diligenter abscondit. Et rationem quare nec per impatientiam carnem lacerare debeat, nec animam in manibus portare, subdit dicens: *Etiam si occiderit me, in ipso sperabo*; quasi dicat: Non credatis quod propter mala temporalia quae patior, de Deo sperare cessaverim: si enim spes mea esset (1) de Deo propter bona temporalia tantum, cogerer desperare, sicut supra dixerat, *Desperavi* etc. Sed quia spes mea de Deo est propter bona spiritualia, quae manent post mortem; etiam si me (2) usque ad occisionem afflixerit, spes quam de ipso habeo non cessabit. Sed quia inordinata spes in praesumptionem degenerat, propter hoc subdit, *Veruntamen vias meas in conspectu ejus arguam*; quasi dicat: Non sic spero in ipso quasi ab ipso liberandus, etsi in peccatis perseveravero; sed quia me liberabit si peccata mea reprehendero; et hoc est quod subditur: *Et ipse erit salvator meus*, scilicet si peccata mea mihi displicuerint. Quare autem salvet eos qui in conspectu ejus suas vias arguunt, ostendit subdens: *Non enim veniet in conspectu ejus omnis hypocrita*, idest simulator; qui cum sit iniquus, se tamen justum profitetur, et vias suas non arguit coram Deo: unde non veniet in conspectu ejus, ut videat ipsum Deum, in quo ultima salus hominis consistit, sicut infra magis exponet: veniet tamen in conspectu ejus, quasi ab eo judicandus. Sic igitur non solum impatientiam a se exclusit, sed etiam praesumptionem innocentiae, dum profitetur quod vias suas arguit coram Deo, ut sic omnis amicorum calumnia cesset. Deinde ingressurus disputationem, primo reddit auditores attentos; secundo modum suae disputationis determinat, ibi, *Quis est* etc. Primo suam disputationem ingreditur: *Duo tantum ne facias* etc. Reddit autem auditores attentos dupliciter: uno quidem modo per occultationem dicendorum: cum enim ea quae dicenda sunt, difficilia profitetur,

(1) *Al.* cum.

(1) *Al.* deest esset.
(2) *Al.* mane.

auditores attentiores redduntur; unde dicit: *Audite sermonem meum, et aenigmata percipite auribus vestris.* Aenigma dicitur sermo obscurus, qui aliud praetendit in superficie, et aliud interius significat; unde subdit: *Si fuero judicatus, scio quod justus inveniar:* quod non dicit de justitia vitae, cum supra dixerat, *Vias meas in conspectu ejus arguam*; sed de veritate doctrinae, de qua quasi in judicio contendebatur. Ille autem in judicio invenitur justus, pro quo sententia fertur; unde cum aliquis in disputando verum dicere demonstratur, quasi in judicio justus invenitur. Postquam ergo auditores reddidit attentos, modum disputationis suae determinat: vult enim disputare quasi cum aliquo contendens: et hoc est quod subdit: *Quis est qui judicetur mecum?* idest cum quo de veritate disputem, *Veniat*, idest ad disputandum accedat. Causam autem quare de veritate disputare intendat, subdit dicens, *Quare tacens consumor?* homo enim per decursum praesentis vitae paulatim consumitur, et praecipue cum est infirmitati subjectus, sicut erat Job. Tacens autem consumitur, qui sic praesentem vitam decurrit, quod tamen suae sapientiae per doctrinam nullum vestigium relinquit. Ne ergo Job hoc pateretur, disposuit non tacere de veritate, ut consumptus corpore post mortem viveret in sua doctrina. Vel potest hoc ad aliam intentionem referri: cum enim aliquis dolorem quem in corde patitur, exterius exprimit, quodammodo ejus animus mitigatur; sed tacendo interius magis a dolore angustiatur, et quodammodo sua taciturnitate consumitur. Quia ergo disputatorem petierat dicens: *Quis est qui judicetur mecum?* et supra dixerat, *Disputare cum Deo cupio*: ex nunc loquitur quasi Deum habens praesentem, et cum eo disputans. Videbatur autem disputatio hominis ad Deum esse indebita propter excellentiam qua Deus hominem excellit. Sed considerandum est, quod veritas ex diversitate personarum (1) non variatur; unde cum aliquis veritatem loquitur, vinci non potest, cum quocumque disputet; certus autem erat Job, quod veritatem loquebatur sibi a Deo per donum fidei et sapientiae inspiratam; unde de veritate non diffidens, petebat se divina fortitudine non premi, neque per mala praesentialiter illata, neque per timorem inferendorum: et hoc est quod dicit: *Duo tantum ne facias mihi; et tunc a facie tua non abscondar*, idest non timebo tecum disputare: timentes enim se abscondere solent a facie eorum quos timent. Quae autem sint ista duo ostendit subdens: *Manum tuam longe fac a me*, idest non me percutias per flagella praesentia: *Et formido tua non me terreat*, quantum ad flagella futura: his enim duobus modis potest impediri homo ne etiam veritatem quam certissime novit, disputando defendere possit, dum vel molestatur in corpore, vel solicitatur in anima timore, aut aliqua alia passione. Est autem disputatio inter duas personas, scilicet opponentem et respondentem. Ingrediens ergo disputationem cum Deo, dat ei optionem utramlibet personam eligendi, vel opponentis vel respondentis; unde dicit, *Voca me, et ego respondebo tibi*; quasi dicat, objicias, et respondebo. *Aut certe loquar*, objiciendo: *Et responde mihi.* Hoc autem dicit aenigmatice, ostendendo paratum se esse ad utrumque: sive ad defendendum veritatem quam profitetur, sive ad impugnandum quod contra veritatem diceretur. Primo autem Deo dat personam opponentis. (1) Secundo respondet Job ad illa quae sibi possent responderi, ibi, *Cur faciem tuam abscondis?* Ad primum ergo dicit, *Quantas habeo iniquitates et peccata, scelera mea atque delicta ostende mihi.* Ubi considerandum est, quod amici Job, quasi causam Dei agentes, contra Job disputare videbantur, secundum illud quod supra dixit, *Numquid faciem ejus accipitis, et pro Deo judicare nitimini?* Amici autem Job hoc contra ipsum opponebant, quod pro peccatis suis punitus erat. Hoc igitur sibi a Deo objiciendum expetit dicens, *Quantas habeo iniquitates et peccata: scelera mea atque delicta ostende mihi*; quasi dicat: Si sic (2) quod pro peccatis meis me affligis, ut amici mei pro te loqui conantes calumniantur, peto, ut mihi ostendas pro quibus peccatis tam graviter me affligis; unde non dicit, quas habeo iniquitates, sed quantas; quia si non est alia ratio adversitatum praesentium quam peccata hominum, ut amici Job opinabantur, necesse est maxima peccata esse, quae maximis afflictionibus puniuntur. Peccatorum autem quaedam sunt commissa, quae contra praecepta legis negativa fiunt: quaedam omissa, quibus praecepta affirmativa negliguntur. Committitur autem aliquod contra praeceptum legis tripliciter: uno modo quia est in nocumentum proximi, ut furtum, homicidium et hujusmodi, quae proprie iniquitates dicuntur: quia aequitati justitiae, quae est ad alterum, contrariantur. Alio modo, secundum quod homo peccat in seipso per deordinationem sui actus, ut apparet in peccatis praecipue gulae et luxuriae: et haec dicuntur peccata, quasi deordinationes quaedam hominis. Tertio modo committuntur aliqua directe contra Deum, ut blasphemiae, sacrilegium, et hujusmodi: et haec propter sui gravitatem scelera dicuntur; omissiones autem proprie denominantur delicta.

Deinde quasi tacente eo, cui partes opponentis dederat, ipse patres objicientis assumit, et inquirit de causis suae punitionis. Et primo, quia posset aliquis dicere, quod Deus eum punivit quasi inimicum; et hanc causam excludit, dicens: *Cur faciem tuam abscondis, et arbitraris me inimicum tuum?* Iniquum enim videtur, quod aliquis alium sibi inimicum arbitretur absque causa. Causa autem inimicitiae conveniens esse non potest nisi offensa. Tunc igitur manifestum est quod Deus hominem inimicum sibi arbitratur, quando ejus peccata manifestantur. Petiverat autem Job sibi ostendi sua peccata, nec erant ei ostensa. Non ergo apparebat ratio quare Deus sibi inimicaretur: hoc est quod insinuat dicens, *Cur faciem tuam abscondis?* quasi latenter et ex ratione occulta eum odio habens: facies enim hominis odientis aperta est, quando rationem sui odii non occultat. Secundo, quia posset aliquis dicere quod Deus eum punivit ut in ipso ostenderet suam potentiam: hanc etiam causam excludit dicens, *Contra folium quod vento rapitur, ostendis potentiam tuam*: non enim conveniens est, quod aliquis fortissimus suam potentiam velit ostendere in re debilissima. Comparatur autem humana conditio folio quod vento rapitur, quia et in seipso homo fragilis est et infirmus, sicut folium quod de facili cadit, et nihilominus decursu temporis et varietate fortunae

(1) *Al.* partium.

(1) *Al. desunt sequentia verba usque ad* Quantas habeo etc.
(2) *Al.* si est.

ducitur ut folium vento; unde videtur inconvenienter dici quod Deus ad hoc solum aliquem hominem puniat, quod in eo suam potentiam ostendat. Tertio ergo posset dicere, quod Deus punivit eum propter peccata, quae in sua juventute commisit: et hoc etiam excludit dicens, *Et stipulam siccam persequeris? scribis enim contra me amaritudines, et consumere me vis peccatis adolescentiae meae.* Homo enim in juventute comparatur herbae virenti, sed in senectute comparatur quasi stipulae siccae. Idem ergo videtur hominem punire in senectute pro peccatis adolescentiae, ac si aliquis pro defectu herbae virentis desaeviret in stipulam. Sed considerandum est, quod in hac inquisitione ab hac sententia non recedit, quod adversitates hominum ex divino judicio inferuntur: ad quod significandum dicit, *Scribis contra me amaritudines*, ac si amaritudines, idest adversitates hominum, ex scriptura divinae sententiae (1) procedant. Quarto, quia posset aliquis dicere, quod licet Job gravia peccata non commiserit, tamen aliqua peccata commisit, sine quibus praesens vita non agitur, et pro his sic punitus est; hoc etiam excludit dicens, *Posuisti in nervo pedem meum, et observasti omnes semitas meas, et vestigia pedum meorum considerasti: qui quasi putredo consumendus sum, et quasi vestimentum quod comeditur a tinea.* Ubi considerandum est, quod illi qui ponuntur in carceris nervo, sic ligantur quod a nervo divertere non possunt. Sicut autem pes hominis constringitur nervo, ita processus hominis constringitur lege divinae justitiae, a qua divertere non licet: et hoc est quod dicit, *Posuisti in nervo pedem meum.* Ad divinam autem justitiam pertinet, ut facta hominum discutiat, non solum quid unusquisque faciat, sed etiam quo animo vel quo fine; et ideo dicit, *Observasti omnes semitas meas* quantum ad facta: *Et vestigia pedum meorum considerasti*, quantum ad effectum facientis, vel etiam quantum ad quascumque circumstantias operis. Irrationabile autem videtur, quod Deus tantam diligentiam de actibus hominum habeat, si totaliter esse desinunt per corporis mortem: quae quidem quandoque est naturalis, quandoque autem violenta: unde de utraque subjungit dicens: *Qui quasi putredo consumendus sum*, quantum ad mortem naturalem: *Et sicut vestimentum quod comeditur a tinea*, quantum ad mortem violentam: ac si dicat: si sicut amici mei suspicantur, non est alia vita nisi praesens, quam homo amittit vel per modum putredinis, vel per modum succisionis, irrationabile videretur, quod Deus tanta districtione de actibus hominum curam haberet, ut etiam pro minimis peccatis et negligentiis hominem puniret. Et quia hoc quod ultimo dictum est, magnam vim praestat ad inquisitionem veritatis, circa hanc potentiam (1) manifestandam magis insistit; et quod de se singulariter dixerat, generaliter ad totum humanum genus reducit: ubi primo exponit fragilitatem humanae conditionis, et quantum ad originem cum dicit.

(1) *Al.* providentiae.

(1) *Al. deest* potentiam.

CAPUT DECIMUMQUARTUM.

LECTIO I.

Homo natus de muliere, brevi vivens tempore, repletur multis miseriis. Qui quasi flos egreditur et conteritur, et fugit velut umbra, et nunquam in eodem statu permanet. Et dignum ducis super hujuscemodi aperire oculos tuos, et adducere eum tecum in judicium? Quis potest facere mundum de immundo conceptum semine? Nonne tu qui solus es?

Homo natus de muliere, quasi de re fragili: et quantum ad durationem, cum dicit, *Brevi vivens tempore*: et quantum ad conditionem, cum dicit, *Repletur multis miseriis*: ubi quasi exponere videtur quod supra dixerat, *Contra folium quod vento rapitur ostendis potentiam tuam.* Secundo excludit ea de quibus homines (1) gloriari possent: quorum primum est corporis pulchritudo, qua pollet homo (2) in juventute: sed ista gloria nulla est, quia cito transit ad modum floris; unde dicit: *Qui quasi flos egreditur et conteritur*, scilicet de facili. Secundum est fama, quae diu non durat; unde dicit: *Et fugit velut umbra:* umbrae enim transeuntis nullum vestigium aut memoria manet. Tertium est potestas et virtus, qua aliquis se et sua conservare conatur; et contra hoc dicit: *Et nunquam in eodem statu permanet.* Et possunt haec tria ad tria superiora referri: homo enim natus de muliere quasi flos egreditur, et cito conteritur; sic autem brevi vivit tempore, ut velut umbra fugiat, cujus non restat vestigium. Sic autem multis repletur miseriis, ut si interdum prosperitate et gaudio potiatur, nunquam tamen in eodem statu permaneat. Tertio autem admiratur diligentiam divinae providentiae circa hominem: mirabile enim videtur, quod de re tam fragili et despecta Deus tantam curam habeat. Quamvis autem omnia divinae providentiae subsint, specialiter tamen solicitudo divina circa hominem apparet in tribus. Primo quidem quantum ad hoc, quod ei leges et praecepta vivendi dedit: et hoc tangit cum dicitur, *Et dignum ducis super hujuscemodi aperire oculos tuos*; eo modo loquendi, quo aliquis dicitur super aliquem oculos suos aperire, cum eum dirigit, et vias ejus considerat. Secundo quantum ad hoc quod Deus hominem pro bonis praemiat, et pro malis punit; et hoc tangit cum dicit, *Et adducere eum tecum in judicium.* Tertio quantum ad hoc quod Deus eum virtutibus

(1) *Al.* homo.
(2) *Al. deest* homo.

ornat, quibus contra foeditates peccati se mundum conservat; et hoc tangit cum dicit, *Quis potest facere mundum de immundo conceptum semine?* Semen quidem hominis immundum est, non secundum naturam, sed secundum concupiscentiae infectionem; de hoc tamen immundo semine homo conceptus interdum mundus invenitur per virtutem: sicuti autem de frigido facere calidum est ejus quod per se calidum est, ita de immundo facere mundum est ejus, qui per se mundus est; et ideo subdit: *Nonne tu, qui solus es?* scilicet vere et per te ipsum mundus: puritas enim et munditia in solo Deo perfecte invenitur, in quo nec impuritas nec defectus aliquis esse potest: unde quidquid quocumque modo mundum vel purum est, a Deo munditiam et puritatem habet.

LECTIO II.

Breves dies hominis sunt, numerus mensium ejus apud te est. Constituisti terminos ejus, qui praeteriri non poterunt. Recede paululum ab eo, ut quiescat, donec optata veniat, et sicut mercenarii, dies ejus.

Admiratus fuerat Job de dignatione divina circa homines, cum tamen homo sit tam fragilis et miserae conditionis, considerato statu vitae praesentis; sed et haec admiratio cessat, si consideretur quod post hanc vitam homini alia vita reservatur, in qua in aeternum permaneat. Et ideo ad hoc ostendendum ex nunc conatur. Praemittit ergo quasi supponens quod ostendere intendit: et brevitatem praesentis vitae, cum dicit, *Breves dies hominis sunt: numerus mensium ejus apud te est:* sic apud nos numerum illorum esse dicimus, quorum numerus a nobis stabilitur; et iterum praemittit immutabilitatem divinae determinationis, cum dicit, *Constituisti terminos ejus, qui praeteriri non poterunt:* divina enim dispositio non fallitur: unde hominem vel diutius vel minus vivere quam divina dispositio habet, est impossibile; licet hunc hominem nunc vel prius mori, sit contingens, si in se consideretur. Sunt autem et termini humanae vitae praestituti ex aliquibus corporalibus causis: puta ex complexione, vel ex aliquo hujusmodi, ultra quos vita hominis protendi (1) non potest. Quamvis autem possit deficere ex aliqua accidentali causa; sed terminos praestitutos secundum divinam providentiam, sub qua omnia cadunt, nec in plus nec in minus vita hominis potest praeterire. Praemittit etiam alterius vitae expectationem, cum dicit, *Recede paululum ab eo, ut quiescat, donec optata veniat, et sicut mercenarii, dies ejus.* Ubi considerandum est, quod sicut sol est causa diei, ita Deus est auctor vitae. Recedente autem sole, dies finitur, et nox venit. Per recessum ergo Dei intelligit terminationem vitae praesentis, quae est homini a Deo. Vita autem praesens multis turbationibus repletur: secundum hanc enim dictum est de homine, quod repletur multis miseriis. Et quia quies finis laboris esse videtur, ideo quietem mortem vocat. Dicit ergo, *Recede paululum ab eo, ut quiescat*: idest subtrahe virtutem tuam, qua hominem vivificas, ut moriatur; sed mors hominis non est in perpetuum, sed iterum reparabitur ad vitam immortalem. Status ergo mortis humanae, quantocumque tempore resurrectio differatur, brevis est in comparatione ad statum futurae immortalitatis: unde signanter dicit, *Paululum*: ab aliis enim rebus quae non rediturae intereunt, non paululum, sed in aeternum Deus recedit; sed ab hominibus, qui sic intereunt ut resurgant, per modicum tempus. Dictum est autem supra, quod vita hominis super terram est sicut dies mercenarii desiderantis tempus mercedis; tempus autem retributionis hominis non est in hac vita, ut amici Job opinabantur, sed in illa vita ad quam homo resurgendo reparatur. Dicit ergo, *Ut quiescat*: idest, ut moriatur; non tamen in perpetuum, sed *Donec veniat optata dies ejus, sicut mercenarii.* Dies mercenarii est optata, (1), in qua mercedem recipit. Ubi primo Job suam intentionem aperuit: non enim sic negat adversitates praesentes quasi Deus hominum actus non remuneret vel puniat; sed quia tempus retributionis proprie est in alia vita.

(1) *Al.* praetendi.

(1) *Al.* dies autem optata.

LECTIO III.

Lignum habet spem: si praecisum fuerit, rursum virescit, et rami ejus pullulant. Si senuerit in terra radix ejus, et in pulvere mortuus fuerit truncus illius, ad odorem aquae germinabit, et faciet comam, quasi cum primum plantatum est. Homo vero cum mortuus fuerit, et nudatus atque consumptus, ubi quaeso est? Quomodo si recedant aquae de mari, et fluvius vacuefactus arescat; sic homo cum dormierit non resurget. Donec atteratur caelum, non evigilabit, nec consurget de somno suo.

Posita sententia sua, hic Job ad ejus manifestationem procedit; et primo ostendit quod homo, secundum ea quae apparent in hac vita, est pejoris conditionis quibusdam etiam infimis creaturis, quae post interitum reparantur, ut praecipue apparet in lignis. Dupliciter autem vita arboris deficit, sicut et vita hominis: scilicet per violentiam, et per naturam. Quantum ergo ad violentum defectum arboris dicit, *Lignum, si praecisum fuerit, habet spem*, idest naturalem aptitudinem ut iterum reparetur: *Quia rursum virescit* ipsum in seipso, si plantetur: *Et rami ejus pullulant.* In quo ostenditur perfectam vitam recuperare, sicut et prius. Quantum autem ad defectum naturalem arboris subdit, *Si senuerit*

in terra radix ejus, cum non possit attrahere alimentum propter defectum virtutis naturalis; et sic consequenter, *In pulvere mortuus fuerit truncus illius*, idest per putredinem in pulverem sit redactus, secundum aliquam partem: *Ad odorem aquae germinabit*, idest veniente pluvia, idest putredine ligni habente vim sensitivam: *Et faciet comam*, scilicet frondium: *Quasi cum primo plantatum est*. Hoc autem in homine non invenitur secundum decursum praesentis vitae; unde subdit: *Homo vero, cum mortuus fuerit, et nudatus atque consumptus, ubi quaeso est?* et ponit tria, quae gradatim homo amittit. Primo enim anima separatur a corpore: et ad hoc pertinet quod dicit, *Cum mortuus fuerit*. Secundo vero tegumenta et ornatus corporis, quae interdum post mortem hominis remanent, sed postea etiam his nudatur: et ad hoc pertinet quod dicit, *Et nudatus*. Ad ultimum vero etiam ipsa compago corporis solvitur: et ad hoc pertinet quod dicit, *Atque consumptus*: quae cum peracta fuerint, nihil sensibiliter apparet de homine remanens. Unde apud illos qui nihil nisi sensibilia et corporalia esse credunt, videtur totaliter ad nihilum redactus. Horum igitur dubitationem exprimens dicit: *Ubi quaeso est?* Sciendum est autem, quod ea quae non totaliter pereunt, reparari posse videntur, sicut de ligno praeciso vel senescente est dictum; sed ea quorum nihil remanet, impossibile videtur iterum reparari: sicut si totaliter aqua maris aut fluminis desiccaretur. Homo autem, sicut jam dictum est, videtur sic per mortem consumi, ut nihil ejus remaneat. Unde secundum hanc rationem apparet, quod impossibile sit ipsum iterum reparari ad vitam; et hoc est quod subdit, *Quomodo, si recedat aqua de mari, et fluvius vacuefactus arescat, sic homo cum dormierit*, idest cum mortuus fuerit, *non resurget a morte*. Ejusdem autem impossibilitatis esse videtur ut incorruptibilia corrumpantur, et ut totaliter corrupta iterum reparentur. Caelum autem incorruptibile est: et ideo subdit: *Donec atteratur caelum, non evigilabit*, quasi reviviscens: *Nec assurget de somno suo*, ad opera vitae peragenda; quasi dicat, Sicut impossibile est caelum atteri, idest corrumpi, ita impossibile est hominem mortuum resurgere. Et hoc quidem dicitur, ut dictum est, supposito quod de homine nil remaneat post mortem, secundum hoc quod dictum est, *Ubi quaeso est?* Vel potest hoc referri ad opinionem illorum, qui ponebant totum universum corporale istud corrumpendum, et iterum reparandum; in qua quidem reparatione ponebant eosdem homines redituros, ut sit sensus: durante isto mundo, homo a morte non resurget. Fides autem catholica non ponit substantiam mundi perituram, sed hujus mundi statum, qui nunc est, secundum illud 1 Corinth. 7: *Praeterit enim figura hujus mundi*. Hujus ergo mundi immutatio secundum figuram potest hic intelligi per caeli attritionem: resurrectio enim mortuorum communis in fine mundi expectatur, secundum illud Joan. 11: *Scio, quia resurget in resurrectione, in novissimo die etc.*

LECTIO IV.

Quis mihi hoc tribuat, ut in inferno protegas me et abscondas me, donec pertranseat furor tuus, et constituas mihi tempus, in quo recorderis mei? Putas ne mortuus homo rursum vivet? Cunctis diebus quibus nunc milito, expecto donec veniat immutatio mea. Vocabis me, et ego respondebo tibi: operi manuum tuarum porriges dexteram. Tu quidem gressus meos dinumerasti, sed parce peccatis meis. Signasti quasi in sacculo delicta mea; sed curasti iniquitatem meam.

Postquam Job ostenderat quid ex iis quae sensibiliter apparent, de resurrectione hominis convinci possint; hic suam sententiam circa resurrectionem ponit. Esset autem valde horrendum et miserabile, si homo per mortem sic deficeret, quod nunquam esset reparandus ad vitam; quia unumquodque naturaliter esse desiderat: unde Job suum desiderium ostendit de resurrectione futura, dicens: *Quis mihi hoc tribuat, ut* etiam post mortem, *In inferno protegas me?* idest sub speciali cura qua homines protegis, me contineas; *Donec pertranseat furor tuus*, idest tempore mortis: quia, sicut supra dictum est, mors hominis accidit per subtractionem divinae operationis conservantis vitam, unde dixerat: *Recede paululum ab eo*: videtur enim Deus homini esse iratus quando beneficium vitae ei subtrahit, et praecipue cum credamus mortem ex peccato primi hominis provenisse. Quomodo autem se protegi velit etiam in inferno, exponit subdens: *Et constituas mihi tempus in quo recorderis mei*. Videtur enim Deus hominis esse oblitus, quando ei subtrahit beneficium vitae. Tunc ergo ejus recordatur, cum ipsum ad vitam reducit. Constituere ergo tempus, in quo Deus hominis mortui recordetur, nil est aliud, quam constituere tempus resurrectionis: et satis convenienter hic nominat protectionem: cum enim artifex, dissoluto artificio ex eadem materia non intendit iterum aedificium reparare, utpote domum, vel aliquid hujusmodi, de materia dissoluti aedificii, nullam curam habere (1) videtur: sed quando ex ea intendit aedificium reparare, diligenter custodit ne pereat. Hanc ergo custodiam protectionem vocat. Postquam igitur desiderium suum de resurgendo expressit; quia desideria quandoque sunt etiam impossibilium, consequenter sub quaestione ponit, utrum videlicet quandoque futurum sit quod ipse desideravit; unde subdit, *Putas ne mortuus homo rursum vivat?* et super hoc quod ipse sentiat, ostendit dicens: *Cunctis diebus quibus nunc milito, expecto, donec veniat immutatio mea*. Ubi considerandum est, quod supra vitam hominis super terram militiae comparaverat, et diebus mercenarii; quia tam milites quam mercenarii aliquid post statum praesentem expectant: et ideo sicut supra resurrectionis statum per diem optatam mercenarii expressit, ita et nunc sub similitudine militis idem ostendit. Et notandum est, quod optatum finem non expectat in aliqua parte temporis hujus vitae, quia cunctos dies hujus vitae statui militiae deputat dicens: *Cunctis diebus quibus nunc milito*. Ite-

(1) *Al.* agere.

rum notandum est, quod homo non expectat aliam vitam huic similem, quia tunc et illa esset militia; sed expectat vitam in qua non militet, sed triumphet et regnet; et ideo dicit, *Expecto donec veniat immutatio mea;* quasi dicat: In hac tota vita milito, mutabilitati, laboribus, et angustiis subjectus. sed expecto immutari in statum alterius vitae, quae sit sine labore et angustia; et de hac immutatione dicit Apostolus 1 Cor. 15: *Omnes quidem resurgemus; sed non omnes immutabimur.* Et ne aliquis crederet quod naturali virtute homo in statum alterius vitae immutaretur, hoc excludit subdens, *Vocabis me, et ego respondebo tibi*; quasi dicat, Futura immutatio ex virtute tuae vocis sive ex tuo imperio procedet, secundum illud Joan. 5: *Omnes qui in monumentis sunt, audient vocem Filii Dei, et qui audierint vivent;* vocare enim ad imperium pertinet, sed respondere ad obedientiam, qua creatura creatori obedit. Sed quia mortui ad imperium Dei non solum resurgent ad vitam, sed in quemdam altiorem statum mutabuntur, et hoc virtute divina; propter hoc subdit: *Operi manuum tuarum porriges dexteram*; quasi dicat: Homo resurgens non erit opus naturae, sed opus tuae virtutis; cui quidem operi adjutricem dexteram tuam porriges, cum per auxilium tuae gratiae in gloriam novitatis exaltabitur. Vel quod dicit, *Vocabis me, et ego respondebo tibi*, potest referri ad corporis reparationem; quod autem subdit, *Operi manuum tuarum porriges dexteram*, ad animam quae naturaliter appetit uniri suo corpori; cui Deus adjutricem dexteram porriget, dum quod sua virtute consequi non potest, virtute divina consequetur. Posita ergo sententia sua de resurrectione mortuorum futura, redit ad id quod supra admiratus fuerat, quod Deus tam solicite opera hominum considerat, cum dixit: *Observasti omnes semitas meas, et vestigia pedum meorum considerasti*; unde subdit, *Tu quidem gressus meos dinumerasti*; quasi dicat, Tam non est mirum si facta hominum sic diligenter examinas, ex quo eum ad aliam vitam reservas.

Considerandum est autem, quod circa humanos actus divina providentia secundum duo attenditur: primo quidem secundum hoc quod ea examinat et discutit; quod quidem significatur in hoc quod dicit, *Tu quidem gressus meos dinumerasti*: dinumeramus enim ea de quibus diligentiam habemus. Et ne videretur alicui esse magnae severitatis, quod Deus hominis fragilis facta tanta diligentia examinaret; innuit consequenter ejus pronitatem ad parcendum, cum dicit, *Sed parce peccatis meis*; quasi dicat, Licet dinumeres, tamen hanc spem retineo quod parcas. Secundo vero secundum hoc quod facta hominum bona vel mala in sua memoria conservat ad retribuendum pro eis bona vel mala; unde subdit, *Signasti quasi in sacculo delicta mea*: ea enim quae signantur in sacculo, diligenter conservamus. Et ne ista signatio divinam misericordiam excluderet, subdit: *Sed curasti iniquitatem meam*; quasi dicat, Sic pro peccatis reservas paenam, quod tamen per poenitentiam delicta curas.

LECTIO V.

Mons cadens defluit, et saxum transfertur de loco suo. Lapides excavant aquae, et alluvione paulatim terra consumitur, et homines ergo similiter perdes? Roborasti eum paululum, ut in perpetuum transiret. Immutabis faciem ejus, et emittes eum. Sive nobiles fuerint filii ejus, sive ignobiles, non intelliget. Attamen caro ejus, dum vivet, dolebit, et anima illius super semetipsos lugebit.

Postquam Job suam sententiam de futura resurrectione proposuerat, hic probabilibus rationibus eam innuit. Et prima ratio sumitur ex comparatione hominis ad inferiores creaturas, quae totaliter consumuntur absque spe reparationis. Omnia enim quae generantur, corruptioni subjecta sunt: unde et montes, licet videantur firmissimi, tamen ex certis causis post aliqua temporum curricula dissolvuntur; et hoc est quod dicit, *Mons cadens defluit*. Saxa etiam licet videantur fortissima, tamen vel per violentiam, vel aliqua naturali causa exciduntur; et hoc est quod sequitur: *Et saxum transfertur de loco suo.* Lapides etiam licet videantur durissimi, aquis tamen excavantur; et hoc est quod subditur: (1) *Lapides excavant aquae.* Terra autem licet videatur stabilissima, tamen a sua dispositione paulatim immutatur: et hoc est quod subdit, *Et alluvione paulatim terra consumitur.* Inconveniens autem esset (2) eadem ratio corruptionis hominis et rerum praedictarum: et ideo concludit quasi inconveniens, *Et homines ergo similiter perdes?* quasi dicat: Non est conveniens, quod similiter corrumpantur homines sicut aliae creaturae corporales: nam praedictae creaturae totaliter corrumpuntur, unde non reparantur eaedem numero; homo vero licet corrumpatur secundum corpus, remanet tamen incorruptibilis secundum animam, quae totum genus corporalium transcendit, ut sic remaneat spes reparationis. Deinde inducit ad idem rationes sumptas ex proprietatibus hominis. In duobus autem excellit homo omnes inferiores creaturas: quorum unum est virtus operativa: est enim dominus sui actus per liberum arbitrium, quod nulli alii corporali creaturae competit; et secundum hoc homo est potentior qualibet creatura corporali, unde et aliis utitur propter seipsum. Aliud autem in quo excellit, est cognitio intellectiva: quae cum sit in mente, aliquod tamen ejus indicium apparet in corpore, et praecipue in facie, quam habet homo valde diversam ab aliis animalibus: ex his duobus apparet, quod homo non sic corrumpitur sicut alia animalia, (1), ut in perpetuum non sit. Quantum ad primum horum dicit, *Roborasti eum paululum, ut in perpetuum transiret*: quasi dicat: Non est conveniens, quod tantum robur homini praestitum ad modicum tempus sit, quod postea in perpetuum non esset: stultum enim videretur, si aliquis faceret fortissimum instrumentum, ut ad modicam horam eo uteretur, et postea ipsum omnino projice-

(1) *Al. desunt sequentia verba usque ad* et alluvione etc.
(2) *Al.* esset, si esset eadem etc.

(1) *Al. deest* animalia.

ret. Virtus autem cujuscumque creaturae corporeae est determinata ad finitos effectus; sed virtus liberi arbitrii se habet ad infinitas actiones: unde hoc ipsum attestatur virtuti animae, ad hoc quod in infinitum duret. Quantum ad hoc, scilicet ad intellectum, dicit, *Immutabis faciem ejus, et emittes eum*; quasi dicat: Non est conveniens, quod tu faciem ejus mutaveris, idest diversificaveris ab aliis animalibus, et tamen emittas eum a statu vitae in perpetuum non rediturum, sicut alia animalia. Per faciem autem intellectiva cognitio accipi solet, propter hoc, quod est proprium rationalis creaturae. Intellectualis autem cognitio non potest convenire nisi substantiae incorruptibili, ut a philosophis probatur. Posset autem aliquis dicere, quod licet homo post mortem ad vitam non redeat, tamen non in perpetuum pertransit, inquantum quodammodo vivit (1) in suis filiis: quod etiam verba Baldad sonant, cum supra dixit, *Haec est laetitia viae ejus, ut rursum de terra alii germinentur.* Sed hanc responsionem excludit Job subdens: *Sive nobiles fuerint filii ejus, sive ignobiles, non intelliget*; quasi dicat, Homo per intellectum capit aeternum bonum, unde et naturaliter ipsum desiderat. Bonum autem quod est in successione filiorum, non potest satiare appetitum intellectualem, si homo totaliter per mortem consumatur, ut in perpetuum non sit: quia appetitus intellectualis non quiescit nisi in bono intellecto; bonum autem quod est in successione filiorum, non intelligit homo neque dum vivit, neque post mortem, si totaliter desinat esse per mortem. Non ergo ad aeternitatem hujus boni tendit appetitus intellectivus hominis, sed ad bonum vel malum quod in seipso habet; unde subdit: *Attamen caro ejus, dum vivit, dolebit, et anima ipsius super semetipso lugebit.* Ubi duplicem dolorem distinguit: unum quidem carnis in apprehensione sensus; alium autem animae ex apprehensione intellectus vel imaginationis, qui proprie dicitur tristitia; et hic luctus nominatur.

(1) *Al.* est.

CAPUT DECIMUMQUINTUM.

LECTIO I.

Respondens autem Eliphaz Themanites dixit: Numquid sapiens respondebit quasi in ventum loquens, et implebit ardore stomachum suum? Arguis verbis eum qui non est aequalis tibi, et loqueris quod tibi non expedit. Quantum in te est, evacuasti timorem, et tulisti preces coram Deo. Docuit enim iniquitas tua os tuum, et imitaris linguam blasphemantium. Condemnabit te os tuum; et non ego: et labia tua respondebunt tibi. Numquid primus homo tu natus es, et ante omnes colles formatus? Numquid consilium Dei audisti, et inferior te erit ejus sapientia? Quid nosti quod ignoremus? quid intelligis quod nesciamus? Et senes et antiqui sunt in nobis multo vetustiores quam patres tui. Numquid grande est ut consoletur te Deus? sed verba tua prava hoc prohibent. Quid te elevat cor tuum, et quasi magna cogitans attonitos habes oculos? Quid tumet contra Deum spiritus tuus, ut proferas de ore tuo hujuscemodi sermones?

Auditis verbis Job, Eliphaz, non ad profunditatem sententiarum ei respondet, sed nititur ad calumniose reprehendendum aliqua verba a Job prolata, secundum superficiem ipsorum verborum ea considerans, et non secundum profunditatem intellectus eorum: et primo quidem reprehendit hoc quod Job dixerat in principio suae locutionis: *Et mihi est cor sicut et vobis, nec inferior vestri sum*: in quo quidem de duobus eum notat: primo quidem de inani gloria, quia seipsum commendat: et hoc est quod dicit: *Numquid sapiens respondebit quasi in ventum loquens?* in ventum enim loqui videtur, qui ad gloriam captandam verba componit: secundo autem de iracundia, propter hoc quod objurgando loqui incoeperat, cum dixerat, *Ergo vos estis soli homines* etc.: et ideo subdit, *Et implebit ardore stomachum suum?* idest iracundia animum suum. Deinde reprehendit eum de hoc quod dixerat: *Disputare cum Deo cupio:* et iterum, *Duo tantum ne facias mihi, et tunc a facie tua non abscondar* etc.: in quo quidem eum notat multipliciter. Primo quidem de superbia, quia contra majorem contendit; et hoc est quod dicit: *Arguis eum verbis, qui non est aequalis tui.* Secundo de stultitia, quia Eliphaz talem disputationem nocivam reputabat; unde subdit, *Et loqueris quod tibi non expedit,* disputando scilicet cum Deo. Et quare non expediat cum eo disputare, ostendit per hoc quod hujusmodi disputatio duo valde necessaria excludere videtur; quorum primum est timor Dei: qui enim timet aliquem, non praesumit cum eo contendere: unde etiam et Job supra dixerat, *Formido tua non me terreat*; et ideo Eliphaz hic subdit: *Quantum in te est, evacuasti timorem,* quia scilicet conatus es a te timorem Dei excludere. Secundum est oratio ad Deum: non enim est ejusdem contendere cum aliquo, et eum rogare; et ideo subdit, *Et tulisti*, idest abstulisti: *Preces coram Domino*, contra id quod supra Eliphaz dixerat, *Quamobrem ego deprecabor Dominum.* Disputaverat autem Job cum Deo, non ex superbia, sed ex fiducia veritatis; sed Eliphaz temerarie judicavit hoc ex iniquitate procedere, unde subdit: *Docuit enim iniquitas tua os tuum*; et hoc ex effectu apparet, quia blasphemas; unde sequitur: *Et imitaris linguam blasphemantium.* Blasphemans enim est qui Dei justitiam negat; sed linguam blasphemantis imitari videtur qui cum Deo disputat de ejus justitia: disputare enim de aliquo videtur esse dubitantis de illo; dubitans autem est propinquus neganti. Volens ergo Eliphaz contra disputationem loqui, primo dicit, quod Job tam manifeste male locutus est, quod non indiget alio reprehensore: sed ipsa verba ejus indicant ejus malitiam; et hoc est quod dicit: *Et*

condemnabit te os tuum, et non ego: et labia tua respondebunt tibi; quasi dicat, Non indigent verba tua alio respondente, sed ipsa se interimunt. Ostendit tamen multipliciter disputationem praedictam non fuisse convenientem: primo quidem, per comparationem ejus ad omnes creaturas: si enim aliqua creatura cum Deo contendere posset, hoc praecipue competeret primae et excellentissimae creaturae, quod non conveniebat Job; unde dicit, *Numquid primus homo tu natus es, et ante omnes colles formatus?* ut ex hoc scilicet competat tibi pro toto humano genere, vel pro tota creatura disputare cum Deo? Secundo per comparationem ad Deum: ille enim potest cum aliquo de factis ejus disputare convenienter, qui cognoscit rationem quam ille cum quo disputat, operatur. Quam cognoscere potest dupliciter: uno modo, ut ab eo addiscens: alio modo, ut per superiorem sapientiam de factis alterius judicans. Sed neutrum competit Job in comparatione hominis ad Deum; et hoc est quod dicit, *Numquid consilium Dei audisti*? quantum ad primum: *Et inferior te erit ejus sapientia,* quantum ad secundum, ut sic cum Deo disputare possis? Tertio per comparationem ad alios homines, quibus non magis sciens apparet, ut ex fiducia majoris scientiae cum Deo disputare praesumat; unde dicit, *Quid nosti?* scilicet per fidem vel revelationem, *Quod ignoremus? Quid intelligis,* scilicet per fidem et revelationem naturali cognitione, *Quod nesciamus?* Sed quia posset se Job jactare de scientia accepta ab aliis, subdit: *Et senes,* scilicet dignitate scientiae et vitae: *Et antiqui,* tempore: *Sunt in nobis multo vetustiores quam patres tui,* idest quam magistri a quibus scientiam accepisti: vel ad litteram (1), quam tui progenitores. Per majorem autem vetustatem majorem sapientiam vult intelligi: quia per experimentum longi temporis aliquis sapientior redditur. Quarto ex parte ipsius Job ostendit disputationem ejus cum Deo non fuisse convenientem: et primo quidem quia fuit nociva, explicans quae supra dixerat, *Loqueris quod tibi non expedit*; unde dicit: *Nunquid grande est, ut consoletur te Deus*; quasi dicat: Facile est Deo. ut te ad statum prosperitatis reducat, quia ipse vulnerat et medetur, ut supra dixerat. *Sed verba tua prava hoc prohibent,* quibus iram Dei magis contra te provocas. Secundo ostendit quod sint vana et superba, exponens quod supra dixerat, *Numquid sapiens respondebit;* quasi dicat: in ventum loqueris: unde subdit: *Quid te elevat cor tuum*? scilicet per superbiam, ut intantum de divina sapientia praesumas. Et signum superbiae ostendit subdens: *Et quasi magna cogitans attonitos habes oculos?* cum enim aliquis aliqua magna et mirabilia considerat, in stuporem adducitur; et inde contingit, quod oculos attonitos habeat. Tertio ostendit, quod disputatio ejus fuit praesumptuosa et impia, exponens quod supra dixerat: *Arguis eum verbis, qui non est aequalis tibi*: unde subdit: *Quid tumet contra Deum spiritus tuus, ut proferas de ore tuo hujusmodi sermones?*

(1) *Al.* luxuriam.

LECTIO II.

Quid est homo, ut immaculatus sit, et ut justus appareat natus de muliere? Ecce inter sanctos ejus nemo immutabilis, et caeli non sunt mundi in conspectu ejus. Quanto magis abominabilis et inutilis homo qui bibit quasi aquam iniquitatem? Ostendam tibi, audi me: quod vidi narrabo tibi. Sapientes confitentur, et non abscondunt patres suos. Quibus solis data est terra; et non transivit alienus per eos. Cunctis diebus suis impius superbit, et numerus annorum incertus est tyrannidis ejus. Sonitus terroris semper in auribus illius, et cum pax sit, ille semper insidias suspicatur. Non credit quod reverti possit de tenebris ad lucem, circumspectans undique gladium. Cum se moverit ad quaerendum panem, novit quod paratus sit in manu ejus tenebrarum dies. Terrebit eum tribulatio, et angustia vallabit eum, sicut regem qui praeparatur ad praelium. Tetendit enim adversus Deum manum suam, et contra omnipotentem roboratus est. Cucurrit adversus eum erecto collo, et pingui cervice armatus est. Operuit faciem ejus crassitudo, et de lateribus ejus arvina dependet.

Postquam Eliphaz reprehenderat Job de hoc quod Deum ad disputandum provocaverat, quod videbatur ad praesumptionem sapientiae pertinere; nunc reprehendit eum de praesumptione justitiae (1) super hoc, quod dixerat, *Si fuero judicatus, scio quod justus inveniar:* quod quidem Eliphaz impugnat, primo quidem ex fragilitate conditionis humanae, per quam homo difficulter vitat peccatum; unde dicit: *Quid est homo ut immaculatus sit*? Et etiam difficulter operatur bonum; unde subdit: *Ut justus appareat natus de muliere?* quia, ut dicitur Prov. 15, *In abundanti justitia virtus maxima est:* quae non videtur competere ei qui ex infirma re originem habet. Secundo impugnat idem ex comparatione sublimium creaturarum; unde subdit: *Ecce inter sanctos ejus,* idest angelos, *Nemo immutabilis,* scilicet per naturam propriam, sed solum dono divinae gratiae, quin possit in peccatum deflecti: *Et caeli,* qui tenent supremum locum puritatis inter corpora: *Non sunt mundi in conspectu ejus,* idest per comparationem ad ipsum, quia sunt materiales et corporales et mutabiles. Tertio impugnat idem ex propria conditione ipsius Job, quasi a minori concludens: *Quanto magis abominabilis,* per peccatum, *Et inutilis,* per defectum justitiae, *Homo qui bibit quasi aquam iniquitatem,* idest qui pro nihilo et absque aliqua observatione iniquitatem committit. Qui enim bibit vinum, cum aliqua observatione bibit, ne inebrietur; quod in potu aquae non observatur. In hoc ergo ipsum Job notat, quod de facili ad iniquitatem declinaret, sicut aliquis de facili et in promptu habet quod aquam bibat.

Ostendam tibi, audi me etc. Postquam Eliphaz reprehenderat Job, quod Deum ad disputationem provocaverat, et quod de sua justitia praesumebat, tunc reprehendit eum de verbis quae disputando dixerat, et praecipue de illis, *Arbitraris me inimicum tuum: contra folium quod vento rapitur, ostendis potentiam tuam: et posuisti in nervo pedem meum.* Et primo excitat attentionem, dicens, *Ostendam tibi* scilicet illud quod a Deo quaerebas. *Audi me* attente. Unde autem ostendere possit, manifestat subdens,

(1) *Al. desunt sequentia verba usque ad* primo quidem etc.

Quod vidi, scilicet ex proprio intellectu inveniens, *Narrabo tibi*. Et iterum non erubescam dicere quod ab aliis audivi, eos in auctoritatem inducens: *Quia sapientes confitentur, et non abscondunt patres suos*, a quibus scilicet sapientiam perceperunt: hoc enim insipientium est et superborum ut quae ab aliis acceperunt, sibi adscribant (1). Et quare non sint abscondendi, ex eorum dignitate ostendit, cum subdit, *Quibus solis data est terra*. Et potest hoc indifferenter et sub eodem sensu referri, vel ad sapientes (2), vel ad patres sapientum, quos vult intelligi etiam sapientes: sapientibus enim solis terra data esse dicitur, quia bonorum terrenorum ipsi sunt domini, utentes eis ad suum bonum; insipientes autem utuntur eis ad suum damnum, secundum illud *Sapien*. 14: *Creaturae factae sunt in muscipulam pedibus insipientium*. Et iterum ad eorundem dignitatem ostendendam subdit: *Et non transibit alienus per eos:* quia videlicet ii qui sunt a sapientia alieni, consortio sapientium annumerari non possunt, vel quia sapientes ab extraneis non suppeditantur: per illos enim alienus transire dicitur, qui ab aliquo alieno vincuntur et subjiciuntur.

Postquam auditorem attentum reddiderat, jam contra verba Job disputantis respondere conatur: ex quibus duo intelligit: primo quidem, quod Job in angustia et timore vivebat, quasi Deo eum persequente, et insidias ei ponente, quia dixerat, *Arbitraris me inimicum tuum: et observasti omnes semitas meas*. Secundo, quia de sua consumptione credebat eum dubitare, quia dixerat: *Scribis contra me amaritudines, et consumere me vis peccatis adolescentiae meae*. Primo ergo loquitur contra primum, et secundo contra secundum, ibi, *Habitabit in civitatibus desolatis*. Ostendit ergo primo ex qua radice praedicta suspicio in corde Job oriatur, quia ex ejus impietate et voluntate nocendi; unde dicit, *Cunctis diebus suis impius superbit*, idest extollitur contra Deum, et in nocumentum hominum. Dies autem suos dicit, non dies vitae ejus, sed dies potestatis vel prosperitatis. Sed quia voluntas nocendi est homini a seipso, potestas autem a Deo; non potest scire quanto tempore ei detur potestas implendi suam impiam voluntatem; unde subditur: *Et numerus annorum incertus est tyrannidi ejus:* et ex ista incertitudine sequitur suspicio et timor; quam consequenter describit dicens: *Sonitus terroris semper in auribus istius*: quia scilicet ad quemlibet rumorem timet aliquid contra se parari, quasi de nullo confidens: propter quod subdit: *Et cum pax sit, ille insidias suspicatur*: idest cum nullus contra eum aliquid moliatur, ipse tamen de omnibus formidat per suam impiam voluntatem, qua paratus esset omnibus nocere. Cum autem aliquis de aliquibus suis inimicis timet, sperare potest liberationem, etiam si ad horam succumbat, per adjutorium amicorum: sed ille qui de nullo confidit, sed de omnibus timet, non potest sperare quod post oppressionem relevetur: et ideo subdit: *Non credit quod reverti possit de tenebris ad lucem*, idest de statu adversitatis ad statum prosperitatis. *Circumspectans undique gladium*, idest ex omni parte inimicos sibi imminere videns: et hoc specialiter dicit propter hoc quod Job dixerat, *Quasi putredo consumendus sum, et quasi vestimentum quod comeditur a tinea*. Per quod intellexit Eliphaz Job desperare de sua liberatione. Contingit autem quandoque quod aliquis tyrannus, etsi ab omnibus extraneis timeat, habet tamen alios familiares et domesticos, cum quibus secure conversatur; sed quando est superabundans malitia ejus, etiam a domesticis suis timet, cum quibus vivit; unde sequitur: *Cum se moverit ad quaerendum panem, novit quod paratus sit in manu ejus tenebrarum dies*, idest mortis: quasi dicat. Non solum insidias suspicatur in actibus exterioribus, in quibus necesse habet cum extraneis conversari, sed etiam in actibus domesticis comedendo et bibendo et hujusmodi, a domesticis suis mortem sibi parari credens: et cum ipse sic timeat de omnibus, non quiescit, sed contra eos quos timet, semper aliquid machinatur, et sic crescit ei timoris occasio; unde subdit, *Terrebit eum tribulatio*, scilicet ab aliis sibi imminens: *Et angustia vallabit eum*, scilicet per mortis timorem ex omni parte: *Sicut regem qui praeparatur ad praelium*. Rex enim qui praeparatur ad praelium, sic angustiatur timore, ne perdat, quod tamen molitur inimicos destruere. Quo autem merito in tantam miseriam timoris impius et tyrannus deveniat, ostendit subdens, *Tetendit enim adversus Deum manum suam*, contra Deum agendo: *Et contra omnipotentem roboratus est*, idest potentia sibi data usus est contra Deum. Et quomodo contra Deum egerit, ostendit subdens: *Cucurrit adversus eum erecto collo*, idest superbiendo: per superbiam enim maxime homo Deo resistit, cui per humilitatem subjici debet, secundum illud Eccl. 10: « Initium « superbiae hominis apostatare a Deo. » Et sicut ille qui Deum diligit, in via ejus currere dicitur propter promptitudinem voluntatis ad serviendum ei, ita et superbus propter praesumptionem spiritus contra Deum currere dicitur. Superbia autem ex abundantia temporalium rerum oriri solet; et ideo sequitur: *Et pingui cervice armatus est*, scilicet contra Deum superbiendo. Pinguedo enim ex abundantia humorum creatur, unde abundantiam temporalium significat. Sicut autem humilitas principium est sapientiae, ita superbia sapientiae est impedimentum; unde sequitur: *Operuit faciem ejus crassitudo*: per operimentum enim faciei impedimentum cognitionis designatur; nec solum opulentia quae est superbiae causa, in ipso invenitur, (1), sed etiam ad collaterales ejus derivatur: unde sequitur: *Et de lateribus ejus arvina dependet:* per quae omnia significare intendit, quod Job ex opulentia in superbiam incidit, per quam contra Deum se erexit, et tyrannidem in homines exercuit; et ideo in hanc suspicionem devenit, ut Deum sibi adversarium et insidiatorem suspicaretur.

(1) *Al. sic legitur:* A quibus scilicet sapientiam perceperunt, ut supra asserebant: et quare etc.

(2) *Al. deest* vel ad sapientes.

(1) *Al. sic legitur:* nec solum opulentia causa in ipso invenitur.

LECTIO III.

Habitabit in civitatibus desolatis, et in domibus desertis, quae in tumulos sunt redactae. Non ditabitur, nec perseverabit substantia ejus, nec mittet in terram radicem suam, nec recedet de tenebris. Ramos ejus arefaciet flamma, et auferetur spiritu oris ejus. Non credet frustra errore deceptus, quod aliquo pretio redimendus sit. Antequam dies ejus impleantur, peribit, et manus ejus arescent. Laedetur quasi vinea in primo flore botrus ejus, et quasi oliva projiciens florem suum. Congregatio enim hypocritae sterilis: et ignis devorabit tabernacula eorum qui munera libenter accipiunt. Concepit dolorem, et peperit iniquitatem, et uterus ejus praeparat dolos.

Postquam ostendit Eliphaz angustias timoris quas impius patitur, etiam in statu prosperitatis existens; nunc loquitur de amaritudinibus quibus in adversitatem dejectus consumitur, propter hoc, quod Job dixerat, *Scribis contra me amaritudines, et consumere me vis peccatis adolescentiae meae.* Inter alias amaritudines primam ponit, quod efficitur fugitivus. Est autem fugitivorum consuetudo, quod loca occulta et inhabitata quaerunt; et ideo dicit: *Habitabit in civitatibus desolatis, et in domibus desertis, quae in tumulos sunt redactae:* hujusmodi enim loca consueverunt esse fugitivorum receptacula. Secundam, quod suis divitiis spoliatur; unde dicit, *Non ditabitur,* ut scilicet de novo divitias acquirat: *Nec perseverabit substantia ejus,* ut divitias prius acquisitas retinere possit. Tertiam ponit impossibilitatem recuperandi, dicens: *Nec mittet in terram radicem suam:* arbor enim si extirpetur, et iterum plantetur, convalescit, si in terram mittat radicem; sed si in terram radicem mittere non possit, non potest iterum convalescere: et quasi hoc exponens, subdit, *Non recedet de tenebris,* idest de statu adversitatis: et rationem redeundi ad lucem assignat subdens, *Ramos ejus arefaciet flamma:* arbor enim, si extirpata fuerit ramis virentibus, adhuc remanet spes reparationis, quia possunt inseri vel plantari; sed si rami comburantur, nulla spes ultra remanet recuperationis. Rami autem hominis sunt filii et aliae personae conjunctae, per quas homo interdum a statu adversitatis resurgat; sed filii Job occisi rant, et ejus familia perierat, et ipsemet infirmitate oppressus erat: quod innuit subdens: *Et auferetur spiritu oris sui,* idest superbia verborum suorum. Et non posset aliquo modo recuperationem sperare, nec etiam a Deo, quem superbia verborum offendit; unde subdit: *Non credet frustra errore deceptus, quod aliquo pretio redimendus sit,* idest quod aliquo auxilio liberandus sit de tribulatione. Quartam amaritudinem ponit abbreviationem vitae; unde subdit: *Antequam dies ejus impleantur, peribit,* idest morietur, antequam perficiatur tempus aetatis ejus: *Et manus ejus arescent,* idest ejus filii et propinqui deficient; et subdit exemplum dicens, *Laedetur, quasi vinea, botrus ejus,* in primo flore: quae quidem laesio ex frigore solet accidere: unde significat exteriorem persecutionem: *Et quasi oliva projiciens florem suum:* quod solet accidere ex aliqua interiori causa: unde signat (1) meritum adversitatis ex parte ipsius qui patitur; unde de hoc (2) subdit: *Congregatio enim hypocritae sterilis,* idest illa quae congregantur ab hypocrita, infructuosa redduntur: *Et ignis devorabit tabernacula eorum qui libenter munera accipiunt:* fit enim interdum ex divino judicio, ut ea quae male acquisita sunt, de facili consumantur; et hoc dicit notans Job de impietate et hypocrisi, quasi propter hujusmodi peccata ei adversitas acciderit. Et addit tertium punctum (3), scilicet dolositatem; unde sequitur: *Concepit dolorem,* idest praeexcogitavit in corde suo, qualiter alii dolores inferret: ejus quidem conceptus partus est nocumentum injuste illatum; unde sequitur: *Et peperit iniquitatem.* Adjungit consequenter modum quo perficiat, dicens, *Et uterus ejus praeparat dolos*: hypocritarum enim est, non manifeste, sed dolose aliis nocumentum inferre. Per uterum autem cor intelligitur, in quo fiunt conceptus spirituales, sicut in utero conceptus corporales (4).

(1) *Al.* significat.
(2) *Al.* hoc merito.
(3) *Al.* peccatum.
(4) *Al.* naturales.

CAPUT DECIMUMSEXTUM.

LECTIO I.

Respondens autem Job dixit: Audivi frequenter talia, consolatores onerosi vos omnes estis. Numquid habebunt finem verba ventosa? aut aliquid tibi molestum est si loquaris? Poteram et ego similia vestri loqui, atque utinam esset anima vestra pro anima mea. Consolarer et ego vos sermonibus, et moverem caput meum super vos. Roborarem vos ore meo, et moverem labia mea quasi parcens vobis. Sed quid agam? Si locutus fuero, non quiescit dolor meus; et si tacuero, non recedet a me. Nunc autem oppressit me dolor meus, et in nihilum redacti sunt omnes artus mei. Rugae meae testimonium dicunt contra me, et suscitatur falsiloquus adversus faciem meam, contradicens mihi Collegit furorem suum in me, et comminans mihi infremuit contra me dentibus suis: hostis meus terribilibus oculis me intuitus est. Aperuerunt super me ora sua, et exprobrantes percusserunt maxillam meam, satiati sunt poenis meis. Conclusit me Deus apud iniquum, et manibus impiorum me tradidit. Ego ille quondam opulentus, repente contritus sum: tenuit cervicem meam, confregit me, et posuit me sibi quasi in signum. Circumdedit me lanceis suis, convulneravit lumbos meos, non pepercit, et effudit in terra viscera mea. Concidit me vulnere super vulnus; irruit in me quasi gigas. Saccum consui super cutem meam, et operui cinere carnem meam. Facies mea intumuit a fletu, et palpebrae meae caligaverunt. Haec passus sum absque iniquitate manus meae, cum haberem mundas ad Deum preces. Terra ne operias sanguinem meum, neque inveniat in te locum latendi clamor meus. Ecce enim in caelo testis meus, et conscius meus in excelsis.

Eliphaz in sua responsione durius contra Job locutus fuerat: unde Job in principio sui sermonis eum arguit de inconvenienti consolatione: primo quidem quia frequenter eadem repetebat tam ipse quam amici ejus; unde dicit, *Audivi frequenter talia*; quasi dicat, Vestra locutio circa idem versatur: diversis enim verbis ad idem intendebant, scilicet ad arguendum Job, quod pro peccatis suis in adversitates inciderat; et ideo subdit, *Consolatores onerosi vos estis:* consolatoris enim officium est ea dicere quibus dolor mitigetur. Onerosus ergo consolator est, qui ea loquitur quae magis animum exasperant; possent tamen haec excusamen habere, quando ad utilitatem aliquam verba exasperantia proferrentur, et veritatem continerent, aut etiam breviter et pertranseundo dicerentur. Sed si aliquis verba exasperantia contra contristatum, falso, inutiliter et prolixe prosequatur, onerosus consolator videtur; unde subdit: *Numquid habebunt finem verba ventosa*? in hoc enim quod dicit, *Numquid habebunt finem*, ostendit quod prolixe immorabantur circa verba exasperantia; in hoc vero quod dicit, *Verba ventosa*, ostendit quod inutilia et falsa erant, soliditatem non habentia. Ostendit autem consequenter quod non erat paritas ex utraque parte in hac disputatione: quia amici Job absque molestia loquebantur; unde dicit, *Aut aliquid molestum tibi est, si loquaris*? quasi dicat: Ideo ea prolixe loqueris in meam calumniam, quia ex hoc nullo modo molestiam sentis. Job autem molestabatur. Et ne aliquis crederet, quod haec disputatio esset facilior amicis Job propter eminentem scientiam, Job autem molesta propter scientiae defectum: hoc excludit ostendens, quod si adversitate non deprimeretur, et esset in statu amicorum suorum, similia loqui posset: unde dicit: *Poteram et ego similia vobis loqui*, scilicet si adversitate non gravarer: et hujusmodi rei experiendae sibi facultatem (1) desiderat dicens, *Atque utinam esset anima vestra pro anima mea*, ut scilicet vos adversitatem pateremini quam ego patior: quod quidem dicit, non affectu odii aut livore vindictae, sed ut a crudelitate, qua utebantur suis verbis Job exasperantes, revocarentur, dum sentirent sibi esse aspera verba similia, si eis dicerentur; unde subdit, *Consolarer et ego vos sermonibus*, scilicet similibus quibus vos me consolamini: *Et moverem caput meum super vos*, in signum compassionis, vel in signum reprobationis, sicut vos me arguitis: *Et etiam roborarem vos ore meo*, ne per impatientiam deficeretis: *Et moverem labia*, scilicet ad loquendum: *Quasi parcens vobis*, idest simulans me ex misericordia quam ad vos haberem loqui, sicut vos contra me facitis. Sic igitur leve esset mihi loqui, sicut et vobis, si in statu vestro essem: sed nunc impedior dolore, qui non tollitur neque locutione nec taciturnitate; unde subdit: *Sed quid agam? si locutus fuero, non quiescet dolor meus; et si tacuero, non recedet a me*. Est autem duplex dolor; unus quidem interior, qui tristitia nominatur, proveniens ex apprehensione alicujus mali inhaerentis; alius autem est dolor exterior, qui est dolor secundum sensum, puta ex divisione (2) continui proveniens, vel ex aliquo hujusmodi. Primus quidem igitur horum dolorum collocutione tolli potest, non autem secundus; et ideo consequenter ostendit, quod intelligit de hoc secundo dolore, qui verbis non tollitur; dicens, *Nunc autem oppressit me dolor meus*, idest impedivit me, ne faciliter et libere uti possim ratiocinatione, sicut antea solebam: nam cum est dolor vehemens in sensu, oportet quod intentio animae revocetur vel impediatur ab intellectualium consideratione. Et quod de dolore corporali intelligat, ostendit subdens, *Et in nihilum redacti sunt omnes artus mei*: omnia enim membra ejus vulnerata erant, sicut supra dictum est, quod Satan percussit Job ulcere pessimo a planta pedis usque ad verticem. Et non solum dissipationes membrorum dolorem sensibilem mihi ingerunt, sed etiam sunt in argumentum contra me. Amici enim Job videntes eum sic ulceratum, ex hoc argumentabantur quod graviter peccasset, putantes hoc ei in poenam peccati accidisse; et hoc est quod sequitur: *Rugae meae testimonium dicunt contra me:* ex infirmitatibus enim corrugatur corpus propter humidi consumptionem sicut ex senectute. Quomodo autem rugae contra ipsum testimonium perhibeant, ostendit, subdens, *Et suscitatur falsiloquus adversus faciem meam contradicens mihi*: falsum enim dixerat Eliphaz,

(1) *Al.* excipiendae sibi facilitatem etc.
(2) *Al.* subtractione.

quod propter peccatum in hanc infirmitatem incurrisset. Vel potest dici, quod Job intellexit per Spiritum sanctum suam adversitatem a diabolo procuratam Deo permittente: unde quicquid passus est, vel in damnis suis et filiorum, vel in proprii corporis ulcere, vel etiam in molestatione uxoris et amicorum, totum hoc diabolo attribuit, quasi instiganti. Ipsum ergo vocat falsiloquum contra suam faciem suscitatum, quia intelligebat instigante diabolo amicos suos contradicentes ei: et secundum hunc secundum sensum planius est quod sequitur: *Collegit furorem suum in me*: videtur enim diabolus totum furorem suum contra Job collegisse, dum omni modo nocendi ipsum impugnavit: et non solum in praeterito me afflixit, sed etiam (1) in futurum mihi comminatur; et hoc est quod sequitur: *Et comminans mihi infremuit contra me dentibus suis*: et loquitur per similitudinem bestiae, quae homini (2) comminando, dentes contra ipsum perat. Hoc autem dicit propter hoc, quia Eliphaz usque ad mortem ei sub persona impii mala imminere praenunciaverat: intelligebat autem hujusmodi comminationes per os Eliphaz a diabolo esse procuratas; et ideo dicebat, quod dentibus contra eum infremuerat. Non solum autem Eliphaz verbis comminationis contra eum usus fuerat, mala praenunciando: sed etiam de factis ejus male judicaverat, eum impium et hypocritam nominans; et ideo subdit: *Hostis meus terribilibus oculis me intuitus est:* placidis enim oculis aliquem aliquis intuetur, quando facta ejus benigne interpretatur; sed quando bona interpretatur in malum, tunc terribilibus oculis intuetur; et ideo subdit: *Aperuerunt super me ora sua*, scilicet amici mei ab hoste meo instigati: et hoc exponit subdens: *Exprobrantes percusserunt maxillam meam*: ille enim dicitur aliquem in faciem percutere, quando ei improperium in facie dicit; amici autem Job multa improperia contra eum dixerant, peccata (3) exprobrantes. Et quia justi homines videntes peccata puniri, de justitia laetantur, secundum illud Psal. 57: « Laetabitur justus cum viderit « vindictam; » amici Job se justos reputantes, Job autem peccatorem, de poenis gaudebant quodammodo, quasi divinae justitiae congratulantes; et ideo sequitur, *Satiati sunt poenis meis.* Et ne aliquis crederet quod Job opinaretur hujusmodi poenas sibi a Deo inflictas non esse, quia dixerat ab hoste se esse afflictum, ad hoc excludendum subdit, *Conclusit me Deus apud iniquum*, idest diabolum, concedendo me scilicet potestati ipsius; *Et manibus impiorum me tradidit*, quantum ad eos qui instinctu diaboli eum vel factis vel verbis afflixerant: intellexit enim Job afflictiones suas sibi per diabolum non quidem per se, sed permittente Deo irrogatas: et hujus signum evidens ostendit quadrupliciter: primo quidem, quia a maxima prosperitate non paulatim decidit, sicut consuetum est in rebus humanis; sed subito totaliter corruit; quod non videtur posse subito casu accidere, sed ex sola divina ordinatione; et hoc est quod dicit: *Ego ille opulentus quondam repente contritus sum*: et in hoc quod dicit, *Opulentus*, designat divitiarum abundantiam; in hoc autem quod dicit, *Ille*, designatur claritas famae ejus, qua ab hominibus demonstrabatur. Secundum autem signum est, quod totaliter corruit: ad quod sciendum subdit, *Tenuit cervicem meam, confregit me*: et loquitur ad similitudinem alicujus fortissimi viri, qui alicujus debilis cervice apprehensa, eam confringeret, et sic totaliter eum de vita auferret: sic enim Job videbatur totaliter prosperitatis statum amisisse. Tertium signum est, quod non una adversitate, sed multis simul concurrentibus oppressus fuit, ut supra narratum est; et quantum ad hoc subdit: *Posuit me sibi quasi in signum:* quod ponitur diversis sagittis feriendum; et ideo subdit: *Circumdedit me lanceis suis.* Ubi tripliciter multitudinem suarum adversitatum describit: primo namque ostendit se exterius vulneratum in rebus possessis; et ad hoc pertinet quod dicit: *Circumdedit me lanceis suis:* res enim exteriores circa nos sunt quasi extrinsecae. Tunc ergo homo lanceis adversitatis circumdatur, quando in rebus exterioribus damnificatur. Secundo autem dicit se percussum interius, quantum ad corporalem (1) afflictionem; et hoc est quod subdit, *Convulneravit lumbos meos*; quasi dicat, Non solum in circuitu lanceatus sum, sed vulnera pervenerunt usque ad interiora, in quibus delectabatur; quae per lumbos significantur, in quibus est delectatio, vel etiam generationis origo: unde etiam per lombos filii oppressi possunt assignari: et insuper ostendit multiplicitatem percussionis ex acerbitate vulneris, cum subdit, *Non pepercit,* quasi retrahens manum suam a percussione, ne gravius offenderet; sed gravissime laesit; et hoc est quod subdit, *Et effudit in terra viscera mea*, quia scilicet omnes filios suos et filias una ruina oppressit. Tertio ostendit multitudinem percussionis ex iis quae in propria persona est passus; unde subdit, *Et concidit me*, in propria scilicet persona: *Ulcere.* Ulcus proprium posuit super vulnus mortis filiorum. Quartum signum est, quod ejus tribulatio ex divina providentia processerit, cui resisti non potuit, nec remedium adhiberi, secundum illud quod supra dictum est, *Deus cujus irae nullus resistere potest;* et hoc est quod subdit, *Irruit in me quasi gigas*, cui propter magnitudinem potestatis homo debilis resistere non potest. Et possunt haec omnia intelligi vel de Deo, qui conclusit, vel melius de iniquo, scilicet diabolo, apud quem conclusit. Haec omnia commemoravit Job de magnitudine suae adversitatis, ad ostendendum quod non de pari poterat cum eis contendere, qui ab hujusmodi adversitatibus immunes erant. Verum Eliphaz eum de superbia notaverat, dicens: *Quid te elevat cor tuum* etc. quae tanto fuisset detestabilior, quanto per graves adversitates emendari non potuisset, secundum quod contra quosdam in Ps. 5, 4, dicitur: « Dissipati sunt, nec compuncti. »

Et ideo consequenter descripta sua adversitate, ostendit se humiliatum; primo quidem quantum ad exteriorem habitum, cum dicit, *Saccum consui super cutem meam:* talis enim habitus est humilitatis signum, ut legitur de Ninivitis Jonae 3. Similiter etiam cinis adhibetur ad recognoscendum propriam fragilitatem; unde Abraham dixit Gen. 18: « Loquar ad Dominum meum, cum sim pulvis et « cinis; » unde subdit, *Et operui meam cinere carnem*: legitur enim supra quod in sterquilinio sedebat in signum humilitatis. Secundo ostendit suam humilitatem per multitudinem fletus: cujus duo signa ponit; primo quidem tumorem faciei, cum dicit, *Facies mea*

(1) *Al.* deest etiam.
(2) *Al.* hujusmodi.
(3) *Al.* peccata multa.

(1) *Al.* personarum.

intumuit a fletu: ascendente enim multa lacrymarum materia ad caput, facies plorantium intumescit. Secundo vero impedimentum visus; et hoc est quod subdit, *Et palpebrae meae caligaverunt*, scilicet a fletu. Ad literam propter discursum humorum visus oculorum impeditur. Ex iis autem quae de gravitate suae adversitatis praemisit, et de magnitudine suae humilitatis, posset aliquis suspicari quod ipse, quasi recognoscens gravitatem suorum peccatorum, se poenitendo humiliaverit, reputans se pro suis peccatis afflictum: quod Eliphaz innuere volebat, dicens, *Ecce inter sanctos nemo immutabilis* etc.: et ideo ad hoc removendum dicit: *Haec passus sum absque iniquitate manus meae*: per quod excludit a se peccatum operum. Subdit autem, *Cum haberem mundas ad Deum preces*, ut excludat a se peccatum indevotionis et omissionis: per quod videtur respondere ei quod supra, cap. 11, dixerat Sophar: *Iniquitatem quae est in manu tua abstuleris, Levare poteris manum tuam absque macula.* Sed ad excludendum innocentiam Job, Eliphaz jam bis usus fuerat argumento suprapositio ex fragilitate terrenae naturae: nam supra quando dixerat, *Ecce qui serviunt ei, non sunt stabiles: quanto magis ii qui habitant domos luteas* ? et postea supra decimoquinto idem repetierat dicens, *Caeli non sunt mundi in conspectu ejus: quanto magis abominabilis et inutilis homo*: et ideo ad hoc excludendum subdit, *Terra ne operias sanguinem meum*: et intelligit per sanguinem sui corporis afflictionem. Hic autem sanguis operiretur, si pro culpa fuisset effusus: sic enim non haberet gloriam. Operiretur autem a terra, si occasione terrenae fragilitatis praesumptio de praecedenti culpa praesumeretur! Si autem sanguis ejus absque culpa fuit effusus, justam querelam habuit contra effundentem, sicut Gen. 4, dicitur: *Ecce vox sanguinis fratris tui clamat ad me de terra.* Hic autem clamor lateret, si justa conquestio sua videretur, quasi ejus qui pro culpa fuerit punitus; et ideo subdit: *Neque inveniat in te locum latendi clamor meus*: ut scilicet ex terrenae conversationis fragilitate videar injuste conqueri, quasi simul culpa punitus. Verum est autem quod difficile est hominem terrena conversatione absque iniquitate peccati mortalis uti. Non est autem impossibile Deo adjuvante, qui etiam interioris puritatis est testis; et ideo subdit, *Ecce enim in caelo testis meus*; quasi dicat: Ideo terra non potest operire sanguinem, quod majus est testimonium caeli quam praesumptio de fragilitate terrae. Est autem hic testis caeli idoneus, quia etiam conscientiae secreta rimatur; unde subdit, *Et conscius meus in excelsis*; quasi dicat: Ideo in infimo terrae non potest locum latendi clamor meus invenire, quia conscientia mea nota est in excelso.

LECTIO II.

Verbosi amici mei, ad Deum stillat oculus meus. Atque utinam sic judicaretur vir cum Deo quomodo judicatur filius hominis cum collega suo. Ecce enim breves anni transeunt, et semitam per quam non revertar ambulo.

Postquam Job descripsit magnitudinem suae adversitatis et suam humilitatem et innocentiam, procedit ulterius ad improbandam vanam consolationem quam amici ejus frequenter ei iterabant, scilicet de spe temporalis prosperitatis recuperandae; unde et Eliphaz supra dixerat: *Numquid grande est ut consoletur te Deus* etc.: unde hujusmodi consolationis vanitatem ostendere intendens, praemittit: *Verbosi amici mei*; quasi dicat: Verba inania mihi promittunt: non enim in temporalibus recuperandis est consolatio mea, sed in Dei fruitione adipiscenda; et hoc est quod subdit: *Ad Deum stillat oculus meus*, idest lacrymatur pro Dei desiderio, secundum illud Ps. 41: « Fuerunt mihi lacrymae « meae panes die ac nocte, dum dicitur mihi quo- « tidie, ubi est Deus tuus ? » et ad exponendum quod dixerat, subdit, *Atque utinam sic judicaretur vir cum Deo, quomodo judicatur filius hominis cum collega suo.* Judicatur enim vir, cum unus alteri praesentialiter adest, et invicem sibi suas rationes depromunt. Desiderat ergo Deo praesens existere, et rationes divinorum operum et judiciorum cognoscere, in quo felicitas humana consistit; in cujus spe erat ejus consolatio, non in vanis amicorum verbis quibus recuperationem temporalis prosperitatis promittebant: et ideo ad ostendendam vanitatem hujusmodi promissionis, subjungit, *Ecce enim breves anni transeunt:* quasi dicat, Homo brevi vivit tempore, ut supra 14, dictum est; temporis autem vitae Job jam transierat magna pars: unde breves anni restabant, in quibus si esset prosperitas, non magnam consolationem afferret propter temporis brevitatem. Fuerunt autem aliqui, qui credebant hominem post mortem iterato ad praesentis vitae cursum redire: et sic videri posset, quod in spe terrenae prosperitatis recuperandae, saltem in illa futura vita, posset Job consolationem habere: et ideo ad hoc excludendum subdit, *Et semitam per quam non revertar ambulo:* homo enim in hac mortali vita per aetatis processum tendit ad mortem: nec in hoc processu iteratio potest esse, ut scilicet iterato homo sit puer, et aetates hujus vitae perambulet.

CAPUT DECIMUMSEPTIMUM.

LECTIO I.

Spiritus meus attenuabitur, dies mei breviabuntur, et solum mihi superest sepulcrum. Non peccavi, et in amaritudinibus moratur oculus meus. Libera me, et pone me juxta te, et cujusvis manus pugnet contra me. Cor eorum longe fecisti a disciplina, propterea non exaltabuntur. Praedam pollicetur sociis, et oculi filiorum ejus deficient. Posuit me quasi in proverbium vulgi, et exemplum sum coram eis. Caligavit ad indignationem oculus meus, et membra mea quasi in nihilum redacta sunt. Stupebunt justi super hoc, et innocens contra hypocritam suscitabitur. Et tenebit justus viam suam, et mundis manibus addet fortitudinem.

Ostenderat superius Job multiplicitatem suae afflictionis, et mentis humilitatem, innocentiam, et vitae irreversibilis brevitatem, ex qua verbositas amicorum ejus convincebatur; et ideo in hoc capitulo intendit inanimare praemissa, et finaliter eorum ignorantiam concludere. Primo autem incipit manifestare (1) quod dixerat de processu vitae humanae: et praemittit causam brevitatis vitae, cum dicit: *Spiritus meus attenuabitur.* Vita enim corporis est per vitales spiritus, qui a corde ad omnia membra diffunduntur: qui quamdiu in corpore durant, corpus vivit: sed quando virtus caloris naturalis incipit debilitari in corde, hujusmodi spiritus minuitur. Quam quidem diminutionem et debilitatem per spiritus attenuationem designat: et hujusmodi occasione causae subjungit effectum dicens: *Dies mei breviabuntur,* debilitas enim vitalis spiritus abbreviat dies vitae. Et ne aliquis crederet quod attenuatus spiritus iterum roborandus esset secundum speciem hujus vitae mortalis, ad hoc excludendum subdit, *Et solum mihi superest sepulcrum;* quasi dicat: Finitis hujus brevibus vitae diebus, nihil de praesenti vita mihi relinquitur nisi sepulcrum, et ea quae sepulcro conveniunt. Deinde alio modo consolationem eorum vanam ostendit: consolabantur enim eum dicentes, hujusmodi adversitates propter peccata ei provenisse, de quibus si poeniteret, ad prosperitatem rediret; sed ipse hoc excludens dicit: *Non peccavi:* quia scilicet non habebat conscientiam remordentem de aliquo gravi peccato, propter quod tantas adversitates incurrisset: unde et Jo. 27, dicit: « Neque enim reprehendit me cor meum in omni vita mea: » et ideo non est contra id quod dicitur 1 Joan. 1: « Si dixerimus quia peccatum non habemus, ipsi nos seducimus: » et per hoc exprimit quod supra dixerat de sua innocentia: *Haec passus sum absque iniquitate manus meae.* Subdit autem: *Et in amaritudinibus moratur oculus meus.* Pluraliter autem dicit *amaritudinibus,* propter multiplices adversitates, quas supra enumeravit. Dicit autem, *Moratur,* quia quamvis inter amaritudines se humiliaverit, saccum consuens super cutem suam, adhuc tamen amaritudines perseverant. Attribuit autem amaritudines oculo propter fletum, de quo supra dixerat, *Facies mea intumuit a fletu:* et iterum: *Ad Deum stillat oculus meus:* quia sic oculus ejus flebat inter amaritudines, quod ad solum divinum auxilium intendebat; et ideo hic subditur, *Et libera me*: intelligebat enim se ab eo solo liberari posse, qui eum apud iniquum concluserat. Non autem sic se liberari ab adversitate petebat, sicut qui post adversitatem prosperitatem terrenam assequuntur; sed petit ut ad celsitudinem spiritalem perducatur; unde subdit, *Et pone me juxta te:* quia enim Deus est ipsa essentia bonitatis, necesse est, ut qui juxta Deum ponitur, a malo liberetur. Ponitur autem homo juxta Deum, inquantum ei mente appropinquat per cognitionem vel amorem; sed hoc quidem imperfecte contingit in statu viae, in quo homo impugnationes patitur; et qui est juxta Deum positus, ab eis non superatur. Perfecte autem homo juxta Deum mente ponitur, juxta statum ultimae felicitatis, in quo impugnationes jam pati non potest: et hoc est quod desiderare se ostendit, dicens: *Et cujusvis manus pugnet contra me:* quia scilicet quantumcumque aliqui me velint impugnare, si juxta te perfecte positus fuero, nullius impugnatio me molestabit. Hoc est ergo in quo Job inter amaritudines consolationem habebat, sperans se juxta Deum ponendum, ubi impugnationes timere non posset. Hanc autem spiritalem consolationem ipsius Job amici ejus verbosi non intelligebant; et ideo subdit: *Cor eorum longe fecisti a disciplina,* scilicet tua spiritali, per quam doces spiritualia bona, contemptis temporalibus, sperare: quia (1) solis temporalibus et infimis rebus ad spiritalem altitudinem pervenire non possunt, nisi juxta Deum ponantur: et hoc est quod subdit, *Propterea non exaltabuntur:* et ex hoc quod longe facti sunt a disciplina spiritali, procedit, quod sola temporalia Eliphaz Job in consolationem promittebat; et hoc est quod subdit, *Praedam pollicetur sociis*, idest temporalium adeptionem, quae uni advenire (2) non possunt nisi alio amittente: unde temporalium acquisitio depraedationi assimilatur. Non est autem hoc universaliter verum, ut post poenitentiam homines temporalem prosperitatem recuperent, quia nec boni semper temporali prosperitate florent; unde subdit, *Et oculi filiorum ejus deficient.* Filios ejus dicit illos, qui ejus promissioni credentes, ex bonis quae agunt, temporalia sperant; sed dum ea non assequuntur, oculi eorum deficiunt, quasi a spe sua decidentes. Sicut autem bene agentibus temporalia Eliphaz promittebat, ita etiam omnes adversitates temporales propter peccata ejus qui patitur, asserebat provenire. Et quia Job multas adversitates passus erat, eum in exemplum apud vulgus ponebat: et hoc est quod subdit, *Posuit me quasi proverbium vulgi, et exemplum sum co-*

(1) *Al.* inanimare.

(1) *Al.* quia in.
(2) *Al.* quae vere inveniri non etc.

ram eis: quia scilicet ad suam sententiam asserendam de causa adversitatum, Job in exemplum ponebat, ac si esset pro peccato punitus. Pertinet autem ad justorum zelum, ut videntes per falsam doctrinam rectitudinem divinorum judiciorum perverti, indignentur: et ideo Job consequenter magnitudinem sui zeli ostendit dupliciter. Primo quidem, per quamdam mentis turbationem: ira enim per vitium oculum caecat, sed ira per zelum oculum turbat, ut Gregorius dicit: et ideo subdit: *Caligavit ad indignationem oculus meus*, scilicet rationis, cujus acies est per iram zeli turbata. Secundo per hoc, quod ira per zelum etiam in corpore ex dolore quamdam commotionem facit: unde dicitur 1 Machab. 2, quod « Mathatias videns Judaeum « idolis sacrificantem doluit, et contremuerunt re« nes ejus. » et ideo hic subditur: *Et membra mea quasi in nihilum sunt redacta*, inquantum scilicet per dolorem corpus hominis tabescere videtur. Posset autem aliquis credere, quod ista oculi caligatio contra justitiam esset, et indignatio contra innocentiam; et ideo ad hoc excludendum subdit: *Stupebunt justi super hoc*; quasi dicat: Etiam ad justos pertinet, ut videntes malorum doctrinam obstupescant: et hunc stuporem supra caligationem dixit. Sequitur autem. *Et innocens contra hypocritam suscitabitur;* quasi dicat: Non est contra innocentiam si aliquis contra hypocritam perversorem verae doctrinae, per zelum justitiae indignatus concitetur. Et quia, ut dictum est, ira per zelum animum turbat, sed non caecat; sic vir justus stupet vel caligat ex zelo, quod tamen a justitia non recedit; et hoc est quod subdit, *Et tenebit justus viam suam*, quia scilicet non deseret eam propter iram zeli: talis enim ira non praecedit rationem sed sequitur: et ideo non potest hominem a justitia separare; utilis tamen est ira per zelum, quia facit hominem cum majore animi fortitudine insurgere contra mala: et hoc est quod subdit, *Et mundis manibus addet fortitudinem*, concitatus scilicet per zelum; unde et dicitur 3 Eth. quod ira fortitudinem juvat.

LECTIO II.

Igitur omnes vos convertimini et venite, et non inveniam in vobis ullum sapientem. Dies mei transierunt, cogitationes meae dissipatae sunt, torquentes cor meum. Noctem verterunt in diem; et rursum post tenebras spero lucem. Si sustinuero, infernus domus mea est, et in tenebris stravi lectulum meum. Putredini dixi, pater meus es; mater mea, et soror mea, vermibus. Ubi est ergo nunc praestolatio mea, et patientiam meam quis considerat? In profundissimum infernum descendent omnia mea: putas ne saltem ibi erit requies mihi?

Postquam Job proposuerat ea ex quibus sententia Eliphaz confutatur, hic colligit praemissa et ordinat ea ad propositum ostendendum: et primo excitat attentionem dicens: *Igitur*, scilicet ex quo praedicta sunt vera, *Vos omnes qui*, scilicet contra me convenistis, et patres vestri: *Convertimini*, a vestris erroribus, *et venite*, ad veritatem considerandam, qua perfecta, patebit quantum a vera sapientia longe sitis: et hoc est quod subdit, *Et non inveniam in vobis ullum sapientem*: et hoc subdit ad reprimendam jactantiam Eliphaz, qui supra 15, dixerat, *Quid nosti quod ignoremus* etc.: et iterum, *Sapientes confitentur* etc. In hoc autem praecipue eorum insipientiam ostendere intendit, quod ei consolationem temporalis prosperitatis promittebant: contra quod primo proponit tempus vitae suae, jam in magna parte esse elapsum; et hoc est quod subdit: *Dies mei transierunt*.

Deinde proponit mala quae patitur, cum subdit, *Cogitationes meae dissipatae sunt*, quasi impeditae a quieta contemplatione sapientiae, propter acerbitatem corporalis doloris: et hoc est quod subdit, *Torquentes cor meum*: quia videlicet ejus cogitationes a suavi (1) consideratione veritatis erant deductae in amaritudinem, qua cor torquebatur. Hoc autem tormentum cordis nec nox interrumpebat, quae est tempus deputatum humanae quieti; unde subdit, *Noctem verterunt in diem:* quia videlicet propter praedictas cogitationes noctem ducebat insomnem, sicut et diem (1). Est autem gravius pati somni defectum in nocte quam in die: quia in die relevatur animus hominis ex hominum societate, et lucis aspectu; et ideo dum nox ei esset insomnis, desiderabat eam cito finiri; et hoc est quod subdit, *Et rursum post tenebras spero lucem*, idest spero quod lux diei post tenebras noctis rursus adveniat. Sed quia Eliphaz eum inducebat ut omnia adversa patienter toleraret sub expectatione futuri; ideo consequenter ostendit, quid sibi in futurum de temporalibus rebus residuum videatur; unde dicit, *Si sustinuero*, idest patienter portavero hujusmodi dolores, nihil mihi restat nisi habitatio sepulcri: et hoc est quod dicit, *Infernus domus mea est*. Vocat autem infernum sepulcrum, secundum opinionem eorum contra quos disputabat, qui non credebant animam hominis remanere post mortem, sed solum corpus in sepulcro, quod vocabant infernum, quia intra terram situatus. Homo autem in sepulcro jacens, tenebras patitur, tum propter defectum sensus, tum etiam propter defectum exterioris lucis; et ideo subdit: *Et in tenebris stravi lectulum meum*. Sicut autem homo nascens a parentibus originem sumit, ex qua cum eis affinitatem contrahit, ita post mortem in sepulcro jacens, in putredinem et vermes resolvitur quae ex ejus corpore generantur: et ideo subdit: *Putredini dixi, pater meus es, mater mea et soror mea, vermibus;* quasi dicat, Cum nulla alia re temporali remanebit mihi affinitas in sepulcro, nisi cum putredine et vermibus. Ex his ergo, quasi ad inconveniens reducens, concludit dicens: *Ubi est ergo nunc praestolatio mea*? quasi dicat: Si propter expectationem temporalis prosperitatis consolarer, vana esset expectatio mea. Et iterum ad majus inconveniens deducit, subdens: *Et patientiam meam quis considerat*? quasi dicat: Si sustinuero per patientiam, nihilominus non restat mihi nisi sepulcrum et ejus tenebrae, putredines et vermes.

(1) *Al.* sana.

(1) *Al.* dicit.

Si ergo propter temporalia bona promerenda a Deo patientiam haberem, sequeretur quod Deus patientiam non consideraret: quod est abnegare providentiam divinam. Et ne forte aliquis diceret quod etiam in sepulcro prosperitas sibi daretur a Deo, ideo hoc quasi irridens subdit, *In profundissimum infernum descendent omnia mea,* idest quicquid meum est, ad sepulcrum deducetur, quod mihi solum superest. *Putas ne saltem ibi erit requies mihi?* idest numquid ibi etiam debeo expectare prosperitatem terrenam? manifestum est enim hoc ridiculosum esse.

CAPUT DECIMUMOCTAVUM.

LECTIO I.

Respondens autem Baldad Suites dixit, Usque ad quem finem verba jactabis? intellige prius, et sic loquamur. Quare reputati sumus ut jumenta, et sorduimus coram te? Quid perdis animam tuam in furore tuo? Numquid propter te derelinquetur terra, et transferentur rupes de loco suo? Nonne lux impii extinguetur, nec splendebit flamma ignis ejus? Lux obtenebrescet in tabernaculo illius; et lucerna, quae super eum est, extinguetur. Arctabuntur gressus virtutis ejus, et praecipitabit eum consilium suum. Immisit enim in rete pedes suos, et in maculis ejus ambulat. Tenebitur planta illius laqueo: et exardescet contra eum sitis. Abscondita est in terra pedica eius, et decipula illius super semitam. Undique terrebunt eum formidines, et involvent pedes ejus.

Quia praemissa verba beati Job Baldad Suites comprehendere intellectu non potuit, putavit, ut quae ipse non intelligebat, etiam a dicente inaniter proferrentur; unde in principio suae responsionis dicit, *Usque ad quem finem verba jactabis?* Ubi de tribus videtur eum arguere; primo quidem de inefficacia locutionis, ac si praemissa verba Job ad nihil confirmandum efficaciam haberent; quod significatur in hoc, quod dicitur: *Usque ad quem finem?* Secundo arguit eum de vana multiplicatione verborum, ac si praemissis verbis Job pondus sententiarum deesset: quod significatur in hoc quod dicit, *Verba.* Tertio notat de inordinata connexione verborum; quod significatur in hoc, quod dicit, *Jactabis:* ille enim dicitur jactare verba, qui ea inordinate spargit; quamvis et possit hoc tertium ad jactantiam elationis referri. Haec autem tria proveniunt in locutione alicujus ex defectu intellectus; cum eo autem qui deficit in intellectu inutilis est locutio; et ideo subdit: *Intellige prius, et sic loquamur;* quasi dicat. Ex hoc quod inefficaciter, leviter, et etiam inordinate loqueris, patet quod deficis in intellectu: unde prius insiste ut intelligas, et postea poterimus conferre ad invicem.

Deinde arguit eum de praesumptione, quia eos non reputaverat sapientes, cum dixerat, *Non inveniam in vobis ullum sapientiam:* et ideo ad hoc respondens subdit: *Quare reputati sumus ut jumenta, et sorduimus coram te?* homo enim qui sapientia caret, similis jumentis videtur et sordibus, quia in sapientia honor hominis et ornatus consistit. Consequenter reprehendit eum de iracundia, quia dixerat: *Caligavit ad indignationem oculus meus,* quia prave intellexerat, credens quod esset talis indignatio, quae ei lumen sapientiae abstulisset; non attendens id quod postea dixerat, *Et tenebit justus viam suam:* et ideo subdit, *Quid perdis animam tuam in furore tuo?* ille enim in furore animam perdit, qui et propter furorem a sapientia et justitia excidit, quae sunt praecipua animae bona.

His ergo praemissis, quibus personam Job notavit de defectu intellectus, de praesumptione, et de furore, accedit consequenter ad principale propositum de quo controversia vertebatur, scilicet quod adversitates praesentis vitae erant poenae praedictorum peccatorum, contra quod Job dixit, *Non peccavi, et in amaritudinibus moratur oculus meus.* Sed quia Baldad ad assertionem suae sententiae rationibus uti non poterat, voluit suam sententiam adstruere, quasi ex communi opinione firmissimam; ideo comparavit eam (1) rebus quae amoveri non possunt, scilicet terrae et rupibus; unde dicit, *Numquid propter te derelinquetur terra, et transferentur rupes de loco suo?* quasi dicat: Haec sententia, quod adversitates accidunt pro peccatis, firma est sicut terra et rupes. Numquid ergo poterit removeri propter tuas disputationes, ut innocens comproberis?

Deinde prosequitur diffusius suam sententiam enarrans per singula mala, quae peccatoribus proveniunt: inter quae primo ponit cessationem prosperorum successuum: quos comparat luci: quia sicut qui ambulat in luce, non offendit, ut dicitur Joan. 11, unde videntur in luce ambulare, quibus prospere omnia succedunt ad votum. De hujusmodi ergo lucis, idest prosperitatis amissione dicit, *Nonne lux impii extinguetur,* idest prosperitas cessabit. Sicut autem lux corporalis ex flamma ignis procedit, ita etiam claritas prosperitatis ex hominis affectu, dum sibi provenit quod optat (2); et ideo subdit: *Nec splendebit flamma ignis ejus:* per ignem enim ardor amoris significari solet, secundum illud Cant. 8: « Lampades ejus, lampades ignis atque « flammarum. » Est autem considerandum quod prosperitas successus humani ex duplici causa procedit; quandoque quidem ex humana providentia, puta, cum homo prudenter et caute singula quaeque disponit: et quantum ad hoc de cessatione prosperitatis dicit: *Lux obtenebrescit in tabernaculo ipsius;* quia scilicet tam ipse quam sui familiares prudentia in consiliis careant; quandoque vero prosperitas humani successus ex causa superiori procedit, scilicet ex divina providentia; et quantum ad hoc, cessationem prosperitatis describens, dicit, *Et lu-*

(1) *Al.* etiam.
(2) *Al.* oportebat.

cerna quae super ipsum est, extinguetur: non quidem ut in se non luceat, sed ut impium non illustret. Et bene providentiam hominis dixit lucem, quasi ab alio mutuatam; providentiam vero Dei lucernam, quasi per se lucentem. Praemisit autem de luce humanae providentiae, quia per hoc quod homo lucem rationis dimittit, videtur mereri, ut luce divinae providentiae non protegatur.

Consequenter post cessationem prosperitatis subjungit de adversitate: circa quam primo ponit impedimenta operationis et conatus. Ex duobus autem homo nititur ad effectum suae operationis pervenire. Uno modo per propriam fortitudinem; et contra hoc dicit: *Arctabuntur gressus virtutis ejus:* quia videlicet conatus fortitudinis ejus amplos processus habere non potuit. Alio modo conatur homo ad aliquid obtinendum per sapientiam; et quantum ad hoc dicit: *Et praecipitabit eum consilium suum:* dum scilicet id quod excogitavit tamquam utile, fiet ei damnosum. Horum autem impedimentorum causam ex ipso ejus peccato dicit procedere, cum subdit, *Immisit enim in rete pedes suos:* sicut enim ille qui sponte ponit pedem in rete, se praeparat captioni; ita ille qui se sponte ingerit ad peccandum, ad hoc se disponit ut processus ejus impediantur, secundum illud Prov. 5: « Iniquitates suae capiunt impium. » Et sicut in rete sunt diversae maculae, ita etiam in peccato sunt multae diversitates, quibus homines diversimode illaqueantur; et ideo subdit: *Et in maculis ejus ambulat,* dum scilicet procedit de uno genere peccati in aliud, vel de uno modo peccandi in alium, quia ipse sponte ingerit se periculis, et non desistit, sed semper procedit ulterius: ideo quandoque impedimentum sentiet; unde subdit: *Tenebitur planta illius laqueo,* idest processus voluntatis et operationis ejus aliquo contrario impedietur. Hujusmodi autem nocumenta ex triplici causa proveniunt in peccato procedentibus: primo quidem ex parte ipsius peccantis, qui quanto plus peccat, tanto plus auget sibi desiderium peccandi; et quantum ad hoc subdit, *Et exardescet contra eum sitis:* quia videlicet quandoque homo peccator ex ratione desiderat aliquid sibi esse nocivum; sed fervens desiderium peccandi compellit eum contra suam sententiam agere. Secunda causa nocumenti ejus quandoque est ex ipsis rebus in quibus peccat, sicut dicitur Eccl. 5: « Divitiae conservatae in malum « domini sui. » Hujusmodi autem nocumenta proveniunt ex rebus jam adeptis; et quantum ad hoc dicit: *Abscondita est in terra pedica ejus:* quia videlicet in ipsis terrenis rebus latet aliquod periculum, unde pedes peccatoris capiantur. Quandoque autem hujusmodi nocumenta proveniunt, dum homo est in via acquirendi; et quantum ad hoc dicit: *Et decipula ejus super semitam:* quia videlicet antequam adispicatur peccator quod quaerit, in ipsa via latent ejus pericula. Tertio causantur hujusmodi nocumenta ex parte aliorum hominum, quorum insidiae et impugnationes formidantur; unde subdit, *Undique terrebunt eum formidines:* quia, ut dicitur Sap. 17, « Cum sit timida nequitia, dat testimonium condemnata. » Cum autem homo ab omnibus sibi cavet, necesse est quod in multis actus ejus impediantur; unde subdit: *Et involvent pedes ejus,* ut scilicet non possit quoquam libere procedere.

LECTIO II.

Attenuetur fame robur ejus, et inedia invadat costas illius. Devoret pulchritudinem cutis ejus, et consumat brachia illius primogenita mors Avellatur de tabernaculo suo fiducia ejus, et calcet super eum quasi rex interitus. Habitent in tabernaculo illius socii ejus, qui non est; aspergatur in tabernaculo ejus sulphur. Deorsum radices ejus siccentur, sursum autem atteratur messis ejus. Memoria illius pereat de terra, et non celebretur nomen ejus in plateis. Expellet eum de luce in tenebras, et de orbe transferet eum. Non erit semen ejus, neque progenies in populo suo, nec ullae reliquiae in regionibus ejus. In die ejus stupebunt novissimi, et primos invadet horror. Haec sunt ergo tabernacula iniqui, et iste locus ejus qui ignorat Deum.

Praemiserat Baldad poenas peccatorum ad exteriores adversitates pertinentes; hic autem incipit prosequi poenas pertinentes ad personas eorum. Est autem considerandum, quod ipsa peccata exterioribus adversitatibus implicant; et ideo adversitates exteriores prosecutus est, pronunciando quasi cum quadam certitudine. Poenae autem corporales non videntur directe causari ex ipsis peccatis, nisi forte ex aliquibus, sicut praecipue ex gula et luxuria, quibus aliquis in proprium corpus peccat: et ideo corporales poenas non prosequitur denunciando, sed magis imprecando. Praemittit autem poenas corporales praecedentes mortem: et quia per nutrimentum conservatur vita, primo imprecatur ei nutrimenti subtractionem, ex qua primitus homo incipit debilitari; et quantum ad hoc dicit, *Attenuetur fame robur ejus.* Deinde autem deficiente nutrimento, etiam subtrahitur vita; et quantum ad hoc subdit, *Et inedia invadat costas ejus.* Per quod significatur debilitatio vitalium operationum, quarum principium est cor, quod sub costis continetur. Corporis autem bona, quae per famem attenuari incipiunt, per mortem totaliter consumuntur. Bona autem praecipua corporis videntur esse pulchritudo et fortitudo; et ideo subdit, *Devoret pulchritudinem cutis ejus:* quia scilicet pulchritudo in exteriori apparentia consideratur: *Et consumat brachia illius,* in quibus praecipue attenditur fortitudo: *Primogenita mors,* idest tempestiva, naturalis aetatis finem praeveniens. Mortuus autem homo a domo sua exportatur; et quantum ad hoc subditur: *Avellatur de tabernaculo suo fiducia ejus:* quia scilicet spem suam non in Deo posuit, sed in opulentia et gloria domus suae, de qua post mortem ejicitur. Ejectus autem de domo sua sepulcro includitur, ubi totaliter exterminatur a morte: et quantum ad hoc subdit, *Et calcet super eum quasi rex interitus,* scilicet mors: quasi regis plena potestate eum in pulverem conterit. Eo autem egresso de domo ejus mortuo, remanent domestici, cum quibus in vita societatem habuit; et quantum ad hoc subdit, *Habitent in tabernaculo ejus socii il-*

lius, qui non est, idest mortui, qui jam esse desiit in rebus humanis. Domestici autem, patrono mortuo, luctum agunt, et aliqua signa tristitiae demonstrant, vel quantum ad nigras et sordidas vestes, vel quantum etiam ad aliquos foetidos odores: et quantum ad hoc dicit, *Aspergatur in tabernaculo illius sulphur.* Per quod intelliguntur omnia quae possunt esse signa tristitiae, sicut et boni odores assumuntur in signum laetitiae. Homine autem mortuo, frequenter omnia quae fuerunt ejus, depereunt; quod consequenter ostendit, primo incipiens a terrenis reditibus, quorum quaedam eo mortuo, remanent adhuc seminata; et quantum ad hoc dicit, *Deorsum radices ejus siccentur,* ut scilicet si quid seminavit vel plantavit, destruatur, ut fructum non ferat. Quaedam vero jam producta sunt ad fructum; et quantum ad hoc subdit, *Sursum autem atteratur messis ejus*; et posset hoc referri ad quaecumque negotia inchoata, vel etiam pene perfecta. Deinde procedit ad famam, quae de homine remanet post mortem: ex qua quidem desiderat se in memoria hominum vivere et gloriam habere post mortem; unde quantum ad deletionem peccatoris de memoriis hominum subdit, *Memoria illius pereat de terra.* Quantum autem ad cessationem celebris famae ipsius subdit, *Et non celebretur nomen ejus in plateis:* quod signanter dicit, quia non est celebritas nominis nisi apud multitudinem, quae in plateis solet inveniri: et sic cessante memoria et nominis celebritate, claritas gloriae ejus commutabitur in tenebras perpetuae oblivionis: et hoc est quod subdit, *Expellet eum de luce in tenebras,* idest de gloria mundana in oblivionem. Cessante autem fama ejus, et corpore consumpto per mortem, etiam nihil ipsius remanebit, quia (1) Baldad et socii ejus opinabantur, quod anima non remaneret post mortem. *Et de orbe transferet eum,* ut scilicet nihil ejus in mundo remaneat. Sed quia parentes etiam in filiis vivunt; ideo ad hoc excludendum subdit, *Non erit semen ejus,* quod filii ejus morientur: *Neque progenies in populo suo:* quia nec nepotes aut pronepotes remanebunt: nec etiam aliqui ad ipsum pertinentes; unde subdit, *Nec ullae reliquiae in regionibus ejus,* idest nec consanguinei, nec domestici, per quos de ipso memoria habeatur. Quis autem effectus ex hoc sequatur in cordibus aliorum auditorum (1), ostendit cum subdit, *In die ejus,* quae scilicet est dies perditionis ipsius: *Stupebunt novissimi,* idest minores de populo, prae nimia admiratione, non volentes considerare, quomodo tanta gloria peccatoris subito in nihilum sit redacta. Et quantum ad majores subdit: *Et primos invadet horror,* timentes scilicet, ne eis eveniat simile: et videtur hoc induxisse ad respondendum (2) ei quod Job supra 14 dixerat: « Sive nobiles fuerint « filii ejus, sive ignobiles, non intelliget: attamen « caro ejus dum vivet dolebit. » Ex quo videbatur Job comminationes amicorum, vel promissiones de eventibus futuris contingentibus post mortem, confutasse; sed aliud hic Baldad respondet, quod hujusmodi infortunia quae post mortem accidunt, etsi mortuus non cognoscit, infliguntur tamen a Deo hujusmodi poenae propter correctionem aliorum. Et quia praemiserat quasdam poenas peccatoris ad viam praesentis vitae pertinentes, quasdam vero ad finem viae, scilicet ad mortem, vel ad ea quae post mortem eveniunt; ideo quasi epilogando subdit, *Haec ergo sunt tabernacula iniqui,* idest processus ejus in via praesentis vitae: tabernaculis enim viatores utuntur. Quantum ad ultimum finem, qui est quasi terminus motus, subdit: *Et iste locus ejus qui ignorat Deum,* vel per infidelitatem, vel per inobedientiam.

(1) *Al.* remanebit in mundo, quia Baldad etc.

(1) *Al.* deest auditorum.
(2) *Al.* reddendum.

CAPUT DECIMUMNONUM.

LECTIO I.

Respondens autem Job dixit: Usquequo affligitis animam meam, et atteritis me sermonibus? En decies confudistis me, et non erubescitis opprimentes me. Nempe et si ignoravi, mecum erit ignorantia mea. At vos contra me erigimini, et arguitis me opprobriis meis. Saltem nunc intelligite, quia Deus non aequo judicio afflixerit me, et flagellis suis me cinxerit. Ecce clamabo vim patiens, et nemo audiet; vociferabor, et non est qui judicet. Semitam meam circumscripsit, et transire non possum: et in calle meo tenebras posuit. Spoliavit me gloria mea, et abstulit coronam de capite meo. Destruxit me undique, et pereo, et quasi avulsae arbori abstulit spem meam. Iratus est contra me furor ejus, et sic me habuit quasi hostem suum. Simul venerunt latrones ejus, et fecerunt sibi viam per me, et obsederunt in gyro tabernaculum meum. Fratres meos longe fecit a me, et noti mei quasi alieni recesserunt a me. Dereliquerunt me propinqui mei, et qui me noverant, obliti sunt mei. Inquilini domus meae et ancillae meae sicut alienum habuerunt me, et quasi peregrinus fui in oculis eorum. Servum meum vocavi, et non respondit; ore proprio deprecabar illum. Halitum meum exhorruit uxor mea, et orabam filios uteri mei. Stulti quoque despiciebant me, et cum ab eis recessissem, detrahebant mihi. Abominati sunt me quondam consiliarii mei, et quem maxime diligebam, adversatus est me. Pelli meae, consumptis carnibus, adhaesit os meum, et derelicta sunt tantummodo labia circa dentes meos. Miseremini mei, miseremini mei saltem vos amici mei, quia manus Domini tetigit me. Quare persequimini me sicut Deus, et carnibus meis saturamini?

Baldad in praemissis verbis ad duo attendisse videtur: primo quidem ad confutandum Job de insipientia et superbia et furore, per quod eum affligere intendebat, similiter et alii amici sui; et ideo dicit, *Usquequo affligitis animam meam.* Secundo ad confirmandum suam sententiam, quod adversitates praesentis vitae pro peccatis proveniant: quod quidem prolixe prosecutus fuerat, enumerando diversas adversitates absque alia probatione inducta; et quantum ad hoc subdit, *Et atteritis me sermonibus,*

idest verbis fatigatis, non probationibus convincitis. Est autem tolerabile si semel aliquis contra amicum suum loquatur; sed si homo multiplicet hujusmodi verba, videtur esse malitiae confirmatae; unde subdit. *En decies confunditis me:* et ipsi loquendo, et me cum quadam indignatione audiendo. Ante hanc autem responsionem quinquies Job invenitur locutus, si incipiamus ab hoc quod dixit, *Pereat dies in qua natus sum:* et quinquies ei respondisse amici sui inveniuntur. Saltem autem prae confusione, etsi non propter amicitiam, debuissent ab afflicti afflictione cessare; unde subdit: *Et non erubescitis opprimentes me*, scilicet tam opprobriis quam prolixitate verborum me gravantes. Inter caetera autem opprobria videtur eum Baldad de ignorantia notasse, cum dixit, *Intellige prius, et sic loquamur*: quae quidem ignorantia toleranda ab amicis esset, et propter eam excusandus: non autem erat ei improperanda, maxime tempore adversitatis; et ideo subdit: *Nempe si ignoravi, mecum erit ignorantia mea;* quasi dicat, Nihil vos, sed me solum gravat: unde ad vos non pertinebat inter adversa mihi ignorantiam improperare; et ideo subdit: *At vos contra me erigimini*, scilicet scientiam vestram ostendentes: *Et arguitis me opprobriis meis*, idest quae ad me solum pertinent, et alios non gravant.

Quibus praemissis ad confutationem amicorum pertinentibus, accedit ad principale propositum prosequendum, intendens ostendere falsum esse quod dicebant, quod praesentes adversitates semper propter peccata praeterita proveniunt. Ex qua suppositione statim a principio ad inconveniens ducit, dicens: *Saltem nunc intelligite, quia Deus non aequo judicio, afflixerat me;* quasi dicat: Si adversitates non adveniunt nisi pro peccatis, non est aequum Dei judicium, quo me non graviter peccantem tam graviter afflixit. Dicit autem, *Saltem nunc,* quia hactenus non ita particulariter enumeravit suas adversitates sicut nunc. Non solum autem se dicit adversitatibus afflictum, sed et eis conclusum, ut viam evadendi invenire non possit; unde sequitur: *Et flagellis suis me cinxerit:* quia scilicet ipsa flagella remediorum viam subtraxerunt. Et hoc secundum primo quidem per auxilium humanum; et hoc dupliciter: uno modo in ipso facto, puta cum aliquis ab aliquo violenter opprimitur, et ab illo succursum habet; et ad hoc excludendum dicit: *Ecce clamabo, vim patiens, et nemo exaudiet*: quasi dicat: Si clamarem contra eos, qui me violenter opprimunt, nullus exaudiret ut auxilium ferret. Alio modo post factum: puta cum aliquis injuriam passus, conqueritur judici, qui eum sententialiter restituit et vindicat; et hoc excludens subdit, *Vociferabor, et non est qui judicet*: idest si vociferarer conquerendo, non adesset judex, qui me suo judicio liberaret. Secundo invenitur in adversitatibus remedium ab ipso homine, qui adversitates evadit; et hoc dupliciter: uno modo per potentiam; et hoc excludit dicens: *Semitam meam circumscripsit, et transire non possum;* quasi dicat: Tot impedimenta processibus meis apposuit, ut ea amovere non possim. Alio modo per prudentiam; et ad hoc excludendum subdit: *Et in calle meo tenebras posuit,* ut scilicet non videam qualiter sit procedendum. Deinde exclusis remediis, subjungit adversitates, incipiens ab exterioribus bonis quae perdidit: inter quae primo ponit jacturam honoris et gloriae, cum dicit, *Spoliavit me gloria mea:* quia cum prius in honore et reverentia haberetur, postea etiam juniores tempore eum irridebant, ut dicitur infra 30. Secundo ponit dispendium dignitatis: unde subdit: *Et abstulit coronam de capite meo:* quia ante sedebat quasi rex circumstante exercitu, ut infra 29: nunc sedens in sterquilinio, testa saniem radebat, ut dictum est supra 2. Tertio ponit damnum exteriorum rerum cum dixit, *Destruxit me undique,* scilicet devastatis omnibus exterioribus bonis et adversitate durante, quia non est spes recuperandi: unde subdit: *Et quasi avulsae arbori abstulit spem meam:* arbor enim quamdiu radicibus terrae inhaeret, habet spem, etiam si praecisi fuerint rami ejus, ut rursum virescat; sed si evellantur ejus radices de terra, necesse est ut siccetur et pereat: ita etiam ipse, quasi avulsis radicibus, nullam habebat spem prosperitatem temporalem recuperandi. Radix autem spei est duplex: una quidem ex parte divini auxilii; alia vero ex parte auxilii humani; radix autem spei quae est ex divino auxilio, videbatur esse avulsa propter hoc quod Deus ei graviter videbatur iratus secundum illorum opinionem, qui divinam punitionem in solis adversitatibus hujus vitae ponebant; unde dicit: *Iratus est contra me furor ejus;* quod dicit ad designandum vehementiam irae, nam furor est ira accensa. Solet autem furor, quo vehementior est, eo citius transire; et sic potest in futurum remanere spes de irato. Sed si ira in odium transeat, jam non videbitur spes ulla restare; et ad hoc signandum subdit: *Et sic me habuit quasi hostem suum;* ab inimico autem non speratur remedium. Divinae autem irae et odii signum ponit, cum subditur: *Simul venerunt latrones ejus:* latrones nominat Sabaeos et Chaldaeos et daemones, qui ejus bona vastaverant simul, quasi ex condicto; quos nominat Dei latrones, quasi hoc ex ordinatione divina contigerit, sicut et amici Job dicebant. Praedicti autem latrones depraedati sunt Job publice, absque aliqua reverentia vel metu; unde subdit: *Et fecerunt sibi viam per me;* quasi dicat, Ita me sunt depraedati, sicut hostis, qui invenitur in via: infestaverunt etiam universaliter et perseveranter; et quantum ad hoc subdit, *Et obsederunt,* scilicet perseveranter: *In gyro,* universaliter quantum ad omnia: *Tabernaculum meum,* idest bona domus meae. Deinde ostendit avulsam esse radicem spei quae est ex humano auxilio, ostendens, quod nihil auxilii poterat expectare ab illis (1), de quibus magis videbatur; et enumerat primo illos qui non (2) sunt habitatione domus separati, incipiens a fratribus, dicens: *Fratres meos longe fecit a me,* ut scilicet auxilium mihi ferre vel non velint vel non possint. Deinde ponit familiares amicos, cum subdit, *Et noti mei quasi alieni recesserunt me,* mihi scilicet auxilium non ferentes. Quantum autem ad consanguineos, vel quacumque alia necessitudine conjunctos subdit, *Dereliquerunt me propinqui mei,* auxilium non ferentes. Quantum vero ad illos cum quibus aliquando fuerat conversatus, subdit: *Et qui noverant,* scilicet olim quasi familiarem amicum, nunc in tribulatione obliti sunt mei, scilicet de me non curantes. Post hoc accedit ad enumerandum domesticos, dicens: *Inquilini domus meae,* qui scilicet mihi servire consueverunt, *et ancillae, sicut alieni habuerunt me,* de meis scilicet afflictionibus non curantes: *Et quasi peregrinus fui in*

(1) *Al. deest* ab illis.
(2) *Al. deest* non.

oculis eorum, me scilicet penitus contemnentes. Deinde de inobedientia servorum subdit, *Servum meum vocavi, et non respondebit mihi*. Addit autem et superbum contemptum: *Ore proprio deprecabor illum*, idest oportebat me ad eum agere non imperio, sed precibus, propter hoc quod me contemnebat. Deinde enumerat personas maxime conjunctas, scilicet uxorem et filios. Solet autem uxoribus maxime delectabilis fieri praesentia viri, nisi forte ex aliqua gravi corruptione horribilis reddatur; et ad hoc signandum subdit, *Halitum meum exhorruit uxor mea*, scilicet propter foetorem ulcerum, ex quibus ei horribilis reddebar. Filii autem ex solo nutu parentis solent ejus voluntatem implere: ex magno autem contemptu parentis provenit, quod patrem, cui oportet a filio reverentiam exhiberi, oporteat suppliciter filium deprecari: et ad hoc ostendendum subdit, *Et orabam filios uteri mei*. Sed hoc videtur contra id quod dictum est supra primo, quod filii ejus et filiae oppressi sunt per domus ruinam. Sed potest dici quod aliqui parvuli remanserant, qui non interfuerant illi convivio: vel forte aliqui filii filiorum, qui mortem propriorum parentum peccatis propriis, imputantes peccatis Job, ipsum contemnebant. Postquam ergo se despectum dixit a domesticis et a forinsecis, ostendit consequenter se despectum esse et a sapientibus. Est autem stultorum proprium, ut eos despiciant, quos in miseriis vident, quia sola bona terrena honoranda putant; et ideo dicit: *Stulti quoque despexerunt me*, scilicet corde praesentem: *Et cum ab eis recessissem, detrahebant mihi*, scilicet ore pronunciantes quae in praesentia dicere verebantur. Deinde etiam se a sapientibus despectum dicit, quos aliquando familiares habuerat; unde dicit, *Abominati sunt me quondam consiliarii mei*, quos scilicet propter eorum sapientiam ad meum consilium admittebam: *Et quem maxime diligebam, aversatus est me*. Et forte dicit propter aliquem eorum qui praesentes aderant, qui ei gravius adversabatur. Sic igitur praemissis adversitatibus quae pertinent ad exteriora, subjungit de proprii corporis consumptione, dicens: *Pelli meae, consumptis carnibus, adhaesit os meum*: quia scilicet propter gravitatem aegritudinis carnes ejus consumptae erant, ita quod cutis ejus ossibus adhaereret. Sed quia labia sunt carnea, quae dentibus sicut ossibus adhaerent; ideo ad haec excipienda subdit, *Et derelicta sunt tantummodo labia circa dentes meos*, per quod videtur occulte innuere, quod omnibus aliis officiis membrorum cessantibus, solum ei remanserat locutionis officium. Enumeratis ergo adversitatibus suis, eos ad compassionem invitat, geminans nunc petitionem propter multitudinem miseriarum, dicens, *Miseremini mei, miseremini mei saltem vos amici mei*, ex quo ab aliis sum derelictus. Causa autem miserendi est miseria quae tanto gravior est, quanto a fortiori inducitur: ideo subdit, *Quia manus Domini tetigit me*: intelligebat enim se a Deo percussum. Non videtur autem decens, ut homini afflicto afflictionem addatis: et ideo subdit, *Quare persequimini me sicut Deus?* quasi dicat, Sufficit mihi persecutio quae est a Deo, vestrum autem esset magis consolationem adhibere. Qualiter autem persequerentur, ostendit, *Et carnibus meis saturamini*: quod proprie ad detractores pertinet: qui carnibus humanis vesci dicuntur, inquantum iniquitatibus aliorum delectantur: caro enim est infirmior pars animalis.

LECTIO II.

Quis mihi tribuat, ut scribantur sermones mei? Quis mihi det, ut exarentur in libro stylo ferreo, et plumbi lamina, vel celte sculpantur in silice? Scio enim, quod Redemptor meus vivit, et in novissimo die de terra surrecturus sum. Et rursum circumdabor pelle mea, et in carne mea videbo Deum. Quem visurus sum ego ipse, et oculi mei conspecturi sunt, et non alius: reposita est haec spes mea in sinu meo. Quare ergo nunc dicitis, Persequamur eum, et radicem verbi inveniamus contra eum? Fugite ergo a facie gladii, quoniam ultio iniquitatum gladius est; et scitote esse judicium.

Dixerat superius Job, spem suam esse ablatam, quasi arboris avulsae; quod quidem dixit, referens ad spem temporalis prosperitatis recuperandae, ad quam eum amici ejus multipliciter incitabant. Hanc autem spem sibi habendam non esse, supra multipliciter ostendit ad diversa inconvenientia deducendo; nunc autem manifeste suam intentionem aperit, ostendens se praedicta non dixisse quasi de Deo desperans, sed quia altiorem spem de eo gerebat, non quasi relatam ad praesentia bona, sed ad futura. Et quia grandia et mira et certa dicturus erat, praeostendit desiderium suum ad hoc, quod sententia quam dicturus erat, in fine posterorum (1) perpetuetur. Transmittimus autem sensus et verba nostra in posteros per scripturae officium: et ideo dicit: *Quis mihi tribuat, ut scribantur sermones mei?* scilicet quos dicturus sum de spe quam in Deo firmavi, ne oblivione deleantur. Solent autem ea quae atramento scribuntur, per longinquitatem temporis deleri: et ideo quando volumus aliquam scripturam in longinquum servari, non solum per modum scripturae eam describimus, sed per aliquam impressionem sive in pelle, sive in metallo, sive in lapide. Et quia illud quod sperabat, non erat in proximo futurum, sed in fine temporum reservatur implendum, ideo subdit, *Quis mihi det, ut exarentur in libro stylo ferreo*, quasi in impressione aliqua facta in pelle, aut si hoc parum est, impressione facta fortiori, *In lamina plumbi*: vel si et hoc parvum videtur, *Celte sculpantur stylo ferreo in silice*. Qui sint autem hi sermones, quos tanta diligentia velit conservari, ostendit subdens: *Scio enim quod Redemptor meus vivit*. Signanter hoc per modum causae assignat: ea enim quae pro certo non habemus, non curamus mandare memoriae; et ideo signanter dicit, *Scio enim*, quia scilicet per certitudinem fidei. Est autem haec spes de gloria resurrectionis futurae, circa quam primo assignat causam, cum dicit, *Redemptor meus vivit*. Ubi considerandum, quod homo qui immortalis

(1) *Al*. in fide peccatorum.

constitutus fuerat a Deo, mortem per peccatum incurrit, secundum illud ad Rom. 5: « Sicut per unum hominem peccatum intravit in hunc mundum, et per peccatum mors: » a quo quidem peccato per Christum redimendum erat genus humanum; quod Job per spiritum fidei praevidebat. Redemit autem nos Christus de peccato per mortem pro nobis moriendo; non autem sic mortuus est quod eum mors absorberet: quia etsi mortuus sit secundum humanitatem, mori tamen non potuit secundum divinitatem. Ex vita autem divinitatis etiam humanitas est reparata ad vitam resurgendo, secundum illud 2 ad Cor. ult: « Nam et si crucifixus est ex infirmitate naturali, sed vivit ex virtute Dei. » Vita autem Christi resurgentis ad omnes homines diffundetur in resurrectione communi: unde et ibidem subdit Apostolus: *Nam et nos infirmi sumus in illo; sed vivimus cum eo ex virtute Dei in nobis;* unde et Dominus dixit Joan. 5: « Quando mortui audient vocem Filii Dei, et qui audierint, vivent: sicut enim Pater habet vitam in semetipso, sic dedit et Filio vitam habere in semetipso. » Ergo primordialis causa resurrectionis humanae est vita Filii Dei, quae non sumit initium ex Maria, sicut Ebionitae dixerunt, sed semper fuit, secundum Apostolum Hebr. ult.: *Jesus Christus heri et hodie, ipse et in saecula:* et ideo signanter non dicit, *Redemptor* vivet, sed *vivit*: et ex hac causa futuram resurrectionem pronunciat, tempus ipsius determinans, cum subdit, *Et in novissimo die de terra surrecturus sum.*

Ubi considerandum est, quod quidam ponentes motum caeli, et hunc statum mundi in aeternum duraturum, posuerunt, quod circa revolutiones annorum, redeuntibus stellis ad situs eosdem, homines mortui repararentur ad vitam. Cum autem dies ex motu caeli causetur; si motus caeli in aeternum durabit, nullus erit novissimus dies: et ideo ad praedictum errorem tollendum signanter dicit: *In novissimo die*: et concordat sententiae Domini, qui dicit Joan. 6: « Ego resuscitabo eum in novissimo die. » Fuerunt alii, qui dixerunt, quod homines resurgent resumendo non terrena, sed quaedam caelestia corpora; sed ad hoc excludendum subdit: *Et rursum circumdabor pelle mea:* quod signanter dicit, quia supra dixerat solam pellem circa ossa remansisse; ex ipso autem modo loquendi rationem resurrectionis assignat, ne scilicet anima a proprio indumento semper remaneat denudata. Rursus fuerunt alii, qui dixerunt animam idem corpus quod deposuerat, resumpturam, sed secundum conditionem eamdem, ut scilicet indigeat cibis et potibus, et alia opera carnalia hujus vitae exerceat; sed hoc excludit subdens, *Et in carne mea videbo Deum.* Manifestum est enim, quod caro hominis secundum statum vitae praesentis corruptibilis est. *Corpus autem quod corrumpitur, aggravat animam,* ut dicitur Sap. 9. Et ideo nullus in hac mortali carne vivens potest videre Deum; sed caro quam anima in resurrectione resumet, eadem quidem erit per substantiam, neque corruptionem habebit ex divino munere, secundum illud Apostoli ad Cor. 15: « Oportet corruptibile hoc induere incorruptionem: » et ideo illa caro hujus conditionis erit, quod in nullo animam impediat, quin Deum possit videre; sed erit ei omnino subjecta: quod ignorans Porphyrius dixit, quod anima ad hoc quod fiat beata, omne corpus fugiendum est, quasi anima sit Deum visura, non homo: et ad hoc excludendum subdit: *Quem visurus sum ego ipse:* quasi dicat: Non solum anima mea Deum videbit, *Sed ego ipse,* qui ex anima et corpore subsisto. Et ut ostendat quod illius visionis etiam suo modo erit particeps corpus, subjungit: *Et oculi mei conspecturi sunt:* non quia oculi corporis divinam essentiam sint visuri: sed quia oculi corporis videbunt Deum hominem factum, videbunt etiam gloriam Dei in creatura refulgentem, secundum Augustinum in fine de Civitate Dei. Et ut idem numero, non solum specie, reparandus homo credatur ad Deum videndum, subjungit, *Et non alius,* scilicet numero: scilicet ne credatur talem se vitae reparationem expectare, qualem describit Aristoteles in 2 de Generatione, dicens quod quorumcumque substantia est corruptibilis, reiterantur eadem specie, non eadem numero.

His ergo praemissis de causa resurrectionis, tempore, et modo, et gloria resurgentis, et identitate ejusdem, subjungit, *Reposita est haec spes mea in sinu meo*: ad ostendendum, quod hanc spem non solum habebat in verbis, sed in corde absconditam; non dubiam, sed firmissimam; non quasi vilem, sed quasi pretiosam: quod enim in sinu absconditur, in occulto habetur, et firmiter conservatur, et carum reputatur. Sic ergo ostensa altitudine spei suae quam habebat de Deo, excludit eorum calumnias, quas contra eum quaerebant, quod Dei spem et amorem abjecisset, quia in temporalibus spem non ponebat: unde subdit: *Quare ergo nunc dicitis, persequamur eum?* scilicet tamquam de Deo desperantem, vel Deum non timentem: *Et radicem verbi inveniamus contra eum,* improbando dicta mea, quasi providentiam Dei negaverim, quam non nego, sed assero, dicens, praemia et poenas a Deo praeparari hominibus etiam post hanc vitam; et ideo subdit, *Fugite ergo a facie gladii,* idest divinae ultionis in futura vita nobis reservatae, quamvis temporali prosperitate floreatis: *Quoniam ultor iniquitatum gladius est,* idest ultio, quam ipse proprie inducet post mortem: *Et scitote esse judicium,* non solum in hac vitae, sed post hanc vitam in resurrectione bonorum et malorum.

CAPUT VIGESIMUM.

LECTIO I.

Respondens autem Sophar Naamathites dixit, Idcirco cogitationes meae variae succedunt sibi, et mens in diversa rapitur. Doctrinam, qua me arguis, audiam, et spiritus intelligentiae meae respondebit mihi. Hoc scio: a principio, ex quo est positus homo super terram, quod laus impiorum brevis sit, et gaudium hypocritae ad instar puncti. Si ascenderit usque ad caelum superbia ejus, et caput ejus nubes tetigerit, quasi sterquilinium in fine perdetur: et qui eum viderant dicent, ubi est? Velut somnium avolans non invenietur; transiet sicut visio nocturna. Oculus qui eum viderat, non videbit, neque ultra intuebitur eum locus suus. Filii, ejus atterentur egestate, et manus illius reddent ei dolorem suum. Ossa ejus implebuntur vitiis adolescentiae ejus, et cum eo in pulvere dormient. Cum enim dulce fuerit in ore ejus malum, abscondit illud sub lingua sua. Parcet illi, et non derelinquet illud, et celabit in gutture suo.

Sophar audita sententia Job de spe futurae vitae, acquievisse videtur: unde et post hanc secundam ejus responsionem tertio nihil contradixit; sed tamen adhuc erat aliquid in corde ejus, quod a priori sententia eum non permittebat omnino recedere: putabat enim, quod etsi in futura vita fierent retributiones et punitiones pro meritis, ut Job dixerat, nihilominus tamen adhuc ei videbatur, quod prosperitates et adversitates hujus vitae hominibus dispensarentur a Deo pro merito virtutum vel peccatorum: et ideo quasi in parte convictus, et in parte adhuc primam sententiam tenens, dicit: *Idcirco,* scilicet propter verba quae dicis de spe futurae vitae: *Cogitationes meae variae succedunt sibi.* Et ut non intelligantur hujusmodi variae cogitationes ad eamdem sententiam pertinere, sicut cum aliquis eandem conclusionem per varias rationes excogitat, subdit: *Et mens in diversa rapitur*, scilicet violentia rationum, quae induci possunt pro utraque sententia, nunc ad unum, nunc ad aliud ducor, quasi non sufficiens ad contrarias rationes solvendas; videbatur enim ei, quod sententiam Job de spe futurae vitae repudiare non deberet: et ideo subdit, *Doctrinam, qua me arguis, audiam*, credendo scilicet quod dixisti de resurrectione futura, sed tamen adhuc totaliter primam sententiam non dimitto: et hoc est quod subdit, *Et spiritus intelligentiae meae respondebit mihi:* quasi dicat, Adhuc intellectus meus habet, quid pro sententia sua respondeat. Hoc autem videbatur ei certissimum et experimento probatum, quod mali etsi aliqua prosperitate gaudeant, tamen illa sit brevis, et cito in hac vita etiam finiatur vel per festinam mortem, vel per aliquam subsequentem adversitatem: et hoc est quod subdit, *Hoc scio a principio, ex quo est positus homo super terram;* quasi dicat, a principio humani generis: *Quod laus impiorum brevis sit*: laudantur enim quandoque ad modicum, propter aliqua bonitatis signa, quae in eis apparent; sed illa statim obnubilantur ex iniquis operibus quae in eis apparent; ideo gaudium quod habent de favore quem capiunt ex sua simulatione, in brevi pertransit: et hoc est quod subdit, *Et gaudium hypocritae ad instar puncti*, quasi in momento pertransiet: quia ex fructibus suis cognoscitur, ut dicitur Matth. 7. Contingit tamen quandoque, quod ex illo favore, quem brevi tempore ex sua simulatione captavit, ad aliquem altum statum sublimatus est: unde consequenter ostendit, quod nec ei stabile erit, dicens, *Si ascenderit usque in caelum superbia ejus*, idest propter altum statum, quem adeptus est, in tantam ascendat superbiam, quod non reputet se caducum, quasi terrenum, sed immobilem quasi caelestem: *Et ejus caput nubes tetigerit*, ut scilicet ultra communem statum hominum promoveatur: *Quasi sterquilinium in fine perdetur*, vel propter festinam mortem, ex qua redderetur humanum cadaver vile, et abominabile quasi stercus, secundum illud Hier. 9: « Cadet morticinum hominis quasi stercus super faciem regionis: » vel per hoc, quod ejus malitia detegetur, et ab omnibus reputabitur vilis, secundum illud Eccl. 9: « Omnis mulier quae est fornicaria, quasi stercus in via conculcabitur. » Ejus autem superbia dejecta, stupor in cordibus hominum orietur de tam subita dejectione; et reverentia, quae habebatur ad ipsum, cessabit; unde subdit: *Et qui eum viderant, dicent, Ubi est?* vel admirantes, vel contemnentes. Et ut ostendat ejus dejectionem irreparabilem esse, subdit: *Et velut somnium avolans non invenietur*: sicut enim avis faciliter avolando aufertur ab oculis hominum, ita etiam somnia de facili auferuntur a cognitione humana. Et quia eorum nullum manet vestigium vel debile, neque ad aliquod testimonium per quod, si perdetur, possit requiri: ideo irreparabiliter transit ejus cognitio: et similiter dat intelligere, quod casus impiorum sit irrecuperabilis: et hujusmodi irrecuperabilitatis causam ostendit multiplicem. Primo quidem ex parte ipsius peccatoris, qui perit; unde dicit, *Transibit sicut visio nocturna*; quae quidem est visio phantasmatis non permanentis; et ideo postquam desierit, ad eam reditus haberi non potest. Visio autem diurna est alicujus rei permanentis; quam si aliquis videre desierit, ad eam videndam rursus recurrere potest; et similiter quamdiu peccator manet, si adversitas ei adveniat, potest reparatio sperari: sed quando ipse ex hac vita transierit, nulla ulterius reparatio speratur. Secundo autem ex parte aliorum hominum ostendit casum esse irreparabilem, cum subdit: *Oculus, qui eum viderat, non videbit*: ea enim, quae ab oculis recedunt, de facili etiam a memoria transeunt: unde mortui qui subtrahuntur humanis aspectibus, de facili oblivioni traduntur: ut sic nec in memoriis hominum gloriam habeant, nec amici ejus amplius auxilium praestare curant. Tertio ostendit causam irrecuperabilitatis ejus, quia non potest redire ad priorem statum; unde subdit, *Nec ultra intuebitur eum locus ejus*: non enim potest homo redire post mortem ad eumdem modum vivendi, et non so-

lum ipse deijcietur in propria persona transiens, et oculis hominum subtractus; proprio loco nunquam restituendus: sed etiam filii pro peccato ejus punientur: unde sequitur: *Filii ejus atterentur egestate*, justo scilicet Dei judicio: ut quia pro divitiis filiorum peccavit, in hoc etiam spe sua frustretur, filiis ejus pauperibus effectis. Deinde, quasi acquiescens jam sententiae Job, subjungit etiam de poenis futurae vitae dicens, *Et manus illius reddant ei dolorem suum*, idest pro operibus peccatorum quae fecit, dolorem patietur in poenis. Et quod ista retributio doloris sit intelligenda post mortem, apparet per hoc quod subdit, *Ossa ejus implebuntur vitiis adolescentiae ejus, et cum eo in pulvere dormient*; quasi dicat: Etiam post mortem quando carnes ejus in pulverem resolvuntur, solis ossibus in sepulcro remanentibus, poenam patietur pro peccatis, non solum quae in senectute, sed etiam quae in adolescentia commisit, quae est magis praeceps ad peccandum. Et causam etiam quare post mortem puniatur pro peccatis, ostendit. *Cum enim dulce fuerit in ore ejus malum, abscondet illud sub lingua sua*: et loquitur ad similitudinem hominis dulcem cibum comedentis, qui non cito illud absorbet, sed diu tenet in ore, ut diutius delectetur; unde hanc similitudinem exponens, subdit, *Parcet illi*, scilicet malo vel peccato, quod est ei dulce, nolens illud destruere: quod quidem destrueretur deserendo; unde sequitur, *Et non derelinquet illud*. Quare autem non relinquitur, ostendit subdens, *Et celabit in gutture suo*, idest nulli manifestabit: et propter hoc nullus ei peccatum occultum dissuadebit, nec aliquod remedium adhibebit: quod adhibetur peccata sua confitentibus. Haec est ergo causa, quare peccata alicujus puniuntur post mortem, quia ea in vita relinquere noluit.

LECTIO II.

Panis ejus in utero illius vertetur in fel aspidum intrinsecus. Divitias quas devoravit, evomet, et de ventre illius extrahet eas Deus. Caput aspidum surget, et occidet eum lingua viperae. Non videat rivos fluminis, torrentes mellis et butyri. Luet quae fecit omnia, nec tamen consumetur: juxta multitudinem adinventionum suarum, et sic sustinebit. Quoniam confringens nudavit pauperis domum, rapuit, et non aedificavit eam. Nec est satiatus venter ejus; et cum habuerit quae concupierat, possidere non poterit. Non remansit de cibo ejus, et propterea nihil permanebit de bonis ejus. Cum satiatus fuerit, arctabitur; aestuabit, et omnis dolor irruet super eum. Utinam impleatur venter ejus, ut emittat in eum iram furoris sui, et pluat super illum bellum suum. Fugiet arma ferrea, et irruet in arcum aereum. Eductus et egrediens de vagina sua, et fulgurans in amaritudine sua, vadent et venient super eum horribiles. Omnes tenebrae absconditae sunt in occultis ejus: devorabit eum ignis qui non succenditur; affligetur relictus in tabernaculo suo. Revelabunt caeli iniquitatem ejus, et terra consurget adversus eum. Apertum erit germen domus illius, detrahetur in die furoris Dei. Haec est pars hominis impii a Deo; et haereditas verborum ejus a Domino.

Quia dixerat, quod ossa impii replenda sunt vitiis adolescentiae ejus, ut scilicet pro eis puniatur post mortem; nunc de poenis ejus prosequitur latius: et primo ostendit quod bona quae in hoc mundo habuit, ei vertentur in mala: et utitur similitudine comedentis, cui cibus quandoque in malum convertitur; et hoc duobus modis. Uno modo, quando cibus indigestus interius manet, et convertitur in humores venenosos; et quantum ad hoc dicit: *Panis ejus in utero illius vertetur in fel aspidum intrinsecus;* quasi dicat: Sicut quandoque cibus comestus convertitur in humores venenosos, ita et bona quae in hoc mundo habuit perseveranter usque ad mortem, convertuntur in amaritudinem mortis. Secundo cibus comestus, si digeri non potest, per vomitum extra ejicitur cum abominatione et dolore: ita quandoque etiam contingit, quod homines peccatores bona temporalia quae in hoc mundo acquirunt, quia eis bene non utuntur, quasi indigesta divino judicio cum dolore amittunt; unde subdit, *Divitias quas devoravit*, idest rapaciter acquisivit, *Evomet*, idest cum abominatione perdet: *Et de ventre ejus*, idest de ejus dominio, *Extrahet eas Deus*: quia scilicet divino judicio per quamdam violentiam ei auferentur; nec solum bona quae habuit, ei vertentur in malum, sed etiam ab inimicis mala patietur et facto et verbo: et ideo duo exempla ponit. Primum quidem de aspide, quae mordendo interficit; unde dicit, *Caput aspidis surget*, scilicet contra eum ad eum mordendum: per quod significatur aliquis malefactorum princeps, vel etiam diabolus eum invadens. Secundum exemplum ponit de vipera, quae lingua sua venena diffundit; unde sequitur, *Et occidet eum lingua viperae*: per quam intelligitur quodcumque nocumentum proveniens ex lingua hominis, quasi venenum ex lingua viperae. Deinde subjungit poenam ex privatione bonorum. *Non videat rivos fluminis, torrentes mellis et butyri*. Mel autem et butyrum in hoc conveniunt, quod utrumque suave est ad edendum; sed mel officio apum ex floribus colligitur, butyrum autem ministerio hominum ex lacte domesticorum sumitur; unde per mel potest significari quodcumque bonum delectabile, proveniens absque industria hominum; per butyrum autem designatur aliquod bonum delectans ex studio humano proveniens. Torrens autem subito et ex insperato superveniens in flumine abundantiam designat propter aquarum multitudinem; in rivulis autem distributio bonorum designatur: non enim omnes omnia habent neque temporalia neque spiritualia bona, sed quidam haec, quidam illa. Datur ergo intelligi quod bonis secundum Sophar sententiam suavitas bonorum proveniat abundanter et ex insperato, tum ex humano ministerio, tum ex providentia divina sine humana industria, secundum tamen quandam ordinatam distributionem: qua quidem distributione privandum asserit peccatorem. Et quia quandoque ex multitudine poenarum homo deficit, ut ulterius poenas sustinere non possit, subjungit quod peccator quamvis in hac vita multipliciter puniatur, tamen ulterius reservatur ad poenas futurae vitae: unde sequitur: *Luet, quae fecit omnia*, idest pro singulis peccatis suis poenam patietur: *Nec tamen consumetur*, scilicet secundum animam, quae futuris poenis reservatur. Consequenter ostendit convenientiam poenarum ad culpas,

cum subdit: *Juxta multitudinem adinventionum suarum*, idest peccatorum, quae solicite excogitat: *Sic et sustinebit*, scilicet quia poena per quandam convenientiam culpae respondebit. Et post hoc manifestat quantum ad culpam rapacitatis: in qua duo per ordinem ponit. Quorum primum est violenta depraedatio: quod significat subdens: *Quoniam confringens nudavit pauperes;* in confractione quidem violentiam significans, in nudatione rapinam. Secundo ponit restitutionis negligentiam; et quantum ad hoc subdit: *Domum rapuit, et non aedificavit eam;* quasi dicat: Ea quae de domo rapuit, vel quae in domo confringendo destruxit, recompensare neglexit. Huic autem culpae convenientem poenam subjungit, dicens, *Nec est satiatus venter ejus;* quasi dicat: Quia nudavit domum pauperis, eum de bonis suis satiari non sinens, ideo appetitus ejus non est satiatus, nec de bonis quae jure possidet, neque de iis quae injuste acquisivit: quia, sicut dicitur Eccl. 5: « Avarus non implebitur pecunia: et qui amat divitias, fructum non capiet ab eis. » Et quantum ad hoc subdit, *Et cum habuerit quae concupierat, possidere non poterit*: quia vel ipse subtrahetur eis, vel quia (1) subtrahuntur ei: et hoc conveniens est, ut quia ea quae rapuit, sponte restituere noluit, ea invitus amittat. Deinde manifestat idem in culpa voracitatis, quam ponit subdens: *Non remansit de cibo ejus*: quia scilicet quidquid habuit, in suos usus convertit, nec in aliorum necessitatem reservans: subjungit convenientem poenam, dicens, *Propterea nihil permanebit de bonis ejus*, scilicet ei, quia omnia possidet; et hoc est conveniens poena quantum ad hoc quod de bonis suis aliis noluit reservare, unde justum est ut ei nihil reservetur. Quantum vero ad hoc quod superflua in suos usus consumpsit, subjungit aliam convenientem poenam, dicens, *Cum satiatus fuerit arctabitur*: et loquitur ad similitudinem hominis qui nimis comedit, cujus viscera arctantur ex nimio cibo compressa; per quod significatur, quod homo qui superflua sibi acquisivit, arctationem quamdam patietur, non valens omnia acquisita recte disponere, sicut patet Luc. 12, de divite cujus ager uberes fructus protulit, quod voluit horrea sua destruere, ut faceret ampliora. Ex arctatione viscerum sequitur inordinatus calor et anxietas: unde subdit, *Et aestuabit*: et similiter illi qui multa sibi immoderate congregant, multa solicitudine affliguntur. Demum ex superfluo cibo ad omnia membra solet dolor pervenire; unde subdit: *Et omnis dolor irruet in eum*: similiter etiam iis qui superflua congregaverunt, multiplex dolor exoritur, dum in pluribus dispendia patiuntur. Considerans ergo Sophar, quod saturitas impii est ei nociva; quasi ex zelo justitiae, optat ei saturitatem bonorum temporalium, ut poenam patiatur; unde sequitur, *Utinam impleatur venter ejus*, scilicet abundantia temporalium bonorum: *Ut emittat in eum*, scilicet Deus: *Iram furoris sui*, idest vindictam sine misericordia. Et modum irae ostendit, subdens: *Et pluat super eum bellum suum*. Et in hoc quod dicit, *Pluat*, designat malorum abundantiam; et in hoc quod dicit, *Super illum*, idest super viros peccatores, designat impotentiam resistendi; in hoc autem quod dicit, *Bellum suum*, ostendit quod mala non inferuntur ei ad correctionem per modum disciplinae qua pater castigat filium, sed per modum exterminii, quo hostes perduntur; unde subdit, *Fugiet arma ferrea*, idest poenas praesentis vitae, impatienter eas sustinendo, quae ad modum gladii ferrei feriunt de propinquo: *Et irruet in arcum aereum*, idest in poenas futurae vitae, quae quasi feriunt a remotis ad modum arcus aerei, qui est infrangibilis: ut futurarum poenarum interminabilitas designetur. Exponit autem consequenter hujus arcus processum, dicens, *Eductus, et egrediens de vagina sua*, supple est arcus ille: quamdiu enim arcus est in vagina, non percutit: et similiter ultio futurae damnationis quamdiu est in Dei praesentia, quasi in quadam vagina, non damnat: sed educitur de hac vagina per malitiam provocantem Deum, et tunc egreditur per dispositionem divinam. Et ejus effectum ostendit, subdens: *Et fulgurans in amaritudine sua:* sicut enim fulgur de supernis, et subito, et cum violentia et claritate venit, ita illa ultio infertur peccatori a Deo ex improviso, cum tanta violentia quod resisti non poterit; et cum tanta claritate justitiae, quod excusationi locus non erit; et ex hoc peccator replebitur amaritudine.

Deinde poenas ultionis explicat per partes; et primo quantum ad hoc quod sub potestate daemonum tradetur: et quantum ad hoc subdit, *Vadent, et venient super eum horribiles*, idest liberam potestatem accipient super eum daemones. Deinde ponit poenam damni, cum subdit, *Omnes tenebrae absconditae sunt in oculis ejus*, quia scilicet perfectas tenebras exteriores et interiores patietur, elongatus a claritate Dei; quod quidem in occulto dicit esse: quia sicut sanctorum claritas in hac vita nobis occulta est, ita et tenebrositas impiorum. Deinde ponit poenam sensus, cum dicit, *Devorabit eum*: non quidem consumendo, sed sua afflictione absorbendo: *Ignis*, scilicet gehennae: *Qui non succenditur*, scilicet humano studio, sed divina virtute, secundum illud Isa. 30: « Flatus Domini sicut torrens sulphuris succendens eam. » In his autem poenis nullum auxilium sibi aderit; unde subdit: *Affligetur relictus in tabernaculo suo*, ex hoc, quod relinquitur sine auxilio in loco poenarum sibi deputato.

Positis ergo poenis quas in seipso patietur, subjungit poenas quae pertinent ad ipsum, secundum quod post mortem remanet in hac vita; et primo quidem quantum ad hoc quod remanet in memoriis hominum, dicens: *Revelabunt caeli iniquitatem ejus*, idest caelesti virtute fiet, quod iniquitas ejus reveletur post mortem, quae latebat in vita: *Et terra consurget adversus eum*: quia manifesta ejus iniquitate, homines terreni etiam contra mortuum turbabuntur, qui forte vivum reverebantur. Deinde ponit poenam ejus quantum ad hoc quod remanet in filiis, cum dicit, *Apertum erit germen domus illius*, idest filii ejus expositi erunt tribulationibus; et hoc germen, *Detrahetur*, scilicet de hac vita: *In die furoris Domini*, idest in die vindictae divinae. Quamvis possit et hoc ad finale judicium referri, in quo sancti revelabunt iniquitatem peccatoris, et totus mundus pugnabit contra insensatos. *Et germina*, idest opera peccati, manifestabuntur, et tandem impius detrahetur in infernum. Deinde epilogando subdit: *Haec est pars impii a Deo*, idest quam sibi acquisivit pravis verbis et operibus: *Et hereditas verborum ejus a Domino*, idest quam sibi acquisivit pravis sermonibus. Considerandum, quod inter praemissa praesentibus poenis futuras commiscuit.

(1) *Al.* illa.

CAPUT VIGESIMUMPRIMUM.

LECTIO I.

Respondens autem Job dixit: Audite quaeso sermones meos, et agite poenitentiam. Sustinete me, ut et ego loquar, et post mea, si videbitur, verba ridete. Numquid contra hominem disputatio mea est, ut merito non debeam contristari? Attendite me, et obstupescite, et superponite digitum ori vestro. Et ego quando recordatus fuero, pertimesco, et concutit carnem meam tremor. Quare ergo impii vivunt, sublevati sunt, confortatique divitiis? Semen eorum permanet coram eis, propinquorum turbae et nepotum in conspectu eorum. Domus eorum securae sunt et pacatae; et non est virga Dei super illos. Bos eorum concepit, et non abortivit; vacca peperit, et non est privata foetu suo. Egrediuntur quasi greges parvuli eorum, et infantes eorum exultant lusibus. Tenent tympanum et citharam, et gaudent ad sonitum organi. Ducunt in bonis dies suos, et in puncto ad inferna descendunt. Qui dixerunt Deo, Recede a nobis: et scientiam viarum tuarum nolumus. Quis est omnipotens, ut serviamus ei? Et quid nobis prodest, si oraverimus illum? Verumtamen, quia non sunt in manu eorum bona sua, consilium impiorum longe sit a me. Quoties lucerna impiorum extinguetur, et superveniet eis inundatio, et dolores dividet furoris sui. Erunt sicut paleae ante faciem venti, et sicut favilla quam turbo dispergit. Deus servabit filiis illius dolorem patris: et cum reddiderit, tunc sciet. Videbunt oculi ejus interfectionem suam, et de furore omnipotentis bibet. Quid enim ad eum pertinet de domo sua post se? et si numerus mensium ejus dimidietur?

Quia Sophar in praemissis verbis quantum ad aliquid jam sententiae Job consenserat, ut poneret peccata puniri post mortem, quamvis adhuc in hoc suam sententiam retineret, quod etiam in vita ista peccata temporaliter puniuntur, erectus fuit Job in spem convertendi eos totaliter ad veram sententiam; et ideo primo humiliter inducit eos ad attentionem, cum dicit: *Audite, quaeso, sermones meos.* Et quia hactenus cum quadam irrisione ejus verba audierant, subdit, *Et agite poenitentiam*, scilicet de hoc, quod verba mea irrisistis, vel quia veritati condixistis. Et quia omnes bis locuti estis: *Sustinete me, ut et ego loquar*: respondebo scilicet ad ea quae ultimo proposita sunt. Et ne antequam audirent, judicium condemnationis proferant, subdit, *Et post mea, si videbitur, verba ridete;* quasi dicat: Si judicatis meam hanc sententiam derisibilem esse, prius tamen meam responsionem audiatis; quae si vobis non satisfaciat, postea poteritis justius ridere. Et ne videantur ejus verba despicienda fore, ostendit, quod de magnis locuturus est, scilicet de divinis judiciis, non de humanis; unde subdit: *Numquid contra hominem disputatio mea est, ut merito non debeam contristari;* quasi dicat: Si ad hoc tenderet meae disputationis intentio, ut inquirerem an aliquis homo juste vel injuste me afflixerit, qualitercumque accidisset, merito tristitia carerem: sed disputatio mea tendit ad inquirendum quomodo hoc justo Dei judicio acciderit. Et quia de magna re est ista disputatio, ideo audienda est attente; unde dicit, *Attendite me.* Est autem audienda non leviter et cum irrisione, sed magis graviter et cum stupore; unde subdit, *Et obstupescite.* Est autem audienda silenter et sine mussitatione; unde subdit: *Et superponite digitum ori vestro.* Et ne videatur hoc jactanter dicere, quasi ad deferendum honorem suae auctoritati, ostendit se etiam in altitudine hujus quaestionis stupere; unde subdit: *Et ego quando recordatus fuero, pertimesco,* ne scilicet in tanta quaestione in aliquo a veritate deficiam, aut irreverenter de divinis judiciis loquar. Timor autem iste non sistit in mente, sed pervenit usque ad carnem: unde subdit, *Et concutit carnem meam tremor:* ex vehementi enim passione etiam caro immutatur. Quibus praemissis sufficientibus ad attentionem excitandam, procedit ad quaestionem. Et quia Sophar dixerat, quod prosperitates malorum, si quae sint, brevi tempore finiuntur, et bona in malum ejus vertuntur; ideo improbat (1), dicens: *Quare ergo impii vivunt,* scilicet diu; quasi dicat: Si impius velut avis volans, et velut visio nocturna cito transit; unde est, quod multi impii habent vitae diuturnitatem? Item, si hypocritae gaudium est ad instar puncti, et ejus ascensus cito dejicietur: *Quare sublevati sunt,* idest in honoribus promoti. Item si divitias quas devoravit, evomit: *Quare sublevati sunt confortatique divitiis,* idest quare eorum divitiae sunt eis confirmatae? Contra hoc etiam quod dixerat, *Filii ejus atterentur egestate,* dicit: *Semen eorum permanet coram eis,* idest filii, eis videntibus, perseverant: et idem subjungit de aliis personis conjunctis, dicens: *Propinquorum turba et nepotum in conspectu eorum;* per quod duplicem prosperitatem designat, quia nec eorum propinqui subtrahuntur per mortem; quod significat in hoc quod dicit: *Coram eis, et in conspectu eorum.*

Deinde prosequitur per partes praemissam prosperitatem impiorum: primo quidem quantum ad ipsos, praemittens immunitatem a malo, cum dicit: *Domus eorum,* idest familiae eorum cum necessariis rebus: *Securae sunt,* scilicet ab insultu hostium: *Et pacatae,* idest carentes interna dissensione, et etiam immunes sunt a divino flagello: et quantum ad hoc subdit, *Et non est virga Dei super illos*: quia scilicet pro peccatis suis non corriguntur in hac vita. Et subjungit de multiplicatione bonorum: quia scilicet bona eorum non sunt sterilia, nec fructu suo privantur: et hoc manifestat in specie bovum, qui apud antiquos acceptissimi erant, propter agriculturam; unde dicit, *Bos eorum et vacca concepit*, secundum quod tollitur sterilitas. Est autem conceptio primum in fructificatione animalium. Secundum est formatio foetus concepti in ventre, et productio ad perfectum, quod impeditur per abortum; et quantum ad hoc dicit, *Et non abortivit.* Tertium autem est partus; et quantum ad hoc dicit, *Vacca peperit,* idem significans nomine bovis et vaccae: et utitur utroque, vel propter

(1) *Al. sic legitur* ideo haec statim Job improbat etc.

ornatum sermonis, vel necessitatem metri. Quartum autem est educatio prolis: et quantum ad hoc subdit, *Et non est privata foetu suo,* morte scilicet praeoccupante.

Consequenter autem subdit de prosperitate, quantum ad filios; circa quod primo ponit prolis multitudinem, cum dicit, *Egrediuntur*, scilicet in plateis ambulantes, non praeventi morte, *Quasi greges parvuli eorum,* scilicet in multitudine et mutua concordia. Secundo ponit eorum incolumitatem, cum subdit, *Et infantes eorum exultant lusibus;* quasi dicat, non gemunt infirmitatibus. Tertio ponit eorum disciplinam qua apud antiquos liberi instruebantur in musicis; unde dicit: *Tenent tympanum et citharam, et gaudent ad sonitum organi,* quasi instructi: ad quod ipsi convenienter musica utantur, et alios audiendo prudenter judicent. Sed ne aliquis dicat, quod haec eorum prosperitas modicum durat ad instar puncti, contra hoc subdit: *Ducunt in bonis dies suos*; quasi dicat, Omnes dies vitae suae in prosperitate peragunt Necesse est autem ex communi conditione quod finaliter sentiant mortem, sed tamen hanc patiuntur absque praecedenti angustia; unde subdit: *Et in puncto ad inferna descendunt*, idest in mortem: omnes enim antiqui ante Redemptoris adventum, de quo supra locutus fuerat, ad inferna descendebant; sed quidam adversitatibus pressi in via, non subito, sed per multas amaritudines ad inferna descendebant, sicut Jacob dixit Genes. 37: « Descendam ad filium meum, lugens in infernum. » Sed illi qui prosperitate vigent usque ad mortem, quasi in puncto usque ad inferna descendunt. Posset autem responderi, quod impii inter multa mala quae faciunt; meruerunt a Deo prosperitatem terrenam eum amando vel cognoscendo, vel ei quibuscumque operibus serviendo, vel saltem bona temporalia ab ipso petendo; sed hoc excludit subdens: *Qui dixerunt Deo,* scilicet ex corde proposito quasi ex certa malitia peccante: *Recede a nobis:* quod pertinet ad defectum amoris: *Scientiam viarum tuarum nolumus*: quod pertinet ad defectum cognitionis per ignorantiam affectatam. Viae autem Domini dicuntur praecepta et judicia ejus, quibus ab ipso disponimur: *Quis est omnipotens, ut serviamus ei?* quod pertinet ad defectum bonorum operum provenientem ex Dei contemptu. *Et quid nobis prodest si adoraverimus eum?* quod pertinet ad contemptum petitionis propter defectum spei. Sic ergo evidentissime confutavit eorum sententiam, ostendens quod prosperitas temporalis non semper est praemium virtutis: nec adversitas temporalis est poena peccati: quia impii frequenter prosperantur in hac vita, nihil boni merentes a Deo. Et cum hic nullas graves adversitates patiuntur, posset aliquis objicere: si malis prospera eveniunt, et adversitatibus carent; ergo nulla est ratio a malitia declinandi; unde Eccl. 9, dicitur: « Eadem cunctis « eveniunt: » unde et corda filiorum hominum implentur malitia. Sed huic objectioni respondet dicens: *Verumtamen quia non sunt in manu eorum bona sua, consilium impiorum longe sit a me.* Circa quod sciendum est, quod in manu hominis, idest in potestate ipsius, sunt quaedam bona, scilicet voluntaria virtutum opera, quorum est dominus per liberum arbitrium, gratia Dei juvante: et ideo hujusmodi bona semper possunt retinere virtuosi quamdiu volunt: propter hoc consilium sectandi hujusmodi bona est acceptandum. Sed bona temporalis prosperitatis non sunt in potestate habentium, ut possint ea acquirere vel retinere cum velint. Et ideo abjiciendum est eorum consilium, quo Deum et justitiam contemnunt, ut prospere vivant: quia per hoc non possunt assequi quod intendunt, sed quandoque adversitatibus premuntur.

Est autem considerandum ulterius, quod adversitas impii gravior est quam justi: qui si adversitatem patitur temporalem, remanet ei fulcimentum virtutis, et consolatio in Deo; unde non totaliter dissipantur: sed malis, amissis temporalibus bonis, quae sola sibi quaesierunt, nullum remanet fulcimentum: unde subditur: *Quoties lucerna*, idest prosperitas, *impiorum extinguetur*, idest finitur: *Et supervenient eis,* divino judicio, *inundatio*, idest gravis tempestas adversitatis: *Et quoties Deus dividit,* idest sub certa mensura distribuit *Dolores,* idest afflictiones aliquas *Furoris sui*, idest ex ejus furore provenientes: *Erunt*, impii, *sicut paleae ante faciem venti* , quae scilicet propter levitatem resistere non possunt vento: *Et sicut favilla*, quae scilicet remanet ligno combusto: *Quam turbo dispergit*, quia scilicet non habet humorem ut simul se teneat. Etiam impii, adveniente adversitate resistere non possunt, quia carent fulcimento divinae spei, et per diversas cogitationes disperguntur carentes humore virtutis.

Et post hoc subdit de adversitate quantum ad filios, cum dicit: *Deus servabit filiis illius dolorem patris*, quia peccata patris pertingunt usque ad filios imitatores paternae malitiae: nec differtur hoc usque post mortem patris, sed vivente et cognoscente patre hoc erit; unde subdit, *Et cum reddiderit*, scilicet Deus poenam filiis: *Tunc sciet*, scilicet pater; unde subdit, *Videbunt oculi ejus interfectionem suam*, idest filiorum suorum, vel quamcumque adversitatem: et in hoc ipso *De furore omnipotentis bibet*, quia hoc ipsum pertinet ad poenam patris, quod filii eo vivente puniuntur, non autem si punirentur post ejus mortem; unde subdit: *Quid enim ad eum pertinet de domo sua post se?* idest non affligeretur a futuris infortuniis posterorum, et maxime cum peccator post mortem hoc ignoret, sicut supra 14, dictum est, *Sive nobiles fuerint filii ejus, sive ignobiles, non intelliget. Aut quid pertinet ad eum.* Si numerus mensium ejus dividitur, non potest de hoc dolere in vita, quia haec ignorabat futura.

LECTIO II.

Numquid Deum docebit quispiam scientiam, qui excelsos judicat? Iste moritur robustus et sanus, dives et felix. Viscera ejus plena sunt adipe, et medullis ossa illius irrigantur. Alius vero moritur in amaritudine animae suae absque ullis opibus. Et tamen simul in pulvere dormient, et vermes operient eos. Certe novi cogitationes vestras, et sententias contra me iniquas. Dicitis enim: Ubi est domus principis? et ubi tabernacula impiorum? Interrogate quemlibet de viatoribus, et haec eadem intelligere cognoscetis. Quia in diem perditionis servatur malus, et ad diem furoris ducetur. Quis arguet coram eo vias ejus? et quae fecit quis reddet illi? Ipse ad sepulcra ducetur, et in congerie mortuorum vigilabit. Dulcis fuit glareis Cocyti, et post se omnem hominem trahet, et ante se innumerabiles. Quomodo igitur consolamini me frustra, cum responsio vestra repugnare ostensa sit veritati?

Quia supra Job proposuerat, quod impiis in hac vita, quandoque prospera, quandoque adversa adveniunt, quod facit homines dubitare; ideo ad hujusmodi dubitationis solutionem accedens praemittit, quod hoc non provenit ex defectu divinae scientiae, quasi eum lateat malitia eorum, quibus prospere succedit; ideo dicit: *Numquid Deum docebit quispiam scientiam?* quasi dicat, Nihil indiget ut ab aliquo instruatur de meritis hominum, ut sciat quibus prospera, et quibus adversa reddat. Quod autem subdit, *Qui excelsos judicat*, potest dupliciter intelligi: uno modo, ut sit sensus, quod Deus non indiget instructione alicujus ad hoc quod possit excelsos judicare, idest eos qui prosperantur in hoc mundo, sicut in rebus humanis indigent judices instrui per testes de meritis judicandorum. Alio modo potest intelligi, ut inducatur quasi probatio praecedentis; quod enim Deus omnia sciat, et quod ob hoc ab aliis instrui non indigeat, patet per hoc quod ipse habet judicium super quemcumque excelsum. Nullus autem judicat quae ignorat; unde non potest esse quod alicujus quantumcumque excelsi scientia lateat ipsum. Praemissa igitur sufficientia divinae scientiae, subdit dubitationis materiam, quae potest accidere super diversa humanarum rerum dispositione: in qua quidam prosperantur usque ad mortem, quidam vero in miseria moriuntur. Consistit autem temporalis prosperitas, primo quidem in potestate; et quantum ad hoc subdit, *Iste moritur robustus*. Secundo in corporis sanitate; et quantum ad hoc subdit: *Et sanus*. Tertio in exteriorum rerum opulentia: et quantum ad hoc subdit: *Dives*. Quarto in consiliorum et operum prospero successu; et quantum ad hoc subdit. *Felix*: dicitur enim felix apud quosdam, cui omnia succedunt ad votum. Ut autem non solum divitias sufficientes, sed etiam superabundantes significet, subdit, *Viscera ejus plena sunt adipe*: adeps enim propter superabundantiam nutrimenti generatur. Et ut rursus ostendat ejus potentiam multiplicibus auxiliis suffultam, subdit: *Et medullis ossa illius irrigantur*: per ossa enim fortitudo designatur, quorum robur nutrimento medullarum sustentatur. Subjungit autem de aliorum adversitate dicens: *Alius vero moritur in amaritudine animae suae*, quod scilicet pertinet ad interiores dolores, quos homines concipiunt vel de corporalibus nocumentis, vel etiam ex infortunatis eventibus. Addit autem, *Absque ullis opibus*, ad designandum exteriorum rerum defectum. Sed tamen, cum sic diversificentur in vita cum aequalitate meritorum, non potest dici quod saltem in iis quae sunt post mortem diversa, ad corpus pertinentia, eorum sors commutetur: aequaliter enim eorum corpora disponuntur post mortem; unde subdit: *Et tamen simul in pulvere dormient*, idest aequaliter in terra sepelientur: *Et vermes operient eos*, idest aequaliter eorum corpora putrescent. Unde patet, quod non potest assignari ratio differentiae quae est inter homines secundum prosperitatem et adversitatem in iis quae sunt aequalis meriti vel demeriti, ex diversa corporum dispositione post mortem. Erat autem opinio amicorum Job, quod ratio praedictae diversitatis esset ex diversitate meritorum: quod est contra id quod experimento apparet de hoc quod impiorum quidam prosperantur, quidam adversa patiuntur: unde quasi jam improbatam eorum opinionem vituperando commemorat, cum subdit, *Certe novi cogitationes vestras*, quibus scilicet Job temerarie condemnabant *Et sententias*, scilicet exterioribus verbis prolatas *Contra me iniquas*, quia scilicet iniquae impietatis me arguitis ex adversis quae patior; unde subdit: *Dicitis enim, ubi est domus principiis, et ubi sunt tabernacula impiorum?* quasi dicat: Tu simul cum familia tua ex altitudine tanti principatus cecidisti, sicut solent deficere tabernacula impiorum.

Sic igitur per ea quae supra dixerat ostensa iniquitate sui, et ipsorum, accedit ad determinandum veritatem: et praemittit, hoc quod dicturus est, non esse novum, sed apud multos divulgatum: subdit enim, *Interrogate quemlibet de viatoribus;* quasi dicat: Non oportet me cum magno studio testimonium quaerere, quia haberi poterit a quibuscunque transeuntibus per viam. Vel viatores dicit eos qui hac vita utuntur, non ut termino, sed ut via: *Et haec eadem illum intelligere cognoscetis*, quae scilicet dicturus sum vobis: unde inexcusabiles estis, quia a veritate receditis quam omnes communiter tenent: quam quidem veritatem exponit subdens: *Quia in diem perditionis servatur malus;* quasi dicat: Quod in hac vita non punitur malus, sed prosperatur, hoc ideo est, quia reservatur ejus punitio in aliud tempus, quando gravius punietur; unde subdit: *Ad diem furoris ducitur*: quia enim furor est ira accensa, nomine furoris acrior vindicta significatur. Quare autem ad diem perditionis furoris servetur ostendit subdens: *Quis arguet coram eo viam ejus, et quae fecit, quis reddet illi?* Ubi duas rationes assignare videtur: quarum prima est, quia in tantum est sapientiae imperceptibilis, ut nec per poenas erudiretur ut suam cognosceret culpam, sed inter flagella murmuraret, quasi punitus injuste: et hoc est quod dicit, *Quis arguet coram eo*, idest ut ipse recognoscat: *Viam ejus?* scilicet iniquam. Alia ratio est, quia poenae hujus vitae non sunt sufficientes ad tantarum culparum punitionem: quia si acerbae sunt, cito interimunt: et hoc est quod dicit, *Et quae fecit, quis reddet illi?* scilicet in hac vita: et ideo quasi concludit, quod dies perditionis et furoris non est in hac vita, sed post mortem: subdit enim ipse: *Ad sepulcrum dejicietur*, idest mortuus secundum animam vivet: et hoc est quod subdit: *Et in congerie mortuorum vigila-*

bit: quia scilicet licet videatur dormire per corporis mortem, vigilabit tamen per animae vitam. Et ne videatur post mortem transire ad gaudium, subdit: *Dulcis fuit glareis Cocyti:* quia enim testimonium viatorum invocavit, veritatem de poenis malorum post mortem proponit sub fabula quae vulgariter ferebatur, quia scilicet in inferno inter alios esset quidam fluvius nomine Cocytus, qui interpretatur luctus, quo animae malorum perducuntur: et sicut alii fluvii trahunt glareas, ita ille fluvius quodammodo involvebat animas impiorum. Dicitur ergo impius dulcis fuisse glareis Cocyti: quia ejus conversatio acceptabilis fuit malis: et ideo inter malos qui sunt in luctu locum habebit. Effectum autem hujus fluvii quantum ad homines subdit: *Et post se omnem hominem trahit*, quasi scilicet omnes homines cum quodam luctu moriuntur: quod enim est post mortem, est quasi postremum hujus fluvii, cujus anterius est quod in hac vita agitur; et ideo subdit, *Et ante se innumerabiles*: quia scilicet etiam plurimos in hac vita praeoccupat luctus. Sic igitur Job per ordinem suam sententiam explicavit: primo quidem supra, 19, ostendens spem justorum tendere in remunerationem futurae vitae; hic autem exprimit, poenam reservari malis post mortem; et ideo ex utraque parte confutata adversariorum sententia, subdit: *Quomodo ergo consolamini me frustra?* scilicet promittendo temporalem prosperitatem: *Cum responsio vestra repugnare ostensa sit veritati*, in hoc quod dicitis, hominibus deputari praemium et poenas in hac vita, quod supra multipliciter est improbatum.

CAPUT VIGESIMUMSECUNDUM.

LECTIO I.

Respondens autem Eliphaz Themanites dixit: Numquid Deo potest comparari homo, etiam cum perfectae fuerit scientiae? Quid prodest Deo, si justus fueris? aut quid ei confers, si immaculata fuerit vita tua? Numquid timens arguet te, et veniet tecum in judicium? Et non propter malitiam tuam plurimam et infinitas iniquitates tuas? Abstulisti enim pignus fratrum tuorum sine causa, et nudos spoliasti vestibus. Aquam lasso non dedisti, et esurienti subtraxisti panem, fortitudine brachii tui possidebas terram, et potentissimus obtinebas terram. Viduas dimisisti vacuas, et lacertos pupillorum comminuisti. Propterea circumdatus es laqueis, et conturbat te formido subita. Et putabas te tenebris non visurum, et impetu aquarum inundantium non oppressurum iri. An cogitas quod Deus excelsior caelo sit, et super stellarum verticem sublimetur? Et dicis: Quid enim novit Deus? et quasi per caliginem judicat. Nubes latibulum ejus, nec nostra considerat, et circa cardines caeli perambulat.

Finitis sermonibus beati Job, Eliphaz ejus verba, non ea intentione qua dicebantur, accepit; primo namque quod Job dixerat ad ostendendum altitudinem materiae, *Numquid contra hominem disputatio mea?* Eliphaz sic accepit dictum, ac si contentiose cum Deo disputare intenderet; unde eum praesumptionis arguit ex triplici consideratione. Primo namque aliquis provocatur ad disputandum vel contendendum cum aliquo, quando videt eum comparabilem sibi in scientia veritatis, ut ex mutua collocutione aliquod occultum indagetur. Est autem valde praesumptuosum, quod homo suam scientiam divinae audeat comparare; unde dicit: *Numquid Deo comparari potest homo, etiam cum perfectae fuerit scientiae?* quasi dicat: non, eo quod Dei scientia sit infinita. Secundo provocatur aliquis ad disputandum vel ratiocinandum cum aliquo propter aliqua quae ab eo accepit, ut fiat collatio datorum et acceptorum. Est autem praesumptuosum, quod homo putet bona quae facit, esse Deo utilia; unde Psal. 15, dicitur: « Dixi « Domino, Deus meus es tu, quoniam bonorum « meorum non eges. » Unde subdit: *Quid prodest Deo, si justus fueris*, scilicet recta opera faciendo: *Aut quid ei confers, si immaculata fuerit vita tua?* scilicet a peccatis abstinendo. Tertio provocatur aliquis ad hoc, quod judicio contendat cum aliquo, propter timorem superioris potestatis, eum in judicium vocantis: quod nefas est de Deo cogitare; unde subdit: *Numquid timens*, scilicet aliquem judicem: *Arguet te*, scilicet accusando? *Et veniet tecum ad judicium*, quasi de pari citatus. Deinde quia Job dixerat, iniquas esse eorum sententias (1), qui dicebant domum ejus periisse sicut tabernacula impiorum, intendit ostendere suam sententiam rectam esse, cum subdit: *Et non propter malitiam tuam plurimam et infinitas iniquitates tuas;* quasi dicat: Deus arguit poenas infligendo, non propter timorem, sed propter amorem justitiae, ut puniat tua peccata; unde malitia potest referri ad peccata quibus alios laesit; iniquitas autem ad peccata quibus justitiae opera praetermisit: unde malitiam dicit plurimam; sed iniquitates infinitas, quia in pluribus peccat homo omittendo quam committendo: unde subjungit primo de nocumentis proximo illatis, quae quandoque per calumniam inferuntur sub praetextu justitiae; unde subdit: *Abstulisti enim pignus fratrum tuorum sine causa*, scilicet necessaria, quia de fratribus tuis sine pignore confidere poteras. Quandoque autem inferuntur nocumenta sine aliquo colore justitiae; et quantum ad hoc subdit: *Et nudos spoliasti vestibus*: quod potest intelligi dupliciter. Uno modo, quia spoliando nudos reliquisti, nihil ei reservans; alio modo, quia cum essent nudi, idest non sufficienter vestiti, illud modicum quod habebant, eis subtraxisti. Subjungit autem de omissione bonorum operum dicens: *Aquam lasso non dedisti*, qui scilicet ea indigebat propter sitim ex labore viae exortam; quasi dicat:

(1) *Al.* animas.

Laborantibus et afflictis opem et solatium non tulisti: *Et esurienti subtraxisti panem*: quasi dicat: Indigenti non subvenisti. Et haec quidem dicta sunt quantum ad peccata quae commisit sicut privata persona; subjungit autem de peccatis pertinentibus ad principatum ipsius: inter quae primo ponit quod principatum non per justitiam sed per violentiam obtinuit: unde dicit; *In fortitudine brachii tui possidebas terram*, idest per potentiam tuam dominium terrae acquisivisti Secundo ponit quod subditos non gubernabat per justitiam, sed per potentiam, secundum illud Sap. 2: « Sit fortitudo « nostra lex injustitiae; » unde subdit: *Et potentissimus obtinebas eam*, quia scilicet per excellentiam potestatis subditis utebaris ad nutum. Tertio ponit iniqua judicia, quia scilicet infimis personis justitiam non reddebat; unde subdit, *Viduas dimisisti vacuas*, scilicet dum non fecisti eis justitiam de adversariis, secundum illud Psa. 1: « Causa vi« duae non ingreditur ad eos: » et iterum, quod amplius est, infirmas personas opprimebat; unde subdit: *Et lacertos pupillorum comminuisti*; quasi dicat, Si quod jurium in eis erat, annullasti, contra illud, quod dicitur in Ps.: judicare pupillo (1), et humili: et pro his culpis subdit sibi poenas provenisse; unde subdit: *Propterea circumdatus es laqueis*, idest adversitatibus undique te opprimentibus, ut evasioni locus non pateat, postquam in eos incidisti, neque etiam ante potueras, quia subito tibi supervenerat; unde subdit: *Et turbat te fortitudo subitanea*, quia scilicet mala ei subito supervenerant, ex quibus poterat etiam alia timere. Causam autem quare subito ei supervenerunt, ostendit subdens: *Et putabas te tenebras non visurum*, idest non perventurum ad has turbationes in quibus nescio quid facias, quod refertur ad laqueos. Deinde quantum ad fortitudinem conturbantem subdit: *Et impetu aquarum inundantium non oppressurum iri;* quasi dicat: Putabas quod nunquam ad hoc pervenires, quod opprimereris violentia et multitudine adversitatum in te supervenientium, secundum illud 1 ad Thessa. 5: « Cum dixerint, Pax et se« curitas, repentinus eis superveniet interitus. » Quod autem pro peccatis non putet aliquis se poenas passurum, ad hoc pertinet, quod non credit Deum de rebus humanis providentiam habere: ad quod forte voluit retorquere quod Job dixerat: *Numquid Deum docebit quisquam scientiam*. Ad defectum scientiae divinae prave interpretatus est: et ideo videtur ei consequenter imponere quod Dei providentiam neget. Est autem considerandum quod aliqui negant Deum habere cognitionem et providentiam rerum humanarum propter altitudinem suae substantiae cui proportionari dicunt suam scientiam, ita ut nihil sciat nisi seipsum: putantes quod scientia ejus vilesceret, si se ad inferiora extenderet; unde subdit: *An cogitas quod Deus excelsior caelo sit*, idest tota universitate creaturarum: *Et super stellarum verticem sublimetur*? idest super altissimam creaturarum: et hujus cogitationis conclusionem subdit, *Et dicis, quid enim novit Deus*, scilicet de istis inferioribus rebus. Non tamen quod hujusmodi homines rerum cognitionem Deo totaliter subtrahunt, sed dicunt quod eas cognoscit in universali, cognoscendo naturam entis, vel universales causas; unde subdit: *Et quasi per caliginem judicat*: cognoscere enim aliquid solum in universali, est cognoscere imperfecte (1); et ideo hujusmodi cognitionem vocat quasi caliginosam, sicut contingit de eo quod a remotis videtur quasi caliginose, quia percipitur esse homo, sed non quis homo sit: et adhibet similitudinem de iis quae apud homines contingunt, apud quos, qui in aliquo loco latet, sicut non videtur ab iis qui extra locum sunt, ita nec eos videt; unde dicit: *Nubes latibulum ejus, nec nostra considerat;* quasi dicat: Sicut ipse latet nos, quasi nubibus occultatus, inquantum ea quae supra nubes sunt plene cognoscere non valemus, ita e contrario nec ipse ea quae ad nos pertinent, quasi sub nubibus existentia (2), ipse non videt: sicut Ezech. 9, ex persona quorumdam dicitur, *Dereliquit Dominus terram, Dominus non videt*: putabat enim quod quia ea quae in terris sunt, multis defectibus et inordinationibus subjacent, divina providentia non reguntur, sed solum caelestia quorum ordo indeficiens perseverat; unde sequitur, *Et circa cardines caeli perambulat*. Dicitur autem cardo in quo volvitur ostium: unde per hoc designat per Dei providentiam caelum moveri, ex cujus motu sicut ex quodam ostio, providentia divina usque ad haec inferiora descendat: sicut enim dicunt quod Deus cognoscit humana, sed in universali, ita dicunt quod gubernat humana, sed per universales causas, quas per se gubernat; et forte ad hoc referre voluit quod supra dixerat Job, *Qui excelsos judicat*.

(1) *Al. sic legitur* quod dicitur judicate pupillo etc.

(1) *Al.* imperfectione.
(2) *Al.* ex quibus.

LECTIO II.

Numquid semitam saeculorum custodire cupis, quam calcaverunt viri iniqui? Qui sublati sunt ante tempus suum, et fluvius subvertit fundamentum eorum. Qui dicebant Deo, Recede a nobis: et quasi nihil possit facere omnipotens, aestimabant eum. Cum ille implevisset domos eorum bonis, quorum sententia procul sit a me. Videbunt justi et laetabuntur: et innocens subsannabit eos. Nonne succisa est erectio eorum, et reliquias eorum devoravit ignis? Acquiesce igitur, et habeto pacem, et per haec habebis fructus optimos. Suscipe ex ore illius legem, et pone sermones ejus in corde tuo. Si reversus fueris ad omnipotentem, aedificaberis, et longe facies iniquitatem a tabernaculo tuo. Dabit pro terra silicem, et pro silice torrentes aureos. Eritque omnipotens contra hostes tuos, et argentum coacervabitur tibi. Tunc super omnipotentem deliciis afflues, et elevabis ad Deum faciem tuam. Rogabis eum, et exaudiet te: et vota tua reddes. Decernes rem et veniet tibi, et in viis tuis splendebit lumen. Qui enim humiliatus fuerit, erit in gloria; et qui inclinaverit oculos suos, ipse salvabitur. Salvabitur innocens, salvabitur autem in munditia manuum suarum.

Quia Eliphaz in verbis praemissis imposuisse videtur Job quod non crederet Deum habere providentiam de rebus humanis; nunc consequenter videtur ei imponere hujus infidelitatis effectum: solent enim illi qui Deum res humanas curare non

credunt, contempto Dei timore, in omnibus (1) sequi propriam voluntatem: unde dicit, *Numquid semitam saeculorum custodire cupis?* idest processum eorum quod nil credunt nisi ista temporalia quae videntur, et ex hoc procedunt ad injustitiae opera; unde subdit: *Quam calcaverunt viri iniqui.* Illi autem calcare aliquam viam dicuntur qui frequenter et sine aliqua dubitatione ex proposito viam terunt: sic illi qui non credunt divinam providentiam, frequenter et secure et ex proposito injustitiae opera agunt: quod non contingit illis qui in divinam providentiam credunt; quamvis quandoque ex infirmitate ad injustitiam declinent. Et ne hoc impune fecisse videantur, subdit: *Qui sublati sunt ante tempus suum,* idest qui mortui sunt, nondum completo naturali spatio vitae. Et causam assignat subdens, *Et fluvius subvertit fundamentum eorum.* Est autem uniuscujusque hominis fundamentum id, cui principaliter spes ejus innititur. Tales autem non in Deo spem suam ponunt, sed in solis temporalibus rebus, quae corrumpuntur ipso cursu mutabilitatis rerum, quem fluvium nominat. Quae autem sit praedicta semita, exponit subdens: *Qui dicebant Deo, recede a nobis,* scilicet contemnentes ipsum et spiritualia bona ejus quantum ad affectum. Sed quantum ad intellectum incredulitatem eorum describit, subdens: *Et quasi nihil possit facere omnipotens, existimabant eum:* quia scilicet si ad eum non pertinet cura rerum humanarum, nec bene nec male homini facere potest: quod contrariatur omnipotentis rationi. Et ad exaggerandum culpam, subjicit de eorum ingratitudine, dicens: *Cum ille implesset domos eorum bonis,* scilicet temporalibus quae a Deo dantur hominibus. Et ad eorum assertionem improbandam subdit, *Quorum sententia sit procul a me.* Et ne videretur quod simul cum impiis etiam justi subverterentur, hoc excludit subdens: *Videbunt justi, et laetabuntur*; per quod dat intelligi, quod ipsi non subvertentur, sed in laetitia erunt. Et ne videretur quod ex hoc ipso a justitia deficerent, quod de subversione aliorum gauderent, subdit: *Et innocens subsannabit eos*; quasi dicat: Salva innocentia, eos poterunt subsannare de hoc, quod contra suam opinionem subvertuntur: in hoc enim justi congaudent divinae justitiae. Et videtur hoc proprie respondere ad id quod Job dixerat, *Post mea, si videbitur, verba ridete*; quasi conquerens, se rideri ab eis. Et ne aliquis dubitaret fundamentum impiorum a fluvio esse subversum, hoc quasi manifestum sub interrogatione proponit, dicens, *Nonne succisa est erectio eorum:* videbantur enim per prosperitatem terrenam, vel per propriam elationem, ad modum arboris erigi in sublime. Sed sicut arboris erectio per successionem subito impeditur, ita etiam eorum elevatio per subtractionem subito cessat. Contingit autem quandoque quod arbor succisa in altius quidem crescere non potest, sed tamen adhuc ejus remanet longitudo; si tamen ignis apponitur, nullum vestigium praeteritae altitudinis restat: ita etiam si mortuo vel dejecto homine peccatore per ignem adversitatis, etiam filii ejus pereant, et divitiae diripiantur, nil residuum videbitur de altitudine praeterita remanere; unde sequitur, *Et reliquias eorum devoravit ignis,* idest arbor tribulationis, secundum illud Jacob. 1: « Exortus est sol cum ardore, et arefecit fenum. »

(1) *Al.* omnes.

Dicuntur autem reliquiae hominis, vel filii, vel quaecumque aliae res ejus post eum remanentes. Quia igitur hujusmodi subversionem impiis accidere dixerat ex hoc quod contra Deum nitebantur; ut similia Job evitare posset, subdit, *Acquiesce ergo ei, et habeto pacem*; quasi dicat: propter hoc perturbatus es quia contra eum contendere voluisti; et *per hoc,* scilicet per pacem, quia ei reconciliaberis, *Habebis fructus optimos*; quasi dicat: Quicquid optimum esse potest, quasi fructum hujus pacis prosequeris. Qualiter autem ei acquiescere debeat, ostendit subdens, *Suscipe ex ore illius legem*; quasi dicat: Non existimes quod res humanae divina providentia non regantur: quinimmo secundum legem regiminis ejus tuam vitam disponas. Et quia quidam legem divini regiminis profitentur, sed tamen eam opere non sequuntur; ideo subdit: *Et pone sermones ejus in corde tuo,* ut scilicet mandata ejus mediteris, (1) et ea servare disponas. Qualiter autem per hoc fructus optimos habiturus sit, ostendit subdens, *Si reversus fueris ad omnipotentem,* scilicet ut ejus omnipotentiam credas, et ei te subjicias: *Aedificaberis*; quasi dicat (2): Domus tuae prosperitas, quae destructa est, reparabitur. Quomodo autem ad Deum perfecte reverti debeat ostendit subdens, *Et longe facies iniquitatem a tabernaculo tuo*: et est subintelligendum, ut scilicet littera sic legatur, si longe facias iniquitatem a tabernaculo tuo: *Dabit,* scilicet Deus, *pro terra silicem, et pro silice torrentes aureos*: ut hoc quod dicit, *Longe facies iniquitatem a tabernaculo tuo,* sit expositivum ejus quod dixerat, *Si reversus fueris ad omnipotentem.* Et non dicit, si longe feceris iniquitatem a te, sed a tabernaculo tuo: volens innuere, quod adversitas ei acciderat non solum pro peccato suae personae, sed etiam pro peccato suae familiae; quod sic dicit, *Dabit pro terra silicem,* refertur ad hoc, quod dixit, *Aedificaberis*: ut scilicet detur intelligi, quod restauratio sit futura, sed ad aliquid majus, ut scilicet pro amissis majora reddat: silex enim pretiosior est quam gleba terrae, et aurum quam silex.

Quae sint autem ista bona quae ei restituenda promittit, enumerat consequenter, primo ponens securitatem ex Dei protectione, cum subdit, *Eritque omnipotens contra hostes tuos,* ne scilicet iterato possint surripere quae tibi restituentur a Deo. Secundo ponit divitiarum abundantiam, cum dicit, *Et argentum coacervabitur tibi*: nomine enim argenti omnes divitiae significantur: quia ex argento pecunia fieri solet. Et ne videatur solum corporalia bona promittere, subjungit de spiritualibus bonis, inter quae primum ponit, ut homo Deum diligat, et delectetur in eo; unde sequitur: *Tunc super omnipotentem deliciis afflues,* idest quando pacem cum eo habebis, in ea delectaberis. Et quia unusquisque libenter respicit id in quo delectatur, subdit: *Et elevabis ad Deum faciem tuam,* idest mentem tuam, ut ipsum frequenter contempleris, idest fiduciam accipies recurrendi ad ipsum; unde subdit, *Rogabis eum*; et hoc non sine fructu: sequitur enim, *Exaudiet te.* Solent autem exaudiri a Deo vota implentes (3), quae postulando promiserunt; unde subdit: *Et vota tua reddes.* quasi in signum exauditionis. Deinde promittit prosperum propositi successum, cum dicit, *Decernes*

(1) *Al.* noveris.
(2) *Al. deest* dicat.
(3) *Al.* implere.

rem, idest ordinabis per tuam providentiam, qualiter aliquid sit futurum: *Et veniet tibi*, idest dispositio tua non frustrabitur. Et ne dubites quid sit decernendum, hoc etiam tibi manifestatur; unde subdit: *Et in viis tuis splendebit lumen*, idest clare apparebit tibi per quas vias procedere debeas. Rationem autem harum promissionum ostendit subdens, *Qui enim humiliatus fuerit*, scilicet Deo se subjiciendo per affectum: *Erit in gloria*, quam scilicet consequetur a Deo: *Et qui inclinaverit oculos suos*, ne scilicet per intellectum aliquid superbum contra Deum sentiat: *Ipse salvabitur*, a malis scilicet liberatus, et in bonis stabilitus. Non solum autem requiritur ad salutem interior humilitatis affectus et intellectus, sed etiam exterior puritas operum; unde subdit: *Salvabitur innocens*? Et quo merito salvetur, ostendit subdens: *Salvabitur autem in munditia manuum suarum*, innocentia operum suorum. Et est considerandum, quod hoc Eliphaz non solum promittit Job. si convertatur, bona temporalia, quae possunt esse bonis et malis communia, sicut supra fecerat; sed etiam bona spiritualia, quae sunt propria bonorum, sed tamen solum in hac vita.

CAPUT VIGESIMUMTERTIUM.

LECTIO I.

Respondens autem Job ait: Nunc quoque in amaritudine est sermo meus, et manus plagae meae aggravata est super gemitum meum. Quis mihi tribuat ut cognoscam et inveniam illum, et veniam usque ad solium ejus? Ponam coram eo judicium, et os meum replebo increpationibus. Ut sciam verba quae mihi respondeat, et intelligam quid loquatur mihi. Nolo multa fortitudine, contendat mecum, nec magnitudinis suae mole me premat. Proponat aequitatem contra me, et perveniet ad victoriam judicium meum. Si ad orientem iero, non apparet; si ad occidentem, non intelligam eum. Si ad sinistram,quid agam? non apprehendam eum: si me vertam ad dexteram, non videbo illum Ipse vero scit viam meam, et probabit me quasi aurum, quod per ignem transit. Vestigia ejus secutus est pes meus, viam ejus custodivi, et non declinavi ex ea. A mandatis labiorum ejus non recessi, et in sinu meo abscondi verba oris ejus. Ipse enim solus est, et nemo avertere potest cogitationem ejus; et anima ejus quodcumque voluit, hoc fecit. Cumque expleverit in me voluntatem suam, et alia multa similia praesto sunt ei. Et idcirco a facie ejus turbatus sum, et considerans eum, timore solicitor. Deus mollivit cor meum, et omnipotens conturbavit me. Non enim perii propter imminentes tenebras, nec faciem meam operuit caligo.

Eliphaz in verbis praemissis duo contra Job proposuisse videtur: primo quidem, quod propter malitiam suam plurimam fuerit punitus; secundo quod de Dei providentia dubitaverit, vel etiam negaverit. Solent autem homines, cum eis falso aliqua crimina imponuntur, ex hoc contristari; unde quia Job hoc in se non recognoscebat, dicit, *Nunc quoque in amaritudine est sermo meus;* quasi dicat, Sicut supra me contristastis opprobriis vestris, ita etiam nunc, ut cogar cum amaritudine loqui. Cum autem alicui afflicto de novo afflictio additur, priores afflictiones ad memoriam revocantur, ex quibus praesens gemitus aggravatur; unde subdit: *Et manus*, idest potestas, *Plagae meae*, idest adversitatis, quam olim sum passus, *Aggravata est super gemitum meum*, idest facit praesentem gemitum graviorem. Incipit autem primo respondere ad hoc quod dixerat, propter malitiam suam eum punitum; recognoscebat autem se Job punitum divino judicio; unde supra n. 16 dixerat: « Conclusit me Deus » apud iniquum. » Unde inquirere causam quare quis punitus sit, est inquirere rationem divini judicii, quam quidem nullus cognoscere potest, nisi ipse Deus. Ex quo patet praesumptuose Eliphaz asseruisse eum propter malitiam fuisse punitum; unde super hoc non vult cum Eliphaz contendere, sed disputationem suam vertit ad Dominum, qui solus sui judicii rationem novit; reputaret autem se divino judicio praegravatum, si propter malitiam plurimam esset punitus. Solent autem, qui ab aliquo judice sunt gravati, primo quidem ad judicem accedere: quod facere non possunt, nisi locum ejus inveniant: quod etiam non possunt, nisi prius eum cognoscant: nullus enim potest quaerere id quod omnino ignorat; unde dicit, *Quis mihi tribuat, ut cognoscam, et inveniam illum, et veniam usque ad solium ejus*? sciebat enim quod Deus ejus cognitionem excederet: et ideo non poterat perfecte de se invenire viam, per quam usque ad solium ejus perveniret, idest usque ad plenam cognitionem judiciorum ipsius. Solet autem gravatus a judice, cum ad eum pervenerit, causae suae justitiam demonstrare; unde subdit, *Ponam coram eo judicium*: quasi dicat: Proponam ei, qualiter debeat esse justum judicium causae meae. *Et os meum replebo increpationibus*, idest conquestionibus: non quidem, ut credam divinum judicium esse injustum, sed per modum querentis: sicut solent disputantes contra dicta aliorum objicere, ut plenius veritatem intelligant; unde subdit: *Ut sciam verba quae mihi respondeat*: quod pertinet ad veritatem responsionis cognoscendam: *Et intelligam quid loquatur mihi:* quod pertinet ad verborum intelligentiam: non enim potest homo scire, an verum sit quod ei dicitur, nisi intelligat quid ei dicatur. Frequenter autem supra quasi ad divinum judicium sustinendum, proposuerant divinam fortitudinem et magnitudinem: sicut Sophar supra 11: « Excelsior caelo » est, et quid facies etc. » quae ibi sequuntur: et ideo hanc responsionem excludit subdens, *Nolo multa fortitudine contendat mecum, nec magnitudinis suae me mole premat;* quasi dicat, Non sufficit mihi ista responsio, ut solum contra me allegetur Dei potentia et magnitudo: quia sicut ipse est fortissimus et maximus, ita est etiam justissimus et ae-

quitatis amator; unde subdit, *Proponat aequitatem contra me*, idest assignetur ratio ad aequitatem pertinens: et ita apparebit quod non propter malitiam sim punitus; unde subdit, *Et perveniet ad victoriam judicium meum:* quo scilicet contra vos contendo, asserens me non pro peccatis punitum. Et ne quis credat ex eo quod dicit, *Quis mihi tribuat, ut cognoscam et inveniam illum, et veniam usque ad solium ejus*, quod crederet eum corporali loco concludi, aut per creaturas sufficienter posse cognosci, subjungit, *Si ad orientem iero, non apparet*. Ubi considerandum est, quod secundum Aristotelem, in caelo distinguuntur sex positionis differentiae: scilicet sursum et deorsum: dextrorsum et sinistrorsum: ante et retro: principium enim motus totius firmamenti manifeste apparet in oriente. Est autem in quolibet animali principium motus a dextro. Si ergo imaginemur motum firmamenti sicut motus unius animalis, oportebit ponere dextrum caeli in oriente, sinistrum vero in occidente, sursum in meridie, deorsum vero in septentrione, anterius vero in superiori hemisphaerio, posterius vero in posteriori hemisphaerio: idest velut si imaginemur unum hominem, qui sua dextera moveret caelum ab oriente versus superius hemisphaerium, consequens esset, quod caput teneretur versus meridiem, et pes versus septentrionem: et pars anterior hominis esset versus hemisphaerium, posterius vero hominis, idest deorsum, versus inferius. Quidam tamen non respicientes ad dispositionem humani corporis, sed magis ad ordinem motus caeli, posuerunt superius caeli esse partem orientalem, eo quod ibi incipit motus; dextrum autem caeli in parte meridionali, versus quam partem, quoad nos procedunt motus planetarum: unde per oppositum inferius caeli (1) intelligitur occidens; sinistrum autem caeli intelligitur pars septentrionalis: et hoc modo videntur hic procedere verba Job: nam dextrum et sinistrum dividit contra orientem et occidentem (2). Potest ergo simpliciter intelligi, quod in nulla parte caeli Deus localiter concluditur: ut sit sensus, *Si ad orientem iero, non apparet*, quasi tibi vicinior existens, ac si ibi localiter existeret: *Si ad occidentem, non intelligam illum*, quasi propinquiorem, et ibi conclusum: *Si ad sinistram*, idest versus septentrionalem partem: *Quid agam? non apprehendam eum*, qui scilicet non est ibi corporaliter situatus: *Si me vertam ad dextram*, idest versus partem meridionalem: *Non videbo illum*, quasi ibi existentem. Vel possunt haec verba induci non ad excludendum a Deo localem situm, sed ad ostendendum, quod non potest sufficienter per inferiores effectus inveniri. Inter omnes autem effectus in rebus corporalibus apparentes universalior est et major motus firmamenti: et quamvis manifeste appareat hujus motus principium in oriente; tamen hujus motus (3) principium non sufficienter demonstrat infinitatem divinae virtutis; unde dicit: *Si ad orientem iero*, scilicet progressu meae considerationis, quasi considerans principium motus firmamenti: *Non apparet*, scilicet sufficienter per hanc considerationem. Secundus (4) autem effectus divinae virtutis in rebus corporalibus est motus planetarum, qui est ex adverso motus firmamenti; unde principium est in occidente, ex quo etiam non sufficienter potest considerari virtus divina; unde subdit: *Si ad occidentem*, scilicet iero, considerans principium motus planetarum, *Non intelligam illum*. Et valde signanter loquitur: hic enim motus magis intelligitur ex diversitate situs planetarum, quam appareat oculis: ex parte autem septentrionali non videtur esse principium nobis nisi tenebrarum, quia versus illam partem sol nunquam accedit. Tenebrae autem impediunt actionem, secundum illud Joan. 7: « Venit nox, quando nemo « potest operari; unde subdit, *Si ad sinistram*, scilicet per considerationem, *Perrexero, quid agam*, idest non invenio ibi nisi defectum actionis. Unde nullum vestigium dabitur ad eum cognoscendum; unde subdit: *Non apprehendam eum*, etiam qualitercumque. Ex parte vero meridionali est nobis principium luminis propter corpora luminarium ex illa parte nobis apparentium; unde subdit, *Si me vertam*, idest per considerationem: *Ad dexteram*, idest ad partem meridionalem caeli: *Non videbo illum*; quasi dicat, inveniam ibi lumen corporale, per quod tamen ipse videri non potest. Et quamvis ipse sic me lateat; eum tamen non latet, quae circa me aguntur; unde subdit, *Ipse vero scit viam meam*, idest totum processum vitae meae: quod videtur Job dicere contra id quod Eliphaz supra induxerat ex persona impiorum, quasi imponendo illud Job: *Nubes latibulum ejus, nec nostra considerat*. Et quia posset aliquis dicere, si scit viam tuam, ergo propter peccata tua te punivit ipse respondet, *Et probabit me quasi aurum, quod per ignem transit*. Ubi primo manifeste exponit causam suae adversitatis, quae fuit ei inducta ut ex ea adprobatus hominibus appareret, sicut aurum adprobatur, quod potest ignem sustinere: et sicut aurum non fit verum aurum ex igne, sed ejus veritas hominibus manifestatur; ita Job per adversitatem probatus est, non ut ejus virtus appareret coram Deo, sed ut hominibus manifestaretur. Dicit autem, *Probabit*, de futuro, quasi exhibens se per patientiam et ad futuram examinationem. Quod autem non sit punitus pro peccato praecedenti, probat per rectitudinem vitae suae. Ubi considerandum est, quod unumquodque ostenditur rectum per hoc quod suae regulae conformatur. Est autem duplex regula humanae vitae. Prima quidem est lex naturalis a Deo mentibus hominum impressa, per quam naturaliter homo intelligit quid est bonum ex similitudine divinae bonitatis. In quo primo attendendum est, quod homo secundum suum posse imitetur in suis affectionibus et operibus divinae bonitatis operationem, secundum illud Matth. 5: « Estote perfecti, sicut et Pater vester caelestis per« fectus est; » et Eph. 5: « Estote imitatores Dei « sicut filii carissimi; » unde dicit: *Vestigia ejus*, idest aliqua, licet ex parva parte similitudinem bonitatis divinae operantis: *Secutus est*, scilicet per imitationem: *Pes meus*, idest affectus meus, quo ad operandum procedimus. Secundo requiritur, quod aliquis tota mente solicitudinem adhibeat ad dominum imitandum: unde subdit, *Viam ejus custodivi*, quasi solicitus, ne ab ea recedam. Tertio requiritur, quod homo in ea perseveret, et totaliter in ea maneat, non ex parte; unde subdit, *Et non declinavi ex ea*, idest ex nulla parte recessi. Secunda autem regula humanae vitae est lex exterior, divinitus tradita: contra quam homo peccat dupliciter:

(1) *Al. deest* caeli.
(2) *Al.* meridiem et septentrionem.
(3) *Al. deest* motus.
(4) *Al.* sensus.

uno quidem modo per contemptum: et contra hoc dicit, *A mandatis labiorum ejus non recessi:* fuerunt enim Noe aliqua praecepta divinitus data, et forte aliquibus aliis sanctis viris, in quorum labiis Deus loquebatur. Secundo aliquis peccat contra legem Dei per ignorantiam vel oblivionem: et contra hoc subdit, *Et in sinu meo,* idest in occulto cordis mei: *Abscondi verba ejus,* secundum illud Ps. 118: « In corde meo abscondi eloquia tua, ut non peccem tibi. » Et ne aliquis diceret hanc probationem quam induxit ex rectitudine suae vitae, non esse convenientem, ostendit consequenter quod de divinis judiciis certissima et demonstrativa probatio induci non potest, propter incomprehensibilitatem divinae voluntatis. Subdit, *Ipse enim solus est,* quasi non habeat aliquam creaturam similem vel aequalem, quae eum comprehendere possit, et per consequens nec ejus voluntatem: unde subdit, *Et nemo advertere potest,* idest per certitudinem cognoscere *Cogitationes ejus,* idest dispositiones judiciorum ipsius. Et sicut non potest comprehendi ejus dispositio, ita neque ei potest ab ulla creatura resisti; unde sequitur: *Et anima ejus,* idest voluntas ejus *Quodcumque voluit hoc fecit,* quasi nullo resistere valente. Contingit autem quandoque, maxime in aliquo sapiente, qui voluntatem suam moderatur secundum suam virtutem, ultra quam facere non potest; sed hoc ideo excludit, cum subdit, *Cum expleverit in me voluntatem suam, et alia multa similia praesto sunt ei*; quasi dicat, quod mihi ultra adversitatem non inducat, non est quia ultra non possit, sed quia ultra non vult. *Et idcirco,* quia scilicet scio, quod ultra facere potest, et non possum advertere utrum ultra facere velit. *Turbatus sum,* idest turbatione timoris; unde subdit, *Et considerans eum,* idest potentiam ejus: *Timore solicitor,* ne scilicet adhuc me probaturus sit adversitate graviori. Causam autem hujus solicitudinis formidolosae assignat per hoc, quod est expertus in se divinam percussionem; unde subdit, *Deus mollivit cor meum,* quasi liquefaciens ipsum, firmitate securitatis sublata: *Et omnipotens conturbavit me,* idest per omnipotentiam suam perturbationem tristitiae de praesentibus malis et timorem de futuris induxit. Quare autem timeat in futurum, cum non sit sibi conscius de culpa, ostendit subdens, *Non enim perii,* idest adversitatem passus sum: *Propter imminentes tenebras,* idest errores vel peccata, quae quidem imminere dicuntur, quando in mente hominis confirmantur puta cum quis ex malitia peccat. Contingit autem quandoque, quod malitia in homine non firmatur; sed ex aliqua subita passione, puta concupiscentiae vel irae, ad peccandum impellitur: et hoc a se excludit subdens, *Nec faciem meam operuit caligo:* quasi enim (1) caligat oculus rationis, quando propter passionem judicium ejus in opere particulari decipitur.

(1) *Al.* non.

CAPUT VIGESIMUMQUARTUM.

LECTIO I.

Ab omnipotente non sunt abscondita tempora: qui autem noverunt eum, ignorant dies illius. Alii terminos transtulerunt, diripuerunt greges, et paverunt eos. Asinum pupillorum abegerunt, et abstulerunt pro pignore bovem viduae. Subverterunt pauperum viam, et oppresserunt pariter mansuetos terrae. Alii quasi onagri in deserto egrediuntur ad opus suum, vigilantesque ad praedam praeparant panem liberis. Agrum non suum demetunt, et vineam ejus, quem vi oppresserunt, vindemiant. Nudos dimittunt homines indumenta tollentes, quibus non est operimentum in frigore. Quos imbres montium rigant: et non habentes velamen amplexantur lapides. Vim fecerunt depraedantes pupillos, et vulgum pauperem spoliaverunt. Nudis et incedentibus absque vestitu et esurientibus tulerunt spicas. Inter acervos eorum meridiati sunt, qui calcatis torcularibus sitiunt. De civitatibus fecerunt viros gemere, et anima vulneratorum clamavit; et Deus inultum abire non patitur. Ipsi fuerunt rebelles lumini, nescierunt vias ejus, nec reversi sunt per semitas illius. Mane primo consurgit homicida, interficit egenum et pauperem: per noctem vero erit quasi fur. Oculus adulteri observat caliginem, dicens: Non me videbit oculus, et operiet vultum suum. Perfodit in tenebris domos, sicut in die condixerant sibi, et ignoraverunt lucem. Si subito apparuerit aurora, arbitrantur umbram mortis: et sic in tenebris quasi in luce ambulant. Levis est super faciem aquae: maledicta sit pars ejus in terra, nec ambulet per viam vinearum. Ad nimium calorem transiet ab aquis nivium, et usque ad inferos peccatum illius. Obliviscatur ejus misericordia, dulcedo illius vermes: non sit in recordatione, sed conteratur sicut lignum infructuosum. Pavit enim sterilem, et quae non parit: et viduae bene non fecit. Detraxit fortes in fortitudine sua; et cum steterit, non credat vitae suae. Dedit ei Deus locum poenitentiae, et ille abutitur eo in superbia: oculi autem ejus sunt in viis illius. Elevati sunt ad modicum, et non subsistent, et humiliabuntur sicut omnia, et auferentur; et sicut summitates spicarum conterentur. Quod si non est ita, quis me potest arguere esse mentitum, et ponere ante Deum verba mea?

In praecedenti capitulo Job se non esse propter malitiam punitum dixit, ut Eliphaz asseverat; nunc autem vult manifestare, quod non existimat Deum non habere curam rerum humanarum, sicut Eliphaz ei imponebat. Est autem considerandum quod aliqui ponebant Deum humanarum rerum notitiam et curam non habere propter differentiam ejus a nobis: credebant enim, quod sicut propter hujusmodi distantiam nos eum cognoscere non valemus, ita nec ipse nos. Sed hoc ipse primo excludit dicens, *Ab omnipotente non sunt abscondita tempora:* quasi dicat: Quamvis omnipotens sit extra temporum mutabilitatem, ipse tamen temporum cursum cognoscit. Isti vero qui sunt in tempore, ita eum cognoscunt, quod tamen modum aeternitatis ejus comprehendere non valent; unde subdit, *Qui autem noverunt eum,* idest homines temporales, ejus notitiam qualemcunque habentes, vel naturali cognitione, vel per fidem, vel aliqua majori sapientiae illustratione: *Ignorant dies illius,* idest comprehen-

dere non valent modum aeternitatis ejus. Et quia dixerat, temporalium cursum Deo ignotum non esse, consequenter ostendit qualiter temporalia judicat, praemittens diversas hominum culpas. Quorum quidam fraudulenter aliis inferunt nocumenta; unde dicit: *Alii*, scilicet inter homines, *Terminos transtulerunt*, furtive, scilicet mutantes possessionum confinia, et similia fecerunt in animalibus quae gregatim pascuntur; unde subdit: *Diripuerunt*, scilicet furtive: *Greges*, scilicet alienos: *Et paverunt eos* ut sic videantur esse eorum: et eorum culpam aggregat vel exaggerat ex conditione personarum quibus inferunt nocumenta. Consueverunt enim homines misereri pupillorum propter defectum aetatis, et carentiam sustentationis parentum: et contra hoc dicit, *Asinum pupillorum abegerunt*, idest aberrare fecerunt, ut eum raperent, non miserantes pupillum. Similiter etiam viduarum consueverunt homines misereri propter fragilitatem sexus, et quia destituta sunt virorum solatio; sed contra hoc subdit, *Et abstulerunt pro pignore bovem viduae*, quasi sub quodam colore justitiae eam gravantes. Consueverunt etiam homines misereri pauperum, qui divitiarum sustentatione carent; et contra hoc subdit, *Subverterunt pauperum viam:* idest abstulerunt eis facultatem sibi necessaria procurandi, eos multipliciter molestando. Solent etiam homines desistere a nocumento eorum qui aliis nocere non consueverunt, sed inter alios suaviter conversantur; et contra hoc subdit, *Et oppresserunt pariter mansuetos terrae*, qui scilicet nec provocari nec provocare alios noverant. Sunt etiam quidam qui non fraudulenter, ut praedicti, sed per manifestam violentiam aliis nocent: qui ad mala facienda prorumpunt, quasi nulla disciplina legis contineantur: de quibus subdit: *Alii quasi onagri in deserto*, idest asini silvestres, qui hominum servituti non subsunt: *Egrediuntur ad opus suum*, idest ad latrocinium, cui quasi proprio operi solicite intendunt; unde subdit: *Vigilantesque ad praedam*, scilicet diripiendam: *Praeparant panem liberis*, scilicet suis ex praeda direpta. Deinde genus praedae determinat, subdens: *Agrum non suum demetunt*, scilicet per violentiam messes alienas colligentes: *Et vineam ejus quem vi oppresserunt, vindemiant*: quia scilicet prius aliquem opprimunt ad hoc quod ejus bona liberius rapiant; nec solum exteriora bona per violentiam abstrahunt, sed etiam ea quae jam sunt ad usum corporis fovendi assumpta; unde subdit: *Nudos dimittunt homines*, idest nihil eis relinquunt, *Indumenta tollentes*. Et ut magis exaggeret hujusmodi rapinae culpam, subjungit afflictiones quas ex nuditate patiuntur; unde dicit, *Quibus non est operimentum in frigore*: esset enim aliqualiter tolerabile, si aliunde possent nuditati subvenire: nec solum indumenta sunt necessaria ad calefaciendum contra frigus, sed etiam ad tegumentum contra pluviam. Unde oportet a latronibus denudatos non solum frigore affligi, sed etiam pluvia perfundi: et hoc est quod subdit: *Quos imbres montium rigant:* solent enim homines ad loca montana quasi ad tentoria (1) confugere pro timore latronum vel hostium, ubi propter aeris frigiditatem, et frequentiores et graviores sunt pluviae, maxime nudis hominibus. Est autem qualecumque nuditatis remedium, si ille qui vestimentorum operimentum non habet, saltem operimento domus non careat; sed contra hoc subdit, *Non habentes velamen*, scilicet vestimenti, nec domus, *Amplexantur lapides*, idest abscondunt se in cavernis lapidum quae inveniuntur in locis montanis. Ulterius autem exaggerat eorum culpam ex conditione miserabilium personarum quas gravant: unde subdit: *Vim fecerunt depraedantes pupillos*, qui scilicet magis erant sustentandi: *Et vulgum pauperem spoliaverunt*, cui scilicet magis erat subveniendum. Esset autem utcumque tolerabile, si saltem habentibus sufficientia subtrahere vellent: et ideo ad majorem aggregationem iniquitatum eorum subdit, *Nudis*, idest non habentibus vestimenta: *Et incedentibus absque vestitu*, idest prae nimia necessitate etiam ad publicum sine vestibus nudis procedentibus, quod pertinet ad magnam inopiam vestitus. Et ut ostendat etiam in victu eos inopiam pati, subdit, *Et esurientibus*. His autem nihil magis auferre possunt; sed et id modicum quod habent, eis surripere non verentur; unde subdit: *Tulerunt spicas*; quasi dicat, Non tulerunt eis messem quam non habent, sed aliquas paucas spicas quas sibi collegerant: et si forte in aliquo abundare videantur, illud subtrahunt, non pensantes quantam penuriam in aliis patiuntur; unde subdit: *Inter acervos frugum*, scilicet eorum, *Meridiati sunt*, idest in meridie quieverunt, quasi lascivientes de bonis eorum: *Qui calcatis torcularibus sitiunt*, idest, qui statim post vindemiam modicum habent de vino. Nec solum homines spoliant in rebus exterioribus, sed etiam laedunt in personis; unde subdit: *De civitatibus fecerunt viros gemere*: quia scilicet quibusdam laesis, multi ex civibus conturbantur, et ipsi qui laesi sunt, conqueruntur; unde subdit: *Et animae vulneratorum clamabunt, Et Deus*, a quo scilicet non sunt abscondita quae in tempore aguntur, *Inultum abire non patitur*: quod scilicet non esset, si de rebus humanis providentiam non haberet. Causam autem quare Deus hoc inultum abire non patitur, ostendit per hoc, quod non per ignorantiam, sed per malitiam peccant, ex qua sapientiam odiunt ipsorum peccata arguentem; unde subdit: *Ipsi fuerunt rebelles lumini*, scilicet ex proposito agentes contra id quod eis lumen rationis dictat. Sicut autem sapientia praeoccupat eos qui eam concupiscunt, ita fugit ab eis, qui ei renituntur: unde subdit: *Nescierunt vias ejus*, idest habentes sensum per malitiam depravatum, non potuerunt sapientiae processus cognoscere. Vel nescierunt, idest non adprobaverunt, nec experiri voluerunt sapientiae mandata; et impoenitentiam eorum demonstrat subdens: *Nec reversi sunt per semitas illius:* illi quidem per semitam sapientiae revertuntur, qui etsi sapientiae peccando rebellent, tamen poenitendo ad sapientiam revertuntur. In signum autem quod spirituali lumini sapientiae divinae repugnent, inducit, quod et lumen exterius detestantur, tenebras amantes, secundum quod Jo. 3, dicitur, *Omnis qui male agit, odit lucem*: unde et hoc subditur: *Mane primo*, ad hoc scilicet existentibus tenebris: *Consurgit homicida et interficit egenum et pauperem:* quia scilicet illa hora nondum communiter homines vadunt per viam, sed aliqui pauperes necessitate ducti praeoccupant tempus operis, quibus latrones insidiantur in via. Ad hoc autem quod de dominis aliquid furtive surripiant, profundioribus indigent tenebris: unde subdit: *Per no-*

(1) *Al.* quasi viciniora.

ctem erit quasi fur, scilicet spolians domos, quia ei primo mane facere tutum non esset, quia tunc homines evigilare incipiunt. Idem autem in adultero ostendit, subdens, *Oculus adulteri*, qui scilicet insidiatur alieno toro: *Observat caliginem*. ut scilicet deprehendi non possit; unde subdit dicens: *Non videbit me oculus*, idest in hoc proposito observat caliginem, ne cujusquam oculo videatur. Et quia non sufficit ei occultatio noctis, adhuc alias occultandi artes assumit; unde subdit, *Et operiet vultum suum*, qualicumque mutatione habitus. Et sicut ad incipiendum opus observat caliginem, ita etiam opus exequitur in tenebris: unde subdit: *Perfodiunt in tenebris domos*, scilicet qualicumque fraude vel violentia obstacula auferentes: *Sicut in die condixerant sibi*, scilicet adulter et adultera (1): *Et ignoraverunt lucem*, idest abjecerunt in tota executione nefarii operis: *Si subito*, quasi ex impraemeditato, quia tempus eis breve videtur, dum carnali delectationi vacant: *Apparuerit aurora*, quae est diurnae lucis principium: *Arbitrantur umbram mortis*, idest existimant eam odiosam sicut umbram mortis, dum se vident suas lascivias ulterius non posse protrahere. Solent autem homines dupliciter a suis operibus impediri: uno modo, quando non prospiciunt rei eventum; alio, quando habent in suo proposito debile fulcimentum. Sed adulteri qui ex concupiscentia ducuntur, e contrario, primo quidem inconsiderate se periculis ingerunt, quamvis ignorent quid sequatur: et ad hoc significandum dicit. *Et sic in tenebris*, idest in dubiis et obscuris: *Quasi in luce*, scilicet in manifestis: *Ambulant*, idest procedunt. Secundo ex re modica et fragili magnam fiduciam capiunt; unde subdit; *Levis est* scilicet adulter: *Super faciem aquae*: quasi dicat, adeo leviter movetur, ut videatur ei quod per aliqua mollia, sicut est aqua, possit pertransire ad suum propositum prosequendum: vel ad literam, quod dicit, *Sic in tenebris quasi in luce ambulant*, potest referri ad hoc, quod uterque, scilicet adulter et adultera, sua opera in tenebris agere amant; quod vero subdit, *Levis erit super faciem aquae*, refertur spiritualiter ad adulterum cui propter impetum concupiscentiae videtur quod etiam super aquam et super quamcumque difficultatem vel adversitatem, leviter pertransire possit, ad hoc, quod perveniat ad fruitionem rei concupitae.

Enarratis ergo diversis generibus peccatorum, subjungit de poena: et primo quidem quantum ad poenam praesentis vitae, cum subdit, *Maledicta sit pars ejus in terra*: illud enim unicuique pars esse videtur, quod quasi potissimum bonum desiderat; peccator autem in rebus terrenis quasi in sua parte ultimum finem constituit, secundum illud Sapient. 2: *Haec est pars nostra, et haec est sors*. Quae quidem maledicta est, quia bona hujus mundi, quibus male utitur, ei vertuntur in malum: et hoc manifestat subdens, *Nec ambulet per viam vinearum*: solent enim viae vinearum umbrosae esse, per consequens temperatae vineae etiam contemperatum locum requirunt: nam in locis nimis frigidis destruuntur per glaciem, et in locis nimis calidis aduruntur per calorem. Impius ergo per viam vinearum non ambulat, quia rebus hujus mundi moderate non utitur, sed quandoque declinat ad unum extremum, quandoque ad aliud; et quantum ad hoc subdit: *Ad nimium calorem transiet ab aquis nivium*: quasi a contrario vitio in contrarium transeat, quod in medio virtutis non manet: et ista poena consequitur omnes malos, quia inordinatus animus sibi ipsi est poena. ut Augustinus dicit in 1 Conf. Deinde ponit poenam quae erit post mortem, cum subdit: « Et usque ad inferos « peccatum illius; » quasi dicat: Non solum in terra pars ejus maledicitur, dum inordinate utitur rebus mundi, sed etiam per hoc in inferno poenas patietur: ad quas poenas referri potest quod dixerat, *Ab aquis nivium etc.*, quia in inferno nulla erit temperies. Et ne crederet aliquis poenas illas per Dei misericordiam finiendas, subdit: *Obliviscatur ejus*, scilicet peccatoris in inferno damnati: *Misericordia*, scilicet Dei, ut nunquam exinde liberetur Qualis autem sit illa poena, ostendit subdens: *Dulcedo illius vermis*, idest delectatio peccati, convertetur in vermem, idest conscientiae remorsum, de qua dicitur Isa. ult.: « Vermis eorum non morietur. » Unde et hujus poenae interminabilitatem subdit: *Non sit in recordatione*, idest ita totaliter relinquatur a Deo sine remedio liberationis, ac si ejus esset oblitus: et ponit similitudinem, cum subdit, *Sed conteratur quasi lignum infructuosum:* arbor enim quae non facit fructum bonum, excidetur et in ignem mittetur, ut dicitur Matth. 3. Lignum autem fructuosum praeciditur ut purgetur, secundum illud Joan. 15: « Omnem palmi« tem qui non fert fructum purgabit eum, ut fructum « plus afferat. » Impii ergo puniuntur ad exterminium, justi autem ad profectum. Quare autem infructuoso ligno comparetur, manifestat ex duobus: primo quidem, quia bona sua in res inutiles consumpsit; unde dicit, *Pavit enim sterilem, et qui non parit:* et loquitur de illo qui bona sua in res inutiles consumpsit, ad similitudinem ejus, qui uxorem sterilem inutiliter nutrit. Secundo, quia indigentibus non subvenit, quod ei esse poterat fructuosum; unde subdit, *Et viduae bene non fecit*, per viduam homines indigentes significat. Nec solum fuit infructuosus, sed etiam fuit nocivus, sicut lignum proferens fructus venenosos; unde subdit: *Detraxit fortes in fortitudine sua*, idest potestate sua usus est, non ad subveniendum oppressis, sed magis ad opprimendum fortes: et hoc, quia quod aliis nocet, etiam in suum nocumentum redundat, quasi scilicet in se securam vitam agere non potest, timens etiam laedi ab eis quos laeserat; unde subdit, *Et cum steterit*, idest cum nihil adversum passus fuerit: *Non credet vitae suae*, idest non erit de vita sua securus, secundum illud quod Eliphaz supra dixerat 15: « Sonitus terroris semper in auribus ejus, et « cum pax sit, ille semper insidias suspicatur. » Causam autem quare absque misericordia sit puniendus, assignat ex hoc, quia misericordia noluit uti dum potuit; unde subdit: *Dedit ei Deus locum poenitentiae*, scilicet differens poenam; et haec est ratio quare permissus est in prosperitate aliquis diu vivere. Sed hoc quod Deus exhibuit ei in bonum, ipse pervertit in malum; unde subditur: *Et ille abutitur eo in superbiam*, non attribuens divinae misericordiae quod post peccatum non statim punitur, sed ex hoc sumit peccati audaciam usque ad Dei contemptum. Et quamvis peccator tenebras quaerat ad peccandum, non tamen potest facere quin videatur: unde subdit: *Oculi enim*, scilicet Dei: *Sunt in viis ejus*, idest considerant processus ejus, quamvis in tenebris ambulent; et inde

(1) *Al.* scilicet adulteria.

est, *Quod elevati sunt ad modicum*, idest ad aliquam terrenam sublimitatem et caducam, Deo dante eis locum poenitentiae: *Et non subsistent*, scilicet finaliter, quia abutuntur Dei misericordia in superbiam. Et adhibet hujus rei similitudinem. Omnia enim quae in tempore generantur, determinato tempore crescunt, et postea incipiunt dejici, et tandem totaliter destruuntur; et ita contingit de impiis: unde subdit, *Et humiliabuntur sicut omnia*, quae scilicet in tempore crescunt: *Et auferentur*, scilicet totaliter. quando ad summum pervenerint: et adhibet similitudinem. subdens; *Et sicut summitates spicarum conterentur*. Non enim conteruntur fruges quamdiu sunt in herba et crescunt; sed quando jam ad perfectam maturitatem pervenerunt: et sic impii non statim puniuntur a Deo, sed quando ad summum pervenerunt, secundum mensuram a Deo praevisam. Hoc autem induxit ad ostendendum, quod hoc quod impii statim non puniuntur, sed prosperam vitam agunt, non contingit ex defectu divinae providentiae, sed ex hoc quod differt Deus poenam in congruum tempus; et sic patet falsum esse quod Eliphaz ei calumniose imposuerat de negatione providentiae divinae; unde subdit: *Quod si non est ita*, sicut praedixi, de punitione malorum: sicut vos opinamini credentes semper homines in hac vita puniri pro peccatis: *Quis me potest arguere esse mentitum?* quasi scilicet divinam providentiam denegem: *Et ponere ante Deum verba mea*, idest verba mea in accusationem vertere coram Deo, ac si sint contra ejus providentiam (1).

(1) *Al.* providentiam dicta.

CAPUT VIGESIMUMQUINTUM.

LECTIO I.

Respondens autem Baldad Suites, dixit: Potestas et terror apud eum est, qui facit concordiam in sublimibus suis. Nunquid est numerus militum ejus? et super quem non surget lumen illius? Numquid justificari potest homo comparatus Deo, aut apparere mundus, natus de muliere? Ecce luna etiam non splendet, et stellae non sunt mundae in conspectu ejus. Quanto magis homo putredo, et filius hominis vermis?

Job in sua responsione duas calumnias quas in Eliphaz injecerat, in praecedenti sua responsione jam repulit, ostendens se neque pro peccatis punitum, neque divinae providentiae negatorem. Ostenderat autem valde expresse, quod divinae providentiae non repugnabat, si impii in hoc mundo prosperantur, quia servatur eorum poena in aliud tempus: et ideo contra hoc ulterius resistere non potuerunt; sed alterum, scilicet quod non fuerit pro peccatis punitus, non tam evidenter ostenderat, quin potius debilitatem suae ostensionis significavit, cum dixit *Nemo advertere potest cogitationes ejus;* et ideo contra hoc ulterius Baldad resistere nititur redarguens Job, quod se asserebat non pro peccatis suis punitum: et quasi immemor verborum Job, quibus dixerat, non sibi sufficere si contra eum ex Dei fortitudine contendatur; a divina potestate disputationis suae sumit exordium, et proponit magnitudinem divinae potestatis dupliciter: primo quantum ad hoc quod potentiam exercet in superiores creaturas, in summa pace eas conservans; unde dicit: *Potestas et terror*, idest ex qua timeri debet, *Apud eum est*, scilicet Deum; *Qui facit concordiam in sublimioribus suis*: in inferioribus enim creaturis discordia multiplex invenitur, tam in creaturis rationalibus, ut patet per contrarios motus humanarum voluntatum, quam in creaturis corporalibus, ut ex earum contrarietate apparet, per quam generationi et corruptioni subduntur; sed in superioribus corporibus nulla contrarietas reperitur, unde et incorruptibilia sunt: sic et superiores intellectuales substantiae etiam in summa concordia vivunt. Haec autem summa concordia superiorum creaturarum ex potestate divina procedit, quae superiores creaturas in perfecta suae unitatis participatione constituit, quasi sibi propinquiores; et ideo signanter dicit, *In sublimioribus suis*, idest sibi magis conformibus. Secundo commendat divinam potestatem ex iis quae operatur in inferioribus creaturis, in quibus operatur per ministerium superiorum creaturarum, quarum multitudo homini est ignota; unde subdit, *Nunquid est numerus militum ejus?* milites quidem Dei vocat omnes caelestes virtutes, quae divinum nutum sequuntur, sicut milites obediunt duci. Harum autem caelestium virtutum numerus ignotus est homini: et simile est, quod habetur Isaiae 40: « Qui educit in numero militiam eorum. » Et ne aliquis crederet quod caelestes virtutes non se haberent sicut milites parentes alieno imperio, sed sicut duces et principes ex suo arbitrio cuncta agentes, sicut aestimaverunt multorum deorum cultores, subjungit, *Et super quem non surgit lumen ejus;* quasi dicat: Omnes caelestes virtutes per illuminationem divinam diriguntur, sicut homines per hoc quod super eos surgit lux solis.

Proposita ergo potestate divina, accedit ad propositum dicens: *Numquid justificari potest homo comparatus Deo?* quasi dicat: Ex quo Deus tam magnus est et in justitia praecellens, ut etiam in sublimibus concordiam faciat, quae est justitiae effectus, secundum illud Isa. 32: « Opus justitiae pax, » omnis justitia hominis divinae justitiae comparata quasi nihil reputabitur: nec solum Deo homo comparatus non potest justus videri, sed quod plus est, ei comparatus, apparet injustus: sicut in comparatione ad res pulcherrimas, quae quamvis pulchritudinem habeant, videntur immundae; unde subdit, *Aut appare-*

re mundus natus de muliere? quod signanter dicit, quia ex hoc ipso quod homo de muliere per concupiscentiam carnis nascitur, maculam contrahit. Hoc autem quod dixerat, consequenter per simile confirmat, cum subdit, *Ecce etiam luna non splendet, et stellae non sunt mundae in conspectu ejus.* Ubi considerandum est, quod de sole mentionem non facit, quia non apparet sensibiliter quod ad praesentiam majoris luminis lumen ejus obtenebretur; sed luna et stellae etiam ad praesentiam corporalis solis obfuscantur: unde multo magis earum claritas quasi obscuritas quaedam est immensitati divini luminis comparata; et ex hoc concludit propositum, subdens, *Quanto magis homo putredo, et filius hominis vermis?* scilicet non potest reputari splendens splendore justitiae, si divinae justitiae comparetur: neque mundus per innocentiam, si comparetur puritati divinae. Signanter autem hominem putredini comparat quasi ex materia existentem putrefactioni vicina: et filium hominis vermi, quia vermis ex putredine generatur. Hoc autem inducit ad ostendendum, quod homo non potest, quantumcumque justus et innocens, justitiam et innocentiam suam proponere, quasi nihil reputatam in comparatione ad Deum, cum agitur de divino judicio.

CAPUT VIGESIMUMSEXTUM.

LECTIO I.

Respondens autem Job, dixit, Cujus auditor es? numquid imbecillis, et sustentas brachium ejus qui non est fortis? Cui dedisti consilium? forsitan illi qui non habet sapientiam? et prudentiam tuam ostendisti plurimam? Quem docere voluisti? nonne eum qui fecit spiramentum? Ecce gigantes gemunt sub aquis, et qui habitant cum eis. Nudus est infernus coram illo; et nullum est operimentum perditioni. Qui extendit aquilonem super vacuum, et appendit terram super nihilum. Qui ligat aquas in nubibus suis, ut non erumpant pariter deorsum. Qui tenet vultum solii sui, et expandit super illud nebulam suam. Terminum circumdedit aquis, usque dum finiantur lux et tenebrae. Columnae caeli contremiscunt, et pavent ad nutum ejus. In fortitudine illius repente maria congregata sunt, et prudentia ejus percussit superbum. Spiritus ejus ornavit caelos, et obstetricante manu ejus, eductus est coluber tortuosus. Ecce haec ex parte dicta sunt viarum ejus; et cum vis parvam stillam sermonis ejus audierimus, quis poterit tonitruum magnitudinis illius intueri?

Baldad in verbis praemissis Job convincere voluit ex consideratione divinae potestatis omnibus tremendae, respectu cujus nullus potest justitiam aut innocentiam praetendere, ut se asserat absque peccato punitum: unde Job triplicem responsionem subjungit: quarum prima specialiter est contra Baldad, qui Job terrere conatus fuerat ex consideratione divinae potestatis. Solent autem homines non ratione contra aliquem condemnatum utentes, sed judicis potentiam et sapientiam allegantes, hoc facere in judicis favorem. Adhibetur autem favor alicui personae dupliciter: uno modo propter defectum potentiae illius cui favetur; alio modo propter defectum sapientiae. Quantum ergo ad primum dicit, *Cujus adjutor es, numquid imbecillis?* quasi dicat: Haec quae locutus es, non secundum viam rationis, sed quasi in Dei favorem, numquid ad hoc dixisti ut ferres auxilium quasi infirmo? Adjuvare autem videtur aliquem qui ejus operationem defendit; unde subdit, *Et sustentas brachium ejus, qui non est fortis?* quasi dicat: Numquid vis tu iis verbis defendere operationem qua punitus sum ab eo, ac si non esset fortis ad se defendendum? Deinde quantum ad favorem qui alicui adhibetur propter defectum sapientiae, considerandum est, quod hic favor est duplex: unus quidem ex hoc quod consilium datur alicui circa res agendas; et quantum ad hoc dicit, *Cui dedisti consilium?* Videtur aliquis alicui consilium dare, quando ejus causam sine ratione defendit; non autem consilio Deus indiget qui est in sapientia perfectus; unde subdit, *Forsitan illi qui non habet sapientiam?* quasi dicat: Numquid dubitas Deum sapientiam non habere, ut tam stulte pro eo loquaris? Qui autem sapienti consilium dat, videtur hoc facere ad suam sapientiam ostendendam; unde subdit: *Et prudentiam tuam ostendisti plurimam?* quasi dicat, Numquid per hoc voluisti tuae prudentiae abundantiam ostentare? Alius autem modus favoris contra defectum sapientiae est, ut quis instruat ignorantem circa scibilia; et quantum ad hoc subdit: *Quem docere voluisti*: visus es enim Deum docere, inquantum ejus potentiam contra me allegasti; sed ipse doceri non indiget, qui est totius humanae scientiae causa; unde subdit: *Nonne eum qui fecit spiramentum?* idest qui creavit humanam animam, per quam homo et intelligit et spirat: una enim et eadem anima est, quae per intellectum scientiam percipit, et per alias vires corpus vivificat.

Deinde ne videatur in aliquo potentiae Dei derogare, commendat ipsum multo diffusius quam Baldad, enumerans multos effectus divinae potentiae: et incipit ab iis quae potenter fecit in genere humano circa diluvium: legitur enim Gen. 6, quod gigantes erant super terram in diebus illis: et postea subditur: *Cumque vidisset Deus terram esse corruptam, omnis quippe caro corruperat viam suam super terram, dixit ad Noe: Finis universae carnis venit coram me;* et postea subdit, *Ecce ego adducam aquas diluvii super terram, et interficiam omnem carnem.* Hunc ergo effectum divinae potentiae ostendit subdens: *Ecce gigantes,* scilicet antiqui: *Gemunt* scilicet in poenis inferni: *Sub aquis*, idest qui fuerunt submersi aquis diluvii. Et quia non soli ipsi perierunt, sed multi alii cum eis: ideo etiam postea subjungit, *Et qui habitant cum eis,* scilicet similiter gemunt, scilicet a virtute potestatis ipsius.

Et ne aliquis crederet quod divina providentia se extenderet solum ad judicandos homines in hac vita, non autem post mortem, sicut amici Job sentire videbantur; ad hoc excludendum subdit, *Nudus est infernus coram illo;* quasi dicat: Ea quae in inferno aguntur conspicua sunt oculis ejus, et secundum ejus judicium aguntur: unde ad hujusmodi expositionem subdit: *Et nullum est operimentum perditioni*, idest iis qui sunt perditi in inferno, ut possint ab oculis Dei occultari, sicut occultantur a nobis.

Deinde enumerat effectus divinae potentiae in rebus naturalibus: et incipit ab extremis, scilicet a caelo et terra, in quorum utroque aliquid apparet ex divina potentia institutum quod humanas vires excedit. Secundum autem id quod sensibiliter apparet, videtur caelum extensum esse super terram, sicut quoddam tabernaculum; terram autem esse sub caelo, sicut tabernaculi pavimentum. Quicumque autem tabernaculum erigit, aliquid supponit quo tabernaculum sustentatur; sed hoc in caelo non apparet; non enim videtur aliquid caelum sustentans, nisi virtus divina; unde dicit, *Qui extendit aquilonem super vacuum*: per aquilonem intelligit superius hemisphaerium quoad nos: nobis enim aquilonaris polus super orientem elevatur; australis vero sub horizonte deprimitur; unde dicit: *Aquilonem extendit super vacuum*, quod de superiori hemisphaerio caeli nihil nobis apparet, nisi spatium aere plenum, quod vulgares homines reputant vacuum: loquitur enim secundum existimationem vulgarium hominum, prout est mos in sacra Scriptura. Sic etiam, qui pavimentum facit, super aliquod ipsum firmat; terra autem quae est quasi caeli fundamentum, non apparet super aliquod firmata, quod eam possit sustentare, sed sola Dei potentia sustinetur; unde subdit, *Et appendit terram super nihilum.* Haec autem non ita dicuntur quasi caelum sit ponderosum, ut indigeat sustentamento, ne cadat; aut terra possit descendere nisi usque ad centrum; sed ipsas naturales virtutes quibus in suis locis corpora naturaliter continentur, ex divina potestate processisse significat: sicut enim motus violentus est a potestate humana, ita inclinatio naturalis est ex virtute divina, qui est naturae principium.

Deinde enumerat effectus divinae potentiae in spatio medio quod est inter caelum et terram: et primo in aere, in quo hoc admirabile videtur: quod aqua in aere suspendatur, vaporaliter elevata, et non tota simul cadit, sed guttatim, ut apparet in pluviis; unde dicit: *Qui ligat aquas in nubibus suis;* idest ejus virtute causatis: *Ut non erumpant*, scilicet aquae pluviarum, *Pariter deorsum*, sed guttatim secundum quod expedit ad temperiem terrae, quasi divina virtute illud quod remanet in nubibus esset ligatum, ut non a principio cadat: fit enim divina virtute, ut vapores non simul condensentur, ut oporteat simul eos in aquam conversos pariter cadere, pluviis ex nubibus deorsum cadentibus, remanent quaedam vaporum reliquiae ex quibus nebulae generantur, per quas nobis tegitur caelum, quod est quasi solium Dei, secundum illud Isa. ult.: « Caelum mihi sedes est: » et quantum ad hoc subdit: *Qui tenet vultum solii sui*, idest qui tenet quasi occultatam faciem caeli, quod est solium ejus: et hoc per nebulas, quibus prohibemur caelum videre; unde subdit: *Et expandit super illud nebulam suam*, idest ejus virtutem productam.

Deinde ostendit effectum divinae potentiae in aquis, cum subdit: *Terminum circumdedit aquis*: aquae enim secundum elementorum naturalem ordinem undique terram operire deberent; sed quod aliqua pars terrae remaneat discooperta ab aquis, hoc factum est divina virtute, quae usque ad certum terminum terram fecit operiri ab aquis; et hoc praecipue videtur ad oceanum pertinere, qui undique terram circumdat; et propter hoc subdit: *Usque dum finiantur lux et tenebrae*: sumit enim lucem diei et tenebras noctis, sole accedente vel recedente ab hemisphaerio superiori, quod supponitur nostrae terrae habitabili, quae quasi undique oceano concluditur. Vel potest intelligi, quod terminus aquarum intransmutabilis permanebit, manente hoc statu mundi, in quo est successio lucis et tenebrarum.

Sic ergo enumeratis effectibus divinae potentiae in corporalibus creaturis, ostendit ejus effectum in creaturis spiritualibus, quas vocat columnas caeli, quia scilicet eorum officio administratur motus caelorum; unde dicit, *Columnae caeli*, scilicet angeli: *Contremiscunt, et pavent ad nutum ejus*, idest obediunt ei ad nutum: et loquitur ad similitudinem alicujus ad nutum obedientis Domino propter timorem et tremorem ipsius; ut timor (1) referatur ad animam, tremor ad corpus. Non est autem putandum, quod inferatur angelis timor poenalis, sed eorum reverentia ad Deum hic timor notatur; et sic pavor refertur ad affectum, tremor autem ad exteriorem effectum. Et quia in angelis aliqui sunt qui a debita Dei reverentia discesserunt, de quibus supra 4, dictum est: *In angelis suis reperit pravitatem*; ideo consequenter de distinctione bonorum et malorum angelorum subjungit. Creditur autem simul cum distinctione creaturae corporalis etiam creaturae spiritualis distinctionem fuisse; et ideo ad insinuandam distinctionem creaturae spiritualis praemittit de creatura corporali, dicens: *In fortitudine illius repente maria congregata sunt*, secundum illud Gen. 2: « Congregentur aquae, quae « sunt super terram, in locum unum, et appareat « arida. » Et sicut creaturae corporales sunt distinctae divina virtute, ita etiam creaturae spirituales; unde subdit: *Et prudentia ejus percussit superbum.* Per virtutem prudentiae (2) ipsius diabolus superbiens de sua gloria privatus est; et sic eo percusso, bonis angelis sunt spiritualia dona augmentata; unde subdit: *Spiritus ejus ornavit caelos*, idest caelestes spiritus, ornamentis scilicet spiritualium donorum. Non erat autem conveniens, ut percussus per privationem gloriae cum ornatis per Spiritum sanctum remaneret; unde subdit, *Et obstetricante manu ejus, eductus est*, idest a societate bonorum angelorum: *Coluber tortuosus*, idest diabolus, qui colubro comparatur propter malignitatis venenum, et tortuosus dicitur propter calliditatem. Signanter autem dicit eum eductum obstetricante manu Dei: sicut enim obstetrix educit infantem, quandoque mortuum, ut mater non laedatur, ita Deus sic eduxit diabolum de medio angelorum, ut bonorum angelorum societas in nullo detrimentum sit passa. Et ne aliquis crederet hos effectus, licet sint magni, divinam potentiam adaequare, subdit: *Ecce haec ex parte sunt dicta viarum ejus*, idest operum ejus, quibus et nos in Dei cognitionem ascendimus, et Deus nobis se quodammodo communicat. Et ne videantur haec, etsi non totam

(1) *Al.* amor.
(2) *Al.* providentiae.

divinam potentiam adaequare, tamen magna ex parte ad ejus aequalitatem accedere, subjungit: *Et cum vix parvam stillam sermonis ejus audierimus, quis poterit tonitruum magnitudinis illius intueri?* quasi dicat: Omnium quae nunc dicta sunt de effectibus divinae potentiae, minor est comparatio ad divinam potentiam, quam unius parvi sermonis, quasi silenter stillantis, ad maximi tonitrui sonum.

CAPUT VIGESIMUMSEPTIMUM.

LECTIO I.

Addidit quoque Job, assumens parabolam suam, et dixit: Vivit Deus, qui abstulit judicium meum: et omnipotens qui ad amaritudinem adduxit animam meam. Quia donec superest halitus in me, et spiritus Dei in naribus meis, non loquentur labia mea iniquitatem, nec lingua mea meditabitur mendacium. Absit a me, ut justos vos esse judicem: donec deficiam, non recedam ab innocentia mea. Justificationem meam, quam coepi tenere, non deseram: neque enim reprehendit me cor meum in omni vita mea. Sit ut impius inimicus meus, et adversarius meus quasi iniquus. Quae est enim spes hypocritae, si avare rapiat, et non liberet Deus animam ejus? Numquid Deus audiet clamorem ejus, cum venerit super eum angustia? Aut poterit in omnipotente delectari, et invocare Deum omni tempore? Docebo vos per manum Dei, quae omnipotens habeat, nec abscondam. Ecce vos omnes nostis; et quid sine causa vana loquimini? Haec est pars hominis impii apud Deum, et haereditas violentorum quam ab omnipotente suscipient. Si multiplicati fuerint filii ejus, in gladio erunt: et nepotes ejus non saturabuntur pane. Qui reliqui fuerint ex eo, sepelientur in interitu; et viduae illius non plorabunt. Si comportaverit quasi terra argentum, et sicut lutum praeparaverit vestimenta. Praeparabit quidem, sed justus vestietur illis, et argentum innocens dividet. Aedificavit sicut tinea domum suam, et sicut custos fecit umbraculum. Dives cum dormierit nihil secum afferet: aperiet oculos suos, et nihil inveniet. Apprehendet eum quasi aqua inopia; nocte opprimet eum tempestas. Tollet eum ventus urens, et auferet, et velut turbo rapiet eum de loco suo. Et mittet super eum, et non parcet; et de manu ejus fugiens, fugiet. Stringet super eum manus suas; et sibilabit super illum intuens locum ejus.

In praemissis verbis Job confutaverat dicta Baldad, qui contra eum divinam potestatem allegaverat, quasi Job ejus magnitudinem ignoraret; finita autem sua responsione, intelligitur expectare, ut tertius amicorum, scilicet Sophar, more solito, suo ordine responderet. Sed quia ille, quasi convictus, tunc tacuit, Job iterato sermonem assumit, et per aliam rationem ostendit non esse contra divinam providentiam si mali in hoc mundo prosperantur, et boni adversitates patiuntur; unde dicitur, *Addidit quoque Job*, postquam scilicet ei nullus respondebat, *Assumens parabolam suam:* quia scilicet per similitudines loquebatur ad modum parabolas inducentium. Antequam autem propositum ostendat, se in amicorum sententiam nunquam transiturum esse denunciat: et ad hujus firmitatem juramentum praemittit; unde subdit, *Et ait, Vivit Deus, qui abstulit judicium meum*, supposita scilicet vestra sententia, qua asseritis ad justitiam divini judicii pertinere, ut adversitates praesentes non nisi peccatoribus inducat: et ideo ad exponendum in quo judicium suum dixerit, subdit, *Et omnipotens, qui ad amaritudinem adduxit animam meam*, idest qui absque culpa praecedente mihi adversitates exteriores induxit, ex quibus amaritudinem in anima patior, nec tamen ab ejus reverentia et amore discedo, patet ex hoc quod per ipsum juro. Inducit autem praedictum juramentum ad hoc quod subditur, *Quia donec superest halitus in me*, idest donec habebo vitam, quae per respirationem conservatur. Et ut ostendat se vitae beneficium a Deo recognoscere, subdit, *Et spiritus Dei in naribus meis*: respiratio enim praecipue fit per nares: nam respiratio quae fit per os, non est adeo congrua, ut Aristoteles dicit in lib. de hist. Anim. Respiratio ergo hominis, quae principaliter in naribus posita est, hic spiritus Dei dicitur, quia hoc habet homo ut vivendo possit respirare: et huic beneficio ipse non vult esse ingratus peccando; unde subdit: *Non loquentur labia mea iniquitatem*, ut scilicet dicam, omnes qui adversitatem patiuntur esse iniquos: *Nec lingua mea meditabitur mendacium*, ut scilicet dicam hoc pertinere ad divinam justitiam, ut justorum merita praesenti prosperitate remuneret, et iniquorum peccata temporali adversitate condemnet. Et quia amici Job ista asserebant, subjungit, *Absit a me ut justos vos esse judicem*: non enim poterat justos eos judicare, nisi eorum injustam sententiam approbaret, per quod a sua justitia recederet; unde subdit, *Donec deficiam*, scilicet per mortem: *Non recedam*, idest propono non recedere *Ab innocentia mea*, a qua scilicet recederem, si sanctos adversitatem in hoc mundo patientes vobiscum impios judicarem. Et sicut ab innocentia ad nocendum transferri non propono, ita nec justitiae viam deserere; unde subdit: *Justificationem meam*, quae scilicet pertinet ad justitiae executionem, *Quam coepi tenere*, scilicet non approbando hominem in prosperitate quam habet, nec condemnando pro adversitate quam patitur in hac vita: *Non deseram*, scilicet declinando in vestram sententiam. Solent autem qui semel peccaverunt, proniores esse ad iterato peccandum; qui vero peccatorum sunt inexperti, difficilius ad peccata prolabuntur; unde subdit, *Neque enim reprehendit me cor meum in omni vita mea:* quasi dicat: Ideo confido quod non recedam ab innocentia, nec justitiam deseram, quia hoc per experientiam didici: non enim habeo conscientiam remordentem de aliquo gravi quod commiserim in tota vita mea. Vel aliter potest continuari: quia enim dixerat se non recessurum ab innocentia sua, nec justificationem, quam tenere coeperat, deserturum (1), posset aliquis dicere, quod ipse ante hoc neque innocentiam neque justitiam ha-

(1) *Al. deest* deserturum.

buerat; sed ipse hoc excludit dicens, *Nec enim reprehendit me cor meum* etc. Declinarem autem ab innocentia, et desererem justitiam, si vobis faverem qui injustitiam et impietatem sustinetis; unde subdit: *Sit ut impius inimicus meus*, inquantum scilicet contra veritatem divini judicii loquitur: *Adversarius meus quasi iniquus*, inquantum scilicet iniquam sententiam profert, mihi adversando, dum dicit me impium esse, quia graviter sum afflictus.

His igitur praemissis pertinentibus ad amicorum suorum confutationem, et suae sententiae firmitatem, accedit ad principale propositum: ut scilicet ostendat non esse contrarium divinae providentiae, si mali in hoc mundo temporaliter prosperentur, et justi temporaliter affligantur: et supra quidem hoc manifestaverat ex futuris praemiis et flagellis, quae reservantur bonis et malis post hanc vitam: nunc autem hic ostendit ex debilitate bonorum temporalium quae mali possident in hac vita, et magnitudine bonorum spiritualium, quae bonis conceduntur. Asserit ergo primo inutile esse peccatoribus, si in hac vita bona temporalia consequantur absque animae bonis; unde dicit, *Quae est enim spes hypocritae, si avare rapiat*, si injuste divitias congreget: *Et non liberet Deus animam ejus*, scilicet a peccato per gratiae dona, idest quid boni potest ex hoc consequi? et loquitur de hypocrita, scilicet simulatore, loco omnium peccatorum; quia simulata aequitas est duplex iniquitas; et hypocritae, tamquam falsarii virtutis, videntur maxime esse abominabiles apud Dominum, sicut infra 36, dicitur: *Simulatores et callidi provocant iram Dei.* Ostendit autem consequenter eos duplici spe privari: quarum una est quam habent justi de Deo, quod in tempore necessitatis eorum orationem exaudiat; sed hoc ab impiis excludit dicens: *Numquid Deus audiet clamorem ejus, cum venerit super illum angustia?* quasi dicat, non: et ratio hujus assignatur Prov. 1, ex ore sapientiae dicentis: « Vocavi et renuistis. » Et post pauca subdit: « Tunc, » scilicet quando venit super eos angustia, « invocabunt me et non exaudiam: » et Prov. 28, dicitur: « Qui declinat aurem suam ne audiat legem, « oratio ejus fiet execrabilis. » Secunda autem spes justorum est, quod non deficit eis temporalis consolatio in tempore tribulationis, fruuntur delectione divina, et delectantur in laude ipsius: sed hoc ab impiis excludit subdens: *Aut poterit in omnipotente delectari?* quem scilicet non diligere in operibus comprobatur: *Et invocare Deum omni tempore?* ex magna enim delectatione Dei provenit, quod semper sit in aliquorum ore laus Dei. Et quia ostenderat parum valere bona temporalia quae impii possident, sine spe justorum quam sancti habent, ostendit consequenter temporalia bona, quae interdum impii possident, fragilia esse: et ad assertionem eorum quae dicturus est, duo praemittit: primo quidem, quod ea quae dicturus est, sapientiae divinae conveniunt: unde dicit, *Docebo vos per manum Dei*, idest per virtutem ipsius: *Quae Omnipotens habeat*, scilicet in sua sapientia quasi certum. *Nec abscondam*, quae scilicet, Deo instruente me, didici. Secundo ostendit, quod ea quae dicturus est, tam sunt manifesta, ut etiam ipsi ea ignorare non possint; unde subdit: *Ecce vos omnes nostis*, scilicet vera esse quae dicturus sum; et ideo mirum est, quod tam irrationabiliter contra veritatem manifestam loquimini; et hoc est quod subdit: *Et ut quid sine causa vana loquimini?* idest ea quae rationis fulcimentum non habent: solent enim homines hebetes, cum cognoscant praemissa, non advertere quid ex eis sequatur. Et autem considerandum, quod cum Deus sit creator omnium et gubernator, omnes ab eo suscipiunt aliquid, quasi hereditatem suam a patre; mali autem homines quasi suam partem et suam hereditatem a Deo accipiunt bona temporalia hujus mundi: unde ex eorum persona dicitur: *Haec pars vestra, et haec est sors;* e converso autem boni percipiunt quasi suam partem et hereditatem spiritalia bona, secundum illud Ps. 15, « Funes ceciderunt mihi « in praeclaris, etenim hereditas mea praeclara « est mihi. » Describens ergo quam fragilis sit et caduca pars impiorum, quam in rebus temporalibus accipiunt, dicit: *Haec est pars impii apud Deum*: idest tale est quod eis in sortem venit, dum bonis spiritalia, et eis temporalia distribuuntur; *Et haereditas violentorum*, idest injuste acquirentium temporalia bona: *Quam ab omnipotente suscipient*, eo scilicet permittente, et facultatem praebente, sicut supra 22, dictum est, « Cum ille im« plevisset domos eorum bonis. » Ostendit autem, hanc partem sive hereditatem esse caducam: primo quidem, quantum ad hoc quod frequenter circa impiorum prolem accidit, quod tamen inter temporalia bona potissimum reputatur. Contingit autem quandoque quod impiorum filii, qui in hoc mundo prosperati sunt, occiduntur; unde dicit, *Si multiplicati fuerint filii ejus*, quod scilicet ad magnam prosperitatem computabatur; *In gladio erunt*, idest occidentur. Et quamvis raro contingat quod divitum filii ad magnam paupertatem deveniant, tamen hoc circa nepotes et posteros frequenter contingit; unde subdit, *Et nepotes ejus non saturabuntur pane*, scilicet propter inopiam. Quantum autem ad alios familiares ejus subdit, *Qui reliqui fuerunt ex eo*, scilicet domestici et amici, *Sepelientur in interitu*, idest absque solemnitate quasi occisi: unde et quantum ad uxores subdit, *Et viduae illius non plorabunt*, quod scilicet fieri solet in solemnibus sepulturis. Sicut ergo fragilis est et caduca eorum felicitas quantum ad filios et amicos, ita etiam quantum ad divitias possessas: inter quas quaedam sunt divitiae artificiales, scilicet pecunia, quae est adinventa quasi mensura commutationis rerum, ut Philosophus dicit: et quantum ad hoc subdit: *Si comportaverit quasi terram argentum*, idest si tantam copiam pecuniae acquirat, quanta habetur terra. Aliae vero sunt divitiae naturales, quae scilicet hominum naturali necessitati subveniunt, sicut panis et vinum et vestimenta et alia hujusmodi; et quantum ad hoc subdit: *Et sicut lutum praeparaverit vestimenta*, ut scilicet tantam eorum copiam habeat, quantam et luti. *Praeparavit quidem*, idest habuit solicitudinem in praeparando: alius tamen habebit fructum, et quandoque bonus, qui circa hoc non solicitatur; unde subdit, *Sed justus vestietur illis*, scilicet vestimentis ad suam necessitatem: *Et argentum innocens dividet*, idest distribuet, et dabit pauperibus. Non reservabit coacervatum, quod contra innocentiam esset. Pertinet etiam ad prosperitatem terrenam spatiositas domorum; sed etiam hoc ostendit esse caducum propter duo; primo quidem, quia quandoque sibi domum aedificat per violentiam in loco alieno, a quo depellitur; unde subdit: *Aedificavit sicut tinea*

domum suam, quae scilicet corrodendo vestem alienam, praeparat sibi locum, a quo, excussa veste, dejicitur. Alio modo, quia etsi in solo proprio domum aedificet, non tamen est sibi datum, ut diu illius possessionis curam et dominium habeat, sed ad modicum temporis; unde subdit, *Et sicut custos,* scilicet vineae, *Fecit umbraculum,* quod scilicet dejicitur finito tempore custodiae ejus. Quomodo autem acquisita bona amittat, ostendit subdens: *Dives cum dormierit,* idest cum mortuus fuerit: *Nihil ex his quae possidet secum auferet,* scilicet in alia vita: *Aperiet oculos suos,* scilicet in resurrectione: *Et nihil inveniet:* quia scilicet non revertetur ad temporalia bona possidenda. Quandoque et in hac vita subito ea perdit, ad modum quo pluvia subito homini supervenit; unde subdit: *Apprehendet eum quasi aqua,* scilicet pluvialis, *Inopia;* idest subito superveniet ei. Et quamvis pluvia in die aliqualiter praevideri possit, in nocte tamen omnino praeoccupat hominem; unde subdit, *Nocte opprimet eum tempestas,* scilicet adversitatis, idest omnino ex improviso. Ultimo autem ostendit fragilitatem mundanae prosperitatis, quantum ad ipsam personam hominis, quae quandoque perit per aliquam febrem, vel per aliquam persecutionem; et quantum ad hoc subdit: *Tollet eum ventus urens,* idest occidet eum: *Et auferet,* scilicet a societate viventium: et hoc fiet subito, et ex improviso; unde sequitur, *Velut turbo rapiet eum de loco suo,* idest violenter et absque mora. Quandoque vero non ab interiori infirmitate, sed ab exteriori persecutione occiditur; unde subdit: *Et mittet,* scilicet Deus, *Super eum,* aliquem persecutorem, qui potentior eo sit, cui non possit resistere: *Et non parcet;* ipse scilicet persecutor: unde ipse impius, *De manu ejus,* idest de potestate ejus *Fugiens fugiet;* vel per mortem, vel postquam occiderit, non habet amplius quid faciat. Eo autem mortuo, amicis ejus remanet stupor et luctus; unde subdit: *Stringet super illum manus suas,* quasi prae stupore: *Et sibilabit super illum,* quasi compatiens ei: *Intuens locum ejus,* idest considerans ejus pristinam dignitatem.

CAPUT VIGESIMUMOCTAVUM.

LECTIO I.

Habet argentum venarum suarum principia, et auro locus est in quo conflatur. Ferrum de terra tollitur, et lapis solutus calore in aes vertitur. Tempus posuit tenebris: et universorum finem ipse considerat: lapidem quoque caliginis et umbram mortis. Dividit torrens a populo peregrinante eos, quos oblitus est pes egentis hominis et invios. Terra, de qua oriebatur panis in loco suo, igni subversa est. Locus sapphiri lapides ejus et glebae illius aurum. Semitam ignoravit avis, nec intuitus est eam oculus vulturis. Non calcaverunt eam filii institutorum, nec pertransivit per eam leaena. Ad silicem extendit manum suam: subvertit a radicibus montes. In petris rivos excidit, et omne pretiosum vidit oculus ejus. Profunda quoque fluviorum scrutatus est, et abscondita produxit in lucem.

Supra Job ostenderat quam fragilis et caduca sit pars impiorum, quam a Deo recipiunt; nunc autem ostendere intendit e contrario dignitatem spiritalis boni, quod homines justi a Deo percipiunt etiam in hoc mundo; quod quidem spiritale bonum sub sapientia comprehendit. Et ideo intendit praeferre sapientiam omnibus rebus, et quantum ad originem, et quantum ad pretiositatem. Et incipit primo ostendere, quod omnia quae in rebus corporalibus pretiosa videntur, habent in certis locis originem; et incipit a metallis, quae apud homines pretiosa habentur. Est autem considerandum, quod metalla generantur ex vaporibus humidis resolutis a terra per virtutem solis et aliarum stellarum, et in terra retentorum; unde et metalla ductibilia et liquabilia sunt, sicut e contrario lapides et alia hujusmodi quae non molliuntur neque funduntur, generantur ex sicca exhalatione intra terram retenta. Diversificantur autem metallorum species secundum majorem vel minorem puritatem vaporis resoluti, et secundum differentiam caloris digerentis: inter quae aurum videtur purissimum, et post hoc argentum, et sub hoc aes, infimum autem ferrum: et secundum majorem vel minorem puritatem, metalla ut plurimum habent diversas origines. Quia ergo aurum est purissimum, invenitur ut plurimum generatum in sua puritate inter arenas fluminum propter multitudinem evaporationis et caliditatem arenae. Argentum autem invenitur ut plurimum in quibusdam venis terrae, vel etiam lapidum; aes autem invenitur ut incorporatum lapidibus; ferrum autem quasi in terra faeculenta, nondum perfectam digestionem habente, ut sit perventum usque ad generationem lapidis. Enumerans ergo diversa metallorum loca, dicit: *Habet argentum venarum suarum principia,* scilicet in aliquibus determinatis locis, ex quibus tales vapores resolvuntur, qui sunt apti ad generationem argenti: et sic dum miscentur terrae vel lapidi praedicti vapores, efficiuntur ibi venae argenteae. Quantum autem ad aurum subdit, *Et auro locus est in quo conflatur:* quia scilicet ex multis arenis colliguntur quaedam granula auri, quae in unum ligantur; quod quidem non fit in omni loco, sed in aliquo loco determinato, in quo concurrit debita proportio virtutis activae ad materiam proportionatam tali speciei. Deinde quantum ad ferrum subdit, *Ferrum de terra tollitur,* scilicet, quia in terra quasi indigesta invenitur. Deinde quantum ad eas dicit, *Et lapis,* cui scilicet vapor proportionatur, naturae ejus permiscetur: *Solutus calore,* scilicet ignis vehementis: *In aes vertitur,* dum scilicet id quod est ibi de natura aeris, per calorem ignis eliquatur. Deinde prosequitur de aliis rebus quae habent determinatum tempus et locum ex dispositione divina, unde divinae cognitioni subjacent, pluraque ipsorum,

quae ab hominibus sunt occulta. Occultantur autem a nobis et sol et alia multa per tenebras noctis, sed hoc fit per dispositionem divinam; unde dicit, *Tempus posuit tenebris.* Occultantur etiam quaedam a nobis per eorum corruptionem, dum resolvuntur in sua principia, quae Deo sunt nota, nobis autem occulta; unde subdit: *Et universorum finem ipse considerat,* idest terminum resolutionis rerum. Inveniuntur etiam quaedam ab hominibus occulta propter locum invium, sicut quandoque sunt quidam montes inaccessibiles, in quibus sunt quaedam invia hominibus: et quantum ad hoc subdit, *Lapidem quoque caliginis,* idest aliquam rupem alicujus excelsi montis, quae quasi semper caligine nebularum obtegitur: *Et umbram mortis,* idest aliquem locum umbrosum inter convalles montium, ad quae vitalis calor solis nunquam pertingit. *Dividet torrens a populo peregrinante:* solent enim in radicibus quorumdam montium defluere innumerabiles torrentes, ita quod ex una parte torrentis est via per quam peregrini transeunt, et ad aliam partem ripae non patet accessus. Contingit autem quandoque quod in hujusmodi inaccessibilibus locis, aliqui rari homines habitant, ad quos etiam pauperes qui omnia circumeunt, accedere non possunt propter accessus difficultatem; unde subdit, *Et torrens dividit a populo peregrinante eos,* scilicet homines. *Quos,* in locis inaccessibilibus habitantes, *Oblitus est pes egentis hominis,* ut scilicet ad eos non accedat, *et invios,* idest propter hoc quod ad eos via non patet. Sunt etiam quaedam loca non propter situm, sed propter aliqua accidentia, inaccessibilia, puta quia per aliquam alterationem subvertuntur, ut legitur Gen. 19 de Sodoma et Gomorrha; unde subdit: « Terra de qua oriebatur panis in loco suo, » idest quasi in proprio et convenienti loco, *Igni subversa est,* scilicet subversionis ejus causa ex superabundantia caloris procedit. Calore autem superabundante, sequitur quod resolutiones tam siccae quam humidae ad magnam digestionem perveniant, ut exinde generentur aliqua pretiosa, puta lapides, vel metalla; unde quantum ad lapides pretiosos, qui generantur ab exhalatione sicca, subdit: *Locus sapphiri lapides ejus,* scilicet terrae subversae igni. Quantum autem ad pretiosa metalla quae generantur ex vaporatione humida, subdit: *Et glebae illius aurum.* Hujusmodi autem loca sic subversa propter corruptionem aeris ex abundantia sulphuris, non solum homines vitant, sed etiam animalia bruta; unde primo quantum ad aves, de quibus minus videtur, dicit, *Semitam,* scilicet illius terrae: *Ignoravit avis,* quia scilicet super eam volare non audet, propter aeris corruptionem, nec etiam appropinquare; unde subdit, *Nec intuitus est,* scilicet eam, *oculus vulturis:* qui tamen valde a remotis solet videre. Vel potest aliter exponi: *Terra illa ignoravit,* idest non exposita ad semitam avis; quasi scilicet nec avis per eam transit: *Nec intuitus est,* scilicet aliquis in terra illa oculos vulturis. Deinde quantum ad homines dicit: *Non calcaverunt eam filii institorum,* idest mercatorum, qui tamen difficilia loca solent adire ad lucrandum. Deinde quantum ad quadrupedia subdit, *Nec pertransibit per eam leaena,* quae silvestria loca inhabitat. Haec autem quamvis hominibus sint occulta, Deum tamen non latent, qui et in montibus et in fluminibus suam virtutem exercet; unde subdit: *Ad silicem,* idest ad montes lapidosos, *extendit manum,* idest potestatem suam. Et hoc in duobus effectibus manifestat: primo per hoc quod montes quandoque funditus diruunt; et hoc est quod subdit, *Subvertit a radicibus montes.* Secundum autem est quod inter medium montium pertranseunt aquae, quasi divina virtute esset eis via excisa a Deo in petris; unde subdit, *In petris rivos excidit,* idest meatus rivorum. Et sicut potentia sua se extendit ad omnia magnifica facienda, ita ejus sapientia se extendit ad omnia pretiosa cognoscenda; unde subdit: *Et omne pretiosum vidit oculus ejus:* si enim ipse montes potest subvertere, si potest petras excidere, et similem potestatem exercere in totam terram, conveniens est, quod pretiosa videat quae ibi latent, quamvis oculus hominis ea videre non possit: et non solum ea quae latent in terris oculus ejus videt, sed *Profunda quoque fluviorum scrutatus est*; idest ea quae in profundis fluviorum latent, ita perfecte cognoscit, sicut si ea scrutaretur: et hoc signum est, quia *Abscondita produxit in lucem,* ad manifestationem hominum.

LECTIO II.

Sapientia vero ubi invenitur? et quis est locus intelligentiae? Nescit homo pretium ejus, nec invenitur in terra suaviter viventium. Abyssus dicit, non est in me: et mare loquitur, non est mecum. Non dabitur aurum obrizum pro ea, nec appendetur argentum in commutatione ejus. Non conferetur tinctis Indiae coloribus: nec lapidi sardonico pretiosissimo, vel sapphiro. Non adaequabitur ei aurum vel vitrum; nec commutabuntur pro ea vasa auri. Excelsa et eminentia non commemorabuntur comparatione ejus; trahitur autem sapientia de occultis. Non adaequabitur ei topazius de Aethiopia; nec tincturae mundissimae componetur. Unde ergo sapientia venit? et quis est locus intelligentiae? Abscondita est ab oculis omnium viventium; volucres quoque caeli latet. Perditio et mors dixerunt, Auribus nostris audivimus famam ejus. Deus intelligit viam ejus, et ipse novit locum illius. Ipse enim fines mundi intuetur, et omnia quae sub caelo sunt, respicit. Qui fecit ventis pondus, et aquas appendit in mensura. Quando ponebat pluviis legem, et viam procellis sonantibus: Tunc vidit illam, et enarravit, et praeparavit, et investigavit. Et dixit homini, Ecce timor Domini, ipsa est sapientia; et recedere a malo, intelligentia.

Quia ostenderat, omnia pretiosa quae in corporalibus inveniuntur, determinatis locis contineri, quae si ignota sint hominibus, sunt tamen cognita Deo; ad ostendendum eminentiam sapientiae, primo inducit, quod determinato loco non continetur: unde dicit, *Sapientia vero ubi invenitur*? quasi dicat: Nullo corporeo loco concluditur, quia non est aliquid corporale. Ea vero quae sunt in corporibus pretiosa, non solum ipsa, sed et eorum principia locis corporalibus concluduntur. Sed hoc de sapientia Dei non potest dici; unde subdit: *Et quis est locus intelligentiae*? intellectus enim est principium scientiae et sapientiae. Sicut autem sapientia non concluditur loco, ita etiam nec intelligentia, quae est principium ejus. Secundo ostendit dignitatem sapientiae, eo quod pretio aestimari non potest; unde subdit: *Nescit homo pretium ejus,* idest nihil

quod homo cognoscat, est sufficiens sapientiae pretium. Utrumque autem praemissorum per consequentia manifestat: et primo quidem quod dixerat, sapientiam in loco determinato non inveniri. Inveniuntur autem quae apud homines pretiosa reputantur, partim quidem apud homines deliciosos, qui pretiosa lapidum et metallorum congregare nituntur; sed in talibus non invenitur sapientia; unde subdit, *Nec invenitur in terra suaviter viventium*, idest deliciosorum, quia ipsi maxime a sapientiae perceptione impediuntur, cor habentes deliciis occupatum. Partim autem inveniuntur hujusmodi pretiosa corporalia in aliquibus profunditatibus obscuris; sed non est ita de sapientia; unde subdit, *Abyssus dicit, non est in me*: quod scilicet ea quae in absconditis profundorum latent, maxime sapientiae humanae sunt abscondita. Partim autem inveniuntur in mari: tum quia ibi generantur, sicut margaritae in conchis marinis: sive quia ibi depereunt in navibus ibi submersis; sed non est ita de sapientia: tum etiam quia per mare solent hujusmodi pretiosa de loco ad locum portari; unde subdit: *Et mare loquitur, Non est mecum.* Quinimmo ea quae sunt in mari, maxime latent sapientiam humanam. Deinde manifestat id quod dixerat de hoc quod sapientia pretio aestimari non potest: et enumerat ea quae sunt apud homines pretiosissima, dicens: *Non dabitur aurum obrizum*, idest purissimum, *pro ea*, quia nullo auro potest pretium sapientiae aestimari. Post aurum autem inter caetera pretiosius reputatur argentum, de quo subdit: *Nec appendetur argentum in commutatione ejus.* Sunt etiam praeter metalla pretiosissimi lapides diversorum colorum, qui maxime inveniuntur in India, de quibus subditur, *Non conferetur*, idest non comparabitur sapientia *tinctis Indiae coloribus*, idest lapidibus pretiosis, diversis coloribus naturaliter in India tinctis. Et subjungit de quibusdam pretiosis lapidibus, qui etiam in aliis terris inveniuntur; unde subdit: *Nec lapidi sardonico pretiosissimo*, qui scilicet est compositus ex duobus lapidibus, scilicet ex Sardio, qui est rubei coloris, accendens animum ad gaudium, et acuens ingenium; et Onichino, qui ab eo ligatur, quasi habens quasdam noxias virtutes, scilicet excitandi tristitias et timores; cujus nocumentum refrenatur per Sardium: unde proprietatem habere dicitur, quod luxuriam depellat, hominem castum et pudicum reddens; unde et pretiosissimus nominatur. Subdit autem, *Et sapphiro*, qui est caelestis coloris, qui etiam pretiosus est propter multas virtutes quas habet: nec refert quod aliqui alii lapides pretiosiores sunt, quia pretia lapidum non sunt eadem, nec in omnibus locis, nec in omnibus temporibus. Subdit autem de iis qui hanc habent pretiositatem ex pulchritudine, dicens, *Non adaequabitur ei aurum*, quod habet pulchritudinem ex splendore, vel vitrum, quod habet pulchritudinem ex perspicuitate, quamvis non sit praecellens pretii aestimatione. Subdit autem de iis quae habent pulchritudinem ex artificio, cum dicit, *Non commutabuntur pro ea vasa auri excelsa*, scilicet quantitate, *et eminentia*, scilicet in comparatione. Et sicut non possunt pro sapientia commutari: ita etiam omnia praedicta nihil reputantur in comparatione ad sapientiam; unde subdit, *Nec commemorabuntur in comparatione ejus*, idest non est dignum, quod vel memoria de his habeatur, cum fit de excellentia sapientiae mentio. Et quia dixerat quaedam corporalia esse occulta, et ob hoc pretiosa reputantur, consequenter ostendit quod haec etiam pretiositas sapientiae deest, cum subdit, *Trahitur autem sapientia de occultis.* Est enim humanae sapientiae origo occulta dupliciter. Uno modo ex parte intellectualis luminis, quod derivatur ad nos ab occultissima omni causa, scilicet a Deo. Alio modo ex parte rerum cognitarum: quare occultas proprietates et essentias (1) sapientia inquirit, et ex his in divinorum cognitionem ascendit, quae maxime sapientiae appropriatur; unde concludit quod neque ratione pretiositatis, neque ratione occultationis aliquid potest ei comparari: neque in lapidibus pretiosis; unde subdit: *Non adaequabitur ei topazius de Aethiopia*, qui sic vocatur a loco primaevae suae inventionis: vel quia in colore auri similitudinem praetendit. Quantum autem ad pretiosas vestes subdit, *Nec tincturae mundissimae*, idest cujuscumque panni serici vel lanei, *componentur*, idest comparabuntur sapientiae.

Quia ergo sapientiam incomparabilem dixerat, et occultam habere originem, inquirit unde sit ejus principium, cum subdit: *Unde ergo sapientia venit*, unde derivatur, *Et quis est locus intelligentiae?* a quo principio homines lumen intellectus participant. Ostendit autem hoc principium excedere omnem cognitionem humanam; unde subdit, *Abscondita est ab oculis omnium viventium*, quia fons sapientiae est Verbum Dei in excelsis, ut dicitur Eccl. 1. Fuerunt aliqui augurioruin sectatores, qui traderent quasdam aves augurales quemdam affectum sapientiae participare supra homines, inquantum scilicet ex eis ad homines pervenire credebant cognitionem futurorum; sed quod sapientia hanc conjecturam excedat, ostendit subdens: *Volucres quoque caeli latet.* Per quod potest intelligi quod origo sapientiae excedit caelestia corpora, a quibus hujusmodi aves moventur. Sunt etiam aliqui, qui a mortuis futurorum cognitionem exquirerent; sed nec hoc attingit ad sapientiae originem; unde subdit, *Perditio et mors dixerunt, auribus nostris audivimus famam ejus.* Et recte famam sapientiae morti et perditioni attribuit, quia perditio et mors important recessum et elongationem a bonis, quae sapientiam consequuntur. Possunt tamen tria praedicta secundum metaphoram ad tria rationalis creaturae pertinere: ut quod dicit, *Abscondita est ab oculis omnium viventium*, referatur ad homines; quod vero subdit, *Volucres caeli latet*, referatur ad angelos; quod vero additur, *Perditio et mors dixerunt, audivimus famam ejus*, referatur ad daemones, qui a Deo damnabiliter elongati, a remotis quasi ex sola fama divinae sapientiae notitiam habent. Ut ergo ostendat sapientiae radicem, subdit, *Deus intelligit viam ejus*, idest totum sapientiae processum, dum et ipse est et origo sapientiae, et locus intelligentiae. Et quia ipse seipsum perfecte novit, ideo subdit, *Et ipse novit locum illius*, idest seipsum, in quo plene sapientia invenitur sicut in prima origine. Derivatur autem sapientia ab ipso in omnes creaturas, quae per Dei sapientiam fiunt, sicut ars derivatur a mente artificis in opera ejus: unde dicitur Eccl. 1, quod « Deus effudit sapientiam super omnia opera sua: » unde et ipsa universitas creaturarum est quasi quidam sapientiae secundarius locus. Et ideo ad ostendendum quod Deus cognoscit sapientiae locum,

(1) *Al.* et ecclesiasticas.

subjungit, quod ipse cognoscit universitatem creaturarum. Primo quidem hoc ostendit quantum ad extremas creaturas super quibus aliae continentur; unde subdit: *Ipse enim fines mundi intuetur*, idest excellentiores creaturas, in quibus ordo creaturarum terminatur ab inferioribus ascendendo, sicut sunt caelestia corpora, et caelestes spiritus. Deinde hoc ostendit quantum ad alias creaturas sub eis contentas, sicut sunt elementa (1): unde subdit, *Et omnia quae sub caelo sunt respicit*. Et ne aliquis crederet, quod notitiam rei habeat a rebus acceptam sicut nos habemus, ostendit consequenter quod cognoscit res sine omni causa: unde subdit, quantum ad quasdam creaturas, scilicet ventos et pluvias, *Qui fecit ventis pondus*, idest dedit eis inclinationem motus, ut scilicet quandoque moveantur ad hanc partem, quandoque ad illam. Deinde loquitur de pluviis: et primo quidem secundum quod sunt vaporabiliter elevatae in nubibus; unde subdit, *Et aquas*, scilicet vaporales, *appendit*, idest appensas tenet in aere; et hoc *in mensura*, ne scilicet, si superexcederent, omnia submergerent; aut si plus debito diminuerentur, omnia siccarentur. Secundo quantum ad ipsam generationem pluviarum, cum dicit: *Quando ponebat pluviis legem*, ut scilicet certis temporibus et locis descenderent. Tertio quantum ad effectum, praecipue in mari: quod maxime ex immutatione aeris commovetur; unde subdit, *Et viam*, scilicet ponebat *procellis*, scilicet marinis *sonantibus*, scilicet ex magna commotione: quia et hujusmodi procellae certis temporibus et secundum certam quantitatem consurgunt. Quia vero ex ipsis creaturis sapientiam non acquirit sicut nos, sed potius ex sua sapientia creaturas produxit, ideo subjungit, *Tunc*, scilicet quando creaturas faciebat, *Vidit illam*, idest sapientiam, *In seipso*, inquantum per actualem suae sapientiae considerationem res in esse produxit. Ab ipso autem sapientia derivata est, primo quidem ad Angelos, qui facti sunt participes sapientiae divinae; et quantum ad hoc dicit, *Et enarravit*, sapientiam suam eis manifestando. Secundo vero ad universitatem creaturarum, eam per suam sapientiam disponendo; et ad hoc pertinet quod subdit: *Et praeparavit*, scilicet in sapientia sua orbem terrarum. Tertio quantum ad homines, qui non per simplicem apprehensionem percipiunt sapientiam veritatis, sicut Angeli quibus enarratur, sed per inquisitionem rationis ad eam perveniunt; unde subdit, *Et investigavit*, idest homines eam investigare fecit; et hoc est quod subdit: *Et dixit homini*, scilicet per interiorem inspirationem illuminando ipsum, et sapientiam communicando: *Ecce timor Domini*, quem scilicet principaliter tibi do. *Ipse est sapientia*, quia per timorem Domini homo Deo inhaeret, in quo est vera sapientia hominis, sicut in altissima omni causa: *Recedere a malo*, idest a peccato, quo homo amittit Deum, *est intelligentia:* quia scilicet intelligentia praecipue ad hoc homini est necessaria, ut per intelligentiam discernat mala a bonis: quibus evitatis, per executionem bonorum operum ad sapientiae divinae participationem perveniat. Sic ergo, quia timor Domini est sapientia, et recedere a malo est intelligentia, consequens est, quod justi, qui Deum timent et recedunt a malo, habeant sapientiam et intelligentiam, quae praeferuntur omnibus bonis terrenis, quae mali homines possident: et sic manifestum est, quod in hoc salvatur ratio providentiae divinae, quod justis dantur bona spiritalia, tamquam meliora; malis autem bona temporalia, tamquam caduca.

(1) *Al.* sicut sunt caelestia corpora et caelestes spiritus; unde etc.

CAPUT VIGESIMUMNONUM.

LECTIO I.

Addidit quoque Job, assumens parabolam suam, et dixit: Quis mihi tribuat, ut sim juxta menses pristinos, secundum dies quibus Deus custodiebat me? Quando splendebat lucerna ejus super caput meum, et ad lumen ejus ambulabam in tenebris. Sicut fui in diebus adolescentiae meae, quando secrete Deus erat in tabernaculo meo. Quando erat omnipotens mecum, et in circuitu meo pueri mei. Quando lavabam pedes meos butyro, et petra fundebat mihi rivos olei. Quando procedebam ad portam civitatis, et in platea parabant cathedram mihi. Videbant me juvenes, et abscondebantur, et senes assurgentes stabant. Principes cessabant loqui, et digitum superponebant ori suo. Vocem suam cohibebant duces, et lingua eorum gutturi suo adhaerebat. Auris audiens beatificabat me, et oculus videns testimonium reddebat mihi, eo quod liberassem pauperem vociferantem, et pupillum cui non erat adjutor. Benedictio perituri super me veniebat, et cor viduae consolatus sum. Justitia indutus sum; et vestivi me sicut vestimento et diademate judicio meo. Oculus fui caeco, et pes claudo. Pater eram pauperum, et causam quam nesciebam diligentissime investigabam. Conterebam molas iniqui, et de dentibus illius auferebam praedam. Dicebamque: In nidulo meo moriar, et sicut palma multiplicabo dies. Radix mea aperta est secus aquas, et ros morabitur in messione mea. Gloria mea semper innovabitur, et arcus meus in manu mea instaurabitur. Qui me audiebant, expectabant sententiam, et intenti tacebant ad consilium meum. Verbis meis addere nihil audebant, et super illos stillabat eloquium meum. Expectabant me sicut pluviam, et os suum aperiebant quasi ad imbrem serotinum. Si quando respondebam ad eos, non credebant, et lux vultus mei non cadebat in terram. Si voluissem ire ad eos, sedebam primus, cumque sederem quasi ex circumstante exercitu, eram tamen moerentium consolator.

Quia Job in praemissis verbis in universali ostenderat rationem, ex qua evidenter apparet, non esse contra divinam justitiam, quod mali prosperantur, et boni interdum in hoc mundo temporali prosperitate carent, quibus conceduntur majora, scilicet spiritalia bona, manifestat hoc in seipso, quasi in exemplo, intendens eorum confutare sententiam etiam quantum ad hoc quod asserebant, eum pro peccato adversitates passum. Et primo commemorat prosperitatem praeteritam qua virtuose utebatur; et deinde magnitudinem adversitatis

in quam inciderat, et ad ultimum multipliciter suam innocentiam demonstrat. Datur autem intelligi, quod sicut postquam satisfecerat verbis Baldad, Sophar tacente, processerit ad suum propositum ostendendum, ita etiam manifestato proposito, expectavit si aliquis aliorum loqueretur. Omnibus autem tacentibus, ipse iterato sermonem resumpsit; unde dicit, *Addidit quoque Job, assumens parabolam suam,* quia scilicet metaphorice locuturus erat: *Et dixit, Quis mihi tribuat?* quod ponitur ad desiderium designandum, magis quam ad petitionem formandum, *Ut sim juxta menses pristinos,* idest ut in prosperitate vivam sicut olim. Et quia hanc prosperitatem non fortunae neque suis viribus, sed divino attribuebat auxilio, subdit: *Secundum dies quibus Deus custodiebat me,* protegendo scilicet contra adversa, et etiam promovendo dirigebat ad bona, in quibusdam quidem procedendo ad bonos effectus etiam supra meam intentionem; et hoc est quod dicit: *Quando splendebat lucerna ejus*, scilicet providentia ipsius, *Super caput meum,* idest mentem meam, dirigens in multa bona, ad quae mens mea non attingebat: in quibusdam vero dirigebatur a Deo, quasi ab eo instructus de iis quae erant agenda; unde subdit: *Et ad lumen ejus,* idest ad instructionem ipsius, *ambulabam,* idest procedebam, *in tenebris,* idest in dubiis. Et ut non attribuatur hoc merito justitiae praecedentis, subjungit, *Sicut fui in diebus adolescentiae meae*: quando scilicet adhuc non potueram tantam prosperitatem promereri. Deinde seriatim exponit bona status praeteriti: et incipit quasi a principio a familiaritate divina, quam in oratione et contemplatione percipiebat: unde dicit: *Quando secreto Deus erat in tabernaculo meo,* idest Dei praesentiam sentiebam, dum secreto in tabernaculo meo orabam et meditabar, quod pertinet ad contemplationem. Quantum vero ad actionem subdit: *Quando erat Omnipotens mecum,* quasi scilicet mihi cooperans ad bene agendum. Deinde describit prosperitatem suam ex parte prolis, cum subdit, *In circuitu meo pueri mei:* adolescentis enim patris filios pueros esse oportet. Ulterius autem procedit ad affluentiam rerum quae pertinent ad usum vitae, cum subdit: *Quando lavabam pedes meos butyro:* apud antiquos enim divitiae praecipue in pecudibus erant; a quibus propter hoc, secundum Augustinum, pecunia nominatur: inter fructus autem pecudum pretiosius videtur esse butyrum, quod est lactis pinguedo: cujus affluentiam parabolice designat per pedum lotionem, puta si aliquis diceret, tantum sibi abundare aliquem pretiosum liquorem, usque ad pedum lotionem; et sicut butyrum videtur esse pretiosius inter fructus animalium, ita etiam oleum inter fructus terrarum. Solent autem olivae optimum oleum habentes, in locis lapidosis et arenosis esse, unde subdit: *Et petra fundebat mihi rivos olei*: per quod abundantiam designat et fructus bonitatem. Deinde exponit magnitudinem pristinae gloriae, cum subdit, *Quando procedebam ad portam civitatis*: per quod dat intelligere, se habuisse auctoritatem judicandi, quia apud antiquos judicia exercebantur in portis: et ut ostenderet se non fuisse quasi unum ex pedaneis judicibus, subdit: *Et in platea parabant cathedram mihi,* ut per hoc ostendatur singularis dignitatis fuisse. Ostendit autem consequenter autoritatem sui judicii; primo quidem per signum acceptum ex parte juvenum, cum dicit, *Videbant me juvenes,* qui scilicet solent esse ad peccata proclives, *et abscondebantur,* quasi scilicet meum judicium formidantes. Secundo quantum ad senes, cum subdit, *Et senes assurgentes stabant,* quia scilicet meo judicio subjecti: habebat enim auctoritatem non solum ad judicandum juvenes, sed etiam senes. Tertio quantum ad civitatum rectores, qui ejus judicio reverentiam exhibebant, primo quidem quantum ad hoc quod verba inchoata dimittebant dum ille loqui volebat; unde dicit: *Principes cessabant loqui.* Secundo, quia eo loquente, ipsum interrumpere non audebant: unde subdit: *Et digitum superponebant ori suo.* Tertio (1) quantum ad duces bellorum, qui solent audaciores esse et promptiores ad loquendum, qui tamen coram eo presumptuose et tumultuose loqui non audebant; unde subdit: *Vocem suam cohibebant duces,* scilicet plane et humiliter loquendo; et quandoque intantum stupebant, quod loqui penitus non auderent; unde subdit: *Et lingua eorum gutturi suo adhaerebat,* quasi loqui non valerent. Et quia solent homines tam rigidae auctoritatis a populo potius timeri quam amari, ostendit se populo amabilem fuisse: quia ad magnanimum pertinet, ut apud magnos auctoritatem servet, et tamen minoribus condescendat; unde subdit: *Auris audiens,* scilicet ab aliis recitari, scilicet meam (2) gloriam, vel mea judicia non odiebat nec invidebat. *Sed beatificabat me,* idest beatum me reputabat, et beatitudinem mihi optabat; et hoc pertinet ad absentes. Quantum autem ad praesentes subdit: *Et oculus videns,* scilicet meam gloriam et judicia: *Testimonium,* scilicet de virtute, *reddebat mihi,* scilicet apud alios: et hoc propter opera misericordiae quae exercebam: et hoc primo ostendit quantum ad pauperes; unde subdit: *Eo quod liberassem,* scilicet de manu opprimentis, *pauperem vociferantem,* idest conquerentem. Secundo quantum ad pupillos; unde subdit: *Et pupillum cui non erat auditor,* scilicet amisso patre. Tertio quantum ad homines in periculis existentes: unde subdit: *Benedictio perituri super me veniebat,* idest ille qui in periculis erat, per me adjutus, mihi benedicebat. Quarto quantum ad viduas; unde subdit: *Et cor viduae consolatus sum,* quae scilicet solatium viri amiserat. Non autem sic in judicio aliquibus miserendum, quod justitia relinquatur; unde subdit: *Justitia indutus sum,* idest undique in processibus meis justitia apparuit: vestimento enim homo undique circumdatur. Et ut ostendat se non esse coactum, sed voluntate fecisse justitiam, subdit: *Et vestivi me,* quasi propria sponte justitiam, *sicut vestimento,* scilicet undique protegens et ornans. Sicut autem in concertatione bellorum victoribus datur corona; ita etiam et judex, cum per judicium suum justitiae victoriam tribuit, coronam meretur: unde subdit: *Et diademate judicio meo*: ac si dicat, indutus sum judicio meo sicut diademate. Et ut ostendat, qualiter simul cum justitia potuerit misericordiam conservare, subdit: *Oculus fui caeco,* idest instruxi simplices, qualiter in negotiis suis procederent, ne per ignorantiam detrimentum paterentur. Et quia non solum ignorantibus dabat consilium, sed etiam impotentibus praebebat auxilium, subdit: *Et pes claudo,* idest illi, qui non poterat procedere in suo negotio, auxilium dedi ut posset procedere: tuebatur etiam illos qui tutela

(1) *Al.* quarto.
(2) *Al. deest* meam.

carebant; unde subdit: *Pater eram pauperum*, scilicet eos protegendo et fovendo. Contingit autem quandoque, quod simplices et impotentes et pauperes aliqui per fraudulentiam calumniose laudantur: sed contra hoc adhibebat diligentem solicitudinem, ut calumniosos processus malignorum excluderet; unde subdit: *Et causam quam nesciebam, diligentissime investigabam,* ne scilicet aliquid fraudis ibi lateret. Quidam vero per violentiam pauperes opprimunt, eos quodammodo per rapinam deglutientes: quorum violentiam Job per suam potentiam destruebat: unde subdit: *Conterebam molas iniqui,* idest destruebam violentiae rapacitatem, ne scilicet posset ulterius rapere: *Et de dentibus illius auferebam praedam,* quia scilicet eos restituere cogebam totum id quod jam acceperant per rapinam. Ex praemissis autem bonis operibus confidebat quod ejus prosperitas perduraret: cujus continuationem primo describit, quantum ad propriam personam; unde subdit: *Dicebamque, In nidulo meo moriar*, idest sperabam propter praecedentia merita, quod in quiete domus meae moriturus essem, non exul a domo, non etiam domo mea perturbata: nec tamen credebat se tempestiva morte praeoccupari; unde subdit: *Et sicut palma,* quae scilicet diutissime vivit, *multiplicabo dies*, scilicet per vitae longitudinem. Secundo describit continuitatem prosperitatis quantum ad divitias, quarum augmentum describit, subdens: *Radix mea aperta est secus aquas*: arbores enim quae secus aquas radices habent, solent abundare fructibus. Unde per hoc designat temporalium fructuum multiplicationem. Contingit autem quandoque quod fructus alicujus hominis multiplicantur, sed propter aliqua impedimenta supervenientia eos colligere non possunt; unde ad hoc exludendum subdit: *Et ros morabitur in missione mea.* Contingit enim in terris calidis, quod propter vehementiam aestus, messores in agro consistere non possunt ad metendum: sed nubes roris eis refrigerium praestat, ut ad metendum non impediantur, secundum illud Isa. 18: « Sicut nubes « roris in diebus messis. » Tertio describit processus continuitatem quantum ad gloriam, cum subdit: *Gloria mea semper innovabitur*, scilicet per bona opera, quae multiplicare proponebat. Quarto quantum ad continuationem potentiae subdit: *Et arcus meus in manu mea instaurabitur:* per arcum enim potentia designatur: talibus enim armis maxime orientales utuntur ad bella. Sic igitur in praemissis describit et severitatem, et misericordiam, quam exhibebat in judicando; nunc autem tertio ostendit quomodo etiam sapientia utebatur; et primo quidem in judiciis: et quantum ad hoc dicit, *Qui me audiebant*, scilicet meo judicio subjecti, *expectabant sententiam meam*, scilicet credentes etiam se aliquid sapientissimum audire. Quantum vero ad consilia subdit: *Et intenti tacebant ad consilium meum*, scilicet expectantes ipsum, et avide audientes; et postquam consilium dederam, erant eo contenti; unde subdit: *Verbis meis addere nil audebant*, propter scilicet magnam sapientiam, quam in me existimabant: et non solum firmum tenebant meum consilium, sed etiam in eo consolabantur, percipientes illud esse efficax ad suum propositum consequendum; unde subdit: *Super illos stillabat eloquium meum*, idest ad modum stillarum eos refrigerabat. Quia igitur jam dixerat qualis erat in consiliis et in judiciis, consequenter ostendit qualis erat in communi hominum conversatione. Et primo ostendit, quod erat gratiosus: quia cum erat absens, ejus praesentia desiderabatur; unde dicit: *Expectabant me sicut pluviam*, per quam scilicet homines refrigerantur: quando autem erat praesens, ex ejus aspectu et sermonibus consolabantur: unde subdit: *Et os suum*, idest suum animum aperiebant, scilicet versus me, ut consolationem reciperent; et hoc est quod subdit: *Quasi ad imbrem serotinum*, qui scilicet refrigerium praestat post aestum diei. Secundo ostendit, quod erat in conversatione moderatus: neque enim dissolvebatur gaudio: unde dicit: *Si quando ridebam ad eos*, scilicet aliquam magnam laetitiam ostendens, *non credebant*, scilicet me esse risibus deditum. Similiter etiam non erat per tristitiam depressus; unde subdit: *Et lux vultus mei non cadebat in terram*: solent enim homines moerore depressi, oculos ad terram demissos (1) habere. Tertio ostendit, quod non erat immoderatus circa honores: quia scilicet neque eos cupiebat; unde subdit: *Si voluissem ire ad eos*, quod tamen non de facili faciebat, *sedebam primus*, scilicet apud eos in honore existens: neque tamen erat in honoribus fastuosus; unde subdit: *Cumque sederem, quasi rex circumstante exercitu,* omnibus scilicet me hinc inde admirantibus, *eram tamen moerentium consolator,* quasi non despiciens eos.

(1) *Al.* demersos.

CAPUT TRIGESIMUM.

LECTIO I.

Nunc autem derident me juniores tempore, quorum non dignabar patres ponere cum canibus gregis mei. Quorum virtus manuum mihi erat pro nihilo, et vita ipsa putabantur indigni. Egestate et fame steriles: qui rodebant in solitudine squalentes calamitate et miseria. Et mandebant herbas, et arborum cortices, et radix juniperorum erat cibus eorum. Qui de convallibus ista rapientes, cum singula reperissent, ad ea cum clamore currebant. In desertis habitabant torrentium, et in cavernis terrae, vel super glaream. Qui inter hujuscemodi laetabantur, et esse sub sentibus delicias computabant. Filii stultorum et ignobilium, et in terra penitus non parentes. Nunc autem in eorum canticum versus sum, et factus sum eis in proverbium. Abominantur me, et longe fugiunt a me, et faciem meam conspuere non verentur. Pharetram enim suam aperuit, et afflixit me, et fraenum posuit in os meum. Ad dexteram orientis calamitatis meae illico surrexerunt, pedes meos subverterunt, oppresserunt quasi fluctibus semitis suis. Dissipaverunt itinera mea, insidiati sunt mihi, et praevaluerunt, et non fuit qui ferret auxilium. Quasi rupto muro et aperta janua irruerunt super me, et ad meas miserias devoluti sunt. Redactus sum in nihilum; abstulisti quasi ventus desiderium meum, et velut nubes pertransiit salus mea. Nunc autem in memetipso marcescit anima mea, et possident me dies afflictionis. Nocte os meum perforatur doloribus; et qui me comedunt, non dormiunt. In multitudine eorum consumitur vestimentum meum: et quasi capitio tunicae succinxerunt me. Comparatus sum luto, et assimilatus sum favillae et cineri. Clamo ad te, et non exaudis me: sto, et non respicis me. Mutatus es mihi in crudelem: et in duritia manus tuae adversaris mihi. Elevasti me, et quasi super ventum ponens elisisti me valide. Scio, quia morti trades me, ubi constituta est domus omni viventi. Verumtamen non ad consumptionem eorum emittis manum tuam: et si corruerint, ipse salvabis. Flebam quondam super eo qui afflictus erat, et compatiebatur anima mea pauperi. Expectabam bona, et venerunt mihi mala: praestolabar lucem, et eruperunt tenebrae. Interiora mea efferbuerunt absque ulla requie, praevenerunt me dies afflictionis. Moerens incedebam sine furore, consurgens in turba clamabam. Frater fui draconum, et socius struthionum. Cutis mea denigrata est super me, et ossa mea aruerunt prae caumate. Versa est in luctum cithara mea, et organum meum in vocem flentium.

Postquam enumeraverat multa ad prosperitatem pertinentia, quae in tempore praecedenti habuerat; hic enumerat adversitates quas nunc patiebatur; et primo quidem contra gloriam et reverentiam pristinam, ostendit se in praesenti contemptui haberi. Tanto autem aliquis gravatur super alicujus contemptum, quantum fuerit persona contemnentis abjectior: unde et ostendit, eos a quibus contemnebatur, esse abjectos, multipliciter: primo quidem ex tempore; unde dicit, *Nunc autem derident me juniores tempore*, contra id quod supra dixerat, *Videbant me juvenes, et abscondebantur, et senes assurgentes stabant.* Secundo ex ignobilitate, cum subdit, *Quorum non dignabar patres ponere cum canibus gregis mei*, idest non reputabam eos dignos, ut eos assumerem ad ministeria domus meae, quantumcumque infima, puta ad custodiam canum; quod per oppositum respondet ei quod supra dixerat, *Principes cessabant loqui.* Tertio quantum ad modicitatem potentiae; unde subdit, *Quorum*, scilicet deridentium, vel etiam patrum ipsorum, *quorum virtus manuum mihi erat pro nihilo*, idest omnem eorum potentiam quasi nihilum parvipendebam; et hoc per oppositum respondet ei quod supra dixerat, *Vocem suam cohibebant duces.* Quarto quantum ad inhonestatem: unde subdit, *Et vita ipsa putabantur indigni,* scilicet propter multitudinem gravium peccatorum: et hoc per oppositum respondet ei quod supra dixerat, *Auris audiens beatificabat me* etc. Quinto quantum ad paupertatem; unde subdit, *Egestate*, scilicet quantum ad rerum defectum, *et fame*, quantum ad afflictionem inde consequentem: *Steriles*, idest fructificare non valentes, contra id quod supra de se dixerat, *Petra fundebat mihi rivos olei.* Sexto quantum ad gravem vitam quam ducebant; unde subdit, *Qui rodebant in solitudine*, idest grossis cibis utebantur, quos in desertis quaerebant, puta glandibus, aut aliis hujusmodi, eo quod fructus agrorum non habebant prae egestate; et hujusmodi victus effectus ostendit, subdens, *Squalentes*, idest deturpati: *Calamitate*, quantum ad afflictionem proprii corporis: *Et miseria,* quantum ad adversitates exteriores. Exponit autem consequenter quid rodebant, cum subdit, *Et mandebant herbas*, scilicet agrestes et crudas, *et arborum cortices, et radix juniperorum erat cibus eorum*, in quibus grossitiem et vilitatem cibi ipsorum demonstrat. Ostendit autem consequenter, quod nec in hujusmodi tam vilibus cibis abundabant, ostendens quod hujusmodi cibos acquirebant etiam laboriose: quod signat, cum dicit: *Qui de convallibus ista rapientes*, idest cum magna difficultate accipientes propter ascensum et descensum, et in parva quantitate: quod signat, cum dicit, *Cum singula reperissent*; et cum quadam contentione: quod signat, cum dicit, *Ad ea cum clamore currebant*, ut scilicet unus alium praeveniret; et omnia ista per oppositum respondent ei quod supra dixerat, *Lavabam pedes meos butyro.* Septimo ostendit eorum abjectionem ex parte habitationis, quia scilicet domos non habebant ad manendum: quod signat, subdens, *In desertis habitabant torrentium*, idest in alveis torrentium desiccatis: in quibus se protegebant a calore: *Et in cavernis terrae*, scilicet propter umbram, *vel super glaream*, scilicet propter refrigerium aquae vicinae, vel propter mollitiem arenae; et hoc etiam eis jucundum videbatur, quando talia loca invenire poterant ad manendum; unde subdit, *Qui inter hujusmodi delectabantur,* quasi etiam talium locorum copiam non habentes: et si aliquando contingeret quod commodiora loca invenirent, hoc quasi deliciosum reputabant; unde subdit, *Et esse sub sentibus,* idest sub umbra parvorum arborum, *delicias computabant*, quia scilicet talis locus erat commodior ad manendum quam praemissa. Hoc autem videtur respondere per oppositum ad id quod supra dixerat: *In nidulo meo moriar.* Enumeratis autem per singula miseriis eorum, quasi epilogando colligit

quod dictum est, subdens: *Filii stultorum*, scilicet mente, *et ignobilium*, scilicet genere, *et in terra penitus non parentes*, idest nulla dignitate vel gloria conspicui. Consequenter exponit, quid ab eis patiebatur; et primo quidem ostendit, quod ab eis irridebatur ore, et in ludis; quod signat cum dicit, *Nunc in eorum canticum versus sum*, quia scilicet de eo faciebant irrisorias cantilenas: et quantum ad hoc subdit: *Et factus sum eis in proverbium*, quia scilicet in communi quasi proverbiis utebantur infortuniis Job, inducentes eum in exemplum culpae et miseriae. Secundo ostendit, quomodo contemnebant eum corde suo; unde subdit, *Abominabantur me*, scilicet quasi vilem et immundum. Tertio ostendit quomodo contemnebant eum facto: primo quidem, inquantum ejus praesentiam horrebant; unde subdit: *Et longe fugiunt a me*, contra id quod supra dixerat, *expectabant me sicut pluviam*. Secundo vero, inquantum ei injurias irrogabant; unde subdit: *Et faciem meam conspuere non verentur*, scilicet in signum contumeliae et despectus. Ne putaretur propter aliquam culpam commissam in despectum venisse, ostendit causam praedicti contemptus ex parte divinae percussionis, ostendens primo quidem se divinitus afflictum, cum dicit: *Pharetram enim suam aperuit, et afflixit me*. De pharetra sagittae extrahuntur, quibus aliqui utuntur ad percutiendum. Per sagittas autem intelliguntur divina flagella, secundum quod supra, 6, dixerat: *Sagittae Domini in me sunt, quarum indignatio ebibit spiritum meum*. Pharetra ergo Dei est divina dispositio, ex qua hominibus adversitates proveniunt; quam apertam esse dicit propter abundantiam adversitatum, ex quibus non solum exterius, sed etiam interius se afflictum dicit. Secundo asserit se impeditum a Deo, ne saltem verbo suas injurias repellere possit; unde subdit: *Et fraenum posuit in os meum*, quia scilicet per flagella divina sibi auferebatur fiducia respondendi, cum alii ex ipsis flagellis argumenta sumerent contra eum. Ostendit autem consequenter hujusmodi adversitates esse sibi a Deo immissas, ex eo quod praeter consuetum modum humanarum adversitatum advenerint: quod quidem primo ostenditur ex loco, unde adversitates adveniunt: solent enim et praecipue in terris illis impugnationes insurgere a parte septemtrionali, in qua habitant barbarae nationes, et homines magis feroces et bellicosi, secundum illud Hier. 1: « Ab aquilone pandetur omne malum; » sed impugnatores beati Job provenerunt ex parte meridiei, ubi solent homines minus bellicosi et feroces habitare. Dictum est enim supra, quod ejus adversitas incepit a Sabaeis qui tulerunt boves et asinas, et pueros occiderunt; unde dicit, *Ad dexteram orientis*, idest ex parte meridiei, quae est dextrum respectu orientis: si quis enim se ad orientem convertat, meridies erit ei ad dextrum. *Calamitates meae illico surrexerunt*, idest statim a principio Sabaeis irruentibus. Secundo ostendit suas adversitates esse praeter communem modum, quantum ad multiplicitatem impugnationis: impugnatus enim fuit etiam quantum ad amissionem bonorum, ex quibus homo habet facultatem operandi, quae per pedes significatur; unde subdit: *Pedes meos subverterunt*, idest omnes facultates meas destruxerunt: et hoc fecerunt faciliter; unde subdit: *Et oppresserunt*, scilicet pedes meos, *semitis suis*, quasi in suo transitu sine aliqua difficultate; et exemplum addit, cum dicit, *Quasi fluctibus*: fluctus enim maris subito cooperiunt terram: sive navem, et totaliter eam absorbent. Subversis autem pedibus et facultatibus, per consequens sequitur, quod ejus processus fuerint impediti; unde sequitur: *Dissipaverunt itinera mea*, idest omnes processus operum meorum. Ulterius etiam me in persona persecuti sunt: et dolose: quod signat, cum subdit, *Insidiati sunt mihi, et praevaluerunt*. In hoc quod addit, *Et praevaluerunt*, idest sine contradictione, quia non fuit qui eos impediret in hoc facto; unde subdit: *Et non fuit qui ferret auxilium*, scilicet mihi, dum ab eis opprimerer: nec etiam qui eos impediret ne ad me accederent; unde subdit: *Quasi rupto muro et aperta janua irruerunt super me*, idest, ac si nullum obstaculum fuisset: neque ex ipsa substantia negotii, quod significatur per murum, neque ex solicitudine humana, quod significatur per januam. Ad me autem tam libere intrantes, non sunt miserti; unde subdit: *Et ad meas miserias devoluti sunt*, idest totaliter ad hoc intenderunt, ut me miserum redderent. Tertio ostendit hujusmodi adversitates esse a Deo immissas, ex effectu earum, quia scilicet per eas totaliter erat destitutus; unde subdit, *Redactus sum in nihilum*: quod dixit, quia nihil ei de pristina prosperitate remanserat. Quae quidem in duobus consistebat: uno quidem modo in exterioribus rebus, quae per violentiam amiserat; unde subdit: *Abstulit quasi ventus*, scilicet per violentiam, *Desiderium meum*, idest omne desiderabile quod in rebus exterioribus habebam. Alio modo consistebat ejus prosperitas in salute propriae personae: et quantum ad hoc subdit, *Et velut nubes*, idest subito et totaliter, *pertransiit salus mea*, scilicet meae personae. Ablatis autem desiderabilibus bonis, ejus anima in tristitia remanebat; unde subdit, *Nunc autem in memetipso marcescit*, scilicet per tristitiam, *Anima mea*: non enim poterat non tristari, filiis et rebus amissis. Recedente autem salute corporali, consequens erat, ut etiam corporalem dolorem sentiret, qui in die nec dabat ei requiem; unde subdit, *Et possident me dies afflictionis*, idest corporalis doloris: quo etiam in nocte aggravabatur; unde subdit, *Nocte os meum perforatur doloribus*; quasi dicat: ita in nocte increscunt dolores mei, quod videtur mihi quod perveniant usque ad ossium perforationem. Causam autem doloris ex vulneribus putrefactis fuisse ostendit; unde subdit, *Et qui me comedunt*, scilicet vermes ex putredine vulnerum generati, *Non dormiunt*, quia scilicet nullam requiem ei dabant. Et ut eorum multitudinem ostendat, subdit, *In multitudine eorum consumitur vestimentum meum*; quasi dicat, Tanta est vermium multitudo, quod non solum carnem comedunt, sed etiam vestimenta corrodunt. Et ut ostendat eos non in una tantum parte corporis esse, sed quasi per totum corpus usque ad caput diffundi, subdit, *Et quasi capitio tunicae succinxerunt me*; quasi dicat: Prae multitudine non continentur sub velamine ligaturae vestimenti, sed prorumpunt in apertum, et circumdant collum. Ex hujusmodi autem poena ostendit se abominabilem hominibus factum; unde subdit, *Comparatus sum luto*, ut scilicet mihi prae multitudine putredinis et vermium nullus appropinquare velit, sicut nec luto: *Et assimilatus sum favillae et cineri*, idest dejectus et contemptui habitus. Solent autem qui ab hominibus despiciuntur, auxi-

lium habere a Deo; sed ipse a Deo relinquebatur in temporali adversitate; unde subdit: *Clamabo ad te*, scilicet continue petens liberari ab hac adversitate, *et non exaudies me*, scilicet tam cito: *Sto*, idest persevero in orando, *et non respicis me*, scilicet ab adversitate liberando; et ita si considerarem tantum temporalem statum, reputarem te crudelem et durum hostem; unde subdit: *Mutatus es mihi in crudelem*, secundum scilicet quod videtur ex exterioribus flagellis, dum nec mihi deprecanti parcis: *Et in duritia manus tuae adversaris mihi*, scilicet graviter me affligendo. Et secundum quod ex exterioribus apparet, videtur quod in malum meum mihi pristinam prosperitatem concesseris; unde subdit: *Elevasti me*, scilicet in tempore prosperitatis, *et quasi super ventum ponens*, idest in altissimo statu instabili tantum ad modum venti, *elisisti me valide*, idest graviter me laesisti, quasi de alto in terram projiciens. Et ne videretur hoc ex desperatione deduxisse, subdit: *Scio quod morti tradas me;* quasi dicat: Non patior hoc quasi inexcogitata, sed scio, quod adhuc ad ulteriorem defectum deducar, scilicet usque ad mortem. Hoc autem dicit se scire propter conditionem mortalis vitae; unde subdit: *Ubi constituta est domus omni viventi*, quia videlicet ad mortem omnes homines tendunt, sicut homo ad suam domum: nec tamen homo per mortem totaliter consumitur, quia remanet anima immortalis; unde subdit: *Verumtamen non ad consumptionem eorum*, scilicet hominum viventium, *emittis manum tuam*, ut scilicet per tuam potentiam eos in nihilum redigas; *et si corruerint*, scilicet per mortem, *ipse salvabis*, animas scilicet beatificando; et hoc de tua benignitate spero, quantumcumque in temporalibus adversus mihi crudelis et durus videaris. His igitur praemissis de pristina prosperitate, et subsecuta adversitate, quasi sub quodam compendio praemissa recolligit dicens: *Flebam quondam*, scilicet prosperitatis tempore, *super eo qui afflictus erat*, secundum Apostolum Rom. 12: « Flere cum flentibus » et compatiebar defectum patientibus; quod ostendit subdens: *Et compatiebatur anima mea pauperi*, scilicet non solum in affectu, sed etiam in effectu, ut supra dixi; et pro his misericordiae operibus, *Expectabam bona*, supra (1) prospera hujus mundi secundum opinionem amicorum suorum: *Et venerunt mihi mala*, idest adversa: per quod patet eorum sententiam esse falsam: *Praestolabar lucem*, idest consolationem vel consilium quo a malis eriperer: *Et eruperunt tenebrae*, idest amaritudinum et desolationum (1). Exponit autem consequenter mala supervenientia: et incipit ab interioribus malis, cum dicit, *Interiora mea efferbuerunt absque ulla requie:* quod potest referri ad infirmitatem interiorum viscerum procedentem ex inordinati caloris fervore. Et ut hujusmodi inquietudinem nimis tempestivam ostenderet, subdit: *Praevenerunt me dies afflictionis*: omnes enim homines senectutis tempore affliguntur propter invalitudinem, sed ipse in juventute fuit praeventus afflictionibus. Deinde quantum ad exteriora subdit: *Moerens incedebam*, idest cum inter homines ambulabam, propter miseriam et tristitiam procedebam: sed licet tristitia sit causa irae; hoc tamen in me non fuit: unde subdit: *Sine furore consurgens in turba clamavi*, exponens scilicet meas miserias, quae scilicet partim erant ex defectu amicorum: de quibus subdit: *Frater fui draconum*, idest illi, qui me debebant ut fratrem diligere, mordebant me ut dracones: *Et socius struthionum*, qui scilicet solent oblivisci proprii foetus: ita et ipsi obliti sunt mei, ut mihi non subvenirent. Partim autem erat ei (2) adversitas ex infirmitate corporali; unde primo quantum ad exteriora dicit: *Cutis mea denigrata est super me*, scilicet propter interiorem corruptionem humorum et vermium. Deinde quantum ad interiora subdit: *Et ossa mea aruerunt prae caumate*, idest tanta est vis inordinati caloris in me, quod quasi medullae ossium aruerunt. Partim autem consistebat ejus adversitas in exterioribus tristitiae signis, in quae commutata erant signa gaudii: quae quidem sunt vel musica instrumenta (3); et quantum ad hoc dicit, *Versa est in luctum cithara mea*; quasi dicat, Succedit mihi luctus citharae, qua ad jucunditatem utebar: vel sunt humanae vocis cantica; unde subdit: *Et organum meum*, quo scilicet utebar ad gaudium, *in vocem flentium*, scilicet versum est.

(1) *Al.* scilicet.

(1) *Al.* dubitationum.
(2) *Al.* ejus.
(3) *Al.* instructa.

CAPUT TRIGESIMUMPRIMUM.

LECTIO I.

Pepigi foedus cum oculis meis, ut ne cogitarem quidem de virgine. Quam enim partem haberet in me Deus desuper, et hereditatem omnipotens de excelsis? Numquid non perditio est iniqua, et alienatio operantibus injustitiam? Nonne ipse considerat vias meas, et cunctos gressus meos dinumerat? Si ambulavi in vanitate, et festinavit in dolo pes meus. Appendat me in statera justa, et sciat Deus simplicitatem meam. Si declinavit gressus meus de via, et si secutus est oculus meus cor meum, et si in manibus meis adhaesit macula. Seram, et alius comedat, et progenies mea eradicetur. Si deceptum est cor meum super muliere, et si ad ostium amici mei insidiatus sum. Scortum alterius sit uxor mea, et super illam incurventur alii. Hoc enim nefas est, et iniquitas maxima. Ignis est usque ad perditionem devorans, et omnia eradicans genimina. Si contempsi subire judicium cum servo meo et ancilla mea, cum disceptarent adversum me. Quid enim faciam cum surrexerit ad judicandum Deus? et cum quaesierit, quid respondebo illi? Nunquid non in utero fecit me, qui et illum operatus est: et formavit me in vulva unus? Si negavi, quod volebant, pauperibus, et oculos viduae expectare feci. Si comedi bucellam meam solus, et non comedit pupillus ex ea. Quia ab infantia mea crevit mecum miseratio, et de utero matris meae egressa est mecum. Si despexi praetereuntem eo quod non habuerit indumentum, et absque operimento pauperem. Si non benedixerunt mihi latera ejus, et de velleribus ovium mearum calefactus est. Si levavi super pupillum manum meam, etiam cum viderem me in porta superiorem. Humerus meus a junctura sua cadat, et brachium meum cum suis ossibus confringatur. Semper enim quasi tumentes super me fluctus, timui Deum, et pondus ejus ferre non potui.

Postquam Job narraverat pristinam prosperitatem, et subsequentem adversitatem; hic consequenter innocentiam suam ostendit, ne credatur propter peccata in adversitates incidisse. Incipit autem innocentiam suam ostendere per immunitatem a peccato luxuriae, quod plures involvit; quod quidem peccatum in lubrico positum est, et nisi aliquis principia vitet, vix in posterioribus possit pedem extrahere. Primum autem in hoc peccato est aspectus oculorum quo mulier pulchra aspicitur, et praecipue virgo: secundum autem est cogitatio, tertium delectatio, quartum consensus, quintum opus. Voluit igitur Job principia hujus peccati excludere, ut eo non involveretur; unde dicit, *Pepigi foedus*, idest in corde meo firmavi, sicut pacta firmantur, *Cum oculis meis*, ex quorum scilicet aspectu pervenitur in concupiscentiam mulierum; et ita ab inspiciendis mulieribus abstinere; *Ut ne cogitarem de virgine*, idest ut nec primum gradum interiorem attingerem, scilicet cogitatione: videbatur enim esse difficile si in primum incideret, scilicet in cogitationem, quin in alia laberetur, scilicet in delectationem et consensum. Deinde ostendit, quare tam solicite hoc peccatum vitaverit; et primo quidem rationem assignat ex hoc quod per peccatum luxuriae homo maxime videtur a Deo discedere. Accedit autem homo ad Deum per spirituales actus, qui maxime impediuntur per delectationem veneream; unde subdit, *Quam enim partem haberet Deus desuper in me*? Quasi dicat: intantum in me Deus partem habet, inquantum ad superiora mea mens rapitur; si vero per luxuriam mens mea ad carnalem delectationem ejicitur, nullam partem in me Deus desuper habebit. Contingit autem quandoque quod etiam luxuriosi ad horam aliquid de Deo spiritualiter cogitant, sed mox per delectationis concupiscentiam ad ima vocantur; unde pars Dei in eis firma esse non potest quasi hereditas; unde subdit: *Et hereditatem*, idest firmam possessionem, in me, scilicet ad inferiora prolapso, habere non poterit, *omnipotens de excelsis*? idest qui in excelsis habitat. Unde oportet, quod hereditas ejus sit in iis qui sublimia petunt, scilicet spiritualia; non autem in iis qui ad carnalia descendunt. Secundo ostendit causam quare luxuriae peccatum vitaverat ex damno quod homini infert, quod est duplex: unum quidem corporale, dum scilicet homo propter peccatum luxuriae incurrit periculum personae et rerum; unde subdit: *Numquid non perditio est iniqua*? quasi dicat: Iniquus qui hoc peccato involvitur, in perditionem vadit. Aliud vero damnum est impedimentum a bonis operibus; unde subdit: *Et alienatio operantibus iniquitatem*? quia enim vehemens delectatio magis animum ad se trahit, inde est quod homines luxuriae dediti a bonis operibus discedunt, et etiam a bonis praedicationibus. Tertio assignat causam quam considerat ex parte divinae providentiae, quae omnia facta hominum prospicit et sic nullus potest a poena esse immunis; unde subdit: *Nonne ipse considerat vias meas*? idest processum meorum operum ad remunerandum. Nec solum totalem processum ipse cognoscit, sed et singulas partes illius processus; unde subdit: *Et cunctos gressus meos dinumerat*? idest omnia etiam modica, quae in actibus meis reprehensibilia videntur, suo judicio examinat; et ita non transirem de eis impunitus. Secundo se a vitio dolositatis, utens in hoc et omnibus subsequentibus quodam juramento, quod fit per execrationem, dum scilicet homo, si non est verum quod dicitur, obligat se ad poenam; unde dicit: *Si ambulavi*, idest si processi, *in vanitate*, idest in aliqua falsitate: dicuntur enim vana illa, quae soliditatem non habent: soliditas autem in anima maxima est per veritatem. Quomodo autem ambuletur in vanitate, ostendit subdens: *Et festinavit in dolo pes meus*, idest affectus meus, et quaecumque alia virtus animae est motionis principium. Signanter autem dicit, *Festinavit in dolo*: quia tunc homo festinare dicitur, quando per aliquas vias dolosas intendit velociter obtinere, quod per viam veritatis cum magna difficultate obtineretur. Quod autem aliquis absque dolo ambulet, considerari potest ex inspectione rectitudinis justitiae, a qua dolosus declinat: unde subdit: *Appendat me in statera justa*, scilicet Deus, ut ex ejus justitia discernatur an ego in dolo processerim. Cum autem dolus praecipue in intentione cordis consistat,

ille solus potest de dolo judicare, cui patet cordis intentio, scilicet Deus; unde subdit: *Et sciat Deus simplicitatem meam*, quae scilicet duplicitati dolositatis opponitur. Dicit autem, *Sciat Deus*, non quasi de novo cogniturus, sed quasi alios de novo scire facturus; vel quia in ratione suae justitiae hoc ab aeterno cognovit. Et quia universaliter a se dolum (1) excluserat, descendit ad quaedam specialia (2) peccata, quibus aliquis dolose rebus alienis insidiatur: quod quidem contingit in furto, et in adulterio: in furto enim aliquis dolose insidiatur rebus possessis a proximo; et hoc excludit a se dicens, *Si declinavit gressus meus de via*, scilicet justitiae contemnendo ipsam: ex quo sequitur, quod homo res proximi insidioso oculo videat ad rapiendum: unde subdit: *Si secutus est oculus meus, Cor meum* (3), idest desiderium meum; quasi dicat, Si ad hoc habendum oculus meus intendit, quod cor desideravit. Tertio autem contingit, quod homo contempta justitia et intentione directa ad acquirendum quod cor concupiscit, adhibet manum ad rapiendum aliena: unde sequitur, *Et manibus meis adhaesit macula*, scilicet per ablationem rei alienae. Justum est autem, ut si quis bona aliena rapiat, et bona ejus ab aliis diripiantur: unde subdit: *Seram, et alius comedat;* quasi dicat: Si bona aliena rapui, bona mea ab aliis rapiantur, quod est execrationis juramentum. Solent autem homines aliena rapere, ut filiis suis divitias congregent: secundum illud Nahum 2: « Leo « cepit sufficienter catulis suis; » et ideo justum est ut homini qui aliena rapit, non solum sua diripiantur, sed etiam filii moriantur; unde subdit: *Et progenies mea eradicetur*, cui scilicet videretur rapina fuisse conservata. In adulterio vero homo uxori proximi dolose insidiatur: in quibus insidiis quaedam cordis deceptio praecedit, dum scilicet ratio per concupiscentiam obtenebratur; unde subdit: *Si deceptum est cor meum super mulierem*, scilicet alienam concupiscendam. Ex quo autem cor a concupiscentia mulieris vincitur, consequens est ut mulierem concupitam quibuscumque dolis habere conetur; unde subdit: *Et si ad ostium vicini mei insidiatus sum*, ut scilicet ejus uxore abuterer. Juste autem puniri videtur qui alienam uxorem adulterio polluit, quod etiam ejus uxor ab aliis polluatur; unde subdit: *Scortum alterius sit uxor mea*, ut scilicet aliis se venalem exhibeat. Ex quo sequitur, quod alii ea abutantur; unde subdit: *Et super illam incurventur alii*, scilicet adulterium committendo. Quare autem hoc peccatum vitaverit, ostendit subdens: *Hoc enim nefas est:* quia scilicet est contra statutum Dei, qui virum et mulierem in matrimonio conjunxit; et si consideretur humana justitia, *Est iniquitas maxima*: quia scilicet quanto est majus bonum quod surripitur, tanto est injustitia major: si quis enim furaretur bovem, major est iniquitas quam si furaretur ovem; unde et majori poena punitur, ut habetur Ex. 22. Ille autem qui adulterium committit, maxime quid ei subtrahit, scilicet uxorem, quae est una caro cum ipsa, et prolem certam, et per consequens totam patrimonii successionem, quae propter adulterium quandoque ad extraneum pervenit; unde subdit: *Ignis est*, scilicet adulterium, *usque ad consumptionem devorans*, quia scilicet defraudat hominem in toto patrimonio, ut dictum est: *Et omnia eradicans genimina*, dum scilicet filiorum successionem facit incertam: unde dicitur Eccl. 23: « Mulier o- « mnis relinquens virum suum peccabit, statuens he- « reditatem ex alieno matrimonio. »

Sic ergo postquam expurgavit se de injustitia quantum ad hoc quod aliis injuriam non fecit, nec in rebus surripiendis, nec persona conjuncta abutendo, excusat se consequenter in eo quod injustitiam non incurrit per justitiae defectum; unde subdit: *Si contempsi judicium subire cum servo meo et ancilla mea, cum disceptarent adversum me*; quasi dicat: Si minoribus meis justitiam reddere contempsi, haec et illa gravia mihi accidant. Quare autem cum servis suis judicium subire non contempserit, ostendit subdens: *Cum surrexerit ad judicandum Deus*, idest cum apparuerit judicaturus ipse, cujus judicium modo despicitur, non haberem ad cujus consilium vel auxilium confugerem (1): nec etiam possem Deo rationabiliter in judicio respondere; unde subdit: *Et cum quaesierit*, idest cum facta mea examinaverit, *quid respondebo illi*? idest quam rationem reddere potero quare cum servis meis judicium subire noluerim? quasi dicat, nullam (2); et hoc ostendit consequenter ex hoc quod naturaliter est eadem conditio omnium hominum; unde subdit: *Numquid non in utero fecit me, qui et illum operatus est*? quasi dicat: Eamdem animam cum servis meis habeo a Deo creatam: corpus etiam meum eadem divina virtute formatum est; unde subdit: *Et formavit me in vulva unus*, scilicet Deus, qui et illum formavit; et ideo manifestum est, quod cura est Deo, qualiter illum tractem.

Postquam igitur ostendit se non fuisse luxuriosum neque injustum, consequenter ostendit se non fuisse immisericordem: quod quidem primo ostendit ex hoc quod beneficia miseris non subtraxit. Solent autem quidam pauperi eleemosynam petenti, statim a principio negare quod petitur; quod a se excludit, dicens: *Si negavi pauperibus quod volebant.* Quidam vero non negant, sed tamen dare differunt; quod a se excludit dicens: *Et oculos viduae expectare feci.* Alii vero non negant, nec dare differunt quae petuntur, sed nihil ex proprio victu dant (3); sed hoc a se excludit ostendens, quod nec modicis solus voluit uti quin aliis communicaret; unde subdit: *Si comedi buccellam meam solus, et non comedit pupillus ex ea*: et subintelligitur, haec vel illa gravia mihi accidant. Est autem considerandum quod valde signanter loquitur: pauperes enim non solum petere, sed etiam instare solent; unde beneficium misericordiae non subtrahitur eis nisi per omnimodam negationem; viduae autem petunt quidem, sed instare verentur; et ideo nisi cito eis subveniatur, misericordiae beneficio privantur; pupilli autem nec petere audent: unde oportet quod etiam eis non petentibus misericordia impendatur. Quare autem tam misericors fuerit, ostendit ex duobus: primo quidem ex antiqua consuetudine quam a pueritia inchoavit; unde subdit: *Quia ab infantia mea crevit mecum miseratio*: quanto enim magis crescebat in annis, tanto magis in misericordiae operibus exercebatur. Secundo, quia naturalem inclinationem habebat ad misericordiam, sicut diversi homines ad diversas

(1) *Al.* viriliter a se dolum etc.
(2) *Al.* spiritualia.
(3) *Al. sic legitur:* ad rapiendum scilicet *cor meum* etc.

(1) *Al.* resurgerem.
(2) *Al.* nullum.
(3) *Al.* darent.

virtutes quasdam naturales inclinationes habere solent; unde subdit: *Et de utero matris meae egressa est mecum*: quia scilicet ex primis generantibus sic dispositus fui, ut essem ad miserendum promptus. Solet autem esse duplex misericordiae impedimentum; quorum primum est contemptus miseri, quem non reputat miseratione dignum. Consueverunt autem despici qui vilibus induuntur, et honorari qui utuntur vestibus pretiosis; unde dicitur Eccle. 19; « Quod amictus corporis enunciat de « homine; » sed hoc misericordiae impedimentum a se excludit subdens: *Si despexi praetereuntem*, idest quemcunque extraneum per viam transeuntem, *et pauperem, eo quod non habuerit indumentum*, scilicet novum (1), *eo quod esset absque operimento*, subaudi, haec vel alia mihi accidant. Nec solum non despexi vestimentis carentem, sed etiam de vestimentis providi ei; unde subdit: *Si non benedixerint mihi latera ejus*, quae scilicet discooperta operui, et sic fuerunt occasio quod mihi benedixerunt. Et rationem hujus exponit subdens: *Et de velleribus ovium mearum calefactus est*, scilicet per vestimenta sibi exhibita: et est subaudiendum idem quod est supra. Aliud autem impedimentum misericordiae est fiducia propriae potestatis, ex qua

(1) *Al.* notum.

homini videtur quod impune possit alios gravare, et maxime inferiores personas; et hoc a se excludit dicens: *Si levavi super pupillum manum meam*, ut scilicet eum opprimerem, *etiam cum viderem me in porta*, idest in loco judicii, *superiorem*, idest magis potentem. Justum est autem, ut homo membris privetur quibus ad injustitiam utitur; et ideo subjungit amissionem, quasi poenam, non solum manus, sed etiam brachii, in quo radicatur manus, et humeri, cui brachium colligatur; unde subdit: *Humerus meus a junctura sua cadat, et brachium meum cum suis ossibus conteratur*; si scilicet manu mea sum abusus ad pauperum oppressionem. Ostendit autem consequenter, quare, licet esset superior, super pupillos manum non levaret: quia scilicet etsi non dimitteret propter hominem, dimitteret tamen propter Deum, cujus scilicet judicia timebat; unde subdit: *Semper enim quasi tumentes super me fluctus timui Deum*: et loquitur ad similitudinem in mari navigantium, qui intumescentibus fluctibus super altitudinem navis, timent ne ab eis submergantur: similiter timebat comminationes divinas, quasi fluctus intumescentes: et etiam auctoritati divinae cedebat, ex qua prohibetur pupillorum oppressio; unde subdit: *Et pondus ejus*, idest auctoritatem Dei protegentis pupillos, *ferre non potui*, quin scilicet in me inclinarem.

LECTIO II.

Si putavi aurum robur meum, et obrizo dixi, fiducia mea. Si laetatus sum super multis divitiis meis, et quia plurima reperit manus mea. Si vidi solem cum fulgeret, et lunam incedentem clare: Et laetatum est in abscondito cor meum, et osculatus sum manum meam ore meo: Quae est iniquitas maxima, et negatio contra Deum altissimum. Si gavisus sum ad ruinam ejus, qui me oderat, et exultavi quod invenisset eum malum. Non enim dedi ad peccandum guttur meum, ut expeterem maledicens animam ejus. Si non dixerunt viri tabernaculi mei: quis det de carnibus ejus, ut saturemur? Foris non mansit peregrinus, ostium meum viatori patuit. Si abscondi quasi homo peccatum meum, et celavi in sinu meo iniquitatem meam. Si expavi ad multitudinem nimiam, et despectio propinquorum terruit me, et non magis tacui, nec egressus sum ostium. Quis mihi tribuat auditorem, ut desiderium meum audiat omnipotens, et librum scribat ipse qui judicat? Ut in humero meo portem illum, et circumdem illum quasi coronam mihi? Per singulos gradus meos pronunciabo illum, et quasi principi offeram eum. Si adversum me terra mea clamat, et cum ipsa sulci ejus deflent. Si fructus ejus comedi absque pecunia, et animam agricolarum ejus afflixi: Pro frumento oriatur mihi tribulus, et pro hordeo spina.

Finita sunt verba Job.

Postquam Job excusavit se de justitia et de immisericordia, hic consequenter excusat se de inordinato affectu ad divitias: quod quidem contingit dupliciter: uno modo per hoc quod homo nimis de divitiis confidit: et hoc excludit dicens: *Si putavi aurum robur meum*, ut in divitiis principaliter virtutem meam reputarem, *et si obrizo*, idest, si auro purissimo, *dixi, fiducia mea*, scilicet tu es, contra id quod Apostolus dicit 1 ad Timoth. ult.: « Divitibus hujus saeculi praecipe, non « sperare in incerto divitiarum. » Secundo deordinatur hominis affectus circa divitias per hoc quod nimis de divitiis gaudet; et ideo quantum ad divitias jam habitas subdit: *Si laetatus sum*, scilicet inordinate, *super multis divitiis meis*, quas sicut propria possidebam. Quantum autem ad acquisitionem divitiarum subdit: *Et quia plurima reperit manus mea:* solent enim homines de iis quae de novo acquirunt, magis gaudere. Deinde excusat se a peccato superstitionis, quod est contra Deum: colebant autem antiquitus idolatrae stellas caeli, et praecipua luminaria, propter maximam eorum claritatem; et hoc a se excludit dicens: *Si vidi solem cum fulgeret, et lunam incedentem clare*, propter quae scilicet ab idolatris coluntur, *et laetatum est in abscondito cor meum*, quasi interiori cultu eis devotus existens: et quantum ad exteriorem cultum subdit: *Et osculatus sum manum meam ore meo*, quasi in eorum reverentiam. Et quare hoc vitaverit, ostendit subdens: *Quae est iniquitas maxima:* si enim iniquum est, ut illud quod est uni homini debitum, alteri exhibeatur, maxime videtur esse iniquum, ut cultus Deo debitus exhibeatur creaturae (1). Et quia impossibile est, quod homo simul Deo et creaturae exhibeat latriam, ideo subdit: *Et negatio contra Deum altissimum:* si enim quibusdam creaturis nomen Dei per participationem attribuatur, soli tamen Deo altissimo latriae cultus debetur, qui vocatur altissimus, etiam si aliis talis cultus exhibeatur.

His igitur praemissis quae pertinent ad communem justitiam, subjungit quaedam quae pertinent ad perfectionem virtutis: inter quae primo odium inimicorum excludit, quod maxime manifestatur quando aliquis gaudet de totali ruina ejus; et hoc excludit a se, dicens: *Si gavisus sum ad ruinam ejus*,

(1) *Al.* deest creaturae.

qui me oderat; vel de aliquo malo ei supervenien-te: quod a se excludit subdens: *Et si exultavi, quod invenisset eum malum*, idest ex insperato ei supervenisset. Et quare hoc vitaverit, ostendit subdens: *Non enim dedi ad peccandum guttur meum, ut expeterem maledicens animam ejus*: naturaliter enim homo desiderat ea de quibus gaudet, et desiderium interius explicat verbis. Consequens igitur est, ut si aliquis de malis gaudeat, quod ea desideret; et per consequens, quod maledicendo ei malum imprecetur.

Deinde perfectionem suae virtutis ostendit quantum ad superabundantiam bono rumquae aliis exhibuit; et primo quidem quantum ad domesticos suos dicit: *Si non dixerunt viri tabernaculi mei, quis det de carnibus ejus ut saturemur*: cum enim aliquid est delectabile ad usum comestionis, desiderant homines ejus carnibus saturari. Per hoc ergo dat intelligere, quod ejus conversatio tam fuit suis domesticis grata, quod ejus carnali praesentia cuperent (1) saturari. Quantum autem ad extraneos subdit: *Foris non remansit peregrinus*, quin scilicet in domo mea reciperetur: *ostium meum viatori patuit*; ut scilicet ei non esset difficilis ingressus. Ulterius ad ostendendam suae virtutis perfectionem, quantum ad exclusionem timoris indebiti. Solent autem homines propter confusionis timorem interdum contra justitiam suam culpam occultare: vel eam negando: quod a se excludit, dicens: *Si abscondi quasi homo*, idest sicut homines, solent facere, *Peccatum meum*, illud scilicet indebite negando, vel excusando, vel etiam astutiis aliquibus palliando; unde subdit: *Et celavi in sinu meo*, idest per aliquam occultam simulationem, *iniquitatem meam*, cum scilicet eam confiteri vererer. Consequenter autem excludit a se inordinatum timorem corporalium periculorum, qui quidem maxime solet procedere ex multitudine contra hominem insurgente, secundum illud Eccl. 26: « A tribus timuit cor meum: « zelaturam civitatis, et collectionem populi etc.: » unde dicit: *Si expavi ad multitudinem nimiam*. Additur autem ad hunc timorem, si homo despiciatur a propinquis, a quibus juvari debuerit; unde subdit: *Et despectio propinquorum terruit me*. Solent autem homines impavidi in contrarium incidere per praesumptionem: et quandoque quidem saltem verbis loquuntur contra fortiores; et hoc a se excludit dicens: *Et non magis tacui:* quandoque autem ulterius procedunt, ut praesumptuose multitudinem adversariorum invadant; sed hoc excludit dicens: *Nec egressus sum ostium*. Et quia multa et magna de se dixerat, super his divinum testimonium invocat; unde subdit: *Quis mihi tribuat auditorem*, qui scilicet mecum interpellet ad Deum. Et ad quid adjuvari velit, ostendit subdens: *Ut desiderium meum audiat omnipotens:* et quod sit suum (1) desiderium, exponit subdens: *Et librum scribat*, scilicet meae accusationis vel commendationis super praemissis, *ipse qui judicat*, scilicet omnes actus humanos, scilicet interiores et exteriores; et si quidem per hujus libri testimonium, idest per certam veritatis manifestationem ego culpabilis appaream, volo portare poenam; unde subdit, *Ut in humero meo portem illum*. Si vero manifestata veritate commendabilis appaream, exinde coronam praemii accipiam; unde subdit: *Et circumdem illum quasi coronam mihi:* per quod dat intelligere suum desiderium esse, ut qui injuste condemnabatur ab amicis, justo Dei judicio reservetur. Praedicto autem libro divini testimonii se non contradicturum promittit; unde subdit: *Per singulos gradus meos*, idest processus operum meorum, *pronunciabo illum*, idest confitebor veritatem divini testimonii, nec recusabo subire sententiam secundum testimonium divinum; unde subdit: *Et quasi principi offeram illum*, scilicet gratanter ferens, ut secundum divinum testimonium cum eo agatur.

Deinde excludit a se vitium superfluae cupiditatis, etiam in rebus acquirendis ex propriis possessionibus; quod quidem dupliciter manifestatur: uno modo per hoc quod homo per nimium cultum superfluos fructus a suis possessionibus extrahere nititur: et ad hoc excludendum metaphorice subdit: *Si adversum me terra mea clamat:* quasi non permiserim eam quiescere, sed nimis eam coluerim; unde subdit: *Et cum ipsa sulci ejus deflent:* et loquitur per similitudinem hominis qui nimis angariaretur. Alio modo manifestatur superflua cupiditas per hoc quod homo operariis suis pretium denegat laboris; unde subdit: *Si fructus ejus comedi absque pecunia*, scilicet soluta operariis, *et animam agricolarum ejus afflixi*, scilicet nimis cogendo ad laborandum, vel mercedem subtrahendo. Est autem debitum, ut qui superflua et inconsueta cupit, etiam debita et consueta perdat; unde subdit: *Pro frumento*, quod scilicet seminatur ad victum hominis, *oriatur mihi tribulus*, qui scilicet non solum est inutilis, sed et pungitivus: *et pro hordeo*, quod scilicet seminatur in cibum jumentorum, *Spina*, quae scilicet etiam jumenta pungendo laedit. Quibus praemissis, subditur epilogus, cum dicitur, *Finita sunt verba Job*, quae scilicet adduxit ad suae sententiae assertionem, nihilque post hoc proposuit.

(1) *Al. deest* cuperent.

(1) *Al. deest* suum.

CAPUT TRIGESIMUMSECUNDUM.

LECTIO I.

Omiserunt autem tres viri isti respondere Job, eo quod justus sibi videretur. Et iratus indignatusque est Elihu filius Barachel Buzithes, de cognatione Ram. Iratus est autem adversum Job, eo quod justum se esse diceret coram Deo. Porro adversum amicos ejus indignatus est, eo quod non invenissent responsionem rationabilem, sed tantummodo condemnassent Job. Igitur Elihu expectavit Job loquentem, eo quod seniores essent quod loquebantur. Cum autem vidisset quod tres respondere non potuissent, iratus est vehementer. Respondensque Elihu filius Barachel Buzithes, dixit: Junior sum tempore, vos autem antiquiores: idcirco demisso capite veritus sum vobis indicare meam sententiam. Sperabam enim, quod aetas prolixior loqueretur, et annorum multitudo doceret sapientiam. Sed, ut video, spiritus est in hominibus: et inspiratio omnipotentis dat intelligentiam. Non sunt longaevi sapientes: nec senes intelligunt judicium. Ideo dicam, audite me: ostendam vobis etiam ego meam sapientiam. Expectavi enim sermones vestros, audivi prudentiam vestram donec disceptaremini sermonibus vestris: et donec putabam vos aliquid dicere, considerabam. Sed ut video, non est qui possit arguere Job, et respondere ex vobis sermonibus ejus. Ne forte dicatis, invenimus sapientiam; Deus projecit eum, non homo. Nihil locutus est mihi; et ego non secundum sermones vestros respondebo illi. Extimuerunt, nec responderunt ultra, abstuleruntque a se eloquium. Quoniam igitur expectavi, et non sunt locuti: steterunt nec responderunt ultra. Respondebo et ego partem meam, et ostendam scientiam meam. Plenus sum enim sermonibus, et coarctat me spiritus uteri mei. En venter meus quasi mustum absque spiraculo, quod lagunculas novas disrumpit. Loquar et respirabo paululum; aperiam labia mea, et respondebo. Non accipiam personam viri, et Deum homini non aequabo. Nescio enim quamdiu subsistam, et si post modicum tollat me factor meus.

Finita disputatione Job et trium amicorum ejus, subditur disputatio Elihu contra Job qui quidem quibusdam acutioribus rationibus contra Job utitur quam priores, et magis ad veritatem accedit: unde et Job ei non respondet: licet tamen in aliquo a veritate deviet, et verba Job sinistre interpretetur, ut infra patebit. Praemittitur autem causa ex qua motus fuit ad loquendum: scilicet ex indignatione contra Job, et contra amicos ejus. Praemittit ergo trium amicorum silentium, cum dicit, *Omiserunt autem tres viri isti*, scilicet de quibus supra habitum est, *respondere Job.* Ubi notandum est, quod eos viros non nominaret, si non fuisset res gesta, sed parabola conficta. Causam autem silentii ostendit subdens, *Eo quod justus sibi videretur*: multa enim dixerat Job, quae ad suae justitiae ostensionem pertinebant, quibus praedictis tres viri contradicere non valebant. Ex utroque horum, scilicet ex silentio amicorum, et ex hoc quod Job sibi justus videbatur, commotus fuit Elihu, qui astabat, ad iram; et ideo subditur: *Et iratus*, scilicet in corde, *indignatusque*, scilicet ostendendo irae signa exterius; *Est Elihu*, in quo describitur ex nomine: *filius Barachel*, in quo describitur ex origine; *Buzithes*, in quo describitur ex patria; *De cognatione Ram*, in quo describitur ex genere; quae tota descriptio ad hoc valet, ut ostendatur ad rem gestam pertinere. Causam irae explicat consequenter: et primo quidem contra Job, cum dicit, *Iratus est adversus Job eo quod justum se esse diceret coram Deo*, idest secundum divinum testimonium: quod maxime accipi potest ex eo quod dixerat supra 23: « Ipse scit viam meam: » et post subdit, « vestigia ejus consecutus est pes meus. » Quantum autem ad amicos subdit: *Porro adversus tres amicos ejus indignatus est, eo quod non invenissent responsionem rationabilem*, qua scilicet responderent verbis ejus, quibus se justum asserebat; sed tantummodo condemnassent Job, dicentes scilicet eum esse iniquum. Ostendit autem consequenter causam quare Elihu prius in nullo responderat Job, cum subdit: *Igitur Elihu expectavit Job loquentem*, idest in nullo contradicens ejus sermonibus, *eo quod seniores essent qui loquebantur*, eis scilicet deferens quasi sapientioribus, quod aetas senectutis requirebat. Sed quia non videbatur ei quod alicui deberet reverentiam exhibere in praejudicium veritatis, iratus contra tres seniores, ipse junior respondere incepit; unde dicitur: *Cum autem vidisset, quod tres respondere non potuissent*, scilicet rationibus Job, *iratus est vehementer*, quasi existimans quod per illorum ignaviam veritas deperiret: et ideo loco illorum voluit veritatem, ut credebat, defendere; et hoc est quod subdit: *Respondensque Elihu filius Barachel Buzithes*, scilicet sermonibus et rationibus Job. In hac autem sua responsione primo excusat pristinum silentium ex sua aetate; unde sequitur: *Dixit, junior sum tempore*; tum etiam ex illorum antiquitate; unde subdit: *Vos autem antiquiores.* Juvenes autem debent reverentiam deferre senioribus; unde sequitur: *Demisso capite*, scilicet in signum reverentiae: *Veritus sum indicare vobis meam sententiam*, ne scilicet praesumptuosus viderer impediendo meis sermonibus sapientiorum verba. Probabile autem videtur, quod senes sapientius loquantur propter duo: primo quidem quia juvenes ex fervore (1) animi frequenter multa et inordinate proponunt; senes autem propter gravitatem aetatis maturius loquuntur; unde subdit: *Sperabam enim quod aetas prolixior loqueretur*, scilicet gravius et efficacius. Secundo vero quia senes per experientiam longi temporis multa cognoscere potuerunt, et per consequens sapientius loqui: unde sequitur: *Et annorum multitudo*, propter quam scilicet experimentum accipi potest, *doceret sapientiam*, scilicet exprimento acceptam. Consequenter excusat se quare nunc loqui incipiat: quia scilicet expertus est, quod aetas non est sufficiens sapientiae causa, sed magis inspiratio divina; unde subdit: *Sed, ut video*, idest per effectum considero, *spiritus Dei est in hominibus*, inquantum scilicet in eis operatur; et hoc est quod subdit: *Et inspiratio omnipotentis*, quae scilicet hominibus inspirat Spiritum sanctum, qui est spiritus sapien-

(1) Al. furore.

tiae et intellectus, *dat intelligentiam*, scilicet veritatis, quae est sapientiae principium iis, quibus inspiratur. Quod autem haec inspiratio sit sapientiae praecipua causa, ostendit per hoc quod aetas non perficit sapientiam, sed causat; unde subdit: *Non sunt longaevi sapientes*, quantum scilicet ad cognitionem divinae veritatis, *nec senes intelligunt judicium*, quantum scilicet ad ordinationem humanorum actuum. Et quia licet non esset senex, considerabat tamen se inspiratum a Deo, ideo loqui audebat; unde subdit: *Ideo dicam*.

In hac autem sua locutione primo inducit eos ad audiendum ex auctoritate Dei, cujus inspiratione loquebatur; unde dicit, *Audite me*; ut scilicet ejus sermonem non interrumpant. Audientibus autem praemittit scientiae documenta; unde subdit, *Ostendam vobis etiam ego*, scilicet quamvis sim juvenis, *scientiam meam*, scilicet ex qua respondebo rationibus Job. Justum autem erat quod ipsi eum audirent, quia etiam ipse eos audierat; unde subdit, *Expectavi enim*, scilicet diu, *sermones vestros*, quos scilicet contra Job protulistis. Et quia reputabat se posse discernere quid ab eis bene dictum esset, et quid non bene, subdit: *Audivi prudentiam vestram*; quasi dicat: Audiendo diu cogitavi et dijudicavi quid in verbis vestris ad prudentiam pertineret; non autem parum, sed diu expectaverat. Terminum autem expectationis suae determinat ex duobus: primo quidem ex illorum voluntate; unde subdit: *Donec disceptaremini in sermonibus vestris*, idest donec placuit vobis contra Job disceptare. Secundo ex spe quam de eorum sapienti doctrina habebat; unde subdit: *Et donec putabam vos aliquid dicere, considerabam*. Non est autem amplius audiendus, de quo non speratur quod aliquid utile sit dicturus. Videbatur autem, quod verba eorum quibus contra Job utebantur, efficacia non erant; primo quidem, quia eum rationibus vincere non poterant; unde subdit: *Sed, ut video, non est qui possit arguere Job*, scilicet eum convincendo rationibus. Secundo, quia non poterant ejus rationibus obviare: unde subditur: *Et respondere*, scilicet sufficienter, *ex vobis*, idest ex vestro sensu: vel non est qui possit ex vobis, idest ex vestro numero. *Sermonibus ejus*, de quibus scilicet contra vos utitur. Praecipue autem eorum rationes contra Job fundabantur in hoc quod adversitates Job attribuebant divino judicio, quod errare non potest: quam quidem responsionem esse insufficientem consequenter ostendit, dicens: *Ne forte dicatis, invenimus sapientiam*, idest istud sufficit ad sapientem responsionem: *Deus projecit eum*, in adversitates, qui errare non potest: *Et non homo*, qui potest decipi et decipere. Ipse autem intendebat efficacius respondere; unde subdit: *Nihil locutus est mihi*. Ex quo vult ostendere, quod non loquitur quasi provocatus: *Et ego non secundum sermones vestros respondebo illi*, idest non sequar vias vestras in respondendo; sed alias efficaciores ad respondendum vias inveniam. Intendit autem se de futura responsione excusare, non solum apud ipsos, sed etiam apud alios: et ideo ad alios convertit sermonem suum, dicens: *Extimuerunt*, scilicet ulterius loqui, ne manifestius convincerentur: *Nec responderunt ultra*, scilicet rationibus Job. Et ut ostendat hoc fuisse propter eorum ignaviam, non propter efficaciam rationum Job, ideo subdit: *Abstuleruntque a se eloquium*, scilicet negligenter tacendo. Quando autem homo efficaci ratione convincitur, non ipse a se aufert eloquium, sed potius ei ab alio aufertur. Quia ergo illi defecerant, dicit se velle eorum defectum supplere; unde subdit, *Quoniam igitur expectavi*, scilicet diu, ut eis deferrem: *et non sunt locuti*, scilicet respondentes sufficienter sermonibus Job: *Sed steterunt*, idest cessaverunt et siluerunt, falsitati scilicet non resistentes: *Nec responderunt ultra*, scilicet pro testimonio veritatis aliquid dicentes: *Respondebo et ego partem meam*: quia scilicet defensio veritatis pertinet ad omnes: et unusquisque debet ibi ponere, quasi pro parte sua, quod potest. Non solum autem zelo veritatis defendendae, sed etiam ex inani gloria movebatur; unde subdit; *Et ostendam scientiam meam*: quaerit enim inanis gloriae cupidus, ut si quid in se excellens est, manifestet: et ideo consequenter ostendit maximam sibi facultatem animi esse ad respondendum, cum subdit, *Plenus sum enim sermonibus*, quasi abundanter occurrit mihi, quod respondeam. Et quia facultas non sufficit ad agendum nisi homo ab aliquo incitetur, ideo subdit: *Et coarctat me spiritus uteri mei*. Uterus est locus conceptionis: unde per uterum hic metaphorice signatur intellectus, intelligibilia diversa concipiens. Spiritus vero uteri est voluntas, impellens hominem ad manifestandum conceptiones cordis per sermonem. Est autem homini molestum cum non implet quod desiderat; et ideo anxietatem quam patiebatur tacendo, exponit per similitudinem subdens: *Est venter meus*, idest mens mea, *quasi mustum*, scilicet quod fervet, *Absque spiraculo quod laguncules novas disrumpit*: nisi enim vapor musti ferventis ex parte aliqua evaporet, multiplicatur vapor interius quandoque usque ad vasis confractionem: et ita etiam se musto propter juventutem comparat; et ideo ex magno desiderio loquendi periculum sibi existimat imminere, nisi loquatur; unde subdit: *Loquar, et respirabo paululum*: quia scilicet per verba evaporabo interiorem fervorem, ut ab anxietate desiderii quiescam. Quid autem loqui velit, ostendit subdens: *Aperiam labia mea, et respondebo*, scilicet verbis Job. Quem autem modum in respondebo observare debeat, ostendit subdens: *Non accipiam personam viri*: ille enim in respondendo personam hominis accipit, qui veritatem relinquit, ut homini placeat vel deferat. Quare autem hoc ipse facere nolit, ostendit subdens: *Et Deum homini non aequabo*. Talis enim sibi videbatur esse disputatio praesens, ut si homini deferret, excellentiae divinae reverentiam debitam non servaret: quod quidem quare facere timeat, ostendit subdens: *Nescio enim quamdiu subsistam*, scilicet in hac mortali vita, ut possim mihi diuturna spatia temporis ad poenitendum repromittere: *Et si post modicum tollat me factor meus*, per mortem assumat ad suum judicium. Ex quo patet, quod Elihu in hoc concordabat cum Job, quod retributio peccatorum esset post mortem: alias enim frustra videretur timuisse Deum offendere, propter vicinitatem mortis.

CAPUT TRIGESIMUMTERTIUM.

LECTIO I.

Audi igitur, Job, eloquia mea, et omnes sermones meos ausculta. Ecce aperui os meum: loquatur lingua mea in faucibus meis. Simplici corde meo sermones mei, et sententiam labia mea puram loquentur. Spiritus Dei fecit me, et spiraculum omnipotentis vivificavit me. Si potes, responde mihi, et adversus faciem meam consiste. Ecce et me sicut et te fecit Deus, et de eodem luto ego quoque formatus sum. Verumtamen miraculum meum non te terreat, et eloquentia mea non sit tibi gravis. Dixisti ergo in auribus meis, et vocem verborum tuorum audivi. Mundus sum ego, et absque delicto immaculatus: et non est iniquitas in me. Quia querelas in me reperit, ideo arbitratus est me inimicum sibi. Posuit in nervo pedes meos, custodivit omnes semitas meas. Hoc est ergo, in quo non es justificatus.

Dictum est supra, quod Elihu indignatus fuit contra Job, et contra amicos ejus; postquam autem locutus fuerat contra ignaviam amicorum Job, nunc contra ipsum Job incipit loqui: et ideo primo eum ad attentionem excitat, dicens: *Audi igitur, Job, eloquia mea,* quia scilicet ego jam respondere intendo. Et ut significet singula se cum pondere dicturum, subdit: *Et omnes sermones meos,* quasi nihil sit in vanum dicturus. Et ne Job quaereret quare prius locutus non fuerit, subdit: *Ecce aperui os meum*; quasi dicat: Prius dum tacui os meum clauseram propter reverentiam seniorum: nunc quia ipsi deficiunt, necessitas cogit me loqui; unde subdit: *Loquatur lingua mea in faucibus meis*: quasi dicat: Non sequar verba aliorum, sed proprios conceptus enunciabo. Et quia Job in praecedentibus contra amicos suos dixerat, quod eum verbis affligebant et confundebant; ideo hoc a se excludit subdens: *Simplici corde meo sermones mei,* scilicet sunt; quasi dicat: Non loquar ad calumniandum vel ridendum, sed simplici animo ad veritatem manifestandam. Et quia praedictis tribus viris Job imposuerat (cap. 13) quod essent fabricatores mendacii et cultores perversorum dogmatum, hoc a se excludit dicens: *Et sententiam labia mea puram loquentur,* idest absque admixtione alicujus falsitatis vel erroris. Unde autem fiduciam veritatis manifestandae acceperit, ostendit subdens: *Spiritus Dei fecit me*: et ideo non est mirum si suam facturam movet et perficit; et hoc est quod subdit: *Et spiraculum omnipotentis vivificavit me,* scilicet ad opera vitae movet et perficit, inter quae praecipuum est intelligentia veritatis. Et ne videatur hoc induxisse quasi praejudicium afferre intendens Job, ne contra divinitus loquentem responderet, subdit: *Si potes, responde mihi,* quantum scilicet ad ea quae contra te dicam. *Et adversus faciem meam consiste,* ut scilicet tu etiam contra me objicias, si quid dixero quod tibi non placet. Et ne Job dedignaretur cum eo disputare propter suam famosam sapientiam, et illius juventutem, ad hoc excludendum subdit: *Ecce et me sicut et te fecit Deus*: et ita ex parte factoris uterque nostrum eamdem spem veritatis inquirendae potest habere; ex parte vero materiae utrique adjacet idem impedimentum; unde subdit: *Et de eodem luto ego quoque formatus sum*: ex cujus scilicet grossitie lumen intelligentiae obtenebratur. Videbat autem Elihu sibi posse responderi, hoc quasi ad miraculum pertinere, si juveni tanta sapientia et facundia praeberetur, quod contra sapientissimum senem sufficeret disputare; et ideo, quasi innuens hoc miraculose se esse assecutum, subdit: *Verumtamen miraculum meum non te terreat,* scilicet ut respondere non audeas miraculose scientiam adepto, *et eloquentia mea non sit tibi gravis,* ut scilicet ex ea obstupescas.

His igitur praemissis quasi prooemialiter, subjungit ea, in quibus Job reprehendere intendit; unde subjungit: *Dixisti ergo in auribus meis*; quasi dicat: Excusare te non potes cum dixeris: *Et vocem verborum tuorum audivi,* scilicet per solicitudinem attentionis. Primo ergo in verbis Job notaverat, quod se immunem esse dixerat a peccato: unde dixit: *Mundus sum ego,* scilicet ab immunditiis carnis, *Et absque delicto,* scilicet peccato omissionis, *immaculatus,* idest gravibus peccatis quae sunt contra Deum, puta idolatria, vel aliquid hujusmodi, *et non est iniquitas in me,* ut scilicet proximos laeserim. Secundo notat in verbis ejus quod Deo iniquitatem judicii imposuerit: iniquitas autem judicii solet ex odio judicantis procedere. Quantum ad hoc commemorat Job dixisse: *Quia querelas in me reperit, ideo arbitratus est me inimicum sibi.* Supra quidem 13, Job dixerat interrogative, *Cur faciem tuam abscondis, et arbitraris me inimicum tuum?* hoc autem quod dicitur hic, *Querelas in me reperit,* non invenitur dixisse: unde hoc est additio Elihu, prave interpretantis verba Job. Judicis enim odium justum esse videtur, si certificatus de malitia alicujus, odio eum habeat ad puniendum; sed si ex levibus querelis judex provocetur ad odium alicujus, erit odium injustum: et taliter interpretabatur quod Job dixerat se a Deo inimicum reputatum esse. Secundo ad iniquitatem judicis pertinere videtur, si alicui facultatem justae defensionis auferat: et quantum ad hoc subdit, *Posuit in nervo pedes meos,* idest compedivit, quasi impediendo me a meis operibus. Tertio pertinet ad iniquitatem judicii, ut quaelibet levia ad condemnationem congreget alicujus: et quantum ad hoc subdit, *Custodivit omnes semitas meas,* quasi in singulis operibus eum observans. Hoc autem Job non dixerat ad ostendendum perversitatem divini judicii, sed quasi figuraliter loquens, ut supra 13, ostensum est. Unde et ibi praemittitur, *Aenigmata percipite auribus vestris*: et quia hoc secundum excludit, primum subdit: *Hoc est ergo in quo non es justificatus:* quasi dicat, Non potes te justum dicere: quia hoc ipsum ad injustitiam tuam pertinet, quod Deo injustitiam imponis.

LECTIO II.

Respendebo tibi, quia major sit Deus homine. Adversus eum contendis, quod non ad omnia verba responderit tibi. Semel loquitur Deus, et secundo ad ipsum non repetit. Per somnium in visione nocturna, quando irruit sopor super homines, et dormiunt in lectulo: Tunc aperit aures virorum, et erudiens eos instruit disciplina, ut avertat hominem ab iis quae fecit, et liberet eum de superbia. Eruens animam ejus a corruptione, et vitam illius, ut non transeat in gladium. Increpat quoque per dolorem in lectulo, et omnia ossa ejus marcescere facit. Abominabilis ei fit in vita sua panis, et animae illius cibus ante desiderabilis Tabescet caro ejus, et ossa quae recta fuerant nudabuntur. Appropinquabit corruptioni anima ejus, et vita illius mortiferis. Si fuerit pro eo angelus loquens unus de millibus, ut annunciet hominis aequitatem. Miserebitur ejus, et dicit: Libera eum, ut non descendat in corruptionem; inveni in quo ei propitier. Consumpta est caro ejus a suppliciis, revertatur ad dies adolescentiae suae. Deprecabitur Deum, et placabilis ei erit, et videbit faciem ejus in jubilo, et reddet homini justitiam suam. Respiciet homines, et dicet: Peccavi et vere deliqui, et ut eram dignus non recepi. Liberavit animam suam, ne pergeret in interitum, sed vivens lucem videret. Ecce haec omnia operatur Deus tribus vicibus per singulos, ut revocet animas eorum a corruptione, et illuminet lucem viventium. Attende Job, et audi me, et tace, dum ego loquor. Si autem habes quid loquaris, responde mihi: loquere, volo enim te apparere justum. Quod si non habes, audi me: tace, et docebo te sapientiam.

Proposuerat supra Elihu ea de quibus contra Job disputare intendebat; verum quia Job antequam praemissa verba diceret, praemiserat supra, c. 13: *Disputare cum Deo cupio:* videtur autem inconveniens eum qui anhelat ad disputandum cum superiore, revocare ad hoc quod cum inferiore disputet: antequam super praemissis cum Job disputationem Elihu incipiat, de hoc ipso eum redarguit quo cum Deo disputare cupiebat. Et primo quidem quia hoc ipsum magna praesumptio videtur quod aliquis majorem se provocet ad disputandum: unde dicit, *Respondebo tibi*, idest tuo desiderio, quod disputare cum Deo cupis, *quod major sit Deus homine*: unde presumptuosum est, quod homo cupiat disputare cum Deo. Et in hoc quidem juste argueretur Job, si cum Deo disputare voluisset ad contradicendum quasi de pari. Job autem cum Deo disputare volebat quasi ad addiscendum, sicut discipulus cum magistro: unde supra 13, dixit: *Os meum replebo increpationibus, ut sciam verba quae mihi respondeat:* quod tamen Elihu interpretabatur, quasi haec Job contentiose contra Deum dixerit conquerendo quod ei non responderet; unde subdit: *Adversus eum contendis, quod non ad omnia verba responderit tibi;* quod quidem ex praedictis verbis Job colligere voluit: et ex hoc quod etiam supra 19, dixerit: *Ecce clamabo vim patiens, et nemo exaudies: vociferabor, et non est qui judicet:* quae quidem verba, et quae similia superius dicta sunt, non per modum contentionis dicebantur, sed quia desiderabat rationes divinae sapientiae cognoscere. Ad repellendum autem praedicta verba Job, quae interpretabatur Elihu, ac si essent contentiose dicta, consequenter ostendit Elihu, non esse necessarium quod Deus homini ad singula verba respondeat, si unicuique sufficienter loquitur ad ejus instructionem; unde subdit: *Semel loquitur Deus;* scilicet homini sufficienter ad ejus instructionem: unde deinceps non oportet quod ad singulas hominis interrogationes respondeat; unde subdit: *Et secundo idipsum non repetit:* quia quod sufficienter factum est, iterare superfluum esset. Quomodo autem loquatur Deus homini, ostendit subdens: *Per somnium in visione nocturna.* Potest autem et alius esse sensus, ut hoc (1) quod dixit, *Semel loquitur Deus*, scilicet homini, referatur ad mentis instructionem, quae est per lumen rationis naturalis, secundum illud Psal. 4: « Multi dicunt, quis ostendit nobis « bona? » et quasi respondens subdit, « Signatum « est super nos lumen vultus tui Domine, » per quod scilicet discernere possumus bonum a malo. Et quia naturalis ratio immobiliter in homine manet, ut non sit necesse eam iterare, ideo subdit: *Et secundo idipsum non repetit*: et deinde ostendit modum quo aliquando (2) Deus homini loquitur per imaginariam visionem in apparitionibus somniorum; unde subdit: *Per somnium in visione nocturna:* quod quidem potest referri ad propheticam revelationem, secundo illud Num. 12: « Si quis fuerit inter vos « propheta Domini, per somnium aut in visione « loquar ad eum. » Vel potest referri etiam ad communia somnia, quae credebat Elihu divinitus procurari. Modum autem et ordinem somniorum consequenter exponit. Primo quidem tangens naturalem causam, cum dicit, *Quando irruit sopor super homines*: quod quidem fit debilitatis exterioribus sensibus per vapores descendentes ad principium somniandi. Secundo ponit dispositionem ex parte voluntatis humanae, cum subdit: *Et dormiunt in lectulo*: quia scilicet homines maxime ordinata et significativa somnia vident, quando quiete dormiunt: unde infirmis propter inquietudinem apparent distorta somnia; unde signanter dicitur Dan. 2: « Somnium tuum et visiones capitis tui in cu« biculo tuo hujuscemodi fuerunt. Tu rex coepisti « cogitare in stratu tuo etc. » Tertio ponit operationem divinam circa dormientem: quae quidem attenditur primo quantum ad hoc, quod debilitatis exterioribus sensibus per soporem in homine in lectulo quiescente, datur divinitus facultas quaedam percipiendi divinam instructionem, quia ejus anima circa exteriora non occupatur; unde subdit: *Tunc aperit aures virorum*: et satis convenienter vim perceptivam divinae instructionis in somnis vocat aures, quia de hujusmodi instructione loquitur sicut de quadam locutione, eo quod non fit per inspectionem ipsarum rerum, sed per signa quaedam sicut et locutio. Data autem facultate audiendi, consequens est ut doceat; unde subdit: *Et erudiens eos instruit disciplinam*: et sumitur hic disciplina pro instructione eorum quae homini occurrunt agenda vel vitanda, non pro cognitione scientiarum speculativarum, quae non consueverunt in somno revelari; unde subdit: *Ut avertat hominem ab iis quae fecit:* frequenter enim homo in somnis corripitur de peccatis commissis. Et quia principium peccatorum est superbia, qua Dei praecepta contemnuntur, subdit: *Et liberet eum de superbia.* Per hoc autem quod homo liberatur a culpa, consequens est ut evadat poenam: quod quidem consequenter ostendit, quantum ad duplicem poenam: primo quidem quantum ad spiritualem poe-

(1) *Al.* per hoc.
(2) *Al.* ostendit aliquando modum quo Deus.

nam animae; unde subdit: *Eruens animam ejus de corruptione*, quae scilicet est per deordinationem potentiarum animae. Secundo vero quantum ad poenam corporalem; unde subdit: *Et vitam illius*, scilicet corporalem, *ut non transeat in gladium*, puniendus scilicet pro suo peccato. Vel potest utrumque referri ad mortem corporalem: quae quandoque accidit per interiorem corruptionem: sicut cum aliquis ex aegritudine moritur, quam Deus immittit pro peccato; quandoque vero accidit ex violentia gladii. Deinde subjungit alium modum divinae locutionis, quod scilicet corrigit hominem per aegritudinem corporalem: in qua primo notat dolorem sensibilem; unde dicit, *Increpat quoque*, scilicet hominem de peccatis praeteritis, *per dolorem*, scilicet corporalem ex aegritudine provenientem; unde subdit: *In lectulo*, secundum illud Psal. 40: « Super « lectulum doloris ejus. » Secundo tangit debilitatem infirmorum, cum dicit: *Et omnia ossa illius marcescere facit*, idest fortitudinem ejus annihilat, quae in ossibus consistit. Tertio ponit amissionem appetitus, cum subdit: *Abominabilis ei fit in vita sua*, idest dum adhuc vivit, scilicet propter infirmitatem, *panis*, qui scilicet est cibus communis, *et animae illius cibus ante desiderabilis*: quod refertur ad alios cibos, qui diversimode a diversis desiderantur. Quarto ponit maciem ex hoc provenientem, cum subdit, *Tabescet caro illius*, idest deficiet; et sic per consequens *ossa quae tecta fuerant*, scilicet carne, *nudabuntur*, idest manifestabuntur sola cute contecta. Quinto ponit mortis periculum et timorem; unde subdit: *Appropinquabit corruptioni anima ejus*, idest vita ipsius quae est per animam; unde subdit: *Et vita illius mortiferis*, idest causis inducentibus mortem. Notandum est autem quod hoc proposuit ad respondendum conquestioni Job, quod Deus non ad singula ei non respondebat: voluit enim ei per praedicta probare, quod tripliciter ei Deus sit locutus: primo quidem per naturalem rationem, sicut ad omnes homines. Secundo arguendo per somnia: dixerat enim supra 7: *Terrebis me per somnia, et per visiones horrore concuties*. Tertio per infirmitatem: dixerat enim supra, 30: *Nunc in memetipso marcescit anima mea*. Item considerandum est, quod Elihu, sicut et tres alii, credebat omnes infirmitates pro peccato homini advenire; non tamen principaliter ad puniendum, sicut sonabant verba illorum trium, sed magis ad redarguendum. Et quia Job non solum videbatur conquestus fuisse quod Deus ei non loqueretur, sed etiam quod ipse accedere non posset ad colloquendum Deo, et ad ponendum judicium suum coram ipso, ut patet supra 23; ideo huic quaestioni satisfacit: quia etsi homini non pateat manifeste accessus ad Deum, sunt angeli medii inter Deum et homines, qui justitiam Deo proponunt, non quasi eum instruentes, sed sicut suis desideriis homines (1) adjuvantes: et sic nihil deperit homini quod ipse per seipsum usque ad solium Dei non potest accedere, ut ei justitiam suae causae proponat; unde ad hoc ostendendum subdit: *Si fuero pro eo*, idest pro homine afflicto, *Angelus loquens*, idest intercedens. Et ne timeretur quod unus Angelus non sufficeret ad interpellandum pro omnibus, subdit: *Unus de millibus*, secundum illud quod supra 25 dictum est: *Numquid est numerus militum ejus, ut enunciet aequitatem*, scilicet Deo, *hominis* scilicet afflicti: *miserebitur ejus et dicit* (1), idest Angelo imperabit: *Libera eum*: ut scilicet, sicut ipse est allegator justitiae hominis apud Deum, ita et ipse sit executor divinae misericordiae apud homines. Et a quo liberandus sit, subdit, *Ut non descendat in corruptionem*, idest in mortem. Et ut hanc liberationem Deo esse gratam ostendat, subdit ex persona Dei dictum: *Inveni in quo ei propitier*, idest apparet in homine aliquid aequitatis, ex quo ei misereri possim quod quaerebam. Et quia primo, supra 7, quasi reparari non posset, dixerat, *Induta est caro mea putredine*: ad hoc excludendum subdit: *Consumpta est caro ejus a suppliciis*; quasi dicat, hoc meae potestati non praejudicat; unde subdit: *Revertatur ad dies adolescentiae suae*, idest recuperet vigorem sicut in adolescentia.

Sic igitur positis Dei verbis liberantis Elihu utens suis verbis describit modum liberationis humanae, dicens: *Deprecabitur Deum;* quasi dicat, Non sufficit quod angelus pro eo loquatur; sed ad hoc quod liberetur, oportet quod ipse etiam pro se oret. Vel aliter potest continuari: quia enim supra ostenderat quod homo non potest conqueri de hoc quod judicium suum coram Deo ponere non possit, quia Angelus pro eo efficaciter proponit; nunc ostendit quod etiam ipse pro se proponere potest orando. Et ut ostendat etiam hoc esse efficax sicut et primum, subdit: *Et placabilis erit ei*, scilicet Deus homini, secundum illud Joel. 2: « Benignus « et misericors est, et placabilis super malitia: » et ex hoc sequitur in homine fiducia cogitandi de Deo cum quadam spiritali laetitia; unde subdit: *Et videbit*, scilicet homo, *Faciem ejus*, idest considerabit bonitatem ipsius in praesenti quidem vita imperfecte, in futura autem perfecte: *In jubilo*, idest in quodam inexplicabili gaudio; et sic, *Reddet*, scilicet Deus, *homini justitiam suam*, idest remunerabit eum pro meritis, remoto impedimento peccati. Sed hoc esse non potest nisi homo humiliter suum peccatum recognoscat et confiteatur; unde subdit: *Respiciet homines*, quasi ultro se offerens ad confessionem peccati; unde subdit, *Et dicet, peccavi*. Et ut non credatur hoc ex humilitate dicere, subdit: *Et vere deliqui*. Quod inducit contra Job: quia supra dixerat, 17: « Non peccavi, et in amaritudi- « nibus moratur oculus meus: » et in sua confessione non murmurabit de poenae gravitate; unde subdit: *Et ut eram dignus non recepi;* quasi dicat: graviorem poenam merui Et hoc videtur dicere contra hoc quod supra 6, dixerat: *Utinam appenderentur peccata mea, quibus iram merui*. Et fructum humilitatis ostendit subdens, *Liberavit animam suam*, confitendo peccatum, *ne pergeret in interitum*, idest in mortem, corporalem scilicet, et spiritalem, ut ulterius bona consequeretur; unde subdit: *Sed vivens videret lucem*, scilicet vel corporalem, vel spiritalem sapientiae. Et quia Deus non statim hominem finaliter damnat, sed multoties monet, ideo subdit: *Ecce haec omnia*, scilicet quae pertinent ad instructionem per somnia et increpationem, per dolores et sanationem, *operatur Deus tribus vicibus*, idest multoties, quamdiu viderit expedire; sed utitur numero ternario, ut congruat humanae consuetudini, per quam solent homines ter moneri vel citari; et hoc non facit uni

(1) *Al.* hostes.

(1) *Al. sic legitur: ut enuntiet hominis aequitatem*, scilicet Deo, *hominis*, scilicet afflicti; *et dicet* etc.

tantum, sed omnibus indigentibus; unde subdit: *Per singulos*, quos scilicet viderit instruendos et increpandos: et assignat utilitatem, subdens: *Ut revocet animas eorum a corruptione*, quod pertinet ad liberationem a malo, *et illuminet lucem viventium*, quod pertinet ad consecutionem bonorum. Et potest utrumque exponi corporaliter, vel spiritualiter. Quod autem dicitur hic de tribus vicibus, referendum est ad duos secundos modos locutionis: nam de primo dictum est, quod secundo id ipsum non repetit. Inducit autem hoc ad ostendendum rationem, quare aliquando peccatores sustinentur in prosperitate, et non statim condemnantur. Et quia videbatur ei quod efficaciter locutus esset, inducit Job ad tacite audiendum ea quae restant; unde subdit: *Attende Job*, scilicet corde, *et audi me*, scilicet auribus, *et tace dum ego loquor*, scilicet ne me impedias. Et ne videatur ei auferre facultatem respondendi, subdit: *Si autem habes quid loquaris, responde mihi*. Et quasi desiderans ejus responsionem, subdit: *Loquere:* et causam desiderii subdit dicens, *Volo enim te apparere justum*; quod dicit ad ostendendum, quod non intendedat ad ejus confessionem (1). Et quia non credebat eum justum, subdit: *Quod si non habes*, quid scilicet pro tua justitia dicas, *audi me*, *tace*, *et docebo te sapientiam*, quam scilicet ignoras.

(1) *Al.* confusionem.

CAPUT TRIGESIMUMQUARTUM.

LECTIO I.

Pronuncians itaque Elihu etiam haec locutus est: Audite sapientes verba mea, et eruditi auscultate me. Auris enim verba probat, et guttur escas gustu dijudicat. Judicium eligamus nobis, et inter nos videamus quid sit melius. Quia dixit Job, justus sum, et Deus subvertit judicium meum. In judicando enim me mendacium est; violenta sagitta mea absque ullo peccato. Quis est vir ut est Job, qui bibit subsannationem quasi aquam: Qui graditur cum operantibus iniquitatem, et ambulat cum viris impiis? Dixit enim, Non placebit vir Deo, etiam si cucurrerit cum eo. Ideo viri cordati, audite me: absit a Deo impietas, et ab omnipotente iniquitas Opus enim hominis reddet ei, et juxta vias singulorum restituet eis. Vere enim Deus non condemnabit frustra, nec omnipotens subvertet judicium. Quem constituit alium super terram? aut quem posuit super orbem, quem fabricatus est? Si direxerit ad eum cor suum, spiritum illius et flatum ad se trahet. Deficiet omnis caro simul; et homo in cinerem revertetur. Si habes ergo intellectum, audi quod dicitur, et ausculta vocem eloquii mei. Numquid qui non amat judicium sanari potest? Et quomodo tu eum qui justus est intantum condemnas? Qui dicit regi, apostata; qui vocat duces impios. Qui non accipit personas principum, nec cognovit tyrannum, cum disceptaret contra pauperem: opus enim manuum ejus sunt universi. Subito morientur; et in media nocte turbabuntur populi, et pertransibunt, et auferent violentum absque manu. Oculi enim ejus super vias hominum, et omnes gressus eorum considerat. Non sunt tenebrae, et non est umbra mortis, ut abscondantur ibi qui operantur iniquitatem. Neque enim ultra in hominis potestate est, ut veniat ad Deum in judicium.

Postquam Elihu reprehendit Job de hoc quod cum Deo disputare cupiebat, accedit ad disputandum contra illa duo quae supra praemiserat. Et primo disputat contra id,quod sicut sibi (1) videbatur, Job dixerat divinum judicium esse injustum. Et quia haec materia est valde difficilis et sublimis, non est contentus in hac disputatione (2) ad solum Job verba dirigere, praecipue quia putabat in hac materia eum esse erroneum; sed invocat sapientes ad hanc rem dijudicandam. Hominum autem quidam sapientiam per seipsos considerant; et quantum ad hoc dicit: *Audite sapientes verba mea.* Quidam vero de iis, quae ad sapientiam pertinent, instruuntur; et quantum ad hoc subdit: *Et eruditi,* scilicet ab aliis, *auscultate me.* Quare autem alios ad sapientiam invitat, seu ad audientiam, ostendit subdens: *Auris enim verba probat*: quasi dicat: Vos invito ad hoc quod verba mea audientes, ea dijudicetis; et inducit similitudinem, cum subdit: *Et escas guttur gustu dijudicat;* quasi dicat: Sicut gustus habet dijudicare de esca, ita auditus de verbis. Ad quid autem hoc pertineat, exponit subdens: *Judicium eligamus nobis*: quasi dicat: Ex communi consensu judicemus, quid verius sit; et hoc est quod subdit: *Et inter nos videamus quid sit melius*: utrum scilicet id quod Job dixit, aut id quod ego sum contra eum dicturus. Unde consequenter proponit verbum Job, subdens: *Quia dixit Job, justus sum*: hoc idem dixerat supra 27: *Justificationem meam quam coepi tenere, non deseram*: et ulterius suam justitiam manifestaverat, quantum ad multa, supra 31. Subdit autem secundo, *Deus subvertit judicium meum*: hoc idem accipit ex hoc, quod Job supra 27, dixerat: *Vivit Deus qui abstulit judicium meum.* Et ad idem pertinere videtur, quod supra 19 dixerat: *Deus non aequo judicio afflixit me:* quae quidem verba Elihu in pejus interpretatus est. Job enim suum judicium ablatum esse dixerat: quia poenas sibi irrogatas esse existimabat, non ex judicio punientis culpam, sed ex providentia probantis justitiam: unde supra 23, dixerat: *Probabit me quasi aurum, quod per ignem transit.* Non autem quicumque non utitur judicio, subvertit judicium, sed solum ille qui judicium profert injustum. Sic ergo interpretatus est quod Job dixerat, *Deus abstulit judicium*, ac si dixisset, Deus subvertit judicium meum, injuste judicando; unde subdit: *In judicando enim me est mendacium*, idest falsitas judicii: quod quidem Job nunquam dixerat. Sed Elihu hanc esse ejus intentionem in verbis praemissis credidit, ut diceret se esse injuste punitum. Ideo autem hanc opinionem Elihu conceperat, quia non videbat qualiter aliquis absque peccato posset affligi, nisi injuste. Et quia Job sine peccato se esse dicebat, existimabat quod Job sentiret se a Deo

(1) *Al.* ibi.
(2) *Al.* dispositione.

percussum per violentiam contra justitiam; unde subdit: *Et violenta est sagitta mea absque peccato*; quasi dixisset Job, cum sim absque omni peccato, sagitta qua Deus me vulneravit, idest adversitas immissa, violenta fuit et injusta: et videtur alludere verbis Job, quibus supra dixerat, cap. 6: *Sagittae Domini in me sunt*. Postquam ergo hanc perversitatem (1) Elihu imposuerat ipsi Job, eum super hoc vituperare incipit, dicens: *Quis est vir, ut est Job*, quasi nullus, qui vir videatur esse ita perversus, ut ipse: nam maxima perversitas esse videtur, ut aliquis Deum irrideat, ejus judiciis detrahendo; unde subdit: *Qui bibit subsannationem*, idest divinorum irrisionem et reprobationem, *quasi aquam*, quae scilicet et faciliter et cum refrigerio bibitur: ac si ei imponeret, quod hoc quod in contumeliam Dei prorumperet, et esset tribulationis refrigerium, et absque obstaculo conscientiae contradicentis hoc ageret. Solet autem hoc proprium esse in peccatis perseverare volentium, ut divina contemnant judicia: unde subdit: *Qui graditur*, idest consentit, *cum operantibus iniquitatem*, qui scilicet judicia divina despiciunt. Homines autem contra pietatem divinae religionis agentes, non solum despiciunt divina judicia sed etiam ea negant, vel asserunt injusta: quorum participem Job esse credebat; unde subdit: *Et ambulat cum viris impiis*, qui scilicet pietatem divinae religionis abjiciunt. Quare autem eum cum eis consentire dicat, ostendit subdens: *Dixit enim, non placebit vir Deo, etiam si cucurrerit cum eo*, idest si eum secutus fuerit per viam justitiae. Hoc autem Job non dixerat, sed verbis ejus Elihu abutens, hoc ei imponit: dixerat enim supra Job 23: *Vestigia ejus secutus est pes meus*: et postea supra 30, dixerat, *Mutatus es mihi in crudelem: et in duritia manus tuae adversaris mihi*. Ex quibus verbis credebat Job hoc sentire, quod Deo displiceret, quamvis eum fuerat secutus. Sed Job praedicta verba retulerat ad exteriorem persecutionem, non ad interiorem reprobationem. Quia ergo Elihu verbis Job abutens, ei imponere nitebatur quod ipse non sentiebat, nec in suis verbis intellexerat, manifestum est, quod tota sequens disputatio contra Job non erat: quia tamen Elihu existimabat Job tantae perversitatis esse, ut Dei judicium reputaret injustum, dedignatur eum super hoc ad disputationem provocare: sed alios sapientes advocat ad judicandum; unde subdit: *Ideo viri cordati*, idest intelligentes, *audite me*: sicut enim cor est principium vitae corporalis, ita intellectus est principium totius intellectualis vitae: unde et supra 12, cor pro intellectu posuerat dicens: *Et mihi est cor sicut et vobis*. In sua autem disputatione Elihu opponit (2) primo quod probare intendit: quod scilicet in divino judicio injustitia esse non possit: ipse enim est Deus, cui debetur pietatis cultus: et per suam omnipotentiam omnibus dominatur, leges justitiae statuens homini: et ideo contra divinitatem ejus esset, si impietati faveret; et ideo dicit: *Absit ab eo impietas*: esset enim contra dominium omnipotentiae ejus, si ad injustitiam declinaret; unde subdit: *Et ab omnipotente iniquitas*, scilicet absit. Remota autem divina injustitia, ostendit modum divinae justitiae, subdens: *Opus enim hominis reddet ei*, idest retribuet ei bonum vel malum pro suis operibus. Et quia eorum qui bene operantur quidam aliis melius faciunt, et eorum qui male operantur, quidam aliis magis peccant; ideo subdit: *Et juxta vias singulorum restituet eis*, scilicet melius meliori, et pejori pejus. Quod autem in Deo non sit injustitia, probat primo quidem ex hoc quod si ipse injustus esset, nusquam justitia reperiretur; quia ad ipsam pertinet universale judicium omnium; unde subdit: *Quem constituit alium super terram*? quasi dicat: Numquid credendum est, quod aliquis sit constitutus a Deo, qui juste judicet omnem terram, si apud ipsum sit iniquitas? Ideo autem dicit credendum non esse quod alius terram judicet, quia idem est factor mundi et gubernator: unde sicut alii nulli commisit, quod faceret mundum, ita nullum alium praeposuit gubernationi mundi; et hoc est quod subdit: *Aut quem posuit super orbem quem fabricatus est?* idest totius mundi gubernatorem: quasi dicat, nullum: quia sicut ipse per seipsum orbem fabricatus est, ita etiam per seipsum orbem gubernat et judicat. Habet quidem et gubernationis suae executores tamquam ministros, sed ipse est omnium ordinator. Nullo autem modo possibile est quod universalis mundi gubernatio sit injusta. Secundo ostendit, quod apud Deum non sit violentia et iniquitas, per experimentum: tanta est enim ejus potentia, qua res conservat in esse, ut si violentia uti vellet contra justitiam, omnes homines subito posset extinguere; unde subdit: *Si direxerit*, scilicet Deus, *ad eum*, scilicet ad hominem conterendum, *cor suum*, idest voluntatem suam, *spiritum illius*, idest animam ejus, *et flatum*, idest corporalem vitam ex anima subsecutam *Ad se trahet*, idest ad eum, scilicet sua virtute a corpore separans, secundum illud Eccl. ult.: « Et spiritus revertatur ad Dominum qui dedit illum. » Ablato autem spiritu divinitus homini dato, consequens est, ut carnalis vita deficiat; unde subdit: *Deficiet omnis caro similiter*, idest species carnis cessabit, et ulterius in sua componentia resolvetur; unde subdit: *Et homo in cinerem revertetur*, secundum illud Ps. 103: « Auferes spiritum eorum, et deficient, et in pulverem suum « revertentur. » Pulverem autem in quem caro resolvitur, cinerem nominat: vel quia apud antiquos corpora mortuorum igne combusta resolvebantur in cinerem, vel quia ea in quae corpus mortuum resolvitur, sunt quaedam reliquiae naturalis caloris, qui in humano corpore vigebat. Quia ergo tam facile est Deo, si velit, in cinerem redigere totum genus humanum; ex ipsa hominum conservatione apparet, quod ad eos violentia injusta non utitur. Quia ergo Elihu putavit praedictas rationes esse sufficientes, ad earum considerationem Job invitat, cum subdit: *Si ergo habes intellectum*, ut scilicet vim mearum rationem percipere possis, *audi quod dicitur*, scilicet interioribus auribus, *et*, interiori attentione, *ausculta vocem eloquii mei*, ut scilicet justitiam divini judicii cognoscas; ad quod etiam eum inducit ex proprio periculo vel utilitate, cum subdit: *Numquid qui non amat judicium sanari potest?* quasi dicat: Tu qui sanari indiges, quasi multis infirmitatibus oppressus, hoc consequi non potes nisi ames divinum judicium.

Improbat autem ejus sententiam, quam esse putabat de injustitia divini judicii per multa evidentia indicia divinae justitiae; unde subdit: *Et quo modo tu eum*, scilicet Deum, *qui justus est*, ut scilicet per multa apparet, *intantum condemnas*, ut scilicet eum dicas

(1) *Al.* diversitatem.
(2) *Al.* proponit.

judicii subversorem? Ad condemnationem autem divinae justitiae primo assumit, quod potentum personas Deus non accipit, sed eos arguit et punit pro suis peccatis. Inter potestates autem humanas praecellit regia dignitas; et quantum ad hoc primo dicit: *Qui*, scilicet Deus, *dicit regi, apostata*, idest non veretur regem arguere de apostasia propriae professionis, qua profitetur se justitiam servaturum. Secundum autem locum tenent duces exercituum, de quibus subdit: *Qui vocat duces impios;* quasi dicat, non timet eos de crudelitate arguere. Tertio loco ponit rectores civitatum, cum subdit: *Qui non accipit personas principum*, quin scilicet eos arguat, et judicet pro peccatis. Quarto autem loco tangit eos qui non habent legitimam, sed usurpatam potestatem, scilicet tyrannos: et quantum ad id subdit: *Nec cognovit*, idest approbavit, *tyrannum*, scilicet ei deferendo, *cum disceptaret*, scilicet tyrannus, *contra pauperem*: quasi dicat non favit potentibus contra impotentes: quod ad ejus justitiam pertinet Et quare eis non deferat, subdit: *Opus enim manuum ejus sunt universi*, scilicet tam magni quam parvi; et ideo parvos non despicit, sed amat sicut sua opera, nec potentes timet, cum sint suae potestati subjecti. Et ne crederet aliquis quod potentes Deus solum argueret, non autem eos ulterius puniret, subdit de eorum duplici poena: primo quidem de morte ex improviso eis superveniente; unde subditur: *Subito morientur*, secundum illud Isa. 30: « Subito, dum » non speratur, veniet contritio ejus: » si enim consueto modo ei mors expectata superveniret, non imputaretur hoc divino judicio, sed inferioribus causis. Secundo ponit poenam rebellionis subditorum per quam potestatem amittunt; unde subdit: *Et in media nocte turbabuntur populi*, idest populi regibus et principibus subjecti subito turbabuntur ex aliqua occulta machinatione ad hoc quod principes suos deserant; unde subdit: *Et pertransibunt*, scilicet dominium commutantes, *et auferent*, idest deponent a dominio, vel etiam occident, *violentum*, idest eum, qui spreta justitia, violentiam subditis inferebat: *Absque manu*, scilicet armatorum. Cum enim aliquis princeps ab extraneis aufertur, requiritur quod habeant manum armatam contra ipsum; sed quando subditi, In quibus erat tota ejus potentia, subito eum deserunt, videtur auferri sine manu: quamvis et hoc possit referri ad poenam populorum subditorum; sed primum melius est: quia nunc agitur de justitia quam Deus exercet in magnos, postea autem dicetur de justitia quam exercet in populos. Ut autem hujusmodi poenae ex divino judicio provenire credantur, subdit: *Oculi enim ejus*, idest prospectus divinae providentiae est *super vias hominum*, idest super opera eorum. Et ut exprimat Deus singulariter omnia particularia opera humanorum (1) cognoscere, subdit: *Et omnes gressus eorum*, idest omnes processus operationum humanarum, *considerat*, scilicet distincte, non solum in generali. Posset autem aliquis credere, quod quia Deus lux est, impii autem in tenebris sunt, quod occultentur a Deo; sed hoc excludit subdens: *Non sunt tenebrae*, scilicet ignorantiae, *et non est umbra mortis*, idest obscuritas culpae ducens ad mortem, *ut abscondantur ibi qui operantur iniquitatem;* quasi dicat: sicut ipsi cognoscere Deum nolunt, ita Deus eos non cognoscit. Dicitur tamen eos ignorare reprobando. Et quia dixerat, principes pro suis peccatis subito mori et auferri, quod videtur esse irremediabilis poena; hujus rationem ostendit consequenter ex hoc quod, ex quo Deus hominem judicat pro suis peccatis subito mori, et finaliter condemnandum, non datur homini facultas ut ulterius in judicio decertet cum Deo: et hoc est quod subdit: *Neque enim ultra*, scilicet postquam Deus judicat eum condemnandum: *In hominis potestate est, ut veniat ad eum in judicium;* quasi dicat: Deus sit propter eum suum judicium retractaturus: et hoc praecipue videbatur dicere contra Job, qui postquam condemnatus erat ad poenam, supra 23 dixerat: *Veniam usque ad solium ejus, ponam coram eo judicium.*

(1) *Al.* humana.

LECTIO II.

Conteret multos et innumerabiles, et stare faciet alios pro eis. Novit enim opera eorum, et idcirco inducet noctem, et conterentur. Quasi impios percussit eos in loco videntium. Qui quasi de industria recesserunt ab eo, et omnes vias ejus intelligere noluerunt. Ut pervenire facerent ad eum clamorem egeni; et audiret vocem pauperum. Ipso enim concedente pacem, quis est qui condemnet? Ex quo absconderit vultum, quis est qui contempletur eum; et super gentes, et super omnes homines. Qui regnare facit hominem hypocritam propter peccata populi. Quia ergo ego locutus sum ad Deum, te quoque non prohibebo. Si erravi, tu doce me: si iniquitatem locutus sum, ultra non addam. Numquid a te Deus expetit eam, quia displicuit tibi? tu enim coepisti loqui, et non ego: quod si quid nosti melius, loquere. Viri intelligentes loquantur mihi: et vir sapiens audiat me. Job autem stulte locutus est, et verba illius non sonant disciplinam. Pater mi, probetur Job usque ad finem: ne desinas ab homine iniquitatis. Qui addidit super peccata sua blasphemiam, inter nos interim constringatur, et tunc ad judicium provocet sermonibus suis Deum.

Duo sunt propter quae homines maxime solent a justitia declinare: quorum primum est quia deferunt magnatibus; secundum est, quia deferunt multitudini contra justitiam. Ostenderat autem supra perfectionem divinae justitiae ex eo, quod magnatibus non defert. Unde nunc consequenter ad commendationem divinae justitiae addit, quod nec etiam multitudini peccantium defert; unde dicit, *Conteret multos*, scilicet peccatores, eos occidendo, vel aliter puniendo. Et ne credatur usque ad aliquam certam quantitatem multitudinis procedere (1) divinam justitiam, et non ultra, subdit, *Et innumerabiles*: quasi dicat, Certo numero comprehendi non possunt illi, quos propter peccata Dei justitia conterit. Sed ne ex hoc deperire credatur humani generis status, subdit: *Et stare faciet alios pro eis*: quia scilicet quibusdam morientibus, alii succedunt: et quibusdam a prosperitate decedentibus, alii sublevantur: ut sic quodammodo uniformitas in genere humano appareat. Solet autem contingere quod quando sunt multi puniendi, non possunt judices

(1) *Al.* praecedere.

singulorum causas sufficienter perscrutari; sed ne hoc de Deo credatur, subdit: *Novit enim opera eorum*, quid scilicet unusquisque mercatur; et ideo singulis secundum sua opera retribuit; unde subdit: *Idcirco inducet noctem*, idest subitam et inopinatam adversitatem: *Et conterentur*, scilicet ex improviso. Quare autem in nocte opprimantur, ostendit ex hoc, quod cum ipsi possent videre illud quod eis expediebat, hoc contempserunt: et ideo justum est ut non detur eis facultas providendi supervenientia mala ad cavendum; et hoc est quod subdit: *Quasi impios*, idest pietatis notitiam respuentes, *percussit eos*, scilicet existentes; *in loco videntium*, idest in statu in quo videre poterant, tum per naturalem rationem, tum per sacram doctrinam, quid esset faciendum, et quid esset vitandum; sed hoc ipsi respuerunt; unde subdit: *Qui quasi de industria recesserunt ab eo*, scilicet Deo, peccantes ex certa malitia: unde ponit consequenter in eis ignorantiam affectatam, cum subdit: *Et omnes vias ejus*, idest mandata Dei, *intelligere noluerunt*: et sic patet, quod propter ignorantiam non excusantur, sed magis damnabiles redduntur. Effectum autem hujus malitiae affectatae ostendit subdens: *Ut pervenire facerent ad eum clamorem egeni;* quasi dicat: Intantum ostendunt se viarum Dei ignaros, ut pauperes opprimerent, quos Deus exaudit: unde sicut non exhorrent pauperum oppressionem, ita non timent Dei indignationem; unde subdit: *Et audiret vocem pauperum*; quasi dicat: Parvipendunt, quod Deus voluntatem suam adhibet ad pauperes exaudiendum. Et quia multitudinis contritionem attribuerat judicio divino, posset aliquis credere hoc provenire non ex divino judicio, quod aliqua multitudo conteratur et alia prosperetur; sed per alicujus potentis principis aut gubernationem aut impugnationem: ideo ad hoc excludendum subdit: *Ipso enim concedente pacem, quis est qui condemnet*? quasi dicat: Ideo dico, quod ipse est qui conterit multos et innumerabiles, quia si ipse vellet eis pacem temporalis prosperitatis concedere, nullus posset multitudinem condemnare; et e contrario, si ipse condemnare intendit, nullus est qui possit pacem praebere; unde subdit: *Ex quo absconderit vultum*, scilicet faciem suam; subtrahendo scilicet suae consolationis praesentiam: *Quis est qui contempletur eum?* idest qui possit in eum consolationem invenire, quasi ejus pulchritudinem videndo? Est autem et alia poena multitudinis praeter contritionem, quia scilicet affligitur tyrannorum dominio: et quantum ad hanc poenam subdit: *Et super gentes, et super omnes homines;* quasi dicat: Non solum in una gente judicium suum exercet per contritionem vel tyrannorum oppressionem, sed etiam in omnes homines: et subdit de tyrannorum oppressione, *Qui regnare facit hominem hypocritam propter peccata populi*, scilicet ex ejus regimine affligitur: in quo etiam videtur respondere quaestioni quam Job proposuerat, supra 21: *Quare impii vivunt, et confortati sunt, sublimatique divitiis*? hoc enim esse asserit, non propter eorum merita, sicut ibidem Job probaverat, sed propter aliorum demerita, qui ex eorum prosperitate puniuntur. Sic ergo manifestata justitia Dei ex judiciis quae exercet in principes et in multitudinem, dat locum respondendi; unde subdit: *Quia ergo ego locutus sum ad Deum*, idest ea quae ad Dei honorem spectant: *Te quoque non prohibebo*, dans scilicet tibi locum respondendi. Et ad quid debeat sua responsio tendere, ostendit subdens: *Si erravi*, scilicet sicut aliis amicis tuis imposuisti, scilicet quod essent cultores perversorum dogmatum: *Tu doce me*, scilicet veritatem tuam, ut possim ab hoc errore liberari. Potest autem aliquis in loquendo deficere, non solum errando contra veritatem doctrinae; sed etiam in particulari judicio, deficiendo contra veritatem justitiae; unde subdit: *Si iniquitatem locutus sum, ultra non addam:* ostendens scilicet correctioni se paratum. Et quia existimabat quod Job contra eum graviter turbaretur, consequenter ostendit ejus turbationem esse injustam, subdens, *Numquid a te Deus expetit eam?* quasi dicat: Etiam dato quod sim iniquitatem locutus, tu pro ea Deo non debes respondere: unde non debes graviter per hoc turbari; unde subdit: *Quia displicui tibi?* scilicet per inordinatam animi turbationem. Ostendit autem consequenter secundo, quod non debet inde graviter turbari, quia ipse Job verba incoeperat dicens: *Pereat dies* etc.; ex quibus tota disputatio habuit ortum; unde dicit: *Tu enim coepisti loqui, et non ego*. Tertio ostendit eum non debere graviter turbari, quia ipse etiam habet facultatem dicendi quod sibi placuerit; unde subdit: *Quod si quid nosti melius*, scilicet quam ego dixerim: *loquere*, scilicet ostendendo errorem vel iniquitatem meam. Et ne videretur hoc dixisse quasi dubitans de sua justitia et veritate suorum verborum, intendit asserere consequenter Job in sapientia et intellectu deficere, et propter hoc reputabat eum indignum sua disputatione. Cujus una pars pertinet ad opponentem, in qua maxime requiritur acumen intellectus ad inveniendum rationabiles vias ad propositum ostendendum; unde subdit: *Viri intelligentes loquantur mihi*, scilicet mihi objicientes. Altera vero pars disputationis pertinet ad respondentem, in quo maxime requiritur sapientia, ut bene judicet de auditis; unde subdit: *Et vir sapiens audiat me*, scilicet opponentem, scilicet (1) paratum ad respondendum. Horum autem defectum in Job ex ejus verbis collegerat; unde subdit: *Job autem stulte*, idest contra sapientiam, *locutus est*, quantum scilicet ad hoc quod reputabat eum aliquid dixisse contra rectitudinem divini judicii: *Et verba illius non sonant disciplinam*, quae scilicet pertinet ad ordinatam intelligentiam: et hoc videtur retulisse ad hoc quod Job se justum asserebat. Et quia Job istos defectus in se non recognoscebat, convertit Elihu verba sua ad Deum, postulans ut Job suos defectus recognosceret; unde subdit: *Pater mi*, idest, o Deus, quem patrem reputo propter reverentiam quam ad te habeo, justitiam tuam ubique defendens: *Probetur Job*, idest ostendatur sibi per flagella suus defectus, *usque ad finem*, idest quousque recognoscat se injustum. Vel, *Usque ad finem*, idest usque ad mortem: et hujusmodi petitionis justitiam ostendit subdens, *Ne desinas ab homine iniquitatis*; quasi dicat: Iniquitas sua hoc meretur, ut flagella non cessent: et ad majorem exaggerationem subdit, *Qui super peccata sua*, scilicet praeterita, pro quibus flagellatus est: *Addit blasphemiam*, ut scilicet se justum, Deum vero asserat injustum; pro quo exoptat ei, primo quidem poenam in praesenti; unde subdit: *Inter nos interim constringatur*, scilicet adversitatibus. Secundo autem innuit poenam futuram; unde

(1) *Al. deest* scilicet.

subdit: *Et tunc*, scilicet jam temporaliter afflictus, *ad judicium*, scilicet futurae ultionis, *provocet sermonibus suis Deum*, quibus scilicet contra eum blasphemat.

CAPUT TRIGESIMUMQUINTUM.

LECTIO I.

Igitur Elihu haec rursum locutus est. Numquid aequa videtur tibi tua cogitatio, ut diceres, justior sum Deo? Dixisti enim, Non tibi placet quod rectum est: vel quid tibi proderit si ego peccavero? Itaque ego respondebo sermonibus tuis, et amicis tuis tecum. Suspice caelum et intuere et contemplare aethera quod altior te sit. Si peccaveris, quid ei nocebis? et si multiplicatae fuerint iniquitates tuae, quid facies contra eum? Porro si juste egeris, quid donabis ei, aut quid de manu tua accipiet? Homini qui similis tui est nocebit impietas tua, et filium hominis adjuvabit justitia tua. Propter multitudinem calumniatorum clamabunt, et ejulabunt propter vim brachii tyrannorum. Et non dixit, ubi est Deus qui fecit me, qui dedit carmina in nocte? Qui docet nos super jumenta terrae et super volucres caeli erudit nos. Ibi clamabunt, et non exaudiet, propter superbiam malorum. Non ergo frustra audiet Deus, et omnipotens causas singulorum intuebitur. Etiam cum dixeris, non considerat; judicare coram illo, et expecta eum. Nunc enim non infert furorem suum, nec ulciscitur scelus valde. Ergo Job frustra aperit os suum, et absque scientia verba multiplicat.

Postquam Elihu improbaverat verba Job, quantum ad hoc quod sicut ipse existimabat, imposuerat iniquitatem divino judicio; hic intendit improbare verba ejus quantum ad hoc, quod dixerat se esse justum; unde dicitur: *Igitur Elihu haec rursum locutus est*, interrupto scilicet sermone, expectans si Job responderet: quo non respondente, iterato sermonem assumpsit dicens: *Numquid aequa videtur tibi tua cogitatio, ut diceres, justior Deo sum*? hoc quidem nunquam Job dixerat: nec Elihu ei imponit quod haec verba protulisset, sed quod verba quae protulit, ex hac cogitatione provenirent; unde signanter fecit de cogitatione mentionem. Ex quibus autem verbis hanc cogitationem habuisset, Elihu ostendit subdens: *Dixisti enim, non tibi placet quod bonum est:* alia litera habet, *quod rectum est*. Vel *quid tibi prodest si ego peccavero*? Haec duo verba in praemissis Job verbis nunquam inveniuntur; sed primum horum, scilicet quod Deo non placeat quod bonum est, videtur accipere ab eo quod Job, supra 10, dixerat, *Si impius fuero, vae mihi est*; *si justus, non levabo caput;* quod Job dixerat ad signandum quod temporalibus poenis justi pariter et injusti affliguntur: sed Elihu hoc interpretabatur esse dictum, quasi Deo hominis justitia non placeret. Hoc vero quod secundo proponit, *Quid tibi prodest, si ego peccavero*? nunquam legitur Job dixisse; sed hoc accipere voluit Eliu, ex hoc quod idem Job dixerat: ibid.: *Si peccavi, et ad horam pepercisti mihi, cur ab iniquitate mea mundum me esse non pateris?* quod Job dixerat ad ostendendum, quod prosperitas temporalis non semper innocentiam comitatur, alioquin ipse prosperitatis tempore innocens fuerat. Dimissis igitur sibi peccatis, non erat ratio quare post peccatorum remissionem iterato a Deo peccatis mundaretur. Sed Elihu ad hanc sententiam haec verba retorsit, quasi Job putaverit, peccatum suum aut poenam peccati Deum induxisse propter suam utilitatem. Ex his autem duobus, scilicet quod Deo non placeret quod bonum est, et quod ipse utile sibi reputaret peccatum, sequi videretur quod Job justior Deo esset; cum de se supra dixerit, quod displicuerint ei mala, et placuerint bona. Concludit autem ex praemissis, propter eorum absurditatem se compelli ad respondendum; unde dicit: *Itaque ego respondendo sermonibus tuis, et amicis tuis tecum*, qui scilicet talia dicentem convincere non potuerunt: et incipit ab eo quod ultimo dictum est, ostendens quod Deus non potest juvari nec laedi ex operibus nostris bonis vel malis: et hoc propter ejus sublimitatem. Quam primo proponit dicens: *Suspice*, idest sursum inspice, *caelum*, quod scilicet est sedes Dei, *et intuere*, scilicet visu, *et contemplare*, scilicet mente, *aethera*, idest totum superius corpus: ex cujus non solum altitudine, sed etiam magnitudine, motu et ornatu conjicere potes, hoc scilicet, *Quod altior te sit*, intantum scilicet quod opera tua ei nec proficere nec nocere possunt; unde subdit: *Si peccaveris*, scilicet vel in te vel in Deum, *quid ei nocebis* ? quasi dicat: In nullo ex hoc detrimentum patietur. Quantum autem ad peccata quae committuntur in proximum, subdit: *et multiplicatae fuerint iniquitates tuae*, quibus scilicet injuste proximos laedis, *quid facies contra Deum* ? quasi dicat, in nullo ex hoc laedetur. Quantum ad bona quae in proximum fiunt, subdit: *Porro si juste egeris*, scilicet jus suum proximis reddens, *quid donabis ei ?* quasi dicat: Quid ex hoc lucrabitur ? Quantum autem ad opera divini cultus subdit: *Aut quid de manu tua accipiet*? scilicet in sacrificiis et oblationibus; quasi dicat: nihil, secundum illud Ps. 49: « Non accipiam de domo tua vitulos. » Et quia posset aliquis credere quod ad eum non pertineret utrum homo ageret juste vel injuste, ad hoc excludendum subdit: *Homini, qui similis tui est nocebit impietas tua*, qui scilicet susceptibilis est nocumenti, *et filium hominis adjuvabit justitia tua*, qui scilicet auxilio justitiae indiget: propter hoc prohibetur a Deo impietas, et justitia mandatur, quia Deo est de hominibus cura, quia per hoc vel juvantur vel laeduntur. Et ex haec fide contingit, quod oppressi clamant ad Deum contra oppressores: quorum quidam dolose opprimuntur per calumniam; unde subdit quantum ad hos: *Propter multitudinem calumniatorum clamabunt*, scilicet ad Deum illi qui ab eis oppressi sunt. Quidam vero opprimuntur manifeste per violentiam; et quantum ad hos subdit: *Et jurabunt propter vim brachii tyrannorum*,

idest clamabunt ad Deum propter violentiam et potentiam tyrannorum. Ex quo datur intelligi quod non solum Deo non placet (1) quod aliquis peccat, sed ei displicet et punit; alioquin frustra clamarent oppressi. Deinde convertit se ad improbandum aliud verbum quod praemiserat, *Non tibi placet quod rectum est*: quod divinae sapientiae repugnaret: quod primo quidem apparet in rerum creatione: *Et non dixit*, scilicet Job sentiens quod Deo bona non placerent: *ubi est Deus qui fecit me?* non enim Deus fecit res nisi propter bonum; unde dicitur Gen. 1: « Vidit Deus quod bonum esset: » unde manifestum est quod placet Deo bonum. Secundo inducit beneficium humanae instructionis, quo aliqui instruntur ad bonum ex revelatione: unde subdit: *Qui dedit*, scilicet per revelationem, divina *carmina*, humanae instructionis dogmata, quae ab antiquis multoties carminibus comprehendebantur: *in nocte*, idest ad literam, in somnio nocturno, vel in quiete contemplationis, sed obscuritate visionis. Non autem erudiret homines ad bonum familiariter, nisi bonum ei placeret. Tertio inducit infusionem naturalis luminis, quo bonum a malo discernimus per rationem in qua excedimus bruta; unde subdit: *Qui docet nos super jumenta terrae*, quae scilicet ratione carent. Et quia antiqui avium garritus et motus observabant, quasi divinitus instructarum, ac si rationem haberent: ideo ad hoc excludendum subdit: *Super volucres caeli erudit nos*, quae etiam rationem non habent. Et quia odit malum, et placet ei bonum, ideo oppressos clamantes audit, oppressores non audit: unde subdit: *Illi clamabunt*, scilicet oppressores et tyranni, quasi petentes a Deo desideriorum suorum impletionem, *Et non exaudiet*, scilicet Deus; et hoc propter superbiam malorum, scilicet hominum, secundum illud Ps. 102: « Respexit in orationem humilium. » Et ne crederet aliquis, Deum indifferenter omnes exaudire; subdit: *Non ergo frustra*, idest sine ratione, *Exaudiet Deus*: quia scilicet justissima ratione hos exaudit, et non illos; unde subdit: *Et omnipotens singulorum causas intuebitur*, ut scilicet dignos exaudiat, non indignos. Maxime autem videtur quod Deus singulorum causas non videat ex hoc quod quandoque impii prosperantur; sed ad hoc excludendum subdit: *Etiam cum dixeris*, idest corde tuo cogitaveris, *non considerat*, idest Deus facta hominum, *Judicare coram illo*, idest praeparare, ut judicium ejus suscipias; *Et expecta eum*, scilicet in futurum judicantem, etsi hic non puniat: tardat enim ut in futuro gravius condemnet: unde subdit: *Nunc enim*, idest in praesenti vita, *Non infert furorem suum*, idest magnitudinem poenae: *Nec ulciscitur scelus valde*, idest non punit in praesenti, secundum quod exigit gravitas culpae; quia poenae praesentis vitae sunt ad correctionem: et ideo illos quos correctione indignos judicat, futurae damnationi reservat: et haec est alia ratio, quare impii in hoc mundo prosperantur: in quo concordat cum opinione Job. Sed quia ejus verba prave intellexerat, ideo ea reprehendit, concludens ex dictis Job, *Ergo frustra Job*, idest sine causa et ratione, *aperuit os suum*, quasi prolixitatem sermonis in eo reprehendens; *et absque scientia verba multiplicat*; in quo arguit in ipso ignorantiam, et loquacitatem inutilem.

(1) *Al.* Deo prodest.

CAPUT TRIGESIMUMSEXTUM.

LECTIO I.

Addens quoque Elihu haec locutus est: Sustine me paululum, et indicabo tibi: adhuc enim habeo quod pro Deo loquar. Repetam scientiam meam a principic, et operatorem meum probabo justum. Vere enim absque mendacio sermones mei: et perfecta scientia probabitur tibi. Deus potentes non abjicit, cum et ipse sit potens: sed non salvat impios, et judicium pauperibus tribuit. Non aufert a justo oculos suos: et reges in solio collocat in perpetuum; et illi eriguntur. Et si fuerint in catenis, et vinciantur funibus paupertatis, judicabit eis opera eorum, et scelera eorum, quia violenti fuerint. Revelabit quoque aurem eorum, ut corripiat; et loquetur ut revertantur ab iniquitate. Si audierint, et observaverint, complebunt dies suos in bono, et annos suos in gloria. Si autem non audierint, transibunt per gladium, et consumentur in stultitia. Simulatores et callidi provocant iram Dei, neque clamabunt cum vincti fuerint. Morietur in tempestate anima eorum, et vita eorum inter effeminatos. Eripiet de angustia sua pauperem, et revelabit in tribulatione aurem ejus. Igitur salvabit te de ore angusto latissime, et non habente fundamentum subter se; requies autem mensae tuae erit plena pinguedine. Causa tua quasi impii judicata est, causam, judiciumque recipies. Non te ergo superet ira, ut aliquem opprimas, nec multitudo donorum inclinet te. Depone magnitudinem tuam absque tribulatione, et omnes robustos fortitudine Ne protrahas noctem, ut ascendant populi pro eis. Cave ne declines ad iniquitatem; hanc enim coepisti sequi post miseriam.

Praemiserat Elihu supra duo in verbis Job, contra quae disputare intendebat: primo quia dixit se esse justum, et quod Deo imposuerat iniquitatem judicii, prout Elihu verba Job interpretatus fuerat; et contra haec duo, Elihu in superioribus etiam disputaverat; nunc iterato per aliam viam contra eadem disputare intendit; unde dicitur: *Addens quoque Elihu*, scilicet subsequentes rationes ad praemissas, *haec locutus est*, scilicet quae sequuntur; inter quae primo eum ad attentionem excitat: *Sustine me paululum:* quia scilicet breviter sub una responsione contra duo praemissa disputare intendit; unde subdit: *Et indicabo tibi*, scilicet veritatem rei de qua agitur. Et ne videatur superfluus, quia scilicet hoc jam supra ostendisse videbatur quod volebat, subdit: *Adhuc enim habeo quod pro Deo loquar;* quasi dicat: Adhuc mihi aliae supersunt rationes, quibus aequitatem divinae justitiae defendam. Et quia contra utrumque praemissorum iterato intendit rationes inducere, subdit: *Repetam scientiam meam a principio:* quasi dicat: Contra totum id quod est a principio dictum, ite-

rato secundum meam sententiam rationes adducam; et quod hujusmodi rei sit debitor, subdit: *Et operatorem meum*, idest Dei, qui me fecit: *Probabo justum*, excludens scilicet iniquitatem ab ejus judicio, quam tu Job ei imponere videris, ut te asseras justum. Et ne aliquis diceret, quod ea quae dicturus erat, non ex vera scientia, sed ex falsa opinione procedebant, subdit: *Vere enim absque mendacio sermones mei*: quasi dicat: Non sum dicturus nisi vera quae rectae scientiae conveniunt: unde subdit: *Et perfecta scientia probabitur tibi*, idest probationes sequentes tibi concludent ex iis, quae videntur pertinere ad perfectam scientiam.

His igitur quasi prooemialiter praemissis, incipit disputare super praemissis verbis, quae Job imponebat: et primo contra hoc quod Job dixerat, se esse justum: ad quod excludendum hoc modo procedit. Jam prosperitatis tempore magnae potestatis erat. Contingit autem quandoque, quod aliqui aliquos potentes persequuntur, vel propter invidiam, vel propter timorem, quo timent ne ab eis per potentiam opprimantur; quod quidem proprie est impotentum, qui et potentioribus invident, et de eorum oppressionibus timent. Sed hoc de Deo dici non potest, qui est in potentia excellens; unde subdit: *Deus potentes non abjicit, cum ipse sit potens.* Ex quo datur intelligi, quod Deus nihil in homine odit, in quo ei assimilatur: quia cum Deus sit ipsa essentia bonitatis, non potest esse quod aliquid similetur ei nisi in bono. Ex quo patet quod Deus non persequitur aliquos quia sunt potentes, sed quia in eis quandoque invenitur iniquitas, et pro hac puniuntur a Deo: unde subdit: *Sed non salvat impios*, idest damnat eos. Et causam damnationis ostendit subdens: *Et judicium pauperibus tribuit*, idest judicium facit de potentibus iniquis, pauperibus qui ab eis sunt oppressi. Non autem propter potentiam desistit a subventione justorum: unde subdit: *Non aufert justo*, scilicet homine etiam potente, *oculos suos*, idest prospectum suae benignitatis et misericordiae: secundum illud Ps. 33: « Oculi Domini super justos. » Et quod a potentibus, si sunt justi, non auferat suam misericordiam, manifestat per beneficia quae potentibus confert: primo quidem stabiliendo potestatem eorum: unde subdit: *Et reges in solio collocat in perpetuum*, scilicet, si fuerint justi. Secundo, quia eos promovet in majus: unde subdit: *Et illic*, scilicet in solio collocati: *Friguntur*, idest ad majora exaltantur, dum scilicet Deus eis et potentiam et divitias auget. Tertio per hoc quod etiam si puniti fuerint propter peccata, miseretur eorum, si poenitere voluerint; unde subdit: *Et si fuerint*, scilicet reges, *in catenis*, idest in carcere positi: *et vinciantur*, idest ligentur, *Funibus paupertatis*, idest si in carcere positi paupertatem patiantur, quae est quoddam vinculum quo homines ligantur, ne opera sua possint implere, et insuper multis miseriis astringantur. Et tamen eis sic in miseriis constitutis, primo quidem Deus hoc beneficium confert, quod eos recognoscere facit pristina peccata pro quibus puniti sunt: unde subdit: *Indicabit eis opera eorum*, idest faciet ut cognoscant, ea quae fecerunt, esse injusta; unde subdit: *Et scelera eorum*: quasi dicat: Faciet cognoscere, quod opera quae fecerant, erant scelerata. Et quantum ad hoc, quid peccaverint, ostendit subdens: *Quia violenti fuerunt*: hoc enim est peccatum proprium potentum, ut subditis violentiam inferant, utentes sua potentia quasi lege justitiae: nec solum facit eos peccata sua praeterita cognoscere, sed etiam ostendit eis quod pro suis peccatis puniuntur; unde subdit: *Revelabit quoque aurem eorum*, idest faciet ut intelligant quod eis Deus puniendo loquitur, quod scilicet propter peccata sua puniuntur; unde subdit: *Ut corripiat*: quasi dicat: Hic faciet eos recognoscere, quod Deus eos punivit ad correctionem: et ulterius persuadebit eis, quod poeniteant; unde subdit: *Et loquitur*, scilicet interius, vel per exteriorem admonitionem, *ut revertantur ab iniquitate*, poenitendo scilicet a pristinis peccatis. Et hujusmodi poenitentiae fructum ostendit subdens: *Si audierint*, scilicet corde proponentes, *et observaverint*, opere implentes, reducentur ad statum pristinum: et ita, *Complebunt dies suos in bono*, scilicet virtutis, vel prosperitatis terrenae, *et annos suos in gloria*, scilicet terrena. *Si autem non audierint*, idest si non obediverint interiori inspirationi ut poeniteant, *transibunt per gladium*, idest de carcere reducentur ad occisionem gladii, *et consumentur*, idest destruentur, *in stultitia*, idest propter suam stultitiam. Unde considerandum est, quod Elihu in hoc dicitur cum amicis Job convenire, quod possint adversitates praesentes esse poenae peccatorum, et quod per poenitentiam quis redit ad pristinam prosperitatem. Haec autem, etsi aliquando contingant, non tamen semper, secundum opinionem Job. Sed quia quandoque contingit quod aliqui adversitates patiuntur, quorum peccata non apparent; ne per hoc praedicta ejus sententia elidatur, interpretatur eos simulatores esse, quantum ad hoc, quod praetendunt justitiam quam non habent: et callidos, inquantum scilicet astutiis quibusdam utuntur ad hoc quod sub colore justitiae injustitiam faciant: et ex hoc ipso gravius peccant; unde subdit: *Simulatores et callidi provocant iram Dei*, quia scilicet hos Deus magis detestatur. Tales etiam non de facili poenitent in poenis; ideo ab adversitate non liberantur etiam inter flagella, quia existimant se justos, sicut ab aliis laudantur: unde subdit: *Neque clamabunt*, scilicet ab Deum misericordiam petentes, *cum vincti fuerint*, scilicet catenis et funibus paupertatis: in quo dat intelligere, quod existimaverat Job simulatorem et callidum fuisse; et ideo inter poenas peccatum suum non recognoscat: et quia tales non poenitent in poenis, ideo ab adversitate non liberantur: unde subdit: *Morietur in tempestate anima eorum*, quia scilicet usque ad mortem diversas angustias patietur: *et vita eorum*, scilicet deficiet, *inter effeminatos*, quibus scilicet non est virtus ut se de manu opprimentium liberent. Recte autem simulatores effeminatis comparat, quia ex parvitate animi contingit, quod homines sint simulatores: est enim proprium magnanimi esse manifestum, ut dicitur in 4 Ethicorum. Et quia dixerat quod Deus potentibus in tribulatione constitutis subvenit, ne videatur Deum dicere acceptorem personarum, ostendit quod etiam idem beneficium pauperibus confert: unde subdit: *Eripiet pauperem de angustia*, scilicet eum ab adversitate liberando. Et ordinem liberationis ostendit subdens: *Et revelabit in tribulatione aurem ejus*, idest faciet eum intelligere quod pro peccatis suis punitur, et ad sapientiam eum inducit, sicut et supra de potentibus dicit. Ea autem quae supra communiter de potentibus dixerat, applicat ad personam Job: et primo quidem, quia dixerat,

quod Deus in tribulatione salutem affert et pauperibus et potentibus, concludit quod etiam Job hujusmodi salutem sperare potest a Deo, cum subdit: *Ideo salvabit te de ore angusto latissime*, idest de tribulatione, quae est sicut quoddam foramen angustum, per quod homo in quamdam latitudinem diversarum miseriarum intrat: unum enim malum fit homini causa diversorum malorum, et horum malorum multiplicatio procedere potest usque ad infinitum, ut nunquam sit pervenire ad statum quietis; et hoc est quod subdit: *Et non habente fundamentum,* scilicet in quo homo possit quiescere, *subter se*, idest cum descenderit in profundum malorum: quod praecipue pertinere videtur ad poenas quae sunt post mortem, quae in perpetuum durant sine quiete. Non solum autem promittit ei liberationem a malis, si peccatum recognoscere et poenitere voluerit, sed etiam abundantiam bonorum; unde subdit: *Requies autem mensae tuae erit plena pinguedine;* quasi dicat: Cum saturitate et quiete comedere poteris abundanter de bonis quae tibi divinitus restituentur. Et quia ostenderat quod Deus potentes non abjicit, sed iniquos; Job autem videbatur a Deo dejectus per multiplices adversitates, subdit: *Causa tua quasi impii judicata est*; quasi dicat: Non es punitus quia potens eras, sed quia impius: et contra hoc recompensationem promittit, si poenituerit, cum subdit: *Causam judiciumque recipies,* idest causa et judicium restituentur tibi, ut possis aliorum causas discutere, et de eis judicare: et quasi jam hoc factum esset, monet eum, qualiter in statu illo se debeat habere. Contingit autem quandoque quod judices a justitia declinant propter iram; et quantum ad hoc dicit, *Non te ergo superet ira,* ut aliquem opprimas injuste, quando scilicet causam et judicium recipies. Quandoque vero judices a justitia declinant propter cupiditatem munerum; et quantum ad hoc subdit: *Nec multitudo donorum inclinet te,* in illo scilicet statu futurae auctoritatis. Contingit etiam quandoque quod aliquis ex sola superbia aliis justitiam facere contemnat; et quantum ad hoc subdit: *Depone magnitudinem tuam,* idest superbiam animi tui, *absque tribulatione,* idest antequam tibi tribulatio immittatur a Deo ad tuam humiliationem. Quandoque vero contingit, quod judices a justitia declinent deferentes aliquibus potentibus propter timorem; et quantum ad hoc subdit: *Et omnes robustos fortitudine,* scilicet tua deponas: vel quantumcumque robustos in sua fortitudine, tu non dubites deponere propter justitiam. Quandoque autem contingit, quod aliqui judices a justitia deficiant, parcentes propter suam quietem; unde subdit: *Nec protrahas noctem,* idest ne velis nimis dormire ut expeditioni justitiae non intendas. Vel *Ne protrahas noctem,* idest non permittas diu latere justitiam causae, sed festina, ut veritas manifestetur: et causam ostendit subdens: *Ut ascendant populi pro eis,* scilicet robustis; quasi dicat, non ita protrahas judicium, quousque totus populus concitetur ex violentiis robustorum, et pro eorum injuriis ad te inquirendum accedant. Vel aliter: *Ne protrahas noctem, ut ascendant populi pro eis;* quasi dicat: Ne differas judicium contra robustos exercere, ne forte per suam potentiam inveniant multos fautores, qui pro eorum defensione consurgant, ut sic tuum judicium impediatur. Omnia autem ista ad hoc tendunt ut in statu futurae prosperitatis injustitiam vitet; unde subdit: *Cave ne declines ad iniquitatem,* scilicet per aliquem praedictorum modorum, vel aliquos alios. Posset autem Job dicere, hanc admonitionem esse superfluam, quia ipse solebat justitiam diligenter exequi, sicut dixerat *supra* 29: et ideo Elihu subjungit, *Hanc enim,* scilicet iniquitatem, *coepisti sequi post miseriam,* scilicet in hoc quod te reputas Deo justiorem. Et ideo cavendum est tibi ne a justitia declines, si te contingat ad statum prosperitatis redire.

LECTIO II.

Ecce Deus excelsus in fortitudine sua, et nullus ei similis in legislatoribus. Quis poterit scrutari vias ejus, aut quis audet ei dicere, operatus es iniquitatem? Memento quod ignores opus ejus, de quo cecinerunt viri. Omnes homines vident eum: unusquisque intuetur procul. Ecce Deus magnus vincens scientiam nostram: numerus annorum ejus inaestimabilis. Qui aufert stillás pluviae, et effundit imbres ad instar gurgitum. Qui de nubibus fluunt, quae praetexunt cuncta desuper. Si voluerit extendere nubes quasi tentorium suum. Et fulgurare lumine suo desuper, cardines quoque maris operiet. Per hoc enim judicat populos, et dat escas multis mortalibus.

Postquam Elihu improbaverat verba Job, quantum ad hoc quod se justum dicebat: hic nititur improbare verba ejus quantum ad hoc quod credebat eum locutum esse contra justitiam divini judicii. Unde primo proponit sublimitatem divinae prosperitatis cum dicit: *Ecce Deus excelsus in fortitudine sua,* idest habet potestatem caeteris sublimiorem. Non est autem rationi consonum, ut major potestas a minori de injustitia condemnetur. Secundo proponit ejus auctoritatem, cum subdit: *Et nullus ei similis in legislatoribus*: quia scilicet legum conditores per ejus sapientiam justa decernunt, ut dicitur Prov. 8: unde nullis legibus potest ipse de injustitia condemnari, quin potius sua sapientia est regula et mensura omnium legum. Tertio proponit incomprehensibilitatem operum ejus, cum subdit: *Quis poterit scrutari vias ejus?* idest sufficienter investigare rationes operum ipsius: et ex hoc concludit quod non potest de injustitia condemnari; unde subdit: *Aut quis audet ei dicere, Operatus es iniquitatem?* ad hoc enim quod aliquis de iniquitate condemnetur, requiritur quod sit subjectus superiori potestati, et quod legibus alienis astringatur, et quod ejus opera cognoscantur; quae in Deo locum non habent, ut dictum est.

Consequenter manifestare incipit quod vias Dei, idest opera ejus, homo perscrutari non possit, dicens: *Memento quod ignoras opus ejus, de quo cecinerunt viri,* idest sapientes; quos viros nominat, propter animi virtutem. Dicit autem, *Cecinerunt,* propter antiquam sapientum consuetudinem, qui metrice divina et prophetica describebant. Quantumcumque autem homines aliqui sint sapientes, non possunt

pertingere ad cognoscendam et enarrandam scientiam ejus; sed tota hominis cognitio et sermo est de Deo per opera ejus, quae tamen neque Job neque aliquis alius homo perfecte cognoscere potest: et ideo subdit: *Omnes homines vident eum*, scilicet per sua opera: nullus enim adeo in sapientia deficit, quin aliqua divinorum operum percipiat: et rursus nullus est adeo sapiens, cujus cognitio non multum vincatur ab excellentia claritatis divinae: unde subdit: *Unusquisque intuetur procul*, idest cognitio hominis longe distat a perfecta comprehensione divinae essentiae: tum quia non potest homo nisi per opera cognoscere, quae in infinitum distant ab excellentia essentiae ejus, tum quia etiam opera ejus perfecte homo non cognoscit: et ex hoc concludit, quod Deus per suam excellentiam hominis cognitionem excedit, juxta illud Psal. 138: « Mirabilis scientia tua: » unde subdit: *Ecce Deus magnus vincens scientiam nostram*. Quod enim a nobis perfecte Deus cognosci non possit, non contingit propter defectum ipsius, sicut contingit de motu et tempore, sed propter ejus excellentiam. Posset autem aliquis dicere, quod quamvis de Deo non possumus cognoscere quid sit, possumus tamen cognoscere de Deo an est, quod pertinet ad ejus durationem. Sed quod hoc etiam excedat hominis cognitionem ostendit subdens: *Numerus annorum ejus inaestimabilis*: quia videlicet aeternitas durationis ipsius humano intellectu comprehendi non potest.

Ostendit autem consequenter magnitudinem operum Dei, quae humanam rationem excedunt, enumerans diversas aëris transmutationes. Qui quandoque per siccitatem disponitur: et quantum ad hoc dicit, *Qui aufert pluviae stillas*, scilicet impediendo ne pluat: quandoque vero in aëre abundant pluviae, quarum magnitudinem describit dicens. *Et effundit imbres ad instar gurgitum*, qui scilicet fluunt in terram; et hujusmodi abundantia pluviae admirabilis apparet, si consideretur pluviarum origo, ut scilicet tanta aqua prorumpat de nubibus, quae soliditatem non habent: et quantum ad hoc subdit: *Qui*, scilicet gurgites, *de nubibus fluunt*: non tamen ita quod actu tanta pluvia in nubibus existat, sed quia ipsi vapores nubium successive in pluvias condensantur. Est autem et aliud in pluviis mirabile, quod longo spatio terrarum super effunduntur; unde subdit: *Quae praetexunt cuncta desuper*, scilicet loca in regione in qua pluit, ut nulla pars illius terrae remaneat non compluta. Consequenter de ipsis nubibus loquitur, dicens: *Si voluerit nubes extendere quasi tentorium suum*, quia scilicet per nubes occultatur caelum, quod est sedes Dei, sicut sedes alicujus hominis occultatur tentorio. De nubibus autem procedunt fulgura propter collisionem venti: unde subdit: *Et fulgurare lumine suo desuper*. Nubes autem quandoque contegunt caelum usque ad horizontem alicujus regionis, infra quem extremitates maris claudi videntur; et ideo dicit: *Cardines quoque maris operiet tentorio nubium*. Dicit autem: *Si voluerit*, ut ostendat divinam voluntatem principium esse naturalium operum. Est autem proprium voluntatis ut propter finem operetur: et ideo finem horum operum ostendit subdens: *Per haec enim judicat populos*, quantum scilicet ad aliquos qui per hoc puniuntur, *et dat escas multis mortalibus*, quantum ad hoc scilicet quod pluviae sunt utiles ad terrae fecunditatem, per quam hominibus cibaria parantur.

LECTIO III.

ET

CAPUT TRIGESIMUMSEPTIMUM.

LECTIO I.

In manibus abscondit lucem, et praecipit ei ut rursus adveniat. Annunciat de ea amico suo, quod possessio ejus sit, et ad eam possit ascendere.

Super hoc expavit cor meum, et emotum est de loco suo. Audiet auditionem in terrore vocis ejus, et sonum de ore illius procedentem. Subter omnes caelos ipse considerat, et lumen illius super terminos terrae. Post eum rugiet sonitus: tonabit voce magnitudinis suae, et non investigabitur, cum audita fuerit vox ejus. Tonabit Deus in voce sua mirabiliter, qui facit magna et inscrutabilia. Qui praecipit nivi ut descendat in terram, et hyemis pluviis, et imbri fortitudinis suae. Qui in manu omnium hominum signat, ut noverint singuli opera sua. Ingredietur bestia latibulum suum, in antro suo morabitur. Ab interioribus egredietur tempestas, et ab arcturo frigus. Flante Deo concrescit gelu, et rursum latissime funduntur aquae. Frumentum desiderat nubes, et nubes spargunt lumen suum. Quae lustrant cuncta per circuitum, quocumque eas voluntas gubernantis duxerit, ad omne quod praecipit illis super faciem orbis terrarum Sive in una tribu, sive in terra sua, sive in quocumque loco misericordiae suae eas jusserit inveniri.

Prosecutus est Elihu supra de mutatione aeris quae fit secundum siccitatem et pluviam, et nubium superinductionem, ex quibus Deus lumine suo fulgurat; nunc autem de ipso lumine, quod a nubibus quandoque occultatur, et quandoque reseratur; et de tonitruo, quod ex nubibus oritur, latius prosequitur: et incipit a lumine, dicens: *In manibus abscondit lucem*, idest per opera virtutis suae facit ut quandoque lux solis et stellarum nubibus occultetur. Sed quia haec occultatio non est perpetua, sed ad tempus, subdit: *Et praecipit ei ut*

rursus adveniat, videlicet descendentibus nubibus. Vel possunt haec verba referri ad obtenebrationem et illuminationem aeris per solis occasum et reditum. Est autem considerandum, quod sensibilia sunt quaedam intelligibilium signa: unde per effectus sensibiles ad cognitionem intelligibilium devenimus. Inter omnes autem sensibiles effectus spiritalior est lux: unde et efficacior est ad producendum intelligibilium cognitionem, inquantum scilicet visus, cujus cognitio per lucem perficitur, plurimum intellectualem cognitionem juvat: Quia igitur ista lux sensibilis ex potestate Dei hominibus occultatur et communicatur; datur per hoc intelligi, quod apud ipsum sit quaedam excellentior lux, scilicet spiritalis, quam Deus in praemium virtutis hominibus reservet; unde subdit: *Annunciat de ea*, scilicet luce spiritali per corporalia signata, *amico suo*, scilicet virtuoso, quem Deus amat, *quod possessio ejus sit*, idest quod illa lux spiritalis sit thesaurus, quem Deus amicis suis reservat in praemium; et quod ad eam possit ascendere, scilicet per opera virtutum ipsam promerendo, et ad ipsam possidendam se praeparando. Quamvis etiam hoc posset exponi de luce corporali. Posuerunt enim Platonici, quod animae hominum derivabantur ab animabus stellarum; unde quando animae humanae suam dignitatem servant secundum rationem vivendo, revertuntur ad claritatem stellarum, unde defluxerunt: unde in somnio Scipionis legitur, quod civitatum electores et servatores hinc profecti, scilicet a caelo, huc revertuntur. In quo etiam dat intelligere, quod non ponebat ultimam remunerationem virtutis in temporalibus bonis, sed in bonis spiritalibus post hanc vitam. Hoc autem est inter omnia maxime admirandum, quod homo terrenus corruptibilis ad spiritalium et caelestium possessionem promoveatur; et ideo subdit: *Super hoc*, scilicet quod homo possit ascendere ad lucem possidendam, *expavit cor meum*, timore scilicet admirationis et stuporis, *et motum est de loco suo*, ut scilicet non solum desideret et concupiscat quae videntur ei connaturalia secundum sensibilem vitam, sed etiam ad spiritalia et caelestia transferatur. Post visum autem, qui est cognoscitivus lucis corporalis, maxime deservit intellectui auditus, inquantum est perceptivus vocum, quibus intellectuales conceptiones exprimuntur. Sicut autem per visionem lucis corporalis homo reducitur in cognitionem et expectationem cujusdam altioris lucis, ita etiam et per auditum corporalium sonorum divina virtute formatorum, homo manuducitur ad audiendam spiritalem Dei doctrinam; unde subdit: *Audiet*, scilicet homo a Deo, *auditionem*, scilicet spiritalis doctrinae, *in terrore vocis ejus*, idest signo tonitrui: quod quasi terribilis vox Dei est. Auditionem autem praedictam exponit, subdens: *Et sonum de ore illius procedentem*; sonus enim tonitrui corporalis est quasi manu ejus, idest potestate formatus; sed sonus ex ore ejus procedens est doctrina sapientiae ejus, secundum illud Eccl. 24: « Ego « ex ore altissimi prodii. » Et ne aliquis crederet, Deum non habere aliam superiorem lucem quam sit lux corporalis caeli, hoc excludit subdens: *Super omnes caelos ipse considerat*; quasi dicat: Ejus visio non est infra caelum, sed supra caelum. Nihil autem videtur nisi in aliquo lumine, quia omne quod manifestatur, lumen est, ut dicitur ad Ephes. 5: unde necesse est quod lux Dei sit excellentior ista luce corporali, quae primo invenitur in caelis: unde subdit: *Et lumen illius*, scilicet intelligibile, est *Super terminos terrae*, idest super omnem corpoream creaturam. Et sicut lux corporea caeli est infra ipsum, ita etiam et sonus tonitrui corporalis est inferior ipso: unde subdit: *Post eum*, idest sub ipso, *Rugiet sonitus*, scilicet tonitrui corporalis. Habet autem aliam vocem spiritualem, scilicet sapientiae doctrinam, quae est homini incomprehensibilis, de qua subdit: *Tonabit vocem magnitudinis suae*, idest quae docet magnitudinem ejus: et hanc vocem non omnes audiunt sicut tonitruum corporale: et illi qui aliqualiter audiunt, eam comprehendere non possunt; unde subdit: *Et non investigabitur*, scilicet perfecte: *Cum audita fuerit*, idest percepta spiritaliter ab aliquo homine, *Vox ejus*, idest sapientiae doctrina. Hujus autem vox non solum ordinatur ad doctrinam hominum, qui eam audiunt, sed etiam ad perfectionem naturalium operum, quae ex praecepto divinae sapientiae fiunt. Inde (1) secundo repetit: *Tonabit Deus in voce sua*, idest in imperio sapientiae suae, *mirabiliter*, idest mirabiles effectus producendo: et hoc est quod subdit: *Qui facit magna*, scilicet secundum eorum veram rationem, *et inscrutabilia*, scilicet rationi humanae.

Et horum enumerationem (2) incipiens, subdit: *Qui praecipit nivi*, scilicet voce sapientiae suae, *ut descendat super terram*, quia scilicet ex ejus imperio nives generantur, et etiam pluviae et imbres; unde subdit: *Et pluviis hyemis*, quae scilicet in hyeme abundant, *et imbribus fortitudinis suae*, qui scilicet ex aliqua vehementiori causa generantur, et cum impetu venti. Et quia omnia quae in rebus inferioribus fiunt, ad homines quodammodo ordinantur; ideo subdit: *Qui in manu omnium hominum signat, ut noverint singuli opera sua*. Diversis enim hominum operibus diversae dispositiones aeris congruunt: aliud enim est opus noctis, et aliud diei; et rursum aliud opus exercet homo tempore serenitatis, et aliud tempore pluvioso. Quod autem opus cuilibet tempori congruat, discernit homo secundum rationem sibi divinitus datam: et hoc est signum quod Deus posuit in manu, idest in operativa virtute omnium hominum, ut sciant congrue distribuere sua opera diversis temporibus. Et ista providentia usque ad animalia bruta protenditur, quae scilicet quodam naturali instinctu diversis temporibus diversa operantur: unde subdit: *Ingredietur bestia latibulum suum*, scilicet tempore pluvioso, *et in antro suo morabitur*, scilicet tempore congruo.

Deinde ostendit effectus diversorum ventorum. Circa quod considerandum est, quod meridionales venti pluvias et tempestates producunt; venti autem septemtrionales causant frigus in aere; meridionales autem venti oriuntur nobis ex parte quae est versus polum antarcticum, qui occultatur a nobis, utpote depressus sub nostro horizonte secundum quantitatem qua polus arcticus super horizontem elevatur: ideo dicit: *Ab interioribus egredietur tempestas*; quasi dicat: Tempestas apud nos causatur per ventum procedentem a parte caeli quae quidem semper deprimitur sub nostro horizonte, qui quidem ventus dicitur auster. Et quantum ad aquilonem subdit: *Et ab Arcturo frigus*; arctos enim in graeco dicitur pars septemtrionalis: unde Arcturus vocatur constellatio Ursae, quae sem-

(1) *Al.* unde.
(2) *Al.* manifestationem.

per elevatur supra horizontem, et ex illa parte procedit aquilo, qui causat frigus, propter remotionem solis ab illa plaga caeli. Et ut hoc attribuatur divinae sapientiae, subdit: *Flante Deo concrescit gelu*; quasi dicat, Ventus aquilo, qui causat gelu, oritur Deo flante, idest ipsum flatum causante: *Et rursum*, scilicet Deo flante, idest producente ventum australem, *latissime*, idest abundantissime, *funduntur aquae*, scilicet pluviarum, quae causantur ex austro. Et ut hujusmodi etiam effectus ad utilitatem hominum referri ostendat, subdit: *Frumentum desiderat nubes*; quasi dicat, Nubes ordinantur ad frumentum sicut ad quemdam finem, propter quem sunt utiles. Quaelibet autem res desiderat suum finem: et pro tanto dicit, quod nubes desiderant frumentum, quia videlicet ex nubibus utilitas frumento provenit, vel ratione pluviae ex nube descendentis, quae irrigando terram, fecundet eam ad productionem frumenti; vel etiam quantum ad hoc, quod utile est frumento, quod aliquando nubibus obumbretur, ne desiccetur continuis solis ardoribus. Subjungit autem aliam utilitatem nubium, cum dicit, *et nubes spargunt lumen suum:* quod potest referri vel ad lumen coruscationum secundum id quod supra in praecedenti capitulo praedixerat, *Si voluerit extendere nubes, et fulgurare lumine suo*; vel magis potest referri ad lumen quod resplendet in aere ex radio solis reverberantis ad nubes quodammodo contemperati per ipsas: unde claritas solis apparet in aere ante ortum solis ad nubes quae sunt in loco sublimiori, ad quem citius accedunt radii solares, et tardius eas deserunt. Posita autem utilitate nubium, describit eorum motum, dicens, *Quae lustrant cuncta per circuitum:* non enim nubes super unam tantum partem terrae resident, ex qua vapores sunt elevati; sed ventorum impulsu ad diversas partes transferuntur. Solent autem venti, ut plurimum gyrum quemdam facere sequentes motum solis: unde et in mane flant (1) venti orientales, postea meridionales, et tandem versus vesperas occidentales unde ex consequenti nubes circuitu quodam moventur. Et ut ostendat hoc ex providentia divina procedere, subdit: *Quocumque eas voluntas gubernantis*, scilicet Dei, *Duxerit*: quia scilicet non semper ad omnem partem terrae nubes perveniunt; sed quandoque ad hanc, quandoque ad illam, secundum Dei dispositionem. Procedunt autem ex nubibus diversi effectus: puta pluviae, nives, grandines, tonitrua et similia; et sicut ex divina dispositione dependet, ad quam partem terrae nubes perveniant; ita etiam ex ea pendet, quis effectus ex nubibus consequatur; unde subdit: *Ad omne quod praeceperit illis super faciem terrae*; quasi dicat: Ex praecepto divino dependet quis effectus sequatur ex nubibus super terram. Et quia dixerat: *Quocumque eas voluntas gubernantis duxerit*, hic exponit subdens: *Sive in una tribu*: quia scilicet contingit quandoque quod in uno territorio nubes apparent, et in alio non apparent, secundum illud Amos 4: « Plui super unam « civitatem, et super alteram civitatem non plui: » et hoc dupliciter contingit: quia quandoque nubes apparent in eadem regione ex qua vapores generantur: quod contingit quando ex impulsu venti ad loca remota vapores non transferuntur et quantum ad hoc subdit: *Sive in terra sua*, scilicet nubium, unde sunt exortae; quandoque vero transferuntur ad aliam regionem: et quantum ad hoc subdit: *Sive in quocumque loco misericordiae suae eas jusserit inveniri*: ex magna enim misericordia Dei procedit, quod nubes et pluvias alicui regioni provideat temporibus optimis, et praecipue in terris calidis, ubi sunt pluviae rariores.

(1) *Al.* fiunt.

LECTIO II.

Auscuita haec Job, sta, et considera mirabilia Dei. Numquid scis quando praecipit Deus pluviis ut ostenderent lucem nubium ejus? Numquid nosti semitas nubium magnas, et perfectas scientias? Nonne vestimenta tua calida sunt, cum perflata fuerit terra austro? tu forsitan cum eo fabricatus es caelos, qui solidissimi quasi aere fusi sunt. Ostende nobis quid dicamus illi: nos quippe involvimur tenebris. Quis narrabit ei quae loquor? etiam si locutus fuerit homo, devorabit. At nunc non vident lucem: subito aer cogetur in nubes, et ventus transiens fugabit eas. Ab aquilone aurum venit, et a Deo formidolosa laudatio. Digne eum invenire non possumus: magnus fortitudine et judicio et justitia, et enarrari non potest Ideo timebunt eum viri, et non audebunt contemplari omnes qui sibi videntur esse sapientes.

Postquam Elihu multa mirabilia operum divinorum narraverat; hic invehitur contra Job qui Deum de injustitia arguere videbatur, cum tamen ejus opera comprehendere non posset; et ideo dicit, *Ausculta haec Job*, quae scilicet a me dicuntur de magnitudine divinorum operum: *Sta*, scilicet per mentis rectitudinem, *Et considera*, scilicet per te ipsum, *Mirabilia Dei*, quae scilicet in ejus operibus manifestantur. Inter quae mirabilia a pluviis incipit: quas quidem sensibiliter homines percipiunt; sed tamen earum primam originem, secundum quod a Deo sunt institutae, scientia comprehendere non potest; unde subdit: *Numquid scis quando Deus praecipit pluviis*, quae scilicet ex divina ordinatione super terram cadunt; et post eorum casum aer, qui prius erat tenebrosus ex densitate nubium, eis rarescentibus redditur clarus; unde subdit: *Ut ostenderet*, scilicet pluviae cadentes, *lucem nubium ejus*, idest (1) lucem solis per nubes rarefactas splendentem, quae per nubes condensatas occultabatur; de quarum motu subdit: *Numquid nosti semitas nubium?* quomodo scilicet et ex qua causa ad diversas partes propellantur flatu ventorum. Nubium autem cognitio est principium cognoscendi omnes aeris permutationes, puta ventos, pluvias, nives, grandines, tonitrua, et caetera hujusmodi; et ideo subdit: *Magnas et perfectas scientias*: magnas quidem propter hoc quod hujusmodi impressiones in sublimi corpore fiunt; perfectas autem, quia per nubium scientiam comprehendit omnem notitiam praedictarum impressionum et effectuum, qui ex eis consequitur ex his inferioribus. Et quia nubes a ventis impelluntur, consequenter de effectu venti subjungit, dicens: *Nonne vestimenta tua*

(1) *Al.* in.

calida sunt, cum perflata fuerit terra austro? ventus enim auster, quia procedit ex regionibus calidis, aerem calefacit: ex cujus calore vestimenta hominis magis calefacere eum possunt: et signanter facit mentionem de effectu austri, quia ipse quasi ab imo veniens, vapores congregando condensat in nubes, et eas movet; aquilo vero, quasi ab alto veniens, magis eas dispergit. Et quia ad omnes hujusmodi effectus virtus caelestium corporum operatur, ideo ulterius procedit usque ad caelestia corpora; unde subdit: *Tu forsitan cum eo fabricatus es caelos?* in quo metaphorice causalitatem Dei super caelestia corpora exprimit. Nam sicut artifex est causa fabricae, ita Deus est causa caelestium corporum: aliter tamen et aliter: nam artifex fabricam constituit ex materia praejacente: caelestia autem corpora ex materia praejacenti fieri non potuerunt, sed simul in eorum productione fuit materia cum forma producta. Et ut distingueret superiores caelos a caelis qui dicuntur aerei, subjungit: *Qui solidissimi quasi aere fusi sunt.* Sciendum est autem, quod apud nos quaedam corpora sunt quae cedunt tangenti, et a transeuntibus dividi possunt, sicut aer et aqua, et hujusmodi; quaedam vero sunt, quae non cedunt tangenti nec pertransiri possunt, sicut corpora lapidum et metallorum: et ideo ut ostendat superiores caelos non esse divisibiles aut pertransibiles ad modum aeris et aquae, comparat eos aeri, praecipue inter cetera metalla, quia eo ut plurimum homines ad talia opera utebantur. Et ne forte praesumptuose Job diceret se Dei opera perfecte cognoscere, irrisorie subdit dicens, *Ostende nobis quid dicamus illi*; quasi dicat: Si tu es ita sapiens quod omnia Dei opera cognoscas, et quod super his etiam possis disputare cum eo, doceas nos, ut possimus ei respondere: et necessitatem ostendit, subdens: *Nos quidem involvimur tenebris;* quasi dicat, multum indigeremus quod praedicta nobis ostenderes, quia nos ea penitus ignoramus. Et quia ipse multa de effectibus divinis locutus fuerat, ne hoc ei ad praesumptionem imputaretur, quasi ipse aestimaret se praedicta perfecte cognoscere, ad hoc excludendum subdit: *Quis narrabit ei quae loquor?* quasi dicat: Haec quae de effectibus ejus locutus sum, nullus sufficienter narrare potest, prout convenit ei, secundum excellentiam scilicet suae virtutis: et si quis in tantam praesumptionem erigeretur, ut sufficienter de eo (1) loqui se aestimaret, ex hoc ipso sibi periculum imminet (2); unde subdit: *Etiam si locutus fuerit homo,* quasi volens divinos effectus comprehendere, *devorabitur quasi absorptus*, a magnitudine materiae de qua loquitur: secundum illud Prov. 25: « Qui perscrutator est majestatis, opprimetur a gloria. » Vel potest aliter intelligi, ut sit sensus: non solum homo non potest sufficienter et convenienter enarrare divinos effectus: sed etiam si ipse Deus eos locutus fuerit homini, scilicet revelando; homo devorabitur, quasi tantam rem capere non valens; unde dicitur Joan. 16: « Multa habeo vobis dicere, quae non potestis portare modo: » et Deut. 5, dicitur: « Quid est omnis caro, ut audiat vocem Dei viventis? » Sed ne aliquis crederet, quod cognitio veritatis divinae in perpetuum esset homini subtrahenda, ad hoc excludendum subdit: *At nunc*, idest in praesenti tempore: *non vident*, scilicet homines, *lucem*, idest claritatem divinae cognitionis. Amico tamen Dei annunciatur, quod ad eam quandoque possit ascendere, ut supra dictum est; et ad hoc similitudinem inducit, dicens: *Subito aer cogetur in nubes*, propter congregationem vaporum ab austro, et ex hoc redditur aer tenebrosus; sed hujus tenebrae postmodum transeunt nubibus fugatis; unde subdit, *Et ventus transiens*, scilicet aquilo, *fugabit eas*; quasi dicat: Per hunc modum, licet nunc (1) tenebris involvatur, tamen superveniente morte, quae est quasi quidam transitus venti, praedictae tenebrae fugabuntur. Contingit autem quandoque, quod in aliquo loco tenebroso aliquid fulgidum (2) invenitur; sicut pars septemtrionalis tenebrosa dicitur propter elongationem ejus a sole; et tamen in septentrionalibus regionibus multum auri invenitur, quod est inter caetera metalla fulgidius: (3) et hoc ideo, quia calore propter circumstans aeris frigus recurrente ad interiora viscera terrae, efficacius ibi operatur ad auri generationem; et hoc est quod subdit: *Ab aquilone aurum veniet*; quasi dicat: in regione aquilonari aurum magis abundat. Et sicut in tenebris septemtrionis invenitur fulgor auri, ita etiam inter tenebras ignorantiae hujusmodi vitae invenitur aliqua licet obscura refulgentia divinae cognitionis ; unde subdit : *Et ad Deum formidolosa laudatio*: si enim nihil divinae lucis in nobis fulgeret , nullatenus eum laudare possemus: rursus si fulgeret nobis divina veritas manifeste, sicut in meridie, eum secure laudaremus; sed quia in terra cum quadam obscuritate nobis aliquid de divina luce fulget, cum formidine ipsum laudamus· sicut cum formidine homo facit illud quod scit se perfecte facere non posse; unde subdit: *Digne eum invenire non possumus*: ut scilicet per nostram inventionem perveniamus ad eum cognoscendum sicuti est. Quod quidem ex ejus excellentia contingit; unde subdit: *Magnus fortitudine*: quia scilicet ejus virtus in infinitum excedit omnes effectus suos, unde ex eis digne inveniri non potest. Et ne credatur propter virtutis magnitudinem, sola violentia uti in hominum gubernatione. subdit: *Et judicio*, scilicet magnus est, quia scilicet incomprehensibilia sunt judicia ejus: nec hoc propter justitiae defectum, sed propter excellentem justitiam: unde subdit: *Et justitia*, scilicet magnus est, et propter suam magnitudinem, nec mente cogitare, nec ore sufficienter de eo loqui possumus; unde subdit: *Et narrari non potest*, scilicet digne ab homine. Et haec est causa, quare est ejus laudatio formidolosa; unde subdit: *Ideo timebunt eum viri*, scilicet quantumcumque fortes pter fortitudinis magnitudinem, *et non audebunt* pro *contemplari*, scilicet praesumentes ad plenum cognoscere, *omnes qui sibi videntur esse sapientes.* Et hoc signanter dicit, quia sapientia hominis, quantaecumque ei vel aliis videatur, divinae sapientiae comparata, quasi nihil est.

Est autem considerandum ex praemissis Elihu verbis, quod partim cum Job conveniebat, partim cum amicis ejus: in hoc enim conveniebat cum Job, quod credebat remunerationem bonorum futuram post hanc vitam, et punitionem malorum; cum amicis autem Job conveniebat in hoc, quod credebat omnes adversitates prae-

(1) *Al.* eis.
(2) *Al.* immineret.

(1) *Al.* tunc.
(2) *Al.* frigidum.
(3) *Al.* frigidus:

sentis vitae pro peccatis provenire: de quibus si quis poeniteat, ad prosperitatem redibit. Conveniebat etiam cum amicis Job quantum ad personam ipsius Job, quia putabat eum pro peccato punitum, et quod justitia quae in eo primitus fundabatur, seu videbatur, fuerit simulata. Prave etiam verba Job accipiebat, sicut et alii. Circa prosperitatem autem malorum in hoc mundo solus tangit hanc causam, quod prosperantur pro peccatis aliorum. Similiter etiam solus manifeste tangere videtur, Angelos esse medios inter Deum et homines. Job autem verbis ejus non respondet; primo quidem, quia in principalibus dogmatibus cum eo concordabat, in quibus amici ejus errabant, quos supra c. 13, vocaverat perversorum dogmatum cultores. Quid autem de sua persona sentiret Elihu, non tantum cura erat ei, quod propter hoc cum Elihu vellet contendere: praesertim quod puritatem conscientiae suae non aliter quam supra poterat probare, scilicet divino testimonio. Secundo, quia ex juvenili quadam praesumptione more contentiosorum Job imponebat verba quae non dixerat, vel quae aliter dixerat quam ipse acceperit; et ideo ut se a contentionibus separaret, decrevit magis esse silendum, et divino judicio committendum.

CAPUT TRIGESIMUMOCTAVUM.

LECTIO I.

Respondens autem Dominus Job de turbine, dixit: quis est iste involvens sententias sermonibus imperitis? Accinge sicut vir lumbos tuos, interrogabo te et responde mihi. Ubi eras quando ponebam fundamenta terrae? indica mihi si habes intelligentiam. Quis posuit mensuras ejus si nosti? vel quis tetendit super eam lineam? Super quo bases illius solidatae sunt, aut quis demisit lapidem angularem ejus? cum me laudarent simul astra matutina, et jubilarent omnes filii Dei? Quis conclusit ostiis mare, quando erumpebat quasi de vulva procedens, cum ponerem nubem vestimentum ejus, et caligine illud quasi pannis infantiae obvolverem? Circumdedi illud terminis meis, et posui vectem et ostia. Et dixi: usque huc venies, et non procedes amplius, et hic confringes tumentes fluctus tuos. Numquid post ortum tuum praecepisti diluculo, et ostendisti aurorae locum suum?

Praemissa disputatione Job et amicorum ejus de providentia divina, dum Elihu sibi vices determinantis assumpserat, in quibusdam redarguens Job, in quibusdam autem amicos ipsius. Sed quia humana sapientia non sufficit ad veritatem divinae providentiae comprehendendam, necessarium fuit ut praedicta disputatio divina auctoritate terminaretur. Sed quia Job circa divinam providentiam recte sentiebat, in modo autem loquendi excesserat in tantum, quod malorum cordibus exinde scandalum proveniret, dum putabant eum Deo debitam reverentiam non exhibere: ideo Dominus tamquam quaestionis determinator, et amicos Job redarguit ex hoc quod non recte sentiebant, et ipsum Job de inordinato modo loquendi, et Elihu de inconvenienti determinatione; unde dicitur: *Respondens autem Dominus Job*, quia scilicet propter eum ista responsio fiebat, quamvis non fuerit ipse immediate ante locutus. Modum autem respondendi ostendit subdens, *De turbine*; quod quidem potest ad literam intelligi, ut dicatur formatam esse vocem Dei miraculose in aere cum quadam aeris turbatione, sicut in monte Sinai factum legitur Exod. 19: vel sicut ad Christum vox facta est, quando quidam dixerunt, tonitruum factum esse, ut legitur Joan. 12. Vel potest intelligi ut sit metaphorice dictum, ut haec responsio dicta sit inspiratio interior divinitus facta ipsi Job: et sic dicitur Dominus ei de turbine respondisse, tum propter turbationem quam adhuc patiebatur, tum etiam propter turbinis obscuritatem: quia scilicet divinam inspirationem in hac vita non possumus clare percipere, sed cum quadam obumbratione sensibilium similitudinum, ut Dionysius dicit 1 cap. cael. Hier.; et hoc etiam significavit Dominus supra, si de turbine corporali vocem suam sensibiliter fecit audiri. Determinata autem disputatione quasi per sententiam judicii, nihil ultra restat dicendum, nisi determinationis sententia reprobetur: et ideo Dominus primo improbavit determinationem disputationis quam Elihu fecerat; improbat autem, quia veras sententias quas proposuerat, involverat multis falsis et frivolis verbis; unde sequitur: *Dixit, quis est iste involvens sententias sermonibus imperitis*? Sententias quidem Elihu dixerat arguendo Job de hoc quod dixerat se velle disputare cum Deo: et de hoc, quod intantum se justum dixerat, quod quasi videbatur justitiae divini judicii derogare. Sed istas sententias involverat multis praesumptuosis, et etiam falsis sermonibus, ut ex supradictis patet: qui hic dicuntur sermones imperiti, quia omnis inordinatio ex defectu rationis procedere videtur. Sic ergo exclusa determinatione Elihu, Dominus ipse incipit determinare disputationem: et primo excitat Job ad attendendum, cum dicit: *Accinge sicut vir lumbos tuos*: quod metaphorice dicitur. Homines enim solent lumbos praecingere ad hoc quod sint prompti ad iter, vel ad quamlibet actionem; unde volebat eum Dominus esse promptum ad considerandum quae ei dicebantur, remotis quibuslibet impedimentis: unde signanter de praecinctione lumborum facit mentionem, quia per lumbos voluptas carnalis intelligitur, quae praecipue impedit spiritalem auditum, secundum illud Isa. 28: « Quem docebit scientiam, « et quem intelligere faciet auditum? Ablactatos « a lacte, avulsos ab uberibus. »

Primo autem incipit in sua determinatione Job arguere de hoc, quod praesumptuose videbatur esse locutus, dum Deum ad disputandum provocaret. Et quia supra c. 13, videtur Deo dedisse duorum optionem, cum dixit: *Voca me, et ego respondebo tibi, aut certe*

loquar, et tu responde mihi: quia Job jam satis locutus fuerat, Deus quasi alteram partem elegit, cum subdit: *Interrogabo te, responde mihi:* quae quidem interrogatio Dei non est ut addiscat, sed ut hominem de sua ignorantia convincat. Interrogat autem ipsum de suis effectibus qui humanis sensibus praesto sunt: quos cum homo ignorare ostenditur, multo magis convincitur, sublimiorum scientiam non habere. Inter alios autem sensibiles effectus incipit interrogare de principalibus partibus mundi, inter quas terra est nobis notior, utpote propinquior; de qua interrogare incipiens, dicit: *Ubi eras quando ponebam fundamenta terrae?* Recte fundamento terram comparat: quia sicut fundamentum est infima aedificii pars, ita etiam terra est infimum corpus, quod subjacet omnibus. Et quia terra est praecipue materia humani corporis, materia autem tempore praecedit id quod ex ea fit, et multo magis ratio artificis quae materiam condidit; ideo signanter dicit: *Ubi eras quando ponebam fundamenta terrae?* ac si dicat: Cognoscere rationem fundationis terrae non potes, quia cum terra fundata est, nondum eras in rerum natura. Est autem considerandum quod quidam antiquorum situm terrae et aliorum elementorum non attribuebant alicui rationi ordinanti, sed necessitati materiae, secundum quod gravia levibus succedunt. Ut autem haec opinio excludatur, Dominus consequenter comparat fundationem terrae fundationi aedificii, quae fit secundum aedificatoris rationes: et similiter fundatio terrae est facta secundum providentiam divinam, quam humana intelligentia comprehendere non valet; et hoc signat cum subdit, *Indica mihi si habes intelligentiam:* quasi dicat: Ideo horum rationem indicare non potes, quia ad haec capienda intelligentia tua non sufficit. Est autem considerandum quod artifex in aedificii fundatione quatuor disponit: primo quidem, quantum debeat esse fundamentum: et similiter divina ratione dispositum est, quod tanta debeat esse quantitas terrae, non major vel minor: et quantum ad hoc subdit: *Quis posuit mensuras ejus*, scilicet secundum omnes dimensiones: et signanter dicit: *Posuit:* non enim species terrae ex necessitate talem quantitatem requirit, sed haec quantitas est terrae imposita ex sola ratione divina, quam homo recognoscere non potest; et ideo subdit: *Si nosti*, quia scilicet haec homo nec noscere nec indicare potest. Secundo artifex per suam rationem disponit determinatum situm fundamenti, quem comprehendit per extensionem lineae mensuralis; unde subdit: *Vel quis tetendit super eam lineam*, per quam scilicet significatur ratio divinae dispositionis, designans determinatum situm terrae in partibus universi. Tertio excogitata quantitate fundamenti, et ubi collocandum sit; disponit artifex in quo possit fundamentum firmiter collocari; et quantum ad hoc subdit: *Super quo bases illius*, scilicet terrae, *Solidatae sunt*, quia firmata est super centrum mundi. Quarto autem praedictis tribus excogitatis, artifex jam incipit jacere lapides in fundamentum; et primo lapidem angularem, ad quem diversi parietes congregantur; et quantum ad hoc subdit: *Aut quis demisit*, idest deorsum misit, *lapidem angularem ejus*, per quem scilicet significatur ipsum centrum terrae, cui diversae partes terrae connectuntur. Solet autem homo fundamentum aedificii collocare propter necessitatem habitationis; sed ut ostendatur Deus non ex indigentia fundamenta terrae jecisse, subjungit: *Cum me laudarent simul astra matutina;* quasi dicat: Quamvis adesset mihi habitatio caeli, cujus astra me laudant, terram tamen fundavi non ex indigentia famulantium qui eam inhabitarent, sed ex sola voluntate. Non autem hoc dicitur quasi caelum prius sit factum quam terra: praesertim cum in Genesi 1 legitur, in principio Deum creasse caelum et terram; astra autem, de quibus hic fit mentio, leguntur facta fuisse quarta die; sed hoc dicitur ad ostendendum, quod ordine naturae caelum, vel astra priora sunt terra, sicut incorruptibile incorruptibili, et movens moto. Dicit autem, *Astra matutina*, idest de novo condita, sicut apud nos astra matutina dicuntur, quae in principio diei solent apparere. Quod autem dicuntur astra matutina Deum laudare; potest uno modo intelligi materialiter, inquantum scilicet propter sui claritatem et nobilitatem erant materia divinae laudis, etsi non hominibus qui adhuc non erant, saltem angelis, qui jam erant. Secundo secundum illos qui dicunt corpora caelestia animata, astra in suae institutionis initio Deum laudabant, non laude vocali, sed mentali; quod etiam potest referri ad angelos, quorum ministerio caelestia corpora moventur: ut quod (1) subditur: *Et jubilarent omnes filii Dei*, referatur ad angelos supremae Hierarchiae, quos Dionysius dicit esse collocatos in vestibulo deitatis: et ideo signanter illis tamquam inferioribus laudem, istis autem tamquam superioribus attribuit jubilationem, quae excellentiam quandam laudis importat.

Praemisso igitur de fundatione terrae, subjungit consequenter de aquis, quae immediate superponuntur terrae. Videtur autem naturalis ordo elementorum requirere ut aqua ex omni parte circumdaret terram, sicut aer ex omni parte circumdat terram et aquam; sed divina dispositione factum est propter generationem hominum, animalium et plantarum, ut aliqua pars terrae discooperta remaneret ab aquis, Deo sua virtute aquas maris sub certis limitibus retinente; unde subdit: *Quis conclusit ostiis mare?* idest certis terminis. Fuerunt aliqui, qui putaverunt per actionem solis aliquam partem terrae exsiccatam esse; sed Dominus ostendit, a principio ita fuisse dispositum ut mare non undique terram operiret. Describit autem productionem maris sub similitudine nativitatis rei viventis, scilicet pueri, quia aqua est res maxime formabilis in res vivas: unde et omnia semina generativa humida sunt: puer autem primo de utero matris progreditur; et hoc significat, cum dicit: *Quando erumpebat, quasi de vulva procedens.* Utitur (2) autem in productione maris verbo erumpendi, quia scilicet proprium est aquae quasi continue moveri. Dicitur autem quasi de vulva procedere, non quod ortum habuit ex alia materia corporali, sed quia ex occulto divinae providentiae procedebat, (3) quasi ex utero quodam. Secundo autem puer natus induitur; et quantum ad hoc subdit. *Cum ponerem nubem vestimentum ejus*: quia enim nubes ex vaporibus resolutis ex aqua generantur, consequens est, ut in locis maritimis hujusmodi nubes magis multiplicentur. Tertio autem puer natus quibusdam fasciis involvitur; et quantum ad hoc subdit: *Et caligine illud quasi pannis infantiae ob-*

(1) *Al. deest* quod.
(2) *Al.* virtus
(3) *Al* processit.

vol erem. Et possunt per caliginem designari vapores non elevati, nec condensati in nubes, sed super maris superficiem aerem obscurantes; et forte alludit ei quod dicitur Gen. 1, quod tenebrae erant super faciem abyssi. His igitur positis, quae pertinent ad novam maris productionem, explicat ejus conclusionem: ac si dicat, quando in aere de novo factum est: *Tunc circumdedi illud terminis meis.* Et videtur tria ponere pertinentia ad conclusionem maris: quorum primum signatur, cum dicit: *Terminis meis*, idest a me positis: secundum signatur, cum dicit, *Et posui vectem*; tertium est, cum dicit, *Et ostia.* Haec autem tria pertinent ad imperium divinae virtutis: unde quasi exponens praedicta, subdit: *Et dixi, Hucusque venies*: quod pertinet ad rationem terminorum; nam terminus est ultimus motus: *Et non procedes amplius*: quod scilicet pertinet ad vectem per quem processus alicujus impeditur: *Et hic confringes tumentes fructus tuos*: quod pertinet ad ostia, quae ad hoc ponuntur quod aliquis non passim egrediatur aut ingrediatur, sed secundum certam regulam: ita etiam mare non passim transgreditur litus, sed secundum quamdam mensuram fluctuum intumescentium. Post terram autem et aquas ulterius procedit ad aerem, qui secundum aspectum caelo continuatur. Prima autem dispositio communis ad totum corpus quod superjacet aquae et terrae, est variatio noctis et diei, quae fiunt secundum motum diurnum, qui est primus motus; et ideo consequenter dicit, *Numquid post ortum tuum praecepisti diluculo*? quasi dicat: Numquid ex praecepto tuo alternantur nox et dies super terram? diluculum enim est quoddam confinium diei et noctis. Et signanter dicit, *Numquid post ortum tuum*, sicut et supra quando de terra loquebatur dixerat: *Ubi eras*? quia sicut terra est principaliter materiale principium hominis, ita etiam supremum caelum, quod suo motu variat (1) diem et noctem, est principale principium humani corporis inter causas corporales. Est autem considerandum, quod claritas diluculi, sive aurorae diversificatur secundum diversas partes elevationis signorum, quae sol perambulat: quia quando est in signo velocis ascensionis, in quo scilicet cito oritur, parum durat aurora; quando autem est in signo tardae ascensionis, amplius durat: et est determinata mensura loci, ex quo sole ibi existente incipit claritas diluculi apparere: et hoc est quod subdit: *Ostendisti aurorae locum suum*? quasi dicat: Numquid tu dispensasti loca in caelo, ex quibus aurora illucescat? quasi dicat, non: et ex his omnibus datur intelligi, quod tua ratio deficit a comprehensione divinorum operum: unde patet quod tu non es idoneus ad disputandum cum Deo.

(1) *Al.* generat.

LECTIO II.

Numquid tenuisti concutiens extrema terrae, et excussisti impios ex ea? Restituetur ut lutum signaculum et stabit sicut vestimentum. Auferetur ab impiis lux sua, et brachium excelsum confringetur. Numquid ingressus es profundum maris, et in novissimis abyssi deambulasti? Numquid apertae sunt tibi portae mortis, et ostia tenebrosa vidisti? Numquid considerasti latitudinem terrae? indica mihi si nosti omnia. In qua via lux habitet, et tenebrarum quis locus sit. Ut ducas unumquodque ad terminos suos, et intelligas semitas ejus. Sciebas tunc, quod nasciturus esses, et numerum dierum tuorum noveras? Numquid ingressus es thesausos nivis, aut thesauros grandinis aspexisti? Quae praeparavi in tempus hostis, in die pugnae et belli? per quam viam spargitur lux: dividitur aestus super terram? Quis dedit vehementissimo imbri cursum, et viam sonantis tonitrui, ut plueret super terram absque homine in deserto, ubi nullus mortalium commoratur, ut impleret inviam et desolatam, et produceret herbas virentes? Quis est pluviae pater, vel quis genuit stillas roris? De cujus utero egressa est glacies? et gelu de caelo quis genuit? In similitudinem lapidis quae durantur, et superficies abyssi constringitur. Numquid conjungere valebis micantes stellas plejades, aut gyrum arcturi poteris dissipare? Numquid producis luciferum in tempore suo, et hesperum super fines terrae consurgere facis? Numquid nosti ordinem caeli, et pones rationem ejus in terra? Numquid elevabis in nebula vocem tuam, et impetus aquarum operiet te? Numquid mittes fulgura, et ibunt, et revertentia dicent tibi, adsumus?

Postquam Dominus connumeravit principales partes creaturae corporalis, scilicet terram, mare et caelum; hic incipit prosequi mirabilia divinorum operum, quae in dispositione praedictarum trium partium mundi apparent: et incipit a terra, in qua praecipue admirandum apparet, quod accidit circa terrae motum: de quo metaphorice loquitur ad similitudinem hominis, qui tenens corpus aliquod, concutit ipsum; unde dicit, *numquid tenuisti*, idest virtute tua comprehendisti, *concutiens extrema terrae*: quod non est sic intelligendum, quod tota terra simul concutiatur in terrae motu; sed quia aliquae extremitates terrae concutiuntur. Omnia vero quae accidunt in corporali creatura, in utilitatem hominum redundant: terrae motus autem et alia hujusmodi utilia sunt per hoc, quod homines territi a peccatis desistant; unde subdit: *Et excussisti impios ab ea:* et loquitur ad similitudinem hominis, qui concutit vestimentum, ut ex eo excutiat pulverem seu tineam; ita etiam Deus videtur concutere terram, ut excutiat peccatores ex ea, quandoque quidem per mortem, quandoque autem per emendationem vitae. Solet autem in terrae motu contingere, quod aliqua aperta recluduntur, sicut parietes vel aliquid hujusmodi: et quantum ad hoc subdit: *Restituetur ut lutum signaculum:* lutum enim quando dividitur, de facili ad eamdem dispositionem reintegratur; ita etiam aliquod signaculum, puta in pariete vel in quocumque aliquo hujusmodi quod videbatur immutatum per apertionem parietis, quandoque divina virtute restituitur in pristinum statum. Contingit etiam quandoque quod turres et arbores, et alia hujusmodi per terrae motum concutiantur, et non cadunt; et quantum ad hoc subdit: *Et stabit sicut vestimentum,* quod scilicet *si* concutiatur, pristinam integritatem non perdit. Contingit autem quandoque e contrario, quod homines, vel absorpti terra, vel etiam oppressi parietibus per motum terrae cadentibus, moriuntur; et quantum ad hoc subdit: *Aufertur ab impiis lux sua*, per mortem. Contingit etiam quandoque quod munitiones et turres fortissimae per terrae motum

dejiciuntur; et quantum ad hoc subdit: *Et brachium excelsum confringetur,* idest aliqua fortissima munitio, vel aliquis potens amicus, in quo homo confidit sicut in suo brachio.

His igitur praemissis de terrae motu et de effectibus ejus, procedit ad dispositionem medii elementi, scilicet maris, in quo hominibus videntur occulta et mirabilia; primo quidem ea, quae sunt in profundo maris, puta piscium dispositiones in mari viventium; et quantum ad hoc dicit, *Numquid ingressus es profundum maris*? ut scilicet cognosceres animalia, quae in eo latent. Aliud autem quod in mari videtur occultum et admirandum, est dispositio terrae sub aquis maris existentis; et quantum ad hoc subdit: *Et in novissimis abyssi deambulasti*, idest in infimis ejus partibus. Post dispositionem autem terrae et maris procedit ad dispositionem caeli, sub quo etiam continetur aer: et in hoc latius immoratur, propter multa mirabilia quae in eo apparent. Et primo incipit a dispositione lucis et tenebrarum, quae communiter respicit totum superius corpus. Est autem considerandum quod corpora caelestia per lucem suam agunt in ista inferiora, eo quod lux est quasi qualitas activa caelestium corporum, sicut calor et frigus elementorum: et ideo effectus caelestium corporum in istis inferioribus conjungit cum consideratione lucis et tenebrarum. Inter alios autem effectus caelestium corporum in istis inferioribus, communior est generatio et corruptio: et ab hoc incipit dicens, *Numquid apertae sunt tibi portae mortis?* mors enim est corruptio corporis viventis; et sic proprie ad hominem pertinet, cui praesens sermo dirigitur. Portae autem mortis sunt causae corruptionis quantum ad virtutes caelestium corporum, per quas primo proceditur ad talem effectum. Est autem difficillimum cognoscere, quis sit periodus vitae et permanentiae cujuslibet rei: et ideo portae mortis nobis apertae non sunt, quia non possumus in corporibus caelestibus cognoscere propriam causam corruptionis cujuscumque rei. Morti autem competit ratio tenebrarum: tum quia per mortem homo privatur corporali visu, cujus cognitio est per lumen: tum etiam quia post mortem homo in oblivionem quasi in tenebras quasdam vadit; et ideo subdit: *Et ostia tenebrosa vidisti:* ut intelligatur idem appellare ostia tenebrosa propter proprietatem mortis, quod prius appellaverat portas mortis. Vel hoc quod dicit, *ostia tenebrosa*, potest referri ad alium effectum caelestium corporum, qui est obtenebratio aeris: ut sic hoc quod dixit de portis mortis, referatur ad sola viventia corpora; quod autem dixit de ostiis tenebrosis, ad corpora perspicua. Subdit autem de diversitate caloris et frigoris circa terram dicens, *Numquid considerasti latitudinem terrae*? Ubi considerandum est, quod longitudo terrae secundum astrologos attenditur secundum progressum ab oriente in occidentem, latitudo autem ejus attenditur a meridie in septemtrionem; eo quod in alia qualibet re major dimensio vocatur longitudo, minor autem dimensio vocatur latitudo. Est autem experimento probatum, quod dimensio terrae a nobis habitatae major est ab oriente usque ad occidentem, quam a meridie usque in septemtrionem: unde latitudo terrae accipitur secundum progressum a meridie usque in septemtrionem. In quo quidem progressu est diversitas caloris et frigoris: quia quanto magis appropinquatur a meridie in nostrum habitabile, tanto locus calidior est propter solis propinquitatem; unde quod de latitudine terrae dicitur, potest referri ad diversitatem locorum calidorum et frigidorum. His ergo praemissis, quae pertinent ad effectus caelestis lucis in haec inferiora, facit mentionem de ipsa luce, cum subdit: *Indica mihi si nosti omnia*, ut scilicet sis idoneus ad disputandum cum Deo, qui omnia novit, *in qua via lux habitat*. Ubi considerandum est, quod lux in luminaribus mundi invenitur, quae propter hoc luminaria dicuntur, quia sunt luminis vasa; sed quia via ad motum refertur, quaestio (1) de via, in qua lux habitat, refertur ad luminarium motum. Excedit autem humanam cognitionem qualiter luminaria moveantur: quod ostenditur ex diversis opinionibus hominum circa motus eorum: dum quidam asserunt ea moveri per excentros et epiciclos; quidam autem per motum diversarum sphaerarum; et sicut lux ex motu luminarium causatur, prout in superiori hemisphaerio moventur, ita etiam tenebrae procedunt ex motu eorum, prout moventur in hemisphaerio inferiori: quod etiam habet eamdem difficultatem; unde subdit: *Et tenebrarum quis locus sit*. Non potest autem perfecte mensurari motus alicujus corporis, nisi via per quam ambulat cognoscatur, quia magnitudo mensuratur motu, et motus magnitudine, ut dicit Philosophus in 4 Phy.; et ideo, quia per certitudinem via motus luminarium cognosci non potest ab homine, consequens est, quod nec mensura motuum eorum perfecte sciri possit; unde subdit: *Ut ducas unumquodque*, scilicet lucem et tenebras, *ad terminos suos*, ostendendo scilicet rationem apertionis et occultationis uniuscujusque luminarium quantum ad principium et finem, et etiam quantum ad medium; ad quod pertinet quod subdit: *Et intelligas semitas domus ejus*, scilicet lucis: quando enim in meridie circa summum caeli movetur, tunc quasi perambulat semitas domus suae; termini autem ejus sunt apud ortum et occasum. Secundum autem motum caelestium corporum mensurantur durationes inferiorum corporum, et tempora generationis et corruptionis, ut Dionysius dicit 4 cap. de div. Nomin.; et ideo, ignoratis illis causis, consequens est, ut hi effectus ignorentur; et ideo subdit: *Sciebas tunc quod nasciturus esses*? quasi dicat: Numquid praecognoscere potuisti per considerationem motus caeli tempus tuae nativitatis? et tu quidem hoc non potuisti, quia antequam nascereris non eras: sed nec alius homo hoc praecognoscere potuit propter debilitatem cognitionis humanae (loquitur enim Dominus ad Job in persona omnium hominum): et sicut non potuisti praecognoscere tempus nativitatis tuae, ita non potes praecognoscere terminum vitae (2); unde subdit: *Et numerum dierum tuorum noveras*; quasi dicat: Cognoscere hoc non poteras ex computatione caelestium motuum, quorum terminum et certam mensuram ignoras.

His autem praepositis quae pertinent ad immutationem lucis et tenebrarum, procedit ad diversas immutationes aeris, secundum quod aer variatur per tempestatem et serenitatem: et incipit a nive et grandine, dicens, *Numquid ingressus es thesauros nivis, aut thesauros grandinis aspexisti*? thesauros nivis et grandinis vocat vapores sursum elevatos, ex quibus nives et grandines generantur; sed quia grandines grossioris substantiae

(1) *Al.* quomodo.
(2) *Al.* vitae tuae.

sunt, et in loco multo magis propinquo nobis generantur, frigore ad interiora nubis expulso a circumstante calore; ideo circa grandines facit mentionem de visu, quia magis visui subjici possunt; circa nives autem de ingressu, quia magis propter eorum tenuitatem possunt penetrari. Hujusmodi autem quandoque Deus utitur ad hominum correctionem, sicut supra 36 habitum est, per hoc judicat populos; unde subdit: *Quae praeparavi in tempus hostis*, idest in tempus, quo est ultio sumenda de hostibus, contra quos Deus utitur his quasi bellicis armis; unde subdit: *In diem pugnae*, idest actualis conflictus, *et belli*, idest guerrae, in qua fit praeparatio ad pugnam. Finita autem tempestate nivis et grandinis, subsequitur serenitas, in qua claritas et calor aeris praeparantur; unde subdit: *Per quam viam spargitur lux*, quod pertinet ad claritatem; *dividitur aestus super terram*, quod pertinet ad calorem. Ubi considerandum est, quod supra, ubi de luce loquebatur quantum ad ipsa luminaria in quibus habitat, fecit mentionem solum de via ejus: quia scilicet lux per motum luminarium viam suam peragit, sive sit tempestas, sive serenitas, sed ad nos ex ea non pervenit claritas et calor nisi cessante tempestate. Non autem sensibiliter diversificatur claritatis intensio in diversis terris, cum aer fuerit serenus; sensibiliter autem diversificatur intensio caloris: et ideo lucem spargi dixit, quasi differenter effusam; aestum autem dividi, quasi pro diversitate locorum diversimode distributum.

Consequenter autem procedit ad effectus quosdam ventorum in aere, ex quibus dum pluvia impellitur, causatur imber; unde dicit: *Quis dedit vehementissimo imbri cursum?* est enim vehementia imbris cursus ex forti impulsu ventorum, quos divina virtus producit. Similiter autem dum ex ventis nubes impelluntur, causatur sonus tonitrui; propter quod non auditur hujusmodi sonus in uno loco, scilicet quasi alicujus corporis transeuntis; unde subdit: *Et viam sonantis tonitrui.* Subdit autem rationem quare pluviae et nubes a ventis impelluntur, cum dicit, *ut plueret super terram absque homine in deserto*, quod scilicet habitari non potest propter terrae ariditatem; vapores autem pluviosi elevantur maxime ex locis humidis: unde si nubes et pluviae non impellerentur a ventis, sequeretur quod nunquam in locis siccis plueret. Contingit autem quandoque quod aliqua loca humana industria irrigantur, idest cessantibus pluviis; sed hoc ibi accidere non potest: unde subdit: *Ubi nullus mortalium commoratur*; et sic illi terrae per humanam industriam provideri non potest: et propter hoc Deus ordinavit ut ventis impellerentur nubes et pluviae, ut etiam in locis desertis plueret; unde subdit: *Ut impleret*, scilicet pluviis, *inviam*, idest terram per quam nec transire potest homo, *et desolatam*, idest destitutam humana procuratione; et sic sola procuratione divina produceret herbas virentes, scilicet ad decorem terrae, et ad pastum animalium silvestrium, qui etiam divina providentia procurantur. Consequenter autem facit mentionem de pluviis absque vento, cum dicit: *Quis est pluviae pater?* idest efficiens causa non ex necessitate, sed ex ordine providentiae, quae convenit patri: a Deo enim movetur sol et alia caelestia corpora, quae sunt proxima causa efficiens generationis pluviarum; ros autem ex eadem causa generatur ex qua et pluvia: nec differt nisi secundum multitudinem et paucitatem materiae; unde dicit: *Vel quis genuit stillas roris.* Signanter stillas nominat, ad designandum parvitatem guttarum. Est autem considerandum, quod sicut pluviae congelatae fiunt (1) nives; ita ros congelatus est pruina; unde subdit: *De cujus utero est glacies.* Ubi notandum, quod glaciei causa est frigus, quae est qualitas feminina; pluviarum autem et roris causa est calor resolvens, et non permittens congelari vaporem; calor autem est qualitas masculina: et ideo signanter circa generationem pluviae et roris usus est nomine patris; circa generationem autem glaciei usus est nomine uteri, qui pertinet ad matrem. Ex frigore autem duplex glacies causatur: una quidem in aere, quod pertinet ad pluviam de caelo cadentem; unde subdit: *Et gelu de caelo quis genuit?* quod adhuc attribuit patri, quia non apparet tanta vis (2) frigoris in pruina, sicut in ulteriori glacie; alia vero est glacies quae generatur in inferioribus aquis, in qua major vis frigoris apparet; unde subdit: *In similitudinem lapidis aquae durantur*, scilicet per vehemens frigus in glaciem condensatae: et hoc quandoque intantum procedit, quod in frigidissimis terris etiam maria congelantur; et hoc est quod subdit: *Et superficies abyssi constringitur,* scilicet aqua, quae est in ejus superficie per frigus condensata. Non autem frigus aeris irrumpere potest usque ad maris profundum.

His ergo enarratis de variis mutationibus aeris, procedit ulterius ad immutabiles immutationes caelestium corporum: circa quae primo in stellis fixis consideratur immobilitas figurae: quia quaelibet earum conservat situm suum, ita quod una alteri non appropinquat magis vel minus: et hoc praecipue apparet in stellis vicinis, quae nunquam conjunguntur; unde subdit: *Numquid conjungere valebis micantes stellas plejades?* stellae plejades dicuntur quaedam stellae, quae lucent in capite Tauri: quarum sex apparent valde propinquae, septima autem est obscurior. Secundo consideratur in caelestibus corporibus uniformitas primi motus, quo revolvitur totum caelum, et omnes stellae in eo, semel in die et nocte super polos mundi; hic autem motus sensibilius percipitur ex stellis propinquis polo septemtrionali, quae sunt nobis perpetuae apparentiae (3) propter elevationem poli super nostrum horizontem: inter quas stellas vocatur maxime constellatio Arcturi, qui est Ursa major, cujus stellae manifeste apparent uniformiter moveri in gyro circa polum mundi: et quantum ad hoc subdit: *Aut gyrum Arcturi poteris dissipare?* ut scilicet non circumeat polum. Tertio admirabilis apparet in caelestibus corporibus motus Planetarum: in quo, cum sit omnino uniformis, quaedam planetarum varietas (4) ad sensum videtur: et hoc maxime deprehendi potest in stella Veneris, quae quandoque oritur ante solem, et tunc vocatur lucifer; quandoque autem occidit post solem, et tunc vocatur hesperus. Manifestum est autem, quod stellae quae semper sunt tardioris motus quam sol, incipiunt primo apparere in mane ante ortum solis, eo quod sol proprio suo motu, quo movetur ab occidente in orientem, deserit eas, sicut patet in Saturno, Jove, et Marte. Luna autem quae habet velociorem motum quam sol, semper incipit apparere in sero, quasi deserens solem, praecedens ipsum versus o-

(1) *Al.* sunt
(2) *Al.* virtus.
(3) *Al.* perpetuo apparentes.
(4) *Al.* quaedam irregularitas.

rientem. Venus autem et Mercurius quandoque incipiunt apparere de mane, quandoque autem de sero; sed de Mercurio, quia raro videtur, et est parvae quantitatis, non ita est manifestum; in Venere autem clarius apparet: unde manifestum est quod quandoque habet velociorem motum quam sol, quandoque tardiorem. Ex quo manifeste apparet varietas (1) in motu planetarum; et ad hoc designandum subdit: *Numquid produces luciferum*, idest Venerem mane apparentem: *In tempore suo*, idest in determinato tempore, quia haec diversitas semper in eo contingit: *Et hesperum*, idest eamdem Venerem sero apparentem. *Super filios terrae consurgere facis*? Et notandum est, quod per hoc quod dicit, *consurgere et producere facis*, designatur nova apparitio stellae. Quarto autem admirabilis videtur in caelestibus corporibus ordo, situs, et motus ipsorum; unde dicit: *Numquid nosti ordinem caeli*, qui scilicet ab homine comprehendi non potest. Quintum autem admirabile est dispositio inferiorum corporum secundum superiora: et quantum ad hoc subdit: *Et pones rationem ejus in terra*, ut scilicet cognoscas effectus proprios singularum causarum caelestium corporum. Praedicti autem effectus divinae virtutis maximi quidem sunt: non tamen in eis apprehenditur a multitudine vulgata illa magnitudo virtutis divinae, sicut in tonitruo et fulgure: et ideo istos effectus ultimo ponit: unde quantum ad tonitruum dicit: *Numquid elevabis in nebula vocem tuam*: tonitruum enim generatur in nube, cujus sonitus videtur quasi vox Dei. Post tonitruum autem ut plurimum pluviae magnae subsequuntur propter condensationem nubium ex commotione ventorum, ex quibus tonitruum causatur; unde subdit: *Et impetus aquarum operiet te*? videtur enim multitudo pluviae quasi Deum operire, inquantum nobis occultatur caelum, quod dicitur sedes Dei. Consequenter subjungit de fulgure, dicens: *Numquid mittes fulgura*, idest numquid per tuam virtutem erit motus eorum, *et ibunt*, quasi scilicet obediant tuo imperio. Solent autem motus fulgurum repercuti ab uno loco in alium: et hoc designat subdens: *Et revertentia dicent tibi. Adsumus*? quasi in sua reversione parata esse, ut iterum obediant divino imperio, ut ad alium locum vadant, seu mittantur. Haec autem omnia inducuntur ad ostendendum, quod homo non potest attingere neque ad sapientiam neque ad virtutem divinam.

(1) *Al.* irregularitas.

LECTIO III.

Quis posuit in visceribus hominis sapientiam? vel quis dedit gallo intelligentiam? Quis enarrabit caelorum rationem, et concentum caeli quis dormire faciet? Quando fundabatur pulvis in terra, et glebae compingebantur. Numquid capies leaenae praedam, et animam catulorum ejus implebis, quando cubant in antris, et in specubus insidiantur? Quis praeparat corvo escam suam, quando pulli ejus clamant ad Deum vagantes, eo quod non habeant cibos?

Postquam Dominus commemoravit mirabilia suorum effectuum, quantum ad principales partes mundi, quae sunt terra, mare, caelum, et quantum ad dispositionem eorum; nunc accedit ad enarrandum mirabilia suorum operum specialiter quantum ad diversas proprietates animalium, inter quas praepollet cognitio, quae quidem perfectius in homine quam in ceteris animalibus invenitur; et ideo ab homine incipiens dicit: *Quis posuit in visceribus hominis sapientiam*? Per viscera hominis intelliguntur intimae vires animae ipsius, scilicet intellectus et ratio, quibus Deus sapientiam indidit, et inquantum lumen rationis homini dedit, et inquantum quaedam seminaria sapientiae et scientiae naturaliter indidit rationi ipsius cognitionem primorum principiorum. In aliis autem animalibus multa indicia apparent naturalis cujusdam prudentiae; sed praecipue hoc manifestatur in gallo, quasi in animali noto et domestico; unde subdit: *Aut quis dedit gallo intelligentiam*? Intelligentia hic sumitur pro naturali quadam aestimatione, secundum quam ad motum intelligentis operatur, quia ipsa ejus naturalis aestimatio ab intellectu divino ei datur. In hoc autem videtur gallus quamdam intelligentiae similitudinem habere, quod determinatis horis in cantum prorumpit, ac si cognosceret proportiones caelestium motuum; unde subdit: *Quis enarravit*, scilicet gallo, *caelorum rationem*, idest proportionem caelestium motuum, ut possit ex hoc determinatas horas cognoscere, seu discernere ad cantandum? Solent autem vigiles quodam cantu, aut alicujus instrumenti sono, propinquitatem diei declarare, et certarum horarum noctis. Non autem potest dici quod aliquis sonitus caeli determinatis temporibus audiatur et aliis temporibus sileat, ut ex hoc gallus discernat ad cantandum; unde subdit: *Et concentum caeli quis dormire faciet*? quasi dicat: Concentus caeli non silet sicut vigilis dormientis, ut ex ejus auditu vel silentio possit gallus instrui ad cantandum. Considerandum autem est hic, quod ex motu caelorum pythagorici posuerunt sonitum harmonizatum provenire propter convenientissimam proportionem caelestium motuum: et quia ponebant caelestia corpora animata, ideo talis consonantia sonorum posset concentus caeli vocari. Sed Aristoteles probat in 2 de caelo, quod ex motu caelestium corporum nullus sonitus procedit: et ideo hic concentum accipere possumus metaphorice positum pro sola convenientia caelestium motuum, qui nunquam requiescunt. Hujus autem inspiratio sapientiae vel intelligentiae, aut etiam concentus caeli, ab initio fundationis terrae fuit; unde subdit: *Quando fundabatur pulvis in terra*: quod refertur ad situm terrae quae in imo ponitur, sicut in fundamento, *et glebae compingebantur*, quod refertur ad humorem continentem in unum partes terrae, ne scilicet terra propter sui siccitatem in pulverem resolvatur. Deinde accedit ad aliam proprietatem animalium, quae attenditur secundum acquisitionem nutrimenti, circa quam admirabile aliquid apparet in leaena: cum enim leo multo cibo indigeat, mirabile videtur, quomodo in aliqua regione tantum potest de praeda animalium capere, quod sibi sufficiat et filiis suis; unde subdit: *Numquid capies leaenae praedam*, idest num-

quid tantam abundantiam praedae ei parabis (1), ut habeat sufficienter sibi et filiis suis? unde subdit: *Et animam catulorum ejus implebis.* Hoc autem non videtur multum difficile quando per diversa loca discurrunt, sed quando in eodem loco manent: vel propter necessitatem nutritionis filiorum, ad quod pertinet quod dicit, *Quando cubant in antris*, vel quia, *In specubus insidiantur*, scilicet animalibus aliis capiendis. Apparet etiam aliquid mirabile in avibus circa corvum: dicitur enim quod corvus pullos ex ovis eductos non pascit, donec suos deprehendens plumis nigrescere viderit: unde septem diebus eis cibos non ministrat, sed a Deo sustentatur per naturalem virtutem eis inditam; unde subdit: *Quis praeparat corvo escam suam, quando pulli ejus clamant ad Deum vagantes*, idest huc et illuc prospicientes. *Eo quod non habeant cibos?* quasi a parentibus derelicti. Hoc autem non est intelligendum quasi pulli corvorum Deum cognoscant; sed hoc dicitur, quia quaelibet res naturalis suo desiderio, in hoc ipso quod aliquod bonum appetit, quasi intendit aliquid a Deo inquirere, qui est auctor bonorum omnium.

(1) *Al.* aequiparabis.

CAPUT TRIGESIMUMNONUM

LECTIO I.

Numquid nosti tempus partus, ibicum in petris, vel parturientes cervas observasti? Dinumerasti menses conceptus earum, et scisti tempus partus earum? Incurvantur ad foetum, et pariunt, et rugitus emittunt. Separantur filii earum et pergunt ad pastum, egrediuntur, et non revertuntur ad eas. Quis dimisit onagrum liberum, et vincula ejus quis solvit? Cui dedi in solitudine domum, et tabernacula ejus in terra salsuginis. Contemnit multitudinem civitatis, clamorem exactoris non audit. Circumspicit montes pascuae suae, et virentia quaeque perquirit. Numquid volet rhinoceros servire tibi, aut morabitur ad praesepe tuum? Numquid alligabis rhinocerota ad arandum loro tuo, aut confringet glebas vallium post te? Numquid fiduciam habebis in magna fortitudine ejus, et derelinques ei labores tuos? Numquid credes illi, quod sementem reddat tibi, et aream tuam congreget? Penna struthionis similis est pennis herodii et accipitris. Quando derelinquit ova sua in terra, tu forsitan in pulvere calefacies ea? Obliviscitur quod pes conculcet ea, aut bestia agri conterat. Duratur ad filios suos quasi non sint sui: frustra laboravit nullo timore cogente. Privavit enim eum Deus sapientia, nec dedit illi intelligentiam. Cum tempus fuerit, in altum alas erigit, deridet equum et ascensorem ejus. Numquid praebebis equo fortitudinem, aut circumdabis collo ejus hinnitum? Numquid suscitabis eum quasi locustas? gloria narium ejus terror. Terram ungula fodit, exultat, audacter in occursum pergit armatis. Contemnit pavorem, nec cedit gladio. Super ipsum sonabit pharetra, vibrabit hasta et clypeus. Fervens et fremens sorbet terram, nec reputat tubae sonare clangorem. Ubi audierit buccinam, dicit, vah; procul odoratur bellum, exhortationem ducum, et ululatum exercitus. Numquid per sapientiam tuam plumescit accipiter, expandens alas suas ad austrum? Numquid ad praeceptum tuum elevabitur aquila, et in arduis ponet nidum suum? In petris manet, in praeruptis silicibus commoratur, atque in inaccessis rupibus. Inde contemplatur escam, et de longe oculi ejus perspiciunt. Pulli ejus lambunt sanguinem: et ubicumque cadaver fuerit, statim adest. Et adjecit Dominus, et locutus est ad Job: Numquid qui contendit cum Deo, tam facile conquiescit? utique qui arguit Deum, debet et respondere ei. Respondens autem Job Domino, dixit: Qui leviter locutus sum, respondere quid possum? manum meam ponam super os meum. Unum locutus sum, quod utinam non dixissem, et alterum, quibus ultra non addam.

Commemoraverat Dominus in praecedentibus id quod pertinet ad vim cognitivam, loquens de sapientia hominis, et intelligentia galli: commemoraverat etiam de praeda leonum et esca corvorum, quae pertinent ad vim nutritivam; nunc autem commemorat quaedam pertinentia ad vim generativam; et incipit agere de partu ibicum et cervarum, in quibus aliquid occultum esse videtur. Ibices enim sunt quaedam animalia parva corpore, quae in locis petrosis habitant, in quibus et pariunt: unde ad hujusmodi loca de facili non patet hominibus accessus: propter quod dicit: *Numquid nosti tempus partus ibicum in petris;* quasi dicat: hoc hominibus est ignotum propter asperitatem locorum in quibus pariunt. Cervae autem, ut dicitur, eligunt loca occulta in quibus pariant, ubi lupi accedere non solent: et ideo ad ostendendum occultationem partus ipsarum, subdit: *Vel parturientes cervas observasti?* quod dicitur ad divinae providentiae commendationem: mulieres enim cum pariunt, indigent obstetricum obsequio; sed animalibus, quorum partus homines latet, Deus sua providentia exhibet auxilium quod est eis necessarium ad pariendum, inquantum scilicet dat eis industriam naturalem, ut cognoscant ea quae sunt in talibus cognoscenda. Quorum primum est, quod sciant spatium temporis, quo foetus in utero perficitur: et quantum ad hoc dicit: *Dinumerasti menses conceptus earum?* ut scilicet eis indicares, quando se debent praeparare ad partum: unde subdit: *Et scisti tempus partus earum?* ut scilicet eis indicares quando parere deberent: in his enim solent mulieres puerperae ab aliis instrui; sed animalia, quae etiam sunt longe a conversatione humana, per naturalem industriam eis divinitus inditam, hoc cognoscunt, et determinato tempore se praeparant ad partum, eo modo quo facilius possit partus emitti; unde subdit: *Incurvantur ad foetum*, scilicet emittendum, *et pariunt*, scilicet per seipsa instruente natura: et tamen partus non est eis delectabilis, sed poenosus; unde subdit: *Et rugitus emittunt*, scilicet propter dolorem quem pariendo patiuntur. Et sicut matres naturali industria se praeparant ad partum, ita etiam et filii naturali industria divinitus indita sibi necessaria conquirunt; unde subdit: *Separantur filii earum:* quod dicit ad differentiam foetus humani: nam puer mox natus non potest se movere ut discedat a matre, quod tamen in praedictis animalibus contingit: statim enim postquam nascuntur, moventur, et primus eorum motus est ad escam quaerendam;

unde subdit: *Et pergunt ad pastum:* sed tamen in principio indigent pasci lacte matris: unde sic a matre separantur, quod tamen ad eam redeant; postmodum vero, cum perfecta fuerint haec animalia, totaliter a matre separantur; unde subdit: *Egrediuntur, et non revertuntur ad eas*, quia scilicet ulterius ab eis lactari non indigent.

His autem praemissis ad speciales quasdam animalium proprietates pertinentibus, scilicet ad cognitionem, escam et partum, commemorat ea quae pertinent ad totam conservationem vitae. Circa quam primo mirabile apparet, quod quaedam animalia dum sunt domestica, sustentari non possunt absque hominis cura: inveniuntur tamen aliqua ad illud genus pertinentia, quae sunt silvestria, et absque hominum providentia gubernantur: et hoc maxime mirabile apparet in asino, qui cum est domesticus, totaliter videtur humanae servituti deputatus: a qua tamen servitute asini silvestres, qui onagri dicuntur, liberi esse apparent; unde dicit: *Quis dimisit onagrum*, idest asinum silvestrem, *liberum*, idest ab hominum servitute. Quod quidem dicitur secundum id quod consuetum est apprehendi ab hominibus quasi naturale: unde quia consueti sunt homines non videre asinos nisi servituti subjectos, videtur eis quod sint naturaliter servi: et ideo si inveniantur aliquando liberi, videtur eis quod sint a servitute dimissi. E contrario autem se habet: nam prius fuerunt hujusmodi animalia homini non subjecta per modum quo nunc sunt: postmodum autem humano artificio sunt domita, et hominum servitiis deputata. Signa autem servitutis asinorum sunt vincula quibus ligantur, sicut camus, vel aliquid hujusmodi: et quantum ad hoc subdit: *Et vincula ejus quis solvit?* onagri enim vinculis carent. Apparet etiam in asinis domesticis, quod pereant si remaneant absque habitaculis ab hominibus praeparatis; sed onagri habent sibi per divinam providentiam habitaculum praeparatum: unde subdit: *Cui dedi in solitudine*, scilicet ad quam homo non accedit, *domum*, puta aliquod antrum vel cavernam quamcunque, *Et tabernacula ejus*, puta, sub herbis aut arboribus, *in terra salsuginis*, idest in aliqua terra inhabitata propter siccitatem et solis exustionem, ex qua humor ejus quasi in saporem salis convertitur. Et quamvis hujusmodi habitatio videatur incultior et horridior propter solitudinem, tamen eam praefert quantumcumque nobili civitati; unde subdit: *Contemnit multitudinem civitatis*, scilicet in comparationem ad habitationem deserti. Et assignat duplicem rationem: quarum prima est, quod ibi non exiguntur ab eo laboriosa opera; unde subdit: *Clamorem exactoris non audit*, idest domini exigentis ab eo portationem onerum, vel aliquid hujusmodi. Alia ratio est, quia ibi liberius evagatur ad pastum quaerendum; unde subdit: *Circumspicit montes pascuae suae*, quia scilicet patet ei liber aditus ad diversa loca pro pascuis quaerendis: et ipsa etiam pascua pro suo libitu accipit; unde subdit: *Et virentia quaeque perquirit*. Asinis autem domesticis non dantur omnia pascua, sed interdum viliora, melioribus pascuis nobilioribus animalibus reservatis. Sicut autem asinus servit homini ad onera deferenda, loco cujus in silvestribus invenitur onager; ita etiam servit homini inter domestica animalia bos ad arandum propter sui fortitudinem, cui comparat inter silvestria rhinocerontem, idest unicornium, quod est animal quadrupes, valde forte et ferum, habens unum cornu in media fronte. Hoc autem animal propter sui ferocitatem non de facili potest domari, sicut bos domatur; unde subdit: *Numquid volet rhinoceros*, idest unicornis, *servire tibi*, ut scilicet domesticatus sponte tibi obediat. Animalia autem domestica cibum libenter ab hominibus capiunt: ad quod excludendum subdit: *Aut morabitur ad praesepe tuum*, ut scilicet paratus sit comedere quod a te ei offertur. Boves autem domesticati ad hoc nutriuntur, ut in ministerio arationis applicentur: et ad hoc excludendum subdit: *Numquid alligabis loro tuo rhinocerota*, idest unicornium, *ad arandum*, sicut scilicet aratur in bobus. Utuntur etiam homines bobus ad aliud ministerium, ut scilicet trahentes quoddam rastrum terram aratam complanent, glebas comminuendo; unde subdit: *Aut confringet glebas vallium*, quae scilicet solent diligentius excoli propter majorem fecunditatem, *post te*, idest postquam terram araveris: vel, *post te*, idest ut te praecedente, ille sequatur glebas confringens. Dimittuntur etiam quaedam animalia fortia ad agrorum custodiam contra latrones, vel animalia quae possent segetes devastare, sicut custodiuntur agri per aliquos canes feroces; sed hoc per unicornem fieri non potest, quia non domesticatur; unde subdit: *Numquid fiduciam habebis in magna fortitudine ejus, et derelinques ei labores tuos*, idest fructus agrorum ad custodiendum. Sic ergo non potes eo uti sicut bove ad arandum neque sicut cane ad custodiendum: similiter non potes eo uti sicut forti agricola ad fructus terrae procurandos; unde subdit: *Numquid credes ei, quod reddet sementem tibi, et arcam tuam congreget*, sicut scilicet facit operarius, qui semen a domino serit, et multiplicatum reddit, segetes congregando in horreum, et post trituram in horreum domini reportando.

His igitur positis, in quibus quaedam animalia silvestria a domesticis diversificantur, subdit quasdam proprietates quorumdam animalium, in quibus videntur ab omnibus aliis animalibus quaedam proprietates diversae; et hoc praecipue apparet in struthione, quae est avis quaedam appropinquans ad genus bestiarum: unde licet habeat pennas ad modum animalium alte volantium, non tamen se potest in altum elevare; unde dicit: *Penna struthionis similis est pennis herodii*, idest nobilissimi falconis, qui grifalcus dicitur, *et accipitris*, qui est avis nota, et ambo sunt aves boni volatus. Est autem et alia proprietas struthionis, diversa ab aliis avibus: quod scilicet sua ova non fovet, sed fodiens in arena, ea dimittit, et operit sabulo; unde subdit: *Qui derelinquit in terra ova sua*. Habet autem hanc naturalem industriam, quod observat tempus calidum, scilicet quando incipiunt stellae apparere, quae dicuntur Vergiliae, scilicet in mense Julii, et tunc parit ova; et sic ex calore temporis et loci, quia scilicet non moratur nisi in locis calidis, ova vivificantur, et ex eis pulli nascuntur; unde subdit: *Tu forsitan in pulvere calefacies ea;* quasi dicat, non: sed hoc agitur providentia divina, per quam etiam in pulvere conservantur illaesa: struthio enim est naturaliter animal obliviosum, et nullam curam adhibet de conservatione ovorum; unde subdit *Obliviscitur quod pes*, scilicet hominis transeuntis, *per viam conculcet ea*, scilicet ova: *aut bestia agri conterat*, vel casu transeundo, vel propter appetitum cibi: et sicut non habet curam de conservatione ovorum, ita

non habet curam de nutritione pullorum; unde subdit: *Duratur ad filios suos quasi non sint sui*, quia scilicet nullam curam habet de nutritione eorum, et ita quantum in se est, perdit fructum generationis; unde subdit: *Frustra laboravit*, scilicet concipiendo et conceptum portando, ex quo filios non nutrit. Contingit etiam quandoque quod etiam alia animalia foetus suos deserunt propter timorem: sed struthio hoc facit, *nullo timore cogente*. Facit tamen hoc etsi non propter timorem, tamen propter defectum naturalis industriae, quam circa haec et alia animalia habent; unde subdit: *Privavit enim Deus eam*, scilicet feminam struthionis, *sapientia*, scilicet ad ordinate nutriendum et gubernandum foetum; *nec dedit illi intelligentiam*, per quam scilicet solicitudinem habeat de pullis suis. Sapientiam autem et intelligentiam nominat industriam naturalem. Et quia supra dixerat quod habet pennas similes pennis herodii et accipitris, consequenter ostendit ad quid ei hujusmodi pennae prosint, dicens: *Cum tempus fuerit*, idest cum aliqua necessitas velocitatis motus sibi immineat, *in altum alas erigit*, ita tamen quod per alas corpus ejus sursum elevari non potest, sed per eas juvatur ad velociter currendum; unde subdit: *Deridet equum*, quia scilicet velocius currit quam equus hominem deferens, *Et ascensorem ejus*, scilicet equi, quia scilicet velocius curreret quam homo si suis pedibus iret. Sicut autem struthio habet quasdam proprietates a pluribus animalibus diversas, quibus ab aliis animalibus differt; ita equus habet quasdam proprietates ad nobilitatem pertinentes, in quibus ab aliis animalibus differt. Primo autem equi fortitudinem commemorat, cum dicit, *Numquid praebebis equo fortitudinem*, scilicet non solum corporis, prout est potens ad onus ferendum, sed etiam animi, prout audacter ad pericula vadit. Aliam autem proprietatem ejus commemorat, quod scilicet ex exteriori ornatu ad libidinem provocatur: dicitur enim de equis quod jubarum decore ad coitum concitantur, et jubis abscissis eorum libido extinguitur; ad quod significandum subdit: *Aut circumdabis collo ejus hinnitum:* solent enim equi hinnire propter libidinem, secundum illud Hier. 5: « Equi amatores in feminas et emissarii « facti sunt; unusquisque ad uxorem proximi sui « hinniebat. » Ergo hinnitus collo equi a Deo circumdatur, quando jubae ei dantur a Deo, ex qua consideratione ad libidinem provocatur. Est autem alia equi proprietas, quod velociter (1) salit, contra morem multorum quadrupedum; unde subdit: *Numquid suscitabis eum*, scilicet elevando in altum, *quasi locustas*, quae scilicet saliendo moventur. Alia vero proprietas equi est audacia ipsius in bellis: quam diffusius describit, quia est nobilis et admiranda; et primo manifestatur ejus audacia, quando adhuc odoratu bellum percipit a remotis; unde sequitur: *Gloria narium ejus terror*: idest bellum quod est aliis ad terrorem, naribus ab equo perceptum, est ei ad gloriam, idest ad quamdam animi magnitudinem; et hoc signum statim in eo apparet, de quo subditur: *Terram ungula fodit*, quasi praeparans se ad pugnandum. Ex hoc autem quod bellum percipit, interius gaudet; unde subdit: *Exultat*, scilicet percepta opportunitate pugnandi; et hoc per effectum ostendit cum subdit: *Audacter in occursum pergit armatis*. Nec in ipso praelio existens terrore dejicitur; unde subdit: *Contemnit pavorem*: et quod est amplius, etiam vulnerum dolore non pellitur; unde subdit, *Nec cedit gladio*. Solent autem plura animalium ex solo strepitu terreri; sed hoc equo non accidit; unde subdit: *Super ipsum sonabit pharetra*, scilicet plena sagittis, cum concutitur ad motum militis equo insidentis. Similiter etiam ex hasta et clypeo militis sonus aliquis procedit; unde subdit: *Vibrabit hasta*, idest hasta dum vibratur, sonum emittit, similiter clypeus, dum movetur et ad arma colliditur, sonum facit; unde subdit: *Et clypeus*, scilicet sonat; sed tamen ad hunc sonitum equus non stupescit; unde subdit: *Fervens*, scilicet interius per audaciam: *Et fremens*, scilicet hinnitu, quem fremitum nominat, qui est proprie leonum, propter equi audaciam. Et non solum voce interiorem fervorem animi demonstrat, sed etiam exteriori actu; unde subdit: *Sorbet terram*, idest videtur eam sorbere pedibus fodiendo: et non solum non obstupescit sonitu pharetrae, hastae et clypei; sed nec etiam sono tubae qua utuntur in bellis; unde subdit: *Nec reputat tubae sonare clangorem*, ut scilicet propter hoc obstupescat. Gaudere dicitur ad sonum buccinae; unde subdit: *Ubi audierit buccinam, dicit vah*, idest emittit exultationis vocem: nam vah est interjectio exultantis. Et quia haec quae praedicta sunt, pertinent ad equi audaciam, subjungit de perspicacitate, dicens: *Procul odoratur bellum*, idest cum hostes adhuc procul sunt, odoratu percipit bellum imminere. Et quia videtur sentire belli praeparationem, cum scilicet duces suis exhortationibus animant milites: et quantum ad hoc subdit: *Exhortationem ducum*, scilicet percipit, *et ululatum*, idest confusum clamorem et strepitum, *exercitus*, scilicet praeparantis se ad bellum.

His autem praemissis de animalibus quae gradiuntur in terra, accedit ad animalia quae volant in aere; et primo commemorat naturalem industriam accipitris, qui tempore mutationis pennarum expandit alas suas ad austrum, qui est ventus calidus, ut apertis poris veteres pennae decidant et novae renascantur; unde dicit: *Numquid per sapientiam tuam plumescit accipiter?* scilicet quando pennae ejus renovantur, *expandens alas suas ad austrum*, ut scilicet facilius pennas mutet. Ultimo autem loquitur de aquila, quae ceteris avibus altius volat; unde dicit: *Numquid ad praeceptum tuum elevabitur aquila?* scilicet sicut ad meum: facit enim hoc aquila naturali instinctu. Omnis autem naturalis cursus rerum est quaedam motio creaturae ad praeceptum Dei, secundum illud Ps. 48: « Ignis, grando, nix, glacies, spiritus « procellarum, quae faciunt verbum ejus. » Et sicut aquila habet motum in altum, ita etiam in altis conversatur: quod pertinet ad nobilitatem suae naturae: et ideo dicitur: *Et in arduis ponit nidum suum*, ut pulli ejus statim nati consuescant in altis morari; et ideo subdit: *In petris manet*, quasi gaudens aeris puritate: eo quod in petrosis locis non sit multa vaporum resolutio: *Et in praeruptis silicibus commoratur*, ad quas scilicet noxiis bestiis non patet accessus, *atque inaccessis*, scilicet homini, *Rupibus*, per quod scilicet ejus securitati providetur. Habet autem aquila visum valde acutum, ut possit ex longinquo videre necessarium cibum; unde subdit: *Inde*, scilicet de locis altis, *contemplatur escam*, scilicet non propinquam, sed etiam remotam: unde subdit: *Et oculi ejus de longe pro-*

(1) *Al.* vehementer.

spiciunt. Est autem et aquila potens in praeda, sicut et leo inter quadrupedia; et ad hoc designandum subdit: *Pulli ejus lambunt sanguinem,* scilicet animalium viventium, quae aquila ad nidum defert. Pascitur autem aquila non solum animalibus vivis, sicut falcones et accipitres, sed etiam cadaveribus animalium mortuorum; unde subdit: *Et ubicumque cadaver fuerit, statim adest:* per quod etiam velocitatem volatus ejus designat. Haec autem omnia inducta sunt ad ostendendum magnitudinem divinae sapientiae et virtutis, per quam tam mirabiles effectus producuntur: unde datur intelligi, quod Job auditis tot mirabilibus divinorum effectum, stupens siluit. Sed Dominus eum excitat ad considerandum, quod homo non est idoneus ad disputandum cum Deo; unde subditur: *Adjecit Dominus,* scilicet super verba praemissa: *Et locutus est ad Job,* scilicet eo tacente: *Numquid qui contendit cum Deo,* idest qui offert se disputandum cum eo: *tam facile conquiescit?* scilicet quasi sit superatus, sicut tu qui taces: *utique qui arguit Deum,* quasi de ejus judiciis disputans, *debet ei respondere illi:* justum est enim ut qui alium ad disputandum provocat, etiam ipse paratus sit respondere. Et ne videretur Job, licet convictus, in sua sententia obstinatus permanere, in verba humilitatis prorumpit: unde sequitur: *Respondens autem Job Domino, dixit, qui leviter locutus sum, respondere quid possum?* Ubi (1) considerandum est, quod Job coram Deo et sua conscientia loquens, non de falsitate locutionis aut de superba intentione se accusat, quia ex puritate animi fuerat locutus; sed a (2) levitate sermonis: quia etiam si non ex superbia animi locutus fuerat, verba tamen ejus arrogantiam sapere videbantur, unde amici ejus occasionem scandali sumpserant. Oportet autem vitare non solum mala, sed etiam ea quae habent speciem mali, secundum Apostolum, 1 ad Thessal. 5: « Ab omni specie mala abstinete vos; » et ideo subdit: *Manum meam ponam super os meum,* ut scilicet ad similia verba de caetero non prorumpam; et de his quae dixi poeniteo; unde subdit: *Unum locutus sum: quod utinam non dixissem,* scilicet quod dixi me velle disputare cum Deo. *Et alterum,* scilicet quod meam justitiam praetuli, dum de divinis judiciis ageretur. Tertium autem quod ei Elihu imposuerat, ut scilicet diceret judicium Dei esse injustum, non recognoscit quia hoc non pertinet ad levitatem locutionis, sed ad blasphemiam. Sic autem de leviter dictis poenitet, quod emendationem proponit; unde subdit: *Quibus ultra non addam,* ut scilicet alia verba levia proferam. Est autem considerandum quod praedicta locutio Domini ad Job non fuit per exteriorem sonum prolata, sed interius inspirata. Job tripliciter in hoc libro invenitur fuisse locutus. Primo quidem quasi repraesentans affectum sensualitatis in prima quaestione, cum dixit: *Pereat dies.* Secundo exprimens deliberationem rationis humanae, dum contra amicos disputaret. Tertio inspirationem divinam, dum ex persona Domini verba induxit. Et quia humana ratio dirigi debet secundum inspirationem divinam; post verba Domini, quae secundum rationem humanam dixerat, reprehendit.

(1) *Al.* vel.
(2) *Al.* de.

CAPUT QUADRAGESIMUM.

LECTIO I.

Respondens autem Dominus Job de turbine, dixit: Accinge sicut vir lumbos tuos: interrogabo te, et indica mihi. Numquid irritum facies judicium meum, et condemnabis me ut justificeris? Et si habes brachium sicut Deus, et si voce simili tonas: Circumda tibi decorem, et in sublime erigere, et esto gloriosus, et speciosis induere vestibus. Disperge superbos in furore tuo, et confunde eos: et respiciens omnem arrogantem humilia. Respice cunctos superbos, et confunde eos, et contere impios in loco suo. Absconde eos in pulvere simul, et facies eorum demerge in foveam. Et ego confitebor, quod salvare te possit dextera tua.

In praecedentibus Dominus per commemorationem mirabilium quae apparent in ejus effectibus, demonstravit suam sapientiam et virtutem, ut ex hoc manifestum sit, quod nullus homo nec sapientia nec potestate potest cum Deo contendere; nunc autem ulterius procedit ad arguendum Job de hoc quod suam justitiam commemoraverat, per (1) quod aliquibus sonare videbatur in derogationem divini judicii. Praemittitur etiam modus divinae locutionis, cum dicit: *Respondens autem Dominus Job de turbine dixit.* et excitatio attentionis, cum subditur, *Accinge sicut vir lumbos tuos:* et petitio responsionis, cum subdit: *Interrogabo te et indica mihi:* quae quia supra exposita sunt, hic iterare non oportet expositionem eorum. Est autem considerandum, quod Job suam justitiam commemorando, non intendebat imponere iniquitatem divino judicio, sicut tres amici ejus et Elihu perverse intelligebant; sed intendebat ostendere, quod non erat punitus in ultionem peccatorum, sicut ei imponebant, sed ad probationem, sicut supra 23, dixerat, « Probavit « me quasi aurum quod per ignem transit. » Verumtamen hoc ipsum reprehensibile videbatur quod sic suam justitiam commendabat, quod aliis videbatur hoc redundare in derogationem divinae justitiae; unde subdit: *Numquid irritum facies judicium meum?* quasi dicat: Numquid hoc tibi videtur ut commendando tuam justitiam facias ab hominibus reputari, idest falsum esse judicium meum? Falsitas autem judicii est condemnatio judicantis.

(1) *Al. deest* per.

qui iniquum judicium profert, vel ex ignorantia vel ex malitia: unde subdit: *Et condemnabis me ut tu justificeris*; quasi dicat: Numquid intantum vis te ostendere justum quod ego apud alios condemnabilis videar ? Est autem notandum, quod si fuerint duo aequales, si oporteat alteri culpam imponi, non est reprehensibile, si alter eorum a culpa imposita se expurget, quamvis alter culpabilis in aliorum opinione remaneat; quia homo plus se quam alium naturaliter diligit; sed ubi est tanta distantia quanta est Dei et hominis, potius homo debet pati culpam injuste in se referri, quam quod injuste referatur in Deum; et ideo Dominus ad arguendum Job proponit excellentiam Dei super homines: quae quidem excellentia ex ejus effectibus manifestatur. Sed quia nunc agitur de comparatione justitiae, quae proprie attenditur respectu irrationabilium rerum; ideo ad ostendendam divinam excellentiam accipit effectus quos Deus operatur in rationabilibus creaturis. Qui quidem effectus secundum duo considerari possunt: uno modo secundum virtutis suae operationem; et quantum ad hoc dicit: *Si habes brachium sicut Deus:* per brachium enim potentia divinae virtutis exprimitur. Quo quidem brachio utitur et ad sustentationem bonorum, secundum illud Isa. 40: « In brachio suo congre« gabit agnos: et ad punitionem malorum, secundum illud Luc. 1: « Fecit potentiam in brachio « suo: dispersit superbos mente cordis sui. » Alio modo operatur Deus in rationabilibus creaturis per suae sapientiae doctrinam, quam propter ejus excellentiam tonitruum nominat: et quantum ad hoc subdit: *Et si voce simili tonas*. Hoc autem tonitruo utitur Deus ad instructionem bonorum, secundum illud supra 26: « Cum vix parvam stillam sermo« nis ejus audierimus, quis poterit tonitruum « magnitudinis ejus intueri ? » et ad terribilem increpationem malorum, secundum illud Psal. 76: « Vox tonitrui tui in rota; » et postea sequitur: « Commota est, et contremuit terra. » Et in hujusmodi effectibus excellentiam divinam demonstrat quantum ad tria: primo quidem ad decorem cum dicit, *Circumda tibi decorem;* quasi dicat: Si tam potens es in effectibus sicut Deus, attribuas tibi ejus decorem: unde signanter dicit: *Circumda tibi*; Deus enim non habet circumdatum decorem, quasi superadditum ejus essentiae; sed ipsa essentia ejus est decor, per quem intelligitur ipsa claritas suae virtutis, et puritas suae simplicitatis, et perfectio essentiae ejus. Sed homo non potest habere decorem nisi circumdatum, quasi participando ipsum a Deo ut superadditum suae essentiae. Secundo tangit divinam altitudinem cum subdit, *Et in sublime erigere*. Attenditur autem divina sublimitas non loco, quia Deus loco non comprehenditur; sed perfectione et virtute: quia quidquid de eo dicitur, convenit ei in summo. Hujusmodi autem sublimitas essentialiter Deo esse convenit; unde ad eam non erigitur, sed in ea immobiliter manet Homo autem secundum suam naturam est infimae conditionis; unde ad illam sublimitatem divinam pervenire non posset, nisi se erigeret supra se sublevando; ideo signanter dicit: *In sublime erigere*. Tertio tangit ejus gloriam cum subdit: *Et esto gloriosus*. Gloria quidem importat notitiam de bonitate alicujus: unde Ambrosius dicit, quod gloria est clara cum laude notitia. Bonitas autem Dei infinita est, cujus notitia perfecta non est nisi apud Deum; et ideo gloria in solo Deo est, inquantum seipsum cognoscit: ad quam gloriam homo pervenire non potest nisi participando cognitionem divinam, secundum illud Hier 9: « In hoc glorietur qui gloriatur, scire et nosse « me; » et ideo signanter dicit: *Esto gloriosus*, quia homo essentialiter hanc gloriam non habet.

His igitur positis, quae pertinent ad excellentiam divinae potestatis et naturae, procedit ulterius ad commemorandum divinos effectus in rationabilibus creaturis, et quantum ad bonos, et quantum ad malos. Sed sciendum est, quod effectus quos Deus operatur in sublimatione justorum, magis attribuuntur misericordiae; effectus autem quos operatur in punitionem malorum, proprie attribuuntur justitiae; et ideo quia nunc agitur de justitia, primo breviter tangit effectum divinae operationis quantum ad bonos, cum dicit: *Et speciosis induere vestibus:* omnes enim boni tam angeli quam homines, speciosi sunt ex participatione divinae essentiae, sapientiae et justitiae. Et sicut homo ornatur ex specioso vestimento; ita omnis decor sanctorum angelorum et hominum, redundat in ornatum Dei, inquantum ex hoc Dei bonitas commendatur, per modum quo dicitur Isa. 49. « His omnibus velut ornamento vestieris. » Est autem considerandum, quod hoc ad misericordiam Dei pertinet, quod sanctos suos facit speciosos: sed quod eorum decore ad suam gloriam utitur, hoc ad justitiam pertinet, de qua nunc loquitur; ideo non dicit speciosas fac vestes, sed speciosis induere vestibus.

Deinde diffusius prosequitur effectus divinae justitiae, quos exercet in malos; et primo hoc sequitur (1) quantum ad homines. Sciendum est autem quod omnis malitia hominum a superbia initium habet, secundum illud Eccl. 10: « Initium omnis peccati superbia. » Inter cuncta etiam vitia Deus maxime superbiam detestatur: unde dicitur Jac. 4, quod « Deus superbis « resistit. » Et hoc ideo quia superbi quasi Deo rebellant, dum ei humiliter subdi non volunt; et ex hoc in omnia peccata incidunt, divinis praeceptis contemptis: unde et terreni principes maxime detestantur rebelles. Et ideo Dominus specialiter commemorat effectum suae potentiae, quem contra superbos exercet. Est autem duplex genus superborum: quidam enim ex bonis quae habent, se super alios efferunt, sicut ille qui dicebat Luc. 18: « Non sum sicut caeteri hominum; » et hi proprie superbi dicuntur, ut ipsum nomen sonat. Est autem propria superborum poena discordia: quia dum quilibet alii superesse nititur, et subjici recusat, ad invicem concordare non possunt; unde dicitur Proverb. 13: « Inter superbos semper jurgia « sunt; » et ad hoc designandum dicit: *Disperge superbos in furore tuo*: quasi dicat: Exerce officium Dei quod est dispergere, ut in unum convenire non possint. Per furorem autem Dei intelligitur gravis vindicta. Aliud autem genus superborum est, qui sibi arrogant id quod supra ipsos est; et hi proprie arrogantes dicuntur: unde dicitur Hier. 48: « Arrogan« tiam et altitudinem cordis ipsius ego scio, ait Do« minus, jactantiam ejus; et quod non sit juxta eum « virtus ejus. » Horum autem poena propria est dejectio: cum enim volunt se erigere supra posse, consequens est, ut per infirmitatem (2) corruant, secundum illud Psal. 72: « Dejecisti eos dum allevarentur: »

(1) *Al.* prosequitur.
(2) *Al.* ut periculose.

unde subdit: *Respiciens omnem arrogantem humilia*, idest dejicias ex prospectu tuae providentiae. Communis autem utrorumque prima poena est confusio: quia cum non possunt consequi altitudinem quam praetendebant, confunduntur apparente defectu eorum; unde subdit: *Respice cunctos superbos, et confundes eos.* Consequenter autem ponit omnes poenas eorum; unde supra 22, dictum est: « Si ascenderit usque in caelum superbia ejus, quasi sterquilinium in fine perdetur. » Secunda autem poena eorum est eorum destructio, quam designat subdens: *Et conteres impios in loco suo.* Superbos impios nominat, quia, sicut Eccles. 10, dicitur, « Initium superbiae hominis est apostatare a Deo, » quod repugnat divino cultui, qui pertinet ad pietatem. Conveniens autem poena est superborum, quod contemnantur: quod enim conteritur, quadam violentia fortioris corporis in minimas partes resolvitur. Justum est autem, ut superbi qui se inordinate magnos existimant, fortiori virtute, scilicet divina, ad minimum deducantur. Signanter etiam addit, *In loco suo*, ut ostendatur, quod id in quo confidunt, eos liberare non potest: unumquodque enim in suo loco conservatur: unde multitudo divitiarum, vel status dignitatis, vel si quid aliud ejusmodi est in quo homo confidat, locus ejus dici potest: quibus non obstantibus, superbus a Deo conteritur, ut quasi in loco suo videatur contritus. Tertia poena est, quod postquam sunt ad minimum redacti, claritas famae eorum cessat: justum est enim ut qui gloriae pompam quaerebant, ab hominum memoriis deleantur, secundum illud Prov. 10: « Nomen impiorum putrescet; » unde sequitur, *Absconde eos in pulvere*, idest facies eos obscuros propter statum vilitatis ad quem deducentur. Quod autem addit, *Simul*, potest ad duo referri: videlicet ad hoc, quod omnes superbi talem finem simul patiuntur; et ad hoc quod non successive superbi depereunt, sed simul, idest subito dejiciuntur. Quarta autem poena eorum est, ut (1) non solum ipsi ab aliis non cognoscantur, sed etiam, bona de quibus superbierunt, agnoscere non sinantur; unde subdit: *Et facies eorum*, per quas scilicet virtutes eorum cognoscitivae significantur, eo quod visus (2) hominis in facie ponitur: *Demerge in foveam*, idest in profundum inferni: et loquitur de damnatione mortis secundae, per similitudinem mortis primae, per quam homines in corporalem pulverem rediguntur in foveam demersi. Haec autem Dominus praemiserat quasi propria opera sua. Ejus autem proprium est, ut non egeat auxilio alieno: quod homini convenire non potest, sicut nec potest praedicta opera exercere; unde subdit: *Et ego confitebor, quod solvere te potest dextera tua*; quasi dicat: Si praedicta opera facere potes quae sunt Dei solius, potes rationabiliter tibi attribuere, quod divino auxilio non egeas ad salutem; sed sicut illud non potes, ita nec hoc; unde non debes de tua justitia gloriari.

(1) *Al.* quod.
(2) *Al.* virtus.

LECTIO II.

Ecce Behemoth quem feci tecum, fenum quasi bos comedet. Fortitudo ejus in lumbis ejus, et virtus illius in umbilico ventris ejus. Stringit caudam suam quasi cedrum: nervi testiculorum ejus perplexi sunt. Ossa ejus velut fistulae aeris, cartilago illius quasi laminae ferreae. Ipse est principium viarum Dei; qui fecit eum, applicabit gladium ejus. Huic montes herbas ferunt, omnes bestiae agri ludent ibi. Sub umbra dormit in secreto calami, in locis humentibus. Protegunt umbrae umbram ejus, circumdabunt eum salices torrentis. Ecce absorbebit fluvium, ut non mirabitur: et habet fiduciam, quod influat Jordanis in os ejus. In oculis ejus quasi hamo capiet eum, et insudibus perforabit nares ejus.

Supra Dominus narraverat effectus virtutis suae, quos in malis hominibus operatur; nunc autem accedit ad describendum malitiam diaboli. Manifestum est autem ex praemissis, quod apud Job et amicos ejus eadem erat opinio de daemonibus quam nunc Ecclesia catholica tenet, ut scilicet ex angelica dignitate per peccatum corruerint: unde supra 4, dictum est: « Ecce qui serviunt ei, non sunt stabiles: » et sicut homo per peccatum decidit a ratione dignitatis, et contra rationem agens irrationabilibus comparatur, ita etiam diabolus per peccatum avertens se a supremis et intelligibilibus bonis, dum principatum super inferiora et terrena appetiit, animalibus brutis comparatur, in quorum effigie daemones frequenter apparent hominibus, Deo providente ut tales figuras corporum sinantur assumere, per quas eorum conditio designetur. Est autem considerandum, quod sicut angeli in sua dignitate remanentes, excellentiam quamdam habent super hominum dignitatem, unde et in fulgentiori quadam claritate apparent hominibus: ita etiam daemones excellentiam quamdam et principatum in malitia supra homines habent; et ideo sub figura quorumdam excellentium et quasi monstruosorum animalium describuntur. Inter omnia autem terrestria animalia excellit elephas magnitudine et virtute: inter animalia vero aquatica excellit cetus: et ideo Dominus describit diabolum sub figura elephantis et ceti, ut hoc nomen Behemoth, quod significat animal, referatur ad elephantem, qui inter caetera animalia terrestria, quae communius (1) animalia dicuntur, quemdam principatum tenet propter magnitudinem corporis; nomen autem Leviathan, quod significat additamentum eorum, referatur ad cete grandia, quae habent magnitudinis additamentum supra omne animalium genus. Posset autem forte alicui videri, quod Dominus ad litteram intenderet exprimere proprietates elephantis et ceti (2) propter magnitudinem, qua caetera animalia superant: sed quod proprietates horum animalium in figuram alterius describantur, manifestum est ex hoc quod proprietatibus positis ad figuram pertinentibus, subditur veritas; nam praemissis proprietatibus Behemoth, idest elephantis, quasi exponendo veritatem, subdit: *Ipse est principium viarum Dei.* Praemissis autem proprietatibus Leviathan, idest ceti, subdit, *Rex super omnes filios superbiae.* Et quasi satis convenienter in hac disputatione Domini, in descriptione diaboli terminatur dispu-

(1) *Al.* communiter.
(2) *Al.* proprietates horum animalium.

tatio Job, quae est de adversitate ipsius: quia etiam supra commemoratur Satan fuisse principium adversitatis ipsius: et hic dum amici Job causam adversitatis ejus ad ipsum Job referre niterentur, putantes ipsum propter peccata sua a Deo esse punitum, Dominus postquam Job redargueral de inordinata locutione, quasi finalem determinationem disputationi adhibens, agit de malitia Satan, quae fuit principium adversitatis Job, et est principium damnationis humanae, secundum illud Sap. 2: « Invidia diaboli introivit mors in orbem terrarum. » Primo ergo incipiens describere Satan sub figura Behemoth, assignat convenientiam ejus ad hominem, dicentes: *Ecce Behemoth quem feci tecum*: et si quidem hoc referatur ad tempus inchoationis utriusque quantum ad figuram, veritas apparet: nam sexto die simul cum homine terrena animalia sunt producta; si referatur ad diabolum, de quo figuraliter sive metaphorice haec dicuntur, non videtur simul diabolus factus cum homine; nam homo factus legitur die sexto. Satan autem inter Angelos factus creditur in principio, quo creavit Deus caelum et terram. Sed si illa dierum enumeratio non designat temporis successionem, sed diversa genera rerum productarum, secundum sententiam Augustini, nulla repugnantia invenitur; si autem secundum aliorum expositionem, Angelorum creatio duratione praecessit hominis productionem, potest dupliciter hoc verbum intelligi: uno modo, ut sit sensus: *Quem feci tecum*, idest quem feci sicut et te; et hoc dicit ad excludendum errorem eorum, qui considerantes malitiam diaboli, aestimaverunt eum non esse Dei boni creaturam; alio modo, ut sit sensus, *Quem feci tecum*, idest similitudinem tecum habentem, quantum ad naturam intellectualem. Et hujus etiam similitudinis aliquod vestigium in elephante apparet: dicit enim Aristoteles in 8 de Animal., cap. 9, quod maxime domesticabile animalium silvestrium est elephas: ad multa enim eruditur et intelligit, quoniam etiam adorare reges docentur: quod non ideo dicitur quia habeat intellectum, sed propter bonitatem naturalis aestimativae.

Descripta igitur convenientia Behemoth cum homine, describit proprietates ipsius. Et ut hoc primo ad figuram referamus, tria videtur circa Behemoth describere. Primo quidem cibum ipsius cum dicit: *Foenum quasi bos comedet:* ad literam enim non est animal comedens carnes sed herbas, et alia hujusmodi ad modum bovis. Et quia herbae nascuntur in terra, per hoc signatur quod Satan pascitur, idest delectatur in terrenorum dominio. unde et jactanter de se dicit Luc. 4: « Mihi tradita sunt regna orbis terrae, et cui voluero, do illa. » Secundo describit coitum ejus in cibo enim, et coitu praecipue delectationes animalium consistunt. Describit autem coitum elephantis primo quidem quantum ad principium libidinis, ex qua animalia commoventur ad coitum, cum dicit: *Fortitudo ejus in lumbis ejus:* nam ex lumbis sive ex renibus semen ad membra genitalia derivatur. Secundo describit figuram coitus: nam sicut Philosophus dicit in 5 Anim., cap. 2: « Patitur coitum femella elephantis concidens. et « masculus ascendit; » et hoc significat subdens: *Et virtus illius in umbilico ventris ejus*, scilicet quia umbilicum superponit in coitu dorso femellae, et oportet quod sit in umbilico magna virtus ne frangatur propter collisionem corporum tam magnorum. Animalia autem in quibus talis figura coitus non invenitur, dum coeunt, caudam inter tibias posteriores stringunt; unde subdit: *Stringit caudam suam quasi cedrum*, quod dicitur propter magnitudinem ejus. Tertio describit organa coitui deservientia, cum subdit: *Nervi testiculorum ejus perplexi sunt*, idest revolutiones quasdam habent, ut Philosophus describit in 3 Animalium, de testiculis animalium gressibilium et generantium. Haec autem ad diabolum litteraliter referri non possunt, quasi ipsi ad modum animalium corporaliter coeant, quasi ipso coitu delectati: etsi enim, ut Augustinus dicit in 15 de civit. Dei, « Quidam in« cubi saepe dicuntur extitisse mulieribus improbis, « et earum appetiisse ac peregisse concubitum; » non tamen hoc agunt quasi coitu delectati; sed delectantur in hoc quod omnes homines ad peccata talia inducunt, ad quae maxime sunt proni: unde Augustinus dicit in 2 de civit. Dei: « Quis non « intelligat, quantum moliantur maligni spiritus « exemplo suo auctoritatem praebere sceleribus? » et propter hoc, ut ipse in eodem libro alibi dicit, « Hujusmodi spiritus luxuriae abscoenitatibus dele« ctantur; » quae quidem eorum delectatio metaphorice in verbis praemissis exprimitur, quod propter concupiscentiam carnis, secundum hoc vitium maxime possunt homines superare; ideo dicit: *Fortitudo ejus in lumbis ejus*, ut hoc referatur ad viros, *et virtus illius in umbilico ventris ejus*, ut hoc referatur ad mulieres. *Stringit caudam suam, sicut cedrum:* quia quos in hoc peccatum dejicit, dulcedine voluptatis finaliter ligatos tenet: *Nervi testiculorum ejus perplexi sunt*; quia si aliquis in hoc vitium dejectus evadere nititur, diversis occasionibus iterato irretitur. Tertio describit motum elephantis: de quibus dicitur, quod habent inflexibiles pedes, tibias et crura propter pondus corporis sustentandum; et habent ossa solida sine juncturis; et ad hoc designandum dicit: *Ossa ejus velut fistulae aeris*, quia flecti non possunt, sicut nec fistulae aeris. et hoc refertur ad exteriora organa motus, quae sunt tibiae et crura; interiora autem organa motus sunt cartilagines quaedam et nervi, quae etiam in elephantibus non facile flectuntur: et quantum ad hoc subdit: *Cartilago illius quasi laminae ferreae*, quae scilicet incurvari et extendi non possunt: et per hoc significatur obstinatio diaboli, qui a proposito suae malitiae retrahi non potest, et crudelitas ejus per quam ab exteriori hominum nocumento non cessat. Haec autem quae figuraliter dicta sunt, exponit Dominus subdens: *Ipse*, scilicet Satan, de quo praedicta metaphorice dicta sunt, *est principium viarum Dei*, idest operum ejus: et si quidem hoc referatur ad opera creationis, hoc ea ratione dicitur, quia Satan inter primas creaturas est conditus: vel etiam, quia secundum quosdam fuit excellentior inter caeteras creaturas. Sed convenientius proposito videtur, ut per vias Dei intelligamus opera providentiae ejus. Considerandum est autem, quod Deo unum solum proprium est opus suae bonitati conveniens, scilicet benefacere et misereri; quod autem puniat et adversitates inducat, hoc contingit propter malitiam creaturae rationalis; quae primo est in diabolo inventa, et per ejus suggestionem est ad homines derivata; et ideo signanter dicit, quod ipse principium viarum Dei est, idest quod Deus diversis viis utatur, scilicet benefaciendo et puniendo: et ne credatur sic esse principium viarum Dei quod per se ipsum sit potens ad nocendum, hoc excludit

subdens *Qui fecit eum*, scilicet Deus, *gladium ejus applicabit*, idest noxiam operationem ipsius. Voluntas autem nocendi inest diabolo a seipso, propter quod dicitur, *Gladius ejus*; sed effectus nocendi non habet nisi ex voluntate vel permissione divina. Et quia dixerat, quod fenum sicut bos comedet, ostendit, unde fenum accipiat a edendum; unde subdit: *Huic montes herbas ferunt:* per quod intelligitur, quod sublimes in hoc saeculo et superbi afferunt diabolo suae delectationis seu refectionis materiam: et quomodo hoc sit, ostendit subdens: *Omnes bestiae agri ibi ludent.* Sicut enim ad litteram in montibus silvestria animalia congregantur ad securitatem et otium; ita sub quadam sublimi um virorum (1) protectione homines bestialiter saevientes securi requiescunt: quod signatur Dan. 4, ubi dicitur quod subtus arborem, per quam significatur regia dignitas, habitabant animalia et bestiae. Deinde describit mansionem ipsius. Ubi considerandum est, quod sicut Aristoteles dicit in 5 Animalium, c. 2, elephantes in solitudinibus manent: et maxime quia circa fluvios solent esse arundineta et salices, et loca umbrosa; ideo ad designandum elephantis mansionem dicit: *Sub umbra dormit in secreto calami in locis humentibus.* Et quia hoc animal non qualemcumque umbram habitat, sed condensam, subdit: *Protegunt umbrae umbram ejus*, ut scilicet inferior umbra per superiorem umbram ab aestu defendatur. Et causam facientem umbram designat subdens: *Circumdant eum salices torrentis:* nam salices densiorem umbram faciunt et frigidiorem quam arundines. Inhabitat autem ad litteram hoc animal umbrosa loca, quia est animal melancholicum et siccae complexionis, et habitat in terris calidis: unde contra calorem et siccitatem aestus quaerit refrigerium humiditatis et umbrae. Per quod designatur, quod gladius diaboli non solum effectum habet in montibus, scilicet in superbis, qui ei et ipsi herbas ferunt, et bestias agri ludentes sustinent; sed etiam in hominibus, qui in otio quasi in umbra vivunt, quam ipsi multiplici studio continuare procurant, ut sic umbrae protegant umbras, et qui in deliciis quasi in locis humentibus nutriuntur. Propter eandem autem causam, propter quam hoc animal humentia et umbrosa loca quaerit, etiam multum de aqua potat; unde Aristoteles dicit in 8 de Anim., cap. 9, quod « jam quidam ele« phas bibit aquae metretas macedonicas 14, pro se« mel, et iterum alia octo » Et ideo ad describendum magnitudinem potus ejus subdit: *Ecce absorbebit fluvium, et non mirabitur*: quia scilicet consuevit multum bibere, et postquam multum bibit. expectat alium multum potum; unde subdit: *Habet fiduciam quod fluvius Jordanis influat in os ejus*, qui scilicet fluvius notus est in terra illa, ubi haec dicebantur. At haec quidem hyperbolice dicuntur, secundum quod referuntur ad elephantem; secundum autem quod referuntur ad diabolum, in cujus figura haec dicuntur, significatur ejus praesumptio, qua se confidit de facili sibi incorporare per consensum omnes homines instabiles, etiam si habeant aliquam Dei cognitionem: ad quod significandum inducitur specialiter de Jordane, qui est fluvius in terra, in qua vera Dei cognitio habebatur: in his enim tribus generibus hominum maxime diabolus habet effectum: scilicet in superbis, voluptuosis, et instabilibus, sive curis saeculi deditis, qui possunt per fluvium designari. Aliqui tamen sunt qui a diabolo non superati sunt, sed potius contra ipsum victoriam obtinent: quod quidem principaliter convenit Christo, de quo dicitur Apoc. 5: « Ecce vicit « leo de tribu Juda: » consequenter autem convenit aliis per gratiam Christi, secundum illud I ad Cor. 15: « Deo autem gratias, qui dedit nobis vi« ctoriam per Dominum nostrum Jesum Christum. » Et hanc quidem victoriam describit Dominus sub similitudine venationis elephantis, dicens: *In oculis ejus quasi hamo capiet eum*, scilicet venator: per quem Christus et sui significantur. Dicitur enim esse unus modus venationis elephantis, quia fit fovea subterranea in via elephantis, in quam incidit ignoranter, ad quam veniens unus venator percutit et pungit ipsum; alter autem venator veniens percutit primum venatorem, et amovet eum ne percutiat ipsum elephantem, et dat ei comedere hordeum: quod cum ter vel quater fecerit, diligit se liberantem, et deinceps ei obediens mansuescit, et sic capiuntur per cibum ei oblatum, sicut pisces hamo. Est autem alius modus venationis elephantum, ut Aristoteles dicit in 8 de Animalibus, ubi dicit, quod venatores domesticos elephantes equitant et persequuntur elephantes silvestres, et pungunt eos cum quibusdam instrumentis: et ad hoc potest pertinere quod subdit: *Et sudibus perforabit nares ejus*, in quibus scilicet habent carnem magis sensibilem, et ideo magis ibi pungunttur a venatoribus. Per hoc autem mystice designatur quod Christus diabolum superavit, ostendens ei naturam infirmam, ut sic quasi hamo ab eo caperetur: et postmodum virtutem suam in eum exercuit, secundum illud Coloss. 2: « Expolians principatus et « potestates, traduxit confidenter. »

(1) Al. vitiorum.

LECTIO III.

An extrahere poteris Leviathan hamo, et fune ligabis linguam ejus? Numquid pones circulum in naribus ejus, aut armilla perforabis maxillam ejus? Numquid multiplicabit ad te preces, aut loquetur tibi mollia? Numquid feriet tecum pactum, et accipies eum servum sempiternum? Numquid illudes ei quasi avi, aut ligabis eum ancillis tuis? Concident eum amici, divident illum negotiatores? Numquid implebis sagenas ejus, et gurgustium piscium capite illius? pones super eum manum tuam momento belli, nec ultra addas loqui. Ecce spes ejus frustrabitur eum, et videntibus cunctis praecipitabitur.

Postquam Dominus descripsit proprietates diaboli in similitudine elephantis, qui est maximum animalium terrestrium, describit ipsum sub similitudine Leviathan, idest ceti, quod est maximum animalium marinorum, et sicut Plinius dicit, est magnitudinis quatuor jugerum: et Isidorus dicit, quod habet corpora aequalia montibus: ad quod refertur nomen Leviathan, quod interpretatur additamentum eorum: et, ut Isidorus dicit, hoc animal dicitur ba-

lena a [illegible], quod est emittere, quia altius caeteris animalibus emittit aquas: et potest dici, quod sicut diabolus comparatur elephanti, qui vivit in terris propter effectus manifestos, quos operatur in terrenis et corporalibus creaturis, ita comparatur ceto, vel balenae in fluctibus maris degenti, propter effectus quos operatur in fluctuatione interiorum motuum. Et quia supra victoriam hominis contra diabolum expresserat sub figura venationis elephantis, ne credatur quod homo sua virtute possit diabolum superare, hic incipit excludere sub figura animalis Leviathan. De quo primo ostendit quod non potest superari per modum quo capiuntur pisces; unde dicit: *An extrahere poteris*, scilicet de aquis, *Leviathan hamo*? quod fieri non potest duplici ratione: primo quidem, quia tantae est magnitudinis, quod nulla hominis virtute aut instrumento sursum elevari possit; et ad hoc significandum dixit: *An extrahere poteris*. Secundo, quia tantae est fortitudinis, quod hamo retineri non possit; et ad hoc significandum subdit: *Et fune ligabis linguam ejus*? pisces enim qui capiuntur hamo, per funem cui hamus appenditur, retinentur; per quod significatur, quod nullus homo potest diabolum neque a malitia sua extrahere, neque etiam eum ligare, ut in sua malitia non procedat. Secundo ostendit, quod non potest superari ab homine per modum quo quaedam animalia terrestria magna superantur: retinetur enim bubalus ab homine per annulum ferreum qui naribus ejus imponitur, per quem homo ducit ipsum quo vult; et ad hoc excludendum subdit: *Numquid pones circulum in naribus ejus*? subjicit sibi etiam equum aut asinum vel camelum imponendo fraenum vel camum in ore ejus; et ad hoc excludendum subdit: *Aut armilla perforabis maxillam ejus*? Praedictorum enim animalium quasi perforantur maxillae, *armilla*, idest ferro, quod ponitur in ore ipsorum. Sicut autem circulo naribus imposito ducitur bubalus, ita etiam fraeno vel camo maxillis equi imposito regitur gressus equi, ut hominem convenienter ferat. Per hoc ergo datur intelligi, quod nullus potest diabolum ducere quo vult, nec eum dirigere, ut suae voluntati deserviat. Tertio ostendit, quod Leviathan superari non potest per modum quo homo subjicitur homini: quod quidem fit dupliciter: uno modo per simplex verbum: puta cum aliquis in tantum alteri humiliatur, quod eum rogat: et hoc tangit, cum dicit, *Numquid multiplicabit ad te preces*? vel etiam cum addit blanditiarum verba: et ad hoc pertinet quod subdit: *Aut loquetur tibi mollia*, idest blanda verba ad te placandum, secundum illud Prov. 15: « Responsio mollis frangit iram. » Alio modo accedente aliqua obligatione, quae fit vel per aliquod particulare pactum: ad quod pertinet quod dicit: *Numquid feriet tecum pactum*? vel per servitutem perpetuam: ad quod pertinet quod dicit, *Et accipies eum servum sempiternum*. Et ista quatuor quandoque per ordinem se habent: nam quandoque aliquis primo quidem propter timorem preces porrigit victori; secundo blanditur; tertio ad pactum suscipitur; quarto per pactum servituti perpetuae subjugatur. Per quae omnia datur intelligi, quod diabolus non timet hominem, ut ei quasi superiori aut fortiori preces ex timore, aut blanditias aut pactum aut servitutem exhibeat; et si hujusmodi silenter facit, facit ad hominum deceptiones, ut potius eos sibi subjiciat, quam eis subjiciatur. Quinto ostendit, quod non potest superari, quomodo ab homine superantur. Circa quod considerandum est, quod aves primo quidem aliqua deceptione capiuntur per retia, vel per viscum, vel per aliquid hujusmodi; et hoc excludens subdit, *Numquid illudes ei sicut avibus*, ut scilicet decipiendo ipsum in tuam redigas potestatem. Secundo postquam jam captae fuerint, ligantur ne avolare possint, et exhibentur pueris et ancillis ad ludum; et hoc significatur cum subdit, *Aut ligabis eum ancillis tuis*. Per quod datur intelligi, quod homo non potest sua industria decipiendo diabolum superare, nec eum aliis decipiendum exponere.

Sic igitur ostenso, quod non potest subjici per modum quo alia animalia subjiciuntur, ostendit consequenter quod homo non potest uti eo, etiam si subjiceretur, per modum quo utitur aliis animalibus magnis, quando sunt in potestatem hominis redacta. Et primo hoc ostendit assumens modum quo homines utuntur animalibus terrestribus captis, puta cervis et apris, et aliis hujusmodi. Quorum carnes dividuntur dupliciter: uno modo gratis distribuendo amicis; et hoc excludit subdens, *Concident eum amici*? et hoc interrogative legatur. Alio modo, vendendo diversis; et quantum ad hoc subdit, *Divident illum negotiatores*? quasi dicat: Non: tanta est enim hujus animalis magnitudo, quod si quandoque capiatur, toti regioni sufficiat; unde nec particulariter dividitur inter amicos, nec venditur in macello ad modum aliorum animalium. Per quod designatur quod homo non potest auxilium daemonis vel alteri gratis communicare, vel etiam vendere. Secundo ostendit, quod non potest homo uti Leviathan ad modum quo utitur piscibus captis, quorum majoribus piscatores implent maximas sagenas: et quantum ad hoc dicit, *Numquid implebis sagenas pelle ejus*. Et forte signanter dicit pelle, ad exprimendum modum quo maximi ceti capiuntur, qui longissimis culmis, quos habent quando dormiunt, in rupibus pendent ad saxa, ut dicitur: et tunc piscator appropinquans, quantum potest de pelle, solvit a lardo juxta caudam, est enim animal valde pingue: propter pinguedinem talem incisuram non sentit: et sic immissis funibus quos ligat ad saxa vel arbores, excitat cetum lapidibus fundae; qui volens recedere, pellem dimittit. Minoribus autem piscibus implent quaedam alia minora instrumenta: et quantum ad hoc subdit, *Et gurgustium piscium capite illius*: dicitur enim gurgustium quoddam instrumentum de viminibus factum, quod piscatores in gurgite ponunt ad capiendum pisces. Est autem tanta magnitudo ceti, quod nec totus, nec etiam una pars ejus, puta caput, potest in gurgustio quantumcumque magno contineri: dicitur enim habere tam magnum caput, quod ab ipso quadraginta lagenae sanguinis effluant: et hoc ponitur ad figuraliter ostendendum, quod diabolus virtute humana includi non potest, sicut quidam nigromantici se eum posse includere opinantur; sed hoc totum provenit ex ejus astutia, qua utitur ad homines decipiendos. Et si quis recte consideret, omnia praemissa pertinere videntur ad praesumptionem nigromanticorum confutandam, qui nituntur cum daemonibus pactum inire, aut etiam sibi subjicere, vel qualitercumque constringere. Ostenso ergo, quod homo nullo modo sua virtute diabolum superare potest, quasi ex omnibus praemissis concludit subdens, *Pone manum tuam super eum*, subaudi, si potes; quasi dicat: Nullo

modo potes tua virtute manum tuam ponere super eum, ut eum tibi subjicias. Sed quamvis non possit ab homine superari, superatur tamen divina virtute; unde subdit, *Memento belli*, quo scilicet contra eum pugno. *nec ultra addas loqui*, scilicet contra me, dum scilicet vides eum mea virtute superari: quem tua virtute superare non potes. Et de superatione qua superatur a Deo subditur, *Ecce spes ejus frustrabitur eum:* quod quidem si referatur ad cetum, manifestum est: dum enim cetus persequitur pisces, sperans eorum capturam, impingit ad aliquod littus, unde propter parvitatem aquae se eruere non potest, frustratur spe sua, quam habebat de piscium captura: et sic super aquam apparens praecipitatur in mortem: et hoc est quod subditur, *Et videntibus cunctis praecipitabitur*, quia undique homines eum videntes concurrunt ad eum occidendum. Per quod significatur, quod spes diaboli, quam habet de subversione sanctorum, frustrabitur: et ipse cum omnibus suis sequacibus, sanctis videntibus, in die judicii praecipitabitur in infernum.

CAPUT QUADRAGESIMUMPRIMUM.

LECTIO I.

Non quasi crudelis suscitabo eum: quis enim resistere potest vultui meo? Et quis ante dedit mihi, ut reddam ei? omnia quae sub caelo sunt, mea sunt. Non parcam ei verbis potentibus, et ad deprecandum compositis. Quis revelabit faciem indumenti ejus, et in medium oris ejus quis intrabit? Portas vultus ejus quis aperiet? per gyrum dentium ejus formido. Corpus illius quasi scuta fusilia, compactum squamis se prementibus Una uni conjungitur, et ne spiraculum quidem incedit per eas Una alteri adhaerebit, et tenentes se nequaquam separabunt.

Postquam Dominus enumeraverat virtutem Leviathan, quantum ad hoc quod non potest superari ab homine, sed solum a Deo; nunc enarrat potestatem ipsius, quantum ad hoc quod ipse potest contra alios agere. Et quia non est potestas nisi a Deo, ut dicitur Rom. 13; posset aliquis ad crudelitatem Deo adscribere, quod tam noxiae creaturae tantam potentiam dedit: et ideo ad hoc excludendum dicit, *non quasi crudelis suscitabo eum*, idest altum esse permittam per potentiam sibi datam: et videtur hic responderi ad id quod supra Job 30, dixerat: « Mutatus es mihi in crudelem. » Quod autem hoc sibi ad crudelitatem adscribi non debeat, ostendit triplici ratione: primo propter potestatem ipsius Dei, cum dixit. *Quis enim potest resistere vultui meo?* idest providentiae meae; quasi dicat: Quantumcumque Leviathan iste sit potens, non tamen potest providentiae meae resistere ut potentia sua utatur, nisi quantum mihi placuerit: et mea voluntas non ad perniciem, sed ad salutem hominum tendit Secundo ostendit idem ex largitate bonitatis ipsius, qua gratis omnibus bona sua distribuit; unde subdit: *Et quis ante dedit mihi ut reddam ei?* quasi dicat, Nullus. Ex quo patet quod omnia quae feci, diligo, quibus bona mea gratis communico, unde non habeo contra ipsa quae feci, crudelitatis animum: et ad idem pertinet quod subdit: *Omnia quae sub caelo sunt, mea sunt*: quia scilicet sunt a me creata, conservata et gubernata; nullus autem rebus suis adversatur. Tertio ostendit se non esse crudelem permittendo Satan in sua potentia exaltari, per hoc quod in nullo ei defert: videtur enim ad crudelitatem quamdam pertinere, quod aliquis dum vult alicui tyranno favere, patienter tolerat afflictiones multorum. Duplici autem ratione homo alicui potenti favet: uno modo timens comminationes ipsius: sed hoc Dominus a se excludit dicens, *Non parcam ei*, idest in nullo ei deferam, quin ei resistam, secundum quod oportet: *verbis potentibus*, idest propter aliqua comminationis verba, quae ejus praeferant potestatem. Alio modo favet aliquis alicui potenti, quasi allectus ab eo blanditiis; et ad hoc excludendum subdit: *Et ad deprecandum compositis*, scilicet quasi dicat: quamvis potenter vel deprecatorie loqueretur, tamen in nullo ei defero, quia non est convenientia lucis ad tenebras, ut dicitur 2 ad Cor. 6.

His igitur praemissis ad removendum opinionem suae crudelitatis, accedit ad describendum virtutem Leviathan; et primo describit figuram (1) ejus a capite incipiens. Dicitur quod super oculos ceti sunt quaedam additamenta cornea in figura magnae falcis, et sunt ducenta quinquaginta super unum oculum, et totidem super alterum; et utitur eis cetus pro opertorio oculi tempore magnae tempestatis; et ad hoc exprimendum dicit: *Quis revelabit faciem indumenti ejus?* idest quis homo potest accedere ita prope cetum, ut a praedictis operculis possit faciem ejus detegere? Per quod datur intelligi quod astutias diaboli nullus homo sufficit aperire. Dicitur etiam quod in gutture habet quamdam pellem in modum membranae, et haec multis meatibus perforata, ne scilicet quicquam corpulentum magnum ingredi ventrem ejus possit, quia scilicet per hoc impediretur ejus digestio: scilicet si aliquod magnum animal integrum absorberet; et ad hoc designandum subdit: *Et in medium oris ejus quis intrabit?* ut scilicet perscrutetur strictos illos meatus, quibus parvi pisces in ejus ventrem descendunt. Per quod designatur, quod intentionem daemonis, qua ad homines spiritualiter absorbendos utitur, nullus homo potest cognoscere. Dicitur etiam de ceto, quod habet aperturam oris dentatam valde longis et magnis dentibus; et praecipue duo dentes sunt aliis longiores, ad modum dentium elephantis vel apri. Ergo ad designandum hos duos dentes extremos maximos, dicit:

(1) *Al.* virtutem.

Portas vultus ejus quis aperiet? videntur enim illi duo dentes maximi, quasi duae portae, quibus os ceti aperiatur: per quod designatur, quod nullus homo potest os diaboli aperire ad extrahendum de potestate ejus peccatores quos absorbet, quasi duabus portis, scilicet violentia et astutia. Quantum ad alios dentes ceti subdit: *Per gyrum dentium ejus formido*: quia scilicet in circuitu oris habent dentes tam magnos, ut aspicientibus terrorem incutere possint: per quod significatur terror, quem daemon hic hominibus incutit, ut per hoc eos impellat ad peccandum; et potest dici quod dentes ejus sunt caeteri daemones, vel etiam mali homines qui potentia sua alios terrendo ad malum inducunt.

His igitur praemissis de dispositione capitis Leviathan, procedit ad dispositionem corporis ejus quod describit ad modum piscium habentium squamas; unde secundum magnitudinem sui corporis debet habere maximas squamas ad modum scutorum unde dicit: *Corpus ejus quasi scuta fusilia*, quae quidem sunt continua: nam scuta lignea per colligationem adunantur. Comparatur autem diabolus ad homines (1) malos, sicut caput ad corpus: unde peccatores qui alios in malitia defendunt, sunt quasi scuta corporis diaboli. Ostendit autem consequenter quod squamae ejus non solum sunt magnae, sed etiam compressae ad modum piscium multas squamas habentium: et hoc est quod subdit: *Compactum squamis sese prementibus*: per quod designatur multitudo malorum: et perversa eorum concordia in malo ostenditur consequenter cum subditur: *Una uni conjungitur*: quia scilicet sicut in corpore alicujus piscis non quaelibet squama conjungitur cuilibet, sed una uni per ordinem; ita etiam in multitudine malorum non omnes omnibus socialiter concordant, sed quidam quibusdam. Quamdiu autem piscis est vivus et fortis, et squamae ejus sunt in suo vigore, ita et ad invicem et cuti corporis stricte adhaerent, quod nec aer potest inter eas transire; quando vero piscis fuerit vel mortuus vel infirmus, aut ex aliqua occasione ejus squamae desiccantur, tunc paulatim praedicta conjunctio squamarum remittitur, ita quod ipsae squamae incurvantur, et potest etiam aliquid grossius inter eas transire. Ad ostendendum ergo vigorem squamarum Leviathan subdit, *Et ne spiraculum quidem incedit per eas*, idest per intermedium squamarum: per quod designatur, quod ad consensum malitiae non disjunguntur per aliquam spiritalem persuasionem, aut per inspirationem internam; et ideo ad ostendendum obstinatum eorum consensum in malitia, subdit: *Una alteri adhaerebit*, per mutuum favorem et consensum: *et tenentes se nequaquam separabuntur*, propter obstinatum scilicet consensum eorum in malum: sicut nec squamae Leviathan humana virtute possunt ab invicem disjungi.

(1) *Al.* omnes.

LECTIO II.

Sternutatio ejus splendor ignis, et oculi ejus ut palpebrae diluculi. De ore ejus lampades procedunt, sicut thedae ignis accensae. De naribus ejus procedit fumus sicut ollae succensae atque ferventis. Halitus ejus prunas ardere facit, et flamma de ore ejus egreditur. In collo ejus morabitur fortitudo, et faciem ejus praecedit egestas. Membra carnium ejus cohaerentia sibi: mittet contra eum fulmina, et ad locum alium non ferentur. Cor ejus indurabitur tamquam lapis; et stringetur quasi malleatoris incus. Cum sublatus fuerit, timebunt angeli, et territi purgabuntur. Cum apprehenderit eum gladius, subsistere non poterit neque hasta neque thorax. Reputabit enim quasi paleas ferrum, et quasi lignum putridum aes. Non fugabit eum vir sagittarius: in stipulam versi sunt ei lapides fundae. Quasi stipulam aestimabit malleum, et deridebit vibrantem hastam. Sub ipso erunt radii solis: et sternes sibi aurum quasi lutum. Fervescere faciet quasi ollam profundum maris, et ponet quasi cum unguenta bulliunt. Post eum lucebit semita, aestimabit abyssum quasi senescentem. Non est super terram potestas quae comparetur ei qui factus est ut nullum timeret. Omne sublime videt. Ipse est rex super universos filios superbiae.

Postquam descripsit Dominus dispositionem Leviathan, hic describit operationem fortitudinis ejus: et sicut prius (1) descripserat dispositionem capitis quam corporis, ita etiam et prius incipit enumerare operationes ad caput pertinentes. Prima autem et principalior pars capitis est cerebrum, ex cujus commotione sternutatio animalis causatur; et ideo sternutationem Leviathan describens dicit: *Sternutatio ejus splendor ignis*: quia scilicet ex sternutatione Leviathan tanta fit aquarum commotio, quod causatur quidam candor aquarum commotarum ad modum splendoris ignis: vel etiam potest referri ad hoc, quod fortiter commoto capite vel oculis, videtur nobis, quod emittatur quidam splendor ignis; unde cum multo major sit commotio capitis Leviathan ex ejus sternutatione, multo magis talis splendor procedit. Significatur autem per hoc quod per commotionem capitis diaboli, idest per tentationem ipsius, emittatur splendor ignis, scilicet irae, aut concupiscentiae, aut etiam inanis gloriae. Inter alias autem partes capitis sunt praecipuae oculi: unde subdit: *Et oculi ejus, ut palpebrae diluculi*: oculus enim ratione suae levitatis lucidus est. Habet autem cetus maximos oculos secundum magnitudinem capitis et corporis totius; et ideo inspectione ipsorum apparet quaedam claritas diffusa, sicut est claritas diluculi: per quam designatur temporalis prosperitas, quam diabolus homini repromittit. Tertio autem describit operationem sive effectum oris ejus, cum dicit: *De ore ejus lampades procedunt thedae sicut ignis accensae*. Ubi considerandum est, quod theda est quoddam lignum, quod accensum suavem odorem emittit. Dicitur autem de ceto, quod quando multum esurit, vaporem odoriferum ad modum odoris ambrae ex ore suo emittit, in quo pisces delectati os ejus ingrediuntur, et sic ab ipso devorantur. Hujusmodi vapores ergo missi ab ore ceti lampades dicuntur propter magnitudinem caloris, qui ex interioribus ejus egreditur. Thedae autem accensae comparatur propter redolentiam, ut dictum est. Per hoc autem designatur quod diabolus ad concupiscentiam peccati homines incendit per ostentationem alicujus boni, quasi per redolentiam quamdam. Quarto ponitur operatio narium ejus:

(1) *Al.* primo.

hoc enim animal habet pulmonem, et respirat sicut delphinus: et ad hoc designandum subdit: *De naribus ejus*, quae scilicet sunt praecipua instrumenta respirandi, *procedit*, scilicet per respirationem, *fumus*, idest aer per respirationem adustus ex multitudine caloris, qui est necessarius huic animali ad tantam molem movendam; et ideo signanter subdit, *Sicut ollae succensae, atque fervenlis*: aer enim qui respirando emittitur, in pulmone continebatur; in quo calefiat per calorem cordis, qui pulmoni conjungitur, sicut aqua in olla calescit et fervet per hoc, quod apponitur igni. Et quia animal respirat non solum per nares, sed etiam per os, ideo quinto subdit operationem oris, dicens: *Halitus ejus*, idest exhalatio de ore procedens, *prunas ardere facit*, idest tam calidus est (1) et vehemens, quod sufficeret ad prunas accendendas: loquitur enim ad similitudinem eorum, qui sufflando prunas accendunt: unde subdit, *Et flamma de ore ejus egreditur*: quia scilicet tam calidus et ignitus est vapor de ore ejus egrediens, quod merito potest flammae comparari. Per haec autem omnia designatur, quod diabolus sua occulta vel manifesta suggestione perversae cupiditatis ignem in homine accendit.

His igitur praemissis quae pertinent ad virtutem capitis Leviathan, accedit ad narrandum ea, quae pertinent ad virtutem aliorum membrorum ipsius. Est autem considerandum, quod sicut Aristoteles dicit in 2 Anim., nullus piscis habet collum nisi illi qui generant animalia, sicut delphini: et ex horum genere sunt etiam ceti; et ideo incipit describere fortitudinem colli ejus, cum dicit, *In collo eius morabitur fortitudo:* quae quidem necessaria est tanto animali ad pondus capitis ejus portandum. Et quia per collum caput conjungitur corpori, possunt per collum Leviathan designari illi per quos diabolus in alios malitiam suam exercet, qui ut plurimum sunt potentes, quos alii reverentur, aut etiam timent. Est autem manifestum quod hoc animal, cum sit magni corporis, multo indiget cibo et ideo cum in aliqua parte maris fuerit cetus, absorbet multitudinem piscium ibi existentium, ut quasi mare in conspectu ejus remaneat piscibus vacuum: et hoc est quod subdit: *Et faciem ejus praecedet egestas*, quia scilicet attrahit ad se pisces, ut supra dictum est, et mare remanet piscibus vacuum ante eum: per quod significatur, quod egestas virtutum in hominibus causatur ante faciem diaboli, idest per suggestionem ipsius. Consequenter autem ostendit fortitudinem ejus quantum ad alias partes corporis, cum dicit: *Membra carnium ejus cohaerent sibi*, scilicet propter earum spissitudinem: per quod designatur consensus membrorum diaboli in malum.

His igitur praemissis de fortitudine Leviathan ad agendum, consequenter agit de fortitudine ejus ad resistendum. Quamvis autem possit resistere virtuti humanae agenti, tamen virtuti actionis divinae usquequaque resistere non potest: et ideo primo ostendit, quod Deus contra ipsum agat, cum dicit: *Mittet contra eum fulmina*. Manifestum est enim, quod frequenter in mari fulmina cadunt, quibus quandoque etiam naves periclitantur; unde etiam probabile est, quod quandoque ceti fulmine feriantur; et hoc opus praecipue attribuitur Deo propter magnitudinem et terrorem hujus effectus; unde supra 38, Dominus dixit: *Numquid mittes fulmina, et ibunt* etc. Subdit autem, *Et ad locum animalium non ferentur*: quod potest ad duas intentiones referri: primo quidem ad designandum magnitudinem corporis ejus: solet enim fulgur aliquem locum percutiens per quandam percussionem (1) ad alia loca reflecti, propinqua tamen; sed corpus Leviathan tam magnum est, ut fulmen in ipsum percutiens, extra corpus ejus non reflectatur. Alio modo potest referri ad infallibilitatem divinae operationis. Sicut ergo sagittarius sapiens directe sagittas emittit, ita quod non percutit nisi ad signum; ita cum Deus contra Leviathan, sive quamcumque aliam creaturam fulgura quasi sagittas quasdam emittere vult, non ad alium locum pergunt nisi quo ipse emittit, secundum illud Sap. 5: « Ibunt directe emissiones fulgurum. » Per quod designatur quod divina flagella quae Deus immittit contra diabolum et membra ejus, ita emittit, quod contra alios non feruntur; nam si quandoque boni per temporales adversitates flagellantur a Deo, hoc tamen cedit in glorificationem sanctorum, et in majorem damnationem diaboli et impiorum. Secundo ostendit qualiter se habeat Leviathan ad ea quae Deus contra ipsum agit, cum dicit: *Cor ejus indurabitur quasi lapis:* durum autem significat potentiam naturalem, ut scilicet aliquid non facile corrumpatur ab exteriori actione agente. Per hoc ergo virtus naturalis designatur, quae est in corde ceti, ut non de facili corrumpatur ab exteriori actione inferente aliquod nocumentum: et ad istam duritiam designandam sufficiebat exemplum lapidis quantum ad leves percussiones, non autem quantum ad graves: lapis enim etsi non confringatur manu, confringitur tamen malleo ferreo. Et ideo ad designandam virtutem ceti etiam contra gravia nocumenta, subdit: *Et stringetur quasi malleatoris incus*, qui scilicet ex percussione malleorum non constringitur, sed magis solidari videtur. Per hoc ergo significatur obstinatio diaboli et membrorum ejus, quia nulla percussione divina a sua malitia emolliuntur. Tertio ostenditur finalis effectus divinae percussionis: quantumcumque enim flagellis divinis resistere videatur, oportet tamen quod finaliter ab eis superetur: unde subdit: *Cum sublatus fuerit*, scilicet virtute divina de loco suo, *timebunt Angeli*, admirando divinam virtutem, in qua admiratione multi effectus divinae virtutis eis innotescunt: et ideo subdit: *Et territi purgabuntur:* ut enim Dionysius dicit, 5 cap. de div. Nom., Angeli purgari dicuntur non ab immunditia, sed a nescientia. Sed quia omnis creatura corporalis modicum quid est in comparatione sanctorum Angelorum, ideo videtur principaliter hoc esse dictum ad significandum, quod caelestes Angeli multum admirentur de occisione alicujus corporalis ceti: nisi forte per Angelos sanctos homines intelligamus. Sed melius est ut principaliter referatur ad spiritualem Leviathan, scilicet diabolum, qui sublatus fuit virtute divina, quando de caelo cecidit per peccatum: et tunc angeli admirantes divinam majestatem, sunt purgati per separationem ab ejus societate. Similiter etiam in die judicii, quando diabolus cum omnibus membris suis detrudetur in infernum, Angeli et omnes sancti admirabuntur divinam potestatem, et erunt de cetero purgati per totalem separationem a malis: et hoc significatur Apoc. 12, ubi

(1) *Al. deest* est.

(1) *Al.* repercussionem

postquam projectus est diabolus, auditur magna vox in caelo dicens: « Nunc facta est salus, et virtus et regnum Dei nostri. »

Sic igitur ostenso qualiter se habeat ad impugnationem Dei, ostendit qualiter se habeat ad impugnationem creaturae: et primo qualiter se habeat ad impugnationem hominis. Impugnat autem homo de propinquo, et a remotis: et de propinquo quidem munitus gladio et hasta ad percussionem, et thorace ad sui munitionem; et quantum ad hoc dicit: *Cum apprehenderit eum*, scilicet Leviathan; *gladius*, scilicet hominis: *subsistere non poterit*, scilicet gladius hominis, qui frangitur propter duritiem corporis ejus; *Neque hasta*, scilicet subsistere poterit: *neque thorax*, quo scilicet munitur pectus, *subsistere poterit contra Leviathan:* et hujus rationem assignat subdens, *Reputabit enim ferrum quasi paleas*: quia scilicet sicut homo non potest laedi a paleis, et de facili eas frangit, ita Leviathan non potest laedi a ferro gladii vel hastae, sed de facili ea frangit. *Et similiter reputabit aes*, scilicet thoracis, *Quasi lignum putridum*, quod scilicet resistere non potest percussioni. Per hoc autem significatur, quod nulla virtus humana efficax est ad diabolum laedendum, vel ad resistendum ei; sed omnis virtus humana pro nihilo a diabolo reputatur. Impugnat etiam homo a remotis per sagittas et lapides fundae: sed nec ista contra cetum valent; unde subdit, *Non fugabit eum vir sagittarius*, scilicet emissione sagittarum quas non timet, utpote ab eis laedi non valens. Sicut autem sagittae de longinquo emissae laedunt interius vulnerando, ita lapides fundae exterius atterendo; sed cetus sicut non potest perforari sagittis, ita non potest conteri lapidibus in eum projectis; unde subdit: *In stipulam versi sunt ei lapides fundae*: quia scilicet sicut stipula propter suam levitatem nullum conterere potest, ita nec cetus potest a lapidibus fundae aliquod nocumentum pati. Per hoc autem significatur, quod sicut diabolus non potest laedi virtute humana quasi quadam percussione propinqua; ita etiam non potest laedi hominis astutia quasi quadam percussione a longinquo. Sicut autem per lapides fundae aliquis atteritur a remotis, ita etiam per malleum aliquid atteritur de propinquo: sed nec sic etiam cetus ab homine laedi potest; unde subdit: *Quasi stipulam aestimabit malleum*: quod etiam referri potest ad eamdem significationem cum praemissis, nisi quod mallei est gravior percussura quam lapidum fundae: unde potest significari quod quantumcumque intendatur hominis fortitudo et conatus, a diabolo contemnitur. Solent autem homines aliquos superare non solum percutiendo, sed etiam percussionem (1) comminando; sed nec cetus nec diabolus aliquam hominis comminationem timent; unde subditur: *Et deridebit vibrantem hastam*: vibratio enim hastae videtur esse quaedam comminatio percussurae. Sicut autem homo quandoque alium superat comminando, ita etiam promissis alliciendo. Maxime autem solent aliqua dona promissa allicere hominem propter pulchritudinem vel propter pretiositatem. Nihil autem videtur esse pulchrius in corporalibus rebus quam radii solares, ad quorum pulchritudinem Leviathan vel corporaliter vel spiritualiter intellectus, non allicitur: et ad hoc significandum subditur: *Sub ipso erunt radii solis:* quia scilicet non appretiatur eos tamquam aliquid magnum: et per consequens datur intelligi quod nihil aliud praeclarum in rebus humanis appretiatur. Aurum autem reputatur valde pretiosum inter res quae in usum hominis veniunt: et quantum ad hoc subdit: *Et sternet sibi aurum quasi lutum*, idest quasi vile aliquid contemnet ipsum: et sic patet quod ab homine allici (1) non potest. Sic ergo ostenso quod non potest superari ab homine, consequenter ostendit quod non potest superari neque a mari, neque ab aliquo pisce maris: et hoc propter fortes operationes quas in mari exercet. Dicit autem Plinius, quod quaedam belluae sunt in mari orientali tantae magnitudinis, ut ab imo vertant maria, et faciant tempestates in mari: quae quidem belluae ad naturam ceti pertinere videntur: et ad hoc significandum subdit: *Fervescere facit quasi ollam profundum maris:* sicut enim quando olla fervet, aqua fervens in ea commovetur, ita ex violentia hujus piscis fluctus maris commoventur: et incipit haec commotio a profundo, et pervenit usque ad aquae superficiem; unde subdit, *Et ponet quasi cum unguenta bulliunt*, quae scilicet faciunt majorem spumam et commotionem in superficie quam simplex aqua, in qua non tantum de aere continetur. Per hoc autem significatur turbatio quam diabolus concitat in hoc mundo: et sicut facit magnum effectum quando movetur in profundo maris, ita etiam facit magnum effectum quando movetur in superficie et ad hoc significandum subdit: *Post eum lucebit semita*: sicut enim quando navis movetur per mare ad longum spatium, vestigium navis transeuntis relinquitur propter commotionem et spumam generatam in aqua, ita etiam contingit ex motu istius piscis prae sua magnitudine. Per hoc autem significatur, quod effectus perturbationis quam diabolus in mundo concitat, non statim aboletur, sed diutius durat. Ex hoc autem quod tam fortes operationes cetus in mari operatur, in nullo timet maris profunditatem; unde subdit, *Aestimabit abyssum*, idest profundum maris, *quasi senescentem*, idest quasi finem habentem, *Et quasi impotentem*, ad absorbendum ipsum: nam quod senescit, et debile est et fini propinquum. Ex hoc autem significatur quod diabolus damnationem inferni non tantum aestimat, ut propter eam desinat contra Deum niti, ac si ejus damnatio esset terminanda: et sicut Leviathan non potest superari ab homine, nec a mari, neque ab aliqua creatura maris, ita etiam non potest superari a quacumque alia creatura terrestri; unde subdit: *Non est potestas super terram, quae ei comparetur;* non enim est in terra aliquod animal tam magnum sicut cetus maris: unde et Plinius dicit, quod in mari sunt majora animalia terrestribus: et causa evidens est humoris luxuria et superfluitas. Per hoc autem significatur, quod nulla virtus corporalis potest aequari potestati daemonis, quae est potestas spiritualis naturae.

Quia igitur multa praemiserat de proprietatibus Leviathan in figura diaboli, consequenter praedictam metaphoram exponit: et sicut dictum est, omnes praedictae proprietates ad duo pertinere videntur: quorum unum est, quod ipse ab alio laedi non potest; et quantum ad hoc exponens subdit: *Qui factus est, ut nullum timeret*: idest hoc habet diabolus ex conditione suae naturae, in qua factus est a Deo, ut neque hominem timeat, neque aliquam creaturam corporalem. Aliud

(1) *Al.* percussioni.

(1) *Al.* elici

autem est, quod Leviathan habet facultatem ad magnas et fortes operationes exercendas; et hoc exponens subdit: *Omne sublime videt*, idest intentio diaboli est ad quaecumque sublimia aggredienda. Et quia haec videntur ad superbiam pertinere, ostendit contra, quod diabolus non solum in se superbus est, et homines in superbia excedit, sed est etiam aliis superbiendi initium; unde subdit: *Ipse est rex super universos filios superbiae*, idest super eos qui superbiae subjiciuntur, qui omnes sequuntur ejus ducatum. Ubi considerandum est, quod Dominus operationem suam, quam exercet in malos, contra superbos manifestare incoepit: et in superbis narrationem terminat, ut ostendat hoc praecipue Job fuisse timendum, ne diabolus qui eum expetierat ad tentandum, praecipue eum ad superbiam induceret conaretur, ut sic transferretur in regnum ipsius: et ideo cavere (1) debebat affectum et verba quae superbiam saperent.

(1) *Al.* tacere.

CAPUT QUADRAGESIMUMSECUNDUM.

LECTIO I.

Respondens autem Job Domino dixit: Scio quia omnia potes, et nulla te latet cogitatio. Quis est iste qui celat consilium absque scientia? Ideo insipienter locutus sum, et quae ultra modum excedunt scientiam meam. Audi, et ego loquar; interrogabo te, et responde mihi. Auditu auris audivi te, nunc autem oculus meus videt te. Idcirco ipse me reprehendo, et ago poenitentiam in favilla et cinere. Postquam autem locutus est Dominus verba haec ad Job, dixit ad Eliphaz Themanitem: Iratus est furor meus in te et in duos amicos tuos, quoniam non estis locuti coram me rectum, sicut servus meus Job. Sumite ergo vobis septem tauros et septem arietes, et ite ad servum meum Job, et offerte holocaustum pro vobis. Job autem servus meus orabit pro vobis, faciem ejus suscipiam, ut non vobis imputetur stultitia: neque enim locuti estis coram me rectum, sicut servus meus Job. Abierunt ergo Eliphaz Themanites, et Baldad Suhites, et Sophar Naamathites, et fecerunt sicut locutus fuerat Dominus ad eos, et suscepit Dominus faciem Job. Dominus quoque conversus est ad poenitentiam Job, cum oraret ille pro amicis suis. Et addidit Dominus omnia quaecumque fuerant Job, duplicia. Venerunt autem ad eum omnes fratres sui, et universae sorores suae, et cuncti qui noverant eum prius, et comederunt cum eo panem in domo ejus. Et moverunt super eum caput, et consolati sunt eum super omni malo quod intulerat Dominus super eum; et dederunt ei unusquisque ovem unam, et inaurem auream unam. Dominus autem benedixit novissimis Job magis quam principio ejus. Et facti sunt ei quatuordecim millia ovium, et sex millia camelorum, et mille juga boum, et mille asinae: et fuerunt ei septem filii et tres filiae. Et vocavit nomen unius Diem, et nomen secundae Cassiam, et nomen tertiae Cornustibii. Non sunt autem inventae mulieres speciosae sicut filiae Job in universa terra. Deditque eis pater suus hereditatem inter fratres earum. Vixit autem Job post flagella haec, centum quadraginta annis; et vidit filios suos, et filios filiorum suorum, usque ad quartam generationem; et mortuus est senex, et plenus dierum.

Postquam Dominus redarguit Job de incauta locutione, quae superbiam sapere videbatur; quia scilicet infantum se justum asserebat, quod hoc quibusdam videbatur in derogationem cedere divini judicii; ideo (1) Job humiliter convictum se reputans respondet, primo quidem confitendo divinam excellentiam quantum ad potentiam; unde subdit: *Respondens autem Job Domino dixit, Scio quia omnia potes*: et etiam quantum ad scientiam; unde subdit: *Et nulla te latet cogitatio*: per quorum primum confitebatur, quod Deus poterat adversitatem removere a diabolo inductam, quam Dominus sub figura Behemoth et Leviathan descripserat; per secundum autem recognoscit se interius fuisse aliqua cogitatione superba pulsatum, quod Deum non latuisse recognoscit; et ideo consequenter invehitur contra eos qui divinam providentiam negant, dicens: *Quis est iste qui celat consilium absque scientia?* idest quis est tam temerarius et stultus qui dicit humanum consilium posse celari a Deo absque hoc, quod Deus illud cognoscat? Ex consideratione autem divinae excellentiae procedit ad considerationem propriae culpae, cum subdit: *Ideo insipienter locutus sum*, idest debitam reverentiam non exhibens divinae excellentiae in meis verbis: *Et quae ultra modum excedunt scientiam meam*, scilicet culpam confitendo, idest discutiendo divina judicia. Et quia insipienter locutus sum, de cetero loquar sapienter; unde subdit: *Audi et ego loquar*, meam scilicet culpam confitendo. Et quia locutus sum quae excedunt scientiam meam, de cetero de ea non audeo loqui, sed solum de his interrogare; unde subdit: *Interrogabo te*, scilicet petendo, orando, pulsando, *et responde mihi*, scilicet interius instruendo. Quare autem sic mutatus sit, ostendit subdens: *Auditu auris audivi te*: scilicet olim cum insipienter loquerer, *nunc autem oculus meus videt te*, idest plenius te cognosco quam prius; sicut id quod videtur oculis, certius cognoscitur quam quod aure auditur: profecerat enim tum ex percussione, tum ex revelatione divina. Quanto autem aliquis magis Dei justitiam considerat, tanto plenius culpam suam recognoscit; unde subdit: *Idcirco ipse me reprehendo*, propriam scilicet culpam considerando. Et quia non sufficit culpam confiteri, nisi sequatur satisfactio; ideo subdit: *Et ago poenitentiam in favilla et cinere*, in signum scilicet fragilitatis naturae corporeae: convenit enim humilis satisfactio ad expiandam superbiam cogitationis. Quia ergo superius Dominus redarguerat Elihu et etiam Job, nunc tertio redarguit amicos ejus, inter quos praecipuus erat Eliphaz: quod patet ex hoc quod primo loqui inceperat; unde dicitur, *Postquam autem locutus est Dominus verba haec ad Job, dixit ad Eliphaz Themanitem: Iratus est furor meus in te et in duos amicos tuos*, scilicet Baldad et Sophar. Ubi considerandum est, quod Elihu ex imperitia peccaverat, Job autem ex levitate; et sic neu-

(1) *Al.* omittitur ideo.

ter eorum graviter peccaverat; unde nec Dominus dicitur iratus fuisse contra eos: sed contra tres amicos Job graviter dicitur fuisse iratus, quia graviter peccaverant perversa dogmata asserendo, ut supra habitum est; unde subdit: *Quoniam non locuti estis coram me rectum*, idest fidelia dogmata, *sicut servus meus Job*, qui scilicet a veritate fidei non recessit. Pro gravibus autem peccatis expiandis antiqui consueverunt sacrificia offerre; unde subdit: *Sumite ergo vobis septem tauros et septem arietes*, quia scilicet ipsi erant duces populorum. Septenarius autem est numerus universitatis; unde septenarius sacrificiorum competit ad gravium delictorum expiationem. Sed quia infideles per fideles Deo reconciliari debent, subdit: *Et ite ad servum meum Job*, ut scilicet eo mediante reconciliemini mihi, *et offerte pro vobis holocaustum*, ut scilicet vos satisfaciatis, qui peccastis. Sed vestra satisfactio indiget fidelis viri patrocinio; unde subdit, *Job autem servus meus orabit pro vobis*; qui scilicet dignus est exaudiri propter suam fidem; unde subdit: *Faciem ejus*, idest deprecantis, *suscipiam*, scilicet exaudiendo ejus orationem, *Ut non imputetur vobis stultitia*, scilicet infidelis dogmatis: et hoc exponit, subdens: *Neque enim locuti estis coram me rectum, sicut servus meus Job*. Accepta autem spe veniae; impleverunt quod eis fuerat mandatum; unde sequitur: *Abierunt ergo Eliphaz Themanites, et Baldad Suhites, et Sophar Naamathites, et fecerunt sicut locutus fuerat Dominus ad eos:* et ita per obedientiam et humilitatem suam digni facti sunt ut pro eis oratio Job exaudiretur; unde sequitur: *Et suscepit Dominus faciem Job*, rogantis scilicet pro amicis suis. Nec solum humilitas amicorum efficaciam praestitit ejus orationi, sed etiam humilitas propria; unde subdit: *Dominus quoque conversus est*, scilicet a furore in clementiam, *Ad poenitentiam Job cum oraret pro amicis suis*: dignum enim erat ut qui pro levi suo peccato humiliter poenitebat, etiam aliis graviter peccantibus veniam impetraret. Plus autem prodest unicuique sua poenitentia quam aliis: unde si oratio et poenitentia Job meruit amotionem indignationis divinae ab amicis, multo decentius fuit ut etiam ipse ab adversitate liberaretur. Et quamvis Job spem suam non referret ad prosperitatem temporalem recuperandam, sed ad consequendam futuram felicitatem, Dominus tamen ex abundanti etiam prosperitatem temporalem ei restituit, secundum illud Matth. 6: « Primum quaerite regnum « Dei et justitiam ejus, et haec omnia adjicientur « vobis. » Et hoc quidem tempori erat congruum, propter statum veteris testamenti, in quo temporalia bona promittebantur: ut sic per prosperitatem quam recuperaverat, aliis daretur exemplum ut converterentur ad Deum. Erat etiam congruum personae ipsius Job, cujus apud aliquos opinio erat laesa propter multiplices adversitates quae supervenerant ei: et ideo ut ei famam restitueret, ad statum majoris prosperitatis eum reduxit; ideo sequitur: *Et addidit quoque Dominus omnia quae fuerant Job, duplicia*. Inter adversitates autem Job quasi praecipua erat, quod fuerat ab amicis suis desertus: et ideo hujusmodi adversitatis primo remedium ponitur, cum dicitur: *Venerunt autem ad eum omnes fratres sui, et universae sorores suae, et cuncti qui noverant eum prius:* in quo designatur pristinae amicitiae recordatio: *Et comederunt cum eo panem in domo ejus:* in quo designatur reditus ad antiquam familiaritatem: *Et moverunt super eum caput*, scilicet compatiendo afflictioni ipsius. Et quia non solum oportet afflictis compati, sed etiam eorum afflictioni remedium praebere, primo quidem praebuerunt remedium ejus interiori dolori per consolatoria verba: unde subdit: *Et consolati sunt eum super omne malum quod intulerat Dominus super eum*. Secundo autem adhibuerunt subventionis remedium contra exteriorem inopiam. Et quia amiserat et animalia in campis, et supellectilia in subversione domus; ideo in utroque ei subveniunt: sequitur enim: *Et dederunt ei unusquique ovem unam*, quantum ad animalia; *et inaurem auream unam*, quantum ad supellectilia. Hoc autem modicum fuisset ad reparationem (1) ipsius: sed Dominus manum suam adhibuit ut ex eis in majora proficeret; unde sequitur: *Dominus autem benedixit novissimis Job*, scilicet multiplicando ea, *magis quam ejus principio*, idest quam primae ejus prosperitati. Est enim potens facere plus quam intelligimus aut petimus, ut dicitur Eph. 3. Desideraverat autem Job supra 29, ut esset juxta menses pristinos; sed Dominus ei majora restituit et in duplo, ut supra dictum est; unde sequitur: *et facti sunt ei quatuordecim millia ovium*: supra enim c. 1, dictum est quod fuit possessio ejus septem millia ovium; *et sex millia camelorum*: nam primo habuerat tria millia camelorum, ut supra dictum est: fuerant ei quingenta juga boum; unde hic duplum ponitur, cum dicitur, *Et mille juga boum:* supra etiam dictum est quod habuerat quingentas asinas; sed hic duplum ponitur, cum sequitur: *Et mille asinae*. Amiserat autem non solum possessiones, sed etiam filios, qui ei restituuntur, sed non in duplum: sequitur enim, *Et fuerunt ei septem filii et tres filiae*: cujus ratio duplex potest esse: una pertinens ad futuram vitam: quia scilicet filii quos habuerat, non totaliter ei perierant, sed reservabantur in futura vita, cum eo victuri; alia ratio potest esse quantum ad vitam praesentem: nam si duplicatis ceteris rebus, etiam numerus filiorum esset duplicatus, non videretur fortuna domus augmentata fuisse, quia eamdem quantitatem in bonis ejus unusquisque filiorum habuisset quam prius; et ideo decentius fuit ut proles ei augeretur non numero, sed magis in valore; quod occulte insinuatur in filiabus, quae pulcherrimae fuisse leguntur: quarum pulchritudini etiam nomina convenerunt: sequitur enim: *Et vocavit nomen unius Diem*, scilicet propter claritatem ejus, *et nomen secundae Cassiam*, quae est species aromatica, propter suavitatem ipsius, *et nomen tertiae Cornustibii*: est autem stibium, quo mulieres utuntur ad ornatum oculorum, secundum illud 4 Reg. 9: « Depinxit oculos stibio, et orna« vit caput suum: » quod quidem stibium in cornu a mulieribus conservatur, ut habeant ipsum paratum, cum opus fuerit. Unde vocavit eam Cornustibii ad designandam abundantem pulchritudinem oculorum: unde et de pulchritudine earum subditur: *Non sunt autem inventae mulieres speciosae sicut filiae Job in universa terra*: propter quod etiam datur intelligi quod filii ejus erant in virtute praecellentes: sequitur enim, *Deditque eis pater suus hereditatem inter fratres earum*, scilicet ad designandam convenientiam virtutis in utrisque. Quia Job etiam in proprio corpore fuerat flagellatus, ad-

(1) *Al.* recuperationem.

ditur ei ad prosperitatis augmentum longitudo dierum; unde sequitur: *Vixit autem Job post flagella haec, centum quadraginta annis.* Et ut intelligatur toto hoc tempore in prosperitate vixisse, subdit: *Et vidit filios suos, et filios filiorum suorum usque ad quartam generationem*: et ista prosperitas datur intelligi durasse usque ad mortem: unde sequitur: *Et mortuus est senex,* quod pertinet ad diuturnitatem vitae, *et plenus dierum*, quod pertinet ad vitae prosperitatem. Unde supra c. 7, ad significandum suam adversitatem, dixit: *Sicut et ego habui menses vacuos.* Unde et per plenitudinem dierum designatur abundantia ipsius, et quantum ad bona fortunae, et quantum ad bona gratiae, quibus perductus est ad futuram gloriam, quae durat per omnia saecula saeculorum, Amen.

IN PSALMOS DAVIDIS EXPOSITIO

PROOEMIUM SANCTI THOMAE

In omni opere suo dedit confessionem sancto. et excelso in verbo gloriae. Eccli. 47.

Verba haec dicuntur de David ad litteram; et satis convenienter assumuntur ad ostendendum causam hujus operis. In quibus ostenditur quadruplex causa hujus: scilicet materia. modus, seu forma; finis et agens. Materia est universalis: quia cum singuli libri canonicae Scripturae speciales materias habeant, hic liber generalem habet totius Theologiae: et hoc est quod dicit Dionysius 3 lib. caelest. Hierar.: *Divinarum odarum, idest Psalmorum, sacram Scripturam intendere, est, sacras et divinas operationes universas decantare.* Unde signatur materia in hoc quod dicit: *In omni opere*, quia de omni opere Dei tractat. Est autem quadruplex opus Dei: scilicet Creationis: Gen. 1 cap.: *Requievit Deus die septimo ab omni opere* etc. Gubernationis: Joan. 5: *Pater meus usque modo operatur etc.* Reparationis: Joan. 4: *Meus cibus est ut faciam voluntatem ejus qui misit me, ut perficiam opus ejus.* Glorificationis: Eccl. 42: *Gloria Domini plenum est opus ejus.* Et de his omnibus complete in hac doctrina tractatur. Primo de opere creationis: Psal. 8: *Videbo caelos tuos, opera digitorum tuorum.* Secundo gubernationis: quia omnes historiae veteris testamenti tanguntur in hoc libro: Psal. 77: *Aperiam in parabolis os meum etc.* Tertio reparationis, quantum ad caput, scilicet Christum, et quantum ad omnes effectus gratiae: Psal. 3: *Ego dormivi et somnum etc.* Omnia enim quae ad fidem Incarnationis pertinent, sic dilucide traduntur in hoc opere, ut fere videatur evangelium, et non prophetia. Quarto est opus glorificationis: Psal. 149: *Exultabunt sancti in gloria etc.* Et haec est ratio, quare magis frequentatur Psalterium in ecclesia, quia continet totam Scripturam. Vel secundum Glossam, ad dandam nobis spem divinae misericordiae: quia cum peccasset David, tamen per poenitentiam est reparatus.

Materia ergo universalis est, quia omne opus. Et quia hoc ad Christum spectat: Coloss. 1: *In ipso complacuit omnem plenitudinem divinitatis inhabitare*; ideo materia hujus libri est Christus et membra ejus.

Modus seu forma in sacra Scriptura multiplex invenitur. Narrativus: Eccles. 42: *Nonne Deus fecit sanctos suos enarrare omnia mirabilia sua*? Et hoc in historialibus libris invenitur. Admonitorius et exhortatorius et praeceptivus: Ad Titum 2: *Haec loquere et exhortare. Argue cum omni imperio.* Tim. 2: *Hoc commoneo, testificans coram Deo etc.* Hic modus invenitur in lege, prophetis, et libris Salomonis. Disputativus: et hoc in Job et in Apostolo: Job 13: *Disputare cum Deo cupio.* Deprecativus vel laudativus: et hoc invenitur in isto libro: quia quidquid in aliis libris praedictis modis dicitur, hic ponitur per modum laudis et orationis: infra Ps. 9: *Confitebor tibi Domine etc. narrabo etc.* Et ideo dicit, *Dedit confessionem*, quia per modum confitendi loquitur. Et hinc sumitur ratio tituli qui est, incipit liber hymnorum, seu soliloquiorum prophetae David de Christo. Hymnus est laus Dei cum cantico. Canticum autem exultatio mentis de aeternis habita, prorumpens in vocem. Docet ergo laudare Deum cum exultatione. Soliloquium est collocutio hominis cum Deo singulariter, vel secum tantum, quia hoc convenit laudanti et oranti. Hujus Scripturae finis est oratio, quae est elevatio mentis in Deum. Damascenus lib. 3: *Oratio est ascensus intellectus in Deum*: Psal. 148: *Elevatio manuum mearum sacrificium vespertinum*, Sed quatuor modis anima elevatur in Deum: scilicet ad admirandum celsitudinem potestatis ipsius: Isa. 40: *Levate in excelsum oculos vestros, et videte quis creavit haec:* Psal. 103: *Quam mirabilia sunt opera tua Domine:* et haec est elevatio fidei. Secundo elevatur mens ad tendendum in excellentiam aeternae beatitudinis: Job 2: *Levare poteris faciem tuam absque macula, eris stabilis et non timebis: miseriae quoque oblivisceris, et quasi fulgor meridianus consurget tibi*: et haec est elevatio spei. Tertio elevatur mens ad inhaerendum divinae bonitati et sanctitati: Isa. 51: *Elevare, consurge Hierusalem* etc. et haec est elevatio caritatis. Quarto elevatur mens ad imitandum divinam justitiam in opere: Thren. 3, *Levemus corda nostra cum manibus ad Deum in caelos*: et haec est elevatio justitiae. Et iste quadruplex modus insinuatur, cum dicit, *Sancto et excelso*: quia duo ultimi modi elevationis pertinet ad hoc quod dicit, *Sancto*; duo primi ad hoc quod dicit, *Excelso*. Et quod hic sit finis Scripturae hujus, habetur in Psalmis. Primo de (1) *Excelso* Psal. 112: *A solis ortu*, et post, *Excelsus super omnes etc.* Secundo de *Sancto*: Psal. 95: *Confiteantur nomini tuo magno, quoniam terribile et sanctum est.* Ideo Gregorius 1 hom. dicit super Ezech. quod vox psalmodiae, si cum intentione cordis agitur, omnipotenti Deo per eam ad cor iter paratur, ut intentae animae aut prophetiae mysteria, aut gratiam compunctionis infundat. Finis ergo est, ut anima conjungatur Deo, sicut sancto et excelso.

Auctor autem hujus operis significatur ibi, *In verbo gloriae.* Notandum autem, quod aliud est in sacra Scriptura, et aliud in aliis scien-

(1) *Al.* proinde.

scientiis. Nam aliae scientiae sunt per rationem humanam editae, haec autem Scriptura per instinctum inspirationis divinae: 2 Petr. 1: *Non enim voluntate humana allata est prophetia, sed Spiritu sancto inspirati locuti sunt etc.* Et ideo lingua hominis se habet in Scriptura sacra, sicut lingua pueri dicentis verba quae alius ministrat: Psal. 44: *Lingua mea calamus*, et 2 Reg. 23: *Spiritus Domini locutus est per me, et sermo ejus per linguam meam.* Et ideo dicit, *In verbo Domini, vel gloriae*, quae per revelationem dicuntur. Unde 3 Reg. 20: *Percute me in sermone Domini*, idest in revelatione divina. Et potest dici haec Scriptura verbum gloriae quatuor modis: quia quadrupliciter se habet ad gloriam: scilicet quantum ad causam a qua fluit, quia a verbo glorioso Dei haec doctrina emanavit: 2 Petr. 1: *Voce delapsa hujuscemodi a magnifica gloria: Hic est filius meus dilectus etc.* Quantum ad continentiam, quia in isto libro gloria Dei continetur quam annunciat: Ps. 96: *Annunciate inter gentes gloriam ejus.* Quantum ad modum emanationis: gloria enim idem est quod claritas: et revelatio hujus prophetiae gloriosa fuit, quia aperta. Triplex est enim modus prophetiae. Per sensibiles res: Dan. 5: *Apparuerunt digiti, quasi hominis scribentis etc. rex aspiciebat articulos manus scribentis.* Per similitudines imaginarias, sicut patet de somnio Pharaonis et interpretatione facta per Joseph, Genes. 41: Isa. 6: *Vidi Dominum sedentem super solium excelsum et elevatum* etc. Per ipsius veritatis manifestationem. Et talis modus prophetiae convenit Danieli, qui solius Spiritus sancti instinctu sine omni exteriori adminiculo suam edidit prophetiam. Alii namque prophetae, sicut dicit Augustinus, per quasdam rerum imagines atque verborum tegumenta, scilicet per somnia et visiones, facta et dicta prophetaverunt: sed iste, nude doctus fuit de veritate. Unde 2 Reg. 22, cum diceret David: *Spiritus Domini locutus est etc.* Statim addidit, *Sicut lux aurorae oriente sole mane absque nubibus rutilat.* Sol est Spiritus sanctus illuminans corda prophetarum, qui quandoque sub nubibus apparet, quandoque per duos modos praedictos prophetis illucet, quandoque sine nubibus, sicut hic. Et ad hoc adduci potest quod dicitur 2 Reg. 6: *Quam gloriosus fuit hodie rex Israel, discooperiens se ante ancillas servorum suorum, et nudatus est.* Et quia per eam nos invitat ad gloriam. Psal. 115: *Gloria haec est omnibus sanctis ejus*, bene praemittitur, *Quam gloriosus etc.* Patet ego materia hujus operis, quia de omni opere Domini. Modus, quia deprecativus et laudativus. Finis, quia ut elevati conjungamur excelso et sancto. Auctor, quia ipse Spiritus sanctus hoc revelans.

Sed antequam ad literam veniamus circa hunc librum, tria in generali consideranda sunt. Primo de translatione hujus operis. Secundo de modo exponendi. Tertio de ejus distinctione. Translationes sunt tres. Una a principio ecclesiae terrenae tempore Apostolorum, et haec vitiata erat tempore Hieronymi propter scriptores. Unde ad preces Damasi Papae Hieronymus Psalterium correxit, et hoc legitur in Italia. Sed quia haec translatio discordabat a graeco, transtulit rursus Hieronymus ad preces Paulae de graeco in latinum, et hoc Damasus Papa fecit cantari in Francia, et concordat de verbo ad verbum cum graeco. Post quidam Sophronius aliquando disputans cum Judaeis, cum dicerent Judaei aliqua non sic se habere, sicut ex secunda translatione psalterii introduxerat, dictus Sophronius rogavit Hieronymum, ut Psalterium de hebraeo in latinum transferret. Cujus petitioni annuit Hieronymus: quae translatio concordat omnino cum hebraeo, sed non cantatur in aliqua ecclesia; habetur tamen a multis. Circa modum exponendi sciendum est, quod tam in psalterio quam in aliis prophetiis exponendis evitare debemus unum errorem damnatum in quinta synodo. Theodorus enim Mopsuestenus dixit, quod in sacra Scriptura et prophetiis nihil expresse dicitur de Christo, sed de quibusdam aliis rebus, sed adaptaverunt Christo: sicut illud Psalm. 21: *Diviserunt sibi vestimenta mea etc.*, non de Christo. sed ad literam dicitur de David. Hic autem modus damnatus est in illo concilio: et qui asserit sic exponendas Scripturas, haereticus est. Beatus ergo Hieronymus super Ezech. tradidit nobis unam regulam quam servabimus in Psalmis: scilicet quod sic sunt exponendi de rebus gestis, ut figurantibus (1) aliquid de Christo vel ecclesia. Ut enim dicitur 1 Cor. 10: *Omnia in figura contingebant illis.* Prophetiae autem aliquando dicuntur de rebus quae tunc temporis erant, sed non principaliter dicuntur de eis, sed inquantum figura sunt futurorum: et ideo Spiritus sanctus ordinavit quod quando talia dicuntur, inserantur quaedam quae excedunt conditionem illius rei gestae, ut animus elevetur ad figuratum. Sicut in Daniele multa dicuntur de Anthioco in figuram Antichristi: unde ibi quaedam leguntur quae non sunt in eo completa, implebuntur autem in Antichristo; sicut etiam aliqua de regno David et Salomonis leguntur, quae non erant implenda in talium hominum regno, sed impleta fuere in regno Christi, in cujus figura dicta sunt: sicut Psal. 71: *Deus judicium etc.* qui est secundum titulum de regno David et Salomonis; et aliquid ponit in eo quod excedit facultatem ipsius, scilicet, *Orietur in diebus ejus justitia et abundantia pacis, donec auferatur luna*: et iterum, *Dominabitur a mari usque ad mare, et a flumine usque ad terminos etc.* Exponitur ergo Psalmus iste de regno Salomonis, inquantum est figura regni Christi, in quo omnia complebuntur ibi dicta.

Distinctio ejus in prima est quod sunt centum quinquaginta Psalmi; et competit mysterio, quia componitur numerus iste ex 70 et 80. Per 7 a quo denominatur 70 significatur decursus hujus temporis quod peragitur septem diebus; per 8 vero a quo denominatur 80, status futurae vitae. Octava enim secundum Glossam est resurgentium; et significat quod in hoc libro tractantur ea quae pertinent ad decursum praesentis vitae, et ad gloriam futurae. Item per septem significatur vetus testamentum. Patres namque veteris testamenti septenario serviebant: observabant enim septimum diem, septimam septimanam, septimum mensem, et septimum annum septimae decadis, qui dicitur Jubilaeus. Per octo vero significatur novum testamentum: celebramus enim diem octavum, scilicet diem Dominicum propter solemnitatem dominicae Resurrectionis: et in hoc libro complentur (2) mysteria veteris et novi testamenti. Secunda distinctio est secundum quosdam, qui dicebant quod Psalterium dividitur in quinque libros, per quinque Psalmorum distinctiones, quae fiunt

(1) *Al.* figurantes.
(2) *Al.* continentur.

per fiat fiat: et hoc in graeco, ubi hebraeus habet amen, amen. Et in hoc notatur finis libri cujuslibet secundum eos: et hoc est primo in Psalm. 40: *Beatus qui intelligit.* Item *in* 71: *Deus judicium tuum.* Item in 88: *Misericordias Domini.* Item in 106, scilicet in secundo: *Confitemini:* et sunt quinque libri. Sed haec distinctio non est apud Hebraeos, sed pro uno libro habetur. Act. 1: *Sicut scriptum est in libro Psalmorum* 68: *Fiat commoratio* etc. Quod autem dicit, *fiat, fiat*, vel amen, amen, non refertur ad finem libri, quia in aliis libris multoties hoc ponitur, nec est finis libri. Tertia distinctio est, quia psalmi distinguuntur in tres quinquagenas; et haec distinctio comprehendit triplicem statum populi fidelis: scilicet statum poenitentiae: et ad hunc ordinatur prima quinquagena, quae finitur in *Miserere mei Deus*, qui est psalmus poenitentiae. Secunda justitiae: et haec consistit in judicio, et finitur in Psal. 100: *Misericordiam et judicium.* Tertia laudem gloriae concludit aeternae; et ideo finitur: *Omnis spiritus laudat Dominum.*

Sed circa ordinem Psalmorum sciendum est, quod Psalmi quidam tangunt historias, sed non sunt ordinati secundum ordinem historiae. Nam *Diligam te Domine*, pertinet ad historiam Saulis, sed *Domine quid multiplicati sunt*, ad historiam pertinet Absalonis; et haec est posterior: unde aliquid aliud significant praeter historiam tantum. Prima ergo quinquagena pertinet ad statum poenitentiae, et ideo figuraliter tractatur in ea de tribulationibus et impugnationibus David, et liberatione ejus. Et ut divisio fiat secundum litteram, David in regno suo existens, contra duplicem impugnationem vel persecutionem orat. Primo contra eam quae fuit contra totum populum Dei: et hoc in quinta decade: Psal. 41: *Quemadmodum desiderat cervus ad fontem aquarum, ita desiderat anima mea ad te, Deus.* Universaliter autem justus in persona sua dupliciter affligitur: quandoque a temporaliter persequentibus, quandoque ab aliquibus injuste viventibus: 2 Petr. 2: *Animam justi iniquis operibus cruciabant*: Ps. 118: *Defectio tenuit me* etc. Et ideo primo ponit Psalmos pertinentes ad primam persecutionem David, secundum quod significat aliquid contra Christum et ecclesiam. Secundo ad secundam tribulationem pertinentes, in quarta decade: Ps. 31: *Beati quorum remissae sunt iniquitates.* Item David in regno suo existens duplicem tribulationem passus est: quia a specialibus personis, et a toto populo. Primo ergo ponuntur Psalmi contra personam. Secundo Psalmi in quibus orat contra secundam: et hoc in tertia decade, scilicet *Deus Deus.* A specialibus autem personis duabus persecutionem passus est: scilicet ab Absalone, et a Saule. Et per hoc significatur persecutio quam sancti patiuntur, vel a domesticis, vel ab extraneis: sic Christus passus est a Juda, et a Judaeis. Primo ergo ponuntur psalmi contra primum. Secundo contra secundum: et hoc in secunda decade: Psal. 11: *Salvum me fac Domine, quoniam defecit sanctus, quoniam diminutae sunt veritates a filiis hominum.* Primo ergo agendum est de prima decade, in qua praemittitur psalmus iste, scilicet *Beatus vir* etc.

PSALMUS PRIMUS.

1. Beatus vir qui non abiit in consilio impiorum, et in via peccatorum non stetit, et in cathedra pestilentiae non sedit. Sed in lege Domini voluntas ejus, et in lege ejus meditabitur die ac nocte.

2. Et erit tamquam lignum quod plantatum est secus decursus aquarum, quod fructum suum dabit in tempore suo. Et folium ejus non defluet.

3. Et omnia quaecumque faciet prosperabuntur. Non sic impii, non sic: sed tamquam pulvis quem projicit ventus a facie terrae. Ideo non resurgent impii in judicio, neque peccatores in consilio justorum. Quoniam novit Dominus viam justorum, et iter impiorum peribit.

1. Hic Psalmus distinguitur contra totum opus: non enim habet titulum, sed est quasi titulus totius operis. Sed et David Psalmos composuit per modum orantis, qui non servat unum modum, sed secundum diversas affectiones et motus orantis se habet. Hic ergo primus Psalmus exprimit affectum hominis elevantis oculos ad totum statum mundi, et considerantis quomodo quidam proficiunt, quidam deficiunt. Et inter beatos Christus fuit primus; inter malos Adam. Sed notandum: quod in uno omnes conveniunt, et in duobus differunt. Conveniunt in beatitudine, quam omnes quaerunt; differunt autem in processu ad beatitudinem, et in eventu hujus: quia quidam perveniunt, et quidam non. Dividitur ergo psalmus iste in partes duas. In prima describitur processus omnium ad beatitudinem. In secunda eventus, ibi, *Et erit tamquam lignum quod plantatum est secus decursus.* Circa primum duo facit. Primo tangitur processus malorum; secundo bonorum, ibi, *Sed in lege Domini voluntas ejus etc.* In processu malorum tria consideranda sunt. Primo deliberatio de peccato, et hoc in cogitatione; secundo consensus et executio; tertio inductio (1) aliorum ad simile; et hoc est pessimum. Et ideo primo ponit consilium malorum, ibi, *Beatus vir etc.* Dicit autem *qui non abiit*; quia quamdiu homo deliberat, est in eundo. Secundo ponit consensum et executionem dicens: *Et in via peccatorum*, idest in operatione. Prover. 4: « Via impiorum tenebrosa, nesciunt ubi corruant. » *Non stetit*, scilicet consentiendo et operando. Dicit autem *impiorum*, quia impietas est peccatum contra Deum, *et peccatorum* contra proximum, *et in cathedra*, ecce tertium, idest inducere alios ad peccandum. In cathedra ergo quasi magister, et alios docens peccare: et ideo dicit *pestilentiae*, quia pestilentia est morbus infectivus. Prov. 29: « Homines pestilentes dissipant civitatem. » Qui ergo sic vadit, non est beatus, sed qui contrario modo. Beatitudo autem hominis in Deo est. Psalm. 143: *Beatus populus cujus est Dominus Deus ejus etc.* Est ergo processus rectus ad beatitudinem primo, ut subdamus nos Deo: et hoc dupliciter. Primo per voluntatem, obediendo

(1) *Al.* introductio.

mandatis ejus; et ideo dicit: *Sed in lege Domini;* et hoc specialiter pertinet ad Christum. Joan. 8: « Descendi de caelo non ut faciam voluntatem meam, « sed voluntatem ejus qui misit me. » Convenit similiter et cuilibet justo. Et dicit *in lege* per dilectionem, non sub lege per timorem. 1 Timoth. 1: « Justo non est lex posita. » Secundo per intellectum jugiter meditando; et ideo dicit, *In lege ejus meditabitur die ac nocte,* idest continue, vel certis horis diei et noctis, vel in prosperis et adversis.

2. Describitur in hac parte felicitatis eventus: et primo ponit diversitatem ejus; secundo assignat rationem, ibi, *Quoniam novit Dominus etc.* Circa primum duo facit. Primo ponit eventum bonorum; secundo malorum, ibi, *Non sic impii etc.* Circa eventum bonorum utitur similitudine: et primo proponit eam; secundo adaptat, ibi, *Et omnia quaecumque faciet etc.* Similitudo namque sumitur a ligno: in quo tria considerantur, scilicet plantatio, fructificatio, et conservatio. Ad plantationem vero necessaria est terra humectata ab aquis, alias aresceret; et ideo dicit: *Quod plantatum est secus decursus aquarum,* idest juxta fluenta gratiarum. Joan. 7 cap.: « Qui credit in me, flumina de ventre ejus « fluent aquae vivae. » Et qui juxta hanc aquam radices habuerit, fructificabit bona opera faciendo; et hoc est quod sequitur, *Quod fructum suum dabit.* Gal. 5: « Fructus autem Spiritus est caritas, « gaudium, pax, patientia, longanimitas, bonitas, « benignitas etc. » *In tempore suo,* scilicet modo quando est tempus operandi. Gal. ult.: « Dum tem- « pus habemus, operemur bonum ad omnes. » Sed nec arescit, immo conservatur. Quaedam arbores conservantur in substantia, sed non in foliis: quaedam etiam in foliis conservantur, sic et justi: unde ait, *Et folium ejus non defluet,* idest nec in minimis operibus et exterioribus deseruntur a Deo. Prov. 11: « Justi autem quasi virens folium germinabunt. »

3. Deinde cum dicit, *Et omnia,* adaptat similitudinem, quia beati in omnibus prosperabuntur: et hoc quando consequentur finem intentum, quantum ad omnia quae desiderant, quia justi perveniunt ad beatitudinem. Ps. 116: « O Do- « mine salvum me fac, o Domine bene prosperare, « etc. » Eventus malorum contrarius est, quod describitur, ibi, *Non sic etc* Et circa hoc duo facit. Primo ponit similitudinem; secundo adaptat, ibi, *Non resurgent.* Sed nota quod hic praemittit *non sic,* et *non sic* bis, propter majorem certitudinem. Gen. 41: « Quod secundo vidisti, indicium firmitatis est. » Vel *non sic* faciunt in processu, ideo *non sic* recipiunt in eventu. Luc. 16: « Recepisti bona in vita « tua, et Lazarus similiter mala; nunc autem hic « consolatur, tu vero cruciaris. » Comparantur vero proprie pulveri, qui tria habet contra ea quae de viro justo sunt dicta. Quia non adhaeret terrae pulvis, sed est in superficie. Lignum vero plantatum est radicitus. Item lignum in se compactum est. Item humidum est. Sed pulvis in se divisus, siccus et aridus est. Per quem signatur, quia boni adunati sunt caritate sicut lignum. Ps. 117: *Constituite diem solemnem in condensis, usque ad cornu altaris.* Mali vero divisi. Prov. 13: « Inter superbos semper « jurgia sunt. » Item boni inhaerent radicitus in spiritualibus et bonis divinis, sed mali in exterioribus bonis sustentantur. Item sunt sine aqua gratiae. Gen. 3: « Pulvis es etc. » Et ideo omnis malitia eorum defluet, « sicut defluit folium de vinea et de ficu, » Isa. 34. De bonis vero dicitur hic quod folium ejus non defluet. Luc. 21: « Capillus de ca- « pite vestro non peribit. » Sed de istis malis dicitur quod totaliter projiciuntur *a facie,* idest bonis superficialibus, quos ventus, idest tribulatio *projiciet a facie terrae.* Job 4: « Vidi eos qui ope- « rantur iniquitatem, et seminant dolores, et me- « tunt eos, flante Deo periisse, et spiritu oris ejus « esse consumptos. » Deinde adaptat similitudinem ibi, *Non resurgent,* quia sicut pulvis sunt.

Sed contra 2 Cor. 5: « Omnes nos manifestari « oportet ante tribunal Christi. » Item 1 Cor. 15: « Omnes quidem resurgemus. »

Ad quod dicendum, quod dupliciter hoc potest legi. Resurgere enim proprie in judicio dicitur homo, quando causa sua sublevatur per sententiam judicis. Isti ergo non resurgunt, quia sententia pro eis in judicio non fertur, sed potius contra: unde alia littera habet, *Non stabilientur.* Boni vero sic: quia licet afflicti sint ex peccato primi parentis, tamen habebunt sententiam pro se. *Neque peccatores* congregabuntur *in consilio justorum.* Quia boni congregabuntur in vitam aeternam, ad quam mali non admittentur. Vel dicendum, quod hoc intelligitur de reparatione justitiae ad quam reparantur proprio, judicio. 1 Cor. 11: « Si nosmetipsos judicaremus, non utique ju- « dicaremur. » Et quantum ad hoc dicit, *Non resurgent in judicio,* scilicet proprio, de quo dicitur Eph. 5: « Exurge qui dormis, et exurge a mortuis, « et illuminabit te Christus. » Quidam vero reparantur consilio bonorum: et isto modo etiam mali non resurgunt a peccato. *Vel impii,* idest infideles, non resurgunt in judicio discussionis et examinationis, quia, secundum Gregorium, quidam condemnabuntur et non judicabuntur, ut infideles: quidam non judicabuntur nec condemnabuntur, scilicet Apostoli et viri perfecti: quidam judicabuntur et condemnabuntur, scilicet mali fideles. Sic ergo fideles non resurgent in judicio discussionis, ut examinentur. Joan. 3: « Qui non credit, jam judica- « tus est. » Peccatores vero non resurgent in consilio justorum, ut scilicet judicentur, et non condemnentur. Deinde ratio (1) redditur quare hujusmodi non resurgent in judicio: *Quoniam novit etc.* Et proprie loquitur: quia quando aliquis scit quod perditum est, reparatur; quando vero nescit, non reparatur. Justi autem per mortem dissolvuntur, sed tamen Deus novit eos. 2 Tim. 2: « Cognovit « Deus qui sunt ejus, » novit scilicet notitia approbationis, et ideo reparantur; sed quia non novit viam impiorum notitia probationis, ideo *iter impiorum peribit.* Ps. 118: « Erravi sicut ovis quae « periit: quaere servum tuum, Domine, quia man- « data tua non sum oblitus. » Ps. 34: « Fiant « viae illorum tenebrae et lubricum etc. »

(1) *Al.* non.

PSALMUS II.

1. Quare fremuerunt gentes, et populi meditati sunt inania? Astiterunt reges terrae, et principes convenerunt in unum adversus Dominum, et adversus Christum ejus.

2. Dirumpamus vincula eorum, et projiciamus a nobis jugum ipsorum.

3. Qui habitat in caelis irridebit eos, et Dominus subsannabit eos. Tunc loquetur ad eos in ira sua, et in furore suo conturbabit eos.

4. Ego autem constitutus sum rex ab eo, super Sion montem sanctum ejus, praedicans praeceptum ejus.

5. Dominus dixit ad me: Filius meus es tu, ego hodie genui te.

6. Postula a me, et dabo tibi gentes hereditatem tuam, et possessionem tuam terminos terrae.

7. Reges eos in virga ferrea, et tamquam vas figuli confringes eos.

8. Et nunc, reges, intelligite: erudimini qui judicatis terram.

9. Servite Domino in timore, et exultate ei cum tremore. Apprehendite disciplinam, ne quando irascatur Dominus, et pereatis de via justa.

10. Cum exarserit in brevi ira ejus, beati omnes qui confidunt in eo.

Praemisso Psalmo, in quo quasi universaliter descripsit statum et processum humani generis, in hoc procedit ad materiam propriam, scilicet tribulationes suas signantes tribulationes Christi: et circa hoc tria facit. Primo implorat divinum auxilium contra tribulationes imminentes orando. Secundo gratias agit exauditus, et hoc in octavo Psalmo: *Domine Dominus noster, quam admirabile est nomen tuum in universa terra?* Tertio ostendit fiduciam inde conceptam, et hoc in decimo Psalmo: *In Domino confido: quomodo dicitis animae meae, transmigra in montem sicut passer.* In tribulationibus autem potest homo duo petere. Primo petit ut liberetur. Secundo, ut hostes deprimantur; et hoc facit in septimo Psalmo: *Domine Deus meus in te etc.* Circa primum duo facit. Primo implorat auxilium contra tribulantes. Secundo contra decipere molientes, et hoc in quinto Psalmo: *Verba mea.* Circa primum tria facit. Primo commemorat machinationes insurgentium contra ipsum. Secundo implorat auxilium contra jam insurgentes, et hoc in tertio Psalmo: *Domine quid multiplicati.* Tertio confidens se exauditum, invitat alios ad confidendum de Deo; et hoc in quarto Psalmo: *Cum invocarem.* Sed attendendum est, quod totus iste Psalmus nihil continet de oratione, sed de malitia insurgentium. Circa quem Psalmum in generali sciendum est, quod de eo fuit duplex opinio. Quidam enim dixerunt, quod idem est cum primo Psalmo: et haec fuit Gamalielis. Et propter hoc dicebant, quod sicut ille Psalmus: *Beatus vir qui etc.*; ita iste quasi pars ipsius finit: *Beati omnes qui confidunt in eo*, ut sit quasi circularis. Sed contra hoc sunt duo. Primo quia sic non essent centum quinquaginta Psalmi. Sed ad hoc respondetur, quia addunt unum qui invenitur in pluribus Psalteriis: et incipit, *Pusillus eram* etc. Et secundo, quia in hebraeo Psalmi secundum ordinem literarum ordinantur, ut quotus sit Psalmus statim occurrat: nam in primo est Aleph, ad designandum quod sit primus; in secundo est Beth, ut designetur quod sit secundus; in tertio est Gimel, et sic est in aliis. Quia ergo Beth, quae littera est secunda in ordine alphabeti, ponitur in principio hujus Psalmi, patet quod est secundus Psalmus, et hoc tenet Augustinus. Dicendum est ergo, quod Psalmus iste in ordine Psalmorum est secundus, sed primus in titulo: et hic est titulus ejus. Psalmus proprie dicitur a Psalterio, quod est quoddam instrumentum decachordum, quod manu tangitur: unde dicitur a psallere, quod est manu tangere, et habet tactum a superiori: unde Psalmus proprie dicitur canticum, quod David cantabat, vel cantari faciebat ad Psalterium. Mystice autem per decachordum Psalterium signatur lex Dei, quae in decem praeceptis consistit, et oportet quod tangatur manu, idest bona operatione, et a superiori, quia praecepta sunt implenda propter spem aeternorum, alias tangeretur ex inferiori. Est ergo Psalmus David, quia ab eo compositus, et de regno ejus in figura regni Christi agit. Per David enim Christus convenienter significatur, quia David dicitur manu fortis, et Christus « Dei virtus, » 1 Cor. 1. Dicitur etiam David aspectu desiderabilis, et Christus « splendor gloriae, » Heb. 1: Ipse est « in quem « desiderant Angeli prospicere, » 1 Pet. 1.

Quare fremuerunt gentes, et populi meditati sunt inania? » Psalmus iste dividitur in duas partes. In prima narratur machinatio molientium contra regnum David et Christi. In secunda ponitur eorum repressio, ibi, *Qui habitat in caelis irridebit eos.* Circa primum tria facit. Primo narrat machinantium rebellionem. Secundo contra quem machinatur. Tertio propositum machinantium. Secundum ibi, *Adversus Dominum.* Tertium ibi, *Dirumpamus vincula eorum.* Primo ergo historialiter sciendum, quod quando populus molitur rebellionem, primo surgit murmur in populo, post accedit auxilium magnatum ad perficiendum. Primo ergo ponit conatum populi murmurantis. Secundo auxilium magnatum, ibi, *Astiterunt reges terrae, et principes convenerunt in unum.* In populo autem sunt quidam minus habentes de ratione, qui sunt impetuosi: quidam plus, qui cauti dicuntur. Primi non moventur sensu ad rebellandum, sed magis impetu; et ideo dicit de his, *Fremuerunt,* quod est bestiarum: Prov. 19: « Sicut fremitus leonis, ita et regis « ira. » Secundi moventur consilio; et ideo de his dicit: *Meditati sunt inania.* Quia vanae sunt cogitationes hominum, Psal. 93. Populus est multitudo hominum juris consensu sociata. Et ideo Judaei dicuntur populus, quia cum lege et sub lege Dei sunt. Alii dicuntur gentes, quia non sunt sub lege Dei. Vel ad litteram. In regno David erant gentes subjugatae, et Judaei fideles; et utrique moliebantur contra eum; ideo dicit: *Quare fremuerunt gentes, et populi meditati sunt inania?* Non interrogat sed increpat, sicut ibi Sap. 5: « Quid nobis pro « fuit superbia, aut divitiarum jactantia quid con- « tulit nobis? » Item minores nihil per se facere possent, nisi haberent auxilium majorum: unde ponit quosdam praebentes auxilium: primo per potentiam adjuvando: et quantum ad hoc dicit: *Astiterunt reges terrae, et principes convenerunt in unum adversus Dominum, et adversus Christum ejus;* quasi dicat, Illi *fremuerunt,* sed alii *astiterunt,* idest affuerunt huic malitiae. Item quidam prae-

luerunt auxilium per sapientiam consulendo; et quantum ad hoc dicit, *Convenerunt in unum*, scilicet ad consiliandum. Littera Hieronymi habet *tractabant pariter*. Hier 5: « Ibo igitur ad optimates, « et loquar eis: ipsi enim cognoverunt viam Do« mini, et judicium Dei sui etc. » Deinde cum dicit, *Adversus Dominum, et adversus Christum ejus etc.* ponit patientes rebellionem. Ostendit enim contra quos fuit rebellio, quia contra Dominum, et contra regem ejus: Reges enim dicuntur Christi, idest uncti: Psal. 104: *Nolite tangere Christos meos*. Qui ergo rebellat regi instituto per Deum, rebellat etiam Deo: Rom. 13: « Qui potestati resistit, Dei « ordinationi resistit. » Et ideo dicit, *Adversus Dominum, et adversus Christum ejus*. Rom. 8: « Non te abjecerunt, sed me. » Mystice haec dicta sunt sub similitudine David de Christo: Act. 4: « Domine, tu dixisti per os patris nostri pueri tui « David, quare fremuerunt gentes etc. Convene« runt enim vere in civitate ista adversus sanctum « puerum tuum Jesum, quem unxisti etc. » Et secundum hoc intelligendum est, quod gentes, scilicet milites, convenerunt contra Christum: *Et populi*, scilicet Judaei, *meditati sunt inania*, credentes eum occidere totaliter, scilicet quod non resurgeret: *Et reges terrae*, scilicet Herodes Ascalonita prior qui occidit infantes: et posterius (1) Herodes Antipas ejusdem filius qui Pilato consensit: *Et principes*, idest Pilatus, ut ponatur plurale pro singulari per synecdochem. Vel principes sacerdotum *convenerunt in unum*, idest unam pravam voluntatem, adversus Dominum et adversus Christum ejus.

2. Consequenter ponit propositum machinantium: unde dicit: *Dirumpamus vincula eorum* etc. Quod proprie dicitur: nam regis dominium dicitur jugum. 3 Reg. 12, dicitur ad Roboam, quod alleviaret de jugo quod imposuerat eis Salomon. Sicut enim boves junguntur jugo ad opus, ita homines ad dominium regni. Jugum autem removeri non potest nisi solvantur vincula. Vincula autem sunt in regno illa quibus firmatur potestas regia in regno, sicut milites, castra, et arma. Primo ergo oportet ista dissolvere, et tunc removere jugum. Spiritualiter in Christo est jugum lex charitatis: Matth. 11: « Jugum meum suave est etc. Vincula sunt virtutes, spes, fides, charitas: Ephes. 4: « So« liciti servare unitatem spiritus, in vinculo pacis: Eccl. 6: « Vincula illius alligatura salutaris. » Quod ergo conscientia hominis non sit sub jugo legis Christi, non potest esse nisi prius rumpantur haec vincula: quod faciunt qui dicunt Deo, « Recede a « nobis, scientiam viarum tuarum nolumus etc. » Job 12. Hier. 2: « A saeculo confregisti jugum, di« rupisti vincula, et dixisti, non serviam. » Vel hoc dicitur in persona David a Christo ad suos servos: Glossa quasi ipsi ita moliuntur: sed o mei *dirumpamus* etc. sed non facit ad propositum.

3. Deinde cum dicit, *Qui habitat*, ponitur oppressio molientium in regnum David. Et circa hoc duo facit. Primo ostenditur quomodo opprimuntur a Domino. Secundo quomodo a Christo ejus, ibi, *Ego autem constitutus* etc. Contra hos, scilicet Dominum et contra Christum ejus moliti sunt, ut dictum est. Circa primum nota quatuor: scilicet irrisionem, subsannationem, iratam locutionem, et conturbationem. Nam sicut aliquis puer nullius virtutis et potestatis, si pugnat contra gigantem, irridetur a gigante: ita si aliquis nullius potestatis moliri vult contra eum qui habitat in caelis, irridetur ab eo. Job 35: « Suspice caelum « et intuere et contemplare aethera, quod altior te « sit. Si peccaveris quid ei nocebit? » Et si perseveret impotens, tunc ille qui est potentior reprehendit et subsannat. Irrisio namque fit bucca, secundum Hieronymum in Glossa; sed subsannatio rugato naso atque contracto, ex quadam scilicet levi indignatione. Prov. 1: « Ego quoque in interitu « vestro ridebo, et subsannabo, cum vobis id quod « timebatis advenerit. » Si autem nullo modo desistat, procedit ad vindictam; et ideo dicit, *Tunc loquetur ad eos in ira sua*, idest proferet sententiam vindictae contra eos: nam in Deum non cadit ira: sed quod est creaturae, aliquando attribuitur creatori per antropospatos, quod est humana propassio. Ps. 6: « Domine ne in ira tua etc. » Ultimo autem sententia executioni mandatur; et ideo dicit, *Et in furore suo conturbabit eos*, in corde et in anima in aeterna poena: hoc est sua virtute puniet eos. Job 15: « Cum se moverit ad quaerendum « panem, novit quod paratus sit in manu ejus « tenebrarum dies: terrebit eum tribulatio, et an« gustia vallabit eum. » Haec quatuor erunt in judicio. Quia irridebit statuens eos a sinistris: Matth. 25: *Subsannabit*, dicens: « Esurivi etc. » improperando. *Loquetur in ira*, sententiando: « Ite maledi« cti in ignem aeternum etc. » *Conturbabit*, sententiam exequendo: « Ibunt hi in supplicium aeternum etc. »

4. Sequitur consequenter ostendere, quomodo comprimantur a Christo ejus, cum dicit, *Ego autem*. Insurrexerunt autem contra Christum David, populus, gentes, et principes. Primo ergo ostendit, quomodo Christus se habeat ad populum. Secundo quomodo ad gentes, ibi, *Dominus dixit ad me*. Tertio quomodo ad reges, ibi, *Et nunc reges intelligite* etc. Dicit ergo: *Ego autem constitutus sum rex ab eo super Sion montem sanctum ejus etc.* Sciendum est autem, quod constitutus est rex a Deo in Hierusalem, et sua praedicatione reduxit populum; quasi dicat: Illi sic faciunt, sed intentum suum habere non possunt, quia sum constitutus, idest stabilitus rex super Sion, idest super populum Judaeorum, qui erat in Hierusalem, cujus arx est Sion: *Ab eo*, scilicet a Deo: Ps. 117: « Dominus « mihi adjutor, non timebo quid faciat mihi homo. » Job 17: « Pone me Domine juxta te, et cujusvis « manus pugnet contra me. » Sum autem constitu« tus rex super Sion montem sanctum ejus, » non propter me, sed ut regam populum secundum legem Dei; et ideo dicit, *Praedicans praeceptum ejus*. Mystice autem constitutus est rex, secundum illud Hier. 23: « Regnabit rex, et sapiens erit etc. » *Sion*, idest ecclesiam Judaeorum, quae dicitur mons sanctus, quia prius recepit radios solis: Matth. 14: « Non sum missus nisi ad oves etc. » 2 Reg. 19: « An ignoro me hodie regem factum super Israel? » Praedicans praeceptum, idest evangelium. Vel illud speciale praeceptum de quo dicitur Joan. 13: « Mandatum novum do vobis, ut diligatis invicem; » et ejusdem 15: « Hoc est praeceptum meum etc. » Hoc autem praeceptum personaliter praedicavit Judaeis, in persona scilicet propria: Matth. 4: « Circuibat « Jesus totam Galilaeam docens in synagogis eo« rum, et praedicans evangelium regni. » Rom. 5: « Dico autem Christum Jesum ministrum fuisse

(1) *Al.* posterior.

« circumcisionis propter veritatem Dei etc. »

5. Deinde cum dicit, *Dominus*, ex eadem historia ostenditur, quomodo se habet ad gentes: et circa hoc duo facit. Primo ostendit quod Christo convenit habere potestatem super gentes. Secundo ponit usum potestatis, *Reges eos*. Circa primum duo facit. Primo ostendit quo jure potestas sibi competit super gentes. Secundo ponit acceptionem ipsius potestatis, ibi, *Dabo tibi gentes*. Dicit ergo, *Dominus dixit ad me*. Hoc non usquequaque completur de David; et ideo intelligitur de Christo cui competit dominium super gentes duplici jure: scilicet hereditario, et meritorio. Primo ergo ponit jus. Secundo meritum, ibi, *Postula* etc. Est autem Christus rex universorum, sicut dicitur Hebr. 1: et hoc competit ei, quia filius: Gal. 4: « Si filius, et heres « per Deum: » et ideo agit de aeterna generatione Christi: in qua tria notantur. Primo modus generationis. Secundo proprietas filiationis. Tertio aeternitas filii generati. Modus ostenditur in hoc quod dicit: *Dominus dixit*: quia scilicet processit per modum intellectus. Uniuscujusque generatio est per modum ejus. Modus divinae naturae non est carnalis, sed intellectualis, immo est ipsum intelligere. Secundo generatio est processio secundum originem quae invenitur in re intelligibili, quae est secundum conceptionem verbi procedens ab intellectu; et hoc est dicere verbum in corde; et ideo dicit, *Dominus dixit*, quasi, dicendo me generavit. Unde Filius est verbum quod Pater dixit, idest gignendo produxit. Proprietas vero ostenditur in hoc, quod dicit, *Filius meus*, non adoptivus, sicut illi, de quibus dicitur Joan. 1: « Dedit eis po« testatem filios Dei fieri etc. »; sed proprietate naturae. Unde *Filius meus es tu* naturalis, singularis, consubstantialis: Matth. 17: « Hic est Filius meus « dilectus. » Aeternitas ponitur in hoc, quod subjungit: *Ego hodie genui te*, idest aeternaliter: non enim est nova, sed aeterna generatio; et ideo dicit: *Hodie genui te*: quia hodie praesentiam signat, et quod aeternum est, semper est. Dicit etiam, *Genui te*, et non genero, ad designandum generationis perfectionem: cum enim generatio sit sine motu, simul est generari et generatum esse. Dicit etiam *Hodie*, ut designet praesentialitatem cum claritate quae conveniunt Christo, qui et lucem inhabitat inaccessibilem, 1 Tim. 6; et qui vere est, in quo nihil est praeteritum, vel futurum, vel obscurum, sed clarum.

6. Supra positum est privilegium aeternae generationis, ex quo Christo competit dominium gentium jure hereditario; hic ostendit, quomodo acquisivit per suum meritum. Ubi considerandum est: quod sicut in naturalibus formae infunduntur secundum dispositionem materiae; ita Deus gratuita dona largitur: Philip. 2: « Deus est qui opera« tur in nobis velle et perficere etc.; » et ideo vult ut recipiamus dona petendo et orando: hoc exemplum voluit ostendere per Christum, quia voluit quod peteret, quod sibi jure hereditario competebat. Haec autem postulatio pro gentibus vocandis potest intelligi dupliciter. Primo per orationem, quia pro eis oravit: Joan. 17: « Non pro eis rogo « tantum, sed pro eis qui credituri sunt per ver« bum eorum in me » Item per passionem: Hebr. 9: « Ut morte intercedente in redemptionem ea« rum praevaricationum quae erant sub priori « testamento, repromissionem recipiant, qui vocati « sunt aeternae hereditatis: » quae quidem postulatio non fuit vacua, quia in omnibus « exauditus « est pro sua reverentia» Heb. 6. Unde subditur concessio, cum subditur, *Et dabo tibi gentes*. Ubi notandum est. quod ad Christum nullus venit nisi dono Patris: Joan. 6: « Nemo potest venire ad me nisi « Pater qui misit me traxerit eum. » Datio autem gentilium est pure donum: nam Judaei quasi redditi sunt, quia ante dati erant: Rom. 15: « Dico Je« sum Christum ministrum fuisse circumcisionis « etc. »: et ideo dicit: *Dabo tibi gentes*, ut scilicet subjiciantur tibi, et sint tua hereditas: Phil. 2: « Ut « in nomine Jesu omne genuflectatur, caelestium, « terrestrium et infernorum: » Ps. 115: « Hereditas « mea praeclara est mihi. » Item non habet eas sicut ministri habent, ut Petrus vel Paulus, sed sicut dominus: Heb. 3: « Et Moyses quidem fidelis erat « in tota domo ejus tamquam famulus, in testimo« nium eorum quae dicenda erant: Christus vero « tamquam filius in domo sua, quae domus sumus « nos. » Et ideo dicit, *Possessionem tuam:* Isa. 49: « Ut possideres haereditates dissipatas, ut diceres « his qui vincti sunt, exite, et his qui sunt in te« nebris, revelamini: » *Terminos terrae*: quia per totum mundum aedificata est Ecclesia. Sed postmodum per Nicolaum haereticum, et Mahumetum ad infidelitatem redierunt. Vel expectatur fundanda: Isa. 49: « Parum est, ut sis mihi servus ad susci« tandas tribus Jacob, et faeces Israel converten« das. Dedi te in lucem gentium, ut sis salus mea « usque ad extremum terrae: » Heb. 1: « Quem « constituit heredem universorum etc. »

7. Deinde cum dicit, *reges*, ponitur executio potestatis: et secundum historiam posset exponi, quia erat constitutus rex Judaeorum, ideo et dominabatur gentibus aliquibus quas subjugaverat in figura universalis dominii Christi. Sed quia aliter reguntur cives, nam cives reguntur regimine misericordiae, aliter hostes subjugati, scilicet regimine severae justitiae; ideo dicit: *In virga ferrea*. Sed melius est ut referatur ad dominium spirituale Christi: necesse est enim quod qui regit, habeat virgam: Ps. 44: « Virga directionis, virga « regni tui. » Ad hoc enim necessarii sunt reges, ut virgam habeant disciplinae qua puniant delinquentes. Et quia Christus constitutus est rex a Deo ad populum regendum, ideo dicit: *Reges eos in virga ferrea*. Et addit, *Ferrea*, ad designandum inflexibilem justitiae disciplinam. Virga namque qua regebantur Judaei, non fuit ferrea, quia frequenter excusserunt se adorando idola. Sed haec est virga ferrea qua regit gentes, quia non recedent amplius a dominio Christi, quando plenitudo gentium intraverit: Apoc. 12: « Mulier peperit masculum, qui « recturus erat omnes gentes in virga ferrea. *Et tamquam vas figuli confringes eos;* quod exponitur per illud Hier. 18: « Descendi in domum figuli, « et ecce ipse faciebat opus super rotam, et dissi« patum est vas quod ipse faciebat e luto manibus « suis. Conversusque fecit illud vas alterum. » Et post, « Sicut lutum in manu figuli, sic vos in manu « mea. » Quando enim vas figuli est recens, frangitur de facili a mala forma, et restituitur in bonam. Judaei conversi erant, unde non erant confringendi: eadem enim est fides eorum et nostra. Gentiles autem erant idolatrae: et ideo erant confringendi, ut aliam formam acciperent, idest aliam fidem veram. Vel aliter: *In virga ferrea*, bonos scilicet, *et tamquam*

vas figuli, malos qui finaliter conterendi sunt: Luc. 2: « Ecce positus est hic in ruinam, et in resur- « rectionem multorum: » Isa. 30: « Subito dum « non speratur, veniet contritio ejus, et comminuen- « tur sicut conteritur lagena figuli contritione pervali- « da etc. ut sic, qui justus est, justificetur adhuc. et « qui in sordibus est, sordescat adhuc. » Apoc. ult.

8. Deinde cum dicit, *Et nunc*, ostenditur quomodo se habeat ad reges. Reprimit autem eos admonendo et attrahendo ad servitutem Dei. Circa hoc ergo duo facit. Primo ponit admonitionem. Secundo assignat admonitionis rationem, ibi, *Ne quando irascatur*. Monet autem ad tria. Ad doctrinae veritatem, ad obsequii humilitatem, ad correctionis susceptionem. Secundum, ibi *Servite*. Tertium, ibi, *Apprehendite*. Veritas autem dupliciter cognosci potest ab aliquo: vel per inventiones, et tales dicuntur bene intelligentes; vel per eruditionem, et tales dicuntur bene docibiles. Item regentium duplex est gradus. Quibusdam enim committitur universalis gubernatio, qui dicuntur reges. Quibusdam aliquod speciale judicium, et hi dicuntur judices. Primos ergo exhortatur ad intelligendum: nam « intelligens gubernacula possidebit, » Prov. 1. Secundos ad erudiendum, ut scilicet ab aliis formam judicii accipiant; et ideo dicit, *Intelligite et erudimini:* Sap. 6: « Audite reges et intelligite, « discite judices finium terrae. »

9. Deinde cum dicit, *Servite*: post intellectum convenienter ponit servitutem, quia servitus Dei, quae est latria, est professio fidei. Et ideo primo oportet quod credat, et postea confiteatur et serviat: Rom. 10: « Corde creditur « ad justitiam, ore autem etc. » Dicit autem *Domino*: qui enim servit homini, sufficit ut exterius subjiciatur ei obediendo; sed qui servit Deo, oportet quod interius secundum animam subjiciatur ei, bonum affectum habendo: Psal. 61: « Nunc « Deo subjecta erit anima mea etc. Dicit autem *In timore*, qui sanctus permanet, nec sinit peccare, ut « Qui stare se existimat, videat ne cadat. » Rom. 10. Et notandum secundum Augustinum: quod rex servit Deo inquantum homo, in se juste vivendo, sed inquantum rex, leges ferendo contra ea quae sunt contra Dei justitiam: unde in hoc Psalmo praefiguratur status ecclesiae: nam a principio reges terrae faciebant leges contra Christum et christianos, sed postea condiderunt leges pro Christo. Et primum ostenditur cum dixit: *Astiterunt*: secundum ibi, *Servite Domino*. Ne autem haec servitus, miseria videatur, addidit: *Et exultate ei cum tremore*. Quia timor Domini non est miseriae, sed gaudii: propter quod Lev. 10: « Respondit Aaron ad Moysen, Quo- « modo possunt placere Deo mente lugubri? » Sed ne ista laetitia praesumptionem haberet vel negligentiam, ideo subjungit, *Cum tremore*, qui est metus subitaneus: Phil 2: « Cum metu et tremore ve- « stram salutem operamini. » Consequenter monet ad susceptionem, cum subdit, *Apprehendite*: ut nemo vivat ut libet, sed ut decet. Et ideo dicit *disciplinam*, praecepta et bonos mores, vel adversa quasi praesidium et munimentum: Ps. 17: « Et disciplina tua etc. » Et ponitur ratio admonitionis, *Ne quando irascatur:* et est duplex ratio: ad evitandam poenam, et ad consequendam gloriam, ibi, *Beati omnes qui confidunt in eo*. Dicit autem: *nequando* propter patientiam Dei, quia in hoc saeculo diu sustinet: Psal. 7: « Numquid irascetur « per singulos dies? » dicens: *Nisi conversi fueritis*; quasi dicat, Servetis admonitionem ne veniat tempus punitionis. *Ne pereatis de via justa*, scilicet justitiae et societatis bonorum, quod est valde poenosum his qui dulcedinem justitiae gustaverunt. Littera Hieronymi habet, *Pereatis de via*; non est ibi *justa*. Quando enim homo in mundo est, est sicut in via: nam si cadit, potest resurgere. Nec dicitur perire quod reparari potest, etiam quod non cadit de via, sed in via. Sed si « perit de via irreparabilis est, » Job 3. Et quia nullus intelligit, in aeternum peribunt. Et ideo dicit *Cum*.

10. Ponitur alia ratio, quae est ad consequendam gloriam; quasi dicat, *Apprehendite disciplinam*, quia *cum exarserit* etc. *Beati erunt omnes qui confidunt in eo*. Bene dicit *Cum exarserit*: modo enim non ardet, cum castigat ut pater; sed in futuro absorbebit et ardebit, quando puniet poena aeterna Isaiae 30: « Ecce nomen Domini venit de « longinquo: ardens furor ejus, et gravis ad por- « tandum: labia ejus repleta sunt indignatione, « et lingua ejus quasi ignis devorans. » Dicit autem *in brevi*, quia non singula peccata separatim sed simul omnia discutiet. Unde illud judicium in brevi fiet, nec durabit per mille annos, ut Lactantius dixit: 1 Cor. 15: « In momento, in ictu oculi, « in novissima tuba: » et tunc omnes boni in immortalitatis gloriam immutabuntur: unde, *Beati qui confidunt*; quasi dicat: Vindicta non modo non attinget confidentes, sed beati erunt, quia ad regnum pervenient: quae beatitudo vel gloria major apparebit ex poena malorum: Hier. 17: « Beatus vir « qui confidit in Domino, et erit Dominus fiducia « ejus etc. »

PSALMUS DAVID III.

1. Cum fugeret a facie Absalon filii ejus.

Domine quid multiplicati sunt qui tribulant me? multi insurgunt adversum me. Multi dicunt animae meae: non est salus ipsi in Deo ejus.

2. Tu autem, Domine, susceptor meus es; gloria mea, et exaltans caput meum.

3. Voce mea ad Dominum clamavi, et exaudivit me de monte sancto suo. Ego dormivi et soporatus sum, et exurrexi, quia Dominus suscepit me.

4. Non timebo millia populi circumdantis me: exurge Domine, salvum me fac, Deus meus Quoniam tu percussisti omnes adversantes mihi sine causa: dentes peccatorum contrivisti.

5. Domini est salus, et super populum tuum benedictio tua.

1. Superior Psalmus ostendit conatum adversariorum: hic contra eorum conatum implorat auxilium divinum. Et est hic Psalmus editus per mo-

dum orationis. In quo Psalmo possumus ponere fundamentum historiae, et postea ponere sensum allegoricum, et ulterius moralem. Sensus historicus patet per titulum, qui est, *Cum fugeret a facie Absalon filii sui*. Ut 2 Reg. 15, habetur, Absalon filius David persequens patrem suum quaerebat eum occidere: cui David cessit cum suis exiens de Hierusalem nudis plantis. Intellexit hoc sibi contingere propter peccatum homicidii et adulterii, sicut Nathan propheta ei praedixerat: 2 Reg. 12: « Non recedet « gladius de domo tua in sempiternum, eo quod « despeveris me. » Dum autem Absalon persequeretur David, conversus est contra eum exercitus David; Absalon autem impetu muli ductus est sub ramosam quercum, ubi circumnectentibus ramis collum ejus, ibique capite intercepto pendens, a Joab principe militiae David, interfectus est. Quo mortuo, David restitutus in regnum in pace regnavit. Contra istam ergo persecutionem est iste Psalmus, *Domine quid etc*. Per hanc tamen pr efigurabatur persecutio quam Christus passus est a filio suo Juda. Joan. 13: « Filioli, adhuc modicum vobiscum sum. » Et iterum Matth. 9: « Numquid possunt filii sponsi lu« gere etc. » A quo Juda Christus fugit, quando illo discedente, cum caeteris Apostolis in montem Oliveti secessit imminente passione. Et sicut David pacem exhibuit iniquo filio, quando praecepit populo eunti ad bellum: « Servate puerum Absalon, » et eo interempto dixit, « Quis mihi det ut moriar pro « te fili mi Absalon etc. » ita Christus Judae proditori, ut patet in convivio et in osculo: propter quod bene Absalon pax patris dicitur. Abba enim hebraice, latine pater interpretatur. Salon vero pax. Et ipse Judas cum prolatione pacis prodidit Christum. Et sicut Absalon, ita et Judas suspensus interiit. Quo mortuo Christus in pace regnavit, quia in gloria resurrexit: Et potest ad omnes tribulationes Ecclesiae referri. Potest et moraliter contra tribulationes, quas quis ab inimicis sive temporalibus sive spiritualibus patitur. Et ideo exprimitur affectus hominis implorantis. Circa hoc ergo duo facit. Primo praemittit adversariorum conatum, sive exponit Deo suum tormentum Secundo confitetur adesse sibi divinum auxilium, *Tu autem Domine etc*. Persecutionem autem ponit, quantum ad nocentium numerum, *Multiplicati sunt*, scilicet gentes, populi, reges, et principes. Et non solum hi extranei, sed etiam filius: Ps. 39: « Multiplica« tae sunt super caput meum etc. » Et quantum ad nocendum, motivum, quia sine causa. Unde: *Quid*: 1 Reg. 10 et 26: « Quid feci, aut quod est in « manu mea malum? » Et quantum ad multiplex tormentum, quia vexant multipliciter tribulando. Unde *Tribulant*. Tribulus est erba pungitiva: Gen. 3: « Spinas et tribulos germinabit tibi. » Illi igitur tribulant, qui pungunt. Christum autem punxerunt colaphizando, flagellando, conspuendo, et illudendo, et mortem intentando. Et hoc est quod dicit: *Multi insurgunt*, scilicet factis. Absalon enim voluit occidere David, ut patet in consilio Chusi, 2 Reg. 17. Similiter et Judas tradidit Christum ad mortem. Item tribulant verbis detrahendo, sive falsa proponendo: unde *Multi dicunt etc*. Contra illud quod dicitur Ps. 36: « Salus autem justorum a Domino. » Si enim hoc considerarent impii, non de facili insurgerent contra justos; sed quia hoc non credunt, vel quia contemnunt Dei potentiam vel hominis justitiam, ideo dicunt ore et opere, *Non est salus illi etc.*, idest in eo quem colit, et sibi Deum facit. Hoc dicunt etiam persecutores de Christo si enim resurrecturum sperarent, nec Judas traderet, nec illi occiderent. Et est sensus. Non salvabit eum, nec est filius Dei: unde dicebant Matth. 27: « Si filius « Dei es, descende de cruce: » et infra, « Si rex Israel « est, descendat nunc de cruce, et credimus ei? »

2. *Tu*. Haec est pars secunda. Ubi ostendit sibi a Deo paratum auxilium. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit sibi specialiter adesse divinum auxilium. Secundo generaliter omnibus, ibi, *Domini est salus*. Et circa primum tria proponit. Primo auxilium divinum. Secundo auxilii experimentum, ibi, *Voce mea*. Tertio securitatis conceptum, ibi, *Non timebo*. Dicit ergo, *Tu autem Domine;* quasi dicat: Isti insurgunt ad bellandum, sed tu suscipis ad protegendum. Et hoc est melius per litteram Hieronymi quae dicit: *Clypeus meus circa me,* quasi defendens me sicut clypeus. Item non solum servans in vita contra delere volentes, sed etiam in gloria contra infamantes; unde ait *Gloria mea*: 2 Cor. 10: « Qui gloriatur, in Do« mino glorietur: » Hier. 9: « In hoc glorietur « qui gloriatur, scire et nosse me. » Et non solum contra infamantes mihi assistis, sed etiam praevalere me facis contra opprimentes; unde subjungit: *Exaltans caput meum*: Psal. 26: « Et nunc exaltavi « caput meum super inimicos meos. » Haec possunt referri ad Christum, qui conceptus fuit secundum humanam naturam in incarnatione, quoniam « Ver« bum caro factum est, » Joan. 1. Isa. 42: « Ecce « servus meus, suscipiam eum: electus meus, com« placuit sibi in illo anima mea: » Ps. 64: « Bea« tus quem elegisti et assumpsisti. » Item gloriosus fuit in resurrectione: Joan. 17: « Clarifica me tu, Pa« ter. » Item exaltatus in ascensione; Phil. 2: « Pro« pter quod et Deus etc. »

3. Deinde cum dicit, *Voce*, ostendit experimentum auxilii. Et ponit tria: scilicet orationem, ibi, *Voce mea*. Secundo exauditionem, ibi, ***Et exaudivit me***. Tertio ostendit in quo est exauditus, ubi ait: *Ego dormivi etc*. Circa primum duo tangit quae debent esse in oratione: nam debet esse attenta. Et ideo dicit: *Voce mea*, scilicet cordis, quae sonat Deo, qua Moyses tacens ore, clamabat corde ad Dominum: Exod. 14: « Dixit Dominus: « Quid clamas ad me etc. » Hac etiam voce clamans Susanna est exaudita; Dan. 13: « Quae flens « suspexit in caelum, erat enim cor ejus habens « fiduciam in Domino etc. » 1 Reg. 1: « Porro An« na loquebatur in corde suo etc. » 1 Cor. 14: « Orabo spiritu, orabo et mente. » Et ideo dicit ***Mea***. Vox enim quando non procedit ex corde non est mea. Item debet esse recta; tunc enim (1) est recta, quando tendit ubi debet: et ideo dicit, *Ad Dominum*, ubi est auxilium: 2 Paral. 20: « Cum igno« ramus quid agere debeamus, hoc solum habe« mus residuum, ut oculos nostros dirigamus ad « te: » Ps. 120: Auxilium meum a Domino. Item debet esse devota: unde addidit, *Clamavi*: clamosa namque dicitur oratio, propter magnitudinem affectus: Ps. 10: « Clamor meus ad te veniat etc. » Heb. 5: « Cum clamore valido et lacrymis etc. » Deinde ponitur exauditio, cum dicit: *Et exaudivit me de monte*, idest de sublimitate divinae majestatis, quae inaccessibilis est: Ps. 23, « Quis ascendet in montem « Domini, » idest ad omnipotentiam suam: vel de

(1) *Al*. autem.

altitudine justitiae suae, quia incomprehensibilis est: Ps. 35: « Judicia tua abyssus multa: » vel *de monte sancto*, idest de me qui eram mons sanctus, de quo Is. 2: « Et erit in novissimis diebus praeparatus « mons domus Domini etc. » Sequitur, *Ego dormivi*. Ubi ostendit in quo sit exauditus. Quia *surrexi*. Est autem differentia inter mortuum et dormientem: quia mortuus non resurgit: Job 14: « Putasne mortuus homo rursum vivat; » dormiens vero resurgit: Ps. 40: *Numquid qui dormit non adjiciet ut resurgat?* Sic ergo quando tribulatio est tanta ut homo non redeat ad statum priorem, dicitur mors. Sed quando tribulatus, vel tentatus cadit in peccatum et resurgit, dicitur dormire. Sic David quasi dormivit, quia liberatus est a filio et peccato. Dicitur autem dormire, quasi parum; soporari vero, quasi multum: unde alia littera dicit, *Somnum cepi*, idest profunde dormivi. Sic Christus dicitur dormivisse, quia sponte se passioni obtulit; et quia soporatus est, mors subsecuta est. Unde a dormitione transivit ad somnum. Iste sopor signatur in sopore Adam. Gen. 2: « Immisit Dominus « soporem in Adam etc. » quia de latere Christi in cruce mortui formata est Ecclesia. Ait ergo, *Et exsurrexi*, propria scilicet virtute: Joan. 10: « Potestatem habeo ponendi animam meam, et po« testatem « habeo iterum sumendi eam. » Et hoc est, quia *Dominus suscepit me*. Alia littera, *Sustentavit*. Habuit enim virtutem divinitatis, quod surgeret. Ps. 56: « Cum ceciderit justus, non col« lidetur, quia Dominus supponit manum suam. »

4. Deinde cum dicit, *Non timebo*, ponitur fiducia securitatis: quasi dicat: ex quo sic sum exauditus, *Non timebo etc.* Infra Ps. 26: « Si consistant adversum me castra etc. » In quo signatur, quod Christi ecclesia non potest omnino deprimi. Christo etiam post resurrectionem multitudo populi, quae crucifixum circumstetit, nihil nocere potuit: nam « Christus resurgens ex mortuis « jam non moritur, » Romanor. 6. Et unde habeat istam fiduciam, ostendit cum dicit, *Exurge*, scilicet manifesta virtutem tuam faciendo me resurgere a morte: et hoc est, *Salvum me fac etc. Quoniam tu percussisti etc.* Supra duo dixerat: Quod tribulant eum: *Domine quid multiplicati sunt, qui tribulant me*: et contra hos dicit: *Quoniam tu percussisti*, item infamabant, *non est salus illi etc.*: et contra hos, *Gentes peccatorum*, idest maledica verba in irritum deduxisti; Job. 19: « Conterebam molas ini« qui etc » Littera Hieronymi habet, *Percussisti molas et dentes*; quasi dicat: Ita fortiter percussisti quod dentes contriti sunt. Maxilla fuit Absalon, dentes vero adhaerentes sibi. Unde destructo Absalone, alii sunt contriti.

5. Ultimo cum dicit, *Domini*, ostendit auxilium divinum esse toti populo. Et primo quantum ad conservationem (1) a malo; et ideo dicit, *Domini est salus*. Et ideo oratio dirigi (2) debet ad Deum. Secundo quantum ad multiplicationem bonorum; et ideo dicit: *Super populum tuum benedictio tua*, idest super populum, qui de te et in te sperat, et non in alio, *Benedictio tua*. Benedictio Domini semper importat multiplicationem bonorum: Prov. 10: « Benedictio Domini di« vites facit. » Potest autem aliter legi Psalmus iste secundum Glossam, ut scilicet loquatur hoc totus Christus, idest Ecclesia et caput ejus inter procellas persecutionum constituta. Vel moraliter potest legi Psalmus iste in persona uniuscujusque fidelis, qui a vitiis et cupiditatibus impugnatur. Et secundum hoc per David accipitur quilibet fidelis, per Absalon vitia et carnales concupiscentiae, sicut patet in Glossa.

(1) *Al.* praeservationem.
(2) *Al.* fieri.

PSALMUS IV.

1. *Victori in Psalmis canticum David.*

Cum invocarem, exaudivit me Deus justitiae meae: in tribulatione dilatasti mihi. Miserere mei, et exaudi orationem meam.

2 Filii hominum usquequo gravi corde? ut quid diligitis vanitatem, et quaeritis mendacium?

3. Et scitote quoniam mirificavit Dominus sanctum suum: Dominus exaudiet me, cum clamavero ad eum.

4. Irascimini et nolite peccare: quae dicitis in cordibus vestris, et in cubilibus vestris compungimini. Sacrificate sacrificium justitiae, et sperate in Domino.

5. Multi dicunt, Quis ostendit nobis bona? Signatum est super nos lumen vultus tui Domine.

6. Dedisti laetitiam in corde meo. A fructu frumenti, vini et olei sui multiplicati sunt.

7. In pace in idipsum, dormiam et requiescam. Quoniam tu Domine, singulariter in spe constituisti me.

1. In praecedenti Psalmo David imploravit auxilium Dei contra tribulationes orando, et sentiens se exauditum hortatur alios ut in Deo confidant. Et exprimit Psalmus iste affectus hominis qui expertus divinam misericordiam et beneficia et justitiam, hortatur alios ut non desperent. Titulus ejus est in finem Psalmus cantici David. In hoc titulo duo consideranda sunt pro toto libro: scilicet quod dicit Psalmus cantici. Secundo quod dicit, in finem. Quo ad primum ergo nota, quod David sicut legitur 2 Reg. 6, faciebat Psalmum metrice, et cantabat ante arcam cum Psalterio. Ergo psalmus dicitur quod cantatur ad Psalterium, sed non absque psalterio. In quibusdam autem Psalmis describitur psalmus David, ubi intelligitur quod est factus ad psalterium. In aliquibus praescribitur canticum David, quia cantabatur sine instrumento. In aliquibus, Psalmus cantici David, vel e converso: eo quod ille Psalmus cantabatur simul voce humana, et ad Psalterium. Sed in aliquibus incipiebat unus vel multi voce humana sine instrumento, et unus respondebat cum Psalterio; et hi intitulantur canticum Psalmi. In aliquibus vero unus cantabat Psalmum cum Psalterio, et alii respondebant sine Psalterio: et hi intitulantur Psalmus cantici. Et haec est differentia litteralis; sed mystice et secundum Glossam, Psalmus significat bonam operationem; canticum vero exultationem mentis de aeternis. Quando

vero simul utrumque ponitur in uno Psalmo, significatur (1) quod de utroque agitur. Quod vero dicit *in finem*, si consideretur hoc quantum ad rem per Psalmum figuratam, manifestum est quia in finem intelligitur, idest in Christum; Rom. 10: « Finis legis Christus ad justitiam omni credenti. Sed si consideretur *in finem* secundum figuram; datur intelligi, quod cantabatur pro consumptione operis vel negotii, sicut hic Psalmus pro consummata liberatione David a persecutione Absalonis factus fuit, quasi pro victoria. Alii dicunt victori, scilicet David, in Psalmis, quia omnes in Psalmis faciendis vincebat sed hoc verum non videtur. Dividitur autem Psalmus iste in duas partes: nam primo incipit a gratiarum actione pro receptis beneficiis; unde ait: *Cum invocarem etc.* Secundo finitur in exhortatione aliorum ut convertantur ad Deum, ibi, *Filii hominum etc.* Circa primum duo facit. Primo enim agit gratias de praeteritis. Secundo orat pro futuris, ibi, *Miserere mei etc.* Circa primum duo facit. Primo agit gratias quod est exauditus. Secundo ostendit qualiter est exauditus, ibi, *In tribulatione etc.* Sed notandum quod hic est duplex littera: una dicit: *Exaudivit*: alia habet *exaudisti*; et huic concordat Hieronymus dicens, *Exaudisti*; in hoc tamen non est vis. Dicit ergo: *Cum invocarem, exaudisti etc.* ubi quatuor consideranda sunt. Primo ponit orationem et exauditionem: unde dicit: *Exaudisti.* Sed non *exaudivit*, non clamantem; unde dicit: *Cum invocarem*; quod est implorare auxilium in necessitate. Ps. 119: « Ad Dominum, cum tribularer, clamavi, et exaudivit me. » Item requiritur, quod sit justus: quia si audit peccatores, est ex misericordia, non est ex justitia; et ideo dicit: *Justitiae meae*: ibi Glossa: idest dator justitiae, vel justificationis meae. Ps. 33: « Oculi Domini super justos. » Aliud quod est primum, quod justitiam suam homo attribuat Deo, et non sibi; et ideo dicit: *Deus.* Contra quod Rom. 10: « Ignorantes Dei justitiam, et suam volentes statuere etc. » Primo ergo debet bonum suum attribuere Deo; secundo habere justitiam; tertio clamare; quarto exaudiri. Modus autem exauditionis describitur cum dicit, *In tribulatione.* Dicit *exaudivit* et *dilatasti* vel quia forte metrice factus est Psalmus ubi oportuit mutari constructionem propter metrum; vel quia per modum orantis, ubi ex diversis affectibus mutat homo loquendi modum. Dicit autem, *In tribulatione dilatasti mihi*, quia plus est dilatasti quam liberasti; quasi dicat, Non solum liberasti, sed in ipsa tribulatione cordis latitudinem tribuisti. Psal. 17: *Dilatasti gressus meos subtus me, et non sunt infirmata vestigia mea.* Vel latitudinem animi ad patienter sustinendum, vel latitudinem potestatis de qua dicitur Gen. 9: « Dilatet Deus Japhet. » Deinde cum dicit (2), *Miserere mei*, removendo scilicet quidquid remansit miseriae praeteritae: *Et exaudi me*, orantem pro futuris bonis.

2. Deinde cum dicit, *Filii etc.* Convertit se ad aliorum exhortationem: et circa hoc duo facit. Primo redarguit peccatores; secundo exhortatur eos ad emendam, ibi, *Et scitote etc.* Circa primum duo facit. Primo commemorat conditionem; secundo arguit culpam, ibi, *Ut quid diligitis;* conditionem (3) commemorat dicens, *Filii hominum:* quod dupliciter potest intelligi. Primo in malo, sic, *Filii hominum*, quasi homines secundum naturam inferiorem corruptibiles et proni ad peccandum. Gen. 6: « Non permanebit spiritus meus in homine in aeternum quia caro est. » Et iterum 8 cap.: « Sensus et cogitatio hominum in malum proni sunt ab adolescentia sua. » *Filii ergo hominum*; quasi dicat ostenditis vos esse filios hominum, idest peccatorum, scilicet Evae et Adae: *Usquequo gravi corde?* Isa. 1: « Vae genti peccatrici, populo gravi iniquitate etc. » Secundo in bono: quia homo inquantum homo, est imago Dei: unde *Filii hominum*, non bestiarum. Psal. 48: *Homo cum in honore esset non intellexit*, etc. Et, *o gravi corde*, idest quia debetis habere cor grave et stabile, *usquequo* non convertimini ad Deum; et hoc est quod Hieronymus habet, *Filii viri, usquequo incluti mei ignominiose diligitis vanitatem, quaerentes mendacium;* et sic convenienter arguit culpam, *Ut quid diligitis etc.* In peccato namque sunt duo consideranda, scilicet voluntas inhaerens rei, et intentio inordinata. Primo ergo tangit inordinatam amorem cum dicit, *Ut quid diligitis etc.* idest aliquid vanum, non solidum, temporalia quippe vana sunt, quia non continent solidum, sed pertransiens bonum. Eccl. 1: « Vanitas vanitatum, et omnia vanitas. » *Ut quid ergo diligitis etc.* quasi dicat, ut quid diligitis temporalia. Secundo tangit pravam intentionem cum dicit: *Et quaeritis mendacium*, idest quare amatis divitias, ut habeatis sufficientiam? Nam Eccl. 5: « Avarus non implebitur pecunia. » Hier. 5: « Aspexi terram etc. » vel mendacium, idest idolum, 1 Cor. 8: « Idolum nihil est. » Usquequo ergo diligitis, et quaeritis hoc, et non convertimini ad Deum?

3. Secundo cum dicit, *Et scitote*, hortatur peccatores ad emendam: et circa hoc tria facit. Primo commemorat beneficia sibi exhibita. Secundo hortatur ut ad Deum redeant, ibi, *Irascimini etc.* Tertio ostendit praeeminentiam sui ad illos in bonis, ibi, *Dedisti laetitiam etc.* Dicit ergo, *Et scitote etc.* Sed notandum est, quod hic in graeco est Diapsalma, in Hebraeo vero est Sela, quod Hieronymus transtulit, feliciter, vel semper. Diapsalma ergo divisio psalmi est: quia quando cantabant, fiebant aliqua intervalla in Psalmo, ut ostenderetur quod sequentia ad aliam materiam pertinebant secundum Augustinum. Sed contra hoc est, quia secundum hoc, Diapsalma nunquam inveniretur in fine Psalmi; sed in Psalterio Hieronymi Sela invenitur in fine Psalmi. Et ideo sumptum est Sela ex ly *Salon*, idest *pacifice*. Et concordat cum Hieronymo qui interpretatus est *feliciter*. Sic ergo melius *pacifice*, quasi semper, et hoc Sela importat. Beneficium autem quod commemorat est duplex: unum de praeterito, et aliud de futuro, ibi, *Dominus exaudiet.* Quantum ad primum dicit, *Et scitote etc.*: et cum sit principium sententiae continuatur cordi prophetae, sicut illud in principio Ezech.: « Et factum est in trigesimo anno etc. » Nam Sela quod interpretatum est Diapsalma, ponitur hic: quod notat interruptionem. Vel continuatur ad praecedentia; quasi dicat: Nolite diligere vanitatem, *et scitote* quare? *Quoniam mirificavit Dominus etc.* Ecce quot bona mihi fecit: quia scilicet *mirificavit etc.*, idest mirabilem reddidit. Potest etiam aliter continuari secundum Glossam; quasi dicat: quia vana *scitote*, et scitote quid sequamini: *Quoniam mirificavit Dominus etc.*, idest Christum

(1) *Al.* significat.
(2) *Al.* deest cum.
(3) *Al.* condemnationem.

per figuram principaliter intellectum, qui est sanctus sanctorum, de quo Dan. 9: « Hunc Deus o- « stendit mirabilem suscitando, et ad dexteram ejus « eum collocando. » Quilibet etiam justus mirabilis est; quia majora sunt opera justitiae, quam miracula exteriora. Ps. 67: *Mirabilis Deus in sanctis suis.* Sed Christus est maxime mirabilis. Isa. 9: « Et vocabitur nomen ejus Admirabilis. » Quantum ad secundum dicit, *Dominus exaudiet*. Isa. 65: « Antequam clament, ego exaudiam etc. »

4. Deinde cum dicit, *irascimini*, exhortatur eos ad emendationem vitae: et circa hoc tria facit. Primo exhortatur ut recedant a malo; secundo ut tendant in bonum, ibi, *Sacrificate sacrificium*; tertio movet quaestionem, ibi, *Multi dicunt etc.* Circa primum considerandum est, quod peccatum in nobis ut plurimum ex tribus consurgit: scilicet ex corruptione irascibilis, rationalis et concupiscibilis. Primo ergo prohibet peccatum quod consurgit ex primo; unde dicit, *Irascimini* etc. Hoc autem intelligitur tribus modis. Primo de ira inordinata; quasi dicat: Permittitur nobis quod motus iracundiae surgat in nobis: non tamen perducatis iracundiam ad actum peccati. Ephes. 4: « Sol non occidat super iracundiam vestram. » Secundo sic: *Irascimini*, idest contra vestra peccata. Isa. 63: « Indignatio mea ipsa auxiliata est mihi « etc. » *Et nolite peccare*, scilicet iterum; quasi dicat: Sic irascimini contra peccata praeterita ut non committatis alia. Tertio de ira per zelum sic exponitur: *Irascimini* contra vitia aliorum; et tamen *nolite peccare*, eos inordinate corrigendo, quia debet ira dirigi per rationem. Secundo prohibet vitium rationalis, scilicet simulationem, dicens: *Quae dicitis in cordibus vestris*, supple sint in vobis; quasi dicat: Non aliud sitis in corde, et aliud praetendatis extra. Tertio prohibet quod surgit ex concupiscibili. *Compungimini*, scilicet de peccatis quae fecistis: *In cubilibus vestris*. Rom. 13: « Non in « cubilibus et impudicitiis etc. » Vel dicendum, quod tangit duplex peccatum: scilicet irae, sicut dictum est, *Irascimini* de ira per zelum. Secundo concupiscentiae, *Compungimini quae dicitis in cordibus vestris*, idest male cogitatis, *in cubilibus vestris*, idest de occultis, vel in occultis. Et hoc magis sonat littera Hieronymi, qui dicit, *Loquimini et tacete*, idest non publicetis inordinate exequendo. Vel de ira per vitium, quam prohibet non procedere ad opus, quod pejus est. Vel de ira contra peccata. Consequenter hortatur eos ut faciant bonum. Et primo dirigit eos circa principium boni, quia *Sacrificate sacrificium justitiae;* quasi dicat scilicet *compungimini*. Levit. 4, mandatur quod offerunt sacrificium pro peccatis. Sed Dominus de hujusmodi non multum curat. Psalm. 39: « Sacrificium et oblationem noluisti: aures autem « perfecisti mihi; » unde et vos, *Sacrificate sacrificium justitiae et sperate in Domino: multi dicunt quis ostendit etc.* idest satisfactionis et poenitentiae. Rom. 12: « Exhibeatis corpora vestra Deo, hostiam vi- « ventem, sanctam, Deo placentem etc. » Secundo dirigit eos circa finem boni, dicens: *Et sperate in Domino etc.*: quasi dicat: Sitis sperantes in Domino qui dedit vobis haec operari.

5. Deinde cum dicit, *multi*, movet quaestionem quam dicunt, *Multi*, idest stulti: dicunt autem, *Quis ostendit nobis bona;* quasi dicat: Quomodo scire possumus quae sunt haec sacrificia Deo acceptabilia? Hanc autem quaestionem solvit cum dicit: *Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine*; quasi dicat: Ratio naturalis indita nobis docet discernere bonum a malo; et ideo dicit: *Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine etc.* Vultus Dei est id per quod Deus cognoscitur; sicut homo cognoscitur per vultum suum, hoc est veritas Dei. Ab hac veritate Dei refulget similitudo lucis suae in animabus nostris. Et hoc est quasi lumen, et est signatum super nos, quia est superior in nobis, et est quasi quoddam signum super facies nostras, et hoc lumine cognoscere possumus bonum. Ps. 88: « In lumine vultus « tui ambulabunt etc. » Super hoc autem signamur signo Spiritus. Eph. 4: « Nolite contristare Spiri- « tum sanctum in quo signati estis. » Et iterum signo crucis, cujus signaculum nobis impressum est in baptismo, et quotidie debemus imprimere. Cant. 8: « Pone me ut signaculum super cor tuum. »

6. Deinde cum dicit, *dedisti*, ponit praeeminentiam ejus ad illos peccatores in bonis: quasi dicerent ei: Tu nos exhortaris ad beneficia tua, sed nos habemus omnia (1); ideo comparat temporalia spiritualibus. Et primo ponit spiritualia; secundo temporalia, ibi, *A fructu etc.* Tertio praeeminentiam spiritualium, ibi, *In pace etc.* Dicit ergo: Verum est quod omnes habent lumen vultus desuper se: sed, o Domine, sanctis et mihi *dedisti laetitiam*, scilicet spiritualem, *in corde meo*, ut scilicet de te gaudeam. Rom. 14: « Non « est regnum Dei esca et potus; sed justitia et pax, et « gaudium in Spiritu sancto: » et hoc est beneficium spirituale. Mali autem habent abundantiam temporalium; et ideo dicit: *A fructu frumenti, vini et olei sui, multiplicati sunt*, idest dilatati. Et per omnia ista temporalia intelliguntur omnia alia: quia omnia referuntur ad necessitatem vivendi: et sic frumentum pro cibo, et vinum pro potu, oleum vero pro condimento accipitur. Alia littera habet, *A tempore frumenti*; ubi duplex bonorum istorum defectus innuitur, quia temporalia dicuntur a tempore. Sap. 2: « Umbrae enim transitus est tempus « nostrum. » Et quia unum non sufficit, oportet quod sint multa; ideo dicit: *Multiplicati sunt.*

7. Deinde cum dicit, *in pace*, ponit praeeminentiam spiritualium; quasi dicat, Quid inter haec excedit? Certa laetitia cordis. Et hoc patet duplici ratione. Primo, quia hoc bonum erit aeternum, illud vero temporale; secundo quia est unum et simplex, illud est multiplex. Secundum ponit ibi, *Quoniam tu, Domine singulariter etc.* Dicit ergo, *In pace etc.*: quasi dicat: alii in tempore, sed ego non, immo *in idipsum*. Nota ergo, quod etiam in praesenti vita dicitur justus stare in bono, propter quatuor. Primo, quia non impeditur exterius: et ideo dicit: *In pace*. Isai. 31: « Se- « debit populus meus in pulchritudine pacis etc. » Secundo ex immutatione rerum habitarum, quia hoc semper idem manet: unde *in idipsum*. Psalm. 121: « Hierusalem quae aedificatur ut civitas, cu- « jus participatio ejus in idipsum. » Tertio, quia sine sollicitudine: unde, *dormiam*. Cant. 2: « Ego « dormio etc. » Quarto ex quiete a labore conquirendi; unde dicit, *Et requiescam*. Et hoc potest esse etiam hic in praesenti vita secundum inchoationem; quia sancti omnia ista habent hic aliqualiter in

(1) *Al.* nostra.

Deo; sed haec omnia perfecte erunt in patria. Et hoc ideo habeo, dicit David, quia unum habeo in quo sunt omnia haec: et hoc est quod ait, *Quoniam tu Domine* etc.: quasi dicat: uno modo in quadam spe singulari; *Constituisti me*, scilicet vita aeterna, de qua infra dicitur Psal. 26: « Unam petii « a Domino etc. » Et hoc respondet contra id quod dicit, *Multiplicati sunt*: ut *Quoniam tu Domine* etc. quasi dicat, in te singulariter spero. Et hoc magis sonat littera Hieronymi, quae dicit· *Quia tu Domine specialiter securum habitare me fecisti.* Ps. 177: « Bonum est confidere vel sperare in Domino etc. »

PSALMUS V.

1. *In finem, pro ea quae consequitur hereditatem.*

Verba mea auribus percipe Domine: intellige clamorem meum. Intende voci orationis meae, rex meus et Deus meus. Quoniam ad te orabo Domine.

2. Mane exaudies vocem meam. Mane astabo tibi et videbo, quoniam non Deus volens iniquitatem tu es. Neque habitabit juxta te malignus, neque permanebunt injusti ante oculos tuos.

3. Odisti omnes qui operantur iniquitatem; perdes omnes qui loquuntur mendacium. Virum sanguinum et dolosum abominabitur Dominus.

4. Ego autem in multitudine misericordiae tuae, introibo in domum tuam, adorabo ad templum sanctum tuum in timore tuo.

5. Domine deduc me in justitia tua, propter inimicos meos: dirige in conspectu tuo viam meam.

6. Quoniam non est in ore eorum veritas: cor eorum vanum est. Sepulcrum patens est guttur eorum, linguis suis dolose agebant.

7. Judica illos Deus. Decidant a cogitationibus suis, secundum multitudinem impietatum eorum expelle eos: quoniam irritaverunt te Domine.

8. Et laetentur omnes qui sperant in te: in aeternum exultabunt, et habitabis in eis. Et gloriabuntur in te omnes qui diligunt nomen tuum.

9. Quoniam tu benedices justo. Domine, ut scuto bonae voluntatis tuae coronasti nos.

1. Supra Psalmista orationem proposuit contra persequentes manifeste; hic contra dolosos orat, ne decipiatur. Et circa hoc duo facit. Primo ponit petitionem contra dolosos, ne decipiatur. Secundo, ut lapsus reparetur, ibi, *Domine ne in furore etc.* Hic Psalmus habet titulum in quo est aliquid novi, qui talis est: *In finem pro ea quae consequitur hereditatem*. Ubi tangitur figura et mysterium. Figura quidem intelligi potest dupliciter. Primo, secundum quod Glossa exponit, et habetur in historia Genesis 21, quod Sara videns ludentem Ismaelem cum Isaac filio suo, turbata est, et dixit « ad Abraham: Ejice ancillam hanc et filium ejus: « non enim erit heres filius ancillae cum filio meo « Isaac. » Intellexit quidem Sara ludum illum persecutionem esse contra Isaac; Abraham autem dure accepit quod dixerat Sara de filio suo Ismaele; sed dixit ei Deus: « Non tibi videatur asperum super pue- « ro et ancilla tua: omnia quae dixerit tibi Sara, audi « vocem ejus, quia in Isaac vocabitur tibi semen, « etc.: » quasi dicat: Isaac tibi haeres erit tuus, non Ismael. Unde infra 25, dicitur: « Dedit Abraham « cuncta quae possederat filio suo Isaac, filiis autem « concubinarum largitus est munera etc. Potest ergo hic Psalmus referri ad hoc: quod populus Judaeorum secundum figuram consequebatur hereditatem promissam Abrahae, cujus erat caput David, et Rex. Secundum mysterium vero populus christianus: Gal. 4: « Nos autem, fratres, secundum Isaac pro- « missionis filii sumus. » Ergo Psalmus iste tendit in finem, idest in Christum quem laudat pro ea, scilicet pro Ecclesia, quae consequitur hereditatem, reprobata Synagoga. Alio modo, secundum litteram Hieronymi, titulus est, *Victori pro heredibus canticum David:* et sic potest intelligi, quod iste Psalmus factus est pro victoria quam David habuit ad litteram. Et sciendum, quod David fugiens haereditatem amisit per Absalonem, sicut habetur 2 Reg. 16. Unde sicut praecedens Psalmus fuit pro liberatione et victoria contra Absalonem, ita hunc fecit pro recuperatione hereditatis: quia David reverso in Hierusalem, adhuc malitiose insurrexerant sibi et quidam alii contra eum. Unde 2 Reg. 20, mandavit David Amasae, quod usque in diem tertium convocaret omnes viros Juda, ut persequeretur Siba filium Bochri: quia magis afflicturus est nos filius Bochri quam Absalon. Pertransiverat enim omnes tribus Israel usque Abelam, omnesque electi congregati erant ad eum: quo decapitato regnavit David super omnem Israelem. In hoc ergo Psalmo secundum litteram tria considerantur. Primo petit exaudiri. Secundo ostendit fiduciam suae exauditionis, ibi, *Mane exaudies.* Tertio proponit petitionem, ibi, *Domine deduc me*. Circa primum duo facit. Primo petit exaudiri. Secundo signat (1) rationem exauditionis, ibi, *Rex meus.* Notandum, quod qui vult petere aliquid ab aliquo, sic procedit. Primo desiderat quod vult petere. Secundo meditatur verba proponenda. Tertio proponit ea apud exaudientem. Et e converso auditor. Primo percipit verba auditu. Secundo intellectu capit sensum verborum. Tertio inclinatur ad implendum desiderium petentis. Loquitur ergo David ad Deum, secundum similitudinem hanc. Et primo petit primum, scilicet ut audiat verba ejus exteriori auditu, cum dicit, *Verba mea auribus percipe, Domine.* Secundo petit sensum, scilicet intellectum verborum, cum dicit, *Intellige clamorem meum*, non exteriorem, sed interiorem affectum: Ps. 17: « Clamor meus in conspe- « ctu ejus: » Hieronymus: « Intellige murmur meum, « quod cogitavi proponendum: » et consonat illi translationi quae dicit *Meditationem.* Tertio petit tertium, scilicet exauditionem: *Intende voci orationis meae,* idest velis exaudire orationem meam: Psal. 69: *Deus in adjutorium meum intende.*

Sed numquid Deus haec seorsum facit, audit, intendit, exaudit?

Dicendum, quod metaphorice loquitur: scilicet ut omnia haec approbet, verba exteriora, meditationem interiorem, et quae proponit.

Secundo ponit rationem exauditionis, cum dicit, *Rex meus.* Et est hoc principium versus secundum graecum.

(1) *l.* assignat.

Ponitur autem triplex ratio exauditionis, scilicet ex parte Dei. Quarum una est *Rex meus*. Regis enim est gubernare. Ex quo ergo ad Deum pertinet, pertinet ad eum necessaria providere: Hier. 10: « Quis « non timebit te o rex gentium? » Alia ratio est, quia *Deus*: Deus enim finis est voluntatum nostrarum et conservator: Ps. 27: *In Deo speravit cor meum, et adjutus sum* etc. Et ideo dicit *Deus meus*: Isa. 8: « Numquid non populus a Deo suo requi« ret visionem pro vivis et mortuis etc. » Tertia ratio sumitur ex parte orantis, cum dicit: *Quoniam ad te orabo, Domine;* quasi dicat: Conveniens est, quia promisisti orantibus exauditionem. Matth. 7: « Omnis qui petit accipit, et qui quaerit invenit, et « pulsanti aperietur. » Nec refertur (1) quod dicit Hieronymus, *Deprecor*, et hic dicitur, *Orabo:* quia hoc designat continuationem orationis sine intermissione: quasi dicat: ita *Orabo*, quod tamen semper deprecor: Luc. 18: « Oportet semper orare, et « non deficere. »

2. Haec est secunda pars Psalmi. Ubi primo ostendit fiduciam se habere de exauditione. Secundo fiduciae rationem, ibi, *Mane astabo etc.* Dicit ergo: *Exaudies vocem meam mane*: secundum literam, idest celeriter, quasi dicat tempestive. Hoc enim sperare debemus de Deo quod cito exaudiet: Isa. 30: « Ad vocem clamoris tui statim ut audierit « respondebit tibi. » Idem penul. « Adhuc illis lo« quentibus ego audiam. » Ratio fiduciae ponitur cum dicit, *Mane astabo etc.* Nota quod mane quadrupliciter dicitur: scilicet naturalis diei: Gen. 1: « Factus est vespere et mane dies unus. » Item vitae humanae; et sic juventus dicitur mane. Psal. 89: « *Mane floreat et transeat.* » Item diei gratiae in prima conversione hominis ad Deum, quia tunc incipit habere lumen gratiae: Ps. 89: *Repleti sumus mane misericordia tua.* Item aeternitatis: Ps. 29. *Ad vesperam*, scilicet in vita praesenti, *demorabitur fletus, et ad matutinum*, scilicet aeternitatis, *laetitia*. Duplex ergo ratio assignatur confidentiae. Primo, quia mane astat, idest Deo adhaeret, et ad Deum se praeparat; unde Hieronymus habet, *Praeparabor:* Eccl. 18: « Ante orationem praepara animam « tuam, et noli esse quasi homo qui tentat Deum. » *Mane* ergo diei, idest in matutinis, *Astabo tibi*, idest tibi intendam. Et hoc, quia tunc est homo liber a solicitudinibus, et magis habet cor liberum ad cogitandum de Deo: Psal. 62: *In matutinis Domine meditabor in te*: Isaiae 26: « Sed et spiritu « meo in praecordiis meis de mane vigilabo ad « te, et exaudies vocem meam etc. » Quia devotos audit. *Mane*, scilicet gratiae, propulsis tenebris culpae, *Astabo*, et *Contemplabor*, ut habet littera Hieronymi. 2 Reg. 23: « Sicut lux aurorae mane abs« que nubibus rutilat oriente sole etc. » *Exaudies vocem meam*, scilicet liberando a culpa et poena. Vel *mane*, scilicet in die aeternitatis: Job 38: « Ubi « eras cum me laudarent astra matutina etc. » Et tunc homo totaliter exauditur. Vel *mane*, idest a juventute: *Astabo tibi*: Thren. 3: « Bonum est « viro cum portaverit jugum Domini ab adolescentia « sua: » Eccl. « ult. Memento creatoris tui in die« bus juventutis tuae etc. » *Exaudies voces meam*, quia Prov. 8: « Diligentes me diligo: et qui mane « vigilaverint ad me, invenient me. » Secunda ratio fiduciae est, quod videt; unde dicit, *Et videbo*: et exponit hoc primo quomodo astet, cum dicit: *Ego autem in multitudine*. Primo dicit quid videt: scilicet qui sunt illi qui impediuntur ab exauditione, et quae sunt hujusmodi impedimenta: et isti sunt mali; unde dicit *Videbo*, scilicet *Quoniam Deus etc.* Ubi notanda sunt duo. Primo, quod mali excluduntur ab istis. Secundo quod inducuntur in mala poenae, ibi, *Odisti omnes etc.* Circa primum loquitur de Deo sicut de aliquo homine qui diligit aliquos seu odit. Ubi triplex gradus potest esse: quia alicui peccatoris placet peccatum, alicui placet persona peccantis, alicui neutrum: sed tamen libenter et sine indignatione videt eum. Hoc autem non est in Deo: quia Deo non placet peccatum, nec respicit ad familiaritatem peccatoris. Item de dignatur eum videre: et ideo dicit quantum ad primum, *Videbo quoniam tu non es Deus volens iniquitatem*, idest non placet tibi. Quantum ad secundum dicit: *Neque habitabit juxta te malignus*, idest non habes eum in familiaritate tua. Ps. 100: *Non habitabit in medio domus meae* etc. Item ibidem 25: *Odivi ecclesiam malignantium.* Quantum ad tertium dicit, *Neque permanebunt injusti*, idest peccatores, *ante oculos tuos*, scilicet approbationis: Habacuc 1: « Mundi sunt oculi tui, et respicere ad « iniquitatem non poteris. »

3. Hic ostendit quomodo inducuntur ad poenam: et ponit triplicem ordinem. Triplex enim gradus est, quo modo aliquis odit aliquem. Primo habet eum odio, volendo ei malum in corde. Secundo hoc exequitur inferendo poenam. Tertio si quando punivit, tamen reconciliat eum sibi. Sed Deus primo odit; unde dicit, *Odisti omnes* etc. Sap. 14: « Similiter est odio Deo impius et impietas « ejus. »

Sed contra. Sap. 2: « Diligis omnia quae sunt etc. »

Respondeo, quod Deus fecit, non odit; sed quod non fecit, scilicet peccatum. Sed si nos pertinaciter insistamus, peccatorem odit inquantum non revocat, et per poenas ordinat.

Secundo infert poenam; et ideo dicit: *Perdes omnes qui loquuntur mendacium*: Sap. 1: « Os quod mentitur occidit animam. » Nota quod triplex est mendacium: scilicet perniciosum, quod fit in nocumentum alterius sive spiritualis sive temporalis rei, puta in doctrina et hoc est gravissimum. Jocosum, quod dicitur ad delectandum. Officiosum, quo quis loquitur ad proficiendum sive temporaliter sive spiritualiter. Et secundum Augustinum, *Nullum mendacium officiosum est sine peccato*: quia si mentiris ut liberes aliquem, hoc non est bonum: quia Apostolus dicit Rom. 3: « Non sunt facienda mala ut veniant bona. » Praeterea omne malum posset fieri propter bonum; potest tamen officiosum esse aliquando veniale. Sed jocosum semper est veniale. Perniciosum vero semper est mortale: et de isto hic intelligitur. Tertio Deus sic odit sicut poenas inferens qui non reconciliatur; unde subdit: *Virum sanguinum et dolosum abominabitur Dominus*. Illa abominamur quae in cognitione nostra non patimur. Viri sanguinum dicuntur illi quorum affectus est ad effundendum sanguinem: Prov. 1: « Pedes eorum ad malum currunt, et fe« stinant ut effundant sanguinem: » 2 Reg. 16: « Egredere vir sanguinum. » Dolosus est qui in dolo loquitur. Sed advertendum, quod ordinate procedit Psalmista: quia primo homo simpliciter operatur malum cogitando; et hos Deus odit. Sed quando addunt malitiam exequendo, provocant Deum

(1) *Al.* nec refert.

ad puniendum. Sed quando perdurant, tunc Deus abominatur: Prov. 17: « Abominatio est Deo vita « impii etc. »

4. Consequenter cum dicit, *ego*, ostendit, quomodo astat Domino: et circa hoc duo facit. Primo ostendit quomodo accedit ad Deum. Secundo, quam orationem porrigit, ibi, *Adorabo*. Dicet ergo aliquis sibi: Tu dicis quod *non habitabit juxta te malignus*. Sed numquid non tu es peccator? Quomodo ergo astabis? Et ideo dicit, Non secundum merita, sed *in multitudine misericordiae tuae introibo*, idest appropinquabo tibi, *In domum tuam*. Vel ad litteram dicitur templum, vel congregatio fidelium: 1 Tim. 3: « Quomodo opor« teat te in domo Dei conversari, quae est eccle« sia Dei. » Dan. 9. « Non enim in justificationibus « nostris prosternimus preces ante faciem tuam etc. » Sed tu cum sis peccator, idest vir sanguinum, quomodo appropinquas vel adoras? Certe, *In timore tuo*: Eccl. 1: « Qui sine timore est, non poterit « justificari; » ideo dicit, *In timore tuo*, scilicet cum reverentia.

5. Supra petiit orationem e audiri; hic proponit eam. Et primo orat pro se. Secundo pro aliis. Circa primum duo facit. Primo proponit orationem. Secundo ponit ejus rationem (1), ibi, *Quoniam non est*. Circa primum duo petit; scilicet deduci et dirigi; et hoc ideo, quia homo in mundo est sicut in via: Isa. 30: « Haec est via: ambulabitis in ea. » Qui autem vadunt per viam, indigent duobus: quia si via non sit secura, indigent ducatu; vel dirigente, si sit dubia. In mundo undique sunt hostes: Psal. 141: « In via hac qua ambulabam, absconderunt la« queum mihi » Item ignota est via: Job 3: « Viro « cujus abscondita est via etc. » Et ideo primo petit, *Domine, deduc me in justitia tua*, secundum justitiam tuam, vel ut ambulem in tua justitia: et hoc, *Propter inimicos meos*: Ps. 142: « Spiritus tuus « bonus deducet me in terram rectam: propter no« men tuum Domine vivificabis me in aequitate tua. » *Dirige in conspectu tuo viam meam*. Alia translatio habet, *Dirige in conspectu meo viam tuam*: prima concordat cum Hieronymo: secunda cum graeco; sed tamen idem est sensus: quasi dicat: Domine, sum in via occulta: Prov. 14: « Est via quae « videtur homini recta, novissime autem deducit « ad mortem: » et ideo, *Dirige me in conspectu tuo*, idest secundum tuam providentiam, quia tibi nihil est occultum. Vel *in conspectu tuo*, ut tibi semper placeam. Vel *in conspectu meo viam tuam*, ut scilicet semper sit in corde meo, ut te semper sequi possim.

6. Deinde cum subjungit, *Quoniam*, assignat rationem petitionis, et describit inimicos, et periculum imminens. Primo ex defectu boni. Secundo ex abundantia mali, ibi, quia *Cor eorum etc.* Defectus quidem est, quia si servarent pacem, possem eis pacificari et secure incedere. Sed *non est in ore eorum veritas*; quia aliud habent in ore, et aliud in corde: Osee 4: « Non est « veritas: » et ideo non possum secure incedere. Item ex abundantia mali. Et primo quantum ad meditationem, cum dicit: *Cor eorum vanum est*, idest vana meditantur, ad quae attingere non possunt, scilicet decipere pauperes qui custodiuntur a te: Eccl. 2: « Multae insidiae sunt dolosis. » Secundo ex aviditate: quia, *Sepulcrum patens est guttur eorum*. Guttur servit ad gustum et locutionem. Uno modo potest legi, ut exponatur secundum quod ordinatur ad locutionem; quasi dicat: *Guttur eorum est sepulcrum patens*: nam sicut sepulcrum est locus mortuorum, et de eo egreditur foetor, ita locutiones eorum mortificant alios, vel spiritualiter vel corporaliter: 1 Cor. 15: « Corrumpunt bonos « mores colloquia prava. » Item foetida sunt eloquia talium, quia turpia loquuntur: Eccl. 2: « Eructant « praecordia foetentium. » Alio modo ut exponatur quantum ad comestionem et aviditatem: et hoc possumus accipere vel ad litteram; et sic sunt *Sepulcrum patens*, quia sunt voraces. Et propter hoc ut impleant voracitatem suam, adulantur, et inique agunt. Vel figuraliter: et sicut sepulcrum quantum est de se paratum est ad suscipiendum mortuos, sic isti semper sunt parati ad decipiendum: Hier. 5: « Pharetra ejus quasi sepulcrum patens. » Tertio quantum ad eorum oppressionem, *Linguis suis etc.*: quasi dicat: Per verba blanda ducunt ad mortem: Rom. 16: « Per dulces sermones et blande sedu« cunt corda innocentium: » Hier. 9: « Sagitta vul« nerans lingua eorum etc. » Haec potest esse oratio justi et ecclesiae.

7. Consequenter cum dicit, *Judica*, orat pro aliis. Et primo contra malos. Secundo pro bonis, ibi, *Et laetentur*. Circa primum tria facit. Primo petit eorum judicium. Secundo determinat judicii modum, ibi, *Decidant etc.* Tertio assignat judicii causam, ibi, *Quoniam irritaverunt*. Dicit ergo, *Judica illos*, ex quo sunt mali. Sed advertendum, quod duplex est judicium: scilicet discretionis, quo etiam boni judicantur: Psalm. 42: « Judica me Deus, et discerne causam meam etc. » Secundo condemnationis: Jo. 3: « Qui non credit, « jam judicatus est. » Hic loquitur de judicio condemnationis, quo mali judicabuntur in extremo judicio: unde Hieronymus habet, *Condemna eos Deus*.

Sed contra: Matth. 5: « Orate pro persequenti« bus et calumniantibus vos. »

Respondeo. Dicendum, quod prophetae in sua prophetia non loquebantur voluntate propria: 2 Pet. 1: « Non enim voluntate humana allata est « aliquando prophetia, sed Spiritu sancto etc. » Et ideo quae proferebant, dicebant secundum intellectum divinae justitiae: et ideo haec erant magis praedictiones futurorum quam orationes eorum: unde *Judica*, idest scio quod judicabis. Modus justitiae duplex ponitur. Primo, ut deficiant ab intento. Secundo, ut removeantur a loco. Per primum impediuntur mala quae intendunt: et ideo dicit, *Decidant a cogitationibus suis*, idest consiliis: Job 5: « Qui apprehendit sapientes in astutia eo« rum, etc. » Vel *decidant*, idest puniantur propter cogitationes suas: Rom. 2: « Cogitationum ac« cusantium etc. » Sed per secundum expelluntur a societate bonorum; unde sequitur: *Secundum multitudinem etc.* Hoc erit tunc quando Matth. 25, dicetur: « Ite maledicti etc. » Job 18: Expellet « eum de luce in tenebras etc. » Et dicit *secundum multitudinem impietatum*, quia secundum eas erit modus condemnativus: Deut. 25: « Pro mensura « delicti erit et plagarum modus. » Causa ponitur, *quoniam irritaverunt*, idest ad iram provocaverunt. Hoc in Deo non iram, sed voluntatem puniendi ostendit. Alia litera *amaricaverunt te*, qui dulcis es, in te pertinaciter peccando. Peccatores primo peccant, post aggravant peccatum suum ex perti-

(1) *Al.* orationem.

nacia, et Deus tunc non parcit, sed irritatur, idest inducitur ad vindictam: Rom. 2: « An ignoras quod « benignitas Dei ad poenitentiam te adducit? tu « autem secundum duritiam tuam: » Deut. 32: « Ipsi me provocaverunt in eo qui non est Deus etc. »

8. Consequenter cum dicit, *Et laetentur*, ponit petitionem. Et primo ponit eam. Secundo subdit expositionem, *In aeternum*. Circa primum duo facit. Primo enim ponit quid petit, quia laetitiam; unde dicit *laetentur*: hoc est enim finis bonorum omnium. Ps. 67: « Justi epulentur et exul« tent in conspectu Dei, et delectentur in laetitia. » Secundo, quibus petit, quia sperantibus: unde, *Qui sperant in te*. Consequenter cum dicit, *In aeternum exultabunt*, exponit primo, et dicit, *Laetentur*. Secundo, cum dicit, *Sperent*, ibi, *Quoniam tu benedixisti justo*. Laetitia namque sanctorum in patria est sempiterna: et ideo dicit, *In aeternum*: et secura; unde addit, *Et habitabis in eis:* plena, propter quod subdit, *Et gloriabuntur etc.* Sempiterna quidem est, non temporalis: Isa. 51: « Laetitia sempiterna super capita « eorum etc. » Secura absque perturbatione: Isa. 32: « Sedebit populus meus in pulchritudine pa« cis, et in tabernaculis fiduciae; » et ideo dicit, *Et habitabis in eis*, sicut protector: unde Hieronymus habet, *Et proteges eos*: Apoc. 21: « Ecce ta« bernaculum Dei cum hominibus, et habitabit « cum eis. » Est etiam plena: et hoc patet ex quatuor. Primo ex gloria inde concepta; unde, *gloriabuntur*, quia non gloriatur quis (1) de re nisi habeat eam excellenter. Sancti vero excellentissime Deum habent; ideo dicit, *gloriabuntur*. Secundo ex materia: quia gloriantur de re plenissima, et de omni bono: Joan. 16: « Usque modo non petistis quid« quam in nomine meo; petite et accipietis, ut « gaudium vestrum sit plenum: » Jo. 15: « Ut gau« dium meum in vobis sit etc. » Et ideo dicit *in te*. Tertio ex societate: quia solus homo non potest bene gaudere de aliquo, sed quando amicos habet secum participes illius boni: et ideo dicit, *Omnes*. Ps. 86: « Sicut laetantium omnium habitatio est in « te. » Quarto ex perfectione, *Qui diligunt*: hoc enim proprium est amicorum gaudere de bono amici, nec facile homo dimittit quod diligit.

9. Consequenter cum dicit, *Quoniam*, ostendit quare sperant. Quia primo de dono gratiae. Secundo ex misericordia praedestinationis etc. Ex dono namque gratiae; unde ait, *Quoniam tu benedixisti justo*, dando scilicet ei specialem gratiam: Ephes. 1: « Benedixit nos omni benedictione « spirituali in caelestibus. » Et misericordia praedestinationis: Ephe. 1: « Praedestinati sumus se« cundum propositum voluntatis ejus, qui operatur « omnia in omnibus: » et hoc est quod ait, *Scuto bonae voluntatis*, scilicet aeterna voluntate misericordiae suae, quae ab aeterno disposuit salvare: Ephes. 1: « Elegit nos ante mundi constitutionem, « ut essemus sancti et immaculati. » Quod autem ait: *Ut scuto*, innuit quod ipsa voluntas Dei bona est sicut scutum contra omnia mala: 2 Reg. 23: « Dominus scutum et robur meum etc. » Vel est hic ut scutum protegens, in patria vero ut scutum coronans. Consuetudo namque fuit Romanis antiquitus uti scutis rotundis, et in illis habebant spem victoriae; et quando triumphabant, illomet scuto utebantur ut corona. Et inde sancti pinguntur cum scuto rotundo in capite: quia de hostibus adepti triumphum, scutum rotundum ad instar Romanorum gerunt in capite pro corona. Dicit ergo: *Scuto bonae voluntatis tuae coronasti nos*; quasi dicat, Pro scuto coronationis nostrae habemus bonam voluntatem tuam, quae nos hic (1) defendit, et ibi coronat.

(1) *Al. deest* quis.

(1) *Al. omittitur* hic.

PSALMUS VI.

1. *In finem in carminibus pro octava.*
Domine, ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripias me.
2. Miserere mei, Domine, quoniam infirmus sum: sana me, Domine, quoniam conturbata sunt ossa mea. Et anima mea turbata est valde. sed tu, Domine, usquequo? Convertere, Domine, et eripe animam meam: salvum me fac propter misericordiam tuam.
3. Quoniam non est in morte qui memor sit tui: in inferno autem quis confitebitur tibi?
4. Laboravi in gemitu meo, lavabo per singulas noctes lectum meum: lacrymis meis stratum meum rigabo.
5. Turbatus est a furore oculus meus: inveteravi inter omnes inimicos meos.
6. Discedite a me omnes qui operamini iniquitatem, quoniam exaudivit Dominus vocem fletus mei. Exaudivit Dominus deprecationem meam: Dominus orationem meam suscepit.
7. Erubescant et conturbentur vehementer omnes inimici mei: convertantur et erubescant valde velociter.

In praecedenti Psalmo petiit David ut deduceretur in via justitiae propter inimicos; hic autem ut lapsus reparetur. Et videtur hic Psalmus exprimere affectus hominis, qui pro peccatis castigatus, et in manibus inimicorum datus, poenitentia peracta liberationem obtinuit: et ideo hic est primus Psalmus septem (1) poenitentialium. Qui septem sunt propter septem dona sancti Spiritus, per quem quis poenitet: et omnes incipiunt a luctu, et terminantur in laetitiam: quia per planctum poenitentiae pervenitur ad regnum gloriae: Matth. 5: « Beati qui « lugent, quoniam ipsi consolabuntur. » Titulus talis est, *In finem Psalmi David pro octava*. Hieronymus transtulit, *Victori in Psalmis super octava canticum David*. De isto titulo restat videre, quid sibi velit hoc quod dicitur pro octava. Nam caetera exposita sunt. Sciendum ergo, quod tituli ab Esdra facti sunt partim secundum ea quae tunc agebantur, et partim secundum ea quae contigerunt. Habetur enim in historia Levit. 23, quod in mense septimo Judaei faciebant festum tabernaculorum septem diebus, et octavus dies inter omnes erat celeberrimus: erat enim dies coetus atque collectae, quae fiebant pro necessariis ad cultum divinum et pauperibus. Et forte David fecit hunc Psalmum in ista solemnitate, et dicebatur in octavo die. Pertinet autem festum istud ad mysterium: quia per octo

(1) *Al.* autem.

significatur resurrectio, quando colligentur omnes a quatuor ventis a summo terrae usque ad summum caeli, Matth. 13. Vel dicitur octava propter quorumdam falsam opinionem qui dicebant quod post septem millia annorum futura esset resurrectio, Domino ad judicium veniente. Sed nulli hoc tempus notum existit Act. 1: « Non est vestrum nosse tem« pora vel momenta etc. » Matth. 24: « De die autem « illa et hora nemo scit; neque Angeli caelorum; nisi « Pater solus » Unde alia ratio est, quare per octavam designatur resurrectio: quia in praesenti saeculo duplex vita est Una qua vacat homo rebus corporalibus, alia spiritualibus. Prima vita significatur per quaternarium, quia est numerus corporum, ut etiam dicit Plato, quia per ipsum significantur dimensiones. In solidis namque primus numerus corporalis est pyramis ut tradit Boetius in Arith. sua. Cum igitur pyramis illa sit prima, quae triangula basi in altitudinem se tollit, sequitur quod quaternarius sit primus numerus solidus; ut v. g. si (1) posito triangulo super tres angulos erigantur lineae, et ad unum medium punctum vertices jungantur, fit pyramis; cujus basis est unum triangulum; latera vero triangula. Secunda vero vita quae spiritualis est, significatur per ternarium: nam in planis figuris ternarius primus numerus superficialis existit. Et idem Boetius in eodem libro dicit. Est enim primo superficies triangularis omni prorsus crassitudine carens. Septenario, quod ex hujusmodi quaternario et ternario constituitur, succedit octava, resurrectio corporum scilicet et animarum. In Glossa tamen alia ratio assignatur, ut dicatur quod ad corpus pertinet quaternarius, quia constat ex quatuor elementis, et quatuor afficitur qualitatibus, scilicet sicca et humida, calida et frigida; et quatuor temporibus administratur: Vere, Aestate, Autumno, et Hyeme. Ad animam vero pertinet ternarius propter tres vires animae, scilicet rationabilem, irascibilem et concupiscibilem. Peracta vero utraque vita, scilicet corporali et spirituali, quasi septenario numero transacto, veniet dies judicii, et suis unicuique pro meriti jus reddetur. Vel ideo per octavam significatur resurrectio, quia octava aetate erit. Nam prima aetas currit ab Adam usque ad Noe. Secunda a Noe usque ad Abraham. Tertia ab Abraham usque ad David. Quarta a David usque ad transmigrationem Babylonis. Quinta a transmigratione Babylonis usque ad Christum. Sexta a Christo usque ad finem mundi. Currunt simul sexta et septima aetas, scilicet quiescentium et laborantium, et post has erit octava aetas resurgentium. Dividitur autem Psalmus iste in tres partes. Primo enim ponitur poenitentia; secundo poenitentiae fletus, ibi, *Laboravi* etc. Tertio utriusque fructus, ibi, *Discedite*. Sed homo existens in peccato tria incommoda patitur, a quibus petit liberari. Primum est perversitas actus; secundum est vulneratio naturae et debilitas; tertium reatus poenae imminens. Primo ergo petit liberari a primo; et ideo dicit, *Domine ne in furore etc.* Secundo contra secundum; et ideo addidit orans, *Miserere mei etc.* Tertio contra tertium; et ideo subjungit, *Sed tu Domine etc.* Dicit ergo: *Domine, ne in furore tuo.* A malis actibus liberat aliquis aliquem arguendo verbis, et corripiendo poenis: et utrumque facit Deus. Sed argutio quandoque fit ad emendationem: et hoc est, *In misericordia* Ps. 140: « Corripiet me justus etc. » Quandoque ad condemnationem; et hoc est irae; et ideo dicit, *Domine, arguas me*, sed *non in furore*, quia hoc est vindictae, et hoc fiet in judicio, quando dicet Matth. 25: « Discedite a me maledi« cti etc. Esurivi enim etc. » Isa. 30: « Ardens « furor ejus, et gravis ad portandum etc. » Modo autem arguit, sed non in furore; quia ad emendandum arguit, et non ad condemnandum: et hoc petit iste cum dicit, *Neque in ira tua corripies me*: quasi dicat, Corripe me, sed non in ira vel in furore, sed per flagella temporalia. Augustinus: « Hic « ure, hic seca, hic non parcas, ut in aeter« num parcas. » Hier. 10: « Corripe me, verum« tamen in judicio. »

2. Deinde cum dicit, *Miserere*, petit liberari a secundo, scilicet a vulneratione naturae et debilitate. Et primo in generali infirmitatem exponit; secundo in speciali, ibi, *Sana* etc. Dicit ergo, *Miserere mei Domine, quoniam infirmus sum.* Peccatum est spiritualis infirmitas: nam infirmitas corporalis ex solutione debitae proportionis humorum accidit: sic quando affectiones animae non sunt proportionatae, est ibi spiritualis aegritudo; et ideo dicit *infirmus sum.* Glossa, « Infirmus « sum natura et vitio adeo quod justitiam tuam su« stinere nequeo. » Ps. 115: « Servus tuus ego sum, et « filius ancillae tuae. » Sap. 9: « Homo infirmus et « exigui temporis, et minor ad intellectum judicii « et legum. » Deinde cum dicit, *sana*, etc. exponit in speciali quomodo sit infirmus: et hoc dupliciter. Primo, quia amisit suam fortitudinem; secundo, quia perdidit suam discretionem, ibi, *Et anima mea turbata est etc.* Dicit ergo: *Sana me Domine.* Hier. 17: « Sana me Domine, et sanabor etc. » Quia si homo est liber a peccato, aptus est ad retinendum gratiam et virtutes, quae sunt fortitudo hominis; et ideo *sana me Domine*, et hoc ore, quia *ossa mea*, idest fortitudo mea, animae scilicet meae virtus et fortitudo, *turbata est.* Item turbatur discretio, inquantum peccatori videtur recte agere cum peccat; et ideo dicit: *Et anima mea turbata est valde:* quia perversum habet judicium de agendis; ut scilicet quod bonum est judicet esse malum, et e converso. Deinde cum dicit, *Sed tu Domine*, orat contra reatum damnationis. Ubi tria facit. Primo enim ostendit periculum imminere; secundo petit auxilium gratiae. ibi, *Convertere*; tertio exponit periculum imminens, ibi, *Quoniam non est in morte etc.* Dicit ergo: *infirmus sum*, non possum per me surgere: *Sed tu Domine*, qui potes, *usquequo* non exaudies? Ps. 12: « Usquequo Domine oblivi« sceris me in finem? » In hoc videbatur periculosum sibi, quod non convertebatur. Eccl. 5: « Ne tardes « converti ad Dominum, et ne differas de die in « diem: subito enim veniet ira illius, et in tempore « vindictae disperdet te. Habacuc 1: « Usquequo « clamabo, et non exaudies, vociferabor ad te ve« rum patrem, et non sanabis etc.: » quasi dicat: Quamdiu ero in peccato, et non dabis auxilium ut resurgam? et ideo petit auxilium, dicens, *Convertere etc.* Et tangit tria: scilicet conversionem, ereptionem, et salvationem. Oculus hominis non illuminatur a sole nisi habeat directam oppositionem ad illum; ita anima si debet recipere lumen divinum, debet habere directum aspectum ad Deum: et hujusmodi directus aspectus semper est paratus a Deo; sed homo avertit se, et oportet quod Deus

(1) *Al. dicit* si.

convertat, inquantum prius convertitur ad nos convertendo nos ad se; et ideo dicit, *Convertere*. Thr. 5: « Converte nos Domine, et convertemur ad te « etc. » Si aliquis compeditus traheretur ad suspendium, ac videret aliquem de quo confideret, rogaret attente ac diceret, Eripe me. Hoc modo orat iste dicens, *Eripe animam meam;* quasi dicat, Eripe me tractum per peccatum, ductum ad mortem. Prov. 24: « Erue eos qui ducuntur ad mortem. « Ps. 68: « Eripe me de luto ut non infigar etc. » Coloss. 1: « Eripuit nos de potestate tenebrarum. Item *Salvum me fac*. Postquam liberaveris me a malis, perduc ad salutem. Ps. 62: *In ipso salutare meum*: et hoc non per merita mea, sed *propter misericordiam tuam*, ad Titum 3: « Non ex operibus justitiae « quae fecimus nos, sed secundum suam miseri« cordiam salvos nos fecit. »

3. Deinde cum dicit, *Quoniam*, ostendit periculum imminens. Et primo periculum praesentis mortis, scilicet naturalis. Secundo damnationis aeternae a qua non est reditus: unde, *Quoniam non est in morte*, idest post mortem, *qui memor sit tui*, scilicet cogitando bonitatem tuam, si de ea non fuit memor in vita. Et hoc ideo, quia anima rationalis non habet flexibilitatem arbitrii post mortem. Eccl. 11: « Sive ceciderit lignum ad « Austrum, sive ad Aquilonem; in quocumque loco « ceciderit, ibi erit. » Secundum periculum est, quia in inferno est obstinatio, et non est ibi confessio, ista scilicet de qua dicit Apostolus. Rom. 10: « Ore autem fit confessio ad salutem: » et ideo dicit: *In inferno autem quis confitebitur tibi?* Vel aliter: *in morte*, scilicet peccati, *qui memor sit tui*: quasi dicat: Te deprecor, eripe animam meam ne consentiam: quia in peccato meo non ero memor tui: Daniel. 13: « Declinaverunt oculos suos ut non « viderent caelum nec recordarentur judiciorum « justorum. » *In inferno autem*, idest in profundo peccatorum, *quis confitebitur tibi?* Prov. 8: « Impius cum in profundum venerit peccatorum, con« temnet. »

4. Deinde cum dicit, *Laboravi*, ponit gemitum poenitentis: ubi tria videtur tangere. Primo tristitiam cordis. Secundo defectum rationis, ibi, *Turbatus est*. Tertio infirmitatem virtutis, ibi, *Inveteravi*. Tristitia cordis tripliciter indicatur. Primo per gemitum et suspiria. Secundo per corporis inquietudinem. Tertio per lacrymas. Quantum ad primum dicit, *Laboravi in gemitu meo*, scilicet suspirando: Thren. 1: « Multi gemitus mei, « et cor meum moerens etc. » Ps. 37: « Rugiebam « a gemitu cordis mei. » Dicit autem, *Laboravi*, quia labor est pugnare contra se, et tamen labor iste bonum fructum habet: Sap. 3: « Bonorum la« borum gloriosus est fructus. » Quantum ad secundum dicit, *Lavabo*: ubi duo ponit, scilicet lectum (1) et stratum; et haec duo licet pro eodem accipiantur, tamen proprietatem sequimur. Stratum dicuntur panni qui sternuntur in lecto. Lectum, illud quod subtus ponitur, et dicitur lectus ab eligendo, scilicet stramina et similia, unde fit lectus. Per hoc ergo quod dicit: *Lavabo per singulas noctes lectum meum*, dat intelligere quod quaelibet nocte surgebat, et appodiatus juxta lectum plorabat. Littera Hieronymi est, *Natare faciam lectum meum*: et est parabolica locutio. Vel *natare faciam*, idest ad modum natantis faciam habere ex inquietudine mea in eo. Dicit autem, *Lacrymis stratum meum rigabo*, quia etiam in lecto jacens plorando perfundebat pannos lecti, quasi irriguum lacrymarum. Moraliter, lectus in quo homo quiescit, est conscientia, hanc lavat homo per lacrymas in poenitentia: Hier. 4: « Lava a malitia cor tuum. » Per stratum vero designantur peccata, quae supersternuntur conscientiae: quae quidem abluenda sunt lacrymis: quia lacrymae lavant delictum, quod pudor est confiteri. Glossa: Thren. 2: « Defecerunt prae lacry« mis oculi mei etc. » *Per singulas* ait *noctes*, idest per singula peccata. De singulis enim peccatis debet homo poenitendo plorare. Datur autem hic intelligi quod poenitens habeat vices interpolatas: quia inter bona quae faciebat aliquando peccabat, et de singulis plorabat: unde non dicit per unam, sed per singulas noctes. Dicit autem *Rigabo* per inundantiam lacrymarum; Hier. 9: « Quis dabit « capiti meo aquam, et oculis etc. » Thren. 2: « Deduc quasi torrentem lacrymas per diem et « noctem, ne taceant pupillae oculi tui. »

5. Consequenter cum dicit, *Turbatus*, ponit defectum rationis. Tristitia enim est causa irae; et ideo tristis irascitur de facili. Ira autem semper turbat oculum rationis. Turbati autem minus praevident; et ideo dicit: *Turbatus est oculus meus*, idest ratio mea, sed a furore aliorum: irascebatur enim David et turbabatur, quando videbat insurrexisse contra se Absalon filium suum et consiliarios ejus. Vel a furore suo, quia turbabatur contra peccata propria. Recognoscebat enim in statu persecutionis illius, quod propter peccata sua juste affligeretur; et haec ira non caecat, sed turbat. Alia vero ira excaecat. Vel: a furore tuo, Domine Deus quo me punis, quasi provocatus a me, quia te turbavi: Isa. 38: « Attenuati sunt oculi mei, suspi« cientes in excelsum: » Job 16: « Facies mea in« tumuit a fletu et planctu etc. » Tertio ostendit infirmitatem virtutis, cum ait: *inveteravi etc.* Quando aliquis in juventute victoriosus fuit et fortis, si postmodum patiatur non solum ab extraneo, sed etiam a suis, reputatur senescere. Ita David, qui in (1) juventute sua vicerat omnes, modo autem fugiebat filium suum, dicit *inveteravi*, scilicet aliorum reputatione: *Inter omnes inimicos meos*, manifestos scilicet et occultos: Hebr. 8: « Quod autem antiquatur et senescit, prope interitum est. » Vel peccator inveterascit, recedens a novitate Christi: de qua dicit Apostolus Rom. 9: « In novitate vi« tae ambulemus, ut serviamus in novitate spiri« tus. » Rom. 7, Glossa: « Serviamus operibus no« vi hominis, idest Christi, quae non nostris viribus « vel lege attingimus, sed gratia Spiritus sancti. » « Scientes quia vetus homo noster simul crucifixus « est » Rom. 6: « Ut destruatur corpus peccati, ut « ultra non serviamus peccato. » Per quam servitutem reducitur quis in vetustatem peccati, membrum factus veteris hominis: propter quod monet Apostolus et suadet, Rom. 12: « Reformamini in novitate sensus « vestri, vel mentis vestrae. » Reformamini, dicit Glossa, quia in Adam fuistis deformati in novitate etc. Novum hominem, scilicet Christum; videlicet, imitantes hanc vetustatem et deformitatis miseriam, propheta sub interrogatione deplorat dicens, Baruch 3: « Quid est, Israel, quod in terra inimicorum es?

(1) *Al.* luctum.

(1) *Al. deest* in.

« Inveterasti in terra aliena etc. » Et consonat ei quod hic dicitur, *Inveteravi inter omnes inimicos meos*: vel daemones, vel omnia peccata quibus omnibus consensi; et sic hoc quod dicit: *Inveteravi*, secundum hunc sensum est materia gemitus; quasi dicat, ideo *lavabo* etc. quia *inveteravi* veterem hominem imitatus, vitiis omnibus me subjiciens; et tunc hoc quod dictum est *Turbatus est, etc.*, refertur ad statum poenitentis. Vel potest referri ad materiam justitiae, et hoc quantum ad statum peccati; quasi dicat: ideo *Inveteravi*, idest peccavi, quia *oculus meus*, idest caro mea, *turbata est a furore*, idest ab impetu passionis: Ps. 57: « Supercecidit « ignis, » scilicet concupiscentiae secundum Glossam Augustini: « Et non viderunt solem, scilicet ju« stitiae: Daniel. 13: « Concupiscentia subvertit cor « tuum. » Item idem: « Exarserunt in concupi« scentiam ejus etc. ut neque recordarentur judi« ciorum justorum. » Ab impetu ergo passionis dicit David in eo forte turbatum oculum rationis ut non videret caelum, et hoc fuit concupiscentia Bersabee, 2 Reg. 2, quam ad se vocatam cognovit. Et postmodum cognito quod esset gravida, ad crimen adulterii addidit crimen homicidii. Unde Uriam virum Bersabee proditorie jussit occidi: pro quibus peccatis gravissimis justo Dei judicio passus est a filio persecutionem.

6. Discedite. Haec est tertia pars principalis, in qua fructus poenitentiae ponitur: unde hic se exauditum ostendit, et exinde gratulatur: et circa hoc tria facit. Primo enim repellit a se inimicos. Secundo confitetur se esse exauditum, ibi, *Quoniam exaudisti*. Tertio praenunciat inimicorum eventum, ibi, *Erubescant*. Dicit ergo, *Discedite, etc.* Detur quod aliquis propter peccatum afflictus fuerit: post datam indulgentiam insultare potest inimicis, vel inducentibus ad peccatum, vel persequentibus corporaliter. Ad litteram Hieronymus dicit, *Discedite a me*, inducentibus me ad peccatum: quia societatem vestram nolo: 2 Cor. 6: « Propter quod separamini, dicit Domi« nus, et immundum ne tetigeritis, et ego recipiam « vos. » Vel *Discedite a me omnes qui operamini iniquitatem*, idest vos operarii iniqui persequendo me injuste. *Discedite*, inquam, *a me* « quia Dominus me« cum est tamquam bellator fortis: » Hiere. 29. Unde Ps. 26: « Si consistant adversum me castra, non ti« mebit cor meum. » Et per hoc signatur futura persecutio, et separatio malorum a bonis: Matth. 13: « Separabunt malos de medio justorum. » Item ejusdem 23: « Separabunt eos ab invicem, sicut « pastor segregat etc. » Et infra eod. cap. « Disce« dite a me maledicti etc. » Consequenter cum dicit *quoniam exaudivit*, praenuntiat se exauditum. Ubi advertendum est, quod superius tria praemisit: scilicet orationem, cum dixit, *Miserere*: secundo deprecationem, ut liberaretur: *Convertere*. Tertio luctum: *Laboravi etc.* Et haec tria dicit exaudita ordine retrogrado. Et primo gemitum, dicens, *Exaudivit Dominus etc.* Gemitus sanctorum vocem habet apud Deum: Eccl. 35: « Non despiciet vocem « pupilli, nec viduam, si effundat loquelam gemi« tus. Nonne lacrymae viduae ad maxillam descen« dunt, et exclamatio ejus super deducentem eas? » A maxilla enim ascendunt usque ad caelum, et Dominus exauditor declarabitur in illis. Et Genes. 4: « Vox sanguinis fratris tui clamat ad me de « terra. » Propterea dicebat illa sancta domina Judith 8: « Indulgentiam ejus cum lacrymis postulemus. Secundo deprecationem: est namque deprecatio proprie secundum Glossam Cassiodori, pro removendis malis; Luc. 1: « Exaudita est deprecatio tua. » Dicit ibi Glossa, qua rogasti pro liberatione plebis. Ut ergo ostendat se liberatum a malis pro quibus rogaverat dicens: *Convertere etc.*, subjungit, hic, *Exaudivit Dominus deprecationem meam* Tertio orationem, ut scilicet intret in conspectu ejus: et hoc est quod subinfert, *Dominus orationem meam suscepit*. Et nota, quod ponit hic ter *Dominus* ut ostendat se exauditum a tota Trinitate: Ps. 66: « Be« nedicat nos Deus Deus noster, benedicat nos « Deus. »

7. Consequenter cum dicit, *Erubescant*, ponit inimicorum eventus; ac si diceretur, Tu dicis inimicis tuis. *Discedite*. Sed quid erit eis discedentibus a te? Certe *Erubescant etc.* Haec verba possunt exponi in bono et in malo. Si in bono, tunc dicta sunt per modum orationis. Ubi petit quatuor pro eis, scilicet erubescentiam de peccatis, quia hoc est principium emendationis vitae; Eccl. 4: « Est confusio adducens gloriam. Unde *Erubescant*. Secundo dolorem de peccatis, *Conturbentur:* Ps. 59. « Commovisti terram et conturbasti « eam etc.: » Debet enim poenitens habere vehementiam doloris, plus quam habuerit delectationem in peccato. Tertio conversionem ad Deum: unde *Convertantur*; Isa. 31: « Convertimini sicut in profun« dum recesseratis filii Israel. » Et quarto erubescentiam, *Erubescant et conturbentur vehementer*. Est autem erubescentia principium et finis emendationis. Sed aliter posset reddi ratio; quia scilicet a principio erubescit quis oculos hominum, et hoc dolet, et vitat mala; in fine vero erubescit oculum rationis suae et oculum Dei: 1 Rom. 6: « Quem « fructum habuistis tunc in illis, in quibus nunc « erubescitis? » De secundo Luc. 18: « Publicanus « a longe stans nolebat nec oculos ad caelum le« vare. » Hoc autem fieri debet *valde velociter*, ut non tardetur: Eccl. 5: « Ne tardes converti ad « Dominum etc. » Si autem accipiantur in malo, tunc per modum praenunciationis intelligenda sunt; quasi dicat, *Erubescant*, prae detectione peccati eorum coram omnibus: Isa. 1: « Erubescetis super « hortis quos elegeratis, cum fueritis velut quercus « defluens foliis etc. » *Et conturbentur*, timore et tristitia mirabili: Sap. 5: « Turbabuntur timore « horribili etc. » Et ideo dicit, *Vehementer omnes inimici mei convertantur*, recognoscendo culpam propriam et gloriam sanctorum: Sap 5: « Hi sunt « quos aliquando habuimus in derisum, et in si« militudinem improperii: nos insensati etc. » *Et erubescant*, quia erit eis haec recognitio ad confusionem: et hoc, *valde velociter*: Isa. 30: « Subito « dum non speratur, veniet contritio ejus etc. » Job 21: « In puncto ad inferna descendunt: » Thess. 5: « Dies Domini sicut fur in nocte, ita « veniet. Cum enim dixerint pax et securitas etc. »

PSALMUS DAVID VII.

1. *In finem Psalmus David quem cantavit Domino pro verbis Chusi filii Gemini.*

Domine Deus meus, in te speravi; salvum me fac ex omnibus persequentibus me, et libera me. Ne quando rapiat ut leo animam meam, dum non est qui redimat, neque qui salvum faciat. Domine Deus meus, si feci istud: si est iniquitas in manibus meis. Si reddidi retribuentibus mihi mala.
2. Decidam merito ab inimicis meis inanis. Persequatur inimicus animam meam, et comprehendat, et conculcet in terra vitam meam, et gloriam meam in pulverem deducat.
3. Exurge Domine in ira tua: et exaltare in finibus inimicorum meorum. Et exurge, Domine Deus meus, in praecepto quod mandasti: et synagoga populorum circumdabit te. Et propter hanc in altum regredere.
4. Dominus judicat populos. Judica me, Domine, secundum justitiam meam, et secundum innocentiam meam super me. Consumetur nequitia peccatorum, et diriges justum.
5. Scrutans corda et renes Deus. Justum adjutorium meum a Domino, qui salvos facit rectos corde.
6. Deus judex justus, fortis, et patiens; numquid irascitur per singulos dies ?
7. Nisi conversi fueritis, gladium suum vibrabit: arcum suum tetendit, et paravit illum. Et in eo paravit vasa mortis: sagittas suas ardentibus effecit.
8. Ecce parturiit injustitiam, concepit dolorem, et peperit iniquitatem.
9. Lacum aperuit, et effodit eum; et incidit in foveam quam fecit. Convertetur dolor ejus in caput ejus; et in verticem ipsius iniquitas ejus descendet.
10. Confitebor Domino secundum justitiam ejus, et psallam nomini Domini altissimi.

1. Supra praemissi sunt Psalmi pro liberatione ab hostibus; hic ponitur Psalmus in quo petit vindictam de eis: et praeponitur titulus talis, *In finem quem cantavit Domino pro verbis Chusi filii Gemini.* Historia habetur 2 Reg. 17, quod David fugit a facie filii sui, et Achitophel sapientissimus adhaesit Absaloni. Chusi vero adhaesit David: quem remisit ut sciret consilia Achitophel, et ea sibi significaret. Cum autem Achitophel consilium dedisset Absaloni nocivum valde patri suo David, scilicet ut statim eum invaderet antequam tutaretur alicubi, Chusi secreto significavit David, ut de campestribus fugeret ubi erat, et transiret Jordanem ad loca munitissima. Isto ergo nuncio Chusi audito David, hoc canticum cecinit Domino: et ideo dicitur hic, *Quem cantavit Domino pro verbis Chusi filii Gemini.* Dicitur autem filius Gemini, quia forte de tribu Beniamin erat: vel ex aliquo descenderat qui habebat hoc nomen. Hieronymus non habet, *In finem:* nec pro victoria, sed pro ignoratione, vel igno antibus. Et dicit *Super verbis Aethiopis*: tamen nescitur an fuerit Aethiops. Mystice autem hic Psalmus potest esse ecclesiae, et contra persecutores. Et dicitur pro verbis Chusi, qui interpretatur silentium, sed Gemini dextera; quasi dicat: Occulto divinae providentiae judicio factum est ut Achitophel, qui fratris ruina interpretatur, scilicet Judas Iscariotes, in ruinam, idest in mortem fratris sui, Christi videlicet, qui non confunditur eos vocare fratres, Hebr. 2. consilio et auxilio conspiravit. Sed quod ille ad perniciem unius hominis fecit, Christus ad salutem omnium inflexit, ut dicit Augustinus in Glossa. Hic autem Psalmus habet tres partes. Primo ponitur oratio. Secundo exauditio, ibi, *Dominus judicat.* Tertio gratiarum actio, *Confitebor Domino.* Circa primum duo facit. Primo orat ut liberaretur ab hostibus. Secundo, ut hostes deprimantur, *Exurge Domine in ira tua.* Circa primum duo facit. Primo petit misericordiam. Secundo allegat suam innocentiam: *Domine Deus meus si feci istud.* Circa primum tria facit. Primo praemittit orantis affectionem. Secundo proponit petitionem: *Salvum me fac.* Tertio petitionis rationem, *Ne quando rapiat.* Affectus orationis est ut speret in Domino: Eccl. 2: « Quia nullus speravit in Domino, et confusus est: » et ideo dicit, *In te speravi.* Petitio est duplex; petit enim salvari et liberari, secundum Dionysium. Liberari est removeri a malo; salvari conservari in bonis. Sic ergo petit quod salvetur a corruptione hostium, et liberetur ab eis. Et potest intelligi de corporalibus hostibus, et de spiritualibus: quasi dicat: Salvum me fac ab hostibus, et a tentationibus: Psal. 21: « Salva me ex ore leonis. » Idem, ibidem, « Libera animam meam a malignitate eorum. » Ponit petitionis rationem cum dicit, *Nequando rapiat, etc.*: quasi dicat: Nisi subvenias mihi, devorabit me Absalon, sicut leo: 2 Reg. 15: « Surgite fugiamus: neque erit nobis refugium a facie Absalonis. » Et supra dicit in plurali, *Ab omnibus persequentibus:* hic in singulari: *Ne quando rapiat ut leo,* quia omnes sub uno capite comprehenduntur: spirituales sub uno diabolo: corporales sub Absalone. De primo 1 Petri 5: « Adversarius vester diabolus « tamquam leo rugiens etc. » Psal. 9. « Insidiatur in « abscondito quasi leo etc. » *Rapiat* quasi subito, *Et velociter:* Joa. 10: « Lupus rapit: » quia diabolus insidiose facit. Et hoc faciet, *dum non est qui redimat etc.* Redimitur quis, dum liberatur a malo: et hoc refertur ad liberationem a poena: Osee 13: « De morte redimam eos. » *Neque qui salvum faciat*, per liberationem a culpa: Matth. 1: « Ipse salvum faciet « populum suum a peccatis eorum. » Hieronymus: *Ne forte rapiat ut leo animam meam, et laceret; et non sit qui eripiat.* Deinde allegat suam innocentiam: *Domine Deus meus, si feci istud.* Et hoc potest intelligi dupliciter: vel per modum juramenti, vel praenuntiationis. Si per modum juramenti, sic sciendum est quod duplex est juramentum, scilicet per contestationem, sicut ad Rom. 1: « Testis est mihi Deus cui servio in spiritu meo etc. » et per execrationem, ut cum dicitur, Si ita feci sic contingat mihi; Job. 31: Si gavisus sum ad « ruinam illius qui me oderat etc: » 2 Cor. 1: « Ego « testem Deum invoco in animam meam: » Quasi dicat, Si non sum innocens rapiat me. Vel potest intelligi per modum praenuntiationis; quasi dicat: Si ego sum in istis defectibus, haec erit poena mea, *Decidam etc.* Et secundum hoc excludit primo a se culpam, *Si feci istud, etc.* Secundo determinat sibi poenam, *Decidam etc.* Excludit autem a se culpam, primo in generali, cum dicit, *Domine Deus meus, si feci istud.* Quid *istud* ? Peccatum, scilicet superbiae secundum Glossam, quod est quasi (1) universale peccatum: Eccl. 10: « Initium omnis

(1) *Al. deest* quasi.

« peccati superbia. » Vel aliter; *istud*, quia quando quis patitur tribulationem aliquam ex culpa sua, dicitur ei, Tu fecisti tibi istud; quasi dicat; Tu es in causa ut hoc fiat. Et sic dicit: *Si feci istud*, ego huic persecutioni causam dedi: 2 Reg. 8: « Faciebat David judicium et justitiam cum populo « suo. » Mich. 7: « Iram Domini portabo: quia peccavi ei etc. » Secundo, cum dicit, *Si est iniquitas* etc. excludit culpam in speciali; ubi tria facit: nam primo dicit quod nulli fecit injuriam; et ideo dicit, *Si est iniquitas*: Job 31: « Si iniquitatem « quae est in manu etc. » 1 Reg. 24: « Animadverte « et vide, quod non est in manu mea malum « neque iniquitas. » Unde cum homo nulli facit injuriam, injustum videtur quod affligatur. Secundo quidem remisit offensam; et ideo dicit, *Si reddidi etc*. Et hoc 1. Reg. 24: « Pepercit tibi oculus « meus. Dixi enim: Non extendam manum meam « in dominum meum: quia Christus Domini est. » Levit. 19: « Ne quaeras ultionem: nec memoreris « injurias civium tuorum. » Tertio, quod inimicis benefecit: quod est tertium bonum. Unde littera Hieronymi habet, *Dimisi hostes meos vacuos*. Rom. 12: « Noli vinci a malo, sed vince etc. » Prov. 25: « Si esurierit inimicus tuus etc. » Matth. 5: « Benefacite eis qui oderunt vos. » 4 Reg. 6; « Regi « Samariae mandavit Elisaeus ut apponeret cibos exer- « citui regis Syriae, qui venerat ad capiendum eum. « Appositaque est eis ciborum magna praeparatio. »

2. Consequenter cum dicit, *Decidam*. Determinat sibi poenam quae sequitur: quasi dicat: Si ista non sunt vera quae dico, fiant mihi ista. Et primo ponit detrimentum pecuniae. Secundo personae. Tertio gloriae. Dicit ergo quantum ad primum: Hoc malum accidat mihi, scilicet quod *Decidam merito*, idest juste *ab inimicis*, idest auferantur mihi bona. Job 31: « Si adhaesit membris « meis macula, seram, et alius comedat. Quoad personam tria ponit quae homo patitur in se. Primo persecutionem. Secundo captivitatem. Tertio mortem. Quantum ad primum dicit, *Persequatur*. Quantum ad secundum, *Comprehendat*. Quantum ad tertium, *Et conculcet*, vel occidendo, vel totaliter me prosternat. Quantum ad gloriam subjungit, *Et gloriam meam etc*. Ac si diceret, Quicquid sit illud in quo glorior, redigatur in pulverem et dispergatur. Mystice: inimicus diabolus persequens tentando: Thren. 4: « Velociores fuerunt persecu- « tores etc. » *Comprehendat*, per consensum peccati: Thren. 1: « Omnes persecutores ejus appre- « henderunt eam inter angustias. » *Conculcet* per consuetudinem et contemptum: Isa. 51: « Incur- « vare ut transeamus. » Gloria hominis duplex est: naturalis scilicet et spiritualis. De prima 1 Cor. 11: « Vir non debet, » idest mens, « velare caput « suum quia gloria et imago Dei est. » De secunda 2 Cor. 1: « Gloria nostra haec est testimonium « conscientiae nostrae. » Gloriam ergo hominis deducit diabolus in pulverem, quia imago Dei deturpatur, quia maculatur: 1 Tim. 4: « Cauteriatam « habentes conscientiam: » Ps. 72: « Domine in ci- « vitate tua, imaginem ipsorum ad nihilum rediges. »

3. Supra proposuit orationem pro se, petens liberari et salvari; hic petit contra inimicos: ubi duo facit. Primo petit eorum punitionem. Secundo punitionis fructum, ibi, *Et exaltare*. Legamus primo litteram secundum historiam, sicut potuit competere David. *Exurge*, duobus generibus hominum dicitur: dormienti et jacenti. Deus autem quando peccata non punit, dormire videtur, quasi non haberet prudentiae vigilantiam: Ps. 43: « Exurge, quare ob- « dormis Domine? » Item quando non punit, videtur impotens jacere; sed tunc surgere videtur, quando potestatem manifestat adversarios puniendo: Isa. 26: « Exaltetur manus tua, ut non videant, videant « et confundantur zelantes populi, et ignis here- « ditatem tuam devoret. » *In ira* dicit, idest in punitione, quae est irae effectus. Fructum autem punitionis ponit triplicem. Unum ex parte Dei, ut Deus exaltetur, non in se, sed in opinione hominum, quia per hoc reputatur altus et potens: et ideo dicit, *Exaltare*; quasi dicat: Deprime inimicos meos, et in hoc altus apparebis. Eccl. 36: « Sicut in con- « spectu illorum magnificatus est in nobis, ita in « conspectu nostro etc. » Et dicit, *In finibus*, ut totaliter deprimat, et nihil remaneat invadendo fines eorum. Hieronymus habet, *Elevare indignans super hostes*; quasi dicat, Irascere, et in hoc *elevare*. Alius fructus est ex parte David: nam 1 Reg. 13, legitur: « Invenit Dominus virum secundum « cor suum, cui praecepit ut esset dux super po- « pulum suum: » et ipse David de se dicit 2 Reg. 6: « Praecepit mihi Dominus, ut sim dux, etc. » Hoc ergo praeceptum videbatur evacuari David depresso: et ideo dicit: *Exurge in praecepto quod mandasti*, scilicet sim dux in regno: et ideo Hieronymus habet, *Exurge ad me in judicium quod mandasti*. Alius fructus est ex parte populi. In veteri lege ordinabatur per homines de aliis principibus populi; sed de summo principe solum dispensabatur per Deum: Num. 27: « Provideat Dominus Deus « spirituum omnis carnis hominem etc. » Deut. 17: « Cum intraveris terram quam Dominus Deus « tuus dabit tibi, et possederis eam, habitaverisque « in illa, et dixeris, constituam super me regem « sicut habent omnes per circuitum nationes, illum « constitues principem quem Dominus tuus elege- « rit. » Ergo populus (1) in magno principatu debebat sequi divinam ordinationem: et ideo subdit: *Et synagoga populorum circumdabit te*, idest sequetur tuam ordinationem, ut revertatur in me: *Et propter hoc in altum regredere*, idest apparebit magnificentia tua; quasi dicat: Non solum propter vindictam, sed ut homines revertantur ad me. Sed prout refertur ad Christum, petit Incarnationis mysterium: in quo duplex est fructus. Primus depressio daemonum, et conversio hominum, *Exurge Domine*. Quantum ad primum dicit, *Exurge*, idest appare in mundo per incarnationem, et hoc *in ira tua*, idest ut punias daemones: Joan. 12: « Nunc « judicium est mundi etc. » Marc. 1: « Quid no- « bis et tibi Jesu Nazarene? venisti ante tempus « perdere nos. » *Et exaltare in finibus inimicorum*, auferendo eorum possessionem: Luc. 11: « Cum « fortis armatus custodit atrium suum, in pace « sunt omnia quae possidet. Si autem fortior illo « supervenerit, et vicerit eum, universa arma ejus « auferet, in quibus confidebat, et spolia ejus di- « stribuet: » et Matth. 12: « Quomodo potest quis- « quam intrare domum fortis, et vasa ejus diri- « pere, nisi prius alligaverit fortem, et tunc do- « mum ejus diripiet? » vel contra Judaeos, ut sit petitio Ecclesiae gentium contra eos. Et dicit, *Exaltare in finibus inimicorum*: alia non mutantur.

(1) *Al.* Dominus.

illud quod exaltatum homini apparet, ex hoc occultatur: ut puta quando nimis in altum exaltatur. Sicut ergo quod latet in profundo si exaltetur apparet: Job 28: « Profunda fluvii scrutatus est, et « abscondita produxit in lucem: » sic ait, *Exaltare*, idest manifestare: et sicut quod nimis exaltatur occultatur; unde Act. 1: « Elevatus est, et nubes « suscepit eum ab oculis eorum, » sic *exaltare*, ut efficiaris Judaeis occultus: ut te non cognoscant, et sic crucifigant, et redimantur. Quantum ad secundum dicit, *Exurge Domine Deus in praecepto*, pro conversione hominum. Ubi primo ponitur motivum conversionis. Secundo perfectio. Tertio punitio. Dicit ergo, *In praecepto*, scilicet mansuetudinis et humilitatis: *Quod mandasti*: Matth. 11: « Discite a me, quia mitis sum et humilis cor« de. » *Exurge* ergo *in* hoc *praecepto*, idest appare humilis altus existens; quasi dicat: Ita humilitatem accipias ut altitudinem non deseras: vel *exurge* a mortuis, et sic *synagoga populorum circumdabit te*, congregatio scilicet beatorum qui remunerabuntur, et malorum qui punientur. Cant. 11: « Oleum « effusum nomen tuum etc. » Isa. 2: « Praeparabitur mons domus Domini in vertice montium, « et elevabitur super colles, et fluent ad eum om« nes gentes. » Et 6 cap.: « Leva oculos tuos in « circuitu: omnes isti qui congregati sunt venerunt « tibi. » Et *propter hanc in altum regredere*, scilicet ut hanc synagogam perficias, credentium scilicet congregationem: Ephes. 4: « Ascendens in « altum captivam duxit captivitatem etc. » Mich. 2: « Ascendit pandens iter ante eos. » Vel *in altum*, absconderis ab oculis Judaeorum, etc. *Synagoga populorum circumdabit te*, contemnendo et persequendo: in quo maxime punientur.

4. Secunda pars est istius Psalmi, in qua agitur de exauditione petitionis. Et quia exauditio petitionis fit judicio Dei, ideo introducitur divinum judicium. Et primo praemittit ipsum. Secundo agit de dilatione ejus, *Deus judex justus fortis et patiens, numquid irascetur per singulos dies*. Circa primum tria facit. Praemittitur enim primo judicium. Secundo ejus modum, *Judica me Domine etc.* Tertio judicis idoneitatem, *Scrutans corda et renes Deus*. Dicit ergo, Habeo inimicos persequentes: et peto divino auxilio liberari. Et de hoc confido. Quia *Dominus judicat populos:* Judicat enim orbem terrae in aequitate, et populos in veritate sua: Ps. 96. Isa. 3: « Stat ad judicandum Dominus, et « stat ad judicandos populos. » Et nota quod postquam dixit, *Propter hanc in altum*, subjungit de judicio: quia post ascensionem revertetur ad judicandum: Act. 1: « Quemadmodum vidistis eum a« scendentem in caelum, ita veniet ad judicandum. » Modus judicii ponitur in forma orationis, quia orando ostendit quid fiet in judicio, dicens, *Judica me*. Et primo ponit bonorum retributionem. Secundo malorum punitionem, *Consumetur*. In judicio duo retribuuntur: quia bonis bona, et malis mala. Qui ergo bonus est, et qui caret malis, habebit abundantiam bonorum, et sublationem malorum: Prov. 1: « Qui me audierit, abundantia perfruetur, « timore malorum sublato etc. » Et ideo quantum ad primum dicit, *Judica me secundum justitiam meam*, scilicet quam dedisti mihi, secundum quod sum justus: et haec justitia est, ut mihi retribuantur bona: Matth. 5: « Beati qui esuriunt et sitiunt « justitiam, quoniam etc. » Quantum ad secundum dicit: *Secundum innocentiam meam*: et haec justitia est ut nihil mali patiatur: Job 22: « Salvabitur « innocens: salvabitur autem in munditia manuum « suarum. » Et nota, quod petit hoc judicium secundum justitiam. Supra dicit in poenitentiali Psalmo secundum misericordiam, nullum meritum commemorans: nunc autem quia jam justificatus fecerat aliqua bona, quibus debebatur praemium, petit judicari secundum justitiam. Quod ait, *Super me*, designat quia justitia hominis et innocentia non sunt ab homine, sed a Deo. Contra hoc quod petit, ut sibi sint bona, et mali nihil patiatur, videtur aliquando bonum esse et utile opprimi a malis, et etiam ultra (1) boni habent mala in mundo isto, et mali bona: Luc. 16: « Recordare quia recepisti « bona in vita tua etc. » Et ratio hujus assignatur. *Consumetur*, idest ad finem deveniet: *Nequitia peccatorum:* Apoc. ult.: « Qui in sordibus est, sor« descat adhuc. » Nota quod quandoque Deus differt poenam ut praedestinati convertantur: Isa. 30: « Propterea expectat vos Deus, ut misereatur vestri. » Unde tunc, *Consumetur nequitia peccatorum*, idest deficiet. Quandoque ut mali malitiam suam amplius manifestent, et judicia Dei appareant justa: et tunc, *Consumetur*, idest perficietur, *Nequitia peccatorum*, ut justior appareat vindicta: propter quod dicit Gen. 15: « Scito praenoscens quod peregrinum futu« rum sit semen tuum, etc. » usque « needum com« pletae sunt iniquitates Amorrhaeorum etc. » Act. 7: « Et non dedit ei hereditatem in ea nec passum « pedis etc. » usque « dixit Dominus. » Sic ait, *Consumetur;* quasi dicat: Faciant quidquid possunt, quia tandem *Consumetur nequitia ipsorum peccatorum*. Sed numquid mali gravabunt bonos? Non: quia Deus diriget justos. Unde, *Diriges justum*, Prover. 2: « Simplicitas justorum dirigit eos. »

5. Deinde cum addit, *Scrutans*, ostendit judicis idoneitatem. Et primo ponit idoneitatem judicis. Secundo confidentiam de eo conceptam, ibi, *Justum adjutorium meum*. Duo autem requiruntur ad idoneitatem judicis: scilicet ut sit sapiens, et ut sit justus. Haec autem sunt in Deo: et ideo judex est idoneus: Prov. 20: « Rex qui sedet in solio judicii, dissipat omne malum intuitu suo. Est enim sapientissimus, omnia cognoscens, etiam interiora: Heb. 4: « Omnia nuda et aperta sunt oculis ejus. » Est etiam justissimus: Hier. 2: « Tu autem Do« mine Sabaoth, qui judicas juste etc. » Et ideo dicit, *Scrutans corda*. Hieronymus habet sic, *Probator cordis et renum, Deus justus*: et post sequitur alius versus: *Clypeus meus in Deo*. Ubi littera nostra habet, *Justum adjutorium etc.* Dicit ergo, *Scrutans*. Tria sunt in homine: unum apparens, scilicet exterius opus: et duo quae latent, scilicet intentio et delectatio. Haec duo nobis latent, sed Deo patent. Et quia Deo sunt nota, licet nobis occulta, ideo dicit, *Scrutans corda*, quia novit intentionem, *et renes*, idest delectationem, utrum scilicet delecteris in laude Dei vel hominum. Sed quia scrutari est inquirere, inquirere autem est ignorantis, hoc a Deo removet. Et ut ostendat quod Deus evidenter scit; cum dixit, *Consumetur etc.* convenienter dixit, *Scrutans:* quia in tribulatione maxime apparet conditio hominum. Deinde subinfertur, *Justum adjutorium meum a Domino etc.* Ubi ponitur fiducia concepta de judice, a quo ad-

(1) *Al.* universaliter.

jutorium est sperandum. Est enim duplex adjutorium Dei: scilicet misericordiae, et aliud justitiae. Adjutorium quo liberatur a malis et peccatis, est misericordiae: et non est justum, quia non ex meritis. Sed quando quis justificatur, Deus perficit: et hoc est justitiae, quia respondet aliqualiter merito. De primo dicitur Psal. 9: « Adjutor in opportunitatibus etc. » De secundo Psal. 45: « Adjuvabit eam Deus etc. » Sed quare? quia, *Salvos facit etc.* Prov. 2: « Custodiet rectorum salutem. » *Rectos corde* idest qui intentione tendunt in Deum.

Sed quaerit Cassiodorus. Quare non dicit, Qui salvos facit rectos renibus, sed *rectos corde*.

Respondeo. Rectitudo pertinet in ordine ad finem, et ad hoc est intentio: et ideo oportet quod intentio sit recta. In renibus autem est delectatio sensibilis.

6. Supra praemisit divinum judicium; hic autem agit de dilatione futuri eventus, scilicet poenae. Et primo ostendit causam dilationis. Secundo praeparationem ad vindictam, *Nisi conversi etc.* Proponit autem tres causas, quare Deus potest putari non punire peccatores. Una est eo quod non sit justus, ut auferatur providentia humanorum actuum: Ezech. 9: « Iniquitas domus Israel et Juda magna est nimis valde, et repleta est terra sanguinibus, et civitas repleta est aversione. Dicunt enim: Dereliquit Dominus terrae, et Dominus non videt: » Job. 22: « Circa cardines caeli perambulat, nec nostra considerat: » et hanc excludit a Deo, qui judex est et justus: Is. 32: « Ecce in justitia regnabit rex, et princeps in judicio praeerit. » Alia causa est, quia non est potens; sed hoc excludit, quia *Deus fortis*, Job. 9: « Si fortitudo quaeritur, robustissimus est. » Quae ergo causa? quia *Patiens*: et ideo dicit, *Numquid irascetur etc.*: idest non quolibet die puniet, sed expectat aliquando et dissimulat: Sap. 12: « Dissimulans peccata hominum propter poenitentiam: » Isa. 30: « Expectat vos Deus, ut misereatur vestri. » et 28: « Non in perpetuum triturans triturabit. » Hieronymus habet, *Comminans tota die*, scilicet per sacram Scripturam.

7. Deinde cum dicit, *Nisi*, ostendit quod Dominus parat se ad poenam inferendam, etsi differat ex causa: et ponitur haec praeparatio. Primo ex parte Dei punientis. Secundo ex parte hominis puniti sive recipientis, ibi, *Ecce parturiit.* Praeparatio ex parte Dei describitur secundum praeparationem hominis contra meritum vel peccatum: quia, « Odio sunt Deo impius, et impietas ejus. » Sap. 4. Et sicut homo praeparat se gladio contra hostes qui sunt prope, sed arcu contra remotos; ita divina vindicta contra eos qui videntur sibi adhaerere, et possunt videre causam punitionis, dicitur gladius quasi contra propinquos sed arcus contra remotos: et ideo non statim te punit, sed praeparat se ut convertaris. *Et nisi conversi fueritis, gladium suum etc.* idest vindictam suam: Job. 19: « Fugite a facie gladii. Ultor enim iniquitatis est gladius etc. » Zach. 9: « Exibit ut fulgur jaculum ejus: » *Vibrabit* ad terrendum, et ad propinquos ut fortius percutiat: quia nisi per comminationes homo convertatur, fortiter percutit. Maximus Valerius: « Lento gradu ad vindictam sui procedit divina ira: tarditatemque supplicii gravitate compensat. » Hieronymus habet, *Gladium suum acuet,* idest praeparabit majorem damnationem: Deut. 32: « Si acuero ut fulgur gladium meum etc. » Matth. 10: « Non enim veni mittere pacem in terram, sed gladium etc. » Secundum Glossam, Gladius Dei Christus est. Vibratio ergo est comminatio gehennae in quo percutientur impii, sicut eo vindicante: Isa. 27: « In die illa visitabit Deus in gladio suo duro etc. » Praeparat et se arcu, quasi ad remotos; unde *arcum suum etc.* Et primo agit de praeparatione arcus. Secundo sagittarum. *Et in eo paravit.* Qui parat arcum, primo tendit. Secundo ordinat in manu. Quantum ad primum dicit, *Arcum suum,* idest divinam vindictam, quasi ex inopinato punientem. Quantum ad secundum dicit, *Et paravit illum*: Isa. 30: « Praeparata est enim ab heri Thophet; a rege praeparata, profunda et dilatata: » scilicet ad puniendum. Secundo agit de praeparatione sagittarum *Et in eo etc.* Et primo quantum ad ipsas sagittas. Secundo, quomodo in eis aliquis magis nocivum ponit, puta ignem vel venenum. Dicit ergo, *Et in eo*, scilicet arcu, *praeparavit vasa*, idest instrumenta mortis, scilicet occidentiae: Ezech. 9: « Unusquisque habet vas interitus in manu sua. » *Ardentibus effecit*, quia ibi aliquid combustivum, per quod intelligitur poena ignis aeterni; sed dicitur quod in hebraeo est, *sagittas suas persequentibus me effecit.* Per hunc arcum secundum Augustinum in glossa intelligitur sacra Scriptura: Job. 29: « Arcus meus in manu mea instaurabitur. » Hic tenditur, quando duritia veteris testamenti est emollita per novum. Praeparatur, quando exponitur. *Et in eo paravit vasa mortis.* Vasa mortis possunt dupliciter accipi: scilicet in bono, vel in malo. Hi sunt haeretici, qui ex sacra Scriptura mortem simplicibus parant: et sic paravit, idest parari permisit: Ps. 106: « Errare fecit eos etc. » *Effecit,* idest extra fecit, hoc est in apparentia posuit: *Sagittas*, penetrabiles sententias: Ps. 119: « Sagittae potentis acutae etc. » Vel in bono *Vasa mortis* Apostolus inobedientibus: 2 Cor. 2: « Aliis sumus odor mortis in mortem. » Et hos effecit aptos ad comburendum igne charitatis: Eccl. 48: « Surrexit Elias quasi ignis, et verbum etc. »

8. Deinde cum dicit, *Ecce*, agit de praeparatione ex parte hominis puniendi. Ubi duo proponit. Progressum scilicet in peccatum, quo paratur, scilicet ad punitionem. Et secundo incursum poenae, *Lacum* etc. In progressu peccati tria occurrunt. Malum propositum, conatus, et effectus. Et sic inimici David primo conceperant, sed tunc temporis erant in conatu, et post effecerunt. Propositum autem est sicut conceptio; conatus sicut parturitio; effectus sicut partus. Et ideo dicit, *Ecce parturiit*, idest nititur efficere, *injustitiam*, contra proximum: *Concepit dolorem*, quia Hier. 9: « Ut inique agerent laboraverunt: » Isa. 59: « Conceperunt iniquitatem: » Jac 1 « Concupiscentia cum conceperit, parit peccatum. » *Peperit* autem *iniquitatem* conceptam, quia abstulerant Hierusalem Absalon et Achitophel cum suis complicibus.

9. *Lacum*. Agit de poena. Et primo ponit metaphoram. Secundo exponit eam, ibi, *Convertetur.* Venatores ponunt ingenia, ut capiant lupos in foveis. Ipsi etiam inimici, ut capiant homines, exercent ingenia sua: et hoc fit per proditionem; et ideo est sicut fovea. Apud Hebraeos fovea dicitur lacus: Zach. 9: « Tu autem in sanguine testamenti tui eduxisti vinctos

« de lacu, in quo non erat aqua. » *Lacum* ergo, idest foveam profundam, *aperuit*, idest excogitavit fraudem, *fodit*, profunde cogitando: et hoc explendo, *Incidit etc.* quia cogitabat occidere, et fuit occisus: Ps. 56: « Foderunt ante faciem meam fo« veam etc. » Et hoc exponit, quomodo meam? quia *convertetur etc.* Quia conceperunt dolorem, *dolor convertetur in caput ejus*, scilicet iniquitas quam peperit, *descendit in verticem ipsius*; Isa. 24: « Gravabit eum iniquitas sua etc. »

10. *Confitebor*: haec est tertia pars, ubi ponit gratiarum actionem *secundum justitiam ejus*, quia praecessit meritum: Ps. 110: « Confessio et magnifi« centia opus ejus. » *Et psallam* cum Psalterio: Ps. 80: « Sumite psalmum, et date tympanum etc. »

PSALMUS VIII.

1. *In finem pro torcularibus.*

Domine Dominus noster, quam admirabile est nomen tuum in universa terra! Quoniam elevata est magnificentia tua super caelos.

2. Ex ore infantium et lactentium perfecisti laudem propter inimicos tuos, ut destruas inimicum et ultorem.

3. Quoniam videbo caelos tuos, opera digitorum tuorum, lunam et stellas, quae tu fundasti.

4. Quid est homo quod memor es ejus, aut filius hominis quoniam visitas eum?

5. Minuisti eum paulo minus ab Angelis; gloria et honore coronasti eum; et constituisti eum super opera manuum tuarum. Omnia subjecisti sub pedibus ejus; oves et boves universas, insuper et pecora campi. Volucres caeli, et pisces maris, qui perambulant semitas maris. Domine Dominus noster, quam admirabile est nomen tuum in universa terra!

1. Supra posuit Psalmum in quo David orabat pro sua persecutione; hic ponit Psalmum ad gratiarum actionem: et primo praemittitur Psalmus pro beneficiis collatis toto humano generi. Secundo alius pro beneficiis collatis sibi pro destructione inimicorum, vel pro bonis concessis. Tertio pro malis sublatis, ibi, *Confitebor*: nam hic exprimit affectionem hominis considerantis beneficia Dei concessa humano generi, et gratias agentis. Titulus, *In finem Psalmi David pro torcularibus* Quia aliud est supra expositum, exponam hic solum ultimum. Ubi considerandum est, quod Deut. 16, dicitur: « Septem diebus facies festum tabernaculorum, quan« do de area et torculari colliges fruges tuos etc. » Sciendum enim est, quod David specialem devotionem habebat in festis celebrandis: et aliquid faciebat speciale ad laudem Dei. Festum autem tabernaculorum praecipuum erat. Et hoc fiebat in vindemiis in commemorationem divini beneficii, quando eduxit de Aegypto filios Israel in tabernaculis, et induxit in terram promissionis ubi sunt fructus: et ideo oportebat quod haberent fructus pulcherrimos, quo tempore erant torcularia; et ideo dicitur *pro torcularibus*. Hoc ad litteram. Sed spiritualiter (1) torcular est Ecclesia: Isa. 5: « Plantavit vi« neam electam, torcular extruxit in ea: » Matth. 21: « Plantavit vineam, et fodit in ea torcular. » Dicit ergo *pro torcularibus*, idest Ecclesiis orbis: et dicitur Ecclesia torcular, quia sicut in torculari separatur vinum a vinaciis, sic in Ecclesia boni separantur a malis opere ministrorum: etsi non loco semper, affectu tamen. Eadem ratione dicitur et area: quia separatio fit grani a paleis. Item a verbis litteraliter positis separatur sensus spiritualis. Item torcularia sunt martyria, in quibus fit separatio animarum a corporibus, dum corpora eorum qui pro Christi nomine afflictione et persecutione calcantur, quassatim remanent in terra, animae vero ad requiem in caelestibus emanant. Psalmus iste dividitur in duas partes. Primo enim Psalmista admiratur divinam excellentiam. Secundo ejus clementiam, ibi, *Quid est homo.* Circa primum duo facit. Primo ostendit majestatem Dei esse admirabilem. Secundo esse manifestam, ibi, *Ex ore infantium.* Circa primum duo facit: quia primo ponit eum mirabilem. Secundo rationem dicti manifestat, ibi, *Quoniam elevata etc.* Dicit ergo, *Domine* omnium: Esther 13: « Dominus omnium tu es; » sed specialiter *Dominus noster*, qui te colimus, tibi adhaeremus. Hieronymus habet, *Dominator noster*: Judic. 8: « Non dominabor vestri, nec filius meus, « sed dominabitur super vos Dominus. *Quam admirabile est nomen tuum etc.* scilicet divinitatis: Psal. 92: « Mirabiles elationes maris etc. » Genes. 32: « Cur quaeris nomen meum quod est « mirabile? » Item Christi incarnati: Isa. 9: « Vo« cabitur nomen ejus Admirabilis. » Sed numquid solum in Judaea, ut dicunt Judaei, vel in Africa, ut Donatistae? non; sed *in universa terra:* Malach.: « Ab ortu solis usque ad occasum, magnum est « nomen meum in gentibus. » Ratio admirationis subjungitur, *Quoniam elevata est magnificentia tua*, quia in caelis apparet magnitudo tua. Admiratio est quando aliquis videt effectum, et ignorat causam. Dupliciter est ergo aliqua causa admirabilis: vel quia ignota totaliter, vel quia non producit effectum manifestantem causam perfecte. Primum non est in Deo: quia producit effectum: Rom. 1. « In« visibilia Dei per ea quae facta sunt etc. » Producit dico effectum, non tamen manifestantem perfecte causam: et ideo remanet admirabilis: et hoc est quod dicit: *Magnificentia tua*, idest laus vel virtus tua, quae potest facere magna. *Est elevata super caelos*, improportionaliter excedens factionem caelorum. Unde excludit errorem dicentium, quod Deus sit forma caeli: esset enim secundum hoc proportionatus caelis. Item dicentium quod agit ex necessitate naturae: quia non extenderet se supra caelos: tamen potest in infinitum majus facere. Vel *super caelos*, idest Scripturas, quia plus est quam in Scripturis commendetur: Eccl. 43: « Glo« rificantes Deum quantumcumque potestis, super« valebit adhuc, et admirabilis magnificentia ejus. Vel *magnificentia tua*, idest filius tuus Deus homo, *elevata est*, in ascensione, *super caelos*: Ephes. 4: « Qui descendit, ipse est qui ascendit super « omnes caelos etc. »

(1) *Al.* specialiter.

2. Deinde cum dicit, *ex ore*, ostendit quod est maxime manifesta. Et primo ostendit manifestationem. Secundo ejus rationem, ibi, *Quoniam videbo*. Quod sit manifesta, probat; quia illud est manifestum quod est omnibus inditum, quantumcumque simplicibus, quasi quadam naturalis cognitione. Duplex namque est genus hominum, qui consequuntur (1) naturalem et rectum instinctum, sicut sunt simplices, vel sapientes. Quod sapientes cognoscant Deum, hoc non est magnum; sed quod simplices sic. Sunt autem quidam qui naturalem instinctum pervertunt: et isti cognitionem Dei repellunt: Ps. 81: *Nescierunt* idest nescire voluerunt, *neque intellexerunt etc.* Job. 22: « Dixe« runt Deo, recede a nobis; scientiam viarum tua« rum nolumus. » Deus autem facit ut per illos, idest per simplices, qui sequuntur naturalem instinctum, confundantur qui pervertunt naturalem instinctum. Per infantes designantur simplices: 1 Pet. 2: « Sicut « modo geniti infantes, rationabiles sine dolo etc. » Dicit ergo, *Admirabile* quidem *est nomen tuum*, ita tamen quod *ex ore infantium et lactentium perfecisti laudem*, qui interius instigas ad hoc: et hoc *propter inimicos tuos*; qui adversantur scientiae et cognitioni tuae: Phil. 3: « Inimicos « crucis Christi etc. » *Ut destruas inimicum et ultorem*, quemcumque persecutorem. Vel Pharaonem qui voluit ulcisci contra confitentem nomen tuum: 2 Cor. 10: « Consilia destruentes, et omnem « altitudinem extollentem se adversus scientiam « Dei. » Vel tyrannum qui armis impugnat nomen sanctum tuum: 1 Pet. 2: « Ut benefacientes « obmutescere faciatis imprudentium hominum igno« rantiam. » Hoc fecit Christus: nam Matth. 21, de pueris Hebraeorum respondit Christus, quod ex eorum verbis perfecta sit laus, qui Spiritus sancti instinctu laudabant: quod tamen videbatur pueriliter agi. Hoc locum habet quando simplices recognoscunt Deum, et alii pervertunt studia cognitionis naturalis, ne cognoscant ipsum Deum. Item hoc in Apostolis qui sine litteris et idiotae: Act. 4: « Simplices sicut columbae: » Matth. 10: « Et si« cut oves in medio luporum; » et destruxerunt omnes inimicos Christi. 1 Cor. 1: « Quae stulta « sunt mundi elegit Deus, ut confundantur sapien« tes, et infirma etc. »

3. Consequenter hujus manifestationis rationem subnectit dicens, *Quoniam*. Tullius dicit in lib. de Natura deorum, et fuit dictum etiam ab Aristotele, quamvis in ejus libris quae apud nos habentur non inveniatur, quod si aliquis homo intraret palatium quod videret bene dispositum, nullus est ita amens, qui licet non videret quomodo factum fuerit, quin percipiat quod fabricatum sit ab aliquo. Nos intramus mundum, nec videmus quomodo factum sit; sed ex hoc ipso quod est ita bene ordinatus, debemus percipere quod est factus ab aliquo. Et hoc specialiter ostendit ordo corporum caelestium. Fuerunt quidam errantes qui causas rerum attribuunt necessitati materiae: unde dicunt facta omnia propter calidum et frigidum, siccum et humidum, ut elementa quae sic convenerunt. Hoc autem si apparentiam posset habere in aliis, nullo tamen modo in caelestibus corporibus: quia non possunt attribui necessitati materiae, quod tantum distet hoc ab illo, et tanto tempore compleant cursum suum. Hoc autem nonnisi in causam intellectivam oportet reducere. Et ideo Scriptura quando vult manifestare Dei potentiam, reducit nos in considerationem caelorum. Is. 40: « Levate in excelsum o« culos vestros, et videte quis creavit haec: » ideo dicit, *Quoniam videbo caelos tuos, opera digitorum tuorum*. Dicit autem, *opera digitorum*, propter tria: quia quae cum digitis facimus, attente et distincte facimus. Et quae de corporibus caelestibus consideranda sunt, non reducuntur nisi in causam intelligibilem; et ideo dicit, *opera digitorum tuorum*: Ps. 135: « Qui fecit caelos in intellectu. » vel respondet ad id quod dicit, *Elevata*. Quando quis facit elevari quod grave est, supponit humerum; sed quando facit elevari quod est leve, supponit digitum; et ideo dicit, *opera digitorum*, quasi leve sit ei facere caelos: Isa. 40: « Quis appendet tri« bus digitis molem terrae, et caelos palma pon« derabit? » Vel quae digitis facimus subtilia opera sunt. Ut ostendat ergo quod haec subtiliora sunt aliis, dicit *opera digitorum etc.* Lunam vero nominat, et non solem, propter Gentiles, qui credebant eum summum Deum: et ideo ponit specialiter, *Lunam et stellas*, in quibus non est manifesta ratio erroris: Eccl. 43: « Species caeli gloria « stellarum, mundum illuminans in excelsis Do« minus. » Mystice apostolos vel Scripturas *opera digitorum*. Tres digiti tres personae; quasi dicat, Opera totius trinitatis vel Spiritus sancti. *Lunam*, Ecclesia: *stellas*, doctores. Et haec Deus fundavit.

4. *Quid*. Supra Psalmista admiratus est divinae majestatis excellentiam; et nunc commemorat duo beneficia divinitus collata hominibus. Secundo ex hoc Psalmum terminat in laudem, ibi, *Domine Dominus noster etc.* Circa primum tria facit. Primo ostendit clementiam Dei ad homines, per comparationem ad ea quae sunt supra homines. Secundo per comparationem ad primum hominem, ibi, *Gloria et honore*. Tertio per comparationem eorum quae sunt sub homine, *Et constituisti*. Supra hominem duplex est natura: divina scilicet, et Angelica. Primo ergo ponit beneficia per comparationem ad Deum. Secundo per comparationem ad angelos, ibi, *Minuisti*. Primo exponatur secundum quod competit quantum ad beneficia naturalia. Secundo quantum ad gratuita. Et secundum primum modum et circa eum duo facit. Primo ponit specialem curam hominis a Deo. Secundo familiaritatem specialem, *aut filius hominis*. Mirabile est quod quis magnus alicui parvo speciali familiaritate conjungatur: et ideo primo Psalmista commemorat parvitatem hominis ex conditione *quid est homo*, tam parva res? Job 14: « Homo natus de muliere: » et 25: « Homo pu« tredo, et filius hominis vermis. » Secundo quantum ad originem: quia etiam vilis: Job 14: « Quis « potest facere mundum de immundo conceptum « semine? » et 10: « Nonne sicut lac etc. » Et ideo dicit, *Aut filius hominis*? Sed isti sic parvo, sic vili, dicit quod duo facit: scilicet quod memoratus est ejus, et quod visitat eum. Primum pertinet ad curam. Secundum ad familiaritatem specialem. Et est talis modus loquendi: sicut si aliquis artifex fecisset magna, et inter aliqua unum minimum, scilicet acum, et quando fecit acum ostendit se habere ejus scientiam. Sed quod in dispositione operum curaret de acu, esset valde mirabile; et ideo dicit, *Quid est homo*, quod inter magnas creaturas recordaris ejus? Eccl. 16: « Ne dicas, a Deo abscondar etc. et quae est a-

(1) *Al.* consequitur.

« nima etc. » Quia propter parvitatem Deus non obliviscitur tui.

Sed quid magnum est hoc? Deus enim habet curam de omnibus: Sap. 12: « Nec est enim alius « quam tu, cui cura est de omnibus. »

Dicendum, quod de homine habet specialem curam, scilicet quod in judicio remunerentur actus ejus: Job 14: « Dignum ducis super hujuscemodi « aperire oculos etc. » Item non curam solum habet de homine, sed familiaritatem habet cum eo; et hoc est quod dicit, *Quoniam visitas eum.* Sola natura rationalis est capax Dei, cognoscendo et amando. Inquantum ergo Deus nobis praesens efficitur per amorem vel cognitionem, visitat nos: Job 10: « Visitatio tua custodivit etc. » Sic ergo magna clementia Dei est in comparatione hominis ad Deum.

5. Sed sequitur de homine hoc in comparatione ad Angelos, quibus homo invenitur propinquus. *Minuisti.* In angelis invenitur imago Dei per simplicem intuitum veritatis, absque inquisitione; in homine vero per discursum; et ideo in homine aliquantulum. Inde est quod homines dicuntur Angeli: Malach. 2: « Legem requirent ex ore ejus: quia angelus « Domini exercituum est. » Est et homo corruptibilis, sed modicum; quia aliquando homo in patria omnia sine discursu cognoscet; et erit secundum corpus incorruptibilis: 1 Cor. 15: « Oportet cor« ruptibile hoc induere incorruptionem. » Consequenter ostendit clementiam Dei ad hominem, per comparationem ad ipsum hominem, cum dicit, *Gloria et honore etc.* Coronari est regnum. Deus fecit hominem quasi regem inferiorum et est gloria, scilicet claritas divinae imaginis: et haec est quaedam corona hominis: 1 Cor. 11: « Vir imago est « et gloria Dei: » Ps. 4: « Signatum est super « nos lumen vultus tui Domine. » Sed ille honoratur, qui non subjicitur alicui. Homo enim nulli creaturae naturali corporali subjicitur, quantum ad animam, nec in ingressu nec in progressu: non in ingressu, quia a creatura non producitur, et libere agit: nec perit cum corpore; et in hoc honor hominis consistit; et ideo dicitur Sap. 2: « Nec ju« dicaverunt honorem animarum sanctarum etc. » usque « fecit illum: » Ps. 48: « Homo cum in honore « esset non intellexit etc. » Consequenter cum dicit, *Constituisti*, ponit clementiam Dei ad hominem per comparationem ad ea quae sunt sub homine, quia voluit habere hominem dominium super ista inferiora: et circa hoc tria facit. Primo proponit dominium. Secundo facultatem dominandi. Tertio numerum subditorum. Secundum, ibi, *Omnia subjecisti.* Tertium, ibi, *Oves et boves.* Dicit ergo, Ex quo homo est rex, dedisti ei dominium. *Super opera manuum tuarum*: Gen. 1: « Ut « praesit piscibus maris, et volucribus caeli, et « bestiis universae terrae, et reptili quod movetur « in terra. » Hoc habet per rationem, quia excedit omnia animalia: et ideo statim cum dixit, *Gloria et honore*, subdidit, *constituisti*, idest dedisti dominium. Sed nota quod dicit, quod homo habet auctoritatem super opera manuum, non digitorum; quia non sunt subtilia ut caeli, qui sunt opera digitorum. Homo non potest sibi ea subjicere; et ideo secundo ostendit facultatem dominandi. *Omnia*, inquit, *subjecisti*, ut praeesset et dominaretur ad nutum. Hoc signatur Gen. 2, ubi Deus adduxit omnia animalia ad Adam. Et haec subjectio plenarie fuit ante peccatum; sed aliqua nunc resistunt in poenam peccati. Tertio cum dicit, *Oves et boves etc.*, enumerat subjecta: et ponit animalia ut etiam plantae intelligantur. In animalibus autem quaedam subjiciuntur secundum totum genus suum, scilicet animalia mansueta et domestica secundum suam naturam, scilicet oves et boves: et hoc in feminino dicit, *Universas*, quia armenta fiunt praecipue de vaccis et ovibus. Alia sunt quae non subjiciuntur secundum totum genus: et horum quaedam sunt gressibilia: et quantum ad hoc dicit, *Insuper et pecora campi etc.*: scilicet apri, cervi, et hujusmodi: quaedam volatilia, scilicet aves: et quaedam natatilia sicut pisces. Possunt et haec (1) ad beneficia gratiae referri: et tunc in his omnia mysteria Christi numerantur. Primo Incarnationis, *Quid est homo?* Duo tangit: scilicet causam Incarnationis, et ipsam incarnationem: et dicit, *Quid est homo?* Videbatur enim Deus oblitus hominis, quando expulit eum de paradiso: hujusmodi recordatur quando reducitur ad illud Psalm. 105: « Memento nostri Domine. » Et sic sequitur Incarnatio: quia visitat: et ideo dicit, *Aut filius hominis etc.* Quia licet totum genus humanum visitaverit, specialiter tamen illum hominem assumptum in unitate hypostasis: Hebr. 1: « Nunquam Angelos apprehendit, sed semen Abra« hae. » Secundum est passionis. *Minuisti* propter passionem. Heb. 2: « Eum autem qui modico quam « Angeli minoratus est etc. » In hebraeo habetur, *Et minues eum parum a Deo*: quia conjunctus est Deo in unitate personae; sed minutus propter passibilitatem assumptam. Tertium est beneficium resurrectionis in honore exhibito Apostolis, quae numerat per passionem; Phil. 1: « In nomine Jesu « omne genuflectatur etc. » Joan. 5: « Ut omnes « honorificent Filium, sicut honorificant Patrem. » Quartum mysterium est Ascensionis: *Constituisti eum super etc.* Eph. 1: « Constituens eum ad de« xteram suam, supra omnem principatum et po« testatem etc. » Quintum mysterium est adventus ad judicium, *Omnia subjecisti etc.* idest constituisti eum judicem super omnia: Hebr. 2: « Nunc « autem needum videmus omnia subjecta ei: tunc « omnia subjicientur sub pedibus ejus, » idest humanitate ejus, quia caput Christi Deus, 2 Cor. 11. Et sunt pedes humanitas: Joan. 5: « Potestatem « dedit ei judicium facere. » Et hi in judicio quidam boni: et horum quidam subditi sunt signati per *oves*: 2 Reg. ult.: « Isti qui sunt oves quid « fecerunt? » Quidam praelati, et hi signati sunt per *boves*: Prov. 14: « Ubi plurimae segetes, ibi « manifesta fortitudo bovis. » Quidam mali: et horum sunt tria genera: Joan. 2: « Omne quod est in « mundo, aut est concupiscentia oculorum, aut con« cupiscentia carnis, aut superbia vitae. » Et primo ponit luxuriosos: et hi sunt *oves et boves et pecora campi*, quia bestialibus delectantur: Joel. 1: « Putrue« runt jumenta in stercore suo, et demoliti sunt hor« rea campi. » Dicit hoc, quia vadunt per amplam viam, Matth. 7. Secundo superbos, *Volucres*: Matth. 14: « Aves caeli comederunt illud: » Deut. 32: « De« vorabunt eos aves morsu amarissimo. » Tertio cupidos, *Qui perambulant semitas maris*, ad litteram; vel mundi: Ps. 11: « In circuitu impii am« bulant: » Job 1: « Circuivi terram, et perambulavi « eam. » Sicut Deus est mirabilis eminentia majestatis, ita ostenditur ex clementia; et ideo conclu-

(1) *Al.* hoc.

dit admirationem, *Domine Dominus noster etc.* Tamen sciendum est, quod iste Psalmus est circularis, quia eumdem versum habet in principio et in fine. Quidam sunt semicirculares, quia non repetunt totum versum, sed partem; sicut *Benedic anima mea Domino*, finis, *In omni loco dominationis ejus.*

PSALMUS DAVID IX.

In finem pro occultis Filii.

1. Confitebor tibi Domine in toto corde meo: narrabo omnia mirabilia tua.

2. Laetabor et exultabo in te; psallam nomini tuo, Altissime.

3. In convertendo inimicum meum retrorsum, infirmabuntur, et peribunt a facie tua.

4. Quoniam fecisti judicium meum et causam meam; sedisti super thronum qui judicas justitiam.

5. Increpasti gentes, et periit impius: nomen eorum delesti in aeternum, et in saeculum saeculi.

6. Inimici defecerunt frameae in finem, et civitates eorum destruxisti.

7. Periit memoria eorum cum sonitu; et Dominus in aeternum permanet. Paravit in judicio thronum suum, et ipse judicabit orbem terrae in aequitate: judicabit populos in justitia. Et factus est Dominus refugium pauperi: adjutor in opportunitatibus in tribulatione.

8. Et sperent in te qui noverunt nomen tuum; quoniam non dereliquisti quaerentes te Domine. Psallite Domino, qui habitat in Sion; annuntiate inter gentes studia ejus. Quoniam requirens sanguinem, eorum recordatus est; non est oblitus clamorem pauperum.

9. Miserere mei Domine, vide humilitatem meam de inimicis meis. Qui exaltas me de portis mortis.

10. Ut annuntiem omnes laudationes tuas, in portis filiae Sion.

11. Exultabo in salutari tuo; infixae sunt gentes in interitu quem fecerunt. In laqueo isto quem absconderunt, comprehensus est pes eorum. Cognoscetur Dominus judicia faciens; in operibus manuum suarum comprehensus est peccator.

12. Convertantur peccatores in infernum; omnes gentes quae obliviscuntur Deum. Quoniam non in finem oblivio erit pauperis, patientia pauperum non peribit in finem.

13. Exurge Domine, non confortetur homo: judicentur gentes in conspectu tuo. Constitue Domine legislatorem super eos; ut sciant gentes quoniam homines sunt.

14. Ut quid Domine recessisti longe? despicis in opportunitatibus, in tribulatione? Dum superbit impius, incenditur pauper: comprehenduntur in consiliis quibus cogitant.

15. Quoniam laudatur peccator in desideriis animae suae et iniquus benedicitur. Exacerbavit Dominum peccator: secundum multitudinem irae suae non quaeret.

16. Non est Deus in conspectu ejus: inquinatae sunt viae illius in omni tempore.

17. Auferuntur judicia tua a facie ejus; omnium inimicorum suorum dominabitur. Dixit enim in corde suo, Non movebor a generatione in generationem sine malo.

18. Cujus maledictione os plenum est et amaritudine et dolo: sub lingua ejus labor et dolor.

19. Sedet in insidiis cum divitibus in occultis, ut interficiat innocentem. Oculi ejus in pauperem respiciunt: insidiatur in abscondito, quasi leo in spelunca sua.

20. Insidiatur ut rapiat pauperem; rapere pauperem dum attrahit eum.

21. In laqueo suo humiliavit eum; inclinabit se et cadet, cum dominatus fuerit pauperum. Dixit enim in corde suo: Oblitus est Deus, avertit faciem suam ne videat in finem.

22. Exurge Domine Deus, et exaltetur manus tua; ne obliviscaris pauperum. Propter quid irritavit impius Deum? dixit enim in corde suo, Non requiret.

23. Vides quoniam tu laborem et dolorem consideras; ut tradas eos in manus tuas.

24. Tibi enim derelictus est pauper: orphano tu eris adjutor.

25. Contere brachium peccatoris et maligni: quaeretur peccatum illius, et non invenietur. Dominus regnabit in aeternum et in saeculum saeculi; peribitis gentes de terra illius.

26 Desiderium pauperum exaudivit Dominus; praeparationem cordis eorum audivit auris tua. Judicare pupillo et humili: ut non apponat ultra magnificare se homo super terram.

1. Supra in Psalmo gratias egit pro beneficiis toti humano generi collatis; in isto autem Psalmo specialiter gratias agit pro beneficio sibi collato in destructione inimicorum: et hoc patet ex titulo secundum Hieronymum, qui talis est, *Victori pro morte filii canticum David etc.* Et tangit historiam 2 Reg. 18, et 19, quod mortuo Absalone recuperavit regnum: et pro isto beneficio fecit istum Psalmum. Sed in nostra littera titulus occultior est. *In finem pro occultis filii Psalmus David.* Occulta filii, mors filii, scilicet quia per eam occultatur ab oculis omnium. Secundum mysterium refertur ad Christum, qui dicitur filius antonomastice: qui est filius naturalis Dei Patris. Joan. 8: « Si Filius vos « liberaverit, vere liberi eritis. » Item filius David principaliter repromissus. Luc. 18: « Miserere mei, fili « David. » Pro occultis filii, idest Christi quae occulta sunt. Duplex est filii Dei adventus. Primus fuit occultus, quantum ad divinitatem et ejus gloriam, quae latebat in infirmitate carnis. Isa. 45: « Vere tu es Deus absconditus. » Secundus erit manifestus. Luc. 21: « Videbunt filium hominis « venientem in nube cum potestate magna et ma- « jestate. » Item est duplex Christi judicium. Unum occultum; et hoc est in dispositione mundi, secundum quod permittit bonos persecutionem pati a malis. Ps. 35: « Judicia tua abyssus multa. » Item aliud est manifestum in fine. 1 Cor. 4: « Quousque « veniat Dominus, qui et illuminabit abscondita « tenebrarum, et manifestabit consilia cordium. » Agitur enim de occulto judicio, secundum quod boni afflictionem patiuntur a malis. Job 30: « Expecta- « bam bona, et ecce mala; praestolabar lucem etc. » Et totum in idem redit: quia gratias agit de liberatione ab inimicis. Dividitur autem iste Psalmus in duas partes. Primo ponit gratiarum actionem; secundo materiam gratiarum actionum, ibi, *In convertendo.* Gratias agit tripliciter: corde, ore et opere. Ore dupliciter: laudando et praedicando. Laudando, quia dicit, *Confitebor.* Est autem triplex confessio: scilicet fidei: Rom. 10: « Confessio fit « ad salutem. » Psal. 31: « Dixi, confitebor etc. » Peccatorum. Jac. ult: « Confitemini alterutrum pec- « cata vestra. » Laudis (Tob. 12): « Coram omnibus « viventibus confitemini ei etc. » Et de hac confessione agitur hic. O *Domine confitebor tibi,* idest gratias agam, idest laudabo te. Psal. 68: « Laudabo « nomen Dei mei etc. » Haec in corde: quia 1 Reg. 16: « Homines vident quae apparent, Deus « autem intuetur cor. » Contra quod Isa. 29, et Marc. 7: « Populus hic labiis me honorat, cor au-

« tem eorum longe est a me. » Sed dicit, *In toto*, quia Deus est major corde nostro, 1 Joan. 3. Et ideo, quantumcumque laudemus secundum posse nostrum, minus est ipso. Deut. 6: « Diliges Dominum Deum « tuum ex toto corde tuo. » Qui ergo non totum cor dat Deo, sed aliquid aliud vult habere simul cum ipso, perdit eum. Isa. 28: « Angustatum est « stratum, ita ut alter decidat: et pallium breve « est, et utrumque operire non potest. » Ille ergo toto corde laudat eum, qui nihil acceptat contra Deum, sed totum in eum actu vel habitu refert. Tob. 12: « Opera Dei revelare et confiteri (scilicet an- « nuntiando) honorificum est. » *Narrabo*, praedicando et annunciando, aliis, quia Deus dat beneficia aliis communicanda: et hoc bene fit aliis enunciando. Luc. 8: « Vade et annuncia quanta fecerit tibi « Deus: » et ideo dicit, *Narrabo mirabilia tua*. Sed rationem habet quod dicit, *Mirabilia*, quia opera Dei mirabilia sunt. Psal. 76: « Tu es Deus, « qui facis mirabilia. » Sed quid est quod dicit, *Omnia*? Hoc videtur impossibile. Job 5: « Qui facit « magna et inscrutabilia mirabilia et absque numero. » Quomodo ergo dicit, *Omnia*? Dicendum, quod omnia secundum genus, vel omnia quaecumque narrat, omnia sunt mirabilia: vel omnia, quia intentio narrantis non debet sistere in aliquo, sed procedere quantum potest. Hilarius in lib. de Trin.: « Qui « pie infinita prosequitur, etsi nunquam perveniet, « proficiet in prodeundo. » Eccl. 43: « Glorificantes « Deum quantum potestis, supervalebit adhuc, « et admirabilis majestas ejus: » et 42: « Nonne « fecit Deus sanctos suos enarrare mirabilia? »

2. *Laetabor*. Hic gratias agit quantum ad cor. Aliqui narrant aliis bona sua, et gaudent de se, sicut peccatores. Luc. 18, de Pharisaeo, qui dicebat: « Gratias tibi ago, quia non sum etc. » Sed hic gaudet in Deo semper. Eccl. 31: « In omni « dato hilarem fac vultum tuum, et in exultatione « sanctifica decimas tuas. » *Laetabor*, interius in corde, *et exultabo in te*, exiliens ad exteriorem laetitiam. Habac. 3: « Ego autem in Domino gaudebo, « et exultabo in Deo Jesu meo. » *Psallam*. Hic gratias agit quantum ad opus: psallere enim est opus manuale, et per hoc intelligitur bona operatio: quia omnia opera nostra ad gloriam Dei terminari debent. Matth. 5: « Sic luceat lux vestra etc. » Ps. 145: « Psallam Deo meo, quamdiu fuero. » Sed addit, *Nomini tuo, Altissime*; quasi dicat: Deus non proficit ex hoc quod *Confitebor* et *Psallam* tibi, quia nomen tuum altissimum est, sed nobis proficit. Psal. 34: « Oratio mea in sinu meo converte- « tur. » Job 35: « Si juste egeris, quid donabis « ei, aut quid de manu tua accipiet? » Eccl. 22: « Quid prodest Deo si justus fueris, aut quid ei « conferes si immaculata fuerit via tua? »

3. *In*. Hic ponitur materia gratiarum actionis. Primo in speciali pro se, secundo in generali, *Convertantur*. Circa primum tria facit. Primo proponit factum; secundo auctoritatem facientis laudat, ibi, *Dominus in aeternum permanet*. Tertio subdit fructum, ibi, *Sperent in te*. Duo proponit: factum, et facti justitiam. Secundum, ibi, *Quoniam fecisti*. Factum est destructio inimici, in qua dicit tria: quia si aliquis destruitur, primo deficit a proposito: et quantum ad hoc dicit, *In convertendo inimicum meum retrorsum*, supple in hoc, *Confitebor*, idest dabo gratias Deo. Tunc convertitur inimicus retrorsum, quando deficit ab eo quod proponit. Ps. 69: « Avertantur retrorsum et erubescant, qui co- « gitant mihi mala. » Secundo debilitatur ejus virtus: et quantum ad hoc dicit, *Infirmabuntur*, scilicet in sua potestate. Hier. 20: « Dominus mecum « est tamquam bellator fortis: idcirco qui perse- « quuntur me cadent, et infirmi erunt. » Tertio pereunt ipsi: ideo dicit, *Peribunt*, vel desinendo impietatem: et hoc, *A facie tua*, idest cognitione, vel condemnatione tua. Vel, *Peribunt*, te vindicante et sententiante eorum malitiam. Vel *peribunt* a facie tua, quia te videre non poterunt. Isa. 26, secundum aliam translationem: « Tollatur impius « ne videat gloriam Dei. »

4. Hic ponit justitiam facti. Primo ex parte sua cum dicit, *Quoniam fecisti*. Aliquando quis habet justitiam, non tamen habet judicem qui faciat eam. Aliquando habet judicem, sed non testem vel advocatum; sed iste habens justitiam invenit judicem; et ideo dicit, *Quoniam fecisti judicium meum*, idest dedisti, *et causam meam*, idest testis meus. Hier. 29: « Ego sum testis et judex, dicit Dominus. » Deus enim est judex et testis: inquantum judex, facit judicium; inquantum testis, causas defendit. Secundo ponit justitiam facti ex parte judicis: et dicit de Deo auctoritatem judicandi: *Sedisti super thronum*, qui sedes judicis est, idest habes regiam potestatem ad destruendum malum. Prov. 20: « Rex qui sedet in solio, intuitu suo dissipat omne « malum. » Item habes amorem justitiae; ideo dicit, *Qui judicas justitiam*. Hier. 11: « Tu autem « Domine Sabaoth qui judicas etc. » quasi dicat: Tibi proprium est hoc. Ps. 10: « Justus Dominus, « et justitias dilexit. » Isa. 63: « Ego qui loquor ju- « stitiam, et propugnator sum ad salvandum. » Vel si hoc ad Christum referatur, *Quoniam fecisti etc.* Christus judicatus fuit et causam habuit. Job 36: « Causa tua quasi impii judicata est. » Sed fuit causa sua, quia pervenit ad gloriam suam. *Sedes*, scilicet Deus Pater, *super thronum*, idest animam Christi. Vel Christus ad dexteram Dei Patris sedet: caetera adapta ut vis.

5. *Increpasti*. Supra ostendit Psalmista judicium factum ex parte sua, quia in hoc est factum sibi judicium debitum, et ex parte judicis; hic ostendit judicium sive justitiam factam sibi ex parte vindicatorum. Et primo ponit ipsam justitiam. Secundo exponit, ibi, *Inimici defecerunt*. Dominus puniens malos, tria per ordinem facit in eis. Primo quia non statim procedit ad ultimam poenam; sed primo reprehendit; secundo, nisi corrigantur punit; tertio exterminat. Quantum ad primum dicit, *Increpasti*, per praedicatores. Isa. 58: « Annuntia populo meo « scelera eorum, et domui Jacob peccata eorum. » 2 Tit. 4: « Argue, obsecra, increpa in omni pa- « tientia et doctrina. » Item per tribulationes Job 33: « Increpat quoque per dolorem in lecto, et « ossa illius marcescere facit; » et quantum ad hoc dicit, *Periit impius*, vel Absalon, vel diabolus, Job 4: « Quia nullus intelligit, in aeternum peribunt. » *Increpasti gentes*, scilicet deceptas, *et impius*, concitans, *periit*, quia tota multitudo rebellavit; sed non est destructa, quia fuit seducta. Quantum ad tertium dicit, *Nomen eorum delesti*, quod impii perpetuare nituntur; sed ipsi in perpetuum non inveniuntur.

Contra: nomen Judae est in memoria.

Dicendum, quod homines non intendunt nomen magnificare in malo, sed in bono: sed nomen Judae manet in malo. Prov. 10: « Nomen impiorum

« putrescit. » Hieronymus dicit quod quidam ignotus, ut in memoria esset, combussit templum; et sic in malo remanet nomen malorum.

6. *Inimici*. Hic exponit quomodo periit: et duo facit. Primo assignat causam quare periit. Secundo modum, ibi, *Periit memoria*. Causa quare periit, est, quia periit illud unde sibi voluit facere nomen. Quandoque scilicet aliqui faciunt sibi nomen ex potentia militari et bellorum: unde Gen. 6: « Hi « sunt potentes a saeculo viri famosi. » Aliquando aedificando civitatem: Eccl. 40: « Aedificatio civi« tatis confirmabit nomen, et super hanc mulier « immaculata computabitur: » sicut nomen Romuli per Romam; sed Dominus destruxit utrumque. *Frameae*, scilicet gladii, *inimici*, scilicet hominis, *defecerunt in finem*: Psal 75: « Ibi confregit poten« tias. » *Civitates eorum destruxisti*: Isa. 1: « Ter« ra vestra deserta, civitates vestrae succensae i« gni. » Hic inimicus specialiter diabolus: Matth. 13: « Inimicus homo hoc fecit. » Framea ejus, tentationes. Civitates, mala consilia, quibus utitur ad pervertendum bonos.

7. *Periit*. Hic ponitur modus quo periit: dupliciter exponitur hoc. *Periit*, idest simul pereunt memoria et sonitus eorum. Mali sonitum faciunt concutiendo regna, destruunt civitates: Ezech. 31: « Omnes tra« diti sunt in mortem ad terram ultimam in me« dio filiorum hominum ad eos qui descendunt « in lacum. » Vel *impii*, quando quis malus homo destruitur, sed non sine magno tumultu: quia oportet aliquam tribulationem pati: ut patet Matth. 9, quando diabolus exivit clamans et multum discerpens. Littera Hieronymi habet, *Periit memoria cum impiis*, quia nihil boni fecerunt unde memoria eorum maneret in bono: Eccl. 6: « Frustra venit, « et pergit ad tenebras, et oblivione delebitur no« men ejus. » *Et Dominus in aeternum permanet*. Hic ponit auctoritatem facientis; et tangit sex conditiones circa judicium Dei. Primo quod non est momentaneum, sed aeternum. Aliorum potentatus, vita brevis: ideo Psalmista dicit, ***Dominus in aeternum permanet***. Hieronymus: *sedet quasi ad judicium Dominus*. Item dicit quod semper promptum est, aliorum non sic est: unde dicit, *Paravit in judicio thronum suum*, idest paratum habet: Isa. 3: « Stat ad judicandum Dominus, stat ad judicandos « populos. Item dicit quod est universale; unde dicit, *Judicabit orbem terrae*, et non solum Judaeos, Gen. 18: « Absit a te Domine ut perdas justum « cum impio. » Item, quod est justum; unde dicit *in aequitate, judicabit populos in justitia*. Item, quod est justum; unde dicit *in aequitate, judicabit populos in justitia*. Duo dicit: scilicet aequitatem et justitiam: quia justitia importat executionem eorum quae sunt secundum se justa, quae non sunt justa in aliquo casu: quia regulae et numerus sunt circa contingentia, nec possunt adaptari ad singula particularia, sed in aliquo casu intermittuntur: sicut sunt quaedam regulae, et numerus, et conclusiones, quae in casu propter aliquid non servantur. Applicatio autem horum principiorum universalium ad facta particularia (1) pertinet ad aequitatem. Hieronymus dicit, ***Judicabit populos in aequitate***, quia ad singularia est aequitas, quae quodammodo restringit et regulat justitiam. Item dicit, quod est misericordia plenum. Hoc commendatur ex persona cui fit misericordia, puta si facis indigenti: Luc. 14: « Cum facis prandium aut coenam, noli vocare a« micos tuos aut cognatos, neque vicinos divi« tes etc. » Job 30. « Flebam quondam super eo « qui afflictus erat, et compatiebatur anima mea « pauperi. » Et ideo dicit, *Factus est Dominus refugium pauperi*, scilicet oppresso: Isa. 1: « Sub« venite oppresso, judicate pupillo, defendite vi« duam: » Ps. 81: « Judicate egeno et pupillo, et « humilem et pauperem justificate; » et hoc verum est ubi habent justitiam: Lev. 19: « Non injuste ju« dicabis; neque consideres personam pauperis, et « non honores vultum potentis. » Item ex tempore, quia scilicet tempore quando indigent, est accepta misericordia ejus: Eccl. 35: « Speciosa est miseri« cordia Dei in tempore tribulationis, quasi nubes « pluviae in tempore siccitatis. » Et ideo dicit: ***Adjutor in tribulatione***: et addit ***in opportunitatibus***, quia tempore tribulationis homines convertuntur ad Deum, et tunc est eis praedicandum. Et possunt haec de Christo exponi. Dominus in aeternum permanet, quia « Jesus Christus heri et hodie, » Hebr. 13. *Paravit judicium*, quia sedet in throno suo judicans, *et ipse judicabit orbem terrae in aequitate*: Isai. 39: « Indutus est justitia ut lorica, et galea salutis « in capite ejus. »

8. *Et sperent*. Supra Psalmista posuit factum de quo gratias egit, et auctoritatem facientis; hic ponit fructum facti. Et primo quantum ad alios: secundo quantum ad se, ibi, *Miserere mei Domine, vide etc*. Primo ponit triplicem fructum in alios. Primus est notitia, vel fiducia nominis Dei. Secundus spiritualis, laetitia diligentium eum. Tertius denunciatio nominis ejus. Secundum, ibi, *Psallite*. Tertium, ibi, *Annunciate*. Hos fructus inducit per modum exhortationis: et circa hoc tria facit. Primo inducit ad sperandum. Secundo ostendit quibus convenit sperare. Et tertio quare. Dicit ergo, *Et sperent in te*: Eccl. 2: « Qui timetis Dominum, sperate in illum. » Sed unde venit? *quia noverunt nomen tuum*. Ex duobus enim spes consurgit; quod sit potens: et hoc patet, *quia Dominus nomen illi;* et quod sit volens, quia summe bonus: unde Luc. 18: « Nemo « bonus nisi solus Deus. Et praecipue hoc nomen ***Jesus:*** Matth. 1: « Ipse salvum faciet populum « suum etc. » Philip. 2: « In nomine Jesu omne « genuflectatur. » Et quare? *quia non derelinquis quaerentes te*: Sap. 1: « Invenitur ab his qui non « tentant illum; apparet autem eis qui fidem ha« bent in illum, » scilicet qui quaerunt eum bona intentione: quia mali non inveniunt eum: Joan. 7: « Quaeretis me, et non invenietis. » Item ubi est, quia non inter cognatos et notos, Luc. 2, Job. 28: « Nec invenitur in terra suaviter viventium. » Tertio inducit ad secundum fructum, scilicet ad laetitiam. *Psallite Domino qui habitat in Sion*. Dominus dicitur habitare in loco non corporaliter: 2 Reg. 6: « David posuit arcam in Sion; sed secundum veritatem habitat in Ecclesia. Sion interpretatur specula, et in Ecclesia speculamur aeterna. Isti ergo debemus psallere, idest gaudere corde et ore et operibus, pro beneficiis datis. Tertio inducit ad tertium fructum, *Annuntiate*. 1 Pet. 4: « Unusquisque prout accepit gratiam in alterutrum « illam administrantes. » Et ideo primo inducit quod debeant annuntiare. Gregorius: « Ille uberes « fructus suae praedicationis colligit, qui semina bo« nae operationis praemittit. » ***Inter gentes***, idest in-

(1) Al. universalia.

ter gentiliter viventes, idest inter peccatores: Isa. 21: « Occurrentes sitienti ferte aquam. » *Studia*, idest curam ejus sive solicitudinem de salute humani generis: Hier. 29: « Ego cogito cogitationes pacis. » Secundo haec studia exponit ibi, *Quoniam requirens etc.* Illud quod aliquis cum studio et diligentia facit, non obliviscitur quin illud faciat; Deus autem studiosus est ad salutem hominum: et ideo non obliviscitur. Duo faciunt oblivionem: scilicet mors: Ps. 30: « Oblivioni datus sum tamquam mor« tuus a corde, » item paupertas: Prov. 19: « Fra« tres hominis pauperis oderunt eum: » Apoc. 6: « Quare non vindicas etc. » Sed Deus non obliviscitur mortuorum? *Quoniam requirens sanguinem eorum*, scilicet te quaerentium; etiamsi contingat eos occidi; et hoc judicando. Vel *requiret* sanctorum sanguinem, in resurrectione reparando illum: Sap. 5: « Ecce quomodo computati sunt etc. » Dicitur autem *Recordatus*, non quod sit oblitus, sed quia videtur oblitus propter dilationem. Item non obliviscitur pauperum et parvorum: unde, *Non est oblitus clamorem pauperum:* Ps. 33: « Iste pauper « clamavit, » vel in periculis, vel in oratione: Jac. 5: « Clamor eorum etc. » Ps. 22: « Non sprevit « neque despexit deprecationem pauperis: » Ex. 3: « Videns vidi afflictionem populi mei qui est in « Aegypto, et descendi liberare eum. »

9. *Miserere*. Hic ponit fructum quantum ad se. Et primo commemorat beneficium. Secundo ponit fructum, ibi, *Ut annuntiem etc.* Beneficium duplex: unum futurum; aliud habitum. *Qui exaltas etc.* Primo duo facit. Primo ponit misericordiam. Secundo misericordiae motivum. Futurum beneficium est misericordia. *Miserere mei*: Ps. 32: « Misericordia « Domini plena est terra. » Motivum ad eam, consideratio Dei. *Vide*, idest considera, *humilitatem meam*. Haec humilitas non importat virtutem, sicut illud, *Si non humiliter sentiebam*, sed dejectionem. Unde Hieronymus habet *afflictionem de inimicis meis*, quia scilicet affligunt. Vel aliter: *Vide humilitatem*, quia « humilibus dat gratiam, » Jac. 4. Sed hoc potest considerare ex consideratione inimicorum, qui sunt superbi et mali. Consequenter confitetur beneficium habitum: *Qui exaltas me etc.*: quasi dicat: De tanto periculo eruisti me, quod non restabat nisi ut morerer: Hier. 9: « Ascendit mors per fe« nestras nostras; ingressa est domos nostras di« sperdere parvulos deforis. » Spiritualiter autem portae mortis sunt haeretici: Matth. 16: « Portae « inferi non praevalebunt adversum eam. » Et sensus hominis: Hier. 9: « Mors introivit per fene« stras. » Odium verbi Dei: Ps. 126: « Omnem « escam abominata est anima eorum, et appropin« quaverunt usque ad portas mortis » Tentationes et vitia: Sap. 16: « Deducis ad portas mortis, et « reducis. » Qui ergo liberatur ab istis, dicat, *Exaltas me*, idest liberasti me de portis mortis.

10. Consequenter cum dicit, *Ut* ponit fructum; sed ordine retrogrado. Primo annuntiationis. Secundo exultationis, ibi, *Exultabo.* Tertio cognitionis, ibi, *Cognoscetur.* Dico quod misertus es, et peto quod miserearis; et hoc ut *annuntiem praedicationes.* Antiquitus judicia fiebant in portis; et ideo dicit, *In portis filiae Sion*, idest Hierusalem, quia subjecta erat arci quae vocabatur Sion; quasi dicat: In multitudine populi Hierosolymitani, *annuntiem omnes laudationes*, non quod *omnes*, sed de omni genere laudis. Item *portae filiae Sion* dicuntur doctores Ecclesiae: Isa. 54: « Ponam portas e« jus in lapides sculptos; universos filios tuos do« ctos a Domino. » Item justitiae: « Haec porta Do« mini, justi intrabunt in eam, » ut dicitur Psal. 117: Item bonae cogitationes: Ps. 147: « Seras porta« rum. » In his ergo portis annunciabo laudes tuas.

11. *Exultabo*. Posito uno fructu, scilicet praedicatione divinae laudis, hic ponit secundum, scilicet laetitiam spiritualem a Deo. Et primo ponit suam exultationem. Secundo occasionem exultandi, ibi, *Infixae sunt gentes*. Dicit ergo: *annuntiem omnes laudes tuas*. Sed hae essent (1) steriles, si ita essent in ore quod non in corde esset jucunditas: Psal. 146: « Deo nostro jucunda sit laudatio; » et ideo subdit, *Exultabo in salutari tuo*. Non in mundo vel in carne, sed in tua salvatione (2) qua me exaltas. Vel in Christo salvatore: Habac. 3: « Exultabo in « Deo Jesu meo: » 1 Reg. 2: « Laetata sum in sa« lutari tuo. » Occasio exultationis est inimicorum destructio, qui persequuntur (3) sanctos. Et persequuntur sanctos dupliciter. Primo violentia. Secundo fraudulentia. Dicit ergo quantum ad primum, *Infixae sunt gentes*: ex hoc quod paraverunt occisionem (4) aliis, ipsi occisi sunt; et ideo dixit *infixae*, vel secundum Hieronymum *submersae:* quia illud quod infigitur, deprimitur cum violentia. Et isti qui alios cum violentia occidere videbantur, violenter oppressi sunt: Isa. 56: « Semitae eorum in« curvatae sunt in eis: » Ps. 36: « Gladius eorum « intret etc. » Vel spiritualiter quis immergitur in interitum, quando facit peccatum; quia ex hoc poenam aeternam intrat et damnatur: et in his operibus infiguntur ex consuetudine: Job 18: « Immi« sit in rete pedem suum, et in macula ejus am« bulat. » Quantum ad secundum dicit, *In laqueo isto.* Insidiatores avibus et animalibus ponunt laqueos: sic qui (5) insidiose procedunt: Ps. 56: « La« queum paraverunt pedibus meis. » Et dicit *absconderunt*, quia ad literam aucupes abscondunt laqueos; sic fraudulenter per verba pacis quae dant, parant venenum seductionis: Ps. 139: « In via hac « qua ambulabam, absconderunt superbi laqueum « mihi. » Tertius fructus est agnitio divinae majestatis. *Comprehensus est pes eorum*, idest malus affectus eorum: Osee 13: « Colligata est iniquitas « Ephraim, absconditum est peccatum ejus, » qui inclinantur solum ad malum. Et isti abscondunt laqueum, sed frustra: quia *cognoscetur Dominus*. Et per quae? Quia *in operibus*. Aliquando aliqui in prosperitate non cognoscunt Deum, sicut Pharao, sed in adversitate: Ps. 82: « Imple facies eorum igno« minia; » et ideo dicit: *Judicia faciens*. Quae autem sint judicia Dei, subdit: *In operibus*. Proprium divinae sapientiae est, quod disponat omnia suaviter, Sap. 8. Et hoc facit dando rebus ut per proprias formas in proprios fines tendant: sic per ea per quae cogitant peccatores offendere, incidunt in poenas: Job 5: « Qui apprehendit sapientes in a« stutia eorum. » Et ideo dicit: *In operibus manuum suarum comprehensus est peccator:* Prov. 5: « Iniquitates suae capiunt impium, et funibus pec« catorum suorum constringitur: » Job 18: « Prae-

(1) *Al.* scilicet hae non essent steriles.
(2) *Al.* salutatione.
(3) *Al.* quae consequuntur.
(4) *Al.* occasionem.
(5) *Al.* quod.

« cipitavit eum consilium suum. » Item *Cognoscetur Dominus*, hic a sanctis. Etiam fugiens laqueum: Prov. 1: « Frustra jacitur rete ante oculos pennatorum. » Dicit ibi Glossa: « Facile evadit laqueos in terris qui semper habet oculos in caelis. » Hieronymus: « Unusquisque secum portat funes, vincula et tormenta, unde sustinet mala; et occulto Dei judicio comprehenduntur peccatores in laqueis quos absconduntur, et justi evadunt. »

14. *Convertantur*. Supra Psalmista prosecutus est de judicio Dei quantum ad suos adversarios: hic prosequitur quantum ad totum humanum genus, et quantum ad mala quae ubique per peccatores aguntur: et circa hoc duo facit. Primo per modum orationis praenuntiat Dei judicium contra malos. Secundo ponit malorum progressum. *Ut quid Domine etc.* Circa primum duo facit. Primo praenuntiat peccatorum poenam Secundo exposcit divinum judicium puniens, ibi, *Exurge Domine.* Circa primum tria facit. Primo praenuntiat optandam poenam. Secundo ponit causam poenae ex parte peccatorum, ibi, *Omnes gentes.* Tertio ex parte justorum, *Quoniam non in finem.* Dicit ergo, *Convertantur.* Haec petitio dupliciter potest intelligi. Uno modo de punitione malorum in praesenti per mortem. Alio modo in futuro per poenam aeternam. Et dicit, *Convertantur peccatores*, idest puniantur. Sed numquid hoc est petendum? Dicendum est, quod propheta dicit hoc per modum praenuntiationis, et non petitionis, vel conformando se divinae voluntati: Ps. 62: « Introibunt in inferiora terrae. » Isa. 14: « Veruntamen in infernum detraheris, » idest profundum laci. Vel per infernum intelligitur obstinatio mentis in peccato etc. Etiam vivus in inferno convertitur peccator, quando innititur in obstinationem: Rom. 1: « Tradidit Deos in reprobum sensum; » quasi dicat: in hac vita dejiciantur. Est ergo poena conversio in infernum, ut dictum est. Causa poenae est oblivio Dei: qui enim recedit ab uno termino, disponit se ad tendendum in alium. Duo termini hominis sunt Dei fruitio: et gehenna: et hoc est quod dicit, *Convertantur etc.* scilicet illi peccatores qui *obliviscuntur* Dei mandatorum et beneficiorum ejus. Ps. 77: « Obliti sunt beneficiorum et mirabilium ejus quae ostendit eis: » Deut. 32: « Deum qui te genuit dereliquisti, et oblitus es Domini creatoris tui. » Ex parte justorum est alia causa, quae petit vindictam de peccatoribus. Sunt autem in justis duo quae exigunt vindictam: scilicet abjectio temporalis, et virtus spiritualis. Quantum ad primum dicit: *Quoniam non in finem oblivio erit pauperis.* Res viles habentur despectui, sermo traditur oblivioni; sed non sic traduntur oblivioni justi apud Deum: Jac. 2: « Deus elegit pauperes divites in fide, heredes regni quod repromisit Deus diligentibus se. » Matth. 5: « Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum caelorum. » Ergo licet hic videantur oblivioni traditi, hoc tamen non est *In finem*, scilicet finaliter: Isa. 54: « Punctum in modico dereliqui te, et in miserationibus magnis congregabo te. » Et sequitur: « Et in misericordia sempiterna misertus sum tui. » Quando enim recordabitur, tunc puniet opprimentes: Ps. 76: « Non obliviscetur misereri Deus, neque continebit in ira sua misericordias suas. » Quantum ad secundum, *Patientia pauperum etc.* Vel expectatio secundum Hieronymum. Cum enim hic sustineant oppressionem patienter et paupertatem, ex patientia merentur vindictam: nec *Expectatio peribit in finem*, quia consequentur bonum quod expectant. Aliter *Et in finem*, qui scilicet est vita aeterna. Sed numquid patientia est in patria? Dicendum, quod non secundum essentiam, sed secundum fructum: secus de caritate et justitia, quae erunt etiam secundum essentiam. Consequenter cum dicit, *Exurge*, praenuntiat divinum judicium: et circa hoc tria facit. Primo excitat judicem. Secundo implorat judicium Tertio ostendit judicii fructus. Dicit quod non est oblitus in finem pauperum: unde ipse quasi unus de pauperibus dicit, rogo ut non differas usque in finem praemiare; sed *Exurge.* Et circa hoc tria facit. Primo repudiat pravum sive humanum judicium. Homo enim humanitus absque ratione opprimens *Non confortetur*, idest non valeat facere quod vult: Prov. 29: « Cum impii sument principatum, gemet populus. » Secundo exposcit judicium alterius: *Judicentur gentes*, non secundum voluntatem humanam, sed *in conspectu tuo*, scilicet tuo judicio, quasi, appello ad te. Act. 25: « Ante tribunal Caesaris sto, ibi oportet me judicari. » Ps. 25: « Judica me Domine quoniam etc. » Tertio petit adjutorem (1): *Constitue legislatorem*, scilicet filium tuum: Isa. 25: « Dominus legifer noster. » Vel aliter *Constitue legislatorem*, idest punitorem secundum legem tuam; secundum enim legem poena infertur. Hieronymus habet: *Pone eis terrorem*; alia translatio: *Mitte eis amaritudinem.* Glossa: *Non confortetur homo*, idest Antichristus: *judicentur*, idest puniantur. Fructus judicii, quia recognoscunt se esse homines: *Sciant gentes quoniam homines sunt*, fragiles, peccatores et mortales. Isa. 28: « Vexatio dat intellectum. » Sic Alexander quando fuit percussus, recognovit se non filium Jovis, sed mortalem, ut ipse ait suis militibus.

14. Hic ponit processum impiorum. Et primo ponit causam nequitiae eorum. Secundo describit nequitiam, ibi, *Cujus maledictione etc.* Tertio contra eam implorat divinum auxilium, ibi, *Exurge Domine Deus.* Causa nequitiae est duplex: scilicet permissiva et inductiva. Secunda, ibi, *Quoniam laudatur peccator.* Circa primum tria facit. Primo ponit divinam dissimulationem, quae videtur causa male agendi malis. Eccl. 8: « Quia non profertur cito contra malos sententia, absque timore filii hominum perpetrant mala; » unde subdit: *Ut quid Domine recessisti longe* a nobis ? inquantum non punis affligentes nos, et in hoc videris (2) nos despicere, *in opportunitatibus*, idest tempore in quo deberes ferre auxilium. Vel *In opportunitatibus*, idest opportune hoc facis: quia sancti inde proficiunt ad meritum vitae aeternae. Secundo ponit dissimulationis effectum, *Dum superbit impius.* Et ponit duplicem effectum in malis. Superbiam, eo quod non statim puniuntur a Deo; et ideo dicit: *Superbit impius*, in potestatibus, *incenditur pauper*, idest affligitur. Vel *Incenditur* spiritualiter ex consideratione superbiae impiorum et eorum peccatis: Psal. 68: « Zelus domus tuae comedit me. » Tertius effectus est, quia *comprehenduntur in consiliis quibus cogitant*, quia consilia eorum finaliter destruent eos: Prov. 5: « Iniquitates suae capiunt impium, et funibus peccatorum suorum constringitur. »

15. *Quoniam.* Hic ponuntur tres causae inducentes ad peccatum. Prima est adulatio. Secunda contemptus Dei, ibi, *Dixit enim in corde suo.* Ter-

(1) *Al.* auditorem.
(2) *Al.* videtis.

tia praesumptio, ibi, *Non est Deus.* Circa primum tria facit. Primo ponit adulationem ejus. Secundo effectum. Tertio divinam clementiam. Laudantur autem, secundum Glossam, peccatores de duplici peccato: scilicet carnalis concupiscentiae quantum ad seipsos (1), et injustitiae quantum ad proximum; ideo superbiunt. Sed secundum Hieronymum, *Quoniam laudatur*, et ideo *exacerbavit*, in desideriis, quantum ad concupiscentiam, *et iniquus*, quantum ad injustitiam contra proximum. Littera Hieronymi habet, *Vir avarus.* Alia littera, *Raptor*: Isa. 5: « Vae qui dicunt bonum ma- « lum, » quoniam ita est. *Exacerbavit Dominum peccator*, idest ad iracundiam provocavit. Hieronymus habet totum hoc sub uno versu: et alius versus incipit, ibi, *Peccator secundum multitudinem etc.* Potest autem legi *secundum multitudinem irae suae non quaeret.* Vel quia citra condignum punit, vel quia magna ira non punit modo, ut fortius puniat in futuro. Vel *irae suae*, scilicet peccatori, *non quaeret*, peccatum Deus.

16. *Non.* Supra posuit Psalmista quasdam causas malitiae impiorum: quarum una erat permissiva, quia Deus recedebat longe; secunda inductiva, scilicet lingua blandiens: hic ponuntur aliae causae motivae, scilicet intrinsecae: quae sunt duae: scilicet Dei contemptus, et propria praesumptio. Secunda, ibi, *Dixit enim in corde suo.* Circa primum duo facit. Ponit primo, quod de Deo non recogitat. Secundo, quod ejus judicia non formidat, ibi, *Auferuntur.* Circa primum duo facit. Quia primo ponit aversionem a Deo, sive ejus contemptum. Secundo aversionis effectum, ibi, *Inquinatae.* Dicit ergo, *Non est Deus in conspectu ejus.* Hieronymus habet, in cogitationibus quia nihil de eo cogitat; et continuatur sic: *Non quaeret* Deum peccator, quia *non est in conspectu ejus*, idest in intentione, vel cogitatione: Job 21: « Dixerunt Deo, recede a nobis: « scientiam viarum tuarum nolumus. » Effectus est, quia *Inquinatae sunt*, idest sordent omni tempore *viae suae.* Viae peccatoris sunt cogitationes, vel voluntates: Sap. 1: « In malevolam animam « non introibit sapientia, nec habitabit in corpo- « re subdito peccatis. » Et dicuntur inquinari per peccatum, vel ad similitudinem peccatorum praecedentis temporis. Hoc allegorice de Antichristo, moraliter de peccatoribus dici potest: quia eo ipso quod Deus non est in intentione eorum, convertunt se ad temporalia; ex quibus anima inquinatur, inquantum permiscetur eis quae sunt pejora quam anima. Sed anima permixta Deo, qui est anima melior, non inquinatur, sed clarificatur; Thren. 1: « Sordes e- « jus in pedibus ejus, nec recordata est finis sui: » Ps. 34: « Viae illorum tenebrae et lubricum: » Hier. 2: « Me dereliquerunt fontem aquae vivae, et foderunt « sibi cisternas dissipatas quae continere non valent « aquas. » Hieronymus habet, *Parturiunt* (2) *viae ejus*, quia peccatores proponunt facere diversa: Luc. 12: « Anima mea, habes multa bona reposita in « annos plurimos, comede et epulare. Et dixit Do- « minus, Stulte, hac nocte etc. » Ps. 17: « Concepit « dolorem, et peperit iniquitatem. » Temporalibus adhaerens, in uno non infigitur, quia non sufficit: et propter hoc diversa cogitat.

17. *Auferuntur.* Hic ostendit quomodo contemnunt divinum judicium. Et primo ponit causam. Secundo ostendit effectum, ibi, *Omnium inimicorum. Judicia tua*, idest beneficia tua, *auferuntur a facie ejus*, idest a mente et memoria ejus: et sic non timebit quia non cogitat de eis: Prov. 28: « Vi- « ri mali non cogitant judicia: » qui autem requirunt Deum, animadvertunt omnia: Dan. 13: « Declinaverunt oculos suos ne viderent caelum. » Sed Hieronymi litteram oportet extorte dicere *omnes inimicos suos despicient*, quasi scilicet non credito judicia Dei. *Et dominabitur*, supple in corde suo. Vel aliquando ex Dei permissione mali dominatur inimicis. Et haec est causa, quare non cognoscuntur divina judicia: Habac. 1: « Ipse de regibus triumpha- « vit: » Ibidem: « Impius praevalet adversus justum « propterea egressum est judicium perversum. » Alia causa est praesumptio de seipso: et praesumunt duo. Stabilitatem; et hoc est quod dicit: *Dixit in corde suo, non movebor a generatione*, idest dominium meum non extendetur ab una gente in aliam, non multis mala inferam: *non movebor*, idest non amittam prosperitatem: Isa. 47: « Aggravasti jugum « tuum valde, dixisti in sempiternum ero domi- « na. » Hieronymus habet, *Et dixit, in aeternum ero a generatione sine malo*, idest nunquam patiar malum: Apoc. 18: « Sedeo regina, et vidua non « sum. » Et Luc. 5, in Glossa exponens unam: « Dixit peccator volens perpetuare nomen suum non « ibit per celebritatem et famam. » *Sine malo*, idest non faciam malum. Vel *non movebor*, idest non perveniam ad possessionem domorum, *Sine malo*, violentiae et injustitiae. Et sic faciet Antichristus secundum Glossam. Vel ego Antichristus *Non movebor*, idest inquietabor, *a generatione in generationem sine malo*, scilicet ero secundum quod est licitum.

18. *Cujus.* Hic ponit processum malitiae. Et primo in corde, de quo jam dictum est. Secundo de ore. Tertio de opere, *Sedet in insidiis etc.* Circa primum duo ponit. Peccatum oris, quod committitur tripliciter. Aliquando maledicendo Deum vel proximum quod est in blasphemiam prorumpere: Isa. 1: « Blasphemaverunt sanctum I- « srael. » Quandoque maledicunt semiplene, quando timore retrahuntur. Aliquando in injurias prorumpendo, et hoc est *os plenum amaritudine*, Glossa, Amaris verbis et minis. Eph. 4: « Omnis a- « maritudo, indignatio, blasphemia et clamor tolla- « tur a vobis. » Aliquando decipiendo, et hoc est *plenum dolo*: 1 Cor. 6: « Neque maledici neque « raptores regnum Dei possidebunt: » Heb. 12: « Ne « qua radix amaritudinis sursum germinans im- « pediat, et per eam inquinentur multi. » Secundo ponit radicem cordis, *Sub lingua*, idest in interioribus cordis labor latet: Glossa, idest iniquitas. Cogitat enim perficere iniquitatem in qua laborat: Hier. 9: « Ut inique agerent laboraverunt: » Job 20: « Cum dulce fuerit in ore ejus etc. » Vel *labor*, quia aliis cogitat inferre laborem et dolorem: *dolor*, idest pernicies ex labore sequens: Isa. 59: « Labia viri locuta sunt mendacium, et lingua ve- « stra mendacium et iniquitatem facit. »

19. Hic ostendit processum malorum quantum ad corpus; et circa hoc duo facit. Primo proponit eorum processum. Secundo processus terminum, *In laqueo*, Circa primum tria facit. Primo proponit cum quibus insidietur, ibi, *Cum divitibus.* Secundo, contra quos: *Ut interficiat innocentem.* Tertio quomodo insidiatur, *Insidiatur in abscondito*,

(1) *Al.* seipsum.
(2) *Al.* percutiunt.

Dicit ergo. Mali non contenti locutione, laborant perficere, unde *Sedet in insidiis*, cogitans quomodo noceat aliis. *In occultis*, propter simulationem: Eccl. 11: « Multae insidiae sunt dolosi. » *Cum divitibus*, idest consiliariis. Eccl. 13: « Venatio leonis onagri « in eremo, sic pascua divitum pauperes. » Hieronymus habet *juxta vestibulum*, idest cameram suam. Contra quos ostendit? Certe contra innocentes: unde *ut interficiat innocentem*, corporaliter vel spiritualiter: Exod. 23: « Insontem et justum non « occides. » Et contra pauperes; unde *Oculi ejus in pauperem respiciunt*: Isa. 3: « Quare atteritis « populum meum, et facies pauperum commolitis? » Glossa, « Antichristus cum divitibus habebit consi- « lium contra pauperes. » Hieronymus habet, *Oculi ejus in robustos*, quia pauperes in temporalibus non sunt robusti, sed in spiritualibus: Job 16: « Hostis meus terribilibus oculis intuitus est me. »

20. *Insidiatur*. Hic ponitur modus insidiandi. Et primo ponit similitudinem, *Sicut leo in spelunca sua*, scilicet sic principes mali pauperes opprimunt: Prov. 28: « Leo rugiens et ursus esuriens, princeps im- « pius super populum pauperem. » Secundo ipsum modum insidiarum, *Insidiatur ut rapiat*: Prov. 12: « Verba impiorum insidiantur sanguini. » Vel *Insidiatur ut rapiat pauperem*, idest bona pauperis per violentiam et fraudulentiam. Subdit modum rapinae *Dum attrahit*, alliciendo promissis, vel violentia, vel fraudulentia: Prov. 7: « Blanditiis labio- « rum attrahit illum in sagena. »

21. *In laqueo*. Hic ponuntur duo. Et primo, ad quid pervenit eorum conatus. Secundo causam, ibi, *Dixit enim*. Pervenit enim conatus peccatoris secundum ejus intentionem ad prostrationem pauperis: unde, *In laqueo suo*; sed secundum Dei ordinationem pervenit primo ad evacuationem potestatis: unde, *Inclinavit se*. Contingit enim bellicosos quandoque in principio, postea converti ad delicias, et sic facti effeminati expelluntur. Et ideo Philosophus dicit, quod servantes dominium, non faciant filios suos delicate nutrire: Eccl. 47: « Inclinasti femora tua « mulieribus: » Ps. 13: « Omnes declinaverunt. » Secundo ad totalem casum: Prov. 16: « Ante rui- « nam exaltatio: » quia signum ruinae exaltatio. Glossa exponit de Antichristo. Hieronymus habet aliter, *Dum attrahit eum* ad laqueum suum, et confractum subjiciet et irruet viribus suis valenter. Leo primo prosternit animal captum. Secundo subjicit. Tertio incumbit super illud. Causa enim est falsa securitas quam concipit. Primo de praeterito: quia *Oblitus est Deus*, scilicet peccatoris. Contra Eccl. 16. « Ne dicas in corde tuo, a Deo « abscondar: et ex summo quis mei memorabitur? » Item ibidem, 23: « Delictorum meorum non re- « memorabitur Altissimus, et non intelligit quo- « niam omnia videt oculus ejus. » Secundo de futuro. *Avertit faciem suam ne videat in finem*: Job 37: « Nubes latibulum ejus etc. »

22. *Exurge*. Supra Psalmista diligenter prosecutus ordinem humanae iniquitatis; hic quasi zelo ductus et exclamans implorat auxilium contra hujusmodi nequitiam. Et primo implorat auxilium. Secundo inducit orationes et exauditiones. Tertio praenuntiat suam exauditionem. Secundum, ibi, *Ne obliviscaris*. Tertium, ibi, *Contere*. Et petit unum, et aliud praesupponit: petit quod surgat, *Exurge*. Videtur dormire Dominus quando patitur bonos affligi; surgit, quando liberat: Isa. 53: « Consurge consurge, in- « duere fortitudine tua Sion: » Supponit divinam potentiam, *Exaltetur manus tua*, in potentia: et loquitur ad similitudinem percutientis irati quando vult percutere hostem qui sublevat manum: Eccl. 36: « Alleva manum tuam super gentes alienas, « ut videant potentiam tuam. » Isa. 26: « Exal- « tetur manus tua ut non videant. Videant etc. » *Et confundantur zelantes populi*. Rationes ponit, *Ne obliviscaris*. Et nota quod quia iste Psalmus est factus contra peccatores persequentes justos, semper ponit ex una parte malitiam peccatorum, et ex alia justorum afflictionem. Ponit ergo primo rationes. Secundo ostendit eas efficaces, *Vide quoniam etc*. Et ponit duas rationes: unam ex parte justorum; et aliam ex parte malorum, ibi, *Propter quid irritavit*? Dicit ergo *Et exaltetur*, quia alias videbitur verum quod mali dicunt, te esse oblitum pauperum: Isa. 49: « Numquid potest oblivisci mu- « lier infantem suum, ut non misereatur filio ute- « ri sui? Et si illa oblita fuerit, ego tamen non « obliviscar tui: » Ps. 136: « Adhaereat lingua « mea faucibus meis, si non meminero tui. » Alia ratio ex parte malorum qui gravius peccant si non puniantur: Eccl. 8: « Et quia non cito profertur « contra malos sententia etc. » Et ideo dicit *Propter quid*; quasi dicat, Propter hoc peccando Deum irritant impii, quia non credunt ab eo requiri per poenas: Job 22: « Circa cardines caeli perambu- « lat, nec nostra considerat: et dicis quid novit « Deus; et quasi per caliginem judicat: » Ezech. 9: « Dereliquit Deus terram. »

23. *Vides*. Fortificat rationes. Primo secundam, dicens, *Tu solus vides laborem* quem inferunt mali bonis, ut ex hoc *tradas*, idest in posterum, *eos in manus tuas*, idest justitiae tuae, qui (1) modo habes eos in manibus potestatis tuae, et modo justitiam non exerces. Hoc autem ignorant peccatores: quia ratio providentiae tuae eis ignota est: Job 11: « Videns « iniquitatem nonne considerat? » Item ibidem 12: « Apud ipsum est fortitudo et sapientia, ipse « novit decipientem et eum qui decipitur: et ad- « ducit consiliarios in stultum finem, et judices « in stuporem: » Rom. 11: « Incomprehensibilia « sunt judicia ejus. » Vel, *In manus tuas*, idest filii tui: Joan. 13: « Sciens quod omnia tradi- « dit ei Pater in manus. » Vel secundum Augustinum hic versus dictus est ex parte impiorum quod (2) *Dixit in corde suo non requiret*, scilicet Deus. Et iterum dixit, *Quoniam vides tu laborem*. Praelatus aliquando videt culpam subditi, et non punit timens laborem, vel etiam poenam a punito; et ideo dicit, *Impius dixit*: o Deus non punis: quia non te sequitur labor et dolor. Sed prima est melior littera.

24. *Tibi*. Hic confirmat primam rationem; quasi dicat: non debes oblivisci, quia *Tibi derelictus est pauper*, unde ad te spectat cura de eo. Isa 52: « Gau- « de et laetare simul deserta Hierusalem: quia con- « solatus est Dominus populum suum. » Omnes qui nihil habent in mundo nisi solum Deum, auxilium eorum ad Deum solum spectat; 2 Paral. 20: « Cum ignoremus quid agere debeamus, hoc so- « lum habemus refugii ut oculos nostros diriga- « mus ad Deum. » Sed signanter loquitur: homines enim in mundo isto defendunt se quandoque per divitias. Ps. 48: « Qui confidunt in virtute sua, « et in multitudine divitiarum suarum gloriantur. »

(1) *Al* quod.
(2) *Al*. qui.

Quandoque per consanguineos et amicos et defensores; sed qui (1) non habent ista, derelinquuntur Deo, et ideo dicit, Tibi enim derelictus est pauper: Job 36: « Eripiet pauperem de angustia tua. » Item ibidem 3: « Flebam quondam super eo qui afflictus « etc. » Thren. ult. « Pupilli facti sumus absque pa« tre: » Ps. 87: « Sicut homo sine adjutorio. » Et si sic de paupere ex necessitate; multo magis de paupere ex spiritu: et hoc quantum ad primum. Quantum ad secundum dicit, *Orphano tu eris adjutor*, qui non habet defensorem: Ps. 67: « Patris orpha« norum et judicis viduarum. » Item 26: « Quo« niam pater meus et mater mea dereliquerunt « me, Dominus autem assumpsit me. »

25. *Contere.* Hic annuntiat suam exauditionem. Et primo quantum ad peccatores. Secundo quantum ad pauperes, ibi, *Desiderium pauperum etc.* Circa primum duo facit. Primo annuntiat cessationem potestatis malorum, qua mala inferebant. Secundo cessationem ipsorum malorum. Quantum ad primum dicit, *Contere brachium peccatoris*, qui contra Deum peccat: Isa. 14: « Contrivit Dominus « brachium, sive baculum, « impiorum, virgam cae« dentium populos etc? » *Et maligni*, qui peccat contra proximum: Ps. 36: « Brachia peccatorum conte« rentur etc. » Job 38: « Auferetur ab impiis « lux sua, et brachium eorum confringatur. » Sed quandoque contingit quod aliquis tyrannus facit malitiam, et licet ipse consumatur, in (2) malitia durat. Sed non ita: quia *quaeretur peccatum illius, et non invenietur*: idest opus peccati illius actu transit, sed non reatus: et poena peccatoris manet. Vel *Quaeretur peccatum illius et non invenietur*, in mundo. 1 Marc. 2: « Hodie extollitur, et cras non invenietur. » Aliquando Deus permittit aliquos peccare propter bonum quod inde elicit: sicut ex ira tyranni passio vel patientia martyrum: et ideo hic invenitur locus malorum; sed tunc non invenietur habere peccatum aliquam utilitatem. Sed quomodo fiet hoc? quia regnum Dei auferri non potest, ideo ab eo impii contererentur, *Dominus regnabit in aeternum*, quod comprehendit omnia saecula, *et in saeculum* saeculi, idest aeternaliter. Vel *in saeculum*, quod succedit saeculo: Dan. 4: « Potestas ejus potestas aeterna quae « non auferetur, et regnum ejus quod non corrum« petur, et vos impii peribitis de terra ista viven« tium: » Ps. 1: « Tamquam pulvis quem projicit « ventus a facie terrae. » Psal. 36: « Vidi impium « superexaltatum et elevatum sicut cedros Libani; « et transivi, et ecce non erat; et quaesivi eum et « non est inventus locus ejus. »

26. *Desiderium.* Hic praenuntiat exauditionem ex parte pauperum; et ponit tria. Primo exauditionem, ibi, *Desiderium.* Secundo in quo exaudivit, ibi, *Judicare.* Tertio quo fructu, ibi, *Ut non apponat.* Circa primum ostendit quod exaudiuntur pauperes efficaciter, quia Deus dat eis quod desiderant: Prov. 10: « De« siderium suum justis dabitur. » Aliquando vero exaudiuntur in particularibus desideriis, ut exaudiuntur sancti in his quae plus desiderant. Item *Exaudivit*, velociter praeparationem: Isa. penul.: « Antequam « clament, ego exaudiam: Ps 90: « Clamavit ad « me, exaudiam eum. » Exaudivit autem in hoc, quod *judicat pupillo*, quia pupillus est: Isa. ult: « Judicabit in justitia pauperes, et arguet in aequi« tate pro mansuetis terrae, » scilicet humilibus. Humilis dicitur qui non innititur suae virtuti; Joel. 2: « Judicium pauperum etc. » Job 36: Judicium « pauperibus tribuit. » Et quo fructu? *Ut non apponat homo*, scilicet territus: hoc non est bonum, quia superbia est. Ps. 130: « Si non humiliter « sentiebam, sed exaltavi animam meam. Sicut ab « lactatus etc. » Item 11: « Linguam nostram « magnificabimus »

(1) *Al.* quia.
(2) *Al.* tamen.

PSALMUS DAVID X.

1. *In finem.*

In Domino confido: quomodo dicitis animae meae, Transmigra in montem sicut passer? Quoniam ecce peccatores intenderunt arcum; paraverunt sagittas suas in pharetra, ut sagittent in obscuro rectos corde. Quoniam quae perfecisti destruxerunt.

2. Justus autem quid fecit? Dominus in templo sancto suo, Dominus in caelo sedes ejus.

3. Oculi ejus in pauperem respiciunt: palpebrae ejus interrogant filios hominum. Dominus interrogat justum et impium

4. Qui autem diligit iniquitatem, odit animam suam. Pluet super peccatores laqueos: ignis et sulphur, et spiritus procellarum, pars calicis eorum. Quoniam justus Dominus, et justitias dilexit: aequitatem vidit vultus ejus.

1. In praecedentibus psalmis posita est gratiarum actio pro liberatione ab hostibus; hic ostendit fiduciam ex hoc conceptam. Et loquitur ex persona hominis desiderantis Dei beneficia, qui consequitur securitatem. Titulus, *In finem psalmus David*: Hieronymus habet, *victor*. Hoc supra expositum est. Hic psalmus potest exponi litteraliter de David; mystice autem de Christo, sive allegorice. Moraliter vero de viro justo, et haereticis, ut exponit Glossa. Primo ergo David proponit suam fiduciam, *In Domino confido*: quasi liberatus per justum Dei judicium deprimens peccatores et exaltans pauperes: Hier. 17: « Beatus vir qui confidit in Domino, et « erit Dominus fiducia ejus: » Dan. 3: « Non est « confusio confidentibus in te. » Secundo ponit fiduciae ejus impugnationem, quae fiebat verbis: *Quomodo dicitis etc.* David enim fugienti consulebant quidam ut iret ad loca munita et montes; vel ut ibi latitaret ut passer est factus. Quomodo? *Ecce peccatores etc.* Et exponitur dupliciter. Primo ut sint verba non David, sed aliorum: quasi dicat: ideo *transmigra*, quia, *tetenderunt arcum.* Vel sint verba David, quasi dicat, *In Domino confido: quia tetenderunt arcum, paraverunt peccatores sagittas etc.* Et facit tria. Primo ponit eorum pravam solicitudinem. Secundo perversam intentionem, *Ut sagittent.* Tertio injustam operationem, *Quoniam quae perfecisti.* Mystice de Christo sic: Ego Christus in Domino confido: *quomodo* ergo vos pharisaei *dicitis, transmigra in montem*, idest ad legis observan-

tas datas in monte Sinai: Deut. 33: « Dominus « de Sinai venit, et de Seir ortus est nobis; » et nisi hoc feceris, *Ecce peccatores intenderunt arcum etc.* idest paraverunt se ad occidendum te et discipulos tuos; et hoc, *Quoniam quae tu perfecisti destruxerunt,* idest occiderunt. Vel moraliter dicit fidelis haereticis, secundum glossam, *In Domino confido,* tenens ejus fidem: *Quomodo* ergo vos haeretici, *dicitis, transmigra,* ad nos, *In montem,* idest Christum quem crediderunt habere haeretici? Isa. 2: « Erit « praeparatus mons domus Domini in vertice « montium: » 2 Reg. 1: « Montes Gelboe, nec ros nec « pluvia veniant super vos, neque sint agri primi« tiarum quia ibi abjectus est clypeus fortium. » idest Judaeorum, vel magnorum haereticorum: Hier. 51: « Ecce ego mons pestifer, qui corrumpo uni« versam terram. » Vel mons altitudo intellectus quem fingunt se habere. Sed si hoc facerem, essem passer levis, non mansionarius. *Quoniam ecce peccatores,* idest haeretici, *intenderunt arcum,* idest ad se traxerunt sacram Scripturam, sicut qui tendunt arcum: *Paraverunt sagittas,* venenosa eloquia, *in pharetra,* idest memoria vel scientia: Hier. 5: « Pharetra ejus quasi sepulcrum patens. » Hieronymus habet, *sagittas suas super nervum,* idest chordam: intentio perversa, *Ut sagittent rectos corde,* idest justos, *in obscuro,* idest dolose: Hier. 9: « Sa« gitta vulnerans lingua eorum. » Vel, *In obscuro,* idest subtilitatibus sacrae Scripturae. Alia littera habet *In obscura luna.* Luna est Ecclesia: Cant. 6: « Pulchra ut luna. » propter ejus claritatem, et propter ejus obscurationem. Claritas lunae est a sole; sic claritas Ecclesiae est a Christo: Jo. 1: « Erat « lux vera quae illuminat etc. » Item medius lunae globus est clarus, et medius obscurus; sic in Ecclesia aliqui sunt clari, aliqui obscuri. Obscuratur autem luna, secundum Glossam, quandoque per revolutionem, et sic fit obscura: quandoque per eclypsim, et tunc in sanguinem convertitur: quandoque per interpositionem nubis, et tunc fit nigra. Sic Ecclesia fit obscura in novitate, quando non sunt in ea praedicatores et doctores; sanguinea per persecutionem tyrannorum; nigra per nubes, idest per seductionem haereticorum; et tunc vult sagittare. Hic ponitur injusta actio eorum, *Quoniam quae perfecisti destruxerunt.* Alia littera, *Quoniam quem perfecisti*; sed prima melior est, et secundum Hieronymum, *Quoniam leges quas perfecisti destruxerunt:* Isa. 48: « Scio quod praeva« ricans praevaricatus es, et transgressorem ex u« tero vocavi te: » Hier. 2: « A saeculo fregisti « jugum, rupisti vincula; dixisti, Non serviam: » quasi dicat: destruent legem tuam, quam tu praecepisti servari. Exod. 33: « Innocentem et justum « non condemnabis; » sed isti volunt eum occidere: Psal. 118: « Dissipaverunt iniqui legem tuam; » et Deus perfecit eam, quia dedit eam: Psal. 147: « Non fecit taliter omni nationi: » Matth. 5: « Non « veni solvere legem, sed adimplere. » Si dicatur, *quem perfecisti destruxerunt,* sic intelligitur de Christo, *Quem tu perfecisti.*

2. *Justus.* Hic ponitur ratio fiduciae. Et primo ponitur quaestio. Secundo solutio, ibi, *Dominus in templo etc.* Tertio solutionis ratio, *Quoniam justus Dominus, et justitias dilexit.* Dicit ergo, Sic faciunt isti; sed justus Dominus auctoritate videns hoc, quid facit? Hier. 33: « Hoc est nomen quod voca« bunt eum Dominus justus noster. » Solvit quaestionem, et ponit quid facit hic justus. Et primo ejus judiciariam potestatem, vel conditionem judicis. Secundo judicii discussionem, *Oculi ejus.* Tertio condemnationem concussorum, *Qui autem diligit.* Judex si semper punit, crudelis est; si semper parcit, remissus. Deus autem utrumque facit; et ideo locum habet tribunal misericordiae; et hoc est templum: Hebr. 4: « Adeamus cum fiducia ad thro« num gratiae; » et ideo dicit, *Dominus in templo sancto suo:* 1 Cor. 3: « Nescitis quia templum Dei « estis, et Spiritus sanctus habitat in vobis? » Habet etiam locum justitiae, unde punit, scilicet caelum; et hoc est etiam, *Dominus in caelo sedes ejus.* Ubi enumeratur potestas ejus: Isa. ult., « Caelum « mihi sedes est. » Templum dicuntur fideles propter devotionem, caelum propter sapientiam. Item caelum dicitur cuna in qua Deus sedet ut faciat eum caelum, idest secreta scientem. Item dicitur anima templum Dei, quia in templo Deus adoratur. Similiter in anima fideli: Matth. 6: « Intra in « cubiculum tuum, » idest secreta animae tuae, « et clauso ostio ora Patrem tuum in abscondito. » Item ibi offeruntur sacrificia: similiter in anima fideli: Psal. 50: « Sacrificium Deo spiritus contribu« latus. » Item in templo funduntur orationes ad Deum, ita in anima operatur Deus: Isa. 26: « Om« nia opera nostra operatus es in nobis Domine. » Item, quia Deus eam sanctificat, et in eam descendit sicut in templum: Sap. 4: « Gratia Dei in « sanctos ejus, et respectus etc. »

3. *Oculi.* Hic agit de discussione judicii. Et primo ponit divinae cognitionis perfectionem. Secundo diligentem examinationem, ibi, *Palpebrae ejus interrogant filios hominum.* Tertio judicii aequitatem, ibi, *Dominus interrogat justum et impium.* Per primum nullus potest occultari, quia videt affectum pauperis et impii, peccatoris et justi: Ezech. 23: « Oculi Domini lucidiores sunt super solem, « circumspicientes super omnes vias hominum, et « profundum abyssi, et hominum corda intuentes: » Prov. 16: « Omnes viae hominum patent oculis « ejus; spirituum ponderator est Dominus, » idest cogitationum, vel animarum secundum Glossam; et ideo dicit, *Oculi ejus in pauperem respiciunt,* ad miserandum: Psal. 30: « Miserere mei Domine, quo« niam tribulor. » Item Ps. 27: « Dominus protector « meus, et in ipso speravit cor meum etc. » Ad protegendum etiam probando: Ps. 33: « Oculi Do« mini super justos. » Item Ps. 31: « In via hac « qua gradieris, firmabo super te oculos meos. » Et sic respiciens examinat diligenter. *Palpebrae ejus interrogant etc.* Per palpebras significatur discretio: quia sicut palpebrae oculi dirigunt visum, sic discretio moderatur humanam sapientiam: Prov. 4, « Palpebrae tuae praecedant gressus tuos. » Ipsa ergo discretio Dei interrogat, idest probat et examinat: Sap. 1: « Cogitationibus impii interrogatio « erit: sermonum autem illius auditio ad Deum « veniet. » Et quomodo? Quia quandoque punit, quandoque parcit; quandoque dat beneficia, quandoque aufert: Job 6: « Sagittae Domini etc. » Etiam claudit palpebras et aperit: Matth. 17: « Misereor « super turba etc. » Item ibidem 21: « Auferetur « a vobis regnum Dei: » Ps. 146: « Dat jumentis « escam ipsorum etc. » *Interrogat filios hominum,* quia efficiuntur quidam ex ipsis meliores, quidam pejores; vel quidam ex Scriptura efficiuntur mali, quidam boni: quia quidam eam bene intelligunt et

non fatigantur, sed exercentur; mali vero e converso faciunt. Judicii aequitas ponitur: quia, *Interrogat justum et impium*, quia immittit flagella justis et injustis, et tribuit bona temporalia bonis et malis: Sap. 11: « Hos, scilicet bonos, tamquam pater « monens probasti; illos autem, » scilicet malos, « tamquam rex durus interrogans condemnasti. » Propterea dicit, *Dominus interrogat justum et impium*, idest per tribulationes probat. Gregorius: « Poena in« flicta interrogat. si quis in tribulatione positus « Deum veraciter amat. » *Justum interrogat*, idest examinat Dominus ut praemietur: Sap. 10: « Red« didit Deus mercedem laborum sanctorum suo« rum. » Sed impium sive peccatorem interrogat, ut condemnetur: Matth. 23: « Ligatis manibus et « pedibus projicite eum in tenebras exteriores. »

4. Hic ponitur condemnatio: et circa hoc duo facit: quia primo ponit culpam; secundo poenam, ibi, *Pluet super peccatores*. Ostendit quod quantum est ex parte Dei, non est perditio malorum, sed ex parte nostra; unde dicit, *Qui diligit iniquitatem*, idest peccatum: Joan. 3: « Omnis qui facit pecca« tum, et iniquitatem facit, quia peccatum iniqui« tas est. » *Odit animam suam*: Sap. 16: « Homo « per malitiam occidit animam suam. ».

Sed quaeritur, Quomodo quis se odire possit.

Dicendum, quod quodammodo odit peccator seipsum; sed simpliciter nullus (1) odit: Ephes. 5: « Nemo unquam carnem suam odio habuit. » Sed quod mali quodammodo odiunt seipsos, et etiam boni quodammodo se odiunt, declaratur hoc modo. Anima nostra duas habet facies: unam versus Deum secundum rationem, aliam versus carnem secundum naturam sensitivam, quae tantum corporalia comprehendit. Et sicut quaelibet res diligit proprium bonum, ita homo diligit illud quod aestimat animam suam. Peccatores enim aestimant animam suam quod principaliter intendunt: quia quaelibet res est illud quod est praecipuum (2) in ea, sicut rex dicitur regnum. Qui ergo naturam sensitivam habent principale, diligunt eam; qui autem intellectivam, eamdem amant. Nullus ergo odit animam quantum ad id quod aestimat principale. Boni ergo odiunt quantum ad naturam sensitivam; mali quantum ad intellectivam. Secundo ponit poenam. Et hoc possumus exponere de praesenti, vel de futuro. De praesenti sic, et servat metaphoram. Dixit quod Dominus est in caelo, quia ibi est sedes ejus; sed de caelo venit pluvia: ideo eorum poena signatur cum dicitur, *Pluet super peccatores*. Et quid? *Laqueos*. Et si exponatur hic in praesenti, notandum est, quod in peccato sunt quatuor. Primum est seductio; unde dicit: *Pluet super peccatores laqueos*. Quasi justo judicio permittit eos illaqueari et seduci: Isa. 8: « Et offendentur ex eis « plurimi et cadent, et conterentur et irretientur « et capientur. » Secundum est concupiscentia; et ideo dicit, *Ignis* concupiscentiae: Psal. 57: « Su« perecidit ignis, et non viderunt solem, » scilicet carnalis concupiscentiae etc. Tertium est foetor infamiae; et ideo dicit, *Sulphur*. Sic pluit Dominus super Sodomam et Gomorrham igne et sulphure. Potest addi et quartum, scilicet inquietudo mentis; et ideo dicit, *Spiritus procellarum*: Isa. 57: « Cor « impii quasi mare fervens. » *Pars calicis eorum*: quia calix est quaedam mensura, et ipsi poenas habent secundum eorum peccata: Isa. 27: « In « mensura contra mensuram, cum abjecta fuerit « judicabit. » Sed si exponatur de futuro, sic punientur ibi motus: quia ligabuntur ut nec mala vitare, nec bona consequi possint; ideo dicit, *Pluet super peccatores laqueos*, idest colligantes sensus: et sic referuntur ad odoratum sulphur, ad tactum ignis: Isa. 66: « Ignis eorum non extinguetur: » Apoc. 20: « Missi in stagnum ignis. » Item affectus, quia non quiescunt: quia, *Spiritus procellarum pars calicis eorum*, idest daemones inquietantes, molestantes, et affligentes. *Quoniam justus Dominus et justitias dilexit*, ideo non expectandum est ab eo nisi justitia: Hier. 9: « Ego Dominus qui facio « misericordiam, judicium et justitiam in terra: » Psal. 114: « Justus Dominus in omnibus viis suis. » *Aequitatem vidit vultus ejus* vel facies, idest aequitas visa est notitia ejus; quasi dicat: Illis quibus innotescit et quos diligit, aequitatem ostendit.

(1) *Al.* nullus seipsum.
(2) *Al.* principium.

PSALMUS DAVID XI.

1. *In finem pro octava.*
Salvum me fac, Domine, quoniam defecit sanctus: quoniam diminutae sunt veritates a filiis hominum.
2. Vana locuti sunt unusquisque ad proximum suum: labia dolosa in corde et corde locuti sunt.
3. Disperdat Dominus universa labia dolosa, et linguam magniloquam. Qui dixerunt: linguam nostram magnificabimus: labia nostra a nobis sunt, quis noster Dominus est?
5. Propter miseriam inopum et gemitum pauperum, nunc exurgam, dicit Dominus. Ponam in salutari, fiducialiter agam in eo. Eloquia Domini eloquia casta, argentum igne examinatum; probatum terrae, purgatum septuplum. Tu Domine servabis nos, et custodies nos a generatione hac in aeternum. In circuitu impii ambulant; secundum altitudinem tuam multiplicasti filios hominum.

1. In praemissa decade Psalmista tractavit de persecutione, (1) quam ipse passus est ab Absalone filio suo, per quam figurabatur persecutio quam passurus erat Christus a Juda; in hac autem secunda decade, sicut ex titulis quorumdam Psalmorum apparet, agit de persecutione quam passus est a Saule, per quam figurabatur persecutio quam Christus erat passurus a principibus sacerdotum. Dividitur autem deca hujus in duas partes. In prima petit liberari ab inimicis. In secunda jam liberatus orat (1) pro sui exaltatione in Psal. *Exaudiat te Dominus*, qui quidem competit quantum ad historiam David. quia mortuo Saule David promotus est in regem: et quantum ad mysterium Christo, cujus regnum in morte ejus confirmatum est: Phil. 2: « Propter « quod, » quia scilicet factus est obediens Patri usque ad mortem, « Deus exaltavit illum. » In prima

(1) *Al.* percussione.

(1) *Al.* erat.

parte facit duo. Primo petit liberationem. Secundo de liberatione gratias agit: et hoc in 17 Ps.: « Diligam te » Circa primum tria facit. Primo exaggerat persecutorum malitiam. Secundo commemorat propriam justitiam, ibi, *Domine quis habitabit*. Tertio propter suam justitiam petit exauditionis efficaciam, ibi, *Exaudi Domine etc.* Circa primum duo facit. Primo reprehendit adversariorum dolositatem. Secundo arguit eorum iniquitatem, ibi, *Dixit insipiens*. Circa primum duo facit. Primo commemorat dolositatem eorum. Secundo petit divinum lumen, ne ab eis illaqueetur, ibi, *Usquequo Domine*. Hoc etiam satis competit quantum ad historiam David, contra quem Saul dolose procedebat. Praemittit autem huic Psalmo talem titulum, *In finem pro octava Psalmus David*, quod expositum est supra. Circa primum tria facit. Primo describit commemorationem dolositatis eorum; secundo petit eorum destructionem, ibi, *Disperdat Dominus*; tertio ponit rationis exauditionem, ibi, *Propter miseriam etc.* Circa primum duo facit. Primo describit eorum defectum; secundo subdit defectus signum, ibi, *Vana locuti sunt*. Circa primum sciendum est quod David considerans malitiam adversarii contra se invalescentem, quasi stupefactus, primo recurrit ad divinum auxilium dicens, *Domine salvum me fac*. Et merito: quia praeter eum non est salvator, ut dicitur Isa. 45. Secundo enumerat eorum defectus. Duo autem praeservant hominem a malo: scilicet timor Dei: Eccl. 2: « Qui timet Deum, custodiet mandata illius: » et amor veritatis: quia scilicet recta opera dicuntur vera quasi concordantia regulae: quae si non sint recta, pertinent ad infamiam. Aliqui enim etsi propter timorem Dei mala non vitent, retrahuntur tamen ab eis propter infamiam. Sed aliquis nec infamiam timet: unde dicitur Luc. 18, de quodam qui « Nec Deum timet, nec hominem reveretur. » Et ista duo excludit ab adversariis Psalmista. Primo quidem timorem Dei, cum dicit, *Quoniam defecit sanctus:* sanctitas enim in timore et cultu Dei consistit. Unde et divino cultui dedicata sancta dicuntur; quasi dicat: Non invenitur in hoc mundo homo qui Deum timeat. Mich. 7: « Periit sanctus de terra, et rectus in hominibus non est. » Secundo excludit veritatis amorem cum dicit, *Quoniam diminutae*.

Sed quaerendum est, quare dicit, *Veritates* in plurali? Oseae 4: « Non est veritas Dei in terra. »

Ad quod dicendum est, quod una est primordialis veritas, quae est in intellectu divino. Joan. 14: « Ego sum via, veritas et vita. » Sicut autem ab una facie hominis diversae similitudines resultant in diversis speculis, et in uno similiter speculo fracto; ita in diversis animabus ab una veritate divina diversae veritates resultant. Et similiter in una anima, quia non attingit ad simplicitatem divinam, sed est composita ex quo est et quod est, apparent ab illa una veritate qua sancta anima illustratur, diversae veritates: quae quidem veritates, cum anima recedit a Deo per culpas, diminuuntur. Vel dicendum, quod dicit veritates, propter triplicem veritatem creatam quae est in sanctis: scilicet vitae, de qua Isa. 38: « Memento quomodo ambulaverim coram te in veritate. » Doctrinae. Matth. 21: « Scimus quia verax es, et viam Dei in veritate doces. » Et justitiae: de qua Exod. 18: « Provide de omni plebe viros potentes et timentes Deum, in quibus sit veritas. » De ista veritate videtur loqui Psalmus iste: scilicet de veritate justitiae; a qua quidem recessit Saul cum persequeretur ipsum David injuste. Dicendum ergo est, quod hujusmodi veritates diminutae sunt non a seipsis, sed, *A filiis hominum*, per quorum culpas depravantur. Et quidem veritas vitae diminuitur, quando bonum judicatur malum. Doctrinae, quando lux dicitur tenebrae. Veritas vero justitiae, quando amarum judicatur dulce, et e converso. Isa. 5: « Vae qui dicitis bonum malum, et malum bonum; « ponentes lucem tenebras, et tenebras lucem; ponentes amarum in dulce, et dulce in amarum. » Dicit autem sanctitatem deficere, quia cum sit a Deo per gratiam, statim tollitur unico peccato mortali. Veritas autem quasi successive diminuitur. Hieronymus habet, *Quoniam defecit misericors*: et quoniam diminuti sunt fideles. quia misericordia et justitia requiruntur ad proximum. Proverb. 20: « Virum autem fidelem quis inveniet? »

2. Consequenter cum dicit, *Vana*, ponit signum defectus sanctitatis: et est duplex, scilicet vanitas et dolositas. Primum signum defectus est vanitas: et quantum ad hoc dicit, *Vana locuti sunt etc.* Vanum est quod non habet subsistentiam. Vera ergo quibus nihil vanitatis subest, sunt: unde 1 Tim. 1: « Finis praecepti est caritas de corde puro, « de conscientia bona, et fide non ficta: a qua « quidam aberrantes conversi sunt in vaniloquium.» Hier. 9: « Unusquisque a proximo suo se custodiat. » Gregorius: « Sermo vanus, vanae mentis judex est. » Item vanum est quod intellectu non tenetur: etiam superflua verba vana sunt. » Prov. 14: « Ubi plurima verba, ibi frequenter egestas. » Item vanum est quod non est stabile: et sic verba de temporalibus vana sunt, Joan. 3: « Qui de terra est, de « terra loquitur: » Isa. 29: « De humo musitabit eloquium tuum. » Sed ad quem loquuntur vana? *Ad proximum*, cui debent dicere verum. Eph. 4: « Loquimini unusquisque veritatem cum proximo suo.» Secundum signum defectus sanctitatis est dolositas; et quantum ad hoc dicit, *Labia dolosa in corde et corde locuti sunt*. Geminatio duplex cor significat. Ostendunt autem ore se habere unum, corde autem habent aliud. Ostendunt se dolere, et gaudent: diligere, et odiunt: compati, et laetantur. Jac. 1: « Vir duplex animo inconstans est in omnibus « viis suis. » Eccl. 2: « Vae duplici corde et labiis scelestis. »

3. *Disperdat*. Hic petit destructionem eorum. Et primo petit eam; secundo innuit causam, ibi, *Universa labia etc.*: quasi bis perdat, scilicet in anima et corpore. Hier. 17: « Induc super eos diem « afflictionis, et duplici contritione contere eos Domine Deus. » Consequenter ponit causam malitiae eorum: et ponit tria: scilicet fraudulentiam, quia, *Labia dolosa:* est enim dolus, cum quis aliud agit et aliud simulat. Dolus in corde concipitur, sed tegitur verbis vel factis. Prov. 12: « Dolus in « corde cogitantium mala. » Hos dispergit Deus, quoniam detegit: tunc enim non habet rationem doli: dolus enim est occulta malitia. Unde non petit eorum destructionem, sed malitiae detectionem. Vel petit eorum perditionem per gratiam. Prov. 19: « Pestilente flagellato, stultus sapientior erit; » unde dicit, *Labia dolosa*. Glossa, « quasi ratio petitionis « est dolositas. » Vel *disperdet eos*, quasi de malitia puniendo, ut ipsi in ea incidant, justo Dei judicio, ut de Aman dicitur Esther 7, contra Mardochaeum:

« Suspensus est Aman in patibulo quod paraverat « Mardochaeo. » Ezech. 3: « Linguam tuam adhaerere « faciam palato tuo: et eris mutus, quasi non au« dens ulterius fraudes facere. » Prov. 21: « Mul« ctato pestilente, sapientior est parvulus. » Ibidem 22: « Stultitia colligata est in corde pueri, et virga « disciplinae fugabit eam. » Secundo ponit jactantiam, *Et linguam magniloquam*, de se apud eos, qui eos magnos reputant. Ps. 72: « Posuerunt in « caelum os suum, et lingua eorum transivit in « terram. » Illud autem quod est majus in alio consuevimus revereri, et quod minus non reputare. Ut ergo appareant magni, et Deo aequales, contemnunt Deum, idest divinos honores. Sic de Antichristo dicitur, quod adversus Deum deorum loquitur. 2 Thess. 2: « Adversatur et extollitur super « omne quod dicitur Deus et colitur, ita ut in « templo Dei sedeat, ostendens se quasi ipse sit « Deus. » Et de Anthioco 2 Mach. 9: « Justum est « subditum esse Deo, et mortalem Deo non paria « sentire; » et Act. 12, de Herode, « quod acclama« bat ei populus voces Dei et non hominis. » Et ne possent excusari quod non ex proposito fecerunt, subdit: *Qui dixerunt*, scilicet ex proposito, *Linguam nostram magnificabimus*. Tertio ponit eorum blasphemiam sive superbiam: *Labia nostra a nobis sunt*. Haec est enim prima species superbiae, quando quis aestimat se habere a semetipso. 1 Reg. 2: « Nolite multiplicare loqui sublimia, glo« riantes. » 2 Cor. 3: « Non sumus sufficientes « cogitare aliquid a nobis, quasi ex nobis; sed suffi« cientia nostra a Deo est. » Secunda species superbiae est, quando aliquis vult in aliquo gloriari prae ceteris; unde dicit, *Quis noster Dominus est?* Job 21: « Quis est omnipotens ut serviamus « ei? » Oseae 7: « Reversi sunt ut essent absque « jugo, et facti sunt quasi arcus dolosus. » Job 11: « Vir vanus in superbiam erigitur, et quasi « pullum onagri se liberum natum putat. »

3. *Propter*. Hic tertio ponit orationis exauditionem. Et primo praemittit eam; secundo ponit ejus certitudinem, ibi, *Eloquia Domini;* tertio ponit suam credulitatem, ibi, *Tu Domine*. Dicit ergo, *Propter miseriam*, idest multiplicem defectum, *Inopum*, idest carentium opibus, *et gemitum*, idest singultus, *pauperum*, idest parum habentium. Psal. 9: « Tibi « derelictus est pauper. » Exod. 2: « Audivit ge« mitus eorum, et recordatus est foederis. » *Nunc exurgam, dicit Dominus. Nunc* in tempore opportuno. Psal. 9: « Adjutor in opportunitatibus, in « tribulatione. » Isa. 9: « Tempore accepto exaudi« vi te, et in die salutis adjuvi te. » *Ponam in salutari tuo*, idest apponam, *fiducialiter agam in eo*, idest ego ero in eo. Hier. 1: « Ne timeas a « facie eorum, quia ego tecum sum. » Isa. 14: « Do« minus exercituum decrevit: et quis poterit infir« mare? manus ejus extenta: et quis avertet eam? » Hier. 1: « Bellabunt adversum te, et non praeva« lebunt, quia tecum sum ut liberem te. » Et 39: « Erit tibi anima tua in salutem, quia in me ha« buisti fiduciam, ait Dominus. » Consequenter ponit promissionis certitudinem, *Eloquia Domini, eloquia casta:* non adultera per admixtionem alicujus extranei; vel castigata a superfluitate; vel incorrupta, quia castus quis dicitur ante experientiam, sed continens post. Non vana, sed firma. Matth. 24: « Caelum et terra transibunt, verba « autem mea non transibunt. » Secundo sunt plena veritate; unde, *Argentum igne examinatum*. Argentum est album sine maculatione, sonorum sine simulatione, odoriferum sine infectione. *Probatum terrae*, idest a terra: Graeci autem ablativo carent. Haec autem est translatio de graeco, *Purgatum septuplum*, idest perfecte. Et respondet propheta, *Tu* ergo, *Domine, servabis nos* a malo. *Et custodies nos* in bono *a generatione hac in aeternum*. Ergo *in circuitu impii ambulant*, ita quod ad finem itineris quem intendunt, nunquam venient, scilicet ut affligant alios, sicut volunt. Isa. 59: « Semitae « eorum incurvatae sunt. » Et quare? quia, *Secundum altitudinem tuam multiplicasti filios hominum*: quia in domo mea non solum sunt vasa aurea et argentea, sed lignea et fictilia: et quaedam quidem in honorem sanctificata ad omne opus bonum parata. 2 Tim. 2. Vel *In circuitu*, vitiorum, *ambulant impii*, non pertingentes ad medium virtutis. 1 Reg. 25: « Anima inimicorum tuorum ro« tabitur etc. »

PSALMUS DAVID XII.

1. *In finem.*

Usquequo Domine oblivisceris me in finem, usquequo avertis faciem tuam a me?

2. Quamdiu ponam consilia in anima mea, dolorem in corde meo per diem?

3. Usquequo exaltabitur inimicus meus super me?

4. Respice et exaudi me, Domine Deus meus. Illumina oculos meos, ne unquam obdormiam in morte; ne quando dicat inimicus meus, Praevalui adversus eum. Qui tribulant me, exultabunt si motus fuero.

5. Ego autem in misericordia tua speravi. Exultabit cor meum in salutari tuo: cantabo Domino qui bona tribuit mihi: et psallam nomini Domini altissimi.

1. In praecedenti Psalmo Psalmista posuit adversariorum dolos; hic contra eos petit remedium a Deo. Titulus, *In finem Psalmus David*, hoc supra expositum est. Dividitur autem Psalmus iste in tres partes. In prima ponitur conquestio; in secunda quaestio, ibi, *Respice et exaudi me*; tertio exauditio, ibi, *Ego autem in misericordia tua*. Conquestio tria continet. Admiratur divinam dissimulationem, confitetur proprium defectum, conqueritur de adversariorum potestate; secundum, ibi, *Quamdiu*; tertium, ibi, *Usquequo exaltabitur*. Qui dissimulat injurias alicujus, hoc ideo facit aut quia non recordatur ejus, aut quia non vult remedium apponere; et ideo dicit, *Domine*, ego gravor ab adversariis, et non apponis remedium? *Usquequo oblivisceris me in finem*, idest finaliter videtur quod velis me vitare. Isa. 49: « Dixit Sion, dereliquit « me Dominus, et Dominus oblitus est mei. » Habac. 1: « Quare non respicis super inique agen-

« tes, et taces devorante impio justiores se? » *Usquequo avertis faciem tuam a me.* Avertit faciem quando non ponit remedium quis. Ps. 43: « Quare « faciem tuam avertis, oblivisceris inopiae nostrae, « et tribulationis nostrae? Hoc secundum historiam David, qui diu est persecutus a Saule. Allegorice dicitur de patribus veteris testamenti, qui continue expectabant Christum, et Deus quasi oblitus eorum, differebat remedium adhibere; et dicunt, *Usquequo Domine etc. Usquequo avertis faciem tuam a me*, idest praesentiam Filii tui a nobis. Vel, ut sit conquestio modernorum justorum de secundi adventus dilatione, *Usquequo Domine oblivisceris me*? Erit hoc usque *In finem*, idest in die judicii, vel usque ad mortem? Et *Usquequo avertis faciem tuam a me*, idest faciem gloriae tuae, ut videam te facie ad faciem. Exod. 33: « Ostende faciem tuam mihi. » Ps. 79: « Ostende « faciem tuam, et salvi erimus. » Possunt tamen assignari et multae causae, quare antiqui patres tantum desiderabant adventum Christi in carnem. Prima propter exaltationem humanae naturae, in cujus persona dicitur Thren. 1: « Vide Do- « mine, quoniam facta sum vilis; » sed exaltata est per incarnationem. Ps. 72: « Cum glo- « ria suscepisti me, » idest facta sum gloriosa, sicut mulier ignobilis sublimatur si contrahat cum nobili viro. Inde est quod omne peccatum post adventum Salvatoris gravius est quam fuerit ante. Sicut si mulier nobilis vel homo aliquam turpitudinem faceret, est magis ignominiosus, quam si faceret unus rusticus. Secunda causa est, ut liberarentur captivi de carcere inferni sive limbi: Job 17: « In profundissimum inferni descendent « ossa mea; putasne saltem ibi erit requies mea? » quasi dicat, non; sed per Christum liberati sumus ab eo: Zach. 9: « Tu quoque in sanguine testa- « menti tui eduxisti vinctum de lacu in quo non « erat aqua. » Tertio propter depressionem diaboli: Ps. 88: « Tu humiliasti sicut vulneratum super- « bum, » idest minorasti potentiam ejus. Quarto, quia per adventum Christi pacificatus est nobis Deus; Ephes. 2: « Lapis angularis qui facis utraque « unum. » Quinto propter delectationem quam sperabant habere cum Christo, videndo, audiendo conversando cum ipso: Matth. 13: « Beati oculi « qui vident quae vos videtis etc. » Moderni vero secundum adventum desiderant. Primo, quia tunc exaltabimur: Sap. 3: « Judicabunt san- « cti nationes, et dominabuntur populis. » Et iterum ibid. 5: « Computati sunt inter filios Dei. » Secundo, quia liberabimur ab omni poena: Isa. 25: « Auferet Dominus omnem lacrymam ab omni facie, » idest causam lacrymandi, vel poenam. Tertio, quia liberabimur (1) ab omni peccato: Isa. 25: « Opprobrium « populi sui auferet Dominus de universa terra. » Quarto, quia tunc eripiemur a potestate diaboli: Isa. 11: « Non nocebunt neque occident in universo « sancto meo. » Quinto, quia liberabimur a servitute corporis: Psalm. 141: « Educ de carcere animam « meam: » Rom. 8: « Ipsa creatura liberabitur a « servitute corruptionis. » Sexto, quia videbimus Deum facie ad faciem: 1 Joan. 3: « Scimus quo- « niam cum apparuerit, similes ei erimus, quoniam « videbimus eum sicuti est: » Hier. 21: « O- « mnes cognoscent me a minimo usque ad majo- « rem. » Vel potest esse conquestio cujuslibet hominis justi pressi adversitate, vel corruptione peccati et concupiscentiae.

(1) *Al.* liberamur.

2. Hic confitetur proprium defectum: et circa hoc duo facit. Primo ponit anxietatem cordis. Secundo dolorem consequentem; ibi, *Dolorem in corde meo per diem.* Quantum ad primum dicit Philosophus in Rhetor.: « Timor consiliativos facit. » Hoc idem habetur Isa. 16: « Ini consilium, coge consilium. » Sic homo aliquando in adversitate et tentatione consiliatur quomodo resistat; et ideo dicit, *Quamdiu ponam consilium in anima mea*, idest quamdiu oportet me habere nova consilia ad resistendum inimicis? sic Patres veteris testamenti habuerunt diversa consilia ad figurandum Christum. Quando autem homo in consilio accipit unam viam, et tamen deficit ab ea, tunc sequitur dolor; et ideo dicitur: *Quamdiu ponam*, Domine, *consilium in corde meo*, idest quotidie, dum continue deficio: Hier. 8: « Do- « lor meus super dolorem, in me cor meum « moerens. »

3. Hic conqueritur de prosperitate inimici, qui exaltabitur, scilicet Saulis super David, et inimici qui ducit in consensum peccati, et carnis, quoniam habent concupiscentias suas: Habac. 1: « Propter « hoc non pervenit usque in finem judicium, « quia praevalet impius adversus justum »

4. Secunda pars hujus Psalmi ponitur oratio sive petitio. Et primo ponitur petitio respondens divinae dissimulationi. Secundo proprio defectui, ibi, *Illumina oculos meos etc.* Tertio prosperitati inimicorum, ibi, *Ne quando dicat etc.* Primo dicit de divina dissimulatione oblivione et aversione; quasi dicat, *Respice*, idest converte qui avertis tunc oblitus. Nunc *exaudi me*; Isa. 64: « Respice, populus tuus omnes nos. » Secundo ponitur petitio correspondens proprio defectui: unum ex multis consiliis, et aliud ex doloribus. Et ideo, quia non habeo consilia ex me, *Illumina oculos meos, ne unquam obdormiam in morte*, idest doce me. Item Luc. 1: « Illuminare his « qui in tenebris etc. » Hoc competit ad litteram David fugienti a facie Saulis, quem oportebat saepius cavere, ne aliquando in manus ipsius incideret et occideretur. Similiter et quamdiu homo solicitus est ut peccato resistat, non cadit in mortem; sed quando dormit, occiditur. Sic 2 Reg.: « Quando Isbo- « seth dormiebat, et ancilla purgabat triticum, oc- « cisus est: » Eph. 5: « Exurge qui dormis. » Petitio contra adversarium, *Ne quando dicat inimicus.* Et ponit duo. Primo petitionem. Secundo ejus rationem, ibi, *Qui tribulant me. Illumina, Ne quando dicat inimicus*, exultando: *Praevalui adversus eum.* Et diabolus exultat quando tentat et trahit in peccatum. Similiter, *Exurge Domine, non praevaleat homo:* et hujusmodi est ut ratione gaudeat, quia *Exultabunt si motus fuero*, si dimisero statum justitiae, et labar in peccatum: Eccl. 18: « Post concupiscentias animae tuae non eas, et a « voluntate tua avertere. Si praestes animae tuae « concupiscentias ejus, faciet te venire in gaudium « inimicorum tuorum: » Dan. 9: « Propter teme- « tipsum, Deus, inclina aurem tuam et audi, aperi « oculos tuos et vide desolationem nostram, et ci- « vitatem super quam invocatum est nomen tuum. »

5. Hic signatur exauditio suae orationis: et circa hoc tria facit. Primo ponit (1) spem exauditionis. Se-

(1) *Al.* petit.

cundo gaudium de exauditione facta, ibi, *Et exultavit cor meum.* Tertio gratias agit, ibi, *Cantabo.* Dicit ergo, *In misericordia tua speravi,* non in mundo: Thren. 3: « Misericordiae Domini multae « quia non sumus consumpti: » non in potestate mea, quia nulla est contra diabolum: Job 41: « Non est potestas super terram quae possit ei « comparari. » Et ponit hic tria per quae homo juvatur contra diabolum: scilicet per laetitiam spiritualem, per orationem devotam, et per bonam operationem. Propter primum dicit, *Exultavit cor meum in salutari tuo,* non in temporalibus vel vanitatibus, sicut faciunt peccatores, de quibus Job 21: « Gaudent ad sonitum organi, et ducunt in « bonis dies suos, et in puncto ad inferna descen« dunt. » Oseae 9: « Noli laetari Israel, noli exul« tari, sicut populi, » sed *In salutari tuo,* idest in Christo, qui ad hoc venit ut salvet nos: Matth. 1: « Ipse enim salvum faciet etc. » Et haec laetitia armat hominem contra diabolum: Prov. 17: « A« nimus gaudens aetatem floridam facit; spiritus « tristis exsiccat ossa. Secundum est oratio sive laus Dei: unde addit, *Cantabo Domino,* idest laudabo eum: Ps. 21: « Qui timetis Dominum, lau« date eum. » Laus enim Dei multum valet ad expugnandum diabolum: Matth. 17: « Hoc ge« nus daemoniorum non ejicitur nisi per ora« tionem et jejunium: » Habac. 3: « Ego autem « in Domino gaudebo, et exultabo in Deo Jesu « meo. » Et hoc pro beneficiis concessis: et ideo sequitur, *Qui bona tribuit mihi,* idest qui bona tribuit. Jacob. 1: « Omne datum optimum etc. » Et dicit, *Bona,* quia sunt quaedam bona temporalia quae Dominus tribuit: Matth. 15: « Tradidit illis bona sua, et uni « dedit quinque talenta etc. » Item, *bona* spiritualia, quae sunt bona gratiae et virtutes: 1 Cor. 12: « Divisiones gratiarum sunt etc. » Haec omnia ope« ratur unus atque idem spiritus, dividens singulis « prout vult Job 2: » Si bona suscepimus de ma« nu Domini etc. » Item bona gloriae: Psal. 26: « Credo videre bona Domini in terra viventium. » Haec omnia bona tribuit Dominus; et ideo merito laudandus est: Eccl. ult. « Danti mihi sapientiam, « dabo gloriam. » Tertium est bonum opus, de quo subjungitur, *Psallam,* idest operabor. Psallere est manu tangere Psalterium. Hieronymus: « Semper « aliquid boni facito, ut te diabolus inveniat occu« patum; » Matth. 12: « Cum immundus spiritus exie« rit ab homine etc. » usque » ingressi habitant ibi « etc. Fiunt etc. » *Nomen Domini,* idest ad laudem nominis Domini *Altissimi*: Luc. 1: « Gloria in al« tissimis Deo: » Matth. 5: « Sic luceat lux vestra « coram hominibus, ut videant etc. »

PSALMUS DAVID XIII.

In finem.

1. Dixit insipiens in corde suo, Non est Deus. Corrupti sunt et abominabiles facti sunt in studiis suis: non est qui faciat bonum, non est usque ad unum.

2. Dominus de caelo prospexit super filios hominum ut videat si est intelligens aut requirens Deum. Omnes declinaverunt, simul inutiles facti sunt: non est qui faciat bonum, non est usque ad unum.

3. Sepulcrum patens est guttur eorum: linguis suis dolose agebant, venenum aspidum sub labiis eorum.

4. Quorum os maledictione et amaritudine plenum est; veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem.

5. Contritio et infelicitas in viis eorum, et viam pacis non cognoverunt; non est timor Dei ante oculos eorum.

6. Nonne cognoscent omnes qui operantur iniquitatem, qui devorant plebem meam sicut escam panis? Dominum non invocaverunt, illic trepidaverunt timore ubi non erat timor. Quoniam Dominus in generatione justa est, consilium inopis confudistis: quoniam Dominus spes ejus est.

7. Quis dabit ex Sion salutare Israel? cum averterit Dominus captivitatem plebis suae, exultabit Jacob, et laetabitur israel.

1. Supra Psalmista exprobravit dolositatem inimicorum; hic ponit eorum malitiam. Titulus, *In finem Psalmus David.* Et circa hoc duo facit. Primo manifestat eorum malitiam. Secundo ponit spem liberationis suae ab eis, ibi, *Nonne cognoscent etc.* Et circa primum duo facit. Primo proponit eorum malitiam. Secundo certificat hanc malitiam eis inesse, ibi, *Dominus de caelo etc.* Prima in duo. Primo proponit radicem malitiae eorum. Secundo processum malitiae, *Corrupti sunt etc.* sicut dicitur Eccl. 10: « Initium omnis peccati superbia, et « initium superbiae hominis apostatare a Deo. » Quod homo ergo non habeat Deum in corde, principium malitiae est; et ideo dicit, *Dixit insipiens in corde suo, non est Deus:* Sapien. 1: « In ma« levolam animam non introibit sapientia, aut ha« bitabit in corpore subdito peccatis. »

Sed numquid potest dicere? Dicere in corde est cogitare. Sed numquid potest cogitare Deum non esse? Anselmus dicit, quod nullus potest. Item Damascenus. Cognitio Dei naturaliter omnibus est inserta: naturaliter cognita nullus potest cogitare non esse.

Sed sciendum, quod de cognitione Dei dupliciter loqui possumus: scilicet secundum se, vel quoad nos. Si primo modo, sic procul dubio non potest cogitari non esse: nulla enim propositio potest cogitari falsa ex sua natura, cujus praedicatum includitur in definitione subjecti. Notandum est autem, quod in Deo est aliter esse quam in aliis; quia esse Dei est ejus substantia. Ergo qui dicit Deum secundum se, dicit ipsum esse: et ideo secundum se non potest cogitari non esse. Et verbum Damasceni solvitur: quia quod naturaliter insertum est, indeterminate scitur, scilicet quod Deus sit, sed non idem: quod Deus: sed per fidem habetur. Deus dicitur a theos quod est ardere omnem malitiam. Tunc ergo dicit aliquis quod non est Deus, quando cogitat quod non est omnipotens: et quod non habet curam rerum humanarum: Job 21: « Quis est omnipotens « ut serviamus ei? » Potest referri ad Judaeos dicentes Christum hominem purum esse, non Deum. Jo. 10: « Tu homo cum sis, facis teipsum Deum. » Qui Judaei, non credentes ipsum qui promissus erat in lege, dicunt, *Non est Deus,* iste scilicet qui

nobis praedicat. Et hoc dixit, *Insipiens*, quia Dei sapientiam recipere noluerunt habentes oculos mentis excaecatos; Ps. 81: « Nescierunt neque intellexerunt. » Sap. 2: « Excaecavit enim eos malitia eorum. » Vel hic reprehenditur peccator. Primo de peccato cordis in consensu, ibi, *Dixit insipiens*. Secundo de peccato operis, ibi, *Corrupti sunt*. Tertio de peccato consuetudinis, ibi, *Et abominabiles*. Primo vocat peccatorem insipientem; quia sapientiam non habet, ut dicit etc. Item quia non sapiunt ei spiritualia; I Cor. 2: « Animalis homo non percipit quae Dei « sunt. » Consequenter ponitur processus malitiae, *Corrupti sunt et abominabiles*. Sicut duae partes justitiae sunt facere bonum et vitare malum; sic injustitiae duae partes sunt, facere malum et vitare bonum. Et primo ponit primam partem. Secundo secundam. Circa primam duo ponit. Primo perversitatem vitiorum. Secundo abominationem eorum. In corporibus sequitur corruptio per exhalationem naturalis caloris expulsi ab extraneo calore. Calor namque naturalis animae est amor Dei. Quando ergo subintrat extraneus amor concupiscentiae, et aliorum peccatorum, recedit Deus. Et ideo cum dixit, *Non est Deus*, statim subdit, *Corrupti sunt*: Hier. 5: « Negaverunt « Deum, et dixerunt, non est ipse, » scilicet peccatorum damnator, justorum remunerator: Eccl. 21: « Cor fatui, scilicet peccatoris, » quasi vas confractum. *Corrupti* ergo *sunt*, peccatores per malum actum: Jo. 3: « Erant autem eorum mala opera: » quia postquam per consensum amittunt bona gratuita, corrumpuntur in eis naturalia; et ideo sequitur eos poena: Ps. 96: « Ignis ante ipsum prae« cedet, et inflammabit in circuitu inimicos ejus. » Item quando corpus putrescit, redditur abominabile. Sic anima hominis, quamdiu amor Dei est in ea, est Deo accepta; sed quando corrumpitur per peccatum, fit abominabilis. Abominabile est quod humanus appetitus refugit: et ideo dicit, *Et abominabiles facti sunt*, scilicet Deo et hominibus peccatores per consuetudinem peccandi: Hier. 2: « Quam « vilis facta es nimis, iterans vias tuas! » Osee 9: « Alienati sunt in confusione, et facti sunt abo« minabiles sicut ea quae dilexerunt. » Et dixit: *In studiis*, quia per ea deveniunt abominabilia. Vel studiose faciunt, secundum Hieronymum. Plus enim abominatur Deus studiosam voluntatem peccandi, quam ipsum peccatum: Job 34: « Quasi de « industria recesserunt ab eo: et vias ejus intelli« gere noluerunt. » Alia littera habet, *Corrumpunt et abominati sunt studium*, scilicet sapientiae et disciplinae: Prov. 1: « Exosam habuerunt disciplinam, « et timorem Domini non susceperunt: » Ezech. 8: « Adhuc videbis abominationes majores. » Consequenter agit de vitatione boni. *Non est qui faciat bonum*, quia « non est justus in terra qui faciat bo« num, et non peccet, » Eccl. 7. *Usque ad unum*, idest Christum, quia ipse solus nec peccatum contractum habuit, nec commissum. Beata Virgo habuit contractum peccatum: Eccl. 7: « Virum de « mille unum reperi, mulierem ex omnibus non « inveni. » Vel, *Usque ad unum*, quia nec unus est qui perfecte faciat bonum. Verum est, supposito quod dixerunt, *Non est Deus*, *Et corrupti sunt*.

2. *Dominus*. Hic primo certificat culpam. Secundo exponit, ibi, *Sepulcrum*. Peccatum certificatur per iniquitatem; et ideo hic ponit Dei inquisitionem, dicens, Vos dicitis quod *Non est Deus*; sed falsum est, quia *Dominus de caelo prospexit super filios hominum*: Prov. 16: « Omnes viae hominis « patent oculis ejus. » Prospexit ego mittendo filium suum Dominus Pater de caelo, idest de sinu pietatis suae: Isa. ult.: « Caelum mihi sedes est. » Vel *de caelo*, idest Christus per quem judicabit peccatores. Vel aliter. Dicunt aliqui quod Deus non cognoscit singularia et mutabilia, quia est immaterialis et simplex et aeternus. Et sic non cognoscit secundum motus rerum, et secundum modum suae cognoscibilitatis. Respondetur: immo: quia cognoscit materialia immaterialiter, ut Dionysius concludit. Et ita etiam cognoscit intellectus: et ideo dicit: *De caelo*, idest de altitudine suae dignitatis et naturae. *Prospexit super filios hominum*. Et vult invenire in nobis voluntate antecedente, qua vult omnes salvos fieri, id quod pertinet ad salutem, scilicet ut cognoscamus Deum per intellectum, et amemus per affectum, et desideremus. Et ideo dicit, *Ut videat*, idest, ut videre faciat, quia ipse semper videt. *Si est intelligens*, per intellectum: Deut. 32: « Utinam sa« perent et intelligerent etc. » *Aut requirens Deum*, per affectum. Quid inveniet, cum hic quaesivit (1)? contrarium: quia *Omnes declinaverunt*; et ponit tria: scilicet declinationem a Deo, inutilem operationem, et cessationem a bono. Dicit ergo, *Omnes declinaverunt*, scilicet a Deo: Deut. 21: « Novi quod post « mortem meam inique agetis, et declinabitis de « via quam praecepi vobis: » Oseae 4: « Non est « veritas, non est scientia, non est misericordia « Dei in terra: » Hier. 8: « Nemo quod bonum est « loquitur, nullus est qui agat poenitentiam de « peccato suo. » Item ex hoc quod declinat a Deo, efficitur inutilis: quia illud est inutile, quod non attingit ad id ad quod factum est. Homo autem factus est ad fruendum Deo: Sap. 4: « Multigena « impiorum multitudo non erit utilis. » Unde dicit: *Simul inutiles facti sunt*. Item cessant a bono, quia *Non est qui faciat bonum etc.* Hoc jam expositum est.

3. *Sepulcrum*. Hieronymus dicit, quod Apostolus utitur testimonio istorum versuum, *Sepulcrum patens etc.* Et invenitur alibi in sacra Scriptura Rom. 3, ubi dicit quod aliquam partem accepit ex Isa. 59, aliam ex aliis partibus Psalterii, et non ex isto Psalmo tantum, cum ipse Hebraeus esset, et sciret hoc in Hebraeo non haberi; habetur tamen in editione (2) vulgata, qua vulgus utitur, vel quae non attribuitur alicui certae personae. A sepulcro patenti exhalat foetor; et ideo supra Psalmista certificavit malitiam, sive culpam inimicorum; hic autem exponit eam: et circa hoc duo facit. Primo ostendit, quomodo sunt peccatores inutiles aliis. Secundo quomodo sibi, ibi, *Contritio et infelicitas*. Circa primum duo proponit. Primo quomodo noceant aliis verbo. Secundo quomodo facto, ibi, *Veloces etc.* Circa primum duo facit. Primo ponit promptitudinem oris ad nocendum. Secundo modum nocendi, ibi, *Linguis suis dolose agebant*. Dicit ergo: *Sepulcrum patens est guttur eorum*. Tale autem ad nihil aliud est paratum nisi ut recipiat cadavera: sic os ejus qui semper est paratus ad mortificandum per detractionem, est sepulcrum patens. Apoc. 9: « De ore eorum procedebat ignis, et fumus « et sulphur. » Vel nota voracitatem eorum, quia guttur servit etiam ad comestionem. Sed quandoque

(1) *Al.* quaesierit.
(2) *Al.* meditatione. *Item* versione.

nocent dolo, quandoque malitia, et quandoque injuria. Et primo ponit dolum quem habent in lingua. *Linguis suis*, exterius blande loquendo: Hier. 9: « Sagitta vulnerans lingua eorum dolum locuta est; » secundo dolum (1) in corde: *Venenum aspidum sub labiis eorum.* Occultatum venenum mortificativum est, sed venenum aspidum insanabile est, et incantari non potest: Ps. 57: « Sicut aspidis surdae, et « obturantis etc. » cujus venenum dormiendo interficit: Hier. 5: « Inventi sunt in populo meo im« pii insidiantes, quasi aucupes ad capiendos viros. » Ibidem: « Sicut decipula plena avibus, sic domus eo« rum plenae dolo, » qui dulci sono attrahunt ad laqueum aves. In quo designatur crudelitas, et pertinacia, et malitia: crudelitas, quia nituntur occidere: pertinacia, quia semper odium est in corde ipsorum; et ideo dicit, *Venenum etc.*

4. *Quorum os maledictione.* Hic ostendit quomodo aperte nocent, quia per verba detractoria: *Et amaritudine*, idest amara verba: Lev. 19: « Non maledices « surdo. » Vel quando verba contra Deum dicit, provocativa ad injuriam vel iram: Isa. 5: « Rugitus ejus « ut leonis » *Veloces.* Hic ostendit quomodo noceant facto. *Ad effundendum sanguinem*: Prov. 1: « Pe« des eorum ad malum currunt, et festinant ut « effundant sanguinem. »

5. *Contritio.* Hic ostendit quomodo sint nocivi sibiipsis. Dupliciter aliquis sibi nocet: perdendo scilicet bonum quod habet, et deficiendo ab eo quod sperat. Dicit ergo: *In viis eorum est contritio*, quia conteritur bonum quod habent: *et infelicitas*, quia non perveniunt ad bonum speratum, scilicet felicitatem: Isa. 59: « Vastitas et contritio in viis eo« rum, et viam pacis nescierunt; non est judicium « gressibus eorum. » Vel *contritio* in mundo isto: *infelicitas* post mortem, quae felicitati est opposita: Job 21: « In diem perditionis servatur malus, et « ad diem furoris ducetur: » hoc provenit ex uno quod est contra dilectionem proximi, quia *viam pacis non cognoverunt*, scilicet quid sit. Vel *viam pacis non cognoverunt*, scilicet Christum, quia viae ejus sunt viae pacis: Prover. 3: « Viae ejus, viae « pulchrae; et omnes semitae illius pacificae. » *Non cognoverunt*, quia ipsum Christum peccando occiderunt. Aliud contra dilectionem Dei; unde dicit, *Non est timor Dei ante oculos eorum*: et ex hoc peccant: quia, ut dicitur Prov. 17, « Per timorem « Domini declinat omnis homo a malo. » Quia ergo hoc non habent, ideo sunt sepulcrum patens.

6. *Nonne.* Hic agit de spe liberationis. Et primo ostendit quod impii non habent spem: quia *Nonne cognoscent.* Secundo ostendit quae sit hujusmodi spes, ibi, *Quis dabit ex Sion.* Circa primum duo facit. Primo ostendit quod non cognoscent spem hanc. Secundo ponit signum, ibi, *Consilium inopis.* Movet primo quaestionem, et interponit in se culpam impiorum, et loquitur sic. Dico quod sunt sepulcrum patens, et quod non est Deus in corde eorum: sed numquid cognoscent, quod Dominus est in generatione justa? quasi dicat: hoc debent cognoscere, et quod Dominus sit in ea: Hier. 14: « Tu in nobis es, Domine, et nomen « sanctum tuum etc. » Ps. 21: « Tu autem in « sancto habitas, laus Israel. » Est ergo Dominus in eo sicut in templo. *Et omnes qui operantur iniquitatem*, scilicet quantum ad Deum: *Et devorant plebem meam sicut escam panis*, quantum ad proximos, quos devorant auferendo bona eorum: Zach. 11: « Voret unusquisque carnem proximi « sui: » Michaeae 3: « Comederunt carnem populi « mei, et pellem eorum desuper excoriaverunt: » Eccles. 24: « Panis egentium vita pauperis: qui « defraudat illum, homo sanguinis est. » *Non invocaverunt Deum*, idest non habent spem de Deo: Isa. 59: « Deum non invocaverunt. » Et sequitur ex hoc, quod non habent (1) securitatem: ideo dicit: *Illic trepidaverunt etc.* Prov. 28: « Fugit impius nemi« ne persequente: » Job 15: « Sonitus terroris sem« per in auribus illius, et pax cum sit illi, semper « insidias suspicatur. » Sed qui invocant Deum salvantur: Joel. 2: « Omnes qui invocaverunt no« men Domini, salvi erunt: » Prov. 18: « Turris « fortissima nomen Domini. » Non ergo tales cognoscent, quia *Dominus in generatione justa est.* Et ostendit quod non, per signum; quia *Confudistis consilium inopis*, idest confusibilem reputastis, et blasphemastis quantum in vobis est: et hoc est consilium inopis, ut sciat *Quoniam Dominus spes ejus est*: Ps. 21: « Speravit in Domino, eripiat eum, « salvum faciat eum, quoniam vult eum. » Matth. 27. Qui dicit: « Si vis perfectus esse etc. » Item 19. Hoc consilium semper divites contemnunt: Prov. 1: « Despexistis omne consilium meum, et « increpationes meas neglexistis. » Et unde? *Quoniam Dominus spes ejus est*: quia non habent in mundo unde sperent nisi in Deo, qui spes sanctorum est.

7. Omnes antiqui expectabant hoc. Gen. 49: « Non auferetur sceptrum de Juda etc. » Sed hoc expectabatur ex Sion, idest ex Judaeis: Jo. 4: « Salus « ex Judaeis est. » Sed quando? Responsio: hoc habebimus, *Cum averterit Dominus captivitatem plebis suae*, qui sunt in captivitate peccati et carcere inferni: Isa. 49: « Equidem captivitas a forte « tolletur, et quod captum fuerit a robusto. » Et tunc laetetur *Jacob*, idest populus Dei interius: et exultet *Israel* exterius.

(1) *Al. deest* dolum.

(1) *Al.* quod habent.

PSALMUS DAVID XIV.

1. Domine, quis habitabit in tabernaculo tuo; aut quis requiescet in monte sancto tuo?

2. Qui ingreditur sine macula, et operatur justitiam. Qui loquitur veritatem in corde suo; qui non egit dolum in lingua sua:

3. Nec fecit proximo suo malum, et opprobrium non accepit adversus proximos suos.

4. Ad nihilum deductus est in conspectu ejus malignus: timentes autem Dominum glorificat.

5. Qui jurat proximo suo et non decipit; qui pecuniam suam non dedit ad usuram, et munera super innocentem non accepit. Qui facit haec, non commovebitur in aeternum.

1. Supra Psalmista egit de malitia et dolo adversariorum; hic agit de propria justitia. Et primo ostendit qualis sit justitia quam Deus acceptat. Secundo, quasi gratias agens, ostendit qualis sit sua justitia, ibi, *Conserva me.* Titulus, *Psalmus David.* In Psalmo isto duo facit: nam quasi sacerdos existens coram Deo consulit Deum. Primo ponitur quaestio. Secundo responsio (1), ibi, *Qui ingreditur sine macula.* Praemittit ergo duplicem quaestionem: quia duplex est status praesentis Ecclesiae et futurae. Primus est militantium: Apoc. 14: « Amodo « jam dicit spiritus ut requiescant. » Et hi duo status signati sunt in veteri testamento. Quia primo habuerunt tabernaculum, Exod. 26, quamdiu habuerunt bella et labores. 2 Reg. 7: « Factum est « cum dedisset Dominus requiem David ab uni« versis inimicis suis, dixit ad Nathan: Vides quod « ego habitem in domo cedrina, et arca Dei posita « est in medio pellium? » Postea fecit templum, quando habuit pacem. Per tabernaculum designatur Ecclesia militans, per templum in monte factum status futurae vitae: et ideo dicit, *Quis habitabit in tabernaculo tuo?* idest in praesenti Ecclesia; quasi dicat: quis est dignus habitare? Peccatores enim habitant numero, non merito. Hieronymus habet, *Quis peregrinabitur?* Ps. 67: « Habitare facit una« nimes in domo. » Secunda quaestio, *Quis requiescet in monte sancto tuo?* Et dicitur Mons sanctus, quia nihil est ibi coinquinatum: Hier. 31: « Benedicat tibi Dominus, pulchritudo justitiae, « mons sanctus: » Isa. 35: « Via sancta vocabitur: » Exod. 15: « Introduces eos, et plantabis in monte « hereditatis tuae, firmissimo habitaculo tuo, quod « operatus es, Domine. »

2. *Qui.* Hic ponitur responsio: et circa hoc duo facit. Primo commemorat merita habitantium in praedictis locis, scilicet in tabernaculo et in monte sancto Dei. Secundo praemium, ibi, *Qui facit haec, non commovebitur in aeternum.* Ponit autem decem effectus virtutum. Sed actio virtuosi consideratur dupliciter. Primo per comparationem ad se. Secundo per comparationem ad alios. Primo proponit ea per quae homo bene operatur in se. Secundo ea per quae se bene habet ad proximum, ibi, *Nec fecit proximo suo etc.* In se, quantum ad exteriora, in opere, et in locutione. In opere, quantum ad duo. Primo, quod fugiat malum; et ideo dicit: *Qui ingreditur sine macula.* Vita ista quaedam via est ad vitam aeternam; et ideo dicit, *Ingreditur*, idest in via graditur: Ps. 41: « Ingrediar in locum « tabernaculi. » Item 118: « Beati immaculati in « via. » *Sine macula*, scilicet mortali, quia peccatum veniale non habet maculam proprie: Eccle. 31: « Bea« tus dives qui inventus est sine macula. » Sed in Christo et in Virgine Maria nulla omnino macula fuit, et istis appropriatur temperantia, quia contra temperantiam maculatur. Secundo, ut faciat bona; et ideo sequitur, *Et operatur justitiam,* idest ea ad quae justitia inclinat; et reducuntur ad eam prout est specialis virtus. In sermone, primo, ut faciat bonum; *Qui loquitur veritatem*, idest faciat bonum locutionis: Isa. 33: « Quis poterit habitare ex vobis cum « ardoribus sempiternis? Qui ambulat in justi« tiis, et loquitur veritatem. » Et dicit, *In corde*, contra illos qui loquuntur veritatem, a casu, non ex proposito: Proverb. 12: « Labium veritatis fir« mum erit: » 1 Petr. 2: « Deponentes omne mendacium et omnem dolum, quasi modo geniti in« fantes. » Secundo, ut vitet malum, scilicet dolositatem: Hier. 9: « Sagitta vulnerans lingua eorum « dolum locuta est. » *Qui non egit dolum in lingua sua.* Alia littera, *Qui non est facilis in lingua sua*: Prov. 25: « Urbs patens et absque murorum « ambitu, vir qui non potest in loquendo coerce« re spiritum suum. » Alia littera, *Et non est accusatio in lingua ejus*; quia scilicet non est detractor et relator; vel quia verba sua non sunt accusabilia: Eph. 4: « Omnis sermo malus de ore « vestro non procedat. »

3. *Nec fecit.* Supra egit Psalmista de virtuosa operatione quam Deus acceptat, connumerando ea per quae homo bene operatur in se: hic autem connumerat ea per quae se bene habet ad proximum. Et hic quantum ad proximum petit tria. Primo, ut ei non noceat. Secundo, quod non consentiat nocenti: Rom. 1: « Qui talia agunt, regnum Dei non « consequentur; sed digni sunt morte non solum « qui faciunt ea, sed etiam qui consentiunt facien« tibus. » Tertio, quod non decipiat ipsum. Dicit ergo quantum ad primum, *Nec fecit proximo suo malum*, nec corporaliter nec spiritualiter: Rom. 12: « Nulli malum pro malo reddentes: Gal. 6: « Dum « tempus habemus, operemur bonum. » Quantum ad secundum dicit, *Et opprobrium non accepit adversus proximos suos.* Aliquis dicit aliquid contra alind, sed non est sustinendum; et ideo dicit, *Opprobrium non accepit*, tunc scilicet, quando ille qui audit verba detractoria contra eum, et ex his detestatur illum de quo dicuntur, vel etiam ipse dicit aliis: Eccl. 19: « Audisti verbum contra pro« ximum tuum, commoriatur in te etc. » Eccl. 28: « Sepi aurem tuam spinis, et noli audire linguam « nequam. » Hieronymus: « Si non est auditor, non « est detractor. » Bernardus: « Detrahere aut detra« hentem audire, quid horum damnabilius sit, non « facile dixero: » Prov. 25: « Ventus aquilo dissipat « pluviam, et facies tristis linguam detrahentem: » quia, ad litteram, detrahens cessat cum audiens contristatur.

4. *Ad nihilum.* Hic ostendit quod non despiciat. In homine sunt duo: scilicet vitium et virtus. Vitium est despiciendum; et ideo dicit *Malignus*, inquantum talis, *Ad nihilum est deductus*, idest nihil reputatur; et hoc est bonum: primo ad tollendum aemulationem: quandoque enim aliquis malus exaltatur: Hier. 12: « Via impiorum prosperatur etc. » Sed propter hoc nullo modo debet eum reputare magnum, sed debet eum despicere: 1 Mach. 2: « Glo« ria hominis peccatoris stercus et vermis est: ho« die extollitur et cras non invenitur, quia conver« sus est in terram suam, et cogitatio ejus periit. Vel aliquis magnus intendit nocere; sed ex quo est malignus, contemnas eum: quia talium derogatio est nostrae vitae adprobatio: Ps. 26: « Si consistant « adversum me castra, non timebit cor meum, » idest peccatores. Sed virtuosum hominem reputa magnum; ideo dicit, *Timentes autem Dominum glorificat:* Eccl. 25: « Quam magnus est qui invenit « sapientiam et scientiam, sed non est super ti« mentem Dominum. » Glossa aliter exponit, *Ad nihilum deductus est in conspectu ejus malignus*, idest diabolus victus est ab eo: Joan. 2: « Vicistis « malignum etc. » Dominus glorificat timentes Dominum, scilicet se. Sed prima expositio est magis litteralis.

(1) Al. expositio.

5. Hic prohibet ne decipiat proximum In tribus autem proximus decipitur. Videlicet in promissis, et hoc per juramentum; et ideo dicit, *Qui jurat etc.* idest firmat ad decipiendum, quia non servat: Zach. 8: « Juramentum mendax non diligas: » Levit. 14: « Non perjurabis in nomine Dei tui. et « non polluеs illud. » Jurare non pertinet ad virtutem, sed juramentum servare. Item in contractibus. Unde: *Qui pecuniam suam non dedit ad usuram:* Luc. 6: « Mutuum date, nihil inde spe« rantes: » *et munera super innocentem non accepit:* Prov. 17: « Munera de sinu, » idest Ecclesiae, « impius accepit, ut pervertat semitas judicii » Deut. 23, prohibetur, quod non detur fratri ad usuram, quia vendit quod non est, cum non habeat usum fructum. Item in judiciis, quando dat sententiam contra innocentes; et ideo dicit, *Et munera:* Isa. 5: « Vae qui justificatis impios propter « munera: » Job 19: « Ignis devorabit tabernacula « eorum, qui munera libenter accipiunt. » Consequenter ponitur praemium. *Qui facit,* idest servat, *Haec,* omnia praedicta: Jac. 1: « Estote factores « verbi. » Rom. 2: « Non auditores legis justi sunt « apud Deum, sed factores: » *Non commovebitur in aeternum* idest hic habitabit in monte sancto meo: Infra 124: « Qui confidunt in Domino sicut « mons Sion, etc. » Psal. 54: « Non dabis in aeter« num fluctuationem justo. »

PSALMUS XV.

1. *Inscriptio tituli ipsius David.*
Conserva me Domine, quoniam speravi in te: dixi Domino, Deus meus es tu, quoniam bonorum meorum non eges.
2. Sanctis qui sunt in terra ejus, mirificavit omnes voluntates meas in eis.
3. Multiplicatae sunt infirmitates eorum; postea acceleraverunt.
4. Non congregabo conventicula eorum de sanguinibus, nec memor ero nominum eorum per labia mea.
5. Dominus pars hereditatis meae et calicis mei; tu es qui restitues hereditatem meam mihi. Funes ceciderunt mihi in praeclaris; etenim hereditas mea praeclara est mihi.
6. Benedicam Dominum qui tribuit mihi intellectum; insuper et usque ad noctem increpuerunt me renes mei. Providebam Dominum in conspectu meo semper, quoniam a dextris est mihi ne commovear. Propter hoc laetatum est cor meum, et exultavit lingua mea.
7. Insuper et caro mea requiescet in spe. Quoniam non derelinques animam meam in inferno; nec dabis sanctum tuum videre corruptionem Notas mihi fecisti vias vitae; adimplebis me laetitia cum vultu tuo, delectationes in dextera tua usque in finem.

1. In praecedenti Psalmo enumeravit justitias quas Deus requirit ab homine; hic autem ostendit quomodo justitiam sequebatur. Titulus talis est: *Inscriptio tituli ipsius David.* Et quantum ad litteram significat quod editus est specialiter de his quae pertinent ad personam David. Sed quia David gerebat etiam personam Christi ex ejus semine nascituri, ideo quaedam hic de David, quaedam de Christo ponuntur. Et ideo Petrus Act. 2: « Provi« debam Dominum etc. » de resurrectione Christi dicit proprie dictum esse, et non de David. Et secundum hoc tangit historiam in Psalmo isto de novo testamento, secundum quod dicitur Joan. 18, quod Christo crucifixo imposuit Pilatus titulum super caput ejus « Hic est Jesus Nazarenus Rex « Judaeorum: » et hic est quasi titulus regni ejus. Triplex titulus consuevit describi. Aliquando in sepulcro alicujus: hoc est sepulcrum talis. Aliquando in domo: haec est domus talis. Aliquando pro triumpho, sicut Romae fiebat: et hic titulus Christi est, qui triumphavit per crucem: Col. 2: « Palam « triumphans illos in seipso, expolians principatus « et potestates. » Signatur ergo hic, quod in Psalmo specialiter de regno Christi agitur. Titulus Hieronymi talis est, *Humilis et simplicis Psalmus David.* Et signatur quod agitur in Psalmo illo de simplicitate et humilitate David, sive singularis, sive figurati, scilicet Christi. Dividitur ergo Psalmus iste in duas partes. In prima ostendit sive ex parte sua, sive ex parte Christi loquens, se soli Deo inhaerere. Secundo commemorat beneficia quae a Deo recepit, ibi, *Benedicam Dominum qui etc.* Primum ad simplicitatem, secundum ad humilitatem pertinet. Circa primum duo facit. Primo ostendit quod soli Deo inhaeret Secundo rationem assignat, ibi, *Dominus pars etc.* Circa primum tria facit. Primo ostendit quomodo se habeat ad Deum. Secundo, quomodo se habeat ad sanctos Dei. Tertio, quomodo se habeat ad inimicos Dei. Secundum, ibi, *Sanctis.* Tertium, ibi, *Multiplicate etc.* Ad Deum se habet ut sibi soli inhaerens: et hoc dupliciter: per spem et fidem, ibi, *Dixi Domino.* Circa primum duo proponit: scilicet signum spei. et ipsam spem. Signum spei, ibi, *Conserva me Domine:* quasi: non confido per me servari posse: sed tu, Domine, *Conserva me,* vel in se, vel in membris suis: Joan. 17: « Pater, serva eos in nomine tuo, quos « dedisti mihi. » Et hoc, *Quoniam speravi in te.*

Sed numquid speravit Christus ?

Dicendum est quod sic: speravit quidem pro aliis vitam aeternam, pro se autem claritatem corporis. Claritatem autem animae habuit in instanti suae conceptionis.

Dixi etc. Hic primo ponit actum fidei. Secundo rationem assignat, ibi, *Quoniam bonorum etc.* Actus fidei est confiteri Deo, vel in corde credendo, vel exterius laudando, factis approbando: Roman. 10: « Corde creditur ad justitiam, « ore autem confessio fit ad salutem; » et ideo, *Dixi,* corde, ore, et opere, *Quia Deus meus es:* Gen. 28: « Erit mihi Dominus in Deum. » Et ideo est. *Quia bonorum meorum non eges.* Et hoc est proprium Dei: quia infinitae bonitatis est, et nihil ei addi potest, quia est substantiale bonum ad omnia extendens bonitatem sicut sol lumen, non per participationem, sed per ipsum esse illuminans omnia. Cuilibet autem alii creaturae potest addi, Etiam sanctis, et propter hoc aliquid eis accrescit, et ideo aliquo modo indigent nobis: sed Deus solus non indiget bonis nostris: Job 35: « Por« ro si juste egeris, quid donabis ei, aut quid de « manu tua accipiet ? » Hieronymus habet, *Quoniam bene non est nobis sine te:* quasi, ex hoc ap-

paret, quia tu es Deus meus, quia tu es bonitas, nec mihi bene est sine te.

2. *Sanctis*. Hic ostendit quomodo se habet ad sanctos, etiam ut legitur ex persona Christi. Et sciendum, quod voluntas Patris sicut voluntas Christi est, et inquantum homo, ut impleat voluntatem Patris: Ps. 39: « Ut faciam voluntatem tuam, Deus meus « volui: » Thess. 4: « Haec est voluntas Dei sancti- « ficatio vestra: » Jo. 6: « Descendi de caelo non ut « faciam voluntatem meam, sed voluntatem ejus « qui misit me, Patris, ut omne quod dedit mihi, « non perdam, sed resuscitem illud in novissimo « die. » Christus autem multa voluit: et hoc propter nostram utilitatem. Sed quid voluit? Pati, mori, resurgere, ut nos vivificaret. Dicit ergo: Deus Pater, *Omnes voluntates meas mirificavit*, idest mirifice adimplevit, *In eis*, In quibus? *Eis*, In sanctis qui sunt in terra ejus, idest in Ecclesia militante et triumphante. Hieronymus habet sic, *Sanctis qui sunt in terra et magnificis, omnis voluntas mea in eis*. Alia littera habet, *Robusti*. Et dato quod aliquis terrenus confidat in potestate robusti exercitus, sed David dicit, *Ego speravi in te:* Eccl. 2: « Nullus spe- « ravit in Domino, et confusus est. » « Et robusti mei « sunt sancti tui, qui magna faciunt: » Ps. 100: « Ocu- « li mei ad fideles, » dicit Christus, ut sedeant mecum. Quod ipse Christus diligat sanctos, patet: Prov. 8: « Ego diligentes me diligo. »

3. *Multiplicatae*. Hic ostendit quomodo se habeat ad adversarios Dei, sive ad peccatores. Et primo ponit eorum conversionem; secundo conversionis modum, ibi, *Non congregabo*. Circa primum duo facit. Primo proponit statum praecedentis culpae; secundo ponit statum subsequentis gratiae, ibi, *Postea acceleraverunt*. Dicit ergo, *Multiplicatae sunt infirmitates eorum*, idest diversa peccata. Vel *infirmitates*, idest poenalitates ex peccato consequentes. Thren. 1: « Multi gemitus mei. » Et ex hoc sequitur, *Postea acceleraverunt*, idest conati sunt ad curandum vitam, ut redimerent tempus perditum. Et signanter hoc faciunt, quia, « ubi abundat deli- « ctum superabundat gratia: » ut dicitur Rom. 5. Item post tribulationes homo currit ad Deum. Osee 6: « In tribulatione sua mane consurgent ad me, ve- « nite, revertamur ad Dominum. » Ps. 82: « Imple « facies eorum ignominia, et quaerent nomen tuum, « Domine. »

4. *Non*. Hic ponit modum conversionis. Et primo ostendit ad quem ritum convertantur; secundo, quomodo perfecte, ibi, *Nec memor ero etc.* Dicit ergo, *Acceleraverunt*. Sed quomodo convertentur? In veteri lege illi qui convertebantur, offerebant diversa sacrificia. Sed ego adunabo ex diversis partibus ad fidem; sed non ut effundant sanguinem: quia, ut Apostolus dicit Hebr. 10, « impossibile « est per sanguinem taurorum aut hircorum, au- « ferri peccata. » *Non congregabo conventicula eorum de sanguinibus*, idest de ritu legis: sed haec congregatio est de sanguine novo, idest Christi. Hebr. 9: « Christus semel oblatus est ad mul- « torum exhaurienda peccata. » Heb. 10: « Una « oblatione consummavit in aeternum sanctificatos « etc. » Zach. 9: « Tu autem in sanguine testa- « menti tui eruisti vinctos tuos de lacu in quo « non est aqua etc. » Sed quomodo perfecta erit ista congregatio? *Quia non ero memor nominis illorum*, quod habebant in statu peccati, quia unus dicebatur fornicator, alius latro. Sed nullus post conversionem debet sic nominari, quia hujusmodi nomina sunt deleta. Vel, non ero memor peccatorum in judicio, cum congregabo justos, *Venite benedicti*, Matth. 25. Et hoc *Per labia mea*, vel per praedicatores meos. Sed dicetur eis, *Ite maledicti etc.* Hier. 15: « Si separaveris pretiosum a vili, quasi « os meum eris. » Hieronymus habet: « Multipli- « cata sunt idola eorum: post tergum sequentium « non libabo libamina eorum de sanguine, neque « assumam nomina eorum in labiis meis; » quasi dicat, Te colo, non idola. Sed illorum idola multa sunt. Oseae 8: « Multiplicavi post dorsum receden- « tes a te. » Hierem. 2: « Verterunt ad me ter- « gum et non faciem, nec ero particeps libaminum « eorum. » Deut. 33: « De quorum victimis co- « medebant adipes, et bibebant vinum libaminum. » Nec jurabo per illa idola.

5. *Dominus*. Hic assignat rationem suae inhaesionis soli Deo, quia scilicet ipse solus est hereditas sua; quasi dicat: Ideo solum huic inhaereo (1), quia haec est hereditas mea. Primo dicit Deum esse suam hereditatem. Secundo commendat eam, quod est contentus de ea, ibi, *Etenim hereditas mea etc.* Ipsa est bonum nostrum quo fruimur: homines in mundo isto quaerunt possessiones et usus earum, sed possessio sua est Deus; unde *Dominus, pars hereditatis meae*, intransitive, idest hereditas quae venit mihi in partem. Quidam habent pro hereditate delectationes carnis. Sap. 2: « Haec est pars et haec sors nostra. » Alii autem alia delectabilia mundi; sed Deus est sors mea. Thren. 3: « Pars mea Dominus, dixit anima mea. » Sed non solum est hereditas mea, sed, *Pars calicis mei*, idest calix meus veniens mihi in sortem; quia tota delectatio mea et potus est Deus. Ps. 22: « Calix meus inebrians quam praeclarus est! » Vel Christus habet hereditatem fideles; et hujusmodi hereditatis, scilicet fidelium, Deus est pars, sicut dictum est, *Dominus pars calicis mei*, quia passio mea ordinatur ad Deum. Ipse etiam est dator hujus hereditatis: *Tu es qui restitues hereditatem meam mihi*, scilicet aeternae gloriae. Et sic Christus loquitur ex persona suorum, qui eam perdiderunt peccante primo parente. Vel, *Hereditatem*, idest claritatem corporis, quam perdidit homo peccando. *Funes extenderunt mihi in praeclaris*. Divites terram mensurant fune. Deut. 32: « Jacob funiculus « hereditatis ejus. » Et ideo portio dicitur quasi funiculus funis, idest portio mea cedit mihi in rebus optimis, quia nihil melius ipso Deo. Hier. 3: « Tribuam « tibi terram desiderabilem, praeclaram heredita- « tem. » Secundo ostendit quod sit ea contentus: *Etenim hereditas mea praeclara est mihi;* quasi dicat: Non solum hereditas mea in se praeclara est; sed est ita praeclara mihi, quod nullo modo mutarem eam. Ps. 131: « Haec requies mea in « saeculum saeculi: hic habitabo, quoniam elegi eam. »

6. *Benedicam*. Supra Psalmista posuit rationem quare soli Deo inhaeret, quia scilicet ipse est pars hereditatis suae; hic recognoscit beneficia. Et primo proponit beneficia suscepta; secundo speranda, ibi, *Insuper et caro mea*. Circa primum duo facit. Primo commemorat beneficia suscepta; secundo ostendit gaudium quod habet ex eis, ibi, *Propter hoc laetatum est cor meum*. Commemorat ergo duplex beneficium: unum in adeptione boni, aliud conservando contra

(1) *Al.* solum hoc in caelo.

mala. Quantum ad primum dicit, *Benedicam Dominum etc.* ut intelligam quam praeclara sit illa hereditas aeterna. Ps. 118: « Da mihi intellectum, et « scrutabor etc. » Ps. 31: « Intellectum tibi dabo, « et instruam te. » Eccl. ult.: » Danti mihi sapien« tiam dabo gloriam. » Dedit autem Dominus homini rationem ad sapientiam, sed non totaliter abstulit infirmitatem; sed hoc erit in gloria (1). Et primo proponit eam; secundo ponit auxilium contra eam, ibi, *Providebam Dominum.* Omnis homo habet a Deo secundum rationem lumen intellectus, et justus reformatur lumine gratiae. Sed adhuc infirmitas carnis restat; et ideo dicit, *Insuper adhuc increpuerunt me renes mei*, idest infirmitates meae, scilicet culpae, vel peccata. Et hoc, *Usque ad noctem*, idest usque ad mortem, *increpuerunt me renes mei*, idest reprehensibilem me ostenderunt. Alia littera, « Quia in renibus incentivum luxuriae sedem « habet, et sic delectationem tentando molestat. » 2 Cor. 12: « Ne magnitudo revelationum etc. » Sed in Christo non sunt infirmitates culpae, vel infectionis, quia caro ejus non repugnat adversus spiritum; et ideo intelligitur solum de poena. Heb. 4: « Tentatum per omnia, » quantum ad infirmitates corporales. Sed si de nobis intelligatur, dicendum quod homo qui donum intellectus habet, vel gratiam, dicat adhuc cum Apostolo, Rom. 7: « Vi« deo aliam legem in membris meis repugnantem « legi mentis meae. » Vel *Renes*, idest Judaei sibi conjuncti, *usque ad noctem*, idest usque ad passionem, sive usque ad passibilitatem carnis. Et quia caro timebat passionem, ego in illa passione, *Providebam Dominum*, erectis oculis in caelum, non in mundo. Providentia est praevisio rerum fiendarum in futuro; sed visio sive conspectus est rerum praesentium. Sed si adhuc tales renes impugnant, non est timendum, quia paratum habet auxilium Dei. Et ideo primo ponit recordationem auxilii, dicens, *Providebam Dominum etc.* quando scilicet *increpuerunt me renes mei.* Ps. 24: « Oculi mei semper ad Do« minum quoniam etc. » Et hoc ideo quia *A dextris est mihi ne commovear*, non ad sinistram. Prov. 3: « Dominus erit in latere tuo, et custodiat « pedem tuum ne capiaris. » Isa. 50: « Stemus « simul etc. » *Propter hoc laetatum est cor meum.* 1 Reg. 2: « Exultavit cor meum in Domino. » Ps. 65: « Laetabitur justus in Domino etc. » *Et exultavit lingua mea etc.*, exterius, cum exteriori gaudio prorumpit in laudem vocis. Isa. 12: « Cantate Do« mino quoniam magnifice fecit. » Psal. 80: « E« xultate Deo etc. »

7. *Insuper.* Hic enumerat beneficia speranda. Primo quantum ad resurrectionem carnis; secundo quantum ad animam, ibi, *Notas.* Prima in duo. Primo ponit spem resurrectionis; secundo modum, ibi, *Quoniam non derelinques.* Dicit ergo, Dedisti mihi intellectum, et astitisti mihi homini, sed *Insuper et caro mea requiescet in spe*, resurrectionis. Ps. 3: « Ego dormivi, et soporatus sum, et resur« rexi. » Et etiam habebit caro mea spem in resurrectione. Sap. 3: « Spes illorum immortalitate « plena est. » Ratio, quia resurrectio requirit unionem corporis et animae; et ideo non debuit anima conjuncta divinitati remanere in inferno; sed tamdiu debebat ibi stare, donec probaretur veritas humanitatis, et verae carnis: nec plus decebat relinqui in inferno, ubi descenderat ad liberandum sanctos. Eccl. 24: « Penetrabo omnes inferiores par« tes terrae, et inspiciam omnes dormientes, et « illuminabo omnes etc. » Item ex parte corporis, quia *Nec dabis sanctum*, idest corpus meum a te sanctificatum, *Videre corruptionem*, idest putrefactionis, vel resolutionis, quam non est passus; sed mortis corruptionem passus est. Beneficia quae pertinent ad animam commemorat, cum dicit, *Notas.* Hoc refertur ad Christum pro membris suis, et haec sunt documenta et praecepta (1), quae sunt via in beatitudinem. Prov. 7: « Serva mandata mea, « et vives; » et ideo dicit, *Notas mihi fecisti vias vitae.* Secundo commemorat beneficium: ubi tria dicit. Primo plenam Dei visionem, *Adimplebis me laetitia cum vultu tuo*, idest videbo vultum tuum. 2 Cor. 13: « Nunc cognosco ex parte, » idest imperfecte, « tunc cognoscam facie ad faciem. » Plenam laetitiam: Joan. 16: « Ut gaudium vestrum plenum « sit: » quia delectationes (2) indeficientes, quia, *In dextera tua usque in finem.* Isa. 51: « Laetitia sem« piterna super capita eorum, gaudium et laetitiam « obtinebunt: et fugiet ab eis dolor et gemitus. » Prov. 3: « Longitudo dierum in dextera ejus, et « in sinistra illius divitiae et gloria. »

(1) *Al.* dando gloriam.

(1) *Al.* documenta, fides et praecepta.
(2) *Al.* quia de summo bono et delectatione.

PSALMUS XVI.

1. *Oratio David.*

Exaudi, Domine, justitiam meam, intende deprecationem meam. Auribus percipe orationem meam, non in labiis dolosis. De vultu tuo judicium meum prodeat: oculi tui videant aequitatem. Probasti cor meum, et visitasti nocte: igne me examinasti, et non est inventa in me iniquitas. Ut non loquatur os meum opera hominum: propter verba labiorum tuorum ego custodivi vias duras. Perfice gressus meos in semitis tuis, ut non moveantur vestigia mea.

2. Ego clamavi quoniam exaudisti me, Deus; inclina aurem tuam mihi, et exaudi verba mea.

3. Mirifica misericordias tuas, qui salvos facis sperantes in te. A resistentibus dexterae tuae custodi me, ut pupillam oculi. Sub umbra alarum tuarum protege me, a facie impiorum qui me afflixerunt.

4. Inimici mei animam meam circumdederunt, adipem suum concluserunt, os eorum locutum est superbiam. Projicientes me nunc circumdederunt me: oculos suos statuerunt declinare in terram. Susceperunt me sicut leo paratus ad praedam; et sicut catulus leonis habitans in abditis.

5. Exurge Domine, praeveni eum, et supplanta eum; eripe animam meam ab impio, frameam tuam ab inimicis manus tuae. Domine, a paucis de terra divide eos in vita eorum; et de absconditis tuis adimpletus est venter eorum. Saturati sunt filiis, et dimiserunt reliquias suas parvulis suis.

6. Ego autem in justitia apparebo conspectui tuo: satiabor cum apparuerit gloria tua.

In finem.

Puero Domini David, qui locutus est Domino verba cantici hujus in die qua eripuit eum Dominus de manu omnium inimicorum ejus, et de manu Saulis.

1. Supra describit Psalmista (1) divinam justitiam, et ostendit quod eam servabat; hic proponit orationem in qua petit exaudiri, propter justitiam. Titulus, *Oratio David*. Et est primus Psalmus qui intitulatur ab oratione, quia hujusmodi totaliter est oratio; et ideo ab oratione incipit, quia inter tribulationes singulare refugium est oratio. Psalm. 108: « Pro eo ut me diligerent, detrahebant mihi, ego autem orabam. » Dividitur ergo Psalmus iste in duas partes. In prima orat pro stabilitate propria; in secunda petit liberationem a malo, ibi, *Ego clamavi*. Circa primum duo facit. Primo petit exaudiri; secundo proponit petitionem suam, ibi, *De vultu tuo*. Considerandum est autem, quod in exauditione sit triplex gradus. Primo ille cui fit petitio, audit verba. Secundo attendit sensum (2). Tertio implet petitum. Primo ergo petit ut exaudiatur, dicens, *Exaudi etc.* Dan. 9: « Exaudi, Domine Deus, orationem servi tui. » Secundo in exauditione ponit meritum petentis; et ideo dicit, *Justitiam meam*: quasi dicat: in me est meritum ut exaudias. Glossa: « Justitia habet vocem apud Deum, qua penetrat caelum: » Jac. ult.: « Multum valet deprecatio justi assidua. » Joan. 9: « Peccatores Deus non audit, sed si quis Dei cultor est, hunc Deum exaudit. » Secundo petit quod intendat ad sensum orationis, *Intende deprecationem meam*. Glossa dicit: « Deprecationem, quae est pro malis amovendis. » Alia littera, *Intende ad canticos meos*, quasi ad spiritualem intellectum: Ps. 129: « Fiant aures tuae intendentes in vocem deprecationis meae. » Tertio quod audiat verba orantis; et ideo dicit, *Auribus percipe orationem*, quae est, *non in labiis dolosis*, sed simplicibus: Isa. 53: « Dolus non fuit in ore ejus. »

Sed cum omnia audiat, quare dicitur quaedam audire, et quaedam non? Sap. 1: « Spiritus sanctus disciplinae effugiet fictum, et auferet se a cogitationibus quae sunt sine intellectu. » Deus non dicitur audire nisi verba vera, et non quae proveniunt ex labiis dolosis: et ideo dicit, *Non in labiis dolosis*. Ps. 11: « Labia dolosa in corde etc. » Et sic dolosum dupliciter accipitur: scilicet fictio respectu oris, et respectu operis, cum opus non concordat ori. Pharisaeus qui dicebat, Luc. 18: « non sum sicut caeteri hominum etc. » non fuit exauditus; sed alius qui non in labiis dolosis, sed recte orabat, fuit exauditus, quia descendit justificatus in domum suam. Glossa: « Labia dolosa sunt qui dicunt Domine Domine, et non faciunt voluntatem Patris mei. » *De vultu tuo*. Judex non profert sententiam nisi audita petitione et discussa causa. Et ideo hic petitionem ponit: et petit tria. Primo sententiam. Secundo causae examinationem, ibi, *Probasti*. Tertio sententiae qualitatem, *Perfice*. Circa primum duo facit. Primo petit judicium. Secundo temperamentum, ibi, *Oculi tui*. Dicit ergo, *De vultu tuo*, idest de cognitione (3) tua: *Judicium meum prodeat*, idest pro me: Hier. 10: « Corripe me Domine, verumtamen in judicio, non in furore tuo, ne forte ad nihilum redigas me. » Sed hic petit judicium non severitatis: Isa. 64: « Omnes justitiae vestrae quasi pannus menstruatae, » sed aequitatis, secundum quod patitur humana natura: et ideo dicit, *Oculi tui videant aequitatem*, idest judicent judicium aequitatum: Isa. 11: « Arguet in aequitate pro mansuetis terrae: » Job. 22: « Aequitatem proponat contra me, et ad victoriam proveniet judicium meum; » quasi dicat: Non peto judicium, quia causa mea tibi examinata est. Quod causa sua sit examinata coram eo, ostendit cum dicit, *Probasti etc.* Et primo ponit ordinem examinationis. Secundo quid sit inventum exponit, *Et non est inventa*. Dicit ergo, *Probasti cor meum*. Differentia est inter probare et examinare: probare quaerit rationem facti, examinare quaerit ipsum factum. Ratio autem facti magis tangit cor, sed factum magis tangit corpus. Dicit ergo, *Probasti cor meum*, idest probatum ostendisti, quod non est turbatum propter tribulationes quas patior. Deus cum examinat, tria facit. Probat, visitat, et examinat. Probat cum dijudicat an habeat cordis rectitudinem: quia si non habet, non curat examinare; sed quando hoc habet, indiget examinari utrum habeat firmitatem: Hier. 17: « Ego Dominus scrutans corda et probans renes, qui do unicuique juxta viam suam. » Sed haec examinatio est dura et fortis, ita quod nullus sustineret nisi adjutus ab eo: Job 6: « Quae fortitudo mea ut subsistam, et quis finis meus ut patienter agam? nec fortitudo mea nec caro mea aenea est. » Et ideo praemittit visitationem: Psalm. 88: « Visitabo in virga, » vel adjuvando, vel corrigendo. *Visitasti nocte*. Sed potest idem intelligi per noctem et ignem, quia turbat animam: Job 30: « Nocte os meum perforatur doloribus: et incendium facit hoc idem. » Vel *Nocte*, idest defectu spiritualis intelligentiae. Quandoque quis habet rectum cor, et supervenit sibi tentatio et negligentia; et haec est in nocte: et in hac visitat Dominus adjuvando contra tentationes, et negligentiam excutit et confortat: Ps. 49: « Cum defecerit virtus mea, ne derelinquas me. » Vel nocte, idest quiete et silentio, et tunc visitat per consolationes: Matth. 25: « Media nocte clamor factus est, ecce sponsus venit. » *Examinasti igne*, » idest tribulatione; quia tunc apparet si est bonus amicus, et non recedit: Eccl. 6: « Est amicus secundum tempus suum, et non permanebit in die tribulationis. » Invenitur autem per istam examinationem innocentia et perfectio, quia examinat si in eo inveniatur innocentia. Hoc autem in isto invenitur. Et primo ponit ejus innocentiam. Secundo perfectionem, ibi, *Non est inventa in me iniquitas*.

Sed contra. 1 Joan. 1: « Si dixerimus quia peccatum non habemus, nosipsos seducimus, et veritas in nobis non est: » et Prov. 20: « Quis potest dicere, mundum est cor meum? » Eccl. 7: « Non est homo justus in terra qui faciat bonum et non peccet. » Glossa, « Nec infans unius diei. »

Dicendum, quod loquitur de iniquitate peccati per quam in tribulatione recedit a Deo.

Perfectio innocentiae invenitur in eo, intantum quod non loquitur *Opera hominum*, idest peccatum; quasi dicat: Non solum in corde, sed nec in ore ejus est iniquitas: Job. 6: « Non invenietis in lingua mea iniquitatem, nec in faucibus meis iniquitas personabit: » Eph. 4: « Omnis sermo malus de ore vestro non procedat. » Vel sic: *Non est inventa in me iniquitas*, *Ut non loquatur os meum*, cum post sequitur, *Opera hominum etc.*: quasi dicat, Tu vidisti quod in me non est iniquitas: et hoc, quia non decet me loqui, tu tamen vidisti hoc. Prov.

(1) *Al.* Psalmographus, *item* Psalmus.
(2) *Al.* seorsum.
(3) *Al.* cogitatione.

27: « Laudet te alienus, et non os tuum: extra-« neus, et non labia tua. » Hieronymus habet sic: *Probasti cor meum, visitasti nocte; conflasti me, et non invenisti cogitationes meas ascendere super os meum*; quasi dicat: Non intantum turbatio processit, ut veniret a corde ad os per murmura. Secundo exponit quo igne fuerit examinatus, cum dicit, *Propter verba labiorum tuorum ego custodivi vias duras.* Viae durae sunt adversitates; et hoc sustinui, *Propter verba labiorum tuorum*, idest ut servarem verba, aut annunciarem verba tua: Hier. 20; « Factus est sermo Domini « in opprobrium et in derisum. » Hieronymus habet, *Ut vias latas*. Latrones quaerunt diverticula ut lateant: ita David quando persequebatur eum Saul: Ps. 17: « Posuit pedes meos quasi cervo-« rum. » Spiritualiter dicitur de Christo punito inter latrones ut malefactor: Joan. 18: « Si non es-« set hic malefactor, non tibi tradidissemus eum. » Si incipias versum ibi, *Propter opera hominum custodivi vias duras*, dicas vias duras quae sunt opera hominum: Prov. 4: « Viam sapientiae mon-« strabo tibi, ducam te per semitas aequitatis, « quas dum ingressus fueris etc. » Consequenter determinat quid petit: *Perfice gressus meos in semitis tuis*, scilicet justitiae: Job 4: « Ubi est for-« titudo tua, patientia, et perfectio viarum? » Et hoc ut vestigia, idest affectus meus, non moveantur a mandatis tuis. Vel petit Christus pro Ecclesia ut gressus ejus perficiantur, et vestigia, idest sacramenta, non moveantur. Item, cum ex actibus generentur habitus, actus vestigia relinquuntur in voluntate. Vel ad litteram petit David, quod non praecipitetur de praeruptis per quae transibat fugiens Saul: 1 Reg. 24: « Sequebatur eum Saul per praeruptissimas « petras. » Alia littera habet, *Sustenta gressus meos in calcibus meis, et non labentur vestigia mea.* Vel quod Christus secundum quod homo perficiatur in sempiternum gloria divinitatis: Joan. 17: « Clarifica me, Pater, apud temetipsum, claritate « quam habui priusquam mundus fieret. »

2. *Ego.* Supra petit Psalmista ut stabiliatur in bono; hic autem petit ut liberetur a malo: et circa hoc tria facit. Primo petit exaudiri in sua petitione. Secundo ponit eam, ibi, *Mirifica misericordias tuas.* Tertio exauditionem suae petitionis manifestat, ibi, *Ego autem.* Circa primum duo facit. Primo proponit spem conceptam de Deo. Secundo ex hac petit se exaudiri, ibi. *Inclina aurem.* Dicit ergo, *Ego clamavi.* Videtur ordo praeposterus: quia convenientius videtur dici, *Quoniam clamavi, exaudisti me.* Et ideo tripliciter exponitur. Uno modo secundum Glossam. *Ego clamavi.* In clamore validior intentio mentis est, et libera. Tunc ergo clamant qui cum magna devotione orant, et libertate cordis. Et unde hoc? *Quoniam exaudisti*, dando scilicet libertatem. Gregorius: « Neminem exaudit « Deus nisi quem ut precetur inspirat, » animam scilicet per aliquam devotionem: Psalm. 118: « Con-« cupivit anima mea desiderare etc. » Alio modo, secundum Augustinum 10 de civit. Dei, quod ly *quoniam* non designat causam, sed signum; quasi dicat: hoc est signum quod clamavi, quia exaudisti me. Tertio modo, quia cum quis exauditur semel, iterum fiducialius petit. Et ideo dicit, *Quoniam exaudisti ego clamavi.* Hieronymus habet, *Plane quoniam exaudisti.* Semper haec duo conjungit, clamorem, et exauditionem, quia qui sic clamat exauditur: Jonae 2, « Clamavi de tribulatione mea ad Dominum, et « exaudivit me: » Psalm. 141: « Clamavi ad te, « dixi tu es etc. » Consequenter petit exaudiri. Et qui exaudit primo audit; ideo dicit, *Inclina*, nisi (1) Dominus sit in alto loco, oportet quod inclinet aurem ad audiendum illum qui est in imo. Dominus sedet in majestate sua; et si vellet nostra agere secundum altitudinem suae justitiae, non salvaremur, quia Isa. 64, « quasi pannus menstruatae o-« mnes justitiae nostrae. » Et ideo oportet quod inclinet, et tunc exaudiat: Dan. 9: « Inclina Do-« mine aurem tuam, et audi. »

3. *Mirifica.* Hic ponitur petitio: et est duplex. Prima de sui liberatione. Secunda de inimicorum dejectione, *Exurge Domine, praeveni eum.* Circa primum duo facit. Primo petit liberationem. Secundo subdit necessitatem liberationis, ibi, *Inimici mei.* Circa primum tria facit. Primo petit misericordiam. Secundo salutem, ibi, *Qui salvos facit.* Tertio liberationis modum, ibi, *Custodi me ut pupillam oculi.* Dicit ergo, *Mirifica.* Quod quis liberetur a parvo hoste, non est mirum: sed cum quis liberatur a maximo malo, vel hoste, hoc est mirum; et hoc petit, *Mirifica*, idest mirabiliter libera me. Et hoc non secundum judicium hominis, sed secundum *Misericordiam tuam*: Eccl. 36: « Innova si-« gna et immuta mirabilia, glorifica manum et « brachium dextrum, excita furorem et effunde « iram, extolle adversarium, et afflige inimicum. » Et hujus ratio est, quia tuum est et proprium. *Qui salvos facis sperantes in te:* Eccl. 2: « Nullus « speravit in Domino, et confusus est. » Et salvas, *A resistentibus dexterae tuae.* Dextera Dei sive virtus est operativa spiritualiter in bonis: Prov. 3: « Longitudo dierum in dextera ejus, et in sinistra « illius divitiae et gloria. » Dicuntur resistere dexterae Dei daemones sive peccatores qui impediunt spiritualia. Vel dextera Dei dicitur Christus: Psal. 117: « Dextera Dei fecit virtutem. » Cui resistunt Judaei contradicendo ejus doctrinae: Jo. 7: « Quo-« modo hic litteras scit, cum non didicerit? » et detrahendo illius operationi: Jo. 9: « Non est hic « homo a Deo qui sabbatum non custodit: » Luc. 11: « In Beelzebub principe daemoniorum ejicit « daemonia. »

Sed est quaestio contra Psalmum (Ps. 75): *Tu terribilis es, et quis resistet tibi?* Nullus ergo suae voluntati potest contradicere: Job 9: « Deus cujus « irae nullus potest resistere. »

Et dicendum, quod nullus efficaciter potest resistere ei, sed potest habere voluntatem sive propositum resistendi.

Consequenter ponit modum liberationis, quia diligenter et tute: ideo dicit *Custodi me ut pupillam oculi* Pupilla oculi cum diligentia custoditur, quia nihil quod laedere possit permittitur appropinquare; sic et facit Deus in custodia servi sui: Deut. 32: « Circumduxit eum, et docuit et custodi-« vit quasi pupillam oculi sui: » Zach: 2: « Qui vos « tetigerit, tangit pupillam oculi mei. » Vel secundum Glossam, « Pupilla oculi dicitur Christus diri-« gens: » Eccl. 5: « Virtus visiva est in pupilla qua discernimus bonum a malo, et Christus discernit fideles ab infidelibus, et a bonis malos. Ad hanc diligentem custodiam manifestandam utitur duplici metaphora: scilicet umbrae et alarum. Umbra enim refrigerat ab aestu, sic et tutela Dei refrigerat dans

(1) *Al.* si.

securitatem. Item alis gallina pullos contra milvum custodit; sic et Deus suis alis, quae sunt charitas et misericordia, justos defendit a rapacitate daemonum. Matth. 23: « Quoties volui congregare vos, « quemadmodum gallina congregat pullos sub alas, « et noluistis? » His ergo alis Deus nos elevat ad superna: Ps. 88: « Misericordia et veritas praece- « dent faciem tuam, beatus populus etc. » Hier. 31: « In charitate perpetua dilexi te, ideo attraxi te « miserans. » Vel pupilla oculi dicitur anima; quia sicut pupilla quae est in medio oculi, circumdatur multis pellibus ad defensionem, et homo apponit manum, et fere omne quod habet, ne laedatur; sic debet homo facere pro anima: Job 2: « Pellem « pro pelle etc. »: quia, ut dicitur Marc. 8, « Quid « prodest homini si mundum universum lucre- « tur et animae etc. » Vel *Custodi me, ut pupillam oculi*, idest ut Christum, *sub umbra alarum tuarum protege me*, idest sub custodia angelorum: Ps. 90: « Angelis suis mandavit de te etc. » Vel duae alae sunt duo brachia Christi extenta in cruce: Deut. 32: « Expandit alas suas, et assum- « psit eos atque portavit in humeris suis. » Consequenter ostendit a quibus competit liberari, quia *A facie impiorum qui me afflixerunt*; idest a potestate et praesentia daemonum, vel falsorum fratrum. 2 Cor. 11: « Periculis in falsis fratribus. « Qui me afflixerunt, » tentationibus et persecutionibus. Exod. 1: « Oderant filios Israel Aegyptii, « et affligebant illudentes eis. » Sic nos debemus petere liberari a peccato: Eccl. 21: « Quasi a facie « colubri fuge peccatum. »

4. *Inimici*. Hic ponit necessitatem liberationis: et circa hoc duo facit. Primo proponit afflictionem quam patitur. Secundo afflictionis similitudinem, ibi, *Susceperunt me*. Circa primum duo facit. Primo praemittit afflictionem. Secundo afflictionis modum, ibi, *Adipem etc.* Dicit ergo, *Inimici*, daemones, sive peccata ita affligunt me, quod, *Circumdederunt animam meam*, idest sic undique concludunt, quod non inveniam viam liberationis. Et dicit, *Animam*, quia nihil quaerunt nisi animam. Hostes corporales quaerunt tollere vitam; hostes vero spirituales quaerunt animam. Vel potest intelligi de Christo, cujus animam Judaei suis malitiis circumdabant; Ps. 117: « Circumdederunt me sicut apes etc. » Item Ps. 21: « Circumdederunt me canes multi, « concilium malignantium obsedit me. » Consequenter ponit modum; unde dicit: *Adipem*. Adeps in Scriptura quandoque in bono, quandoque in malo accipitur. In bono, secundum quod signat devotionem mentis: Ps. 62: « Sicut adipe et pingue- « dine repleatur anima mea. » In malo. Primo secundum quod signat nequitiam cordis. Secundo oris. Tertio operis: et ideo designat detestabilem malitiam: Job 21: « Viscera impii plena sunt adipe, « et medullis ossa illius irrigantur. » Et hoc est multiplex. Quandoque delectatio de peccato quod faciunt: Prov. 2: « Qui laetantur cum male fece- « rint, et exultant in rebus pessimis. » Item superbia et falsitas: Job 11: « Vir vanus in superbiam « erigitur, et quasi pullum onagri se liberum natum « putat. » Item carnalis sensus. Dicit ergo, *Adipem suum*, idest carnalem sensum, vel superbiam, vel delectationem: *Concluserunt*, in se, ut non capiant spiritualem sensum. Hieronymus habet, *Adipe suo*, idest abundantia temporalium et saecularis potestatis, *concluserunt me*. Secundo, quoad os, quia, *Os eorum locutum est superbiam*. Et hoc quando Judaei dicebant contra Christum; Matth. 27: « Si es rex « Israel etc. » Tertio quoad opus. Et primo ostendit quomodo procedit ad opus. Secundo causam hujus, ibi, *Oculos suos*. In operatione autem duo ponit. Primo defectum. Secundo solicitudinem nocendi: et tamen quando quis contemnit, non solicitatur nocere: et ideo dicit, *Projicientes*, idest despicientes: Isa. 33: « Projecit civitates, non reputavit homines, « et tamen circumdederunt me undique solicite. » Et hoc fecerunt Judaei Christo, quando projecerunt eum extra civitatem: Luc. 2; « Et circumdederunt « me, » convenientes ad spectaculum ut irriderent, Act. 7. Et hujus ratio est, quia non respiciunt ad Deum, sed ad terrena: Ps. 3: « Non est salus ipsi « in Deo ejus. » *Statuerunt oculos suos declinare in terram*, scilicet peccatores statuerunt intentionem cordis sui declinare in terram, cum deliberatione et mora: Prov. 17: « Oculi stultorum, » idest peccatorum, « in finibus terrae, » et ideo non recipiunt lumen gratiae: Eccl. 2: « Oculi sapientis in capite « ejus; stultus, » idest peccator, « in tenebris » idest in peccatis, « ambulat. » Dan. 13: « Declinaverunt « oculos suos ut non viderent caelum. » Et hoc ad litteram fuit in Judaeis, cum dicebant, Joan. 11: « Ne forte veniant Romani, et tollant locum no- « strum et gentem. » Vel *In terram*, idest in carnem Christi, cujus infirmitatem tantum considerabant, et non ejus divinitatem: quasi dicat: *Statuerunt oculos suos etc.* De industria similitudo ponitur quantum ad violentiam, quia, *Sicut leo paratus ad praedam susceperunt me*, vel a Deo, vel a Pilato milites: quantum ad fraudulentiam, quia, *Sicut catulus leonis habitans in abditis*. Leo in agro invadit; sed catulus ejus in occulto morans, raptam praedam comedit vel invadit: Matth. 26. Osculo enim fuit traditus, de nocte captus, per falsos testes condemnatus, et princeps sacerdotum scidit vestimenta sua.

5. *Exurge*. Hic ponit aliam petitionem, idest dejectionem inimicorum; et ponit tria. Primo petitionem. Secundo expositionem, ibi, *Eripe animam meam*. Tertio petitionis rationem, ibi, *De absconditis*. Circa primum duo facit. Primo petit occultationem auxilii. Secundo destructionem adversarii. Dicit ergo: Dormire videris dum pateris me affligi, sed, *Exurge Domine, praeveni eum*, ut citius subvenias quam nocere possit: *Et supplanta eum*, idest destitue eum quasi astute: Job 5: « Qui apprehen- « dit sapientes in astutia eorum: » Prov. 19: « Astutia hominis supplantat gressus ejus, supplanta « eum, » in duobus; scilicet in mei liberatione; et quantum ad hoc dicit, *Eripe animam meam ab impio*, quia contra justitiam persequitur me, et ideo impius est: Ps. 42: « Ab homine iniquo et « doloso eripe me. » Et hujus ratio est, quia anima mea est framea, idest gladius acutus ex utraque parte, qua destructus est diabolus. Et hoc proprie dicitur de anima Christi: Isa. 27: « In die « illa visitabit Dominus super Leviathan in gladio « duro et forti. » Dicit, *Frameam tuam ab inimicis manus tuae*, supple, *Eripe*: Psal. 66: « Intende « animae meae, et libera eam. » Vel, *Eripe frameam tuam ab inimicis*, idest aufer gladium et potestatem, quam habent a te: Sap. 6: « Data est « vobis a Deo potestas. » Et voluntatem quam habent a se: Zach. 13: « Framea suscitare super « pastorem meum. » Vel, *Supplanta eos*, in eo-

rum frustratione, *et eripe animam meam ab inimicis manus tuae*, idest Christi filii tui; nam filius dicitur manus patris: Deut. 32: « Tollam in caelum manum meam, » idest filium meum. *Domine, a paucis de terra divide eos*; quia propter hoc persequuntur me, ut regnum suum stabiliant. Haec est duplex littera: in Psalmo Romano sic, *o Domine dispartire eos in vita eorum*; quasi dicat, ipsi oculos habent ad terram, et ideo mala faciunt; sed tu exclude eos de terra quam dedisti eis. Sed quomodo? Numquid ut vadant in unum locum? Non, sed dispartire eos per totum mundum. Alia littera, *Domine a paucis de terra dimitte eos*; quasi dicat: divide eos de terra, et *a Paucis*, idest a societate electorum, *in vita eorum*, idest dum vivunt. Vel quia legitur quod imminente destructione sunt admoniti per Angelum, quod fideles recederent et irent in regnum Agrippae. Et ideo, *Divide eos a paucis*, idest Christianis, qui sunt reservati. *De absconditis tuis adimpletus est venter eorum*, idest de peccatis non confessis: Prov. 28: « Qui abscondit scelera sua, non dirigetur: » Job 31: « Si abscondi quasi homo peccatum meum, « et celavi in sinu meo iniquitatem meam. » Vel hic ponitur ratio petitionis, et hujusmodi ratio est duplex: videlicet quia potest referri ad peccata, vel ad beneficia de quibus sunt ingrati. Si primo modo, sic. Primo ponit abundantiam peccatorum. Si secundo modo, ostendit quomodo beneficia Dei derivabantur ad filios. Dicit ergo quantum ad primum, *De absconditis tuis adimpletus est venter eorum*, idest de peccatis quae sibi abscondita sunt: non quod non videat, sed quia non vult ea videre: Habac. 1: « Mundi sunt oculi tui, Domine, ne « videant malum; et ad iniquitatem respicere non « possunt. » *Adimpletus est venter eorum*, idest conscientia, vel memoria, vel carnalis concupiscentia, vel sensualitas. *Saturati sunt filiis*, idest peccatis, vel malis operibus. Mala opera dicuntur filii malorum, sicut bona opera filii bonorum. Alia littera habet, *Saturati sunt porcina*, idest immunditia peccatorum; et est expositio ejus quod dicit, *De absconditis: Et diviserunt reliquias suas parvulis suis;* quasi dicat, derivantur ad filios, qui imitati sunt peccata eorum: Sap. 4: « Ex iniquis omnes « filii qui nascentur, testes sunt nequitiae ad« versus parentes in interrogatione sua. » Vel *Saturati sunt filiis*, idest ad utilitatem filiorum, *et diviserunt reliquias suas parvulis suis*, qui eos ad peccatum, quantum in eis fuit, obligaverunt: Matth. 27: « Sanguis ejus super nos et filios nostros. » Vel, *Saturati sunt filiis*, idest pro filiis: quasi: ita saturati sunt peccatis, quod suffecit eis et filiis suis; idest reliqua peccata quae non fecerunt ipsi, dimiserunt facienda filiis suis. Si secundo modo, sic duo beneficia receperunt. Primo spiritualia, quia legem. Et ideo dicit, *De absconditis*, sapientiae tuae, *adimpletus est venter eorum*, idest carnalis sensus: Psal. 147: « Non fecit taliter omni nationi. » Secundo bona temporalia, quia, *Saturati sunt filiis*, et quod plus est, reliquerunt ea eis. Hieronymi littera habet ab illo loco, « Eripe animam meam « ab impio, » quasi scilicet impius sit gladius tuus: Isai. 10: « Vae Assur virga furoris, » *A viris manus tuae, qui sunt mortui in profundo, quorum pars est in vita;* quasi dicat, « Eripe animam meam « ab impio, » idest a Saule, *et a viris manus tuae*, qui contradicunt manui tuae, *qui sunt mortui in profundo*, idest peccato, *quorum pars est in vita*, scilicet ista, *quorum venter adimpletus est etc.* Saul secundum Glossam significat mortem; et sicut mortuo Saule David regnavit in pace, ita Christus morte devicta post resurrectionem.

6. *Ego.* Hic ostendit spem suae exauditionis: et ponit duo: scilicet justitiam quam habet, et visionem Dei. Et consequuntur se: quia per justitiam pervenitur ad Dei visionem: Ps. 14: « Quis habitabit « in tabernaculo tuo etc.? Qui ingreditur sine « macula, et operatur justitiam. » Alia littera, *Ego autem in justitia videbo faciem tuam*, et ideo *apparebo in conspectu tuo*, idest veniam ad videndum te*; et satiabor cum apparuerit gloria tua*, idest quando videbo te, replebor omnibus bonis: Psal. 102: « Qui replet in bonis desiderium tuum, « scilicet gloria tua, in qua omnia bona sunt. *Illi satiantur porcina*, secundum LXX. Nostra littera dicit, *In terra sanctorum etc.* Isa. 26: « Tollatur impius « ne videat gloriam Dei. » *Ego autem satiabor*: Hier. 3: « Cum apparuerit, similes ei erimus. »

PSALMUS XVII.

1. Diligam te, Domine, fortitudo mea: Dominus firmamentum meum et refugium meum et liberator meus.

2. Deus meus adjutor meus, et sperabo in eum. Protector meus, et cornu salutis meae, et susceptor meus. Laudans invocabo Dominum, et ab inimicis meis salvus ero.

3. Circumdederunt me dolores mortis, et torrentes iniquitatis conturbaverunt me.

4. Dolores inferni circumdederunt me: praeoccupaverunt me laquei mortis. In tribulatione mea invocavi Dominum, et ad Deum meum clamavi. Et exaudivit de templo sancto suo vocem meam: et clamor meus in conspectu ejus introivit in aures ejus.

5. Commota est et contremuit terra: fundamenta montium conturbata sunt et commota sunt, quoniam iratus est eis.

6. Ascendit fumus in ira ejus, et ignis a facie ejus exarsit: carbones succensi sunt ab eo.

7. Inclinavit caelos, et descendit; et caligo sub pedibus ejus. Et ascendit super Cherubim.

8. Et volavit: volavit super pennas ventorum. Et posuit tenebras latibulum suum: in circuitu ejus tabernaculum ejus; tenebrosa aqua in nubibus aeris. Prae fulgore in conspectu ejus nubes transierunt; grando et carbones ignis

9. Et intonuit de caelo Dominus, et Altissimus dedit vocem suam: grando, et carbones ignis. Et misit sagittas suas, et dissipavit eos.

10. Fulgura multiplicavit, et conturbavit eos.

11. Et apparuerunt fontes aquarum: et revelata sunt fundamenta orbis terrarum. Ab increpatione tua Domine, ab inspiratione spiritus irae tuae.

12. Misit de summo et accepit me: et assumpsit me de aquis multis.

13. Eripuit me de inimicis meis fortissimis, et ab his qui oderunt me, quoniam confortati sunt super me. Praevenerunt me in die afflictionis meae: et factus est Dominus protector meus. Et eduxit me in latitudine; salvum me fecit, quoniam voluit me. Et retribuet mihi Dominus secundum justitiam meam: et secundum puritatem manuum mearum

retribuet mihi. Qui custodivi vias Domini, nec impie gessi a Deo meo. Quoniam omnia judicia ejus in conspectu meo, et justitias ejus non repuli a me.

14. Et ero immaculatus cum eo, et observabo me ab iniquitate mea. Et retribuet mihi Dominus secundum justitiam meam: et secundum puritatem manuum mearum in conspectu oculorum ejus.

15. Cum sancto sanctus eris, et cum viro innocente innocens eris. Et cum electo electus eris, et cum perverso perverteris. Quoniam tu populum humilem salvum facies, et oculos superborum humiliabis.

16. Quoniam tu illuminas lucernam meam Domine: Deus meus illumina tenebras meas.

17. Quoniam in te eripiar a tentatione: et in Deo meo transgrediar murum.

18. Deus meus, impolluta via ejus: eloquia Domini igne examinata: protector est omnium sperantium in se. Quoniam quis Deus praeter Dominum? aut quis Deus praeter Deum nostrum?

19. Deus qui praecinxit me virtute: et posuit immaculatam viam meam.

20. Qui perfecit pedes meos tamquam cervorum, et super excelsa statuens me. Qui docet manus meas ad praelium: et posuisti ut arcum aereum brachia mea.

21. Et dedisti mihi protectionem salutis tuae: et dextera tua suscepit me. Et disciplina tua correxit me in finem: et disciplina tua ipsa me docebit. Dilatasti gressus meos subtus me, et non sunt infirmata vestigia mea.

22. Persequar inimicos meos, et comprehendam illos: et non convertar donec deficiant.

23. Confringam illos, nec poterunt stare: cadent subtus pedes meos.

24. Et praecinxisti me virtute ad bellum: et supplantasti insurgentes in me subtus me. Et inimicos meos dedisti mihi dorsum, et odientes me disperdidisti.

25. Clamaverunt, nec erat qui salvos faceret, ad Dominum, nec exaudivit eos. Et comminuam eos ut pulverem ante faciem venti: ut lutum platearum delebo eos.

26. Eripies me de contradictionibus populi: constitues me in caput gentium. Populus quem non cognovi, servivit mihi; in auditu auris obedivit mihi.

27. Filii alieni mentiti sunt mihi; filii alieni inveterati sunt, et claudicaverunt a semitis suis.

28. Vivit Dominus, et benedictus Deus meus: et exaltetur Deus salutis meae.

29. Deus qui das vindictas mihi, et subdis populos sub me, liberator meus de inimicis meis iracundis. Et ab insurgentibus in me exaltabis me: a viro iniquo eripies me. Propterea confitebor tibi in nationibus, Domine; et nomini tuo psalmum dicam. Magnificans salutes regis ejus, et faciens misericordiam Christo suo David, et semini ejus usque in saeculum.

1. In praecedenti Psalmo Psalmista petivit orando liberari ab inimicis; hic autem liberatus gratias agit. Et primo gratias agit de beneficio liberationis. Secundo prorumpit in laudem liberatoris, ibi, *Caeli enarrant gloriam Dei.* Titulus. In finem puero Domini David. Et locutus est verba cantici hujus in die qua eripuit eum Dominus de manu inimicorum ejus, et de manu Saulis. Et Psalmus iste de verbo ad verbum habetur 2 Reg. 22. Et historia est, quia 1 Reg. 19, legitur quomodo Saul quaerebat eum occidere: et eo mortuo 2 Reg. 2. iterum Abner et filius ejus fuit contra eum. Tandem victoriam habuit David contra eos. Et ideo fecit hunc Psalmum. Et Hieronymus dicit idem. Et quia per David significatur Christus, omnia ista referri possunt ad Christum, vel secundum caput, vel secundum corpus, scilicet Ecclesiam quia liberata est a Saule, idest morte: Saul enim interpretatur petitio, quia ad petitionem populi datus fuit, immo potius extortus. Unde non fuit datus ad permanendum. Sic Christus primo sustinet mortem, postea remanet quietus, secundum Glossam. Liberatur etiam ab inimicis omnibus, Judaeis et daemonibus, et quantum ad corpus suum, idest Ecclesiam. Dividitur autem ista pars in tres. In prima in generali commemorat beneficium liberationis. In secunda ostendit potentiam liberantis, ibi, *Commota est.* In tertia modum liberationis, ibi, *Misit de summo etc.* Circa primum duo facit. Primo commemorat affectum quem concepit ex beneficio praedicto. In secundo ostendit effectum inde sequentem, ibi, *Laudans.* Duplex affectus surrexit in eo ex hujusmodi beneficio; scilicet amoris et spei. Et primo ponit primum. Secundo secundum, ibi, *Deus meus.* Primo ponit affectum amoris ad Deum. Secundo rationem ejus, ibi, *Fortitudo.* Dicit ergo: O *Domine* qui me liberasti, ego semper, *diligam te,* quia in te manebo: Jo. 15: « Manete in dilectione: » Ro 8. « Certus sum, quia neque vita neque mors, neque « Angeli, neque creatura alia poterit nos se« parare a caritate Christi. » Diligere enim est rationabilium, amare generale est: Judic. 5: « Qui « diligunt te, sicut sol in ortu suo splendet, ita « rutilant. » Ratio autem dilectionis alicujus est propter proprium bonum. Unde quando quis reputat bonum suum dependere ab aliquo, haec est ratio quare diligat eum. David reputabat totum bonum suum a Deo; unde dicit, *Diligam te,* quia tu es *Fortitudo mea.* Fortitudo habet firmare animum, ne quis recedat a bono propter difficultates imminentes. Quomodo autem sit ejus fortitudo, ostendit. Homo indiget fortitudine ad duo. Primo in bonis, ut stabiliatur in eis: et ideo dicit. *Dominus firmamentum,* idest firmum fundamentum: 2 Reg. 22: « Dominus petra mea: » Matth. 7: « Omnis « qui audit verba mea et facit ea, similis est vi« ro aedificanti domum suam supra petram. » Item in malis: et hoc ad duo. Uno modo antequam adveniat, ut fugiat: unde dicit, *Refugium meum*: Prov. 14: « Turris fortissima nomen Domini: » Psal. 103: « Petra refugium herinaciis. » Alio modo, postquam evenerint, ut liberet; unde dicit, *Et liberator meus.*

2. *Deus meus.* Hic ponit affectum (1) spei: et differt inter spem et amorem: quia amor est vis unitiva: amamus enim aliquid inquantum reputamus illud nostrum; et ideo dicit quod ipse est fortitudo sua: Isa. 12: « Fortitudo et laus mea Dominus, et « factus est mihi in salutem. » Spes importat defensionem ab extrinseco; et utrumque Deus facit. Vel sic. Objectum spei est bonum arduum futurum, possibile adipisci. Sicut ergo quis amat propter bonum jam datum, ita sperat futurum ex fiducia ex amore concepta, et ex similibus, inquantum credit similia in futurum recipere. Et ideo hic tria facit. Primo sperat refugium et firmamentum quod est in bonis. Secundo petit protectorium quod est in malis, quae jam evenerunt. Dicit ergo primo, *Deus meus adjutor meus:* Psal. 93: « Nisi quia « Dominus adjuvit me, paulo minus habitasset in « inferno anima mea etc. » Et ideo sperabo in eum: Eccl. 2: « Qui timetis Dominum, sperate in « illum, et cum oblectatione venient vobis miseri« cordiae. » Secundo speramus liberari a malis, quibus nondum subjecti sumus, quia defendit nos. Primo, ne laedamur. Secundo, quod ea vincamus et pro victoria coronat. Quantum ad primum dicit, *Protector meus.* Hieronymus habet, *Scutum,* quod protegit ne transfigi possit a malis; sic facit Deus: Ps. 63: « Protexisti me Deus a conventu malignan« tium. » Quantum ad secundum dicit, *Et cornu salutis,* quia animalia cornu impingunt; ita virtus

(1) *Al.* effectum.

Dei contra adversarios resistit, quia pugnat, ut vincat mala temporalia et spiritualia: Psal. 43: « In « te inimicos nostros ventilabimus cornu: et in « nomine tuo spernemus insurgentes in nobis: 1 Reg. 2: « Exultavit cor meum in Domino, et exal« tatum est cornu meum in Deo meo, » idest virtus mea. Quantum ad tertium, *Et susceptor meus*. Quando quis vincit, suscipitur cum triumpho; sic etiam facit Deus: Joan. 14: « Iterum veniam et ac« cipiam vos ad me ipsum, ut ubi sum ego, et vos « sitis: » Ps. 72: « Cum gloria suscepisti me. » Simile habetur 2 Reg. 22. Consequenter ponit effectum sequentem, scilicet laudem. Laus est sermo elucidans magnitudinem virtutis, vel ex hoc saltem sequitur. Primo ergo ponit laudem. Secundo ejus efficaciam. Dicit ergo, *Laudans invocabo Dominum;* quasi dicat: Ex hoc laudem propriam non habeo, sed quaero tuam, quia tu fecisti; Isa. 63: « Mise« rationum Domini recordabor: laudem Domini su« per omnibus, quae retribuit mihi. » *Et invocabo, te*, secure cum efficacia, quia sic invocans, *salvus ero ab inimicis meis*: Joel. ult. « Quicumque « invocaverit nomen Domini, salvus erit. »

3. *Circumdederunt*. Hic ponitur necessitas liberationis. Et primo magnitudinem liberationis ostendit. Secundo orationem quam fundit ad Deum, *In tribulatione*. Tertio ponit exauditionem, *Exaudivit*. Nota quod ista tria sic sunt ad invicem ordinata, iniquitas, mors et infernus, quod ex iniquitate homo inducitur ad mortem, et per mortem deducitur ad infernum: et sicut primum est via ad secundum, ita est secundum ad tertium. Et ideo primo dicit de primo progressu. Secundo de secundo, quod de morte vadunt ad infernum, ibi, *Dolores inferni etc.* Primo duo facit. Primo ponit modum. Secundo viam ad eam, scilicet iniquitatem, *Torrentes iniquitatis*. Dolor mortis maximus est: 1 Reg. 15: « Siccine « separas amara mors? » Eccl. 41: « Mors, quam « amara est memoria tua! » Unde quando quis non potest eam effugere, tunc circumdant eum dolores; et tanto magis, quanto sunt ineffugabiles. Via est iniquitas: quasi: ideo timeo eam, quia, *Torrentes iniquitatis conturbaverunt me.* Torrens est fluxus aquae decurrentis cum impetu: Job 6: « Sicut « torrens qui raptim transit in convallibus. » Impetus ergo subitus iniquitatis interioris, puta subitae tentationis et gravis, est torrens impellens ad peccatum. Vel exterioris, sicut impetus alicujus hostis. Et ibi, *Conturbaverunt me*.

4. *Dolores*. Hic prosequitur secundum progressum; et ideo dicit, *Dolores inferni*, idest similes infernalibus: Gen. 37: « Lugens in infernum de« scendam. » Vel dolores qui concipiuntur ex timore inferni. Et hi circumdant quando inevitabiles sunt. Et veniunt hi dolores, *Quia praeoccupaverunt me laquei mortis*. Quae mors? Prov. 21: « Qui « congregat thesauros lingua mendacii, vanus et « excors est: et impingetur ad laqueos mortis. » Ecce necessitas. Sed remedium apposuit orationis. Et primo ponitur oratio; et ideo dicit, *In tribulatione mea invocavi Dominum*. Oseae 6: « In tribula« tione sua mane consurgent ad me: » Baruch 3: « Nunc Domine Deus etc. » Isa. 55: « Quaerite « Dominum dum inveniri potest etc. » Ps. 49 « In« voca me in die tribulationis et eruam te: » Sap. 7: « Invocavi, et venit in me spiritus sapientiae. Consequenter ponitur orantis devotio, quia, *Ad Dominum meum clamavi*, idest cum magnitudine devotionis orantis: Ps. 119: « Ad Dominum cum « tribularer etc. » Heb. 5: « Cum clamore valido « et lacrymis offerens, exauditus est: » et dicit, *Ad Dominum meum clamavi*, non alienum· Deut. 10: « Dominum Deum tuum adorabis etc. » Tertio ponitur exauditio, *Exaudivit*. Duo dixerat: se invocasse et clamasse. Et ideo dicit exauditam vocem et clamorem. Unde? *De templo sancto vocem meam exaudivit*. Templum Dei est ipsa excellentia suae sanctitatis, quia Dominus est templum suum: Apoc. 21. « Templum non vidi in ea: Dominus enim Deus « omnipotens templum illius est etc. » Item templum est ipse Christus: Joan. 2: « Hoc autem di« cebat de templo corporis sui, » in quo Deus est per unionem personae. Item anima justa, in qua Deus est per gratiam. 1 Cor. 3: « Templum « enim Dei sanctum est, quod estis vos. » Item Beata Virgo: Psal. 5: « Adorabo ad templum san« ctum tuum, » in qua, idest per quam exaudivit nos Deus: Ps. 33: « Exaudivit me, et ex omnibus « tribulationibus meis eripuit me. » Item Ecclesia: Ps. 10: « Dominus in templo suo. » Et de quolibet templo isto exaudivit: 3 Reg. 18: « Si quis co« gnoverit plagam cordis sui, et expanderit manus « suas in domo hac, tu exaudies in loco habitatio« nis tuae. » Et non solum orationem dicit exauditam, sed etiam clamorem; ideo dicit, *Et clamor meus in conspectu ejus introivit in aures ejus*. Et dicit, *In conspectu*, idest in oculis ejus, quia omnia videt: Exo. 3: « Videns vidi afflictionem etc. » Vel *In conspectu*, idest in beneplacito: vel in corde, ubi ipse solus conspicit: 1 Reg. 16: « Homo videt « ea quae apparent, Deus autem intuetur cor. » *Et introivit in aures ejus*, per acceptationem: Jac. 5: « Clamor eorum in aures Domini. Vel *In aures*, idest in clementiam ejus: Eccl. 15: « Oratio « humiliantis se nubes penetrat. »

5. *Commota*. Supra egit Psalmista de affectu (1) concepto ex beneficiis liberationis; hic agit de potentia liberantis. Potentia agentis ostenditur ex effectu agentis; quae autem hic dicuntur, possunt ad duplicem Dei effectum pertinere: scilicet ad illum qui ostenditur in corporalibus, et ad effectum redemptionis. Et forte verius ad utrumque: quia ea quae hic dicuntur sub figura corporalium, spiritualiter complentur per effectum redemptionis. Effectus autem divinae potentiae maxime manifestatur in rebus corporalibus, quia spiritualia minus sunt nobis nota; et praecipue in illis quas homines admirantur; et haec sunt commotiones elementorum, scilicet terrae, aeris, aquae et ignis. Dividitur ergo pars ista in tres partes. Primo ostendit Dei potentiam in effectibus qui sunt circa terram. Secundo in permutationibus aeris. Tertio in permutationibus aquarum. Secunda, ibi, *Inclinavit caelos*. Tertia, ibi, *Apparuerunt fontes aquarum*. Sed si ad mysterium referatur, dividitur in duo. Primo ostendit fructum divinae redemptionis factae per Christum. Secundo modum ipsius, ibi, *Inclinavit caelos*. Prima in duo. Ad primum referendo, primo agit de effectu terrae, quae est ab imo. Secundo de eo, qui a summo ascendit. Si mystice, sic ostenditur duplex effectus redemptionis: scilicet poenitentia peccatorum, et devotio justorum, ibi, *Ascendit*. Sed secundum quod refertur ad corporalem effectum, qui est ab imo terrae, maxime mirabilis effectus est terraemotus etc.

(1) *Al.* effectu.

Hic tria tangit. Primo ipsam commotionem. Secundo id quod mirabilem eam reddit. Tertio ejus causam. Dicit ergo, *Commota est et contremuit terra.* Dupliciter aliquid movetur. Uno modo movetur aliquid de loco in locum: et sic non movetur terra. Alio modo ad modum trementis: et sic mirabilem facit esse terraemotum concussio montium: quia si terra mollis moveretur, non esset mirabile; sed quando moventur montes, tunc mirabile est; et ideo dicit, *Conturbata sunt*, quia videntur stabilitatem amisisse. Prima causa est voluntas divina; et hanc exprimit metaphorice cum dicit, *Quoniam iratus est eis*, scilicet Deus. Sicut cum Dominus turbatur, qui ei assistunt, tremunt; ita ad commotionem Dei omnia turbantur. Mystice designatur per hoc commotio hominum ad poenitentiam. Item inter eos quidam sunt minores: et hi designantur per terram; unde dicit, *Commota est et contremuit terra*, idest qui prius peccatores erant et terreni: Is. 51: « Posuisti ut terram cor tuum, et quasi « viam transeuntibus. » Haec commota est per affectum (1) a terrenis ad caelestia, et hoc a tremore quem concepit de poenis: Is. 26: « A timore tuo « Domine concepimus, et quasi parturivimus et « peperimus spiritum salutis. » Quidam sunt magni; et hi dicuntur montes, idest superbientes in saeculo. *Commota sunt*, per Christi adventum. *Montium fundamenta* sunt illa in quibus firmantur, scilicet divitiae, potestates et honores: Ps. 45: « Transferuntur montes in cor maris, » puta turbantur quando veniunt adversitates; et post totaliter commoventur: Is. 23: « Dominus exercituum cogitavit « hoc ut detraheret omnem superbiam gloriae, et « ad ignominiam deduceret universos inclytos ter- « rae. » Omnia regna et potestates quae habent initium, habebunt occasum: ratio est, *Quoniam turbatus est eis*. Hoc potest dupliciter intelligi. Si de malis, non est dubium quin ex vindicta Dei, quae dicitur ira, transferentur; si de bonis, idest quoniam ira Dei eis innotuit, ideo convertuntur. Innotuit enim per eum: Rom. 1: « Revelatur ira Dei de « caelo super omnem impietatem et injustitiam « hominum eorum qui veritatem Dei in injustitia « detinent. »

6. *Ascendit*. Hic ponitur corporaliter exponendo effectus, qui est a summo. Effectus autem terrae a summo est, quando terra caelesti igne in aliqua sui parte comburitur: et circa hoc duo facit. Primo tangit materiam ipsam. Secundo accensionem ignis et combustionem. Materia ejus est fumus siccus resolutus ascendens quousque inflammetur; et ideo dicit, *Ascendit fumus in ira ejus*, idest in voluntate ejus, idest Dei per quam sic punit. *A facie*, idest a potestate ejus, *ignis exardescit*, idest accenditur; *et carbones*, idest materia combustibilis (2) hic incenditur. Mystice per hoc innuuntur duo: scilicet devotio orationis, et inflammatio caritatis. *Ascendit*: et ex hoc consideratur ira Dei contra peccatores. *Ascendit fumus*, devotae orationis: Apoc. 8: « Ascen- « dit fumus aromatum, » idest ignis caritatis: *A facie ejus*, idest Christi, *exardescit*: Luc. 12: « I- « gnem veni mittere in terram. » *Carbones succensi sunt ab eo*, scilicet isti susceptivi accensionis. Carbo aliquando habuit ignem; sic homo a principio habuit caritatem, sed extinctus erat; sed isti succensi sunt a Christo. Item carbones non humidi sic incenduntur, sed humidi, non: sicut humidi fluxu carnalium: Ps. 119: « Sagittae potentis acu- « tae cum carbonibus etc. » *Commota est et contremuit terra; fundamenta montium conturbata sunt et commota sunt, quoniam iratus est eis.* Deus irasci dicitur, quia ad modum irati se habet non in se, sed quantum ad effectum: Dominus autem iratus facit tremere servum, et leo catulum. Pro quo sciendum, quod virtus continens membra dimittitur exterius, et revertitur interius, puta ad cor quasi fugiens, et cedens malo imaginato: vel virtuti surgenti contra eam cui resistere non potest, et membra tremunt, sicut murus cum concutitur fundamentum. Anima enim continet corpus, et est quasi fundamentum ejus; et pars animae partem corporis. Unde concusso fundamento concutitur murus; et concussa virtute concutitur membrum. Sic ergo effectus irae in animali est tremor. Dicitur autem animal tremere, quando concutitur pars ejus, toto in eodem loco manente: et similiter quia contingit hoc in terraemotu, dicitur terra tremere per similitudinem ad animalia. Dicitur enim Deus irasci terrae in terraemotu. Vel sic. In homine sunt quatuor: scilicet ratio, vires sensitivae, natura, res (1) et corpus. Sed in mundo sunt Deus, angeli, animalia, plantae, et elementa. Videmus enim quod ad malum imaginatum, cui corpus non potest resistere, corpus statim tremit: non ex cognitione, sed quodam naturali ordine sive naturaliter, inquantum virtus mali imaginati est potentior. Et similiter Deus cum vertit virtutem suam super terram, licet non cognoscat iram, naturaliter tremit. *Fundamenta*, idest aliquae concavitates sive terra concava, que mota montes concutiuntur. *Quoniam iratus etc.* Prima causa est voluntas Dei sive virtus ejus volens in eis agere: sed mediantibus causis secundis hoc agit; ita quod omnes causae secundae comparantur ad terram sicut imaginatum malum commovens membra. *Ascendit fumus*. Ubi nota secundum Philosophum, quod a terra humida resolvitur virtute caloris solis vapor calidus et humidus; a terra autem sicca vapor siccus et calidus; sed naturaliter plus ascendit secundus quam primus. Hic enim assimilatur igni, ille aeri: et hunc vaporem Psalmista vocat fumum, secundum calidum (2) et siccum. Philosophus vero vocat eum materiam incendii. Sursum enim latus hic vapor cum modico augmento caloris factus, per modum circulationis accenditur. Qui quidem fumus siccus si habeat longitudinem et latitudinem, postquam accensus est, vocatur flamma. Est enim flamma, secundum Philosophum, spiritus sicci ardoris. Si longitudinem tantum, vocatur daly sive titiones et aegibes sive caprae et sidera. Daly quidem quando est materia illa incendii longa, continua sine scintillatione. Caprae vocatur quando est cum scintillatione, idest quando videtur salire et discurrere, sicut caprae. Sidera, quando est materia discontinua, et videtur volare sicut sidera: et hoc habet minimum de materia. Est et aliud genus siderum, quod est frigus expellens calidum: et talia sidera non videntur volare, sed magis projici, ut dicit Philosophus: et generantur non ex fumo omnino sicco, sed vapore magis humido et calido; qui secundum naturam suam non tantum ascendit sicut siccus, sicut dictum est. Et quia est siccum, patitur a frigido et repercuti-

(1) *Al.* affectum.
(2) *Al.* combustionis.

(1) *Al.* vires naturales.
(2) *Al.* Psalmus vocat fumum, scilicet calidum etc.

tur, et inferius projicitur. Et fit hoc in die et in sereno: alias extingueretur a densitate et humiditate ae is. Et quia videtur in die, signum est, quod est prope terram. Accenditur (1) autem dupliciter; et per continuationem, sicut superior flamma accendit inferiorem lucernam; sive per motum a frigore et constrictione, sive conglobatione calidi. Sic ergo dicit, *Ascendit fumus*, idest exhalatio sicca: *In ira ejus*, idest per voluntatem ipsius volentem agere in eo. *Et ignis*, idest ille fumus qui vocatur ignis etiam a Philosopho in principio Metaph., quasi eo quod non habeat proprium nomen: sicut exhalatio humida quae vocatur vapor; sed dicitur ignis, quia disposita est ad ascensionem, et quia est calida et sicca sicut ignis. Iste enim (2) ignis *Exarsit*, idest accensus est, scilicet a Deo tamquam a prima causa: qui quidem ignis accensus vocatur dalus, flamma et sidera: sidera dico generata primo modo, ut dictum est. *Et carbones succensi sunt ab eo*, idest sidera secundo modo generata. Vel sic. *Commota est etc.* Vapor siccus virtute caloris solis a terra elevatus, aliquando est subtilis: et tunc elevatur superius, et facit intensionem, ut dictum est supra. Aliquando in superficie terrae est aliquantulum grossior; unde a frigore repercussus non tantum ascendit, et est ventus; aliquando in terram elevatur grossior vapor siccus, qui propter suam grossitiem et terrae soliditatem et profunditatem non expirat extra, sed clauditur in terra, et (3) congregatur in aliqua concavitate terrae simili sibi, et coarctatur ab aliquo corpore non sibi simili in specie, et sic agitatur in terrae visceribus: et sic commovet eam: nec mirum, cum videamus ventum in mari facere undas quasi montes, et in terra elevare arbores et aedificia facere corruere, et in aere tempestates maximas facere. Quod autem ventus sit causa terraemotus, signum est quod ante terraemotum consuevit fieri tranquillitas a ventis; sed post terraemotum sunt venti. Materia autem terraemotus subtiliata per calorem solis expirat a terra: et sic cessat terraemotus et fit ventus. Causa terraemotus est impulsio unius venti ab alio: et propterea non potest esse in tota terra simul, sed durant per ducenta miliaria ad plus, ut dicit Seneca. Et dicit quod terraemotus divisit Siciliam a Calabria, et Hispaniam ab Africa. Et durat aliquando per quadraginta dies; aliquando per unum annum. Item nota quod terra solida a qua non potest vapor exire exterius, apta est ut cito moveatur: ea enim quae est de natura lapidea, non leviter movetur et concutitur; oportet tamen ab aliqua parte porosam esse, unde ingrediatur vapor; ut per poros intret, et per soliditatem contineatur. Et si dicas, si ingrediatur non potest egredi, dicendum quod non potest semper hoc facere: quia aliquando semper continuatur ingressus et elevatio vaporis ad locum illum. Et iterum, quia calidum non vadit inferius, ad hoc cooperatur unda maris claudens poros, et pro frigore recludens inferius. Unde loca cavernosa circa mare faciunt frequenter terraemotum. Item nota quod iste vapor continue egreditur de terra quantum ad aliquid, et propterea tempore terraemotuum animalia quae portant caput juxta terram saepe ex hoc inficiuntur per vaporem illum venenosum egredientem de terra.

(1) *Al.* ascendit.
(2) *Al.* inquit.
(3) *Al.* vel.

7. *Inclinavit.* Hic agit de ventis. Ubi nota quod materia venti est vapor vel exhalatio sicca calefacta, sed non ita subtiliata quod possit ad supremum locum ascendere, nec ita calefacta: unde impeditur a frigore et ingrossatur et repercutitur inferius: et haec repercussa movet aerem. Habet tamen tantum de caliditate quod non ita vincitur a frigore ut convertatur ad terram; et dicitur, *Caligo*, et dicitur, *Sub pedibus*, quia non est alta sicut illa quae accenditur in flamma. Aliquando autem non statim repercutitur, sed agitat nubes, quia non totaliter vincitur, nec directe redit inferius ad terram: et propter hunc motum tortuosum quasi nititur sursum ascendere, et non valet propter repercussionem; et hoc est quod dicit.

8. *Et volavit.* Hic agit de permutationibus aeris secundum corporales effectus: et est triplex permutatio: scilicet in ventis, in nubibus et tonitruis: et agit de qualibet. Circa primum proponit tria. Primo causam effectivam omnium istarum transmutationum. Secundo materiam. Tertio modum. Causa autem omnium istorum est corpus caeleste, quod suo motu causat has alterationes aeris; et ideo dicit, *Inclinavit caelos*, idest virtutem caelestium corporum ordinavit ad hos effectus: quia hoc habent a Deo. *Et descendit.* Licet Deus immobilis manens omnia operetur, dicitur tamen moveri per effectum, inquantum facit mobiles effectus. Sap. 7: « Omnibus mobilibus mobilior est sapientia; » et secundum hoc dicitur descendere, inquantum facit descendere virtutem caelorum. Materia ventorum est caligo, sive fumus siccus; non ita subtilis quod ascendat usque ad ignem, sed subsistens; et dicit, *Sub pedibus*, idest sub potestate ejus; et totum est a Deo. Modus. *Ascendit super Cherubim.* Notandum quod Judaei fingunt quod sicut rex habet currum, ita habet Deus etiam currum, qui est Cherubin; et imaginantur Deum corporalem et similem Cherubin. Et ideo in Psalmo Hieronymi etiam de verbo ad verbum dicitur, *Equitavit super Cherubin.* Et isti habent falsam imaginationem; quia quae imaginabiliter dicuntur in Scriptura, signa sunt spiritualis veritatis. Divina autem sapientia moveri dicitur, inquantum motum causat in mobilia. Quidquid autem causat Deus in istis inferioribus, causat ministerio spiritualis creaturae: unde dicit Augustinus quod Deus movet corporalem creaturam mediante spirituali: sed non facit hoc sua virtute spiritualis creatura, sed Deo praesidente. Et dicitur hoc specialiter (1) facere Cherubin, quia interpretatur plenitudo scientiae: et Deus omnia per suam scientiam facit. Et dicitur esse super Cherubim, quia scientia Dei excedit scientiam angelorum. Et ideo facit hoc Deus, *Volans*, idest volare faciens. Et per Cherubin, idest per suam scientiam, et super eos qui excedit illos: et dixit *Volavit*, quia motus venti non est uniformis: et dicit, *Pennas ventorum*, propter velocitatem motus eorum. Mystice hic ponitur mysterium Incarnationis. Et primo ponitur Christi incarnatio, per quam exivit et venit in mundum. Secundo ejus ascensio, qua ivit ad Patrem, ibi, *Ascendit super Cherubim.* Tertio ea quae post Christi Ascensionem in Ecclesia facta sunt, *Et posuit tenebras.* Dicit ergo, *Inclinavit caelos et descendit, etc.* Si quis magnus facit humilitatem alicui parvo de villa, dicitur facere injuriam

(1) *Al.* spiritualiter.

et dejectionem toti loco cui praesidet. Sic filius hominis dicitur humiliare se et inclinare caelos, quia voluit venire ad nos humilis. *Descendit*, idest visibilis apparuit: Baruch, 3: « Post haec in terris « visus est, et cum hominibus conversatus est » 1 Joan 1: « Quod vidimus et audivimus et manus « nostrae contrectaverunt de Verbo vitae. » Descendit ergo per humilitatem accipiendo carnem humanam, moriendo et docendo humilia. Vel, *Inclinavit caelos*, idest praedicatores, *et descendit*, faciens eos dicere capacia hominibus. *Et caligo*, idest diabolus et omnes mali, *sub pedibus ejus*, idest Christi: Psal. 109: « Ponam inimicos tuos scabellum pedum tuo« rum. » De ascensione dicit, *Ascendit super Cherubim*. Eph. 4: « Qui descendit, ipse est et qui « ascendit super omnes caelos ut adimpleret omnia. » *Super Cherubim*, idest super ordines Angelorum: Eph. 1: « Constituens eum ad dexteram suam in « caelestibus super omnem principatum et pote« statem et virtutem et dominationem etc. Et « omnia subjecit sub pedibus ejus, et ipsum dedit « caput super omnem Ecclesiam, quae est corpus « ipsius: » Hier. 32: « Fortissime, magne, potens, « Dominus exercituum nomen tibi, magnus consilio « et incomprehensibilis cogitatu » Et dicit specialiter, *Super Cherubim*, quia non solum ascendit ut est etiam eis superior, sed quia eis est incomprehensibilis. *Volavit, volavit*, duplex volatus intelligitur hic. Primo inquantum fama ejus post ascensionem in brevi tempore per totum mundum crevit; unde dicit, *Super pennas ventorum*, idest plus quam pennae quae sparguntur impulsu ventorum, quia in modico tempore ante tres annos: Psal. 18: « In omnem terram exivit sonus eorum etc. » quia ante destructionem Hierusalem. Vel, *Volavit etc.* ascendens in caelum factus invisibilis, et *Volavit* ab aspectu nostro: Act. 1: « Nubes suscepit eum « ab oculis eorum. » Item *volavit super pennas ventorum*, idest super scientiam Angelorum: Ps. 103: « Qui facit Angelos suos spiritus etc. » Unde dicitur in lib. 3 de Causis, quod prima causa superior est omni narratione: et non deficiunt linguae a narratione ejus, nisi quia deficiunt a narratione esse ipsius, quia est super omnem causam. Et dicit Commentator, quod ejus non est judicium nec cognitio. *Et posuit tenebras, etc.* Sicut dictum est, quae hic inducuntur ad ostendendum Dei miram potentiam, qua David liberatus est, possunt referri ad corporales effectus in figura, et ad spirituales in mysterio. Primo ergo introducit Psalmista (1) secundum quod exponitur secundum corporales effectus excellentiam divinae potentiae in aere: et hoc tripliciter: scilicet quantum ad ventos, quantum ad pluvias et nubes, et quantum ad fulgura. Et quia de ventis supra dictum est, dicendum est de pluviis in aere. Secundum ergo nubes et pluvias, invenimus duplicem commutationem in aere; unam de sereno in nubilum, aliam de nubilo in serenum. Primo ergo ponit primam commutationem. Secundo secundam, ibi, *Prae fulgore*. Circa primum tria facit. Primo ostendit nubilosi temporis obscuritatem. Secundo adhibet similitudinem. Tertio ponit obscuritatis causam. Dicit ergo quantum ad primum: *Posuit tenebras latibulum suum*. Dicitur quod Deus habitat in caelo. Unde quando nubes occultant caelum, videtur Deus habitare in occulto: Ezech. 32: « Caelum nube tegam. » Et posuit similitudinem de tabernaculo: et ideo dicit, *In circuitu ejus tabernaculum ejus*. Tabernaculum enim ponitur et deponitur sicut nubes. Dicit, *Tenebrosa aqua in nubibus aeris*. Consequenter agit de secunda. *Prae fulgore etc.* et utitur tali similitudine: quando venit lux, expelluntur tenebrae; et sic Deo ostendente lumen suum, fugit obscuritas nebularum. Et ideo dicit: *Prae fulgore in conspectu ejus nubes transierunt*, prae fulgore luminis a facie tua nubes transierunt, sicut fulgore sive splendore solis, nubes fugiunt et liquefiunt, ut in lib. Meteo. dicitur. Dali vel titiones ponuntur in transitu nubium: quia similem causam generationis habet grando et fulgur, sive ignis. Antiqui vero dicunt, quod generantur in loco supremo; quod ostendit fortiorem congelationem a forti frigore causari. Unde plus requirit de frigore nix quam aqua: pluviae et grando plus quam nix: et tantum potest esse frigus, quod statim condensat in grandinem: aliquando prius in aquam, et postea in grandinem. Et dicunt, quod vapores superius elevati congelantur multum, et ideo generantur grossi grandines. Sed Philosophus e contra dicit, quod grossiores essent in montibus, et in hyeme: cujus contrarium videmus, quia grossiores sunt in valle, et fiunt in vere et autumno, et generantur in loco propinquo. Item secundum Philosophum, aliquando veniunt angulares, quod est signum quod veniunt de propinquo: anguli enim citius liquefiunt. Unde sciendum, quod naturale est quod oppositum fortius agat in oppositum. Constat autem quod in nubibus admiscetur frigidum et calidum; ergo quando calor aeris circumstans constringit frigidum quod non potest consumere, tunc frigidum agit interius circumdante extra calore. Titiones autem cadentes habent duplicem causam generationis: unam per fumum superius ascendentem usque ad locum inflammationis, qui inflammatur; et sic secundum inflammationem descendit quousque invenit materiam combustibilem. Et hoc tetigit quando dixit, *Carbones succensi sunt ab eo*. Et hic tangit alium modum, qui est per contrariam resistentiam. In nube autem aliquando est aliquid calidum, et istud a frigido exteriori constringitur interius et multiplicatur, ita quod materiam grossam adducit et cadit: et ideo carbones, ignis et grando habent similem generationem, scilicet constrictionem frigoris vel caloris, ut dictum est. Dicit ergo, *Prae fulgore in conspectu ejus etc.* Et haec transierunt simul cum carbone et grandine, quae generantur ex nubibus, ut dictum est.

9. Hic agit de tertia permutatione. Et primo de tonitruo. Secundo de fulgoribus, ibi, *Misit sagittas*. Sciendum quod Psalmista loquitur hic secundum hanc similitudinem, quod quicquid fit in caelo, attribuatur Deo. Unde sonum auditum in caelo accipit, quasi vox Dei esset. Est autem duplex sonus in caelo. Unus qui est in tonitruo; et hic. licet aliqui dicant extinctionem ignis in nube, Psalmista reprobat, et dicit quod fit per concussionem ventorum: ita et nubes. Et ideo Psalmista dicit, *Intonuit de caelo Dominus*. Item aliquando nubes grossae ex quibus grandines generantur quandoque cum sonitu: unde Philosophus dicit, quod aliquando ante grandinem est fragor nubium, aliquando non sicut enim vapor calidus et siccus expulsus a frigido, scindens nubem facit sonum, ut patet in fulgure, sic vapor humidus congelatus in

(1) *Al.* Psalmus, *et sic infra.*

grandinem, et expulsus a calido, scindit aliqualiter et facit sonum. Et ideo dicit, *Altissimus dedit vocem suam*, idest manifestavit potentiam suam. Et sequitur, *Grando et carbones ignis*, quae ex his nubibus generantur, ut dictum est. Vel sic, *Intonuit de caelo*. Nota quod aliquando ad locum superiorem ascendit vapor humidus: et quia est de natura aquae, fiunt ex eo impressiones humidae, quae sunt nebula, ros, caligo, pluvia, grando, et nix, et hujusmodi. Diversificantur autem ista aliquando diversitate quantum ad caloris et frigoris tenuitatem et spissitudinem. Aliquando enim ascendit vapor siccus; et si solus ascendit, facit ventos; si autem sit comprehensus ille vapor siccus in vapore humido, tunc quando vapor humidus sursum ascendit, et incipit inspissari propter frigus, vapor siccus in vapore illo humido inclusus facit agitationem magnam et inflammatur: talis enim vapor cito inflammatur, ut est videre in vapore qui egreditur de ventre hominis: et haec inflammatio causa est fulguris et coruscationis. Agitatus autem vapor siccus in interioribus nubibus multiplicem sonum facit. Si etiam sic inflammatus percutiat latera nubis, et non scindat, tunc micat non clare; sicut si aliquis aliquem splendorem videret per pannum: est enim nubes aliquantulum pervia, unde aliqualiter videtur. Sonat autem sicut sonus flammae in medio incendio. Aliquando etiam sine inflammatione, et per consequens sine coruscatione fit sonus, quasi tumultuans: et hoc fit cum percutit, non inflammatus in lateribus nubis. Si autem percutiat latera et scindat, tamen cum difficultate quadam, et hoc in parte grossiori nubis, tunc est terribilis sonus, quasi aliquis pannum immensae latitudinis scinderet, et tunc visus fulguris vel coruscationis est curvus: quia non recte egreditur de nube, ut dictum est. Aliquando scindit nubem virtute magna et quasi subito, et totus vapor simul egreditur; et tunc sonat sicut vesica inflammata, vel si uter inflatus frangeretur super caput alicujus: et percutit aerem percussione fortissima. Aliquando vapor ille siccus ex inflatione crescit, et quaerens majorem locum facit dissolvere nubem subito, et sonare ad modum viridium lignorum crepidantium in igne, vel ovorum maxime; et hoc maxime apparet in castaneis, quibus in igne positis cum humidum incipit resolvi, et majorem locum quaerere, frangit testam resistentem, et cum impetu et sono magno exit. Aliquando etiam non valens exire extinguitur; et sonat ad modum ferri candentis in aqua extincti; quem sonum vocat Philosophus sisinum, vel stridorem. Aliquando etiam ille vapor facit diversa foramina in locis nubis minus spissis, et tunc facit quasi sonum sibili, sicut ventus quando exit per foramina. Aliquando antequam incendatur erumpit de nube, et tunc sonat sicut folles fabriles cum sufflant.

10. *Fulgura*. Hic describit motum fulgurum, et comparat ea sagittae propter vehementiam venti a quo moventur. *Et dissipavit eos*, scilicet peccatores, qui aliquando ex eis moventur: secundum diversitatem enim ventorum est diversitas motus fulguris: nam sicut superius cum de modo ventorum agebatur dixit, *Volavit volavit etc.* ut ostenderet diversum modum ventorum, ita hic dicit, *Fulgura etc.* ut ostendat diversum motum fulgurum. Dicit, *Conturbavit eos*, quia dicit Plinius (lib. 2, c. 12), quod secundum fulgura sunt augurationes; quia quandoque est bonum signum, scilicet quando fiunt ab oriente: aliquando non est bonum; et ideo homines augurantes conturbantur propter praesagia futurorum.

11. *Et apparuerunt*. Hic agit de generatione aquarum, quae ex aliquibus principiis emanant, quae fontes dicuntur, ex quibus est omnis generatio aquarum. Hi autem dupliciter generantur. Aliquando ex causa consueta et naturali: sicut cum vapores super terram elevantur, et ex hac elevatione infrigidantur superius, et descendunt et fiunt pluviae: ita etiam ex calore terrae interius, et quando vapores non exeunt, congregantur et resolvuntur in aquam, et fiunt fontes aquarum. Sicut pluviae generantur in aere, ita fontes in terra; et ideo circa montes a quibus vapores non exeunt, fiunt fontes. Et hoc est quod dicit, *Apparuerunt fontes aquarum*. Aliquando generantur fontes ex subversione terrae ex terraemotu, ex cujus commotione apparent venae aquae in profundo terrae submersae; et ideo dicit, *Et revelata sunt fundamenta orbis terrarum*. Philosophus: subversio est a vento intus incluso, sicut ventus in aere commovet aerem. Sed quando retinetur ventus fit terraemotus: et uterque ventus videtur ira Dei. Et ideo dicit factam per terram, sicut terraemotum. Mystice secundum spirituales effectus: et sicut supra ostensum est mysterium Incarnationis signans ipsam Incarnationem per quam descendit, et Ascensionem; ita hic designantur ea quae secuta sunt post. Primo ergo ostendit ejus occultationem. Secundo Ecclesiae congregationem, ibi, *In circuitu ejus*. Tertio Apostolorum praedicationem, ibi, *Tenebrosa aqua*. Quantum ad primum dicit, *Posuit tenebras*. Glossa distinguit quadrupliciter tenebras. Primo humanitatem: Ezech. 32: « Solem nube tegam. » Isa. 45: « Vere tu es Deus absconditus. » Secundo species sacramentales, sicut baptismus, et alia sacramenta, in quibus divina virtus operatur secrete. Tertio latuit in fide fidelium: 2 Cor. 5: « Quamdiu sumus in corpore, peregrinamur a Domino. » Quarto latenter operatur aliquid per malos, qui sunt tenebrae: Jo. 1: « Lux in tenebris lucet, et tenebrae eam non comprehenderunt. » Aliquando mali permittuntur aliquid facere contra sanctos; sed his tenebris existentibus, *Tabernaculum ejus*, idest ecclesia, est *in circuitu ejus*: Ps. 45: « Sanctificavit tabernaculum suum Altissimus: » Apo. 21: « Ecce tabernaculum Dei cum hominibus etc. » per fidem et caritatem, inquantum sibi inhaerent tamquam medio, qui eis aequaliter favet, ut dicit Glossa. *Tenebrosa aqua in nubibus aeris*. Hic agit de praedicatione Apostolorum. Et primo ponit qualitatem praedicationis. Secundo conditionem praedicantium, ibi, *Nubes*. Tertio praedicationis effectum, *Apparuerunt fontes aquarum*. Dicit ergo, *Tenebrosa aqua*, idest doctrina, *in nubibus*, idest in prophetis et praedicatoribus. Hos vocat nubes, quia a terrenis elevati in nubibus compluunt verbum Dei: Isa. 60: « Qui sunt isti qui ut nubes volant etc. » Et 45: « Rorate caeli desuper, et nubes pluant justum. » Vel dicit, *in nubibus aeris*, idest Apostolis elevatis a terra: Isa. 5: « Mandabo nubibus ne pluant super eam imbrem. » Et dicuntur Apostoli aqua tenebrosa in comparatione ad fulgorem, idest Christum, qui apparebit videntibus eum; 1 Cor. 13: « Videmus nunc per speculum in aenigmate, tunc autem facie ad faciem. » Vel aliter, et sic punctetur: *Tenebrosa aqua in nubibus aeris: prae fulgore in conspectu*

ejus nubes transierunt: postea sequitur, *Grando et carbones ignis etc.* Et distinguitur duplex doctrina: scilicet prophetarum, et haec est obscura, quia velamen habet, ut dicitur 2 Cor. 3: « Usque in hodiernum « diem idipsum velamen in lectione veteris testa- « menti manet non revelatum, quoniam in Chri- « sto evacuatur. » Ideo dicitur, *Tenebrosa aqua* in prophetis, idest doctrina. Sed doctrina novi testamenti est clara; et ideo dicit, *Prae fulgore*; tota est una dictio, idest fulgida quia, ut dicitur Eph. 3: « Aliis in generationibus non est agnitum: » Ps. 147: « Non fecit taliter omni nationi. » Consequenter agit de ipsis doctoribus, et comparantur nubibus, sagittis et fulgoribus: nubibus pro praedicatoribus. Et dicit tria. Primo eorum transitum; *Nubes*. Qualitatem praedicationis, *Grando et carbones ignis*. Auctoritatem praedicandi, *Intonuit*. *Nubes*, idest Apostoli, *Transierunt*, de Judaeis ad gentes: Job. 37: « Nubes spargunt lumen « suum, quae lustrant per circuitum. » Act. 13: « Vobis oportebat primum loqui verbum Dei; « sed quia etc. » Grando nocet multum fructibus et floribus, et eorum praedicatio fuit quasi grando comminationis. *Et carbones ignis*, idest verba inflammantia; et auctoritas, quia Dominus per eos loquebatur. Unde, *Intonuit de caelo Dominus*, idest ipsis Apostolis intonuit verba comminationis, Matth. 10: « Non enim vos estis qui loquimini « sed Spiritus Patris vestri qui loquitur in vo- « bis etc. » *Et Altissimus dedit vocem suam*, scilicet mansuetudinis inflammando: Jac. 1: « In man- « suetudine suscipite insitum verbum etc. » Et primo sequitur verbum, *Grando*, ex secundo, *Carbones ignis*. Vel aliter, *intonuit*, super Christum: Joan. 12: « Venit vox de caelo dicens: Et clarificavi, et ite- « rum clarificabo; » dicebat turba quae audiebat tonitruum factum esse. *Et Altissimus dedit vocem suam*, in transfiguratione. Luc. 3: « Hic « est filius meus dilectus. » *Misit sagittas.* Comparantur hic isti doctores sagittis propter fervorem Spiritus sancti in eis: Isa. 49: « Posuit me quasi « sagittam electam. » Et 27: « Qui egredientur « impetu a Jacob, et implebunt faciem orbis semi- « ne. » *Et dissipavit eos*, quia aliis odor vitae in vitam, aliis fuerunt odor mortis in mortem. 2 Cor. 2: « Fulgura multiplicavit. » Haec dicit propter claritatem miraculorum: Job 38: « Numquid mittes « fulgura et ibunt et revertentia dicent tibi, Adsumus.» *Et conturbavit eos*, idest fecit eos obstupescere Act. 3, dicitur de miraculo Petri, quod repleti sunt omnes stupore et extasi in eo quod contigerat. *Apparuerunt fontes.* Hic ponitur effectus praedicationis. Et primo ponitur effectus. Secundo principium, *Ab increpatione*. Et est duplex effectus. Unus ostenditur cum dicit, *Apparuerunt fontes aquarum*, idest documenta sapientiae: Isa. 41: « Aperiam in « supinis collibus flumina, et in medio camporum « fontes: ponam desertum in stagna aquarum, et « terram inviam in rivos aquarum. » Item 12: « Haurietis aquas in gaudio de fontibus Salvato- « ris. » Vel dona Spiritus sancti: Zach. 13: « Erit « fons patens domui David et habitatoribus Hie- « rusalem, in ablutionem peccatoris et menstrua- « tae. » Alius effectus ponitur cum dicit, *Revelata sunt fundamenta*: scilicet sancti Patriarchae, supra quos fides nostra fundata est; quia quod in eis dictum vel factum est figuraliter, revelatum est per Apostolos. Principium autem horum est, quando Christus incoepit increpare Matth. 4: « Poeniten- « tiam agite; appropinquavit etc. » Luc. 13: « Nisi « poenitentiam egeritis, omnes simul peribitis. » *Ab inspiratione spiritus irae tuae*, quando inspiravit quod omnes turbaremur contra peccata.

12. *Misit.* Supra egit Psalmista de potentia liberantis; hic prosequitur per ordinem beneficium liberationis: et circa hoc duo facit. Primo agit gratias de liberatione quantum ad praeterita. Secundo quantum ad futura quae sperat, ibi, *Et ero immaculatus cum eo.* Circa primum tria ponit. Primo narrat a quibus sit liberatus. Secundo liberationem, ibi, *Et factus est.* Tertio liberationis causam, ibi, *Salvum me fecit.* Circa primum duo facit. Primo se ostendit liberatum a magnis tribulationibus. Secundo exponit quomodo tribulationes sint magnae, ibi, *Eripuit me.* Dicit Glossa secundum litteram, *Misit de summo*; quasi dicat: Deus potens est, quia omnia praedicta facit, scilicet commovere etc. *Intonuit etc.* habens summam (1) potestatem. Et hoc, *De summo*, scilicet potestate *Accepit me*, eripiendo: *Et assumpsit me*, idest elevavit me: *Protegendo de aquis multis*, idest de multis tribulationibus. Ps. 33: « Multae tribulationes justorum, et de o- « mnibus etc. » Eccl. 51: « Liberasti me de por- « tis tribulationum quae circumdederunt me, et a « pressura flammae quae circumdedit me. » Mystice misit Deus proprium (2) filium suum de summo, idest de caelo: Joan. 8: « Descendi de caelo, non ut « faciam voluntatem meam etc. » Hoc est quod petebat: Psal. 143: « Emitte manum tuam de alto. » *Et liberavit me de aquis multis.* Ps. 18: « A summo « caelo egressio ejus etc. » Vel Spiritum sanctum: Thren. 1: « De excelso misit ignem. Et accepit « me, » infirmum ad sanandum. *Et assumpsit me de aquis multis*, scilicet baptismi, vel de multitudine peccatorum. Vel, *Misit de summo*, idest viris justis gratiam suam: Jac. 1: *Omne datum etc. Et accepit me*, ad poenitentiam: Isa. 40: « Sicut pa- « stor gregem suum pascet, in brachio suo con- « gregabit agnos etc. » Oseae 11: « Ego quasi nu- « tritius Ephraim, portabam eum in brachiis meis. » Vel populorum: quia fideles de multitudine gentium sunt assumpti.

13. *Eripuit.* Hic probat quomodo tribulationes sunt multae. Et primo ex conditione inimicorum. Secundo ex persecutione eorum, ibi, *Quoniam confortati sunt.* Conditio inimicorum nociva est valde, quia potentes et odientes: unde, *Eripuit me de inimicis meis fortissimis, et ab his qui oderunt me.* Potentes mystice sunt peccata carnalia: Eccl. 18: « Si « praestes animae tuae concupiscentias ejus, faciet « te in gaudium inimicis tuis: » Isa. 49: « Numquid « tollitur a forti praeda? » Odientes sunt daemones. Exod. 1: « Oderunt Aegyptii filios Israel: » Psalm. 88: « Concidam a facie ipsius inimicos ejus etc. » Consequenter ponitur persecutio. Dupliciter potest quis liberari ab inimicis: vel quod non permittat se vinci, vel quod fugiat. Utrumque autem excludit a se. Primo, quia fortes et confortati, idest multiplicati, vicerunt eum, nec potuit fugere: et hoc est quod dicit, *Praevenerunt me*, praecludentes modo viam ad fugiendum: Thren. 4: « Velociores fuerunt persecutores nostri aquilis caeli, super montes persecuti « sunt nos; » et hoc, in die afflictionis, quia tunc homo debilior est quando est afflictus: Thren. 1:

(1) *Al.* suam.
(2) *Al.* Pater.

« Omnes persecutores ejus apprehenderunt eam « inter angustias. » Auxilium liberatoris ponit duplex. Primo contra invalescentes hostes; unde dicit *Et factus est Dominus protector meus*, ut non noceant: Psal. 63: « Protexisti me a conventu mali- « gnantium etc. » Secundo, contra prudentes; unde sequitur, *Eduxit me in latitudinem*, de angusto in quo eram positus nesciens quid facerem, dans vias quid facerem. Vel in latitudinem caritatis: Psal. 118: « Latum mandatum tuum nimis. » Causa liberationis est duplex: scilicet divina gratia, et meritum humanum. Unde dicit, *Salvum me fecit, quoniam voluit me*. Haec est potentissima causa liberationis, scilicet voluntas sua: Eph. 1: « Qui o- « peratur omnia cum consilio voluntatis suae; » et tamen subsequenter operatur ibi aliquid meritum humanum: 1 Cor. 15: « Gratia Dei in me « vacua non fuit. » Et ideo subdit, *Retribuet mihi Dominus etc.* Ubi tria facit. Primo proponit meritum. Secundo in quo consistit. Tertio ponit viam perveniendi ad hoc meritum. Secunda, ibi, *Quia custodivi etc.* Tertia, ibi, *Quoniam omnia judicia*. Meritum hominis consistit in duobus: scilicet in operatione boni, et in evitatione mali: Ps. 33: « De- « clina a malo, et fac bonum. » Et ideo quantum ad primum dicit, *Retribuet mihi Dominus secundum justitiam meam*, quam ipse in me operatus est: Sap. 3: « Justorum animae in manu Dei sunt et « non tanget illos tormentum malitiae etc. » Prov. 11: « Seminanti justitiam merces fidelis. » Quantum ad secundum dicit, *Secundum puritatem manuum mearum retribuet mihi*, idest innocentiam: Job 22: « Salvabitur innocens, salvabitur autem in « munditia manuum suarum. Non privabitur bo- « nis etc. » Ps. 83: Haec autem justitia consistit in observatione viarum Dei: Ps. 118: « Viam man- « datorum tuorum cucurri. » Et ideo dicit, *Quia custodivi vias Domini*: Job 23: « Vestigia ejus secutus « est pes meus: viam ejus custodivi, et non declinavi « ex ea. » et quia *Non impie gessi*, recedendo *A Deo*, quia per peccatum homo recedit a Deo, et inquinatur: Ps. 43: « Non recessit retro cor no- « strum. » Quomodo pervenit ad hoc? Quia, *Omnia judicia ejus in conspectu meo*. Valet valde ad operandum bona et evitanda mala cogitare divina judicia: Job 19: « Fugite a facie gladii, quo- « niam ultor iniquitatum est gladius. » Et custodivi hoc, *Quia justitias ejus repuli a me*, de industria peccando: Job 21: « Dixerunt Deo, recede a « nobis. » Et sequitur, *Perveniet eis inundatio*. Qui ex infirmitate vel ignorantia peccat, faciliter veniam consequitur.

14. *Et ero*. Supra commemoravit Psalmista beneficium liberationis de praeterito; hic de futuro quantum ad spem. Et primo commemorat beneficia in generali. Secundo in speciali, quae accepit, et quae sperat, ibi, *Deus meus impolluta via ejus*. Tertio commendat justitiam divinam. Circa primum duo facit. Primo proponit orationem ad Deum. Secundo commendat spem exauditionis, ibi, *Quoniam tu illuminas*. Tria proponit. Primo propositum perseverandi in innocentia. Secundo meritum retributionis. Tertio rationem assignat. Secunda, ibi, *Retribuet*. Tertia ibi, *Cum sancto sanctus eris*. Dicit ergo, *Et ero immaculatus cum eo*, idest adhaerebo Deo, quia loquitur ex persona sui et aliorum, quorum quidam innocentes sunt: et ideo dicit, *Et ero*, idest stabo et perseverabo in innocentia: Eccl. 31: « Bea- « tus vir qui inventus est sine macula; » vel, *Ero immaculatus cum eo*, idest adhaerebo Deo: 1 Cor. 6: « Qui autem adhaeret Deo, unus est spiritus etc. » conservans te ab omni macula: Job 27: « Donec « deficiam, non recedam ab innocentia mea. » Quidam sunt poenitentes: et ad hoc pertinet ne iterum in peccatum labantur (Et ideo dicit, *Et observabo me ab iniquitate mea*): sicut canis qui revertitur ad vomitum, et sus lota in volutabro luti, 2 Pet. 2. Eccl. 26: « In duobus contristatum est « cor meum, et in tertio iracundia mihi advenit. « Vir bellator deficiens prae inopia, et vir sensa- « tus contemptus, et qui transgreditur de justitia « in peccatum, Deus paravit illum ad romphaeam. » Consequenter ponit spem retributionis cum dicit, *Et retribuet mihi Dominus secundum justitiam meam*. Et est duplex retributio. Una, quae datur pro bonis impletis: et propter hoc dicit, *Retribuet mihi Dominus secundum justitiam meam*. Anselmus: « Justitia est rectitudo voluntatis propter se ser- « vata. » Vel secundum opera hominis reddet ei: Ps. 62: « Reddet unicuique secundum opera sua. » Dicit, *Observabo*, et, *Retribuet*, quia si homo aliquando fuit justus et fecit opera justitiae, et non observat se a peccatis, vel non conservat se in operibus justitiae, ideo mortificatur, nec meretur retributionem: Ezech. 18: « Omnes justitiae ejus non « recordabuntur. » Alia est quae datur pro beneficiis; unde dicit; *Retribuet secundum puritatem manuum mearum in conspectu oculorum ejus*. Aliquando habent exterius tantum manus, idest operationes puras, et illis Deus non retribuet: sed quando habent puras in corde operationes, tunc retribuet. Et hoc est, *In conspectu oculorum ejus*. non illis bonis quae sunt in conspectu nostro, sed in conspectu Dei: Isa. 64: « Oculus non vidit Deus « absque te. » Et quid retribuet? jucunditatem ineffabilem, et augmentum gratiae, quae proveniunt ex mandatis Dei servatis: Psal. 18: « In custo- « diendis illis retributio multa. » *Et retribuet secundum puritatem manuum mearum*, idest operum. Dicitur autem opus impurum, ratione carnalis affectus: Is. 1: « Manus vestrae sanguine plenae sunt. » Item ratione inanis gloriae: Matth. 6: « Attendite « ne justitiam vestram faciatis coram hominibus, « ut videamini ab eis; alioquin mercedem non ha- « bebitis. » Gregorius: « Vecordia est magna age- « re, et laudi inhiare, quae unde caelum mercari « potuit, inde vanum et transitorium sermonem « quaerit. »

15. Consequenter ponitur ratio retributionis; ideo sequitur, *Cum sancto*. Circa hoc duo facit. Primo ponit rationem retributionis. Secundo exponit eam, ibi, *Quoniam tu populum*. Primi duo versus dupliciter possunt intelligi. Uno modo, ut intelligatur ad Deum loqui; et sic est literalis sensus; quasi dicat, Tu Dominus, *Cum sancto sanctus eris*. Et sic dicit duo: scilicet quod Deus sit remunerator et adprobator bonorum. Secundo, quomodo est reprobator malorum; unde sequitur, *Et cum innocente etc. Et cum perverso perverteris*. Est autem sciendum quod nominat scilicet sanctum, innocentem, et electum. Electus autem potest dupliciter intelligi. Uno modo a Deo; hoc est commune omnibus sanctis: Ephes. 1: « Elegit nos Deus ante mundi constitutionem etc. » Alio modo dicitur electus qui habet excellentiam innocentiae et sanctitatis: Cant. 5: « Dilectus meus « candidus et rubicundus, electus ex millibus. »

Si primo modo sumatur electus, tunc secundum ponit ex parte nostra, et tertium ex parte Dei. Si secundo modo, sic proponit duo, quae ex parte nostra sunt. Primum est operatio boni quae fit propter Deum; et quae proprie habet rationem sanctitatis: quia omnia quae ordinantur ad Deum, dicuntur sancta: et hoc est quod dicit, Domine, tu eris sanctus cum sancto, sanctitatem in eo causando: Lev. 21: « Ego Deus qui sanctifico vos. » Vel sic. Tu eris sanctus effective, idest ostendens te amare et adprobare sanctitatem: non enim ostendit se nisi per opera; substantiam enim ejus non videmus. Nec aliter est sanctus cum sancto, nisi ostendendo sanctitatem: non est enim visibilis nunc nobis, ut dicamus quod conformat se sancto in motibus exterioribus, sicut de homine qui diversis diversimode se conformat, maxime amicis: quia omne animal diligit sibi simile; et quod diligit quis, illud remunerat. Unde ostendens te sanctum, quando remunerabis, inquit, sanctitatis opera? *Et cum viro innocente innocens eris*, effective et remunerando. *Et cum electo*, quem tu diligis, *Electus eris*, quia facies quod ipse te eliget: Joan. 15: « Non vos me « elegistis, sed ego elegi vos » primordialiter: Deut. 4: « Dilexit patres tuos, et elegit semen eo« rum post eos. » Et 26: « Deum elegisti hodie, ut « sit tibi Deus, et obedias ejus imperio: et Do« minus elegit te hodie, ut sis ei populus pecu« liaris, et faciet te excelsiorem cunctis gentibus, « ut sis populus sanctus. » Vel, *Electus*, idest excellenter separatus. *Et cum perverso perverteris*, idest permittes eum esse perversum. Vel perversi sunt illi qui non sequuntur illos quos debent sequi. Qui ergo non sequitur voluntatem Dei, videtur perversus. Ergo tu contra voluntatem Dei, et Deus contra voluntatem tuam; quasi dicat: Tu vis habere beatitudinem, et Deus dabit miseriam: Lev. 26: « Si ambulaveritis mihi ex adverso, et ego « contra vos adversus incedam, et percutiam vos « septies propter peccata vestra. » Et ideo dicit, *Cum perverso perverteris*, idest agens contra voluntatem perversorum. Alio modo potest legi, ut referat sermonem ad aliquem hominem: et sic homo cum sancto homine, vel cum Christo sanctus eris: quia non audies de Deo nisi sanctitatem. Exod. 37: « Cum viro religioso tracta de sanctitate: « et cum innocente innocens eris, » quia secundum conversationem informantur mores: 1 Cor. 15: « Corrumpunt bonos mores colloquia mala. » *Et cum perverso perverteris*. Eccl. 13: « Qui te« tigerit picem, inquinabitur ab ea, et qui com« municat superbo etc. » Consequenter exponit praemissa secundum primam lecturam. Quare eris Domine cum sancto? quia, *Tu populum humilem salvum facies*, idest in hoc quod humilem salvum facies, ostendis te cum sancto sanctum esse: Jacobi 4: « Humilibus dat gratiam: » Matth. 19: « Sinite « parvulos venire ad me, talium enim est regnum « caelorum: » Psalm. 137: « Excelsus Dominus, « et humilia respicit. » Quare cum perverso perverteris? quia *Oculos superborum humiliabis*: Luc. 14: « Omnis qui se exaltat humiliabitur: » Isa. 2: « Oculi sublimes humiliati sunt, et incurvabitur « altitudo virorum. » Et dicit, *Oculos*, quia superbia in hoc consistit, quod homo aspectum suum ad majora quam sit sua proportio, erigit: Isa. 16: « Superbia ejus et arrogantia ejus plusquam for« titudo ejus. » Et ideo Psalm. 130: « Domine « non est exaltatum cor meum, neque elati sunt « oculi mei. »

16. *Quoniam*. Hic convertit se ad orationem; quasi dicat: Ita justus es *Quoniam tu illuminas lucernam meam*. Et duo facit. Primo refert gratiarum actionem de beneficio suscepto. Secundo ponit petitionem de suscipiendo, ibi, *Deus meus, illumina tenebras meas*. Dicit ergo, *Tu illuminas etc*. Hoc totum potest secundum litteram dupliciter exponi: ut per lucernam intelligatur prosperitas, per tenebras intelligatur adversitas. Sicut quando homo est laetus, videntur sibi clara omnia; quando est tristis, videntur sibi omnia obscurari. Hoc est ergo quod dicit, *Quoniam tu illuminas lucernam meam Domine*, quia tu dedisti mihi prosperitatem, et continue das: *Illumina tenebras meas*, idest si quid adversitatis remansit in me, expelle et remove a me. Alio modo potest intelligi moraliter, ut per lucernam intelligatur mens sive anima hominis: Prov. 20: « Lucerna Domini spiramentum hominis. » Mens ergo hominis est quasi lucerna Dei accensa divino lumine: Psal. 4: « Signatum est super nos etc. » Quamdiu sine peccato sumus, lucerna nostra accensa est, idest anima nostra splendet lumine gratiae; sed quando aliquid tenebrae corruptibilis carnis remanet, est extincta: Rom. 7: « Ego ipse « mente servio legi Dei, carne autem legi peccati. » Et hoc est quod dicit, *Quoniam tu illuminas lucernam meam*, idest quia anima mea illuminata est lumine gratiae. *Illumina tenebras meas*, idest remove a me defectus et corruptiones, per quae homo incidit in tenebras. Vel potest legi allegorice, ut dicantur verba quasi ex persona Christi, vel cujuscumque viri justi. In Ecclesia sunt multi lucentes, sicut fideles et sancti: Philip. 2: « Inter « quos lucetis sicut luminaria in mundo, verbum « vitae continentes. » Item multi tenebrosi, sicut infideles et peccatores: Ephes. 5: « Eratis aliquando « tenebrae etc. » Ergo homo orans pro Ecclesia vel Ecclesia pro se, dicit, *Quoniam tu illuminas lucernam meam*, idest fideles qui lucent, *Illumina tenebras*, idest peccatores.

17. Spem exauditionis ponit cum dicit, *Quoniam*. Hic facit duo. Primo tangit liberationem a malo. Secundo victoriam super malo. Dicit ergo, Oro quia spero, *In te*, idest in virtute tua, *Eripiar a tentatione*, idest a quacumque tribulatione sive impugnatione: 1 Cor. 10: « Fidelis « Deus qui non patietur vos tentari supra id quod « potestis. » *Et in Deo meo transgrediar murum*, idest victoriam a peccato virtute Dei habebo. Tunc enim hostis habet victoriam civitatis, quando transgreditur murum. Murus iste est quaecumque difficultas quae impedit nos ad bene operandum, sive peccata quae provocant nos ad male faciendum. Hieronymus dicit, *Frangam murum*. quia non possumus esse in mundo sine peccato: 1 Joan. 1: « Si dixerimus quia peccatum non habemus etc. » Sed transgredimur, quia superamus illud, dum non consentimus concupiscentiis ejus.

18. Sequitur, *Deus*. Supra commemoravit in generali beneficia quae in futurum expectat a Deo, quia, *In te eripiar etc.*: hic in speciali prosequitur ea. Et notandum, quod loquitur ad modum habentis adversitatem et adversarios de quibus sperat victoriam: in qua triplex est gradus. Primo, ut persequatur adversarios fugientes, et sicut captos destruat. Secundo ut in eis regnet, ibi,

Et praecinxisti me. Tertia, ut exaltetur, ibi, *Et eripies me.* Circa primum tria facit. Primo commendat suum adjutorem, scilicet Deum. Secundo, ostendit quomodo a Deo jam data sunt ei quaedam, per quae idoneus est ad persequendum eos. Tertio agit de persecutione. Secunda, ibi, *Deus qui praecinxisti.* Tertia, ibi, *Persequar.* Prima in duo. Primo commendat Deum. Secundo commendationem probat, ibi, *Quoniam quis etc.* Commendat ergo Deum de tribus: quod sit justus in opere, verax in sermone, et quod sit misericors in subventione. Quantum ad primum dicit, *Eripiar a tentatione,* dum considero divinae justitiae puritatem, quia, *Deus meus impolluta via ejus.* Iterum dum considero ejus dispositionem, quia nihil injustum est in eo: Ezech. 18: « Numquid via mea aequa non (1) est, « et non magis viae tuae pravae sunt? » Vel via Dei per quam Deus vadit ad animam est impolluta. Et est haec charitas: 1 Cor. 12: « Adhuc excellentio« rem viam vobis demonstro, » idest ut securi eatis. Haec est impolluta, quia charitas non agit perperam, idest perverse. Vel via Dei est ipse Christus, quia (2) peccatum non fecit: Isa. 35: « Via san« cta vocabitur, et non transibit per eam pollutus: « et erit via recta, ita ut stultus non erret per « eam. » Vel via Christi est Virgo Beata: Psal. 76: « In mari via tua. » Haec est impolluta: Can. 4: « Tota pulchra es, amica mea etc. » Is. 54: « Di« lata locum tentorii tui. » Quantum ad secundum dicit, *Eloquia Domini.* Et loquitur ad similitudinem auri et argenti, quod si sit purum, probatur per ignem. Unde sicut aurum per ignem purgatum nihil habet impuritatis, ita sunt purgata verba Domini: Prov. 8: « Justi sunt omnes sermones mei, « et non est in eis quidquam contrarium atque « perversum etc. » *Igne examinata*: Psal. 11: « E« loquia Domini eloquia casta, argentum etc. » Et dicuntur igne examinata, scilicet Spiritus sancti: Job 12: « Auris verba dijudicat, et fauces come« dentis saporem. » Nullus potest examinare verba nisi habeat ignem Spiritus sancti: 1 Cor. 2: « Ani« malis homo non percipit quae sunt Spiritus Dei. » Verum, quia est verax, implebit quod promisit. Et propter hoc dicit, *Protector est omnium sperantium in se:* Eccl. 2: « Quis speravit in Domino, et con« fusus est? » Consequenter probat commendationem: quia hae sunt proprietates: quod sit justus, quod sit verax, et quod sit misericors. Si ergo ista bene conveniunt Deo meo, non quaeras alium. Sed nullus alius Deus est praeter ipsum. Et ideo dicit, *Quis Deus praeter Dominum?* quasi dicat, nullus: Isa. 42: « Ego sum Dominus: hoc est nomen meum: » Deut. 6: « Audi Israel, Dominus Deus tuus unus « est. » In hoc differebant Judaei ab aliis. Et quia alii colebant elementa mundi, vel homines vel angelos, hi vero dicebantur factores eorum; sed Judaei colebant verum Deum factorem eorum. Dicit ergo quod ipse est Deus totius creaturae. Secundo, quod ipse colebatur specialiter a Judaeis. Dicit ergo quantum ad primum, *Quis Deus praeter Dominum,* scilicet totius creaturae factorem? Judith 16: « Tibi « serviat omnis creatura tua. » *Aut quis Deus praeter Deum nostrum,* specialiter. 1 Reg. 2: « Non « est sanctus ut Dominus: neque enim est alius « extra te, et non est fortis sicut Deus noster: » Psal. 75: « Notus in Judaea Deus etc. » Qui dicitur noster specialiter pietate, et cultura, et unione naturae, et carnis assumptione, et redemptione. In hoc confunduntur Manichaei: quia hic est Deus et Dominus visibilium, et quod Deus veteris testamenti est verus Deus, quia nullus Deus praeter eum.

19. *Deus.* Hic ostendit quomodo habet a Deo idoneitatem ad vincendum, Deus enim aliquando dat virtutem alicui ad bene operandum; nec tamen sufficit nisi Deus protegat eum exterius. Primo ergo ostendit quomodo Deus dedit virtutem interius. Secundo, quomodo juvat exterius, ibi, *Dedisti mihi protectionem.* Tria sunt necessaria alicui ad vincendum: scilicet quod sit fortis: Prov. ult.: « Fortitu« do et decor indumentum ejus: » Luc. 11: « Fortis « armatus custodit atrium suum: » Quod sit agilis, et quod sit doctus in bello; et haec tria (1) dicit se habere. Secundo, ibi, *Qui perficit pedes meos.* Tertio, ibi, *Qui docet manus.* Circa primum duo facit. Primo confitetur sibi datam fortitudinem a Deo. Secundo debitum fortitudinis usum. Dicit ergo, *Deus qui praecinxit me virtute ad bellum etc.* Milites praedicti praecinguntur armis et gladio ut sint expediti et parati ad pugnam: 1 Mach. 3: « Judas « Machabaeus induit se lorica sicut gigas: et suc« cinxit se arma bellica in praeliis. » Haec est fortitudo, scilicet virtus quae data est mihi a Deo, non solum in corporalibus bellis, sed et in spiritualibus, quae non vincerem sine virtute Dei. Et ideo dicit, *Praecinxit me virtute:* Eph. 6: « Con« fortamini in Domino et in potentia virtutis Dei: » Isa. 40: « Qui dat lapso virtutem, et his qui non « sunt, fortitudinem et robur multiplicat. » Vel *praecinxit* ad modum currentis ne impediatur ex defluxu vestium. Ita virtus Dei retinet affectum ne defluat ad terrena. Et ideo sequitur, *Et posuit immaculatam viam meam*: 1 Reg. 25: « Benedictus « Deus, qui custodivit servum suum a malo: » Ps. 118: « Beati immaculati in via. » Vel via ista est via charitatis, quae non agit perperam, ut supra dictum est.

20. *Qui.* Hic ponitur agilitas, quae necessaria est ad pugnandum (2) 1 Reg. 24, dicitur quod egressus est Saul contra David super petras abruptissimas, quae solis cervis perviae sunt: quasi dicat, tantam agilitatem mihi contulit Deus, quod quasi cervus ibam per montes. *Et super excelsa statuit me.* In montibus declivibus vestigia hominis non figuntur: sed Deus dedit ei tantam gratiam ut non laberetur in eis. Mystice legitur sic. Cervus transcendit sine laesione spinas et silvas: sic spiritualis affectus pertransit sine laesione et infectione mala, sive delectationes mundi: Gen. pen.: « Nephtalim « cervus emissus dans eloquia pulchritudinis: » Is. 35: « Tunc saliet sicut cervus claudus. » *Et super excelsa statuit me,* idest super caelestia statuit mentem meam defixam: Habac. 3: « Super ex« celsa mea deducet me victor. » Consequenter ponitur doctrina militaris; unde ait, *Qui docet manus meas ad praelium.* Doctrina militaris acquiritur scientia et perfectio exercitio. Primo ergo scientiam sive doctrinam quaerit, quia haec doctrina necessaria est militibus. Prov. 24: « Cum dispositione « initur bellum. » Sed iste edoctus a Deo dicit quantum ad secundum, *Posuisti ut arcum aereum brachia mea,* idest brachia quasi infatigabilia mihi ad bellandum dedisti. Vel, *Qui docet etc.*, idest con-

(1) *Al. deest* non.
(2) *Al.* qui.

(1) *Al. deest* tria.
(2) *Al.* pugnam.

tra vitia et daemones, docet nos operari ad superandos hostes, qui caeli portas claudere conantur. Postea mutans personam dicit, *Posuisti etc.* Alia littera habet, *Confregisti arcum aereum*, idest brachium meum. Psal. 143: « Benedictus Dominus Deus « meus, qui docet manus meas ad praelium etc. » Nota, quod excellentia agilitatis et excellentia fortitudinis est in leonibus, qui ex siccitate nimia, non habent medullam in ossibus; et haec contingunt ex magna inaequalitate elementorum immixta: et ideo parum vivunt; et hoc non decet in homine propter operationes ejus: unde hujusmodi dicuntur ex speciali munere data David, ut dicitur Eccl. 47: « Lu- « sit cum leonibus quasi cum agnis: et ursis simi- « liter fecit sicut cum agnis eorum. » Et similiter sibi data est a Deo ex gratia doctrina pugnandi, Mystice. Oportet nos in spirituali bello esse doctos. Eccl. 11: « Multae insidiae sunt dolosi: quas non « possumus evadere nisi habeamus et doctrinam « et auxilium divinum. » Job 39: « Gloria narium « ejus » idest daemonis, « terror contemnit pavo- « rem nec cedit gladio. » 1 Cor. 4: « Licet is qui « foris est noster homo corrumpatur, tamen qui « intus est, renovatur de die in diem. »

21. *Et dedisti.* Hic ostendit quomodo praedicta sibi data conservantur a Deo exterius; unde dicit, *Praecinxisti me virtute*: et tamen protegit me: *Et dedisti mihi protectionem salutis tuae*, idest protexisti me ad salutem: quia non sufficiunt praedicta nisi adsit protectio Dei. Ps. 63: « Protexisti me « Deus a conventu malignantium etc. » *Et dextera tua suscepit me,* idest favor gratiae tuae me in bello confortavit. De hoc bello, Ezech. 3: « Manus « Domini erat mecum confortans me. » Vel, *Dextera tua,* idest filius tuus, *Suscepit me*, idest naturam meam. Vel, *Me*, infirmum ad curandum, *Et disciplina tua, correxit me in finem*, idest finaliter et perfecte. Prov. 3: « Quem diligit Dominus cor- « rigit et castigat, et quasi pater in filio compla- « cet sibi: » unde, *Disciplina tua correxit me in finem.* Quantum ad secundum dicit, *Disciplina etc.* Contingit aliquando quod aliquis dubitat, aliquando errat. Ille autem, scilicet Deus errata corrigit; unde *Disciplina tua correxit me in finem*, ut supra dictum est. Item dubitata dirigit: *Et disciplina tua ipsa me docebit* Ps. 118: « Bonitatem et discipli- « nam et scientiam doce me. » Quantum ad tertium dicit, *Dilatasti gressus meos subtus me*, quasi dans agilitatem, et in ea foves illos qui latos habent gressus quando non arctantur. Vel spiritualiter, quando cor est promptum per caritatem ad bonum. Ps. 118: « Viam mandatorum tuorum cu- « curri, cum dilatasti cor meum. » *Et non sunt infirmata vestigia mea,* quia non deficit. Vel *Vestigia*, idest signa quae in itinere relinquuntur.

22. *Persequar.* Supra Psalmista posuit idoneitatem suam ad vincendum; hic autem agit de victoria, quomodo persecutus est fugientes: et circa hoc duo facit. Primo ponit persecutionis modum; secundo ostendit impotentiam resistendi, ibi, *Confringam illos, nec poterunt stare.* Circa primum tria facit. Primo ostendit persecutionem esse justam; secundo efficacem; tertio perseverantem. Justam, cum dicit, *Persequar inimicos*, non amicos, sed inimicos. 1 Mach. 3: « Persecutus est Judas ini- « micos perscrutans eos, et qui perturbabunt po- « pulum suum succendit flammis. » Sed non videtur quod liceat bonis viris facere persecutionem contra aliquos. Gal. 4: « Quomodo tunc is qui « secundum carnem natus fuerat, persequebatur « eum qui secundum spiritum, ita et nunc. » Ergo carnalium est inferre persecutionem, et spiritualium est pati.

Sed dicendum, quod affectus persequendi distinguit persecutionis genus. Quidam enim persequuntur amore et zelo. Psal. 68: « Zelus domus « tuae comedit me; » et hoc faciunt ut ad bonum sive ad salutem perducant, vel malum impediant. Psal. 100: « Detrahentem secreto proximo suo, « hunc persequebar: » et hoc modo persequuntur boni malos sive peccatores. Quidam persequuntur ex odio, inferentes malum, et impedientes bonum: et hoc modo persequuntur mali, sive carnales, viros justos. Ps. 70: « Persequimini et comprehendite « eum etc. » Vel, *Persequar inimicos meos*, idest carnales affectus, *comprehendam illos,* non illi comprehendent me, secundum Glossam. Et ostendit quomodo est efficax ad persequendum inimicos: unde dicit, *Et comprehendam illos.* Tunc ostenditur efficax, quando pervenit ad finem ut capiat eos. 2 Reg. 5: « Si ascendam ad Philistiim, et si dabis « eos in manu mea? Et dixit Dominus ad David: « Ascende etc. » Et supra: *Ingrediebatur proficiens atque succrescens, et Dominus Deus exercituum erat cum eo.* Item ostendit, quomodo est perseverans, quia *Non convertar*, scilicet a persecutione injustorum: *Donec deficiant*, idest donec consumantur. 2 Reg. 1: « Sagitta Jonathae nunquam rediit « retrorsum. » Moraliter, inimici nostri sunt motus concupiscentiae qui in nobis sunt, et movent continua bella. Rom. 7: « Video aliam legem in mem- « bris meis, repugnantem legi mentis meae etc. » Hos debemus persequi et comprehendere et ligare, eis dominari et refraenare. *Et non convertar*, idest desistam persequi, *Donec deficiant*, a rebellione. 2 Reg. 8: « Percussit David Philistaeos, et humilia- « vit eos. » Sed haec non deficiunt in vita ista: licet enim semper minuantur, nunquam tamen totaliter extirpantur. Exod. 15: « Evaginabo gla- « dium meum, interficiet eos manus mea. » Allegorice dicitur de Christo, qui persequitur inimicos nostros Judaeos, et alios peccatores, puniens eos corporaliter et spiritualiter.

23. *Confringam.* Hic excludit eorum potentiam resistendi; quasi dicat, Non resistent mihi, quia, *Confringam illos*, idest ita vires eorum diminuam, quod, *Nec poterunt stare.* Ps. 35: « Ceciderunt « omnes qui operantur iniquitatem, expulsi sunt « nec potuerunt stare. » Job 38: « Brachium excel- « sum confringetur, » idest non durabunt adversum me, vel non poterunt resistere. Levit. 28: « Persequimini inimicos vestros, et corruent coram « vobis. » Et hoc ideo, quia venient in potestatem meam: et hoc est quod dicit, *Cadent subtus pedes meos.* Hoc etiam debemus nos facere de malis motibus et peccatis vel daemonibus. Malach. 4: « Cal- « cabitis impios cum fuerint cinis sub planta pe- « dum vestrorum. » Luc. 10: « Ecce dedi vobis « potestatem calcandi super serpentes et supra om- « nem virtutem inimici, et nihil vobis nocebit. » Gen. 4: « Subtus te erit appetitus tuus, et tu « dominaberis illius. »

24. Et hoc totum est ex eo quia, *Et praecinxisti.* Hic agit de eorum totali derelictione: et commemorat duo. Primo divinum beneficium; secundo finale eorum exterminium, ibi, *Et commi-*

nuam eos etc. Et quia ea quae dixit, videntur ad gloriam suam pertinere, ideo attribuit ea Deo. Et primo excludit propriam virtutem; secundo ostendit inimicorum dejectionem, *Supplantasti*; tertio eorum auxilii destitutionem, ibi, *Clamaverunt.* Dicit ergo: O Domine, tu fecisti hoc mihi, *Et praecinxisti me virtute ad bellum*, idest tota virtus quam habeo ad bellandum, est a te, non a me. Isa. 40: « Qui dat « lapso virtutem, et his qui non sunt fortitudinem « multiplicat, et robur. » *Et supplantasti insurgentes in me subtus me.* Ponit dejectionem inimicorum, de qua tria dixit: scilicet fugam, *dedisti dorsum*: diminutionem, *Confringam*: et eorum casum, quia *cadent*; et hoc Deo attribuit, non eodem ordine. Primo ponit casum inimicorum suorum; quasi dicat, Inimici mei cadent, *subtus me.* Isa. 40: « Deficient pueri et laborabunt; et juvenes de infirmi« tate cadent; » sed tu hoc fecisti: *Et supplantasti insurgentes in me, subtus me*, idest virtutem abstulisti, ne possent mihi resistere. Levit. 26: « Persequen« tur quinque de vestris centum alienos. » Secundo ponit fugam inimicorum, *Et inimicos meos dedisti mihi dorsum.* Isa. 45: « Dorsa regum vertam. » Tertio agit de fractione: *Et odientes me disperdidisti*, in gentibus quas non noverunt. *Clamaverunt.* Hic ostendit, quod omnino sunt desolati; unde dicit, *Clamaverunt, nec erat qui salvos faceret*, quia nec auxilium hominum habebant; nec etiam deorum, quos ipsi dicebant creatores rerum. Hier. 2: « Ubi « sunt dii tui quos fecisti? Surgant, et liberent te « in die afflictionis tuae; » unde sequitur: *Clamaverunt ad Dominum, nec exaudivit eos.* Isa. 1: « Cum multi« plicaveritis orationes vestras, non exaudiam vos. »

Sed contra. Isa. penul.: « Antequam clament, ego « exaudiam. » Psalm. 90: « Clamabit ad me, et « ego exaudiam eum. »

Et dicendum, quando recta intentione quis clamat, sive orat, tunc exauditur; et Deus suam orationem adprobat et exaudit. Joan. 9: « Si quis Dei « cultor est, » scilicet recta intentione, *hunc exaudit*; sed quando simulata oratione et ficta clamat ad Deum, non exaudit. Jac. 4: « Petitis et « non accipitis, eo quod male petatis, » idest mala intentione, vel injusta petitione. Prov. 1: « Tunc « invocabunt, et non exaudiam: mane consurgent « et non invenient. »

Consequenter ostendit eorum totalem destructionem; unde dicit, *Et comminuam eos.* Quando pulvis projicitur, nullum vestigium remanet, quia ventus ipsum dispergit; sic quando mali destruuntur, nullo modo remanent; ideo dicit, *Et comminuam eos ut pulverem ante faciem venti.* Psal. 2: « Impii tamquam pul« vis quem projicit ventus a facie terrae, » scilicet sunt dispersi. Psalm. 9: « Periit memoria eorum etc. » Sed quia aliqui destruuntur aliquando cum honore, ostendit quod mali sive peccatores viliter consumuntur et inhoneste; unde dicit, *Ut lutum platearum delebo eos.* Job 20: « Si ascenderit usque ad caelum su« perbia ejus, » scilicet peccatoris, *et caput ejus nubes tetigerit, quasi sterquilinium in fine perdetur.* Psal. 68: « Deleantur de libro viventium. » Isa. 17: « Rapietur sicut pulvis montium a facie venti (sci« licet peccator) et sicut turbo coram tempestate » Job 15: « Redigentur in lutum cervices vestrae. »

26. *Eripies.* Supra commemoravit Psalmista inimicorum persecutionem (1), et omnimodam destructionem; hic autem commemorat suam exaltationem, qua promotus est in regem; et circa hoc duo facit. Primo ponit exaltationem; secundo gratiarum actionem, ibi, *Vivit Dominus.* Circa primum duo facit. Primo proponit suam exaltationem super Judaeos; secundo ponit devotionem Gentilium, ibi, *Populum*; tertio protervIam Judaeorum, ibi, *Filii alieni.* Hoc magis specialiter (1) pertinet ad Christum, quam ad David. Et ideo circa hoc duo facit. Primo ostendit quomodo liberatur a contradictione Judaeorum; secundo quomodo datur ei potestas contra gentes. Dicit ergo, Non solum *odientes me disperdisti*, sed *eripuisti me de contradictionibus populi.* Si intelligatur de David, multum contradixerunt ei Judaei. 2 Reg. 20: « Non est nobis pars in David, neque « hereditas in filio Isai. Revertere in tabernacula « tua Israel. » Et etiam Christo contradixerunt, ut patet in Evangelio Hebr. 12: « Recogitate eum qui « talem sustinuit adversus semetipsum contradictio« nem etc. » Et ex hac ereptus fuit David, et etiam Christus. *Constitues me in caput gentium*; quasi dicat: Judaei nolunt me dominari super se; sed tu me fecisti Dominum et Judaeorum et Gentium. Et hoc maxime convenit Christo, ut dicitur Eph. 1: « Ipsum dedit caput super omnem Ecclesiam, quae « est corpus ipsius. » Deinde ponitur devota subjectio gentilium; unde dicit, *Populus quem non cognovi servivit mihi:* populus scilicet extraneus, puta Ismaelitarum et Moabitarum, qui, ut habetur 2 Reg. 8, facti sunt ei sub tributo. Similiter et Christo: quia quos non cognovit visitando eos corporaliter, servierunt et obedierunt ei. Matth. 15: « Non sum missus nisi ad oves quae perierunt « domus Israel, » scilicet corporaliter visitare. Vel, *Non cognovi*, idest non adprobavi dando ei legem et prophetas. Isa. 55: « Ecce gentes quas nescie« bas vocabis, et gentes quae te non cognoverunt, « ad te current. » *In auditu auris obedivit mihi:* quia licet non videant me, ex solo auditu fidei per Apostolos obedierunt. Isa. 65: « Invenerunt me, « qui non quaesierunt me. » Rom. 10: « Fides « ex auditu. » Vel, *In auditu auris obedivit mihi*, quia statim cum audissent, sicut dicitur Matth. 4, « relictis omnibus secuti sunt eum. »

27. *Filii.* Hic ponitur protervia Judaeorum; et vocat eos filios alienos, quia olim fuerunt filii generati a Deo per gratiam et doctrinam legis. Exod. 4: « Primogenitus meus Israel; sed tamen alieni « facti sunt. » Isa. 1: « Filios enutrivi et exaltavi. » Et sequitur, *Abalienati sunt retrorsum.* Et sunt alieni triplici ratione: *Quia mentiti sunt mihi*, quia *inveteravi*, quia, *claudicaverunt.* Alienatur quis a Deo, quando non servat fidelitatem: et quantum ad hoc dicit, *Mentiti sunt mihi*, idest fregerunt pactum. Item quando non sequuntur patrum fidelium vestigia; unde, *Inveterati sunt.* Res inveterata est propter interitum. Isti fuerunt a principio novi. 1 Paral. 12, cum dicunt: « Tui sumus, o David, et tecum filii « Isai; » sed paulatim tepuerunt. Aliud est quando totaliter recedit: unde dicit, *Claudicaverunt a semitis suis*, quasi uno pede debiles, vetus testamentum maleservantes, et novum respuentes. Vel si referatur ad Christum, *Filii alieni mentiti sunt mihi*, quia pepigerunt pactum cum Deo: Exo. 24: « Omnia quaecumque « locutus est Deus, faciemus; » postea fregerunt: Ps. 65: « Mentientur tibi in multitudine virtutis « tuae inimici tui. » Item virtus quae fuit in patribus, in filiis non est: ideo, *Inveterati sunt:* Ba-

(1) *Al.* consecutionem.

(1) *Al.* spiritualiter.

ruch 3: « Quid est, Israel, quod in terra inimico« rum es, et inveterasti in terra aliena? » Item *claudicaverunt a semitis suis*, idest praeceptis legis: quia uno pede incedunt, scilicet sensu litterali, non spirituali. Item literaliter etiam, *Claudicaverunt*, quia sequebantur solum traditiones Pharisaeorum: 3 Reg. 18: « Usquequo claudicatis in duas partes? « si Dominus est Deus, sequimini eum. »

24. *Vivit.* Hic ponitur gratiarum actio: et circa hoc tria facit. Primo proponit eam. Secundo ponit ejus materiam, ibi, *Deus qui dat etc.* Tertio prorumpit in laudes Dei, ibi, *Propterea vivit Dominus.* Et loquitur ad modum regis de Deo. Antiquitus modus salutandi regem fuit. *Vivat rex.* Hoc convenit Deo: quia ipse est vita aeterna: Ps. 35: « Apud « te est fons vitae. » Et ideo dicit, *Vivit Dominus.* Ezech. 33: « Vivo ego, dicit Dominus Deus. » Ipse enim est dator vitae hominibus: Joan. 1: « Quod « factum est in ipso vita erat. » Item aliis optatur benedictio, sed ipse est ipsa benedictio, *Benedictus Deus meus.* Deus meus dicitur filius: Is. 9: « Filius datus est nobis: » Ps. 66: « Benedicat nos « Deus, Deus noster, benedicat nos Deus: » Dan. 3: « Benedictus es Domine Deus patrum nostrorum, « et laudabilis et benedictus in saecula: » et quia nos benedictionibus implet. Tertio optat ejus exaltationem: *Et exaltetur Deus salutis meae*, idest auctor et dator salutis gratiae in praesenti, et gloriae in futuro: Ps. 43: « Tu es ipse rex meus et Deus « meus, qui mandas salutes Jacob. » Item ibid. 73: « Operatus est salutem in medio terrae. » Non petit ut exaltetur in se, quia Altissimus est: Ps. 86: « Fundavit eam Altissimus; » sed ut exaltetur in cognitione nostra. Et dicit, *Salutis meae*, idest qui me salvat: Isa. 45: « Deus justus et salvans « non est praeter me: » Act. 4: « Non est aliud « nomen datum hominibus sub caelo. » Vel, Deus qui salvat me, exaltetur per suum effectum, ut salvet me non solum in infimis, sed etiam in excelsis: Matth. 21: « Benedictus qui venit in nomine Do« mini, Hosanna in altissimis: » Eccl. 43: « Exal« tate illum quantum potestis: major est enim om« ni laude: » Psal. 98: « Exaltate Dominum Deum « nostrum; et adorate scabellum pedum ejus quo« niam sanctum est. »

25. *Deus.* Hic ponitur materia gratiarum actionis, et pro beneficio liberationis a malo, et pro beneficio promotionis ad bonum; unde dicit, *Deus etc.* Et hoc potest dici in persona Ecclesiae: quia qui persequuntur eam, subjicientur sibi: Isa. 60: « Venient ad te curvi filii eorum qui humiliave« runt te, et adorabunt vestigia pedum tuorum. » Sicut Paulus qui condemnavit Stephanum prostratus est: unde pia vindicta est, dum rebellis subditur et humiliatur: ideo tu es *Liberator.* Joan. 8: « Si filius vos liberaverit etc. » *Meus de inimicis meis*, non qualibuscumque, sed, *iracundis:* Prov. 27: « Ira non habet misericordiam: » unde major gloria a ferventibus malis liberari. *Et ab insurgentibus in me:* Ps. 26: « Insurrexerunt in me testes « iniqui etc. » *Exaltabis me.* Ut ostendat Dei providentiam hoc dicit, idest, in quo credunt deprimere exaltantur: Phil. 2: « Propter quod et Deus exaltavit « illum: » Gen. 7: « Multiplicatae sunt aquae, et « elevaverunt arcam in sublime. » *A viro iniquo eripies me* idest a fraudulentis: Ps. 139: « Eripe « me Domine ab homine malo, a viro iniquo eri« pe me. » Consequenter concluditur gratiarum actio propter praedictas causas. *Propterea confitebor tibi in nationibus Domine etc.* idest coram omni populo te laudabo: Tob. 12: « Benedicite Deum « caeli, et coram omnibus viventibus confitemini ei. » *Et nomini tuo Psalmum dicam.* In Psalmo intelligitur bona operatio: quia quicquid boni facimus, debemus facere in gloriam nominis Dei. *Magnificans salutes regis ejus.* Hieronymus habet, *Sic magnificanti et facienti tibi*, scilicet magnificanti et facienti, secundum literam nostram, *Deus qui das vindictas.* Et est Deus inquantum magnificans. Et ponit duo: unum ad statum regni, aliud ad personam, quia utrumque magnificatum est. Quantum ad primum dicit, *Magnificans salutes Regis ejus*, quia promovisti me ad regnum. Vel, *Regis*, idest Christi, per cujus nomen omnes salvantur: Act. 4: « Non est aliud nomen datum etc. » Quantum ad personam dicit, *Et faciens misericordias Christo suo David et semini ejus usque in saeculum*, quia multiplicavit semen suum sicut promisit.

PSALMUS DAVID XVIII.

1. *In finem.*

Caeli enarrant gloriam Dei, et opera manuum ejus annuntiat firmamentum.

2 Dies diei eructat verbum, et nox nocti indicat scientiam. Non sunt loquelae neque sermones, quorum non audiantur voces eorum. In omnem terram exivit sonus eorum, et in fines orbis terrae verba eorum.

3. In sole posuit tabernaculum suum, et ipse tamquam sponsus procedens de thalamo suo. Exultavit ut gigas ad currendam viam.

4. A summo caelo egressio ejus Et occursus ejus usque ad summum ejus, nec est qui se abscondat a calore ejus.

5. Lex Domini immaculata, convertens animas; testimonium Domini fidele, sapientiam praestans parvulis. Justitiae Domini rectae, laetificantes corda; praeceptum Domini lucidum, illuminans oculos.

6. Timor Domini sanctus, permanens in saeculum saeculi: judicia Domini vera, justificata in semetipsa.

7. Desiderabilia super aurum et lapidem pretiosum multum: et dulciora super mel et favum. Etenim servus tuus custodit ea: in custodiendis illis retributio multa.

8. Delicta quis intelligit? ab occultis meis munda me, et ab alienis parce servo tuo.

9. Si mei non fuerint dominati, tunc immaculatus ero, et emundabor a delicto maximo. Et erunt ut complaceant eloquia oris mei: et meditatio cordis mei in conspectu tuo semper, Domine adjutor meus, et redemptor meus.

1. Supra Psalmista multipliciter egit gratias de beneficiis datis et speratis: hic autem ex consideratione illorum beneficiorum consurgit in laudem benefactoris. Titulus patet, *In finem Psalmus David.* Secundum litteram refertur ad David; secundum autem mysterium ad Christum, *In finem.* Dividitur autem Psalmus iste in duas partes. In prima enim

commendatur Deus ex sua eruditione, qua nos instruit. Et hoc dupliciter. Una communi, quae se habet aequaliter ad omnes: et haec per opera sua manifestatur: Rom. 1: « Invisibilia Dei per ea quae « facta sunt, intellecta conspiciuntur. » Alia speciali, per legis lationem, quae est solum ad fideles. Secundum, ibi, *Lex Domini immaculata*. Psalmus iste secundum veritatem exponitur de Christo, quia Apostolus de hoc auctoritatem ad mysterium Christi Rom. 1 inducit, « In omnem terram exivit etc. » Nihilominus tamen, sicut mysteria Christi repraesentantur figuraliter quandoque in figuris veteris testamenti, ita quandoque figuraliter praemonstrantur in figuris operum sanctorum. Et ideo primo exponetur iste Psalmus quoad figuram. Secundo quoad veritatem. Et primo loquitur de caelis. Secundo de sole. Per caelos Apostoli; per solem Christus intelligitur. *In sole*. Circa hoc duo facit. Primo ponit doctrinam qua nos erudit Deus per caelos, quomodocumque intellectos. Secundo excludit impedimenta hujus doctrinae, ibi, *Dies diei eructat verbum etc.* Duo necesse est cognoscere de Deo. Unum, scilicet gloriam Dei in qua est gloriosus. Secundo opera ejus. Si respiciamus corporales caelos, isti nuntiant nobis gloriam Dei: quia in eis est mira et ordinata distinctio, quae est quaedam redundantia illius in firmitate gloriae: Eccl. 43: « Species caeli gloria stellarum, mundum « illuminans in excelsis Dominus. » Et quia sol illuminans per omnia respexit, et gloria Domini plenum est opus ejus. Et ideo intelliguntur isti caeli materiales indicare nobis gloriam Dei, non quasi animalia materialia, ut Rabbi Moyes dicit, sed in ejus pulchritudine qua multo magis indicatur eorum artifex. Et firmamentum demonstrat nobis, quantum Deus sit magnificus. Firmamentum dicitur caelum, ut dicitur Gen. 1: « Vocavit Deus « firmamentum caelum. » Secundum autem distinctionem dicitur caelum: et sic in caelorum distinctione apparet divina sapientia: si totum accipiatur simul, sic narrat ejus virtutem; et ideo dicit quod *Caeli enarrant*, idest manifestant, *gloriam Dei, et firmamentum nuntiat opera manuum ejus*, per quae opera apparet ejus virtus. Secundum autem veritatem, per caelos intelliguntur Apostoli, in quibus tamquam in caelis habitat Deus. Et dicuntur caeli propter sublimitatem conversationis: Phil. 3: « Nostra conversatio in caelis est. » Item stellati, propter multarum virtutum abundantiam: Eccl. 43: « Species caeli gloria stellarum: » Is. 55: « Sicut « exaltati sunt caeli a terra etc. » quia lucidi per doctrinam et exemplum: Matth. 5: « Sic luceat lux « vestra coram hominibus, ut videant opera vestra « bona, et glorificent Patrem vestrum qui in cae « lis est. » Quia volubiles per obedientiam et discursum praedicationis: Eccl. 24: « Gyrum caeli « circuivi sola, et in fluctibus maris ambulavi, et « profundum abyssi penetravi, et in omni terra « steti, et in omni populo et in omni gente pri« matum tenui. » Isti *enarrant gloriam Dei*, scilicet Patris, in qua est Christus. Et quia Christus est aequalis Patri; et quod est Deus, et quod gratis peccata dimittit: Isa. 52: « Gratis venumdati « estis, et sine argento redimemini. » Item Apostoli dicuntur firmamentum, quia firmati virtute Spiritus sancti: Luc. ult. « Sedete in civitate donec induamini virtute ex alto. » *Et annuntiant opera manuum ejus*, idest mirabilia quae fecit Christus, scilicet nativitatem, passionem, resurrectionem, et ascensionem: Eccle. 42: « Nonne Deus fecit sanctos « enarrare omnia mirabilia ejus ? » Isa. 12: « An« nunciate hoc in universa terra. » Psal. 95: « Annun « ciate inter gentes gloriam ejus, in omnibus populis « mirabilia ejus. » Vel *Caeli enarrant*, quia caeli novam stellam miserunt, ortum Salvatoris nuntiantem: Matth. 2: « Vidimus stellam ejus in oriente. »

2. *Dies*. Hic excludit impedimentum doctrinae: et excludit triplex impedimentum. Aliquando impeditur doctrina, ut non possit addisci, ex tempore: aliquando ex linguarum varietate: aliquando ex locorum diversitate. Primum impedimentum est de nocte: non enim est tempus legendi, cum sit tempus quiescendi: et secundum diversa tempora convenit docere et discere. Et primo dicendum est de materialibus diebus qui causantur secundum naturam ex motu caeli: et ideo non solum substantiam caelorum oportet considerare, sed etiam motum firmamenti: et sic oportet accipere in hac vicissitudine sapientiam: Eccl. 33: « Quare dies diem superat, « et lux lucem, et annus annum a sole ? A Do« mini scientia separati sunt, » idest dispositi supra. Et ideo dicit *Dies*, succedens, *diei eructat verbum*, idest diem sapientiae, idest manifestat ordinem et bonitatem divinae sapientiae, inquantum una dies est major alia etc. Una die est major aestus quam alia: et sic de singulis. *Et nox*. Supra ostendit divinam sapientiam et ordinem dispositionis divinae, quia ordinate nox nocti succedit: et dicit quia *Dies eructat*, quia tempus diei est tempus loquendi; et ideo est tempus verbi. Propter quod dicit, *Eructat verbum*. Sed tempus noctis est tempus meditationis propter quietem; et ideo in quiete noctis homo meditatur, et adinvenit multa ex quibus fit sciens; et ideo est tempus scientiae. Et ideo dicit, *Et nox*, succedens, *nocti indicat scientiam*, idest Dei; quia in una nocte est alia dispositio temporis quam in alia: et hoc totum a scientia Dei disponente. Secundum veritatem Apostoli dicuntur dies: et hoc est quod dicit, *Dies*, idest Apostoli, *eructat verbum*, divinae sapientiae: *Diei*, idest perfectis: 1 Cor. 2: « Scientiam loquimur inter perfectos: » non enim omnibus omnia praedicantur; sed clara claris, sancta sanctis, magnis magna praedicant. Item Apostolus inquantum est nox, idest in carne vivens et mortalis, infirmitati et ignorantiae rudium condescendens, tanquam nox indicat nocti, idest perfectis scientiam, sed de rebus humanis: 1 Cor. 3: « Non potui vobis loqui « quasi spiritualibus, sed quasi carnalibus. Tamquam « parvulis in Christo lac vobis dedi, non escam. » Vel *dies*, idest Gabriel, *Eructat verbum diei*, idest Virgini Beatae proponit verbum Salvatoris; sed, *nox*, idest diabolus, *indicat scientiam nocti*, idest Evae: Gen. 3: « Eritis sicut dii, scientes bo« num et malum. » Item secundo impeditur doctrina, secundum varietatem linguarum; sed haec doctrina per hoc non impeditur, quia, *Non sunt loquelae neque sermones*: idest, quaecumque sint illae linguae seu nationes, possunt erudiri de divina sapientia et virtute; et hoc sive per caelos, sive per Apostolos: sed secundum veritatem dicendum quod *Non sunt loquelae etc. Quorum non audiantur verba eorum*, quia voces, sive praedicationes, sive doctrina Apostolorum auditur a quolibet.

Sed de loquela Apostolorum duplex est opinio. Quidam enim dicunt quod Apostoli una lingua loquebantur; sed alii omnes eos intelligebant.

Sed contra hoc est Apostolus 1 Cor. 14: « Gratias ago Deo meo, quod omnium vestrum lingua loquor. » Unde *Non sunt loquelae*, in quibus non audiuntur loqui. Loquelae significant linguas principales; sed sermones significant varietates idiomatum in eadem lingua. Vel *Loquelae* linguae, *Sermones* sunt modi loquendi. Est autem triplex modus loquendi: unus humilis, quem communiter loquimur; alius, quando est coloratus; et alius, quando est ornatus tantum. Primus convenit docenti. Secundus persuadenti. Tertius delectanti; et quolibet istorum modorum loquebantur Apostoli: Isa. 28: « In loquela labii et lingua altera loquar ad populum istum. » Item impedimentum doctrinae est diversitas et remotio loci: quia doctrina aliquando non vadit ad remotas partes; sed non ita est de ista; quia, *In omnem terram exivit sonus eorum*, scilicet caelorum, vel Apostolorum: quia ubique est doctrina, qua caeli erudiunt: sed de Apostolis melius dicitur, quia dicit *Exivit*, non exierunt, *Sonus*, idest fama, *et in fines orbis terrae verba eorum*. Isa. 12: « Cantate Domino, quoniam magnifice fecit; annuntiate hoc in universa terra: » Matth. ult.: « Euntes docete omnes gentes. » Et ideo dicit, *In fines orbis terrae verba eorum*: quia sonus pervenit ad remota; et verba ad loca propinqua. Sed non est ita de Apostolis; immo etiam verba, idest distinctio soni, pervenit ad fines orbis terrarum, vel prophetia aliqua, vel fama miraculorum.

5. *In sole*. Supra Psalmista fecit mentionem de caelis; et hic ad ostendendam laudem creatoris agit de sole. Et sicut per caelos intelliguntur Apostoli, ita per solem intelligitur Christus: Malach. 4: « Vobis timentibus nomen meum, orietur sol justitiae. » Et quaedam prophetiae dicunt hoc de Christo sub figura solis; ideo primo ponit figuram per quam incipit veritatem de Christo explicare. Circa figuram tria ponit. Primo situm solis. Secundo motum, *Et ipse tamquam sponsus*. Tertio effectum ejus: *Non est qui se abscondat etc.* Primo sciendum est, quod haec diversa littera Hieronymi habet, *Soli posuit tabernaculum in eis*; quasi dicat: Ita caeli enarrant etc. Et pro eis, scilicet caelis, *posuit soli tabernaculum*, idest collocavit eum in caelis. Ponitur convenienter tabernaculum: quia hic mundus est locus viatorum, non habitantium in certo loco, quia sunt in continuo motu. Nostra autem littera habet, *In sole posuit tabernaculum suum*. Domus alicujus domini pulchrius stat in civitate quam in rure; ita pulchrius in caelo videtur tabernaculum Dei: et ideo dicit, *In sole posuit tabernaculum suum*; quasi dicat: Sol est ejus tabernaculum: non quod Deus in loco contineatur, sed quia, ut Dionysius dicit, in sole maxime repraesentatur bonitas et virtus Dei, sive divina. De motu solis duo dicit, *A summo caelo*. Nota quod loquitur de caelo sicut est in motu suo, qui est finis noctis et principium diei. Et secundum quod est finis noctis, non est nisi exitus de occulto in manifestum: quia non oritur quasi tunc esse incipiat, sed quia tunc manifestatur: et ideo assimilat eum sponso egredienti de thalamo: quia sicut occultatur sponsus in thalamo, sic occultatur sol de nocte; ideo dicit, *Ipse tamquam sponsus procedens de thalamo suo*. Secundum autem quod est principium diei, quatuor ponit: scilicet proprietatem sive efficaciam ejus, magnitudinem, velocitatem, et regularitatem motus ejus. Proprietatem, quia nox tristitiam indicat: sed dies laetificat: Psalm. 29: « Ad vesperum demorabitur fletus, et ad matutinum laetitia: » et ideo dicit, *Exultavit*. Magnitudinem, quia magnus inter omnia corporalia particularia; et ideo dicit, *Ut gigas*. Velocitatem; unde dicit, *Ad currendam*. Regularitatem; unde dicit, *Viam*, quia non exorbitat a rectitudine viae, sicut aliqui planetae. Item hanc similitudinem exponit, cum dicit, *A summo caelo*. Et quod hic dicitur, potest dupliciter intelligi. Uno modo, quia sunt duo puncta secundum astrologos, scilicet summitas caelorum, ubi sol est quando est in meridie, et punctus oppositus qui est angulus terrae, ubi est sol in medio noctis: et hoc est quod dicit, *A summo caelo egressio ejus*, secundum illos qui incipiunt diem a medio noctis, *et occursus ejus usque ad summum ejus*, quantum ad angulum caeli ubi est in meridie. Sed si ad unum punctum summum referatur, sic est unus punctus, ubi sol est in meridie. Et hoc est quod secundum astrologos plures dies computantur a medio diei; quasi dicat: A puncto meridionali est recursus ejus, scilicet solis, usque ad locum illum: Eccl. 1: « Oritur sol et occidit, et ad locum suum revertitur. » Effectus ejus manifestatur cum dicit, *Nec est qui se abscondat a calore ejus*; quasi dicat, Sol in meridiano ita exurit terram, et ita calidus est quod in aliquibus terris vix homo subsistit: Eccl. 43: « In meridiano exurit terram, et in conspectu ardoris ejus quis potest subsistere? » Secundum autem rem significatam designantur mysteria Christi. Et primo designatur ipsius conceptio. Secundo nativitas. Tertio ejus progressus. Quarto ejus ascensio. Conceptio designatur, cum dicitur, *In sole posuit tabernaculum suum*. Est autem consuetum, quod per tabernaculum intelligitur corpus: 2 Pet. 1: « Scio quod velox est depositio tabernaculi mei, secundum quod Dominus noster Jesus Christus significavit mihi: » 2 Cor. 5: « Qui sumus in hoc tabernaculo, ingemiscimus. » Quod ergo dicit, *In sole posuit etc.* idest corpus suum posuit in sole, idest in Beata Virgine, quae nullam habuit obscuritatem peccati: Cant. 4: « Tota pulchra es amica mea, et macula non est in te. » Vel in sole sunt tria. Lucet, ardet, et distinguit vices temporum. *In sole posuit tabernaculum suum*, idest in manifesto, quia cum invisibilis esset, per assumptionem corporis factus est visibilis: Jo. 1: « Verbum caro factum est, et habitavit in nobis. » Item *In sole*, idest ardore, *posuit tabernaculum suum*, idest corpus suum, quia suscepit passibile: Isa. 53: « Vere languores nostros ipse tulit, et dolores nostros ipse portavit. » Item subjecit ipsum varietati: et qui secundum quod Deus erat aeternus, secundum quod homo factus est temporalis: Psalm. 30: « In manibus tuis tempora mea. » Vel, *tabernaculum suum*, idest ecclesiam: Apoc. 21: « Ecce tabernaculum Dei cum hominibus. » *Posuit in sole*, idest in manifesto: Matth. 5: « Non potest civitas abscondi supra montem posita. » Nativitas designatur cum dicitur, *Ipse tamquam sponsus procedens de thalamo suo*. Thalamus uterus virginalis est: de hoc sicut sponsus processit, quia in ea unione perpetua desponsavit humanam naturam: unde in morte divinitas remansit unita animae et corpori: Oseae 2: « Sponsabo te mihi in fide. » Processus viae ejus de-

scribitur a jucunditate. Unde, *Exultavit*, interius scilicet cum laetitia spirituali, quam nec mors nec tristitia aliqua in sensualitate potuit perturbare: quia etiam in passione fruebatur: Isa. 42: « Non « erit tristis neque turbulentus; » quia ex tristitia sensualitatis nulla tristitia in parte superiori fuit: tamen tota (1) patiebatur secundum quod erat natura; non autem secundum quod erat conversa ad Deum. Item describitur magnitudine: quia, *Ut gigas*, geminae substantiae: quia naturae divinae in qua magnus: Ps. 76: « Quis Deus magnus sicut « etc » et humanae naturae in qua etiam magnus: Luc. 1: « Hic erit magnus: etc. » A velocitate: quia salutem nostram operatus est in modico tempore: unde dicit, *Ad currendam viam:* Act. 10: « Per- « transivit benefaciendo et sanando, » quasi velociter.

4. *A summo.* Hic prosequitur de ascensione: et circa hoc tria facit. Primo ponit ascensionem debitam. Secundo ejus terminum. Tertio effectum debitum ponit. Primum, cum dicit, *A summo caelo egressio ejus.* Naturale est cuilibet rei tendere in locum suum sibi connaturalem. Locus naturalis summus debetur ei qui habet summam naturam. Christus est natus a Patre habens summam naturam: Ephes 4: « Qui descendit, ipse est qui et a- « scendit. » Et ideo dicit, *A summo caelo egressio ejus*, scilicet per aeternam generationem. Et dicit, *A summo*, non ex aethereo vel empyreo, vel alio; sed ab esse Trinitatis, quia est consubstantialis Patri, idem in essentia. Deinde ponit terminum, Dicit ergo, *Et occursus ejus usque ad summum ejus:* Jo. 16: « Exivi a Patre, et veni in mundum: « iterum relinquo mundum, et vado ad Patrem. » Sequitur effectus: *Nec est qui se abscondat a calore ejus:* Ephes. 4: « Dedit dona hominibus. » Ibidem: « Ascendit super omnes caelos, ut adimpleret o- « mnia. » Sed quando est in alto, omnes calefacit. Sic Christus ascendens misit Spiritum sanctum discipulis; unde dicit, *Nec est qui se abscondat a calore ejus.* Spiritus sanctus calefacit: Can. 8: « Lampades ejus lampades ignis. » Sed numquid multi non recipiunt calorem ejus? Dicendum quod sicut est de sole materiali, ita contingit de Spiritu sancto. Multi autem possunt se abscondere, et non recipere calorem solis, sed sol ex parte sua se exhibet omnibus; sic Spiritus sanctus effunditur ubique, et petit ab omnibus recipi, nisi aliquis se per malitiam abscondat. Vel *Non est qui se abscondat etc.*: quia licet peccator non recipiat eum, tamen non potest abscondi quin cognoscatur ab eo etc. Prov. 15: « Infernus et perditio coram « Domino. »

5. *Lex.* Supra Psalmista egit de sua generali instructione, quae fit per creaturas; nunc agit de speciali quae fit per legislationem: et circa hoc duo facit. Primo ponit legis commendationem. Secundo agit de delictis quae committuntur contra legem, ibi, *Delicta quis intelligit.* Et convenienter post mysteria incarnationis Christi, agit de lege veteri, quae est per Christum impleta, et nova tradita: et circa hoc duo facit. Primo ostendit legis bonitatem sive rectitudinem. Secundo ejus suavitatem seu dilectionem, ibi: *Desiderabilia.* Circa primum tria facit. Primo commendat legem in generali. Secundo ea quae in lege continentur, ibi, *Testimonium Domini.* Tertio commendat ea quae adjacent legi, ibi, *Timor Domini.* Est autem considerandum, quod de lege Domini dicit duo: et quod est immaculata, et quod est convertens: et potest ad utramque legem referri, scilicet novam et veterem: et ponuntur ad differentiam legis humanae, in qua quaedam illicita permittuntur, sicut usurae et prostibula; non enim potest omnia corrigere. Sed lex Domini non est talis, sed est *Immaculata*, idest omnia mala excludens: Psalm. 11: « Eloquia Domini, eloquia casta etc. » Job 6: « Non invenietis in lingua mea iniquitatem, nec « in faucibus meis stultitia personabit. » Item lex humana non extendit se nisi ad ea ad quae se habet judicium humanum, scilicet tantum ad exteriora: 1 Reg. 16: « Homo videt quae apparent, Deus au- « tem intuetur cor. » Et ideo lex humana retrahit ab exterioribus, licet divina lex convertat cor ad Deum; et ideo dicit, *Convertens*, non tantum exteriores actus, sed et *Animas*. Sed lex vetus hoc faciebat imperfecte, lex nova perfecte: quia lex vetus cohibet per poenas temporales, quae coercent manum; sed lex nova cohibet per poenas aeternas, quae coercent cor. Continentur autem in lege tria: testimonia, judicia, et praecepta. Testimonia, quia lex divina procedit ex necessitate super aliqua credulitate: Heb. 11: « Accedentem ad Dominum opor- « tet credere. » Et ideo necessaria sunt testimonia per quae fides recta hominis probetur; et ita in ea sunt testimonia et caeremoniae. Et dicit de eis duo: quod testimonia sive praecepta habent aliquid fidele, et quod sapientiam praestant. Doctrinae autem humanae habent aliquid non fidele, nec sapientiam praestant. Non fidele, quia antiquitus confinxerunt in legibus quaedam falsa, secundum quod videbatur eis ad utilitatem civitatum: sicut quod quidam homines nati sunt ex diis, ut conciperent magnos animos; et quod bene regentes transferebantur ad Deos, ut animarent ad bonum reipublicae. Sed *Testimonium Domini*, idest doctrina, seu mandatum divinum est *Fidele*, idest habet veritatem; sed illud, scilicet doctrina illorum est falsa: Psalm. 92: « Testimonia tua, Domine, credibilia « facta sunt nimis: » et hoc ideo est, quia lex illa ordinat ea quae sunt in vita ista tantum; sed lex divina ordinat ad futuram vitam. Rom. 8 « Non sunt condignae passiones hujus « temporis ad futuram gloriam, quae revelabitur « in nobis. » Testimonia proprie dicuntur in lege illa quae generant auctoritatem praecipientis in corde subditorum, ut obediant praeceptis; ut quod Deus sit unus, et quod sit creator caeli et terrae, et hujusmodi. Et quia caeremonialia praecepta sunt ex sola auctoritate divina debita, possent dici testimonia; praecepta vero moralia fundantur in debito omnis virtutis; judicialia vero praecepta fundantur in debito, quod est inter homines quantum ad contractus. Lex autem illa humana non praestat sapientiam: aliqua enim sapientia est in humanis, ubi est aliqua veritas, ut philosophica: et quaedam sapientia est qua utebantur sacerdotes in templo, et haec est falsa: et haec multis proponebatur; sed illa philosophica paucis, sed divina *Parvulis*, quia populis: Deut. 4: « Haec est sapientia vestra et in- « tellectus coram populis. » Vel, *Parvulis*, idest humilibus: Matth. 11: « Abscondisti haec a sa- « pientibus et prudentibus, et revelasti ea parvu- « lis. » *Justitiae Domini rectae*, seu judicia illa quae dicuntur Exod. 22: « Qui furatus fuerit bovem « aut ovem etc. » Isa. 26: « Rectus callis justi ad

(1) *Al.* anima.

« ambulandum: » Prov. 21: « Gaudium est justo « facere justitiam, et pavor operantibus iniquitatem. » Et dicit duo de eis: quod recta, et quod jucunda. Recta, quia continent justitiam. Rectum dicitur justum: Prov. 8: « Justi sunt omnes sermones mei, et non est in eis pravum quid nec « perversum: recti sunt intelligentibus etc. » Jucunda, non severa et perturbativa, quia sunt aequitati permixta; unde dicit, *Laetificantes corda*, propter aequitatem et spem praemii: Ps. 118: « Laetabor ego super eloquia tua. » Moralia vero praecepta sunt lucida et illuminativa; unde dicit, *Praeceptum Domini lucidum*. Lucidum dicitur, quia in se est manifestum et evidens, sicut hic, Non occides, non moechaberis, non furtum facies, et similia: quae habent in se claritatem, quod quilibet servare tenetur dicens, Prov. 6: « Mandatum lucerna, et lex lux. » Praeceptum dicitur ad quod attenditur secundum imperium superioris; et est de agendis, et importat debitum faciendi in eo cui praecipitur: quod quidem debitum est vel ex parte regulae divinae quam tenemur sequi; et sic illud cadit sub debito, sine quo rationis ordo servari non potest: vel est debitum ex auctoritate praecipientis, cui obedire tenemur: vel ex parte finis, quem omnino volumus, qui est praestitutus nobis; et tunc cadit sub praecepto illud sine quo non possumus servare subjectionem ad praecipientem; vel sine quo non possumus consequi finem intentum. Dicitur enim praeceptum quasi praecise ceptum, scilicet ad agendum: quasi quod praecise teneamur illud agere: ideo tale praeceptum est: *Illuminans oculos*, scilicet rationis, qui oculi tenebrescunt per cupiditatem exteriorum et concupiscentias interiorum passionum: et hoc removet praeceptum Domini, et ideo illuminans oculos. « Illumina oculos meos, ne « unquam obdormiam in morte, » Psal. 12.

6. *Timor*. Hic ponit quaedam adjacentia legi: quorum unum est ex parte nostra, scilicet timor, qui inducit nos ad servandum praecepta: Eccl. ult.: « Deum time, et mandata ejus observa. » Et de timore isto duo dicit. Primo dicit eum sanctum. Secundo dicit eum permanentem. Omnis autem timor ex amore causatur; quia illud timet homo perdere quod amat. Et ideo sicut est duplex amor, ita est duplex timor: quidam est timor sanctus qui causatur ab amore sancto: quidam non sanctus, qui a non sancto causatur. Sanctus amor est quo amatur Deus: Rom. 5: « Charitas Dei diffusa est in « cordibus nostris per Spiritum sanctum qui da- « tus est nobis. » Timor iste sanctus tria facit. Primo timet Deum offendere. Secundo recusat ab eo separari. Tertio se Deo per reverentiam subjicit: et iste timor dicitur castus et filialis. Non sanctus timor est qui causatur ab amore non sancto, qui est mundi, et suipsius; et de tali amore non sancto causatur duplex timor non sanctus. Servilis, qui est ex amore sui: et mundanus, qui procedit ab amore mundi: Matth. 10: « Nolite timere eos « qui occidunt corpus etc. » De timore sancto: Ps. 33: « Timete Deum, omnes sancti ejus, quo- « niam non est inopia timentibus eum. » Mundanus timor non permanet nisi cum mundo: servilis permanet in malis in perpetuum, sed sanctus permanet in bonis. De hoc dicit Psalmus: « Timor « Domini sanctus permanet in saeculum saeculi. »

Sed contra. « Perfecta charitas foras mittit ti- « morem, » 1 Joan. 4.

Dicendum, quod charitas expellit timorem servilem: sed filialis timor dupliciter permanet: scilicet in patria. Primo quantum ad sui praemium: Ps. 9: « Patientia pauperum non peribit in finem. » Non quod ibi sit patientia, quia non est ibi tribulatio, sed fructus ejus: et sic fructus timoris permanet: Eccl. 1: « Timenti Deum bene erit in extremis, et « in die defunctionis suae benedicetur. » Vel manet secundum aliquem sui actum: non quod timeat offendere, quia ibi non timet peccatum nec separationem, sed quantum ad reverentiam, quia submittent se Deo, nec audebunt se ei aequare: Job 26: « Columnae « caeli contremiscunt et pavent ad nutum ejus. »

Ex parte Dei est aliud, scilicet judicium ejus: quod dictur executio justitiae: Ps. 93: « Quousque justitia convertatur in judicium. » Et haec fiunt secundum quod punit vel praemiat; et ideo *Judicia Domini* dicuntur *vera et justificata:* vera propter rectitudinem, quia in eis semper est veritas: Rom. 2: « Judicium Dei est secundum « veritatem in eos qui talia agunt: » non enim sequitur, *Testimonia* humana, sed *justificata in semetipsa* dicuntur, quia vel non sequuntur (1) aliam superiorem legem, sed in semetipsa. Vel quia in semetipsis ipsa judicia Domini habent evidentem justitiam: Ps. 36: « Et educet quasi lumen justitiam « tuam, et judicium tuum tamquam meridiem. »

7. *Desiderabilia*. Supra Psalmista commendavit legem divinam quantum ad ejus rectitudinem; hic autem commendat quantum ad ejus suavitatem et jucunditatem: et circa hoc duo facit. Primo ponit ejus commendationem. Secundo talem commendationem probat, ibi, *Etenim servus tuus*. Praefert autem legem quantum ad desiderium animae omnibus rebus mundi. In rebus autem mundanis desiderantur exteriores divitiae et voluptates corporales. Et supra ista est delectatio legis Dei. Quantum ad primum dicit ista quae dicta sunt: *Desiderabilia super aurum*: Prov. 8: « Melior est sapientia « cunctis opibus pretiosissimis, et omne desiderabile « ei non potest comparari: » Ps. 118: « Dilexi « mandata tua super aurum etc. » Et tangit illa duo quae homines desiderant; unde dicit, *Aurum*; et pompas, unde *Lapidem pretiosum*. Lapides pretiosi non serviunt nisi ad apparentiam: unde ibi *multum* potest referri, vel ad lapidem, vel ad pretiosum. Item quantum ad secundum dicit, *Et dulciora super mel et favum:* Psal. 118: « Quam dul- « cia faucibus meis eloquia tua! super mel ori meo. » Dicitur mel et favum, quantum ad delectationes corporales. Mel extrahitur a cera; sed favus est mel et cera. Delectationes corporales quandoque sunt manifestae, et sic est mel; quandoque sunt absconditae et dulciores, et sic est favus: Prov. 9: « Aquae furtivae dulciores sunt etc. » Vel praeferuntur favo propter vetus testimonium (2), in quo est mel in favo, veritas in figura: melli propter novum ubi est veritas manifesta.

Sed numquid spirituales delectationes sunt delectabiliores?

Dicendum est quod sic: et est triplex ratio. Una ex parte boni delectati quod est potius bonum, et ex causa delectationis, quod est majus bonum, ergo magis delectabile. Secunda ex parte potentiae delectantis, quia vis intellectiva est fortior sensitiva. Tertia ex modo delectationum. Corporales delectationes con-

(1) *Al.* dicitur, quia vel non sequitur.

(2) *Al.* testamentum.

sistunt in fieri et in motu; sicut in cibis et in aliis. Motus autem est quid imperfectum; et quoddam futurum et praeteritum importat: quia non habetur totum simul. Spirituales autem delectationes non sunt in motu: quia consistunt in amando et intelligendo bonum, quod non est in motu; sed per accidens plus desiderantur illae, inquantum abundant aliqui in sensu, et deficiunt in intellectu. Vel sancti homines plus diligunt praecepta Dei quam seipsos. Et sancti designantur per aurum et lapidem pretiosum: 1 Cor. 3: « Si quis aedificaverit super fundamentum hoc aurum, argentum, « lapides pretiosos. » Item per mel et favum significantur illi qui alieni sunt a rebus mundi; sed favus sunt illi qui adhuc rebus mundi delectantur: et tales, quia non sunt totaliter alieni, diligunt plus se quam praecepta; alii diligunt plus praecepta quam se. Et hoc probat dupliciter. Primo experimento. Secundo ex effectu. Experimento, cum dicit, *Etenim servus tuus custodit ea;* quasi dicat: Possum dicere quia dulcia sunt, quia probavi ea: nam ego diligo et experior ea. Nullus autem testimonium potest ferre nisi qui experitur: Joan. 7: « Si quis « voluerit voluntatem ejus facere, cognoscet de « doctrina mea utrum ex Deo sit, an ego a me « ipso loquar: » Job 23: « Vestigia ejus sequutus « est pes meus. » Ex effectu, idest remuneratione probat idem, cum dicit, *In custodiendis illis retributio multa*: Matth. 5: « Gaudete et exultate, quia « merces vestra copiosa est in caelis. » Et non dicit pro custodia; sed, *In custodiendis illis*, quia ipsa custodia eorum est magna retributio, scilicet gloria cordis et munditia: 2 Cor. 1: « Gloria nostra haec « est, testimonium conscientiae nostrae. » Et sic commendatur lex ab honestate, quando dicit, *In custodiendis illis etc.* quia honestum idem est quod virtus; et est per se appetibile (1).

8. *Delicta.* Hic orat pro delictis illorum qui praetereunt legem. Et primo proponit occultationem peccatorum. Secundo petit eorum remissionem, ibi, *Ab occultis.* Tertio ponit rationem petitionis, ibi, *Si mei etc.* Dicit ergo: Legem frequenter offendimus, sed, *delicta quis intelligit?* quasi dicat, Nullus. Et hoc propter tria. Primo, quia delictum excaecat oculos peccantis, unde non de facili discernuntur parva peccata: Sap. 2: « Excaecavit eos ma« litia eorum. » Secundo, quia peccata sunt multa: Psal. 39: « Circumdederunt me mala quorum non « est numerus; comprehenderunt me iniquitates « meae, et non potui ut viderem. » Item propter eorum subtilitatem: Ps. 39: « Multiplicati sunt su« per capillos capitis mei, » ex subtilitate: sed non dicit peccata, sed, *Delicta.* Duplex est peccatum: scilicet transgressionis: et hoc facilius cognoscitur, quia homo scit se fecisse actum pravum. Item omissionis: et hoc difficile cognoscitur, quia haec non obligant ad semper, sed pro loco et tempore. Et distingue. Quando est locus et tempus, est difficile affirmare: et quando danda est eleemosyna, qualiter etc. et ubi. Consequenter ponit peccatorum remissionem. Est autem duplex genus peccati. Unum quod sumit initium a nobis; et hoc est praecipue originale, et quae ex corruptione fomitis procedunt, ut peccata carnalia; et haec animam inquinant, quia conjungunt eam rebus terrenis. Et ideo dicit, *Ab occultis meis munda me*, idest quae ab occulta radice procedunt, vel quae in occulto fiunt, vel quae a secreta voluntate oriuntur: Eph. 5: « Quae « in occulto fiunt ab ipsis, turpe est et dicere » Aliquando sumunt originem ab alio: ideo dicit, *Ab alienis parce servo tuo.*

Sed numquid alicui imputatur alienum peccatum? Ezech. 18: « Anima quae peccaverit, ipsa mo« rietur. »

Dicendum, quod non, quando totaliter est alienum; sed quando transit ad te per imitationem: Eccl. 13: « Qui tetigerit picem, inquinabitur ab « ea. » Vel persuasionem, vel consensum: Prov. 1: « Fili mi, si te lactaverint peccatores, non acquie« scas eis. » Vel per dissimulationem tempore et loco debito, tunc fit tuum, et imputatur: Rom. 1: « Non solum qui faciunt ea, digni sunt morte, sed « etiam qui consentiunt facientibus. » Et hoc maxime in praelatis quando dissimulant scienter scelera subditorum. Et dicit, *Parce servo tuo*, quia haec peccata videntur in nobis ex divina ira provenire, quod scilicet hujusmodi occasiones peccati dentur nobis. Vel, *ab alienis*, superbis hominibus: Psal. 17: « Filii alieni mentiti sunt mihi. »

9. *Si mei.* Hic ponitur ratio petitionis. Et primo ex parte David petit immunitatem a malo. Secundo perfectionem in bono, *Et erunt ut complaceant.* Petit autem immunitatem a malo. Et hoc dupliciter: a futuro et a praeterito. Dicit ergo, *Si mei non fuerint dominati*, vel, *Dominata*, scilicet peccata: Ps. 62: « In matutinis interficiebam omnes « peccatores terrae, » idest omnia peccata, quae terra dicuntur propter multas proprietates terrae. « Ut « disperderem de civitate Domini omnes operantes « iniquitatem, » idest omnes operationes iniquas. Vel *dominati*, scilicet superbi. Vel, *alieni*, idest peccatores, vel daemones qui dicuntur tunc dominari, quando pertrahunt ad consensum: Joan. 8: « Qui « facit peccatum, servus est peccati. » Si ergo *non fuerint dominati, tunc immaculatus ero*, idest servabo me sine macula peccati mortalis, etsi non venialis: Job 15: « Quid est homo ut immaculatus « sit? » De praeterito dicit, *Et emundabor a delicto maximo*: Is. 1: « Si fuerint peccata vestra si« cut coccinum, quasi nix dealbabuntur; » Job 11: « Si iniquitatem quae est in manu tua abstuleris a « te, et non permanebit in tabernaculo tuo inju« stitia, tunc levare poteris faciem tuam. » Vel *maximo*, scilicet superbia, quia est initium omnis peccati: Eccl. 10: « Non est majus peccatum quam « apostatare a Deo: » et hoc fit per superbiam. Unde peccatum quod est ex superbia, potius est eo quod fit (1) ex ignorantia, vel ex infirmitate: superbia namque est initium et causa omnis peccati; et qui caret illa, est vere immaculatus. Consequenter ponit illud quod pertinet ad perfectionem in bono. Et primo oris; unde dicit, *Et erunt ut complaceant eloquia oris mei.* Quamdiu homo est in peccatis, eloquia sua non placent Deo: Eccl. 15: « Non est « speciosa laus in ore peccatoris: » Psalm. 49: « Peccatori autem dixit Deus: » *Quare tu enarras justitias meas, et assumis testamentum meum per os tuum?* Item ponit perfectionem cordis quae requirit placentiam Dei; unde dicit, *Et meditatio cordis mei in conspectu tuo semper*, idest coram Angelis: vel, qui intus vides et conscientiam inspicis. Et hoc dico, quia tu, *Domine, es adjutor meus*, in bonis agendis, *Et redemptor meus*, a malis cavendis: Isa. 44: « Revertere ad me, quia redemi te. »

(1) *Al.* appetibilis.

(1) *Al.* quam sit.

PSALMUS DAVID XIX.

In finem.

Exaudiat te Dominus in die tribulationis, protegat te nomen Dei Jacob. Mittat tibi auxilium de sancto, et de Sion tueatur te. Memor sit omnis sacrificii tui, et holocaustum tuum pingue fiat.

2. Tribuat tibi secundum cor tuum, et omne consilium tuum confirmet.

3. Laetabimur in salutari tuo, et in nomine Dei nostri magnificabimur.

4. Impleat Dominus omnes petitiones tuas; nunc cognovi quoniam salvum fecit Dominus Christum suum.

5. Exaudiet illum de caelo sancto suo: in potentatibus salus dexterae ejus. Hi in curribus, et hi in equis; nos autem in nomine Domini Dei nostri invocabimus.

6. Ipsi obligati sunt, et ceciderunt; nos autem surreximus, et erecti sumus.

7. Domine, salvum fac regem; et exaudi nos in die qua invocaverimus te.

1. In praecedentibus Psalmis agebatur de liberatione a persecutione, et gratias egit pro liberatione; hic autem liberatus, vel in spe liberationis existens, petit ad majora promoveri. Dividitur ergo Psalmus iste in duas partes. In prima parte ponitur petitio exaltationis. In secunda proponitur promissio, ibi, *Domine in virtute etc.* Circa primum tria facit. Quia primo ponitur petitio Secundo ponitur spes exauditionis, ibi, *Nunc cognovi.* Tertio ponitur conclusio Psalmi, ibi, *Domine salvum fac etc.* Circa primum duo facit. Primo ponitur petitio pro malis. Secundo pro promotione ad bonum, ibi, *Retribuat tibi.* Psalmus iste procedit alio modo quam praemissi. In aliis autem Psalmis inducitur quasi oratio David pro se petentis; hic inducitur quasi oratio aliorum pro ipso: et quamvis (1) secundum litteram ea quae hic dicuntur, aliqualiter referuntur ad David, tamen proprie et vere pertinent ad Christum. Secundum mysterium autem pertinent ad Ecclesiam et virum justum: et qualitercumque intelliguntur, circa istam partem Psalmus duo facit. Primo ponitur exauditio deprecantis. Secundo ponitur ratio exauditionis, ibi, *Protegat te.* Dicit ergo· O David, vel Christe, *Exaudiat te Dominus*; Mach. 1: « Exaudiat orationes vestras « etc. » *Exaudiat te Dominus.* David passus est tribulationes, et Christus in passione similiter: et ideo dicit, *In die tribulationis* et correptionis: Isa. 37: « Dies tribu« lationis, et correptionis, et blasphemiae dies haec. » Et in hac exauditus est Christus pro se et pro aliis: Heb. 5: « In die carnis suae cum clamore valido « et lacrymis offerens exauditus est. » Et justus homo dicit, Cum tribularer, clamavi et exaudivit me. Est ergo triplex causa quae facit orationem exaudibilem. Prima est divina bonitas. Secunda sanctorum suffragia. Tertia proprium meritum: quia, ut dicitur Jo. 9, « Deus peccatores non audit; sed « si quis Dei cultor est, hunc exaudit. » Ratio exauditionis ponitur, cum dicit, *Protegat te nomen Dei Jacob.* Prima causa, idest propter suum nomen, idest propter suam bonitatem. *Protegat te,* si referatur ad Christum. Si autem ad alios pertineat, sic ponitur. Deprecantem, *Protegat te nomen Dei Jacob.* Quem Deum ipse adoravit quando apparuit ei in Bethel: Gen. 28: Deus Jacob, qui terrenos ad caelos ducit, et de caelis auxiliatur terrenis. Iste ergo, *Protegat te*: Prov. 18: « Turris fortissima nomen Domini: » Psalm. 30: « Proteges eos in tabernaculo tuo etc. » Hoc nomen est Omnipotens: Exod. 15: « Qui potest « salvare etc. » Item est nomen misericordiae: Luc. 1, « Sanctum, idest misericors, » nomen ejus: Can. 1: « Oleum effusum nomen tuum. » Sic ergo ex potentia et misericordia Dei protegimur: Isa. 49: « Sub umbra manus suae protexit me: » Psalm. 16: « Sub umbra alarum tuarum protege me. » Secunda causa, *Mittat tibi auxilium de sancto,* idest de collegio sanctorum. Et est duplex collegium sanctorum. Unum regnantium cum Deo in gloria; aliud est militantium in terra; et ex utrisque adjuvamur, quia angeli intercedunt pro nobis: 2 Jo. 1: « Advocatum habemus, » scilicet collegium Angelorum: Apoc. 8: « Ascendit fumus incensorum « de orationibus sanctorum de manu Angeli, coram « Deo. » Fumus est ex humore et calore Item Christus, qui est rex eorum, pro nobis assistit: Heb 7: « Accedens per semetipsum ad Deum, ad inter« pellandum pro nobis. » Et ideo dicit, *Mittat tibi auxilium de sancto,* idest de filio incarnato, qui anagogice dicitur sanctus; Luc. 1: « Quod nasce« tur ex te sanctum, vocabitur Filius Dei: » Dan. 9, « Ungatur sanctus sanctorum. » Vel, *de sancto,* idest de Christo passo, quia in passione sua sanctificavit se pro nobis: Jo. 17: « Pro eis sancti« fico meipsum, ut sint et ipsi sanctificati in ve« ritate: » 1 Reg. 11: « Cras erit vobis salus cum « incaluerit sol. » Vel, *mittat tibi auxilium de sancto,* scilicet de beatorum collegio: Psalm. 2: « Tu autem in sancto habitas. » *Et de Sion tueatur te.* Sion, idest specula, idest de arce David, ubi erat arca; tunc ibi colebatur Deus; quasi dicat: Ex precibus illorum qui speculantur in hoc mundo caelestia, *Tueatur te,* idest faciat te esse tutum. Vel e converso, *De sancto,* scilicet collegio eorum qui sunt in mundo: Et *de Sion,* scilicet illis qui sunt in gloria. *Queatur te.* Vel, *De sancto,* quantum ad eos, qui sunt in vita activa. *Et de Sion,* quantum ad illos qui sunt in vita contemplativa, omnium scilicet istorum precibus *tueatur te.* Tertia causa est ut Deo sua opera sint placita; unde dicit, *Memor sit omnis sacrificii tui.* Omne opus bonum est sicut sacrificium: quia omnia debent Deo offerri: 1 Cor. 10: « Omnia in gloriam Dei facite. » Ergo omnia nostra sunt sacrificium quodammodo: sive eleemosynae: Hebr. ult.: « Beneficentiae: et communionis « nolite oblivisci, talibus enim hostiis promeretur « Deus; » sive jejunium: Rom. 12: « Exhibeatis « corpora vestra hostiam viventem, sanctam, Deo pla« centem, rationabile obsequium vestrum. » In veteri quidem testamento quaedam sacrificia fiebant, quae non totaliter comburebantur, sed pars; et pars in usum offerentium veniebat, sicut hostiae pacificae quaedam quae totaliter comburebantur, quae dicebantur sanctissima, quae vocabantur holocaustum ab *olon* quod est totum, et *causta* quod

(1) *Al.* quasi.

est incensum. Et ideo est duplex genus bonorum operum. Quaedam quae dicuntur sacrificium, quando aliquis de bonis suis dedicat Deo, ut si quis conjugatus aliquibus diebus abstineat: Eccl. 3: « Tempus amplexandi, et tempus longe fieri ab « amplexibus. » Sed quando aliquis totum dat, nihil sibi reservans, vel totaliter continet, sic dicitur holocaustum; ideo dicit, *Memor sit omnis sacrificii tui:* Ps. 50: « Sacrificium Deo etc. » *Et holocaustum tuum pingue fiat*, idest acceptum Deo: Eccl. 35: « Oblatio justi impinguat altare, et « odor suavitatis est in conspectu Domini. » Et dicit, *Pingue:* quia holocaustum incendebatur et odorem faciebat, quia pinguia plus odoris habent. Et ideo qui plus devote sacrificium offert, magis est acceptum, quantumcumque sit illud. Haec referri possunt ad sacrificium Christi, qui totum se obtulit in ara crucis. Et sic, *Memor sit*, idest memores nos faciat esse passionis et mortis: Thre. 3: « Recordare paupertatis et transgressionis meae, « absinthii et fellis. » Vel *Memor sit* bonorum operum nostrorum quae sacrificavimus ei.

2. *Tribuat.* Supra petit Psalmista orando promotionem in bonum, quod est (1) exterius desideratum; hic petit illud bonum quod est interius petitum: et circa hoc duo facit. Primo petit impleri quod postulat. Secundo ponit rationem, ibi, *Laetabimur.* Circa primum duo facit. Primo petit illud quod est in interiori motu animae, secundum voluntatem finis. Secundo petit impleri consilium de his quae sunt ad finem, *Et omne consilium tuum etc.* Dicit ergo, *Tribuat tibi secundum cor tuum*, idest secundum voluntatem quae est de fine; quasi dicat, Perducat te ad finem quem intendis, qui debet esse Deus: Prov. 10: « Deside- « rium suum justis dabitur. » *Et omne consilium tuum confirmet*, hoc est de his quae sunt ad finem. Consilia enim nostra, debilia sunt, quia non possumus providere omnia: Sap. 9: « Cogitationes mor- « talium timidae, et incertae providentiae nostrae. » Sed Deus est qui confirmat dirigendo consilium nostrum, quod debet esse de aeternis petendis: Jo. 16: « Petite ut gaudium vestrum sit plenum: » Et dando efficaciam ad nostra consilia exequenda. Sed consilium pravorum dissipat, ut dicitur Job 5.

3. *Laetabimur.* Hic ponitur ratio exauditionis. Deus libenter dat bona eis, qui communicant aliis: 1 Petri 4: « In alterutrum illam administrantes. » Et ideo ratio exauditionis est, quando debet aliis bonum quod petitur, communicari. Et hoc fit primo quantum ad multorum laetitiam; quasi, nos exaltati, *Laetabimur in salutari tuo*, non in nobis. Gregorius: « Justum est ut in se semper moerorem in- « veniat, qui derelicto Deo in se gaudium quae- « rebat. » *Et magnificabimur in nomine Dei nostri*, per invocationem ejus qui te exaltavit: Sap. ult. « In omnibus magnificasti populum tuum, et « honorasti, et non despexisti, in omni loco et in « omni tempore assistens ei. » Et ideo dicit, *Magnificabimur etc.* idest magni erimus.

4. *Impleat.* Hic agit de petitionibus exterioribus: et hoc quando Deus quae petimus exaudit, quia Christus pro nobis multas petitiones fecit, Joan. 16: « Nunc cognovi. » Hic ponitur spes exauditionis, et dicit: Considerans quod de bono tuo multiplicabimur, *Nunc cognovi quoniam salvum fecit Dominus Christum suum*; ut intelligatur vel de Christo, per quem multi salvati sunt, vel de David, quem salvum fecit in praedestinationem. *Nunc*, quasi ex nunc antequam fiat: 1 Petr. « De « qua salute exquisierunt prophetae praenunciantes « quae in Christo sunt passiones, et posteriores « glorias. » Et non solum est hoc quod salvum fecit Christum Jesum suscitando eum a mortuis, Psalm. 15: « Non dabis sanctum tuum videre corru- « ptionem; » et sic salvo capite salvabuntur membra; sed exaudiet illum, scilicet Christum orantem pro membris: Jo. 11: « Pater, scio quia semper « me audis. » Vel David.

5. *Exaudiet.* Hic commendatur virtus exaudientis. Et primo ponit virtutem. Secundo experimentum virtutis, ibi, *Hi in curribus.* Potentatus dicit multitudinem potentiae. Potentatus est opus validum dominatoris. Et potest referri ad homines, ut sit sensus, *Salus dexterae tuae*, qua salvas Christum et nos per eum, apparet *In potentatibus*, idest in omni loco, qui virtuose et potenter est in nobis. Vel potest referri ad Deum: et sic, *Salus dexterae tuae est in potentatibus*, idest in magnitudine potestatis tuae: Ps. 67: « Qui educit vinctos « in fortitudine. » Et dicit, *Dexterae*, quia duplex est salus Dei. Una scilicet sinistra, qua salvat in temporalibus, bona temporalia largiendo: Ps. 48: « Homines et jumenta salvabis Domine. » Alia est salus dexterae, quae est aeternorum, qua salvat justos, dona tribuendo: Sap. 10: « Reddidit Deus « mercedem laborum sanctorum suorum. » Consequenter ponit experimentum virtutis. Et primo ponit diversitatem fiduciae et gloriae quae est in hominibus. Secundo ponit eventum utrorumque, ibi, *Ipsi obligati sunt.* Est enim duplex genus hominum. Quidam enim ponunt totam spem suam in potentia saeculari: contra quos dicitur Hier. 17: « Maledictus homo, qui confidit in homine: » Ps. 51: « Videbunt justi et irridebunt, et dicent etc. » Quidam ponunt spem in Deo: Psalm. 117: « Bo- « num est sperare in Domino. » Et ideo dicit, *Hi in curribus, et hi in equis*; quasi dicat, Quidam confidunt in potentia saeculari, de quibus dicitur *Hi in curribus etc.* Vel refertur ad pugnam, vel ad triumphos; quia quidam pugnant in curribus quidam in equis: Exod. 15: « Ingressus est Pharao cum « curribus et equitibus. » Vel ad triumphos, et tunc non confidunt, sed gloriantur: quia secundum Glossam, antiquitus erat duplex genus triumphi; unus major, alter minor. Primus dicebatur laureatus, quia victor coronabatur lauro; et hoc fiebat in curru. Secundus dicebatur ovatio; et fiebat in equo. Quasi dicat: Quidam gloriantur in magnis, quidam in equis, ut in ovatione. *Ovo ovas* idem est, quod laetari; et est tractum a pueris qui laetantur quando datur eis ovum. Sed nos magnis, idest gloriamur in nomine Domini. Triumphus dicitur a *tris*, quod est tres, et *phonos*, quod est sonus; quia triplex sonus revertentibus victoribus exhibebatur. Primo enim totus populus ei obviam exibat. Secundo omnes captivi sequebantur currum ejus ligatis manibus. Tertio ipse indutus tunica Jovis sedebat in curru quem trahebant quatuor equi albi; et sic ducebatur ad Capitolium. Sed in curru ponebatur cum eo servus quidam, qui colaphizabat eum dicens, *Cognosce teipsum.*

6. *Ipsi.* Hic ponitur diversus eventus, quia est eventus malorum. Hieronymus habet, *Incurvati,*

(1) *Al.* est bonum.

et tunc planum est, quia incurvatio est via ad casum, et sic potentia mundi paulatim deficit. Vel, *Obligati*, quia bona temporalia ligant, et maxime peccatores. Sap. 14: « Creaturae Dei factae sunt in « odium et in muscipulam pedibus insipientium, » idest peccatorum. Unde dicit, *Et ceciderunt*, quia finaliter contererentur: Isa. 8: « Cadent, et conterentur; et irretientur, et capientur. » Item eventus potentiae, cum dicit, *Nos autem surreximus* paulatim; Michaeae 7: « Cecidi, consurgam; cum in tenebris sedero, Dominus lux mea est. » *Et erecti sumus*. Sicut inclinatio est via ad casum, ita erectio, est via ad rectitudinem status. Et hoc in sanctitate est.

7. *Domine*. Ponitur conclusio totius istius Psalmi: qui quidem ad duo videtur tendere. Quia vel petit pro Christo vero, vel pro Christo figurative. Quantum ad primum dicit, *Domine salvum fac regem*, idest Christum. Vel pro David. Et sic deprecatur pro ipsis orantibus. *Exaudi nos in die qua invocaverimus te*: Ps. 137: « In quacumque die invocavero te, exaudi me. »

PSALMUS DAVID XX.

1. *In finem.*

Domine, in virtute tua laetabitur rex, et super salutare tuum exultabit vehementer.

2. Desiderium cordis ejus tribuisti ei, et voluntate labiorum ejus non fraudasti eum.

3. Quoniam praevenisti eum in benedictionibus dulcedinis: posuisti in capite ejus coronam de lapide pretioso. Vitam petiit a te, et tribuisti ei longitudinem dierum, in saeculum et in saeculum saeculi.

4. Magna est gloria ejus in salutari tuo: gloriam et magnum decorem impones super eum. Quoniam dabis eum in benedictionem in saeculum saeculi: laetificabis eum in gaudio cum vultu tuo.

5. Quoniam rex sperat in Domino, et in misericordia Altissimi non commovebitur.

6. Inveniatur manus tua omnibus inimicis tuis, et dextera tua inveniat omnes qui te oderunt.

7. Pones eos ut clibanum ignis, in tempore vultus tui: Dominus in ira sua conturbabit eos, et devorabit eos ignis.

8. Fructum eorum de terra perdes, et semen eorum a filiis hominum.

9. Quoniam declinaverunt in te mala: cogitaverunt consilia quae non potuerunt stabilire. Quoniam pones eos dorsum, in reliquiis tuis praeparabis vultum eorum.

10. Exaltare, Domine, in virtute tua; cantabimus et psallemus virtutes tuas.

1. Supra in praecedenti Psalmo facta est petitio pro exaltatione regis: hic autem quasi exauditus praenunciat eam. Titulus, *In finem Psalmus David*. Dividitur ergo Psalmus iste in duas partes. In prima praenunciat regis exaltationem. In secunda hostium dejectionem (1), ibi, *Inveniatur*. Circa primum tria facit. Primo prenunciat regis gaudium. Secundo ponit causam gaudii, ibi, *Desiderium*. Et tertio meritum causae, ibi, *Quoniam rex sperat in Domino*. Hic Psalmus exponitur de Christo qui est rex, et de David qui fuit ejus figura; et ideo de utroque potest exponi; de Christo secundum veritatem, de David secundum figuram. Est ergo duplex gaudium: unum de Deo, aliud de Dei beneficio. Quantum ad primum dicit: *O Domine* Deus pater, *rex*, idest Christus, *laetabitur in virtute tua*, idest tuae divinitatis: Ps. 71: « Deus judicium tuum regi da. » Et tunc laetatus est, quando vicit diabolum, et mortem morte sua: et quando fecit miracula, et quando ascendit in caelum: Ps. 46: « Ascendit Deus in jubilo: » Isa. 23: « Regnabit rex et sapiens erit etc. » 1 Cor. 1: « Christum Dei virtutem et Dei sapientiam. Similiter si dicatur de David: *O Domine Deus, rex*, scilicet David et alii sancti, *laetabuntur in virtute tua*: Can. 1: « Laetabimur et exultabimus in te: « memores uberum tuorum. » Quantum ad secundum dicit. *Et super salutare tuum etc.* idest super adeptionem salutis per te factae. Praecipue Christus exultabit per hoc, quod per eum salvas genus humanum: Luc. 1: « Ipse salvum faciet populum « suum. »

2. *Desiderium*. Hic ponitur causa gaudii; quae est impletio desiderii: Prov. 13: « Desiderium si « compleatur, delectat animam. » Sicut se habet desiderium ad gaudium, sic motus ad quietem, ad quam per motum pervenitur. Unde primo ponitur impletio desiderii. Secundo ponitur in quibus desiderium implevit, ibi, *Quoniam praevenisti*. Est autem duplex desiderium: unum quod est tantum in corde, aliud quod exprimitur ore: et utrumque impletur, quia Deus antequam oretur, exaudit. Quantum ad primum dicit, *Desiderium cordis ejus tribuisti ei*: Luc. 22: « Desiderio desideravi hoc pa« scha manducare vobiscum; » et dicitur de quolibet viro justo. Quantum ad secundum dicit, *Et voluntate labiorum ejus*, idest quam expressit per labia: *Non fraudasti eum*, quia exaudisti eum: Heb. 5: « Exauditus est pro sua reverentia: Is. 46: « Con« silium meum stabit, et omnis voluntas mea im« plebitur. »

3. *Quoniam*. Hic ponit in quibus impletur desiderium. Et primo dicit de impletione desiderii cordis. Secundo de impletione desiderii orationis, quod idem est quod desiderium labiorum, ibi, *Vitam*. Est autem duplex beneficium; et ideo primo ponit beneficium spirituale interius, quod est beneficium gratiae (1): et quantum ad hoc dicit, *Quoniam praevenisti eum in benedictionibus dulcedinis*. Benedicere est bonum dicere; et dicere Dei est ejus facere. Unde in benedictione Dei intelligitur infusio bonitatis: Gen. 26. « Benedicam tibi, et « multiplicabo semen tuum etc. » Et 17: « Be« nedicam ei, et multiplicabo eum, et augebo eum « valde. » Haec ergo benedictio est dulcis: » Sap. 12: « O quam bonus et suavis est spiritus tuus « in nobis! » Ergo, *In benedictionibus dulcedinis*, idest in bonis gratiae, et in immunitate a peccatis, *Praevenisti eum*, idest Christum, tempore: quia a principio conceptionis fuit plenus omni gratia: Jo. 1: « Vidimus eum plenum gratia et veritate, qua« si unigenitum a Patre: » quia quam cito con-

(1) *Al.* delectatione.

(1) *Al.* dulcedinis.

ceptus fuit unitus divinae naturae, et tam cito fuit plenus gratia. Item, *Praevenisti eum*, quantitate: quia prae omnibus aliis gratiam accepit, et non ad mensuram. Sancti etiam dicuntur praeveniri: 1 Jo. 4: « Non quasi nos dilexerimus Deum, sed quo« niam ipse prior dilexit nos: » Sap. 6: « Prae« occupat eos qui se concupiscunt. » Et sic in figura Christi David speciali gratia praeventus est: quia unctus fuit in regem, cum adhuc esset puer, antequam ipse cogitaret de regno. Beneficium exterius ostendit dicens, *Posuisti in capite ejus coronam de lapide pretioso.* Si haec referuntur ad Christum, tunc est sensus, *Posuisti in capite ejus coronam de lapide etc.* idest fecisti eum regem. Corona autem est signum regiae dignitatis: quia, ut dicitur Isa. 33: « Regem in decore suo vide« bunt: » Cant. 3: « Egredimini filiae Sion, et vi« dete regem in diademate, quo coronavit eum « mater sua: » idest divinitas. Propter hoc dicit, *De lapide pretioso*, idest de divinitate: quia « Regnum suum non est de hoc mundo, Jo. 18: « Hieron. *De auro obrizo*, idest purissimo: Apoc. 6: « Data « est ei corona. » Vel *corona de lapide pretioso* sunt Apostoli: qui dicuntur lapides pretiosi propter pretiositatem doctrinae: Apoc. 12: « In capite ejus » scilicet Christi, « corona stellarum duodecim. » Eccl. 25: « Corona senum multa peritia. » Unde coetus Apostolorum est quasi corona Christi. Vel, *posuisti in capite ejus coronam*, idest Ecclesiam: Prov. 12: « Mulier, idest ecclesia, diligens corona est viro suo » idest Christo. Vel potest dici hoc de quolibet sancto: quia corona, sive merces, est ipse Deus: Isa. 18: « In die illa erit Dominus corona gloriae. » *De lapide*, propter soliditatem, *pretioso*, quia David ad litteram ab ipso Deo coronatus est. Consequenter ostendit, quomodo impletur petitio labiorum ejus: unde dicit, *Vitam petiit a te*, quando petiit a te resurrectionem: Ps. 40: « Tu autem Domine « miserere mei, et resuscita me, et retribuam eis. » Et hoc datum est ei: Ps. 2: « Postula a me, et dabo « tibi gentes hereditatem: » Luc. 11: « Omnis qui « petit accipit. » Similiter etiam quilibet sanctus petit hoc, scilicet vitam, et maxime vitam aeternam: Ps. 26: « Unam petii a Domino, hanc requiram etc. » et David similiter hoc petit. Secundo ostenditur quomodo impletur petitio quoad alios; unde dicit, *Tribuisti ei etc.* Petiit quod corpus ejus, scilicet Ecclesia, servetur in *Longitudinem dierum*: Et hoc ei tribuit Deus. Matth. ult. « Ecce ego vobiscum sum « usque ad consummationem saeculi. » Hoc etiam petebat David 2 Reg. 7: « Insuper locutus est de « domo servi sui in longinquum. »

2. *Magna.* Hic ponitur consummatio bonorum: et circa hoc duo facit. Primo ponit magnificationem istius regis praeventi, in quo inchoata est benedictio. Secundo exponit magnitudinem, ibi, *Gloriam et magnum decorem.* Dico quod *Praevenisti eum etc.* sed adhuc plus: quia, *Gloria ejus*, scilicet Christi et hominis est *magna in salutari tuo*, idest in Verbo cui unita est natura humana. Vel, *Magna est gloria ejus*, apud homines: et hoc, *In salutari tuo*, quia suscitasti eum: Hebr. 5: « In diebus « carnis suae preces supplicationesque etc. » Vel *Magna est gloria ejus in salutari tuo*, idest in auxilio tuo: in quo institutum est, ut habeat magnam gloriam; et hanc exponit quantum ad tria. Primo per comparationem ad seipsum; et ideo dicit, *Gloriam et magnum decorem imposuisti super eum*, qui quidem decor impositus est super Christum in sua resurrectione, et gloria in aliorum admiratione. Vel ut accipiatur pro eodem, *Gloriam et magnum decorem imposuisti super eum:* Job 40: « Circum« da tibi decorem, et in sublime erigere, et esto « gloriosus. » Secundo in comparatione ad alios; unde dicit, *Quoniam dabis eum in benedictionem in saeculum saeculi*, quia per ipsum derivata est benedictio in omnes alios: Gen. 22: « In semine tuo bene« dicentur omnes gentes. » Tertio in comparatione ad Deum; unde dicit, *Laetificabis eum in gaudio cum vultu tuo*, idest laetificat Christum hominem laetitia sempiterna: *Et in vultu tuo*, idest in visione vultus tui: Ps. 15: « Adimplebis me laetitia cum « vultu tuo. » Vel gloriam imposuit super eum, quando sanctis suis dedit facere miracula: et hoc super Christum, quia totum ad gloriam Christi factum est, scilicet quod benedixit eis, et quod perduxit eos, ad visionem suam: Isa. 66: « Videbitis, « et gaudebit cor vestrum: » Joan. 16: « Gaudium « vestrum nemo tollet a vobis. »

3. *Quoniam.* Supra Psalmista nunciavit regis Christi exaltationem; hic autem meritum hujus declarat: et hoc meritum est, quia Christus secundum quod homo, et quilibet justus non ponit nisi in Deo spem suam: Hiere. 17: « Benedictus vir qui « sperat in Domino, et erit Dominus fiducia ejus. » Et ideo quia speravit in Domino, *Non commovebitur*: Psal. 124: « Qui confidunt in Domino etc. » Quia spes in Deo est firmamentum: 1 Mach. 2: « Omnes qui sperant in eo, non infirmantur. » Ideo haec comparatur anchorae. Sed notandum, quod tria sunt quae debent movere ad sperandum in Domino. Primo divina providentia. Homo non consuevit sperare in illis ad quos sui cura non pertinet. Ad Deum autem pertinet cura nostra; ideo dicit, *Sperat in Domino*, cujus est gubernare. Secundum est misericordia: Luc. 1: « Misericordia « ejus a progenie in progenies. » Tertium est potestas; et ideo dicit, Altissimi: Ps. 90: « Qui habitat « in adjutorio Altissimi. »

6. *Inveniatur.* Supra praenunciavit Psalmista regis exaltationem; hic autem agit de hostium dejectione: et circa hoc duo facit. Primo ponit hostium dejectionem. Secundo infert conclusionem, ibi, *Exaltare.* Circa primum duo facit. Primo proponit poenam hostium. Secundo culpam, ibi *Quoniam etc.* Circa primum duo facit. Primo ponit inflictionem poenae. Secundo ipsam poenam, ibi, *Pones etc.* Inflictor poenae est manus Dei; unde dicit, *Inveniatur manus tua omnibus inimicis tuis.* Hieronymus habet, *Inveniat manus dexterae Dei inimicos odiens;* sed hoc videtur repetitio Psalmistae, quia idem est manus et dextera Dei, et inimicus et odiens. Et consuetum est in Psalmis (1). Vel si distinguitur, omnis dextera ejus est manus; sed non omnis manus, dextera. Per manus ergo Dei intelligitur potentia Dei operativa: et haec est quaedam dextera qua exaltat bonos in spiritualibus bonis. Prov. 3: « Longitudo dierum in dextera ejus » Sinistra est, qua punit malos, et largitur temporalia. Ibidem: « In sinistra illius divitiae. » Dicit ergo, *Manus*, idest potentia, *inveniatur*, idest tradet ad votum, *omnes inimicos*. Isa 9: « In omnibus his « non est aversus furor ejus, sed adhuc manus « ejus extenta. » Et *Dextera*; quia hoc quod Deus

(1) *Al.* ipsa.

punit malos, pertinet ad dexteram, inquantum talis punitio ordinatur ad salutem electorum. Sic ergo inquantum punit malos, dicitur manus; et inquantum ordinatur ad bonum justorum, dicitur dextera. Vel *Dextera* est Christus et manus; unde, *Manus tua*, idest Christus, *inveniatur*, idest cognoscatur in bonum ab his qui sunt amici tui, scilicet gentibus. Rom. 10, Isa. 65: « Invenerunt me qui non « quaesierunt me. » Vel in malum, *Inveniatur etc.* idest cognoscatur, *Ab inimicis tuis*, idest Judaeis in judicio, cum venerit ad judicium. Luc. 21: « Vi- « debunt filium hominis venientem etc. » *Et dextera tua*, idest filius tuus, *inveniat*, idest puniat, *omnes qui te oderunt*.

7. *Pones*. Hic ponitur poena hostium. Et primo quantum ad mala eis inflicta; secundo quantum ad bona eis sublata, ibi, *Fructum*. Ponit autem triplicem ordinem poenae: et si referatur ad mysterium patet: quia in futuro judicio erunt tria. Primo erit ignis incendens superficiem mundi. Psal. 96: « In- « flammabit in circuitu inimicos ejus: » ideo dicit, *Pones eos ut clibanum ignis*, scilicet, *in tempore vultus tui*, idest Christi, quo tempore apparebit ad judicium. Ps. 16: « De vultu tuo judicium meum pro- « deat etc. » Et dicit, *Ut clibanum*, quasi undique igne oppressi. Matth. 6: « Sicut fenum quod ho- « die est, et cras in clibanum mittitur. » Vel *Ut clibanum*, idest in se ignem continens; et per hunc intelligitur ignis quem mali patientur interius pravae cupiditatis et iracundiae. Bona affectio est bonus ignis. Thren. 1: « De excelso misit ignem in « ossibus meis etc. » Mala affectio est malus ignis. Ps. 57: « Supercecidit ignis, et non viderunt so- « lem, idest semper ardent in conscientia impieta- « tis suae. » Oseae 7: « Omnes adulterantes quasi cli- « banus succensus a coquente. » Adulterantes omnes sunt, quicumque alii quam Deo se conjungunt inordinate. Coquens est diabolus, qui malas cogitationes ministrat: sicut coquens ministrat ligna. Thren. ult.: « Pellis nostra velut clibanus exusta « est a facie tempestatum famis. » Et hoc, *in tempore vultus tui*, idest in tempore manifestationis tuae ad judicium. Secundo ponitur disceptatio judicii: in qua improperabit impiis peccata, et proferet sententiam damnationis, sive vocaliter, sive mentaliter. Et ideo *Dominus in ira sua conturbabit eos*, idest turbationem inducet tristitiae de malis illatis, et de bonis sublatis; tertio ab igne involventur: unde, *Et devorabit eos ignis*. Job 20: « Devorabit eos « ignis, qui non succendetur, » scilicet humano flatu; sed succendetur virtute divina: unde Hieronymus habet, *Dejecisti eos*. Haec omnia possunt satis David convenire.

8. *Fructum*. Hic ponitur privatio bonorum. Bona quae habent homines in hoc mundo, quaedam sunt quibus cupiunt homines in hac vita frui, et quedam desiderant dimittere post se: et utraque perdent. Et ideo quantum ad primum dicit, *Fructum eorum de terra perdes*, quo frui quaerebant. Sap. 5: « Vana est spes etc. » Rom. 6: « Quem fructum « etc. » Quantum ad secundum dicit, *Semen eorum*, scilicet peribit, *A filiis hominum*, scilicet a societate sanctorum. Isa. 14: « Perdam Babylonem « etc. » et hoc ideo accidit. quia, ut dicitur Eccl. 14, « Omne opus corruptibile in fine deficiet. » Sap. 5: « Nationes enim iniquae dirae sunt con- « summationis etc. »

9. *Quoniam*. Hic ponitur culpa peccatorum, et describitur quantum ad duo. Primo quantum ad conatum operis; et quantum ad hoc dicit, hic, *Quoniam declinaverunt etc.*: quia licet non possint facere, tamen conantur quantum possunt mala inferre. Ps. 34: « Retribuebant mala mihi. » Vel, *Declinaverunt*, quia mala eis imminentia volunt aliis inferre. Imminebat enim duplex malum Judaeis: scilicet malum poenae: et hoc in Christum retorquere conati sunt, quando, ne Romani auferrent dominium, occiderunt Christum. Secundo imminebat eis malum culpae. Jo. 8: « Vos ex pa- « tre diabolo estis, » et hoc torquebant in Christum quando dicebant. Jo. 8: « Nonne bene dici- « mus etc. » Ipsi daemoniaci erant, et Christo peccatum imponebant. Secundo describitur culpa Judaeorum sive peccatorum quantum ad conatum cogitationis: unde dicit, *Cogitaverunt consilia etc.* idest cogitaverunt ut fidem ejus destruerent. Hier. 11: « Cogi- « taverunt consilium etc. » De hoc ligno dicitur Sap. 14: « Benedictum est lignum per quod fit justitia: » sed non stabilierunt, idest non potuerunt perficere cogitatum. Isa. 8: « Inite consilium, et dissipabi- « tur etc. » quare? quia « non est consilium contra Do- « minum, » Prov. 21. Et rationem hujus dicti assignat, quare non stabilierunt consilium contra, dicens, *Dorsum*. Littera Hieronymi planior est, *Quoniam pones eos humerum, finium tuorum firmamentum contra faciem* (1) *eorum*. Dupliciter contingit quod hostes contra aliquem consilia non stabiliunt. Uno modo, si ab eo vincantur. Alio modo, si fines hostium sint firmati; et ideo dicit, *Non potuerunt stabilire consilium eorum: quoniam pones eos dorsum*, idest fugient ante te. Item *finium tuorum firmamentum contra eorum faciem*. Hoc spiritualiter intelligitur de Christo, cujus nullus potuit irrumpere fines. Joan. 10: « Non rapiet eas quisquam de manu mea. » Et in littera nostra habetur, *In reliquiis tuis praeparabis vultum eorum*, idest contra vultum eorum, secundum Glossam. Supra Psalmista posuit poenam malorum futuram; hic autem ponit (2) poenam eorum praesentem. Et est duplex poena spiritualis, quae est in anima: scilicet secundum aversionem a Deo, et secundum conversionem ad malum. Quantum ad primum dicit, tu secundum tuam providentiam, *Pones eos dorsum*. Quantum ad secundum dicit, *In reliquiis tuis praeparabis vultum eorum*. Et hoc multipliciter exponitur, secundum Glossam. Uno modo de his quae Christus reliquit, scilicet temporalia quae contempsit. Joan. 18: « Regnum meum non « est de hoc mundo; » quia in cupiditate rerum temporalium relinques vultum eorum, idest praeparabis intentionem eorum, ut propter hoc occidant Christum, sicut eum dixerunt, Jo. 11: « Ne forte veniant « Romani etc. » Vel *in reliquiis eorum*, idest gentibus quas relinquis convertendas. Rom. 15: « In eum « gentes sperabunt. » *Praeparabis vultum eorum*, idest cognitionem tuam, quae est eorum, idest Judaeorum, idest eis promissam. Vel reliquiae Christi extrema vitae ejus dicuntur, idest passio et mors ejus; et in istis fuit praeparata mala eorum intentio ad ejus passionem. Vel praeparationem vultus in bonum, idest in reliquiis Judaeorum qui convertentur. Rom. 9: « Reliquiae salvae fient. » Et licet ponantur ut dorsum modo, tamen reliquiae convertentur et cognoscent.

10. *Exaltare*. Hic ponitur conclusio. Et primo petit

(1) *Al.* fines tuos firmabis contra facies, *et sic infra.*
(2) *Al. deest* ponit.

id quod est ex parte Dei; secundo promittit id quod est ex parte nostra. Dicit ergo, *Exaltare Domine in virtute tua*, ut scilicet in ea rex laetetur. Isa. 26: « Exaltetur manus tua ut non videant et confundantur. » Tamen secundum mysterium, *Exaltare*, Christe, in resurrectione, quae erit, *in virtute tua*. Joan. 10: « Potestatem habeo ponendi animam « meam, et iterum sumendi eam, » per resurrectionem et ascensionem. *Exaltare*, quae erit in virtute tua. Isa. 63: « Gradiens in multitudine virtu« tis suae. » Et nos, *Cantabimus*, scilicet interius, *et psallemus*, exterius, *virtutes suas*. Vel, *cantabimus*, idest praedicabimus et annunciabimus excellentiam potestatis tuae. 1 Pet. 2: « Ut virtutes annuncietis « ejus, qui de tenebris vos vocavit in admirabile « lumen suum. »

PSALMUS XXI.

1. *In finem pro assumptione.*

Deus Deus meus, respice in me: quare me dereliquisti? longe a salute mea verba delictorum meorum.

2. Deus meus, clamabo per diem, et non exaudies: et nocte, et non ad insipientiam mihi.

3. Tu autem in sancto habitas, laus Israel.

4. In te speraverunt patres nostri: speraverunt, et liberasti eos. Ad te clamaverunt, et salvi facti sunt: in te speraverunt, et non sunt confusi.

5. Ego autem sum vermis et non homo: opprobrium hominum, et abjectio plebis. Omnes videntes me deriserunt me: locuti sunt labiis, et moverunt caput.

6. Speravit in Domino, eripiat eum: salvum faciat eum, quoniam vult eum.

7. Quoniam tu es qui extraxisti me de ventre; spes mea ab uberibus matris meae; in te projectus sum ex utero.

8. De ventre matris meae Deus meus es tu: ne discesseris a me.

9. Quoniam tribulatio proxima est, quoniam non est qui adjuvet.

10. Circumdederunt me vituli multi: tauri pingues obsederunt me. Aperuerunt super meos suum, sicut leo rapiens et rugiens.

11. Sicut aqua effusus sum, et dispersa sunt omnia ossa mea. Factum est cor meum tamquam cera liquescens in medio ventris mei.

12. Aruit tamquam testa virtus mea, et lingua mea adhaesit faucibus meis: et in pulverem mortis deduxisti me.

13. Quoniam circumdederunt me canes multi: consilium malignantium obsedit me. Foderunt manus meas et pedes meos; dinumeraverunt omnia ossa mea.

14. Ipsi vero consideraverunt, et inspexerunt me: diviserunt sibi vestimenta mea, et super vestem meam miserunt sortem.

15. Tu autem, Domine, ne elongaveris auxilium tuum a me; ad defensionem meam conspice.

16. Erue a framea, Deus, animam meam, et de manu canis unicam meam.

17. Salva me ex ore leonis, et a cornibus unicornium humilitatem meam.

18. Narrabo nomen tuum fratribus meis: in medio ecclesiae laudabo te.

19. Qui timetis Dominum, laudate eum: universum semen Jacob glorificate eum. Timeat eum omne semen Israel.

20. Quoniam non sprevit neque despexit deprecationem pauperis. Nec avertit faciem suam a me; et cum clamarem ad eum, exaudivit me.

21. Apud te laus mea in Ecclesia magna: vota mea reddam in conspectu timentium eum.

22. Edent pauperes et saturabuntur, et laudabunt Dominum qui requirunt eum: vivent corda eorum in saeculum saeculi.

23. Reminiscentur, et convertentur ad Dominum universi fines terrae; et adorabunt in conspectu ejus universae familiae gentium.

24. Quoniam Domini est regnum, et ipse dominabitur gentium.

25. Manducaverunt et adoraverunt omnes pingues terrae: in conspectu ejus cadent omnes qui descendunt in terram.

26. Et anima mea illi vivet: et semen meum serviet ipsi.

27. Annuntiabitur Domino generatio ventura; et annunciabunt caeli justitiam ejus populo qui nascetur, quem fecit Dominus.

1. In praecedentibus prius videtur esse actum de tribulatione quam sustinuit David a filio et a Saule; hic autem in tertia decade agitur de persecutione quam passus est a toto populo, qui eum abjecit ad mandatum Saulis. Dividitur ergo Psalmus iste in tres partes. In prima narratur tribulatio. In secunda funditur oratio ad Deum pro liberatione; in tertia ponitur gratiarum actio. Secunda incipit Psalmo 24: *Ad te Domine levavi:* tertia ibi, *Afferte Domino*, Ps. 28. Circa primum duo facit. Primo exponit tribulationem; secundo ostendit quomodo a Deo juvatur in tribulatione, ibi, Ps. 22: *Dominus regit me*. Sicut supra dictum est, sicut in aliis prophetis, ita hic agitur de aliquibus tunc praesentibus inquantum erant figura Christi et quae ad ipsam prophetiam pertinebant. Et ideo quandoque ponuntur aliqua quae ad Christum pertinent, quae excedunt quasi virtutem historiarum. Et inter alia specialiter (1) iste Psalmus agit de passione Christi. Et ideo hic est ejus sensus litteralis. Unde specialiter hunc Psalmum in passione dixit cum clamavit, *Heli Heli lammasabactani:* quod idem est quod Deus Deus meus etc. sicut hic Psalmus incipit. Et ideo licet figuraliter hic Psalmus dicatur de David, tamen specialiter ad litteram refertur ad Christum. Et in synodo Toletana quidam Theodorus Mopsuestenus, qui hunc ad litteram de David exponebat, fuit damnatus, et propter hoc et propter alia multa; et ideo de Christo exponendus est. Sciendum est autem quod quinque Psalmi agunt (2) de passione Christi prolixe: quorum iste Psalmus primus est. Alii enim brevius tangunt passionem Christi. Secundus est, *Judica Domine nocentes me*, Ps. 34. Tertius est, ibi, *Exaudi Deus orationem meam, et ne despexeris deprecationem meam*. Quartus, Ps. 68: *Salvum me fac Deus, quoniam intraverunt aquae*. Quintus, Ps. 108: *Deus laudem meam ne tacueris*. Et hoc propter quinque plagas Christi: vel propter quinque effusiones sanguinis. Et unus est modus procedendi in omnibus, quia incipiunt a gemitu, et terminantur in salutem populorum: quia ex passione facta est salus omnibus hominibus. Titulus Hieronymi est: « Victori pro « Cervo matutino. » In nostra littera, *Victori pro assumptione vel pro cerva matutina*. In hoc Psalmo principaliter agitur de passione Christi. Secundo tangitur in eo de resurrectione: quia per eam datur intelligi passio, et passio ordinatur ad resurrectionem; sicut si dicam, Iste est manumissus, ostendit quod fuit servus. Ergo iste Psalmus est David, idest Christi. Et est pro assumptione,

(1) *Al.* spiritualiter.

(2) *Al.* quod quandoque prius agitur.

idest resurrectione, et haec fuit matutina; unde, *Pro cerva*, idest pro humana natura, Vel *pro cervo matutino*, idest Christo: Ps. 107: « Exurgam diluculo. » Hic autem titulus est quando David ibat profugus, et latebat in desertis sicut cervus. Unde supra dixit, Ps. 17: « Et posuit pedes meos tamquam cervorum. » Unde pro ista tribulatione quae figurabat passionem Christi, intitulatur iste Psalmus. Hoc modo tamen melius refertur ad Christum, ut per cervum intelligatur humana natura in Christo, quia cervus transit spineta sine laesione pedum; sic Christus transivit per istam vitam praesentem sine sui inquinatione. Item cervus optime salit: sic Christus de fovea mortis ascendit ad gloriam resurrectionis. Et ideo cervus dicitur, et matutinus dicitur, quia tunc surrexit. Psalmus iste dividitur in tres partes. In prima ponitur conquestio. In secunda narratio passionis, ibi, *Ego autem sum vermis*. In tertia ponitur liberationis petitio, ibi, *Tu autem, Domine, ne elongaveris* auxilium tuum a me. Circa primum tria facit. Primo ponitur conquestio sive quaestio. Secundo ponitur expositio conquestionis, ibi, *Longe a salute*. Tertio ponitur ratio conquerendi, ibi, *Tu autem in Sancto habitas*. Haec est translatio Septuaginta. In graeco autem et in Hebraeo non est, *Respice in me*; sed habetur sic, *Deus Deus meus quare me dereliquisti?* quia haec verba dixit Christus in cruce: sed, *Respice*, interpositum est. Ponitur ergo petitio cum dicit, *Deus Deus meus*. Repetitur autem bis Deus ad majorem certitudinem: Gen. 41: « Quod autem secundo vidisti ad eamdem rem pertinens, indicium est firmitatis. » *Respice in me*, idest miserere mei: Ps. 24: « Respice in me, et miserere mei, quia unicus etc. » *Quare me dereliquisti?* Haec fuerunt verba Christi in cruce. Ex his autem verbis Arius occasionem sumpsit erroris: scilicet quod in morte Christi separata est divinitas ab humanitate. Unde de hoc, secundum eum, conqueritur Dominus, dicens, *Quare me dereliquisti*. Sed hoc erroneum est. Est autem sciendum, quod aliquis dicitur derelictus a Deo quando non adest ei Deus, sicut videtur adesse quando protegit eum, et implet ejus petitionem: Hier. 20: « Dominus Deus mecum est tamquam bellator fortis: idcirco qui persequuntur me cadent et infirmi erunt. » Et quia Christus non est liberatus a passione corporali cum esset in passione, secundum hoc dicitur ad horam derelictus, idest passioni expositus: Rom. 8: « Proprio filio suo non pepercit etc. » Item illa petitio, « Pater si fieri potest, transeat a me calix iste, » ut dicitur Matth. 26, non videtur impleta, quia erat secundum carnem: Isa. 54: « Ad punctum et in modico dereliqui te, » idest passioni te exposui; « Et in miserationibus magnis congregabo te, » scilicet in resurrectione. Et ideo dicit, *Quare me dereliquisti?* idest passioni me exposuisti. *Longe a salute mea verba delictorum meorum.* Hic exponitur conquestio sive quaestio. Et primo in generali. Secundo in speciali, ibi, *Deus meus clamabo.* Dicit ergo, *Dereliquisti me.* Et hoc, quia *Longe sunt verba delictorum meorum a salute mea,* idest mei veri hominis, inquantum habeo humanam naturam: Ps. 118: « Longe est a peccatoribus salus. » Et haec verba, scilicet, *Dereliquisti*, et *longe*, et *quare*, non videtur esse hominis justi sive justitiae, sed videntur esse *Verba delictorum meorum*, scilicet hominis peccatoris, idest ostendunt me non esse justum, sed peccatorem. Unde haec verba dixit Christus in persona peccatoris, sive Ecclesiae. Et haec est una de regulis supra in principio Psalterii positis, quod ea quae pertinent ad membra, dicit Christus de se, propter hoc, quod sunt sicut unum corpus mysticum Christus et Ecclesia; et ideo loquuntur sicut una persona, et Christus transformat se in Ecclesiam, et Ecclesia in Christum: Rom. 12: « Multi unum corpus sumus in Christo. » In membris autem Christi, idest in Ecclesia, sunt delicta sive peccata. In capite vero, idest in Christo, nullum est delictum, sed similitudo delicti: Rom. 8: « Misit Deus Filium suum in similitudinem carnis peccati, et de peccato damnavit peccatum: » 2 Cor. 5: « Eum qui peccatum non noverat, peccatum pro nobis fecit, ut nos efficeremur justitia Dei in Christo. » Christus autem imminente passione oravit, « Pater si fieri potest transeat etc. » Matth. 28. Sed haec verba Christi orantis possunt dupliciter exponi. Uno modo ut Christus ea protulerit quasi gerens infirmorum personam, qui sunt in Ecclesia: quia futurum erat ut aliqua membra sua debilia, quando immineret eis passio, formidarent. Alio modo quod protulit hanc petitionem gerens officium carnis infirmae in Christo, quae naturaliter timet et fugit mortem. Quod petiit ergo liberari, fuit verbum vel membrorum in quibus delictum invenitur, vel carnis Christi in qua est similitudo delicti sive peccati: et ideo dicit, *Verba*, quibus petiit liberari, quae sunt, *Delictorum meorum*, idest fidelium, pro quorum delictis patior; vel sunt infirmae carnis quae habet similitudinem delicti: longe a salute corporali, quia calix, sive passio, non transit a me ut petii; quasi dicat, Non consequor salutem quam intendo, si petitio mea quam peto, exaudiretur, Pater, transeat a me calix iste. Et ideo littera Hieronymi habet, *Longe a salute mea verba gemitus mei.* Aliter exponit Augustinus in lib. de gratia novi Testamenti: « Haec verba quibus peto liberari a passione et conqueror quod sum derelictus passioni, sunt longe a salute mea quam secundum quod Deus debeo facere. » Matth. 1: « Ipse salvum faciet populum suum a peccatis eorum. » Et assignat rationem quare sit derelictus: est enim duplex salus: una corporalis, quae est communis hominibus et jumentis: Ps. 35: « Homines et jumenta salvabis Domine. » Alia spiritualis et aeterna; et haec est propria Christi: unde dicit, *Mea*, quia salus novi testamenti est per Christum facta: Isa. 45: « Israel salvatus est in Domino salute aeterna. » Et haec differunt: quia prima quaerebatur in veteri testamento; secunda quaeritur in novo. Quare ergo derelictus est passibilis? quia ipse venit in novo testamento. Et haec verba quae hic dixit, *Longe a salute mea*, spirituali, quia sunt pro corporali salute. *Longe*. Christus loquitur in persona peccatorum, qui quandoque propter peccata derelinquuntur a Deo: unde dicit, *Verba delictorum meorum*, idest peccatorum, sunt *longe a salute*, spirituali: quia haec est causa quare peccatores non salvantur, quia sunt peccatores: Joan. 9: « Peccatores Deus non audit. » Vel secundum Augustinum, loquitur, *A me*, quasi derelinquendo me, fecisti me longe a salute mea, idest corporali: et haec verba sunt delictorum meorum.

2. *Deus*. Haec in speciali prosequuntur. Per diem et noctem duo intelligere possumus. Uno modo ad litteram diem et noctem temporalem et

sic clamare, est clamare assidue; unde dicit, *Non exaudies*; quasi dicat: Quamvis assidue clamem, non sum tamen exauditus. Littera Hieronymi habet, *Et nocte et non est silentium mihi,* quasi non sileo die et nocte orare. Alio modo, ut per diem intelligatur prosperitas, et per noctem adversitas. Et secundum Augustinum verba quae pro salute corporali dicuntur, fiunt per diem pro prosperis; per noctem, ut tollatur adversitas. Ergo Christus clamat per diem, quando est in prosperitate, et non exauditur, quia petit ut non pereat: et per noctem, ut tollatur adversitas, et non tollitur.

Sed contra dicitur de Christo (Hebr. 5) quod *Exauditus est etc.*

Et dicendum, quod oratio est actus rationis: unde omnis oratio Christi procedens ex rationis judicio est exaudita. Secus est de oratione exprimente infirmitatem naturae passibilis et proprium motum membrorum, quia nec ipse voluit eam exaudiri: Joan. 12: « Nunc anima mea turbata est, et quid « dicam, Pater etc. » Et quare non est exauditus in prosperis et adversis, ostendit, *Et non ad insipientiam mihi*: quia haec petitio non pertinet ad salutem novi testamenti, quam ego intendo, quae est salus aeterna; sed pertinet ad salutem veteris testamenti. Ut ergo hanc sapientiam discas, scias quod salus temporalis non pertinet ad novum testamentum, sed ad vetus. Haec est sapientia quae stultitia est apud homines: 1 Corinth. 4: « Nos « stulti propter Christum: » Ibid. 1: « Nonne « Deus stultam fecit sapientiam hujus mundi etc. »

3. *Tu autem.* Supra posita est quaestio Christi inquirentis causam passionis suae; hic autem ostendit quod hujusmodi quaestio est rationabilis, et rationabile est quod est derelictus. Et primo dicit hoc esse mirabile ex parte Dei. Secundo ostendit hoc experimento antiquo, ibi, *In te speraverunt.* Hoc quod hic dicitur, tripliciter refertur ad praedicta, secundum tres expositiones. Una est, quia est longe a salute temporali, et sic facta est ista divisio. Unde illud est mirabile ex parte Dei propter duo. Primum est, cum Deus in sanctis habitet, et non defendat eos: Judith 6: « Si Dominus « nobiscum est, cur haec mala omnia apprehen- « derunt nos? Ubi sunt mirabilia ejus quae pa- « tres nostri narraverunt nobis? » Et ideo dicit, *Tu autem in sancto habitas:* Hierem. 14: « Tu in « nobis es Domine, » sed specialiter habitat in Christo. Alia ratio est, quia quidquid boni habemus, totum est in laudem Dei. Et ideo si nobis est bene, melius a nobis laudatur Deus. Et ideo sequitur, Laus Israel: Hierem. 17: « Sana me Domine, et « sanabor; salvum me fac, et salvus ero, quoniam « laus mea tu es. » Secundum aliam expositionem, *Quare me dereliquisti?* ideo scilicet quia, *verba delictorum meorum sunt longe a salute mea,* spiritualiter: sed ego clamo pro temporali: tu vero qui habitas in sancto, ut sis, *Laus Israel*, non exaudies, quia non exaudis quando quis non clamat pro spirituali salute. Vel secundum tertiam expositionem, ut loquatur Christus in persona peccatoris; quasi dicat, Ideo es longe a salute mea, quia non habitat in peccatoribus; sed in sancto.

4. *In te.* Hic ponitur alia ratio quae sumitur ex antiqua consuetudine et experimento quo sancti patres liberabantur a tribulationibus invocantes Deum; sicut patet Exod. 14, quod liberati sunt de persecutione Aegyptiorum: et de Susanna quae liberata est ab iniqua sententia senum, Dan. 13: Daniel liberatus de ore sive de lacu leonum, Dan. 14. Quomodo ergo sum derelictus a te, et non sum liberatus a passione? Duo ergo facit circa hoc. Primo facit mentionem de malo corporalis afflictionis. Secundo de malo confusionis. Quantum ergo ad liberationem primi mali duo faciebant. Primo sperabant in eum; unde dicit, *In te*, non in mundo, *speraverunt patres nostri*: Isa. 26: « Sperasti in « Domino in saeculis aeternis, in Domino Deo « forti in perpetuum etc. » *Et liberasti eos*; et iste est fructus spei, quia liberasti eos. Secundo clamabant; unde dicit: *Ad te clamaverunt*, ex magna cordis affectione, *et salvi facti sunt*: Psal. 119. « Ad Dominum cum tribularer clamavi etc. » Quantum ad secundum malum, scilicet confusionem, dicit, *In te speraverunt, et non sunt confusi.*

Sed contra: Dan. 3: « Non est confusio confiden- « tibus in te: » Rom. 5: « Spes non confunditur. »

Dicendum quod patres pertinebant ad vetus testamentum in quo temporalia dabantur: et ideo, ut ostendat quod divina providentia temporalia etiam disponat, liberat eos etiam temporali liberatione. Sed Christus promittit et donat spiritualia; et ut ostendat contemnenda temporalia et speranda aeterna, noluit temporalem liberationem secundum rationem: et tamen aliqui in novo testamento sunt temporalibus liberationibus liberati, et in veteri testamento aliqui sunt spiritualibus afflictionibus eruditi, ut ostendatur Deus auctor esse utriusque testamenti.

5. *Ego autem.* Hic ponit passionem suam. Et primo proponit confusionem suam quam passus est. Secundo exponit eam, ibi, *Omnes videntes me.* Tertio causam ejus assignat, ibi, *Quoniam tu es.* Prima pars dupliciter potest legi. Uno modo, ut primo proponat similitudinem confusionis. Secundo exponat opprobrium. Dicit ergo, Illi sunt liberati, ego autem non sum liberatus a confusione; sed sic viliter conculcatus ac si essem vermis et non homo: Job 25: « Homo putredo, et filius hominis « vermis: » Thren. 3: « Factus sum in deri- « sum omni populo, canticum eorum tota die. » Et quomodo exponit, *Opprobrium hominum, et abjectio plebis*: Matth. 27: « Praetereuntes blasphe- « mabant eum, Vah qui destruis templum. Et « qui crucifixi erant conviciabantur ei. Alios salvos « facit, seipsam non potest salvum facere. » Et Joan. 19: « Plectentes coronam de spinis « etc. » Et ideo, *Opprobrium factus sum hominum,* in verbis eorum, ut dictum est, *Et abjectio plebis,* quia spreverunt eum, et quia abjecto eo petierunt Barabbam, Matth. 27. Thren. 3: « Abje- « ctionem posuisti me in medio populorum. » Secundo modo ut pertineat ad Christi dignitatem: Vermis enim non generatur ex coitu, sed ex terra, solo calore solis caelestis. Ipse enim quasi tenerrimus ligni vermiculus, ut dicitur 2 Reg. 23, sic Christus ex virgine sola operatione Spiritus sancti: Psalm. 84: « Dominus dabit benignitatem, et « terra nostra dabit fructum suum. » Ideo dicit, *Ego autem sum vermis et non homo,* scilicet tantum, sed etiam Deus. Vel aliter secundum Augustinum. Per hominem intelligitur homo vetus, scilicet Adam, qui sic fuit homo quod non filius hominis. Per vermem intelligitur Christus, qui sic fuit homo quod filius hominis, idest virginis: ideo dicit, *Sum vermis et non homo,* scilicet gaudens temporalibus, sed

filius hominis gaudens spiritualibus. *Abjectio plebis*, Hic non mutatur. Consequenter ponit derisionem: et primo ostendit quomodo sit universalis; secundo (1) quomodo sit multiplex. Quod sit universalis, ostendit cum dicit, *Omnes videntes me deriserunt me:* Hierem. 20: « Tota die omnes subsannabant « mihi: » quia populi et principes: et haec distributio, *Omnes*, pro toto populo intelligitur, scilicet malo. Quod illusio fuerit multiplex, ostendit: quia verbis; unde dicit quia *Locuti sunt labiis:* Matth 27: « Praetereuntes blasphemabant eum: » Isa. 57: « Super quem lusistis, et super quem dilatastis os, et ejecistis linguam: » Sap. 2: « Si « verus filius Dei est, suscipiet illum. » Item factis: *Et moverunt caput:* Matth. 27: « Moventes « capita sua (scilicet prae derisu) dicentes, « alios salvos fecit etc. »

6. *Speravit.* Ostendit quae sint illa verba quae in ejus confusionem loquebantur: quia primo improperabant sibi spem quam habebat de Deo; unde dicit, *Speravit in Domino, eripiat eum.* Matth. 27: « Con- « fidit in Deo, liberet eum si vult. » Quasi dicat: Si sperasset in Domino, liberasset eum: quia dictum est supra statim, *Quia speraverunt in te patres nostri, et liberasti eos.* Sed decipiuntur: quia non intelligitur de salute sive de liberatione temporali. Secundo improperant Christo, quod non sit Deo acceptus; unde dicit, *Salvum faciat eum quoniam vult eum:* Sap. 2: « Filium Dei se nominat. »

7. *Quoniam.* Consequenter ponitur causa confusionis; et circa hoc duo facit. Primo ponit causam. Secundo prorumpit in orationem, *Ne discesseris.* Causa irrisionis consuevit esse stultitia. Unde temporales reputant bonos homines stultos, quia non confidunt de mundo: Ps. 13: « Consilium ino- « pis confudistis, quoniam Dominus spes ejus « est. » In hac causa duo facit. Primo ponit divinum beneficium motivum ad sperandum. Secundo ipsam spem, ibi, *Spes mea*; quasi dicat: Derident me, quia spes mea est in te; et ideo dicit: *Quoniam tu es qui extraxisti me de ventre matris meae.* Hic ponit primo quae pertinent ad caput. Quaecumque nascuntur naturaliter et universaliter ex utero matris, virtute divina producuntur, et ipsa est omnium causa: Gal. 1: « Qui me segregavit ex utero « matris meae, et vocavit per gratiam suam. » Sed singulariter dicit Christum abstractum ex utero matris, quia mirabiliter conceptus est, et sine semine natus, servata matris integritate: hoc est beneficium, et ex hoc sequitur spes: et circa hoc tria ponit. Primo ipsam spem. Secundo ejus perfectionem. Tertio ejus rationem. Dicit ergo, *Spes mea ab uberibus matris meae*: idest, tu es spes mea ex quo homo sum et suxi ubera matris meae: quia cum erat Verbum apud Deum, non conveniebat ei sperare: Psalm. 70: « Spes mea a juventute « mea. »

Sed contra. Christus ab instanti conceptionis habuit usum liberi arbitrii, ergo ex tunc speravit.

Respondeo. Dicendum quod ubera, idest lac uberum, in eodem tempore praeparatum fuit, quo fuit conceptus: unde ubera ad ipsam conceptionem referuntur.

In te projectus sum ex utero. Contra. Si postquam egressus est ex utero, projectus est in Deum, ergo antequam exiret uterum, non fuit projectus in Deum.

(1) *Al.* secundo ostendit.

Dicendum, quod ille projicitur in alterum, qui non in se, sed ei innititur: 1 Pet. 5: « Omnem « solicitudinem vestram projicientes in eum: » unde, *Projectus sum ex utero*, quia tibi soli innitor. Et sic describitur perfectio spei.

8. *De ventre.* Hic ponitur ratio spei: quasi dicat: In te speravi, quia te habui semper ut Deum: Psalm. 27: « In Deo speravit cor meum, et adju- « tus sum; » et ideo dicit: *Tu es Deus meus de ventre matris meae*, idest ex quo factus sum homo, quia ante non erat Dei filius homo. Sed si exponatur de membris Christi, projectio sive extractio est de uno in aliud secundum carnem; Christus autem semper tendebat in Deum. Sed loquitur de membris quae secundum carnem semper sunt in ventre carnali, scilicet concupiscentiis mundanis; sed per Deum ab hujusmodi concupiscentiis extrahuntur, et projiciuntur in Deum: ut nihil nisi Deum sperent et quaerant. Consequenter concludit orationem cum dicit, *Ne discesseris a me*, scilicet defendendo, vel in me, vel in membris meis quantum ad spiritualia; quasi dicat, *Dereliquisti me*, exponendo passioni corporali. *Ne recedas a me*, fovendo me spirituali auxilio.

9. *Quoniam.* Hoc, secundum Hieronymum, est principium versus sequentis: et ideo potest, ut dictum est, convenienter cum praecedentibus legi; et etiam cum sequentibus. Et ut dicit Hieronymus, convenientius legitur cum sequentibus: nam Psalmus ex persona Domini exponens passionem, praemittit primo orationem; postea ordinem passionis subsequitur, ibi, *Circumdederunt me etc.* Circa primum duo facit. Primo proponit orationem. Secundo necessitatem orandi ostendit, *Quoniam tribulatio.* Dicit ergo, *Tu es Deus meus de ventre matris meae*, et ideo oro *ne discesseris a me, quoniam tribulatio proxima est.* Haec enim intelligenda sunt ut Christus loquatur in persona membrorum suorum, ut non derelinqueret ea in tribulationibus: 1 Corinth. 10: « Fidelis Deus qui non patitur vos « tentari supra id quod potestis. » Psalm. 70: « Ne derelinquas me, quia dixerunt inimici mei « mihi, et qui custodiebant animam meam, consi- « lium fecerunt in unum. » Non autem dicit hoc pro se. Necessitas autem est duplex; tribulatio quae imminet, et auxilium quod deficit: unde dicit: *Tribulatio proxima est*, scilicet tempore: Matth. 26, Haec appropinquabit hora, et filius hominis tradetur etc.

Sed objicitur, quod cum haec verba sint Christi jam in cruce existentis, quomodo dicit: *Quoniam tribulatio proxima est etc.*?

Possumus dicere quod David mutat tempora. Augustinus aliter solvit. Tribulatio quandoque est propinqua, quandoque remota. Sensus doloris est in anima: propinquum animae est corpus, remota sunt bona exteriora. Quando ergo est afflictio in exterioribus tribulatio non est propinqua; sed quando est in proprio corpore, tunc est propinqua et proxima: et impossibile est quin homo sentiat. Christus autem in proprio corpore affligebatur: Psalm. 114: « Tri- « bulationem et dolorem inveni. »

Item deficit auxilium: *Quoniam non est qui adjuvet.* Et ideo est orationi instandum: Isa. 63: « Circumspexi, et non erat auxiliator; quaesivi, et « non erat qui adjuvaret: » quia etiam Apostoli relicto eo fugerunt.

9. *Circumdederunt.* Supra ostendit Psalmista

in persona Christi suam conquestionem sive querelam rationabilem esse, et ex parte Dei, et ex antiquorum consuetudine, sive experimento: hic autem prosequitur ordinem passionis quantum ad afflictionem carnis. Et proponit primo persecutores. Secundo persecutionis effectum, ibi, *Sicut aqua*. Tertio persecutionis modum, ibi, *Circumdederunt me canes*. Primo ergo introducuntur persecutores invadentes opere: quorum quidam minores, ut plebs et ministri; et quantum ad hos dicit, *Circumdederunt me vituli multi*: Eccl. 1: « Stultorum « infinitus est numerus » *Circumdederunt me*, quia undique invaserunt: Psalm. 117: « Circum- « dederunt me sicut apes etc. » Quidam sunt majores; unde dicit, *Tauri pingues obsederunt me*: Eccl. 6: « Ne extollas te in cogitatione tua, sicut « taurus qui ex pinguedine et fortitudine, nec jugo « premitur, et multum generat et superbit. » Dicitur quod taurus est animal melancholicum: et propter hoc diu retinet iram. Et sicut minores habent audaciam propter multitudinem, ita majores propter divitias. Et ideo dicit, *Pingues*: Job 15: « Pin- « gui cervice armatus est. » *Obsederunt me*: Job 19: « Obsederunt in gyro tabernaculum meum. » Consequenter ponit persecutores insurgentes ore: unde dicit, *Aperuerunt super me os suum*. Et quidem multipliciter eum tentando: Matth. 22: « Quid « me tentatis hypocritae? » accusando, invidendo, ad mortem expetendo, dicentes, crucifige: Thren. 3: « Inimici mei aperuerunt os suum super me. » Consequenter adhibet similitudinem, *Sicut leo rapiens et rugiens*, cui comparantur propter crudelitatem: Hier. 12: « Facta est mihi hereditas mea « quasi leo in sylva: dedit contra me vocem: » nam leonis est ut capta praeda rugiat: Amos 3: « Numquid dabit catulus leonis vocem de cubili « suo nisi aliquid apprehenderit? » Et dicit, *Rapiens*, insidiando, et *rugiens*, manifeste in mortem expetendo: Ezech. 22: « Sicut leo rugiens rapiens- « que praedam animam devoraverunt. »

11. *Sicut*. Consequenter ponit persecutionis effectum. Et primo proponit hunc effectum. Secundo exponit eum, ibi, *Dispersa*. Dicit ergo, *Persequuntur me et nocent*: quia quantum ad corporalem salutem totaliter invaluerunt: et ideo dicit: *Sicut aqua effusus sum*. Si effundatur oleum, aliquid remanet in vase; si effundatur vinum, saltem remanet odor in vase; sed de aqua nihil remanet; quasi dicat, Totaliter effusus sum secundum eorum opinionem: 2 Reg. 14: « Quasi aquae dilabimur, quae « non revertuntur super terram. » Aqua leviter effunditur et projicitur: sic ego effusus sum. Sicut etiam Judaei non solum eum delere desuper terram conati sunt, sed etiam famam ejus perdere voluerunt. Vel assimilatur Christus aquae, quia aqua lavat; sic passio Christi de omnibus peccatis et omnes sordes lavat: Apoc. 1: « Dilexit nos et « lavit nos a peccatis nostris in sanguine suo. » Item aqua rigat et facit fructificare: sic passio Christi: Eccl. 24: « Dixi, irrigabo hortum meum etc. » Et fructificat fructum vitae aeternae: Eccl. 24: « Flores mei (idest passionis meae) fructus honoris et « honestatis. » Item facit viam lubricam: sic passio Christi disponit Judaeos ad casum: 1 Cor. 1: « Nos « autem praedicamus Christum crucifixum: Judaeis « quidem scandalum, gentibus autem stultitiam; ipsis « autem vocatis Judaeis atque Graecis Christum Dei « virtutem et Dei sapientiam. » Consequenter exponit hunc effectum: et ideo dicit, *Dispersa sunt etc.*; quasi dicat, Quicquid videbatur in me forte, est dissolutum: quidquid pulchrum, emarcuit. Et ideo dicit, *Dispersa etc.* In homine est duplex fortitudo. Una est fortitudo corporis, et haec consistit in ossibus et nervis; et quantum ad hoc dicit, *Dispersa sunt omnia ossa mea*: quasi dicat: Omnis virtus mea corporalis defecit. Tamen de Christo dicitur spiritualiter: nam Apostoli qui sunt ossa Christi, dispersi fuerunt: Zach. 13: « Percutiam pastorem, « et dispergentur oves gregis. » Alia est fortitudo animae, quae consistit in corde; unde dicit, *Factum est cor meum tamquam cera liquescens*.

Quaerit Augustinus quomodo de Christo capite verum sit: quia hoc videtur provenire ex superabundanti timore, quod non est dicendum de Christo: quia etsi (1) fuerit in eo timor naturalis, non tamen fuit tantus quod liquesceret cor. Et ita intelligitur de Christo non secundum se, sed quantum ad membra; quae quidem sunt cor Christi, quae et praecipue diligit: Phil. 1: « Eo quod vos « habeam in corde. » Et sequitur, « Testis est mihi « Deus, quomodo cupiam vos esse in visceribus Jesu « Christi. » Hi fuerunt Apostoli qui fuerunt ossa ad sustentandum infirmos in Ecclesia, sicut ossa sustentant carnes: Rom. 15: « Debemus nos firmiores « imbecillitatem infirmorum sustinere. » Et fuerunt corda eorum sicut cera liquescens. Primo mala liquefactione per timorem, sicut in fuga discipulorum: Matth. 26: « Tunc relicto eo fugerunt « omnes. » Et in negatione Petri: Luc. 22: « At « ille negavit, dicens, homo nescio quid dicis. » Secundo bona liquefactione, sicut in conversione discipulorum, ut patet in Petro et Andrea. Vel dicendum quod liquefactio etiam est amoris. Cant. 5: « Anima mea « liquefacta est. » Res antequam liquefiat, dura est et constricta in se; si liquescit, diffunditur et tendit a se in aliud. Timor etiam quandoque indurat, quando scilicet non est magnus: et sic est etiam de amore: quia quando supervenit amor, tunc homo tendit (2) in aliud quod ante in se erat. Et de hac liquefactione potest exponi etiam de Christo secundum quod est caput: nam hoc liquefieri et est a Spiritu sancto, et est in medio ventris, idest affectus. Vel per cor Christi intelligitur sacra Scriptura, quae manifestat cor Christi. Hoc autem erat clausum ante passionem, quia erat obscura; sed aperta est post passionem, quia eam jam intelligentes considerant, et discernunt quomodo prophetiae sint exponendae.

12. *Aruit*. Hic ostendit quod quicquid pulchrum fuit in Christo evanuit. Florere videbantur in Christo ante passionem tria: operatio miraculorum, facundia doctrinae, fama et gloria populorum. De primo, Joan. 6: « Multitudo magna sequebatur eum, quia « videbant etc. » Et haec virtus aruit in passione quantum ad opinionem eorum: unde clamabant, Alios salvos fecit etc. *Aruit*, idest viluit, *tamquam etc.* Vel *Testa*, quando arescit induratur: sic in passione virtus Christi fuit indurata ad sustentandum: Eccl. 27: « Vasa figuli probat fornax, et ho- « mines justos tentatio tribulationis. » De secundo, Matth. 7: « Erat docens eos tamquam potestatem ha- « bens; » sed in passione, *Adhaesit lingua mea faucibus meis*, prae taciturnitate: Ezech. 3: « Ad- « haerere faciam linguam tuam palato tuo, et eris « mutus. » Et hoc est factum in passione; quia non

(1) *Al.* et.
(2) *Al.* tunc ostendit.

respondebat Herodi: Luc. 23: « Interrogabat eum « Herodes multis sermonibus. At ipse nihil respon- « debat ei. » De tertio Matth. 21: « Plurima autem « turba straverunt vestimenta sua in via. Alii au- « tem caedebant ramos de arboribus etc. Tunc im- « pletum est quod David prophetaverat de Christo « dicens, (Ps. 117) Domine salvum me fac, o Do- « mine bene prosperare; benedictus qui venit in no- « mine Domini, Deus Dominus et illuxit nobis. » Sed in passione viluit; unde dicit, *Et in pulverem mortis deduxisti me*, idest vilem mortem me pati fecisti: Sap. 2: « Morte turpissima condemnemus « eum. » Vel si referatur ad membra, *In pulverem mortis deduxisti me*, idest membra mea quae sunt incinerata, non autem Christi. Vel *In pulverem etc.*, idest in potestatem Judaeorum dedisti me qui sunt sicut pulvis etc.

13. *Quoniam.* Hic ponitur modus passionis. Et primo ponit ea quae facta sunt ante crucifixionem. Secundo quae facta sunt in ipsa crucifixione. Tertio quae facta sunt post crucifixionem. Ante crucifixionem facta fuerunt duo. Primo fuit captus; et quantum ad hoc dicit, *Circumdederunt me canes multi*: Philip. 3: « Videte canes, videte malos ope- « rarios: » Isa. 56: « Canes impudentissimi nescie- « runt saturitatem. » Item secundo quomodo fuit illusus; unde dicit, *Consilium malignantium obsedit me.* Consequenter ponit ea quae facta sunt in ipsa crucifixione. Et primo quantum ad affixionem, *Foderunt manus meas et pedes meos,* grossis clavibus affigentes ligno: Zach. 13: « Quid sunt plagae istae « in medio manuum tuarum? » Item quantum ad distensionem dicit, *Dinumeraverunt omnia ossa mea,* idest dinumerabilia fecerunt.

14. *Ipsi vero.* Hic ponuntur illa quae facta sunt post passionem; unde dicit, *Ipsi vero consideraverunt*, convenientes ad spectaculum ut illuderent: Luc. 23: « Milites illudentes impleverunt spongiam aceto « dicentes, Si rex Israel es, salvum te fac etc. » *Et inspexerunt,* scilicet quid eveniret de me. *Diviserunt inter se vestimenta mea*, quae erant plura et divisibilia: *Et super vestem meam,* scilicet inconsutilem, *miserunt sortem,* et hoc fecerunt vel propter cupiditatem, vel propter quamdam illusionem. Per haec vestimenta divisa signantur Ecclesiae sacramenta; sed per vestem quae non dividitur, signatur unitas Ecclesiae quam quilibet credit habere; sed non habet nisi unus, quia sola est unitas Ecclesiae: Cant. 6: « Una est columba mea, per- « fecta mea. »

15. *Tu autem.* Narrata passione, hic procedit ad orationem: et circa hoc duo facit. Primo petit divinum auxilium. Secundo petit praestiti auxilii fructum, ibi, *Narrabo nomen tuum.* Circa primum duo facit. Primo petit divinum auxilium in generali. Secundo per se in speciali, ibi, *Erue a framea.* Circa primum duo facit. Primo petit accelerationem auxilii. Secundo auxilii necessitatem. Dicit ergo quantum ad primum: Sic fecerunt: *Foderunt manus meas et pedes meos etc.* sed *Tu Domine, ne elongaveris auxilium tuum a me*, idest ne differas praebere mihi homini Christo auxilium divinitatis; quasi dicat: Factum est, quia liberatus est a morte per gloriam resurrectionis, quae non est elongata: quia post triduum resurrexit. Et fuit Christus resurgens: 1 Cor. 15: « Christus resurgens ex mor- « tuis primitiae dormientium: » Ps. 56: « Exurgam « diluculo. Ad defensionem meam conspice: » quasi dicat: Ad hoc necessarium est auxilium tuum mihi, scilicet Ad defensionem. *Sub umbra alarum tuarum protege me etc.* Defende me, scilicet contra persequentes ad mortem, et contra daemones ne detineant in limbo. Sic ergo petiit ne corpus resolvatur in cineres, et ne anima detineatur in inferno: Actor. 2: « Solutis doloribus inferni, juxta quod « impossibile erat teneri illum: » Psal. 37: « Ne de- « relinquas me etc. »

16. *Erue.* Hic exponit in speciali a quibus petit defendi. Et primo contra mortem. Secundo contra tentationem mortis, ibi, *De manu canis.* Dicit ergo, *Conspice ad defensionem meam*, et o Deus, *erue animam meam*, quam ipsi quaerunt, *a framea*, idest a gladio qui fremit agitatus.

Sed contra. Christus non fuit occisus a gladio, sed lancea; et lancea etiam fuit percussus post mortem.

Sed dicendum, quod gladius sua acuitate dividit: Heb. 4: « Acutior omni gladio ancipiti, et pertin- « gens usque ad divisionem: » et ideo quia mors dividit animam a corpore, et patrem a filio et e contra, et fratrem a fratre, dicitur gladius: Zach. 13: « Framea, idest mors, suscitare super pastorem meum: » et ab hac eruitur in resurrectione. *Vel framea* est lingua adversariorum: Psal. 56: « Lingua eorum « gladius acutus. » Vel hic loquitur Christus pro membris, quorum plures sunt occisi gladio: Act. 12: « Occidit autem Jacobum fratrem Joannis gla- « dio. » *Et de manu canis.* Hic orat contra tentationes: et tripliciter describit hic eos irrationabiles: et hoc facit sub similitudine canis, qui latrat antequam percipiat contra quem debeat latrare, propter subitam iram ejus, Sic Judaei antequam scirent quare latrarent contra Christum, clamabant: Phil. 3: « Videte canes, videte malos operarios: » et supra, *Circumdederunt me canes multi.* Hoc maxime pertinet contra Judaeos, qui contra Christum latrantes clamabant, Crucifige crucifige. Luc. 23.

17. *Salva me.* Hic describit eos crudeles sub similitudine leonis, qui est crudele animal: et hoc refertur ad Pilatum qui fungitur leonis potestate, idest imperatoris, quem Apostolus dicit leonem: 2 Tim. 4: « Liberatus sum de ore leonis. » Vel refertur ad diabolum: 1 Pet. ult.: « Tamquam leo « rugiens circuit quaerens quem devoret. » *Et a cornibus unicornium humilitatem meam.* Hic describit eos superbos: et refertur ad principes sacerdotum et scribas, qui scilicet comparantur unicorni superbiam designanti: et hoc indicat quod unum cornu habet in capite, et est tantae superbiae quod nullo modo patitur subjectionem, sed statim captus moritur: Job 39: « Numquid volet « rhinoceros, idest unicornis, servire tibi aut mo- « rabitur etc. » Et per hoc significantur principes Judaeorum qui singulariter gloriabantur de cognitione Dei. Et quicumque singulariter se extollit, similis est Pharisaeo: Luc. 18: « Non sum sicut ce- « teri hominum: » Psal. 74: « Nolite extollere in al- « tum cornu vestrum. »

18. *Narrabo.* Consequenter ostendit divini auxilii fructum. Et primo ostendit hoc quantum ad ipsum Christum. Secundo quantum ad alios, ibi, *Edent pauperes.* Circa primum duo facit. Primo proponit duplicem fructum; scilicet praedicationis et laudis. Secundo explicat utrumque, ibi, *Qui timetis.* Circa primum ponit duplicem fructum de liberatione Christi. Primus fructus Christi fuit prae-

dicatio per universum mundum. Dicit ergo, *Salva me ex ore leonis etc.* quia salvatus et liberatus de faucibus eorum. *Narrabo nomen tuum fratribus meis*, idest Apostolis: et hoc fecit post resurrectionem. Sunt autem Apostoli fratres sui, et per naturam assumptam, et per gratiam vocationis ad apostolatum: Rom. 8: « Quos praescivit et praedestinavit con« formes fieri imaginis Filii sui ... quos praedestina« vit hos et vocavit. »

Sed numquid non narravit ante passionem nomen Dei? cum ipse dicat, Joan. 17: « Pater manife« stavi nomen tuum hominibus etc. »

Dicendum quod sic: sed plenius post passionem et resurrectionem. Primo quidem narravit discipulis ore proprio, quando aperuit illis sensum ut intelligerent Scripturas, Luc. ult. Secundo dando eis Spiritum Paraclitum: Joan. 16: « Cum venerit « Paraclitus ille Spiritus veritatis, docebit vos om« nem veritatem. » Et Jo. 14: « Cum venerit Paracli« tus quem mittet Pater etc. ille docebit vos « omnia. » Sed plenissime narrabit quando manifestabit divinitatem suam in judicio: Joan. 14: « Ma« nifestabo ei meipsum: » Luc. 21: « Tunc vide« bunt Filium hominis venientem cum potestate « magna et majestate. » Tunc enim in Filio cognoscent Patrem: Joan. 14: « In die illa cogno« scetis, quia ego in Patre, et Pater in me, et ego « in vobis. » Et hoc ipsi soli Filio convenit, ut ipse dicit Matth. 11: « Nemo novit Patrem nisi Filius. » Secundus fructus liberationis Christi fuit laus divina; unde dicit, *In medio ecclesiae laudabo te*: Isa. 42: « Laus ejus ab extremis terrae. » Sed dicit, *In medio Ecclesiae*: quod Augustinus sic exponit, dicens primo sic. Illud dicimus esse in medio, quod est in manifesto. In veteri testamento Deus laudabatur in occulto, idest in mysteriis; sed in novo laudatur in publico, quia in nuda veritate: 2 Cor. 3: « Nos autem revelata facie gloriam Do« mini contemplantes, per amotionem velaminum. » Aliquando dicimus esse in medio illud quod est intimum. Intimi in Ecclesia sunt viri perfecti, qui specialiter laudant Deum in corde. *In medio ecclesiae laudabo te*, idest in doctoribus et viris perfectis.

19. *Qui.* Exequitur utrumque. Et primo primum. Secundo secundum, ibi, *Apud te.* In primo proponit totam praedicationem novi testamenti, quomodo narratur nomen Domini. Et primo ostendit ad quid inducuntur homines in novo testamento. Secundo quid eis narretur, ibi: *Quoniam non sprevit*: Ad tria inducuntur homines in novo testamento: videlicet ad confessionem oris, ad quaerendam gloriam Dei, et ad Deum timendum. Quantum ad primum dicit, *Qui timetis Deum laudate eum.* Est autem duplex timor; unus filialis qui timet Deum offendere, et timet ab eo separari, et exhibet ei reverentiam; et hic est ex caritate. Alius autem est timor servilis, qui timet solum poenam; et hic non est ex charitate: Joan. 4: « Charitas foras mittit « timorem. » Vetus lex fuit timoris; sed nova est lex amoris. Vos ergo *Qui timetis Dominum*, idest qui impletis legem ex timore, *laudate eum*, quia nihil laudat quis quod non diligit; quasi dicat: Confitemini ei ex amore: Psalm. 116: « Laudate Domi« num etc. » Quantum ad secundum dicit, *Universum semen Jacob magnificate eum:* 1 Corinth. 10: « Sive manducatis, sive bibitis, sive aliud fa« citis, omnia in gloriam Dei facite. » Et dicit *Universum semen Jacob etc.*; quia filiis Jacob, idest Judaeis lex veteris testamenti fuit data, in qua promittitur gloria humana; sed in novo testamento promittitur gloria Dei. Et dicit, *Universum*, ut includat filios promissionis qui computantur in semine, ut dicitur Gal. 3, scilicet gentiles. Quantum autem ad tertium dicit, *Timeat eum omne semen Israel*, timore reverentiae qui est cum dilectione: Deut. 10: « Et nunc Israel, quid Dominus Deus tuus petit a te, « nisi ut timeas eum, et ambules in viis ejus? » Israel idem est quod Jacob.

20. *Quoniam.* Hic ostenditur quid eis annuntietur, scilicet virtus Christi, secundum quod loquitur in persona Christi orantis. Aliquando enim non vult quis preces exaudire, quando scilicet ipsum pro quo petitur, non vult videre, vel quando non vult videre rogantem; aliquando etsi vult videre rogantem, non tamen vult exaudire petitionem: et hoc excludit quantum ad primum, cum dicit, *Non sprevit*, quasi negligendo, *neque despexit deprecationem pauperis*, idest humilitatem ejus qui non habet spem in temporalibus, idest Christi. Secundum ostendit: *Nec avertit faciem suam a me*; quasi non acceptando me: Psal. 68: « Ne avertas faciem « tuam a puero tuo etc. » Tertium cum dicit, *Et cum clamarem ad eum exaudivit me*; quia judex admisit quod petii pro me et pro meis: Joan. 16: « Si quid petieritis Patrem in nomine meo, dabit « vobis: » Jonae 2: « Clamavi, et exaudisti vocem « meam. » Et nota quod ante passionem tria dicit se fuisse passum. Dicit enim fuisse abjectum, *Ego sum vermis etc.* Derelictum, *Quare me dereliquisti?* Item dicit se non exauditum, *Clamabo per diem et non exaudies:* et quare? Quia tunc dicebat, *Verba delictorum*, idest pertinentia ad infirmitatem carnis secundum quam potius temporalia quaeruntur; nunc autem quia per resurrectionem ad hoc genus adduxit humanam naturam ut quaereret spiritualia, dicit contrarium. Quia supra dixit, *Ego sum vermis etc.* hic dicit, *Non sprevit me etc.* Supra dixit, *Dereliquisti me*, hic dicit, *neque avertit faciem suam a me.* Supra dixit, *Clamabo per diem*, hic dicit, *dum clamarem ad eum, exaudivit me.*

21. *Apud.* Supra Psalmista ex persona Christi duo promisit se dicturum: scilicet narrationem divini nominis, et laudem Dei. De primo jam dixit; hic agit de secundo, scilicet de laude divina. Circa hoc duo facit. Primo ostendit qualis sit laus Dei. Secundo, quomodo laudi adjungit opus, ibi, *Vota mea etc.* Dicit ergo quantum ad primum, *Apud te laus mea.* Et hoc potest dupliciter intelligi. Uno modo sic: laus mea qua ego laudor, est apud te, non apud homines a quibus non habeo laudem, sed a te: 2 Cor. 10: « Non qui seipsum commendat, ille « probatus est, sed quem Deus commendat. » Alio modo sic: *Laus mea*, qua scilicet te laudo, est *Apud te*, non in oculis hominum: Eccl. 47: « De omni « corde suo laudavit Deum, et dilexit Dominum, » et hoc, *In Ecclesia magna*, per me et meo nomine congregata. *Magna*, dilatatione: Isa. 54: « Dilata lo« cum tentorii tui, et pelles tabernaculorum tuo« rum extende. » *Magna*, potestate: Matth. 16: « Super hanc petram aedificabo Ecclesiam meam, « et portae inferi non praevalebunt adversus eam. « Et tibi dabo claves regni caelorum: et quod« cumque solveris etc. » Dignitate: Apoc. 21: « Reges terrae afferent gloriam suam et hono« rem in illam. » Hic ostendit quomodo laudi adjungit opus. Votum Christi fuit ut se daret pro

salute fidelium: ipse enim illud vovit inquantum homo: Psal. 39: « Ut facerem voluntatem tuam, « Deus meus, volui. » Quae quidem voluntas Dei est sanctificatio nostra: Joan. 6: « Descendi de caelo non « ut faciam voluntatem meam, sed voluntatem ejus « qui misit me. » Haec vota solvit Christus dando se ad passionem, et iterum quando dedit corpus suum in cibum fidelium; unde dicit, *Vota*, idest sacrificia: *Reddam*, in ara crucis et in sacrificium fidelium; et hoc faciam *in conspectu timentium eum:* Eccl. 3: « Qui timet Dominum, honorat parentes. »

22. *Edent*. Hic consequenter ponit effectum passionis qui est ad alios: et primo proponit diversos passionis effectus; secundo ostendit eos ad futura pertinere, ibi, *Annunciabitur*. Circa primum duo facit. Primo proponit effectus pertinentes ad Apostolos. Secundo ponit tales effectus per Apostolos ad alios derivatos, ibi, *Reminiscentur*. Ad Apostolos pertinet ministerium dominici sacramenti: quod designatur cum dicit, *Edent pauperes*, idest humiles et contemnentes res mundi: Matth. 5: « Beati pau« peres spiritu, quoniam ipsorum est regnum cae« lorum. » Isti edent sacrificium, idest sacramentum corporis et sanguinis, sacramentaliter et spiritualiter. Et ex hoc sequitur triplex effectus; spiritualis, scilicet satietas, laus et vita. Quantum ad primum dicit, *Et saturabuntur*, quia quiescet desiderium suum in plenitudine gratiarum quae per hoc sacramentum acquiruntur: Psal. 62: « Sicut « adipe et pinguedine repleatur anima mea. » Quantum ad secundum dicit, *Et laudabunt Dominum qui requirunt eum*. Nec mirum, quia laus sequitur ex laetitia: Isa. 51: « Venient in Sion lau« dantes, et laetitia sempiterna super capita eorum. » Satietas autem desiderii causat delectationem: Isa. 55: « Delectabitur in crassitudine anima vestra, » idest in spirituali pinguedine: Psal. 41: « In voce « exultationis et confessionis sonus epulantis. » Sed non quilibet laudat Deum; sed *Qui requirunt eum*, idest qui nihil aliud quaerunt nisi Christum, vel Deum: Isa. 55: « Quaerite Deum dum inveni« ri potest; invocate eum dum prope est. » Quantum ad tertium dicit, *Vivent corda eorum etc.* Joan. 6: « Si quis manducaverit ex hoc pane, vivet in « aeternum. » Et ideo dicit, *Vivet*; quasi dicat: Quamvis corpore moriantur imitando passionem Domini, tamen corde vivent: Psal. 68: « Quaerite « Dominum, et vivet anima vestra. »

23. *Reminiscentur*. Hic ponit effectus derivatos ad alios. Et primo communiter ad omnes. Secundo quantum ad carnales, ibi, *Manducaverunt*. Tertio quantum ad spirituales, ibi, *Et anima mea*. Est autem triplex effectus. Primus est divina cognitio ad quam gentes per Apostolos devenerunt. Secundus est effectus ad (1) conversionem ad Christum. Tertius effectus manifestatur per operis perfectionem. Quantum ad primum dicit, *Reminiscentur*. Hominibus naturaliter inserta est quaedam Dei cognitio; sed obliviscuntur Domini per peccatum: Deut. 32: « O« blitus es Domini creatoris tui. » Gentiles autem habuerant aliquam Dei cognitionem, sed obliti fuerant propter peccata; sed per Apostolos fuerunt reducti ad reminiscentiam naturalis cognitionis: Jer. 51: « Recordamini Domini procul. » Quantum ad secundum dicit, *Et revertentur ad Dominum*, scilicet per amorem. Et hoc fecerunt non solum Judaei, sed, *Universi fines terrae*: Isa. 21: « Si quae« ritis, quaerite; convertimini, et venite: » et hi duo effectus etiam ad sacramentum altaris pertinent, quod est quoddam memoriale dominicae passionis, ut dicitur 1 Cor. 11. Ideo dicit, *Reminiscentur*, quia conversio animae ad Deum est effectus sacramenti altaris: Psal. 22: « Super aquam refe« ctionis educavit me. » Colentes eum non in ceremoniis, sed, *In conspectu ejus*, scilicet spirituali cultu: Joan. 4: « Veri adoratores adorabunt Patrem « in spiritu et veritate. » Et *omnes familiae gentium*: Soph. 2: « Adorabunt eum viri de loco suo, om« nes insulae gentium; » quasi, ut intelligatur quod gentiles coluerunt Deum Israel: et sicut proselyti euntes ad habitandum cum Judaeis, recesserunt a loco suo.

24. *Quoniam*. Potestas spiritualis totius mundi est Christi: Dan. 7: « Et dedit ei potestatem et honorem et « regnum etc. » Et non solum Judaeorum, secundum illud, Isa. 9: « Super solium David; » sed *ipse dominabitur gentium*: Psal. 2: « Postula a me, et dabo « tibi gentes hereditatem. »

25. *Manducaverunt*. Hic ponitur effectus qui secutus est quantum ad carnales: et ponit duo. Primo ponit bonum eorum. Secundo ponit eorum defectum, ibi, *In conspectu ejus cadent*, carnales: et hi perceperunt duplex bonum: scilicet participationem sacramenti, et venerationem Dei in cultu. Quantum ad primum dicit, *Manducaverunt*, licet indigne, quia carnales sunt: 1 Cor. 15: « Caro et sanguis « regnum Dei non possidebunt. » De bonis dixit supra quod saturabuntur et laudabunt Dominum, et vivent, quia venerantur sacramentum per fidem quam habent. Sed isti quia sunt pingues terrae, idest in terrenis defixi, idest non in spiritualibus elevati: *Cadent in conspectu ejus*, scilicet Dei: Hier. 31: « Inebriabo animas sacerdotum pin« guedine, et populus meus bonis meis adimple« bitur. » Isti designantur per vaccas pingues, Amos 4. Deut. 32: « Incrassatus est dilectus, et re« calcitravit: » nam, « qui indigne manducat et « bibit, judicium sibi manducat et bibit, » ut dicitur 1 Cor. 11: Et bene dicit, *Omnes qui descendunt*: idest si qui affectu demerguntur ad terrena: quia etsi isti videantur stare in conspectu hominum, tamen in conspectu Dei cadent: Isa. 8: « Offendent « ex eis plurimi, et cadent. » Vel, *Cadent in conspectu ejus*, idest substernentur ei etiam inimici, *omnes qui descendunt in terram*, idest in corruptionem peccati: Phil. 2: « In nomine Jesu omne « genu flectatur. »

26. *Et anima*. Hic ponitur effectus quoad spirituales. Anima Christi sunt illi in quibus requiescit Spiritus sanctus, spirituales scilicet, qui dupliciter se habent ad Deum. Primo quantum ad cor, quia vivunt illi, scilicet Deo, vel Christo, Gal. 2: « Vivo « ego etc. » 2 Cor. 5: « Qui vivunt, jam non sibi « ipsis vivant, sed ei qui pro ipsis mortuus est. » Secundo quantum ad opus, *Et semen meum*. Semen bonum sunt filii regni; quasi dicat: Filii regni quos ego seminavi, servierunt soli Deo: quia omnia opera quae fecerunt, ad ejus gloriam retulerunt.

27. *Annunciabitur*. Hic exponit quando fiet: quia non in tempore suo, sed in futuris temporibus: et ponit tria. Primo praenunciat fidei praedicationem. Secundo a quibus debeat praedicari. Tertio quibus praedicetur. Quantum ad primum dicit, *Annunciabitur Domino generatio ventura*: et hoc potest du-

(1) *Al. deest* ad.

pliciter exponi. Uno modo cum Hieronymo; quasi dicat, *Generatio ventura annunciabitur*, idest evangelizabitur. Et ad hoc, ut convertantur ad Dominum, sive etiam Annunciabitur passive; quasi dicat, Per praedicationem Apostolorum illa generatio adducetur ad Dominum: Matth. 11: « Pauperes evangelizantur. » Vel sic. Bonum generationis annunciabitur per Angelos ipsi Deo; non quod ignoret sive indigeat, sed ut ordo servetur, ut dicit Dionysius, et ut dicitur Tob. 12: « Ego sum Raphael angelus unus ex septem qui astamus ante Dominum. » *Et annunciabunt caeli*, idest caelestes Apostoli: Phil. 3: « Nostra conversatio in caelis est: » *Justitiam ejus*, non humanam, sed Dei, quam repellunt Judaei: Rom 10: « Ignorantes Dei justitiam, et suam quaerentes instituere justitiam etc. » Quibus annunciabitur: *Populo qui nascetur*, spirituali generatione: Joan. 3: « Nisi quis renatus fuerit etc. » Hic autem populus non renascitur operatione humana, sed divina: Joan. 1: « Non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt. » Et ideo dicit, *Quem fecit Dominus*: Psal. 99: « Dominus fecit nos etc. »

PSALMUS XXII.

1. Dominus regit me, et nihil mihi deerit: in loco pascuae ibi me collocavit. Super aquam refectionis educavit me: animam meam convertit. Deduxit me super semitas justitiae, propter nomen suum.

2. Nam et si ambulavero in medio umbrae mortis, non timebo mala, quoniam tu mecum es. Virga tua et baculus tuus, ipsa me consolata sunt: parasti in conspectu meo mensam adversus eos qui tribulant me. Impinguasti in oleo caput meum: et calix meus inebrians quam praeclarus est!

3. Et misericordia tua subsequetur me, omnibus diebus vitae meae. Et ut inhabitem in domo Domini in longitudinem dierum.

1. Psalmista supra in persona Christi dixit de sua tribulatione multa; hic autem dicit de remedio quo in ea sustentatur. Et primo commemorat beneficia quibus sustentatur. Secundo potentiam sustentationis, ibi, *Domini est terra*. Psalmus iste non habet novum titulum, sed videtur designare aliquos in via ambulantes: unde potest significare reditum populi de Babylone, et signat reditum Christi de mundo ad caelum. Circa hoc duo facit. Primo commemorat beneficia praeterita. Secundo commemorat beneficia futura, ibi, *Et misericordia tua*. Circa primum duo facit. Primo commemorat beneficia quae consistunt in consolatione bonorum. Secundo ea quae consistunt in adjutorio contra mala, ibi, *Nam et si ambulavero*. Circa primum tria tangit. Primo commemorat sufficientiam divinae promissionis. Secundo ejus abundantiam, ibi, *In loco pascuae*. Tertio ejus effectus, ibi, *Animam meam convertit*. Ponit ergo primo divinam provisionem: unde dicit, *Dominus regit me*. Hieronymus, *Dominus pascit me*. Et idem est; quia qui pascit, regit. Et intelligitur in persona Ecclesiae, dici de Christo qui est pastor noster: Joan. 10: « Ego sum pastor bonus: » Matth. 6: « Respicite volatilia caeli etc. » quia Deus dicitur pastor noster: ipse enim pascit etiam volatilia caeli, ut dictum est Mich. 7: « Pasce populum tuum in virga tua, gregem hereditatis tuae: » Rom. 15: « Qui exurget regere gentes. » Et sufficienter pascit; unde dicit, *Nihil mihi deerit*: scilicet de eo quod est necessarium ad salutem: et in temporalibus Luc. 22, « Quando misi vos sine sacculo et pera etc. numquid aliquid etc. » Matth. 6: « Primum quaerite regnum Dei, et haec omnia adjicientur vobis. » Tum in futuro omnem sufficientiam habebimus, quia nihil deerit nobis, quoniam habebimus Deum. Abundantiam omnem designat metaphorice per abundantiam cibi et potus. Quia si pascit, habet se ad nos sicut pastor ad oves; quae duobus pascuntur. scilicet herbis et aqua. Quantum ad primum dicit, *In loco pascuae ibi me collocavit*, idest pascuoso, ubi est abundantia herbarum. Haec abundantia sunt sacra documenta divinae Scripturae et spiritualium abundantia: Ezech. 34: « In herbis virentibus et in pascuis pinguibus pascentur. » Quantum ad secundum dicit, *Super aquam refectionis educavit me*. Et dicit *Collocavit*, quia sermo divinus duo facit: scilicet incipientes instruit, et perficientes firmat. Propter primum dicit, *In loco pascuae*. Propter secundum dicit, *ibi me collocavit*. Quantum ad secundum dicit, *Super aquam refectionis educavit me*. Haec est aqua baptismi: Ezech. 36: « Effundam super vos aquam mundam etc. » Vel est aqua sapientiae sacrae doctrinae; quae quidem et est cibus, quia confortat; et aqua, quia refrigerat: Eccl. 15: « Aqua sapientiae salutaris potavit illum. » *Animam meam convertit*. Hic est effectus pascuae, quia *Animam meam convertit*. Vel dicit, quae sint haec pascua; quia conversio animae. Est autem duplex effectus spiritualis doctrinae. Primus est interior, in conversione animae ad Deum, quando totaliter se a rebus mundi trahit. Psal. 18: « Lex Domini immaculata convertens animas, testimonium etc. » Et conversio fit virtute Dei. Thren. ult.: « Converte nos Domine ad te. » Alius effectus est exterior, ut opera exteriora exequatur; unde dicit: *Deduxit me super semitas justitiae;* haec autem sunt bona opera. Isa. 40: « Rectas facite semitas Dei nostri. » Vel semitae sunt consilia. Prov. 4: « Deducam te per semitas aequitatis; » et hoc, *propter nomen tuum*, idest gloriam nominis tui. Psal. 43: « Propter gloriam nominis tui libera nos. »

2. *Nam*. Hic ponit beneficia contra mala. Et primo in generali; secundo in speciali, ibi, *Virga tua*. Et loquitur ad similitudinem hominis euntis per loca periculosa, cui necesse est securitas; et haec beneficia ponit hic, *Nam et si ambulavero in medio umbrae mortis, non timebo mala, quoniam tu mecum es*, tamquam dux et protector; et sic securus ero. *Umbra mortis* dicitur praesens tribulatio: est enim umbra praesagium corporis subsequentis. Col. 2: « Lex umbra futurorum, corpus autem Christi; » sic tribulatio est quasi mortis indicium. *In medio*, idest in intimo sive vehementia tribulationis, vivifi-

« cabis me etc. » Sed umbra mortis dicitur praesentis vita caligine peccatorum obscura. Job 3: « Occupet eum caligo etc. » Vel umbra mortis dicuntur facta haereticorum portantium in se imaginem diaboli. Job 28: « Lapidem caliginis et um« bram mortis dividit torrens etc. » Dicitur autem umbra mortis, quod non infert malum Deo praesente. Job 17: « Pone me juxta te etc. » Isa. 43: « Cum transieris per aquas, tecum ero, ne flumina « operiant te: cum ambulaveris in igne, non com« bureris. » Sed praeter dictam securitatem ponit tria beneficia quae Deus facit in eis. Primo sustentat: unde dicit, *Virga tua et baculus tuus*. Et hoc potest dupliciter intelligi. Uno modo, ut per virgam intelligamus directionem viae. Ps. 44: « Virga di« rectionis, virga regni tui. » Per baculum intelligamus sustentaculum. Tob. 5: « Baculum senectutis « nostrae. » Littera Hieronymi habet, *Fulcimentum*: quasi dicat, Ostensio et sustentatio *Ipsa me consolata sunt*; idest dederunt mihi consolationem in via. 2 Cor. 1: « Deus totius consolationis qui conso« latur nos. » Alio modo, ut exponatur hoc pertinere ad correctionem, quia virga fit correctio. Prov. 13: « Qui parcit virgae etc. » *Et baculus tuus*, scilicet senioris disciplinae; quasi dicat, Mitis et dura correctio tua dedit mihi consolationem: Prov. 3: « Quem « diligit corripit, et quasi pater in filio complacet « sibi. » Quantum ad secundum dicit, *Parasti in conspectu meo mensam*, duplicis quidem doctrinae. Prov. 9: « Proposuit mensam, misit ancillas suas « vocare ad arcem: » ubi sunt diversa fercula, scilicet diversa documenta spiritualia. Et hoc, « In con« spectu meo, (quia) in lege meditatur die ac nocte, » Ps. 1. Vel mensam sacramentalem, scilicet altaris. Tri-Triplex enim mensa legitur in sacra Scriptura. Prima est mensa veteris legis. Exod. 25: « Facies « mensam de lignis Setim: et pones super mensam « panes propositionis. » Alia est novi testamenti. 1 Cor. 10: « Non potestis mensae Domini esse par« ticipes, et mensae daemoniorum; » et haec mensa fuit res et figura. Tertia mensa est in patria. Luc. 22: « Ego dispono vobis regnum, ut edatis et bi« batis super mensam meam in regno meo. » Et utraque mensa pugnamus contra inimicos nostros; unde dicit, *Adversus eos qui tribulant me*; quia per mensam, quae est sacra Scriptura, expellimus tentationes. Eph. ult.: « In omnibus sumentes scu« tum fidei, in quo possitis omnia tela nequissimi « ignea extinguere. » Item corpus Christi contra inimicos tuetur, ut dicit Chrysostomus super Joan.: *Impinguasti in oleo*, idest laetitia, *caput meum*. Hoc autem per duo signatur, scilicet per oleum inungens, et vinum inebrians. Et hoc dicit ad similitudinem antiquorum orientalium qui in festis ungebant capita oleo. Isa. 61: « Ut daret eis coro« nam pro cinere, et oleum gaudii pro luctu. » *Caput meum*, idest Christum, *impinguasti*, idest replesti abundantissime, *oleo* spiritualis gratiae, ut ex eo ad nos gratia diffunderetur. 1 Cor. 8: « Unus « Dominus Jesus Christus per quem omnia, et « nos per ipsum. » Psal. 44: « Unxit te etc. » Vel, *caput meum*, idest mentem meam. Matth. 6: « Tu « autem cum jejunas, unge caput tuum, » idest mentem oleo, idest spirituali devotione, *Et calix tuus*, vel meus, idest mihi datus, vel tuus, idest a te datus. Hic calix est donum divini amoris qui inebriat: quia ebrius non est in se, nec secundum se loquitur, sed secundum impetum vini; sic ille qui est plenus divino amore, loquitur secundum Deum: est enim in extasim factus. Cant. 5: « Co« medite amici, et inebriamini. » Isa. 55: « Quomodo « descendit imber et nix de caelo, et inebriat ter« ram, et germinare eam facit; sic erit verbum « quod egredietur de ore meo. » Hier. 23: « Factus « sum quasi vir ebrius, et quasi homo madidus « vino a facie Domini. » Vel calix dicitur sanguis Christi, quia debet inebriare. Et hic *Quam praeclarus est*, idest maxime clarus.

3. *Et misericordia etc.* Hic ponit beneficia futura. Et primo quantum ad participationem divinorum donorum; secundo quantum ad fruitionem ipsius Dei. Dicit ergo, Haec omnia praedicta mihi fecisti; sed rogo ut, *Misericordia tua subsequatur me.* Alias petivit ut praeveniat, hic quod subsequatur: et utraque est necessaria: quia praeveniens est necessaria, quia inspirat animum, subsequensque juvat ut efficiatur. *Ut inhabitem in domo Domini*, hoc est in Ecclesia, *In longitudinem dierum*, idest semper per gratiam, et in caelo per gloriam. Psal. 26: « Unam « petii a Domino etc. » Isa. 65: « Gaudebitis et « exultabitis usque in sempiternum. »

PSALMUS XXIII.

1. *Prima Sabbati.*

Domini est terra, et plenitudo ejus; orbis terrarum, et universi qui habitant in eo. Quia ipse super maria fundavit eum, et super flumina praeparavit eum.

2 Quis ascendet in montem Domini? aut quis stabit in loco sancto ejus?

3. Innocens manibus et mundo corde; qui non accepit in vano animam suam, nec juravit in dolo proximo suo.

4. Hic accipiet benedictionem a Domino, et misericordiam a Deo salutari suo. Haec est generatio quaerentium eum, quaerentium faciem Dei Jacob.

5. Attollite portas principes vestras, et elevamini portae aeternales, et introibit rex gloriae. Quis est iste rex gloriae? Dominus fortis et potens, Dominus potens in praelio. Attollite portas principes vestras, et elevamini portae aeternales, et introibit rex gloriae. Quis est iste rex gloriae? Dominus virtutum, ipse est rex gloriae.

1. Posita tribulatione et auxilio divino, hic commendat Psalmista (1) potestatem auxiliantis titulus non est novus in hebraeo; sed in latino additur in prima sabbati. Ubi sciendum est quod sicut dicitur Exod. 20: « Memento ut diem sabbati sanctifices etc. » est tertium praeceptum. Sex enim diebus fecit Deus caelum et terram et omnia quae in eis sunt, et in septima requievit; ita et nos debemus pro reverentia septima die requiescere. Unde omnes dies hebdomadae sabbatum appellantur, sicut dies dominicus dicitur prima sabbati. Matth. ult.: « Vespere « autem sabbati quae lucescit in prima sabbati. » Et deinceps tota hebdomada sabbatum dicitur. Luc.

(1) *Al.* Psalmus *et sic infra.*

18: « Jejuno bis in sabbato: » unde Psalmus hic in prima sabbati commemorat ea quae pertinent ad primam sabbati, idest ad dominicam. In qua (1) tria facta sunt: scilicet creatio mundi, productio lucis, et resurrectio Christi, ut in Evangelio habetur Matth. 28. De istis ergo agit Psalmista: scilicet de potentia creantis, et gloria resurgentis; et forte iste Psalmus cantabatur in prima sabbati, sed videtur esse disjunctus. Tamen sciendum est, quod tempore David Deus colebatur solum in Judaea; et David considerans quod Deus est Deus totius terrae, et videns in spiritu prophetico futurum esse quod coleretur in toto mundo, fecit istum Psalmum: et de hoc agit hic. Dividitur ergo Psalmus iste in tres partes. In prima ponit universale ejus dominium; in secunda ponit sive ostendit modum quo homines accedunt ad Deum, ibi. *Quis ascendet*; in tertia praedicit futurum cultum Dei per totum mundum, ibi, *Attollite*. Circa primum duo facit. Primo ostendit quod universale est Dei dominium; secundo ponit signum vel causam, ibi, *Quia ipse super maria*. Vel sic: In Psalmo isto agit de tribus. Primo de creatione; secundo de illuminatione, ibi, *Quis ascendet*, tertio de resurrectione, ibi, *Attollite*, sive de resurgentis glorificatione. Circa primum duo facit. Primo ponit creantis potentiam; secundo subdit rationem, ibi. *Quia ipse super maria*. Est autem sciendum quod terra potest dupliciter considerari: vel secundum quod est unum elementum, vel secundum quod est habitaculum hominum: et utroque modo est sub divino dominio. Primo modo fuerunt aliqui non extendentes divinam providentiam ad corruptibilia, sed tantum ad caelos. Job 22: « Nubes latibulum ejus: circa cardines caeli perambulat, nec nostra considerat. » Ezech. 9: « Dereliquit terram, et Dominus non videt eam. » Psalmus dicit, Mentimini; quia, *Domini est terra*, scilicet ipsum elementum super quod habet dominium: vel *Terra*, idest ecclesia, quae est bona terra quae facit multum fructum. Isa. 40: « Quis appendit tribus digitis molem terrae, et libravit in pondere montes, et colles in statera? » Sed addit, *Et plenitudo ejus*. Gen. 1: « Terra erat inanis et vacua etc. » quia non erat plena arboribus et aliis quae pertinent ad ornatum terrae, sicut plantae et herbae. Vel, *Plenitudo terrae*, idest plenitudo gratiarum Ecclesiae. Et hic est Christus qui attulit omnem gratiarum plenitudinem in se. Eccle. 15: « Facies tua plena gratiarum. » 1 Joan 1: « De plenitudine ejus omnes accepimus. » Secundo modo etiam dicitur Dei orbis terrarum, idest nostra terra habitabilis, *Et universi qui habitant in ea*, idest omnes habitatores ejus. Ps. 9: « Judicabit orbem terrae in aequitate, et populos in justitia. » Isa. 45: « Non in vanum creavi eam (scilicet terram) ut habitaretur formavi eam. » Centrum est infimus locus in mundo, ad quod terra gravitate sua tendit et omnia alia cedunt sibi: et dicit Psalm. 103: « Qui fundavit terram super stabilitatem suam, » quia per gravitatem tendit illuc: et super nihilum, quia nihil sibi subsidet; et Isa. 40, dicit: « Appendit tribus digitis molem terrae, » frigiditate et partium suarum continuitate. Sed quia terra est elementum, et ex ea cum aliis elementis fit mixtum; terra autem est sicca et frigida, unde nec ex motu nec ex fluxu pars una continuatur, alteri indiget humore continente et continuante, et sic fundatur vel confirmatur super aquas; et quia in qualibet parte terrae quasi fit generatio aquarum, tota terra fere potest dici fundari super aquam: propter quod dicit, *Ipse super maria fundavit eam*. Vel sicut fundamentum continet aedificium, sic aqua continet terram, ne discontinuetur. Discontinuatio etiam terrae facit quod aqua quae liquida est et gravis, fluat quasi per totam terram. Item per orbem designatur Ecclesia et omnes habitantes in ea, scilicet fideles; et omnes sumus Christi: et Sive vivimus, sive morimur, Domini sumus, ut Apostolus dicit Rom. 14. Consequenter reddit causam supradictorum, quia scilicet, *Super maria fundavit eam*; quasi dicat: Illud est artificis, quod ipse artifex facit. Sed Deus fecit terram et ea quae sunt in terra. Ergo ipsius est terra et plenitudo ejus. Sed quidam dicunt, quod non est providentia Dei in rebus terrenis. Sed contra hoc est signum magnae providentiae dispositio aquarum ad terram, quia elementa levia debent esse super graviora. Similiter ergo sicut aer circumdat aquam, ita aqua debet circumdare terram. Et philosophi assignant super hoc multas causas. Sed causa est providentia divina, ut ibi esset habitatio hominum et animalium; unde Moyses in principio, quando posuit rerum creationem, posuit terram primum informem; unde Terra erat inanis, idest informis, et vacua arboribus; et ideo posuit eam circumdatam sive opertam aqua, et tenebrae, idest aquae, erant super faciem abyssi, idest super terram, et Spiritus Domini, idest aer, ferebatur super aquas. Vel terra erat inanis, idest invisibilis propter aquas; unde sequitur, Congregentur aquae etc. et appareat arida; quasi dicat: Quia terra est prima secundum ordinem elementorum, a providentia divina factum est quod sit super aquas, ut homines et animalia possint in ea vivere, et aquae nihilominus occupent terram quantum durant maria: unde dicit. *Ipse super maria fundavit eam*, idest juxta, sicut alibi. Ps. 136: « Super flumina Babylonis (idest juxta flumen Babylonis) illic sedimus etc. » *Fundavit*, idest firmam statuit, ut mare eam non occupet: Job 38: « Posui mari ostia et vectes, et dixit, Hucusque venies, et non procedes amplius; et hic confringes tumentes fluctus tuos: » Hier. 5: « Qui posuit arenam terminum mari, praeceptum sempiternum quod non praeteribit. » *Et super flumina praeparavit illam*, idest juxta flumina; et dicit, *Praeparavit*, non fundavit, quia ad praeparationem requiritur quod irrigetur flumine; Psal. 64: « Flumen Dei repletum est aquis: parasti cibum illorum, quoniam ita est praeparatio ejus: Rivos ejus inebrians multiplica etc. » Vel Ecclesia, *fundata est super maria*, idest super tribulationes: Ps. 92: « Mirabiles elationes maris. » *Et super flumina*, idest persecutiones quibus praeparata est Ecclesia ad coronas martyrum. Vel *Super maria*, idest amaritudines; et tamen consolationem ejus praeparavit flumina consolationum: Ps. 45: « Fluminis impetus laetificat etc. »

2. *Quis ascendet?* Quasi dicat, Magnus est, et quomodo accedetur ad eum? Eccl. 2: « Quis est homo qui possit sequi regem factorem suum; » et ideo docet modum perveniendi: unde circa hoc duo facit. Primo ponit quaestionem. Secundo responsionem. ibi, *Innocens manibus*. In quaestione quaerit duo: scilicet de via seu motu, *Quis ascendet*. Et de termino, *Aut quis stabit*. Mons signat hic altitudinem

(1) *Al.* quo.

divinae justitiae sive majestatis: Psalm. 35. « Justitia tua sicut montes Dei. » Mons ergo est altitudo divinae majestatis, vel sublimitas Christi, qui mons dicitur; Isa. 2: « Erit in novissimis diebus « praeparatus mons domus Domini in vertice mon- « tium, et elevabitur etc. » Quis ergo ascendet tantum quod deveniat ad Christum et Deum? Sancti viri qui disponunt ascensiones in corde suo ascendent, ut dicit Psalmista. Item: quis poterit stare ibi, ubi ipse est qui est locus sanctus, locus gloriae? Hier. 17: « Locus sanctificationis nostrae ex- « pectatio Israel: » Exod 3: « Locus in quo stas « terra sancta est: » quasi dicat: Quis stabiletur ibi? Sed alibi dicit Psal. 121, quod sic, *Stantes erant pedes nostri in atriis tuis Hierusalem*. Unde consequenter ponitur responsio.

3. *Innocens*. Et primo ostendit hoc in generali. Secundo in speciali, *Haec est generatio*. Circa primum duo facit. Primo proponit meritum. Secundo praemium, ibi, Accipiet. In merito est unum quod pertinet ad innocentiam operis; unde dicit, *Innocens manibus:* Job 22: « Salvabitur innocens; « salvabitur autem munditia manuum suarum: » Ps. 25: « Ego in innocentia mea ingressus sum. » Aliud pertinet ad puritatem cordis: et quantum ad hoc ponit, quod conservetur cor purum a concupiscentiis interioribus: unde dicit, *Et mundo corde*: Matth. 5: « Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum « videbunt. » Item ab omni cupiditate rerum temporalium, *Qui non accepit in vanum animam suam*: idest qui non effudit eam super res vanas, vel qui non vane gloriatur de virtutibus, vel qui non permittit sensualitatem suam pervenire usque ad consensum peccati. Hieronymus habet, *Qui non extollunt in vanum*, quia ex munditia cordis aliqui superbiunt: Ps. 130. « Domine, non est exaltatum cor « meum. » Item pertinet ad veritatem oris; unde sequitur, *Nec juravit in dolo proximo suo:* Zach. 8: « Juramentum mendax non diligatis. »

4. *Hic accipiet*. Hic ponit praemium. Praemium autem consistit in duobus: scilicet in consecutione bonorum: *Hic accipiet benedictionem*, idest bona a Deo: Prov. 10: « Benedictio Domini super caput justi: » I Petr. 3, « In hoc vocati estis, ut benedictione here- « ditatem possideatis. Item in liberatione a malis: unde dicit. *Et misericordiam a Deo salutari suo*, qui liberat a miseria. Vel aliter: potest accedere innocens manibus; quia potest esse innocens, propter hoc quod *Accipiet benedictionem a Domino, et misericordiam*, quia vitat peccata; Rom. 6: « Non est « volentis neque currentis, sed Dei miserentis. » Consequenter ostendit istum modum in generali, *Haec est generatio quaerentium Dominum*; quasi dicat: in generali multi sunt tales: et isti sunt tota generatio quaerentium Deum qui sunt innocentes etc. Unde loquitur Scriptura de bonis sicut de una generatione: Matth. 24: « Non pertransibit genera- « tio haec, » scilicet bonorum etc. Et describit eam a duobus: scilicet a studio, quia nihil quaerit nisi Deum: unde dicit: *Quaerentium Deum*, etiam in vita ista: Is. 55: « Quaerite Dominum dum inveniri « potest. » Quo fine? Ut perveniat ad ejus visionem; unde sequitur, *Quaerentium faciem Dei Jacob*: Gen. 32: « Vidi Dominum facie ad faciem, et « salva facta est anima mea. »

5. *Attollite*. Haec est tertia pars Psalmi: in qua praenunciat quomodo futurum erat, quod Deus coleretur in toto mundo, ut sensus litteralis exponit. Deus dicitur hominem inhabitare per fidem: Eph. 3. « Inhabitare Christum per fidem in cordibus « vestris: » et per caritatem: Jo. 4: « Qui manet « in caritate, in Deo manet, et Deus in eo. » Item dicitur intrare qui incipit esse ubi prius non erat. Tunc ergo Deus intrat in nos, quando incipimus habere fidem de eo. Olim totus mundus non habebat fidem Dei: et hoc contingebat propter duplex impedimentum: scilicet propter statuta principum, et propter consuetudinem antiquam. Primum contingebat, quia singulae civitates proponebant sibi leges de idolatria, et constituebant speciales deos: et hic cultus erat quasi inveteratus; hoc etiam daemones procurabant. Item Angeli colebantur, quos vocabant militiam caeli: et ista impedimenta erant portae sive ostia quae clausum prohibent introitum domus. Tria autem facit. Primo praenunciat illud quod est futurum. Secundo proponit quaestionem. Tertio subdit responsionem. Dicit ergo, *Principes*, idest, o mali homines, vel o daemones, *Attollite portas vestras*, idest elevetis impedimenta quae apponitis ne homines accedant ad Deum. Hieronymus habet, *Elevate;* quasi dicat, Removeatis etc. Ps. 9: « Exaltas me de portis mortis, ut annuntiem om- « nes praedicationes tuas in portis filiae Sion. » Et *Vos portae aeternales*, idest aeternum et antiquum impedimentum: *Elevamini*, idest removeamini: Psalm. 75: « Illuminans tu mirabiliter a montibus aeternis; » quasi dicat, Vos antiqua impedimenta removeatis vos de cordibus hominum: et tunc ille qui est *Rex gloriae*, introibit in mundum per fidem et charitatem, et cultum. Vel potest dici quod sunt duplices portae: quaedam quae sunt malae, quae claudunt aditum ad vitam; aliae bonae, quibus aperitur via vitae. Ps. 117: « Aperite vias vitae, » idest justitiae etc. Portae malae sunt peccata; bonae autem sunt virtutes. Dicit ergo, *O principes attollite portas vestras*, idest aperite, et removete peccata: et acquirite, *Aeternales*, idest dona aeterna a Deo aeterno: *elevamini*, in cordibus vestris, *et introibit rex gloriae*. Prophetice loquitur, quia a principio non statim omnes crediderunt sed dubitaverunt; quasi dicat: Cui volumus, credere, et cui volumus obedire? numquid Deo Judaeorum? Exod. 5: « Nescio Dominum, et Israel non dimittam. » Et ideo hoc ostendit cum dicit, *Quis est iste rex gloriae*? Et respondet, *Dominus fortis et potens*. Aliquis rex apparet gloriosus ex tribus. Quia acquirit primo per robur magna; unde dicit, *Fortis*: Prov. 12: « Manus fortissima dominabitur: » Job 9: « Si « fortitudo quaeritur, fortissimus est. » Secundo propter potestatem; et hanc ostendit, cum dicit, *Dominus potens*, quia potentissimus est ad dominandum: Job 36: « Deus potentem non abjicit: » Dan. 7: « Po- « testas ejus potestas aeterna etc. » Tertio, quod sit bonus praeliator; unde dicit: *Dominus potens in praelio*, quo contra mortem et diabolum vicit in omnibus: Apoc. 5: « Vicit leo de tribu Juda. » Vel fortis in natura sua, potens in jurisdictione in suos, et potens contra adversarios. Quod ergo secundo dicit, *Attollite etc.* potest dici quod est repetitio: et sic ne differant audientes quis hic potens sit. Vel prius refertur ad principes, idest ad daemones; quod autem hic dicit, refertur ad bonos angelos, qui etiam sua dignitate prius non suo studio erant ab hominibus colendi, qui colebant eos: 4 Reg. 17. « Adoraverunt universam militiam caeli: » quasi dicat, Removete impedimenta propter quae homi-

nes vos colunt. Et ideo hic dicit, *Dominus virtutum ipse est rex gloriae*. In Glossa autem est alia expositio. Christus ad inferos descendit et ascendit in caelum: et haec duo praenunciat hic. Et primo monet infernales ut aperiant; unde dicit, *Attollite etc.* O principes infernales aperite portas vestras: *Et elevamini etc. Et introibit rex gloriae.* Sed cum daemones quaererent, *Quis est iste rex gloriae*, respondet, ille qui fuit *Fortis et potens in praelio*, contra te. Secundo monet super nos (1) cives *Aperite portas*, paradisi. Unde respondens Christus quasi praeconis voce, et vicem gerens, dirigens vocem in caelum dicit, *O principes*, caelestes, *attollite*, idest aperite, *portas vestras*, *etc. Et introibit etc.* Et illis quaerentibus dicit, *Dominus virtutum ipse est rex gloriae*. Est autem sciendum, sicut dicit Dionysius, quod non est intelligendum sic quod Angeli essent ignorantes de mysterio Incarnationis; sed admirantes dixerunt, *Quis est iste rex gloriae*, quia gloria Christi excellit omnem cognitionem. Aliquando enim ipse Christus docet de se per Scripturam, ut dicitur Isa. 63: « Ego qui loquor justitiam etc. » Hic autem non ipse, sed alii de eo, scilicet Angeli, respondent, *Dominus virtutum etc.*; quia aliqui angeli accipiunt illuminationem immediate a Deo, sicut dicitur Isa. 6: « Vidi Dominum sedentem super solium excelsum, et plena erat etc. » Alii ab illis, sicut medii et infimi: et istis hic respondetur ab aliis Angelis.

(1) *Al.* supra nos.

PSALMUS DAVID XXIV.

1. *In finem.*

Ad te, Domine, levavi animam meam: Deus meus in te confido, non erubescam. Neque irrideant me inimici mei.

2. Etenim universi qui sustinent te, non confundentur.

3. Confundantur omnes iniqua agentes, supervacue.

4. Vias tuas, Domine, demonstra mihi, et semitas tuas edoce me. Dirige me in veritate tua, et doce me, quia tu es salvator meus, et te sustinui tota die.

5. Reminiscere miserationum tuarum, Domine, et misericordiarum tuarum, quae a saeculo sunt.

6. Delicta juventutis meae, et ignorantias meas ne memineris. Secundum misericordiam tuam memento mei tu, propter bonitatem tuam, Domine.

7. Dulcis et rectus Dominus.

8. Propter hoc legem dabit delinquentibus in via. Diriget mansuetos in judicio: docebit mites vias suas. Universae viae Domini misericordia et veritas: requirentibus testamentum ejus et testimonia ejus.

9. Propter nomen tuum, Domine, propitiaberis peccato meo: multum est enim.

10. Quis est homo qui timet Dominum ? legem statuit ei in via quam elegit. Anima ejus in bonis demorabitur, et semen ejus hereditabit terram. Firmamentum est Dominus timentibus eum; et testamentum ipsius ut manifestetur illis.

11. Oculi mei semper ad Dominum: quoniam ipse evellet de laqueo pedes meos. Respice in me, et miserere mei, quia unicus et pauper sum ego.

12. Tribulationes cordis mei multiplicatae sunt: de necessitatibus meis erue me. Vide humilitatem meam et laborem meum, et dimitte universa delicta mea.

13. Respice inimicos meos, quoniam multiplicati sunt, et odio iniquo oderunt me.

14. Custodi animam meam et erue me: non erubescam, quoniam speravi in te. Innocentes et recti adhaeserunt mihi, quia sustinui te.

15. Libera, Deus, Israel ex omnibus tribulationibus suis.

1. Supra Psalmista posuit Christi tribulationem et divinum auxilium; hic subjungit orationem: et circa hoc duo facit. Primo ponitur oratio. Secundo orantis merita, *Judica me Domine etc.* Circa primum tria facit. Primo proponitur oratio. Secundo subditur fiducia ex oratione concepta, ibi, *Dulcis et rectus.* Tertio continuat orationis instantiam, ibi, *Oculi mei.* Circa primum tria facit. Primo petit liberari ab hostibus. Secundo petit dirigi in bona justitiae, ibi, *Vias tuas.* Tertio petit remittit sibi peccata, ibi, *Reminiscere.* Circa primum tria facit. Primo proponitur praeparatio ad orandum, secundum illud Eccl. 18: « Ante orationem praepara animam tuam etc. » Secundo ponitur petitio, ibi, *Non erubescam.* Tertio ponitur petitionis ratio, ibi, *Etenim universi.* Dupliciter enim praeparatur ad orandum. Vel per erectionem mentis in Deum, quia, ut Damascenus dicit, *Oratio est ascensus intellectus in Deum.* Vel per fiduciam quam quis habet de Deo. Quantum ad primum dicit: O Domine, ego levavi animam meam ad te per contemplationem, bonitatem tuam inspiciens, et per amorem: Thre. 3: « Levemus corda nostra cum manibus ad Deum. » Propter secundum, quia nullus impetrat nisi confidenter oret: Jac. 1: « Postulet in fide, nihil haesitans: » Hebr. 4: « Adeamus cum fiducia ad thronum gloriae, » sive gratiae ejus; ideo dicit, *In te Deus meus confido.* 2 Cor. 3: « Fiduciam talem habemus per Christum ad Deum, non quod sufficientes simus cogitare a nobis aliquid. » Consequenter ponitur petitio: et ponit duo. Unum, quod pertinet ad ipsum secundum se. Secundum, quod pertinet ad ipsum per comparationem ad hostes. Quantum ad primum dicit, *Non erubescam.* Erubescit quis a tribus. Vel quando opprimitur ab hoste, vel quando frustratur spe, vel quando recogitat peccatum quod fecit. De hoc Rom. 6: « Quem fructum habuistis tunc in illis, in quibus nunc erubescitis? » De secundo Rom. 5: « Spes non confundit, quia caritas etc. » Unde dicit, *Neque irrideant me inimici mei*, idest non habeant facultatem me irridendi ad quod parati sunt: Sap. 5: « Hi sunt quos aliquando habuimus in derisum, et in similitudinem improperii: Job 12: « Deridetur justi simplicitas. »

2 Quantum ad secundum dicit, *Etenim.* Hic ponitur ratio petitionis, et est duplex: quasi dicat, Peto non erubescere, et non irrideri. Et primo ostendit quibus non debeatur confusio. Secundo ostendit quibus debeatur, ibi, *Confundantur etc.* Dicit ergo quantum ad primum: *Etenim qui sustinent te non confundentur.* Illi sustinent eum qui cum longanimitate eum expectant: Habac. 2: « Si moram fecerit, expecta eum, quia veniens veniet: » Eccl. 2: « Nullus speravit in eo et confusus est. »

3. *Confundantur.* Hic ostendit quibus debeatur confusio sive erubescentia, quia, *Iniqua agentes.* Est autem duplex confusio: scilicet bona et mala: Eccl.

4: « Est confusio adducens peccatum, et est confusio adducens gloriam et gratiam. » De prima dicitur Hier. 8: « Confusi sunt quia abominationes fecerunt. » Haec confusio est poenae, et damnationis aeternae. Sed de bona confusione sequitur postea Omnimmo confusione bona non sunt confusi: et ideo hic agitur de utraque confusione. Si enim intelligatur de mala confusione, tunc non optat, sed praenunciat; quasi dicat: Confundantur omnes qui male agunt, scilicet me persequentes: Hier. 17: « Confundantur qui me persequuntur. » *Supervacue*, quia non possunt habere intentum in persequendo: Hier. 1: « Bellabunt adversum te, et non praevalebunt. » Item, *omnes iniqua agentes*, idest peccatores confundantur damnatione sua *supervacue* scilicet iniqua agentes: quia in ipso actu peccati elongantur a Deo, et impediuntur a fine intento, scilicet beatitudine: Sap. 3: « Inutilia sunt opera eorum. » vel inhabilia. Item potest intelligi de bona confusione; et sic dicit, *Confundantur etc.* optando, ut ad poenitentiam convertantur.

4. *Vias.* Consequenter petit promoveri ad bona. Et primo ponit petitionem. Secundo rationem ejus, ibi, *Quia tu es Deus.* Est autem duplex bonum: scilicet activae et contemplativae vitae. Primo ponitur bonum vitae activae. Secundo vitae contemplativae, ibi, *Dirige me.* In activa vita est duplex modus procedendi: scilicet communis per praeceptum, specialis per consilia. Quantum ad primum dicit, *Vias tuas Domine, demonstra mihi.* Viae Domini quibus itur ad Deum, sunt praecepta: Matth. 19: « Si vis ad vitam ingredi, serva mandata: » Ezech. 18: « Si in praeceptis meis ambulaverit, et fecerit ea, hic justus est, et vita vivet. » Per has enim vias venit Dominus ad nos, maxime per praeceptum caritatis: Joan. 14: « Si diligitis me, mandata mea servate. » Has vias ego non cognosco; et ideo ostende eas mihi, et quantum ad intellectum, et quantum ad affectum. Quantum ad primum dicitur Isa. 30: « Erunt oculi tui videntes praeceptorem tuum, et audies vocem post tergum monentis. » Quantum ad secundum dicit, *Et semitas.* Via est publica et communis; sed semita est brevis et non est communis, sed quaedam abbreviatio communis viae. Item consilia sunt via ad Deum, sed arctiora et breviora: Hier. 6: « State supra vias vestras, » scilicet servate praecepta: *Et interrogate de semitis*, idest custodite consilia: Isa. 40: « Rectas facite semitas Dei. » Ad contemplativam autem vitam duo pertinent. Primo, ut quis notis bene utatur ad alia inquirenda, et ut ignota discat. Quantum ad primum dicit, *Dirige me in veritate tua*, idest propter veritatem: quasi, veritas tua dirigat: Ps. 42: « Emitte lucem tuam, et veritatem tuam. » *Et doce me*, quantum ad secundum dicit, non solum per Scripturam et creaturas, sed etiam interius: Joan. 6: « Omnis qui audivit a Patre, et didicit, venit ad me. » *Quia tu es Deus salvator meus.* Hic ponitur ratio praemissae petitionis: et est duplex. Una ex parte Dei. Alia ex parte petentis. Ex parte Dei est, quia ipse est salvator, et creator humanae salutis, quae consistit praecipue in cognitione veritatis: 1 Tim. 2: « Qui vult omnes homines salvos fieri, et ad agnitionem veritatis pervenire. » Unus enim est Deus, et unus mediator Dei et hominum Christus Jesus vere salvator: Isa. 45: « Dominus justus, et salvans non est praeter me. » Item ex parte petentis, quia non expecto ab alio doceri nisi a te. Quem *Sustinui tota die*: Ps. 36: « Sustinentes Dominum ipsi hereditabunt terram. » Item ibid. « Confortetur cor tuum, et sustine Dominum. »

5. *Reminiscere.* Hic petit peccatorum remissionem etc. Hic duo facit. Primo ponit petitionem in generali. Secundo explicat eam in speciali, ibi, *De licta.* In generali autem petit misericordiam. Hic proprie respicit miseriam. Maxima miseria est culpa. Miseria autem felicitati opponitur, quae consistit principaliter in actu virtutis perfectae. Secundo in bonis exterioribus. Ergo miseria consistit principaliter in actu peccati. Secundo in detrimentis et exterioribus rebus: Prov. 14: « Miseros facit populos peccatum. » Et ideo petit misericordiam contra peccata. In hac ergo misericordia sunt duo: scilicet usus sive effectus misericordiae, qui vocatur miseratio. Secundum est ipsa misericordia, quae vocatur misericordia secundum quod est virtus. Quando igitur Deus miseretur actu, tunc dicitur misericors; sed videtur oblivisci quando actu non miseretur; unde dicit, *Reminiscere miserationum tuarum:* Ps. 76: « Aut obliviscetur misereri Deus? » Tamen hoc ipso quod differt misereri, facit propter bona nostra, licet secundum opinionem hominum videatur oblitus, quando non miseretur actu; quasi dicat, Reminiscere, ne apud iniquos videaris oblitus. *Et misericordiarum.* Hoc dicit propter multos effectus misericordiae divinae ad humanam naturam: *Quae a saeculo sunt*, idest ab initio creaturae: Luc. 1: « Misericordia ejus a progenie etc. »

6. *Delicta.* Hic explicat quare indigeat misericordia; quasi dicat, Hic peto misericordiam, quia habeo peccata, quae ut sic loquatur, sunt digna misericordia. Et ponit tria quae faciunt ad dimissionem peccati. Primo ponit genus peccati: et est duplex: unum transgressionis, et aliud omissionis: et haec, scilicet peccata omissionis, vocantur delicta, quasi leviora, et aliquo modo magis venia digna, quia difficile est quod homo a delicto se totaliter custodiat; et ideo dicit, *Delicta*: Gal. ult.: « Si praeoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos qui spirituales estis, hujusmodi instruite in spiritu lenitatis. » Secundo ex parte peccantis: quia quanto magis homo est praeditus ratione, et est in majori statu, tanto peccatum est gravius in eo. Et ideo peccata quae in juventute fiunt, minus imputantur quam illa quae fiunt in senectute: Isa. 65: « Peccator centum annorum maledictus erit. » Et ideo dicit, *Delicta juventutis.* Ad litteram pro illis quae committuntur in juventute, orat, prout dicitur Gen. 8: « Proni sunt spiritus hominis in malum, » idest in peccatum, ab adolescentia sua: Eccl. 11: « Adolescentia et voluptas vana sunt. » Vel, *Juventutis*, idest originalis, quia homo nascitur filius irae. Et quamdiu homo est juvenis, est in domo patris: sic quamdiu homo est peccator, est in domo diaboli, quae domus est ruinosa: Job 1: « Venit ventus a regione deserti, et concussit quatuor angulos domus, et oppressit omnes filios etc. » Vel, *Juventutis*, idest peccata ex superbia commissa. Juvenes naturaliter sunt superbi et praesumptuosi. Tertio ex motivo ad peccandum; quia peccata quae per ignorantiam committuntur, sunt minora; unde dicit, *Et ignorantias meas ne memineris:* 1 Tim. 1: « Misericordiam consecutus sum, quia ignorans feci in incredulitate: » Ps. 78: « Ne memineris iniquitatum nostrarum antiquarum, sed recorde-

« ris misericordiae. » Consequenter ponitur ratio petitionis. Non petit sibi peccata dimitti propter sua merita, quia misericordia non habet meritum. Et ideo allegat duo ex parte Dei, scilicet misericordiam et bonitatem, quae in Deo sunt ut in subjecto, sed differunt ratione. In Deo autem consideratur bonitas, scilicet communicatio bonorum in creaturis, quia bonum est diffusivum sui. Misericordia vero dicit specialem profusionem bonitatis ad removendam miseriam; et ideo, *Secundum misericordiam tuam memento mei tu*, non peccatorum: Dan. 9: « Non in justificationibus nostris « prosternimus preces ante faciem tuam, » sed in miserationibus tuis multis: Psal. 78: « Cito anticipent nos misericordiae tuae, quia pauperes facti « sumus nimis. » Non solum propter misericordiam qua parcis miseris sis memor tantum, sed *Propter bonitatem tuam*, qua bona facis omnia; et haec bonitas est ipse Deus, quia ipse est esse bonitatis.

7. *Dulcis*. Supra petivit Psalmista sibi sua peccata dimitti per misericordiam divinam: hic autem ponit fiduciam ex misericordia divina conceptam: et circa hoc duo facit. Primo ponit causam fiduciae. Secundo ponit ipsam fidem conceptam, ibi, *Propter nomen tuum*. Circa primum duo facit. Primo proponit causam fiduciae circa divinam bonitatem. Secundo ponit divinae bonitatis effectum, ibi, *Propter hoc legem dabit etc.* Notandum quod circa divinam bonitatem dicit duo: scilicet dulcedinem et rectitudinem, quia *Dulcis et rectus*. Dulcedo proprie est in corporalibus, metaphorice autem dicitur in spiritualibus. Unde oportet quod in spiritualibus dulcedo sumatur ad similitudinem corporalis. Habet autem hoc dulcedo corporalis, quod reficit gustum corporalem et quietat et delectat: similiter et spiritualis dulcedo quietat et reficit et delectat spiritualem gustum. In Deo autem est essentialis dulcedo: Sap. 16: « Dulcedinem quam ha« bes in filios ostendebas. » Sed apud homines dulcedo dicitur inquantum satisfaciunt, vel sibi vel aliis, in malis sive in peccatis; sed in Deo non est nisi in bonis; et ideo subdit, *Et rectus Dominus*: Ps. 118: « Justus es Domine, et rectum etc. »; ita ut dulcedo ad misericordiam, rectitudo ad justitiam referatur.

8. *Propter*. Hic ponit effectus divinae bonitatis. Est autem triplex gradus hominum, in quibus judicium divinae bonitatis invenitur. Primus gradus est peccatorum. Secundus poenitentium. Tertius justorum. Quantum autem ad peccatores manifestat Deus suam bonitatem, eos corrigendo; unde dicit, *Propter hoc*, idest propter dulcedinem et rectitudinem suam. *Dabit legem delinquentibus in via*: Gal. 3: « Lex propter transgressionem posita est. » Et ideo bonitas Dei est quod delinquentes corrigit. Et dicit, *Delinquentibus*, quia, ut dicitur 1 Tim. 1, « Justo non est lex posita. » Item dicit, *In via*, quia in via est status merendi et peccandi. Vel, *In via*, scilicet fidei, quia dicitur via qua itur ad Deum: Heb. 11: « Accedentem ad Deum oportet « credere. » Ergo etiam si in fide delinquitur reducitur ad Deum per correctionem. Vel dabit legem charitatis: Rom. 13: « Plenitudo legis est dilectio, « ut ex charitate habeant remissionem peccatorum: » Prov. 10: « Universa delicta operit charitas. » Vel, *Delinquentibus in via* justitiae eos corripiendo: Baruch 3: « Viam autem sapientiae nescierunt: » et de his ponit legem. Secundus effectus est, quod poenitentes dirigit; unde dicit, *Diriget mansuetos in judicio*. Mansuetatur autem bestia, quando deposita ferocitate subditur hominibus: sic homines quando deponunt peccata, subduntur Deo; et ideo dicit, *In judicio*, scilicet correctionis, quia per judicium correctionis proficiunt ad meliora, et in futuro judicio magis proficient, in quo poenitentes pervenient ad hereditatem aeternae vitae, et audient sententiam pro se: Prov. 16: « Hominis est animum « praeparare, et Domini gubernare linguam. » Mansuetudo est virtus mitigans iram, quae ira valde impedit cognitionem, et maxime in maribus invenitur. Haec autem virtus maxime debet appeti; unde dicit Dionysius in epist. ad Demophilum, quod Moyses propter nimiam mansuetudinem fuit dignus apparitione divina. Tertius effectus est, quod justos instruit: unde dicit, *Docebit mites vias suas*. Mansuetus dicitur, qui de feritate ducitur ad pietatem, vel humilitatem; sed mites dicuntur, qui semper tales fuerunt. Isti merentur a Deo, quia disciplina Domini acquiritur ab homine secundum quod est homo, non secundum quod est bestia: Job 35: « Docet nos super ju« menta terrae. » Proprium hominis, scilicet ratio, pervertitur per passionem irascibilis et concupiscibilis; et mansuetudo temperat passionem irascibilis et temperantia passionem concupiscibilis. Et ideo qui sunt mites, merentur accipere Domini doctrinam: Isa. 28: « Quem docebit scientiam, et « quem intelligere faciet auditum? ablactatos a la« cte, avulsos ab uberibus. » Exponit consequenter vias quas docet: unde dicit, *Universae viae Domini*. Viae Domini sunt processus ejus in aliquo opere; quasi dicat: Ego inveni istam viam. Processus autem Domini in operibus suis ad duo referuntur: scilicet ad misericordiam et justitiam: nam si aliquid dicitur de Deo et de homine, de utroque intelligitur secundum modum suum. Cum ergo dicitur misericordia de Deo, accipitur secundum modum Dei, et in homine secundum modum hominis. Misericordia in homine est cum compatitur in miseriis alienis; justitia quando reddit unicuique quod suum est. Hoc autem non hoc modo est in Deo, quia Deus est impassibilis, et non compatitur; quia compassio est cum alio in se assumpta passio de aliena tribulatione. Item nulli aliquid debet. Est ergo misericordia in Deo, quando repellit miseriam unuscujusque rei, ut miseriae large pro defectu sumantur. Justitia est in Deo, quando unicuique dat secundum suam proportionem. Et haec duo invenimus in omnibus operibus Dei: quia in prima earum institutione non invenitur ratio justitiae, sed misericordiae; quia nihilo nihil debetur; sed quando jam res fuerunt institutae, tribuit eis omnia rebus competentia secundum proportionem; et in hoc manifesta est divina justitia. Et sic etiam facit in effectibus gratiae: quia prima justificatio peccatoris est misericordiae; et post justificato dat praemia justitiae, quia dat secundum suam proportionem. Et sic praecedit misericordia, et postea sequitur justitia; et ideo dicit, *Universae viae Domini misericordia et veritas*: Tob. 3: « Omnes viae tuae misericordia et veri« tas: » Psalm. 144: « Miserationes ejus super o« mnia opera ejus. » Item 118: « Veritas tua etc. » Sed quibus videntur viae Domini misericordia et justitia? Non iniquis et peccatoribus: immo videtur

eis quod sint crudeles et injustae. Ezech. 18: « Non « est aequa via Domini, dicunt peccatores: » sed bonis et justis viae Domini videntur tales, ut dictum est. Psalm. 72: « Quam bonus Israel Deus his qui recto « sunt corde! » Et dicit, quibus viae Domini sunt misericordia et veritas et justitia quia *Requirentibus testamentum ejus et testimonia ejus*. Hieronymus habet, *Custodientibus*. Sed quid est testamentum ejus et testimonia ejus? Testamentum generaliter est omne pactum Dei; testimonia vero sunt omnes Dei promissiones. Deus autem promittit adjutoria, et adhuc adhibet miracula. Vel *Testamentum* accipitur pro novo (1) testamento in quo omnes promissiones sunt impletae; *Testimonia*, scilicet vetus testamentum, quod est testimonium novi: Act. 10: « Huic omnes prophetae testimonium perhibent. » Vel testimonium dicitur quasi testata veritas: Deut. 7: « Custodivit testamentum, quod juravit patribus « vestris. » Vel testamentum dicitur testificatio legis mentis secundum juristas; testatio autem potest dici manifestatio, vel certificatio, vel certitudo: testes enim manifestant et certificant; et sic testamentum dicitur quasi manifestatio et certificatio mentis divinae, sive quod aliquid velit Deus. Vel secundum Papiam, Testamentum in sacra Scriptura dicitur esse pactum vel placitum: Testimonium autem dicitur omne quod ab extranea re sumitur ad faciendum fidem.

9. *Propter*. Hic ponitur fiducia concepta ex divina misericordia et justitia: et circa hoc duo facit. Primo ponit fiduciam quam habet pro seipso. Secundo invitat alios ad confitendum, ibi, *Quis est homo*? Circa primum duo facit. Primo ponit suam fiduciam. Secundo rationem ejus assignat. Dicit ergo quod Dominus dabit legem etc., et hoc ad bonitatem ejus pertinet; et ideo dicit, Ego confido quod ipse propitiabitur peccato meo, idest remittet mihi peccatum: Luc. 7: « Quis est hic, qui etiam « peccata dimittit? » Et hoc faciet non propter merita nostra, quia haec meremur poenam, sed *Propter nomen tuum*. Nomen Dei accipitur hic non solum secundum quod dicitur, sed res significata per nomen, quae est divina bonitas: quasi dicat: Propter bonitatem suam remittet mihi peccatum: Psalm. 78: « Salvum fac propter « nomen tuum, » idest ut glorificetur nomen tuum. Et maxime competit nomini Jesu Christi quod est nomen salutis, ut dicitur Matth. 1. Et quare? *Propter nomen tuum*; quia tantum est peccatum meum, quod ex merito non meretur remissionem: unde dicit, *Multum est enim*, idest magnum et grave, multitudine et pluralitate peccatorum: Jac. 3: « In multis offendimus omnes; » ad minus venialiter: Prov. 24: « Septies in die « cadit justus, et resurget. » Vel *Multum*, gravitate: Psalm. 37: « Iniquitates meae supergressae sunt « caput meum, et sicut onus grave gravatae « sunt super me. » Vel hoc dicitur contra Novatianos qui se catharos dicebant, idest puros. Novatus sacerdos fuit tempore Decii; et hic dicebat, quod nullus poterat redire ad poenitentiam post baptismum postquam lapsus fuerat. Sed si hoc esset verum, frustra diceret Psalmista 26: « Pro« pitiaberis peccato meo. »

10. *Quis*. Hic invitat alios ad confitendum. Et primo ponit quid necesse est ex parte nostra. Secundo quid sperandum a Deo. Ex parte autem nostra requiritur; quod subjiciamur alias frustra confideremus. Prima ergo subjectio est per timorem: Eccl. 1: « Timor Domini initium sapientiae; » unde dicit, *Quis est homo qui timet Dominum*? Eccl. 2: « Qui timetis Dominum, credite illi, et « non evacuabitur merces vestra. » A Deo autem speranda sunt tria, secundum quod tria sunt in homine: scilicet intellectus, voluntas et virtus operativa. Deus ergo intellectum instruit, voluntati satisfacit, et virtutem roborat. Quantum ad primum dicit, *Legem statuit ei in via quam elegit*; idest, homo qui timet Dominum, elegit viam, scilicet servire Deo: Psalm. 2: « Servite Domino in ti« more: » Isa. 30: « Haec est via, ambulate in « ea. » Et in hac instruit qualiter homo procedat. Hieronymus habet, *Docebit eum*: et hoc ponendo legem facit. Voluntas autem hominis ad duo refertur in isto mundo. Primo, ut bona possideat. Secundo, quod illa bona filiis suis dimittat, et in his etiam Deus temporaliter timentibus eum satisfacit. Unde quantum ad primum dicit, *Anima ejus in bonis demorabitur*. Sed melius est ut hoc spiritualiter intelligamus. Et videtur hic duo dicere: scilicet affluentiam bonorum. *Anima ejus in bonis demorabitur*, ut accipiatur pro voluntate, cujus objectum est bonum. Ergo tunc in bonis homo moratur, quando satiatur spiritualibus: Psalm. 102: « Qui « replet in bonis desiderium tuum; » idest bonis praesentis vitae, scilicet spiritualibus virtutibus, et in futuris bonis gloriae. Secundo dicit firmitatem: *Et semen ejus hereditabit terram. Et semen*, idest opera hominis spiritualis, quae opera sunt filii nostri. Et hic, *Hereditabit terram*: scilicet quando dabitur hereditas illa, scilicet terra viventium: Ps. 26: « Credo videre bona Domini « in terra viventium. » Vel, *Semen*, idest corpus nostrum glorificatum, *Haereditabit terram*, illam propter bona opera. Quantum ad tertium dicit, *Firmamentum est Dominus timentibus eum*. Et primo ponit confirmationem virtutis operativae. Secundo ponit finem, *Et testamentum*. Dicit ergo, Alii homines propter timorem mundi infirmantur, quia vacillant; sed timor Dei facit fortes: quia, ut dicitur Eccl. 34: « Qui timet Dominum, nihil tre« pidabit. » Et ideo subditur: spes ejus est, *Firmamentum*: et hic usque ad hoc firmatur quousque manifestet ei testamentum suum, idest suam possessionem. (1) Hoc ergo testamentum est, vel promissio quam facit de adventu Christi, qui quidem adventus manifestatus est Simeoni timorato; vel promissio de vita aeterna: Jo. 14: « Ego diligam « eum, et manifestabo ei meipsum. » Hieronymus habet sic, *Secretum Domini timentibus eum, foedus illius manifestabitur illi*. Promissio enim vitae aeternae est in secreto, ut dicitur Isa. 64: « Oculus « non vidit, Deus, absque te, quae praeparasti dili« gentibus te. » Et hoc datur *Timentibus eum*: Psalm. 30: « Quam magna multitudo dulcedinis « tuae Domine, quam abscondisti timentibus te! » Et hoc secretum est foedus quod promisit timentibus eum: Malach. 4: « Vobis timentibus nomen « meum orietur sol justitiae. »

11. *Oculi*. Supra Psalmista posuit fiduciam conceptam ex divina misericordia, et ad hoc etiam alios invitavit; hic autem iterato ex concepta fiducia

(1) *Al.* bono testimonio.

(1) *Al.* promissionem.

continuat orationem. Et circa hoc duo facit. Primo praemittit praeparationem ad orandum: Eccl. 18: « Ante orationem praepara animam tuam. » Secundo ponit ipsam orationem, ibi, *Respice* Circa istam autem partem duo facit. Primo ponit orationem in qua orat pro se. Secundo ex parte inimicorum, ibi, *Respice inimicos meos.* Circa primum duo facit. Primo petit misericordiam. Secundo assignat rationem (1) miserendi, ibi, *Tribulationes*: Praeparatio orationis est elevatio mentis in Deum; unde *Oculi*, scilicet cordis: Eph. 1: « Illuminatos habentes oculos cordis nostri. Isti oculi, scilicet intellectus et fidei, dicuntur specialiter esse ad Dominum: Psalm. 122: Ad te « levavi oculos meos etc. » Et hoc propter fiduciam conceptam, *Quoniam ipse evellet de laqueo pedes meos:* Eccl. 9: « Nescit homo finem suum; « sed sicut pisces capiuntur hamo, et aves laqueo « sic homines a diabolo tempore malo. » Haec mala sunt occasiones peccati. Et quando homo cadit in peccatum, tunc ligatur laqueo affectus ejus, qui dicitur peccatum hominis: hunc laqueum solvit solus Deus: Psalm. 123: « Laqueus contritus est, « et nos liberati sumus. » Et quomodo? « Adjuto« rium nostrum in nomine Domini. » Consequenter petit misericordiam; et ideo dicit, *Respice in me et miserere mei etc.* Avertere videtur oculos, cum non impendit effectum misericordiae suae, sed respicit cum impendit; unde ad aspectum Christi Petrus flevit, Luc. 22: sic dicit, *Respice in me etc.* Sap. 4: « Misericordia est in sanctos ejus. » Hic ponitur ratio quare misericordia indiget, quia, *Unicus.* Hoc uno modo intelligitur sic, quia qui non habet subsidium in se, oportet ut revertatur ad Deum: Psalm. 120: « Auxilium meum a Domino. » Habent enim homines duplex subsidium in mundo: unum amicorum, aliud rerum; sed hic neutrum habet: quia non amicorum: unde dicit, *Quia unicus*, idest solitarius absque adjutorio propinquorum et amicorum; Eccl. 51: « Respiciens eram adjutorium « hominum, et non erat. » Item non rerum, quia *pauper*: Psalm. 87: « Pauper sum ego, et in la« boribus a juventute mea. » Vel aliter. Duo requiruntur ad hoc quod homo juvetur a Deo. Primo, quod totaliter cor suum tendat ad Deum: Psalm. 26: « Unam petii a Domino, hanc requi« ram, ut inhabitem in domo Domini omnibus « diebus vitae meae: » Luc. 10: « Porro unum est « necessarium. » Et hoc est quod dicit, *Quia unicus*: idest in unum intendo. Secundo, quod sit contemptor rerum mundanarum; alias non est unicus, nec placeret Deo tantum: ideo dicit: *Quia pauper sum*, idest contemno omnia propter te.

12. *Tribulationes.* Hic ponit tria pertinentia ad miseriam: duo videlicet pertinentia ad poenam; tertium pertinens ad culpam. Est autem duplex poena. Una est ex necessitate inflicta. Alia voluntarie assumpta. Poenae inflictae habent duo; quia affligunt interius cor, et exterius cogunt corpus. Quantum ad primum dicit, *Tribulationes cordis mei multiplicatae sunt*, idest ex diversis rebus, et multis tribulationibus quae eveniunt, perveniunt tribulationes usque ad cor, sicut tribuli pungentes. Thre. 1: « Multi gemitus mei, et cor meum moe« rens. » Quantum ad secundum dicit, *De necessitatibus meis eripe me.* Tribulationes vocat necessitates, inquantum sunt utiles tribulationes, ut dicitur Rom. 5: « Tribulatio patientiam operatur, patientia probatio« nem; probatio autem spem: spes autem non confun« dit: » Jac. 1: « Patientia opus perfectum habet. » Glossa: « Patientia non vincitur, perfectus probatur. » Et ideo sunt utiles, inquantum humiliant: Rom. 5: « Non solum autem tribulamur, sed gloriamur in « tribulationibus etc. » Vel tribulationes dicuntur penuriae: Deut. 8: « Afflixit te penuria: » sicut dicitur Rom. 17: « Necessitatibus communicantes. » Vel propter violentiam quae est necessitas quaedam. Poena autem assumpta interius est humilitas spiritus coram Deo; unde dicit, *Vide*, idest considera humilitatem meam: Lucae 1: « Respexit humilitatem « ancillae suae. » Item est etiam humilitas exterius manifesta, quae est quidam labor; unde dicit, *Et laborem meum*: Psalm. 72: « In labore hominum « non sunt etc. » De bonis hominibus dicitur Sap. 3: « Bonorum laborum gloriosus est fructus. » De culpa dicit, *Dimitte omnia peccata mea.* Eccl. 28: « Deprecanti tibi peccata solventur. » Et nota quod per tria consequitur quis remissionem peccatorum: scilicet per tribulationes quae remissionem peccatorum operantur, si patienter portantur: Tob. 3: « In tempore tribulationis peccata dimittis, et post « tempestatem tranquillum facis, et post lacryma« tionem et fletum exultationem infundis. » Item per humilitatem: 3 Reg. 21: « Quia humiliatus « est Achab coram me, non inducam malum in « diebus ejus: » Psalm. 50: « Cor contritum et « humiliatum etc. » Item per laborem: Deut. 26: « Respexit humilitatem nostram, et laborem, et « angustias, et eduxit nos de Ægypto in manu « forti. » Et ideo dicit, *Dimitte universa delicta mea.*

13. *Respice.* Hic orat petens auxilium contra adversarios. Et primo inducit Deum ad considerandum inimicos. Secundo petit auxilium contra eos, ibi, *Custodi.* Tertio assignat rationem, ibi, *Non erubescam.* Dicit ergo, *Respice*, oculo misericordiae: *Inimicos meos*, ut miserearis eorum, et convertas eos: Matth. 5: « Orate pro persequentibus et ca« lumniantibus vos: » Prov. 16: « Cum placuerit « Domino via ejus, inimicos quoque ejus convertet « ad pacem. » Et hoc peto orando, quia tunc habebo pacem. *Quoniam multiplicati sunt*: Psal. 118: « Multi sunt qui persequuntur me et tribu« lant me. Et odio iniquo oderunt me. » Est autem duplex odium. Primum odium est bonum, quando quis odit peccatum sive peccatorem propter culpam: Ps. 138: « Perfecto odio oderam illos. Item est odium iniquum, quando quis odit naturam vel justitiam; ideo dicit, *Et odio iniquo oderunt me*, idest injusto et sine causa: Joan. 15: « Ut impleatur sermo qui in lege eorum scriptus « est, Quia odio habuerunt me gratis. »

14. *Custodi.* Hic petit auxilium contra inimicos, quia multi sunt et iniqui: ideo petit duplex auxilium. Primo ut custodiat eum in persecutionibus ne praevaleant temporaliter vel spiritualiter, vel ut custodiat eum ut non corruat in peccatum. Secundo, ut liberet eum a malis; unde dicit, *Et erue me*, scilicet a malis totaliter, ut abundantia in patria perfruatur. Prima ratio ponitur cum dicit, *Non erubescam*; quia si non liberes et custodias, veniam in confusionem. Et hoc non debet esse, *quia speravi in te*: Dan. 30: « Non est confusio « confidentibus in te. » Alia ratio, quia innituntur mihi amici tui. Aliquando Deus aliquem liberat non propter propria merita, sed ne amici Dei pereant cum eo cui innituntur: cum dicit, *Innocentes et*

(1) *Al.* assignatur ratio.

recti adhaeserunt mihi. Innocentes dicuntur qui declinant a malo, recti qui operantur bonum: Eccl. 13: « Omne animal diligit sibi simile. » Et quare? *quia sustinui te*, idest quia speravi in te: Ps. 26: « Confortetur cor tuum, et sustine Dominum. » Hieronymus habet, *Simplicitas et veritas*.

15. *Libera*. Hic ponit Psalmista petitionem pro toto populo; unde dicit, *Libera, Deus, Israel*, idest populum illum, vel eos quos praedestinasti ad hoc ut videant Deum, *Ex omnibus tribulationibus suis*. Et hoc erit perfecte in patria, quando complebitur illud Apoc. 21: « Absterget Deus omnem lacrymam « ab oculis eorum, et jam non erit ultra neque « luctus neque clamor etc. »

PSALMUS DAVID XXV.

1. Judica me, Domine, quoniam ego in innocentia mea ingressus sum, et in Domino sperans non infirmabor. Proba me, Domine, et tenta me: ure renes meos et cor meum.

2. Quoniam misericordia tua ante oculos meos est, et complacui in veritate tua.

3. Non sedi cum concilio vanitatis, et cum iniqua gerentibus non introibo. Odivi ecclesiam malignantium, et cum impiis non sedebo.

4. Lavabo inter innocentes manus meas, et circumdabo altare tuum, Domine. Ut audiam vocem laudis, et enarrem universa mirabilia tua.

5. Domine, dilexi decorem domus tuae, et locum habitationis gloriae tuae.

6. Ne perdas cum impiis, Deus, animam meam, et cum viris sanguinum vitam meam. In quorum manibus iniquitates sunt: dextera eorum repleta est muneribus Ego autem in innocentia mea ingressus sum: redime me, et miserere mei

7. Pes enim meus stetit in directo: in ecclesiis benedicam te, Domine.

1. Supra Psalmista proposuit orationem contra tribulationes; hic autem, ut sua oratio sit acceptior, proponit suam justitiam. Titulus planus est, quia non est novus. Circa hoc ergo Psalmista duo facit. Primo praemittit in generali totam intentionem. Secundo exponit eam in speciali, ibi, *Non sedi cum concilio*. Circa primum tria facit. Primo petit judicium. Secundo allegat justitiam, ibi, *Quoniam ego*. Tertio excusat praesumptionem, *Quoniam misericordia*. David autem ex persona sua vel justi, videns se commixtum peccatoribus loco, etsi non merito, petit ab eis discerni; unde dicit, ***Domine judica***, idest discerne me ab eis.

Sed contra. « Non intres in judicium cum servo « tuo, quoniam non justificabitur in conspectu tuo « omnis vivens, » Ps. 142.

Respondeo. Dicendum quod duplex est judicium, scilicet severitatis et districtionis: et hoc judicium non petit, quia nullus posset ferre; aliud est judicium misericordiae et discussionis: et hoc petit: Hier. 10: « Corripe me Domine, verumtamen in « judicio et non in furore, » idest severitatis. Et proponit innocentiam; et ideo dicit, *Quoniam ingressus sum in innocentia mea*, idest progressus sum in innocentia mea, vel ingressus sum, quia vita nostra est quidam progressus. Prov. 4: « Du- « cam te per semitas aequitatis, quas cum in- « gressus fueris etc. » Et hoc in innocentia mea, quam propono servare: Job 22: « Salva- « bitur innocens, et salvabitur in munditia ma- « nuum suarum. Non infirmabor: » Hieronymus habet, *non deficiam*, scilicet in hac innocentia servanda: Job 27: « Donec deficiam non recedam ab « ea: » et hoc faciam non in viribus meis, sed confidentia divini auxilii, quia, *In Domino sperans non infirmabor*: 1 Mach. 2: « Omnes qui sperant in « eum, non infirmantur. »

Sed contra: hoc videtur esse praesumptionis: Job 9: « Si justificare me voluero, os meum con- « demnabit me. »

Respondeo. Dicendum, quod allegatio innocentiae potest quandoque procedere ex superbia, quando scilicet aliquis attribuit eam sibi, et hoc est malum: quandoque ex divina misericordia, et hoc est bonum; et ideo subdit, *Quoniam misericordia tua*. Sed unde scis quod tu sis innocens? *Proba Domine*, tu hoc. Et ponit tria: scilicet probationem, tribulationem et tentationem. Secundum sequitur ex primo, tertium ex secundo. Dicit ergo, *Domine proba me*, non ut scias aliquid ex hoc de me, sed ut aliis ostendas. Probatur autem aliquis optime per tentationem quae est sumptio experimenti: tentatio est acceptio experimenti de eo quod quis nescit; probatio vero est ejus quod scit, virtutis manifestatione. Et ideo dicit, *Tenta me*, scilicet ad hoc ut probatus appaream mihi et aliis: non enim tentat Deus ad malum: Jac. 1: « Deus enim intentator « malorum est; » sed dicitur tentare, quando aliqua ex difficultate immensa ostenduntur. Haec autem tentatio fit per ignem, ut dicitur Sap. 3: « Tan- « quam aurum in fornace probavit illos. » Et ideo dicit, *Ure renes meos et cor meum*, idest immitte tribulationes; per quas pateat, quid sit in corde et renibus meis. Cordi attribuitur cogitatio, renibus delectatio. Et hoc apparet per tribulationes; quia qui delectantur in terrenis, multum commoventur quando perdunt ea, sed non illi qui non delectantur. Vel potest referri ad ignem sancti Spiritus: Luc. 12: « Ignem veni mittere in terram: » quasi dicat: Ne deficiam in tribulationibus, adhibe auxilium, mitte ignem qui exurat quidquid carnalitatis est in delectationibus meis et vanitatibus in cogitatione.

2. *Quoniam*. Hic excusat se dupliciter de hoc quod petit se tentari. Primo ex sua cogitatione, quia cogitat Dei misericordiam, cum dicit, *Quoniam misericordia tua ante oculos meos est*; quasi dicat: Ideo peto tentari, quia confido in misericordia tua, quae semper facit cum tentatione proventum: Isa. 63: « Miserationum Do- « mini recordabor, laudem Domini super omnibus « quae reddit mihi Dominus. » Item ex amore justitiae. *Et complacui in veritate tua*, idest si punis me propter peccata, placet mihi: si tentor, scio quod remunerabis.

3. *Non*. Hic explicat in speciali intentionem suam. Et primo ponit suam innocentiam. Secundo ponit petitionem, ibi, *Ne perdas cum impiis Deus*.

Ostendit ergo innocentiam suam. Et primo per recessum a malis Secundo per accessum ad bonum, ibi. *Lavabo.* Est autem triplex genus malorum, secundum tria peccata. Aut enim est peccatum contra Deum, aut contra proximum, aut contra se. Contra se autem sunt vanitatis peccata, quibus homo vane delectatur in terrenis (1); et de his dicit, *Non sedi cum concilio vanitatis;* quasi dicat: Non dico quin in aliquo non fuerim cum eis, quia non potest fieri quin homo vane aliquando non delectetur in terrenis; sed dicit, *Non sedi:* Tob. 3: « Nunquam « cum ludentibus miscui me; neque his qui in « levitate ambulant participem me praebui. » Peccata quae sunt contra proximum, sunt peccata quae opere generantur; unde dicit, *Et cum iniqua gerentibus non introibo*, idest non solum non sedi etc. sed nec introivi, idest nullo modo cum eis me miscui: Prov. 1: « Fili, si te lactaverint peccatores, ne ambules cum eis. » Item cogitantur praedicta peccata corde; unde dicit, *Odivi ecclesiam malignantium*, idest congregationem malignantium: Ps. 118: « Iniquos odio habui, » idest culpam et iniquitatem. Tertio ponit peccatum contra Deum, et hoc est impietas; et ideo dicit, *Et cum impiis*, idest haereticis et schismaticis, *Non sedebo*, idest eorum doctrinis non communicabo: Hebr. 13: « Doctrinis « variis et peregrinis nolite adduci. »

4. *Lavabo.* Supra Psalmista ostendit innocentiam suam per hoc quod separabat se a malis; hic autem ostendit eam, per hoc quod applicat se bonis. Et qu a bona, quorum applicatio nos facit justos, sunt divina bona, ideo dicit suam applicationem ad ea. Circa hoc duo facit. Primo ponit studium suum. Secundo effectum, ibi, *Domine dilexi decorem domus tuae.* Circa primum tria facit. Primo proponit suam dispositionem ad divinum cultum. Secundo ponit ipsum cultum divinum, ibi, *Circumdabo.* Tertio fructum, ibi, *Ut audiam vocem laudis.* Dispositio fit per puritatem et innocentiam: Ps. 14: « Domine, quis habitabit in tabernaculo tuo « etc. » Ps. 23: « Innocens manibus et mundo corde. » Et ideo ut purus accedat, agit de puritate. Dicit ergo, *Lavabo inter innocentes manus meas*, idest opera mea quae principaliter lavantur a Deo, per gratiam quam infundit: Ps. 50: « Amplius lava me, Domine, « ab iniquitate etc. » Item lavantur a nobis per poenitentiam: Isa. 1: « Lavamini, mundi estote etc. » *Lavabo*, ergo idest poenitentiam adhibebo ut laventur. Et hoc, *Inter innocentes*, quia ex convictu mores formantur: Ps. 17: « Cum innocente inno« cens eris etc. » Et sic lotus accedam ad cultum divinum. *Et circumdabo altare tuum, Domine.* Hic ponit de altare materiali, et dicitur, *Circumdabo altare tuum, Domine*, quia vel orat, vel stat juxta; Eccl. 50, de Simeone sacerdote magno, « Ipse stans « juxta aram. » Et ideo sacerdos quando accedit ad sacramentum dicit *Lavabo etc.* Vel potest intelligi de altari spirituali. Altare est in templo: et sicut est triplex templum, ita est triplex altare. Primum est vir justus: 1 Cor. 6: « Nescitis quia membra « vestra templum sunt Spiritus sancti? » Hujus templi altare est cor: Lev. 6: « Ignis, » scilicet caritatis, « in altare, » idest in corde, « semper ardebit. » Hoc altare debemus circumdare, vel juxta stare, idest ornare, semper redeundo ad Christum: Prov. 4: « Omni custodia serva cor tuum, quoniam ab « ipso vita procedit. » Aliud templum est Ecclesia: et hujus templi altare est Christus: Heb. ult.: « Habemus altare de quo edere non habent pote« statem qui tabernaculo deserviunt. » Vel fides. Et hoc debemus circumdare, ut toto corde simus « circa ipsum. Tertium templum est ipse Deus: Apoc. 21: « Templum vidi in ea, Dominus Deus « omnipotens templum illius est etc. »: et hujus altare est misericordia Dei. Et hoc circumdare debemus desiderio mentis: Ps. 144: « Suavis Domi« nus universis, et miserationes ejus super omnia « opera ejus. » Consequenter ostendit fructum: et est duplex fructus: scilicet audire et enarrare; unde dicit: *Ut audiam vocem laudis.* Et hoc ad litteram circa altare materiale, quia hoc sacrificium est maxime Deo acceptum: Ps. 49: « Sacrificium « laudis honorificabit me. » Item laudem quam Spiritus sanctus loquitur in nobis: Ps. 84: « Au« diam quid loquatur in me Dominus Deus. » Item, in caelo: Isa. 55: « Gaudium et laetitiam etc. » Vel, *Audiam vocem laudis*, idest Christi me laudantis: et hoc erit in judicio quando dicet, Esurivi etc. Matth. 25. Sed Apoc. ult. dicitur: « Qui au« dit, dicat, veni. » Unde ad hoc audimus ut aliis dicamus: Isa. 21: « Quae audivi a Domino exerci« tuum Deo Israel, annuntiavi vobis. » Et ideo subdit, *Ut enarrem universa mirabilia tua*: Eccl. 42: « Nonne Deus fecit enarrare sanctos etc. » Et dicit, *Omnia mirabilia,* quantum ad affectum sive conatum, non quantum ad effectum, quia ipse est major omni laude.

5. *Domine.* Hic ostendit affectum quem habet ad cultum divinum: qui ut sit conveniens, debet esse affectus amoris. Propter quod dicit, *Domine, dilexi decorem domus tuae.* Dionysius: « Bonum « et pulchrum est omnibus diligibile. » Unde omnis homo amat pulchrum: carnales amant pulchrum carnale, spirituales amant pulchrum spirituale, et haec est pulchritudo domus Dei: Num. 24: « Quam « pulchra tabernacula tua, Jacob, et tentoria tua, « Israel, ut valles nemorosae, ut horti juxta flu« vios irrigui, ut tabernacula quae finxit Dominus. » Haec autem pulchritudo est bonorum operum, vel divinorum munerum, vel ipsorum sanctorum; quia omnia haec sunt quasi quidam decor domus Dei. Haec ergo omnia ego dilexi, ut me facerent aptum ad decorem domus Dei. Sic ergo ostenditur affectus quia dilectio, et pulchritudo, et decor. Sed sciendum est, quod hic decor est ex habitatione Dei; sicut domus non est pulchra nisi inhabitetur: unde me dilexi ut in me habites, vel patriam dilexi ut ibi habitem, vel in eam tendam. Et ideo dicit, *Et locum habitationis gloriae tuae:* et haec omnia, idest bona opera, dona Dei, et ipsi sancti, sunt decor domus Dei, inquantum relucet in eis gratia divina quae pulchrificat sicut lux, sicut dicit Ambrosius, quod sine luce omnia sunt turpia: Ezech. 43: « Ingressa est gloria Domini portam. »

6. *Ne perdas.* Hic explicat petitionem judicii quod petit: et exponit quale judicium petiit: et petit duo. Primo petit separari a malis, quae possunt evenire in futuro. Secundo a malis quae in praesenti patitur, ibi, *Redime.* Primo ergo ponit petitionem. Ubi sciendum est, quod duobus generibus hominum servatur poena a Deo: scilicet illis qui sunt impii sive peccatores contra Deum: Ezech. 18: « Impietas impii erit super eum. » Et ideo dicit, *Ne perdas etc.*: quasi dicat: Si hic affligor et patior

(1) *Al.* vanis.

terrena mala cum impiis, tamen ne perdas animam meam cum eis. Item servatur poena impiis contra proximum: ideo dicit, *Et cum viris sanguinum vitam meam:* Ps. 54: « Viri sanguinum et dolosi. » Hic computantur omnes qui contra proximum offendunt, quocumque modo. Est autem triplex sanguis. Unus qui causatur ex cibo et potu: unde cibus et potus dicitur sanguis pauperum: Eccl. 34: « Panis gentium vita pauperis est: qui defraudat « illum, homo sanguinis est. » Secundus est sanguis hominis; et hoc effundit homicida. Tertius est sanguis seminis ad speciem conservandam, et hunc effundit fornicator, quia causa prolis non agit. *In quorum manibus iniquitates sunt*; quasi dicat: ideo hoc peto, scilicet ut separer ab his tunc, quia nunc separatus sum in conversatione et vita, quia in eorum manibus iniquitates sunt, scilicet sunt valde proni ad malum: Prov. 1: « Pedes eorum ad ma« lum currunt, et festinant ut effundant sangui« nem: » Isa. 59: « Opera iniquitatis in manibus « eorum. » Item est inclinatio affectus eorum ad mundana; unde dicit, *Dextera eorum repleta est muneribus:* Job 15: « Ignis devorabit tabernacula « eorum qui munera libenter accipiunt. » Vel *Dextera eorum repleta est muneribus;* quasi dicat, Licet ipsi sint iniqui, tamen das eis temporalia, et in his consistit merces eorum: Matth. 6: « Rece« perunt mercedem suam. » Consequenter describit se, dicens, *Ego autem in innocentia mea ingressus sum*; quasi dicat, Hoc peto ut sicut illis praeparas mala, ita praepares mihi bona, sicut dicit Psalm. 83: « Non privabit bonis eos qui ambulant « in innocentia. » Consequenter petit ut liberetur a malis praesentibus. Mala quae sunt homini, duplicia possunt esse; quia vel sunt mala exteriora, et ab his petit redimi: unde dicit, *Redime me*, ut servum malorum me prementium. Vel de redemptione humani generis. Vel sunt mala interiora, et ab his petit liberari; unde dicit, *Miserere mei*, quia miseria proprie respicit malum interius: Prov. 14: « Miseros facit populos peccatum. »

7. *Pes enim.* Hic ponitur ratio quare hoc petit; et est duplex. Una est de praeterito, quae est rectitudo vitae; unde dicit, *Pes meus*, idest affectus meus, vel processus meus, *stetit in directo.* Item de futuro propono tibi semper servire; unde dicit: *In ecclesiis benedicam te Domine*, idest coram multis: Psalm. 39: « Annunciavi justitiam tua in ec« clesia magna. » Et dicit pluraliter, propter multitudinem particularium ecclesiarum, ut dicitur Apoc. 3.

PSALMUS XXVI.

1. *In finem priusquam liniretur.*

Dominus illuminatio mea et salus mea, quem timebo? Dominus protector vitae meae, a quo trepidabo? Dum appropiant super me nocentes, ut edant carnes meas. Qui tribulant me inimici mei, ipsi infirmati sunt, et ceciderunt.

2. Si consistant adversum me castra, non timebit cor meum. Si exurgat adversum me praelium, in hoc ego sperabo.

3. Unam petii a Domino, hanc requiram; ut inhabitem in domo Domini omnibus diebus vitae meae Ut videam voluptatem Domini, et visitem templum ejus.

4. Quoniam abscondit me in tabernaculo suo; in die malorum protexit me in abscondito tabernaculi sui.

5. In petra exaltavit me, et nunc exaltavit caput meum super inimicos meos.

6. Circuivi et immolavi in tabernaculo ejus hostiam vociferationis: cantabo et psalmum dicam Domino.

7. Exaudi, Domine, vocem meam qua clamavi ad te: miserere mei, et exaudi me.

8. Tibi dixit cor meum, exquisivit te facies mea: faciem tuam, Domine, requiram.

9. Ne avertas faciem tuam a me; ne declines in ira a servo tuo.

10. Adjutor meus esto, ne derelinquas me, neque despicias me, Deus salutaris meus. Quoniam pater meus et mater mea dereliquerunt me, Dominus autem assumpsit me.

11. Legem pone mihi, Domine, in via tua: et dirige me in semitam rectam propter inimicos meos.

12. Ne tradideris me in animas tribulantium me: quoniam insurrexerunt in me testes iniqui, et mentita est iniquitas sibi.

13. Credo videre bona Domini in terra viventium.

14. Expecta Dominum, viriliter age: et confortetur cor tuum, et sustine Dominum.

1. Praemissa oratione, hic Psalmista consequenter dicit fiduciam de oratione conceptam: et circa hoc duo facit. Primo ponit fiduciam conceptam. Secundo iterato orat ut non deficiat in sua fiducia, ibi, *Ad te Domine.* Titulus, *In finem Psalmus priusquam liniretur.* Notandum est quod sicut Glossa latius dicit, David tribus vicibus fuit unctus in regem. Primo a Samuele, 1 Reg. 16. Et tunc non fuit rex, sed habuit signum regni. « Tulit Samuel « cornu olei, et unxit eum in medio fratrum etc. » Et tunc directus est spiritus Domini in David, quia ex tunc fuit propheta, secundum Hieronymum et Josephum. Secundo in Hebron, 2 Reg. 2: « Ve« nerunt viri Juda, et unxerunt David in regem « super domum Juda. » Tertio occiso Isboseth filio Saulis regnavit super totum Israel, 2 Reg. 8: Hae duae iunctiones computabantur pro una, quia utraque fuit pro actuali dignitate regni adipiscenda. In prima passus est persecutionem a Saule, sed post secundam et tertiam regnavit in pace.

Sed contra de Absalone.

Respondeo dicendum, quod non est passus persecutionem ab extraneis, sed ab Absalone et Siba: et ideo fecit hunc Psalmum ante secundam unctionem. Melius tamen videtur ut referantur ad Christum duae unctiones in novo testamento; scilicet regis et sacerdotis. Et Christus fuit unctus oleo Spiritus sancti: Psalm. 44: « Unxit « te Deus etc. » in regem et sacerdotem. Et haec unctio derivatur usque ad nos: Psalm. 132. « Sicut unguentum in capite quod descendit in « barbam, barbam Aaron: » Joan. 1: « De pleni« tudine ejus omnes accepimus. » Primo ergo ungimur sacerdotali unctione in figura futuri regni: erimus enim reges et liberi. Et quia adhuc patimur hostes, postea ungemur dupliciter actuali gloria: scilicet stola gloriae animae et corporis. Christus autem primo fuit unctus unctione gratiae, postea gloriae.

Dividitur ergo Psalmus iste in tres partes. In prima ponit fiduciam de Deo conceptam. In secunda ostendit desiderium ex fiducia conceptum, ibi, *Unam petii*. Tertio ponit desiderii impletionem, ibi, *Exaudi Domine*. Circa primum tria facit. Primo commemorat beneficia sibi a Deo praestita, propter quae non timet, sed securus est. Secundo commemorat impedimenta parato hostibus a Deo, ibi, *Dum appropiant*. Tertio ostendit fiduciam quam habet a Deo, ibi, *Si consistant*. Notandum autem, quod ad timendum concitatur quis aliquando ex interiori causa, quandoque ex exteriori causa. Primo ergo ponit auxilium contra primam causam. Secundo contra secundam, ibi, *Dominus protector*. Est autem duplex causa intrinseca timoris, ignorantia et debilitas: unde in tenebris magis timendum est. Secunda causa timoris est debilitas; et contra has est remedium a Deo. Contra primum est illuminatio; unde dicit, *Dominus illuminatio mea:* Mich. 8: « Cum sedero « in tenebris, Dominus lux mea est. » Contra secundum est salus; unde sequitur, *Et salus mea*: Psalm. 61: « In Deo salutare meum et gloria « mea, Deus auxilii mei, et spes mea in Deo est. » Et ideo ostendit fiduciam: *Quem timebo*, sic illuminatus? Isa. 51: « Quis es tu ut timeas ab ho« mine mortali, et a filio hominis, qui quasi fe« num sic arescet? » Rom. 8: « Deus qui justifi« cat, quis est qui condemnet? et si Deus pro « nobis, quis contra nos? » Causa extrinseca est homo, qui adversatur; sed adhuc non est timendum, quia Dominus opponit se sicut scutum; unde dicit, *Dominus protector vitae meae*: Gen. 15: « Ego protector tuus et merces tua magna nimis. » Et ideo dicit: *A quo trepidabo*. A quo, si sumatur masculine, tunc est sensus, *A quo*, scilicet a quo homine. Si neutraliter, a qua re. Et sic nihil est timendum, nec homo, nec res aliqua. *Dum appropiant super me nocentes*. Et quia posset dici quod Deus est illuminator etiam hostium, ideo hoc removens dicit quod Deus obsistit eis. Et primo dicit eorum conatum. Secundo ponit impedimentum eis superveniens, ibi, *Ipsi infirmati sunt etc.* Circa primum tria facit. Primo praemittit praesumptuosum insultum. Secundo perversum actum. Tertio malignum effectum. Quantum ad primum dicit, *Dum appropiant super me nocentes*, idest habentes animum nocendi, *Super me*, idest mihi se praeferentes: Thre. 1: « Facti sunt hostes ejus in « capite, inimici ejus locupletati sunt, quia Do« minus locutus est super eam propter multitudi« nem iniquitatum ejus, parvuli ejus ducti sunt in « captivitatem usque ante faciem etc. » Quantum ad secundum, ut scilicet graviter affligant, *Ut edant carnes meas*, idest carnalem vitam: Prov. 1: « De« glutiamus eum, sicut infernus, viventem et in« tegrum: » Mich. 3: « Carnem populi comede« runt, et pellem eorum desuper excoriaverunt. » Vel ut ly *ut* teneatur consecutive: ut sit sensus: *Edant carnes*, idest carnalitates meas: quia quando mali persequuntur bonos, aliud intendunt ipsi mali, sive ipsi persecutores, scilicet offensionem corporalem; et secundum hoc est prima expositio: aliud intendit Deus hoc permittens, scilicet purgationem ab omni carnalitate; et sic secunda expositio. Et hoc modo dicit Apostolus Gal. 5: « Qui Christi sunt, « carnem suam crucifixerunt cum vitiis et concu« piscentiis. » Quantum ad tertium dicit, *Qui tribulant me inimici mei*: Psalm. 12: « Qui tribulant me « exultabunt si motus fuero. » *Ipsi infirmati sunt* quia non valuerunt implere propositum, *et ceciderunt*, quia superati sunt, et absorpti: Hierem. 20: « Dominus mecum est tamquam bellator fortis; « idcirco qui persequuntur me, cadent et infirmi « erunt. »

2. *Si consistant*. Homo debet habere securitatem in duobus. Primo in praeparatione malorum. Secundo in eorum passione, ibi, *Exurgam*. Dicit ergo: Dominus sic est illuminatio mea, quia inimici cadunt coram me. Glossa. *Si consistant adversum me castra*, castra sunt ubi steterunt milites; *non timebit cor meum*. Quamdiu homo est in castris, non pugnat, sed disponit, et consiliat ad pugnandum. Per castra intelliguntur consilia et conjurationes malorum contra aliquem. 4 Reg. 19: « Angelus Domini « percussit castra Assyriorum: » Exod. 14: « Factum « est in vigilia matutina, et ecce ascendit Dominus « super castra, et percussit. Non timebit cor meum, quia Dominus mecum est: Job 17: « Pone me « juxta te, et cujusvis manus pugnet contra me. Sed, *Si exurgat adversum me praelium*, idest si jam invadant me, et praelientur contra me, quamvis sint multi: *In hoc ego sperabo:* quia ut dicitur 1 Mach. 3: « Non in multitudine exercitus victoria « belli, sed de caelo fortitudo est. » Est enim consuetudo amicorum juvare amicos, cum impugnantur ab hostibus: Psal. 93: « Consolationes tuae laetifi« caverunt animam meam. »

3. *Unam petii*. Supra Psalmista posuit fiduciam ex oratione conceptam; hic autem ponit desiderium, quod ex hac fiducia oritur: et circa hoc duo facit. Primo proponit desiderium. Secundo causam desiderii assignat, ibi, *Quoniam abscondit me*. Circa primum tria facit. Primo describit qualitatem desiderii. Secundo ipsam rem desideratam, ibi, *Ut inhabitem*. Tertio intentionem finis, ibi, Ut *viderem voluntatem*. Desiderii ergo qualitas in duobus consistit: scilicet in unitate et solicitudine: et utrumque pertinet ad perfectionem desiderii. Perfectio enim desiderii dependet ex perfectione causae suae, scilicet amoris, qui quando est perfectus, primo congregat in unum omnes vires, et movet eas in amatum. Est enim, secundum Augustinum, pondus amantis. Res autem ponderosa sine vacillatione tendit ad unum, sed non sic si res non bene est ponderosa; sed divinus amor facit totum hominem in Deum tendere sine vacillatione: Psal. 72, « Quid enim mihi est in caelo. et a te quid volui « super terram? » Gregorius: « Vis amoris studium « multiplicat inquisitionis. » Hoc fecit Anna prophetissa, quae non discedebat de templo, jejuniis et orationibus serviens die ac nocte. Et ideo dicitur Luc. 10: « Porro unum est necessarium; » unde dicit, *Unam petii*, idest unam rem, vel unam petitionem. 3 Reg. 2: « Unam petitionem parvulam ego de« precor a te, ne confundas faciem meam. » Secundo solicitat, cum sit sicut stimulus et ignis, amor: Cant. 8: « Lampades ejus lampades ignis: » 2 Cor. 9: « Charitas Dei urget nos. » Unde dicit, *Hanc requiram:* Isa. 21: « Si quaeritis, quaerite: » Matth. 7: « Quaerite et invenietis. » Consequenter ponitur res petita; unde dicit, *Ut inhabitem in domo Domini*. Domus Domini spiritualis est duplex: et tertia est materialis, scilicet Ecclesia, in qua morari salutiferum est: Gen. 28: « Non « est hic aliud nisi domus Dei et porta caeli: » nam in ea excitatur animus hominis ad devotionem.

Domus spiritualis Dei est ecclesia militans: 1 Tim. 3: « Ut scias quomodo oporteat te conversari in « domo Dei, quae est Ecclesia Dei vivi, colum- « na et firmamentum veritatis. » Alia est Ecclesia triumphans: 2 Cor. 5: « Si terrestris domus nostra hu- « jus habitationis dissolvatur, quod aedificationem « ex Deo habemus domum non manufactam, sed ae- « ternam in caelis. » De utraque ergo potest hoc intelligi, quia haec domus via est ad illam et porta ejus. Ps. 117: « Haec porta Domini, justi intrabunt per « eam. » Et ideo desiderandum est habitare in hac domo, scilicet Ecclesia. Et hoc *omnibus diebus vitae meae*, idest usque in finem: Ps. 131: « Haec « requies mea in saeculum saeculi: hic habitabo, « quoniam elegi eam. » Habitat autem quis in domo Dei per fidem et charitatem et conformitatem bonorum operum: Ps. 67: « Qui habitare facit « unius moris in domo. » Et laudabile est quod semper in ea habitet, et non separetur ab ea. Separatur autem homo ab Ecclesia per peccatum, per excommunicationem, et per schisma, vel haeresim. Qui ergo usque in finem habitat in ea, idest in ista Ecclesia, habitabit in illa in perpetuum: Psal. 83: « Beati qui habitant in domo tua, Domine. » Hic consequenter ponitur intentio, scilicet, *Ut videam etc.* Et ponit duo: quia *Ut videam voluptatem Domini, et visitem templum ejus.* Alia littera habet, *Ut continuo habitem.* Hieronymus habet, Et videam pulcritudinem Domini. *Ut est merces*, secundum Augustinum: Jo. 17: « Haec est vita aeterna ut co- « gnoscant etc. » Tria sunt in illa visione desideranda, quae naturaliter homo desiderat videre. Primo pulchra. Summa pulchritudo est in ipso Deo, quia pulchritudo in formositate consistit: Deus autem est ipsa forma informans omnia: ideo dicit, secundum unam literam, *Ut videam delectationes Domini*: Sap. 13: « Si specie delectati Deos puta- « verunt, sciant quanto his dominator eorum specio- « sior est: speciei enim generator haec omnia con- « stituit. » Secundo delectabilia, et fugere tristitiam: et ideo secunda litera habet, *Ut contemplem delectationes Domini*, idest bonitatem Dei, in qua est summa delectatio: Ps. 15: « Delectationes in dexte- « ra tua usque in finem. » Tertio dispositio rerum. Unde multum est delectabile scire scientiam omnium rerum, quae in mundo sunt; et ideo videre dispositionem divinae providentiae est maxime delectabile. Et ideo dicit, *Ut videam voluntatem Domini*, idest rationem a Deo volitam et dispositam: Rom. 12: « Probetis quae sit voluntas Dei bona, bene- « placens et perfecta. » Haec autem habemus in vita ista imperfecte et per fidem: in futura autem domo habebimus perfecte, ubi sunt sancti contemplantes Deum facie ad faciem: 2 Cor. 3: « Nos au- « tem revelata facie gloriam Domini contemplantes « etc. » Sancti ergo qui sunt in patria, dirigunt contemplationem in ipsum Deum, et etiam in ea quae sunt ad ipsum Deum ordinata: et ideo dicit, *Ut visitem templum ejus*, idest frequenter videam templum, idest humanitatem (1) Christi: Joan. 2: « Hoc autem dicebat de templo corporis sui. » Vel, *Visitem*, sive videam ipsam ordinationem Ecclesiae: 1 Cor 3: « Templum Dei sanctum est, quod estis « vos. » Item dispositionem totius mundi: ideo in Psalmo hebraico habetur, *Et diluculo*, idest diluculo ut maneam: Ps. 5: « Mane astabo tibi. »

4. *Quoniam.* Hic assignatur ratio desiderii habitandi in domo Dei; quasi dicat, quare tantum petis habitare in domo Dei? Ratio est ex beneficiis perceptis: et circa hoc duo facit. Quia primo ponit ipsa beneficia. Secundo addit recompensationem, ibi, *Circuivi.* Circa primum duo facit. Primo ponit beneficium protectionis a malo. Secundo beneficium promotionis in bonum, ibi, *In petra exaltasti me.* Circa primum duo facit. Primo proponit beneficium. Secundo ejus necessitatem ostendit, ibi, *In die malorum.* Dicit ergo: Quare petis habitare in domo Domini? ideo scilicet, *Quia abscondit me in tabernaculo suo.* Et secundum litteram, 1 Reg. 24, quando David fugit ad tutiora loca Engaddi et abscondit se ibi. Unde loquitur ex persona fugientis et latentis in aliquo loco. Ad litteram. Tabernaculum erat locus in quo orantes divino auxilio protegebantur, et maxime in sancta sanctorum, ubi erat propitiatorium, et sic vocabant tabernaculum ipsam Dei defensionem: sicut in Psalm. 90 dicitur: « Sca- « pulis suis obumbrabit tibi, et sub pennis ejus « sperabis etc. » Deut. 32: « Expandit alas suas, « et assumpsit eos. atque portavit in humeris « suis. » Sed mystice tabernaculum potest dici humanitas assumpta, sive caro Christi in qua abscondit nos (1) per fidem et spem: Colos. 2: « Abscondita « est vita vestra in Deo. » Vel aliter, tabernaculum dicitur tota dispositio Ecclesiae: et in utroque istorum absconditur homo justus, quia in isto tabernaculo quaedam latent sub manifestis: latentia sunt invisibilia et spiritualia ubi morantur boni. Mali autem morantur in exterioribus: Isa. 4: « Taber- « naculum erit in umbraculum diei ab aestu. » Sed quid contulit haec absconsio? immo necesse erat mihi, *In die malorum*, vel omnium illorum malorum quae tunc imminebant. Et simile est, quia quando hostes, vel tribulatio imminet, illi soli salvabuntur (2), qui in civitate reperiuntur: ita in tribulatione illi pereunt, qui circa haec exteriora habent affectum; quia facta tribulatione circa ista tales commoventur. Abscondit ergo ipse Deus, vel Christus, vel mens justi: Matth. 6: « Pater tuus qui « videt in abscondito, reddet tibi. »

5. *In petra.* Hic proponit aliud beneficium promotionis in bonum: et est duplex. Unum exaltationis quantum ad se. Secundum quantum ad hostes, ibi, *Nunc exaltavit caput meum.* Dicit ergo, *In petra exaltasti me.* Secundum literam alludit ad ea quae circa eum sunt gesta; quia quando persecutionem patiebatur, ibat per petras invias, (3) 1 Reg. 24: « Sed quando evasit, » *Tunc exaltavit cor meum super inimicos meos.* Sed mystice exponitur, *In petra exaltavit me*, idest in Christo; 1 Cor. 10: « Petra autem erat Christus. Vel, *In petra*, idest in Deo: 2 Reg. 22: « Dominus petra « mea: » Psalm. 60: « Dum anxiaretur cor meum, « in petra exaltasti me. » Et nunc jam exaltavit: quasi dicat, istud feci in spe, sed nunc in re. *Exaltasti caput meum*, idest mentem meam, *super inimicos meos*, idest super omnes appetitus meos: Gen. 4: « Subtus te erit appetitus tuus. »

6. *Circuivi.* Hic ponitur recompensatio beneficii; et ponit duo. Primo sacrificium, *Et immolavit.* Secundo canticum. Secundum Hieronymum conjungitur cum praecedentibus, *Super inimicos meos, et in circuitu nostro sunt. Circuivi*, idest circa steti de-

(1) *Al.* humilitatem.

(1) *Al.* me.
(2) *Al.* salvantur.
(3) *Al.* pervias.

votas preces offerendo pro eis: Psalm. 108: « Prout « me diligerent (idest deberent) detrahebant « mihi etc. » Eccl. 50: « Et ipse stans circa a- « ram etc. » Item strenui militis est circuire et protegere castra, sicut dicitur de Juda 1 Mach. 3: « Protegebat castra gladio suo, » unde *Circuivi*, idest protexi. Vel circuitus iste refertur ad contemplationem. Circulus duo propria habet inter alias figuras. Unum, quia est capacior aliis. Aliud est quod est totus uniformis sine angulo, et convenit contemplationi. Primo quantum ad capacitatem, quia tunc dicitur circuire contemplando, quando omnia quae consideranda sunt, contemplatur; unde dicit, *Circuivi*, idest consideravi omnia dona tua, et ecclesiae beneficia. Beatus Dionysius posuit triplicem motum; scilicet circularem, rectum et obliquum. Recto motu semper movetur aliquid difformiter, quia semper habet diversam distantiam: et ideo in contemplando motus est rectus, quando de uno ad aliud quis movetur considerando processum rerum. Circulari motu movetur aliquis contemplando, quando conceptio animae est uniformis: et tunc dicitur circularis, quando scilicet revocat animam a rebus. Et primo congregatur in se, postea unitur spiritualibus, et postea ascendit in contemplationem unius Dei. Obliquus motus est compositus ex utroque: quando quis procedit ex consideratione creaturarum, sed hanc ordinat in considerationem Dei (1). Et ideo dicit, *Circuivi*, quantum ad uniformitatem: Ezech. 1: « Hic erat aspectus splen- « doris per gyrum. » *Et immolavi*. Est autem duplex sacrificium: scilicet interius quo homo animum suum dat Deo. Ps. 50: « Sacrificium Deo (sci- « licet acceptum Deo) est spiritus contribulatus. » Et omne exterius sacrificium ordinatur ad repraesentandum illud; unde Augustinus dicit, Quando offers hoc exterius, est ut repraesentes animum tuum Deo. Sed quia omnis repraesentatio fit per aliqua signa, inter quae primatum tenent verba, ideo inter sacrificia videtur praeeminentiam habere sacrificium laudis: Ps. 49: « Sacrificium laudis honorificabit « me; » unde dicit, *immolavi in tabernaculo ejus hostiam*, non pecorum, sed potius, *hostiam vociferationis*, idest divinae laudis. Et hac vociferatione, *Cantabo*, tibi, scilicet canticum et laetitiam mentis et rectitudinem operis: Psalm. 107: « Paratum cor « meum. » *Cantabo*; quasi dicat, Paratum cor habeo ad serviendum tibi, cum laetitia mentis: Psalm. 99: « Servite Domino in laetitia. »

7. *Exaudi*. Supra Psalmista posuit suum desiderium; hic prorumpit ad petendum rem desideratam: et circa hoc tria facit. Primo petit exaudiri. Secundo proponit petitionem, ibi, *Tibi dixit cor meum*. Tertio ostendit fiduciam quam habet de exauditione, ibi, *Credo videre bona Domini*. Ad hoc ergo quod exaudiatur, inducit duas rationes. Unam ex devotione propria. Aliam ex sua miseria. Devotio est causa quod audiatur a Deo aliquis. Devotio est clamor cordis qui excitat Deum ad audiendum. Et ideo dicit, *Exaudi*: quia clamavi non exterius, sed interius: Jac. 5: « Clamor eorum ad aures Domini Sabaoth « introivit. » Item miseria nostra provocat ad exaudiendum: Exod. 3: « Videns vidi afflictionem « populi mei, et descendi liberare eum; » unde dicit, *Miserere mei, et exaudi me*; quasi dicat, me miserum et meam miseriam cognosco, unde tuum est misereri: Judith 9: « Exaudi me miseram deprecantem. »

(1) *Al. deest* Dei.

8. *Tibi*. Hic ponit petitiones. Et primo petit divinae faciei prospectum. Secundo divinum auxilium, ibi, *Adjutor meus es tu*. Tertio viae suae directivum, ibi, *Legem pone mihi Domine*. Circa primum ostendit, quod de re petita habet magnum desiderium et intimum et anxium et assiduum. Intimum, quia *Tibi dixit cor meum*. Aliquando homo aliquid petit ore, sed cor ejus ad alia versatur: Matth. 7: « Non omnis qui dicit mihi « Domine etc. » Isa. 29: « Populus hic labiis « me honorat etc. » Sed quando petitio est ex intimo desiderio cordis, tunc est Deo accepta, sed tunc non os tantum, immo cor petit: 2 Regum 7: « Invenit servus tuus cor suum ut o- « raret te oratione hac: » Psalm. 118: « Clamavi in « toto corde. » Anxium et aequum dicit habere cum dicit: *Exquisivit te etc.* Contingit aliquando quod desiderium est intimum et quietum et non multum quaerit; sed quando est anxium, tunc vere quaerit: unde dicit, *Exquisivit te*, idest frequenter et diligenter quaesivit. Et hoc etiam ostendit aequum desiderium: quia imago non perficitur nisi pertingat ad exemplar ad quod est facta; unde dicit, *Exquisivit te facies mea*. Facies hominis interior est, in qua visus est interior, idest anima sive mens rationalis, et haec, scilicet facies mea quae est facta ad imaginem tuam, exquisivit te. Unde non potest reformari et perfici nisi jungatur tibi, Domine. Unde sicut quaelibet res quaerit suam perfectionem, ita mens nostra quaerit Deum. Et ostendit quod sit assiduum, quia *Requiram*, idest iterum et iterum quaeram: Isa. 21: « Si quaeritis, quaerite: » Matth. 7: « Quaerite et invenietis. » Hoc est proprium diligentis, quaerere saepe rem dilectam. Et quid quaerit, ostendit cum dicit, *Faciem tuam Domine requiram*. Hoc petebat Moyses Exo. 33: « Ostende « mihi faciem tuam. » Et Dominus non statim ostendit, sed dixit, *Ostendam tibi omne bonum*: Luc. 10: « Beati oculi qui vident quae vos videtis. » Et ideo David non erat extra spem, sed adhuc quaerebat; unde alibi dicit, *Ostende nobis faciem tuam etc.* Job 33: « Deprecabitur Deum suum, et « placabilis erit, et videbit faciem ejus in ju- « bilo. »

9. *Ne avertas*. Hic proponit triplicem petitionem. Et primo petit non fraudari a re desiderata. Secundo petit amoveri causam per quam posset fraudari. Tertio petit dirigi in via, ibi, *Legem pone*. Dicit ergo, *Faciem tuam, Domine, requiram*. Et rogo, *Ne avertas faciem tuam a me*; quasi dicat, sicut avertit se homo faciem ab homine, quando non vult eum audire. Sed aliter est in Deo quam in homine. Homo enim avertens faciem mutatur. Ipse Deus autem immobilis est; sed dicitur avertere faciem, inquantum nos avertimur et immutamur. Et per hoc quod in corde nostro fit aliquod velamen quo inepti reddimur ad videndum faciem suam. Et ideo littera Hieronymi habet, *Ne abscondas*: Isa. 8: « Expectabo Dominum qui abscondit faciem suam « a domo Jacob. Causa vero aversionis est ira « Dei in poenam peccati. » Et haec aversio est maxima poenarum; et hoc est quod dicit, *Et ne declines in ira a servo tuo*, idest ne irascaris mihi in hoc quod declines faciem tuam a me. Et dicit, *In ira*: quia aliquando declinat in misericordia, cum scilicet non respicit peccata: Ps. 50: « Averte fa- « ciem tuam a peccatis meis. » Aliquando declinat in providentia, quando scilicet permittit aliquem

cadere ut fortius resurgat, quia « Diligentibus Deum « omnia cooperantur in bonum, » Rom. 8.

10. *Adjutor*. Hic petit divinum auxilium in agendis antequam veniat ad faciem, ne scilicet impediatur a visione faciei. Et primo ponit petitionem. Secundo dictorum rationem, ibi, *Quoniam pater meus*. Petit ergo divinum auxilium dicens, *Peto videre faciem tuam*, sed ad hoc pervenire non possum per me: ergo, *Tu esto adjutor meus*, ut ad hoc perveniam: Ps. 120: « Auxilium meum a Do- « mino. » Sed quantum ad superficiem non videtur ista littera recta esse, quia melius videtur dicendum esse, *Adjutor meus es tu*, et sic habetur in hebraico, scilicet auxilium meum fuisti. Et secundum hoc commemorat beneficium; quasi dicat, Adjutor fuisti. Non ergo de cetero, *Derelinquas me*. Et petit duo removeri, scilicet ipsam desertionem et contemptum interiorem: nam si homo sibi derelinquitur, perit. Oseae 13: « Perditio tua, Israel, « ex te. » Deserit autem aliquis aliquem, quia despicit eum. Et Deus despicit nos, quia sumus fragiles per naturam, et corrupti per culpam; et ideo dicit, *Neque despicias me Deus*. Et quare hoc? Quia tu me creasti, et es, *Salutaris meus*, idest tu me salvasti. Nullus autem despicit opera sua: Ps. 137: « Opera manuum tuarum ne despicias. » Consequenter ponitur ratio dictorum; unde sequitur, *Quoniam pater meus et mater mea dereliquerunt me, Dominus autem assumpsit me;* quasi dicat: Quia inveni te adjutorem in omnibus aliis deficientibus, *Ne despicias me*. Et sic primo ponit defectum humani auxilii. Secundo ponit auxilium divinum. Haec littera legitur dupliciter. Uno modo de David ad litteram, sicut habetur in historia 1 Reg. 16: quando fuit David unctus, Isai praesentavit majores filios; Dominus autem elegit David, quia Samuel petiit eum. Vel potest legi in persona viri justi, quia ad litteram speranti in Domino, deficit omne humanum auxilium: Job 19: « Dere- « liquerunt me propinqui mei; et qui me noverant, « obliti sunt mei. » Eccl. 51: « Circumspiciens « eram ad adjutorium hominum, et non erat. » Sed Dominus hunc assumpsit et assumit curae suae, et hoc melius est: Ps. 64: « Beatus quem « elegisti et assumpsisti etc. » Mystice autem, *Pater meus*, idest Adam, *et mater mea*, idest Eva, *dereliquerunt me*, idest desertioni me exposuerunt per peccatum. Vel, *Pater meus*, idest diabolus, quia pater meus fuit in statu peccati: *Dereliquit me*, quia non habet potestatem in me, *mater mea*, Babylon, *dereliquerunt me*, idest contempserunt me. Et hoc quia, *Dominus assumpsit me*.

11. *Legem*. Supra Psalmista posuit duas petitiones: prima fuit de divinae faciei prospectu; secunda de divinae protectionis auxilio; hic autem ponit aliam petitionem de directione viae suae: et circa hoc duo facit. Primo ponit petitionem. Secundo ostendit necessitatem, ibi, *Propter inimicos*. Circa primum duo facit. Primo ponit legis petitionem. Secundo petit directionem in his quae sunt legis, ibi, *Et dirige*. Dixerat supra, *Unam etc.*; et quid hoc sit explicavit, scilicet videre faciem tuam. Et quia ad hanc visionem, cum sit ardua, pervenitur quadam ardua via, per quam nullus vadit sine auxilio Dei, petit illud tribui (1): Ps. 83: « Beatus vir cujus est auxilium abs te, quia ibunt « de virtute in virtutem. » Quia vero qui per viam ignotam vadit, indiget ductore, petit eum, dicens, *Legem pone mihi Domine, in via tua*; quasi dicat: Imminet mihi ascendere per viam, in qua peto ut ponas mihi legem. Lex est regula agendorum. In hac via proceditur per actus virtutum; et ideo necessaria est lex, quae est regula actuum humanorum; quasi dicat: Da mihi regulam qualiter ambulem. Hieronymus habet sic, *Illuxit mihi Dominus viam:* Prov. 6: « Mandatum lucerna est, et lex « lux. » Dare legem est illustrare. Sed quandoque scit aliquis in universali quid sit fiendum, sed non scit in particulari, praecipue propter seductores. Et contra hoc petit dicens, *Dirige me in semitam rectam*: Isa. 26: « Semita justi recta est, rectus « callis justi ad ambulandum. » Et hoc, *Propter inimicos meos*. Haec est causa quare peto dirigi in semita recta. Quia ille qui scit viam, et via est recta, securus incedit si non inveniat adversarium; sed quando inimicum vel adversarium suum invenit, indiget protectione et directione: Ps. 141: « In via hac qua ambulabam, absconderunt laqueum « mihi. » Isti inimici nostri sunt concupiscentiae carnis, prava desideria, daemones, pravi homines, sive peccatores, qui obsistunt in via eundi ad Deum.

12. *Ne tradideris*. Hic exponit quod dictum est; et duo dicit. Primo petit liberari ab inimicorum periculo. Secundo ostendit se inimicos habere, ibi, *Quoniam insurrexerunt*. Dicit ergo: *Ne tradideris me in animas tribulantium me*; quasi dicat: Sic peto dirigi in via, quod non incidam in potestatem inimicorum. Et non dicit in manus, sed in animas, idest in voluntates. Sed contingit quod sancti traduntur in manus inimicorum, quia *Terra data est in manus impii*, ut dicitur Job 9. Sed non in animas; quia voluntatis eorum est ut trahantur ad malum, sed Deus hoc non permittit: Eccl. 18: « Si praestes animae tuae concupiscentias « tuas, faciet te in gaudium inimicis tuis. » *Quoniam insurrexerunt*. Hic ostendit se habere inimicos. Et primo ponit eorum conatum. Secundo eorum defectum. Dico, *Propter inimicos*, et hoc, *Quoniam insurrexerunt in me testes iniqui*. Haec verba exponuntur tripliciter: historice, allegorice et moraliter: historice, quia ad litteram aliqui mali testes falsum dixerunt contra David, scilicet Doeg Idumaeus qui accusavit sacerdotem et David, et alii. Allegorice de Christo, contra quem iniqui testes accusantes eum insurrexerunt: Matth. 26: « Novissi- « me venerunt etc. » Moraliter, quia contra unumquemque justum falsi testes quandoque sunt falsi doctores, sua doctrina conantes a recta via alios declinare: Isa. 5: « Vae qui dicunt malum bonum « et bonum malum. » Item adulatores dicuntur testes falsi: Isa. 3: « Popule meus, qui te beatum « dicunt, ipsi te decipiunt: » Prov. 19: « Testis « falsus non erit impunitus. » *Et mentita est etc.* Hic ponit eorum defectum. Haec verba secundum quod hic ponuntur, tripliciter intelligi possunt. Uno modo sic. Dicitur aliquis loqui sibi, quando solus intelligit verba sua; sed quando aliis, non: 1 Cor. 14: « Qui loquitur lingua, sibi et Deo loquitur, non « hominibus; » et sic est sensus: Sunt falsi testes; et loquuntur mendacium, et persuadent; sed iniquitas eorum mentita est sibi; quasi dicat, Non mihi, quia non acquiesco eis. Vel *mentita est iniquitas sibi*, idest sui damno; quia ex mendacio eorum quod intenderant ipsi, incurrerunt malum: Eccl. 27: « Qui

(1) *Al.* tituli.

« laqueum aliis ponit, peribit in illo. » Vel *Mentita etc.* quia non pervenerunt ad effectum de hoc quod proposuerunt facere mihi et aliis justis viris: Job 5: « Consilia pravorum dissipat. » Hieronymus habet, *Apertum etc.* idest aperte locuti sunt contra me.

14. *Credo videre.* Hic ponit spem de exauditione. Et primo ponit spem quam ipse habet. Secundo hortatur alios ad eamdem, ibi, *Expecta Dominum.* Sua petitio erat ut videret Deum; et ideo dicit, *Credo*, idest firmam fiduciam habeo: *Videre bona Domini*, idest videre Deum facie ad faciem: Job. 19: « Scio « quod Redemptor meus vivit etc., et in carne mea « videbo Deum, » unde non dicit, videre Dominum, sed bona Domini; quod potest intelligi dupliciter. Vel bona Domini, idest a Domino, et sic non sumitur hic. Vel bona, idest quae sunt in Domino; et hoc modo sumitur hic: haec omnia enim sunt in eo sicut in fonte primo, et sunt idem quod ipse: Sap. 7: « Venerunt autem mihi omnia bona « pariter cum illa etc. » Et ubi? *In terra viventium.* Visio Dei est vita aeterna, ut dicitur Joan. 17, Haec terra est morientium (1): quia sicut terra est patiens respectu caeli fecundantis eam, ita vita beatorum immediate perficitur a Deo.

15. *Expecta.* Hic inducit alios ad expectandum, cum dicit, *Expecta Dominum*: Isa. 30: « Beati om- « nes qui expectant eum. » Et dum expectas, habeas fiduciam in opere; unde dicit, *Viriliter age*, scilicet interius et exterius: Isa. 35: « Confortate « manus dissolutas. » Et hoc praemittit, quia, Qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit. Unde, *Sustine Dominum*, scilicet bona quaecumque faciens, etiam si videantur adversa: Eccl. 2: « Vae « his qui perdiderunt sustinentiam, et qui dereli- « querunt vias rectas, et diverterunt in vias pra- « vas. » Vel, *Sustine Dominum*, idest expecta Dominum. Et tunc repetit ad majorem certitudinem.

(1) *Forte legendum* viventium.

PSALMUS IPSI DAVID XXVII.

1. Ad te Domine, clamabo: Deus meus, ne sileas a me, ne quando taceas a me, et assimilabor descendentibus in lacum.
2. Exaudi, Domine, vocem orationis meae dum oro ad te: dum extollo manus meas ad templum sanctum tuum.
3. Ne simul tradas me cum peccatoribus, et cum operantibus iniquitatem ne perdas me. Qui loquuntur pacem cum proximo suo; mala autem in cordibus eorum.
4. Da illis secundum opera eorum, et secundum nequitiam adinventionum ipsorum. Secundum opera manuum eorum tribue illis: redde retributionem eorum ipsis.
5. Quoniam non intellexerunt opera Domini, et in opera manuum ejus: destrues illos, et non aedificabis eos.
6. Benedictus Dominus, quoniam exaudivit vocem deprecationis meae.
7. Dominus adjutor meus, et protector meus: et in ipso speravit cor meum, et adjutus sum. Et refloruit caro mea, et ex voluntate mea confitebor ei.
8. Dominus fortitudo plebis suae, et protector salvationum Christi sui est.
9. Salvum fac populum tuum, Domine, et benedic hereditati tuae: et rege eos, et extolle illos usque in aeternum.

1. In praecedenti Psalmo Psalmista ostendit fiduciam quam habet de Deo; hic autem ut non deficiat in fiducia, adjungit Psalmum orationis. Titulus *Psalmus ipsi David.* Secundum litteram dicitur quod aliqui Psalmi pertinebant ad personam David, inter quos est iste, quasi iste pertineat ipsi David. Vel huic, quia ipse faciebat, et hunc et alios per se cantabat. Mystice huic David intitulatur iste Psalmus non figurali, sed vero David, scilicet Christo. In hoc enim Psalmo mystice agitur de oratione Christi ad Patrem, secundum quod liberatur a malis passionibus. Tria ergo agit in hoc Psalmo. Primo petit exaudiri; secundo ponit petitionem suam, ibi, *Ne simul tradas*; tertio ponit gratiarum actionem, ibi, *Benedictus Dominus.* Duplici autem ratione petit exaudiri. Primo ratione periculi imminentis; secundo ratione suae devotionis, ibi, *Exaudi, Domine.* Circa primum tria facit. Primo ostendit indeficiens propositum orandi; secundo petit exaudiri ibi, *Ne sileas*; tertio ponit imminens periculum, ibi, *Ne quando taceas.* Primum ostendit cum dicit, *O Domine, ad te clamabo*, non semel, sed continue. Luc. 18: « Oportet semper « orare. » Thess. 5: « Sine intermissione orate. » Consequenter petit exaudiri: *Ne sileas Deus meus.* Consuetus modus loquendi est, quod quando aliquis exaudit orantem, dicitur ei respondere. Tunc ergo Deus respondere videtur, quando satisfacit voto orantis. Job 14: « Vocabis me, et ego respondebo « tibi. » *Ne sileas ergo*, idest non subtrahas mihi responsionem tuam. Gen. 30: « Respondebit mihi « cras justitia mea. » Ostenditur consequenter periculum imminens: *Ne quando taceas a me.* Hominis perfecti est, quod si sibi dimittitur, deficiat. Oseae 13: « Perditio tua ex te, Israel; tantummodo « ex me auxilium tuum. » Nam si aliquando taceas non exaudiendo me, *Ero similis descendentibus in lacum*, idest in infernum. Isa. 14: « Verumtamen « in infernum detraheris, in profundo laci. » Thren. 3: « Lapsa est in lacum vita mea. » Hieronymus habet: *Ne te tacente assimiler.* Mystice autem, Glossa ex persona Christi loquitur quod homo Christus clamet ne deseratur a deitate: et dicit, *Ne sileas* subtrahendo mihi in beneficium resurrectionis, *et ne taceas*, idest ne deseras in passione. Alias essem similis aliis hominibus descendentibus in lacum, sicut inimici aestimant. Psalm. 87: « Aestimatus « sum cum descendentibus in lacum. Exaudi Do- « mine vocem orationis meae, dum oro ad te. »

2. Alia ratio est quod petit exaudiri devotio orantis. Haec autem devotio in duobus consistit: scilicet in interioribus cordis, et exterioribus operibus. In interioribus: quia Deus spiritus est, et eos qui adorant, oportet spirituales esse. Joan. 4: « Veri adoratores adorabunt Patrem in spiritu et « veritate: » et ideo dicit: *Exaudi deprecationem meam dum oro ad te.* Sed debemus revereri etiam in nostris effectibus, et signis exterioribus; unde dicit, *Dum extollo manus meas ad templum sanctum tuum.* Hoc dupliciter legitur: vel ad litteram secundum Glossam, quod Judaeis erat praeceptum, ut ubicumque essent, ad illius partem orarent ubi

scirent Jerusalem esse. Vel, *Dum extollo*, idest levo *Manus meas ad templum*, idest ad caelum. Psalm. 10: « Dominus in templo sancto suo etc. » Ergo non solum in devotione cordis orabo, sed etiam in signis exterioribus versus caelum orabo, et aliquam devotionem ostendam. Vel, *Dum manus meas*, idest opera mea, *Extollo ad templum*, idest dirigo ad Deum. Psal. 140: « Dirigatur oratio mea, » idest opera mea, *sicut incensum etc.* De Christo autem potest exponi: quia ipse levavit manus suas versus templum, quia ipsum non reprobavit, sed approbando expulit vendentes et ementes in eo. Vel extulit manus in cruce: Isa. 65: « Tota die « expandi manus meas ad populum non credentem « sed contradicentem mihi. » *Ad templum*, idest ecclesiam construendam per passionem suam.

3. *Ne simul tradas me cum peccatoribus, et cum operantibus iniquitatem.* Hic ponit petitionem ut non simul commoveatur (1) in punitione cum impiis: et circa hoc facit duo. Primo describit culpam; secundo ponit poenam, ibi, *Da illis.* Quantum ad primum, culpam ostendit dicens peccata illorum, scilicet malum propositum et malum actum, dico *Exaudi vocem meam etc.* et hoc est, *Dum oro*, quod liberer a perditione peccatorum: quia licet in vita justi sint simul cum peccatoribus, tamen in judicio non erunt simul. Matth. 25: « Segregabit bonos a malis. » Psal. 42: « Discerne causam meam de gente non sancta etc. » Gen. 18: « Numquid perdes justum cum impio? » et ideo dicit (2), *Ne simul tradas me*, in damnationem, scilicet, *Cum peccatoribus.* Peccatores proprie sunt qui ex habitu peccant, vel peccandi propositum quantum ad actum et executionem peccati habent. Dupliciter quis exequitur actum peccati: scilicet per manifestam injustitiam, et per fraudem. Et hic est qui loquitur pacem quantum ad alios. De primo dicit, *Cum operantibus iniquitatem ne perdas me.* Illi dicuntur iniquitatem operari, qui manifeste faciunt injustitiam. Tamen non omne peccatum fit per injustitiam; specialiter tamen fit, inquantum non reddit Deo obedientiam. De secundo dicit, *Qui loquuntur pacem cum proximo suo.* Et ponit duo: scilicet dulcia verba eorum in ore: Rom. ult.: « Qui per dulces sermones et be« nedictiones seducunt corda innocentium. » Prov. 29: « Homo qui blandis fictisque sermonibus loqui« tur amico suo, rete expandit gressibus suis. » Aliud tamen habent in corde; unde sequitur, *Mala autem in cordibus eorum*, scilicet sunt quae parant inimicis suis. Hier. 9: « In ore suo pacem cum pro« ximo suo loquitur, et occulte ponit ei insidias » Haec omnia possunt referri ad Christum, qui in cruce cum sceleratis deputatus est, ut dicitur Isa. 53. Sed petit, ut non simul, idest propter eamdem causam tradatur, idest crucifigatur cum eis: quia passio sive damnatio illorum fuit propter peccatum proprium, passio autem Christi propter iniquitatem nostram. Item, ne eodem fine tradas me cum peccatoribus iniquis, idest non secundum intentionem eorum qui intendebant quod nomen Christi delerent. Et hi sunt qui loquebantur pacem cum proximo suo: et in Christo quando tentabant ut caperent eum in sermone, sed, *Mala erant in cordibus eorum*, idest mala intentio: quia ut caperent, idest ut reprehendere possent. Matth. 22. Sequitur: *Da illis secundum opera eorum: et secundum nequitiam adinventionum ipsorum.*

4. *Secundum opera etc.* Hic agit de tribulatione et poena eorum. Et primo ipsam poenam tangit; secundo poenae aequitatem, ibi, *Secundum opera eorum*; tertio ejus perpetuitatem, ibi, *Quoniam non intellexerunt.* Duplex culpa posita est. Una exterior quae est oris, alia interior quae est cordis. Et ideo dicit quantum ad primum, *Da illis secundum opera eorum.* Psal. 61: « Reddes unicuique juxta opera « sua. » *Da*, accipitur praenunciative, idest dabis; vel conformando se justitiae divinae. Ps. 57: « Lae« tabitur justus cum viderit vindictam. » Vel ut referatur hoc ad Christum. Tu Domine pater, *Da illis secundum opera eorum*: quasi dicat: Ex passione mea sequitur utilitas; sed, *Tu da illis*, scilicet peccatoribus non secundum fructum, sed secundum eorum intentionem quae fuit mala. Joan. 3: « Erant autem eorum mala opera. » Quantum ad secundum dicit, *Et secundum nequitiam adinventionum. ipsorum.* Adinventiones sunt viae excogitatae ad nocendum et peccandum. Et hi gravius puniuntur a Deo, sed poena aequa eis debetur. Hic ita procedit littera: unde dicit, *Secundum opera manuum eorum tribue illis*, quia scilicet non coacti, sed sua prava voluntate peccaverunt. Unde opera eorum sunt opera manuum eorum. Secundum quod refertur ad Christum, sic dicit, *Secundum opera manuum eorum etc.* quia Judaei etsi Christum manu sua non crucifixerunt, tamen et lingua et manu hoc scelus operati sunt, quia per suam potestatem factum est; unde dicit, *Redde retributionem eorum ipsis*, ut scilicet sicut ipsi mala intentione hoc fecerunt, ita tu eis mala retribuas. Matth. 7: « Men« sura qua mensi fueritis remetietur vobis. »

5. *Quoniam non intellexerunt opera Domini, opera manuum ejus etc.* Supra praemisit Psalmista poenam debitam malis, et ejus aequitatem; hic consequenter ponit hujus poenae perpetuitatem: et facit duo in isto versu. Primo tangit poenae irreparabilitatem; secundo causam. Sciendum est autem, quod homo frequenter peccat, et ex hoc incurrit reatum poenae; sed quoniam per multa opera divinae justitiae homo provocatur ad timorem, et per opera misericordiae provocatur ad spem, quandoque convertitur ad poenitentiam et sanatur; sed si in consuetudine induretur in peccato, et intellectum perdit, non est spes salutis. Job 4: « Quia « nullus intelligit, in aeternum peribunt. » Isa. 6: « Excaeca cor populi hujus etc. » Et ideo pro causa poenae irreparabilis praemittit carentiam intellectus. Notandum est, quod non omne opus est opus manuum, sed exteriora: quaedam etiam sunt interiora opera. Ita in Deo quaedam sunt spiritualia quae operatur in nobis. Isa. 26: « Omnia opera « nostra operatus es in nobis Domine. » Quaedam corporalia ut caeli. Ita etiam Christi spiritualia sunt opera, salus fidelium: corporalia vero sunt miracula. Joan. 5: « Opera quae ego facio testimonium « perhibent de me. » Et ideo dicit, *Quia non intellexerunt opera Domini*, scilicet spiritualia, *et opera manuum ejus*, scilicet corporalia, *destrues illos*, et ita destrues quod non *aedificabis.* Et refertur hoc ad duplicem destructionem: scilicet spiritualem; quia destructi per casum a fide, et non a notitia Dei. Ps. 58: « Disperge illos in virtute « tua, et depone eos etc. » Sed tamen isti qui sic sunt destructi, aliquando reaedificantur, sicut

(1) *Al.* commisceatur.
(2) *Al.* peto.

Petrus; et sic etiam isti reaedificantur, vel reaedificabuntur usque ad finem mundi. Rom. 11: « Caecitas ex parte contingit in Israel, donec plenitudo gentium intraret, et sic omnis Israel salvus erit. » Vel refertur ad corporalem destructionem: quia destructi per Romanos nunquam reaedificati sunt, nec unquam reaedificabuntur: vel destructi per Babylones et relevati per Persas: vel destructi per Antiochum et relevati per Romanos; sed per Romanos ita tandem destructi, quod nunquam reaedificati sunt.

6. *Benedictus Dominus.* Hic quasi exauditus gratias agit. Et primo de beneficiis sibi collatis; secundo agit gratias de beneficiis collatis toti populo, ibi, *Dominus fortitudo.* Circa primum duo facit. Primo agit gratias pro sua exauditione; secundo ostendit, in quo fuit exauditus, ibi, *Dominus adjutor meus.* Dicit ergo: Ego petivi, et sum exauditus in petitione mea; unde, *Benedictus Dominus.* Benedicere Dei nos, est causare bonitatem in nobis, quia dixit, et facta sunt. Ps. 148. Benedicere nos Deo, est agnoscere ejus bonitatem, qua nobis bene facit: et nihil ei accrescit ex hoc. Hoc tamen faciendum est nobis pro omnibus beneficiis. 2 Cor. 1: « Benedictus Deus, et Pater Domini nostri Jesu Christi, pater misericordiarum etc. » Tob. 12: « Benedicite Deum caeli, quia fecit nobiscum misericordiam suam. » Et ideo dicit, *Quoniam exaudivit vocem deprecationis meae*, idest devotionem orationis meae. Jacobi ult.: « Multum valet deprecatio etc. »

7. Hic ostendit, in quo est exauditus, scilicet quia consecutus est auxilium Dei: et circa hoc facit tria. Primo ponit beneficium divini auxilii; secundo meritum beneficii, ibi, *Et in ipso speravit cor meum*; tertio effectum beneficii, ibi, *Et refloruit.* Homo indiget divino auxilio ad duo: ad bene agendum, et quod liberetur a malis, et quod promoveatur ad bonum. Quantum ad primum dicit, *Dominus adjutor meus.* Joan. 15: « Sine me nihil potestis facere. » Isa. 50: « Dominus Deus auxiliator meus. » Quantum ad secundum dicit, *Et protector meus:* et protector a malis, sicut scutum protegens hominem ab exterioribus telis. Isa. 49: « Sub umbra manus suae protexit me. » Psalm. 63: « Protexisti me, Deus, a conventu malignantium. » Sed quo merito me defendis? Numquid meo? Non. Sed non alio, nisi quia *In ipso speravit cor meum*, quasi ex intimo affectu de ipso confido. Psal. 24: « In te confido, non erubescam. » Et ideo, *Adjutus sum.* Isa. 40: « Qui sperant in Domino, mutabunt fortitudinem. » Haec autem omnia possunt referri ad Christum inquantum homo: nam ut Deus, omnes ipse juvat et protegit simul cum Patre; inquantum homo, est juvatus et protectus a Patre. Et sequitur, *in ipso.* Effectus auxilii ponitur hic quantum ad duo. Primo quantum ad carnem; secundo quantum ad animam; unde dicit, *Et refloruit.* Juventus hominis comparatur flori: quia sicut flos est praesagium fructus, ita juventus hominis est praesagium vitae futurae. Psalm. 89: « Mane sicut herba transeat. » Tunc ergo caro reflorescit, quando antiqua juvenescit; quoniam homo in tristitia videtur senescere, in laetitia videtur juvenescere; sed tamen caro Christi floruit flore honestatis et incorruptionis. In primo homine floruit caro ejus per innocentiae puritatem, sed peccando inquinata est. Sed in Christo refloruit in resurrectione: fuit enim de Spiritu sancto sine peccato concepta. Isa. 11: « Flos de radice ejus ascendet. » Item in primo statu natura humana floruit, quia erat incorruptibilis: sed per peccatum est subjecta corruptioni: Rom. 8: « Corpus per peccatum mortuum est. » Sed Christus refloruit in resurrectione: Cant. 1: « Et lectulus noster floridus est. » Quantum ad animam dicit, *Et ex voluntate mea confitebor tibi.* Anima quamdiu est in peccato, habet voluntatem a Deo aversam, et ad temporalia conversam; sed quando per conversionem reparatur, tunc convertitur ad Deum voluntas ejus, et confitetur Deum laudando ipsum. Vel si dicatur hoc de Christo, refertur ad membra sua, scilicet fideles: Psalm. 53: « Voluntarie sacrificabo tibi et confitebor nomini tuo, Domine, quoniam bonum est. »

8. *Dominus.* Hic agit gratias pro beneficiis populi. Et primo ponit beneficia jam exhibita. Secundo petit ea continuari, ibi, *Salvum fac populum tuum.* Eadem beneficia quae sunt sibi facta cum dicit, *Dominus adjutor meus etc.* dicit facta esse populo cum dicit, *Dominus fortitudo*, populi Judaeorum per me liberati a Philistaeis. Et Christus est fortitudo populi ejus liberati per eum a peccato: Isa. 12: « Fortitudo mea Dominus, et factus est mihi in salutem: » Psalm. 142: « Protector meus, et in ipso speravi. » Et hic est protector salvationum, idest protegit eos qui salvati sunt per Christum: Act. 4: « Non est aliud nomen sub caelo, in quo oporteat nos salvos fieri. » Christus ergo protegit nos in praesenti, ut non cadamus in peccatum; et ideo, *Salvationum*, idest praedestinatorum ad salutem proteget in futuro, liberando ab omni malo: Apoc. 7: « Non esurient, neque sitient amplius, neque cadet super illos sol, neque ullus aestus etc. »

9. *Salvum fac.* Hic ostendit continuationem beneficiorum sive salutis. Et primo ponit salutem. Secundo modum, ibi, *Benedic.* Dicit ergo, *Domine*, tu qui es protector meus: *Salvum fac populum tuum*, idest rogo ut ad salutem eos perducas: Joan. 17: « Non rogo ut tollas eos de mundo, sed ut serves a malo: » Isa. 45: « Salvatus est Israel in Domino salute aeterna. » Consequenter ponit modum perveniendi ad salutem: ad quam ut perveniatur, requiruntur tria: scilicet donum gratiae, gubernatio, et spiritualis profectus. Quantum ad primum dicit. « *Et benedic hereditati tuae*, idest confirma dona ejus. Prov. 10: « Benedictio Domini super caput justi. » Et dicit *hereditati*, quia electi sunt haereditas: Psalm. 32: « Beata gens cujus est etc. » Quantum ad secundum dicit, *Et rege eos*, quia etiam cum gratia necessaria est gubernatio: « Pro. 11: « Ubi non est gubernator, populus corruet. » Quantum ad tertium dicit, *Et extolle eos*, idest promove per profectum, *usque in aeternum.* Duobus modis potest intelligi. Primo in intellectu, quando elevatur ad manifestam cognitionem veritatis: Isa. 52: « Ecce intelliget servus meus, et exaltabitur. » Secundo in affectu, quando non cupit carnalia, sed spiritualia: Desiderium habens dissolvi et esse cum Christo, Philip. 1. Quoniam removetur ab hac vita ad vitam gloriae: Isa. 56: « Sustollam te super altitudinem nubium, et cibabo te etc. »

PSALMUS XXVIII.

1 *In consummatione Tabernaculi.*

Afferte Domino filii Dei.
2. Afferte Domino filios arietum.
3. Afferte Domino gloriam et honorem, afferte Domino gloriam nomini ejus: adorate Dominum in atrio sancto ejus.
4. Vox Domini super aquas, Deus majestatis intonuit: Dominus super aquas multas. Vox Domini in virtute, vox Domini in magnificentia.
5 Vox Domini, confringentis cedros; et confringet Dominus cedros Libani.
6. Et comminuet eas tamquam vitulum Libani: et dilectus quemadmodum filius unicornium.
7. Vox Domini intercidentis flammam, ignis, vox Domini concutientis desertum; et commovebit Dominus desertum Cades. Vox Domini praeparantis cervos, et revelabit condensa: et in templo ejus omnes dicent gloriam.
8. Dominus diluvium inhabitare facit: et sedebit Dominus rex in aeternum Dominus virtutem populo suo dabit: Dominus benedicet populo suo in pace.

1. In aliis Psalmis commemoravit Psalmista fiduciam quam habet de Deo; hic autem quasi liberatus gratias agit. Et primo ponuntur Psalmi pertinentes ad gratiarum actionem. Secundo commemorat beneficia praestita, ibi, *In te Domine speravi.* Circa primum duo facit. Primo invitat alios ad gratiarum actiones. Secundo ipse gratias agit, ibi, *Exaltabo te.* Titulus, *Psalmus David in consummatione tabernaculi*: et nota historiam 1 Reg. 4, ubi filii Israel tempore Heli pugnaverunt contra Philistaeos, et arca Dei capta (1) est, et fuit in terra illa sex mensibus, tandem propter plagam remiserunt eam in Gabaa: et mortuo Saule, David tulit eam, et portavit in Hierusalem, et fecit ei tabernaculum, et lusit ante eam, ut habetur 2 Reg. 6; et tunc videtur factus fuisse iste Psalmus. Mystice per tabernaculum designatur sancta ecclesia: Apoc. 21: « Ecce tabernaculum Dei cum hominibus. » Hoc tabernaculum, scilicet Ecclesia, ereptum est de manibus Philistiim, idest daemonum: et quae in Psalmo isto dicuntur, pertinent ad dona Spiritus sancti, per quae istud tabernaculum consummatur. Dividitur ergo in partes duas. In prima invitat alios ad offerendum Deo per gratiarum actionem. Secundo commemorat beneficia, ibi, *Vox Domini super aquas.* Circa primum tria facit. Primo ostendit cui sit offerendum. Secundo qui offerat. Tertio quid debeant offerre. Dicit ergo, *Afferte.* Sed cui? *Domino*, soli, non alii: Exod. 22. Quod soli Deo debeat offerri, dicitur 1. Paral. ult: « Tua « sunt omnia; et quae de manu tua accepimus, « dedimus tibi. » Qui debebant offerre ostendit, *Filii Dei*: Eccl. 34: « Dona iniquorum non pro« bat Altissimus: » Gen. 4: » Deus primo respexit « ad Abel, et ad munera ejus postea, » quia debet homo primo Deo placere, et postea ei oblationem facere; et ideo dicit, *Filii Dei*, per fidem: Joan. 1: « Quotquot autem receperunt eum, dedit eis po« testatem filios Dei fieri, his qui credunt in no« mine ejus. » Item per charitatem: 1 Jo. 3: « Vi« dete qualem charitatem dedit nobis Deus etc. » Per bona opera: Rom. 8: « Qui Spiritu Dei agun« tur, hi filii Dei sunt. »

2. *Afferte.* Hic ostendit quid debeat offerri. Et primo ponit corporalem sacrificium. Secundo spirituale, ibi, *Afferte Domino gloriam.* De tribus generibus animalium fiebat oblatio: scilicet de bobus, capris, et arietibus: et super caetera animalia agnus maxime consuetum sacrificium erat. Unde Exod. 29, dicitur, quod quolibet mane et vespere unus agnus immolabatur: quia per agnum maxime et expressius figurabatur Christus: Joan. 1: « Ecce Agnus « Dei, » Et ideo dicit, *Afferte Domino filios arietum*, idest agnos. Mystice arietes sunt principes gregis, idest Apostoli: Psalm. 46: « Principes po« pulorum congregati sunt. » Filii eorum sunt fideles: 1 Cor. 4: « In Christo Jesu per evange« lium ego vos genui. » *Afferte*, ergo vos ipsos Deo, qui estis filii arietum.

3. *Afferte.* Consequenter ponit spirituale sacrificium. Et primo ponit ipsum. Secundo manifestat, ibi, *Afferte Domino gloriam nomini ejus.* Notandum, quod Dominus voluit sibi offerri ista non propter se, quia ipse dixit, *Numquid manducabo carnes taurorum etc.* sed ut cognoscamus eum principium omnium bonorum nostrorum, et finem, in quem omnia sunt referenda: et ideo nulli licet offerre sacrificium nisi Deo. Deus enim est finis, et nihil possumus ei addere; et ideo debemus eum glorificare, ut omnia quae facimus, in ejus gloriam faciamus: 1 Cor. 10: « Omnia in « gloriam Dei facite. » Item Deus est principium, et ideo debemus ei honorem. Malach. 1: « Si « ego Dominus, ubi est honor meus? » et ideo dicit, *Afferte Domino gloriam et honorem.* 1 Tim. 1: « Soli « Deo honor et gloria. » *Adorate Dominum.* Hic manifestat spirituale sacrificium. Et primo ostendit quomodo debemus ei gloriam. Secundo quomodo debemus sibi honorem. Dicit ergo quod ipse Deus est gloriosus, et ideo debemus sibi gloriam; unde dicit, *Afferte Domino gloriam nomini ejus.* Ipse in se gloriosus est; sed nomen ejus debet in nobis gloriosum esse, idest ut in notitia nostra sit gloriosum. Et quo sit ipse in nobis gloriosus et clarus, debemus ei honorem dare: et ideo dicit, *Adorate Dominum in atrio sancto ejus*, idest in Ecclesia ista, quae est sicut atrium caeleste. Vel *In atrio*, idest in mente: Joan. 4: « Veri adoratores etc. »

4. *Vox Domini super aquas etc.* Hic ponit divina beneficia. Et primo praeterita. Secundo futura, ibi, *Dominus diluvium etc.* Circa primum duo facit. Primo enumerat beneficia praestita. Secundo concludit gratiarum actionem, ibi, *Et in templo ejus*. Praestita beneficia possunt exponi figuraliter et mystice. Figuraliter quidem; et sic in prima parte ponit duo beneficia praestita: scilicet in exitu, secundo post exitum de eo, ibi, *Vox Domini confringentis.* Et primo commemorat beneficium eductionis de Aegypto. Secundo manifestat illud. Dicit ergo, *Vox*, idest imperium, *Domini*, fuit *super aquas*, maris divisi, ut dicitur Exod. 14. Et magnificat hoc tripliciter. Primo ex parte auctoritatis. *Deus majestatis*, qui scilicet est

(1) *Al.* rapta.

ipsa majestas: Isai. 6: « Plena erat omnis terra « majestate ejus. » *Intonuit*, quia cum elevasset Moyses manus, flavit ventus. Et hunc flatum dicit, *Intonuit*, quia tonitruum ex commotione ventorum fit. Item ex parte materiae: quia siccavit non parvas aquas, sed multas, scilicet maris: Isa. 41: « Numquid non siccasti mare? » Sap. 10: « Transvexit « eos per aquam nimiam. » Item ex parte effectus, ex hoc quod fuit magnae virtutis in hoc quod dejecit inimicos: Exod. 15: « Dextera tua Domine, percussit « inimicum: » propter quod dicitur, *Vox Domini in virtute*. Item alius effectus est magnificentiae; unde dicit, *Vox Domini in magnificentia*, quia fecit transire per siccum mare; unde sequitur ibidem, scilicet Exo. 15: « Magnificus in sanctitate, « terribilis atque laudabilis etc. » *Vox Domini confringentis cedros, et confringet Dominus etc.*

5. Consequenter commemorat beneficia praestita post transitum. Et hoc potest dupliciter intelligi. Primo per remotionem a malo. Secundo per collationem bonorum, ibi, *Vox Domini concutientis*. Circa primum duo facit. Primo ponit beneficium. Secundo facilitatem conferendi beneficium, ibi, *Et comminuet* Dicit ergo, *Vox Domini confringentis cedros*. Cedri sunt homines magni: et signat Amorrhaeos qui erant magni et fortes: Amos 2: « Exterminavi ante faciem ejus Amorrhaeum, cujus « altitudo cedrorum altitudo illius, et fortis ipse « quasi quercus. » Item in tota terra quae promissa erat eis, erant Amorrhaei et aliae gentes, quae non poterant exterminari et subjugari usque ad tempus David. Omnes Amorrhaei adhuc habitabant circa Libanum, ut dicitur Josue 15. Et ideo dicit, *Confringet Dominus cedros Libani*, idest Amorrhaeos, qui adhuc habitabant ibi, *Et comminuet eos tamquam vitulum Libani, et Saron tamquam filium unicornium*. Hebraei habent sic, *Et comminuet eas tamquam vitulum Libani et Saron sicut filium bubalorum*. Et est sensus litteralis: quia differentia est inter bubalos et boves; quia bubali in paludibus nutriuntur, boves autem in montibus. Erant enim in monte Libani multa pascua in quo crescebant magni cedri. Item erant ibi vituli, et boves. Dicit ergo, Ita erit facile Deo comminueret cedros Libani, sicut si comminueret vitulum Saron. Saron est locus quidam: Isa. 35: « De« cor Carmeli et Saron. » Hic locus est aquosus, ubi bubali pascuntur; quasi dicat, Etiam Saron comminuet sicut filium bubali, vel vitulum. Mystice *Vox Domini super aquas*. Duplex beneficium innuit, scilicet conversionis et donorum quae dantur conversis. *Vox Domini in virtute*. Secundum mysterium potest dupliciter exponi. Uno modo, ut referatur ad praedicationem Christi; et sic agitur de conversione Judaeorum et gentium: Judaeorum, cum dicit, *Super aquas*. Homines assimilantur aquis: quia sicut aquae homines fluunt, et non revertuntur, 2 Reg. 14. Unde super aquas dicitur vox, idest praedicatio Domini, idest super populum Judaeorum, quia ex doctrina Dei nondum incarnati, sed expectati, Judaei conversi sunt ad Deum. De conversione gentium sequitur cum dicit, *Deus majestatis intonuit*. Tonitruum formatur in nube, in qua signatur ipsa Incarnatio quae est sicut nubes: Isa. 19: « Ecce « Dominus ascendit super nubem levem. Deus er« go majestatis intonuit, » idest omnipotens intonuit per praedicationem de nube carnis suae: Job 37: « Tonabit voce sua mirabiliter. » Et dicit, *Super aquas multas*; quia vox Domini incarnati fuit non tantum super Judaeos, sed super Gentiles: Isa. 49: « Dedi te in lucem Gentium etc. » Vel, *Super aquas*, baptismi: unde ex tempore quo Christus est baptizatus, iste Psalmus cantatur, *Vox Domini in virtute*. Supra Psalmista secundum mysticum intellectum tetigit mysterium conversionis Judaeorum et gentium; hic autem ponit beneficium temporalium donorum: et circa hoc tria facit. Primo proponit spiritualia dona. Secundum ponit vitiorum extirpationem quae sequitur ex eis, ibi, *Vox Domini confringentis*. Tertio profectionem seu promotionem ad bona ibi, *Vox Domini praeparantis*. In spiritualibus donis haec est differentia, quia quibus dantur spiritualia dona, quibusdam dantur ad ea quae conveniunt communiter, et agenda sunt, et sunt de necessitate salutis: quibusdam ad quaedam ardua, sicut ad miracula facienda, et hujusmodi. Quantum ad primum dicit, *Vox Domini in virtute*; idest ex imperio Domini datur virtus ad implendum praecepta. Quantum ad secundum dicit, *Vox Domini in magnificentia*, idest ex imperio Domini datur virtus sanctis suis magna faciendi: Ps. 67: « Super Israel magnificentia ejus. » Glossa haec adaptat donis Spiritus sancti. Et primum, scilicet conversionem fidelium ad donum timoris qui fit divina virtute, ad quam pertinet timores admittere. Magnificentia pertinet ad donum scientiae, quia ad scientiam pertinet magna agere: Eccl. 25: « Quam « magnus est qui invenit sapientiam! » *Vox Domini confringentis*. Hic agit de exclusione vitiorum, Et tangit primo vitium superbiae. Secundo concupiscentiae, ibi, *Vox Domini intercidentis flammam ignis*. Tertio vitium infidelitatis sive contemptus, ibi, *Vox Domini concutientis desertum*. Ostendit ergo primo exclusionem superbiae. Unde notandum est quod sicut abietes sunt magnae, ita et cedri; et ideo per eas signatur superbia. Dicit ergo, *Vox Domini confringentis cedros*, idest virtus imperii divini super omnes superbos: Isa. 14: « Detracta est ad inferos superbia tua: » *Et comminuet cedros Libani*, idest vox Domini super arrogantes et superbos ipsos comminuendo sua potentia: quia omnes reges per hoc conversi sunt ad Christum; et finaliter super cedros Libani, quia majores Judaeorum conversi sunt, sicut de Nicodemo, Joan. 3.

6. Item, *Et comminuet eos tamquam vitulum*. Hic ponitur perfectio conversionis. Mons Libani est valde pascuosus, et sacerdotes propter copiam victimae faciebant pascere ibi boves: et ideo, *Comminuet eos tamquam vitulum Libani*, idest humiliabit eos sicut vitulum Libani, ut scilicet seipsos in sacrificium offerant, sicut offertur vitulus qui nutritur in monte Libani. Et hoc patet, quia multi magni se martyrio exposuerunt pro Christo: Matth. 22: « Tauri mei et altilia occisa sunt. » *Et dilectus quemadmodum filius unicornium*. Hoc potest dupliciter legi. Primo, ut significet auctoritatem comminutionis; quasi dicat: Dilectus faciet ea. Et secundum hoc dilectus ponitur singulariter, quasi auctoritatem habens. « Hic est Filius meus etc. » Matth. 3. Et haec faciet, *Quemadmodum filius unicornium*. idest filius Judaeorum, quia mysterium Incarnationis haec operabatur; et Judaei unicornes dicuntur, inquantum gloriantur in cultu unius Dei. Vel unicornis dicitur, quia secundum generationem aeternam est sine matre, et secundum temporalem genera-

tionem fuit filius sine patre. Aliter, *Dilectus etc.* idest Christus in exemplum hujus comminutionis patietur, dabit Deo exemplum aliis patiendi: 1 Petr. 2: « Christus « est passus est pro nobis, vobis relinquens exem- « plum, ut sequamini vestigia ejus » Et patietur non inquantum Deus, sed inquantum filius unicornium Judaeorum. Revertamur ergo ad sensum litteralem.

7. *Vox Domini intercidentis flammam.* Hic commemorat beneficium, quo liberati sunt a malo inflicto divinitus. Num. 11, dicitur quod propter murmur populi ignis invasit partem castrorum, et ad levationem manus Moysi ignis extinctus est: et hoc est quod dicit, *Vox*, idest imperium, *Domini intercidentis*, idest destruentis, *flammam ignis.* Consequenter commemorat beneficia quae promovent in bono. Et ponit tria. Primo beneficia multiplicationis populi. Secundo nutritionis parvulorum. Tertio ducatus per desertum. Littera Hieronymi habet, *Vox Domini parturientis desertum.* Sic legitur in Josue. Nullus eorum qui exierunt de Aegypto, et venerunt in desertum, intraverunt terram promissionis, nisi Josue et Caleb, ut patet Num. 14. Sed omnes qui intraverunt in eam, nati sunt in deserto. Et ideo commemorat hoc beneficium quod populus non est extinctus; unde dicit, *Vox Domini parturientis,* idest parturire facientis, et specialiter desertum Cades: quia quantum ad intentionem Moysi fuit, quod statim exeuntes de Aegypto intrarent terram promissionis, et venirent in Cades. Unde miserunt exploratores, et illi dissuaserunt et timuerunt intrare: et propter illud peccatum omnes mortui sunt. Et quia ex illo dimiserunt intrare, ideo in hoc deserto omnes mortui sunt. Vel secundum litteram nostram, *Vox Domini concutientis desertum*; idest commoventis ad generationem per desertum Cades. *Vox Domini praeparantis cervos.* Hieronymus habet, *Obstetricantis cervos.* Hebraeus habet *Praeparantis mulos.* Cervi in desertis manent. Et quia filii Israel quadraginta annis fuerunt in deserto, ideo dicuntur cervi: Psal. 17: « Statuit pe- « des meos tamquam cervorum, » quia mulieres habuerunt opportunitatem pariendi et enutriendi. *Et revelabit condensa,* vel saltus quia ducatum ei praestitit per columnam ignis per noctem et nubis per diem: Ps. 135: « Transduxit populum « suum per desertum. » Mystice, in hoc quod dicit, *Vox Domini confringentis,* signat donum fortitudinis. Et ponit hic exclusionem peccati concupiscentiae, cum dicit, *Vox Domini intercidentis flammam ignis*, scilicet concupiscentiae: Sap. 6: « Concupiscen- « tia sapientiae deducet ad ignem perpetuum (2). » Et haec nutrit alia mala de qua (3) 1 Joan. 2: « Omne quod est in mundo aut est concupi- « scentia oculorum etc. » Et haec consumit: Job 31: « Ignis est usque ad consumptionem devorans. » Basilius exponit sic. *Vox Domini intercidentis, etc.* quia in die judicii virtute divina ignis dividetur, quia ardor sine luce erit in igne involvente reprobos. Ignis splendens sine ardore erit ad gloriam electorum. Et hoc quod dicit, pertinet ad donum consilii. *Vox Domini concutientis desertum.* Hic ponit exclusionem duplicis infidelitatis: scilicet Gentilium et Judaeorum. Quantum ad primum dicit, *Vox Domini concutientis desertum,* idest gentes ad fidem commovit convertendo ad eam: Isa. 54: « Multi filii desertae (idest populi Gentilis) magis « quam ejus quae habet virum, » idest synagogae. Quantum ad secundum dicit, *Desertum Cades,* quod interpretatur sanctum legis: quia Judaei sanctificati per legislatorem convertentur in fine mundi: Isai. 1: « Terra nostra deserta etc. » Et hoc pertinet ad donum intellectus. Consequenter commemorat beneficium quod pertinet ad promotionem in bonis. Et primo ponit collationem sapientiae. Secundo ejus actum. Dicit ergo, *Vox Domini praeparantis cervos,* idest sanctos et perfectos viros: quia sicut cervi repellunt venenosa, ita sancti repellunt omne peccatum: et sicut cervi per spinas incedunt sine laesione, ita sancti per vanitatem mundi sine (1) delectatione. Gen. penul.: « Nephtalim cervus emis- « sus, dans eloquia pulchritudinis. » Et isti praeparantur per Deum, non per se: et ipse Deus, *Revelabit,* eis, *condensa,* idest ea quae aliis sunt abscondita: Matth. 11: « Revelasti ea parvulis. » Et hoc pertinet ad donum sapientiae. Consequenter concludit gratiarum actionem pro praedictis beneficiis, dicens, ***In templo ejus omnes dicent gloriam***: Psal. 148: « Juvenes et virgines, senes cum junioribus « laudent nomen Domini. » Alia littera habet, ***Omnis dicet vel loquetur gloriam.*** Verum est quod quilibet habet dona communia, et etiam specialia (2). Et pro hoc speciali dono quilibet dicet gloriam: Eccl. ult.: « Danti mihi justitiam, dabo gloriam. »

8. *Dominus.* Hic agit de beneficiis speratis Et primo commemorat potentiam benefactoris. Secundo ponit sperata beneficia, ibi, *Dominus virtutem populo suo dabit.* In Hebraeo habetur, *Dominus diluvio sedit,* Et hoc habet planum sensum; quasi dicat: Verum est quia hoc fecit populo Israeli. Numquid non ejusdem potestatis aliquando fuit? Immo a principio mundi judicia ejus manifesta fuerunt. Et commemorat unum manifestum, quod ex judicio pro peccato hominum induxit diluvium. *Et sedebit Dominus rex in aeternum,* judicans scilicet populos in aequitate. Hieronymus habet, *Dominus diluvium inhabitat*, vel inhabitare facit. Diluvio inundante, terra evacuata est ab habitatoribus. Postea iterum, *Inhabitare facit terram,* dissipatam tunc per multiplicationem hominum. Mystice potest tripliciter legi. Uno modo, ut ly diluvium sit quasi accusativus appositus ad hoc infinitum, *Inhabitare:* quia in arca Noe soli illi habitaverunt diluvium: et sic per arcam Noe signatur Ecclesia, et sancti qui sunt in ea, securi habitant diluvium tribulationum. Alio modo e converso, quasi, diluvium inhabitat in templo suo. Diluvium est mundum, et carnales homines mundi: Nah. 1: « In di- « luvio praetereunte consummationem faciet. » Hoc ergo diluvio faciet inhabitare in templo suo, quando convertentur, *Et sedebit rex in aeternum,* ut supra expositum est. Alio modo diluvium inhabitat, idest aquas baptismales, quas ipse inhabitat per effectum gratiae. Consequenter commemorat beneficia sperata. Et primo pertinentia ad progressum. Secundo ad finem. Quantum ad primum dicit, *Dominus virtutem populo suo dabit,* per quam possint proficere: Isa. 40: « Qui dat lapso virtutem, et his « qui non fuerunt fortitudinem etc. » Quantum ad secundum dicit, *Dominus benedicet populo suo in pace:* Isa. 32: « Sedebit populus meus in pul- « chritudine pacis, in tabernaculis fiduciae, in re- « quie opulenta. »

(1) *Al.* dit.
(2) *Hic textus videtur intrusus.*
(3) *Al.* hac.

(1) *Al.* sicut sine. — (2) *Al.* spiritualia.

PSALMUS XXIX.

1. *Cantici in dedicatione domus David.*

Exaltabo te, Domine, quoniam suscepisti me: nec delectasti inimicos meos super me.

2. Domine, Deus meus, clamavi ad te, et sanasti me Domine, eduxisti ab inferno animam meam; salvasti me a descendentibus in lacum.

3. Psallite Domino sancti ejus: et confitemini memoriae sanctitatis ejus.

4. Quoniam ira in indignatione ejus, et vita in voluntate ejus. Ad vesperum demorabitur fletus, et ad matutinum laetitia.

5. Ego autem dixi in abundantia mea: non movebor in aeternum. Domine, in voluntate tua praestitisti decori meo virtutem. Avertisti faciem tuam a me, et factus sum conturbatus.

6. Ad te, Domine, clamabo, et ad Deum meum deprecabor.

7. Quae utilitas in sanguine meo, dum descendo in corruptionem? Numquid confitebitur tibi pulvis, aut annuntiabit veritatem tuam?

8. Audivit Dominus, et misertus est mei: Dominus factus est adjutor meus. Convertisti planctum meum in gaudium mihi: conscidisti saccum meum, et circumdedisti me laetitia.

9. Ut cantet tibi gloria mea, et non compungar: Domine Deus meus, in aeternum confitebor tibi.

1. In praecedenti Psalmo hortatus est Propheta alios ad gratiarum actiones; hic autem ipse gratias agit. Titulus. *Psalmus cantici in dedicatione domus David.* Sicut supra dictum est, Psalmi cantici dicuntur, quia prius cantabatur, et post sequebatur Psalmus: quasi, Psalmus sequens canticum. Sed legimus quod David domum Deo non dedicavit, quia prohibitus fuit per Nathan a Domino, 2 Reg. 7. Sed hic non dicitur domus Domini, sed David. Legitur 2 Regum 5, quod post mortem Saulis cepit Hierusalem, et ibi fecit domum suam. Et consuetum est, quod quando quis intrat domum, facit solemnitatem. Et posset dici quod tunc iste Psalmus cantatus fuit ab ipso David, quando primo intravit domum illam novam ut inhabitaret ibi. Tamen melius intelligitur quod referatur (1) ad mysterium domus David, idest Christi, qui est Ecclesiae caput et corpus. Et haec eadem dicitur tabernaculum. Supra dictum est, *Pro consummatione tabernaculi;* hic autem, *In dedicatione domus.* Tabernaculum est militantium: et sic praesens Ecclesia dicitur tabernaculum. Apoc. 21: « Ecce tabernaculum Dei cum hominibus etc. » Domus est quiescentium: sic Ecclesia expectat quietem patriae: Psal. 121: « In domum Domini ibimus. » Utraque haec habet constructionem, quae fuit in ordinatione suae Incarnationis: et dedicationem, quae fuit in resurrectione, quando corpus Christi indutum est gloria immortalitatis. Super corpus Christi continue construitur; et per conversionem fidelium dedicabitur, quando erit in gloria. Psalmus iste dividitur in duas partes. In prima in generali commemorat beneficia pro quibus gratias agit. Secundo in speciali, ibi, *Ego autem dixi.* Circa primum duo facit. Primo agit gratias de propriis beneficiis. Secundo invitat alios ad gratias agendas de communibus, ibi, *Psallite Domino sancti ejus.* Circa primum tria facit. Primo ponit gratiarum actionem. Secundo commemorat beneficia, ibi, *Quoniam suscepisti me.* Tertio exponit, ibi, *Domine Deus.* Dicit ergo, *Domine, exaltabo te,* non faciendo te altiorem, sed confitendo et laudando tuam altitudinem: Eccl. 43: « Benedicentes Dominum, exaltate illum quantum potestis. » Et assignat duo beneficia, quare exaltat: unum ex parte Dei, et aliud ex parte inimicorum: et secundum est effectus primi. Ex parte Dei, quia *Suscepisti me* in tuam protectionem, quando elegit eum et protexit, ut habetur 1 Reg. 16, usque in finem. Vel Deus suscipit justos, quando unit sibi, qui per unionem caritatis adhaerent sibi. Sed Christum hominem univit sibi suscipiendo in unitatem perfectam: Psal. 3: « Tu autem Domine susceptor meus es etc. » Ex parte inimicorum: quia, *Non delectasti.* Hoc enim non est odiosum valde quod inimici gaudeant de eo; quia non gaudent nisi de malo suo, et nullus optat malum nisi sibi exoso: Eccl. 18: « Si praestes concupiscentias ejus animae tuae, faciet te in gaudium inimicis tuis. » Sed certum est quod David non venit in gaudium inimicis, quia Saul non est assecutus propositum suum de eo. De Christo autem non videtur: Matth. 27: « Insultabant enim ei jam crucifixo: Vah qui destruis templum Dei etc. » Item, etiam viris justis (1) mali insultant, et laetantur super eos: Job 30: « Derident me juniores tempore, nunc in eorum canticum versus sum, et factus sum in proverbium eis. » Sed dicendum, quod si ad horam Judaei de Christo gavisi sunt, non tamen finaliter: quia Christo resurgente nomen ejus magis invaluit: Mich. 7: « Ne laeteris inimica mea, quia cecidi; consurgam. »

2. Deinde cum dicit, *Domine Deus meus,* ostendit quomodo liberatus sit. Et primo a malis interioribus. Secundo ab exterioribus, ibi, *Domine eduxisti.* Malum interius est infirmitas, vel corporalis vel spiritualis. Haec duo potuerunt esse in David et in nobis, sed in Christo non nisi corporalis, propter passibilitatem: et ideo dicit, *Clamavi,* scilicet David: Ps. 119: « Ad Dominum, cum tribularer, clamavi. » Item Christus clamavit, etsi inquantum Deus sit exauditor: Hebr. 5: « Cum clamore valido et lacrymis etc. » Sequitur, *Et sanasti me.* Dicit quia ab utraque infirmitate; Christum vero sanavit a corporali solum passibilitate. Consequenter dicit se esse liberatum ab exterioribus malis, *Domine eduxisti.* Et primo ab imminentibus. Secundo ab illis a quibus est praeservatus, ibi, *Salvasti.* Dicit ergo, *Domine eduxisti etc.* hoc ad litteram non potest intelligi de David: quia non erat erutus de inferno, quando hunc Psalmum fecit. Potest intelligi de eo secundum metaphoram, quasi liberatus sit a mortali periculo. Sed ad litteram intelligitur de Christo, cujus anima educta est de inferno a Deo: Psal. 15: « Ne derelinquas animam meam in inferno. » Item convenit illis qui per Christum resuscitati sunt: Zach. 9: « Tu autem in sanguine testamenti tui eduxisti vinctos tuos de lacu in quo

(1) *Al.* conferatur.

(1) *Al.* injustis.

« non erat aqua. » Secundo dicit se praeservatum a mortali periculo, cum subdit, *Salvasti me a descendentibus in lacum.* Ad litteram lacus accipitur pro concavitate: mos enim fuit antiquitus quod sepeliebantur in profundis concavitatibus: *Salvasti me*, ait, *a descendentibus in lacum*; quasi dicat, Liberasti me a periculis mortis. Sed de Christo exponitur optime, quia per lacum intelligitur damnatio aeterna: quia licet Christus descenderit in infernum; non tamen illuc descendit tamquam ad damnationem, sed ut liberaret eos qui erant in lacu; quasi dicat, Dedisti mihi, ut non assimilarer descendentibus in lacum: Psal. 87: « Factus sum « sicut homo sine adjutorio, inter mortuos liber. » Vel, *In lacum*, idest in peccatum; immunis enim fuit a peccato.

3. Deinde cum dicit, *Psallite Domino sancti ejus etc.*, inducit alios primo ad gratiarum actionem. Secundo commemorat beneficia, ibi, *Quoniam ira in indignatione ejus.* Ubi duo facit: quia primo ostendit qui sunt qui gratias Deo debent. Secundo de quo, ibi, *Confitemini.* Dicit ergo, *Psallite.* Ecce qualiter Psalmus cantici. *Psallite*, inquam vos sancti: quia Eccl. 15: « Non est speciosa laus in ore « peccatoris: » Apoc. 19: « Laudem dicite Deo « nostro omnes sancti ejus. » Sed de quo? *Confitemini*, gratias agendo, *memoriae sanctitatis ejus.* Uno modo *memoriae* potest intelligi, quia Deus memor est nostri: Hier. 2: « Recordatus sum tui, etc. » Et dicit, *Sanctitatis ejus.* Et dupliciter potest intelligi: vel quia haec memoria provenit ex sanctitate, idest ex misericordia et bonitate sua: Levit. 11: « Sancti estote, quia ego sanctus sum: » vel quia memor est nostri ut sanctificet nos· Levit. 20: « Ego Dominus qui sanctifico vos. » Alio modo, *memoriae*, scilicet nostrae, quia nos recordamur sanctitatis Dei; quasi dicat, Confitemini commemorando sanctitatem ejus: Isa. 63: « Miserationum « Domini recordabor. »

4. Secundo, cum dicit, *Quoniam ira*, commemorat beneficia omnibus exhibita. Ubi duo facit. Primo proponit haec beneficia, quae spectant ad Dei clementiam. Secundo clementiae ejus ostendit signum, ibi, *Ad vesperum.* Dicit ergo, *Quoniam ira etc.* Misericordia Dei non est sine justitia; ideo ponit primo justitiam. Secundo misericordiam: justitiam, cum dicit, *Quoniam ira.* Hic ira accipitur pro effectu irae, idest pro vindicta; indignatio vero non pro commotione irae in Deo, sed pro justitia Dei, secundum quam detestatur impium: quia Sap. 14: « Similiter odio sunt Deo impius et impietas « ejus: » quasi dicat, *In indignatione ejus*, idest Dei justitia judicante peccata in ira, idest vindicta. Hieronymus planius, *Quoniam ad momentum est ira ejus*; quasi dicat, Si aliquando irascatur suis, hoc est ad correctionem brevi tempore: Isa. 54: « In momento indignationis abscondi etc. » Ezech. 18: « Nolo mortem peccatoris morientis. » Hieronymus, *Vita in propitiatione ejus*; quasi dicat, Punit ad momentum, et post repropitiatur, et reddit vitam: Job 5: « Percutit, et manus ejus medetur. » Ostendit autem clementiae et misericordiae ejus signum secundum litteram, cum subdit, *Ad vesperum demorabitur*; quasi dicat, In brevi tempore Dominus a tristitia ducit ad consolationem: quia si aliquis tristis sit vespere, mane erit laetus. Triplex autem ratio assignari potest, quare vespere tristitia insit, et mane laetitia. Una est ex exteriori dispositione: quia vespere principium est tenebrarum, quae contristant; mane vero lucis, quae laetificat: unde caeci ut laetentur cantant: Tob. 5: « Quale « gaudium mihi erit, qui in tenebris sedeo, et lu- « men caeli non video? » Secundo ex interiori: mane est hora sanguinis, qua homo disponitur ad gaudium; vespere est hora melancholiae, qua homo disponitur ad tristitiam. Tertio ex natura somni. Somnus enim est quies animalium: unde tristitia per somnum quietatur. Mystice littera est plana: quia, *Ad vesperum* dominicae sepulturae fuit tristitia, quia adhuc fideles flebant mortem Christi. Sed *Ad matutinum*, propter nuncium resurrectionis, *laetitia.* Si ad totum genus humanum referatur, sic, *Ad vesperum*, idest peccatum primi parentis, *tristitia*; quia, ut habetur Genes. 3, post meridiem vergente jam sole ad occasum peccavit Adam. Et iste fletus non potest dici brevis, quia etiam post reparationem gratiae manent reliquiae ejus. Sed in matutino, idest in Christo, laetitia. Vel vespere quando lux spiritualis incipit in homine deficere, et tunc in eo est fletus; sed quando relucet in eo, tunc est gaudium: Psal. 5: « Mane « astabo tibi, et videbo. »

5. *Ego autem dixi in abundantia.* Supra gratias egit de beneficiis divinis, hic autem prosequitur totum ordinem quomodo hoc sit adeptus. Ubi tria facit. Primo ponit processum suae directionis. Secundo suum recursum ad orationem, *Ad te Domine clamabo.* Tertio ostendit orationis exauditionem, ibi, *Audivit Dominus.* Secundum Glossam prima intelliguntur de Christo, et de quolibet homine. Et primo exponamus quomodo intelliguntur de quolibet homine: Eccl. 10: « Initium omnis « peccati superbia. » Et ideo in processu directionis primo ponitur praesumptio de se confidentium. Secundo falsitas praesumptionis, ibi, *Domine in voluntate.* Tertio praesumptionis poena, ibi, *Avertisti faciem tuam a me.* Dicit ergo, *Ego dixi*, idest corde praesumpsi, *in abundantia*, corporalis prosperitatis: *Non movebor*, idest non deficiam: Apoc. 18: « Sedebo regina etc. » Eccl. 11: « In die bo- « norum ne immemor sis etc. » Vel *In abundantia*, spiritualium bonorum, sicut Adam erat in paradiso: Ezech. 28: « Plenus sapientia, perfectus « decore in deliciis. » Et in hac abundantia dicunt, *Non movebor.* Contra quod dicitur 1 Corinth. 10: « Qui se existimat stare, videat ne cadat. » Falsitatem praesumptionis ostendit cum dicit, *Domine in voluntate tua etc.* Decor hominis temporaliter est prosperitas temporalis: ideo comparatur flori: Isa. 40: « Omnis caro fenum. » Hic autem decor de sui natura non habet virtutem per mensuram, sicut habetur Jac. 1: « Sicut flos feni pertransibit. « Exortus enim est sol cum ardore, et arefecit « fenum, et flos ejus decidit, et decor vultus e- « jus deperiit: ita et dives etc. » Sed unde habet virtutem et firmitatem et constantiam? Certe, *Ex voluntate Dei.* Et ideo dixi, sed praesumptuose, quia *Non movebor.* Sed non est ita; immo quamdiu tibi placuit, *Praestitisti decori meo virtutem.* Bene in perpetuum, quia haec sanctis in patria sunt aeterna; hic autem ad velle suum. Item decor potest accipi pro virtute spirituali: Prov. ult.: « Fortitudo et decor etc. » Hic etiam ex sui natura non est fortis: quia habemus hunc decorem in vasis fictilibus, 2 Cor. 4. Luc. ult.: « Sedete in « civitate, donec induamini virtute ex alto. » Et

ideo dicit, *Praestitisti decori meo virtutem*, sed *in voluntate tua* (1): Rom. 9: « Cujus vult miseretur. » Et hoc probat per effectum: quia quando *Avertisti faciem tuam*, perii. Dicitur autem Deus avertere faciem suam ab homine, ut eum non videat, vel ut non videatur ab eo. Videt autem omnes simplici visione et notitia; sed quosdam visione misericordiae: Ps. 24: « Respice in me, et miserere « mei. » *Avertisti* ergo faciem tuam a me, ne mei miserearis. Et statim, *Factus sum conturbatus*, vel spiritualiter incidendo in peccatum, vel temporaliter in adversitatem. Vel, *Avertisti faciem tuam*, ne videaris *a me*. Et hoc videtur sonare littera Hieronymi. In adversis quibuscumque fortitudo hominis est habere oculos ad Deum: Psal. 76: « Memor « fui Dei, et delectatus sum. » Avertisti ergo ne viderem. *Et factus sum conturbatus*. Sed si exponatur de Christo tunc in hoc, *Ego dixi*, non quidem praesumptuose, sed scientiae certitudine, *in abundantia mea*, idest virtutum et gratiarum: Joan. 1: « Vidimus gloriam ejus, gloriam quasi unigeniti « a Patre. » *Non movebor*, a voluntate Dei: Joan. 8: « Quae placita sunt ei, facio semper. » Et hoc, quia, *Praestitisti decori meo virtutem*, scilicet faciendi miracula, et resistendi adversariis: Rom. 1: « Praedestinatus est Filius Dei in virtute. » Et hoc patet: quia quando *Avertisti faciem tuam a me:* in passione: Psal. 21: « Deus Deus meus, qua« re me dereliquisti, » *factus sum conturbatus*, non in ratione, sed in sensualitate: Joan. 12: « Nunc anima mea turbata est. »

6. *Ad te*. Consequenter recurrit ad orationem cum dicit, *Ad te Domine, clamabo etc*. Et primo ponit orationem. Secundo assignat rationem, ibi, *Quae utilitas*. Tertio ostendit orationis exauditionem, ibi, *Audivit Dominus*. Circa primum duo facit. Quia primo orat pro amotione mali. Secundo pro assecutione boni, ibi, *Et ad Deum meum deprecabor*. Dicit ergo, *Ad te Domine clamabo*, ut clamor intelligatur oratio quae (2) fit ad remotionem mali, in Christo passionis, in peccatore peccati, in homine adversitatis. *Et ad Deum meum deprecabor*. Deprecatio est propter bonum dandum: Christo scilicet gloriam, peccatori gratiam, homini afflicto prosperitatem. Vel clamor referatur ad afflictionem cordis, deprecatio ad assiduitatem orationis: Jac. ult.: « Multum valet deprecatio justi assidua. »

7. Deinde cum dicit, *Quae utilitas in sanguine*. Dupliciter assignat. Et primo in universali. Secundo in speciali, ibi, *Numquid confitebitur*. Dicit ergo, *Quae utilitas*? Si de Christo exponatur, in sanguine Christi maxima fuit utilitas: Matth. 26: « Pro mul« tis effundetur in remissionem peccatorum. » Sed « si cito resuscitatus non fuisset, sed ejus resurrectio fuisset dilata usque ad finem mundi, nulla utilitas fuisset in eo, vel et jam si corpus ejus fuisset totaliter putrefactum. Sed numquid sufficit passio ad salutem ? Sic. Sed si hoc non fuisset, scilicet quod non surrexisset, et cito, non fuisset credita ejus divinitas : et sic homines non fuissent utilitatem consecuti. In speciali ostendit, dicens *Numquid confitebitur tibi*. Dupliciter dicitur pulvis. Uno modo pulvis peccatorum intelligitur: Psalm. 1 : « Tamquam pulvis quem projicit ven« tus a facie terrae. » Per mortem Christi peccatores, qui pulvis sunt, ad duo bona post resurrectionem pervenerunt: ut scilicet confiterentur peccata sua: Act. 2: « His auditis compuncti sunt corde etc. » Et ideo dicit, *Numquid confitebitur tibi pulvis?* scilicet peccator, si descendam in corruptionem putrefactionis: quasi dicat, Non. Aliud bonum est confessio veritatis fidei; unde, *Aut annunciabit veritatem tuam?* Vel numquid pulvis resolutus ex corpore, modo erit materia, ut per Apostolos confiteantur tibi populi veritatem, vel ipsi Apostoli veritatem tuam? Si exponatur de homine, tunc sic: *Numquid confitebitur*, idest si moriar, non potero te laudare.

8. Tertio cum dicit, *Audivit Dominus*. Ostendit orationis exauditionem. Et primo ponitur exauditio. Secundo exauditionis modus, ibi, *Et misertus*. Tertio fructus, *Ut cantet*. Dicit ergo, *Audivit Dominus etc*. Dixerat supra, *Clamabo*; hic autem dicit se exauditum, *Audivit enim Dominus*, quia exaudivit: Isa. penul.: « Eritque antequam clament, ego exau« diam, adhuc illis loquentibus ego audiam: » Joan. 11: « Pater, gratias ago tibi, quoniam exaudisti me: « ego autem sciebam quia tu semper me audis. » Deinde ponitur modus: *Et misertus est mei*. Et primo ipsum modum ostendit. Secundo exponit, ibi, *Convertisti etc*. Dicit Glossa, *Clamabo*, contra mala, *et deprecabor* pro bonis; et in utroque sum exauditus. Quia quantum ad primum, *Misertus est mei*, removendo omne malum poenalitatis. Quantum ad secundum, *Dominus factus est mihi adjutor*. Et quod consecutus sum gloriam immortalitatis: Psalm. 27: « Adjutor meus et protector meus; « in ipso speravit cor meum, et auditus sum. Et « floruit caro mea. » Exponit modum, cum dicit, *Convertisti*. Secundum quod loquitur de Christo, duo dicit. Primo enim ostenditur commutatio de malis ad bonum, quantum ad interiora. Secundo quantum ad exteriora, ibi, *Conscidisti*. Christus planctum habuit in tempore passionis in se: quia, « Tristis est anima mea etc. » Matth. 26: Et in suis, Joan 16: « Quia plorabitis et flebitis etc. » Hunc planctum convertisti, ait, in gaudium resurrectionis. Quantum ad se: Psalm. 20: « Domine, in vir« tute tua laetabitur rex, » scilicet Christus. Quantum ad suos: quia *Gavisi sunt discipuli viso Domino*, Joan. 20. Secundo ostenditur commutatio facta de malis ad bona, quantum ad exteriora: quia, *Conscidisti*. Saccus est pannus austerus, et imponitur renibus tempore tristitiae, et fit de pilis caprarum. Sic saccus est caro Christi secundum quod habet similitudinem carnis peccati. Caprae enim et haedi peccatores significant: quia pro peccatis offerebantur, ut habetur in Glossa. *Concidisti saccum meum*, idest scindi permisisti clavis et lancea, et restituisti mihi immortalitatem: et ideo dicit *Circumdedisti*. Vel de quolibet justo potest intelligi planctum commutatum in gaudium: Joan. 16: « Tri« stitia vestra vertetur in gaudium: » Tob. 3: « Post « lamentationem et fletum exultationem infundis. »

9. Deinde cum dicit, *Ut cantet*, ponitur fructus exauditionis. Fructus autem est gloria Dei; et quod cedat ad gloriam Dei, dupliciter potest intelligi, vel de gloria resurrectionis Christi, vel de gloria sanctorum; unde dicit, *Gloria mea*, mihi data in resurrectione, vel danda sanctis in patria, *Cantet tibi*, idest sit tibi mea laus: Joan. 17: « Ut filius tuus clarificet te, » et hoc sit in perpetuum: unde dicit, *Domine Deus meus in aeternum confitebor tibi*: Psalm. 83: « Beati « qui habitant in domo tua: in saecula saeculorum « laudabunt te. »

(1) *Al.* mea.
(2) *Al.* quasi.

PSALMUS DAVID XXX.

1. *In finem pro extasi.*
In te, Domine, speravi, non confundar in aeternum.

2 In justitia tua libera me. Inclina ad me aurem tuam, accelera ut eruas me. Esto mihi in Deum protectorem, et in domum refugii, ut salvum me facias.

3 Quoniam fortitudo mea et refugium meum es tu, et propter nomen tuum deduces me, et enutries me. Educes me de laqueo hoc quem absconderunt mihi: quoniam tu es protector meus.

4 In manus tuas commendo spiritum meum: redemisti me Domine Deus veritatis. Odisti observantes vanitates, supervacue.

5 Ego autem in Domino speravi: exultabo et laetabor in misericordia tua.

6. Quoniam respexisti humilitatem meam, salvasti de necessitatibus animam meam. Nec conclusisti me in manibus inimici: et statuisti in loco spatioso pedes meos.

7. Miserere mei, Domine, quoniam tribulor: conturbatus est in ira oculus meus, anima mea, et venter meus.

8 Quoniam defecit in dolore vita mea, et anni mei in gemitibus. Infirmata est in paupertate virtus mea, et ossa mea conturbata sunt.

9 Super omnes inimicos meos factus sum opprobrium vicinis meis valde, et timor notis meis. Qui videbant me foras fugerunt a me: oblivioni datus sum tamquam mortuus a corde.

10. Factus sum tamquam vas perditum, quoniam audivi vituperationem multorum commorantium in circuitu.

11. In eo dum convenirent simul adversum me, accipere animam meam consiliati sunt.

12. Ego autem in te speravi Domine; dixi, Deus meus es tu: in manibus tuis sortes meae.

13. Eripe me de manu inimicorum meorum, et a persequentibus me. Illustra faciem tuam super servum tuum, salvum me fac in misericordia tua; Domine non confundar, quoniam invocavi te.

14. Erubescant impii, et deducantur in infernum: muta fiant labia dolosa.

15. Quae loquuntur adversus justum iniquitatem, in superbia et in abusione.

16. Quam magna multitudo dulcedinis tuae Domine, quam abscondisti timentibus te! Perfecisti eis qui sperant in te, in conspectu filiorum hominum.

17. Abscondes eos in abscondito faciei tuae, a conturbatione hominum. Proteges eos in tabernaculo tuo, a contradictione linguarum.

18. Benedictus Dominus, quoniam mirificavit misericordiam suam in civitate munita.

19. Ego autem dixi in excessu mentis meae: projectus sum a facie oculorum tuorum.

20. Ideo exaudisti vocem orationis meae, dum clamarem ad te.

21. Diligite Dominum omnes sancti ejus: quoniam veritatem requiret Dominus, et retribuet abundanter facientibus superbiam.

22. Viriliter agite, et confortetur cor vestrum, omnes qui speratis in Domino.

1. Supra enarravit Propheta tribulationes, beneficia Dei, orationem suam, fiduciam et gratiarum actionem; hic autem exponit totum ordinem suae liberationis. Titulus, *In finem Psalmus David pro extasi.* Hieronymus non habet pro extasi, nec Hebraei: et forte septuaginta addiderunt, propter hoc quod dicitur infra, *In excessu.* Extasis enim graece, latine dicitur excessus, qui est mentis, quoniam silicet homo ponitur extra se. Et hoc dupliciter contingit: vel quia a superioribus allicitur, vel quia ab inferioribus depellitur. Animus ergo hominis si feratur extra se, dicitur vel allectus a supernis per contemplationem et amorem: quia divinus amor, ut dicit Dionysius, 4 cap. de div. Nom., extasim facit, quia facit eum vivere non sua, sed Dei vita: Gal. 2: « Vivo ego, « jam non ego, vivit vero in me Christus: » vel impugnatus, vel territus ab inferiori: unde quando timet fit extra se: Act. 3: « Repleti sunt stupore « et extasi. » Et sicut vult Glossa, hoc modo hic accipitur extasis: agitur enim hic de tribulatione Christi in passione: unde Christus in cruce pendens ait, « In manus tuas commendo spiritum meum, » Luc. 23. Et de tribulationibus Ecclesiae: et hoc sub figura eorum quae contigerunt David. Vel intelliguntur verba Psalmi hujus quasi ab una persona prolata: quia caput corpus et membra sunt una persona: unde Christus loquitur pro se, et pro corpore suo: Isa. 61: « Quasi sponsum decoratum corona, et quasi « sponsam ornatam monilibus suis: » quia Christus et Ecclesia sunt una persona. Psalmus iste dividitur in duas partes. Quia primo praemittit orationem. Secundo ponit exauditionem, ibi, *Quam magna multitudo dulcedinis tuae!* Sed quia oratio nititur spei, primo praemittit spem et orationem. Secundo assignat utriusque rationem: scilicet quare speret et oret, ibi, *Quoniam fortitudo.* Circa primum duo facit. Primo enim praemittit spem. Secundo subjungit rationem, ibi, *In justitia tua libera me.* Circa spem duo facit. Primo ponit spei rectitudinem. Secundo certitudinem sive firmitatem, ibi, *Non confundar in aeternum.* Dicit ergo. *In te Domine speravi*: Hier. 17, dicitur: « Maledictus homo qui « confidit in homine etc. » Et ideo non potest spes esse recta in homine, sed in Deo: Eccl. 2: « Qui « timetis Dominum, sperate in illum etc. » Et dicitur hoc ex persona Christi et Ecclesiae.

Sed contra. Spes non habet locum in comprehensore; Christus autem fuit comprehensor. Ergo non habuit spem nec fidem, sed visionem.

Respondeo. Sperare dicitur a spe; spes autem dicitur dupliciter: quandoque enim dicit virtutem; quandoque vero objectum ejus quod est bonum, sub duplici ratione: quia respicit Deum ut beatitudinem aeternam, et ut beatitudinis datorem. Hanc non habuit Christus, quia objectum ejus est bonum futurum, non habitum. Tamen aliqua alia expectanda erant a Christo per auxilium Dei, sicut gloria immortalitatis, conversio hominum, et hujusmodi. Et quantum ad hoc sperabat, licet virtus spei non fuerit ei necessaria.

Secundo ponit firmitatem, quia, *Non confundar in aeternum,* quia innititur Deo qui est incommutabilis; sed qui sperat in homine qui deficit, confunditur aliquando.

2. Deinde cum dicit, *In justitia,* subjungit orationem: ubi tria facit. Primo assignat causam quare petit liberari. Secundo petit celeritatem liberationis, ibi, *Inclina.* Tertio ponit modum, *Esto mihi.* Dicit ergo, O Domine, spero, et ideo peto liberari. Sed qua causa? non propter justitiam meam, sed, *In tua justitia,* quia justus es: Dan. 9: « Non in justificationibus nostris prosternimus pre« ces ante faciem tuam, sed in miserationibus tuis « multis. » Vel, *In justitia tua,* quam mihi dedisti, non mea: Rom. 10 dicitur: « Ignorantes Dei ju« stitiam etc. » Item peto velociter liberari, quia non possum pati afflictionem. Dilatio potest contin-

gere dupliciter: una ratio potest esse, quia liberator est longe; alia vero quia piger. Deus videtur longe esse a nobis: unde quidam dixerunt quia non habet providentiam de nobis: Job 22: « Circa cardines caeli perambulat, nec nostra « considerat. » Et ideo peto, ut tu Deus qui in altis habitas, nec ego possum ad te accedere, *Inclina aurem tuam.* Auris Dei est voluntas exaudiendi: et dicitur Deus nobis appropinquare, quando condescendit nostris infirmitatibus et miseriis; et ideo ait, *Inclina*, idest condescende ex bonitate: et hoc cito Et ideo, *Accelera ut eruas me*: Isa. 8: « Voca nomen ejus, accelera: » quia non tardat in necessitate. Modus est duplex liberandi: ut scilicet quod non laedatur in malis existens, vel quod mala fugiat. Quantum ad primum dicit, *Esto mihi in Deum protectorem*, ut mala non me laedant: Isa. 49: « In pharetra sua abscondit me. » Quantum ad secundum dicit, *Et in domum refugii:* et hoc est nomen Domini. Prov. 18: « Turris fortissima nomen « Domini. » Et ideo hic addit, *Ut salvum me facias.*

3. Deinde cum dicit, *Quoniam*, ostendit quid movet eum. Et primo ad sperandum. Secundo ad orandum, ibi, *Miserere mei Domine, quoniam tribulor.* Circa primum duo facit. Quia primo movetur ad sperandum ex consideratione divinae considerationis. Secundo experimento beneficiorum, ibi, *Ego autem in Domino speravi.* Haec enim duo dant fiduciam. Conditionem autem Dei ostendit dupliciter. Primo per comparationem ad nos; secundo per comparationem ad adversarios, quia erant et adversarii et hostes, ibi, *Odisti observantes.* Circa primum tria facit. Primo enim ponit habitudinem Dei ad nos; secundo, quid ex hoc speret, ibi, *Et propter nomen tuum.* Tertio in spem erectus prorumpit in orationem, ibi, *In manus tuas.* Sciendum est autem, quod Deus habet habitudinem ad nos, quia est fortitudo nostra ad complendum omnia bona quae per eum facimus. Exod. 15: « Fortitudo mea « et laus mea Dominus etc. » Item quia refugium nostrum ad vitandum mala. Ps. 103: « Petra (sci- « licet Deus) refugium herinaciis. » Et ideo ait, Spero de te propter ista duo. Et quid speret, ostendit ex persona viatoris, quia semper indiget ductore, procuratore et defensore. Primum pertinet ad viam; secundum ad vitam; tertium ad salutem. Et ideo quantum ad primum dicit, *deduces*, scilicet per viam salutis. Quantum ad secundum, *et enutries*, nutrimento virtutum, et etiam corporali. Psal. 22: « Dominus regit me, et nihil mihi deerit. » Quantum ad tertium, *Educes me de laqueo*, idest de fraudulenti insidia, quam mihi praeparaverunt. Prov. 1: « Veni nobiscum, insidiemur etc. » Psal. 123: « Laqueus contritus est. » Et ratio est, *Quia tu es protector meus*; quasi dicat: Ideo spero quia ista facies mihi, *quia tu es protector meus.*

4. *In manus.* Prorumpit tertio in subitam orationem; et circa hoc duo facit. Primo recommendat se Domino; secundo commemorat divinum beneficium, vel habitum vel mox secutum, ibi, *Redemisti etc.* Dicit ergo quantum ad primum, *In manus etc.* Quod carius habet commendat ductori. Et ideo in vita ista periculosa spiritum meum commendo tibi Deo. Hoc fecit Christus in nostrum exemplum: unde in cruce dixit, *In manus tuas etc.* 2 Tim. 1: « Scio cui « credidi etc. » Ex persona Ecclesiae intelligitur; quasi dicat Ecclesia capiti Christo, Tu dicis. *In manus tuas commendo spiritum etc.* Et ex hoc sequitur, scilicet ex cruce, redemptio nostra. Dicit autem, *Deus veritatis*, quia implevit quod promisit. Per comparationem autem ad adversarios dicit, *Odisti*; quasi dicat: sic te habes ad me; sed quomodo ad adversarios? quia odis eos, et merito, quia *Observant vanitates etc.* illi scilicet qui in rebus mundi spem habent et figunt. Et hoc *supervacue*, quia deficiunt. Sap. 5: « Quid nobis « profuit superbia etc. » Item vanitates, auguria, vel somnia, vel pacta daemonum; et tales odiuntur a Deo, quia sacrilegi et idolatrae. Psal. 39: « Bea- « tus vir cujus est nomen Domini etc. »

5. *Ego autem.* Supra rationem suae spei assignavit ex divina conditione; hic autem assignat eam experimento divinorum beneficiorum. Circa quod duo facit. Quia primo proponit spem; secundo ejus effectum, ibi, *exultabo.* Dicit ergo: Deus odit malos: *Ego autem*, qui non observo vanitates, *speravi in solo Deo*, non in Deo divitiarum. 1 Tim. 6. Effectus spei est spiritualis laetitia. Rom. 12: « Spe « gaudentes. » Et ponit modum laetitiae: quia, *Exultabo et laetabor.* Est autem exultatio gaudium per signa exteriora extra exiliens. Laetitia vero dicit interiorem dilatationem cordis. Exultatio ergo dicit magnitudinem gaudii, laetitia moderationem. Et praemittit exultationem, quia homines inflammati amore Dei in principio plus gaudent, et post moderate. *Laetabor*, non in justitia mea, sed tua.

6. *Quoniam.* Hic commemorat beneficium liberationis. Primo liberationem; secundo liberationis modum, ibi, *Nec conclusisti.* A duobus dicit se liberatum: ab abjectione, et a tribulatione: primum opponitur honori; secundum prosperitati. Quantum ad primum dicit, *Humilitatem*, idest abjectionem; quasi dicat, Licet tu altus sis in caelis, tamen *respexisti*, hic abjectum, vel, *humilitatem* cordis. Luc. 1: « Respexisti humilitatem ancillae tuae. » Quantum ad secundum dicit, *Salvasti de necessitatibus*, idest tribulationibus, *animam*, non corpus; quia secundum corpus quandoque succumbunt, sed anima liberatur. Psal. 24: « De necessitatibus meis libera « me Domine. » Vel necessitates dicit passibilitates praesentis vitae; scilicet mortis, famis, penuriae indigentiae Rom. 12: « Necessitatibus sanctorum « communicantes. » Modus liberationis ostenditur. Primo quantum ad evasionem mali; secundo quantum ad conservationem in bono, ibi, quia *statuisti.* Dicit ergo quantum ad primum, *nec conclusisti.* Illud concluditur cujus nihil est extra. Deus permittit aliquem tentari ab hominibus, sed non concludit eum in manibus eorum, quia reservat aliquid ad quod hostis non potest, sicut in Job 1, quem primo sic conclusit super substantiam quod corpus non tangeret: deinde sic super corpus, quod non tangeret animam: unde dicit, *Verumtamen animam illius serva.* Sed impii concluduntur *In manibus inimici.*

Sed contra: Job 16: « Conclusit me apud ini- « quum etc. »

Respondeo. Verum est secundum intentionem inimici credentis se praevalere, sed non est verum simpliciter.

Quantum ad secundum ait, *statuisti etc.* idest in loco libero et amplo, *pedes*, idest affectus, quia ex nulla parte impeditur quin benefaciat. Prov. 4: « Ducam te per semitas aequitatis, quas cum « ingressus fueris, non aretabuntur gressus tui, et « currens non habebis offendiculum. » Vel iste locus spatiosus est vita aeterna Baruch 3: « O

« Israel quam magna est domus Dei etc. » ubi steterunt pedes nostri. Psal. 121: « Stantes erant « pedes nostri etc. »

7. Deinde cum dicit, *Miserere mei Domine quoniam tribulor etc.* rationem orationis assignat dupliciter. Primo in generali praemittit orationem, et ejus causam; secundo prosequitur utrumque in speciali, ibi, *Conturbatus est.* Circa primum duo facit. Primo ponit petitionem in generali; secundo causam petitionis, ibi, *miserere.* Judith 8: « Indul- « gentiam ejus cum lacrymis postulemus. » Et quare? *Quoniam tribulor.* Psal. 118: « Multi qui persequun- « tur me, et tribulant me. »

Sed contra: supra dicit, *Salvasti de necessitatibus animam meam.*

Respondeo. Dicendum, quod loquitur secundum diversa membra, vel secundum diversa tempora.

Sequitur, *Conturbatus est.* Ubi exponit in speciali primo tribulationem; secundo orationem, ibi, *Ego autem in te speravi.* Circa primum duo facit. Quia primo quantum ad id quod est interius; secundo quantum ad id, quod est exterius, ibi, *Quoniam defecit.* Quantum ad primum tria ponuntur: scilicet oculus, anima, et venter: per quae ratio, voluntas et sensualitas designantur: quando scilicet homine in tribulatione posito omnia ista commoventur. Et ideo dicit, *oculus*, interior. Eph. 1: « Il- « luminatos oculos cordis vestri: » *in ira*, inimicorum persequentium, vel Dei punientis. Psal. 6: « Conturbatus est a furore oculus meus. » Vel, *in ira*, quia irascor contra malos: haec enim non excaecat oculum rationis, sicut facit ira per vitium; sed conturbat et obnubilat, quia non ita limpide videt. *Anima mea*, quantum ad voluntatem: quia proprium est voluntatis movere corpus, et voluntas movet omnia quae in nobis sunt. Psalm. 6: « Anima mea turbata est. » *Venter meus*, idest infirmus: et signat sensualitatem. Hier. 4: « Ven- « trem meum doleo. » Vel, *Anima mea*, refertur ad sensualitatem, venter autem ad corpus; quasi dicat, Sensualitas turbata est, et corpus. Vel refertur ad diversa membra Ecclesiae. Nam, *oculi*, doctores, *anima*, praelati, *venter*, alii sunt.

8. Deinde cum dicit, *Quoniam etc.* Exponit tribulationem quantum ad exteriora: tribulatio namque expellitur bonis praesentis vitae: quae tria sunt: scilicet deliciae carnis, divitiae et honores: 1 Jo. 2: « Omne quod est in mundo etc. » Contra primum ponit dolorem; contra secundum paupertatem; et contra tertium opprobria. Secundum est, ibi, *infirmata*; tertium vero, ibi, *Super omnes inimicos.* Circa primum duo facit. Primo enim ponit dolorem; secundo ejus signum, ibi, *Anni mei* (1). Dicit ergo, *tribulor*, interius; et haec tribulatio venit ex interiori, *Quoniam defecit in dolore vita mea.* Vita continuo procedit ad defectum. Sap. 5: « Continuo « desivimus esse. » Potest ergo qui tristatur dicere, *Vita mea defecit in dolore.* Eccl. 38: « A « tristitia enim festinat mors: » vel vita spiritualis. Rom. 1: « Justus meus ex fide vivit. » Vel potest intelligi de vita qua quis gaudet de bono aliorum. 2 Cor. 7: « Nunc gaudeo, non quia tristes estis, « sed quia contristati estis ad poenitentiam. » Et dolor causat in eis defectum; unde, *et anni mei*, idest duratio vitae meae, *id gemitibus*, qui sunt signum doloris. De secundo dicit, *infirmata etc.* Divitiae confirmant homines. Eccl. 7: « Sicut pro- « tegit sapientia, sic protegit et pecunia. » Et ideo paupertas refertur ad infirmitatem exteriorem. Sicut autem paupertas temporalis facit infirmitatem exteriorem, ita paupertas spiritualis infirmitatem spiritualem. *Virtus*, idest fortitudo corporalis, quae est in nervis et ossibus; et ideo subdit, *ossa mea*: quasi dicat: Omnia in quibus fundabatur fortitudo ejus erant debilitata. Psal. 21: « Dinumeraverunt omnia « ossa mea. »

9. *Super.* Propheta assignans suam exteriorem tribulationem, proposuit dolores contra delicias, paupertatem contra divitias; hic autem opprobria contra honores mundi. Circa quod tria facit. Primo proponit confusionem quam patitur; secundo inducit similitudinem, *Factus sum tamquam vas*; tertio probationem, *Quoniam audivi.* Circa primum tria facit, secundum quod triplex gradus invenitur despicientium alios: quidam enim manifeste inferunt opprobria; quidam ejus societatem vitant: quidam, qui omnino ejus obliviscuntur, et hoc pertinet ad contemptum: quia nullus obliviscitur ejus quod non contemnit. Primo ergo ponit primum, et dicit, *Super omnes inimicos etc.* Hieronymus habet, *Apud omnes hostes meos factus sum opprobrium vicinis meis nimis*; quasi dicat: Non solum inimicis meis factus sum opprobrium, sed et vicinis. Et sunt verba Christi ex parte Ecclesiae. Vicini Ecclesiae sunt qui nondum sunt conversi, sed proponunt converti. Et dicit, *opprobrium*, propter poenam et propter culpam. Et quantum ad utrumque exponitur, ut dicat Christus ex parte Ecclesiae, *Factus sum opprobrium*, propter poenas martyrum. Et hoc, *Super omnes inimicos*, quia turpiores poenas sancti sustinuerunt quam latrones. 1 Cor. 4: « Spectaculum facti sumus etc. » Item propter culpam. In Ecclesia sunt aliqui peccatores et malae vitae, ita quod propter eos Ecclesia est contemptibilis apud illos qui debebant accedere. Et bene, *Super omnes inimicos*, quia turpior apparet vita eorum quam infidelium. Ezech. 5: « Ista est Hie- « rusalem, in medio gentium posui eam etc. » Item ibidem 16: « Justificasti sorores tuas in om- « nibus abominationibus etc. » Item quantum ad secundum nullus adjungit se ei; unde dicit, *timor notis*, idest vicinis qui timent ad me accedere. Vel propter poenas quas patior, vel propter malam vitam malorum Christianorum. Et signum hujus subdit, *Qui videbant me*, idest qui considerabant hujusmodi opprobria culpae et poenae, *Fugerunt a me foras*, quia noluerunt converti. Job 6: « Fra- « tres mei pertransierunt quasi torrens. » Psal. 87: « Longe fecisti notos meos a me. » Tertium est oblivio. Et hoc est quod ait, *Oblivioni datus sum.* Sed quia homo quantumcumque diligat aliquem post mortem, tradit eum oblivioni, ideo dicit, *Tamquam mortuus.* Psal. 87: « Sicut vulnerati dor- « mientes in sepulcris, quorum non es memor « amplius. » Haec ad Christum referuntur in persona sua: quia factus est in opprobrium. Psal. 68: « Propter te sustinui opprobrium, operuit confusio « faciem meam. » Item timor, quia *fugerunt*, discipuli. Item, *oblivioni datus*, quia, *sperabamus quod ipse redempturus esset Israel*, Luc. 24.

10. Deinde adducit exemplum, *Factus etc. Factus sum tamquam vas perditum*, idest inutile de quo non curatur. Hier. 51: « Reddidit me quasi « vas inane, absorbuit me quasi draco etc. » Tertio probationem: et circa hoc duo facit. Primo enim

(1) *Al. Timor notis.*

inducit contemptum; secundo persecutionem quam patitur, ibi, *In eo dum convenirent.* Dicit ergo, *Factus sum opprobrium: quia audivi vituperationem*, a viris meis. Hier. 20: « Audivi contumelias multorum etc. » *In circuitu.* Augustinus: « Quandoque « Christiani peccant; et infideles non dicunt, hoc « faciunt mali; sed, hoc faciunt Christiani. » Et si religiosi peccant, similiter. Et dicit *in circuitu*, quia non intrant ad veritatis considerationem: quia tunc dicerent, hoc faciunt mali Christiani. Ps. 11: « In « circuitu impii ambulant. »

11. Consequenter cum dicit, *In eo*, ostendit quomodo patitur persecutionem, et aggravat ex multitudine persequentium, cum dicit, *In eo dum convenirent simul*, idest unanimiter, *adversum me:* hoc timendum esset valde. Eccl. 26: « A tribus « timuit cor meum; delaturam civitatis, collectionem « populi, et calumniam mendacem etc. » Ex crudelitate ipsorum, non enim ad leve convenerunt, sed ad occidendum: unde, *Accipere animam meam*, idest vitam, *Consiliati sunt.* Hier. 18: « Tu scis, Domine, « omne consilium eorum adversum me in mortem. » Gen. penul.: « In consilio eorum non veniat ani« ma mea. »

12. *Ego.* Supra Psalmista narravit mala quae patiebatur: hic autem refugium habet ad orationem. Et quia oratio vacua est nisi certae spei innitatur; ideo praemittit spem, et subjungit orationem, ibi, *Eripe me de manu etc.* Circa primum duo facit. Primo enim ponit spem. Secundo assignat spei rationem, ibi, *Dixi Deus meus.* Continuatio talis est, Non dicit simpliciter, *Ego in te speravi*, sed, *Ego autem etc.* Glossa Augustini dicit, « Consuetum est, quod pueri vocantur mam« montrea, quia volunt diu sugere mammas, sed « matres opponunt amaritudinem ut abhorreant. » Ubera nostra, quibus a Domino lactamur, sunt prosperitas temporalis, (1) et solatium amicorum. Quando videt Deus quod homines confidunt nimis in his et alliciuntur ab his, subtrahit ea, et ponit amaritudinem, ut ponant in solo Deo spem suam. Sic ille advertens dicit, *Audivi*, inquit, *vituperationem*: et ideo dicit, *Ego autem etc.*: quasi dicat: Omnibus aliis contradicentibus et pugnantibus adversum me, solum in te fuit spes mea: Hier. 17: « Benedictus vir qui confidit in Domino. » Ratio spei duplex assignatur. Una ex cura et providentia Dei. Alia ex potestate ejus. Confidit ergo in eo primo, quasi commissus divinae curae, et a Deo susceptus: Deus enim ex sua virtute curam habet universorum: Sapient. 12: « Nec enim est alius « Deus quam tu, cui cura est de omnibus. » Item ejusdem 14: « Tu ergo, pater, cuncta gubernas « providentia. » Unde Deus omnium, specialiter tamen aliquorum habet curam: 1 Pet. ult.: « Om« nem solicitudinem vestram projicientes in eum, « quoniam ipsi cura est de vobis. » Et ideo specialiter Deus est eorum. Et ideo dicit, *Speravi in te*, quia *Deus meus es tu.* Secundo ex potestate; quia nisi esset potens, deficeret spes. Sed non ita de Deo sentit; unde ait, *In manibus tuis sortes meae*, idest omnia bona quae mihi donantur, sunt in potestate tua: Ephes. 1: « In quo et sorte vo« cati sumus praedestinati etc. » Sciendum est autem, quod triplex est sors: quaedam consultoria, quaedam divinatoria, et quaedam derisoria. Communiter loquendo, sors nihil aliud est nisi quoddam

(1) *Al.* temporalium.

indicium divinae voluntatis requisitum. Et ideo in Glossa Augustini, « Sors non est aliquid mali, sed « res in humana dubitatione divinam indicans vo« luntatem. » Et ideo projicere sortes (1) nihil aliud est, quam exquirere voluntatis divinae indicium. Ergo sors de sui ratione non dicit aliquid mali; sed efficitur mala ex duobus. Primo quando aliquis exquirit hoc indicium a quo non debet, ut a daemone: et secundum hoc sortilegia damnantur inter alia quae pertinent ad infidelitatem. Secundo, si inquirat indicium in rebus, in quibus non est necesse. In duobus debet inquiri hoc indicium: in necessariis, et in non valentibus aliter sciri. Si enim non fuerit de necessariis, tunc est curiositas: et hoc est in sorte divinatoria: quia in hac solicitantur de futuris, et ideo vana, et reprobatur. In necessariis autem quae possunt aliter sciri, sortes etiam sunt prohibitae: quia hoc est tentare Deum, cum scilicet potest sciri auxilio humano, et recurritur ad divinum. Ponere autem sortes in distribuendis, quis habeat quid, vel in agendis, quid melius sit in temporalibus rebus, dico quod sors non vituperatur. Unde divisiones frequenter per sortes fiunt. Similiter etiam ad temporales dignitates, si eligantur sorte. Sed hoc non licet in spiritualibus, quia in eis homo dirigitur per Spiritum sanctum: unde qui in eis faceret sortes, injuriaretur Spiritui sancto. Unde Apostoli ante Spiritum sanctum posuerunt sortes super Matthiam; sed post Spiritum sanctum elegerunt septem diacones sine sorte. *In manibus*, ergo ait, *tuis sortes meae*, idest quod datur secundum indicium tuae voluntatis, totum sub potestate tua est: Prov. 16: « Sortes mittuntur « in sinu, sed a Domino temperantur. » Alia littera habet, *Tempora mea*, quanta scilicet et qualia: Dan. 2: « Ipse mutat tempora et aetates. »

13. Deinde subjungit orationem cum dicit, *Eripe.* Orat primo pro se. Secundo contra hostes, ibi, *Erubescant.* Circa primum duo facit. Primo enim orat liberari a malis. Secundo promoveri ad bonum, ibi, *Illustra faciem tuam.* In adversariis duo considerat. Et primo affectum; et hoc tangit cum dicit, *De manu inimicorum*, idest odientium me: Ps. 142: « Eripe me de inimicis meis etc. » Isti sunt diaboli: Matth. 13: « Inimicus homo etc. » Item amici: Matth. 11: « Inimici hominis domestici « ejus. » Secundo effectum, quia persequuntur: Ps. 118: « Multi qui persequuntur me et tribulant « me etc. » Secundo orat promoveri ad bonum, cum dicit, *Illustra.* Circa quod duo facit. Primo petit promoveri in bonis. Secundo, ut non deficiat a petitione, ibi, *Non confundar.* Primum petit dupliciter. Primo secundum profectum sapientiae. Secundo secundum profectum justitiae, ibi, *Salvum me fac.* Lumen rationis nihil aliud est quam quaedam participatio divini luminis: Ps. 4: « Signatum « est super nos lumen etc. » Hoc lumen non crescit in nobis nisi ab eadem causa a qua inchoatum est. Unde si volumus in eo proficere, oportet quod fiat per illustrationem divinae faciei: Ps. 42: « E« mitte lucem tuam etc. » Secundum profectum justitiae per quam pervenitur ad salutem, petit, cum dicit, *Salvum me fac*, et hoc, *Propter misericordiam tuam*, non propter merita mea: Tit. 3: « Non ex operibus justitiae quae fecimus nos etc. » Quantum ad secundum dicit, *Non confundar*, de-

(1) *Al.* sortes malas.

ficiendo scilicet in spe tua: vel, *Non confundar*, fraudatus scilicet spe mea. Et hoc ideo, *Quia invocavi te*: Joel. 2: « Omnis quicumque invocaverit « nomen Domini, salvus erit. » *Invocavi te*. Glossa Augustini, « Invocas Deum, quando in te vocas « Deum, quando in domo cordis tui invitas eum, « quod prius necesse est mundari universis sordi- « bus vel fraudibus: aliter enim vere non invo- « cas. Si enim invocas Deum ut det tibi lucrum, « lucrum invocas, non Deum. Gratis ergo invocas « Deum o avare, ut te pecunia non te ipse Deus « impleat. Numquid sine auro et argento non vis « illum ad te venire? Quid ergo de his quae facit « tibi Deus sufficit, cum ipse Deus non sufficit? »

14. Consequenter orat contra hostes, cum dicit, *Erubescant*. Et primo ponit suam petitionem. Secundo assignat illorum meritum, ibi, *Quae loquuntur*. Et notandum quod haec oratio magis intelligenda est per modum praenunciationis quam orationis; quasi dicat, *Erubescant*, conformando voluntatem suam divinae justitiae. Contra primum tria ponit quae in eis venient: quia in judicio confundentur; unde dicit, *Erubescant*. Quoniam dicet, Matth. 25: « Esurivi, et non dedistis mihi manducare etc. » quoniam conscientia reprehendet eos: Isa. 1: « Erubescetis super hortis quos elegeratis « cum fueritis etc. » Secundo mittentur in supplicium aeternum: et hoc est quod dicit, *Et deducantur in infernum*: Ps. 48 « Sicut oves in in- « ferno positi sunt, mors depascet eos. » Tertio obmutescent; unde dicit, ***Muta fiant labia dolosa***: Ps. 106: « Omnis iniquitas oppilabit os suum. »

Sed contra. Immo erunt loquentia: Apoc. 16: « Blasphemaverunt Deum etc. » Item ingemiscent: Sap. 5: « Gementes prae angustia spiritus, et di- « centes etc. »

Respondeo. Dicendum quod obmutescent a verbis superbiae et doloris illati sanctis.

15. Secundo, cum subdit, *Quae*, assignat triplex illorum peccatum: et praecipue oris: quod ex tribus aggravatur: scilicet ex persona contra quam dicitur, ex eo quod dicitur, et ex radice ejus quod dicitur. Quantum ad primum dicit, ***Adversus justum***, quod pejus quam si contra peccatorem; quasi dicat: Illa obmutescent quae modo loquuntur, de eo quod dicunt, quia injustitiam dicunt et falsa: Ps. 35: « Verba oris ejus iniquitas et dolus. » Ex radice vero, quia aliquid aliquando dicitur contra virum justum ex ignorantia et deceptione; sed si ex prava radice procedit, tunc est malum. Et haec prava radix est duplex: scilicet superbia et abusio: Prov. 2: « Ubi fuerit superbia, ibi erit et contume- « lia. » Item abutuntur bonis sibi datis; quia data sunt eis ut humilientur, et ipsi inde extolluntur. Hieronymus habet, *Et despectu*, quia stulte alios contemnunt. Et haec est abusio, quia non utitur justo ut debet contemnendo ipsum.

16. *Quam*. Psalmista supra praemisit tribulationem et orationem; hic autem accedit ad gratiarum actionem, tamquam exauditus. Ubi duo facit. Primo commemorat universaliter beneficia, quae Deus humano generi et sanctis confert. Secundo prorumpit ad gratias, ibi, *Benedictus Dominus, quoniam etc.* Et circa primum duo facit. Primo enim ostendit Dei misericordiam quantum ad dona collata sanctis. Secundo quantum ad mala a quibus tuetur eos, ibi, *Abscondes eos*. Circa primum duo facit. Ostendit enim primo praeparationem bonorum. Secundo eorum adimpletionem, ibi, *Perfecisti eis*. Dicit ergo, *Quam magna etc.* Dulcedo in spiritualibus transumptive dicitur: sicut enim dulcedo corporalis delectat gustum carnis, ita quod mentem delectat interius, dicitur dulcedo. Contingit autem quandoque quod gustus carnis non bene dispositus delectatur in corrupto sapore, et tunc falso delectatur: sic affectus hominis quando non est bene ordinatus, delectatur in re quae non vere est delectabilis: sed si bene sit dispositus, delectatur in vero bono, scilicet divino. Et ideo bonitas substantialis Dei dicitur dulcedo Dei: Sap. 16: « Substantiam tuam et dulcedinem tuam quam « in filios habes ostendebas. » Vel dulcedo Dei dicitur eo modo quo aliquis dicitur amarum habere affectum, quando scilicet cogitat quomodo alios contristet: Eph. 4: « Omnis amaritudo tollatur a « vobis. » Ergo per contrarium dulcedo animi, quando proponit alios consolari. Unde dulcedo Dei propositum dicitur quo vult omnes homines salvos fieri, 1 Tim. 2: « Gustate et videte quoniam « suavis est Dominus; » Psal. 33, item « dulcis et « rectus Dominus. » Ps. 24. Et quocumque modo dulcedo dicatur, continet delectationem: quia quamvis sit una et simplex in se, tamen est radix et fons omnis bonitatis. Et ideo quidquid delectat in mundo, totum est in Deo; ut sapientia, veritas, honores, excellentia, voluptas, et omnia hujusmodi in excessu sunt ibi. Et ideo dicit, *Quam magna multitudo*, superexcedens secundum magnitudinem, infinite a nobis incomprehensibilis. Item similiter multitudo quantum ad dulcedinem effectus; quia quidquid homini potest provenire, totum est ex dulcedine bonitatis Dei: Sap. 12: « O quam suavis « est Domine spiritus tuus in nobis! » Isa. 54, ubi agitur de multitudine justorum: « Multi filii deser- « tae etc. » Quod vero ait, ***Quam abscondisti etc.*** dupliciter potest intelligi. Uno modo: quod Deus abscondit se ab eis ut non cognoscant eum, ut scilicet crescat eorum desiderium. Alio modo, quod in abscondito reposuisti ut timentes te habeant eam: et hoc melius; quasi dicat: In abscondito reposuisti propter eos. Et quare? Quia illa dulcedo non est in sensibilibus bonis quae manifesta sunt nobis, sed est in invisibilibus; et non in rebus creatis, sed in invisibilitate ipsius Dei: Apoc. 2: « Vincenti « dabo manna absconditum: » 1 Cor. 2: « Oculus « non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis « ascendit, quae praeparavit Dominus diligentibus « se. » Praeparatio ergo bona est in abscondito; sed consummatio et expletio est manifesta; unde subdit, ***Perfecisti eis etc.*** Inter illam praedestinationem et ejus effectum, ejus scilicet qui est in gloria, in medio est status gratiae, qui est inchoatio gloriae: et hac praetermissa tendit ad perfectum et dicit, ***Perfecisti***, idest perficies, et incepisti perficere id absconditum: 1 Cor. 13: « Cum venerit « quod perfectum est, evacuabitur etc. » Sed quibus? *Eis qui sperant in te*, ad quos perveniet haec perfectio, non ad eos qui in seipsis confidunt: Rom. 5: « Gloriamur in spe gloriae filiorum Dei. » Sed tunc non erit abscondita, immo erit ***In conspectu filiorum hominum***: quia illam gloriam omnes videbant, boni et mali: Rom. 8: « Existimo « quod non sunt condignae passiones hujus tem- « poris ad futuram gloriam quae revelabitur in « nobis: » Sap. 5: « Videntes mirabuntur in su- « bitatione etc. » usque « Quomodo computati sunt

« inter filios Dei, et inter sanctos sors illorum est. » Vel, *Filiorum*, idest sanctorum qui plene videbunt: Ps. 106: « Videbunt recti etc. » Vel, *Qui sperant in te*, et hanc manifestant *In conspectu filiorum hominum:* Rom. 1: « Non enim erubesco evangelium. »

17. Deinde cum dicit, *Abscondes*, ostendit beneficia Dei in sanctos, per liberationem a malo. Sed quia duplex malum potest homo pati: scilicet in opere, et in verbo: primo ostendit quando protegit a primo malo. Secundo quomodo a secundo, ibi, *Proteges*. Dicit ergo, *Abscondes etc.* Loquitur similitudinarie; sicut si aliquis quaeratur ad mortem, quicumque illum absconderit in secretis suae domus, ibi tutus esset: sic est de sanctis. Impii persequuntur eos: sed Deus abscondit eos in abscondito, idest perducet ad illum locum absconditum suae dulcedinis: Gal. 3: « Vita vestra abscon« dita est cum Christo in Deo; » sed hoc erit in futuro perfecte, quando videbunt eum facie ad faciem: 1 Cor. 13: « Tunc autem facie ad faciem « videbimus eum sicuti est. » Et hoc est quod ait, *Faciei tuae*. Sed in praesenti etiam abscondit, inquantum videmus aliquid de dulcedine gloriae suae contemplando. Et intantum abscondit, inquantum homines turbare non possunt firmatos in Dei amore: Sap. 3: « Justorum animae in manu « Dei sunt etc. » Vel non sentiens conturbationes quas homines patiuntur in judicio: Sap. 5: « Tur« babuntur timore horribili etc. » Item inquantum homo absconditur in contemplatione, et non sentit turbationes mundi: Sap. 8: « Intrans in domum « meam conquiescam in illa etc. » Secundo ostendit quomodo absconduntur a maliloquis, cum dicit, *Proteges eos etc.* Aliqui enim proteguntur a malefactoribus, sed non a maliloquis; ab hoc enim malo non omnes proteguntur. Unde Octavianus Tiberio respondit zelanti pro ipso contra male loquentes de eo, Nolo super hac re mihi Tiberi turberis. Satis praestitum est nobis, ut nullus nos offendere posset. Dicit ergo, *Proteges eos in tabernaculo tuo*. Hoc ad praesentem Ecclesiam respicit, quae tabernaculum est militantium: Isa. 4: « Taberna« culum erit in umbraculum diei ab aestu etc. » Et hoc, *A contradictione linguarum*, quae vel blasphemando Deum, vel docendo falsa, contradicunt veridicae doctrinae, ut sunt schismata, et diversae haereses: Job 16: « Suscitatur falsiloquus adversus faciem « meam, contradicens mihi. » Si ergo recurratur ad tabernaculum Dei, idest ad Ecclesiam, et ad secreta fidei ejus, ibi invenitur defensio secura ab hujusmodi *contradictione linguarum*.

18. Consequenter cum dicit, *Benedictus*, refert gratiarum actionem. Ubi duo facit. Primo enim gratias agit. Secundo inducit alios ad hoc, quibus praedicta beneficia sunt collata, ibi, *Diligite*. Circa primum tria facit. Primo enim prorumpit in gratias. Secundo proponit misericordiam gratiarum, ibi, *Quoniam mirificavit etc.* Tertio exponit causam, ibi, *Ego autem dixi*. Dicit ergo, *Benedictus Dominus*; quasi dicat: Ex quo protectus est sic populus sanctorum a Deo, nihil aliud restat nisi benedicere Deum, idest attribuere hoc ejus bonitati; Tob. 12: « Benedicite Deum, et enarrate omnia « mirabilia ejus. » Et quare? *Quia mirificavit*, idest mirabilem fecit, *misericordiam suam mihi*. Tunc enim videtur homo teneri ad gratiarum actiones, quando mirabiliter liberatur a magnis periculis. Et quomodo mirificavi? *In civitate*, inquit, *munita*; quasi dicat: Ita liberavit me, quod fecit me sicut civitatem munitam. Alia littera, *In civitate circumstantiae*. Hebraei habent, *obsessa*. Hoc autem potest referri ad duas intentiones: et utrumque misericordiam Dei ostendit mirabiliter; quia in civitate munita ita liberavit me, quia fecit me sicut civitatem munitam contra mala. Et haec civitas est Ecclesia: Hier. 1: « Dedi te hodie in civitatem munitam, et « in columnam ferream, et murum aeneum. » Vel, *In civitate obsessa*, similiter mira misericordia est: quia sumus liberati a minori malo. Periculum enim magnum perferunt obsessi; et ideo dicit, *Eram in civitate obsessa*, seu circumdata, et tamen liberavit me velut centrum a circumferentia. Circumferentia namque ponitur in gyro, centrum in medio. Populus Judaeorum qui in medio erat gentium, qui circumstabant Judaeam, ubi dicebantur laudes Deo, ubi sacrificia offerebantur, ubi prophetiae non cessabant. Modo autem in omnibus gentibus circumstantibus diffusa est misericordia Dei: Marc. ult: « Euntes in mundum universum, « praedicate evangelium omni creaturae. » In civitate ergo ait circumstante, scilicet in toto populo gentium.

19. Deinde cum dicit, *Ego autem*, exponit materiam (1) gratiarum. Ubi primo ponit magnitudinem. Secundo ponit exauditionem, ibi, *Ideo exaudisti etc.* Dicit ergo, *Ego dixi in excessu mentis meae*. Excessus contingit quandoque ex causa interiori; et hoc quando videt stupenda ex quibus fit extra se. Act. 3: « Repleti sunt stupore et extasi. » Quandoque a causa superiori, quando scilicet contemplatur quis divina, et rapitur extra se supra se: 2 Cor. 5: « Sive mente excedimus Deo. » Sic ergo elevatus ad divina dicit, *Projectus sum etc.* idest perpendi me longe esse a te: quia quanto homo magis accedit ad Deum, tanto se minorem advertit. Job ult.: « Auditu auris audivi te, nunc autem ocu« lus meus videt te etc. » Vel si intelligatur quantum ad excessum causae inferioris, quod innuit littera Hieronymi, aliquando homo considerat gravitatem peccatorum vel malorum imminentium, et ex hoc reputat se derelictum: sicut Christus in persona suorum dixit Matth. 27: « Deus Deus meus, ut « quid me dereliquisti? » Et sic dicit hoc David. Considerans mala quae mihi veniunt, projectus sum: Jonae 2: « Abjectus sum a conspectu oculo« rum tuorum. »

20. Secundo cum dicit, *Ideo exaudisti*, Ponit exauditionem; quasi dicat, *Ideo*, quia hoc dixi, *Exaudisti*: Psalm. 10: « Respexit in o« rationem humilium. » Sic publicanus Luc. 18, quoniam recognovit se peccatorem, descendit justificatus in domum suam: Eccl. 35: « Oratio humi« liantis se nubes penetrat. » Vel secundum Hieronymum, ponitur interrogative, *Ego dixi etc.* Ergo ne exaudies? quasi dicat: Mirum est cum sim ita longe a te, quod me exaudias. *Dum clamarem ad te.* Glossa Augustini, « Clamor fit ad Deum non « voce, sed corde; quia multi silentes labiis, corde « averso nihil impetrare potuerunt. » Clama ergo intus ubi Deus audit.

21. Consequenter cum dicit, *Diligite Dominum*, inducit illos quibus praedicta beneficia sunt collata ad gratias exhibendas. Et ordinat eos primo quantum ad effectum. Secundo quantum ad effectum,

(1) *Al.* misericordiam.

ibi, *Viriliter agite*. Circa primum duo facit. Primo inducit eos ad diligendum Deum. Secundo rationem diligendi assignat, *Quoniam veritatem requiret*. Dicit ergo quia exaudivit, et quia mirificavit, *Diligite Dominum*: Deut. 4: « Et nunc, Israel, audi praecepta et judicia, quae ego doceo te etc. » Et qui sunt qui diligere debent, ostendit: quia, *Sancti*: Cant. 1: « Recti diligunt te. » *Quoniam veritatem*. Assignat causam diligendi. Redditur autem duplex causa, quare Deum diligere tenentur: quia quod diligunt sancti Deus diligit; et quod odiunt, Deus odit. Secunda est, ibi, *Et retribuet*. Quantum ad primum dicit, *Quoniam veritatem requiret Dominus, et retribuet abundanter facientibus superbiam*; quasi dicat: Diligere debetis Dominum, quia diligit quod diligitis, et hoc requirit. Sancti diligunt veritatem; et ideo Deus qui veritatem requirit, debet a nobis diligi. Requirit autem Deus veritatem justitiae: Rom. 2: « Judicium Dei est secundum veritatem in eos qui « talia agunt. » Item vitae: Isa. 38: « Obsecro, « Domine, memento quaeso quomodo ambulaverim « coram te in veritate et corde perfecto. » Item doctrinae: Matth. 22: « Scimus, quia verax es, et « viam Dei in veritate doces. » Secunda ratio quare tenemini diligere Deum, est, quia punit quod oditis. punit enim Deus superbiam, quam sancti odiunt: et hoc est, quod dicit, *Et retribuet* poenam scilicet, *abundanter*, idest supra seipsos: quia ipsi supra se extollunt: Isa. 16: « Superbia « ejus et arrogantia ejus et indignatio ejus plus« quam fortitudo ejus. »

22. Deinde cum subdit, *Viriliter*, ordinat eos quantum ad effectum. Et primo, ut sint fortes in opere, cum ait, *Viriliter agite*: Prov. 18: « Qui mollis, « et dissolutus est in opere suo, frater est sua opera « dissipantis. » Item ut sint fortes in corde, *Et confortetur cor vestrum:* Psalm. 26: « Expecta « Dominum, viriliter age, et confortetur cor tuum, « et sustine Dominum. »

PSALMUS XXXI.

1. *Intellectus David.*

Beati quorum remissae sunt iniquitates, et quorum tecta sunt peccata. Beatus vir cui non imputavit Dominus peccatum; nec est in spiritu ejus dolus.

2. Quoniam tacui, inveteraverunt ossa mea, dum clamarem tota die. Quoniam die ac nocte gravata est super me manus tua: conversus sum in aerumna mea, dum configitur spina.

3. Delictum meum cognitum tibi feci, et injustitiam meam non abscondi. Dixi, Confitebor adversum me injustitiam meam Domino: et tu remisisti impietatem peccati mei

4. Pro hac orabit ad te omnis sanctus, in tempore opportuno.

5. Verumtamen in diluvio aquarum multarum, ad eum non approximabunt

6. Tu es refugium meum a tribulatione, quae circumdedit me: exultatio mea, erue me a circumdantibus me.

7. Intellectum tibi dabo, et instruam te in via hac qua gradieris: firmabo super te oculos meos.

8. Nolite fieri sicut equus et mulus, quibus non est intellectus.

9. In camo et freno maxillas eorum constringe, qui non approximant ad te.

10. Multa flagella peccatoris: sperantem autem in Domino misericordia circumdabit.

11. Laetamini in Domino et exultate justi: et gloriamini omnes recti corde.

1. Hic incipit quarta deca primae quinquagenae. Et sicut in prima decade sunt Psalmi in quibus fit mentio de persecutione Absalonis; in secunda de persecutione Saulis; in tertia de persecutione populi, ita in ista quarta de tribulatione quam boni a peccatoribus sustinent: 2 Petr. 2: « Habitans apud eos qui de die in « diem animam justam iniquis operibus crucia« bant. » Dividitur autem haec deca in duas partes. Quia primo commendatur justorum dignitas. Secundo imploratur auxilium contra persecutiones impiorum, in 4 Psalm. (34): *Judica Domine nocentes me*. Circa primum duo commemorat. Primo gratiam justificantem. Secundo dignitatem justorum, ibi, Ps. 32: *Exultate justi etc.* Tertio monet justos ut in justitia sistant, ibi, Ps. 33: *Benedicam Dominum*. Hujus Psalmi novus est titulus, scilicet intellectus David. Hieronymus habet, *Eruditio David*. In multis Psalmis sequentibus est invenire titulum hunc. Et signatur per hoc, quod in omnibus Psalmis in quibus hic titulus dicitur, tractatur aliqua veritas communis, non solum pertinens ad unam personam, sed quasi ad providentiam Dei, vel ad aliquid aliud arduum. Et licet in omnibus Psalmis quaedam sint ad eruditionem, ista tamen ad hoc principaliter ordinantur. Specialiter vero iste Psalmus intitulatur ab intellectu quem debet habere poenitens, qui debet intelligere se peccatorem, et gratiam Dei liberantis: Lev. 5: « Si intellexerit « homo delictum etc. » Hunc intellectum dat vexatio, Isa. 28. *Beati quorum*. Iste est secundus Psalmus poenitentialium. In primo enim egit de contritione cordis, in isto vero de confessione; et dividitur in tres partes. In prima enim ponitur remissio peccatorum. In secunda, via ad remissionem, ibi, *Quoniam tacui etc.* Tertio desiderium sanctorum de remissione, ibi, *Pro hac orabit*. Circa primum duo facit. Primo enim ponitur aliquid quod est ex parte Dei. Secundo illud quod est ex parte hominis, ibi, *Nec est in spiritu*. In peccato namque primo est offensa Dei. Secundo macula. Tertio reatus poenae. Contra haec tria ordinat tria. Quia Deus remittit offensam, maculam tegit, reatum poenae tollit, non imputando peccatum. Quantum ad primum dicit, *Beati quorum remissae sunt etc.* Sed quia beatitudo est duplex, scilicet rei et spei, isti tales, scilicet quorum remissae sunt iniquitates, sunt beati in spe; qui tandem erunt beati in re. Beatus enim ille est spe, in quo praecedit causa beatitudinis, et via quae est virtus, et praecipue perfecta: unde in quo virtus perfecta apparet, potest dici beatus in spe: sicut arbor bene florens potest dici fructificans. Post corruptionem enim primi hominis isti flores non erant, sed spinae peccatorum. Et ideo beatitudo peccatoris quae est in spe, non est hujusmodi, sed quod Deus remittat

peccatum, et sic fructificat: Hier. 4: « Novate vobis novale etc. » *Remissae:* Isa. 40: « Dimissa est iniquitas illius: » Luc. 6; « Dimittite, et dimittetur vobis. » Quantum ad secundum dicit, *Et quorum tecta sunt peccata*. Peccata sunt maculae animae: Hier. 2: « Quam vilis facta es etc. » Quando quis habet in se turpe, et illud tegitur, tunc oculos intuentis (1) turpitudo non offendit. Deus autem tegit (2) turpitudinem peccatorum: sed quomodo? totaliter, scilicet abluendo animam. In peccato enim duplex est deformitas. Una scilicet ex privatione gratiae qua privatur peccator: et haec totaliter tollitur, et non tegitur, quia datur ei gratia. Alia macula est ex actu peccati praeterito: et haec non deletur, quia non datur ei quod non fecerit, sed quod non imputetur ei ad culpam: et haec tegitur. Quantum ad tertium dicit, *Beatus vir cui non imputavit Dominus peccatum*. De reatu poenae intelligitur, quia poena non fei reservatur pro peccato: Dan. 3: « Omnia induxisti super nos etc. ». Secundum Glossam, triplex peccatum hic insinuatur: peccatum originale, actuale mortale, et actuale veniale. Primum signatur per iniquitatem, quae est quaedam inaequalitas: et hoc est in originali, inquantum in ea vires animae recedunt ab aequalitate innocentiae; et hoc dimittitur et diminuitur, quia aufertur reatu et remanet actu. Dicit autem pluraliter iniquitates, quia in diversis diversa originalia, et in uno unum. Secundum signatur per peccatum actuale mortale. Actualia enim peccata mortalia dicuntur tegi, quando non imputantur peccatori jam ad culpam. Tertium signatur per peccatum veniale, quod non imputat Dominus. Peccatum enim veniale non imputatur ad poenam aeternam. Vel primum dicit propter peccatum quod est ante baptismum. Secundum propter peccata quae sunt post baptismum. Tertium vero post confessionem, quia non imputabitur peccatum ad poenam. Sed ex parte hominis requiritur quod non fictus confiteatur; alias non consequitur gratiam: Sap. 1: « Spiritus sanctus disciplinae effugiet fictum. » Et ideo, *Nec est in spiritu ejus dolus*, ut aliud habeat interius, et aliud praetendat exterius.

2. *Quoniam tacui.* Secunda pars est, ubi ponitur via perveniendi ad remissionem peccatorum: et circa hoc tria facit. Primo enim ponit statum peccati. Secundo conversionem, quae est causa remissionis peccati, ibi, *Delictum meum*. Dicit ergo, *Quoniam tacui etc.*

Contradictio videtur hic. Cum enim clamet tota die, dicit se tacere.

Respondeo. Tacebat ab eo quod dicendum erat, sed clamabat quod dicendum non erat, nedum clamandum. Et in utroque est peccatum. De primo Isa. 6: « Vae mihi quia tacui. » Debet enim peccator dicere peccata sua: Job 16: « Si tacuero, non recedit a me; nunc autem etc. » Ergo quoniam tacui peccata mea, *Inveteraverunt ossa mea*, idest interior fortitudo defecit. Saepe in Scriptura sacra per membra corporalia intelliguntur virtutes interiores. Unde per ossa in quibus est fortitudo, intelligitur interior virtus. Et quia inveterascit quod deficit, idest minuitur, inde dicit: *Inveteraverunt ossa mea*: Baruch 3: « Quid est Israel, quod in terra inimicorum es, inveterasti etc. » De secundo Isa. 5: « Expectavi, ut faceret judicium, et ecce iniquitas: justitiam, et ecce clamor. » Et hoc est quod dicit. *Dum clamarem tota die*. Clamabat enim se justum, clamabat de poena, et tacebat de culpa.

Sed quid fecit Dominus? Convertit eum aggravando manum Domini, gravamen inferentem, *Quoniam die ac nocte*. Secundo conversione consequente, *Conversus sum etc.* Dicit ergo, *Die ac nocte*, idest continue, *Gravata est etc.* Manus Domini aliquando consolatur: Ezech. 3: « Manus Domini erat mecum confortans me. » Aliquando aggravat, sicut hic 1 Reg. 5, dicitur manus Domini gravissima: Isa. 26: « In tribulatione etc. » Et ideo dicit, *Conversus sum in aerumna mea*, idest in miseria quam patior pro peccatis. *Dum configitur spina*, dum spina, idest remorsus conscientiae, infigitur cordi meo. Vel pro spina dorsi quae tenet totum hominem rectum, *Dum configitur*. Et signat superbiam, quae quando constringitur, corrigitur homo. Vel quare clamabas? Propter gravitatem, inquit, manus tuae. Et hoc ideo quia non sum conversus ad te, sed ad peccatum. Et hoc dum spina peccatorum configitur, idest firmatur in me, et sic spina, idest peccatum, intelligitur. Vel dum ratio, quae sicut spina est, regens dorsum deprimitur. Vel secundum Hebraeos, *Conversus est humor meus in siccitatem aestatis*, idest ex aggravatione manus tuae, quicquid in me carnale et humidum fuit, conversum est in siccitatem aestatis. Hieronymus habet, *Versatus sum in miseria mea dum exardescit messis*, idest ad modum messis arui.

3. Deinde cum dicit, *Delictum*. Primo ponit confessionem. Secundo ejus efficaciam ostendit, ibi, *Dixi, Confitebor*. Sed quia duo debet homo confiteri, scilicet bona omissa, et mala commissa; quantum ad primum dicit, *Delictum meum*, scilicet quod (1) dimisi facere quod debui: *Cognitum tibi feci*: non quod Deus non cognoscat; sed quando homo recognoscit peccatum suum, tunc vult etiam quod Deus cognoscat, ut ignoscat. Quantum ad secundum dicit, *Injustitiam meam non abscondi*: Job 31: « Si abscondi quasi homo peccatum meum etc. » Prov. 28: « Qui abscondit scelera sua etc. » Efficacia vero confessionis ostenditur, cum dicit, *Dixi, Confitebor*. Confessionis effectus est remissio peccatorum. Dicit ergo, *Dixi*, idest proposui in corde me: *Confitebor Domino*, idest ad honorem Domini: Jos. 7: « Da gloriam Domino Deo Israel, et confitere etc. » *Injustitiam meam*, non bona mea: *Adversum me*, non pro me. Aliquis confitetur peccatum suum, sed contra proximum, dicens, Alius induxit me. Contra naturam, ex fragilitate sic accidit. Contra Deum, non potui resistere: 2 Reg. ult: « Ego sum qui peccavi, ego sum qui inique egi. » Vel, *Adversum me*, idest propositum meum, quo manere in peccato proponebam. Sequitur remissio, *Et tu remisisti*: Eccl. 2: « Remittit in tempore tribulationis peccata »

Sed contra: tanta est efficacia confessionis, quod non solum quando quis actu confitetur, sed habens propositum confitendi consequitur remissionem. Ante ergo remittitur ei quam confiteatur: Isa. 65: « Et erit antequam clamet, ego exaudiam. » Quid ergo facit confessio? Dicendum quod propositum operandi operatur ex virtute rei propositae, ut fiat. Unde si

(1) *Al.* intuentium.
(2) *Al.* fecit.

(1) *Al.* quia.

cesset operatio illius rei, cessat effectus. Et ideo necesse est perseverare in proposito. Tamen in confessione actuali peccatorum, et absolutione virtute clavium, dimittitur ei de poena, et propter verecundiam amplius ei gratia confertur, et multa bona consequitur.

4. Hic tertio ponit desiderium sanctorum de remissione peccatorum: et circa hoc tria facit. Primo enim proponitur sanctorum ad hoc desiderium. Secundo peccatorum monitio, *Nolite fieri sicut equus*. Tertio concluditur Psalmus in gratiarum actione, ibi, *Laetamini*. Circa primum duo facit. Primo enim exprimit desiderium sanctorum ad remissionem peccatorum in generali. Secundo in speciali suiipsius refugium ostendens, ibi, *Tu es*. Circa primum duo facit. Primo enim proponit desiderium sanctorum signo orationis; secundo orationis effectum ostendit, ibi, *Veruntamen in diluvio*. Dicit ergo, *Dixi, Confitebor . . . pro hac* rc, idest pro remissione peccatorum. Et dicit tria. Primo quid orandum, scilicet ut remissionem consequamur: omnes enim peccavimus; 1 Joan. 1: « Si dixerimus quia « peccatum non habemus etc. » Et ideo petenda est remissio: Eccl. 38: « Ora Dominum, et ipse « curabit te: » Matth. 6: « Dimitte nobis debita « nostra. » Secundo quis debet orare, scilicet, *Sanctus omnis*: Jac. ult: « Multum valet deprecatio justi assidua. » Tertio, quando; quia, *In tempore opportuno*, scilicet gratiae et praesentis vitae, quia novissime clausa est janua, Matth. 25; 2 Cor. 6: « Ecce nunc tempus acceptabile etc. » Jo. 9: « Venit nox, quando nemo potest operari. »

5. Deinde cum dicit, *Verumtamen*, ostenditur effectus orationis, quia, *In diluvio aquarum multarum*. Aqua potest hic accipi tripliciter. Uno modo voluptates: Gen. pen.: « Effusus es sicut aqua. » Alio modo falsae doctrinae: Prov 9: « Aquae furtivae dulciores sunt. » Tertio tribulationes: Ps. 68. « Intraverunt aquae usque ad animam meam. » Sequitur, *Ad eum non approximabunt*. Quod dicit, *Ad eum*, dupliciter potest intelligi. Uno modo, ut ly, *Eum*, referatur ad sanctum; quasi dicat, Quamvis oret sanctus, patitur tamen aquas multas, sed eum non obruunt, sive sint aquae voluptatis, sive falsae doctrinae; sive tribulationis: unde, *Non approximabunt*: Isa. 43: « Cum transieris per aquas, « tecum ero, et flumina non operient te: » Psalm. 43: « Transivimus per ignem et aquam etc. » Alio modo ut ly *Eum* referatur ad Deum: et sic loquitur mutata persona quia primo ad Deum loquitur, modo ad alios; quasi dicat, Qui sunt in diluvio aquarum multarum , sicut dictae sunt , non appropinquabunt ad Deum.

6. Consequenter cum dicit, *tu es refugium etc.* exprimitur desiderium sanctorum in speciali: et circa hoc duo facit. Primo exprimit desiderium ut liberetur. Secundo effectum desiderii, ibi, *Intellectum*. Circa primum duo facit. Primo enim ostendit, unde concipit spem orandi. Secundo subdit petitionem, *Erue a circumdantibus me*. Spem autem petendi concipit ex duobus. Primo, quia Deus est speciale justorum refugium. Secundo, quia eorum speciale refugium in tribulatione. Ergo dicit , *Tu es refugium meum a tribulatione quae circumdedit me* . Tribulatio circumdat quando undique opprimit, ita quod non patet refugium ab aliqua parte: Psalm. 39 : « Circumdederunt me mala quorum non est numerus etc. » Sed in hac tribulatione non est refugium nisi ad Deum: 2 Paral. 20: « Cum ignoremus quid agere debeamus etc. » Psalm. 90: « Qui habitat in adjutorio Altissimi etc. » Sic ergo habeo, inquit, ad quem refugiam, habeo et in quo consoler, quia, *Exultatio mea*: 2 Cor. 1: « Qui « consolatur nos in omni tribulatione nostra: » Ps. 93: « Secundum multitudinem dolorum meorum « in corde meo, consolationes tuae laetificaverunt « animam meam. » Deinde exprimit quid petit cum dicit, *Erue me a circumdantibus*, idest a tribulatione quae circumdedit me. Et quia tribulatio debet fieri ab aliquo, oportet quod si tribulatio circumdat, quod innitentes sint circumdantes, scilicet daemones et persecutores: et ideo dicit, *A circumdantibus me*.

7. Secundo, cum dicit, *Intellectum*, ostendit effectum suae orationis. Deus est qui loquitur, *Intellectum tibi dabo etc.* quasi dicat Deus, Petis a me ut eruam te, et ego tria tibi faciam: dabo enim tibi donum intellectus, et te instruam et te custodiam. Tria enim sunt necessaria homini a Deo. Primo, ut gratiae donum percipiat, ut per hoc anima hominis perficiatur ad prompte agendum. Sed quia quantumcumque homo haberet donum gratuitum, nisi Deus movet animam ad opus bonum, non sufficit; ideo oportet quod post gratiam praevenientem Deus operetur et moveat ad bonum. Sed gratia et donum recipitur secundum modum naturae nostrae: et non eo modo, quo possit ad omnia vitanda; et ideo necessaria est super hoc protectio Dei et defensio. Et ideo primo ponit donum intellectus, cum dicit, *Intellectum tibi dabo*: Eccl. 15: « Implevit eum Dominus spiritu sa« pientiae et intellectus. » Et hoc necessarium est homini, ut scilicet cognoscat peccatum suum: et quod non possit salvari nisi per Deum. Secundo ponit debitum usum hujus doni, cum dicit, *instruam te:* Isa. 54: « Ponam filios tuos doctos a Domino. » Tertio custodiam, cum dicit, *In via hac*, scilicet mandatorum, *qua gradieris, firmabo super te oculos meos*, idest protegam te: 2 Par. 16: « Oculi « Domini contemplantur universam terram, et prae« bent fortitudinem his qui corde perfecto credunt « in eum. »

8. Consequenter (1) cum dicit, *Nolite*, convertit se ad peccatores, ut ad poenitentiam redeant: et circa hoc duo facit. Primo ponit monitionem. Secundo comminationem, ibi, *In camo* Dicit ergo: Deus dat homini intellectum, sed et intellectu excedit animalia. Qui ergo indignum se reddit dono intellectus, comparatur animalibus; et ideo dicit, *Nolite fieri sicut equus et mulus etc.* Secundum Glossam equus est animal superbum; mulus vero animal pigrum, unde non currit. Illi sunt ergo sicut equi, qui per superbiam extolluntur: Hier. 8: « Omnes reversi sunt ad cursum suum quasi equus « impetu vadens ad praelium. » Illi sunt sicut mulus, qui tarde ad viam Dei veniunt: Prov. 13: « Vult et « non vult piger. » Vel per mulum intelliguntur luxuriosi. Mulus luxuriosus est, tamen non generat: sic peccata luxuriae infructuosa sunt: Rom. 6: « Quem « ergo fructum habuistis tunc in illis in quibus « nunc erubescitis? » Vel equus portat sessorem indifferenter, et mulus onus quodcumque: peccatori duo imponuntur, sessor, scilicet diabolus, et onus, scilicet peccatum. Non ergo sitis sicut equus, non

(1) *Al.* consequenter ostendit.

discernens inter sessores, an scilicet Christus sit, vel diabolus. Nec sicut mulus, qui quodlibet onus, scilicet peccatum, indifferenter portat.

9. Deinde cum dicit, *In camo*, ponitur comminatio. Et primo per modum orationis. Secundo per modum praenunciationis, ibi, *Multa*. Dicit ergo, *In camo etc.* Sic metaphorice. Si homo se habet sicut homo, Deus tractat eum sicut hominem, monitionibus et doctrinis; sed quando recedit a dignitate hominis, tractatur sicut brutum animal, quod coercetur poenis et violentia, scilicet, *In camo et fraeno*; quasi dicat, Monui quod non fiant sicut equus et mulus: quod si non acquiescunt, fac eis sicut equo et mulo, scilicet, *In camo et fraeno maxillas eorum constringe,* comprimendo scilicet loquacitatem, et subtrahendo cibos, quibus utuntur ad voracitatem Locutioni enim et gustui deservit maxilla: Isa. 37: « Ponam circulum in na« ribus tuis, et fraenum etc. » Vel, *In camo et fraeno*, idest in majori et minori tribulatione.

10. Secundo cum dicit, *Multa*, praenunciat; et primo quid paratur malis: quia *Multa flagella*: a Deo: Ps. 49: « Arguam te, et statuam contra fa« ciem tuam. » A sua conscientia: Prov. 12: « Quasi gladio pungitur conscientiae » A potestate: Rom. 13: « Vindex est in iram ei qui male « agit: » Prov. 26: « Flagellum equo, et camus « asino, et virga in dorso imprudentium. » Secundo quid paratur bonis. *Sperantem etc.* Misericordia potest esse nominativi casus, ut sic intelligatur quod ipsum misericordia circumdabit qui sperat in Domino. Vel potest esse ablativi casus, ut intelligatur quod Dominus misericordia sua circumdabit sperantem in se. Et hoc est quando undique subvenit in miseriis hominum: Ps. 102: « Qui coro« nat te in misericordia etc. » Ultimo concluditur Psalmus gratiarum actione, cum dicit,

11. *Laetamini.* Haec est autem consuetudo in Psalmis poenitentialibus, quod incipiunt in luctu, et finiunt in laetitia: quia hoc facit poenitentia. In hac autem conclusione hortatur justos et rectos ad bonam operationem, et rectam intentionem, dicens, *Laetamini in Domino et exultate justi;* quasi dicat: Duo sunt necessaria homini: scilicet recta operatio: et hoc facit justitia: et recta intentio: et hoc facit laetitia. Dicit ergo, *Laetamini justi, et exultate.* Secundum Glossam, « Laetari est tacita suavitate gau« dere; exultare vero est concitati animi fervore « gaudere. » Unde exultatio provenit ex interiori gaudio. Sed in quo? *In Domino*, inquit, non in mundo: Phil. 4: « Gaudete in Domino, iterum dico gau« dete. » Sequitur, *Et gloriamini omnes recti corde.* Recti corde sunt, qui conformant voluntatem suam voluntati divinae: hi habent gloriari in Deo: 2 Cor. 10: « Qui gloriatur, in Domino glorietur. »

PSALMUS DAVID XXXII.

1 *In finem.*
Exultate justi in Domino: rectos decet collaudatio.

2. Confitemini Domino in cithara, in Psalterio decem chordarum psallite illi.

3. Cantate ei canticum novum: bene psallite ei in vociferatione.

4. Quia rectum est verbum Domini; et omnia opera ejus in fide. Diligit misericordiam et judicium: misericordia Domini plena est terra.

5. Verbo Domini caeli firmati sunt: et spiritu oris ejus omnis virtus eorum.

6. Congregans sicut in utre aquas maris: ponens in thesauri abyssos.

7. Timeat Dominum omnis terra: ab eo autem commoveantur omnes inhabitantes orbem.

8. Quoniam ipse dixit, et facta sunt: ipse mandavit, et creata sunt.

9. Dominus dissipat consilia gentium, reprobat autem cogitationes populorum, et reprobat consilia principum.

10. Consilium autem Domini in aeternum manet: cogitationes cordis ejus in generatione et generationem.

12. Beata gens cujus est Dominus Deus ejus: populus quem elegit in hereditatem sibi.

13. De caelo respexit Dominus: vidit omnes filios hominum.

14. De praeparato habitaculo suo, respexit super omnes qui habitant terram.

15. Qui finxit singillatim corda eorum, qui intelligit omnia opera eorum

16. Non salvatur rex per multam virtutem; et gigas non salvabitur in multitudine virtutis suae. Fallax equus ad salutem: in abundantia autem virtutis suae non salvabitur.

17. Ecce oculi Domini super metuentes eum: et in eis qui sperant super misericordia ejus. Ut eruat a morte animas eorum, et alat eos in fame.

18. Anima nostra sustinet Dominum: quoniam adjutor et protector noster est. Quia in eo laetabitur cor nostrum: et in nomine sancto ejus speravimus.

19. Fiat misericordia tua Domine, super nos, quemadmodum speravimus in te.

1. Titulus non est novus. Est enim, *in finem Psalmus David.* In Psalmo praecedenti egit Psalmista de sui justificatione; in hoc autem agit de dignitate justorum: et circa hoc duo facit. Quia primo exhortatur justos ad spiritualem laudem. Secundo exprimit eorum dignitatem, ibi, *Beata gens.* Circa primum duo facit. Primo enim exhortatur ad spiritualem jucunditatem et laudem. Secundo assignat rationem gaudii et laudis, ibi, *Quia rectum est.* Circa primum duo facit. Primo enim exhortatur ad jucunditatem et laudem. Secundo modum eorum exponit, ibi, *Confitemini Domino etc.* Circa primum duo facit. Ponit enim primo exhortationem. Secundo assignat ejus rationem, *Rectos decet collaudatio.* Dixerat enim, *Dixi, confitebor.... et tu remisisti.... et pro hac orabit etc.* Ergo, *Justi*, quia justificati estis, *Exultate in Domino*, non in mundo: alias non estis justi: non enim est justus qui non gaudet in justitia. Deus autem ipse est justus, et ipse est justitia; Ps. 10: « Justus Dominus etc. » Et ideo, *Justi exultate in Domino*: Habacuc 3: « Ego autem in « Domino gaudebo, et exultabo in Deo Jesu meo. » Sed quare dicit, *Exultate justi in Domino*, et non dicit, Exultate omnes in Domino? Ratio est: quia, *Rectos decet collaudatio*, scilicet Dei. Videndum est igitur si sunt recti, et quomodo eos decet laus. Res non dicitur recta nisi per hoc quod conformatur regulae et mensurae. Mensura autem et regula voluntatis humanae est justitia et voluntas divina. Illi ergo qui non habent rectum affectum, non possunt bene collaudare Deum, quia nolunt voluntatem suam conformare voluntati divinae, sed

divinam volunt potius conformari suae. Et ideo multa Deus facit, quae ipsi non approbant. Sed qui Dei voluntati se aptant, illi gaudent in prosperis et adversis; et ideo dicit, *Collaudatio*, quia de omnibus laudant, non in aliquibus tantum. Item unanimiter. Eccl. 15: « Non est speciosa laus in « ore peccatoris: » Isa. 4: « Exultatio his qui salvati « fuerunt de Israel. »

2. Deinde cum dicit, *Confitemini Domino*. Ponit modum laudis et jucunditatis. Sciendum est autem quod in laude Dei praecipue intenditur quod affectus hominis tendat in Deum, et dirigatur. Item consonantiae musicae immutant hominis affectum. Unde Pythagoras videns quod juvenis insaniret ad sonum Phrygium, mutari modum fecit; ita furentis adolescentis animum ad statum mentis pacatissimae temperavit, ut dicit Boetius in proemio Musicae suae. Inde est quod excogitatum est, quod in omni cultu aliquae consonantiae musicae exerceantur, ut animus hominis excitetur ad Deum. Hujus autem consonantiae dupliciter consueverunt exerceri: quandoque scilicet in instrumentis musicis, quandoque vero in cantionibus. Et ideo primo ostendit primum modum: quia, *In cithara*. Secundo secundum, ibi, *Cantate ei*. Affectus enim hominis per instrumenta et consonantias musicas dirigitur, quantum ad tria: quia quandoque instituitur in quadam rectitudine et animi firmitate: quandoque rapitur in celsitudinem: quandoque in dulcedinem et jucunditatem. Et ad hoc, ut vult Philosophus in 8 Pol., c. 7, tria genera cantus sunt instituta. Quia ad primum est cantus Doristicus, qui est primi et secundi toni, ut volunt quidam. Ad secundum est cantus Phrygius, qui est tertii toni. Ad tertium est cantus Hippolidicus, qui est quinti toni et sexti. Alii sunt post superinventi. Et sic est in instrumentis, quia quaedam instrumenta faciunt primum, sicut tibia, et tuba: quidam faciunt secundum, ut organum: quidam tertium, ut psalterium et cithara: Ps. 80: « Psalterium jucun- « dum cum cithara. » Sed quia Psalmista intendit hic inducere ad exultationem, non facit mentionem nisi de istis duobus, scilicet psalterio et cithara. Verum quia omnia in figura contingebant illis, 1 Cor. 10: non solum istis instrumentis utebantur ad hoc, sed in figura. Cithara habet sonum ab imo, et signat laudem quae surgit ab imis, idest terrenis; Psalterium vero habet sonum a supremo, et signat laudem quae est de bonis caelestibus. Dicit autem, *Decem chordarum*, quia per eas signantur decem praecepta decalogi, in quibus tota doctrina spiritualis consistit.

3. Consequenter cum dicit, *Cantate*, agit de cantu humanae vocis. Sciendum est autem secundum literam, quod duplex est modulatio: quaedam enim est per simplicem cantum, et quaedam est organizando. Primum tangit, cum dicit, *Canticum novum*. Secundum, ibi, *In vociferatione*. Secundum spiritualem intellectum, de duobus debet homo exultare: scilicet de bonis gratiae susceptis, et de bonis gloriae expectatis. Per prima bona innovamur. Ephes. 4: « Renovamini spiritu mentis ve- « strae: » Rom. 6: « In novitate vitae ambulemus. » Ille ergo cantat canticum novum, qui exultat in Deo de renovatione gratiae: Apoc. 14: « Cantabant « sancti canticum novum. » Ille vero bene psallit in vociferatione, qui de bonis gloriae cantat, et canticum quod homo corde concipit, exprimit verbis. Vel in jubilatione, seu in jubilo, secundum Hieronymum. Est autem jubilus laetitia ineffabilis, quae verbis exprimi non potest; sed voce datur intelligi gaudiorum latitudo immensa. Illa autem quae non possunt exprimi, sunt bona gloriae: 1 Cor. 2: « Oculus non vidit, nec auris audivit etc. » Et ideo dicit, *Bene psallite ei in jubilatione*, quia cantu exprimi non valent. Sed dices. In veteri testamento erant musica instrumenta, et cantica vocis. Quare ergo Ecclesia illa dimisit, haec vero assumpsit? Ratio duplex mystice assignatur: quia erant figuralia. Secunda ratio est, quod Deus laudatur mente et voce, non instrumentis. Alia ratio habetur ex verbis Philosophi, qui dicit quod contra sapientiam est quod homines instruantur in lyris et musicis, quia occupant animum in sui operatione; sed simplex debet esse musica, ut a corporalibus retrahantur divinis laudibus mancipati.

4. Secundo cum dicit, *Quia*, assignat rationem gaudii et laudis. Ratio autem laudis et gaudii duplex est. Una ex parte Dei, de quo est exultandum. Secunda ex parte effectuum ejus, ibi, *Verbo Domini*. Circa primum tria facit. Primo ponit ex quibus ex parte Dei. Et primo, *Quia rectum est verbum Domini*, idest instructio: Ps. 118: « Lucerna « pedibus meis etc. » Vel ipsa promissio: Prov. 8: « Justi sunt omnes sermones mei etc. » usque « Recti sunt intelligentibus » Secundo quia, *Omnia opera ejus in fide*, idest fideles: Psal. 144: « Fide- « lis Dominus in omnibus verbis suis, et sanctus « in omnibus operibus suis. » Multum autem habetur gaudium, quando invenitur homo fidelis: Prov. 20: « Virum autem fidelem quis inveniet? » Vel, *In fide*, ait, quia opera Dei sunt bona merita. Haec autem non sunt meritoria nisi fiant in fide, quia sine fide impossibile est placere Deo, Hebr. 11. Vel, *Rectum verbum, Et opera ejus*. Sed quibus? *In fide* idest in fidelibus: in infidelibus enim non apparent opera Dei et verba recta. Tertio quia *Diligit*: et circa hoc duo facit. Primo enim ostendit affectum Dei cum dicit, *Diligit Dominus*. Secundo manifestat per signum, ibi, *Misericordia Domini plena est terra*. Inter omnia quae faciunt gaudere de Domino, sunt duo, scilicet misericordia et justitia: Prov. 20: « Misericordia et veritas custodiunt « regem. » Per justitiam enim subditi defenduntur. Tolle justitiam, et nullus securus et laetus erit. Item sine misericordia omnes timent, et non diligunt. Hoc de Deo dat intelligi, cum dicit, *Diligit Dominus misericordiam et judicium*. Diligit enim in seipso, quia in opere sunt haec: Ps. 24: « Universae viae Domini misericordia et veritas. » Item diligit in unoquoque: Mich. 6: « Indicabo ti- « bi o homo quid sit bonum, et quid Dominus « requirat a te. Utique etc. » Et ideo ait, *Exultate*, quia vere *misericordiam diligit* Deus: nam *Misericordiam Domini plena est terra*. Ecce manifestat per signum. Omnis enim plenitudo terrae procedit ex misericordia Dei, quia terra est non temporalibus, sed spiritualibus bonis plena; et maxime post adventum Christi. Act. 2: « Repleti sunt « omnes Spiritu sancto etc. » Omnia enim haec sunt ex misericordia Dei: Rom. 9: « Non est vo- « lentis neque currentis, sed Dei miserentis. » Dicit autem, *terra etc.* non caelum, quia in caelo nulla est miseria, et ideo non indiget misericordia; sed terra ubi repletur homo multis miseriis, indiget plenitudine misericordiae.

5. Deinde cum dicit, *Verbo*, ponitur causa gaudii ex parte divinorum effectuum. Moyses in principio creationis rerum facit mentionem de tribus: de caelo, de aqua, et de terra: Gen. 1: « In principio creavit Deus caelum et terram: » et infra: « Spiritus Domini ferebatur super aquas. » Secundum hoc ergo Psalmista dicit primo effectum Dei in caelis. Secundo in aquis, ibi, *Congregans*. Tertio in terra, ibi, *Timeat Dominum omnis terra*. Dicit ergo, *Verbo Domini caeli firmati sunt*. Secundum Glossam exponitur litteraliter et mystice. Et utroque sensu tractantur haec verba quae sunt ex parte Dei, scilicet Dominus, verbum et spiritus oris. Dominus est nomen potestatis, et potentia appropriatur Patri. Verbum est conceptio mentis, unde et sapientia genita dicitur. Et verbum est Filius. Spiritus ejus est Spiritus sanctus. Dicitur autem spiritus oris, quia verbo appropriatur os: unde idem est dictum, ac si diceret, Spiritus verbi; quia ipse est spiritus filii et veritatis. Et licet indivisa sint opera Trinitatis in divinis: Jo. 5: « Quaecumque Pater facit; « haec et Filius facit similiter; » hic tamen secundum appropriationem loquitur. In caelo autem sunt duo mirabilia: scilicet ejus perpetuitas, quia incorruptibile; et ejus virtus, per quam totus mundus inferior immutatur, per calorem videlicet in aestate, per frigus vero in hyeme. Perpetuitas autem caeli contingit ex natura formae suae: nam formae elementorum sunt particulares, et non implent totam potentiam materiae: unde materia eorum remanet in potentia ad aliam formam. Forma vero caeli habet totalitatem quamdam, et replet totam potentiam materiae. Sed forma artificiati procedit ex forma artificis. Forma autem concepta in corde Patris est Verbum. Ergo formatio omnis rei attribuitur Verbo; unde dicit, *Verbo Domini caeli firmati sunt*. Virtus autem caelorum est in movendo. Omnis autem motus posterior derivatur a priori sicut a causa. Primus motus in rebus quae sunt per voluntatem est motus amoris: quia omnis motus in rebus quae voluntatem habent, est motus voluntatis. Et ideo dicit Dionysius, 4 cap. de Div. nom., quod divinus amor non sinit eum esse sine germine; movet autem ipsum ad operandum etc. Necesse est ergo quod virtus caelorum sit a spiritu: et ideo dicit, *Et spiritu oris ejus omnis virtus eorum*. Mystice per caelos intelliguntur Apostoli: hi firmati sunt verbo Domini, scilicet Christi, vel filio Domini: et hoc est exoratio ejus et doctrina. Luc. 22: « Ego « pro te rogavi, ut non deficiat fides tua etc. » Item virtus eorum firmata est per Spiritum sanctum. Luc. ult.: « Sedete in civitate, quoadusque induamini virtute ex alto. »

6. Deinde cum dicit, *Congregans sicut in utre aquas maris*, ostendit effectum Dei in aquis. In aquis autem duo mirabilia sunt consideranda. Unum, quod aquae congregantur in unam partem terrae, et non occupant totam superficiem, quod est mirabile propter duo. Primo, quia naturalis ordo est quod sic aqua circumdat totam terram, sicut aer aquam. Item mare est altius terra. Secundo, quia licet aqua continue evaporet per calorem solis, tamen in eadem quantitate conservatur. Et ideo duo dicit: scilicet quod congregantur in unum ex mandato Dei. Hier. 5: « Posui arenam terminum mari, praeceptum sem- « piternum quod non praeteribit: et commovebun- « tur, et non poterunt, et intumescent fluctus ejus « et non transibunt illud. » Job 38: « Quis con- « clusit ostiis mare etc. » usque « tumentes fluctus « ejus? » Et ideo dicit, *Congregans sicut in utre aquas maris*. Aqua congregata in utre habet tremorem et elevationem, non tamen defluit; quia retinetur a pelle utris; sic aqua congregata in mare habet tumorem, et tamen non fluit, quia continetur virtute divina. Gen. 1: « Congregentur aquae etc. » Aliud mirabile est, quod continue evaporat, et non minuitur. Unde, sicut quidam philosophi dicunt, per virtutem caloris solis tota aqua siccaretur secundum naturam. Et ideo contra hoc dicit, *Ponens in thesauris abyssos*. Abyssus, secundum Augustinum, dicit profunditatem aquarum immeabilem: et habet duplicem interpretationem: ab *a*, quod est sine, et *basi*, quod est fundamentum: quasi sine fundamento, et sine candore, quia profunda est et obscura. In thesauro sunt tria: quia thesaurus quamdam multitudinem auri dicit, et illud quod in thesauro ponitur, conservatur; unde dicitur quasi theca auri. Item ponitur, ut ad utilitatem extrahatur. Hoc totum est in abysso: quia in ea est immensa abundantia sive multitudo aquarum. Secundo in abysso conservatur aqua et non decidit; tertio extrahuntur ad utilitatem, cum elevantur vapores ex eis, et generantur pluviae, et irrigatur terra. Ps. 17: « Ap- « paruerunt fontes aquarum. » Mystice exponitur dupliciter: de bonis et de malis. De bonis, ut per aquas maris intelligamus populos. Apoc. 17: « A- « quae multae populi sunt, et gentes et linguae. » Quasi ergo aquas maris populos hujus mundi congregat in Ecclesia sicut in utre. Comparatur autem Ecclesia utri propter unitatem; et quia uter de pelle fit mortui animalis; per hoc insinuatur quod ad hoc aliqui ad Ecclesiam venient, ut mortificent membra sua, quae sunt super terram; nam quasi caeli Apostoli confirmati sunt, et ex his congregati sunt in Ecclesia populi. *Ponens abyssos*, idest profunditatem divinorum sensuum, *In thesauris*, sacrae Scripturae. Isa. 33: « Divitiae salutis, sapientia et scientia; timor « Domini ipse est thesaurus ejus. » Vel abyssos prius, scilicet peccatores profundos et obscuros tenebris vitiorum, ponens thesauros auri Ecclesiae. Magnus thesaurus Ecclesiae Paulus est et Matthaeus et Magdalena, qui quondam fuerant quasi quaedam abyssus. In malis vero aqua maris intelligitur tribulatio hujus vitae. Ps. 68: « Intraverunt aquae « usque ad animam meam. » Deus autem confirmat caelos, non tamen aufert eis infirmitates; quia sic gratia conservatur interius, quod infirmitates exterius non excludat. Et ideo dicit quod congregat tribulationes eorum, scilicet caelorum, idest virorum caelestium, *In utre*, idest in corporibus eorum, ponens abyssos, idest persecutores Ecclesiae in thesauris, quia non dat eis libertatem saeviendi contra Ecclesiam quantum volunt.

7. Tertio, cum dicit, *Timeat*, ostendit effectum Dei in terra. Et primo praemittit monitionem; secundo ostendit effectum Dei circa terram, ibi, *Quoniam ipse dixit etc.* Circa primum duo facit. Primo enim ponit monitionem; secundo exponit eam, ibi, *Ab eo autem etc.* Dicit ergo, *Timeat Dominum etc.* Sed quare hic posuit monitionem, cum locutus sit de effectibus aliis in quibus nulla monitione usus est, sed solum de terra? Ratio est, quia omnis alia creatura obedit Deo ad nutum, nisi homo terrenus; et ideo dicit, *Omnis terra*, idest omnis homo terrenus, *timeat Dominum*. Eccl. ult.: « Deum time, « et mandata ejus observa: hoc enim est omnis

« homo. » Nam metonymica locutio est haec ut intelligatur continens pro contento, cum dicit, *terra*, idest habitatores terrae. Secundo exponit monitionem, dicens, *Ab eo autem etc.*: bona scilicet commotio ad servitium Dei: quia ipse solus trahit. Joan. 6: « Nemo potest venire ad me, nisi Pater qui misit « me, traxerit eum. »

8. Deinde cum dicit, *Quoniam*, ostendit effectum duplicem circa terram. Et primo effectum creationis; secundo gubernationis, ibi, *Dominus dissipat.* In creatione autem sunt duo consideranda: scilicet ipsa formatio, et ipsa creatio. Utrumque autem est hic. Nam primo ostendit ipsam formationem, cum dicit, *Ipse dixit etc.* Secundo ipsam creationem, cum addit, *Ipse mandavit etc.* Dicit ergo, *Quoniam ipse dixit*: Augustinus 7 super Gen. ad litt.: « Omnis formatio est per Verbum, quia « res creatae se habent ad Deum sicut artificiata ad « artificem. Unde sicut omnes formae artificiati sunt « a forma concepta (1) in mente artificis, ita omnis « forma rerum est a Verbo divino concepto. » Unde *ipse dixit*, idest concepit Verbum ab aeterno, et secundum illud omnia facta sunt; quasi dicat: Genuit Verbum in quo erat ut fieret omnia, et sic est formatio. Secundo creatio: quia, *Mandavit et creata sunt.* Dicere namque importat verbum formatum. Mandare importat monitionem, vel emanationem solum. Unde mandare importat creationem materiae informis. Eccl. 8: « Sermo illius potestate plenus « est. » Mystice, *Dixit et facta sunt*, semine gratiae: *mandavit*, in opere veritatis. Psal. 103: « E- « mitte spiritum tuum etc. » Quantum vero ad opus gubernationis dicit,

9. *Dominus.* Quia stabilis manens immutat omnes. Et primo ponitur omnium mutatio; secundo sua stabilitas, ibi, *Consilium.* Circa habitatores terrae advertendum est, quod quidam sunt parvi, quidam magni; et utrique mutantur. Quantum ad parvos dicit, *Dominus dissipat etc.* Ubi duo tangit, scilicet propositum quod est de fine, et consilium de his quae sunt ad finem. Et hoc immutatur quia non agit secundum quod consiliatur, sed secundum quod Deus disponit. Isa. 8: « Inite con- « silium et dissipabitur. » Et hoc est quod dicit, *Dominus dissipat consilia gentium.* Et specialiter dissipavit consilium volentium dissipare legem Christi. *Et cogitationes reprobat populorum*, humana scientium: talium enim propositum reprobat Dominus. Quantum ad magnos dicit, *Et reprobat consilia principum*: quasi dicat, Non solum populorum, sed et principum consilia reprobat; quia non est in potestate eorum, quod intentum assequantur effectum, sed in ordinatione divina. Job 11: « Addu- « cit consiliarios in stultum finem. »

10. Deinde cum dicit, *Consilium autem*, ponitur stabilitas Dei, quia consilium suum stat, et cogitatio sua perseverat. Sed numquid consilium est in Deo? Videtur, quod non: quia importat dubitationem.

Respondeo. Dicendum, quod aliter accipitur consilium in Deo, et aliter in nobis. Scientia enim in nobis importat discursum, in Deo vero certitudinem. Sic de consilio, cum est in nobis, dicit inquisitionem; cum autem dicitur de Deo, importat ordinationem respectu omnium ad debitum finem. Isa. 46. « Consilium meum stabit, et omnis volun- « tas mea fiet. » Act. 5: « Si ex Deo est consi- « lium, non poteritis stare, et dissolvere illud. » *Cogitationes cordis ejus*, idest propositum voluntatis ejus manet: quia si mutat sententiam, non mutat consilium. Isa. 55: « Non enim cogitationes « meae cogitationes vestrae, neque viae meae viae « vestrae. »

11. *Beata gens.* Supra hortatus est justos ad jucunditatem; hic ponit eorum dignitatem: et circa hoc duo facit. Primo enim proponit eorum dignitatem; secundo probat, ibi, *in caelo.* Dignitas sanctorum maxima est; quia ipsi soli perveniunt ad quod omnes homines naturaliter desiderant. Si unus vel pauci pervenirent ad unum ad quod omnes pervenire desiderarent (1), hoc esset magna dignitas. Omnes autem desiderant tendere ad beatitudinem, ad quam tamen soli justi perveniunt, quia eam consequentur in futuro perfecte, nunc vero inchoative et in spe. Ergo dignitas justorum est magna. Circa eorum beatitudinem hic inchoatam et in futuro perficiendam, duo tangit: materiam (2) scilicet et causam, ibi, *populus.* Dicit ergo, *Beata gens.* De beatitudine diversi diversa senserunt. Et secundum diversas opiniones de hac sunt diversae sectae philosophorum. Quidam enim posuerunt eam in bonis corporalibus, sicut Epicurus. Quidam in operibus activae vitae, ut Stoici. Quidam in veritatis contemplatione, ut Peripatetici. Quaerere beatitudinem in eo quod est infra nos, est vanum, quia beatitudo est supra nos. Quod autem est supra nos, hoc est Deus. Ergo beatitudo hominis est inhaerere Deo. Unumquodque enim perfectum est, si inhaeret proprio bono. Proprium autem bonum hominis est Deus. Ps. 72: « Mihi autem adhaerere « Deo bonum est. » Deo autem potest quis inhaerere mente, scilicet intellectu et voluntate, non sensu, quia hic etiam brutis est communis. Dupliciter ergo inhaeret homo Deo: scilicet per intellectum contemplando et cognoscendo, et per affectum amando. Et quia haec imperfecta sunt in via, perfecta vero in patria; ideo hic beatitudo est imperfecta, ibi perfecta. Et ideo dicit, *Beata gens.* Et quare? Quia *Dominus est Deus ejus*, idest habet Deo mentem conjunctam. Propterea, *Beatus populus cujus est Dominus Deus ejus.* Hebr. 11: « Non confun- « ditur Deus vocari Deus eorum. » Sed quae causa est ejus? Numquid natura, fortuna, vel propria virtus? Non. Sed electio divina. Joan. 15: « Non vos « me elegistis, sed ego elegi vos. » Item ibidem 6: « Nemo potest venire ad me, nisi Pater meus « qui misit me, traxerit eum. » Et ideo subdit, *Populus quem elegit*; quasi dicat, Ideo beati, quia a Deo electi. Eph. 1: « Elegit nos in ipso ante « mundi constitutionem. » Et hoc, *in hereditatem*, idest ut ipsi simus ejus hereditas. Hereditas importat stabilem possessionem. Deus autem possidet omnia per Dominum. Sed soli justi subduntur ei per voluntatem: unde in hereditatem eos elegit, idest ad habendam justitiam sempiternam. Sap. 1: « Justitia perpetua est et immortalis. » Isa. 19: « Hereditas mea Israel. » Dominus ergo Deus eorum quia eo fruuntur. Et ipsi sunt hereditas Dei, quia ei subjiciuntur.

12. Deinde cum dicit, *De caelo*, probat eorum dignitatem per discussionem divini judicii: et circa hoc tria facit. Primo enim praemittit certitudinem

(1) *Al.* sunt conceptae.

(1) *Al.* desiderant.
(2) *Al.* misericordiam.

divini judicii. Secundo subdit vanitatem humanae prosperitatis, ibi, *Non salvabitur rex.* Tertio efficaciam gratiae in sanctis, ibi, *Ecce oculi Domini.* Circa primum duo facit. Primo certitudinem divini judicii pensat ex ejus altitudine; secundo ex ejus causalitate. Et primo ostendit eam ex primo; secundo ex secundo, ibi, *Qui finxit.* Circa primum duo facit. Primo enim ostendit certitudinem divini judicii ex ejus altitudine. Secundo removet dubitationem, ibi, *De praeparato.* Dicit ergo, *De caelo etc.* Quanto aliqua virtus est altior in ordine et genere virtutis, tanto est efficacior ad opera quae illi virtuti conveniunt. Et ideo quanto aliqua virtus cognitiva est subtilior, tanto est efficacior in cognoscendo. Nihil adeo est sublime sicut divinus intellectus; et ideo efficacia ejus in cognoscendo est maxima. Et ideo dicit, *De caelo,* idest altitudine divinae majestatis. Sicut enim nihil est altius caelo in corporalibus, ita nihil altius Deo in spiritualibus. Et ideo quia de alto respicit, ideo, *Videt omnes filios hominum*; quia quanto plus ex alto videt, tanto plures videt: Prov. 16: « Omnes viae hominum « patent oculis ejus. »

13. Deinde cum dicit, *De praeparato,* removet dubitationem. Aliqui enim crediderunt Deum habitare in caelis, quasi in remotis non cognosceret humana: Job 22: « Circa cardines caeli perambulat, « et nostra non considerat. » Hoc excludit Psalmista dicens, *De praeparato habitaculo;* quasi dicat: Nullus praepararet sibi locum ad impediendum se. Secus foret si alius praepararet (1). Stultus enim rex esset si praepararet sibi sedem ubi non posset regere regnum: et hoc est quod dicit, *De praeparato habitaculo,* idest de caelo quod sibi praeparavit ut esset habitaculum suum: non quidem quod comprehendatur eo, sed quia magis relucet in eo gloria sua, *Respexit,* inquit, *Super omnes qui habitant terram,* idest carnem, eam domando: Psalm. 112: « Quis sicut Dominus Deus noster qui in altis « habitat, et humilia respicit etc. » Psal. 102: « Dominus in caelo paravit sedem suam etc. » Vel *De caelo,* idest Christo Angelis vel Apostolis respexit oculo misericordiae suae ad salvandum homines.

14. Deinde cum dicit, *Qui finxit,* probat certitudinem divinae cognitionis ex ejus causalitate: et circa hoc duo facit. Primo enim ponit ejus causalitatem. Secundo concludit certitudinem cognitionis ejus, ibi, *Qui intelligit.* Stultum esset dicere, quod aliquis faciens aliquod opus operatum, ignoraret usum ejus: frustra enim faceret, cum usus sit finis ejus; et ideo alibi dicit: Psalm. 93: « Qui finxit « oculos, non considerat? » Quomodo ergo potest esse quod faceret aliquid proportionatum ad cognoscenda particularia nisi ipse cognoscat ea? Homo namque cognoscit singularia per intellectum et animam et cor suum. Ergo Deus qui facit illud cor, cognoscit ea. Et nota, quod verba habent pondus suum. Dicit enim, *Corda,* ut excludat unitatem intellectus in omnibus: nam diversi diversos habent intellectus. Dicit autem, *Singillatim,* ut ostendat quod anima non est duplex: alias non diceretur finxisse singillatim, sed unam, ex qua omnes, et sic similiter singillatim. Ergo ipse singulas per se animas finxit, scilicet per creationem, cum sit anima substantia per se subsistens, non ex materia. Item dixit, *Finxit,* ut ostendat quod non de substantia Dei fit; alias non diceretur ficta, sed consubstantialis. Et dicit signanter, *finxit,* quia fingere figulorum est qui vili materiae (1) pulchram formam imprimunt; sic Deus corpori luteo animam creando infundit: 2 Cor. 4: « Habemus thesaurum istum « in vasis fictilibus: » Rom. 9: « Numquid « dicit figmentum illi qui se finxit, quid me « fecisti sic? » Et ex hoc concludit quod *Intelligit omnia opera eorum:* qui enim scit causam, scit effectum. Causa autem omnium effectuum humanorum est cor. Deus autem scit (2) cor. Ergo et ejus opera. *Finxit* intelligitur de figmento gratiae, quia ab ipso sunt dona gratiae, et hoc singillatim, quia « divisiones gratiarum sunt, » 1 Cor. 12. Et hoc quia ipse *intelligit opera eorum* adjuvando et promovendo.

15. *Non salvatur.* Supra Psalmista ostendit dignitatem sanctorum ex certitudine divini judicii, ex qua probare intendit dignitatem sanctorum; nunc in parte ista ostendit humanae prosperitatis vanitatem: et circa hoc duo facit. Primo enim ostendit quod nulla potestas temporalis potest homines ad salutem justorum perducere. Secundo ostendit, quia hoc facit misericordia Dei, ibi, *Ecce oculi Domini.* Dicit ergo, *Non salvatur rex.* Sed quia potestas saecularis est triplex: una quae consistit in multitudine subditorum, alia in robore corporis, et alia in divitiis exterioribus; ideo ostendit quod nullum eorum potest perducere ad salutem. Et primo de prima potestate, et haec est regia; et ideo dicit, *Non salvatur rex per multam virtutem.* Hieronymus habet, *In multitudine etc.* Psalm. 145: « Nolite confidere in principibus, in filiis homi- « num, in quibus non est salus. » Immo si aliquando habent salutem, hoc est per Deum: Psalm. 143: « Qui das salutem regibus. » Secundo ostendit quod non est salus in robore corporis; unde dicit, *Et gigas non salvabitur in multitudine virtutis suae,* idest roboris: Baruch 3: « Ibi fuerunt gigantes nomi- « nati, illi qui ab initio etc. » Tertio, quod non in divitiis. Et ponit duo adminiculativa; scilicet equum, et abundantiam rerum. Quantum ad primum dicit, *Fallax equus etc.* idest quantumcumque habeat bonum equum, tamen non potest salvari corporaliter vel spiritualiter: Prov. 21: « E- « quus paratur ad diem belli, Dominus autem sa- « lutem tribuet. » Quantum ad secundum dicit, *In abundantia autem virtutis suae non salvabitur,* idest rerum exteriorum: Prov. 11: « Qui confidit « in divitiis suis, corruet: » Isa. 31: « Vae qui de- « scendunt in Aegyptum ad auxilium in equis « sperantes. » Mystice, moraliter et allegorice sic exponitur, quod homo non salvatur propria virtute, quodcumque bonum obtineat. Est enim triplex bonum per quod videtur quis consequi posse salutem. Primum est potentia; et quantum ad hoc dicit, *Non salvatur rex per multam virtutem.* Si vero sit potens ut regat alios, hoc non est per virtutem suam, sed habet a Deo. Secundum est constantia; et hanc non habet per virtutem suam: unde dicit, *Et gigas non salvabitur in multitudine virtutis suae.* Tertium est bona dispositio corporis et fortitudo; unde dicit, *Fallax equus,* scilicet corpus forte et robustum est fallax. Vel est universaliter, *In abundantia virtutis suae,* idest undecumque habeat aptitudinem ad bonum, non sal-

(1) *Al.* praeparet, *et sic infra.*

(1) *Al.* materia.
(2) *Al.* erit.

vatur nisi ei Deus salutem tribuat: Psal. 29: « Ego « dixi in abundantia mea, non movebor in aeternum. Avertisti etc. » Hoc est quod dicitur Hiere. 9: « Non glorietur sapiens in sapientia sua, et non « glorietur fortis in fortitudine sua, et non glorietur dives in divitiis suis. »

16. Deinde cum dicit, *Ecce oculi*, ostenditur efficacia divinae misericordiae ad salvandum. Et primo ponit misericordiam salvantem. Secundo affectum sanctorum ex hac consideratione conceptum, ibi, *Anima nostra*. Circa primum tria facit. Primo enim ostendit divinam misericordiam. Secundo, in quibus habet effectum divina misericordia, ibi, *Super metuentes eum*. Tertio, quem effectum habet, ibi, *Ut eruat*. Dicit ergo, *Ecce oculi Domini*. Divinam enim misericordiam insinuat per respectum Dei. Psalm. 118: « Aspice in me, et « miserere mei. » In quo autem respicit, subdit, *Super metuentes etc*. Habac. 1: « Mundi sunt oculi « tui ne videas malum, et respicere ad iniquitatem « non poteris. » Respice ergo super eos, qui timorem habent et spem. Unum sine altero non sufficit; quia timor sine spe desperat, et spes sine timore praesumit. Timor autem consurgit ex consideratione divinae potestatis. Hier. 10: « Quis non timebit « te o rex gentium? » Spes vero consurgit ex Dei misericordia. Ex primo consurgit fuga peccati, ex secundo spes veniae. Effectum autem divinae misericordiae ostendit cum dicit, *Ut eruat a morte etc*. Ubi duplicem effectum ostendit: quia liberat a malo; et quantum ad hoc dicit, *Ut eruat a morte*. Item confirmat in bono; et quantum ad hoc dicit, *Et alat eos*. Dicit ergo, *Ut eruat a morte animas eorum*, a morte corporali, et morte peccati, et a morte futurae damnationis in resurrectione. Oseae 13: « De manu mortis liberabo eos etc. » Confirmat etiam in bono: unde ait: *Et alat eos in fame*, idest in necessitate; et loquitur de alimento corporali. Ps. 144: « Oculi omnium in te sperant, Do« mine, et tu das illis escam in tempore oppor« tuno. » Et de alimento spirituali. Deut. 8: « Non in « solo pane vivit homo, sed in omni verbo quod « procedit de ore Dei. » Et de alimento sacramentali. Jo. 6: « Caro mea vere est cibus. » « In loco pascuae « ibi me collocavit: » Ps. 22.

17. Consequenter cum dicit, *Anima*, ostendit quis effectus sequitur in istis ex hac consideratione. Et est duplex. Primus effectus sperandi. Secundus orandi, ibi, *Fiat misericordia tua etc*. Circa primum duo facit. Primo enim ostendit, quomodo in eis consurgit effectus spei. Secundo assignatur ratio, ibi, *Quoniam adjutor*. Dicit ergo ita, *Oculi Domini super metuentes eum etc*. Et ideo *anima nostra sustinet Dominum*, idest si qua mala nobis a Deo immittuntur, patienter sustineamus. Jac. 1: « Sufferentiam Job audistis. » Item expectando ejus promissa. Sustinet ergo punientem et promittentem. Et est duplex ratio. Una est propter experientiam beneficiorum; alia vero propter spem futurorum. ibi, *In eo laetabitur*. Experientia beneficiorum est in bonorum promotione; unde dicit, *Quoniam adjutor*. Item in protectione a malis; et ideo dicit, *Et protector*. Speramus autem futuram jucunditatem; unde ait, *In eo laetabitur cor nostrum*, idest in ejus visione. Isa. 66: « Videbitis et gaudebit « cor vestrum. » Job 22: « Tunc super omnipo« tentem deliciis afflues etc. » Et hoc gaudium est hic imperfectum, sed ibi, in patria scilicet, est perfectum. Et hoc ideo, quia, *In nomine sancto ejus speravimus*. Ponitur enim hic *et* pro *quia*. Nomen sanctum ejus est nomen misericordiae ejus; quasi dicat, Ideo, *Laetabimur*, quia, *speravimus in nomine sancto ejus*, idest in ejus bonitate, vel in ejus misericordia, et non in meritis nostris.

Deinde cum dicit, *Fiat misericordia*, ponitur orandi effectus: nam oratio interpres est spei; et ideo sequitur spem. Et licet quodlibet particulare beneficium sit ex misericordia divina, duo tamen specialiter sunt ex hac. Primum est beneficium Incarnationis: Luc. 1: « Per viscera misericordiae Dei « nostri etc. » Fiat misericordia tua, scilicet ut carnem suscipias et liberes nos, *Super nos*, idest supra nostra merita. Aliud beneficium est salutis; et hoc est super nos, quia *Non ex operibus justitiae quae fecimus nos, sed secundum suam misericordiam salvos nos fecit*. Tit. 3: « Quemadmodum spera« vimus in te, » quia, « Nullus speravit in Domino, « et confusus est, » Eccl. 2.

PSALMUS XXXIII.

1. *Cum mutavit os suum coram Abimelech, et dimisit eum et abiit.*

Benedicam Dominum in omni tempore; semper laus ejus in ore meo.

2. In Domino laudabitur anima mea.

3. Audiant mansueti, et laetentur.

4. Magnificate Dominum mecum, et exaltemus nomen ejus in idipsum.

5. Exquisivi Dominum, et exaudivit me: et ex omnibus tribulationibus meis eripuit me.

6. Accedite ad eum, et illuminamini: et facies vestrae non confundentur.

7. Iste pauper clamavit, et Dominus exaudivit eum: et ex omnibus tribulationibus ejus salvavit eum.

8. Immittet angelus Domini in circuitu timentium eum, et eripiet eos.

9. Gustate et videte, quoniam suavis est Dominus: beatus vir qui sperat in eo.

10. Timete Dominum omnes sancti ejus; quoniam non est inopia timentibus eum.

11. Divites eguerunt, et esurierunt: inquirentes autem Dominum non minuentur omni bono.

12. Venite filii, audite me: timorem Domini docebo vos.

13. Quis est homo qui vult vitam, diligit dies videre bonos? Prohibe linguam tuam a malo, et labia tua non loquantur dolum. Diverte a malo, et fac bonum: inquire pacem, et persequere eam.

14. Oculi Domini super justos: et aures ejus in preces eorum.

15. Vultus autem Domini super facientes mala; ut perdat de terra memoriam eorum.

16. Clamaverunt justi, et Dominus exaudivit eos: et ex omnibus tribulationibus eorum liberavit eos.

17. Juxta est Dominus his qui tribulato sunt corde: et humiles spiritu salvabit. Multae tribulationes justorum.

18. Et de omnibus his liberabit eos Dominus.

19. Custodit Dominus omnia ossa eorum; unum ex his non conteretur.
20 Mors peccatorum pessima: et qui oderunt justum derelinquent.
21. Redimet Dominus animas servorum suorum, et non delinquent omnes, qui sperant in eo.

1. Titulus *Psalmus David cum mutavit vultum suum coram Abimelech, et dimisit eum, et abiit.* Historia haec habetur 1 Reg. 21, ubi dicitur, quod David fugiens a facie Saulis, venit ad Achis regem Geth, et cognitus est ibi, et etiam virtus ejus, quia occiderat Philistaeum; et timens ex hoc sibi periculum imminere, quia illi erant de genere Philistinorum, et etiam propter virtutis suae invidiam, voluit hoc vitare, et finxit se fatuum, et sic rex ille contempsit eum. Totum hoc habetur 1 Reg. 21; nisi quod nomen non consonat, quia ibi rex vocatur Achis, hic vero Abimelech. Nec est inconveniens, vel quia binomius fuit, vel quia Achis nomine, sed de genere Abimelech. Unde mutavit vultum ostendendo se fatuum, et dimisit eum et abiit, quia David ejectus ab eo abiit, et recessit. Mystice Christus mutavit vultum suum, quando mutavit sacramentum suum, in quo divina veritas occulta fuit. Vel Christus vetus sacramentum (1) paschale mutavit in novum coram Abimelech, qui interpretatur patris mei regnum. Pater Christi Deus secundum divinitatem, David vero secundum humanitatem. Regnum David est populus Judaeorum, regnum Dei est Ecclesia. Christus vero mutavit vultum suum coram Abimelech, idest coram Judaeis, quia erant regnum patris sui David, qui non cognoverunt eum: Isa. 53: « Vidimus eum, et non « erat aspectus: » et contempserunt eum: « Unde nec « reputavimus eum. » Et abiit ad gentes. Vel Achis qui incredulus interpretatur, significat Judaeos. In praecedenti Psalmo exposuit Psalmista justorum dignitatem; hic autem invitat alios ad Dei laudem. Dividitur autem iste Psalmus in duas partes. Primo enim ponitur exhortatio ad laudem. Secundo quaedam instructio necessaria, ibi, *Venite filii.* Circa primum duo facit. Primo enim agit de Dei laude. Secundo ponit materiam laudis, ibi, *Exquisivi.* Circa primum duo facit. Primo enim praemittit laudis exemplum. Secundo hortatur alios ad imitandum, ibi, *Audiant.* Circa primum duo facit. Primo enim ponit exemplum laudis in se. Secundo laudis Dei fructum, ibi, *In Domino laudabitur.* Dicit ergo, *Benedicam Dominum.* Aliquando laudat Deum aliquis propter seipsum, sicut quando loquitur lingua, sibi soli loquitur. Aliquando propter consolationem aliorum, sicut quando prophetat etiam aliis. Benedicere ergo Domino est, ut dictum est, confiteri laudem Dei; sed benedicere Dominum est facere bonum: *In omni tempore,* scilicet adversitatis et prosperitatis. Contra Psal. 48: « Confitebitur « tibi cum benefeceris ei: » sed non sic faciebat Job 2: « Si bona suscepimus de manu Domini, « mala autem etc. » Tob. 4: « Omni tempore « benedic Deum. » Item oportet ut non solum in se, scilicet in corde suo quis benedicat Deum, sed etiam quod laudem ejus habeat in ore. Necessitas enim laudis vocalis est, ut non solum laudes Deum, sed etiam ad utilitatem et provocationem aliorum laudes eum. Unde dicit, *Laus ejus in ore meo:* Isa. 51: « Gaudium et laetitia invenietur in « ea, gratiarum actio, et vox laudis. » *Semper,* autem dicit, idest in omni statuto tempore. Vel in praeparatione animi. Vel semper benefaciendo, ex quo Deus semper laudatur. Nota quod hic versiculus cantatur in sexta, quando Christus passus est, cujus passio est nobis causa laudis.

2. Deinde cum dicit, *In Domino,* ponitur fructus laudis. Dicit ergo, *In Domino laudabitur anima mea.* Semper enim bonum amici quis reputat suum bonum. Unde dicit, In laudem Dei etiam laus mea est. Si Deus est magnus, constat quod ejus amicus est magnus: Psal. 117: « Fortitudo mea et « laus mea Dominus. » Et dicit, *Anima,* quia ad ipsam principaliter est gaudium spirituale.

3. Consequenter cum dicit, *Audiant,* inducit alios primo ad causam laudis. Secundo ad ipsam laudem, ibi, *Magnificate.* Principium laudis est interius gaudium; unde dicit, *Audiant mansueti.* Et ideo laetantur in omnibus quae Dei sunt, quia immites non laetantur, sed rebellant. Et dicit, *Audiant.* quia haec laetitia est ex auditu aliorum bene agentium.

4. Deinde cum dicit, *Magnificate,* hortatur ad laudem. Et primo ad interiorem. Secundo ad exteriorem, ibi, *Et exaltemus.* Quantum ad primum dicit, *Magnificate Dominum mecum.* Idem est magnificare et laudare Deum, quia idem est bonitas Dei et magnitudo: quia in his quae non mole magna sunt, idem est majus esse quod melius, secundum Augustinum de Trin. Et ideo dicit, *Magnificate:* Luc. 1: « Magnificat anima mea Dominum. » Et hic respondet ei quod dicit, *Benedicam Dominum.* Quoad secundum dicit, *Et exaltemus nomen ejus.* Quod in se altum exaltari dicitur, dum diffunditur in multis: Eccl. 43: « Glorificantes Deum exaltate « eum, quantum potestis etc. » *In idipsum,* idest concorditer. Et hoc respondet ei quod dicit, *Laus ejus in ore meo.*

5. Consequenter cum dicit, *Exquisivi,* ponitur materia laudis, quae est divina clementia in exaudiendo. Circa primum duo facit. Primo enim ponit clementiam ejus exauditionis. Secundo meritum exauditionis, ibi, *Iste pauper clamavit.* Circa primum duo facit. Primo enim ponit beneficium sibi concessum. Secundo invitat alios ad hoc beneficium consequendum, ibi, *Accedit etc.* Circa primum tria facit. Primo enim ponit petitionem. Secundo exauditionem, ibi, *Et exaudivit.* Tertio exauditionis effectum, ibi, *Et ex omnibus.* Dicit ergo, *Exquisivi Dominum.* Optima optio quaerere ipsum Deum: unde in oratione Dominica primo petitur, *Sanctificetur nomen tuum* Isa. 55: « Quaerite Dominum dum « inveniri potest. » Dicit ergo, *Exquisivi;* quasi dicat, Cum magna diligentia quaesivi. Et ideo subditur exauditio, *Et exaudivit me.* Effectus autem exauditionis est, quia *Ex omnibus tribulationibus meis eripuit me.* Eripuit namque justos ex tribulationibus quandoque ut tribulationes non patiantur: Job 5: « In sex tribulationibus liberabit te, et in « septima non tanget te malum. » Quandoque ut non nimis molestentur: Ps. 93: « Secundum mul« titudinem dolorum meorum in corde meo, con« solationes tuae laetificaverunt animam meam: » 2 Cor. 1: « Qui consolatur nos in omni tribulatione « nostra: » et hanc consolationem semper habent viri sancti Item eripuit exterius, quia nunquam mali possunt separare sanctos a Christo: Rom. 8: « Quis nos separabit a charitate Christi? »

(1) *Al.* testamentum.

6. Deinde cum dicit, *Accedite ad eum, et illuminamini, et facies vestrae etc.* invitat alios ad hoc beneficium consequendum: et circa hoc duo facit. Primo enim ponit invitationem. Secundo invitationis effectum, ibi, *Et facies vestrae non confundentur.* Dicit ergo, *Accedite ad eum,* per fidem et charitatem: Jac. 4: « Appropinquate Deo, et appropinquabit vobis. » Et ideo subdit, *Et illuminamini.* Deus lumen est; et qui accedit ad lumen, illuminatur: Isa. 60: « Surge, » per affectum « et illuminare: » Deut. 33: « Qui appropinquat pedibus ejus, accipiet de doctrina illius. » Effectus autem inductionis est, quia, *Facies vestrae non confundentur,* in repulsa: quia scilicet non patiemini eam, quia non est confusio sperantibus in eum. Dan. 3. Vel, *Facies vestrae,* idest cogitationes vestrae non confundentur per defectum veritatis.

7. Deinde cum dicit, *Iste pauper clamavit,* ponit meritum exauditionis; et circa hoc tria facit. Primo ponit ipsum meritum. Secundo promittit simile beneficium aliis, ibi, *Immittet.* Tertio exhortatur ad experiendum, *Gustate.* Dicit ergo, *Ipse pauper.* Iste versus nihil differt ab alio, *Exquisivi*; nisi quod ibi dicit de se, hic vero de paupere. Et ideo hoc solum exponatur quis sit iste pauper. Et dicitur quod, *Iste,* vel demonstrat seipsum, vel Christum. Et in hoc quod dicit, *Pauper,* insinuat meritum exauditionis, quia pauper spiritu, vel pauper superbiae, vel habendi voluntate terrena. Et isti exaudiuntur: Judith 9: « Humilium et mansuetorum tibi semper placuit deprecatio: » Ps. 32: « Respexit in orationem humilium etc. » *Clamavit,* magnitudine interioris affectus: Isa. 6: « Seraphim clamabant alter ad alterum, et dicebant, sanctus, sanctus etc. »

8. Secundo cum dicit, *Immittit Angelus,* promittit simile beneficium; quasi dicat: ita exaudiuntur alii sicut et *iste pauper.* Multi codices habent, *Immittit Angelus Domini.* Hieronymus habet, « Circumdat Angelus Domini in gyro timentes eum. » Dicit ergo *Immittet Angelus Domini,* splendore sui luminis protegendo, *In circuitu*: Ps. 124: « Montes in circuitu ejus, » scilicet Angeli: 4 Reg. 6: « Multo plures nobiscum sunt quam cum illis. » Et infra: *Ecce mons etc. Immittet* ergo, idest immissionem faciet: Heb. 1: « Omnes sunt administratorii spiritus. » *Et eripiet eos,* scilicet ab impugnatione hostium et daemonum: Judith 7: « Filii Israel non in lancea nec in sagitta confidunt, sed montes defendunt illos, » scilicet Angelus, vel Christus: Isa. 9. Secundum translationem septuaginta interpretum, *Vocabitur magni consilii Angelus.* Quia missus a Deo inquantum homo. Vel Angelus intelligitur praelatus Ecclesiae: Malach. 2: « Angelus Domini exercituum est. » Praelati enim Ecclesiae debent custodire gregem suum. »

9. Tertio cum dicit, *Gustate et videte, quoniam suavis,* hortatur ad experiendum: et circa hoc duo facit. Primo enim exhortatur ad experientiam divini consortii. Secundo ad observantiam divini timoris, ibi, *Timete.* Circa primum duo facit. Primo enim hortatur ad experientiam. Secundo ponit experientiae effectum, *Et videte quoniam.* Dicit ergo, *Gustate et videte etc.* Experientia de re sumitur per sensum; sed aliter de re praesenti, et aliter de absente: quia de absente per visum, odoratum et auditum; de praesente vero per tactum et gustum; sed per tactum de extrinseca praesente, per gustum vero de intrinseca. Deus autem non longe est a nobis, nec extra nos, sed in nobis: Hier. 14: « Tu in nobis es Domine. » Et ideo experientia divinae bonitatis dicitur gustatio: 1 Pet. 2: « Si tamen gustatis quam dulcis etc. » Prov. ult.: « Gustavit et vidit, quoniam bona est negotiatio ejus. » Effectus autem experientiae ponitur duplex. Unus est certitudo intellectus, alius securitas affectus. Quantum ad primum dicit, *Et videte.* In corporalibus namque prius videtur, et postea gustatur; sed in rebus spiritualibus prius gustatur, postea autem videtur; quia nullus cognoscit qui non gustat; et ideo dicit prius, *Gustate,* et postea, *Videte.* Quantum ad secundum dicit, *Quoniam suavis est Dominus:* Sap. 12: « O quam bonus et suavis est Domine spiritus tuus in nobis! » Ps. 30: « Quam magna multitudo dulcedinis tuae. » Et postea, *Beatus vir qui sperat in eo*: Isa. 30: « Beati omnes qui expectant eum. »

10. Deinde cum dicit, *Timete,* hortatur primo ad observantiam divini timoris. Secundo causam timoris assignat, ibi, *Quoniam non.* Tertio causam manifestat, ibi, *Divites eguerunt.* Dicit ergo, *Suavis et dulcis est Dominus.* Sed quibus? *Timentibus eum.* Ergo, *Timete Dominum omnes sancti ejus.* Et dicit *sancti,* quia nullus potest esse sanctus nisi sit timens. Et dicit hoc, quia non solum timor necessarius est ascendentibus ad sanctitatem, sed etiam manentibus in ea: Eccl. 27: « Si non in timore Domini tenueris te, instanter a te subvertetur domus tua. » Et etiam quia nihil ita evacuat sanctitatem, sicut superbia; et timor est retinaculum superbiae: Eccl. 7: « Qui timet Deum nihil negligit: » Eccl. 40: « Non est in timore Domini minoratio. » Causam autem quare timendum est, subdit, *Quoniam non est inopia timentibus eum.* Hoc exponitur multipliciter. Primo de inopia spiritualium bonorum: Isa. 33: « Divitiae salutis sapientia et scientia; timor Domini ipse thesaurus ejus. » Si ergo timor Domini thesaurus est, non est inopia timentibus eum. Item de inopia corporali. Contingit namque aliquando timentem Deum parum habere; sed non contingit eum esse inopem. Inops est qui se deficientem reputat: qui timent Deum sunt contenti his quae habent: Phil. 4: « Ubique et in omnibus institutus sum etc. » Item Deus quaerentibus se subvenit in necessitate.

Sed objicit Augustinus in serm. Dom. in mont. quia Apostolus ait 1 Cor. 4: « Usque in hanc horam esurimus et sitimus, et nudi sumus. » Quomodo ergo non est inopia timentibus eum?

Et dicit quod Deus est nutritor et medicus. Medicus autem subtrahit nutrimentum infirmo, et facit esurire et sitire, quia expedit sanitati. Ita Deus secundum quod expedit saluti nostrae, quandoque inopiam immittit, quandoque divitias confert, quandoque longitudinem dierum concedit, quandoque brevitatem adducit.

11. Sed consequenter cum dicit, *Divites eguerunt,* manifestat rationem per contrarium. Contrarium enim timori Domini est affectus eorum qui animas suas divitiis dant. Primo ergo ostendit quod qui in divitiis sunt, deficiunt. Secundo, quod qui quaerunt Deum, sunt absque defectu, ibi, *Inquirentes.* Dicit ergo, *Divites eguerunt,* scilicet spiritualiter; idest qui sunt divites in mundanis, eguerunt in spiritualibus divitiis. Apoc. 3: « Dicis quia dives sum, et locupletatus sum, et nullius egeo: et nescis, quia

« tu es miser et miserabilis, et pauper et caecus « et nudus. » *Et esurierunt*, scilicet spiritualia bona: quia naturalis appetitus inest homini ad virtutem: licet enim appetitus depravatus sit ad peccata, tamen naturaliter desiderat virtutes. Vel in futuro, *Eguerunt*, idest egebunt, *Et esurierunt*, idest esurient: Isa. 65: « Servi mei comedent, et « vos esurietis. » Item ad litteram intelligitur: quia divites frequenter ad egestatem deducuntur, quia res mundanae sunt caducae. Luc. 1: « Esurientes « implevit bonis etc. » *Inquirentes autem Dominum*: Isa. 55: « Quaerite Dominum dum inveniri po- « test etc. » *Non minuentur omni bono*, idest non deficient perfecto bono: quia spiritualia habebunt ad votum, et temporalia ad necessitatem: Luc. 12: « Primum quaerite regnum Dei, et haec omnia « adjicientur vobis: » Prov. 10: « Desiderium ju- « stis dabitur. » Et eorum desiderium est omne bonum: Prov. 11: « Et ideo omne bonum habe- « bunt. »

12. *Venite*. Posita superius exhortatione ad laudem, hic ponitur instructio necessaria: et circa hoc duo facit. Primo enim instruit de timore Dei. Secundo de divina providentia, ibi, *Oculi Domini etc.* Circa primum duo facit. Primo enim praemittit quasi prooemium suae doctrinae. Secundo addit doctrinam suam, ibi, *Quis est homo*. In exordio tria facit. Primo reddit audientem (1) benevolum. Secundo attentum, ibi, *Audite me*. Tertio docilem, ibi, *Timorem Domini docebo vos*. Dicit ergo quantum ad primum, *Venite filii*. Parentum enim est diligere filios: et ideo dicit, *Filii*, ut eos reddat ex paterna dilectione benevolos. Item parentum est invitare filios ad doctrinam, et eos erudire· unde dicit, *Venite:* Gen. pen. « Vocavit autem Jacob filios suos, « et dixit: Congregamini ut annuntiem quae ven- « tura sunt vobis diebus novissimis: » Heb. 12: « Patres quidem carnis nostrae eruditores habui- « mus, et reverebamur eos. » Quantum ad secundum dicit, *Audite me*; Prov. 1: « Audiens sapiens « sapientior erit etc. » Eccl. 33: « Audite me ma- « gnates et omnes populi et rectores Ecclesiae etc. » Tertio reddit docilem: et hoc quando instruit de quo est dicturus, *Timorem Domini docebo vos*, idest quem fructum habebitis, si timueritis Deum. Vel quomodo timeatis Deum. Et incipit a timore, et bene; quia in scientia incipiendum est ab elementis: Prov. 1: « Timor Domini principium sa- « pientiae, » scilicet divinae.

13. Deinde subjungit doctrinam suam cum dicit, *Quis est homo*. Et circa hoc duo facit. Primo docet fructum timoris. Secundo doctrinam, ibi, *Prohibe*. Dicit ergo, *Quis est homo, qui vult vitam:* homo namque desiderat duo: scilicet longam vitam et prosperitatem: sed quia longa vita in malo est fugienda, ideo dicit. *Quis est homo qui vult vitam*. Hanc autem acquirit homo per timorem Domini, qui est initium sapientiae, ut dicitur in Psal. 110, sine qua sapientia non est vita: unde ipsa dicit Prov. 8: « Qui me invenerit, inveniet vitam. » Aliqui autem vivunt, sed in malis et aerumnis: Gen. 47: « Dies peregrinationis vitae meae centum tri- « ginta annorum parvi (2) et mali. » Et ideo dicit, *Diligit dies videre bonos*, idest plenos, quia nihil in diebus illis aeternitatis est nisi bonum: Ps. 83: « Melior est dies una in atriis tuis super millia. »

(1) *Al.* erudientem.
(2) *Al.* pauci.

Sed quis sit effectus timoris, ostendit primo in sermone. Secundo in opere, ibi, *Diverte*. In sermone duo vetat: scilicet manifestum malum, et fraudulentum bonum. Quantum ad primum dicit, *Prohibe linguam tuam a malo*, scilicet detractionis, infamationis et erroris: Eph. 4: « Omnis sermo ma- « lus ex ore vestro non procedat: » Jacob. 1: « Si « quis putat se religiosum esse, non refraenans « linguam suam etc. » Quantum ad secundum dicit, *Et labia tua ne loquantur dolum*; quasi dicat, Nec etiam bona proferas in dolo: Ps. 11: « Disper- « dat Dominus linguam dolosam. » Et nota quod prius loquitur de lingua cohibenda, et postea de labiis: quia prius movet quis linguam cum vult loqui, et postea labia. Item lingua prius format, sed labia distinguunt verba. Item opere demonstrat duo facienda. Debet enim homo ordinare vitam suam primo quantum ad se; et quantum ad hoc dicit, *Diverte*. Secundo quantum ad proximum: et quantum ad hoc dicit, *Inquire etc.* Circa primum duo facit, secundum diversas partes justitiae, quae sunt scilicet divertere a malo, et facere bonum. Secunda est ibi, *Et fac bonum*. Dicit ergo, *Diverte a malo*: Eccl. 7: « Noli facere mala etc. » Divertere a malo non est quid meritorium, si divertere dicat solum negationem: per hoc enim, scilicet non facere malum, vitatur quidem poena quam incurrisset si illud admisisset; non tamen propter hoc vita acquiritur. Et ideo sic accipiendo, non facere malum non est meritorium, dummodo talis voluntas non sit informata charitate, ut propter Deum a malo divertat. *Et fac bonum*: Isa. 1: « Discite benefacere. » Secundo quantum ad proximum dicit, *Inquire pacem etc.* Sed contingit aliquando, quod habes proximum qui impugnat te, et tunc tuum est inquirere pacem; et ideo dicit, *Inquire pacem*: Rom. 12: « Si fieri potest, quod ex vobis est, cum omnibus « hominibus pacem habentes. » Quandoque vero contingit, quod habes aliquem qui inquirat a te pacem, et tuum est tunc sequi eam: unde ait, *Et persequere eam*. Vel de pace loquitur quam in se debet habere; et hanc, inquit, inquiras in vita ista. Sed non plene habetur, quia caro concupiscit adversus spiritum, et spiritus adversus carnem, Gal. 5. Dicit autem, *Et persequere eam*, ut scilicet magis habeas, licet non sit perfecta hic, sed in futuro, ubi « Sedebit populus in pulchritudine pacis, » Isa. 32. Vel, *Inquire pacem*, idest Christum, qui est pax nostra: Eph. 2, et *Sequere eam*: Eccl. 2: « Quis est homo qui possit sequi regem factorem « suum? »

14. Deinde cum dicit, *Oculi Domini super justos*, instruit de divina providentia: et circa hoc duo facit. Primo enim praemittit divinam providentiam. Secundo divinae providentiae effectum ostendit, ibi, *Clamaverunt justi*. Circa primum duo facit. Primo proponit divinam providentiam quantum ad bonos. Secundo quantum ad malos, ibi, *Vultus autem Domini*. Dicit ergo, *Oculi Domini etc.* Illis de quibus curam gerimus, dupliciter intendimus: scilicet visu ad eorum facta: et quantum ad hoc dicit, *Oculi Domini*. Et auditu ad verba; et quantum ad hoc dicit, *Et aures*. Et licet in Deo non sit visus et auditus, sed ipsa Dei sapientia; tamen propter diversa cognita dicitur utrumque, visus scilicet et auditus. Visus (1) signatur per oculos quantum ad ipsa

(1) *Al.* vel.

facta; auditus autem per aures quantum ad verba: ideo ait, *Oculi Domini super justos*, scilicet visu approbationis: 2 Tim. 2: « Novit Dominus qui sunt « ejus: » Eccl. 15: « Oculi Domini ad timentes etc. » *Et aures ejus*, ut scilicet sit intentus ad exaudiendum, *In preces eorum*. Qui enim vult exaudire, libenter audit precantes: unde per hoc signat quod voluntarius est ad exaudiendum. Et dicit, *In preces*, quia adhuc loquentibus audit: Isa. pen. « Adhuc « illis loquentibus ego exaudiam. »

15. Consequenter cum dicit, *Vultus autem Domini super facientes mala, ut etc.* ostenditur providentia Domini circa malos; et circa hoc duo facit. Primo enim ponitur quod providentia divina se extendit ad malos. Secundo quomodo diversimode quantum ad bonos, ibi, *Ut perdat*. Dicit ergo, *Vultus autem Domini etc.* Dixerat supra, *Oculi Domini super justos*. Posset malus dicere, si oculi Domini non sunt super me, possum peccare licenter(1), quia non videt: Job 22: « Nubes latibulum « ejus, nec nostra considerat: » Ezech. 8: « Non vi- « det Dominus, dereliquit enim terram. » Sed non ita est, quia vultus Domini super malos: Prov. 15: « Infernus et perditio coram Domino etc. » Et dicit, *Vultus*, quia designat cum quadam ira respicere in ipsos malos. Sed ad quid super eos respicit? Certe, *Ut perdat de terra memoriam eorum*. Hoc dupliciter potest intelligi. Vel quia potest referri ad terram praesentem: et sic dupliciter perditur memoria eorum de terra. Uno modo, ut omnino non sit. Alio modo, ut mala: Prov. 10: « Nomen « impiorum putrescet. » Multi mali quaesierunt ut eorum memoria maneret, et tamen periit. Sed si aliquorum permanet memoria, tamen periisse dicitur, quia putrida est et mala: Ps. 9: « Periit me- « moria eorum cum sonitu. » Vel potest intelligi de terra viventium.

Sed numquid sancti non habent memoriam impiorum? Si non habent memoriam malorum quae passi sunt, quomodo ergo *Laetabitur justus cum viderit vindictam?* Ps. 57.

Respondeo. Dicendum est, quod habebunt memoriam eorum, sed non in bonum, quia non habebunt memoriam compassionis et miserationis eorum, nec orabunt pro eis: Luc. 16: « Chaos ma- « gnum firmatum est etc. » Quasi dicat: Etiam si vellent, non possunt misereri, quia sunt ibi conjuncti Deo ubi non possunt velle nisi quod Dei justitia decrevit: Isa. 26: « Contrivisti eos, et per- « didisti omnem memoriam eorum. »

16. Deinde cum dicit, *Clamaverunt*, ponitur effectus divinae providentiae. Et primo quantum ad bonos. Secundo quantum ad malos, ibi, *Mors peccatorum*. Circa primum duo facit. Primo enim ostendit, quomodo aures Domini sint in preces justorum. Secundo, quomodo oculi Domini super eos, ibi, *Juxta*. Circa primum tria facit. Quia primo praemittit orationem sanctorum. Secundo ponit exauditionem, ibi, *et Dominus exaudivit eos*. Tertio exauditionis effectum, ibi, *Et ex omnibus*. Dicit ergo, *Clamaverunt*. Oratio sanctorum dicitur clamor: Isa. 19: « Clamabunt ad Dominum a facie tribulantis: » Jacob. ult.: « Clamor eorum in aures Domini Sa- « baoth intravit. » Clamor est magna vox: et oratio sanctorum magna est vox propter duo: scilicet propter magnitudinem affectionis, et propter magnitudinem petitionis, quia petunt aeterna: Matth. 6: « Primum quaerite regnum Dei. » *Et Dominus exaudivit eos* quia ipse mihi dat, ut petam: Ps. 119: « Ad Dominum cum tribularer etc. » Sequitur effectus exauditionis, *Et ex omnibus tribulationibus etc.* ut scilicet tribulationes non sustineant. Vel si patiantur, tamen non ut obruantur tribulationibus: Hebr. 11: « Fortes facti sunt in « bello. » Vel, quia liberati sunt de limbo: Zach. 9: « Tu autem in sanguine testamenti eduxisti vin- « ctos de lacu etc. » Ps. 33: « Iste pauper clama- « vit, et Dominus exaudivit eum, et ex omnibus etc. »

17. Secundo cum dicit, *Juxta est Dominus*, ostendit quomodo oculi Domini sint super justos: et circa hoc tria facit. Primo enim ponit justorum meritum. Secundo eorum periculum imminens, ibi, *Multae*. Tertio auxilium eis praestitum, ibi, *Et de omnibus his*. Circa primum duo facit, secundum quod est duplex meritum justorum, unde promerentur Dei misericordiam. Tangit enim primo meritum contritionis de peccatis: et quantum ad hoc dicit, *Juxta est Dominus etc.* Ps. 144: « Prope « est Dominus omnibus invocantibus eum. » Quidam sunt realiter miseri, tamen non cognoscunt; unde nec conteruntur: et ideo non consequuntur misericordiam: Apoc. 3: « Dicis quod dives sum, « et locupletatus sum, et nullius egeo; et nescis « quia tu es miser et miserabilis et pauper, et « caecus et nudus. » Necesse est enim, quod recognoscant miseriam suam corde gemendo; et ideo ait, *His qui tribulato sunt corde*. Ecce contritio de peccatis: Isa. 66: « Ad quem respiciam nisi ad « pauperculum et contritum spiritu etc. » Matth. 5: « Beati qui lugent etc. » Quantum ad secundum dicit, *Et humiles spiritu salvabit*. » Spiritu dicit, non verbis: quia Eccl. 19: « Est qui nequi- « ter se humiliat, et interiora etc. » *Humiles*, ergo, *spiritu*, qui veram scilicet humilitatem habent in corde, *Salvabit*: Prov. 29: « Humilem spiritu susci- « piet. » Consequenter ponit imminens periculum, quia, *Multae tribulationes justorum:* Thren. 1: « Multi gemitus mei etc. » 2 Tim. 3: « Omnes « qui volunt pie vivere in Christo, persecutionem « patiuntur. » Et has tribulationes patiuntur a persequentibus: Ps. 118: « Multi qui persequuntur « me et tribulant me. » Item ex convictu eorum quos peccare vident, dolent: 2 Pet. 2: « Habitans « apud eos qui de die in diem animam justi ini- « quis operibus cruciabant. » Item a tentationibus mundi, carnis, et hostis: Gal. 5: « Caro concupiscit « adversus spiritum etc. »

18. Consequenter cum dicit, *Et de omnibus his liberabit*. Ponit auxilium eis praestitum. Dupliciter autem juvantur. Primo, ut totaliter liberentur: et quantum ad hoc dicit, *Et de omnibus his liberabit eos Dominus*. Secundo, ut tribulationibus non succumbant: et quantum ad hoc dicit, *Custodit Dominus etc.* Dicit ergo, *Et de omnibus his tribulationibus liberabit eos Dominus*, partim hic, sed perfecte in futuro, quando (Apocal. 7) Non esurient neque sitient amplius etc. Ecc. 51: « Liberasti me secundum « multitudinem misericordiae nominis tui: » 2 Mach. 1: « De magnis periculis a Deo liberati, magnifice « gratias agimus ipsi. »

19. Deinde cum dicit, *Custodit Dominus* ostendit quomodo liberat eos, ne succumbant. Dicit ergo, *Custodit Dominus omnia ossa eorum*. Sicut visus est in oculo, ita in ossibus et nervis est fortitudo: et ideo, sicut visus signatur

(1) *Al.* libenter.

per oculum, ita fortitudo et virtus per ossa: quia sicut per ossa sustentatur corpus, ita per virtutes sustentatur vita humana: in futuro ergo liberabit totaliter, sed interim custodit ossa, idest virtutes, quae magis proficiunt in infirmitate. Vel per ossa viri perfecti intelliguntur, quos Dominus custodiet: Ezech. 37: « Haec dicit Dominus Deus his ossibus: « Ecce ego intromittam spiritum in vos, et vivetis, « et dabo super vos carnes. » *Unum ex his non conteretur*, quia in tribulationibus nulla virtus hominis deficit, quem Deus custodit. Non enim deficiebat caritas in sanctis per odium, quia pro persequentibus orabant; non mansuetudo per iram, quia non murmur resonabat: non patientia per injustitiam, immo in patientia sua possidebant animas suas. Et ideo dicitur de agno paschali, « Os non « confringetis ex eo, » Exod. 12. Ps. 36: « Cum ceci« derit, non collidetur. » Vel, *Unum ex his*, scilicet praedestinatis. Jo. 17: « Nemo ex his periit « nisi filius perditionis.

20. Deinde cum dicit, *Mors peccatorum*, ponit effectus divinae providentiae quantum ad malos: et circa hoc duo facit. Primo enim ponuntur pericula malorum. Secundo ostenditur quomodo ab his liberat sanctos suos, ibi, *Redimet*. Circa primum duo facit. Primo enim ostendit malum justorum (1) quod patiuntur in se. Secundo, quod eis imminet ex eo quod persequuntur bonos, ibi, *Et qui oderunt*. Dicit ergo, *Mors*, corporalis vel spiritualis: corporalis quidem haec est pessima in malis, quia mittuntur ad pessimum locum. Luc. 16: « Mortuus « est dives, et sepultus est in inferno. » Item quia perdunt spem gratiae post mortem. Prover. 11: « Mortuo homine impio, nulla erit amplius spes. » Mors ergo peccatorum pessima est, quia moriuntur in corpore et in anima. Spiritualis. Ephes. 5: « E« xurge a mortuis. » Et haec mors est pessima. Mors enim est privatio vitae. Mors ergo quanto meliori privat, tanto est pejor. Privat autem spiritualis mors animam vita gratiae, quae est optima, quia est per Deum. 1 Cor. 6: « Qui adhaeret Deo « unus est spiritus. » Ergo est pessima. Hieronymus habet sic, *Interficiet impium malitia*, idest interimet. Haec est malitia quae ingerit peccatoribus mortem. Rom. 6: « Stipendia peccati mors. » Consequenter ostendit quid malis immineat ex eo quod persequuntur justos. Luc. 10: « Qui vos spernit, « me spernit » Et ideo dicit, *Et qui oderunt justum, delinquent*. Prov. 29. « Viri sanguinum oderunt « simplicem. » Si ergo qui odit Deum delinquet, ergo et qui odit servos Dei.

(1) *Al.* injustorum.

21. Deinde cum dicit, *Redimet Dominus*, ostendit quomodo in his periculis liberantur boni. Et primo quomodo a peccatis praeteritis. Secundo quomodo proteguntur a futuris, ibi, *Et non delinquent*. Dicit ergo, *Redimet Dominus animas servorum suorum*. Posset dici. Si mors peccatorum pessima est, cum nullus sic sit justus quod non peccet, ergo et ipsorum justorum mors est etiam pessima. Et ideo ad hoc excludendum dicit, *Redimet Dominus animas servorum suorum*. Redimet, inquam, pretio mortis suae: *Animas servorum suorum*. Non dicit liberorum. Illi enim sunt liberati, qui excutiunt a se jugum justitiae. Ro. 6: « Liberati a peccato, servi « facti Deo, habetis fructum etc. » Tales ergo qui de servis Dei facti sunt liberi, non redimuntur; sed illi qui subduntur jugo Dei, redimuntur a culpa et a poena pretioso Christi sanguine. 1 Pet. 1: « Non corruptibilibus, argento vel auro, redempti « estis de vana vestra conversatione paternae tra« ditionis; sed pretioso sanguine quasi agni incon« taminati et immaculati Christi. » Oseae 13: « De « morte redimam eos. » Secundo ostendit, quomodo proteguntur a peccato futuro: quia *Non delinquent*, idest non peccabunt ad mortem, *Omnes qui sperant in eo. In eo* dicit, scilicet in Domino; non in propria virtute, quia tales cadunt: unde Ps. 29: « Ego « dixi in abundantia mea, idest in virtute mea, « Non movebor in aeternum. Domine in voluntate « tua, praestitisti decori meo virtutem. Avertisti fa« ciem tuam a me, et factus sum conturbatus. » Sed *Qui sperant in Domino*, sicut ille qui dicebat, Sap. 8: « Scivi quoniam aliter non possum esse con« tinens nisi Deus det: » hic non delinquet, dum protectus a Deo mortaliter non peccabit etc.

PSALMUS XXXIV.

1. *In finem.*

Judica Domine nocentes me; expugna impugnantes me.

2. Apprehende arma et scutum, et exurge in adjutorium mihi. Effunde frameam, et conclude adversus eos qui persequuntur me: dic animae meae, Salus tua ego sum.

3. Confundantur et revereantur: quaerentes animam meam. Avertantur retrorsum, et confundantur cogitantes mihi mala.

4. Fiant tamquam pulvis ante faciem venti: et angelus Domini coarctans eos. Fiant viae illorum tenebrae et lubricum; et Angelus persequens eos.

5. Quoniam gratis absconderunt mihi interitum laquei sui: supervacue exprobraverunt animam meam.

6. Veniat illi laqueus quem ignorat, et captio quam abscondit apprehendat eum: et in laqueum cadat in idipsum.

7. Anima autem mea exultabit in Domino: et delectabitur super salutari suo. Omnia ossa mea dicent, Domine, quis similis tibi? Eripiens inopem de manu fortiorum ejus, egenum et pauperem a diripientibus eum.

8. Surgentes testes iniqui, quae ignorabam interrogabant me. Retribuebant mihi mala pro bonis, sterilitatem animae meae.

9. Ego autem cum mihi molesti essent, induebar cilicio. Humiliabam in jejunio animam meam: et oratio mea in sinu meo convertetur.

10. Quasi proximum, et quasi fratrem nostrum sic complacebam: quasi lugens et contristatus, sic humiliabar.

11. Et adversum me laetati sunt, et convenerunt: congregata sunt super me flagella, et ignoravi.

12. Dissipati sunt, nec compuncti: tentaverunt me, subsannaverunt me subsannatione: frenduerunt super me dentibus suis.

13. Domine quando respicies? restituere animam meam a malignitate eorum, a leonibus unicam meam.

14. Confitebor tibi in Ecclesia magna: in populo gravi laudabo te. Non supergaudeant mihi qui adversantur mihi inique, qui oderunt me gratis, et annuunt oculis. Quoniam mihi quidem pacifice loquebantur, et in iracundia terrae loquentes, dolos cogitabant. Et dilataverunt super me os suum, dixerunt, Euge, euge, viderunt oculi nostri.

15. Vidisti, Domine, ne sileas: Domine ne discedas a me.

16 Exurge et intende judicio meo, Deus meus et Dominus meus in causam meam Judica me secundum justitiam tuam, Domine Deus meus: et non supergaudeant mihi. Non dicant in cordibus suis, Euge, euge animae nostrae, neque dicant, Devorabimus eum.

17. Erubescant et revereantur simul, qui gratulantur malis meis. Induantur confusione et reverentia, qui maligna loquuntur super me.

18. Exultent et laetentur qui volunt justitiam meam, et dicant semper, Magnificetur Dominus, qui volunt pacem servi ejus Et lingua mea meditabitur justitiam tuam; tota die laudem tuam.

1. In Psalmis praecedentibus manifestata est dignitas justorum; hic autem imploratur auxilium contra persecutiones impiorum; et circa hoc tria facit. Primo enim petit divinum auxilium contra peccatores persequentes. Secundo confitetur sibi hujusmodi tribulationes pati propter peccatum, ibi, *Domine ne in furore*. Tertio ostendit suam fiduciam quam habet in Deo, ibi, *Expectans expectavi*. Circa primum tria facit. Primo enim petit divinum auxilium contra impiorum persecutionem. Secundo describit eorum nequitiam, ibi, *Dixit injustus*. Tertio ostendit eorum prosperitatem esse contemnendam, ibi, *Noli aemulari*. Titulus communis est, *In finem Psalmus ipsi David*. Mystice pertinet ad Christum verum David: et secundum mysticam expositionem est secundus Psalmus eorum qui prolixe loquuntur de passione Christi. Primus fuit, *Deus Deus meus respice*, Ps. 21. Hic ergo Psalmus, sive legatur ex persona David, sive Christi, vel cujuscumque; duo facit. Primo enim petit impiorum repulsam. Secundo assignat causam, ibi, *Surgentes testes*. Circa primum tria facit. Primo enim petit adversariorum condemnationem. Secundo proponit condemnationis interitum (1), scilicet eorum culpam, ibi, *quoniam gratis*. Tertio assignat fructus condemnationis hujus, ibi, *Anima autem mea*. Circa primum duo facit. Primo enim proponit in generali suam petitionem. Secundo explicat eam, ibi, *Apprehende arma etc*. Circa primum duo petit in generali; scilicet condemnationem eorum, et divinum auxilium, ibi, *Expugna*. Haec enim duo petit contra duo: nam contra nocentes petit condemnationem, et contra impugnantes petit divinum auxilium. Primo quis impugnat alium. Secundo praevalens ei nocumentum infert. Est ergo hic ordo praeposterus. Quando enim aliquis impugnat alium, non statim meretur condemnationem, sed concitatur impugnatus ad petendum auxilium; quando vero nocet, tunc petit condemnationem. Et ideo hic distinguit utrumque: quia nocumentum prius est in intentione inferentis: et ideo primo petit condemnationem nocentium. Dicit ergo, *O Domine, judica nocentes me*. Est autem triplex judicium: scilicet condemnationis: Jac. 2: « « Judicium sine misericordia illi qui non fecerit misericordiam. » Item purgationis: Nehe. 4: « Tempus est ut incipiat judicium a domo Domini. » Item discretionis: Psal. 42: « Judica me Deus, et discerne causam meam. » Hic autem agitur de primo. Similis petitio habetur Hier. 11: « Tu autem Domine Sabaoth, qui judicas juste et probas renes et corda, videam ultionem tuam ex eis. »

Contra. Matth. 5: « Orate pro persequentibus et calumniantibus vos. »

Respondeo. Dicendum quod in omnibus istis imprecationibus duplex est intellectus. Unus, quod dicantur per modum praenunciationis, ut cum dicit, *Judica*; quasi dicat, judicabis. Vel ut omnia intelligantur prolata non ex zelo vindictae propriae, sed divinae justitiae, cui se conformant justi. Secundo impugnatus desiderat ut adversario resistat; unde ait, *Expugna impugnantes me*, ut scilicet non praevaleant in me: Hier. 20: « Dominus mecum est tamquam bellator fortis: Isa. 63: « Ego qui loquor justitiam, et propugnator sum ad salvandum. »

2. Consequenter cum dicit, *Apprehende arma*, explicat petitionem suam. Duo enim petiit: scilicet condemnationem nocentium. et expugnationem impugnantium. Et ideo in particulari ista duo explicat. Primo enim explicat secundum. Secundo primum, ibi, *Confundantur*. Circa primum quinque proponit. quae sunt necessaria in defensore. Primum est quod se armet: quod hic tangit dicens, *Apprehende arma et scutum*. Arma Dei sunt electi ejus: Rom. 6: « Exhibete membra vestra arma justitiae Deo. « Unde Angeli dicuntur arma Dei, quibus utitur ad pugnandum contra malos: « Sap. 5: « Pugnabit pro illo orbis terrarum contra insensatos. » Scutum Dei proprie est divina protectio, et voluntas sua qua protegit: Ps. 5: « Scuto bonae voluntatis tuae coronasti nos. » Dicit ergo, *Apprehende arma et scutum*, idest mitte sanctos tuos, et tu etiam protege me, bona voluntate tua. Vel, *Arma et scutum* sunt virtutes: Sap. 5: « Induet pro thorace justitiam, sumet scutum inexpugnabile aequitatem. » Secundum est, quod procedat ad bellum; et ideo dicit, *Exurge in adjutorium mihi*. Deus dicitur dormire, quando homo est in tribulationibus, et non sentit auxilium divinum: Matth. 8: « Motus magnus factus est in mari, ita ut navicula operiretur fluctibus, ubi erant discipuli; ipse vero dormiebat: et concitaverunt eum dicentes: Domine salva nos, perimus. Et surgens imperavit ventis et mari, et facta est tranquillitas magna: » Ps. 43: « Exurge, quare obdormis, Domine? » Tertium est exemptio gladii; et ideo dicit, *Effunde frameam*. Hieronymus habet, *Evagina gladium*. Framea idem est quod gladius. Verumtamen *Effunde*, hic designat abundantiam divinae vindictae. Glossa, « Effunde frameam, » idest multiplica vindictam: Zach. 13: « Framea, suscitare super pastorem meum, et super virum cohaerentem mihi. » Framea potest intelligi vel vindicta Dei, vel anima Christi, vel quilibet justus, qui sunt gladius Dei contra malos: 1 Cor. 2: « Spiritualis autem dijudicat omnia. » Quartum est percussio; et ideo dicit, *Et conclude etc*. Hieronymus habet, « Et praeoccupa ex adverso persequentes me; » quasi dicat, Prius percutias, quam sibi cavere possint. Et hoc etiam proprie dicitur concludi, quasi non potest evadere: Job 10: « Cum sit nemo qui de manu tua possit eruere. » Vel concludi quis dicitur, quando convincitur de falsitate: unde, *Conclude*, ait; quasi dicat, convince eos ut errorem suum cognoscant. Quintum est, ut eripiatur ille qui protegitur: unde dicit, *Dic animae meae, salus tua ego sum*; quasi dicat, Per effectum manifesta, ut per interiorem inspirationem cognoscam te esse salutem animae meae: Ps. 84: « Audiam quid loquatur in me Dominus Deus: » Isa. 43: « Ego Dominus, et non est absque me salvator. »

3. Consequenter cum dicit, *Confundantur*, agit

(1) *Al.* meritum.

de condemnatione nocentium. Et primo petit eorum condemnationem. Secundo adhibet similitudinem, ibi, *Fiant tamquam pulvis etc.* Circa primum duo petit in condemnationem contra duo, quae mali persequentes intendunt. Principaliter enim intendunt eum totaliter destruere: Ps. 82: « Non memoretur nomen Israel ultra. » Secundo intendunt quod saltem inferant ei aliqua mala; et de utroque petit eos condemnari. Secundum, ibi, *Avertantur.* Circa primum duo facit. Primo enim ponit poenam quam expetit. Secundo subdit eorum demeritum, ibi, *Quaerentes animam meam.* Poenam petit duplicem; scilicet confusionem et timorem. Confusio autem consistit in hoc quod non potest quis suum implere intentum. Secundum est, quod deficiens a proposito, timet ne incidat, vel in similem poenam, vel in manus adversarii. Et ideo dicit quantum ad primum, *Confundantur*; et quantum ad secundum, *Revereantur*, idest timeant similem poenam. Simile habetur Hier. 17: « Confundantur qui me persequuntur, et non confundar ego etc. » Hoc etiam potest reduci ut intelligatur esse dictum pro confusione eorum: de bona scilicet confusione, et de bono timore, ut salubriter confundantur ad poenitentiam. *Et revereantur*, idest timeant poenas, etiam si meritum eorum contradicat, quia sunt quaerentes animam meam. De secundo dicit, *Avertantur.* Et circa hoc duo facit. Primo enim petit ut impediantur a proposito. Secundo, quod confundantur impediti, ibi, *Et confundantur.* Dicit ergo, *Avertantur retrorsum*, non valentes proficere in eo quod intendunt, sed, *Deficiant*, in posterius, et ex hoc confundantur. Potest etiam ad bonum reduci, *Avertantur retrorsum*, ut me sequantur: Marc. 8: « Vade retro satana. » Et confundantur, de peccatis suis: Rom. 6: « Quem fructum habuistis in illis « in quibus nunc erubescitis? » *Cogitantes mihi mala*: Hier. 18: « Tu scis Domine omne consilium eorum « adversum me in mortem. »

4. Deinde cum dicit, *Fiant*, adhibet similitudinem. Et primo quantum ad primum. Secundo quantum ad secundum, ibi, *Fiant viae illorum.* Dicit ergo, *Fiant tamquam pulvis.* Petit namque primo judicium contra eos qui quaerebant eum totaliter destruere; et ideo similitudinem adhibet de re quam totaliter destruitur; scilicet de pulvere. Dispersio enim pulveris ex tribus contingit: ex pulveris scilicet dispersione; quia siccus est pulvis, et in minima divisus: et ideo facile dispergibilis est. Et ideo dicit, *Fiant tamquam pulvis*: ut sicut pulvis comminutus est in multis propter defectum humoris, ita sint et impii. Alia ratio est ventus commovens: unde ait, *Ante faciem venti.* Ventus quandoque significat tribulationem: Joan. 27: « Tollet eum « ventus urens etc. » Quandoque ipsam tentationem peccati; Is. 64: « Iniquitates vestrae quasi « ventus abstulerunt vos. » Tertio ex impulsu alicujus impellentis ventum: unde ait, *Et Angelus Domini coarctans eos*, scilicet ad hoc ut totaliter dispergantur: nam sicut per auxilium Angelorum aliqua prosperantur virtute majori, ita ex Angelis bonis vel malis contingit quod tribulationes magis gravantur: nam Deus quandoque punit etiam per bonos Angelos, peccatores: Isa. 37: « Egressus est Angelus « Domini, et percussit in castris Assyriorum centum octogintaquinque millia etc. » Deinde cum dicit, *Fiant viae illorum*, ponitur similitudo de secundo impedimento, idest de processu viae; et tria impedimenta ponit in via. Primum est tenebrae: quia tunc de facili quis impingit. *Fiant ergo viae illorum*, idest processus, *Tenebrae.* Secundum est, quod sit lubrica et disposita ad casum: Thren. 4: « Lubricaverunt vestigia nostra in itinere viarum « nostrarum. » Et tertium est, quod sit aliquis persequens et cogens, ut magis corruat. *Et Angelus Domini etc.* Prov. 17: « Angelus crudelis contra « eum mittetur. » Dicit ergo, *Fiant viae illorum tenebrae*, ignorantiae: Ps. 81: « Nescierunt neque « intellexerunt, in tenebris ambulant. » *Et lubricum*, idest vitia carnalia in quibus de facili cadunt. *Et Angelus Domini persequens eos.* Ipse daemon tentans ad peccandum, vel Angelus bonus permittens cadere, ut humiliati fortiores resurgant. »

5. *Quoniam gratis absconderunt.* Supra Psalmista petiit quod nocentes judicarentur, et expugnantes in expugnationem venirent; hic autem ostendit, quomodo merito haec patiantur. Et primo ponit culpam. Secundo poenam, ibi, *Veniat illis.* Circa primum ponit primo malitiae interpretationem. Secundo executionem, ibi, *Supervacue.* In primo ponuntur tria, quae aggravant culpam. Primum est iniquitas; et ideo dicit, *Gratis.* Secundum est fraus; et ideo dicit, *Absconderunt.* Tertium est crudelitas: et ideo dicit, *interitum laquei sui.* Dicit ergo, *Quoniam gratis.* Si aliquis intentat malum contra se nocentem, non videtur totaliter iniquum; sed quando contra eum qui in nullo nocuit, hoc omnino est iniquum: et hoc est quod dicit, *Gratis*, scilicet sine offensa quam fecerim: Jo. 15: « Odio « habuerunt me gratis: » Isa. 52: « Assur absque « ulla causa calumniatus est eum. » Fraus vero notatur, cum dicit, *Absconderunt mihi*, quia scilicet per fraudem intentant mala mihi: Thren. 3: « Ursus insidians factus est mihi, leo in abscondi« tis: » Psalm. 9: « Insidiatur quasi leo in spe« lunca sua. » Crudelitatem autem ostendit, quia parant insidias ad mortem: unde ait, *In interitum laquei sui*, idest abscondunt laqueum ad mortem: Prov. 1: « Veni nobiscum, insidiemur sangui« ni, abscondamus tendiculas contra insontem « frustra, deglutiamus eum etc. » Secundo cum dicit, *Supervacue exprobraverunt*, ponitur executio, similiter sine causa. Dicit autem *Exprobraverunt*, quia opprobria intulerunt. Est autem opprobrium, quando quis imponit crimen alicui quod est contra ejus honorem. Aliquando imponitur crimen alicui, ut confundatur et abjiciatur. Aliquando vero ut perdat vitam; et hoc est contra animam ejus: et ideo dicit, *Animam meam*; quasi dicat, Propter hoc fecerunt ut totaliter me vita privarent. Sic Judaei Christo imposuerunt crimina morte digna: Luc. 23: « Commo« vet populum, docens per universam Judaeam: » Psalm. 68: « Improperia exprobrantium tibi ceci« derunt super me. » Sed hoc, *Supervacue*, idest sine causa, sicut supra dictum est, scilicet gratis: Jo. 8: « Quis ex vobis arguet me de peccato? » Ergo, *Supervacue*, imposuerunt ei peccatum. Vel, *Supervacue*, idest frustra, quantum ad eorum intentionem: quia intendebant fidem ejus destruere: Jo. 11: « Quid facimus quia hic homo multa signa « facit? Si dimittimus etc. » Tamen hoc consilium fuit supervacue, quia totus mundus post ejus mortem ad fidem conversus est.

6. Consequenter cum dicit, *Veniat illi laqueus quem etc.*, ponitur poena conveniens culpae: et hoc,

quia eodem judicio judicantur, quo judicare volebant: Matth. 7: « In quo judicio judicaveritis, judi« cabimini. » Isti fraudulenter intendebant mortem ipsius; ideo Psalmista petit contra eos, vel conformando voluntatem suam voluntati divinae, vel praenunciando. Et petit tria: scilicet quod laqueus eis praeparetur, quod capiantur, quod non evadant. Quantum ad primum dicit, *Veniat illi laqueus*, scilicet populo, vel ei qui principalis est inter eos. Laqueus hic tripliciter potest intelligi. Vel propter laqueum poenae, quia propter mortem Christi illaqueati sunt: Isa. 8: « Offendent ex eis plurimi, et « cadent et conterentur et irretientur et capien« tur: quia captivi sunt apud omnes gentes. » *Quem ignoraverunt*, dicit, quia nec suspicari quidem poterant talem poenam: Luc. 21: « Erit enim pres« sura magna super terram, et ira populo huic; et « cadent in ore gladii, et captivi ducentur in o« mnes gentes: » Matth. 24: « Erit enim tunc tri« bulatio magna, qualis nunquam fuit ab initio « mundi usque modo, neque fiet. » Vel de laqueo culpae: 1 Tim. ult. « Qui volunt divites fieri, incidunt « in tentationem, et in laqueum diaboli. » Quasi dicat, Veniat illi laqueus culpae quem praevidere non potest; quia peccatori non videtur quod sit ligatus, sed quod faciat voluntatem suam; in veritate tamen laqueatus est, quia Prov. 5: « Funibus peccatorum « suorum constringitur. » Vel de laqueo justitiae; quasi dicat, *Veniat illi laqueus*, constringens ad bonum. *Quem ignoraverunt*, quia 1 Cor. 2: « Ani« malis homo non percipit ea quae sunt spiritus. » Quantum ad secundum dicit, *Et captio quam abscondit apprehendat eum*, idest capiatur, sicut in abscondito me voluit capere: Prov. 5: « Iniquitates « suae capiunt impium. » Quantum ad tertium dicit, *In laqueum cadat*, idest dejiciatur a laqueo, ut inde se non eximat, *In idipsum*, idest in laqueo quem paravit aliis: Psalm. 9: « In laqueo suo « humiliabit eum, inclinabit se, et cadet, cum etc. » Sic evenit Judaeis, quia ipsi Christum gentibus tradiderunt, gentibus postmodum traditi sunt.

7. Deinde cum eum dicit, *Anima autem mea exultabit in Domino, et delectabitur super etc.*, ponit fructum condemnationis impiorum. Et ponit fructum ex parte sua duplicem. Primo exultationis specialis. Secundo reverentiae divinae, ibi, *Omnia ossa mea*. Circa primum duo facit. Primo enim ponit exultationem ex Dei judicio provenientem. Secundo materiam exultationis ibi, *Et delectabitur*. Dicit ergo, Peto ut sic fiat; sed cum hoc feceris, *Anima mea exultabit in Domino*. Habac. 3: « Exultabo in Domino Jesu meo. » Et ratio hujus est, quia per eum adeptus sum salutem: unde dicit, *Et delectabitur super salutari suo*, idest super Christum, vel super salutem factam per Christum: Luc. 1: « Exultavit spiritus meus in « Deo salutari meo. » Et potest hoc referri ad Ecclesiam. Consequenter cum dicit, *Omnia ossa mea*, ponitur secundus fructus, qui est reverentiae divinae: et circa hoc duo facit. Primo enim ponit reverentiam ad Deum. Secundo rationem assignat, ibi, *Eripiens*. Dicit ergo, *Omnia ossa mea*. Omnis fortitudo hominis Deo comparata debilitas est: unde quanto quis plus habet de cognitione Dei, tanto minus esse suam virtutem intelligit. Sed quia posset credi quod illud quod infirmum est in nobis, sit Deo incomparabile, non tamen quod est firmum; ostendit non sic esse, quia omne quantumcumque firmum est, Deo incomparabile est. Sunt enim illa infinita, ista vero finita; et ideo dicit, *Omnia ossa mea*, idest virtutes: per ossa quippe intelligitur virtus. Vel Apostoli dicent, *Quis similis tui?* Job 28 « Non adaequabitur ei aurum, vel vitrum: non « commutabuntur pro eo vasa auri. » Vel ex persona dicentis, *Omnia ossa mea*, idest quidquid virtuosum est in me. Vel cognitio veritatis. Vel fervor charitatis et hujusmodi. Dicit, *Domine quis similis tui?* ex hoc asseritur, quod nihil est Deo comparabile.

Sed contra. Videtur quod aliquid sit simile Deo. Unde Gen. 1: « Faciamus hominem ad imaginem « et similitudinem nostram. »

Respondeo dicendum. Similia dicuntur quae habent eamdem formam et characterem. Sed est duplex similitudo. Una, quae facit similes perfecte: quando scilicet duo participant eandem formam unius rationis. Quaedam vero similitudo dissimilium, quando videlicet forma invenitur in aliquo vere, et in aliquo per remotam participationem: et sic istud est simile illi, non quia habeat eamdem formam, sed quia accedit ad hoc secundum debilem participationem. Et sic quae de Deo et de homine dicuntur similia, de homine dicuntur per remota; quasi dicat, Deus est et tu: sed tuum esse est participatum, suum vero essentiale; et similiter de aliis; et ideo haec similitudo est dissimilium. Et quae dicit, manifestat per effectum. Fortis enim videtur aliquis, quando liberat aliquem debilem a potente: hoc enim est magnae fortitudinis. Et haec facit Deus in mundo isto. Fortes sunt divites: Prov. 18: « Substantia divitis, urbs roboris etc. » Deus autem liberat pauperes ab eis. Divites namque primo invadunt pauperes, secundo expoliant debiles: sed Deus ab his liberat eos. Quantum ad primum dicit, *Eripiens inopem*, sine ope, *de manu fortiorum ejus*. Quantum ad secundum dicit, *Et egenum et pauperem a diripientibus eum*. Egenus dicitur quis, quasi egens necessariis; sed pauper, quasi nihil habens in pera. Et idem sunt ista tria: scilicet inops, egenus et pauper: Prov. 28: « Leo « rugiens, et ursus esuriens, princeps impius su« per populum pauperem: » Ezech. 22: « Principes « ejus in medio illius, quasi lupi rapientes praedam. »

8. *Surgentes*. Secunda pars principalis est. Superius Psalmista petivit impiorum repulsam; hic autem assignat causam. Et primo prosequitur eorum malitiam; secundo petit divinum auxilium, ibi, *Domine quando respicies?* Circa primum duo facit. Primo enim ostendit eorum iniquitatem: secundo eorum pertinaciam in malum, ibi, *Ego autem cum mihi molesti*. Iniquitatem ostendit primo quantum ad falsitatem; secundo quantum ad ingratitudinem, ibi, *retribuebant*. Dicit ergo quantum ad primum, *Surgentes testes iniqui*, sicut princeps Judaeorum, et inducti ab eis, sicut populus, quae ignorabant, scientia probationis: quasi dicat: Quae non approbabam, *interrogabant me*, quia scilicet faciebant accusationem de peccatis quae non approbabam. 2 Cor. 5: « Eum qui non noverat peccatum, pro « nobis etc. » Quantum ad secundum dicit, *Retribuebant mihi mala pro bonis*, factis eis in veteri testamento. Mich. 6: « Popule meus quid feci « tibi etc. » Et in novo testamento, quia caecos illuminavit, et alia multa beneficia eis contulit. Joan. 10: « Multa bona opera ostendi vobis ex « Patre meo. » Hier. 18: « Numquid redditur pro « bono malum etc. » Et quae mala? *Sterilitatem animae meae*. Alludit ei parabolae. Isa. 5, de vinea

quam plantavit electa, quae fecit labruscas. Populus Judaeorum plantatus fuit ad bonum fructum faciendum, sed sterilis factus est. Et hanc sterilitatem ostendit populus contra animam Christi, quam experierunt. Et ideo dicit, *Sterilitatem animae meae.*

9. *Ego autem.* Supra Psalmista praemisit Judaeorum nequitiam: hic autem ostendit eorum pertinaciam, qua perdurant in malo. Et reprobatur pertinacia aliquorum (1), ex eo quod nullo remedio reducuntur ad bonum. Est autem duplex remedium, quo aliqui solent revocari ad bonum. Primo per sanctitatem ejus quem persequuntur; secundo ex divino flagello. Primo ergo ostendit eorum pertinaciam ex eo quod non sunt revocati per sanctitatem; secundum ibi, *dissipati.* Circa primum duo facit. Pro (2) primo ponit sanctitatem suam contra tribulationes; secundo pertinaciam eorum in malum, ibi, *Et adversum me.* Circa primum facit tria, secundum quod sanctitas in tribus consistit, scilicet in carnis maceratione, in spiritus devotione, et affectus pietate. Et haec tria ponit Psalmista per ordinem: nam primo ait de carnis maceratione; secundo de spiritus devotione, ibi, *Et oratio mea*; tertio de affectus pietate, ibi, *Quasi proximum.* Circa primum duo facit. Quia enim caro indiget tegumento et alimento; afflictio carnis habet fieri, vel asperitate tegumenti, vel subtractione alimenti. Et ideo primo dicit quod affligitur tegumento aspero; secundo alimento, subtracto, ibi, *Et humiliabam.* Dicit ergo quantum ad primum: *Ego autem cum mihi molesti essent, induebar cilicio.* Hic cilicium metaphorice dicitur si exponatur de Christo; quia non legitur portasse cilicium. Hoc autem fit de pilis caprarum. Et in lege hircus caprarum immolabatur pro peccato; et ideo cilicium signat peccatum. Christus ergo dicitur portare cilicium, quia indutus est carne non peccatrice quidem, sed habente similitudinem carnis peccati. Et nos etiam portare cilicium debemus, idest poenitentiam de peccatis. Isa. 3: « Erit pro fascia pe« ctorali cilicium. » Quantum vero ad secundum dicit, *Et humiliabam in jejunio animam meam*; quasi dicat: Non solum tegumento aspero afflixi carnem meam, sed et alimento, dum illud a me subtraxi jejunando. De jejunio corporali Christi habetur Matth. 4. Potest etiam dici de spirituali jejunio Christi. Christus enim desiderabat salutem humanam. Haec est illa aqua, quam petit a Samaritana, Jo. 4. Et in cruce ait, *Sitio.* Joan. 19. Sed jejunabat ad hoc, quia invenit homines longe a salute. Si autem dicatur in persona justi, tunc dupliciter potest intelligi. Uno modo, quod jejunium sit causa humilitatis in justo: et per animam intelligatur via carnalis, ut sit sensus, *humiliabam etc.* idest superbiam carnalis vitae humiliabam macerando eam. Ps. 98: « Genua mea infirmata sunt etc. » Judith 8: « Humiliemus illis animas nostras in spi« ritu etc. » Item potest dici, quando humilitas est socia jejunii: quia quando jejunio non jungitur humilitas, illud jejunium non est Deo acceptum. Isa. 58: « Quare jejunavimus, et non aspe« xisti etc. » Quando vero humilitas jejunio jungitur, tale jejunium est Deo gratum. Et ideo dicit, *Humiliabam in jejunio.* Sed quia nihil valet humiliare carnem nisi impinguet spiritum et confortet, hostis enim debilitandus est, et pugnator fortificandus, spiritus autem confortatur per orationem; ideo addidit, *Et oratio mea in sinu meo convertetur.* Tob. 12: « Bona est oratio cum jejunio. » Oratio est speciale praesidium in tribulatione. Jac. ult.: « Tristatur aliquis vestrum? oret aequo animo, et « psallat. » Psal. 76: « Renuit consolari anima « mea, memor fui etc. » Sed dicit, *In sinu meo convertetur.* Si de Christo accipiatur, intelligitur dupliciter. Uno modo, ut referatur ad Deum quem adorat: quia ad Patrem in cujus sinu erat. Joan. 1: « Unigeni« tus filius qui est in sinu Patris. » Alio modo, ut referatur ad illos pro quibus orabat, quia orabat pro his qui erant in sinu Christi. Sinus autem Christi est secretum Dei, et hoc est propositum praedestinationis: unde pro praedestinatis orabat. Joan. 17: « Ego « pro eis rogo, non pro mundo. » Si autem referatur ad justum aliquem qui orat pro alio, non semper obtinet pro eo. Hier. 7: « Tu ergo noli « orare pro populo hoc etc. », quia scilicet peccata ejus non merentur exaudiri. Tamen exauditur pro seipso, cum oratio sua efficitur meritoria; unde *in sinu*, idest ad me ipsum. Matth. 10: « Pax ve« stra ad vos revertetur. » Sed verum est quod praedicta utilia sunt, parum tamen valent nisi habeat aliquis pium affectum ad proximum; et ideo subjungit,

10. *Quasi proximum.* Affectus autem ad proximum ostenditur in duobus: scilicet in complacentia boni alterius, et in displicentia mali. Rom. 12: « Gaudere cum gaudentibus, et flere cum flentibus. » Primum ostendit cum dicit, *Quasi proximum*; secundum cum subdit, *Quasi lugens.* Dicit ergo quantum ad primum, *Quasi proximum.* Haec constructio est mirabilis, quia non habent hi accusativi, unde regantur. Glossa, « Casus pro casu ponitur, » accusativus scilicet pro ablativo; quasi dicat: Sic complacebam mihi in eis, quasi in proximo et in fratre. Vel secundum Hieronymum, et deest hic unum *Ad:* sic enim habet Hieronymus: « Quasi ad « amicum et quasi ad fratrem meum. » Vel dicitur, *Quasi sic complacebam*, Deo habens me ad eos, sicut ad proximos et ad fratres: Judaei namque fuerunt proximi Christo, quia cum eis conversabatur. Baruch 3: « Post haec in terris visus est, et « cum hominibus conversatus est. » Fuerunt et fratres ejus per originem. Rom. 9: « Ex quibus « Christus secundum carnem. » Joan. 4: « Salus « ex Judaeis est. » Sed Job 30: « Frater fui dra« conum, et socius struthionum. » Quantum ad secundum, scilicet displicentiam in malis, dicit, *Quasi lugens etc.* Hoc maxime fuit in Christo, Luc. 19; quando flevit super civitatem. Et dicit, *lugens.* Luctus enim est planctus pro mortuis. Tunc ergo homo luget pro aliis, quando plorat mala eorum quae ipsi non sentiunt velut mortui. Peccatores namque in peccatis mortui sunt, nec sentiunt mala sua; sed justi inde dolent ex compassione. Hierem. 9: « Quis dabit capiti meo aquam etc.? » Aliquando etiam dolet quis pro malis alicujus, quae etiam in se sentit. Et hoc est contristari. Unde Hieronymus habet pulchrius: « Quasi lugens mater tristis « incurvabar, » scilicet super eos; quasi dicat: Dolebam de eis, sicut si essem eorum mater. Hanc ergo sanctitatem affectus ostendi eis per quam debuissent converti, sed amplius obstinati sunt, quia, *Et adversum me laetati sunt et convenerunt.*

11. Et circa hoc duo facit. Primo posuit eorum malitiam; secundo suam patientiam, ibi, *Et ignoravi.* Circa primum tria facit. Ponit enim tria, quae

(1) *Al.* aliorum.
(2) *Al. deest* pro.

in Christi passione fuerunt. Primo ponitur Judaeorum in malo jucunditas; secundo eorum consensus in malum, ibi, *Et convenerunt*; tertio dura Christi afflictio, ibi, *Et congregati sunt etc.* Dicit ergo: *Adversum me laetati sunt*, insultando in morte. Thren. 1: « Omnes inimici mei audierunt malum « meum. » *Laetati sunt etc.* Contra quod dicitur Prov. 24: « Cum ceciderit inimicus tuus, ne gau« deas etc. » *Et convenerunt etc.* Ecce consensus eorum in malum. Convenerunt enim principes in mortem Christi ad invicem et cum plebe, et Judaei cum gentibus. Psal. 2: « Astiterunt reges ter« rae et principes convenerunt in unum. » *Et congregata sunt super me flagella.* Ecce afflictio Christi dura: quia a Judaeis et gentibus caesus fuit. Thren. 1: « Multi gemitus etc. » In Hebraeo habetur *Congregati sunt super me flagellantes*. Deinde cum dicit, *Et ignoravi*, ostenditur patientia Christi: quia, *ignoravi*, idest ad modum ignorantis me habui, tacendo scilicet, et non loquendo. Psal. 37: « Ego tamquam surdus non audiebam etc. » Isa. 53: « Sicut ovis ad occisionem ducetur etc. » Hier. 11: « Ego quasi agnus mansuetus qui por« tatur ad victimam, et non cognovi etc. » Vel, *ignoravi*, secundum aestimationem eorum: quia eis videbar quod nescirem consilia eorum. Alia littera habet, *ignorabant*. Ignorabant enim tria: scilicet quem flagellarent, quia si cognovissent, nunquam Dominum gloriae crucifixissent. 1 Cor. 2. Item causam quare. Joan. 18: « Si male locutus sum, te« stimonium perhibe de malo; si autem bene, cur « me caedis? » Item effectum iniquitatis: pro hac enim perpetuo sunt privati. Luc. 21: « Et ira po« pulo huic. » Secundo cum dicit.

12. *Dissipati sunt nec compuncti*, ostendit, quod non sunt revocati nec mutati ad bonum per secundum remedium, quod est flagellum divinum: et circa hoc tria facit. Primo enim ostendit malum quod patiebantur; secundo defectum compunctionis ipsorum, ibi, *Nec compuncti*; tertio eorum obdurationis effectum, ibi, *Tentaverunt me etc.* Dicit ergo, *Dissipati sunt*. Hoc dupliciter exponitur: et primo sic, *Dissipati sunt*, idest corde stupefacti, dum nescierent rationem eorum quae fiebant, idest miraculorum in passione: quia Matth. 27: « Multa cor« pora sanctorum quae dormierant surrexerunt: « et exeuntes de monumentis venerunt in sanctam « civitatem, et apparuerunt multis. Obscuratus « est sol etc. Unde revertentes percutiebant pectora « sua. » Vel, *dissipati*, idest divisi: quia Joan. 7: « Alii « dicebant, quia bonus est: alii autem dicebant, « Non, sed seducit turbas. » *Et non sunt compuncti*, idest conversi ad poenitentiam. Et hoc patet per effectum, quia tentaverunt me dicentes: Joan. 10: « Si tu es Christus, dic nobis palam. » Vel ad passionem Christi non sunt conversi. Nam post mortem ipsius adhuc insultabant ei dicentes verba blasphemiae contra Christum, quia dicebant verba irrisionis. Matth. 27: « Vah qui destruis templum « Dei etc. » Et quantum ad hoc dicit, *Subsannaverunt me*. Subsannatio est irrisio quae fit rugato naso. Isa. 37: « Cui exprobrasti, et quem blasphe« masti, et super quem exaltasti vocem tuam etc. » Item verba indignationis. Matth. 27: « Recordati « sumus, quia seductor ille dixit adhuc vivens. » Et quantum ad hoc dicit, *Frenduerunt etc.* Hoc est aprorum qui crudeles sunt, sic et Judaei. Thr. 2: « Frenderunt dentibus, et dixerunt: devorabimus.

13. *Domine quando respicies.* Supra Psalmista ex persona Christi, vel justi, nequitiam persecutorum et pertinaciam ostendit; hic autem contra utrumque invocat Deum. Et primo petit divinum auxilium; secundo ostendit divini auxilii fructum, ibi, *confitebor*. Circa primum duo facit. Primo petit accelerationem; secundo ipsum auxilium, *restitue*. Dicit ergo, *Domine quando respicies*? In hoc ergo auxilii accelerationem exprimit, et affectum animi non valentis amplius pati moram; quasi in anxietate positi. Et ideo dicit, *Domine quando respicies*? hoc est enim proprie non ferentis moram. Psalm. 41: « Quando veniam, et apparebo ante faciem Domini? » Et potest hoc dupliciter intelligi, secundum quod duplex est respectus Dei. Unus est misericordiae quoad justos ad salutem Sap. 4: « Gratia Dei et « misericordia ejus in sanctos ejus, et respectus « ejus in electos illius. » Alius est quoad malos ad puniendum. Judith 9: « Respice castra Assyrio« rum nunc sicut castra Aegyptiorum videre digna« tus es, quando post servos tuos armati currebant. » Et de utroque respectu potest intelligi si de Christo exponatur, *Domine quando respicies* me, ut resuscites me. Ps 12 « Respice et exaudi me Domine Deus « meus. Illumina oculos meos, ne unquam obdormiam « in morte: ne quando dicat inimicus meus; praeva« lui adversus eum. » Vel, *Quando respicies* super adversarios meos. Habac. 1: « Quare respicis super ini« quitates, sive inique agentes, et taces devorante impio « justiorem se. » Deinde cum dicit, *restitue*, ipsum auxilium quod petit, exponit: et in hac petitione dat duo intelligere: primo scilicet necessitatem quam patiebatur; secundo malitiam adversariorum, ibi, *A malignitate*. Dicit ergo quantum ad primum, *Restitue*, quia necessitas grandis est, nam periculosa res est, quia in periculo animae. *Restitue*, inquam, animam meam, corpori scilicet a quo separata fuit in morte, licet a divinitate non fuerit separata: 1 Joan. 10: « Po« testatem habeo ponendi animam meam etc. » Hoc poterat potentia divinitatis, quae non est alia quam potentia Patris: unde ita facit a se quidquid facit, quod tamen habet a Patre. Hoc etiam dicat quilibet vir justus, quando est in periculo, vel corporali vel spirituali; quasi dicat, Libera me a periculis. Malitia hostium duplex. Primo quantum ad fraudulentiam: unde dicit, *A malignitate eorum*, quia malitiose contra me procedunt: Joan. 2: « Vi« cistis malignum. » Item quantum ad crudelitatem, *Et a leonibus unicam meam*, quia anima unica liberatur a leonibus, idest a daemonibus, vel a tyrannis: Ps. 56: « Animam meam eripuit de me« dio catulorum leonum: » Eccl. 51: « A rugientibus « praeparatis ad escam. »

14. *Confitebor.* Hic ponit fructum auxilii. Et primo ex parte sua. Secundo ex parte hostium, ibi, *Non supergaudeant*. Tertio ex parte justorum, ibi, *Exultent*. Fructus ex parte liberati est laus Dei; unde dicit, *Confitebor tibi, et laudabo te, quia liberasti me*: Ps. 65: « Reddam tibi vota mea etc. » Et si referatur ad Christum, fructus resurrectionis Christi est instructio Ecclesiae, et fides qua Ecclesia confitetur Deum: Rom. 10: « Corde creditur ad « justitiam, ore autem confessio fit ad salutem. » Vel describitur Ecclesia ex multitudine credentium. Secundo ex virtute eorum. Quantum ad primum dicit, *In Ecclesia magna* quidem numero et diffusione terrarum: Malach. 1: « Magnum est nomen « meum in gentibus. » Item magna constantia et

virtute, quia portae inferni non praevalebunt adversus eam, Matth. 16. Ps. 39: « Annuntiavi justitiam tuam in Ecclesia magna. » Quantum ad secundum dicit, *In populo gravi laudabo te.* Gravitas quandoque sumitur in bono, quandoque in malo; quia similitudinarie est duplex proprietas in corporali gravitate. Una est ponderositatis, quae tendit deorsum; et haec est mala: quia homo dicitur gravis, secundum quod ad terrae ponderositatem et similitudinem tendit: Ps. 4: « Filii hominum usquequo gravi corde? » Isa. 1: « Populo gravi iniquitate, semini nequam, filii sceleratis. » Alia proprietas est stabilitas, quae opponitur levitati, et non commovetur. Levis homo dicitur, qui movetur omni vento, Eph. 4. Qui stabilis in bono est, dicitur gravis: 1 Cor. 10: « Epistolae graves sunt et fortes. » Hieronymus habet, « In populo forti laudabo te. » *Non supergaudeant mihi inimici mei.* Hic ponitur fructus ex parte hostium: ubi petit quod eorum exultatio reprimatur. Et primo proponit hunc fructum. Secundo ponit radicem insultationis, ibi, *Adversantur.* Tertio ponit radicis commotionem, ibi, *Vidisti Domine.* Dicit ergo, *Non supergaudeant*; quasi dicat, Peto restitui; *Ut non supergaudeant mihi,* quasi vincentes me. Et hoc, quia Christo resuscitato eorum gaudium versum est in confusionem. Vel, *Non supergaudeant mihi,* in membris meis, quae non sunt gravia, quia sustentantur per Christum: Mich. 8: « Non laeteris inimica mea. » *Qui adversantur.* Hic ponit causam insultationis. Causa et radix insultationis est triplex. Ex parte cordis, operis et oris. Ex parte operis, *Illi supergaudeant qui adversantur inique.* Si pro justitia adversarentur et supergauderent, bonum esset et justum; sed quia inique gaudent, indecens est: Psal. 35: « Iniquitatem meditatus est in cubili suo. » Ex parte cordis est odium indebitum; unde dicit, *Et qui oderunt me gratis*, idest sine causa: Ps. 119: « Dum loquebar illis, impugnabant me gratis: » Joan. 15: « Ut impleatur sermo qui in lege eorum scriptus est, Quia odio habuerunt me gratis: » Ps. 37: « Retribuebant mala pro bonis. » Item odium simulantium, quia cum odio cordis, *Annuunt oculis.* Hoc dupliciter. Uno modo, ad ostendendum palliationem odii, quasi annuentes quod diligerent. Vel annuebant sibi invicem oculis, concitantes se ad malum: Prov. 6: « Homo apostata vir inutilis. » Ex parte oris dupliciter. Primo quantum ad verba fraudulenta. Secundo quantum ad irrisoria. Quantum ad primum dicit, quod in ore. Secundo, quod in corde, *In ore verba pacis*: unde dicit, *Quoniam mihi quidem pacifice loquebantur*: Marc. 12: « Scimus quia verax es: » Ps. 27: « Loquuntur pacem cum proximo suo, mala autem in cordibus eorum. » In corde habebant dolos, idest verba dolosa: Hier. 9: « Sagitta vulnerans eorum lingua, dolum locuta est. » Et hoc, *In iracundia terrae, dolos cogitabant*, idest habentes iram contra me pro terrenis: Joan. 11: Ne « forte veniant Romani etc. » Hieronymus habet, *In rapina terrae verba irrisoria.* Qui irridet aliquem, duo facit: quia hujusmodi verba molestant derisum, et laetificant irridentem; et ideo dicit, *Dilataverunt super me os suum,* quasi, audacter et gaudenter loquuntur malum de alio: Isa. 37: « Super quem exaltasti vocem tuam, et elevasti in altitudinem oculos tuos? Dilataverunt super me os suum. » Gaudium eorum ostendit cum dicit, *Euge:* interjectio congratulantis: Matth. 25: « Euge serve bone etc. » quasi dicat, sibi ipsis congratulantes de victoria quam videbant se habere de me. Et hoc quia, *Viderunt oculi mei*, scilicet Christi, passionem quam desideraverunt: Matth. 27: « Vah qui destruis templum Dei etc. » Thren. 2: « Haec est dies quam expectabamus, invenimus, vidimus. »

15. *Vidisti.* Supra Psalmista posuit radicem insultationis, quae fuit eorum malitia; hic autem removet illam radicem, sive causam, implorans Dei judicium. Circa quod tria proponit. Primo cognitionem necessariam ad judicium praecessisse. Secundo petit judicium, ibi, *Ne sileas.* Tertio judicii effectum, ibi, *Non dicant.* Judex non potest juste ferre sententiam nisi prius instructus de facto. Hoc autem divino judicio non deest, quia videt ea quae aguntur ex utraque parte; unde dicit, *Vidisti*, scilicet eorum malitiam, et meam justitiam: Hebr. 4: « Omnia nuda et aperta sunt oculis ejus. » Consequenter petit judicium divinum. Et primo agit de judicii dilatione. Secundo petit processum judicii. Quod judicium differatur, procedit ex duobus, scilicet ex patienti tolerantia defectus iniquorum, et ex hoc quod judex non diligit eum pro quo sententia dari debet, et ex hoc concludit eum. Quantum ad primum dicit, *Ne sileas*, scilicet eorum malitiam, quam vidisti, pertranseundo: Habac. 1: « Quare respicis contemptorem, et taces conculcante impio justiorem se? » Quantum ad secundum dicit, *Ne discedas a me*, quasi non referendo auxilium in necessitate: Osee 9: « Vae eis cum recessero ab eis. »

16. *Exurge.* Hic ponit processum judicii. Tria enim requiruntur in judicio. Primo, quod judex sumat judicandum. Secundo, quod consideret merita causae. Tertio, quod proferat sententiam justam. Quantum ad primum dicit, *Exurge*, idest a torpore, et assume animum judicandi: Psal. 43: « Exurge, quare obdormis Domine? » Quantum ad secundum dicit duo, quibus judex intendere debet: scilicet judicium proferendum, et causam super quam debet sententiam ferre; unde dicit, *Intende judicio meo*, idest pro me ferendo: Psalm. 71: « Deus, judicium tuum regi da etc. » Quantum ad secundum dicit, *Deus meus et Dominus meus in causam meam.* Uno modo, In litem, sicut in Hebraeo, *In litem meam*: Job. 29: « Causam quam nesciebam, diligentissime investigabam. » Vel, *In causam*, secundum quod causa idem est quod principium, ex quo sequitur aliud; quasi dicat, *Intende in causam* pro qua (1) ego patior. Et haec est obedientia Patris: Phil. 2: « Factus est obediens usque ad mortem etc. » Item causa est caritas quam habuit ad nos, propter quam causam patiebatur. Quantum ad secundum dicit, *Judica me.* Una littera habet, *Secundum justitiam tuam*; alia littera habet, *Judica me secundum justitiam meam.* Primum idem est, ac si diceret, *Judica me* secundum legem tuam et justitiam: nam justitia Dei est reddere unicuique secundum merita: et quae non possunt falli et flecti a veritate, Rom. 2. Judicium Dei est secundum veritatem. *Secundum justitiam meam*, scilicet quam ego sum secutus. Et potest dici quod idem est justitia mea et tua; Dei scilicet justificantis, hominis quasi justificati, quia justitia nostra est ex Deo: Rom. 10: « Volentes justitiam

(1) *Al* per quam.

« suam statuere etc. » Consequenter petit effectum judicii, *Ut non supergaudeant mihi*: et circa hoc duo facit. Primo petit insultationis reprehensionem. Secundo petit eorum confusionem, ibi, *Erubescant*. Exterior exultatio nascitur ex interiori gaudio. Primo ergo petit ut reprimatur eorum gaudium intus. Secundo exterior insultatio. Dicit ergo quantum ad primum, *Non supergaudeant mihi*; quasi dicat: Ita judicium tuum reprimat eos, ut non gaudeant super me: Thren. 1: « Omnes inimici mei audierunt « malum meum, et laetati sunt. » Quantum ad secundum dicit, *Ne dicant in cordibus suis*. Insultatio in duobus fit, sicut et gaudium. Gaudium autem vel est de praesentibus bonis, vel de bonis futuris. Similiter insultatio, vel est propter mala jam facta, vel propter fienda. Primo ergo petit removeri insultationem de praeteritis: et ideo dicit, *Ne dicant in cordibus suis, euge, euge, animae nostrae*, idest non congratuletur anima ejus super aliquibus de me, *Et dicant animae nostrae, devorabimus eum*. Aliquando enim aliquis opprimit aliquem non exultatione, sed surreptione ex infirmitate: et hoc patet quod statim poenitet. Sed quando ex malitia opprimit, tunc gaudet se fecisse: et hoc est quod dicit, *Nec dicant, devorabimus eum*, scilicet in futurum: Ps. 56: « Lingua eorum gladius « acutus: » Habac. 3: « Exultatio eorum, sicut ejus « qui devorat pauperem in abscondito. »

17. *Erubescant*. Hic petit eorum confusionem: et petit duo correspondentia duobus praemissis, de quibus fit insultatio: scilicet de factis et fiendis. Primo petit ut confundantur de malis jam factis. Secundo ut confundantur super futuris, ibi, *Induantur confusione*. Primo ergo petit erubescentiam eorum, vel bonam confusionem, vel aeternam: et hoc dicit per modum praenuntiationis vel conformationis ad Deum: Isa. 65: « Servi mei laetabuntur, et « vos confundemini. » Secundo petit eorum diffidentiam sive timorem: unde, *Et revereantur simul*. Vel in bonum, quasi, incipiant Deum timere: nam timor initialis et castus proprie reverentia dicitur; et hic timor inducit in salutem: quia, ut dicitur Eccl. 1, « Timor Domini initium sapientiae. » Vel semper sint in timore: Sap. 17: « Cum sit timida « nequitia, dat testimonium condemnata: » Job 15: « Sonitus terroris semper in auribus ejus. » Et quare haec eveniunt eis? quia gloriantur in malis meis. Consequenter petit confusionem de futuro et aliqua petit per alium modum, quia idem est confusio quod erubescentia; et sicut illa possunt accipi in bono et in malo, ita hic confusio et reverentia. Sed quod additur, *Induantur confusione*, aliquid addit. Indumentum enim dicit habitum. Qui ergo simpliciter et in principio timet, non potest dici habere habitum timoris; sed qui firmantur in malo, et desiderant malum: Hier. 17: « Duplici contritio« ne contere eos. » Et quare plus petit modo quod affligantur quam ante? quia est major culpa, quasi scilicet non sunt contenti his quae fecerunt, sed adhuc maligna cogitant contra me. Sicut Judaei etiam post mortem Christi volebant occultare ejus resurrectionem corrumpendo custodes: Prov. 30: « Verbum malignum, vanitatem et verba mendacia « longe fac a me: » Hieronymus habet, « Qui ma« ligna (1) loquuntur » contra me: Reg. 2: « Nolite « multiplicare loqui sublimia, gloriantes. »

18. *Exultent*. Hic est tertius fructus, qui consurgit ex parte divini auxilii: et hic fructus est gaudium sanctorum. Et primo ponit fructum exultationis, dicens, *Exultent et laetentur*. Ponit autem pro fructu sanctorum jucunditatem, quia laetitia dicit latitudinem cordis, unde signat interius gaudium: Ps. 118: « Dilatasti cor meum. » Et haec laetitia est proprie in justis: Ps. 96: « Lux orta « est justo, et rectis corde laetitia. » Exultatio dicit gaudium prorumpens exterius ab interiori; et haec exultatio competit justis: Ps. 32: « Exultate « justi in Domino. » Et hoc competit rectis; unde dicit, *Qui volunt justitiam meam*, scilicet imitari. Vel si dicatur ex persona David, *Volunt justitiam meam*, idest congaudent bonis meis, sic est gaudium cordis, et ex hoc sequitur exultatio oris: Isa. 51: « Gaudium et laetitia invenientur in ea, gratiarum « actio, et vox laudis. » Et ideo subdit, *Dicant semper, magnificetur Dominus*, idest magnificent Deum sancti. Non enim secundum veritatem magnum faciendo, sed nuntiando et praedicando eum magnum: Ps. 33: « Magnificate Dominum me« cum etc. » Eccl. 43: « Admirabilis magnificentia « ejus. » Item ibidem: « Quis magnificabit eum « sicut est? et qui sunt illi qui hoc faciunt? » certe, *Qui volunt pacem servi ejus*, scilicet Christi secundum humanam naturam: quam pacem Christus fecit et dat, quia « Ipse est pax nostra, qui fecit u« traque unum, » Eph. 2: « Pacem meam do vobis, « pacem meam relinquo vobis, » Joan. 14: « Et in « me pacem habetis, » Joan. 17. Si autem intelligitur dictum ex persona David, sic est sensus, *Qui volunt pacem servi ejus*, idest illi exultent et laetentur, qui volunt quod servus ejus, scilicet ego, habeam pacem. *Sed et lingua mea*. Hic ostendit quod etiam ipse est particeps gaudii hujus; quasi dicat, Non solum illi qui habent gaudium, sed et ego etiam gaudii sanctorum suum particeps. Et de hoc ponit duo. Primo ponit interiorem meditationem. Secundo ponit interiorem laudem. Dicit ergo quantum ab primum, *Sed et lingua mea meditabitur justitiam tuam*.

Sed contra. Meditari non pertinet ad linguam, sed ad cor.

Et est triplex responsio. Uno modo lingua meditatur, idest meditata loquitur: Ps. 48: « Os meum « loquetur sapientiam, » scilicet meditatam. Qui est justus, loquitur ex praemeditatione: sic et sapiens. Alio modo est duplex os, sive duplex locutio; scilicet interius, et exterius: Matth. 15: « Quae pro« cedunt de ore, » scilicet cordis, « haec sunt quae « coinquinant hominem. » Et sic accipitur hic lingua, scilicet interior. Tertio modo, sic *Meditabitur*, idest decantabitur, et modulabitur, *tota die laudem tuam*, idest semper cogitabit quomodo laudet te: Ps. 33: « Benedicam Dominum in omni tempore etc. »

(1) *Al.* magna.

PSALMUS DAVID XXXV.

1. *In finem servo Dei.*

Dixit injustus ut delinquat in semetipso: non est timor Dei ante oculos ejus. Quoniam dolose egit in conspectu ejus: ut inveniatur iniquitas ejus ad odium. Verba oris ejus, iniquitas et dolus: noluit intelligere, ut bene ageret. Iniquitatem meditatus est in cubili suo, astitit omni viae non bonae: malitiam autem non odivit.

2. Domine, in caelo misericordia tua: et veritas tua usque ad nubes. Justitia tua sicut montes Dei: judicia tua abyssus multa

3. Homines et jumenta salvabis, Domine: quemadmodum multiplicasti misericordiam tuam, Deus.

4. Filii autem hominum in tegmine alarum tuarum sperabunt. Inebriabuntur ab ubertate domus tuae: et torrente voluptatis tuae potabis eos. Quoniam apud te est fons vitae.

5. Et in lumine tuo videbimus lumen.

6. Praetende misericordiam tuam scientibus te, et justitiam tuam his qui recto sunt corde. Non veniat mihi pes superbiae: et manus peccatoris non moveat me.

7. Ibi ceciderunt qui operantur iniquitatem: expulsi sunt, nec potuerunt stare.

1. In praecedenti Psalmo Psalmista imploravit Dei auxilium contra persecutiones peccatorum; hic autem describit peccatorum nequitiam. Titulus, *In finem servo Dei.* Et est novum hoc quod dicit, *Servo Dei.* Ille est fidelis servus, qui bona domini sui non usurpat sibi, et mala sua non retorquet in dominum. Quidam enim sunt, qui peccata sua in Deum retorquent, dicentes quod necessitate peccant: et bona sua sibi vindicant, dicentes quod habent ea ex virtute propria. E contrario facit David: et circa hoc duo facit. Primo facit mentionem de malis quae sunt in nobis ex nobis. Secundo de bonis quae sunt in nobis a Deo, ibi, *Domine in caelo.* Circa primum duo facit. Primo ponit radicem mali. Secundo ponit processum mali ex illa radice, ibi, *Verba oris.* Radix mali est propositum. Primo ergo proponitur malum propositum. Secundo ponit causam, ibi, *Non est timor.* Tertio probat, ibi, *Quoniam dolose.* Sicut dicit Philosophus in 5 Ethic., hic aliquis facit injustum, et non injustificat; aliquis facit et injustificat, sed non est injustus: aliquis facit et injustificat, et est injustus. Primum facit ille qui retinet rem alterius quam credit suam. Secundum facit ille qui non secundum habitum, sed ex passione facit injustum, qua passione cessante reddit rem alienam. Tertium facit ille qui ex proposito facit injustum; et ideo dicit, *Dixit injustus,* idest ex proposito deliberavit, *ut delinquat in semetipso*: quia in ejus potestate est ut proponat peccare, non in fato stellarum: Eccl. 15: « Deus ab initio « constituit hominem, et reliquit eum in manu « consilii sui; » sed processus irrefraenatus peccandi est ex eo quod removetur impedimentum peccati. Dicitur autem quod peccatum in Spiritum sanctum est, quando ex certa malitia peccatur; et hoc quando removetur impedimentum. Hoc ergo impedimentum removet timor Domini: Prov. 16: « In timore Domini declinatur a malo: » Job 15: « Quantum in te est evacuasti timorem, et tulisti « preces etc. » Et ideo dicit, *Non est timor Dei ante oculos eorum.* Timor est in affectu; sed causa timoris est in oculis, ex hoc quod non considerant judicium Dei: Dan. 13: « Averterunt oculos suos, « ne viderent caelum: » sed causa est, *Quoniam dolose egit.* Quando aliquis in oculis regis facit aliquid regi odiosum, signum est quod non timet eum; sic peccator quando facit peccatum coram Deo, qui omnia videt, signum est quod non timet Deum, quia in conspectu suo, scilicet Dei, egit dolose, idest fecit dolum: Hebr. 4: « Omnia nuda et a- « perta sunt oculis ejus. » Et dicit, *Dolose,* quia aliud profert extra, aliud simulat: Psal. 5: « Virum san- « guinum et dolosum abominabitur Dominus: Job 36: « Simulatores et callidi provocant iram Dei. » Et ideo, *Inveniatur iniquitas ejus ad odium,* idest talis sit iniquitas ejus quod Deus habeat eam odio. Et hoc est signum quod Deus tales simulatores odit, quia in evangeliis multum invehitur Deus contra simulatores. Alia littera habet, *in conspectu suo, ut videret iniquitatem suam, et odisset.* Contingit quod aliquis discutit conscientiam suam ut inveniat iniquitatem suam et odiat. Frequenter in hoc fraudulenter agit, quia non discutit bene, sed gravia leviat, et levia aggravat. Et ideo dicit, *Dolose egit in conspectu suo,* idest in conscientia; quia si fideliter suam odisset iniquitatem, discussisset. Vel secundum eumdem sensum, *In conspectu suo,* scilicet Dei, idest in sacra Scriptura, quam non attendunt secundum veritatem suam, et Spiritus sancti, sed agunt dolose; et hoc ideo, quia non inveniunt iniquitatem. Consequenter ponit processum radicis. Et primo ponit peccata oris. Secundo cordis et operis. Homo committit peccatum ore dupliciter: vel per apertam malitiam, cum aperte mentitur; et hoc est quod dicit, *Verba oris ejus iniquitas:* Job 6: « Non invenietis in ore meo iniquita- « tem. » Vel per occultam fraudulentiam; et hoc est dolus: Hier. 9: « Sagitta vulnerans lingua eorum « dolum locuta est. » In corde peccat quis dupliciter: per contemptum boni, et per studium mali. Contingit, quod aliquis peccat per infirmitatem, aliquis ex ignorantia. Sed quando est ignorantia affectata, tunc est grave peccatum: Job 21: « Scien- « tiam viarum tuarum nolumus. » Et ideo dicit, *Noluit intelligere ut bene ageret,* unde voluit intelligere curiosa, et non ut bene operaretur: Hier. 4: « Sapientes sunt, ut faciant mala: bona facere ne- « scierunt. » Item aliquando facit homo peccatum ex studio malitiae; unde dicit, *Iniquitatem meditatus est in cubili suo,* idest in corde suo. Vel in cubili, idest quando stat in secreto: Prov. 24: « Cogitatio « stulti peccatum est et abominatio. » *Astitit.* Hic ponit quod committitur opere. Et primo ponit coadjuvationem ad malum. Secundo, quod non impedit malum. Quantum ad primum dicit, *Astitit omni viae non bonae,* idest vivit et favit omni malae viae, vel malae operationi: Ps. 2: « Astiterunt reges terrae. » Quantum ad secundum dicit, *Malitiam autem non odivit:* Ps. 51: « Dilexisti malitiam super benignita- « tem, iniquitatem etc. » Job 20: « Cum dulce fuerit « in ore ejus malum, abscondit illud sub lingua sua. »

2. *Domine.* Hic ostendit quae recepit a Deo. Et primo numerat ipsa bona. Secundo petit ea sibi dari, ibi, *Praetende.* Circa primum duo facit. Primo proponit causam bonorum quae recepit a Deo.

Secundo enumerat ipsa bona, ibi, *Homines et jumenta*. Et primo ponit commendationem causae. Secundo proponit profunditatem effectuum, ibi, *Judicia tua*. Quidquid Deus facit in nobis, vel est ex justitia, vel ex misericordia, vel ex veritate. Ex justitia, quando reddit pro meritis. Ex veritate, quando reddit quod promisit. Ex misericordia, quando excedit merita et promissa. Probemus haec tria. Justitia Dei alta est, quia nullus tantum meretur quin Deus plus reddat. Veritas est altior, quia Deus promittit et solvit quae nunquam meruimus, sicut incarnationem, et alia quae pertinent ad mysterium redemptionis. Sed misericordia est altissima: quia ea quae cogitare non possumus, largitur: 1 Cor. 2: « Oculus non vidit etc. » Et ideo justitiam comparat montibus, veritatem nubibus, quae altiores sunt, misericordiam caelis, qui sunt super omnia. Dicit, *Domine, in caelo misericordia tua*, quae est causa omnium bonorum meorum est in caelo: Ps. 144: « Miserationes ejus super omnia etc. » Isa. 63: « Miserationum Domini recordabor. » *Et veritas tua usque ad nubes. Justitia tua sicut montes Dei*. Haec omnia dicuntur secundum effectus, quia secundum essentiam idem sunt. Mystice per haec tria intelliguntur justi, quia in ipsis justis inveniuntur justitia, veritas et misericordia. Justi signantur per caelum propter retributionem et caritatem: Matth. 5: « Merces vestra copiosa est « in caelis. » Item in illis maxime relucet misericordia, quia omnino sunt ab omni tribulatione liberati. Nos autem sumus adhuc in calamitatibus. Per nubes intelliguntur doctores: Isa. 5: « Mandabo nubibus meis, ne pluant super eam « imbrem. » Et in eis relucet veritas quam manifestant. Per montes intelliguntur sancti viri. Et quid sequitur ex omnibus istis? quod haec judicia sunt abyssus multa, idest incomprehensibilia: Rom. 2: « Quam incomprehensibilia sunt judicia ejus etc. »

3. *Homines*. Supra commendavit Psalmista Dei justitiam, veritatem et misericordiam, et judicia, ex quibus nobis bona proveniunt; hic autem enumerat illa bona: et circa hoc duo facit. Primo commemorat bona quae communiter largitur omni creaturae. Secundo bona propria quae confert rationali creaturae. ibi, *Filii autem hominum*. Circa primum duo facit. Primo commemorat quae communiter proveniunt a Deo. Secundo consurgit in admirationem divinae misericordiae, ibi, *Quemadmodum multiplicasti*. Dico ergo, quod misericordia tua est magna, et ex hac salvas homines et jumenta, idest rationales et irrationales creaturas. Vel per homines intelliguntur justi, per jumenta ipsi peccatores, qui temporali salute salvantur a Deo: Matth. 5: « Pluit super justos et injustos: » Ps. 48: « Homo cum in honore esset non intellexit etc. » Et haec salus communis est omnibus in duobus: scilicet in salute corporis: Eccl. 30: « Non est cen- « sus super censum salutis corporis: » et in rerum provisione: 4 Reg. 6: « Salva me rex. Qui « ait, Non te salvet Dominus. Unde salvare te possum? « de area, an de torculari? » Consequenter admiratur divinam misericordiam, ibi, *Quemadmodum multiplicasti*! scilicet quam multum multiplicasti *misericordiam tuam*, scilicet quod salvas non solum homines. sed et jumenta. Vel quod est tibi curae non solum de justis, sed etiam de peccatoribus, quantum ad bona temporalia quae in eis multiplicas: Hieronymus habet, *Quam pretiosa etc*. Magna est enim misericordia Dei, quod omnes salvat: magna etiam, quia unicuique plus dat quam meruit: Ps. 85: « Misericordia tua magna est su- « per me. »

4. *Filii autem*. Hic ponit bona spiritualia, quae sunt tria: fiducia, spiritualis refectio, et intelligibilis cognitio: et haec respondent gradibus entium. Entium quaedam sunt tantum, quaedam sunt et vivunt, quaedam cum hoc etiam intelligunt; et inter entia rationalis creatura quamdam aeternitatem participat, quia anima rationalis non perit. Et ideo dicit, *Filii hominum*, idest filii Dei Christi: vel filii hominum generaliter omnes homines intelliguntur. *Sperabunt in tegmine alarum tuarum*. Et loquitur metaphorice. Gallina protegit pullos suos alis ne occidantur; ita ipse Deus spirituali protectione protegit rationalem creaturam ne deficiat specialiter in anima: Matth. 23: « Quoties volui congregare « filios tuos etc. » Isa. 49: « Sub tegumento ma- « nus suae protexit me. » Vel, *In tegmine*, idest in protectione spirituali. Et sic duae alae sunt doctrina novi et veteris testamenti. Item quae hic inferius vivunt, speciali cibantur refectione. Et primo ponit ipsam refectionem. Secundo ponit ejus causam, ibi, *Apud te*. Refectio spiritualis in duobus consistit: scilicet in donis Dei, et in ejus dulcedine. Quantum ad primum dicit, *Inebriabuntur ab ubertate domus tuae*. Domus est Ecclesia: 1 Tim. 3: « Ut scias quomodo oporteat te conversari in « domo Dei » Et haec domus, quae modo est in terris. quandoque transferetur in caelos: Ps. 121: « In « domum Domini laetantes ibimus. » In utraque est ubertas donorum Dei; sed in hac Ecclesia est imperfecta, sed in alia est perfectissima abundantia omnium bonorum, et hac satiantur spirituales viri: Psalm. 64: « Replebimur in bonis domus tuae. » Et quod plus est, inebriantur, inquantum supra omnem mensuram meriti desideria implentur: ebrietas enim excessus quidam est: Isa. 64: « quod o- « culos non vidit etc. » Cant. 5: « Inebriamini caris- « simi. » Et qui sunt ebrii, non in se sunt, sed extra se. Sic qui repleti sunt spiritualibus charismatibus, tota eorum intentio fertur in Deum: Phil. 3: « Nostra conversatio in caelis est. » Et non solum donis reficientur, sed etiam dilectione Dei: Job 22: « Tunc super omnipotentem deliciis af- « flues, et elevabis ad Deum faciem tuam. » Et ideo dicit quantum ad secundum, *Et torrente voluptatis tuae potabis eos*. Hic est amor Spiritus sancti, qui facit impetum in anima, sicut torrens: Isa. 59: « Quasi fluvius violentus, quem spiritus Domini « cogit. » Et videtur voluptatis, quia voluptatem et dulcedinem in anima facit: Sap. 12: « O quam « bonus et suavis est spiritus tuus Domine in « nobis! » Et hoc potu potantur boni: 1 Cor. 10: « Eundem potum spiritualem biberunt. » Vel torrente voluptatis tuae, scilicet Dei, quae dicitur torrens: Prov. 18: « Torrens redundans, fons sapien- « tiae: » quia voluntas ejus sic efficax est, ut ei resisti non possit, sic nec torrenti: Rom. 9: « Volun- « tati ejus quis resistit? » Materia autem talis refectionis est, quia conjunguntur fonti: et sicut qui tenerent os suum ad fontem vini, inebriarentur; sic qui tenent os suum, idest desiderium, ad fontem vitae et dulcedinis, inebriantur: 1 Cor. 2: « A- « lius autem ebrius est. » Et sic inebriantur, quia *Apud te est fons vitae*. Si referatur ad Christum, sic est sensus, *Apud te etc.* idest tu es fons vitae.

Si autem referatur ad Patrem, sic est sensus, *Apud te est fons vitae*, idest Verbum tuum vivificans omnia. *Est apud te*. Jo. 1: « Verbum erat apud « Deum: » Hier. 2: « Me dereliquerunt fontem « aquae vivae etc. » Qui vere est fons vitae, idest spiritualium bonorum, ex quibus omnia vivificantur. Secundum est cognitio intelligibilis, quam homines, sive rationales creaturae participant. Ideo dicit,

5. *Et in lumine*. Duo sunt privilegia rationalis creaturae. Unum, quod rationalis creatura videt in lumine Dei, et quia alia animalia non vident in lumine Dei, ideo dicit, *In lumine tuo*. Non intelligitur de lumine creato a Deo, quia sic intelligitur illud quod dicitur Gen. 1: « Fiat lux. » Sed *In lumine tuo*, quo scilicet tu luces, quod est similitudo substantiae tuae. Istud lumen non participant animalia bruta; sed rationalis creatura primo participat illud in cognitione naturali: nihil enim est aliud ratio naturalis hominis, nisi refulgentia divinae claritatis in anima: propter quam claritatem est ad imaginem Dei: Psalm. 4: « Signatum est « super nos lumen vultus tui Domine. » Secundum est lumen gratiae; Eph. 5: « Exurge qui dor- « mis etc. » Tertium est lumen gloriae: Isa. 60: « Surge, illuminare Jerusalem, quia venit lumen « tuum etc. » Vel, *In lumine tuo*, idest in Christo, qui est lumen de lumine: et sic est lumen quod est verus Deus. Est ergo lumen Christus, inquantum procedit a Patre: est fons vitae, inquantum est principium spiritus vivificantis. Aliud privilegium est, quia sola creatura rationalis videt hoc lumen: unde dicit, *Videbimus lumen*. Hoc lumen vel est veritas creata, idest Christus, secundum quod homo; vel est veritas increata, qua aliqua vera cognoscimus. Lumen enim spirituale veritas est: quia sicut per lumen aliquid cognoscitur inquantum lucidum; ita cognoscitur, inquantum est verum. Animalia bruta bene cognoscunt aliqua vera, puta hoc dulce: sed non veritatem hujus propositionis « hoc est verum: » quia hoc consistit in adaequatione hujus intellectus ad rem, quod non possunt facere bruta. Ergo bruta non habent lumen creatum. Similiter nec lumen increatum, quia solus homo factus est ad videndum Deum per fidem et per spem: et sicut nunc videmus per fidem in lumine, sic videbimus eum in specie, quando erimus in patria.

6. *Praetende misericordiam*. Hic convertit se ad orationem, et petit misericordiam Dei. Et primo petit petitionem quantum ad alios. Secundo quantum ad se, ibi, *Non veniat mihi*. Duo petit, secundum duo genera hominum, qui conversantur in domo Domini: quidam enim cognoscunt Deum per fidem; quidam etiam justificati inhaerent ei. Qui ergo non cognoscunt Deum, non sunt in ejus domo; sed qui habent fidem, possunt subjacere peccato, et ideo petit eis misericordiam: Ideo dicit, *O Domine scientibus te*, per fidem scilicet, et vocat cognitionem scientiam propter certam inhaesionem: *His praetende*, idest amplia, extende ad eos misericordiam tuam miserando peccatis eorum: Isa. 27: « Non est populus sapiens: Jer. 9: « In hoc glorietur qui « gloriatur, scire et nosse me. » Sed, *His qui recto sunt corde*, idest qui habent rectum cor et sunt confirmati tibi per caritatem, *Praetende eis*, idest amplia justitiam, idest coronam quam meruerunt, quia isti jam merentur coronam: 2 Tim. 4: « In reliquo reposita « est mihi corona justitiae etc. » Et ideo petit eis justa. Pro se duo petit. Primo petit conservari a peccato, et hoc, removendo duas causas peccati. Una est interior: et haec est superbia, quae est initium omnis peccati; unde dicit: *Non veniat mihi pes superbiae*, idest affectus superbiendi removeatur a me; Eccl. 23: « Extollentiam oculorum meorum « ne dederis mihi. » Alia causa est exterior, quando incitatur ab aliquo ad peccandum: Ps. 18: « Et ab alienis parce servo tuo. » Et ideo dicit, *Manus peccatoris non moveat me*, idest inductiones et promissiones et blandimenta non inducant me ad peccandum.

7. *Ibi ceciderunt*. Hic ponitur petitionis ratio: et est duplex. Primo, quia ex hoc pede est casus: sicut quando quis cadit propter pedem quem habet malum: et ideo dicit, *Ibi*, idest in pede superbiae. *Ceciderunt*. Ecce *Initium omnis peccati superbia*, Eccl. 10. Homo enim ex hoc peccat, pro eo quod non continetur sub regula legis divinae. Sed ex superbia exit arrogantia: 1 Cor. 10: « Qui se « existimat stare, » idest per superbiam, « videat « ne cadat. » Et dicit, *Qui operantur*, non qui operati sunt, quia aliquis aliquando ex infirmitate peccat, vel ignorantia, et iste non permanet; sed qui peccat ex superbia, hic persistit: quia Prov. 2: « Lae- « tantur cum male fecerint, et exultant in rebus « pessimis. » Item alia causa est alieni impulsus; unde dicit, *Expulsi sunt*, idest impulsi dum inaniter se efferunt, sicut Lucifer de caelo, et homo per superbiam de paradiso expulsi sunt. *Nec potuerunt stare*: Job 18: « Expellet eum de luce in te- « nebras etc. » Sed humilitas facit stare: Ps. 121: « Stantes erant pedes nostri etc. »

PSALMUS IPSI DAVID XXXVI.

1. Noli aemulari in malignantibus: neque zelaveris facientes iniquitatem. Quoniam tamquam fenum velociter arescent: et quemadmodum olera herbarum, cito decident.

2. Spera in Domino, et fac bonitatem: et inhabita terram, et pasceris in divitiis ejus.

3. Delectare in Domino: et dabit tibi petitiones cordis tui. Revela Domino viam tuam, spera in eo, et ipse faciet.

4. Et educet quasi lumen justitiam tuam, et judicium tuum tamquam meridiem: subditus esto Domino, et ora eum.

5. Noli aemulari in eo qui prosperatur in via sua: in homine faciente injustitias.

6. Desine ab ira, et derelinque furorem; noli aemulari ut maligneris. Quoniam qui malignantur, exterminabuntur; sustinentes autem Dominum, ipsi hereditabunt terram.

7. Et adhuc pusillum, et non erit peccator: et quaeres locum ejus, et non invenies.

8. Mansueti autem hereditabunt terram; et delectabuntur in multitudine pacis.

9. Observabit peccator justum, et stridebit super eum dentibus suis.

10. Dominus autem irridebit eum, quoniam prospicit quod veniet dies ejus.

11. Gladium evaginaverunt peccatores: intenderunt arcum suum. Ut dejiciant pauperem et inopem: ut trucident rectos corde. Gladius eorum intret in corda ipsorum: et arcus eorum confringatur.

12. Melius est modicum justo super divitias peccatorum multas.

13. Quoniam brachia peccatorum conterentur; confirmat autem justos Dominus.

14. Novit Dominus dies immaculatorum, et hereditas eorum in aeternum erit.

15. Non confundentur in tempore malo, et in diebus famis saturabuntur: quia peccatores peribunt. Inimici vero Domini, mox ut honorificati fuerint et exaltati, deficientes quemadmodum fumus deficient.

16. Mutuabitur peccator, et non solvet; justus autem miseretur, et retribuet. Quia benedicentes ei hereditabunt terram, maledicentes autem ei disperibunt.

17. Apud Dominum gressus hominis dirigetur, et viam ejus volet. Cum ceciderit, non collidetur, quia Dominus supponit manum suam.

18. Junior fui, etenim senui: et non vidi justum derelictum, nec semen ejus quaerens panem. Tota die miseretur et commodat, et semen illius in benedictione erit.

19. Declina a malo, et fac bonum: et inhabita in saeculum saeculi. Quia Dominus amat judicium, et non derelinquet sanctos suos: in aeternum conservabuntur.

20. Injusti punientur, et semen impiorum peribit. Justi autem hereditabunt terram, et inhabitabunt in saeculum saeculi super eam.

21. Os justi meditabitur sapientiam; et lingua ejus loquetur judicium. Lex Dei ejus in corde ipsius, et non supplantabuntur gressus ejus.

22 Considerat peccator justum, et quaerit mortificare eum. Dominus autem non derelinquet eum in manibus ejus; nec damnabit eum, cum judicabitur illi.

23. Expecta Dominum, et custodi viam ejus, et exaltabit te, ut hereditate capias terram: cum perierint peccatores, videbis.

24. Vidi impium superexaltatum, et elevatum sicut cedros Libani. Et transivi, et ecce non erat: et quaesivi eum, et non est inventus locus ejus.

25. Custodi innocentiam, et vide aequitatem; quoniam sunt reliquiae homini pacifico. Injusti autem disperibunt, simul reliquiae impiorum interibunt. Salus autem justorum a Domino, et protector eorum in tempore tribulationis. Et adjuvabit eos Dominus, et liberabit eos: et eruet eos a peccatoribus, et salvabit eos, quia speraverunt in eo.

1. Supra petivit Psalmista divinum auxilium contra peccatores, et ostendit malitiam eorum; hic autem docet contemnendam esse eorum felicitatem. Titulus non est novus. Intentio autem Psalmi hujus est ostendere, quod non reputentur prosperitates impiorum. Circa quod Psalmista tria facit. Primo enim praemittit intentionem Psalmi. Secundo ponit rationes in generali, ibi, *Quoniam tamquam fenum*. Tertio explicat in speciali, ibi, *Noli aemulari in eo*. Circa primum duo facit. Primo enim removet a bonis malorum aemulationem. Secundo zelum, *Neque zelaveris*. Dicit ergo, *Noli aemulari*. Hic ponit unum ex parte peccatorum per modum designationis. Et ex hoc ponit malignantes et facientes iniquitatem. Aliud ponit ex parte bonorum per modum prohibitionis, et ponit duo: scilicet, *Noli aemulari*, et *Neque zelaveris*. Peccatores autem designat primo, quantum ad pravam ipsorum intentionem, quia malignantes: malignitas enim pertinet ad cor; unde dicitur malignus quasi malus ignis, quando scilicet aliquis facit ex prava intentione aliquid, illud est malignum consilium. Secundo quantum ad pravitatis executionem; unde dicit, *Facientes iniquitatem*; sed justo cuilibet dicit, *Noli aemulari etc.* Secundum Philosophum, in 2 Ethicorum, quatuor ad idem genus spectant: scilicet misericordia, invidia, zelus, et nemesis: et haec omnia important tristitiam de eventibus aliorum; sed misericordia et invidia de his quae eveniunt bonis, alia vero duo de his: quae eveniunt malis. Invidia enim est tristitia de prosperitate bonorum, sed misericordia est tristitia de miseria bonorum. Zelus proprie est, quando quis tristatur de bono alterius; non ex eo quod ipse bonum habet, sed ex eo quod ipse non habet. Nemesis est tristitia de bonis quae indignis eveniunt. Sed quia loquitur hic de malis, non facit mentionem de duobus primis. Advertendum est autem hic, quod si aliquis indignetur sive aemuletur de prosperitate malorum, non vituperatur secundum Philosophos, qui tractaverunt de prosperitate civili, in qua possunt aliqua videri magna, secundum se considerata, non respicientibus ad aeterna. Si vero ad spiritualia comparentur, cum nullum temporale quantumcumque magnum possit spiritualibus comparari, in talibus aemulatio locum non habet; et ideo non sunt aemulandi mali de hujusmodi bonis sibi provenientibus. Unde theologi attendentes divinam providentiam in his bonis quae indistincte bonis et malis, dignis et indignis proveniunt, non tristantur quando indignis adveniunt. Considerant enim quod justa Dei ordinatione disponuntur, vel ad eorum correctionem, vel ad eorum damnationem: et quod hujusmodi bona sunt quasi nihil in comparatione ad futura quae servantur bonis. Et ideo hujusmodi tristitia prohibetur; unde dicit, *Noli aemulari*, idest indignari, *in malignantibus*, pro eo quod florent. Prov. 3: « Ne aemuleris hominem injustum etc. » Item *Neque zelaveris facientes iniquitatem*; quasi dicat: Ne tristeris si non habes quae habent illi; quia reservantur tibi meliora. Eccl. 9: « Non zeles « gloriam peccatoris. Non enim scis etc. » *Quoniam tamquam fenum*. Hic ponit rationes in generali. Et primo, quare non est aemulandum; secundo, quare non zelandum. *Spera in Domino*. Dicit ergo, *Quoniam tamquam fenum*; quasi dicat, Non est aemulandum in malignantibus, quia id parum est, et transitorium. Et ideo dicit, *Tamquam fenum velociter arescent etc.* Ponit enim exemplum de rebus quae florent et fructificant, et cito decidunt: sic est de homine, qui floret, viret, et cito decidit. Ps. 89. « Mane sicut herba transeat etc. » Et hae duae similitudines pro eodem ponuntur ad majorem, scilicet manifestationem. Vel aliter, Duo sunt in homine, quae magna esse videntur. Primum est decor, quando videntur homines vivere in gaudiis. Sap. 2: « Nullum sit pra« tum etc. » Et ideo dicit, *Tamquam fenum*. Vel aliter, Quia decor gaudii cito deficit. Job 20: « Gau« dium hypocritae ad instar puncti. » Psal. 128: « Fiant sicut fenum tectorum, quod priusquam evel« latur, exaruit. » Isa. 40: « Omnis caro fenum, et « omnis gloria ejus quasi flos agri. » Secundum est celsitudo saecularis potestatis designata per herbas olerum, quae crescunt, et tamen totum transit. Et ideo dicit, *Tamquam olera*. Vel per fenum intelliguntur majores, per herbam vero minores. Non ergo indignandum est de bonis eorum. Item non est zelandum super (1) facientes iniquitatem, quia tibi promittuntur majora. Et hoc ostendit cum dicit,

2. *Spera in Domino*. Et quia prosperitas temporalis in tribus consistit, scilicet in divitiis, voluptatibus, et honoribus: Joan. 2: « Omne quod est in mundo etc.: » ideo, secundum quod etiam prosperitas spiritualis in tribus consistit, tria facit. Primo enim ponuntur divitiae; secundo voluptates, ibi, *delectare*; tertio gloria, ibi, *educet*, quas promittit Deus sperantibus

(1) *Al. deest* super.

in se. Circa primum tria facit. Primo ostendit modum acquirendi spirituales divitias; secundo ubi sunt quaerendae, ibi, *Et inhabita terram*; tertio promittit illas abundanter, ibi, *et pasceris*. Circa primum duo facit, secundum quod in acquisitione duo exiguntur. Primo enim proponitur finis; secundo ponitur conatus ad finem, ibi, *Et fac bonitatem*. Dicit ergo, *Spera in Domino*, idest spera te habiturum bona Domini, idest ipsum Dominum. Ps. 15: « Dominus pars hereditatis meae etc. » 1 Pet. 1: « Regeneravit nos in spem vivam per resurrectionem Jesu Christi ex mortuis in hereditatem incorruptibilem etc. » Et hic est finis intentus. Vel, *Spera in Domino*, idest de Deo, scilicet de auxilio Domini. Eccl. 2: « Qui timetis Deum etc. » Secundo dicit quod conetur ad acquirendum finem bona operando; et ideo subjungit, *Et fac bonitatem*, idest omnia opera virtutum. Ps. 33: « Declina a malo, et fac bonum. » Deinde cum dicit, *Et inhabita terram*, ostendit ubi quaerendae sunt istae divitiae. Hoc non potest intelligi de materiali terra, quia etiam injusti inhabitant eam; sed exponitur de quadruplici terra; et primo de terra viventium quae est gloriae. Psalm. 26: « Credo videre bona Domini in terra viventium, » quam inhabites per desiderium. Phil. 3: « Nostra conversatio in caelis est. » Item de anima tua. Luc. 8: « Quod autem cecidit in terram bonam etc. » et hanc inhabites semper ad conscientiam revertendo. Sap. 8: « Intrans in domum meam conquiescam cum illa. » Tertia terra est Ecclesia militans. Ps. 64: « Visitasti terram et inebriasti eam etc. » et hanc inhabites per confessionem fidei, non recedendo ab Ecclesia. Quarta terra est propriae carnis. Gen. 3: « Spinas et tribulos germinabit tibi; » et hanc inhabites extirpando vitia et inserendo virtutes. Consequenter ostendit quod abundanter hae divitiae tribuentur, cum dicit, *Et pasceris in divitiis ejus*. Vel caelestis patriae, vel Ecclesiae, vel jucunditatis, vel abstinentiae carnis. Hieronymus habet, *Peregrinare in terra, et pascere fide*, idest sis sicut peregrinus non reputando terrena, *Et pascere fide*, per fidem possidendo invisibilia. Secundum est voluptas spiritualis, quae promittitur cum dicit,

3. *Delectare*. Et circa hoc duo facit, secundum quod hic delectationis laetitia consistit in duobus: scilicet in consequendo desiderium, et implendo suum propositum: Secunda est ibi, *revela*. Dicit ergo de primo, *Delectare etc.* Prov. 13: « Desiderium si compleatur delectat animam » Si Deo inhaeres, impletur desiderium tuum. Sed quia ad hoc requiritur ut sit justum desiderium, non enim est Deus auctor injustitiae; ideo primo ponit radicem justi desiderii, scilicet quod homo delectetur in Deo per amorem; unde ait, *Delectare in Domino*, idest totus amor tuus sit in Deo. Philip. 4: « Gaudete in Domino semper. » In graeco habetur, *deliciare*: quasi dicat: Non sis contentus de necessariis ad salutem, sed quaere superabundantias exquisitas, sicut deliciosi homines non sunt contenti communibus cibis. Job 22: « Tunc super omnipotentem deliciis afflues. » Et tunc, *Dabit tibi petitiones cordis tui*: non dicit carnis: petitiones enim cordis secundum Origenem sunt quae cor desiderat: v. g., secundum eum, si oculus posset petere, desideraret pulchros colores, auditus autem dulces sonos: sic cordis objectum, cum sit veritas et justitia, haec desiderantur ab eo. *Et haec*, inquit, *dabit tibi*. Matth. 7: « Petite et dabitur vobis. » Vel, *Cordis*, ait, idest, quando erunt cordis, Deus exaudiet antequam clamet. Isa. 65: « Antequam clament, ego exaudiam. » De secundo dicit, *revela etc.* Cum enim impletur propositum alicujus, tunc gaudet. Ad quod implendum duo sunt prenecessaria. Primo, quod recurrat ad Deum. Secundo quod fiduciam habeat de eo: et sic tertio impletur. Dicit ergo, *Revela Domino viam tuam*, scilicet propositum tuum, quantum ad primum. Sed nonne scit Deus, qui scit cogitationes hominum? Psalmista loquitur per similitudinem, *Revela Domino etc.*, idest recurre ad ipsum pro impletione tui propositi, et hoc in oratione. Psal. 118: « Vias meas annuntiavi tibi etc. » Quodlibet enim negotium debet incipere ab oratione, sicut etiam Plato dicit, et Scipio faciebat. Sed petitioni tuae addas spem; et ideo dicit, *Spera in eo*, quantum ad secundum. Et sic tertio implebitur petitio tua. Et hoc est quod subdit, *Et ipse faciet*, idest implebit vias tuas. Vel aliter, *Revela Domino viam tuam*, idest peccata tua. Job 13: « Vias meas in conspectu ejus arguam, et ipse erit salvator meus. » Et ideo bene dicit: *Spera in eo*, scilicet veniam peccatorum, *Et ipse faciet*, idest remittet tibi peccata tua. Tertium quod promittit est gloria, cum dicit,

4. *Et*. Ubi primo promittit gloriam; secundo ostendit quomodo perveniatur ad illam, ibi, *Subditus esto Domino*. Circa primum duo facit. Primo enim promittit gloriam quam consequitur. Secundo ostendit modum consecutionis, ibi, *Et judicium*. Dicit ergo, *Et educet etc.* Sancti suam justitiam occultant. Matth. 6: « Attendite ne justitiam vestram faciatis coram hominibus, ut videamini ab eis. » Sed nihil occultum est quod non reveletur. Luc. 12. Unde Deus revelat vel hic, vel in futuro; et ideo dicit, *Educet*, idest extra ducet. Job 28: « Profunda fluviorum scrutatus est, et abscondita produxit in lucem. » Secundum Origenem simile est, sicut si aliquis habens fidelem servum quem manumittere intendit, gloriatur in eo. Isa. 49: « Servus meus es tu Israel, quia in te gloriabor. » Et hoc erit in judicio: unde sequitur, *Et judicium tuum tamquam meridiem*, idest judicium quo judicaberis non habebit tenebras. Duo autem requiruntur volenti pervenire ad gloriam quae promittitur. Primum est humilitas. Job 22: « Qui humiliatus fuerit, erit in gloria: » unde dicit, *Subditus esto Domino*: 2 Mach. 9: « Justum est subditum esse Domino et mortalem etc. » Secundum est oratio per quam pervenitur ad Deum, qui est gloria nostrae beatitudinis; et ideo subdit, *Et ora eum*. Jac. ult.: « Multum valet deprecatio justi assidua. »

5. *Noli aemulari*. Supra posuit duas rationes quare non est aemulandum neque zelandum super peccatores: et erat una ex parte peccatorum quorum felicitas brevis est; alia vero ex parte bonorum, quia meliora sunt eis promissa: hic autem explicat in speciali (1). Et primo quid sit circa primum; secundo quid circa excellentiam justorum; tamen utrumque mixtum, ibi, *Melius est modicum*. Circa primum duo facit. Primo reiterat sententiam et exponit cujus rationem assignare intendit; secundo assignat rationem, ibi, *Desine ab ira*. Dicit ergo, *Noli aemulari in eo*. Hic repetit scientiam

(1) *Al.* spirituali.

quam supra posuit, et exponit quod dixerat, *Noli aemulari in malignantibus.* Posset autem quis quaerere quid in eis prohibet aemulandum. Dico quod temporalis prosperitas est illa: et ideo dicit, *Noli aemulari*, idest indignari, *In eo qui prosperatur in via sua etc.* Quod potest intelligi conjunctim sic, *Noli aemulari etc.* quasi dicat: Qui facit injustitiam, prosperatur, de quo etiam justi aemulantur. Psal. 72: « Zelavi super iniquos etc. » Item potest legi divisim: et sic sunt duae rationes quare indignetur contra eos. Una, quia omnia eis ad votum succedunt; et ideo dicit, *In eo qui prosperatur*, idest si vides eos prosperari. Prov. 1: « Prosperitas stultorum perdet eos. » Item si vides quod invalescant super justos, noli indignari. Sic dicebat Baruch 4: « Animaequior esto populus Dei, memorabilis Israel. Nocentes peribunt qui te vexaverunt; et qui gratulati sunt in tua ruina punientur. » Et ideo dicit, *Et in homine faciente injustitias.*

6. Deinde cum dicit, *Desine*, assignat rationem praedictae admonitionis, et hanc duplicem. Unam ex parte ejus cui fit monitio: aliam ex parte peccatorum ibi, *Adhuc pusillum.* Circa primum duo facit. Primo enim ostendit periculum praesens, si non acquiescat monitioni; secundo periculum futurum, ibi, *Noli aemulari ut maligneris.* Ubi primo ponit periculum culpae; secundo poenae, ibi, *Quoniam qui malignantur.* Circa periculum poenae duo facit. Primo enim ponit delinquentium poenam; secundo praemium sustinentium, ibi, *Sustinentes autem Dominum.* Dicit ergo, *Desine ab ira.* Ecce praesens periculum, quia indignatio est ira, et ipsa ira est mala. Eph. 4: « Omnis amaritudo et ira et indignatio et clamor et blasphemia tollatur a vobis cum omni malitia. » Et ideo dicit: *Desine ab ira:* Jac. 1: « Ira viri justitiam Dei non operatur. *Et derelinque furorem.* Ira et furor idem sunt; sed differunt secundum magis et minus: quia furor nihil aliud est quam ira accensa: Prov. 27: « Impetum concitati spiritus ferre quis poterit? » Ergo, *Desine ab ira*, in corde, *et derelinque furorem*, in opere. *Noli aemulari ut maligneris.* Ecce futurum periculum culpae. Quando enim aliquis indignatur propter prosperitatem aliorum, declinat aliquando a justitia; et ideo dicit, *Noli aemulari ut maligneris*, idest ne forte inducat te in injustitiam: Malach. 3: « Vanus est qui servit Deo, et quod emolumentum quia custodivimus praecepta ejus? » *Quoniam qui malignantur.* Ecce periculum poenae futurum. Nota, quod omnes peccatores malignantur. Quando enim peccat quis vel ex infirmitate, vel ex ignorantia, non malignatur; sed quando ex electione peccat, tunc malignatur. Primi de facili corriguntur, sed tertii difficile: Eccl. 1: « Perversi difficile corriguntur. » Et ideo dicit, *Exterminabuntur*, idest extra fines ponentur, scilicet justitiae et boni: Job 18: « Expellet eum de luce in tenebras, et de orbe transferet eum: sic exterminabuntur qui malignantur: » sed, *Sustinentes Dominum*, idest qui non sic indignantur ut malignentur, sed expectant in futurum, *Ipsi hereditabunt terram*, scilicet viventium: possidebunt enim eam hereditario jure, sicut heredes: Rom. 8: « Si autem filii, et heredes. » Illa autem caelestis patria dicitur terra, propter stabilitatem: Eccl. 1: « Terra in aeternum stat. » Et, ut dicit Augustinus, sicut terra nostra se habet ad caelum, ita superior vita beatorum se habet ad caelum superius, scilicet ad Deum, a quo illuminatur et fecundatur: Apoc. 23: « Claritas Dei illuminabit eam. »

7. Deinde cum dicit *Et*, assignat rationem ex parte malorum: et circa hoc duo facit. Dixerat enim, *Noli aemulari in eo qui prosperatur in via sua, in homine faciente injustitias.* Primo ergo rationem assignat, quod non est aemulandum eorum prosperitati. Secundo, quod non eorum injustitiae, ibi, *Observabit peccator.* Circa primum duo facit. Proponit enim primo periculum imminens malis. Secundo fructum justorum, ibi, *Mansueti*, quia oppositum per opposita melius innotescit. Circa primum duo facit. Primo enim denunciat destructionem eorum, quantum ad seipsos. Secundo quantum ad locum ipsorum, ibi, *Et quaeres.* Dicit ergo quantum ad seipsos, *Adhuc pusillum, et non erit peccator.*

Si non erit; ergo non patietur poenas aeternas.

Respondeo. Non erit in gloria in qua nunc est, sed in inferno: Job 7: « Qui descendit ad inferos non ascendet, nec revertetur ultra in domum suam, neque eum cognoscet amplius locus ejus, quoniam est pusillum. » Contingit quidem quod peccatores dejiciuntur in brevi: Eccl. 10: « Omnis potentatus vita brevis. » Sed si etiam toto tempore vitae suae sint in prosperitate, adhuc illud tempus comparatum aeternitati nihil est et pusillum: Aggaei 2: « Adhuc unum modicum est, et ego movebo caelum et terram. » Quantum ad locum vero dicit, *Et quaeres locum ejus, et non invenies.* Tripliciter exponitur hic locus. Primo namque locus, idest opportunitas. Dicitur enim de aliquo quod habet locum quando posset alicubi habere opportunitatem. Peccator autem habet locum in isto mundo: quia est opportunus ad minus ad exercitium justorum. Sed quando hoc exercitium cessabit, tunc non habebit locum; et ideo tolletur a justis. Secundo quia aliquando non desinit aliquis peccare, et tamen remanet locus ejus. Sed finaliter etiam locus ejus non remanebit, nec invenietur. Ubi modo rex Assyriorum? Ubi Nero? Et finaliter omnia regna mundi evacuabuntur: 1 Cor. 15: « Demum finis, cum tradiderit regnum Deo et Patri, cum evacuaverit omnem principatum et potestatem et virtutem. » Tertio, secundum Origenem, locus peccatoris est illud in quo quiescit, ubi sunt temporalia et terrena. Ergo locus ejus est iste mundus. Sed hic transibit: Luc. 21: « Caelum et terra transibunt etc. » Et ideo si in eis ponimus locum nostrum, non transibit.

8 Deinde cum dicit, *Mansueti*, ponit fructum justorum. Hic autem est duplex. Unde primo ponit fructum divitiarum. Secundo voluptatum, ibi, *Et delectabuntur.* Hoc enim homines in isto mundo desiderant, et utrumque promittitur justis. Dicit ergo, *Mansueti etc.* Per mansuetos signat justos: illi enim sunt justi, qui possident cor suum in puritate. Et quia nihil ita trahit hominem extra se sicut ira, et mansuetudo temperat eam; ideo vocat justos mansuetos. Hieronymus dicit, *Mites*: Matth. 5: « Beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram, » idest dabitur eis in possessionem terra viventium. Augustinus contra Valentinum dicit, quod Christus nihil accepit de veteri testamento quantum ad promissiones: quod patet Matth. 5. In veteri autem testamento promittebantur temporalia et terrena. Ad litteram. Mansueti autem inhabitant terram istam, quia illi infestantur qui alios infestant. Sed mansueti nullos infestant. Non debent ergo ab aliis me-

rito infestari. Sed tamen specialiter hereditabunt illam terram viventium, sicut jam dictum est. Secundo ponuntur eorum deliciae, cum dicit, *Et delectabuntur in multitudine pacis.* Haec enim pax est valde delectabilis. Dicit autem, *In multitudine,* quia ibi est multiplex pax; hic vero sunt bella. Quoddam est enim ad homines; sed hoc non erit ibi, quia omnes erunt in unum pacifici: Isa. 32: « Sedebit populus meus in pulchritudine pacis etc. » Item hic est bellum contra carnem, quae concupiscit adversus spiritum: Gal. 5: « Caro concupiscit « adversus spiritum, et spiritus adversus carnem: « haec enim sibi invicem adversantur etc. » sed tunc habebunt pacem ad invicem: Job 5: « Sciens, quod « pacem habeat tabernaculum tuum. » Item voluntas contra se est divisa per diversa desideria; tunc autem non erit divisa, sed unita in Domino: Psal. 75: « In pace factus est locus ejus. » Item hic est bellum ad Deum propter peccata: Isa. 59: « Peccata sive iniquitates vestrae diviserunt inter vos « et Deum vestrum; » sed illic (1) omnes habebunt pacem cum illo: Job 22: « Acquiesce ei, et habeto « pacem cum eo etc. »

9. *Observabit.* Supra posuit unam rationem, quare non debent viri Dei indignari super peccatorem, quia scilicet ejus prosperitas non est stabilis; hic ponit aliam, quia scilicet peccatores non possunt nocere justis: et circa hoc duo facit. Primo enim proponit eorum malignitatem, quam in corde cogitant contra justos. Secundo eorum conatum exteriorem, ibi, *Gladium evaginaverunt.* Circa primum duo facit, secundum quod interior eorum malitia est duplex. Primo enim ostendit quod mali insidiantur bonis. Secundo, quod turbantur contra eos, ibi, *Et stridebit.* Dicit ergo. *Observabit peccator justum,* si aliquid forte possit habere contra eum: Luc. 14: « Ipsi autem observabant eum. » Sic peccatores observant bonos insidiando eis, et sancta eorum studia pervertendo. Ecclesiae enim bona in mala convertentes insidiantur etc. Sed contra hoc dicitur Prov. 24: « Ne insidieris, et quaeras im« pietatem in domo justi etc. » Secundo turbantur contra justum. Dicunt enim, Sap. 2: « Quoniam « dissimilis est aliis vita illius etc. » Unde, *Stridebit super eum dentibus suis,* scilicet commovebuntur ad iram. Loquitur ad modum aprorum: Ps. 111: « Peccator videbit, et irascetur: » Act. 7: « Stridebant dentibus in eum. »

10. Deinde cum dicit, *Dominus autem,* ostendit, quod haec eorum malitia non habet effectum intentum, quia irridentur a Deo: et circa hoc duo facit. Primo enim ponit irrisionem. Secundo ejus rationem, ibi, *Quoniam prospicit.* Dicit ergo, *Dominus irridebit eum,* idest facit eum vel considerat irrisibilem. Et ratio est, quia Dominus vidit eum attentare magna, et tamen scit quod statim debet mori; et ideo subdit, *Quoniam prospicit quod veniet dies ejus,* scilicet in promptu; et hoc est ei debitus dies, scilicet condemnationis: Job 21: « In « diem perditionis servatur malus, et ad diem furo« ris ducetur. » De hac die dicit hic. Non ergo turbari debetis contra eos, dicit Psalmista, quia non possunt praevalere contra vos.

11. Consequenter cum dicit, *Gladium,* addit de conatu malorum exteriori: et circa hoc tria facit. Primo enim ostendit eorum conatum. Secundo finem intentum, ibi, *Ut decipiat.* Tertio conatus hujus eventum, ibi, *Gladius eorum.* Circa primum duo facit, secundum quod est duplex conatus eorum contra bonos. Primo enim ostendit conatum eorum per apertam persecutionem. Secundo per fraudulentam calumniam, ibi, *Intenderunt arcum.* Dicit ergo quantum ad primum, *Gladium evaginaverunt peccatores.* Per gladium intelligitur omnis aperta facti persecutio: Luc. 22: « Si percutimus in « gladio? » Persecutio etiam verbi dicitur gladius: Ps. 56: Lingua eorum gladius acutus. Et hic gladius est gladius diaboli, qui per linguam hominis multos interficit. Hic autem gladius est in vagina, quamdiu est in corde; sed quando profertur, est sicut jam evaginatus. Cavendum est ergo primum ut non habeamus eum. Secundo, et si haberetur, non evaginemus eum. Quia si tenetur in vagina, primo contrahit rubiginem, tandem tamen consumitur et tepescit odium et voluntas injuriandi. Quantum ad secundum dicit, *Intenderunt arcum suum.* Arcus a longinquo percutit, et non videtur trahens cum eo, sicut videtur percutiens cum gladio: et ideo arcus signat persecutionem dolosam. Consequenter ostendit quid intendunt, cum dicit, *Ut decipiat.* Circa quod duo facit, secundum quod duo intendunt. Primo enim intendunt decipere. Secundo occidere, ibi, *Ut trucident.* Dicit ergo, *Ut decipiant etc.* Decipere est per actum (1) dolosum: Job 12: « Ipse novit et deci« pientem, et eum qui decipitur. » Sed, *Pauperem et inopem.* Pauper est qui parum habet: inops est qui eget ope. Vel secundum Glossam: Pauper est qui sibi non sufficit; inops vero, qui non sustentatur alterius ope. Et hoc dicit, quia tales non habent subvenientem. Occisio designatur per gladium, vel corporaliter vel spiritualiter: Hebr. 11: « In « occisione gladii mortui sunt. » Eventus autem conatus eorum est, quia revertetur in caput suum. Et primo ostendit quantum ad gladium, dicens, *Gladius eorum etc.* Tu eximis gladium contra alium, et forte non percutis eum, quia forte ei nocere non potes; tamen ex ipso spiritualiter tu es percussus: Prov. 1: « Ipsi quoque contra sangui« nem suum insidiantur etc. » Secundo quantum ad arcum; unde dicit, *Et arcus eorum confringatur:* Ps. 75: « Ibi confregit potentias arcuum, scu« tum, gladium et bellum. » Hoc autem erit quando destruetur dolositas eorum ne implere possint quod coeperunt: Job 5: « Qui dissipat cogitationes « malignorum ne possint etc. »

12. *Melius.* Supra Psalmista assignavit rationem quare non debemus aemulari malos et prosperitatem eorum, ex dejectione eorum sumptam; hic autem assignat sumptam ex parte justorum. Et primo ostendit dignitatem justorum. Secundo subjungit monitionem ad sectandam justitiam, ibi, *Expecta.* Circa primum duo facit. Primo proponit intentum. Secundo manifestat propositum, ibi, *Quoniam brachia.* Dicit ergo, *Melius est modicum etc.* Intentio ejus est probare quod bona justorum praeeminent bonis peccatorum. Et sic minus habentes non aemulantur plus habentes; unde dicit, *Melius etc.* quasi dicat: Contingit justum parum habere et peccatorem satis.

Sed quid melius? Respondet, quod parum justi: Prov. 16: « Melius est parum cum justitia, quam « multi fructus cum iniquitate. »

(1) *Al.* ibi.

(1) *Al.* arcum.

Cujus ratio est, quia quae rationem boni habent, ex hoc solum habent, quod utilia sunt ad finem, et non propter aliud: intantum enim bona sunt inquantum utilia; postquam autem incipiunt esse nociva, non sunt bona; sicut est de medicina, si plus quam ad sanitatem sit necessaria, accipias, jam non est bona. Res autem mundi bonae sunt, inquantum instrumentaliter deserviunt ad virtutem. Quando ergo habes tantum de eis quod sufficiunt ad virtutem, bonae sunt; si autem a virtute abducuntur, sunt malae: et ideo melius est parum habere de eis cum justitia, quia hoc est bonum, quam multum cum injustitia, quia hoc est malum. Et hoc etiam intelligendum est de omnibus aliis divitiis spiritualibus, scilicet parum de sapientia cum justitia, et sic de aliis.

13. Deinde cum dicit, *Quoniam*, probat quod melius est. Cujus triplex est ratio. Primo ex parte diuturnitatis. Secundo utilitatis, ibi, *Mutuabitur*. Tertio virtutis, ibi, *Os justi*. Circa primum duo facit. Primo enim proponit contritionem malorum. Secundo firmitatem bonorum. Dicit ergo, *Quoniam brachia etc.*: quasi dicat: Ideo bona justorum pauca sunt meliora quam impiorum multa, quia sunt stabilia, illa vero non. Et hoc est quod dicit, *Quoniam brachia*. Nomina membrorum corporalium designant virtutes, seu actus eorum membrorum. Nomine ergo brachii designatur virtus hominis operativa: unde, *Brachia peccatorum conterentur*, idest virtus operativa ipsorum destruetur: Job 38: « Brachium excelsum confringetur. » Sed hoc brachium conteritur quandoque a Deo, quandoque a diabolo, quandoque simul ab utroque. A Deo conteritur, quando intendit nocere justis, et impeditur in suo proposito: Job 5: « Dissipat cogitationes malignorum, ne possint implere manus eorum quod ceperant. » A diabolo vero, quando homo proponit facere bonum, et impeditur a satana: 1 Thes. 2: « Voluimus venire ad vos, sed impedivit nos satanas: » sicut cum quis proponit facere eleemosynam, et retrahitur a cupiditate. Ab utroque autem simul, a Deo quidem per auctoritatem ad probandum, a diabolo vero per executionem: Job 1 et 2 cap. Secundo cum subdit, *Confirmat autem etc.*, ostendit quod justi sunt diuturni, et firmi, et stabiles. Dicit ergo, *Confirmat autem justos Dominus*. Licet justitia sit virtus et firmitas animi, tamen non inest homini a seipso: unde 1 Cor. 1: « Non glorietur omnis caro in conspectu ejus; ex ipso autem vos estis in Christo Jesu etc. » usque « in Domino glorietur. » Homo enim in se factus est infirmus: Ps. 6: « Miserere mei Deus, quoniam infirmus sum. » Et ideo indiget confortari ab aliquo, maxime a Deo, a quo quidem confirmatur, quandoque in temporalibus, inquantum expedit justo ad salutem; sed in spiritualibus semper, et hoc interiori gratia. Item bonis verbis. Item bonis exemplis. De primo Rom. 1: « Gratiae spiritualis ad confirmandos vos. » 2 Thess. 2: « In gratia exhortetur corda vestra, et confirmet etc. » Ps. 10: « Spiritu principali confirmat me. » De secundo Psal. 118: « Confirma me in verbis tuis: » Act. 15: « Verbo plurimo consolati sunt fratres, et confirmaverunt eos. » De tertio Luc. 22: « Conversus confirma fratres tuos: » 1 Pet. 2: « Christus passus est pro nobis etc. » Et 4: « Christo igitur in carne passo etc. » Unde in 5: « Ipse perficiet confirmabit etc. » Confirmatur per exemplum crucis de qua dicitur (ab Augustino Enar. in hunc Psalm. ser. 2, n. 4), « Crux enim finita est in poena, sed manet in gloria: a locis enim suppliciorum transit ad frontes imperatorum. Qui tamen dedit honorem suis poenis, quid faciet fidelibus suis? »

14. Consequenter cum dicit, *Novit Dominus*, manifestat propositum. Et primo dicit de stabilitate justorum. Secundo de contritione injustorum. ibi, *Quia peccatores*. Justi autem dupliciter confirmantur a Deo: quia primo bona eorum stabiliuntur; secundo a malis curantur, ibi, *Non confundentur*. Sed duplex est bonum finis: et in utroque justi stabiliuntur. Quantum ad primum dicit, *Novit Dominus*. Quantum ad secundum dicit, *Et hereditas*. Dicit ergo, *Novit Dominus*: Heb. 4: « Omnia nuda et aperta sunt oculis ejus. » Sed praecipue quod sibi affinis et familiaris fuerit: 2 Tim. 2: « Novit Dominus qui sunt ejus; » et eos quos approbat: et sic dicitur hic, *Novit Dominus*, idest approbat, *dies immaculatorum*.

Sed Job 15, dicitur: « Quis est homo ut immaculatus sit, et ut justus etc. »

Respondeo dicendum, quod verum est quod ex se nullus est immaculatus, si macula intelligatur peccatum mortale; sed tamen per gratiam, sic. Si vero macula intelligatur originale peccatum, sic nullus est immaculatus.

Dies isti tripliciter possunt intelligi. Quia primo dies praesentis vitae; et licet sint communes bonis et malis, tamen boni eis bene utuntur: Gen. 25: « Mortuus est in senectute bona provectaeque aetatis et plenus dierum. » Impii autem male utuntur eis: Psal. 54: « Viri sanguinum et dolosi non dimidiabunt dies suos. » Et quia dies justorum sunt pleni et ideo approbati, illorum vero dimidiati, et ideo non approbantur. Item et isti sunt mali et pauci, tamen Deus novit eos. Alii opera virtutum: Rom. 13: « Sicut in die honeste ambulemus: » et isti sunt approbati a Deo. Alii dies aeternitatis et justitiae: et isti sunt dies justorum, sed soli Deo noti: Isa. 64: « Oculus non vidit absque te, quae praeparasti expectantibus te. » Bonum vero finis ostendit, cum dicit, *Et hereditas eorum in aeternum erit*. Istud dicitur hereditas in quo est stabilimentum et finis alicujus. Justi finem suum habent in re aeterna: Psal. 15: « Dominus pars hereditatis meae: » Thren. 3: « Pars mea. » Et ideo non potest eorum hereditas deficere. Impii autem ponunt finem suum in mundanis: Sap. 2: « Haec est pars nostra etc. » et ideo non manet. Et de istis dicitur 1. Pet. 1: « In hereditatem conservatam in caelis. »

15. Deinde cum dicit, *Non confundentur*, ostendit quomodo justi tueantur contra mala. Et hoc dupliciter: quoddam enim est malum, quod bono est contrarium: et quoddam est malum per defectum boni, ibi, *Et in diebus famis*. Dicit ergo quantum ad primum, *Non confundentur in tempore malo*, idest in tempore adversitatis: Amos 5: « Prudens in tempore illo tacebit, quia tempus malum est. » Est enim tempus malum dupliciter: vel de praesenti, et hoc est tempus adversitatis quod est malum; unde *Non confundentur in tempore malo*, idest in tempore adversitatis. Mali enim in tempore adversitatis confunduntur, non boni: tunc nempe confunditur quis, quando perdit in quo sperat; sed quando id manet in quo sperat, non

confunditur. In adversitate autem perduntur temporalia, in quibus boni non sperant: et ideo non confunduntur tempore adversitatis. Vel de futuro in die judicii: et in eo impii confundentur per erubescentiam de peccatis: Psalm. 6: « Confundantur « et erubescant valde velociter. » Justi autem honorabuntur: Rom. 2: « His quidem qui secundum « patientiam boni operis gloriam et honorem etc. » Quantum ad secundum malum, quod est per defectum boni, subjungit, *Et in diebus famis saturabuntur.* Hoc tripliciter exponitur. Ad litteram enim hoc potest exponi de fame temporali: nam aliquando Deus providit quod fames esset apud infideles, apud fideles vero abundantia, quia fideles sibi invicem communicabant quae habere poterant. Aliquando etiam providetur a Deo fidelibus ne egeant: Job 5: « In vastitate et fame ridebis, » sic et Elias satiatur tempore famis, 3 Reg. 17. Ad probationem tamen nostram aliquando famis necessitas servos Dei praeoccupasse probatur. Unde Apostolus ait de seipso 2 Cor. 11: « In fame et siti etc. » Vel quia servi Dei modico contenti saturantur: Phil. ult: « Scio et humiliari, scio et abundare: ubique et in om- « nibus institutus sum, et satiari, et esurire, et abun- « dare, et penuriam pati. » Impii autem multa volunt et multa quaerunt; et ideo in diebus famis non saturabuntur. Exponas etiam de fame verbi Dei. Et in his diebus hoc saturantur justi: Matth. 5: « Beati qui « esuriunt et sitiunt justitiam, quoniam ipsi sa- « turabuntur. » Vel tertio exponitur de fame quae erit in futura vita, ubi justi saturabuntur, et injusti esurient: Isa. 65: « Servi mei comedent, et vos « esurietis. » Origenes in Glossa, Exod. 16: « Qui « non colligebat manna in die sexto, esuriebat in « die septimo. » Nunc est dies sextus: et ideo qui non colligit nunc, esuriet tunc, ibi, Consequenter cum dicit, *Quoniam peccatores peribunt,* ostendit quomodo conterentur brachia peccatorum. Et ponit tria. Primo casum impiorum. Secundo ordinem cadendi, ibi, *Inimici.* Tertio modum: ibi, *Quemadmodum fumus.* Dicit ergo, *Quia peccatores peribunt;* quasi dicat: Ideo justi conservantur, quia perditio debetur solis peccatoribus, sed salus justis: Job 5: « Conteret multos et innumerabiles, et « stare faciet alios pro eis » Ordo cadendi est, quia tolluntur in altum ut fortius cadant: Job 30: « Elevasti me, et quasi super ventum ponens eli- « sisti me valide. » Et ideo dicit, *Inimici vero Domini mox ut honorificati fuerint et exaltati,* Psalm. 72: « Dejecisti eos dum allevarentur. » Sed modus est sicut fumus, quia si dispergitur non reparatur. Et hoc est quod ait, *Deficientes quemadmodum fumus deficient;* Jac. 4: « Quae est vita « vestra? vapor est ad modicum parens. »

16. *Mutuabitur peccator.* Supra ostendit quod pauca justorum bona praeponderant multis malorum bonis ratione stabilitatis; hic autem ostendit idem ratione utilitatis. Et primo ostendit quod bona justorum sunt fructuosa, sed malorum e converso. Secundo ostendit hoc experimento, ibi, *Junior fui.* Tertio concludit principale intentum, ibi, *Declina.* Circa primum duo facit, secundum quod duplex fructus provenit homini: unus enim est ex bonis possessis, alius ex operibus quae fecit. Unde primo ostendit quod fructuosi sunt boni, quantum ad primum. Secundo quantum ad secundum, ibi, *Apud Dominum.* Circa primum duo facit. Primo enim praemittit fructuositatem bonorum, et contrarium malorum. Secundo assignat rationem, ibi, *Benedicentes.* Circa primum duo facit. Primo ostendit infructuositatem malorum. Secundo fructuositatem bonorum, ibi, *Injusti autem.* Dicit ergo, *Mutuabitur peccator.* Legatur primo, secundum superficiem litterae. Duplex signum est quod aliquis deficiat in temporalibus. Unum, quando indiget mutuum accipere: Deut. 28: « Ipse foenerabitur tibi, et tu non « foeneraberis ei. » Et ideo dicit, *Mutuabitur peccator,* idest mutuum accipiet. Aliud signum est, quando quis mutuum consumpsit, et reddere non potest: unde dicit, *Et non solvet,* Eccl. 29: « Soli- « di vix reddet dimidium. » Et e converso, unum signum abundantiae est, quod habeat unde gratis det: unde dicit, *Justus autem miseretur,* idest per misericordiam gratis subvenit indigentibus: Job 31: « Ab infantia crevit mecum miseratio etc. » Aliud est signum, quando homo est promptus reddere quod debet: unde dicit, *Et retribuet,* scilicet debitum: Rom. 13: « Reddite omnibus debita. » Sed quid est hoc quod dicit? Numquid justi semper abundant terrenis, et mali non? immo videtur contrarium: Jac. 2: « Nonne Deus elegit pauperes in « hoc mundo? » Sed Deus secundum istam expositionem loquitur secundum statum veteris testamenti, in quo servantibus legem promittuntur temporalia bona, transgredientibus vero mala, ut saltem per temporalia traherentur ad spiritualia. Tamen in illis bonis signantur promissa quaedam spiritualia: et ideo oportet exponere etiam quantum ad illos qui in veteri testamento pertinebant ad novum testamentum. Oportet ergo hoc altius exponere, *Mutuabitur etc.* Et potest referri ad duplex mutuum. Homo enim aliquid a Deo mutuatur, et aliquid a ministro Dei, scilicet homine. Dicitur autem peccator homo quicumque. Dicit ergo, *Mutuabitur,* scilicet a Deo, quia, Quid habes quod non accepisti? 1 Cor. 4. Et hoc est quasi mutuum: quia ad hoc dat nobis Deus quaecumque bona, ut ex eis crescamus in his quae ad honorem Dei sunt: Luc. 19: « Et ego veniens cum u- « suris utique exegissem illam. » Et sic retribuimus ei per gratiarum actionem. Sed Deus peccatori dedit bona naturalia; temporalia vero aliquando largitur et spiritualia: sed peccator non solvit per spiritualem profectum et gratiarum actionem: Isa. 1: « Filios enutrivi et exaltavi, ipsi autem spreve- « runt me. » A ministro enim Dei accipit homo mutuum. Praelati namque et doctores sunt quidam campsores. Item Luc. 19: « Vocatis decem servis « dedit eis decem mnas, et ait ad illos, Negotia- « mini dum venio. » Ergo sunt negotiatores. Doctor ergo dat populo doctrinam, quasi pecuniam: Psalm. 11: « Eloquia Domini eloquia casta, argen- « tum igne examinatum etc. » Sed dat verba Domini, non sua. Boni autem retribuunt, quia faciunt quod audiunt; sed mali non, quia non implent obediendo: Ezech. 33: « Audient verba tua, et non « facient ea. » Justus autem quod accepit a Deo, quicquid sit illud et quocumque modo, expendit in alio: 1 Pet. 4: « Unusquisque prout accepit « gratiam in alterutrum illam administrantes: » et sic miserebitur. Item regratiatur Deo, et sic retribuet: Psalm. 115: « Quid retribuam Domino etc. » Ratio assignatur, *Quia benedicentes.* Hic sunt tres sensus secundum Glossam. *Benedicentes ei,* scilicet Deo in omnibus gratias agentes et jussa sequentes, *Hereditabunt terram,* scilicet viventium: 2 Cor. 9: « Qui seminat in benedictionibus, de benedictio-

« nibus et metet vitam aeternam. » Vel secundum literam, *Haereditabunt terram*, idest terram promissionis. Et loquitur populo carnali: Isa. 1: « Si « volueritis, et audieritis me, bona terrae comedetis. » E contrario qui maledicunt Deo, scilicet non solum verbo, sed facto, vel occasionaliter, disperibunt: Psalm. 1: « Iter impiorum peribit. » Origenes exponit aliter, *Benedicentes ei*, scilicet justo, *Benedicentur*. Quicquid enim fit justo, Deus accipit sibi factum: Luc. 10: « Qui vos spernit, « me spernit. » Et Matth. 25: « Quod uni ex mi- « nimis meis fecistis, mihi fecistis. » *Hereditabunt terram*, justo debitam: Matth. 10: « Qui reci- « piunt justum in nomine justi etc. » *Maledicentes autem ei*, scilicet justo, *disperibunt*: Gen. 27: « Qui maledixerit tibi, sit ille maledictus. » Sed Hieronymus habet aliter, *Peccator deficiet, ut non solvet; sed justus miseretur et retribuet*. Qui benedicti a Deo, hereditabunt terram: Prov. 10: « Benedictio Domini divites facit. » Injusti vero qui maledicti sunt a Deo, idest puniti, disperibunt; et ideo sunt steriles: Gen. 3: « Maledicta terra in « opere tuo. »

17. Deinde cum dicit, *Apud*, ostendit bonorum fructuositatem quantum ad opera. In operibus autem duo ostenduntur. Et primo eorum prosperitas. Secundo eorum reparatio, ibi, *Cum ceciderit*. Sed quia prosperitas est ex electione Dei, primo ostenditur quod est ex parte Dei diligentis. Secundo, quod est ex parte hominis dilecti, ibi, *Et viam ejus volet*. Dicit ergo, *Apud Dominum gressus hominis dirigentur*, idest a Deo processus hominis dirigetur quod homo directe intendat in finem ultimum. Hoc enim non est homini a se: Hier. 10: « Non « est hominis via ejus, nec viri est ut ambu- « let et dirigat gressus suos; » sed est a Deo: Prov. 16: « Hominis est animum praeparare, et « Domini gubernare linguam: omnes viae homi- « num patent oculis ejus: » Psalm. 16: « Perfice « gressus meos in semitis tuis, ut non movean- « tur vestigia mea. » Dirigit autem Deus gressus hominis in via veritatis cognoscendae, ut non labatur in errorem: Psalm. 24: « Dirige me in ve- « ritate tua, et doce me etc. » Item in via justitiae ut declinet a malo et faciat bonum: Psalm. 26: « Dirige me in semitam rectam etc. » Quantum ad secundum dicit, *Et viam ejus volet*. Hoc dupliciter potest intelligi: ut dicatur primo: Et homo directus a Deo volet viam ejus, scilicet Dei; quasi dicat: Deus sic dirigit hominem quod non cogit eum, sed facit eum recte et eligere bonum, et id quod est Dei. Phil. 2: « Qui operatur in nobis et velle « et perficere. » Vel aliter. *Et Dominus volet*, idest acceptabit et remunerabit viam ejus, idest bona opera nostra: Prov. 4: « Quae a dextris « sunt novit Dominus. » Consequenter cum dicit, *Cum ceciderit*, ostendit bonorum in operibus infructuositatem, quantum ad eorum reparationem: et circa hoc duo facit. Primo enim ponit ipsam reparationem. Secundo ipsius causam assignat et rationem, ibi, *Quia Dominus supponit manum suam*. Dicit ergo, *Cum ceciderit*. Directio viatoris sic est, ut aliquando cadat: sed comprehensoris est non cadere. Viator tamen etsi forte ceciderit, Deus reparat eum: et hoc est quod dicit, *Non collidetur*. Hoc autem potest intelligi de secundo casu, scilicet temporalis adversitatis: 2 Reg. 1: « Quo- « modo ceciderunt fortes, nolite annunciare in « Geth etc. » Et sic (1) justus si cadit non collidetur, quia patienter sustinet: Jac. 1: « Patientia opus « perfectum habet etc. » Sed peccator dum cadit colliditur, quia impatiens est. Vel de casu venialis peccati, quia nullus est qui tale peccatum non committat aliquando: Jac. 3: « In multis offendimus « omnes. » Et sic sensus est. Si ceciderit hoc casu, non collidetur, ut mortaliter peccet; unde dicitur Prov. 24: « Septies in die cadit justus, et resurgit. » Quod si referatur ad casum peccati mortalis, quo aliquando justus cadit, ut David per adulterium et homicidium, et sicut Petrus negando Christum; sic peccatores ex casu colliduntur, dum desperati nolunt ad poenitentiam redire. Unde Eph. 4: « Desperan- « tes semetipsos tradiderunt etc. » 2 Cor. 12: « Lugeam multos ex his, qui ante peccaverunt, et « non egerunt poenitentiam etc. ». Sed justus non colliditur per desperationem, sed redit ad poenitentiam: unde David dicit, *Peccavi Domino*: et dictum est ei, 2 Reg. 12: « Dominus transtulit peccatum « tuum. » Item « Petrus flevit amare, » Matth. 26. Mich. 7: « Non laeteris inimica mea, quia cecidi, « consurgam. » Ratio autem quod non colliditur, est, *Quia Dominus supponit manum suam*, scilicet gratiae confortantis eum: Ezech. 13: « Manus Do- « mini erat mecum confortans me: » Ps. 138: « Et « tenebit me dextera tua. »

18. Deinde cum dicit, *Junior fui*, ostendit experimento quod bona justorum sunt fructuosa, sed non malorum. Et ponit illud diuturnum de duobus. Primo de immunitate bonorum a malis. Secundo de profectu eorum in bono, ibi, *Tota die*. Circa primum duo facit. Primo enim ostendit immunitatem a malo, quantum ad ipsum justum. Secundo quantum ad semen ejus, ibi, *Nec semen ejus*. Circa primum duo facit. Primo enim ponit diuturnitatem experimenti. Secundo ipsum experimentum, ibi, *Non vidi*. Dicit ergo, *Junior fui*. Ac si diceret ei aliquis: Unde habes haec omnia quae dicis de bonis justorum etc. Respondet, quia ab experimento, *Junior fui etc.* Hoc dupliciter potest exponi. Primo de aetate corporali secundum quod homo primo floret in juventute, et postea senex fit: Ps. 89: « Mane floreat, et transeat. »

Sed contra hoc dicit Augustinus, « Tu David, « semper fuisti in terra tua: et si in illa non fuit « justus derelictus, non tamen est mirum si alibi « est derelictus. »

Et ideo vult Augustinus quod loquatur in persona Ecclesiae. Et haec habet aetatem pueritiae in Abel, juventutis in patriarchis, senectutis in Apostolis, senectam in fine mundi. Praetermittit (2) duas medias aetates, et ponit extremas: et sic fuit a principio mundi, et erit usque ad finem. Et haec distinctio ponitur Gal. 4. Vel potest intelligi de spiritualitate: quia quamdiu homo delectatur in puerilibus et vanis, sic est puer mente; sed quando delectatur in maturis, fit senex. Et haec distinctio ponitur 1 Cor. 13: « Cum essem parvulus, loque- « bar etc. Cum autem factus sum etc. » Et ideo dicit: Sive in statu puerili, sive in statu senectutis, hoc judicavi, quod scilicet ipse justus sit immunis a malis, et quantum ad se, et quantum ad semen ejus. Ideo ostendit dicens, *Non vidi justum derelictum*, quantum ad se. Si hoc referatur ad bona

(1) *Al.* sic si.
(2) *Al.* praemittit.

temporalia, non videtur hoc verum, quia de justis dicitur Hebr. 11, « Egentes, angustiati etc. »

Respondeo. Dicendum, quod licet subtrahantur eis bona temporalia, non tamen deseruntur a Deo, quia totum hoc cedit in bonum eorum, vel pro bonis, vel ut tollatur causa alicujus mali, ut dicit Augustinus: Matth. 6: « Primum quaerite regnum « Dei, et haec omnia, » scilicet spiritualia, « adji- « cientur vobis. » Verum est, sed si Deus videt expedire ad nostram salutem. Quantum ad semen ejus dicit: *Nec semen ejus quaerens panem:* Exod. 20: « Ego sum Deus zelotes, reddens misericordiam « in millia his qui diligunt me, et custodiunt prae- « cepta mea: » Luc. 1: « Misericordia ejus a pro- « genie in progenies timentibus eum. » Et ideo sicut ipsi non derelinquuntur, ita nec semen eorum. Et potest referri ad panem temporalem, quantum ad vetus testamentum; sed secundum spiritualem intellectum panis iste intelligitur participatio Christi, scilicet veritas, sapientia et justitia: Joan. 6: « Ego sum panis vivus etc. » Hic est panis qui dat delicias regibus, Gen. 49. Et dicit, *Quaerens panem*, quia iste panis praesto est quaerentibus eum.

Sed contra: Abraham justus fuit et Isaac: Ismael autem et Esau, qui fuerunt filii justorum, non habent spiritualem panem.

Respondeo. Apostolus solvit, quod filii promissionis computantur filii justorum. Ergo semen est ille qui imitatur eum. Unde tam filii carnales qui imitantur patres in bono, quam discipuli qui imitantur magistrum, sunt semen spirituale, scilicet illi qui imitantur eorum doctrinam in opere. *Tota die.* Hic ostendit aliud signum experientiae, sive aliud (1) experimentum, et dicit quod aliud quod expertus de viro justo est quia *Tota die*, idest toto tempore vitae suae, *miseretur*, miseriis aliorum, *et commodat*, scilicet spiritualia et temporalia: Ps. 111: « Jucundus homo qui miseretur et commodat: » vel actu, vel promptitudine. Et ideo, *Semen illius in benedictione erit:* Gen. 22: « Multiplicabo semen « tuum sicut stellas caeli etc. »

19. *Declina a malo.* Supra ostendit Psalmista quod bona justorum sunt meliora quantum ad fructum; hic autem prorumpit in exhortationem ad illa. Circa hoc duo facit. Primo enim ponitur exhortatio ad ista. Secundo ponitur fructus, ibi, *Dominus amat.* Justitia habet duas partes: recedere a malo, et facere bonum. Et ideo dicit, *Declina a malo, et fac bonum.* Hae autem duae partes justitiae correspondent praeceptis legis: justitia enim regulatur lege. In lege sunt quaedam praecepta affirmativa, quae implentur faciendo bonum; et quaedam sunt negativa, quae implentur declinando a malo. Item per haec duo perficitur naturalis inclinatio appetitus, cujus sunt duo objecta: scilicet bonum et malum; quia appetitus naturaliter tendit in bonum, et refugit malum falsum. Sed dicit, *Declina a malo.* Est autem duplex malum. Unum, quod facit homines malos, et hoc vere dicitur malum. Aliud malum est, quod non facit homines malos, scilicet malum poenae. Primum est peccatum; et de hoc intelligitur cum dicit, *Declina a malo*, idest a peccato: Eccl. 9: « Non zeles hominem in peccato « suo. » Et non dicit quod non faciat malum, quia in hoc intelligitur sola negatio, sed, *Declina a malo*, ut scilicet voluntatem faciendi non habeat. Isa. 1: « Quiescite agere perverse, discite benefacere. » Haec

(1) Al. aliquod.

duo frequenter introducuntur in sacra Scriptura. Sed quandoque praemittitur bonum, sicut ibi, Ps. 44: « Di- « lexisti justitiam, et odisti iniquitatem. » Quandoque praemittitur vitatio mali, sicut Isa. 7: « Ut sciat repro- « bare malum, et eligere bonum. » Et ratio est, quia duplex est ordo. Unus scilicet intentionis; et secundum hunc ordinem semper prius debet praemitti bonum quam vitatio mali, quia ad hoc vitat malum, ut faciat bonum. Alius est ordo executionis: et secundum hunc ordinem prius praecipitur ut vitet malum: quia omnes nascimur filii irae; et non possumus fieri justi nisi expellamus malum. *Et inhabita in saeculum saeculi.* Hic ponitur fructus justitiae; quasi dicat: Si declinaveris a malo, et feceris bonum, inhabitabis, sed non dicit explicite ubi, sed quantum, quia *in saeculum saeculi.* Sed est sensus, *Inhabita*, quasi intus habita. Sensibilia dicuntur exteriora bona, quia exteriori sensu capiuntur. Interiora bona sunt spiritualia et intelligibilia. Cum ergo dicit, *Inhabita*, dicit (1) intra possessionem spiritualium bonorum habitabis: Cant. 1: « Introduxit me rex in cellaria sua. » Et dicit, *In saeculum saeculi*, idest in perpetuum: Exod. 15: « Introduces eos, et plantabis, etc. » *Quia Dominus amat judicium.* Hic ponitur ratio quare inhabitet in saeculum saeculi; quasi dicat, Ideo inhabitabit, quia hoc statutum est ex divino judicio Probat hoc, scilicet quod inhabitet semper et libenter, *Quia Dominus amat judicium*: Isa. 61: « Ego Do- « minus diligens judicium. » Et inducitur quod hic dicitur, duplici ratione: quia sic est ratio ejus quod dicit, *Declina a malo etc.* ut scilicet sis, scilicet imitator Dei, quia Dominus amat judicium; et hoc est declinare a malo et facere bonum. Vel ad hoc refertur, *Inhabita in saeculum saeculi*, quia hoc justum est. Et Deus amat judicium. Justum enim est ut si homo non velit relinquere Deum, non relinquatur ab eo, qui est aeternus. Et ideo non relinquentur ab eo justi, qui volunt esse cum eo. Et ideo dicit, *Non derelinquet sanctos suos.* Et ex hoc sequitur quod, *In aeternum conservabuntur*, quia aeternus est et potens: Ps. 11: « Tu, Domine, « servabis nos et custodies nos etc. » Isa. 33: « Non rumpentur funiculi. »

20. *Injusti.* Hic ponitur forma judicii, quae erit bonis et malis. Primo ergo ponit quid dabitur malis in judicio. Secundo, quid bonis, ibi, *Justi.* Malis immittet punitionem: quia, *Injusti punientur*: Eccl. 21: « In finem illorum, » scilicet peccatorum, « in- « ferni et tenebrae et poena: » 2 Thes. 1: « Dabunt « poenas in interitu aeternas. » Item exterminationem, *quia semen impiorum peribit.* Hic loquitur secundum existimationem hominum. Mali autem cum moriuntur, credunt saltem in filiis vivere. Sed dicit quod *Semen eorum peribit*, idest vel carnales filii qui proprie imitantur eorum malitiam, vel sectatores falsae doctrinae aliquorum, sicut semen Arii. Justius autem duo retribuet: contra punitionem dabit remunerationem; unde dicit, *Justi autem haereditabunt terram*, quasi hereditate eam possidentes: Ps. 68: « Hereditate acquirent eam etc. » 1 Petr. 1: « Regeneravit nos in spem vivam. » Contra exterminationem, hereditatem, quia, *Inhabitabunt in saeculum saeculi super eam*, idest in hac terra viventium semper erunt.

21. *Os justi meditabitur.* Hic ostendit, quod bona justorum majora sunt, quantum ad usum

(1) Al. idest

virtutis, quia injusti habent os pronum ad malum. Primo ergo agit de spiritualibus bonis justorum. Secundo de perversitate malorum, ibi, *Considerat.* Circa primum duo facit. Primo enim ponit (1) spiritualia justorum praeeminentia. Secundo ponit fructum ipsorum bonorum, ibi, *Non supplantabuntur.* Bona spiritualia in duobus consistunt: scilicet prout sunt in ore et prout sunt in corde. In ore justi non est nisi bonum et veritas: Eph. 4: « Deponentes mendacium, loquimini veritatem. » Est autem duplex veritas: et utraque habet justi praemia. Prima est de divinis. Secunda est de humanis. Quantum ad primum dicit, *Os justi meditabitur sapientiam.*

Sed non videtur bene dicere: quia meditari est actus cordis, non oris.

Respondeo dicendum, quod meditabitur, idest meditata loquetur, vel modulabitur. Et multiplicare aliqui meditantur sapientiam. Quidam meditantur Christum, qui est sapientia Dei Patris saltem credendo: Deut. 4: « Haec est sapientia vestra et intellectus coram populis. » Quidam acquiescendo cum intelligentibus: Eccl. 6: « Si dilexeris audire, « sapiens eris. » Quidam in ea psallendo: Colos. 3: « Psallentes in cordibus vestris Domino: » Prov. ult.: « Os suum aperuit sapientiae, et lex clementiae in lingua ejus. » Sed os justi meditabitur sapientiam docendo: 1 Cor. 2: « Sapientiam loquimur inter perfectos. » Origenes autem dicit: « Imperiti pessimum vitium habent, ut superfluos eos « dicant, qui studium doctrinae impendunt: imitantes rerum vocabula, eorum studium contemnunt, loquacitatem suam, inertiam et imperitiam « approbantes. » Quantum ad secundum dicit, *Et lingua ejus.* Hoc tripliciter exponitur, *Lingua ejus loquetur judicium*, idest cum judicio et discretione sermonem proferet: Ps. 111: « Disponet sermones « ejus in judicio: » Eccl. 21: « Verba prudentum « statera ponderabuntur. » Alio modo secundum quod refertur ad judices: quia judex, sive os justi, sive lingua judicis, justum judicium loquitur in sententiando. Vel lingua justi loquetur de judiciis Dei: et convertet peccatores ad poenitentiam ex consideratione divini judicii: Job 19: « Fugite a facie « gladii, quoniam ultor iniquitatum gladius est. »

Sed quare dicit in futuro, meditabitur, et loquetur?

Respondeo dicendum, quod loquitur in futuro, ut designet continuitatem meditationis; quasi dicat: Continue loquitur et meditatur. Vel dicit hoc de futuro, quia modo modicum quid de sapientia possumus loqui, sed in futuro poterimus magna meditari de sapientia, et plura loqui de judiciis Dei. Sed contingit quod aliquis non habet in corde quod loquitur ore: Matth. 15: « Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum « longe est a me. » Non sic de viro justo: sed sicut loquitur, ita habet in corde: quia infixam habet in memoria per meditationem, et in voluntate per amorem, legem Dei. Propter hoc dicit, *Lex Dei ejus in corde ipsius*, idest legem et judicium loquitur et meditatur. Et ideo, *Non supplantabuntur gressus ejus.* Et ponit hic fructum bonorum operum, quia non deficient neque fraudabuntur: quia qui habet sacram Scripturam et legem Dei in corde, non decipitur a diabolo: Ps. 118: « In « corde meo abscondi eloquia tua, ut non peccem « tibi. » Nam lex est lucerna: et ideo qui sciunt eam, non offendunt.

22. *Considerat peccator.* Hic agit de consideratione malorum. Et primo ponit cogitationes malorum contra bonos. Secundo defensionem bonorum. Dicit ergo, *Considerat peccator justum*, scilicet insidiose, quomodo possit nocere. Ps. 21: « Ipsi « vero consideraverunt. » Prov. 24: « Ne insidieris et quaeras impietatem in domo justi. » *Et quaerit mortificare eum.* Ubi ostenditur ejus crudelitas, vel intentio. Prov. 1: « Pedes ejus ad malum currunt, et festinat etc. » Sap. 2: « Morte « turpissima condemnemus eum. » Sed justi defenduntur. Primo, quia evadunt eorum persecutionem; unde dicit, *Dominus autem non derelinquet eum in manibus ejus*; quia licet ad horam impii habeant potestatem super justos, non tamen semper. Psal. 124: « Non relinquet Dominus virgam peccatorum « super sortem justorum etc. » Secundo, quia liberantur divino judicio. Unde dicit, quod non solum hic liberantur, sed nec damnabuntur. *Cum judicabitur illi*, idest justo, idest ad utilitatem justi. Vel, *illi*, idest peccatori condemnabitur. Matth. 12: « Resurgent in judicio, » idest in condemnationem.

23. *Expecta.* Multa locutus est Psalmista in praemissis ad commendationem justorum et dejectionem malorum: et haec omnia retulit ad hoc ut sequamur justitiam, et declinemus malum; hic autem inducit exhortationem ad justitiam. In duobus servatur justitia: scilicet in his quae sunt ad Deum, et in his quae sunt ad proximum. Circa hoc ergo tria facit. Primo proponit exhortationem; secundo ostendit praemium, ibi, *Et exaltabit te*; tertio probat quoddam quod proposuit ibi, *Vidi impium.* Ordinat ergo exhortando ad Deum. Primo per expectationem; secundo per obedientiam. Dicit ergo, *Expecta Dominum:* ubi dicit duo. Primo, quod si aliquam molestiam pateris, non statim desperes, nec turberis contra Deum, sed expecta quousque succurrat. Ps. 39: « Expectans expectavi « Dominum, et intendit mihi. » Et sic hortatur ad sapientiam. Secundo hortatur ad longanimitatem; quasi dicat, Si nondum remuneratus es de bonis tuis, non frangaris, sed expecta remunerationem. Habac. 2: « Si moram fecerit, expecta eum etc. » Jac. 5: « Expectat agricola pretiosum fructum terrae patienter ferens. » *Et custodi vias ejus.* Expectatio est in malis, custodia est in bonis. Custodi ergo vias, scilicet charitatis et praeceptorum, et serva cum diligentia. Prov. 4: « Omni custodia « serva etc. » Job 23: « Vestigia ejus secutus est « pes meus: viam ejus custodivi. Ps. 118: « Scrutabor legem tuam etc. » *Et exaltabit te.* Hic ponitur praemium sive fructus, hoc est fructum bonorum, ut ab eo exaltentur. Eccl. 15: « Exaltabit « illum apud proximos suos. » Sap. ult.: « In omnibus honorasti populum. » Et ad quid? *Ut haereditate capias terram.* Mirum est quod dicit. Cum terra sit infima, quomodo exaltabit, ut capias eam? Et dicendum quod terra de qua loquitur, est terra viventium: et haec est in alto, quasi stabilitas aeternorum et spiritualium bonorum: et ad hanc non pervenit, quamdiu mens jacet in imis, sed oportet quod exaltetur. Isa. 58: « Sustollam te super altitudinem terrae. » Vel etiam potest intelligi de ista terra. Illi ergo hereditate capiunt terram, qui terrae dominantur: et tales sunt qui habent cor elevatum a terra, quia non habent cor pressum

(1) *Al.* ponit bona.

ad terram, sicut sunt servi terrae et possessio terrae. Et ideo oportet, ad hoc quod capiant eam, ut exaltentur. Prov. 4: « Glorificaberis ab ea, cum « eam etc. » *Cum perierint peccatores videbis.* Isti laetabuntur de perditione malorum. Psal. 17: « Laetabitur justus, cum viderit vindictam etc. » Job 22: « Videbunt justi, et laetabuntur. » Sed non propter perditionem impiorum, quia Deus non propter ipsam laetatur. Sap. 1: « Non laetatur in per« ditione virorum: » sed de divina justitia. Isa. ult.: « Egredientur et videbunt cadavera virorum, « qui praevaricati sunt in me. » Item de divina misericordia ipsis exhibita, qua sunt liberati a malis. sive a poenis damnatorum. Et ad hoc videndum oportet quod sit etiam exaltatus: quia si es deprehensus, non videbis perditionem ipsorum. Psalm. 72: « Hoc labor est ante me, » scilicet facta peccatorum, « donec etc. »

24. *Vidi impium.* Hic probat duo circa perditionem peccatorum. Primo ponit prosperitatem ipsorum; secundo perditionem; unde dicit: *Vidi impium,* idest quemcumque peccatorem, *superexaltatum,* idest supra statum suae conditionis: et supra alios homines, quantum ad statum mundi. Job 21: « Quare impii « vivunt, confortati sunt, roborati divitiis etc. » *Et elevatum sicut cedros Libani.* Hic est duplex littera. Vel supra cedros Libani, quae inter omnes arbores majorem altitudinem habet; quasi dicat: Excellenter super alios vidi eum. Eccl. 10: « Positum stultum, » idest peccatorem, « in dignitate sublimi. » Amos 2: « Altitudo cedrorum quasi altitudo illius, et fortis « ipse quasi quercus. » Sed quare impii vivunt, est duplex ratio. Una, quia quandoque sublimantur mali propter peccata hominum. Job 34: « Qui re« gnare facit hominem hypocritam propter peccata « populi. » Et ideo mali sunt quasi flagella Dei ad populum cum dominantur. Isa. 20: « Vae As« sur virga furoris mei, et baculus ipse est. » Alia ratio est, ut mali cum dominantur, gravius pereant. Job 30: « Elevasti me, et quasi super ventum po« nens elisisti me valide. » Unde quandoque in eo quod magis desiderant, magis dejiciuntur. Alia ratio est ad instructionem justorum, ut non multum reputent haec temporalia, quae etiam boni habent et mali, ut dicit Augustinus. Job 21: « Verumta« men non sunt in manu eorum bona sua, sicut « bona animae. » *Non curo de eis.* Item ut juste damnentur, qui abutuntur bonis datis. Isa. 1: « Fi« lios enutrivi et exaltavi etc. » Vel hoc potest referri ad haereticum, qui elevatur in suo sensu. Et finaliter dicitur, *Et transivi.* Hic primo ostendit dejectionem peccatoris; secundo ostendit destructionem loci ejus. Dicit autem, *transivi.* Non dicit, *transivit,* quasi dicat, Transivi ego per considerationem. Exod. 3: « Transibo, et videbo. » Quamdiu homo defigit oculum in rebus mundi, videtur ei quod mali sunt potentes; quando autem mente transit ad spiritualia et Dei judicia, pro nihilo reputat eos. Unde, *transivi,* per conversionem: quia quamdiu aliquis est saecularis affectu et corpore, placent ei res mundi: sed quando affectu transit ab eis, pro nihilo habet in saeculo abundantes. Psal. 14: « Ad nihilum « deductus est etc. » Et ideo sancti viri reputantur superbi, quia non appretiantur nec reputant homines propter divitias vel dignitates, si non suppetant eis virtutes; unde sequitur, *Et ecce non erat* etiam in praesenti, quia nihil reputat justus homo gloriam peccatorum, quae videtur aliquid. I Mach. 2: « Gloria hominis peccatoris stercus et vermis « est; hodie extollitur et cras non invenietur. » Jer. 4: « Aspexi terram, » idest gloriam terrenam, « et « ecce vacua erat, et nihil. » Vel secundum Origenem, *Non erat,* quia quando homo elevatur ad divina, conformatur divino intellectui: et quae sunt futura, sunt ei quasi praesentia. Unde qui videt quod tempus hujus vitae est breve, damnationem impiorum videt quasi praesentem. 1 Cor. 1: « Elegit Deus « quae non sunt, ut ea quae sunt, destrueret. » Unde dicit, *Quaesivi eum, et non est inventus locus ejus,* idest dignitates ejus, vel familia et domus ejus; quasi dicat, Non solum ipse, sed quicquid ad eum pertinet, destruitur. Job 20: « Oculus qui eum « viderat, non videbit, neque ultra intuebitur eum « locus ejus. » Vel locus ejus, idest mundus in quo quiescit, quia transit mundus et concupiscentia ejus. 1 Cor. 7: « Praeterit enim figura hujus mundi. »

25. *Custodi innocentiam, et vide aequitatem.* Hic exhortatur ad justitiam quae est ad proximum: et circa hoc tria facit. Primo ponit exhortationem; secundo praemium, ibi, *Quoniam sunt*; tertio exponit quod dixerat, ibi, *salus.* Proximo debet homo facere, ut primo ei non noceat; secundo, ut debita reddat. Quantum ad primum dicit, *Custodi innocentiam,* nihil nocendo. Job 22: « Salvabitur inno« cens, salvabitur autem in munditia manuum sua« rum. » *Et vide aequitatem.* Alia littera habet, *directionem,* idest rectitudinem et justitiam, *vide,* idest judica: Job 6: « Id quod justum est, judi« cate. » *Quoniam sunt reliquiae homini pacifico,* hoc est praemium justorum. Origenes dicit, quod quando spiritus separatur a carne, ossa hominis dicuntur reliquiae; ita quando anima recedit, quod remanet, scilicet corpus, dicitur reliquiae: et ideo non solum praemiabitur in anima, sed etiam corpus ejus ad immortalitatem perducetur. 1 Cor. 15. Vel reliquiae dicitur quicquid est homini post hanc vitam, quae sunt multae; quasi dicat, Non terminabitur in vita ista, sed etiam in fine vitae sunt alia mala (1). Unde alia littera habet, *Extremum vitae ejus est pax.* Consequenter ponit damnationem malorum. Mali habent duo. Primo quia ipsi pereunt; secundo, quia nihil dimittunt post eos. Ideo dicit, *Injusti autem disperibunt.* Job 4: « Et quia nullus « intelligit, in aeternum peribunt. » *Et simul reliquiae impiorum interibunt.* 1 Cor. 2: « Quae in« teribunt cum eis in gehenna. » Vel reliquiae, idest omnia quae habuerunt, scilicet divitiae quae pereunt, fama, quae putrescet, semen quod peribit. Job 22: « Nonne succisa est erectio, et reliquias « eorum devorabit ignis? » *Salus autem justorum.* Probat quod reliquiae justorum salvantur. Et primo ostendit in generali quae sunt; secundo ostendit ordinem consequendi eas; tertio causam hujus salutis. Duo sunt in reliquiis: salus in bonis, et ereptio a malis. Quantum ad primum dicit, *Salus autem justorum a Domino est* solo, in quo sperant, non ab alio. Origenes dicit, *Apud Dominum;* quasi dicat, In nullo creato, sed in solo Deo. Isa. 45: « Israel salvatus est in Domino salute aeterna. » Quantum ad secundum dicit, *Et protector eorum in tempore tribulationis,* scilicet praesentis, ut nec etiam corporaliter opprimantur. 1 Cor. 10: « Fa« ciet cum tentatione etiam proventum ut possitis « sustinere, » vel in die judicii, vel in morte. Nahum

(1) *Al.* multa.

1: « Bonus Dominus et confortans in die tribulationis, et sciens sperantes in se. » Ordo est quadruplex. Primo adjuvatur ad bene operandum. Unde, *adjuvabit*, idest cooperabitur. Psal. 120: « Auxilium meum a Domino. » Isa. 28: « Omnia enim opera nostra operatus es in nobis. » *Et liberabit*, scilicet a malis, *et eruet eos a peccatoribus*, vel quantum ad praesentem statum, quando justi liberabuntur, et non sequentur peccatorum vias. Psal. 1: « Beatus vir qui non abiit etc. » Vel in die judicii, quando segregabit oves ab haedis. Vel a daemonibus in morte cujuslibet: quia tunc daemones veniunt, quaerentes si aliquid suum inveniant. Joan. 14: « Venit princeps mundi hujus. » Et finalis salus, quia salvabit eos. Et causa est, *Quia speraverunt in eo*, quia haec salus debetur sperantibus.

PSALMUS DAVID XXXVII.

1. *In rememoratione sabbati.*

Domine, ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua tua corripias me.

2. Quoniam sagittae tuae infixae sunt mihi: et confirmasti super me manum tuam. Non est sanitas in carne mea, a facie irae tuae: non est pax ossibus meis, a facie peccatorum meorum. Quoniam iniquitates meae supergressae sunt caput meum: et sicut onus grave gravatae sunt super me. Putruerunt et corruptae sunt cicatrices meae, a facie insipientiae meae.

3. Miser factus sum, et curvatus sum usque in finem; tota die contristatus ingrediebar. Quoniam lumbi mei impleti sunt illusionibus, et non est sanitas in carne mea.

4. Afflictus sum, et humiliatus sunt nimis: et rugiebam a gemitu cordis mei.

5. Domine, ante te omne desiderium meum, et gemitus meus a te non est absconditus.

6. Cor meum conturbatum est in me, dereliquit me virtus mea; et lumen oculorum meorum, et ipsum non est mecum.

7. Amici mei et proximi mei adversum me appropinquaverunt et steterunt. Et qui juxta me erant, de longe steterunt: et vim faciebant, qui quaerebant animam meam. Et qui inquirebant mala mihi, locuti sunt vanitates; et dolos tota die meditabantur.

8. Ego autem tamquam surdus non audiebam: et sicut mutus non aperiens os suum. Et factus sum sicut homo non audiens, et non habens in ore suo redargutiones.

9. Quoniam in te, Domine, speravi: tu exaudies me, Domine Deus meus.

10. Quia dixi, Nequando supergaudeant mihi inimici mei: et dum commoventur pedes mei, super me magna locuti sunt. Quoniam ego in flagella paratus sum: et dolor meus in conspectu meo semper.

11. Quoniam iniquitatem meam annuntiabo: et cogitabo pro peccato meo. Inimici autem mei vivunt, et confirmati sunt super me, et multiplicati sunt, qui oderunt me inique. Qui retribuunt mala pro bonis, detrahebant mihi, quoniam sequebar bonitatem.

12. Ne derelinquas me Domine Deus meus, ne discesseris a me. Intende in adjutorium meum, Domine Deus salutis meae.

1. Supra Psalmista (1) imploravit divinum auxilium contra persecutores, ibi, *Judica*: ostendit etiam eorum nequitiam, ibi, *Dixit injustus*: docuit contemnere prosperitatem impiorum in praedicto Psalmo, *Noli aemulari*; in hoc autem Psalmo confitetur se pro peccatis suis afflictum. Circa hoc ergo facit duo. Primo proponit suam afflictionem. Secundo cautelam in futuro, ibi, *Dixi, custodiam*. Titulus, *Psalmus David in rememoratione*. Augustinus addidit, *In rememoratione sabbati*; sed hoc non habetur neque in hebraeo, neque in Hieronymo. Et est sciendum, quod hic est tertius psalmus poenitentialium: et diversitates Psalmi referuntur ad diversos actus poenitentiae, et commemorationem peccatorum. Et ideo dicit ad commemorandum, scilicet peccata. Psa. 38: « Recogitabo tibi omnes annos meos in amaritudine animae meae. » Sed si addatur sabbatum, pertinet ad finem hujus commemorationis, quare scilicet sit affligendum et rememorandum, scilicet propter sabbatum, idest propter quietem repromissam. Isa. 58: « Si averteris a sabbato pedem tuum, facere etc. » usque « vocaberis sabbatum delicium, » idest quies deliciosa. Dividitur ergo psalmus in partes duas. In prima petit misericordiam. Secundo exponit miseriam, ibi, *Quoniam sagittae*. Misericordia petitur a judice, cujus poena timetur. Judex primo arguit verbis: Ps. 49: « Arguam te. » Postmodum corrigit factis. Psalmista ergo non petit quod non arguatur, sed quod non in furore; unde dicit, *Domine, ne in furore tuo arguas me*. Furor et ira in Deo non ponunt commotionem: quia Sap. 12: « Cum tranquillitate judicat. » Sed quantum ad effectum dicuntur de Deo, quia furiosus non parcit. Unde petit corripi, sed non in ira; ideo dicit, *Neque in ira tua corripias me*: quia, ut dicitur Prov. 6, « Zelus et furor viri non parcet in die vindictae. » Unde in furore arguit quando non parcit: sicut Matth. 25: « Esurivi, et non dedistis etc. » Item, *Ite maledicti in ignem aeternum*. Unde peto corripi, sed non in furore. Secundo agit de poena judicis. Et est duplex poena. Una est ad exterminationem, et haec infernalis: et hanc petit sibi non infligi, cum dicit, *Domine ne in furore etc.* Alia est ad correctionem: et hanc petit sibi infligi. Sed petit quod non corripiatur in ira, ibi, *Neque in ira tua*, idest gravi poena, *corripias me*: Hier. 10: « Corripe me, Domine: verumtamen in judicio, et non in furore. »

2. *Quoniam sagittae tuae*. Misericordia non habet locum nisi ubi est miseria. Et ideo circa hoc duo facit. Primo commemorat multiplicem suam miseriam. Secundo petit divinum auxilium, ibi, *Ne derelinquas*. Miseriam ostendit primo, quam patitur a superiori, scilicet Deo infligente. Secundo ostendit miseriam quam patitur ab interiori, scilicet conscientia remordente, ibi, *Non est pax*. Tertio ab exteriori, scilicet homine contemnente, ibi, *Amici*. Circa primum duo facit. Primo ponit percussionem divinam. Secundo effectum percussionis, ibi, *Non est sanitas*. Hic loquitur ut referatur uno modo ad percussionem tribulationis quam Deus immittit; alio modo ad commotionem contritionis. Primo modo congruunt haec tria. Percussio est gravis ex duobus: scilicet ex hoc quod intima penetrat: et ex hoc homo convertitur. Et quantum ad hoc dicitur

(1) Al. Psalmus, *et sic infra*.

primo, quia pervenit usque ad intima: unde dicit, *Sagittae tuae*, idest percussio tua, *infixae sunt mihi*, scilicet usque ad interiora: Job 6: « Sagittae Domini in me sunt, quarum indignatio ebibit spiritum meum. » Secundo, quia hujusmodi percussiones non cito transeunt, sed manent; unde dicit: *Confirmasti super me manum tuam*: Isa. 30: « Erit transitus virgae fundatus quam requiescere « faciet Dominus super eum: » Heb. 10: « Horrendum est incidere in manus Dei viventis. » Tertio quia sunt graves: et est ratio ejus quod dicit, *Non in furore*, quia jam satis sum sagittatus. *Non est sanitas.* Hic ponit effectus sagittationis. Caro mea deordinata est, corruptioni et infectioni subjecta: Rom. 7: « Scio quod non habitat in me, » hoc est in carne mea, *bonum.* Alio modo de commemoratione contritionis potest intelligi: et sic assignat rationem quare non vult a Deo puniri. *Quoniam sagittae.* Sagittae Dei verba Dei sunt: Isa. 49: « Posuit me quasi sagittam electam. » Quando autem peccator audit verba Dei, et infiguntur cordi ejus, tunc reponit in corde suo: et tamen eis non compungitur, et ex hoc est dignus furore: quia non est compunctus ex sermonibus Dei. Sed sicut dicit Gregorius, « Frustra laborat extra lingua prae« dicatoris, si intus non operatur virtus Redem« ptoris. » Et ideo oportet, quod manus Dei infigat has sagittas usque ad intima; et ideo dicit, *Confirmasti super me manum tuam. In carne mea*: Gal. 5: « Caro concupiscit adversus spiritum etc. » Quando caro sanitatem habet, spiritus est infirmus: et e converso, scilicet quando spiritus est sanus et fortis, caro est infirma: quia totum enervatur quidquid ad carnem pertinet: Ps. 108: « Caro mea « immutata est propter oleum. » Effectus ergo verbi Dei immissi, vel infixi, est quod emarcet concupiscentiam carnis: Col. 3: « Mortificate membra « vestra etc. » Origenes dicit secundum primam expositionem, *A facie*, idest a consideratione irae tuae, quia per verba tua consideratur ira futuri judicii. Et ex hoc caro emarcet. *Et non est pax ossibus meis.* Hic ostendit interiorem miseriam, idest peccatum propter quod patitur tribulationem; quasi dicat, Aufertur sanitas carnis prae consideratione irae tuae; sed recognoscendo peccata mea, etiam spiritus concutitur; unde dicit, *Non est pax ossibus meis*, idest spiritui meo: Isa. 57: « Non est pax « impiis, dicit Dominus. » Et hoc, *A facie peccatorum meorum*, idest prae multitudine et gravitate peccatorum non possum habere pacem mentis. Sed numquid habes tribulationem? Et dicit quod sic. Unde exposuit se habere. Et primo peccata ponit. Secundo defectum pacis. Tria sunt quae exaggerant peccata: scilicet multitudo peccatorum, gravitas et reiteratio: quia si frequenter peccat, grave est. Dicit ergo quantum ad primum, *Quoniam iniquitates meae supergressae sunt caput meum.* Modus loquendi est. Per iniquitates signatur multitudo peccatorum: quia sicut aqua hominem obruit, ita peccata submergunt hominem. Et hoc non facit aqua nisi quando tantum excrescit quod caput excedit. Quasi dicat: Sic multiplicatae sunt quod super caput meum ascenderunt. Psalm. 68: « Infixus sum in limo profundi, et non est « substantia. » 2 Paral. ult. « Peccavi super nu« merum arenae maris, et multiplicata sunt pec« cata mea. » Et dicit, *Super caput meum*, idest super mentem meam tractam in consensum peccati. Tripliciter se homo habet in peccato. Quandoque est tantum in concupiscentia, et mens resistit; et tunc non attingit caput. Quandoque consentit, sed ex passione; et tunc licet perveniat ad caput, non tamen supergreditur. Sed quando « laetantur « quod male fecerint et exultant in rebus pessi« mis » (Prover. 2), tunc iniquitates supergrediuntur caput. Quantum ad secundum dicit: *Sicut onus grave gravatae sunt super me.* Dicuntur autem gravare peccata, quia deprimunt more rei gravis. Quanto ergo homo deprimitur, tanto a Deo recedit. Zach. 1: « Iniquitas sedet super talentum. » Isa. 1: « Populo gravi iniquitate. » Alia littera habet: *Sustulit in altum*: quia quandoque peccata gravia inducunt in contemptum, et superbit impius « cum pervenerit in profundum peccatorum » (Prov. 18). Quantum ad tertium dicit, propter recidivum: *Putruerunt et corruptae sunt cicatrices meae.* Cicatrix ex vulnere relinquitur: ita etiam quando quis peccavit, et dimissum est ei peccatum, sed adhuc est pronitas ad peccandum, est quasi cicatrix ex vulnere. Quandoque autem Deus sanat eam per satisfactionem et exercitium bonorum operum. Hier. 30: « Obducam cicatricem tibi, et « a vulneribus tuis sanabo te. » Quandoque autem non bene custodimus nos; et sicut per imperitiam medici, quandoque infirmitas generat intus putredinem, et corrumpit membrum, sic est in peccatore: quia quando non curatur peccatum per correctionem, sive per poenitentiam, fit putredo interius, idest delectatio peccati praeteriti; et consentit in aliud simile. Joel. 1: « Computruerunt « jumenta in stercore suo. » Ex hoc sequitur corruptio, quando peccatum procedit in actum. Vel corruptio est quando non solum in se sunt putrefacti, sed exhalant per infamiam ad alios, *A facie insipientiae meae.* Medicus quando curat, per insipientiam suam aliquando vulnus putrefit; sic ex insipientia hominis nescientis sibi bene cavere, patitur recidivum. Prover. 14: « Errant qui operan« tur malum. »

3. *Miser.* Supra dixit Psalmista: *Non est pax ossibus meis*; et ostendit quae sunt sua peccata, quia multa, gravia et reiterata: hic agit de pacis sublatione; et circa hoc duo facit. Primo ponit inquietudinem contra pacem; secundo ponit remedium consolationis et spei, ibi, *Domine, ante te.* Inquietudinem animi sui ostendit dupliciter. Primo quantum ad dejectionem, et quantum ad irascibilem; secundo quantum ad dejectionem cordis, quod pertinet ad commotionem concupiscibilis, ibi, *Tota die.* Circa primum duo facit. Primo proponit causam dejectionis; secundo ipsam dejectionem. Causa dejectionis est, *Quia miser factus sum*, idest miseriam meam ego cognosco. Miseria opponitur felicitati; et ideo in contrariis consistit. Felicitas humana consistit in rebus mundi. Psal. 143: « Beatum « dixerunt populum cui haec sunt. » Felicitas vera consistit in haesione ad Deum; et ideo sequitur: Immo *beatus populus cujus est Dominus Deus ejus.* Miser ergo est ex hoc quod a Deo avertitur per peccatum. Prov. 14: « Miseros facit populos pec« catum. » Iste ergo sciens se separatum a Deo per peccatum, reputat se miserum; et ex hoc dicitur animus ejus dejectus: unde dicit *Incurvatus sum.* Haec incurvatio potest referri ad depressionem animi, propter gravedinem peccati, quia peccata faciunt sicut grave onus, quod hominem incurvat, et facit

terram respicere: ita peccata faciunt inferiora respicere, et non permittunt per affectum tendere ad superiora. Paral. 36: « Incurvatus sum multo vin« culo ferri. » Vel potest referri ad humilitatem; quasi dicat: Incurvatus sum propter humilitatem, quia cum (1) recognoscit homo peccatum suum, non sapit alta. Luc. 18, de Publicano, qui « no« lebat oculos suos ad caelum levare. » Et haec incurvatio non debet esse momentanea, sed in tota vita: unde dicit, *Usque in finem*, scilicet vitae, quamdiu durat corruptio corporis. Rom. 7: « In« felix ego, quis me liberabit de corpore mortis « hujus? » Consequenter agit de tristitia cordis; et facit tria. Primo proponit tristitiam; secundo tristitiae causam; tertio magnitudinem tristitiae. Dicit ergo: Non solum humiliatus sum contra superbiam, sed etiam sum *contristatus*, contra delectationem peccati; et haec est tristitia bona. 2 Cor. 7: « Quae enim secundum Deum tristitia est, « bona est. » Et tangit duo circa tristitiam. Primo, quod oportet esse continuam: unde dicit, *Tota die*. Rom. 9: « Dolor continuus cordi meo. » Psal. 6: « Lavabo per singulas noctes lectum meum. Jer. 9: « Et plorabo die ac nocte interfectos populi « mei. » Augustinus: « Semper doleat, et de do« lore gaudeat. » Secundo, quia est quaedam tristitia absorbens, quae in desperationem inducit. 2 Corinth. 2: « Ne forte abundantiore tristitia absor« beatur qui ejusmodi est. » Quaedam est aggravans; et haec est accidia, quae sic dejicit ut non permittat agere bonum. Sed tristitia poenitentis non est sic, sed est cum spe, et exercitio bonorum operum: unde dicit, *Ingrediebar*; idest, in vita et bonis operibus proficiebam. Processus boni est ingressus, quia bona spiritualia ad quae tendit bonus sunt interiora. Phil. 3: « Quae retro sunt oblivi« scens (idest bona temporalia, ad quae tendunt « peccatores, quae (2) sunt exteriora) ad ea quae « priora sunt extendens me ipsum. » Prov. 4: « Ducam te per semitas aequitatis, quas cum in« gressus fueris non arctabuntur gressus tui. » *Quoniam lumbi mei impleti sunt illusionibus.* Hic ponitur causa tristitiae. Secundum Glos. exponitur, quod per lumbos intelligitur anima. Et dicit, *Lumbi*, quia ibi est delectatio. *Et non est sanitas in carne mea*; ut ostendat se infirmum intus et extra. Sed melius exponitur aliter, quod affligitur per peccatum cum recognoscit miseriam suam. Miseria autem maxime recognoscitur in corruptione sensualitatis. Rom. 7: « Video aliam legem in « membris meis repugnantem legi mentis meae. » Et subdit: « Infelix ego homo, quis me liberabit « de corpore mortis hujus? » Quasi dicat: Ideo cognosco me miserum, et sum *contristatus, quia lumbi mei impleti sunt illusionibus.* Ad litteram, carnalis delectatio implet me illusionibus, quia diabolus utitur sensualitate nostra sicut instrumento, et ubi nos debiles conspicit, ibi impugnat nos. Prov. 14: « Stultis illudit peccatum. » Istae autem illusiones variarum rerum ex duplici causa proveniunt. Quandoque ex corruptione, quia caro semper quaerit convenientia sibi, quantum est de se; et nisi spiritus retineat, oportet quod delectetur in eis; et impossibile est quod spiritus semper sit vigil; et ideo oportet quod illudatur. Quandoque proveniunt tales illusiones ex spiritu proprio, quando scilicet aliquis saepe inserit in se tales cogitationes carnales: et hoc est veniale peccatum primo; demum si consentiat, fit mortale; et hoc recognoscit, non quasi ex carne, sed ex se: unde ait (1): *Non est sanitas in carne mea.* Rom. 7: « Scio quod « non habitat in me, hoc est in carne mea, bo« num. »

(1) *Al.* non.
(2) *Al. deest* quae.

4. *Afflictus.* Hic ponit magnitudinem tristitiae. Et primo ponit talem magnitudinem. Secundo ponit signum, ibi, *Rugiebam.* Duo posuit in tristitia. Primum, quod est contristatus. Secundum, quod est incurvatus. Per primum designat tristitiam, per secundum vero dejectionem: et haec duo habet repetere hic. Quantum ad hoc quod est incurvatus, dicit, *Humiliatus.* Quantum ad hoc quod est contristatus dicit, *Afflictus:* et de utroque nimis: et hoc propter magnitudinem mali quod incurrerat, quia peccatum est maximum malum. Et ideo affligitur multis doloribus. Item, propter amissionem magni boni: Jer. 2: « Vide et scito quam malum est de« reliquisse Dominum etc. » Item secundum Origenem propter immutationem status de statu gratiae et virtutis in statum peccati. Boetius: « Ma« gnum infelicitatis genus est, fuisse felicem: » Job 29: « Quis mihi det, ut sim juxta menses pristi« nos, secundum dies quibus Deus custodiebat me? » Signum magnae tristitiae est rugitus: ideo dicit, *Rugiebam a gemitu cordis mei.* Rugitus dicitur esse vox bestiarum, scilicet leonis et ursi, propter vehementiam doloris vel famis. Unde rugitus est vehementia fletus: Job 3: « Quasi inundantis aquae « sic rugitus meus: » unde, *Rugiebam*, scilicet amarissime flebam. Sed contingit aliquando quod aliquis flet extra, non tamen ex animi commotione. Sed non sic ego fleo, immo a gemitu cordis mei procedit hic rugitus: Thren. 1: « Multi gemitus mei, « et cor meum moerens: » Isa. 59: « Rugiemus « quasi ursi omnes. »

5. *Domine ante te omne desiderium meum.* Hic ponitur remedium consolationis. Et primo ostendit quod in Deo solo est consolationis suae remedium. Secundo ostendit, quod hoc est sibi necessarium, quia nihil in se habet de quo consoletur, ibi, *Cor meum*: Oseae 13: « Perditio tua ex te Israel, tan« tummodo ex me auxilium tuum. » Est autem duplex tristitia. Quaedam tristitia est inducens desperationem; et haec tollit desiderium et gemitum, quia utrumque istorum fit in occulto: ideo desiderium et gemitus interior notum est Deo; unde dicit, *Domine ante te omne desiderium meum.* Ante te approbatum est quod desidero, et ideo spero mihi dari per te: Prov. 70: « Desiderium suum justis dabi« tur: » Ps. 9: « Desiderium pauperum exaudivit « Dominus. » Alio modo sic, *Ante te*, idest tibi cognitum est, qui scrutaris corda: 1 Reg. 16: « Deus « intuetur cor: » Prov. 15: « Perditio et infernus « coram Domino; quanto magis corda filiorum ho« minum? » Alio modo sic, *Ante te etc.* idest ad hoc est desiderium meum ut sim ante te: Ps. 41: « Sitivit anima mea etc. » *Et gemitus meus a te non est absconditus*, idest tu approbas eum, vel tu cognoscis eum: Exod. 3: « Videns vidi afflictionem « populi mei etc. »

6. *Cor meum conturbatum est.* Hic ostendit necessitatem consolationis suae esse adeo, quia nihil est in eo de quo possit consolari. Tria sunt in homine,

(1) *Al.* sed quia non etc.

scilicet, intellectus, voluntas, et potentia executiva: intellectus dirigit, voluntas imperat, potentia exequitur: et haec tria deficiunt in me. Quia, *Cor*, idest affectus, *conturbatum est*, idest commotum est tristitia et commotione: Ps. 59: « Commovisti « terram et conturbasti eam etc. » Vel conturbatum est prae solicitudine mundi. Item virtus executiva dereliquit me, quam habui ante peccatum. Vel loquitur ex persona humani generis. Virtus quam accepi in primo parente, ut non haberem corruptionem interiorem aut exteriorem, *Dereliquit me*, propter peccatum: Isa. 50: « Non est in me « virtus. » *Et lumen oculorum meorum*, idest ratio et mens mea, *non est mecum*, idest privantur lumine rationis, per quod vitant malum et faciunt bonum. Vel, *Lumen oculorum meorum*, idest Deus, non est mecum propter peccatum, quia « pecca- « ta vestra abscon lerunt faciem ejus a vobis. » Isa. 59.

7. *Amici mei et proximi mei*. Supra Psalmista diligenter exposuit miseriam suam, quam a superiori et ab inferiori (1) patitur; hic autem miseriam quam patitur ab aequali. Circa hoc duo facit. Primo ostendit quid patiatur ab hominibus. Secundo, qua de causa, ibi, *Inimici autem mei*. Circa primum tria facit. Primo praemittit mala quae patitur ab hominibus. Secundo ostendit patientiam suam in illis, ibi, *Ego autem*. Tertio ostendit patientiae causam, ibi, *Quoniam in te Domine*. Ostendit ergo se afflictum ab omni genere hominum: et pulchre, quia ostendit primo, se pati afflictionem ab amicis. Secundo ab inimicis, ibi, *Et vim faciebant*. Amici affligunt dupliciter: persequendo et derelinquendo: quia ex hoc ipso quod non juvant, affligunt. *Et qui juxta me*. Item amicorum est duplex genus. Quidam sunt soli amici et extranei. Quidam amici et cognati; et ab utrisque dicit se affligi. Quantum ad primum dicit, *Amici mei*. Et potest intelligi, vel ex persona Christi, qui in hoc Psalmo quandoque loquitur pro se, quandoque pro membris; vel ex persona poenitentis. Si legatur ex persona Christi, manifestum est quod Judaei qui sunt proximi, fuerunt adversarii ei: unde dicit, *Adversum me appropinquaverunt et steterunt*. Vel ex persona poenitentis: et tunc Origenes, « Aliquis in sae- « culo est inter peccatores, et quamdiu est in pec- « catis ostendunt ei amicitiam; sed quando deserit « mundum et peccatum, tunc peccatores adversan- « tur ei: » unde dicit, *Amici mei*, idest qui prius erant amici. Eccl. 6: « Est amicus qui convertitur « ad inimicitiam. » *Et proximi*, idest in carne conjuncti: Mich. 7: « Inimici hominis domestici ejus: » Jerem. 20: « Audivi contumelias multorum, et ter- « rorem in circuitu. » *Adversum me appropinquaverunt et steterunt*. Contingit quod amicus quandoque adversatur in dicto vel facto alicui; sed tamen tantam habet reverentiam ad amicitiam, quod non adversatur ei in facie. Et ideo (2) dicit quod non solum de longe steterunt, Sed *appropinquaverunt*, idest in faciem inimici contradixerunt. Quandoque etiam amicus facto commovetur contra eum, tamen non perseverant. Sed de istis dicit quod *Steterunt*, idest fuerunt mihi adversarii: Ps. 2: « Astiterunt reges « terrae etc. » *Et qui juxta me erant, de longe steterunt*. Hic ostendit quomodo est derelictus. Si exponitur de Christo, vere fuit derelictus: Matth. 26: « Relicto eo omnes fugerunt. » Item poenitens derelinquitur, postquam est conversus ad Deum: unde, *Et qui juxta me erant*, idest amici familiaritate vel carne, *De longe steterunt*: Job 6: « Ecce « non est auxilium mihi in me, necessarii quoque « mei recesserunt a me: » Ps. 87: « Elongasti a « me amicum et proximum etc. » *Et vim faciebant, qui quaerebant animam meam*. Et non solum est sic ab amicis afflictus, sed etiam ab inimicis. Est autem duplex genus inimicorum. Quidam sunt inimici capitales, et occidunt. Alii sunt qui non sunt capitales, quia non quaerunt occidere: et de utrisque loquitur hic. De primis dicit, *Vim faciebant qui quaerebant animam meam*, idest quaerebant me occidere. Ad litteram dicitur de Christo quem Judaei quaerebant occidere: unde, *Vim faciebant*, idest violentiam inferebant: Prov. 22: « Ne « inferas violentiam pauperi, quia pauper est. » Hieronymus, *Ut vim facerent*. Vel, *Quaerebant*, scilicet daemones, seu amici, qui volebant me inducere in malum postquam conversus sum ad Deum, *Et vim faciebant* mihi. De secundo dicit, *Et qui inquirebant mala mihi, locuti sunt vanitates*, idest mendacium contra me dixerunt. Ita accidit de Judaeis contra Christum; qui mendacium loquentes dicebant, Luc. 23: « Hunc invenimus subvertentem « gentem nostram, et prohibentem tributa dari « Caesari. » Item, *Dolos tota die meditabantur*, ut caperent eum in sermone, Matth. 22. Item hoc accidit cuilibet poenitenti: quia aliquis poenitens, ut Origenes dicit, confitetur peccatum suum, et si necesse fuerit, agit publicam poenitentiam: et deridetur ab aliis qui perseverant in peccato: Job 12: « Deridetur justi simplicitas, et dicunt multa « vana et falsa contra eum: » Psal. 11: « Vana « locuti sunt unusquisque. » Et etiam insidiantur, si inveniant aliquid unde confundant eum: Prov. 24: « Ne insidieris, et ne quaeras impietatem « in domo justi. »

8. *Ego autem tamquam surdus*. Hic ostendit patientiam a se exhibitam. Et primo ponit patientiam; secundo patientiae effectum, ibi, *Et factus sum sicut homo*. Homines quando affliguntur, nisi patienter portent, primo commoventur in animo, deinde deordinantur in verbis. Sed remedium quod non commoveatur in animo est, quod sit sicut surdus non audiens verba iniqua. Et ideo dicit, *Ego autem tamquam surdus non audiens*, idest audire me fingebam: Eccl. 1: « Usque ad tempus sustinebit patiens. » Item ibidem 28: « Sepi aures tuas spinis, et noli audire « linguam nequam. » Et remedium quod non deordinetur in verbo est, quod sit sicut mutus: Ps. 38: « Obmutui et humiliatus sum etc. » Unde dicit, *Et sicut mutus non aperiens os suum*. Et hoc maxime fecit Christus, ut dicitur Matth. 27: « Et « non respondit ei verbum, ita ut miraretur prae- « ses vehementer: » Isa. 53: « Tamquam ovis ad « occisionem ducetur etc. » Sic etiam facere debent viri justi: Ps. 38: « Posui ori meo custodiam, « dum consisteret peccator adversum me. » *Et factus sum sicut homo non audiens*. Hic ponitur effectus patientiae: sed hoc est contra opinionem malorum, qui hoc imputant ignaviae, non virtuti. Et dicit, *Factus sum*, scilicet opinione, *sicut homo non audiens*, et non virtuosus. Unde de Christo dicitur « Mihi non loqueris, » Joan. 19. *Et non habens in ore suo redargutiones*, idest ac si non sit sapiens ad respondendum. Unde de Christo dicitur

(1) *Al.* interiori.
(2) *Al. deest* ideo.

Luc. 23, quod illusit ei et despexit eum Herodes.

9. *Quoniam in te Domine speravi.* Hic ponitur causa patientiae, quae est triplex. Ex parte Dei, ex parte inimicorum, et ex parte sui. Et ex parte Dei causa patientiae est, quod tota causa relinquitur Deo. « Mihi vindictam, et ego retribuam, » Hebr. 10. Et ideo dicit, *Ego autem in te speravi Domine*; quasi dicat, In te est causa mea: Hier. 17: « Spes mea tu. » Et quid speras de Deo? *Dixi, tu exaudies me Domine, Deus meus.* Origenes: « Quandoque homo orat Deum, et non exauditur, quia « ipse non audit eum praecipientem: » Prov. 28: « Qui declinat aures ne audiat legem, oratio ejus « fiet execrabilis; » sed qui obedit Deo et legi, tunc exauditur: Jac. ult.: « Multum valet deprecatio « justi assidua. » Deus autem maxime praecepit patientiam: Matth. 5: « Si quis te percusserit in « una maxilla etc. » Et ideo illi exaudiuntur a Deo, qui noverunt pro inimicis orare, ut Ecclesia facit; unde dicit Jer. 15: « Si steterint Moyses et « Samuel coram me etc. » quia isti in veteri testamento oraverunt pro inimicis, « non est anima « mea ad populum istum, » idest non exaudiam eos pro populo isto; quasi dicat: ideo quia (1) patienter sustineo, tu exaudies me.

10. *Quia.* Supra posuit Psalmista mala quae passus est ab hominibus; et ostendit etiam patientiam suam, assignavitque unam rationem patientiae ex parte Dei; hic autem assignat rationem patientiae ex parte inimicorum. Contingit aliquando ex Dei misericordia, quod qui patitur tribulationem aliquam, sustinet mala quae ab aliis inferuntur, ut pacem cum inimicis habeat: Prov. 16: « Cum placuerint Domino viae ejus, inimicos ejus convertet « ad pacem: » Job 5: « Bestiae terrae pacificae « erunt tibi. » Et hoc etiam naturale est: quia nullus est ita saevus sive crudelis, quod quando videt aliquem humiliatum, affligat eum ulterius. Canis etiam non mordet hominem jacentem. Quando ergo aliquis resistit inimico, concitat inimicum ad nocendum sibi, et Deus non juvat: Psal. 7: « Si reddidi « retribuentibus mihi mala etc. » Et ideo assignat hic rationem patientiae, quae est ne veniat in manibus eorum: et circa hoc duo facit. Primo commemorat de hostibus gaudium corporis. Secundo insultationem eorum. Dicit ergo, *Dixi, ne quando supergaudeant mihi inimici mei:* si nollet me defendere Deus, non intueretur me, et sic superarent me hostes et gauderent. Quantum ad secundum dicit, *Et dum commoventur pedes mei.* Hieronymus habet, *Deficio*: littera nostra habet, *Super me magna locuti sunt.* Et dum labuntur pedes mei etc. *Loquentur.* Si intelligatur de praeterito, sic est sensus, *Dixi ne quando etc.* Potest hoc referri ad experimentum; quasi dicat: expertus sum, quod gauderent. Sed si laberentur pedes mei etc. Quidam corruunt; quidam labuntur, sed non corruunt: quidam sunt infirmi. Mali quandoque contra aliquem religiosum insultant, et maxime loquuntur super ipsum. 1 Reg. 2: « Nolite multiplicare loqui « sublimia gloriantes. » Ps. 11: « Disperdat Dominus universa labia dolosa. » Tertia est ratio ex parte sui, scilicet ex parte patientis. Primo proponit promptitudinem animi. Secundo causam. Dicit ergo, *Quoniam ego in flagella paratus sum.* Nullus est impatiens nisi de eo quod invitus sustinet. Quando igitur est paratus ad sustinendum, non est impatiens. Consideranda sunt duo genera hominum. Quidam sunt qui hic non flagellantur, sed reservantur aeterno igni. Ps. 72: « In labore hominum « non sunt etc. » scilicet hic non corripiuntur. Alii sunt qui flagellantur in hoc mundo, quia Deus corripit eos ut filios: Heb. 12: « Flagellat omnem « filium quem recipit. » Gregorius: « Signum ae- « ternae reprobationis est, quando Deus nullum « flagellum dat homini in mundo. » Sic et Ambrosius noluit hospitari in domo illius, qui semper fuerat in prosperitate. Et ideo dicit, *Quoniam ego in flagella paratus sum.* Primo ponit dolorem. Secundo doloris causam. Est autem consuetudo, quod quando aliquis patitur gravem dolorem, sustinet alium dolorem, ut liberetur ab alio graviori: sicut quando homo sustinet extractionem dentis, ut liberetur a dolore dentium. Et ideo dicit, *Sum paratus ad flagella*, quia habeo alium dolorem quem volo curare. Et ideo dicit, *Dolor meus*, scilicet de peccatis. *In conspectu meo semper:* Rom. 9: « Dolor « continuus cordi meo: » Thre. 1: « O vos omnes « qui transitis per viam etc. » Et hic dolor est major omni dolore: non quidem sensu, sed secundum rei veritatem. Augustinus dicit quod omnes afflictiones animae causantur ex amore: homo delectatur in eo quod amat, et timet contrarium ejus quod amat, et dolet similiter. Ergo quanto major est amor, tanto est major dolor de contrario. Sed minima caritas est maximus amor. Ergo dolor de peccato est maximus; sed non magis sentitur, quia appetitus sensitivus non movetur nisi ex apprehensione sensibilium, nisi per redundantiam rationis. Et inde est quod homo plus sentit dolorem de aliquibus aliis rebus quam de peccato: tamen secundum rationem plus vellet sustinere eum quam dolorem de peccato. Causa hujus doloris magni (1) est peccatum; et ideo dicit,

11. *Quoniam iniquitatem.* Quasi dicat: Ideo doleo, quia peccatum meum considero, et intantum ut aliis manifestem. Unde, *Ego annuntiabo*, idest aliis manifestabo, in quo maximum remedium sentio, quod maxime fit in confessione, quae laetificat confitentem: Prov. 28: « Qui abscondit scelera « sua etc. » Jac. ult: « Confitemini alterutrum etc. » Secundo ponitur peccati satisfactio contra illos, qui sic confitentur ut non satisfaciant: Isa. 38: « Recogitabo tibi omnes annos meos etc. » Job 23: « Considerans eum timore solicitor. » Et ponuntur hic tres partes poenitentiae. *Dolor* refertur ad contritionem. *Iniquitatem meam etc.* ad confessionem. *Cogitabo*, idest satisfaciam, *pro peccato meo*, ad satisfactionem. *Inimici autem mei vivunt etc.* Hic ponitur ratio misericordiae, scilicet prosperitas inimicorum; et ponit causam quantum ad tria. Primo quantum ad cordis stabilitatem, ibi, *Vivunt.* Secundo quantum ad potestatis magnitudinem, ibi, *Et confortati sunt.* Tertio quantum ad multitudinem, ibi, *Et multiplicati sunt.* Dicit ergo, *Inimici mei vivunt.* Et continuat. Sic Origenes: « Poenitens « aliquando si dimitteretur in pace, cogitaret de « peccato in poenitentia; sed tot tribulationes con- « tra eum insurgunt, quod videtur sibi quod de- « beat se defendere: » tamen iste dicit quod licet vivant et prosperentur inimici mei. non tamen dimitto dolorem de peccatis: non enim debet homo

(1) *Al.* quia si.

(1) *Al.* magis.

resilire a poenitentia. Christus multos habuit inimicos, et habet: Psal. 119: « Odio habuerunt me « gratis. » Et Deus habet inimicos: Joan. 15: « O- « dio habuerunt me et Patrem meum. » Et alii justi multos habent inimicos qui non vivunt sine flagello. *Et confortati sunt*, idest habent magnam potestatem, idest sunt nimis potentes, *et multiplicati sunt qui oderunt me inique*, idest injuste, quia persequuntur me propter justitiam quam sequebar. *Qui retribuunt mala pro bonis*. Est autem quadruplex retributio. Una est, quae retribuit bonum pro bono (1); alia quae retribuit malum pro malo: et istae sunt communes bonis et malis, quia etjam bonus malum poenae pro malo culpae tribuit: alia est, quae retribuit bona pro malis: et haec est proprie bonorum: quarta est, quae retribuit malum pro bono, et haec est inimicorum. Jer. 18: « Numquid « redditur pro bono malum? » *Detrahebant mihi*: Rom. 1: « Detractores Deo odibiles. » Triplex est detractio: quarum una est mala, quando detrahit homo homini de peccato, etiam si peccata sint occulta, quia non sunt occulta publicanda (2) per modum detractionis. Alia est pejor quando detrahit de falso. Pessima, quando detrahit non homini, sed virtuti: videlicet si dicas castitatem malam esse. Et sic est in proposito, quia *Sequebar bonitatem, detrahebant mihi*: Isa. 5: « Vae qui dicunt malum bonum et « bonum malum: » Dan. 6: « Non invenerunt oc- « casionem Danieli nisi in lege. » Glossa: « Felix « conscientia, cui non potest imponi nisi quod « servat legem Dei sui. »

12. *Ne derelinquas me Domine*. Hic ponitur oratio: et petit removeri quod timet, et petit sibi praestari quod amat, ibi, *Intende in adjutorium meum*. Hic petit non amoveri, scilicet praesentiam Dei; unde dicit, *Ne derelinquas me, Domine Deus meus*, scilicet in tribulatione: Psalm. 90: « Cum « ipso sum in tribulatione: » Deuter. 31: « Do- « minus Deus tuus est, non dimittet te. » Et si ad modicum videaris me derelinquere, tamen omnino, *Ne discesseris a me*, quia timeo quod per me non possim subsistere: Isaiae 54: « Misericor- « dia mea non recedet a te. » *Intende in adjutorium meum*, idest adjuva me ut proficiam. Et nota quod istum versiculum dicit Ecclesia in principio omnium horarum, quia versiculus iste valet contra omnes tentationes. Unde cum incipimus orare, diabolus tentat nos: propter quod petit auxilium: ideo dicit, *Intende*, quia tu es Deus dator et conservator salutis meae: Psalm. 143: « Qui « das salutem regibus etc. »

(1) *Al.* malo.
(2) *Al.* quia si sint occulta, non sunt publicanda.

PSALMUS CANTICI XXXVIII.

1. *In finem pro Idithum.*

Dixi, custodiam vias meas: ut non delinquam in lingua mea. Posui ori meo custodiam, cum consisteret peccator adversum me. Obmutui, et humiliatus sum, et silui a bonis; et dolor meus renovatus est. |Concaluit cor meum intra me: et in meditatione mea exardescet ignis.

2. Locutus sum in lingua mea, Notum fac mihi, Domine, finem meum Et numerum dierum meorum quis est: ut sciam quid desit mihi.

3. Ecce mensurabiles posuisti dies meos: et substantia mea tamquam nihilum ante te.

4. Verumtamen universa vanitas omnis homo vivens

5. Verumtamen in imagine pertransit homo: sed et frustra conturbatur. Thesaurizat, et ignorat cui congregabit ea.

6. Et nunc quae est expectatio mea? nonne Dominus? et substantia mea apud te est.

7. Ab omnibus iniquitatibus meis erue me: opprobrium insipienti dedisti me. Obmutui, et non aperui os meum; quoniam tu fecisti, amove a me plagas tuas. A fortitudine manus tuae ego defeci in increpationibus: propter iniquitatem corripuisti hominem. Et tabescere fecisti sicut araneam animam ejus: verumtamen vane conturbatur omnis homo.

8. Exaudi orationem meam Domine, et deprecationem meam: auribus percipe lacrymas meas. Ne sileas, quoniam advena ego sum apud te et peregrinus, sicut omnes patres mei. Remitte mihi ut refrigerer priusquam abeam, et amplius non ero.

1. Psalmista (1) confessus est se passum afflictionem suam pro peccato suo; hic autem promittit cautelam in posterum. Titulus talis est, *In finem canticus David pro Idithum*. Et hoc non est novum, licet sit novus Titulus: quia ut habetur in historia 1 Paral. 15, quando David arcam foederis quae fuerat capta a Philistaeis reduxit, quatuor millia cantorum instituit, qui Psalmos canerent; quos posuit intus, quos Asaph, Hamar, et Idithum vocavit, et hic ponitur in titulo. Et sicut Origenes dicit, haec consuetudo erat (1) etiam apud Graecos, quod si aliquando aliqui poetae erant qui carmina recitabant in populo, si non erant ab ipsis recitantibus facta, sed ab aliis, victoria non dabatur recitatori, sed poetae. Sic etiam fit de Psalmis; nam omnes Psalmos fecit David, et quosdam ipse cantavit coram arca, ut habetur 2 Reg. 6: quosdam dabat aliis cantandos: et ideo illi quibus dabantur, erant quasi cantores, et eis intitulantur: tum propter dignitatem, quia fuerunt prophetae, tum propter mysterium. Unde hoc competit mysterio Idithum, quod interpretatur intus vir sciens, vel transiliens; et signat transilientem vanitatem mundi, de qua multum in hoc Psalmo agitur. Dividitur ergo Psalmus iste in partes duas. In prima ponit cautelam quam habet ad evadendum pericula. In secunda ostendit necessitatem cautelae, ibi, *Ecce mensurabiles*. Circa primum duo facit. Primo praemittit cautelam. Secundo ostendit periculum ex ea incidens, ibi, *Obmutui*. Circa primum duo facit. Primo praemittit cautelam. Secundo ponit rationem cautelae, ibi, *Posui ori meo*. In cautela consideranda sunt tria: scilicet cavendi propositum; unde ait, *Dixi*, idest cum deliberatione in corde meo statui et proposui: Eccl. 2: « Dixi in corde meo, vadam et affluam deliciis. » Secundo considerandum est quid proponat: quia, *Custodiam vias meas*, idest processus meos. Et debet homo custodire vias Dei ut imitetur: Job

(1) *Al.* Psalmographus.

(1) *Al.* est.

23: « Vestigia ejus sequutus est pes meus. Viam « ejus custodivi, et non declinavi ex ea. » Item debet custodire vias suas ne erret: Deut. 4: « Custodite vias vestras et studia vestra. Tertio considerandus est fructus qui ex hoc sequitur: *Ut non delinquam in lingua mea.* Homo debet diligenter se custodire ab omnibus peccatis, et praecipue a peccato linguae, quia faciliter in eis prolabitur: lingua enim est mobilis, et de facili prorumpit in malum. Vel alia (1) ratio est, quia lingua est immediatum organum ad interiorem conceptum cordis explicandum. Unde quam cito verbum est in corde, est in lingua; et ideo oportet diligenter custodiri. Consequenter ponitur ratio hujus custodiae, *Posui ori meo custodiam, cum consisteret peccator adversum me*; quasi dicat: Haec est ratio quare sic custodio vias meas, quia semper adversarius est contra me. Alibi dictum est, quod homo ponat custodiam cordi: Prov. 4: « Omni custodia serva cor tuum; » hic dicit quod ponat custodiam ori, quod non claudatur totaliter, sed debet custodiri, idest servari a malis verbis quantum ad tempus, et quantum ad ea quae dicit: Eccl. 8: « Omni negotio « tempus est, et opportunitas. » Et quare posui ori meo custodiam? *Cum consisteret peccator adversum me.* Hoc exponitur tripliciter. Unus sensus est: *Adversum me*, ad insidiandum; et tunc magis necessaria est cautela: Eccl. 5: « Si est tibi intelle« ctus, responde proximo: sin autem, sit manus tua « super os tuum: » Matth. 22: « Ut caperent eum « in sermone. » Secundus sensus est: *Adversum me*, ad injuriandum vel impugnandum: quia etiam tunc cum impugnat, debes tibi cavere, quia ibi est virtus: 1 Petri 2: « Cum malediceretur, non « maledicebat. » Tertius sensus est, *Adversum me*, idest in conspectu meo, ut instruatur: et tunc necessaria est cautela ne omnia omnibus proferat. Quaedam enim sunt proferenda justis, quae non sunt dicenda peccatoribus: 1 Cor. 3: « Non « potui loqui vobis quasi spiritualibus, sed qua« si carnalibus: » Matthaei 7: « Nolite sanctum « dare canibus; » quasi dicat: Posui custodiam ne secreta doctrinae propalarem peccatoribus. *Obmutui.* Hic ponit periculum cautelae in quod posset incidere; propter quod dicit: Videns peccatores impugnantes contra me, proposui omnino tacere; unde dicit, *Obmutui*, idest penitus tacui. Sed quandoque contingit quod propter cautelam aliquis indiscrete tacet aliquando: et aliquando aliquis tacet exterius, et turbatur interius. Eccl. 33: « Praecordia fatui « quasi rota praecurrens. » Sed iste non turbatur interius; ideo dicit, *Humiliatus sum*, scilicet intus, sed periculum est: quia dum volui tacere a malis, *Silui etiam a bonis:* vel a bonis verbis, quae non dixi: vel a bonis hominibus, quibus nolui loqui. Eph. 4: « Omnis sermo malus de ore vestro non « procedat, sed si quis bonus ad aedificationem « fidei etc. » Unde sequitur: *Et dolor meus renovatus est;* quasi dicat: Prius dolui de indiscreta locutione, modo doleo de indiscreta taciturnitate; quasi dicat: Innovavit me dolor. Sed adhibetur remedium internae charitatis; et ideo dicit: *Concaluit cor meum intra me*, idest concitatus est calor charitatis in corde meo. Prov. 6: « Numquid potest homo ab« scondere ignem in sinu suo, ut vestimenta ejus « non ardeant? » Sic impossibile est quod homo abscondat verba Dei, cum inflammatur cor charitate. Psal. 118: « Ignitum eloquium tuum etc. » Causa autem hujus concitationis est meditatio de divinis; unde dicit: *Et in meditatione mea exardescet ignis.* Nihil amatur nisi bonum et pulchrum. Unde in exterioribus amoribus visio corporalis est causa amoris. Et ideo si vis accedere ad spiritualia, oportet quod accendatur cor tuum amore Dei. Effectus concitationis est, quia qui proposuit tacere, movetur ad loquendum; unde dicit, *Locutus sum.* Act. 2: « Repleti sunt omnes Spiritu sancto, et « coeperunt loqui. » Gregorius: « Spiritus quos « replet, ardentes pariter et loquentes facit. » Job 4: « Conceptum sermonem quis retinere potest? » Simile dicitur Hier. 20: « Factus est sermo Domini « etc. Et dixi, « Non loquar ultra etc. » et sequitur, « et factus est in corde meo quasi ignis. » Vel exponitur secundum Glossam, *Obsurdui*, idest factus sum surdus. Deus non dat gratiam homini nisi utatur illa; et ideo quando quis per negligentiam gratia sibi data non utitur, Deus aufert ei, ut patet de talento. Luc. 19: « Auferte ab eo « mnam, et date ei qui decem mnas habet. » Et ideo dicit, *Obsurdui et humiliatus sum*, idest dejectus; et tunc non sonat in virtutem, sed delictum: et ideo dicit, *Concaluit cor meum* prae solicitudine. Origenes exponit aliter: « Dixi, custodiam vias meas. « Punctus. *Ut non delinquam in lingua mea, posui « ori meo custodiam.* Et post, *Dum consisteret pecca« tor adversum me, obmutui.* » Est autem triplex genus hominum. Quidam in tribulationibus positi maledicunt persequentibus se; quidam benedicunt; quidam sunt medii, qui saltem perveniunt ad hoc quod tacent. Ita evasit gradum primum, quia posuit ori suo custodiam, et non maledicebat. Sed quia obmutuit, et non benedicebat, evasit secundum gradum, quia sentiebat dolorem, et aestuabat intra prae indignatione etc.

2. Hic convertit se ad Deum, et exardescit. *Locutus sum in lingua mea: notum fac mihi, Domine, finem meum et numerum dierum meorum.* Ponitur hic duplex petitio. Prima, ibi, *Notum fac mihi Domine finem meum.* Finis accipitur hic Christus. Rom. 10: « Finis legis Christus. Et dicit, Domine notifica mihi Christum. Alia petitio est, ibi, *Notum fac mihi numerum dierum meorum*, idest volo considerare qualis sit vita praesens, ut possim eam comparare ad finem illum: quia isti dies sunt mali, pauci et imperfecti; illi autem sunt perfectissimi: et tunc scitur quod, « Non sunt condignae passionis hujus « temporis ad futuram gloriam, quae revelabitur « in nobis, » ut dicitur Rom. 8. Et sic, *Sciam quid desit mihi*, idest quomodo sum imperfectus ad illam vitam. Origenes dicit, quod finis sumitur hic pro perfectione. Quaelibet enim ars habet finem quem intendit, qui est perfectio ejus; et sic dicit, *Notum fac mihi finem meum*, idest quae sit summa perfectionis (1) via, in qua vis me ambulare. Psalm. 118: « Omnis consummationis vidi fi« nem. » *Et numerum dierum meorum*: idest opera mea, quae sunt dies; quasi dicat: Fac me recte judicare opera mea quantum valent. Et hoc, *Ut sciam quid desit mihi*, scilicet a perfectione. Vel potest exponi simpliciter de fine vitae: quia, sicut dicitur Eccl. 7, « In omnibus operibus tuis me« morare novissima tua. » *Et numerum dierum meo-*

(1) *Al. deest* alia.

(1) *Al.* vita.

rum etc. idest quantum vivam, ut praeparem me ad poenitentiam.

3. *Ecce mensurabiles posuisti.* Supra memoravit Psalmista cautelam exhibitam per silentium, periculum ex silentio imminens, et remedium, quo periculo subvenitur; hic autem ostendit necessitatem cautelae praedictae, quae sumitur ex miseria praesentis vitae: et circa hoc duo facit. Primo describit praesentis vitae miseriam. Secundo contra eam petit remedium, ibi, *Et nunc quae est.* Circa primum duo facit. Primo describit miseriam hujus vitae quantum ad ipsam vitam. Secundo quantum ad vitae occupationem, ibi, *Verumtamen in imagine.* Circa primum duo facit. Primo describit miseriam hanc quantum ad vitam Secundo rationem assignat, ibi, *Verumtamen universa.* Miseriam hujus vitae ostendit quantum ad ejus brevitatem, et quantum ad ejus debilitatem. Quantum ad primum dicit, Domine petivi, ut annuntiares mihi numerum dierum meorum. Sed (1) nunquid sunt numerabiles dies mei? ita, quia, *Ecce mensurabiles posuisti dies meos.* Homo est sic conditus, quod si nunquam peccasset, non moreretur, et ita dies ejus non mensurarentur; sed peccando moritur, et sic numerari possunt. Job 14: « Breves dies hominis sunt, numerus « mensium ejus apud te est. » Sed esto quod vita esset brevis, et posset (2) esse ita pretiosa quod multum reputanda esset: tamen hoc nihil est: quia substantia mea et natura mea et vita mea tanquam nihilum ante te est, idest in comparatione tui; licet aliquid videatur esse in comparatione creaturarum infimarum. Isa. 40: « Omnes gentes « quasi non sint, sic sunt coram eo. » Potest autem dici sic: *Substantia mea*, idest dum considero illud quod est ante te, idest bona aeterna, quae dabis sanctis, substantiam meam nihil reputo. Vel sic. Qui considerant res hujus mundi ante te, idest oculo divino, nihil reputant eas.

4. *Verumtamen universa.* Hic assignat rationem secundum litteram. *Universa*, secundum litteram nostram, vel est nominativi casus singularis numeri, vel est nominativi casus neutri generis, et pluralis numeri. Si secundo modo, sic est sensus, *Verumtamen universa*; quasi dicat, Non est enim mirum si vita hominis est nihil ante te, quia, *Universa*, idest inferiora omnia sunt vanitas. Et ideo Hieronymus habet, *Omnia enim vanitas*, ut sit quasi ratio praecedentium. Eccl. 1: « Omnia va« nitas. » Et dicuntur vanitas, quia vanitas opponitur soliditati et stabilitati: omnia enim quae sunt in mundo, sunt subjecta mutabilitati, et ideo sunt vana: et etiam inter ea, *Omnis homo vivens* est subjectus mutabilitati, et sic est vanitas. Rom. 8: « Vanitati enim creatura, » idest homo, « subjecta « est non volens. » Vel secundum litteram, *Universa*, si sit singularis numeri, sic est sensus, *Universa vanitas*, idest omnis vanitas, *est omnis homo vivens*, idest est in omni homine mundane vivente. Vanus dicitur homo ex hoc quod sequitur res mutabiles Jer. 2: « Ambulaverunt post vanitates, et vani facti « sunt. » Vel sic, *Omnis homo vivens*, idest carnaliter: est omnis, idest perfecta vanitas.

5. *Verumtamen in imagine.* Hic ostendit miseriam conditionis humanae, quantum ad occupationem: et circa hoc tria facit. Primo ostendit quod aliquid sit in homine quod vanitati debet resistere. Secundo ostendit in generali vanitatem occupationis ejus, ibi, *Sed frustra.* Tertio ostendit hoc idem in speciali, ibi, *Thesaurizat.* Dicit ergo, *Omnis homo vanitas*; tamen aliquid est in homine fixum, quod semper manet in eo dum transit; et hoc est imago. Et potest hoc tripliciter exponi. Uno modo de imagine Dei, quae est inquantum homo est praeditus ratione. Gen. 1: « Faciamus hominem ad « imaginem et similitudinem nostram. » Et haec imago debet resistere vanitati; scilicet ratio, et debet eam, scilicet vanitatem, excludere. Et hoc est quod ait. Quamvis homo sit subjectus vanitati, semper tamen est praeditus ratione. Sed quia non determinatur hic cujus sit imago, ideo nota hic duplicem imaginem: unam caelestis hominis, aliam vero hominis terreni. 1 Cor. 15: « Sicut portavimus « imaginem terreni, portemus et imaginem caelestis. » Dico ergo quod omnis homo est vanitas; tamen omnis homo pertransit in aliquam imaginem, quia, vel per bona opera repraesentat in se imaginem hominis caelestis, vel per mala imaginem terreni. Vel aliter. Imago importat similitudinem. Cursus autem vitae istius dirigitur per aliquam cognitionem, quia affectus movetur secundum cognitum. Est autem duplex cognitio. Una, qua cognoscitur veritas: et haec est certa. Alia est per verisimilitudinem: et haec est quasi cognitio imaginis: quia non attingit ad ipsam veritatem, sed ad similitudinem veritatis. Si homo attingeret ad ipsam veritatem sicut est, non turbaretur, quia consideraret conditionem hujus vitae, et quid erimus post hanc vitam; et sic non occuparetur in ista vita, sed ad ea quae sunt in alia vita tenderet. Et ideo Hieronymus habet, « Quantum ad i« maginem pertransit homo, tantum turbatur, » idest quantum deficit homo a vera cognitione veritatis, tantum turbatur per occupationem hujus vitae, sive in bonis sive in malis. Luc. 10: « Mar« tha, Martha, solicita es, et turbaris erga plurima. » Quando ergo facit bona opera, tunc non turbatur frustra; sed quando non occupat se in bonis, tunc frustra turbatur: Isa. 49: « Vane consumpsi forti« tudinem meam. » Et ponit exemplum de occupatione quae conturbat homines, quae est occupatio avaritiae; haec autem maxime conturbat homines. Concupiscentia autem ad horam occupat homines, similiter et ira Sed, ut dicitur Eccl. 5, « Avarus « non impletur pecunia; » et ideo de eo ponit exemplum dicens, *Thesaurizat et ignorat cui congregabit ea*, idest congregat thesauros superfluos in hac vita. Matth. 6: « Nolite thesaurizare vobis « thesauros in terra, » scilicet vane et frustra, «quia ignoratis cui congregatis ea. » Sibi non, quia Job 27: « Dives cum dormierit, nihil secum af« fert. » Ergo aliis, sed nescit cui; quia aliquando non congregat pueris, quia non remanent post eum; et si remanent, non tamen scit quales sint, quia aliquando sunt contra parentes.

6. *Et nunc quae est expectatio mea etc.* Hic petit Dei auxilium contra miseriam. Et primo ponit fiduciam, ex qua oratio sua procedit. Secundo proponit orationem, ibi, *Ab omnibus iniquitatibus.* Tertio petit eam exaudiri, ibi, *Exaudi.* Quandoque homo est in miseria: et tunc aut confidit liberari per se, aut per alium. Si confidit liberari per se, non expectat alium, sed in seipsum (1) habet subsidium. Si per alium, tunc expectat, quia sperat per

(1) *Al.* sed et.
(2) *Al* brevis, posset.

(1) *Al.* seipso.

alium juvari. Sic est in ista miseria, quia breves dies sunt, et non confidit in se, sed dicit cum Job 6: « Ecce non est auxilium mihi in me; » sed expectat auxilium a Deo; unde dicit, *Quae est expectatio mea? nonne Dominus*; quasi dicat: Solus potest me liberare, quia ipse solus est super omnem veritatem, qui solus est veritas. Isa. 30: « Beati omnes qui expectant eum. » In expectatione etiam mora est; quasi dicat: Ego praestolabor. Habac. 2: « Si moram fecerit, expecta eum, » *et substantia mea apud te est*. Hic ponitur ratio fiduciae, quam habet de Deo. Naturale est quod homo confidet de Deo apud quem collocat quod habet. Qui ergo totum quod habet, ponit in Deo, potest confidere de Deo. Et ideo dicit: *Substantia mea apud te est*; quasi dicat: Etsi in me nihil sim; tamen quicquid spero me esse, et quicquid habeo, est in te: Hebr. 10: « Cognoscentes vos habere meliorem et manentem substantiam. » Matth. 6: « Thesaurizate vobis thesauros in caelo. » 2 Tim. 1: « Scio cui credidi, et certus sum. » Glossa exponit de Christo. *Substantia mea apud te est*, idest tu Christe sumes de mea carne, quia « Factus est ex semine David secundum carnem, » Rom. 1.

7. *Ab omnibus*. Supra Psalmista posuit fiduciam habitam de Deo, cum dixit, *Et nunc quae est expectatio mea etc.*: hic autem proponit Deo suam petitionem: et circa hoc tria facit. Primo petit a Deo remotionem culpae. Secundo petit remotionem poenae. Tertio assignat rationem conjunctionis harum petitionum. Secundo, ibi, *Amove*. Tertio, ibi, *Propter iniquitatem*. Circa primum duo facit. Primo petit petitionem. Secundo allegat meritum exauditionis, ibi, *Opprobrium*. Dicit ergo, *Ab omnibus iniquitatibus meis etc.* Ubi sciendum est, quod haec petitio commendabilis est propter rem petitam, quae necessaria est, scilicet liberari a peccato. Job 11: « Si iniquitatem quae in manu tua est, abstuleris a te, et non permanserit in tabernaculo tuo, in justitia tunc levare poteris faciem absque macula. » Secundo. quia petit non meritis propriis, sed petit sibi dari a Deo. Isa. 43: « Ego sum qui deleo iniquitates tuas propter me. » Tertio, quia petit ab omnibus liberari; quia impium est a Deo petere veniam de peccatis, a quo tota liberatio non speratur. Joan. 7: « Totum hominem sanum feci in sabbato: » unde dicit, *Ab omnibus iniquitatibus meis eripe me*, quasi, non peto liberari ab uno solo peccato, sed ab omnibus. Ezech. 36: « Mundabimini ab omnibus inquinamentis vestris. » Ps. 24: « Dimitte omnia peccata mea. » Meritum sumitur ex parte patientis. Tob. 3: « Omnia peccata hominum in tribulatione dimittis. » Et ideo primo ostendit quod sustinet; secundo ostendit patientiam quam habuit; tertio assignat causam. Dicit ergo, *Opprobrium insipienti dedisti me*: quod potest dupliciter intelligi. Uno modo, ut opprobrium sit poena sibi inflicta a Deo: quia sicut proprium praemium virtuosi est honor, ita poena peccati est opprobrium. Mal. 2: « Scandalizastis plurimos in lege. » Alio modo, quod Deus causaverit eam, idest patientiam, non opprobrium; sed causam opprobrii ex hoc, quod jam incipitur contemnere terrena, quod stulti et insipientes reputant opprobrium propter patientiam quam ago Patientiam quam habuit, ostendit cum dicit, *obmutui*. Signum patientiae est, quod homo, cum verba opprobrii inferuntur ei, non reddit malum pro malo, sicut Christus, 1 Pet. 2, « Cum malediceretur non maledicebat. » Et ideo dicit, *Obmutui et non aperui os meum*. Et potest ad duo referri. Uno modo, ut cum dicit, *Non aperui*, designet continuationem patientiae: quia licet aliquis ad horam videatur patiens et taceat, postea impatiens factus loquitur valde. Isa. 53: « Tamquam ovis ad occisionem ducetur, et tamquam agnus coram tondente se obmutescet, et non aperiet os suum. » Ps. 37: « Ego autem tamquam surdus non audiebam, et sicut mutus non aperiens os suum: » quasi dicat: Habui patientiam. Vel, *obmutui*, ab opprobriis contra proximum, *et non aperui os meum*, contra Deum. Causa est, *Quoniam tu fecisti*. Et potest referri ad hoc quod dicitur, *opprobrium*. Causa quod sustineat patienter injurias, est quando cogitat quod divino judicio fit sibi hoc. Hoc fecit David cum dixit 2 Reg. 16: « Dimitte eum ut maledicat. » Prov. 3: « Disciplinam Domini, fili mi non dimittas, ne deficias cum ab eo corripieris. » Vel potest referri ad hoc quod dicit, *Obmutui quoniam tu fecisti*, scilicet patientiam. Secunda petitio sua est de amotione poenae. Et primo ponit petitionem: secundo rationem petitionis. Dicit, *Amove a me plagas tuas*, idest flagella tua: et potest dupliciter exponi. Vel de corporalibus flagellis: et haec sunt exteriora, sicut flagella ceteraeque adversitates, quibus homo punitur pro peccatis suis a Deo. Jerem. 30: « Plaga inimici percussi te. » Ergo haec flagella amove a me. Item sunt plagae spirituales, idest interiores, sicut remorsus conscientiae. Ps. 49: « Arguam te, et statuam contra faciem tuam. » Et has petit removeri. Secundum autem Origenem, causa hujus petitionis est a fortitudine. Flagellatio exterior multum utilis est inquantum patienter sustinetur; sed quando non fertur patienter. sed deficit et desperat se, sunt nocivae. 2 Cor. 2: « Consolemini eum ne abundantiori tristitia absorbeatur. » Et ideo timens hoc, petit removeri plagas, quia defecit a fortitudine, idest a violentia percussionis. Isa. 8: « In forti manu erudivit me. » 1 Reg. 5: « Fiebat manus Domini gravissima. » Deficit homo tripliciter in flagellis. Unus modus est communis bonis et malis; qui est corporalis. Psal. 89: « Et in ira tua defecimus. » Alius est impatientiae; et hic est malorum. Job 4: « Nunc venit super te plaga et defecisti. » Alius modus est bonorum, quo quis deficit a se, et tendit in Deum. Ps. 118: « Defecit in salutare tuum anima mea. » Et quolibet istorum modorum potest intelligi quod dicitur hic; quasi dicat: Ideo peto quod amoveas a me flagella tua, quia sum correptus quoad tertium modum defectionis: quia, *Ego defeci a fortitudine manus tuae in increpationibus*. Vel quia despero, quoad secundum modum. Vel quia non possum sustinere, quoad primum modum. Nec est vis si dicatur, secundum aliam litteram, *In increpationibus ego defeci etc.* *Propter iniquitatem corripuisti hominem*. Haec est ratio quare proponit duplicem petitionem: quia primo removetur causa, et postea removetur effectus. Culpa est causa plagarum: et ideo dicit, quod homo flagellatur propter peccata. Unde dicit, *Tu corripuisti*, idest flagellasti hominem, *Propter iniquitatem*, idest propter peccata sua. Et ideo primo petit removeri peccata, quia poenae futurae sunt ad damnationem, sed poenae hujus vitae ad purgationem, quantum est de se, et sunt ad correptionem. Psal. 31: « Multa flagella peccatoris. » *Et tabescere fe-*

visti sicut araneam animam ejus. Hic ponitur modus sive terminus correctionis, *tabescere*, idest desiccare. Potest ergo exponi corporaliter, quando refertur ad tribulationem corporalem; quia humiditas et pinguedo corporalis desiccatur, et sic vita tabescit. Job 33: « Tabescet caro ejus. » Item ibidem: « Consumpta est caro ejus a suppliciis. » Alio modo, ut referatur ad animam. In homine spiritualiter est duplex pinguedo. Una mala per delectationes corporales. Deut. 32: « Impinguatus est, « dereliquit Deum factorem suum: » et ab hac pinguedine desiccare bonum est; et hoc est quod dicit, *Tabescere fecisti*, idest desiccasti, *animam meam sicut araneam*, ab amore carnalium rerum: quia aranea est animal calidum, et non est pingue, quia facit subtilissima fila; ita anima separata a carnalibus delectationibus, inhaeret per affectum rebus invisibilibus, et facit operationes et affectiones invisibiles. 2 Cor. 4: « Non contemplantibus nobis « quae videntur etc. » Vel, *tabescere*, idest desiccare a pinguedine devotionis, sicut dicit Psal. 62 (1): « Sicut adipe et pinguedine repleatur anima mea: » et haec est mala desiccatio. Hoc fit, quia anima efficitur indevota, et inhaeret peccatis, et caret pinguedine devotionis sicut aranea. Item tela araneae est fragilis, ita cogitationes peccatorum sunt vanae. Isa. 59: « Telas araneae, » idest inutilia et vana, te- « xerunt, » idest fecerunt. Item aranea tantum emittit de filis illis, quod moritur; ita homines moriuntur spiritualiter propter peccata quae faciunt. Jac. 1: « Peccatum cum consummatum fuerit, ge- « nerat mortem. » Et legitur sic. Animam ejus existentem, sicut araneam, fecisti tabescere, idest desiccare bona siccitate. *Verumtamen vane conturbatur omnis homo.* Hic est defectus correptionis; quia licet faciat sic tabescere, tamen multi manent in malitia sua, vel redeunt ad malum. Et quod aliqui non conturbantur vane, hoc non est inquantum sunt homines, sed inquantum sunt elevati a Deo a rebus terrenis ad considerationem caelestium.

8. *Exaudi orationem meam Domine, et deprecationem etc.* Hic petit suam petitionem admitti: ubi petit ut exaudiatur. Et ponit tria, quae faciunt acceptam petitionem Deo. Primum est elevatio mentis in Deum: et haec est oratio, quae est ascensus mentis in Deum: unde dicit, *Exaudi orationem meam Domine*. Psal. 68: « Ego vero orationem « meam ad te Domine. » Secundum est continuatio petendi: et hoc cum dicit, *Et deprecationem meam.* Jac. ult.: « Multum valet deprecatio justi « assidua. » Tertium est lacrymarum multitudo: et hoc ostendit cum dicit, *Auribus percipe lacrymas meas. Ne sileas.* Hic ponitur signum exauditionis: unde petit quod Deus non sileat. Dicitur autem aliquando Deus silere, quantum ad malos, quando eos non punit; sicut dicitur Isa. 42: « Ta- « cui, semper silui, patiens fui etc. » *Ne sileas*, idest ne taceas a punitione. Item aliquando silet non consolando bonos: et sic dicit, *Ne sileas*, animae meae: sed « dic animae meae: Salus tua ego sum, » Ps. 34. Et hoc facit Deus in vita ista, cum dicit peccatori: « Remittuntur tibi peccata tua. » Luc. 5. Et etiam in futuro, quando dicet, « Venite benedicti Patris « mei etc. » Matth. 25. Hieronymus habet: *Ad lacrymas meas non obsurdescas*, et continuatur cum praecedentibus. *Quoniam advena ego sum apud te.* Hic assignat rationem suae petitionis; quasi dicat: hoc praecepit Deus, Exod. 22, scilicet quod exaudiantur advenae. Et quia ego sum advena; justum est quod exaudias me. Ego dimisi mundum, et ad te confugi, et sum apud te sicut advena, quia in mundo isto non habeo mansionem manentem, sed sum sicut peregrinus tendens alibi, scilicet ad patriam vitae aeternae, *Sicut omnes patres mei*, fuerunt. Multi enim sunt advenae in mundo isto non habentes affectum ad res mundanas. *Sicut omnes patres mei*, scilicet sancti qui peregrini fuerunt, ut Apostolus dicit 2 Cor. 5: « Habentes alimenta et « quibus tegamur, his contenti simus. » 1 Tim. 6: *Remitte mihi*. Hic petit accelerationem exauditionis; quasi dicat: Celeriter fiat quod peto. Et primo ponit effectum petitionis; secundo tempus determinat; unde dicit, *Remitte mihi*, scilicet peccata: quia (Ps. 31), « Beati quorum remissae sunt iniquita- « tes, et quorum tecta sunt peccata. » Et hoc ut hic, *refrigerer*, scilicet a peccato, sive a poena quam mali gnus intendit. Sap. 4: « Justus autem si morte praeoc- « cupatus fuerit, in refrigerio erit. » Et hoc facias, scilicet quod remittas mihi, *Priusquam abeam*, idest antequam recedam ab hoc mundo: quia ibi non est remissio. Job 10: « Antequam vadam et non « revertar ad terram tenebrosam etc. » *Et amplius non ero.* Hoc potest dupliciter intelligi. Uno modo sic, *Remitte etc.*, quia postquam abiero, non ero in statu, ubi possint peccata dimitti. Job 7: « Non « revertetur oculus meus ut videat bona, » scilicet praesentia. Alio modo sic, *Remitte etc.*, quia si abeam ex hoc mundo nisi remiseris peccata, non ero in bono esse amplius. Job 18: « Habitent in ta- « bernaculo ejus socii ejus, qui non sunt. »

(1) *Al.* Sicut Psalmista dicit 62.

PSALMUS DAVID XXXIX.

1. *In finem.*

Expectans expectavi Dominum, et intendit mihi. Et exaudivit preces meas, et eduxit me de lacu miseriae et de luto faecis. Et statuit super petram pedes meos, et direxit gressus meos. Et immisit in os meum canticum novum, carmen Deo nostro.

2. Videbunt multi et timebunt, et sperabunt in Domino. Beatus vir cujus est nomen Domini spes ejus: et non respexit in vanitates et insanias falsas.

3. Multa fecisti tu Domine Deus meus mirabilia tua: et cogitationibus tuis non est qui similis sit tibi. Annuntiavi et locutus sum; multiplicati sunt super numerum.

4. Sacrificium et oblationem noluisti: aures autem perfecisti mihi. Holocaustum et pro peccato non postulasti: tunc dixi, Ecce venio. In capite libri scriptum est de me, ut facerem voluntatem tuam. Deus meus, volui, et legem tuam in medio cordis mei.

5. Annuntiavi justitiam tuam in Ecclesia magna: ecce labia mea non prohibebo, Domine tu scisti. Justitiam tuam non abscondi in corde meo: veritatem tuam et salutare tuum

dixi: Non abscondi misericordiam tuam et veritatem tuam a concilio multo.

6. Tu autem, Domine, ne longe facias miserationes tuas a me: misericordia tua et veritas tua semper susceperunt me. Quoniam circumdederunt me mala, quorum non est numerus: comprehenderunt me iniquitates meae, et non potui ut viderem. Multiplicatae sunt super capillos capitis mei, et cor meum dereliquit me

7. Complaceat tibi, Domine, ut eruas me: Domine, ad adjuvandum me respice. Confundantur et revereantur simul qui quaerunt animam meam ut auferant eam. Avertantur retrorsum et revereantur qui volunt mihi mala. Ferant confestim confusionem suam, qui dicunt mihi Euge, euge. Exultent et laetentur super te omnes quaerentes te: et dicant semper, Magnificetur Dominus, qui diligunt salutare tuum.

8. Ego autem mendicus sum et pauper: Dominus solicitus est mei. Adjutor meus et protector meus tu es: Deus meus, ne tardaveris.

1. Psalmista in Psalmis praecedentibus invocavit divinum auxilium contra malitiam malorum, et ostendit propositum suae cautelae; hic autem agit de fiducia divini auxilii; et circa hoc duo facit. Primo describit ipsam fiduciam: secundo agit de misericordia quae est causa fiduciae, ibi, Ps. 40: *Beatus qui intelligit.* Circa primum duo facit. Primo commemorat fiduciam quam habet de Deo, continuando se ad praeterita; secundo petendo futura, ibi, *Tu autem, Domine.* Circa primum duo facit. Primo commemorat fiduciam, quam habet de Deo, recitando praeterita beneficia; secundo ostendit misericordiam Dei per quam benefacit, ibi, *Multa fecisti.* Psalmus iste mystice agit de mutatione veteris testamenti in novum. Titulus, *In finem Psalmus David.* In aliis Psalmis finis accipitur pro Christo. Rom. 10: « Finis « legis Christus. » Hic finis accipitur pro novo testamento, quod est finis veteris. 1 Tim. 1: « Finis prae« cepti est caritas. » Circa primam partem tria commemorat. Primo efficaciam fiduciae in generali. Secundo tangit eam in speciali, ibi, *Statuit.* Tertio ostendit hanc esse in aliis, ibi, *Videbunt.* Circa primum duo facit. Primo tangit fiduciam, ostendens eam efficacem. Secundo fiduciae signum. Dicit ergo, *Expectans.* Haec littera intelligitur quod David in persona sua multoties expectavit divinum auxilium. Sed quia loquitur in persona Ecclesiae, melius est ut de humano genere expectante gratiam novi testamenti accipiatur. Et dicit, *Expectans expectavi Dominum*, ut ostendat continuationem: quia licet tardaret, non tamen defecit: Habac. 2: « Si moram « fecerit, expecta eum, quia veniens veniet. » Et sic debet quilibet justus homo semper in fiducia Dei manere, quia non deficit sperantibus in se. Vel refertur ad diversos status expectantium: quia patriarchae et prophetae et omnes alii expectaverunt, ut satis communiter tenetur. Exteriori expectationi adjungit intentionem, cum dicit, *Et intendit mihi:* quia licet Deus omnes audiat, non tamen omnibus intendit, quia non omnes sunt ordinati ad bonum; et ideo, *Intendit mihi*, idest ad utilitatem meam. Signum fiduciae est deprecatio: quia nullus finaliter rogat nisi quia sperat exaudiri. Et ideo dicit, *Et exaudivit preces meas*: Ps. 142: « Respexit in orationem humilium, et eduxit me « de lacu miseriae. » Hic ponit in speciali efficaciam fiduciae in quibus est exauditus. Et tangit tria. Primo liberationem a malis. Secundo collationem bonorum, ibi, *Et statuit.* Tertio gratiarum actionem utriusque, ibi, *Et immisit.* Est autem duplex malum quod refugiunt homines: scilicet malum miseriae, et poenalitatis. Quantum ad primum dicit, *Eduxit me de lacu miseriae.* Et potest hoc etiam referri ad miseriam temporalem in qua aliquando fuit David. Et dicitur lacus miseria temporalis, propter ejus profunditatem et multiplicitatem. Potest etiam referri ad miseriam culpae: quia, « Miseros facit populos peccatum, » Prov. 14. Et potest utrumque reduci ad culpam vitiorum carnalium, cum dicit, *De lacu miseriae*, idest de profundo peccatorum carnalium (1). Vel potest referri ad spiritualia peccata, quibus homo justus involvitur peccatis; unde dicit, *De luto faecis.* Ad peccata carnalia referendo non dicit lutum simpliciter, sed faecis, vel fimi secundum Hieronymum, quia lutum in terra non corrupta non est faex nec foetidum et abominabile. Vel lacus miseriae, idest infernus de quo sancti educti sunt a Christo. Et lutum est opprobrium, de quo sancti sunt educti, in quo detinebantur a daemonibus. Consequenter agit de collatione bonorum, in quo duo laudabilia ponit. Primo ut homo in bonis firmetur; et quantum ad hoc dicit, *Statuit super petram pedes meos*, idest affectus meos quibus procedendum est in via spirituali. Petra dicitur fundamentum divini auxilii: 2 Reg. 22: « Dominus petra mea. » Vel petra dicitur Christus; 1 Cor. 10: « Petra autem erat Christus. » Et sic firmavit supra petram, idest divinum auxilium. Vel supra Christum pedes meos, idest affectus meos. Secundum est, ut in bonis proficiat; et quantum ad hoc dicit, *Et direxit gressus meos*, idest praevenit me ad meliora: Prov. 16: « Cor hominis dis« ponit viam suam, sed Domini est dirigere gres« sus ejus. » Consequenter gratias agit: quasi dicat: Hoc ipsum quod laudamus est supra vires meas, quia est major omni laude: unde Deum digne laudare est a Deo, idest ipse, *Immittit in os meum canticum novum*: 2 Cor. ult.: « An experimentum quaeritis « eorum quae in me loquitur Christus? » *Canticum novum*, idest de novis beneficiis; et sunt haec: scilicet incarnationis opus: Hier. 31: « Novum fecit « Dominus super terram: femina circumdabit vi« rum. » Item novus liberationis modus: Hebr. 9: « Per proprium sanguinem introivit semel in san« cta, aeterna redemptione inventa. Et immisit Do« minus novum (2), canticum in os meum, » quia novum canticum, idest novum testamentum: Isa. 55: « Feriam vobiscum pactum sempiternum, miseri« cordias David fideles » Apoc. 14: « Nemo poterat « dicere canticum, nisi illa centum quadraginta « quatuor millia, » quia novus rex, nova lex, nova gaudia. Homines veteris testamenti cantabant vetera cantica, Oculum pro oculo, animam pro anima. Ad inferos quoque descendebant: quia conclusa erat eis janua regni, prohibente Cherubim aditum paradisi, in cujus manu erat acuta rhomphaea. Sed omnes homines novae legis cantant canticum novum, quod novus homo Christus attulit: Apoc. 21: « Ecce nova facio omnia. » Novus ergo populus nova cantat: scilicet de Incarnatione Domini, de Resurrectione, de Ascensione, de Nativitate, et aliis hujusmodi. Unde in his praecipuis solemnitatibus ministri Ecclesiae induti albis, vel sericis ornamentis, cantant et legunt, ut novum canticum nemo nisi innovatus cantare praesumat. Canticum dico, non de vanitate, non de turpibus, sed quod placet Deo: unde dicit, *Hymnum*; vel carmen quod placet Deo nostro, idest laudem Deo: Psal. 114: « Te de-

(1) *Al. deest* carnalium.
(2) *Al.* David.

« cet hymnus, Deus, in Sion: » Eph. 5: « Cantan-« tes et psallentes in cordibus vestris Deo. »

2. *Videbunt multi.* Hic ponitur utilitas in aliis, scilicet in aliorum conversione. Et primo ponit ipsam utilitatem. Secundo ponit fructum ejus, ibi, *Beatus vir.* Hic est ordo conversionis. Primo oportet, quod homo videat illud ad quod debet converti; unde dicit, *Videbunt multi,* scilicet Christum natum. Multi priores populi qui eum expectaverunt viderunt: Baruch 3: « Post haec in « terris visus est, et cum hominibus conversa-« tus est. » Vidit eum Simeon, qui recepit eum in templo, et multi alii: Luc. 2: « Viderunt oculi « mei salutare tuum. » Et Luc. 10: « Multi reges « et prophetae voluerunt videre quae vos videtis, « et non viderunt. » Vel viderunt multi miracula Christi: Luc. 5: « Vidimus mirabilia hodie. » Et hoc, vel per fidem, vel per oculos. Secundo oportet quod timeat illum ad quem debet converti: unde dicit, *Et timebunt:* Eccl. 1: « Qui sine timore est, « non poterit justificari, quia timor Domini expel-« lit peccatum. » Tertium est spes: Rom. 8: « Spe « enim salvi facti sumus. » Nisi enim adesset spes timori, homo fugeret a Deo. Et ideo oportet quod sit timor quo fugiat peccatum, et spes qua accedat ad Deum. Fructus erit beatitudo; unde dicit, *Beatus vir cujus est nomen Domini spes ejus.* Et primo ponitur fructus, qui est beatitudo, et quibus debetur, quia illis qui Deo inhaerent. Et ideo ponit primo veram opinionem, et excludit falsam. Vera opinio est, quod beatitudo non est nisi in illis, qui spem habent in eo: Isa. 30: « Beati om-« nes qui expectant eum; » et ideo dicit, *Beatus vir cujus est nomen Domini spes ejus.* Hoc nomen Jesus est vera spes, quia in ipso est salus. Unde ille est beatus, qui non temporalia expectat ab eo, sed salutem aeternam quam nomen ejus indicat. Unde qui expectant salutare Dei, illi beatificantur. Vel, *Beatus vir cujus est nomen Domini spes ejus,* idest cujus spes est invocatio nominis Domini: Ps. 19: « Hi « in curribus et hi in equis; nos autem in nomine « Domini Dei nostri invocabimus. » Falsa opinio est, quod beatitudo consistat in rebus temporalibus vel in cultu idolorum: et hoc excludit cum dicit, *Non respexit in vanitate,* idest in res temporales et voluptates: in quo includuntur omnia ad voluptates et temporalia pertinentia: Eccl. 1: « Vanitas vani-« tatum etc. » Secundum excludit, cum dicit, *Insanias falsas,* idest culturas idolorum, in quibus falsa quaedam finguntur, quod homines fierent dii. Item sunt ibi lasciviae multae et immunditiae, et crudelitates exercentur: Sap. 14: « Dum laetantur « insaniunt. » Item erant falsae, quia erant in falsitate, et non super virtutem divinam fundatae, quibus non conveniebat: Amos 3: « Congregamini « super montes Samariae, et videte insanias mul-« tas in medio ejus. » Ad hanc pertinent omnes vanae et noxiae superstitiones, sicut nigromantia, divinationes, et auguria. Vel insania dicitur iracundia, rixa, vel vana spectacula ludorum.

3. *Multa fecisti.* Supra Psalmista ex parte Christi vel Ecclesiae fiduciam suam exposuit: et effectus ejus, scilicet multiplicia Dei beneficia; hic autem ostendit causam hujus fiduciae: scilicet unde motus sit ad confitendum et spem ex meritis proveniens (1). Et ita causa fiduciae sunt multa bona temporalia, quae etiam sunt retributiones quaedam quas homo retribuit Deo pro beneficiis: Ps. 115: « Quid re-« tribuam Domino etc. » Et ideo utroque modo exponitur hoc: quia meritum Christi est causa fiduciae, et retributio meritorum. Et hoc consistit in praedicatione divinae veritatis: et circa hoc tria facit. Primo proponit meritorium actum, scilicet annuntiationem divinorum operum. Secundo ponit causam annuntiandi, ibi, *Sacrificium.* Tertio ponit modum, ibi, *Annuntiavi justitiam tuam.* Circa primum tria facit. Primo ostendit misericordiam suam esse copiosam ad annuntiandum. Secundo manifestat causam sive necessitatem annuntiationis, ibi, *Multiplicati.* Materia annuntiationis est copiosa. Et primo quantum ad multiplicitatem divinorum operum, quia, *Multa fecisti.* Et in operibus naturae Job 9: « Qui facit mirabilia et inscrutabilia » Ps. 138: « Mirabilia opera tua etc. » Et ad mirabilia facienda est ipse per se sufficiens, quia non est ab alio instructus, sed per suas cogitationes. Unde dicit, *Et cogitationibus tuis,* scilicet per ordinationes suae sapientiae: Ps. 103: « Omnia in sapientia fe-« cisti: » Job 26: « Cui dedisti consilium? num-« quid Deo? » Rom. 2: « Quis consiliarius ejus « fuit? » Est magnus in opere et sufficiens. Item in utroque excellens, quia in opere miraculorum, quando Petrum super mare fecit ambulare, et alia mirabilia multa quae hic possunt adaptari. Et nullus potest comparari operibus ejus, nec cogitationibus ejus; unde dicit, *Non est qui similis sit tibi:* Ps. 85: « Quis similis tui in diis Domine etc. » quoad primum: Isa. 55: « Sicut exaltantur caeli a ter-« ra, sic exaltatae sunt viae meae a viis vestris, « et cogitationes meae a cogitationibus vestris, » quoad secundum. Sic ergo habes materiam affluentem ad praedicandum; unde, subdit, *Annuntiavi et locutus sum.* Et dicit, *Annuntiavi,* in quo designat manifestationem divinorum operum, *Et locutus sum;* quasi dicat, Expressius dixi verbo quam nutu. Vel designat ordinem praedicationis. Vel, *Annuntiavi,* ego Christus per prophetas, *Et locutus sum,* ego ipse in propria persona: Isa. 52: « Ego « ipse qui loquebar, ecce adsum. » Necessitas praedicandi fuit multitudo malorum, *quia multiplicati sunt super numerum* bonorum. Et ideo ad hoc ut minuantur mali et augeantur boni, oportet quod nuntietur eis: Matth. 7: « Arcta est via quae ducit « ad vitam, et lata est quae ducit ad perditionem. » Vel, *Multiplicati sunt super numerum:* Eccl. 1: « Stultorum infinitus est numerus. » Vel aliter, ut significet effectum praedicationis, idest multiplicati sunt boni per praedicationem (1), super numerum aestimatum: Deut. 1: « Addat Dominus ad « numerum istum millia millium: » Isa. 54: « Multi « filii desertae magis quam ejus quae habet virum. » Hieronymus habet aliter, *Multa fecisti, Deus meus, mirabilia tua, et cogitationes tuas, pro nobis,* idest ad nostram salutem: Jer. 29: « Ego « cogito cogitationes pacis. » *Non inveni ordinem coram te* (Item Hieronymus). Et est dictum illud, quod non est similis tibi. Et sequitur: *Si annuntiare et enarrare voluero, plura sunt quam annuntiari queant:* quasi dicat, Plura sunt quam possint numerari. Et sic etiam Hieronymus ponit divinorum operum effectus cum dicit, *Multiplicati sunt super numerum.*

(1) *Al.* et spes ex meritis provenientem.

(1) *Al.* per praedicationis materiam.

4. *Sacrificium et oblationem noluisti.* Hic assignat rationem, quare hanc recompensationem reddit Deo pro beneficiis vel quare praedicavit. Et hanc causam assignat dupliciter. Primo ponit pro causa voluntatem divinam. Secundo suum propositum, ibi, *Tunc dixi.* Circa primum sciendum est, quod in veteri testamento pro beneficiis a Deo receptis offerebantur aliqua sacrificia; et in generali quatuor erant genera eorum quae offerebantur Deo. Omne enim sacrificium est oblatio: sed non omnis oblatio est sacrificium: quia sacrificium importat factionem sacri. Unde, cum in oblatione nihil est aliud nisi quod in usum sacerdotis venit, est pura oblatio; quando aliquid aliud fit (1) inde, puta quod comburebatur, tunc vocabatur sacrificium. Fiebat autem in veteri testamento triplex sacrificium. Unum vocabatur dignissimum, quod dicebatur holocaustum. Secundum sacrificium pro peccato. Tertium victima, vel hostia pacificorum. Et primum totum incendebatur; et hoc erat acceptissimum: et dicitur ab *holon*, quod est totum. De hostia pro peccato una pars incendebatur; et alia cedebat in usum sacerdotis: et nihil veniebat in usum offerentis: quia dabant eam pro peccato; nisi forte in duobus casibus: vel quando offerebatur pro peccato sacerdotis, tunc totum comburebatur, quia nihil inde fiebat. Item quando offerebatur pro toto populo, quia inter eos etiam erat sacerdos. Victima autem dividebatur in tres partes: nam una offerebatur Deo, alia dabatur sacerdotibus, alia dabatur offerentibus. Et omnia ista tangit hic. Hostiam pacificorum tangit cum dicit, *Sacrificium.* Oblationem simplicem tangit cum dicit, *Et oblationem noluisti.* Holocausta tangit cum dicit, *Holocausta et pro peccato*; quasi dicat: Fecisti multa beneficia mihi, et ego volui tibi retribuere: non tamen sacrificia et hujusmodi: quia tu noluisti ea tempore novi testamenti, quia tunc figura cessavit, et alia sacrificia erant figurae veri sacrificii, scilicet Christi. Et ideo post Christum destructum est templum, et cessaverunt sacrificia. Unde et Judaei etiam pauca servant hodie de illis, scilicet circumcisiones in signum: Vel *Noluisti*, idest non per se acceptasti in bonis operibus quae homo facit: quaedam enim sunt Deo accepta propter se, ut opus justitiae, charitatis, fidei et virtutis: et hoc Deut. 10: « Nunc, Israel, quid « Dominus Deus tuus petit a te? nisi ut timeas Do« minum Deum tuum, et ambules in viis ejus, et di« ligas eum, ac servias Domino Deo tuo, in toto corde « tuo, et in tota anima tua. » Sed oblationes non acceptat propter se: Ps. 49: « Numquid manducabo « carnes etc. » Non. Sed quid? ibid.: « Immola Deo « sacrificium laudis etc. »

Quare ergo fuerunt ordinata in lege?

Respondeo. Propter duo: videlicet in figura futuri sacrificii. 1 Cor. 10: « Omnia in figura contingebant « illis: » et ad cautelam, ut non offerrent ea idolis, declinantes ad idolatriam existentes in medio gentium, ad quam proni erant filii Israel in principio legis. Sed in Exodo non fit mentio de sacrificiis, nisi postquam lapsus populus adoravit vitulum: Hier. 7: « Non sum locutus patribus vestris, et non « praecepi eis in die qua eduxi eos de terra Ae« gypti de verbo holocautomatum et victimarum. » Secus est de sacrificio novi testamenti quod continet ipsum Christum, qui per se Deo est acceptus.

(1) Al. fiebat.

Aures autem perfecisti mihi. Alia littera habet, *Corpus.* Et sic Apostolus inducit Hebr. 10: « Corpus « autem aptasti mihi. » Et sic est sensus: Et ideo voluisti sacrificium aliud novi testamenti, quia venit aliud sacrificium. Dedisti enim mihi corpus, ut offerrem per sanctum sacrificium. Vel, *perfecisti*, idest perfectum sine macula corpus mihi tribuisti. Vel, *aptasti*, idest unisti mihi. Vel, *Aures perfecisti mihi.* Vel, *Fodisti*: et concordat cum praecedentibus, quia magis vult nos offerre sacrificium labiorum, idest praedicationum operum Dei, quam animalium. Et ideo dicit, *Aures etc.*: quasi dicat, istud requiris a me quod principaliter dedisti mihi, scilicet virtutem percipiendi sapientiam. Et ideo hoc requiris ut ostendam sapientiam, quam ad hoc accepimus, ut enarremus et praedicemus: Isa. 50: « Dominus aperuit mihi aures. » *Et non postulasti*, idest non accepisti, *holocaustum et pro peccato.* Vel *Non postulasti*, hostiam etiam pro peccato Isa. 1: « Ho« locausta arietum, et adipem pinguium, vitulorum et « sanguinem et agnorum et hircorum nolui. » Et ut etiam dicitur, hoc holocaustum est Deo acceptum. Sed quando holocaustum est tantum sacrificium simplex, tunc est sicut quando facimus bona opera. Si autem omnia opera fiant propter Deum, tunc est holocaustum. Et si nos aliquo tempore servamus continentiam, est sacrificium; si perpetuam virginitatem, tunc est holocaustum: quia opera perfectionis sunt, ideo sunt Deo acceptissima. *Tunc dixi, ecce venio.* Hic assignat causam praedicationis divinorum operum ex parte sua, ostendendo suum propositum. Et primo ostendit suum propositum. Secundo ostendit illud esse conforme divinae voluntati, ibi, *In capite.* Haec verba forte vellet aliquis exponere de David, et continuare sic; quasi dicat, *Ecce venio*, spirituali accessu ad te: et, *In capite libri scriptum est de me.* Caput in tribubus Israel constitui te. Sed quia Apostolus exponit de Christo, et nos etiam exponamus de eo. Et ideo cum dicit, *Tunc*, designat causam et necessitatem adventus Christi: quia sacrificia veteris testamenti non erant Deo accepta: quia Hebr. 7: « Neminem ad perfectum adduxit lex. Et impossi« bile est per sanguinem taurorum et hircorum auferri « peccata. » Hebr. 10. Et ideo necessarium erat, ut verum sacrificium veniret, et manifestaretur. Et ideo dicit, *Ecce venio*, scilicet per incarnationem. Et dicit, *Ecce*, quasi dicat in promptu sum propter propinquitatem: Isa. 14: « Prope est ut veniat « tempus ejus: » Psalm. 79: « Excita poten« tiam tuam, et veni. » Et hoc propositum est conforme voluntati divinae; unde dicit, *In capite libri.* Liber Christus est. Liber est instrumentum, in quo sunt conceptiones cordis; in Christo autem sunt conceptiones intellectus divini: Col. 2: « In « ipso sunt omnes thesauri sapientiae et scientiae « Dei absconditi. » Caput libri est Deus Pater: 1 Cor. 11: « Caput Christi Deus. » Ergo in capite libri, idest in voluntate Dei Patris scriptum est, scilicet ordinatum est de me, quod veniam. Vel aliter. Est liber praedestinationis qui est liber vitae: Psalm. 68: « Deleantur damnati de libro vitae, » sive viventium. In hoc libro sunt scripti omnes salvandi, sed per ordinem: quia in capite hujus libri scriptus est salvator, et omnes sunt scripti per eum: Rom. 8: « Quos praedestinavit conformes fi« eri imaginis filii ejus etc. » Eph. 1: « Elegit « nos ante mundi constitutionem, ut essemus

« sancti: » quasi dicat: Non est scriptum de Christo sicut de aliis, sed in capite libri. Vel in capite libri Psalmorum, quia primus Psalmus scriptus est de Christo. *Beatus vir qui non abiit in consilio impiorum etc.* Sic ergo ostendit propositum suum accedendi. Consequenter ostendit propositum obediendi, secundum quod homo. Sunt autem in homine duo principaliter: scilicet voluntas et intellectus. Voluntas hominis debet subjici voluntati divinae, et intellectus debet dirigi secundum legem Dei. Et ideo dicit, *O Deus meus*, pater, inquantum Deus. Vel Deus meus, inquantum homo, *Volui ut faciam voluntatem tuam*, quae est etiam voluntas mea, inquantum Deus: Vel *Deus meus*, inquantum homo: *volui ut faciam voluntatem tuam*. quae est etiam voluntas mea inquantum Deus. Luc. 22: « Non « mea voluntas, sed tua fiat. » Item intellectus meus dirigitur secundum te: unde dicit, *Et legem tuam in medio cordis mei*; et dicit, *In medio*, quia perfecte cognoscit rationes divinas.

5. *Annuntiavi justitiam tuam in Ecclesia.* Hic ponitur modus annuntiandi. Tria ergo annuntiare debemus de divinis; scilicet opera justitiae, dogmata veritatis, et beneficia divinae misericordiae; et haec tria dicit se nuntiasse. Primo dicit se nuntiasse justitiae opera, *Annuntiavi justitiam*: quam tripliciter annuntiavit sive praedicavit. Primo publice, prompte et pure. Quantum ad primum dicit, *In Ecclesia magna*. Item in congregatione malorum: Jo. 18. « Ego palam locutus sum mundo. » Vel, *In Ecclesia magna*, idest in Ecclesia catholica, quia magna est potestate et firmitate: Matth. 16: « Por« tae inferi non praevalebunt adversus eam. » Et magna diffusione: Mala. 1: « Ab ortu solis usque « ad occasum magnum est nomen tuum. » Quantum ad secundum dicit, *Ecce labia mea non prohibebo*; quasi dicat: Non cedam prohibentibus: Act. 4: « Da servis tuis cum fiducia loqui verbum « tuum. » Quantum ad tertium dicit, *Tu scisti*, idest approbasti intentionem meam: Jer. 18: « Tu « scis omne consilium eorum. » Vel, *Tu scisti*, idest ab aeterno praedestinasti: quantum ad Christum, cum dicit, *Justitiam tuam non abscondi in corde meo*. Dogmata veritatis confitetur cum dicit, *Veritatem tuam*. Hanc Christus confessus est ante Pilatum. Joan. 28: « In hoc natus sum et ad hoc veni in « mundum, ut testimonium perhibeam veritati: » Prov. 8: « Veritatem meditabitur guttur meum. » *Et salutare tuum dixi*, quia per confessionem veritatis homini advenit salus: Joel. 2: « Omnis qui « invocaverit nomen Domini, salvus erit. » Beneficia misericordiae confitetur, cum dicit, *Non abscondi misericordiam tuam et veritatem tuam*: quia misericordia et veritas se consequuntur; et ideo dicit, *Veritatem*. Non ponitur hic pro veritate doctrinae, sed pro veritate justitiae in promissis: quia Deus verax est. Veritas autem consistit in hoc quod dat quod promittit, quia non est aliter debitor noster nisi inquantum promittit.

6. *Tu autem Domine*. Supra Psalmista commemoravit fiduciam quam habet de Deo, quantum ad praeterita; hic autem ponit fiduciam quam habet de Deo quantum ad futura, exprimens eam per orationem: et circa hoc duo facit. Primo proponit orationem in generali. Secundo in speciali, ibi, *Complaceat*. Circa primum duo facit. Primo proponit petitionem. Secundo assignat petendi rationem, ibi, *Misericordiam tuam*. Dicit ergo, *Annuntiavi justitiam tuam. Sed tu Domine ne longe facias miserationes tuas a me.* Aliqui jam percipiunt miserationem Dei, qui scilicet fruuntur gratia et gloria; Psal. 118: « Misericordia Domini plena est terra. » Alii sunt prope, qui non habent impedimentum misericordiae, sed meritum aliquod: Psalm. 144: « Prope est Dominus omnibus invocantibus eum. » Alii sunt in quibus est impedimentum: propterea est longe ab eis. Et ideo peto ne sit longe miseratio tua a me propter mea demerita. Et ideo hujus petitionis est duplex ratio: Una fiduciae, quae concepta est ex experientia divinae bonitatis. Alia necessitatis quam patitur. Duo sunt secundum quae Deus subvenit nobis: scilicet misericordia, inquantum largitur nobis aliqua quae etiam non promisit: Rom. 15: « Gentes autem super miseri« cordia honorare Deum; » et veritas, quando reddit vel promissa vel pro meritis. Et ideo ista sunt unita simul: quia semper facit quod promisit, vel abundantius facit. Haec duo sunt homini necessaria: misericordia, ut trahatur ad spem gloriae; et veritas ut confidat Et hoc non quasi trahamus a Deum ad nos ex meritis nostris, sed Deus per ista nos trahit et traxit. Et ideo dicit: *Misericordia et veritas tua semper susceperunt me.* Alia causa est necessitas malorum. Et ponit duplicia mala: scilicet alia illata ab exteriori, alia ab interiori, ibi, *Comprehenderunt me.* Quantum ad primum dicit, *Quoniam circumdederunt me mala, quorum non est numerus*, quae scilicet mala inferuntur mihi, et a mundo et ab hostibus: Ps. 117: « Circumdederunt me sicut apes; » et dicit, *Quorum non est numerus*, quia sunt infinita pericula in mundo, et infiniti mali homines: Eccl. 1: « Infinitus stultorum est numerus. » Interiora mala sunt peccata: et haec mala sunt periculosa dupliciter: propter gravitatem, quia *Comprehenderunt me iniquitates meae*, idest peccata mea ligaverunt me suo pondere: Prov. 5: « Iniquitates suae « capiunt impium, et non potui ut viderem: » Sap. 2: « Excaecavit eos malitia eorum: » Isa. 59: « Ini« quitates vestrae diviserunt inter vos et Deum « vestrum. » Item periculosa sunt propter multitudinem. Unde dicit, *Multiplicatae sunt super capillos capitis mei.* Sicut enim capilli sunt innumerabiles, ita sunt innumerabilia peccata, et maxime venialia: quae si non terreant propter pondus, terrent tamen propter multitudinem. Glossa, « Si vi« tasti gravia, cave ne obruaris arena: » non quod peccata venialia quomodocumque et quaecumque sint, faciant peccatum mortale; sed quia disponunt ad ipsum: Jac. 3: « In multis offendimus « omnes. » Effectus hujus est distractio cordis: Eccl. 10: « Muscae morientes perdunt suavitatem « unguenti. » Et ideo dicit: *Et cor meum dereliquit me*; quasi dicat, Si non tollant charitatem, impediunt tamen fervorem, et ita cor distrahitur, ut non sit fervens: 2 Reg. 7: « Invenit servus tuus « cor suum, ut oraret te oratione hac. » Vel, *Cor meum dereliquit me*, idest non cogitavit quae mihi sunt utilia: Psal. 37: « Lumen oculorum meorum « non est mecum. »

7. *Complaceat tibi Domine.* Hic ponitur oratio explicite. Et primo explicat orationem quantum ad se. Secundo quanto ad malos, ibi, *Confundantur.* Tertio quantum ad bonos, ibi, *Exultent et laetentur.* Quantum ad se petit ut eruatur a malis: Eccl. 51: « Eruit sustinentes te. » Et ut juvetur ad bona consequenda; quia per providentiam tuam

datur auxilium mihi. Et hoc non ex merito meo, sed ex beneplacito tuo. Unde dicit, *Complaceat*. Designatur dignitas personarum quantum ad adversarios cum dicit, *Ut eruas me*, a malis, vel hominibus, vel peccatis. Et nota quod ait, *Complaceat*, non diffidens de misericordia Dei; quasi dicat: Si tu vis, potes: et ideo dicit, *Ad adjuvandum me respice*, scilicet in boni operatione: quasi dicat: Respice poenitentes in dolore suo. Respectus Dei est auxilium nostrum. *Confundantur*. Hic ponit confusionem adversariorum, quorum quidam sunt capitales, et quaerunt occidere. Quidam, qui non quaerunt occidere, sed laedere. Alii sunt qui quaerunt verbis irridere, vel decipere. Et haec tria genera malorum designantur hic. Et possunt haec referri vel ad bonum vel ad malum: quia duplex est confusio: quaedam confusio est bona, quae est per poenitentiam: Rom. 6: « Quem fructum habuistis tunc in illis, in quibus nunc erubescitis? » Alia est confusio per poenam. Ergo cum dicit, *Confundantur*, idest puniantur. Et hoc orat conformando se divinae voluntati, vel justitiae. Vel *confundantur*, idest poeniteant, *et revereantur simul*, vel timore poenarum. Quoad primum Sap. 17: « Cum sit timida nequitia dat testimonium condemnata. » Vel timore provocante ad poenitentiam. Et hoc, quia, *Quaerunt animam meam*, ut corporaliter occidant eam. Vel animas, ut in tenebras inducant: Gen. 14: « Da mihi animas, cetera tolle tibi. » Corporales hostes petit ut impediantur; unde dicit, *Convertantur retrorsum*, in bonum, idest sequantur Christum retro eum, Matth. 16: Vel in malum, idest decidant ab intentione, ut deficiant. *Et erubescant qui cogitant mihi mala* idest qui gaudent de malis meis: Thren. 1: « Omnes inimici mei audierunt « malum meum, laetati sunt quoniam tu fecisti. » Contra tres hostes petit accelerationem, quia mora consuevit esse damnosa Eccl. 8: « Etenim « quia non cito profertur contra malos sententia, « filii hominum absque ullo timore perpetrant ma« lum. » Et ideo dicit, *Ferant confestim confusionem suam*, idest cito confundantur, quia isti sunt qui applaudendo, *Dicunt mihi euge, euge*, idest, mendaciter gaudent, quantum ad adulatores. Vel, *euge*, idest irrident, vel insultant. Hieronymus habet sic secundum haec verba vah, sic irridebant Judaei Christo, Matth. 27. Pro bonis petit quod gaudeant de auxilio suo et de liberatione, et laudent Deum. Et quantum ad primum dicit, *Exultent et laetentur omnes quaerentes te*. Quantum ad secundum, *Et dicant semper, magnificetur Dominus qui diligunt salutare tuum*. Ubi quatuor ponit, quae conveniunt bonis. Primo, ut diligant salutare Dei, quod est Christus. Luc. 2: « Viderunt oculi mei « salutare tuum. » Secundo, ut quaerant dilectionis actus. Can. 3: « In lectulo meo quaesivi etc. » Isa. 55: « Quaerite Dominum dum inveniri potest. » Tertio ut gaudeant de invento dilecto: unde, *exultent*. Habac. ult.: « Ego autem in Domino gaude« bo etc. » Exultatio est quantum ad exteriora signa laetitiae. Quantum ad interius, gaudium, quasi laetitia, et dilatatio cordis. Quarto gratiarum actio et laus; unde dicit, *Et dicant semper, magnificetur Dominus etc.* Isa. 12: « Exulta et lauda habitatio Sion, quia magnus in medio tui sanctus « Israel. »

8. *Ego autem.* Hic ponitur causa petitionis. Et primo proponit indigentiam; secundo ponitur auxilium Dei contra eam. Dicit ergo, Peto haec omnia: quia per me non possum aliquid facere, quia *mendicus sum*. Et potest dupliciter legi. Uno modo ad litteram de Christo in persona sua, qui in hoc mundo vivens, et mendicus et pauper fuit. 2 Cor. 8: « Scitis gratiam Domini nostri Jesu Christi, qui « cum esset dives, egenus factus est pro nobis, ut « ipsius inopia divites essetis. » Mendicus dicitur qui ab alio quaerit victum; pauper vero, qui sibi non sufficit. Et haec duo dicuntur de Christo. Luc. 9: « Filius hominis non habet ubi caput suum « reclinet. » Vel spiritualiter necesse habeo mendicare a Deo auxilium gratiae, *Et pauper sum*, quia non sufficiunt mihi haec quae habeo. Et ideo quia hoc recognosco, *Dominus solicitus est mei*. Et quia indigeo, *Tu Domine esto adjutor meus*. Et propter periculum, *Ne tardaveris*. Matth. 15: « Domine « adjuva me. »

PSALMUS XL.

1. *In finem.*

Beatus qui intelligit super egenum et pauperem: in die mala liberabit eum Dominus.

2. Dominus conservet eum, et vivificet eum: et beatum faciat eum in terra, et non tradat eum in animam inimicorum ejus.

3. Dominus opem ferat illi super lectum doloris ejus: universum stratum ejus versasti in infirmitate ejus. Ego dixi: Domine miserere mei: sana animam meam, quia peccavi tibi.

4. Inimici mei dixerunt mala mihi: quando morietur, et peribit nomen ejus? Et si ingrediebatur ut videret, vana loquebatur: cor ejus congregavit iniquitatem sibi. Egrediebatur foras, et loquebatur in idipsum.

5. Adversum me susurrabant omnes inimici mei, adversum me cogitabant mala mihi. Verbum iniquum constituerunt adversum me. Numquid qui dormit, non adjiciet ut resurgat?

6. Etenim homo pacis meae in quo speravi, qui edebat panes meos, magnificavit super me supplantationem.

7. Tu autem, Domine, miserere mei, et resuscita me, et retribuam eis.

8. In hoc cognovi quoniam voluisti me: quoniam non gaudebit inimicus meus super me. Me autem propter innocentiam suscepisti: et confirmasti me in conspectu tuo in aeternum.

9. Benedictus Dominus Deus Israel a saeculo et usque in saeculum: fiat, fiat.

In praecedenti Psalmo Psalmista ostendit fiduciam, quantum ad Deum; hic autem petit a Deo misericordiam firmantem (1). Titulus, *In finem Psalmus David*. Hic titulus manifestus est jam supra, quia scilicet iste Psalmus quem fecit David, ducit nos in finem, idest in Christum: quia agit de passione ejus, quantum ad quaedam. Dicitur tamen in Glossa, quod secundum Hieronymum in originali ejus est titulus, *Intellectus filiis Core*; et est novus titulus in titulis Psalmorum. Est ergo sciendum

(1) *Al.* sanantem.

quod, sicut legitur Num. 16, quando Dathan et Abiron fecerunt schisma contra Moysen pro principatu populi, tunc Core insurrexit contra Aaron pro principatu sacerdotii, et tunc ipse crematus est: non tamen omnes de familia sua in hoc consenserunt, et ideo isti remanserunt, qui non consenserunt ex eis, unde tempore David inter cantores istis data fuerunt ministeria. Et intelligitur, quod iste Psalmus in diebus illis ordinatus fuit ad cantandum. Sed notandum quod in quibus dicitur, *Intellectus filiis Core*, et dicitur secundum litteram in omnibus in quibus ponitur intellectus, datur intelligi quod per illum Psalmum populus incitatur ad intelligendum divina beneficia, vel aliqua secreta, sicut illud, Ps. 93: *Intelligite insipientes*. Et ibi, Ps. 77, *Attendite popule etc.* Mystice Core interpretatur calvaria, et Christus crucifixus in loco calvariae; et ideo Psalmus iste attribuitur filiis passionis, idest crucis Christi. Et isti sunt qui carnem suam crucifixerunt, ut dicitur Gal. 5. Intentio Psalmistae est, quod petit misericordiam divinam. Dividitur ergo Psalmus iste in partes duas. In prima petit divinam misericordiam in generali; in secunda in speciali, ibi, *Tu autem Domine*. Circa primum duo facit. Primo petit misericordiam; secundo inducit necessitatem misericordiae petendae, ibi, *inimici mei*. Circa primum duo facit. Primo ostendit quibus debetur misericordia; secundo sentiens in se quod meretur misericordia, petit eam, ibi, *Ego dixi*, quia Matth. 5: « Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam « consequentur. » Ergo misericordibus debetur misericordia duplici ratione. Primo ex acceptatione divina: quia Deus misericordiam acceptat, per quam homo imitator est Dei. Luc. 6: « Estote miseri- « cordes etc. » Secundo ex oratione sanctorum. Eccl. 29: « Conclude eleemosynam in sinu paupe- « ris, et haec orabit pro te: » et hoc facit, ibi, *Dominus conservet eum*. Circa primum praenuntiat meritum; secundo praemium. Dicit ergo, *Beatus qui intelligit super egenum et pauperem*. Beatus est ille qui est misericors, qui miseretur egeno et pauperi Prov. 14: « Qui miseretur pauperi beatus « erit; » et dicit, *Qui intelligit*: non dicit, Qui subvenit: quia, sicut dictum est, debet esse misericors ad modum Dei; sed Deus non expectat quod semper petatur. Unde subvenit desiderio antequam petatur: et ideo ille est vere misericors, qui non solum petentibus subvenit, sed etiam indigenti subvenit priusquam petatur. Job 31: « Si negavi quod « volebant pauperibus, si oculos viduae expectare « feci. » Egenus est qui indiget ab alio accipere; pauper dicitur ille, qui parum habet. Hieronymus habet, *Qui considerat etc.* idest qui suscipit sibi in cura negotia pauperum. Job 29: « Oculus fui « caeco, et pes claudo. » Mystice si referatur ad Christum, beatus Christianus si est filius Core, idest crucis Christi per meditationem, *Qui intelligit*, idest qui habet intellectum reductum in obsequium, *Intelligens super egenum et pauperem*, idest beneficium quod Christus fecit per crucem. Thren. 3: « Recordare paupertatis et transgressionis meae, ab- « sinthii et fellis. Primum ponit cum dicit, *In die mala liberabit eum Dominus*. Dies secundum naturam suam sunt boni, quia sunt facti a Deo. Psal. 118: « Ordinatione tua perseverant dies; » sed dicuntur mali propter mala quae in eis contingunt. Eph. 5: « Redimentes tempus, quoniam dies mali sunt. » Et dicit, *in die mala*, idest in die alicujus malae tribulationis. Est autem multiplex dies mala: scilicet triumphationis. Eccl. 11: « In die bonorum ne immemor sis « malorum. » Summum malorum est damnatio aeterna, quae imminet homini in judicio, vel particulari, scilicet morte, vel in judicio universali, idest in fine mundi. Et illa dies est mala in qua fit talis damnatio, idest dies illa dies irae, dies tribulationis et angustiae etc. In hac mala die liberat Dominus misericordem. Matth. 25: « Esurivi etc. » *Venite benedicti etc.*: non quod sola misericordia sine aliis virtutibus liberet hominem; sed quia per misericordiam homo satisfacit pro peccatis.

2. *Dominus conservet*. Hic ostendit quomodo meretur misericordiam ex oratione sanctorum, qui orant pro misericordibus. Et ponitur oratio pro misericorde existente in statu prosperitatis; secundo pro existente in statu adversitatis. In statu prosperitatis homo duobus indiget: scilicet ut promoveatur, et conservetur in bono; secundo, ut liberetur a malis. Est autem triplex bonum; scilicet bonum naturae, bonum gratiae et bonum gloriae. Primum scilicet bonum naturae, petit sibi conservari: unde dicit, *Dominus conservet eum*, scilicet in bono habito, scilicet in bono naturae. Psal. 53: « Conserva « me, Domine, » ne scilicet corruptum sit bonum naturae per peccatum, vel per tribulationes imminentes. Bonum gratiae petit dari, cum dicit, *Et vivificet eum*: per gratiam namque homo habet vitam spiritualem. Haec autem vita consideranda est, et habetur per fidem formatam. Habac. 2: « Ju- « stus meus ex fide vivit. » Gal. 2: « Quod au- « tem vivo in carne, in fide vivo Filii Dei. » Etiam sine hac vita, scilicet gratiae, vita nostra est mors. 1 Tim. 5. « Quae in deliciis vivens mor- « tua est. » Quantum ad tertium bonum, scilicet gloriae, dicit, *Et beatum faciat eum in terra*. Si de perfecta beatitudine intelligatur, sic dicitur, *in terra*, scilicet viventium. Ps. 26. « Credo videre « bona Domini in terra viventium. » Matth. 5: « Beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram. » Si autem intelligatur de beatitudine hujus vitae, inquantum aliquid aeternum mente sapimus, sicut dicitur Phil. 3: « Nostra conversatio in caelis est; » sic dicitur, *Beatum faciat eum in terra*, hac, scilicet participatione illius beatitudinis, *Et non tradat eum in animas inimicorum ejus*. Hic petit liberari a malis. Inter omnia mala summum malum est incidere in manus inimicorum. Psal. 58: « Eripe « me de inimicis meis, Deus meus, » quod inimici ex odio persequuntur et affligunt: unde dicit: *Ne tradas eum in animas*, idest in voluntates inimicorum, quorum est semper odire, quod nihil aliud est, quam velle malum. Quando ergo quis subjicitur malis, traditur in voluntatem inimici. Vel, *In animas inimicorum*, idest in potestatem diaboli, et ministrorum ejus.

3. *Dominus opem*. Hic ponitur oratio pro misericorde existente in adversitate. Et primo petit divinum auxilium, sive subsidium; secundo allegat necessitatem hujus. Dicit ergo, *Dominus opem ferat illi super lectum doloris ejus*. Petit pro misericorde, sive pro viro justo filio Core simpliciter, quod Dominus vivificet eum, et quod beatum faciat eum in terra. Secundo quod conservet eum, et quod non tradat eum in animas inimicorum ejus. Et ex hoc posset aliquis colligere, quod misericors nullo modo affligeretur. Unde ad hoc excludendum dicit, quod quandoque lectus ejus repletur doloribus, et hoc

fit ipsi misericordi aliquando ad correctionem. Job 33: « Increpat quandoque per dolorem in lectulo. » Vel ad humiliationem; sicut Paulo datus est stimulus carnis, 2 Cor. 12. Vel ad probationem: Job per totum et Tobiae. Et ideo dicit, *Dominus opem ferat illi*, idest misericordi existenti in tribulatione, *Super lectum*, ad litteram in quo jacet, vel in quo quiescit. 1 Cor. 10: « Fidelis Deus, qui non patietur vos tentari supra id quod potestis. » Et quod feras illi opem, necessitas magna hoc exigit: quia, *universum stratum ejus versasti in infirmitate ejus*. Et loquitur hic ad similitudinem febricitantis, qui non invenit locum in lecto in quo possit quiescere, sed continue se vertit. Et ideo dicit, *versasti;* quasi dicat, Indiget ope, quia tanta est ejus infirmitas, quod continue vertitur per lectum. Et hoc est secundum litteralem sensum; tamen simpliciter omne illud per quod in temporalibus quiescebat, versum est sibi in amaritudinem: quia in eis Deus ponit amaritudinem, ut eis contemptis convertatur ad Deum. Eccle. 2: « Cumque convertissem me ad universa opera quae « fecerant manus meae, vidi in omnibus vanitatem. » Et quia misericordi debetur misericordia, ejus misericordiae conscius peto misericordiam. Primo ergo petit misericordiam absolute; secundo ostendit in quo praecipue eam petit; tertio causam petitionis assignat. Dicit ergo, *Domine, ego dixi miserere mei*; quasi dicat: Non recurro ad justitiam, sed ad misericordiam, quia non in justitiis nostris est salus. Isa. 64: « Quasi pannus menstruatae omnes justitiae nostrae. » Sed in quo petit misericordiam? Ubi est praecipue miseria. Et hoc datur, scilicet misericordia, ubi est praecipua beatitudo: quia beatitudo non est in rebus corporalibus, quia corporalia ordinantur ad ultimam beatitudinem. Ergo praecipua miseria non est in rebus corporalibus, sed in his quae habent in se contrariam ad beatitudinem dispositionem: sicut in adulteriis, furtis, homicidiis et aliis peccatis: et qui hujusmodi agit, regnum Dei non consequetur, ut Apostolus dicit Gal. 5, sed est damnatus: Prov. 14: « Miseros facit populos peccatum. » Peccatum enim deordinavit corpus, et corpus deordinavit animam: Sap. 9: « Corpus quod corrumpitur, aggravat animam. » Et haec sanitas habetur a Deo solo: Sap. 16: « Non herba neque malagma sanavit eos, sed sermo tuus Domine. » Et ratio petitionis hujus est, *Quia peccavi tibi.* Sed numquid peccata merentur misericordiam? Non: hoc ergo continuatur sic ut scilicet ly *quia* designet materiam misericordiae, non meritum. Nulla miseria est, ubi non sit locus misericordiae. Et ideo quia sum miser, peto misericordiam. Vel ut ly *quia* denotet causam meritoriam: et sic quia confessio peccati est meritum misericordiae, ideo dicit, Peto misericordiam, quia confiteor quod peccavi tibi: Prov. 28: « Qui abscondit etc. Qui autem confes- « sus fuerit, misericordiam consequetur. » Vel aliter, *Quia peccavi tibi*; quasi dicat: Quare peto misericordiam? quia tu solus es qui potes sanare: quia in te facta est injuria et peccatum, ideo ad te pertinet remissio. Et in omni peccato offenditur Deus. Et cantatur hic versus in tertia, quia fide et operatione Trinitatis remittitur peccatum.

4. *Inimici mei dixerunt.* Supra Psalmista petiit misericordiam sanantem; hic autem ponit necessitatem hujusmodi petitionis, quae causatur ab hostibus: et secundum mysticum sensum, quia litteralis est planus, in loco isto dicuntur ista verba ex persona Christi. Circa quod tria facit. Primo ponit affectionem malorum volentium malum ejus. Secundo ponit studium eorum insidiantium, ibi, *Et si ingrediebatur.* Tertio ponit consilium tractantium, ibi, *Adversum me*, quia inimicus. Primo desiderat offendere. Secundo insidiatur. Tertio cogitat quomodo perficiatur. Dicit ergo, *Inimici mei dixerunt*, in corde, vel in ore, *mala mihi*: Matth. 12: « Malus homo de malo thesauro profert etc. » et haec verba mala sunt exprimentia desiderium eorum de morte Christi, vel viri justi. Unde dicitur, *Quando morietur.* Hic est modus expressivus desiderii: Ps. 41: « Quando veniam et apparebo etc. » Sap. 2: « Morte turpissima condemnemus eum. » Et volebant mortem Christi, ut fama ejus, quae tunc erat celebris, extingueretur: Hier. 11: « Eradamus eum de terra viventium, et nomen ejus « non memoretur amplius. » Unde dicunt, *Et peribit nomen ejus.* Sed contrarium accidit: quia per mortem magis exaltatus est, et plures post mortem Christi conversi sunt: Joan. 12: « Si granum fru- « menti cadens in terram mortuum fuerit, multum « fructum affert: » etsi mali insidiantur bonis, ut extinguatur nomen eorum, sed, ut dicitur Prov. 10: « Memoria justi cum laudibus. » Et hoc peccatores procurant insidiando. Sic ergo ponit primo insidiandi modum. Secundo ostendit insidiarum effectum, ibi, *Ingrediebatur.* Circa primum tria facit. Primo enim proponit dolosum ingressum. Secundo fictum verbum. Tertio insidiosum animum. Dicit ergo, *Si ingrediebatur ut videret.* Hieronymus habet, *Ut visitaret*; quasi dicat, Non veniebant causa amicitiae, sed causa explorandi. Sic veniebant principes Judaeorum ut caperent Jesum. Sic etiam post mortem Christi multi ingressi sunt Ecclesiam, ut caperent et insidiarentur sanctis viris. Hoc est quod Apostolus dicit Gal. 2: « Propter subintroductos « falsos fratres, qui subintroierunt explorare liber- « tatem nostram. » Quantum ad secundum dicit, *Vana loquebatur*, idest falsa loquebatur populus Judaeorum contra Christum, quia ore verba dulcia simulabat: Matth. 22: « Magister, scimus quia ve- « rax es: » et interius moliebatur mortem: Ps. 11: « Vana locuti sunt unusquisque ad proximum « suum, labia dolosa in corde et corde locuti sunt » Quantum ad tertium dicit, *Cor ejus congregavit iniquitatem sibi.* Animus insidiosus est ille qui congregat verba ex quibus virum justum offendat. Isti enim non faciunt sicut apes quae congregant mel; sed sicut scarabaei qui congregant stercus. Sed boni congregant mel, quia de divina dulcedine alios dulcorant. Et ideo dicit, « Cor ejus congrega- « vit iniquitatem sibi. » Et dicit, *sibi*, idest contra se: Prov. 1: « Ipsi contra sanguinem suum insi- « diantur. » Vel, *sibi*, idest ad suum desiderium consequendum: quia si eum in aliquo malo comprehenderent, multum gauderent: Eccl. 18: « Si « praestes animae tuae concupiscentias ejus, faciet « te in gaudium inimicis tuis: » sic dicebant contra Christum, Matth. 27: « Recordati sumus quia sedu- « ctor ille etc. » Consequenter ostenditur insidiarum effectus, quia egredientes detrahebant; unde dicit, *Egrediebatur foras, et loquebatur in idipsum. Egrediebatur*, vel a simulatione, vel a malitia, vel a familiaritate, vel ab amicitia: quia ante erat et videbatur quasi amicus, *Et sic loquebatur in idipsum*, idest falsum, sicut prius et falsitatis verba. Vel egrediebatur foras

a sinu veritatis, vel ab amicitia q am simulabat, vel ab Ecclesia, vel societate Christi: Joan. 6: « Multi « discipulorum abierunt retro. »

5. *Adversum.* Hic ostendit malum consilium eorum, quomodo noceant. Et primo ponit consilium inimicorum. Secundo ostendit quod in hoc etiam convenerunt aliqui amici boni, ibi, *Homo pacis.* Et primo ponit ordinem consiliandi, ostendens quod primo conveniunt consiliantes. Secundo discutiunt de quo consiliant. Tertio determinant quid sit faciendum. Et haec tria describit hic. Dicit ergo, *Omnes inimici mei subsannabant adversum me,* Glossa, « Egrediebatur. » Et post sequitur *In idipsum etc.* Et hoc in littera Hieronymi habetur, tamen non est vis. Et dicit, *Subsannabant,* idest silenter loquebantur; et hic est modus specialiter in consiliariis, et maxime de malis consiliis et malis hominibus, qui in occulto hoc faciunt: Lev. 19: « Non eris criminator nec susurro in populis: » Eccl. 28: « Susurro et bilinguis maledictus etc. » Et dicit, *Adversum me.* Et ita non sunt bona consilia, sed mala: Ps. 35: « Iniquitatem meditatus « est in cubili suo. » Et ideo *cogitabant mala mihi:* Ps. 1: « Beatus vir qui non abiit etc. Verbum ini« quum constituerunt adversum me, » idest injustum. Hoc ergo determinaverunt in eorum concilio: Joan. 11: « Expedit vobis ut unus homo moriatur « pro populo. Et ex illa hora cogitaverunt etc. » Matth. 21: « Hic est haeres, venite occidamus eum: » Sap. 2: « Morte turpissima condemnemus eum. » Hoc verbum iniquum habetur Hier. 18: « Tu scis, « Domine, consilium eorum adversum me in ma« lum et mortem. Numquid qui dormit non adji« ciet ut resurgat? » Hic ponit rationem eorum pravae determinationis. Ly *non,* superfluit: quasi dicat, Qui dormit, non resurget: quasi dicat, Si occiderimus eum, non resurget: Sap. 2: « Non est « qui agnitus sit reversus ab inferis. » Et ideo resurrectionem credebant seductionem. Vel aliter. *Numquid qui dormit etc.* ut ly *non* construatur cum ly *adjiciet,* et sit sensus, ut sint verba Ecclesiae eis insultantis; quasi dicat, Vos constituistis eum occidere, sed frustra hoc fecistis, quia resurget; unde dicit, *Numquid qui dormit non adjiciet ut resurgat?* Et dicit, *Dormit,* quia etiam hoc dicitur Dan. 12: « Multi de his qui dormierunt in pulvere terrae « evigilabunt: » nam simpliciter mors Christi dormitio fuit, quia ipse seipsum posuit in mortem, et mortuus est non per violentiam, sed per propriam voluntatem. Et ideo habuit potestatem sumendi animam virtute divinitatis: 2 Cor. 13: « Si mortuus « est ex infirmitate, vivit tamen ex virtute Dei. »

6. *Etenim homo pacis meae in quo speravi.* Supra proposuit Psalmista consilium inimicorum tractantium mortem Christi; hic autem introducit consilium amicorum. Et quia ipse Christus, Joan. 13, istud verbum introducit de Juda, ideo nos de Christo hic exponamus. Ubi duo facit. Primo describitur conditio ejus. Secundo culpa. Conditio personae Judae describitur ex tribus, quae aggravant peccatum: quia amicus, quia familiaris, et quia beneficiatus. Dicit ergo quantum ad primum: *Etenim homo pacis meae.* Dixit supra quod dormivit, id procurante proditore. Vel, *Verbum iniquum constituerunt adversum me inimici.* Sed non est mirum, quia, *Homo pacis meae,* quia Judas inter amicos reputabatur. Haec autem prophetia contigit facto, quia osculo prodidit Christum, quod est signum amicitiae et pacis. Unde Dominus dixit Luc. 22: « Juda, osculo tradis filium hominis? » Ps. 27: « Loquuntur pacem cum proximo suo etc. » Hier. 20: « Audivi contumelias multorum, et ter« rorem in circuitu ab omnibus viris qui erant « pacifici ei, et custodientes latus meum. » Item familiaris erat; unde, *In quo sperabam.* Sed numquid deceptus est Christus in spe sua? Non. Et ideo dicit, *In quo sperabam,* idest in quo videbar sperare, idest confidere, quia commiserat ei dispensationem rerum suarum. Vel, *In quo sperabam,* idest talis conditionis: et ita me habebam ad eum quod debebam sperare in eo. Sed aliquando credit quis sperare in eo quem credit amicum, et de quo deberet confidere, et tamen decipitur: Hier. 9: « In « omni fratre tuo non habeas fiduciam: » Mich. 7: « Nolite credere amico, et nolite confidere in duce. » Vel, *In quo sperabam,* in membris meis quae in Christo sperabant: Matth. 25: « Quod uni ex meis « minimis fecistis, mihi fecistis. » Quantum ad tertium dicit, *Qui edebat panes meos,* quia Christus cum signo panis eum designavit: Joan. 13: « Cui intinctum panem porrexero. » Et licet Judas ederet panem Christi, tamen perrexit contra eum: Eccl. 29: « Pascet et potabit ingratos. » Vel, *Panes meos,* idest doctrinam meam: Gen. 49: « Aser « pinguis panis ejus, et praebebit delicias regibus. » Talis panis est panis Christi, qui est pinguis propter dulcedinem doctrinae: Ps. 118: « Quam dul« cia etc. Magnificavit super me supplantationem. » Ecce peccatum. Hieronymus habet, « Levavit con« tra me calcaneum suum. » Et loquitur ad similitudinem ejus qui vult aliquem omnino comprimere; quasi dicat: Attentavit ut me totaliter contereret. Et diversitas translationum videtur processisse ex aequivoco: quia quod in altum levatur, magnificatur. Vel, *Magnificavit super me supplantationem,* idest fecit magnam supplantationem contra me, quia mortem intulit: Hier. 9: « Omnis « supplantans supplantabitur: » Amos 5: « Odio « habuerunt corripientem in porta. »

7. *Tu autem.* Christus jam exposuit in generali suam petitionem; hic autem ostendit in quo misericordiam petat; unde dicit, *Ipsi conturbaverunt me,* sed non restat nisi ut recurram ad Deum; et ideo dicit, *Tu autem, Domine, miserere mei.* Misericordia debet esse ubi est miseria: Christus autem factus est particeps miseriae nostrae, non quantum ad culpam. sed quantum ad poenalitatem; et praecipue quantum ad poenam mortis. Et ideo, *Miserere mei:* Ps. 88: « Misericordiam meam non « dispergam ab eo. » Sed in quo petit misericordiam, ostendit, cum dicit, *Resuscita me:* quasi dicat, Illi dicunt, *Non adjiciet ut resurgat,* sed tu resuscita me.

Sed numquid Christus non resurrexit propria virtute, quia dicit resuscita me? Immo videtur quod sic: quia Psalmista dicit in persona Christi, Ego dormivi et exsurrexi. Ps. 3.

Dicendum, quod Christus secundum quod homo, non habuit potestatem resurgendi, sed secundum virtutem divinitatis, quae est eadem in Patre et Filio. Et ideo si surrexit potestate Patris, surrexit potestate sua. Et petit a Patre, ut homo, quod habebat ut Deus, ut ostendat virtute divinitatis hoc fieri. *Et retribuam eis.* Hic ponit effectum ejus. Duplicem potestatem habuit Christus post resurrectionem, quia in caelo et in terra: et ideo retribuit eis captivitatem temporalem, quia dispersi sunt per mundum, et re-

tribuet eis in futuro damnationem Joan. 5: « Potestatem dedit ei judicium facere. » Hieronymus habet, *Resuscita me et retribuam tibi*; quasi dicat. Iste fructus resuscitationis, quod resuscitatus adducam multos ad cognitionem nominis tui: Ps. 115: « Quid retribuam Domino etc. »

8. *In hoc cognovi.* Hic ponit fiduciam exauditionis. Et primo ponit quod Deus voluit eum, idest complacitum fuit paternae voluntati in ipso: unde dicit, *Quoniam voluisti me*: Matth. 3: « Hic est « Filius meus dilectus in quo mihi complacui: » Isa. 42: « Complacuit sibi in illo anima mea. » Item dicit, *Non gaudebit inimicus meus super me*, idest Judas: et si fuit gavisus in morte, non tamen finaliter gaudebit, quia contristabitur in resurrectione: Mich. 7: « Ne laeteris inimica mea su- « per me, quia cecidi; consurgam. » Et potest haec littera ordinari dupliciter. Uno modo, ut primum sit argumentum secundi; et sit sensus: ex hoc quod considero quod sum tibi acceptus. Alio modo, ut secundum sit causa primi; ut sit sensus: Quia inimicus meus non poterit gaudere super me, *Cognovi quia voluisti me*. Sed quia indigebat signo aliquo, dicit, *Cognovi*, idest cognoscere feci, vel quia alii hoc cognoverunt. *Me autem propter innocentiam suscepisti etc.* Hic exauditus gratias agit. Et primo confitetur beneficium. Secundo subjungit laudem, ibi, *Benedictus*. In beneficio confitetur totum quod ad se pertinet. Primo enim proponit meritum. Secundo ostendit resuscitationis beneficium. Tertio resurgentis statum. Quarto exultationem. Quantum ad meritum ejus consideremus ejus innocentiam: unde dicit: *Me autem suscepisti propter innocentiam*. I Pet. 2: « Peccatum non fecit. » Psal. 25: « Ego autem in innocentia mea ingressus sum. » Et ex hoc merito dicit se susceptum, sive assumptum. Non dicit hoc de assumptione in unitatem personae, quia illa assumptio non fuit ex meritis ipsius hominis Christi, sed ex mera gratia: unde et Spiritus sancti operatione facta est; sed hoc dicit de susceptione ab inferis, qua (1) surrexit. Psal. 3: « Tu autem, Domine, susceptor meus es. » Et dicit, *Suscepisti*, scilicet animam meam ab inferis; et carnem de sepulcro. Sed qualiter susceptus est? Numquid ad vitam mortalem, ut Lazarus? Non; sed susceptus est ad statum immortalitatis: unde dicit: *Et confirmasti me in conspectu tuo in aeternum*, idest in statu immortalitatis. Roman. 6: « Christus resurgens ex mortuis jam non mori- « tur. » Et adhuc plus: quia constituit eum ante conspectum suum. Hebr. 9: « Introivit in ipsum « caelum, ut appareat vultui Dei pro nobis. » Et hoc *in aeternum*, idest semper.

9. *Benedictus Dominus.* Hic ponit laudem: et circa hoc duo facit. Primo ponit quaedam ex parte laudati; secundo ex parte laudantis. *Benedictus.* Benedicere nihil aliud est quam dicere bonum. Aliter nos benedicimus Deum, et aliter benedicit nos Deus. Nos benedicimus Deum, recognoscendo bonitatem ejus. Tob. 12: « Benedicite Deum caeli. » Eccli. 43: « Benedicentes Dominum exaltate eum « quantum potestis. » Deus autem benedicit nos, causando in nobis bonitatem: quia suum dicere est facere. (Psal. 148) Dixit enim, et facta sunt. Secundum ostendit cum dicit, *Dominus*. Potestas Dei attenditur secundum duo. Primo secundum opus gubernationis. Sap. 12: « Tu autem, dominator « virtutis cum tranquillitate judicas, et cum magna « reverentia disponis nos; » Et secundum opus creationis. Et haec duo tangit cum dicit, *Dominus*, ad quem pertinet gubernare; secundo cum dicit, *Deus*: illud enim omnes opinantur Deum quod est primum principium essendi omnibus. Sed operatio gubernationis habet ministros; in opere autem creationis nullum ministerium potest esse. Unde honor qui debetur gubernatori, potest aliis communicari. Gal. 4: « Sicut Angelum Dei excepistis « me. » Et haec dulia est. Sed latria, quae debetur creatori, nulli debetur. Et ideo Glossa dicit: « *Dominus*, cui debetur dulia; *Deus*, cui debetur « latria. » Et dicit, *Israel*, idest videntium Deum; quia etsi omnia gubernat, tamen uberem fructum gubernationis, qui est vita, soli fideles consequuntur. Et si omnes colant Deum, tamen cultum latriae soli fideles soli Deo offerunt. Tertium ostendit cum dicit: *A saeculo et in saeculum*; quia scilicet potestas tua non est corporalis, sed aeterna. Psal. 144: « Regnum tuum regnum omnium saeculo- « rum. » Ex parte laudantis dicit duo: scilicet confessionem oris. Rom. 10: « Corde creditur ad « justitiam, ore autem confessio fit ad salutem. » Et hoc facit cum dicit: *Benedictus Deus etc.* Item complacentiam affectus. Phil. 4: « Gaudete in Do- « mino. » Et ideo dicit, *Fiat*, *fiat*; quasi dicat: Complacet sibi cum bonis ejus: et ingeminat ad significandum hujus complacentiae continuationem. 1 Paral. ult.: « Domine Deus, custodi hanc volunta- « tem. » In Hebraeo habetur, *Amen, amen*. Et quia *amen amen* ponitur in fine librorum, credunt quidam quod dividatur liber Psalmorum in multos libros, et compleatur unus hic. Sed non est verum; quia ponitur hic *Fiat*, sive *Amen*, ut sit continuatio voluntatis, non ut sit consummatio operis.

(1) Al. a qua.

PSALMUS DAVID XLI.

1. *In finem intellectus filiis Core.*
Quemadmodum desiderat cervus ad fontes aquarum, ita desiderat anima mea ad te, Deus. Sitivit anima mea ad Deum fontem vivum: quando veniam, et apparebo ante faciem Dei?

2. Fuerunt mihi lacrymae meae panes die ac nocte, dum dicitur mihi quotidie: Ubi est Deus tuus?

3. Haec recordatus sum, et effudi in me animam meam: quoniam transibo in locum tabernaculi admirabilis, usque ad domum Dei.

4. In voce exultationis et confessionis, sonus epulantis. Quare tristis es, anima mea, et quare conturbas me? Spera in Deo, quoniam adhuc confitebor illi: salutare vultus mei, et Deus meus. Ad me ipsum anima mea conturbata est: propterea memor ero tui de terra Jordanis, et Hermoniim a monte modico.

5. Abyssus abyssum invocat in voce cataractarum tuarum. Omnia excelsa tua et fluctus tui super me transierunt.

6. In die mandavit Dominus misericordiam suam, et nocte canticum ejus. Apud me oratio Deo vitae meae; dicam

Deo: Susceptor meus es. Quare oblitus es mei, et quare contristatus incedo, dum affligit me inimicus? Dum confringuntur ossa mea, exprobraverunt mihi qui tribulant me inimici mei; dum dicunt mihi per singulos dies: Ubi est Deus tuus? Quare tristis es, anima mea, et quare conturbas me? Spera in Deo, quoniam adhuc confitebor illi, salutare vultus mei et Deus meus.

1. Haec est quinta deca primae quinquagenae; et sic ordinatur ad implorandum auxilium contra praesentia mala. Et haec est figura temporalium malorum, quae acciderunt David, qui passus est persecutionem ab Absalone; et contra hoc fuit prima deca. Item a Saule; et contra hoc secunda deca. Item a toto populo; et contra hoc tertia deca. Item a multis aemulis; et contra hoc quarta deca. (Psal. 34): *Judica, Domine, nocentes me.* Restat quinta deca, in qua loquitur specialiter de his quae pertinent ad regnum. Et petit in ista deca contra impugnatores regni auxilium divinum. Et ut ad mysterium referatur, petit justus homo contra illos qui regnum Ecclesiae impugnant. Dividitur ergo Deca ista in duas partes (1). Primo format petitionem pro statu regni; secundo, quia regnum videtur esse turbatum per peccatum, ideo petit veniam pro peccato, ibi (Ps. 50), *Miserere mei, Deus.* Circa primum duo facit. Primo proponit petitionem contra hostes Regni; secundo exauditus gratias agit de gloria Regni, ibi (Psal. 44), *Eructavit.* Et quia omnis petitio provenit ex desiderio, ideo circa primum duo facit. Primo proponit suum desiderium: secundo addit orationem, ibi (Ps. 43), *Deus auribus.* Circa primum duo facit. Primo ostendit desiderium quod habet ad Deum; secundo petit desiderii impletionem, ibi (Psal. 42), *Judica me.* Titulus: *In finem intellectus filii Core.* Hoc est expositum in titulo praecedentis Psalmi; tamen alia littera habet: *In finem intellectu*; idest, attribuitur iste Psalmus filiis Core, *intellectu*, idest per intellectum ducens nos in finem. Core interpretatur calvaria. Unde illi dicuntur filii Core qui patiuntur irrisionem propter crucem. Unde 4 Reg. 4, pueri irridebant Eliseo: « Ascende calve, ascende calve; « et maledixit eis Eliseus, et ursi comederunt illos. » Illi ascendunt de Bethel qui ad fidem Christi convertuntur de Juda, quae olim domus Dei vocabatur. Et hi deridentur a pueris, idest Judaeis puerili sensu utentibus, quia adhuc sub pedagogo sunt, et improperant crucem Christi: et isti duo ursi devoraverunt eos, scilicet Titus et Vespasianus. Dividitur ergo Psalmus in duas partes. In prima enim ponit suum desiderium. In secunda ponit tristitiam incitantem desiderium, ibi, *Fuerunt mihi.* Circa primum tria facit. Primo proponit desiderium sub similitudine. Secundo rationem similitudinis assignat, ibi, *Sitivit.* Tertio exponit rem desideratam, ibi, *Quando veniam.* Similitudinem sumit ex cervo, qui specialiter habet hanc proprietatem, quod pede conterit serpentem: et quando vult mutari, comedit serpentem: et sic aestuat prae veneno, et tunc currit ad aquam, et sic renovatur. Sicut cervus in generali desiderat aquas, ita fidelis desiderat Deum; tamen in speciali adaptatur catechumenis et viris perfectis. Catechumenus enim est sicut cervus, qui sentit in se veneni ardorem, quod est ex suggestione serpentis introductum: Gen. 3. Ex quo veneno secutum est peccatum originale. Rom. 5: « Per unum hominem in hunc mundum peccatum « intravit. » Et hoc venenum est reatus concupiscentiae, et reatus primi peccati. Et ideo debet desiderare fontem baptismi. Zach. 13: « Erit fons « patens domui Jacob in ablutionem peccatorum. » Ezech. 36: « Effundam super vos aquam mundam. » Vir autem perfectus est sicut cervus in petra stabilitus. Ps. 17: « Qui perfecit pedes meos tan« quam cervorum. » *Sitivit anima mea.* Hic jam comedit, idest destruxit peccatum. Eccl. 21: « Quasi « a facie colubri, fuge peccatum. » Et ideo nihil habet in mundo quod concupiscat; et ideo desiderat venire ad fontem vitae. Et ideo, quia istis convenit haec similitudo, scilicet catechumenis et viris perfectis, ideo cantatur Psalmus iste in officio baptismi in Sabbato sancto et Pentecostes quando fit solemne baptisma, quantum ad catechumenos. Item cantatur cum exequiis mortuorum, quia convenit viris perfectis accedere ad fontem vitae aeternae. *Ita desiderat anima mea ad te Deus.* Hic adaptat similitudinem. Anima mea desiderat interiori affectu. Isa. 26: « Anima mea desideravit te in « nocte. » Thren. 3: « Pars mea Dominus, dixit « anima mea. » Sed numquid in Deo est fons aquarum? Ita; unde dicit, *Sitivit anima mea ad Deum fontem vivum.* Fons dicitur, qui scaturit et producit aquas vivas, et qui jugiter et indeficienter emittit aquas. Omnis aqua gratiarum ab illo fonte emanat, scilicet a Deo Patre. Jer. 2: « Dereliquerunt fon« tem aquae vivae. » Item emanat a Filio, etiam inquantum Deus. Psal. 35: « Apud te est fons « vitae. » « Fons sapientiae Verbum Dei est, » Eccl. 1. Item a Spiritu sancto. Joan. 4: « Fiat in eo fons « aquae salientis in vitam aeternam. » Et Joan. 7: « Hoc autem dixit de Spiritu quem accepturi erat « credentes in eum. » Ergo quia ipse est fons, anima mea sitivit ad eum. Sitis designat desiderium cum anxietate. Ita iste designat se pati anxietatem, non solum ex dilatione rei desideratae, sed propter mala quae hic affligunt. Matth. 5: « Beati qui esuriunt « et sitiunt justitiam, quoniam ipsi saturabuntur. » Sed de hoc fonte desiderat hoc, scilicet, *Quando veniam.* Haec verba desiderantis sunt, et exprimunt desiderium catechumeni ad baptismum; et sic est sensus: Quando veniam ad sacrum Christi baptisma? Mat. 21, « Venite ad me etc. » Psal. 33: « Venite filii etc. » Hoc, ut dicit Augustinus, convenit catechumenis quia a principio catechumeni, quousque adulti non fuissent (1), non admittebantur ad sacra mysteria, sed usque ad evangelium poterant interesse; unde dicit, *Quando veniam et apparebo.* Ad litteram, cum aliis, *Ante faciem Domini*, idest ad sacramenta Christi. Item convenit viris perfectis: et est sensus, *Quando veniam et apparebo*, idest ut videam te facie ad faciem, quia modo sum procul a te, quia video te per fidem? Sed quando videbo te per speciem, tunc ero prope. Phil. 1: « Desiderium « habens dissolvi, et esse cum Christo. » Et non dicit, apparebit mihi Dominus, sed apparebo ante faciem Domini: quia ex hoc quod videbo faciem Domini, reddar conspicuus omnibus multo magis quam Moyses qui vidit eum in vita ista. 1 Joan. 3: « Nondum apparuit quid erimus; scimus quoniam « cum apparuerit, similes ei erimus. » Rom. 8: « Non « sunt condignae passiones hujus temporis etc. » Quasi dicat. Interero societati videntium Deum: et

(1) *Al.* tres partes.

(1) *Al.* cum adulti fuerint.

ex hoc conspicuus et gloriosus ero. Sed ab hac visione excluditur hypocrita. Job 13: « Non veniet « in conspectu ejus omnis hypocrita. »

2. *Fuerunt mihi lacrymae.* Hic describit, unde habeat hoc desiderium vel anxietatem. Et primo ponit causam. Secundo ponit remedium quod habet contra eam, ibi, *Haec recordatus sum.* Et primo ponit magnitudinem suae tristitiae. Secundo ponit causam hujus tristitiae. Circa tristitiam procedit sic. Quia primo exprimit magnitudinem tristitiae; secundo effectum; tertio continuitatem. Primum ostendit cum dicit, *Fuerunt mihi lacrymae meae*, in quas scilicet homo prorumpit ex abundanti tristitia. Et haec tristitia vel est de peccatis impedientibus consecutionem rei desideratae, vel de molestiis aliorum. Secundum ostendit cum dicit, *Panes.* Panis reficit; et sic etiam lacrymae reficiunt, duplici ratione. Una est, quia unicuique est delectabilis actio sibi conveniens. Unde tristitiae est delectabilis actio conveniens tristitiae: et lacrymatio est tristitiae actio. Alia ratio est: quia quando calor evaporat extra, minuitur; et ideo dicit, quod lacrymae sunt ei sicut panis, quasi reficientes eum. Vel sicut panis: quia sicut per panem sustentatur, ita ipse sustentatur in bono per lacrymas. Tertium ostendit cum dicit, *Die ac nocte*; scilicet in prosperitate et adversitate. Jer. 9: « Plorabo die ac nocte. » Et causa hujus est, *Dum dicitur mihi quotidie: Ubi est Deus tuus?* Haec, si sunt verba gentilium, referuntur ad catechumenos; quasi dicat: Nos, dicunt gentiles, habemus Deum quem videmus; scilicet solem. Sed ubi est Deus vester, quem fingitis? Respondete: Deus videri potest, sed non a te, quia non es mundus corde. Item si dicatur Judaeo converso a Judaeo infideli: Ubi est Deus tuus? respondeat Judaeus conversus ad fidem: Ubi sit Deus meus, apparet in poena vestra, scilicet Judaeorum: quia estis dispersi. Item sunt verba peccatoris ad virum justum in afflictione positum; quasi dicat: *Ubi est Deus tuus*? quare non liberat te de afflictione quam pateris? respondeat justus: Quia haec temporalia non sunt praemium quod Deus dat servis suis, sed caelestia.

3. *Haec recordatus sum.* Supra posuit Psalmista suum desiderium, et causam desiderii; hic autem ponit remedium contra causam, scilicet tristitiam: et circa hoc duo proponit sive facit. Primo ponit remedium ex parte propriae meditationis. Secundo ex parte divini auxilii, ibi, *Ad meipsum.* Circa primum duo facit. Primo proponit remedium. Secundo per hoc remedium tristitiae impedimentum, ibi, *Quare tristis.* In remedio proponit primo meditationem. Secundo mentis delectationem, ibi, *Effudi.* Et assignat hujus rationem, ibi, *Quoniam transibo.* Dicit ergo, *Haec recordatus sum*, scilicet improperia infidelium dicentium, *Ubi est Deus tuus:* Thren. 3: « Memoria memor ero. » Et habui consolationem mentis, *Quia effudi in me animam meam.* » Quando liquor diffunditur, dilatatur. Unde, quia latitudo cordis pertinet ad laetitiam, quae quaedam (1) delectatio est, ideo in effusione animae designatur delectatio. Ps. 61: « Effundite coram illo corda vestra. » Alia littera habet, *Effudi super me animam meam.* Et secundum hoc aliter legitur: et est sensus: Dicunt, *Ubi est Deus tuus?* Et ego haec recordatus primo quaesivi insensibiles creaturas si invenirem Deum meum: sed inveni in eis quaedam Dei vestigia: Rom. 1: « Invisibilia Dei a creatura mundi « per ea quae facta sunt conspiciuntur. » Sed ultra processi in rebus intellectualibus animae. *Et effudi super me animam meam*, idest solicite discutiens quaesivi quicquid est in eis, quasi coram me ponens omnia; sicut qui extrahit de vase omnia, ut discutiat quicquid sit intus: et tamen non est ibi Deus meus. Sed est adhuc aliquid supra hoc: et hoc feci: *Quoniam transibo in locum tabernaculi admirabilis, usque ad domum Dei*; quasi dicat: Totum solatium quod habere possem, est spes tendendi in Deum. Et dicit duo: scilicet quo tendat, et quomodo, ibi, *In voce etc.* Circa primum accipienda est talis imaginatio. In veteri testamento erat duplex locus divino cultui deputatus, scilicet tabernaculum, de quo habetur Exod. 36. Postea crescente populi statu et religione aedificata est domus Dei, scilicet templum: non ut tabernaculum, sed ut res fixa. Et hanc voluit facere David, sed prohibitus est a Deo. 2 Reg. 7: « Numquid aedificabis mihi domum? » Item 1 Paral. 17: Sed promissum est ei quod filius suus aedificaturus esset domum Dei: unde ipse paravit impensas: et ideo dicit, *Dicunt mihi: ubi est Deus tuus.* Et ego haec recordatus delector quod inveniam eum: et ideo toto affectu tendam in eum. *Et transibo in locum tabernaculi admirabilis*; quasi dicat: Non quiescam donec inveniam eum. Et dicit, *Transibo*; quia per tabernaculum, quod erat mobile, signatur status praesentis Ecclesiae; quae non est perpetua, nec stabilis nisi usque ad consummationem saeculi, et tunc transferetur. Et hoc dicitur Apoc. 21: « Ecce tabernaculum Dei cum hominibus, » idest praesens Ecclesia cum hominibus, idest donec homines erunt in vita illa (1). Et ex hoc transibo ad stabilem domum Dei: Psal. 64: « Replebimur in bo« nis domus tuae » Joan. 14: « In domo Patris « mei etc. » Et sic innuit ire in tabernaculum mirabile et in domum Dei. Et dicitur in tabernaculum mirabile, propter mirabilia quae facit sanctis suis.

4. *In voce.* Hic describitur modus transeundi usque ad domum Dei. Et hic similiter accipienda est quaedam imaginatio. Erat autem consuetudo quod quando aliqui per turmas ibant ad tabernaculum, ibant cum gaudio: Isa. 30: « Canticum erit « vobis sicut vox sanctificatae solemnitatis et lae« titiae; » sic qui pergit cum tibia gaudenter vadit: et ideo dicit, *Ibo in locum tabernaculi etc.* Et cum gaudio: quia, *In voce exultationis et confessionis sonus epulantis.* Alia littera habet, *Soni epulantis*; quasi dicat: Ibo in voce soni epulantis, quia in epulis est sonus gaudii; et hoc magis patet secundum alias laetitias quae sunt ibi. Referamus ergo hoc ad ingressum gaudii; quia erunt ibi tria. Primo erit ibi exultatio de bonis habitis: Isa. 35: « Gaudium « et laetitiam obtinebunt. » Secundo erit ibi confessio de beneficiis gratiae; quia agnoscent se illa obtinuisse per gratiam Dei: et ideo confitebuntur mirabilia Dei: et ideo sequitur ibi gratiarum actio, et vox laudis. Tertio erit ibi spiritualis refectio: Isa. pen.: « Servi mei comedent, et vos esurietis: servi « mei bibent, et vos sitietis etc. » Matth. 5: « Beati « qui esuriunt et sitiunt justitiam etc. » et ideo erit ibi sonus epulantis. Item festivitatis, idest jugis

(1) Al. quasi.

(1) Al. ista.

exultatio: Baruch 5: « Conspice, Jerusalem, ad orientem, et vide jucunditatem a Deo tibi venientem. » Et quia haec omnia imperfecte sunt in ecclesia, subdit, *Quare tristis es anima mea?* Hic adhibet remedium contra causam tristitiae. Et primo removet affectum. Secundo removet effectum ejus. Dicit ergo, *Quare tristis es anima mea?* cum debeas gaudere, quia es in tabernaculo, et quia ibo ad domum Domini. Quare ergo es tristis? Nam parva mala non sunt reputanda in consideratione ad bona aeterna: Eccl. 30: « Tristitiam, » scilicet saeculi, « longe expelle a te, » 2 Cor. 7: « Tristitia « saeculi mortem operatur. » Effectus tristitiae est turbatio, quia ex inordinatione affectus ipsa ratio conturbatur. Et quis loquitur? anima secundum hunc sensum. Anima habet duas partes: scilicet sensitivam, quam nominat hic animam propter animalitatem; et superiorem rationem, quae nominat seipsam; quia unusquisque maxime est quod melius in eo est: et ideo dicit ratio superior inferiori: *Quare conturbas me.* Et quae est causa? Ostendit autem quod non debet esse tristis, quia est spes futurae confessionis: et ideo dicit, *Spera in Domino, quoniam adhuc confitebor illi*; quasi dicat: Spera in ipso Deo, quia adhuc venies ad hoc quod desideras, quia scilicet, *Adhuc confitebor illi*, idest adhuc spero vultum ejus: vel in via, vel in patria, quod maxime est materia gaudii. Jac. ult. « Tristatur quis in vobis? oret. Aequo animo est? psal« lat etc. » *Salutare vultus mei.* Hic ly salutare secundum Glossam est nominativi casus, et est sensus: Ego dico quoniam ego confitebor illi. Et cui illi? scilicet Christo, in quo sunt duae naturae: humana scilicet qua est similis matri; et ideo dicit, *Salutare vultus mei*, idest vultum meum gerens. Luc. 2: « Viderunt oculi mei salutare tuum etc. » Gen. pen.: « Salutare tuum expectabo Domine. » Item natura divina; et quantum ad hoc est Deus meus: ideo dicit, *Deus meus.* Rom. 9: « Ex quibus « est Christus secundum carnem, qui est super o« mnia Deus benedictus in saecula. » Vel secundum Hieronymum, ly salutare est accusativi casus: quasi dicat, Confitebor ei salutare, idest salvationem qua me salvavit. Et quod sequitur, *Deus meus*, conjungitur cum sequentibus. Consequenter adhibet remedium, scilicet divini auxilii. Ubi primo proponit remedium. Secundo exponit. Dicit ergo, *Ad me ipsum.* Alia littera habet, *A meipso anima mea conturbata.* Prima est melior: quasi dicat: Quae est ratio quaero, *Quare anima conturbas me?* Et haec turbatio venit, quia qualitercumque converto me ad me, invenio mihi tribulationem. Oseae 13: « Perditio tua Israel ex te, tantummodo ex me « auxilium tuum. » Et ideo Hieronymus habet, *Deus meus in meipso.* Secundum illam litteram est sensus; quasi dicat: Causa turbationis a meipso est: quia si referamus ad humanum genus, corruptio sensualitatis a ratione venit, scilicet a sensu primi parentis. Item homo quicumque peccando corrumpit naturam suam; et ideo post peccatum sensualitas magis resistit rationi. Et quia non est in me nisi causa turbationis, *Propterea memor ero tui*, idest recurram ad te: Oseae ult.: « Memoriale ejus si« cut vinum Libani. » Et unde? *De terra Jordanis et Hermoniim.* Jordanis est fluvius in terra promissionis. Hermon est quidam mons propinquus Jordani. Et secundum historiam 2 Reg. 17, quando Absalon ivit in Jerusalem, et habuit consilium ut persequeretur David, qui erat citra Jordanem, et tunc Cusi impedivit; et ideo dicit, Si essem in tanta tribulatione sicut tunc, contra, *Memor ero tui.* Tria tamen designantur hic quae sunt in baptismo. Per Jordanem designatur descensus gratiae in baptismum: Jac. 1: « Omne datum bonum et « omne donum perfectum de sursum est. » Et *de terra*, quia per influxum gratiae terra cordis inde fecundatur. *Hermon* interpretatur anathema: et designat abrenunciationem quam facimus diabolo et pompis ejus in baptismo: quia tunc quilibet anathematizat, idest separat se a diabolo. *A monte modico*, quia haec renuntiatio et gratia venit ab humili corde, quia humilibus Deus dat gratiam, Jac. ult. Et diabolus « est rex super omnes filios superbiae, » Job 41.

5. *Abyssus abyssum.* Exponit remedium quantum ad duo dicta: scilicet quantum ad turbationem quam habet in se, et quantum ad memoriam de Deo, ibi, *In die mandavit.* Quantum ad primum proponit similitudinem et exponit causam. Abyssus in Scriptura signat multitudinem aquarum. Gen. 1: « Tenebrae erant super faciem abyssi, et spiritus « Domini etc. » Contingit etiam quod aquae quando in multitudine generantur in aere, possunt vocari abyssus. Et in istis pluviis est quaedam circulatio: quia descendunt ad terram, et ex eis elevantur vapores qui generant alias aquas: et inter media sunt frequenter tonitrua, quae fiunt ex commotione nubium quae generantur a vaporibus et pluviis. Item contingit quod post tonitruum sequuntur fulgura. Ps. 134: « Fulgura in pluviam fecit. » Dicit ergo, *Abyssus*, idest multitudo aquarum, *Invocat abyssum*, idest trahit ad se multitudinem aquarum aliarum: et hoc, *In voce cataractarum tuarum*, idest quaedam loca occulta sunt in quibus generantur aquae, et ex quibus descendunt. Unde catharactae, idest nubes, quae quasi cataractae quaedam sunt, ex quibus generantur. Et haec in Scriptura, scilicet abyssus et tempestas, important malum. Exo. 15: « Abyssi operuerunt eos: » unde *Abyssus etc.* quasi dicat: Una punitio Dei, *Abyssum invocat* idest continuatur ad aliam; quasi dicat: judicium Dei, quo infert praesentia mala, invocat judicium quo futura mala infert. Psalm. 35: « Judicia tua abyssus multa. » Et hoc sic, *In voce cataractarum tuarum*, idest per vocem Scripturarum tuarum, vel praedicatorum. Et hoc refertur ad hoc quod dicit, *Anima mea conturbata est.* Quare? quia abyssus: idest ex uno malo vel ex uno peccato sequitur magna poena. Vel aliter, *Propterea memor ero etc.*: ut per abyssus intelligatur sacra doctrina: et sic est sensus: *Abyssus*, idest vetus testamentum vocat alium, idest novum testamentum. Et haec duo concorditer inducit ut memor sim tui, quia in utroque promittit homini auxilium Dei: et hoc, *In voce cataractarum tuarum*, idest praedicatorum et doctorum. Vel aliter, *Propterea memor etc.* quia, *Abyssus*: idest homo; qui vocatur (1) abyssus. « Quis scit hominis quae sunt hominis, nisi spi« ritus hominis qui in ipso est, » 1 Cor. 2. Jer. 17. Secundum aliam litteram, profundum est cor hominis et inscrutabile. Ergo, *Abyssus*, idest unus homo, invocat alium ad Christum. Et hoc fit non propria virtute, sed, *In voce cataractarum tuarum*; idest inspiratione Spiritus sancti, ex qua habet efficaciam lingua praedicatoris. *Omnia excelsa*

(1) *Al.* idest quilibet homo vocatur.

tua. Supra Psalmista posuit similitudinem suae tribulationis; hic autem ipsam similitudinem exponit. Supra dixit, *Abyssus abyssum invocat*; et refertur ad signandum, quod non solum unam poenam passus est, sed multas: et ad hoc sequitur suam similitudinem: homo affligitur ab aqua, aut descendente ab aere, aut existente in aere, aut existente inferius: et iste ab utraque dicit se afflictum. A prima, cum dicit, *Omnia excelsa tua*; a secunda, cum dicit, *Et fluctus tui super me transierunt.* Excelsa ista sunt futura supplicia, et respiciunt futurum judicium, quod fuit in mari, quando submersi sunt quasi plumbum.: Exod. 15: « Fluctus « sunt poenae praesentes quae invocant illud. » Et ideo, *Turbatus sum*: Job 19: « Viam fecerunt « sibi per me. » Glossa, *Transierunt*, idest, a me recesserunt, *fluctus tui.* Et sic secundum istam expositionem haec est ratio consolationis; quasi dicat: Memor ero tui, qua omnia excelsa tua et fluctus tui recesserunt a me; quasi dicat: Poenae majores quae designantur per fluctus, transierunt super me, idest videbantur excedere facultatem meam. Sed prima expositio est melior.

6. *In die.* Sicut dictum est, duo dixit: turbationem ad seipsum etc. et fiduciam, ibi, *Propterea memor ero tui.* Et posuit causam turbationis; modo exponit causam, quare memor sit Dei. Et primo ponit experimentum divinae misericordiae; secundo addit orationem, ibi, *Apud me oratio.* Et facit duo, secundum duplicem statum divinae misericordiae; quia misericordia Dei placida est in prosperitate et adversitate. Et ideo quantum ad prosperitatem dicit, *In die mandavit Dominus misericordiam suam,* idest tempore prosperitatis; quasi dicat: Quicquid habeo prosperitatis, imputo divinae misericordiae. Thren. 3: « Misericordiae Domini, quia non sumus « consumpti. » Quantum ad statum adversitatis dicit, *et nocte*, idest tempore adversitatis dedit *canticum ejus.* idest laetitia, idest est mihi in tribulatione consolatio maxima ex divina misericordia. Unde alia littera habet, *In die declaravit*, idest idest divina misericordia declaratur, idest manifestatur tempore adversitatis. Eccl. 35: « Speciosa « misericordia Dei in tempore tribulationis. » Psal. 50: « Secundum multitudinem miserationum tua« rum etc. » Secundum Hieronymum tamen sic legitur, *In die mandavit Dominus misericordiam suam, et nocte canticum ejus apud me. Et haec oratio Domini etc.*: quasi dicat, Percipio misericordiam Dei etc. in die naturali, vel adversitatis; in nocte canticum Dei, et oro iterum, *Deo vitae meae*: et haec est planior: tamen secundum quod Glossa exponit, exponatur et dicamus, *Apud me oratio*, ubi proponit orationem: et facit circa hoc tria. Primo describit modum orandi; secundo orationis tempus; tertio orationis effectum. De oratione duo dicit: qualiter se habeat ad orandum: quia aliquando orat homo, et oratio ejus non est apud Deum, quando non orat per se, sed ut videatur quasi in publico. Matth. 6: « Tu autem cum oraveris etc. » Secundo qualiter se habeat ad eum quem orat, quia, *Deo vitae meae*, scilicet naturalis vitae auctori. 1 Reg 2: « Dominus mortificat et vivificat. » Item vitae gratiae. Ipse est vita tua: quia anima vivit per gratiam per hoc quod vivit Deo. Item vitae gloriae. Psal. 35: « Apud te est fons vitae. » Consequenter ponitur oratio, et, *Dicam Deo susceptor meus es etc.* In qua duo facit. Primo gratias agit de beneficiis perceptis; secundo quaerit rationem de malis quae patitur. Primo debet homo praemittere, quia non est gratus de beneficiis perceptis, ideo indignus est de percipiendis. Sap. 16: « Ingrati spes etc. » Et ideo dicit, *Susceptor meus es.* Hieronymus habet, *Petra mea es*, idest fortitudo. Et ideo susceptor dicitur ad defendendum. Psal. 3: « Tu autem Do« mine susceptor meus es etc. » Vel, *Susceptor meus es*, idest naturae meae. Isa. 42: « Ecce ser« vus meus, suscipiam illum. » Vel *susceptor meus* in baptismo. Ps. 17: « Assumpsit me de aquis « multis. » Et si susceptor es, miror de malis quae patior. Et primo inquirit rationem de malis; secundo proponit quaedam quae sunt signa unius et causa alterius, ibi, *Dum affligit.* Ex malis duo considerat. Unum ex parte Dei: scilicet quod esset ejus oblitus. Aliud ex parte sui, quia premebatur tristitia. Ex parte Dei, quia permittebat eum affligi: et ideo dicit: *Quare oblitus es mei*, quia olim sic suscepisti me. Isa. 49: « Dominus oblitus est mei. » Sed in rei veritate non est oblitus ex parte sui qui affligebatur: unde dicit, *Et quare contristatus incedo*, idest quae est causa qua das me tristitiae? Psal. 37: « Tota die contristatus ingrediebar, dum « affligit me inimicus. » Hic ostendit dolorem quem patitur ab adversarii: et assignat effectum persecutionis; quasi dicat: Haec est causa quare contristatus incedo, quia affligor ab inimicis: quandoque a temporalibus, quandoque a spiritualibus. Matth. 13: « Inimicus homo « hoc fecit. » Causa doloris seu effectus est, *Dum confringuntur ossa mea.* Ossa Ecclesiae sunt fortes, ut praelati et viri perfecti. Et quandoque per adversarios temporales, quandoque per tentationes affliguntur. Psal. 21: « Dinumeraverunt omnia ossa « mea. » In quolibet homine quaelibet virtus est sicut quoddam os: et si contingat justum castum cadere, confringitur os ejus. *Exprobraverunt.* Hic agit de causa tristitiae quam patitur ex verbis injuriosis: unde dicit, *exprobraverunt mihi*, scilicet verbis injuriosis. Jer. 20: « Factus sum in deri« sum tota die, omnes subsannaverunt me. » Et hoc improperium est gravissimum. Tanto quis gravius fert improperium, quando fit sibi de re de qua gloriatus confidit. Iste autem maxime gloriabatur de Deo: et ideo hoc opprobrium est sibi gravissimum. Et ideo inimici mei, *Dicunt mihi per singulos dies, ubi est Deus tuus*? Psal. 12: « Ne « quando dicat inimicus etc. » *Quare tristis es etc.* Hic ostendit orationis effectum. Et oratio habet duplicem effectum. Unus est expulsio tristitiae. Alius est augmentum spei. Primus effectus est, quia per orationem ascendit mens hominis in Deum: et quia Deus est summe bonus; quando anima inhaeret ei, sentit delectationem maximam, et delectatio pellit tristitiam vel diminuit: et ideo dicit, *Quare tristis es etc.* ex quo oravi. Et hoc expositum est supra. Alius effectus est, quia crescit in spe: quia si rex admittit aliquem ad familiare obsequium et colloquium, assumit fiduciam petendi et obtinendi. In oratione autem homo specialiter loquitur cum Deo. Psal. 27: « In ipso spe« ravit cor meum etc. » et ideo subdit, *Spera in Deo;* et hoc expositum est supra.

PSALMUS DAVID XLII.

1. *In finem.*
Judica me Deus, et discerne causam meam de gente non sancta: ab homine iniquo et doloso erue me. Quia tu es Deus fortitudo mea: quare me repulisti, et quare tristis incedo, dum affligit me inimicus?

2. Emitte lucem tuam, et veritatem tuam: ipsa me deduxerunt et adduxerunt in montem sanctum tuum, et in tabernacula tua. Et introibo ad altare Dei, ad Deum qui laetificat juventutem meam. Confitebor tibi in cythara, Deus, Deus meus: quare tristis es anima mea, et quare conturbas me? Spera in Deo, quoniam adhuc confitebor illi: salutare vultus mei et Deus meus.

1. In praecedenti Psalmo David narravit suum desiderium; nunc autem adhibet orationem ad implendum desiderium. Et primo ponit orationem; secundo effectum ejus, ibi, *Quare tristis es*. Circa primum duo facit. Primo proponit orationem in generali; secundo in speciali, ibi, *Ab homine iniquo*. Et primo petit judicium; secundo judicii effectum. Petit ergo, *Judica me Deus*.

Sed videtur praesumptionis esse: quia ipse dicit, *Non intres in judicium etc.* Psal. 142.

Respondeo. Dicendum, quod est duplex judicium: scilicet severitatis, et misericordiae seu aequitatis. Primum est, quando attenditur solum res et non conditio; et hoc est timendum. De hoc dicit Psal. 142: « Non intres in judicium etc. » quia justitiae nostrae nihil sunt in conspectu Dei, ut dicitur Isa. 64. Et hoc judicium est sine misericordia, ut dicitur Jacob. 2. Secundum est, quando consideratur non solum natura rei, sed conditio personae. Psal. 102: « Misertus est Dominus timentibus se, quoniam ipse cognovit figmentum nostrum. » Et hoc petit. Vel aliter. Est duplex judicium: scilicet discussionis, cum merita discutiuntur: et hoc non petit hic, quia discussio est timenda. Job 9: « Verebar omnia opera mea, sciens quod non parces delinquenti. » Aliud est discretionis, scilicet separationis a malis: et hoc petit; et ideo subdit, *Et discerne causam meam*. Et hoc refertur ad praesentem statum: et sic petimus discerni a malis, etsi non loco, saltem causa. Multa enim sunt communia nobis et eis: quia locus est eventus fortunae, sed causa non, quia eisdem rebus aliter utuntur boni et aliter mali: quia in adversis boni rutilant per patientiam, mali vero fumant per impatientiam. Si vero ad futurum judicium referamus, petimus distingui: quia causa malorum judicabitur ad condemnationem, bonorum ad salutem. In speciali autem petit judicari quantum ad duo: videlicet quantum ad liberationem a malo, et quantum ad promotionem in bono. Petit ergo liberari a malo, vel praesenti vel futuro; unde dicit, *Ab homine iniquo et doloso erue me*. Homo iniquus dicitur diabolus. Matth. 13: « Inimicus homo hoc fecit. » Vel alius homo seductor, sive injustus quicumque. Et dicitur iniquus ille qui injustitiam intendit aperte: dolosus vero propter occultam fraudulentiam. Prov. 12: « Dolus in corde cogitantium mala. » Ab his ergo liberatur quis dupliciter. Uno modo, ut non seducatur occulta dolositate. Alio modo, ut non opprimatur adversitate, *Quia tu es Deus meus*. Hic ponitur ratio liberationis; et est duplex: una ex parte Dei qui potest; unde dicit, *Tu es fortitudo mea*. Isa. 12: « Fortitudo mea et laus mea Dominus. » Et dicitur fortitudo nostra effective, quia ab ipso est. Isa. 40: « Qui dat lasso virtutem, et his qui non sunt fortitudinem et robur multiplicat. » Alia ratio est ex parte sua, scilicet malorum quae patitur. Quaedam mala patimur secundum opinionem, quia cum sumus in adversitatibus, videmur repulsi a Deo; unde dicit, *Quare me repulisti*? Sed « non repellet Dominus plebem suam, » Ps. 94. Et sic est tantum opinatum malum hoc. Aliud est verum; unde sequitur, *Quare tristis incedo?* tristis scilicet vel tristitia saeculi, quae mortem operatur: et sic est sensus: *Quare tristis incedo*, scilicet temporaliter, *Dum affligit me inimicus*, homo malus, temporaliter. Vel, *Tristis incedo*, tristitia bona quae operatur poenitentiam in salutem. Et sic est sensus, *Quare tristis incedo*, tantum; quia etiam laetitia adjungenda est poenitentiae.

2. *Emitte*. Hic ponit promotionem in bono. Et primo petit divina bona quibus promoveatur; secundo petit promotionem pro illa. Petit autem duo bona: lucem et veritatem. Ad Deum pervenitur passibus mentis, et per cognitionem. Heb. 4: « Illis promittitur introitus qui credunt. » Duo sunt necessaria cognitioni: scilicet lux, et cognitum. Eph. 5: « Omne quod manifestatur lumen est. » Et ideo duo petit: scilicet lucem et veritatem: ad quae per me non valeo venire. Et ideo dicit, *Emitte lucem tuam et veritatem tuam*. Idem est lux et veritas hic, quia accipiuntur pro Christo, *Emitte lucem tuam*, idest Christum. Joan. 1: « Erat lux vera etc. » *Et veritatem tuam*, quia ipse Christus veritas est. Joan. 14: « Ego sum via, veritas et vita; » quasi dicat, Deus Pater emitte Christum. Vel lux hic accipitur pro lege, quia Prov. 6: « Mandatum Domini lucerna, et lex lux. » *Et veritatem*, idest novum testamentum. Consequenter ponitur promotio in bono. Et ponit primo directionem in accedendo, ibi, *Ipsa me deduxerunt*, scilicet lux et veritas me (1) duxerunt ad te. Vel, *deduxerunt*, idest abstraxerunt a malis *et adduxerunt in montem sanctum tuum, et in tabernacula tua*. Haec oratio respondet desiderio praecedentis Psalmi, *Transibo in locum etc.* Et quia adhuc non sufficit, peto adduci per Deum ad montem etc. Jerusalem erat in pede montis in latere Aquilonis. Et sic primo perveniebant ad montem qui illuc ibant. Secundo ibant ad habitationem. Tertio ad locum sacrificii, scilicet altare. Et etiam ibi non quiescit spiritus meus, sed ascendit ad Deum; et ideo dicit, *Adduxerunt me in montem sanctum tuum, et in tabernacula tua*, idest ad habitationem. Et iterum non quiescit ibi, sed vadit ad domum Dei, idest ad altare. Ideo dicit, *Introibo ad altare Dei*: et non quiescit ibi ne videatur idolatra, sed vadit ad Deum, *Qui laetificat juventutem meam*. Mystice autem in monte et in tabernaculo Ecclesia praesens designatur, vel Ecclesia caelestis: quasi dicat: Deduxerunt me in Ecclesiam tuam. Isa. 2: « Erit praeparatus mons domus Domini in vertice montium etc. » *Et tabernacula*, idest diversitates

(1) *V.* idest

sanctorum, quae sunt quaedam peregrinationes super terram; Heb. 11. Et haec Ecclesia dicitur porta caeli. Gen. 28: « Non est hic aliud nisi domus Dei « et porta caeli. » Et ideo etiam dicitur altare Dei, idest ipse Deus. Apoc. 21: « Ipse Deus est templum: » quia omnia sacrificia spiritualia sunt offerenda in Deo, non in re terrena. Et ibi erit laetitia. Isa. 66: « Videbitis, et gaudebit cor vestrum. » Matth. 25: « Intra in gaudium Domini tui. » Et ideo dicit, *Laetificat juventutem meam*: idest erit ibi renovatio et juventus: quia, ut dicitur Eph. 4, « Omnes ap- « parebimus in mensuram aetatis plenitudinis Chri- « sti: » et ideo dicit, *juventutem*. Psal. 102: « Re- « novabitur ut aquilae juventus tua. » Et hunc Psalmum dicunt presbyteri cum accedunt ad altare: quia haec duo, scilicet laetitia et renovatio, sunt necessaria illis qui ad caeleste altare accedere volunt. Levit. 10: « Quomodo potuit comedere aut pla- « cere Domino in caeremoniis mente lugubri? » Item non est ibi vetustas peccati. 1 Joan. 2: « Scribo vobis « juvenes. » Vel totum quod dictum est refertur ad caelestem patriam, in qua desiderio debemus stare, et ad illam desideranter pergere: et hoc designat cum dicit, *In montem sanctum tuum*. Exod 15: « Introduces eos, « et plantabis in monte hereditatis tuae; » quia est ibi stabilitas status. Item est ibi societas sanctorum; unde dicit: *Et in tabernacula tua*. Num. 24: « Quam « pulchra tabernacula tua, Jacob etc. » Ps. 83: « Quam dilecta tabernacula tua, Domine virtutum. » Et dicuntur tabernacula, quia licet sint homines cives secundum gratiam, tamen secundum conditionem humanae naturae sunt ibi hospites. Tertio altare designat humanitatem Christi. Isa 33: « Regem in decore suo videbunt » Et Christus dicitur altare Dei. Hebr. ult.: « Habemus altare, de « quo edere non habent potestatem qui tabernaculo « deserviunt; » quia sicut omnia sacrificia carnalia offerebantur in altari, ita omnes orationes offeruntur per Christum. Unde omnis oratio terminatur, per Christum Dominum nostrum. Sed quia non est quies in humanitate, ideo ulterius tendit ad divinitatem: unde dicit. *Ad Deum etc.* Job 22: « Super omnipotentem deliciis afflues, et elevabis « ad Deum faciem tuam. » Effectus orationis est confessio laudis; unde dicit: *Confitebor tibi in cythara Deus*: et hoc dicit propter affectum: quia Is. 51: « Gaudium et laetitia invenietur in ea. » Et dicit, *In cythara*, ad differentiam psalterii; quia psalterium sonat a superiori, sed cythara ab inferiori; unde, *Confitebor in cythara*, quia sumus liberati a malis mundi. Et psalterio, quia consequuti sumus illa gaudia superna. *Quare tristis etc.* Totum hoc quod sequitur, expositum est supra in praecedenti psalmo.

PSALMUS XLIII.

1. In finem pro filiis Core intellectus.

Deus, auribus nostris audivimus: patres nostri annuntiaverunt nobis. Opus quod operatus es in diebus eorum, et in diebus antiquis. Manus tua gentes disperdidit, et plantasti eos: afflixisti populos et expulisti eos: nec enim in gladio suo possederunt terram: et brachium eorum non salvavit eos. Sed dextera tua et brachium tuum, et illuminatio vultus tui: quoniam complacuisti in eis.

2. Tu es ipse rex meus, et Deus meus, qui mandas salutes Jacob. In te inimicos nostros ventilabimus cornu: et in nomine tuo spernemus insurgentes in nobis

3. Non enim in arcu meo sperabo, et gladius meus non salvabit me. Salvasti enim nos de affligentibus nos, et odientes nos confudisti.

4. In Deo laudabimur tota die; et in nomine tuo confitebimur in saeculum.

5. Nunc autem repulisti et confudisti nos, et non egredieris, Deus, in virtutibus nostris.

6. Avertisti nos retrorsum post inimicos nostros: et qui oderunt nos, diripiebant sibi. Dedisti nos tamquam oves escarum: et in gentibus dispersisti nos. Vendidisti populum tuum sine pretio: et non fuit multitudo in commutationibus eorum.

7. Posuisti nos opprobrium vicinis nostris, subsannationem et derisum his qui in circuitu nostro sunt. Posuisti nos in similitudinem gentibus, commotionem capitis in populis.

8. Tota die verecundia mea contra me est, et confusio faciei meae cooperuit me. A voce exprobrantis et obloquentis; a facie inimici et persequentis.

9. Haec omnia venerunt super nos, nec obliti sumus te: et inique non egimus in testamento tuo. Et non recessit retro cor nostrum: et declinasti semitas nostras a via tua.

10. Quoniam humiliasti nos in loco afflictionis, et cooperuit nos umbra mortis. Si obliti sumus nomen Dei nostri, et si expandimus manus nostras ad Deum alienum. Nonne Deus requiret ista? ipse enim novit abscondita cordis. Quoniam propter te mortificamur tota die, aestimati sumus sicut oves occisionis.

11. Exurge, quare obdormis Domine? exurge, et ne repellas in finem. Quare faciem tuam avertis, obliviseeris inopiae nostrae, et tribulationis nostrae? Quoniam humiliata est in pulvere anima nostra: conglutinatus est in terra venter noster. Exurge Domine, adjuva nos: et redime nos propter nomen tuum.

1. Supra Psalmista ostendit desiderium suum ad Deum; hic autem procedit ad orandum, contra afflictionem totius populi. Titulus. *In finem psalmus filii Core ad intellectum.* Filii Core sunt filii passionis Christi; et hi sunt proprie martyres quia Christum imitantur. 1 Petr. 2: « Christus passus « est pro nobis etc. » Et ideo convenit proprie martyribus. Verum est quod a Deo dantur omnia bona, temporalia et spiritualia. Temporalia sunt minora bona, spiritualia autem sunt majora. Pater parvis filiis dat parva, magna vero dat perfectis. Et sic Deus facit; nam quando homines erant in statu parvulorum, dedit eis parva, idest temporalia, sicut patet in veteri testamento. Gal. 3: « E- « rant sicut parvuli sub paedagogo, » idest sub observantiis legis. Isa. 1: « Si volueritis et audie- « ritis me, bona terrae comedetis; » sed jam perfectis in novo testamento non promittuntur temporalia, sed durae afflictiones; et hoc sub spe spiritualium. Luc. 6: « Beati eritis cum vos oderint « homines etc. » Et sic est intentio prius retrahere homines novi testamenti ab appetitu terrenae prosperitatis promissae in veteri testamento. Dividitur ergo Psalmus iste in tres partes. Primo agitur de prosperitate praeterita. Secundo de adversitate praesenti, ibi, *Nunc autem repulisti.* Tertio petitur auxilium contra eas, ibi, *Exurge*. Circa primum duo facit: primo enumerat beneficia antiquis

collata; secundo ostendit se habere spem majorum, ibi, *Tu es ipse*. Circa primum tria facit: primo praemittit auditum beneficiorum; secundo temporis, ibi, *Opus quod*; tertio ponit ipsum beneficium, ibi, *Manus tua*. Circa primum primo proponit modum audiendi; secundo a quibus audierunt. Praemittit autem invocationem divini nominis, cum dicit, *Deus* Et hic (1) Psalmus iste procedit per modum orationis, quae est ascensus mentis in Deum: vel quia in isto Psalmo agit de prosperis et adversis. In adversis homo respectum habet ad Deum, sicut ad defensorem. Psal. 109: « Ad Dominum cum tribularer etc. » In prosperis cum gaudio invocat Deum. Eccl. 26: « Sicut sitiens cum gaudio ingreditur ad fontem. » *Audivimus*. Auditus necessarius est ad sapientiam. Eccl. 6: « Si dilexeris audire, sapiens eris, » et etiam est necessarius sapienti Proverb. 1: « Audiens sapiens sapientior erit. » Similiter cuilibet est necessarius; quia nullus est sufficiens ad excogitanda omnia quae ad sapientiam pertinent; et ideo nullus ita sapiens est quin instruatur ab alio: quia si audit bona, juvatur recipiendo; si audit mala, juvatur cognoscendo meliora. *Auribus nostris*. Auribus suis audit, qui audit auribus subjectis rationi. Unde homo dicitur, inquantum habet rationem. Quando aures sunt subjectae rationi, sunt humanae; quando non subjiciuntur rationi, sunt brutales. Luc. 8: « Qui habet aures audiendi, audiat, » idest consideret. *Patres nostri annuntiaverunt nobis*. Hic ostendit quod audivit ab illis qui voluerunt docere veritatem, quia patres sunt. Deut. 32: « Interroga patres tuos etc. » Item qui potuerunt docere veritatem, quia antiqui. Job 12: « In antiquis est sapientia. » *Opus quod operatus es in diebus eorum*. Hic ponit tempus in quo ista audivit. Quaedam beneficia sunt antiqua quae ipsi viderunt; unde dicit, *Et in diebus antiquis. Manus tua*. Hic ponit ipsum beneficium. Secundo ponit beneficii ordinem, et beneficii causam. In beneficio consideramus opus, et fructum operis. Opus divinae virtutis est, quia expulit ante eos gentes; unde dicit, *Manus tua*, idest potentia tua. Nam per membra in Deo signatur actio quam exercemus per ipsa. *Gentes disperdidit*, idest habitantes in terra promissionis destruxit etiam corporaliter. Ps. 58: « Disperge illos in virtute tua. » Fructus est quia ipsi successerunt eis Job 34: « Conteret multos et innumerabiles, et stare faciet alios pro eis. » Propterea dicit, *Et plantasti eos*. Exod. 15: « Introduces eos et plantabis etc. » Quod plantatur, radicatur ut faciat fructum. Isa. 5: « Expectavi ut faceret uvas, et fecit labruscas. » *Afflixisti populos*. Hic est modus et ordo beneficii: quia non statim fuit destructa, quia terra fuisset inculta, et bestiae multiplicatae; et ideo paulatim eos consumpsit; unde dicit, *Afflixisti populos*, et per bella, et per bestias, et scrabrones. Josue 24: « Misi ante vos scrabrones. » Sap. 12: « Misisi antecessores exercitus tui vespas. » *Et repulisti eos*, ita paulatim eos affligens. Ps. 77: « Ejecit a facie eorum gentes. » *Non enim in gladio suo possederunt terram*. Hic ponitur causa beneficii. Et primo excludit causam opinatam; secundo ponit veram causam. Causa opinata posset esse fortitudo populi, quod expulissent eos; et ideo removens hoc dicit, *Non in gladio suo etc.* Duplex est fortitudo hominis: una est ex experientia armorum: et hanc excludit, *Non in gladio suo possederunt terram*. Judith 7: « Filii Israel non confidunt etc. » Et sequitur ibidem: « Vicerunt non cum gladio. » Alia est virtus naturalis; et hanc excludit dicens, *Et brachium eorum non salvavit eos*, idest potestas eorum. Ps. 32: « Non salvatur rex per multam virtutem. » Deut. 32: « Ne dicerent: manus nostra excelsa, et non Dominus fecit haec omnia. » Causa vero est, quia a Deo factum est; unde dicit, *Sed dextera tua etc.* Et ponit quatuor: tria ad executionem, quartum ad effectum pertinet. Si rex vult juvare aliquem, tria facit ei. Primo dat ei favorem; secundo impendit auxilium operis. Tertio dat consilium in dirigendo. Sic fecit eis Deus. Primo enim fuit eis favorabilis, et dedit eis prosperitatem: et haec signatur in dextera, per quam signatur prosperitas. Exod. 15: « Manus dextera tua magnificata est. » Item dedit eis auxilium: et hoc signatur in brachio. Luc. « 2: Fecit potentiam in brachio suo. » Tertio direxit eos, ibi, *Et illuminatio vultus tui*, idest directe procedens a providentia tua. Quartum pertinet ad effectum. *Quoniam complacuisti in eis*; quasi dicat: Quare fecit nobis ista? Numquid propter merita nostra? Non. Deut. 9: « Ne dicas in corde tuo cum deleverit eos Dominus Deus tuus in conspectu tuo: propter justitiam meam introduxit me Dominus ut possiderem terram hanc. » Sed hoc fuit propter gratiam Dei. *Quoniam complacuisti etc.*; idest placitum tibi fuit, o Deus, in eis. Matth. 11, « Quoniam sic placitum fuit ante te. »

2. *Tu es ipse*. Hic ponitur spes quam habet de majori beneficio, quae consurgit ex spe ipsius Dei. Et ideo tria facit. Primo proponit causam spei; secundo fiduciam, ibi, *In te inimicos*; tertio gratiarum actionem, ibi, *In Deo laudabimus*. Circa primum tria facit. Primo ponit immutabilitatem Dei; secundo gubernationem; Tertio experientiam divini auxilii. Dei immutabilitatem ostendit, quia Deus fecit hoc patribus; et iterum, quia virtus ejus non est diminuta, et ideo sibi facere etiam majora potest; unde dicit, *Tu es ipse rex meus et Deus meus*, qui non es diminutus. Item ad te etiam pertinet cura hominis sicut tunc: unde dicit: *Rex meus*, qui defendis et gubernas: *Et Deus meus*, qui provides mihi. Deut. 6: « Audi Israel etc. » Ergo confido sicut et illi confisi sunt. Item experientia, quia tu solus es qui salvas; unde dicit, *Qui mandas salutes Jacob*. Et hoc dicit, quia olim salvabat per alios, sed hic ipsemet salvat. Isa. 25: « Ecce Deus noster iste, expectavimus eum, et veniet et salvabit nos. » *In te inimicos nostros*. Hic ponit fiduciam quam habet de Deo. Et primo proponit quod sperat; secundo ostendit quod illud attribuit Deo; tertio ponit causam. Sperat autem auxilium contra inimicos, contra quos habet duplex auxilium: unum ut vincat hostem: et quantum ad hoc dicit, *In te*. idest in tua virtute, non in nostra, *Ventilabimus cornu*, idest inimicos nostros, vel in praesenti, vel in futuro. Et dicit, *Cornu*, similitudinarie, quia virtus impugnativa bovis est in cornu. Et dicit, *Ventilabimus*, quia in area separantur paleae a frumento: sicut in judicio mali auferentur, et boni remanebunt. Aliud auxilium est quod non vincatur ab hoste; et quantum ad hoc dicit *In nomine tuo spernemus insurgentes in nobis*, idest per virtutem tuam spernemus omnes hostes nostros in futuro, vel in praesenti, quia nihil potuerunt nobis nocere.

(1) *Al.* sic.

3. *Non enim.* In praecedenti versu Psalmista posuit spem repulsionis hostium: hic autem rationem dictorum ostendit, scilicet quod dixit, *In te inimicos nostros*, Et ideo ostendit quod non sperat in seipso: quia, *Neque in arcu*. Nam 1 Reg. 2, dicitur: « Arcus fortium superatus est. » Item non sperat etiam in gladio: unde, *Et gladius meus non salvabit me:* Ps. 36: « Gladius eorum confringatur. » His enim duobus pugnatur: scilicet arcu ad distantes: unde per arcum designatur astutia hominis per quam homo in futuro sibi providet; quasi dicat: Non spero in mea providentia. Gladio pugnatur ad propinquos: in quo designatur potentia; quasi dicat: Nec in potentia mea spero, sed in te. Unde habes hanc spem? Ex Deo. Et ostendit per experientiam. *Salvasti enim nos ex affligentibus nos* vel in praesenti: quia etsi corporaliter nobis noceant, spiritualiter tamen nocere non possunt; vel in futuro. Sancti dupliciter affliguntur: quandoque in corporalibus, verbis vel factis: 1 Reg. 1: « Affligebat « quoque eam aemula ejus. » Quandoque affliguntur spiritualiter, quando peccant illi qui habitant apud eos. Et ab his afflictionibus liberantur a Deo. *Et odientes nos confudisti*, dum non possunt consequi contra nos intentum suum: et confunduntur hic, et confundentur in futuro: Isa. 41: « Ecce confun-« dentur et erubescent omnes, qui pugnant adver-« sum te. »

4. *In Deo.* Hic ponitur gratiarum actio. Et primo ponit laudem, qua ipsi laudabuntur. Secundo ponit laudem, qua ipsi laudabunt: nam in prima laudabunt et laudabuntur: ideo dicit, *Tota die*, idest aeternitate: et haec laus est sancta, quia non est in seipsis, sed in Deo: Hier. 17: » Laus mea tu es: » Ps. 150: « Laudate Dominum in sanctis ejus. » Item erit continua, quia, *Tota Die*, aeternitatis: Ps. 83: « Melior est dies una in atriis tuis super millia: » laudabuntur dico a Christo: Matth. 10: « Qui me « confessus fuerit, coram hominibus confitebor etc. » idest laudabo eum, *Coram Patre meo.* Hieronymus habet, « In Deo laudabunt, » quia sancti in patria laudabunt Deum considerando bonitatem ejus, et confitebuntur gratias agentes de beneficiis.

5. *Nunc autem.* Hic ponit adversitatem sanctorum novi testamenti. Et primo ponit adversitatem quam patiuntur. Secundo ponit eorum patientiam et firmitatem, ibi, *Haec omnia venerunt super nos.* Circa adversitatem autem sanctorum primo tangit adversitatis causam: scilicet subtractionem divini auxilii. Secundo tangit ordinem, ibi, *Avertisti nos.* Sanctus homo tria habet in Deo: scilicet confugium: Ps. 89. « Domine, refugium factus es nobis: » Prov. 18: « Turris fortissima nomen Domini; » ad ipsum currit justus, et exaltabitur. Secundo habet in Deo gloriam: Ps. 3: « Tu es gloria mea » Tertio ipsum auxilium: Ps. 120. « Auxilium meum a « Domino. » Quandoque autem in exterioribus videtur quod homo non habeat in Deo refugium: et ideo dicit, *Nunc autem repulisti nos*: quia olim eras refugium: et hoc, inquantum non defendis nos ab impellente: Thre. 2: « Repulit Dominus altare « suum: » non tamen quantum ad interiora repulit, quia « non repellet Dominus plebem suam, » Ps 94. Item non es gloria mea, quia, *Confudisti nos*, videris nos in exterioribus confundere, quando sustines nostram confusionem. Item solebas consiliari et auxiliari: sed modo non facis, quia, *Non egredieris Deus in virtutibus nostris.* Et loquitur ad modum ducis. Consuetudo erat in veteri testamento, quod quando Deus auxiliabatur populo pugnanti, tunc Deus egrediebatur ante populum Habac. 3: « Egressus es « in salutem populi tui etc. » Hoc autem non signat motum localem in Deo, sed processum providentiae ejus ad exteriora. Nunc autem non egreditur Deus, dum permittit nos succumbere hostibus. Et hoc facit ut abducat nos a terrenis, quia si semper esset prosperitas in rebus temporalibus, homo serviret Deo pro eis. Et si hoc esset intentio nostra, frustraretur in istis. Ut ergo amor noster non sit mercenarius, et intentio nostra non referatur ad corporalia, subtrahit hoc suis amicis.

6. *Avertisti.* Hic ponitur ordo adversitatis sanctorum virorum, quantum ad duo: scilicet quantum ad consolationem quam non habent, et quantum ad afflictionem quam patiuntur. Homines qui vadunt ad bellum, fugiunt, capiuntur, occiduntur, dispergentur, et venduntur. Quantum ad primum dicit: *Avertisti nos retrorsum post inimicos nostros*, idest fecisti nos fugere: Deut. 28: « Per unam viam e-« gredieris contra eos, » scilicet inimicos, et *Per septem fugies.* Hoc maxime pertinet ad sanctos martyres, quia in persecutione aliqui non valentes sustinere, aversi sunt a fide: 2 Pet. 2: « Melius « erat eis viam justitiae non cognoscere, quam « post cognitionem retrorsum converti. » Aliqui fugiebant: Matth. 10: « Si vos persecuti fuerint in « una civitate, fugite in aliam. » Quantum ad secundum dicit, *Et qui oderunt nos diripiebant sibi*: Tob. 3: « Traditi sumus in direptionem: » Isa. 42: « Ipse autem populus direptus, et vastatus est. » Hoc etiam contingit sanctis: quia aliqui direpti sunt a diabolo, scilicet qui negaverunt fidem: item aliqui capti ab hostibus qui fugiebant. Quantum ad tertium dicit, *Facti sumus opprobrium*: et hoc quia occiderunt nos corporaliter. Quantum ad quartum dicit, *Et in gentibus dispersisti nos*, quia ad litteram Judaeis sic accidit: Deut. 28: « Dispergemini in « omnem ventum etc. » similiter sancti martyres dispersi sunt. Quantum ad quintum dicit, *Vendidisti populum tuum sine pretio*: quia ita occisi sunt martyres sine pretio, scilicet magno. In quo ostenditur quod habebantur viles: Isa 52: « Gratis ve-« numdati estis, et non fuit multitudo in commu-« tationibus eorum. » Hieronymus habet, *Non foenerasti.* Foenerator dat modicum, et accipit multum; quasi dicat: Non multi sunt qui lucrati sunt ibi, quia pauci tunc conversi fuerunt; unde plures mortui quam converterentur. Vel, *Non fuit multitudo*, aliorum qui in morte illorum psallerent Deo: Thre. 1: « Viae Sion lugent, eo quod non sint qui ve-« niant ad solemnitatem. »

7. *Posuisti.* Supra Psalmista posuit oppressionem sanctorum; hic vero ponit eorum vilificationem: et primo ponit vilificationem, quam exterius passi sunt. Ostendit secundo, quid ex hoc efficitur in corde, ibi, *Tota die verba mea.* Circa primum ponit processum vilificationis ex parte vilitatis (1) hominum, et ex parte vilitatis rei. Ex parte vilitatis hominum est, quod primo dicitur alicui opprobrium, scilicet quod est latro vel adulter. Secundo patitur hoc in derisionem. Tertio crescit in fabulam, idest in infamiam. Ex parte personarum, quia primo a suo socio; secundo transit ad alios, tertio divulgatur. Et hoc dicit quantum ad

(1) *Al.* utilitatis, *et sic infra.*

primum, *Facti sumus opprobrium vicinis nostris*, idest fratribus et consanguineis; quia sancti vocabantur sacrilegi, homicidae, vel alia hujusmodi. Et haec illusio fit nutu: unde dicit, *Subsannationem*. Et verbo; unde dicit, *Et derisum*. Subsannatio est, quando rugato naso deridet aliquis. Derisio, quando cum ludo, vel laetitia loquitur quae ad vituperium pertinent: Jer. 20: « Factus sum in derisum; « tota die omnes subsannant me. » Et dicit, *His qui in circuitu nostro sunt*, quasi, non solum viciniis, sed jam ad alios devoluti sumus in vituperium et opprobrium nostrum. Sic etiam sancti martyres fuerunt ab omnibus derisi: 1 Cor. 4: « Tamquam « purgamenta hujus mundi facti sumus. » Quantum ad tertium irridentur: quia homines loquuntur de eis ut cantant; unde dicit, *Posuisti nos in similitudinem gentibus*. Quando malum infertur alicui, vertitur in parabolam, et dicitur, Ita accidat tibi sicut tali. Et sic qui male tractatur, ponitur in opprobrium. Forte aliqui dicebant, sic contingat tibi sicut Laurentio, et aliis: et ideo dicit, *Posuisti nos in similitudinem gentibus*, idest in exemplum mali et opprobrii: Job 17. « Posuit me quasi in pro« verbium vulgi, et exemplum sum coram eis: » 3 Reg. 9: « Erit domus ista in exemplum. » Item fit hoc facto et nutu; unde dicit, *Commotionem capitis in populis*: Matth. 27: « Praetereuntes blasphe« mabant eum moventes capita sua: » Ps. 21: « Locuti sunt labiis, et moverunt caput. » Vel, *Posuisti*, idest in similitudinem Christi, idest hoc nobis pati fecisti, quod Christus passus est; quasi dicat: Sicut gentes moverunt Christo capita sua blasphemantes, ita fecerunt nobis.

8. *Tota die*. Hic agit quid ex exteriori opprobrio nascatur in corde. Et primo ponit verecundiam. Secundo subdit causam, ibi, *A voce*. Primo ponit verecundiam, et dicit, *Tota die verecundia mea contra me est*, idest continue est in conspectu meo. Vel, *Contra me*, idest contra id quod debetur mihi, scilicet honor qui debetur virtuosis. Verecundia, secundum Philosophum, est timor de turpi. Est autem turpitudo duplex. Prima secundum veritatem; et haec est turpitudo peccati: et verecundia de tali non cadit in virtuosos, quia non habent in se conscientiam de peccato (1) de quo verecundari possint: sed cadit in malos: Rom. 6: « Quem fructum ha« buistis tunc in illis, in quibus nunc erubescitis? » Alia turpitudo est secundum aestimationem, scilicet quod patiatur exterius abjecta vel opprobria: et haec est etiam in perfectis viris: et de hac dicit hic, *Tota die etc.* Signum verecundiae est rubor in facie. Verecundia est timor confusionis; et passio haec concitat spiritus vitales, et ideo alteratur sanguis. Et inverecundi sunt pallidi, et verecundi sunt rubei. Tamen timidi qui timent mortem, fiunt pallidi, sed non qui timent opprobrium. Et ratio est: quia natura retrahit se ad locum ubi est defectus: unde quando timet de vita, sanguis et spiritus retrahunt se ad principium vitae, scilicet cor. Quando vero timet aliquid exterius, spiritus et sanguis retrahunt se ad exteriora. Dicit ergo, *Et confusio faciei meae cooperuit me*, idest induit vultum meum rubedine. Et dicit, *Confusio faciei meae*, quia nascitur in facie; sed quando est ita magna quod cooperiat totum corpus, causatur ex conculcatione et vilificatione. Quantum ad secundum dicit, *A voce exprobrantis*. Exprobratio est quando ingeritur alicui improperium in faciem: Ps. 100: « Tota « die exprobrabant mihi etc. » Oblocutio est occulta detractio: Eccl. 10: « Si mordeat serpens in silen« tio, nihil minus ab eo qui occulte detrahit. » Sic factum est sanctis tempore persecutionis: nam Maximus fecit comprehendi malas mulieres, et confiteri quod Christiani mala fecissent cum eis; unde dicit, *A voce exprobrantis*. Exprobraverunt etiam Christo, et in se et in membris. Et ideo dicit, *A facie inimici et persequentis*. Et ideo dicit, *Inimici*, quia odium est causa persecutionis: 1 Cor. 4: « Perse« cutionem patimur, » propter justitiam, « et su« stinemus. »

9. *Haec omnia*. Hic ostendit eorum perseverantiam in bono. Et proponit eorum stabilitatem in duobus. Homo persistere debet in his quae pertinent ad fidem, et in bona operatione. Et dicit quod propter haec omnia quae venerunt super nos, idest propter omnes praedictas adversitates, neque fidem in corde dimiserunt; unde dicit, *Nec obliti sumus te*: Ps. 87: « Omnes fluctus tuos etc. » Neque dimiserunt cultum divinum, unde sequitur, *Et inique non egimus in testamento tuo*, idest neque dimisimus notitiam quam habemus de te per fidem. *Neque testamentum tuum*. Testamentum Dei est pactum initum cum eo in lege et in baptismo: unde qui facit contra observantiam divini cultus, tunc facit iniquitatem contra testamentum Dei. Et hoc non fecerunt martyres. Hieronymus habet, *Et non sunt mentiti in te*, quia scilicet nec verbo contra eum offenderunt: Eccl. 11: « Sta in testa« mento tuo. » Item sunt stabiles in bonis operibus justitiae, quae ex recto corde procedunt: et ideo dicit, *Non recessit retro cor nostrum*, per dimissionem charitatis: Luc. 9: « Nemo mittens ma« num ad aratrum etc. » Isa. 1: « Abalienati sunt « retrorsum, » scilicet peccatores. Sed charitas martyrum in nullo diminuta est, quantum ad ipsa opera. Et dicit, *Non declinasti semitas nostras a via tua*: quasi dicat: Non permisisti quod actiones nostrae declinarent a via justitiae tuae. Isa. 30: « Haec « est via, ambulate in ea. » Vel, *Declinasti*, secundum aliam litteram, *Semitas nostras*: idest semitae nostrae sunt, ad quas inducit nostra natura secundum se, scilicet secundum concupiscentiam. Et sic quia ducit ad vias cordis nostri, in quibus non est ambulandum, repulisti tales vias a via tua.

10. *Quoniam*. Supra Psalmista posuit mala quae patiuntur sancti, et eorum constantiam; hic autem rationem eorum quae dicta sunt. Et potest hoc cum praemissis continuari dupliciter, secundum duos sensus dictos, ibi, *Declinasti semitas*, idest vias quibus quaerimus quae carnis sunt: et secundum hoc continuatur sic; quasi dicat: Non permisisti nos declinare in his quae sunt carnis, *Quoniam humiliasti nos in loco afflictionis*, idest mundi: Eccl. 1: « Vidi cuncta quae fiunt sub sole, et ecce omnia « vanitas. » Et in hoc humiliat Deus sanctos dupliciter: scilicet humiliatione virtutis: Ps. 34: « Hu« miliabam in jejunio animam meam: » et humiliatione coactionis: Ps. 104: « Humiliaverunt in com« pedibus etc. » Quantum ad secundum dicit, *Et cooperuit nos umbra mortis*, idest indicium (1) futurae mortis: nam umbra procedit; postea habemus responsum mortis. Vel, *Umbra mortis*, idest pec-

(1) *Al.* conscientiam peccati.

(1) *Al.* judicium.

catores qui sunt in tenebris, et subjecerunt nos sibi et servituti eorum: Job 28: « Lapidem caliginis et umbram mortis dividet torrens a populo peregrinante. » *Si obliti sumus.* Hic probat quod dixit. Et primo proponit ea. Secundo ponit divinum judicium. Tertio evidens signum. Dicit ergo: dixi, non sumus te obliti etc. Et ideo proponit, *Si obliti sumus nomen Dei nostri*, si, idest non. Item, *si expandimus manus nostras ad Deum alienum*, alienum scilicet a natura divinitatis, et a ritu Judaeorum; quasi dicat, Si oramus eos sicut deos, quod est iniqua agere in testamento Dei. Et si ista fecimus, requiret judicium Dei. Et judicium Dei sufficiens est ad hoc requirendum: unde dicit: *Nonne Deus requiret ista?* quasi dicat: Imo, quia ipse scit omnia: unde sequitur: *Ipse enim novit abscondita cordis.* Hier. 17: « Pravum est cor hominis et inscrutabile, et quis cognoscet illud? » quasi dicat: Solus Deus. Item probat hoc per indicium evidens: quia si voluissent recedere, nulla mala paterentur sancti in hoc mundo, sicut nunc patiuntur. Et primo ponit causam quare patiantur, quia causa facit martyrem: et ideo dicit, *Propter te mortificamur tota die:* 1 Petr. 4: « Nemo vestrum patiatur quasi homicida aut fur aut maledicus aut alienorum appetitor; si autem ut christianus, non erubescat. » Secundo ponit mala quae patiuntur: et primo ostendit haec esse mala ex gravitate poenae, ex continuitate, et ex opinione. Punientium gravitas. *Quia mortificamur.* Continuitas, quia, Tota die: 1 Corinth. 14: « Quotidie morior propter gloriam vestram. » Opinio, quia credebant eos occidere non ut beatos, sed ut malos et dignos morte; et ideo dicit, *Aestimati sumus ut oves occisionis.* Ad utilitatem hominum, vel ad patientiam martyrum; quasi dicat: Quare mortificamur tota die, et tamen non reclamamus, sed sustinemus sicut oves ductae ad occisionem? sic etiam fuit de Christo.

11. *Exurge, quare obdormis, Domine?* Hic invocat auxilium Dei. Et primo ponitur quaestio admirantis. Secundo petitio divini auxilii. Admiramur ergo, quia permittit sanctos suos sic affligi. Et hoc potest esse aut ex defectu voluntatis, aut cognitionis. Quod non velit, contingit dupliciter: vel propter pigritiam, vel propter contemptum. Quantum ad primum dicit, *Quare obdormis Domine?* quasi dicat, Numquid propter pigritiam permittis nos affligi? Et dicitur obdormire propter effectum: Psal. 120: « Ecce non dormitabit neque dormiet qui custodit Israel. » Quantum ad secundum dicit, *Et ne repellas in finem*, scilicet finaliter, etsi videaris nos repulisse ad tempus. Et hoc dicitur de Christo, ut sit verbum nostrum; quasi dicat: Abscondisti te, et nondum surrexisti in fide gentium. Exurge in eis, et nos non repellemur ab eis. *Quare faciem tuam avertis?* Dupliciter contingit defectus cognitionis: vel quia non videt: et ideo dicit, *Avertis.* Quando Deus juvat, videtur respicere: quando non, videtur averti (1): Exod. 3: « Videns vidi afflictionem populi mei qui est in Aegypto etc. » Psal. 26: « Ne avertas faciem a me. » Vel, *Quare avertis faciem tuam*, ut tamen non videamus: nam si videremus, non pateremur aliquod malum. Vel quia est oblitus. Et ideo dicit, *Inopiae nostrae et tribulationis nostrae oblivisceris.* Hic enumerat mala quae patimur. Et est triplex malum: in exterioribus, in corpore, et in anima. Quantum ad primum dicit: *Oblivisceris inopiae nostrae*, quia ad literam pauperes erant propter bona sublata: Heb. 10 « Rapinam bonorum vestrorum cum gaudio suscepistis. » Quantum ad secundum dicit, *Tribulationis*, quia « multae tribulationes justorum, » Ps. 33. Quantum ad tertium dicit, *Quoniam humiliata est in pulvere anima nostra.* Aliqui humiliantur animo, aliqui corpore, aliqui spiritu intrinsecus. Et ideo dicit: *Adhaesit in terra venter noster.* Et ponit ventrem pro toto corpore. Vel hoc quod dicit, *Humiliata est in pulvere anima nostra*, refertur ad effectum in spiritualibus: quia, *Anima*, idest cogitatio animae, cogitat terrena: Isa. 29: « De terra loqueris, et de humo audietur eloquium tuum. » *Et venter*, idest sensualitas, totaliter terrae inhaeret. Vel aliter. *Quoniam humiliata est etc.* idest perfectiores in nobis humiliati sunt, *A pulvere*, idest a peccatore: Psal. 1: « Tamquam pulvis quem projicit etc. » Item *Venter*, idest infirmi inter nos adhaeserunt terrenis hominibus, quia recesserunt (2) a fide. Contra oblivionem dicit, *Adjuva nos.* Contra obdormitionem dicit, *Exurge.* Contra mala dicit, *Et redime nos propter nomen tuum.*

(1) *Al.* avertere.
(2) *Al.* recedentes.

PSALMUS XLIV.

1. *In finem pro his qui commutabuntur filiis Core ad intellectum Canticum pro dilecto.*

Eructavit cor meum verbum bonum, dico ego opera mea regi. Lingua mea calamus scribae, velociter scribentis.

2. Speciosus forma prae filiis hominum, diffusa est gratia in labiis tuis: propterea benedixit te Deus in aeternum.

3. Accingere gladio tuo super femur tuum, potentissime, specie tua et pulchritudine tua.

4. Intende prospere, procede et regna. Propter veritatem et mansuetudinem et justitiam: et deducet te mirabiliter dextera tua. Sagittae tuae acutae, populi sub te cadent, in corda inimicorum regis.

5. Sedes tua, Deus, in saeculum saeculi: virga directionis, virga regni tui. Dilexisti justitiam et odisti iniquitatem: propterea unxit te Deus, Deus tuus oleo laetitiae prae consortibus tuis.

6. Myrrha et gutta et casia a vestimentis tuis, a domibus eburneis, ex quibus delectaverunt te filiae regum in honore suo.

7. Astitit regina a dextris tuis in vestitu deaurato, circumdata varietate.

8. Audi filia, et vide, et inclina aurem tuam: et obliviscere populum tuum, et domum patris tui. Et concupiscet rex decorem tuum; quoniam ipse est Dominus Deus tuus, et adorabunt eum. Et filiae Tyri in muneribus, vultum tuum deprecabuntur: omnes divites plebis.

9. Omnis gloria ejus filiae regis ab intus: in fimbriis aureis, circumamicta varietatibus.

10. Adducentur regi virgines post eam: proximae ejus afferentur tibi; afferentur in laetitia et exultatione: adducentur in templum regis.

11. Pro patribus tuis nati sunt tibi filii: constitues eos principes super omnem terram. Memores erunt nominis tui, Domine, in omni generatione et generationem. Propterea populi confitebuntur tibi in aeternum, et in saeculum saeculi.

1. Supra Psalmista proposuit orationem pro adversitate regni et regis; hic quasi proponit gloriam regis et regni, ex divino beneficio. Et primo proponit divinum beneficium. Secundo invitat ex hoc exemplo alias gentes ad serviendum Deo, ibi, *Omnes gentes*. Circa primum duo facit. Primo proponit gloriam regis et magnificentiam regni. Secundo proponit pacem regni, ibi, Ps. 45: *Deus noster refugium*. Iste Psalmus dicitur epithalamicus. Consuetudo enim erat, quod in nuptiis cantabantur aliqua cantica ad laudem sponsi et sponsae, et illa dicuntur epithalamica. Est ergo materia hujus Psalmi de quibusdam sponsalibus Christi et Ecclesiae, quae quidem primo initiata fuerunt quando Filius Dei univit sibi naturam humanam in utero virginali: Psal. 18: « Et ipse tanquam sponsus procedens de thalamo suo. » Unde eadem est materia hujus Psalmi et libri qui dicitur Cantica canticorum. Titulus talis est: *In finem pro his qui commutabuntur filiis Core ad intellectum Canticum pro dilecto*. Et potest dupliciter intelligi. Uno modo, ut suppleatur Psalmus, ut sit sensus. Psalmus iste est ducens nos in finem Christum, pro his qui commutabuntur, scilicet de statu infidelitatis ad Christum; unde dicit, *Pro patribus tuis etc.* Ita et hic psalmus convenit passioni Christi, idest credentibus in Christum passum. Et hoc ad intelligendum mysteria Christi et Ecclesiae. Et non solum psalmus, sed etiam canticum, *Pro dilecto*, scilicet Christo: Matth. 3: « Hic est Filius meus dilectus. » Hieronymus habet sic, *Victoria pro liliis filiorum Core, canticum pro dilectissimo*. Et quod dicit pro liliis, ostendit quod agit hic Psalmus pro deliciis sponsi et sponsae. Et hoc signatur per flores, rosas et lilia: Cant. 2: « Fulcite me floribus etc. » Et competit virginibus quae sunt quasi lilia. Iste Psalmus (1) dividitur in tres partes. Primo ponitur prooemium cantici. Secundo ponitur commendatio sponsi, ibi, *Speciosus*. Tertio ponitur commendatio sponsae, ibi, *Audi filia*. Circa primum tria facit. Primo proponit editionem Psalmi. Secundo finem, ibi, *Dico*. Tertio designat autorem, ibi, *Lingua*. Editio designatur cum dicitur, *Eructavit cor meum verbum bonum*. Eructatio ex nimia plenitudine, sive repletione procedit: in quo signatur quod ex abundantia devotionis et sapientiae loquitur: Matth. 12: « Ex abundantia cordis os loquitur. » Et notandum quod hujus editio Psalmi attribuitur cordi, ex cujus magna devotione est compositus: quia non est iste de illis de quibus dicitur Isa. 29: « Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longe est a me; » sed corde pronuntiat laudes Christi: 1 Cor. 14: « Psallam spiritu, psallam et mente. » Hoc cor eructavit verbum, scilicet hujus Psalmi: quod est bonum, quia consolatorium: loquitur enim mysteria Christi et Ecclesiae: 1 Tim. 1: « Fidelis sermo, et nullus sermo melior illo: » Zach. 1: « Respondit Dominus Angelo qui loquebatur in me verba bona, verba consolatoria. » *Dico ego*, idest pronuntio, *opera mea regi*, idest ad honorem regis Christi: Isa. 32: « Ecce in justitia regnabit rex; » quasi dicat: Canto hunc psalmum ad honorem Christi, cui opera nostra omnia debemus dicare: Col. 3: « Omne quodcumque facitis in verbo aut in opere, omnia in nomine Jesu Christi facite » *Lingua mea calamus scribae*. Hic ponitur auctor psalmi qui est lingua; quasi dicat: Non intelligatur quod ex proprio hunc fecerim, sed auxilio Spiritus sancti, qui utitur lingua mea, sicut scriptor utitur calamo. Et ideo principalis auctor hujus Psalmi est Spiritus sanctus: 2 Reg. 23: « Spiritus Domini locutus est per me, » quasi per instrumentum: 2 Pet. 1: « Non voluntate humana allata est sapientia, sed Spiritu sancto etc. » Et cujus calamus est? *Scribae velociter scribentis*, Spiritus sancti qui velociter scribit in corde hominum. Qui enim per studium quaerunt sapientiam, per partes, et etiam longo tempore student; sed qui habent eam a Spiritu sancto, velociter accipiunt: Act. 2: « Factus est repente de caelo sonus etc. » Illi qui habent scientiam per revelationem divinam, subito implentur sapientia, sicut illi sunt subito repleti Spiritu sancto: Psal. 147: « Velociter currit sermo ejus: » Eccl. 11: « Facile est in oculis Dei subito honestare pauperem. » Vel velociter operantis, quia « dixit et facta sunt. » Ps. 148. Potest autem lingua ad aliud referri, quia, scilicet (1) non solum voluit dicere, sed corde primo cogitavit, secundo dixit ore, et tertio scripsit; quasi dicat: Non solum profuit praesentibus qui audiunt, sed etiam futuris: Isa. 8: « Sume tibi librum grandem, et scribe in eo stylo hominis: » Habac. 2: « Scribe visum, et explana eum. » Haec ergo expositio est litteralis. Sed aliqui dicunt quod haec verba proponuntur ad commendationem Christi secundum divinitatem, quasi sint verba Dei Patris. Sed hanc expositionem non approbant Augustinus et Hieronymus; tamen Dionysius utitur 2 cap. de divinis Nomin. ubi introducit hoc verbum, *Eructavit etc.* et secundum istam expositionem commendatur a Patre tripliciter. Primo describitur ejus emanatio. Secundo ejus virtus, ibi, *Dico*. Tertio ejus operatio, ibi, *Lingua*. Circa emanationem ejus a Patre ponit quatuor. Primo ejus naturalem processionem, cum dicit, *Eructavit*: quod est quaedam emanatio de plenitudine; unde processus Filii a Patre est divina eructatio, quia procedit ex plenitudine divinae naturae: Joan. 3: « Pater diligit Filium etc. » Secundo ponit modum emanationis, quia non corporaliter, nec de aliqua alia natura emanavit, sed ad modum spiritualis. *Cor meum*, quasi non ex nullo, nec de alia essentia, sed de corde meo: Psalm. 109: « Ex utero ante luciferum genui te. » Tertio ponitur proprietas procedentis, quia, *Verbum*. Joan. 1: « In principio erat Verbum. » Item ponitur perfectio procedentis: quia, *Bonum*, quasi habens plenam bonitatem divinitatis: Lucae 18: « Nemo bonus nisi etc. » Virtus ostenditur cum dicit, *Dico ego*, idest per verbum facio, *Omnia mea opera regi*, idest ad honorem regis, scilicet filii, qui est unus Deus mecum: Joan. 1: « Omnia per ipsum facta sunt. » Propria operatio designatur cum dicit, *Lingua mea calamus scribae*; quasi dicat, quod ipse est lingua mea, est etiam calamus scribae. In sacra Scriptura operationes metaphorice designantur per instrumenta vel membra quae sunt operationum principia; et sic per linguam et calamum operatio Dei

(1) *Al. deest* Psalmus.

(1) *Al.* scilicet quod

designatur conveniens linguae et calamo. Operatio linguae est, quod per eam diffunditur sapientia cordis ad alios; per calamum autem designatur quod sapientia quae est in corde, transfunditur in materiam sensibilem, scilicet pergamenum. Deus autem et loquitur et scribit: loquitur, quando transfundit sapientiam suam in mentes rationales: Psal. 84: « Audiam quid loquatur in me Dominus « Deus. » Et hoc dicitur Verbum, quia per ipsum est omnis illuminatio: Joan 1: « Et vita erat lux « hominum. » Scribit, quia judicia suae sapientiae imprimit in rationabilibus creaturis: Rom. 1: « In- « visibilia Dei etc. » Ecclesiast. 1: « Deus effudit « illam super omnia opera sua. » Sicut enim respiciens librum cognoscit sapientiam scribentis, ita cum nos videmus creaturas, cognoscimus sapientiam Dei. Calamus igitur est verbum Dei.

2. *Speciosus forma prae filiis hominum.* Praemisso prooemio secundum unum sensum, vel Christi divinitatem secundum alium sensum; hic ponitur commendatio Christi secundum humanitatem. Et quia dixit, *Dico ego opera mea regi*, commendat Christum secundum similitudinem regis, scilicet David, a quatuor: scilicet a gratiositate, a bellica virtute, a judiciaria potestate, et a deliciarum multitudine. Secunda pars, ibi, *Accinge re.* Tertia, ibi, *Sedes*, Quarta, ibi, *Mirrha.* Circa primum duo facit. Primo describit gratiositatem regis Secundo causam vel effectum, ibi, *Propterea.* Nota quod duo sensus vigent in homine principaliter, scilicet visus et auditus: unde per haec duo aliquis gratiosus apparet: per pulchritudinem visui, per gratiosum verbum auditui. Unde haec duo praecipue fuerunt in Christo: unde Can. 2: « Ostende mihi faciem « tuam, sonet vox tua in auribus meis: vox enim « tua dulcis et facies tua decora. » Ipse enim pulcher fuit et eloquens in his quae decuit suam eloquentiam. Quantum ad primum dicit, *Speciosus forma.* Et nota in Christo quadruplicem pulchritudinem. Unam secundum formam divinam. Phil. 2: « Qui cum in forma Dei esset. » Et secundum hanc fuit speciosus prae filiis hominum: nam omnes tantum habent gratiam secundum redundantiam et participationem; sed iste per se et plene: Col. 2: « In eo habitat omnis plenitudo divinitatis corpo- « raliter: » Heb. 1: « Cum sit splendor gloriae et « figura substantiae ejus: » Sap. 7: « Candor est lucis « aeternae et speculum sine macula Dei majesta- « tis. » Alia est pulchritudo justitiae et veritatis: (1) Jer. 31: « Benedicat tibi Dominus pulchritudo « justitiae » Joan. 1: « Plenum gratiae et veri- « tatis. » Alia est pulchritudo conversationis honestae: et de hac 1 Pet. ult.: « Forma facti gre- « gis. » Et hac forma fuit speciosus prae filiis hominum, quia sua conversatio fuit magis honesta et virtuosa quam alicujus: 1 Pet. 2: « Peccatum « non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus. » Augustinus in originali: « Nobis cernentibus ubi- « que speciosus: pulcher in manibus parentum, « pulcher in miraculis, pulcher in flagellis, pulcher « deponens animam, pulcher in patibulo, pulcher « in ligno, pulcher in caelo. » Quarta est pulchritudo corporis: et haec etiam Christo infuit. Cant. 1: « Ecce tu pulcher es dilecte mi. »

Sed numquid secundum hanc pulchritudinem fuit speciosus prae filiis hominum? Videtur quod non: quia Isa. 53, dicitur: « Vidimus et non erat in eo spe- « cies neque decor. » Item per rationem probatur quod Christus voluit paupertatem habere, et non uti divitiis, ut doceat eas contemnendas. Sed sicut ista sunt contemnenda, ita pulchritudo corporalis: Prov. ult.: « Fallax gratia et vana est pulchritudo. »

Respondeo. Dicendum, quod pulchritudo, sanitas, et hujusmodi, dicuntur quodammodo per respectum ad aliquid: quia aliqua contemperatio humorum facit sanitatem in puero, quae non facit in sene: aliqua est enim sanitas leoni, quae est mors homini. Unde sanitas est proportio humorum in comparatione ad talem naturam. Et similiter pulchritudo consistit in proportione membrorum et colorum. Et ideo alia est pulchritudo unius, alia alterius: et sic hanc pulchritudinem Christus, secundum quod competebat ad statum et reverentiam suae conditionis, habuit. Non est ergo intelligendum, quod Christus habuerit capillos flavos, vel fuerit rubeus, quia hoc non decuisset eum; sed illam pulchritudinem corporalem habuit summe, quae pertinebat ad statum et reverentiam et gratiositatem in aspectu: ita quod quoddam divinum radiabat in vultu ejus, quod omnes eum reverebantur, ut Augustinus dicit. Ad primum dicendum prophetam velle exprimere contemptum Christi in passione, in qua deformata fuit sui corporis forma prae multitudine afflictionum. Ad aliud dicendum, eas divitias et pulchritudines contemnendas, quibus male utamur. Gratiosus etiam fuit in verbo; unde dicit, *Diffusa est gratia in labiis tuis*: Eccl. 6: « Lingua eucha- « ris in bono homine abundabit. Et gratiosum « verbum ejus. » Tripliciter propter ea quae aliquis dicit, reputatur verbum ejus gratiosum: quando scilicet dicit ea quae placent et sunt utilia; sic verbum Christi fuit gratiosum, quia levia imponebat et quietem promisit: Matth. 11: « Venite ad me « omnes qui laboratis et onerati estis, et ego refi- « ciam vos: » Joan. 6: « Domine, ad quem ibi- « mus. Verba vitae aeternae habes. » Item aliquis habet gratiosum verbum propter ordinatum modum proferendi, et ferventem; et sic habuit ordinatum et ferventem modum Christus in proferendo: Psal. 118: « Ignitum eloquium tuum. » Item aliquis dicitur habere gratiosum verbum propter efficaciam ad persuadendum: sic etiam habuit Christus: Matth. 7: « Erat docens in templo sicut po- « testatem habens. » Et ideo dicit Luc. 21, quod « Omnis populus manicabat ad eum, » idest mane veniebat ad eum, « in templo audire eum. » Et Jo. 7: « Nunquam sic locutus est homo. » *Propterea benedixit te, Deus, in aeternum.* Hic ponitur vel causa, vel effectus. Sicut dictum est, benedicere Dei signat effectum bonitatis, vel ejus collationem beneficii. Deus itaque homini Christo duplex beneficium contulit. Gloriae sive regni: et hoc est praemium meritorum Christi: Phil. 2: « Propter quod et Deus « exaltavit illum. » Et sic ly propterea denotat causam meritoriam: quasi dicat: Quia tu es speciosus in forma, gratiosus in doctrina, *Propterea benedixit te, Deus, in aeternum*, benedictione spiritualis regni: Gen. 22: « In semine tuo benedicentur « omnes gentes. » Aliud est beneficium gratiae: et sic est sensus: *Propterea benedixit te Deus in aeternum*, ut tu esses speciosus (1), et esset diffusa gratia in labiis tuis.

(1) *Al.* virtutis.

(1) *Al.* sponsus.

3. *Accingere gladio tuo super femur.* Hic describitur virtute potens. Et primo ponitur ejus bellica virtus. Secundo ejus in bello processus, ibi, *Intende.* Tertio effectus, ibi, *Et deducet te.* Virtus bellica consistit in fortitudine naturali, et praeparatione armorum. Primo ergo ponit fortem praeparationem armorum, cum dicit, *Accingere gladio tuo*: secundum aliam litteram dicit, *Super femur tuum potentissime.* Ubi designatur virtus armorum: Cant. 3: « Uniuscujusque (1) ensis super femur suum. » Sed secundum Glossam aliud est accingi, quia qui accinguntur parantur ad bellum, scilicet milites. 1 Mac. 3: « Accingimini et estote filii potentes, et estote « parati in mane, quoniam melius est nobis mori in « bello etc. » Aliud est praecingi, quia praecinguntur qui parantur ad serviendum: Luc. 12: « Praecin« get se, et faciet illos discumbere etc. » Aliud est succingi, quia succinguntur qui parantur ad ambulandum: Eccl. 36: « Latro succinctus exiliens de « civitate. » Aliud est discingi, quia discinguntur, qui vadunt ad quiescendum: 3 Reg. 20: « Non « glorietur accinctus aeque ut discinctus. » Gladius Christi est doctrina ejus. De hoc gladio habetur Eph. ult. « Gladius spiritus quod est verbum Dei. » Hoc gladio posuit Christus divisionem in hoc mundo, ut bona discernantur a malis: Matth. 10: « Non « veni pacem mittere, sed gladium. » Hic gladius est ex utraque parte acutus, ut testatur Apoc. 1, quia de aeternis et temporalibus instruxit. Et est super femur, quia organo humanitatis verbo doctrinae usus est: Isa. 52: « Ego ipse qui loquebar, ecce adsum. » *Potentissime.* Ubi ostenditur (2) ejus virtus seu potentia naturalis: 1 Reg. 2: « Non est fortis sicut « Deus noster: » Job 9: « Si fortitudo quaeritur, « robustissimus est. » *Specie tua.* Secundum Hieronymum et Hebraeos hoc quod dicitur, *Specie*, conjungitur cum hoc, quod dicitur, *Potentissime*, et est totum sub uno versu, et sic uno modo legitur in Glossa; et si sic conjungatur cum potentissime, sic est sensus: Tu Christe es potentissimus, *Specie tua*, scilicet humanitatis, secundum quam etiam est maximus virtute: Cant. 5: « Species e« jus ut Libani. » *Et pulchritudine tua*, scilicet divinitatis: Sapien. 13: « Quorum si specie dele« ctati Deos putaverunt, sciant quanto his domi« nator eorum speciosior est. » Vel es potentissimus, *Specie tua*, idest speciosa (3) pulchritudine tua. Unde Hieronymus habet, *Laude tua*, quia ex hoc es laudabilis et gloriosus, quia es armatus et fortis.

4. *Intende, prospere procede.* Psalmista supra ad commendationem Christi posuit fortitudinem et apparatum regis; hic autem agit de ejus processu: et circa hoc duo facit. Primo proponit processum regis. Secundo ejus causam, ibi, *Propter veritatem.* Circa primum sciendum est quod loco istorum trium quae hic ponuntur, scilicet, *Intende, prospere procede, et regna*, in Psalmo Hieronymi habetur unum tantum, *Prospere ascende.* In ascensu designatur processus: Jerem. 49: « Leo ascendit, et superbia Jor« danis ad pulchritudinem robustam. » Unde manifestum est quod haec pertinent ad quamdam perfectionem et ascensum. In ascensu bellicosi sunt tria; principium, medium et finis. Principium debet esse diligens et discreta consideratio: Prov. 34: « Cum dispo« sitione initur bellum: » et Luc. 4 dicitur, quod « Rex iturus ad bellum prius etc. » Unde, *Intende*, idest diligenter considera. In Christo autem intendere designat dispositionem misericordiae ejus qua intendit ad salutem humani generis: Psalm. 37: « Intende in adjutorium meum. » Medium est prosper processus. Processus autem Christi intelligitur dupliciter. Uno modo, secundum quod ex utero virginis processit in nativitate: Psal. 18: « Tamquam sponsus procedens de thalamo suo. » Et hic fuit prosper processus, quia sine peccato natus est, et matri non abstulit virginitatem, nec dolorem intulit. Alio modo, secundum quod processit de homine ad hominem convertendum, hunc et illum. Et in hoc fuit prosper, quia tandem pervenit ad conversionem totius mundi: Isa. 55: « Fa« ciet quaecumque volui, et prosperabitur in his « ad quae misi illum: » Psalm. 117: « O Domine « bene prosperare. » Quod dicit, *Intende*, potest conjungi cum hoc quod dicit, *Specie tua*; quasi dicat, Ergo speciose (1) virtute humanitatis etc. et pulchritudine divinitatis intende. Finis ejus regnum ejus: Psalm. 46: « Regnabit Deus super omnes gentes. » Finis ejus quod regnet per fidem in cordibus omnium: Luc. 1: « Et regnabit in domo Jacob. » Et ideo dicit, *Et regna.* Causa processus est propter veritatem. Et hoc vel causa dispositiva, vel finalis. Si ly *propter* primo dicatur secundum quod est causa dispositiva, secundum quod in Hieronymo habetur, *Propter verbum veritatis et mansuetudinem justitiae*, notandum quod duo sunt necessaria ut rex prospere agat. Primo scilicet ut ei credatur: quia si nihil ei crederetur, et ipse aliis crederet, non posset plus quam unus homo: Prov. 17: « Non « decent stultum verba composita. » Secundo quod diligatur; quia si non diligitur, non potest prosperari in regno nec in negotiis suis: et hoc facit fieri mansuetudo et clementia regis: Eccl. 3: « Fili in « mansuetudine opera tua perfice. » Et ita haec duo disponunt ad prosperitatem regis: Prov. 20: « Misericordia et veritas custodiunt regem: » Ps. 36: « Mansueti hereditabunt terram. » Sed secundum litteram nostram, ad hoc ut rex possit prosperari in negotiis suis, debet habere tria: scilicet veritatem, mansuetudinem, et justitiam. Et ista tria fecerunt prosperari Christum: quia fuit verax in docendo, mansuetus in patiendo, justus in operando. De primo Matth. 22: « Scimus quia verax « es etc. » De secundo 1 Pet. 2: « Cum patere« tur, non comminabatur: » Jer. 11: « Ego si« cut agnus mansuetus etc. » De tertio, quia in nullo a justitia discessit: Psal. 144: « Fidelis Do« minus in omnibus verbis suis. » Si autem ly *propter* designat causam finalem, sic est sensus: *Intende, prospere procede, et regna*, idest ut facias veritatem. Christus autem fecit veritatem dupliciter: scilicet implendo promissiones, et adimplendo figuras: Rom. 15: « Dico autem Christum Jesum mini« strum fuisse circumcisionis ad confirmandas pro« missiones patrum: » 2 Cor. 1: « Quotquot pro« missiones Dei sunt in illo. » Et iterum propter mansuetudinem derivandam in discipulos: Matth. 11: « Discite a me etc. » Item, *Regna*, propter justitiam: Joan. 5: « Pater omne judicium dedit « filio » *Deducet te mirabiliter dextera tua.* Hic est modus determinati processus. *Procede prospere.* Et quomodo? *Deducet te dextera tua.* Et loquitur ad similitudinem bellicosi, qui si habet hostem

(1) *Al.* unusquisque.
(2) *Al.* oritur.
(3) *Al.* sponsa.

(1) *Al.* sponse.

contra se, dicitur sibi oportet quod manus tua faciat tibi viam, et sic bellando transibis; quasi dicat: Procede, si manus tua dextera faciat tibi viam. Et hoc mirabiliter, quia omnes mirabuntur. Hieronymus habet: *Docebit te dextera tua*, idest dum facies magnifica, manus tua ostendet te mirabilem. Tamen in alio Psalmo habetur, *Manus tua deducet te*. Sed dicendum quod littera ista non est contra illam, quia Christus est Deus et homo. Et ideo secundum quod est Deus, eadem est dextera sua et Patris. Et deduxit Christum dextera sua mirabiliter in oppugnatione hostium: Exod. 15: « Dextera tua, Domine, magnificata est in fortitudine, dextera tua, Domine, percussit inimicum. » Et in operatione miraculorum virtute suae divinitatis. Unde paravit sibi viam in corde hominum: Psal. 117: « Dextera Domini fecit virtutem. » Et si consideremus viam, mirabilis est. » Esther 13: « Valde enim mirabilis es Domine. » Item dicta est mirabilis: Psal. 138: « Mirabilia opera tua. » *Sagittae tuae acutae*; quasi dicat: Ideo parabit tibi viam, quia sagittae tuae sunt acutae. Et ponitur hic virtus armorum, et effectus eorum. Arma Christi sunt sagittae, quae sunt verba Christi, quae dicuntur sagittae propter tria. Primo, quia sagitta sua acumine usque ad cor penetrat: Oseae 2: « Ducam eam in solitudinem, et loquar ad cor ejus; » ita verba Christi: Heb. 4: « Vivus est sermo Dei et efficax, et penetrabilior omni gladio ancipiti. » Item sagitta velociter movetur: Sap. 5: « Transitus vitae etc. ». (1) Sic verbum Christi subito totum orbem implevit, quia fere per totum mundum ante destructionem Jerusalem sermo Christi fuit diffusus: Psal. 147: « Velociter currit sermo ejus. » Item sagitta ad remota attingit; sic etiam sermo Christi: Ps. 18: « In omnem terram exivit sonus eorum. » Et sic sermo Dei est gladius, inquantum vulneravit Judaeos, qui conversi sunt ad Christum qui erat prope: propter quod dicitur, *Accingere gladio tuo*: et est sagitta etiam inquantum ad remotos gentiles pervenit, et conversi sunt ad Christum: Eph. 2: « Evangelizavit pacem vobis qui longe fuistis, et pacem his qui prope. » *Populi sub te cadent*. Hic ponitur effectus verbi divini, qui est conversio populi ad Deum: unde, *Populi etc.* idest omnes ad te current: Phil. 2: « In nomine Jesu omne genu flectatur etc. » Sed quid est quod addit, *In corda inimicorum regis?* Hoc potest dupliciter intelligi: Uno modo, ut conjungatur cum prima clausula hujus versus, *Populi sub te cadent*, ut sit interpositio: et sic est sensus: Sagittae tuae acutae intrant in corda inimicorum regis. Verba tua sunt sicut sagittae quae penetrant corda etc. Et ex hoc populi sub te cadent. Alio modo, ut conjungatur cum hac, *Populi sub te cadent*; et hoc in corda, vel in corde inimicorum regis, idest tui qui es rex. Quaedam enim subjiciuntur violenter, sicut modo subjiciuntur inimici. Et de hac subjectione dicit se non loqui, sed de voluntaria; et ideo dicit, *In corda*; quasi dicat secundum illa corda subjiciantur, secundum quae inimicabantur Christo: Ps. 53: « Voluntarie sacrificabo tibi. » Vel aliter, *Sagittae tuae acutae sunt, populi sub te cadent in corda inimicorum regis*: populi dico, qui erant inimici regis, idest Christi; quasi dicat: Illi qui erant contra regem, scilicet Christum, subjicientur ei. Et ad litteram sic factum est: quia gentiles qui conati sunt destruere fidem Christi, nunc serviunt Christo: Isa. 55: « Ecce gentes quas nesciebas vocabis: » Psal. 17: « Populus quem non cognovi servivit mihi. »

5 *Sedes tua Deus in saeculum saeculi*. Supra Psalmista commendavit Christum a gratiositate et bellica virtute; hic commendat eum a judiciaria potestate. Et primo describit ejus judiciariam potestatem. Secundo potestatis executionem, ibi, *Virga directionis*. Tertio rationem, ibi, *Propterea unxit*. Dicit ergo, *Sedes tua Deus*. Per sedem in Scriptura judiciaria potestas designatur: Psal. 121: « Illic sederunt sedes in judicio. » Christo autem judiciaria potestas convenit sive competit: Joan. 5: « Pater omne judicium dedit filio; » et ideo per sedem Christi ejus potestas accipitur. Matth. 19: « In regeneratione cum sederit filius hominis etc. » Sed hanc etiam judiciariam potestatem habent etiam praelati et reges: verum sicut ministri: Sap. 6: « Cum essetis ministri regni illius, non ratione judicastis. » Sed Christus sicut principalis judex, et sicut verus Deus; et ideo dicit, *Sedes tua Deus*: Domini enim vindicta est; et hic expresse loquitur de Christo, quia dirigit sermonem suum ad eum. De hoc Apoc. 3: « Qui vicerit, dabo ei sedere in throno meo, sicut et ego vici, et sedi in throno: » Isa. 6: « Vidi Dominum sedentem super thronum. » Item alia est potestas judiciaria temporalis, alia perpetua: et talis est potestas Filii Dei: unde dicit, *In saeculum saeculi*, quia de aeternis est judicium ejus: Dan. 7: « Potestas ejus potestas aeterna. » Sic igitur describit Dei potestatem, dignitatem et aeternitatem. Consequenter agit de executione potestatis, cum dicit, *Virga directionis*. Et primo ponitur executio potestatis. Secundo ejus expositio. Necesse enim est quod rex cohibeat delicta: quia, ut Philosophus dicit, si animi hominum essent a Deo ordinati quod obedirent monitioni paternae, non essent necessarii reges et judices: unde ut inquieti corrigantur, necessarii sunt reges, unde habent sceptrum: Prov. 22: « Stultitia colligata est in collo pueri, et virga disciplinae fugabit eam. » Sed habet virgam ad hostes coercendos: Ps. 2: « Reges eos in virga ferrea, et tamquam vas etc. » Item ad subditos gubernandos: Mich. ult: « Pasce populum tuum in virga tua: » et ideo dicitur, *Virga regni tui est virga directionis*, idest ad ducendum populum in via recta, quia haec est finis legis, et regiminis, ut non excorient, sed ut faciant virtuosos: et haec est finis politicae, et hoc convenit Christo: Psal. 24: « Dirige me in veritate tua, et doce me. » Sed haec directio consistit ut homo deserat malum et adhaereat bono: Isa. 30: « Haec est via, ambulate in ea, et non declinetis neque ad dexteram neque ad sinistram, » idest neque per excessum neque per defectum; et ideo dicit, *Dilexisti justitiam*. Item debet odire iniquitatem, quia si non diligat justitiam, non ducit ad bonum: et hoc maxime fecit Christus, quia « justus Dominus, et justitiam dilexit. » Item si non odiunt iniquitatem, non puniunt: et quia Christus maxime odit iniquitatem, propterea punit malos. *Propterea unxit*. Hic ponitur causa vel finalis, vel effectiva; quasi dicat: Ideo operatus es justitiam, ut Deus ungat te. Sed numquid meruit Christus hanc unctionem? Non, sed

(1) Textus hic videtur intrusus; et forte substituendum quod habetur ibidem v. 13: « Tamquam sagitta emissa in locum destinatum, divisus aer continuo in se reclusus est; ut ignoretur transitus illius. »

meruit manifestationem hujus unctionis. Et in Scriptura dicitur aliquid fieri, quando innotescit. Et Christus per passionem meruit exaltationem in fide omnium populorum. Et sic littera, *Propterea*, designat causam finalem. Sed si sit causa effectiva, sic intelligetur; quasi dicat: Ut sedes tua, et virga etc. propterea unxit te Deus. In veteri testamento ungebantur sacerdotes et reges, ut patet de David 1 Reg 16, et de Salomone, ut patet 3 Reg. 1. Et prophetae inungebantur, ut patet de Eliseo, qui inunctus fuit ab Elia, 3 Reg. 19, et haec conveniunt Christo, qui fuit rex: Luc. 1: « Regnabit in « domo Jacob in aeternum. » Item fuit sacerdos, qui seipsum obtulit Deo sacrificium, Eph. 5. Item fuit propheta, qui praenunciavit viam salutis: Deut. 18: « Prophetam suscitabit Dominus de filiis Israel. » Sed quomodo unxit? Non oleo visibili, quia « Re- « gnum ejus non est de hoc mundo, » Joan. 18: Item non est functus sacerdotio materiali; et ideo non materiali oleo unctus, sed oleo Spiritus sancti; et propterea dicit, *Oleo laetitiae*. Et dicitur Spiritus sanctus oleum: quia sicut oleum supereminet omnibus liquoribus, ita Spiritus sanctus omnibus creaturis: Gen. 1: « Spiritus Domini ferebatur super « aquas, » idest debet esse super omnia in cordibus hominum, quia est amor Dei. Secundo propter suavitatem suam. Misericordia et omnis suavitas mentis a Spiritu sancto est: 2 Cor. 6: « In « suavitate, in mansuetudine, in Spiritu sancto. » Tertio, quia oleum est diffusivum, sic Spiritus sanctus est communicativus: 2 Cor. ult. « Communi- « catio sancti Spiritus sit semper cum omnibus « vobis, amen: » Rom. 5: « Charitas Dei diffusa « est in cordibus vestris per Spiritum sanctum. » Item oleum est fomentum ignis et caloris, et Spiritus sanctus fovet et nutrit amoris calorem in nobis: Cant. ult.: « Lampades ejus lampades ignis. » Item oleum illuminat, ita et Spiritus sanctus: Job 32: « Inspiratio omnipotentis dat intelligentiam. » Sed dicit, *Deus Deus*. Haec littera Deus, vel est nominativi casus, vel vocativi; et ideo in latino est dubium: sed in graeco non, quia ibi unum est casus nominativi, et aliud vocativi, quia dicit, O Deus, Deus tuus unxit te oleo laetitiae. Et datur intelligi quod loquitur de Christo qui est Deus, et non potest inungi inquantum Deus, quia secundum quod Deus non potest promoveri: et ideo oportet aliquid accipi in Christo in quo ungatur, et haec est humana natura. Et secundum hanc habet Deum, quia secundum quod Deus, non habet Deum. Et dicitur oleum laetitiae, quia in tempore laetitiae orientales ungebant se oleo: Isa. 61: « Oleum gau- « dii pro luctu. » Spiritus sanctus est causa gaudii: Rom. 14: « Et gaudium in Spiritu sancto: » Gal. 5: « Charitas, gaudium, pax: » quia Spiritus sanctus non potest esse in aliquo quin gaudeat de bono et spe futuri boni: unde dicit, *Prae consortibus tuis*, quia Christus fuit unctus prae omnibus aliis sanctis: Joan. 1: « Vidimus eum plenum gratiae « et veritatis. » Consortes ejus dicuntur inungi, quia quidquid habetur de oleo isto, idest de gratia Spiritus sancti, est ex redundantia Christi: Joan. 1: « De plenitudine ejus omnes accepimus: » Psalm. 132: « Sicut unguentum in capite etc. »

6. *Myrrha et gutta.* Hic agit de deliciis regis, et describit has delicias ex quatuor: ex vestitu, ex habitaculo, ex ministerio, et ex conjugio. De primo dicit, *Myrrha et gutta et casia a vestimentis tuis.* Vestimenta Christi possunt esse duplicia: scilicet corpus ejus: Isa. 63: « Quare rubrum est vesti- « mentum tuum? » Item vestimentum Christi sunt sancti omnes: Isa. 49: « His omnibus velut orna- « mento vestieris. » Et ab his procedit odor mirrhae, guttae et casiae, sive de vestimento quod est corpus ejus, sive de sanctis. Myrrha habet amaritudinem; et sic si referatur ad corpus Christi, signat amaritudinem passionis: Cant. 5: « Digiti e- « jus, » scilicet confixi ligno, « pleni myrrha pro- « batissima. » Si autem referatur ad sanctos, signat poenitentiam: Eccl. 24: « Sicut myrrha electa dedi « suavitatem odoris. » Ubi nos habemus gutta, Graecus, habet *aloes*: Hebraei, *Stactes*. Gutta est liquor alicujus herbae, et calidum quid, et valet contra inflationes: et signat humilitatem, quae humilitas maxime fuit in Christo: Matth. 11: « Disci- « te a me, quia mitis etc. » Item fuit etiam in sanctis: Isa. 66: « Super quem respiciam nisi ad « pauperculum et contritum spiritu, et trementem « sermones meos? » Aloes est succus herbae; sed non sumitur hic sic, sed pro quodam ligno, et vocatur aloes, quod est odoriferum. Stactes est gumma myrrhae, quod est speciosius quam myrrha. Et haec idem est quod myrrha quantum ad odorem. Casia est triplex. Quaedam est casia quae est sicut fistula; quaedam est fructus arboris, et de hac non intendit hic, quia non est aromatica; sed est quaedam casia virga quae est aromatica, et ad istam refertur quod dicitur hic. Vel secundum Glossam est quaedam arbor casiata, quae nascitur in locis aquaticis: et per hoc signatur aqua lacrymarum, vel aqua baptismalis; quasi dicat, Odor omnium istorum procedit a sanctis, et corpore tuo: 2 Cor. 2: « Christi bonus odor sumus. » Ex secundo dicit, *A domibus eburneis*; quasi dicat: Redolet etiam a domibus tuis eburneis, quae redolent propter ista aromata. Antiqui parietes erant tabulati, apud nos sunt marmorei. Et sic apud Hebraeos et orientales, parietes erant tecti ebore: Amos 3: « Peribunt « domus eburneae. » Domus signat fideles: 1 Pet. 2: « Et ipsi tamquam lapides vivi aedifi- « camini in domos spirituales etc. » Eburneae, frigidae propter castitatem: Cant. 5: « Venter « illius eburneus. » Item candidae propter puritatem, rubicundae propter castitatem: Thren. 4: « Rubicundiores ebore antiquo. » Ex tertio, *Ex quibus delectaverunt te filiae regum in honore tuo*; quasi dicat: Ita est deliciosus quod filias regum habet in ministerio; quasi dicat: Vestimenta tua paraverunt filias regum quae serviunt tibi. Ad litteram. Filiae regum mundanorum delectant nos ad honorem Christi, quia dedicaverunt se Christo, et mortuae sunt pro Christo, et hoc, *In honore tuo*, idest ad tuum honorem: quasi scilicet non solum unius regis (1), sed etiam filiae regum serviunt Christo. Vel aliter. Reges sunt Apostoli: filii eorum sunt animae fideles. Vel reges sunt doctores: Apocal. 5: « Fecisti nos Deo nostro regnum, « et sacerdotes. » Filiae eorum sunt populus christianus et fidelis: 1 Corinth. 4: « In Christo Jesu « per evangelium ego vos genui: » heae sunt filiae in honore Christi, non in honore regum, scilicet Petri et Pauli, sed Christi 1 Cor. 1: « Nos prae- « dicamus Christum crucifixum. » Istae delectaverunt istis aromatibus.

(1) *Al.* ut quasi non solum unius, scilicet regis.

7. *Astitit regina.* Supra Psalmista laudavit Christum ex gratiositate, ex virtute bellica, et ex deliciis; hic autem laudat eumdem ex sponsa: quam describit ex quatuor, scilicet quantum ad sponsi praesentiam, quantum ad dignitatem, quantum ad gloriam, et quantum ad ornatum. Sponsa Christi est Ecclesia; sponsae regis dicuntur reginae: Esther 2: « Ista est Esther ordinata regina. » Et haec regina est Ecclesia: 2 Corinth. 11: « Despondi vos uni « viro virginem castam etc. » Dignitas ejus est, quod est regina. Haec astitit semper inhaerens Deo et conjuncta. Unde Angeli qui non mittuntur, dicuntur assistentes: Daniel. 7: « Millia millium etc. » Psal. 5: « Mane astabo tibi etc. » Dicit Gregorius: « Videt « quidam per fidem, erigitur per spem, unitur per « charitatem. » Gloria istius reginae est praerogativa quam habet, quia, *A dextris*, idest in potioribus bonis. Unde et Filius, inquantum est in potioribus bonis Patris, secundum quod homo, dicitur esse a dextris. Marc. ult.: « Dominus quidem « Jesus sedet a dextris Dei. » Et haec meliora sunt; sed si comparentur spiritualia temporalibus, spiritualia sunt potiora. Et haec regina astitit in spiritualibus. Prov. 3: « Longitudo dierum in dextera « ejus. » Item si per dexteram significentur bona opera, haec sunt potiora quam peccata. Prov. 4: « Vias quae a dextris sunt, novit Dominus. » Et in his astitit haec regina. Ornatus describitur cum dicit, *In vestitu deaurato.* Hieronymus non habet, *Circumdata varietate*, nec Hebraei: sed Hieronymus habet, *In diademate deaurato.* In Hebraeo, *In massa auri.* Et secundum nostram litteram est duplex vestimentum Ecclesiae. Unum est doctrina duorum testamentorum. Prover. ult.: « Omnes do- « mestici ejus vestiti sunt duplicibus. » Et iste vestitus non est aurum solum, sed deauratus, quia est refulgens divina sapientia, qua haec doctrina est plena. Tamen est, *Circumamicta varietate.* Et potest referri quantum ad diversa genera linguarum, vel quantum ad profundiorem modum sapientiae. Alius vestitus est operatio virtuosa. Ps. 131: « Sa- « cerdotes ejus etc. » Per aurum autem significatur charitas. Genes. 2: « Aurum terrae illius opti- « mum. » Est enim charitas fulgida et rubea. Et ideo dicitur deauratus, quia informatus charitate. 1 Cor. ult. « Omnia opera vestra in charitate « fiant. » Vel, *Circumamicta varietate*, idest diversis virtutum operibus; quia alii fuerunt aurei per martyrium, alii rosei per gemitum poenitentiae. Colos. 3: « Induite vos sicut electi Dei sancti et dilecti « viscera misericordiae etc. » Et potest exponi totum hoc de Beata Virgine, quae regina et mater regis est, quae astat super omnes choros in vestitu deaurato, idest deaurata divinitate: non quod sit Deus, sed quia est mater Dei.

8. *Audi filia.* Hic commendatur sponsa quadrupliciter: scilicet a decore, ab excellentia gloriae, ibi, *Omnis gloria.* A societate, ibi, *Adducentur.* Et a prole, ibi, *Pro patribus tuis.* Circa primum duo facit. Primo ponit quomodo acquirat decorem seu gratiositatem. Secundo agit de ipsa gratiositate, ibi, *Et concupiscet.* Primo ergo redditur attenta ipsa ad admonitionem; unde dicit, *Audi filia.* Vocat futuram Ecclesiam filiam duplici ratione. Una est, quasi loquens David in persona sua: quia sicut inquantum adhaeremus Christo filio Abrahae, sumus filii Abrahae; ita et filii David cujus filius est Christus. Vel loquitur in persona Apostolorum, ex quibus sumus propagati in Christo Jesu per evangelium. Dicit itaque: *Audi filia.* Jacob. 1: « Sit omnis homo velox ad au- « diendum, » scilicet evangelium, vel verbum Christi. Luc. 11: « Beati qui audiunt verbum Dei. » Vel scripturam prophetarum, ut credant Christo. Isa. 53: « Quis credidit auditui nostro? » Et, *Vide*, per fidem hic, sed in futuro videbis per speciem. 1 Cor. 13: « Videmus nunc etc. » Vel vide Christum natum. Baruch 13: « Post haec in terris visus est. » Joan. 1: « Vidimus eum plenum gratiae et verita- « tis. » *Inclina aurem tuam*, scilicet per humilitatem ut obedias. Eccl. 6: « Si inclinaveris aurem « tuam, excipies doctrinam. » *Obliviscere populum tuum.* Monitio imaginaria, quod haec regina venerit ad David vel Salomonem ex populo alieno. Et ideo monetur ut memor sit sui. Et hoc competit Ecclesiae, quae vocata est ad Christum ex alieno populo, vel Judaeorum, vel gentilium quia, secundum Augustinum « Nemo potest venire ad vitam « novam Christi, nisi poeniteat eum veteris vitae, » scilicet peccati. Et ideo dicit, *Obliviscere populum tuum.* 1 Paral. 16: « Transierunt de gente in gentem, « et de regno ad populum alterum. » *Et domum patris tui*, scilicet diaboli. Joan. 8: « Vos ex patre « diabolo estis. » Ezech. 16: « Pater tuus Amor- « rhaeus. » Vel peccati, vel carnalis affectus. Gen. 41: « Oblivisci me fecit Deus omnium laborum « meorum, et domus patris mei. » Et hoc signat Deut. 21, de puella captivorum, quae debet radi, et debet plorare patrem et matrem sicut mortuum. *Et concupiscet rex decorem tuum.* Hic promittit ipsi sponsae gratiositatem regis. Primo, a rege; et hoc est amoris. Secundo, a populo; et hoc est honoris, ibi, *Vultum tuum deprecabuntur.* Repromittit ergo regis amorem, et ostendit regis dignitatem. Dicit ergo: Si oblivisceris populum tuum et domum patris tui, ex hoc acquires decorem spiritualem. Psal. 25: « Domine, dilexi decorem domus tuae. » Et hic decor concupiscitur a sponso spirituali: propterea dicit, *Et concupiscet rex decorem tuum.* Et hic decor est pulchritudo justitiae. Jer. 31: « Be- « nedicat tibi Dominus pulchritudo justitiae. » *Concupiscet*, idest delectabitur in eo. Is. 62: « Quia « complacuit Domino in te. » Et hoc est desiderandum, quia iste rex est magnus in potestate, in natura, in honore. Primum habet quia rex, ideo est Dominus. Ps. 99: « Scitote quoniam ipse est « Dominus. » Secundum, quia ipse est Deus. Ps. 94: « Quoniam Deus magnus Dominus. » Tertium, quia adorabunt eum, scilicet remoti, et omnes populi totius mundi. Psal. 85: « Omnes gentes quas- « cumque fecisti, venient, et adorabunt coram te « Domine. » Soph. 2: « Adorabunt eum omnes « viri de loco suo, omnes insulae gentium. » Item adorabunt eum propinqui, *Quia filiae Tyri in muneribus*, quia scilicet Tyrus est vicina terrae promissionis. Unde, *Filiae*, idest habitatores terrae illius, *Vultum tuum deprecabuntur*, idest subdentur tibi cum muneribus: quia hoc impletum est quando mulier Chananaea egressa a finibus Tyri, venit ad Jesum; Matth. 15: Vel, « Vultum tuum depreca- « buntur omnes divites plebis, » idest viri qui sunt in Tyro. Tyrus interpretatur angustia; unde omnes qui sunt in angustia, deprecabuntur te. Ad litteram omnes veniebant ad Christum. Lucae 4: « Cum sol autem occidisset, omnes qui habebant « infirmos variis languoribus etc. » Isa. 26: « Do- « mine, in angustia requisierunt te, in tribulatione

« murmuris doctrina tua eis. » *Et offerent munera*, idest seipsos. Vel eleemosynas. Isa. 19: « Vota « vovebunt Domino, et solvent. »

9. *Omnis gloria.* Supra Psalmista commendavit sponsam a decore; hic autem commendat eam quantum ad gloriam et intrinsecus et extrinsecus. Primum facit cum dicit, *Omnis gloria ejus*. Ly *ejus* superfluit; unde construitur expositive *ejus*, scilicet, *Filiae regis ab intus*: et hoc tripliciter. Primo, quia in interiori conscientia, non in exteriori fama hominum, sicut est fama peccatorum. 2 Cor. 1: « Gloria nostra haec est testimonium « conscientiae nostrae. » Secundo in interiori justitia, non in exteriori observantia, sicut in veteri testamento. Rom. 2: « Circumcisio cordis, non car« nis; in spiritu, non in littera; cujus laus non « est ex hominibus, sed ex Deo. » Tertio, quae est in spe aeterna, quae est interna; non in spe temporalium, quae est extra. Matth. 6: « Attendite « ne justitiam vestram faciatis coram hominibus: « sed cum facis eleemosynam etc. » Secundum facit cum dicit, *In fimbriis aureis*. Per has fimbrias intelligitur doctrina ecclesiae, Exod. 28, ubi Dominus mandat quod in fimbriis vestimenti sacerdotis essent tintinnabula, quorum sonus audiretur. Per sonum ergo doctrina designatur. Ergo in doctrina divinae sapientiae, quae per aurum designatur, est magna gloria: et tamen est *Circumamicta varietate*, idest ornata et vestita aliis linguis, idest variis modis docendi, tamen eandem veritatem sonant. Act. 2: « Loquebantur variis linguis Apostoli etc. » Vel aliter, *In fimbriis aureis*, et hoc refertur ad interiorem munditiam et ornatum virtutum; *Circumamicta*, ad exteriorem; quasi dicat: Omnis gloria ab intus; et haec duo praecipue sunt in fimbriis aureis. Et propter hoc intelligitur finis vitae quantum ad totam Ecclesiam, vel ad totum hominem, quia fimbriae sunt extremae in vestimento: et non dicit deauratae, sed quia sunt aureae. Glossa enim dicit, quod illi qui invenientur in fine mundi, erunt perfecti et sancti. Item homo quamdiu proficit, est quasi deauratus; sed quando erit in fine, tunc erit totus repletus claritate (1). Prov. 4: « Justo« rum semita, quasi lux splendens crescit, et pro« ficit usque ad perfectum diem. » Et dicit, *Circumamicta varietate*, exteriori, scilicet diversarum gentium, vel diversarum gratiarum et virtutum.

10. *Adducentur*. Hic commendatur a societate: et circa hoc tria facit. Primo enim describitur ejus societas; secundo, quomodo ad ejus societatem perveniatur, ibi, *Afferentur*; tertio, quando haec societas, sed ubi terminetur, ibi, *Adducentur*. Hieronymus habet aliter, *Omnis gloria filiae regis a perfasciis aureis vestita*. Et hic est punctus; quasi dicat, Habet vestimentum fasciis aureis. Et post *in varietate cum aliis etc., adducentur etc.* In Hebraeo aliter, *Prae inclusione auri vestimenta*, idest circumamicta. Et post; *Insuper cum subtilibus quae sunt plumariae; quae eam attingunt adducentur, sic indutae*. Et duo numerat, virgines et proximae. Et si accipiatur easdem esse, sic est sensus: Virgines interius, scilicet fideles animae non corruptae per peccatum; *Adducentur regi*, scilicet Christo qui est rex regum. Adducentur, dico, quia non per se venient. Joan. 6: « Nemo venit ad me etc. »: et ideo dicit Cant. 1: « Trahe me post te. » Sed adducentur post eam, scilicet universalem Ecclesiam, quia nullus veniet nec adducetur ad Christum nisi sequatur doctrinam Ecclesiae (1). Vel, *Post eam*, idest post B. Virginem, quia ad Christum ejus virgines adducentur ad servandam castitatem, et ad exercitium aliarum virtutum. Et hae sunt proximae ejus, scilicet vel ecclesiae, vel B. Virginis, et hae afferentur. De illis dicit, *Adducentur*, quia levius convertentur ad Christum. De istis dicit, *Afferentur*, quia importunius trahuntur; 2 Tim. 4: « Insta « opportune importune. » Si vero accipiantur ut diversae, sic per virgines intelliguntur perfecti;et isti adducuntur, quasi per se ire volentes (2). Psal. 104: « Eduxit populum suum in exultatione, et electos « suos in laetitia; » quia *Afferentur in laetitia*, interiori, *Et exultatione*, exteriori. Christo enim voluntarie se obtulerunt. Ps. 53: « Voluntarie sa« crificabo tibi. » Vel afferentur ab Angelis in caelum. Luc. 16: « Factum est ut moreretur etc. » Et quo afferentur? *In templum regis*. Ubi manifestum est, quod loquitur de rege Christo Deo, quia dicit, *Templum*; quasi dicat, Ut ipsi sint templum regis. 1 Cor. 3: « Templum Dei sanctum est, « quod estis vos. » Vel ut in templo Dei contemplentur, idest ut vacent Deo; nam ad hoc ordinatur consortium virginum, ut vacent Deo. 1 Cor. 7: « Quae nupta est mulier, cogitat quomodo placeat « viro; quae autem innupta, cogitat quomodo pla« ceat Deo. »

11. *Pro patribus tuis nati sunt tibi filii*. Hic commendat eam a prole. Circa quam quatuor ponit: scilicet prolis originem, dignitatem, officium et fructum. Dicit ergo, *Pro patribus tuis nati sunt tibi filii*. Filii Ecclesiae primitivae sunt Apostoli et eorum successores. Filii dicuntur esse nati Ecclesiae per doctrinam Christi sponsi ejus, et alii per doctrinam Apostolorum, et alii filii aliorum praedicantium. Et ideo non est inconveniens quod idem sint filii et patres: quia Apostoli ipsi sunt patres eorum quos converterunt. 1 Cor. 4: « In Christo « Jesu ego vos genui. » Alii etiam sunt patres et filii. Isti ergo filii sunt nati Ecclesiae. Filii Apostoli, et alii sancti viri et doctores. Vel patres boni fuerunt prophetae. Eccl. 44: « Laudemus viros glo« riosos, et parentes nostros. » Et loco istorum nati sunt Ecclesiae filii qui funguntur dignitate illorum; et sic patet proles et origo sponsae. Sequitur dignitas, *Constitues eos principes super omnem terram*, idest primo capientes, primum capies. Isti ergo principes dicuntur, quia primi dona Spiritus sancti acceperunt. Rom. 8: « Non solum « autem illi, sed nos ipsi primitias Spiritus habentes » tempore prius, caeteris abundantius, dicit Glossa. Unde sicut Beatae Virgini nulla mulier comparatur, ita nec aliquis sanctus potest Apostolis comparari nec adaequari. Item dicuntur principes, quia fuerunt et sunt Ecclesias gubernantes. Item quia primi post Christum doctores nostri fuerunt. Ps. 67: « Prae« venerunt principes etc. » Isti sunt diligendi. Judith 5: « Cor vestrum diligit principes Israel. » Istos constitues principes, qui non sunt per seipsos constituti, sed per Christum. Joan. 15: « Non vos « me elegistis, sed ego elegi vos etc. » Item alii praelati constituuntur per summum Pontificem. Hebr. 5: « Nemo assumat sibi honorem. » Et non in aliqua parte, sed super omnem terram. Ps. 18:

(1) *Al.* caritate.

(1) *Al.* ecclesiasticam.
(2) *Al.* valentes.

« In omnem terram exivit sonus eorum etc. » *Et nimis honorati sunt etc.* Ps. 138. Et hoc specialiter convenit Petro et Paulo; nam Petrus obtinuit principatum universalem Ecclesiae. Joan. 21: « Pasce « oves meas » Paulus super totum mundum, quantum ad gentes gentiles Isa. 49: « Posui te « in lucem gentium, ut sis salus mea usque ad extremum terrae. » Et hoc etiam dicit ipse, ver. 13. *Memores erunt nominis tui, Domine.* Hic ponitur officium Apostolorum, quod est praedicare nomen Dei. Marc. ult.: « Euntes in mundum universum, praedicate « evangelium omni creaturae; » et ideo dicit, *Memores erunt*, idest facient habere memoriam. *Nominis tui in omni generatione.* Quantum ad locum, quia in omni parte mundi, *Et generatione*, quantum ad tempus, quia « caelum et terra transibunt etc. » Marc. 13. Matth. ult.: « Ecce ego vobiscum sum etc. » *Propterea populi*. Hic ponitur fructus, qui est, quia omnes populi confitebuntur tibi Christe. et dicit, *populi*, quia non solum unus populus, sed omnes. Psal. 66: « Confiteantur tibi populi, Deus, confiteantur tibi populi omnes. » Philip. 2: « Omnis « lingua confiteatur, quia etc. » *Isti confitebuntur tibi in aeternum.* In graeco idem est aeternum quod saeculum, vel aevum; unde Glossa, *In aeternum*, scilicet praesentis saeculi, *et in saeculum saeculi*, idest in futuro Et haec memoria durabit in aeternum. Isa. 35: « Gaudium et laetitiam obti- « nebunt. » Alia littera habet, *Memor ero nominis tui etc.* Et haec est melior: et tunc refertur ad fructum Apostolorum, et erit vox populi conversi; quasi dicat: Dico quod constitues eos principes: et ego populus christianus memor ero nominis tui etc.: in quo designatur fides, quae est in corde; et post laus, quae est post fidem. Et hic Psalmus cantatur in festo natalis Domini propter sponsi laudem quae tangitur. Item cantatur in festis Virginis, propter ejus laudem quae tangitur De primo, ibi, *Speciosus.* De secundo, ibi, *Astitit regina.* Item cantatur in festivitatibus Virginum, quia *adducentur.* Item in festis Apostolorum, *Pro patribus tuis.*

PSALMUS XLV.

1. *In finem filiis Core pro arcanis.*

Deus noster refugium et virtus: adjutor in tribulationibus quae invenerunt nos nimis. Propterea non timebimus, dum turbabitur terra, et transferentur montes in cor maris.

2. Sonuerunt et turbatae sunt aquae eorum: conturbati sunt montes in fortitudine ejus.

3. Fluminis impetus laetificat civitatem Dei: sanctificavit tabernaculum suum Altissimus.

4. Deus in medio ejus non commovebitur: adjuvabit eam Deus mane diluculo.

5. Conturbatae sunt gentes, et inclinata sunt regna: dedit vocem suam, mota est terra

6. Dominus virtutum nobiscum: susceptor noster Deus Jacob.

7. Venite et videte opera Domini, quae posuit prodigia super terram, auferens bella usque ad finem terrae. Arcum conteret, et confringet arma; et scuta comburet igni.

8. Vacate et videte, quoniam ego sum Deus: exaltabor in gentibus, et exaltabor in terra. Dominus virtutum nobiscum: susceptor noster Deus Jacob.

1. Postquam Psalmista petiit divinum auxilium contra adversa quae patitur ab hostibus, cum dixit, *Deus auribus*, et ut jam exauditus ostendit gloriam regis, dicens, *Eructavit;* hic autem exauditus pro populo, ostendit beneficium datum populo. Et sicut per praecedentem Psalmum gloria Christi designatur, ita in hoc Psalmo designantur beneficia exhibita fidelibus Christi. Unde in titulo hoc etiam designatur; et est duplex littera: *In finem Psalmus David pro arcanis.* Arcana quae sunt a principio, sunt abscondita, scilicet quod Filius Dei factus est homo, quod Deus moriatur, quod gentes convertantur ad Christum. Ista fuerunt secretissima. Isa. 24: « Secretum meum mihi. » Ephes. 3: « Aliis « filiis hominum non est agnitum. » Et haec sunt revelata per Christum. Matth. 13: « Eructabo ab- « scondita. » Job 28: « Abscondita produxit in « lucem. » Hic ergo Psalmus tendens in finem, idest in Christum, est David pro arcanis, idest ad arcanorum manifestationem. Alia littera habet, *Pro filiis Core.* Pro Core qui interpretatur calvaria, intelligitur crux Christi. Hic ergo Psalmus attribuitur fidelibus crucis Christi pro revelatione arcanorum. Hieronymus habet, *Pro viventibus.* Agit enim hic de tribulatione et conservatione in eis. Est ergo pro viventibus, idest pro his qui servantur in vita; et qui servantur a auxilio Dei, dicuntur esse in abscondito. Ps. 30: « Protexit me in ab- « scondito faciei suae, a conturbatione hominum. » Dividitur ergo Psalmus iste in duas partes. Primo agit de auxilio divino contra tribulationes; secundo agit de pace post tribulationes concessa, ibi, *Venite, et videte.* Circa primum duo facit Primo praemittit causam horum beneficiorum; secundo exponit mala et beneficia data contra mala, ibi, *Sonuerunt,* Circa primum duo facit. Primo ponit auxilium Dei contra tribulationes praeteritas; secundo ponit fiduciam conceptam de futuris, ibi. *Propterea non timebimus.* Circa primum duo facit. Primo tangit Dei auxilium; secundo tribulationem contra quam divinum auxilium datur. Si aliquis vult subvenire afflicto, hoc facit tripliciter. Primo, ut ipsum fugientem recipiat: et hoc est parum; secundo, ut assistat ei in tribulatione posito; tertio, ut ei auxilium exterius praebeat. Et haec tria Deus facit qui est refugium; et ideo dicit, *Deus noster refugium* Prov. 18: « Turris fortissima nomen Domini. » Item pugnantes et afflictos adjuvat et fortificat: ideo dicit, *Virtus.* Isa. 40: « Qui dat lasso virtutem. » Item adjuvat exterius per se et per alios: unde dicit, *adjutor.* Psal. 9: « Adjutor in opportunita- « tibus. » Hoc auxilium est necessarium, *In tribulationibus quae invenerunt nos nimis.* Hae tribulationes sunt et spirituales et corporales. Spirituales sunt peccata: et hae inveniunt homines nimis, quia dolor poenitentiae maximus est inter omnes dolores. Psal. 37: « Afflictus sum, et hu- « miliatus sum nimis. » Et in hac tribulatione Christus est refugium: quia in ea consolatur, et ab ipso roboratur et juvatur homo. Corporales fue-

runt in primitiva Ecclesia sanctis. 2 Cor. 1: « Gravati sumus supra modum; » et ideo dicit, *nimis.* Hieronymus habet: « Auxilium inventum est in « tribulationibus validum. » Et sic ly nimis refertur ad adjutorium divinum. *Propterea non timebimus.* Psal. 26: « Dominus illuminatio mea et « salus mea: quem timebo? » quasi dicat, Nullum timebo. Et merito, quia ipse est *Deus noster refugium et virtus, adjutor in tribulationibus quae invenerunt nos nimis.* Secundo (1) ostendit quae sunt timenda. Duo autem sunt timenda: scilicet generalis tribulatio, et oppressio magnorum. Generalis tribulatio est, quando omnes trucidantur. Alia est, quando principes capiuntur. In his habet locum timor. Sed, *Ego non timebo dum turbabitur terra*, idest si totus populus tribuletur, *Et transferentur montes in cor maris.* Nec timebo etiam si magni capiantur. Sed mystice, per terram quae solida est, intelligitur Judaea, quae solida fuit in cognitione unius Dei, et fixa, et cingebatur gentibus, sicut terra circumdatur mari et cingitur aquis. Isa. 1: « Terra vestra deserta: » et sic signat persecutionem quam fideles passi sunt a Judaeis: quasi dicat: Non timebo dum turbabitur Judaea per praedicationem Christi. Matth. 2: « Audiens hoc Herodes « turbatus est etc. » Et *Non timebo*, quia *montes*, idest Apostoli, transferent se ad gentes. Act. 13: « Ecce convertimur ad gentes. » *In cor maris*, idest in dilatationem gentium, quia gentes habuerunt Apostolos in magna reverentia. Vel, *in cor maris*, idest usque ad profunda et extrema terrae. Act. 22: « Ad nationes longe mittam te. »

2. *Sonuerunt et turbatae sunt aquae.* Hic ostendit quae sint istae tribulationes. Et primo proponit eas in metaphora; secundo exponit. Dicit ergo, *Sonuerunt et turbatae sunt aquae eorum.* Secundum Hieronymum, *aquae ejus.* Et haec est melior littera: et est sensus, *Transferentur in cor maris aquae ejus*, idest maris, scilicet populi, *sonuerunt*, propter iracundiam contra nos. Ps. 87: « Omnes fluctus « tuos etc. » Sed, *montes*, idest principes sicut Nero et alii, *Conturbati sunt in fortitudine ejus*, scilicet Dei, quia ex hac fortitudine etiam ipsi montes turbati sunt. Hebraeus habet, *in superbia sua.* Mystice loquitur sic, *Sonuerunt montes*, idest Apostoli qui montes dicuntur: *Turbatae sunt aquae*, idest populi gentilium ad sonum montium, idest ad praedicationem Apostolorum. Aquae signant sapientiam (2); quasi dicat: Aquae, idest prophetiae gentilium sunt turbatae. 1 Cor. 1: « Perdam sapientiam sapientium etc. » Vel *montes*, idest Apostoli, *turbati sunt*, scilicet exterius per tribulationes, *in fortitudine maris.*

Sed videtur contrarium dicere alibi, *Justus non conturbabitur.* Psal. 56.

Sed dicendum, quod verum est interius, quia non contristabit justum quicquid ei acciderit.

3. *Fluminis.* Sub quadam similitudine posuit tribulationes quas sancti sustinuerunt; hic autem sub alia similitudine proponit divinam consolationem quantum ad duo: scilicet quantum ad affluentiam divinae gratiae, et quantum ad solatium divinae praesentiae, ibi, *Deus in medio ejus.* Et sicut tribulatio exprimitur sub similitudine aquarum sonantium et turbatarum, ita consolatio exprimitur sub similitudine fluminis, quod signat gratiam propter aquae abundantiam, quia in gratia est abundantia donorum. Psal. 64: « Flumen Dei repletum est aquis. » Et quia derivatur a principio, scilicet fonte, sed non fons a flumine, quia fons est in suo principio, et Spiritus sanctus est a Patre et Filio. Apoc. ult.: « Ostendit mihi fluvium aquae vivae splendidum si- « cut chrystallum, procedentem a sede Dei et agni. » Item quia fluvius movet arenam et lapides, sic Spiritus sanctus movet cor ad opus. Joan. 7: « Flu- « mina de ventre ejus etc. » Sed aliqui sunt fluvii qui habent tardum motum: non est talis iste, quia est festinus: unde dicit, *impetus fluminis.* Et hoc refertur ad duo. Primo, quia Spiritus sanctus gratia perfundit subito cor. Act. 2: « Factus est re- « pente de caelo sonus etc. » Alio modo, quia Spiritus impetu sanctus amoris movet cor. Isa. 56: « Cum « venerit quasi fluvius violentus. » Rom. 8: « Qui « spiritu Dei aguntur, hi filii Dei sunt. » Cant. 4: « Fons hortorum etc. quae fluunt impetu de Libano. » Hieronymus habet, *Fluminis divisiones.* Et hae sunt gratiae Spiritus sancti: quia, « Divisiones gratiarum « sunt, » 1 Cor. 12. Effectus est duplex: jucunditatis est unus: et hoc designat cum dicit, *Laetificat civitatem Dei.* Et hoc manifestatur ex auctoritate sacrae Scripturae, quae dicit Rom. 14: « Regnum Dei non « est esca et potus, sed justitia et pax et gaudium in « Spiritu sancto. » Gal. 5: « Fructus spiritus est « pax, gaudium etc. » Et quia facit amare Deum. Et in hoc amore semper est jucunditas, quia quilibet delectatur in praesentia amati; et qui diligit Deum, habet Deum praesentem. 1 Joan. 4: « Qui « manet in caritate etc. » Haec civitas est Ecclesia. Psal. 86: « Gloriosa dicta sunt de te, civitas « Dei etc. » Tria sunt in ista civitate, quae sunt de ejus ratione. Primum est, quod sit ibi multitudo liberorum: quia si est ibi unus vel pauci, non est civitas: et similiter si sunt servi. Et hoc maxime invenitur in Ecclesia. Gal. 4: « Non sumus ancillae « filii, sed liberae. » Secundum est quod habeat sufficientiam per se. In vico enim non inveniuntur omnia necessaria vitae humanae sanis et infirmis; sed in civitate oportet invenire omnia necessaria ad vitam. Et haec sufficientia est in Ecclesia: quia quicquid necessarium est ad vitam spiritualem, invenitur in ea. Psal. 64: « Replebimur in bonis « domus tuae. » Tertium est unitas civium: quia ab hoc, scilicet ab unitate civium, civitas nominatur; quia civitas quasi civium unitas. Et haec est in Ecclesia. Joan. 17: « Ut sint unum in nobis, sicut « et nos unum sumus. » Haec ergo civitas laetificatur per gratiam Spiritus sancti in eam descendentem. Secundus effectus est sanctitatis: unde dicit: *Sanctificavit tabernaculum suum Altissimus.* Hoc tabernaculum uno modo est ipsa civitas. In civitate habitant quiescentes; in tabernaculo militans Ecclesia, quae hic habet pacem, scilicet ex Deo: et tamen patitur inquietem a mundo. Joan. 16: « In « mundo pressuram habebitis; in me autem pacem. » Et ideo propter primum dicitur civitas: propter secundum dicitur tabernaculum. Hoc ergo sanctificavit Altissimus per proprium sanguinem. Hebr. ult.: « Jesus ut sanctificaret per suum sanguinem etc. » Item per sacramenta in quibus operatur virtus sanguinis Christi. 1 Cor. 6: « Sed abluti estis, sed « sanctificati estis, sed justificati estis. » Vel aliter. In civitate et in exercitu est principale tabernaculum regis vel ducis: ita in hac civitate, idest Ecclesia, principale tabernaculum est corpus Christi Et corpus tabernaculum dicitur. 2 Pet. 1: « Sciens

(1) *Al.* adjuvat.
(2) *Al.* patientiam.

« quod velox est depositio tabernaculi mei. » Et sic corpus Christi est tabernaculum, quia in eo est tota plenitudo divinitatis. Hoc tabernaculum sanctificavit Altissimus: non quod aliquando non fuerit sanctus, sed quia in ipsa conceptione sanctum ipse formavit: quod fuit singulare in Christo.

4. *Deus in medio ejus.* Hic ponitur consolatio ex praesentia. Et primo ponit beneficium hujus praesentiae; secundo effectus, ibi, *Non commovebitur.* Dicit ergo, *Deus in medio*, scilicet Ecclesiae. 1 Cor. 14: « Vere protestans quod Deus est in vobis. » Et dicit, *In medio*, ut ostendat quod non est acceptor personarum, ut dicitur Act. 10, et Eph. 6. Medium autem dicitur quod aequaliter distat ab extremis. Et Deus quantum est in se aequaliter se habet ad omnes: Luc. 24: « Stetit Jesus in medio discipulorum: » Gen. 2: « Lignum vitae erat in medio paradisi. » Vel ideo dicit, *In medio*, quia cor dicitur esse in medio hominis. Quia ergo habitat in cordibus nostris, ideo dicitur esse in medio. Effectus est duplex: stabilitas contra mala, et firmitas ad bona. Dicitur ergo, *Quia Deus est in medio ejus*, scilicet istius civitatis, *Non commovebitur*, idest firma reddetur et stabilis: Ps. 124: « Qui confidunt etc. » Matth. 16: « Portae inferi non praevalebunt adversus eam. » Quantum ad secundum dicit, *Adjuvabit eam Deus*: quod non solum oportet quod detur stabilitas contra mala, sed auxilium ad bona implenda. Dicit ergo, *Adjuvabit eam Deus*, idest Ecclesiam, *Mane diluculo.* Per mane intelligitur principium boni operis. Quidam dicunt, quod principium boni est a naturali principio, sed finis et consummatio est a Deo. Sed contra est, quod hic dicit quod *Mane*, idest ab exordio boni operis. Unum exordium boni operis ex parte intellectus est cogitatio, aliud ex parte voluntatis: et haec duo sunt a Deo, quia, « Non sufficientes sumus cogitare aliquid a nobis (ut Apostolus dicit 2 Cor. 3), sed sufficientia nostra ex Deo est. » Item in ipso « est velle et perficere, » ut idem Apostolus dicit Phil. 2. Et per hoc quod additur, *Diluculo*, designat quod Ecclesia juvatur per spiritualem illuminationem Spiritus sancti: Isa. 60: « Surge, illuminare etc. » Alia littera habet, *Vultu suo*: et hoc refertur vel ad statum praesentem; et sic signat praesentiam auxilii ejus, quasi principaliter ei subvenientis, secundum illud Psalm. 59: « Ostende nobis, Domine, faciem tuam, et salvi erimus. » Vel ad statum futurum; quasi dicat: Modo est in medio ejus: et permittit eam conquassari, sed in futuro praebebit ei auxilium aspectu vultus sui: Ps. 20: « Laetificabis eum in gaudio cum vultu tuo. » In Hebraeo est talis littera. Et si pro eodem accipiatur mane et diluculo, scilicet considerationis diluculi, quia optima et ad contemplandum hora matutina; Ps. 5: « Mane astabo tibi. » Item Ps. 62: « in matutinis meditabor in te; » quasi dicat, *Adjuvabit eam Deus vultu suo*, idest in contemplatione suae altitudinis. Et possunt haec referri ad B. Virginem, quia ipsa est civitas, in ipsa habitavit, ipsam fluminis impetus, scilicet Spiritus sanctus, laetificavit, ipsam sanctificavit in utero matris suae, postquam formatum fuit corpus et creata anima. Tunc primo operuit gloria Domini tabernaculum, ut dicitur Exod. 40. Et est alia sanctificatio B. Virginis et aliorum sanctorum: quia alii sic sanctificati fuerunt quod nunquam mortaliter peccaverunt, tamen venialiter sic: 1 Joan. 1: « Si dixerimus quia peccatum non habemus etc. » Beata autem Virgo nec mortaliter nec venialiter umquam peccavit: Cant. 4: « Tota pulchra es amica mea etc. » Et ideo dicit, *Non commovebitur*, nec veniali peccato. Et ideo dicit, *Adjuvabit eam Deus mane diluculo*, idest adhuc ea existente in utero. Et hoc est quod dicit, quod auxiliatus est ei Dominus in ipso ortu matutino.

5. *Conturbatae sunt gentes.* Supra Psalmista posuit afflictionem aliorum et consolationem propriam sub similitudine; hic autem exponit primo quod dictum est de afflictione; secundo de consolatione, ibi, *Dominus virtutum*; et ordinate exponit omnia. Supra loquens de tribulatione, dicit, *Sonuerunt et turbatae sunt:* ubi tetigit turbationem et causam, *In fortitudine.* Item turbationem aquae: et exponit cum dicit, *Conturbatae sunt gentes*: Apoc. 17: « Aquae multae, populi multi. » *Conturbati sunt*, in malo, quia insanierunt contra Christum. Vel in bono: quia qui ad bonum convertitur, sentit afflictionem propter consuetudinem praeteritam. Item turbati sunt montes. Et (1) dicit, *Inclinata sunt regna*, idest reges terrae humiliati sunt ad fidem Christi: Isa. 49: « Vultu in terram demisso adorabunt te. » Et causam exponit, cum dicit, *Dedit vocem suam.* Supra dixit, *in fortitudine*: in veteri autem testamento dicit, *Dedit vocem*, sed per prophetas sed postea per seipsum Psalm. 17: « Intonuit de caelo etc. » Cant. 2: « Sonet vox tua in auribus meis. » Ad hanc vocem, *Mota est terra*, primo Judaeae, postea tota terra universaliter: Isa. 24, « Commotione commovebitur terra . » Quidam autem commoti sunt in malum per vocem Christi: sicut pharisaei et alii multi. Quidam in bonum, sicut Apostoli, et qui conversi sunt ad fidem.

6. *Dominus virtutum.* Hic exponit quod dicit de consolatione, scilicet quod dicit, *Deus in medio ejus.* Et describit Deum adjuvantem, et ejus praesentiam et ejus auxilium. Deum describit dupliciter: quia Dominus virtutum, quia dominatur non solum creaturis inferioribus, sed etiam virtutibus caelestibus. Non erat sufficiens homini quod mitterentur Angeli, quos misit ad dationem veteris testamenti; sed oportebat quod ipse veniret, ut innotescat, quod anima hominis est tantae excellentiae quod non nisi in Deo virtutum potest beatificari: Ps. 79: « Domine virtutum respice et vide etc. » Et est nobiscum primo per carnis similitudinem: Phil. 2: « In similitudinem hominum factus. » Item per familiarem conversationem: Baruch 3: « Post haec in terris visus est etc. » Item per gratiam inhabitans nos: Ephes. 3: « Inhabitare Christum per fidem etc. » Et ideo dicitur Emmanuel, idest nobiscum Deus. *Susceptor noster Deus Jacob.* Hic ostendit auxilium quod habet a Deo, quia ipse susceptor noster est, qui suscepit nos in suam curam: Ps. 3: « Tu autem, Domine, susceptor meus es. » Vel ostendit quomodo sit nobiscum, quia scilicet suscepit nostram naturam: Hebr. 2: « Nusquam Angelos apprehendit, sed semen Abrahae. » Ideo dicitur *Deus Jacob.* Deus virtutum dicitur propter gentiles, ne credant quod non habeamus alium Deum quam ipsi: Hebr. 2: « Non confunditur vocare eos fratres dicens: Nuntiabo nomen tuum fratribus meis, in medio Ecclesiae laudabo te » (Ps. 21).

7. *Venite et videte opera.* Hic exprimit tran-

(1) *Al.* et hoc.

quillitatem subsequentem: et facit tria. Primo excitat attentionem. Secundo proponit tranquillitatem. Et tertio inducit conclusionem. Primo ergo inducit in considerationem divinorum operum: et ideo dicit, *Venite* per fidem: 2 Cor. 5: « Per fidem ambulamus. » *Et videte*, per studium et diligentiam: Matth. 11: « Venite ad me omnes etc. » *Et videte*, idest considerate: *Opera Domini*: Isa. 5: « Opus Domini « non respexistis. » Dicitur peccatoribus Ps. 138: « Mi« rabilia opera tua etc. » *Quae posuit prodigia super terram*. Haec opera sunt prodigia, quae praetendunt aliquid in futurum. Et mirabilia quae tempore Christi fuerunt, sive circa mortem Christi, sive in vita quae fecit: quae omnia fuerunt signa alicujus futuri. Et sunt *Super terram*, idest super omnem naturalem virtutem. Et quae sunt ostendit, *Auferens bella*. Primo fuit opus pacis. Secundo ostendit magnitudinem operis hujus. Tertio utilitatem, *Abstulit bella*, quia in tempore nativitatis Christi in toto mundo facta est pax: Ps. 71: « Orietur in diebus ejus « justitia, et abundantia pacis: » Ps. 75: « Ibi « confregit potentias. » Et haec significabant pacem quam venit facere Christus inter Deum et humanam naturam. Magnitudo pacis ostenditur quantum ad locum, quia, *Usque ad finem terrae*, quia fuit quasi universalis pax. Ad litteram, tempore nativitatis Christi: quia jam quiescentibus bellis civilibus, Octavianus dominabatur toti mundo. Et haec pax praetendebat quod pax Christi derivari debebat in omnibus hominibus. Luc. 2: « Gloria « in altissimis Deo, et in terra pax homini« bus. » Secundo quantum ad tempus, quia diuturna. Et hanc diuturnitatem describit, quia si homo timet bellum, conservat arma. Et ideo dicit, *Arcum conteret, et confringet arma;* quasi dicat, Tamdiu durabit pax, quod omnes tradent oblivioni arma: quia illa pax diu durabit: Isa. 2: « Confla« bunt gladios suos in vomeres, et lanceas suas « in falces. » Et describit arma impugnationis quae a remotis percutiunt: unde dicit, *Arcum conteret*: Osee 1: « Conteram arcum Israel in valle « Jesrael. » Et quandoque de prope: et hic est gladius et lancea. Item describit arma defensionis, quia. *Scuta comburet igni*. Et haec significabant perpetuitatem pacis fiendae per Christum: Isa. 9: « Multiplicabitur ejus imperium, et pacis non erit « finis. » *Conteret arcum*, idest dolosas machinationes: Ps. 36: « Arcus eorum confringatur. » *Et confringet arma*, idest manifestas insidias: Luc. 11, « Cum fortis armatus etc. » *Et scuta comburet igni*, idest obstinatarum mentium defensiones, quibus nituntur resistere divinae voluntati: Job 41: « Corpus ejus « sicut scuta fusilia, et compactum squammis sese « prementibus. » Haec comburet igne Spiritus sancti, qui dissolvit duritiam cordium: Luc. 12: « Ignem veni mittere in terram. »

8. *Vacate et videte*. Hic finis est pacis. Finis pacis temporalis, secundum Philosophum, est contemplatio veritatis. Unde pax est utilis finis vitae activae, et pax ordinatur ad contemplationem. Et secundum Augustinum, Christus procuravit pacem Romani imperii, ut Apostoli discurrerent per totum mundum. Et ideo dicit ex quo est tanta pax, *Vacate et videte*, Unde patet quod Deus dat pacem ut non vacent malis operibus, sed contemplationi veritatis: 1 Cor. 7: « Ut vacetis orationi: » Eccl. 39: « Et in « prophetis vacabit. » *Videte*, dicit duo: primo quod Christus est verus Deus: secundo quod ejus fides debeat divulgari per totum mundum. Quantum ad primum dicit quod sit Deus: Deut. 32: « Videte « quod ego sim solus, et non sit alius praeter « me. » Quantum ad secundum, *Exaltabor in gentibus*, idest demonstrabor altus in fide gentium: Malach. 1: « Ab ortu solis etc. » Et ponit hoc iterato, *Exaltabor in terra*, scilicet Judaeorum, quae dicitur terra propter stabilitatem: Rom. 11: « Do« nec plenitudo gentium intraverit, et sic omnis « Israel salvus erit. » Ostendit ex his magnitudinem Dei; cum dicit, *Deus virtutum nobiscum;* quasi dicat: Et his operibus Dei magnis tunc ostensis possumus dicere, quod Dominus virtutum est nobiscum. Et hoc expositum est supra.

PSALMUS XLVI.

1. *In finem pro filiis Core.*

Omnes gentes plaudite manibus: jubilate Deo in voce exultationis.

2. Quoniam Dominus excelsus terribilis, rex magnus super omnem terram. Subjecit populos nobis, et gentes sub pedibus nostris.

3. Elegit nobis hereditatem suam, speciem Jacob quem dilexit. Ascendit Deus in jubilo, et Dominus in voce tubae. Psallite Deo nostro, psallite: psallite regi nostro, psallite.

4. Quoniam rex omnis terrae Deus: psallite sapienter. Regnabit Deus super gentes: Deus sedet super sedem sanctam suam. Principes populorum congregati sunt cum Deo Abraham: quoniam Dii fortes terrae vehementer elevati sunt.

1. In praecedentibus Psalmis Psalmista exposuit gloriam regis et regni; hic autem exhortatur gentes alienigenas ut convertantur ad Deum. Et primo hortatur ad Dei laudem. Secundo ad spem de Deo habendam. Tertio docet eas cultum divinum. Secundum incipit, ibi, *Audite haec*. Tertium, ibi, *Deus Deorum*. Titulus est manifestus, quia est expositus supra, *In finem pro filiis Core Psalmus David*. Circa primum duo facit. Primo exhortatur omnes gentes ad laudem Dei. Secundo ponitur materia laudis, ibi, *Magnus Dominus*. Circa primum tria facit. Primo enim ponit invitationem ad laudem Dei. Secundo causam, ibi, *Quoniam Dominus excelsus*. Tertio manifestat hanc causam, ibi, *Ascendit Deus*. Laus Dei procedere debet ex jucunditate cordis, sicut etiam est in patria: Isa. 51: « Gau« dium et laetitia invenietur in ea. » Haec laetitia cordis ostenditur per signum exterius, facti vel verbi. Primo ergo inducit ad laudem, quantum ad facta. Secundo quantum ad verba. Dicit ergo, *Omnes gentes*; quasi dicat: Nobis tot bona fecit Deus, ergo laudate eum facto, *Plaudite manibus*. Plausio manuum fit in signum exultationis: Jer. 5: « Sacerdo« tes applaudebant manibus suis; » quasi dicat *Plaudite*, idest exultationem cordis ostendite per plau-

sum manuum. Et hoc fit, quando exterius operatur homo servitia Dei cum jucunditate: Ps. 99: « Servite Domino in laetitia. » Isa 55: « Omnia ligna regionum plaudent manu, » idest omnes populi plaudent. Item. Laudate eum in verbo: unde dicit, *Jubilate Deo in voce exultationis*, idest in voce exteriori demonstrante interiorem affectum. Glossa: « Jubilus est ineffabile gaudium, quod nec taceri « potest; sed non potest exprimi, quia excedit « comprehensionem. » Et talis est bonitas Dei quae non potest exprimi: et si exprimatur, imperfecte tamen exprimitur. Et ideo dicebat Jer. 1: « A. a, a. ecce nescio loqui. » Et hunc jubilum signat Ecclesia, quando in eadem dictione multiplicat notas: Ps 65: « Jubilate Deo omnis terra, Psalmum « dicite etc. »

2. *Quoniam Dominus.* Hic ponitur causa laudis, et bona quae proveniunt ex magnitudine Dei. Et primo ponitur magnitudo Dei. Secundo magnitudinis signum. Magnitudo Dei commendatur dupliciter. Primo per altitudinem potestatis Secundo per majestatem dominationis. Dicit ergo. Laudandus est Deus propter altitudinem suae naturae, quia Dominus excelsus. Ps. 112: « Excelsus super omnes « gentes Dominus etc. » Et quia excelsa sunt a nobis remota, posset aliquis credere quod non esset timendus, nec haberet providentiam de nobis; sicut aliqui stulti dixerunt, in quorum persona dicitur Job 22: « Circa cardines caeli perambulat, nec no« stra considerat. » Et ideo dicebat: Quantum in te est evacuasti timorem. Sed non est ita. Iste est Excelsus, quia est terribilis, quia omnia prospicit, omnia punit Item timendus est propter ejus dominium, quia, *Rex magnus super omnem terram*: Ps. 23: « Domini est terra etc. » Magnus est universalitate dominii, quia « regnum omnium saeculorum, » Ps. 144. Item duratione, quia in aeternum. Item auctoritate, quia rex omnium regum. Signum magnitudinis hujus regis sumitur ex his quae in nobis fecit, et haec sunt beneficia Dei. Primo in subjectione aliorum. Secundo in collatione bonorum. Dicit ergo, *Subjecit populos nobis.* Haec sunt verba Ecclesiae, cui etiam temporaliter sui inimici subjiciuntur. Augustinus in Glossa: « Quanti enim modo currunt ad Eccle« siam nondum Christiani, rogant auxilium Ecclesiae, « subvenire sibi temporaliter volunt, etiamsi nobi« scum in aeternum regnare adhuc nolunt. » Item, ut sint verba Apostolorum, *Subjecit populos nobis*, scilicet Judaeorum, et gentes, idest nationum, *Sub pedibus nostris*: Isa. 52: « Quam pulchri super montes « pedes annuntiantis et praedicantis pacem. » Item ibidem 45: « Ut subjiciam ante faciem ejus gentes. » Vel aliter, *Subjecit populos nobis.* Quidam convertuntur ad fidem; et isti subjiciuntur propria voluntate. Alii non convertuntur, sed gentiliter vivunt; et isti subjiciuntur sub pedibus, quia finaliter erunt oppressi sub nostra judiciaria potestate.

3. *Elegit nobis hereditatem suam.* Hic ponitur aliud beneficium collationis bonorum. Ubi notandum est, quod electio importat acceptionem unius super alterum. Electio autem Dei potest accipi ex duplici parte. Primo ex parte bonorum quae conferuntur. Et sic distingue: quia quaedam horum quae conferuntur sunt temporalia, quaedam spiritualia. Impii autem peccatores accipiunt pro parte eos contingente temporalia: Sap. 2: « Haec est pars « nostra. » Justi autem accipiunt in parte ipsum Deum: Psal. 15: « Dominus pars hereditatis meae. » Deus autem, elegit sibi bona spiritualia; idest, fecit nos eligere bona spiritualia. *Elegit ergo nobis hereditatem suam;* quasi dicat: Cum sint diversae partes bonorum, elegit nobis dare hereditatem suam. Secundo accipitur electio Dei ex parte illorum quibus datur; et sic fit distributio, quia cum nati omnes sunt in peccato originali, tamen quidam salvantur ex Dei electione. Et ideo dicit, *Elegit nobis etc* Et quae sit haec hereditas, ostendit, *Speciem Jacob quam dilexit.* Littera Hieronymi habet, « Gloriam, vel superbiam Jacob. » Et hic accipitur superbia pro excellentia: Isa. 60: « ponam te in superbiam, » idest in excellentiam, « saeculorum. » Ibid. « Cum gloria, » idest specie, vel decore: quia in ipsa hereditate aeterna erunt excellentes, gloriosi et decori: Jer. 31: « Benedi« cat tibi Dominus pulchritudo justitiae. » *Quem dilexit.* Vel quem Jacob: quasi dicat, Haec hereditas est gloria Jacob, idest fidelis, quam gloriam Deus dilexit, quia diligit Dominus portas Sion. Vel, *Speciem Jacob*, idest id quod est repraesentatum per Jacob: quia repraesentata sunt ei spiritualia bona ad quae sumus nos electi, quia scalam quam vidit, et alia hujusmodi. Sed prima lectura est melior. *Ascendit Deus in jubilo.* Hic exponit causam et ordinem. Dicit quod est excelsus et rex magnus: et propter hoc est laudandus Sed numquid est ita excelsus? Ita. Et primo ostendit ejus excellentiam. Secundo ostendit amplitudinem regni ejus, ibi, *Psallite.* Circa primum duo facit. Primo ponit excellentiam ejus Secundo concludit exhortationem, ibi, *Psallite.* Dico ergo quod est excelsus, quia ascendit. Sed si excelsus, quomodo ascendit? Quia descendit. Eph. 4: « Qui ascendit ipse est etc. » Sed quomodo ascendit? *In jubilo.* Jubilus est gaudium immensum: et hic jubilus signat imperfectam cognitionem. Duo genera psallentium fuerunt in ascensione Christi, scilicet Apostoli et Angeli. Apostoli autem imperfectam cognitionem habent de divinis: et ideo ad eos pertinet jubilus de gaudio ascensionis Christi cum gloria. Item fuerunt ibi Angeli, et claram cognitionem habuerunt; et ad eos non pertinet jubilus, sed manifesta annuntiatio: et ideo dicit, *Et Dominus in voce turbae.* Unde Angeli dicunt Act. 1: « Viri Galilaei quid statis etc. » Si ergo est excelsus, *Psallite Deo nostro*, ore, *Psallite regi nostro*, corde: 1 Cor. 14: « Psallam spiritu, « psallam et mente. »

4. *Quoniam rex.* Consequenter ostendit, quod est rex magnus: et ostendit hoc ordine converso. Quia primo inducit eos ad psallendum regi. Secundo assignat causam. Tertio manifestat eam. Dico ergo, *Psallite Deo* sed iterum, *Psallite regi*, quia est magnus. Et dicit bis, *Psallite psallite*, quia eodem honore honoramus humanitatem et divinitatem in Christo: quia idem suppositum est: Joan. 5: « Omnes honorificent Filium sicut honorificant Pa« trem. » Et quod sit psallendum ostendit, quia est, *Rex omnis terrae Deus.* Et ideo vos habitatores terrae psallatis ei. Et dicit, *Omnis terrae*, non Judaeae tantum, vel Graeciae, sed totius orbis: sed, *Psallite sapienter*, idest discrete. Et psallite non solum ore, sed corde renovati interius: quia, « Non « est speciosa laus in ore peccatoris, » sicut dicitur Eccl 15. Item non cum mente turbata: Jac. 5: « Oret aequo animo. » Item continue: Isa. 23: « Bene cane, frequenta canticum. » Consequenter manifestat, quomodo sit rex omnis terrae. Et primo

praedicit regnum Christi super omnes gentes. Secundo super omnes principes gentium; quasi dicat: Dico quod est rex omnis terrae: quia licet nunc regnet in Judaea tantum, regnabit tamen super omnes gentes, quia omnes gentes convertentur ad Deum: Ps. 116: « Laudate Dominum omnes gentes. » Et hujus ratio est: quia Christus Deus est, et jam ascendens ad dexteram Patris, *Sedet super sedem sanctam*, idest a dextris Dei: et sic nihil restat nisi ut omnes subjiciantur ei: Dan. 7: « Datum est ei regnum. » Nec solum gentes subjiciuntur ei, sed etiam eorum principes; unde dicit, *Principes populorum*, scilicet omnium congregati sunt per fidem et amorem, *Cum Deo Abraham*. Et dicit, *Abraham*, quia ipse fuit principium credendi et Patrem et Filium: Matth. 3. « Potens est suscitare de lapidibus istis filios A- « brahae: » Ps. 71: « Reges Arabum etc. » Et ratio quare congregati sunt, *Quia dii fortes terrae vehementer elevati sunt*. Et hoc potest dupliciter intelligi. Uno modo de Judaeis: quia ipsi fuerunt dii, quia instructi de Deo: Joan. 10: « Illos dixit « Deos ad quos sermo Dei factus est. » Item fuerunt fortes, quia constantes in fide unius Dei, sed, *Terrae*, quia oculi eorum et affectus eorum erant semper ad terrena. Isti, *Sunt elevati*, per superbiam, *Vehementer*, intantum quod noluerunt Christi doctrinam. Et ideo Apostoli iverunt ad gentes. Alio modo, *Quia dii fortes*, idest Apostoli. Et dicuntur dii propter judiciariam potestatem. Et judices in veteri testamento dii vocabantur: Exod. 22: « Diis non detrahes. » *Applica ad Deos*, idest ad judices. Et dicuntur fortes, propter constantiam in passione: Rom. 8: « Quis nos separabit a charitate « Christi? » *Terrae*, idest adhuc in terrenis existentes: 2 Cor. 4: « Habemus thesaurum istum in « vasis fictilibus. » Et *Elevati sunt vehementer*, per praedicationem: Marc. ult.: « Illi autem pro- « fecti praedicaverunt ubique. » Item per miraculorum operationem. Item per gloriae adeptionem. Hieronymus habet, *Quoniam dii scuta terrae*, quia Apostoli fuerunt protectores omnium populorum.

PSALMUS XLVII.

1. *Cantici filiis Core pro secunda Sabbati.*

Magnus Dominus et laudabilis nimis: in civitate Dei nostri, in monte sancto ejus.

2. Fundatur exultatione universae terrae mons Sion, latera Aquilonis, civitas regis magni Deus in domibus ejus cognoscetur, cum suscipiet eam.

3. Quoniam ecce reges terrae congregati sunt, convenerunt in unum: ipsi videntes sic admirati sunt, conturbati sunt, commoti sunt, tremor apprehendit eos. Ibi dolores ut parturientis: in spiritu vehementi conteres naves Tharsis.

4. Sicut audivimus, sic vidimus in civitate Domini virtutum, in civitate Dei nostri: Deus fundavit eam in aeternum.

5. Suscepimus Deus misericordiam tuam, in medio templi tui. Secundum nomen tuum Deus, sic et laus tua in fines terrae: justitia plena est dextera tua. Laetetur mons Sion, et exultent filiae Judae, propter judicia tua Domine.

6. Circumdate Sion, et complectimini eam: narrate in turribus ejus. Ponite corda vestra in virtute ejus: et distribuite domos ejus ut enarretis in progenie altera. Quoniam hic est Deus, Deus noster in aeternum et in saeculum saeculi: ipse reget nos in saecula.

1. Supra Psalmista invitavit gentes ad psallendum Deo de beneficiis Dei; hic autem describit magnam populi vel civitatis exultationem. Titulus, *Psalmus laus cantici filii Core pro secunda sabbati*. Apud Judaeos sabbatum solemnissimum habebatur: et omnes ferias a sabbato vocabant; ita quod dies Dominica vocabatur prima sabbati; dies lunae vocabatur secunda sabbati; et sic de aliis diebus. Dicit ergo, *Pro secunda sabbati*, quia Gen. 1, prima die dixit Deus, *Fiat lux*; secunda die dixit, *Fiat firmamentum*. Per lucem intelligitur Christus; per firmamentum Ecclesia designatur. Quia ergo agit hic de magnificentia Ecclesiae, ideo convenienter dicitur pro secunda sabbati. In Hebraeo tamen, nec in Hieronymo non est pro secunda sabbati. Dividitur ergo Psalmus iste in duas partes. Primo enim describit magnificentiam civitatis. Secundo subdit gratiarum actionem, ibi, *Suscepimus Deus*. Circa primum duo facit. Primo describit magnificentiam civitatis. Secundo inducit testimonium, ibi, *Quoniam ecce*. Dignitas civitatis dependet a Domino ejus: et ideo primo commendat Dominum. Secundo civitatem, ibi, *Fundatur*. Dominum describit ex propria dignitate, et ex suis operibus. Ex dignitate, quia, *Magnus Dominus*: Ps. 76: « Quis Deus ma- « gnus etc. » Et magnitudo ejus est immensitas ejus bonitatis. Augustinus: « In his quae non mole « magna sunt, idem est magnum esse quod bonum « esse. » Ex operibus, quia, *Laudabilis nimis*. Laus proprie respicit opera. Et dicit, *Nimis*, quia quantumcumque laudes eum, adhuc deficis a laude ejus: Eccl. 43: « Glorificantes Deum quantumcumque « potestis, praevalebit adhuc: » et hoc licet in tota creatura pateat, specialiter (1) tamen apparet in beneficiis gratiae quibus constituta est Ecclesia. Et ideo dicit, *In civitate Dei nostri*, scilicet Ecclesiae: Apoc. 21: « Vidi civitatem sanctam Jerusalem etc. » Et haec civitas, scilicet Ecclesia, sita est *In monte sancto ejus*. Hic mons est Christus Isa. 2: « Erit « mons domus Domini. » De hac civitate dicitur Matth. 5: « Non potest civitas abscondi supra mon- « tem posita. »

2. *Fundatur*. Hic commendat civitatem tripliciter. Primo ex amplitudine, vel jucunditate. Secundo ex dispositione. Tertio ex sapientia civium. Dicit ergo, *Fundatur exultatione universae terrae*; quasi dicat, Fundata est in monte, idest Christo. Sed numquid haec fundatio pertinet ad unam terram tantum? Non, sed redundat in gaudium universae terrae, quia omnes percipiunt gaudium hujus fundationis: Ps. 65: « Jubilate Deo omnis terra, « psalmum dicite etc. » Isa. 51: « Venient in Sion « laudantes: » Thren. 1: « Haeccine est urbs per- « fecti decoris? » Alia littera habet, *Fundator*; quasi dicat, Magnus Dominus. Et dico Dominus, qui est fundator hujus civitatis. Et hoc, *In exultatione*. *Mons Sion latera aquilonis*, idest deposita

(1) *Al.* spiritualiter.

in latere montis Sion ad aquilonem. Sion signat Judaeos, aquilo vero signat gentiles idolatras. Haec ergo civitas est composita ex Judaeis et Gentilibus. Hieronymus aliter habet, et competit mysterio sponsae. *Germinet gaudio universae terrae montis Sion, in lateribus aquilonis civitatulae regis magni.* Et exponitur secundum mysterium. Haec civitas laudatur ex civilitate quam colit, et ex humanitate Christi quam assumpsit. Dico, quod est magna; et hoc est ex ipso specioso germine, idest Christo. Et hoc est gaudium universae terrae. In Hebraeo habetur, *Decorus nimis exultationis*, scilicet Christus, et hoc est in monte Sion. *Deus in domibus ejus cognoscetur.* Hic commendat civitatem a sapientia civium: vera namque sapientia consistit in Dei cognitione. Jer. 9: « In hoc glorietur qui « gloriatur, scire et nosse me. » Et ideo commendat eam ex hoc quod Deus in ea cognoscitur, et dicit, *Deus in domibus ejus cognoscetur.* Est autem triplex cognitio Dei: quia hoc potest referri ad statum civitatis Jerusalem, et ad Ecclesiam, et ad futuram gloriam. Una ergo cognitio de Deo est figuralis et obscura; et haec cognitio fuit in veteri testamento: et talis cognitio fuit in civitate illa, scilicet Jerusalem, et in populo Judaico. Ps. 75: « Notus « in Judaea Deus etc. » Et secundum hoc dicitur, *Deus in domibus ejus cognoscetur.* Hieronymus habet, *Deus agnitus est etc.*, scilicet non in uno loco, sed in omnibus domibus et civitatibus. Et dicit, *In domibus*; nam apud Athenas cognoscebatur Deus. Act. 17: « In ipso vivimus, movemur et sumus. » Ad Roman. 1: « Invisibilia Dei etc. » Sed non cognoscebatur in domibus, sed in scholis apud aliquos: sed in gente illa omnes cognoscebant Deum. Alia est cognitio realis, sed obscura et imperfecta; et haec est cognitio qua Deus cognoscitur per fidem. 1 Cor. 13: « Videmus nunc per speculum « etc., » et sic Deus in domibus cognoscitur cognitione reali, sed fidei; 2 Cor. 3: « Nos autem « revelata facie gloriam Domini contemplantes. » Et dicit, *In domibus*; quia tota universalis Ecclesia continet sub se multas ecclesias et multa collegia, quarum quaelibet domus dicitur habere cognitionem Dei. Jer. 31: « Me omnes cognoscent a minimo « usque ad maximum. » Alia est realis, quae est cognitio perfecta et aperta. 1 Cor. 13: « Tunc co- « gnoscam sicut et cognitus sum » in domibus caelestis Jerusalem. Et dicuntur plures domus diversi ordines sanctorum, scilicet Apostolorum, martyrum, confessorum et virginum etc. Joan. 14: « In domo Patris mei mansiones multae sunt. » Et secundum hoc dicitur in Psalterio Romano: *Deus in gradibus ejus cognoscetur*; quia non omnes aequaliter cognoscent, sed erunt diversi gradus cognitionis secundum quosdam. 1 Cor. 15: « Stella « differt a stella in claritate. » Sed hoc erit, *Cum suscipiet eam*, ad adjuvandum; quia ipse est susceptor et auxiliator noster. Alia autem littera Hieronymi habet, *in auxiliando.*

3. *Quoniam.* Hic probat dignitatem civitatis per testimonium. Et primo inducit testes; secundo eorum probitatem; tertio ipsorum confessionem. Ad hoc quod testimonium sit credibile, tria sunt necessaria: scilicet dignitas testium, ut (1) sint testes auctoritatis; quia si sint leves, eorum testimonium non debet approbari. Item numerositas, et concordia; et haec tria sunt in istis testibus. Quia sunt magnae dignitatis; quia, *Reges terrae*, unus fuit Constantinus, alius fuit Justinianus et Carolus Magnus qui Ecclesiam firmaverunt privilegiis. Item multi fuerunt, quia congregati sunt de diversis nationibus et temporibus. Possunt etiam per reges intelligi sapientes et justi, qui testimonium perhibuerunt Ecclesiae conversi ad fidem. Ps. 46: « Prin- « cipes populorum. » Item sunt concordes, *Convenerunt in unum*, scilicet testimonium et sententiam. Ps. 101: « In conveniendo populos in unum et re- « ges etc. » Potest iterum aliter exponi; tamen prima expositio est litteralis, quia in Hieronymo habetur, *Testati sunt.* In graeco habetur, *Susciperent eam*, scilicet ad defendendum. Et hoc necessarium est, *Quoniam ecce reges terrae congregati sunt, convenerunt in unum*, scilicet contra Ecclesiam. Et isti qui aliquando testimonium peribent aliquando contra Ecclesiam fuerunt, et aliquando persecuti sunt eam, postea eam firmaverunt. *Ipsi videntes.* Hic describit eorum probitatem, ubi septem fuerunt. Primum visio, idest cognitio fidei; unde dicit, *Ipsi videntes*, idest cognoscentes per fidem miracula quae Christus et apostoli faciebant. Isa. 62: « Videbunt gentes ju- « stum tuum, et cuncti reges inclytum tuum. » Secundum est admiratio in his quae videntur, quia sunt supra sensum et rationem humanam. Isa. 60: « Videbis et afflues et mirabitur et dilatabitur « cor tuum. » Ps. 138: « Mirabilia opera tua. » Tertium est conturbatio pro peccatis. Propter secundum, *Admirati sunt.* Propter tertium, *Conturbati sunt.* Ps. 59: « Commovisti terram, et con- « turbasti eam. » Quartum est commotio. Aliquando quis conturbatur de peccato, et labitur in desperationem, vel persistit in malo; sed isti commoti sunt ad poenitentiam. Isa. 24: « Commotione com- « movebitur terra. » Quintum est, quia haec commotio debet esse cum timore Dei, ut non attribuat sibi quod per se moveatur ab bonum, sed Deo; et dicit, *Tremor apprehendit eos.* Ps. 2: « Servite « Domino in timore. » Hic dolor et tremor est fructuosus; unde dicit, *Ibi dolores ut parturientis*, qui convertuntur in gaudium propter spem prolis et fructus. Isa. 26: « A timore tuo, Domine, con- « cepimus et peperimus spiritum salutis. » Et hoc est sextum. Septimum est, *In spiritu vehementi conteres naves Tharsis*, idest mare universaliter, et sic conteres naves maris. Vel dicendum, quod ibi est una provincia quae Cilicia vocatur, et Tharsis est metropolis ejus, ubi natus est Paulus, et ex illa civitate tota regio nominatur Tharsis, et ibi sunt multae naves; vel sicut in mari mediterraneo primi navigantes fecerunt Carthaginem, et isti simul pugnantes cum Tyriis praevaluerunt. Et ideo Tharsis vocatur totum mare mundi. Per naves quae ad negotiandum vadunt, signatur cupiditas, et hoc est abundantia rerum mundi. Et sicut naves fluctuant in mari, ita divites fluctuant in rebus mundi. Sed quando convertitur homo ad poenitentiam, tunc naves, idest cupiditates hujus mundi, conterentur. *Sed in spiritu vehementi*, scilicet in Spiritu sancto. Abdiae 1: « Juxta est dies Domini super omnes gentes. » Isa. 23: « Ululate naves maris. » Sed secundum Cassiodorum, per hoc designatur totum tempus incarnationis Christi. *Deus cognoscetur in domibus ejus cum suscipiet eam*, idest humanam naturam in unitate personae. Isa. 52: « Propter hoc sciet « populus meus nomen meum. » Et quare? *Quoniam*

(1) *Al.* si.

ecce reges terrae congregati sunt; *convenerunt in unum*. Reges, scilicet principes Judaeorum et scribae populi congregati sunt ab Herode sciscitante ab eis ubi Christus nasceretur, *Et convenerunt in unum*, scilicet quod natus erat in Bethleem. Et videntes sic, sicut prophetae dixerunt, *Admirati sunt, commoti sunt*, quia Herodes turbatus est, et omnis Hierosolyma cum eo. Matth. 2: « Et commoti sunt, aliqui ad fidem. » Et tantus fuit pavor ut corpus tremeret, *Tremor apprehendit eos*; et *Ibi fuerunt dolores, ut parturientis*, propter necem infantium occisorum ab Herode: *Et in spiritu vehementi*, quia in furore mittens occidit omnes pueros a bimatu et infra, idest a duobus annis, et infra. Et in furore fecit comburi omnes naves Tharsis, idest in Tharso Ciliciae, quas credebat magos per aliam viam revertentes portasse in patriam suam. Propterea dicit, *In spiritu vehementi*.

4. *Sicut audivimus*. Hic ponitur confessio, et testimonium testium. Et primo confitentur veritatem ejus quod audierunt. *Sicut audivimus*, per praedicationem Apostolorum: *Ita et vidimus*, idest percepimus verum esse. Hoc dixerunt quando conversi sunt ad Christum. Vel ut sit conversio Judaeorum. Nos audivimus per prophetas, et ecce jam vidimus. Sed contingit aliquando quod aliquis audit aliquid magnum, et non credit sic esse donec experiatur: et hoc Jacob dixit Gen. 28: « Vere locus « iste sanctus est etc. » 3 Reg. 10: « Regina Saba quae venit experiri sicut audierat, non tamen « credebat tantam sapientiam Salomonis; » quae plura incredibilia vidit in eo quam audisset. Et sic sunt isti qui vident plura quam audiant antequam ad fidem veniant. Et ubi videmus? *In civitate Domini virtutum*, scilicet caelestium. Ubi ostendit quod potest te illuc perducere. Et ne credatur quod sit altus ne tu possis ire ad eum, dicit, *In civitate Dei nostri*; quasi dicat, Sic est Deus virtutum, quod tamen est Deus noster. Et iste *fundavit eam*, scilicet civitatem istam non ad tempus, sed in aeternum. Eccl. 26: « Fundamenta aeterna super petram solidam. »

5. *Suscepimus*. Supra posuit Psalmista magnalia civitatis; hic autem ponit gratiarum actionem; et circa hoc duo facit. Primo ponitur gratiarum actio; secundo invitantur homines ad considerandum adhuc magnalia istius civitatis, ibi, *Circumdate*. Sicut dicitur alibi, « Universae viae Domini misericor« dia et veritas. » Unde gratiarum actio pertinet primo ad affectus divinae misericordiae. Secundo pertinet ad effectus justitiae, ibi, *Justitia plena est dextera tua*. Circa primum duo facit. Primo proponit perfectionem divinae misericordiae; secundo effectum hujus perfectionis, ibi, *Secundum nomen tuum*. Hoc secundum superficiem litterae legitur ex persona non Judaeorum, sed admirantium et dicentium, *Sicut audivimus etc*. *Suscepimus Deus misericordiam tuam*. Hoc similiter potest legi ex persona Judaeorum. Sed dicit, *Suscepimus etc*. Misericordia Domini tripliciter accipitur: scilicet effectus gratiae, qui effectus confertur in sacramentis Christi. Tit. 3: « Secundum suam misericordiam salvos nos « fecit per lavacrum regenerationis etc. » Et in Ecclesia omnes communiter suscipiunt misericordiam: sed boni cum sacramentis suscipiunt misericordiam, idest gratiam et effectum sacramenti; mali autem suscipiunt tantum sacramentum. Dicunt ergo boni: Nos *Suscepimus misericordiam*, idest gratiam tuam, *in medio templi tui*. In templo, in extremo sunt peccatores, in medio templi sunt virtuosi et justi. Alio modo misericordia est ipse Christus, qui datus est nobis ex Dei misericordia: Ps. 101: « Quoniam « venit tempus miserendi ejus. » Et sic potest exponi hoc de duplici templo, et de duplici susceptione: scilicet corporali; et sic haec verba sunt Simeonis justi. O Deus, suscepimus misericordiam tuam, scilicet Christum, in ulnas nostras in medio templi tui, scilicet materialis. Item de susceptione fidei; et sic est sensus: O Deus, nos suscepimus Christum misericorditer datum per fidem Jac. 1: « In man« suetudine suscipite insitum verbum. » *In medio templi*, idest in consensu Ecclesiae: quia qui non suscipiunt communem doctrinam Ecclesiae, non suscipiunt hanc misericordiam. Eccl. 15: « In me« dio Ecclesiae aperuit os ejus. » *Secundum nomen tuum Deus*. Hic ponitur effectus hujus susceptionis; quasi dicat: Per hoc quod nos nomen tuum suscepimus, laus tua diffusa est in omnem terram. Et hoc, *Secundum nomen tuum Deus*, qui est essentialiter bonus. Et quicumque cognoscit Deum secundum illam mensuram, laudat eum secundum quod cognoscit eum; et ideo dicit, *Secundum nomen tuum Deus*, idest secundum cognitionem quam habet de te; *Sic et laus tua*. Et quia ubique est notus, ideo dicit, *In finis terrae*. Malach. 1: « A solis ortu usque ad occasum, magnum est « nomen meum in gentibus. » Vel, *In finis terrae*, idest in tota Ecclesia, quae ubique diffusa est. Vel quia laus tua vera non est nisi in sanctis qui vere te laudant, quia vere te cognoscunt; Joan. 7: « Scio « eum. » *Justitia plena est dextera tua*. Hic commendat justitiam. Et primo ponit commendationem justitiae. Secundo ponit ejus effectum. Dico ergo quod, *Suscepimus misericordiam tuam*; et hoc non sine justitia; immo *justitia plena est dextera tua*. Manus Dei dicitur virtus ejus operativa. Et Deus habet duas manus: scilicet dexteram qua remunerat bonos, et sinistram qua punit malos. Matth. 25: « Statuet oves a dextris etc. » In utraque manu est justitia; sed in sinistra non est plena justitia, quia punit citra condignum; sed in dextera est plena justitia, quia abundanter remunerat. Luc. 6: « Mensuram bonam etc. » Rom. 8: « Existimo « quod non sunt condignae passiones etc. » *Dextera tua*, idest gloria futura, *est plena justitia*, quia ibi nullus est nisi justus. Isa. 66: « Populus tuus « omnes justi. » *Laetetur mons Sion*. Hic ponitur effectus justitiae quam fecit sinistra; et est gemitus: sed effectus justitiae quam fecit dextera, est laetitia. Ps. 18: « Justitiae Domini rectae laetificantes « corda. » Supra dixit, quod effectus misericordiae se extendit usque ad fines terrae: hic autem attribuit effectum justitiae monti Sion, et filiis Judae. Hoc etiam Apostolus dicit. Rom. 15: « Dico autem « Christum Jesum ministrum fuisse circumcisionis pro« pter etc. » Quia ergo promissus fuit filiae Sion: Zach. 9: « Exulta Satis filia Sion etc. » *Laetetur mons Sion*, quia justitiae est quod promissio servetur ei. Sed quia non fuit facta promissio gentibus, misericordia fuit quod daretur. Potest tamen dici quod mons Sion dicitur tota Jerusalem. *Et exultent filiae Judae*, idest confessionis, idest totus populus Judaeorum, *Exultent*. Et hoc faciant *propter judicia tua, Domine*, quia recta sunt.

6. *Circumdate*. Hic inducit ad diligentiorem considerationem, ut intelligatur quod reges jam

aliquando viderunt magnalia; sed tamen David invitat omnes ut plus considerent. Et primo inviat ad hoc. Secundo addit causam invitationis. Dicit ergo, *Circumdate*, scilicet Ecclesiam militantem vel triumphantem oculo contemplationis: Cant. 3 « Surgam et circuibo etc » Aliqui circumdant iniquo oculo Ecclesiam ad impugnandum; sed nos circumdamus eam ad amandum; et ideo dicit, *Complectimini eam*, scilicet diligendo: Psalm. 25: « Domine, « dilexi decorem domus tuae. » Hieronymus habet, *Circuite*, quasi ite extra, et circuite per vicos, et *Narrate in turribus ejus*. Hic inducit ad considerationem in spirituali. In civitate sunt tria magnifica: scilicet turris, muri et plateae. Quantum ad primum dicit, *Narrate in turribus ejus*. Hieronymus habet, *Mirate turres ejus*. Turres sunt ad videndum a longe. Turres ergo Ecclesiae sunt praelati, et fuerunt Apostoli; quasi dicat, Mirate Apostolos et praelatos. Vel, *Narrate*, idest doctores secundum doctrinam Apostolorum et doctorum. Quantum ad secundum dicit, *Ponite corda vestra in virtute ejus*. Hieronymus, *Ponite cor vestrum in manibus ejus*. Et haec est virtus Spiritus sancti, qui protegit hanc civitatem: Luc. ult.: « Sedete in civi« tate donec induamini virtute. » Haec virtus est dilectio: Cant. 8: « Fortis est ut mors dilectio. » Quantum ad tertium dicit, *Et distribuite domos ejus*. Hieronymus habet, *Separate domos ejus, distinguite palatia ejus*. Distinguite, scilicet per rectum judicium. Sunt enim aliqui qui propter aliquos malos volunt totam Ecclesiam damnare. Dicit ergo, *Distribuite*, idest non debetis bonos propter malos damnare: Gen. 18. « Absit a te, Domine, ut « perdas justum cum impio. » Vel *Distribuite domus ejus*, scilicet dispensando diversas Ecclesias diversis ministris, ut non sit confusio in Ecclesia; sicut Paulus fuit Apostolus gentilium, et Petrus fuit minister circumcisionis, idest Apostolus Judaeorum Alia littera habet, *Gradus ejus*, idest ordines diversos; quosdam subdiacones, quosdam diacones, et quosdam sacerdotes: Eph. 4: « Et ipse dedit « quosdam quidem Apostolos etc. » Finis hujus considerationis est laus Dei. Et primo ponit quibus nuntietur laus Dei. Secundo, quare nuntietur. Dicit ergo, *Ut enarretis*, scilicet quae audistis: Isa. 21: « Quae audivi a Domino exercituum Deo Israel, « nuntiavi vobis: » quia quod accepit unus, debet alii communicare: *In progenie altera*, scilicet peccatoribus. Vel, *Altera*, idest futura. Et quid enarretis? Duo: quia omnis praedicatio ad duo debet ordinari: scilicet ad ostendendam Dei magnificentiam, sicut quando praedicat fidem, vel ad annuntiandum beneficia Dei, ut accendatur charitas in eorum cordibus. Quantum ad primum dicit, *Quoniam hic est Deus, Deus noster:* Baruch 3: « Et « post haec in terris etc. » Hebr. ult.: « Chri« stus Jesus heri et hodie, ipse et in saecula. » Quantum ad secundum dicit, *Ipse reget nos in saecula*: Matth. ult.: « Ecce ego vobiscum sum etc. » Psal. 22: « Dominus regit me, et nihil etc. »

PSALMUS XLVIII.

1. *In finem pro filiis Core.*

Audite haec omnes gentes: auribus percipite omnes qui habitatis orbem: quique terrigenae et filii hominum, simul in unum dives et pauper.

2. Os meum loquetur sapientiam, et meditatio cordis mei prudentiam. Inclinabo in parabolam aurem meam, aperiam in psalterio propositionem meam

3. Cur timebo in die mala? iniquitas calcanei mei circumdabit me. Qui confidunt in virtute sua, et in multitudine divitiarum suarum gloriantur. Frater non redimit, redimet homo? non dabit Deo placationem suam. Et pretium redemptionis animae suae: et laborabit in aeternum, et vivet adhuc in finem.

4. Non videbit interitum, cum viderit sapientes morientes: simul insipiens et stultus peribunt.

5. Et relinquet alienis divitias suas: et sepulcra eorum domus illorum in aeternum. Tabernacula eorum in progenie et progenie, vocaverunt nomina sua in terris suis.

6. Et homo cum in honore esset, non intellexit; comparatus est jumentis insipientibus, et similis factus est illis.

7. Haec via illorum scandalum ipsis: et postea in ore suo complacebunt.

8. Sicut oves in inferno positi sunt, mors depascet eos. Et dominabuntur eorum justi in matutino: et auxilium eorum veterascet in inferno a gloria eorum. Verumtamen Deus redimet animam meam de manu inferi, cum acceperit me.

9. Ne timueris cum dives factus fuerit homo, et cum multiplicata fuerit gloria domus ejus. Quoniam cum interierit, non sumet omnia, neque descendet cum eo gloria ejus.

10. Quia anima ejus in vita ipsius benedicetur: confitebitur tibi cum benefeceris ei. Introibit usque in progenies patrum suorum, et usque in aeternum non videbit lumen. Homo cum in honore esset, non intellexit: comparatus est jumentis insipientibus, et similis factus est illis.

1. Supra Psalmista invitavit gentes ad gaudium et gratiarum actionem pro beneficiis populo Dei datis; hic autem monet eas ut confidant de Deo: et circa hoc duo facit. Primo excitat attentionem. Secundo prosequitur propositum. Titulus non est novus. Secundum autem titulum homo dupliciter redditur attentus. Uno modo dicitur attentus reddi aliquis ex parte auditorum, alio modo ex parte dicendorum, cum promittit se dicturum aliqua magna: Prover. 8: « Audite me, quia de re« bus magnis locutura sum. « Et hoc modo loquitur hic. Primo ergo reddit eos attentos ex parte eorum quibus loquebatur. Secundo ex parte dicendorum, ibi, *Os meum*. Dicit ergo, quod ad omnem differentiam hominum et ad omnes pertinent, quae dicturus est. Et tangit quatuor differentias hominum. Unam ex diversitate populorum: quia alius erat populus Judaeorum, et alius gentium. Aliam ex parte locorum. Aliam ex parte originis. Quidam enim erant nobiles et insignes, quidam non. Aliam ex parte fortunae: quia quidam divites, quidam non. Primam ponit cum dicit, *Audite haec omnes gentes*, non solum Judaeorum, quia haec ad omnes pertinet audire: et est hoc necessarium: Proverb. 1: « Audiens sapiens etc. » Secundam ponit cum dicit, *Auribus percipite qui habitatis orbem*, idest quacumque parte orbis: et dicit, *Auribus percipite*, quia oportet audire et percipere: Matth. 13: « Qui « habet aures audiendi audiat, » idest attendat.

Hieronymus habet, *Habitatores occidentis.* Quasi sit quaedam prophetia: quia fides Christi praecipue viget in populo Occidentis: quia in aquilonari sunt adhuc multi Gentiles, et in orientalibus sunt multi schismatici et infideles. Vel, *Audite haec omnes gentes*, refertur ad malos; *Qui habitatis orbem*, ad bonos qui dominantur terrae. Tertiam ponit cum dicit, *Quique terrigenae*, idest ignobiles, *Et filii hominum*, idest nobiles. Hieronymus habet, *Tam filii Adam quam filii singulorum*, quia quidam nihil habent insigne ex parentibus. Mystice terrigenae dicuntur peccatores, qui terrae adhaerent per affectum; unde serpenti comparantur: Isa. 65: « Serpenti (idest terrenis) pulvis panis ejus. » Filii hominum dicuntur boni, qui imaginem Dei et Christi, qui est filius hominis, habent. Quartam ponit cum dicit, *Simul in unum dives et pauper*; quasi dicat: Omnes audiatis haec documenta: quia omnibus sunt utilia. Et quae sunt? Matth. 5: « Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum caelorum: » Eccl. 31: « Beatus dives qui inventus est sine macula etc. » Tamen aliquis est dives actu, sed non affectu: et hic potest esse sanctus, sicut Abraham et Ludovicus rex Franciae. Alius est dives actu et affectu: et hic non est sanctus. De hoc dicitur Matth. 19: « Facilius est camelum intrare etc. » quia sicut est contra naturam intrare camelum per foramen acus; ita intrare divitem in regnum caelorum est contra justitiam divinam. Et tales sunt terrigenae; sed primi sunt filii hominum

2. *Os meum.* Hic reddit attentos ex promissione dicendorum. Quicumque docet, aut docet res aut docet verba. Quando praedicamus fidem et mores, docemus res; quando exponimus Scripturam, docemus verba. Primo ergo dicit de prima doctrina. Secundo de secunda, ibi, *Inclinabo.* Rerum autem cognitio necessaria est ad duo: scilicet ad cognitionem veritatis, et ad usum operationis. Omnis ergo cognitio veritatis, quae nobis necessaria est de aliis rebus, referenda est ad cognitionem veritatis divinorum. Unde Augustinus dicit: *Qui scrutatur haec, non referens ad aeterna, est otiosus.* Et ideo omnis cognitio veritatis pertinet ad sapientiam; et ideo dicit, *Os meum loquetur sapientiam*: 1 Cor. 2: « Sapientiam loquimur inter perfectos. » Id autem quod est necessarium quantum ad usum operationis, pertinet ad prudentiam, qua habetur directio rerum humanarum; et ideo dicit, *Et meditatio cordis mei prudentiam*, scilicet loquetur: Prov. 10: « Sapientia est viro prudentia, » quia sapientia comparata ad res humanas et materiales est prudentia. *Inclinabo.* Hic agit de secunda doctrina, scilicet verborum obscurorum: et sunt circa ea duo necessaria. Primo, ut studeat intelligere. Secundo, ut studeat ea exponere aliis. Quantum ad primum dicit, *Inclinabo in parabolam aurem meam.* Parabola est sententia aliqua, quando habet obscuram similitudinem; quasi dicat: Dabo studium ad intelligendum aliorum dicta: Prov. 1: « Animadvertet parabolam et interpretationem ejus; verba sapientium et aenigmata eorum. » Vel, *Inclinabo aurem meam in parabolam*, quam loquitur Deus; quia aenigmatice loquitur; quasi dicat: Inclinabo intellectum meum ad vocem Domini, qui loquitur parabolice. *Aperiam in Psalterio propositionem meam.* Propositio dicitur dupliciter. Uno modo id, quod prae aliis opto, et est illud quod magis desidero, illud, *Aperiam in Psalterio*, idest in mea operatione, quia hic est optimus modus aperiendi propositum suum: quia si tu proponis intrare vitam aeternam, non manifestas propositum tuum, si non habes bonam operationem. Vel propositio est sermo obscurus, vel propositus causa tentationis; sic Samson, Judic. 14, proposuit problema: unde dicit: *Si non arassetis in vitula mea:* et sic accipitur hic propositio. Et ideo Hieronymus dicit quod est sermo obscurus. Hebraei habent, *Divinationem meam*, quod idem est.

3. *Cur timebo.* Proposito prooemio Psalmi in quo populi incitavit attentionem; hic procedit ad propositum principale, quod est inducere homines ad non timendum mala praesentia, ne confidant de bonis praesentibus; sed ejus timor et fiducia sit in Deo solo: et circa hoc duo facit. Primo ostendit de quo sit timendum. Secundo ostendit de quo non debeant timere, ibi, *Ne timueris.* Circa primum duo facit. Primo proponit intentum. Secundo probat propositum, ibi, *Qui confidunt.* Circa primum duo facit. Primo proponit quaestionem. Secundo ponit conclusionem. Quaestio est, *Cur timebo in die mala?* Ubi primo videndum est, quae sit ista dies mala: quia omnes dies sunt a Deo. Sed dicuntur mali propter mala quae in eis contingunt: Eph. 5: « Redimentes tempus, quoniam dies mali sunt. » Potest ergo dies mala dici in qua aliquod periculum evenit; et praecipue in qua imminet periculum aeternae damnationis. et haec est dies judicii: Soph. 1: « Vox diei Domini amara: tribulabitur ibi fortis. » Ergo, *Cur timebo in die mala?* idest quid faciet me timere in die illa? Et respondet, *Iniquitas calcanei mei circumdabit me.* Nihil enim timendum est, nisi peccatum: quia nulla nocebit adversitas, si nulla dominetur iniquitas: Prov. 28: « Fugit impius nemine persequente: » Eccl. 34: « Qui timet Deum nihil trepidabit; » et ideo dicit, *Iniquitas calcanei.* Per calcaneum possunt tria intelligi. Primo, quia est extrema pars corporis. Et ideo iniquitas calcanei mei est iniquitas quae perseverat usque ad finem vitae; et hoc modo accipitur calcaneum: Gen. 3: « Ipsa (scilicet mulier) conteret caput tuum, » scilicet ratio superior; sed ipsa conteret caput serpentis: Et tu insidiaberis calcaneo ejus, idest insidiaberis ei usque ad finem vitae. Item per calcaneum potest intelligi infirmitas carnis: quia quando homo deficit, calcaneus labitur. Et sic iniquitas calcanei, idest peccatum procedens ex infirmitate carnis, *Circumdabit me.* Tertio persecutio injusta, quam quis movet contra alium; secundum illud Joan. 13: « Qui manducat panem meum, levabit contra me calcaneum. » Et sic iniquitas calcanei, idest persecutio injusta, retorquetur contra persequentem, Prov. 5: « Iniquitates suae capiunt impium. *Qui confidunt in virtute sua.* » Hic ponitur ratio quare sit timendum; quia propter peccatum. Et est duplex ratio quare sit timendum peccatum. Primo, propter impossibilitatem evadendi poenam peccati: Job 11: « Peribit ab eis refugium, et spes eorum abominatio animae. » Alia ratio est propter mala quae malis imminent. Primo ergo ponit impossibilitatem evadendi poenam. Secundo ostendit mala imminennentia malis, ibi, *Non videbit.* Aliquis evadit poenas primo per auxilium extrinsecum. Secundo per propriam solicitudinem. Tertio propter defectum subjecti, ut quando moritur. Et ostendit quod nullo

istorum modorum evadere potest. Primo propter auxilium. Secundo, quod nec per remedium a se exhibitum. Tertio, quod nec per defectum subjecti. Qui vult liberari per auxilium, quandoque liberatur ex potentia sui exercitus: Joan. 18: « Si regnum « meum esset de hoc mundo, ministri mei etc. » Quandoque per divitias: Prov. 6: « Omnem sub- « stantiam domus suae tradet, et liberabit se. » Quandoque per amicos. Et ostendit quod nullum istorum potest a poena peccati liberare. Et licet secundum Glossam legatur aliter, tamen secundum Hebraeos legitur, quia Deus confidentes de se liberat. *Frater non redimet*; quasi dicat. Frater non redimet eos qui confidunt in eo. Et ideo primo ostendit quod per auxilium amicorum non juvatur a poena peccati, quia virtus amicorum modica est. Et ideo in virtute corporali amicorum non est confidendum. Ideo dicit, *Qui confidunt in virtute sua*, scilicet amicorum suorum, vel in virtute propria speciali: (1): quia, « Est via quae videtur homini re- « cta, novissima autem illius ducunt ad mortem, » Prov. 14. Item qui confidunt in virtute divitiarum suarum, non liberantur per ista omnia a peccati poena: quia Prov. 11: « Qui confidunt in divitiis « suis, corruent. » Non enim confidendum est in divitiis corporalibus vel spiritualibus, sed quaerat homo prout potest salutem suam: Jer. 9: « Non « glorietur sapiens in sapientia sua, et non glorie- « tur fortis in fortitudine sua, et non glorietur « dives in divitiis suis. » Nec persona conjuncta sibi quantumcumque potest eum redimere, idest liberare a peccato, sive a poena: Ezech. 14: « Si fuerint « tres viri in medio ejus Noe, Daniel et Job, ipsi « justitia sua liberabunt animas suas. » Sed postquam frater non potest redimere quantumcumque sibi propinquum, numquid redimet homo? Non, quia homo non potest aliquem eripere de manu Dei, sed solus Deus redimet eos. Et homo, scilicet Christus: homo, ut pretium, idest mors locum in eo habere possit, (2), et Deus ut habeat virtutem redimendi. Vel aliter, *Frater*, idest Christus, qui est verus frater noster: Ps. 21: « Narrabo nomen tuum fra- « tribus meis: » Can. 8: « Quis mihi det te fra- « trem meum etc. » Si non redimet iste, quis alius redimet? quasi dicat, Nullus. *Non dabit Deo placationem suam.* Hic ostendit quod non evadunt poenam propter aliquid quod faciunt dum sunt in peccato: quia duplici remedio indigent peccatores propter duplex malum quod incurrunt, scilicet offensam Dei, et reatum poenae. Et ideo indigent placare Deum: quod ipsi facere non possunt, quia ex quo ipsi non placent Deo, et sunt inimici Dei, nec eorum munera accipit: unde dicit, *Non dabit Deo placationem suam*, quia non placent exteriora Deo, nisi sit interior gratia, quam non potest purus homo dare. Item indigent absolvi a poena: et hoc etiam homo facere non potest; unde dicit, *Nec pretium redemptionis animae suae*, scilicet purus homo potest dare; et ideo non potest liberare a poena: Ps. 88: « Quis est homo qui vivit et non « videbit mortem, eruet animam suam de manu « inferi? » Sed Christus qui est Deus et homo, dedit placationem pro nobis: Rom. 5: « Cum ini- « mici essemus, reconciliati sumus Deo etc. » Item solum pretium redemptionis: 1 Pet. 1: « Redempti « estis de vana vestra conversatione etc. » Vel, *Non dabit*, idest non curabit dare placationem, *et pretium redemptionis animae suae*, ille scilicet qui confidit in divitiis. Et secundum hoc potest continuari alia littera, quae dicit, *Frater*, Christus scilicet, *non redimit*, quia illi non curant placare Deum per poenitentiam, quia Christus non juvat eos qui nolunt se juvare. *Et laborabit.* Hic ostendit quod non evadet per defectum sui, quia semper punitur; unde dicit, *Laborabit in aeternum*, idest punietur supplicio aeterno: Matth. 25: « Ibunt hi in « supplicium aeternum, » quia noluerunt hic laborare: Ps. 72: « In labore hominum non sunt. » Et quia quantum in se fuit, in aeternum peccaverunt, quia praeferunt peccatum legi Dei; et (1) ideo non timent poenam, sed semper vellent facere peccatum. *Et vivet adhuc in finem*, idest vita ejus non deficiet in poenis: Job 20: « Luet quae fecit omnia, « nec tamen consumetur. »

4. *Non videbit.* Supra ostendit Psalmista, quod timendum est propter peccatum, quia nullum remedium est ad evadendum poenam; hic autem agit de malis quae imminent eis propter improvidentiam eorum: et circa hoc tria facit. Primo commemorat improvidentiam eorum de malis futuris. Secundo commemorat mala quae imminent, ibi, *Relinquent alienis*. Tertio ponit spem de Deo qua sperat liberari ab his malis, ibi. *Veruntamen.* Circa primum duo facit. Primo ostendit eorum improvidentiam. Secundo ignorantiae causam, ibi, *Cum viderit*. Dicit ergo iste talis cui imminent tot mala: *Non videbit*, idest non considerabit interitum, idest damnationem suam. Justorum enim est novissima memorari, Eccl. 7. Sed de istis dicitur Deut. 32: « Gens absque prudentia et sine con- « silio. » Et quare injusti non praevident sibi? Redditur ratio Eccl. 9: « Hoc est pessimum inter « omnia quae sub sole fiunt: quia eadem cunctis « eveniunt. » Et ideo non considerant quid eis possit evenire in futurum. Et ideo, *Cum viderit* etiam *sapientes morientes*: sed videntes mortem corporalem non considerant eorum gloriam: Sapien. 4: « Videbunt finem sapientis, et non intelligent « quid cogitaverit de illo Deus. » Differentia est inter insipientem et stultum. Insipiens est qui habet scientiam humanam, et non considerat aeterna; stultus est qui non considerat etiam praesentia. Vel insipiens est qui non attendit mala praesentia, sed futura; stultus est qui attendit et non vitat; unde dicit, *Simul insipiens et stultus peribunt.* Secundum Hieronymum, duplex est causa contemptus injustorum: diuturnitas vitae, et quia vident simul sapientes et insipientes mori.

5. *Et relinquent.* Hic ponit mala quae contingunt peccatoribus. Et primo ponit mala quae contingunt in praesenti. Secundo ponit mala quae evenient in futuro, ibi, *Sicut oves*. Circa primum duo facit. Primo ponit mala quae eveniunt in praesenti, quantum ad bona extrinseca. Secundo quantum ad bona intrinseca, ibi, *Cum in honore*. Et ostendit primo quid perdit malus per mortem. Dicit quod perdit divitias; unde dicit, *Relinquent alienis divitias suas:* Hier. 17: « Fecit divitias, et non in « judicio, in dimidio dierum suorum relinquet eas. » Et dicit, *Suas*, quasi a se possessas; vel quia non (2) usus est eis ad utilitatem aliorum: Phil. 2: « Om-

(1) *Al.* spirituali.
(2) *Al.* sed solus Deus redimet eos. Et homo, scilicet Christus, ut pretium, idest mors, locum in eo habere possit.

(1) *Al.* deest et.
(2) *Al.* deest non.

« nes quae sua sunt quaerunt. » Et dicit, *Alienis*, quia saepe alieni, idest extranei secundum carnem, accipiunt divitias suas: Ps. 38: « Thesaurizat, et « ignorat cui congregabit ea. » Quod si aliquando, etiam filiis (1) dimittat divitias, tamen alieni sunt, ut dicitur Luc. 10: « Ille proximus qui fecit « misericordiam in illo. » Et contingit quod filii et nepotes nihil boni faciunt mortuis; sed residua sunt eis duo de rebus mundi, sepulcrum et fama hominum. Secundum, ibi, *Tabernacula*. Quantum ad primum dicit: Habuerunt domos et vineas et currus et multa pretiosa. Sed quid habebunt in morte? Pro palatio habebunt sepulcrum, et hoc, *In aeternum*, idest usque in diem judicii habitabunt in sepulcris. Vel ex hoc quod faciunt curiosa sepulcra, credunt habitare in aeternum in eo; sed decipiuntur, quia et sepulcra destruentur. Unde licet secundum opinionem eorum illa sepulcra sint domus eorum in aeternum, tamen non est ita. Hieronymus tamen habet aliter: *Interiora eorum domus illorum in aeternum*: quia homo habet duplicem domum: exteriorem scilicet; et haec non manet in aeternum; et interiorem, scilicet conscientiam, et haec manet: Isa: 38: « Dispone domui « tuae. » Sive bona, sive mala, semper manet. *Tabernacula*. Hic ostendit, quod non remanet fama, seu memorabile hominis post mortem. Memorabilia hominis sunt aedificia fortia: ideo dicit, *Tabernacula eorum in progenie et progenie;* quasi dicat, Ita aedificantur ac si sint duratura usque in finem; sed decipiuntur, quia destruuntur: Job 21: « Ubi est domus principis, et ubi tabernacula im- « piorum? » Marc. 13: « Vides has magnas ae- « dificationes? Non relinquetur etc. » Et dicit, *Tabernacula*, quia non diu manent in eis. *Vocaverunt nomina sua in terris suis*; quasi dicat: Haec est intentio hujus aedificationis, ut essent nominati in terris suis: Gen. 11: « Venite, aedificemus civitatem « et turrim, et celebremus etc. » Eccl. 40: « Ae- « dificatio civitatis confirmavit nomen: » unde vocant civitates ex nomine suo; et dicit, *Suis*, quia nomen alicujus non multum extenditur extra terram suam. Et ideo stultum est quod homo celebret nomen suum in terris. Vel, *Invocabunt nomina eorum*, idest defunctorum, *in terris suis*, portando cibaria ad sepulcra.

6. *Et homo*. Supra proposuit Psalmista mala quae imminent malis, quantum ad amissionem exteriorum; hic autem ponit quae ex corruptione bonorum interiorum (2) eis imminent: et circa hoc duo facit. Primo proponit malum interioris corruptionis. Secundo ostendit quid ex hoc malo sequitur, ibi, *Haec via illorum*. Sciendum est autem quod homo est compositus ex natura rationali et sensitiva. Secundum naturam rationalem homo habet similitudinem cum Deo et Angelis: Gen. 1: « Faciamus hominem ad « imaginem et similitudinem nostram: » Psal. 8: « Minuisti eum paulo minus ab Angelis. » Secundum autem sensitivam naturam habet communicationem cum bestiis. Primo ergo ponit honorem hominis quantum ad hoc quod habet similitudinem cum Angelis; unde dicit, *Homo cum in honore esset*. Secundum Philosophum, honor est excellentius quid quam laus: quia laus ordinatur ad aliud; honor autem est per se et in se. Et dicit, *Esset*, scilicet similis ad Deum. Et ex hoc quod haec habet, praemittit tria: quia praemittit quod haec non considerat, scilicet quod sit similis Deo. Secundo, quod declinat in ignorantiam et ignobilitatem bestialem. Tertio quod consequitur actum bestialem. Quantum ad primum dicit, *Non intellexit*, scilicet quod ad imaginem Dei sit factus: et quod esset aptus ad possidenda caelestia: Sap. 2: « Neque « speraverunt mercedem justitiae: nec judicaverunt « honorem animarum sanctarum. » Quantum ad secundum dicit, *Comparatus est jumentis*. Bruta animalia operantur ex passione; et hoc patet, quia canis statim cum irascitur, clamat, equus cum concupiscit, hinnit; sed non imputatur eis, quia carent ratione. Si ergo homo statim cum concupiscit, sequitur passionem, et iratus percutit, comparatus est in agendo jumentis insipientibus: Ps. 31: « Nolite « fieri sicut equus et mulus etc. » Quantum ad tertium dicit, *Et similis factus est illis*: nam quando natura brutorum inclinatur ad aliquid, sic utitur passione, et consuetudo vertitur in naturam. Quando homo ergo assuescat secundum passionem vivere, jam vertitur in naturam: et ideo, *Similis factus est illis*, per habitum ex malis operibus aggravatum: Jer. 5: « Equi amatores in feminas, et « emissarii facti sunt; » et ideo dicit Philosophus, quod pejor est malus homo quam mala bestia; quia cum malitia habet intellectum, ut diversa mala adinveniat.

7. *Haec via*. Hic ostendit quid sequitur ex hoc malo quod incurrunt, scilicet quod facti sunt bestiales: nam posset aliquis dicere, quod nihil mali inde sequitur. Sed non est ita. Immo aliquid aliud sequitur. Et primo ostendit quid sequitur quantum ad eos. Secundo quantum ad alios. Quantum ad eos dicit, *Haec via*, quia scilicet sequitur passiones, est *Scandalum ipsis*, quia interius conturbantur: Ps. 68: « Fiat mensa eorum coram ipsis in scandalum. » Item exterius etiam conturbantur, quia puniuntur et infamantur. Philosophus, « Poenitudine (1) re- « plentur pravi. » Quantum ad alios sequitur, quod *Postea in ore suo complacebunt*. Et exponitur dupliciter. Uno modo sic. Postquam interius scandalizantur et faciunt mala, vellent quod alii sequerentur eos. Et ideo student aliis complacere, ut trahant eos ad peccandum: Prov. 1: « Si te lacta- « veverint peccatores etc. » Alio modo sic reprehendit simulationem: quasi dicat: Postea quam jam sic conturbatur et sequuntur mala, *In ore suo complacebunt*, idest student loqui sancta et blanda: Matth. 23: « Vae vobis scribae et pharisaei hypo- « critae, qui similes estis sepulcris dealbatis etc. » usque ad « et iniquitate. » Glossa, « Pejores sunt « simulantes quam aperte mali. »

Sed numquid hoc verum est? Videtur quod non. Isa. 3: « Peccatum suum sicut Sodoma praedica- « verunt. » Glossa Hieronymi: « Secunda tabula est « occulte peccare. »

Dicendum, quod aliud est non publicare peccatum, et aliud est simulare innocentiam: nam publicare peccatum est malum, quia scandalizat alios; sed simulare innocentiam, ut alios trahat ad peccatum, majus (2) malum est. Et de his loquitur hic. Alia littera habet, *Et in ore suo benedicat Deum*. Et exponitur sic. Quamvis interius sint bestiae, tamen labiis exterius benedicent Deum. Isa. 29: « Populus hic labiis me ho-

(1) *Al.* dicit aliquando, quod si etiam filiis.
(2) *Al.* inferiorum.

(1) *Al.* plenitudine.
(2) *Al.* dicit majus.

« norat etc. » Vel aliter. Benedicent Deum de malis quae fecerunt. Hieronymus habet: *Post eos justitiae eorum current:* quasi dicat: Non intellexit, et similis factus est bestiis, et inde scandalizantur, et ideo fit, quia voluerunt esse bestiae. Ideo, *post eos*, idest in finem comedentur a bestiis, idest a daemonibus; quasi dicat: Current post daemones in inferno.

8. *Sicut oves.* Hic ponit mala quae evenient peccatoribus post hanc vitam. Et quia tria mala jam dixit: scilicet quod sunt similes bestiis, quod contemnunt sapientiam, tertium est quod confidunt in virtute. Et contra primum dicit: quia isti sunt sicut bestiae, dignum est quod sicut bestiae puniantur; unde dicit, *Sicut oves in inferno positi sunt.* Oves non habent auxilium a natura ad se defendendum, et ideo expositae sunt ad caedem. Psal. 43: « Aestimati sumus sicut oves occisionis » Quia ergo mali in inferno sunt omnino poenis expositi, ideo sunt sicut oves. Jerem. 12: « Congrega eos sicut « gregem ad victimam. » Item oves tondentur, et tonsae occiduntur; ita prius tondentur a lana mali, et privantur sive expoliantur exterioribus bonis, et postea occiduntur in inferno, *Mors depascet eos:* Apocalyp. 21: « Pars eorum est sulphur. » Hic depascet eos: et dicit, *depascet*, quia etsi mors inferat poenam, non tamen totaliter auferet; sed reservat semper ad poenam. Vel, *mors*, idest diabolus: Apoc. 6: « Nomen illi mors: » *Depascet eos*, idest deducet de (1) pascuis ad pascua, idest de poenis ad poenas. Job 24: « Ad calorem nimium « transiet ab aquis nivium. » Alia littera habet, *Mors pastor eorum erit.* Et loquitur sic. In vita ista sunt sicut oves deputandi ad infernum; et diabolus est pastor eorum. *Et dominabuntur.* Hoc est contra illud quod dixit supra, quod videntur sapientes simul mori cum insipientibus; hic dicit quod justi dominabuntur eorum, scilicet malorum. Vel *sapientes*, qui vocantur *Justi in matutino*, idest in die judicii, quando accipient judiciariam potestatem. Malach. 4: « Calcabitis impios cum fuerint cinis sub planta « pedum vestrorum. » *Et auxilium eorum.* Hoc est illud quod dixit, *Et in multitudine divitiarum etc.*: quasi dicat: Auxilium eorum quod erat ab amicis et divitiis eorum, *veterascet*, idest peribit in inferno. Isa. 10: « Ad cujus fugietis auxilium? » Job 6: « Ecce non est auxilium mihi in me. » *A gloria eorum*, idest juxta gloriam eorum. Apocalyps. 18: « Quantum glorificavit se, tantum etc. » *Verumtamen redimet animam meam*; quasi dicat: Mali ista habent; sed ego liberabor ab istis. Et per quid? Per effusionem sanguinis Christi. *Redimet de manu inferi*, idest de manu diaboli, sub qua erant homines ante adventum Christi. Oseae 13: « De morte « redimam eos. » *Cum acceperit me*, idest cum acceperit animam meam. Hebr. 2: « Nusquam an« gelos apprehendit, sed semen Abrahae. »

9. *Ne timueris.* Supra Psalmista ostendit quid sit homini timendum in mundo; hic ostendit quid sit non timendum, scilicet prosperitas impiorum. Et primo monet ut non timeamus propter prosperitatem malorum; secundo assignat rationem, ibi, *Quoniam cum interierit.* Prosperitas malorum duo habet: scilicet abundantiam divitiarum, et sublimitatem gloriae. Quantum ad primum dicit, *Ne timueris cum dives factus fuerit homo.* Quantum ad secundum, *Et cum multiplicata fuerit gloria domus suae.* Et dicit, *homo.* Homo constat ex duplici natura: scilicet animali et rationali. Et quandoque sumitur pro una, quandoque pro alia. Hic sumitur pro animalitate; quasi dicat: Si homo animalis dives factus fuerit: tales enim saepe ditantur. Job 21: « Quare impii vivunt, sublimati sunt, confortati « sunt divitiis? » Item ibidem 12: « Abundant « tabernacula praedonum: » si ista scilicet videris, ne timueris. Duplex potest esse causa timoris. Una, ne desaeviant in homines: alia, ne ex hoc scandalizentur boni, et deficiant a spe, secundum illud Psalm. 72: « Mei autem pene moti sunt pedes . . . « Et dixi: Ergo sine causa justificavi cor meum; » quasi dicat: Ex quo tot bona Deus facit malis, videtur quod non curet de nobis, secundum illud Malach. 3: « Vanus est qui servit Deo, et quod « emolumentum habemus, quia custodivimus prae« cepta Domini? » Quantum ad secundum dicit, *Et cum multiplicata fuerit gloria domus ejus.* Eccl. 9: « Non zeles gloriam et opus peccatoris. » Psal. 36: « Vidi impium etc. » *Quoniam cum interierit.* Hic assignatur ratio, quare non sunt timendi mali si divites fiant. Primo, quia quandoque omnibus exterioribus bonis privabuntur; secundo etiam omnibus interioribus bonis deficient. Secunda ibi, *Quia anima ejus.* Ideo dicit, Non sunt timendi, quia Deus reservat tibi majora. Haec autem quae dantur istis sunt transitoria. Et ostendit primo, quod divitiae transeunt; dicens, *Quoniam cum interierit*, scilicet dives, *non sumet omnia*, idest nihil ex omnibus quae habuit, poterit habere. Job 27: « Dives cum « dormierit, nihil secum auferet. » 1 Tim. ultim.: « Nihil intulimus in hunc mundum: » haud dubium, quia nec auferre quid poterimus. Secundo ostendit defectum gloriae hominis peccatoris, *Neque descendet cum eo gloria ejus*; quia tunc gloria ejus finitur cum carne, et reservatur ei ignominia in inferno. Oseae 4: « Gloriam eorum in ignominiam « commutabo. » Apocal. 18: « Glorificavit se etc. »

10. *Quia anima ejus in vita ipsius benedicetur: confitebitur tibi cum benefeceris ei.* Hic ponit primo defectum interiorum pertinentium ad corpus; secundo ad animam, ibi, *Et introibit.* Primo ergo ostendit, quod post hanc vitam deficit eis bonum corporis; secundo ostendit quod finitur bonum virtutis, si quod habuerunt. Dicit ergo, *Quia anima ejus.* Sicut homo sumitur aliquando pro natura animali, aliquando pro rationali, ita anima sumitur dupliciter. Quandoque pro vita rationali, ut Deuteronom. 6, « Diliges (1) Dominum Deum « *tuum* ex toto corde tuo, ex tota anima tua. » Quandoque pro animali vita. Luc. 12: « Anima mea, « habes bona etc. » Dicit ergo secundum hoc, *Quia anima*, idest animalis vita ejus, *in vita ipsius benedicetur*; quasi dicat: Quicquid habet de divitiis et gloria, totum est in hac vita; et cessante hac vita, deficit ejus gloria: et ideo non potest vitae suae benedicere nisi dum vivit. Item aliquando peccatores laudant Deum, vel faciunt opera de genere bonorum; sed si adversitas immineat, cessat ejus laudatio, sive operatio bona. Et ideo convertit se ad Deum dicens: O Deus, iste talis, scilicet peccator, sive aliquis in prosperitate existens, *Confitebitur tibi*, idest laudabit te, *Cum benefeceris ei*, idest dederis sibi bona temporalia quae amat. Prov. 10:

(1) *Al.* in.

(1) *Al.* quandoque ut diliges.

« Benedictio Domini divites facit. » Hieronymus: « Laudabunt te cum bene sibi fuerit, » idest homines laudant et serviunt divitibus, quamdiu suppetunt et prosperantur in divitiis; sed si mutetur fortuna, mutantur, needum non laudant, sed detrahunt eis. *Introibit.* Hic ponit defectum spiritualium. Et primo ostendit defectum; secundo ponit ordinem perveniendi ad ipsum defectum, ibi, *homo.* Et primo ponit defectum culpae; secundo poenae. Quantum ad primum dicit, *introibit,* scilicet iste peccator sic dives, et quem laudant omnes, dum bene est ei, introibit dico, *Usque ad progeniem patrum suorum,* scilicet per imitationem, dum omnia mala quae tota sua progenies facit, ipse operatur. Matth. 23: « Et vos implete mensuram patrum vestrorum. » Jer. 11: « Reversi sunt ad iniquitates patrum « suorum priores. » Vel, *introibit etc.* quia patres sui impii sunt in inferno, et iste ibit illuc. Quantum ad secundum dicit: *Et usque in aeternum non videbit lumen:* quia quasi, scilicet hic in suo aeterno, scilicet in vita, noluit sequi lumen rationis, ideo, *In aeternum non videbit lumen.* Job 15: « Non « credit quod reverti possit de tenebris ad lumen. » Matth. 25: « Inutilem servum mittite in tenebras « exteriores etc. » Et quo ordine? quia cum esset praeditus lumine rationis, sicut homo in honore constitutus, noluit illo lumine regi, *Assimilatus est jumentis insipientibus,* et ideo facit sicut jumenta, debet deputari occisioni.

PSALMUS ASAPH XLIX.

1. Deus deorum Dominus locutus est, et vocavit terram. A solis ortu usque ad occasum, ex Sion species decoris ejus.
2. Deus manifeste veniet: Deus noster, et non silebit. Ignis in conspectu ejus exardescet, et in circuitu ejus tempestas valida.
3. Advocavit caelum de sursum: et terram discernere populum suum. Congregate illi sanctos ejus, qui ordinant testamentum ejus super sacrificia. Et annuntiabunt caeli justitiam ejus, quoniam Deus judex est.
4. Audi populus meus, et loquar; Israel, et testificabor tibi, Deus Deus tuus ego sum.
5. Non in sacrificiis tuis arguam te: holocausta autem tua in conspectu meo sunt semper. Non accipiam de domo tua vitulos, neque de gregibus tuis hircos. Quoniam meae sunt omnes ferae silvarum, jumenta in montibus et boves. Cognovi omnia volatilia caeli, et pulchritudo agri mecum est. Si esuriero, non dicam tibi: meus est enim orbis terrae, et plenitudo ejus.
6. Numquid manducabo carnes taurorum; aut sanguinem hircorum potabo?
7. Immola Deo sacrificium laudis, et redde Altissimo vota tua.
8. Et invoca me in die tribulationis: eruam te, et honorificabis me.
9. Peccatori autem dixit Deus: Quare tu enarras justitias meas, et assumis testamentum meum per os tuum Tu vero odisti disciplinam, et projecisti sermones meos retrorsum. Si videbas furem, currebas cum eo; et cum adulteris portionem tuam ponebas.
10. Os tuum abundavit malitia: et lingua tua concinnabat dolos. Sedens adversus fratrem tuum loquebaris, et adversum filium matris tuae ponebas scandalum: haec fecisti, et tacui. Existimasti, inique, quod ero tui similis; arguam te, et statuam contra faciem tuam.
11. Intelligite haec qui obliviscimini Deum: ne quando rapiat, et non sit qui eripiat. Sacrificium laudis honorificabit me, et illic iter quo ostendam illi salutare Dei.

1. Supra Psalmista invitavit gentes ad confidendum de Deo; hic instruit eas ad cultum Dei. Titulus, *Psalmus Asaph.* Iste Asaph unus fuit de praefectis super cantores populorum, et super illos qui cantabant et laudabant in cymbalis, sicut 1 Par. 15 et 16 et 25, dicitur. Et dicitur Psalmus Asaph quia cantatur ministerio Asaph. Et congruit mysterio, quia Asaph interpretatur synagoga, et sic legitur synagogae persona. Ubi instructus de sacrificiis, duo proponit de cultu Dei, quae antecedunt divinum judicium: et est primum. Secundum est disceptatio Dei cum populo de cultu suo, ibi, *Audi populus meus.* Ante judicium erunt tria. Citatio judicis, adventus judicis et apparatus. Primo ergo ponit citationem; secundo adventum, ibi, *Deus noster manifeste veniet*; tertio apparatum, ibi, *Ignis in conspectu.* Circa primum tria facit. Primo ostendit quis sit citator; secundo qui sunt citati, ibi, *et vocavit;* tertio quo ordine citentur, ibi, *ex Sion.* Qui citat magnus est, quia Deus omnium, etiam deorum; unde dicit, *Deus deorum Dominus locutus est.* Primo ergo commendatur ab excellentia naturae, quia Deus deorum, non Angelus. Hieronymus habet, *Fortis Deus.* Sed numquid sunt multi dii? 1 Cor. 8: « Siquidem sunt dii multi et Do« mini multi. » Deus enim dicitur tripliciter: scilicet naturaliter: et iste est tantum unus Deus. Deut. 6: « Audi Israel, Dominus Deus tuus unus « est. » Item per participationem; et isti sunt multi. 1 Cor. 8: « Item per nuncupationem et opinionem; « sicut idola et astra, Venus et Saturnus. » Psal. 95: « Omnes dii gentium daemonia. » Sed dici dii aliqui possunt quatuor modis. Uno modo per unionem: et sic solus Christus dicitur Deus. Joan. 20: « Domi« nus meus et Deus meus. » Alii per gratiam adoptionis. Ps. 81: « Ego dixi dii estis etc. » Aliqui per participationem divinae potestatis in miraculis faciendis. Exod. 7: « Constitui te Deum Pharaonis. » Alii per ministerium, sicut judices Exod. 22: « Diis « non detrahes. » Item commendatur a gubernatione, cum dicit, *Dominus locutus est.* Hic locutus est interius per inspirationem. Psal. 84: « Audiam « quid loquatur in me Dominus Deus. » Item exteriori locutione. Hebr. 1: « Novissime locutus est « nobis etc. » Et *vocavit terram,* scilicet universam, idest universae habitatores terrae; unde citati sunt, non aliqui tantum in medio mundi, sed, *A solis ortu usque ad occasum.* Marc. ult.: « Euntes in « mundum universum etc. » Jer. 16: « Ad te « venient gentes ab extremis terrae, et dicent, vere « mendacium etc. » Ordo vocationis ponitur cum dicit, *Ex Sion species decoris ejus*; quasi dicat: Haec vocatio inchoata est in Sion. Isa. 2: « De « Sion exibit lex etc., »: nam Apostoli quando acceperunt Spiritum sanctum, erant in Sion, et tunc fortes facti sunt ad eundum per mundum. Ex Sion ergo ubi Apostoli erant, coepit divulgari species decoris ejus. Sed Christus bene incepit aliqualiter divulgari; sed non videbatur species ejus, quia cir-

cumdatus erat infirmitate; quia, *Vidimus eum novissimum virorum, virum dolorum*, ut habetur Isa. 53. Sed post passionem apparuit virtus et potestas ejus.

2. *Deus manifeste*. Hic agit de adventu; et dicit duo de secundo adventu, contra duo quae fuerunt in primo. In primo adventu venit Deus occultus in infirmitate humanitatis. Ezech. 32: « Solem « nube tegam. » Et illud Isa 45: « Vere tu es « Deus absconditus: » sed tunc erit manifestus. Apoc. 1: « Ecce veniet, et videbit eum omnis oculus. » Thessal. 2: « Quem Dominus Jesus interficiet spi« ritu oris sui, et destruet illustratione adventus « sui. » Item in primo adventu ostendit mansuetudinem. Isa. 53: « Tamquam agnus coram ton« dente ductus est. » Unde nihil dixit coram principibus et sacerdotibus, nec coram Pilato; sed tunc non silebit, *Sed loquetur*. Isa. 42: « Silui, semper « tacui, et patiens fui, » in judicio quando judicabar, quando tolerabam malos: sed ut parturiens clamabit. Et dicit, *Noster*; quasi dicat, Non alius Deus est iste qui venit quam noster, extra quem non est salus. Hieronymus incipit versum, *Ex Sion perfecta decore Deus apparebit*; quasi dicat: Deus apparebit ex Sion quae est perfecta decore Spiritus sancti. Quantum ad primum subdit, *Deus manifeste veniet*. Quantum ad secundum, *Ignis in conspectu ejus ardebit*. Hic ponit apparatum venientis. Principes coram se faciunt deferri insignia (1) et gladios. Rom. 13: « Non sine causa gladium portat; » quasi dicat, quia habent potestatem judicandi. Sic ante Christum praecedent signa vindictae, et ministri judicis. Primo ergo ponit signa et instrumenta vindictae. Secundo ostendit potestatem quantum ad ministros, ibi, *Advocavit*. Instrumentum divini judicii est duplex. Unum principale ex parte ignis punientis; et aliud ex parte totius creaturae pugnantis contra insensatos. Sap. 5. Quantum ad primum dicit, *Ignis in conspectu ejus exardescet*. Ad litteram ignis praecedet ante eum, ut habetur Hebr. 10, quia ignis confringens ardebit, et purgabit superficiem terrae, et purgabit si quid est purgandum in bonis, et tandem involvet malos in infernum. Vel ignis conscientiae remordentis. Isa. 50: « Ambulate in lumine ignis vestri. » Quantum ad secundum dicit, *Et in circuitu ejus tempestas valida*, quae consurget ex commotione omnium elementorum ante judicium. Luc. 21: « Erunt signa « in sole etc. » et erit tanta commotio quod etiam virtutes caelorum movebuntur. *Tempestas*, idest indignatio erit *In circuitu ejus*, idest in sanctis qui erunt circa ipsum. Isa. 5: « Ad puniendum pecca« tores. » Job 27: « Apprehendet eum, quasi aqua, « inopia. » Prover. 1: « Cum venerit repentina « calamitas. »

3. *Advocavit caelum desursum etc.* Posito adventu judicis ad judicium, et judicis apparatu quantum ad instrumentum poenae, hic ponit apparatum judicii quantum ad ministros. Et primo agit de assistentia ministrorum; secundo de officio angelorum, ibi, *congregate*; tertio de officio apostolorum, ibi, *annuntiabitur*. In prima parte fit mentio de caelo et terra. Et intelligitur dupliciter. Uno modo, ut intelligatur per metonymiam continens pro contento, ut per caelum designet sanctos qui in caelis sunt, et per terram designet homines qui sunt in terra; et isti omnes ad judicium vocantur. Et haec est secunda vocatio, quia supra dixit *et vocavit terram*, quia illa vocatio est vocatio ad fidem, ad quam omnes vocantur boni et mali. Matth. 13: « Simile est regnum caelorum sagenae missae in « mare etc. » Sed ista secunda vocatio est ad segregandum, quia, *Elegerunt bonos in vasa sua, malos autem foras miserunt*; et ideo dicit, *Ut discerneret populum suum*, discretione bonorum a malis. Matth. 25: « Segregabit oves ab haedis. » Psalm. 42: « Judica me Deus, et discerne causam « meam. » Sed aliter vocantur caeli, aliter terra; quia caelestes viri vocantur ad hoc, quasi judices. Matth. 19: « Vos qui reliquistis omnia etc. » usque « tribus Israel. » Terreni vocantur, ut judicentur. Joel. 3: « Congregabo omnes gentes, et deducam eas in « vallem Josaphat. » Vel, *Vocavit caelum*, idest caelestes, idest justos ad praemium. Dan. 12: « Docti « fulgebunt sicut splendor firmamenti etc. » *Et terram*, idest terrenos, idest malos ad poenam. Potest etiam esse alius sensus, ut caelum et terra ponantur pro ipsis creaturis corporalibus: et sic vocantur per modum testimonii vel impugnationis contra infideles, quia in eis mali potuerunt advertere ex caelo et terra. Job 20: « Revelabunt caeli « iniquitatem ejus, et terra consurget adversus « eum, » scilicet peccatorem. Vel, *advocavit caelum desursum*, ut det ei animas sanctorum quas tenet, *et terram*, ut det animas malorum quas tenet in profundo. Et huic concordat littera Hieronymi, quae dicit, *Congregate mihi omnes sanctos meos*; quasi dicit: Ad hoc advocat, ut exhibeat sanctos suos. *Congregate illi sanctos ejus*. Hoc est officium Angelorum, ut in judicio scilicet congregent electos. Matth. 24: « Mittet Angelus suos etc. » Et est vox Danielis prophetae ad Angelos ad ministerium missos. Sancti enim ejus sunt, *Qui ordinant testamentum super sacrificia*. Ly super, dupliciter accipitur. Uno modo, ut designet ordinem causae materialis: et tunc est sensus, *Super sacrificia*, idest qui fecerunt pactum cum Deo de sacrificiis offerendis. Et fecit mentionem de sacrificiis propter duo. Primo quia sequens disceptatio erit de sacrificiis; secundo quia discepatio in judicio erit solum cum fidelibus qui judicabuntur. Et isti sunt qui cum Deo pactum in sacrificiis fecerunt. Alio modo ut ly supra, notet excessum. Et sic dicendum est quod per testamentum intelligitur novum testamentum, quod excedit: unde est sensus, *Super sacrificia*, idest qui praeferunt novum testamentum sacrificiis veteris testamenti. Vel testamentum promissum a Deo: et sic, *Super sacrificia*, idest qui bona promissa a Deo reputat majora omnibus meritis nostris. Rom. 8: « Non sunt condignae passiones hujus temporis etc. » Vel per testamentum illud anima habet foedus cum justitia, misericordia, fide et hujusmodi. Oseae 2: « Sponsabo te mihi in fide. » Et sic sunt, *Super sacrificia*, idest qui praeferunt bona spiritualia hujusmodi sacrificiis corporalibus. Oseae 6: « Miseri« cordiam volo, et non sacrificium. » Vel, *Qui ordinant testamentum etc.* idest qui in sacrificiis quae Deo exhibent, habent respectum ad testamentum Dei, quia aliqui referunt bona quae faciunt ad aliud, ut in ipsum congregentur. 1 Cor. 10: « Omnia in « gloriam Dei facite. » *Annuntiabunt caeli*. Officium Apostolorum (1) est annuntiare; et hi designantur

(1) *Al.* signa.

(1) *Al.* Angelorum.

per caelos. Unde, *caeli*, idest Apostoli, *annuntiabunt*, justitiam Dei. Et dicuntur *caeli*, quia ipsi eminent omnibus choris sanctorum, et illuminant totam Ecclesiam. Psal. 18: « Caeli enarrant gloriam Dei. » Annuntiabunt autem, *Quoniam Deus judex est*, per doctrinam instruendo. Act. 10: « Ipse est qui constitutus est a Deo judex vivorum et mortuorum. » Instruunt ergo de futuro judicio. 2 Cor. 5: « Omnes nos manifestari oportet ante tribunal Christi. » Alio modo nuntiabunt per judicis auctoritatem promulgantes sententiam contra malos, quando « Sedebunt super sedes duodecim, » ut dicitur Matth. 19.

4. *Audi*. Hic (1) agit de discrepatione judicii. In discrepatione judicii tria sunt necessaria. Unum requiritur ex parte nostra. Aliud ex parte Dei. Tertium est ipsa discrepatio. Ex parte nostra requiritur auditus non solum exterior corporalis, respectu eorum quae audiuntur corporaliter, sed etiam interior. Eccl. 6: « Si dilexeris audire etc. » et ideo dicit, *audi*, idest etiam interius attende. Matth. 13: « Qui habet aures audiendi, audiat. » *Populus meus*, quia qui non est de populo suo, non audit eum. Joan. 6: « Omnis qui audit a Patre meo. » Item ibidem 8: « Propterea vos non auditis, quia ex Deo non « estis. » Ex parte Dei requiritur locutio et testificatio; et ideo dicit, *Et loquar*; *Israel, et testificabor tibi*. Est autem duplex locutio Dei. Una est exterior per praedicatores. Hebr. 1: « Olim Deus loquens « patribus in prophetis. » Alia est interior per inspirationem. Psal. 84: « Quid loquatur in me etc. » Item testificatio est duplex. Una est per miracula. Joan. 5: « Opera quae ego facio testimonium perhibent de « me. » Alia per testes. Isa. 44: « Vos testes mei. » Act. 1: « Eritis mihi testes etc. » Et sic ista possunt esse verba Christi populum instruentis. *Audi populus meus, et loquar; Israel, et testificabor tibi*, per miracula. Joan. 5: « Opera quae dedit mihi Pater « ut perficiam. » Item, ibid.: « Scrutamini Scripturas » et ideo loquar per miracula et per Scripturas, idest apparebit quod ego vera loquor, et quod verus sum per Scripturas. Et quid testificabor? *Deus Deus tuus ego sum*, scilicet singulariter. Exod. 20: « Ego Do« minus: » et dicit, *Sum*, propter aeternitatem, quia non declinat nec in praeterito nec in futuro. Et dicit, *Deus tuus*, quia de semine Abrahae. Rom. 9: « Ex quibus Christus est secundum carnem. »

5. *Non in sacrificiis tuis arguam te*. Hic agit de ipsa disceptatione; et circa hoc tria facit. Primo reprobat vetus sacrificium; secundo inducit sacrificium novum, ibi, *immola Deo*; tertio ab hoc sacrificio repellit malos, ibi, *peccatori*. Sacrificia sunt protestationes fidei; et ideo praemissurus de vultu Dei, praemittit de fide unius Dei. Et primo proponit intentum; secundo assignat rationem. Dicit ergo: Veniam et judicabo, et, *Non arguam te de sacrificiis tuis*, quae non omisisti.

Sed contra. Qui tunc omisisset, errasset; sed pro omni errato adducetur in judicium, ut dicitur Eccl. 12.

Dicendum, quod homo arguit, quando non facit voluntatem superioris. « Voluntas autem « Dei est sanctificatio vestra, » 1 Thessalonic. 4. Haec autem sacrificia non conferunt ad sanctitatem vestram; et ideo non sunt per se volita a Deo, sed prout sunt signa alterius; et ideo dicit Oseae 6: « Misericordiam volo, et non sacrificium; » et prout sunt signa interioris virtutis, et ideo de virtutibus arguuntur per se, quas non exercuerunt, non de sacrificiis. Rationem manifestat. Primo ex parte eorum; secundo ex parte sua; unde dicit, *Holocausta tua in conspectu meo sunt semper;* quasi dicat: Non arguam te de sacrificiis, quia promptus es ad sacrificia carnalia offerenda, quia libenter offerebant sacrificia propter hoc quod delectabantur in eis in conviviis. Isa. 22: « Ecce gaudium immolare victi« mas etc. » Vel aliter, *Non arguam te in sacrificiis*, carnalibus, *quia holocausta tua*, scilicet spiritualia, *in conspectu meo sunt semper*, idest mihi placent. *Et haec sunt*, sicut Gregorius, « quando « totum Deo offertur, scilicet qui seipsum offert, « et totum quod habet, et sic expendit in Dei ser« vitio » Ex parte Dei manifestat rationem cum dicit, *Non accipiam de domo tua vitulos*. Ratio quare non arguam te de sacrificiis, est, quia quae non quaero principaliter, non principaliter arguo de eis. Duo erant principalia sacrificia, vitulus et hircus. Lev. 4. Et haec duo ostendit se non accipere, idest acceptare de domo carnalium, *De* (1) *gregibus tuis*, scilicet carnalibus, *accipiam*, idest acceptabo, *hircos*. Mich. 6: « Numquid placari potuit « Dominus in millibus arietum? » *Quoniam meae sunt omnes ferae sylvarum*. Probat quod dixit, scilicet quod nec vitulos nec hircos approbat; et quod si indigeret, non acciperet de domo sua. Nullus petit aliquid quod sit in potestate sua; omnia autem quae isti offerebant, erant in potestate Dei. Tria offerebantur in veteri testamento: animalia quadrupedia, aves et fructus, scilicet primitias, et panes. Quantum ad primum dicit, *Omnes ferae sylvarum meae sunt*. Quadrupedia in duo genera dividuntur: quia quaedam sunt silvestria, et quaedam domestica: et licet silvestria non offerantur, tamen enumerat ea ut magis appareat quod etiam domestica sunt sua. Mystice autem per ista animalia possunt designari diversa genera personarum; unde dicit, *ferae*, idest infideles, *jumenta*, idest fideles, *Boves in montibus*, idest apostoli, omnia mea sunt. Quantum ad secundum dicit, *Cognovi omnia volatilia caeli*, idest ista subsunt meae providentiae. Per haec volatilia sancti angeli intelliguntur, qui sunt similitudo. Quantum ad tertium dicit, *Et pulchritudo agri mecum est*, idest quicquid pulchrum est in eis, mihi servit. Vel pulchritudo agri mecum est, quia ubique sum. Et *est*, quia semper sum, sine praeterito et futuro. *Si esuriero, non dicam tibi*. Concludit per impossibile. Si indigerem eis, non dicerem tibi, idest non quaererem a te. Quare? Quia *Meus est orbis terrae, et plenitudo ejus*. Psal. 23: « Domini « est terra etc. »

6. *Numquid manducabo*. Supra Psalmista ex persona Domini assignavit rationem quare Dominus non accipiet hircos, etiam si indigeret; hic autem ostendit, quod non indiget. Sciendum est autem quod in lege praecipitur quod carnes holocaustorum comburerentur, et sanguis effundebatur ad altaris crepidinem. Et posset aliquis suspicari, quod Deus delectaretur in sanguine et carnibus illorum. Haec etiam fuit opinio Gentilium, quod dii eorum delectarentur odoribus carnium et sanguinis effusione, ut dicit Augustinus. Et Dominus dicit quod in his non delectatur quae non delectant secundum se; et ideo dicit, *Numquid man-*

(1) *Al.* hic autem.

(1) *Al.* neque de.

ducabo carnes taurorum, aut sanguinem hircorum potabo? quasi dicat, Non, quia non indigeo, nec delector, quia delector in his, quae per se sunt cibus Dei, sed alius est cibus Dei (1) quam carnes et sanguis animalium: cibus enim Dei est id, quod est cibus omnium sanctorum: Luc. 22: « Ego dispono vobis « sicut etc. » Et sic eadem est refectio sanctorum et Dei. Sed sancti reficiuntur ipsius amore Dei; et sic Deus reficitur in fruitione suiipsius: Tob. 12: « Ego cibo invisibili, et potu qui ab hominibus « videri non potest, utor. »

7. *Immola Deo.* Hic ostendit quid sit illud sacrificium, quod Deus acceptat. Et primo ostendit quid Deus acceptat ab homine. Secundo quid retribuit. Duo requirit Dominus ab homine. Primo sacrificium laudis. Et dicitur laus sacrificium, quia nihil est aliud sacrificium nisi protestatio interioris devotionis et fidei: quia per sacrificium recognoscimus Deum creatorem omnium: I Paral. 29: « Tua « sunt omnia, et quae de manu tua accepimus de« dimus tibi. » Augustinus lib. de doctr. Christiana dicit, quod nullum signum est ita expressum et intentionem cordis significans, sicut verbum, et exterior fides; et devotio non potest melius explicari, quam per devotionem laudis: et sic laus est magis Deo accepta quam occisio animalium: Heb. ult.: « Per ipsum offeramus hostiam laudis « semper Deo: » Oseae ult.: « Reddemus vitulos « labiorum nostrorum. » Secundo Dominus requirit ut reddat vota Altissimo. Et ideo dicit, *Et redde Altissimo vota tua.* Laus est sacrificium Dei, inquantum est signum interioris devotionis; quia laus (2) significat quod homo Deo offert mentem suam; et hoc vult Deus quod sibi reddatur, et hoc est votum, et ita votum est actus latriae: Isa. 19: « Co« lent eum in hostiis et muneribus, et vota vo« vebunt Deo, et solvent: » Eccl. 5: « Si quid « vovisti Deo, ne moreris reddere. »

8. *Et invoca.* Hic Dominus exponit quid retribuet colentibus eum. Et primo ostendit quid sancti patiantur. Secundo quid faciant in tribulationibus. Tertio quid a Deo recipiant. Quarto quid Deo recompensant. Dicit ergo quod per hoc quod aliquis reddit vota, nihilominus affligitur: Psal. 68: « Persequuntur me inimici mei injuste. » Et ratio hujus est, quia nisi affligerentur justi in hoc mundo, multi servirent Deo non propter ipsum, sed propter prosperitatem. Secundo ostendit quid faciant tempore tribulationis, quia debent eum invocare: *Et invocabis me.* Deus quid faciet ei? Liberabit eum, *Eruam te*: Ps. 119. « Ad Dominum « cum tribularer clamavi etc. » Et postea liberatus debet Deum honorificare, *Et honorificabis me.*

9. *Peccatori autem dixit Deus.* Hic arcet quosdam, scilicet peccatores, a sacrificio laudis; et ponit tria. Primo humanam perversitatem. Secundo Dei patientiam. Tertio comminatur divinam severitatem. Perversitas humana consistit in hoc quod bona dicunt et mala faciunt: et ideo ostendit, quomodo indigni sunt bona dicere. Est autem duplex bonum: unum est instructio morum, aliud est informatio ad laudem Dei. Dicit ergo, Tu, scilicet popule meus, immola Deo sacrificium laudis etc. *Sed peccatori dixit Deus,* idest Dei (3) praeordinatione fixum est, quod hoc injustum est, quod bona dicat et mala faciat. Et hoc dixit, quia hoc in mente omnium, etiam peccatorum impressum est. Et quid dixit? *Quare tu enarras justitias meas*: Rom. 2 « Qui « praedicas non furandum furaris. »

Sed numquid, qui in statu peccati mortalis est, peccat mortaliter, quando praedicat vel docet? Dicendum, quod ejus peccatum aut est publicum vel occultum: et si occultum, vel est ex contemptu, et sine poenitentia, aut cum poenitentia.

Dicendum est ergo, quod si aliquis est in peccato publico, non debet publice praedicare vel docere. Et dico publico; quia si peccatum non est publicum, posset cum caritate occulte fratrem suum de peccato etiam minori quam sit suum peccatum quod occultum est reprehendere, reprehendendo tamen seipsum. Si vero est in peccato occulto, et sine poenitentia, tunc provocat Deum, quia simulat: Prov. 11: « Simulator ore decipit « amicum suum. » Et de his loquitur hic, sicut dicit Glossa Augustini, « Lingua laudare non praesumat « cui contradicit conscientia. » Si vero peccatum est occultum et dolet, non peccat praedicando vel docendo, etiam si publice loquatur contra peccatum: quia sic detestando aliorum peccata detestatur etiam suum. *Et assumis testamentum meum per os tuum.* Justitia refertur ad instructionem, testamentum refertur ad laudem fidei: Eccl. 15: « Non est speciosa « laus in ore peccatoris, » quia nomen Dei est sanctissimum; et ideo inconveniens est quod a peccatoribus assumatur, quasi usurpatum: Prov. 26: « Quomodo pulchras frustra habet claudus ti« bias, sic indecens est in ore stultorum parabola. » *Tu vero odisti disciplinam.* Hic ostendit mala quae faciunt peccatores. Et faciunt duo mala: primum est, quod odiunt divinam correptionem; unde dicit, *Tu vero odisti disciplinam.* Haec correptio morum fit per difficilia: Heb. 12: « Omnis disci« plina in praesenti quidem videtur esse non gau« dii, sed moeroris. » Hanc odiunt mali: Heb. 12: « Si extra disciplinam estis etc. » Psal. 118: « Bo« nitatem et disciplinam etc. » Amos 5: « Odio « habuerunt corripientem in porta. » Tu ergo non vis ab aliis castigari cum quotidie delinquas, *Et projecisti sermones meos retrorsum,* quibus informaris ad bene operandum et merendum. Tales sermones debent haberi in reverentia. Sed isti, scilicet peccatores, non accipiunt eos, nec considerant: Ezech. 33: « Audiunt sermones tuos, et non fa« ciunt eos, quia in canticum oris sui convertunt « illos. » Vel, *Projecisti,* scilicet pro nihilo habuisti, *Retrorsum,* ita ut nec etiam considerares eos. *Si videbas furem, currebas cum eo.* Hic proponit malitiam peccatorum quantum ad operationem mali. Sed paulo ante ostendit defectum eorum quantum ad desertionem boni, cum dixit, *Tu vero odisti etc.* Et primo ponit eorum nequitiam, quantum ad malum operis; deinde quantum ad malum oris. Dicit ergo, *Si videbas.* Ubi sciendum est, quod haec verba ex persona Dei proponuntur peccatori annuntianti et praedicanti justitiam Dei. Et competunt maxime praelatis et doctoribus, qui non de facili per se in peccatum labuntur; sed aliis peccantibus consentiunt, et haec convertuntur in eos. Rom. 1: « Digni sunt morte non solum qui fa« ciunt etc. » I Reg. 2: « Punitus est Heli, qui « non correxit filios; » ideo de hoc reprehendit eos. Et tangit duo, scilicet furtum et adulterium. Quantum ad primum dicit, *Si videbas furem,* ad

(1) *Al.* cibus Dei et potus Dei.
(2) *Al. omittitur* laus.
(3) *Al.* judaeis.

te delatum ad judicium, *Currebas cum eo*, non corrigendo: Isa. 1: « Principes tui infideles. » Item, *Cum adulteris portionem tuam ponebas*, quia non corrigis adulteros, sed blandiris, et cooperis et foves eos, cum ad notitiam tuam perveniunt: Jer. 9: « Omnes adulteri sunt. » Spirituale autem furtum est, quando ex verbis Sacrae Scripturae depravator furatur verum intellectum; et sic videns depravare et occultare verum intellectum, et tu consentiens, curris cum eo: Jer. 23: « Ecce ego « ad prophetas qui furantur verba mea. » Adulterium spirituale est, quando verba detorquentur in alium sensum, vel ad alium finem; puta si praedicent aliquis ad lucrum vel seductionem: I Corinth. 2: « Non sumus sicut plurimi adulterantes verbum « Dei. »

10. *Os tuum*. Hic agit de peccato oris, quod aggravatur dupliciter. Primo ex circumstantiis. Secundo ex conditione personarum, ibi, *Sedens*. Circa primum duo facit. Primo ponit conditiones aggravantes, scilicet frequentiam. Aliud est dolositas. Frequentia: quia si aliquando quis committat aliquod peccatum, aliquo modo (1) tolerabile est. Vel si ex lapsu linguae aliquod inordinatum dicat, facilius portatur: Jac. 3: « Si quis verbo non offendit, « hic perfectus est vir. » Si quis autem os suum implet maledictionibus, tunc ex malitia propria procedit: nam ex abundantia cordis os loquitur, Mat. 12. Psal. 13: « Quorum os maledictione etc. » Aggravatur etiam peccatum linguae ex dolositate, sive fraude: Jer. 9: « Sagitta vulnerans lingua « eorum dolum locuta est; » et ideo dicit, *Et lingua tua concinnabat dolos*, idest componebat, et quasi ut docens ordinabat dolos, ut verba ejus essent placentia: Prov. 12: « Qui testis est repenti- « nus, concinnat verba mendacii. » *Sedens adversus fratrem tuum loquebaris*. Hic ostendit quomodo peccatum linguae aggravatur ex conditione personarum. Et primo ex conditione loquentis; secundo ex conditione ejus contra quem loquitur; tertio ex conditione audientium. Dicit ergo, *Sedens*. Contingit aliquando quod aliquis dicit amarum verbum commotus et provocatus: et hoc utcumque tolerabile est. Sed quando aliquis quieto corde, non provocatus, dicit mala, hoc iniquum et detestabile est: et ideo dicit, *Sedens*, scilicet quietus: Ps. 68: « Adversum me loquebantur qui sedebant in porta. » Ex persona ejus contra quem loquitur, aggravatur peccatum: quia si loqueretur contra iniquum, secus esset. Sed dicit, *Adversum fratrem tuum*: Jer. 9: « Unusquisque a proximo se custodiat. » *Et adversum filium matris tuae ponebas scandalum*. Hic ostendit quomodo aggravatur ex parte eorum qui ex hoc scandalizantur, scilicet audientium; et ideo dicit, *Ponebas scandalum*, scilicet aliorum contra fratrem tuum. Et quod dicit, *Filium matris tuae*, ostendit, quod parvuli lactentes dicuntur filii matris, et pusilli scandalizantur de verbis malis quae dicit. *Haec fecisti, et tacui*. Hic agit de Dei simulatione. Et primo ponitur dissimulatio Dei. Secundo ponitur effectus dissimulationis in malis, ibi, *Existimasti*. Dicit ergo, *Haec fecisti*, scilicet omnia quae supra dicta sunt: locutus es bona, et perpetrasti mala, ut sic loquatur Psalmista in persona Dei, *Et ego tacui*, quasi scilicet non statim te correxi et punivi; sed ex clementia et misericordia te ad poenitentiam expectavi: Isa. 42: « Tacui, semper silui: » Rom. 2: « An ignoras « quod benignitas Dei ad poenitentiam te adducit? » Sed homo malus et peccator hac clementia abutitur in superbia: Rom. 2: « Secundum duritiam « tuam et cor impoenitens thesaurizas tibi iram etc. » Et ideo dicit, *Existimasti inique, quod ero tui similis*. Dictum est autem supra, *Si videbas furem etc.* Arguunt ex hoc peccatores, et credunt iniqui quod peccatum placeat Deo et non puniat, quia tacet, *Haec fecisti et tacui*; sed haec existimatio est iniqua, quia similiter « odio sunt Deo impius et impie- « tas ejus, » ut dicitur Sap. 14: et Habac. 1: « Mun- « di sunt oculi tui ne videant mala, et ad ini- « quitatem respicere non poteris. » *Sed arguam te*. Unde hic ponitur divina securitas. Et primo in ejus reprehensione. Secundo in effectu. Dicit ergo, *Arguam te*, idest condemnabo te: Psal. 7: « Do- « mine ne in ira tua corripias me. » In ira est effectus, *Statuam contra faciem tuam*. Deus qui punit, non solum punit per seipsum, sed per alias creaturas: Sap. 5: « Pugnabit cum eo orbis terrarum « contra insensatos: » item etiam ipse homo contra se pugnat per remorsum conscientiae. Et sic etiam contra se pugnat, et per seipsum arguit; et hoc est, quod dicit, *Statuam te contra faciem tuam*, idest tu ipse te condemnabis: Joan. 8: « Nemo te « condemnavit: nemo Domine: nec ego te condem- « nabo. » Vel, *Statuam contra faciem tuam*, scilicet creaturas, ut dicitur Sap. 5. Sive rationales, idest Angelos et sanctos; sive irrationales, quibus male usus est in peccatis: Job 7. « Posuisti me « contrarium tibi, et factus sum mihimetipsi gra- « vis, » quia contra seipsum peccator dicet, Sap. 5: « Erravimus a via veritatis: » Nahum 3: « Re- « velabo pudenda tua in faciem tuam: » Isa 3: « A- « gnitio vultus eorum respondebit eis. » Et haec poena est vermis conscientiae.

12. *Intelligite haec qui obliviscimini Deum*. Hic hortatur ad peccatorum considerationem. Et primo ad considerandum Dei severitatem. Secundo ostendit, quid sit acceptum Deo in sacrificiis. Primo ergo hortatur ad intelligendum; unde dicit, « In- « telligite haec qui obliviscimini Deum, » scilicet quae dicta sunt considerate. Et hoc necessarium est, quia estis obliti Dei: Deut. 32: « Oblitus es « Dei creatoris tui. » Secundo, quid intelligat, *Nequando rapiat*, scilicet diabolus, *et non sit qui eripiat*, scilicet de ejus potestate. Quando diabolus rapit ad poenam inferni, non est qui eripiat. Aliquando rapit ad peccatum, et Deus eripit peccatorem: Psal. 90: « Eripiat eum. » Quod non eripiat de potestate diaboli ad poenam, non est ex impotentia, sed ex sua justitia non vult. *Sacrificium laudis honorificabit me*. Hic concludit, quid sit acceptum Deo in sacrificiis. Et ostendit duplicem fructum in eis. Unus fructus ex parte Dei, ut excellentia ejus manifestetur; et hoc fit per sacrificium laudis vocalis: 1 Corinth. 10: « Omnia in gloriam Dei, facite. » Alius fructus est ex parte nostra, scilicet vera salus; unde dicit, *Et illic iter quo ostendam illi salutare Dei*, idest ad videndum Deum: Isa. 52: « Levaverunt vocem: simul laudabunt. » Hieronymus habet, *Et qui ordinate ambulat, ostendam illi salutare Dei*; quasi dicat, Duo autem necessaria sunt ad salutem, idest sacrificium laudis, et quod ordinate ambules.

(1) *Al.* quoquomodo.

PSALMUS DAVID L.

1. *Quando venit ad eum Nathan propheta cum intravit ad Bersabee.*

Miserere mei Deus, secundum magnam misericordiam tuam. Et secundum multitudinem miserationum tuarum dele iniquitatem meam. Amplius lava me ab iniquitate mea, et a peccato meo munda me.

2. Quoniam iniquitatem meam ego cognosco, et peccatum meum contra me est semper. Tibi soli peccavi, et malum coram te feci, ut justificeris in sermonibus tuis, et vincas cum judicaris.

3. Ecce enim in iniquitatibus conceptus sum; et in peccatis concepit me mater mea. Ecce enim veritatem dilexisti.

4. Incerta et occulta sapientiae tuae manifestasti mihi. Asperges me, Domine, hyssopo, et mundabor: lavabis me, et super nivem dealbabor.

5. Auditui meo dabis gaudium et laetitiam, et exultabunt ossa humiliata.

6. Averte faciem tuam a peccatis meis, et omnes iniquitates meas dele. Cor mundum crea in me Deus, et Spiritum rectum innova in visceribus meis. Ne projicias me a facie tua; et Spiritum sanctum tuum ne auferas a me. Redde mihi laetitiam salutaris tui; et Spiritu principali confirma me.

7. Docebo iniquos vias tuas, et impii ad te convertentur. Libera me de sanguinibus Deus, Deus salutis meae; et exultabit lingua mea justitiam tuam. Domine labia mea aperies, et os meum annuntiabit laudem tuam.

8. Quoniam si voluisses sacrificium, dedissem utique: holocaustis non delectaberis. Sacrificium Deo spiritus contribulatus: cor contritum et humiliatum Deus, non despicies.

9. Benigne fac, Domine, in bona voluntate tua Sion, ut aedificentur muri Jerusalem. Tunc acceptabis sacrificium justitiae, oblationes et holocausta: tunc imponent super altare tuum vitulos.

1. In praecedentibus Psalmis hujus decadis videtur Psalmista egisse de his quae pertinent ad statum regni, cujus gloriam descripsit, et alios ad eam invitavit; nunc autem quia gloria hujus regni impedita est per peccatum, agit de abolitione peccati. Ubi duo consideranda sunt. Primum, quod in ordine Psalmorum hic Psalmus est quinquagesimus, et hic est numerus jubilaeus, ut dicitur Levit. 27, in quo fiebat remissio omnium debitorum. Unde congruit hic numerus huic Psalmo, in quo agit de plena remissione peccatorum. Similiter quantum ad poenitentiales iste ponitur quartus, et convenienter: nam primus pertinet ad cordis contritionem: unde dicit, Ps. 6: *Lavabo per singulas noctes etc.* Secundus pertinet ad oris confessionem, Ps. 31: *Dixi confitebor etc.* Tertius pertinet ad satisfactionem; unde dicit, Ps. 37: *Afflictus sum etc.* Hic autem quartus pertinet ad effectum poenitentiae. In quo ostenditur quomodo poenitentia restaurat hominem ad perfectum: et ideo inter omnes alios Psalmus iste magis frequentatur in Ecclesia, quia iste solum implorat misericordiam, et sic impetrat veniam; et hoc facile est, et cuilibet potest competere. In aliis autem sex Psalmis poenitentialibus sunt quaedam gravia, sicut, Ps. 6: *Lavabo per singulas noctes lectum meum.* Et Ps. 101: *Et cinerem tamquam panem manducabam etc.*, quae non possunt cuilibet competere. Titulus talis est, *Psalmus David quando venit ad eum Nathan propheta cum intravit ad Bersabee.* Haec historia habetur expresse 2 Reg. 11 et 12 cap. quando David erat in prosperitate, vidit mulierem lavantem se, et concupivit eam, et adulteravit, et fecit occidere virum ejus. Et hoc displicuit Deo, et missus est ad eum Nathan propheta, et reduxit eum in detestationem sui peccati, sub similitudine ovis perditae. Et David dixit, *Peccavi Domino.* Et dimissum est ei peccatum. Et haec est materia hujus Psalmi, scilicet dimissio peccati. Sed sciendum est in titulo hujus Psalmi, quod David in aliis Psalmis loquitur de aliis; sicut ibi, Ps. 21: *Deus Deus meus*, loquitur praenuntians passionem Christi; et sic in diversis Psalmis loquitur de diversis; sed istum Psalmum propter seipsum fecit. In quo ostendit culpam quam fecit mundo manifestam, et similiter veniam; et sic impletur illud quod Dominus dixit, 2 Reg. 12: « Tu fecisti hoc in occulto: et ego faciam illud manifestum. » Ratio autem hujus manifestationis est divina misericordia; nam utilis est justis haec manifestatio, ut non praesumant de sua justitia; quia si David post tot victorias, post donum Spiritus sancti, post tantam familiaritatem cum Deo et prophetiam peccavit, quantum debemus cavere nos, qui fragiles et peccatores sumus? 1 Cor. 10: « Qui se existimat stare, « videat ne cadat. » Item utilis est peccatoribus, ut non desperent. Prov. 24: « Si desperaveris lapsus, in die angustiae imminuetur fortitudo tua; » nam David post homicidium et adulterium recuperavit gratiam prophetiae. Notandus est autem modus loquendi in titulo: *Quando venit*: ubi designat veniam, de qua agitur in Psalmo, quia per eum audivit eum Dominus, et transtulit peccatum illius; sed cum dicit, *Quando intravit ad Bersabee*, designatur culpa. Ubi duo ostensa sunt. Primum, quod nominat culpam cum dicit, *Et intravit*; Psal. 10: « Eloquia Domini eloquia casta. » Item cum commisisset duo peccata, scilicet adulterium et homicidium, Scriptura nominavit adulterium tantum. Et hoc propter duo. Primo, ut designet quod in scrutandis et publicandis peccatis aliorum non simus prompti, sed valde parci. Proverb. 24: « Ne insidieris ut quaeras impietatem in domo justi; » et hoc signatur Matth. 25, ubi Dominus merita bonorum enumerat diligenter, demerita malorum transiit. Item adnotandum, quod quando quis facit duo peccata, et unum facit propter aliud, unum transit in speciem alterius: sicut qui committit furtum ut fornicetur, dicitur potius fornicator. Dividitur autem iste Psalmus in duas partes. Primo enim implorat misericordiam; secundo promittit emendam, ibi, *Docebo iniquos.* Circa primum duo facit. Primo petit culpae relaxationem; secundo petit sanctitatis et gratiae restaurationem, ibi, *Quoniam iniquitatem.* Petit ergo primo misericordiam Dei, cum dicit, *Miserere mei Deus.* Ubi sciendum est, quod, sicut dicitur Proverb. 14, « Miseros facit « populos peccatum. » Sicut enim non est vere felix qui abundat divitiis, fruitur voluptatibus, pollet honoribus, sed qui fruitur Deo; ita non est miser qui est pauper, miser, et debilis et infirmus; sed qui est peccator; et ideo iste qui est peccator, dicit, *Miserere mei Deus*, tu scilicet qui misereris omnium, et nihil odisti eorum quae fecisti: Sap. 11: et secundum Apostolum *Miserere cui vis.* Rom. 9: « Miserebor cui voluero. » Ergo si voluntati tuae

subest misereri, *Miserere mei*, scilicet peccatoris. Non vult contendere, non quaerit disputare, sed brevi utitur via, *Miserere*. Item non allegat misericordiae causam, non servitia quae fecit Deo, non pericula quae sustinuit pro eo, sed solum Dei misericordiam implorat; unde dicit, *Secundum magnam misericordiam tuam*. Dan. 9: « Non in justificationibus nostris prosternimus preces ante faciem « tuam; sed in miserationibus tuis multis. » Et notandum, quod aliquis potest sperare de misericordia divina, duplici ratione. Una ratio est ex consideratione divinae naturae: alia ratio est ex consideratione et secundum multitudinem effectuum ejus. Primo ergo ostendit quod sperat de misericordia Dei ex consideratione naturae divinae, quia naturae divinae proprium est quod sit ipsa bonitas. Unde Dionysius dicit, quod Deus est ipsa substantia bonitatis. Et Boetius de Trin. similiter. Unde nihil aliud est haec Dei misericordia, nisi bonitas relata ad depellendam miseriam. Ergo cum considero quod bonitatis miseriam repellere est proprium, et tamen est ipsa bonitas, confidenter ad misericordiam recurro. Et dicitur magna sua incomprehensibilitate, qua implet omnia. Ps. 32: « Misericordia Domini « plena est terra. » Et in omnibus habet locum: nam justi innocentiam servaverunt propter misericordiam Dei. Augustinus: « Domine gratiae tuae de« puto mala quae non feci. » Item peccatores sunt conversi ad justitiam propter Dei misericordiam. 1 Tim. 1: « Misericordiam consecutus sum. » Item in peccato existentes misericordiam Dei experti sunt. Thren. 3: « Misericordiae Domini multae, « quod non sumus consumpti. » Item dicitur magna sublimitate, quia miserationes ejus super omnia opera ejus; nam misericordia non signat in Deo passionem animi, sed bonitatem ad repellendam miseriam. Item magna duratione. Isa. 54: « In « misericordia sempiterna misertus sum tui. » Item magna virtute, quia Deum hominem fecit, de caelo Deum ad terram deposuit, et immortalem mori fecit. Eph. 2: « Deus autem qui dives est in mi« sericordia. » Item magna per effectum, quia ex omni miseria potest homo per misericordiam elevari. Ps. 85: « Misericordia tua magna est super me, et re« misisti impietatem peccati mei, » (Ps. 31). Et ideo confidenter peto: *Miserere mei Deus*. Item alia ratio est, quia in omnibus a principio mundi inveni effectus misericordiae tuae. Et ideo dicit, *Et secundum multitudinem miserationum tuarum dele iniquitatem meam*; quasi dicat: Miserere mei, secundum quod multipliciter et in diversis misertus es omnibus hominibus; unde dicitur Isa. 63: « Miseratio« num Domini recordabor; » Ps. 24: « Reminiscere « miserationum tuarum etc. » *Dele iniquitatem meam*. Hic ponit effectum miserendi. Nathan dixit, 2 Reg. 12: « Dominus transtulit peccatum tuum etc. » Et sic erat securus de venia; sed volebat totaliter peccatum extirpari. Remanet autem duplex effectus peccati: scilicet reatus poenae, et macula in anima. Primo ergo petit removeri reatum poenae; et ideo, *Amplius lava me ab iniquitate mea*. Sciendum est, quod Jer. 17, dicitur quod peccatum Judae scriptum fuit stylo ferreo in ungue adamantino; ad similitudinem judicis qui scribit culpam, quae tamdiu servatur scripta, quamdiu habet animum puniendi; sed si deponit hunc animum, non servat scripturam. Et sic scriptum stylo adamantino dicitur, quando peccatum non deletur. Et hoc est quod dicit, *Dele iniquitatem meam*, idest non imputes mihi iniquitatem ad poenam. Is. 43: « Ego sum qui deleo « iniquitates vestras. » Item ibidem 44: « Delevi « ut nubes iniquitates tuas, et quasi nebulam pec« cata tua. » *Amplius*. Hic petit removeri immunditiam culpae. Homo qui habet mentem bene dispositam, plus abhorret immunditiam culpae, quam austeritatem poenae; et ideo dicit, *Amplius lava me;* quasi dicat, Peto ut deleas poenam; sed amplius peto quod mundes maculam. Vel, *Amplius lava*, quam ego intelligo. Rom. 8: « Nam quid « oremus sicut oportet nescimus. » Eph. 3: « Ei « qui potens est omnia facere superabundanter « quam petimus aut intelligimus. » Duo sunt necessaria ad removendum maculam: scilicet ablutio praecedens, et munditia sequens. In corporibus ablutio fit per aquam, et sic secundum Glossam Psalmus (1) per aquam praefigurat virtutem baptismi, qua Deus dimissurus erat peccatum. Ezech. 36: « Effundam super vos aquam mundam etc. » Zach. 13: « Erit fons patens domui David in ablutionem « peccatorum et menstruatae. » Et licet baptismus nondum institutus esset, tamen virtus Dei lavans erat in baptismo. Ergo, *Lava me ab iniquitate mea*. Jer. 4: « Lava a malitia cor tuum Jerusalem, ut « salva fias. » Item peto, ut mundes me a peccato, quia nullus mundatur nisi a te; Job 14: « Quis potest facere mundum de immundo con« ceptum semine? » Eccl. 34: « Ab immundo quis « mundabitur ? » Et dicit duo: scilicet iniquitatem et peccatum; iniquitas est contraria justitiae; peccatum vero munditiae: et hoc est adulterium. Et sic iniquitas fuit, inquantum laesit alium per homicidium; sed peccatum est per adulterium in quem se polluit.

2. *Quoniam*. Hic confitetur culpam. Et primo confitetur culpam. Secundo ostendit hanc confessionem esse Deo acceptam. Primo ergo confitetur culpam. Secundo ipsam culpam exaggerat, ibi, *Tibi soli peccavi*. Tertio ejus originem demonstrat, ibi, *Ecce enim*. Recognoscit ergo culpam suam, dicens, *Quoniam iniquitatem*. Quidam sunt qui peccata sua non cognoscunt propter tres causas: quia aggravatur ratio ex gravitate peccati: Prov. 18: « Impius « cum in profundum peccatorum venerit, con« temnit: » Psal. 39: « Comprehenderunt me ini« quitates meae, et non potui ut viderem. » Item quia non recordantur: Eccl. 5: « Oblitus est deli« ciarum suarum. » Item propter adulationes hominum: Psal. 9: « Laudatur peccator in desideriis « animae suae. » Et ideo, quia alii laudant eum de peccatis, ipse non recognoscit. Sed felix qui peccatum suum recognoscit sicut David: Prov. 4: « Cor novit amaritudinem animae suae: in gaudio « ejus non commiscetur extraneus. » Quantum ad secundum dicit, *Et peccatum meum contra me est semper*. Quidam sunt qui etsi cognoscant peccatum suum, tamen non detestantur; sed iste semper peccatum suum contra se habet ut contrarium, et nocivum et detestabile. Et dicit, *Semper*. Quidam sunt qui ad horam detestantur peccatum: Jac. 1: « Consideravit se et abiit etc. » Isa. 38: « Reco« gitabo tibi omnes annos meos etc. » Psalmus: *Iniquitatem meam ego cognosco*. Alia litera, *Coram me*: et sic designatur quod recognoscit culpam, et quod continue meditatur de ea. Et hoc

(1) *Al. deest* Psalmus.

statutum est coram Deo per Nathan prophetam sub similitudine. *Tibi soli peccavi.* Supra Psalmista posuit recognitionem propriae culpae, hic autem exaggerat culpam suam: et circa hoc duo facit. Primo exaggerat ipsam. Secundo ponit id quod ad exaggerationem consequitur, ibi, *Ut justificeris.* Hanc culpam exaggerat per respectum ad Deum; et dupliciter, ut dicitur Jer. 29. « Ego ero judex et « testis. » Videtur autem Deum judicem contemnere, qui non timet peccare propter judicium ejus. Et similiter contemnit Deum testem (1) qui peccat in oculis ejus; et ideo dicit, *Tibi soli peccavi.* Sed numquid non peccavit contra Uriam quem occidit? Sic. Sed dicit, *Tibi soli*, idest Deo, quia ipse non est obnoxius famulo suo, sed sententiae Dei. Cum enim peccat dominus qui est super servum, non peccat servo, sed Deo: Sap. 6: « Potestas vobis da« ta est a Domino, et virtus ab Altissimo, qui « interrogabit opera tua, et cogitationes scrutabitur. » Vel, *Tibi soli*, idest per comparationem ad te solum peccavi. Et potest hoc referri, sive ad Deum, sive ad Christum. Deo dicitur peccare per comparationem ad justum; et sic, *Tibi soli peccavi*, quia solus est sine peccato. Et similiter Christus omnino fuit sine peccato. *Tibi ergo soli peccavi*, contemnendo judicium tuum. Item contempsi te testem, quia, *Malum coram te feci*, vidente et praesente feci: Prov. 15: « Infernus et perditio coram « Domino, quanto magis corda filiorum hominum: » Eccl. 23: « Oculi Domini multo lucidiores supra « solem. » *Ut justificeris.* Hic ponitur quod consequens est ad istam exaggerationem: et hoc potest multipliciter legi. Sed primo quod magis videtur dicam. *Ut* enim quandoque ponitur causaliter, quandoque ponitur consecutive tantum, et tunc est ejus sensus, *Malum coram te feci ut justificeris tu*, quia nullus propter peccatum justificatur, sed hoc consequitur ex peccato, quia ex hoc ipso quod homo peccat, justitia Dei manifestior redditur: nam ex peccatis ejus apparuit quod eum Deus punivit. Haec autem punitio consistit in duobus. Primo comminatur. Secundo infert poenam; et in utroque est justus. Quantum ad primum dicit, *In sermonibus*, quibus poenam comminaris: Prov. 8: « Justi « sunt sermones mei. » Quantum ad secundum dicit, *Vincas cum judicaris*, idest cum aliis in judicio compararis. Frequenter Deus ad ostendendam suam justitiam et nostram etiam, vult nobiscum judicari: Isa. 5: « Judicate inter me et vineam « meam. » Et in hoc Deus justior invenitur: Job 9: « Si contendere cum Deo voluerit, non poterit « ei respondere unum pro mille. » Et quod haec sit intentio Psalmi, patet ex Apostolo Rom. 3: « Est autem Deus verax, omnis homo mendax, sicut « scriptum est. » Sed in Glossa loquitur, ut hoc quod dicitur, *Justificeris in sermonibus etc.* non continuetur cum, *malum coram te etc.* sed cum hoc quod dicit, *tibi soli*, idest ad tui comparationem, qui solus es justus, et intantum quod omnes sermones tui sunt justi. Et sic ly *ut* ponitur causaliter; quasi dicat, Intantum es justus, *Ut justificeris.* Vel si referatur ad Christum, sic est sensus, *Tibi soli*, scilicet Christo, *peccavi*, quia es justus, *et vincas*, omnes homines, *cum judicaris*, licet judiceris a Pilato. Vel aliter, *Ut justificeris*, in hoc amplius peto ut laves me ad hoc, *Ut justificeris*, scilicet promissiones nostrae perfecte verae sint, scilicet de Christo nascituro, cui promissum est, Ps. 131: « De fructu ventris tui etc. » et quod peccatum remitteretur: 2 Reg. 12: « Dominus transtulit ti« bi etc. » *Vincas cum judicaris*, ab hominibus quod non debeas implere promissa, et non debeas delere peccata mea.

3. *Ecce enim.* Hic ponit radicem culpae. Radix omnis culpae actualis est peccatum originale, quod a parentibus contrahitur infectis illo peccato: haec infectio erat in patre ipsius David, et in matre. Quantum ad patrem dicit, *In iniquitatibus conceptus sum*, non actualibus, quia (1) non de adulterio, sed de matrimonio et sancto Jesse natus sive generatus est, ut dicitur Ruth ult.: sed in originali: nam in hoc peccato omnes nascuntur: Rom. 5: « Per unum hominem in hunc mundum peccatum « intravit. »

Sed cum originale sit unum, quare dicit, *In iniquitatibus etc.*?

Dicendum est, quod peccatum originale est unum in essentia, ut sic dicatur, multa tamen in virtute, (2) quia occasionem praebet ad omnia alia peccata: Rom. 7: « Peccatum quod est in carne mea operatur. » Et hoc diminuit culpam; quasi dicat, Non est mirum si pecco, quia in eis conceptus sum. Quantum ad matrem dicit. *Et in peccatis concepit me mater mea.*

Sed numquid non erant mundati parentes David per circumcisionem ab originali peccato?

Dicendum est, quod baptismus et circumcisio mundant animam a culpa originali, sed adhuc remanet fomes, et circumcisio fiebat in carne, et homo generat filios carnales secundum carnem; et ideo necesse erat quod iterum filius natus circumcideretur: sic modo natus ex parentibus baptizatis baptizatur. Alia littera habet, *Aluit me mater mea.* Et hoc ad actualia peccata refertur, quia etiam in pueris inordinati motus inveniuntur, ut Augustinus in 6 Confessi. dicit, Alia littera habet *peperit me etc.* Et sic quia quidam sanctificantur in utero; sed omnes praeter Christum concipiuntur in originali: et ideo dicit quod non est sanctificatus in utero, sed natus in originali. *Ecce enim veritatem dilexisti.* Qui vult satisfacere debet diligere ea quae Deus diligit. Deus autem diligit veritatem fidei: Joan. 18: « Omnis qui est ex veritate, audit vocem meam. » Item justitiam: Psal. 88: « Misericordia et veritas « praecedent faciem tuam. » Et haec necessaria est in poenitente, ut in se puniat quod deliquit. Item est necessaria confessio, ut confiteatur peccata.

4. *Incerta.* Hic petit totaliter reparationem. Et primo ponit spem quam habet. Secundo petitionem. Et primo ponit acceptum beneficium per quod erigitur in spem. Secundo ponit suam fiduciam, ibi, *Asperges me.* Commemoravit beneficium potentiae cum dixit, *Incerta et occulta*, quia scilicet rex habui beneficium prophetiae: 2 Regum 23: « Spiritus « Domini locutus est per me, et sermo ejus per « linguam meam. » Et ponit tria, scilicet materiam prophetiae, modum et causam. Materiam prophetiae ostendit cum dicit, *Incerta et occulta.* De his est prophetia, scilicet incerta et occulta, quae per sapientiam tuam comprehenduntur. In nobis est aliquid ignotum dupliciter, quod tamen est de Deo notum. Aut propter defectum est nobis aliquid ignotum, aut propter excessum. Propter defectum

(1) Al. caelestem.

(1) Al. puta.
(2) Al. veritate.

est nobis ignotum aliquod futurum contingens: quia nondum habet determinatam veritatem. Propter excessum est nobis ignota divina substantia, et quae excedunt capacitatem nostram. Utraque enim fuerunt revelata David per spiritum prophetiae: Amos 3: « Non faciet Dominus Deus verbum, nisi reve« laverit secretum suum ad servos suos prophetas. » *Incerta ergo manifestasti mihi*, idest illa quae de sui natura habent variabilitatem: et haec fuerunt sibi revelata, ut patet in Psalmo. Occulta vocantur quae excedunt oculum mentis nostrae: Job 29: « Sapientia trahitur de occultis: » Eccl. 24: « Ego « in altissimis etc. » et haec sunt sapientiae Dei; quasi dicat, Licet nobis sint occulta, tamen a sapientia tua comprehenduntur: et inter occulta commemorat mysterium Incarnationis, *Quod etiam manifestasti mihi*. Item misericordia Dei inter ista annumeratur, quia remittit peccata. Sed melius est ut accipiatur universaliter. Modus revelationis ponitur cum dicit, *Manifestasti mihi*. Triplex est modus prophetiae. Unus, in quo revelatur supernaturalis et intelligibilis veritas sub similitudinibus corporalibus et imaginationibus: et sic dicitur Isa. 6: « Vidi Dominum sedentem etc. » Alius est in quo fit revelatio supernaturalis et intelligibilis veritatis, absque nebula imaginationis phantasticae: immo nondum revelatur, et sic facta est revelatio Moysi Num. 12: « Palam et non per aenigmata et figu« ras vidit Deum. » Et talis etiam fuit revelatio David: 2 Reg. 23: « Deus Israel locutus est « mihi. » Et infra: « Sicut lux aurorae manet o« riente sole absque nubibus rutilat. » *Asperges me hyssopo*. Supra commemoravit Psalmista Dei beneficium sibi praestitum quantum ad gratiam prophetiae, ex quo consurgebat in spem; hic autem ostendit quid a Deo sperabat. Et fuerunt duo. Primo enim sperat remotionem malorum quae incurrerat per peccatum. Secundo sperat restitutionem bonorum quae amiserat, ibi, *Auditui*. Sciendum est autem, quod homo per peccatum primo incurrit immunditiam: Jer. 2: « Maculata es in iniquita« te tua. » Secundo incurrit turpitudinem: unde Thr. 4: « Denigrata est super carbones facies eo« rum. » Et haec duo sperat a se removeri: immunditiam scilicet et turpitudinem spiritualem. Immunditia contingit ex hoc, quod affectus hominis inhaeret rebus temporalibus quibus similis efficitur; unde si adjungatur vilioribus, ut aurum plumbo, vilis efficitur: Oseae 9: « Facti sunt abo« minabiles, sicut ea quae dilexerunt. » Sed turpitudo ex eo quod inhaeret rebus terrenis, obscuratur in eo lux rationis, quia comparatur animalibus brutis: Psal. 48: « Homo cum in honore etc. » Et ideo anima efficitur nigra sive obscura. Et ideo quantum ad primum dicit, *Asperges me hyssopo*, ubi alludit ritui veteris testamenti Numer. 19, ubi tertio die aspergebatur immundus aqua lustrationis, et die septimo lavabatur aqua, et vestimenta etiam lavabantur. Aqua lustrationis fiebat de hyssopo. Et ideo dicit, *Asperges me hyssopo*. Et illa aqua fiebat ex cinere vitulae rufae, per quam figurabatur Christus. Unde per illam aspersionem quam petit, signatur aspersio sanguinis Christi: 1 Pet. 1: « In « aspersionem sanguinis Christi: » Heb. 12: « Ac« cessistis ad montem. » Et infra: « Et sanguinis « aspersionem melius loquentem quam Abel. » Hoc fiebat cum hyssopo. Hyssopus est herba quae terrae inhaeret, et curat inflationem, ut in Glossa dicitur; et convenit fidei quae humilitatem habet, quia per fidem subjicitur intellectus Deo: 2 Cor. 10: « In captivitatem redigentes omnem intellectum « in obsequium Christi. » Item radicata est in petra, idest Christo: Matth. 16: « Super hanc pe« tram etc. » « Petra autem erat Christus, » 2 Cor. 10. Item depellit spiritus humani elationem, quae est in illis qui non obediunt fidei Christi: 1 Timoth. ult.: « Si quis aliter docet et non acquiescit sanis « sermonibus Domini nostri Jesu Christi, hic non « est ejus » (Rom. 8). Dicit ergo: Domine ego habeo firmam spem, quod tu asperges me aqua lustrationis: Ezech. 36: « Effundam super vos aquam etc. » *Lavabis me*: nam post fidem necessarius est baptismus: Zach. 13: « Erit fons patens domui Jacob etc. » Isa. 1: « Lavamini, mundi estote. » Effectus hujus lavationis, *Dealbabor super nivem*, quia nigredo tolletur, et hoc scilicet quia anima erit albior nive: Isa. 1: « Si fuerint peccata vestra ut coccinum, « quasi nix dealbabuntur. » Et dicit, *Super nivem*, quia candor animae sanctificatae excedit omnem pulchritudinem corporalem, ut patet Matth. 17, in transfiguratione Christi, cujus vestimenta facta sunt alba sicut nix. Omnes justi pertinent ad vestimenta Christi: Isa. 49: « Omnibus his, quasi vestimento « vestieris. » Et per hoc designat se ad vestimentum Christi pertinere per baptismum, *Quotquot baptizati estis, Christum induistis*, dicit Apostolus Galat. 3.

3. *Auditui*. Hic ponit quomodo habet spem de recuperatione bonorum, quae perdiderat: et sunt duo: scilicet donum prophetiae, et gaudium conscientiae. Donum prophetiae assimilatur auditui, quia propheta non videt Dei essentiam ut in ea videat revelata, sed quaedam signa veritatis revelatae fiunt in anima prophetae, et haec signa habent se per modum locutionis etc. 1 Reg. 3: « Loquere, « Domine, quia audit servus tuus: » Isa. 21: « Quae « audivi a Domino exercituum Deo Israel, annuntiavi « vobis. » Hic auditus erat ei interruptus per peccatum, et sperabat se recuperaturum: et ideo dicit, *Auditui meo dabis etc.* Vel, *Auditui*, quo audivi a Nathan translatum esse peccatum meum quo concepi laetitiam. Sed quantum ad gaudium conscientiae sciendum est, quod spirituale gaudium habet tres gradus. Primo existit in complacentia affectus; secundo in dilatatione cordis; tertio in progressu ad exteriora. Complacentia designatur per gaudium cum dicit, *Auditui meo etc.*; ex hoc scilicet quod audiam quae loqueris, vel quae locutus est Nathan. Philip. 4: « Gaudete in Domino etc. » Quando vero affectus quiescit in re amata, tunc animus ejus dilatatur ad plus percipiendum dilatationem; et hoc etiam apparet in sensibilibus. 2 Cor. 6: « Cor nostrum dilatatum est: » et ideo dicit, *laetitiam*, quae hic importat dilatationem quasi laetitiam. Sed ulterius quoque laetitia redundat usque ad corpus. Prov. 17: « Animus gaudens aeta« tem floridam facit, spiritus tristis exsiccat ossa: » et ideo in visione gloriae in patria post resurrectionem ex gaudio mentis corpus glorificabitur: Isa. ult. « Videbitis, et gaudebit cor vestrum, et ossa « vestra quasi herba germinabunt. » Et sic dicit ipse, *Exultabunt ossa humiliata*: et hoc ad glorificationem praesentem: nam per tristitiam poenitentiae cor hominis conteritur: et ideo quando sunt homines laeti, est signum quod ossa quae sunt contrita et afflicta, participant gaudium: Prov. 12:

« Moeror in corde viri humiliabit eum: » Isa. 58: « Implebit splendoribus animam tuam, et ossa tua « liberabit. » Vel, *Exultabunt ossa*, idest virtutes spirituales, quae per laetitiam spiritualem augmentantur. Et quia per hanc laetitiam roboratur justus.

6. *Averte*. Hic petit recuperationem innocentiae. Et quia considerat in se malum culpae esse, et bonum gratiae; petit primo removeri malum sive peccatum; secundo petit removeri effectum peccati, ibi, *Cor mundum crea in me Deus*. Peccatum enim removetur non hoc modo quod peccatum non fuerit; sed quod non imputetur ei peccatum commissum ad poenam, secundum illud Psal. 31. « Beatus vir cui non imputavit Dominus peccatum. » Et loquitur ad similitudinem judicis punientis, qui primo considerat quantitatem culpae, et postea taxat poenam: ideo petit ut non consideret peccatum ejus, sed sit immemor ejus; et ideo dicit, *Averte faciem tuam a peccatis meis*. Secundo petit ut non inferatur poena: unde dicit, *Et omnes iniquitates meas dele*; quasi dicat: Scio quod malum coram te feci: et ideo rogo ut avertas faciem tuam a peccatis meis, idest non consideres peccata mea ad puniendum: Ezech. 18; « Omnium iniquitatum « ejus non recordabor. » Item merui poenam damnationis; sed rogo ut deleas: quia Deus etsi non mutet consilium, tamen sententiam mutat *Cor mundum*. Supra Psalmista petiit removeri peccatum; hic autem petit removeri effectus peccati, qui sunt duo: scilicet inquinatio animae, et inordinatio affectus. Primus effectus fit per hoc quod homo afficitur ad terrena: unde petit cordis munditiam: Matth. 5: « Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum « videbunt; » et ideo dicit, *Cor mundum crea in me Deus, et spiritum rectum*. Istam munditiam cordis solus Deus restituere potest: Job 14: « Quis « potest facere mundum de immundo conceptum « semine? Nonne tu qui solus es, » scilicet mundus simpliciter. Et dicit, *Crea*. Creatur aliquid ad esse naturae, quando ex nihilo producitur ad esse: Gen. 1: « In principio creavit Deus etc. » Item quando ad esse gratiae producitur: 1 Cor. 13: « Si « habuero prophetiam, et noverim mysteria o« mnia etc. nihil sum » in esse gratiae. Sed quando Deus operatur operatione gratiae in habente gratiam, dicitur magnificare eum. Quando vero de peccatore facit justum, tunc dicitur proprie creare: Eph. 2: « Ipsius creatura sumus creati in Christo Jesu in « operibus bonis: » Jac. 1: « Ut sitis initium aliquod « creaturae Dei, » scilicet spiritualis ejus. Secundum quod sequitur ex peccato, est inordinatio mentis, quae fit per aversionem a fine debito. Sicut ergo per conversionem ad aliquod commutabile bonum animus efficitur immundus, ita per aversionem a fine deordinatur; et hujusmodi deordinationi opponitur rectitudo qua homo dirigitur in Deum: Cantic. 1: « Recti diligunt te: » et ideo dicit, *Et spiritum rectum innova*, idest de novo tribuas, quia per peccatum amisi: Ephes. 4: « Renovamini « spiritu mentis vestrae. » Et, *Innova*, non exterius, sed, *In visceribus meis*, ut scilicet non labia tantum ad loquendum, sed cor sit rectum ad cognoscendum. *Ne projicias me a facie tua, et Spiritum sanctum tuum ne auferas a me*. Hic petit restitutionem gratiae. Et primo petit ipsam gratiam. Secundo petit gratiae effectum, ibi, *Redde*. Gratiam Dei dicitur quis habere dupliciter: nam aliquis dicitur habere gratiam Dei et hominis; et quantum ad aliquid similiter; scilicet quando est utrique gratus, scilicet Deo et homini. Et haec vocatur gratia gratum faciens. Ephes. 1: « In qua gratificavit nos in « dilecto filio suo. » Et secundum hoc gratia dicitur benevolentia Dei, qua Deus diligit hominem ad vitam aeternam. Et quantum ad aliquid est dissimile: gratia enim hominis non facit eum bonum, sed ex sua bonitate efficitur gratus homini: sed apud Deum est e converso: quia ex Dei benevolentia sequitur quod homo fiat bonus. Duo ergo sunt in gratia Dei: scilicet ipsa benevolentia, et effectus ejus in anima; et utrumque petit, cum dicit, *Ne projicias me etc.* Et hoc potest dupliciter intelligi. Ille qui est in facie alicujus, videtur ab eo, et potest illum videre. Iste dicitur esse in facie Dei, secundum illud 3 Reg. 17: « Vivit Dominus in conspectu « sancto: » Gen. 32: « Deus in cujus conspectu « ambulaverunt patres nostri. » Et hoc, quia ipsi recti sunt ad vivendum Deum: Ps. 26: « Unam « petii a Domino etc. » Per peccatum utrumque perditur: quia peccatores deserunt Deum, deseruntur a Deo: et amittunt fiduciam confidendi de Deo. Isa. 59: « Peccata et iniquitates diviserunt inter vos « et Deum vestrum etc. » quantum ad primum, « Et « peccata vestra absconderunt faciem ejus a vobis, » quantum ad secundum. Iste est ergo a facie Dei per peccatum projectus: et ideo petit ne finaliter projiciatur utroque modo. Item nota, quod in homine duo sunt: scilicet culpa, ex qua dignus est poena: et natura, ex qua habet congruitatem ad gratiam: et ideo petit ut non prospiciat culpam, sed naturam; et ideo dicit, *Ne projicias me*. Item donum gratiae datur per caritatem: et tale donum datur per Spiritum sanctum; et ideo dicit, *Et Spiritum sanctum tuum ne auferas a me*, cujus templum fueram, sed perdidi propter peccatum: Sap. 1: « Spiritus sanctus disciplinae effugiet fictum. Ne ergo auferas, scilicet finaliter. *Redde mihi*: nam duo facit gratia in homine: unum respectu superiorum, quia scilicet dat jucunditatem, quia qui habet gratiam, habet caritatem, et qui habet caritatem, amat Deum, et habet ipsum: et qui habet quod amat, gaudet. Ergo ubi caritas, ibi gaudium: Ro. 14: « Non est regnum Dei esca et potus, sed gaudium « in Spiritu sancto. » Hoc gaudium perdiderat Psalmista; et ideo petit restitui sibi, cum dicit, *Redde mihi laetitiam*: non de mundanis, sed, *Salutaris tui* idest de tua salvatione. Alia littera habet *Laetitiam Jesu*, scilicet Salvatoris, per quem fit remissio peccatorum: Habac. ult.: « Exultabo in Deo « Jesu meo. » Alius effectus est respectu inferiorum: et hic effectus est confirmatio in gratia, quae fit per Spiritum sanctum, *Et spiritu principali confirma me*. Spiritus autem sanctus firmat dupliciter: uno modo contra mala: Isa. 8: « In forti « manu erudivi te. » Alio modo in bono: Isa. 40: « Qui sperant in Domino mutabunt fortitudinem. » Haec fortitudo habetur per Spiritum sanctum: nam corpus non est firmum ad sustinendum nec ad faciendum nisi propter fortitudinem spirituum; ita homo non est fortis sine Spiritu sancto. Sed ille non praeberet fortitudinem, nisi esset spiritus principalis; quia virtus inferior non est sufficiens ad praebendum auxilium contra superiorem. Potestas autem diaboli est magna: Job 41: « Non est po« testas super terram quae comparetur ei. » Ergo contra diabolum indiget homo juvari spiritu principali, scilicet principante et dominante super o-

omnia. Et hoc spiritu indiget homo contra spiritum carnis: Num. 16, « Fortissime Deus spirituum universae carni. » Item contra spiritum mundi: » 1 Cor. 2: « Nos autem non spiritum hujus « mundi accepimus, sed spiritum qui est ex Deo. » Item contra spiritum diaboli: 1 Reg. 18: « Invasit « spiritus Domini malus Saul. » Notandum est quod in hac lectione fit triplex mentio de spiritu: quia dicitur spiritus rectus, spiritus sanctus et spiritus principalis. Et secundum Glossam quidam accipiunt spiritum essentialiter dictum, secundum quod est spiritus omne quod non est corpus. Unde spiritus dicitur Pater et Filius et Spiritus sanctus. Sed melius est ut accipiatur personaliter. Tria autem facit Spiritus sanctus in homine. Primo rectitudinem intentionis: Ps. 142: « Spiritus tuus bonus etc. » Item sanctificat nos: Rom. 1: « Secundum spiritum sanctificatio« nis. » Item nobilitat et facit nos principes: Gal. 4: « Quoniam estis filii Dei, misit Deus spiritum « Filii sui in corda vestra. »

7. *Docebo*. Supra Psalmista proposuit suas petitiones Deo; hic autem repromittit recompensationem. Et primo promittit quid sit facturus pro Deo, in praesenti. Secundo in futuro, ibi, *Benigne*. Circa primum duo facit. Primo promittit Deo quaedam spiritualia sacrificia. Secundo excusat se ab oblatione carnalium, ibi, *Quoniam si voluisses*. Duplex sacrificium spirituale Deo promittit: scilicet doctrinae, per quod instruatur proximus. Secundo promittit spirituale sacrificium laudis, per quod laudetur Deus, ibi, *Libera me*. Dicit ergo: *Docebo iniquos vias tuas*. Et notandum, quod supra in alio Psalmo (49) dixit, « Peccatori dixit Deus, quare etc. » per quod ostendit quod peccatorem non decet doctrinam effundere. Et ideo quamdiu sensit se peccatorem, non promisit doctrinam manifestare; sed postquam restituit ei Deus spiritum principalem: et tales decet doctrinam habere, et alios docere: Jer. 3: « Dabo « vobis pastorem juxta cor meum, qui pascet vos « scientia et doctrina. » Et de Christo dicitur Act. 1: « Coepit Jesus facere et (postea) docere. » Fructus autem hujus doctrinae non est tantum speculatio veritatis ad beatam contemplationem, sed intentus finis ejus est conversio peccatorum: et ideo dicit, *Et impii ad te convertentur*: Jer. 15: « Ipsi « convertentur ad te, et tu non converteris ad « eos: » Ps. 21: « Convertentur ad Dominum omnes « gentes. » Et secundum Glossam eosdem dicit impios et iniquos; quamvis David intelligat quod iniqui dicuntur qui peccant contra Deum; et ideo signanter dicit, *Docebo iniquos*; quasi dicat: Aliqui etsi revereantur Deum, tamen operantur contra proximum et injusta: et hos docebo vias tuas, scilicet ut non offendant proximum: 3 Joan. 4: « Man« datum habemus a Deo, ut qui diligit Deum, di« ligat et fratrem suum. » *Libera me de sanguinibus*. Hic promittit sacrificium laudis: et sunt duo impedimenta hujus sacrificii. Unum est reatus peccati; aliud est interior defectus. Primo ergo petit remotionem primi impedimenti. Secundo petit remotionem secundi, ibi, *Domine labia mea aperies*. Petit ergo remotionem impedimenti, et promittit sacrificium laudis. Impedimentum laudis divinae, sicut dictum est, est reatus culpae: Eccl. 15: « Non « est speciosa laus etc. » David autem erat gravi culpa reus: et ideo petit liberari ab ea; et ideo dicit, *Libera me de sanguinibus*. Secundum Glossam, hoc nomen, sanguis, non declinatur in plurali numero: tamen translator voluit uti ad expressionem peccati. Et refertur hoc ad concupiscentiam carnis, quae est caro et sanguis: Matth. 16: « Caro et « sanguis non revelavit tibi etc. »: quasi dicat. Libera me de peccatis commissis ex carne et sanguine. Vel dicendum quod David commiserat culpam adulterii et homicidii: et in utroque est sanguis: quia in homicidio sanguis effunditur: Psal. 5: « Virum sanguinum et dolosum etc. » Adulterium autem procedit ex fervore sanguinis; et ideo dicit, *De sanguinibus*: Oseae 4: « Sanguis san« guinem tetigit. » O Deus, libera ergo me de sanguinibus, quia tu solus potes: Isa. 43: « Ego « sum qui deleo iniquitates tuas propter me etc. » Et, *Quia tu es Deus salutis meae*, idest qui potest me salvare. *Et exultabit lingua mea*, scilicet cum delectatione et cum interiori gaudio cordis narrabo *justitiam tuam*: Isa. 30: « Canticum erit vobis « sicut vox sanctificatae solemnitatis. » Item ibidem cap. 35: « Venient in Syon laudantes, et laetitia sempi« terna super capita eorum: » Ps. 41: « In voce exul« tationis etc. » *Domine labia mea aperies*. Est autem sciendum, quod homo aliquando impeditur a doctrina etiam propter impedimentum interius loquendi: et hoc contingit aliquando propter culpam auditorum: Ezech. 3: « Linguam tuam adhaerere fa« ciam palato tuo, et eris mutus. » Et infra: « Quia « Dominus exasperans est. » Et propter proprium peccatum: Psal. 106: « Omnis iniquitas oppilabit os « suum. » Quia ergo solus Deus linguas infantium fecit disertas, Sap. 10; ideo petit: Domine remove impedimenta quae incurri per peccatum, a labiis meis. Et tu, *Labia mea aperies*. Ephes. ult.: « Ut « detur mihi sermo in apertione oris mei cum fi« ducia notum facere mysterium Evangelii. » Est autem notandum, quod in apertione oris intelligitur doctrinae profunditas, ubicumque in Scripturis invenitur apertio oris: ut Job 3: « Post haec ape« ruit Job os suum. » Et Matth. 5: « Aperiens « Jesus os suum, » scilicet in profunditatem scripturae; et tunc, *Os meum annuntiabit laudem tuam*; quasi dicat: Quod in corde habeo, ore confitebor.

8. *Quoniam si voluisses sacrificium*. Hic excusat se. Et primo ostendit sacrificium non esse Deo acceptum; secundo ostendit quod sacrificium sit Deo acceptum, ibi, *Sacrificium Deo*. Dicit ergo: Ego repromitto doctrinam et laudem, hoc enim sacrificium honorificabit te; sed carnale sacrificium non est tibi acceptum; et ideo dicit: *Si voluisses sacrificium*, scilicet carnale, *utique dedissem*: sed, *Utique holocaustis non delectaberis*.

Sed numquid non vult sacrificia carnalia? Si illa sacrificia non approbat Deus, quare ergo mandavit fieri in veteri lege?

Dicendum, quod mandavit ea fieri non propter se, sed quia erant figura interioris veri sacrificii, quo Christus se obtulit: et sunt signa interioris sacrificii, inquantum homo animam suam offert Deo: et iterum fuerunt instituta propter rudes, qui Deum non noverant: et ideo oportebat quod in rebus honorarent et cognoscerent Deum, ne sacrificia idolis immolarent, ad quod erant multum proni. Sed quia David ex Spiritu sancto sciebat cordis sacrificium Deo acceptum, non dedit hic sacrificia corporalia. Inter omnia autem sacrificia holocausta erant magis Deo accepta. Et tamen illa propter se non erant accepta Deo; ideo dicit, *Holocaustis non delectaberis*; quia etsi ipsa fuissent tibi accepta, simpliciter obtulissem ea. Et

si objiciatur, quod odor suavissimus erant Domino, dicendum, quod erat hoc propter figuratum sacrificium, et in signum interioris sacrificii, quod Deo placet: unde subdit, *Sacrificium Deo*, scilicet acceptum, *spiritus contribulatus*. Augustinus, 10 de Civ. Dei: « Omne sacrificium, quod offertur exterius, « signum est interioris sacrificii, in quo animam « suam offert Deo. » Sed sciendum quod anima hominis deducitur in peccatum primo per inane gaudium. Eccle., 2: « Risum reputavi errorem, et « gaudio dixi: Quid frustra deciperis, » idest deduceris in peccatum. Secundo induratur ad spiritualia ex peccato. Eccle. 3: « Cor durum male habebit in « novissimo. » Rom. 2: « Secundum duritiam tuam « et cor impoenitens. » Tertio, quia sufficit sibi in rebus corporalibus, et non curat de spiritualibus, tunc superbit, quod est initium omnis peccati. Eccl. 10. Oportet ergo quod poenitens qui cor suum offert sacrificium Deo, contraria omnibus his faciat. Et primo contra inane gaudium oportet, quod assumat tristitiam poenitentiae, et ideo subdit, *Sacrificium Deo spiritus contribulatus*, idest de omnibus peccatis simul tristatur, non de uno tantum. 2 Cor. 7: « Quae secundum Deum est tristitia, « poenitentiam in salutem stabilem operatur. » Baruch 2: « Anima quae est tristis super magni- « tudinem mali, et incedit incurva. » Et infra: « Dat « tibi gloriam, et tristitiam Domino. » Contra secundum opponitur contritio; unde dicit, *Cor contritum*. Et nota differentiam inter confracta et contrita: quia confracta sunt quae dividuntur in magnas partes; contrita sunt quae in parvissimas partes dividuntur. Quamdiu ergo quis habet cor durum, tunc quasi integrum habet cor in malitia; sed quando totaliter deserit peccatum praebens se spiritualibus, dicitur tunc contritus. Job 16: « Ego ille quondam opulen- « tus, » scilicet in temporalibus, « repente contritus « sum. » Contra tertium opponitur humilitas; et ideo dicit, *Et humiliatum Deus non despicies*, quia superbis Deus resistit, humilibus autem dat gratiam. Jac. 4. Et est sciendum, quod facit mentionem de corde et spiritu, et spiritus pertinet ad animositatem, et sic pertinet ad irascibilem. Isa. 25: « Spi- « ritus robustorum, quasi turbo impellens parie- « tem. » Cor pertinet ad concupiscibilem: et sic datur per hoc intelligi, quod quicquid est in vi appetitiva, debet Deo offerri in sacrificium.

9. *Benigne*. Hic promittit quid debeat facere in futurum. Et primo petit quid fiendum a Deo; secundo pronuntiat, ibi, *Tunc acceptabis*. Oculus David ferebatur ad duo: unum propinquum, quod erat figurale (1); aliud remotum, quod erat figuratum. Primum quia legitur, quod David aedificavit muros civitatis Jerusalem, sed non consummaverat, et his consummatis aedificandum erat templum: et ideo dicit, *Fac in bona voluntate tua, ut aedificentur muri Jerusalem*. Et tunc aedificatis muris, aedificabitur templum. *Et tunc acceptabis sacrificium etc*. Et hoc totum erat figurale. Sed si referamus ad figuratum, sic dicendum est, quod est duplex Jerusalem: scilicet caelestis: Gal. 4: « Illa « quae sursum est Jerusalem, libera est, quae est « mater nostra. » Alia est praesens Ecclesia exem- « plata ab illa. » Apoc. 21: « Vidi civitatem sanctam « Jerusalem etc. » Et utraque habet muros. Muri caelestis Jerusalem sunt munimenta aeternitatis et immortalitatis, quam consecuti sunt sancti per Christum: Rom. 8: « Qui suscitavit Jesum Christum, vivifi- « cabit et mortalia corpora nostra. » Muri praesentis Jerusalem, scilicet Ecclesiae, sunt sacramenta gratiae et doctores. Ezech. 13: « Non stetistis ex « adverso, nec opposuistis murum pro domo Israel « ut staretis in praelio. » Aedificationem istorum praevidebat spiritu prophetiae, Isa. 56. Ad hoc ergo quod aedificentur isti muri, *Tu Domine fac benigne*, idest ostende benignitatem hanc, quam benignitatem Apostolus Tit. 3, dicit impletam: « Appa- « ruit benignitas et humanitas salvatoris nostri Dei. » Et hoc non propter merita nostra, sed propter tuam voluntatem bonam. Rom. 12: « Ut probetis « quae sit voluntas Dei bona, et beneplacens, et « perfecta. » 1 Tess. 4: « Haec est voluntas Dei etc. » Et hoc facias ad hoc, *Ut aedificentur muri Jerusalem*, vel militantis, vel triumphantis. Sed quid erit? *Tunc acceptabis sacrificium justitiae*. Hoc autem tripliciter exponitur: et duo primi modi pertinent ad Ecclesiam praesentem. Uno modo, quod hoc referamus ad sacrificium, non quo trucidantur pecora, sed quo occiduntur homines propter Christum; et in hoc est duplex gradus: quia primum locum tenet sacrificium Christi. Gal. 2: « Dilexit « me, et tradidit semetipsum pro me: » et ideo, dicit, *tunc*, idest in aedificatione murorum Jerusalem, idest Ecclesiae, *Acceptabis sacrificium justitiae*, quo Christus se obtulit, qui justus est. Joan. 8: « Quis ex vobis arguet me de peccato? » Et quia tantae virtutis est, ut satisfaceret pro homine, ut justificaret eum. Secundum locum tenent alii sancti, qui se propter Deum obtulerunt in sacrificium; unde dicit, *oblationes*, scilicet confessores, qui confitendo Christum, quantum in se est, obtulerunt se morti, licet non sint occisi. Judic. 5: « Qui sponte obtulistis de Israel animas vestras « ad periculum, benedicite Domino. » *Et holocausta*. Isti sunt martyres. Joan. 15: « Majorem caritatem « nemo habet etc. » *Et tunc acceptabis*, quando ista ipsi sancti imponent se tamquam vitulos super altare tuum, idest super fidem tuam, et super Christum, idest exponent se tamquam vitulos propter Christum, et fidem Christi ad immolandum. Alio modo, ut referatur quantum ad opera justorum: et sic est sensus: Acceptabis justitiam sicut sacrificium, quia opera justitiae et misericordiae sunt sicut sacrificium. Heb. ult.: « Beneficentiae et com- « munionis nolite oblivisci: talibus enim hostiis « promeretur Deus. » Et tunc accipies oblationes. Secundum Gregorium: « Holocaustum est, quod « totum incendebatur: et signat perfectos viros, « qui totaliter dant se Deo. » Oblationes sunt illi qui aliquid offerunt et aliquid reservant, et tunc sacerdotes imponent vitulos, idest conversos de novo: *Super altare*, idest (1) super fidem Christi. Vel tunc praelati majores imponent praedicatores mugientes doctrina fidei, *Super altare*, idest super confessione fidei. Tertia expositio est de caelesti Jerusalem: et est sensus, *tunc*, scilicet quando aedificabuntur muri caelestis Jerusalem, *Acceptabis sacrificium justitiae*. Hic quandoque fit sacrificium poenitentiae; sed ibi est tantum laudis. Isa. 60: « Populus tuus, omnes justi in perpetuum here- « ditabunt terram. » Et hoc est illud sacrificium laudis de quo Ps. 63: « Beati qui habitant in domo « tua, in saecula saeculorum laudabunt te. » *Et tunc oblationes*, idest sanctos minores, *et holocausta*,

(1) *Al.* singulare.

(1) *Al.* idest altare.

idest sanctos majores, acceptabis. Et hoc offerent angeli, quibus dicitur Matth. 13: « Triticum autem « congregate in horreum meum. » Et isti Angeli, *imponent* sanctos, *Super altare tuum*, idest in gloriam caelestem. Apoc. 8: « Data sunt ei incensa « multa, ut darent de orationibus sanctorum om« nium super altare aureum. » Psal. 68: « Pla« cebit Deo super vitulum novellum cornua pro« ducentem et ungulas. »

PSALMUS LI.

1. *In finem, cum venit Doeg Idumaeus et nuntiavit Sauli, venit David in domum Abimelech.*

Quid gloriaris in malitia, qui potens es in iniquitate? Tota die injustitiam cogitavit lingua tua: sicut novacula acuta fecisti dolum.

2. Dilexisti malitiam super benignitatem: iniquitatem magis quam loqui aequitatem. Dilexisti omnia verba praecipitationis, lingua dolosa.

3. Propterea Deus destruet te in finem: evellet te, et emigrabit te de tabernaculo tuo, et radicem tuam de terra viventium.

4. Videbunt justi et timebunt, et super eum ridebunt, et dicent, Ecce homo qui non posuit Deum adjutorem suum. Sed speravit in multitudine divitiarum suarum, et praevaluit in vanitate sua.

5. Ego autem sicut oliva fructifera in domo Dei, speravi in misericordia Dei, in aeternum, et in saeculum saeculi. Confitebor tibi in saeculum, quia fecisti: expectabo nomen tuum, quoniam bonum est in conspectu sanctorum tuorum.

1. Hic incipit secunda quinquagena. Et sicut dictum est in principio libri, prima quinquagena pertinet ad poenitentes; ista secunda quinquagena pertinet ad proficientes. Circa quos sunt tria per ordinem videnda: nam primus gradus proficientium est justificatio: secundus gradus est exercitium bonorum operum: tertius est consideratio divinorum operum. Et sic ista quinquagena dividitur in tres partes. Primo tangit de his quae pertinent ad justificationem; secundo agit de his quae pertinent ad executionem bonorum operum, ibi, *Deus judicium*; tertio agit de his quae pertinent ad considerationem divinorum operum, ibi, *Deus stetit*. In justificatione duo sunt necessaria: scilicet aversio a peccato, et conversio ad Deum. Et sic duo sunt in peccato per oppositum: scilicet aversio a Deo, et conversio ad peccatum. Primo ergo ponit Psalmos qui pertinent ad aversionem et detestationem peccati; secundo ponit Psalmos qui faciunt sive continent subjectionem Deo, ibi, Ps. 61: *Nonne Deo subjecta*. Circa primum duo facit. Primo ostendit malitiam peccatorum; secundo ostendit mala quae a peccatoribus fiunt. Ex duobus aggravatur peccatum: scilicet ex affectione peccandi, et ex contemptu Dei. Primo ergo aggravat malitiam peccatorum ex primo; secundo aggravat eorum malitiam ex secundo, ibi, Ps. 52: *Dixit insipiens*. Titulus: *In finem intellectus David, cum venisset Doeg Idumaeus, et nuntiasset Sauli, venit David in domum Abimelech*, haec historia habetur 1 Reg. 21 et 22. quando scilicet David fugiens a Saule, venit in Zebe ubi erant sacerdotes, et accepit gladium Goliae et panes propositionis, et Doeg Idumaeus interfuit, qui inter pastores erat potens; et conquerente Saule quod nullus pugnaret pro eo contra David, iste Doeg enarravit quomodo Abimelech sacerdos receperat David, et dederat et gladium Goliae, et panes propositionis: et sic iratus Saul mandavit occidi omnes sacerdotes. Cumque illi nollent mittere manus ad occidendum sacerdotes, iste Doeg interfecit omnes sacerdotes. Sed tamen diversitas est in titulo et in historia, quia princeps sacerdotum in historia vocatur Achimelech, in titulo Abimelech. Et dicit Glossa quod hoc factum est vitio scriptorum, vel propter mysterium: nam per David signatur Christus: tum quia usus est officio regiae dignitatis, tum etiam quia usus fuit dignitate sacerdotali, comedendo panes propositionis. Doeg interpretatur mutus (1): Idumaeus terrenus; Saul petitio; Abimelech patris mei regnum. Per Doeg ergo qui fuit motus a terrenis, cum venisset David, scilicet Christus ad Abimelech, idest ad Judaeos qui est patris mei regnum, *Nuntiavit Sauli*, idest morti, quod impii manibus et verbis accersierunt eum et occiderunt eum. Vel, *Doeg*, idest Antichristus qui commovebit in fine mundi terrenos. Cum venisset Christus in Ecclesiam, nuntiavit diabolo, quod persequetur Ecclesiam. Et principaliter intelligitur totus iste Psalmus de malis qui persequuntur Christum, vel in se, vel in membris. Dividitur autem Psalmus iste in partes duas. In prima agit de malitia peccatoris, qui ad iniquitatem afficitur. Secundo agit de justitia sanctorum, ibi, *Ego autem sicut oliva*. Circa primum duo facit. Primo agit de culpa malorum. Secundo de eorum poena, ibi, *Propterea destruet te*. Sciendum est autem, quod in homine qui afficitur ad peccatum, tria per ordinem sequuntur. Primum est delectatio peccati. Secundum est cogitatio de peccato: quia in illis cogitamus quae diligimus. Tertium est gloriatio de perpetratione peccati. Quilibet gaudet naturaliter cum facit quod amat. Sic ergo procedit ab ultimo. Ad primum de gloria malorum in actu peccati. Secundo de cogitatione circa peccatum, ibi, *Tota die*. Tertio de amore peccati, ibi, *Dilexisti*. Circa primum duo facit. Primo ponit potentiam aliquorum ad male faciendum. Secundo ostendit quod quidam gloriantur de malo opere. Quidam autem sunt prompti et fortes ad mala, et ad bona debiles (2). Dicit ergo, *Tu peccator qui potens es in iniquitate*: Jer. 3: « Fecisti mala, et potuisti: » Isa 5: « Vae « qui potentes estis ad bibendum vinum etc. » Tu ergo qui sic es potens, *Quid*, idest quare, *gloriaris in malitia*? Unde debes verecundari et confundi et tristari: Prov. 2: « Laetantur cum male fecerint, et exul« tant in rebus pessimis. » *Tota die injustitiam etc*. Hic ostendit secundum quod praemiserat supra: scilicet quod non solum gloriantur in malitiis, sed cogitant quomodo male faciant. Et primo ponit assiduitatem cogitationis sine interpolatione; unde dicit, *Tota die injustitiam cogitavit lingua tua*. Im-

(1) *Forte* motus.
(2) *Al.* fideles.

proprie dicitur quod lingua cogitet, quia cogitare pertinet ad cor: et ideo potest dupliciter intelligi, *Lingua tua*, idest cor tuum, quod in lingua manifestatur: Eccl. 21: « In ore fatuorum cor eorum: » quia est unum cum lingua, idest paratum habet cor ad locutionem. Vel, *Lingua cogitavit injustitiam*, inquantum excogitata loquitur, *Tota die*. Et specialiter (1), quia docet per linguam peccare. Secundo exequitur efficaciter quae cogitat; unde dicit, *Sicut novacula acuta fecisti dolum*. Et hic est similitudo quantum ad tria. Primo quia novacula acuta, idest rasorium, efficaciter et cito incidit, quia nullus pilus resistit ei; sic Doeg non est reveritus sacerdotium nec timorem David, nec aliquid; sed interfecit omnes sacerdotes. Mich. 2: « In luce matutina faciunt « illud, » idest statim. Vel, *Sicut novacula acuta etc.*: quia sicut novacula radit pilos, ita mali dolum acuunt contra justos, idest persecutores immittunt; sed hoc (2) vere faciunt sicut novacula, quae pilos superfluos radit: quia non nisi superflua, idest temporalia, possunt peccatores sanctis auferre, spiritualia vero nunquam: sed *sicut novacula etc.* quia promittit purgationem tantum, sed sicut inexperti barbitonsores incidunt carnem, ita mali faciunt qui suis machinationibus carnem justorum, idest famam suam iniqua lingua student incidere: Ps. 27: « Loquuntur pacem cum proximo suo etc. » Hieronymus habet, « Quid gloriaris in malitia? potens « misericordia Dei tota die. » Et hic est sensus (3): quasi dicat, Tu qui potens es in malo, quid gloriaris in malitia? Misericordia parata est ad quam potes converti.

2. *Dilexisti*. Hic agit de affectu mali, sive peccatoris, ad nocendum proximo. Et hic affectus in duobus consistit: scilicet in exterioribus et interioribus. Primo ergo in exterioribus ostendit subtractionem justitiae. Dicit ergo, *Dilexisti malitiam super benignitatem*. Benignitas, idest bona igneitas: et sic facit liquescere animum hominis ad bona communicanda; malitia e converso movet impetum hominis ad nocendum. Et isti mali et peccatores plus malitiam quam bonitatem, idest benignitatem dilexerunt, quia magis sunt prompti ad malum quam ad bonum, eo quod sunt frigidi et remissi: Job 20: Cum dulce fuerit in ore ejus malum, ab« scondit illud sub lingua sua. « Quantum ad subtractionem justitiae dicit, *Dilexisti* loqui *iniquitatem magis quam loqui aequitatem*: Ps. 10: « Qui dili« git iniquitatem, odit animam suam. » Quantum ad interiora dicit, *Dilexisti omnia verba praecipitationis*, trahendo alios in mortem, sicut Doeg: iterum in malum culpae: 1 Cor. 15: « Corrumpunt « bonos mores colloquia prava. » Vel praecipitando teipsum; et ideo dicit, *Lingua dolosa*. Et tu qui es linguosus et dolosus, vel hoc facis per linguam dolosam: Hier. 9: « Sagitta vulnerans lingua eorum « dolum locuta est. »

3. *Propterea*. Supra egit Psalmista de malitia peccatorum; his autem agit de poena eorum: et circa hoc duo facit. Primo ponit ipsorum malorum poenam. Secundo ostendit poenae utilitatem, ibi, *Videbunt*. Circa primum duo facit. Primo ponit malorum poenam. Secundo ponit modum perveniendi in illam, ibi, *Evellet te*. Dicit ergo, *Propterea*, scilicet, quia dilexisti malitiam etc. et dilexisti verba praecipitandi alios, *Deus destruet te in finem*, idest in perpetuum: Ps. 27: « Destrues illos, et « non aedificabis eos. » Et merito « praecipita eos Do« mine, et divide linguas eorum, » Ps. 54. Modus, quia, *Evellet te*. Ubi notandum, quod primo ponitur ista destructio quantum ad ipsum modum. Secundo, quantum ad amissionem futurorum. Quantum ad primum duo consideranda sunt. Quandoque enim contingit, quod homines habent aliqua fundamenta in sua prosperitate, sicut amicos, et divitias, et hujusmodi: et ideo comparantur radici, quia per hoc radicati sunt in his; et ideo dicit, *Evellet te*, ab omnibus istis in quibus et per quos es in prosperitate radicatus: Job 19: « Quasi arbori avulsae « abstulit spem meam: » Jer. 1: « Ut evellas et « destruas etc. » Secundo emigrat prima amissione, idest transfertur totaliter; unde, *Emigrabit te*, idest faciet te transire, *de tabernaculo tuo*, idest de domo et de statu et de dignitate tua: Isa. 22: « Expellam te de statione tua: » Job 20: « Oculus « qui eum viderat, non videbit. » Alia littera habet, *De tabernaculo suo*, idest Ecclesia: Apoc. 21: « Ecce tabernaculum Dei cum hominibus. » Nunc boni sunt malis permixti; sed in fine mali excludentur ab Ecclesia, ubi nunc sunt numero, non merito. Quantum ad amissionem futurorum dicit, *Et radicem tuam de terra viventium*, scilicet evellet. Per radicem intelligitur hic caritas, quae est radix omnium bonorum: Ephes. 3: « In caritate « radicati etc. » Hanc aufert Deus de terra viventium, quia aufert tibi donum charitatis quod dedit. Item a bonis auferetur cupiditas, quae potest per radicem signari: 1 Tim. ult.: « Radix omnium ma« lorum cupiditas. » Hanc Deus viris spiritualibus aufert, quia qui ad temporalia student, non possunt pervenire ad terram viventium: quia « qui volunt di« vites fieri, incidunt in tentationem, » (ibid.): in quibus cupiditatibus radicantur mali, scilicet antichristus, et diabolus: Job 5: « Vidi stultum, » idest peccatorem, « firma radice, et maledixi pulchritu« dini ejus statim. »

4. *Videbunt justi*. Hic ponitur fructus poenae: nam Deus punit hic, et praenuntiat poenas propter utilitatem justorum. Primo propter metum poenae, quia, *Et timebunt*. Et hoc potest transferri ad statum praesentis vitae, in qua timent justi habendo reverentiam ad Deum, et decidunt a statu in quo sunt: Rom. 11: « Noli altum sapere, sed time. » Sed illi qui sunt in patria, non timent ab aliquo statu cadere, quia sunt in perfectione gratiae confirmati, quia non separabuntur, sed reverentia filiali timebunt: Psal. 18: « Timor Domini sanctus etc. » Et reverebuntur Dei justitiam. Tamen specialius in praesenti vita timent. Secundo propter despectionem peccati et praesentis prosperitatis. Et primo ponitur derisio. Secundo ponitur causa derisionis, ibi, *Ecce*. Quantum ad primum, *Super eum*, idest contra eum, scilicet peccatorem, *ridebunt* (1), idest contemnent ejus fiduciam et prosperitatem. Et hoc specialiter fiet in futuro: Psal. 57: « Laetabitur justus, « cum viderit vindictam: » Job 22: « Videbunt « justi et laetabuntur; » et derident primo peccatorum superbiam; secundo vanam fiduciam et eorum fragilem gloriam: superbiam, quia non sperabant in Deo, sed de se confidebant, *Et dicent*, justi, *Ecce homo qui non posuit Deum adjutorem*

(1) *Al.* spiritualiter.
(2) *Al.* haec.
(3) *Al.* versus.

(1) *Al.* peccatores videbunt.

suum, idest non posuit quod indigeret Dei auxilio: Ps. 11: « Labia nostra etc. » Deut. 39: « Dereli- « quit factorem suum. » De vana fiducia; unde dicit, *Sed speravit in multitudine divitiarum suarum:* Prov. 11: « Qui confidit in divitiis suis, « corruet: » 1 Tim. ult.: « Divitibus hujus saeculi « praecipe etc. » De vana gloria mala facere et Deo permittente praevaluit; unde dicit, *Et praevaluit in vanitate sua.* Et de hoc deridentur: Ps. 93: « Dominus scit cogitationes hominum, quoniam « vanae sunt. » Vel praevaluit etc. ut referatur ad avarum, qui quantum ad aliquid praevalet omnibus aliis peccatoribus: Eccl. 10: « Avaro nihil est « scelestius. » Et ex quo ad hoc inducitur, incidit in aliis facile. Vel potest referri ad antichristum, quia praevalet omnibus aliis.

5. *Ego autem sicut oliva fructifera.* Hic agit de sanctitate bonorum. Et primo ostendit quid agunt in praesenti. Secundo, quid promittunt, ibi, *Confitebor.* Duplex bonum faciunt sancti in praesenti Ecclesia. Primo in hoc quod bene se habent ad proximum, fructificando in eis: et ideo justus comparatur olivae; quasi dicat: Peccator sic evellitur sine fructu: sed ego sicut oliva fructifera in domo Dei. Et comparatur olivae propter pinguedinem: nam oliva semper habet fructum pingue: Jud. 9: « Non possum deserere pinguedinem meam ; » Jer. 11: « Olivam uberem, pulchram, fructiferam, « speciosam, vocavit Dominus nomen tuum. » Hic tamen comparatur olivae propter fructum specialiter: quia ex olivis fit oleum, per quod significatur misericordia, ex qua justi provident aliis, et fructum faciunt in Ecclesia: Joan. 15: « Posui vos ut « eatis, et fructum afferatis. » Et hunc fructum feci, *In domo Dei*, non in mundo: Psal. 83: « E- « legi abjectus esse in domo Dei. » Item quoad Deum justi in mundo isto faciunt aliud bonum, sperando scilicet in eo; unde dicit, *Speravi in misericordia Dei*, non meis meritis, sed illius misericordia: Tit. 3: « Non ex operibus justitiae quae « fecimus nos etc. » Et haec misericordia est in aeternum. Et potest hoc dupliciter exponi. Uno modo, ut designet aeternitatem: et sic potest referri aeternitas ad essentiam misericordiae divinae, quae est aeterna: Jer. 31: « In caritate perpetua dilexi te, « ideo attraxi te miserans. » Alio modo, ut referatur ad effectum misericordiae. Aliquando ex misericordia Dei conceduntur bona aeterna; et sic, *In saeculum saeculi*, idest per omnia (1) saecula. *Confitebor.* Hic promittit quid sit facturus: et promittit duo. Unum refertur ad praeterita: et est gratiarum actio de beneficiis collatis: propter hoc dicit, *Confitebor tibi in saeculum*, idest referam tibi laudes. Et hoc, quia tu, *Fecisti*, scilicet quod essem oliva fructifera in domo Domini, et quod spero in misericordia Dei. Aliud refertur ad futura, *Expectabo nomen tuum, quoniam bonum est.* Expectat nomen Jesu esse salutare suum. Et hoc specialiter contingit in illis, qui sunt in patria; unde dicit, *Quoniam bonum est in conspectu sanctorum tuorum*, qui vident ipsam essentiam bonitatis, unde non possunt nisi diligere Deum.

(1) *Al.* mea.

(S. D. opus non absolvit.)

IN CANTICUM CANTICORUM EXPOSITIO

CAPUT PRIMUM.

Osculetur me osculo oris sui: quia meliora sunt ubera tua vino, fragrantia unguentis optimis. Oleum effusum nomen tuum; ideo adolescentulae dilexerunt te. Trahe me post te: curremus in odorem unguentorum tuorum. Introduxit me rex in cellaria sua. Exultabimus, et laetabimur in te, memores uberum tuorum super vinum. Recti diligunt te. Nigra sum, sed formosa, filiae Jerusalem, sicut tabernacula Cedar, sicut pelles Salomonis: Nolite me considerare quod fusca sim, quia decoloravit me sol Filii matris meae pugnaverunt contra me, posuerunt me custodem in vineis. Vineam meam non custodivi. Indica mihi quem diligit anima mea, ubi pascas, ubi cubes in meridie, ne vagari incipiam post greges sodalium tuorum. Si ignoras te, o pulcherrima inter mulieres, egredere, et abi post vestigia gregum tuorum, et pasce hoedos tuos juxta tabernacula pastorum. Equitatui meo in curribus Pharaonis assimilavi te, amica mea. Pulchrae sunt genae tuae sicut turturis, collum tuum sicut monilia. Murenulas aureas faciemus tibi, vermiculatas argento. Dum esset rex in accubitu suo, nardus mea dedit odorem suum. Fasciculus myrrhae dilectus meus mihi, inter ubera mea commorabitur. Botrus Cypri dilectus meus mihi. in vineis Engaddi. Ecce tu pulchra es, amica mea; ecce tu pulchra es; oculi tui columbarum. Ecce tu pulcher es, dilecte mi, et decorus. Lectulus noster floridus, tigna domorum nostrarum cedrina, laquearia nostra cypressina.

Salomon inspiratus divino spiritu, composuit hunc libellum de nuptiis Christi et Ecclesiae, et quodammodo epithalamium fecit Christi et Ecclesiae, idest Canticum super thalamos. Unde et Cantica Canticorum vocavit hunc libellum: quia omnia alia Cantica superexcellit. Sicut enim (1) dicitur: Rex Regum, et Dominus dominantium; et Solemnitas solemnitatum: sic dicuntur Cantica canticorum, ob excellentiam et dignitatem. Est autem in hoc obscurissimus iste liber, quia nullae ibi commemorantur personae, cum tamen stylo quasi comico sit compositus.

Ait ergo: *Osculetur me osculo oris sui.* Desiderantis vox est synagogae adventum Christi: quasi diceret: Quia toties mihi adventum suum promisit per prophetas, veniat ergo, *et osculetur me osculo oris sui:* idest per seipsum mihi loquatur. *Quia meliora sunt ubera tua vino.* Repente ad ipsum cujus desiderio fragrabat, verba convertens subdit: *Quia meliora sunt ubera tua vino.* Per ubera Christi, dulcedo Evangelii intelligitur: quia veluti lacte nutritur infantia credentium. Vinum autem austeritatem legis significat. Sed ubera Christi meliora sunt vino, quia dulcedo Evangelii melior est austeritate legis: in lege enim nulla reservatur poenitentia. quia praecipit, ut qui occidit occidatur; Evangelium autem dicit: « Nolo mortem peccatoris, « sed ut convertatur impius a via sua, et vivat: » (Ezech. 33). *Fragrantia unguentis optimis.* Unguenta dona sunt Spiritus sancti, vel etiam operationes virtutum, de quibus Apostolus 2 Cor. 2: « Christi bonus odor sumus Deo. » *Oleum effusum nomen tuum.* Nomen tuum, o Christe, effusum est. Chrisma graece, latine unctio dicitur. Inde nomen ab unctione vocatum est. Solet autem Spiritus sanctus hoc olei nomine appellari: juxta quod Psalmista ait (Psalm. 44): « Unxit te Deus « Deus tuus oleo, » idest Spiritu sancto. Hoc oleum effusum est, quando haec gratia quam Christus singulariter habuit, data est omnibus electis. Unde et a Christo Christiani dicuntur participatione nominis Christi. Et bene non stillatum, sed effusum dicitur oleum: quia abundanter haec gratia omnibus data est in Christo credentibus. *Ideo adolescentulae dilexerunt te.* Adolescentulae dicuntur animae electorum, quia in baptismo reliquerunt sordes veteris hominis, et renovatae sunt in Christo. Bene autem feminino genere dicuntur, quia animae sanctorum quo majoris fragilitatis sibi consciae sunt, eo amplius diligunt Christum. Vox Ecclesiae de gentibus: *Trahe me post te: curremus.* Nam hactenus locuta est synagoga; hic incipit loqui Ecclesia de gentibus: *Trahe me post te:* quia, inquit, meam infirmitatem cognosco, et video nihil me meis viribus boni posse agere; tua gratia trahe me ad tui imitationem; vel etiam cum caelum ascenderis, *trahe me post te*, ut te sequi merear. *Introduxit me rex in cellaria sua.* Hic loquitur Ecclesia de Christo sponso suo ad animas fideles. Cellaria Dei sunt aeterna beatitudo, et supernae patriae gaudia; in quam introducta est jam Ecclesia per fidem et spem, et quandoque introducetur per rem. *Exultabimus et laetabimur in te.* De donis, inquit, tuis, exaltabimus et laetabimur: sed quia scimus hoc non nostri esse meriti; in te, non in

(1) *Al.* etiam.

nobis exultabimus. Hoc est quod Apostolus ait 2 Cor. 10: « Qui gloriatur, in Domino glorietur. » *Memores uberum tuorum super vinum*; idest, memores gratiae tuae, et misericordiae, quia salvati sumus. Ubera enim sunt ipsa gratia qua salvamur. Recordantes etiam quia tu austeritatem legis uberibus doctrinae evangelicae temperare dignatus es. *Recti diligunt te.* Illi, inquit, qui recti corde sunt, diligunt te, idest illi qui nihil suis meritis tribuunt, sed omnia tuae gratiae deputant. Nullus enim te diligit nisi rectus, nullus est rectus nisi qui te diligit.

Nigra sum, sed formosa (vel *decora*) *filiae Jerusalem.* Hic rursus loquitur Ecclesia ad sanctas animas. *Nigra sum*, quia persecutiones patior: *sed formosa* sum virtutibus, *filiae Jerusalem*; idest, o animae fideles, *nigra sum*, idest deformis, persecutionibus, et aerumnis quas sustineo; *sed formosa* sum decore virtutum. Quomodo anima nigra sit, vel quomodo formosa, ostendit cum subdit: *Sicut tabernacula Cedar, sicut pelles Salomonis.* Ita enim distinguitur: *Nigra sum sicut tabernacula Cedar, formosa sicut pelles Salomonis.* Cedar filius fuit Ismaelis, et interpretatur tenebrae. Ismaelitae vero semper in tabernaculis habitare soliti sunt, et non habent domos. Dicit ergo Ecclesia se nigram esse sicut tabernacula Cedar, propter persecutiones quas patiebatur a filiis tenebrarum, quod interpretatur Cedar. Hinc Psalmista dicit Psalm. 119: « Habitavi cum habitantibus Cedar; » idest, conversatus sum inter persecutores et peccatores infidelitate nigros. Formosam vero se dicit sicut pelles, idest tabernacula Salomonis, qui pacificus interpretatur: quoniam digna erat visitatione et consolatione sponsi sui Christi inter angustias. Et sicut tabernacula ex pellibus mortuorum animalium fiunt, ita Ecclesia, tabernaculum videlicet Dei, ex his construitur qui seipsos cum vitiis et concupiscentiis mortificant. *Nolite me considerare quod fusca sim, quia decoloravit me sol.* O animae fideles, et Deo devotae, *nolite me considerare quod sim fusca*, idest quod tribulationibus afficiar, quod persecutionibus opprimar, *quia decoloravit me sol*; idest, fervor persecutionis splendorem in me quodammodo obfuscavit; ac si diceret: Interiorem pulchritudinem meam cogitate, et illam attendite, non illa quae foris pati videor. Tale est quod et Apostolus dicit Eph. 3: « Nolite deficere in tribulationibus meis pro vobis « quae est gloria vestra.... Non enim sunt condi« gnae passiones hujus temporis ad futuram glo« riam quae revelabitur in nobis: » (Rom. 8). Sol autem in Scripturis multos habet sensus. Aliquando significat ipsum Dei et hominum mediatorem, sicut dicitur Malach. 4: « Vobis timentibus « nomen meum, orietur sol justitiae, » idest Christus. Significat etiam Ecclesiam, sicut Dominus dicit Matth. 13: « Tunc justi fulgebunt sicut sol. » Aliquando fervorem persecutionis, sicut hic, et in Evangelio (Matth. 13): ubi dicitur de semine, quod cecidit super terram, et orto sole exaruit: quod ipse Dominus aperit exponens: « Facta autem per« secutione propter verbum, scandalizantur. » *Filii matris meae pugnaverunt contra me*; *posuerunt me custodem in vineis. Vineam meam non custodivi*, Unde coeperit haec persecutio (1) ostendit cum subdit: *Filii matris meae.* Vox primitivae Ecclesiae. *Filii matris meae pugnaverunt contra me.* Mater primitivae Ecclesiae, synagoga est, cui per Prophetam dicitur (Isa. 1): « Et vocaberis ci« vitas fidelis, et mater civitatum, fidelis Sion. » Hujus filii sunt Judaei, qui pugnaverunt contra Ecclesiam primitivam quando excitaverunt persecutionem contra credentes, propter quam omnes dispersi sunt per regiones et per civitates Samariae. *Posuerunt me custodem in vineis.* Vinea una fuit primitiva Ecclesia in Jerosolymis; sed ob Judaicam persecutionem, dispersis omnibus credentibus, multae vineae factae sunt, idest multae Ecclesiae constructae sunt per universum mundum. Dicit ergo Ecclesia primitiva: *Posuerunt me*, scilicet Apostoli et doctores, *custodem*; idest ut essem custos Ecclesiarum. Unde et bene, ubi nos legimus (Act. 8): « Omnes dispersi sunt, » in graeco habetur: « Disseminati sunt. » Ad hoc enim divinitus dispersi sunt ut plures Ecclesiae fierent per universum orbem. *Vineam meam*, idest unam illam Ecclesiam quae in Jerosolymis fuit, *non custodivi.* Hoc autem non ad votum neque ad mentem est referendum; sed ad locum. *Non custodivi*, subaudi, ut esset solummodo ibi ubi coepit. *Indica mihi ubi pascas, ubi cubes in meridie.* Vox Ecclesiae ad sponsum suum Christum. O sponse, *quem diligit anima mea*, idest quem tota intentione diligo, *indica mihi ubi pascas*; idest, ubi oves tuas pascere facias. Ipse est enim pastor bonus, sicut ipse dicit in Evangelio (Joan. 11): *Indica mihi ubi pascas*, et *ubi cubes*, idest requiescas, et hoc *in meridie*, idest in fervore persecutionis vel tentationis. Laborans enim Ecclesia persecutionibus, obsecrat sponsum suum ut ei dicat in quorum mentibus requiescat: nam cubare sponso requiescere est, sicut ipse dicit (Isai. 2): « Super quem requiescet spiritus « meus etc. » Ne enim sancti aestu (1) tentationis arescant, ipse in eorum cordibus cubat et requiescit, atque ab omni fervore tentationum et persecutionum protegit. Quare hoc? *Ne vagari incipiam post greges sodalium tuorum.* Greges sodalium appellat conventicula haereticorum, qui sodales Christi sunt, quia et ipsi greges suos pascunt. Sed Christus unum habet gregem; haeretici vero non gregem, sed greges pascunt; et est sensus: O sponse, indica mihi sanctos et electos tuos, in quorum mentibus requiescis; ne forte offendam et incurram haereticos, putans te me ibi posse invenire. Hunc versum male haeretici distinguebant, tamquam interrogaret: *Ubi pascas, ubi cubes;* et ipse responderet: *In meridie* cubo, idest in australi parte.

Si ignoras te. Vox sponsi ad sponsam suam Ecclesiam. *Si ignoras te, o pulchra, egredere, et abi post vestigia gregum*; ac si diceret: Tu quereris te quasi a me derelictam, et persecutionum fervoribus denigratam; nec consideras, quod pulchra sis inter mulieres; idest non attendis virtutum spiritualium pulchritudinem, qua prae ceteris decoraris; licet tentationibus denigreris. *Si* ergo *ignoras te*, idest si hanc dignitatem et formositatem tuam non recognoscis; *egredere*, de meo consortio, *et abi post vestigia gregum.* Hoc est, sequere et imitare doctrinam errantium haereticorum, qui contempto vero pastore unius gregis, multos sibi greges coacervaverunt; *et pasce haedos tuos juxta tabernacula pastorum*, idest peccatores et erroneos auditores

(1) *Al.* coeperit persecutio.

(1) *Al.* actu.

sub dogmate haereticorum. Unus enim pastor est Christus, qui unum habet gregem, idest unitatem Ecclesiae catholicae: pastores vero multi sunt haeretici, qui gregem deceptorum hominum sibi aggregant, quos diabolo pascunt, de quibus Psalmista (Psal. 48): « Sicut oves in inferno positi sunt. » Oves vocantur in loco hoc mali, non propter boni simplicitatem vel ignorantiam, sed propter hebetudinem: quia nesciunt resistere pravae doctrinae; sed omnia quae sibi imponuntur a malis doctoribus, sustinent non bona patientia. Vox ejusdem sponsi: *Equitatui meo in curribus Pharaonis assimilavi te, amica mea.* Equitatum suum appellat exercitum filiorum Israel, videlicet sexcentas ex millia qui egressi sunt de Aegypto, et transierunt mare rubrum. Equitatum autem suum illam multitudinem dicit: quia sicut auriga currui praeest, ita Deus illi plebi praeerat, protegens illam, et defendens, et ad terram repromissionis introducens. Huic suo equitatui assimilavit amicam suam: quoniam sicut ille populus per mare rubrum salvatus est, Pharaone demerso; ita Ecclesia gentium per baptismum de diaboli servitute liberata est, et ad veram repromissionis terram, evangelicam libertatem, introducta. Sicque quae erat ancilla vitiorum, facta est amica Christi, emundata et abluta per baptismum a sordibus peccatorum. Vel aliter, secundum Gregorium: *Equitatui meo in curribus Pharaonis assimilavi te, amica mea.* Omnes enim qui luxuriae, qui superbiae, qui avaritiae, qui invidiae, qui fallaciae deserviunt, adhuc quasi equi quidam sub curru Pharaonis sunt, idest sub regimine diaboli; omnis vero qui in humilitate, in castitate, in doctrina, in caritate fervet, jam equus effectus est creatoris nostri, jam in curru Dei positus est, jam sessorem Deum habet. Unde cuidam dicitur cui jam Dominus praesidebat, Act. 9: « Durum est tibi « contra stimulum calcitrare; » ac si diceret: Meus equus es, jam contra me calces jactare non potes, jam tibi ego praesideo. De istis equis alibi dicitur, Habac. 3: « Misisti in mari equos tuos, turbantes « aquas multas. » Habet enim currus Deus, quia animabus sanctis praesidet, et per animas sanctas circumquaque discurrit: unde scriptum est, Psalm. 67: « Currus Dei decem millibus (1) multiplex, « millia laetantium. » Habet currus Pharao, qui tamen curres in mari rubro submersi sunt, quia multi perversi in baptismate mutati sunt. Dicit (2) ergo sponsus: *Equitatui meo in curribus Pharaonis assimilavi te, amica mea;* idest, dum adhuc tu esses in curribus Pharaonis, ego te equitatui meo assimilavi: quia attendi quid praedestinationis in te fecerim, equis meis te comparavi. Videt enim Deus multos adhuc deditos luxuriae, adhuc avaritiae servientes; et tamen attendit in secreto judicio quod (3) jam de ipsis operatus est. Quia habet equos Deus; sed multos videt adhuc equos esse Pharaonis: et quia considerat occulto judicio, occulta praedestinatione ad bonum commutandos, similes illos attendit jam equis suis, quia videt illos ad currum suum ducendos qui prius in curru (4) Pharaonis deserviebant. Ubi consideranda sunt occulta judicia: quia multi videntur per praedicationem, per sapientiam, per castitatem, per largitatem equos Dei esse; et tamen occulto Dei judicio equis Pharaonis assimilantur: et multi videntur per avaritiam, per superbiam, per invidiam, per luxuriam equi Pharaonis esse; et tamen occulto Dei judicio equis Dei assimilantur: quia et illos videt de bono ad mala verti, et istos videt de malo ad bonum reduci. Sicut (1) ergo per distinctionem divini judicii multi qui equi videntur Dei, equi sunt Pharaonis pro reproba vita quae illos sequitur; ita per impietatem multi qui equi Pharaonis videntur, per sanctam vitam quam in fine suo servaturi sunt, equis Dei assimilantur. Unde blanditur sponsus, et dicit: *Equitatui meo in curribus Pharaonis assimilavi te, amica mea;* idest, tu adhuc in curribus Pharaonis subdita serviebas, sub vitia currebas; sed attendi ego quid de te praedestinatione fecerim. *Equitatui meo te assimilavi;* idest, electis meis similem te te attendi. *Pulchrae sunt genae tuae sicut turturis.* Turturis natura est ut si casu conjugem perdiderit, alium ultra non inquirat. Turturi ergo assimilatur Ecclesia, quia ex quo Christus praesentia sua corporali mundum deseruit, et caelos petiit, Ecclesia in ejus amore tenacissime perseverat. Nec recipit ullum adulterem amatorem, quia contemnit mundum et concupiscentias ejus, et solius sponsi sui pulchritudinem mente contemplatur. Genis autem turturis genas Ecclesiae comparat, quia in genis maxime verecundia apparet; et per hoc pudor et verecundia Ecclesiae ostenditur, quia erubescit aliquid foedum, et quod sponso suo displiceat, perpetrare; et est sensus: Noli timere ne vageris per greges sodalium: quia tanto te amoris mei pudore, et tanta verecundia donavi, ut certus sim te me non posse deserere, vel ad alienos deflectere. *Collum tuum sicut monilia.* Per collum Ecclesiae, doctores sancti figurantur: nam sicut per collum cibi reficiendo corpora ministrantur, sermones etiam, quibus arcana mentium demonstrantur, per colli fistulam egrediuntur; sic doctores non solum cibum nobis salutaris doctrinae ministrant, sed etiam secreta Scripturarum nobis manifestant. Hoc ergo collum Ecclesiae quasi monile est, quia castae doctrinae gemmis et virtutum ornamentis sancti doctores decorantur. Monile enim ornamentum est, virginum, vel matronarum. *Murenulas aureas faciemus tibi, vermiculatas argento.* Murenulae juxta litteram ornamenta sunt colli virginalis et puellaris; virgulae videlicet auri perplexae intermixtis nonnunquam pulchra varietate subtilissimis argenti filis; et hoc est quod dicit, *Vermiculatas argento,* idest in modum vermium terrenorum quos lumbricos dicunt, distinctas, et inter se conjunctas. Murenulae autem a similitudine piscis maritimi, qui murena vocatur. Mystice, murenulae sunt perplexa Scripturarum dogmata ex diversis Sanctorum Patrum sententiis inter se juncta. Aurum quippe claritatem significat sensus spiritalis: argentum vero nitorem eloquii designat. Murenulas aureas ergo sponsus sponsae suae facit, cum Christus Ecclesiam suam doctrinis Sanctorum Patrum, sensu et eloquio fulgentibus instruit, atque ad illorum fidem et virtutem imitandam accendit. Notandum vero, quod dicit pluraliter, *Faciemus tibi:* quasi enim Christus se personis doctorum conjungit, per quos ipsae murenulae incatenantur, ut istis Ecclesia exornetur. *Dum esset rex in accubitu suo, nardus mea dedit*

(1) *Al.* millia.
(2) *Al.* dicat.
(3) *Al.* quid.
(4) *Al.* currus.

(1) *Al.* sic.

odorem suum. Modo synagoga regem sponsum suum Christum dicit, qui per divinitatem suam omnia regit, et etiam secundum humanitatem de regia David stirpe natus est. Accubitus hujus regis fuit incarnatio ejus: accumbere enim est reclinare et discumbere; et tunc Christus accubuit quando pro nostra redemptione se usque ad suscipiendam naturam nostram inclinavit: et tunc *nardus dedit odorem suum*, quia virtus Ecclesiae magis enituit. Cum enim considerat Deum pro se hominem factum, amplius ad specialium virtutum studium et amorem Conditoris accenditur. Nardus enim fragrantiam et virtutum specialium designat. Erant quidem ante incarnationem sancti Dei; sed, sicut dictum est, sanctitas magis a tempore incarnationis Christi excrevit; et tunc quodammodo *nardus* Ecclesiae, idest odor virtutum fortis, *dedit odorem suum.* Juxta litteram, nardus herba est aromatica, crassa, et fragili radice, folioque parvo et denso, cujus cacumina in aristas se spargunt. Hoc unguento Maria Magdalene caput et pedes Domini perunxisse in Evangelio legitur, Luc. 7, cum esset in domo Simonis. *Fasciculus myrrhae dilectus meus mihi.* Myrrha species est aromatica nimiae amaritudinis, qua mortuorum corpora condiuntur: hoc loco passio Christi et sepulcrum designatur: nam depositum corpus Domini de cruce, a Nicodemo et Joseph myrrha et aloe conditum est, et involutum linteis cum aromatibus, ac sepulturae datum. Dicit ergo Ecclesia sponso ejus: *Dilectus meus fasciculus myrrhae mihi* factus est, quia propter me mortuus et sepultus est. *Inter ubera mea commorabitur.* Nemo dubitat locum cordis inter ubera esse. Dicit ergo: *Inter ubera mea commorabitur cor*, idest in cordis mei memoria aeternaliter habebitur, et nunquam tantorum beneficiorum ejus obliviscetur; sed sive in prosperis, sive in adversis sim, recordabor ejus qui me dilexit, et mortuus est pro me. *Botrus Cypri dilectus meus mihi in vineis Engaddi.* Cyprus insula est, ubi vites nobiles esse feruntur maximos botros procreantes. Engaddi locus similiter esse fertur habens arbusculas liquorem balsami desudantes. Loquitur ergo sponsa de resurrectione sponsi sui: *Botrus Cypri dilectus meus mihi*; ac si diceret: Sponsus meus, qui mortis amaritudinem pro me gustavit, et quasi fasciculus myrrhae mihi fuit; sed in resurrectione sua factus est mihi botrus Cypri, quando me gaudio suae resurrectionis laetificavit: « vinum enim laetificat cor hominis » (Ps. 103): et hoc *in vineis Engaddi*, quia ex resurrectione, quasi suavissimi balsami odore, per universum mundum redoluit et fragrantiam suae fidei late dispersit. Engaddi autem fons haedi interpretatur, per quem significatur baptisma et sacrificium, in quo omnia peccata abluuntur: haedus namque peccatores significat. Baptismus ergo fons haedi est, quia peccatores suscipit, et maculatos et mundatos ab omnibus peccatis reddit. Vox sponsi Christi ad Ecclesiam suam sponsam: *Ecce tu pulchra es, amica mea: ecce tu pulchra.* Bis eam repetit (1) esse pulchram, propter perfectionem operis, et munditiam cogitationis, *Ecce tu pulchra es*, hoc est in bonis operibus perfecta es, sancte et juste et pie vivendo secundum Apostolum (Tit. 2) *Ecce tu pulchra es*, mundam et simplicem habens cordis cogitationem atque intentionem: quia non propter terrena commoda vel mundi gloriam, sed ut solis oculis Dei placeas, bona operaris. *Oculi tui columbarum.* Columba simplicissima avis est; per hanc simplicitas atque innocentia Ecclesiae figuratur: quasi enim oculos columbarum habet, quia ab omni fictione et simulatione se immunem ostendit. Vel etiam oculos habet columbarum, quia scientiam (1) divinarum Scripturarum casto et simplici intuitu intelligit, spirituales et divinos sensus in ea requirens: nam quoniam Spiritus sanctus in specie columbae apparuit, recte doctrina caelestis in oculis columbae intelligitur. *Ecce tu pulcher es, dilecte mi, et decorus.* Postquam sponsus sponsam suam de pulchritudine operis et cordis laudavit, reddit ei vicem sponsa respondens: *Ecce tu pulcher es, dilecte mi, et decorus*; ac si diceret; Tu quidem me pulchram in opere et cogitatione esse dicis; sed ego omnem hanc pulchritudinem a te me credo habere et cognosco: tu enim es pulcher et decorus, tu es fons totius boni; et quicquid boni habeo, tua gratia habeo. Pulcher autem et decorus dicitur, quia et divinitatis perpetuitate et etiam susceptae humanitatis dignitate mirabilis est. *Lectulus noster floridus.* Lectulus Ecclesiae est qualiscumque tranquillitas vel requies praesentis vitae: nam quasi in bello est Ecclesia, dum pro Christo diversa tolerat certamina; quasi vero in lectulo requiescit, cum aliquantula pace sibi concessa fruitur: sed hic lectulus est floridus, hoc est varietate virtutum quasi vernantibus floribus distincta est requies Ecclesiae: tunc enim liberius contemplationi divinae insistit, cum jejunia, vigilias et cetera bonorum operum exercitia liberius exequitur. *Tigna (2) domorum nostrarum cedrina, laquearia cypressina.* Domus Ecclesiae sunt fidelium converticula per orbem totum dispersa; tigna vero et laquearia sunt ipsae personae fidelium ex quibus Ecclesia constat. Sed attendendum est, quod tigna ad munimentum domus sunt, laquearia ad ornamentum. Ideoque per tigna designantur doctores, quorum doctrina fulcitur et sustentatur Ecclesia: per laquearia vero sancti simplicitate gaudentes, qui suis virtutibus ornant Ecclesiam, non autem muniunt doctrina: et hic attendendum est, quod sicut laquearia tignis affixa sunt, sic et (3) vita fidelium in Ecclesia ex doctoribus pendet, quia illorum doctrina instruitur et roboratur. Bene autem tigna cedrina et laquearia cypressina dicuntur: nam utraeque arbores imputribilis naturae sunt, sanctos designantes, qui immarcescibili desiderio flagrant amore sui Conditoris, et contemptis transitoriis, ad aeterna festinant. Cedrus etiam odore suo serpentes fugat; sic et (4) sancti doctores daemones vel haereticos fragrantia doctrinae suae repellunt.

(1) *Al.* reperit.

(1) *Al.* scientia.
(2) *Al.* ligna.
(3) *Al.* et sic.
(4) *Al.* et sic.

CAPUT SECUNDUM.

Ego flos campi, et lilium convallium. Sicut lilium inter spinas, sic amica mea inter filias. Sicut malus inter ligna sylvarum, sic dilectus meus inter filios Sub umbra illius quem desideraveram sedi; et fructus ejus dulcis gutturi meo. Introduxit me rex in cellam vinariam, ordinavit in me caritatem. Fulcite me floribus, stipate me malis, quia amore langueo. Laeva ejus sub capite meo, et dextera illius amplexabitur me. Adjuro vos, filiae Jerusalem, per capreas, cervosque camporum, ne suscitetis neque evigilare faciatis dilectam, quoadusque ipsa velit. Vox dilecti mei. Ecce iste venit saliens in montibus, transiliens colles Similis est dilectus meus capreae, hinnuloque cervorum. En ipse stat post parietem nostrum, respiciens per fenestras, prospiciens per cancellos. En dilectus meus loquitur mihi: Surge, propera, amica mea, columba mea, formosa mea, et veni. Jam enim hyems transit, imber abiit et recessit. Flores apparuerunt in terra nostra; tempus putationis advenit. Vox turturis audita est in terra nostra; ficus protulit grossos suos, vineae florentes dederunt odorem suum. Surge, propera, amica mea, speciosa mea, et veni: columba mea in foraminibus petrae, in caverna maceriae, ostende mihi faciem tuam, sonet vox tua in auribus meis: vox enim tua dulcis, et facies tua decora. Capite nobis vulpes parvulas quae demoliuntur vineas: nam vinea nostra floruit. Dilectus meus mihi, et ego illi, qui pascitur inter lilia, donec aspiret dies et inclinentur umbrae. Revertere, similis esto, dilecte mihi, capreae, hinnuloque cervorum super montes Bethel.

Ipse quoque sponsus de se qualis sit ostendit, postquam sponsa qualem domum ipsa et sponsus ejus habeant ostendit, dicens: *Ego flos campi et lilium convallium*, videlicet quia odorem meae virtutis per latitudinem totius mundi diffundo (1). *Ego* sum *flos campi*, idest decus (2) mundi: sicut enim campus floribus adornatur et vernat, ita totus mundus Christi fide et notitia decoratur. Sum etiam *lilium convallium*: quia illis mentibus meam praecipue gratiam tribuo quae nullam spem in se habentes mihi se humili devotione submittunt: convalles enim significant humiles mentes quarum lilium Christus est; quia pulchritudo humilium mentium ipse est qui dixit (Matth. 2): « Discite a me « quia mitis sum, et humilis corde. » Potest et hoc quod dicit, *Ego sum flos campi*, ad incarnationem referri. Campus enim non aratur, non scinditur, non ullo vomere prosulcatur. Dicit ergo: Sum *flos campi*, idest filius virginis. Non ergo ruris, sed campi se florem vocat, quia virgineae carnis fructus est, secundum vaticinium Isa. 11: « Egredie« tur virga de radice Jesse, et flos de radice ejus ascendet. » *Lilium convallium* est Christus, hoc est filius humilium parentum, convalles enim humiles parentes ejus et pauperes significant. Veniens enim filius Dei in mundum, non solum homo fieri dignatus est, sed etiam pauper homo pro nobis; nec divites, sed pauperes elegit habere parentes, ut particeps factus paupertatis nostrae, divitiarum et gloriae suae nos participes faceret. *Sicut lilium inter spinas, sic amica mea inter filias.* Videns sponsam suam ad requiem festinare, et labores refugere, ac per quietem praesentis temporis ad aeternam beatitudinem tendere, monet eam tali comparatione, ut noverit se per pressuras et labores hujus saeculi illuc pervenire debere. *Sicut*, inquit, *lilium* est *inter spinas, sic amica mea inter filias.* Spinae quae pungunt et lacerant, significant pravos (1) quosque vel intra Ecclesiam, vel extra Ecclesiam; et est sensus: Sic tibi vivendum est, et sic parata debes esse contra omnia adversa, sicut lilium inter spinas est, et tamen florere et gratum odorem ex se emittere non cessat. *Sic amica mea inter filias:* quia non solum ab his qui extra Ecclesiam sunt mala pateris, verum etiam ab illis qui generati per baptismum in filiationem Dei venisse videntur. Et nota, quod se superius sponsus lilium appellavit convallium; nunc sponsam suam dicit *quasi lilium inter spinas*: quia ipse, qui vere est lilium, per gratiam facit Ecclesiam suam esse lilium, candidam videlicet virtutibus, vel ab omni vitiorum labe immunem. *Sicut malum inter ligna sylvarum, sic dilectus meus inter filios.* Nunc sponsa laudata a sponso, vicem ei reddit, et dicit qualis quoque sit ipse. *Sicut*, inquit, *malum inter ligna sylvarum, sic dilectus meus inter filios.* Sicut malum pulchritudinem habet pomorum et gratum odorem inter agrestia ligna sylvarum; ita mediator Dei et hominum Christus Jesus spirituali refulget gratia inter filios Dei et inter electos: ipse enim per naturam Dei filius est, reliqui electi per gratiam, potestate accepta ab unico filio Dei ut sint filii Dei. Hinc Joan. cap. 1, dicit: « Vidimus gloriam ejus, gloriam quasi unigeniti a « patre. » Non qualemcumque, sed quasi unigeniti a patre. *Sub umbra illius quem desideraveram sedi*: quia in ejus protectione confido, et ab eo inter adversa gubernari spero. Umbra enim Christi protectio divinitatis est, qua electos tuetur et defendit. *Fructus ejus dulcis gutturi meo*, idest divinitatis contemplatio, qua me satiari confido: haec est enim sanctorum expectatio, haec est etiam satietas et praemium, visio Conditoris. Desiderat ergo umbram Conditoris sui Ecclesia, quia protectionem illius exoptat inter praesentis vitae adversa. *Fructus illius dulcis gutturi meo* est: quia expectat perfrui specie visionis illius, et satiari dulcedine claritatis ejus. *Introduxit me rex in cellam vinariam, ordinavit in me caritatem.* Cella vinaria Ecclesia est, in qua est vinum evangelicae doctrinae. In hanc ergo cellam amica sponsi introducitur, quando ex omnibus gentibus in unam Ecclesiam fideles adunantur. *Ordinavit*, inquit, *caritatem.* Inter omnes virtutes primatum tenet caritas, qua ipsa subsistit Ecclesia. Caritas ergo in Ecclesia ordinatur, quia non temere, non confuse, sed ordinate tenenda est omnis Dei et proximi dilectio. Deus enim est diligendus super omnia toto corde, tota anima, omnibus viribus, omni mente. Proximus diligendus est sicut se unusquisque diligit. Nam confundere vult caritatem qui proximi caritatem dilectioni Dei praeponit, de quibus Dominus in E-

(1) *Al.* diffudi.
(2) *Al.* Deus.

(1) *Al.* parvos.

vangelio ait, Matth. 10: « Qui amat patrem aut « matrem plusquam me, non est me dignus. » Vel etiam *ordinavit in me caritatem*; idest, ipse prior me dilexit, deinde qualiter eum diligere deberem docuit: unde ipse dicit, Joan. 15: « Non « vos me elegistis, sed ego elegi vos. » Namque in Evangelio dicitur (Joan. 15): « Ipse Pater a- « mat vos, quia vos me amastis. » Non ita putandum tamquam amor discipulorum praecesserit amorem divinum; sed ita potius quod Deus primo discipulos amaverit, illi vero subsequenter gratiam habentes divino amori, majori dilectione se dignos fecerint. Et 1 Joan. 4: « Diligamus Deum, quo- « niam ipse prior dilexit nos. » *Fulcite me floribus, stipate me malis, quia amore langueo.* Postquam Ecclesia, vel anima Deo dilecta, in se caritatem ordinatam dixit, qualiter velit requiescere, vel in quo lecto sponso suo pausare, ostendit subdens: *Fulcite me floribus, stipate me malis, quia amore langueo.* Alloquitur animas jam perfecte divino amori inhaerentes. Per flores initia sanctae conversationis intelliguntur, per mala vero perfectio bonorum operum; et est sensus: O sanctae animae, quae jam dilectioni Conditoris vestri inhaeretis, fulcite me bonorum vestrorum exemplis, et qualiter in exordio virtutum, vel in provectu, vel in perfectione bonorum operum vixeritis, ostendite, *quia amore langueo.* Tunc enim anima amore Dei languet quando ejus dilectioni nihil praeponit; immo quasi ad saeculi opera, languida et imbecillis efficitur; nihilque eam delectat nisi meditatio caelestium, et contemplatio Conditoris sui. *Laeva ejus sub capite meo, et dextera illius amplexabitur me.* Cum, inquit, tali in lecto jacuero, *laeva ejus*, idest sponsi, erit *sub capite meo.* Per laevam, praesentis temporis prosperitas, vel etiam dona Dei intelliguntur quae sanctis in praesenti conferuntur; per dexteram vero beatitudo caelestis patriae accipitur. Laeva Dei sunt pignora Spiritus sancti, et Scripturarum divinarum intellectus, et cetera dona ac charismata, quibus sancta Ecclesia in praesenti consolatur. Caput principale mentis accipitur. Laeva ergo sponsi sub capite sponsae est: quia haec omnia dona ad hoc percipit Ecclesia, vel anima fidelis, ut per haec discat suspirare ad aeterna. Dextera vero sponsi eam amplexatur, quia tota intentio Ecclesiae, vel animae fidelis, haec est ut ad aeternam beatitudinem quandoque perveniat, et specie (1) sui conditoris gaudeat. Et bene prius laeva sub capite, post sponsi dextera eam amplectitur, quia nemo ad amplexus aeternae beatitudinis poterit pervenire, nisi hic mysteriorum caelestium et donorum divinorum studuerint esse participes. *Adjuro vos, filiae Jerusalem, per capreas cervosque camporum, ut non suscitetis neque evigilare faciatis dilectam meam, quoadusque ipsa velit.* Vox sponsi adjurantis filias Jerusalem, idest animas aeternis desideriis intentas, et visionem pacis requirentes, ne quiescentem sponsam suscitent et inquietent. *Adjuro vos*, inquit, *filiae Jerusalem, per capreas, cervosque camporum, ut non suscitetis neque evigilare faciatis dilectam meam* (2); hoc est, ne animam divinae contemplationi deditam, orationibus vel lectionibus divinis occupatam inquietare et ad exteriora opera suscitare velitis, *donec ipsa velit*; hoc est, donec expleto contemplationis tempore, admonente corporis fragilitate, ipsa velit suscitari a somno internae quietis, et ad temporalia agenda procedere. Videamus autem per quid adjuret filias Jerusalem: *Per capreas, cervosque camporum.* Capreae et cervi munda animalia sunt, serpentibus et venenis inimica; et significantur virtutes sanctorum, quae munditia spirituali refulgent, et venena fraudis diabolicae non solum cavent, verum etiam insectantur, et ad nihilum redigunt. Et est sensus: Adjuro vos, filiae Jerusalem, per virtutes vestras, quas vobis divina gratia collatas gaudetis, ut animam contemplationi meae intentam non inquietetis, donec contemplationis hora finita, ipsa aliud quid agere velit. Vox Ecclesiae: *Vox dilecti mei*; subaudi, haec est. Laetabunda enim Ecclesia, quod tantum diligitur a sponso ut etiam pro illa filias Jerusalem adjuret ut non eam requiescentem inquietent, dicit: Haec *vox dilecti mei*, pro me loquentis: quem dilectum videre desiderans, sed non valens, annectit: *Ecce iste venit saliens in montibus, transiliens colles.* Montes et colles intelliguntur perfecti, quique sanctae conversationis sublimitate a terrenis sublevati sunt, et quasi camporum planitiem melioris vitae meritis excedentes. De his quoque montibus Isaias dicit cap. 2: « Erit mons « domus Domini praeparatus in vertice montium, « et elevabitur super colles. » Loquitur ergo sponsa de dilecto suo: *Ecce iste venit saliens in montibus, et transiliens colles*; hoc est, etiam secundum humanitatem, omnem sanctorum excellentiam, omnem contemplationis vitae puritatem excedens. Nec stare in montibus, sed transilire dicitur: quia etsi ad horam per internam inspirationem cor sanctorum visitet, subito tamen recedit, ut eos amplius in sui dilectionem accendat. Potest etiam hoc ad Incarnationem Christi referri, quia veniens quosdam saltus dedit: quia de caelo venit in uterum virginis, de utero virginis in praesepe, de praesepe ad baptismum, de baptismo ad crucem, de cruce ad sepulcrum, de sepulcro ad caelum. Hinc et Psalmista, Psal. 18: « Exultavit ut gigas ad currendam viam; « a summo caelo egressio ejus. » *Similis est dilectus meus capreae, hinnuloque cervorum.* Capreae et cervi, quamvis in sua natura multa habeant quae allegoricis sensibus conveniant, hoc tamen habent singulare quod non in planioribus immorantur, sed in arduis et excelsis locis; et quod quosdam saltus dare solent. Recte ergo his assimilatur Christus propter subtilem contemplationem, et quia nullo intellectu divinitatis ejus majestas comprehendi potest. Non autem cervis assimilatur, sed capreis, mitioribus videlicet animantibus, propter humilitatem incarnationis suae: quia non solum homo fieri, sed etiam humilis homo fieri dignatus est. Hinnulo autem cervorum similis dicitur, quia secundum humanitatem de cervis, hoc est de patriarchis, duxit originem. Unde et Paulus dicitur 2 Tim. 2: « Memor esto Dominum Jesum resurrexisse a mor- « tuis, ex semine David secundum Evangelium « meum. » Vel etiam propter varietatem virtutum et innocentiam, hinnulo cervorum comparatur. *En ipse stat post parietem nostrum, respiciens per fenestras, prospiciens per cancellos.* Paries, mortalis nostra conditio appellatur, quae quodammodo inter nos et Deum, quasi crassus quidam paries constitutus, non permittit nos ejus contemplatione frui. Nam primus homo conditus est ut visione et alloquio Dei frueretur; sed postquam peccavit, ap-

(1) *Al.* spe.
(2) *Al.* *filiae Jerusalem*, et reliqua usque *dilectam.*

positus est quidam paries, ipsa videlicet mortalitas qua praegravamur. Nam, ut Sapiens dicit (Sap. 9): « Corpus, quod corrumpitur, aggravat animam, et « premit terrena inhabitatio sensum multa cogitan- « tem. » Sponsum ergo suum, quem superius capreis vel hinnulis cervorum comparavit, nunc dicit post suum parietem stare: quia Christus aliquando vicinus fit ei cui se, quantum humana mens capit, contemplari permittit; aliquando vero elongatur, et quasi caprea vel cervus quibusdam saltibus effugit. Quia ergo paries appositus erat inter nos et ipsum, nec videre illum poteramus; dignatus est in ipso pariete facere fenestras et cancellos, per quos utcunque sentiri, utcunque perspici possit: unde et sequitur: *Respiciens per fenestras, prospiciens per cancellos:* quasi enim fenestrae et cancelli in pariete fiunt, cum ipse sua gratia se contemplari permittit; licet in (1) speculo et aenigmate. Potest etiam hoc quod dicit, *Ipse stat post parietem nostrum*, ad (2) humanitatem ejus referri: quasi enim post parietem nostrum stetit, quia carnem nostram sibi opposuit, in qua divinitas ejus latuit. Quod vero sequitur, *Respiciens per fenestras, prospiciens per cancellos*, hoc ad divinitatem ejus refertur: ille enim qui per fenestras vel per cancellos intuetur, cuncta quae foris aguntur videt, et ipse a nemine videtur: ita Deus cum omnia videat et omnia perscrutetur, ipse investigari et comprehendi non potest. *En dilectus meus loquitur mihi.* Ad praedicandum hortatur me dicens: *Surge, propera, amica mea, columba mea, formosa mea. et veni.* Vox sponsi ad publicae operationis studia provocantis (3): *Surge, propera, amica mea*, per fidem et dilectionem; *columba mea*, per innocentiam et simplicitatem; *formosa mea*, per virtutum pulchritudinem; festina, *et veni*; ac si diceret: Surge de stratu tuo illo tibi dulcissimo, hoc est de quiete in qua mihi soli placere in psalmis, hymnis et orationibus desideras. Festina et veni, idest festina ad utilitatem proximorum, ut illos quoque per praedicationis officium et bonorum operum exempla tui imitatores facias, et ad salutem perducas. Et notandum, quod superius filias Jerusalem adjurabat ne suscitarent neque evigilare facerent dilectam; hic vero ipse eam suscitat, et surgere ad laborem hortatur, quia « omnia tempus « habent, et omni rei est tempus sub caelo » (Eccle. 3). Tempus contemplationis; tempus etiam actionis: alio enim tempore debent sancti praedicatores divinae contemplationi insistere, et mentem suam caelesti quiete oblectari; alio vero tempore per caritatem debent curam proximorum agere, et eis bonorum operum exempla praebere, ac divinae contemplationis doctrinam impendere. *Jam enim hyems transiit, imber abiit et recessit.* Hyemis et imbris nomine asperitas infidelitatis exprimitur, quae totum mundum tenebat usque ad adventum Christi. Dicit ergo sponsus: *Surge, amica mea, et veni, quia hyems transiit*, sole justitiae apparente; et *imber*, infidelitatis, *recessit*, ac serenitas verae fidei in mundo resplenduit. Tale est quod Apostolus ait, Rom. 13: « Nox praecessit, dies autem appropin- « quavit. » *Flores apparuerunt in terra nostra*; *tempus putationis advenit.* Finita hyeme et imbre, flores in terra apparuerunt, decor videlicet virtutum et pudicitiae; et transeunte asperitate infidelitatis, verna fidei successit temperies. *Tempus putationis advenit*, hoc est purgationis sanctorum: putatio enim vinearum, sanctorum significat purgationem, quae in Christo et per Christum est: de qua ipse ait, Joan. 15: « Ego sum vitis vera, « et vos palmites. Omnem palmitem in me non « ferentem fructum, tollet eum pater meus, et qui « fert fructum purgabit eum, ut plus afferat fru « ctum. » *Vox turturis audita est in terra nostra*; hoc est, vox praedicantium Apostolorum. Turtur enim quae est avis castissima, et quae in excelsis semper et in arboribus morari solet et nidificare, Apostolos, vel ceteros doctores significat, qui possunt dicere: « Nostra conversatio in caelis est. » Phil. 3. Quod etiam gemitum pro cantu habet, sanctorum ploratum significat, qui (1) suos ad fletum et lamenta hortantur dicentes: « Miseri estote « et lugete, ut luctus vester in gaudium conver- « tatur: » Jac. 4. *Vox turturis audita est in terra nostra*; idest, vox praedicantium Apostolorum: *in terra nostra*, hoc est in Ecclesia, de qua Psalmista (Psal. 23): « Domini est terra, et plenitudo ejus. » *Ficus protulit grossos suos.* Per ficus synagoga designatur. Grossi autem dicuntur primitivae et immaturae ficus inhabiles ad edendum, quae ad pulsum venti facile cadunt. Voce autem turturis insonante ficus protulit grossos suos, quia Apostolis praedicantibus, emerserunt multi de synagoga Judaeorum, qui et Christum crederent, et tamen legem carnaliter observare vellent, magisque auctoritate legis delectarentur quam dulcedine Evangelii, volentes circumcisionem et sabbatum et alia legis praecepta juxta litteram observare; de quibus Apostolus dicit, Galat. 4: « Aemulantur vos non bene... « Sed volunt vos circumcidi, ut in carne vestra « glorientur: » (ibid. 6). *Vineae florentes dederunt odorem suum.* Postquam *turturis vox audita est*, postquam *ficus protulit grossos suos, vineae florentes dederunt odorem suum*; quia multitudo Ecclesiarum per latitudinem orbis diffusa est, quae (2) flores virtutum et odorem bonae opinionis late de se spargunt. *Surge, amica mea, sponsa mea, et veni: columba mea in foraminibus petrae, in caverna maceriae.* Vocat iterato sponsus amicam suam, et dicit: *Surge amica mea, sponsa mea, et veni.* Noli, inquit, sponsa mea, quam mihi per fidem et dilectionem amicam feci, otioso torpore lentescere; sed surge et veni, et exempla virtutum foris proximis praebe. *Columba mea in foraminibus petrae.* Si (3) petra est Christus, juxta quod Apostolus ait, 1 Cor. 10: « Petra autem erat Christus; » foramina petrae sunt vulnera quae pro salute nostra in cruce suscepit: fixuram videlicet clavorum, lanceae percussuram. In his ergo foraminibus columba, idest Ecclesia, moratur, quia totam spem salutis suae in passione sui Redemptoris constituit. Ibi ab insidiis malignorum spirituum, quasi a raptu accipitris secura delitescit; ibi nidificat, idest (4) fetus bonorum operum congerit, *In caverna maceriae.* Maceriae construuntur ex viminibus vel ex siccis lapidibus ad munimenta vinearum, ad repellendas vulpes, vel ceteras nocuas bestiolas. Per maceriam ergo significatur caelestium custodia prae-

(1) *Al.* licet ipse in.
(2) *Al.* et ad.
(3) *Al.* provocatis.

(1) *Al.* quique.
(2) *Al.* quia.
(3) *Al.* sic.
(4) *Al.* in.

ceptorum vel virtutum, vel angelicum praesidium; sicut Isaias de Domini vinea ait (cap. 5): « Et « maceria circumdedit et circumfodit eam. » In caverna ergo maceriae moratur, quia praesidio Angelorum undique circumdatur, et a tentationibus custoditur: *Ostende mihi faciem tuam, sonet vox tua in auribus meis: vox enim tua dulcis, et facies tua decora.* Tu, inquit, dilecta mea, quae in lecto contemplationis dulcissime requiescis, veni, *et ostende faciem tuam mihi*, et a secreto quietis egredere ad publicam actionem, et pulchritudinem bonorum operum tuorum aliis ad exemplum demonstra. *Ostende mihi*, dicit, quasi Deo: Deo enim suam faciem ostendit Ecclesia, cum proximis ad utilitatem et profectum virtutum, quantam intrinsecus habeat pulchritudinem insinuat. Hoc est quod Dominus dicit in Evangelio. Matth. 5: « Videant opera vestra « bona, et glorificent patrem vestrum. » *Sonet vox tua in auribus meis*; vox videlicet praedicationis vel divinae laudis, qua alios facias proficere. In auribus enim Dei vox Ecclesiae sonat, cum praedicatione ex multorum conversione delectatur Deus. Bene autem dicit, *Faciem tuam*, et, *Vox tua*, non aliena. Illam videlicet faciem mihi ostende quam in baptismo tibi dedi, quando mundavi te ab omni peccato. *Vox tua*, dicit, *in auribus meis sonet*; ut ex sincera intentione dilectionis meae procedit, ut non propter aliud praedices nisi propter me: *Capite nobis vulpes parvulas, quae demoliuntur vineas: nam vinea nostra floruit.* Vox sponsi praecipientis sponsae suae, et filiabus Jerusalem, sanctis videlicet doctoribus vel animabus fidelibus, *capite*, inquit, *nobis vulpes parvulas.* Vulpis dolosum est animal et fraudulentum, in cavernis et specubus, habitans nec recto, sed tortuoso incedens itinere; ideoque designat haereticos et schismaticos, qui *demoliuntur vineas*, hoc est Ecclesiam Dei, plebem videlicet fidelium lacerare et decipere non cessantes. Praecipit ergo ut parvulas vulpes capiant; idest, ut haereticam pravitatem in ipso initio debellare et destruere non cessent, ne robusta facta fortius Ecclesiam impugnet. *Nam vinea nostra floruit*; idest, Ecclesia per universum mundum flores virtutum emisit. Et nota, cum superius vineas pluraliter dixerit, modo dicit singulariter: *Vinea nostra floruit*; quia ex multis Ecclesiis una est electa Ecclesia.

Dilectus meus mihi et ego illi, qui pascitur inter lilia, donec aspiret dies, et inclinentur umbrae. Vox sponsae, *Dilectus meus mihi*; subaudi, societur vinculo caritatis et amoris; et ego illi conjungar et consociabor vicissitudine mutuae dilectionis. Vel *dilectus meus*, subaudi, det mihi verba exhortationis et divinae promissionis; *et ego*, subaudi, ostendam illi faciem meam. Vel etiam *dilectus meus mihi* dignetur conjungi glutino caritatis; *et ego illi* conjungar vinculo dignae obedientiae, obtemperans praeceptis illius. *Qui pascitur inter lilia*; hoc est, delectatur et jucundatur inter candidas et odoriferas virtutes sanctorum. Et hic notandum, quod superius dixit lilium, hic vero pluraliter lilia: quia multae sunt (1) virtutes sanctorum; una tamen fides est, et una caritas, qua praecipue delectatur Deus. Sive etiam pascitur inter lilia, hoc est suavissime delectatur inter choros virgineos: candor enim liliorum recte munditiae virginali comparatur. *Donec aspiret dies*; hoc est, donec transeant nebulae praesentis vitae, et appareat dies; hoc est, veniat claritas sempiternae beatitudinis. Et est sensus: *Dilectus meus mihi* praestat auxilium, *et ego illi* dignam praebeo obedientiam; qui virtutibus sanctorum delectatur, quousque transcursa nocte praesentis vitae, in qua per speculum et in aenigmate cernitur, appareat dies supernae claritatis, ut facie ad faciem videatur: *Revertere dilecte mi, similis esto capreae, aut hinnulo cervorum super montes Bethara* (2). Vox Ecclesiae sponsi sui speciem desiderantis: O *dilecte mi*, qui me de lecto quietis surgere praecipis, et ut tibi faciem meam ostendam hortaris, *revertere*, hoc est claritatem divinitatis tuae me perspeculari permitte, et hoc quod mihi perfecte promittis in alia vita, beatitudinem videlicet tuam, in hac adhuc peregrinatione me saltem in figura et aenigmate habere permitte: *Similis esto capreae, aut hinnulo cervorum super montes Bethara.* Jam dictum est superius, quod capreae campos despiciunt, et ad alta montium enituntur. Christus ergo capreis comparatur, quia secundum carnem resurgens a mortuis caelorum alta petiit. Hinnulus vero cervorum vocatur, hoc est filius antiquorum patrum. Cervi enim sunt patriarchae et prophetae, de quibus Christus carnis originem duxit. Fertur hinnulus hanc habere naturam, ut fervente sole, umbrosa et opaca loca requirat, in quibus ab aestu protegatur; sic et Christus in eorum mentibus requiescit qui rore Spiritus sancti ab aestibus carnalium voluptatum temperantur; ac si diceret: *O dilecte, revertere*; hoc est, me saepius tua visitatione illustrando laetifica, qui per carnem quam assumpsisti, jam caelorum sublimia penetrasti. Montes autem Bethara, mentes significant sanctorum a terrenis per superna desideria elevatas. Nam Bethara interpretatur domus consurgens, vel domus vigiliarum. Vigiliae mentes sanctorum significant, quae ad desideranda superna consurgunt, et ad ea percipienda invigilant. Quidam codices habent: *Super montes Bethel.* Bethel interpretatur domus Dei, apte mentes sanctorum signans, quae domus Dei sunt habentes in se Deum inhabitatorem, qui dicit per Prophetam. Lev. 26: « Inhabitabo in illis, et inambulabo. » Super has ergo mentes dilectus similis est capreae hinnuloque cervorum, quia illas visitare est dignatus quae domus Dei esse student.

(1) *Al.* fiunt.
(2) *Al. Bethel* vel *Bether.*

CAPUT TERTIUM.

In lectulo meo per noctem quaesivi quem diligit anima mea. Quaesivi illum, et non inveni Surgam, et circuibo civitatem; per vicos et plateas quaeram quem diligit anima mea. Quaesivi illum, et non inveni. Invenerunt me vigiles qui custodiunt civitatem: Num quem diligit anima mea vidistis? Paululum cum pertransissem eos, inveni quem diligit anima mea: tenui eum, nec dimittam, donec introducam illum in domum matris meae, et in cubiculum genitricis meae. Adjuro vos, filiae Jerusalem, per capreas, cervosque camporum, ne suscitetis neque evigilare faciatis dilectam, donec ipsa velit. Quae est ista quae ascendit per desertum, sicut virgula fumi ex aromatibus myrrhae et thuris et universi pulveris pigmentarii? En lectulum Salomonis sexaginta fortes ambiunt ex fortissimis Israel, omnes tenentes gladios, et ad bella doctissimi. Uniuscujusque ensis super femur suum, propter timores nocturnos. Ferculum fecit sibi rex Salomon de lignis Libani. Columnas ejus fecit argenteas, reclinatorium aureum, ascensum purpureum, media caritate constravit, propter filias Jerusalem. Egredimini, filiae Sion, et videte regem Salomonem in diademate quo coronavit illum mater sua in die desponsationis illius, et in die laetitiae cordis ejus.

Vox Ecclesiae de gentibus congregatae, *In lectulo*, inquit *meo*; hoc est, cum adhuc in desideriis carnalibus requiescerem, et cum adhuc in tenebris infidelitatis et ignorantiae posita essem; *quaesivi quem diligit anima mea.* Multi enim Philosophorum Deum ignorantes, summo tamen studio illum requirebant, per creaturas creatorem volentes cognoscere, sicut Plato qui in Timaeo multa de anima disputavit, et sicut Aristoteles et Socrates et ceteri qui omne vitae suae tempus in studiis exquirendae veritatis expendebant. *Quaesivi illum, et non inveni:* non enim per mundanam sapientiam Deus cognosci potuit. *Surgam, et circuibo civitatem: per vicos et plateas quaeram quem diligit anima mea. Quaesivi illum, et non inveni.* Exurgam, inquit, de strato (1) corporis et carnalis delectationis, et circuibo civitatem hujus mundi, maria ac terras peragrando. *Per vicos et plateas quaeram quem diligit anima mea*; hoc est, per lata itinera gradientes hujus saeculi, et suis voluptatibus deditos aspiciam si forte in illis dilecti mei vestigia aspiciam. Hoc, cum causa exempli de multis dici possit, praecipue in illo Eunucho impletum est qui a finibus terrae venit Deum caeli Jerosolymis adorare, quem Philippus invenit, eique Christum in prophetia Isaiae ostendit: Act. 8. Hoc quoque in Cornelio adimpletum est, qui adhuc paganus, et ignorans Deum, elemosynas faciebat, et orationibus vacabat; quem Petrus cum domo sua baptizavit: Act. 10. Iterat adhuc difficultatem inventionis (2) et dicit: *Quaesivi illum, et non inveni. Invenerunt me vigiles qui custodiunt civitatem.* Vigiles sunt sancti Apostoli, et ceteri doctores Ecclesiae, qui civitatem, idest sanctam Ecclesiam, custodiunt, et ab insidiis spiritualium hostium defendunt; quos interrogat: *Num quem diligit anima mea vidistis?* Quasi vigilans Ecclesia interrogabat, cum intenta aure eorum praedicationem percipiebat. *Paululum cum pertransissem eos, inveni quem diligit anima mea.* Pertransire vigiles est eorum dicta et doctrinam diligenter perscrutari. Solemus namque dicere: Transcurri librum, legens, vel pertransivi. *Cum*, inquit, *pertransissem eos, inveni quem diligit anima mea*: quia cum solicita meditatione dicta vel scripta sanctorum requirimus, statim dilectum invenimus: quia Deum in eorum dogmatibus reperimus. Potest et sic intelligi: *Cum pertransissem eos, inveni quem diligit anima mea*; hoc est: cum intellexissem Christum omnem sublimitatem et gratiam superare, tunc *inveni quem diligit anima mea;* hoc est, tunc vere intellexi quantum ipse a ceterorum sanctorum meritis distet. *Tenui eum, nec dimittam, donec introducam illum in domum matris meae, et in cubiculum genitricis meae;* hoc est, ardentissima fide et devotione illi inhaesi; *nec dimittam eum,* sed in ejus amore et fide perseverabo, *donec introducam eum in domum matris meae, et in cubiculum genitricis meae*; hoc est, donec illum synagogae, quae est mater mea, spiritualiter praedicem, ut eum quoque ad ejus fidem perducam. Hoc fiet in die judicii (1), ut Apostolus ait, Rom. 2: « Cum plenitudo gentium intraverit, « tunc omnis Israel salvus erit. » Tantum ergo sibi de caritate sponsi sui promittit Ecclesia ut etiam se credat synagogam posse convertere. Quod autem dicit, *Donec introducam eum,* non est putandum, quod tunc relictura sit illum cum in cubiculum matris introduxerit; sed *donec* pro sempiternum ponitur; idest, semper illi inhaerendo, semper in ejus fide et dilectione perseverabo. Taliter et in Psalm. 122: « Ita oculi nostri ad Dominum Deum « nostrum, donec misereatur nostri. » Numquid postquam nostri misertus fuerit, non erunt oculi nostri ad eum? Utique erunt. *Adjuro vos, filiae Jerusalem, per capreas cervosque camporum, ne suscitetis neque evigilare faciatis dilectam, donec ipsa velit.* Bis repetitur iste versiculus, nam superius positus est: sed supra ad Ecclesiam primitivam de Judaeis collectam pertinet; hic vero ad Ecclesiam de gentibus congregatam, et amoris vinculo Christo arctius copulatam: una enim eademque cura est Deo de sanctis qui vel in circumcisione, vel etiam in tempore baptismatis, coruscante gratia Evangelii illi placuerunt. Quia vero supra iste versiculus expositus est, jam hic videndum est, quare velut dormientem inducat Ecclesiam: unde et adjurat filias Jerusalem ne eam excitent, cum paulo superius non dormientem vel quiescentem, sed studio laboriosissimae inquisitionis insistentem, qua sponsum inquirebat, introducat. Si ergo requirebat sponsum, quomodo requiescebat? Sed dulcissimus et suavissimus est somnus Christum quaerere. Dormit ergo Ecclesia, et sponsum quaerit; dormit videlicet a desideriis terrenis, ab actibus saeculi; vigilat autem et requirit sponsum,

(1) *Al.* statu.
(2) *Al.* intensionis.

(1) *Al.* in die judicii, quando.

quia ejus contemplationi inhaeret, cum solum desiderat, et ad illum pervenire contendit. Adjurat ergo sponsus filias Jerusalem, animas videlicet desideriis terrenis contemptis supernae patriae inhiantes, ne illam excitent ab hoc somno suavissimae quietis et contemplationis, donec ipsa velit. Somnus autem merito amor appellatur: quia sicut dormiens a visibilibus oculos claudit, et invisibilia contemplatur; ita is qui divinae contemplationi insistit, quasi alienus est, et dormit exterioribus, sola spiritualia et caelestia videns. Nec mirum, si amor somnus vocatur; cum in sequentibus mors appellatur, ubi dicitur (cap. ultim.): *Fortis est ut mors dilectio.* Cum autem dicit, *Donec ipsa velit*, ostendit Ecclesiam de gentibus voluntarie se praeparaturam ad labores et persecutiones pro Christo perferendas. *Quae est ista quae ascendit per desertum, sicut virgula fumi, ex aromatibus myrrhae et thuris, et universi pigmentarii?* Vox filiarum Jerusalem, idest sanctorum primitivae Ecclesiae, admirantium pulchritudinem Ecclesiae ex gentibus congregatae. *Que est*, inquit, *ista? Quae*, idest qualis, quanta laude et admiratione digna, quae non circumcisione mundata, nec adhuc baptismo sanctificata, jam currit ad Deum? *Ascendit*, inquit, *per desertum.* Hoc dicitur ad imitationem plebis priscae Judaicae, quae liberata de aegyptiaca servitute per desertum, mare rubro transito, venit ad terram repromissionis. Dic etiam: Ecclesia per desertum nationum descendebat jam de Aegypto, hoc est de confusione idolatriae, liberata, et a Pharaone, idest diabolo, submerso, ut caelesti manna pasceretur, et veram terram repromissionis ingrederetur. Ascendit, inquit, ad montem virtutum, vel etiam ad ipsum caelum virtutibus sublevata, quae in Psalm. 120 dicit: « Levavi oculos meos in montes, unde veniet auxilium mihi. » Et alibi; 122: « Ad te levavi oculos meos, qui habitas in caelis. » Montes ipsi sunt Patriarchae, prophetae, Apostoli, et ceteri sancti, qui merito virtutum montes appellantur. Primo enim ad montes, idest ad sanctos, sublevat oculos Ecclesia, vel anima fidelis: quia illorum doctrinam actusque considerat; illorum exemplo et intercessione muniri gaudet. Postea proficiens, ad ipsum quoque qui fecit montes audet cordis aspectum erigere, et dicit: « Ad te levavi oculos meos qui habitas in caelis; » idest gratanter requiescis in sanctis. *Sicut*, inquit, *virgula fumi ex aromatibus myrrhae et thuris.* Fumus ex igne nascitur, et mox altiora aeris expetit, donec aspectibus intuentium subtrahatur. Fumus igitur significat sanctum desiderium igne divini amoris perfusum (1). Nec absolute fumo comparatur, sed virgulae fumi: quia sancta Ecclesia vel anima sancta Deum amans, gracilis est et delicata, disciplinis Spiritus sancti extenuata, non habens grossitudinem carnalium derideriorum. Sive virgulae fumi, non sparso fumo, comparatur propter unitatem Ecclesiae, quae in Christo una est. Unde vero esset ille fumus ostendit cum subdit: *Myrrhae et thuris et universi pulveris pigmentarii.* Myrrha condiuntur mortuorum corpora; thus vero adoletur in sacrificio Dei: ideoque per myrrham carnis mortificatio designatur; per thus munditia orationum exprimitur. Virgulae ergo fumi, myrrhae et thuris, Ecclesia assimilatur, quia sancti mortificatione carnis suae et orationibus, mundo ac simplici corde profusis, Deo placere student. *Et universi*, inquit, *pulveris pigmentarii*, idest congerie omnium virtutum. Non autem integra fuisse aromata, sed in pulverem redacta dicuntur; quia sanctorum actiones magna discretione considerandae sunt, et tamquam cribro subtilissimae considerationis eventilandae, ne quid forte in illis durum aut inconveniens existat, ne salutem per ipsas virtutis milleformis adversarius surripiat, qui callidus per bona etiam consuevit nocere. *En lectulum Salomonis sexaginta fortes ambiunt ex fortissimis Israel, omnes tenentes gladios, et ad bella doctissimi. Uniuscujusque ensis super femur suum, propter timores nocturnos.* Quo haec dilecta et mirabilis ascendere ostenditur, cum subditur: *En lectulum Salomonis*, et reliqua. Lectulus Salomonis, quamvis superna illius caelestis beatitudinis requies accipi possit, in qua Deus cum sanctis requiescit, probabilius tamen praesens accipitur Ecclesia, in qua sancti Dei, sopitis tumultibus vitiorum, amplexu Salomonis, idest viri pacifici, delectantur: unde et Psalmista de Christo dicit, Ps. 75: « Factus est in pace locus ejus, et « habitatio ejus in Sion. » *Lectulum* ergo *Salomonis*, idest Ecclesiam Christi, *sexaginta fortes ambiunt ex fortissimis Israel.* Per ly *fortes* ordo doctorum intelligitur, qui vel praedicando Ecclesiam muniunt, vel contemplando ad illam supernam beatitudinem pervenire desiderant. Sexagenarius autem numerus ex senario et denario constat: sexies deni, vel decies seni sexaginta faciunt. Senarius vero perfectionem significat operis, quia sex diebus perfecit Deus opera sua; denarius vero remunerationem et praemium quod in fine electis dabitur. Unde et hi qui in vineam venerunt, denarium leguntur accepisse. *Sexaginta* ergo *fortes* significant, ut dictum est, sanctos doctores, fortes opere, et animo constantes. Additur vero, *Ex fortissimis Israel*, omnes in Christum credentes, et Christum diligentes. Israel, idest videns Deum, appellatur; fortissimi vero Israel sunt qui Ecclesiam tueri praedicando, et ab incursibus daemonum vel impugnatione haereticorum defendere noverunt. Hi ergo ambiunt lectulum Salomonis, quia illis est commissa Ecclesia, et ab illis vigilanti cura est custodienda. *Omnes tenentes gladios, et ad bella doctissimi.* Tenent enim gladium spirituale verbi Dei, de quo Apostolus Ephes. 6: « Et galeam » inquit « salutis assumite, « et gladium spiritus, quod est verbum Dei » *Ad bella* vero sunt *doctissimi*: quia necesse est ut spiritualis praelii arte instructi sint qui (1) « adversus principatus et potestates, et adversus mundi rectores tenebrarum harum, contra spiritualia « nequitiae, in caelestibus » (ibidem) bellum gerunt. Versutissimus enim est ille hostis, et tam subtilitate spiritualis naturae quam etiam temporis longinquitate doctissimus, contra quem sancti bella suscipiunt. *Uniuscujusque ensis super femur suum.* Per femur propagatio sobolis accipitur. Super femur ergo ensem habent, quia timore Dei omnes comprimunt et coercent motus carnalis voluptatis. Et hoc *propter timores nocturnos*, idest propter occultas insidias maligni hostis, qui in nocte hujus saeculi, sanctis maxime qui in Ecclesia praeminent, insidiatur, ut illis deceptis, lectulum Salomonis, idest requiem sanctorum, foedare possit. Et notandum

(1) *Al.* profusum.

(1) *Al.* quia.

quod superius tenere gladios dicuntur, hic vero super femur enses habere: gladios enim tenent, ut adversariis resistant, ut haereticos et omnes sanae fidei contradicentes confodiant; super femur vero enses habent, ut summet curam habeant, ut fluxus carnalium voluptatum reprimant, ne (juxta verbum Apostoli 1 Cor. 9) « aliis praedicantes, ipsi reprobi efficiantur. » *Ferculum fecit sibi rex Salomon de lignis Libani*. Quod superius per lectum Salomonis, hoc nunc designatur per ferculum, sancta videlicet Ecclesia, in qua velut in lecto requiescunt sancti Dei, et velut in lecto discumbunt ad epulas aeternae satietatis. *De lignis Libani fecit Salomon ferculum.* Libanus mons est Phoenicis, cujus arbores et proceritate et pulchritudine et durabilitate ceteris praeeminent; ideoque significant sanctos virtutum specie fulgentes, et ad aeterna festinantes: Libanus enim candidatio vel dealbatio interpretatur. Ligna ergo Libani sunt sancti candidati et dealbati baptismo, et exornati omnium virtutum pulchritudine. *Columnas ejus fecit argenteas.* Per columnas doctores ejusdem Ecclesiae figurantur, qui eam verbo et exemplo sustinent ac roborant: unde dicitur, Galat. 2: « Jacobus et Joannes et Cephas, qui videbantur « columnae esse. » Columnae sunt argenteae, quia nitore caelestis eloquii refulgent: « eloquia enim « Domini, eloquia casta, argentum igne examina- « tum, probatum terrae, purgatum septuplum: » Ps. 11. *Reclinatorium fecit aureum* Per reclinatorium aureum, requies aeterna accipitur, quae sanctis in Ecclesia promittitur; ad quam tamen ascensus est purpureus. *Ascensus ejus purpureus.* Purpureus ascensus est passio Christi, quia purpura calorem sanguinis imitatur. Ascensu ergo purpureo ad reclinatorium aureum pervenitur: quia illi ad aeternarum epularum mensam discumbunt, et ad supernae quietis requiem veniunt qui in praesenti passionem redemptoris sui digne venerari et imitari satagunt. *Media caritate constravit propter filias Jerusalem. Media caritate constravit:* quia omnibus fidelibus suam caritatem Christus commendavit, patiendo pro nobis, et requiem nobis praeparando; juxta quod Apostolus Rom. 5 dicit: « Commendat autem Deus suam caritatem in no- « bis: quoniam cum adhuc peccatores essemus, « pro nobis filium suum in mortem tradidit. » Aliter per columnas argenteas, Apostoli et apostolici viri designantur; per reclinatorium aureum, doctorum ordo, qui cum ineffabilia aeternae vitae repromittunt, utique nos suaviter quiescere faciunt: et hoc reclinatorium bene aureum dicitur, quia ineffabile est illud praemium quod sancti expectant. In rebus enim caducis nihil auro pretiosius est. Per ascensum etiam purpureum ordo designatur martyrum, qui passionem Christi imitati, pro illo sanguinem suum fuderunt. « Sed quid nos facie- « mus (dicit B. Gregorius) qui nullius meriti su- « mus, et non inter doctores, non inter martyres « locum nos habere videmus? » Sequitur, *Media caritate constravit.* Habeamus ergo caritatem, qua media hujus ferculi constrata sunt: quae et idcirco latum mandatum vocatur, quia omnibus suis observatoribus aeternam salutem parat. Hanc efficaciter teneamus, et per hanc salvabimur. Et hoc *propter filias Jerusalem*, hoc est propter animas simplices, quae nullius virtutis sibi sunt consciae: quae quanto majoris fragilitatis sibi sunt consciae, tanto amplius salvatorem et redemptorem suum diligere satagunt. *Egredimini et videte, filiae Sion, regem Salomonem in diademate quo coronavit eum mater sua in die desponsationis ejus, et in die laetitiae cordis ejus.* Vox Ecclesiae invitantis animas fidelium ad intuendum quam mirabilis et speciosus sit sponsus ejus; filiae namque Sion eaedem sunt quae et filiae Jerusalem, sanctae videlicet animae,. supernae illius civitatis cives, quae et perpetua cum Angelis pace fruuntur, et per contemplationem gloriam Domini speculantur. *Egredimini*, inquit, o *filiae Sion*; hoc est, exite de turbulenta hujus saeculi conversatione, ut mente expedita eum quem diligitis, contemplari possitis. *Et videte*, inquit, *regem Salomonem*, hoc est verum pacificum Christum, *in diademate quo coronavit eum mater sua*; ac si diceret: Considerate Christum pro vobis carnem indutum, quam carnem de carne Virginis matris suae assumpsit. Diadema namque vocat carnem quam Christus assumpsit pro nobis, in qua mortuus destruxit mortis imperium; in qua etiam resurgens resurgendi nobis spem contulit. De hoc diademate Apostolus Heb. 2 dicit: « Vidimus Je- « sum per passionem gloria et honore coronatum. » Mater vero sua eum coronasse dicitur, quia Virgo Maria illi de sua carne, carnis materiam praebuit. *In die desponsationis ejus*, hoc est in tempore incarnationis ejus, quando sibi conjunxit « Ecclesiam, « non habentem maculam aut rugam » (Ephes. 5), vel quando Deus homini conjunctus est. *Et in die laetitiae cordis ejus.* Laetitia enim et gaudium Christi, salus est et redemptio generis humani; juxta quod in Evangelio, multos ad fidem Christi cernens confluere, « In illa hora, » inquit Evangelista, « exultavit in spiritu, et dixit: Confiteor « tibi, Pater caeli et terrae: quia abscondisti haec « a sapientibus et prudentibus, et revelasti ea par- « vulis: » Matth. 11. Et in evangelica parabola, inventa ove, vocat amicos dicens: « Congratulami- « ni mihi: » Luc. 15. Potest et hoc (1) simpliciter totum ad passionem Christi referri, juxta litteram. Praevidens enim Salomon in spiritu passionem Christi, longe ante praemonebat filias Sion, idest plebem Israeliticam, *Egredimini*, inquiens, *et videte regem Salomonem*, idest Christum, *in diademate*, idest in spinea corona, *quo coronavit eum mater sua*, synagoga, *in die desponsationis ejus*, quando videlicet sibi junxit Ecclesiam, *et in die laetitiae cordis ejus*, quo gaudebat per suam passionem redimere mundum de diaboli potestate. Egredimini ergo, et exite a tenebris infidelitatis, et videte, hoc est intelligite mente, quia ille qui ut homo patitur, verus est Deus. Vel etiam, egredimini extra portam civitatis vestrae, ut eum in Golgotha monte crucifixum videatis.

(1) *Al.* hoc et.

CAPUT QUARTUM.

Quam pulchra es, amica mea, quam pulchra es! Oculi tui columbarum, absque eo quod intrinsecus latet: capilli tui sicut greges caprarum quae ascenderunt de monte Galaad: dentes tui sicut greges tonsarum quae ascenderunt de lavacro. Omnes gemellis fetibus, et sterilis non est inter eas. Sicut vitta coccinea labia tua, et eloquium tuum dulce. Sicut fragmen mali punici, ita genae tuae, absque eo quod intrinsecus latet. Sicut turris David collum tuum; quae aedificata est cum propugnaculis. Mille clypei pendent ex ea, omnis armatura fortium. Duo ubera tua sicut duo hinnuli capreae gemelli qui pascuntur in liliis, donec aspiret dies, et inclinentur umbrae. Vadam ad montem myrrhae, et ad collem thuris. Tota pulchra es, amica mea, et macula non est in te. Veni de Libano, sponsa mea, veni de Libano, veni; coronaberis de capite Amana, de vertice Sanir et Hermon, de cubilibus leonum, de montibus pardorum. Vulnerasti cor meum, soror mea sponsa, vulnerasti cor meum in uno oculorum tuorum, et in uno crine colli tui. Quam pulchrae sunt mammae tuae, soror mea sponsa! Pulchriora sunt ubera tua vino, et odor unguentorum tuorum super omnia aromata. Favus distillans labia tua, sponsa; mel et lac sub lingua tua; et odor vestimentorum tuorum sicut odor thuris. Hortus conclusus soror mea sponsa, hortus conclusus, fons signatus. Emissiones tuae paradisus malorum punicorum, cum pomorum fructibus. Cypri cum nardo, nardus et crocus, fistula et cinnamomum cum universis lignis Libani, myrrha et aloe cum omnibus primis unguentis. Fons hortorum, puteus aquarum viventium quae fluunt impetu de Libano. Surge, aquilo et veni auster, perfla hortum meum, et fluent aromata illius.

Bis repetit, *Quam pulchra es, quam pulchra es*; idest, in opere et praedicatione: in opere, quia nihil foedum, nihil oculis meis indignum agit; in praedicatione, quia ad considerandum Incarnationis meae mysterium etiam sodales tuas filias Jerusalem invitare non cessas. *Oculi tui columbarum.* Per oculos intelligitur acumen sensuum spiritualium, quibus divina et sempiterna contemplatur vel intuetur Ecclesia. Columbae autem, oculi Ecclesiae (1) comparantur, propter spiritualem gratiam, quia Spiritus sanctus in specie columbae apparuit. Sequitur autem: *Absque eo quod intrinsecus latet*; idest, absque superna retributione illius, quam in fine saeculi perceptura es, quam et in praesenti per fidem contemplaris. Latet tamen intrinsecus, nec in praesenti videri potest, sed in futuro expectatur. *Capilli tui sicut greges caprarum quae ascenderunt de monte Galaad.* Per capillos Ecclesiae, subtiles cogitationes accipiuntur, quibus plerumque temporalia disponuntur. Comparantur vero gregibus caprarum, quia haec animalia munda sunt, et in rupibus, sive in excelsis locis resupinata pascuntur: quia cogitationes sanctorum etsi corporali necessitate in temporalibus figuntur, tamen ab aeternorum intentione non discedunt (2); et in ipsa etiam cura quam necessitati corporeae impendunt, quasi caelum semper intuentur. Possumus etiam per oculos, doctores Ecclesiae et praedicatores accipere, qui in corpore, cujus caput Christus est, summum locum tenent, et caelestia et spiritualia ceteris membris vident; per capillos vero innumeram multitudinem simplicium fidelium in laicali ordine constitutorum, qui etsi minus vident spiritualia, sua tamen numerositate magnum decus praestant Ecclesiae. Et bene gregibus caprarum comparantur. Capra peccatoribus convenit, per quam significantur plebes fidelium actionibus saeculi deditae, quae sine peccato agi non possunt. Bene autem sequitur, *Quae ascenderunt de monte Galaad.* Galaad, acervus testimonii interpretatur. Juxta litteram quidem, ideo quia Jacob recedente de Mesopotamia, persecutus est eum Laban, et die tertia reperit eum, ibique in testimonium mutui foederis acervum lapidum extruxerunt. Mystice autem acervus testimonii Christus est, in quo multitudo consistit omnium sanctorum, qui sunt lapides vivi adhaerentes illi lapidi de quo Petrus, 1 Can. 2 ait: « Ad quem « accedentes lapidem vivum.... et ipsi tamquam « lapides vivi simul coaedificamini. » Greges caprarum de monte Galaad ascenderunt, quia sanctorum multitudines ad celsa virtutum conscendunt, et Christi doctrinam atque praecepta in omnibus sequi satagunt. *Dentes tui sicut greges tonsarum quae ascenderunt de lavacro. Omnes gemellis fetibus, et sterilis non est inter eas.* Si per capillos Ecclesiae, innumerabilis multitudo fidelium simplicium intelligitur, per dentes Ecclesiae doctores figurantur: dentibus enim cibos commolimus et masticamus. Et sancti doctores bene dentibus conformantur, quia spirituales cibos quos simplices capere nequeunt, ipsi quodammodo exponendo comminuunt. Dens Ecclesiae praecipuus erat Petrus, cui dictum fuit in visione (Act. 10): « Surge, « occide, et manduca; » ac si diceret: Hos quos ad fidem convertis, occide ab eo quod sunt, ut desinant esse peccatores; et manduca, hoc est transfer in corpus Ecclesiae. Bene autem hi dentes ovibus tonsis et lavacro lotis comparantur: solent enim oves post tonsionem currenti aqua ablui, ne illotus sudor corpori adhaereseat et scabiem generet. Tonsae ergo oves sunt sancti doctores et magistri Ecclesiae, qui et lavacro baptismatis abluti sunt, et vellera, idest facultates et substantias suas, pro Christo amiserunt. Omnibus quidem fidelibus convenit quod dicit: *Quae ascenderunt de lavacro:* nullus enim sine lavacro baptismi fidelis esse potest; non autem omnibus tonsos esse (1) convenit, quia non omnes ita sunt perfecti, ut sua pro Christo valeant amittere; sed illis specialiter congruit, qui secundum verbum Domini vendant omnia sua et dant pauperibus, et nudi atque expediti sequuntur Christum. Tales sunt ergo dentes Ecclesiae, idest praedicatores et magistri ejus, oves per innocentiam abluti baptismo, voluntaria paupertate et rerum sparsione gaudentes. Sequitur: *Omnes gemellis fetibus, et sterilis non est inter eas:* quia gemina caritate, dilectione (2) Dei et proximi, praeeminent et hanc observare docent; vel etiam

(1) *Al.* columbae autem oculis Ecclesiae.
(2) *Al.* descendunt.

(1) *Al.* tonsoribus.
(2) *Al.* dilectionem.

quia fidem et operationem praedicant. *Et sterilis non est inter eas*; nullus videlicet alienus est a bonis operibus. *Sicut vitta coccinea labia tua, et eloquium tuum dulce.* Per labia Ecclesiae, sancti praedicatores accipiuntur, qui et per dentes figurantur. Coccus autem sanguinis vel ignis habet speciem. Labia ergo Ecclesiae, idest sancti praedicatores, vittae coccineae assimilantur, quia passionem Christi assidue praedicant, qui pro nostra redemptione sanguinem suum fudit: sive vittae coccineae assimilantur, quia praedicant, et ardent dilectione; diligunt eos quibus verbum impendunt, et etiam a quibus malum patiuntur. Ad hoc etiam pertinet quod Spiritus sanctus in linguis igneis apparuit: quia loquentes et ardentes fecit Apostolos; ardentes in dilectione, loquentes in praedicatione (1). Et bene vitta coccinea dicitur: vitta enim capillos ligat et constringit: sic (2) doctores sua praedicatione ad unitatem fidei et dilectionis multitudinem fidelium in Ecclesia nectunt, et in unum decorem redigunt. Possunt etiam per capillos subtiles cogitationes nostrae accipi. Vitta ergo coccinea crines ligamus, quando cogitationes nostras disciplina timoris Dei constringimus et coercemus. *Eloquium tuum dulce.* Dulce est eloquium Ecclesiae, cum sancti doctores vel passionem sui Redemptoris ad memoriam reducunt et praedicant quantum Deus hominem dilexerit, vel etiam cum caelestia praemia auditoribus annuntiant. *Sicut fragmen mali punici, ita genae tuae, absque eo quod intrinsecus latet.* Per genas superius diximus Ecclesiam figurari. Nam cum verecundamur, rubor sanguinis in genis effunditur. Malum autem punicum habet rubicundum corticem, interius vero multitudine granorum plenum est: unde et malum granatum vocatur. Per fragmen ergo mali punici, memoria ejusdem dominicae passionis accipitur, quae in cocco superius figuratur: solet enim una res diversis exprimi figuris. Genas ergo Ecclesiae fragmini comparamus, quia sancti doctores venerabiliter agunt memoriam passionis Redemptoris sui, nec erubescunt crucem ejus; immo gloriantur, dicentes cum Apostolo Gal. 6: « Mihi autem absit « gloriari nisi in Cruce Domini Nostri Jesu Chri« sti, per quem mihi mundus crucifixus est, et ego « mundo » Et alibi idem Apostolus scribens ad discipulum suum: « Noli erubescere Christi cru« cem, neque me vinctum ejus: » 2 Tim. 1. Bene autem non integro malo punico, sed fragmini comparatur: malum enim punicum cum frangitur, exterius rubor, interius candor apparet: sic et sancti praedicatores, cum passionem Christi nuntiant, quasi rubor est exterius; cum vero quanta utilitas nostrae redemptionis inde provenerit, et quod homo per passionem Christi non solum a peccatis justificari, sed etiam quod divinum consortium meruerit demonstrant, quasi candidum est quod intrinsecus latebat. Possunt etiam per genas Ecclesiae martyres figurari, qui rubicundi sunt effusione sanguinis sui, veluti malum punicum. Sed fracto malo punico, candor interius apparet, quia post mortem miraculis coruscant. *Sicut turris David collum tuum, quae aedificata est cum propugnaculis.* Collum sanctae Ecclesiae praedicatores sancti et doctores ejus sunt: hi enim hic designantur per collum qui superius per oculos et per dentes, sancti videlicet praedicatores, qui vel uti per collum acceptos verbi Dei cibos nutriendo corpori transmittunt, et vocem divinae praedicationis auditoribus proferunt. Vel etiam sancti doctores per collum signantur: quia sicut collum caput et cetera membra corporis conjungit, ita sancti praedicatores quasi mediatores sunt inter Christum et reliquos quos instruunt fideles, et quasi Christum corpori suo, idest Ecclesiae, conjungunt. Hoc autem collum turri David comparatur. David, qui interpretatur manu forti, vel visu desiderabilis, Christum significat; et tota quidem Ecclesia civitas David, idest magni regis est Christi, qui est manu fortis quoniam diabolum devicit, juxta quod Psalmista dicit, Psal. 23: « Dominus fortis et potens, Dominus potens « in praelio. » Est et visu desiderabilis: quia, ut Apostolus dicit (1 Petr. 1), « In eum deside« rant Angeli prospicere. » Turres autem hujus civitatis illi sunt qui vel scientia vel operis perfectione ceteris praeeminent. *Quae aedificata est cum propugnaculis.* Propugnacula sunt divinarum Scripturarum sacramenta, de quibus veluti jacula procedunt, quibus adversariae potestates repelluntur. *Mille clypei pendent ex ea, omnis armatura fortium.* Mille clypei intelliguntur innumera divinae praesidia defensionis, quibus sancta Ecclesia vallatur et defenditur. *Omnis armatura fortium,* idest omnis instructio vel sanctae praedicationis, vel sanctae operationis. Et bene collum Ecclesiae, hoc est praedicatores et doctores, turri David comparantur, quia semper quasi in bello sunt pro defensione Ecclesiae pugnantes. *Duo ubera tua sicut duo hinnuli capreae gemelli qui pascuntur in liliis, donec aspiret dies, et inclinentur umbrae.* Duo ubera Ecclesiae eosdem significant sanctos doctores. Nec mirum, quod una eademque res diversis figuratur modis. Sancti doctores oculi sunt, quia vitae vias, quas ingredi debeant, subjectis demonstrant. Dentes sunt, quia cibos divinarum Scripturarum et molunt (1) et comminuunt, ut mandi possint. Collum sunt, quia caput et membra, hoc est Christum et Ecclesiam conjungunt. Ipsi ergo doctores sunt et ubera Ecclesiae, quia parvulos et simplices fideles lacte verbi Dei nutriunt; juxta quod Paulus simplicioribus intendens dicit, 1 Cor. 3: « Non potui vobis loqui « tamquam spiritualibus, sed quasi carnalibus, tam« quam parvulis in Christo, lac vobis potum dedi, « non escam. » Et bene non absolute ubera, sed cum additamento dicit, *Duo ubera;* cum femina neque plus neque minus habeat quam duo ubera; quia nimirum sancti doctores parvulos ex utroque populo, Judaico videlicet et Gentili, lacte verbi Dei nutriunt. Nam et Paulus de seipso dicit, Gal. 2: « Qui operatus est Petro in Apostolatum circum« cisionis, operatus est et mihi inter gentes. » Et apte haec duo ubera sicut duo hinnuli capreae gemelli esse dicuntur: quia videlicet fetus sunt et filii salvatoris nostri Christi, qui superius per capream designatus est: haec enim animalia acutissime vident, et nimia velocitate altiora conscendunt. Sic et sancti doctores quae agenda sunt et ipsi vident, et aliis monstrant, et despectis terrenis ad superna nituntur. *Qui pascuntur in liliis*; hoc est, delectantur purissimis et nitidissimis sensibus Scripturarum: *Donec aspiret dies, et inclinentur umbrae*; hoc est donec dies illa aeterna veniat, quam desiderabat

(1) *Al.* loquentes praedicatione.
(2) *Al.* et.

(1) *Al.* scripturarum molliunt.

Psalmista dicens, Psal. 83: « Melior est dies una « in atriis tuis super millia. » *Et inclinentur umbrae*; idest, transeant moerores et perturbationes hujus saeculi. *Donec aspiret dies*, idest oriatur. Apparebit enim dies, idest orietur, quando ille verus sol justitiae apparebit; et tunc inclinabuntur umbrae, hoc est omnia nubila moeroris, et tenebrae praesentis saeculi pertransibunt. Sed et si ipsam litteram velimus aspicere, pulchre expressit ortum diei et occasum noctis: nam nox nihil est aliud nisi umbra terrae, quae sole sub terras descendente consurgit. Sole autem iterum super terras ascendente, inclinantur umbrae, idest cadit nox: *Pascuntur* ergo *liliis, donec aspiret dies et inclinentur umbrae:* quia sanctorum doctorum in praesenti tantum vita necessaria est praedicatio et doctrina: nam in alia vita, postquam apparuerit aeterna dies, et nox praesentis saeculi finita fuerit, non necesse erit doceri aliquem, quia omnes revelata facie gloriam Domini contemplabuntur: unde et Dominus per Prophetam dicit (Jer. 31): « Non docebit vir « fratrem suum dicens, Cognosce Dominum: omnes « enim cognoscent me, a minimo usque ad maxi- « mum. » *Vadam ad montem myrrhae, et ad collem thuris.* In myrrha, carnis mortificatio, vel mortificationum pro Christo tolerantia; in thure vero, sancta devotio orationum accipitur. Mons ergo myrrhae et collis thuris, sunt excelsae animae sanctorum per contemplationem. Promittit ergo sponsus se ad montem myrrhae venturum, et ad collem thuris: quia illas mentes sua visitatione dignatur inhabitare, quae membra cum vitiis et concupiscentiis mortificant, quae etiam seipsas per sancta orationum studia Deo gratum sacrificium faciunt. *Tota pulchra es, amica mea, et macula non est in te.* Vox sponsi ad amicam et sponsam suam, *Tota pulchra es, amica mea.* Omni, inquit ex parte nullam recipis maculam aut rugam: non enim soli doctores vel perfecti quique pulchri sunt ante oculos Dei, qui summa scientia et contemplatione praeeminent; sed etiam simplices et fideles, qui recta fide; et bonis operibus exornantur, pulchri in oculis sponsi habentur. Nam, ut Psalmista dicit, Psal. 113: « Benedixit omnibus qui timent « Dominum, pusillis cum majoribus. » Ideo dicit, *Tota pulchra es*, non pars tua. Haec autem ideo dicimus, non quod aliquis in praesenti vita sine peccato esse possit, cum scriptum sit, Job 25: « Nemo est super terram sine peccato, nec infans « unius diei: » sed ideo quia fides perfecta et caeleste desiderium omnem abstergit maculam peccati levioris. Non enim de gravioribus nunc ratio est, quae qui committunt, jam sponsa Christi non sunt, nec ullam habent particulam hujus sanctae pulchritudinis. Hinc est quod Joannes dicit Eph. 1, c. 3: « Qui natus est ex Deo, non peccat; » scilicet peccatum ad mortem: non quod levibus peccatis quis careat, sine quibus vita ista agi non potest. Tota est ergo pulchra Ecclesia, inquantum se castam et immunem ab omni peccato custodit. Si quando autem levi peccato fuscatur, cito poenitudine (1) et recta fide, ac caelesti desiderio in ea prisca pulchritudo reparatur: *Veni de Libano, sponsa mea, veni de Libano, veni.* Libanus mons est Phoenicis. Interpretatur autem ex hebraeo candidatio, vel dealbatio. Ex graeco autem thus interpretatur. Unde et supra ubi loquitur: *Vadam ad montem myrrhae, et ad collem thuris,* habetur collis Libani. Vocat ergo sponsus sponsam suam candidatam baptismo, et dealbatam nitore omnium virtutum, fragrantem studio sanctarum orationum. Vocat eam ut veniat, idest ut virtutibus proficiat; non enim solum vocat Deus animam quando eam a vinculis corporis exutam ad caelestia praemia ducit; sed etiam cum per internam inspirationem ut in virtutibus proficiat, hortatur; quot enim virtutibus sancti proficiunt, quasi tot passibus ad ipsum tendunt. Et tertio, dicit, *veni*, quia vult eam perfectam esse in cogitatione, locutione et opere. Vel vocat eam primo, ut ad se veniat per fidem. Vocat secundo, ut dignam caelestium praemiorum retributionem jam liberata a corpore accipiat. Vocat tertio, ut in die generalis resurrectionis, jam assumpto corpore, duplici stola ornata perpetuo gaudeat: *Coronaberis de capite Amana, de vertice Sanir et Hermon, de cubilibus leonum, de montibus pardorum.* Amana ipsum dicunt esse montem Ciliciae (1) Amanum, qui et Taurus appellatur. Sanir vero et Hermon montes sunt Judaeae, in quibus leones et pardi feruntur habitare. Per hos autem montes, saeculi potestates, reges videlicet, et principes, intelliguntur, qui veluti montes in superbia extolluntur, et malignis spiritibus, quasi leonibus et pardis, cubilia praebent. Maligni autem spiritus leones vocantur propter superbiam; pardi autem propter ferocitatem, vel etiam pro mille nocendi artibus, quia pardus varium animal est. De his ergo montibus coronatur Ecclesia, quando principes saeculi ad fidem Christi convertuntur. Et non solum propter suas virtutes, sed etiam propter talium conversionem (2) et salutem coronatur vel remuneratur Ecclesia. Potest hoc et in praesenti accipi: nam coronatur Ecclesia de vertice horum montium, quando subjectis principibus catholicae fidei, Ecclesia, quae ante premebatur, coronatur et gloriatur in Christo; sicut factum est tempore Constantini, quando illo converso, mirabiliter glorificata est Ecclesia. Coronatur et de cubilibus leonum et montibus pardorum, quando superbos quosque et saevos ac dolosos convertit, et pro illorum quoque conversione (3) aeterna praemia recipit. *Vulnerasti cor meum, soror mea sponsa, vulnerasti cor meum.* Sponsam et sororem suam dicit sanctam Ecclesiam, quae sponsa est, quia eam sibi Christus incarnatus despondit, eamque mundatam a sordibus peccatorum dote Spiritus sancti sibi conjunxit: soror vero est, quia propter eam incarnatus, frater ejus fieri dignatus est: sicut resurgens a mortuis dixit mulieribus, Matth. 28: « Ite, nuntiate fratribus meis. » Cum ergo dixit vulneratum cor se habere, magnitudinem dilectionis expressit qua (4) sanctam suam diligit Ecclesiam. Affirmat autem haec iterans et inculcans, *Vulnerasti cor meum,* ut tali iteratione quantum Ecclesiam suam diligat ostendat. Qua autem re vulneratum sit, subjungendo demonstrat: *In uno oculorum tuorum, et in uno crine colli tui.* Per oculos Ecclesiae superius (5) spirituales sensus, vel doctores sanctos accipiendos esse diximus; per crines vero multitudines subjectarum plebium, qui-

(1) *Al.* plenitudine.

(1) *Al.* Heliae.
(2) *Al.* conversationem.
(3) *Al.* conversatione.
(4) *Al.* quia.
(5) *Al.* superioris.

bus sancta decoratur Ecclesia. Et est sensus: Cum tota sis pulchra, o Ecclesia, et cum te ob multa diligam; praecipue tamen mitior spiritualium sensuum et doctorum tuorum sinceritas me delectat; simplicitas etiam subjectarum plebium, quae pie et fideliter verbis suorum doctorum obtemperant. Bene autem, cum superius pluraliter dixerit oculos et capillos, hic singulariter in uno oculo et in uno crine dixit, ut per hoc unitas sanctorum doctorum exprimatur; unitas etiam caelestis doctrinae, quam subjectis impendunt: « Unus enim Dominus (ut « Apostolus dicit, Eph. 4), una fides, unum bap- « tisma; » una etiam devotio subjectorum fidelium. Potest et hoc quod dicit, *Vulnerasti cor meum*, de passione Christi accipi; idest, tuo amore fecisti ut ego in cruce vulnerarer. Notandum vero, quod dicit, *In uno crine colli tui:* per collum enim doctores divinos significari, et crinis Ecclesiae collo adhaeret, quia subjectae plebes sanctis doctoribus connectuntur, et eorum sacrae doctrinae inhaerent, ac secundum illorum praecepta vivere satagunt. *Quam pulchrae sunt mammae tuae, soror mea sponsa!* Per mammas superius eosdem doctores diximus figurari, qui et per oculos designantur: nam sancti doctores mammae sunt, cum lacte, idest simplici doctrina, humiles quosque nutriunt; oculi sunt, cum summa quaeque caelestia praedicant. Ait ergo: *Quam pulchrae sunt mammae tuae, soror mea sponsa!* idest, quam pulchri sunt doctores tui, quoniam sermo illorum et eloquia praeeminent, et pondere sensuum pretiosa sunt: *Pulchriora sunt ubera tua vino.* Hic versiculus jam superius expositus est, ubi dicitur, *Meliora sunt ubera tua vino.* Et hoc notandum est, quod Ecclesia superius ubera sponsi sui laudavit dicens, *Meliora sunt ubera tua vino;* nunc vero vicissim sponsus sponsae suae ubera extollit, ut per hoc unitas Christi et Ecclesiae commendetur. Christus enim est caput, Ecclesia corpus ejus. Praecellit enim virtus praedicationis evangelicae legalem scientiam. *Et odor unguentorum tuorum super omnia aromata.* Unguenta Ecclesiae sunt doctrinae caelestis charismata, vel etiam fama virtutum quae de Ecclesia flagrat; aromata vero intelliguntur legales observationes. Super aromata ergo est odor unguentorum Ecclesiae, quia fama evangelicae perfectionis transcendit omnem laudem legalis observationis. *Favus distillans labia tua, sponsa.* Favus mellis est in cera; mel autem in cera est spiritualis intelligentia in littera. Labia ergo Ecclesiae favus distillans vocantur, quia sancti doctores, qui per labia designantur, spiritualia documenta praeferunt instruendis fidelibus. Nec solum favus, sed etiam distillans vocantur labia Ecclesiae: distillat enim favus (1), cum mellis copia exuberans jam non potest cereis capsulis contineri. Recte ergo divina Scriptura favus distillans vocatur: quia multipliciter intelligitur, et variis sensibus exponitur; nunc juxta litteram, nunc juxta allegoriam, nunc juxta moralem, nunc juxta anagogen, idest superiorem sensum. *Mel et lac sub lingua tua.* Lac parvulis convenit; ideoque per lac designatur simplex doctrina, qua (2) initia credentium imbuuntur; mel vero, quod de rore caeli confici creditur, caelestem et spiritualem doctrinam significat, quae et perfectis et instructis convenit. Sub lingua ergo Ecclesiae

(1) *Al.* distillant enim favum.
(2) *Al.* qua.

mel et lac est: quia aliquando caelestia mysteria perfectis, aliquando rudibus plana et simplicia annuntiat. *Et odor vestimentorum tuorum sicut odor thuris.* Vestimenta Ecclesiae sunt bonorum operum ornamenta, juxta quod Joannes in Apocal. cap. 3 et 19, dicit: « Byssinum enim justificationes sunt « sanctorum: » et ideo dicitur (Job 29): « Justi- « tia indutus sum, et induit me sicut ornamento « et diademate judicio meo (1). » Thure autem diximus superius sanctarum orationum munditiam designari. Vestimenta ergo Ecclesiae thuri comparantur, quia omnia opera Ecclesiae quasi orationes sunt. In cunctis enim quae agit, semper Dominum deprecatur, et tali modo implet hoc quod Dominus dicit, Luc. 18: « Oportet semper orare. » Nec hoc aliter impleri potest in nostra tota vita, nisi ut conversatio talis sit ut in conspectu Dei oratio deputetur. Thus est arbor Arabiae felicis, cortice et folio lauro similis, succum in modum amygdalae mittens, qui bis in anno colligitur, autumno et vere; sed autumnali collectione praeparantur arbores, in ejus corticibus flagrantissimo aetatis fervore, facto tenui vulnere, ac ex eo (2) prosiliente spuma pingui, quae concreta (3) densatur; et ubi loci natura poscat tegente palmeam excipiente, quod in arbore haesit, ferro depectitur: ideoque videtur esse purissimum, et hoc candidum (4) esse. Secunda vindemia eadem hyeme corticibus incisis, rubrum hoc exit, nec comparandum priori. Creditur et novellae arboris candidius esse; sed veteris arboris odoratius. Quod ex eo in rotunditate guttae dependet masculum (5) vocamus. Guttam concussu elisam mannam nuncupamus. *Hortus conclusus soror mea sponsa, hortus conclusus, fons signatus.* Sororem et sponsam suam Ecclesiam dicit, quoniam ex ancilla sororem sibi esse constituit, et dote Spiritus sancti pignoratam sponsam sibi effitit. Haec ergo Ecclesia (6) hortus est; quia spiritualium virtutum germina profert, quae in sequentibus aromatum vocabulis designantur. Conclusus vero est hortus iste, quia sancta Ecclesia Redemptoris et Domini sui adjutorio munita est, et praesidio angelicarum virtutum vallata, nullis malignorum spirituum patet insidiis. Haec ipsa Ecclesia est fons signatus. Fons ideo quia caelestis doctrinae fluentis manat, quibus omnes in Christum credentes a peccatis abluit, et veritatis scientia portat. Signatus vero est fons iste, quia sermo fidei evangelicae veritatis signaculo munitus est, ita ut neque maligni spiritus neque haeretici fidem catholicam violare atque disrumpere valeant. Hic hortus vel fons, idest Ecclesia, primum in parvo locello Judaeae plantatus vel exortus est, deinde per universum mundum disseminata praedicatione, areolas (7) suas vel rivulos emisit. Unde sequitur: *Emissiones tuae paradisus malorum punicorum cum pomorum fructibus.* Emissiones Ecclesiae, ut dictum est, incrementa fidei sunt, et disseminatio praedicationis; quae emissiones paradisus graece, hortus latine: quia illa primitiva Ecclesia, quae in Judaea quasi hortus fuit, postea per universum mundum

(1) *Al.* et ideo dicit: « Justitia induit byssum etc.
(2) *Al.* ac si.
(3) *Al.* concreata.
(4) *Al.* candidatum.
(5) *Forte* musculum.
(6) *Al.* Ecclesiae.
(7) *Al.* aureolas.

multos hortos, idest Ecclesias emisit. Mala autem punica, quae rubicundum habent corticem, eos significant, qui non solum generali baptismo sanctificati sunt, verum etiam qui proprio sanguine sunt in passione baptizati, martyres videlicet. Fructus vero pomorum opera significant virtutum, sive eos qui ipsas virtutes opere exercent. Emissiones ergo Ecclesiae paradisus malorum punicorum fuerunt, quia primum locum post Apostolos in Ecclesia (1) martyres tenuerunt per ipsam Domini passionem, quam ipsi patiendo imitari studuerunt. Quamvis generaliter omnium fidelium multitudo paradisus malorum punicorum possit accipi, qui mala punica sunt, quia passionem sui Redemptoris semper in memoria retinent. Et sicut malum punicum intra unum corticem multitudinem habet granorum, ita in Ecclesia multitudo fidelium intra mysterium dominicae passionis continetur. Hinc Apostolus Rom. 6, dicit: « Quotquot baptizati estis in Christo Jesu, « in morte ipsius baptizati estis, consepulti cum i- « pso per baptismum in morte. » *Cypri cum nardo, nardus et crocus; fistula et cinnamomum cum universis lignis Libani.* In hoc horto sic clauso, idest in Ecclesia, nascuntur *cypri cum nardo, nardus simul et crocus cum universis lignis Libani.* Cyprus arbor est aromatica, semen simile coriandri habens, idest album et sublucidum, quod oleo coquitur, et inde exprimitur quod cyprus vocatur: unde regium ungentum paratur. Legimus in Exod. cap. 16: « quod manna erat quasi semen corian- « dri album. » Cyprus ergo et manna unam habent significationem: significant enim caelestem gratiam tamquam mannam de caelis venientem. Cyprus ergo in horto Ecclesiae est vel nascitur, cum fideles quique docentur gratiam spiritualem omnibus praeferre, et per illam salutem sperare. Nemo enim suis viribus, sed sola Dei gratia potest salvari. Nardus typus est dominicae passionis. Unde et Maria nardo pistico caput et pedes Domini unxit. Nardus ergo in horto (2) Ecclesiae est, cum sancti memoriam dominicae passionis venerantur, eique gratias agunt, quod intantum eos dilexerit ut pro eorum salute et liberatione mortem susciperet. Crocus aurei coloris habet florem; ideoque significat caritatem: sicut enim aurum inter cetera metalla pretiosius est, ita caritas inter omnes virtutes principatum tenet, dicente Apostolo 1 Cor. 13: « Nunc autem manent fides, spes, caritas, tria « haec; major autem horum est caritas. » Cum nardo ergo crocus in horto Ecclesiae nascitur, cum membra Christi, hoc est fideles quique, caritatem Dei et proximi efficaciter tenere student. Crocus autem fertur ignitas febres refrigerare; sic vera caritas ardorem concupiscentiae saecularis refrigerat, et dilectionem Dei et proximi in mente accendit. *Fistula et cinnamomum.* Fistula, brevis est arbuscula, quae et casia vocatur, cortice purpureo; et significat sanctos in Ecclesia humilitate et patientia praecipuos, pauperes videlicet spiritu, quorum est regnum caelorum. Purpureus autem cortex significat similitudinem passionis Christi, quam illi qui in vera humilitate fundantur, in corde semper retinere et imitari satagunt. Cinnamomum et ipsa brevis est arbuscula, sed mirae virtutis et odoris: ideoque profectum designat humilitatis (3) quae et per fistulam designatur. Fistula ergo et cinnamomum in Ecclesia sunt, cum sancti Dei humilitatem et patientiam et in corde veraciter retinent, et foris aliis ostendunt. Quod autem fistula rubicundum habet corticem, cinnamomum vero cyaneum habet colorem, significat quod quanto plus sancti memores sunt passionis Redemptoris sui, tanto in oculis suis viliores et despectiores sunt, dicentes cum Abraham, Gen. 18: « Loquar « ad Dominum meum, quamvis sim pulvis et « cinis. » Et cum Job 42: « Idcirco ipse me re- « prehendo, et ago poenitentiam in favilla et ci- « nere. » *Cum universis lignis Libani.* Ligna Libani ceteris lignis pulchritudine ac proceritate et robore praeeminent; ideoque significant doctores, et perfectos quosque in Ecclesia, de quibus superius domus Ecclesiae dicitur aedificata, dicente eadem Ecclesia (supra cap. 1): *Ligna domorum nostrarum cedrina, laquearia cypressina:* quia videlicet sancti doctores praedicatione sua et exemplis Ecclesiam muniunt. Cum fistula ergo et cinnamomo universa ligna Libani in horto (1) Ecclesiae memorantur: quia sive humiles et patientes, sive perfecti quique doctores, eamdem habent fidem in Ecclesia, et eadem beatitudinem expectant. *Myrrha et aloe cum omnibus primis unguentis.* Myrrha arbor est cujus succus stacten dicitur, tantae virtutis ut quicquid ex eo tactum fuerit, ab omni putredine et vermibus servetur illaesum. Aloe est suavissimi odoris arbor, adeo ut vice thymiamatis, altaribus adoleatur. Habet vero succum amarissimum, resistentem putredini et vermibus. Hinc et in passione Domini. Joan. 19, Nicodemus detulisse dicitur: « myrrhae « et aloes quasi libras centum. » Per has ergo arbores designantur carnis continentia et castimonia: nam putredo luxuriam solet designare; juxta quod Propheta de quibusdam dicit (Joel. 1): « Compu- « truerunt jumenta in stercore suo. » In horto ergo Ecclesiae sunt myrrha et aloe, hoc est mentes castae, et omnis corruptionis immunes, audientes ab Apostolo, Heb. 12: « Pacem sectamini cum « omnibus, et castimoniam, sine qua nemo vide- « bit Deum. » *Cum omnibus primis unguentis.* Prima unguenta quid melius quam caritas intelliguntur? De qua Apostolus dicit 1 Cor. 12: « Adhuc « excellentiorem viam vobis demonstro. » Ac deinde (c. 13): « Si linguis hominum loquar et An- « gelorum, caritatem autem non habeam, nihil « mihi prodest. » Post myrrham ergo et aloe, bene prima unguenta ponuntur: quia post carnis continentiam succedit vera caritas, qua Deus super omnia diligitur. Neque enim illi qui mundi dilectione tenentur, hoc est qui voluptatibus et illecebris adhuc delectantur, hujus caritatis participes esse possunt. *Fons hortorum, puteus aquarum viventium quae fluunt impetu de Libano.* Fons hortorum ipsa est primitiva Ecclesia, quae veritatis scientia hortos, idest Ecclesias per universum mundum disseminatas, irrigat. Ipsa est et puteus aquarum viventium: quia scientia veritatis, quae est in Ecclesia, in quibusdam quasi fons est, ubi patet, in quibusdam quasi puteus, ubi latet, et ad liquidum percipi non potest. Nam inter fontem et puteum hoc distat: quod fons est in imo, et in superficie terrae ducitur: puteus vero semper est in imo. Ecclesia ergo et fons est, et puteus,

(1) *Al.* Ecclesiam.
(2) *Al.* hortum.
(3) *Al.* humilitas.

(1) *Al.* horreo.

quia mysteria Dei in quibusdam veluti fons facile capiuntur, in quibusdam vero cum difficultate tamquam aqua ex puteo extrahuntur. Aquae autem viventes, ipsa mysteria Scripturarum vocantur, quia in se caelestem habent virtutem: et e contra cisternae vocantur, idest collectiones aquarum, dogmata haereticorum, de quibus Dominus per Prophetam (Jer. 2): « Me dereliquerunt fontem aquae vivae; « et foderunt sibi cisternas dissipatas, quae conti- « nere non valent aquas. » *Quae fluunt impetu de Libano;* hoc est, manant de Ecclesia, quae dealbata est et candidata baptismate, et bonis operibus; quod Libanus interpretatur. De hoc Libano, hoc est de Ecclesia, fluunt, idest emanant aquae doctrinarum caelestium; et hoc cum impetu, idest cum magna virtute, qua omnia haereticorum figmenta destruuntur et subvertuntur. Hinc et Psal. 45: « Fluminis « impetus laetificat civitatem Dei; » idest virtus divinorum eloquiorum. *Surge aquilo, et veni auster, perfla hortum meum, et fluent aromata illius.* Numeratis Ecclesiae virtutibus sub nomine aromatum, sciens Dominus, qui est sponsus et redemptor Ecclesiae, ipsam Ecclesiam persecutionibus esse multiplicandam, subsequenter ipse quodammodo jubet venire persecutionem, non praecipiendo, sed permittendo, *Surge*, inquit, *aquilo, et veni auster.* Per aquilonem et austrum, flatus persecutionum et perturbationum intelliguntur contra Ecclesiam saevientium. Aquilo quidem frigidissimus ventus est; auster calidus: et ideo per aquilonem terrores et minae designantur; per austrum blandimentorum decipulae figurantur: quibus duobus modis probatur Ecclesia, terroribus videlicet, et blandimentis. Quando (1) autem dicit, *Surge aquilo, et veni auster*, non imperat malis, nec cogit eos ad mala facienda, sed permittit, et facultatem illis dat, ut possint saevire contra Ecclesiam, quatenus per illorum malitiam Ecclesia probetur, et illi gravius puniantur. Novit enim Dominus de malis hominum bona quaedam facere. Sed et ipsam persecutionem in sua potestate habet, ut non tantum saeviant quantum volunt: unde scriptum est, Job 28: « Qui facit « ventis pondus: » quia videlicet flatibus persecutionum modum impendit; juxta quod Apostolus dicit 1 Cor. 10: « Faciet cum tentatione proven- « tum, ut possitis sustinere. » *Perfla*, inquit *hortum meum*, hoc est Ecclesiam meam, *et fluent aromata illius*, hoc est fragrantia virtutum, et odor bonorum operum ex illa procedent. Quo enim acerbius Ecclesia conteritur, eo majorem virtutum odorem ex se emittit.

(1) *Al.* quod.

CAPUT QUINTUM.

Veniat dilectus meus in hortum suum, ut comedat fructum pomorum suorum. Veni in hortum meum, soror mea sponsa. Messui myrrham meam cum aromatibus meis, comedi favum cum melle meo, et bibi vinum meum cum lacte meo. Comedite amici, et bibite, et inebriamini carissimi. Ego dormio, et cor meum vigilat. Vox dilecti mei pulsantis. Aperi mihi soror mea, amica mea, columba mea, immaculata mea: quia caput meum plenum est rore, et cincinni mei guttis noctium. Expoliavi me tunica mea; quomodo induar illa? Lavi pedes meos; quomodo inquinabo illos? Dilectus meus misit manum suam per foramen, et venter meus intremuit ad tactum ejus. Surrexi ut aperirem dilecto meo. Manus meae stillaverunt myrrham, et digiti mei pleni myrrha probatissima. Pessulum hostii mei aperui dilecto meo; at ille declinaverat atque transierat. Anima mea liquefacta est ut dilectus locutus est. Quaesivi, et non inveni illum; vocavi, et non respondit mihi Invenerunt me custodes qui circumeunt civitatem; percusserunt me, et vulneraverunt me: tulerunt pallium meum mihi custodes murorum. Adjuro vos, filiae Jerusalem, si inveneritis dilectum meum mihi, ut nuntietis ei quia amore langueo. Qualis est dilectus tuus ex dilecto, o pulcherrima mulierum? Qualis est dilectus tuus ex dilecto, quia sic adjurasti nos? Dilectus meus candidus et rubicundus, electus ex millibus. Caput ejus aurum optimum; comae ejus sicut elatae palmarum, nigrae quasi corvus; oculi ejus sicut columbae super rivulos aquarum, quae lacte sunt lotae, et resident juxta fluenta plenissima; genae illius sicut areolae aromatum consitae a pigmentariis; labia ejus lilia distillantia myrrham primam; manus illius tornatiles, aureae, plenae hyacintis; venter ejus eburneus, distinctus sapphyris; crura illius columnae marmoreae quae fundatae sunt super bases aureas; species ejus ut Libani, electus ut cedri; guttur illius suavissimum, et totus desiderabilis Talis est dilectus meus, et ipse est amicus meus, filiae Jerusalem. Quo abiit dilectus tuus, o pulcherrima mulierum; quo declinavit dilectus tuus? et quaeremus eum tecum.

Audiens Ecclesia persecutionem vocari, tamquam se praeparans contra adversa dicit: *Veniat dilectus meus in hortum suum*; hoc est, veniat Christus sponsus meus, quem toto corde diligo, ad Ecclesiam suam, *ut comedat fructum pomorum suorum*; idest, delectetur atque pascatur bonis operibus fidelium suorum: nam cibus Domini, bona nostra opera sunt; sicut ipse fidem Samaritanorum vel gentium intuens, dixit Apostolis, Joan. 4: « Ego « cibum habeo manducare, quem vos nescitis. » *Veni in hortum meum, soror mea sponsa.* Desideranti Ecclesiae ut ad se veniat sponsus, respondet se jam hoc fecisse: Ego jam *veni*: nam non est imperativus *veni*, sed praeteritum indicativi. O soror mea sponsa, jam ego *veni in hortum meum*; idest, jam visitavi Ecclesiam meam, et quotidie visito, et virtutum illius tamquam pomis pascor, atque odore fruor. Venio ad eam, ut errantes corrigam, infirmantes roborem, dubios confirmem, et perfectos quosque praemiis caelestibus donem. *Messui myrrham cum aromatibus meis.* Per myrrham designantur illi qui vitam martyrio finierunt, vel etiam carnem suam cum vitiis et concupiscentiis mortificaverunt; aromata vero sunt opera sanctarum virtutum bonae opinionis odoribus fragrantia. Mittit ergo Dominus myrrham cum aromatibus suis, quando sanctos martyres, vel reliquos electos bonis operibus insignes ab hac vita falce mortis praecidit, atque ad maturitatem bonorum operum perductos,

in horreo (1) supernae quietis recondit: *Comedi favum meum cum melle meo, bibi vinum meum cum lacte meo.* Per favum et vinum sancti praedicatores figurantur; per mel vero et lac boni auditores. Favus enim praedicatores sunt, qui arcana et intima Scripturarum mysteria quasi mella de favis producunt, et praedicando aliis manifestant; mel vero sunt boni auditores, qui dulcedinem verbi Dei attente percipere, eaque delectabiliter pasci student. Vinum sunt ipsi praedicatores, qui et favus, qui fortia quaeque sacramenta Scripturarum annuntiant; lac vero sunt infirmi, qui et auditores, quibus aperta mysteria quasi lac parvulis conveniunt. Cum ergo horum omnium vita diversis modis et studiis agatur, horum tantum omnium bona intentione Redemptor delectatur et pascitur; et sic quasi favum cum melle comedit, et vinum cum lacte bibit. Possumus hoc etiam ad mortem electorum referre, quos Dominus comedit cum ad aeternam quietem vocat per mortem, et corpori suo, hoc est societati electorum, in illa jam caelesti felicitate laetantium conjungit. Quod si hoc non accipimus, in melle debemus eos accipere quorum animae jam caelesti (2) gloria laetantur. In favo vero eos qui jam corpore et anima in illa beatitudine laudant Deum. et in illo gaudent perpetuo; quales sunt illi qui cum Domino surrexerunt. *Comedite amici, bibite et inebriamini carissimi.* Non solum Dominus profectu justorum gaudet, verum etiam nos hortatur, ut in illorum virtutibus gaudeamus, et illos imitemur. *Comedite,* inquit, *amici,* hoc est fideles mei, quia amici mei estis faciendo quae jubeo; carissimi mei estis, perfecta me animi caritate diligendo. Comedite, inquit, ergo et bibite; idest, sanctorum bonis actibus congaudete, et illos vobis ad imitandum proponite. Notandum vero, quod dicit, *Bibite et inebriamini carissimi.* Ebrietas aliquando pro saturitate ponitur in Scripturis, sicut de fratribus Joseph scriptum est, Gen. 43: « Biberunt et inebriati sunt « coram eo. » Et Ps. 64: « Visitasti terram et « inebriasti eam; » idest satiasti et replesti. Hortatur ergo nos ut non solum comedamus et bibamus, verum etiam saturemur: quia sunt qui comedunt, et non saturantur; hi videlicet qui verba Dei, corporis quidem aure percipiunt, sed opere adimplere contemnunt. At vero electi quique et comedunt et saturantur: quia videlicet praedicationem divinam delectabiliter audiunt, internis sensibus recondunt, et opere adimplere satagunt: de quibus Psalmista dicit, Psal. 21: « Edent pauperes et sa« turabuntur. » Si vero, ut superius dictum est, de morte sanctorum hoc acceperimus, amici et carissimi Angelici spiritus intelliguntur quos jubet Dominus congratulari electis suis, cum ab hac vita ad aeternae beatitudinis requiem transferuntur; juxta quod in Evangelii parabola legitur (Lucae 15): « Congratulamini mihi, quia inveni o« vem meam quae perierat. » *Ego dormio, et cor meum vigilat.* Vox Ecclesiae: *Ego dormio,* quia aliquantula pace largiente sponso meo requiesco; nec tales patior pressuras quales primitiva Ecclesia: *et* ideo *cor meum vigilat,* quia securius concessa mihi pace, amore sponso meo (3) inhaereo, et ad illum oculis cordis mei intendo. Sed quia hoc tempus non est requiei, sed potius laboris et certaminis, rursus sponsus Ecclesiam suam ad labores excitat, et ad praedicationis certamen hortatur. *Vox dilecti mei pulsantis.* Pulsat dilectus, cum Christus fideles suos ad profectum virtutum hortatur; sive pulsat, cum eos admonet, ut proximos praedicando lucrentur. Est et tertia pulsatio, qua pulsat Dominus electos suos, cum per aegritudinis molestias esse mortem vicinam designat. De qua pulsatione in Evangelio dicitur (Lucae 12): « Ut cum venerit « et pulsaverit, confestim aperiant ei. » Sed hoc loco pulsare dicitur, hoc est Ecclesiam ad opus praedicationis instigare. *Aperi mihi, soror mea, amica mea, columba mea, immaculata mea. Aperi mihi, soror mea. Soror,* quia coheres regni mei facta: *amica mea,* quia de jugo servitutis liberata, arcana veritatis meae cognovisti: *columba mea,* quia spiritus mei dote sanctificata: *immaculata mea,* quia effusione mei sanguinis ab omni peccatorum macula et naevo purgata es: *aperi mihi;* hoc est, de quiete et otio dilectae tibi contemplationis egredere ad opus praedicationis. *Quia caput meum plenum est rore, et cincinni mei guttis noctium.* « Caput « Christi (ut Apostolus dicit 1 Cor. 11) Deus « est; » cincinni vero sunt intimae cogitationes sanctorum, quae non laxae et dissolutae fluunt, sed vinculo timoris et amoris Dei colliguntur. Ros vero et guttae noctium hoc loco tenebrosas et infidelitate plenas frigidasque mentes significant. Caput ergo sponsi plenum est rore, cum saeculares quique saeculi amore a caritate torpescunt; juxta quod Dominus, Matth. 24, dicit: « Abundante iniquitate, « refrigescit caritas. » Et cum tales sanctos Dei caelestia meditantes persequuntur et odiunt, quasi cincinni sponsi pleni sunt guttis noctium. Cum ergo tales multiplicantur et gravant Ecclesiam, tunc sponsus admonet sponsam suam ut surgat, et operi praedicationis insistat. *Expoliavi me tunica mea; quomodo induar illa?* Provocata Ecclesia a sponso suo ad officium praedicationis respondet: *Expoliavi me tunica mea; quomodo induar illa?* Exui, inquit, me curis et occupationibus istius saeculi, sine quibus officium praedicationis aut vix aut nullatenus agitur; et quomodo fieri potest ut ad ea quae deserui iterum revertar? Nam qui se ad officium praedicationis suscipiendum aptat, debet quaeque temporalia subditis providere, quae sine magna solicitudine agi non possunt. Quod autem tunica solicitudines et curas saeculi significet, Dominus ostendit dicens in Evangelio Matth. 24: « Et qui in tecto est, non descendat tollere « tunicam suam: » quod est aperte dicere: qui in sublimi contemplationis arce consistit, non descendat et iterum occupationibus saeculi implicetur. Timet ergo Ecclesia, vel anima quaeque sancta, hac tunica exuens in contemplatione sui Conditoris requiescens, iterum illam indui, et saecularibus negotiis occupari. *Lavi pedes meos; quomodo inquinabo illos? Lavi pedes meos;* hoc est, actiones quibus pulverem tangere, hoc est terrena agere consueveram, dignis poenitentiae fletibus ablui, adeo ut nihil nunc nisi divina me libeat meditari: *quomodo inquinabo illos?* idest, quomodo potest fieri ut iterum ad cogitanda terrena et caduca redeam, quae nunc exoccupato et libero corde, divino fruor contuitu? *Dilectus meus misit manum suam per foramen; et venter meus intremuit ad tactum ejus.* Dilectus manum per foramen mittit, et ventrem tangit, cum interna Conditor inspiratione visitat cor,

(1) *Al.* horrea.
(2) *Al.* animae caelesti.
(3) *Al.* sponsi mei.

et ad profectum virtutum accendit, sive etiam cum nos ad memoriam operum suorum revocat, ut cogitemus quia, cum esset Deus, homo pro nobis fieri dignatus est, ut terrena nostra suscipiens, caelestes nos faceret, et moriendo pro nobis, vitam aeternam nobis daret. Quod cum fit, venter intremuit: quia cum talia cogitare incipimus, cordis nostri arcana se concutiunt, dum stupere incipimus quanta dignatione haec Conditor pro nobis agere dignatus est. Nam quod venter cor significet, ostendit Propheta dicens (Jer. 4): « Ventrem meum « doleo. » Quod quid esset, ostendit subdens: « Sensus cordis mei dissipati sunt. » *Surrexi ut aperirem dilecto meo.* Aperimus dilecto, non solum cum adventum ejus per caritatem suscipimus (1), verum etiam cum aliis praedicamus; et eos qui per malitiam pectus clauserant, nostra praedicatione e converso facimus, ut ipsi quoque januam cordis Christo aperiant. Bene autem primo dicitur, *Surrexi*, deinde, *Ut aperirem*: qui enim praedicando aliorum corda Christo vult aperire, prius debet surgere; hoc est, ad studia bonorum operum erigi, et opere implere quod praedicat; ne forte cum aliis praedicaverit, ipse reprobus efficiatur. Hinc et Lucas de Domino dicit, Act. 1: « Quae coepit Jesus facere « et docere. » Prius dicit (2) Facere, deinde, Docere. *Manus meae stillaverunt myrrham, et digiti mei pleni myrrha probatissima.* Per manus, quibus operamur, ipsa operatio designatur, per digitos vero discretio operationis; quia in nullo membro tantae sunt distinctiones articulorum, quantae in digitis. Manus Ecclesiae myrrham distillant, cum praedicatores ejus, continentiae et mortificationi carnis suae operam dant, dicentes cum Apostolo, I Corinth. 9: « Castigo corpus meum, et in ser- « vitutem redigo: » sive cum pro Christo mori parati sunt, sicut Joannes dicit Ep. I, cap. 3: « Si « Christus pro nobis animam posuit (vel mortuus « est) et nos debemus pro fratribus animas po- « nere. » Digiti vero sunt pleni myrrha probatissima, cum ipsum opus mortificationis subtiliter discernimus, utrum pro spe vel intuitu supernae mercedis fiat, an pro saeculi laudibus: qui enim pro humanis favoribus jejunat, vel abstinentiae sive continentiae operibus insistit, in manibus quidem myrrham habet, sed in digitis non habet: quia non discernit quare hoc faciat; de qualibus Dominus dicit, Matth. 6: « Receperunt mercedem suam. » Sive manus sponsae distillant myrrham, cum operarii sanctae Ecclesiae, castimoniae et continentiae seipsos aptant. *Pessulum hostii mei aperui dilecto meo; at ille declinaverat, atque transierat.* Pessulum ostii aperit, cum Ecclesia, vel fidelis quaeque anima, cor advenienti Conditori praeparat. *At* (3) *ille declinaverat atque transierat.* Plerumque enim dum subtilia quaeque tractare volumus, quanto subtilius intendimus, tanto acies cordis reverberatur. Unde Salomon dixit, Eccl. 7: « Sapiens effi- « ciar; et ipsa longius recessit a me. » Et Psal. 63: « Accedet homo ad cor altum; et exaltabitur Deus. » Quanto enim quisque ad contemplationem divinam purificatione carnis cor sustollit, tanto altius quod quaerebat esse invenit. Dicit ergo: *At ille declinaverat, atque transierat;* quia nemo in praesenti vita eum sicuti est comprehendere potest (1). *Anima mea liquefacta est, ut dilectus locutus est.* Quanto, inquit, vicinius adventum sponsi mei persensi ad tactum secretae inspirationis, tanto magis quidquid in me erat frigidum incaluit, ita ut nihil mihi libeat jam nisi lacrymis resolvi. Loquitur enim sponsus interna sui inspiratione, cum Christus sanctam animam inspirat, eique caeleste desiderium suggerit. Et ita eo loquente liquefit: quia quo magis caelestibus afflat desideriis, eo amplius terrenis emoritur, et quasi insensibilis mundo efficitur, solumque desiderio caelesti vivit. Hoc est etiam quod per Prophetam Dominus dicit (Isai. 42): « Quis « caecus nisi servus meus? Quis surdus nisi ad « quem causam per nuntios meos misi? » *Quaesivi illum, et non inveni.* Ingeminat iterum causam doloris sui. *Quaesivi illum, et non inveni; vocavi illum, et non respondit mihi.* Omnibus quidem se pie quaerentibus semper adest Dominus, se invocantibus respondet, idest ad salutem exaudit; sed plerumque fidelem animam et ad se venire desiderantem non exaudit, ad hoc ut ita se in praesenti ostendat sicut se in futurum ostensurum promisit. Vel etiam non respondet, idest non exaudit, ad hoc ut ad libitum suum sanctus quisque vinculis corporis exuatur, et liberis amplexibus sponsi sui demulceatur. Nam quando Apostolus dicebat, Phil. 1: « Cupio dissolvi, et esse cum Christo, » quasi quaerebat inhaerere sponso suo, et vocabat illum desiderio mentis; sed non respondebat illi, quia non statim de corpore eum liberabat, sed adhuc laboribus exercere et utilitatibus Ecclesiae insudare permittebat. *Invenerunt me custodes qui circumeunt civitatem; percusserunt me, vulneraverunt me: tulerunt mihi pallium meum custodes murorum.* Vigiles qui custodiunt civitatem, sancti sunt doctores, qui caritate Dei ipsam Ecclesiam (2) circumeunt, pervigilem ejus curam habentes, quo illam et ab adversariis tueantur, et verbo suo, vel exemplo ad caelestia desideranda accendant. Inveniunt ergo sponsam dilectum quaerentem, cum sancti doctores animam caelestibus desideriis intentam, vel praesentes verbo, vel absentes scriptis suis instituunt et informant. *Percusserunt me*, inquit, *et vulneraverunt.* Verbum Dei gladius est, dicente Apostolo, Heb. 4: « Vivus est sermo Dei et efficax, « et penetrabilior omni gladio ancipiti, pertingens « usque ad divisionem animae. » Hoc gladio sponsa percutitur et vulneratur, quando praedicatoris sermo de Deo loquitur, et auditoris mentem veluti quodam spiculo compunctionis, et amoris transfodit. *Tulerunt mihi pallium meum* (3), hoc pallium, quod superius tunica intelligitur, ubi dicitur, *Spoliavi me tunica mea*, tegmen videlicet saecularium desideriorum, quod custodes auferunt: quia quod de amore praesentis saeculi in mente alicujus sancti remansit, totum sancti doctores auferunt, et ea (4) solummodo Christum diligere faciunt. Hi tales possunt dicere cum Apostolo, Gal. 6: « Mihi mundus « crucifixus est, et ego mundo. » *Custodes murorum.* Muri civitatis sunt doctores Ecclesiae. Custodes ergo murorum illi sunt qui etiam illos instruunt qui aliis praedicare possunt. Qualis erat

(1) *Al.* suspicimus.
(2) *Al.* dixit.
(3) *Al.* et.

(1) *Al.* quia in praesenti vita eum sicuti est, comprehendere non potest.
(2) *Al.* caritatem Dei, idest Ecclesiam.
(3) *Al.* hoc.
(4) *Al.* eam.

Paulus qui Timotheum et Titum, muros utique hujus civitatis, instruebat et custodiebat; hoc est, exhortabatur ad perfectionem boni operis. *Adjuro vos, filiae Jerusalem, si inveneritis dilectum meum, ut annuntietis ei quia amore langueo.* Filiae Jerusalem sunt animae fideles, quae vel adhuc in presenti peregrinantur, vel etiam Christo fruuntur, idest filiae supernae illius civitatis in qua est superna pax et felicitas divinae contemplationis. Sed hoc loco filias Jerusalem animas debemus accipere Deum desiderantes, sed adhuc in hac peregrinatione versantes. Adjurat ergo sponsa filias Jerusalem, ut nuntient sponso quia amore languet: tunc enim anima fidelis amore languet cum fideles alios desiderantes Deum, pro se deprecatur ut suum desiderium Christo insinuent, eique nuntient suo amore illam teneri. Bene autem se amore languere dicit: quanto enim superna desiderare coeperit, tanto magis erga ea que mundi sunt infirmatur et languescit. Nec mirum si tales languere dicuntur, cum Apostolus, Col. 3, eos mortuos dicat, « Mortui » inquiens « estis, et vita vestra « abscondita est cum Christo in Deo. » Ita ergo adjuranti sponsae, respondent filiae Jerusalem: *O pulcherrima mulierum, qualis est dilectus tuus ex dilecto, quia sic adjurasti nos?* Hoc tunc fit, quando quis fidelis fratrem fidelem alloquitur, et invicem sibi caelestium desideriorum verba suggerunt, quibus se ad supernorum amorem accendant. Indica mihi, inquit, tamquam desideranti, et jam ad visionem Conditoris mei venire cupienti, qualis est dilectus tuus, idest qualiter Christus amari debeat. Jamdudum, inquit, illum timere coepi; sed jam caritate timorem expellente, opto audire verba quibus ad amorem illius accendar. Tu ergo, quae illum jam amore quaeris, ejusque amore langues, dic mihi *qualis est dilectus tuus ex dilecto.* Dilectus ex dilecto, filius est ex patre, sicut est Deus ex Deo, lumen de lumine. Vel etiam dilectus ex dilecto est Christus, ex ea parte videlicet qua diligendus est, non ex ea qua timendus: nam timere minus perfectorum est, quos timor a peccatis revocat: amare vero jam perfectorum est. Interrogat ergo qualis sit dilectus ex dilecto, idest qualiter Christus amari debeat, vel qualis sit erga illos qui illum tantum amare noverunt: *Dilectus meus candidus et rubicundus, electus ex millibus.* Vox respondentis Ecclesiae: *Dilectus meus candidus*, virginitate, *rubicundus* passione: *Candidus*, quia sine peccato natus est, et sine peccato est conversatus: « peccatum enim non fecit, nec dolus « inventus est in eo: » 1 Pet. 2, *rubicundus*: quia « lavit nos a peccatis nostris in sanguine suo. » (Apocaly. 1): *Electus ex millibus.* Singulari enim gratia homo Christus in humani generis massa refulsit: quia per illum proposuit Deus salvare genus humanum, et ipse est « mediator Dei et hominum « Jesus Christus. » De quo Psalm. 13: « Non est « qui faciat bonum, non est usque ad unum. » Et Salomon, Eccle. 7: « Virum de mille unum « reperi, » idest Christum. Et ipse in Ps. 140: « Singulariter sum ego, donec transeam. » Electus ergo ex millibus, quia solus ex multitudine sanctorum dignus fuit audire, Matth. 17: « Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui. » *Caput ejus aurum optimum.* Caput sponsi Deus est, juxta quod Apost. dicit 1 Cor. 11: « Caput Christi « Deus; » qui auro optimo comparatur, quia sicut aurum omnibus metallis est pretiosius, ita omnipotens Deus omnibus a se factis bonis praecellit et supereminet. Unde Dominus, Marc. 10: « Nemo bo- « nus, nisi solus Deus. » Caput ergo sponsi aurum optimum est, quia Dei bonitas ineffabilis est, omnium rerum bonitatem transcendens: quia nihil bonum nisi participatione hujus summi boni. *Comae ejus sicut elatae palmarum, nigrae quasi corvus.* Comae sponsi sunt multitudines fidelium per (1) fidem et dilectionem Deo adhaerentes, quae elatis palmarum comparantur. Dicamus juxta litteram de elatis palmarum. Elatae palmarum sunt rami provectiores (2) et excellentiores, interdum aureo colore crispantes, et semper ad excelsa tendentes, et nunquam virorem suum amittentes. Tales ergo dicit comas sponsi sui, crispas videlicet et rutilas. Nonnulli dicunt elatas palmarum speciem esse arboris aromaticae, quam Latini abietem sive spatam vocant; nam Graece abies, elates dicitur. Est autem haec species apta conficiendis unguentis. Abietem vero hic non magnam illam arborem quae est navigiis vel domibus apta; sed, ut diximus, speciem aromaticae arboris debemus accipere. Haec juxta litteram de elatis palmarum. Comae ergo sponsi elatis palmarum comparantur, quia fidelium multitudines et virore fidei gaudent, et ad aeterna praemia desideranda extolluntur, atque supernae suavitatis dulcedinem degustant: quam quanto magis percipiunt, tanto amplius in oculis suis peccatores sibi et contemptibiles esse videntur: unde sequitur, *Nigrae quasi corvus.* Comae enim sponsi nigrae sunt quasi corvus, quia fidelium multitudines suae fragilitatis consciae sunt, et nihil se boni ex seipsis habere noverunt. Vel etiam elatae palmarum sunt in spe et victoria. Nigrae vero quasi corvus, quia despecti et contemptibiles sunt pressuris hujus saeculi. Elatae palmarum sunt sancti, qui per gratiam Dei ad caelestis victoriae palmam tendunt. Nigrae vero quasi corvus, quia per se infirmos et peccatores se esse cognoscunt. Possunt etiam comae sponsi angelicae virtutes accipi, quae Deo specialiter inhaerent, sicut comae capiti, eumque e vicino contemplantur; quae bene elatis palmarum comparantur, quia nunquam a status sui rectitudine inclinantur, sed in dignitate officii sui immaculate permanent: quae quanto magis claritatem sui Conditoris contemplantur in eo, quam vile sit omne creatum in ejus comparatione aspiciunt; et ideo quasi corvus nigrae esse dicuntur, *Oculi ejus sicut columbae super rivulos aquarum, quae lacte sunt lotae.* Oculi sponsi sunt dona Spiritus sancti; quod ostendit Joannes in Apoc. 5, dicens: « Vidi agnum tamquam occisum, habentem « cornua septem et oculos septem; qui sunt se- « ptem spiritus Dei, missi in omnem terram. » Unde bene columbis super rivos aquarum comparantur, quia Spiritus sanctus puris et sinceris mentibus delectatur: non enim super stagna vel paludes, sed super rivos aquarum columbae resident, quia Spiritus sanctus castas et mundas mentes, ut dictum est, sibi habitaculum facit. *Quae lacte sunt lotae.* Lactis nomine gratia Dei intelligitur, quae per Spiritum sanctum Ecclesiae tribuitur, et qua, veluti lacte parvuli, ita Ecclesia nutritur. Possumus et per oculos sponsi, doctores accipere: qui columbis comparantur propter inno-

(1) *Al.* propter.
(2) *Al.* productiores.

centiam et simplicitatem. Hae columbae super rivos aquarum resident, quia sancti doctores fluentis divinarum Scripturarum immorantur. Columbae super rivulos aquarum resident, ut adventum accipitris a longe prospiciant, et praecaveant; sic et sancti doctores aqua baptismatis perfusi, nitore castitatis et sanctimoniae dealbati, resident juxta fluenta plenissima, hoc est juxta Scripturarum exuberantem scientiam. Si quid vero putamus distare inter rivulos et fluenta plenissima, dicendum est, per rivulos veteris testamenti Scripturas exprimi, per fluenta plenissima copiosam sancti Evangelii doctrinam designari. Istae ergo columbae et super rivulos aquarum sunt, et juxta fluenta plenissima resident: quia sancti doctores assidue tam veteris testamenti quam novi mysteria perscrutantur. *Genae illius sicut areolae aromatum consitae a pigmentariis.* Genae sponsi modestia (1) Christi pietas vel severitas, sive habitus vultus illius accipitur. Nam in genis viri laetitia vel modestia; severitas quoque et pietas deprehenditur. Ideoque in genis sponsi Redemptoris nostri istius habitus vultus accipitur. Genae illius erant cum exultaret in spiritu, ut Evangelium dicit (Matth. 11), vel cum fleret super mortuum Lazarum: Joan. 11, vel cum doleret super perituram Jerusalem. Luc 19, et plura id genus. Hae ergo genae sponsi areolis aromatum comparantur; sicut enim areolae aromatum optime compositae et ordinatae aspectum intuentium delectant, eisque odorem suum propinant; ita Christi mansuetudo et absentes fama, et praesentes re ipsa delectabat, et ad sui dilectionem provocabat. Hae ergo areolae a pigmentariis conditae sunt. Pigmentarii sunt Prophetae vel Apostoli, quorum alteri futura omnia, alteri jam facta descripserunt. *Labia ejus lilia distillantia myrrham primam.* Per labia sponsi, verba Domini Jesu Christi accipiantur, quae liliis comparantur, quia candoris aeterni praemia annuntiant. Distillant myrrham primam, quia per carnis mortificationem ad haec perveniendum docent. Vel etiam liliis labia Domini comparantur, quia castitatis ac munditiae opera docent. Distillant myrrham primam, quia quaecumque adversa patienter perferenda insinuant. Labia Domini lilia erant, cum docens in monte diceret, Matth. 5: « Beati « pauperes spiritu . . . . beati mites . . . . beati « misericordes . . . . beati mundo corde. » Distillabant myrrham primam, cum post haec subjungeret. « Beati qui persecutionem patiuntur « propter justitiam. » *Manus illius tornatiles, aureae, plenae hyacinthis.* In manibus sponsi operatio Salvatoris exprimitur. Sicut enim quis facile torno operatur, nec regula ulla indiget, sic operatio redemptoris facilis erat; quicquid enim volebat, illico perficiebat: quia « dixit et facta sunt » (Psalm. 148). et de quo Evangelista dixit (Matth. 7): « Erat quasi in potestate habens sermonem. » *Aureae* autem erant, quia operatio illius, divinitatis peragebatur potentia. Nam in auro divinitas figuratur: quia sicut aurum cetera metalla antecedit et pretiosius est; ita divinitas omnibus suis operibus ineffabili modo cunctorum studia et operationes praecellit. *Plena hyacinthis.* Hyacinthus lapis est aerii coloris. Quid ergo in hyacinthinis manibus nisi spes et desiderium caeleste accipitur? Et manus Domini plenae sunt hyacinthis, quia omnis ejus operatio nos ad spem et desiderium supernorum excitat. Hyacinthus etiam est flos aromaticus coloris purpurei, bonique odoris. Manus Domini plenae sunt hyacinthis, quia in cruce clavis perforatae, et rubore sui sanguinis quasi colore purpureo respersae sunt. Sed superior expositio de hyacintho lapide melius hic convenit; quoniam in alia translatione etiam lapis habetur, dicitur enim: *Manus ejus tornatiles plenae sunt tharsis* Tharsis autem lapis est quem nos chrysolithum dicimus. *Venter ejus eburneus, distinctus sapphyris.* In membris humani corporis nihil ventre fragilius, nihil tenerius; ideoque per ventrem fragilitas humanitatis assumptae in Christo accipitur. Ebur autem est os elephantis, quod animal dicunt esse castissimum, et naturae frigidissimae: unde et a dracone, qui calidae naturae est, vehementer appetitur. Venter ergo sponsi eburneus est, quia assumpta humanitas Redemptoris, nullam corruptionem, nullam labem admisit: « Peccatum enim non « fecit, nec dolus inventus est in eo ullus » (I Pet. 2). Fragilitatem quidem carnis assumpsit, sed tamen totius peccati immunis fuit; sicut serpens aeneus, qui a Moyse in deserto exaltatus fuerat (Joan. 3), figuram quidem serpentis habuit, sed malitia veneni caruit. *Distinctus sapphyris.* Sapphyrus lapis est, caeli sereni habens colorem: unde in visione Domini dicitur (Exod. 24): « Est sub « pedibus ejus quasi opus lapidis sapphyri, et quasi « caelum cum serenum est. » Per sapphyros ergo opera divinae majestatis intelliguntur, quae in carne perficiebat. Venter ergo sponsi distinctus erat sapphyris, quia humanitas Christi caelestibus virtutibus refulgebat. Nec plenus dicitur esse sapphyris, sed distinctus, ita videlicet ut inter sapphyros appareret eboris candor; quia sic Dominus operabatur ea quae erant humanitatis, ut non relinqueret ea quae erant divinitatis: distincta est enim operatio in Christo divinitatis et humanitatis: nam quod esuriebat, quod flebat, quod lassabatur, quod ad ultimum crucifigi et mori poterat, humanitatis opera erant; quod vero mortuos suscitabat, quod omnibus infirmitatibus succurrebat, quod seipsum a mortuis resuscitabat, evidentissima erant divinitatis opera. *Crura illius columnae marmoreae.* Crura sponsi itinera sunt Salvatoris, quibus homo fieri, et ad nos venire dignatus est: quae recte columnis marmoreis comparantur, quia nihil marmore fortius, nihil columna rectius. Et crura sponsi columnae marmoreae sunt, quia omnia itinera Dei et fortia et recta sunt. De fortitudine dicit Psal. 18: « Exultavit ut gigas ad currendam viam. » De rectitudine alibi (Psalm. 10): « Justus Dominus « et justitiam dilexit, aequitatem vidit vultus ejus. » (Psalm. 24): « Universae viae Domini misericordia « et veritas. » *Quae fundatae sunt super bases aureas.* Haec crura super bases aureas fundata esse dicit, quia omnia quae per Christum vel in Christo agenda erant, divinitatis consilio ante mundi constitutionem praeordinata et praefinita sunt. Aurum enim, quod, ut saepe dictum est, pretiosius est ceteris metallis, divini consilii sincerissimum secretum significat. De basibus ergo aureis columnae marmoreae procedunt, quia ab initio saeculi ordinata est incarnatio, nativitas, passio et surrectio, ceteraque mysteria Salvatoris. quibus humanum genus redimeretur: unde Propheta laudans Dominum dicebat (Ps. 56): « Domine Deus meus, « honorificabo te, laudem dicam nomini tuo, qui « facis mirabiles res: consilium tuum verum fiet. »

(1) *Al* modestia.

Species ejus ut Libani, electus ut cedri. Libanus Phoeniciae est mons, terminus Judaeae contra septentrionem, et est excelsior ceteris montibus. Arbores etiam illius montis et proceritate et specie ac robore, ceterarum sylvarum ligna praecellunt. Sicut, inquit, Libanus ceteris montibus Judaeae terrae praecelsior, ita Redemptor noster speciosior est omnibus electis: quia, « speciosus forma prae « filiis hominum » (Psal. 44). Et sicut cedrus pulchrior et procerior est ceteris arboribus; ita ille gratia et dignitate omnes ab initio saeculi praecellit. *Guttur illius suavissimum, et totus desiderabilis.* Superius per labia sponsi verba ejus intellecta sunt. Nunc per guttur, ipsorum verborum interior dulcedo significatur, qua (1) intellectus noster satiatur; et ad quam percipiendam invitabat Psal. 33, dicens: « Gustate, et videte quoniam suavis est Dominus. » Et multi quidem verba Domini facile intelligere possunt: sed pauci sunt qui dulcedinem illorum valeant penetrare, hoc est qui praecepta Domini ex amore et desiderio studeant adimplere. *Et totus desiderabilis*; ac si diceret: Quid per singula ejus membra describendo immoror? Totus est desiderabilis sponsus meus. Totus, inquit, quia perfectus Deus, perfectus homo. Totus ergo desiderabilis est: quia Angelos et electos quosque ad suum desiderium accendit: juxta quod Apostolus dicit (1 Pet. 1): « In quem desiderant Angeli prospicere. » Et quanto (2) vicinius aspicitur, tanto majori affectu ad se aspiciendum desiderium provocat intuentis. *Talis est dilectus meus, et ipse est amicus meus, filiae Jerusalem.* Dilectus, quia per fidem et caritatem illi inhaereo; amicus vero, quia me de vinculo peccati redemptam, amicam suam et secretorum suorum consciam facere dignatus est. Quem quanto quisque plus diligit, tanto amicitia ejus dignus est. *Quo abiit dilectus tuus, o pulcherrima mulierum?* Vox est filiarum Jerusalem, idest Ecclesiarum, sive etiam animarum sanctarum. Nam sponsa Christi est Ecclesia: filiae vero Jerusalem, ipsa Ecclesia est quae ex singulis fidelium animabus constat. Ajunt ergo: *Quo abiit dilectus tuus, o pulcherrima mulierum; quo declinavit dilectus tuus? et quaeremus eum tecum.* Adjuraverat enim ipsa sponsa superius filias Jerusalem, ut nuntiarent sponso quod amore ejus langueret. Interrogaverant hae eaedem filiae Jerusalem, qualis esset sponsus; et illa consequenter formam sui sponsi exposuerat. Nunc interrogant ipsae filiae Jerusalem, quo abierit sponsus ille, ut quaerant eum cum ea. Hoc faciunt sanctae animae quando adinvicem de aeterna salute colloquuntur flagrantes amore Christi, et ejus aspectum desiderantes; sive cum diligenter investigant in quorum maxime cordibus Christus requiescat, ut eorum exemplo et conversatione aedificentur. Notandum autem, quod dicitur: *Quo abiit* (vel *quo declinavit*) *dilectus tuus?* Quasi enim ad tempus declinat, dum quaerit ut ad majus desiderium ad se sequendum nos excitet. Ad hoc enim plerumque differuntur vota et orationes sanctorum ut ardentius eum desiderare incipiant. Sicut et quondam Mariae se quaerenti non statim se ostendit, sed in specie hortulani apparens, tamdem quod ipse esset qui quaerebatur aperuit. Exaudit ergo semper Dominus electos suos: sed tamen quasi declinat. cum non statim postulata concedit. Bene autem dicitur: *Quaeremus eum tecum:* nam qui sine Ecclesia Christum quaerit, errare potest, proficere non potest.

(1) *Al.* quia.
(2) *Al.* quanto quod.

CAPUT SEXTUM.

Dilectus meus descendit in hortum suum ad areolam aromatum, ut ibi pascatur in hortis, et lilia colligat. Ego dilecto meo, et dilectus meus mihi, qui pascitur inter lilia. Pulchra es, amica mea, suavis et decora sicut Jerusalem, terribilis ut castrorum acies ordinata. Averte oculos tuos a me, quia ipsi me avolare fecerunt. Capilli tui sicut grex caprarum quae apparuerunt de Galaad, dentes tui sicut greges ovium quae ascenderunt de lavacro; omnes gemellis fetibus, et sterilis non est in eis. Sicut cortex mali punici, sic genae tuae, absque occultis tuis. Sexaginta sunt reginae, et octoginta concubinae; et adolescentularum non est numerus. Una est columba mea, perfecta mea, una est matris suae, electa genitrici suae. Viderunt eam filiae Sion, et beatissimam praedicaverunt, reginae et concubinae laudaverunt eam. Quae est ista quae progreditur quasi aurora consurgens, pulchra ut luna, electa ut sol, terribilis ut castrorum acies ordinata? Descendi in hortum nucum, ut viderem poma convallium, et inspicerem si floruisset vinea, et germinassent mala punica. Nescivi. Anima mea conturbavit me propter quadrigas Aminadab. Revertere, revertere, Sunamitis, revertere revertere, ut intueamur te.

Jam supra diximus quis sit hortus Christi; sancta videlicet Ecclesia, de qua supra dictum est (cap. 4), *Hortus conclusus soror mea sponsa. Descendit,* inquit, Christus *in hortum suum.* hic est quem ipse praeparavit et excoluit, quem virtutum germinibus consevit, quem muro suae custodiae ab incursu malignorum spirituum defendit. Et bene in hortum suum descendisse dicitur: nam in horto sepeliri voluit, et primum Maria Magdalenae in horto apparuit (Joan. 19 et 20), ibique quodammodo primitias Ecclesiae consecravit. Descendisse ergo dicitur, quasi de superioribus et de caelestibus sedibus in hortum quem in humili loco plantavit, ut hortus, idest Ecclesia sua dicit, quae est ista quae descendit per desertum? *Ad areolam,* inquit, *aromatum.* Per areolam anima cujusque fidelis intelligitur, quae disciplina caelesti exultat, et diligenter composita, ac laterum parilitate exqua-

drata est. Sed ad hoc ipse descendit, *ut pascatur*, inquit, *in hortis;* idest, ut piis sanctorum laboribus delectetur. Ipse enim bonis nostris pascitur intantum ut in paupere ipse reficiatur, *Et lilia colligat*; hoc est, ut sanctas animas virtutis maturitate ad perfectum candorem perductas, de hoc mundo ad se colligat, et secum in aeterna beatitudine gaudere faciat. Lilia enim sanctae sunt animae, virtutum studiis et bonis operibus candidatae: *Ego dilecto meo, et dilectus meus mihi, qui pascitur inter lilia. Ego dilecto meo* (1), et subauditur gratiam passionis (2) praeparo; *et dilectus meus mihi*; subauditur, gratiam perfectionis vel praemium vitae aeternae remunerationis praestabit. Sive *ego dilecto meo*, in meipsa mansionem praestabo; *et dilectus meus mihi*: quia ipse in me habitat, et me in se habitare facit; sicut ipse in Evangelio dicit (Joan. 15): « Ego in vobis, et vos in me » *Pulchra es amica mea, suavis et decora sicut Jerusalem.* Quaerebat Ecclesia sponsum suum tamquam absentem; sed ille, ut se semper praesentem ostenderet, eique de se colloquenti seque desideranti semper adesse demonstraret, cito respondit: *Pulchra es, amica mea, et decora sicut Jerusalem. Pulchra es*, quia maculam et rugam peccati non habes, sed omni nitore virtutum vernas, amica mea, idest Ecclesia, vel anima quaeque fidelis. *Suavis et decora sicut Jerusalem.* Jerusalem, quae visio pacis interpretatur, illam supernam civitatem designat, in qua est vera pax et felicitas: quia ibi sic gaudent sancti de munere, ut non sit quod doleant de corruptione. Ergo Ecclesia quae adhuc in terris est, vel anima quaeque fidelis, ad similitudinem illius Jerusalem *suavis* est *et decora,* quia illam pacem inquantum potest imitatur. *Terribilis ut castrorum acies ordinata.* Terribilis est Ecclesia malignis spiritibus, et est ornata sicut castrorum acies, cum videlicet unusquisque fidelis ordinem suum et vocationem recte custodit. Tres enim sunt Ecclesiae ordines; doctorum, continentium et conjugatorum; quae acies (3) in tribus viris demonstrata est, Noe, Daniel et Job. Noe enim qui inter fluctus arcam rexit, sanctos doctores significat; Daniel caelebs et castus, continentium; Job, qui uxorem habuit et filios, ordinem conjugatorum exprimit. Ergo sancta Ecclesia ordinata est sicut acies castrorum, quia uniuscujusque ordo Ecclesiae velut in acie contra hostem malignorum spirituum consistit. Sancti doctores, dum (4) praedicationis et doctrinae operam impendunt. Continentes, dum quae mundi sunt contemnentes, tantum quae Dei sunt cogitant, et liberi a terrenis cogitationibus, mente solum Deo vacant. Conjugati, dum eleemosynis (5) et ceteris actualis vitae bonis operibus insistunt, sicque utuntur mundo ut quae Dei sunt non deserant. Haec ergo ordinatissima dispositio Ecclesiae terribilis est immundis spiritibus, velut acies castrorum ordinata ad bellum, quia imperium suum et potestatem proferre non cessat usque ad terminos totius orbis. Sive *terribilis* est *ut castrorum acies ordinata*: quia sic unitate caritatis connexa est et conjuncta ut nulla ab hostibus peste discordiae possit penetrari: nihil enim sic terret malignos quomodo caritas. *Averte oculos tuos a me, quia ipsi me avolare fecerunt*; ac si diceret: Ego quidem dedi tibi oculos columbinos, quibus me intueri, et arcana Scripturarum penetrare valeres; sed cave ne illos ad me videndum intendere velis; quia dum in presenti vivis, non potes. « Non enim videbit « me homo, et vivet » (Exod. 33). Cum autem vinculis carnis absoluta ad me perveneris, tunc me aperta visione videbis, et implebitur quod in Evangelio repromittitur (Joan. 14): « Qui diligit me, « diligetur a Patre meo; et ego diligam eum, et « manifestabo ei me ipsum. » Quod autem dicit, *Quia ipsi me avolare fecerunt*, non est putandum quod quaerentes se deserat, et ab illis recedat; cum ipse praecipiat (Matth. 7): « Quaerite et inve« nietis: » sed ita potius accipiendum est, quia quanto amplius quis divinitatem majestatis Dei perscrutari voluerit, eo amplius intelligit quia inscrutabilis et incomprehensibilis sit. Et hoc est quod Psal. 63 dicit: « Accedet homo ad cor altum; et « exaltabitur Deus; » ac si diceret: Licet homo ad videndum Deum cor sublevet, exaltatur Deus, quia quantus sit comprehendi non potest. *Capilli tui sicut grex caprarum quae apparuerunt de Galaad.* Hi autem superius expositi sunt: sed non pigeat iterato exponere quos non piguit Spiritum sanctum repetere. Ideo bis istos versiculos posuit ut certissimum et stabile teneremus quod sub repetitione (1) confirmari audiremus. Capillus sanctae Ecclesiae multiplex, est subtilium cogitationum varietas. Et bene comparantur gregi caprarum: nam capra peccatoris figura est: unde et in lege praecipitur, ut quicumque per ignorantiam peccaverit et cognoverit reatum suum, offerat pro delicto suo capram in holocaustum. Capilli ergo Ecclesiae gregi caprarum comparantur, quia sancti, qui sunt membra Ecclesiae, omnes reatus cogitationis suae per dignam poenitentiam et per lacrymas justae compunctionis deflere satagunt. Bene autem de monte Galaad apparuisse dicuntur. Galaad interpretatur acervus testimonii; ideoque per Galaad mens sanctorum designatur; qui sunt acervus testimonii; quoniam omnia quae saeculi sunt neglexere, et solum desiderant Deum, sicut (2) evidentibus attestantur indiciis. Potest etiam per Galaad ipse Dominus et Redemptor noster intelligi: Galaad enim et montis et civitatis est nomen. De monte Galaad grex caprarum apparuit, quia Ecclesia super Christum fundata est, sicut ipse dicit, Matth. 5: « Non potest civitas ab« scondi super montem posita. » Ipse est acervus testimonii qui multitudini prophetarum et patriarcharum et gestis et scriptis testimonium perhibet. *Dentes tui sicut grex ovium quae ascenderunt de lavacro.* Per dentes Ecclesiae firma sermonum ejus stabilitas intelligitur. Qui bene gregi ovium comparantur quae de lavacro ascenderunt, quia verba Ecclesiae nihil nisi innocentiam et mansuetudinem sonant; nihil in se foedum, nihil turpe vel immundum retinent; sed lavacro sinceritatis et puritatis lavantur, audientes ab Apostolo, Ephes. 4: « Sermo malus ex ore vestro non procedat. » *Omnes gemellis fetibus, et sterilis non est in eis.* Bene autem omnes gemellis fetibus esse dicuntur (3), quia sermo sanctorum nihil aliud sonat et loquitur nisi quod ad dilectionem Dei et proximi pertinet.

(1) *Al. ego dilecto meo, et dilectus meus mihi.*
(2) *Al.* passionem.
(3) *Al.* species.
(4) *Al.* dum sancti doctores.
(5) *Al.* conjugati eleemosyna.

(1) *Al.* quod repetitione.
(2) *Al.* sic.
(3) *Al.* dicunt.

Solummodo enim ea sancti loqui debent quae ad perpetuam corporum et animarum pertinent salutem. *Sicut cortex mali punici, sic genae tuae, absque occultis tuis.* In genis diximus superius sanctorum castam verecundiam designari; in cortice mali punici, mysterium passionis Christi, dicente Paulo Apostolo, 2 Tim. 1: « Noli erubescere cru« cem Christi, neque me vinctum ejus. » Et quidem magna sunt quae in aperto sunt; maxima vero sunt illa quae sunt intrinsecus, hoc est quae in futuro sanctis reservantur. *Sexaginta sunt reginae, et octoginta concubinae; et adolescentularum non est numerus.* Reginae sunt doctores sanctae Ecclesiae, qui merito fidei et scientiae toro regis aeterni propinquant, et spirituales Deo filios (1) pariunt. Sexagenarius numerus ex denario et senario perficitur. Denarius per senarium multiplicatus in sexagenarium consurgit. Et per denarium significantur divina praecepta propter decalogum legis; senarius vero pro perfectione ponitur, quia sex diebus perfecit Deus opera sua. Reginae ergo sexaginta dicuntur esse, quia eos significant, ut diximus, qui perfectione scientiae et operis pollent, et propter solum amorem Conditoris sui, et intuitu supernae remunerationis aeterna gaudia praedicant; sic etiam idem numerus, idest sexagenarius, ex duobus senariis quinquies ductis conficitur. Nam quinquies duodeni, vel duodecies quini, sexaginta sunt. Reginae ergo sexaginta esse dicuntur, quia illos significant qui in Ecclesia constituti, quinque sui corporis sensus juxta institutionem duodecim Apostolorum caste disponere noverunt. Concubinae significant eos qui non sincere Christum praedicant, sed propter lucra temporalia, vel propter laudes populares: nam et istae, sicut et reginae, ad torum regis per scientiam accedunt, et filios spirituales generant, sed a corona (2) aeterni regni alienae existunt. Et bene octogenario numero comprehenduntur: nam hic numerus ex denario et octonario conficitur. Octonarius vero in malo accipitur aliquando propter quaternarium quo multiplicato (3) consistit. Quaternarius enim temporalia quaeque et presentia significat propter anni tempora, vel propter quatuor mundi elementa. Recte ergo concubinae istae octoginta esse dicuntur: quia, ut dictum est, propter sola temporalia et visibilia praedicant, et spiritualia minus curant. De talibus Apostolus dicebat, Phil. 1: « Sunt quidam Christum « annuntiantes non sincere, existimantes pressuram « se suscitare vinculis meis. Quid enim? Dum omni « modo, sive per occasionem, sive per veritatem, « Christus annuntietur; et in hoc gaudeo, sed et « gaudebo. » *Adolescentularum non est numerus.* Adolescentulae sunt animae quae deposita primi hominis vetustate in Christo renatae sunt; nec dum tamen sunt nubiles, nec dum toro regis aptae, quia nec dum ad praedicationem de Christo perfectam pervenerunt (4). Quarum non est numerus, quia infinitus est numerus animarum in Christum credentium, nec ab ullo homine comprehendi potest. Ceterum Deo numerati sunt omnes electi: nam apud quem etiam stellarum numerus comprehensus est, ignorari non potest electorum numerus. *Una est columba mea.* Una catholica est per universum orbem diffusa Ecclesia, quae ex reginis et adolescentibus constans jam contubernia habet, hoc est etiam qui nomine vel re doctores dicuntur. Una est Ecclesia: quia scissuram et schismata non recipit; sed sicut « unus est Deus, una est fides, « unum baptisma » (Eph. 4); ita una est generalis Ecclesia; quae et recte columba vocatur, quia Spiritus sancti dote, qui in specie columbae apparuit, Christo sponsata est et sanctificata. *Una est matris suae.* Mater enim nostra illa caelestis Jerusalem est, de qua Apostolus dicit, Gal. 4: « Illa « autem quae sursum est Jerusalem, libera est, quae « est mater nostra. » Haec ergo Ecclesia una est matris suae, quia ad exemplum illius Ecclesiae quae jam Christo fruitur, ipsa in hac peregrinatione instituitur et informatur, atque ad illam beatitudinem, in qua cum Christo conregnat, pervenire nititur. *Viderunt illam filiae Sion, et beatissimam praedicaverunt; reginae et concubinae laudaverunt eam.* Quas superius adolescentulas, hic filias appellat. Reginas vero et concubinas in hoc loco ut superius intelligamus. Filiae ergo, reginae et concubinae praedicant Ecclesiam et laudant, quia universitas fidelium catholicam admiratur Ecclesiam: ipsa enim Ecclesia quae ex multis fidelium constat personis, catholicam, idest universalem, efficit Ecclesiam. *Quae est ista quae progreditur quasi aurora consurgens?* In fine quidem saeculi cum plebs Judaica ad praedicationem Eliae et Enoch conversa fuerit ad Christum, ipsa quoque de Ecclesia admirabitur dicens: *Qua est ista?* idest, quanta et qualis est Ecclesia, *quae progreditur*, hoc est proficit de virtute in virtutem? Non enim stare, sed progredi dicitur, quia non uno loco contenta, sed totum mundum caelesti praedicatione occupavit. *Quasi aurora progreditur*, quia transactis tenebris infidelitatis, lumen se veritatis habere ostendit. *Pulchra ut luna, electa ut sol, terribilis ut castrorum acies ordinata.* Luna a sole illuminatur; et Ecclesia pulchra est ut luna, quia claritate sponsi sui Christi illuminatur, et ejus gratia resplendet. Sive *pulchra* est *ut luna* in praesenti vita, ubi aliquando concessa sibi pace et securitate crescit, aliquando adversitatibus obscurata decrescit; *electa ut sol*, in alia vita, ubi perpetuo splendebit visione Conditoris sui. Sive *electa* est *ut sol*, quia illum verum solem imitari nititur, de quo scriptum est, Malach. 4: « Vobis timen« tibus nomen meum, orietur sol justitiae. » Hunc solem imitatur vivendo in omni humilitate et justitia et pietate. *Terribilis*, aereis potestatibus, *ordinata ut castrorum acies*, idest caritatis unitate unita, ut nullis tentationibus penetrari valeat. *Descendi in hortum nucum, ut viderem poma convallium, et inspicerem si floruissent vineae, et germinassent mala punica.* Laudata Ecclesia ad synagogam respondet: *Descendi ad hortum nucum.* Hortus nucum est vita praesens: nam sicut in nuce tegmen quidem durissimum videtur, sed nucleus latet; ita in praesenti vita, nostrae conscientiae clausae sunt et non apparent, donec fracta testa corporis manifestentur. Descendit ergo ad hortum nucum Ecclesia, quando per doctores suos vitas singulorum considerat. Unde sequitur: *Ut viderem poma convallium.* Poma convallium sunt virtutes quae humilitate conduntur. *Descendi*, inquit, *ut viderem poma convallium*; idest, considerarem sanctos excellentia quidem virtutum praeditos, sed humilitate depressos. *Ut inspicerem si floruisset vinea*; hoc est, conside-

(1) *Al.* filio.
(2) *Al.* ad coronam.
(3) *Al.* multiplicatio.
(4) *Al.* perveniunt.

rarem qui in studio sanctarum virtutum proficerent; *et germinassent mala punica*; hoc est, ut eos quoque perquirerem qui jam apti sunt ad imitandum passionem Christi. Nam mala punica, ut saepe dictum est, mysterium dominicae passionis significant. Considerat ergo Ecclesia per praelatos suos qui in virtutibus crescunt, vel qui jam ita perfecti sunt ut imitantes passionem Christi, pro illo quoque idonei sint sanguinem fundere, quales erant illi de quibus Apostolus dicebat. Phil. 1: « Vobis datum « est non solum ut credatis in Christum, sed ut « pro illo patiamini. » *Nescivi. Anima mea conturbavit me propter quadrigas Aminadab.* Vox est synagogae, quae videns tantam Ecclesiae gratiam, inspecta veritate Evangelii, dolet, quod non antea cognoverit fidem Christi: et quasi excusans se quod tam tarde conversa sit, dicit, *Nescivi*. O sponsa Christi Ecclesia, *nescivi*, idest ignoravi, tantam gratiam, et tanta dona spiritualium virtutum tibi a sponso tuo collata. *Anima mea conturbavit me propter quadrigas Aminadab.* Conturbata est, inquit, anima mea solicitudine pro tam subita Evangelii praedicatione. Sciebam enim legem et prophetias divinitus datas; et ideo, cum subito vidissem praedicari Evangelium, conturbata sum *propter quadrigas Aminadab.* Aminadab nepos fuit Judae, per quem generatio Christi contexitur. Interpretatur autem Aminadab populus meus spontaneus; ideoque significat Christum, qui populi sui spontaneus fuit, quia cum esset Deus, sponte factus est homo. Cum Conditor esset et creator, sola benignitate sua factus est portio populi sui. Et est sensus. Conturbata, inquit, sum (1) propter Evangelii subitam praedicationem, quae veluti velocissimae quadrigae totum subito mundum pervolavit. Et bene hanc praedicationem non currum, sed quadrigam appellat: quia Evangelii praedicatio, quatuor Evangelistarum auctoritate consistit; et quatuor Evangelia quadrigae sunt novi testamenti, cui praesidet auriga ipse Christus, temperans et disponens ipse cursum Evangeliorum. *Revertere, revertere, Sunamitis, revertere, revertere, ut intueamur te.* Vox Ecclesiae synagoga ad fidem invitantis. Revertere, o synagoga, ab infidelitate ad fidem, revertere ab odio ad dilectionem. Sunamitis interpretatur captiva vel despecta. Talis est synagoga post (2) adventum Christi, captiva videlicet vinculo diaboli, despecta a Deo, quia Christum ad salutem suam missum non cognovit. *Revertere, ut intueamur te*, idest pulchritudinem tuae castitatis aspiciamus.

(1) *Al.* est.
(2) *Al.* erat synagoga ante.

CAPUT SEPTIMUM.

Quid videbis in Sunamite nisi choros castrorum? Quam pulchri sunt gressus tui in calceamentis, filia Principis! Juncturae feminum tuorum sicut monilia quae fabricata sunt manu artificis: umbilicus tuus crater tornatilis, nunquam indigens poculis; venter tuus sicut acervus tritici vallatus liliis: duo ubera tua sicut duo hinnuli gemelli capreae; collum tuum sicut turris eburnea; oculi tui sicut piscinae in Esebon, quae sunt in porta filiae multitudinis; nasus tuus sicut turris Libani, quae respicit contra Damascum; caput tuum ut Carmelus, et comae capitis tui sicut purpura regis juncta canalibus. Quam pulchra es, et quam decora, charissima in deliciis! Statura tua assimilata est palmae, et ubera tua botris. Dixi: Ascendam in palmam, et apprehendam fructus ejus. Et erunt ubera tua sicut botri vineae, et odor oris tui sicut odor malorum; guttur tuum sicut vinum optimum, dignum dilecto meo ad potandum, labiisque et dentibus illius ad ruminandum. Ego dilecto meo, et ad me conversio ejus. Veni, dilecte mi; egrediamur in agrum, commoremur in villis. Mane surgamus ad vineas; videamus si floruit vinea, si flores fructus parturiunt, si floruerunt mala punica. Ibi dabo tibi ubera mea. Mandragorae dederunt odorem in portis nostris. Omnia poma nova et vetera, dilecte mi, servavi tibi.

Vox est sponsi, qui audiens invitari synagogam a sponsa sua Ecclesia ad fidem, dicit: *Quid videbis in Sunamite nisi choros castrorum*? ac si diceret: Tu quidem, o sponsa, doles de perditione synagogae, et quod tarde ad fidem veniat: sed adest tempus quo convertatur; et tunc nihil videbis in ea nisi choros castrorum, idest non nisi caritatis concordiam, et stabile robur fidei, quo pro defensione meae fidei pugnabit. Nam chori canentium sunt; castra vero militum pugnantium. In Sunamite ergo chori castrorum videbuntur, quia conversa synagoga et concorditer Christum praedicabit cum Ecclesia, et pro fide Christi usque ad mortem certabit. *Quam pulchri sunt gressus tui in calceamentis, filia Principis!* Ab hoc loco incipit sponsus exponere laudes sponsae suae. Et notandum, quod a gressibus incipit ejus pulchritudinem texere, et in laude oris (1) ejus finit, sicut superius ab oculis coeperat. Hoc autem fecit vel ad pulchritudinem carminis variandam, vel etiam quia sic mysteriis aptissimum est. *Quam pulchri*, inquit, *sunt gressus tui!* Vidit Ecclesiam non in uno loco otiose stantem, sed veloci praedicatione totum mundum peragrantem; ideo a gressibus coepit eam laudare: gressus enim Ecclesiae sunt veloces praedicationes Apostolorum, per quos in omnem terram Evangelium insonuit. *In calceamentis*, idest in patrum praecedentium exemplis. Calceamenta ex mortuis fiunt animalibus. Et calceamenta Ecclesiae sunt patrum praecedentium exempla, quibus gressus habet munitos, ut secura eos imitando, et sine offensione gradiatur. *Filia Principis*. Alia translatio *Filia Aminadab* dicit. Aminadab, ut superius dictum est, populus spontaneus dicitur, qui recte figuram Chri-

(1) *Al.* ore laudis.

sti tenet. Nam Ecclesia et filia est, et sponsa. filia, quia ejus sanguine redempta, ejus baptismate est regenerata; sponsa, quia dote Spiritus sancti illi est conjuncta. *Junctura feminum tuorum sicut monilia quae fabricata sunt manu artificis.* In feminibus vel femoribus solet sacra Scriptura generationis propagationem designare: unde de Jacob legimus (Exod. 1): « Omnes animae quae egressae sunt « de femoribus Jacob. » Femina ergo Ecclesiae sunt spiritualis generatio, credentes populi per verbum praedicationis et lavacrum baptismatis. Junctura feminum est conjunctio duorum populorum Judaici et Gentilis in una fide. Et bene haec junctura monilibus comparatur: nam « fides sine ope- « ribus mortua est: » Jac. 2. Fabricata sunt autem manu artificis, hoc est Dei omnipotentis, cujus munere virtus boni operis credentibus tribuitur. Hic est ille artifex, de quo Paulus Apostolus dicit Hebr. 11, memoriam Abrahae faciens: » Expectabat enim « civitatem manentem, cujus artifex et conditor est « Deus. » *Umbilicus tuus crater tornatilis, nunquam indigens poculis.* Umbilicus fragilissima pars est corporis; et ideo per umbilicum fragilitatem nostrae mortalitatis debemus accipere: crater vero est calix major, ansas hinc et inde habens. Umbilicus ergo Ecclesiae, crater tornatilis est: quia quanto magis doctores sanctae Ecclesiae fragilitatis meminerunt, tanto magis verbi praedicationis insistunt; idest eleemosynam verbi Dei praebentes, ipsi a Deo misericordiam consequuntur. Et bene crater tornatilis dicitur: torno enim facilius operamur: per quod significatur facilitas erogandi verbum, vel eleemosynam dandi. Non enim morose vel haesitando eleemosyna danda est, juxta quod Salomon dicit, Prov. 3: « Ne dicas amico tuo: Vade. et revertere, « et cras dabo tibi; cum statim possis dare. » Quod etiam torno fit, non indiget exterius adhibita regula vel linea, sed inerrato ex se ipso perficitur. Umbilicus ergo Ecclesiae, crater tornatilis est, quia quicumque vel praedicat vel eleemosynam dat, pro sola dilectione Dei et supernae mercedis expectatione hoc facere debet: nam quicumque vel praedicat vel proximis miseretur pro remuneratione temporali, crater quidem est, sed non tornatilis. Et hic crater nunquam indiget poculis, quia praedicatoribus nunquam deest praedicatio verbi Dei, quia ipse quem praedicant, pocula scientiae et virtutem constantiae illis subministrat. Unde Psal. 67: « Dominus dabit verbum evangelizantibus virtute « multa. » *Venter tuus sicut acervus tritici vallatus liliis.* Eadem fragilitas quae per umbilicum designata est, ostenditur hoc loco etiam per ventrem, quia venter nulla ossium firmitate praemunitur. Bene ergo venter Ecclesiae, acervo tritici comparatur: quia sancti quanto memores sunt suae fragilitatis, eo studiosius ad proferendos bonorum operum fructus insistunt. Et recte non copiam tritici sed acervum tritici dicit, ut per hoc significet incrementa virtutum, quae veluti acervus ab inferioribus ad superiora crescendo conscendunt. Nam sicut acervus in inferioribus lata amplitudine spatiatur, superius vero quadam brevitate contrahitur et acuminatur; ita in Ecclesia multi sunt qui indulgentius vivunt, pauci vero qui summae perfectioni insistunt: plures etiam inveniuntur qui de bonis suis eleemosynam faciunt, quam qui sua omnia pro Domino relinquant. Hic acervus liliis vallatus dicitur, quia sancti bona quae faciunt, pro desiderio supernae claritatis et candoris agunt: nam per lilia caelestis illa claritas designatur. Potest etiam per ventrem Ecclesiae, divinus fons baptismatis accipi, quo fideles in novam creaturam regenerantur. Bene ergo venter acervo tritici vallato liliis comparatur: quia generati fonte baptismatis, docentur bonis insudare operibus, et ad intuendam supernae claritatis gloriam semper inhiare. *Duo ubera tua sicut duo hinnuli gemelli capreae.* Ubera Ecclesiae, sicut jam superius dictum est, sanctos doctores significant, qui parvulos, hoc est nuper in Christo regeneratos, lacte apertioris doctrinae instruunt. Bene autem duo ubera dicuntur: quia de duobus populis, Judaico videlicet et Gentili, fideles congregantur, et lacte spiritualis doctrinae aluntur. Haec duo ubera sicut duo hinnuli capreae gemelli esse dicuntur. Duo hinnuli duo sunt testamenta, quibus eorumdem doctorum omnis praedicatio subsistit: quorum duorum testamentorum unus est auctor et promulgator Christus; juxta quod Salomon dicit, Eccle. 12: « Verba sapientium quasi stimuli, et sicut clavi in altum defixi, quae data sunt a pastore « uno, » Christo videlicet. Caprea enim recte Christum significat, quia intuitu et velocitate ceteris animantibus praeeminet; et mundum est animal ungulam dividens, et ruminans (Levit. 11). Tales sunt etiam membra Christi, doctores videlicet intuitu scientiae insignes, et sua velocitate terrena deserentes, atque ad caelestia festinantes. Dividentes ungulam, idest habentes mali et boni discretionem. Et ruminantes, hoc est praecepta Dei sedula memoria meditantes. *Collum tuum sicut turris eburnea.* Doctores sancti qui designantur per ubera, ipsi etiam designantur per collum: nam per arterias colli vox egreditur, et colli ministerio vitalia alimenta ceteris membris ministrantur. Sic sancti doctores et verba vitae populis annuntiant, et alimentis doctrinae caelestis auditores enutriunt. Collum ergo Ecclesiae turri eburneae comparatur, quia sancti doctores eidem Ecclesiae pulchritudinem et robur praestant. Pulchritudinem quidem, quae per candorem eboris designatur, caste et sincere vivendo; robur vero praestant, quod significatur per turrim, quando eamdem Ecclesiam contra tentationes diaboli vel impetus haereticorum muniunt. *Oculi tui sicut piscinae in Esebon, quae sunt in porta filiae multitudinis.* Iidem ipsi doctores qui per collum designati sunt, designantur etiam per oculos: ipsi enim quasi oculi universo Ecclesiae corpori provident, et iter quod ingredi debeat (1) ostendunt. Hi oculi Ecclesiae comparantur piscinis aedificatis in porta Esebon civitatis, quia sancti doctores populos in Christum credentes vitali lavacro abluunt, et salutaris doctrinae potu reficiunt. Filia autem multitudinis vocatur Esebon juxta litteram, ob multitudinem confluentium inibi populorum; sic et sancta Ecclesia recte filia dicitur multitudinis, quia numerositatem quotidie colligit gentium. Esebon autem interpretatur cingulum maeroris. Oculi ergo Ecclesiae piscinis Esebon comparantur, quia sancti doctores neglectis caducis saeculi gaudiis cingulis maeroris se constringunt: quia caste et sobrie vivunt in hoc saeculo, et pro suis erratibus deflent, quatenus in praesenti saeculo lugentes, ad vera et aeterna gaudia pervenire possint. In porta autem Esebon hae piscinae esse dicuntur, quia nullus ec-

(1) *M.* debeant.

clesiam ingredi valet, nisi prius aqua baptismatis abluatur, et nisi fonte sanctae doctrinae potetur. Hoc etiam significabatur per labrum aeneum quod Salomon in portieu templi posuerat, ut sacerdotes ingressuri templum et hostias immolaturi, ibi corpora abluerent. *Nasus tuus sicut turris Libani quae respicit contra Damascum.* Quia naso foetores et bonos odores discernimus, recte per nasum Ecclesiae sancti doctores signantur: ipsi enim sagaciter discernere noverunt inter fragrantem catholicae fidei doctrinam et lethiferum haeretici erroris foetorem. Nam de divinis charismatibus quae per Spiritum sanctum distribuuntur dicitur 1 Cor. 12: « Alii datur per spiritum discretio spirituum. » Nasus ergo Ecclesiae turri Libani comparatur, quia sancti doctores et summum locum in Ecclesia tenent ac veluti in Libano monte consistunt, et defendunt Ecclesiam a malignorum spirituum incursibus. Haec turris contra Damascum esse dicitur. Damascus metropolis est Syriae quae quondam contra filios Israel, utpote fortissimos et crudelissimos Reges habens, dimicabat. Interpretatur autem Damascus sanguinis potus vel sanguinis oculus: ferunt enim ibi Abel interfectum; ideoque significat potentes hujus saeculi, qui sanguinis potum sitiunt, quia voluptatibus (1) et illecebris carnis et sanguinis delectantur. Significat etiam aereas potestates quae animarum nostrarum cruorem sitiunt. Contra Damascum ergo est haec turris, quia Ecclesia semper diabolo et membris illius, adjutorio Christi munita resistit. *Caput tuum ut Carmelus, et comae capitis tui ut purpura regis juncta canalibus.* Caput Ecclesiae principalitas mentis fidelium intelligitur: nam sicut capite membra reguntur cetera, ita mente cogitationes disponuntur. Bene autem caput Ecclesiae Carmelo comparatur: Carmelus enim, qui et Carmel dicitur, interpretatur cogitatio, vel scientia circumcisionis. Ergo caput Ecclesiae Carmelo assimilatur, quia novit circumcisionem aliquando corporaliter celebratam, nunc spiritualiter debere observari (2) juxta quod Propheta dicit (Jer. 4): « Circumcidimini Domino « in cordibus vestris. » Hanc scientiam circumcisionis non habuerunt Judaei; ideoque reprehenduntur a B. Stephano protomartyre dicente (Act. 7): « Dura cervice, et incircumcisis (3) cordibus et « auribus, vos semper Spiritui sancto restitistis. » In libro Regum legitur (3 Reg. 18) quod Elias in montem Carmeli ascenderit, et ibi orando aridam terram caelestibus pluviis irrigaverit post longam trium annorum et semis siccitatem; quae historia pulchram redolet allegoriam: nam Elias qui interpretatur Deus meus Dominus, Christum significat; qui cum sit Deus et Dominus totius creaturae, specialiter suus, idest proprius Deus et Dominus est Ecclesiae. Hic ergo in Carmelum ascendit, et per eum (4) arenti mundo gratiarum suarum pluvias tribuit. Recte ergo, ut dictum est, caput Ecclesiae Carmelo monti comparatur, quia mens sanctorum quadam conversatione sublimis est, et Christo in se ascensum praebet perfectum virtutum. Et *comae capitis tui ut purpura regis juncta canalibus.* Si per caput mens Ecclesiae accipitur, per comas capitis cogitationes mentis debemus accipere, quae assidue de illa prodeunt. Purpureus vero color qui sanguinis habet speciem, mysterium significat dominicae passionis. Juxta literam, quod dicit, *Purpura regis juncta canalibus*, significat lanam jam purpureo colore confectam, nondum in fila deductam, sed adhuc in canalibus constitutam; quos Graeci baphias vocant, in quibus sanguis conchiliorum solet defluere, et lanam in purpureum vertere colorem. Mystice canales isti humilitatem significant sanctorum, in quibus aeterni Regis purpura tingitur, cum sancti quique humilitatem sui Redemptoris imitando, passioni illius conformes fieri satagunt, quatenus in purpurae dignitatem vertantur, idest laborantes pro Christo mereantur regnare cum ipso. Tincta autem haec purpura esse dicitur, quia sanctorum praecordia fixa sunt et stabilita in timore et amore Redemptoris sui, nec unquam a caritate ejus separari possunt. *Quam pulchra es, et quam decora, carissima in deliciis! Quam pulchra.* subaudi in fide, *et quam decora.* in operatione, *carissima in deliciis!* Supra dictum est de eadem Ecclesia (cap. 6): *Pulchra ut luna, electa ut sol, terribilis ut castrorum acies ordinata.* Nunc vero dicitur *pulchra, decora, carissima in deliciis*; quae quasi contraria alia esse videntur. Nam ordinatam esse velut castrorum acies, et esse in deliciis, repugnat, quia deliciae fortitudinem solent enervare. Sed Ecclesia utrumque agit: nam ordinata est ut castrorum acies: quia infidelibus et haereticis resistit, et malignos spiritus sua sanctitate et perfectione terret. In deliciis etiam est, quia suavitatem supernae dulcedinis assidue palato mentis degustat, et inter pressuras hujus saeculi illas adipisci desiderat, et continue illis satiari. Unde merito illa quae talis est, sponso suo Christo carissima esse dicitur. *Statura tua assimilata est palmae, et ubera tua botris.* Statura Ecclesiae perfecta, est ejus rectitudo: neque enim a vitiis incurvatur; sed recta et nobilis consistit. Unde Psalmista ex persona peccantium dicebat, Ps. 118: « Incurvatus sum, et humiliatus sum usquequaque. » Et Propheta sub specie Jerusalem peccanti animae de malignis spiritibus dicit (Isa. 51): « Quia humi« liaverunt te, et dixerunt animae tuae: Incurvare, « ut transeamus; et posuisti ut terram corpus tu« um, et quasi viam transeuntibus. » Sancta Ecclesia recta stat, nec unquam incurvari consentit, audiens ab Apostolo, 1 Cor. 16: « Vigilate, state in « fide, viriliter agite. » Et Dominus filiis Israel loquitur, Exod. 6: « Ego sum Dominus Deus qui eri« pui vos de ergastulo Aegyptiorum, ut incederetis « recti. » Statura ergo Ecclesiae palmae assimilatur quia in omnibus quae agit semper supernam in memoria retinet remunerationem: palma enim victricem ornat manum; et ideo significat praemium illud quod victoribus sanctis in caelestibus dandum est. *Et erunt ubera tua sicut botri vineae, et odor oris tui* (1) *sicut odor malorum.* Ubera Ecclesiae sunt, ut superius dictum est, sancti doctores, qui lacte simplicis doctrinae regeneratos in Christo nutriunt. Sed haec ubera botris assimilantur, quoniam iidem doctores perfectis perfectiora annuntiant, sicut Apostolus loquens simplicioribus dicebat, 1 Cor. 3: « Non potui vobis loqui tam« quam spiritualibus, sed quasi carnalibus, tam« quam parvulis in Christo lac vobis potum dedi, « non escam. » Ecce ubera lactis plena, quae ubera

(1) *Al.* voluntatibus.
(2) *Al.* nunc se spiritualiter debere observari.
(3) *Al.* incircumcisi.
(4) *Al.* eos.

(1) *Al. odores tui.*

in botrum sunt versa, cum diceret, 1 Cor. 1: « Nos « praedicamus Christum . . . . Dei sapientiam. » Et: « Sapientiam loquimur inter perfectos: » *Dixi: Ascendam in palmam, apprehendam fructus ejus.* Ut ostenderetur omnis haec excellentia et magnitudo donorum Ecclesiae de Dei gratia provenire, introducitur idem sponsus dicere: *Ascendam in palmam;* quasi diceret: Unde habes ubera ad parvulos nutriendos, inde etiam botros, quibus perfectionibus perfectiorem propines doctrinam. Quia ergo in eam gratiam (1) vitae ascendi, et hanc tibi perfectionem concessi, *ascendam*, inquit, *in palmam.* Palma Ecclesiam significat, vel etiam animam cujuscumque fidelis qui memor est Domini, qui dicit Joan. 16: « Confidite; ego vici mundum. » Ipsa quoque omnium vitiorum et iniquitatis victrix esse studet. Bene autem in palmam ascendisse hic dicitur, cum superius in hortum descendisse legatur (cap. 6): dixit enim Ecclesia: *Dilectus meus descendit in hortum suum.* Est (2) idem hortus quae et palma, videlicet una eademque Ecclesia: sed ad hanc, copiam suae gratiae de caelestibus mittendo, ascendit: ad illum autem, sua dona in eo incrementaque virtutum disseminans, descendisse dicitur: ideoque eamdem quibusdam profectibus veluti quibusdam gradibus ad celsiora sublevando nunc palmam nominat. Sed et hoc de natura palmae dicendum, quod in inferioribus asperitatem laborum et passionum sustinet pro Christo; in superioribus vero, hoc est in caelestibus, pulchritudinem et suavitatem expectat praemiorum. Potest etiam per palmam arbor dominicae crucis exprimi, in quam Redemptor noster pro humani generis redemptione ascendit, et in qua hostem humani generis superavit. Ait ergo: *Dixi: Ascendam in palmam*: idest, per meos prophetas locutus sum, et promisi me ad passionem venturum, et meam Ecclesiam redempturum. *Apprehendam*, inquit, *fructus ejus;* idest, fructus bonorum operum et laborum quibus Ecclesia desudat, remunerabo. Vel etiam secundum eum sensum quo per palmam crux intelligitur, *apprehendam fructus ejus;* idest, impleto triumpho passionis, veniam ad gloriam resurrectionis, et Apostolis meis spiritualia dona concedam. *Et erunt ubera tua sicut botri vineae.* Hoc superius expositum est. Nam ubera Ecclesiae doctores sunt, cum parvulos simplici doctrina nutriunt. Sed botri vineae efficiuntur, cum perfectioribus sublimia quaeque annuntiant. Nam B. Paulus uno eodemque tempore ubera et botros habuit, quando de Christo loquens dixit, Rom. 9: « Quorum patres, ex quibus Christus. » Ecce ubera, idest simplex de Christo praedicatio. Sed haec ubera in suavissimum et fortissimum vinum conversa sunt cum subjunxit (ibidem): « Qui est Deus « benedictus in saecula. » *Et odor oris tui sicut odor malorum; guttur tuum sicut vinum optimum.* Os Ecclesiae est praesens praedicatio; quae fama vel scripto ad absentes pervenit; guttur vero est vox ipsa praedicatoris, quae in praesenti auditur. Odor ergo oris Ecclesiae malis comparatur, quia ipsa fama praedicationis plena est suavitatis et gratiae; guttur vero vino optimo assimilatur, quia ipsa vox praedicantium magnam in se virtutem auditoribus ostendebat. Quod vero malorum odor in novitate est, vini vero in vetustate, significat praedicationem Ecclesiae et in sui novitate, et etiam in sui profectione (1) omnem habere suavitatem et gratiam. *Dignum dilecto meo ad potandum, labiisque et dentibus illius ad ruminandum*; ac si diceret: Sponsus meus guttur meum vino optimo comparavit, et illud vinum dignum est ad potandum ipsi dilecto meo; hoc est, praedicatio evangelica, quam in ore meo posuit, per ipsum et non per alium annuntiari debet in mundo. Neque enim per alium decebat mysteria regni caelestis praedicari in mundo, quam per mediatorem Dei et hominum Christum Jesum. *Et labiis dentibus illius* (2) *ruminandum.* Labia et dentes sponsi, ut supra dictum est, doctores sancti sunt. Illud ergo vinum ruminandum fuit labiis et dentibus sponsi, quia praedicatio evangelica a doctoribus tractanda et exponenda est. Nec absurdum est quod cum vinum potetur, et non ruminetur, hic tamen dicatur labiis et dentibus ruminandum; quod magis ad cibum quam ad potum pertinet: nam sancti doctores vinum spirituale ruminant, quando praecepta evangelica diligenter exquirunt, et crebra meditatione investigant, atque invicem conferunt. *Ego dilecto meo, et ad me conversio ejus. Ego dilecto meo*; subaudi, officium justitiae et devotionis impendo: illi et non alteri fidem et servitutem meam promitto; *et ad me conversio ejus* est, ut me et in praesenti inter labores hujus vitae adjuvet, et in futuro ad gaudia patriae caelestis inducat. Potest etiam haec vox esse synagogae ex persona sanctorum patrum adventum Christi desiderantium: ac si diceret: Scio quidem illum spirituali praesentia mihi semper adesse; et ideo *ego dilecto meo* omni devotione famulari cupio. Sed tandem *ad me conversio ejus*: quia opto ut, sicut mihi promisit, in mea substantia appareat. Nam dixerat supra sponsus: *Ascendam in palmam*: idest, promiserat se in carne venturum, et pro humano genere passurum. Inde jam gratulabunda dicebat: *Ego dilecto meo, et ad me conversio ejus*; idest, credo illum hominem (3) futurum, et in mea substantia hominem mundo manifestandum. *Veni, dilecte mi, egrediamur in agrum, commoremur in villis.* Ejusdem synagogae vox est, *Veni dilecte mi*, idest appare per assumptum hominem. Tale est illud Psalmistae 79: « Excita potentiam tuam, et veni. » Et Isa. 64: « Utinam disrumperes caelos, et descenderes. » *Egrediamur in agrum.* Ager mundum iste est. *Egrediamur in agrum*, idest praedicemus tuum adventum mundo. *Commoremur in villis*; hoc est, ipsis quoque paganis fidem tuam annuntiemus. Nemo nescit paganos a villa dictos, quia pagos graece, villa latine. Inde pagani dicti, quia longe sunt a civitate Dei. Potest esse et vox Ecclesiae, *Veni dilecte mi*, ac si diceret: Jam mysterio ascensionis assumptum hominem ad caelos sublevasti: sed veni divinae majestatis praesentia (4) me saepius visitando, *Egrediamur in agrum*; eodem sensu quo superius, idest praedicemus fidem Incarnationis tuae mundo; *commoremur in villis;* idest (5) etiam ignorantibus paganis tuam fidem annuntiemus; nec in transitu, sed commoremur ibi, donec illos ex paganis catholicos, ex alienis tibi proprios faciamus, *Mane surgamus ad vineas; videamus si floruit*

(1) *Al.* in ea gratia.
(2) *Al.* et.

(1) *Al.* perfectione.
(2) *Al.* illud.
(3) *Al.* credo hominem.
(4) *Al.* praesentis.
(5) *Al.* idem.

vinea, si flores fructus parturierunt. Mane est exortus novae gratiae, quando videlicet transeuntibus tenebris infidelitatis, Evangelium mundo coepit praedicari. *Videamus si floruit vinea:* hoc est, inspiciamus Ecclesiam si jam prima fidei rudimenta suscepit, si flores fructus parturierunt. Inspiciamus etiam si flores parturiunt fructum: idest, si illi qui jam crediderunt apti sunt ad bene operandum. Nam flores fructum parturiunt, cum illi qui jam in Christum crediderunt, idonei sunt ad bene operandum. Nam flores emittit Ecclesia cum primo fideles ad fidem veniunt; flores vero fructus parturiunt, cum jam ipsa fide et dilectione bene operantur, nec ipsa fides otiosa sit, vel mortua sine operibus. *Si floruerunt mala punica.* Mala punica, sicut jam superius dictum est, rubicundum velut sanguineum habent corticem; et ideo significant passionem Domini, vel membrorum ipsius. Dic ergo: *Si floruerunt mala punica:* hoc est si jam sancti qui in fide et opere perfecti sunt, idonei sunt etiam imitari passionem Christi, et pati pro illo. Mala punica erant illi quibus Apostolus dicebat, Phil. 1: « Vobis datum est nosse non solum « ut in illum credatis, sed etiam ut pro illo pa- « tiamini. » *Ibi dabo tibi ubera mea.* Ubera Ecclesiae sancti sunt doctores, qui fideles primum ad fidem erudiunt. *Ibi dabo tibi*, sponse (1) *ubera mea.* Cum, inquit, ad vineam exierimus, *ibi dabo tibi ubera mea*; hoc est, spirituales tibi filios generabo. Unde adhuc sequitur: *Mandragorae dederunt odorem suum in portis nostris.* Mandragora herba est aromatica, cujus radix similitudinem habet humani corporis. Poma ejus optimi sunt odoris, in similitudinem pomi matiani quod nostri malum terrae vocant: herba rebus medicinalibus aptissima est. Nam ferunt eos qui incommodo vigiliarum laborant, haustu hujus pomi levari, et posse dormire. Item ferunt eos qui ob curam secandi sunt, si exteriorem hujus pomi corticem biberint, non sentire sectionem vel adustionem: quae omnia si quis mystice discutere voluerit, spirituales sensus et Ecclesiae convenientes ibi inveniet. Dicit ergo: *Mandragorae dederunt odorem in portis nostris.* Portae Ecclesiae sunt Apostoli et eorum successores; quia nemo civitatem Dei, idest Ecclesiam, intrat, nisi per sanctos doctores aqua baptismatis regeneratus, et vitali doctrina instructus fuerit. De his portis Psalmista dicebat, Psal. 86: « Diligit Domi- « nus portas Sion super omnia tabernacula Jacob ». Mandragorae fragrantiam virtutum designant. In portis autem Ecclesiae mandragorae odorem dederunt: quia Apostoli vel eorum successores famam suavissimae opinionis, et odorem virtutum longe lateque sparserunt. Ideoque invitat sponsum suum ut veniat, quia jam nomen ejus longe lateque per Apostolos annuntiatur, et odor praedicationis ejus ubique dispergitur: *Omnia poma nova et vetera, dilecte mi, servavi tibi;* idest praecepta vel promissa veteris testamenti et novi. Sciebat enim omnia quae in veteri testamento annuntiata sunt, non nisi per Christum et in Christo posse compleri; ideoque dicebat: *Tibi servavi poma nova et vetera*; hoc est, te expecto ut per te impleantur in novo testamento quae praedicta sunt in veteri. Unde et in passione sua jam pendens in cruce, cum gustasset acetum, dixit, Joan. 19: « Consum- « matum est. » Et post resurrectionem suam dixit Apostolis, Luc. 24: « Necesse est enim impleri om- « nia quae scripta sunt in lege et prophetis de « me. » Possunt etiam nova poma et vetera, justorum personae intelligi, quae vel in veteri testamento vel in novo fuerunt. Dicit ergo Ecclesia: *Servavi tibi poma nova et vetera*; idest, justos qui vel in veteri testamento praecesserunt, vel in novo subsecuti sunt, tibi servavi, ut per te praemia suorum laborum reciperent: nullus enim justorum regnum caelorum intrare valuit, nisi per Christum: quia ipse primum ascendit, et sequentibus membris suis caelum aperuit.

(1) *Al.* sponsa

CAPUT OCTAVUM.

Quis mihi det te fratrem meum sugentem ubera matris meae ut inveniam te solum foris, et deosculer te, et jam me nemo despiciat? Apprehendam te, et ducam in domum matris meae, et in cubiculum genitricis meae. Ibi me docebis, et dabo tibi poculum ex vino condito, et mustum malorum granatorum meorum. Laeva ejus sub capite meo, et dextera illius amplexabitur me. Adjuro vos, filiae Jerusalem, ne suscitetis neque evigilare faciatis dilectam, donec ipsa velit. Quae est ista quae ascendit de deserto, deliciis affluens, innixa super dilectum suum? Sub arbore malo suscitavi te. Ibi corrupta est mater tua; ibi violata est genitrix tua. Pone me ut signaculum super cor tuum, ut signaculum super brachium tuum: quia fortis est ut mors dilectio, dura sicut infernus aemulatio. Lampades ejus lampades ignis atque flammarum. Aquae multae non potuerunt extinguere caritatem, nec flumina obruent illam. Si dederit homo omnem substantiam domus suae pro dilectione, quasi nihil despiciet eam. Soror nostra parva, et ubera non habet. Quid faciemus sorori nostrae in die quando alloquenda est? Si murus est, aedificemus super eum propugnacula argentea; si ostium est, compingamus illud tabulis cedrinis. Ego murus, et ubera mea sicut turris, ex quo facta sum coram eo quasi pacem reperiens. Vinea fuit pacifico in ea quae habet populos: tradidit eam custodibus; vir affert pro fructu ejus mille argenteos. Vinea mea coram me est. Mille tui pacifici, et ducenti his qui custodiunt fructus ejus. Quae habitas in hortis, amici auscultant; fac me audire vocem tuam. Fuge, dilecte mi, et assimilare capreae hinnuloque cervorum super montes aromatum.

Ex his verbis intelligitur totum hoc carmen divinum esse, et spirituale, et nihil in se habere quod juxta litteram intelligi possit. Quae enim a-

matrix unquam optavit ut is quem diligit parvulus efficiatur ejus frater, et in infantem versus sugat ubera matris? Est ergo vox illius Ecclesiae quae adventum Christi praecessit, quam synagogam, idest congregationem, appellamus. *Quis,* inquit, *det te fratrem meum sugentem ubera matris meae?* Et est sensus: Tu qui modo es in sinu patris, quis det ut homo efficiaris, et particeps ac consors naturae meae existens, frater meus appelleris? Nam ipse fratrem se Apostolorum vocare dignatus est, dicens per Psalmistam, Psalm. 21: « Narrabo nomen tuum fratribus meis. » Et post resurrectionem mulieribus (Matth. 28): « Ite » inquit « nuntiate fratribus meis etc. » *Sugentem,* inquit, *ubera matris meae,* hoc est implentem omnia quae naturae humanae conveniunt, excepto peccato. Nam mater synagogae hoc in loco ipsa humana natura intelligitur, de qua ipsa quoque synagoga exorta est. *Ut inveniam te foris*; hoc est, ut hominem factum in aperto videam: quasi enim intus erat adhuc Deus, cum in sinu paternae majestatis lateret; sed foris inventus est, cum homo factus, visibilem se hominibus praebuit, et incomprehensibilis voluit comprehendi. *Et deosculer te, et jam nemo me despiciat. Et deosculer te,* inquit, idest, aperta visione te aspiciam quem nunc totum in fide teneo. Hoc est osculum, quod in initio carminis optabat dicens: *Osculetur me osculo oris sui*; idest, per semetipsum veniat, et mihi appareat. Quasi enim per prophetas osculabatur eam dilectus, cum adventum suum per eos, et redemptionem repromitteret. Optat ergo ut per semetipsum adveniens illam osculetur, hoc est in carne praesentiam exhibeat. *Et jam me nemo despiciat*: quasi enim despecta erat synagoga, antequam Christus veniret, quia legalibus observationibus dedita sub typo et figura cum veritate adventum Christi praenuntiabat. Sed postquam Christus apparuit, et adventus sui gratia mundum illustravit, jam nemo despexit Ecclesiam; quinimmo terribilis ut castrorum acies hostibus suis fuit, quia per universum mundum Christum praedicavit, et mundanum imperium sibi subdidit. Nec mirum videri debet, si ante Ecclesiam synagogam dicimus: una est enim Ecclesia in praecedentibus et in sequentibus patribus. *Apprehendam te, et introducam in domum matris meae, et in cubiculum genitricis meae: ibi me docebis.* Mater Ecclesiae hoc loco caelestis illa Jerusalem intelligitur de qua Paulus, Gal. 4: « Illa autem, quae sursum est Jerusalem, libera est, quae est mater nostra. » Ducam, inquit, te in domum matris meae; idest, prosequar te revertentem in caelum post peractum incarnationis tuae et passionis mysterium. *Ducam* autem hic pro eo quod est deducam (1) et prosequar accipitur, quia ascendentem Dominum in caelis, Apostoli oculis deduxerunt, Act. 1, et quousque eum nubes suscepit, pio aspectu prosecuti sunt, donec Angeli astantes dixerunt: « Viri Galilaei, quid statis aspicientes in caelum? » *Ibi docebis me.* Cum in caelo receptus fueris, et me quoque tecum in caelum assumpseris, *ibi me docebis.* Hoc ad superiora refertur, ubi dicitur: *Inveniam te foris.* Cum, inquit, te foris invenero, hoc est cum te in assumpta carne aspexero, *ibi docebis me*; quia ad omnia quae interrogare voluero respondebis. Nam etiam saepe volentes Apostolos interrogare Dominus praeveniebat, eosque instruebat. Potest et ad hunc locum jungi ubi dicit: *Ducam te in domum matris meae, ibi me docebis,* et in omnem veritatem induces; quod impossibile est homini in praesenti vita posse consequi. (1). Hinc est quod Dominus Apostolis repromittit dicens, Joan. 16: « Venit hora, cum jam non in proverbiis loquar vobis, sed palam de Patre annuntiabo vobis. » Ergo *ibi me docebis*; idest, ibi te et Patrem aperta visione revelabis; ibi te, hoc est divinitatem tuam, mihi facie ad faciem ostendes. *Et dabo tibi poculum ex vino condito, et mustum malorum granatorum meorum.* Per vinum fervor caritatis et dilectionis intelligitur. Dabo tibi, inquit, vinum: hoc est, ostendam, quam ferventissima caritate diligam Et hoc vinum non simplex erit, sed conditum odoribus, bonis videlicet operibus et virtutibus. Nam « amor Dei (sicut B. Gregorius dicit) nunquam otiosus est. Operatur enim magna si est: si enim operari renuit, amor non est. » Vinum ergo conditum est dilectio cum operatione. Unde et Dominus in Evangelio, Joan. 14: « Si quis diligit me, sermonem meum servabit. » Probatio dilectionis, exhibitio est operis. *Et mustum malorum granatorum meorum.* Malum granatum idem est quod et malum punicum. Dicitur autem malum punicum granatum, eo quod multitudine granorum (2) sit plenum. Malum punicum vero, eo quod in Africa plurimum abundet. Punicia enim ipsa est Africa. Habet autem corticem sanguinei coloris; et ideo, ut saepe dictum est, figuram tenet dominicae passionis. Mustum ergo malorum granatorum est dilectio martyrum, qui intantum dilexerunt Deum ut pro illo mori non dubitarent. Et bene mustum dicit, et non aliud poculum; quia mustum ferventissimum est, ita ut nimio fervore omnem sordem de se excoquat et expurget. Dabit ergo Ecclesia dilecto mustum malorum granatorum suorum; idest, ostendet in passionibus sanctorum martyrum quanta caritate Christum diligat. *Laeva ejus sub capite meo, et dextera illius amplexabitur me.* Per laevam, ut B. Gregorius dicit, omnia prospera praesentis vitae accipiuntur; per dexteram vero futura beata vita caeli accipitur. Laevam ergo sponsi Ecclesia sub capite habet, et dextera ejus illam amplexatur: quia quaecumque prospera praesentis saeculi pro nihilo reputat (3), cuncta quae temporaliter arrident despicit, dum ad solam supernae beatitudinis visionem tendit, dum illam solummodo amplexari desiderat. *Adjuro vos, filiae Jerusalem, per capreas cervosque camporum, ut non suscitetis neque evigilare faciatis dilectam, quoadusque ipsa velit.* Habet Ecclesia quosdam in se qui baptismo Christi sunt regenerati, et nomine Christianitatis titulati; moribus tamen et conversatione saeculo serviunt, et Ecclesiam suavissima quiete sopitam inquietare, atque ad perferendos tumultus saeculi excitare nituntur. Hi ergo tales propter gratiam mysteriorum Christi quam perceperunt, filiae Jerusalem appellantur in hoc loco; cum tamen moribus contraria agant. Et adjurat eas sponsus, ne suscitent neque evigilare faciant dilectam; hoc est, ne illam in somno dulcissimae quietis positam, idest contemplatione sui Conditoris, sua inquietudine excitent, et ad solicitudines et curas saeculi evigilare compellant. *Donec ipsa velit,* hoc est, donec

(1) *Al.* pro eo quod deducam.

(1) *Al.* in praesenti vita persequi.
(2) *Al.* granatorum.
(3) *Al.* deputat.

peracto officio debitae servitutis, quod in psalmis, hymnis et canticis spiritualibus exhibet Deo, admoneatur tantum cura corporeae fragilitatis ad ea quae sunt saeculi redire. *Quae est ista quae ascendit de deserto deliciis affluens, innixa super dilectum suum?* Vox synagogae admirantis Ecclesiam de gentibus congregatam. *Quae est ista*, inquit, idest qualis est et quanti meriti, *quae ascendit de deserto?* Derelicta enim fuerat a Deo per idolatriam et veritatis ignorantiam. Ascendebat ergo virtutum gradibus de deserto, hoc est de errore infidelitatis, in quo ad tempus derelicta fuerat, *deliciis affluens*, hoc est virtutibus abundans, *innixa*, inquit, *super dilectum suum*, idest fiducialiter in Christo agens, et omnes virtutes suas et cuncta bona ad ejus gratiam referens: sciebat enim se nihil suis viribus implere posse; ideoque cum Apostolo dicebat, 1 Cor. 15: « Gratia Dei sum id quod sum. » Et notandum, quod dicit, *Super dilectum suum:* nam synagoga solam se putabat habere cognitionem Dei, ceteris gentilibus in ignorantia Dei constitutis: « notus « enim (ut ait Psalmista Psalm. 75) in Judaea « Deus. » Sed ita admiranti synagogae respondet ipse sponsus et dilectus per id quod sequitur: *Sub arbore malo suscitavi te. Ibi corrupta est mater tua, ibi violata est genitrix tua.* Arborem malum Crucem dominicam debemus accipere, sub qua arbore suscitata est synagoga, quia ipsa a praevaricatione originalis peccati, et a potestate diaboli per crucem Christi redempta est. Ibi suscitata est quae peccatis erat mortua. Et bene arborem mali dicit: nam et supra huic arbori Christum comparavit dicens (cap. 2). *Sicut malum inter ligna sylvarum, sic dilectus meus inter filios* (1). *Ibi corrupta est mater tua, et violata genitrix tua.* Matrem et genitricem synagogae majorem (2) et principalem plebem Judaicae partis dicit. quales erant scribae et pharisaei qui Christum Pilato tradiderunt, qui reliquam plebem tamquam mater et genitrix regere debebant et erudire; quales erant illi qui suadentibus ipsis principibus improbe acclamabant: « Crucifige eum » (Marc. 15). Haec ergo mater synagogae sub arbore malo corrupta et violata est, quando se suosque posteros crudeli maledictione constrinxit dicens , Matth. 27: « Sanguis ejus super nos, et super filios nostros. » Nam et isti sub Cruce Christi erant, licet non fide et devotione, tamen crudelis vindictae sibi et suis posteris imprecatione. *Pone me ut signaculum super cor tuum, ut signaculum super brachium tuum: quia fortis est ut mors dilectio, dura ut infernus aemulatio.* Quia, inquit, *sub arbore malo suscitavi te*, hoc est quia passione in cruce te redemi; *pone me ut signaculum super cor tuum*; hoc est, habeto me semper in memoriam, et ne obliviscaris quanta pro tua salute pertulerim. *Pone me*, inquit, *ut signaculum super cor tuum*, per fidem, pone me *ut signaculum super brachium tuum*, per dignam operationem. Nam et nos quando aliquid rememorari nobis volumus, signaculum digito vel brachio imponere solemus, ut illo admoniti, rei cujus (3) curam habemus recordemur. Et nos ut signaculum super cor et brachium Christum (4) imponere debemus, ut ejus memoriam semper habeamus, et ut recte in illum credentes, fidem ipsam bonis operibus exornemus: quod si fecerimus, ipse quoque nos velut signaculum assumet, et nostri recordabitur; juxta quod Zorobabel judici Judaeae repromittit, Aggaei 2: « In illa die suscipiam te, Zorobabel serve meus, et ponam te sicut signaculum in conspectu meo. » Nam si nos beneficiorum ejus obliti fuerimus, nec ei dignas gratiarum actiones retulerimus, ipse quoque nostri obliviscetur; sicut de impio rege Jechonia dicit, Jer. 22: « Si fuerit Jechonias annulus in dextera manu mea, inde evellam eum. » *Quia fortis est ut mors dilectio, dura ut infernus aemulatio.* Dilectio Christi fortis est ut mors: sicut enim mors animam a corpore separat, ut jam nihil concupiscere, nihil in praesenti vita homini liceat ambire, ita dilectio Christi quem vere pervaserit totum saeculo huic mortificat, et quasi insensibilem reddit: solamque Christo vivens, mundo mortuus est. Idem sensus est cum dicit: *Dura ut infernus aemulatio*: nam sicut infernus eos quos semel recipit nunquam restituit, sed semper retinet; ita verus Christi amor quem semel receperit, nunquam dimittit. Unde Apostolus dicit, Rom. 8: « Quis « nos separabit a caritate Christi? Tribulatio, an « fames, an angustia, an gladius? » Sed et de dilectione Christi hoc potest accipi, cujus dilectio fortis fuit ut mors quia intantum nos dilexit, ut immortalis pro nobis mortem susciperet. Dura fuit aemulatio ejus ut infernus, quia sicut infernus nescit misereri, aut a poenis reorum mitigare, sic Christi dilectio non potuit cessare, aut ullis improbitatibus persecutorum removeri ab amore humani generis. Quidam hoc quod dicitur, *Dura est ut infernus aemulatio*, ad synagogam referunt, quae gentes aemulabatur, et invidebat saluti illarum. Monet ergo eam Christus haec dicens, ut ab invidia cesset, et saluti Ecclesiae congaudeat. *Lampades ejus lampades ignis atque flammarum. Lampades ejus*, scilicet dilectiones, praecordia sunt sanctorum, in quibus veluti in vasis dilectio inhabitat. Hae ergo lampades ignis sunt, quia in corde ardent per amorem. Lampades vero flammarum, quia exterius lucent per operationem. *Aquae multae non potuerunt extinguere caritatem, nec flumina obruent illam.* Aquae et flumina sunt violentae persecutorum minae, vel etiam blandimenta quibus sanctos et caritate Dei separare nituntur: de quibus Dominus in Evangelio dicit, Matth. 7, loquens de viro qui aedificavit domum suam supra petram, quod « venerunt flumina, flaverunt venti, et im« pegerunt in domum illam; et non cecidit. » *Aquae ergo multae non potuerunt extinguere caritatem*: quia nulla tribulatio, nulla angustia sanctos a caritate Dei separare valebit. *Si dederit homo omnem substantiam domus suae pro dilectione, quasi nihil despiciet eam.* Hic versiculus non eget expositione. Nam nullae hujus mundi substantiae, nullae opes, comparatione dilectionis aliquid sunt. Legimus quosdam sanctos sua dedisse pro amore Christi; sed tamen nihil sibi videbantur dimittere in comparatione caritatis quam emebant: unde Apostolus, cum non solum terrenam substantiam, sed et paternas traditiones dimitteret pro Christo, dicebat, Phil. 3: « Haec omnia contemno, et arbi« tror ut stercora, ut Christum lucrifaciam, » idest amorem illius acquiram. *Soror nostra parvula, et ubera non habet. Quid faciemus sorori nostrae*

(1) *Al.* *filias.*
(2) *Al.* matrem.
(3) *Al.* quam.
(4) *Al.* Christi.

in die quando alloquenda est? Vox dilecti synagogam alloquentis est pro Ecclesia gentium. *Soror,* inquit, *nostra,* idest gentium Ecclesia, *parva est,* et *ubera non habet.* Ex magna dilectione dilectus communicato cum synagoga nomine dicit, *Soror nostra:* quia enim ex Judaeis carnem assumpsit, ideo se quasi synagogae comparavit et exaequavit (1). *Parvula,* inquit, *est soror nostra.* Sicut alicujus hominis aetas describitur, sic etiam aetas Ecclesiae: parva enim adhuc erat Ecclesia de gentibus congregata sub ipsis Domini et Apostolorum temporibus, quia et parvitate credentium parva existebat, et ubera nec dum habebat, idest nequaquam praedicando spirituales Deo filios generare valebat. Dicit ergo quasi consilium synagogae requirens: *Quid faciemus sorori nostrae in die quando alloquenda est?* Allocutio Ecclesiae est, vel cum intrinsecus occulta inspiratione, vel exterius aperta praedicatione admonet Deus animam uniuscujusque fidelis; et est sensus: Quando per Apostolos meos alloquar Ecclesiam de gentibus congregatam, quid faciemus? idest, quomodo illi praecepta caelestia committemus, utrum videlicet quaeque minima, an, quo major efficiatur, perfectiora (2) illi secretorum caelestium mysteria trademus? Nam Deus omnipotens pro mensura et capacitate mentis humanae temperat verbum praedicationis, considerans vires et capacitatem auditoris. Sed synagoga tacente, ipse pro ea respondit: *Si murus est, aedificemus super eum propugnacula argentea; si ostium est, compingamus illud tabulis cedrinis. Si,* inquit, soror nostra *est murus, aedificemus super eum propugnacula argentea;* ac si diceret: Cum coeperint Apostoli mei praedicare Ecclesiae de gentibus congregatae, si tales fuerint auditores qui merito perfectionis murus appellari possint, dum videlicet vel ingenio naturali praediti, vel philosophica eruditione praestantes, quasi alios (3) defendere et munire possunt, ut defendit murus; aedificemus super hunc talem murum propugnacula argentea: addamus illis eloquia divinarum Scripturarum. Nam Psalmista dicit Psalm. 11, « Eloquia Domini eloquia casta; « argentum igne examinatum. » Si vero tales fuerint auditores, qui nequaquam hostibus resistere possint, nec tela contravenientia repellere; sed fuerint (4) velut ostium, ut simplicia annuntiantes possint aliquos ad Ecclesiam et ad fidem adducere, quales sunt sacerdotes minoris gradus, qui baptizando in Ecclesia, et divinis mysteriis initiando, homines in Ecclesiam introducunt (5), *compingamus illud,* ostium, *tabulis cedrinis;* idest, proponamus eis exempla praecedentium patrum, qui veluti cedri, imputribilia videlicet ligna, immarcescibilia opera habent, et veluti tabulae scientiae et caritatis latitudine diffusi sunt. Latitudo enim tabularum latitudinem cordis vel scientiam significat, dicente Psalmista, Psal. 118: « Viam mandatorum tuorum « cucurri, cum dilatasti cor meum. » His ergo cedrinis tabulis, idest sanctorum exemplis, compingamus illud ostium, ut videlicet eorum innitendo exemplis aliis Ecclesiam introeundi, veluti ostium januam pandant. *Ego murus, et ubera mea sicut turris: ex quo facta sum coram eo quasi pacem reperiens.* Vox Ecclesiae, quae cum audisset pro sua salute consulentem dilectum suum, ipsa laeta respondet: *Ego murus,* sum, *et ubera mea sicut turris. Ego,* inquit, *murus,* quia ego supra firmam petram fundata sum, et glutino divinae caritatis solidata. Sive *murus sum,* quia de vivis lapidibus et electis, hoc est sanctis, sum aedificata. *Et ubera mea sicut turris,* quia tales intra me contineo qui vice uberum alios nutrire possunt spirituali doctrina, et vice muri et turris defendere et munire; quique (1), sicut turres muniunt et defendunt, ita merito doctrinae et conversationis inter reliqua membra praecellunt. Hoc autem non meis meritis, neque libertate mei arbitrii habeo, sed dono et gratia sponsi mei. *Ex quo facta sum coram eo, quasi pacem reperiens;* idest, ex quo ille suum sanguinem pro me fudit, et repropitiando mihi Deum Patrem, dissolvit inimicitias quae erant inter Deum et hominem, mihique caelestia pacificavit. Ex quo ergo hanc pacem reperi, murum (2) esse et habere ubera vice turrium merui. *Vinea fuit pacifico,* idest dilecto meo, qui verus est pacificus, quia per eum pacificata sunt omnia quae sunt in caelis et quae in terra. Inde a Propheta « pater futuri saeculi, princeps pa- « cis » appellatur. Isa. 9. In cujus veri pacifici typum, Salomon, idest pacificus, auctor hujus carminis praecessit. Huic ergo fuit vinea, videlicet sancta Ecclesia. *Quae habet populos.* Hoc dicit ut se de Ecclesia gentium, non de synagoga ostenderet canere. Nam synagoga unius tantum gentis fuit; Ecclesia vero habet populos, quia omnes gentes intra capacissimum suum gremium recepit. *Tradidit eam custodibus; vir affert pro fructu ejus mille argenteos.* Custodes hujus vineae, idest sanctae Ecclesiae, sunt Prophetae et Apostoli, Apostolorumque successores. Sive etiam custodes sunt angelicae virtutes, quae ab incursibus tentationum et daemonum Ecclesiam custodiunt. *Vir affert pro fructu ejus mille argenteos.* Omnes viros fortes dicit et perfectos. Nam vir a virtute vocatur. Fructus Ecclesiae est caelestis vitae remuneratio, pro qua sancta Ecclesia in praesenti laborare non cessat. Mille autem argentei, quos pro fructu vir affert, significant omnia quae in hoc mundo possideri possunt. Millenarius enim numerus pro summa perfectione et plenitudine ponitur. *Vir* ergo *pro fructu* hujus vineae *mille affert argenteos,* quia sancti omnia sua relinquunt, et pauperibus erogant, ut fructus hujus vineae, hoc est supernam mercedem, consequantur. Tale est illud (3) quod Dominus in Evangelii parabola dicit, Matth. 13: « Simile est regnum cae- « lorum thesauro abscondito in agro, quem qui « invenit homo, abscondit, et prae gaudio illius « vadit, et vendit universa quae habet, et emit « agrum illum. » *Vinea mea coram me est.* Vox sponsi. Tu, inquit, dicis, quia vineam meam tradidi custodibus; tamen vinea mea semper coram me est quia licet eam custodibus meis commiserim (4), ego tamen semper curam illis habeo, nec pro illa solicitus esse desisto; sed sum cum illa usque ad consummationem saeculi. *Mille tui pacifici, et ducenti his qui custodiunt fructus ejus. Mille tui;* subaudi argentei, quos pro vineae dedisti fructu, *pacifici* tibi sunt; quasi diceret: O anima

(1) *Al.* exaequat.
(2) *Al.* perfectione.
(3) *Al.* alienos.
(4) *Al.* fuerit.
(5) *Al.* introducant.

(1) *Al.* quodque.
(2) *Al.* murus.
(3) *Al.* ut illud.
(4) *Al.* commiseram.

fidelis, noli dubia esse pro aeterna mercede, pro qua tua omnia dimisisti, quia mille argentei tibi pacifici sunt; idest, manet pro te illa certa remuneratio, et verum inde fructum consecuta es. *Et ducenti*, subaudi, argentei, *his*, subaudi, pacifici sunt (1) *qui custodiunt fructus meos*. Sicut per millenarium plenitudo perfectionis, sic etiam per centenarium summa perfectio designatur, quia centenarius de laeva in dexteram transfertur. Ducenti ergo argentei, qui de duplicatis sunt centenariis, significant eos qui doctrina et operatione perfecti sunt, qui juste et pie vivendo, semetipsos custodiunt, et etiam praedicando alios convertunt. His ergo talibus ducenti argentei pacifici sunt, quia duplicata in caelis ejus manet remuneratio; de qua videlicet per Danielem (cap. 12) dicitur: « Et qui « ad justitiam erudiunt multos, fulgebunt quasi « stellae in perpetuas aeternitates. » Hos enim dupliciter jubet Apostolus honorari, dicens, 1 Tim. 5: « Presbyteri qui in vobis sunt, duplici honore « digni habeantur; maxime qui praesunt vobis, et « laborant in verbo. » *Quae habitas in hortis, amici auscultant, fac me audire vocem tuam.* Vox dilecti sponsam Ecclesiam alloquentis. O Ecclesia, quae habitas in hortis, idest quae excolendis virtutum germinibus insistis: hortus etenim sponsi ipsa Ecclesia est, quia, ut superius lectum est, crebro se promittit eam in hortis visere. Ergo Ecclesia in hortis habitat, quia plantaria virtutum assidue nutrit. Nec transitorie, quasi postmodum recessura, ibi tugurium ponit, sed fixa statione ibi habitat. *Fac me*, inquit, *audire vocem tuam*; idest, praedica Evangelium, praeceptaque meae legis simul, et promissionem caelestium praemiorum annuntia: hoc enim mihi jucundum et delectabile est ut audiam vocem tuam; hoc est, ut audiam te verba salutis aeternae annuntiantem. Sed et *amici auscultant*; idest angelici spiritus vocem tuam delectantur audire, quos tibi amicos feci per effusionem sanguinis mei, tuosque adjutores ac protectores contra malignos spiritus institui. Sive *amici*, idest, spiritus justorum, *auscultant*, quos de tuo coetu ad me in caelestibus assumpsi: et ipsi enim de tua praedicatione et fratrum salute congaudent. Respondet confestim ipsa sponsa dilecto suo: *Fuge, dilecte mi, et assimilare capreae, hinnuloque cervorum super montes aromatum.* Mira responsio. Invitatur ad praedicandum, ut sponsus audiat vocem ejus; illa vero hortatur sponsum suum ut fugiat. Sed magna est mysterii consequentia. Nam superius praedicta fuerat Christi nativitas, cum dixit: *Quis det te fratrem meum sugentem ubera?* Praedicta etiam fuerat ejus passio ubi dictum est: *Sub arbore malo suscitavi te.* Nunc consequenter hortatur sponsum ut fugiat, hoc est velocissime per ascensionem ad Patrem redeat. Et est sensus: jubes me praedicare, vis vocem meam audire. *Fuge dilecte mi*; idest, impleto incarnationis et passionis tuae mysterio, revertere ad caelum, ut non jam te sicut hominem, sed sicut Deum super omnia cogitare incipiam. Tunc enim audies vocem meam, quia tunc liberius praedicabo omni mundo. Et hoc est quod Dominus in Evangelio dicit, Joan. 16: « Ego veritatem dico vobis: « expedit vobis ut ego vadam. » Expediebat enim Apostolis et omni Ecclesiae ut Christus rediret, idest praesentiam temporalem absentaret: quia dum in corpore praesens erat, non poterant eum spiritualiter amare, et non poterant eum quem hominem cernebant, ut Deum invisibilem et ubique praesentem cogitare. At postquam caelos ascendit, coepit eum Ecclesia spiritualiter diligere, et sicut Deum jam cogitare et praedicare. Et hoc est quod Apostolus ait, 2 Cor. 5: « Et si noveramus Christum secundum carnem; sed nunc jam non novimus eum. » Ergo *dilecte mi*, si vis me ita praedicare, *refuge*, idest, recede ad caelestia; et qui fuisti comprehensibilis per humanitatem, efficere incomprehensibilis per divinitatem. Verumtamen ne me in praesenti sine tua visitatione relinquas, mihique te penitus subtrahas; *Similis esto capreae, hinnuloque cervorum super montes aromatum.* Sicut, inquit, capreae et hinnuli cervorum indomita animalia humanum consortium fugiunt, tamen crebrius in montibus videntur; sic et tu post tuam ascensionem licet invisibilis sis, dignare mihi tamen saepius dono tuae gratiae apparere. Et hoc *super montes aromatum*: montes enim aromatum sancti Dei sunt, excellentia sanctae conversationis, et caelo proximi, et odore ac fama virtutum longe lateque fragrantes. Hinc et Apostolus de se sibique similibus dicit, Phil. 3: « Nostra conversatio in caelis est. » Et alibi (2 Corinth. 2): « Christi « bonus odor sumus Deo, in omni loco. »

(1) *Al. Et ducenti*, subaudi argentei, *pacifici sunt*, subaudi his.

IN CANTICUM CANTICORUM

EXPOSITIO ALTERA

PROOEMIUM S. THOMAE

Sonet vox tua in auribus meis: vox enim tua dulcis, et facies tua decora. Cantic. 2.

In principio cujuslibet libri, quantum ad praesens spectat, duo sunt notanda: primo quis sit libri titulus; secundo quae sint causae operis. Praedicta autem auctoritas, quae legitur Cantic. 2, aliter et aliter exposita, nobis utrumque insinuat. Nam si verba praedictae auctoritatis sint sponsi ad sponsam, idest Christi ad Ecclesiam, tunc declarant nobis libri titulum; si vero intelligantur de Christo dicta, manifestant nobis causas operis. Intitulatur autem liber iste, *Cantica Canticorum*, ut ex Glossa haberi potest. Cantus tamen qui in hoc libro docetur non est corporalis seu sensibilis, sed magis intellectualis, et secundum spiritum. Dicimus enim duo esse genera verborum; interiora et exteriora, sive sensibilia et intellectualia, ut patet per Augustinum in 2 de civitate Dei, ubi ipsas cogitationes cordis locutiones appellat. Sicut ergo in locutionibus exterioribus secundum melodiam et proportionem prolatis resultat cantus sensibilis; ita in locutionibus interioribus et etiam affectionibus secundum proportionem et ordinem debitum ad Deum directis (1) resultat quaedam melodia spiritualis, et quidam cantus intelligibilis. Non enim sic debemus restringere nomen cantus ut solum in sensibilibus vocibus esse habeat. Nam Boetius in musica sua ostendit musicam proportionem aliquo modo circa omnia esse (2), inquantum singula secundum melodiam per quamdam proportionem sunt condita. Sicut et Augustinus in 6 Musicae, extendit numeros musicales ad actiones animae. Nam secundum quinque numerorum genera, quae ipse distinguit in 2 capit. dicti libri, idest (3) secundum numeros judiciales, progressores, occursores, recordabiles, consonales, salvat actiones ipsius animae. Immo (4) ipsa usitata locutio admittit (5) ut manifeste dictum, canticum appellet, secundum quem modum geometrae loqui consueverunt: unde (1) cum aliquid geometrice probare volunt, dicunt: Sicut cantat talis propositio; si in illa propositione manifeste illud profertur. Quia ergo Deo omne cor patet et omnis voluntas loquitur, et cogitationes et affectiones voluntatis non discedunt a melodia et a proportionibus, qua, et secundum quas (2) attenditur operatio virtuosa, quoddam canticum dici possunt. Tale est Canticum quod hic cantatur: quia hic exprimuntur (3) debitae affectiones et cogitationes cujuscumque animae sanctae, vel etiam totius Ecclesiae, secundum quas intendit gustare divinam dulcedinem, et habere sui sponsi (4) consortium. Et si volumus secundum quamdam adaptationem loqui, dicere possumus, Deum habere duas aures: unam irae, aliam pietatis. Secundum aurem irae audit clamorem; secundum quem modum dixit ad Cain: « Vox sanguinis fratris tui clamat ad me de terra: » Genesis 4. Secundum aurem pietatis dicitur audire cantilenas, idest affectiones, cogitationes, orationes, desideria devotarum mentium: et quia suave est illi, scilicet Deo, audire tales cantus, et delectatur in animabus sanctis, sicut bonus pater in bonis filiis; ideo invitans animam sanctam, sive totam Ecclesiam, ad sic cantandum ait: *Sonet vox tua in auribus meis*: et subdit causam: *Vox enim tua dulcis, et facies tua decora.* His enim duabus causis appetitur cantus alicujus; primo (5) propter se, videlicet quando cantus est dulcis et suavis; secundo ratione cantantis, ut si habeat decoram faciem: nam cui placet vultus cantantis, verisimile est quod magis delectatur in cantu. Utroque autem (6) modo delectatur Christus in (7) anima sancta; scilicet ratione

(1) *Al.* directum.
(2) *Al. omittitur* esse.
(3) *Al.* ut.
(4) *Al.* immo cum.
(5) *Al.* admittat.

(1) *Al.* ut.
(2) *Al.* a proportionibus, secundum quas
(3) *Al.* quia exprimuntur.
(4) *Al.* spiritus.
(5) *Al.* idest.
(6) *Al.* enim.
(7) *Al.* et.

ipsius cantus, videlicet propter bonitatem affectionum et cogitationum; et ratione ipsius gratiae: nam gratia Dei in essentia animae existens (1) reddit animam bonam, et opera ejus Deo grata. Patet ergo quod si verba praedicta sunt sponsi ad sponsam, designant titulum hujus libri, qui dicitur *Cantica Canticorum*, quia excellenti modo hic talis melodia insinuatur: consuevit enim genitivus pluraliter appositus nominativo denotare excellentiam, ut « Rex regum, et Dominus dominantium » (Apocalyp. 19).

Sed si praedicta verba volumus exponere ut sint verba Ecclesiae loquentis ad Christum, designant nobis causas hujus operis, licet serie, litterae contradicere videatur. Ex quo tamen a veritate fidei non discedit, non est talis expositio repellenda: quia in sacra pagina non solum assignatur sensus litteralis, qui semper est continuus, sed etiam mysticus, quem non oportet esse continuum. Secundum hoc ergo dicamus, quod causa materialis et efficiens notatur cum dicitur: *Sonet vox tua in auribus meis*: formalis, cum dicitur: *Vox enim tua dulcis*; finalis cum annectitur: *Et facies tua decora*. Sponsus et sponsa, idest Christus et Ecclesia, sive Christus et anima sancta, est materia hujus libri (2), ut Glossa tangit. Quod si sponsa dicit sponso: *Sonet vox tua in auribus meis*, causam materialem habemus et etiam efficientem: quia sponsus ipse (3) qui est verus Deus, cum hoc quod est subjectum sive materia doctrinae sacrae, est etiam principaliter causa efficiens hujus scientiae. De causa vero instrumentali non sit nobis curae, quia hujusmodi causae habentur respectu doctrinae sicut instrumenta, sicut penna scribentis (4), juxta illud Psal. 44: « Lingua mea calamus scribae velociter scribentis. » Sicut ergo superstitiosum esset, cum quaereretur de auctore alicujus libri, quaerere cum qua penna scriptus fuisset liber; ita quodammodo superstitiosum videtur quod aliquis sit multum sollicitus inquirere causas instrumentales Scripturae sacrae: nam si constat de veritate, quod liber sit a Spiritu sancto, non est magna cura adhibenda ad inveniendum auctorem alium. Quod si tamen aliter videatur de hoc adhibenda cura, dicimus, quod Salomon fuit talis causa hujus libri, qui secundum quod Glossa tangit, fuit trinomius, et secundum numerum nominum tres edidit libros. Dictus enim fuit; Salomon, idest pacificus; Jeddidia (5), idest dilectus; et Ecclesiastes, idest concionator. Secundum enim quod fuit pacificus, edidit librum Proverbiorum; secundum quod fuit dilectus, edidit librum Canticorum; et secundum quod fuit concionator, edidit librum Ecclesiastes.

Causa autem formalis habetur cum subjungitur: *Vox tua dulcis*. Consuevit enim distingui duplex forma: scilicet forma tractatus (6) quae est modus agendi; et forma tractandi (7), quae est ordinatio capitulorum ad invicem. Modus autem agendi in aliis scientiis est approbativus aut improbativus (8): in doctrina vero sacra, potissime in canone, esse videtur inspirativus idest revelativus, quia (1) magis talis tractatus (2) innititur revelationi quam probationi. Modus autem in isto libro specialiter videtur esse affectivus, desiderativus et contemplativus. Unde Glossa tangit, quod modus hujus libri est ostensivus, quali (3) desiderio membra capiti adhaereant, et placere contendant, et quali affectione sponsus Ecclesiam diligat: unde modus agendi hujus convenienter notatur per hujusmodi dulcedinem, cum dicit: *Vox tua dulcis*: quia complacentia, affectio et desiderium quamdam dulcedinem amoris important. Ex hoc etiam potest haberi forma tractandi (4) quae talis debet esse qualem requirit modus agendi. Immo, quia ipse ordo capitulorum ad invicem, bene intellectus, animam demulcet et delectat; non inconvenienter forma tractandi (5) per dulcedinem intelligitur. Causa vero finalis habetur cum subinfertur: *Facies tua decora*. Est igitur finis hujus libri, ut Glossa tangit, dilectio secundum quam sponsa delectatur; et cum hoc potissime sit propter decorem faciei sponsi, convenienter talis finis insinuatur cum dicitur: *Facies tua decora*.

Dubitaret forte aliquis, cum in tota sacra pagina finis sit dilectio, quomodo differenter dilectio Dei sit finis hujus libri, et totius doctrinae sacrae: et utrum propter hoc quod finis hujus scientiae est opus an practica scientia dici possit.

Ad horum evidentiam est notandum, quod sicut in tota physica naturali finis est cognoscere corpus mobile inquantum mobile; in libris autem partialibus hujusmodi finis contrahitur, sicut patet quod in libro Physicorum (6) non intenditur cognitio corporis mobilis quocumque speciali modo, sed cognitio talis corporis simpliciter, non contrahendo ad hoc vel ad illud; in libro vero de Generatione intenditur talis cognitio, ut contrahitur corpus (7) mobile ad formam; in libro vero de Caelo, ad situm, et sic in aliis libris, modo contracto, intenditur cognitio talis corporis: eodem modo in doctrina ecclesiastica dilectio Dei in universali sumpta intenditur quocumque modo manuducamur ad talem dilectionem; sed in partialibus (8) libris specificatur talis intentio: ut in Genesi, prout ad eam deducimur considerando divinam potentiam: quia ibi ostenditur quomodo Deus caelum et terram, et omnia de nullo produxit in esse. In hoc autem libro specialiter manuducimur ad divinam dilectionem, considerando divinam benignitatem, et meditando quanta affectione Christus sponsam suam diligat, et quanto desiderio moveri debet anima sancta, ad gustandum dulcedinem divinam. Quae si bene advertimus, non inconvenienter finis hujusmodi libri assignatur dilectio Dei, licet etiam hoc sit finis totius doctrinae sacrae: speciali enim modo liber iste provocat nos ad dilectionem Dei et proximi.

Ad secundum quaesitum dicendum, quod haec scientia dicitur Dei dilectiva vel affectiva, ut manifeste probavimus in quaestionibus super primum Sententiarum; et si propter hoc aliquis velit eam

(1) *Al.* antecedens.
(2) *Al.* sive Christus, et anima sancta. Est enim materia hujus libri.
(3) *Al.* ipse est.
(4) *Al.* omittitur scribentis.
(5) *Al.* Idida.
(6) *Al.* tractandi.
(7) *Al.* tractatus.
(8) *Al.* approbativus impugnativus.

(1) *Al.* et.
(2) *Al.* textus.
(3) *Al.* est quasi.
(4) *Al.* tractatus.
(5) *Al.* tractatus.
(6) *Al.* in libris autem partialibus hujus finis contrahitur, ut in libro Philosophicorum.
(7) *Al.* ut contracta, ut corpus.
(8) *Al.* spiritualibus.

appellare practicam, quia dilectio est quoddam opus, sententiam teneat, linguam corrigat. Nam scientia practica principaliter ordinatur ad opus exterius; ideo scientiae politicae practicae nominantur, et polities. idest bonitas, dependet ex operibus nostris: nam secundum Philosophum, quia bona facimus, boni sumus; et ex similibus actibus generantur similes habitus. Bonitas vero spiritualis, quia non dependet ex operibus exterioribus, immo ex habitu caritatis, et ejus operibus; sacra pagina quae ad talem bonitatem ordinatur, practica dici non debet. Sicut ergo scientia quae ordinatur ad speculationem, non dicitur practica, licet speculari sit quoddam opus; sed suscipit nomen ex speculatione, et dicitur speculativa: sic et theologia quae ordinatur ad affectionem sive dilectionem caritatis, quia hujusmodi opera non sunt exteriora, ab eis debet denominari specialiter theologia, et debet dici affectiva vel dilectiva, et non practica. His visis, accedamus ad expositionem litterae.

TRACTATUS PRIMUS, SIVE PRIMA PARS TOTIUS LIBRI

CAPUT PRIMUM.

Osculetur me osculo oris sui: quia meliora sunt ubera tua vino, fragrantia unguentis optimis. Oleum effusum nomen tuum; ideo adolescentulae dilexerunt te. Trahe me post te: curremus in odorem unguentorum tuorum. Introduxit me rex in cellaria sua. Exultabimus et laetabimur in te, memores uberum tuorum super vinum. Recti diligunt te. Nigra sum, sed formosa, filiae Jerusalem, sicut tabernacula Cedar, sicut pelles Salomonis. Nolite me considerare quod fusca sim, quia decoloravit me sol. Filii matris meae pugnaverunt contra me, posuerunt me custodem in vineis. Vineam meam non custodivi. Indica mihi quem diligit anima mea, ubi pascas, ubi cubes in meridie; ne vagari incipiam post greges sodalium tuorum. Si ignoras te, o pulcherrima inter mulieres, egredere, et abi post vestigia gregum tuorum, et pasce haedos tuos juxta tabernacula pastorum. Equitatui meo in curribus Pharaonis assimilavi te, amica mea. Pulchrae sunt genae tuae sicut turturis, collum tuum sicut monilia. Murenulas aureas faciemus tibi, vermiculatas argento. Dum esset rex in accubitu suo, nardus mea dedit odorem suum. Fasciculus myrrhae dilectus meus mihi, inter ubera mea commorabitur. Botrus Cypri dilectus meus mihi, in vineis Engaddi. Ecce tu pulchra es, amica mea; ecce tu pulchra es, oculi tui columbarum. Ecce tu pulcher es, dilecte mi, et decorus. Lectulus noster floridus, tigna domorum nostrarum cedrina, laquearia nostra cypressina.

Osculetur me osculo oris sui. Intentio principalis hujus operis est exprimere mutua desideria inter sponsum et sponsam, sive inter Christum et Ecclesiam: et quia secundum alium et alium statum (1) alia sunt desideria, ideo secundum diversos status Ecclesiae oportet nos hunc librum dividere. Ecclesia enim (2) potest tripliciter considerari. Primo quantum ad statum primitivum, scilicet quantum ad statum rami fracti (3): nam Judaei sunt excaecati, et gentiles sunt admissi, juxta illud Rom. 11: « Tu quidem (gentilis (1)) cum « oleaster esses, insertus es in illis (idest ramis « bonae olivae) et socius radicis et pinguedinis « bonae olivae factus es. » Secundo (2) rursum potest considerari quantum ad statum ultimum, quando Judaei omnes salvi fient: quia tunc temporis « si fuerit numerus filiorum Israel, sicut arena « maris, residui (3) salvi fient » (Rom. 9). Et quia non est dare extrema sine medio, ideo praeter statum primum et ultimum est dare medium. Hos autem tres status quodammodo tangit Apostolus ad Rom. 11, cum ait: « Quia caecitas venit in « Israel ex parte (quantum ad statum primitivum) donec plenitudo gentium intraret (4): » quantum ad statum medium, secundum quem Ecclesia proficit, et quasi universaliter gentes sunt conversae. Et subdit, quod « tunc omnis Israel « salvus erit, » quantum ad statum ultimum, quando Judaei plene convertentur ad Christum; quod erit in fine saeculi. Secundum hos tres status liber iste dividitur in tres partes. Quia primo describuntur mutua desideria inter Christum et Ecclesiam, secundum quod Ecclesia fuit in statu primitivo; secundo describuntur talia desideria quantum ad statum medium; tertio describuntur quantum ad statum ultimum. Secunda pars est ibi, ***En lectulum Salomonis sexaginta fortes ambiunt ex fortissimis Israel:*** ultra medium tertii capituli. Tertia pars est

(1) *Al.* et secundum quidem alium statum.
(2) *Al. omittitur* enim.
(3) *Al.* secundo quantum ad statum fracti.

(1) *Al.* scilicet gentiles,
(2) *Al. omittitur* secundo.
(3) *Al. omittitur* residui.
(4) *Al.* intret.

ibi, *Descendi in hortum meum* (1) (ut infra cap. 6, circa finem).

Prima pars dividitur in duas partes, secundum quod desideria primitivae Ecclesiae dupliciter distingui (2) possunt: scilicet quantum ad adeptionem boni, et quantum ad fugam mali. Primo ergo Salomon describit desideria sponsae, idest Ecclesiae, sive animae sanctae, secundum quod desiderat adipisci divinas dulcedines, et sponsi sui Christi degustationes. Secundo ponit desideria ejus, secundum quod desiderat fugere exteriores tribulationes. Secunda ibi, *Nigra sum, sed formosa.* Prima dividitur in duas: quia primo ponitur sponsae desiderium; secundo, quia ad obtinendum quod desiderat non potest per se sponsa sufficere, implorat divinum auxilium. Secunda ibi, *Trahe me post te.* Prima pars dividitur in tres partes: quia primo ponitur sponsae desiderium; secundo subditur desiderii causa, sive ratio; tertio ex ratione assignata concludit sponsum suum naturaliter desideratum esse. Secunda ibi, *Quia meliora:* tertia ibi, *Ideo adolescentulae.* Est autem tale desiderium Ecclesiae, quod desiderat osculari osculo oris Dei, idest adipisci dulcedinem et gratiam per ipsum. Debet ergo optative legi ista littera. *Osculetur,* idest utinam oscularetur me Deus Pater osculo oris sui; ita quod Deus Pater sit osculans, Filius sit os, et Spiritus sanctus sit osculum. Dicitur autem Filius os Patris, inquantum est verbum ejus, et manifestativum ipsius. Spiritus autem sanctus dicitur osculum; quia sicut in osculo procedit corporalis spiritus ab osculante per os, sic Spiritus sanctus procedit etiam a Patre procedendo a Filio, cum Filius hoc habeat a Patre quod spiret Spiritum sanctum. Ideo Augustinus, 16 de Trin., dicit, Spiritum sanctum principaliter procedere a Patre. Desiderat ergo gustare dulcedinem gratiae, quae appropriatur Spiritui sancto, participando ejus dona et suam gratiam. Deinde cum dicit, *Quia meliora sunt ubera tua vino,* assignat causam et rationem desiderii sui. Quod antequam exponamus, triplex nobis occurrit dubitatio litteralis. Primo, quia videtur textus hic dissutus esse, cum prius Ecclesia locuta fuerit in persona tertia dicens: *Osculetur me osculo oris sui*: postea assignando causam, locuta est Deo in persona secunda. subdens: *Quia meliora sunt ubera tua vino* Secundo etiam apparet textus dissutus, et inconveniens ratio: quia cum sponsa desideret osculum, si vellet assignare causam desiderii sui, deberet commendare labia, per quae fit osculum, non ubera. Tertio videtur inconveniens hujusmodi dictum, quia sponsae consueverunt habere ubera, non sponsi. Cum ergo in praedicta locutione sponsa loquatur ad sponsum, non videtur competens quod laudat ubera ejus.

Respondeo dicendum, quod primam dubitationem solvit Glossa, dicens, quod sponsa loquitur more amantis, qui propter fervorem dilectionis, loquendo ordinem non valet servare; ideo aliquando loquitur in tertia persona, aliquando in secunda. Possumus etiam taliter (3) dicere: sponsam in primordio suae locutionis loqui in tertia persona. quia non audet tantum Dominum in principio alloqui in secunda persona; sed petitione facta (4), cognoscens se talia desiderare non posse sine divina gratia, juxta illud 2 Corinth. 3: « Non quod sufficientes simus cogitare a nobis aliquid quasi ex « nobis; sed sufficientia nostra ex Deo est: » ideo confisa de Dei auxilio, quae prius proposuerat sua desideria Deo in tertia persona, dicens: *Osculetur me osculo oris sui*; in dando rationem sui desiderii, alloquitur ipsum in secunda persona, subdens: *Quia meliora sunt ubera tua vino.*

Secunda dubitatio etiam solvitur, quia secundum Dionysium, 1 de div. Nomin., intelligibilia sunt incomprehensibilia a sensibus; ideo per unum sensibile non expresse manifestatur intelligibile, sed multa sensibilia expressius unum intelligibile (1) notificant. Ut ergo detur intelligi, osculum a sponsa quaesitum, non fuisse carnale, sed spirituale, in quo non solum bonitas labiorum, sed etiam uberum, et aliorum sensibilium multorum (2) perabundantius comprehendatur, in laudando praedictum osculum, laudat sponsa ubera, non labia.

Tertia dubitatio solvitur similiter a Glossa: quia ideo tribuit sponsa sponso ubera, ut ostendat se figurative loqui. Aliter etiam solvi potest: quia non est simile de matrimonio carnali et spirituali. Nam sicut in matrimonio carnali sponsa dat dotem sponso; in spirituali fit e converso, quia sponsus charismatibus dotat animam: sic etiam in hujusmodi matrimonio ubera principalius competunt sponso. His visis, notandum, quod assignare rationem vel (3) causam quare aliquid sit desideratum, est ostendere illud esse bonum: quia secundum Philosophum in 1 Ethic. et 1 Rhetoric., bonum est quod omnia appetunt. Et quia bona spiritualia nobis innotescunt (4) per corporalia, ideo sponsa in ostendendo bonitatem osculi sponsi, per similem bonitatem divinae dulcedinis commendat eam tripliciter. Primo ex eo quod reficit gustum, quod notatur cum dicitur: *Quia meliora sunt ubera tua vino*; secundo ex eo quod reficit odoratum, quod habetur cum subjungitur: *Fragrantia unguentis optimis*; tertio quia delectat tactum, quod habetur cum dicitur: *Oleum effusum nomen tuum.*

Ad intelligentiam praedictorum notandum, quod dulcedo quam Ecclesia sponsa Christi desiderat adipisci, hauritur secundum contemplativam vitam. Vita autem contemplativa, prout de ea locuti sunt philosophi et sancti (5), non accipitur uniformiter: nam philosophi finem contemplationis ponunt in sapere. Ideo in 10 Ethic. ubi determinatur de contemplatione et felicitate (6), ostenditur operationem perfectam (7) secundum spiritualem contemplationem esse felicitatem: nam speculari secundum sapientiam, idest secundum metaphysicam, est summa felicitatis quam posuerunt philosophi. Ideo Philosophus in 4 Ethic. volens talem felicitatem summe extollere, ostendit eam esse maxime delectabilem, dicens (8) quod Philosophia videtur habere delectationes mirabiles puritate et firmitate. Sed contemplatio, ut de ea loquuntur theologi, magis consistit in sapore, quam in sapere; et magis consistit in dilectione et dulcedine, quam in contem-

(1) *Al.* nucum.
(2) *Al.* Ecclesiae distingui.
(3) *Al.* tamen aliter.
(4) *Al.* sancta.

(1) *Al.* expressius intelligibile.
(2) *Al.* et multorum sensibilium.
(3) *Al.* et.
(4) *Al.* spiritualia innotescunt.
(5) *Al.* Theologi, Apostoli, et Philosophi, et Epicurei.
(6) *Al.* declaratur de felicitate
(7) *Al.* per actionem perfectam.
(8) *Al.* et.

platione (1). Et si invenitur aliquando studium litterarum pertinere ad contemplativam vitam secundum theologos, hoc est inquantum per hujusmodi studium manuducimur in amorem Dei. Si quis ergo ad hoc studet ut sciat, non ut aedificet, et in dilectione Dei proficiat, cognoscat se vivere vita contemplativa secundum philosophos, non secundum theologos. Si ergo de hujusmodi contemplatione (2) secundum sensibilia (3) loqui volumus, per quamdam adaptationem dicere possumus, vitam contemplativam philosophorum reficere auditum et visum; spiritualem autem contemplationem theologorum reficere gustum, odoratum et tactum. Nam licet omnes sensus nobis ad cognitionem deserviant, potissime tamen (4) auditus et visus nobis famulantur ad scientiam. Nam secundum Philosophum (5), omne quod quis novit, aut discens aut inveniens novit. Auditus ergo, qui est sensus disciplinabilis, ut dicitur 1 Metaph., nobis deservit ad scientiam, ut habetur per doctrinam, et ut sumus discentes. Visus vero, qui plures differentias nobis (6) demonstrat, ut in eod. 1 Metaph. probatur (7), deservit nobis ad scientiam, ut (8) habetur per inventionem, et ut invenientes novimus. Ideo contemplatio philosophica, quae consistit in sapere, apparet, si considerentur praedicta, quia potissime reficit auditum et visum. Contemplatio vero spiritualis, quae consistit in sapore, et secundum quam est magis vita nostra (9), habet reficere gustum, odoratum et tactum, quae magis nobis deserviunt ad necessitatem vitae. Unde, cum beatitudo philosophorum consistat in intellectu; beatitudo vero spiritualis completive et consummative consistat in voluntate, ut suo loco poterit declarari (cum cogitationes mentis dicantur locutiones et visiones, ut plane dicit Augustinus in 9 de Trinit. cap. 11, non tamen proprie dicantur gustationes et odorationes et tactus, quia talia magis videntur tenere se ex parte voluntatis); satis apparet bene esse dictum quod proposuimus, contemplationem philosophicam reficere auditum et visum; spiritualem vero, gustum, odoratum et tactum. Volens ergo sponsa commendare contemplationem spiritualem, non philosophicam, ait: *Meliora sunt ubera tua vino, fragrantia unguentis optimis*. In quibus verbis tangit tria genera hominum existentium in Ecclesia, quos aliquo modo reficit divina dulcedo. Nam inquantum ubera sponsi, idest voluptas dulcedinis ejus, melior vino dicitur, idest omni sapore corporali, reficiuntur (10) perfecti, qui talem dulcedinem nituntur gustare; prout vero hujusmodi, idest ubera, sunt *fragrantia unguentis optimis*, idest omnibus odoribus sensibilibus, reficiuntur proficientes, qui ad talem dulcedinem moventur per odoratum. Sed ut nomen Christi est *oleum effusum*, propter sui mollitiem et pinguedinem delectans tactum super cetera, reficiuntur incipientes, qui se habent ad modum, habentium solum tactum secundum spiritualem vitam. Nam sicut tactus est illud quo restringitur (1) sensibilis vita in infirmo: quia alius secundum Philosophum modus vivendi est secundum alios sensus, alius secundum tactum (2), quia talis vita sine tactu remanere non potest; ita incipientes participant spiritualem vitam in infirmis, propter quod videntur habere solum tactum secundum talem vitam. Sed cum proficiunt, sic ratione profectus (3) odoratum acquirunt, secundum quod moventur ad odorem dulcedinis. Cum vero perfecti sunt, plene in Christo delectantur, et dulcedinem ejus gustant.

Deinde cum dicit, *Ideo adolescentulae*, infert ex dictis, sponsum Christum universaliter dilectum in Ecclesia; et continuatur sic textus: O Domine Jesu Christe, qui es omnia in omnibus (4) conformando te omnibus perfectis, proficientibus et incipientibus, omnibus secundum suum modum tuas dulcedines tribuens: quia omnibus sic te conformas, *ideo adolescentulae*, idest incipientes, *dilexerunt te*. Vult ergo arguere sponsa per locum a minori: nam si adolescentulae, idest incipientes, de quibus minus videtur, diligunt Christum; sequitur quod Christus in Ecclesia universaliter sit dilectus. Et notandum, quod ista conclusio, *Ideo adolescentulae dilexerunt te*, dupliciter potest continuari. Primo secundum quod sequitur (5) ex omnibus supradictis, quemadmodum est expositum; secundo secundum quod sequitur (6) ex immediate suprapositis; ut quia nomen Christi est *oleum effusum*, idest reficit incipientes, ut est expositum; *ideo adolescentulae*, per quas intelliguntur incipientes, *dilexerunt te*. Dicuntur autem *adolescentulae* incipientes, ut patet per Glossam dicentem, quod « *adolescentulae* sunt non « vetustae per culpam, sed novellae per gratiam. » Semper autem per locum a minori concludit (7), Christum esse universaliter dilectum.

Trahe me post te. Postquam sponsa expressit suum desiderium, quo dulcedinem Christi adipisci volebat; videns per se ipsam non posse obtinere suum desiderium, in parte ista implorat divinum auxilium. Et dividitur pars ista in partes duas: quia in postulando tale auxilium, primo ponitur sponsae petitio; secundo sponsi exauditio, ibi, *Introduxit me rex*. Circa primum duo facit: quia primo sponsa implorat divinum auxilium; secundo confitetur, ipsum esse suave et validum. Primum habetur cum dicitur: *Trahe me post te*. Secundum cum subditur: *Curremus in odorem unguentorum tuorum*. Continuetur ergo sic. Domine Jesu Christe, video, quod ex me non possum ad te venire, nec tuam dulcedinem gustare: ideo tuum auxilium implorans (8) rogo: *Trahe me post te*. Nam secundum quod Christus dicebat, Joan. 6: « Nemo po« test venire ad me, nisi Pater, qui misit me, tra« xerit illum. » Et quia indivisa sunt opera Trinitatis, ut dicit Augustinus 1 de Trinit. c. 3, et Damascenus lib. 3, c. 18; ideo sicut (9) nullus accedit ad Christum sponsum, nisi Pater eum trahat; ita nullus accedit ad Christum sponsum, nisi Christus eum trahat. Bene ergo dicit sponsa, idest

(1) *Al*. sermone.
(2) *Al* contemplationibus.
(3) *Al*. sensitiva.
(4) *Al*. autem.
(5) *Al*. Platonem.
(6) *Al*. rerum.
(7) *Al*. dicitur.
(8) *Al*. quae.
(9) *Al*. est vita nostra.
(10) *Al*. perficiuntur.

(1) *Al*. reficitur.
(2) *Al*. quia animal secundum Philosophum est animal secundum tactum.
(3) *Al*. sed cum proficere sit ratione profectus.
(4) *Al*. in hominibus.
(5) *Al*. primo quod sequatur.
(6) *Al*. secundo quod sequatur.
(7) *Al*. concluditur.
(8) *Al*. implorando.
(9) *Al*. si.

Ecclesia, sponso suo Christo: *Trahe me post te.* Deinde cum dicit, *Curremus in odorem,* sponsa confitetur auxilium Christi esse suave et validum. Continuatur autem sic. Non ad insipientiam dico: *Trahe me post te:* quia tuus tractus est suavis et validus. Quia si tu me traxeris, non solum movebor qualitercumque, sed etiam curram *in odorem unguentorum tuorum*; idest, velociter movebor, dummodo possim suaviter odorare virtutem et dona tua. Notandum autem, quod cum sponsa dicit se cursuram ad tractum Christi, confitetur ejus tractum non esse violentum sed suavem: nam currere est voluntate moveri. Rursum confitetur, talem tractum esse fortem; quia in cursu notatur velocitas motus, quae sine magna virtute esse non potest. Nec mirum, si Christus trahit suaviter et fortiter, quia « Christus est Dei virtus et Dei sa« pientia; » secundum Apostolum, 1 ad Corinth. 1, « et sapientia (ut legitur Sap. 8), attingit a « fine usque ad finem fortiter, et disponit omnia « suaviter. » Et notandum, quod sponsa, cum postulat se trahi, nominat se in singulari, dicens, *Trahe me post te.* Cum dicit hujusmodi tractui se obedire, nominat se in plurali, dicens: *Curremus in odorem unguentorum tuorum*: cujus ratio est, quia Deus, quantum est de se, uno modo trahit: quia secundum Dionysium 4 de div. Nomin., sicut « sol non ratiocinans neque praeeligens immittit « radios suos sensibiles; sic Deus immittit radios « suos intelligibiles. » Non tamen trahimur uno modo: quia licet Deus uno modo se habeat ad omnia, non tamen se habent omnia uniformiter ad ipsum, quia eadem influentia diversimode recipitur in creaturis. Quomodo autem intelligendum sit dictum Dionysii, et quomodo Deus se habeat ad omnia uniformiter, alibi (p. 1, qu. 47, art. 1) declaravimus. Deinde cum dicit, *Introduxit me rex*, ponitur, quomodo sponsus exaudiat petitiones suae sponsae. Et circa hoc sponsa tria ostendit: quia primo dicit, se ad dulcedinem quam petierat, esse introductam; secundo, bonum quod desideraverat, gaudet se esse adeptam; tertio fatetur, se circa illud bonum non esse deceptam. Primum cum dicitur: *Introduxit me rex in cellaria sua*; secundum cum annectitur: *Exultabimus et laetabimur in te*; tertium, cum subinfertur: *Memores uberum tuorum super vinum. Recti diligunt te.* Continuatur autem sic. Non in vanum petii divinum auxilium, quia sponsus meus, qui est Christus « Rex regum, et « Dominus dominantium » (Apoc. 19), respiciens humilem petitionem meam, *introduxit me in cellaria sua,* idest in dulcedinem suam, dando mihi gratiam suam. Dicitur autem gratia cellaria in plurali, quia ab ea fluunt et derivantur singulae virtutes spirituales, perficientes diversas potentias; et secundum diversas virtutes diversarum potentiarum diversimode laetamur et gaudemus in Domino: et perfecti secundum tales virtutes derivatas a gratia, quodammodo potamus vina spiritualis laetitiae de diversis cellariis. Deinde cum dicit, *Exultabimus et laetabimur in te,* ostendit sponsam bonum quod desiderabat, scilicet ipsum Deum, esse adeptam. Nam secundum modum intelligendi, prius perficimur secundum gratiam divinam; et postea perfecti per gratiam, adipiscimur ipsum, ad quem gratia nos ordinat (1): ideo introducti per gratiam in spiritualem laetitiam, *exultabimus et laetabimur* (1) *in te.* Notandum autem, quod universaliter omnes homines appetunt beatitudinem; diversificant autem in particulari: quia quidam ponunt felicitatem in venereis, quidam in divitiis, et sic de aliis; in quibus non est vera beatitudo, quia non delectantur in ipso summo et vero bono, sed in quadam participatione ejus, inquantum omnia participant de pleno bono. Gratia vero divina facit nos ponere felicitatem in summo et vero bono, et non in alio; ideo signanter dicit: *Exultabimus et laetabimur in te*, qui es summum et verum bonum. Deinde cum dicit, *Memores uberum tuorum super vinum*, ostendit, se circa bonum quod desideraverat, non esse deceptam. Ad cujus evidentiam notandum, hanc esse differentiam inter sensibilia et intellectualia bona: quod sensibilia bona antequam habeantur, reputantur magna; habita autem vilescunt: ut potest haberi ab August. in lib. de doctr. Christ. et a Philosopho in 1 Ethic.: propter quod quilibet invenit se deceptum, cum adipiscitur sensibilia bona: quia non reputat ea tanta bona posteaquam habet, quanta credebat. Sed in intellectualibus bonis non sic se habet; quia habita majora reputantur et potissima, et praecipue summum bonum, quod Deus est. Causa autem quare bona sensibilia per modicum tempus delectant, et quod non inveniuntur tanta bona sicut credebantur, assignari potest, quia hujusmodi bona non sunt delectabilia secundum se, sed (2) quod delectent, hoc est ratione habentium appetitum corruptum: quia unusquisque est talis qualis finis videtur ei (3), ut dicitur in 3 Ethic. Et quia hujusmodi appetitus sequitur (4) naturam ut transmutabilem; ideo facta mutatione in natura, quae prius erant delectabilia, postea non sunt. Unde dicit Philosophus 1 Rhetoric. in tract. de disceptatione, quod transmutare est delectabile, quia in ipsa natura fit transmutatio. In bonis autem Dei vel divinis non sic se habet: nam talia bona secundum se sunt appetibilia, et ideo delectabilia secundum se, quia ea desideramus secundum illud quod in nobis est supremum et optimum. Unde etiam desiderando ea, distrahimur ab hujusmodi varietatibus: propter quod talia adepta nunquam habentur in fastidio, immo semper inveniuntur esse majora bona quam crederentur ante. Continuetur ergo sic littera. Nos *memores uberum tuorum,* idest memores quod diximus de uberibus, quod sunt meliora vino, non sumus decepti circa talem sententiam, quia *recti,* idest illi qui recte sapiunt, *diligunt te super vinum.* Bene (5) poterat dicere ista sponsa, postquam introducta erat in cellaria sponsi, et gustaverat dulcedinem ejus, id quod dixit regina Saba regi Salomoni; quae, ut habetur 2 Paralip. 9, cum audisset famam Salomonis, venit tentare eum: et cum locuta est ei quaecumque erant in corde suo; postquam exposuit ei Salomon omnia quae proposuerat, nec fuit verbum quod posset regem latere, videns sapientiam Salomonis, non erat prae stupore in ea spiritus: dixitque regi: « Verus est « sermo quem audieram in terra mea de virtuti« bus tuis. » Notandum autem, quod sponsa prius loquitur in singulari, dicens, *Introduxit me*; postea

(1) *Al.* ordinavit.

(1) *Al.* delectabimur.
(2) *Al.* et.
(3) *Al.* quia ut unusquisque est, talis sibi finis videtur.
(4) *Al.* servat.
(5) *Al.* unde.

in plurali, cum subdit: *Exultabimus et laetabimur in te, memores uberum tuorum.* Quod propter eamdem causam contingit quam supra assignavimus (1). Potest tamen alia causa assignari; quia sponsa, quae unum petiit, multis modis et multis communicatum et communicandum invenit; in quibus et pro quibus gaudens dicit: *Exultabimus et laetabimur in te.*

Nigra sum, sed formosa. Postquam posita sunt desideria sponsae secundum quae desiderabat adipisci divinam dulcedinem sive divina bona, hic ponuntur desideria ejus secundum quae desiderabat fugere tribulationes et mala. Ad intelligentiam autem dicendorum notandum, sponsam Christi esse Ecclesiam. Ecclesia autem dupliciter potest accipi. Primo pro tota congregatione (2) fidelium; secundo pro ipsis praelatis: quia quando aliquod nomen convenit toti congregationi, tale nomen dicitur de superiori parte totius; sicut videmus, quod hoc nomen « homo » est nomen totius conjuncti; quia tamen intellectiva pars in homine est superior, nuncupamus hominem etiam illam partem superiorem, quae dicitur intellectiva: quia quae facit homo secundum intellectum, dicitur facere per se ipsum. Propter quod Philos. in 9 Ethic. dicit, hominem esse magis intellectum quam sensum. Sic etiam quia nomen Ecclesiae dicitur de tota congregatione fidelium, praelati qui supremum gradum in Ecclesia tenent, dicuntur Ecclesia; et quod praelati faciunt, dicitur Ecclesia facere; et Dominus de eo qui noluit audire unum aut duos aut tres, Matth. 18, ait: « Dic « Ecclesiae, » idest praelato, secundum unum modum exponendi. Sic ergo accipiendo Ecclesiam pro ipsis praelatis, melius poterimus continuare seriem litterae. Hoc viso, sciendum est, praelatos propter curam quam habent, dupliciter turbari: primo exterius propter illatas tribulationes; secundo interius per turbationes: quia interiores tribulationes (3) aliquando mentem intantum distrahunt quod si post tribulationem quis ad mentem velit regredi, inveniat se non posse percipere illam dulcedinem quam prius perceperat. Salomon ergo in narrando ibi tribulationes Ecclesiae, idest praelatorum, duo facit: quia primo exteriores tribulationes narrat; secundo interiores distractiones, ibi, *In lectulo meo quaesivi quem diligit anima mea*: in principio 3 cap. Propter primum notandum, quod Ecclesia primitiva, de qua nunc agitur, ut patet ex textu, habebat quatuor genera tribulationum: et quantum ad duo conveniebat cum Ecclesia moderna; quantum ad alia duo differebat. Nam Ecclesia moderna, sive praelati temporis hujus, dupliciter turbantur; primo ex administratione filiorum: administrantes enim non facile est sine turbatione esse, ut habetur 2 Corinth. 11. Turbantur etiam ex insidiatione haereticorum, quia adhuc hodie regnant multi falsi Christiani. Has autem duas tribulationes habebat primitiva Ecclesia: nam praelati tunc temporis habebant curam subditorum et haeretici insidiabantur ei. Habebat etiam illa Ecclesia duo genera turbationum quae non habet ista: quia nunc temporis communiter Christiani, et maxime praelati, impugnabantur a Judaeis et gentibus, a quibus non impugnantur modo: non enim impugnantur a gentibus, quia plenitudo gentium jam intravit Ecclesiam; nec impugnantur a Judaeis, quia non sunt illius auctoritatis super Christianos cujus erant tunc. Duo ergo facit Salomon: quia primo narrat turbationes primitivae Ecclesiae in quibus differebat ab ista; secundo illas etiam in quibus conveniebat cum ista; et hoc in principio secundi cap., *Ego flos campi.* Prima pars dividitur in duas partes: quia primo narrat sponsa hujusmodi turbationem; secundo petit Christi subventionem, ibi, *Indica mihi quem diligit anima mea.* Turbatio autem quem habuit primitiva Ecclesia, differens a moderna, erant stimulatio gentium, et impugnatio Judaeorum; ideo circa primum duo facit: quia primo instruit Ecclesia, quomodo turbabatur ex gentilium stimulatione; secundo quomodo impugnabatur ex Judaeorum vexatione, ibi, *Filii matris meae.* Prima pars dividitur in duas: quia primo ponitur gentilium impugnatio; secundo ex illa impugnatione subinfertur filiorum instructio, ibi: *Nolite me considerare.* Propter primum modum notandum (1) quod impugnatio Ecclesiae facit ad ejus pulchritudinem; ideo Ecclesia narrando turbationem quam patiebatur a gentilibus, narrat etiam pulchritudinem suam. Continentur ergo sic littera. O filiae Jerusalem, quarum curam habere debeo, ego Ecclesia mater vestra *sum nigra sicut tabernacula Cedar; sed sum formosa sicut pelles Salomonis.* Cedar fuit secundus filius Ismaelis, ut dicitur Genes. 25, et fuit profugus super terram, sicut Ismael pater suus, cui dictum fuerat: *Manus tuae contra omnes, et manus omnium contra te.* Ideo Cedar quasi habitus odio ab omnibus gentibus non morabatur inter gentes, sed morabatur extra in tentoriis, cujus tabernacula ratione pluviae denigrata erant. Sic Ecclesia despecta a gentilibus inter eos absque turbatione manere non poterat, ut Glossa videtur tangere: in quo notatur turbatio quam Ecclesia primitiva patiebatur a gentibus. Et licet sic essem nigra propter turbationes illatas exterius, attamen interius formosa sum *sicut pelles Salomonis*, quae fuerunt rubricatae, ex quibus fecit tabernaculum, sicut Glossa tangit, vel ex quibus texuit arcam Domini: in quo notatur formositas secundum caritatem. Deinde cum dicit, *Nolite me considerare quod fusca sim, quia decoloravit me sol,* postquam Ecclesia narravit turbationem suam, nunc ex turbatione illata convertit se ad instruendum filios suos et confirmandum eos, dicens: O filiae Jerusalem, *nolite me considerare quod fusca sim, quia sol,* idest Christus, *decoloravit me*, idest denigravit me. Dicitur autem Christus denigrasse Ecclesiam primitivam, quia fuit causa finalis suae denigrationis, inquantum propter Christum denigrata erat (2) sentiendo turbationes illatas a gentibus. Intendit ergo Ecclesia instruere filios suos per talem rationem: quia intentio et consideratio principalis non est ponenda in iis quae sunt ad finem, sed in ipso fine: sed turbationes mundi sunt ea per quae venimus ad Christum; Christus autem est finis noster: cum ergo turbamur propter Christum, non debemus considerare nec curare de ipsis turbationibus, sed tota intentio nostra debet poni in Christo, propter quem talia sustinemus. Deinde cum sequitur, *Filii matris meae pugnaverunt contra me; posuerunt me custodem in vineis,* ponitur (3) illa

(1) *Al.* propter quod eamdem causam attingit quam superius assignavimus.
(2) *Al.* aggregatione.
(3) *Al.* secundo, quia interiores tribulationes.

(1) *Al.* omittitur notandum.
(2) *Al.* dicitur denigrata.
(3) *Al.* posita.

pars in qua, postquam Ecclesia narravit turbationes gentium, narrat stimulationes Judaeorum. Ad cujus evidentiam notandum est, quod Judaei persequendo Apostolos et Christianos, qui erant in Jerusalem, fecerunt quod dicti Christiani converterent se ad gentes, juxta illud Act. 13: « Ecce convertimur » ad gentes; » et convertendo se ad gentes, facti fuerunt custodes vinearum, idest gentium: propter quod saltem occasionaliter Judaei Ecclesiam primitivam custodem fecerunt in vineis gentium, expellendo eam de Jerusalem: propter quod Apostoli custodiendo gentes non custodierunt Jerusalem, quae erat quasi vinea propria ipsorum. In numerando ergo Ecclesia turbationes Judaeorum, tria tangit. Primo narrat personas impugnantes eam, cum dicit: *Filii matris meae*, idest Judaei, *pugnaverunt contra me*: fuit enim synagoga quasi mater nostra; quia ab ea aliquo modo processit Ecclesia. Et quia Judaei erant filii synagogae, ideo Ecclesia vocat eos filios matris suae. Secundo ponit turbationis excessum, cum subdit: *Posuerunt me custodem in vineis*: quia tantus fuit excessus turbationis quod Christiani non valentes stare in Jerusalem, converterunt se ad gentes, quarum facti sunt custodes. Tertio ponit impugnationis effectum, cum subinfertur: *Vineam meam non custodivi*; quia ex hoc secutum est ut relinquerent Jerusalem. Deinde cum dicit, *Indica mihi quem diligit anima mea, ubi pascas, ubi cubes in meridie*, videns Ecclesia se habere tot turbationes, petit Christi auxilium et subventionem. Et dividitur in partes duas: quia primo sponsae petitio ponitur, sive quaestio; secundo subjungitur quaesiti ratio, ibi, *Ne vagari incipiam post greges sodalium tuorum*. Continuetur ergo sic. O mi sponse, Domine Jesu Christe, *quem diligit anima mea*, tu vides me tot tribulationibus circumventam, et quia sine te non possum eas fugere: ergo *indica mihi ubi pascas, ubi cubes in meridie*. Volebat Ecclesia scire domum Christi; quia domus est in qua pascimur et requiescimus; et sciebat, Christum non esse vagabundum; immo quicumque ad domum suam iret ut eum quaereret, et ad eum recurreret in suis tribulationibus, sciebat quod eum semper inveniret paratum et promptum; ideo dixit (1); *Indica mihi, ubi cubes in meridie etc.* Homines cubant in nocte; Christus autem in meridie cubat, et in plena luce, quia ipse est Deus verus, et vera « lux, et in eo tene- » brae non sunt ullae » (1 Joan. 1). Deinde cum dicit, *Ne vagari incipiam* post greges sodalium tuorum, assignat rationem quaesiti: nam ideo Ecclesia in suis tribulationibus recurrit ad Christum, ne vagari incipiat. Et ponit sodales Christi. Dicuntur autem sodales Christi haeretici, qui nolunt esse imitatores, sed socii et sodales ipsius, inquantum propria docere cupiunt, et esse magistri, ut Christus fuit. Deinde cum dicit, *Si ignoras te, o pulcherrima inter mulieres*, ponitur Christi responsio. Ad cujus evidentiam est sciendum, quod sponsa increpanda erat dupliciter: primo ex quaestione quam fecerat, cum dixit: *Indica mihi, ubi pascas*: videbatur enim velle quaerere Deum absentem, nam in se ipsa debebat eum quaerere; ideo quantum (2) ad quaestionem quam fecerat, increpanda erat de ignorantia; sed quantum ad quaestionis rationem quodammodo increpanda erat de diffidentia: videbatur enim dubitare, ne Christus semper esset praesens, eam adjuvans, cum dicebat, *Ne vagari incipiam*. Dividitur ergo haec pars in duas: quia primo Christus increpat sponsam de ignorantia; secundo ne diffidat, narrat quae mala eam sequentur (1) ex tali ignorantia. *Egredere et abi*. Dicit ergo: *O pulcherrima inter* omnes *mulieres*, ideo quaeris me absentem, et dicis, *Ubi pascas, ubi cubes*, *si*, idest (2) quia, *ignoras te*: nam si te cognosceres, quaereres me in te ipsa. Notandum, quod (3) nominat Ecclesiam pulcherrimam, quia Deus quaerendus est in anima, ut anima est imago ejus. Et quia de tali ignorantia eam increpat, ideo appellat eam pulcherrimam, quia ut est imago Dei, pulcherrima est. Consequenter cum dicit, *Egredere, et abi*, narrat mala quae sequentur ipsam ex tali ignorantia; et dicit duo (4). Primum est caecitas intellectus; secundum malitia affectus. Continuatur sic. Quia tu, *pulcherrima inter mulieres, sic te ignoras, egredere et abi*, idest egredieris et abibis, *post vestigia gregum*, idest dogmata et exempla haereticorum: nam de illis gregibus nunc loquitur de quibus supra dixerat: *Ne vagari incipiam post greges sodalium tuorum*, idest post haereticos, ut dictum fuit: in quo notatur ignorantia intellectus. *Et pasce*, idest pasces, *haedos tuos*, idest carnalia desideria tua adimplebis. Nam haedus est animal foetidum, in quo notantur carnales motus. Et hoc *juxta tabernacula pastorum*; quia tu ibis post carnalia desideria, sicut et alii carnales vadunt, qui intelliguntur per pastores hoedorum. Deinde cum dicit, *Equitatui meo in curribus Pharaonis assimilavi te, amica mea*: quia sponsa videbatur diffidere; ne diffidat, sed plene confidat de Christo, narrat beneficia quae ei contulit: et circa hoc duo facit. Primo narrat beneficium quod ei contulit respectu inimicorum quos supplantavit (5); secundo beneficia quae ei contulit respectu majorum bonorum quae acquisivit, ibi, *Pulchrae sunt genae tuae*. Continuatur sic. O amica mea, non diffidas, quia ergo *assimilavi te equitatui meo*, idest populo Israelitico, qui fuit meus populus peculiaris, quem tamquam equum possidebam et regebam. Illi ergo populo te assimilavi *in curribus Pharaonis*: quia sicut currus Pharaonis et equites ejus submersi sunt in mari rubro, ut habetur Exod. 14, ita daemones te infestantes, qui intelliguntur per currus Pharaonis, ego conculcabo et deprimam. Deinde cum dicit, *Pulchrae sunt genae tuae*, tangit bona quae ei contulit, cum quibus ad majora proficere potuit; et enumerat tria bona maxime necessaria quae ei contulit. Primo caritatem; secundo fidem, ibi, *Collum tuum*; tertio spem, ibi, *Murenulas aureas*. Continuatur sic. Non solum de me debes confidere, quia tuos depressi inimicos, sed etiam quia contuli tibi multa bona ad merendum; dedi enim tibi virtutem caritatis, qua me auctorem et factorem diligeres: de qua dicit: *Pulchrae sunt genae tuae*, idest affectiones tuae, *sicut turturis*. Turtur est animal dilectivum; et postquam perdidit socium, alium renuit: in quo notatur ardor caritatis. Deinde cum

(1) *Al.* omittitur ideo.
(2) *Al.* quantum etiam.

(1) *Al.* sequantur.
(2) *Al. ubi cubes*, idest.
(3) *Al.* intantum.
(4) *Al.* narrans mala quae sequuntur ipsam ex tali ignorantia, dicit duo.
(5) *Al.* suppeditavit.

dicitur, *Collum tuum sicut monilia*, ostendit quod ei contulit fidem. Et continuatur sic. Non solum dedi caritatem, qua (1) feci quod genae tuae essent sicut turturis; sed etiam contuli tibi fidem qua (2) feci quod *collum tuum*, idest fides tua, per quam mihi capiti jungeris, sicut per collum caput jungitur corpori, esset *sicut monilia* (3) idest ornamentum non habens exteriorem amictum: quia purum et solum Deum tenes in pectore. Deinde cum dicit, *Murenulas aureas faciemus tibi vermiculatas argento*, ostendit quod ei contulit spem. Spes autem est respectu praemii aeterni. Hujusmodi autem praemium est duplex; videlicet essentiale, ut gaudium de bono increato (4) et accidentale, scilicet de bono creato. Et utrumque tangit dicens: Nos *faciemus tibi murenulas aureas*, idest infundemus tibi spem respectu praemii essentialis: nam praemium essentiale communi nomine dicitur aurea, sic accidentale dicitur aureola. Hujusmodi aurea, sive praemium essentiale, dicitur murenula, quae est catenula conjungens ornamentum colli, intus diversis coloribus colorata. Ergo praemium essentiale est unus Deus. Attamen secundum diversitatem meritorum de illo uno Deo non omnes habebunt per gaudium: quod declarat Dominus, Joan. 14: « In domo Patris mei mansiones multae sunt. » Hujusmodi autem murenula aurea erit *vermiculata argento*, propter additionem praemii accidentalis: quia sicut argentum deficit ab auro, sic praemium accidentale deficit a substantiali. Dicitur autem hujusmodi praemium accidentale vermiculatum propter diversitatem ejus, quia non idem praemium accidentale habebunt omnes. Notandum autem, quod signanter, cum loquitur de spe praemii, dicit, *Faciemus*, quia spes respicit futurum tempus.

Deinde cum dicit, *Dum esset rex in accubitu suo nardus mea dedit odorem suum*, ponitur correptio sponsae. Et quia dupliciter erat increpata: scilicet de ignorantia, et de diffidentia; ideo duo facit: primo enim ostendit sponsa se non diffidere, sed confidere: unde quasi correpta de diffidentia, confitetur beneficia sibi facta. Secundo quasi correpta de ignorantia, confitetur se non debere Deum quaerere absentem, sed praesentem. Secunda ibi, *Lectulus noster floridus*. Propter primum notandum, quod secundum Philosophum 1 Ethic. differentia est inter correptionem et correctionem: quia correptio est gratia patientis, ut bonus fiat; sed correctio sive castigatio est gratia facientis, ut jus servetur: ideo cum aliquis corripitur, si propter correptiones melioratur et acquiescit corripienti, debet commendari et laudari, ut in correptione sua maneat (5). Dividitur ergo pars ista in partes duas: quia primo quantum ad diffidentiam ponitur sponsae correptio (6); secundo ejus commendatio, ibi, *Ecce tu pulchra es, amica mea*. Correptio (7) autem sponsae quantum ad diffidentiam consistit in beneficiorum recognitione, quia confitetur auxilia sibi facta. Hujusmodi autem auxilia, ut dictum fuit, fuerunt quatuor, quae de Christo notabiliter praedicantur. Nam oppressio inimicorum potest appropriari incarnationi: licet enim per passionem princeps hujus mundi sit ejectus foras, hoc non fuit nisi quia homo ille qui patiebatur, Deus erat: et quia in incarnatione Deus factus fuit homo, ideo inimicorum oppressio non incongrue incarnationi attribuitur. Donum autem caritatis potest appropriari passioni, quia « majorem « caritatem nemo habet, quam ut ponat animam « suam quis pro amicis suis » (Joan. 15). Donum autem fidei potest appropriari resurrectioni, quia Christo passo omnes Apostoli titubaverunt; ipse vero resurgens confirmavit eos in fide. « Qui « post passionem suam praebuit semetipsum vivum « in multis argumentis, per dies quadraginta apparens eis, et loquens de Regno Dei; » ut dicitur Actor. 1 Spes autem potest appropriari ascensioni, et missioni Spiritus sancti: quia Christus ascendens misit Ecclesiae suae Spiritum sanctum, quem accipientes habent pignus hereditatis aeternae, propter quod solidata fuit spes respectu praemiorum aeternorum. Quatuor ergo facit sponsa, secundum quod quatuor beneficia confitetur: nam primo confitetur incarnationem, per quam inimici deprimuntur; secundo passionem, qua caritas Christi ostenditur; tertio resurrectionem, per quam fides nostra confirmatur: quarto et ultimo confitetur Spiritus sancti missionem, per quam spes nostra roboratur. Secunda ibi, *Fasciculus myrrhae*; tertia ibi, *Botrus Cypri*: quarta ibi, *In vineis Engaddi*. Dicit ergo: *Dum esset rex in accubitu suo*, idest in sinu Patris, in quo quiescit, *nardus mea*, idest humilitas mea, *dedit odorem suum*. Nardus enim est herba modica et odorifera, et significat humilitatem quae dedit odorem, quando Filius respiciens humilitatem Ecclesiae suae, incarnatus est. Deinde cum dicit: *Fasciculus myrrhae*, confitetur passionem, dicens: *Dilectus meus* est *mihi fasciculus myrrhae*. Myrrha secundum Glossam est arbor Arabiae, altitudinis cubitorum quinque, cujus gutta est viridis et amara: unde significat passionem Christi. Haec autem passio fuit *fasciculus myrrhae*. Fasciculus dicitur quid congregatum, et est nomen diminutivum, sic Christus per passionem reputabatur diminutus. Isa. 53: « Non erat species ei neque decor: » et sequitur: « Unde nec reputavimus eum. » Rursum in eo fuit congregatio myrrhae, idest amaritudinis, propter multas passiones et opprobria quae sustinuit: et ad litteram, datum fuit ei in passione myrrhatum vinum. Et quia tantum bonum Christus contulit sponsae quod voluit pro ea pati et mori, ideo sponsa hoc recognoscens, subdit, quod talis dilectus suus *inter ubera commorabitur*, idest inter intellectum et affectum: quia nihil vult sapere quod ei displiceat; et nihil vult amare quod ipse abhorreat. Deinde cum dicit, *Botrus Cypri dilectus meus mihi*; idest valde dulcis et jucundus. Cyprus enim est quaedam insula, cujus botri sive uvae faciunt optimum vinum. Et quia « vinum laetificat cor « hominis » (Psal. 103), ideo hic intelligitur resurrectio: quia « viso Domino (post resurrectio- « nem) gavisi sunt discipuli: » Joan. 20. Deinde cum dicit (1), *In vineis Engaddi*, confitetur Spiritus sancti missionem. Continuetur sic. Tu dilectus meus

(1) *Al.* quia.
(2) *Al* quia.
(3) *Al.* idest fides tua corpori: *fecit sicut monilia* Monilia
(4) *Al.* nimirum de bono increato
(5) *Al.* differentia est inter correctionem, et pervinctionem: quia correctio sive castigatio, est gratia patientis, ut bonus fiat; sed pervinctio est gratia facientis, ut sanetur: ideo cum aliquis corrigitur, si propter correctionem melioratur, et acquiescit corrigenti, debet commendari et laudari ut in correctione sua maneat.
(6) *Al.* correctio.
(7) *Al.* correctio.

(1) *Al.* dicitur.

non solum es *botrus Cypri*, laetificans animam per resurrectionem; sed etiam es mihi botrus *in vineis Engaddi*, idest botrus balsami: quia, secundum Glossam, in Engaddi sunt arbores balsami crescentes in modum vinearum: unde significat missionem Spiritus sancti, quia dona Spiritus sancti suscipimus per unctionem chrismatis, quod conficitur ex balsamo et oleo. Deinde cum dicitur, *Ecce tu pulchra es, amica mea*, ponitur sponsae commendatio. Et dividitur in partes duas: quia primo Christus sponsam commendat; et quia totum bonum nostrum a Christo est, sponsa hoc recognoscens, secundo hanc commendationem ad Christum refert, et ordinat, ibi, *Ecce tu pulcher es*. Continuetur sic. Omnis pulchritudo tua ex eo est quod acquiescis monitionibus meis. Et dicit bis, *Ecce tu pulchra*, ut ostendat eam pulchram et interius et exterius, in opere et intentione; ideo subdit: *Oculi tui columbarum*. Duo enim oculi (1) sunt opus et intentio. Columba enim est animal fecundum et simplex. Tunc enim habemus oculos columbarum, quando opus nostrum est fecundum ratione bonitatis, et intentio nostra est simplex ratione rectitudinis. Deinde cum dicit, *Ecce tu pulcher es, dilecte mi, et decorus*, ordinat sponsa pulchritudinem suam in Christum. Continuetur sic. Tu, dilecte mi, dixisti mihi: *Ecce tu pulchra es, amica mea, ecce tu pulchra:* quia nihil habeo quod non acceperim a te; ideo nolo gloriari, quasi non acceperim. Confiteor, quod omnis pulchritudo mea est a pulchitudine tua. Illa ergo duplex pulchritudo quam dixisti esse in me, peramplius et perfectius reservatur in te: propter quod, *dilecte mi, ecce tu pulcher es et decorus*. Deinde cum dicit, *Lectulus noster floridus*, ostendit sponsa se esse correptam de ignorantia (2), et confitetur se debere habere Deum praesentem, et non absentem. Quaesierat enim sponsa a Christo, ubi pasceretur, ubi cubaret; propter quod dupliciter ignorabat. Ideo duo facit: quia primo confitetur quod pascitur in se ipsa; secundo quod cubat in se ipsa, ibi, *Tigna domorum nostrarum*. Continuatur sic. Dilecte mi, ego quasi ignorans quaerebam ubi pasceres; modo cognosco quod pasceris in me ipsa: nam tu pasceris inter flores, juxta illud quod habetur infra, cap. 2. *Qui pascitur inter lilia*, sive inter flores: et quia *lectulus noster floridus est*, ideo in meo lecto, idest in mea mente, sive in mea conscientia pasceris. Deinde cum dicit, *Tigna domorum nostrarum cedrina, laquearia nostra cypressina*, confitetur quod cubat in se ipsa. Nam requies Christi est ubi sunt dona et virtutes Spiritus sancti. Continuetur ergo sic. Non solum, mi dilecte, confiteor quod tu pasceris in me, quia *lectulus noster floridus*; sed etiam cubas in me, quia *tigna* (1) *domorum nostrarum*, idest mentis et conscientiae nostrae, sive potentiarum nostrarum, sunt *cedrina*, propter virtutes Spiritus sancti; et *laquearia cypressina*, propter ejus dona. Tigna enim domus dicuntur tigna erecta in capite conjuncta; et significant virtutes Spiritus sancti, quae sunt in diversis potentiis, conjunguntur tamen in capite, inquantum fluunt a divina gratia, quae est in essentia animae, in qua potentiae radicantur. Hujusmodi autem virtutes dicuntur cedrinae propter incorruptibilitatem. Laquearia autem dicuntur ligna conjungentia ipsa tigna: unde immediatius laquearia adhaerent lateribus, ex quibus tegitur domus, quam faciant ipsa tigna: propter quod dicta sunt laquearia; unde significant dona spiritus, secundum quae movemur a Spiritu sancto: nam secundum tales motus virtutes in nobis stant magis firmae. Hujusmodi vero laquearia sunt cypressina propter odorem, quia spargunt odorem usque ad Spiritum sanctum.

(1) *Al.* oculi mei.
(2) *Al.* ejus ignorantia.

(1) *Al.* *ligna*.

CAPUT SECUNDUM.

Ego flos campi, et lilium convallium. Sicut lilium inter spinas, sic amica mea inter filias. Sicut malus inter ligna sylvarum, sic dilectus meus inter filios. Sub umbra illius quem desideraveram sedi; et fructus ejus dulcis gutturi meo. Introduxit me rex in cellam vinariam, ordinavit in me caritatem. Fulcite me floribus, stipate me malis, quia amore langueo. Laeva ejus sub capite meo, et dextera illius amplexabitur me. Adjuro vos, filiae Ierusalem, per capreas, cervosque camporum, ne suscitetis neque evigilare faciatis dilectam, quoadusque ipsa velit. Vox dilecti mei. Ecce iste venit saliens in montibus, transiliens colles. Similis est dilectus meus capreae, hinnuloque cervorum. En ipse stat post parietem nostrum, respiciens per fenestras, prospiciens per cancellos. En dilectus meus loquitur mihi: Surge, propera, amica mea, columba mea, formosa mea, et veni. Jam enim hyems transiit, imber abiit et recessit. Flores apparuerunt in terra nostra; tempus putationis advenit. Vox turturis audita est in terra nostra, ficus protulit grossos suos, vineae florentes dederunt odorem suum. Surge, amica mea, speciosa mea, et veni: columba mea in foraminibus petrae, in caverna maceriae, ostende mihi faciem tuam, sonet vox tua in auribus meis: vox enim tua dulcis, et facies tua decora. Capite nobis vulpes parvulas quae demoliuntur vineas: nam vinea nostra floruit. Dilectus meus mihi, et ego illi, qui pascitur inter lilia, donec aspiret dies, et inclinentur umbrae. Revertere; similis esto, dilecte mi, capreae, hinnuloque cervorum super montes Bether.

Ego flos campi, et lilium convallium. Postquam descriptae sunt turbationes quas patiebatur Ecclesia primitiva ut differebat a moderna, hic narrat turbationes quas patiebatur ut conveniebat cum ea,

Hujusmodi autem turbationes sunt duae: scilicet administratio filiorum, et insidiatio haereticorum. Dividitur autem pars ista in duas partes: quia primo ponitur invitatio Christi secundum quod invitat Ecclesiam ad flores producendum, sive procurandum, et ad haereticos capiendum; secundo ponitur famulatio sponsae, quae est prompta ad Christo obediendum, ibi *Dilectus meus mihi.* Prima dividitur in duas partes: quia in prima Christus invitat Ecclesiam ut procuret filios; secundo ut capiat haereticos, ibi, *Capite nobis vulpeculas.* Prima in duas: quia primo invitat Ecclesiam ad officium suscipiendum; secundo ad officium exequendum, ibi, *Vox dilecti mei.* Propter primum, notandum, quod primo Christus invitat Ecclesiam ad ministrandum filiis, et habendam curam de eis; secundo videns sponsa quod non est bonum repellere monitionem sui sponsi, non respondet sponso, innuens se assentire monitionibus ejus; sed convertit se ad filios. declarans quomodo intelligendum sit susceptum officium, ibi, *Sicut malus*; tertio Christus hujusmodi declarationem confirmat, ibi, *Adjuro vos, filiae Jerusalem.* Prima pars dividitur in partes tres, secundum quod tripliciter invitat Ecclesiam ut ministret filiis, et eorum curam habeat. Nam primo invitat Ecclesiam ratione exempli; secundo ratione praemii, ibi, *Et lilium;* tertio ratione meriti, ibi, *Sicut lilium inter spinas.* Continuatur sic. Tu, amica mea, turbaris per gentiles, quia nigra es, sicut tabernacula Cedar. turbaris etiam per Judaeos, quia filii matris tuae pugnaverunt contra te. Sed ultra hoc oportet te tribulationes sustinere propter administrationem filiorum; ad quod debes induci exemplo meo: quia *ego* sum *flos campi*: non enim sum flos anguli, sed in campo existens « posui animam « meam pro ovibus meis » (Joan. 10). Sic et tu exemplo meo debes hoc facere. Deinde cum dicit, *Et lilium convallium,* ostendit hoc idem ratione praemii. Continuatur sic. Non solum, amica mea, debes ponere animam tuam pro filiis tuis, habendo curam de eis, ut sis *flos campi,* sicut ego; sed debes etiam hoc facere considerando quia ego sum *lilium convallium,* sive decor et praemium humilium. Ideo si te humiliaveris ad hoc faciendum, habebis a me mercedem et praemium. Deinde cum dicit, *Sicut lilium inter spinas, sic amica mea inter filias,* ostendit hoc idem ratione meriti. Est enim modus loquendi, quod si aliquis vellet habere aliquem in amicum, et diceret eo audiente, si aliquis vult esse amicus meus, debet esse purus sicut aurum: ille autem si esset sensatus, jam intelligeret, quod oporteret eum esse talem, si vellet esse amicus ejus. Sic loquitur Christus Ecclesiae, cum ait: *Sicut lilium inter spinas, sic amica mea inter filias.* Ideo tu, sponsa, si vis esse amica mea, oportet quod tu exponas te spinis, idest tribulationibus propter filios tuos, atque pungaris sive affligaris propter hujusmodi spinas; quia per hoc mereberis: in quo invitat eam ad suscipiendum officium ratione meriti. Deinde cum dicit, *Sicut malus inter ligna sylvarum, sic dilectus meus inter filios,* declarat Ecclesia filiis suis, qualiter habere se debeant in suscepto officio. Vult enim ostendere quod prius debet intendere sibi, postea aliis. Et hoc ostendit duplici ratione. Primo ex differentia vitae activae et contemplativae (1); secundo ex ordine caritatis. Prima ratio talis est. Vita contemplativa melior est quam vita activa, juxta illud Domini, qui dixit, Mariam elegisse optimam partem, Luc. 10, quia elegerat vitam contemplativam; sed ad majus bonum prius est intendendum: cum ergo praelatus per vitam contemplativam magis intendat sibi; per vitam vero activam magis videatur intendere subditis (1), prius debet intendere sibi quam suis (2) subditis. Secunda ratio sumitur ex ordine caritatis: nam caritas ordinate fertur in bonum: et quia quodlibet bonum magis servatur ubi est secundum totum (3) quam ubi est secundum partem: ideo bonum nostrum magis servatur (4) in Deo, ubi est secundum totum, quam ubi est secundum partem. Iterum quaelibet res magis servatur (5) in se, quam in suo simili; ideo magis debemus diligere Deum quam nos ipsos, et nos quam proximum. Ergo praelatus ex ordine caritatis prius diligere debet et intendere bonum sibi quam subditis. In ponendo autem istas rationes sic procedit: quia primo proponit media, sive virtutes rationum: secundo ex ipsis mediis arguit, ibi, *Fulcite me floribus.* Prima pars dividitur in duas partes, secundum quod duo media proponit: nam primo ponit medium ex dulcedine contemplationis; secundo ex ordine caritatis, ibi, *Introduxit me rex.* Est ergo medium primum, quod sponsus est summe bonus, et quod (6) ipsa sedit sub umbra illius, scilicet sponsi sui, et gustavit de fructu ejus, in quo sensit magnam dulcedinem: ideo ait, quod *sicut malus inter ligna sylvarum,* idest sylvestria: non quod ipse sit sylvestris, sed comparatione; sicut omnia sunt arida, et ipse solus viridis: sic omnia ligna sunt sylvestria, et ipse solus domesticus, et summe bonus, et (7) delectabilis et desiderabilis: *sic dilectus meus inter filios*; idest inter alios justos est summe desiderabilis quia cuncti sancti sunt quasi alieni a Deo in comparatione ad Christum; quia non sunt filii naturales ut ipse. Et quia talis est sponsus suus, ideo subdit, quod *sub umbra illius,* idest sponsi mei, quam umbram desiderabam, *sedi*; *et fructus ejus dulcis gutturi meo.* Tunc enim vere sedemus sub umbra Christi quando ardor libidinis nos non urit; et tunc fructus ejus est dulcis gutturi nostro quando relinquentes terrena, delectamur divina gratia. Deinde cum dicit, *Introduxit me rex in cellam vinariam, ordinavit in me caritatem,* ponit secundum medium ex ordine caritatis, dicens: *Rex,* idest Christus, *introduxit me in cellam vinariam,* idest in ubertatem spiritualis laetitiae, quae designatur per vinum; *et ordinavit in me caritatem*: idest, contulit mihi caritatem ordinatam. Deinde cum dicit, *Fulcite me floribus, stipate me malis, quia amore langueo,* arguit ex mediis supradictis, quod prius debet praelatus intendere sibi quam aliis. Et duo facit, secundum quod fuerunt duo media assignata. Primo ergo arguit ex primo medio; secundo ex secundo, ibi, *Laeva sub capite meo.* Continuatur sic. Dictum fuit enim quod dulcedo dilecti mei est valde suavis, et ideo primo quaerenda. Propter quod, o filiae Jerusalem,

(1) *Al.* actione ad contemplationem.

(1) *Al.* sociis.
(2) *Al.* sociis.
(3) *Al.* reservatum ubi est totum.
(4) *Al.* reservatur.
(5) *Al.* reservatur.
(6) *Al.* quia.
(7) *Al.* et summe.

antequam ego intendam vobis, *fulcite me floribus, stipate me malis*; idest, permittite me esse fulcitam floribus, non impediendo delectationem meam quam habeo de Christo, qui est flos. Et permittatis me esse stipatam malis, non impediendo dulcedinem meam quam habeo de dilecto meo, qui est malus. Et subdit causam: *Quia amore langueo*. Notandum autem, quod superius Christus nominatus est a singulari *flos* et *malus*, hic autem in plurali nominat ipsum, dicens *Fulcite me floribus, stipate me malis*; quia bonitas et dulcedo in Christo est unica; cum autem derivatur ad nos, multiplicatur et diversificatur secundum diversa dona gratiarum. Item notandum, quod aliquid dicitur quis facere ex eo quod permittit illud, vel non impedit fieri; et isto modo loquitur Ecclesia filiis suis, quod ornent eam floribus et stipent eam malis, idest stipitibus malorum eam circumdent, quia petit ab eis, quod eam eis stipatam et fulcitam esse permittant, non impediendo ipsam; cum ex suavitate odoris sive ex dulcedine contemplationis debeat prius intendere sibi quam aliis filiis. Deinde cum dicit, *Laeva ejus sub capite meo, et dextera illius amplexabitur me*, arguit hoc idem ex secundo medio: et continuatur sic. Sicut ex dulcedine contemplationis, sic ex ordine caritatis prius debeo mihi intendere per vitam contemplativam, quam vobis per vitam activam. Ergo *laeva ejus*, idest sinistra Christi, quae denotat vitam activam, erit *sub capite meo*, idest secundario intenta; *et dextera illius*, idest vita contemplativa, per quam intendo mihi, *amplexabitur me*, idest erit super caput meum: quia erit ad quod primo intendam: quia primo intendam mihi, et postea vobis (1) Deinde cum dicit, *Adjuro vos, filiae Jerusalem*, ponitur confirmatio praedictae declarationis. Sic enim declaraverat sponsa susceptum officium, quia volebat prius intendere sibi, et habere dexteram Christi super se: et postea volebat intendese filiis, et habere sinistram sub capite; et nolebat quod filii impedirent eam a dulcedine contemplationis. Ideo Christus volens hoc confirmare, ait: *O filiae Jeruralem*, quibus sponsa mea praeest, *adjuro*, idest obsecro et rogo: nam licet possim praecipere, volo rogare *vos per capreas, cervosque camporum*, idest propter praelatos sive propter Ecclesiae doctores, qui sunt capreae quae debent subtiliter videre quid expediat subditis (2); et sunt cervi camporum qui debent solicite currere ad subditorum defectum. Propter hujusmodi praelatos, propter sponsam meam rogo vos, *ne suscitetis, neque evigilare faciatis* ipsam *dilectam*, a somno contemplationis, *donec ipsa velit*: quia prius debet intendere per se et pro se, dulcedini divinae (3), et postea actionibus vestris.

Vox dilecti mei. Postquam sponsus invitavit Ecclesiam ad officium suscipiendum, ut susciperet curam filiorum, in parte ista invitat ipsam ad tale officium exequendum. Et circa hoc duo facit: quia primo Christus ad tale officium exequendum Ecclesiam invitat; secundo hujusmodi officium declarat, ibi, *Surge amica mea.* Prima dividitur in tres partes, secundum quod Christus tripliciter invitat Ecclesiam ad dictum officium exequendum: quia primo invitat eam ex parte sua; secundo ex parte auditorum, ibi, *En dilectus meus*; tertio ex parte auxiliorum, ibi, *Vox turturis.* Circa primum, notandum, quod praelatus in exequendo officium sibi commissum, quantum ad praesentia, tria debet facere: nam primo ad supplendum subditorum defectum debet velociter currere: secundo ad talem defectum cognoscendum perspicaciter et ardenter intendere; tertio debet suos subditos diligenter instruere. Et quia haec omnia facit Christus, ideo praelatus ex parte ipsius Christi, et exemplo ipsius motus, debet circa subditos suos sic se habere. Posset ergo sic formari ratio. Omnis Christi actio est praelatorum instructio; et licet sit instructio omnium Christianorum, est tamen potissime instructio praelatorum. Sed Christus ad subveniendum filiis velociter cucurrit; eorum defectum perspicaciter, et ardenter perspexit, et eos fideliter instruxit. Ergo et tu Ecclesia, tu sponsa mea, tu praelate, qui per sponsam et Ecclesiam designaris, debes hoc facere. De hac autem ratione non ponitur nisi medium; ideo dividitur pars ista in partes tres, secundum quod medium trahit nam primo ostenditur quod Christus ad subveniendum nobis velociter cucurrit; secundo quod defectus nostros perspicaciter et ardenter perspexit (1), ibi, *Similis est dilectus meus capreae*; tertio quod nos fideliter et utiliter instruxit, ibi, *En ipse stat.* Dicit ergo primo: *Vox dilecti mei*; supple, auditur in me: ipsa enim audiebat in se ipsa vocem dilecti sui, juxta illud: « Audiam quid loquatur in me « Dominus Deus. » Psalm. 84. Et quia locutio interior quaedam visio dici potest, ut dicit Augustinus 19 de Trin., ideo si sponsa in se ipsa loquentem audit dilectum suum, aliquo modo videbat ipsum. Et videns ipsum, admirata de velocitate ejus, et de solicitudine ipsius, dicebat: *Ecce venit saliens in montibus, transiliens colles*, idest Angelos, Patriarchas, reges, Prophetas, de quorum semine descendit Christus: in quo notatur magna et solicita velocitas Christi ad subveniendum nobis; qui transiens Angelos venit in mundum, descendens ex semine Patriarcharum, regum, et Prophetarum, ut nostro defectui subveniret. Quare autem Angeli montes, Patriarchae et reges colles dici possint, de facili patet, si considerentur altitudines Angelorum, Patriarcharum et regum. Deinde cum dicit, *Similis est dilectus meus capreae, hinnuloque cervorum*, ostenditur quomodo Christus defectus nostros ardenter et perspicaciter intuetur: et continuatur sic. Non solum audivi dilectum meum loquentem in me, et audiendo ipsum, vidi (2), quod transilivit Angelos, Patriarchas et reges, et venit ad nos: sed etiam vidi, quod *dilectus meus similis est capreae*, defectus nostros subtiliter videndo (3); quia, secundum Glossam, caprea subtiliter videt. Rursum similis est *hinnulo cervorum*, defectus nostros subtiliter considerando: hinnulus enim, secundum Glossam, agiliter currit. Unde potest designari excellentia amoris Christi: nam per amorem ferimur quocumque ferimur, juxta illud Augustinum 2 Confessionum. « Pes meus amor meus: eo feror quocumque feror. » Et si multus sit amor, per ipsum agiliter et velociter ferimur. Deinde cum dicit, *En ipse*

(1) *Al.* quia erit ad quod primo intendam mihi, et postea vobis

(2) *Al.* sive propter Ecclesiam, qui sunt capreae quae subtiliter vident quod expediat subditis.

(3) *Al.* pro se, et pro dulcedine divina.

(1) *Al.* respexit.

(2) *Al.* sed vidi.

(3) *Al.* intuendo.

stat, ostenditur quod Christus nos fideliter et utiliter instruxit. Unde adhuc verba ista sunt verba sponsae videntis quod Christus *stat post parietem nostrum*, idest post carnem nostram, paratus ad nos docendum fideliter et utiliter. Et stans post parietem nostrum, est *respiciens per fenestras, prospiciens per cancellos*, idest per dicta Prophetarum, exponendo nobis illa; sunt enim dicta Prophetarum magis aenigmatica quam ea quae scribuntur in lege; ideo talia dicta designantur per *cancellos*; dicta vero legalia, quae sunt magis aperta, designantur per *fenestras*. Et tunc est supplenda ratio: quia, tu sponsa, videns me dilectum sic fecisse, et habuisse diligentem curam filiorum, mei exemplo mota, debes diligenter exequi officium tibi commissum, et non solum ex parte mea, sed ex parte auditorum. Et circa hoc duo facit: quia primo ponitur blanda Christi invitatio (1); secundo subjungitur etiam invitationis ratio, ibi, *Jam enim hyems transiit*. Dicit enim sponsa: *En dilectus meus loquitur mihi*; et ait: *Surge, propera, amica mea*, propter caritatem; *columba mea*, propter simplicitatem, *formosa mea*, propter imaginis divinae dignitatem: *propera* scilicet, *et veni*, exequendo officium tibi commissum, habendo curam filiorum tuorum. Deinde cum dicit, *Jam enim hyems transiit*, ponit rationem ad hoc ex parte auditorum, et intendit (2) talem rationem. Quando materia est disposita, tunc est operandum, et tunc est inducenda in eam forma debita; sed auditores et filii tui sunt nunc dispositi ad obediendum monitionibus tuis: ergo debes surgere, et properare, et exequi officium tibi commissum circa eos. De ista ratione ponit solum medium, ostendens auditores esse dispositos: et duo facit, secundum quod dispositio dupliciter potest accipi et attendi. Nam primo ostendit auditores esse dispositos ex contrariorum amotione; secundo ex positorum inductione, ibi, *Flores apparuerunt*. Continuatur sic. Bene dico, quod debes surgere et ministrare filiis tuis, quia *hyems jam transiit*, idest congelatio infidelitatis quae intelligitur per hyemem, secundum Glossam, recessit a filiis tuis: propter quod filii tui habent dispositum affectum ad obediendum. *Imber abiit et recessit*; idest, malitia intemperantiae et voluptuositas abiit et recessit: propter quod filii tui habent dispositum affectum ad obediendum doctrinae tuae. Per imbrem enim, qui est humidus, intelligitur voluptuositas: quia sicut humidum undique currit, et non bene terminatur in termino proprio; sic voluptuosi secundum quamlibet passionem currunt, et non bene terminantur judicio rationis, quod debet esse eorum frenum et terminus. Deinde cum dicit, *Flores apparuerunt*, ostendit, auditores esse dispositos ex parte conditionum propositarum: et continuatur sic. Bene dico, quod tu debes surgere, quia auditores et filii tui non solum non sunt indispositi quia parati sunt ad dimittendum, vel etiam dimiserunt conditiones contrarias; sed videmus etiam jam apparere in eis conditiones convenientes et congruas: unde *flores*, ides initia bonorum operum, ut exponit Glossa, *apparuerunt in terra nostra*, idest in filiis nostris, quos quasi terram debemus arare et colere. *Tempus putationis advenit*: quia sunt in prompta dispositione ad gaudium, vel ad germinandum. Et

(1) *Al.* intentio.
(2) *Forte* inducit, *et sic infra*.

notandum, quod nos Dominus filios suos appellat terram suam: quia quod uni ex minimis fit, sibi reputat fore factum. In quo ejus magna benignitas designatur. Deinde cum dicit, *Vox turturis audita est in terra nostra*, adducit rationem ex parte multorum auxiliorum. Intendit autem talem rationem. Tunc homo debet surgere ad operandum, quando videt sibi adesse multa auxilia, per quae potest consequi quod intendit; et quia tu, sponsa mea, habes multa auxilia te auxiliantia ad ministrandum filiis tuis, ideo debes surgere et ministrare eis, exequendo officium tibi commissum. De ista autem ratione ponit solum vim medii, notans auxilia quae habet Ecclesia; et circa hoc tria facit, secundum quod talia auxilia tria sunt: videlicet auxilium divinum et humanum; humanum duplex, scilicet gentilium et Judaeorum: quia aliqui ex Judaeis conversi erant, et ad adjuvandum Ecclesiam parati erant; et aliqui conversi erant de gentilibus, ad hoc idem parati (1). Primo ergo narrat auxilium divinum, cum dicit; *Vox turturis*, idest vox Spiritus sancti, ut Glossa exponit, *audita est in terra nostra*: nam ipse Spiritus sanctus « postulat pro nobis gemitibus inenarrabili-« bus; » ut dicitur Rom. 8. Et quia tantum auxilium habes, ideo non debes pigritari ad surgendum. Secundo cum dicit, *Ficus protulit grossos suos*, ostendit hoc idem ex parte auxilii Judaeorum: et continuatur sic. Bene dico, quod tu debes surgere, quia *ficus*, idest synagoga, quae consuevit esse ficus propter dulcedinem divini cultus, *protulit grossos suos*, idest protulit ficus suas, quae licet non sint maturae omnino, sed sint grossae, tamen prompti sunt et parati ad te auxiliandum. Potest etiam hoc legi aliter, sed non mutatur, exponendo proferre pro projicere (2) et abjicere. Sic synagoga *protulit*, idest projecit, *grossos suos*, idest immaturitatem ficuum suarum, quia jam non habet aliquas ficus maturas promptas ad auxiliandum (3). Possunt enim dici grossus et grossi fructus, quia parent (4) in ficu ante maturitatem. Deinde cum dicit, *Vineae florentes dederunt odorem suum*, ostendit tertio hoc idem ex parte gentilium: nam Ecclesia debet surgere, et exequi officium sibi commissum: quia *vineae florentes dederunt odorem suum*; idest, quia jam aliqui ex eis parati sunt ad te juvandum. Nulla ergo tibi remanet excusatio quare tu non debeas surgere et habere diligentem curam filiorum. Deinde cum dicit, *Surge, propera, amica mea, speciosa mea, et veni*, declarat Christus Ecclesiae hujusmodi officium exequendum; et duo facit: quia primo ostendit ad quid Ecclesia debeat exequi officium sibi commissum, et ad quid debeat inducere filios suos; secundo ostendit quomodo filios suos ad illud inducere debeat, ibi, *Ostende mihi faciem tuam*. Dicit ergo: *Tu amica mea*, propter caritatem, *speciosa mea*, propter cordis simplicitatem, *surge et veni in foraminibus petrae*, idest in vulneribus Christi, quia secundum Apost. 1 Corinth. 10: « Petra autem erat Christus. » Tunc enim venimus *in foraminibus petrae*, quando inducimur ad considerationem passionis Christi. Debet etiam Ecclesia venire *in caverna maceriae*, quia debet filios suos inducere ad veritatem fidei:

(1) *Al.* et ad adjuvandum Ecclesiam parati: erant de gentilibus ad hoc idem parati.
(2) *Al.* proferre projicere.
(3) *Al.* ad terminandum.
(4) *Al.* properant.

nam secundum Glossam, maceria est congeries lapidum compositorum in muro sine caemento: sic fides nostra articulos et sententias continet sine caemento rationis; et ideo causam colligare non potest: attamen omnes articuli colligantur in unum, quia vel pertinent ad divinitatem vel ad humanitatem Christi; et divinitas et humanitas plene fuerunt in una hypostasi Christi. Ideo singulariter dicit, *In caverna maceriae*: nam caverna significat locum imum et cavum, quia humiliter debemus suscipere veritatem fidei, et captivare intellectum nostrum in obsequium Christi. Propter quod apparet, ad quid debeat Ecclesia suscipere curam filiorum, quia ad duo. primo ut inducat eos ad meditandam passionem Christi; de qua dicit Chrysostomus in quodam sermone de passione Christi, quod crux Christi est philosophia Christianorum; ut sic recolendo acerbitatem passionis Christi, non vadant post lascivias suas in quo notatur bonitas affectus. Secundo debet eos inducere ad veritatem fidei, ne vadant post errores suos: in quo notatur bonitas intellectus. Deinde cum dicit, *Ostende mihi faciem tuam*, ostendit quomodo Ecclesia sive praelatus possit inducere filios suos ad ea quae dicta sunt. Ad cujus evidentiam notandum, quod praelatus dupliciter debet inducere subditos suos ad bonum; exemplo scilicet, et verbo, juxta illud Act. 1: « Coepit Jesus facere et docere. » Et inquantum praelatus dat bonum exemplum subditis suis, inducit eos ad bonum, et ad bonitatem affectus, sive *ad foramina petrae*, quia inducit eos ut considerent passionem Christi, et non vadant post affectiones malas. Sic faciebat Apostolus I ad Corinth. 11: « Imitatores mei estote, sicut et ego Christi. » Inquantum vero praedicat eis, inducit eos ad veritatem fidei, sive *ad cavernam maceriae*, quia ostendit eis quid credendum, et quid non credendum (1). Nam et si verbo inducitur quis ad bonos mores, hoc est inquantum praedicatio praesupponit bonam vitam praedicantis: quia, ut dicit Gregorius, « cujus vita despicitur, necesse est ut ejus prae« dicatio contemnatur. » Unde apparet quod ea quae dicuntur, consonant eis quae prius dixerat. Dicit Dominus ipsi Ecclesiae, vel praelato: *Ostende mihi faciem tuam*; idest, ostende filiis meis, quod tibi commisi, faciem tuam, idest bonum exemplum de te, bene vivendo. Dicitur autem ipsum bonum exemplum *facies*, quia sicut facies est in aperto, ita bona opera praelatorum debent esse in aperto, ut inducant filios suos ad bonum, juxta illud Matth. 5: « Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut « videant opera vestra bona, et glorificent Patrem « vestrum, qui in caelis est. » Et addit: *Sonet vox tua in auribus meis*; idest, filii mei tibi commissi audiant vocem praedicationis tuae. Quod enim Ecclesia facit filiis suis commissis sibi, Christus reputat sibi factum. Addit autem causam ejus quod dixerat, dicens: *Vox enim tua dulcis*, quando proponis filiis meis verbum; *et facies tua decora*, quando tribuis eis bonum exemplum. Deinde cum dicit, *Capite nobis vulpes*, invitat Christus Ecclesiam ad haereticos extirpandos; et quatuor tangit. Nam primo dicit haereticos capiendos, cum ait, *Capite nobis vulpes*, propter fraudulentiam, quia latenter insidiantur doctrinae sanae. Secundo assignat tempus captionis, cum ait, *Parvulas*; quia quando haeretici incipiunt pullulare, et sunt parvuli, tunc sunt capiendi, idest sunt convincendi per doctrinam sanam: quia postquam confirmati sunt in errore suo, non ita de facili convertuntur. Vel sunt capiendi, ad litteram, quia sunt tollendi de medio, ne Ecclesiam destruant. Et ideo tertio subdit captionis rationem, cum ait: *Quae demoliuntur vineas*: nam propterea capiendi sunt propter damna quae inferunt, quia Ecclesiam destruunt. Quarto addit commoditatem damnificandi, cum subdit: *Nam vinea nostra floruit*: est enim haec causa quare haeretici habent commoditatem ad damnificandum, quia *vinea*, idest Ecclesia, est in flore: quod potissime verificabatur in Ecclesia primitiva, de qua Sapiens loquitur. Potest etiam verificari adhuc quantum ad eos qui non sunt in fide solidati.

Deinde cum dicit, *Dilectus meus mihi, et ego illi*, postquam posita est multiplex Christi invitatio, hic, ut dicebatur, ponitur Ecclesiae famulatio. Et dividitur pars ista in tres partes: quia primo ponitur Ecclesiae famulatio; secundo subditur famulationis ratio, ibi, *Qui pascitur inter lilia*; tertio, ne Ecclesia in tali famulatu possit deficere, imploratur ab ea Christi subventio, ibi, *Revertere; similis esto dilecte mi, capreae, hinnuloque cervorum*. Continuetur sic, *Dilectus meus mihi*; supple, loquitur, ut meis filiis administrem, et ut haereticos capiam; *et ego illi*; supple, sum parata obedire: in quo notatur ejus famulatio. Deinde cum dicit, *Qui pascitur inter lilia*, assignat rationem suae famulationis. Est enim Christo obediendum, quia obedientes ei sunt lilia, habentes candorem munditiae. Continuatur ergo sic. Ideo sponso meo obedire volo, quia ipse est *qui pascitur inter lilia*, idest inter mundas mentes sibi famulantes: propter quod, ut munda sim, semper ipsi obedire volo, *donec inclinentur umbrae*, idest donec cesset aenigmatica cognitio, quae est in hac vita, *et aspiret*, idest illucescat, *dies*, scilicet aeternitatis: in quo designat quod qui semper desiderat mundus esse, semper debet Christo obedire: nam (supple, semper) *pascitur inter lilia*, et diligit mundas mentes. quamdiu durat praesens vita. Multo magis hoc vult in futura vita, ita quod ly *donec* ibi teneatur inclusive, non exclusive. Deinde cum dicit, *Revertere; similis esto, dilecte mi, capreae, hinnuloque cervorum super montes Bethel*, implorat Ecclesia Christi auxilium et subventionem, ut ei possit assidue famulari. Et continuatur sic. Tu dilecte mi, qui habitas *super montes Bethel*, idest super Angelos, Bethel enim interpretatur domus Dei, vel habitaculum Dei: unde montes Bethel significant eos qui in domo Dei tenent altum gradum. Tu autem, dilecte mi, qui es super eos, *revertere*; idest, si per aliquam negligentiam contingat me a te divertere, tu tamen revertere ad me, me adjuvando (1), ut ad te redeam, et tecum maneam. *Similis* (2) *esto capreae*, quae habet (3) acutum visum, nostros defectus misericorditer aspiciendo; etiam *esto similis hinnulo cervorum*, qui movetur agiliter: ita tu meis defectibus, ne ultra procedant, succurre velociter.

(1) *Al.* quidnam credendum.

(1) *Al.* et me adjuvando.
(2) *Al.* et similis.
(3) *Al.* capreae habet.

CAPUT TERTIUM.

PARS PRIOR

In lectulo meo per noctem quaesivi quem diligit anima mea. Quaesivi illum et non inveni. Surgam, et circuibo civitatem; per vicos et plateas quaeram quem diligit anima mea. Quaesivi illum et non inveni. Invenerunt me vigiles qui custodiunt civitatem: Num quem diligit anima mea vidistis? Paululum cum pertransissem eos, inveni quem diligit anima mea: tenui eum, nec dimittam, donec introducam illum in domum matris meae, et in cubiculum genitricis meae. Adjuro vos, filiae Jerusalem, per capreas, cervosque camporum, ne suscitetis neque evigilare faciatis dilectam, donec ipsa velit. Quae est ista quae ascendit per desertum, sicut virgula fumi ex aromatibus myrrhae, et thuris, et universi pulveris pigmentarii?

In lectulo meo per noctem quaesivi quem diligit anima mea. Sicut dictum est supra, Ecclesia respectu filiorum dupliciter turbatur: primo quantum ad exteriores turbationes; secundo quantum ad interiores distractiones. Finita parte illa ubi egit de exterioribus tribulationibus, nunc determinat de interioribus distractionibus. Et dividitur pars ista in tres partes: quia primo ponitur hujusmodi distractio; secundo subjungitur Christi compassio, ibi, *Adjuro vos*; tertio imponitur finis isti tractatui, in quo determinatur de primitiva Ecclesia: unde subinfertur dictae Ecclesiae commendatio, ibi, *Quae est ista*? Distractio autem Ecclesiae, sive praelati, sic esse habet, quia ipsae exteriores solicitudines, quibus curam filiorum gerit, ita eum occupant, quod quando vult redire ad conscientiam, multoties invenit se deficere ab illa dulcedine quam prius habebat: unde quaerit in lectulo suo Christum, et non invenit; et quandocumque hoc contingit ei, debet surgere, et eum quaerere *per vicos et plateas civitatis*, idest per omnia desideria et opera quae fecit et quae concupivit utrum aliquid concupierit vel egerit quod Christo displicuerit, propter quod sentiat se distractum in conscientia. Et cum hoc agit, *vigiles civitatis*, idest vanae cogitationes, inveniunt ipsum: quas debet pertransire, quia in talibus cogitationibus non invenitur Christus. Et talibus pertransitis, ipse invenit Christum. Et quia haec se habent per ordinem, ideo pars ista dividitur in partes quatuor: quia primo ponitur ad conscientiam reversio; secundo ponitur Christi inquisitio, ibi, *Surgam et circuibo*; tertio vanarum cogitationum occurrentium occupatio, ibi, *Invenerunt me vigiles*; quarto Christi inventio, ibi, *Paululum cum pertransissem eo, inveni quem diligit anima mea.* Continuetur sic. Ego praelatus vel Ecclesia post administrationem et vitam activam, volens redire ad dulcedinem contemplationis, *in lectulo meo*, idest in conscientia mea, *quaesivi per noctem*, idest tempore congruo, videlicet tempore silentii, cujusmodi est tempus noctis, illum *quem diligit anima mea. Quaesivi illum, et non inveni*: quia inveni me distractum et perturbatum in conscientia mea, propter exteriores occupationes: in quo habetur ad conscientiam reversio, quomodo praelatus post actionem redit ad conscientiam, ut ibi Christum inveniat. Deinde cum dicit, *Surgam et circuibo civitatem: per vicos et plateas quaerum quem diligit anima mea,* ponitur sponsae inquisitio ad inveniendum: et continuatur sic. Rediens ad conscientiam meam, quaesivi Christum, et non inveni: unde ut eum inveniam, adhuc quaeram. *Surgam et circuibo civitatem*; idest, per attentam (1) considerationem perquiram conscientiam meam; et *per vicos et plateas,* idest per omnia dicta, desiderata et facta, quae ego dixi et concupivi, utrum aliquid egerim quod displicuerit sibi; et sic faciendo Christum quaeram, quem diligit anima mea. Nam si quis post actionem non potest redire ad dulcedinem contemplationis, debet cogitare quod forte in aliquo deliquit, propter quod solitam dulcedinem non sentit. Et ideo debet civitatem, idest conscientiam, totaliter scrutari. Notandum autem conscientiam esse lectulum in quo Christus requiescit, quia stratum coangustatum est, quia non potest jacere nisi unus, scilicet Christus, vel diabolus. Isaiae 28: « Coangustatum est stratum ita ut alter decidat, et pallium breve utrumque operire non potest. » Sed si consideremus conscientiam et cor nostrum quantum ad genera peccatorum quae ibi esse possunt, sic est civitas distincta per vicos et plateas, idest per delicta majora, et per minora. Deinde cum dicit, *Quaesivi illum, et non inveni,* ponitur vanarum cogitationum occupatio. Continuetur sic. Ad conscientiam meam redii; Christum per plateas et vicos quaesivi. *Quaesivi illum, et non inveni.* Et est causa quare: quia *vigiles* civitatis, idest vanae cogitationes, *qui custodiunt civitatem, invenerunt me*: ideo eis occupata, Christum non inveni; quia vix possumus dicere unum *Pater noster*, quin vanae cogitationes nos non inveniant. Quare tales cogitationes dicuntur vigiles civitatis, quia semper sunt paratae ad capiendum et occupandum nos. Sed quando tales vigiles, seu cogitationes occupant nos, debemus eas derelinquere, quia in talibus cogitationibus non invenitur Christus. Ideo ironice talibus vigilibus dicitur: Numquid vidistis Christum, *quem diligit anima mea?* Deinde cum dicit, *Paululum cum pertransissem eos, inveni quem diligit anima mea,* ponitur primo Christi inventio; secundo ejus apprehensio, ibi, *Tenui eum.* Continuetur sic. Ita invenerunt me vanae cogitationes, seu vigiles civitatis; sed *cum pertransissem eas*, scilicet derelinquendo, *inveni* Christum, *quem diligit anima mea.* Sciat enim quilibet, quod si ad conscientiam suam redit, et eam diligenter inquirit, et vanas cogitationes dimittit, his peractis Christum invenit. Deinde cum dicit, *Tenui eum*, ponitur Christi apprehensio. Et ostendit primo se apprehendisse fortiter, cum dicit, *Tenui eum*; quasi dicat: Non

(1) *Al.* actualem.

qualitercumque recepi ipsum, sed fortiter apprehendi, tenendo ipsum. Secundo ostendit quod eum apprehendit perseveranter, cum subdit, *Nec dimittam*; quasi dicat: incessanter tenebo ipsum. Tertio innuit quod apprehendit utiliter, cum subinfert: *Donec introducam illum in domum matris meae*, quantum ad majores, *et in cubiculum genitricis meae*, quantum ad minores. Sic debet facere Ecclesia, quasi bona mater, quod postquam invenit Christum, debet eum tenere: et non dimittere, donec introducat eum in corda filiorum majorum, qui sunt domus matris suae, idest domus gratiae, quia gratia est mater omnium, cum ab ea habeamus esse spirituale: dicuntur enim majores filii Ecclesiae domus gratiae, quia plus habent de gratia. Sic etiam Ecclesia debet introducere Christum in corda filiorum minorum, qui dicuntur cubiculum genitricis, idest cubiculum gratiae, quia minus habent de gratia: cubiculum enim est domuncula parva. Notandum autem, quod Ecclesia non intendit Christum introducere in majores et in minores, quasi Christum non habeant: quia sic non essent domus et habitaculum gratiae; sed ut ipsa in contemplatione gaudeat de donis gratiae majorum atque minorum. Potest etiam intelligi ut per talem introductionem aliqui fiant domus gratiae, et sic majores: et aliqui habitaculum, et sic minores. Deinde cum dicit, *Adjuro vos*, ponitur Christi compassio: nam videns Christus Ecclesiam sive praelatum per exteriores occupationes aliquando distrahi, in conscientia ei compatiens, ait *Adjuro vos*, idest obsecro, *filiae Jerusalem*, quarum curam habet praelatus, *per capreas cervosque camporum*, idest propter ipsos praelatos, ut supra expositum est, *ne suscitetis*, a somno contemplationis, *nec evigilare faciatis*, a quiete dulcedinis, *dilectam* Ecclesiam, *donec ipsa velit*. Notandum autem, bis adjurasse filias Jerusalem, ne evigilare faciant a somno contemplationis Ecclesiam matrem earum: dupliciter enim possunt errare subditi circa curam praelati. Primo si crederent quod praelati primo deberent intendere eis quam sibi; propter hoc dictum fuit primum, *Adjuro*: secundo si crederent quod postquam praelatus incepit intendere eis, non deberet redire ad contemplationem intendendo sibi: et propter hoc Christus secundo filias Jerusalem adjurat, ut permittant matrem suam in contemplatione persistere. Deinde cum dicit, *Quae est ista*? vult imponere finem huic tractatui, in quo describitur status primitivae Ecclesiae; et quia laus est potissime in fine canenda, ideo imponit finem tractatui in commendatione Ecclesiae primitivae quintupliciter. Primo ab ascensu, est enim laudabile ascendere; et quantum ad hoc admirans ait: *Quae est ista quae ascendit*? Secundo commendat a loco ascensus, cum subdit, *Per desertum*: nam si laudabile est ascendere qualitercumque, laudabilius tamen est ascendere *per desertum*, ubi sunt spinae et impeditiva, quia summae laudis est bene conversari in medio nationis pravae et perversae. Tertio commendat eam a modo ascendendi, cum ait, *Sicut virgula fumi*: virgula enim fumi est agilis ad ascensum, licet sit nigra et obscura: sic Ecclesia primitiva obscura erat exterius, erat tamen agilis et erecta interius. Quarto commendat eam a carnis mortificatione, cum ait, *Ex aromatibus myrrhae*: myrrha enim amara est, et significat mortificationem carnis, ut dicit Glossa. Fumus ergo, cui assimilatur Ecclesia, surgit *ex aromatibus myrrhae*, quia Deo placere nititur cum carnis mortificatione. Ad Gal. 5: « Qui sunt Christi, carnem suam crucifixerunt « cum vitiis et concupiscentiis. » Quinto commendat eam ab orationis devotione, et virtutum plenitudine, cum dicit: *Et thuris, et universi pulveris pigmentarii*, ut Glossa exponit; ita ut odor thuris referatur ad orationem, universitas vero pulveris aromatici ad plenitudinem virtutum.

TRACTATUS SECUNDUS, SIVE SECUNDA PARS TOTIUS LIBRI

CAPUT TERTIUM.

PARS ALTERA

En lectulum Salomonis sexaginta fortes ambiunt ex fortissimis Israel, omnes tenentes gladios, et ad bella doctissimi. Uniuscujusque ensis super femur suum, propter timores nocturnos. Ferculum fecit sibi rex Salomon de lignis Libani. Columnas ejus fecit argenteas, reclinatorium aureum, ascensum purpureum, media caritate constravit, propter filias Jerusalem. Egredimini; filiae Sion, et videte regem Salomonem in diademate quo coronavit illum mater sua in die desponsationis illius, et in die laetitiae cordis ejus.

En lectulum Salomonis etc. Finito tractatu in quo tractatur (1) de Ecclesia primitiva, hic incipit tractatus in quo tractatur de Ecclesia moderna. Et sicut in primo tractatu primo describebatur Ecclesia primitiva, et postea finiebatur dictus tractatus

(1) *Al.* determinatur.

in laudem Ecclesiae, cum dicebatur: *Quae est ista quae ascendit?* sic in parte ista primo describitur status Ecclesiae modernae; secundo finitur tractatus in laudem ipsius, ibi, *Quae est ista, quae progreditur?* Prima pars dividitur in partes duas: quia primo describitur praesens Ecclesia quantum ad ejus diversitatem; secundo quantum ad ejus veritatem, ibi, *Pulchra es, amica mea:* circa principium sexti capituli. Prima pars dividitur in duas: quia primo describitur status Ecclesiae quantum ad vitam contemplativam; secundo quantum ad vitam activam, ibi, *Ego dormio, et cor meum vigilat.* Prima pars dividitur in partes duas: quia primo describuntur ea quae requiruntur ad contemplationem: secundo videns Ecclesia per se ipsam non posse in ipsis persistere, implorat Christi subventionem, ibi, *Veniat dilectus meus:* in principio quinti capituli. Contemplativa autem vita tria debet habere, nam primo debet converti ad Deum; secundo debet relinquere mundum; tertio debet patienter sustinere tentationes. Ideo pars ista dividitur in partes tres: quia primo ostenditur Ecclesiae ad Christum conversio; secundo quod ei convenit mundi derelictio, ibi, *Quam pulchra es!* in principio quarti capituli; tertio quod ei congruit tentationum toleratio, ibi, *Quam pulchrae sunt mammae tuae!* ultra medietatem dicti capituli. Propter primum notandum, quod totum bonum quod est in Ecclesia, quantum ad incipientes et proficientes, totum est a Christo; et ideo dignum est ut convertamur ad ipsum, a quo tanta bona habemus. Potest ergo sic formari ratio. Quilibet debet ad illum converti a quo habet omnia sua bona; sed Ecclesia omnia sua bona habet a Christo: ergo ad ipsum debet converti. In ista ratione sic procedit: quia primo ostendit, Christum omnia sua bona contulisse Ecclesiae propter filias Jerusalem; secundo ex hoc concludit quod ipsae filiae Sion convertantur ad Christum, ibi, *Egredimini, filiae Sion, et videte.* Prima pars dividitur in tres partes: quia primo ostenditur esse a Christo bona incipientium, et hoc sub figura lectuli, ibi, *En lectulum*; secundo ostenditur esse ab eo bona proficientium, et hoc sub figura ferculi, ibi, *Ferculum fecit sibi*; tertio ostenditur esse ab eo bona perfectorum, et hoc sub metaphora reclinatorii aurei, ibi, *Reclinatorium aureum.* Notandum autem, incipientes in Ecclesia potissime indigere custodibus, ne diabolus et malae tentationes eos invadant, et quasi imbecilles superent: propter quod apparet maxima benignitas Christi, et quod ipse multum diligit bonum incipientium, quando dignatur eis dare custodes. Et quia tria sunt genera hujusmodi custodientium, ideo dividitur pars ista in partes tres: quia primo ostenditur, hujusmodi incipientes esse custoditos per annuntiantes veritatem vitae; secundo per annuntiantes veritatem doctrinae, ibi, *Omnes tenentes gladios*; tertio per annuntiantes veritatem justitiae, ibi, *Uniuscujusque ensis.* Continuatur sic. Primitiva Ecclesia multum vexata fuit; sed modernam Ecclesiam videmus esse in tranquillitate: quia *en* (pro ecce) ipsos, de quibus minus videtur, videmus esse *lectulum Salomonis*, quia in eis quiescit Christus: et hujusmodi lectum *ambiunt*, idest custodiunt, *sexaginta fortes ex fortissimis Israel*, idest annuntiantes veritatem vitae: quia fortes et non molles per tentationes debent esse qui volunt praedicare de moribus. Et notandum, quod numerus istorum custodum, scilicet numerus sexagenarius, bene competit officio: nam sexagenarius numerus constituitur ex senario ducto per denarium: per quod intelligitur veritas vitae hoc modo, quia vere et juste vivimus, si per sex dies, quibus operari debemus, idest per totum tempus vitae nostrae, quod intelligitur per numerum senarium, qui est numerus perfectus, observamus decem praecepta Decalogi. Signanter autem est notandum, quod Salomon incipiens tractare de moderna Ecclesia, incipit a lectulo, idest a quiete, quia jam cessavit persecutio. Deinde cum dicit, *Omnes tenentes gladios,* ostendit, hujusmodi incipientes esse custoditos per annuntiantes veritatem doctrinae. Et continuatur sic. Hujusmodi fortes non solum sunt sexaginta secundum quod annuntiant veritatem vitae, sed omnes sunt ad bella doctissimi, *tenentes gladios* doctrinae sacrae; juxta illud ad Ephes. ult: « Et « gladium spiritus; quod est verbum Dei. » Deinde cum dicit, *Uniuscujusque ensis super femur suum,* ostendit quod incipientes custodiuntur per eos qui annuntiant veritatem justitiae: nam non sufficit quod aliquis praedicet de moribus, annuntiando veritatem vitae; vel quod praedicet de fine, annuntiando veritatem doctrinae: sed oportet eum annuntiare veritatem justitiae in se, ut faciat quod dicit, et credat quod docet quia justum est ut aliquis talis sit in se, qualem praedicat alium debere esse ideo praedicatores, qui debent custodire lectulum Salomonis, sive incipientes, debent tenere ensem, non in ore tantum, ut dicant, et non faciant; sed uniuscujusque ensis debet esse super femur suum, constringendo femora sua, vivendo caste, et observando quae praedicant. Addit autem causam quare lectulum suum Christus vult sic custodiri, cum subdit, *Propter timores nocturnos,* idest propter impugnationes diabolicas, et alias tentationes malas. Deinde cum dicit, *Ferculum,* ostendit bonum proficientium esse a Christo. Ad cujus evidentiam notandum, quod incipientes dicuntur lectulus, quia in eis quiescit Christus: non tamen sunt ferculum, quia non ferunt Christum ad alios, generando ipsum in cordibus aliorum. Proficientes autem sunt ferculum, idest portatorium, quia Christum portant et deferunt usque ad alios. Tanguntur autem tria bona proficientium: quoniam primum sumitur in ordine ad Deum, quod notatur cum dicitur: *Ferculum fecit sibi rex Salomon,* scilicet ordinatum ad se ipsum, qui est verus Deus: secundo tangitur bonum quod habent proficientes in ordine ad se ipsos, cum subdit, *De lignis Libani,* idest de lignis albis, quia in se ipsis debent esse mundi: tertio tangitur bonum quod habent in ordine ad proximos, cum subdit, *Columnas fecit argenteas*: nam qui sunt proficientes, debent habere columnas argenteas, alios sustentando, et eis veritatem annuntiando: quod notatur per argentum, quod est metallum sonorum. Deinde cum dicit, *Reclinatorium fecit aureum,* describit perfectos. Ad cujus evidentiam notandum, quod ferculum dicitur in quo aliquis portatur: et dicitur a fero fers, quia quiescenter fert. Reclinatorium autem est suprema pars hujus sedis, in qua reclinatur et quiescit caput sedentis. Unde per reclinatorium designantur perfecti, qui tenent supremum gradum in Ecclesia. Bonum autem istorum describitur tripliciter. Primo quantum ad situm quem tenent, quia altum, et clarum sive splendidum: quod notatur cum dicitur,

Reclinatorium aureum: secundo describitur quantum ad viam per quam ad talem situm ascendunt, cum dicitur, *Ascensum ejus purpureum*: purpura enim ex sanguine piscis conficitur: unde Glossa, infra cap. 8, ait, quod murices ferro circumcisi (1) lacrymas purpurei coloris emittunt, quibus collectis tinctura purpurei coloris efficitur: unde possunt signare passionem Christi ratione effusionis sanguinis, quae passio est via deveniendi ad statum perfectum, quia incedentes per eam perfectionis statum acquirunt. Tertio describitur perfectorum bonum quantum ad virtutem (2), per quam moti sunt ad talem situm, cum ait, *Media caritate constravit*: quia caritas est virtus media, per quam constratum, sive constitutum est hujusmodi reclinatorium, inquantum virtute ejus, perfecti ascendunt ad talem situm. Addit autem causam quare hujusmodi ordo est in Ecclesia, cum ait, *Propter filias Jerusalem*: quia propter nos Christus pati voluit, et Ecclesiam suam ordinavit, et diversis perfectionibus dotavit. Deinde cum dicit, *Egredimini*, concluditur ex habitis, quod existentes in Ecclesia, et potissime praelati, debeant converti ad Christum: nam si tanta bona Christus contulit Ecclesiae propter eos qui sunt in Ecclesia, dignum est existentes in Ecclesia converti ad ipsum; ideo ait: O *filiae Sion, egredimini, et videte regem Salomonem in diademate, quo coronavit illum mater sua*; idest, convertimini ad Christum, et considerate passionem ejus, non tantum in mente, sed etiam in mentis affectu; in qua *mater sua* (1), scilicet synagoga, *coronavit eum diademate*: quia, ad litteram, coronaverunt Judaei in passione Christum corona spinea; quae licet ex eorum praevaricatione Christo imposita fuerit ad confusionem, tamen secundum veritatem titulus est referens majestatis honorem, quia « propter hoc Deus exaltavit « illum etc. »: ideo affixus est titulus Cruci, Joan. 20: « Rex Judaeorum: » quod fuit *in die desponsationis illius*, idest Christi: quia in passione sua junxit sibi Ecclesiam, dans sanguinem suum in pretium, et introducens latronem in Paradisum: Luc. 23. *Et in die laetitiae cordis ejus*, idest synagogae: quia, ad litteram, Judaei et synagoga gaudebant et laetabantur de passione Christi.

(1) *Al.* conchae maris ferro circumcisae.
(2) *Al.* veritatem.

(1) *Al.* scilicet *mater sua*.

CAPUT QUARTUM.

Quam pulchra es, amica mea, quam pulchra es! Oculi tui columbarum, absque eo quod intrinsecus latet; capilli tui sicut greges caprarum quae ascenderunt de monte Galaad; dentes tui sicut greges tonsarum quae ascenderunt de lavacro. Omnes gemellis fetibus, et sterilis non est inter eas. Sicut vitta coccinea labia tua et eloquium tuum dulce. Sicut fragmen mali punici, ita genae tuae, absque eo quod intrinsecus latet. Sicut turris David collum tuum; quae aedificata est cum propugnaculis. Mille clypei pendent ex ea, omnis armatura fortium. Duo ubera tua sicut duo hinnuli capreae gemelli qui pascuntur in liliis, donec aspiret dies, et inclinentur umbrae. Vadam ad montem myrrhae, et ad collem thuris. Tuta pulchra es, amica mea, et macula non est in te. Veni de Libano, sponsa mea, veni de Libano, veni; coronaberis de capite Amana, de vertice Sanir et Hermon, de cubilibus leonum, de montibus pardorum. Vulnerasti cor meum, soror mea sponsa, vulnerasti cor meum in uno oculorum tuorum, et in uno crine colli tui. Quam pulchrae sunt mammae tuae, soror mea sponsa? Pulchriora sunt ubera tua vino, et odor unguentorum tuorum super omnia aromata. Favus distillans labia tua, sponsa; mel et lac sub lingua tua; et odor vestimentorum tuorum sicut odor thuris. Hortus conclusus, soror mea sponsa, hortus conclusus, fons signatus. Emissiones tuae paradisus malorum punicorum cum pomorum fructibus. Cypri cum nardo, nardus et crocus, fistula et cinnamomum cum universis lignis Libani, myrrha et aloe cum omnibus primis unguentis. Fons hortorum, puteus aquarum viventium quae fluunt impetu de Libano. Surge aquilo, et veni auster; perfla hortum meum, et fluent aromata illius.

Quam pulchra es amica mea! Postquam ostensum est quod existentes in Ecclesia debent converti ad Christum, hic ostendit quod debent relinquere mundum; nec est propter hoc perversio ordinis: quia licet via generationis prius sit relinquere mundum quam adhaerere Deo, via tamen perfectionis et complementi prius est adhaerere Deo. Ita in bono formalius est converti ad ipsum. Dividitur autem haec pars in partes tres, secundum quod tripliciter ostenditur quod Ecclesia debet relinquere mundum: nam primo hoc ostenditur ex statu Ecclesiae; secundo ex fine ejus; tertio ex dilectione quam habet Christus ad ipsam. Secunda ibi, *Coronaberis de capite Amana*: tertia ibi, *Vulnerasti cor meum.* In prima parte intendit (1) talem rationem. Ille cujus status requirit totalem pulchritudinem, debet se avertere ab immunditia, ne contrahat sordes, et derogetur suo statui: sed status Ecclesiae requirit totalem pulchritudinem: ergo debet se avertere a mundo, ubi est immunditia, ne coinquinetur. In hac autem ratione sic procedit: quia primo ostendit, Ecclesiam quantum ad omnia bona sua (2) debere habere pulchritudinem; secundo ex hoc infert quod status Ecclesiae requirit pulchritudinem totalem, ibi, *Vadam ad montem myrrhae*; tertio ostendit ex habitis, quod Ecclesia debet recedere a mundo, ibi, *Veni de Libano.* Propter primum notandum, quod in quolibet tria reperiuntur; scilicet subjectum vel substantia, virtus et operatio. In ostendendo vero statum Ecclesiae quantum ad omnia requirere pulchritudinem, tria facit: quia primo hoc commendat, et ostendit de substantia; secundo de virtute, ibi, *Oculi tui*; tertio de operatione, ibi, *Capilli tui.* Dicit ergo: *Quam pulchra es, amica mea,* quantum ad substantiam interiorem; *quam pulchra,* quantum ad exteriorem! Quia in quolibet homine est duplex homo; exterior

(1) *Forte* introducit.
(2) *Al.* ad omnia sua.

et interior; duplex substantia, spiritualis et corporalis. Primitiva autem Ecclesia fuit formosa interius, sed nigra exterius: unde ad differentiam illius Ecclesiae, moderna Ecclesia dicitur pulchra interius et exterius, quia cessaverunt persecutiones gentilium et judaeorum. Deinde cum dicit, *Oculi tui*, ostendit requirere pulchritudinem quantum ad virtutem, sive quantum ad potentias: unde ait: *Oculi tui*, idest intellectus et affectiones, sunt *columbarum*, habentes simplicitatem et rectitudinem, ut columbae, *absque eo quod intrinsecus latet*, idest absque actionibus intellectus et affectus, quae latent intrinsecus, quia non sunt transeuntes in exteriorem materiam: vult enim dicere, quod propter pulchritudinem actionum, de qua statim dicetur, habet Ecclesia pulchritudinem oculorum, idest potentiarum vel virtutum: dicuntur enim potentiae vel virtutes animae, ut intellectus et affectus, oculi ejus, quia oculus est illud quo mediante tendimus in aliquid ut in finem, quod fit per intellectum et affectum: per intellectum, inquantum dirigit in finem; per affectum, inquantum inclinat in ipsum. Hujusmodi autem oculi vere sunt columbarum, quando intellectus est simplex et rectus, idest sine plica erroris; et affectus sine plica malitiae. Deinde cum dicit, *Capilli tui*, ostendit eam habere pulchritudinem quantum ad operationes; et duo facit: quia primo ostendit hoc quantum ad operationes affectus; secundo quantum ad operationes intellectus, ibi, *Dentes tui*. Dicit ergo: *Capilli tui*, idest affectiones tuae, quae dicuntur capilli, quia radicantur in suprema parte animae, sunt *sicut greges caprarum quae ascenderunt de monte Galaad*. In quo tria tangit. Primo, quod affectiones debent esse *greges*, quia debent esse congregatae, non sparsae, cujusmodi sunt affectiones malorum, quae quaerunt bona sparsa et particularia; secundo debent esse *caprarum*, idest debent esse altae, sicut caprae quaerunt in alto pastum; tertio debent ascendere *de monte Galaad*, qui interpretatur acervus testimonii: quia, ad litteram, moderna Ecclesia, et quaelibet sancta anima, de qua nunc agitur, ascendit cogitationibus suis *in montem Galaad*, idest in acervum testimonii, scilicet in exempla quae praecesserunt, et in altitudinem testimonii Scripturarum. Deinde cum dicit, *Dentes tui*, describit pulchritudinem actionum intellectualium; et facit quinque, secundum quod hujusmodi actiones quinque modis possunt accipi: quia primo ostendit quales debent esse hujusmodi actiones, ut sunt in intellectu; secundo quales debent esse, ut significantur per verba, ibi, *Sicut vitta coccinea*; tertio ut implentur per opera, ibi, *Sicut fragmen*; quarto ut ordinantur ad confusionem adversariorum, ibi, *Sicut turris*; quinto ut ordinantur ad documenta parvulorum, ibi, *Duo ubera tua*. Dicit ergo: *Dentes tui*, idest cogitationes intellectus, quae dicuntur dentes, quia sicut per dentes frangitur quod est unitum, ita homo per intellectum quod uno conceptu recipit, frangit aliis per plures conceptus: unde Dionysius 25 cap cael. Hierarch., dicit Angelos superiores, dentes, quia quod intelligunt uno conceptu, dividunt in inferiores per plures conceptus. Hujusmodi autem dentes, sive conceptus, esse debent *sicut greges tonsarum quae ascendunt de lavacro*, quia debent esse tonsi a lana terrena, et debent ascendere *de lavacro* propter munditiam. Et debent esse hujusmodi conceptus *cum gemellis fetibus* propter consilia et praecepta; et inter alias conditiones, non debent esse *steriles*, quia debent promereri aliquem fructum. Deinde cum dicit, *Sicut vitta coccinea*, ostendit quale debet esse eloquium exprimens hujusmodi cogitationes. Et tangit duo, secundum quod eloquium duo habere debet. Primo debet esse moderatum; et quantum ad hoc dicit: *Labia tua sicut vitta coccinea:* quia sicut vitta capillos tenet, sic eloquium moderatum tenet veram scientiam (1): haec autem vitta debet esse *coccinea*, quia coccus habet colorem rubeum, et verba contemplativa debent esse potissime de passione Christi. Secundo eloquium debet esse ordinatum et compositum; et quantum ad hoc ait: *Eloquium tuum dulce*; juxta illud Proverb. 16: « Favus mellis verba composita. » Deinde cum dicit, *Sicut fragmen*, ostendit quales debent esse operationes intellectus, ut adimplentur per opera: nam talia debent esse opera quod respondeant interioribus affectionibus et exterioribus: quia non debemus habere fictam sanctitatem. Ideo ait: *Genae tuae*, idest opera tua, quae sunt in aperto, sicut genae, sunt *sicut fragmen mali punici*; idest, sicut malum punicum fractum in fractura tale apparet quale erat interius: sic opera nostra tales nos debent ostendere quales sumus. Est autem malum punicum malum granatum, quod quando frangitur, apparent in eo grana rubea plura: sic etiam ex una caritate plura bona opera debent procedere. Et quia simul cum pulchritudine exteriori debet adesse (2) pulchritudo interior, ideo additur: *Absque eo quod intrinsecus latet*. Deinde cum dicit, *Sicut turris*, ostendit quales sunt hujusmodi conceptus, ut ordinantur ad resistendum adversariis, dicens: *Collum tuum*, idest doctrina tua, et boni conceptus tui, per quos uniris mihi capiti, sicut per collum caput unitur corpori: hujusmodi autem collum est *sicut turris David quae aedificata est cum propugnaculis*; quia sufficiens est ad repellendum omnes impugnationes adversariorum. Ideo addit, quod *mille clypei*, idest perfectus numerus auctoritatum, *pendent ex ea, et omnis armatura fortium*: auctoritatibus enim et articulis fidei munitur fides nostra, quasi per quosdam clypeos, notis lumine (3) divino, in quo est *omnis armatura fortium*, quia quicquid virtutis est in omni intellectu, peramplius et perfectius continetur in lumine divino. Deinde cum dicit, *Duo ubera tua*, determinat de operationibus intellectus, ut ordinantur ad instructionem parvulorum; et tangit quatuor: nam actiones intellectus, sive doctrina, primo debet esse proportionata auditoribus parvulis; ideo dicit, *Duo ubera tua:* quia enim parvuli non possunt masticare dura, sugunt ubera; juxta illud 1 Cor. 3: « Tamquam parvulis in Christo lac dedi vobis potum, non escam. » Et dicit, *Duo ubera*, propter duo testamenta; vel propter sensum litteralem quem significant voces et mysticum quem significant res. Secundo haec doctrina debet esse caritativa, quia doctor debet docere ardenter; ideo subdit: *Sicut duo hinnuli capreae gemelli:* in quo designatur geminatio caritatis; tertio docere debet regulariter, quia debet docere secundum ordinem sacrae Scripturae; ideo subditur: *Qui pascuntur in liliis*, idest in candore divinarum Scripturarum: quia secundum quod est in sacris Scri-

(1) *Al.* sententiam.
(2) *Al.* esse.
(3) *Al.* in lumine.

pluris, sic alios docere debemus; quarto docere debet perseveranter (1): ideo addit: *Donec inclinentur umbrae;* idest donec essent aenigmata, quod tempus est totius vitae praesentis; *et aspiret dies*; scilicet aeternitatis, quod erit in futura vita, ubi non indigebimus ea doctrina qua indigemus modo. Deinde cum dicit, *Vadam ad montem myrrhae*, concludit ex habitis, statum Ecclesiae requirere talem pulchritudinem. Et continuatur sic. Dixi, o Ecclesia, te esse pulchram secundum omnia tua; ideo *vadam ad montem myrrhae*, idest ad te quae es mons myrrhae propter carnis mortificationem (2), *et ad collem thuris*, idest ad te quae es collis thuris propter assiduam et multiplicem orationem. Et supple, dicam: *Tota pulchra es amica mea, et macula non est in te*: nam si Ecclesia secundum omnia sua requirat pulchritudinem, pulchritudo sua debet esse totalis. Est autem diligenter notandum, quod pulchritudo dicta de ipsa Ecclesia non debet referri ad actualitatem (3), ut actu talis sit, sed ad statum: non quia talis debeat esse semper, sed quia proficere debet; propter quod oportet eam mundum relinquere. Deinde cum dicit, *Veni de Libano*, infert ex habitis, quod debet relinquere mundum. Et continuatur sic. Habitum est quod status tuus requirit totalem pulchritudinem, *sponsa mea*: ergo ne inficiaris a mundo, *veni de Libano*, idest veni de mundo, et recede de mundo(4): *veni de Libano veni*. Dicit autem ter, *Veni*, propter fidem Trinitatis ad quam alios inducere debet, ut dicit Glossa: vel quia derelinqui mundus non potest, nisi Pater adducat sua potentia (5). Psalmista (Ps. 135): « Eduxit Israel de medio ejus « in manu potenti et brachio extento. » Nisi Filius dirigat sua sapientia. Sap. 10: « Eduxit illum « sapientia, » idest primum hominem, cum omnibus salvandis, a delicto suo, a quo nullus potest educi, nisi educatur de mundo. 1 Jac. 4: « Qui « voluerit amicus esse hujus saeculi, inimicus Dei « constituitur. » Nisi Spiritus sanctus attrahat sua bonitate, et clementia. Isa. 63: « Spiritus Domini « ductor ejus fuit. » Vel ter dicit, *Veni*; quia sicut peccamus (6) cogitatione, locutione, et opere; ita his tribus ad Christum ire debemus. Dicitur autem mundus Libanus, idest candidus, per contrarium: quia in eo non est candor; sicut lucus, quia caret luce; et piscina, quia caret piscibus; sic dicitur mundus, quia caret munditia. Deinde cum dicit. *Coronaberis de capite Amana!* adducit rationem (7) ad hoc sumptam ex fine. Et intendit talem rationem. Homo debet relinquere illud quo relicto potest adipisci suam coronam et suum finem: sed si tu relinquas mundum, *coronaberis*: ergo debes mundum relinquere. De ista ratione non ponit plus, nisi quod si relinquat coronabitur: Et ut intelligas verba ejus, notandum, quod mundus quintupliciter inficit. Primo inficit irascibilem per timiditatem (8); secundo inficit concupiscibilem per intemperantiam et foeditatem; tertio inficit voluntatem per injustitiam; quarto intellectum practicum per falsitatem et imprudentiam in dictis et factis; quinto intellectum speculativum per infidelitatem. Ideo ait: *Coronaberis de capite Amana*, idest de mundo, relinquendo timiditatem, quae inficit irascibilem, *Amana* enim interpretatur coangustatus: et significat mundum, qui se ipsum coangustat et constringit Iterum *coronaberis*, si veneris *de vertice Sanir*, idest de foeditate et intemperantia, relinquendo ipsam, quia inficit concupiscibilem: nam *Sanir*, secundum Glossam, idem est quod foedus (1). Iterum (2) *coronaberis de vertice Hermon*, idest de injustitia, relinquendo ipsam, quia inficit appetitum intellectivum, sive voluntatem: interpretatur enim *Hermon* anathematizatio, sive divisio a Deo; quod maxime fit per injustitiam, et potissime ut est vitium generale. Iterum *coronaberis*, si veneris *de cubilibus leonum*, idest de improvidentia vel imprudentia, quae inficit rectam rationem agibilium, et inficit intellectum practicum: nam differt homo a bestiis ferocibus, quia est animal politicum per mansuetudinem, quam non habent animalia ferocia, quae intelliguntur per leones, qui non refrenant motus suos per prudentiam, sicut homo. Iterum *coronaberis de montibus pardorum*, idest de infidelitate, quae inficit intellectum speculativum: haeretici enim et infideles insidiantur ut pardi: et supplendum est, relinquendo hoc perfecte, idest relinquendo mundum. Et quia non coronaberis nisi ista relinquas; ideo debes perfecte mundum relinquere, ut coroneris. Deinde cum dicit, *Vulnerasti cor meum*, ponit tertiam rationem sumptam ex amore divino: congruum enim est ut amantes nos amemus; et quia Christus nos maxime diligit, debemus eum diligere. Cum ergo non possimus ejus amori inhaerere nisi mundum relinquamus, debemus mundum relinquere. De ista ratione non ponit nisi medium, videlicet quod Christus maxime nos diligit. Hoc est ergo quod a te volo, *soror mea*, propter naturae conformitatem, *sponsa mea*, propter fidem, ***Vulnerasti cor meum***, sagitta amoris, ***in uno oculorum tuorum***, idest unitate cogitationum tuarum, ***et in uno crine colli tui***, idest in unitate affectionum tuarum: nam per oculos, per quos conspicimus, debemus intelligere actiones intellectus, quae tunc placent Deo quando sunt junctae per fidem. Per capillos, ut supra dicebatur, debemus intelligere affectiones, quae tunc placent Deo cum sunt junctae per caritatem, et per alias perfectiones affectus. Et quia talem unitatem habere non possumus nisi mundum relinquamus, debemus mundum relinquere.

Quam pulchrae sunt mammae tuae! Superius ostensum est, Ecclesiam, praecipue ut respicit statum contemplativorum, debere converti ad Christum propter susceptam ab eo bonitatem, et debere relinquere mundum, ne per ipsum contrahat foeditatem; hic ostendit, eam (3) debere sufferre tentationes, ut adipiscatur finem et mereatur ampliorem bonitatem Et intendit talem rationem. Quicumque potest de facili aliquas turbationes sufferre, si per eas potest consequi finem et augmentum in bono, ut talia adipiscatur, debet sufferre libenter; sed Ecclesia, potissime ut respicit statum contemplativorum, potest de levi tentationes ferre: ergo cum per eas mereatur finem, et augeatur in bono, debet eas patienter sufferre. In hac ratione

(1) *Al.* quarto perseveranter.
(2) *Al.* idest ad te propter carnis mortificationem.
(3) *Al.* actualem actum.
(4) *Al. omittitur* et recede de mundo.
(5) *Al* sua potentia et praesentia.
(6) *Al.* peccavimus.
(7) *Al* istam rationem.
(8) *Al.* timorositatem.

(1) *Al.* foetor.
(2) *Al.* item.
(3) *Al.* etiam.

sic procedit. Primo ostendit quod viri contemplativi possunt omnes tentationes de facili vincere; secundo ex hoc concludit quod vult eos permittere tentari, ut ex hoc adipiscantur finem et gloriam, ibi, *Surge aquilo*. Prima pars dividitur in duas: quia primo ostendit, viros contemplativos tentationes vincere; secundo ostendit quod hoc possunt de facili, ibi, *Emissiones tuae*. Prima pars dividitur in duas: quia primo ostendit de quolibet genere tentationum, quod possunt ipsas vincere; secundo ex hoc concludit quod universaliter potest Ecclesia, ut respicit statum contemplativorum, omnem tentationem superare, ibi, *Hortus conclusus, soror mea*. Prima pars dividitur in tres partes, secundum quod tria sunt genera tentationum: nam primo ostendit, Ecclesiam posse superare tentationes diaboli; secundo ostendit. vincere posse tentationes mundi, ibi, *Favus distillans*; tertio ostendit, eam posse superare tentationes carnis, ibi, *Et odor vestimentorum*. Circa primum notandum, quod diabolus dupliciter nos vincit: primo decipiendo nos, cum se transformat in Angelum lucis; et contra hoc valet doctrina quam maxime habent viri contemplativi, quia separati a mundo magis percipiunt divinum influxum: nam Philosophus in libro de bona fortuna ostendit, aliquos simplices esse fortunatos, quia amoti a sensibilibus magis percipiunt vim substantiarum separatarum et Dei; sicut caeci non intenti visibilibus magis memorantur. Et quantum ad hoc ait: *O soror mea sponsa, quam pulchrae sunt mammae tuae!* idest quam pulchra est doctrina tua, quae dicitur mammae et ubera, quia se contempserat secundum proportionem auditorum; et ideo subdit: *Pulchriora sunt ubera tua vino;* idest, doctrina tua praevalet doctrinae Philosophorum, quae non temperat se proportioni audientium, sed continet se in quadam austeritate et excellentia verbi cum ponderositate sententiae: ideo hujusmodi doctrina dicitur vinum, non lac, quia caret dulcedine. Secundo vincit nos diabolus, si inveniat nos denudatos virtutibus: et quantum ad hoc subdit: *Et odor unguentorum tuorum*, idest fama virtutum spiritualium, ut Glossa exponit, *super omnia aromata*; idest, superat omnem humanam scientiam: propter quod supplendum est, non debes timere ne diabolus te vincat decipiendo. Deinde cum dicit, *Favus distillans*, ostendit, Ecclesiam superare impugnationem mundanam: nam maxime mundum superamus, si (cum dividatur inter fideles et infideles) fidelibus effundimus doctrinam, et eam celamus infidelibus, ne capiant nos in verbo; ideo ait: *Favus distillans labia tua*, quantum ad fideles; *mel et lac sub lingua tua*, quantum ad infideles, quibus non debes communicare dulcedinem doctrinae sacrae, sed tenere eam sub lingua tua. Deinde cum dicit, *Odor vestimentorum tuorum* , idest odor carnis (1) tuae: est enim caro quasi quoddam vestimentum animae, cujus odor est *sicut odor thuris:* thus enim cum igne crematur, redolet, sicut caro contemplativorum, cum in tentationibus stimulatur; sed eas vincunt, cum continentia redolent, et merentur. Ex quibus haberi potest quod Ecclesia ut respicit vitam (2) contemplativam, potest superare tentationes carnis. Deinde cum dicit, *Hortus conclusus*, infert, quod omnes tentationes universaliter potest superare. Et continuatur sic. Tu, Ecclesia, ut ostensum est, superare potes omnes tentationes diaboli, mundi et carnis: ergo tu es *hortus conclusus, soror mea sponsa:* tu es *hortus conclusus*. Et dicit bis, *Hortus conclusus*, quia tentationes mundi, et carnis non possunt intrare ad ipsam (1). Addit etiam quod est *fons signatus*, quia etiam tentationes diaboli non possunt ad eam ingredi. Est ergo Ecclesia *hortus conclusus*, inquantum continet poma munda a spurcitiis carnis. Est iterum (2) *hortus conclusus*, inquantum continet poma vera, non sophisticata vanitatibus mundi: *est fons signatus*, inquantum continet aquas dulces (3) non amaricatas per versutias diaboli. Deinde cum dicit, *Emissiones tuae*, ostendit, Ecclesiam, ut respicit contemplativos, de facili posse superare tentationes singulas: nam minima gratia sufficit ad superandum omnes tentationes. Si igitur quis habeat gratiam superabundantem , de facili eas superabit. Gratia superabundans in hoc cognoscitur inquantum alios inducit ad gratiam: nam perfectum est unumquodque cum potest sibi simile generare. Ostendere ergo, Ecclesiam de facili posse superare tentationes singulas, est ostendere quod derivationes gratiarum, prout fluunt ab Ecclesia ad suos filios, sunt sufficientes ad superandum tentationes singulas. Derivantur enim dona gratiarum divinarum a perfectioribus ad imperfectos: non quod perfecti ipsam gratiam causent, cum a solo Deo ipsa gratia causetur (4); sed quia per praedicationes et bona opera, et exempla perfecti ducunt imperfectos ad gratiam suscipiendam: et ulterius aliquando per suas orationes gratiam impetrant, et ministrando Sacramenta , aliquid efficiunt in illa: quo facto nisi quis praebeat obicem, gratiam suscipit. Duo ergo facit: nam primo ostendit quod per hujusmodi derivationes potest quodlibet genus tentationis superare; secundo ex hoc concludit quod universaliter omnes tentationes superare possit, ibi, *Fons hortorum*. Circa primum tria facit: quia primo ostendit quod per tales derivationes possunt superari tentationes mundi; secundo quod diaboli, ibi, *Cypri cum nardo*; tertio quod carnis, ibi, *Myrrha et aloe*. Dicit ergo: *Emissiones tuae*, idest dona gratiarum derivata a te ad alios, sunt *paradisus malorum punicorum*, idest illarum arborum, *cum pomorum fructibus*, idest cum fructibus dictarum arborum: si fructus enim malorum punicorum habent corticem asperum, sed intus habent grana rubea, et significant doctrinam ecclesiasticam, cujus sensus committitur iis qui sunt intra ipsam; exterioribus autem monstratur cortex tantum. Unde pars ista respondet illi parti ubi dicebatur supra; *Favus distillans labia tua, mel et lac sub lingua tua*. Sicut ergo per illa verba ostendebatur, Ecclesiam posse superare impugnationes mundi; sic per ista habetur quod per dona gratiarum derivata ab Ecclesia ad filios, possunt illas (5) superare. Deinde cum dicit, *Cypri cum nardo*, ostendit per tales emissiones posse superare diaboli tentationes. Legatur ergo sic. *Emissiones tuae* non solum sunt *paradisus malorum*, sed etiam hujusmodi emissiones sunt emissiones *Cypri*: Cyprus enim, secundum

(1) *Al.* caritatis.
(2) *Al.* in.

(1) *Al.* ergo tu es *hortus conclusus*, quia tentationes mundi et carnis non possunt intrare ad ipsum.
(2) *Al.* *omittitur* iterum.
(3) *Al.* *omittitur* dulces.
(4) *Al.* sed a solo Deo ipsa gratia causatur.
(5) *Al.* alios.

Glossam, arbor est aromatica habens semen candidum, et potest significare perfectionem intellectus speculativi, quia hujusmodi intellectus est candidus, qui illuminatur lumine fidei, vel lumine intellectus agentis. Ex quo apparet quod hoc nomen *Cyprus* est aequivocum ad insulam et arborem. Et hujusmodi emissiones sunt *cum nardo* (1): nardus enim est herba redolens, et candida: unde potest significare perfectionem affectus, quia dat intelligere caritatem, ut dicit Glossa. Hujusmodi emissiones non solum sunt *nardus*, sed etiam *crocus*: crocus enim est aurei coloris, et potest significare prudentiam, cui deservit eubulia, ad quam pertinet dare consilium lucidum et mundum: prudentia autem est in intellectu practico, unde significat perfectionem intellectus practici: sunt etiam hujusmodi emissiones *fistula et cinnamomum*, per quae designantur perfectiones irascibilis et concupiscibilis: nam cinnamomum habet virtutem suam extra in cortice, et significat perfectionem irascibilis, quae perficitur fortitudine, quae consistit in aggrediendo; casia autem habet bonitatem suam interius, et significat perfectionem concupiscibilis, quae perficitur per temperantiam, cujus bonitas videtur consistere intrinsecus, quia bonitas magis est in retrahendo quam in aggrediendo: habet enim quodammodo modum contrarium fortitudini. Et inde est quod insensibilitas, quae dicit defectum, minus opponitur temperantiae quam (2) intemperantia; et audacia, quae dicit excessum, minus opponitur fortitudini quam timiditas, ut dicitur 2 Ethic. Et hujusmodi emissiones sunt *cum universis lignis Libani*, idest cum omnibus aliis perfectionibus, designatis per ligna Libani, ratione candoris et munditiae. Et qui habet perfectum intellectum speculativum et practicum, et irascibilem et concupiscibilem et alias perfectiones debitas, potest resistere diabolo. Ideo per haec dicta etiam intelligitur, quod emissiones sponsae possunt superare diabolicas tentationes: unde ista pars concordat cum illa parte superius quod ubera sponsae erant *pulchriora vino*, quae respiciunt intellectum; *et odor unguentorum* erat *super omnia aromata*, ratione virtutum respicientium potentias alias. Verum etiam per illa, scilicet Cyprum et nardum, possumus intelligere perfectiones potentiarum, per quas superamus diabolum. Deinde cum dicit, *Myrrha et aloe*, ostendit quomodo per tales emissiones superamus tentationes carnis, quia sunt *myrrha et aloe*, idest conservant a putrefactione; et hoc *cum omnibus primis unguentis*, idest cum omnibus unguentis praecipuis conservantibus a putrefactione: myrrha enim (1) a putrefactione conservat, ut dicit Glossa; et aloe etiam hoc facit, licet non tantum, ut in Glossa dicitur: et etiam unguenta praecipua habent hoc efficere. Et quia vitando tentationes, potissime servamur a corruptione; ideo per hoc datur intelligi quod per derivationes praedictas superantur tentationes carnis. Deinde cum dicit, *Fons hortorum*, concludit quod universaliter tentationes omnium superantur: ideo ait, quod hujusmodi emissiones sunt *fons hortorum*, inquantum valent ad producendum fructus *malorum punicorum*, resistendo tentationibus mundi. Sunt etiam *puteus aquarum viventium*, quia aquae quas continent, non possunt mortificari per tentationes diaboli. Et hujusmodi aquae sunt *quae fluunt impetu de Libano*, idest de candore, quia non maculantur immunditia carnis. Deinde cum dicit, *Surge aquilo*, concludit Christus quod vult permittere tentari sponsam, ut ex hoc mereatur finem et gloriam. Continuatur ergo sic. Tu, sponsa, potes sustinere omnes tentationes, et potes eas sustinere de facili, cum ipsae derivationes et dona gratiarum derivata ad alios hoc possint; ideo *surge aquilo et veni auster*; idest, volo permittere, quod surgant diversa genera tentationum, et perflent, idest stimulent, *hortum meum*, idest sponsam meam; *et fluent aromata illius*, quia per tales stimulationes tu mereberis, et redolebis congruo modo. Aquilo enim est ventus frigidus, auster vero est ventus calidus; et significant omnia genera tentationum, et omnia quae possunt inclinare ad malum: quia quicumque male agit, vel hoc facit ex timore infrigidante, vel ex amore male inflammante.

(1) *Al.* sunt *nardus.*
(2) *Al.* in.

(1) *Al.* etiam.

CAPUT QUINTUM.

Veniat dilectus meus in hortum suum, ut comedat fructum pomorum suorum. Veni in hortum meum, soror mea sponsa; messui myrrham meam cum aromatibus meis; comedi favum cum melle meo, et bibi vinum meum cum lacte meo. Comedite amici, et bibite, et inebriamini carissimi. Ego dormio, et cor meum vigilat. Vox dilecti mei pulsantis. Aperi mihi, soror mea, amica mea, columba mea, immaculata mea: quia caput meum plenum est rore, et cincinni mei guttis noctium. Expoliavi me tunica mea; quomodo induar illa? Lavi pedes meos; quomodo inquinabo illos? Dilectus meus misit manum suam per foramen, et venter meus intremuit ad tactum ejus. Surrexi ut aperirem dilecto meo. Manus meae stillaverunt myrrham, et digiti mei pleni myrrha probatissima. Pessulum ostii mei aperui dilecto meo; at ille declinaverat, atque transierat. Anima mea liquefacta est ut dilectus locutus est. Quaesivi, et non inveni illum; vocavi, et non respondit mihi. Invenerunt me custodes qui circumeunt civitatem; percusserunt me, et vulneraverunt me: tulerunt pallium meum mihi custodes murorum. Adjuro vos, filiae Jerusalem, si inveneritis dilectum meum, ut nuntietis ei quia amore langueo. Qualis est dilectus tuus ex dilecto, o pulcherrima mulierum? Qualis est dilectus tuus ex dilecto, quia sic adjurasti nos? Dilectus meus candidus et rubicundus, electus ex millibus. Caput ejus aurum optimum; comae ejus sicut elatae palmarum, nigrae quasi corvus; oculi ejus sicut columbae super rivulos aquarum, quae lacte sunt lotae, et resident juxta fluenta plenissima; genae illius sicut areolae aromatum consitae a pigmentariis; labia ejus lilia distillantia myrrham primam; manus illius tornatiles, aureae, plenae hyacinthis; venter ejus eburneus, distinctus sapphyris, crura

illius columnae marmoreae quae fundatae sunt super bases aureas; species ejus ut Libani, electus ut cedri; guttur illius suavissimum, et totus desiderabilis. Talis est dilectus meus, et ipse est amicus meus, filiae Jerusalem. Quo abiit dilectus tuus, o pulcherrima mulierum; quo declinavit dilectus tuus? et quaeremus eum tecum.

Veniat dilectus meus in hortum suum. Quoniam videt sponsa per se ipsam (1) non posse ad sponsum converti, et mundum relinquere et tentationes tolerare; ideo convertit se ad sponsum suum (2), petens ejus auxilium et subventionem. Dividitur autem haec pars in duas: quia primo ponitur sponsae petitio; secundo subjungitur Christi responsio, ibi, *Veni in hortum meum.* Continuatur autem sic. Sponsus meus me hortatur, ut convertar ad ipsum, relinquendo mundum, et sustineam tentationes, et quod hoc de facili possum; sed, ut video, innixa meo auxilio, nullo modo sum potens ad talia. Et si dicit me posse de facili, recognosco hoc verum esse per ejus auxilium; ideo rogo ut *veniat dilectus meus in hortum suum*, idest veniat in me, quae sum hortus ejus, *et comedat*, idest benevola receptione recipiat, *fructum pomorum suorum*: quia cognosco, et cum gratiarum actione confiteor, quod fructum quem ego facio, poma quae produco, bonarum cogitationum, affectionum, orationum et operum, a me ipsa non facio, sed ejus auxilio; ideo non sunt mea, sed sua. Deinde cum dicit, *Veni in hortum meum*, ponitur Christi responsio. Duo autem notanda posuit sponsa in petitione sua: primum, quod auxilium a Christo petebat; secundum quod bona sua ab ipso recognoscebat. Christus autem respondendo sponsae suae, tria facit. Primo ostendit quod petitionem praevenit: secundo bona sponsae a se esse consentit, ibi, *Messui myrrham meam*; tertio eam ad secure contemplandum inducit, ibi, *Comedite amici.* Et continuatur sic. Tu, sponsa mea, petis a me auxilium, ut veniam ad te, quae es hortus conclusus: petitionem tuam jam praeveni. Et hoc est quod ait: *Soror mea sponsa, veni in hortum meum*, ita ut ly *veni* sit temporis praeteriti: unde est sensus: Ego jam *veni in hortum meum*, praeveniendo petitionem tuam, paratus ad auxilium tuum. Posset autem legi, quod ly *veni* sit imperativi modi; sed quia non bene continuaretur praecedentibus, ideo de tali sensu non est nobis ad praesens cura (3). Deinde cum dicit, *Messui myrrham*, ostendit Christus quomodo assentit, bona sponsae esse a seipso: unde continuatur sic. Tu, sponsa mea, times ne deficias in certaminibus: ne timeas, quia ego *messui*, idest secavi vel recollegi, *myrrham meam*, idest, te, quae es myrrha mea propter carnis mortificationem (4), secundum quam potes tentationes vitare, et hoc *cum aromatibus meis*, quia (ut tactum fuit) sustinendo tentationes, ex te fluebant aromata, prout merebaris finem et gloriam: dicit enim Christus metere myrrham cum aromatibus, inquantum sponsa hoc facit vincendo tentationes auxilio suo: in quo Christus assentit quod hoc bonum, quod est tentationes vincere, sponsa non habet a se ipsa, sed a Christo. Postea subdit: *Comedi favum cum melle meo*: idest, feci quod converteteris ad me, secundum quam conversionem gustas contemplationis dulcedinem: *bibi vinum meum cum lacte meo*, idest, feci quod tu biberes *vinum cum lacte meo*, quod relinqueres mundum, quem relinquendo biberes vinum propter spiritualem laetitiam; et biberes lac, propter candorem et munditiam. Ex quo apparet Christum confiteri, sponsam non solum habere ab ipso quod tentationes vincit, sed etiam habere ab ipso quod convertitur ad ipsum, et relinquit mundum. Et notandum, quod quia causa prima plus est influens in suum causatum, quam causa secunda (1); si sponsa metit myrrham, vincendo tentationes, et comedit favum cum melle, convertendo se ad Deum, et bibit vinum cum lacte, relinquendo mundum: si hoc facit, invocato auxilio Christi, qui est caput Ecclesiae et principium; peramplius et perfectius dicitur Christus hoc facere. Deinde cum dicit, *Comedite*, hortatur Ecclesiam ad secure contemplandum: ideo ait: Vos *amici* mei, quia ego semper sum vobiscum, absque trepidatione *comedite* spiritualem dulcedinem, *bibite* vinum spiritualis laetitiae, et *inebriamini carissimi*, ebrietate spiritus, in contemplationis dulcedine persistendo. Notandum autem, quod Christus prius locutus est Ecclesiae in singulari, cum dixit: *Veni in hortum meum, soror mea sponsa;* nunc autem loquitur ei in plurali dicens, *Comedite amici.* Cujus ratio est, quia licet Ecclesia in comparatione ad Christum, cujus est sponsa, sit una, quia unius sponsi debet esse una sponsa: tamen quia dulcedo Christi non uniformiter recipitur in tota Ecclesia: quia dulcedo contemplationis aliquando in uno causatur ex majestate, aliquando in alio ex pietate, in alio ex sapientiae profunditate (2-2, q. 180, art. 4), propter hoc dicitur Ecclesia in plurali comedere et bibere.

Ego dormio, et cor meum vigilat. Postquam descriptus est status Ecclesiae modernae quantum ad contemplationem, hic describitur quantum ad actionem, sive quantum ad filiorum ministrationem. Et notandum, Christum sic hortari Ecclesiam ad contemplandum quod tamen eam invitat ad filiis ministrandum. Et ideo dixit: *Comedite amici, bibite, et inebriamini carissimi.* In quo hortatur Ecclesiam ad contemplationem. Hic autem tamquam bonus sponsus, habens curam filiorum, eam invitat ad ministrandum filiis. Et dividitur pars ista in duas: quia primo ponitur Ecclesiae contemplatio; secundo subjungitur Christi exhortatio, secundum quam invitat Ecclesiam surgere a contemplatione ad actionem (2), ibi, *Vox dilecti mei.* Contemplatio autem Ecclesiae designatur cum dicitur: *Ego dormio, et cor meum vigilat*: viri enim contemplativi dicuntur dormire, quia quiescunt a sensibilibus et exterioribus; tamen secundum cor vigilant, quia magis sunt apti ad percipiendum intrinsecus inspirationes, et divinos influxus: quia (ut superius tactum est), sicut caeci non intenti visibilibus, melius memorantur; sic viri contemplativi, non intenti exterioribus, magis percipiunt interiores inspirationes. Deinde cum dicit, *Vox dilecti mei pulsantis*, ponitur Christi invitatio. Et dividitur pars ista in partes duas: quia primo ponitur hujusmodi invitatio; secundo ponitur sponsae excusatio, ibi, *Expoliavi me.* Circa primum duo facit: quia primo ponitur predicta invitatio; secundo subjungitur invitationis ratio, ibi, *Caput meum.* Continuatur sic.

(1) *Al.* quoniam videtur per se ipsam.
(2) *Al.* ad illum.
(3) *Al.* curandum.
(4) *Al.* *myrrham meam propter* carnis mortificationem.

(1) *Al.* secundaria.
(2) *Al.* surgere ad actionem.

Me existente in contemplatione, audita est in me *vox dilecti mei*, idest vox Christi, *pulsantis*: et dicentis: *O soror mea*, propter naturae conformitatem, *amica mea*, propter caritatem, *columba mea*, propter cordis simplicitatem, surge a statu contemplationis, *aperi mihi*, praedicando filiis meis, aperiendo corda eorum, ut possim intrare ad eos. Notandum autem, quod Ecclesia per vitam activam, exercendo praedicationis officium, dupliciter aperit Christo: primo in ipsis fidelibus, « quia quod « uni ex minimis meis fecistis (dicit Christus, « Matth. 25), mihi fecistis. » Rursum etiam ipsi Christo aperimus, quando per praedicationem cor alicujus aperitur, per quam apertionem ipse Christus intrat ad illum. Deinde cum dicit, *Quia caput meum plenum est rore*, assignat rationem dictae invitationis. Rogo, sponsa mea, ut mihi aperias, praedicando fidei veritatem et morum honestatem: *quia caput meum*, idest intellectus meus, *plenum est rore* infidelitatis, *et cincinni mei*, idest capilli, sive affectiones meae, sunt plenae *guttis noctium*, idest frigiditate et obscuritate peccatorum, quae per noctes intelliguntur ratione privationis, quae est essentialis cujuslibet malitiae, et quia « qui « male agit, odit lucem » (Joan. 3). Notandum autem, quod intellectus potest dici caput, et voluntas potest dici caput, ratione dominii; secundum quem modum qui dominatur aliis, caput eorum esse dicitur; quia voluntas in regno animae dominari videtur, quia ceterae potentiae exeunt in actiones suas secundum imperium voluntatis; et sic voluntas dicitur caput. Si vero consideremus caput, prout in eo viget cognitio et sensus; et quia cetera membra diriguntur in actiones suas per caput, cum dirigere sit rationis; sic ratio et intellectus merentur nomen capitis: propter quod non est inconveniens quod per caput intelligatur intellectus, et per capillos radicatos in capite designentur affectiones radicatae in voluntate: unde non solum intellectus, sed etiam voluntas potest dici caput. Deinde cum dicit, *Expoliavi me tunica mea*, ponitur sponsae excusatio: et dividitur pars ista in partes tres: quia primo ponitur hujusmodi excusatio; secundo subjungitur Christi attractio ibi, *Dilectus meus*; tertio per hujusmodi attractionem ponitur sponsae famulatio, ibi, *Surrexi ut aperirem*. Continuatur autem sic. Tu, dilecte mi, invitas me ut habeam curam filiorum, et a statu contemplationis, propter quam dimisi temporalia, redeam ad statum actionis, secundum quam (1) de temporalibus curam habueram; sed ego *expoliavi me tunica mea*: idest dimisi ista temporalia; *quomodo induam illam?* idest, quomodo revertar ad habendam iterum curam temporalium? quasi dicat: Grave est mihi. *Lavi pedes meos*, idest affectiones meas, quae dicuntur pedes, quia per (2) eas venitur ad te. Hujusmodi affectiones lavi, quia non solum dimisi temporalia, sed etiam dimisi voluntatem habendi ea; *quomodo inquinabo illos?* idest, quomodo inquinabo pedes meos, idest affectiones meas, volendo iterum habere curam (3) temporalium? Deinde cum dicit, *Dilectus meus misit manum suam per foramen*, ponitur Christi attractio: nam licet sponsa se excusaret, tamen tanta fuit potentia Christi quod virtute sua eam attraxit, voluntatem suam inclinando, ut vellet habere curam filiorum. Continuatur sic. Ego sponsa me excusabam, ne redirem ad activam vitam; sed *Dilectus meus* Christus, qui est potentiae infinitae, *misit manum suam per foramen*, idest intellectum vel affectum: quia intellectus vel etiam affectus sunt quasi quaedam foramina et rimulae per quas ad nos Christus ingreditur. *Et ad tactum ejus*, idest ad istam immissionem virtutis, secundum quam me Christus tetigit, *venter meus*, idest mollior pars in me, *intremuit*, idest prae timore obstupuit, non audens renuere quod sponsus vult: quasi dicat: Tanta fuit virtus Christi quod non solum fortiores partes animae fuerunt paratae ad obediendum Christo, sed etiam debiliores. Deinde dicit (1): *Surrexi ut aperirem dilecto*: quia, ut dictum est, tanta fuit virtus Christi, quod totam sponsam convertit ad suam voluntatem: ideo hic ponitur sponsae confessio, et officii, ad quod invitata fuit, devota susceptio, scilicet curae filiorum. Et quia, ut superius tangebatur, ex administratione filiorum circa exteriora fit distractio in mente, ideo duo facit: quia primo ponitur sponsae famulatio; secundo additur mentis distractio: ibi, *Pessulum ostii mei*. Continuatur sic. Ita sponsus attraxit me: unde non volens vel valens resistere ei, *surrexi* a contemplatione, *ut aperirem dilecto meo* per praedicationem; et non solum aperui ei praedicando verbo, sed etiam praedicando exemplo; ideo subditur: *Manus meae*, idest operationes meae, *stillaverunt myrrham*, idest carnis mortificationem, quae per myrrham intelligitur, ut superius dictum est, inquantum aliquando exemplo mearum operationum moti egerunt poenitentiam, mortificando carnem suam: quia sic alios debemus inducere ad poenitentiam quod etiam nobis poenitentiam servare debemus. Ideo subdit: *Et digiti mei pleni myrrha probatissima*; quasi dicat: *Manus meae stillaverunt myrrham*; quia alii quasdam stillas quasdam guttas perceperunt poenitentiae meae portando in carne sua; sed *digiti mei*, idest diversae operationes meae, quae dicuntur digiti propter discretionem, ut Glossa tangit, remanserunt *pleni myrrha probatissima*: quia excellentiorem poenitentiam in corpore meo portavi, quam aliis ostenderem. Deinde cum dicit, *Pessulum ostii mei aperui dilecto meo*, narrat sponsa mentis suae distractionem. Et notandum, quod quando homo est in mente distractus, et non potest gustare illam dulcedinem quam prius sentit, debet reverti ad intima cordis sui, inquirendo Christum, discutiendo cogitationes et afflictiones. Et quia in tali inquisitione et discussione occupatur homo aliquando vanis et variis cogitationibus quae dicuntur *vigiles civitatis*: debet hujusmodi vanas cogitationes abjicere, et Christum diligenter inquirere. Et si non potest ipsum per se ipsum invenire, debet aliorum auxilium exposcere. Secundum hunc ordinem pars ista dividitur in partes quatuor: quia primo ponitur mentis distractio; secundo additur duplex Christi inquisitio, ibi, *Anima mea*; tertio innuitur vanarum cogitationum occupatio, ibi, *Invenerunt*; quarto ponitur suffragii quaestio, ibi, *Adjuro vos*. Continuatur sic. Ego sponsa, postquam aperueram ostium aliis praedicando, et intenta fueram circa aliorum profectum, volui intendere profectui meo, redeundo ad statum contemplationis:

(1) *Al*. quem.
(2) *Al*. secundum.
(3) *Al*. volendo curam.

(1) *Al*. cum dicit.

propter quod *aperui dilecto meo*, idest Christo, *pessulum ostii mei*. Pessulum dicimus vectem cum quo ostium clauditur; et potest hoc significare curam temporalium, quam debet praelatus ad tempus removere a se, ut possit redire ad contemplationem, aperiendo ostium suum Christo. Verum quia propter temporalium curam ut plurimum praelatus distrahitur secundum mentem, et Christum non invenit, ait: *At ille*, idest Christus, *declinaverat atque transierat*: quia distracta in mente non inveni sponsum meum Christum, ut volebam. Deinde cum dicit, *Anima mea liquefacta est*, ponitur Christi inquisitio. Notandum autem, quod cum a statu actionis quis ad contemplationem redit; si Christum non invenit, ut vult; inter cetera quae stimulant ipsum ut Christum quaerat, est memoria praeteritae dulcedinis. nam cum homo sentit se aliquando in oratione gustasse dulcedinem; si postea ad orationem rediens non potest tantam sentire dulcedinem quantam prius, ex memoria talis dulcedinis stimulatur ad discutiendum tales suas cogitationes et affectiones, utrum secundum eas displicuerit Christo, ut possit invenire causam quare nunc non possit sentire illam dulcedinem quam prius senserat. Ideo ait: *Anima mea liquefacta est*, propter dulcedinem contemplationis, *ut dilectus locutus est*, idest quando dilectus in oratione loquebatur mihi, et (1) ego sibi. Et quia talem liquefactionem modo non sentio, rediens ad conscientiam, Christum *non inveni*. Unde memorata dictae dulcedinis (2), *quaesivi* Christum discutiendo cogitationes intellectus, *et non inveni illum*; *vocavi* eum per desideria affectus, *et non respondit mihi*. Deinde cum dicit, *Invenerunt me custodes qui circumeunt civitatem*, postquam narravit Christi inquisitionem, et non inventionem, narrat variarum cogitationum occupationem. Ad cujus evidentiam notandum, Ecclesiam primitivam habuisse aliquo modo majores turbationes, et aliquo modo minores quam modernam: nam quantum ad persecutionem plus turbata est (3) illa quam ista, quia modo cessaverunt saevitiae tyrannorum; sed quantum ad distractionem plus turbatur ista quam illa, quia modo Ecclesia maximis divitiis est dotata; ideo plus distrahitur interius propter curam temporalium, quam distracta fuerit primitiva Ecclesia. Ideo superius (cap. 3), quando narrabatur distractio Ecclesiae primitivae, simpliciter dicebatur, quod in lectulo suo quaesivit Christum; hic autem dictum est: *Pessulum ostii mei aperui dilecto meo*, quia, ad litteram, curae temporalium faciunt quoddam obstaculum et pessulum in ostio mentis, quod oportet amovere, si Christum invenire volumus. Rursum ibi dicebatur: *Quaesivi illum, et non inveni*; hic autem dicitur, quod sponsus declinavit, atque transivit; et quod quaesivit et non invenit; vocavit eum, et non respondit. In quo ostendit se Ecclesia moderna esse magis elongatam a Christo quam fuerit primitiva. Tertio ibi dicebatur (4) simpliciter, quod invenerunt sponsam vigiles qui custodiebant civitatem; hic autem dicitur (5): *Invenerunt me custodes, qui circumeunt civitatem*; idest, invenerunt me variae cogitationes; et (6) hujusmodi variae cogitationes *percusserunt me, vulneraverunt me, et tulerunt pallium meum* (1), hujusmodi cogitationes, quae sunt *custodes murorum*. In quo ostendit moderna Ecclesia se magis involvi vanis cogitationibus, quam fuerit primitiva: quod etiam designatur, quia primitiva Ecclesia per se ipsam inveniebat, unde dicebat (cap. 3): *Paululum cum pertransissem eos, inveni quem diligit anima mea*: hic autem Ecclesia moderna, ut possit Christum invenire, exposcit auxilium filiarum, cum dicit: *Adjuro vos, filiae Jerusalem*. Notandum autem, quod (2) cogitationes, sive *vigiles civitatis*, nos percutiunt, quando eis damus aditum; nos vulnerant, quando in eis delectamur; sed nobis accipiunt pallium, expoliando nos virtutibus et donis, quando eis consentimus. Deinde cum dicit, *Adjuro vos*, sponsa, ut possit invenire Christum, exposcit auxilium filiarum: haec autem petitio est ad profectum Ecclesiae, et ad profectum filiarum: ad profectum Ecclesiae, inquantum propter preces filiarum sponsus aliqua bona largitur Ecclesiae; ad profectum filiarum est, quia propter adjurationem matris moventur filiae, ut ardentius Christum quaerant. Ideo duo facit: quia primo ponitur hujusmodi adjuratio, secundo subjungitur (3) ardentior filiarum inquisitio, ibi, *Qualis est dilectus tuus*? Continuatur sic, *O filiae Jerusalem*, quia propter vos causam vestram suscepi, ex qua cura cum (4) distracta conscientia quaesivi Christum sponsum meum, et non inveni; ideo *adjuro vos*, idest obsecro vos, *si inveneritis dilectum meum*, quia forte in orationibus vestris loquitur vobis, quia non estis tantum intentae exterioribus, qui non loquitur mihi, eo quod sum magis intenta vobis: si ergo contingat hoc, rogo *ut nuntietis ei quia amore langueo*; idest, propter amorem deficio, volo in amorem ejus rapi, et dulcedinem contemplationis ejus sentire, et non valeo, sed deficio.

Qualis est dilectus tuus, o pulcherrima mulierum? In parte ista ponitur filiarum ardens inquisitio. Et dividitur pars ista in partes duas: quia primo filiae Jerusalem inquirunt a matre sua, idest ab Ecclesia, qualis sit Christus sponsus ejus, ut cognoscant ejus bonitatem; secundo quaerunt ubi sit, ut habeant ejus societatem, ibi, *Quo abiit dilectus tuus*? Habent autem se hae duae quaestiones per ordinem: quia prius est cognoscere quale aliquid sit, ut cognoscens ejus bonitatem, eam desideret, et ejus desiderio motus, secundo quaerat (5) ubi sit ejus bonitas, ut eam adipisci valeat. Prima pars dividitur in partes tres: quia primo quaerit qualis sit Christus secundum divinitatem, ibi, *Qualis est dilectus tuus ex dilecto*? secundo qualis sit secundum humanitatem, ibi, *Qualis est dilectus tuus*? tertio assignat rationem quaestionum factarum, ibi, *Quia sic adjurasti nos*. Continuatur sic, *O pulcherrima mulierum*, sponsa Christi, *qualis est dilectus tuus ex dilecto*? Nam Pater non est *dilectus ex dilecto*, quia a nullo; Spiritus sanctus est dilectus ex dilectis, quia a pluribus, ut a Patre et Filio; solus autem Filius est *dilectus ex dilecto*. Deinde cum dicit, *Qualis est dilectus tuus* ? quaerit qualis est Christus secundum humanitatem, unde

(1) *Al.* ut.
(2) *Al.* dicta dulcedine.
(3) *Al.* turbatur.
(4) *Al.* dicebat.
(5) *Al.* dicit
(6) *Al* *omittitur* et.

(1) *Al. meum mihi.*
(2) *Al.* bene quod.
(3) *Al.* adjungitur.
(4) *Al.* et quia cum.
(5) *Al.* quaerit.

non addit (1); ibi, *ex dilecto*, quia sicut nascendo secundum divinam naturam est sine matre, sic quodammodo nascendo secundum humanam naturam est sine patre: nam cum filius debeat esse similis patri in natura, cum nullus homo fuerit pater Christi (2), dicere possumus, aliquo modo Christum, secundum quod homo, non habuisse patrem. Deinde cum dicit, *Quia sic adjurasti nos*, assignat causam dictarum quaestionum. Continuatur sic. Ideo quaerimus qualis sit dilectus tuus, vel sponsus secundum divinitatem, et qualis sit secundum humanitatem, quia tu movisti desiderium nostrum ad hoc: *quia sic adjurasti nos*; idest, sic nos obsecrasti. Deinde cum dicit, *Dilectus meus candidus*, ponitur sponsae responsio; in qua facit quatuor: quia primo ostendit qualis sit Christus secundum divinitatem; secundo qualis sit secundum humanitatem, ibi, *Caput ejus aureum*; tertio qualis sit secundum utrumque, ibi, *Species ejus ut Libani*; quarto epilogat dicta, ibi, *Talis est dilectus meus*. Declarat ergo primo qualis sit Christus secundum divinitatem: Christus enim secundum divinitatem tripliciter potest considerari vel declarari. Primo in comparatione ad Patrem; secundo in comparatione ad Spiritum sanctum; tertio in comparatione ad nos. Prout autem comparatur ad Patrem, est genitus ab eo, et procedit per modum intellectus, et dicitur lux et candor; et quantum ad hoc ait: *Dilectus meus candidus*. Prout vero comparatur ad Spiritum sanctum, sic spirat ignem amoris; et quantum ad hoc subdit, *Et rubicundus*, ardore (3) caritatis et amoris procedentis ab ipso. Prout vero comparatur ad nos, ipse est filius naturalis, nos autem adoptivi; ideo subdit, *Electus ex millibus*. Deinde cum dicit, *Caput ejus aurum optimum*, ostendit qualis sit Christus secundum humanitatem: et duo facit: quia primo ostendit qualis sit Christus in se: secundo qualis sit in suis membris, ibi, *Comae ejus*. Christus autem secundum humanitatem est caput nostrum, quia caput debet esse ejusdem naturae cum membris; quod non competit Christo secundum divinitatem, sed secundum humanitatem: hoc autem caput est *aurum optimum*. quia contagione peccati non fuit maculatum; nam in omnes secundum communem legem nascentes transiit originale peccatum, praeterquam in ipsum, qui non communi lege concupiscentiae, sed de Virgine ex Spiritu sancto conceptus est et natus. Deinde cum dicit, *Comae ejus sicut elatae palmarum, nigrae quasi corvus*, declarat qualis sit Christus secundum membra ejus. Membra autem Christi dupliciter possunt dividi: scilicet secundum materiam doctrinae et vitae. Duo ergo facit: nam primo declarat membra Christi ratione doctrinae: secundo ratione diversitatis vitae, ibi, *Manus illius*. Differentia autem doctrinae in membris Christi est quadruplex: quia primo sunt Apostoli; secundo Prophetae, qui magis procul viderunt Christum quam Apostoli; tertio sunt Doctores, qui accipientes dicta Apostolorum et Prophetarum docent: quarto et ultimo sunt Praedicatores, qui ut audiunt a Doctoribus, sic referunt populo. Quatuor ergo facit: quia primo declarat quales sunt Apostoli, ibi, *Comae ejus*; secundo quales sunt Prophetae, ibi, *Oculi ejus*; tertio quales sunt Doctores, ibi, *Genae illius*; quarto quales sunt Praedicatores, ibi, *Labia ejus*. Dicit ergo primo: *Comae ejus*, idest Apostoli (qui dicuntur comae, vel capilli, quia immediate adhaeserunt Christo capiti) *quasi elatae palmarum*, quia erectae sunt superius hujusmodi comae, idest Apostoli, sicut palmae, unde sunt ad modum *elatae palmarum*. Vel *elatae palmarum* sunt quaedam arbores ad modum palmarum, et sunt aromaticae, et significant Apostolos propter odorem bonae famae: unde alia translatio (ut dicit Glossa): *Crines ejus abietes*, ita quod per abietes intelligamus arbores aromaticas, non illas unde aedificia fiunt. Et addit, quod hujusmodi comae sunt *nigrae quasi corvus*; quod potest esse dictum ratione persecutionis, quam passa fuit Ecclesia tempore Apostolorum. Deinde cum dicit, *Oculi ejus sicut columbae*, ostendit quales sunt Prophetae, qui dicuntur *oculi* ratione visionis; juxta illud 1 Reg. 9: « Qui enim Propheta » dicitur hodie, vocabatur olim videns. » Hi autem *oculi* sunt *sicut columbae* (1) propter aenigmaticam cognitionem: nam sicut columbae juxta fluenta aquarum vident in aquis speciem accipitris venientis; sic Prophetae in aquis (quia per aenigmata) videbant insidias diaboli, et praecavendas (2) populo annuntiabant. Addit autem quod hae columbae sunt *lotae lacte*, propter munditiam: nam licet cognitio Prophetarum esset aenigmatica, erat tamen munda ab omni cogitatione erroris. Et subdit: *Et resident juxta fluenta plenissima*, ratione revelationis: quod enim viderunt Prophetae, habuerunt per inspirationem divinam, ex (3) quo sunt fluenta plenissima Scripturarum. Deinde cum dicit, *Genae illius sicut areolae aromatum consitae a pigmentariis*, ostendit quales sunt doctores (4), qui sunt *genae* masticantes cibum doctrinae. Hae autem *genae* sunt *sicut areolae*, idest parvae areae, *aromatum*, quia in doctoribus, quasi in quibusdam parvis areis, Scripturarum aromata triturantur, et confringuntur, inquantum doctores ea quae sunt in sacro Canone quasi in magna area, docent alios secundum modum eis proportionatum. Et hujusmodi parvae areae sunt *consitae* (5), idest constitutae et ordinatae *a pigmentariis*, idest a Prophetis et Apostolis, a quibus accipientes doctrinam, alios docent. Dicuntur autem Apostoli et Prophetae *pigmentarii* ratione plenitudinis scientiarum. Deinde cum dicit, *Labia ejus*, ostendit, quales sunt praedicatores, qui sunt *labia* referentia quae a doctoribus audierunt. Haec autem *labia* sunt *distillantia myrrham*, idest praedicantia voluntariam paupertatem, vel voluntariam poenitentiam, quae dicitur myrrha ratione amaritudinis. Et dicit, *Myrrham primam*, quia ad litteram ex arbusto myrrhae fluit quaedam gutta, vel quidam liquor sponte, et hujusmodi liquor dicitur *prima myrrha*, et significat poenitentiam voluntariam: et postquam desistit talis liquor fluere a dicta arbusta, inciditur, et fluit inde ratione incisionis alius liquor, qui dicitur myrrha secunda, quae non est adeo electa. Deinde cum dicit, *Manus illius tornatiles*, declarat membra Christi, ut distinguuntur secundum varietatem vitae: quod est tripliciter. Quia quidam sunt activi, quidam contemplativi, quidam vero habent utramque

(1) *Al.* unde addit.
(2) *Al.* ejus.
(3) *Al.* amore.

(1) *Al.* Hi *oculi* sunt *columbae super rivulos aquarum*.
(2) *Al.* praecavenda.
(3) *Al.* in
(4) *Al.* idest doctores.
(5) *Al.* structae sive *consitae*.

vitam, ut praelati. Ideo tria facit. Primo describit activos; secundo contemplativos, ibi, *Venter ejus*; tertio praelatos, ibi, *Crura illius*. Dicit ergo primo: *Manus illius*, idest activi, qui dicuntur manus, quia hae sunt principale instrumentum ad agendum vel operandum; sunt *tornatiles*, ad operandum faciliter bona, rotundum enim est facile mobile; et sunt *aureae*, quia non sufficit ut ea fiant quae sunt de genere bonorum, nisi fiant ex habitu caritatis, quae designatur per aurum, quod habet colorem rubeum et ignitum. Rursum hae *manus* sunt *plenae hyacinthis* propter rectam intentionem, quae requiritur ad quodlibet opus bonum: hyacinthus enim est lapis pretiosus habens colorem caelestem, et significat rectitudinem intentionis, quia sursum ad caelum Trinitatis debemus intentionem nostram erigere in quolibet bono opere. Deinde cum dicit, *Venter ejus eburneus distinctus sapphyris*, ostendit quales sunt contemplativi, dicens, *Venter ejus*, idest contemplativi, qui sunt venter plenus spirituali cibo, quia ipsi potissime replentur spirituali dulcedine: hic autem (1) *venter* est *eburneus* ratione munditiae, quia ipsi maxime sunt separati a terrenis coinquinationibus hominum; et hujusmodi venter est *distinctus*, idest artificiatus, caelatus, vel *distinctus* (2) *sapphyris*, propter divinam adhaesionem: sapphyrus enim est lapis pretiosus habens colorem caelestem, sicut hyacinthus; quod maxime et potissime competit contemplativis: igitur maxime adhaerent supremo cibo. Deinde cum dicit, *Crura illius columnae marmoreae*, declarat quales sunt praelati, dicens: *Crura illius*, idest praelati, qui dicuntur *crura*, quia alios portant; et haec *crura* sunt *columnae* propter rectitudinem, sunt *marmoreae* propter firmitatem, *sunt fundatae* (3) *super bases aureas*, propter caritatem. Unde si inveniantur praelati carentes istis, magis sunt crura diaboli quam crura Christi. Deinde cum dicit, *Species ejus ut Libani*, ostendit qualis sit Christus secundum humanitatem et divinitatem simul. Et tangit tria quae competunt ei secundum utramque naturam. Et primum est speciositas: nam inquantum homo est speciosus; juxta illud Psalm. 44: « Speciosus forma prae filiis » hominum: » inquantum Deus, est speciosus, quia est « splendor gloriae, » Hebraeor. 1, et quia est vera sapientia, de qua Sapientiae 7: « Est speciosior sole, et super omnem stellarum dispositionem. » Secundum quod competit ei est incorruptibilitas: et hoc etiam ut est homo; juxta illud Psalm. 15: « Non dabis sanctum tuum videre corruptionem: » et inquantum Deus etiam, ut est vera sapientia. Sapient. 6: « Clara est et nunquam » marcescit sapientia. » Tertium quod competit ei secundum humanitatem et divinitatem, est dulcedo et suavitas: quia homo in caelesti patria (1) « ingredietur, » contemplando divinitatem, « et egredietur, » contemplando Christi humanitatem; et utrobique « pascua inveniet » (Joan. 10), idest plenam suavitate refectionem. Haec autem tria tanguntur in parte ista: nam speciositas tangitur cum dicitur, *Species ejus ut Libani*, idest pulchritudo ejus clara et lucida. Incorruptibilitas, cum subjungitur, *Electus ut cedri*: cedrus enim dicitur arbor imputribilis. Suavitas autem manifestatur cum subinfertur, *Guttur illius suavissimum*, idest dulcedo ejus suavissima; ideo additur, quod est totus desiderabilis secundum humanitatem et divinitatem; et concludit: *Talis est dilectus meus*, ad se attrahens amorem meum; *et ipse est amicus meus*, impartiens mihi amorem suum.

(1) *Al.* enim.
(2) *Al.* discretus.
(3) *Al. quae fundatae sunt.*

Quo abiit dilectus tuus, o pulcherrima mulierum? Postquam quaesierunt filiae Jerusalem qualis esset dilectus Ecclesiae, ut eum agnoscerent, hic quaerunt ubi sit, ut ejus habeant societatem. Dividitur autem haec pars in duas: quia primo ponitur dicta quaestio; secundo subjungitur sponsae responsio, ibi (cap. 6): *Dilectus meus descendit*. Circa primum notandum, quod Christus secundum divinitatem abit, et elevatur a nobis; secundum vero humanitatem descendit, et declinat ad nos. In prima ergo parte tria tanguntur: quia primo quaeritur ubi sit Christus secundum divinitatem; secundo ubi sit secundum humanitatem, cum dicit, *Quo declinavit dilectus tuus*? tertio assignatur utriusque ratio, cum subinfertur, *Et quaeremus eum tecum*; quasi dicat: Ob hoc volumus scire ubi sit, ut habeamus ejus societatem tecum (2).

(1) *Al.* caelestem patriam.
(2) *Al. omittitur* tecum.

CAPUT SEXTUM.

PARS PRIOR

Dilectus meus descendit in hortum suum ad areolam aromatum, ut ibi pascatur in hortis, et lilia colligat. Ego dilecto meo, et dilectus meus mihi qui pascitur inter lilia. Pulchra es, amica mea, suavis et decora sicut Jerusalem, terribilis ut castrorum acies ordinata. Averte oculos tuos a me, quia ipsi me avolare fecerunt. Capilli tui sicut grex caprarum quae apparuerunt de Galaad; dentes tui sicut greges ovium quae ascenderunt de lavacro: omnes gemellis fetibus, et sterilis non est in eis. Sicut cortex mali punici, sic genae tuae, absque occultis tuis. Sexaginta sunt reginae, et octoginta concubinae; et adolescentularum non est numerus. Una est columba mea, perfecta mea, una est matris suae, electa genitrici suae. Viderunt eam filiae Sion, et beatissimam praedicaverunt; reginae et concubinae laudaverunt eam. Quae est ista quae progreditur quasi aurora consurgens, pulchra ut luna, electa ut sol, terribilis ut castrorum acies ordinata?

Deinde cum dicit. *Dilectus meus,* ponitur sponsae responsio. Ad cujus evidentiam notandum, quod *ubi* cujuslibet rei acceptum proprie, non competit ei secundum naturam, inquantum hujusmodi: nam natura, ut natura est, non habet *ubi,* nec quod sit in loco. Sed si *ubi* accipiatur large, sic *ubi* cujuslibet naturae sunt propria principia diffinientia ipsam: dicuntur enim talia ipsum *ubi* naturae, quia sicut nihil est de re extra suum *ubi,* sic nihil est de re extra sua principia. Et non solum accipiendo proprie, sed etiam large, ipse Christus secundum divinitatem (1), non clauditur ab (2) aliquo *ubi,* quia natura ejus divina est infinita, nullis limitibus circumscripta; secundum humanitatem vero competit sibi, cum ejus humanitas sit finita, et intra principia suae speciei sit clausa. Et ideo non respondet sponsa ad quaestionem illam (cap. 5). *Quo abiit dilectus tuus?* ubi quaeritur de divinitate; sed respondet ad illam qua dicitur (ibidem): *Quo declinavit,* vel quo descendit, *dilectus tuus?* ubi quaerebatur de ejus humanitate. In dando autem suam responsionem tria facit: quia primo dat suam responsionem; secundo subjungit responsionis rationem, ibi, *Ut pascatur;* tertio ostendit, se ad Christum habere veram dilectionem, ibi, *Ego dilecto meo.* Continuatur sic. Vos, filiae Jerusalem, quaesivistis a me, *quo abiit dilectus meus:* quaesivistis etiam a me, *quo descendit.* Ad primam quaestionem (3) non respondeo, quia non possum; ad secundam quaestionem respondens dico, quod *Dilectus meus descendit in hortum suum ad areolam aromatum;* idest, descendit in Ecclesiam, quae est hortus suus, *ad areolam,* idest ad B. Virginem, quae est (4) area plena aromatibus virtutum et donorum, assumendo carnem in ipsa, secundum quam carnem conversatus est mecum, quae sum hortus, et (5) Ecclesia sua. Deinde cum dicit. *Ut ibi pascatur in hortis;* idest, ut delectetur in bonis operibus nostris, ut dicit Glossa, nos ad bonum promovendo, *et lilia colligat,* idest electos ad suum beneplacitum congregando. Deinde cum dicit, *Ego dilecto meo,* ostendit, se veram dilectionem habere ad Christum, dicens: *Ego dilecto meo;* scilicet, locum receptionis ego praeparo in me, ut Glossa supplet; *et dilectus meus mihi;* praeparat apud se locum receptionis meae, ut ille *qui pascitur inter lilia,* idest inter munda desideria, sit in me, et ego in eo. In quo ostendit, se ad Christum veram habere dilectionem, et Christum veram ad eam, quia « qui manet in « caritate, in Deo manet, et Deus in eo. » Jo. 4. Deinde cum dicit. *Pulchra es, amica mea,* determinat de (6) Ecclesiae unitate, vel removet quamdam quaestionem, quae posset oriri ex praedictis: dictum est enim, in Ecclesia esse diversos status, quia aliqui sunt incipientes, aliqui proficientes, aliqui perfecti. Rursum dictum est, quod ad unum et eumdem statum multa requiruntur; quia secundum quemlibet statum est dare aliqualem pulchritudinem substantiae, virtutis et operationis; et in operationibus maxime est dare multiplicem diversitatem. Et quia tanta diversitas est in Ecclesia, vult Christus ostendere, suam

(1) *Al.* sed etiam accipiendo ad Christum secundum divinitatem.
(2) *Al. omittitur* ab.
(3) *Al.* ad rationem primam.
(4) *Al.* fuit.
(5) *Al.* in.
(6) *Al.* in.

sponsam esse unam, cujus unitas propter talem diversitatem non tollitur. Et duo facit: quia primo repetit ea quae in Ecclesia videntur facere diversitatem; secundo ostendit, hoc non impedire Ecclesiae unitatem, ibi, *Una est columba mea.* Prima pars dividitur in duas, secundum quod duo videntur impedire Ecclesiae unitatem: videlicet diversitas eorum quae requiruntur ad quemlibet statum; secundo diversitas ipsorum statuum, ibi, *Sexaginta sunt reginae.* Prima pars dividitur in partes tres, secundum quod ad quemlibet statum tria requiruntur; scilicet pulchritudo substantiae, virtutis et operationis. Et haec omnia quodammodo sunt tacta superius; ideo reiterare ista est quodammodo repetere quae superius fuerunt tacta. Primo ergo narrat pulchritudinem quam requirit Ecclesia quantum ad substantiam; secundo quantum ad virtutem, ibi, *Terribilis ut castrorum acies;* tertio quantum ad operationem, ibi, *capilli.* Dicit ergo: *Pulchra es, amica mea,* quantum ad substantiam exteriorem; *suavis et decora, sicut Jerusalem,* idest sicut Ecclesia primitiva, quantum ad substantiam interiorem: quia illa Ecclesia *formosa* et pulchra erat interius, licet *nigra* esset exterius propter persecutionem: nunc autem cessavit persecutio, et idcirco exterius est pulchra. Deinde cum dicit, *Terribilis ut castrorum acies ordinata,* ostendit eam habere pulchritudinem quantum ad virtutem: et quia pulchritudo est per divinas inspirationes, ideo dicit tollendas esse rationes, quod facit, ibi, *Averte oculos tuos.* Dicit ergo, quod Ecclesia propter magnitudinem et excellentem pulchritudinem est *terribilis* (1) *ut castrorum acies ordinata,* quae adversarios non timet propter potentiam quam habet ex divino auxilio et ejus inspiratione. Deinde cum dicit, *Averte oculos tuos,* idest tolle rationes secundum quas vis me inquirere, quia ipsi oculi, idest rationes tuae, *me avolare fecerunt,* eo quod deficiunt ipsae rationes ab inquisitione mea: quod concordat cum eo quod habetur in Psal. 63: « Accedet homo ad cor « altum; et exaltabitur Deus. » Quia quanto (2) Deum per rationes naturales investigare volumus, tanto magis recedit a nobis. Bonae autem sunt rationes ad fidem defendendam; ad fidem autem probandam sunt tollendae (2-2, qu. 1, art. 5.) Quod ergo sumus terribiles ad fidem astruendam et defendendam, per sapientiam divinam et miracula, hoc habemus ex gratia, et inspiratione divina praecipue.

Deinde cum dicit, *Capilli tui,* narrat primo pulchritudinem quam habet ex operationibus affectus; secundo quam habet ex operationibus intellectus, ibi, *Sicut cortex* (3). Dicit ergo: *Capilli tui,* idest affectiones tuae, sunt *sicut grex caprarum, quae apparuerunt,* vel descenderunt, *de Galaad.* Exponatur sicut superius est expositum. Deinde cum dicit, *Dentes tui,* narrat pulchritudinem ex parte (4) operationum intellectivarum, dicens: *Dentes tui* sunt *sicut grex* (5) *ovium* (supple, tonsarum) *quae ascenderunt de lavacro: omnes gemellis fetibus, et sterilis non est in eis.* Hoc etiam expositum est superius. Deinde cum dicit, *Sicut cortex mali punici, sic genae tuae absque occultis tuis,* repetit

(1) *Al.* terribilis, *terribilis.*
(2) *Al.* quando.
(3) *Al. grex.*
(4) *Al. omittitur* ex parte.
(5) *Al. greges.*

pulchritudinem operum dicens: *Genae tuae*, idest operationes exteriores, sunt *sicut cortex mali punici*, continens grana (1) rubea, idest fervorem caritatis, *absque occultis tuis*, idest absque eo quod intrinsecus latet: quia non solum es pulchra quantum ad exteriora, sed etiam quantum ad interiora. Deinde cum dicit, *Sexaginta sunt reginae, et octoginta concubinae*, narrat diversitatem Ecclesiae ex parte status. Status autem diversitatis potest multipliciter accipi. Primo ex diversitate perfectionis; et sic distinguitur, quia quidam sunt incipientes, quidam proficientes, quidam perfecti: vel ex parte vitae, quia quidam sunt activi, quidam contemplativi: vel ex parte fructus, quia quidam faciunt fructum centesimum, ut virgines: quidam sexagesimum ut viduae; quidam trigesimum, ut conjugati. Et hanc diversitatem describit; ideo ait: *Reginae*, idest virgines, quae optime se rexerunt, *sunt sexaginta*, idest sunt in numero parvo et excellenti. Sexaginta cum hoc quod est numerus parvus, est tamen numerus superabundans, quia partes ejus aliquotae (2) simul sumptae reddunt plus quam totum, et designant statum virginalem, quia virgines comparative sunt paucae (3) et in fructu excellunt alios. *Concubinae* autem, idest viduae, quae dicuntur concubinae, quia habuerunt aliquando virum alium quam Christum, sunt *octoginta* (4), qui est numerus major quantitate sexaginta, et minor virtute, quia non est numerus ita superabundans, si considerentur ejus partes aliquotae; et designat statum vidualem, in quo sunt plures quam in statu virginali, sed non faciunt tantum fructum. *Et adolescentularum*, idest imperfectorum, sive viventium in statu conjugali, *non est numerus*, quia tales quantitate excellunt alios, sed virtute deficiunt ab eis. Potest autem per ea quae dicta sunt, diversitas Ecclesiae aliter assignari, sed de hoc nihil ad praesens, quia continuationem excluderemus (5). Deinde cum dicit, *Una est columba mea*, ostendit ista non impedire Ecclesiae unitatem; et duo facit, secundum quod duo narrata (6) sunt quae videntur impedire hujusmodi unitatem. Primo enim ostendit quod hujusmodi unitas non impeditur ex diversitate eorum quae requiruntur ad quemlibet statum; secundo quod non impedit (7) eam diversitas status, ibi, *Viderunt eam*. Propter primum notandum, quod Ecclesia universalis est quadrupliciter unita. Primo in fide, quia una est fides omnium; secundo in caritate, quia unum vinculum amoris omnes qui sunt in Ecclesia, connectit; tertio in gratia, quae potest dici mater nostra, quia ab ea habemus esse spirituale; quarto unitur Ecclesia in fine, quia omnes tendimus ad caelestem Jerusalem, quae potest dici genitrix nostra, quia eam imitari debemus ut filiae imitantur genitricem suam. Continuetur sic. Habitum est quod tanta diversitas est in Ecclesia, quia in quolibet statu in tota universali Ecclesia est dare pulchritudinem substantiae, virtutis et operationis: et est dare tantam diversitatem operum; non tamen propter hoc tollitur Ecclesiae unitas, quia omnia ista uniuntur per fidem, uniuntur in caritate, in gratia, in fine. Et si per haec (1) uniuntur ea quae sunt diversarum personarum, multo magis uniuntur substantia, virtus et operatio, quae ad unam personam pertinere possunt. Et hoc est quod ait, *Una est columba mea*, propter fidei unitatem, quae designatur in columba, quae est animal simplex: sic fides Ecclesiae simplex est sine plica erroris (2); et etiam quia simpliciter assentimur (3) his quae sunt fidei, cum eis non assentiamur propter discursum (4) propter fidei discursum. Et subditur: *Una est perfecta mea*, propter caritatem, quia caritas est vinculum perfectionis; et addit: *Una est matris suae*, ratione gratiae, a qua sicut a matre habemus esse spirituale. *Electa genitrici suae*, propter unitatem finis, quia substantiam nostram, virtutem et operationem, et totum quod in nobis est, secundum mensuram fidei et ordinem caritatis, et perfectionem gratiae, ordinare debemus ad illam caelestem Jerusalem, quam quasi genitricem imitari debemus. Deinde cum dicit, *Viderunt eam*, postquam ostendit, unitatem Ecclesiae non impediri propter diversitatem substantiae, virtutis et operationum occurrentium (5) ad quemlibet statum, et existentium in qualibet persona, et in quolibet membro Ecclesiae; hic ostendit, hujusmodi unitatem non impediri propter diversitatem statuum, vel etiam personarum; et hoc sic. Nam extra Ecclesiam in nullo statu est salus, nec aliqua persona salvatur (6), nisi intra unitatem Ecclesiae; ideo *Reginae et concubinae, filiae*, vel adolescentulae, et omnes qui sunt in Ecclesia, cujuslibet status, cujuscumque conditionis existant, intantum salvantur inquantum *laudant* et approbant, et *beatissimam praedicant* unam catholicam Ecclesiam, fide et caritate unitam; et ideo licet diversi status sint, una tamen est Ecclesia, in qua omnes isti status salvantur. Hoc est ergo quod ait: *Filiae*, vel adolescentulae, *viderunt eam*, idest viderunt Ecclesiam fide et caritate unitam, *et beatissimam praedicaverunt*, approbando hujusmodi unitatem, sic etiam *reginae et concubinae laudaverunt eam*; idest unitatem ejus. Per filias autem et concubinas et reginas intelliguntur diversi status Ecclesiae, requirentes diversitatem personarum, ut superius fuit expositum. Deinde cum dicit, *Quae est ista?* finit tractatum Ecclesiae modernae in laudem ejus, dicens: *Quae est ista quae progreditur quasi aurora consurgens?* Nam Ecclesia primitiva *ascendebat per desertum sicut virgula fumi*, propter persecutiones tyrannorum; Ecclesia vero moderna *progreditur quasi aurora consurgens*, quia cessavit persecutio et appropinquavit dies. Et haec Ecclesia, est *pulchra ut luna*, propter fidem: quia quae per fidem cognoscimus (7), videmus quasi in lumine lunae, quia ea non clare apprehendimus. Est *electa ut sol*, ratione spei, secundum quam elevatur ad desiderium caelestis Jerusalem, quae ratione claritatis potest dici sol. Est *terribilis ut castrorum acies ordinata*, propter caritatem, quam habentes terremus diabolum, quia unitatem et pacem tenemus in terris, et Deo humiliter subjecti sumus; quod ipse renuit tenere in caelis.

(1) *Al.* mala.
(2) *Al. omittitur* aliquotae.
(3) *Al.* quia comparatae sunt parvae.
(4) *Al.* hae autem *concubinae* sunt *octoginta*.
(5) *Al.* quia discontinuat orationem.
(6) *Al.* variata.
(7) *Al.* quod impedit.

(1) *Al.* hoc.
(2) *Al.* quae est animal simplex, et sine plica erroris.
(3) *Al.* adhaeremus.
(4) *Al.* adhaereamus.
(5) *Al.* concurrentium.
(6) *Al.* ut aliqua persona salvetur.
(7) *Al.* quia fide cognoscimus.

TRACTATUS TERTIUS, SIVE TERTIA ET ULTIMA PARS TOTIUS LIBRI

CAPUT SEXTUM.

PARS ALTERA

Descendi in hortum nucum, ut viderem poma convallium, et inspicerem si floruisset vinea, et germinassent mala punica. Nescivi. Anima mea conturbavit me propter quadrigas Aminadab. Revertere, revertere, Sunamitis, revertere, revertere, ut intueamur te.

Descendi in hortum meum. Ut dictum est superius, totus iste liber dividitur in partes tres, secundum tres status Ecclesiae. Executis duabus partibus, restat exequi de tertia, scilicet de statu ultimo Ecclesiae (1): quia in primo statu fracti fuerunt rami, quia Judaei communiter deseruerunt Christum; in secundo statu, ut in moderna Ecclesia, est plenitudo gentium; sed in tertio statu, ut in ultimis saeculis, omnis Israel salvus erit, ut superius tactum est. Determinare ergo de ultimo statu Ecclesiae est determinare de conversione Judaeorum vel synagogae. Dividitur autem haec pars in duas partes: quia primo determinatur de conversione synagogae; secundo invitatur Ecclesia ut curam habeat de synagoga jam conversa, ibi, *Sub arbore malo.* Prima pars dividitur in duas: nam sicut determinabatur de statu Ecclesiae primitivae, quod primo describebatur status ejus, et postea finiebatur tractatus ille in laudem ejus, cum dicebatur, *Quae est ista quae ascendit per desertum*? et similiter cum tractabatur de Ecclesia moderna, primo describebatur status ejus, et postea terminabatur in ejus laudem, ubi dictum est: *Quae est ista quae progreditur quasi aurora consurgens*? sic modo primo describitur conversio synagogae; secundo terminatur iste tractatus de conversione ipsius in laudem ejus, ibi (c. 8), *Quae est ista quae ascendit de deserto?* Prima pars dividitur in tres partes: quia primo Christus ad cognoscendam suam incarnationem synagogam excitat; secundo synagoga excitata per Christum, per ignorantiam se excusat, ibi, *Nescivi*; tertio Christus synagogam, ignorantiam cognoscentem, ad misericordiam revocat, ibi, *Revertere, revertere.* Circa primum notandum, quod sicut terminato statu Ecclesiae primitivae, incipiebatur status modernae Ecclesiae a quiete, cum dicebatur (cap. 3): *En lectulum Salomonis*, ut daretur intelligi quod jam cessaverat persecutio; sic modo cum determinatur de conversione Judaeorum, incipitur tractatus a descensu, cum dicitur: *Descendi in hortum meum*: quia speciali modo Christus descendit propter Judaeos, juxta illud: « Non sum missus nisi ad oves quae perierunt « domus Israel » (Matth. 15). Continuetur sic. O synagoga, tu toties petiisti ut descenderem et salvarem te: certe ego *descendi in hortum meum*, idest in Ecclesiam meam, vel etiam in te, quae *eras* hortus meus, assumendo carnem; et hoc feci, *ut* oculo misericordiae *viderem poma convallium*, idest statum activorum, qui dicuntur poma convallium quia sunt in infimo statu (1), *et inspicerem* oculo pietatis (2) *si floruisset vinea*; idest, si floruissent contemplativi, qui dicuntur flores vineae propter odorem bonarum orationum; et viderem, si *germinassent mala punica*, idest praelati, qui dicuntur mala punica, quia utramque vitam habere debent, contemplativam et activam. Ideo autem designantur per mala punica, quia haec habent interius grana rubea, designantia fervorem vitae contemplativae; exterius vero habent corticem asperum, designantem turbationem vitae activae. Sic ergo descendi ut omnem statum inspicerem, et te secundum statum omnium adunarem; nisi praebuisses obicem. Deinde cum dicit, *Nescivi*, synagoga per ignorantiam se excusat. Et continuatur sic. Tu, Domine mi, Salvator meus, dicis te descendisse, et carnem assumpsisse, ut me juvares: *nescivi*, idest ignoravi, quod tu esses ille qui venturus erat: nunquam enim te crucifixissem, si te Dominum gloriae credidissem. Causa autem, quia excaecata fui, extitit, quia *anima mea*, idest animalitas et sensualitas mea, sive plebs mea, *conturbavit me*, non assentiendo monitionibus tuis; et hoc *propter quadrigas Aminadab*, idest propter scribas et pharisaeos persuadentes plebi ut non crederent tibi, sed tu crucifigerent. Scribae autem (3) et pharisaei dicebantur quadrigae, quia populum portabant et ducebant; et hae *quadrigae Aminadab*, quod interpretatur *populus meus spontaneus*, quia secundum voluntatem eorum populum ducebant. Deinde cum dicit, *Revertere, revertere*, Christus ad se synagogam revocat: et duo facit: quia primo ponitur hujusmodi revocatio; secundo subjungitur revocationis ratio, ibi, *Quid videbis in Sunamite?* Continuatur sic. Ex quo tu, synagoga, vel *Sunamitis*, captivitatem miseriae et

(1) *Al.* restat exequi de tertio statu, ut de statu ultimo Ecclesiae.

(1) *Al.* idest eos qui sunt in infimo statu.
(2) *Al. omittitur* oculo pietatis.
(3) *Al.* enim.

caecitatis tuae recognoscis, et vides (1) animalitatem tuam, *revertere*, relinquendo caecitatem intellectus; *revertere Sunamitis*, relinquendo animalitatem et pravitatem affectus; *revertere*, adhaerendo veritati; *revertere* intendendo bonitati; et hoc *ut intueamur te* oculo misericordiae, miserendo tui.

(1) *Al.* sic vides.

CAPUT SEPTIMUM.

Quid videbis in Sulamite nisi choros castrorum? Quam pulchri sunt gressus tui in calceamentis, filia principis! Juncturae feminum tuorum sicut monilia quae fabricata sunt manu artificis; umbilicus tuus crater tornatilis, nunquam indigens poculis; venter tuus sicut acervus tritici vallatus liliis, duo ubera tua sicut duo hinnuli gemelli capreae; collum tuum sicut turris eburnea; oculi tui sicut piscinae in Esebon, quae sunt in porta filiae multitudinis; nasus tuus sicut turris Libani, quae respicit contra Damascum; caput tuum ut Carmelus, et comae capitis tui sicut purpura regis vincta canalibus. Quam pulchra es, et quam decora carissima, in deliciis! Statura tua assimilata est palmae, et ubera tua botris. Dixi: Ascendam in palmam; et apprehendam fructus ejus. Et erunt ubera tua sicut botri vineae, et odor oris tui sicut malorum; guttur tuum sicut vinum optimum: dignum dilecto meo ad potandum, labiisque et dentibus illius ad ruminandum. Ego dilecto meo, et ad me conversio ejus. Veni, dilecte mi; egrediamur in agrum, commoremur in villis. Mane surgamus ad vineas; videamus si floruit vinea, si flores fructus parturiunt, si floruerunt mala punica. Ibi dabo tibi ubera mea. Mandragorae dederunt odorem in portis nostris. Omnia poma nova et vetera, dilecte mi, servavi tibi.

Deinde cum dicit, *Quid videbis in Sunamite*? assignat hujusmodi conversionis rationem. Et intendit talem rationem. Quilibet debet converti ad illum a quo habet totum bonum suum, et totam pulchritudinem suam; sed praemissum est quod tu, synagoga, a me Christo debes habere totam pulchritudinem tuam: ergo ad Christum converti debes. In hac ratione sic procedit: quia narratur primo synagogae pulchritudo praevisa a Deo; secundo ostenditur quod hujusmodi pulchritudinem debet consequi synagoga per Christum, ibi, *Dixi, Ascendam in palmam*; tertio synagoga his dictis assentit, ibi, *Dignum dilecto meo*; quarto ad Christum se convertit, ibi, *Ego dilecto meo*. Circa primum duo facit: quia primo narrat pulchritudinem synagogae (1) in speciali, et diffuse; secundo repetit ejus pulchritudinem in generali et succincte, ibi, *Quam pulchra!* In narrando autem pulchritudinem synagogae in speciali, ostendit ipsam pulcherrimam esse quantum ad omnia sua: nam sicut pulchritudo animae consistit in perfectione virtutum et donorum, quae ornant concupiscibilem et irascibilem, intellectum practicum et speculativum et voluntatem; sic synagogae talis pulchritudo praevisa erat, quam debebat consequi per Christum. Et quia hujusmodi perfectiones, quaedam respiciunt potentias alligatas organo, quaedam non alligatas: ideo pars ista, ubi determinatur (2) de hujusmodi pulchritudine, dividitur in duas partes: quia primo determinat de pulchritudine dicta per comparationem ad perfectiones potentiarum organo alligatarum; secundo per comparationem ad potentias organo non alligatas, ibi, *Duo ubera tua*. Potentiae autem alligatae sunt duae; scilicet irascibilis et concupiscibilis. Primo ergo ait de pulchritudine, prout respicit irascibilem; secundo ut respicit concupiscibilem, ibi, *Juncturae feminum tuorum*. Irascibilis autem potentiae perfectio sive pulchritudo est fortitudo, secundum quam resistimus adversariis et aggredimur eos. Primo ergo determinat de fortitudine seu de perfectione irascibilis, inquantum adversario resistimus; secundo inquantum ipsum invadimus et victoriam obtinemus, ibi, *Quam pulchri sunt gressus tui!* Continuatur sic. Synagoga enim (1) est Sunamitis, idest captiva captivitate miseriae; sed si consideramus eam secundum pulchritudinem a Deo sibi praevisam, sic est tota pulchra: nam pulchra est quantum ad irascibilem, inquantum praevisa est ei perfectio irascibilis, per quam possit adversariis resistere: ideo ait: *Quid videbis in Sunamite* propter rationem tactam, *nisi choros castrorum*? idest munitiones fortes, per quas potest resistere adversariis: quasi dicat, nihil debile. Deinde cum dicit, *Quam pulchri sunt gressus tui!* ostendit, eam posse adversarium invadere et superare. Et continuatur sic. Non solum praevisum est quod tu, synagoga, possis adversariis resistere, sed etiam quod possis ipsos invadere et superare; ideo, o *filia Principis*, idest o synagoga, quae praevisa es esse filia mea, qui sum Princeps regum terrae, *quam pulchri sunt gressus tui!* idest, quam pulchri sunt processus et operationes tuae, secundum quas adversarium aggrederis et invadis! Non sunt nudae, sed sunt ordinatae, et calceatae, idest informatae caritate, quae (2) totum corpus nostrum et omnia nostra vestit et ornat, inquantum est forma et perfectio omnium virtutum et omnium operationum nostrarum: cum quaelibet operatio sumat (3) perfectionem a caritate: et ideo prout operationes nostrae dicuntur gressus, calceat eas caritas; prout vero sunt operationes manuum, caritas eas chirothecat, ut liceat secundum metaphoram sic loqui. Deinde cum dicit, *Juncturae feminum tuorum*, determinat de pulchritudine ejus, ut respicit concupiscibilem. Circa autem concupiscibilem tripliciter contingit peccare: nam quidam sunt molles, quidam incontinentes, quidam intemperati. Molles sunt illi qui modica tentatione vincuntur. Incontinentes sunt illi qui non modica

(1) *Al.* Ecclesiae synagogae.
(2) *Al.* ideo pars determinata.

(1) *Al.* non.
(2) *Al.* quia.
(3) *Al.* et quaelibet operatio sumit.

tentatione (1) vincuntur, sed multis tentationibus stimulati cadunt: unde molles nesciunt pugnam, quia scilicet non pugnaverint (2), quod ipsum nomen designat; incontinentes autem pugnam experiuntur, sed pugna devicti se non continent: nam si nullam pugnam experirentur, non essent incontinentes, cum (3) non esset cum quo certarent. Intemperati autem sunt illi qui jam acquisierunt habitum inclinantem ad venerea; ideo talibus est delectabile male agere, et peccant ex electione unde « laetantur cum male fecerint, et exultant in « rebus pessimis » (Prov. 2). Haec autem omnia patere possunt ex 7 Ethicorum. Et quia toties multiplicatur unum oppositorum, quoties multiplicatur et reliquum; sicut contingit tripliciter circa concupiscibilem errare, ita contingit tripliciter bene facere: nam quidam homines sunt perseverantes, quidam continentes quidam temperati. Perseverantes (4) sunt illi qui non tentantur (5), nec cadunt: unde sunt contrarii mollibus, qui sine tentationibus cadunt: continentes sunt illi qui molestati persistunt, nec cadunt; et hi sunt contrarii incontinentibus: temperati autem sunt quibus delectabile est bene facere; habent enim appetitum castificatum, et sunt perfecti per habitum inclinantem ad bonum. In narrando autem pulchritudinem et perfectionem synagogae praevisam a Deo ex parte concupiscibilis, tria facit: quia primo narrat, ut respicit temperantiam contra intemperantiam; secundo ut respicit continentiam contra incontinentiam, ibi, *Umbilicus tuus*; tertio ut respicit perseverantiam contra mollitiem, ibi, *Venter tuus* (6). Continuatur sic. O synagoga, non solum est tibi pulchritudo quantum ad irascibilem, sed etiam quantum ad concupiscibilem: quia secundum praevisionem divinam, *juncturae feminum tuorum* sunt *sicut monilia*, quia sunt clausa femina tua, et nullo modo aperta; et haec monilia *sunt fabricata manu artificis*, idest manu mea, qui sum ille faber et artifex, qui fabricatus sum auroram et solem (Psal. 73). Cum ergo secundum actus venereos aperiantur femina mulieris, ostenditur synagogae praevisam perfectam castitatem, cum dicitur, femina sua esse sicut monilia, quae sunt ornamenta quibus divisa clauduntur: et quia perfecta castitas designatur per temperantiam per ea quae dicta sunt. Notandum autem, quod dicit, *Juncturae feminum*, quia hoc femur femoris est virorum, sed hoc femen feminis est mulierum: quia synagoga induit personam muliebrem, et (7) personam sponsae; ideo dicit, *Juncturae feminum*, et non femorum. Iterum notandum, quod ait, *Sicut monilia*: monile autem est fibula, quam mulieres portant ad pectus, et claudunt vestimenta ante pectus: in quo datur intelligi, quod castitas, a qua commendatur synagoga, non solum nescit apertionem carnis, sed etiam nescit divisionem cordis: nam perfecta castitas requirit integritatem carnis et mentis. Iterum notandum, quod hujusmodi monilia *fabricata sunt manu artificis*, idest manu Dei. quia temperantia, a qua laudatur, non acquisita est, sed infusa. Deinde cum dicit, *Umbilicus tuus*, commendat eam a continentia. Umbilicus enim est illud ubi viget luxuria in mulieribus, sicut dicit Gregorius (Job 40, lect. 2), quod luxuria viris est in lumbis, feminis autem in umbilico. Hic autem *umbilicus* synagogae secundum praevisionem divinam est *crater tornatilis*, propter rectam voluntatem, *nunquam indigens poculis*, idest nunquam carens poculis doctrinae sacrae, propter intellectus perspicacitatem. Incontinens enim propter incontinentiam duo mala contrahit. Contrahit namque malitiam affectus (1): unde non est *crater tornatilis*, quia non est agilis ad bonam operationem: vel non est *crater tornatilis*, quia non habet rectam intentionem, cum non agat propter aeternam vitam, quae per craterem tornatilem significatur, in quo ratione rotunditatis non est principium nec finis. Contrahit etiam caecitatem intellectus: nam propter passiones obcaecatus non observat leges bonas, nec documenta doctrinae sacrae. Deinde cum dicit, *Venter tuus*, commendat eam a perseverantia: venter enim (2) est pars mollior mulieris; sed secundum praevisionem divinam venter synagogae carebit mollitie, et habebit vim persistentis et sustentantis: unde secundum talem praevisionem *venter* synagogae erit *acervus tritici*: tritico enim animalia roborantur, et sustentantur. In quo datur intelligi quod secundum praevisionem divinam synagoga debet adipisci tantam perseverantiam, vel tantam persistentiam, quod non solum ipsa non cadet, sed etiam alios sustentabit ne cadant. Quod ad litteram sic erit in finibus saeculorum, quando Israel universaliter convertetur ad Christum: quia multi tunc erunt firmiores in fide et moribus. Et hic venter (3) erit *vallatus liliis*, propter munditiam; quia per perseverantiam oppositam mollitiei, vitatur carnis spurcitia.

Deinde cum dicit, *Duo ubera tua sicut duo hinnuli gemelli capreae*, postquam narrata fuit pulchritudo, quam Deus praevidit synagogae quantum ad potentias organo alligatas, hic in parte ista narratur pulchritudo praevisa ei quantum ad potentias organo non alligatas. Hae autem potentiae sunt duae, scilicet intellectus et affectus; et intellectus dividitur in speculativum et practicum. Tria ergo facit: quia primo narrat pulchritudinem, ut respicit intellectum speculativum; secundo ut respicit intellectum practicum, ibi, *Oculi tui*; tertio ut respicit appetitum intellectivum, ibi, *Caput tuum*. Prima pars dividitur in duas; quia in intellectu speculativo sunt scientia, et fides. Primo ergo narrat pulcritudinem ut respicit scientiam et doctrina, secundo ut respicit fidem, ibi, *Collum tuum*. Legitur sic littera Secundum praevisionem divinam *duo ubera tua*, idest scientia et doctrina, quae dicuntur duo ubera propter duo testamenta continentia quasi ubera lac, idest dulcedinem doctrinae. Haec autem ubera, vel ejus scientia et doctrina, sunt *sicut duo hinnuli capreae gemelli*: hinnuli enim sunt agiles, et capreae acute vident; et designant doctrinam sacram, secundum quam et de facili invenimus quid sit verum, et videmus acute et subtiliter judicamus ipsam veritatem. Et hi *duo hinnuli capreae* dicuntur duo (4) propter duplicem sensum, litteralem et mysticum;

(1) *Al.* modica tentatione non.
(2) *Al.* quasi non pugnaverint.
(3) *Al.* tamen.
(4) *Al.* perseverantes autem.
(5) *Al.* qui tentantur.
(6) *Al.* *omittitur* contra intemperantiam, et contra incontinentiam, et contra mollitiem.
(7) *Al.* ut.

(1) *Al.* in affectu.
(2) *Al.* *omittitur* enim.
(3) *Al.* venter tuus.
(4) *Al.* duo capreae.

et sunt *gemelli*, quia hi duo sensus semper se vident et concomitantur, cum in qualibet parte doctrinae sacrae hi duo sensus aliqualiter assignari possint. Deinde cum dicit: *Collum tuum sicut turris eburnea* narrat pulchritudinem sibi praevisam ex parte fidei, dicens, *Collum tuum*, idest fides praevisa tibi, quae dicitur collum, quia per eam debes uniri mihi capiti, sicut per collum caput unitur corpori. Hoc autem collum, sive fides, est *sicut turris*, ratione defensionis: nam licet fides non possit probari, potest tamen defendi. Et haec *turris est eburnea*, idest clara et solida, non habens admixtionem erroris. Deinde cum dicit, *Oculi tui*, commendat ipsam quantum ad intellectum practicum. Ad intellectum vero practicum, quantum ad praesens, duo pertinere videntur. Primum est dijudicare: nam et prudentia, quae etiam bonorum morum videtur esse judicativa et praeceptiva, est ut in subjecto in intellectu practico (2-2, qu. 47; art. 2). Secundum quod pertinet ad hunc intellectum practicum, est discernere spiritus, et potissime prout per hujusmodi suggeruntur nobis contraria bonorum morum, quia non debemus omni spiritui credere, sed probare spiritus, an ex Deo sint. Duo ergo facit: primo eam commendat quantum ad doctrinam morum; secundo quantum ad discretionem spirituum, ibi, *Nasus tuus*. Dicit ergo: *Oculi tui*, idest cogitationes tuae (1) per quas judicas mores bonos a malis, sunt *sicut piscinae in Hesebon*: Hesebon enim dicitur fuisse quaedam civitas Sehon regis ultra Jordanem, quam ceperunt filii Israel, in cujus porta (2) erant piscinae, quibus potabatur multitudo populi. Talis est doctrina morum in Ecclesia, quia ea multitudo populi, idest omnes Christiani veri potantur, ad quam invitantur omnes. Joan. 7: « Si quis sitit, veniat ad me et bibat. » Et Isaias (cap. 55): « Omnes sitientes venite ad « aquas. » Unde subditur, quod hae piscinae *sunt in porta filiae multitudinis*, idest in porta plena multitudinis: filius enim, vel filia in Scriptura sacra aliquando plenitudinem significat, juxta illud Isaiae 5: « Vinea facta est dilecto in cornu filio « olei, » idest in cornu abundanti, et pleno olei; et etiam ipsum usitatum eloquium habet hoc: dicitur enim aliquis filius denariorum, si denariis abundat. Deinde cum dicit, *Nasus tuus*, commendat eam a discretione spirituum, dicens: *Nasus tuus*, idest discretio tua, per quam discernis bonos spiritus a malis, est *sicut turris Libani*, idest tursis clara, non deturpata deceptionibus diaboli; et haec turris *respicit contra Damascum*, idest contra diabolum: Damascus enim interpretatur potus sanguinis, et significat diabolum, qui sitiens sanguinem nostrum, « tamquam leo rugiens circuit quae« rens quem devoret » 1 Pet. 5. Deinde cum dicit, *Caput tuum ut Carmelus*, commendat eam quantum ad appetitum intellectivum: in quo duo considerare possumus, scilicet potentiam et actum. Dupliciter ergo commendat eam: primo quantum ad ipsam voluntatem; secundo quantum ad actus ejus, ibi, *Et comae capitis*. Dicit ergo, *Caput tuum*, idest voluntas, quae potest dici caput, ut superius ostensum est, *ut Carmelus*, qui est mons altus: quia non tendit in terrena sed in caelestia: carmelus enim interpretatur scientia circumcisionis, quia debemus assuefacere nos ad habendum appetitum circumcisum a terrenis. Deinde cum dicit, *Et comae capitis*, commendat eam ab actibus ipsius voluntatis, dicens: *Comae capitis tuae*, idest actus et affectiones tuae, quae radicantur in voluntate cui competit nomen capitis, ut dictum est, sunt (1) *sicut purpura regis juncta canalibus*, quia semper sunt conjunctae passionibus Christi: purpura enim tingitur de sanguine piscis: quia conchae maris, ut dictum est superius, et Glossa tangit, ferro circumcisae lacrymas purpurei coloris emittunt; et haec purpura potest significare carnem Christi, quae fuit rubricata sanguine ejus. Et forte, ad litteram, quando purpura tingitur, ponitur in canalibus, per quos derivatur sanguis ille ad ipsam purpuram: propter hoc quamdiu purpura juncta est canalibus, non est verisimile quod colorem possit amittere, cum per talem conjunctionem illum colorem acquirat. Debent ergo affectiones nostrae esse *sicut purpura regis*, propter memoriam passionis Christi; et debent esse *junctae canalibus*, quia illam rubricationem et pulchritudinem, quam acquirunt ex memoria passionis Christi, nunquam debent amittere.

Deinde cum dicit, *Quam pulchra est* repetit in generali et succincte quae in speciali tetigerat. Omnis enim pulchritudo assignata, ad tria potest reduci: quia vel pertinet ad contemplationem, vel actionem vel instructionem. Tria ergo facit: quia primo commendat eam quantum ad vitam contemplativam; secundo quantum ad activam, ibi, *Statura tua;* tertio quantum ad instructionem et doctrinam, ibi, *Et ubera tua*. Dicit ergo: Tu synagoga, secundum praevisionem meam *carissima in deliciis*, in dulcedine contemplationis *quam pulchra es!* exterius, *et quam decora!* interius. Vel *quam pulchra es!* quantum ad potentias organo alligatas, et quam decora, quantum ad non alligatas. Deinde cum dicit, *Statura tua*, commendat eam quantum ad vitam activam, dicens: *Statura tua*, idest vita activa, secundum quam stas, et non inclinaris ad illicita, *assimilata est palmae*, idest certamini, quia talis vita semper videtur esse in bello idest in motu: unde designatur per Martham, quae solicita erat, et turbabatur circa plurima (Luc. 10). Deinde cum dicit, *Et ubera tua*, commendat eam quantum ad doctrinam, vel quantum ad instructionem, dicens: *Et ubera tua*, idest doctrina tua (supple, sunt assimilata) *botris*: quia sicut in botris est vinum in promptu, sic doctrina sua habet in promptu ut proferat pocula Scripturarum.

Deinde cum dicit, *Ascendam in palmam*, sequitur illa pars in qua postquam narravit pulchritudinem praevisam synagogae, ostendit quod per Christum debet illam pulchritudinem adipisci. Iterum autem notandum, quod pulchritudo assignata et narrata de synagoga, non est intelligenda secundum actualem existentiam, cum illa verba sint ad ipsam synagogam nondum plene conversam; sed intelligenda secundum praevisionem divinam, scilicet quod praevisum est ei a Deo, quod ipsa per Christum debet habere talem pulchritudinem, et ideo debet ad ipsum converti. Continuatur sic. O synagoga, praevisa est tibi pulchritudo praedicta; sed eam debes adipisci per me: nam ego dixi: *Ascendam in palmam*, idest in crucem, quae dicitur palma ratione victoriae (Op. 58, 21, et in serm. S. Andreae) vel ad litteram, ut Glossa videtur tangere, crux dicitur palma, quia pars ejus de palma; *et*

(1) *omittitur* tuae.
(2) *Al.* parte.

(1) *Al.* hae affectiones sunt.

apprehendam fructus ejus, idest fructus crucis. Et exponit qui sunt hujusmodi fructus, dicens: *Et erunt ubera tua sicut botri vineae*, idest fructus unus erit, quod ubera tua, idest doctrina tua, erit botrus (1) vineae; et hoc propter pulchritudinem, quam Deus praevidit synagogae ex instructione vel doctrina; et erit fructus crucis ex ascensu meo in crucem fructus odoris (2); unde sequitur, *Sicut odor malorum*, propter bonitatem famae, quae respicit conversationem, et vitam activam. Et etiam propter ascensum in crucem, *guttur tuum*, idest dulcedo contemplationis tuae, erit *sicut vinum optimum*, propter copiam spiritualis laetitiae. Ex quo apparet maxime quod per ascendentem Christum in crucem synagoga debet adipisci pulchritudinem quantum ad doctrinam, et quantum ad vitam activam, et quantum ad contemplativam: et quia tota pulchritudo sibi praevisa respicit aliquod dictorum trium, clare patet quod concludere dicebamus, quod synagoga totam pulchritudinem sibi praevisam a Deo adipisci debet per Christum.

Deinde cum dicit, *Dignum dilecto meo ad potandum*, ponitur confessio synagogae, secundum quam consentit, pulchritudinem praedictam se debere adipisci per Christum. Et continuatur sic. Tu Domine Jesu Christe, dicis, quod per passionem tuam, et per ascensum in crucem debeo consequi dictam pulchritudinem: confiteor, quod vinum illud, idest passio illa, per quam debeo consequi praedicta, est *dignum*, idest congruum (3) et competens *dilecto meo ad potandum:* quia nullius alterius passio esset sufficiens ad impetrandum mihi tantam pulchritudinem, nisi passio tua et passio membrorum tuorum, inquantum passio illorum agit in virtute passionis tuae; ideo addit, quod hujusmodi vinum est dignum *ad ruminandum labiis, et dentibus illius*, idest labiis et dentibus Christi: quia per passionem membrorum Christi, Ecclesia adepta est multam pulchritudinem; quae pulchritudo extendet (4) se usque ad synagogam, quando in fine temporum convertetur ad Christum. Quod autem passio Christi possit dici potus, patet per id quod dicitur Matth. 26: « Pater mi, si non potest hic « calix transire nisi bibam illum, fiat voluntas tua. » Notandum autem, quod Christus dicitur potasse passionem; sed membra Christi, videlicet dentes et labia, ut Apostoli et alii sancti, passionem Christi ruminaverunt, quia secundum rationem etiam superiorem non adeo acceptabant passionem ut Christus: propter quod (5) aliquo modo facilius fuit Christo pati, quam aliis sanctis. Et ideo dicitur Christus suam passionem potasse, alii vero sancti dicuntur ruminasse, ut videtur tangere Glossa.

Deinde cum dicit, *Ego dilecto meo, et ad me conversio ejus*, ponitur conversio synagogae: et dividitur pars ista in duas: quia primo synagoga cognoscens, tantam pulchritudinem se debere adipisci per Christum, se convertit ad ipsum; secundo ad hoc petit subventionem et auxilium, ibi, *Veni, dilecte mi*. Notandum autem, quod ad continuationem textus oportet partem illam ab illo loco, *Quid videbis in Sunamite?* usque ad locum illum, *Dixi, Ascendam*, exponere de pulchritudine quam Deus praevidit synagogae, et alia postea exponere ut dictum est. Sed in exponendo dicta verba de pulchritudine praevisa synagogae, utrum debeat exponi de pulchritudine quantum ad irascibilem et concupiscibilem, ut tangebatur, vel quantum ad omnia membra synagogae, ut per oculos intelligantur praedicatores, per caput vero praelati; vel alio modo: dummodo littera sit adaptata, non variat continuationem: et quod dictum est de expositione hujus partis, intelligendum est de multis expositionibus superius assignatis. Nos autem secundum modulum intelligentiae nobis divinitus datum, adaptationes apertiores fecimus, et aliquas factas recitavimus (1) ut nobis visum est secundum totalem litterae seriem expedire. Continuatur autem sic littera. *Ego* synagoga video quod non possum consequi pulchritudinem mihi a Deo praevisam, nisi per Christum; ideo *dilecto meo*; idest ad dilectum meum, me converto, *et* rogo quod *ad me* sit *conversio ejus*. Deinde cum dicit, *Veni dilecte*, postquam synagoga ad Christum se convertit, hic ejus (2) auxilium et subventionem petit; et duo facit: quia primo petit subventionem; secundo recognoscit et confitetur ejus incarnationem, ibi, *Quis mihi det fratrem meum?* (Cap. 8). Circa primum tria facit: quia primo petit Christi subventionem; secundo ponit subventionis specificationem ibi, *Videamus, si floruit*; tertio ad dictam subventionem suscipiendam ostendit Judaeorum dispositionem, illic, *Ibi dabo tibi ubera mea*. In petendo autem subventionem Christi tria facit. Primo petit quod Christus ei subveniat proportionaliter ; secundo quod ei subveniat perseveranter, ibi, *commoremur in villis*; tertio quod ei subveniat solicite et ardenter, ibi, *Mane surgamus*. Continuatur sic. Per te, dilecte mi, oportet me consequi pulchritudinem tuam; ideo, *dilecte mi, veni*, auxiliando mihi, et *egrediamur in agrum*, idest ad Judaeos, qui sunt ager incultus (In Matth. 24, ibi, « Duo erunt in agro. »). Et hoc dico (3) quia Judaei adhuc parvuli in fide non possunt ingredi ad te, et ascendere; et sic oportet quod tu egrediaris condescendendo eis: in quo petit auxilium proportionaliter. Deinde cum dicit, *Commoremur in villis* (4), petit hujusmodi auxilium perseveranter. Continuatur sic. Non sufficit, dilecte mi, quod *egrediamur in agrum*, idest in ipsos Judaeos proportionaliter ad adjuvandum; sed oportet quod *commoremur in villis* (5), idest in Judaeis, qui sunt villae (6) et quasi campestres, et ideo non cultae: unde oportet quod commoremur in eis eosdem (7) perseveranter adjuvando. Deinde cum dicit, *Mane surgamus*, petit hujusmodi auxilium sibi fieri solicite et ardenter: unde ait *Surgamus mane*, idest tempestive: non pigritemur, sed ardenter et solicite surgamus *ad vineas*, idest ad Judaeos, juvando eos qui prius fuerunt vinea tua, et adhuc redire volunt, ut vinea tua sint. Deinde, cum dicit, *Videamus si floruit vinea*, specificat auxilium et subventionem. Ad cujus evidentiam notandum, quod bonitas nostra, quantum ad praesens spectat,

(1) *Al.* botri.
(2) *Al.* in crucem odoris.
(3) *Al.* congruum est.
(4) *Al.* extendit.
(5) *Al.* eo quod.

(1) *Al.* recitamus.
(2) *Al.* *omittitur* hic.
(3) *Al.* et dicit.
(4) *Al.* *vineis*.
(5) *Al.* *vineis*.
(6) *Al.* vineae.
(7) *Al* vineis hos.

videtur consistere in tribus: videlicet in bonis cogitationibus, quae se tenent ex parte intellectus; et in bonis affectionibus, quae se tenent ex parte affectus; et in operationibus, quae se tenent ex parte effectus. Bonitas cogitationum, quae per flores intelliguntur, ex bona voluntate dependet: similiter et affectionum: quia cogitationes et affectiones quas homo habet (1) sine voluntate recta non placent, et sunt flores sine fructu: similiter operationes exteriores sine bona voluntate non convalescunt, et sunt fructus inutiles, quia merito carent: nihil enim est meritorium nisi secundum quod a voluntate procedit (1-2, qu. 21, art. 1 et 2). Operationes autem exteriores per mala punica designantur, in quibus sunt grana multiplicata; nam quod intellectu percipitur interius, exterius per diversitatem operum designatur; et aliquando quod simpliciter est in corde, multipliciter multiplicatur in opere, et explicatur. In specificando ergo Christi auxilium tria tangit: nam primo petit quod Christus ei subveniat movendo corda Judaeorum ad bene cogitandum; ideo ait: *Videamus*, oculo misericordiae, scilicet ego et tu cooperando multipliciter, *si floruit vinea*, idest si intellectus profert cogitationes (2) bonas. Secundo petit quod moveat affectum ad bene volendum; ideo subdit, *Videamus, si flores fructus parturiunt*, idest si per bonas cogitationes producuntur bonae affectiones; quia te auxiliante necesse est hoc fieri. Tertio petit quod Christus moveat Judaeos ad bene operandum exterius: ideo ait: *Videamus si floruerunt mala punica*, idest bonae operationes; quod te auxiliante fit. Nil autem obstat quod per fructus bonae affectiones et bona opera designentur: quia fructus sunt ad cibum, et bonis affectionibus cibamur, sicut dicitur Eccli. 15: « Cibavit illum pa« ne vitae et intellectus. » Ut bonis similiter operationibus cibamur, juxta illud Psalm. 127: « Labores manuum tuarum quia manducabis: bea« tus es, et bene tibi erit. » Recte etiam bonae cogitationes sunt flores, qui praecedunt fructus bonarum affectionum et operationum. Rursum haec tria possunt comparari ad praemium: et sic cum praedicta omnia, scilicet cogitationes, affectiones, et operationes praecedant, possunt dici flores praemii, quod dicitur fructus, juxta illud Psalm. 126: « Cum dederit dilectis suis somnum, « ecce hereditas Domini, filii, merces, fructus ven« tris. » Quod autem operationes similiter (3) possint dici flores, ex eo apparet quod (4) primum procedens ab arbore cum odore sunt flores: odorem autem bonae famae ad aedificationem aliorum homo habet ex bonitate operationum, non cogitationum vel affectionum, quae non apparent. Recte ergo per flores malorum punicorum designantur bonae operationes, quae debent esse cum successivo incremento vel profectu, ut sunt mala punica florentia: quia alia sunt in actu, alia in partu, alia in re, alia in flore.

(1) *Al.* similiter exteriorum operationum, quia cogitationes etiam intelligentiae intellectivae quam homo habet.
(2) *Al.* operationes.
(3) *Al.* singulariter.
(4) *Al.* flores, apparet, quia.

Deinde cum dicit, *Ibi dabo tibi*, postquam petiit auxilium Christi (1) et in quo auxiliaretur Judaeis in speciali, scilicet ad bene cogitandum, bene volendum et bene operandum; hic ostendit Judaeos esse dispositos ad tale auxilium recipiendum. Et tria facit, secundum quod triplex auxilium nominavit. Primo ostendit eos esse dispositos ex parte intellectus; secundo ex parte affectus, ibi, *Mandragorae*; tertio ex parte exteriorum operum, ibi. *Omnia poma, dilecte mi.* Continuatur sic. Ideo peto, dilecte mi, quod tu venias in vineam meam, quia *ibi dabo tibi ubera mea*, idest Judaeos meos (hoc est carissimos, propter patres,) qui dicuntur ubera propter dispositionem ad suscipiendum lac doctrinae tuae: nam sicut ubera proprie sunt receptaculum lactis, sic ipsi propter dispositionem intellectus erunt proprie receptaculum doctrinae tuae, quae est lac ratione candoris et nutritivae virtutis, ubi nullus est error admixtus (2). Deinde cum dicit, *Mandragorae*, ostendit eos dispositos ex parte affectus, sive voluntatis: unde continuatur sic. Non solum, dilecte mi, Judaei sunt disposuiti ex parte intellectus, sed etiam ex parte affectus: nam *Mandragorae*, idest Judaei, *dederunt odorem* suum, propter bonitatem desideriorum, et propter dispositionem affectus: *dederunt*, dico *odorem*, et hoc *in portis nostris* (3), idest in introitu ad nos: quia volunt converti, et intrare ad nos; ad te principaliter, ad me Ecclesiam ex consequenti, inquantum per me, sicut per matrem, derivanda sunt dona gratiarum, vel sacramenta, a te ad illos. Notandum autem, quod mandragora est herba, cujus radix habet membra quasi hominis, non tamen caput; unde significat Judaeos, quia nunc sine capite sunt; sed in fine ad praedicationem et odorem Ecclesiae spirabunt et ipsi desideria ut jungantur Christo capiti. Deinde cum dicit, *Omnia poma*, ostendit, Judaeos esse dispositos quantum ad bonitatem exteriorum operum: unde ait: *O dilecte mi*, ego *servavi tibi*, idest tuae providentiae credidi, *omnia poma nova*, scilicet quando essent colligenda, et quando conservanda: unde addit, *Et vetera*; quasi dicat: Sola providentia gratiae tuae habet quando colligi debent Judaei, et quomodo conservari: qui dono tuae gratiae collecti, erunt *poma nova et vetera*, quia secundum exempla et testimonia (4) novi et veteris testamenti satagent operari.

(1) *Al. omittitur* Christi.
(2) *Al.* admissus.
(3) *Al. meis.*
(4) *Al.* secundum testimonia.

CAPUT OCTAVUM

Quis mihi det te fratrem meum sugentem ubera matris meae, ut inveniam te foris, et deosculer te, et jam me nemo despiciat? Apprehendam te, et ducam in domum matris meae. Ibi me docebis, et dabo tibi poculum ex vino condito, et mustum malorum granatorum meorum. Laeva ejus sub capite meo, et dextera illius amplexabitur me. Adjuro vos, filiae Jerusalem, ne suscitetis neque evigilare faciatis dilectam, donec ipsa velit. Quae est ista quae ascendit de deserto, deliciis affluens, innixa super dilectum suum? Sub arbore malo suscitavi te. Ibi corrupta est mater tua; ibi violata est genitrix tua. Pone me ut signaculum super cor tuum, ut signaculum super brachium tuum: quia fortis est ut mors dilectio, dura sicut infernus aemulatio. Lampades ejus lampades ignis atque flammarum. Aquae multae non potuerunt extinguere caritatem, nec flumina obruent illam. Si dederit homo omnem substantiam domus suae pro dilectione, quasi nihil despiciet eam. Soror nostra parva, et ubera non habet. Quid faciemus sorori nostrae in die quando alloquenda est? Si murus est, aedificemus super eum propugnacula argentea; si ostium est, compingamus illud tabulis cedrinis. Ego múrus, et ubera mea sicut turris, ex quo facta sum coram eo quasi pacem reperiens. Vinea fuit pacifico in ea quae habet populos: tradidit eam custodibus; vir affert pro fructu ejus mille argenteos. Vinea mea coram me est. Mille tui pacifici, et ducenti his qui custodiunt fructus ejus. Quae habitas in hortis, amici auscultant; fac me audire vocem tuam. Fuge, dilecte mi, et assimilare capreae, hinnuloque cervorum super montes aromatum.

Quis mihi det te fratrem meum sugentem ubera matris meae? Hic synagoga recognoscit et confitetur Christi incarnationem; et quatuor facit. Primo assumens fiduciam (1) de Christo propter carnem assumptam petit ab ipso doctrinae ejus percipere veritatem; secundo postulat dulcedinis ejus gustare suavitatem, ibi, *Ut inveniam te*; tertio ut possit vitare opprobrium, quod priscis temporibus passa fuerat propter caecitatem, ibi, *Jam me nemo despiciat*; quarto desiderat Christum tenere propter filiorum utilitatem, ibi, *Apprehendam te.* Continuatur sic. Ut me doceres, mihi frater factus es: ideo *quis mihi det te fratrem meum sugentem ubera matris meae?* idest exponentem mihi legem et Scripturam sacram quae est quasi mater mea: ille enim qui sugit, lac quod latet in ubere, exterius trahit; et hoc fecit Christus, qui lac et dulcedinem, quae latebat in lege divina, traxit exterius in apertum; secundum illud (Lucae ultimo): « Interpretabatur « illis in omnibus Scripturis, incipiens a Moyse et « omnibus Prophetis. » Habere ergo Christum sugentem ubera legis, est habere ipsum doctorem et magistrum legis. Notandum autem, quod licet nos omnes possimus vocare Christum fratrem nostrum ratione humanitatis assumptae, specialiter tamen synagoga potest ipsum fratrem appellare, quia de Judaeis natus est. Deinde cum dicit, *Ut inveniam te,* petit synagoga gustare Christi suavitatem. Continuatur sic. Domine Jesu Christe, non solum peto te ut sugentem ubera matris, docendo me, sed peto *ut inveniam te solum foris*, idest non clausum in lege, neque latentem in sinu Patris; sed *foris* in humana natura, secundum quam es

(1) *Al.* ob fiduciam.

frater meus; *et* sic te cognoscendo et diligendo, *deosculer te*, percipiendo a te dulcedinis suavitatem. Deinde cum dicit, *Et jam me nemo despiciat*, petit vitare opprobrium quod passa est lapsis temporibus propter caecitatem: unde ait: *Et jam me nemo despiciat*; quasi dicat: Usque nunc despecta (1) fui quasi caeca, eo quod redemptorem meum te non cognovi; sed *jam*, quia te cognosco, peto quod *nemo me despiciat*, improperando pristinam caecitatem. Deinde cum dicit, *Apprehendam te*, ostendit se velle tenere Christum propter filiorum utilitatem. Dividitur autem haec pars in quatuor. Primo synagoga istam utilitatem insinuat; secundo qualis sit ista utilitas, manifestat, illic, *Ibi me docebis*; tertio quia ex hoc videbatur synagoga suscepisse curam filiorum, qualiter sit cura habenda, declarat, ibi, *Laeva ejus sub capite meo*; quarto et ultimo ponit dictum Christi quo (2) hujusmodi declarationem approbat, ibi, *Adjuro vos filiae.* Continuatur sic. Non solum, dilecte mi, volo te habere, ut te deosculer percipiendo tuam suavitatem, sed etiam volo te habere ad filiorum meorum utilitatem: unde peto ut permittas quod *apprehendam te, et* sic *ducam* te *in domum matris meae*, idest in corda illorum qui plus sciunt de lege: quam legem reputo quasi matrem, cujus mandata quasi matris servare debeo: et etiam ducam te *in cubiculum genitricis meae*, idest in corda filiorum qui minus sciunt de lege, quam reputo matrem et genitricem meam. Domus autem est amplioris spatii cubiculo: unde corda filiorum (3) qui peramplius et perfectius sciunt legem (4), domus legis vel matris synagogae sunt: illi autem sunt cubiculum legis vel genitricis synagogae, qui minus sciunt de lege. Posset etiam secundum aliam adaptationem intelligi, quod illi qui plus sciunt de lege, sint cubiculum, quia sciunt clausa et obscura legis; domus autem, qui minus sciunt de lege, videlicet qui sciunt solum ea quae sunt in aperto, et quae quilibet de facili videre potest. Sed de hoc non est vis, quia continuationem non variat. Deinde cum dicit, *Ibi me docebis*, ostendit qualis sit ista utilitas filiorum, si in corda eorum introducatur (5) Christus. Et assignat triplicem utilitatem. Prima est illuminatio intellectus; secunda inflammatio affectus; tertia bonitas operum vel promotio effectus. Illuminatio intellectus ostenditur (6) cum dicitur, *Ibi me docebis*, si te introduxero in corda filiorum meorum, illuminando intellectum eorum, quia aliter doceri non possunt (7): quod enim fit filiis suis, synagoga quasi bona mater reputat sibi factum; et ideo dicit, *Ibi me docebis.* Inflammationem autem affectus

(1) *Al.* decepta.
(2) *Al.* qui.
(3) *Al.* illorum.
(4) *Al.* de lege.
(5) *Al.* inducatur.
(6) *Al.* intellectus vero.
(7) *Al.* possent.

tangit cum dicit: *Et dabo tibi poculum*; idest, post talem illuminationem intellectus, filii mei grati (1) dabunt tibi poculum, idest affectum inflammatum, et desiderium *ex vino condito*, idest ex abundantia laetitiae spiritualis, vel ex dulcedine gratiae, et suavitate contemplationis (In Joan. 2. Lect. 2). Bonitatem vero operum tangit cum dicit: *Et mustum malorum granatorum meorum*, idest opera exteriora; quae dicuntur mustum; quia sicut tale mustum exprimitur de granis malorum granatorum (2), sic opera exteriora bona de puro corde et caritate perfecta. Cor autem (3) potest dici malum granatum, quia continet ipsas affectiones, quasi grana parva rubricata et decorata per caritatem: hoc tibi dabo, Christe, munus acceptum. Hae sunt igitur utilitates propter quas desidero, o Christe mi, te venire in corda filiorum meorum, scilicet ut illumines intellectum eorum, inflammes affectum, multiplices effectum. Deinde cum dicit, *Laeva ejus sub capite meo*, quia ex eo quod petierat synagoga tenere Christum ad utilitatem filiorum, videbatur ex hoc (4) ipsorum filiorum habere curam; hic declarat quomodo haec cura sit intelligenda. Haec autem declaratio in hoc consistit quod synagoga, vel Ecclesia, vel praelatus, qui per dicta intelligi possunt, prius debent intendere sibi per vitam contemplativam, et postea subditis per activam (2, 2. q. 182 a. 1). Ideo ait synagoga, Ecclesia, vel praelatus: *Laeva ejus*, idest sinistra Christi, per quam intelligitur vita activa, erit *sub capite meo*, idest secundario intenta; *et dextera illius*, idest vita contemplativa, per quam intendo mihi, *amplexabitur me*, idest erit super me, et cooperiet me: quia primo intendam mihi, postea vobis. Deinde cum dicit, *Adjuro vos*, confirmat Christus quod synagoga declaraverat, dicens: *Filiae Jerusalem, adjuro vos*, idest obsecro vos, *ne suscitetis*, a quiete, *neque evigilare faciatis*, a somno contemplationis, *dilectam meam*, idest synagogam matrem vestram (5), quae mihi est dilecta, quia ad me conversa, *donec ipsa velit*, cum prius debeat intendere sibi, postea vobis.

Deinde cum dicit, *Quae est ista?* sequitur illa pars in qua finitur tractatus de conversione; et est finis in laude ejus. Quam quadrupliciter commendat. Primo ab ascensu: nam ascendere ad Deum est laudabile, et etiam mirabile; ideo cum admiratione (6) ait: *Quae est ista quae ascendit?* Secundo commendat eam a loco ascensionis, unde ascendit, cum ait, *De deserto*, idest de spinis tribulationum, et de tribulis afflictionum: nam in primitiva Ecclesia fuerunt magnae persecutiones, et majores erunt in ultima: idcirco quando laudavit Ecclesiam modernam, non laudavit eam quasi ascendentem de deserto, vel per desertum, sed quasi auroram consurgentem. Tertio commendatur Ecclesia ultima ab ornatu, cum dicitur, *deliciis affluens*, idest ornata bonis desideriis et bonis operibus (7), ut videtur exponere. Quarto et ultimo commendatur a modo ascendendi, cum dicitur, *Innixa super dilectum suum*, idest super Christum, cujus virtute ascendit: propter quod commendabilis est ipsa Ecclesia, quia magna gloria est sequi Dominum suum, sed major inniti ei, quia majoris caritatis est signum, sicut de B. Joanne Evangelista dicitur, quod recubuit supra pectus Domini (Joan. 21).

Sub arbore malo suscitavi te. Superius determinatum est de conversione synagogae; in parte ista invitatur Ecclesia ad habendam curam, et ad praebendum auxilium synagogae jam conversae. Et dividitur haec pars in tres partes. Primo Christus reducit ad memoriam Ecclesiae suum beneficium et subventionem; secundo ex hoc rependi sibi petit perpetuam dilectionem, ibi, *Pone me ut signaculum*; tertio ex ipsa dilectione quam Ecclesia tenetur habere ad Christum, invitat ipsam ad synagogam juvandam, ibi, *Soror nostra parva*. Reducit ergo Christus ad memoriam Ecclesiae gentium, beneficium quod sibi contulit, dicens, *Sub arbore malo*, idest sub cruce, quae dicitur arbor malus, vel quia ad litteram fuit (1) de malo; vel quia arbor crucis fuit fructifera sicut arbor quae dicitur malus. Sub cruce ergo, vel sub tali arbore, *suscitavi te*: erat enim Ecclesia gentium mortua, sed suscipiendo beneficium crucis revixit. Dat autem modum quomodo suscitavit Ecclesiam gentium, dicens: *Ibi*, scilicet *sub arbore malo*, sive sub cruce, *corrupta est mater tua*, idest idolatria quam sequebaris ut matrem, secundum quam eras caeca; *ibi violata est genitrix tua*, idest ablata (2) est a te malitia tua, quam imitabaris ut genitricem, secundum quam eras depravata in affectu. Deinde cum dicit, *Pone me ut signaculum juxta cor tuum*, petit perpetuam dilectionem; et duo facit. Primo exposcit praedictam dilectionem; secundo ad hoc inducit multiplicem rationem, ibi, *Quia fortis est ut mors dilectio*. Continuatur sic. Tu, Ecclesia gentium, suscitata es a me per passionem crucis, quia per talem passionem ego removi errorem idolatriae a tuo intellectu, et malitiam a tuo affectu: ergo quia tantum bonum contuli tibi, *pone me ut signaculum super cor tuum*, diligendo me perpetuo, non volendo aliquid mihi contrarium; nec debes operari aliquid quod mihi displiceat: ita quod per signaculum cordis debemus intelligere impressam dilectionem; per quam unum fiat anima cum Deo, ei inseparabiliter adhaerendo (3); et per signaculum (4) brachii bonam operationem exteriorem, quia brachium est extra. Deinde cum dicit, *Quia fortis est ut mors dilectio*, assignat ejus quod dixerat, multiplicem rationem. Ad cujus evidentiam notandum, quod una ratio propter quam debemus Deo perpetuam dilectionem, sumitur ex beneficiis nobis collatis: et hanc tetigit supra, cum dixit: *Sub arbore malo suscitavi te*. Alia ratio sumitur ex ipsa dilectione: nam quia Deus nos dilexit, congruum est quod et nos eum diligamus. Habuit autem Christi dilectio ad nos quatuor conditiones, secundum quas sumi possunt quatuor rationes propter quas debemus ei perpetuam dilectionem. Prima ratio sumitur ex dilectionis ejus immensitate; secunda ex dilectionis ejus utilitate, ibi, *Lampades ejus*; tertia ex dilectionis ejus firmitate vel stabilitate, ibi, *Aquae multae non potuerunt extinguere caritatem;* quarta ex dilectionis ejus pretiositate, ibi, *Si dederit homo*. Prima ratio talis est. Quilibet debet perpetuam dilectionem illi (5) qui

(1) *Al.* filii non ingrati.
(2) *Al.* mali granati.
(3) *Al.* et cor.
(4) *Al.* videbatur certe.
(5) *Al.* nostram.
(6) *Al.* admirative.
(7) *Al.* *omittitur* bonis.

(1) *Al.* fuit ibi.
(2) *Al.* accepta.
(3) *Al.* una fiat anima inseparabiliter adhaerendo.
(4) *Al.* et propter signum.
(5) *Al.* ad eum.

diligit eum in immensum, et supra modum; sed ego Christus, o Ecclesia, dilexi te in immensum: ergo mihi debes, ut grata sis, perpetuam dilectionem. De hac ratione ponit solum medium, scilicet quod Christus valde Ecclesiam dilexit. Unde continuatur sic littera. O Ecclesia, de jure debes me ponere ut signaculum super cor tuum et super brachium tuum, ut perpetuo me diligas, et nihil contra me opereris; quia *dilectio* quam habui ad te, est et fuit excellens et immensa: *est* enim *fortis ut mors*; quae, ad litteram, tanta fuit, quod sicut (1) mors separavit animam a corpore, quando mori volui pro amore tuo, ut vivas: etiam *aemulatio*, idest excessus amoris quem habui ad te, fuit *dura sicut infernus*: quia dolores quos amore tui sustinui, similes fuerunt doloribus inferni: nam dolori meo non potuerunt dolores super terram comparari; juxta illud quod habetur Threnorum 1: « O vos omnes qui transitis per viam, venite, et videte, si est dolor sicut dolor meus. »

Deinde cum dicit, *Lampades ejus lampades ignis*, adducit ad hoc secundam rationem, quae talis est. Quilibet debet amorem perpetuum ei de cujus amore consecutus est magnam utilitatem; sed tu, Ecclesia, de amore quem habui et habeo ad te, consecuta es magnam utilitatem: ergo etc. De hac ratione ponit solum medium. Continuetur sic. Bene dico, quod debes perpetuo me diligere, quia *lampades ejus*, idest dilectionis quam habeo et habui, sunt valde utiles (2): sunt enim *lampades ignis*, quae purgaverunt tuum intellectum, et inflammaverunt tuum affectum ad omne bonum, *atque* sunt (supple, lampades) *flammarum*, inquantum illuminaverunt tuum intellectum ad omne (3) verum necessarium: ex (4) dilectione enim quam Christus habuit ad nos, consequimur perfectionem intellectus et affectus, quibus in hac vita hominibus nihil est utilius. Deinde cum dicit, *Aquae multae*, adducit ad hoc tertiam rationem, quae talis est. Quilibet debet perpetuam dilectionem illi qui diligit eum perpetuo et perseveranter; sed ego, o Ecclesia, dilexi te perpetuo et perseveranter: ergo etc. De hac ratione ponit solum medium. Continuetur sic littera. O Ecclesia, de jure debes me diligere perpetuo et perseveranter (5), quia perpetuo et perseveranter te dilexi: quod apparet, quia *aquae multae*, idest tribulationes multae, quantum ad quantitatem numerosam, et quantum ad magnitudinem poenosam, *non potuerunt extinguere caritatem*; *nec flumina*, quantum ad impetuositatem, *obruent illam*, scilicet caritatem qua te dilexi et diligo. Deinde cum dicit, *Si dederit homo*, ponit ad hoc quartam rationem, quae talis est. Quilibet debet amorem perpetuum illi qui diligit eum amore caro et pretioso: tali amore, o Ecclesia, ego dilexi te: ergo etc. De hac ratione ponit solum medium. Continuetur sic littera. O Ecclesia, de jure debes me diligere perpetuo, quia amore valde caro et pretioso dilexi te: fuit enim amor meus adeo pretiosus quod *si dederit homo omnem substantiam domus suae pro dilectione*, quam habui et habeo ad te, non poterit aequo pondere adaequari pretio dilectionis; immo, si bene considerabit, *quasi nihil despiciet* et computabit *eam* substantiam, respectu dilectionis meae, cui nihil terrenum potest comparari, cum incomparabiliter excedat. Deinde cum dicit, *Soror nostra parva*, ex dilectione quam Ecclesia debet habere ad Christum, Christus invitat eam ut subveniat synagogae jam conversae. Notandum autem, quod non sine causa Christus assignavit tot rationes ad ostendendum quod Ecclesia debet eum valde diligere: nam si ex tali dilectione Christus intendit inducere Ecclesiam, quod amore sui in ultimis saeculis subveniat synagogae conversae, quia tunc erit magna persecutio, non fuit superfluum assignare rationes praedictas. Dividitur autem pars haec in partes tres: quia primo ponitur Christi invitatio; secundo subjungitur praedictae invitationis specificatio, ibi, *Si murus est*; tertio additur Ecclesiae responsio, ibi, *Ego murus*. Intendit autem in invitando talem rationem. Quicumque diligit multum aliquem, debet amore illius subvenire omnibus illis qui habent affinitatem et conjunctionem ad illum; sed tu, Ecclesia, debes mihi magnum amorem, ut ostensum est: ergo debes subvenire synagogae, quae mihi attinet, et est mihi conjuncta, quia est soror mea. Et debet subventio operosius fieri, quanto indigentia plus requiri. Et sic erit de synagoga in fine temporum: propter quod dicit, *Soror nostra*, mea affinitate carnali, tua spirituali, quia ad eamdem gratiam colligenda (1): et sic debes caritate (2) moveri, quia mihi conjuncta et conjungenda tibi. Ad hoc etiam moveri debes ex ejus indigentia, quia *parva*, idest de novo conversa, et ideo indiget confirmatione: *et ubera non habet*; idest, doctores non habet de se, nec habere potest extra te; propter quod indiget tua instructione, ut per te nutriatur lacte doctrinae. Huic invitationi consentiens Ecclesia de auxilio synagogae ferendo, doceri petit a sponso et magistro, dicens: *Quid faciemus sorori nostrae in die quando alloquenda est*, de sui erroris correptione? quasi dicat: Quod auxilium fiet ei? Deinde cum dicit, *Si murus est*, respondet Christus quaestioni, et specificat quod auxilium synagogae debeat impendi. Ad cujus evidentiam est notandum, quod sicut in esse naturae prius aliquid accipit quod possit subsistere in forma acquisita, et hoc primo competit rei a principio suae generationis; et postea accipit quod secundum formam illam possit sibi simile producere, quod ei non competit nisi quando est jam perfecta, quia unumquodque tunc est perfectum quando potest sibi simile generare: sic in esse spirituali prius accipit homo quod stet in dono sibi caelitus infuso, et tunc dicitur murus, quia habet quod stet non quod alios adducat; et postea quando est perfectus secundum donum illud, accipit quod alios manuducat ad Christum; et tunc dicitur ostium, quia alios ad Christum potest introducere. Hoc viso, continuetur sic littera. Tu, Ecclesia, interrogas, et vis a me doceri quod auxilium debeat synagogae dari: hoc specifico, et dico, quod *si est murus*, idest in esse spirituali nondum perfecta, quia non habet unde alios ad me introducere possit, sed tantum ut stet; ut firmius et constantius perseveret, *aedificemus*, ego scilicet principaliter, et tu secundario mihi cooperando, *super eum*, idest dictum murum, *propugnacula argentea*, idest sententias divini eloquii firmas et lucidas, sicut argentum est firmum et lucidum; quibus in fide et

(1) *Al. omittitur* sicut.
(2) *Al.* supple, lampades valde utiles.
(3) *Al.* esse.
(4) *Al.* de.
(5) *Al. omittitur* et perseveranter.

(1) *Al.* coeligenda.
(2) *Al.* caritative.

dilectione corda firmantur; juxta illud Ps. 118: « Confirma me in verbis tuis: » quibus vitantur haereticorum et daemoniorum tentationes. *Si autem*, idest si non est murus, sed *ostium est;* idest, si ita jam perfecta est synagoga ut possint per eam alii ad me introduci, *compingamus illud tabulis cedrinis*; idest, ita ornemus sanctorum testimoniis et exemplis, ut decore conversationis, et bono odore famae (1) alii facilius per tale ostium inducantur venire ad me. Deinde cum dicit, *Ego murus*, ponitur Ecclesiae responsio: et dividitur haec pars in duas partes. Primo Ecclesia in sua responsione fatetur se paratam et promptam ad subveniendum synagogae; secundo ex hoc synagoga consurgens (2) in amorem Ecclesiae, confitetur, eam a Christo esse derivatam, et ab illo esse custoditam et conservatam, ibi, *Ex quo facta sum coram eo quasi pacem reperiens*. Continuatur sic. Ego Ecclesia invitata a te, Domine Jesu Christe, de subveniendo synagogae, sive sit murus, sive sit ostium, dico, quod amore tui sum parata subvenire synagogae, non solum inquantum est ostium, idest inquantum habet esse perfectum, quia hoc non esset magnum, sed leve; immo secundum quod est murus, idest secundum quod (3) habet esse imperfectum, parata sum non solum aedificare propugnacula argentea bonorum divinorum (4), sed etiam dare me ipsam murum ad confirmationem suam; juxta illud 2 ad Corinth. 12: « Ego ipse impendam, et superimpendar pro animabus vestris. » Hoc est ergo quod ait: *Ego*, pro synagoga confirmanda, volo esse *murus*, idest dare me ipsam, *et* ex hoc *ubera mea*, idest doctrina mea, erunt *sicut turris*, quia per omnia impensa clarior et altior et efficacior ad defendendum apparebit doctrina. Deinde cum dicit, *Facta sum coram eo quasi pacem reperiens*, videns synagoga dilectionem Ecclesiae ad ipsam, quia ex amore Dei parata erat pro sua confirmatione dare se ipsam, consurgit in amorem ejus: et quae prius appellabat Ecclesiam gentium adulteram (5) et a Deo alienam, confitetur nunc esse veram sponsam Christi, et ab eo derivatam, custoditam (6) et conservatam. Dividitur autem haec pars in duas partes: quia primo ponitur synagogae de Ecclesia talis confessio; secundo, ne videatur imperfecta dicta synagogae confessio, ponitur Christi suppletio, ibi, *Vinea mea*. Prima dividitur in duas. Primo synagoga confitetur Ecclesiam a Christo derivatam; secundo confitetur eam a Christo derivatam, custoditam et conservatam, ibi, *Tradidit eam*. Prima pars continuatur sic. Ego synagoga olim ex odio quod habui ad te, non cognoscens nec reputans eum esse verum Deum, fui excaecata in intellectu, ex quo etiam Ecclesiam odio habui, non credens eam veram vineam Christi; sed *ex quo facta sum coram eo*, idest Christo, *quasi* (expressive dictum, idest pro certo) *pacem reperiens*, per illuminationem fidei et remissionem peccatorum, corrigo errorem meum et culpam meam; et quod Ecclesia est vera sponsa Christi, confiteor, pro cujus amore parata est exponere se totam, ut pro me salutem, quae est in Christo, possit (7) consequi. Unde vere ore et corde confiteor quod ipsa est vera sponsa Christi. *Et vinea fuit pacifico*, idest Christo, qui pacem attulit mundo, *in ea* (supple, fide) *quae habet populos*, idest in fide catholica, quod idem est quod universalis, idest populorum multorum. Notandum etiam, quod non dicit, In ea fide quam habent populi (1), sed *quae habet populos*; quia quodlibet donum divinum magis habet nos quam nos habeamus ipsum, in quantum hujusmodi dona respectu bonorum operum sunt principaliora quam liberum nostrum arbitrium. Deinde cum dicit, *tradidit eam custodibus*, ostendit Ecclesiam a Deo custoditam et conservatam, dicens: Bene dico, quod Ecclesia fuit vinea ipsi Christo, quia Christus *tradidit eam custodibus*, idest Angelis, Apostolis et praelatis, quorum quilibet praelatus *vir*, idest habens vires in operando in ista vinea, corde fideli *affert* (supple, Christo *mille argenteos* (2), idest totum tribuit Christo quod sequitur *de fructu ejus*, sive sit temporale, sive sit spirituale. Deinde cum dicit, *Vinea mea*, quia male ab aliquibus praedicta confessio posset intelligi, Christus in hac parte supplet confessionem synagogae. Et circa hoc duo facit. Primo supplet dictam confessionem; secundo ex dilectione quam habet synagoga ad Ecclesiam, invitat Ecclesiam ad subventionem synagogae, ibi, *Quae habitas in hortis*. Dupliciter autem posset alicui videri defectus in praedicta synagogae confessione. Primo in custodiae assignatione, quia dixerat, quod Christus *tradidit eam custodibus*, posset aliquis intelligere, Christum eam dereliquisse. Ad hoc excludendum supplet Christus: *Vinea mea coram me est*; quasi dicat: Sic tradidi Ecclesiam meam custodiendam aliis quod etiam per me ipsum immediate habui curam ejus, cum sim verus Deus, omnia immediate conservans. Secundo in fructus assignatione, quia dixerat, *Vir affert pro fructu ejus mille argenteos*, cum in Ecclesia nomine viri possint activi intelligi, posset ex hoc videri alicui, quod soli activi in Ecclesia fructificarent; ideo Christus (3) supplet hanc confessionem, ostendens quod etiam contemplativi in Ecclesia fructificant, ideo subdit: O Ecclesia, *pacifici tui*, idest contemplativi, qui dicuntur pacifici, quia sunt ab implicationibus saecularibus, quae turbant, abstracti: isti, inquam, tales sunt *mille*, idest perfecto fructu (4) respondentes: sic (5) dictum est supra, quod *vir affert pro fructu ejus mille argenteos*, et *mille* sunt *pacifici*, idest contemplativi, numero et fructu perfecti. Sed quia ad perfectionem vitae oportet non solum habere vitam contemplativam, sed etiam activam ad curam aliorum (et tamen majus est meritum in contemplatione, quam in actione) ideo postquam dixit, *Mille tui pacifici*, subdit: *Et ducenti his qui custodiunt fructus ejus*, idest merita Ecclesiae: ubi major numerus geminatur, scilicet centenarius (qui etiam geminatus ad ultimum numerorum limitem, qui est mille, non pervenit); quia licet vita contemplativa sit meriti amplioris, tamen activa simul et contemplativa meretur pluribus modis. Unde super illud, *Ducenti etc.* dicit Glossa interlinearis: « Duplex meretur praemium « qui et se tuetur, et alios lucratur. » Deinde

(1) *Al.* ut de conversationis bono odore, et famae.
(2) *Al.* secundo consurgens synagoga.
(3) *Al. omittitur* secundum quod.
(4) *Al. omittitur* divinorum.
(5) *Al.* Ecclesiam adulteram, ultimam.
(6) *Al. omittitur* custoditam.
(7) *Al.* possim.

(1) *Al.* scilicet quam populi.
(2) *Al. offert* ipsi Christo (supple *mille argenteos*).
(3) *Al.* Dominus.
(4) *Al.* fructui.
(5) *Al. omittitur* sic.

cum dicit, *Quae habitas in hortis*, Christus invitat Ecclesiam ad subveniendum synagogae, eo quod synagoga eam diligit: et circa hoc duo facit. Primo ponitur ejus invitatio; secundo Ecclesiae responsio, ibi, *Fuge dilecte mi.* Continuatur (1) sic. Usque nunc induxi te, o Ecclesia, ad subveniendum synagogae ex amore meo: cum ergo ipsa synagoga te diligat (quod apparet quia confessa est, te esse veram sponsam, et vineam meam), hujusmodi amicitia, qua una, confessione et fide, facta est tecum in me, debet te movere ad subveniendum ei; et hoc est quod ait: Tu, Ecclesia, *quae habitas in hortis*, idest in spiritualibus deliciis, *amici*, idest Judaei, qui jam facti sunt amici tui, quia fideles mei, *auscultant*, idest parati sunt et expectant te audire et a te doceri, et desiderant voto cordis, dicentes: *Fac*, o Ecclesia, *me* synagogam, gratam (2) tibi, fide et caritate sociatam, *audire vocem tuam*, scilicet in praedicatione. Potest enim hoc accipi ut sit verbum Christi invitantis Ecclesiam, ut doceat synagogam. Et dicit, *Me audire*, quia reputat sibi fieri quod fit aliis propter ipsum. Ultimo autem cum dicit, *Fuge dilecte mi*, ponitur Ecclesiae responsio; quae est quod tamquam bona sponsa optat ad tempus ab illo (1) separari; non ab ejus fide vel amore, sed ab ejus suavitate; hoc est, contemplationis dulcedine ad tempus carere (2), ut possit Judaeis jam conversis, et sic factis fratribus, intendere per informationem morum et doctrinae; ideo ait: Tu, *dilecte mi*, idest tu, Christe, qui habitas *super montes aromatum*, propter altitudinem devotionis et odorem bonae conversationis et sanctae operationis, *fuge*, idest mihi contemplationis dulcedinem subtrahe, ut possim commodius instructioni et informationi Judaeorum vacare; tamen nolo quod hoc sit perpetuo, sed solum ad tempus. Et ideo ait: *Et assimilare capreae*, videndo meos defectus, et quam sis mihi in contemplatione necessarius. *Assimilare* etiam *hinnulo cervorum*, ut ad me agiliter per contemplationem redeas, teque mihi cum delectabili contemplatione infundas. Quod in praesenti vita secundum statum viatorum, et in futura per apertam visionem comprehensorum, dignetur Christus operari in nobis; qui cum Patre et Spiritu sancto vivit et regnat per omnia saecula saeculorum, Amen.

(1) *Al.* continuabitur.
(2) *Al.* *omittitur* gratam.

(1) *Al.* auxilio.
(2) *Al.* cedere.

IN ISAIAM PROPHETAM EXPOSITIO

PROOEMIUM S. THOMAE

Scribe visum, et explana eum super tabulas, ut percurrat qui legerit eum: quia adhuc visus procul, et apparebit in finem. Habac. 2.

Ex verbis istis tria possunt accipi circa librum Isaiae prophetae, quem prae manibus habemus; scilicet auctor, modus et materia. Circa primum tria ponuntur: scilicet auctor, auctoris minister, et ministri officium, sive donum. Auctor ostenditur in dicentis imperio: unde praemittitur: « Et respondit « mihi Dominus, et dixit: *Scribe visum.* » Auctor enim Scripturae sacrae Spiritus sanctus est. Infra 48: *Nunc misit me Dominus, et Spiritus ejus.* « Spiritus enim est qui loquitur mysteria, » sicut dicitur 1 Cor. 14. Minister ostenditur in scribentis actu: dicit enim, *Scribe.* Fuit autem lingua prophetae organum Spiritus sancti, sicut in Psal. 44. dicitur: « Lingua mea calamus scribae, velociter « scribentis. » 1 Cor. 3: « Quid igitur est Apollo? « Quid vero Paulus? Ministri (1) ejus cui credi- « distis. » Officium vero ministri ostenditur in visionis privilegio: dicit enim, *Visum.* « Qui enim « hodie dicitur Propheta, olim vocabatur Videns, sicut 1 Reg. 9 dicitur. Et Numer. 12, dicitur: « Si « quis fuerit inter vos propheta Domini, in visio- « ne apparebo ei, vel per somnium loquar ad « illum. » Sic igitur patet auctor; sed modum ostendit in hoc quod sequitur, *Et explana*: modus enim istius prophetiae planus est et apertus. Unde, ut dicitur in Prologo (Hieronymi) « non videtur « vaticinari de futuris, sed magis de praeteritis hi- « storiam texere. » Et circa hoc tria ponuntur: scilicet visionis explanatio, explanationis ratio et utilitas consequens. Primum ostenditur in hoc quod dicitur, *Explana eum.* Explanatur autem ab eo visus, sive visio, tribus modis. Primo per similitudinis adaptationem; secundo per sententiae expressionem; tertio per verborum venustatem. Et in his tribus iste propheta alios prophetas excellit. (2) Ponit enim pulchras et curiales similitudines, quae quidem sunt necessariae nobis, propter connaturalitatem sensus ad rationem: est enim naturale rationi nostrae accipere a sensibilibus: unde perspicacius capit ea quorum similia ad propositum videt. Unde Dionysius in Epistola ad Titum secunda demonstrat, quod necessariae sint sensibiles figurae in Scripturis, dicens: « Quicumque plana cum au- « dierint, in seipsis componunt figuram quamdam « ad intellectum Theologiae ipsos manuducentem. » Et Osee 12: « In manibus prophetarum assimila- « tus sum. » Excellit etiam in expressione sententiae, « ut videatur non prophetiam, sed Evangelium « texere, » ut dicitur in Prologo galeato. Prover. 15: « Lingua sapientium ornat scientiam. » Sed explanationis tangitur consequenter ratio, cum dicit, *Super tabulas.* Sunt enim tabulae lapidei cordis, et sunt tabulae mollis et carnei cordis. 2 Cor. 3: « Epi- « stola nostra vos estis . . . . scripta non in tabulis « lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus. » Primae tabulae legis scriptae fuerunt digito Dei, sicut dicitur Exo. 31. Et ideo Scriptura est profunda et obscura, et plena multis mysteriis. Unde oportuit superscribi illis tabulis digito hominis planam prophetiam, ad explanandum. Infra 9: *Sume tibi librum grandem, et scribe in eo stylo hominis.* Sed secundis tabulis, scilicet cordibus lapideis, superscribi oportuit plane ad confutandum. Matth. 15. « Bene prophetavit de « vobis Isaias dicens: Populus hic labiis me hono- « rat, cor autem eorum longe est a me. » Sed tertiis tabulis, scilicet cordibus carnalibus, oportuit plane superscribi ad istruendum. 2 Esdrae 8: « Signate in libro Dei distincte et aperte ad intel- « ligendum. » Et sequitur: « Et intellexerunt cum « legeretur. » Utilitas autem explanationis ostenditur in hoc quod sequitur, *Ut percurrat.* Percurrere enim est expedite in finem currendo devenire. Est autem finis triplex; scilicet finis legis, finis praecepti et finis vitae. « Finis legis Christus est « ad justitiam omni credenti; » sicut dicitur ad Rom. 10. « Finis praecepti caritas est: » 1 ad Timoth. 1. Finis vitae mors est. « Statutum est ho- « minibus semel mori: » Hebr. 9. Dicit ergo: *Ut percurrat qui legerit*; ac si dicat: Ut qui legerit, sine impedimento dubitationis percurrat credendo

(1) *Al.* minister.
(2) *Al.* alios excellit .

Christum, credens amet, et in amore perseveret. Materia tangitur in hoc quod sequitur: *Quia adhuc visus procul*. Et est principaliter materia hujus libri apparitio filii Dei: unde in Ecclesia tempore Adventus legitur. Est autem triplex apparitio filii Dei. Prima qua apparuit in carne homo factus. Ad Titum 3: « Apparuit benignitas et humanitas salvatoris nostri Dei. » Secunda qua apparuit per fidem a mundo creditus. Ad Titum 2: « Apparuit gratia Salvatoris nostri Dei omnibus hominibus, erudiens nos, ut abnegantes impietatem et saecularia desideria, sobrie et juste et pie vivamus in hoc saeculo, expectantes beatam spem, et adventum gloriae magni Dei. » Tertia qua apparebit per spem in glorificatione. 1 Joan. 3: « Scimus quoniam cum apparuerit, similes ei erimus. » Et istae apparitiones sunt materia istius libri. Unde in Prologo dicitur, quia omnis cura ejus est de adventu Christi, et vocatione gentium. Sed certe iste qui postea sic visus est, adhuc suis temporibus procul erat. Siquidem procul, quia excelsus in majestatis aequalitate. Job 36. « Unusquisque intuetur procul. Ecce Deus magnus vincens scientiam nostram. » Erat etiam procul, quia absconditus in praefinitione Patris. Eph. 3: « Quae sit dispensatio sacramenti absconditi a saeculis in Deo. » Erat etiam procul, quia dilatus in expectatione patrum. Hebr. 11. « Juxta fidem defuncti sunt omnes isti (1) non acceptis repromissionibus, sed a longe eas aspicientes. » Sed quod erat longe, factum est prope, quia excelsum factum est infirmum. « Verbum enim caro factum est: » Joan. 1. Quod erat absconditum, factum est publicum, quia « unigenitus qui est in sinu Patris, ipse enarravit: » (Ibidem). Quod erat dilatum, incepit esse jam a sanctis possessum in gloria. Matth. 25: « Venite benedicti Patris mei, percipite regnum quod vobis paratum est ab origine mundi. » Sic igitur poterat dicere: *Adhuc visus procul apparebit in finem*. Fuit enim prima apparitio in fine legis: quia « ubi venit plenitudo temporis, misit Deus filium suum natum ex muliere, factum sub lege: » ad Galat. 4. Secunda autem fuit in fine idolatriae. Infra 19: *Ecce Dominus ascendet super nubem levem, et ingredietur Aegyptum, et movebuntur simulacra Aegypti a facie ejus*. Sed tertia erit in fine omnis miseriae, quia « absterget Deus omnem lacrymam ab oculis sanctorum, et non erit amplius neque luctus, neque clamor, neque labor, sed neque ullus dolor, quoniam priora transierunt: » Apoc. 21 (1). Et haec sunt ultima de quibus Eccli. 48, dicitur de Isaia. « Spiritu magno vidit ultima, et consolatus est lugentes Sion usque in sempiternum: ostendit futura et abscondita antequam evenirent. »

(1) *Al.* justi.

(1) *Al.* in fine omnis miseriae, quam « absterget Deus ab oculis sanctorum etc. »

PROLOGUS B. HIERONYMI PRESBYTERI IN ISAIAM

Nemo eum prophetas versibus viderit esse descriptos, metro eos aestimet apud Hebraeos ligari, et aliquid simile habere de Psalmis, vel operibus Salomonis: sed quod in Demosthene et Tullio solet fieri, ut per cola scribantur et commata, qui utique prosa, et non versibus conscripserunt. Nos quoque utilitati legentium providentes, interpretationem novam, novo scribendi genere distinximus. Ac primum de Isaia sciendum, quod in sermone suo disertus sit, quippe ut vir nobilis et urbanae elegantiae, nec habens quicquam in eloquio rusticitatis admixtum. Unde accedit ut prae ceteris florem sermonis ejus, translatio non potuerit conservare. Deinde etiam hoc adjiciendum: quod non tam propheta dicendus sit, quam Evangelista: ita enim universa Christi Ecclesiaeque mysteria ad liquidum prosecutus est, ut non putes eum de futuro vaticinari, sed de praeteritis historiam texere. Unde conjicio noluisse tunc temporis septuaginta interpretes, fidei suae sacramenta perspicue ethnicis prodere, ne sanctum canibus, et margaritas porcis darent; quae cum hanc editionem legeritis, ab illis animadvertetis abscondita. Nec ignoro quanti laboris sit prophetas intelligere, nec facile quempiam posse judicare de interpretatione, nisi intellexerit ante quae legerit. Nos quoque patere morsibus plurimorum, qui stimulante invidia, quod consequi non valent, despiciunt. Sciens ergo et prudens in flammam mitto manum, et nihilominus hoc a fastidiosis lectoribus precor quomodo Greci post septuaginta translatores Aquilam, Symmachum, et Theodotionem legunt, vel ob studium doctrinae suae, vel ut septuaginta magis ex collatione eorum intelligant; sic et isti saltem unum post priores habere dignentur interpretem. Legant prius et postea despiciant; ne videantur non ex odii praesumptione ignorata damnare. Prophetavit autem Isaias in Jerusalem et in Judaea, nec dum decem tribubus in captivitatem ductis, ac de utroque regno, nunc commixtum, nunc separatim texit oraculum. Et cum interdum ad praesentem respiciat historiam, et post Babyloniae captivitatem, reditum populi significet in Judaeam, tamen omnis ejus cura de vocatione gentium, et de adventu Christi est. Quem quanto plus amatis, o Paula et Eustochium, tanto magis ab eo petite, ut pro obtrectatione praesenti, qua me indesinenter aemuli laniant, ipse mihi mercedem restituat in futuro qui scit me ob hoc in peregrinae linguae eruditione sudasse, ne Judaei de falsitate Scripturarum Ecclesiis ejus diutius insultarent.

IN HUNC PROLOGUM EXPOSITIO S. THOMAE

Huic autem operi praemittit Hieronymus prologum, in quo tria facit. Primo ostendit modum dicendi; secundo modum prophetandi, ibi, *Deinde* (1) *et hoc adjiciendum*; tertio modum tractandi, ibi, *Prophetavit autem*. Modum dicendi ostendit circa ornatum proloeutoris ex duobus. Primo ex ordine verborum; secundo ex elegantia verborum, ibi, *Ac primum de Isaia sciendum*. Circa primum tria facit. Primo removet ordinem a quibusdam aestimatum, scilicet metricum; secundo demonstrat ordinem a propheta servatum, ibi, *Sed quod in Demosthene et Tullio solet fieri;* tertio ostendit eum-

(1) *Al. dictum.*

dem modum se esse in sua translatione imitatum, ibi, *Nos quoque utilitati legentium providentes. Versibus*, idest brevibus clausulis, *descriptos*, idest distinctos, *metro ligari*. Metrum graece, mensura dicitur latine: unde illud dicitur metrice describi ubi servatur certa mensura pedum, syllabarum, et temporum; a qua lege prophetae soluti sunt. *Et aliquid habere de Psalmis*, idest eis simile, *vel operibus Salomonis*, quantum ad finem Proverbiorum, et in Canticis canticorum; et *Demosthene*, graeco, *Tullio*, latino oratoribus, *qui prosa scripserunt per cola et comata*. Tres sunt distinctiones in scriptis: coma, colus et periodus, ad similitudinem corporis humani, in quo sunt distinctiones quaedam in partibus unius membri; sicut sunt articuli,et distincta membra, sicut manus et pedes et iterum totum corpus. Primae distinctioni respondet distinctio quae sit per comata, quia coma, idem est quod incisio vel divisio; secundae respondet illa quae est per cola, quia colon interpretatur membrum; sed ad tertiam (1) respondet periodus: periodus enim dicitur circulatio a *peri*, quod est circum, et *odos*, quod est via. Sola autem linea circuli completa est, sicut probat Philosophus. Sumuntur autem istae distinctiones in Scripturis tripliciter. Primo, secundum Isidorum, in versibus, coma est quando post duos pedes sequitur una syllaba, quae est pars alterius pedis, quia tunc deciditur pes unus, sicut ibi: « Gloria, laus, et honor. » (In hymno Dominicae in Psalmis). Cola, quando accipiuntur duo pedes sine syllaba sequente, ut « carmina dulcia. » Sed periodus, quando tota sententia metrice traducta completur. Secundo modo, in prosa, secundum Isidorum et Tullium, coma est, quando imperfectae orationes pausatim proferuntur, ut infra 1: *Vae genti peccatrici, populo gravi iniquitate, filiis sceleratis*; et dicitur subdistinctio. Cola, quando perfectae orationes cum pausa proferuntur, quamvis perfecta non sit sententia; et dicitur distinctio, ut illud ibidem (2): *Dereliquerunt Dominum, blasphemaverunt Sanctum Israel, alienati sunt retrorsum*. Periodus, quando ex pluribus orationibus constat perfecta sententia. Tertio modo sumitur coma a Rabano pro capitulo uno, super illud Jer. 48: « Audivimus superbiam « Moab; » ubi dicit: « In superiori provocavit ad poeni« tentiam; » idest in superiori capitulo. Sed secundo modo accipitur hic. *Novam*, idest a nobis primo editam de hebraeo in latinum novo genere servato, modo qui apud Hebraeos est, per cola et comata, qui in aliis translationibus non servabatur. *Ac primum de Isaia*. Hic ostendit modum dicendi quantum ad elegantiam verborum; et circa hoc tria facit. Primo ponit modum; secundo assignat rationem ex conditione dicentis, ibi, *Quippe ut vir nobilis et urbanae elegantiae*, tertio concludit excusationem defectus in sua translatione a tali modo, ibi, *Unde accidit. Disertus*, idest eruditus in eloquentia appareat, *nobilis*, genere, quia fuit avus maternus vel affinis Manasse regis Juda, sicut dicitur in historia (4 Reg. 19). *Unde accidit*. Quae pulchre dicuntur in una lingua, non sonant pulchre translata in aliam; et ideo quanto ipse prae ceteris prophetis pulchriori eloquio usus est, tanto magis translatio a pulchritudine ipsius deficit. *Florem*, idest dulcedinem et ornatum. *Deinde etiam hoc adjiciendum*. Ostendit modum prophetandi apertum et expressum: et circa hoc tria facit. Primo ostendit modum prophetandi qui dictus est; secundo ex modo concludit rationem defectus in antiqua translatione septuaginta, ibi, *Unde conjicio*: tertio excludit contradictionem aemulorum, ibi, *Nec ignoro quanti laboris sit prophetas intelligere. Non tam* (1) *propheta*, quasi veritatem sub aenigmate obscurans, *mysteria*; idest secreta, a *mystim*, quod est secretum, ut incarnationem: infra 10: *Filius datus est nobis*; passionem: infra 53. *Tamquam ovis ad occisionem ducetur, et sicut agnus coram tondente se obmutescet*: et multa alia. *Ad liquidum*, idest expresse. *Putes*, idest putare possis propter expressionem facti, non quantum ad modum qui magis exprimi potest de praeteritis quam de futuris: unde in hoc superat Evangelista prophetam. *Conjicio*, idest sub quadam conjecturatione existimo, *ethnicis* idest gentilibus, ab *Ethnon*, quod est gens. *Margaritas*. Matth. 7 : « Neque mittatis margaritas ante porcos. » *Abscondita*, occultata. Unde tria facit. Primo ponit defectum; secundo rationem defecti, ibi, (2) *sanctum*; tertio probat per suam conditionem, ibi, *Quae cum hanc. Abscondita*, idest secreta. *Nec ignoro*. Hic refellit contradicentium falsum judicium, secundo convincit eos per exemplum, ibi, *Et nihilominus hoc a fastidiosis lectoribus precor*; tertio ostendit eis ordinem rectum, ibi, *Legant prius et postea despiciant*. Circa primum tria facit. Primo ostendit causam falsi judicii ex parte intellectus, ignorantiam; secundo ex parte affectus, invidiam, ibi, *Nos quoque patere morsibus plurimorum*; tertio concludit suam inter contradictiones constantiam, ibi, *Sciens ergo et prudens in flammam mitto manum. Nec ignoro quanti laboris sit prophetas intelligere*. Psal. 17: « Tenebrosa aqua in « nubibus aeris (3). »

Contra. Supra dixit, *Ad liquidum*, idest expresse, hunc dicere Christi mysteria.

Respondeo. Verum est quantum ad quaedam principaliora.

Morsibus, idest detractoribus. *In flammam mitto manum*, idest expono me periculo. Et alludit proverbio vulgari, quod habet ortum ex hoc quod Scaevola manum qua scribam interfecit, credens Porsenam regem interficere (4), misit in ignem, dicens: « Pereat manus quae hoc scelus operata « est. » *Ob studium*, idest exercitium scientiae. *Prophetavit*. Hic ponit modum tractandi: et circa hoc tria facit. Primo tangit tractatus ordinem, quantum ad tempus, ad materiam et modum simul; secundo tangit intentionem, ibi, *Cum interdum ad praesentem respiciat historiam*; tertio ex intentione concludit orationis petitionem, ibi, *Quem quanto plus amatis, Paula et Eustochium, tanto plus ab eo petite etc.*

(1) *Al.* totam.
(2) *Al.* eodem.

(1) *Al. tamquam.*
(2) *Al. sic.*
(3) *Al.* ibi, *Sciens ergo quanti laboris etc quanti laboris*. Psal. 17: « Tenebrosa etc. »
(4) *Al.* manum qua Etilium interfecit, credens Sillam interficere.

ISAIAE PROPHETAE

CAPUT PRIMUM.

1. Visio Isaiae filii Amos, quam vidit super Judam et Jerusalem, in diebus Oziae, Joathan, Achaz et Ezechiae regum Juda.

2. Audite caeli: auribus percipe terra, quoniam Dominus locutus est. Filios enutrivi et exaltavi; ipsi autem spreverunt me. Cognovit bos possessorem suum, et asinus praesepe domini sui: Israel autem me non cognovit, et populus meus non intellexit. Vae genti peccatrici, populo gravi iniquitate, semini nequam, filiis sceleratis. Dereliquerunt Dominum, blasphemaverunt Sanctum Israel, abalienati sunt retrorsum. Super quo percutiam vos ultra, addentes praevaricationem? Omne caput languidum et omne cor moerens. A planta pedis usque ad verticem non est in eo sanitas. Vulnus et livor et plaga tumens non est circumligata, nec curata medicamine, neque fota oleo. Terra vestra deserta, civitates vestrae succensae igni. Regionem vestram coram vobis alieni devorant; et desolabitur sicut in vastitate hostili. Et derelinquetur filia Sion ut umbraculum in vinea, et sicut tugurium in cucumerario, sicut civitas quae vastatur. Nisi Dominus exercituum reliquisset nobis semen, quasi Sodoma fuissemus, et quasi Gomorrha similes essemus.

3. Audite verbum Domini, principes Sodomorum, percipite auribus legem Dei vestri, populus Gomorrhae. Quo mihi multitudinem victimarum vestrarum? dicit Dominus. Plenus sum. Holocausta arietum et adipem pinguium et sanguinem vitulorum et agnorum et hircorum nolui. Cum veniretis ante conspectum meum, quis quaesivit haec de manibus vestris, ut ambularetis in atriis meis? Ne offeratis ultra sacrificium frustra: incensum abominatio est mihi.

4. Neomeniam et sabbatum et festivitates alias non feram. Iniqui sunt coetus vestri. Calendas vestras et solemnitates vestras odivit anima mea. Facta sunt mihi molesta. Laboravi sustinens. Et cum extenderitis manus vestras, avertam oculos meos a vobis, et cum multiplicaveritis orationem, non exaudiam. Manus enim vestrae sanguine plenae sunt. Lavamini, mundi estote, auferte malum cogitationum vestrarum ab oculis meis: Quiescite agere perverse, discite bene facere, quaerite judicium, subvenite oppresso, judicate pupillo, defendite viduam, et venite et arguite me, dicit Dominus. Si fuerint peccata vestra ut coccinum, quasi nix dealbabuntur: et si fuerint rubra quasi vermiculus, velut lana alba erunt. Si volueritis et audieritis me, bona terrae comedetis. Quod si nolueritis, et me ad iracundiam provocaveritis; gladius devorabit vos: quia os Domini locutum est.

5. Quomodo facta est meretrix civitas fidelis, plena judicii? Justitia habitavit in ea, nunc autem homicidae. Argentum tuum versum est in scoriam, vinum tuum mixtum est aqua; principes tui infideles, socii furum: omnes diligunt munera, sequuntur retributiones. Pupillo non judicant, et causa viduae non ingreditur ad illos. Propter hoc ait Dominus Deus exercituum, fortis Israel: Heu, ego consolabor super hostibus meis, et vindicabor de inimicis meis. Et convertam manum meam ad te, et excoquam ad purum scoriam tuam et auferam omne stamnum tuum, et restituam judices tuos ut fuerunt prius, et consiliarios tuos sicut antiquitus. Post haec vocaberis civitas justi, urbs fidelis. Sion in judicio redimetur, et reducent eam in justitia. Et conteret scelestos et peccatores simul: et qui dereliquerunt Dominum consumentur: confundentur enim ab idolis quibus sacrificaverunt. Et erubescetis super hortis quos elegeratis, cum fueritis velut quercus defluentibus foliis, et velut hortus absque aqua. Et erit fortitudo vestra ut favilla stupae, et opus vestrum quasi scintilla; et succendetur utrumque simul, et non erit qui extinguat.

1. Iste liber dividitur in duas partes, in prooemium et tractatum. Secunda incipit, ibi, *Audite caeli, auribus percipe terra.* Prooemium inducitur quasi titulus, ad manifestationem sequentis operis. Manifestatur autem ex quatuor. Primo ex operis genere; secundo ex auctore, ibi, *Isaiae*; tertio ex materia, ibi, *Quam vidit super Judam et Jerusalem*: quarto ex tempore, ibi, *In diebus Oziae, Joathan, Achaz et Ezechiae regum Judae.* Genus operis ostenditur in hoc quod dicit, *Visio*; in quo differt a libris historialibus, quia prophetia est. Oseae 12: « Ego visiones multiplicavi eis. » Et sequitur: « In manibus prophetarum assimilatus sum. » Hic oportet tria videre. Primo qualiter se habeat visio ad prophetiam; secundo de modis prophetalium visionum; tertio de differentia propheticae visionis ad alias visiones. Circa primum sciendum est, quod prophetia potest habere duplicem interpretationem, secundum quod potest venire a *phanos*, quod est apparitio, vel a *for faris.* Secundum primam derivationem dicitur prophetia habens apparitionem de his quae procul sunt; et secundum hoc prophetia differt a visione in modo; quia apparitio dicit relationem visibilis ad videntem, sed visio e contrario. Iterum se habent ex additione: quia visio est de quibuscumque, sed prophetia de his quae procul sunt. Dicuntur autem aliqua esse procul a cognitione nostra dupliciter; simpliciter, et secundum quid. Simpliciter procul sunt futura contingentia ad utrumlibet, quorum non potest alicui determinata cognitio nec in se nec in suis causis provenire; et de his prophetia proprie est (1). Secundum quid procul sunt quorum cognitio diffugit a cognoscente, sicut quaedam praeterita et quaedam praesentia: et de his non est prophetia simpliciter, sed quo ad nescientes. Sed secundum secundam derivationem dicitur propheta quasi procul fans. Et sic prophetia addit supra visionem actum exterioris denuntiationis, et visio erit materialis respectu prophetiae. Circa secundum sciendum est, quod modi prophetalium visionum distinguuntur secundum ea in quibus accipitur scientia futuri contingentis. Illud autem est aut species facta in sensu, et dicitur visio corporalis, quia sensus accipit species praesentibus corporibus quorum sunt: aut est species recepta in imaginatione, et dicitur visio spiritualis, quia primo manifestatur in ipsa actus et proprietas spiritualiter, quae est cognoscere rem abstractam a materia; aut est species existens tantum in intellectu, et dicitur visio intellectualis. Et est sciendum, quod prophetia salvatur in istis tribus sicut totum potentiale in suis partibus; cujus natura est quod secundum perfectam suam virtutem est in uno, et in aliis est quaedam participatio et quidam motus illius; sicut est in anima, quod ejus tota virtus salvatur in anima rationali;

(1) *Al.* prophetia est.

et sensitiva non habet perfectam animae virtutem, et adhuc minus anima vegetabilis. Propter quod dicit Gregorius, quod plantae non vivunt per animam, sed per vigorem. Similiter etiam et corporalis visio et spiritualis vel imaginaria est aliquid prophetiae; sed non possunt dici verae prophetiae, nisi addatur visio intellectualis, in qua est completa ratio prophetiae. Dan. 10: « Intelligentia enim (1) « opus est in visione: » unde antecedit: « Intelle- « xitque sermonem, » scilicet Daniel. Visio autem primo et proprie dicitur de visione corporali. Et quia omnis nostra cognitio est a sensibus (2), inter quos visus potior est et subtilitate et universalitate, quia plures rerum differentias ostendit; ideo transfertur nomen visivae cognitionis ad alias cognitiones interiores. Circa tertium sciendum, quod non quaelibet visio intellectualis est visio prophetalis: est enim quaedam visio ad quam sufficit lumen naturale intellectus, sicut est contemplatio invisibilium per principia rationis: et in hac contemplatione ponebant philosophi summam felicitatem hominis. Est iterum quaedam contemplatio ad quam elevatur homo per lumen fidei sufficiens (3), sicut sanctorum in via. Est etiam quaedam beatorum in patria ad quam elevatur intellectus per lumen gloriae, videns Deum per essentiam, inquantum est objectum beatitudinis; et hoc plene et perfecte non est nisi in patria: sed quandoque ad ipsam raptim elevatur aliquis etiam existens in hac mortali vita, sicut fuit in raptu Pauli. 2 Cor. 12: « Scio ho- « minem in Christo ante annos quatuordecim (sive « in corpore nescio, sive extra corpus nescio, Deus « scit) raptum hujusmodi usque ad tertium cae- « lum. » Ubi dicit Glossa, quod vidit sicut illi qui sunt de tertia hierarchia. Nulla autem istarum est visio prophetalis, quia ad ipsam nec lumen naturale nec lumen fidei sufficit; sed elevatur ad ipsam intellectus prophetae per lumen gratiae gratis datae, quod est donum prophetiae: neque enim attingit ad videndum Deum prout est objectum beatitudinis, sed prout est ratio eorum quae pertinent ad dispositionem hominum in mundo. Similiter non omnis visio corporalis, vel imaginaria dicitur prophetica, sed illa tantum quae sit per speciem specialiter divina virtute ad hoc ordinatam, ut sit in signum alicujus futuri, sive videns sive alio modo intelligentiam (4) accipiat. Auctor tangitur in hoc quod dicit, *Esaiae filii Amos*. Et quamvis iste Amos fuerit propheta, quia ponitur in titulo prophetiae, secundum regulas Hebraeorum; non tamen est ille qui est de numero XII prophetarum; quia aliis elementis apud Hebraeos uterque describitur. Materia tangitur in hoc quod dicit, *Quam vidit super Judam et Jerusalem*, quia de his quae pertinent ad Judam et Jerusalem, ut ly *super* accipiatur pro *de* secundum translationem Symmachi, vel *pro*, idest contra, secundum Septuaginta: ut Juda sumatur pro terra duarum tribuum, et Jeruralem pro Metropoli illius regionis. Vel Juda pro sorte Judae, et Jerusalem pro sorte Beniamin, quia in forte illius erat quantum ad corpus civitatis, quod erat in planitie; quamvis quantum ad verticem montis, in quo erat turris David et templum,

(1) *Al.* ejus.
(2) *Al.* sensu.
(3) *Al.* sufficientis
(4) *Al.* intelligentiam.

pertineret (1) ad domum Dei, sicut potest 3 Reg. 12 haberi. *In diebus*. Hic notificatur opus ex tempore; et ponuntur quatuor reges, quo tempore Isaiae prophetiam hanc edidit: unde quidam dividunt hunc librum secundum tempora regum sub quibus revelationem accepit. Ut in prima parte ponantur ea quae visa sunt tempore Oziae; in secunda ea quae visa sunt tempore Joathan, in 6 cap.: *In anno quo mortuus est Ozias* (2) et inde usque ad finem 14 ubi dicuntur ea quae sunt visa tempore Achaz (3) Sed quare non facit mentionem de regibus Israel, sicut Osee in suo titulo facit mentionem de Jeroboam filio Joas, cum fuerint contemporanei?

Ad quod dicitur, quod iste prophetavit contra duas tribus principaliter; et ideo eorum reges tantum in titulo habet; sed ille contra utrosque.

Item quaeritur quare non fit mentio de Manasse rege Juda: sub quo etiam prophetavit, cum constet eum non amisisse spiritum prophetiae.

Ad quod dicendum, quod omnia quae in hoc libro scripta sunt, temporibus prophetarum vidit. Sed non erat decens ut propheta qui principaliter consolationis est, in comminatione terminaretur; aut quod tempore mali regis, qui iram Dei provocabat, Dei consolatio praedicaretur. Jer. 15: « Dabo « eos in furorem universis regnis terrae. »

2. Hic incipit tractatus istius libri: unde accipietur divisio secundum exigentiam materiae. Dictum est autem, quod principaliter intentio ejus est circa adventum Christi, et gentium vocationem. Constat autem quod (4) « universae viae Domini mise- « ricordia et veritas; » ut dicitur in Psalm. 24. Unde Christo nato dictum est a Simeone, Luc. 2: « Ecce « hic positus est in ruinam et in resurrectionem mul- « torum in Israel. » Et intrantibus gentibus dictum est ab Apostolo. Rom. 2: « Caecitas ex parte con- « tigit (5) in Israel, donec plenitudo gentium « subintraret. » Dividitur ergo iste liber in duas partes. In prima ponitur comminatio divinae justitiae ad excidium peccatorum; in secunda consolatio divinae misericordiae ad resurrectionem justorum, (6) cap. 40, ibi, *Consolamini*. Prima in tres. Cum enim principaliter super Judam et Jerusalem loquatur; in prima parte comminatur duabus tribubus peccantibus; in secunda aliis eas persequentibus. 7 cap., *Et factum est in diebus Achaz filii Joathan filii Oziae regis Juda, ascendit Rasin Rex Syriae, et Phacee filius Romeliae rex Israel in Jerusalem ad praeliandum contra eam . . . Haec dicit Dominus Deus: Non stabit, et non erit istud.* In tertia liberat ab hostibus imminentibus. 32 cap. *Ecce in justitia regnabit Rex.* Prima dividitur in duas. In prima reprobat culpam, et comminatur poenam corrigentem; in secunda comminatur poenam condemnantem incorrigibiles. 6 cap.: *In anno quo mortuus est rex Ozias, vidi Dominum sedentem super solium excelsum et elevatum.* Prima dividitur in duas. In prima arguit de culpa ex parte aversionis, in secunda ex parte conversionis. 2 cap., ibi, *Verbum quod vidit Isaias filius Amos super Judam et Jerusalem.* Prima in duas. In prima arguit in eis peccatum aversionis a cultu Dei; in secunda a ju-

(1) *Al.* pertinerent.
(2) *Al.* Achaz.
(3) *Al.* Oziae.
(4) *Al.* constat quod.
(5) *Al.* contingit.
(6) *Al.* istorum.

stitia proximi, ibi, *Quomodo facta est meretrix civitas fidelis, plena judicii?* Prima in tres. In prima increpat culpam; in secunda pro culpa comminatur poenam, ibi, *Terra vestra deserta, civitates vestrae succensae igni, regionem vestram coram vobis alieni devorant; et desolabitur sicut in vastitate hostili.* In tertia quaerit poenae medelam, ibi, *Audite verbum Domini, principes Sodomorum.* Prima in tres. In prima quaerit judicii testem: in secunda arguit peccati deformitatem, ibi, *Filios enutrivi, ipsi autem spreverunt me;* in tertia ostendit peccantium incorrigibilitatem, ibi, *Super quo percutiam vos ultra, addentes praevaricationem?* Requirit autem creaturam in testem in judicium peccati, quae etiam fuerat testis in obligatione praecepti. *Audite caeli, et auribus percipe terra.* Deut. 32. « Audite caeli quae loquor » Fuerat enim creatura testis obligationis ad praeceptum. Deuteron. 32. Nunc autem invocatur ut arbiter transgressionis. Psalm. 49: « Advocavit caelum desursum, et terram discernere populum ejus. » Sed quandoque vocabitur ut istrumentum divinae ultionis. Sapient. 16: « Creatura creatori suo deserviens, excandescet in tormentum adversus injustos. »

Sed videtur inconveniens quod terra et caelum, quae sunt insensibiles creaturae, vocentur ad audiendum.

Sed dicendum, quod ad ea quae sunt rationalis naturae, vocatur insensibilis creatura propter quinque. Primo ad ostendendam divinam potentiam. Job 38: « Conclusi eam terminis. » Et Rom. 4: « Vocat ea quae non sunt tamquam ea quae sunt. » Secundo per evidentiam. 2 Reg. 12: « Ego vero faciam verbum istud in conspectu omnis Israel, et in conspectu solis. » Et Luc. 19. « Dico vobis, quia si hi tacebunt, lapides clamabunt. » Tertio ad exaggerandam malitiam. Jer. 2. « Obstupescite caeli super haec, et portae ejus desolamini vehementer. » Quarto ad magnificandam laetitiam. Ps. 95. « Laetentur caeli, et exultet terra. » Quinto ad stupendum tristitiam. Oseae, 4. « Propter hoc lugebit terra, et infirmabitur omnis qui habitat in ea. » Ac si diceret: Peccatum vestrum est adeo patens quod ab irrationabilibus, si fieri posset, convinceretur; et similiter de aliis. Vel est ibi metonimia, ut ponatur caelum pro Angelis, et terra pro hominibus. *Caeli*, plurale pro singulari. Vel quia ad litteram sunt plures caeli et unum centrum quod est terra. *Dominus locutus est.* Ipsum loquentem audiatis, quo loquente facta (1) estis. Psal. 148: « Dixit, et facta sunt; ipse mandavit, et creata sunt. » *Audite caeli*, quasi distantes; *percipe terra*, quasi propinqua. *Filios enutrivi.* Hic ostendit peccati deformitatem: et circa hoc tria facit. Primo ostendit contemptum in affectu (2); secundo ignorantiam in intellectu, ibi, *Cognovit bos possessorem suum*; tertio aversionem in operis effectu, ibi, *Vae genti peccatrici etc.* Et servatur hic ordo, ut ex contemptu aggravetur ignorantia, idest non ignorantia excuset contemptum. Contemptum aggravat per beneficium impensum: unde circa primum duo facit. Primo commemorat beneficium; secundo ingratitudinis vitium, ibi *Ipsi autem spreverunt me.* Ponit autem triplex beneficium. Primum est filialis adoptionis, cum dicit, *Filios*. Exod. 4. « Filius primogenitus meus Israel. » Secundum solicitae educationis, ibi, *Enutrivi.* Sap. 16: « Angelorum esca nutrivisti populum tuum. » Tertium singularis exaltationis, ibi, *Et exaltavi.* Sap. 2: « Ostendens per sitim quae tunc fuit, quemadmodum tuos exaltares, et adversarios eorum necares. » Primum quantum ad patrum assumptionem et exaltationem; secundum in filiorum libertatem; tertium in hostium subjugationem. *Ipsi autem spreverunt me.* Jer. 3: « Quomodo si contemnat mulier amatorem suum, sic contempsit me domus Israel. » Ignorantiam autem aggravat per brutorum exemplum: unde circa hoc duo facit. Primo inducit cognitionem brutorum; secundo ignorantiam peccatorum, ibi, *Israel autem me non cognovit. Cognovit bos possessorem suum, et asinus praesepe domini sui*, quadam consuetudine beneficii. *Israel autem.* Arguit in eis duplicem ignorantiam; scilicet praecipientis, cum dicit, *Non cognovit me*, contra id quod dixerat, *Possessorem suum*; et contra rationem nominis; *Israel*: Israel enim, videns Deum, interpretatur. Joan. 16: « Non noverunt Patrem, neque me. » Et ignorantiam legis: Et *populus meus non intellexit;* contra id quod dixerat, *Praesepe*, et quod dixerat, *Populus*, qui legislatoris praeceptis subjicitur. Oseae 8: « Scribam eis multiplices leges meas, quae velut alienae computatae sunt. » Effectum autem operis aggravat per confirmatum usum: unde primo ostendit confirmationem; secundo eorum aversionem, ibi, *Dereliquerunt Dominum.* Confirmationem ostendit primo per peccati consuetudinem, quae inducit habitum: unde dicit, *Vae genti peccatrici.* Sic enim est peccator ex habitu sicut cantor ex arte, vel officio, Infra 48: *Transgressorem ex ventre vocavi te.* Secundo per peccati promptitudinem, quae est quasi quaedam gravitas in peccante. Gregorius: « Peccatum quod per poenitentiam non diluitur, mox suo pondere ad aliud trahit. » Psal. 13: « Veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem. » Tertio ex peccati successione: quia peccata patrum imitantes, quasi ex propagatione habent: unde dicit, *Semini nequam*, idest pessimorum, secundum aliam translationem. Ps. 105: « Peccavimus cum patribus nostris, injuste egimus, iniquitatem fecimus. » Quarto quantum ad peccatorum magnitudinem, cum dicit, *Filiis sceleratis.* Ezech. 22: « Viri detractores fuerunt in te, ad effundendum sanguinem, ... scelus operati sunt in medio tui. » Infra 57: *Numquid non vos filii scelesti, semen mendax? Super quo percutiam vos ultra, addentes praevaricationem?* Hic ostendit peccati incorrigibilitatem, removens triplicem correctionis modum. Primo illum qui est per divinum flagellum, dicens, *Super quo*, idest ad quid, *addentes*, ut scilicet unde corrigo inde addatis peccata? Jer. 1: « Frustra percussi filios vestros: disciplinam non receperunt. » Secundo illum qui est per proximi consilium vel auxilium, cum dicit, *Omne caput languidum*: quia nullus est idoneus ad succurrendum alteri propter propriam infirmitatem. Et hoc ostendit quantum ad personam regis vel principis, dicens: *Omne caput languidum.* 1 Reg. 15. « Nonne cum parvulus esses in oculis tuis caput in tribubus Israel factus es? » Quantum ad personam sacerdotis, *Omne cor moerens*: cor enim primo recipit vitam

(1) *Al.* facti.
(2) *Al.* effectu.

ab anima et transfundit in corpus, quasi medium inter animam et corpus; ita sacerdos est medius inter Deum et populum. Exod. 18; « Tu eris eis « in his quae ad Deum pertinent. » Quantum ad personam privati hominis, cum dicit: *A planta pedis usque ad verticem non est in eo sanitas.* Infra 56: *Omnes in viam suam declinaverunt, unusquisque ad avaritiam suam, a summo usque ad novissimum.* Et notandum, quod inidoneitas regis ostenditur in languore, quia subvenire non poterat puniendo per potentiam. Eccli. 7; « Noli quaerere « fieri judex, nisi virtute valeas irrumpere iniqui- « tatem. » Sacerdotis autem inidoneitas ostenditur in moerore, per quem fit inidoneus ad sacrificia, quibus expiabat peccata. Lev. 10: « Quomodo « potui comedere eam, aut placere Domino in cae- « remoniis mente lugubri? » Psal. 99: « Introite « in conspectu ejus in exultatione. » Privatus poterat corrigere per exemplum; et (1) ideo ostenditur inidoneus per peccatum, quod designatur in privatione sanitatis: *A planta pedis.* Psal. 13: « Omnes declinaverunt, simul inutiles facti sunt; » scilicet ad corrigendum. Tertio, ibi, *Vulnus et livor*, removet modum qui est per humanum studium, sicut quando aliquis disponitur ad gratiam, quae delet peccata, per bona opera. Unde dicit: *Vulnus*, culpa patens, *et livor*, invidia latens, *et plaga tumens*, superbia inflans, *non est circumligata*, vinculo legis retrahentis. Jer. 2: « A sae- « culo confregisti jugum meum, rupisti vincula « mea, dixisti, Non serviam, » quantum ad primum: *nec curata medicamine*, caritate sanante, quantum ad secundum: Prov. 10: « Universa deli- « cta operit caritas: » *nec fota oleo*, humilitate leniente. Judith 9: « Humilium et mansuetorum tibi « semper placuit deprecatio. » Eccl. 3: « Quan- « to major es, tanto magis humilia te in om- « nibus. » Prov. 15: « Responsio mollis frangit « iram. » Jud. 9: « Numquid possum deserere « pinguedinem meam, qua dii utuntur et homines? » *Terra vestra deserta, civitates vestras succensae igni.* In hoc comminatur poenam: et primo ponit punitionis judicium; secundo consolationis qualecumque solatium, ibi, *Nisi dominus exercituum reliquisset nobis semen.* Poenam ponit triplicem. Primo quantum ad destructionem possessionum; unde dicit, *Terra vestra deserta*, quantum ad campestria, quae ita inculta erunt sicut desertum. Infra 7: « Vepres enim « et spinae erunt in universa terra. » *Civitates vestrae succensae igni*, quantum ad urbana. Amos 2: « Mittam ignem in Judam, et devorabit aedes « Jerusalem. » Jer. 4: « Aspexi, et ecce Carme- « lus desertus, et omnes urbes ejus destructae a « facie Domini et a facie furoris ejus. » Secunda poena est quantum ad destructionem terrae nascentium: unde dicit: *Regionem vestram coram vobis alieni devorant*, quantum ad fructus. Deut. 28: « Devoret fructum jumentorum tuorum, ac fruges « terrae tuae, donec intereas. » *Desolabitur*, quantum ad destructionem arborum et vinearum. Jer. 4: « Vae nobis, quoniam vastati sumus. » Tertio quantum ad captivitatem hominum: unde: *Derelinquetur Filia Sion*, idest Jerusalem, vel templum, unde erat custodia totius provinciae, ut solitaria, *et ut umbraculum in vinea*, post vindemiam. Infra 5: « Vinea enim Domini, domus Israel est, et vir « Juda germen delectabile ejus. » *Sicut tugurium in cucumerario*, post fructus ultimos collectos, per quos significat patres. Oseae 9: « Quasi prima po- « ma ficulneae, in cacumine vidi patres eorum. » *Sicut civitas quae vastatur*, quia metropolis erat. Ezech. 33: « Vastata est civitas, ait ille qui vene- « rat de Jerusalem. » Jer. 6: « Haec est civitas « visitationis: omnis calumnia in medio ejus. » *Nisi Dominus exercituum reliquisset nobis semen.* Hic ponitur consolatio ex promissione liberandi seminis. Reliquit autem Dominus eis semen carnis congregatum. Infra 43: *Ab oriente adducam semen tuum, et ab occidente congregabo te.* Semen benedictionis promissum. Gal. 3: « Abrahae dictae « sunt promissiones, et semini ejus. » Semen praedicationis diffusum. Infra 27: *Qui egredientur impetu a Jacob, florebit et germinabit Israel: et implebunt faciem orbis semine.* Semen sanctorum novum. Infra 66: *Sicut caeli novi et terra nova, quae ego facio stare coram me, sic stabit semen vestrum et nomen vestrum, dicit Dominus.*

Filios enutrivi et exaltavi, ipsi autem spreverunt me. Hic notanda sunt tria: scilicet nutritionis beneficium, exaltationis privilegium, ingratitudinis contemptum. Nutrivit quidem tempore legis, quando adhuc heres parvulus erat, Gal. 4, primo reficiens promissis in patribus. Gal. 3: « Abrahae « dictae sunt promissiones. » Secundo gubernans judiciis in legislatoribus Psalm. 147: « Non fecit taliter omni nationi, et judicia sua non manifesta- « vit eis. » Tertio defendens auxiliis in judicibus et Regibus, Judith 2: « Deus eorum defendet eos, « et erimus in opprobrium universae terrae. » Quarto erudivit monitis in prophetis. Malach. 2: « Et testificatus (1) est Dominus inter te et uxo- « rem pubertatis tuae. » Quinto correxit flagellis in hostibus, 2 Mach. 6: « Etenim non multo tem- « pore sinere peccatoribus ex sententia agere, sed « statim ultiones adhibere, magni beneficii est in- « dicium. » Sed exaltavit tempore gratiae primo secundum carnis assumptionem. Hebr. 2: « Nusquam « Angelos apprehendit; sed semen Abrahae appre- « hendit. » Secundo per personalem praedicationem. Matth. 10: « Non sum missus nisi ad oves « quae perierunt domus Israel. » Tertio per suam conversationem. Joan. 10: « Multa bona opera ope- « ratus sum in vobis: propter quod opus vultis me « lapidare? » Quarto per miraculorum operationem. Joan. 4, et Luc. 7: « Quia propheta magnus « surrexit in nobis, et quia Deus visitavit plebem « suam. » Quinto per discipulorum praedicationem. Psalm. 44: « Pro patribus tuis nati sunt tibi filii: « constitues eos principes super omnem terram. » Sed e contrario illi Christum vituperant, Luc. 4: « Nonne hic est filius Joseph? » Secundo doctrinam improbant. Matth. 26 et Luc. 23: « A Galilaea « usque huc, hunc invenimus subvertentem gen- « tem nostram. » Vitam blasphemant. Matth. 9: « Quare cum publicanis et peccatoribus manducat « magister vester? » Miracula pervertunt. Matth. 12: « In principe daemoniorum ejicit daemonia » Discipulos occidunt. Matth. 10: « Ecce mitto vos ut « oves in medio luporum. »

3. Hic ponitur medicina contra poenam: et primo convocat ad audiendum; secundo removet inutile remedium, ibi, *Quo mihi?* tertio adhibetur

(1) *Al.* sed.

(1) *Al.* justificantes.

salubre consilium, ibi, *Lavamini, mundi estote.* Convocat autem ad audiendum primo majores; dicens: *Audite verbum Domini, principes Sodomorum,* secundo minores, ibi, *Populus Gomorrhae.*

Sed quare invitat majores ad audiendum et minores ad percipiendum? Quia ea quae sunt a majoribus audita, facile percipiunt minores.

Item: cum relinquat eis semen, quare comparat eos Sodomitis et Gomorrhaeis, qui penitus consumpti sunt? Et dicendum, quod quantum ad incorrigibiles comparat propter duo Primo propter peccati similitudinem: infra 2: *Et pueris alienis adhaeserunt;* et propter publicationem. infra 3: *Peccatum suum quasi Sodoma praedicaverunt, nec absconderunt.* Et cum fuerint quinque civitates subversae, nihilominus praecipue comparat istis, quia sunt praecipuae inter alias. Et propter hoc etiam principes comparat Sodomitis, quia civitas illa metropolis erat, sic ut patet Genes. 14. Principum autem est audire a Domino verbum suum et populo legem imponere; et ideo invitat illos ad audientiam verbi, et populum ad perceptionem legis. *Quo mihi?* Hic ostendit inutilitatem remedii quod apponebant: et primo quantum ad sacrificiorum oblationes; secundo quantum ad festorum celebrationes, ibi, *Neomenias vestras et sabbatum et festivitates alias non feram;* tertio quantum ad divinas orationes, ibi, *Et cum extenderitis manus vestras, avertam oculos meos a vobis.* Circa primum duo facit. Primo reprobat oblationem de animatis; secundo de inanimatis, ibi, *Incensum abominatio est mihi.* In sacrificiis autem animalium erat aliquid quod totum cedebat in cultum Dei; sicut holocaustum, quasi totum incensum, ab *olon,* quod est totum, et *cauma,* quod est incendium. Unde adeps totus adolebatur, ut habetur Levitic. 1, et sanguis totus effundebatur, Levitic. 3 (1), Quaedam autem erant quae partim cedebant in cultum Dei, partim in usum ministri; sicut hostia pro peccato; nisi quando erat pro peccato sacerdotis vel multitudinis, Levitic. 4. Quaedam autem de quibus cedebat aliquid in cultum Dei, et aliquid in usum ministri, et aliquid cedebat ipsi offerenti, sicut in hostiis pacificis, quae pro gratiarum actione offerebantur, vel pro salute, Levitic. 7. Et secundum haec tria dividitur in tres partes. Primo reprobat sacrificia in tria distributa, scilicet pacifica. Et primo ponit reprobationem, dicens, *Quo mihi,* idest ad quod mihi offertis, *multitudinem victimarum vestrarum,* quasi non mearum? Et dicuntur victimae, vel quia animal vinctum ad sacerdotem ducebatur, vel quia pro victoria habita vel habenda offerebatur. Deinde reprobationis rationem ponit dicens, *Plenus sum:* vel propter fastidium, quia non bona: Genes. 4: « Ad « Cain autem et ad munera ejus non respexit; » vel propter dominium: Psalm. 49: « Meae sunt « omnes ferae sylvarum, jumenta in montibus et « boves. » Secundo reprobat ea quae ex toto erant oblata Deo. Et primo ponit reprobatione illorum trium; et ponit tantum tria animalia, quia de his fiebant tantum sacrificia quae erant de armentis: fiebant etiam quaedam de avibus turturum et pullis columbae: sed hoc erat propter defectum paupertatis (2), sicut patet Levitic. 24 et pluribus aliis locis. Et iterum non erat usus eorum universalis in omnibus, quia non offerebatur ex his hostia pacifica. Deinde ponit reprobationis rationem, ibi, *Cum veneritis ante conspectum meum, quis quaesivit haec de manibus vestris, ut ambularetis in atriis meis?* quasi dicat: Plus offenditis me ambulantes in atriis meis pollucntes ea, quam holocaustum placeat: unde non accepto hanc communionem. Psalm. 39: « Holocaustum et pro peccato non postulasti. » Jerem. 7: « Non sum locutus cum patribus ve« stris, et non praecepi eis in die qua eduxi eos « de terra Egypti de verbo holocautomatum et « victimarum; sed hoc praecepi eis. audite vocem « meam; et ero vobis Deus, et vos mihi populus. » Tertio reprobat ea quae erant Deo et sacerdoti debita, dicens: *Ne offeratis ultra.* Jerem. 11: « Num« quid carnes sanctae auferent a te malitias tuas, « in quibus gloriata es? » Et Mich. 6: « Quid « dignum offeram Domino? . . Numquid offeram « ei holocautomata et vitulos anniculos? Numquid « placari potest in millibus arietum, aut in milli« bus hircorum pinguium? » *Incensum.* Hic reprobat oblationes de rebus inanimatis, pro quibus omnibus ponit incensum, eo quod hoc erat inter alia dignius, sicut thymiama, Exod. 30. et communius, quantum ad thus, quod ponebatur et adjungebatur cuilibet tali oblationi, et totum Deo incendebatur. Infra 66: *Qui* (1) *recordatur thuris, quasi qui benedicat idolo.*

Sed objicitur de hoc quod dicit Glossa quod nunquam sacrificia eorum amavit, cum praeceperit ea ad hoc quod fierent. Genes. 8: « Odoratusque est « Dominus odorem suavitatis; et ait ad eum: Ne« quaquam ultra maledicam terrae propter homi« nem. »

Et dicendum: quod in quolibet sacrificio est aliquid considerandum ex parte offerentis, et aliquid ex parte rei oblatae. Ex parte rei oblatae, sacrificia nostra placent Deo per se, non autem antiquorum sacrificia; et hoc est quod placitum non fuit (2). Amatum dicitur per se quod in se habet unde ametur, sicut bonum honestum; quod autem tantum amatur per relationem illius ad alterum, non dicitur per se amatum, sicut dicitur secari vel uri amatum, secundum quod est ad finem sanitatis relatum. Nostra autem sacrificia in seipsis continent gratiam sanctificationis, secundum quam sunt Deo accepta; sed illa antiquorum sacramenta erant tantum signa istorum; et ideo non erant per se amata. Ex parte autem offerentis, et nostra et illorum possunt esse accepta ex devotione offerentis. Potest ergo quadruplex tempus distingui. Primum ante legem scriptam et idolatriam; et tunc placebant antiqua sacrificia facta a sanctis patribus et propter devotionem offerentis et propter significationem rei oblatae. Secundum tempus est sub lege scripta; et tunc interveniente idolatria, additum fuit quiddam propter quod displicebant, quia non erat dignum (3) quod eodem placaretur Deus et coleretur diabolus: et ex alia parte fuit addita una utilitas ex parte offerentis, ut esset remedium contra idolatriam populo ad hoc prono. Unde etiam de sacrificiis nihil praeceptum est ante fabricationem idoli. Et sic intelligitur auctoritas Jeremiae inducta. Tertium tempus fuit sub prophetis, in quo propter peccata populi jam non placebant ex parte

(1) *Al.* Levit. 1, adeps, qui totus adolebatur. Levit. 3, et sanguis qui totus effundebatur.

(2) *Al.* defectum vel paupertatem.

(1) *Al. quasi*

(2) *Al.* placitum fuit.

(3) *Al.* erant digni.

offerentis, sed tantum inquantum erant signum. Unde secundum hoc non placabant Deum, sed magis offendebant. Quartum tempus est sub gratia, quando jam usus eorum ex toto abolitus est, quia veniente veritate cessavit figura.

4. Hic removet solemnitatum celebrationes. Et primo, quantum ad futurum, ponit prohibitionis propositum dicens, *Neomeniam*. Psal. 80: « Buccinate in neomenia tuba, in insigni die solemnitatis vestrae. » *Sabbatum*. Exod. 20: *Festivitates alias*. Levit. 23: « Hae sunt feriae Domini, quas vocabitis celeberrimas et sanctissimas. » *Iniqui sunt coetus vestri*. Infra 58: « Ecce in die jejunii vestri invenitur voluntas vestra, et omnes debitores vestros repetitis. » *Non feram*. Secundo quantum ad praesens ponit odium dicens: *Calendas vestras*, quod addit supra neomeniam, *et solemnitates vestras odivit anima mea*. Unde Psalm. 80: « Sumite psalmum, et date tympanum: psalterium jucundum cum cythara. Buccinate in neomenia tuba, in insigni die solemnitatis vestrae. » Thren. 2: « Oblivioni tradidit Dominus in Sion festivitatem et sabbatum, et in opprobrium et in indignationem furoris sui regem et sacerdotem. » Tertio, quantum ad praeteritum, ponit taedium, dicens: *Facta sunt mihi molesta*: et ponit gravitatem ponderis: Psal. 37: « Sicut onus grave gravatae sunt super me: » secundo laborem portantis: *Laboravi sustinens*. Infra 43: *Praebuisti mihi laborem in iniquitatibus tuis*. Et loquitur humano more de Deo: quia homini dicitur esse grave laborare in eo quod non placet sibi. *Et cum extenderitis manus vestras, avertam oculos meos a vobis*. Reprobat orationes eorum: et primo ponit reprobationem; secundo reprobationis rationem, ibi, *Manus enim vestrae sanguine plenae sunt*. Circa primum duo facit. Primo reprobat quantum ad signum devotionis, ibi, *Et cum extenderitis*. Thren. 3. « Levemus corda nostra cum manibus in (1) caelum ad Deum. » Et infra 65: *Tota die expandi manus meas ad populum incredulum, qui graditur in via non bona*. Secundo prolixitatem orationis. Prover. 28: « Qui declinat aurem suam ne audiat legem, oratio ejus erit execrabilis. *Manus enim vestrae sanguine plenae sunt*, quem fudistis. Psalm. 13: « Veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem. » Prover. 1: « Prohibe pedem tuum a semitis eorum: pedes enim illorum ad malum currunt, et festinant ut effundant sanguinem. » *Lavamini*. Hic ponit salubre consilium; et circa hoc tria facit. Primo ponit efficax remedium; secundo remedii effectum, ibi, *Venite, et arguite me, dicit Dominus*; tertio poenam contra contemptum, ibi, *Quod si nolueritis, et me ad iracundiam provocaveritis, gladius devorabit vos* (2). Remedium consistit in duobus: in fuga mali et in sequela boni, ibi, *Discite bene facere*. Malum fugatur dupliciter. Primo per purgationem praeteriti; et quantum ad hoc dicit, *Lavamini*, Jer. 4: « Lava a malitia cor tuum, Jerusalem, ut salva fias. Usquequo morabuntur in te cogitationes noxiae? » Secundo per cautelam futuri: et hoc fit tripliciter. Primo ut corde mala non cogitet: *Mundi estote*. Proverb. 22: « Qui diligit cordis munditiam, propter gratiam labiorum habebit amicum regem. » Secundo ut cogitata opera non impleat. Micheae 2: « Vae qui cogitatis inutile, et operamini malum in cubilibus vestris: in luce matutina faciunt illud. » *Auferte malum*, scilicet opus. Tertio ut incepta non perficiat: *Quiescite agere perverse*. Jerem. 2: « Prohibe pedem tuum a nuditate, et guttur tuum a siti. » Et in eodem capitulo: « Cursor levis explicans vias suas. » *Discite bene facere*. Hic ponit remedium quantum ad sequelam boni: et primo ponit (1) ut addiscat; secundo ut opere impleat, ibi, *Subvenite oppresso, judicate pupillo, defendite viduam*. Operatur enim aliquis bonum in ordinando seipsum; et quantum ad hoc dicit, *Discite bene facere*. Jer. 6: « Erudire, Jerusalem, ne forte recedat anima mea a te; ne forte ponam te terram desertam et inhabitabilem. » In ordine ad proximum; et hoc est quod dicit, *Quaerite judicium*. Job 29: « Causam quam ego nesciebam, diligentissime investigabam. » Jerem. 6: « State super vias, et videte et interrogate de semitis antiquis. » *Subvenite oppresso*. Hic ponit impletionem operis in subveniendo miseris. Miserum autem facit vel violentia: et quantum ad hoc dicit, *Subvenite oppresso*: Proverb. 24. « Erue eos qui ducuntur ad mortem, et qui trahuntur ad interitum liberare non cesses: » aut aetatis ignorantia: *Judicate pupillo*: Eccli. 4: « In judicando esto pupillis ut pater: » aut sexus impotentia: *Defendite viduam*. Job 29: « Auris audiens beatificabat me, et oculus videns testimonium reddebat mihi. » *Et venite*. Hic promittit effectum: et circa hoc tria ponuntur. Primo promittentis obligatio, cum dicit, *Venite*; ac si diceret: Si facitis quae dico, et non sequatur quod promitto, obligo me quod arguatis me. Hoc plangebat Job 9: « Non est qui utrumque possit arguere et ponere manum suam in ambobus. » Secundo malorum cessatio: *Si fuerint peccata vestra ut coccinum, quasi nix dealbabuntur*. Et promittit specialiter mundationem a peccatis: quia cessante causa, cessat effectus. Duo genera peccati tangit. Primum quod est ex amore incendente, quod notat in coccino propter intensum ruborem, contra quod ponit candorem nivis frigidae. Job 9: « Si lotus fuero quasi aquis nivis et fulserint velut mundissimae manus meae; tamen sordibus intinges me, et abominabuntur me vestimenta mea. » Secundum quod est peccatum ex timore mortificante, quod notatur in vermiculo, cujus color accedit ad albedinem: *Et si fuerint rubra quasi vermiculus*; contra quod ponit lanam: unde *velut lana alba erunt*. Ezech. 37: « In multitudine diversarum opum in lanis optimi coloris. » Dan. 7: « Vestimentum ejus sicut nix candidum, et capilli ejus quasi lana munda. » Tertio ponitur bonorum restitutio: *Si volueritis, et audieritis me, bona terrae comedetis*. Psalm. 26: « Credo videre bona Domini in terra viventium. » *Comedetis*. Infra 65: « Ecce servi mei comedent, et vos esurietis. » *Quod* (2) *si nolueritis*. Ponit poenam contemptus. Et primo ponit contemptum, dicens: *Quod si nolueritis, et me ad iracundiam provocaveritis*. Zach. 8. « Cogitavi ut affligerem vos, cum ad iracundiam me provocarent patres vestri. » Secundo comminatur vindictae gladium; *Gladius devorabit vos*. Ezech. 5: « Gladium evaginabo post eos, et complebo furorem meum; et quiescere faciam indignationem meam in eis. »

(1) *Al.* ad.
(2) *Al. quin si volueritis etc.*

(1) *Al.* et ponit.
(2) *Al.* quia.

Tertio ostendit esse immutabile judicium: *Quia os Domini locutum est.* Numer. 23: « Non est Deus « ut homo et mentiatur, nec ut filius hominis ut « mutetur. »

3. Hic ostendit peccata eorum secundum aversionem a justitia proximi: et circa hoc tria facit. Primo describit culpam; secundo comminatur poenam, ibi, *Propter hoc dicit Dominus Deus exercituum*; tertio poenae sequelam, ibi, *Et restituam.* Circa primum primo arguit peccatum plebis; secundo peccatum sacerdotis, ibi, *Argentum tuum versum est in scoriam*; tertio peccatum Principum, ibi, *Principes tui infideles, socii furum.* In plebe duo arguit, aggravans per comparationem ad priorem statum: scilicet venalitatem per comparationem ad priorem fidelitatem: unde dicit: *Quomodo facta est meretrix civitas fidelis?* Jer. 2. « Sub omni ligno « frondoso et in omni colle sublimi tu prosternebaris « meretrix: » et credulitatem per comparationem ad justitiam et judicium, quod est justitiae executio. *Plena judicii. Justitia habitavit in ea.* Psal. 93: « Quoadusque justitia convertatur in judicium. » Unde dicit: *Nunc autem homicidae.* Oseae 4: « Ma« ledictum et mendacium et homicidium et furtum et « adulterium inundaverunt, et sanguis sanguinem te« tigit. » Peccatum sacerdotis (1) in duobus arguit. In corruptione veritatis doctrinae: unde dicit: *Argentum tuum, versum est in scoriam.* Psal. 2: « Eloquia « Domini eloquia casta, argentum igne examina« tum, probatum terrae, purgatum septuplum. » Jer. 5: « Prophetae prophetaverunt mendacium. » Secundo in remissione severitatis disciplinae, quae significatur in vino; hoc enim est vinum quod infudit Samaritanus: Luc. 10. Unde dicit: *Vinum tuum mixtum est aqua.* Ezech. 13: « Vae qui con« suunt pulvillos sub omni cubito manus, et fa« ciunt cervicalia sub capite universae aetatis ad « capiendas animas » *Principes tui infideles.* Hic arguit peccatum principum: et primo ostendit eos infideles in officii executione, quod ad suam utilitatem et non populi exequuntur. Amos 6: « Un« guento optimo delibuti, bibentes in phjalis vi« num. » Ezech. 34: « Vae pastoribus Israel, qui « pascunt semetipsos. Nonne greges pascuntur a « pastoribus? » Et propter hoc dicit, *Infideles.* Secundo ostendit eos transgressores in malefactorum receptione: *Socii furum*, eos defendendo et patrocinium praestando: Oseae 6: « Quasi fauces viro« rum latronum principes sacerdotum. » Proverb. 1: « Fili, ne ambules cum eis. » Tertio ostendit eos corruptos in munerum receptione. Infra 5. *Vae qui justificatis impium pro muneribus, et justitiam justi aufertis ab eo.* Unde dicit: *Omnes diligunt munera*, recepta, *sequuntur retributiones,* scilicet promissas vel speratas Quarto, ostendit eos iniquos in pauperum repulsione. *Pupillo non judicant, et causa viduae non ingreditur ad eos.* Jer. 5: « Cau« sam viduae non judicaverunt, causam pupilli « non dixerunt. » *Propter hoc haec dicit Dominus exercituum fortis Israel.* Hic comminatur poenam: et primo praelatorum; secundo subditorum, ibi, *Et convertam manum meam ad te.* Circa primum ponit tria. Primo punientis potestatem in auctoritate, dicens, *Dominus.* Malach. 1: « Si ego « Dominus, ubi est timor meus? dicit Dominus. » In ministrorum multitudine: *Exercituum.* Job 25: « Numquid est numerus militum ejus? » In fortitudine, *Fortis.* Job 9: « Sapiens corde est, et fortis « robore: quis restitit ei, et pacem habuit? » Secundo ponit punientis voluntatem. *Heu*, scilicet eis, *consolabor*, quia mea consolatio erit punitio eorum. Infra 63: *Dies ultionis in corde meo, annus retributionis meae venit.* Tertio ponit poenae crudelitatem: *Et vindicabor de inimicis*: quia sicut hostes puniam vos. Deut. 32: « Reddam ultionem hosti« bus meis, et his qui oderunt me retribuam. » *Et convertam manum meam ad te.* Hic comminatur poenam subditorum. Et primo ponitur punientis praeparatio, ibi, *Et convertam manum meam ad te* puniendum, quam parcendo quasi plicatam tenueram. Job 19: « Manus Domini tetigit me. » Secundo poenae perfectio: *Excoquam*, igne tribulationis, *ad purum scoriam tuam*, quousque aliquid purgandum sit. Matth. 5: « Non exibis inde donec « reddas novissimum quadrantem. » Tertio poenarum multitudo: *Auferam omne stamnum tuum*: quia pro omni peccato puniam. Infra 40: « Recepit « de manu Domini duplicia pro omnibus peccatis « suis. » *Et restituam judices tuos.* Hic ponit poenae sequelam: et primo quantum ad correptos, renovationem; secundo quantum ad obstinatos, consumptionem, ibi, *Et conteret scelestos.* « Eodem « enim igne (ut dicit Augustinus) aurum proba« tur, et palea fumat. » Circa primum tria facit. Primo promittit renovationem quantum ad praelatorum emendationem: secundo quantum ad famae restitutionem, ibi, *Post hoc vocaberis*; tertio quantum ad justitiae observationem, ibi, *Sion in judicio redimetur.* Dicit ergo: *Restituam judices*, quantum ad saeculares principes, quorum est judicare populum, *et consiliarios tuos*, idest sacerdotes, quorum est consilia Dei manifestare populis: Malach. 2: « Labia sacerdotum custodiunt scientiam, et legem « exquirunt ex ore ejus, quia Angelus Dominus « exercituum est: » *ut fuerunt prius*, sicut Moyses et Josue qui Deo placuerunt. Jerem. 3: « Dabo « vobis pastores juxta cor meum, qui pascent vos « scientia et disciplina. » *Et vocaberis*, idest recuperabis famam, ut dicaris talis qualis ante fueras, *civitas justi*, idest in qua servatur justitia. Infra 62: « Non vocaberis ultra derelicta, nec vo« caberis ultra desolata; sed vocaberis voluntas « mea in ea. » *Sion in judicio*, per executionem justitiae, *redimetur*, a calumniantibus; *et reducent eum in justitia*; quia judicium est reducere ad aequalitatem, in qua consistit justitia. Psal. 71: « Ju« dicare populum tuum in justitia, et pauperes « tuos in judicio. » Jerem. 23: « Regnabit rex.... « et faciet judicium et justitiam in terra. » *Ex conteret scelestos.* Hic ponitur obstinatorum destructio; et circa hoc tria facit. Primo praedicit destructionem; secundo destructionis modum, ibi, *Confundentur enim ab idolis*; tertio aufert evasionis spem, ibi, *Et erit fortitudo tua ut favilla stupae.* Et quia poena ordinatur contra culpam; ideo circa primum tangit culpam dupliciter. Ex parte conversionis, quantum ad scelus idolatriae: unde dicit, *Scelestos*; et quantum ad peccatum voluntatis et luxuriae: unde dicit, *Peccatores*: quia ad talia homines maxime proni sunt; contra quod ordinat poenam contritionis, in qua notatur poena pro inflictione. Jerem. 17: « Duplici contritione « contere eos; » quasi pro duplici peccato. Secundo ex parte aversionis, quia *dereliquerunt Dominum*;

(1) *Al.* sacerdotum.

contra quod ordinat poenam consumptionis, dicens, *Consumentur*; in quo designat poenam desertionis: quod enim consumitur, in nihilum vadit, et « omnia in nihilum deciderent, nisi manus Domini ea contineret; » ut dicit Gregorius. Jer. 17: « Domine, omnes qui te derelinquunt, confundentur; recedentes a te in terra scribentur: quoniam dereliquerunt venam aquarum viventium Dominum. » *Confundentur enim ab idolis*. Hic ponit modum destructionis: et primo quantum ad confusionem peccati; secundo quantum ad subtractionem boni, ibi, *Cum fueritis velut quercus defluentibus foliis*. Circa primum contra idolatriam ordinat confusionem, dicens: *Confundentur ab idolis*, idest propter idola. Psalm. 96: « Confundantur omnes qui adorant sculptilia: » contra voluptatem erubescentiam, cum dicit: *Erubescetis super hortis quos elegeratis*, luxuriae vestrae. Rom. 6: « Quem fructum habuistis in illis in quibus nunc erubescitis? » Confusio enim magis respicit malum; sed erubescentia culpam. Peccata enim carnalia (ut dicit Gregorius) sunt minoris culpae et majoris infamiae. Et ratio est, quia sunt secundum potentias ignobiliores, et maxime materiales: et tamen sunt innatae et connaturales et passibiles. *Cum fueritis*. Hic ponitur subtractio boni: et primo ejus quod ad protectionem et ornatum spectat; quod significatur in oblatione filiorum; secundo ejus quod pertinet ad fructum, ibi, *Velut ortus absque aqua* (1). Et contra dicitur de viro justo, Psalm. 1: « Erit tamquam lignum quod plantatum est secus decursus aquarum. » *Et erit*. Hic aufert eis evasionis spem: et ponit tria. Primo aufert ab eis propriae fortitudinis firmamentum: unde dicit: *Erit fortitudo vestra ut favilla stupae*, quae cito consumitur. Eccl. 21: « Stupa collecta synagoga peccantium. » Secundo idolorum auxilium, dicens: *Opus vestrum*, scilicet idolorum, quod manus vestrae operatae sunt, *quasi scintilla*, quae nullius momenti est. Deuter. 32: « Ubi sunt dii eorum, in quibus habebant fiduciam? » Et tamen comburitur: unde sequitur, *Et succendetur*. Infra 50: *Ambulate in lumine ignis vestri*. Tertio hominum succursum: *Et non erit qui extinguat*. Ezech. 20: « Non extinguetur flamma succensionis, et comburetur in ea omnis facies ab austro usque ad aquilonem; et videbit omnis caro quia ego Dominus succendi eam; nec extinguetur. »

(1) *Al. qui sunt aqua etc.*

CAPUT SECUNDUM.

1. Verbum quod vidit Isaias filius Amos super Judam et Jerusalem. Et erit in novissimis diebus praeparatus mons domus Domini in vertice montium, et elevabitur super colles: et fluent ad eum omnes gentes, et ibunt populi multi, et dicent: Venite, ascendamus ad montem Domini, et ad domum Dei Jacob: et docebit nos vias suas, et ambulabimus in semitis ejus: quia de Sion exibit lex, et verbum Domini de Jerusalem.

2. Et judicabit gentes, et arguet populos multos. Et conflabunt gladios suos in vomeres, et lanceas suas in falces. Non levabit gens contra gentem gladium, nec exercebuntur ultra ad praelium. Domus Jacob, venite et ambulemus in lumine Dei nostri. Projecisti enim populum tuum domum Jacob, quia repleti sunt ut olim et augures habuerunt ut Philisthiim et pueris alienis adhaeserunt. Repleta est terra argento et auro, et non est finis thesaurorum ejus; et repleta est terra ejus equis, et innumerabiles quadrigae ejus; et repleta est terra ejus idolis. Opus manuum suarum adoraverunt, quod fecerunt digiti eorum. Et incurvavit se homo et humiliatus est vir.

3. Ne ergo dimittas eis. Ingredere in petram, et abscondere in fossa humo a facie timoris Domini et gloria majestatis ejus. Oculi sublimes hominis humiliati sunt, et incurvabitur altitudo virorum. Exaltabitur autem Dominus solus in die illa: quia dies Domini exercituum super omnem superbum et excelsum, et super omnem arrogantem, et humiliabitur, et super omnes cedros Libani sublimes et erectas, et super omnes quercus Basan, et super omnes montes excelsos, et super omnes colles elevatos, et super omnem turrem excelsam, et super omnem murum munitum, et super omnes naves Tharsis, et super omne quod visu pulchrum est. Et incurvabitur omnis sublimitas hominum, et humiliabitur altitudo virorum; et elevabitur Dominus solus in die illa; et idola penitus conterentur. Et introibunt in speluncas petrarum et in voragines terrae a facie formidinis Domini, et a gloria majestatis ejus, cum surrexerit percutere terram. In die illa projiciet homo idola argenti sui, et simulacra auri sui quae fecerat sibi, ut adoraret talpas et vespertiliones. Et ingredietur scissuras petrarum et in cavernas saxorum a facie formidinis Domini, et a gloria majestatis ejus, cum surrexerit percutere terram. Quiescite ergo ab homine cujus spiritus in naribus ejus est, quia excelsus reputatus est ipse.

1. Hic increpatur culpa eorum ex parte conversionis; et dividitur in partes tres. In prima arguit eos pro culpa quam committebant in cultura idolorum; in secunda pro illa quam committebant in oppressione hominum: 3 cap., ibi, *Ecce enim dominator Dominus exercituum auferet ab Jerusalem et a Juda validum et fortem*; in tertia pro culpa quam committebant in abusu rerum: cap. 5: *Cantabo dilecto meo canticum patruelis mei vineae suae*. Prima dividitur in duas. In titulum et tractatum. Secunda ibi, *Et erit in novissimis diebus praeparatus mons domus Domini in vertice montium*. Et ponit *Verbum* in principio capituli: quia specialiter de incarnato Verbo prophetia est. Amos 3: « Non faciet Dominus verbum, nisi revelaverit secretum suum ad servos suos prophetas. » *Et erit*. Hic exequitur intentum. Et dividitur in partes tres. In prima promittit salutis remedium, ne gravitas sequentis culpae in desperationem inducat; in secunda ostendit culpae reatum, ibi, *Projecisti enim populum tuum domum Jacob*; in tertia comminatur poenae flagellum, ibi, (1) *ergo dimittas eis*. Circa primum tria ponuntur. Primo salutis praeparatio; secundo gentium conversio, ibi, *Et fluent ad eum omnes gentes*; tertio Judaeorum in

(1) *Al. sic.*

fine vocatio, ibi, *Domus Jacob, venite.* Circa primum tria ponuntur. Primo salutis tempus: unde dicit, *Et erit.* Et copulat ad praecedentem prophetiam, vel ad illud quod a Domino audivit; sicut dicit Gregorius super principium Ezechielis. *In novissimis diebus praeparabitur mons domus Domini in vertice montium*; idest in tempore gratiae, quod dicitur novissimum, quia non succedet alia religionis observatio. Matth. ult.: « Ecce ego vobiscum « sum usque ad consummationem saeculi. » Genes. 49: « Congregamini filii Israel, ut annuntiem « vobis quae ventura sunt vobis in novissimis « diebus. »

Sed videtur quod a principio humani generis debuerit ista salus praeparari quae est per incarnationem filii Dei: quia quanto morbo per medicinam citius subvenitur, facilius curatur.

Ad quod dicendum, quod medicina debet offerri secundum conditionem morbi. Et quia peccatum hominis fuit per superbiam, qua praecepta Dei contempsit; oportuit quod ad salutis medicinam percipiendam praepararetur per humilitatem, ut cognosceret infirmitatem suarum virium: quia nec lege (1) naturali nec lege (2) scripta adjutus poterat sibi providere; et sic tanto humilius et ardentius medicinam quaereret, quanto in se auxilium sibi non inveniebat.

Secundo salvantis virtus, cum dicitur, *Mons domus Domini,* in quo domus Domini est fundata. Ezech. 3: « Dimisit me super montem excelsum. » Tertio salvantis gradus: *In vertice montium,* idest majorum, *Et elevabitur super colles,* idest super minores principes. Infra 52: « Ecce intelliget ser- « vus meus, exaltabitur et elevabitur, et sublimis « erit valde. » *Et fluent ad eum omnes gentes.* Hic ponitur gentium conversio: et circa hoc tria ponit. Primo ipsam conversionem; secundo declarat conversionis ordinem, ibi, *Et ibunt populi*; tertio promittit conversionis pacem, ibi, *Et judicabit gentes.* Dicit ergo quantum ad primum: *Et fluent,* in quo notatur multitudo et festinantia, *omnes gentes,* idest de gentibus omnibus aliqui. Jerem. 31: « Ad « ducam eos per torrentem aquarum in via recta, « et non impingent in ea. » Ordo conversionis fuit quod per vocationem eorum qui fuerunt ex Judaeis, gentes conversae sunt. Et ideo tria circa secundum ponit. Primo vocantes, secundo vocationem, ibi, *Venite, ascendamus ad montem Domini;* tertio ordinis rationem, ibi, *Quia de Sion exibit lex.* Dicit ergo: *Populi,* idest qui ex Judaeis, *multi,* non omnes: in quo notatur paucitas Judaeorum conversorum respectu multitudinis gentium; *ibunt,* passibus fidei credentes, *et dicent.* 2 Corinth. 4: « Et nos credimus, propter quod et loquimur. » *Venite.* Hic ponitur vocatio. Vocatur autem tripliciter. Ad fidei eminentiam: unde dicit: *Venite,* per consensum, *ascendamus* per fidem *in montem Domini,* idest ad Christum, *et ad domum Dei Jacob,* idest Ecclesiam. Jerem. 31: « Surgite et ascenda- « mus in Sion ad Dominum Deum nostrum: quia « haec dicit Dominus: Exultate in laetitia Jacob. » Secundo ad doctrinam, cum dicit: *Docebit nos vias suas,* idest praecepta quibus ad ipsum itur. Cant. 8: « Ibi me docebis, et dabo tibi poculum ex vino « condito, et mustum malorum granatorum meo- « rum. » Tertio ad obedientiam consiliorum (1). *Et ambulabimus,* post eum, *in semitis ejus.* Jerem. 6: « Interrogate de semitis antiquis quae sit via « bona et ambulate in ea. » *Quia de Sion.* Hic ponit ordinis rationem, dicens: *Quia de Sion,* non de monte Sina, *exibit lex,* spiritualiter intellecta, *et verbum Domini,* idest Evangelium, *de Jerusalem* propter contemplationem pacis: « Salus enim ex « Judaeis est. » Joan. 4. Et infra 29: *Qui egredientur impetu a Jacob, florebit, et germinabit Israel.*

2. Hic promittit conversis pacem; et circa hoc tria facit. Primo ponit pacis effectivum; secundo pacis signum: *Et conflabunt gladios suos in vomeres, et lanceas suas in falces*; tertio pacis fructum: *Non levabit gens.* Effectivum pacis est regis judicium; et ideo primo dicit: *Judicabit gentes,* dando eis jura, *et arguet populos,* corrigendo peccata. Infra 2: *Judicabit in justitia pauperes, et arguet in aequitate pro mansuetis terrae.* Signum pacis est quod instrumenta belli vertantur (2) in cultum agri: unde dicit: *Et conflabunt gladios suos in vomeres.* Psal. 45: « Arcum conteret, et confringet « arma. » Fructus est in amotione hostium: unde dicit: *Non levabit gens contra gentem gladium.* Infra 26: *Vetus error abiit, servabis pacem, pacem, quia in te speravimus.*

Sed contra, quia postea fuerunt multa bella.

Glossa respondet, quod non fuerunt tam magna sicut ante. Unde in tempore antichristi quamvis sit futura magna persecutio, tamen habebunt pacem magnam adinvicem, sicut fuit in tempore Diocletiani. Vel melius dicendum, quod referatur ad pacem factam per Christum, quae complebitur in futuro.

Domus Jacob. Hic ponitur vocatio Judaeorum post conversionem gentium factam: vel ex persona prophetae, vel ex persona gentilium, ut sint in cauda qui fuerunt in capite. Rom. 11: « Caecitas « ex parte contigit in Israel donec plenitudo gen- « tium subintraret, et sic omnis Israel salvus fie- « ret. » *Ambulemus,* simul et concorditer, ut sit unum ovile. Joan. 10: « Et fiet unum ovile et « unus pastor. » *In lumine.* Joan. 12: « Ambulate « dum lucem habetis. » *Projecisti enim populum tuum domum Jacob.* Hic ostendit eorum reatum: et primo in generali; secundo in speciali, ibi, *Et augures habuerunt ut Philisthiim.* Circa primum duo facit. Primo ostendit eorum a Deo elongationem, cum dicit, *Projecisti enim*: et sic continuat Glossa: « Me- « rito vocandi sunt, quia projecisti. » Jer. 22: « Quare abjecti sunt ipse et semen ejus, et pro- « jecti in terram quam ignoraverunt. » Secundo ponit elongationis causam (3), *quia* scilicet *repleti sunt,* iniquitate, *ut olim,* in Aegypto. Jerem. 23: « Adulteriis repleta est terra; » Non enim est causa elongationis a Deo nisi peccatum. Unde infra 59: « Peccata vestra et iniquitates vestrae divise- « runt inter vos et Deum. » *Et augures.* Hic ponit culpam in speciali; et praecipue circa idolatriam, quam arguit in eis tripliciter. Primo quantum ad gentilem conversationem; secundo quantum ad idolatriae occasionem, ibi, *Repleta est terra argento et auro;* tertio quantum ad cultus observationem, ibi, *Et repleta est terra.* Gentilem conversationem reprehendit in eis in duobus. Primo quantum ad

(1) *Al.* in lege.
(2) *Al.* in lege.

(1) *Al. omittitur* consiliorum.
(2) *Al.* vertentur.
(3) *Al.* intentionem.

divinos augures, quos habebant: unde dicit: *Augures*, idest pronosticantes de futuris ex voce et garritu avium, *habuerunt ut Philisthiim*, in quibus maxime haec superstitio vigebat, contra id quod praecipitur Deut. 18: « Cave ne imitari velis abominationes gentium illarum. » Et infra statim: « Non invenietur in te qui ariolos sciscitetur, et « observet somnia atque auguria. »

Sed videtur quod augurium non sit peccatum. Aves enim meliorem aestimationem habent quam pisces qui sunt magis aquosi; sed marinarii ex motu quorumdam piscium accipiunt conjecturas de tempestate futura: ergo etiam per aves potest aliquid pronosticari de futuris.

Et dicendum, quod Deus providit unicuique rei ea quibus possit conservari in esse, secundum suae naturae capacitatem: et ideo homini dedit rationem per quam conferendo potest sibi adinvenire remedia contra nociva. Et quia in brutis deficit ratio, ordinavit ut quod ex ratione deficit, natura suppleret; et ideo talibus data sunt arma et operimenta naturaliter, quae homo per artem sibi acquirit. Similiter creata est eis quaedam vis naturalis aestimationis, impellens ea ad operandum opera suae speciei. Unde potius aguntur quam agant, ut dicit Damascenus. Et cum natura inferior reguletur per naturam superiorem et moveatur, relinquuntur in ipsis impressiones superiorum motuum fricantium hujusmodi motum per quem moventur ad providendum sibi in necessariis. Et in talibus accipere conjecturam ab avibus, vel avium motibus, vel aliorum animalium, non est peccatum; sed tantum de his quae habent causam ex libero arbitrio, quod non operatur necessitate stellarum.

Secundo, quantum ad passiones innaturales, in quibus subjacebant: unde dicit: *Pueris alienis*, idest alienigenis, vel a Deo alienis, *adhaeserunt*, per turpem abusum. Rom. 2: « Masculi in masculos « turpitudinem operantes. » 2 Machab. 4, dicitur de hoc vitio: « Erat autem et incrementum quod- « dam, et profectus gentilis; et alienigenae con- « versationis, propter impii et non sacerdotis Ja- « sonis nefarium et inauditum scelus. » *Repleta est.* Hic ponit idolatriae occasionem, quae est avaritia. Ephes. 5: « Aut avaritia . . . . quae est ido- « lorum servitus. » Primo ergo ostendit avaritiam eorum quantum ad multiplicationem rerum quae pertinent ad necessitatem victus, cum dicit, *Repleta est terra:* in quo notatur abundantia rerum; *et non est finis*: in quo notatur insatiabilitas avari, qui non implebitur pecunia. Eccli. 5: « Avarus non « implebitur pecunia: et qui amat divitias, fructum « non accipiet ex eis. » Et Oseae 2: « Dedi eis « frumentum et vinum et oleum et argentum mul- « tiplicavi eis, et aurum; quae fecerunt Baal. » Secundo quantum ad res quae pertinent ad portantis usum, cum dicit, *Repleta*. Psalm. 19: « Hi « in curribus, et hi in equis; nos autem in nomi- « ne Dei nostri invocabimus. » *Et repleta est.* Hic arguit in eis idolatriae cultum; et arguit hic ex tribus. Primo ex multitudine, cum dicit, *Et repleta est.* Oseae 7: « Multiplicavit Ephraim al- « taria ad peccandum. » Jer. 2: « Sub omni li- « gno frondoso et in omni colle sublimi tu pro- « sternebaris meretrix. » Secundo ex idolorum vilitate: *quia opus manuum suarum*, et adhuc plus *quod fecerunt digiti eorum.* Psal. 113: « Simulacra « gentium argentum et aurum, opera manuum « hominum. » Tertio ex hominis dignitate: et ideo dicit: *Homo*, qui ad imaginem Dei factus est, *inclinavit se*, supponendo se idolis; *vir*, qui virtuosus videbatur quantum ad acquisita, *humiliatus est.* Psal. 48: « Homo cum in honore esset, non intel- « lexit; comparatus est jumentis insipientibus, et « similis factus est illis. » Infra 44: *Curvatus est ante illud, et adorat, et dicit, Libera me.*

3. Hic comminatur eis poenam. Et dividitur in duas partes. In prima ostendit eis imminere periculum; in secunda concludit evasionis remedium, ibi, *Quiescite ergo ab homine.* Ostendit autem eis imminere periculum, removendo tria. Primo praesumptionem de divina misericordia; secundo confidentiam de propria potentia, ibi, *Oculi sublimes hominis humiliati sunt*; tertio remedium quod relinquebatur in aliorum fiducia, ibi, *In die illa projiciet homo idola argenti sui.* Et quia divina misericordia mensuram non habet, sed semper superexaltat judicium, ideo non removet eam praedicendo ut de futura, sed imprecando poenam ut justam. Duo ergo facit. Primo ponit imprecationem, dicens: Ex quo tam turpia mala faciunt, *ergo ne dimittas eis*: quasi dicat: Justum esset ut in nullo eorum misereris. Jer. 5: « Numquid super his « non visitabo, dicit Dominus, et super gentem « hujusmodi non ulciscetur anima mea? » Secundo ironice ponit consilium ad suasionem, dicens, *Ingredere*; quasi dicat: Ex quo ipse non dimittit, restat ut abscondaris a facie ejus. *Ingredere in petram*: ad litteram, in fixuras petrarum ad ibi manendum: *abscondere in fossa humo*, idest in cavernis terrae, *a facie timoris Domini*, idest a facie illorum per quos Deus se probat timendum et glorificandum. Jer. 18: « Relinquite civitates. » Sed hoc non valebit eis: unde in Psalm. 138: « Quo ibo a spiritu tuo, et « quo a facie tua fugiam? » Bernardus exponit de Christo. « Petra enim est Christus: » 1 ad Corinth. 10. In ipso est intrandum per devotionis affectum. Dicit ergo: « Ego quod mihi deest usur- « po de visceribus Jesu Christi. Viscera enim mi- « sericordiae affluxerunt, nec desunt foramina « per quae effluant: foderunt enim manus ejus, et « pedes ejus perforaverunt. » Cant. 2: « Surge, « propera amica mea . . . . et veni in foramini- « bus petrae. » *Oculi sublimes.* Hic removet ab eis confidentiam de propria potentia: et circa hoc duo facit. Primo excludit potentiam resistendi; secundo repellit cautelam latendi, ibi, *Et introibunt in speluncas petrarum.* Circa primum duo facit. Primo ponit intentum; secundo explicat modum, ibi, *Quia dies Domini exercituum*; tertio concludit propositum, *Et incurvabitur omnis sublimitas hominum.* Ponit autem duo ad excludendum potentiam resistendi. Primo ipsorum depressionem, tum quantum ad superbiam cordis, cum dicit, *Oculi*, idest superbia, *sublimis*, idest hominis potentis, *humiliati*, idest humiliabuntur; praeteritum pro futuro propter certitudinem prophetiae (1) Prov. 30: « Generatio cujus oculi excelsi sunt, et palpebrae « in alta surrectae. » Job 40: « Respiciet cunctos « superbos, et confundet eos, et conteret impios « de loco suo » Tum etiam quantum ad nobilitatem generis: unde dicit, *Altitudo virorum*, idest nobilitas generis. Amos 2: « Ego exterminavi Amor- « rhaeum a facie eorum, cujus altitudo ejus. » Se-

(1) *Al.* prophetae.

cundo ponit punientis exaltationem, *Exaltabitur*, idest altus apparebit in punitione qui infimus (1) videbatur in expectatione. Psal. 9: « Cognoscetur « Dominus judicia faciens. » Infra 5: « Exaltabi« tur Dominus exercituum in judicio. » *Quia dies Domini.* Hic ponitur modus expletionis praedictorum: et primo quantum ad depressionem hominum; secundo quantum ad subtractionem rerum, ibi, *Et super omnes etc.* Dicit ergo primo Ideo erit hoc quod dictum est, *quia dies Domini*, idest ultionis tempus: infra 63: « Dies ultionis in corde « meo, annus retributionis meae venit: » *exercituum;* ut non dubitetur de victoria ejus, cui tanta subest obsequentium multitudo: veniet quasi grave pondus ad comprimendum, *super omnem superbum et excelsum*; idest, super eum qui magis de magnis quae habet extollitur: *et super omnem arrogantem*, qui elevatur de eo quod non habet. Gregorius: « Arrogans est qui sibi tribuit quod non « habet. » Prov. 8: « Arrogantiam et superbiam, « et viam pravam, et os bilingue detestor. » *Et humiliabitur.* Luc. 14: « Qui se exaltat humilia« bitur. » *Et super omnes cedros.* Hic ponit subtractionem rerum quae faciunt ad defensionem: et primo quantum ad ea quae faciunt quantum ad praeparationem machinarum: vel propter altitudinem; et sic dicit, *Super omnes cedros*; vel fortitudinem; et sic dicit, *Super omnem quercum.* Zach. 11: « Aperi Libane (2) portas tuas, et comedat ignis « cedros tuas. » Et infra: « Ululate quercus Basan, quia succisus (3) est saltus munitus. » Secundo quo ad ea quae pertinent ad mutationem locorum: aut a natura: *Et super omnes montes excelsos, et super omnes colles elevatos*, Ezech. 6: « Haec dicit Dominus « Deus montibus et collibus, rupibus et vallibus: » aut ab arte: *Et super omnem turrim excelsam*; *et super omnem murum munitum.* Soph. 1: « Dies « tubae et clangoris super civitates munitas, et « super angulos excelsos; et tribulabo homines. » Tertio quantum ad ea quae pertinent ad abundantiam victualium; et sic dicit: *Super omnes naves,* in quibus deferuntur, *Tharsis*, idest maris. Infra 23: « Ululate naves maris, quia vastata est domus « unde venire consueverant. » *Et super omne quod visu pulchrum est.* Hoc pertinet ad hostium implacationem, vel augumentationem pugnantium.

(1) *Al.* infirmus.
(2) *Al.* habere.
(3) *Al.* succinctus.

Judith 10: « Quis contemnet populum Haebraeo« rum, qui tam decoras habet mulieres? » *Et incurvabitur.* Hic quasi concludit propositum; et est omnino idem quod prius dictum est, nisi quod additur de destructione idolorum, ut ostendatur ipse solus excelsus, cum dicit, *Et idola.* Ezech. 6: « Confringentur et cessabunt idola vestra, et con« terentur delubra vestra. » *Et introibunt in speluncas petrarum.* Hic ponit cautelam latendi, et est idem quod prius; nisi quod hic praedicitur quasi futurum, quia potentiam (1) dejiciendam praedicendo et non imprecando exposuerat; Psalm. 62: « Introibunt in inferiora terrae, tradentur in « manus gladii, partes vulpium erunt. » *In die illa.* Hic removet tertium, scilicet idolorum fiduciam. Et primo removet auxilium, *Ut adoraret.* Ezech. 8: « Et ingressus vidi; et ecce omnis similitudo « reptilium, et animalium abominatio, et uni« versa idola domus Israel depicta. » Infra 31: *In die illa abjiciet vir idola argenti sui, et idola quae fecerunt manus ejus in peccatum.* Secundo replicat latendi subsidium, ibi, *Et ingredietur scissuras petrarum.* Apocal. 6: « Omnis servus et « liber absconderunt se in speluncis, et in petris « montium. » *Quiescite ergo* Hic ponit sanum consilium ad evadendum; et dicit: Ergo ex quo omnia ista non valebunt vobis, *quiescite ab homine*, idest cessate ab offensa ipsius, scilicet Christi. *Cujus spiritus in naribus ejus*, idest qui spirat in naribus, idest vivit sicut alii homines quantum ad humanitatem. *Quia excelsus reputatus est ipse*, quantum ad divinitatem, a sanctis et ab Angelis. Psalm. 112: « Excelsus super omnes gentes Dominus, et « super caelos (2) gloria ejus. » Vel aliter. Loquitur de Deo ad similitudinem hominis per figuram antropospatos. *Ab homine*, idest Deo, *cujus spiritu in naribus*: loquitur ad similitudinem irati, qui propter multiplicationem spirituum exufflat per nares: unde dicit Homerus, quod fortes austeram virtutem per singulas nares exufflabant. Psal. 17: « Ab inspiratione spiritus irae tuae. » Infra 30: *Ardens furor ejus, et gravis ad portandum.* Et iterum (ibidem) *Spiritus ejus velut torrens inundans usque ad medium colli, ad perdendas gentes in nihilum*: et hoc refertur ad primum, in quo removit praesumptionem de misericordia Dei: *quia excelsus ipse*, discretive, quasi solus.

(1) *Al* impotentiam.
(2) *Al.* omnes caelos.

CAPUT TERTIUM.

1. Ecce enim dominator Dominus exercituum auferet ab Jerusalem et a Juda validum et fortem: omne robur panis, et omne robur aquae, et fortem, et virum bellatorem, et judicem, et prophetam, et ariolum, et senem, principem super quinquaginta, et honorabilem vultu, et consiliarium, et sapientem de architectis, et prudentem eloquii mystici. Et dabo pueros Principes eorum, et effeminati dominabuntur eis. Et corruet populus vir ad virum, et unusquisque ad proximum suum. Tumultuabitur puer contra senem, et ignobilis contra nobilem. Apprehendet enim vir fratrem suum, domesticum patris sui, et dicet: Vestimentum tibi est; princeps esto noster: ruina autem haec sub manu tua. Respondebitque in die illa dicens: Non sum medicus. et in domo mea non est panis, neque vestimentum. Nolite constituere me principem populi.

2. Ruit enim Jerusalem et Judas concidit: quia lingua eorum et adinventiones eorum contra Dominum. ut provocarent oculos majestatis ejus. Agnitio vultus eorum respon-

debit eis; et peccatum suum quasi Sodoma praedicaverunt, nec absconderunt. Vae animae eorum, quoniam reddita sunt eis mala. Dicite justo, quoniam bene, quoniam fructum adinventionum suarum comedet. Vae impio in malum. Retributio enim manuum ejus fiet ei. Populum meum exactores sui spoliaverunt, et mulieres dominatae sunt eis. Popule meus, qui te beatam dicunt, ipsi te decipiunt, et viam gressuum tuorum dissipant. Stat ad judicandum Dominus, stat ad judicandos populos. Dominus ad judicium veniet cum senibus populi sui, et principibus ejus. Vos enim depasti estis vineam meam, et rapina pauperis in domo vestra. Quare atteritis populum meum, et facies pauperum commolitis? dicit Dominus exercituum.

3. Et dixit Dominus Deus: Pro eo quod elevatae sunt filiae Sion, et ambulaverunt extento collo, et nutibus oculorum ibant, et plaudebant, et ambulabant, et pedibus suis composito gradu incedebant: decalvabit Dominus verticem filiarum Sion, et Dominus crinem earum nudabit. In die illa auferet Dominus ornamentum calceamentorum, et lunulas, et torques, et monilia, et armillas, et mitras, et discriminalia, et periscelidas, et murenulas, et olfactoriola, et inaures, et palliola, et linteamina, et acus, et specula, et sindones, et vittas, et theristra. Et erit pro suavi odore foetor, et pro zona funiculus, et pro crispanti crine calvitium, et pro fascia pectorali cilicium. Pulcherrimi quoque viri tui gladio cadent, et fortes tui in praelio. Et moerebunt atque lugebunt portae ejus; et desolata in terra sedebit.

1. Hic incipit secunda pars, in qua arguit peccatum eorum quantum ad oppressionem proximorum; et dividitur in duas partes. In prima ponitur opprimentium confutatio; in secunda oppressorum consolatio. Cap. 4: *Et apprehendent septem mulieres virum unum in die illa.* Et quia violentum dominium non solum est culpa hominis, sed etiam est poena Dei judicantis peccata populi, sicut dicitur Job 34: « Qui regnare (1) « facit hypocritam propter peccata populi: » ideo prima pars dividitur in partes duas. In prima enim praedicitur secundum quod est poena a Deo inflicta; in secunda arguitur secundum quod est culpa ab homine commissa, ibi, *Popule meus.* Prima dividitur in duas partes. In prima comminatur regiminis subversionem; in secunda assignat rationem, ibi, *Ruit enim Jerusalem.* Prima dividitur in tres. In prima subtrahuntur a regiminis officio (2) idonei; in secunda praeficiuntur indigni, ibi, *Et dabo pueros principes eorum;* in tertia refutant (3) vocati, ibi, *Respondebitque in die illa.* Prima in duas. In prima subtrahit idoneum a regiminis officio (4); in secunda utilem ad regentis auxilium, ibi, *Et consiliarium* (5). Prima dividitur in tres, secundum tria quae requiruntur ad idoneitatem praelatorum. Primo enim aufert idoneum quantum ad potestatem; in secunda quantum ad sagacitatem, ibi, *Judicem*; in tertia quantum ad auctoritatem, ibi, *Senem.* Potestas ad regenda bella populi requiritur in duce, et valet ad compescendum insolentias: Eccl. 9: « Noli quaere- « re fieri judex, nisi virtute valeas irrumpere ini- « quitates: » quae in tribus consistit, secundum quae dividitur prima pars hujus tertiae partis; scilicet in fortitudine corporis, quae consistit in tribus: scilicet in complexionis vigore; et quantum ad hoc dicit: Moneo ut quiescatis; *enim,* idest quia, *ecce,* in proximo est, *auferet validum,* idest bene valentem in complexionis sanitate. In membrorum robore: et sic dicit, *Fortem,* quia fortitudo consistit in ossibus et nervis, ut dicit Philosophus. Iterum in cibi multitudine; et sic dicit, *Omne robur panis etc.* in quo omnis cibus et potus significatur. Eccl. 29: « Initium vitae hominis aqua et panis et ve- « stimentum. » Secundo consistit potestas in constantia cordis; et sic dicit, *Fortem,* secundum quod venit a fortitudine quae est virtus animae. Tertio consistit in exercitio bellicae artis, et sic dicit, *Virum bellatorem.* Sapientia autem requiritur ad exercendum judicia: propter quod petiit Salomon sapientiam a Deo. 3 Reg. 3: « Dabis servo tuo cor « docile... ut possit discernere inter bonum et ma- « lum. » Et hoc habetur tripliciter. Vel humana institutione; et quantum ad hoc dicit, *Judicem,* quasi juris peritum: vel divina inspiratione; et quantum ad hoc dicit, *Prophetam*: vel daemonis revelatione; et quantum ad hoc dicit, *Ariolum,* quia in aris daemonum divinabant, et aliquando vera dicebant. Auctoritas necessaria est ad reverentiam; et haec etiam consistit in tribus. In officii dignitate; et quantum ad hoc dicit, *Principem*; et per hoc omnes alios Principes intelligit, ut dicit Glossa: In morum honestate; et propter hoc dicit, *Senem,* scilicet moribus. In vultus maturitate; et propter hoc dicit, *Honorabilem vultu* (1). Utiles autem sunt aliqui principibus ad regimen populi, vel ad expediendum dubia negotia; et quantum ad hoc dicit, *Consiliarium*: vel ad facienda aedificia; et ideo dicit, *Sapientem de architectis,* ab *archos,* quod est princeps, et *tecti,* quod est ars, et praecipue mechanicarum. Unde architector dicitur principalis artifex, qui praecipit artificibus inducere formam, et praeparare materiam, secundum considerationem finis cujus scientia habet usum per actionem. Sapientia autem, ut dicit Philosophus, est duplex; scilicet universalis et particularis. Particularem definiens dicit, quod est virtus per quam homo potest in ultimo cujuscumque artis, ut medicinae: et ob hoc dicitur sapiens medicus qui est certissimus in his quae sunt medicinae; et similiter sapiens faber; et sic de aliis. Et hoc modo sumitur hic. Universalis sapientia est quae est ultimum in omnibus artibus et scientiis; et ista est per quam homo elevatur (2) in cognitionem nobilissimarum causarum, idest substantiarum separatarum, vel spiritualium. Et haec, secundum Philosophum, est metaphysica, et secundum nos est theologia. Tertio aliquis necessarius est ad instruendum divina: et quantum ad hoc dicit: *Et prudentem eloquii mystici,* a *mysterim* quod est secretum, idest divinorum verborum quae secreta sunt. Et de omnibus his habetur 4 Reg. penult., quod translati sunt a Nabuchodonosor in Babyloniam. « Transtulit quoque Joachim in Babylonem, « et matrem regis, et uxores regis, et eunuchos, « et judices terrae duxit in captivitatem. » *Et dabo pueros.* Hic ostenditur subversio regiminis quantum ad hoc quod praeficiuntur indigni. Et dividitur in duas partes. In prima ponitur indignorum praelatio; in secunda consequens populi turbatio, ibi, *Et corruet populus vir ad virum.* Sunt autem indigni quantum ad defectum sapientiae et aetatis; et ideo dicit: *Dabo pueros Principes*: et quantum ad defectum virtutis; et sic dicit: *Et effeminati dominabuntur,* idest lascivi et imbecilles. Oseae 13: « Dabo « tibi reges in furore meo. » Effectus autem regiminis in perturbatione populi tangitur triplex. Primo universalis dissensio: unde dicit: *Corruet*

(1) *Al.* regere.
(2) *Al.* ad regiminis officium.
(3) *Al.* refutentur.
(4) *Al.* ad regiminis officium.
(5) *Al. Consiliarium etc.*

(1) *Al.* in vultus maturitate, *Honorabilem*; et propter hoc dicit, *Vultu.*
(2) *Al.* ponitur.

populus, scilicet ab unitate pacis, per quam est populus, *vir ad virum*, idest contra virum. Prov. 11: « Ubi non est gubernator, corruet populus. » Zach. 10: « Adducti sunt quasi grex, affligentur, « quia non est eis pastor. » Secundo amicitiae dissolutio: *Unusquisque ad proximum suum*, idest contra proximum suum. Jer. 9: « Omnis frater « supplantans supplantabit, et omnis amicus frau- « dulenter incedet. » Tertio ordinis confusio: *Tumultuabitur puer contra senem, et ignobilis contra nobilem*. Thren. 4: « Facies sacerdotum non erubue- « runt, nec senum miserti sunt. » *Apprehendet*. Hic ostendit subversionem regiminis quantum ad hoc quod invitati ad regendum recusant, quasi quoddam ruinosum. Et dividitur in partes duas. In prima ponitur eligentium invitatio; in secunda electi recusatio, ibi, *Et respondebit in die illa dicens: Non sum medicus, et in domo mea non est panis neque vestimentum*. Circa primum tria ponuntur: scilicet ipsa electio, electionis occasio, officii impositio. Electio est inordinata, quia ab uno tantum; unde dicit: *Tumultuabitur enim*: idest quia non convenienter eligent; sed *apprehendet vir fratrem suum*, idest conjunctum sanguine, *domesticum patris sui*, idest familiaritate acceptum, quamvis etiam vilem. Mich. 3: « Qui aedificeat Sion in sanguini- « bus, et Jerusalem in iniquitate. » Et hoc est contra formam servatam Numer. 1, in electione principum facta praecepto Domini, auctoritate praelati, et consensu multitudinis. Sed occasio est viris, quia propter divitias: unde dicit: *Vestimentum tibi est:* sperat enim temporalem subventionem; et hoc est contra formam traditam Exod. 18: « Provide « de omni plebe viros potentes, et timentes Deum, « in quibus sit veritas, et qui oderunt avaritiam; « et constitue ex eis tribunos et centuriones... qui « judicent populum omni tempore. » Sed injunctio periculosa: unde dicit: *Princeps esto noster; ruina autem haec*, idest periculum, *sub manu tua*, idest sub custodia tua et defensione tua. 3 Reg. 10: « Custodivi virum istum, qui si lapsus fuerit, erit « anima tua pro anima ejus. » *Respondebit*. Hic ponitur recusatio electi: et primo ponitur (1) rationabilis excusatio; secundo concluditur officii refutatio, ibi, *Nolite constituere me principem populi*. In excusatione praetendit tria; scilicet impotentiam ad repellendum nociva: *Non sum medicus*, scilicet ut possim mederi miseriis vestris. Jer. 8: « Num- « quid resina non est (2) in Galaad, aut medicus « non est ibi? » scilicet ad supplendum defectum: et propter hoc dicit: *Et in domo mea non est panis*, quo suppleam defectum famis vestrae. Thren. 4: « Parvuli petierunt panem, et non erat qui « frangeret eis. » Ad fovendum vel conservandum nutrimentum; et ideo dicit: *Nec vestimentum*, quo conservatur calor. Prov. ult.: « Non timebit domui « suae a frigoribus nivis. Omnes enim domestici « ejus vestiti sunt duplicibus. » *Nolite me constituere principem populi*. Hic concluditur officii refutatio. Judicum 9: « Numquid possum deserere « pinguedinem meam, qua dii utuntur et homi- « nes? » Ubi ponitur triplex ratio: scilicet impedimentum devotae contemplationis; dulcis affectionis: infra (ibidem): « Numquid possum deserere dul- « cedinem meam? » et spiritualis exultationis (ibidem): « Numquid possum deserere vinum meum, « quod laetificat Deum et homines, et inter cetera « ligna promoveri? »

2. Hic ponit causas dictae renuntiationis: et primo ponit causam proximam, scilicet poenam universalis ruinae: unde dicitur ex parte prophetae: Ideo recusabit, *enim*, idest quia, *ruit Jerusalem*, idest ipsa civitas, *et Judas*, ipsa provincia, *concidit*, per poenam a sua integritate. Infra 23: *In captivitatem transduxerunt robustos ejus, suffoderunt domos ejus, posuerunt eam in ruinam*. Secundo ponit causam remotam, scilicet culpam. Et dividitur in partes tres. In prima aggravat culpam: in secunda contra culpam ordinat poenam, ibi, *Vae animae eorum, quoniam reddita sunt eis mala*; tertio ostendit punientis justitiam, ibi, *Dicite justo quoniam bene*. Peccatum aggravat ex tribus. Ex peccati specie, quia blasphemant in Deum: unde dicit: Ideo concidit, *quia lingua eorum contra Dominum*. Infra 37: *Super quem lusistis, super quem dilatastis os, et ejecistis linguam?* Secundo ex peccati novitate: unde dicit: *Adinventiones eorum contra Dominum*. Oseae 7: « Nunc circumdederunt eos adinventiones « suae, coram facie mea factae sunt. » Tertio ex peccati publicatione: unde dicit: *Agnitio vultus eorum*; et hoc quia peccatum suum a vultu agnitum aliis fecerunt. *Respondit eis*, in poenam, quantum ad gestus. Et quantum ad peccati commendationem dicit: *Et peccatum suum quasi Sodoma praedicaverunt*. Jer. 2: « Frons meretricis facta est tibi (1) « et noluisti erubescere. » Aliter exponitur in Glossa: *Agnitio vultus eorum*, idest cognitio suorum peccatorum, quem in intellectu habebunt, quia in vultu sunt sensus, *respondebit eis*, quaerentibus quare puniuntur. Vel aliter. *Agnitio vultus eorum*, idest remorsus conscientiae, *respondebit eis*, sicut poena. Et mystice hoc refertur ad peccatum quo Christum videntes cognoscere noluerunt, de quo conscientia redarguet eos, secundum quod dicit Glo. Et quia justitia Dei non sinit tam gravia mala inulta, ideo *vae animae eorum*, non solum corpori: *quoniam reddita sunt eis mala*, scilicet in Dei praescientia: vel praeteritum ponitur pro futuro. Et ne putetur poena omnes involvere, subjungitur Dei justitia in discretione bonorum a malis: et circa hoc duo facit. Primo ponit remunerationem bonorum, dicens, *Dicite justo*, cuicumque, *quoniam bene* erit ei, cum alii damnabuntur, *quoniam fructum*, idest mercedem *adinventionum suarum comedet*, quasi fructum capiens bonorum excogitatorum. Sicut enim mali sunt soliciti ad inveniendum modos quibus peccatur, ita et boni sunt soliciti ut adinveniant qualiter Deo placere possint. 1 Cor. 7: « Qui sine uxore est, solicitus est quae Domini « sunt, quomodo placeat Deo. » Psal. 127: « La- « bores manuum tuarum quia manducabis, bea- « tus es. » Secundo ponit punitionem malorum, dicens, *Vae impio in malum*, idest (2) pro malo quod sibi imminet. *Retributio manuum ejus fiet ei*. Psal. 9: « In operibus manuum suarum compre- « hensus est peccator. » *Populum meum*. Hic arguitur oppressio populi, secundum quod est peccatum hominis opprimentis. Et dividitur in partes duas. In prima ponitur oppressionis vitium; in secunda reducitur poenae judicium, ibi, *Stat ad judicandum Dominus, stat ad judicandos populos*. Tripliciter autem quidam opprimebant populum.

(1) *Al.* et ponitur.
(2) *Al.* resina est.

(1) *Al.* sibi.
(2) *Al.* ideo.

Primo opprimebant principes per violentiam rapiendo: et quantum ad hoc dicit: *Populum meum expoliaverunt*, bonis suis. Ezech. 22: « Populi terrae « calumniabantur calumniam, et rapiebant violenter; « egenum et pauperem affligebant. » Secundo mulieres, trahendo ad concupiscentiam, et etiam ad idolatriam, sicut de Salomone dicitur 3 Reg. 3; et quantum ad hoc dicit: *Mulieres eorum dominatae sunt eis*. Eccli. 9: « Ne des mulieri potestatem animae tuae, « ne ingrediatur in virtute tua. » Tertio prophetae decipiendo per astutiam adulationis; et quantum ad hoc dicit, *Popule meus*; quasi dicat: Per prophetas consueveram vobis loqui; sed quia illi mendaces sunt, per me vobis loquar, ne videatur non debere credi, quod propheta sit contra prophetam. *Decipiunt*, promittendo securitatem. *Dissipant*, praebendo occasionem culpae. Mich. 3: « Haec « dicit Dominus super prophetas, qui seducunt « populum meum, qui mordent dentibus suis, et « praedicant pacem. » Jer. 14: « Prophetae dicunt « eis: Non videbitis gladium, et fames non erit in « vobis; pacem veram dabit vobis in loco isto. » *Stat ad judicandum*. Hic inducitur judicium ad puniendum oppressores: et dividitur in partes duas: et primo ponitur judicium contra oppressores principes; in secunda contra mulieres, ibi, *Et dicit Dominus*. Pseudoprophetae ad spoliandum populum decipiebant; et ideo habent idem judicium cum principibus. Ezech. 13: « Violabant me ad popu« lum meum, propter pugillum hordei et fra« gmen (1) panis. » Circa primum tria facit. Primo inducitur judex: unde dicit, *Stat ad judicandum*. Mich. 4: « Judicabit populos multos. » Dan. 7: « Judicium sedit, et libri aperti sunt. » Secundo inducuntur rei: unde dicit: *Dominus ad judicandum veniet cum senibus*, scilicet sacerdotibus, et principibus, regibus ed ducibus. Ezech. 34: « Ego « judicabo inter pecus et inter arietem et hir« cum. » Tertio ponitur causa: et primo inducitur accusatio actoris, cum dicit, *Vos depasti estis*: Mich. 3: « Comederunt carnes populi mei: » secundo ponitur increpatio judicis, cum dicit: *Quare atteritis*, affligendo, *et facies pauperum commolitis*, attenuando? Amos 4: « Calumniam facitis e« genis et confringitis pauperes. » Ipse enim Deus erit actor et judex.

Notandum super illo verbo, *Dicite justo quoniam fructum adinventionem suarum comedet*, quod est fructus justi primo quem reddit: et hic est triplex: scilicet fructus suae operationis. Joan. 15: « Eatis « et fructum afferatis, et fructus vester maneat. » Suae praedicationis. Heb. ult.: « Offeremus hostiam « laudis Deo, idest fructum labiorum confiten« tium nomini ejus. » Seu confessionis. Secundo quem percipit; et hic est etiam triplex; scilicet fructus remissionis culpae. Infra 27: *Dimittetur domui Jacob iniquitas. Et iste est omnis fructus ut auferatur peccatum ejus*. Participationis gratia. Gal. 5: « Fructus autem spiritus, caritas, gaudium, pax, « potentia, etc. » Contemplationis sapientia. Prov. 3: « Melior est acquisitio ejus negotiatione auri et « argenti, primi et purissimi fructus ejus. » Tertio quem quaerit. In fruitione Dei. Can. 2: « Fructus « ejus dulcis gutturi meo. » In societate caelestis chori. Ezech. 36: « Montes Israel ramos vestros « germinetis, et fructum vestrum afferatis populo « Israel. » In perceptione divini doni. Cant. 4: « E« missiones tuae paradisus malorum punicorum « cum pomorum fructibus. »

3. Hic ponitur divinum judicium contra mulieres: et primo aperitur culpa; secundo praedicitur poena, ibi, *Decalvabit Dominus verticem filiarum Sion*. Prima dividitur in duas. In prima arguit eas de superbia; in secunda de lascivia, ibi, *Et nutibus oculorum ibant*. Circa primum duo facit. In prima arguit superbiam in corde, cum dicit: *Pro eo quod elevatae sunt filiae Sion*, in superbiam. Psal. 130: « Domine, non est exaltatum cor meum. » Secundo arguit superbiae signum in corpore, *Ambulaverunt extento collo*, quod signum superbiae est. Job 15: « Cucurrit adversus eum erecto collo; et « pinguis cervice armatus est. » *Et nutibus*. Hic arguit lasciviam earum in quatuor, quibus homines ad concupiscentiam provocabant. Primo in ipso visu: unde dicit, *Et nutibus*. Proverb. 6: « Non concupiscat pulchritudinem ejus cor tuum, « ne capiaris nutibus ejus. » Secundo lusu: etc. *Et plaudebant*. Glossa, ludendo. Eccli. 9: « Cum « saltatrice ne assiduus sis . . . . ne forte pereas « in efficacia ejus. » Tertio in incessu (1). *Et ambulaverunt erecto collo*. Prov. 7: « Garrula quietis « impatiens, nec valens in domo consistere pedibus « suis. » Quarto, lascivo ornatu, *Composito gradu*. Glos. « Ornatae de rapina pauperum. » Proverb. 7: « Ecce occurrit illi mulier ornatu meretricio « praeparata ad capiendas animas. » *Decalvabit Dominus verticem filiarum Sion*. Hic comminatur poenam: et primo quantum ad ablationem ornamentorum; secundo quantum ad solatium virorum, ibi, *Pulcherrimi quoque viri tui gladio cadent*. Circa primum duo facit. Primo aufert ab eis ornamenta quae sunt signa ineptae laetitiae et lasciviae; in secunda recompensat signa tristitiae et miseriae, ibi. ***Et erit pro suavi odore foetor***. Circa primum duo facit. Primo aufert ab eis ornatum naturalem capillorum; secundo artificialem, ibi, *In die illa*. Dicit ergo primo, ***Decalvabit***, quantum ad capillos veros. Infra 11: « In cunctis capitibus « ejus erit calvitium. » *Nudabit*, quantum ad capillos adulteros, qui sunt sicut indumenta. Deut. 32: « De captivitate nudati inimicorum capitis. » *In die illa*. Hic aufert ab eis ornamenta artificialia; et primo ea quae pertinent ad ornatum membrorum; secundo ea quae pertinent ad cultum ornamentorum, ibi. *Arcus, et specula, et sindones, et vittas, et theristra*. Circa primum duo facit. Primo aufert ea quae pertinent ad ornatum partium; secundo ea quae pertinent ad ornatum totius, ibi, *Et mutatoria, et palliola, et linteamina*. Circa primum duo facit, Primo aufert ea quae pertinent ad corporis membra; secundo ea quae specialiter ad sensus organa, ibi, *Olfactoriola, et inaures, et annulos: et gemmas in fronte pendentes*. Circa primum duo facit Primo aufert ea quae pertinent ad inferiores partes corporis: secundo quae specialiter ad membra capitis, ibi, *Et vittas et theristra*. Dicit ergo primo quantum ad pedes, *Ornamentum calceamentorum*; quaecumque, et specialiter *lunulas*, idest quasdam picturas factas in calceamentis de corio deaurato. Cant. 7: « Quam pulchri sunt pe« des tui in calceamentis, filia principis! » Secundo quantum ad collum, *Torques*, idest quaedam

(1) *Al*. frumentum.

(1) *Al*. excessu.

ornamenta colli usque ad pectus pendentia in honorem victoriae data. Proverb. 1: « Ut addatur « gratia capiti tuo, et torques collo tuo. » Tertio quantum ad pectus dicit, *Monilia*, quaelibet ornamenta, sed specialiter fibulae, quibus munitur pectus, ne vestes aperiantur. Cant. 7: « Juncturae « feminum tuorum sicut monilia quae fabricata « sunt manu artificis » Quare quantum ad brachia dicit, *Armillas*, ornamenta brachiorum ab armo dicta Exod. 32: « Viri cum mulieribus prae- « buerunt armillas . . . . ad faciendum opus taber- « naculi testimonii » *Et mitras*. Hic ponit ornamenta capitis: et primo quantum ad verticem. *Mitras*, ornamenta capitis ad modum coronae. Judith 10: « Imposuit mitram super caput suum, « discriminato crine capitis sui. » Secundo quantum ad capillos dicit: *Discriminalia*, instrumenta quaedam de argento vel auro in modum acuti fusti facta, quibus mulieres dividunt capillos suos ante frontem, sicut dictum est Judith eodem « Di- « scriminavit crinem capitis sui. » Tertio quantum ad collum tangit duo. Primo *periscelidas*, a *peri*, quod est circum, et *skelon*, quod est membrum, quasi ornatus circa membrum. Haymo dicit, quod (1) fit ex auro ad similitudinem armillarum, et ponitur circa collum. Glossa dicit, quod super pedes similis armillis. Alii dicunt, quod sunt quidam ornatus positi circa extremitates vestium sicut aurifrigia, vel pelles aliquae, vel aliud hujusmodi. Et hoc potest stare cum utroque praedictorum; quia sic sunt et circa collum, et circa pedes. Vestes enim habent talia et in caputiis et in fimbriis inferioribus, et sic ornant collum mediate. Numer. 31: « Ob hanc causam offerimus in do- « nariis Domini singuli quod in preda auri potui- « mus invenire, periscelidas, et armillas, et anu- « los » Secundo ponit ornamenta colli immediata, cum dicit, *Murenulas*, scilicet quaedam catenae virgulis aureis et argenteis vermiculatae in modum murenae, quae ponuntur circa collum. Cant. 1: « Murenulas aureas faciemus tibi, vermiculatas « argento. » Et quia collum est medium inter caput et corpus, ornatus ejus in utrumque redundat; et ideo cum utroque ponitur. *Et olfactoriola*. Hic ponuntur ea quae pertinent ad organa sensus: et primo quantum ad olfactum. *Olfactoriola*, quaedam pixides in quibus ponebant muscum et hujusmodi, vel etiam quaedam vasa, sicut poma de argento facta, perforata ad modum thuribuli, in quibus ponitur ignis et aliquid odoriferum. Cant. 1: « Curremus in odorem unguentorum tuorum. » Secundo quantum ad auditum, *Inaures*, idest quidam circuli aurei vel argentei, qui apponuntur in auribus mulierum ad hoc perforatis. Oseae 2: « Ornabatur inaure sua et monili suo, et ibat, « post amatores suos. » Tertio quantum ad tactum, qui maxime viget (2) in digitis. *Anulos*. Num. 31, auctoritate inducta superius: « Ob hanc causam « offerimus anulos, etc. » Quarto quantum ad visum, *Gemmas in fronte*, quibus ornabantur mulieres Aegyptiae. Exod. 25: « Accipietis lapides ony- « chinos et gemmas ad ornandum ephod ac ra- « tionale. » De gustu non facit mentionem, quia instrumentum ejus interius est, non ornatur. *Et mutatoria*. Hic ponit ornamenta pertinentia ad totum corpus; et primo ad induendum; et sic dicit. *Mutatoria*, idest diversa vestimentorum paria. Zach. 3: « Indui te mutatoriis; et dixit, Ponite cyderim. » Secundo ad operiendum: et sic dicit; *Pallia*. Gen. 24: « At illa tollens cito pallium, cooperuit se. » Tertio ad jacendum, et sic dicit, *Linteamina*, Joan. 20: « Venit Petrus, et introivit in mo- « numentum, et vidit linteamina posita. » *Et acus*. Hic ponit ea quae pertinent ad cultum ornamentorum; et primo ad componendum. *Acus*. Matth. 19: « Facilius est camelum intrare per foramen « acus, quam divitem intrare in regnum Dei. » Secundo ad discernendum, *Et specula*, quibus mulieres discernunt utrum sint bene ornatae. Exod. 38: « Fecit et labrum aeneum cum basi sua de « speculis mulierum, quae excubabant ante ostium « tabernaculi et atrium. » Tertio ad ornamentum operiendum; et primo ad operiendum humerorum ornamenta, *Et sindones*, subtilia velamina quibus operiuntur humeri, sicut fit in Campania a mulieribus. Proverb. ultim.: « Sindonem fecit et vendi- « dit, et cingulum tradidit Chananaeo. » Secundo ad operiendum ornamenta capitis, *Vittas*, idest pepla. Vel melius dicendum, quod dicuntur ligamenta, quibus mulieres ligant capillos suos, ad modum retis facta; et sic accipitur Exod. 24: « Colligabis- « que eam vitta hyacinthina, » scilicet laminam de auro purissimo, ubi scriptum erat nomen sanctum (1) Domini. Tertio ad operimentum totius corporis dicit, *Theristra*. Glossa: « Vestis muliebris « tenuissima, et visu pervia, aestati idonea, et inde « nominatur. » Theria enim idest aestas. Et praecipue consueverunt hujusmodi portare mulieres super serica vestimenta. Gen. 38: « Depositis vi- « duitatis vestibus, assumpsit theristrum. » De pluribus horum dicitur Ezech. 16: « Vestivi te disco- « loribus, calceavi te hyacintho, et cinxi te bysso, « et indui te subtilibus..... et dedi armillas in ma- « nibus tuis, et torquem circa collum tuum, et « dedi inaures super os tuum, et circulos in au- « ribus tuis, et coronam decoris in capite tuo. » *Et erit pro zona funiculus, et pro suavi odore foetor, et pro crispanti crine calvitium, et pro fascia pectorali cilicium*. Hic sublatis ornamentis lasciviae, comminatur cultum miseriae. primo quantum ad id quod est extra, dicit: *Et erit pro suavi odore foetor:* odor enim ab extra est. Joel 2: « A- « scendet foetor ejus, et ascendet putredo, quia « superbe egit. » Secundo quantum ad id quod est circa, dicit, *Pro zona funiculus*. Job 12: « Bal- « teum regum dissolvet, et praecinget fune renes « eorum. » Tertio quantum ad id quod est supra, dicit, *Pro crispanti crine calvitium*. Quarto quantum ad id quod est intra: *Pro fascia pectorali*, qua constringuntur ubera, idest comprimuntur, ne ex magnitudine sua turpitudinem ingerant. *Pulcherrimi quoque viri tui gladio cadent*. Hic aufert ei virorum solatium quantum ad quatuor. Delectantur mulieres in virorum pulchritudine; et quantum ad hoc dicit: *Pulcherrimi quoque viri tui gladio cadent*. Thren. 4: « Candidiores Nazaraei ejus nive, nitidio- « res lacte, rubicundiores ebore antiquo, sapphyro « pulchriores. » Secundo in fortitudine; et quantum ad hoc dicit, *Et fortes*. Infra 25: *In captivitatem traduxerunt robustos ejus, suffoderunt domos ejus, posuerunt eam in ruinam*. Tertio in dignitate;

(1) *Al*. et quod.
(2) *Al*. urget.

(1) *Al*. secundum.

et quantum ad hoc dicit: *Et moerebunt*, scilicet interius, *et lugebunt*, scilicet exterius, *portae ejus*, idest judices sedentes in portis. Thren. 2: « Destructae sunt in terra portae ejus; et perdidit « et contrivit vectes ejus, regem ejus et principes ejus, in gentibus. » Quarto delectantur in virorum jucunditate; et quantum ad hoc dicit: *Et desolata in terra sedebit.* Thren. 1: « Posuit me « desolatam, tota die moerore confectam. »

Quaeritur primo circa hoc capitulum de hoc quod dicit, *Ariolum.* Videtur secundum hoc quod inquirere futura ab ariolis sit licitum: auferre enim illicitum non est poena, sed magis beneficium. Praeterea idem videtur ex Glossa, quia aliquando vera dicunt; sed a quolibet est accipienda veritas: ergo et ab ipsis. Praeterea cum daemones sint specula clarissima secundum intellectum, ut dicit Dionysius, videtur quod in his quae pertinent ad cognitionem, ad minus non sit malum accipere: et ita divinationibus intendere erit licitum; et praecipue cum nulla cognitio sit malum, et divinatio dicat cognitionem.

Ad quod dicendum est, quod divinatio suo nomine dicit usurpationem actus divini, et hoc praecipue in cognitione futurorum quae naturaliter cognosci non possunt. Sunt enim quaedam futura quae habent causas determinatas in natura, ex quibus necessario proveniunt, sicut eclypsis solis; et de his non est divinatio. Quaedam etiam habent causas determinatas ex quibus proveniunt ut in pluribus, sicut siccitas in aestate sub cane: unde de his non est divinatio. Tales etiam sunt praenosticationes medicorum de sanitate vel morte, et nautarum de tempestate futura; nisi forte praenuntientur immobili veritate futura, quia hoc solius Dei est. Sunt etiam quaedam futura quae non habent causas determinatas in natura, et precipue quae fiunt ex libero arbitrio; et harum praecognitionem nullus habet nisi Deus, cui omnia sunt praesentia, propter stabilitatem suae aeternitatis, vel aliquis accipiens a Deo. Et si quidem inspiratione divina talia praedicuntur; erit prophetia, non divinatio: si autem per propriam inventionem et deceptionem propter lucrum, sicut faciunt vetulae; dicitur divinatio, et est peccatum: tum propter mendacium, quia asserunt incerta pro veris, tum propter deceptionem, tum propter usurpationem divinitatis. Similiter dicitur divinatio si fiant consilio daemonum qualitercumque; qui quidem possunt aliqua futura praedicere, vel quorum ipsi sunt causa, vel quae ipsi sciunt per revelationem bonorum Angelorum, vel praesciunt naturali cognitione in his quae habent causas determinatas in natura; latentes tamen nobis, et notas eis, tum propter perspicacitatem intelligentiae, tum propter experimentum longi temporis. Et tamen semper est peccatum inquirere ab eis, et apostasia a fide, ut dicit Augustinus. Et hoc propter tres rationes: primo, quia quamvis vera dicant, tamen semper intentio eorum est ad fallendum; secundo, quia certitudinalem cognitionem habere non possunt, nisi de his quae per revelationem sciunt; tertio quia non possumus simul esse participes donorum Dei et diaboli. Et haec inter omnes praecipua est. Et quamvis beneficium simpliciter sit auferre talia; tamen poena est illis qui talia sequuntur, quia est contrarium voluntati eorum.

Deinde quaeritur de ludis chorealibus, utrum sine peccato exerceri possint, propter illud quod dicit, *Et plaudebant*: arguit enim hoc tamquam peccatum.

Ad quod dicendum, quod ludus secundum se non est malus; aliter in ludis non esset virtus quae dicitur eutrapelia: sed secundum quod ordinatur diverso fine, et vestitur diversis circumstantiis, potest esse actus virtutis et vitii. Quia enim impossibile est semper agere in vita activa et contemplativa; ideo oportet interdum gaudia curis interponere, ne animus nimia severitate frangatur, et ut homo promptius vacet ad opera virtutum. Et si tali fine fiat de ludis cum aliis circumstantiis, erit actus virtutis, et poterit esse meritorius, si gratia informetur. Istae autem circumstantiae videtur in ludo choreali observandae: ut non sit persona indecens, sicut clericus, vel religiosus: ut sit tempore laetitiae, ut liberationis gratia, vel in nuptiis, et hujusmodi: ut fiat cum honestis personis, et cum honesto cantu; et quod gestus non sint nimis lascivi, et si qua hujusmodi sunt. Si autem fiant ad provocandum lasciviam, et secundum alias circumstantias, constat quod actus vitiosus erit.

Deinde quaeritur de ornatu mulierum, utrum sit licitum mulieribus ornare se. Et videtur quod non, per hoc quod hic dicitur, et 1 ad Timoth. 2: « Non in tortis crinibus, aut auro et argento, « aut margaritis, vel veste pretiosa; sed quod decet « mulieres, promittentes pietatem per opera bona. »

Et dicendum, quod ornatus mensurandus est ad modum et mensuram personae et intentionem. Si enim mulieres portent ornamenta decentia, secundum statum et dignitatem suam; et moderate se habeant in factis suis secundum consuetudinem patriae: erit actus virtutis modestiae, quae modum ponit in incessu, statu, habitu et omnibus motibus exterioribus: et poterit esse meritorius, si sit cum gratia. Similiter si faciat ut placeat decenter viro suo, quem habet, vel quem accipere debet, et ut ab aliis mulieribus retrahatur. Si autem habeant ornamenta pretiosiora quam deceat ipsas; erit arrogantia, vel quid deformatum vitio luxuriae, si faciat ad provocandum ad concupiscentiam sui.

CAPUT QUARTUM.

1 Et apprehendent septem mulieres virum unum in die illa, dicentes: Panem nostrum comedemus, et vestimentis nostris operiemur, tantummodo invocetur nomen tuum super nos: aufer opprobrium nostrum

2 In die illa erit germen Domini in magnificentia et gloria, et fructus terrae sublimis, et exultatio his qui salvati fuerint de Israel. Et erit omnis qui relictus fuerit in Sion, et residuus in Jerusalem, sanctus vocabitur omnis qui scriptus est in vita in Jerusalem; si abluerit Dominus sordem filiarum Sion, et sanguinem Jerusalem laverit de medio ejus in spiritu judicii et spiritu ardoris Et creabit Dominus super omnem locum montis Sion, et ubi invocatus est, nubem per diem, et fumum, et splendorem ignis flammantis in nocte. Super omnem enim gloriam protectio et tabernaculum erit in umbraculum diei ab aestu, et in securitatem et absconsionem a turbine et a pluvia.

1. Postquam arguit calumniam opprimentium in cap. 2 et 3, in hoc capitulo Propheta ponit consolationem oppressorum; et dividitur in duas partes. In prima consolatur eos contra oppressionem mulierum; in secunda contra oppressionem tyrannorum, ibi, *In die illa erit germen Domini in magnificentia et gloria*. Solent autem mulieres in tribus molestae esse viris; scilicet in contemptu virorum; et quantum ad hoc dicit: *Et apprehendent septem mulieres*: quod ad litteram exponit Glossa, quia potuit esse quod post captivitatem interfectis viris multis, mulieres remanserunt plures, ita quod septem quaererent unum virum. Infra 13: Pretiosior erat vir auro, et homo mundo obrizo. Secundo consueverunt esse molestae in superfluo victu et vestitu; et quantum ad hoc dicit: *Panem nostrum comedemus*; quasi dicat: Non oportebit quod det eis expensas. Proverb. ult.: « Facta est quasi navis « institoris, de longe portans panem suum. Quae« sivit lanam et linum, et operata est consilio « manuum suarum. » Tertio sunt molestae in superbiae fastu; et quantum ad hoc dicit: *Tantummodo invocetur nomen tuum super nos*, ut dicamur tuae uxores: *aufer opprobrium nostrum*, sterilitatis. Deuteron. 7: « Non erit apud te sterilis « utriusque sexus, tam in hominibus, quam in « gregibus tuis. »

Sed ex hoc videtur quod sit licitum habere plures uxores, quia domus nunquam consolabitur per illicitum. Praeterea. Omne peccatum est innaturale; sed habere unum virum plures uxores est naturale, quia unus potest fecundare plures.

Ad quod dicendum, quod, sicut dicit Philosophus, junctio maris et feminae in hominibus non est tantum propter generationem, sicut in brutis, sed etiam ad commodum vitae: unde maris et feminae sunt diversae operationes, in quibus auxiliantur sibi invicem. Secundum ergo quod aliquid diversimode ordinatur ad hos fines, secundum hoc diversimode dicitur naturale vel innaturale. Id enim quod nullo modo potest stare cum fine dicto, est omnino innaturale, et nunquam potest esse bonum, sicut vitium sodomiticum: et sicut hic, quod una mulier habeat plures viros, quis una non fecundatur a pluribus: et quantum ad vitam civilem, quia una non regitur a pluribus; sed e contra. Aliquid autem (1) potest se habere ad dictum finem indifferenter quantum in se est; et hoc potest determinari diversis temporibus diversimode, secundum diversos casus, per legislatorem; et erit justum positivum, sicut de gradibus consanguinitatis. Aliquid autem est per quod aliquis potest consequi finem, tamen est impeditivum finis, ut in pluribus. Et hoc (2) de se est innaturale; sed potest esse licitum secundum dispensationem legislatoris attendentis speciales casus; et hujusmodi est quod unus habeat plures: potest enim unus plures regere secundum vitam civilem, et unus plures fecundare. Sed tamen aliquod impedimentum praestat generationi, cum oporteat semen viri esse digestum; et hoc non potest fieri in frequenter coeuntibus: propter quod frequenter tales steriles sunt. Et adhuc magis impedit communem vitam; quia perfecta amicitia, qualis est inter virum et mulierem uxorem, propter quam etiam homo patrem et matrem derelinquit (Genes. 2), non potest esse ad multas.

2. Hic promittit exaltationem contra tyrannorum oppressiones: et primo quantum ad prosperitatem in temporalibus; secundo quantum ad sanctitatem in spiritualibus, ibi, *Et erit omnis qui relictus fuerit in Sion*; tertio quantum ad securitatem ab hostibus, ibi, *Et creabit Dominus super omnem locum montis Sion*. Promittit autem prosperitatem in tribus. Primo quantum ad honorem hominum, cum dicit, *In die illa*, idest post reditum de captivitate, *erit germen Domini*, idest filii Juda, de quibus infra 5: « Viri Juda germen delectabile « ejus; » *in magnificentia*, quantum ad magna quae facient, et praecipue tempore Machabeorum, *et gloria*, quantum ad honorem quem recipient. 1 Machabaeorum 15: « Vidit gloriam Simonis, et « claritatem in auro et argento, et apparatum co« piosum, et obstupuit. » Secundo quantum ad abundantiam fructuum: *Et fructus terrae sublimis*, idest terrae nascentia in abundantia. Amos ult.: « Comprehendet arator messorem suum, et calca« tor uvae mittentem semen, et stillabunt montes « dulcedinem. » Psal. 84: « Terra nostra dabit « fructum suum. » Tertio quantum ad laetitiam cordium, *Et exultatio his qui salvati fuerint*, redeuntes de captivitate. Infra 51: « Gaudium et « laetitia invenietur in ea, gratiarum actio, et vox « laudis. » *Et erit omnis qui relictus fuerit in Sion etc.* Hic promittit sanctitatem in spiritualibus: et circa hoc tria facit. Primo promittit sanctitatis divulgatum nomen quod magis alliciebat cupidos gloriae: unde dicit, *Et erit*, hoc quod sequitur, temporibus illis, *Omnis qui relictus fuerit in Sion*, in vita, *et residuus in Jerusalem*, cunctorum (3) voce *sanctus vocabitur*. Infra 61: Vos sacerdotes

(1) *Al. omittitur* autem.
(2) *Al.* et hoc quod.
(3) *Al.* victorum.

Domini vocabimini, Ministri Dei nostri, dicetur vobis. Infra 6: Semen sanctorum erit id quod steterit in ea. Secundo ponit sanctificatorum signum: *Omnis qui scriptus est in vita in Jerusalem*; idest, omnis cujus vitae et generationis processio a parentibus scripta est in annalibus, secundum quod in Esdrae 1 cap. 2, legitur de quibusdam qui usurpant sibi officium, et non est numerata genealogia eorum. Tertio sanctificationis modum: *Si abluerit Dominus*, idest, si tamen ante abluerit (1) *sordes*, vitiorum, *et sanguinem*, prophetarum effusum, *de medio ejus*, non in angulo, in quo notatur publicitas peccati, *in spiritu judicii*, quantum ad aequitatem poenae, *et in spiritu ardoris*, idest tribulationis quantum ad acerbitatem. *Spiritu*, idest vento metaphorice, quo purgatur area. Jer. 4: « Ventus urens (2) in viis quae sunt in deserto: « viae filiae (3) populi mei ad ventilandum, et ad « purgandum (4). » *Et creavit Dominus super omnem locum montis Sion*. Hic ostendit securitatem ab hostibus, et servat metaphoram: quia enim tribulationem ardori comparaverat, securitatem comparat nubi et tabernaculo, quibus ab ardore defenditur. Et dividitur in duas partes. Primo ponit divinam protectionem sub similitudine nubis; in secunda sub similitudine tabernaculi, ibi, *Et tabernaculum erit in umbraculum diei ab aestu*. Circa primum tria facit. Primo ponit protectionis rationem, *Et creavit Dominus*. Jam in sua praesentia vel propter certitudinem prophetiae, utitur praeterito pro futuro; et dicit *Creavit*, quia ex vilissimo statu eos in tantam gloriam promovit, sicut quod creatur ex nihilo fit: *Super omnem locum montis Sion*, idest Jerusalem, quae subjacet arci Sion, et templo, *ubi invocatus est*. Ecce ratio protectionis: Jer. 14: « Tu autem in nobis es, Domine, et no« men sanctum tuum invocatum est super nos. » Secundo ponitur ipsa protectio, ibi, *Nubem*. Et ponitur secundum comparationem ad beneficium exhibitum in exitu filiorum Israel de Aegypto: de quo dicitur Exod. 13: « Nunquam defuit eis co« lumna nubis per diem; nec columna ignis per « noctem coram populo. » Et ideo ponit hic *nubem per diem*, quantum ad primum, *et fumum*, quantum ad secundum, propter duplex ignis beneficium; scilicet caloris contra frigus; et quantum ad hoc dicit, *Fumum*, in quo notatur flamma, quae est fumus accensus, vel quia est effectus caloris; et splendoris contra tenebras; et quantum ad hoc dicit, *Et splendorem*. Infra 10: Et erit lumen Israel in igne et sanctus ejus in flamma. Tertio ponit protectionis magnitudinem, *Super omnem gloriam*: quia protectio qua proteget vos Deus, erit super omnem gloriam prius vobis praestitam quasi excedens eam. Aggaei 2: « Magna erit gloria domus « istius novissimae plusquam primae. » *Et tabernaculum*. Hic describit idem beneficium per metaphoram tabernaculi. Unde ponit ea ad quae tabernaculum est utile: protegit enim contra solis aestum per umbram; et quantum ad hoc dicit, *In umbraculum diei ab aestu*, idest in die; secundo protegit contra tempestatis impetum praebens securitatem; et quantum ad hoc dicit, *Et in securitate a turbine*: turbo enim est ex collucatione quadam ventorum: tertio protegit contra pluviarum stillicidium per absconsionem; et quantum ad hoc dicit, *Et absconsionem a pluvia*. Et secundum hoc tertio designatur persecutio, secundum sui gradum. Infra 32: Erit vir sicut qui absconditur (1) a vento, et celat se a tempestate. Glossae autem tangunt duplex mysterium. Quidam exponunt mulieres pro septem Ecclesiis; et secundum hoc dividitur capitulum in tres partes. Primo ponitur desponsatio; secundo sponsi exaltatio, ibi, *In die illa*; tertio sponsae gubernatio, ibi, *Et erit omnis qui relictus fuerit in Sion*. Desponsatio autem est per fidem. Oseae 2: « Sponsabo te mihi in fide. » Unde tria ponit. Primo fidei communicationem, *Apprehendent* per fidem, *septem mulieres*, septem Ecclesiae, de quibus Apoc. 1: « Joannes septem Ecclesiis quae « sunt in Asia, gratia vobis et pax: » in quo omnes continentur secundum regulam tetragorismi et cubi (2). *Virum unum*, idest Christum. Cant. ult.: « Apprehendam te, et ducam in domum matris « meae, et in cubiculum genetricis meae. » Secundo propalationem spei, quae est de sacramento sumendo: *Panem nostrum comedemus*, corpus Christi nobis datum. Joan. 6: « Panis quem ego dabo, « caro mea est pro mundi vita; » et quae est de dono virtutis percipiendo: *Vestimentis nostris operiemur*, idest virtutibus. Ezech. 16: « Vestivi te « discoloribus, et calceavi te hyacintho . . . . et « indui te subtilibus, et ornavi te ornamento. » Tertio desiderium sive petitionem caritatis, quae est de consecutione Christiani nominis. *Invocetur tantummodo nomen tuum super nos*, ut a Christo dicamur Christiani. Act. 4: « Non est nomen aliud « sub caelo in quo oporteat nos salvos fieri. » Et de ablatione carminis: *Aufer opprobrium nostrum*, quod patimur a Judaeis, qui dicunt nos sine lege. Josue 5: « Hodie abstuli opprobrium Aegypti a « vobis. »

Nota super illo verbo, *Panem nostrum comedemus* (3), quod panis, idest corpus Christi, dat culpae veniam. Matth. 6: « Panem nostrum super« substantialem da nobis hodie, et dimitte nobis « debita nostra. » Dat gratiae vitam. Joan. 6: « Panis « quem ego dabo, caro mea est pro mundi vita. » Confirmat ad pugnam. Psal. 103: « Panis cor « hominis confirmat. » Confortat ad viam. 3 Reg. 19: « Ambulavit in fortitudine cibi illius quadra« ginta diebus et quadraginta noctibus. » Facit praegustare ipsam gloriam. Sap. 16: « Paratum de « caelo panem praestitisti illis sine labore, omne « delectamentum in se habentem, et omnis saporis « suavitatem. »

Secundum alias Glossas dividitur sic. In prima notatur gratiae plenitudo; in secunda gratiae exaltatio; ibi, *In die illa erit germen Domini in magnificentia*; in tertia ponitur subditorum benigna gubernatio, ibi, *Et erit, omnis qui relictus fuerit in Sion, et residuus in Jerusalem, sanctus vocabitur*. Circa primum tria facit. Primo ponitur donorum abundantia, *Septem mulieres*, septem dona Spiritus sancti, quae dicuntur mulieres, quia per eas in Deo aliquis generatur et nutritur. *Virum unum*, idest Christus singulariter, qui solus sine peccato. Joan. 1: « Vidimus eum quasi unigenitum, « plenum gratiae et veritatis. » Secundo donorum

(1) *Al.* si tamen obtulerit.
(2) *Al.* vestros.
(3) *Al.* filii.
(4) *Al.* adjungitur supple.

(1) *Al.* abscondetur.
(2) *Al.* in quo omnes, secundum regulam Ticonii quintam.
(3) *Al.* quotidianum.

sufficientia in perfecta fruitione: *Panem nostrum comedemus*, scilicet patriae, quo fruitur perfecte Spiritus sanctus, cujus sunt dona, sicut et Filius. Joan. 4: « Meus cibus est ut faciam voluntatem ejus qui « misit me. » In Scripturae attestatione: *Et vestimentis nostris operiemur*, idest sermone Dei, quo dona ornantur quia ejus. Tertio donorum perfectio per Christum quantum ad collationem salutis: *Nomen tuum*, idest res nominis, scilicet salus, *invocetur super nos*, idest in illis qui ex nobis repleti sunt, « quia de plenitudine ejus nos omnes « accepimus gratiam pro gratia » Joan. 1. Ante Christum enim dona non perducebant ad Regnum. Et quantum (1) ad amotionem erroris: *Aufer opprobrium nostrum*, quod patimur a falsis virtutibus, quae nostrum nomen subripiunt. Rom. 13: « Nox praecessit, dies autem appropinquavit. Abji« ciamus ergo opera tenebrarum, et induamur ar« ma lucis. » Cant. 2: « Capite nobis vulpes par« vulas quae demoliuntur vineas. » Vel opprobrium quod patimur in repulsione hominum, qui nos peccando repellunt. *In die illa*. Hic ponitur exaltatio: et primo quantum ad miraculorum operationem, *In magnificentia*. Exod. 15: « Magnificus in « sanctitate, terribilis atque laudabilis, et faciens « mirabilia. » Secundo quantum ad gloriosam resurrectionem, *Et gloria*, Infra 52: Consurge, consurge, induere fortitudine tua, Sion. Tertio quantum ad ascensionem: *Et fructus terrae*, idest filius virginis, *sublimis*. Infra 52: Ecce servus meus intelliget, exaltabitur et elevabitur et sublimis erit valde; quantum ad totius mundi venerationem, de quo Phil. 2: « Ut in nomine Jesu omne genu fle« ctatur, caelestium, terrestrium et infernorum. » *Et exultatio his qui salvati fuerint de Israel*. Infra 9: « Laetabuntur coram te sicut qui laetantur in « messe, sicut exultant victores capta praeda. » *Et erit omnis*. Hic ponitur gubernatio: et primo quantum ad sanctificationem; secundo quantum ad sanctificationis ordinem, ibi, *Si abluerit Dominus sordem filiarum Sion*. Tertio ponit sanctificatorum protectionem, ibi, *Et erit Dominus etc.* Ad sanctitatem tria requiruntur. Distinctio cum fide; et quantum ad hoc dicit: *Qui relictus*, a non credentibus electus, quasi distinctus, *in Sion*, quae specula dicitur, quia fides videt per speculum et in aenigmate: 1 Cor. 13. Et infra 10: In veritate reliquiae convertentur, reliquiae, inquam, Jacob ad Deum fortem. Si fuerit populus tuus, Israel (2) reliquiae convertentur. Secundo tranquillitas ad pacem: *Residuus*, quasi residens, *in Jerusalem*, quae visio pacis dicitur. Infra 52: Jerusalem civitas sancta. Tertio praedestinatio ad gloriam: *Omnis qui scriptus est*. Luc. 10: « Gaudete, quia nomina ve« stra scripta sunt in caelis. » Apoc. 3: « Non « delebo nomen ejus de libro vitae. » *Si abluerit Dominus sordes filiarum Sion*. Hic ponitur ordo sanctificationis: et primo per baptismi ablutionem: *Sordes*, vitiorum actualium, *et sanguinem*, peccati originalis; vel *sordes*, venialium, *sanguinem*, mortalium. Ezech. 16: « Lavi te aqua, et emundavi « sanguinem tuum a te. » Per poenitentiae discretionem. *Spiritu judicii*. 1 Cor. 11: « Si nosmeti« psos judicaremus, non utique a Domino judica« remur; » sed a caritativa passione. *Spiritu ardoris*, idest caritatis suae, qua nulla major fuit. Joan. 15: « Majorem hac dilectionem nemo habet, « ut animam suam ponat quis pro amicis suis. » Matth. 26: « Hic est sanguis meus novi testamenti, « qui pro multis effundetur in remissionem pecca« torum. » *Et creavit*. Hic ponitur protectio. Et ponit utilitatem protectionis quantum ad protectos: unde, *Super omnem*; diversitatem quantum ad protegentia, *Nubem*; et auctoritatem quantum ad affligentia: unde, *Per diem*. Sed in protectis sunt tria; scilicet eminentia contemplationis in corde, *Montem Sion*. Psal. 124: « Qui confidunt in Domino, « sicut mons Sion; non commovebitur in aeternum « qui habitat in Jerusalem. » Laudes confessionis in ore, *Invocatus est*. Rom. 10: « Omnis quicum« que invocaverit nomen Domini, salvus erit. » Honestas conversationis in opere, *Gloriam*. 2 ad Corinth. 1: « Gloria haec est testimonium conscien« tiae nostrae. » Proteget autem per quatuor. Per speciem obumbrantem, *Nubem*. Luc. 1: « Virtus « Altissimi obumbrabit tibi. » Per compunctionem humiliantem, *Fumum*. Joel. 2: « Dabo prodigia in « caelo et in terra, sanguinem et ignem et va« porem fumi. » Per veritatem illuminantem, *Splendorem*. Luc. 2: « Lumen ad revelationem gentium, « et gloriam plebis tuae, Israel. » Per Ecclesiam viventem, *Tabernaculum*. Apoc. 21: « Ecce taber« naculum Dei cum hominibus, et habitabit cum « eis. » Adversantia sunt tria. Prosperitas elevans, *Diem*. Adversitas constantiam frangens, *Nocte*. Psal. 120: « Per diem sol non uret te, neque luna « per noctem, » Persecutio affligens, *Æstu*, per afflictionem. Apoc. 16: « Et quartus Angelus effu« dit phialam suam in solem. » Et sequitur: « Et « datum est illi aestu affligere homines, et igni. » *Turbine*, per impetum. Infra 21: « Sicut turbines « ab Africo veniunt de deserto, veniet (1) de ter« ra horribili. » *A pluvia*, propter multitudinem. Matth. 7: « Descendit pluvia, venerunt flumina, et « flaverunt venti, et irruerunt in domum illam; « et cecidit. »

(1) *Al.* quarto.
(2) *Al.* forte omissum fuit, *Quasi arena maris*.

(1) *Al.* venit.

CAPUT QUINTUM.

1. Cantabo dilecto meo canticum patruelis mei, vineae suae. Vinea facta est dilecto meo in cornu filio olei. Et sepivit eam, et lapides elegit ex ea, et plantavit vineam electam; et aedificavit turrim in medio ejus, et torcular extruxit in ea. Et expectavit ut faceret uvas, et fecit labruscas. Nunc ergo habitatores Jerusalem, et viri Juda, judicate inter me et vineam meam. Quid est quod debui ultra facere vineae meae, et non feci ei? An quod expectavi ut faceret uvas; et fecit labruscas? Et nunc ostendam vobis quid ego faciam vineae meae. Auferam sepem ejus; et erit in direptionem. Diruam maceriam ejus; et erit in conculcationem; et ponam eam desertam. Non putabitur, et non fodietur; et ascendent super eam vepres et spinae; et nubibus mandabo ne pluant super eam imbrem. Vinea autem Domini exercituum domus Israel est, et viri Juda germen ejus delectabile. Et expectavi ut faceret judicium; et ecce iniquitas; et justitiam, et ecce clamor. Vae qui conjungitis domum, et agrum agro copulatis, usque ad terminum loci. Numquid habitabitis vos soli in medio terrae? In auribus meis sunt haec, dicit Dominus exercituum. Nisi domus multae desertae fuerint grandes et pulchrae, et absque habitatore. Decem enim jugera vinearum facient lagunculam unam, et triginta modii sementis facient modios tres.

2. Vae qui consurgitis mane ad ebrietatem sectandam, et potandum usque ad vesperam, ut vino aestuetis. Cythara et lyra, et tympanum, et tibia, et vinum in conviviis vestris; et opus Domini non respicitis, nec opera manuum ejus consideratis. Propterea captivus ductus est populus meus, quia non habuit scientiam; et nobiles ejus interierunt fame, et multitudo ejus siti exaruit. Propterea dilatavit infernus animam suam, et aperuit os suum absque ullo termino. Et descendent fortes ejus, et populus ejus, et sublimes gloriosique ejus ad eum. Et incurvabitur homo, et humiliabitur vir, et oculi sublimium deprimentur. Et exaltabitur Dominus exercituum in judicio, et Deus sanctus sanctificabitur in justitia. Et pascentur agni juxta ordinem suum, et deserta in ubertatem versa advenae comedent. Vae qui trahitis iniquitatem in funiculis vanitatis, et quasi vinculum plaustri peccatum. Qui dicitis: Festinet, et cito veniat opus ejus, ut videamus; et appropiet: veniat consilium Sancti Israel, et sciemus illud.

3. Vae qui dicitis malum bonum et bonum malum, ponentes tenebras lucem et lucem tenebras, ponentes amarum in dulce, et dulce in amarum. Vae qui sapientes estis in oculis vestris, et coram vobismetipsis prudentes. Vae qui potentes estis ad bibendum vinum, et viri fortes ad miscendam ebrietatem: qui justificatis impium pro muneribus, et justitiam justi aufertis ab eo. Propter hoc, sicut devorat stipulam lingua ignis, et calor flammae exurit; sic radix eorum quasi favilla erit, et germen eorum ut pulvis ascendet. Abjecerunt enim legem Domini exercituum, et eloquium Sancti Israel blasphemaverunt. Ideo iratus est furor Domini in populum suum, et extendit manum suam super eum, et percussit eum. Et conturbati sunt montes; et facta sunt morticina eorum quasi stercus in medio platearum.

4. In his omnibus non est aversus furor ejus; sed adhuc manus ejus extenta. Et elevabit signum in nationibus procul, et sibilabit ad eum de finibus terrae; et ecce festinus velociter veniet. Non est deficiens, neque laborans in eo; non dormitabit, neque dormiet, neque solvetur cingulum renum ejus, nec rumpetur corrigia calceamenti ejus. Sagittae ejus acutae, et omnes arcus ejus extenti. Ungulae equorum ejus ut silex, et rotae ejus quasi impetus tempestatis. Rugitus ejus ut leonis, rugiet ut catuli leonum; et frendet, et tenebit praedam, et amplexabitur; et non erit qui eruat; et sonabit super eum in die illa sicut sonitus maris. Aspiciemus in terram; et ecce tenebrae tribulationis, et lux obtenebrata est in caligine ejus.

1. Hic arguit ergo peccatum duarum tribuum, quod committebant in abusu rerum sub quadam metaphora; et dividitur in duas partes. In prima ponitur metaphora; in secunda exponitur: *Vinea enim Domini exercituum domus Israel est.* Circa primum duo facit. Primo ponit titulum, dicens, *Cantabo*, idest, alte et aperte pronuntiabo: infra 40: « Exalta in fortitudine vocem tuam: » *dilecto meo*, idest populo Judaeorum, *canticum patruelis mei*, idest filii patrui, *vineae suae*, idest quod fecit de vinea sua. Aliquando enim prophetae ex istis rebus gestis assumunt similitudines ad suas prophetias, sicut patet Jer. 32, de venditione agri. « Ecce Hananael filius Sellum patruelis tuus venit « ad te dicens: Eme tu agrum meum qui est in « Anathoth, tibi enim competit ex propinquitate ut « emas. » Ita etiam potuit contingere quod ad litteram aliquis patruelis suus composuerit simile carmen de vinea sua. Vel aliter. *Cantabo canticum dilecto*, scilicet Deo, idest opera ipsius ad vineam suam. Vel *dilecto*, scilicet Deo, *canticum patruelis*, idest de patruelo meo, scilicet populo Judaeorum, quia ex eisdem parentibus descendimus, *vineae suae*, idest quia patruelis est vinea dilecti Dei. Vel mystice, *patruelis*, idest Christi, qui ex eadem gente est meum, *vineae suae*, idest qui conqueritur de vinea sua idest synagoga; quae sibi amaros fructus in passione attulit. Et nota, quod canticum proprie exultationis est. Unde hic improprie canticum dicitur, cum sit moeroris. Tale canticum cantavit David de morte Saulis. 2 Reg. 1: « Inclyti « tui, Israel, super montes tuos interfecti sunt. « Quomodo ceciderunt fortes Israel? ... Montes Gel- « boe, nec ros nec pluvia veniant super vos. » Ezech. 32: « Cane carmen lugubre. » Secundo ibi, *Vinea facta est dilecto meo in cornu filio olei*, ponit ipsum canticum, quod continet metaphoram: in quo tria ponuntur. Primo causae recitatio; secundo judicii interrogatio, ibi, *Nunc ergo habitatores Jerusalem*; tertio sententiae prolatio, ibi, *Nunc ostendam vobis quid ego faciam vineae meae.* Circa primum duo ponit. Primo ex parte conquerentis diligentiam cultus; secundo ex parte vineae malitiam fructus, ibi, *Et expectavi ut faceret uvas, et fecit labruscas.* Diligentia autem cultus ostenditur ex tribus. In loci praeparatione, in palmitum electione, *Et plantavit*; et in sumptuosa aedificatione, ibi, *Et aedificavit turrim in medio ejus.* Praeparatio loci primo describitur tripliciter. Primo quantum ad loci pinguedinem: unde dicit: *Vinea*, de qua Ps. 79: « Vineam de Aegypto tran- « stulisti, ejecisti gentes, et plantasti eam: » *facta est dilecto meo*, idest Deo acquisitive, vel a Deo, *in cornu*, idest in loco eminenti, in quo notatur montuositas terrae ad constitutionem bonae vineae, propter hoc quod respicitur a sole, *filio olei*, idest adeo pingui quod sufficeret ad multitudinem olei. Proprietas hebraici sermonis est ut quilibet illius rei dicatur esse filius in quo abundat, sicut dicitur 1 Reg. 26: « Vivit Dominus, quod filii mortis « estis. » Et in hoc designatur bonitas terrae, quia fuit Judaeis data; de qua Ezech. 20: « Levavi ma- « num meam pro eis, ut educerem eos de terra « Aegypti in terram quam provideram eis fluen- « tem lacte et melle, quae est egregia inter om-

« nes terras. » Secundo ponitur praeparationis diligentia quantum ad loci mutationem (1): unde dicit, *Sepivit eam.* Oseae 2: « Sepiam viam tuam spinis: » in quo significatur custodia Angelorum, et bonorum virorum. Tertio quantum ad purgationem: *Lapides elegit,* idest diligenter collegit, *ex ea.* Psalm. 79: « Ejecisti gentes, et plantasti eam. » Quantum ad electionem palmitum dicitur: *Et plantavit eam electam,* idest ex electis palmitibus: unde alia translatio habet, *Vinea soreth,* quod est nobilissimum genus vitis, in quo significatur bonitapatrum. Jer. 2: « Ego te plantavi vineam electam, « omne semen verum. » Quantum ad sumptum aedificii, quod pertinet ad defensionem, dicit: *Aedificavit in medio ejus turrim*; in quo denotatur regia dignitas. Ezech. 16: « Decora facta es vehe« menter nimis, et profecisti in regnum. » Can. 4: « Turris David aedificata est cum propugnacu« lis. » Vel templum, secundum alios. Usus turris est (2) ad conservationem fructus, et prospiciendum ad custodiam. Quantum ad fructus collectionem dicit: *Torcular extruxit in ea.* Proverb. 9: « Implebuntur horrea tua saturitate, et vino tor« cularia redundabunt; in quo notatur altare ho« locaustorum per effusionem sanguinis. *Et expectavit ut faceret.* Hic ponitur malitia fructus: unde dicit: *Et expectavit,* secundum ordinem beneficiorum, *ut faceret uvas,* fructum bonorum operum, *et fecit labruscas,* idest uvas sylvestres, ab hoc dictas (3), quia in labiis viarum nascuntur, scilicet sepibus: in quo amaritudo vitiorum notatur. Jer. 2: « Quomodo conversa es mihi in pravum vinea « aliena? » Mich. 7: « Qui optimus est in eis, « quasi paliurus; et qui rectus, quasi spina de « sepe. » *Nunc ergo habitatores Jerusalem, et viri Juda, judicate inter me et vineam meam.* Hic ponitur interrogatio judicii: et circa hoc duo facit. Primo interpellat judices, dicens: Ergo quia feci quod debui, *nunc,* audita ratione mea, *judicate inter me et vineam meam.* Oseae 2: « Judicate ma« trem vestram, judicate: quoniam non ipsa uxor « mea, et ego non vir ejus. » Simile judicium quaerebatur a David de se quasi de alio 2 Reg. 12, super peccato commisso ab eo, circa scilicet adulterium et homicidium Uriae Hethaei. Secundo quaerit judicium; et duo quaerit. Primo utrum peccaverit ex negligentia; unde dicit: *Quid ultra,* super dicta, *facere debui?* Michaeae 6: « Popule meus, « quid feci tibi, aut quid molestus fui tibi? Res« ponde mihi. » Secundo utrum peccaverit in cultura vineae ex superflua cura: unde dicit: An forte videor fecisse contra debitum quod *expectavi,* bene colendo, ut *faceret uvas, et fecit labruscas*? quasi dicat: In hoc videor potius superfluus quod vineae meae tantum culturam adhibui. Infra 26: Domine, indulsisti genti. Numquid glorificatus es? Et 48: Transgressorem ex ventre vocavi te propter nomen meum. Jer. 11: « Ad vocem loquelae, gran« dis exarsit ignis in ea, et combusta sunt fru« cteta ejus. »

Nota super illo verbo, *Vinea facta est dilecto,* quod est vinea multiplex. Primo carnalis concupiscentiae. Deuteron. 32: « De vinea Sodomorum « vinum eorum, et de suburbanis Gomorrhae. » Et hujus est primo vinum irae. Deuter, 32: « Fel « draconum vinum eorum, et venenum aspidum « insanabile. » Secundo luxuriae. Apoc. 18: « De « vino fornicationis ejus biberunt omnes gentes. » Tertio ineptae laetitiae. 3: Esdrae 3: « Omnem « mentem vertit in securitatem et jucunditatem. » Secundo est vinea fidelis animae. Cant. 2: « Vinea « floruit. » Hujus vineae est vinum primo poenitentiae. Luc. 10: « Appropians alligavit vulnera « ejus, fundens vinum et oleum » Secundo corporalis munditiae. Zach. 9: « Quid enim bonum « ejus est, et quid pulchrum ejus, nisi frumentum « electorum, et (1) vinum germinans virgines? » Tertio spiritualis laetitiae. Psalm. 103: « Vinum « laetificat cor hominis. » Tertia est vinea militantis Ecclesiae. Can. ult.: « Vinea fuit pacifico in ea « quae habet populos. » Et hujus vineae et vinum primo sacrae ablutionis. Num. 15: « Et vi« num ad liba fundenda ejusdem mensae. » Secundo fructuosae praedicationis. Psal. 4: « A fructu « frumenti, vini et olei multiplicati sunt. » Tertio devotae confessionis. Can. 7: « Guttur tuum « sicut vinum optimum. Quarto est vinea caelestis « patriae. » 3 Reg. 21: « Vinea erat Naboth Jezrae« litae (2). » Et hujus vineae est vinum primo divinae fruitionis. Cant. 5: « Comedi favum cum « melle meo, bibi vinum meum cum lacte meo. » Secundo interioris repletionis. Esther 1: « Vinum « quoque, ut magnificentia regia dignum erat, a« bundans et praecipuum ponebatur. » Tertio sanctorum congratulationis. Cant. ult.: « Dabo tibi « poculum ex vino condito. »

Et nunc ostendam vobis quid ego faciam vineae meae. Hic profertur sententia: et primo excitat attentionem vel audientiam, dicens: *Nunc,* ex quo vultis (3) sententiam proferre, ego *ostendam vobis quid ego faciam vineae meae.* Infra 48: Praedixi tibi ex tunc, antequam venirent, indicavi tibi; ne forte diceres: Idola mea fecerunt hoc, et sculptilia mea et conflatilia mandaverunt ista. Quae audisti vide omnia. Secundo profert justam sententiam, ut ingratis auferat beneficium exhibitum, cum dicit, *Auferam sepem ejus.* Et primo aufert beneficium quod pertinet ad custodiam, quae est duplex. Angelorum: et quantum ad hoc dicit, *Auferam sepem ejus,* idest auxilia Angelorum, quibus contra hostes protegebantur, *et erit in direptionem,* gentibus. Eccl. 36: « Ubi non est sepes, ibi diri« pietur possessio. » Est etiam custodia praelatorum; et quantum ad hoc dicit, *Diruam maceriam ejus,* idest praesidia regni, de quibus supra 2: « Et incurvabitur omnis sublimitas hominum: » *et erit in conculcationem,* idest vilis facta. Psal. 79: « Destruxisti maceriam ejus. » Secundo aufert beneficium, quod pertinet ad cultus diligentiam: unde dicit: *Et ponam eam desertam*; idest, relinquam eam incultam sicut desertum. *Non putabitur,* admonitionis aut correptionis vomere, quando peccat, *et non fodietur,* ut auferantur ab eis occasiones mali, sicut malae herbae; *et ascendent super eam vepres et spinae,* idest majora et minora peccata: vel *vepres* peccatorum, *spinae* tribulationum. Infra 7: Vepres enim et spinae erunt in universa terra. Tertio autem beneficium fertilitatis, contra quod ponit defectum pluviae: unde dicit: *Et nubibus mandabo ne pluant*: ad litteram, vel nubes

(1) *Al.* forte munitionem.
(2) *Al. omittitur* est.
(3) *Al.* dictae.

(1) *Al.* in.
(2) *Al.* Israelitae.
(3) *Al.* non vultis.

praedicatores. Infra 60: Qui sunt isti qui ut nubes volant, et quasi columbae ad fenestras suas? Jer. 3: « Quamobrem prohibitae sunt stillae pluviarum, « et serotinus imber non fuit. » *Vinea enim Domini exercituum domus Israel est.* Hic exponit metaphoram: et primo quantum ad vineam; secundo quantum ad vineae causam, ibi, *Expectavi ut faceret judicium.* Circa primum exponit vineam dicens, *Vinea enim mea domus* (1) *Israel est*; vel tota, vel quantum ad decem tribus, quae dictae sunt Israel post separationem Regni propter multitudinem. Secundo quantum ad germen vel palmites, *Viri Juda*, idest duae tribus in quibus adhuc observabatur cultus Dei. Oseae 4: « Si fornicaris tu, Israel, non delinquat saltem Juda. » Vel quia ex ipsa Principes. 1 Paral. 5: « Porro « Judas qui erat fortissimus inter suos fratres, de « stirpe ejus Principes germinati sunt. » *Expectavi ut faceret judicium.* Hic exponit vineae causam, quae consistit in culpa, et poenam quae consequitur culpam: unde dividitur in partes tres. In prima ponitur culpa in generali; in secunda poena et culpa simul in speciali, ibi, *Vae qui conjungitis domum ad domum, et agrum agro copulatis:* in tertia, poena in generali, ibi, *In his omnibus non non est aversus furor ejus; sed adhuc manus ejus extenta.* Culpam in generali arguit quantum ad praelatos, quorum est facere judicium, in hoc quod dicit: *Expectavi*, secundum ordinem beneficiorum, *ut faceret judicium*, juste judicando; *et ecce iniquitas*, quasi inaequalitas judicii. Eccl. 3: « Vidi sub sole in loco judicii impietatem, et in « loco justitiae iniquitatem. » Secundo quantum ad subditos, quorum est tenere justitiam sibi praefixam a praelatis: *Et justitiam*, quae est per comparationem ad praecepta legis; *et ecce clamor*, tumultus rixantium, vel conquestionis pauperum. Infra 22: « Quidnam tibi quoque est quia ascen« disti et tu omnis in tecta clamoris plena, urbs « frequens, civitas exultans? » *Vae qui conjungitis domum domui.* Hic ponit culpam eorum in abusu rerum in speciali, sequendo eas per partes. Et dividitur in duas partes. In prima arguit eos quantum ad ipsam culpam; in secunda quantum ad peccandi pertinaciam, ibi, *Vae qui trahitis iniquitatem in funiculis vanitatis.* Circa primum duo facit. Primo arguit eos quantum ad abusum possessionum, qui fit per avaritiam; in secunda quantum ad abusum ciborum, qui fit per gulam, ibi, *Vae qui consurgitis mane ad ebrietatem sectandam.* Circa primum tria ponuntur. Primo arguitur superflua possessionum multiplicatio: unde dicit: *Vae qui conjungitis domum domui, et agrum agro copulatis, usque ad terminum loci*; scilicet (2) usque ad viam publicam. Oseae 5: « Facti sunt princi« pes Juda quasi assumentes terminum super eos. » Jerem. 22: « Vae qui aedificat domum suam in « injustitia, et coenacula sua non in judicio. Ami« cum suum opprimet frustra, et mercedem ejus « non reddet ei. Qui dicit. Ædificabo mihi domum « latam, et coenacula spatiosa. » Mich. 2: « Et « concupierunt agros, et violenter tulerunt, et do« mos rapuerunt, et calumniabantur virum et « domum ejus, virum et hereditatem ejus. » Secundo ponitur judicis interpellatio (3), *Numquid habitabitis vos soli in medio terrae?* quae lata est et spatiosa, et data multis in possessionem. Gen. 1: « Crescite, et multiplicamini, et replete « terram. » Tertio ponitur poenae comminatio: et circa hoc duo ponuntur. Primo punientis auctoritas vel potestas: unde dicit: *In auribus meis sunt haec* (1) verba, *dicit Dominus exercituum*, qui potest punire: quae dicam vobis, adhuc sunt sonantia *in auribus meis*, interioribus; in quo notatur verborum certitudo. Infra 50: Mane erigit mihi aurem, et audiam quasi magistrum. Dominus Deus aperuit mihi aurem: ego autem non contradico. Secundo ponitur poenae severitas, ibi, *Nisi domus fuerint desertae*, quantum ad custodiam, *et absque habitatore*, quantum ad solitudinem domorum; quasi dicat: Non quiescet ira mea. Et est aposiopesis, quod est defectus orationis. Et ponit ea in quibus consistunt divitiae domorum: scilicet in multitudine: et quantum ad hoc dicit, *Multae*: in pulchritudine: et quantum ad hoc dicit, *Pulchrae*: in magnitudine, *Grandes*. Sophoniae 1: « Et « erit fortitudo eorum in direptionem, et domus « eorum in desertum. » Secundo quantum ad sterilitatem vinearum dicit: *Decem jugera vinearum* (juger habet in longitudine 120 pedes) *faciet laguneulam unam.* Alia littera habet. *Batum*, quod est ejusdem capacitatis in liquidis, sicut ephi in aridis. Tertio quantum ad amissionem seminum: *Et triginta modii sementis facient modios tres*, quia minus colligetis quam seminastis. Aggaei 2: « Cum accederetis (2) ad acervum modiorum vi« ginti, et fierent decem. » Alii habent corum, vel ephi, quod est decima pars cori. Ezech. 45: « Ephi et batus erunt aequalia, et unius mensu« rae erunt, ut capiat decimam partem cori batus, « et decimam partem cori ephi. »

2. Hic arguit eorum culpam quantum ad abusum ciborum: et primo arguit culpam; secundo comminatur poenam, ibi, *Propterea captivus ductus est populus meus.* Circa primum duo facit. Primo arguit in gulam quantum ad suas species; secundo quantum ad effectum, ibi, *Et opus Domini non respicitis.* Species autem gulae sunt quae in hoc versu continentur: Praepropere, laute, nimis, ardenter, studiose. Dicit ergo primo: *Vae qui consurgitis mane*, quantum ad praepropere. Eccle. 10: « Vae tibi, terra, cujus rex est puer, cujus « Principes mane comedunt. » Prov. 23: « Quan« do evigilabo; et rursus vina reperiam? » Quantum ad ardenter dicit, *Ad ebrietatem sectandam.* Quantum ad nimis dicit, *Et potandum usque ad vesperam.* Proverb. 23: « Cui vae, cujus patri vae, cui « rixae, cui foveae, cui sine causa vulnera, cui « suffossio oculorum? Nonne his qui commoran« tur in vino, et student calicibus epotandis? » *Ut vino aestuetis*, ad luxuriam, et ad omnia vitia. Quantum ad studiose, dicit, *Cithara et vinum*, studiose quaesitum: quia cum magno studio praeparant sibi delectationes in cibis. Quantum ad laute dicit, *In conviviis*, in quibus fiunt magni apparatus et electa cibaria. Amos 6: « Qui comeditis « agnum de grege, et vitulos de medio armenti; « qui canitis ad vocem psalterii: sicut David putaverunt se habere vasa cantici, bibentes in « phialis vinum, et optimo unguento delibuti. »

(1) *Al. Dominus.*
(2) *Al.* sicut.
(3) *Al.* interpretatio.

(1) *Al. hic.*
(2) *Al.* accederitis.

Effectus autem est inconsideratio (1): et quantum ad hoc dicit: *Et opus Domini non respicitis*, quod facere debetis; *nec opera*, quae ipse fecit. Proverb. 20. « Luxuriosa res vinum, et tumultuosa ebrie- « tas. » *Propterea captivus ductus est populus meus*. Hic ponit poenam respondentem; et primo quantum ad affectum voluntatis: unde dicit, *Propterea*, sicut scientia eorum est captiva per ebrietatem, ita ipse captivabitur. Oseae 4: « Conticuit « populus meus, eo quod non habuerint scientiam. »

Sed videtur quod ignorantia non mereatur poenam, quia excusat culpam.

Et dicendum, quod ignorantia potest dicere tantum negationem scientiae; et sic nec poenam nec veniam meretur; sicut ignorantia geometriae in rusticis. Potest etiam dicere privationem scientiae, ita quod derelinquat debitam aptitudinem in subjecto; et sic constat quod nescire illa quae quis potest et tenetur scire, vitiosum est.

Secundo ponit poenam contra species gulae; et sic ponit famem et sitim, quae respondent ei quod est praepropere quantum ad causam: quia fames causatur ex hoc quod aliquis tardat nimis sumere cibum; ac si diceret: Vos nimis cito comedebatis; sed tantum tardabatis quod esuriretis. Iterum respondet illi speciei quae est ardenter quantum ad genus suum: est enim fames desiderium cibi: unde dicit: *Nobiles ejus*, qui (2) abundant in cibariis, *interierunt in fame, et multitudo ejus siti exaruit*. Et ponit sitim contra multitudinem vulgi, quae ad minus aqua sitim extinguere consuevit. Contra nobiles autem, qui abundant in cibariis, quandoque siti gravati (3), ponit famem. Thren. 4: « Melius fuit occisis gladio quam interfectis fame. » Secundo contra aliam speciem quae est nimis, ponit insatiabilitatem captivantium, inde captivitatem. *Propterea infernus dilatavit*, idest mors vel diabolus, *animam suam*, quantum ad affectum, *aperuit os*, quantum ad effectum. Et loquitur more humano, quia infernus non habet animam. Proverb. 27: « Infernus et perditio nunquam replentur. » Vel infernus dicitur Nabuchodonosor. Habac. 2: « Qui « dilatavit quasi infernus animam suam, et ipse « quasi mors, et non adimpletur. » Tertio quantum ad studiosam ciborum praeparationem, quae contingit ex quadam elatione, ponit poenam humiliationis, ibi, *Et descendent*. Et ostendit eos humiliandos quantum ad tria. Primo quantum ad captivationem: unde dicit: *Descendant*, quasi humiliati, *ad eum*, scilicet infernum captivitatis, *fortes ejus*, quantum ad potentes, *et sublimes ejus*, quantum ad divites, et aliis bonis eminentes, de quibus superbiunt, *gloriosique*, quantum ad nobiles et famosos. Jerem. 39: « Et omnes nobiles Juda oc- « cidit rex Babylonis. Oculos quoque Sedeciae e- « ruit, et vinxit eum in compedibus, ut duceretur « in Babylonem. » Et infra eodem: « Et reliquias « populi quae remanserunt in civitate, et perfu- « gas qui transfugerant ad eum, et superfluos vul- « gi qui remanserant (4) transtulit Nabuzardan « magister militum in Babylonem. » Secundo quantum ad captivorum depressionem: *Et incurvabitur homo*, in captivitate existens, quantum ad sublimes, *et humiliabitur vir*, quantum ad potentes, *et oculi sublimium*, quantum ad gloriosos. Deuter. 28: « In gentibus quoque illis non quie- « sces; non erit requies vestigio pedis tui. » Tertio quantum ad punientis Dei exaltationem. *Et exaltabitur*: altus apparebit qui prius despiciebatur in judicio, *et Deus sanctus* in se, *sanctificabitur*, idest sanctus apparebit. Supra 2, Exaltabitur autem solus Dominus in illa die. Quarto contra speciem quae est laute, ponit devorationem bonorum ab hostibus: *Et agni pascentur*, idest comedentur ab hostibus vestris *juxta ordinem suum*, quia meliores prius quantum ad animalia; et quantum ad terrae nascentia, *deserta*, idest agros vestros a vobis desertos, *in ubertatem versa*, idest factos magis fertiles, *advenae comedent* (1). Deut. 28: « Ad- « ducet te Dominus, et regem tuum quem consti- « tues super te, in gentem quam ignoras tu et « patres tui. » Infra eodem: « Advena qui versatur « tecum in terra, ascendet super te, eritque subli- « mior. » Mystice *agni*, idest sancti, doctrina Dei Patris reficientur juxta ordinem idest capacitatem suam; *advenae*, gentes; *et deserta* a Judaeis, sacras scilicet Scripturas, *versa in ubertatem*, spiritualis intelligentiae. *Vae qui trahitis iniquitatem in funiculis vanitatis*. Hic arguit peccandi pertinaciam: et primo arguit culpam: secundo comminatur poenam, ibi, *Propter hoc sicut devorans stipulam lingua ignis et calor flammae exurit; sic radix eorum quasi favilla erit*. Circa hoc duo facit. Primo arguit in generali; secundo explicat in speciali, ibi, *Qui dicitis: Festinet, et cito veniat opus ejus*. Dicit ergo primo: *Vae qui trahitis*, idest protrahitis iniquitatem *in funiculis*, idest vanis occasionibus; quibus ad peccata homo trahitur, dum per augumentum culpa protelatur. Proverb. 5: « Iniquitates « suae capiunt impium, et funibus peccatorum « suorum constringitur. » Et hoc dicitur quantum ad communia peccata; quantum autem ad gravia subdit: *Et quasi vinculum plaustri peccatum*, idest quo ligatur et trahitur plaustrum, quod majus est. Et designat gravitatem peccati in plaustro. Infra 58: « Dissolve colligationes impietatis, solve fascicu- « los deprimentes. » *Qui dicitis*. Hic ostendit istas vanitates in speciali, ex quibus peccatum trahebant super se; et hoc quantum ad tria. Primo quantum ad contemptum judicis; secundo quantum ad excusationem peccati, ibi, *Vae qui dicitis malum bonum, et bonum malum*; tertio quantum ad praesumptionem peccandi, ibi, *Vae qui sapientes estis in oculis vestris*. Et hic est funiculus triplex, qui difficile rumpitur: Eccli. 4. Contemnebant autem judicis comminationem propter duo; scilicet propter sententiae dilationem: unde dicit: *Festinet, et cito veniat opus* captivitatis, quod comminamini. Eccle. 8: « Etenim quia non profertur cito contra « malos sententia, absque timore ullo filii hominum « perpetrant mala. » Secundo propter judicis elongationem: unde dicit, *Appropiet*: quasi diceret: Ipse est in caelo, et non potest videre: sed fiat prope. Ezech. 9: « Dixerunt enim: Reliquit Dominus « terram, et Dominus non videt. »

Nota super illo verbo, *Et quasi vinculum plaustri peccatum*, quod peccatum dicitur primo funiculus; et hoc quia trahit primo ad peccati (2) exemplum. Prov. 7: « Statim eam sequitur, quasi « bos ductus ad victimam, et ignorat quod ad « vincula stultus trahatur. » Secundo ad peccandi

(1) *Al.* in consideratione. — (2) *Al.* quia.
(3) *Al.* gravatis.
(4) *Al.* remanserunt.

(1) *Al. in ubertate*, idest *facti* magis fertiles *advenae*.
(2) *Al.* peccatum.

usum. Jer. 2: « Onager assuetus in solitudine, « in desiderio animae suae attraxit ventum (sci« licet) amoris. » Tertio ad aeternae mortis interitum. Prover. 24: « Erue eos qui ducuntur ad « mortem, et qui trahuntur ad interitum liberare « ne cesses. » Secundo peccatum dicitur vanitas; et hoc quia deficit primo ab imitatione divinae veritatis. Sap. 13: « Vani sunt omnes homines in « quibus non subest scientia Dei. » Secundo a consecutione sperati finis. Eccle. 2: « Peccatori autem dedit « afflictionem et curam superfluam; ut addat et « congreget, et tradat ei qui placuit Deo. Sed haec va« nitas, et cassa solicitudo mentis. » Tertio a longa duratione temporis. Eccli. 17: « Non est immortalis (1) « filius hominis, et in vanitatem malitiae placue« runt. » Sap. 5: « Transierunt omnia illa tam« quam umbra, et tamquam nuntius percurrens » Tertio peccatum dicitur vinculum: et hoc quia nectit (2) primo intellectum ne videat. Sapient. 17: « Dum enim persuasum habent iniqui posse domi« nari nationi sanctae, vinculis tenebrarum et « longae noctis compediti, inclusi sub tectis, fugitivi « perpetuae providentiae placuerunt. Et dum putant « se latere in obscuris peccatis, tenebroso oblivionis « velamento dispersa sunt. » Secundo manum, ne bona faciant. Tertio pedes, ne proficiant. De his duobus Matth. 22: « Ligatis pedibus ejus et manibus, mittite « eum in tenebras exteriores. » Quarto peccatum dicitur plaustrum; et hoc quia opprimit primo servitutis onere. Jer. 16: « Et servietis ibi diis alienis die « ac nocte, qui non dabunt vobis requiem. » Secundo cordis timore. Sap. 17: « Cum sit enim « timida nequitia, data est in omnium condemna« tionem. » Tertio conscientiae inquietudine. Infra 57: Impium autem cor quasi mare fervens, quod quiescere non potest.

3. Hic ponitur vanitas quantum ad excusationem peccati; et primo quantum ad effectum, *Malum bonum*: Michaeae 7: « Malum manuum suarum « dicunt bonum; » secundo quantum ad intellectum, *Lucem tenebras*, veritatem errorem: Joan. 3: « Dilexerunt homines magis tenebras quam « lucem; » tertio quantum ad effectum, *Amarum in dulce*, vitam peccati dulcem existimantes. Sap. 14: « Et non suffecerat errasse eos circa Dei scien« tiam, sed in magno viventes inscientiae (3) bello: « tot et tam magna mala pacem appellant. » *Vae qui sapientes estis.* Hic ponitur tertia vanitas quantum ad praesumptionem peccandi, quae est de tribus. Primo de sapientia cordis, et in speculativis, *Qui sapientes*: Prov. 3: « Ne sis sapiens apud te« metipsum: » et in practicis, *Prudentes*. Rom. 12: « Nolite esse prudentes apud vosmetipsos. » Secundo quantum ad poenam cordis, quantum ad peccandum: *Qui potentes estis ad bibendum*: jactant se, quod possunt multum bibere, et inebriari, propter consuetudinem terrae in qua bibitur vinum mixtum. Infra 41: Ad me insulae, et gentes fortitudinem mutent. Prov. 2: « Laetantur cum male « fecerint, et exultant in rebus pessimis. » Tertio quantum ad auctoritatem, *Qui justificatis*, idest dicitis vos tantae auctoritatis quod pro libito vestro potestis justificare impium, ut quod vobis placuit, legis habeat vigorem. Infra 10: Vae qui condunt leges iniquas, et scribentes injustitias scripserunt. Prov. 17: « Et qui justificat impium, et qui con« demnat justum. » Michaeae 3: « Et si quis non « dederit in ore eorum quippiam, sanctificant super « eum praelium. » *Propter hoc sicut devorat stipulam lingua ignis, et calor flammae exurit; sic radix eorum quasi favilla erit.* Hic comminatur poenam. Et primo ponit poenam consumptionis sub metaphora ignis, propter hoc quia iniquitatem trahitis ponentes vobis radicem in peccatis. Sicut flamma ignis exurit stipulam quam attingit, *et calor flammae exurit* illam quae distat: persecutio enim captos occidit, et alios afflixit: Deut. 32: « Foris vastabit eos gladius, et intus pavor: » *sic radix eorum quasi favilla,* quantum ad ea in quibus confidebant, vel patres, vel cognati, *et germen eorum,* idest filii, *ut pulvis ascendet*; in quo notatur fortitudo ex causis illis provenients. Mal. ult.: « Et erunt omnes superbi et omnes « facientes impietatem stipula, et inflammabit eos. » Secundo ponit poenae processum et ordinem; et primo ponit poenae causam: unde dicit: *Abjecerunt enim legem*, corde contemnentes, *et eloquium Sancti* (1) *Israel blasphemaverunt*, me irridentes. Jer. 32: « Non obedierunt voci tuae, et in lege tua « non ambulaverunt. » Secundo punientis iram; *ideo iratus est:* ad modum processus irae in hominibus loquitur. Psal. 105: « Iratus est Dominus furore. » Tertio poenae inflictionem: *Et extendit manum* suae (2) potentiae ad percutiendum, quam plicatam parcendo tenuerat. Soph. 2: « Et extendet manum suam « super aquilonem, et perdet Assur, et ponet spe« ciosam in solitudinem. » Quarto, poenae effectum in internecione (3) majorum: *Conturbati sunt montes*, idest majores prae timore. Glossa: dicit quod loquitur hyperbolice.

Sed contra. Ergo excessit veritatem Propheta.

Et dicendum. Quod in aliquibus Scripturis sumitur per excessum veritatis simpliciter, in sacra Scriptura pro excessu (4) veritatis secundum opinionem hominum; quasi dicat: Conturbatio erit ultra quam credi possit. Vel aliter, Hyperbole est quidam tropus, et in tropicis locutionibus aliud dicitur, et aliud intelligitur. Unde non est falsitas quantum ad sensum quem intendit facere, sicut etiam in metaphora; quasi dicat: Ita magna erit conturbatio, quod montes, si esset possibile, conturbabuntur. Psalm. 45: « Conturbati sunt montes « in fortitudine ejus. » Et quantum ad vilitatem corporum, *Facta sunt morticina*. Jer. 8: « Non colli« gentur nec sepelientur; in sterquilinium super fa« ciem terrae erunt. » Idem 16: « Mortibus aegrotatio« num morientur, et non plangentur, et non sepelien« tur; in sterquilinium super faciem terrae erunt. »

4. Hic ponit poenam communem, et ultimam, quantum ad captivitatem per Romanos: et circa hoc tria ponuntur. Primo exercitus praeparatio; secundo exercitus dispositio, ibi, *Et ecce festinus velociter veniet*; tertio poenae inflictio, ibi, *Et tenebit praedam et amplexabitur; et non erit qui eruat.* Circa primum tria ponuntur. Primo congregantis indignatio, *In omnibus his*; quasi dicat: Sicut vos peccatis peccata additis, ita ipse poenis poenas adjunget. Infra 9: Vir fratri suo non parcet, et declinabit ad dexteram, et esuriet; et comedet ad

(1) *Al.* mortalis.
(2) *Al.* nectitur.
(3) *Al.* scientiae.

(1) *Al.* sanctum.
(2) *Al.* suam.
(3) *Al.* internitione.
(4) *Al.* forte per excessum.

sinistram, et non salvabitur. Secundo vexilli erectio, *Et levabit signum*, idest vexillum. Jer. 4: « Levate signum in Sion, eo fortamini, et nolite « stare: quia malum ego ad adduco ab aquilone, « et contritionem magnam. » Tertio exercitus convocatio, *Et sibilabit*, idest inspirabit. Infra 7. Et erit in die illa sibilabit Dominus muscae quae est in extremo fluminum Aegypti, et api quae est in terra Assur; et venient, et requiescent omnes in torrentibus vallum. Et ad hoc quod magis terreat, ponit gentis extraneitatem et quantum ad cultum, *In nationibus*, ut sancta vestra non revereantur; et quantum ad linguam, *Procul*, ne verbis placentur; et quantum ad mores, *De finibus terrae*, ne ab eis foederentur. *Ecce festinus velociter veniet.* Hic ponitur exercitus dispositio: et primo ostendit eos expeditos ad veniendum; secundo armatos ad pugnandum, ibi, *Sagittae ejus*; tertio crudeles ad puniendum, ibi, *Rugitus ejus ut leonis*. Circa primum duo ponuntur. Primo ipsorum velocitas: *Ecce*, pro, certo, *festinus*. Thren. 4: « Velociores fuerunt « persecutores nostri aquilis caeli. » Habac. 1: « Equites namque ejus de longe venient: volabunt « quasi aquila festinans ad comedendum. » Jer. 4: « Ecce quasi nubes ascendet, et quasi tempestas « currus ejus: velociores aquilis equi illius. » Secundo velocitatis causa secundum remotionem triplicis impedimenti quod posset contingere. Ex naturae infirmitate; contra quod dicit: *Et non est deficiens*, quia oporteat remanere, *nec laborans in eo*, quia oporteat tarde venire. Infra 40: Qui autem sperant in Domino mutabunt fortitudinem; assument pennas sicut aquilae; current, et non laborabunt; ambulabunt, et non deficient. Secundo illud quod posset esse ex voluntate. Dicit: *Non dormitabit*, per pigritiam, scilicet ut pigre vadat, *neque dormiet*, ut non resipiscat. Prov. 19: « Pigredo (1) « immittit soporem, et anima dissoluta esuriet. » Tertio removet impedimentum ex rerum necessitate: *Nec solvetur cingulum* (2). Et ponit ea quibus viatores solent impediri ab itinere: quae omnia plus solito durabunt. Deut. 29: « Adduxi vos quadraginta annis per desertum: non sunt attrita « vestimenta vestra, nec calceamenta pedum vestrorum vetustate consumpta sunt. » *Sagittae ejus acutae.* Hic ostendit eos armatos esse ad pugnandum: et primo quantum ad bonitatem armorum;

(1) *Al.* pinguedo.
(2) *Al.* *circulum.*

et ponit ea quae in illis terris sunt consueta. *Sagittae acutae*, in quo notatur bonitas sagittarum; *arcus extenti*, in quo praeparatio armorum, ne in praeparando impediantur. Psal. 119: « Sagittae po- « tentis acutae. » Secundo ponit vectigalia: *Ungulae equorum ejus ut silex*, qui non frangitur de facili, *et rotae ejus quasi impetus tempestatis*, propter multitudinem et velocitatem magnum sonum facientes. Jer. 4: « Ecce quasi nubes ascendet, et « quasi tempestas currus ejus. » *Rugitus ejus.* Hic ostendit eos crudeles ad puniendum: et primo quantum ad animositatem, *Rugitus*. Oseae 11: « Post « Dominum ambulabunt, quasi leo rugiet: quia « ipse rugiet, et formidabunt filii maris. » Secundo quantum ad rapacitatem: *Rugiet ut catuli leonum.* Ps. 103: « Catuli leonum rugientes ut rapiant. » Tertio quantum ad crudelitatem, *Et frendet*, quod est apri. Ps. 34: « Frenduerunt super me dentibus « suis. » Ps. 79: « Exterminavit eam (1) aper de « sylva, et singularis ferus (2) depastus est eam. » *Et tenebit.* Hic ponitur poenae inflictio, et demum punitorum desperatio, ibi, *Aspiciemus in terram; et ecce tenebrae tribulationis.* Circa primum ponit tria. Primo comminatur captionem, *Tenebit praedam*; quasi dicat: Sicut praedam capiet vos. Nahum 2: « Leo cepit sufficienter catulis suis, et necavit « leaenis suis, et implevit praeda speluncas suas, « et cubile suum rapina. » Secundo solicitam detentionem: *Et amplexabitur*, ne exeatis per eorum incuriam; *et non erit qui eruat*, per eorum impotentiam. Threnorum 1: « Dedit me Deus in manu, « de qua non potero surgere. » Tertio rigidam damnationem, *Et sonabit*, comminationibus et terroribus. Jer. 6: « Ecce populus veniet de terra a- « quilonis, et gens consurget a finibus terrae; sa- « gittam et scutum arripiet: crudelis est, et non « miserebitur; vox ejus quasi mare sonabit. » *Aspiciemus in terram.* Hic ponit eorum desperationem: et primo quantum ad auxilium de terra: *Aspiciemus in terram*, undique, *et ecce tenebrae*, quia omnes eos persequebantur; secundo quantum ad auxilium de caelo: *Et lux*, divinae spei, *obtenebrata est in caligine ejus*. Jer. 4: « Aspexi ter- « ram, et ecce vacua erat et nihil (3); et caelos, « et non erat lux in eis. » Et connumerat se propheta in eis per compassionem.

(1) *Al.* eos.
(2) *Al.* cervus.
(3) *Al* nihil.

CAPUT SEXTUM.

1. In anno quo mortuus est rex Ozias, vidi Dominum sedentem super solium excelsum et elevatum, et plena erat domus a majestate ejus, et ea quae sub ipso erant replebant templum. Seraphim stabant super illud: sex alae uni et sex alae alteri. Duabus velabant faciem ejus, et duabus velabant pedes ejus, et duabus volabant. Et clamabant alter ad alterum, et dicebant: Sanctus, sanctus, sanctus, Dominus Deus exercituum: plena est omnis terra gloria ejus. Et commota sunt superliminaria cardinum a voce clamantis; et domus repleta est fumo. Et dixi: Vae mihi, quia tacui; quia vir pollutus labiis ego sum, et in medio populi polluta labia habentis ego habito, et regem Dominum exercituum vidi oculis meis. Et volavit ad me unus de Seraphim, et in manu ejus calculus, quem forcipe tulerat de altari, et tetigit os meum, et dixit: Ecce tetigi hoc labia tua; et auferetur iniquitas tua, et peccatum tuum mundabitur.

2. Et audivi vocem Domini dicentis: Quem mittam, et quis ibit nobis? Et dixi: Ecce ego, mitte me. Et dixit: Vade,

et dices populo huic: Audite audientes, et nolite intelligere; et videte visionem, et nolite cognoscere. Excaeca cor populi hujus, et aures ejus aggrava, et oculos ejus claude; ne forte videat oculis suis, et auribus suis audiat, et corde suo intelligat, et convertatur, et sanem eum. Et dixi: Usquequo Domine? Et dixit: Donec desolentur civitates absque habitatore, et domus sine homine. Et terra relinquetur deserta, et longe faciet Dominus homines. Et multiplicabitur quae derelicta fuerat, in medio terrae, et adhuc in ea decimatio. Et convertetur, et erit in ostensionem, sicut terebinthus, et sicut quercus quae expandit ramos suos. Semen sanctum erit id quod steterit in ea.

1. Postquam arguit in duabus tribubus culpam, adjungens poenam corrigentem, hic comminatur poenam condemnantem finaliter, scilicet poenam obdurationis; et ideo illa poena praedicitur per modum sententiae, et cum solemnitate judicii (1). Dividitur ergo hoc capitulum in tres partes. In prima describitur sententiae auctor, scilicet judex; in secunda sententiae denuntiator minister judicis, ibi, *Et dixi: Vae mihi quia tacui*; in tertia ponitur ipsa sententia, ibi, *Audite audientes, et nolite intelligere.* Circa primum duo ponuntur. Primo jussionis tempus; secundo ipsa jussio, ibi, *Vidi Dominum sedentem.* Quantum ad primum dicit: *In anno quo mortuus est Ozias*, qui 4 Reg. 15, dicitur Azarias, percussus lepra a Domino propter hoc quod voluit usurpare sacerdotale officium, ut dicitur 2 Paralipomen. 26. Sed postquam fuit percussus, filius ejus Joathan gubernavit domum regis et regnum usque ad mortem ejus: nec tamen dicitur regnasse tunc, sed magis vices patris gessisse; sed tunc primo regnavit quando mortuus est pater ejus. Unde ista visio ostensa est regnante Joathan, et praecedentia regnante Ozia. *Vidi Dominum sedentem.* Hic ponitur visio: et primo describit judicis solium; secundo assistentem ministrum (2), *Seraphim stabant super illud.* Haec autem visio dicitur a quibusdam fuisse imaginaria, a quibusdam intellectualis. Et assumitur ab ipso propheta figura ex consimili, sicut dicit Dionysius in Epistola ad Titum, quia prophetae his quae plane vident sine figuris, circumponunt figuras ad manuductionem audientium, qui per figuras sensibiles faciliter accipere possunt. Qualitercumque autem sit, oportet hic duo videre. Primo imaginationem figurae, vel a propheta visae, vel ab ipso compositae; secundo ipsius figurae significationem: ad aliquid enim significandum spiritualiter, inducuntur sensibiles figurae spiritualium in sacra Scriptura, sicut dicit Dionysius: et ille erit litteralis sensus; sicut in locutionibus metaphoricis non illud quod significatur per verba, sed quod loquens per verba vult significare. Circa primum ergo sciendum, quod templum aedificatum a Salomone habuit in altitudine centum viginti cubitos, sicut dicitur 2 Paralip. 3, et erat distincta altitudo per tres domos; quarum suprema habebat sexaginta cubitos, et utraque inferiorum triginta. Et de istis dicitur 3 Reg. 6: « Per cochleam ascendebant in medium coenaculum, et a medio in tertium. » Vidit ergo solium Domini in supremo coenaculo; propter quod dicitur, *Excelsum*, idest altum, sicut *et elevatum*, super omnia coenacula: et a claritate vultus ejus resplendebat medium coenaculum: propter quod dicitur: *Domus plena majestate*, idest gloria ejus; *et ea quae sub ipso erant*, idest ornamenta throni ejus, vel etiam splendor vestimentorum, sive subditorum agmina, *implebant* infimum coenaculum, in quod intrabant sacerdotes: propter quod dicit, *Templum.* Alii dicunt aliter, quod vidit solium altum in medio coenaculo, quod dicitur domus, quae plena erat mediis membris et brachiis Domini; inferius quod dicitur templum, pedibus et tibiis; sed caput et collum praeeminebant in tertium tabulatum. 3 Regum ult.: « Vidi Dominum super solium suum « sedentem, et omnem exercitum caeli assistentem « ei a dextris et a sinistris. » Proverb. 20: « Rex « qui sedet in solio judicii (1), dissipat omne ma- « lum in circuitu suo. » Circa secundum sciendum est, quod hujus visionis significatum tripliciter a diversis assignatur. Quidam enim dicunt, per sessionem in solio significari oppressionem captivitatis futuram: per repletionem domus a majestate, significari quod hostes qui sub ipsius dispositione erant, essent impleturi templum: et hoc tangunt historiae. Hieronymus autem exponit, et melius, per sedem significari filii Dei majestatem, propter quod dicitur Joan. 12: « Haec dixit Isaias, quando vidit gloriam « ejus, et locutus est de eo. » Per solium significari Angelos, in quibus sedet Deus. Ps. 79: « Qui « sedes super Cherubim. » Per domum, Ecclesiam triumphantem, quae plena est gloria ejus. Per templum, Ecclesiam militantem, quae plena est miraculis, vel Angelorum agminibus, quasi custodibus. Dionysius aliter exponit in 13 capite Caelest. Hierarch. et melius, ut videtur. Per solium significatur eminentia divinae naturae, et dicitur *excelsum*, propter nobilitatem, *elevatum*, quasi supra alia levatum, inquantum omnia in infinitum excedit; in quo dicitur sedere propter immobilitatem. Unde dicit 9 capitulo de Div. Nomin. « Quidnam di- « cendum de divina statione praeter hoc quod ma- « net in seipso immobili identitate singulariter fi- « xus? » Et dicitur domus tota creatura, quae plena est majestate, inquantum impletur participatione bonitatis ipsius secundum suam capacitatem. Et per templum videtur intelligere ipsas superiores creaturas, quae replentur his quae sub ipso sunt, inquantum bonitates receptae in ipsis, deficiunt a bonitate Dei, quae tamen videntur (2) propinquare.

Sed contra hoc objicitur. Exod. 33: « Non enim « videbit me homo: et vivet, » idest in hac mortali carne vivens. Et 1 Joan. 4: « Deum nemo vi- « dit unquam. » Ergo nec Isaias.

Ad quod dicendum, quod nec interior nec exterior visus potest videre nisi moveatur a visibili; et secundum quod perfectius immutatur a visibili, melius videt. Et tunc perfectissime videt quando recipit actionem visibilis secundum totam suam virtutem. Et inde est quod idem videtur diversimode a diversis, et interius et exterius; a quibusdam melius, et a quibusdam pejus. Hoc igitur visibile quod est Deus, nihil perfecte apprehendit, nisi quod totum ipsum capit, et ideo solus sic se videt. Unde caeleste secretum (dicit Chrysostomus) a quibusdam videtur (3) in essentia sua sine medio ad hoc, secundum perfectionem quam habent (4) a suscepto divino lumine attingentibus, sicut a beatis in patria, et ab his qui elevantur per raptum ad illum modum visionis. Ab his autem minus perfectum

(1) *Al.* judicum.
(2) *Al.* assistentium ministerium.

(1) *Al.* judicum.
(2) *Al.* videtur.
(3) *Al.* non videtur.
(4) *Al.* habet.

visum habentibus videtur secundum similitudines quasdam bonitatis ipsius, sive in rebus sensibilibus, sive in imaginibus, sive in speciebus intelligibilibus. Et hujusmodi est visio qua viderunt prophetae per lumen propheticae, et qua videmus per fidem, et qua videtur lumine rationis, et a philosophis, qui cognoverunt etiam Deum, sicut dicitur Roman. 1.

Sed tunc restat quaestio, utrum talem visionem immediate a Deo perceperint prophetae, vel mediantibus Angelis. Et videtur quod immediate, ex ipso modo loquendi: quia dicit, *Vidi Dominum*, et non, Vidi Angelum. Item de Moyse, Exod. 33: « Loquebatur Dominus ad Moysen facie ad faciem, « sicut solet homo loqui ad amicum suum. » Item viderunt in speculo aeternitatis, ut communiter dicitur: ergo viderunt quidam Deum.

Ad quod dicendum, secundum Dionysium, 4 cap. de caelest. Hierarch., quia nullus purus homo nec in patribus novi nec veteris testamenti accepit aliquam revelationem a Deo nisi mediantibus Angelis. Et hanc dicit esse legem inviolabilem, ut in prima per media reducantur infima (1); et hoc probat per locum a majori, quia etiam Moyses legem accepit mediantibus Angelis, qui tamen excellentissime vidit; quod probatur per illud quod habetur Gal. 3: « Quid igitur lex? Propter transgressionem « posita est, donec veniret semen cui promiserat « Deus, ordinata per Angelos in manu mediatoris. » Et Act. 7: « Qui accepistis legem in dispositione « Angelorum, et non custodistis. » Ad primum ergo dicendum, quod intentio potest esse et ex parte finis visionis, et ex parte principii. Ex parte finis, quia Angelus revelans intendit ducere hominem in cognitionem Dei, et non in cognitionem sui; et ideo format visionem de Deo, ut ex his quae figuraliter videntur, aliquid de Deo cognoscatur. Ex parte autem principii, quia tota virtus angelici luminis ad manifestandum aliquid, est ex Deo auctore, qui est fons luminis; sicut in nobis tota virtus luminis vel manifestationis est ex primis principiis. Unde Gregorius in Glossam super tertium capitulum Exodi ait: « Angelus qui Moysi ap« paruisse describitur, modo Dominus, modo An« gelus nuntiatur. Angelus, quia exterius loquendo « servivit; Dominus, quia praesidens loquendi ef« ficaciam tribuit. Cum enim loquens ab interiori « regitur, et per obsequium Angelus, et per inspi« rationem Dominus memoratur. » Ad secundum dicendum, quod hoc dicitur propter eminentissimum modum clarae visionis, quo Moyses super alios prophetas vidit, sicut dicitur Num. 12. Ad tertium dicendum, quod speculum aeternitatis non dicitur ipse Deus, sed ipsae species quae sunt in anima prophetae; et dicuntur speculum inquantum resultat in eis dispositio sapientiae aeternae.

Seraphim stabant. Hic ponit ministrorum officium: et primo describit ministrorum ordinem; secundo eorum laudem. *Et clamabant: Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Deus exercituum.* Circa primum ponit tria. Primo ponit ministrorum gradum dicens: *Seraphim stabant super illud*, scilicet templum, eo quod hic ordo inter omnes supremus est, sicut dicit Dionysius in Glossa hic. Item notatur, quod Seraphim scriptum per *m*, pluralis est et neutri generis, et significat totum agmen illius ordinis; sed Seraphin, singularis numeri est et masculini generis, et significat unum tantum de ordine illo. Infra 62: Super muros tuos, Jerusalem, constitui custodes: tota die et nocte perpetuo non tacebunt. Et dicit, *Stabant*, erecti per contemplationem quasi assistentes. Secundo ponit ministrorum ornatum in senario numero alarum. *Sex alae.* Tertio alarum usum. *Duabus velabant faciem ejus.* In Hebraeo est ambigue dictum; et potest exponi quod velabant faciem Dei; et sic accipit Hieronymus: vel quod velarent faciem suam; et sic accipit Dionysius, secundum quem est sensus quod caput erat velatum et pedes et medium corpus. *Duabus volabant*, scilicet mediis. Ezech. 1: « Unumquodque duabus aliis velabat corpus suum. » Et infra eodem: « Et audiebam sonum alarum, « quasi sonum aquarum multarum. » Hujus visionis significatum tripliciter accipitur. Hebraeus dicit, quod per duodecim alas intelliguntur duodecim reges qui praefuerunt populo ab Ozia, sub quo visio incepta est, et deinceps; quorum quatuor tantum justi fuerunt, scilicet Ozias, Joathan, Ezechias et Josias: et ideo quatuor alis volabant. Alii autem verecundabantur ante conspectum Dei, et ideo velabant faciem: quorum quatuor libere regnum possederunt, scilicet Achaz, Manasses, Amon et Joathan, quia a populo reges constituti sunt; et hi significantur per alas quae erant in capite. Alii vero quatuor regnum sub servitute aliorum possederunt. Unde et ab aliis, et non a populo reges constituti sunt, sicut Joachim a Pharaone, Jechonias et Sedecias et Godolias: de quo Jerem. 41, dicitur, quod « Ismael et decem viri et qui erant « cum eo interfecerunt Godoliam, quem praefecerat « rex Babylonis terrae. » Praedicti enim tres constituti sunt a Nabuchodonosor rege Babylonis. Hieronymus dicit, quod dicuntur alati, vel quia superius commorantur, vel propter velocitatem ministerii: et intelligit per duodecim alas ministerium perfectionis, qui commendatur in duodenario, sicut duodecim gemmae in diademate sacerdotis, et sic de aliis. *Et duabus volabant*, quia ea quae fuerunt ante mundum vel post mundum, nobis celant, et ostendunt quae fiunt sex aetatibus mundi: quia praeterita et futura nobis ignota sunt, sed praesentia scimus; ut sic hoc referatur ad actum ministerii; et quod dixit, *Stabant*, ad hoc quod Deo assistunt. Dionysius aliter exponit, 13 cap. caelest. Hierarch. et 4 cap. Eccl.; et dicit, quod dicuntur alati, quia ad similitudinem volantis, altam contemplationem et liberam habent. Describitur autem triplex binarius alarum; quia Seraphim vident ea quae ad ipsos pertinent, qui sunt de prima hierarchia, et quae ad alias duas eminentius quam illi; ita quod per unam alam intelligatur capacitas naturae, et per aliam lumen quod participant a Deo, quia his duobus elevantur. Ea autem quae ad hierarchias pertinent, sunt a Deo sicut a principio, et in Deum ordinantur sicut in finem; et utroque modo non possunt perfecte intelligi ab Angelis; quod significat velatio. Et sunt in ipsis quasi media inter principium et finem; et sic habent perfectam cognitionem de ipsis et liberam, et ideo duabus mediis volabant, *Et clamabant alter ad alterum.* Hic ponit eorum laudem: et circa hoc tria facit. Primo ponit laudandi modum quantum ad devotionem, quia *clamabant* ex magnitudine affectionis; quantum ad concordiam, quia uterque: et quantum

(1) *Al.* per me ducantur infima.

ad ordinem, quia *alter ad alterum.* Unus enim accipit ab alio, ut vult Dionysius. Job 38: « Ubi erascum me laudarent simul astra matutina et jubilarent omnes filii « Dei? » Secundo ponit laudis canticum, ibi, *Sanctus, sanctus, sanctus.* Et tria laudant. Personarum trinitatem: *Sanctus, sanctus, sanctus.* Unitatis majestatem: *Dominus Deus exercituum*: quia omnibus praeest. Apoc. 4: « Sanctus, sanctus, sanctus, Dominus Deus omnipotens, qui est, et qui erat, et qui venturus « est. » Provisionis liberalitatem: *Plena est omnis terra gloria ejus*: quia usque ad ultimas creaturas, quae per terram intelliguntur (1), extendit diffusionem suae bonitatis. Jerem. 23: « Numquid non « caelum et terram ego impleo? ait Dominus. » Et hoc secundum Dionysium, 7 cap. caelest. Hierarch. Hieronymus: « *Plena est omnis terra*, per « notitiam fidei. » Eccli. 42: « Gloria Domini ple« num est opus ejus. Nonne Dominus fecit enar« rare sanctos omnia mirabilia sua, quae confir« mavit Dominus omnipotens stabilis in gloria sua? » Tertio ibi, *Et commota sunt superliminaria cardinum a voce clamantis*, ponit laudis effectum, scilicet punitionem peccantium. Infra 65: Ecce servi mei comedent, et vos esurietis; ecce servi mei bibent, et vos sitietis; ecce servi mei laudabunt prae exultatione cordis, et vos clamabitis prae dolore cordis, et prae contritione spiritus ululabitis. Et significatur templum diruendum. *Commota sunt superliminaria cardinum.* Amos 9: « Percute car« dinem, et commoveantur superliminaria. » Et comburendum (2). *Et domus repleta est fumo* combustionis a Romanis post agnitam fidem Christi. Vel per *fumum* indicat infidelitatem Judaeorum; per commotionem cardinum, amotionem legalium, vel caeremoniarum, quae erant quasi umbrae claudentes aditum veritatis. *Et dixi*: *Vae mihi quia tacui*, Hic ponitur sententiae denuntiator: et primo ostenditur ejus humilitas; secundo ejus parvitas, ibi, *Et volavit ad me unus de Seraphim*; tertio auctoritas, ibi, *Et audivi vocem Domini.* Humilitas in confessione peccati. Confitetur etiam triplex peccatum. In locutionis omissione, *Vae mihi quia tacui*, non arguendo Oziam regem; et sic deplangit culpam; *tacui* a laude Dei, et sic deplangit damnum. Infra 56: Speculatores ejus caeci omnes, nescierunt universi, canes muti non valentes latrare, videntes vana, dormientes et amantes somnia. Eccli. 15: « Non est speciosa laus in ore peccato« ris. » Secundo commissionis: *Quia vir pollutus labiis ego sum.* Eccli. 23: « Indisciplinatae loquelae « ne assuescat os tuum, est enim in illa verbum « peccati: » item (3) malorum conversationis: *Et in medio populi polluta labia habentis ego habito.* I Corinth. 15: « Corrumpunt enim bonos mores col« loquia prava. » Tertio peccatum praesumptionis: *Regem Dominum exercituum vidi oculis meis*; quasi dicat: Qui impurus est non potest intrare templum ejus, quanto magis nec ipsum videre? Judicum 13: « Morte moriemur, quia vidimus Dominum. » Et hoc fuit reverentiae. Sed Jacob dixit, Genes. 32: « Vidi Dominum facie ad faciem, et salva facta « est anima mea. » Et hoc est confidentiae. Hieronymus: « Felix conscientia quae tantum in locu« tione peccavit, non suo vitio, sed populi polluta « labia habentis! » *Et volavit ad me unus de Seraphim.* Hic ostenditur puritas ex peccatorum purgatione: et circa hoc tria ponuntur. Purgationis minister: *Volavit ad me unus de Seraphim*; purgationis instrumentum: *Et in manu ejus calculus de altari* holocaustorum. Altare interius erat de terra, sicut dicitur Exod. 20: « Altare de terra facietis « mihi. » Circumquaque autem erat de lapidibus, ubi congregabantur ignes sacrificii: de his accepit *forcipe*, idest instrumento habente duo brachia, per quod potest significari virtus receptiva; et per altare ipsa divina lux vel bonitas; et per calculum, donum receptum ad officium purgationis. Vel per ignem tribulatio; per Seraphim Christus: per forcipem duo testamenta; per calculum caritas, quae in manu, idest operatione, ipsius est. Tertio ponitur purgandi modus: *Et tetigit os meum, et dixit;* Sicut in sacramentis est actio et verborum forma; *Ecce tetigi*, exprimit actum, *Et auferetur iniquitas*, in homines, *et peccatum*, in Deum. Et non dicit, Auferam, quia solius Dei est peccatum dimittere. Infra 43: Ego sum, qui deleo iniquitates tuas propter me, et peccatorum tuorum non recordabor. De omnibus his Daniel 9: « Ecce vir Gabriel quem « videram in visione, cito volans tetigit me in « tempore sacrificii vespertini, et docuit me, et « locutus est mihi. »

Sed contra hoc objicitur quod Dionysius dicit, quod illi de superioribus ordinibus non mittuntur in ministerium; sed constat Seraphim supremos esse: ergo non videtur verum quod veniat ad purgationem prophetae.

Ad quod dicendum, quod Gregorius istam quaestionem tangit in quadam homilia de centum ovibus, et dimittit sub dubio. Dionysius autem expresse vult quod tantum inferiores mittantur ad nos: et hoc dicit esse per ordinem divinae legis ut inferiora reducantur in suprema per media. Quod autem hic dicitur, dupliciter solvit. Uno modo quod iste Angelus purgans dicatur Seraphim aequivoce non ab ordine, sed ab actu quem tunc exercuit, quia igne purgavit, et Seraphin dicitur incendium. Alio modo solvit quod dicatur proprie ille qui est de ordine illo; et dicitur purgare, non quia immediate ipse purgat, sed quia ejus auctoritate, vel percepta ab ipso illuminatione, inferior Angelus purgavit. Et ponit exemplum. Sicut dicitur Episcopus absolvere quando alius auctoritate ipsius absolvit. Et ideo propter reverentiam, Angelus inferior, qui visionem formavit, reducit in Deum primo, et in Seraphim secundo; ac si diceret: Ego purgo te per lumen receptum a Deo, mediante Seraphim. LXX habent, *Carbunculos*, propter similitudinem ignis. Habent enim calorem flammantem.

2. *Et audivi vocem Domini dicentis.* Hic ostenditur ministri (1) auctoritas ex imitatione officii: et circa hoc tria facit. Primo quaeritur mittendi consensus; unde dicit, *Quem mittam?* in quo notatur auctoritas ex parte mittentis. Rom. 10: « Quo« modo vero praedicabunt nisi mittantur? » *Et quis ibit?* in quo notatur missi voluntas, *nobis* acquisitive, ut non quaerat vanum honorem, et non quaerat lucrum. E converso Phil. 2: « Omnes enim « quae sua sunt quaerunt, non quae Jesu Christi. » *Mittam*, in quo notatur unitas essentiae: *nobis*, in quo pluralitas personarum. Secundo ponitur obla-

(1) *Al.* intelligunt.
(2) *Al. omittitur* et comburendum.
(3) *Al.* secundo.

(1) *Al.* ministrari.

tum obsequium: *Et dixi: Ecce ego: mitte me.* Infra 50: Ego autem non contradico, retrorsum non abii.

Sed videtur quod hoc fuerit praesumptionis, quia Moyses recusavit. Exod. 3: « Quis ego sum « ut vadam ad Pharaonem, et educam filios Israel « ex Aegypto? » Jeremias etiam recusavit; unde Jerem. 1: « Et dixi: A, a, a, Domine Deus, ecce « nescio loqui, quia puer ego sum. » Et dicendum, sicut dicit Gregorius in Pastorali (et ponitur in principio Jeremiae in Glossa): « Utrumque fuit « ex radice caritatis. Ille enim propter dilectionem « Dei noluit (1) perdere solatium contemplationis: « iste propter dilectionem proximi voluit mitti ut « prodesset; et tamen nec ille jussus pertinaciter « recusavit, nec iste prius quam purgatus aut re- « quisitus esset, se obtulit. »

Tertio injungitur officium: et quantum ad hoc subjungitur: *Et dixit, Vade.* Matth. 10: « Ecce ego mitto vos sicut oves in medio lupo- « rum: » *et dices populo huic.* Jer. 15: « Si sepa- « raveris pretiosum a vili, quasi os meum eris. » *Audite audientes.* Hic ponitur sententia; et primo ponitur sententia obdurationis. Non obdurat autem immittendo malitiam, sed non impartiendo gratiam; et quia non se volunt ad gratiam convertere. Secundo quaeritur sententiae duratio, ibi, *Et dixi: Usquequo Domine?* Circa primum tria facit. Primo ponitur sententiae pronuntiatio a Domino, quantum ad sensus disciplinabiles, scilicet auditum, qui deservit disciplinae: unde dicit *Audite,* auribus exterioribus, *Audientes,* Christum, vel alium praedicantem, *et nolite intelligere*; quasi dicat: Quia non vultis, non intelligitis. Permissivum est. Et quantum ad visum, qui servit intentioni: *Et videte visionem,* Christum corporaliter, vel magnalia Dei; *et nolite cognoscere.* Permissivum est, et non imperativum. Infra 42: Quis caecus nisi servus meus? Secundo ponitur sententiae acceptatio a Propheta: unde dicit: *O Domine,* ex quo plenitudo (2) gentium intratura est: 4 Reg. 6: « Percute caecitate « Israel: » *excaeca cor,* interius, *et aures aggrava,* ne percipiant, *et oculos ejus claude,* ne cognoscant. Joan. 9: « In judicium ego in hunc mundum ve- « ni, ut qui non vident, videant, et qui vident, « caeci fiant. » Vel est verbum Domini, et est sensus: *Excaeca,* idest excaecatum praedica. Tertio ponitur excaecationis ratio: *Ne forte videant oculis suis, et auribus suis audiant, et corde suo intelligant,* propter bona, *et convertantur, et sanem eos,* cum sanitate sint indigni. Ezech. 18: « Si autem « impius egerit poenitentiam ab omnibus peccatis « suis quae operatus est, et custodierit universa « praecepta mea, et fecerit judicium et justitiam; « vita vivet, et non morietur; omnium iniquita- « tum ejus non recordabor. » Infra 30: « Si re- « vertemini, et quiescatis, salvi eritis. » *Et dixi, Usquequo?* Hic ponitur sententiae duratio: et primo ponitur Prophetae quaestio, *Usquequo* excaecabuntur? Dan. 8: « Usquequo visio conculcabitur? » Secundo Domini responsio, *Et dixit.* Et ponitur duplex terminus. Primus quantum ad poenam malorum; secundus quantum ad sanctitatem bonorum; ibi, *Semen sanctum,* ac si dicat: *Quousque* qui in sordibus est sordescat? Apocalyp. ult.: « Qui nocet « noceat adhuc, et qui in sordibus est, sordescat « adhuc. » Poenam autem tangit triplicem. Primo quantum ad captivationem, quae designatur in desolatione civitatum: *Donec desolentur civitates.* Jer. 12: « Dederunt portionem meam desidera- « bilem in desertum solitudinis. » Thren. 1: « Po- « suit me desolatam, tota die moerore confectam. » Quantum ad culturam agrorum: *Terra derelinquetur deserta.* Supra 1: Terra vestra deserta, civitates vestrae, succensae igni. Quantum ad exilium hominum: *Et longe faciet Dominus homines.* Jerem. 22: « Et mittam te, et matrem tuam quae « genuit te, in terram alienam, in qua nati non « estis, ibique moriemini. » Ezech. 20: « Et eri- « gam (1) de vobis transgressores et impios, et « de terra incolatus eorum educam eos. » Secundo quantum ad captivitatis longitudinem: *Et multiplicabitur,* gens illa, *in medio terrae,* in qua captiva tenebitur: tamdiu durabit captivitas. Jerem. 29: « Haec dicit Dominus exercituum « Deus Israel omni transmigrationi quam tran- « stulit de Jerusalem in Babylonem: Aedificate « domos, et habitate in eis. » Et infra (ibidem): « Et multiplicabimini, ibi, et nolite esse pauci nu- « mero, et quaerite pacem civitatis ad quam trans- « migrare vos feci. » Tertio quantum ad iteratam persecutionem: et primo ponit paucitatem: *Et adhuc in ea decimatio;* idest, vix decima pars relinquetur a Tito in terra Judaeae, vel in toto orbe, propter Judaeos interfectos. Deut. 28: « Et rema- « nebitis pauci numero, qui prius eratis sicut astra « caeli prae multitudine. » Secundo iteratam destructionem: *Et convertetur,* iterum super vos captivatio, sub Adriano imperatore. Supra 5: « *In omnibus his non est aversus furor ejus; sed adhuc manus ejus extenta.* Tertio eorum vilitatem et despectionem vel dispersionem: *Erit in ostensionem,* derisionis, *sicut terebinthus*; quaedam arbor, quae in Damasci partibus magna est, in Graecia parva, *et sicut quercus, quae expandit ramos suos:* in quo eorum dispersio signatur. Eccli. 24: « Ego « quasi terebinthus extendi ramos meos. » *Semen sanctum erit id quod steterit in ea.* Hic ponit terminum quantum ad sanctitatem bonorum: unde dicit: *Semen sanctum,* idest virorum perfectorum, qui divinae obediunt visioni, et aliorum sanctorum de Judaeis, *quod steterit,* non cadens per infidelitatem. Infra ult. Quia sicut caeli novi, et terra nova, quae ego facio stare coram me, dicit Dominus, sic (2) stabit semen vestrum, et nomen vestrum. Alii exponunt in bonum. *Multiplicabitur,* post reditum de captivitate, *in medio terrae,* suae; *et adhuc in ea decimatio,* quae relinquetur ad cultum Dei post multorum necem; *et convertetur* ad Deum, et *erit in ostensionem,* gloriae.

(1) *Al.* novit.
(2) *Al.* pulchritudo.

(1) *Al. forte* eligam.
(2) *Al. sicut.*

CAPUT SEPTIMUM

1. Et factum est in diebus Achaz filii Joathan filii Oziae regis Juda, ascendit Rasin rex Syriae, et Phacee filius Romeliae rex Israel in Jerusalem ad praeliandum contra eam; et non potuerunt debellare eam. Et nuntiaverunt domus David, dicentes: Requievit Syria super Ephraim. Et commotum est cor ejus, et cor populi ejus, sicut moventur ligna sylvarum a facie venti. Et dixit Dominus ad Isaiam: Egredere in occursum Achaz tu, et qui derelictus est Jasub filius tuus, ad extremum aquaeductus piscinae superioris, in via agri fullonis, et dices ad eum: Vide ut sileas. Noli timere, et cor tuum ne formidet a duabus caudis titionum fumigantium istorum, in ira furoris Rasin regis Syriae et filii Romeliae, eo quod consilium inierit contra te Syria in malum, et Ephraim, et filius Romeliae, dicentes: Ascendamus ad Judam, et suscitemus eum, et avellamus eum ad nos, et ponamus regem in medio ejus filium Tabeel. Haec dicit Dominus Deus: Non stabit, et non erit istud; sed caput Syriae Damascus, et caput Damasci Rasin. Et adhuc sexaginta et quinque anni, et desinet Ephraim esse populus, et caput Ephraim Samaria, et caput Samariae, filius Romeliae. Si non credideritis, non permanebitis.

2. Et adjecit Dominus loqui ad Achaz, dicens: Pete tibi signum a Domino Deo tuo, in profundum inferni, sive in excelsum supra. Et dixit Achaz: Non petam, et non tentabo Dominum. Et dixit: Audite ergo, domus David. Numquid parum vobis est molestos esse hominibus, quia molesti estis et Deo meo? Propter hoc dabit Dominus ipse vobis signum. Ecce virgo concipiet, et pariet filium, et vocabitur nomen ejus Emmanuel. Butyrum et mel comedet, ut sciat reprobare malum, et eligere bonum. Quia antequam sciat puer reprobare malum et eligere bonum, derelinquetur terra quam tu detestaris a facie duorum regum suorum. Adducet Dominus super te et super populum tuum et super domum patris tui, dies qui non venerunt a diebus separationis Ephraim a Juda, cum rege Assyriorum. Et erit in die illa, sibilabit Dominus muscae quae est in extremo fluminum Aegypti, et api, quae est in extremo fluminum Aegypti, et api, quae est in terra Assur; et venient, et requiescent omnes in torrentibus vallium et in cavernis petrarum, et in omnibus fructetis, et in universis foraminibus. In die illa radet Dominus in novacula conducta in his qui trans flumen sunt, in rege Assyriorum, caput, et pilos pedum, et barbam universam. Et erit in die illa, nutriet homo vaccam bonam, et duas oves, et prae ubertate lactis comedet: butyrum enim et mel manducabit omnis homo qui relictus fuerit in medio terrae. Et erit in die illa omnis locus ubi fuerint mille vites mille argenteis et in spinas et in vepres erunt. Cum sagittis et arcu ingredientur illuc. Vepres enim et spinae erunt in universa terra. Et omnes montes qui in sarculo sarrientur non veniet illuc terror spinarum et veprium; et erit in pascua bovis, et in conculcationem pecoris.

1. Hic ponitur comminatio contra hostes duarum tribuum; et dividitur in duas. In prima ponitur comminatio contra persecutores populi; in secunda contra contemptores prophetarum, vaticinium, cap. 28: *Vae coronae superbiae etc.* Prima in duas. In prima comminatur hostium dejectionem; in secunda ponit gratiarum exultationem, cap. 25: *Domine Deus meus es tu etc.* Prima in duas. In prima singulorum in speciali; in secunda omnium in generali, 24 cap.: *Ecce Dominus dissipabit terram.* Prima in tres: in prima contra hostes corporaliter persequentes; in secunda contra hostes potestatem praebentes, cap. 17: *Onus Damasci etc.*: in tertia contra hostes in rebus calumniantes, cap. 21: *Onus deserti maris etc.* Prima in duas: in prima contra persecutores ejusdem gentis; in secunda contra alienigenas, cap. 10: *Vae qui condunt leges iniquas etc.* Prima in duas. In prima comminatur ipsorum frustrationem, per liberationem duarum tribuum; in secunda ipsorum destructionem, cap. 8: *Et dixit Dominus ad me etc.* Prima pars, quae continetur in hoc capitulo, dividitur in tres. In prima describitur imminens periculum; in secunda promittitur liberationis beneficium, ibi, *Et dixit Dominus ad Isaiam etc.*; in tertia confertur liberationis signum, ibi, *Et adjecit Dominus loqui ad Achaz.* Ad evidentiam autem primae partis sciendum est, quod Achaz fuit impius et idolatra, sicut legitur 4 Regum 16, et 4 Paralip. 27. Et ideo Dominus tradidit eum in manu Regis Syriae et Samariae, qui primo venerunt contra eum, et obsidentes Jerusalem, tandem devincentes ipsum, magnam partem exercitus sui ceperunt et principem exercitus ejus. Iterum ex illa victoria confisi, venerunt ut omnino privarent eum regno, et substituerent alium loco ejus: et in hoc secundo adventu consolatur eum Isaias. Tria ergo ponuntur in prima parte. Primo describitur hostium congregatio: unde dicit: *Et factum est in diebus Achaz.* Reducit autem genealogiam usque ad Oziam, quia forte in percussione qua (1) percussus est lepra a Domino, 2 Paral. 26, qui tamen justus fuerat, acceperunt audaciam invadendi, quasi contemnentes divinum auxilium. *Ascendit.* Hoc dicitur propter situm terrae, quia Judaea in montanis est. *Phacee*, qui interfecit Phacejam regem Israel, cujus princeps militiae erat, et regnavit pro eo: 4 Reg. 15. *Et non potuerunt*, in prima vice, quamvis regem in campo devincerent. Vel loquitur per anticipationem, quantum ad secundam ascensionem. Secundo ponit denuntiationem: *Et nuntiaverunt*, sui exploratores, *domui David*, idest domui regiae, *dicentes*: *Requievit Syria super Ephraim*, idest rex Syriae cum rege decem tribuum, quae Ephraim dicuntur, propter primum regem, qui de Ephraim (2) fuerat: 3 Reg. 13. Vel propter dignitatem sunt amicitia juncti qui tamen fuerunt prius inimici, sicut legitur 3 Reg. ult. Et dicit. *Syria super Ephraim*, ut notetur principalitas in regno Syriae, quia fortius erat. Tertio ponitur denuntiationis effectus, perturbatio scilicet regis et suorum. *Et commotum est cor ejus*, scilicet regis. Eccl. 22: « Sic et cor « trepidum in cogitatione fatui. » Prov. 21: « Et « pavor operantibus iniquitatem. » Matth. 2: « Audiens autem Herodes rex turbatus est, et omnis « Jerosolyma cum illo. » *Et dixit Dominus ad Isaiam.* Hic promittitur liberatio: et primo ponitur promissionis modus; secundo ipsa promissio, ibi, *Et dices ad eum*: *Vide ut sileas.* Modus autem ponitur primo quantum ad personam nuntiantem: *Dixit Dominus ad Isaiam*, interius inspirando, vel loquens per subjectam creaturam: *Egredere in occursum Achaz*, qui forte propter timorem hostium iverat ut praepararet se ad resistendum. Secundo quantum ad testem: *Et qui derelictus est Jasub*,

(1) *Al.* quia.
(2) *Al.* qui Ephraim.

tibi; alio fratre, scilicet Rapsace, ex matre nobiliore nato, fugiente ad regem Assyriorum, quia non bene receptus fuit ab Achaz; de quo infra 36. Deut. 19: « In ore duorum aut trium stabit omne verbum. » Tertio quantum ad locum, *Ad extremum*. Ad cujus evidentiam sciendum est, quod quia Jerusalem in montanis est, non abundat aquis fluentibus, et ideo habebat aquas collectas in piscinis vel ex pluviis, vel ex longinquis fontibus per aquaeductus. Erant autem tres piscinae in Jerusalem. Una quae erat ad usum sacerdotum et sacrificiorum, quae dicitur probatica piscina, de qua Joan. 5: Secunda erat inferius in civitate, quae munda servabatur ad communem usum civitatis. Tertia erat extra civitatem, quae habebat aquam immundam, in qua fullones lavabant lanam, et erat ad hujusmodi usus; et ab illa piscina dicitur totus *fullonis ager*. Et sic patet quod dicitur in littera. *Et dices ad eum*. Hic ponit promissionem: et primo ponit confortationem; secundo confortationis rationem, ibi, *A duabus caudis titionum fumigantium istorum*; tertio incredulorum condemnationem, ibi, *Si non credideritis, non permanebitis*. Confortat autem prohibens timoris signum: *Vide ut sileas*; idest, cave ne timorem cordis exterius prodas. Infra 30: In silentio, et in spe erat fortitudo vestra. Item (1) 32: Et erit opus justitiae, pax et cultus justitiae, silentium et securitas usque in sempiternum. Et etiam ostendit timoris transitum: *Noli timere*, mala futura, *et cor tuum ne formidet*, propter memoriam malorum quae passus es. Infra 43: « Noli timere, quoniam « ego tecum sum; ab oriente reducam semen tuum, « et ab occidente congregabo te. » *A duabus caudis*. Hic ponit confortationis rationem: et primo ostendit proponentium vanitatem, qui magna proponunt, cum tamen nihil vel parum possint sustinere. *Duabus caudis*, quia in eis finitum est regnum. Rasin enim interfectus est a Teglathphalasar, 4 Regum 16, et sui in captivitatem ducti; sed Phacee subjugatus fuit, et postea interfectus ab hoste, qui postmodum captus est a rege Salmanasar, et decem tribus captivatae: 4 Regum 17. *Fumigantium*: tunc enim sunt vicini extinctioni. *Et suscitemus* (2) *eum*, quasi somno quiescentem, *et avellamus*, idest trahamus in potestatem nostram. *Filium Tebeel*: ad litteram quemdam hominem, vel idolum dei nostri. Tebeel, bonus Deus. Secundo quantum ad propositi frustrationem: *Haec dicit Dominus*, qui omnia potest: *Non erit istud*, quia non perducetur ad effectum, *et non stabit*, quia non diu durabunt in tali proposito, majoribus malis in eos irruentibus. Infra 8: Inite consilium, et dissipabitur; loquimini verbum, et non fiet: quia nobiscum Deus. Tertio quantum ad hostium destructionem: et primo quantum ad Assyrios: *Sed caput Syriae*; quasi dicat: Sed interim, et antequam destruantur, *caput Syriae Damascus, et caput Damasci Rasin*; quasi dicat: Erunt Damasceni et rex eorum contenti suis finibus. *Et adhuc sexaginta et quinque anni, et desinet Ephraim esse populus*, quia captivabuntur. Isti anni non debent computari a tempore hujus prophetiae, sed a tempore quo Ozias percussus est lepra, quia tunc assumpserunt audaciam, vigesimo sexto anno regni ejus. Et ex tunc Joathan filius ejus regnavit, vivente patre, 27: et postea 16, et postea Achaz 16, et postea Ezechias, cujus sexto anno captus est populus: 4 Reg. 17. Et hi omnes collecti, sunt 65 anni. *Et caput Ephraim*, ut supra. *Si non credideritis*. Hic ponit incredulorum condemnationem. *Si non credideritis*, scilicet promissis Domini, etiam vos *non permanebitis in terra vestra*, sed captivabimini. Habac. 2: « Ecce qui « incredulus est, non erit recta anima ejus in se- « metipso. » Et dicit hoc, quia Achaz non credens prophetae, invocavit auxilium regis Assyriorum Teglathphalasar, ut adjuvaret eum: qui ad petitionem ejus venit, et destruxit Damascum (1) et regem interfecit; et cum dedisset sibi munera, tamen nihil sibi profuit, sicut dicitur 2 Paral. 28.

(1) *Al.* eodem.
(2) *Al.* sustinemus.

2. Hic ponitur liberationis signum ad credendum: circa quod tria ponuntur. Primo optio eligendi signum conceditur: *Et dixit Dominus ad Achaz*. Quia prophetas contemnebant (2), ipse per se dixit: Quia videtur durum quod tam potentes reges ita cito destruantur, *pete tibi signum*, ut credas, *a Domino Deo tuo*. Ex hoc videtur quod sit sermo prophetae; et dicendum, quod mos est Hebraici sermonis, ut utantur nominibus pro pronominibus (3). Unde, *A Domino Deo tuo*, idest a me. Vel est verbum Domini per inspirationem, et prophetae per denuntiationem. Infra 8: « Numquid non populus « a Deo suo requiret visionem pro vivis et mor- « tuis? » *In profundum inferni*, ut aperiatur terra, et infernus pateat, sicut in subversionem Dathan et Abiron: Num. 16. Vel per infernum inferiora elementa, sicut Moyses de terra locustas et cyniphes eduxit: Exod. 8: *Sive in excelsum supra*, sicut Josue in statione solis: Josue 10: « Judaei enim « signa quaerunt: » 1 Cor. 1. Secundo oblati refutatio: *Et dixit, non petam*: vel quia in idolis confidebat, vel in rege Assyriorum, vel invidens Dei gloriae, vel quia timebat offendere Deum in angustia positus. Infra 26: *Domine in angustia requisierunt te*. Unde dicit, *Non tentabo*: innixus est enim ei quod dicitur Deut. 6: « Non tentabis Dominum « Deum tuum. » Sed male intellexit, quia licebat ei auctoritate Dei petere signum, sicut Gedeon in vellere: Jud. 6. Tertio ponitur refutantis increpatio: *Et dixit*, scilicet Isaias: Ergo ex quo tam rebelles estis, *audite ergo domus David*, propter consensum in malitia, vel quia David promissus Christus datur signum (4) Psal. 131: « De fructu ventris tui ponam « super sedem » *Numquid parum vobis est*, ad merendam divinam iram, *esse molestos hominibus*, quos spoliatis; vel prophetis, quibus non creditis; *quia molesti estis*, per rebellionem, *Deo meo*, non vestro, cui non obedistis? Jer. 23: « Ut quid vobis onus? Projiciam quippe vos, dicit Dominus. » *Propter hoc*. Hic datur signum ad credendum: et primo confertur signum liberationis; secundo comminatur incredulis poenam destructionis, ibi, *Adducet Dominus*. Hoc autem signum est de Christi incarnatione.

Sed contra hoc objiciunt Judaei multipliciter. Primo, quia Dominus dabat signum illius liberationis, ad quam nihil consonat Christi incarnatio.

Ad quod dicendum, quod incarnatio Christi significat ipsam per locum a majori: si Deus dabit filium suum ad salutem totius mundi, multo magis potest salvare vos ab istis hostibus. Rom. 8: « Qui

(1) *Al.* Damascenum.
(2) *Al.* condemnabant.
(3) *Al.* nominibus.
(4) *Al.* vel quia David promissus est Christus, datur signum.

« proprio Filio suo non pepercit, sed pro nobis « omnibus tradidit illum. » Vel quasi causa motiva: hoc enim quasi movit Dominum, quod multa bona illi populo, quamvis injusto, concedantur, quia de illo providerat Filium suum incarnandum.

Item objiciunt, quia signum sequens datur ad praesentes; sed incarnatio non fuit facta temporibus eorum; et sic videtur quod nullum sit signum.

Ad quod dicendum, quod incarnatio, quamvis non fuerit facta praesentibus illis hominibus, fuit tamen manente domo David: unde dicit: *Audite domus David*; non autem, Audi Achaz.

Item objiciunt, quia signum debet praecedere signatum; sed incarnatio fuit diu post liberationem illam; ergo non fuit signum ejus.

Ad quod dicendum, quod signum quandoque sequitur signatum, sicut Deut. 18: « Hoc habebis « signum: quod in nomine Domini propheta ille « praedixerit, et non evenerit; hoc Dominus non « est locutus. » Quandoque est simul. 2 Reg. 5: « Cum audieris sonitum gradientis in cacumine « pirorum, tunc inibis praelium. » Quandoque praecedit, sicut Jud. 7, de Gedeone, ubi datum est signum quod vincere debebat in his qui aquam manibus lambierant. Et oportet de necessitate quod hoc signum sequatur, etiam secundum quod ipsi exponunt. Si enim praecedit, tunc puer fuit natus ante mortem Phacee, qui regnavit 20 annis, cujus 17 anno regnavit Achaz, qui regnavit 16 annis: ergo Achaz regnavit 13 annis post mortem ejus. Et Osee regnavit 12 anno Achaz, cujus nono anno Samaria capta est, qui fuit 6 annis post mortem Achaz: ergo in captivitate Samariae ad minus habebat puer 19 annos: ergo falsum est quod infra (nempe c. 8) dicitur, quod puer nesciebat vocare patrem et matrem.

Item objiciunt, quod in hebraeo non est *virgo*, sed *alma*, quae apud eos significat juvenculam nubilem, sicut habetur Gen. 24, de Rebecca, ubi nos habemus, « Puella decora nimis, » et ipsi habent, *alma*. Et si etiam habeatur *bethula*, quod apud eos significat virginem, non oportet quod manens virgo conciperet, quia poterat esse quod quae tunc erat virgo, postea ex semine viri corrupta concepisset.

Ad quod dicendum, quod nullum signum esset, si juvencula concepisset, et etiam virgo corrupta. Dominus autem aliquod magnum voluit significare, cum dixit; *In profundum inferni, sive in excelsum supra*. Ideo autem apud eos (1) ponitur magis *alma* quam juvencula, quia *alma* significat virginem, secundum nominis originem, et adhuc plus, custoditam, de qua non possit haberi mali suspicio. Sed *bethula* significat secundum usum loquendi posteriorem. Exponunt autem dupliciter. Quidam de Ezechia, quidam de filio Isaiae, quem fingunt esse Emmanuel vocatum. Sed quod primum non possit stare, sic ostenditur, quia Ezechias erat 25 annorum, quando coepit regnare, 4 Reg. 18, et Achaz regnavit 16 annis, 4, Reg. 16; ergo Ezechias erat 10 annorum, quando pater suus incepit regnare; et sic non promittitur hic nasciturus. Praeterea. Quomodo nescisset vocare patrem et et matrem, cum sexto anno regni ejus capta fuerit Samaria? Iterum quod secundum non possit stare, ostenditur, quia hoc nullum signum fuisset. Et praeterea filius Isaiae non fuit Dominus Judaeae, cum tamen dicatur infra 8, terra Judaea esse Emmanuel possessive. Et ideo oportet quod intelligatur de filio Dei.

Secundum hoc ergo tria facit. Primo promittit signum: *Propter hoc*, quia vos non vultis petere, *ipse dabit signum vobis*, vestrae liberationis. Hoc etiam signum datum est Luc. 2: « Et hoc vobis « signum. Invenietis infantem pannis involutum, « positum in praesepio. » Secundo ponitur ipsum signum, *Ecce virgo*: et primo ponitur miraculosa conceptio: *Ecce virgo*, manens virgo in partu, *concipiet* (1) *et pariet filium*. Secundo mirabilis generati vocatio: et primo quantum ad divinitatem: *Vocabit*, scilicet virgo, vel vocabis tu, Juda, in periculis, *nomen ejus Emmanuel*, quod est interpretatum. Nobiscum Deus. Matth. 1: « Vocabis no« men ejus Emmanuel. » Et hoc totum nullum simile habet in aliis, quia novum est. Jer. 31: « Creavit Deus novum super terram: mulier (vel « femina) circumdabit virum; » idest perfectum hominem in ipsa conceptione, quamvis non secundum quantitatem perfectam, sicut dicit Augustinus super illud Joan. 2: « Quadraginta et sex annis aedifica« tum est templum hoc; et tu in tribus diebus excita« bis illud? » Et ideo est super hominem, quia nihil novum sub sole, Eccle. 1. Unde concordantia alia non potest haberi de ipsa prophetia nisi ipsa historia. Luc. 1: « Ecce concipies, et paries fi« lium: » significatum Ezech. 44: « Porta haec « clausa erit, et non aperietur; et vir non transi« bit per eam, quoniam Dominus Deus Israel in« gressus est per eam. » Secundo quantum ad humanitatem: *Butyrum et mel comedet*: ad litteram, cibos viriles, quia ab infantia ad modum aliorum se habuit. Sap. 7: « Et ego natus accepi « communem aerem, et in similiter factam decidi « terram, et primam vocem similem omnibus e« misi plorans. » Vel a parte ad totum, secundum regulas Tyconii. Per hos enim omnes humanos cibos intelligit. *Ut sciat. Ut* consecutivum est, quia talibus vescens adhuc puer *sciat reprobare malum*, sine exprimento, *et eligere bonum*, sine consilio, perfectam habens omnem scientiam. Hoc promiserat diabolus, sed non solvit, Gen. 3: sed Deus gratis dedit. Sap. 7: « Ipse enim mihi dedit ho« rum quae sunt scientiam veram, ut sciam disposi« tionem orbis terrarum, et virtutem elemento« rum. » Vel *ut* est causale: *Ut sciat*, idest ut ostendat se scire, quia per cibos perductus est ad perfectam aetatis quantitatem, qua ostendit se scire, Augustinus super illud Cant. 4: « Mel et lac « sub lingua tua, » dicit, quod significat per butyrum humanitatem, quod de terrae nutrimento venit; per mel divinitatem, quod de rore caeli colligitur. Habuit tamen naturam sine corruptione, sicut butyrum sine caseo; et portavit consolationem sine judicio, quasi mel sine aculeo. Bernardus: « Elegit « puer noster noviter concipi, quia naturam nostrae « carnis accepit sine corruptione. » Similiter apis mel nobis attulit, non miscens aculeum. « Non enim venit « ut judicet mundum, sed ut salvetur mundus per i« psum: » Joan. 3. Et sic est etiam causale. Et hoc est signum de deorsum ex parte virginis parientis, et desursum ex parte Dei nascentis. Ps. 84: « Dominus dabit benignitatem, et terra nostra

(1) *Al.* nos.

(1) *Al.* concipiet, in partu.

« dabit fructum suum. » Tertio ponitur signi adaptatio: *Quia antequam sciat*, idest antequam nascendo scientiam creatam assumat. *Terra*, Samariae et Syriae: 4 Reg. 16 et 17: *Adducet Dominus super te.* Hic ponit comminationem contra non credentes signum: et primo ostendit poenae gravitatem; secundo poenae ordinem, ibi, *Et erit in die illa, sibilabit Dominus muscae*; in tertia poenae effectum, ibi, *Et erit in die illa, nutriet homo vaccam boum.* Ostendit autem gravitatem ex praecipientis auctoritate: *Adducet Dominus*, qui potens est. Exod. 15: « Dominus omnipotens nomen ejus. » Ex poenae universalitate: *Super te*, per Teglathphalasar, *et super populum tuum, et super domum patris tui*, quantum ad posteros tuos, per filios tyrannos ex praecedentium comparatione. *Dies*, tam mali; et dicuntur mali propter culpam. Matth. 6: « Sufficit diei malitia sua. » Eph. 5: « Redimentes tempus, quoniam dies mali sunt. » Propter poenam: *Qui non venerunt a diebus separationis Ephraim a Juda*: 3 Reg. 12: « Exequentis « potestatem: *Cum rege Assyriorum*, Nabuchodonosor, quia regnum Chaldaeorum et Assyriorum sub ipso unum fuit, et a principio unum fuerat. Assyrii enim de Chaldaeis egressi sunt: Gen. 10. Jer. 25: « Assumam Nabuchodonosor servum « meum etc. » *Et erit.* Hic ponit poenae modum et ordinem: et ponit tria. Primo hostium convocationem. *Sibilabit*, idest inspirabit, *muscae*, idest regi Aegypti, qui occidit Josiam: 4 Reg. 23: et comparatur muscae propter immunditiam idolorum, et luxuriae, quae viget in Aegypto; *in extremo fluminum*, quia etiam de ultimis partibus Aegypti, *et api*, scilicet Chaldaeis et Assyriis, qui ab anteriori habebant mel defensionis, et a posteriori aculeum persecutionis. Supra 5: *Sibilabit ad eum de finibus terrae.* Secundo hostium multitudinem: *Et venient, et requiescent omnes in torrentibus vallium*: quia in vallibus consueverunt currere aquae, propter commodum aquarum, *in cavernis*, propter munitionem, *in fructetis*, propter ligna, *in universis foraminibus*, propter (1) loca domorum. Infra 8: Et erit extensio alarum ejus implens latitudinem terrae tuae. Tertio captivationem: *In die illa radet Dominus in novacula*, idest per regem, *in his*, idest per hos, scilicet Assyrios. Novacula acuta, de qua Ezech. 5: « Sume tibi gladium acutum « radentem pilos, et assumens eum adduces per « caput tuum. » *Caput* regem, *pedes* artifices, *barbam* milites qui sunt ad ornatum regis: 4 Reg. ult. Supra 3. *Omnem virum bellatorem, judicem et prophetam.* Vel loquitur contra Aegyptios, qui erant adjutores. *In his*, idest Aegyptiis, *conducta* (2). Ezech. 29: « Et diripiet spolia ejus, et erit mer-

(1) *Al. omittitur* propter.
(2) *Al. conducam.*

« ces exercitui ejus, et operi pro quo servivit adver- « sus eam. » *Et erit in die illa, nutriet homo vaccam boum.* Hic ponit poenae effectum, vel signum destructionis. Primo in animalium paucitate: *Vaccam boum, et duas oves*, propter pauca animalia. Supra 5: *Et deserta in ubertatem versa advenae comedent.* Secundo ex victualium parcitate: *Butyrum et mel*, propter inopiam panis. Thren. 4: « Qui vescebantur voluptuose, interierunt in « viis. » Tertio ex paucitate hominum (1). Primo in vilitate (2) possessionum: *Omnis locus ubi fuerint mille vites.* Jer. 32: « Eme agrum argento, « et adhibe testes, cum urbs data sit in manus Chal- « daeorum. » Prov. 24: « Per agrum hominis pigri « transivi et per vineam viri stulti (3); et ecce « totum repleverant urticae, et operuerant (4) su « perficiem ejus spinae. » In multitudine latronum: *Cum sagittis et arcu*, scilicet cum (5) fugietis, ingredientur. Infra 24: Formido, et fovea, et laqueus super te, et super habitatores terrae. Tertio in pavore hostium, quia colent montes, et dimittent plana: *Et omnes montes.* Jer. 49: « Et o- « mnes civitates ejus erunt in solitudines. » Et infra 49: Apprehendere niteris altitudinem collis.

Notandum super illo verbo, *Vocabitur nomen ejus Emmanuel*, idest nobiscum Deus, quod Christus est nobiscum multipliciter. Primo tamquam frater, per naturae consortium. Cant. 8: « Quis « mihi det te fratrem meum sugentem ubera ma- « tris meae, ut inveniam te foris, et deosculer « te? » Secundo tamquam sponsus, per amoris vinculum. Joan. 14: « Si quis diligit me, sermo- « nem meum servabit. » Tertio tamquam pastor, per maternae consolationis solatium. Apoc. 3: « Ec- « ce ego sto ad ostium et pulso. Si quis audierit « vocem meam, et aperuerit januam, intrabo ad « illum, et coenabo cum illo. » Quarto tamquam salvator, per defensionis auxilium. Jer. 30: « Tu « ergo ne timeas, servus meus Jacob, ait Dominus, « nec paveas Israel, quia ecce ego salvabo te de « terra longinqua. » Quinto tamquam ductor, per operis exemplum. Exod. 32: « Dominus solus dux « ejus fuit. »

Notandum super illo verbo, *Ecce virgo*, quod dicitur, *Ecce* propter eminentiam singularem: quia supra mulieres propter virginitatem: unde dicit, *Ecce virgo.* Secundo supra virgines propter fecunditatem: unde dicit, *Concipiet.* Tertio supra Angelos omnes propter fructus dignitatem: unde dicit: *Pariet filium.* Hebr. 2: « Nunquam Angelos ap- « prehendit, sed semen Abrahae apprehendit. »

(1) *Deest hic forte aliquid.*
(2) *Al.* utilitate.
(3) *Al. omittitur* stulti.
(4) *Al.* apparuerant.
(5) *Al. omittitur* cum.

CAPUT OCTAVUM.

1. Et dixit Dominus ad me: Sume tibi librum grandem, et scribe in eo stylo hominis: Velociter spolia detrahe, cito predare. Et adhibui mihi testes fideles, Uriam sacerdotem, et Zachariam filium Barachiae. Et accessi ad prophetissam, et concepit, et peperit filium Et dixit Dominus ad me: Voca nomen ejus Accelera, spolia detrahe. festina praedari.

2. Quia antequam sciat puer vocare patrem suum et matrem suam, auferetur fortitudo Damasci, et spolia Samariae coram rege Assyriorum. Et adjecit Dominus loqui ad me adhuc, dicens: Pro eo quod abjecit populus iste aquas Siloe, quae vadunt cum silentio. et assumpsit magis Rasin, et filium Romeliae: propter hoc ecce Dominus adducet super eos aquas fluminis fortes et multas, regem Assyriorum, et omnem gloriam ejus. Et ascendet super omnes rivos ejus, et fluet super universas ripas ejus, et ibit per Judam inundans et transiens usque ad collum veniet. Et erit extensio alarum ejus implens latitudinem terrae tuae, o Emmanuel.

3. Congregamini populi, et vincimini, et audite universae procul terrae. Confortamini, et vincimini; inite consilium, et dissipabitur; loquimini verbum, et non fiet: quia nobiscum Deus. Haec enim ait Dominus ad me: sicut in manu forti erudivit me, ne irem in via populi hujus, dicens: Non dicatis, Conjuratio. Omnia enim quae loquitur populus iste, conjuratio est. Et timorem ejus ne timeatis, neque paveatis. Dominum exercituum ipsum sanctificate; ipse pavor vester, et ipse terror vester; et erit vobis in sanctificationem; in lapidem autem offensionis, et in petram scandali duabus domibus Israel, et in laqueum, et in ruinam habitantibus Jerusalem. Et offendent ex eis plurimi, et cadent, et conterentur, et irretientur, et capientur Liga testimonium, signa legem in discipulis meis. Expectabo Dominum, qui abscondit faciem suam a domo Jacob, et praestolabor eum. Ecce ego, et pueri mei, quos dedit mihi Dominus in signum, et in portentum Israel, a Domino exercituum, qui habitat in monte Sion.

4. Et cum dixerint ad vos: Quaerite a pythonibus, et a divinis, qui strident in incantationibus suis; numquid non populus a Domino suo requiret visionem pro vivis ac mortuis? Ad legem magis. et ad testimonium. Quod si non dixerint juxta verbum hoc, non erit eis matutina lux. Et transibit per eam, et corruet, et esuriet, et cum esuerierit, irascetur, et maledicet regi suo et Deo suo. Et suspiciet sursum, et ad terram intuebitur; et ecce tribulatio et tenebrae, et dissolutio, et angustia, et caligo persequens; et non poterit avolare de angustia sua.

1. Hic praedicit destructionem decem tribuum, inquantum pertinet ad eorum poenam, quae facta est per Assyrios. Primo per Teglathphalasar, regnante Phacee, captivantem (1) duas tribus et dimidiam, quae erat trans Jordanem, et plurimos de tribu Zabulon et Nephtali: 4 Reg. 15: postmodum per Salmanasar in captivitatem reducentem residuas: 4 Reg. 18. Hujus autem tribulationis etiam duae tribus fuerunt participes, quia a Teglathphalasar afflicti sunt, ut dicitur 2 Paral. 28, et a Senacherib, sicut dicitur infra 36. Non tamen omnino subjugatae. Et dividitur in partes duas. In prima praedicit tribulationem; in secunda modum ipsius et ordinem, cap. 9: *Primo tempore alleviata est terra Zabulon, et terra Nephtali.* Hoc autem capitulum dividitur in tres partes. In prima comminatur decem tribubus Assyriorum destructionem; in secunda praedicit in hoc duarum tribuum afflictionem, ibi, *Et ibit per Judam inundans, et transiens usque ad collum veniet;* in tertia confortat eos per

(1) *Al.* et captivante.

futuram liberationem, ibi, *Congregamini populi.* Circa primum duo facit. Primo ponit paenae praefigurationem; in secunda, signi expressionem, ibi, *Quia antequam sciat puer vocare patrem suum.* Hoc autem signum, Judaei ad litteram exponunt de filio Isaiae, per cujus nomen Dominus significare volebat decem tribuum destructionem. Et secundum hoc, signum tripliciter confirmat. Primo scripto: secundo, testimonio, ibi, *Et adhibui mihi testes fideles*; tertio, ipso facto, ibi, *Et accessit ad prophetissam.* Circa primum tria ponit: scilicet in quo scribendum, *Librum grandem.* Ad litteram enim, grandem, ad significandum magnitudinem tribulationis Jer. 36: « Tolle volumen libri, et scribes « in eo omnia quae locutus sum tibi adversus « Israel et Judam. » Secundo quo scribendum, *Stilo hominis,* idest plane, ut intelligi possit, et ut scriptum maneat. Habac. 2: « Scribe visum, et « explana eum super tabulas, ut percurrat qui le- « gerit eum. » Tertio quid scribendum, nomen scilicet vastaturi, significans futuram destructionem in brevi. *Velociter spolia detrahe, cito praedare.* Haec verba possunt esse Domini ad prophetam; et sic sumuntur materialiter: vel ad hostes; et sic significative. Infra 10: « Et contra populum furoris « mei mandabo illi ut auferat spolia, et dividat « praedam. » *Et adhibui.* Hic confirmatur signum testimonio. *Testes fideles.* Deut. 19: « In ore duo- « rum vel trium stet omne verbum. » *Et accessi ad prophetissam.* Hic confirmatur facto: quia aliquando prophetae annuntiabant futurum verbo. aliquando autem ipso facto, sicut infra 20: Vade, et solve saccum de lumbis tuis, et calceamenta tua tolle de pedibus tuis: et fecit sic, vadens nudus, et discalceatus. Unde intelligitur ad litteram quod accessit ad uxorem suam. Unde duo ponuntur: primo pueri generatio, *Et accessi*; secundo generati vocatio, *Voca nomen ejus Accelera,* quasi festina ad faciendum, *Detrahe spolia,* ut supra. Vel secundum aliam litteram, primo (ver. scilicet) *Accelera, spolia detrahe.* Et hoc est melius, quia secundum hoc, non est plus quam fuerit in scripto.

Contra hoc quidam multipliciter objiciunt. quod non possit ad litteram intelligi. Primo, quia cum pauca sint quae scribi praecipiuntur, non oportebat librum esse grandem. Secundo, quia non est probabile quod propheta honestus homo testes adhibuerit quando accessit ad uxorem suam. Tertio, quia Urias fecit altare idolorum ad similitudinem altaris Damasci in templo Domini: unde non fuit fidelis testis. Quarto, quia Zacharias non erat tunc vivus, quia Zacharias filius Jojadae fuerat longe ante interfectus a Joas reges Juda: 2 Paralip. 24. Alius dicitur Zacharias qui fuit unus de duodecim prophetis, et fuit longe post, in reditu populi de captivitate, sicut patet Zach. 1 et per totum: ergo non potuit eum adhibere in testem. Et praeterea remanet similis objectio sicut primo, quia ipse puer fuit ante mortem Phacee: ergo, ut supra probatum

est, habebat in captione Samariae ad minus 19 annos: ergo falsum est quod dicitur: *Antequam sciat vocare patrem et matrem suam*. Et ideo volunt quod intelligatur tantum de Christo, sicut et primum signum; ut per librum grandem significetur sacra Scriptura, de qua habetur Baruch 4: « Hic est liber mandatorum Dei, et lex quae est in aeternum. » Per stilum hominis, modus prophetiae, ut non omnibus usquequaque pateat, sed tantum rationabilibus, qui ex figuris possunt significata concipere. Oseae 12: « Ego visionem multiplicavi eis, et in manibus prophetarum assimilatus sum. » *Velociter spolia detrahe*, nomen Christi, idest circumlocutio nominis, quod est Jesus salvator, per hoc quod detraxit spolia, idest peccatores, a potestate diaboli, et praedatus est infernum: de quo infra 53: Ideo dispertiam ei plurimos, et fortium dividet spolia. Per *Uriam*, qui interpretatur lux Domini, significatur lex, Prov. 6: « Quia mandatum lucerna est, et lex lux. » Per *Zachariam*, qui interpretatur memoria Domini, *filium Barachiae*, qui interpretatur benedictio Domini, significatur prophetia: quia prophetae per benedictionem divini muneris, cognitionem (1) divinam acceperunt. Et hi, scilicet lex et prophetae, sunt testes incarnationis Christi. Luc. ult.: « Necesse est impleri omnia quae scripta sunt in lege Moysi et prophetis et psalmis de me. » Prophetissa autem, beata Virgo est, quae prophetavit dicens: « Magnificat anima mea Dominum: » Luc. 1: ad quam accessit per propheticam intelligentiam, et per fidem. Vel prophetissa dicitur Spiritus sanctus, qui est principium omnis prophetiae. 2 Pet. 1: « Non enim voluntate humana allata est aliquando prophetia; sed Spiritu sancto inspirati locuti sunt sancti Dei homines. » Apud Hebraeos enim est feminini generis, scilicet, *Ruab* (2) et secundum hoc *concepit*, idest concipere fecit. » Quod enim in ea natum est, de Spiritu sancto est: » Matth. 1: *Voca nomen ejus*, scilicet Jesus, idest praenuntia nomen ejus, sicut supra. Haec autem expositio non est tantae auctoritatis, sicut superior, quae fuit supra 7, de alio signo, quia magis extorta est, et ex Scripturis non habet auctoritatem, sicut (3) illa Matth. 1. Nam quidam dicunt non esse inconveniens, si hoc intelligatur ad litteram; ita tamen quod puer iste sit figura Christi: sicut etiam supra dictum est in quadam Glossa, 7 cap. super illud: Ecce virgo concipiet, et pariet filium.

Unde potest responderi ad objectiones prius factas. Et dicendum ad primum, quod liber fuit grandis, non ad necessitatem scripturae, sed ad significandum magnitudinem tribulationis. Ad secundum dicendum, quod potest intelligi, quod testes fuerunt adhibiti ad scripturam, sicut fit in privilegiis, et non ad accessum ad uxorem. Et etiam si ad hoc fuissent adducti, non esset magis contra honestatem, ut videtur, quam factum de fornicatione. Oseae 1, quod tamen ad litteram plures exponunt. Ad tertium dicendum, quod dicitur fidelis propter auctoritatem sacerdotii et non propter bonitatem vitae; vel quia fide dignus habebatur a rege. Ad quartum dicendum, quod iste Zacharias neuter illorum fuit. Consuetum enim erat apud Hebraeos, sicut etiam apud multos, quod pueris imponantur nomina de cognatione illa: sicut dicitur Luc. 1 de Joanne: « Quia nemo est in cognatione tua qui vocetur hoc nomine. » Et sic iste potuit esse de progenie illius, qui prius interfectus fuerat: vel etiam consuetudo est apud Hebraeos, ut dicit Hieronymus, quod frequenter utantur propriis pro communibus; sicut Hostia, quae est civitas munita, utuntur frequenter pro qualibet civitate munita. Et sic, quia ille Zacharias fuit fidelis propheta, et in magna fama populi, vocatur iste, qui forte similiter erat fide dignus populo loci illius. Ad quintum dicendum, quod non est similis objectio: quia quod supra dictum est, oportet intelligere de destructione solum, propter hoc quod dixit (cap. 7). *Derelinquetur*. Sed hoc potest intelligi de persecutione facta per Teglathphalasar, qui destruxit Damascum, 2 Reg. 16, et spoliavit regnum Samariae, 4 Reg. 15. Unde signanter dicit: *Auferetur fortitudo Damasci, et spolia Samariae*. Et hoc fuit satis de propinquo.

Notandum super illo verbo, *Librum grandem*, quod sacra pagina dicitur liber primo grandis quantum ad grande contentum. Prov. 8: « Audite me, quoniam de rebus magnis locutura sum, et aperientur labia mea, ut recta praedicent. » Secundo signatur quantum ad visum. Infra 29: Et erit vobis visio omnium, sicut verba libro signati. Tertio involutus propter multiplicem sensum. Ezech. 2: « Et vidi, et ecce manus missa ad me, in qua erat involutus liber » Quarto amarus propter laboris studium. Apocalyp. 10: « Et accepi librum de manu Angeli, et devoravi eum, et erat in ore meo tamquam mel dulce, et cum devorassem eum, amaricatus est venter meus. » Proverb. 8: « Qui mane vigilaverint ad me, invenient me. » Quinto dulcis quantum ad affectum (1). Ezech. 3: « Comede volumen illud: et comedi illud, et factum est in ore meo quasi mel dulce. » Sexto volans quantum ad intellectum. Zach. 5: « Vidi, et ecce volumen volans. » Job 39: « Numquid ad praeceptum tuum elevabitur aquila, et in arduis ponet nidum suum? » Septimo vivificans quantum ad fructum. Eccli. 24: « Haec omnia liber vitae, et testamentum Altissimi, et agnitio veritatis. » Proverb. 8: « Qui me invenerit, inveniet vitam. »

2. Hic ponitur signi expositio: et secundum litteralem expositionem jam patet; secundum aliam vero, *Antequam sciat*, scientia creata, *patrem*, putativum Joseph, vel Deum, *auferetur fortitudo Damasci, et spolia Samariae*. Secundum haec potest etiam referri ad captivitatem Samariae, *Et adjecit*. Hic describitur ipsum destructionis factum: et circa hoc tria facit. Primo ponit puniendorum culpam; secundo punientium potentiam, ibi, *Ecce adducet Dominus super eos aquas fluminis fortes et multas*; tertio ponit ipsam poenam, ibi, *Et ascendet super omnes*. Dicit ergo primo, *Et adjecit*. Primo signum datum, *Aquas Siloe*. Siloe est quidam fons qui nascitur ad pedes montis Sion, cujus aquae per horas ebulliunt, et plane vadunt: unde significant reges Juda, qui quandoque boni et potentes, quandoque mali et imbecilles fuerunt, et tamen legitime et quiete regnaverunt comparatione regum Israel, qui omnes cogebant populum ad idola.

Sed videtur quod hoc non sit eis imputandum pro culpa, quia hoc Domini voluntate factum est, sicut dicitur 3 Regum 12: « A me factum est verbum hoc. »

(1) *Al.* cognitionem. — (2) *Al.* Eva.
(3) *Al.* sic.

(1) *Al.* effectum.

Et dicendum, quod Dominus juste voluit quod reges Juda paterentur hoc damnum, propter culpam Salomonis, de quo 3 Regum 11. Sed illi male et propter superbiam cordis hoc fecerunt, quia nolebant dare consueta tributa, sicut legitur 3 Regum 12. Vel aliter, *Abjecit populus iste*, idest contempserunt, et persecuti sunt, sequentes malitiam duorum regum. Et haec videtur esse intentio, per id quod sequitur, *Et assumpsit magis Rasin, et filium Romeliae; propter hoc ecce Dominus adducet super eos aquas fluminis fortes*. Hic describitur hostium potentia. Et primo ponitur metaphora quantum ad quatuor: scilicet quantum ad divinum auxilium, *Ecce Dominus adducet;* quantum ad impetum, *Aquas fluminis;* quantum ad robur, *Fortes;* quantum ad numerum, *Et multas*. Secundo exponit metaphoram: *Regem Assyriorum, et omnem gloriam ejus*, idest exercitum ejus. Jerem. 6: « Ecce populus veniet de terra aquilonis, et gens magna consurget. » Glossa dicit, quod intelligit de Senacherib.

Sed contra: quia ipse non vastavit Samariam, sed Salmanasar, sicut dicitur 4 Regum 17.

Ad hoc dicunt quidam, quod idem dicitur Salmanasar et Senacherib. Sed patet hoc esse falsum per id quod dicitur Tob. 1, quod mortuo Salmanasar, regnavit Senacherib filius ejus pro eo. Et ideo dicendum, quod regnante Salmanasar jam sene, filius ejus erat in exercitu; et ideo idem exercitus est utriusque. Unde loquitur de tota illa vastatione quae facta est per illos reges Assyriorum, quasi de uno persecutore, propter unitatem regni, *Et ascendit*. Hic ponit ipsam poenam, et servat metaphoram, quia aquae abundantes altiores sunt. Unde dicit: *Ascendet super omnes rivos*, idest principes, *et super ripas*, idest (1) terras. Ezech. 38: « Ascendet indignatio mea in furore meo, et in zelo meo. » *Et ibit per Judam*. Hic tribulationem ponit redundantem in duas tribus. Et primo ponit tribulationis redundantiam: *Et ibit*, scilicet aquarum impetus, *per Judam*, idest per terram Judaeae, *inundans*: servat metaphoram: quando enim abundant aquae, emittunt undas extra alveum suum in agros vicinos. Et dicit, *ibit*, quia non habebunt perfectum dominium. Jer. 47: « Ecce aquae descendent ab aquilone, et erunt quasi torrens inundans, et operient terram et plenitudinem ejus, urbes, et habitatores ejus. » Secundo persecutionis abundantiam: *Et transiens usque ad collum veniet:* loquitur metaphorice, quasi diceret: In tanta abundantia redundabunt quod si aliquis vellet aquas transire, venirent sibi usque ad collum, et fere submergeretur in eis; (2) in quo significatur quod fuerint prope captivitatem, sicut infra 36 Ezech. penultimo: « Et ecce aquae redundantes a latere dextro. » Tertio exercitus copiam: *Et erit extensio alarum ejus*, idest principum ejus, *implens*, prae multitudine, *latitudinem terrae tuae*, idest Judaeae, *o Emmanuel*, Christe qui de ea nasci venisti. Misit enim principes suos Senacherib ad capiendam Jerusalem; infra 36. De his alis (3) Ezech. 17: « Aquila grandis magnarum alarum, longo membrorum ductu, plena plumis et varietate, venit ad Libanum, et tulit medullam cedri, et summitatem frondium ejus; et transportavit eam in terram Chanaan, in urbe negotiatorum posuit illam. »

3. Quia dixerat, quod persecutio Assyriorum aliquo modo redundaret in duas tribus: hic confortat eos, quia illa persecutione non sunt finaliter captivandi, nec etiam a decem tribubus et Syris subjugandi. Et dividitur in partes duas. In prima ponit divinam confortationem; in secunda removet divinorum communicationem, ibi, *Et cum dixerint ad vos, Quaerite a pythonibus, et a divinis etc.* Circa primum duo ponit. Primo ponit irrisionem; secundo hostis instructionem, ibi, *Haec enim ait Dominus*. Circa primum duo facit. Primo ponitur irrisio vel insultatio; secundo irrisionis ratio, ibi, *Quia nobiscum Deus*. Irridet autem pugnantium: exercitum, sapientum consilium, et dominorum praeceptum. His enim tribus bella prosperantur. Exercitus autem tribus invalescit: scilicet multitudine; et quantum ad hoc dicit: *O populi* Syriae et Samariae *congregamini*, ut sitis multi, et *vincimini*, Domino contra vos pugnante per quoscumque suos ministros. Et non solum vos, sed *audite* hoc idem *universae terrae*. Et est sarcasmos, idest quaedam species tropi, quae dicitur esse quaedam plena odio atque hostilis irrisio. Joel. 3: « Erumpite et venite omnes gentes de circuitu, et congregamini: ibi occumbere faciet Dominus robustos tuos. » Secundo invalescit in pugnantium fortitudine corporis et animi: et quantum ad hoc dicit, *Confortamini*. Joel. 3: « Infirmus dicat, quia fortis ego sum. » Tertio invalescit in munitione armorum (1). *Accingite vos*; quod pertinet proprie ad gladios, sed inde transumitur ad omnia arma. 1 Mach. 3: « Accingimini, et estote filii potentes, et estote parati mane ut pugnetis adversus nationes has, quae convenerunt disperdere nos et sancta nostra. » Quantum ad consilium: *inite consilium et dissipabitur*. Job 5: « Qui comprehendit sapientes in astutia eorum, et consilia pravorum dissipat. » Proverb. 21: « Non est sapientia, non est prudentia, non est consilium contra Dominum. » Quantum ad praeceptum dominorum de his quae post consilium eliguntur: *Loquimini verbum, et non fiet*. Supra 7: *Ponamus regem in medio ejus*. Regem enim quem eligebant annuntiabant plebi, ut dicit Hieronymus. Rationem ponit, interpretando nomen Emmanuel, *Quia nobiscum Deus*. Rom. 8: « Si Deus pro nobis, quis contra nos? » Jer. 15: « Et bellabunt adversum te, et non praevalebunt: quia ego tecum sum, ut salvem te, et eruam te: dicit Dominus. » *Haec enim ait Dominus ad me*. Hic ponitur populi instructio: et primo docet quid non timendum, secundo quid timendum, ibi, *Dominus exercituum ipsum sanctificate*. Prima dividitur in duas partes: scilicet in doctrinae probationem, et in ipsius traditionem, ibi, *Non dicatis, Conjuratio* Probat autem non esse timendos hostes, dupliciter. Primo per Domini praeceptum: unde dicit, Ita vincemini, o hostes, *Enim*, idest quia, *haec*, quae dicta sunt, *ait Dominus ad me*; et ideo ne timeatis. Num. 23: « Non est Deus quasi homo ut mentiatur, nec ut filius hominis ut mutetur. » Secundo suo exemplo ait: *Dicit Dominus ad me*, dicens ad vos quae sequentur ad erudiendum vos, *Sicut erudivit me*, idest ne imitarer eos in malitia sua; et hoc *in manu forti*, id-

(1) *Al.* et.
(2) *Al.* et venirent sibi usque ad collum fere submergeretur in eis.
(3) *Al.* aliis.

(1) *Al.* armorum in munitione.

est in tribulatione. Vel non solum docens quid faciendum, sed etiam dans gratiam virtutis ad complendum. Thren. 1: « De excelso misit ignem in « ossibus meis, et erudivit me. » *Ne dicatis, Conjuratio.* Hic ponitur ipsa doctrina. Primo prohibet timoris verbum: *Non dicatis, Conjuratio*, duarum gentium, quasi, nobis timenda est: *Omnia enim quae loquitur populus iste, conjuratio est*, contra me. Unde si me sociant vobis in conjuratione, sentient me vobis socium in defensione. Exod. 16: « Non contra nos est murmur vestrum, sed con« tra Deum. » Infra 50: Stemus simul. Quis (1) est adversarius meus? Accedat ad me. Secundo prohibet passionis motum: *Et timorem ejus ne timueritis.* Timor et pavor differunt secundum magis et minus: timor enim facit motum cordis secundum systolem, sed pavor quasi immobilitat cor. Psalm. 26: « Si consistant adversum me castra, « non timebit cor meum. » *Dominum exercituum ipsum sanctificate.* Hic instruit eos quomodo timendus sit: et primo ponit legem; secundo legis absconsionem, ibi, *Signa legem in discipulis meis.* Circa primum tria facit. Primo ponit legis praeceptum; secundo obedientium fructum, ibi, *Et erit vobis in sanctificationem;* tertio poenam rebellium, ibi, *In lapidem autem offensionis.* Praeceptum autem est ut Deus honoretur: *Sanctificate Dominum exercituum*, in vobis ipsis, et in sanctitate serviatis ei: *Ipse pavor vester* (2), inquantum dominus. Ps. 111: « Beatus vir qui timet Dominum: » *ipse terror*, inquantum ultor. Matth. 10: « Nolite timere « eos qui occidunt corpus, animam autem non « possunt occidere; sed potius timete eum qui po« test animam et corpus in gehennam perdere. » Hoc exponit Petrus de Christo (1 Pet. 3): « Ti« morem autem eorum ne timueritis et non con« turbemini. » Etiam videtur intentio prophetae propter ea quae sequuntur.

Nota super illo verbo, *Sicut in manu ferri erudivit me*, quod est manus divina triplex. Primo est manus divinae potentiae; et haec est triplex. Primo creantis. Job 10: « Manus tuae fecerunt me « et plasmaverunt me: » secundo continentis: Psal. 94: « In manu tua, Domine, omnes fines terrae; « tertio protegentis: » infra 49: In umbra manus suae protexit me. Secunda manus est manus justitiae; et ista erit triplex. Prima tangentis ad probandum. Job 19: « Manus Domini tetigit me: » secunda flagellantis, ad purgandum. 2 Mach. 6: « Nam si in praesenti tempore a suppliciis homi« num eripiar; sed manus Omnipotentis nec vivus, « nec defunctus effugiam: » tertia opprimentis ad condemnandum. Hebr. 10: « Horrendum est inci« dere in manus Dei viventis. » Tertia manus est manus misericordiae: et ista est triplex. Prima sanantis. Job 5: « Ipse vulnerat, et medetur: per« cutit, et manus ejus sanabunt; » secunda pascentis: Psal. 94: « Populus ejus, et oves pascuae « ejus; » tertia coronantis. Sap. 5: « Accipient « regnum decoris et diadema speciei de manu « Domini. »

Et erit vobis in sanctificationem. Hic ponit obedientium fructum in sanctificationem: *Sanctos faciam vos.* Lev. 22: « Ego Dominus, qui sancti« fico. » *In lapidem.* Ponit rebellium impedimentum poenam, sub metaphora viatorum: et primo ponit occasionem; secundo poenae perceptionem, ibi. *Et offendent ex eis plurimi.* Occasionem autem ponit primo quantum ad populum; secundo quantum ad principes, ibi. *In laqueum et in ruinam habitantibus Jerusalem.* Primum ponit sub metaphora lapidis existentis in via, qui dupliciter impedit viatorem: scilicet per pedis laesionem, et per casus occasionem: et similiter Christus fuit incredulis ex Judaeis occasio laesionis et casus, non ex culpa sua, sed illorum. Dicit ergo: *Erit duabus domibus Israel*, idest infidelibus de decem et duabus tribubus; vel scribis et pharisaeis, *in lapidem offensionis*, quantum ad laesuram. Roman. 9: « Offenderunt enim in lapidem « offensionis. » *Et in petram scandali*, in qua pes impingit ad casum. Scandalum graece, latine pedis impactio 1 Cor. 1: « Nos autem praedica« mus Christum crucifixum, Judaeis quidem scan« dalum, gentibus autem stultitiam. » Et quia principes magis Christo restiterunt, ideo quantum ad eos aggravat. *Et erit habitantibus Jerusalem*, quae erat urbs principum, *in laqueum*, sicut animalia capiuntur laqueo; et hoc est gravius quam offensio. Infra 24: « Qui se explicuerit de fovea, « incidet in laqueum. » *Et in ruinam*, quod est magis quam casus simplex. Luc. 2: « Ecce hic positus « est in ruinam. » Et quia occasiones quandoque aliquis devitat, et non incurrit; ideo hoc removet, et ostendit poenae perceptionem, et dicit, *Et offendent*, contra id quod dixit, *Offensionis*, per infidelitatem; contra scandalum vero *cadent*, a dignitate regni. Matth. 8: « Filii autem regni ejicientur in « tenebras exteriores. » *Conterentur*, quantum ad ruinam poenae, famis et gladii. Matth. 21: « Qui ceciderit super lapidem istum, confringetur. « Super quem vero ceciderit, conteret eum. » Quantum ad laqueum dicit, *Irretientur*, funibus peccatorum, et perplexitatum, quae quia non rumpentur, *capientur*, a Romanis (1). Prov. 5: « Fu« nibus peccatorum suorum constringitur. » *Liga testimonium*, idest involve prophetiam de Christo obscuritate, ne videant Judaei, quia indigni sunt. *Signa legem.* Signare (2) duo significat. Quandoque claudere sub sigillo; et sic (3) dicit: *Signa legem*, veterem sub figuris, *In discipulis meis*, idest quousque discipuli mei aperiant praedicando per mundum. Dan. 12: « Claude sermones, et signa librum « usque ad tempus statutum. » Vel *in discipulis meis*, absconde. Quandoque significat expressionem figurae. Psalm. 4: « Signatum est super nos lu« men vultus tui, Domine. » Et sic *signa in* anima *discipulis meis.* Secundo absconditi (4) expectationem, *Expectabo.* Michaeae 7: « Ego autem ad « Dominum aspiciam: expectabo Dominum salva« torem meum. » Expectati repraesentationem, *Ecce ego*, scilicet Christus, *et pueri mei*, Apostoli, *quos dedit mihi Dominus:* Joan. 17: « Tui erant, « et mihi eos dedisti; » *in signum*, idest ut faciant signa, *et in portentum*, nimirum quod sua magnitudine portendit; et hoc fiet *a Domino qui habitat*, per cultum, vel per fidem, *in Sion*, Ecclesia. Zach. 3: « Audi, Jesu sacerdos magne, tu et ami-

(1) *Al. quid.*
(2) *Al. videtur.*

(1) *Al. irretientur et* funibus peccatorum et perplexitatum quae non rumpentur, *capientur*, a Romanis.
(2) *Al.* ligare.
(3) *Al.* sicut.
(4) *Al.* abscondi.

« ei tui, qui habitant coram te, quia portentes (1) « sunt. » Quidam exponunt hoc de Isaia. *Et pueri*, prophetae, secundum hoc. Infra 20: Sicut ambulavit servus meus Isaias nudus et discalceatus, trium annorum signum et portentum erit super Aegyptum et super Aethiopiam. Quidam de filiis Isaiae, *Et pueri*.

4. Hic removet divinorum communicationem: et circa hoc tria facit. Primo ponitur falsa communicatio: *Et cum dixerint*, hostes vestri: *Quaerite a pythonibus*, qui vobis praedicunt mala, et nobis bona. Python Hebraice os abyssi. Et dicit Hieronymus, quod dicuntur ab Apolline pythio, quia hoc genus artis magicae invenit, per quod videntur mortui suscitari, et de futuris aliqua praedicere: sicut legitur 1 Reg. 28. Rabanus dicit, quod est nomen maligni spiritus. Item Hieronymus dicit, quod dicitur Python qui habet diabolum in ventre. *Et a divinis*, quia sibi actum Dei vindicant in praedictione futurorum, et praecipue quantum ad cultum falsorum deorum. *Qui strident*, quasi insani. 3 Reg. 18: « Clamabant voce magna, et incidebant se « juxta ritum suum cultris et lanceolis, donec per- « funderentur sanguine. » Deut. 18: « Non sit « maleficus, nec incantator, nec qui pythones con- « sulat, nec divinos, et quaerat a mortuis verita- « tem. Omnia enim haec abominatur Dominus. » Secundo docetur responsio. *Numquid non populus a Domino suo requiret visionem pro vivis ac mortuis?* Vel *vivis et mortuis*, idest loco deorum vestrorum, qui sunt simulatus hominum et mortuorum et vivorum. Vel quaerimus visionem pro vivis et mortuis, sicut et vos, scilicet a diis vestris, qui sunt similes mortuis. *Ad legem magis*, quae prohibet talia, vel quae docet quod est expectandum *testimonium*, Scripturae. Tertio ponit inobedientium comminationem: *Quod si non dixerint*. Et facit tria. Primo comminatur poenam; secundo in poena impatientiam; (1) ibi, *Et cum esurierit*; tertio desperationis tristitiam, *Et suspiciet* (2). Dicit ergo primo: *Quod si non dixerint juxta hoc verbum*, respondentes scilicet, faciemus (4) quod *non erit eis matutina lux*, idest Christus tenebras pellens. Joan. 1: « Erat lux vera, quae illuminat « omnem hominem venientem in hunc mundum. » *Et transibit per eam*, congregationem, ad alios, non manens in eis: infra 58: Ecce adsum: quia misericors sum Dominus Deus tuus: *et corruet* in damnationem, *et esuriet* verbum Dei. Amos 8: « Ecce ego mittam famem in terram, non famem » panis, nec sitim aquae; sed audiendi verbum « Dei. » Vel lux consolationis: *Et corruet*, in damnationem: supra 3: « Ruit Jerusalem, et Juda « concidit: » *et esuriet*, pane; *et cum esurierit*, per impatientiam quantum ad iram cordis *irascetur*. Psalm. 58: « Si non fuerint saturati, murmu- « rabunt. » Quantum ad blasphemiam oris, *Et maledicet*. Apoc. 16: « Et blasphemaverunt Deum « caeli prae doloribus et vulneribus; et non ege- « runt poenitentiam ex operibus suis. » *Et suspiciet sursum*. Hic ponit desperationis tristitiam: et primo expectationem auxilii: *Suscipiet sursum*, de caelo quaerens auxilium, *et ad terram intuebitur*, ad auxilium de terra. Supra 5: Aspiciet in terra, et ecce tenebrae tribulationis. Secundo imminentia periculi: *Et ecce tribulatio*, praevisa, *et tenebrae*, quantum ad consilium resistendi; *dissolutio*, contra confortationem; *et angustia*, quantum ad perplexitatem; *et caligo persequens*, quantum ad persecutionem. Tertio liberationis impossibilitatem ad similitudinem avis captae. *Et non poterit avolare de angustia sua*. E contrario est de justis. Psalm. 123: « Laqueus contritus est, et nos liberati sumus. »

(1) *Al.* potentes.

(1) *Al.* patientiam.
(2) *Al.* despiciet.
(3) *Al.* vel faciemus.

CAPUT NONUM.

1. Primo tempore alleviata est terra Zabulon et terra Nephtali, et novissime aggravata est via maris trans Jordanem Galileae gentium Populus qui ambulabat in tenebris, vidit lucem magnam: habitantibus in regione umbrae mortis, lux orta est eis. Multiplicasti gentem; non magnificasti laetitiam. Laetabuntur coram te sicut qui laetantur in messe, sicut exultant victores capta praeda, quando dividunt spolia. Jugum enim oneris ejus et virgam humeri ejus et sceptrum exactoris ejus superasti, sicut in die Madian. Quia omnis violenta praedatio cum tumultu, et vestimentum mixtum sanguine erit in combustionem, et cibus ignis. Parvulus enim natus est nobis, et filius datus est nobis; et factus est principatus super humerum ejus; et vocabitur nomen ejus Admirabilis, Consiliarius, Deus fortis, Pater futuri saeculi, Princeps pacis. Multiplicabitur ejus imperium; et pacis non erit finis. Super David et super regnum ejus sedebit, ut confirmet illud, et corroboret in judicio et justitia, amodo, et usque in sempiternum. Zelus Domini exercituum faciet hoc.

2. Verbum misit Dominus in Jacob, et cecidit in Israel. Et sciet omnis populus Ephraim, et habitantes Samariam in superbia et magnitudine cordis dicentes: Lateres ceciderunt; sed quadris lapidibus aedificabimus; sycomoros succiderunt sed cedros immutabimus. Et elevabit Dominus hostes Rasin super eum; et inimicos ejus in tumultum vertet; Syriam ab oriente, et Philisthiim ab occidente, et devorabunt Israel toto ore. In omnibus his non est aversus furor ejus, sed adhuc manus ejus extenta. Et populus non est reversus ad percutientem se, et Dominum exercituum non inquisierunt. Et disperdet Dominus ab Israel caput et caudam, incurvantem et depravantem die una. Longaevus et honorabilis ipse est caput, et propheta docens mendacium ipse est cauda Et erunt qui beatificant populum istum seducentes, et qui beatificantur praecipitati. Propter hoc super adolescentulis ejus non laetabitur Dominus, et pupillorum ejus et viduarum non miserebitur. Quia omnis hypocrita est et nequam; et universum os locutum est stultitiam. In omnibus his non est aversus furor ejus; sed adhuc manus ejus extenta. Succensa est enim quasi ignis impietas, veprem et spinam vorabit. Et succensa est in densitate saltus, et convolvetur in superbia fumi. In ira Domini exercituum conturbata est terra, et erit populus quasi esca ignis. Vir fratri suo non parcet, et declinabit ad dexteram, et esuriet: et comedet ad sinistram, et non saturabitur. Unusquisque carnem brachii sui vorabit Manasses Ephraim, et Ephraim Manassen, et simul ipsi contra Judam. In omnibus his non est aversus furor ejus; sed adhuc manus ejus extenta.

1. Hic ponit destructionis modum et ordinem: et primo secundum diversitatem punitorum; secundo secundum diversitatem poenarum; ibi, *Verbum misit Dominus in Jacob*. Prima in tres, secundum tres persecutiones factas ab Assyriis in terram promissionis. Primo enim Teglathphalasar, regnante Phacee in Samaria, captivavit duas tribus et dimidiam quae erat ultra Jordanem, respectu Jerusalem, et de tribu Zabulon et Nephtali, quae erant citra Jordanem, tantum quod posset aequiparari dimidiae tribui. Et quantum ad hoc dicit: *Primo tempore*, idest tempore primae captivitatis, *terra Zabulon, et terra Nepthali alleviata est*, idest minorata habitatoribus suis; quod forte remanentibus non fuit multum grave, quia remanserunt eis plures possessiones. Et de hoc dicitur 4 Reg. 15. Secundo venit Salmanasar nono anno Oseae, et captivavit residuos ex decem tribubus, qui erant citra Jordanem respectu Judaeae; et quantum ad hoc dicit: *Novissimo*, idest in ultima captivitate generali decem tribuum, *via maris*, idest regio qua (1) itur ad mare Genesareth, *Galilaeae*, idest, quae est in Galilaea, *gentium*, quae est trans Jordanem, respectu Assyriorum, quamvis citra respectu Judaeae, *aggravata*, idest gravi pondere tribulationis pressa. Est autem duplex Galilaea. Una in tribu Zabulon, alia in tribu Nephtali, vicina Tyriis; et dicitur gentium ista, vel propter multas gentes quae habitabant ibi, vel propter dominium, quia dederat eam Salomon regi Tyri; 4 Reg. 17. Tertio venit Senacherib, et civitates Juda cepit, et Jerusalem obsedit, sicut dicitur 4 Regum 19. Et de ista tertia persecutione loquitur hic propheta dicens, *Populus*; et promittit Judaeis salutem. Unde duo facit. Primo promittit salutis gratiam; secundo assignat causam, ibi, *Zelus Domini exercituum faciet hoc*. Circa primum tria facit. Primo promittit salutem; secundo prosequitur salvationis ordinem, ibi, *Multiplicasti gentem*; tertio describit ipsum salvatorem, ibi, *Parvulus enim natus est nobis*. Promittit autem eis salutem contra duo; contra perplexitatem; et quantum ad hoc dicit: *Populus*, Judaeae, *qui ambulabat*, idest procedebat in negotiis suis, *in tenebris*, dubietatis, *vidit lucem magnam*, diem consolationis: et contra poenae gravitatem: *Habitantibus in regione umbrae mortis*, idest Judaeae, quae propter gravem persecutionem erat similitudo mortis, *lux orta est eis*, divinae consolationis. Infra 60: « Surge, illuminare, Jerusalem, « quia venit lumen tuum, et gloria Domini super « te orta est. » *Multiplicasti gentem*, hic ponit salvationis processum et ordinem; et quantum ad hoc dicit, *Multiplicasti gentem*, in exercitu Senacherib, *et non magnificasti* eis *laetitiam*, *ut implerent quod proposuerant*. Job 5: « Consilia « pravorum dissipat » Secundo hostium spoliationem: quod fuit quando (2) illis interfectis ab Angelo, sicut dicitur infra 36, populus egressus est ad colligenda eorum spolia: unde comparatur messoribus et victoribus. *Laetabuntur*. Infra 35: Gaudium et laetitiam obtinebunt, et fugiet ab eis dolor et gemitus. Tertio servitutis liberationem. Tyranni enim onerant praeceptis; et quantum ad hoc dicit, *Jugum enim oneris ejus*, scilicet Senacherib quod deposuit: affligunt poenis: et quantum ad hoc dicit, *Et virgam humeri ejus*, idest qua humeros verberabat: spoliant rebus; et ideo dicit, *Sceptrum exactoris ejus*. Infr. 14: Quomodo cessavit exactor, quievit tributum? Ita hoc faciliter fiet; *sicut in die Madian*, idest sicut Gedeon Madianitas dejecit: Jud. 7. Quarto quantum ad hostium punitionem. Et haec evenient, *quia omnis violenta praedatio cum tumultu;* idest, violenti praedatores, quantum ad nocumentum quod inferebant in rebus, *et vestimentum mixtum sanguine*, eorum quos occidebant, quantum ad nocumentum inflictum in personis, *erit in combustionem*: ad litteram enim combusti fuerunt Infra 10: « Et « subtus gloriam ejus ardebit succensa quasi com« bustio ignis. » *Parvulus enim natus est nobis, et Filius datus est nobis*. Hic describit Salvatorem: et primo quantum ad receptionem; secundo quantum ad nominationem, ibi, *Et vocabitur*; tertio quantum ad potestatem, ibi, *Multiplicabitur* (1) *ejus imperium, et pacis non erit finis*. Recepimus autem in natura nostra, in nativitate: *Parvulus natus est nobis*. Lucae 2: « Evangelizo vobis gaudium « magnum, quod erit omni populo, quia natus est « vobis hodie salvator, qui est Christus Dominus, « in civitate David. » Recipimus in notitiam nostram, in Patris attestatione. Matth. 17: « Hic est « Filius meus dilectus, in quo mihi bene compla« cui; ipsum audite » Bernardus: « Puer leviter « placari potest, facile condonat: pauperes sumus, « et parum dare possumus; tamen pro illo parvu« lo possumus reconciliari erga Christum parvulum, « si volumus. » *Et filius datus est*. Recipimus etiam eum (2) in divina reverentia per passionem. « Ut in nomine Jesu omne genu flectatur, caele« stium, terrestrium et infernorum: » Phil. 2. *Et factus est principatus super humerum ejus*, idest crux, per quam principatus exaltatus est. Joan. 19: « Et bajulans sibi crucem, exivit in eum qui dici« tur Calvariae locus. » *Et vocabitur*. Hic ponit ejus nominationem: et primo nomen exprimens sapientiam divinam. *Admirabilis*. Ps. 138: « Mirabi« lis facta est scientia tua ex me. » Unde omnia opera ejus mirabilia fuerunt, et praecipue in unione earum duarum naturarum in una persona. Quantum ad humanam, *Consiliarius*, consilia praeceptis superaddens. Eccl. 6: « Consiliarius tibi sit « unus de mille. » Exprimens potentiam divinam, *Deus*. Infra 45: Vere tu es Deus absconditus. Humanam, *Fortis*, in virtute. Job 9: « Sapiens corde « est, et fortis robore. » Tertio nomen exprimens bonitatis affluentiam quantum ad divinam. *Pater futuri saeculi*, idest generans filios in gloriam. Heb. 2: « Decebat enim eum propter quem omnia, et « per quem omnia, qui multos filios in gloriam « adduxerat, auctorem salutis eorum per passio« nem consummari (3). » Infra 22: Et erit quasi pater habitantibus Jerusalem. Quantum ad humanam, *Princeps pacis*, inquantum est mediator. « Ipse enim pax nostra, qui fecit utraque unum: » Eph. 2. Gen. 23: « Princeps Dei es apud nos etc. » *Multiplicabitur*. Hic describit ejus potestatem: et primo quantum ad regni magnitudinem; secundo quantum ad regni nobilitatem, *Super solium David, et super regnum ejus sedebit*; tertio quantum ad aeternitatem, ibi, *Amodo, et usque in sempiternum*. Circa primum duo ponit. Primo regni magnitudinem, *Multiplicabitur ejus imperium*. Dan. 7: « Et omnes reges servient et obedient ei. »

(1) *Al.* per quam.
(2) *Al.* quando.

(1) Al. *multiplicatur*.
(2) *Al. omittitur* eum,
(3) *Al* confirmati.

Quantum ad pacis quietem, *Et pacis non erit finis*. Infra 26: « Servabis pacem: pacem, quia in te speravimus. » *Super solium David*. Hic describit regni nobilitatem. *Super solium David*, idest Ecclesiam, quae significatur in regno David. Luc. 2. « Dabit ei Dominus Deus sedem David patris ejus. » Quantum ad effectum regni, *Ut confirmet*, ad resistendum, *et corroboret*, etiam ad impugnandum, *in judicio*, idest per judicium. Jer. 23: « Regnabit rex, et sapiens erit, et faciet judicium et justitiam in terra. » Quantum ad aeternitatem, *Amodo*, idest a tempore incarnationis, *et usque in sempiternum*. Dan. 7: « Potestas ejus, potestas aeterna, quae non auferetur; et regnum ejus, quod non corrumpetur. » Ultimo ponit motivum ad causandum, *Zelus*, idest amor Dei patris. Joan. 3: « Sic Deus dilexit mundum ut filium suum unigenitum daret. » Judaei exponunt hoc de Ezechia. Sed patet quod regnum ejus non fuit corroboratum in aeternum, nec nomina conveniunt sibi, quae significant divinam eminentiam. Propter quod Septuaginta subticuerunt, et posuerunt loco illorum, *Magni consilii Angelus*.

Notandum super illo verbo, *Parvulus natus est*, quod Christus dicitur parvulus primo in nativitate propter aetatem. Matth. 2: « Intrantes domum invenerunt puerum cum Maria matre ejus. » Secundo possessione, propter paupertatem. 2 Cor. 8: « Scitis gratiam Domini nostri Jesu Christi, quoniam propter vos factus est egenus, cum esset dives. » Tertio corde, propter humilitatem. Matth. 11: « Discite a me, quia mitis sum, et humilis corde. » Quarto morte, propter mortis vilitatem. Sap. 2: « Morte turpissima condemnemus eum. »

Notandum super illo verbo, *Datus est nobis*, quod Christus datus est nobis primo in fratrem. Cant. 8: « Quis mihi det te fratrem meum sugentem ubera matris meae? Secundo in doctorem. Joel. 2: « Filii Sion, exultate, et laetamini in Domino Deo vestro, quia dedit vobis doctorem justitiae. » Tertio in speculatorem. Ezech. 33: « Fili hominis, speculatorem dedi te domui Israel. » Quarto in propugnatorem. Infra 19: Mittet eis salvatorem et propugnatorem qui liberet eos. Quinto in pastorem Ezech. 34: « Et suscitabo super eos pastorem unum, qui pascat eos. » Sexto in exemplum operationis. Joan. 13: « Exemplum enim dedi vobis, ut quemadmodum ego feci, ita et vos faciatis. » Septimo in cibum peregrinationis. Joan. 6: « Panis quem ego dabo, caro mea est pro mundi vita. » Octavo in pretium redemptionis. Matth. 20: « Filius hominis non venit ministrari, sed ministrare, et dare animam suam redemptionem pro multis. » Nono in praemium remunerationis. Apoc. 2: « Vincenti dabo comedere manna absconditum. »

Item notandum super illo verbo, *Super humerum ejus*, quod Deus posuit super humerum Christi primo peccata, sicut supra satisfactorem. Infra 53: Deus posuit super eum iniquitates omnium nostrum. Secundo clavem, sicut super sacerdotem. Infra 22: Et dabo clavem domus David super humerum ejus, et aperiet, et non erit qui claudat. Tertio principatum, sicut supra dominatorem. Hic: *Factus est principatus super humerum ejus*. Quarto gloriam, sicut supra triumphatorem. Infra 22: Et suspendam super eum omnem gloriam domus patris ejus.

2. Hic exequitur ordinem punitionis, secundum diversitatem poenarum: et primo commemorat culpam; secundo exequitur poenam, ibi, *Et elevabit Dominus hostes Rasin super eam*. Arguit autem in eis culpam dupliciter. Primo quantum ad transgressionem divini praecepti: unde dicit: *Verbum misit Dominus in Jacob*, idest in Juda, vel in toto populo, ut de Juda constituerentur duces. Gen. penult.: « Non auferetur sceptrum de Juda, et dux de femore ejus. » 1 Reg. 13. *Et cecidit in Israel*, idest frustratum est in Israel, idest in decem tribubus, quae dimiserunt domum David: 3 Reg. 12: vel verbum legis universaliter. Oseae 4: « Si fornicaris tu, Israel, non delinquat saltem Juda. » Secundo quantum ad executionem facti, inquantum dicebant se bene fecisse caecati superbia: quia tumor mentis obstaculum est veritatis: et ideo dicit: *Et sciet omnis populus Ephraim*; idest decem tribuum, *et habitantes Samariam*, quantum ad principes populi: *sciet*, idest recognoscet se, et culpam suam in poenam; quia oculos quos culpa claudit, poena aperit. *Dicentes in superbia et magnitudine cordis*, inquantum in corde suo super alios se existimabant: *et magnitudine*, quantum ad praesumptionem magnorum quae proponebant: *Lateres*, idest reges de Juda (1) qui erant firmi, *ceciderunt*, a nobis; *sed quadris lapidibus*, idest fortibus regibus ex nobis *aedificabimus* (2) Regnum vestrum. *Succiderunt*, scilicet hostes, ut Syri, *sycomoros*, idest reges Judae infructuosos: *cedros* (3), idest sublimes ex nobis *immutabimus*, idest ponemus loco illorum. Supra 7: Ponamus regem in medio ejus filium Tabeel. De superbia eorum infra 28: « Vae coronae superbiae ebriis Ephraim. » *Et elevabit*. Hic exequitur diversitatem poenarum quantum ad tria in quibus confidebant. Primo comminatur contra foederationem vicinorum; secundo contra utilitatem personarum quam se aestimabant habere, ibi, *Et disperdet Dominus ab Israel caput;* tertio contra multitudinem populorum, ibi, *Succensa est enim quasi ignis impietas*. Circa primum duo facit. Primo ponitur punitio; secundo ulterioris poenae praeparatio, ibi, *In omnibus his non est aversus furor ejus*. Comminatur autem duo. Primo futuram destructionem. *Et levabit* (4) *Dominus hostes Rasin*, idest Assyrios, *in tumultum*, belli, de quo 4 Reg. 16. Secundo persecutionis impugnationem: Et adducet Dominus *Syriam ab oriente*, secundum situm terrae, qui erant amici, *et Philistiim ab occidente*, qui Judam impugnabant; *et devorabunt Israel*, destruent, *toto ore*, idest toto affectu. Habac. 3: « Exultatio eorum sicut ejus qui devorat pauperem in abscondito. » *In omnibus his non est aversus furor ejus*. Hic ponitur poenae praeparatio; et secundo assignatur ratio, ibi, *Et populus non est reversus ad percutientem se*. Praeparatio autem ponitur in voluntate: *Non est aversus furor*. 4 Reg. 23. « Verumtamen non est aversus Dominus ab ira furoris sui magni, quo iratus est furor ejus contra Judam. » Et quantum ad potestatem, *Manus ejus*. Loquitur more humano. Supra 1: Et convertam manum meam ad te, et excoquam ad purum scoriam tuam. Ratio addendi

(1) *Al.* omittitur *de*.
(2) *Al.* *aedificamus*.
(3) *Al.* forte omissum, *sed*.
(4) *Al.* *levavit*.

poenam poenae est incorrigibilitas populi; et hoc est quod dicit: *Et populus non est reversus ad percutientem se.* Jerem. 2: « Frustra percussi filios vestros: disciplinam non receperunt. » *Et disperdet Dominus ab Israel caput.* Hic comminatur contra confidentiam de utilitate personarum: et primo ponitur punitio; secundo ulterioris (1) poenae praeparatio, ibi, *In omnibus his non est aversus furor ejus.* Personae autem utiles videbantur, vel ad defensionem; et contra hos primo: vel ad divinae misericordiae provocationem; et contra hos, ibi, *Propter hoc super adolescentulis ejus non laetabitur Dominus.* Circa primum tria facit. Primo ponitur dignitas et culpa; et culpa sub metaphora, *Caput*, quantum ad principem, *et caudam*, quantum ad populum, *incurvantem*, contra rectitudinem justitiae, *depravantem* vel *refrenantem*, scilicet prophetam. Ezech. 13: « Et violabant me ad populum meum. » Secundo exponit metaphoram. *Longaevus*, docens mendacium. Ezech. 22: « Prophetae autem ejus liniebant eos absque temperamento, videntes vana et divinantes eis mendacia. » Tertio ponit poenam: *Et erunt seducentes, qui beatificant populum istum;* seducti autem, *qui beatificantur, praecipitati.* Supra 3: « Popule meus: qui beatum te dicunt, ipsi te decipiunt. » Oseae 4: « Corrues hodie, et corruet etiam propheta tecum. » *Propter hoc super adolescentibus ejus non laetabitur Dominus.* Hic contra personas utiles ad misericordiam provocandam, vel propter carnis integritatem, *Adolescentibus*, scilicet virginibus, vel propter aetatem, *Pupillorum*, vel propter infirmitatem, *Viduarum.* Et primo ponitur punitio, *Non miserebitur*; secundo ponitur ratio quantum ad simulationem in opere: *Quia omnis hypocrita est*, quantum ad malitiam in corde, *et nequam*, quantum ad falsitatem in ore, *et universum os locutum est stultitiam.* Job 8: « Spes hypocritae peribit. » *In omnibus his non est aversus furor ejus*, ut supra exponitur. *Succensa est enim quasi ignis impietas.* Hic comminatur (2) contra confidentiam de multitudine populi, primo seditionem, deinde poenae ulterioris praeparationem, ibi, *In omnibus his non est aversus furor ejus.* Circa primum duo facit. Primo ponitur metaphora ignis; secundo famis, ibi, *Et declinabit ad dexteram, et esuriet.* Circa primum duo facit. Primo ponit metaphoram; secundo expositionem, ibi, *In ira Domini exercituum conturbata est terra.* Comminatur autem poenam seditionis sub metaphora combustionis. Unde primo ponit causam combustionis efficientem, *Succensa est*; ac si dicat: Impietas vestra est sicut ignis accensus ad comburendum vos. Infra 50: « Ecce omnes vos accendentes ignem, accincti flammis ambulate in lumine ignis vestri. » Secundo materialem, *Veprem*, idest populum vitiosum, Supra 5: « Ascendent vepres et spinae super eam. » Secundo ipsam combustionem: *Succendetur in densitate saltus*, idest in sylva, in qua sunt multae arbores; et significatur multitudo populi: et effectus, *Convolvetur in superbia fumi*, idest altitudine fumi: fumus enim ascendens ex igne, involvit cacumina arborum; et tribulatio seditionis obtenebrat visum hominum. Joelis 1: « Ignis comedit speciosa deserti, et flamma succendit omnia ligna regionis. » *In ira*, quae est quasi ignis. Naem. 1: « Indignatio ejus effusa est ut ignis. » *Et erit populus quasi esca igni.* Infra 50: « Ambulate in lumine ignis. » *Vir fratri suo non parcet.* Hoc exponitur quantum ad ipsam combustionem. *Et declinabit ad dexteram.* Hic communicat (1) camdem poenam sub metaphora famis. Et primo ponit metaphoram, *Declinabit*, quasi facta videantur, *ad dexteram*, per quam amici significantur; *esuriet*, adhuc malum facere. *Ad sinistram*, inimicos. *Carnem brachii*, idest consanguineos. Secundo exponit quantum ad consanguineos. *Manasses Ephraim et Ephraim Manassen*, qui ambo filii fuerunt Joseph. Tertio quantum ad hostes: *Simul ipsi contra Judam.* Jerem. 9: « Omnis frater supplantans supplantabit, et omnis amicus fraudulenter incedet. » Supra 3: « Et corruet populus vir ad virum, unusquisque ad proximum suum. » *In omnibus his non est aversus furor ejus; sed adhuc manus ejus extenta.* Expone omnia ut supra.

(1) *Al.* ultionis.
(2) *Al.* connumerantur.
(1) *Forte*, comminatur.

CAPUT DECIMUM.

Vae qui condunt leges iniquas, et scribentes, injustitiam scripserunt, ut opprimerent in judicio pauperes, et vim facerent causae humilium populi mei, ut essent viduae praeda eorum, et pupillos diriperent. Quid facietis in die visitationis et calamitatis de longe venientis? Ad cujus confugietis auxilium, et ubi derelinquetis gloriam vestram, ne incurvemini sub vinculo, et cum interfectis cadatis? Super omnibus his non est aversus furor ejus; sed adhuc manus ejus extenta. Vae Assur. Virga furoris mei, et baculus ipse est. In manu ejus, indignatio mea. Ad gentem fallacem mittam eum; et contra populum furoris mei mandabo illi ut auferat spolia, et diripiat praedam, et ponat illum in conculcationem; quasi lutum platearum. Ipse autem non sic arbitrabitur, et cor ejus non ita aestimabit; sed ad conterendum erit cor ejus, et ad internecionem gentium non paucarum. Dicet enim: Numquid non principes mei simul reges sunt? Numquid non ut Charcamis sic Calamo; et ut Arphat sic Emath? Numquid non ut Damascus sic Samaria? Quomodo invenit manus mea regna idoli, sic et simulacra eorum de Jerusalem et de Samaria. Numquid non sicut feci Samariae et idolis ejus, sic faciam Jerusalem et simulacris ejus? Et erit cum impleverit Dominus cuncta opera sua in monte Sion, et in Jerusalem, visitabo super fructum magnifici cordis regis Assur, et super gloriam altitudinis oculorum ejus. Dixit enim: In fortitudine manus meae feci, et in sapientia mea intellexi. Et abstuli terminos populorum, et principes eorum depraedatus sum, et detraxi quasi potens in sublimi residentes. Et invenit quasi nidum manus mea fortitudinem populorum, et sicut colliguntur ova quae derelicta sunt, sic universam terram ego congregavi; et non fuit qui moveret

pennam, et aperiret os, et ganniret. Numquid gloriabitur securis contra eum qui secat in ea; aut exaltabitur serra contra eum a quo trahitur? Quomodo si elevetur virga contra elevantem se, et exaltetur baculus, qui utique lignum est. Propter hoc mittet dominator Dominus exercituum in pinguibus ejus tenuitatem, et subtus gloriam ejus succensa ardebit quasi combustio ignis. Et erit lumen Israel in igne, et Sanctus ejus in flamma, et succendetur, et devorabitur spina ejus et vepres in die una. Et gloria saltus ejus et Carmeli ejus ab anima usque ad carnem consumetur. Et erit terrore profugus, et reliquiae ligni saltus ejus prae paucitate numerabuntur, et puer scribet eos. Et erit in die illa, non adjiciet residuum Israel et hi qui fugerint de domo Jacob inniti super eo qui percutit eos; sed innitetur super Dominum sanctum Israel. In veritate reliquiae convertentur; reliquiae, inquam, Jacob ad Deum fortem. Si enim fuerit populus tuus, Israel, quasi arena maris, reliquiae convertentur ex eo. Consummatio abbreviata inundabit justitiam. Consummationem enim et abbreviationem Dominus Deus exercituum faciet in medio omnis terrae. Propter hoc haec dicit Dominus Deus exercituum: Noli timere, populus meus habitator Sion, ab Assur. In virga enim percutiet te, et baculum suum levabit super te in via Aegypti. Adhuc enim paululum modicumque, et consummabitur indignatio mea et furor meus super scelus eorum. Et suscitabit super eum Dominus exercituum flagellum juxta plagam Madian in petra Oreb, et virgam suam super mare, et levabit eam in via Aegypti. Et erit in die illa, auferetur onus ejus de humero tuo, et jugum ejus de collo tuo, et computrescet jugum a facie olei. Veniet in Ajath, transibit in Magron, apud Machmas commendabit vasa sua. Transierunt cursim: Gabaa sedes nostra. Obstupuit Rama, Gabaa Saulis fugit. Hinni voce tua, filia Gallim; attende Laisa, paupercula Anatoth. Migravit Medemena; habitatores Gabim confortamini. Adhuc dies est ut in Nobe stetur. Agitabit manum suam super montem filiae Sion, et collem Jerusalem. Ecce dominator Dominus exercituum confringet laguncularn in terrore, et excelsi statura succidentur, et sublimes humiliabuntur; et subvertentur condensa saltus ejus ferro, et Libanus cum excelsis cadet.

Hic incipit comminari contra hostes corporaliter persequentes alienigenas: et primo contra vastantes; inde contra vastitati congaudentes. Infra 14 cap. *In anno quo mortuus est rex Achaz, etc.* Prima in duas. In prima contra Assyrios captivantes decem tribus, et affligentes duas; in secunda contra Babylonios captivantes duas. Cap. 13: *Onus Babylonis etc.* Prima in duas. In prima comminatur hostium destructionem; in secunda promittit populi reintegrationem. Cap. 12: *Confitebor tibi, Domine.* Hoc autem capitulum dividitur in duas partes. In prima comminatur contra principes duarum tribuum, qui in Assyriorum auxilio confidebant, scilicet Achaz, sub quo haec visio scripta est, ut legitur 4 Regum 17; in secunda contra ipsos Assyrios, ibi, *Vae Assur etc.* Tamen aliqui incipiunt ibi 10 caput; et tunc esset facilior, quia sic haec pars esset incondivisa praecedenti. Prima dividitur in duas. In prima ponitur comminatio; in secunda ostenditur ulterioris (1) poenae praeparatio, ibi, *Super omnibus his non est aversus furor ejus*, Prima in duas. In prima arguit culpam; in secunda comminatur poenam, ibi, *Quid facietis in die visitationis?* Culpam primum arguit quantum ad duo; scilicet quantum ad perversam legislationem, *Vae qui condunt leges iniquas*, secundum quod lex firmatur Principis edicto; *et scribentes*, secundum quod firmatur scripto. Rom. 10: « Ignorantes enim Dei justitiam, et suam quaerentes statuere, justitiae Dei non sunt subjecti. » *Quid facietis?* Hic comminatur poenam. Et primo aufert evasionis remedium; et hoc triplex: confidentiae secundum propriam potentiam: *Quid facietis in die visitationis, et calamitatis de longe venientis?* quantum ad praemunitionem hostium, vel quantum ad praedictionem prophetarum. Oseae 9: « Quid facietis in die solemni, in die festivitatis Domini? » Nahum 1: « Ante faciem indignationis ejus quis stabit? » Secundo quantum ad potentum amicitiam: *Ad cujus confugietis auxilium?* Job 6: « Ecce non est auxilium in me, et necessarii quoque mei recesserunt a me. » Tertio quantum ad divitiarum gloriam: *Et ubi derelinquetis gloriam vestram?* quasi dicat, quae vobis non proderit. Sapien. 5: « Quid nobis profuit superbia, aut quid divitiarum jactantia contulit nobis? » Secundo exprimit poenae modum: et primo captivitatis: *Ne incurvemini.* Supra 2: « Et incurvabitur sublimitas hominum, et humiliabitur altitudo virorum. » Secundo interfectionis: *Et cum interfectis cadatis* Ezech. 32: « Omnes hi interfecti ruentes gladio. » *Super omnibus his non est aversus furor ejus.* Hic ponitur ulterioris poenae praeparatio. Ut supra exponatur. *Vae Assur.* In parte ista comminatur contra ipsos Assyrios. Et dividitur in duas partes. In prima ponitur hostium opprimentium comminatio; in secunda populi oppressi confortatio, ibi, *Propter hoc dicit.* Prima in tres. In prima arguit culpam; in secunda comminatur poenam, ibi, *Propter hoc mittet dominator Dominus exercituum in pinguibus ejus tenuitatem*; in tertia ostendit poenae affectum, ibi, *Et erit terrore profugus.* Culpa autem consistit in trangressione praecepti, vel abusu auctoritatis: unde dividitur prima pars in tres. In prima ponitur auctoritatis commissio; in secunda auctoritatis abusio, ibi, *Ipse autem non sic arbitrabitur*; in tertia abutentis elatio, ibi, *Et erit cum impleverit Dominus cuncta opera sua in monte Sion, et in Jerusalem.* Circa primum tria facit. Primo committitur flagellandi officium; secundo designat flagellis dignum, ibi, *Ad gentem fallacem mittam eum;* tertio imponit flagellandi modum, ibi, *Ut auferat spolia, et diripiat praedam.* Circa primum tria designat. Primo flagellantem: *Vae*, tibi imminet, *Assur*, qui es *virga furoris mei*: flagellandi potestatem, *Baculus*, per quem ego flagello, *in manu ejus*, idest in potestate, idest in executione: et flagellationem: *Indignatio mea*, complebitur per eos. Infra 14: « Contrivit Dominus baculum impiorum; virgam dominantium caedentem populos in indignatione. » *Ad gentem fallacem mittam eum.* Hic describit flagellis dignum, et quantum ad culpam: *Ad gentem fallacem*, quia non servat promissum: Exod. 19: « Cuncta quae locutus est Dominus faciemus: » et quantum ad sententiam, *Populum furoris*, idest quem jam judicavi puniendum, *mittam*, inspirabo vos esse puniendos. 4 Reg. 18: « Dominus dixit mihi: Ascende ad terram hanc, et demolire eam. » *Ad*, idest contra. *Ut auferat spolia, et diripiat praedam.* Hic ponit flagellationis modum quantum ad detractionem rerum. *Auferat spolia*, quantum a detentionem; *diripiat*, quantum ad hominum oppressionem: *ponat quasi lutum*, prae vilitate Ps. 17: « Ut lutum platearum delebo eos. » *Ipse autem non sic arbitrabitur.* Hic ponitur abusio potestatis concessae, inquantum excessit fines mandati; et primo ponitur ejus propositum; secundo ponitur propositi motivum, ibi, *Dicet enim: Numquid non principes*

(1) *Al.* ultionis.

mei simul reges sunt? Circa primum duo facit. Primo remittit praefixam mensuram quantum ad rationis judicium, *Non sic arbitrabitur*, et quantum ad cordis propositum, *Non ita aestimabit*, hoc est taxabit poenam. Secundo adauget poenam et quantum ad modum, *Ad conterendum*, hoc est omnia disperdendum; et quantum ad numerum, *Gentium non paucarum*, immo plurium, non solum ad illos ad quos mittebatur. Habac. 1: « Ipse de Regibus triumphabit, et tyranni ridiculi ejus erunt. » Item 2: « Cogitasti confusionem domui tuae, concidisti populos multos, et peccavit anima tua. » *Dicit enim: Numquid non principes mei simul reges sunt?* Hic ponitur motivum: et primo assumit; secundo concludit, ibi, *Sic faciam Jerusalem, et simulacris ejus.* Circa primum primo assumit servitutem Regum: *Numquid non Reges simul et principes mei sunt?* Habac. 1: « Ipse de regibus triumphabit, et tyranni ridiculi ejus erunt. » Secundo subjugationem civitatum: *Numquid non ut Charcamis sic Calamo, et ut Arphat sic Emath?* Infra 37: Vere enim, Domine, desertas fecerunt reges Assyriorum terras et regiones earum. Tertio destructionem idolorum: *Quomodo invenit manus mea regna idoli!* admirative; quasi dicat: Quomodo fuit hoc quod dii illi non restiterunt mihi! 4 Reg. 19: « Quinam illi sunt in universis diis terrarum, qui eruerunt regionem suam de manu mea, ut possit Deus eruere Jerusalem de manu mea? » *Sic faciam Jerusalem, et simulacris suis.* Hic concludit primo a gentibus ad totum populum Israel: *Sic et simulacra eorum de Jerusalem et de Samaria:* secundo ex decem tribubus ad duas; *Numquid non sicut feci Samariae et idolis ejus, sic faciam Jerusalem, et simulacris ejus?* De Samaria verum dixit, quia colebant idola: sed de Jerusalem abstulerat Ezechias: 4 Reg. 18. Et forte aliqua remanserunt occulte, quae invenit in parte civitatis, quae tradidit ei Sobin scriba. Vel vocat simulacra arcam, et ea quae erant in ornatum templi. *Et erit cum impleverit Dominus cuncta opera sua in monte* Sion. Hic arguit ejus superbiam: et primo ponitur superba gloriatio; secundo gloriandi occasio, ibi, *Dixit enim: In fortitudine manus meae feci, et in sapientia mea intellexi*; tertio gloriantis increpatio, ibi, *Numquid gloriabitur securis contra eum qui secat in ea?* Dicit ergo: *Et erit cum impleverit Dominus cuncta opera sua*, poenas scilicet, quibus vult corrigere, *Magnifici cordis*, quantum ad praesumptionem de faciendis. *Et super gloriam*, quantum ad elationem de factis. Supra 2: « Oculi sublimes hominis humiliati sunt. » *Dixit enim: In fortitudine etc.* Hic ponit gloriae occasionem ex magnis quae fecerat: et primo quantum ad facientis conditionem; secundo quantum ad facti magnitudinem, ibi, *Et abstuli terminos populorum;* tertio quantum ad faciendi facilitatem, ibi, *Et invenit quasi nidum manus mea fortitudinem populorum.* Facientis conditionem ostendit quantum ad potentiam bellorum, *In fortitudine*, quantum ad sapientiam consiliorum, *Et in sapientia.* Deut. 32: « Sed propter iram inimicorum distuli, ne forte superbirent hostes eorum, et dicerent: Manus nostra excelsa, et non Dominus fecit haec omnia. » Facti autem magnitudo pensatur ex tribus. Ex multitudine regnorum: unde dicit, *Et abstuli terminos.* Loquitur ad similitudinem ejus qui acquirit multos agros, qui aufert terminos quibus diversorum possessiones dividebantur. Quantum ad spoliationem principum, *Et principes eorum depraedatus sum.* Quantum ad subjugationem regum, *Et detraxi quasi potens in sublimi*, scilicet in solio Regni, *residentes.* Dan. 5: « Quos volebat exaltabat, et quos volebat humiliabat. » Facilitas autem faciendi determinatur quantum ad tria. Quantum ad plenariam subjectionem: *Et invenit, quasi nidum, etc.* qui est in potestate invenientis. Infra 16: Et erit sicut avis fugiens, et pulli de nido avolantes. Quantum ad facilem destructionem, *Et sicut colliguntur ova quae derelicta sunt, sic universam terram ego congregabo*; ita de facili, Habac. 2: « Et congregabit ad se omnes gentes, et coacervabit ad se omnes populos (1). » Quantum ad sublatam omnem contradictionem: *Et non fuit qui moveret pennam*, idest manum: penna enim avis (2) se defendit, *et aperiret os*, ad contradicendum, *et gannire*t: quod est vulpium vel avium ad plangendum. Ezech. 24: « Fili hominis, ecce ego tollo a te desiderabile oculorum tuorum in plaga; et non planges, neque plorabis, neque fluent lacrymae tuae. » *Numquid gloriabitur securis contra eum qui secat in ea?* Hic ponitur gloriantis increpatio; quia etiam est sicut instrumentum, quod non potest operari, nisi motu artificis. *Securis*, ad mactandum malos. *Exaltabitur serra*, ad discernendum bonos a malis. *Virga*, ad corrigendum. *Baculus*, ad sustentandum correctos. Job 15: « Quid tumet contra Dominum spiritus tuus, ut proferas de ore tuo hujuscemodi sermones? » *Propter hoc immittet dominator Dominus exercituum in pinguibus ejus tenuitatem.* Hic comminatur poenam: et circa hoc tria facit. Primo comminatur poenae judicium; secundo determinat poenae modum, ibi, *Et subtus gloriam*; tertio poenae effectum, ibi, *Et erit terrore profugus:* in pinguibus, potentibus et divitibus. Infra 25: « Et faciet Dominus exercituum omnibus populis in monte hoc convivium pinguium. » *Et subtus gloriam ejus succensa ardebit quasi combustio ignis.* Hic determinatur poenae modus, qui fuit per combustionem; et ponuntur tria. Primo poenae species, *Gloriam ejus*, idest multitudo exercitus; *Subtus*, idest sub vestibus, quia vestimentis illaesis corpora cremata sunt. Supra 1: Et erit fortitudo vestra (3) ut favilla stupae, et opus vestrum quasi scintilla. Secundo poenam inferens, *Sanctus Israel*, Deus, vel Angelus Michael, cui commissus fuit ille populus. Dan. 10: « Ecce Michael unus ex principibus primis venit in adjutorium meum. » *In ignem*, quia per ignem puniet eos. Soph. 1: « In igne zeli (4) ejus devorabitur omnis terra, quia consummationem cum festinatione faciet cunctis habitantibus terram. » Tertio poenam patiens; et quantum ad minores, *Spina et vepres*, quae non multum crescunt; *et gloria saltus ejus*, quantum ad magnos, quos (5) propter dignitatem comparat altis arboribus: *et Carmeli ejus ab anima usque ad carnem consumetur*: quia et in anima et in corpore mortui sunt. Supra 9: « Succensa est quasi ignis impietas, veprem et spinam vorabit; et succendetur in densitate saltus, et convolvetur in superbia fumi (6). » *Et erit terrore profugus.* Hic

(1) *Al.* gentes.
(2) *Al.* penna avis.
(3) *Al.* *tua.*
(4) *Al.* caeli.
(5) *Al.* qui.
(6) *Al.* *omittitur* in.

ponitur poenae effectus. Et primo in hostibus quantum ad fugam, *Et erit terrore profugus*; quantum ad paucitatem, *Et reliquiae ligni*, quia ad litteram Senacherib cum paucis fuit, 5 cum 10 (1). Secundo effectum in populo. *Et erit*, quantum ad tria in quibus offendebant: scilicet in confidentia gentium. *Super eo qui percutit eos*, quia illi a quibus auxilium petebant, quandoque etiam affligebant eos. *Qui fugerint*, vel ad Ezechiam, vel ad alias gentes. Ezech. 29: « Innitentibus eis. » Secundo quantum ad cultum idolorum, et quantum ad modum, quia *in veritate reliquiae*; contra id quod dicitur 3 Reg. 18: « Usquequo claudicatis in duas partes? Si Do« minus est Deus, sequimini eum; si autem Baal, « sequimini illum. » Et quantum ad conversos, *Reliquiae Jacob*, qui relinquuntur ab Assyriis. Et confirmat promissionem: *Si enim fuerit populus tuus, Israel, quasi arena maris, rel quiae convertentur ex eo*. Gen. 22: « Multiplicabo semen tuum « sicut stellas caeli, et velut arenam quae est in « littore maris. » Tertio quantum ad justitiam operum. Et primo ponit promissionem: *Consummatio abbreviata*, idest destructio in brevi facta in exercitu Senacherib, *inundabit justitiam*, idest faciet inundare justitiam in populo. Infra 26: Misereamur impio, et non discet justitiam. In terra sanctorum iniqua gessit. Secundo ponit confirmationem: *Consummationem enim, et abbreviationem Dominus Deus exercituum faciet in medio omnis terrae*. Nahum 1: « In diluvio praetereunte consummationem faciet « loci ejus. » *In medio terrae*, idest in Jerusalem, quae est in meditullio terrae. Ezech. 5: « Ista est « Jerusalem; in medio gentium posui eam, et in « circuitu ejus terras. » Apostolus ad Rom. 9, exponit de reliquiis salvandorum. Et verbum abbreviatum, secundum Septuaginta, est verbum Evangelii. Matth. 22: « In his duobus mandatis uni« versa lex pendet et prophetae. » Vel verbum incarnatum: *Propter hoc haec dicit Dominus*. Hic ponitur populi confortatio: et circa hoc duo facit. Primo ponit confortationem, *Noli timere*. Infra 41: Noli timere, vermis Jacob, qui mortui estis ex Israel. Secundo exponit evasionem: et primo, in generali; secundo in speciali, ibi, *Veniet in Ajath, etc.* Circa primum tria facit. Primo ponitur afflictio. *In virga*, idest in afflictione obsessionis et depraedationis, *et baculum*, confringentem, *in via Ægypti*: quia audiens quod rex Ethiopiae esset egressus de terra sua (ut legitur 4 Reg. 19), dimisit terram, et in reditu destruxit civitates quas invenit veniens per Ægypti viam. Jer. 48: « Quomodo confracta « est virga fortis, baculus gloriosus? » Secundo affligentium destructio: *Adhuc enim paululum*, respectu illius temporis in quo affliget. Ezech. 7: « De « propinquo effundam iram meam super te, et « complebo furorem meum in te. » Item (2) poenae magnitudo: *Consummabitur indignatio*, quo ad culpam; *furor*, quo ad vindictam, tertio quo ad puniendi facilitatem, *meus juxta plagam Madian*, de qua habetur Judicum 7, *et super mare*, rubrum: Exod. 14. *Et levabit eam*, contra te, primo *in via Ægypti*: quia in Ægyptiis confidebas. Tertio ponitur consequens liberatio: et primo liberatio: *Auferetur onus*. Jer. 30: « In die illa conteram « jugum ejus de collo tuo, et vincula ejus disrum« pam. » Secundo liberationis ratio, *A facie olei*, divinae misericordiae. Supra 1: « Vulnus et li« vor et plaga tumens non est circumligata, ne« que curata medicamine, neque fota oleo. » *Veniet in Ajath etc.* Hic describitur in speciali: et primo ponitur oppressio, numerans civitates per quas transivit veniens de Ægypto in Jerusalem. Veniet de Ægypto, *in Ajath, apud Machmas* (1), transibit, *commendabit vasa sua*, dimittet partem supellectilis suae, ut expeditus veniat. *Transierunt cursim*, non impediti propter resistentiam illarum civitatum. *Gabaa sedes nostra*. Vox exercitus, qui ibi quievit. *Obstupuit Rama*, idest timuit, quia vicinius erat, *Gabaa Saulis*, civitas regalis tempore Saulis. *Hinni*, more equorum. *Attende Laisa*, quomodo possis fugere, et similiter tu, *paupercula Anathoth*, quia parva villa erat. *Medemena migravit*; fugit, et similiter *habitatores Gabim*. Vox Senacherib ad exercitum: *Confortamini*. *Adhuc dies est, ut in Nobe stetur:* villa est prope Jerusalem, quasi dicat: Adhuc est tantum de die quod possumus illic figere tentoria; quia divinatum erat ei quod si illa die illuc applicaret, vinceret (2). Vel, o *habitatores Gabin confortamini*, quia hostes prope sunt. *Agitabit*, ad modum comminantis. Infra 37: Ad Sanctum Israel. In manu servorum tuorum exprobrasti Domino. Secundo hostium destructio, *Ecce dominator*. Et primo facilitas ex parte punientis, *Confringent*: ad similitudinem facti Gedeonis, Judicum 7. Secundo universalitas ex parte punitorum: *Excelsi*, quantum ad fortes corpore; *sublimes*, quantum ad principes; *condensa saltus*, quantum ad multitudinem populi, idest Fructus, quae faciunt sylvam spissam, *et Libanus*, ipse Senacherib, qui interfectus fuit a filiis suis: infra 27. Mystice Glossa: « *Confringet laguunculam*, « in passionem Christi. »

Nota super illo verbo, *Et erit lumen Israel in ignem*, quia Deus noster dicitur ignis: primo, quia subtilis; et quantum ad hoc primo dicitur subtilis quantum ad substantiam, quia dicitur spiritus. Joan. 4: « Spiritus est Deus. » Secundo quantum ad scientiam, quia penetrabilis. Heb. 4: « Vivus est « sermo Dei et efficax, et penetrabilior omni gla« dio ancipiti. » Tertio quantum ad apparentiam, quia invisibilis. Job 28: « Unde ergo sapientia? » et infra eodem: « Abscondita est ab oculis omnium « viventium. » Secundo quia lucidus. Job 36: « Omnes homines vident eum (3). » Quod autem sit lucidus, patet primo quia manifestat, quantum ad intellectum. Ps. 35: « In lumine tuo videbimus « lumen. » Secundo, quia delectat quantum ad affectum, Tob. 5: « Quale gaudium est mihi qui in « tenebris sedeo, et lumen caeli non video? » Tertio, quia dirigit quantum ad actum. Infra 60. Ambulabunt gentes in lumine tuo, et reges in splendore ortus tui. Tertio, quia calidus; et hoc primo quia vivificat. Job 39: « Tu forsitan in pulvere « calefacies ea? » Thren. 1: « De excelsis misit i« gnem in ossibus meis, et erudivit me. » Secundo quia purgat. Eccl. 38: « Vapor ignis urit « carnes ejus, et in calore fornacis concertatur. » Tertio quia devastat. Deuter. 32: « Ignis succensus

(1) *Al. forte*, scilicet cum 10.
(2) *Al.* secundo.

(1) *Al. magnas*.
(2) *Al.* quod vinceret.
(3) *Al.* Job 36: « Omnes homines. » Secundo etc. quia lucidus.

« est in furore meo, et ardebit usque ad inferni « novissima. » Quarto quia levis; et hoc primo propter motum, quia « universa propter semetipsum « operatus est Dominus: » Prov. 16; secundo propter situm, quia « in altis habitat: » Ps. 112; tertio propter incommixtionis modum. Sapient. 7: « Attingit autem ubique propter munditiam suam: « vapor est enim virtutis Dei. »

CAPUT UNDECIMUM.

Et egredietur virga de radice Jesse, et flos de radice ejus ascendet; et requiescet super eum spiritus Domini, spiritus sapientiae et intellectus, spiritus consilii et fortitudinis, spiritus scientiae et pietatis; et replebit eum spiritus timoris Domini. Non secundum visionem oculorum judicabit, neque secundum auditum aurium arguet; sed judicabit in justitia pauperes, et arguet in aequitate pro mansuetis terrae: et percutiet terram virga oris sui, et spiritu labiorum suorum interficiet impium. Et erit justitia cingulum lumborum ejus, et fides cinctorium renum ejus. Habitabit lupus cum agno, et pardus cum haedo accubabit. Vitulus et leo et ovis simul morabuntur, et puer parvulus minabit eos. Vitulus et ursus pascentur; simul requiescent catuli eorum; et leo quasi bos comedet paleas. Et delectabitur infans ab ubere super foramine aspidis; et in caverna reguli qui ablactatus fuerit manum suam mittet. Non nocebunt et non occident in universo monte sancto meo: quia repleta est terra scientia Domini sicut aquae maris operientis. In die illa radix Jesse, qui stat in signum populorum, ipsum gentes deprecabuntur, et erit sepulcrum ejus gloriosum. Et erit in die illa, adjiciet Dominus secundo manum suam ad possidendum residuum populi sui, quod relinquetur ab Assyriis et ab Ægypto et a Phetros et ab Æthiophia et ab Elan et a Sennaar et ab Emath, et ab insulis maris: et elevabit signum in nationes, et congregabit profugos Israel, et dispersos Juda colliget a quatuor plagis terrae; et auferetur zelus Ephraim, et hostes Juda peribunt. Ephraim non aemulabitur Judam, et Judas non pugnabit contra Ephraim; et volabunt in humeros Philisthiim per mare, simul praedabuntur filios orientis. Idumaea et Moab praeceptum manus eorum; et filii Ammon obedientes erunt. Et desolabit Dominus linguam maris Ægypti, et levabit manum suam super flumen in fortitudine spiritus sui, et percutiet eum in septem rivis, ita ut transeant per eum calceati. Et erit via residuo populo meo, qui relinquetur ab Assyriis, sicut fuit Israel in die illa qua ascendit de terra Ægypti.

Posita destructione adversarii, promittitur reintegratio populi, qui erat divisus in duas partes et decem tribus. Et dividitur in partes duas. In prima describitur restaurator; in secunda promittitur restauratio, ibi, *Et erit in die illa.* Hoc autem capitulum tripliciter exponitur. Hieronymus enim (1) et omnes Sancti nostri exponunt de restauratione facta per Christum, et de Christo, ut sit figurative dictum. Quidam magistri exponunt de Ezechia vel Josia. Similiter figurate accipiunt (2) litteram Judaei de suo Messia, quem expectant, volentes cuncta ad litteram intelligere. Sed haec ultima stulta est et fabulosa: secunda extorta; sed prima simpliciter vera. Et ideo illam prosequentes, alias tangemus ex latere. Dividitur prima pars in tres. In prima describitur restaurator Christus, quantum ad nativitatem; in secunda quantum ad sanctitatem, ibi, *Et requiescet super eum spiritus Domini*; in tertia quantum ad dignitatem, ibi, *In die illa radix Jesse.* Circa primum duo tangit; processum matris ex regali serie vel progenie: *Egredietur virga*, virga cui nullus fructus adhaesit, *de radice Jesse:* ad litteram, de progenie Jesse, qui fuit pater David. Num. 24: « Orietur « stella ex Jacob, et consurget virga de Israel. » Quantum ad processum filii ex matre virgine, *Et flos*, Christus. Can. 2: « Ego flos campi, et lilium « convallium. » *Ascendet*, quia qui de caelo venit, « super omnes est. » Joan. 3. Unde infra 19: « Ecce Dominus ascendet super nubem levem, et « ingredietur Aegyptum, et movebuntur simulacra « Aegypti. » *De radice Jesse.* Jerem. 23: « Suscitabo David germen justum, et regnabit rex, et « sapiens erit, et faciet judicium et justitiam in « terra. » Cum deberet dicere, De virga, dicit, *De radice*, ad excludendum duas haereses. Una quarum dixit (1) quod Christus non habuit veram carnem; alia dixit, quod Christus habuit veram carnem, sed illa non fuit propagata ab Adam et a parentibus et aliis, sed in beata Virgine a Deo creata; aut quod venit a primis parentibus distincta, sicut lux quaedam, nunquam infecta contagione peccati originalis. Quod totum excluditur in hoc quod ex parentibus virginis ascendere dicitur, sicut flos ex radice. Judaei dicunt, quod flos et virga refertur ad Christum; et dicitur virga propter potestatem et flagellationem malorum, et flos propter honestatem et consolationem bonorum. Hieronymus dicit, quod de hoc loco sumitur quod dicitur Matth. 2: « Nazaraeus vocabitur, » idest floridus. Similiter exponunt, qui exponunt de Josia et Ezechia. Et dicunt, quod dicuntur descendere ex Jesse et non ex proximis parentibus, quia David facta est promissio de confirmatione regni in filiis.

Notandum super illo verbo, *Egredietur virga*, quia beata Virgo dicitur virga primo consolans in tribulationibus. Exod. 14: « Tu autem eleva virgam tuam, et extende manum tuam super mare, « et divide illud, ut gradiantur filii Israel in medio mari per siccum. » Secundo fructificans. Numer. 17: « Invenit Moyses virgam Aaron in domo Levi germinasse, et turgentibus gemmis eruperant flores. » Tertio satians. Num. 20: « Cumque levasset Moyses virgam percutiens bis silicem, egressae sunt aquae largissimae, ita ut biberet populus et jumenta. » Quarto flagellans. Num. 24: « Orietur stella ex Jacob, et consurget « virga de Israel, et percutiet duces Moab. » Quinto vigilans. Jerem. 1: « Virgam vigilantem ego « video. »

(1) *Al. omittitur* enim.
(2) *Al.* accipientes.

(1) *Al.* dicit.

Nota super illo verbo, *Et flos de radice*, quia Christus dicitur flos primo propter Mariae puritatem. Cant. 1: « Ecce tu pulchra es, amica mea. » Ibidem: « Ecce tu pulcher es, dilecte mi. » Et infra (nempe Can. 2): « Ego flos campi, et lilium « convallium. » Secundo propter laesionis a vento facilitatem. Job 15: « Laedetur quasi vinea in pri« mo flore. » Tertio propter odoris suavitatem. Eccl. 24: « Ego quasi vitis fructificavi suavitatem « odoris, et flores mei fructus honoris et hone« statis. » Quarto propter decoris pulchritudinem. Eccl. 50: « Quasi arcus refulgens inter nebulas « gloriae, et quasi flos rosarum in diebus vernis. » Quinto propter fructus certitudinem. Eccl. 24: « Ego « quasi vitis fructificavi suavitatem odoris, et flo« res mei fructus honoris et honestatis. »

Et requiescet super eum spiritus Domini. Hic describit ipsum quantum ad sanctitatem, quantum ad tria. Primo quantum ad habitus necessitatis; secundo quantum ad rectitudinem operis, ibi, *Non secundum visionem oculorum judicabit;* tertio quantum ad effectum rectitudinis, ibi, *Habitabit lupus cum agro.* Ostenditur autem perfectio ipsius quantum ad habitus gratuitos in tribus. Primo quantum ad quietem, *Requiescet*, quia non fuit gratia in ipso augmentata. Jer. 31: « Mulier circumdabit vi« rum: » nec interrupta per culpam. 1 Petr. 2: « Qui peccatum non fecit, nec inventus est dolus « in ore ejus: » nec perturbata per pugnam carnis, quia sine originali. Job 3: « Expectet lucem, « et non videat; nec ortum surgentis aurorae. » Joan. 1: « Super quem videritis spiritum descen« dentem et manentem super eum, hic est qui « baptizat. » Quantum ad multitudinem in universitate donorum, *Spiritus sapientiae.* Quamvis enim omnia dona gratiae gratum facientis simul infundantur, non tamen aliquis habet perfectum usum omnium: propter quod de hujusmodi (1) dicitur (Eccl. 44): « Non est inventus similis illi. » Nec circa omnes gratias gratis datas. 1 Corinth. 12: « Alii quidem per spiritum datur sermo sapientiae; « alii autem sermo scientiae, secundum eumdem « spiritum; alii fides in eodem spiritu etc. » Sed Christus omnia perfecte habuit: « non enim ad « mensuram dat Deus spiritum. » Joan. 3. Quantum ad plenitudinem, quia perfectus fuit in omni gratia; quod notatur in hoc quod dicit, *implevit.* Joan. 1: « Vidimus eum plenum gratia. » De omnibus his Col. 2: « In ipso habitat plenitudo di« vinitatis corporaliter. »

Ad evidentiam eorum quae hic dicuntur oportet videre quinque circa haec dona. Primo qualiter differant a virtutibus, beatitudinibus et fructibus; secundo de numero ipsorum; tertio de ordine ipsorum; quarto qualiter sint in Christo; quinto quomodo attribuuntur Spiritui sancto. Circa primum sciendum est, quod, sicut dictum est supra, dona dantur in adjutorium virtutum, quibus perficiuntur animae potentiae ad actus proportionatos, secundum modum humanum; sicut fides, quae facit videre in speculo et aenigmate. Est autem duplex defectus virtutis. Unus per accidens, qui est ex indispositione habentis, ex qua indispositione manet in subjecto: et iste defectus tollitur per augmentum virtutis. Alius defectus est per se ex parte ipsius habitus; sicut fides secundum suam dispositionem est in continente (1) imperfecta, quia aenigmatica. Et iste defectus tollitur per altiorem habitum, qui vocatur donum, quia quasi excedit modum humanae operationis, a Deo datum; sicut donum intellectus, quod facit aliquo modo limpide et clare intueri quae sunt fidei. Operatio autem procedens a virtute perfecta dono dicitur beatitudo; quae nihil aliud est quam operatio secundum virtutem perfectam, ut dicit Philosophus; sicut dicitur Matth. 5: « Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum vide« bunt » Talem autem operationem necessario sequitur delectatio, quia delectatio est operatio proprii habitus non impedita, ut dicit Philosophus: et secundum hoc dicitur fructus. Unde dicit Ambrosius super illud Gal. 5: « Fructus autem spiritus sunt « caritas, pax etc. » quia dicuntur fructus, inquantum mentes sincera dilectione reficiunt. Circa secundum sciendum, quod numerus horum potest accipi tripliciter: quia dona perficiuntur aut per recessum a malo, et sic est timor; aut per accessum ad bonum, et sic vel secundum vitam contemplativam. vel secundum activam. Si secundum contemplativam; aut secundum contemplationem finis, et sic est sapientia, quae est de causis altissimis; aut de his quae sunt ad finem, et sic est intellectus: sicut de substantiis creatis spiritualibus, et de his quae ad eas pertinent. Si secundum activam; aut quantum ad ea ad quae tenentur omnes; et sic exequens est pietas, quae est benevolentia in eos (2) qui fide vel imagine Dei sunt nuntii; dirigens scientia: aut de his ad quae non tenentur omnes; et exequens est fortitudo, ut exponat se difficilibus; dirigens vero consilium. Ex hoc jam patet responsio ad tertium: quia ordinantur primo secundum quod perfectiones sunt: et hic ordo consideratur, secundum exitum donorum a dante, non secundum quod recipiuntur. Tertium patet, quod sapientia dirigit intellectum, quia sapientis est ordinare; et per prima aliquis regulatur, sicut metaphysica (3) alias scientias, consilium fortitudinem, scientia pietatem, timor omnia (4), quia idem dirigit in accessu (5) ad bonum et in recessu a malo. Circa quartum sciendum, quod Christus habuit ista dona secundum excellentissimos usus ipsorum, secundum quos habentur in patria. Non enim habuit timorem servilem ut timeret poenam, vel filialem ut timeret peccare; sed castum timorem qui est reverentiae. Heb. 5: « Exauditus est pro « sua reverentia. » Et similiter patet de aliis. Dicitur autem specialiter, quod replevit eum spiritus timoris, ne ex magnitudine donorum superbus crederetur, sicut primus Angelus, de quo dicitur Ezech. 28: « In multitudine sapientiae tuae (idest nego« tiationis tuae) repleta sunt interiora tua iniqui« tate. » Vel quia per humilitatem salvare venerat. Vel quia in hoc se imitari voluit. Matth. 2: « Discite a me, quia mitis sum et humilis corde. » Circa quintum sciendum est, quod si considerentur ista dona secundum proprias rationes, sicut scientia, inquantum est scientia; tunc quaedam appropriantur Filio quae pertinent ad perfectionem intellectus; quaedam Spiritui sancto quae pertinent ad perfectionem affectus; quamvis omnia commu-

(1) *Al.* de omnibus.

(1) *Al.* est continere.
(2) *Al.* eas.
(3) *Al.* metaphysicus.
(4) *Al.* omnibus.
(5) *Al.* recessum.

niter sint dona totius Trinitatis. Si autem considerentur inquantum habent rationem doni, sic omnia attribuuntur Spiritui sancto, qui est primum donum, in quo omnia dona donantur. Similiter etiam si considerentur quantum ad principium motionis talium donorum, qui est amor. « Bonitas « enim Dei (ut dicit Dionysius) est diffusiva omnium quae recipiuntur in creaturis a Deo, quae « appropriantur Spiritui sancto. » Alii autem referunt hoc ad sanctitatem Josiae et Ezechiae. Judaei ad antichristum.

Non secundum visionem oculorum judicabit. Hic ostendit sanctitatem ejus quantum ad rectitudinem operis; et praecipue in judicando, quia hoc est opus regis. Unde tria ostendit. Primo solertiam in discernendo; secundo justitiam in exequendo, ibi, *Sed judicabit in justitia pauperes;* tertio constantiam in perseverando, ibi, *Et erit justitia cingulum lumborum ejus.* Dicit ergo quantum ad primum: *Non secundum visionem oculorum*, exteriorum, *neque secundum auditum aurium*, exteriorum, sicut Matth. 22, dicentibus: « Magister, scimus quia verax es. » Joan. 2: « Opus ei non erat ut quis ei testimonium redderet (1) de homine: ipse enim sciebat quid erat « in homine. » Et hoc non potest exponi de homine puro, sicut dicitur 1 Reg. 16: « Homo videt « quae foris parent (2), Deus autem intuetur cor. » Et ideo dixerunt discipuli, Joan. 16: « Nunc sci- « mus quia scis omnia. » Alii tamen extorte exponunt de illis regibus: quia non secundum adulationes ea quae primo aspectu videntur judicabunt, sed diligenter veritatem causae inquirent. *Sed judicabit in justitia pauperes.* Hic ostenditur justitia in exequendo. Et primo quantum ad bonos, jus suum distribuendo, *judicabit*, in die judicii, et etiam nunc. Joan. 5: « Pater omne judicium dedit « filio. » *Pauperes*, de quibus Matth. 5: « Beati « pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum « caelorum. » Secundo quantum ad malos: et primo quantum ad membra: *Percutiet terram*, idest terrenos, *virga oris sui:* « Ite maledicti in ignem « aeternum: » Matth. 25. Quantum ad caput: *Spiritu labiorum*, idest indignatione sua verbis expressa, *interficiet impium*, idest antichristum. 2 Thess. 2: « Revelatus fuerit homo peccati, filius perditionis; « qui adversatur et extollitur supra omne quod « dicitur Deus, aut quod colitur. » Vel diabolum. Joan. 12: « Nunc judicium est mundi, nunc prin- « ceps mundi hujus ejicietur foras. » Et totum hoc potest ad litteram exponi de illis regibus qui justi fuerunt, et suis praeceptis impios occiderunt. *Et erit justitia cingulum lumborum ejus.* Hic ponitur constantia in perseverando. *Et erit justitia*, quam observabit in judiciis, *cingulum lumborum ejus*, idest ensis, quo (3) pugnabit; et hoc quo ad Christum, et ad illos reges. Vel *cingulum lumborum* quod fortiter homini adhaeret, et totum hominem undique cingit: *Et fides cinctorium.* Vel *justitia* in aequitate facti, fidelitas in modo faciendi. Eph. ult.: « Estote succincti lumbos vestros: » Vel *justitia*, justi; *fides*, fideles; et sic tantum ad Christum referuntur haec verba. Jerem. 13: « Si- « cut adhaeret lumbare ad lumbos viri, sic agglu- « tinavi mihi omnem domum Israel. » Ex hoc arguit Hieronymus contra Hebraeos quod non possunt omnia intelligi sicut sonant verba, nisi de Christo. *Habitabit lupus cum agno.* Hic ponitur effectus rectitudinis, quae est in multitudine pacis: quam ostendit quantum ad duo. Primo quantum ad magnorum mansuetudinem; secundo quantum ad parvorum securitatem, ibi, *Et delectabitur infans ab ubere.* Mansuetudo ostenditur quantum ad tria. Primo quantum ad habitationem: *Lupus*, rapax, *cum agno*, innocente, et e contra, quia sequetur innocentiam ejus: *pardus*, astutus, *cum haedo*, simplice: *vitulus*, genus animalis fortis, *et leo*, genus animalis fortis et ferocis: *ovis*, genus animalis debilis, *simul* in unitate erunt: « Ubi non est ma- « sculus et femina, gentilis et Judaeus, circum- « cisio et praeputium, barbarus et Scytha, servus « et liber: sed omnia in omnibus Christus. » Col. 3. Quod significatum est in arca Noe, ubi fuerunt omnia animalia utriusque generis: Gen. 7. Secundo quantum ad gubernationem: *Puer parvulus*, Petrus piscator. Supra 8: « Ecce ego et pueri « mei in cubili. » 1 Corinth. 1: « Stulta mun- « di elegit Deus, ut confundat fortia. » *Minabit*, idest ducet ad regnum, sicut dux. Tertio quantum ad conversionem dicit primo quantum ad cibi conformitatem, *Vitulus*, qui comedit herbas, et animal (1) est mundum, *ursus*, qui lacerat carnes, nec est mundum animal, *simul pascentur*, eodem cibo verbi Dei. *Catuli*, idest familiae eorum, *simul*, idest conformiter, *requiescent*, ad comedendum videlicet cibum sacramentorum. 1 Cor. 10: « Eam- « dem escam spiritualem manducaverunt. » Secundo quantum ad cibi humilitatem, *Leo*, rex, *quasi bos*, rusticus, *paleas*, rudem doctrinam, vel ad litteram, abstinentiae cibos. Job 39: « Numquid « volet rhinoceros servire tibi, aut morabitur ad « praesepe tuum? » Sed expressius videtur hoc servari in religione; ubi homines diversae aetatis et conditionis unanimiter et conformiter vivunt. Ps. 67: « Qui habitare facit unanimes in domo. » Alii volunt quod fuerit (2) completum tempore illorum regum, quando majores in pace vivebant cum minoribus. Judaei vero exponunt de pace futura temporibus antichristi. *Et delectabitur infans ab ubere.* Hic ostendit parvorum securitatem; et ponit tria: scilicet eorum confidentiam, cum contra horrorem ponit laetitiam: *Super foramina aspidis*, idest super tribulationes quas diabolus vel tyrannus immittet, *infans ab ubere*, idest statim quod lacte doctrinae fidei nutriri coeperit. Rom. 5: « Non so- « lum autem, sed et gloriamur in tribulationi- « bus, scientes quia tribulatio patientiam operatur. » Vel in convertendis malis. Apocal. ult.: « Qui au- « dit dicat, Veni. » Contra fugam, quae est indicativa timoris, ponit invadendi audaciam; *Qui ablactatus fuerit*, jam solido utens cibo, faciet plus, *quia mittet manum suam in caverna reguli*, idest diaboli, qui, « est rex super universos filios super- « biae: » Job 41. Quia se confidenter persecutionibus tyrannorum exponet, sicut multi martyres fecerunt. Job 39: « Exultat, audacter in occursum « pergit armatis. » Vel refertur ad praedicatores, qui mittunt manum praedicationis ad conversionem peccatorum. Vel *ab uberibus* novitatis et voluptatis, quia novitii de hoc gaudent. Secundo ponit nocendi impotentiam. *Non nocebunt in monte sancto*, idest Ecclesia, nisi volentibus. Luc. 10: « Ecce

(1) *Al.* ut quis interrogaret.
(2) *Al.* patent.
(3) *Al.* quibus.

(1) *Al.* omittitur, et.
(2) *Al.* fuit.

« dedi vobis potestatem super omnia daemo« nia. » Marc. ult.: « Signa autem eos qui crediderint haec sequentur. Linguis loquentur novis, serpentes tollent, et si mortiferum quid biberint, non « eis nocebit. » Tertio ponit utriusque causam: *Quia repleta est terra scientia Domini*. Ps. 18: « In « omnem terram exivit sonus eorum. » Eccli. 24: « Ego sapientia effudi flumina. » Judaei exponunt hoc totum factum ad litteram. Alii dicunt per hoc significari quod temporibus illorum regum committebant se quilibet parvuli audacter illis qui prius fuerant praedicatores et creduli. *In die illa*, Hic ponit dignationem. *In signum*, Crucis, quod assumentes salvabuntur. Joan. 12: « Ego si exal« tatus fuero a terra, omnia traham ad me ipsum. » Infra 49: « Ecce ego levabo ad gentes manum « meam, et exaltabo ad populos signum meum. » *Ipsum gentes deprecabuntur*. Ps. 71: « Adorabunt « eum omnes reges terrae, omnes gentes ser« vient ei. » *Erit sepulcrum ejus gloriosum*: venerabitur ab omnibus. Unde designatum est per sepulcrum quod fecit in Modin in monumentum sempiternum, ut aspiciatur ab omnibus transeuntibus: 1 Machab. 2. Alii exponunt hoc de Josia, quia fuit sepultus in sepulcris regum, *Et erit in die illa, adjiciet Dominus secundo manum suam ad possidendum residuum populi sui*. In parte ista promittit populi restaurationem quantum ad tria. Primo quantum ad ipsorum liberationem; secundo quantum ad liberatorum conditionem, ibi, *Et auferetur zelus Ephraim*; tertio quantum ad liberationis praeparationem, ibi, *Et desolabit Dominus linguam maris Aegypti*. Circa primum duo facit. Primo praemittit liberationem; secundo describit liberationis modum, ibi, *Et levabit signum in nationes* (1). Quidam exponunt hoc de liberatione a captivitate Babylonis, quando possedit eos, eripiens a servitute in deserto Babylonis, et dicitur secunda respectu primae liberationis, qua deduxit eos de servitute Aegypti. Nabuchodonosor enim eos vastante, diversae gentes eos in captivos et in servos duxerant, et multis interfectis, residui congregati sunt ex praecepto regis Tyri, sicut legitur 1 Esdrae 1. Sed melius exponitur de liberatione facta per Christum: sic enim consonat praecedentibus. *In die illa*, scilicet cum steterit in signum populorum, *adjiciet secundo*, per Apostolos, quia primo per se praedicavit. *Residuum*, quia reliquiae salvae fient: in quo notatur paucitas Judaeorum conversorum, et multitudinis gentium. De quo Michaeae ult.: « Factus sum sicut qui colligit in autumno race« mos vindemiae. » *Phetros* regio est, nomen habens ab uno filiorum Abraham: *Elan*, civitas Persidis: *Emath*, Antiochia: *Sennaar* locus in Chaldaea: Jer. 50. Vel *secundo*, idest in secundo adventu, quando per Eliae praedicationem convertentur corda filiorum ad patres: Malach. ult. *Et elevabit*. Hic ponit liberationis modum quantum ad primam expositionem. *Signum* (2), idest edictum regis Tyri. *Profugos Israel*, qui ad litteras Ezechiae venerunt in Jerusalem, et conjunxerunt se duabus tribubus, et cum illis fuerunt captivati, et cum eis liberati. Vel signum Crucis, quantum ad secundam expositionem, *Et congregabit profugos*. Actor. 13: « Vo« bis oportebat primum praedicari verbum Dei; « sed quia repellitis illud . . . ecce convertimur « ad gentes. » Vel *signum*, alicujus miraculi, per quod convertentur ad praedicationem Eliae. Infra 49: « Ecce levabo ad gentes manum meam, et « exaltabo ad populos signum meum. » *Et auferetur zelus Ephraim*. Hic ostenditur liberatorum conditio. Et primo quantum ad concordiam, contra odium quod erat inter Ephraim et Judam. *Et auferetur zelus*, idest odium. Hoc completum fuit in reditu de captivitate, secundum primam expositionem. Vel quantum ad unitatem fidei, secundum secundam. Vel complebitur in futuro, quantum ad tertiam. De ista concordia, Jer. 3: « Ibit domus « Juda ad domum Israel, et venient simul ad ter« ram aquilonis, ad terram quam dedi patribus « vestris. » Secundo quantum ad potentiam in subjugatione hostium, vel quae fuit ad litteram temporibus Machabaeorum quantum ad primam; vel praedicationem Apostolorum quantum ad secundam; vel quantum ad prosperitatem, quam etiam in futuro Dominus eis dabit, quantum ad tertiam. *Volabunt*, quasi velociter impingent, *in humero Philisthiim*, flagellandos, *per mare*, quia sunt circa mare, et hoc quantum ad primam et tertiam. *Simul*, cum eis jam victis, *praedabuntur filios orientis*, Assyrios. Hoc non legitur factum tempore Machabaeorum. Vel *praedabuntur per mare*, quia Philistaei abundant navibus. *Idumaea et Moab*, qui primo hostes, *praeceptum manus eorum*, implebunt, non expectantes alium facientem secundum mandatum: in quo notatur magna exultatio. *Et filii Amon obedientes erunt*. Hi omnes fuerunt magni adversantes. Infra 49: « Ecce isti de longe ve« nient et illi ab aquilone et mari, et isti de terra au« strali. » Vel *volabunt*, prae desiderio praedicandi, *per mare*: quia Apostoli navigio per mare ad multas gentes pervenerunt. Vel per has gentes, quas nominat, omnes intelligit. Infra 60: « Qui sunt « isti qui ut nubes volant, et quasi columbae ad « fenestras suas? » *Praeceptum manus* (1) quia docebunt verbo et exemplo. *Et desolabit Dominus linguam maris Aegypti*. Hic ponitur liberationis praeparatio: et circa hoc duo ponuntur. Primo praeparatio; secundo utilitatis consecutio, ibi, *Et erit via residuo populo meo*. Promittitur autem praeparatio, secundum similitudinem ad duplex beneficium quod exhibitum fuit patribus venientibus de Ægypto. Primo in divisione maris, de quo legitur Exod. 14: et quantum ad hoc dicit, *Linguam maris*; et dicitur lingua maris, quia, sicut dicit Magister in historiis, in egressu filiorum Israel de Ægypto non fuit divisum mare ex uno litore, sed quasi quaedam lingua, quae circumdabat montem quemdam. *Lingua maris*, idest medium maris, more Hebraici sermonis, qui omne quod est in medio linguam vocat, propter hoc quod lingua est in medio oris. Quod quidem ad litteram nunquam fuit factum; sed significatur amotio omnis impedimenti detinentis, quantum ad primam expositionem. Vel lingua maris dicitur Ægyptus, cujus litus lingit mare. Sed quantum ad secundam, *linguam maris Aegypti desolabit*, idest linguam qua idola laudabant. Secundum beneficium in divisione Jordanis, de quo legitur Josue 3: et quantum ad hoc dicit: *Levabit manum suam*, hoc est potentiam suam, *super flumen.... et percutiet eum in septem rivis, ut transeant per eum calceati*. Quantum ad

(1) Al. *et levabit Dominus etc.*
(2) Al. *leva signum*.

(1) *Al. majus.*

primam expositionem, est metaphorica locutio, ut per divisionem maris et fluminis, intelligatur omnis impedimenti amotio. Quantum ad secundum, significatur ad litteram *flumen*, ipse Nilus, qui ab Alexandro divisus est in septem rivos, qui praeparatio Romanis est, et adeo praedilatatu, ut, aqua per rivos et meatus transeunte, transvadari a calceatis posset, idest ab Apostolis, de quibus Ephes. ult.: « Calceati pedes in praeparationem Evangelii « pacis. » Vel per flumen significatur regnum Ægypti, quod divisum est a Romanis in plures Senatus. *In fortitudine spiritus sui*, exercitus Alexandri, vel Romanorum: vel spiritus, idest venti, ad similitudinem ejus quod dicitur Exod. 14: « Flante « vento vehementi et urenti tota nocte. » *Et erit via*. Hic ponitur utilitas: et jam patet per ea quae dicta sunt. *Sicut fuit*. Eccl. 36: « Innova signa et « immuta mirabilia; glorifica manum et brachium « dextrum, excita furorem et effunde iram. »

CAPUT DUODECIMUM.

Et dices in die illa: Confitebor tibi, Domine, quoniam iratus es mihi, conversus est furor tuus, et consolatus es me. Ecce Deus salvator meus: fiducialiter agam, et non timebo. Quia fortitudo mea et laus mea Dominus, et factus est mihi in salutem. Haurietis aquas in gaudio de fontibus Salvatoris: et dicetis in illa die: Confitemini Domino, et invocate nomen ejus, notas facite in populis adinventiones ejus. Mementote quoniam excelsum est nomen ejus. Cantate Domino, quoniam magnifice fecit; annuntiate hoc in universa terra. Exulta et lauda habitatio Sion, quia magnus in medio tui Sanctus Israel.

Hic ponitur gratiarum actio pro suscepto beneficio. Quod quidem jam spiritu prophetali propheta videbat, et populo promittebat. Unde tria facit. Primo decantat canticum; secundo promittit populo beneficium, ibi, *Haurietis aquas in gaudio de fontibus Salvatoris;* tertio praedicit decantaturum populum, ibi, *Et dicetis in illa die*. Tribus autem malis premebantur tunc: scilicet pro praeteritis culpis, divino furore; pro futuris poenis, hostium timore; pro praesentibus malis, cordis dolore. Contra primum commemorat Dei misericordiam; et ideo dicit: *Confitebor tibi*, ego, *Domine*, idest ex nunc laudabo, quia populi nondum vident beneficium de quo gratias agant, de hoc quod sequitur, *quoniam*, primo juste, *iratus es mihi*, pro peccatis meis, *conversus est furor tuus*, in misericordiam, *et consolatus es me*, quantum ad misericordiae effectum (praeteritum pro futuro): et hoc in reditu populi de Babylone, et maxime de consolatione facta per Christum. Zach. 8: « Sicut cogitavi ut affligerem vos cum ad iracundiam provocassent patres « vestri me, dicit Dominus, et non sum misertus; « sic conversus cogitavi in diebus istis ut benefa- « ciam domui Juda et Jerusalem. » Contra secundum confitetur in Deo fiduciam: *Ecce Deus salvator meus*, liberans populum de servitute Babylonis, vel verius, qui salvum facit populum suum. Matth. 1: « Ipse enim salvum faciet populum suum a pec- « catis eorum. » Jerem. 30: « Ne timeas, serve « meus Jacob, ait Dominus, nec paveas, Israel, « quia ecce ego salvabo te de terra longinqua. » Contra tertium, divinae fortitudinis potentiam: *Fortitudo mea*, per quam subsisto, *et laus mea*, quam laudo relictis idolis. Psal. 17: « Dili- « gam te, Domine, fortitudo mea. » *Haurietis*. Hic promittit beneficium. *Aquas*, consolationis, refrigerantes contra aestum tribulationis. *Et dicetis*. Hic praedicit etiam populum decantaturum, post receptum beneficium: et continet mutuam exhortationem populi ad divinam laudem. Ponitur exhortatio ad duo. Ad laudis divinae confessionem, et ad gratiarum actionem, ibi, *Exulta et lauda habitatio Sion*. Circa primum ponuntur quatuor. Aut enim confitemur per fidem: unde, *Confitemini Domino*. Roman. 10: « Corde creditur ad justitiam. « ore autem confessio fit ad salutem. » Aut invocamus per orationem, *Et invocate*. Infra 55: « Quae- « rite Dominum dum inveniri potest invocate eum « dum prope est. » Aut annuntiatur per praedicationem: *Notas facite in populis adinventiones ejus*, quia multa adinvenit ad salvandum. Jer. 31: « Audite « verbum Domini, gentes, et annuntiate in insulis « quae procul sunt. » Aut memoratur per jugem meditationem, *Mementote*. Psal. 104: « Mementote « mirabilium ejus quae fecit, prodigia ejus, et ju- « dicia oris ejus. » *Cantate Domino*. Hic exhortatur ad gratiarum actionem. Et primo ut gratias agant Deo. *Cantate Domino, quoniam fecit magnifice*, nos liberando. Psalm. 97: « Cantate Domino « canticum novum, quia mirabilia fecit. » Secundo ut annuntietur mundo, *Annuntiate*. Tob. 12: « Be- « nedicite Deum caeli, et coram omnibus viventi- « bus confitemini ei. » *Exulta*. Hic ponitur exhortatio ad exultationem: et primo ut sit gaudium in corde, *Exulta*; secundo ut sit jubilus in ore, *Lauda*; tertio ponitur utriusque ratio, *Quia magnus*. Infra 35: « Exultabit laetabunda et laudans. »

Notandum super illo verbo, *Haurietis aquas*, quod est aqua primo doctrinae. Infra 55: « Omnes « sitientes venite ad aquas. » Secundo gratiae. Joan. 7: « Qui in me credit, flumina de ventre ejus « fluent aquae vivae. » Tertio baptismatis. Joan. 3: « Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu « sancto, non potest intrare in regnum Dei. »

Item notandum, quod hauritur aqua de fonte, primo divinae sapientiae. Eccl. 1: « Fons sapientiae « verbum Dei in excelsis. » Secundo aeternae vitae. Jer. 2: « Me dereliquerunt fontem aquae vivae. » Tertio de Christi corpore. Zach. 13: « In die illa « erit fons patens domui David. »

Nota super illo verbo, *Adinventiones ejus*, quod Christus adinvenit primo breve salutis verbum. Baruch 3: « Hic adinvenit omnem viam disciplinae,

« et tradidit illam Jacob puero suo, et Israel dilecto suo. » Secundo novum salvandi modum. Job 33: « Inveni in quo ei propitier. » Tertio populum salvandum. Luc. 15: « Congratulamini mihi, quia « inveni drachmam quam perdideram. »

Nota super illo verbo, *In medio tui Sanctus Israel*, quia Christus est in medio, primo quasi lux ad illuminandum. Eccl. 50: « Quasi stella matutina « in medio nebulae. » Secundo quasi mediator ad reconciliandum. Luc. ult.: « Stetit Jesus in medio « discipulorum, et ait illis, Pax vobis. » Tertio quasi minister ad distribuendum. Luc. 22: « Ego « autem in medio vestrum sum sicut qui ministrat. »

CAPUT DECIMUMTERTIUM.

Onus Babylonis, quod vidit Isaias filius Amos. Super montem caliginosum levate signum, exaltate vocem, levate manum, et ingrediantur portas duces. Ego mandavi sanctificatis meis, et vocavi fortes meos in ira mea, exsultantes in gloria mea. Vox multitudinis in montibus, quasi populorum frequentium, vox sonitus regum gentium congregatarum: Dominus exercituum praecepit militiae belli, venientibus de terra procul. A summitate caeli Dominus, et vasa furoris ejus, ut disperdat omnem terram. Ululate, quia prope est dies Domini, quia vastitas a Domino veniet. Propter hoc omnes manus dissolventur, et omne cor hominis tabescet et conteretur. Torsiones et dolores tenebunt; quasi parturiens dolebunt. Unusquisque ad proximum suum stupebit; facies combustae vultus eorum. Ecce dies Domini veniet crudelis, et indignationis plenus, et irae furorisque, ad ponendam terram in solitudinem, et peccatores ejus conterendos de ea: quoniam stellae caeli et splendor earum non expandent lumen suum. Obtenebratus est sol in ortu suo, et luna non splendebit in lumine suo. Et visitabo super orbis mala, et contra impios iniquitatem eorum; et requiescere faciam superbiam infidelium, et arrogantiam fortium humiliabo. Pretiosior erit vir auro, et homo mundo obrizo. Super hoc caelum turbabo, et movebitur terra de loco suo, propter indignationem Domini exercituum, et propter diem irae furoris ejus. Et erit quasi damula fugiens, et quasi ovis; et non erit qui congreget. Unusquisque ad populum suum convertetur; et singuli ad terram suam fugient. Omnis qui inventus fuerit, occidetur; et omnis qui supervenerit, cadet in gladio. Infantes eorum allidentur in oculis eorum; diripientur domus eorum, et uxores eorum violabuntur. Ecce ego suscitabo super eos Medos, qui argentum non quaerant, nec aurum velint; sed sagittis parvulos interficient, et lactantibus uteris non miserebuntur, et super filios non parcet oculus eorum. Et erit Babylon illa civitas gloriosa in regnis, inclyta in superbia Chaldaeorum, sicut subvertit Dominus Sodomam et Gomorrham. Non habitabitur usque in finem, et non fundabitur usque ad generationem et generationem. Nec ponet ibi tentoria Arabs, nec pastores requiescent ibi; sed requiescent ibi bestiae, et replebuntur domus eorum draconibus. Et habitabunt ibi struthiones, et pilosi saltabunt ibi, et respondebunt ibi ululae in aedibus ejus, et syrenae in delubris voluptatis.

Hic comminatur contra Babylonios, qui duas tribus captivaverant. Et dividitur in partes duas. In prima comminatur hostium destructionem; in secunda promittit ex hoc Judaeorum consolationem, cap. 14: *Prope est ut veniat tempus ejus.* Prima dividitur in duas. Primo ponitur comminationis titulus, et increpatio, *Onus*, idest miseria opprimens. Jer. 23: « Si interrogaverit populus iste, vel « propheta, aut sacerdos, dicens: Quod est onus « Domini? dices ad eos: Vos estis onus: projiciam « quippe vos, dicit Dominus. » Secundo ponitur ipsa comminatio, ibi, *Super montem caliginosum levate signum.* Prima ergo dividitur in partes tres. In prima ponit vastantis exercitus convocationem, scilicet Medorum et Persarum sub Cyro et Dario, qui ceperunt Babylonem, sicut legitur Dan. 5. In secunda ostendit poenae afflictionem, ibi, *Ululate etc.* In tertia subsequentem ejus desolationem, *Et erit quasi damula fugiens.* Circa primum tria ponit. Primo convocat exercitum; secundo describit vocatorum adventum, ibi, *Vox multitudinis in montibus;* tertio inducitur venientibus praeceptum, ibi, *Dominus exercituum praecepit militiae belli.* Circa primum duo facit. Primo ponit convocationem, et convocat ad aggrediendum et obsidendum: *Levate signum*, idest vexillum, *super montem* (1) Babylonis *caliginosum*, propter fumum incendii, quando combusta fuit. *Vel super montem*, civitati adjacentem, *caliginosum*, propter altitudinem nubibus opertum, vel caligare facientem visum. Ad exclamandum, *Exaltate vocem*, ut hostes conveniant. Ad congrediendum, *Levate manum.* Ad pugnandum, et ad capiendum, *Et ingrediantur.* Jer. 51: « Levate si« gnum super muros Babylonis. » Secundo ponit vocatorum conditionem quantum ad idoneitatem propter officii injunctionem, *Sanctificatis meis;* quasi dicat: Quos ad hoc officium peragendum sanctificavi; et quantum ad potestatem *fortes* et quantum ad jucunditatem *exultantes.* Soph. 1: « Sanctifi« cavit Dominus vocatos suos. » *Vox multitudinis in montibus.* Hic describit vocatorum adventum: et primo quantum ad minores. *Vox multitudinis*; secundo quantum ad majores, *Vox sonitus regum.* Jer. 50: « Vox eorum quasi mare sonabit. » Infra 17: « Tumultus tubarum veniet. » *Dominus exercituum praecepit militiae belli.* Hic indicit praeceptum: et primo ponit divinum praeceptum, *Dominus praecepit*; secundo divinum auxilium ad complendum, *A summitate caeli*, quasi ad adjuvandum. *Et vasa*, quaelibet arma. *Ululate, quia prope est dies Domini.* Hic describit poenae afflictionem: et circa hoc tria ponit. Primo puniendorum timorem; secundo afflictionem, ibi, *Ecce dies Domini veniet crudelis, et indignationis plenus;* tertio punientium ferocitatem, ibi, *Ecce ego suscitabo super eos Medos.* Timor autem exprimitur primo quantum ad gemitum oris, *Ululate.* Ezech. 30: « Ululate, vae, « vae diei: quia juxta est dies, et appropinquat « dies Domini, dies nubis. Tempus gemituum (2) « erit. » Secundo quantum ad remissionem operis: *Propter hoc omnes manus dissolventur.* Jer. 50:

(1) Al. *montes*.
(2) Al. gemitum; forte legendum, gentium.

« Audivit famam ejus rex Babylonis, et dissolutae « sunt manus ejus. » Tertio quantum ad turbationem cordis; quod turbatur tripliciter secundum interiorem statum: vel quantum ad jucunditatem, *Tabescet*; vel quantum ad magnanimitatem: *Et conteretur*; quasi in parva divisum; vel quantum ad securitatem per timoris angustias, *Torsione*. Psal. 47: « Ibi dolores ut parturientis. » Secundo turbatum quantum ad auxilii defectum, *Stupebit ad proximum suum*; quasi prae stupore non poterunt auxilium ferre. Quantum ad exterius signum, *Facies combusta*, propter pallorem timoris; vel ad litteram, quia tali morte sunt interfecti. Thren. 4: « Denigrata « est super carbones facies eorum. » *Ecce dies Domini veniet crudelis*. Hic describit poenam afflictorum; et circa hoc tria ponit. Primo poenae magnitudinem, *indignationis*, quantum ad misericordiae subtractionem; *irae*, quantum ad poenae delectationem. Philosophus: « Irati contristantur, « punientes vero gaudent: » *furoris*, quantum ad impetuosam ultionem, quia furor est ira accensa. Infra 30: « Ardens furor ejus, et gravis ad portan- « dum. » Exprimitur etiam in consolationis subtractione: *Quoniam stellae caeli et splendor earum, non expandent lumen suum*. Vel ad litteram, quantum ad eorum reputationem; quia afflictis omnia videntur tenebrosa. Vel *stellae* principes, *sol in ortu suo*, rex, *luna* regina. Apoc. 6: « Sol factus est quasi « saccus cilicinus. » Secundo ponit aequitatem, ordinans (1) poenam contra culpam quam committebant in seipsis. *Visitabo*, vindicabo, *super orbis mala*, idest Babylonis: quia erat in ea monarchia. Vel propter multitudinem undique concurrentium. Et quantum ad culpam quam etiam committebant in subditos, per malorum oppressionem, *Et contra impios*. Vel pactorum irritationem, *infidelium*. Per meliorum molestationem, *Arrogantiam*, qua praesumebant omnes subjugare. Tertio ponit punitionis moderationem; et ponit quatuor. Primo defendentium paucitatem, *Pretiosior*, idest rarior. 1 Reg. 3: « Sermo Dei erat pretiosus: » *erit vir*, qui possit defendere per consilium, *obrizo*, idest auro rubeo, quod optimum est. Supra 10: « Reliquiae saltus ligni « ejus prae paucitate numerabuntur. » Secundo elementorum commotionem, *Super hoc:* quantum ad litteram, potuit esse tempestas in aere, et terraemotus in terra. Vel est hyperbole, prae magnitudine malorum. Jer. 4: « Aspexi terram, et ecce « vacua erat et nihil; caelos, et lux non erat in « eis. » Tertio quantum ad fugientium dispersionem, tam civium et bellatorum, quam etiam captivorum, *Damula*, velox animal. Proverb. 6: « E « ruere quasi damula de manu. » Quarto quantum ad remanentium oppressionem, quae fuit in tribus. In nece hominum: *Omnis qui inventus fuerit*, quantum ad cives, *supervenerit*, quantum ad extraneos, *infantes* quantum ad pueros. Jerem. 51: « Collidam in te senem et puerum. » Secundo fuit in rerum direptione, *Diripientur*. Thren. ult.:

(1) *Al.* ordinis.

« Hereditas nostra versa est ad alienos, domus no- « strae ad extraneos. » Tertio quantum ad violationem mulierum. *Uxores eorum*. Thren. ult.: « Mu- « lieres in Sion humiliaverunt. » *Ecce ego suscitabo super eos Medos*. Hic describit hostium ferocitatem, quae non placatur muneribus, *Qui argentum non quaerant;* nec flectitur misericordia *sed sagittis parvulos interficient;* nec impotentibus viribus, *et lactentibus*; nec filiis parvulis, *et super filios*. Jer. 49: « Ecce ego adducam super eos om- « ne (1) malum. » *Et erit Babylon etc.* Hic describit subsequentem desolationem. Et primo civitatis destructionem, *Versa*, idest subversa, sicut Sodoma, de qua Apoc. 18: « Vae, vae, civitas illa Babylon, « civitas illa fortis, quoniam una hora venit judi- « cium tuum. » Secundo quantum ad ejus perpetuam solitudinem, *Non habitabitur*. Jer. 51: « Non « habitabit qui tendet arcum suum, et non ascen- « det loricatus. » Tertio quantum ad solitudinis horrorem, quod ostenditur ex fuga pastorum, *Nec ponet ibi tentoria*, quia certas mansiones non habet, sed per desertum vagatur, *Nec pastores* ovium, quantum ad habitationem bestiarum et mortuorum; *sed requiescent ibi bestiae*, solitudinem amantes. *Draconibus*, qui secundum quosdam sunt serpentes alati magni; secundum alios sunt pisces magni, habentes humidas squamas: secundum alios, serpentes cubitales, comedentes alios serpentes, et ex hoc flatu oris inficientes. *Struthiones*, animalia quae habet pennas, sed non volant, immo pedibus gradiuntur. Job 39: « Penna struthionis « similis est pennis herodii. » *Pilosi*, idest animalia pilosa, ut vulpes, lupi et hujusmodi: vel homines sylvestres, pilosi et hispidi, qui a quibusdam dicuntur non veri homines, sed figuram hominis habere, vel daemonis in tali figura assumentis corpora. Domos desertas tales frequentantes sunt, qui et ambulant per noctem, et inquietant homines diversis modis. *Ululae*, aves quantitatis corvinae, maculis conspersae, ex hoc dictae quod vocem habeant ad modum ululantium luporum. *Syrenae*, secundum quosdam serpentes cristati et alati; vel pisces marini ad similitudinem mulierum; vel aves dulciter cantantes, *In delubris voluptatis*, idest locis in quibus luxuriabantur. Infra 34: « Et erit cu- « bile draconum, et pascua struthionum, et occurrent « daemonia, onocentaurus, et pilosus. »

Nota super illo verbo, *Super montem caliginosum*, quia est multiplex caligo. Primo ignorantiae. Thren. 2: « Quomodo obtexit caligine in furore « suo Dominus filiam Sion! » Secunda culpae. Psal. 17: « Caligo sub pedibus ejus. » Tertia praesentis poenae. Thren. 4: « Quomodo obscuratum « est aurum, mutatus est color optimus. » Quarta futurae miseriae. Matth. 22: « Ligatis manibus et « pedibus mittite eum in tenebras exteriores. » Et Luc. 16: « Inter nos et vos chaos magnum « firmatum est, ut hi qui volunt hinc transire ad « vos, non possint. »

(1) *Al.* omnes.

CAPUT DECIMUMQUARTUM.

Prope est ut veniat tempus ejus: et dies ejus non elongabuntur. Miserebitur enim Dominus Jacob, et eliget adhuc de Israel, et requiescere eos faciet super humum suam Adjungetur advena ad eos, et adhaerebit domui Jacob. Et tenebunt eos populi, et adducent eos in locum suum. Et possidebit eos domus Israel super terram Domini in servos et ancillas, et erunt capientes eos qui se ceperant, et subjicient exactores suos. Et erit in die illa cum requiem dederit tibi Deus a labore tuo et a concussione tua, et a servitute dura qua ante servisti, sumes parabolam istam contra regum Babylonis, et dices: Quomodo cessavit exactor, quievit tributum? Contrivit Dominus baculum impiorum, virgam dominantium caedentem populos in indignatione plaga insanabili, subjicientem in furore gentes crudeliter. Conquievit et siluit omnis terra, gavisa est, et exultavit; abietes quoque laetatae sunt super te, et cedri Libani. Ex quo dormisti non ascendit qui succidat nos. Infernus subter conturbatus est, in occursum adventus tui suscitavit tibi gigantes. Omnes principes terrae surrexerunt de soliis suis, omnes principes nationum. Universi respondebunt, et dicent tibi: Et tu vulneratus es sicut et nos, nostri similis effectus es. Detracta est ad inferos superbia tua, concidit cadaver tuum. Subter te sternetur tinea, et operimentum tuum erunt vermes. Quomodo cecidisti de caelo lucifer, qui mane oriebaris; corruisti in terram qui vulnerabas gentes? Qui dicebas in corde tuo: In caelum conscendam, super astra Dei exaltabo solium meum, sedebo in monte testamenti, in lateribus aquilonis, ascendam super altitudinem nubium, similis ero Altissimo. Verumtamen ad infernum detraheris in profundum laci. Qui te viderint, ad te inclinabuntur, teque prospicient. Numquid iste est vir qui conturbavit terram, qui concussit regna, qui posuit orbem desertum, et urbes ejus destruxit, vinctis ejus non aperuit carcerem? Omnes reges gentium, universi dormierunt in gloria, vir in domo sua Tu autem projectus es de sepulcro tuo, quasi stirps inutilis, pollutus, et obvolutus cum his qui interfecti sunt gladio, et descenderunt ad fundamenta laci. Quasi cadaver putridum non habebis consortium, neque cum eis in sepultura. Tu enim terram tuam disperdidisti, tu populum tuum occidisti. Non vocabitur in aeternum semen pessimorum. Praeparate filios ejus occisioni, in iniquitate patrum eorum. Non consurgent, nec haereditabunt terram, neque implebunt faciem orbis civitatum. Et consurgam super eos, dicit Dominus exercituum; et perdam Babylonis nomen et reliquias, et germen et progeniem, dicit Dominus Et ponam eam in possessionem ericii, et in paludes aquarum; et scopabo eam in scopa terens, dicit Dominus exercituum. Juravit Dominus exercituum dicens: Si non ut putavi ita erit, et quomodo mente tractavi sic eveniet. ut conteram Assyrium in terra mea, et in montibus meis conculcem eum; et auferetur ab eis jugum ejus, et onus illius ab humero eorum tolletur. Hoc consilium, quod cogitavi super omnem terram; et haec est manus extenta super universas gentes. Dominus exercituum decrevit; et quis poterit infirmare? Et manus ejus extenta; et quis avertet eam? In anno quo mortuus est rex Achaz, factum est onus istud. Ne laeteris Philistaea omnis tu, quoniam comminuta est virga percussoris tui. De radice enim colubri egredietur regulus, et semen ejus absorbens volucrem. Et pascentur primogenita pauperum, et pauperes fiducialiter requiescent; et interire faciam in fame radicem tuam, et reliquias tuas interficiam. Ulula porta, clama civitas, prostrata est Philistaea omnis. Ab aquilone enim fumus veniet, et non est qui effugiat agmen ejus. Et quid respondebitur nuntiis gentis? Quia Dominus fundavit Sion, et in ipso sperabunt pauperes populi ejus.

In parte ista promittit Judaeis liberationem per Babylonis destructionem, quam supra comminatus est: et dividitur in partes tres. In prima promittit liberationem; in secunda praedicit liberatorum (1) contra oppressorem insultationem, ibi, *Et erit in die etc.*; in tertia ponit insultationis confirmationem, ibi, *Non vocabitur in aeternum semen pessimorum.* Circa primum tria ponit. Temporis brevitatem. *Prope est dies Domini*, cui omnia sunt praesentia, vel post nostram captivationem, *dies ejus*, captivationis. Deuter. 32: « Juxta est dies « perditionis, et adesse festinant tempora. » Secundo ponit liberationis modum et ordinem: et primo quantum ad relevationem miseriae, *Miserebitur*: Michaeae 7: « Miserebitur nostri: » quantum ad recuperationem divinae gratiae, *Et eliget*, aliquos scilicet Deut. 7: « Te elegit Dominus: » quantum ad restitutionem patriae, *Et requiescere.* Ezech. 34: « Inducam eos in terram suam, et pascam eas in « montibus Israel. » Tertio describit liberatorum dignitatem, quantum ad extraneorum adhaesionem, *Adjungetur.* Luc. 4: « Appropinquate Deo, et ipse « appropinquabit vobis. » Quantum ad honorificam retentionem, *Tenebunt eos,* scilicet Judaeos, *populi,* apud quos erant captivi, quasi portandos. Infra 49: « Et afferent filios tuos in ulnis, et filias tuas « super humeros portabunt. » Vel aliter: quantum ad deductionem eorum qui adhaeserunt, *Populi,* scilicet Judaei, *tenebunt,* idest retinebunt, *eos,* secum ducendos, qui sibi adhaeserunt. Quantum ad hostium subjectionem, *Et possidebit ad eos,* versa vice. Joel. 3: « Convertam retributionem vestram in caput ve- « strum. » *Et erit in die illa etc.* Hic ponitur insultatio populi liberati contra captivitatem jam destructam. Et primo ponitur titulus sive inscriptio continens tria. Tempus, *Cum requiem dederit a labore*, quo laborasti bellando, *et concussione*, captivitatis, qua tenebaris carcere, *servitute*, qua oppressa es in terra captivitatis, *sumes parabolam,* idest sermonem similitudinarium, qui aliud dicit, et aliud significat: per ea enim quae dicuntur significatur conditio Nabuchodonosor quantum ad potentiam, culpam et poenam, propter quae potuerunt haec contingere, etsi non contigerunt: *circa regem Babylonis.* Michaeae 2: « In die « illa sumetur super nos parabola, et cantabitur can- « ticum cum suavitate. » Habacuc 2: « Numquid « non omnes isti super eum parabolam sument? » Secundo ponitur ipsa insultatio, ibi, *Quomodo cessavit exactor, quievit tributum?* Et primo vivorum; secundo mortuorum, ibi, *Infernus subter te conturbatus est.* Insultatio vivorum tria continet. Ejus destructionem cum culpa, quam commisit in exactione tributorum. *Quomodo cessavit,* in punitione hominum per poenas: *Contrivit,* quasi solutio praemissae quaestionis; in impugnatione regnorum, *Subjicientem.* Jer. 50: « Quomodo confractus est « et contritus malleus universae terrae? » Secundo continet subsecutam pacem, *Conquievit,* ab illo tumultu; *siluit,* a fletu; *gavisa est,* in tui destructione, *et exultavit,* in sua liberatione. Psalm. 57: « Laetabitur justus cum viderit vindictam. » Tertio continet principum alacritatem: *Abietes*

(1) *Al.* liberationem.

quoque, per quas significantur sublimes in dignitate. Simile habetur Ezech. 32: « Cedri non « fuerunt altiores illo in Paradiso Dei. » *Dormisti*, somno mortis, *Succidat nos*, idest occidat. *Infernus subter te conturbatus est*. Hic ponitur insultatio mortuorum contra Nabuchodonosor. Et primo principum et potentum; secundo aliorum, ibi, *Qui te viderint ad te inclinabuntur*. Circa primum duo facit. Primo ponit infernalium occursum, quantum ad ministros poenarum, sive officiales: *Infernus*, idest diabolus, qui praepositus est inferis, *subtus*, quia infernus deorsum est, *conturbatus est*, idest in tumultum versus; quasi diceret: Numquid hoc potuit fieri? Infra 30: « Sperastis in calumnia « et in tumultu, et innixi estis super eo. » Item (1) quantum ad alios potentes decurrentes, *Suscitabit tibi gigantes*, faciens secum tibi assurgere. *Gigantes*, quantum ad fortes corpore. Infra 26: « Morientes « non vivant, et gigantes non resurgant. » *Omnes principes terrae*, quantum ad reges, quorum est sedere in soliis; *Principes nationum*, quantum ad alios potentes, *surrexerunt. Universi*, scilicet infernales gigantes, *respondebunt*, quasi convenisses eos vel quasi flenti. Secundo ponit eorum improperium: et improperant tria; scilicet poenam quam invenit: et quantum ad mortem, *Vulneratus es*, morte, vi divinae potentiae. Psal. 88: « Tu humiliasti sicut vulnera- « tum superbum. » Tum quantum ad mortui humilitatem; et in anima, *Detracta est*; et in corpore, *Concidit cadaver*, mortis. Tum etiam quantum ad mortui afflictionem in inferno, *Subter te*. In quibus omnes poenae inferni designantur. Judith ult. « Dabit ignem et vermes et carnes eorum ut u- « rantur, et sentiant usque in sempiternum. » Secundo improperat gloriam quam amisit. *Tu*, quantum ad dignitatem regni, *Lucifer*, pulcher inter homines et alios reges, *mane*, ante omnes alios monarchas; et quantum ad potentiam belli, *Corruisti in terram*. Dan. 2: « Tu es caput aureum, o « rex; et post te resurget aliud regnum minus te. » Tertio improperant superbiam cordis quam habuit, quantum ad tria: quantum ad superbam cogitationem; secundo quantum ad perversam intentionem, *Ero similis*; tertio quantum ad propositi frustrationem, *Verumtamen*. Cogitatio autem erat (2) superba, quia cogitabat usurpare quae Dei sunt, secundum errorem gentilium, qui credebant homines in Deos mutari, et ex principibus fieri stellas, sicut dicitur 1 Mach. 11: « Patre nostro inter « deos translato. » Cogitabat etiam usurpare divinum locum: *Conscendam in caelum, super astra caeli*: quia sicut sum sum super alios principes in terra, ita ero super alias stellas in caelo. Et divinum cultum. *Sedebo*, idest in templo Dei, quod erat in monte Sion, in quo erat testamentum legis, *in lateribus aquilonis*, idest in Jerusalem, quae erat ad aquilonarem partem montis. Et divinum actum. *Super altitudinem nubium*; quasi dicat: Ut tonem, fulminem. Vel per nubes prophetas; per caelum regnum Judaeorum; per astra Judaeos (3) fulgentes Dei cognitione. *Similis*. Ecce perversa intentio. Ezech. 28: « Numquid dicens loqueris, Deus ego « sum? » *Verumtamen*. Ecce frustratio intentionis. *In profundum laci*, idest in diversissimis poenis. Job 21: « Ducunt in bonis dies suos, et in puncto ad « inferna descendant. » *Qui te viderint*. Hic ponitur insultatio aliarum communium personarum. Et primo describit eorum occursum. Omnes alii *qui te viderint*, in poenis, *ad te inclinabuntur*; quasi dicat: Tantum eris infra alios quod oportebit eos inclinari, ad hoc ut te videant. Sap. 6: « Potentes « potenter tormenta patientur. » Secundo ponit eorum improperium. Et tria improperant. Primo culpam quam commisit: *Conturbavit*, in bellis, *concussit*, mutando dominia: *posuit orbem desertum*, exulando homines: *urbes*, subvertendo civitates: *vinctis non aperuit*, ut possent lumen videre. Ezech. 32: « Dederunt terrorem in terra viventium. » Secundo improperant sepulturam qua caruit (1), quia extumulatus a filio suo, qui divisit cadaver in ducentas partes, et alligavit totidem avibus de diversis terris congregatis, ne posset resurgere. *Pollutus*, sanguine eorum quos occidisti. Jer. 32: « Se- « pultura asini sepelietur. » Tertio improperant damnum quod regno suo intulit. *Perdidisti*, quia Chaldaei plus tenuissent regnum, nisi fuissent peccata Nabuchodonosor: punitur enim populus pro culpa principis, sicut patet Proverb. ult. Cujus ratio est, quia populus solet imitari culpam regis. Proverb. 29: « Princeps qui libenter audit verba mendacii, o- « mnes ministros habet impios. » Totum istud mystice exponitur de diabolo. *Concutit regna*, quasi minister poenae, et culpae, cujus potentia per Christum diminuta est, et in die judicii ex toto in inferno detrahetur, qui voluit in caelum conscendere, et ad aequalitatem majestatis divinae venire, secundum quod exponitur in Glossa.

Nota super illo verbo, *Super astra Dei*, quia sancti comparantur stellis primo propter numerum. Ps. 146: « Qui numerat multitudinem stellarum. » Dan. 7: « Millia millium ministrabant ei, et decies millies « centena millia assistebant ei. » Secundo propter situm. Eccl. 43: « Species caeli gloria stellarum. » Phil. 3: « Nostra conversatio in caelis est. » Tertio propter gradum. 1 Cor. 15: « Stella a stella dif- « fert in claritate. » Quarto propter splendoris rutilum. Dan. 12: « Qui ad justitiam erudiunt plu- « rimos, quasi stellae in perpetuas aeternitates. » Quinto propter ordinatum motum. Judicum 5: « Stellae manentes in ordine et cursu suo, ad- « versus Sisaram pugnaverunt. » 1 Cor. 14: « Om- « nia honeste et secundum ordinem fiant in vo- « bis. » Sexto propter visum. Eccl. 50: « Quasi « stella matutina in medio nebulae. » 1 Joan. 3: « Nondum apparuit quid erimus. » Septimo propter figurae circulum. Apoc. 12: « Mulier apparuit « in caelo.... et in capite ejus corona stellarum « duodecim: » in quo significatur perfectio gloriae.

Non vocabitur in aeternum semen pessimorum. Hic confirmat insultationem: et primo per prophetae (2) vaticinium; secundo per divinum propositum, ibi, *Et consurgam super eos*; tertio per divini propositi firmamentum, ibi, *Dominus exercituum decrevit*. « Circa primum comminatur tria. Et primo regni amissionem: *Semen pessimorum*, idest filii Nabuchodonosor et filiorum suorum, *non vocabitur in aeternum*, idest non supererit. et nomen ejus in honore regni. Secundo filiorum occisionem a Medis et Persis: *Praeparate filios ejus occisioni in iniquitate*; idest pro iniquitate. Tertio impossibilem recuperationem, *Non consurgent. Faciem orbis*,

(1) *Al.* tertio.
(2) *Al.* erit.
(3) *Al.* Judaei.

(1) *Al.* corruit.
(2) *Al.* primo prophetae.

idest Babylonis, quae supra dicta est orbis. Exod. 20: « Ego sum Deus zelotes, visitans peccata patrum in filios. » Sap. 4: « Ex iniquis nascetur iniquitas. » *Et consurgam super eos.* Hic ponitur divinum propositum ad complendum. Et primo ad destruendam Babylonem (1) quantum ad destructionem hominum, *Super eos*, scilicet filios Nabuchodonosor. *Nomen Babylonis*, idest famam potentiae suae, *reliquias* filios, *et progeniem*, nepotes et deinceps. Job 18: « Non erit semen ejus, nec « progenies in populo suo. » Inquantum ad bestiarum habitationem: *Ponam eam in possessionem ericii.* Infra 34: « Ibi habuit foveam ericius, et enutrivit catulos, et circumfodit, et fodit in umbra ejus. » Quantum ad destructionem murorum, *scopabo*, ut non remaneat nisi pavimentum, sicut in domo quando purgatur scopa. Secundo ponit propositum ad destructionem Assyriorum, ut sit in exemplum. Et primo ponit juramentum. *Juravit*, idest immobiliter statuit, *si non ut putavi*, idest statui. Psal. 109: « Juravit Dominus, et non poenitebit eum. » Secundo destructionis locum, *In terra mea*: quia juxta Jerusalem destructus est exercitus Senacherib. Infra 25: « Faciet Dominus in « monte hoc convivium pinguium. » Tertio describit poenae fructum, *Auferetur.* Supra 9: « Jugum enim « oneris ejus, et virgam humeri ejus et sceptrum « exactoris ejus superasti. » Tertio ponit propositum de destructione omnium popularium: *Hoc consilium quod cogitavi super omnem terram*, destruendam, quantum ad deliberationem. *Manus ejus*, idest potentia, quantum ad executionem. Jer. 25: « Sume « calicem vini furoris hujus de manu mea. » Vel *omnem terram*, protegendam ab Assyriis. *Et haec manus extenta*, quae destructa est. Et sic erit fructus poenae in omnibus gentibus. *Dominus exercituum decrevit.* Hic ostendit divini propositi stabilimentum. Et quantum ad decretum sapientiae, *Decrevit*; et quantum ad expletionem potentiae: *Et manus ejus extenta, et quis avertet eam?* Job 23: « Ipse solus est, et nemo potest avertere cogita- « tionem ejus; et anima ejus quodcumque volue- « rit hoc facit. » *In anno.* Hic comminatur contra hostes de afflictione Judaeorum gaudentes: et primo contra Philistaeos, qui gaudebant de minoratione eorum per mortem Ezechiae: secundo contra Moabitas, qui gaudebant de eorum destructione per Assyrios vel Chaldaeos. Cap. 15: *Onus Moab etc.* Prima in duas. In prima ponitur tempus comminationis: *In anno*, cujus tempore Philistaei occupaverant quasdam civitates de regno Judaeorum, ut dicitur 2 Paral. 28: et tamen Achaz eis resistebat; et ideo in morte ejus laetabantur quasi licentius Judaeos infestaturi. Secundo ponitur comminatio, *Ne laeteris.* Et primo comminatur afflictionem quam passi sunt sub Assyriis, ibi, *Ulula porta, clama civitas.* Circa primum tria facit. Primo enim excludit stultum gaudium: *Ne laeteris*, de hoc, quoniam *virga*, idest potestas, *percussoris tui*, idest Achaz, *comminuta est*, per mortem. Eccle. 2: « Risum reputavi errorem. » Secundo comminatur poenae augmentum: *De radice enim colubri egredietur regulus*,; quasi dicat: Sic ut regulus, qui et basiliscus, plus nocet quam alius coluber, qui etiam visu et flatu interficit non solum animalia, sed etiam aves volantes, unde *absorbens volucrem*; ita Ezechia filius Achaz plus ceteris vos affliget. 3 Reg. 12: « Pater meus imposuit vobis o- « nus grave; ego superaddam. » Tertio praedicit poenae effectum, *Et in cunctis*, quantum ad terrae ubertatem. *Et pascentur primogeniti*, idest Judaei, de quibus Exo. 4: « Primogenitus meus « Israel. » Et quantum ad pacis securitatem, *Fiduc aliter.* Infra 32: « Sedebit populus meus in pul- « chritudine pacis, in tabernaculis fiduciae. » Et effectum in Philisthaeis per contrarium, scilicet famis, contra primum: *Introire faciam in fame radicem*, idest eos etiam qui alii nutrimenta ministrare debeant. Et occisionis, contra secundum: *Et reliquias*, ab Ezechia, *interficiam*, per Assyrios et Chaldaeos. Infra 65: « Servi mei comedent, et vos esurietis; « servi mei bibent, et vos sitietis. » *Ulula porta, clama civitas.* Hic comminatur destructionem per Assyrios: et primo comminatur eorum destructionem; secundo Judaeorum liberationem, ibi, *Et quid respondebitur nuntiis gentis?* Circa primum tria ponit. Primo comminatur naturalem destructionem. *Porta*, idest judices sedentes in portis. Jer. 3: « Vox in viis audita est, ploratus et ululatus fi- « liorum Israel. » Hostium multitudinem. *Fumus*, excitatus ex multitudine exercitus propter pulverem (1) *ab aquilone*, propter situm Assyriorum ad Philistaeos. Jer. 1: « Ab aquilone pandetur omne « malum super omnes habitatores terrae. » Tertio evasionis impassibilitatem. *Et non erit qui effugiat.* Thren. 2: « Non fuit in die furoris recorda- « tus scabellum pedum ejus. » *Et quid respondebitur.* Hic promittit liberationem. Et primo ponit interrogationem: *Nuntiis*, Angelis praepositis diversis provinciis, vel de eorum statu solicite inquirentibus; vel nuntiis missis ad consulendum Isaiam, sicut legitur de Jeremia 37. Secundo ponitur responsio: *Quia Dominus fundavit Sion*; idest, sua protectione firmavit.

(1) *Al.* Babylonis.

(1) *Al.* hostium multitudine exercitus propter pulverem.

CAPUT DECIMUMQUINTUM.

Onus Moab. Quia nocte vastata est Ar, Moab conticuit: quia nocte vastatus est murus, Moab conticuit. Ascendit Domus, et Dibon ad excelsa in planctum super Nabo, et super Medaba. Moab ululavit. In cunctis capitibus ejus calvitium, et omnis barba radetur. In triviis ejus accincti sunt sacco; super tecta ejus, et in plateis ejus omnis ululatus descendet in fletum. Clamabit Esebon, et Eleale: usque Jasa audita est vox eorum. Super hoc expediti Moab ululabunt; anima ejus ululabit sibi. Cor meum ad Moab clamabit: vestes ejus usque ad Segor vitulam consternantem. Per ascensum enim Luith flens ascendet, et in via Oronaim clamorem contritionis levabunt. Aquae enim Nemrim desertae erunt, quia aruit herba, defecit germen, viror omnis interiit. Secundum magnitudinem operis et visitatio eorum. Ad torrentem salicum ducent eos, quoniam circuibit clamor terminum Moab. Usque ad Gallim ululatus ejus, et usque ad puteum Helim clamor ejus: quia aquae Dibon repletae sunt sanguine. Ponam enim super Dibon additamenta his qui fuerint de Moab leonem, et reliquiis terrae.

In parte ista comminatur contra Moabitas, qui descenderunt a Moab primogenito Loth, Gen. 19, propter hoc quod gavisi sunt de destructione filiorum Israel ab Assyriis et Chaldaeis, a quibus tamen ipsi sunt destructi, quamvis post. Et dividitur in partes duas. In prima comminatur destructionem; in secunda destructionis conditionem, ibi, *Emitte*] *agnum*, cap. 16. Prima in duas. In prima comminatur destructionem per Assyrios: in secunda per Babylonios, ibi, *Ad torrentem salicum ducent eos*. Prima in tres. In prima designat ex dolore poenae magnitudinem; in secunda poenae modum et ordinem, ibi, *Vectes ejus*; in tertia magnitudinis rationem, ibi, *Secundum magnitudinem operis et visitatio eorum.* Magnitudinem autem doloris ostendit quantum ad tria: scilicet per stuporis silentium; per doloris fletum, ibi, *Ascendit domus*; per compassionem hostium, ibi, *Cor meum ad Moab clamabit.* Stupor autem contingit ex privatione eorum quibus aliquis confidit. Confidebant autem in regia civitate a qua sperabant auxilium, et in munitionibus: et ideo dicit: *Onus Moab*; idest, haec est visio de onere Moab, idest de provincia Moabitarum. *Conticuit*, prae stupore, *quia Ar*, civitas regia, *vastata est nocte*. Ad litteram, propter gravem tribulationem. Et quia nocte vastatus est murus et munitio, *Moab conticuit*, ac si fures intrassent. *Ascendit domus.* Hic ostendit magnitudinem poenae ex magnitudine fletus: et tria ponit. Primo praedicit fletum: et quantum ad flentes, *Domus*, scilicet regia, hoc est nobiles ejus, *et Dibon*, quaedam civitas. Et quantum ad locum: *Ascendit in planctum*, idest ad flendum, *ad excelsa* in quibus idolis immolabant, ut plangendo auxilium quaererent. Et quantum ad materiam: *Moab*, tota provincia, *ululavit super Nabo et super Medaba*, quaedam civitates quae destructae fuerant. Jerem. 6: « Luctum unigeniti fac tibi. » Secundo describit plangendi modum, secundum morem antiquorum, qui nutrientes tempore laetitiae barbam et comam, tempore tristitiae deponebant, sicut habetur Job 1: « Fuso capite corruit in terram. » *In cunctis capitibus ejus calvitium.* Supra 3: « Et erit pro « crispanti crine calvitium. » Tertio excludit (1) fletus terminum. Et quantum ad diversitatem locorum: quia *omnis*, idest omnibus modis, *ululatus*, erit, *super tecta ejus*, quae plana habebant ad sedendum, *et in plateis ejus descendet in fletu*, ab excelsis in quae flens ascenderat; ut in montibus et vallibus fletus sit. *Esebon clamabit*, flens, *et Eleale*, quae sunt civitates, quinimo terrae regni Moab. *Vox eorum audita est usque Jasa*, quae est alia civitas ejus. Et quantum ad diversitatem flentium: *Super hoc*, malum, *expediti*, scilicet ad pugnandum; non tantum senes, et simul cum aliis (2), sed etiam *sibi*, quando stat solitarius, *anima ejus ululabit:* quia planctus procedit ex intimis cordis. Jer. 48: « Super omnem tectum Moab et in plateis ejus « omnis planctus. »

Nota super illo verbo, *Nocte vastatus est murus* quia nox primo habet (3) obscuritatem: et primo originalis maculae. Job 3: « Pereat dies in qua « natus sum, et nox in qua dictum est, Conceptus « est homo. » Secundo actualis culpae. 1 Thess. 5: « Qui dormiunt, nocte dormiunt. » Tertio infidelis ignorantiae. Rom. 13: « Nox praecessit, dies autem « appropinquavit. » Secundo vero habet horrorem. Primo opprimentis expectationis. Job 27: « Nocte « opprimet eum tempestas. » Secundo praesentis afflictionis. Prov. ult.: « Non extinguetur in nocte « lucerna ejus. » Tertio aeternae damnationis. Sap. 17: « Vinculis tenebrarum, et longae noctis com« pediti, inclusi sub tectis fugitivi perpetuae pro« videntiae placuerunt. » Tertio nox habet quietem contemplationis; in qua primo est ferventis amoris desiderium: infra 26: « Anima mea desideravit te in « nocte: » secundo debitae confessionis sacrificium. Ps. 118: « Media nocte surgebam ad confitendum tibi; » tertio divinae consolationis silentium: Sap. 18: « Cum enim quietum silentium continerent omnia, « et nox in suo cursu medium iter haberet; om« nipotens sermo tuus, Domine, exiliens de caelo, « a regalibus sedibus venit. »

Cor meum ad Moab clamabit. Hic ostendit magnitudinem poenae ex compassione hostium, quia ipse propheta condolebat *ad Moab*, idest pro afflictione Moab. Jer. 48: « Supra te evigilabo. » *Vectes.* Hic describit poenae modum et ordinem; et ponit tria. Primo terrae vastationem, *Vectes*, idest fortitudo, *ejus*, scilicet deserti sunt, *usque ad Segor*, una de urbibus destructis: Gen. 19, quae erit in terris Moab. *Vitulam*, propter luxuriam, *consternantem*, idest trium annorum, quando sunt animalia in suo robore et fervore. Vel *consternantem*, quia tertia concussione terraemotus corruit, recedente Loth. Jer. 46: « Vitula elegans atque famosa « Ægyptus. » Secundo hominum captivitatem· *Per ascensum enim Luith*, quidam clivus, vel quidam

(1) *Al.* excluditur.
(2) *Al.* non tamen senes, et etiam simul cum aliis.
(3) *Al.* nox habet.

vicus, unde ducebantur captivi, *ascendet*, Moab captivus ductus. *Et in via Oronaim*, cujusdam civitatis de Moab, per quam transibunt, *levabunt clamorem contritionis*. Nahum 2: « Miles captivus ductus « est. » Tertio agrorum sterilitatem, *Aqua enim*; idest, terra Moab ita erit sterilis sicut locus juxta oppidum *Nemrim*, quod est juxta mare, propter aquas salsas et amaras. Non quidem propter aquas, sed Dei judicio, *herba*, jam nata, *aruit*; *germen*, quantum ad ea quae erant in pullulatione; *viror*, arborum jam natarum. Ps. 106: « Posuit « flumina in desertum. » *Secundum magnitudinem operis et visitatio eorum*. Hic ponitur ratio magnitudinis poenae. *Operis* peccati; *visitatio*, ultio. Deut. 25: « Pro mensura peccati erit et plagarum mo- « dus. » *Ad torrentem salicum ducent eos*. Hic comminatur destructionem per Babylonios; in qua quidam fuerunt captivati. Et quantum ad hoc dicit: Chaldaei *ducent eos ad torrentem*, Euphratem, juxta Babyloniam, *salicum*, quia juxta fluvium crescunt. Ps. 136: « Super flumina Babylonis illic sedimus, « et flevimus. » Quidam fuerunt interfecti; et quantum ad hoc dicit: *Quoniam circuibit clamor*, flentium, vel pugnantium Chaldaeorum: *quia aquae Dibon*, nomen civitatis; in quibus aquis propter amoenitatem locorum suas luxurias exercebant. 4 Reg. 3: « Incurrerunt Moabitae aquas Dibon. » Quidam residui fuerunt diversis persecutionibus afflicti: *Ponam enim super Dibon* (1), ad quam Judaei confugerant, haec *additamenta*, poenarum, *his qui fugerint de Moab*, ab Assyriis, *et reliquiis terrae*, quos dimiserunt Assyrii. *Leonem*: ad litteram, bestias eos interficientes; vel hostem saevientem, scilicet Chaldaeum. Supra 9: « In omnibus his non est « aversus furor ejus. »

(1) *Al. omittitur super*.

CAPUT DECIMUMSEXTUM.

Emitte agnum, Domine, dominatorem terrae, de petra deserti ad montem filiae Sion. Et erit sicut avis fugiens, et pulli de nido avolantes; sicut erunt filiae Moab in transcensu Arnon. Ini consilium, coge concilium; pone quasi noctem umbram tuam in meridie: absconde fugientes, et vagos ne prodas. Habitabunt apud te profugi mei. Moab esto latibulum eorum, a facie vastatoris. Finitus est enim pulvis, consummatus est miser, defecit qui conculcabat terram. Et praeparabitur in misericordia solium, et sedebit super eum in veritate in tabernaculo David, judicans, et quaerens judicium, et velociter reddens quod justum est. Audivimus superbiam Moab: superbus est valde. Superbia ejus et arrogantia ejus et indignatio ejus plusquam fortitudo ejus. Idcirco ululabit Moab ad Moab, universus ululabit. His qui laetantur super muros cocti lateris, loquimini plagas suas: quoniam suburbana Esebon deserta sunt; et vineam Sabama domini gentium exciderunt. Flagella ejus usque ad Jazer pervenerunt: erraverunt in deserto, propagines ejus relictae sunt, transierunt mare. Super hoc plorabo in fletu Jazer; et vineam Sabama. Inebriabo te lacryma mea, Esebon et Eleale; quoniam super vindemiam tuam et super messem tuam vox calcantium irruit. Et auferetur laetitia et exultatio de Carmelo; et in vineis non exultabit, neque jubilabit. Vinum in torculari non calcabit qui calcare consueverat: vocem calcantium abstuli. Super hoc venter meus ad Moab quasi cithara sonabit, et viscera mea ad murum cocti lateris. Et erit cum apparuerit quod laboravit Moab super excelsis suis, ingredietur ad sancta sua ut obsecret, et non valebit. Hoc verbum quod locutus est Dominus ad Moab ex tunc; et nunc locutus est dicens: In tribus annis, quasi anni mercenarii, auferetur gloria Moab super omni populo multo, et relinquetur in eo sicut racemus parvus et modicus, nequaquam multus.

Hic describit poenae conditionem; et ponit duas conditiones. Primo aequitatem ex parte judicantis: secundo deceptionem ex parte patientis, ibi, *Et erit cum apparuerit quod laboravit Moab super excelsis suis*. Æquitas autem poenae disponitur ex culpa praecedente; et ideo ordinat culpam. Ponit autem duplicem culpam. Primo contra praeceptum promissi beneficii; secundo contra praeceptum salubris dati consilii, ibi, *Ini consilium, coge concilium*. Circa primum duo facit. In prima promittit beneficium Christi nascituri de eorum gente, ut ex hoc aliquam consolationem accipiant. Ruth enim Moabites nupsit Booz, ex quo concepit Obed patrem Jesse patris David, de quo natus est Christus; ut dicitur Ruth ultim. Et ideo dicit, *O Domine*, Pater, *Agnum*, Christum: Joan. 1: *De petra deserti*, de Ruth gentili, cujus populus lapideus est, deos lapideos adorans: et ob hoc a Deo desertus. *Ad montem*, Jerusalem, in quo occisus est et resurrexit, vel Ecclesiam. *Dominatorem*. Apoc. 4: « Dabant « gloriam et honorem et benedictionem sedenti « super thronum. » Secundo ponitur poena contemnentium: *Erit sicut avis fugiens, et pulli de nido avolantes*, unde fugerunt, vel quia captivi ducebantur. Supra 10: « Invenit quasi nidum manus « mea fortitudinem populorum. » Alii hic volunt, licet extorte, ad litteram exponere de tributo agnorum, quod rex Moab subtraxerat a rege Israel; sicut dicitur 4 Reg. 3, quod per prophetam praedicitur restituendum regi Jerusalem. *Dominatorem*, in signum dominii, *de petra deserti*, locus in quo nutriebantur oves. *Ini consilium, coge concilium*. Hic ordinat poenam contra contemptum dati consilii. Et dividitur in tres partes. In prima ponit consilium; in secunda consilii contemptum, ibi, *Audivimus superbiam Moab*; in tertia poenam contemnentium, ibi, *idcirco ululabit Moab*. Circa primum tria ponit. Primo hortatur ad liberationem, ibi, *Ini consilium etc.* quasi dicat: Delibera qualiter salvari possit. Consilium est ipsa quaestio quae vertitur inter consiliantes: concilium congregatio consiliatorum. *Coge*, quasi strictum consilium habens. Prov. 11: « Salus ubi multa consilia. » Eccl. 32: « Om- « nia fac cum consilio, et post factum non poe- « nitebis. » Secundo ponit consilii tenorem: *Pone quasi noctem*: in quo hortatur ad duo. Ad receptionem Judaeorum fugientium, ut locum absconsionis praeparet. *Pone quasi noctem*, idest praepara te ad occultandum eos ita in die ac si in nocte:

vel *in meridie*, aperta persecutione, ut fugientes celes. *Absconde*, ut abscondens non reveles *vagos*. Hortatur etiam et receptos amicabiliter sustentet, *Habitabunt*. Infra 32: « Et erit vir sicut qui absconditur a vento, et celat se a tempestate. » Tertio assignat rationem, ibi, *Finitus est enim pulvis*. Et primo ponit quantum ad hostium destructionem, ne eorum timore diminuat: *Finitus est pulvis*, multitudo exercitus Senacherib, *consummatus est*, idest occisus a filiis, *miser*, Senacherib: infra 37: « Defecit, « quantum ad potentiam. » Secundo quantum ad Judaeorum restaurationem, ut libentius faciat: quantum ad regni praeparationem, *Praeparabitur*, in misericordia Dei, vel regis misericordis: *Solium*, regum Juda; quantum ad regis potestatem: *Sedebit*, quia quiete regnabit, quantum ad judicii aequitatem: *In veritate judicans*, quantum ad sententiae prolationem: *Quaerens*, quantum ad causarum discussionem: *Reddens*, quantum ad sententiae executionem. Et hoc potest exponi de Ezechia, vel de Christo. Supra 9: « Super solium David et super regnum « ejus sedebit. »

Nota super illo verbo, *Emitte agnum*, quia Christus dicitur agnus primo propter vitae puritatem. Exod. 12: « Erit agnus sine macula, masculus, « anniculus. » Secundo propter mortis mansuetudinem. Infra 53: « Quasi agnus coram tondente se « non aperuit os suum. » Tertio propter peccati expiationem. Joan. 1: « Ecce agnus Dei, ecce qui tollit « peccata mundi. »

Nota super illo verbo, *De petra deserti*, quod beata Virgo dicitur petra primo propter gratiae firmitatem, Eccl. 16: « Fundamenta aeterna. » Secundo propter continentiae frigiditatem. Infra 32: « Sicut umbra petra prominentis in terra deserta. » Tertio propter fructus ubertatem. Job 29: « Petra « fundebat rivos olei. »

Et nota, quod ista petra fuit singularis deserti: quia praecipua quantum ad primum. Can. 4: « Tota « pulchra es, amica mea. » Secundo, quia prima quantum ad secundum. Can. 1: « Curremus in « odorem unguentorum tuorum. » Virgo quantum ad tertium. Supra 7: « Ecce virgo concipiet et pa- « riet filium. »

Nota super illo verbo, *Emitte*, scilicet tu Pater Filium, quod Pater misit Filium primo sicut sol radium. Eccl. 43: « Tripliciter sol exurens montes. » Secundo sicut fons fluvium. Eccl. 24: « Ego quasi « fluvius Dorix. » Tertio sicut pater filium. Joan. 3: « Sic Deus dilexit mundum ut Filium unigeni- « tum daret. »

Audivimus superbiam Moab. Hic ponit contemptum consilii ex superbia procedentem: unde describit eorum superbiam quantum ad tria. Primo quantum ad divulgationem, *Audivimus*, quasi publicum; quantum ad quantitatem, *Superbus est valde*; quantum ad hoc quod excedit ejus dignitatem, *Superbia ejus*, qua de bonis habitis se extollit, *et arrogantia*, qua non habita praetendit; *indignatio*, qua vindictas praesumptuose proponit, *plusquam fortitudo ejus. Ideirco ululabit Moab*. Hic ponit poenam contemnentium. Et primo puniendorum fletum, *Moab ad Moab*, idest ad invicem; de quo supra 15, satis dicitur. « Secundo describit poenae modum: *His qui laetantur, loquimini plagas suas*: gloriantur, et confidant de munitionibus ex muris lateritiis: Ezech. 33: « Si speculator viderit gladium venientem, et non insonuerit buccina, et populus se non custodierit, « veneritque gladius, et tulerit de eis animam; il- « le quidem in iniquitate sua captus est, sangui- « nem autem ejus de manu speculatoris requiram. » Secundo ponitur poenae descriptio quantum ad destructionem terrarum. *Esebon*, civitas, in cujus terris abundabat triticum. *Sabama*, civitas vicina, in qua abundabat vinum. Quantum ad hostium fortitudinem, *Domini gentium*, idest Assyrii, vel Chaldaei, multis gentibus dominantes, *Flagella*, idest palmites qui sunt in summitate vitis, per quos metaphorice significantur principes et sublimes. *Usque ad Jazer*, destruendo, quae est in ultimis finibus, quantum ad afflictionem hominum. Errorem gentium, *Erraverunt*. Ps. 106: « Erraverunt in « solitudine, in inaquoso. » Vilitatem remanentium, *Propagines*, quae remanent in vinea excisis flagellis, sine fructu et decore. Dan. 4: « Germen radi- « cum ejus, in terra sinite. » Elongationem captivorum: *Transierunt mare*, Moabiticum, ducti captivi in Babyloniam. Vel *mare*, idest Euphratem, secundum consuetudinem Hebraeorum. Joel. 3: « Vendabunt eos Sabaeis genti longinquae. » Vel exponitur de Assyriis mare transeuntibus, et venientibus ad destruendum. Tertio ponitur prophetae compassio; et primo ponitur compassio *super hoc*, scilicet malum Moab, *plorabo in fletu Jazer*, idest flens illam civitatem Moab. Et similiter etiam *vineam Sabama, et Eleale*. Secundo ponitur compassionis ratio quantum ad hostium impetum, *Calcantium*, idest Assyriorum devastantium. Et quantum ad sublatum ab eis gaudium, quod habebant de abundantia frumenti, *De Carmelo*, idest de fertilitate: Carmelus enim est in Moab; sed utuntur Judaei nominibus propriis pro appellativis. Gaudium quod habebant in abundantia vini, *In vineis*. Tertio infertur quasi ex ratione conclusio: *Super hoc*, infortunio, *venter*, idest sensus, *meus quasi cithara*, faciens sonum ad planctum. Vel quia cithara auget gaudium laetis, et tristitiam tristibus. Vel propter concordiam virtute prophetae. *Et erit cum apparuerit quod laboravit Moab super excelsis suis*. Hic ostendit frustrationes eorum, *Super excelsis*, idest de idolis, quibus sacrificabant in excelsis, et quibus sacrificabant in templis, quando erant in timoribus. Deut. 32: « Ubi sunt dii eorum in qui- « bus habebant fiduciam? » *Hoc verbum quod locutus est Dominus ad Moab*. Hic est epilogus. *Et tunc*, a morte regis Achaz. *Et nunc*. Hic ostendit brevitatem temporis. *In tribus annis*, qui erunt usque ad destructionem vestram, et a morte Achaz: suo tempore fuit visio hujus secundi verbi: vel in quibus durabit vestra persecutio vel impugnatio. *Anni mercenarii*: quia post hos Dominus reddet vobis mercedem pro peccatis vestris. Vel qui videntur magni, mercenarii sunt, et domino parvi. Job 7: « Militia est vita hominis super terram; et « quasi mercenarii dies ejus. »

CAPUT DECIMUMSEPTIMUM

Onus Damasci. Ecce Damascus desinet esse civitas, et erit sicut acervus lapidum in ruina. Derelictae civitates Aroer gregibus erunt, et requiescent ibi, et non erit qui exterreat. Et cessabit adjutorium ab Ephraim, et regnum a Damasco, et reliquiae Syriae sicut gloria filiorum Israel erunt: dicit Dominus exercituum. Et erit in die illa, attenuabitur gloria Jacob, et pinguedo carnis ejus emarcescet; et erit sicut congregans in messe quod restiterit, et brachium ejus spicas leget. Et erit sicut quaerens spicas in valle Raphaim, et relinquetur in eo sicut racemus, et sicut excussio oleae, duarum vel trium olivarum in summitate rami, sive quatuor aut quinque. In cacuminibus ejus fructus ejus, dicit Dominus Deus Israel. In die illa inclinabitur homo ad factorem suum, et oculi ejus ad Sanctum Israel respicient; et non inclinabitur ad altaria quae fecerunt manus ejus, et quae operati sunt digiti ejus; non respicient lucos et delubra. In die illa erunt civitates fortitudinis ejus derelictae sicut aratra et segetes quae derelictae sunt a facie filiorum Israel. Et eris deserta, quia oblita es Dei salvatoris tui, et fortis adjutoris tui non es recordata. Propterea plantabis plantationem fidelem, et germen alienum seminabis. In die plantationis tuae labrusca, et mane semen tuum florebit. Ablata est messis in die hereditatis, et dolebit graviter. Vae multitudini populorum multorum, ut multitudo maris sonantis, et tumultus turbarum, sicut sonitus aquarum multarum. Sonabunt populi sicut sonitus aquarum inundantium; et increpabit eum, et fugiet procul. Et rapietur sicut pulvis montium a facie venti, et sicut turbo coram tempestate. In tempore vespere, et ecce turbatio; in matutino, et non subsistet. Haec est pars eorum qui vastaverunt nos, et sors diripientium nos.

Hic incipit comminari contra illos qui praeparabant populo Dei occasionem peccandi, dum per confidentiam auxilii ipsorum de Deo confidere non curabant. Et dividitur in duas. In prima contra Syros, qui populo decem tribuum auxilium conferebant; in secunda contra Ægyptios, qui duabus tribubus. Cap. 18: *Vae terrae cymbalo alarum etc.* Prima in tres. In prima comminatur destructionem Syrorum auxilium promittentium; in secunda decem tribuum in promisso auxilio confidentium, ibi, *Et erit in die illa, attenuabitur gloria Jacob*; in tertia Assyriorum utrosque destruentium, ibi, *Vae multitudini populorum multorum.* Circa primum duo. Primo comminatur destructionem; in secunda describit destructionis effectum, ibi, *Et cessabit adjutorium ab Ephraim.* Destructionem autem comminatur primo quantum ad regiam civitatem: *Desinet esse civitas,* per depopulationem hominum; *erit sicut acervus,* per destructionem murorum. Mich. 3: « Sion erit quasi ager. » Secundo quantum ad adjacentem regionem, *Aroer,* idest illius regionis Syriae, in qua multae civitates sunt, vel *Aroer,* myrica: quasi: Sicut loco in quibus abundant myricae quae sterilia (1) sunt, et derelicta in pastum gregum; ita civitates Syriae. *Non erit qui exterreat:* quia propter solitudinem etiam latrones non erunt ibi: vel quia non erunt ad alium fructum utiles; sicut exterrentur greges a vineis et locis cultis. Infra 34: « Orientur in domibus (2) « eorum urticae. » *Et cessabit adjutorium ab Ephraim.* Hic ponitur effectus destructionis: et primo in decem tribubus *Ab Ephraim*; secundo quantum ad regiam civitatem, *Et regnum a Damasco,* cessabit, et non erit ulterius caput regni; tertio quantum ad totam regionem, *Et reliquiae Syriae sicut gloria filiorum Israel,* ironice: idest, erunt ignominiosi sicut filii Israel. Infra 31: « Dominus in« clinabit manum suam, et corruet auxiliator. » *Et erit in die illa, attenuabitur gloria Jacob.* Hic comminatur destructionem decem tribuum, in eorum auxilio confidentium: et primo quantum ad oppressionem hominum; secundo quantum ad desolationem civitatum, ibi, *In die illa erunt civitates fortitudinis ejus derelictae*; tertio quantum ad sterilitatem agrorum, ibi, *Propterea plantabis plantationem fidelem, et germen alienum seminabis.* Circa primum duo facit. Primo comminatur poenam; secundo ostendit poenae fructum, ibi, *In die illa inclinabitur homo ad factorem suum.* Comminatur autem poenam in hominibus primo contra elationis gloriam, *Attenuabitur,* idest ad modicum, et quasi ad nihilum redigetur, *gloria,* destructis his in quibus gloriabantur. Secundo contra divitiarum opulentiam, *Et pinguedo,* idest divitiae quibus carnem deliciose nutriebant. Supra 10: « Mittet domi« nator Dominus exercituum in pinguibus ejus te« nuitatem, et subtus gloriam ejus succensa ardebit, « quasi combustio ignis. » Et infra eodem capit. « Ecce « dominator Dominus exercituum confringet lagun« culam in terrore, et excelsi statura succidentur et « sublimes humiliabuntur. » Tertio contra populi abundantiam comminatur hominum paucitatem, quam describit sub triplici metaphora, secundum quod in tribus benedictio Jacob in abundantia fuit. Gen. 27: « Abundantiam frumenti, vini et olei. » Quantum ad primum ponit paucitatem spicarum post messionem, quae vel congregantur ab ipso messore, et sic, *Et erit,* paucitas reliquiarum decem tribuum, sicut quando aliquis est *congregans in messe quod restiterit* in prima messione, *et brachium ejus,* de congregatis, *spicas leget,* idest colliget. Et iste congregans fuit Ezechias, qui convocavit reliquias decem tribuum, sicut legitur 2 Paral. 30, quasi spicas relictas quae congregantur ab aliquo paupere, sicut dixit Ruth 2: « Vadam in agrum colligere « spicas. » Et quantum ad hoc dicit: *Sicut quaerens spicas in valle Raphaim,* quaedam vallis fertilissima. Contra abundantiam vini ponit paucitatem uvarum post vindemiationem. *Et relinquetur in eo sicut racemus.* Michaeae 7: « Vae mihi, quia factus « sum sicut qui colligit in autumno racemos vin« demiae. » Contra abundantiam olei ponit paucitatem olivarum post excussionem: *Et sicut excussio oleae.* Olea, ut dicit Papias, est fructus olivarum; sed hic, secundum expositionem Glossae, videtur poni pro ipsa arbore. *Duarum vel trium olivarum in summitate rami.* Deuter. 28: « Remanebitis pauci « numero. »

Nota super illo verbo, *Et pinguedo carnis etc.* quia divitiae dicuntur pinguedo: primo propter sterilitatem. Matth. 13: « Fallacia divitiarum. » Se-

(1) *Al.* steriles.
(2) *Al.* domum.

cundo propter ventositatem. 1 Tim. ult.: « Divitibus hujus saeculi praecipe non sublime sapere, nec sperare in incerto divitiarum. » Tertio propter inutilitatem. Eccl. 5: « Divitiae conservatae in malum domini sui. »

In die illa inclinabitur homo ad factorem suum. Hic ponit poenae fructum. *Inclinabitur ad factorem suum*, exhibendo debitum servitutis cultum, *homo*, de decem tribubus quicumque fugerit ad Ezechiam. *Ad sanctum Israel respicient*, expectando aliquod auxilium: *non respicient lucos et delubra*, templa in quibus erant fontes, quasi ad abluendum. Infra 31: « In die illa abjiciet vir idola argenti sui et idola auri sui, quae fecerunt vobis manus vestrae in peccatum. » *In die illa erunt civitates fortitudinis ejus derelictae.* Hic comminatur desolationes civitatum. Et primo comminatur ipsam desolationem, *Sicut terrae.* Tangitur historia, quomodo ad adventum filiorum Israel, Amorrhaei fugerunt, relinquentes omnia in agris. Supra 1: « Terra vestra deserta, civitates vestrae succensae igni. » Secundo ponitur desolationis ratio (1). *Et eris deserta, quia oblita es Dei salvatoris tui.* Deuter. 32: « Deum qui te genuit dereliquisti, et oblitus es Domini creatoris tui. » *Propterea plantabis plantationem infidelem* (2). Hic comminatur sterilitatem fructuum: et circa hoc tria facit. Primo ostendit cultus inutilem laborem, quantum ad vineas: *Plantabis plantationem infidelem*, quia non reddet fructum secundum laborem: vel *fidelem* ironice; quasi dicat: Aut propter mala quae fecisti erit plantatio tua fidelis? Quantum ad agros, *Germen alienum*, quod alii colligent. Supra 5: « Decem jugera vinearum faciens laguneulum unam. » Secundo quantum ad fructus perditionem: *In die plantationis tuae labrusca*, idest quando de plantatione fructum sumere debebas; et hoc quantum ad vineas: quantum autem ad agros, *Mane semen tuum florebit;* idest primo pulchrum erit, ut magis doleas; vel quia ante tempus florebit, et inutile erit. Proverb. 20: « Hereditas ad quam festinatur in principio, in novissimo benedictione carebit. » *Ablata est messis*, ab hostibus, *in die hereditatis*, quando in horreo debuit recondi, quasi fructus hereditatis. Jer. 12: « Seminaverunt triticum, et messuerunt spinas. » Tertio comminatur pro amissione dolorem, *Dolebit*, qui seminavit; vel dolebis tu. *Vae multitudini populorum multorum.* Hic comminatur Assyriorum exercitui: et circa hoc duo ponit. Primo describit exercitus multitudinem quantum ad strepitum incedentium, *Vae multitudini populorum*, venientium cum Senacherib, quantum ad tumultum colloquentium, *Tumultus*, qui est locutio confusa praecipue multorum; quantum ad clamorem pugnantium, *Sonabunt*, in pugna. Supra 8: « Ecce adducet Dominus super aquas fluminis fortes et multas. » Jerem. 6: « Vox ejus sicut mare sonabit. » Apoc. 17: « Aquae multae, populi multi. » Secundo comminatur destructionem: circa quam primo ponitur ipsa destructio, *Et increpabit*, occidendo exercitum per Angelum, *et fugiet procul*, in terram suam cum paucis: ut supra 10, habetur. Psalm. 9: « Increpasti gentes, et periit impius. » Secundo ponitur similitudo respondens conditioni, quia superbus erat, *Rapietur sicut pulvis.* Psal. 1: « Tamquam pulvis quem projicit ventus a facie terrae: » (1) respondens tempori, *Sicut turbo*, quia de nocte fuit percussus exercitus ejus, quem vocat tempestatem, cujus praeambulum in pulvere est turbo ex ventis, qui sunt causa pluviae. 4 Reg. 19: « In nocte illa venit Angelus, et percussit exercitum Assyriorum. » Tertio ponitur destructionis consummatio: *Et non subsistet*, quia ipsemet interfectus fuit. Ezech. 29: « Nihil factus es. » Quarto ponitur destructionis ratio. *Haec est pars eorum qui vastaverunt nos*, idest possessiones, *et sors diripientium*, res mobiles Psal. 10: « Ignis, sulphur, et spiritus procellarum pars calicis eorum. »

Nota super illo verbo, *Oculi ejus ad sanctum Israel*, quia oculi debent inclinari ad Dominum primo per fidei adhaesionem. Infra 30: « Oculi tui videbunt praeceptorem tuum. » Secundo propter spei expectationem. Psalm. 144: « Oculi omnium in te sperant Domine. » Tertio propter amoris contemplationem. Job 39: « Inde contemplatur escam, et de longe oculi ejus respiciunt. » Quarto propter gloriae fruitionem. Matth. 13: « Beati oculi qui vident quae vos videtis. »

Nota super illo verbo, *Plantatio infidelis*, quia est primo avari. Eccl. 5: « Qui amat divitias, fructum non capiet ex eis. » Secundo luxuriosi. Rom. 6: « Quem fructum habuistis tunc in illis in quibus nunc erubescitis? » Tertio superbi. Sap. 5: « Quid nobis profuit superbia nostra? »

(1) *Al.* ponit desolationis rationem.
(2) *Al.* *fidelem.*

(1) *Al.* quae projicitur a facie venti.

CAPUT DECIMUMOCTAVUM.

Vae terrae cymbalo alarum, quae est trans flumen Aethiopiae, qui mittit in mare legatos, et in vasis papyri super aquas. Ite Angeli veloces ad gentem convulsam, et dilaceratam, ad populum terribilem, post quem non est alius; ad gentem exspectantem et conculcatam, cujus diripuerunt flumina terram ejus. Ad montem nominis Domini exercituum montem Sion. Omnes habitatores orbis, qui moramini in terra cum elevatum fuerit signum in montibus videbitis, et clangorem tubae audietis: quia haec dicit Dominus ad me: Ego quiescam, et considerabo in loco meo sicut meridiana lux clara est, et sicut nubes roris in die messis. Ante messem enim totus effloruit, et immatura perfectio germinavit. Et praecidentur ramusculi ejus falcibus, et quae derelicta fuerint abscindentur. Excutientur et relinquentur simul avibus montium et bestiis terrae, et aestate perpetua erunt super eum volucres, et omnes bestiae terrae super illum hyemabunt. In tempore illo deferetur munus Domino exercituum a populo divulso, et dilacerato; a populo terribili, post quem non fuit alius; a gente expectante et conculcata, cujus diripuerunt flumina terram ejus: ad locum nominis Domini exercituum, montem Sion.

Hic comminatur contra Aegyptios: et primo comminatur eorum poenam per comparationem ad poenae meritum; in secunda exequitur poenae modum; cap. 19: *Omni Aegypti etc.* In tertia designat poenae tempus, cap. 20: *In anno etc.* Circa primum tria ponit. Primo designat culpam, quae est meritum poenae; in secunda comminatur poenam ibi, *Omnes habitatores orbis*; tertio ostendit poenae fructum, ibi, *In tempore illo deferetur munus Domino exercituum a populo divulso.* Circa primum duo facit. Primo describit situm terrae, in quo superbe confidebant, dicens: *Vae*, scilicet imminet, *terrae*, Aegypto, *cymbalo alarum;* propter sonitum Nili, cujus velocitas comparatur motui alarum propter velocitatem, vel propter similitudinem (1) populorum, vel propter protectionis auxilium, quod populo duarum tribuum insonabant; *quae est trans flumen Aethiopiae*, idest ultra Nilum, qui venit de Aethiopia. Ezech. 29: « Ecce ego ad te, Pharao « rex Aegypti, draco magne, qui cubas in medio « fluminum tuorum. » Hoc tamen Judaei exponunt de Gog, qui habitant ultra Aethiopiam, contra quos testatur propheta Ezechiel 38. Secundo describit auxilium quod duabus tribubus promittebant. Et primo describit nuntiandi modum, dicens, *Qui*, scilicet populus Aegyptius, *mittet legatos*, idest nuntios, duabus tribubus, *in mari*, idest per mare, *et super aquas*, fluminis, vel maris, *in vasis papyri*, genus junci, de quo fiebant capsellae ad portandas litteras, vel arundines tam magnae quod de eis fiebant naves, ut legitur in historia Alexandri: a *pyr*, quod est ignis. Secundo ponit legationis praeceptum, in quo determinat duo. Primo nuntiandi modum, dicens: *O Angeli*, idest o nuntii mei, *ite veloces*, idest velociter. Secundo motum, *Ad gentem* (2) scilicet duarum tribuum, quam ostendit miserabilem ex quatuor. Primo ex afflictionis magnitudine, *Convulsam*, a propria firmitate per subjugationem, *et dilaceratam*, per poenarum afflictionem. Secundo ex pristina dignitate, *Terribilem*, quondam, *post quem non est alius*, potentiae comparandus; nunc autem *expectantem*, alienum auxilium, *conculcatam*, quasi in vilitate redactam. Tertio ex hostium potestate vel iniquitate: *Cujus diripuerunt* injuste *flumina*, reges (3) Assyriorum. Quarto ex loci sanctitate, *Ad montem* Sunt autem puniti, quia eos a cultu Dei retrahebant. Ezech. 29: « Non erunt ultra domui Israel in confidentia « docentes iniquitatem. » *Omnes habitatores orbis qui moramini in terra.* Hic comminatur poenam: et circa hoc duo facit. Primo ponit poenae evidentiam. *Videbitis* idest notum erit vobis, *signum*, vexillum Nabuchodonosor. Jerem. 46: « Audierunt « gentes ignominiam tuam, et ululatus tuus reple- « vit terram. » Vel hostium copiam, *Videbitis*, existentes in exercitu ejus. Ezech. 7. « Adducam pessimos de gentibus, et possidebunt domos eorum. » Secundo aufert defensionis divinae confidentiam: *Quia haec dicit Dominus.* Et primo quia subtrahet eis auxilium suae defensionis: *Quiescam*, non vos adjuvans: *considerabo*, idest videbo quid vos possitis facere. Deuteron. 32: « Considerabo novissi- « ma eorum. » Secundo quia hostibus praebebit auxilium impugnationis, quantum ad consilium in dubiis: *Sicut meridiana lux*, ita evidenter ostendetur eis quid sit eis agendum. Quantum ad revelamentum in laboribus, *Sicut nubes.* Psal. 88: « Exaltasti « dexteram deprimentium eum, laetificasti omnes « inimicos ejus. » Tertio ibi, *Ante messem*, describit poenam metaphorice, scilicet per destructionem fructus in agro: et ponit tria. Primo quantum ad fructus perditionem, qui perditur in flore, *Ante messem enim totus effloruit.* Similiter Aegyptus antequam potentiam haberet, florem suae gloriae ostentabat; de qua infra 40: « Omnis gloria ejus « quasi flos agri. » Perditur etiam in germine, quando nondum maturus est humor de quo fieri debet fructus. *Et immatura.* Similiter Aegyptus ultra potentiam quam habebat praesumebat. Perditur etiam in fructu, quando rami in quibus sunt fructus abscinduntur. *Praecidentur*, ante fructus maturationem. Job 15: « Laedetur quasi vinea in primo flore. » Proverb. 13: « Substantia festinata minuetur. » Secundo ponit fructuum remanentium ablationem: *Quae derelicta fuerint* perfecta ab Aegyptiis (1), ab Assyriis *abscindentur* a propria firmitate, *et excutientur* de loco suo per Chaldaeos. Infra 24: Quomodo si paucae oleae (vel *olivae*,) quae remanserunt, excutiantur ex olea. Tertio ponit ipsius agri desertionem. *Et relinquetur sicut ager incultus*: in quo significatur caedes hominum, postquam multae bestiae fuerunt in terra Aegypti. Ezech. 39: « Haec dicit Dominus Deus: Dic omni volucri et « universis avibus, cunctisque bestiis agri: Conve- « nite, properate, concurrite undique ad victimam « meam quam ego immolo vobis, victimam grandem « super montes Israel, ut comedatis carnem, et « bibatis sanguinem. » *In tempore illo deferetur munus Domino exercituum a populo divulso et dilacerato.* Hic ponitur poenae fructus. *Deferetur munus*, scilicet, populus duarum tribuum confident (2) de Deo, et ipsius auxilium invocabunt cum munerum oblatione. Supra 10: » In die illa « non adjiciet residuum Israel, et hi qui fuerint « de domo Jacob, inniti super eo qui percutit « eos; sed innitetur super Dominum sanctum « Israel. » *A populo divulso, et dilacerato*; *a populo terribili, post quem non fuit alius*; *a gente expectante et conculcata. cujus diripuerunt flumina terram ejus, ad locum nominis Domini exercituum, montem Sion.* Exponatur ut supra in hoc eodem cap. circa principium.

Nota super illo verbo, *Immatura perfectio germinavit*, quia est perfectio multiplex. Prima naturae. Gen. 2: « Igitur perfecti sunt caeli. Secunda scientiae. Job 22: « Numquid Deo comparari potest « homo, etiam cum perfectae fuerit scientiae? » Tertia gratiae. 1 Joan. 4: « Perfecta caritas foras « mittit timorem. » Quarta gloriae. 1 Cor. 3: « Cum autem venerit quod perfectum est, evacua- « bitur quod ex parte est. »

Nota super illo verbo, *Germen ejus*, quia est germen primo pravae praelationis. Eccle. 10: « Vae « tibi terra cujus rex est puer, et principes mane « comedunt. » Secundo doctrinae erroris. Judae: « Hi autem quaecumque quidem ignorant, blasphe- « mant; quaecumque autem naturaliter, tamquam « muta animalia, norunt, in his corrumpuntur. » Tertio praesumptuosae opinionis. Rom. 12: « Uni- « cuique sicut Deus divisit mensuram fidei . . . . « Non alta sapientes, sed humilibus consentientes. »

(1) *Al.* multitudinem.
(2) *Al.* motuum ad agentem.
(3) *Al.* rex.

(1) *Al.* perfecta Aegyptiis.
(2) *Al.* confidentes.

Quarto praesentis consolationis. Luc. 16: « Recordare quia recepisti bona in vita tua. »

Nota super illo verbo, *Deferetur munus*, quia est munus multiplex. Primo ferventis dilectionis. Proverb. 21: « Munus absconditum extinguit iram, « donum in sinu, indignationem maximam. » Secundo devotae orationis. Psalm. 140: « Ascendat « oratio mea sicut incensum in conspectu tuo. » Tertio perfectae operationis. Mal. 1: « Munus non « suscipiam de manu vestra. » Quarto debitae oblationis. Ps. 75: « Vovete, et reddite Domino « Deo vestro omnes qui in circuitu ejus offertis « munera. »

CAPUT DECIMUMNONUM.

Onus Aegypti. Ecce Dominus ascendet super nubem levem, et ingredietur Aegyptum, et commovebuntur simulacra a facie ejus, et cor Aegypti tabescet in medio ejus Et concurrere faciam Aegyptios adversus Aegyptios; et pugnabit vir contra fratrem suum, et vir contra amicum suum; civitas adversus civitatem, regnum adversus regnum Et dirumpetur spiritus Aegypti in visceribus ejus; et consilium ejus praecipitabo. Et interrogabunt simulacra sua et divinos suos, et pythones et ariolos, et tradam Aegyptum in manu dominorum crudelium; et rex fortis dominabitur eorum: ait Dominus exercituum Et arescet aqua de mari, et fluvius desolabitur atque siccabitur, et deficient flumina. Attenuabuntur et siccabuntur rivi aggerum. Calamus et juncus marcescet, nudabitur alveus rivi a fonte suo. Et omnis sementis irrigua siccabitur, arescet, et non erit Et moerebunt piscatores, et lugebunt omnes mittentes in flumen hamum, et expandentes rete super faciem aquarum emarcescent. Confundentur qui operabantur linum, plectentes et texentes subtilia. Et erunt irrigua ejus flaccentia: omnes qui faciebant lacunas ad capiendos pisces Stulti Principes Thaneos, sapientes consiliarii Pharaonis dederant consilium insipiens Quomodo dicetis Pharaoni, Filius sapientium ego, filius regum antiquorum? Ubi nunc sunt sapientes tui? Annuntient tibi, et indicent quid cogitaverit Dominus exercituum super Aegyptum. Stulti facti sunt principes Thaneos; emarcuerunt principes Mempheos; deceperunt Aegyptum, angulum populorum ejus. Dominus miscuit in medio ejus spiritum vertiginis, et errare fecerunt Aegyptum in omni opere suo; sicut errat ebrius et vomens. Et non erit Aegypto opus, quod faciat caput et caudam, incurvantem et refrenantem. In die illa erit Aegyptus quasi mulieres: et stupebunt et timebunt a facie commotionis manus Domini exercituum, quam ipse movebit super eam: et erit terra Juda Aegypto in pavorem. Omnis qui illius fuerit recordatus, pavebit a facie consilii Domini exercituum, quod ipse cogitavit super eam. In die illa erunt quinque civitates in terra Aegypti, loquentes lingua Chananaea, et jurantes per Dominum exercituum. Civitas solis vocabitur una. In die illa erit altare Domini in medio terrae Aegypti; et titulus Domini juxta terminum ejus; et erit in signum et in testimonium Domino exercituum in terra Aegypti. Clamabunt enim ad Dominum a facie tribulantis; et mittet eis salvatorem et propugnatorem qui liberet eos. Et cognoscetur Dominus ab Aegypto, et cognoscent Aegyptii Dominum in die illa, et colent eum in hostiis et in muneribus, et vota vovebunt Domino, et solvent. Et percutiet Dominus Aegyptum plaga. et sanabit eam; et revertentur ad Dominum, et placabitur eis, et sanabit eos. In die illa erit via de Aegypto in Assyrios, et intrabit Assyrius Aegyptum, et Aegyptius in Assyrios, et servient Aegypti Assur. In die illa erit Israel tertius Aegyptio et Assyrio: benedictio in medio terrae, cui benedixit Dominus exercituum, dicens: Benedictus populus meus Aegypti. et opus manuum mearum Assyrius; hereditas autem mea Israel.

In parte ista comminatur destructionem Aegyptiorum, prosequens modum et ordinem; et dividitur in partes tres: et primo describitur poenae praeparatio; in secunda, ipsa destructio, ibi, *Et tradat Aegyptum*; in tertia, utilitatis consecutio, ibi, *In die illa erunt quinque civitates*. Praeparatio autem poenae describitur quantum ad quatuor. Primo quantum ad dispositionem hostium, *Ascendet*, inspirando, *super nubem*, ex qua tempestas, *levem*, propter agilitatem et promptitudinem: Ps. 96: « Nubes et caligo in « circuitu ejus. » Secundo quantum ad stuporem gubernantium deorum (1). *Et movebuntur simulacra:* quia confracti sunt ab Assyriis: vel quia dare responsum non potuerunt: vel quia nec eodem die apparuerunt. *Cor Aegypti*, idest rex et principes, ex quibus totus vigor Aegypti. Supra 1: « Omne ca« put languidum, et omne cor moerens. » Tertio quantum ad dissensionem resistentium: quantum ad exteriorem contrectationem, *Et concurrere*. quantum ad extraneos, *Aegyptios adversus Aegyptios*; quantum ad consanguineos, *Pugnabit vir contra fratrem suum*; quantum ad notos et amicos, *Et vir contra amicum suum*; quantum ad diversos populos, *Civitas*. Ponit voluntatum diversitatem: *Dirumpetur*, idest dividetur, *spiritus*, idest voluntas *in visceribus ejus*, idest in incolis terrae. Matth. 12: « Omne regnum in seipsum divisum desolabitur. » Quarto quantum ad errorem consiliantium hominum, *Et consilium*. Job 5: « Apprehendit sapien« tes in astutia eorum, et consilium pravorum « dissipat, » idest daemonum. *Et interrogabunt*, frustra. Supra 8 « Et cum dixerint ad vos: Quae« rite a pythonibus, et a divinis, qui occidunt in« cantationibus suis. »

Nota super illo verbo, *Super nubem*, quia est quadruplex nubes. Prima assumptae carnis. Job. 38: « Ubi eras cum ponerem nubem vestimentum « ejus, et caligine illud quasi pannis infantiae ob« volverem? » Secunda est virginalis ventris. 3 Reg. 18: « Ecce nubecula parva ascendebat de « mari. » Tertia est devotae mentis. Ps. 67: « Magnificentia ejus et virtus ejus in nubibus. » Quarta judiciariae sedis. Ps. 96: « Nubes et cali« go in circuitu ejus, justitia et judicium praepa« ratio sedis ejus. »

Item nota, quod de prima nube procedit pluvia sacramentalis vel sanctificationis. Joan. 19: « De latere (Domini) continuo exivit sanguis « et aqua. » De secunda procedit cibus consolationis. Sap. 19: « Nubes castra obumbrabat, et ex « aqua quae ante erat, terra apparuit arida. » Et infra (ibidem): « Videntes tua mirabilia, et mon-

(1) *Al.* domorum.

« stra: tamquam enim equi depaverunt escam. » De tertia procedit coruscatio praedicationis. Job 37: « Frumentum desiderat (1) nubes, et nubes « spargunt lumen suum. » De quarta procedit tempestas damnationis. Ps. 67: « Virtus ejus in « nubibus. »

Item nota super illo verbo, *Nubem levem*, quod prima dicitur levis propter eminentiam dignitatis. Daniel. 7: « Ecce in nubibus similis filio « hominis veniebat. » Secunda dicitur levis propter virginitatis puritatem Apocal. 14: « Et ecce nu « bem candidam, et super nubem sedentem similem « filio hominis. » Tertia dicitur levis propter obedientiae velocitatem. Infra 60: « Qui sunt isti qui ut nubes « volant? » Quarta dicitur levis propter executionis facilitatem. Eccli 43: « In magnitudine sua posuit « nubes, et confracti sunt lapides grandinis (2). »

Et tradam Aegyptum in manu dominorum crudelium. Hic prosequitur ipsam destructionem: et primo quantum ad populi servitutem; secundo quantum ad terrae desolationem, ibi, *Et arescet aqua de mari*; tertio quantum ad sapientium stuporem, ibi, *Stulti principes Thaneos. In manu dominorum crudelium*, Assyriorum scilicet, et Chaldaeorum et Romanorum. Deut. 28: « Ser« vies inimico tuo, quem immittet tibi Dominus, « in fame et siti, et nuditate, et omni penuria: « et ponet jugum ferreum super cervicem tuam, « donec te conterat. » Destructionem autem terrae designat per siccitatem aquarum, in quibus Aegyptus ornata et dives est: vel quia ira Dei praevenit ut aquae siccarentur, et animalia morerentur: vel loquitur parabolice, quasi dicat: Tanta erit tribulatio quod videbitur etiam aquas siccare. Ponit ergo tria. Primo siccitatis modum, *Arescet*, idest minuetur, *fluvius*, Nilus, vel flumina alia. Ezechiel. 30: « Faciam alveos fluminum aridos. » Secundo ponit siccitatis signum, *Calamus et juncus*, quae nutriuntur in aquis. Infra 35: « Orietur viror calami « et junci. » Tertio ponit siccitatis damnum, *Nudabitur*, primo agriculturae, *a fonte*, idest a principio: vel hoc ad finem. Psalm. 106: « Posuit flumina in deser« tum, et exitum aquarum in sitim. » Secundo piscatorum, *Moerebunt piscatores*. Ezech. 29: « Projiciam « te in desertum, et omnes pisces fluminis tui. » Tertio diversorum artificum, *Confundentur qui operantur linum*, quod nascitur in locis humidis. *Flaccentia*, idest arentia: *lacunas*, vivaria. *Stulti principes Thaneos.* Hic ponit hominum stuporem: et primo quantum ad errorem in consiliis; secundo quantum ad timorem in bellis, ibi, *In die illa erit Aegyptus quasi mulieres.* Circa primum tria. Primo irridet sapientum stultitiam quantum ad deliberationem: *Stulti principes*, idest philosophi, *Thaneos*, ubi vigebat studium: Jerem. 51: « A scien« tia stultus factus est omnis homo: » quantum ad consilii promulgationem sapientes, quantum ad sui commendationem, *Quomodo dicetis Pharaoni?* idest, quomodo poteritis dicere, quando putabit vos male consuluisse, hoc quod unusquisque vestrum solebat dicere ad sui commendationem, ut ejus consilio credatur, *Filius sapientium*; quasi dicat, hereditate sapientiam possideo; vel discipulus *regum*, qui antiquitus Philosophi erant. Job 15: « Et senes et antiqui sunt in nobis, multo vetu« stiores quam patres tui. » Secundo irridet regis confidentiam. *Ubi nunc.* Et primo quaestionem: infra 47: « Non est qui salvet te; » secundo responsionem, *Stulti emarcuerunt*, idest defecerunt, ut supra; tertio irridet populi decepti ignaviam, *Deceperunt.* Hic tria facit. Primo ponit sapientum deceptionem, *Deceperunt angulum*, idest regnum, in quo multi conjunguntur sicut parietes in angulo. Infra 47: « Sapientia tua et scientia tua decepit te. » Secundo Dei permissionem, *Dominus miscuit*: saepe dicitur metaphorice. *Spiritum vertiginis*, idest erroris, ad modum ejus qui patitur vertiginem. 3 Reg. ult.: « Dedit Dominus spiritum mendacii in ore « omnium prophetarum tuorum. » Tertio ipsius populi errorem, *Et errare. Caput*, videlicet neque quo ad principium; *caudam*, neque quo ad finem: *incurvantem*, quo ad senem; *refrenantem*, quo ad juvenem, qui refrenatione indiget, vel lascivientem. 2 Tim. 3: « Mali autem homines et seductores « proficient in pejus. » *In illa die erit Aegyptus quasi mulieres.* Hic comminatur timorem robustorum. Et primo ponit timorem, *Quasi mulieres*, infirmi et imbecilles Jer. 51: « Devoratum est ro« bur eorum, et facti sunt quasi mulieres. » Secundo rationem, *Erit terra Juda*, scilicet memoria malorum quae fecerunt eis avertentes eos a cultu Dei (1) pro quo scient iram Dei se incurrisse. 1 Mach. 6: « Nunc reminiscor malorum quae feci in « Jerusalem. » *In die illa erunt quinque civitates in terra Aegypti.* Hic ponitur consecutio, vel consolatio, scilicet eorum conversio. Et primo conversionis signum triplex: quorum primum est juramentum, *Jurantes.* Infra 65: « Jurabit in Deo a« men: quia oblivioni traditae sunt angustiae prio« res. » *Civitas solis*, Heliopolis. *Linguam Chananaeam*, quae confinis est linguae Judaeorum, ut in lingua etiam conveniant cum populo Dei. In his enim translati sunt a Nabuchodonosor quidam Syri qui linguam propriam tenuerunt. Secundum signum est sacrum aedificium, *Altare Domini et titulu*: quia multos deos colebant, sicut dicitur Act. 17. Hoc (ut dicunt quidam) impletum est tempore Machabaeorum, quando multis Judaeis fugientibus in Aegyptum, Onias volens implere hanc prophetiam, aedificavit altare contra praeceptum legis, quod est contra illud Exod. 20: « Non aedificabis « mihi altare: » de quo arguitur Dan. 11: « Filii « quoque praevaricatorum populi tui extollentur « ut impleant visionem, et corruent. » Unde patet quod non est iste intellectus; sed de altari aedificando ad cultum christianum. Tertium signum est quia invocant Dei auxilium, *Clamabunt ad salvatorem*, Jesum. Psalm. 90: « Clamabit ad me, et ego exau« diam eum. » Secundo ponit conversionis modum: et primo quantum ad fidei susceptionem, *Cognoscent*: Jer. 31: « Omnes cognoscent me a minimo usque « ad maximum, ait Dominus; » secundo quantum ad sacrificiorum et votorum oblationem, *Et colent.* Malach. 1: « In omni loco offertur nomini meo « oblatio munda; » tertio quantum ad peccatorum remissionem: *Et percutiet*, primo per multas poenas; *et sanabit*, a peccato. Job 5: « Ipse vulnerat « et medetur, percutit et manus ejus sanabunt. » Tertio ponit conversionis triplicem effectum: scilicet pacem: *In die illa erit via*, quod ante non poterat esse per diversa regna, quae nunc (2) Domino juncta sunt sub Romanis. *Servient*, in ...

(1) *Al.* desiderant.
(2) *Al.* et contracti sunt lapides.

(1) *Al.* aculei Dei.
(2) *Al.* noto.

circueuntes sibi invicem; vel quia milites Syri erant in legionibus Romanorum ad custodiam Aegypti. Supra 2: Non levabit gens contra gentem gladium. Secundo promittit secundum effectum, fidei veritatem: *In die illa tertius*; simul, et aequaliter Romanis serviens, et in unitate fidei. Joan. 10: « Fiet « unum ovile et unus pastor. » Rom. 10: « Non « est distinctio Judaei et Graeci. » Tertio ponit tertium effectum, scilicet benedictionem divinam: *Erit*, scilicet Israel, *benedictio*, quia per Apostolos totus mundus benedictionem Dei percepit. *Hereditas*, quia ibi natus, et mysteria salutis nostrae explevit. Psal. 113: « Benedixit domui Israel. »

CAPUT VIGESIMUM.

In anno quo ingressus est Tharthan in Azotum, cum misisset eum Sargon rex Assyriorum, et pugnasset contra Azotum, et cepisset eam: in tempore illo locutus est Dominus in manu Isaiae filii Amos dicens: Vade, et solve saccum de lumbis tuis, et calceamenta tua tolle de pedibus tuis. Et fecit sic, vadens nudus et discalceatus. Et dixit Dominus: Sicut ambulavit servus meus Isaias nudus et discalceatus, trium annorum signum et portentum erit super Aegyptum et super Aethiopiam: sic minabit rex Assyriorum captivitatem Aegypti et transmigrationem Aethiopiae, juvenem et senem, nudam et discalceatam, discoopertis natibus ad ignominiam Aegypti. Et timebunt, et confundentur ab Aethiopia spe sua, et ab Aegypto gloria sua. Et dicet habitator insulae hujus in die illa: Haeccine erat spes nostra, ad quos confugimus in auxilium, ut liberarent nos a facie regis Assyriorum? Et quomodo effugere poterimus nos?

Hic ponitur destructionis tempus; et dividitur in partes tres: et primo ponitur designans quoddam, scilicet propheticum factum; secundo facti significatum, ibi, *Et dixit Dominus*; tertio ostendit significati effectum, ibi, *Et timebunt, et confundentur.* Circa primum tria. Primo ponitur prophetiae tempus, *In anno quo ingressus est Tharthan in Azotum*, civitas Palaestinorum. Amos 1: « Ubi est Gaza, « Geth, Accaron, Ascalon, Azotus? » *Sargon*, qui et Senacherib, secundum Jeronymum, quia sex nomina habuit, quae sunt Sargon, Senach, Phua, Salmanasar, Teglathphalasar, Asrael. *In manu*, idest in opere verbis concordante. Oseae 12: « In manibus prophetarum « assimilatus sum. » Secundo ponit divinum praeceptum, *Vade, et solve.* Ezech. 24: « Eritque Ezechiel « vobis in portentum. » Tertio praecepti complementum. *Et fecit sic. Et dixit Dominus etc.* Hic ponitur significatum praedicti facti. Et primo quantum ad tempus quo duravit persecutio, *Trium annorum*, per tres dies quibus nudus ivit, significatorum (1) Ezech. 4: « Diem pro anno dedi tibi. » Secundo quantum ad destructionis auctorem, *Sic minabitur rex.* Ezech. 30: « In die illa egredientur nuntii a « facie mea in trieribus ad conterendam Aethio- « piae confidentiam. » Tertio quantum ad destructionis conditionem, in universalitatem, *Juvenem et senem*; in vilitatem, *Nudam*; scilicet captivitatem. Jer. 46: « Sanitas non est tibi. » *Et timebunt.* Hic ponit effectum in Judaeis: primo timorem, *Et timebunt*; secundo confusionem, *et confundentur*; tertio utriusque expressionem, *et dicet habitator insulae*, idest Jerusalem, quae persecutionis fluctibus incessanter tundebatur, sicut insula fluctibus maris; *Haeccine*, in quo confusio, *et quomodo*, in quo timor. Infra 30: « Erit vobis fortitudo Pharaonis in « confusionem. »

(1) *Al.* significatione.

CAPUT VIGESIMUMPRIMUM.

Onus deserti maris. Sicut turbines ab Africo veniunt, de deserto venit, de terra horribili. Visio dura nuntiata est mihi. Qui incredulus est infideliter agit, et qui depopulator est vastat. Ascende Aelam; obside Mede: omnem gemitum ejus cessare feci. Propterea repleti sunt lumbi mei dolore; et angustia possedit me, sicut angustia parturientis. Corrui cum audirem, conturbatus sum cum viderem, emarcuit cor meum, tenebrae stupefecerunt me Babylon dilecta mea posita est mihi in miraculum. Pone mensam, contemplare in specula. Comedentes et bibentes surgite principes, arripite clypeum. Haec enim dixit mihi Dominus: Vade, et pone speculatorem, et quodcumque viderit, annuntiet. Et vidit currum duorum equitum, ascensorem asini, et ascensorem cameli, et contemplatus est diligenter multo intuitu. Et clamavit ut leo: Super speculam Domini ego sum, stans jugiter per diem, et super custodiam meam ego sum, stans totis noctibus. Ecce iste venit ascensor vir bigae equitum. Et respondit, et dixit: Cecidit, cecidit Babylon, et omnia sculptilia deorum ejus contrita sunt in terram. Tritura mea, et filia areae meae, quae audivi a Domino exercituum Deo Israel, annuntiavi vobis. Onus Duma ad me clamat ex Seir: Custos quid de nocte, custos quid de nocte? Dixit custos: Venit mane et nox. Si quaeritis, quaerite; convertimini, et venite. Onus in Arabia. In saltu ad vesperam dormientes, in semitis Dodanim. Occurrentes sitienti, ferte aquam, qui habitatis terram austri, cum panibus occurrite fugienti. A facie enim gladiorum fugerunt, a facie gladii imminentis, a facie arcus extenti, a facie gravis praelii: quoniam haec dicit Dominus ad me: Adhuc in uno anno, quasi in anno mercenarii, et auferetur omnis gloria Cedar. Et reliquiae numeri sagittariorum sortium de filii Cedar imminuentur. Dominus enim Deus Israel locutus est.

Hic comminatur contra hostes, qui gravabant eos per rerum subtractionem, qui tamen erant eis aliquo federe juncti: et dividitur in partes tres. Primo contra illos qui erant juncti amicitiae foedere; secundo contra illos qui erant juncti praelationis jure: cap. 22, ibi, *Onus vallis visionis*: in tertia contra illos qui erant eis juncti in negotiationis societate: 23 cap. *Onus Tyri*. Prima in duas. In prima contra amicos extraneos, scilicet Babylonios, qui erant amici, et rebus (1) tandem spoliaverunt, sicut patet infra 39. In secunda contra amicos cognatos, ibi, *Onus Duma etc.* Circa primum duo facit. Primo ponitur titulus, *Onus maris*, idest Babylonis, propter sonitum multitudinis populorum *deserti*, quia in solitudinem redigetur. Jer. 51: « Desertum faciam mare ejus, et siccabo venam « ejus. » Secundo ponitur ipsa prophetia: et primo ponitur visio comminationis; secundo modus accipiendae visionis, ibi, *Haec enim dixit mihi Dominus*. Circa primum quatuor designat. Primo tribulationis gravitatem, ponendo similitudinem. *Sicut turbines*, vox Babylonis, *Ab africo de deserto*, quod erat ad meridiem, *Ita venit*, contra me vastitas, *de terra*, scilicet Perside, *horribilis mihi*. Nahum 1: « Dominus in tempestate et turbine viae ejus. » *Visio dura*: in persona Babylonis. Joan. 6: « Durus est hic sermo. » Secundo designat vastatorem. Et primo quantum ad ducis conditionem in infidelitate. Cyrus, *qui incredulus*, idest infidelis domino suo Balthassar, rebellans, et Babylonem obsidens, confidens de ipsius effeminatione, *infideliter agit*, idest aget, videns non posse civitatem capi vi, fraude pacem faciens, et jurans omagium regi Babylonis; a quo invitatus ad convivium (de quo Daniel. 5), interfecit eum, et cepit civitatem in ducentis militibus per foramen muri, unde fluvius intrabat, aqua ipsius in multas partes divisa. In crudelitate, *Qui depopulator est*. Unde in poenam crudelitatis suffocatus est in sanguine, et dictum est sibi: Sanguinem sitisti, sanguinem bibe. Habac. 2: « Ecce qui incredulus est, non erit recta anima « ejus in semetipso. » Secundo quantum ad exitus regionem: *Ascende Aelam*, civitas Persidis, et provincia, *Medaba* civitas in Media, *obside*, Babylon: vox Domini. Jer. 51: « Ascendite contra eam om« nes gentes. » Tertio hostis potestatem. *Omnem gemitum ejus*, idest Babylonis, ut nec etiam plangere audeat. Supra 10: « Non fuit qui moveret pen« nam, et aperiret os, et ganniret. » Vel quia suos gemere faciet. Quarto designat ipsius prophetae compassionem, quam designat quantum ad corpus, ad quod redundant affectiones mentis: et hoc quantum ad doloris sensum: *Propterea repleti sunt lumbi mei dolore*, idest, ita doleo sicut qui patitur dolorem in renibus. Psal. 47: « Ibi dolores ut par« turientis. » Et quantum ad casum, *Corrui*; et quantum ad turbatum vultum, *Turbatus*. Psalm. 76: « Turbatus sum, et non sum locutus. » Psal. 54: « Turbatus sum in exercitatione mea. » Secundo quantum ad affectum, *Emarcuit cor meum*, idest affectus tristitia. Jerem 4: « Ventrem meum « doleo. » Tertio quantum ad intellectum stupentem, *Tenebrae*, idest turbationes praevisae, ac si essem in tenebris. Jerem. 50: « Omnis qui tran« sibit per Babylonem stupebit, et silebit super « universis plagis ejus. » *Babylon dilecta*, tunc temporis, quamvis postea inimica, *in miraculum*, idest in admirationem. Apocaly. 17: « Admiratus sum « cum vidissem illam admiratione magna. » Quarto designat destructionis modum et conditionem, dicens: O Babylon, *pone mensam*, invitando Cyrum et Darium ad convivium, *contemplare*, idest vide in specula, idest in Scriptura manus scribentis: « Mane, thecel, pha« res. » (Dan. 5): clara luce Domini: scilicet, o Cyre, o Dari, *Principes comedentes et bibentes*, cum eo, *surgite*, confortati visione, *arripite clypeum*; et interficite eum. Jerem. 46: « Praeparate scutum « et clypeum. » Vel aliter, ut sint verba Domini. O propheta, *pone mensam*, idest ponendam praedica, *in specula*, idest in spiritu prophetiae etc. ut supra. Vel verba Cyri: *Pone mensam*, vel: Persae accurrite, datae equis annonam, ut sitis parati; tu speculator, *contemplare*, quid fiat in tractatu: vos, *principes*, mei, *comedite*. Et hoc stat etiam si non sustineatur quod Cyrus et Darius fuerint in convivio, ut quidam dicunt, sustinentes festum fieri in civitate, et deliciis vacare. Vel per festum discumbebant; vel propter treguas; vel propter victoriam semel habitam; vel propter adjutorium quod receperant de nocte aggressi sunt civitatem.

Nota super illo verbo, *Contemplare in specula*, quia debet homo in specula mentis (1) contemplari primo peccata quae commisit, ut doleat. Jer. 31: « Statue tibi speculam, pone tibi amaritudines, « dirige cor tuum in viam rectam. » Secundo supplicia quae meruit, ut timeat. Michaeae 7: « Dies « speculationis, visitatio tua venit. » Tertio beneficia quae Deus contulit, ut gratias agat. Infra 52: « Vox speculatorum tuorum; levaverunt vocem, simul « laudabunt; quia oculo ad oculum videbunt, cum « converterit Dominus Sion. » Quarto mandata quae praecepit, ut impleat. Oseae 19: « Speculator E« phraim. » Quinto praemia quae promisit ut comprehendat. 2 Pet. 1: « Speculatores facti illius ma« gnitudinis. Accipiens enim a Deo patre gloriam « et honorem. »

Haec enim dixit mihi Dominus. Hic ponit modum acceptionis hujus visionis: et circa hoc quatuor facit. Primo ponitur divina visio, *Pone speculatorem*, teipsum, vel discipulum tuum, quem hebraei, Habacuc dicunt fuisse. *Videret* spiritu prophetali, vel corporaliter. Ezech. 3: « Fili hominis, « speculatorem posui te domui Israel. » Secundo ponitur visio: et primo ponit rem visam: *Et vidit currum duorum equitum*: quia duobus equis consuevit trahi, exercitu duorum regnorum significatione: *ascensorem*, scilicet currum, *asini*, regni Persarum, quod primum ignobile, *cameli*, Medorum; quasi haec duo animalia, loco duorum equorum, currui adjungerentur (2). Secundo videntis diligentiam, *Et contemplatus est*. Ezech. 40: « Pone cor tuum « in omnibus quae ego ostendo tibi » Tertio ponitur denuntiatio, *Et clamavit ut leo*, servitutem animi, qui prius speculator per eminentiam contemplationis. Et primo denuntiat suam diligentiam. *Super speculam* (3) *Domini*. Habacuc 2: « Super « custodiam stabo. » Secundo denuntiat rem visam, *Ecce venit*, ut supra 3 Babylonis poenam. *Cecidit*. Jerem. 50: « Capta es (4) et nesciebas. » Quarto ponitur prophetae ad populum denuntiatio: *Tritura*

(1) *Al.* a rebus.

(1) *Al.* speculo.
(2) *Al.* adjungerent.
(3) *Al.* speculam suam.
(4) *Al.* est.

mea, verba prophetae, vel Christi, quia Jerusalem triturata multis tribulationibus, *filia areae*, idest templum quod situm est in area Ornam, 2 Regum ultimo, *Onus Duma etc.* Hic comminatur contra amicos et cognatos. Et primo contra Idumaeos, qui de progenie sunt Esau fratris Jacob, Genes. 25, quandoque amici, sicut dicitur Deuter. 23 (1). Ezech. 35: « Audivi universa opprobria quae locu« tus es de montibus Israel. » Secundo contra Arabes; qui de genere sunt Ismaelis, qui fuit filius Abraham, Genes. 16, ibi, *Onus in Arabia etc.* Circa primum duo facit. Primo ponitur inscriptio, *Onus Duma*, idest Idumaeae; secundo comminatio; circa quam tria. Primo ponitur eorum oratio: et sunt verba Dei haec Idumaeis: *Ex Seir clamat ad me.* Liberatis Judaeis, post septuaginta annos captivitatis *custos*, qui custodis populum Israel, quasi eis dormientibus, *quid de nocte?* idest, quare nos non liberas de nocte captivitatis, sicut et eos? Et ostendunt magnum desiderium liberationis, ex (2) intentione verborum et decantatione. Psal. 120: « Ecce « non dormitabit neque dormiet qui custodit I« srael. » Secundo ponitur petitionis refutatio. *Dixit custos*, scilicet Deus: *Venit mane*, liberationis tempus Judaeis, *et nox* captivitatis adhuc Idumaeis manet. Sapient. 17: « Solis autem illis superposita « erat gravis nox. » Tertio adhibet remedium: *Si quaeritis*, me, *quaerite*, toto corde relinquendo idola. Vel (3) sicut in tribulatione, ita et in prosperitate. Infra 55: « Quaerite Dominum dum in« veniri potest. » *Convertimini.* Joel. 2: « Conver« timini ad me in toto corde vestro. »

Nota supra illo verbo, *Custos quid?* quia homo debet se custodire in die prosperitatis a divitiis. Primo ne eas eligat, considerando earum utilitatem. Philip. 3: « Quae mihi fuerunt lucra, haec « arbitratus sum detrimenta. » Secundo ne in eis confidat, considerando earum vanitatem. Eccle. 2: « Vidi in omnibus vanitatem. » Tertio ne de eis superbiat, considerando earum imminentem adversitatem. Eccli. 11: « In die bonorum « ne immemor sis malorum. » Item debet se custodire in nocte adversitatis. Primo considerando percutientis affectum. Proverb. 3: « Disci« plinam patris, fili mi, ne abjicias; ne deficias, « cum ab eo corriperis. » Secundo considerando percussi Christi exemplum. Hebr. 12: « Reco« gitate eum qui talem sustinuit a peccatoribus « adversum semetipsum contradictionem. » Tertio considerando percussionis fructum. 2 Corinth. 4: « Id enim quod in praesenti est momentaneum « et leve tribulationis nostrae, supra modum in su« blimitate aeternum gloriae pondus operatur in « nobis. » *Onus in Arabia etc.* Hic comminatur contra Arabes. Et primo innuit destructionis causam: quia filiis Israel fugientibus, panem porrigentibus, aquam subtrahebant. Unde ponit Judaeorum fugam. O vos, Judaei, *in saltu*, Arabiae, *Dodanim*, nomen loci. Psalm. 106: « Erraverunt in solitudine in inaquoso, viam civitatis « habitaculi non invene« runt. » Hortatur ad misericordiam, *Occurrentes*, vos Arabes. *Terram Austri*, idest meridiei. Infra 58: « Frange esurienti panem tuum. » Et ponit misericordiae causam, *A facie enim*, ut moveantur ad misericordiam. Jer. 4: « A voce equitis (1) immit« tentis sagittam fugit omnis civitas. » Secundo, quia hoc facere noluerunt, comminatur poenam, *Quoniam haec dicit Dominus.* Et primo per Assyrios a quibus praelatio vastationis Judaeorum, et ipsa vastitas, *Quasi in anno mercenarii*, qui sibi videtur brevis, spe mercedis. Secundo per Chaldaeos: *Reliquiae*, ab Assyriis derelictae, *imminuentur*, a Chaldaeis, *Cedar*, filii Ismaelis. *Sagittariorum*, sequentes artem patris sui. Gen. 21, dicitur de Ismaele, quod factus est vir sagittarius.

(1) *Al.* sicut decimi regum tertio.
(2) *Al.* et in.
(3) *Al.* ut.

(1) *Al.* aequitatis.

CAPUT VIGESIMUMSECUNDUM.

Onus vallis visionis. Quidnam quoque tibi est, quia ascendisti et tu omnis in tecta clamoris plena, urbs frequens, civitas exultans? Interfecti tui non interfecti gladio, nec mortui tui mortui in bello. Cuncti principes tui fugerunt simul, dureque ligati sunt. Omnes qui inventi sunt, vincti sunt pariter; procul fugerunt. Propterea dixi: Recedite a me; amare flebo. Nolite incumbere ut consolemini me super vastitate filiae populi mei. Dies enim interfectionis et conculcationis et fletuum Domino Deo exercituum; in valle visionis. Scrutans murum, et magnificus super montem. Et Aelam sumpsit pharetram et currum hominis equitis: et parietem nudavit clypeus. Et erunt electae valles tuae plenae quadrigarum, et equites ponent sedes suas in porta; et revelabitur operimentum Judae. Et videbitis in die illa armamentarium domus saltus; et scissuras civitatis David videbitis, quia multiplicatae sunt. Et congregastis aquas piscinae inferioris, et domus Jerusalem numerastis, et destruxistis domos ad muniendum murum: et lacum fecistis inter duos muros, et aquam piscinae veteris; et non suspexistis ad eum qui fecerat eam, et operatorem ejus de longe non vidistis. Et vocabit Dominus Deus exercituum in die illa ad fletum et ad planctum, et ad calvitium, et ad cingulum sacci; et ecce gaudium et laetitia, occidere vitulos, et jugulare arietes, comedere carnes, et bibere vinum. Comedamus et bibamus, cras enim moriemur. Et revelata est in auribus meis vox Domini exercituum. Si dimittetur iniquitas haec vobis, donec moriamini, dicit Dominus Deus exercituum. Haec dicit Dominus Deus exercituum: Vade, ingredere ad eum qui habitat in tabernaculo, ad Sobnam praepositum templi, et dices ad eum: Quid tu hic, aut quasi quis hic? Quia excidisti tibi hic sepulcrum, excidisti in excelso memoriale diligenter in petra tabernaculum tibi: Ecce Dominus asportari te faciet, sicut asportatur gallus gallinaceus; et quasi amictum sic sublevavit te. Coronans coronabit te tribulatione, quasi pilam mittet te in terram latam et spatiosam. Ibi morieris, et ibi erit currus gloriae tuae, et ignominia domus Domini tui. Et expellam te de statione tua, et de ministerio tuo deponam te. Et erit in die illa, vocabo servum meum Eliacim filium Helciae ut induam illum tunica tua, et cingulo tuo confortabo eum, et potestatem tuam dabo in manu ejus, et erit quasi pater ha-

bitantibus Jerusalem, et domui Juda. Et dabo clavem domus David super humerum ejus; et aperiet, et non erit qui claudat; et claudet, et non erit qui aperiat. Et figam illum paxillum in loco fideli, et erit in solium gloriae domui patris sui; et suspendam super eum omnem gloriam domus patris ejus, vasorum diversa genera, omne vas parvulum, a vasis craterarum usque ad omne vas musicorum. In die illa, dicit Dominus exercituum, auferetur paxillus qui fixus fuerat in loco fideli, et frangetur, et cadet et peribit quod pependerat in eo, quia Dominus locutus est.

Hic comminatur contra illos qui populo Dei jungebantur praelationis jure, et ipsum tamen rebus spoliabant: et primo quantum ad illos ad quos pertinebat praelatio in temporalibus; secundo contra illos ad quos pertinebat in spiritualibus: *Haec dicit Dominus.* Praelatio autem in temporalibus pertinebat ad reges: et ideo comminatur in prima parte contra Jerusalem, quae erat sedes regni: et circa hoc duo facit. Primo ponitur inscriptio, *Vallis*, idest Jerusalem, non propter situm loci, cum sit in monte; sed propter vilitatem, quia ad ipsam sicut ad vallem confluebant sordes undique, dum vicinarum gentium actum sequerentur. Ezech. 5: « Haec est « Jerusalem: in medio gentium posui eam. » Vel dicitur vallis propter infimam partem civitatis, quae a Sobna tradita fuit Senacherib. *Visionis*, propter sanctitatem templi: nam in ipso visiones prophetis fiebant a Domino; vel propter eminentiam loci, quia a remotis videri poterat; vel propter nomen quod loco illi imposuit Abraham, sicut dicitur Gen. 22: « Appellavitque nomen loci illius, In monte « Dominus videbit. » Secundo ponitur ipsa comminatio; et circa hoc tria facit. Primo arguit culpam; secundo comminatur poenam, ibi, *Interfecti tui non interfecti gladio*: tertio ostendit in ipsa poena, obstinationis pertinaciam, ibi, *Et congregastis aquas piscinae inferioris.* Circa primum duo facit. Primo arguit peccatum duplex. Idolatriae; *Quidnam tibi, quia ascendisti in tecta*, ad sacrificandum idolis, *et tu*, quae speciali actu sancti privilegii gaudebas? Oseae 4: « Si fornicaris, Israel, « non delinquat saltem Juda. » Et peccatum rixae, *Clamoris plena*. Supra 5: « Expectavi ut faceret uvas, « et fecit labruscas. » Secundo ad gravandum peccatum ponitur Dei beneficium duplex: scilicet multitudinis hominum, *Urbs frequens*: Thren. 1: « Quo- « modo sedet sola civitas plena populo? » et plenitudinis gaudiorum, *Civitas exultans*, quondam (1) tempore Salomonis prae nimia prosperitate Psalm. 47: « Fundatur exultatione universae terrae mons « Sion. » *Interfecti tui non interfecti gladio.* Hic ponitur poena: et primo et comminatur hominum destructionem quantum ad obsessos qui mortui sunt fame: *Non interfecti gladio*, sed fame et siti. Thren. 4: « Melius fuit occisis gladio quam interfectis « fame. » Quantum ad fugitivos principes, scilicet qui comprehensi et *ligati*, sicut legitur Jer. ult.: *Cuncti principes.* Thren. 1: « Facti sunt principes « ejus velut arietes non invenientes pascua. » Quantum ad comprehensos in captivitate, qui similiter captivati sunt: *Omnes qui inventi sunt*, *procul fugerunt*, in longinquam terram, in captivitatem ducti. Deut. 28: « Deducet Dominus in gentem « longinquam . » Secundo ponit prophetae inconsolabilem compassionem: *Recedite*, vos prophetae consolantes, *nolite incumbere*, more consolantium. Jer. 9: « Quis dabit capiti meo aquam, « et oculis meis fontem lacrymarum, ut possim « flere interfectos populi mei? » Tertio ponit poenae modum et ordinem: et circa hoc tria ponit. Primo Dei indignationem, *Dies interfectionis*, imminet. *Scrutans*, faciens scrutari ab hostibus, *magnificus*, faciens hostes magnificos: in montibus enim et muris confidebant. Soph. 1: « In tempo- « re illo scrutabor Jerusalem in lucernis, et visi- « tabo super viros defixos in faecibus suis » Secundo ponit hostium superationem, *Et Aelam*, civitas Persidis, ex qua venerunt pugnatores cum Nabuchodonosor, qui et monarchiam orientis tenebat. *Clypeus*, portatus contra Jerusalem, *nudavit parietem*, ad quam suspensus erat ad ornatum domus. Jer. 46: « Praeparate scutum et clypeum. » Vel aliter. *Clypeus*, potentia Chaldaei, *nudavit parietem* templi auro quo vestiebatur. Tertio ponit damni illationem quantum ad quatuor. Primo quantum ad possessionum vastationem. *Erunt electae valles tuae plenae quadrigarum.* Babylonis, Jer. 49: « Quid gloriaris in vallibus? Defluxit vallis tua, filia « dilecta. » Secundo quantum ad civitatum captionem, *Equites in porta*, ne quis effugiat. Jer. 39: « Ingressi sunt omnes principes Babylonis, et sede- « runt in porta media. » Tertio quantum ad sanctorum profanationem: *Et revelabitur*, idest nudabitur, *operimentum*, idest sancta prius operta, quae nulli nisi sacerdoti licebat videre. Thren. 1: « Vi- « derunt gentes ignominiam tuam. » Quarto quantum ad armamentarii destructionem, *Videbis armamentarium*, idest domus saltus, in quo arma recondebantur, eversum; de cujus aedificia 3 Regum 7. *Civitatis David*, fortissimae; vel ipsa Jerusalem cum forti muro in pluribus locis. Cant. 4: « Tur- « ris David aedificata est cum propugnaculis. » *Et congregastis aquas piscinae inferioris.* Hic ponit obstinationis pertinaciam: et primo arguit obstinationis culpam; secundo ponit contra eos divinam sententiam, *Et revelata est.* Redarguit autem eorum pertinaciam quantum ad duo. Primo quantum ad divinum auxilium quod non invocabant, de suis viribus et ingeniis confidentes: *Congregastis*; in unum locum intra civitatem per occultos meatus, *aquas piscinae inferioris*, quae habebat aquas de terra fluentes, quae tamen ab hostibus prohiberi poterant. *Numerastis*, ut numero et mensura dispensaretur aqua; *destruxistis domos*, quae erant juxta murum, ut non impedirent defensores; *lacum*, piscinae inferioris, *fecistis*, fluere, *inter duos muros*, quibus cingebatur civitas, et *aquam* instaurastis, *eum*, scilicet Deum, *eam*, aquam. Ps. 13: « Deum « non invocaverunt. » Secundo quantum ad divinum consilium, quod contemnebant, *Et vocabit.* Et circa hoc tria ponit. Primo ipsum consilium: *Ad fletum* oculorum, *ad planctum*, manuum, *ad calvitium*, secundum morem antiquorum, qui in tristitia opera haec faciebant. Joel. 2: « Convertimini ad me in « toto corde vestro, in jejunio, fletu, et planctu. » Secundo ponit consilii contemptum, *Et ecce gaudium*, Supra 5: « Cythara et lyra in conviviis vestris. » Tertio contemnendi animum, *Comedamus.* 1 Corinth. 15. Sapien. 2: « Umbrae transitus est tempus no- « strum. » *Et revelata est in auribus meis vox Domini exercituum.* Hic ponitur sententia; et potest legi ex persona Domini: Haec blasphemia vestra *revelata*, idest ego audivi. *Si dimittetur*: quasi dicat, Non credatis. Supra 2: « Ne ergo dimittas. » Vel ex per-

(1) *Al.* quondam.

sona prophetae: Haec vox domini *revelata est*. Et haec omnia quae dicta sunt pertinent ad captivitatem per Nabuchodonosor imperantem facta. *Haec dicit Dominus Deus exercituum*. Hic ponitur comminatio contra illos ad quos pertinebat praelatio in spiritualibus: et primo contra sacerdotem qui tunc erat; secundo contra totum sacerdotalem (1) ordinem, ibi, *In die illa dicit Dominus exercituum*. Circa primum duo facit. Primo praedicit illius depositionem, quia civitatem terrore concussus tradidit Senacherib, idest inferiorem partem; secundo alterius substitutionem, ibi, *Et erit in die illa, vocabo servum meum Eliacim filium Heliciae*. Circa primum tria facit. Primo describit personam ex officio, *Qui habitat in tabernaculo*. Sacerdotum erat excubare in tabernaculo, ut habetur Num. 1. *Praepositum*, summum super decem. Secundo arguit culpam triplicem: indignae habitationis: *Quid tu hic* facis in domo mea, indignus tali habitatione? Jerem. 11: « Quid est quod dilectus meus in domo mea « facit scelera multa? » De se superbae praesumptionis: *Aut quasi quis hic?* quasi dicat: Aestimas te ac si esses alicujus valoris, cum nihil sis. Zach. 11: « O pastor, et idolum. » Curiosi sepulcri aedificationis: *Excidisti*, hic in Jerusalem juxta templum, *memoriale*, idest epitaphium, *in excelso*, idest in supremo situ (2) sepulcri; vel ad litteram, in alto sepulcrum suum collocaverat ad memoriam suam, sicut habetur 1 Mach. 13. Tertio comminatur poenam triplicem, ibi, *Ecce Dominus asportari te faciet*. Primo captivationis, *Sicut asportatur*, ligatus, et sine labore, *gallus gallinaceus*, qui pullos ad modum gallinae nutrit, castratus existens, qui capones dicuntur; *et quasi amictum*, leviter super humerum levatus. Jerem. 20: « Tu Phassur, et « omnes habitatores domus tuae, ibitis in captivi- « tatem et in Babylonem venies, et ibi morieris, « ibique sepelieris tu et omnes amici tui. » Secundo confusionis: *Coronans* (3), idest, loco coronae qua utebaris cultu pontificali, habebis tribulationem, *quasi pilam*, quae non invenit altam stationem. *Currus gloriae tuae*, qua ferebaris gloriosus, in confusionem tuam conversus est. *Et ignominia domus Domini*; idest, gloriam quam habuisti in domo Domini, vertetur tibi in ignominiam. Oseae 4: « Gloriam eorum in ignominiam commutabo. » Tertio poenam depositionis, *Et expellam*. 3 Regum 2. « Ejecit ergo Salomon Abiathar, ut non esset « sacerdos Domini. » *Et erit in die illa*. Hic ponit alterius substitutionem; et circa hoc tria ponit. Electionem, *Invocabo*, unum de vigintiquatuor, ut legitur 1 Par. 25, 1 Reg. 2: « Suscitabo mihi sa- « cerdotem fidelem, qui juxta cor meum sit. » Secundo ipsius consecrationem, *Et induam eum*; quia cum vestibus pontificalibus consecrabantur, sicut patet Levit. 18 de vestibus istis, et Exod. 28. Tertio confert jurisdictionem. *Et potestatem*. Et primo quantum ad potestatem quam habebat in populo, ponens potestatem, *Et potestatem*, scilicet *dabo*. Psalm. 108: « Fiant dies ejus pauci, et episco- « patum ejus accipiat alter. » *Et erit quasi pater*. Jerem. 3: « Dabo vobis pastores juxta cor meum, « et pascent vos scientia et doctrina. » Secundo quantum ad potestatem quam habebat ad templum: *Et clavem*, quae aurea erat, *domus David*, idest templi, ad quod aedificandum David impensas praeparavit, sicut patet 1 Paralip. in fine, *super humerum*, idest suam gubernationem; vel quia ea utebatur quasi quodam ornamento. *Aperiet*, quia sibi licitum erat intrare semel per annum in sancta sanctorum, ut dicitur Heb. 9. Tertio quantum ad potestatem quam habebat supra totum ordinem ministrantium: *Et figam illum paxillum*, diminutivum de palo: sicut enim super palum aliquando suspenduntur diversa vasa; ita ad curam ipsius pertinebant diversa officia, quae habent usum diversorum vasorum in ministeriis domus Domini: *in loco fidelium*, scilicet templo. De hac potestate dicitur Numer. 3 et 4. *In die illa dicit Dominus exercituum*. Hic contra sacerdotium totum, quod destructum est tempore Sedeciae captivante Nabuchodonosor. Quae enim dicta sunt de Sobna pertinent ad tempus Senacherib. *Auferetur paxillus* (1). Et vocatur hic paxillus ipsum sacerdotium, quod cessavit tempore captivitatis. Oseae 3: « Dies multos sedebunt filii Israel sine rege et sine prin- « cipe, et sine sacrificio et sine altari, sine ephod, « et sine teraphim. »

Nota super illo verbo, *Qui habitat in tabernaculo*, quia est multiplex tabernaculum. Primum carnalis concupiscentiae, quod est porcorum. Heb. ult.: « Habemus altare de quo edere non habent « potestatem qui tabernaculo deserviunt. » Secundo est temporalis et naturalis vitae, quod est hominis. 2 Pet. 1: « Certus sum enim quod velox « est depositio tabernaculi mei. » Tertium est militantis Ecclesiae, quod est pugnantium. Supra 4: « Tabernaculum erit in umbraculum diei ab aestu. » Quartum est contemplativae sapientiae, quod est quiescentium. Ps. 15: « Introibimus in taberna- « culum ejus. » Quintum est caelestis patriae, visionis aeternae, qua est omnium beatorum. Infra 33: « Oculi tui videbunt Jerusalem civitatem opu- « lentam, tabernaculum quod nunquam transferri « poterit. »

(1) *Al. deest* totum.
(2) *Al.* situs.
(3) Al. *coronam*.

(1) Al. *pax illius*.

CAPUT VIGESIMUMTERTIUM.

Onus Tyri. Ululate naves maris, quia vastata est domus unde venire consueverant: de terra Cethim revelatum est eis. Tacete qui habitatis in insula, negotiatio Sidonis. Transfretantes mare, repleverunt te. In aquis multis semen Nili, messis fluminis fruges ejus; et facta est negotiatio gentium. Erubesce Sidon, ait mare, fortitudo maris dicens: Non parturivi, et non peperi, et non enutrivi juvenes, nec ad incrementum perduxi virgines. Cum auditum fuerit in Aegypto, dolebunt cum audierint de Tyro. Transite maria, ululate qui habitatis in insula. Numquid non haec vestra est, quae gloriabatur a diebus pristinis in antiquitate sua? Ducent eam pedes sui longe ad peregrinandum. Quis cogitavit hoc super Tyrum, quondam coronatam? Cujus negotiatores principes, institores ejus inclyti terrae. Dominus exercituum cogitavit hoc, ut detraheret superbiam omnis gloriae, et ad ignominiam deduceret universos inclytos terrae. Transi terram tuam quasi fluvium, filia maris: non est cingulum ultra tibi. Manum suam extendit super mare, conturbavit regna. Dominus mandavit adversus Chanaan, ut contereret fortes ejus; et dixit: Non adjicies ultra ut glorieris, calumniam sustinens, virgo filia Sidonis. In Cethim consurgens transfreta; ibi quoque non erit requies tibi. Ecce terra Chaldaeorum, talis populus non fuit. Assur fundavit eam. In captivitatem traduxerunt robustos ejus, suffoderunt domos ejus, posuerunt eam in ruinam. Ululate naves maris, quia devastata est fortitudo vestra. Et erit in die illa, in oblivione eris, o Tyre, septuaginta annis, sicut dies regis unius. Post septuaginta annos erit Tyro quasi canticum meretricis. Sume tibi cytharam, circui civitatem, meretrix oblivioni tradita. Bene cane, frequenta canticum, ut memoria tui sit. Et erit post septuaginta annos, visitabit Dominus Tyrum, et reducet eam ad merces suas; et rursum fornicabitur cum universis regnis terrae super faciem terrae; et erunt negotiationes ejus, et merces ejus sanctificatae Domino. Non condentur, neque reponentur, quia his qui habitaverint coram Domino, erit negotiatio ejus, ut manducent in saturitatem, et vestiantur usque ad vetustatem.

In parte ista comminatur contra Tyrios, qui, populo Dei jungebantur mercationum societate: et dividitur in duas. Primo comminatur destructionem quae facta est a Nabuchodonosor; in secunda promittit liberationem, ibi, *Et erit post septuaginta annos.* Circa primum tria ponit. Primo compatientium tristitiam; secundo timentium fugam, ibi, *Transite maria*; tertio destructionis poenam, ibi, *Dominus mandavit adversus Chanaan, ut contereret fortes ejus.* Circa primum tria ponit. Primo dolorem mercatorum, ponens eorum planctum, *Ululate naves,* scilicet Chartaginenses. Apoc. 17: « Mercatores terrae, de virtute divitiarum ejus di- « vites facti sunt. » Et planctus motivum, *Vastata est domus*; idest Tyrus, *unde venire consueverat*, negotiatio. Et etiam congnoscendi modum, *De terra Cethim*, idest Graecia. 1 Mach. 2: « Egressus de « terra Cethim. » Secundo ponit stuporem, *Tacete*, adjungens tria in quibus gloriabatur: scilicet in im- « mutatione (1) loci, *Qui habitatis.* In multitudine mercimonii, *Negotiatio*, idest in qua negotiantur. *Repleverunt*, divitiis in abundantia frumenti. *Semen Nili fluminis*, est *messis, et fruges ejus*, scilicet Tyri, quia de Ægypto veniebat eis multum de tritico. *Et* ideo *facta est negotiatio gentium.* Ezech. 27: « Dices Tyro, qui habitat in introitu maris, « negotiationi populorum ad insulas multas etc. » Tertio ponit confusionem vicinorum: et primo Sidoniorum, quorum Colonia Tyrus erat: *Mare*, idest marini negotiatores, *ait: O Sidon erubesce,* quia non defendisti Tyrum: *quia fortitudo maris*, idest Tyrus, est *dicens*: *Non parturivi*, ad defensionem Tyri. Vel aliter. *Sidon ait*: *O mare, fortitudo maris*, idest terrae, *erubescet*; idest, non valuit mihi parturivisse, quia capta sum. Vel aliter. *Mare*, idest *fortitudo maris*, idest negotiatores qui fortes sunt in mari, *ait*: *Erubesce Sidon, dicens, Non parturivi*, ad defensionem Tyri. Vel aliter. *Sidon*, *ait: Mare, fortitudo maris*, idest Tyre, *erubesce*, tu Tyre, *dicens* quae sequuntur (1). Vel *Sidon dicens:* Cum vox ex me geniti sitis, o Tyrii (2) ita capti estis ac si non parturiissem. Secundo Aegyptiorum. *Cum auditum fuerit in Aegypto*, 1 Regum 3: « Ecce ego « faciam verbum in Israel, quod quicumque au- « dierit, tinnient aures ejus. » *Transite maria.* Hic praedicit fugam timentium, quantum ad illos qui Nabuchodonosor impugnante civitatem, fugerant in Aegyptum cum navibus: et primo hortatur ad fugam; secundo ad fugae constantiam vel festinantiam, ibi, *Transi terram tuam.* Circa primum tria. Primo timentium fugam: *Transite*, vos fugientes, *ululate*, remanentes. Supra 16: « Derelictae sunt propa- « gines ejus, transierunt mare. » Secundo remanentium ignominiam, *Numquid.* Et circa hoc duo facit. Primo praedicit ignominiam, commemorans primo pristinam gloriam. *Numquid non haec vestra est*, scilicet civitas? *Ducent*, quantum ad captivatos. Baruch 4: « Delicati mei ambulabunt vias asperas. » Tertio admirationem, ponens primo admirantis quaestionem, *Quis cogitavit coronatam?* quasi reginam aliarum civitatum. *Principes*, prae nimiis deliciis. Ezech. 26: « Quomodo periisti quae habitas « in mari, urbs inclyta, quae fuisti fortis in mari, « cum habitatoribus tuis? » Et subjungit responsionem: *Dominus exercituum cogitavit hoc ut detraheret superbiam omnis gloriae.* Job 40: « Dis- « perge superbos in furore tuo, et respiciens om- « nem arrogantem humilia. » *Transi terram tuam.* Hic hortatur ad velociter fugiendum (3): et primo ponit exhortationem, *Transi quasi fluvium*, quod cito navigio transitur. Jerem. 46: « Vasa transmi- « grationis fac tibi, habitatrix filia Aegypti. » Secundo assignat rationem ex parte ipsorum. *Non est cingulum ultra tibi*, idest fortitudo. Aliter ex parte Dei: *Manum suam extendit super mare.* Supra 11: « Desolabit Dominus linguam maris Ae- « gypti » *Dominus mandavit adversus Chanaan.* Hic comminatur destructionem: et primo persecutionis flagellum; secundo praedicit compassionis planctum, ibi, *Ululate naves maris;* tertio determinat destructionis tempus, ibi, *Et erit, in die illa in oblivione eris, o Tyre, septuaginta annis, sicut*

(1) *Al.* in mutatione.

(1) *Al.* sequentur.
(2) *Al.* Tyre.
(3) *Al.* omittitur ad.

dies regis unius. Circa primum tria facit. Primo enuntiat divinam indignationem, ponens praeceptum: *Mandavit*, Nabuchodonosor, *adversus Chanaam*, in qua est Tyrus. 4 Reg. 18: « Dominus « dixit mihi: Ascende ad terram hanc, et demolire « eam. » Et finem intentum; *Et dixit: Non adjicies* (1) *ultra ut glorieris, calumniam sustinens*, accusata de superbia. Jer. 9: « Non glorietur sapiens « in sapientia sua, nec dives in divitiis suis. » Excludit etiam remedium: *In Cethim consurgens transfreta; ibi quoque non erit requies tibi.* Deut. 28: « In gentibus quoque illis non quiesces, nec « erit requies vestigio pedis tui. » Secundo ponit hostium fortitudinem: *Ecce* (2) *terra Chaldaeorum, talis populus non fuit*, ante eos. *Assur*, vel Nabuchodonosor, *fundavit eam.* Dan. 4: Nonne haec est Babylon quam aedificavi? » Tertio ponit de- « structionem quantum ad captivationem hominum; *In captivitatem transduxerunt robustos.* Supra 5: « Descendent fortes ejus, et populus ejus, et sublimes « gloriosique ejus ad eum. » Quantum ad destructionem domorum, *Suffoderunt*, domos. Supra 17. « Erit sicut acervus lapidum in ruina. » *Ululate naves maris.* Hic ponit planctum. *Et erit, in die illa in oblivione eris, o Tyre, septuaginta annis.* Hic determinat tempus. *Sicut dies regis unius*, qui raro etiam tantum vivit. Infra 49: « Dereli- « quit me Dominus, et Dominus oblitus est mei. » ***Post septuaginta autem annos erit Tyro quasi canticum meretricis.*** Hic promittit liberationem: et primo ponit liberatorum cantum, ponens canendi tempus: *Post septuaginta annos quasi canticum meretricis*, quae abjecta a viro, per cantilenas in quibus commemorat pristinam dignitatem, se jactitat, et cor movet aliorum ad misericordiam. Ponit etiam canticum quantum ad instrumentum, *Sume tibi cytharam;* quantum ad locum *Circui civitatem*; quantum ad modum, *Bene cane*; quantum ad numerum, *Frequenta.* Ponit etiam fructum *Ut memoria tui sit.* Jer. 3: « Vulgo dicitur: Si dimiserit vir uxorem suam, et rece- « dens ab eo, duxerit virum alterum; numquid revertetur ad eam ultra. » Secundo promittit liberantis beneficium: *Et erit post septuaginta annos, visitabit Dominus Tyrum, et reducet eam ad merces suas; et rursum fornicabitur*, idest negotiabitur. Jer. 30: « Glorificabo eos, et non attenuabun- « tur. » Contra. Ezech. 27: « Ad nihilum deducta « es, et non eris usque in perpetuum. » Glossa ibi: « Idest in memoria, quae est vita unius ho- « minis, quod est per septuaginta annos. » Psal. 89: « Dies annorum nostrorum in ipsis septuagin- « ta anni. » Tertio ponit liberationis fructum, *Et erunt.* Infra 60: « Aurum pro aere afferam, et pro « ferro afferam argentum. »

(1) Al. *adduces.*
(2) Al. *ecce.*

Nota super illo verbo, *Sume cytharam*, quod per cytharam significatur recta vita. Primo quantum ad carnis mortificationem, propter chordarum materiam. Psalm. 70: « Psallam tibi in cythara, « Sanctus Israel. » Secundo quantum ad virtutum connexionem, propter cantus concordantiam. Supra 16: « Venter meus ad Moab quasi cythara sona- « bit. » Tertio quantum ad dulcedinem boni operis, propter audientis laetitiam. Job 21: « Tenent « tympanum et cytharam, et gaudent (1) ad so- « nitum organi. »

Item nota super illo verbo, *Circui civitatem*, quia debet homo circuire civitatem: primo propriae conscientiae, recogitando peccata. Eccl. 12: « Circuibunt in plateis plangentes, antequam rumpa- « tur funiculus argenteus. » Secundo militantis Ecclesiae, imitando justorum exempla. Psalm. 47: « Circumdate Sion, et complectimini eam. » Tertio caelestis patriae, cogitando sanctorum praemia. Cant. 3: « Surgam, et circuibo civitatem.

Item nota super illo verbo, *Bene cane*, quod debet homo bene canere: primo hilariter. Psal. 146: « Deo nostra jucunda sit laudatio. » Secundo attente. 1 Corinth. 14: « Psallam spiritu, psallam « et mente. » Tertio devote. 2 Paral. 29: « Obtulit populus hostias et laudes mente devote. »

Item nota super illo verbo, *Frequenta canticum*, quod debet frequentari primo propter ipsius magnitudinem. Eccl. 43: « Glorificantes Dominum « quantumcumque potueritis, supervalebit adhuc, « et admirabilis magnificentia ejus. » Secundo propter bonorum interiorum multitudinem. Psalm. 97: « Cantate, exultate et psallite. » Tertio propter peccatorum abundantiam. Psalm. 118: « Septies in die laudem dixi tibi . . . Domine Deus « meus, ne perdas me. » (Psalm. 27).

(1) *Al.* gaudebunt.

CAPUT VIGESIMUMQUARTUM.

Ecce Dominus dissipabit terram, et nudabit eam; et affliget faciem ejus, et disperget habitatores ejus. Et erit sicut populus sic sacerdos, et sicut servus sic dominus ejus, et sicut ancilla sic domina ejus; sicut emens sic ille qui vendit, sicut fenerator sic is qui mutuum accipit, sicut qui repetit sic qui debet. Dissipatione dissipabitur terra, et direptione praedabitur: Dominus enim locutus est verbum hoc. Luxit et defluxit terra, et infirmata est; defluxit orbis, et infirmata est altitudo populi terrae. Et terra interfecta est ab habitatoribus suis; quia transgressi sunt leges, mutaverunt jus, dissipaverunt foedus sempiternum. Propter hoc maledictio vorabit terram, et peccabunt habitatores ejus; ideoque insanient cultores ejus, et relinquentur homines pauci. Luxit vindemia, infirmata est vitis, ingemuerunt omnes qui laetabantur corde. Cessavit gaudium tympanorum, quievit sonitus laetantium, conticuit dulcedo cytharae. Cum cantico non bibent vinum, amara erit potio bibentibus illam. Attrita est civitas vanitatis, clausa est omnis domus nullo introeunte. Clamor erit super vino in plateis, deserta est omnis laetitia, translatum est gaudium terrae. Relicta est in urbe solitudo, et calamitas opprimet portas: quia haec erunt in medio terrae, in medio populorum. Quomodo si paucae olivae quae

remanserunt excutiantur ex olea, et racemi cum fuerit finita vindemia Hi levabunt vocem suam, atque laudabunt, cum glorificatus fuerit Dominus, hinnient de mari Propter hoc in doctrinis glorificate Dominum, in insulis maris nomen Domini Dei Israel. A finibus terrae laudes audivimus, gloriam justi. Et dixi: Secretum meum mihi, secretum meum mihi. Vae mihi. Praevaricantes praevaricati sunt, et praevaricatione transgressorum praevaricati sunt. Formido et fovea et laqueus super te, qui habitator es terrae. Et erit qui fugerit a facie formidinis, cadet in foveam; et qui se explicaverit de fovea, tenebitur laqueo: quia cataractae de excelsis apertae sunt, et concutientur fundamenta terrae. Confractione constringetur terra, contritione conteretur terra, commotione commovebitur terra, agitatione agitabitur terra, sicut ebrius, et auferetur quasi tabernaculum unius noctis Et gravabit eam iniquitas sua, et corruet, et non adjiciet ut resurgat. Et erit in die illa, visitabit Dominus super militiam caeli in excelso, et super Reges terrae qui sunt super terram. Et congregabuntur in congregatione unius fascis in lacum, et claudentur ibi in carcere, et post multos dies visitabuntur. Et erubescet luna, et confundetur sol, cum regnaverit Dominus exercituum in monte Sion et in Jerusalem, et in conspectu senum suorum fuerit glorificatus.

In parte ista comminatur destructionem totius terrae, vel quae facta est in singulis regnis et diversis partibus, vel quae futura est in die judicii, secundum quod supra 14, est dictum: « Hoc est consilium quod cogitavi super omnem terram, et haec est manus (1) extenta super universas gentes: » quamvis quidam hic exponant de terra Judeorum, vel de terra Babylonis, vel de terra Idumaeorum. Dividitur autem in duas. Primo comminatur contra terrae habitatores; in secunda contra populorum gubernatores, ibi, *Et erit in die illa, visitabit Dominus super militiam caeli in excelso.* Circa primum tria ponit. Primo destructionem hominum; secundo subtractionem gaudiorum, ibi, *Luxit vindemia, infirmata est vitis*; tertio multitudinem periculorum, ibi, *Praevaricantes praevaricati sunt* (2). Circa primum tria. Primo comminatur destructionem: *Nudabit*, evacuando habitatoribus; *dissipabit*, privando cultoribus; *affliget*, diversis poenis, *faciem*, idest habitantes in superficie; *disperget*, in diversa dividendo per captivitatem. Joel. 1: « Nudans spoliavit eam, et projecit. » Secundo destructionis universalitatem quantum ad punitos, adaequans differentes dignitate: *Sicut populus*; conditione, *sicut servus*; rerum possessione, *sicut emens*. Job 3: « Parvus et magnus ibi sunt, et servus liber a domino suo. » Quantum ad diversitatem poenarum, *Dissipatione*, ponens rerum amissionem; quantum ad immobilia, *dissipabitur*; quantum ad mobilia, *praedabitur*. Jerem. 12: « Desolatione desolata est omnis terra. » Quantum ad potentiae deletionem, *Luxit et defluxit*, praeteritum pro futuro, idest defluet lugens pro infirmitate; et hoc est, *Infirmata est*; ut hoc dictum sit quantum ad populares. Secundo quantum ad potentes, *Defluxit orbis*, idest rectores orbis. Supra 13: « Visitabo super orbis mala. » Ponit etiam hominum interfectionem, *Et terra interfecta est ab habitatoribus suis*. Psal. 105: « Interfecta est terra. » Tertio ostendit poenae aequitatem, quia transgressi sunt; et hoc per comparationem ad culpam: unde duo facit. Primo ponit culpam: *Leges*, scriptas vel naturales, *jus*, consuetudinis, *foedus*, amicitiae, *sempiternum*, quia ex similitudine speciei causatum. Oseae 8: « Transgressi sunt foedus meum, et legem meam praevaricati sunt. » Soph. 3: « Polluerunt sanctuarium meum, injuste egerunt contra legem. » Secundo comminatur poenam propter hoc quadruplicem. Primo divinae maledictionis, *Maledictio*. Jerem. 23: « A facie maledictionis luxit terra. » Secundo divinae desertionis, *Peccabunt*; quasi dicat, Domino eos derelinquente. Rom. 1: « Propterea tradidit eos Deus in passiones ignominiae. » Apoc. ult.: « Qui in sordibus est, sordescat adhuc. » Tertio infatuationis, *Ideoque insanient*. Ps. 77: « Conversi sunt in arcum pravum. » Quarto diminutionis, *Derelinquentur*. Deut. 28: « Remanebitis pauci numero. » *Luxit vindemia, infirmata est vitis*. Hic comminatur subtractionem gaudiorum quantum ad malos; et secundo gaudia bonorum, ibi, *Quomodo si paucae olivae, quae remanserunt, excutiantur ex olea*. Et circa primum tria. Primo ponit cessationem laetitiae quae ex tribus erat: vel in fertilitate rerum, *Luxit vindemia*, deficiens, idest causa luctus fuit: supra 16: « In vineis non exultabit, neque jubilabit. » vel in exercitio ludorum, *cessabit gaudium*: Apoc. 14: « Vox cytharaedorum cytharizantium in cytharis suis: » vel in deliciis conviviorum: *Cum cantico non bibent vinum, amara erit potio bibentibus illam*. Supra 5: « Cythara et lyra et timpanum et tibia et vinum in conviviis vestris. » Secundo ponit recompensationem tristitiae: *Amara*, quia in conviviis tristitiam habebunt (1), contra delicias conviviorum. Amos 8: « Convertam festivitates vestras in luctum. » *Attrita*, contra vanitatem ludorum. Ps. 38: « Universa vanitas. » Eccl. 1: « Vanitas vanitatum, et omnia vanitas. » *Civitas*, Babylonis, quaelibet anima. *Clamor*, conquerentium de defectu vini, contra fertilitatem. Amos 5: « In omnibus vineis erit planctus. » Tertio concludit commutationem, *Deserta*, commutata in tristitia. Luc. 6: « Vae vobis qui ridetis, quia flebitis. » Ps. 14: « Risus dolore miscebitur. » *Quomodo etc.* Hic ponit gaudia bonorum. Et primo praedicit laudem futurorum, quorum praedicit salutem: *Quomodo si paucae*: pauci salvabuntur respectu aliorum. Supra 17: « Relinquetur in ea sicut excussio oleae, duarum aut trium olivarum. » Et ponit ipsorum laudem, *Hi laudabunt, hinnient*, sicut equi ad significandum magnam laetitiam. Infra 52: « Vox speculatorum tuorum: levaverunt vocem, simul laudabunt. » Secundo indicit laudem praesentibus, ibi, *Propter hoc in doctrinis glorificate Dominum*. Et primo ponit praeceptum, *In doctrinis*, idest docendo alios. Alia translatio, *Laudationibus*. Eccl. 43: « Glorificantes Dominum quantumcumque potueritis, supervalebit adhuc (2) » Secundo designat praecepti expletmentum, *A finibus terrae. Justi*. idest Christi. Infra 62: « Ecce Dominus auditum faciet in extremis terrae. » Tertio implentium praemium, *Et dixi. Secretum meum mihi*, de praemiis eorum. 1 Cor. 2: « Oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, quae praeparavit Deus diligentibus se. » *Mihi*, soli. *Vae mihi*, quia non possum aliis enarrare. 2 Cor. 12: « Audivi arcana verba, quae non licet homini loqui. » De poenis damnatorum. Vae mihi, quantas poenas video. Et sic tenet se cum parte sequenti. *Praevaricantes praevaricati sunt*. Hic comminatur multitudinem periculorum; et circa hoc duo facit. Primo arguit diversitatem peccatorum. *Praevaricantes*, omittendo,

(1) Al. *haec manus*.
(2) Al. *praevaricatores etc.*

(1) *Al.* habuerunt.
(2) *Al.* ad haec.

transgressi, committendo. Ps. 118: « Praevaricantes reputavi omnes peccatores terrae. » Secundo comminatur multitudinem periculorum. Et primo ponit hanc multitudinem, *Formido*. Loquitur ad similitudinem eorum, qui prae timore insequentes fugiunt. Supra 8: « Cadent, et conterentur, et irretientur, et capientur. » Secundo evadendi impossibilitatem: *Et erit qui fugerit*: quasi dicat: decidet in Scyllam, cupiens vitare Charibdim. Joel 1: « Residuum erucae comedit bruchus. » Et assignat causam, quia de caelo et de terra veniet eis tribulatio. Et hoc est *Cataractae*, idest occulti meatus per quos aqua transit. Genes. 7: « Cataractae caeli « apertae sunt. » Tertio ostendit reparationis impossibilitatem sub triplici similitudine; scilicet rei divisae, quae non integratur, *Confractione*, quantum ad partes magnas, *contritione*, quantum ad parvas. Amos 9: « Ecce oculi Domini super regnum « peccans, et conteram illud a facie terrae. » Et per similitudinem rei commotae, et quae non stabilitur: *Commovebitur*, de loco ad locum, *agitabitur*, quasi tremens in proprio loco, *sicut ebrius*. Et per similitudinem tentorii viatoris, quod in eodem loco non firmiter figitur, *Et quasi tabernaculum*. Infra 38: « Generatio mea ablata est, et convoluta est a me quasi tabernacula pastorum. » Et assignat causam: *Et aggravabit*, quasi pondus grave, ut non resurgat. Psalm. 37: « Iniquitates « meae sicut onus grave gravatae sunt super me. » *Et erit in die illa, visitabit Dominus super militiam caeli in excelso*. Hic agitur contra populorum gubernatores: et circa hoc tria ponit. Primo ponit eorum poenam, *In die illa*, judicii, *militiam*, idest daemones, *et super* eosdem *reges*. Joan. 12: « Nunc « Princeps hujus mundi ejicietur foras. » Vel etiam malos reges. *Congregabuntur*, simul in infernum. Matth. 25: « Qui paratus est diabolo et angelis « ejus. » *Fascis*. Matth. 13: « Alligate ea in fasci- « culos ad comburendum; » ut sint similes in poena qui fuerunt similes in culpa. Vel *in die illa*, scilicet destructionis singulorum regnorum, *militiam*, idola scilicet solis et lunae, et aliarum stellarum. 4 Reg. 21: « Adoravit omnem militiam caeli. » *Et congregabuntur*, per destructionem. Infra 34: « Tabescet omnis militia caelorum. » Secundo determinat miseriam quantum ad tempus: *Et post multos dies visitabuntur*, quia post quantumlibet tempus tormentis punientur in aeternum. Matth. 25: « Ite maledicti in ignem aeternum. » Vel in die judicii: ut statim ad infernum peracto judicio redeant. Vel, secundum aliam expositionem, *consolabuntur*, quia post tempestatem, omnibus aliquam tranquillitatem facit. Tertio punientis gloriam: et primo judicis: *Et erubescet luna, et confundetur sol;* idest, splendor ejus nihil reputabitur comparatione splendoris corporis Christi. Joel. 2: « Sol convertetur in te- « nebras, et luna in sanguinem, antequam veniat « dies Domini magnus et terribilis. » Vel cultores solis et lunae. Secundo assessorum, *Cum regnaverit... senum*: Supra 3: « Dominus ad judican- « dum veniet cum senatoribus terrae. »

Nota super illo verbo, *Amara potio*, quia potio peccati est amara primo propter conscientiae remorsum. Proverb. 5: « Novissima illius amara « sunt. » Secundo propter mortis metum. Eccl. 41: « O mors, quam amara est memoria tua! » Tertio propter divinae dulcedinis defectum. Jer. 2: « Sci- « to, et vide, quia malum et amarum est reliquis- « se te Dominum Deum tuum. » Quarto propter poenitentiae planctum. Infra 38: « Recogitabo tibi « omnes annos meos, in amaritudine animae meae. »

Nota super illo verbo, *Secretum*, quia Dei magnalia sunt secreta primo propter eorum magnitudinem. Matth. 19: « Non omnes capiunt verbum « hoc. » Joan. 3: « Si terrena dixi vobis, et non « creditis: quomodo si dixero vobis caelestia, cre- « detis ? » Secundo propter eorum dignitatem. Matth. 13: « Vobis datum est nosse mysterium « regni Dei; ceteris autem in parabolis. » Tertio propter aliorum inidoneitatem (1). Matth. 7: « No- « lite sanctum dare canibus. »

Nota super illo verbo, *Et erit in die illa, visitabit*, quod est visitatio Domini multiplex. Prima condemnationis. Jerem. 8: « In tempore visitationis « suae corruent. » Secunda correptionis. Ps. 88: « Visitabo in virga iniquitates eorum. » Tertia consolationis. Luc. 1: « Visitavit nos oriens ex alto. »

(1) *Al.* idoneitatem.

CAPUT VIGESIMUMQUINTUM.

Domine, Deus meus es tu. et exaltabo te, et confitebor nomini tuo, quoniam fecisti mirabilia, cogitationes antiquas fideles, amen. Quia posuisti civitatem in tumultum, urbem fortem in ruinam, domum alienorum ut non sit civitas, et in sempiternum non aedificetur. Super hoc laudabit te populus fortis; civitas gentium robustarum timebit te. Quia factus es fortitudo pauperi, fortitudo egeno in tribulatione sua, spes a turbine, umbraculum ab aestu. Spiritus enim robustorum quasi turbo impellens parietem. Sicut aestus in siti tumultum alienorum humiliabis, et quasi calore sub nube torrente, propaginem fortium marcescere facies. Et faciet Dominus exercituum omnibus populis in monte hoc convivium pinguium, convivium vindemiae, convivium pinguium medullatorum, vindemiae defaecatae. Et praecipitabit in monte isto faciem vinculi colligati super omnes populos, et telam quam orditus est super omnes nationes. Praecipitabit mortem in sempiternum. Et auferet Dominus Deus lacrymam ab omni facie, et opprobrium populi sui auferet de universa terra; quia Dominus locutus est. Et dicent in die illa: Ecce Deus noster iste; expectavimus eum, et salvabit nos. Iste Dominus: sustinuimus eum, et exultabimus, et laetabimur in salutari ejus: quia requiescet manus Domini in monte isto. Et triturabitur Moab sub eo, sicuti teruntur paleae in plaustro. Et extendet manus suas sub eo, sicut extendit natans ad natandum; et humiliabit gloriam ejus cum allisione manuum ejus. Et munimenta sublimium murorum tuorum concident, et humiliabuntur, et detrahentur in terram usque ad pulverem.

Hic ponitur gratiarum actio: et primo de populi exaltatione; secundo de ipsius justificatione: cap. 26: *In die illa etc.*; tertio de paterna correptione: cap. 27: *In die illa.* Prima in duas. In prima ponitur gratiarum actio: *Exaltabo te*, idest in aliis alte te praedicabo. *confitebor*, in me ipso gratias agendo. Psalm. 9: « Confitebor tibi, Domine, in toto corde meo. » Secundo ponitur natura gratiarum actionis, *Quoniam fecisti.* Et primo in generali quantum ad magnitudinem factorum. *Mirabilia.* Job 5: « Qui facit magna et inscrutabilia. » Quantum ad impletionem promissionum, *Fideles.* Eccl. 36: « Da mercedem, Domine, timentibus te, ut prophetae tui fideles inveniantur. » *Amen*, id est vere. Secundo in speciali, ibi, *Quia posuisti civitatem in tumultum* (1). Et primo opera quae pertinent ad depressionem malorum; secundo quae pertinent ad exaltationem (2) bonorum, ibi, *Et faciet Dominus exercituum omnibus populis in monte hoc convivium pinguium.* Circa primum tria. Primo comminatur poenae flagellum; secundo poenae fructum ibi, *Super hoc laudabit te populus fortis*; tertio punitionis modum, ibi, *Sicut aestus in siti.* Dicit ergo primo, *Civitatem*, Jerusalem; *alienorum*, a Deo, scilicet Judaeorum; *in sempiternum non aedificetur:* quia nec in eodem postea loco constructa est. Supra 17: « Ecce Damascus desinat civitas esse. » Mich. 3: « Sion, quasi ager arabitur, et Jerusalem quasi acervus lapidum erit (3). » Vel de Babylone, sive de qualibet alia civitate gentilium eis adversantium. *Super hoc laudabit te populus fortis.* Hic ponit fructum in subjectione hominum ad Deum. Et primo ponit duo signa subjectionis. Primo laudem, *Laudabit fortis*, quantumcumque tibi subjectus; vel populus gentilis fortis in passionibus. Secundo timorem. *Timebit te*, quaecumque *civitas.* Infra 60: « Fortitudo gentium venerit tibi. » Secundo assignat rationem, quam primo ponit: *Quia factus es fortitudo pauperi*, qui parum habet, etsi sufficiens sibi, *egeno*, qui eget. Psal. 93: « Factus est mihi Dominus in refugium, et Deus meus in adjutorium spei meae. » Secundo ponit similitudinem, *Spes*, defensionis, *a turbine*, propter violentiam persequentis, *umbraculum*, consolationis, *ab aestu*, propter afflictionem persecutionis. Infra 32: « Erit vir sicut qui absconditur a vento et celat se a tempestate. » Tertio ponit expositionem. *Spiritus*, idest indignatio et superbia. Supra 21: « Sicut turbines ab africo veniunt, de deserto venit, de terra horribili. » *Sicut aestus in siti.* Hic ponit punitionis modum quantum ad afflictionem, *Sicut aestus in siti*, affligit. *Tumultum*, superbum clamorem, quantum ad sterilitatem. *Et quasi calore sub nube*, adunata ex vento australi, qua (4) etiam quandoque propter nimium calorem, fructus vitis destruuntur (5). Jac. 1: « Exortus est sol cum ardore, et arefecit fenum, et flos ejus decidit. *Et faciet Dominus exercituum omnibus populis in monte hoc convivium pinguium.* Hic ponit ea quae pertinent ad exaltationem bonorum: et hoc tripliciter. Primo quantum ad abundantiam honoris, quam describit sub metaphora. *Convivium*, quod paratur de animalibus pinguibus, et vino depurato, *in monte hoc*, quia ibi Christus passus est, unde nobis omnia bona provenerunt; vel quia ibi judicabit (1), ut dicitur Matth. 22: « Ecce prandium meum paravi, tauri mei et altilia sunt occisa. » Secundo quantum ad subtractionem malorum, *Et praecipitabit*, quantum ad mortis poenam, quam nominat vinculum, inquantum justa Dei sententia ordinata est. 1 Corinth. 15: « Absorpta est mors in victoria. » Oseae 13: « Ero mors tua, o mors; morsus tuus ero, inferne. » Doloris tristitiam, *Et auferet.* Apocal. 21: « Absterget Deus omnem lacrymam ab oculis sanctorum. » Confusionis ignominiam: *Et opprobrium.* Supra 5: Auferam sepem ejus, et erit in direptionem. » Quidam referunt hoc ad judicium praestitum in morte Holofernis, qui contra omnes gentes veniebat; et similiter de convivio. Et ponit gratiarum actionem. *Et dicent*, *Sustinuimus*, patienter expectando. Eccl. 2: « Metuentes Dominum sustinete misericordiam ejus. » Et ponit rationem, *Quia requiescet*, cum quo nihil malum potest esse. Psal. 131: « Haec requies mea in saeculum saeculi. » Tertio quantum ad hostium oppressionem, scilicet Moabitarum, qui propter somnum maxime eis infesti erant. Et primo ponit eorum afflictionem, *Triturabitur.* Amos 1: « Trituraverunt in plaustris ferreis Galaad. » Secundo plenariam subjectionem. *Extendet manus*, quasi prostratus, et petens misericordiam vel auxilium. Infra 49: « Vultu in terra demisso adorabunt te. » Et munitionum destructionem, *Et munimenta*, de quibus habetur supra.

Nota super illo verbo, *Confitebor nomini*, quia est multiplex confessio. Prima humilitatis. Jac. ult.: « Confitemini alterutrum peccata vestra. » Secunda veritatis. Rom. 10: « Corde creditur ad justitiam: ore autem confessio fit ad salutem. » Tertia laudis. Psalm. 32: « Confitemini Domino in cithara. » Quarta gratiarum actionis. Supra 12: « Confitebor tibi Domine, quoniam iratus es mihi: conversus est furor tuus, et consolatus es me. »

Item nota super illo, *Amen*, quia *Amen* est Hebraeorum: et quandoque est verbum, idest fiat. Deut. 27: « Et dicet omnis populus, Amen. » Quandoque adverbium, idest vere. Joan. 6: « Amen amen dico vobis. » Quandoque nomen, idest veritas. Apoc. 3: « Haec dicit Amen. » Quandoque est graecum, idest sine defectu, ab *a*, quod est sine, et *men*, quod est defectus. Rom. 9: « Qui est Deus benedictus in saecula, amen. »

Nota super illo verbo. *Convivium pinguium*, quia est triplex convivium. Primum familiare militantis Ecclesiae: in quo proponit tria. Primo amaritudinem passionis. Exod. 12: « Comedetis illud cum lactucis agrestibus. » 1 Cor. 11: « Quotiescumque manducabitis panem hunc, et calicem bibetis, mortem Domini annuntiabitis donec veniat. » Secundo dulcedinem dilectionis. Sap. 16: « Panem de caelo praestitisti eis sine labore, omne delectamentum in se habentem, et omnis saporis suavitatem. » Tertio pinguedinem, quantum ad effectum. Psalm. 22: « Impinguasti in oleo caput meum. » Secundum est convivium privatum animae: in quo proponit tria. Primo vinum amoris. Cant. 1: « Meliora sunt ubera tua vino. » Secundo

(1) Al. *tumultu.*
(2) Al. exultationem.
(3) Al. Mich. 3: « Sion quasi ager, et non eris usque in perpetuum. »
(4) Al. quae.
(5) Al. destruunt.

(1) Al. deest ibi.

mel contemplationis. Psal. 118: « Quam dulcia « faucibus meis eloquia tua! Super mel ori meo. » Tertio lac depurationis ad crescendum in perfectum. 1 Pet. 2: « Rationabiles sine dolo, lac concupi« scite » Tertium est convivium solemne caelestis curiae; in quo proponit tria. Primo vinum ad ebrietatem. Can. 5: « Comedite amici, et bibite et « inebriamini carissimi. » Secundo mel ad satietatem. Psal. 16: « Satiabor cum apparuerit gloria « tua. » Tertio lac ad perfectionem cordis et animae. Cant. 5: « Oculi tui sicut columbae super « rivulos aquarum, quae lacte sunt lotae. »

CAPUT VIGESIMUMSEXTUM.

In die illa cantabitur canticum istud in terra Juda. Urbs fortitudinis nostrae Sion, salvator ponetur in ea murus et antemurale. Aperite portas, et ingredietur gens justa, custodiens veritatem. Vetus error abiit: servabis pacem, pacem quia in te speravimus. Sperastis in Domino in saeculis aeternis, in Domino Deo forti in perpetuum. Quia incurvabit habitantes in excelso, civitatem sublimem humiliabit, humiliabit eam usque ad terram, detrahet eam usque ad pulverem. Conculcabit eam pes, pes pauperis, gressus egenorum. Semita justi recta est, rectus callis justi ad ambulandum. Et in semita judiciorum tuorum, Domine, sustinuimus te: nomen tuum et memoriale tuum in desiderio animae. Anima mea desideravit te in nocte; sed et spiritu meo in praecordiis meis de mane vigilabo ad te. Cum feceris judicia tua in terra, justitiam discent habitatores orbis. Misereamur impio, et non discet justitiam. In terra sanctorum iniqua gessit; et non videbit gloriam Domini. Domine, exaltetur manus tua, ut non videant; videant, et confundantur zelantes populi; et ignis hostes tuos devoret. Domine, dabis pacem nobis: omnia enim opera nostra operatus es nobis. Domine Deus noster, possederunt nos domini absque te; tantum in te recordemur nominis tui. Morientes non vivant, gigantes non resurgant. Propterea visitasti, et contrivisti eos, et perdidisti omnem memoriam eorum. Indulsisti genti, Domine, indulsisti genti. Numquid glorificatus es? Elongasti omnes terminos terrae. Domine, in angustia requisierunt te, in tribulatione murmuris, doctrina tua eis. Sicut quae concepit, cum appropinquaverit ad partum, dolens clamat in doloribus suis, sic facti sumus. A facie tua, Domine, concepimus, et quasi parturivimus, et peperimus spiritum salutis. Justitiam non fecimus in terra; ideo non ceciderunt habitatores terrae. Vivent mortui tui, interfecti mei resurgent. Expergiscimini, et laudate qui habitatis in pulvere: quia ros lucis ros tuus, et terram gigantum detrahes in ruinam. Vade populus meus, intra in cubicula tua, claude ostia tua super te. Abscondere modicum ad momentum, donec pertranseat indignatio. Ecce enim Dominus egredietur de loco, ut visitet iniquitatem habitatoris terrae contra eum, et revelabit terra sanguinem suum, et non operiet ultra interfectos suos.

In parte ista gratias agit de populi justificatione; et dividitur in duas. In prima praedicit justorum statum; in secunda ostendit justitiae fructum, ibi, *Vetus error abiit.* Circa primum duo. Primo enim praedicit justorum fiduciam, *In die illa*, post reditum de captivitate, et afflictionem Moabitarum a Machabaeis; vel post Christi adventum. *O Sion, salvator*, Christus, vel Judas Machabaeus, est, *urbs fortitudinis in ea*, scilicet protectione; *ponetur murus et antemurale*, Christi tantum. Ad litteram, tempore Machabaeorum, *murus*, idest defendens. Vel *murus*, Christus, *antemurale*, scilicet prophetae. Vel aliter *Sion* est urbs, *salvator* Deus, vel Christus, vel Judas Machabaeus. *Murus*, idest defendens sicut murus. Proverb. 18: « Turris for« tissima nomen Domini. » Zach. 2: « Ero eis, « ait Dominus, murus ignis in circuitu. » Secundo Dominus praedicat eorum justitiam, dicens ad Angelos, *Aperite portas*, caeli vel virtutis, clausas peccatis: vel, ad litteram, non oportet vos claudere portas propter infideles, quia omnes erunt justi. Psal. 117: « Haec porta Domini; justi intrabunt « in eam: » *Vetus error abiit.* Hic ponit justitiae fructum, scilicet pacem; de qua primo ponitur populi petitio, quae tria continet. Ponitur enim idoneitas petentium, *Vetus error*, scilicet idolatriae: 2 Cor. 5: « Vetera transierunt. » Postulatur pacis beneficium, *Servabis pacem*, corporis et animae. Infra 32: « Sedebit populus meus in pulchri« tudine pacis, in tabernaculis justitiae et in requie « opulenta. » Allegatur pacis meritum: *Quia in te speravimus.* Eccli. 2: « Quis speravit in Domino, « et confusus est? » Secundo ponitur prophetae responsio, qui est mediator inter populum et Deum, *Sperastis.* Et dividitur in tres. In prima ponitur pacis promissio; in secunda pacis impetratio, ibi, *Semita justi recta est;* in tertia impetratae pacis denuntiatio, ibi, *Justitiam discent habitatores orbis.* Circa primum tria. Primo concedit meritum: *Sperastis in Domino in saeculis aeternis*, idest semper. Psal. 27: « In ipso speravit cor meum, et adjutus « sum. » Secundo adhibet consilium, *in Domino Deo*, supple, sperate. Matth. 10: « Qui persevera« verit usque in finem, hic salvus erit. » Tertio promittit pacis beneficium, pro destructione hostium: *Quia incurvabit habitantes.* Judaei referunt ad Romanos. Potest autem referri ad quoslibet ipsorum hostium. Vel mystice ad ipsos Judaeos. Supra 25: « Munimenta sublimium murorum tuorum cor« ruent. » Et adjungit destruentium conditionem: *Conculcabit eam per pauperis.* Judaei, qui parum habent; *egenorum*, qui egent plura habere. Vel si mystice, ponit meritum destructionis Judaeorum propter pauperem Christum, de quo in Psal. 69: « Ego « autem egenus sum et pauper. » Et alibi 68: « Ego sum pauper et dolens. » *Egenorum*, discipulorum, *Semita justi recta est.* Hic ponitur quasi disceptatio prophetae cum Domino, ad impetrandam petitionem populi: et primo inducit ad puniendum hostes per argumenta; secundo per experimenta, ibi, *Indulsisti genti, Domine.* Circa primum duo facit. Primo inducit ut puniat; secundo ut in poena detineat, ibi, *Morientes non vivant.* Circa primum tria. Primo inducit ad justitiam; secundo excludit misericordiam, ibi, *Misereamur impio*; tertio determinat poenam, ibi, *Et non videbit gloriam Domini.* Provocat autem ad justitiam, tria imponens. Primo justitiae rectitudinem, ibi, *Semita justi*,

idest justitiae. Sap. 10: « Justum deduxit Dominus « per vias rectas. » Secundo afflictorum expectationem, proponens tria: scilicet ipsam expectationem, *In semita*, idest per poenam judiciorum tuorum, quibus nos vindicas et liberas. Psal. 118: « In « aeternum non obliviscar justificationes tuas, quia « in ipsis vivificasti me. » Expectantium desiderium, *Nomen tuum*. Jer. 23: « Hoc est nomen quod « vocabunt eum, Dominus justus noster. » Desiderii assiduitatem: *Quia die et nocte*, idest omni tempore, vel in prosperis et adversis, *anima mea*. Cant. 3: « In lectulo meo quaesivi quem diligit « anima mea. » Psal. 62: « Deus Deus meus, ad « te de luce vigilo. » Tertio proponit justitiae utilitatem, *Cum fecerit judicia*. Psal. 9: « Cognoscetur Dominus judicia faciens (2). » *Misereamur impio*. Hic excludit misericordiam; et circa hoc duo facit. Primo Dominus interroganti proponit misericordiam, *Misereamur*. Psalm. 118: « Misericordia « Domini plena est terra. » Secundo propheta excludit ipsam, propter ejus inutilitatem, *Et non discet*. Eccle. 8: « Quia non profertur cito contra malos « sententia, absque timore ullo filii hominum perpe- « trant mala. » Eccli. 30: « Equus indomitus evadet « durus, et filius remissus evadet praeceps. » Et propter peccati gravitatem, propter sacri loci profanationem, *In terra sanctorum*. Psalm. 78: « Deus, venerunt « gentes in hereditatem tuam, polluerunt templum « sanctum tuum. » Jerem. 11: « Quid est quod « dilectus meus in domo mea facit scelera multa? » *Et non videbit gloriam Domini*. Hic ponitur disceptatio de poena determinanda: et primo Dominus interrogat, *Et non videbit*; quasi dicat: Numquid debeo hanc poenam sibi dare quod non videat? Vel remissive, Et sufficit hoc ad poenam. Secundo propheta respondet: *Domine exaltetur*. Tertio Dominus poenam determinat spiritualem: *Videant et confundantur*: Apocal. 1: « Videbit eum omnis « oculus, » in gloria humanitatis, non divinitatis: et corporalem. Apocal. 19: « Missi sunt in stagnum « ignis. » Quarto propheta congaudens consentit, proponens duo bona consequentia ex dicta poena: scilicet pacem populi. Ergo, *Domine*, hoc facto, *dabis pacem*; et hoc de te *speravimus* (2); *omnia enim*. Phil. 2: « Deus est qui operatur in nobis « velle et perficere: » *operatus es*, opera, idest poenas, quibus sufficienter nos purgasti. Infra 40: « Suscepit de manu Domini duplicia. » Secundo laudem Dei: *Domine Deus possederunt;* et ideo laudi tuae vacare non potuimus. *Tantum in te*, non habentes alium Deum cui soli vacemus. Thren. ult.: « Servi dominati sunt nostri. »

Nota super illo verbo, *Urbs fortitudinis*, quod Christus est urbs fortitudinis nostrae, quia nos confirmat primo in fide. 1 Cor. 3: « Fundamentum « aliud nemo potest ponere praeter id quod posi- « tum est, quod est Christus Jesus. » Secundo in spe. Heb. 6: « Fortissimum solatium habeamus « qui confugimus ad tenendam propositam spem. » Tertio in caritate. Eph. 3: « In caritate radicati « et fundati. » Luc. 12: « Ignem veni mittere in « terram; et quid volo nisi ut ardeat? » Quarto in opere. Phil. 2: « Deus est qui operatur in no- « bis velle et perficere pro bona voluntate. » Quinto in tentatione. 1 Cor. 10: « Fidelis Deus, « qui non permittet vos tentari supra id quod « potestis. » Sexto in accusatione. 1 Joan. 2: « Advocatum habemus apud Patrem Jesum Chri- « stum. » Septimo in remuneratione. Apocal. 3: « Faciam illum columnam in templo Dei mei. »

Item nota super illo verbo, *Aperite*, quod aperire debemus portas per meditationem primo infernalis miseriae. infra 38: « Vadam ad portas « inferi. » Secundo justae vitae. Prov. ult.: « Lau- « dent eam in portis opera ejus. » Tertio caelestis gloriae. Psalm. 147: « Confortavit seras por- « tarum tuarum. »

Item nota super illo (1) verbo *Pacem*, quod tria sunt quae faciunt pacem in praesenti. Primo contemptus temporalis opulentiae. Infra 57: « Cor « impii quasi mare fervens, quod quiescere non « potest. » Secundo subjugatio carnalis concupiscentiae. Eccl. 44: « Pacificantes in domibus suis. » Tertio contemplatio divinae sapientiae. Psalm. 75: « In pace factus est locus ejus, et habitatio ejus « in Sion. »

Item nota super illo verbo, *Semita justi*, quod est via justitiae recta primo propter itineris brevitatem. Sap. 5: « Ambulavimus vias difficiles. » Secundo propter situs aequalitatem: quia rectum est illud cujus medium non discrepat ab extremis. Joan. 13: « Sciens quia a Deo exivit, et ad Deum « vadit. » Tertio propter pulchritudinem. Jer. 31: « Benedicat tibi Dominus, pulchritudo justitiae, « mons sanctus. »

Item nota super illo verbo, *Pacem*, quod tria sunt quae faciunt pacem in futuro. Primo bonorum ubertas. Psal. 147: « Posuit fines tuos pacem. » Secundo malorum securitas. Infra 32: « Sedebit « populus meus in tabernaculis fiduciae. » Tertio immobilitas. Psal. 4: « In pace in idipsum dor- « miam et requiescam. »

Morientes non vivant. Hic petit ne punitos ulterius a poena liberet. Et primo ponit (2) petitionem: *Morientes* peccatores *non vivant*, vita gratiae (3) ubi poeniteant. *Gigantes*, de sua potentia gloriantes, *non resurgant*, ad gloriam. Psal. 1: « Non « resurgent impii in judicio, neque peccatores in « concilio (4) justorum. » Eccli. 16: « Non exorave- « runt pro peccatis suis antiqui gigantes. » Vel petit ut hostes eorum decepti, ulterius non resurgant ad potentiam. Secundo ponit exauditionem: *Propterea*. Psal. 9: « Pereat memoria eorum cum so- « nitu. » Jerem. 8: « In tempore visitationis suae « corruent. » *Indulsisti genti, Domine*. Hic inducit Deum ad justitiae opus per experimentum inutilitatis (5) misericordiae: tum quantum ad remissionem poenarum, *Indulsisti*; tum quantum ad multiplicationem bonorum, *Elongasti*. Jer. 5: « Magni- « ficati sunt et ditati, et incrassati sunt et im- « pinguati, et praeterierunt sermones meos pes- « sime. » Prov. 1: « Prosperitas stultorum perdet « eos. « Secundo utilitatem vindicantis justitiae, *Domine in angustia*. Oseae 6: « In tribulatione sua « mane consurgent ad me. » Jer. 2: « In tempore « afflictionis dicent: Surge, et libera nos. » *Sicut quae concepit, cum appropinquaverit ad partum dolens clamat in doloribus suis; sic facti sumus*. Hic probat idem per experimentum in Judaeis. Et

(1) *Al.* justitiam facientibus.
(2) *Al.* speramus.

(1) *Al.* isto.
(2) *Al.* petit.
(3) *Al.* gloriae.
(4) *Al.* consilio.
(5) *Al.* in utilitatem.

primo ponit tribulationis flagellum, *Sicut quae concepit*. Joan. 16: « Mulier cum parit, tristitiam habet. » Psal. 47: « ibi dolores ut parturientis. » Secundo emendationis fructum, *A facie tua*. Hebr. 12: « Omnis quidem disciplina, in praesenti quidem videtur non esse gaudii, sed moeroris; postea autem fructum pacatissimum exercitatis per eam reddit justitiae. » *Justitiam non fecimus in terra.* Hic denuntiat impetratam pacem: et circa hoc tria facit. Primo ostenditur ratio dilationis, *Justitiam non fecimus*, ut alludat ei quod dicitur Deut. 28: « Dabit Dominus inimicos tuos qui consurgunt adversus te, corruentes in conspectu tuo. » Secundo ponitur promissio restitutionis populi per resurrectionem, sive corporalem in die novissimo, sive a miseria captivitatis. Unde promittitur resurrectio. *Vivent mortui*. Ezech. 37: « Vaticinare ad spiritum, vaticinare, fili hominis etc. » Indicitur resurgentibus gratiarum actio, *Expergescimini*. Dan. 12: « Multi ex his qui dormiunt in pulvere terrae, evigilabunt. » Et assignatur resurrectionis causa, vel ratio: *Quia ros lucis*, scilicet divina benignitas. Tertio ostenditur hostium destructio, *Terra gigantum*, idest superborum et potentium. Supra 17: « Erit quasi acervus lapidum in ruina. » Secundo ponit populi Dei (1) immunitatem, *Vade populus meus*. *Cubicula*, sepulcra; vel ad litteram, munitiones in quibus interdum se caute custodiunt. Infra 54: « In momento indignationis abscondi faciem meam parumper a te; et misericordia sempiterna misertus sum tui. » Apocal. 7: « Dictum est illis, ut quiescant adhuc modicum, donec compleretur numerus fratrum suorum. » Tertio ponit destructionis ordinem, quia per judicium: unde ponit judicis adventum, *Ecce enim Dominus*. Michaeae 1: « Ecce Dominus egredietur, et omnes Angeli ejus cum eo. » Et maturationis terminum, *Et revelabit terra sanguinem*. Job. 16: « Terra ne operias sanguinem meum, neque inveniat in te locum latendi clamor meus. »

(1) *Al. omittitur* ponit.

CAPUT VIGESIMUMSEPTIMUM.

In die illa visitabit Dominus in gladio suo duro et grandi et forti, super Leviathan serpentem vectem, super Leviathan serpentem tortuosum, et occidet cetum qui in mari est. In die illa vinea meri cantabit ei. Ego Dominus, qui servo eam, repente propinabo ei, ne forte visitetur contra eam. Nocte et die servo eam; indignatio non est mihi. Quis dabit me spinam et veprem? In praelio gradiar super eam, succendam eam pariter. An potius tenebo fortitudinem meam? Faciet pacem mihi; pacem faciet mihi. Qui egredientur impetu a Jacob, florebit et germinabit Israel, et implebunt faciem orbis semine. Numquid juxta plagam percutientis se percussit eum; aut sicut occidit interfectos ejus sic occisus est? In mensura contra mensuram, cum abjecta fuerit, judicabit eam: meditatus est in spirito suo duro per diem aestus. Idcirco super hoc dimittetur iniquitas domui Jacob, et iste omnis fructus ut auferatur peccatum ejus. Cum posuerit omnes lapides altaris sicut lapides cineris allisos, non stabunt luci et delubra. Civitas enim munita desolata erit, spatiosa relinquetur et dimittetur quasi desertum. Ibi pascetur vitulus, et ibi accubabit, et consumet summitates ejus. In siccitate messis illius conterentur mulieres venientes, et docentes eam. Non est enim populus sapiens; propterea non miserebitur ejus qui fecit eum, et qui formavit eum non parcet ei. Et erit in die illa, percutiet Dominus ab alveo fluminis usque ad torrentem Aegypti; et vos congregabimini unus et unus filii Israel. Et erit in die illa, clangetur in tuba magna, et venient qui perditi fuerant de loco Assyriorum, et qui ejecti erant de terra Aegypti; et adorabunt Dominum in monte sancto, in Jerusalem.

In parte ista commemorat divinam et paternam correctionem: et primo flagellis alienis; secundo flagellis propriis, ibi, *In die illa percutiet Dominus*. Unde dicitur Sapien. 11: « Hos quidem tamquam pater monens probasti. » Circa primum ponit flagellum Babylonis. *Gladio*, scilicet vindicta, *Leviathan*, scilicet Nabuchodonosor, propter additiones regnorum quae sibi subjugaverat, *serpentem*, propter virulentam tyrannidem, *vectem*, propter populorum correctionem a Deo. Supra 10: « Vae Assur, virga furoris mei. » *In die illa visitabit Dominus in gladio suo.* Hic ponitur correctio per propria flagella. Unde primo prosequitur castigationem; secundo consolationem, ibi, *Et erit in die illa, clangetur in tuba magna.* Circa primum duo facit. Primo praedicitur castigatio; secundo modus inquiritur, ibi, *Indignatio non est mihi.* Circa primum tria. Primo praedicit doloris canticum, *Vinea,* quondam in prophetis et patriarchis, vini *meri*. Supra 5: « Vinea Domini sabaoth, domus Israel est. » Secundo ponit punientis propositum: *Ego Dominus, qui servo eam*. Infra 51: « Bibisti de manu Domini calicem irae ejus. » Tertio ponit beneficium, cui ingrati fuerunt: *Ne forte visitetur*. Sapien. 16: « Sermo tuus, Domine, qui sanat omnia. » *Indignatio non est mihi.* Hic inquiritur punitionis modus: et primo ponitur judicis deliberatio; secundo deliberati executio, ibi, *Civitas enim munita desolata erit*. Circa primum tria. Primo proponit severum judicium, proponens saevientis iram, *Indignatio non est mihi;* quasi dicat: Immo juste indignor, quia beneficiis ingrati sunt. Infra 51: « Pleni indignatione Domini. » Et ex ira determinat austeram poenam: *Quis dabit mihi spinam et veprem?* quantum ad praecedentes angustias communiter in ipsis ad invicem exortas. Supra 5: « Ascendent super eam vepres et spinae. » *In praelio*, quantum ad impugnationem hostium. Jerem. 21: « Debellabo ego vos in manu extenta et in brachio forti, et in furore et in indignatione et in ira grandi; et percutiam habitatores civitatis hujus. » *Succendam*, quantum ad destructionem domorum et civitatum. Jerem. 21: « Egredietur ut ignis indignatio mea. » Secundo ponit sententiae temperamentum: *An potius tenebo?* quasi dicat:

Retinebo iram meam per oppositum. Jerem. 30: « Non avertet iram indignationis Dominus donec « faciat, et compleat cogitationem cordis sui. » Et ponit temperamenti fructum quantum ad bonos, quem quilibet faciet. In comparatione ad Deum, *Faciet pacem;* quasi dicat: Pacificabit me bonis operibus. Infra 32: « Erit opus justitiae pax. » In comparatione ad seipsum, *Florebit*, fide, vel bono proposito: *germinabit*, operis consummatione. Infra 35: « Florebit Jerusalem quasi lilium. » Et in comparatione ad proximum, *Implebunt faciem orbis semine, qui ingredientur*, scilicet Apostoli. Supra 2: « De Sion exibit lex, et verbum Domini de « Jerusalem. » Psalm. 18: « In omnem terram « exivit sonus eorum, et in fines orbis terrae ver- « ba eorum. » Ponit etiam poenae supplementum quantum ad ingratos. *Numquid juxta?* in quo improperat temperatae poenae beneficium. Psal. 102: « Non secundum peccata nostra facies nobis. » *In mensura* in quo comminatur adaequatum judicium, *Cum abjecta*, a cultu Dei per infidelitatem non credentes Christo. Deut. 25: « Secundum men- « suram peccati sic erit et plagarum modus. » *Meditatus*: in quo ostendit sententiae firmamentum. *Duro*, quia non placabitur. Supra 2: « Quiescite « ergo ab homine, cujus spiritus in naribus ejus « est. » Tertio explicat motivum ad temperandum ne tunc omnino destrueret, quia scilicet ex illa gente Christus et Apostoli descendere adhuc debebant, per quorum praedicationem, idolorum cultus derelinquendus erat. Et hoc est quod dicit, *Cum posuerit*. Supra 17: « Inclinabitur homo ad facto- « rem suum; et oculi ejus ad sanctum Israel re- « spicient. » *Civitas*, scilicet Jerusalem. » Thren. 1: « Quomodo sedet sola civitas plena populo? » Quantum ad hostium potestatem, *ibi pascetur*, quasi sine timore requiescet, *vitulus*, hostium exercitus: *summitates*, metaphorice, idest spicas, per quas significantur principes. Supra 13: « Requiescent « ibi bestia. » Vel ad litteram, ut sit desolationis signum. 1 Mach. 4: « Viderunt pastophoria di- « ruta. » Et hominum destructionem, *In siccitate*: metaphora est, idest sicut pisces teruntur in siccitate aestatis. *Mulieres docentes*, a quibus maxime in peccata populus praecipitabatur. Supra 3: « Po- « pulum meum exactores sui despoliaverunt. » Vel quia ipsae mulieres docebant eos, sicut Debora Judic. 4. Et Athalia 4 Reg. 11. Secundo ponitur poenae aequitatem per comparationem ad culpam: *Non est enim populus*. Supra 5: « Propterea captivus du- « ctus est populus meus, quia non habuit scien- « tiam. » Tertio destructionis magnitudinem. Et quantum ad universalitatem locorum, *Et erit in die illa, percutiet Dominus ab alveo fluminis usque ad torrentem Aegypti;* idest ab uno capite usque ad aliud. Supra 1: « A planta pedis usque ad ver- « ticem non est in eo sanitas. » Et quantum ad paucitatem hominum remanentium, *Et vos congregabimini*. Deut. 28: « Remanebitis pauci numero. » *Et erit in die illa, clangetur in tuba magna.* Hic ponit consolationem per reductionem ad ipsam. *Tuba*, praeceptum regis. Infra 2: « Levabit signum « in nationibus, et congregabit profugos Israel. »

Nota super illo verbo, *Vastabit Dominus in gladio*, quia vindicta Dei dicitur gladius primo durus propter poenae acerbitatem. Secundo magnus propter punitorum universalitatem. Apoc. 6: « Datus « est illi gladius magnus. » Tertio fortis propter punientis potestatem. Job 19: « Fugite a facie gla- « dii. » Quarto acutus propter ipsius penetrabilitatem, quia usque ad animam. Hebr. 4: « Vivus « est sermo Dei, et efficax, et penetrabilior omni « gladio ancipiti. » Quinto lucens propter aequitatem. Nahum 3: « Peribis gladio; devorabit te ut « bruchus. »

Item super illo verbo, *Leviathan*, nota, quod diabolus dicitur Leviathan, quia addit primo humanae nequitiae. Psalm. 68: « Appone iniquitatem « super iniquitatem. » Secundo propriae potentiae. Matth. 4: « Haec omnia tibi dabo, si cadens ado- « raveris me. » Tertio divinae justitiae. Genes. 4: « Major est iniquitas mea quam ut veniam merear. » Quarto divinae misericordiae. Gen. 34: « Tristem « blanditiis delinivit. »

Item nota super illo verbo, *Serpentem*, quia diabolus dicitur serpens primo propter renovationis ingenium: 2 Corinth. 11. « Ipse satan trans- « figurat se in Angelum lucis. » Secundo propter incedendi modum. Job 1: « Circuivi terram, et pe- « rambulavi eam. » Tertio propter venenosum morsum. Prov. 23: « In novissimo mordebit eum « coluber. » Quarto propter involutionis modum. « Job 40: « Stringit caudam suam quasi cedrum. »

CAPUT VIGESIMUMOCTAVUM.

Vae coronae superbiae, ebriis Ephraim, et flori decidenti, gloriae exultationis ejus, qui erant in vertice vallis pinguissimae errantes a vino. Ecce validus et fortis Dominus, sicut impetus grandinis; turbo consurgens, sicut impetus aquarum multarum inundantium, et emissarum super terram spatiosam. Pedibus conculcabitur corona superbiae ebriorum Ephraim. Et erit flos decidens gloriae exultationis ejus qui est super verticem vallis pinguium, quasi temporaneum ante maturitatem autumni. Quod cum aspexerit videns, statim ut manu tenuerit, devorabit illud. In die illa erit Dominus exercituum corona gloriae, et sertum exultationis residuo populi sui, et spiritus judicii sedenti super judicium, et fortitudo revertentibus de bello ad portam. Verum hi quoque prae vino nescierunt, et prae ebrietate erraverunt. Sacerdos et propheta nescierunt prae ebrietate, absorpti sunt a vino, erraverunt in ebrietate, nescierunt videntem, et ignoraverunt judicium. Omnes enim mensae repletae sunt vomitu, sordiumque, ita ut non esset locus ultra. Quem docebit scientiam, et quem intelligere faciet auditum? Ablactatos a lacte, avulsos ab uberibus. Quia manda remanda, manda remanda, expecta reexpecta, expecta reexpecta, modicum ibi, modicum ibi. In loquela enim labii et lingua altera loquetur ad populum

istum, cui dixit: Haec est requies mea, reficite lassum, et hoc est refrigerium meum; et noluerunt audire. Et erit eis verbum Domini: Manda remanda, manda remanda, expecta reexpecta, expecta reexpecta, modicum ibi, modicum ibi; ut vadant, et cadant retrorsum, et conterantur, et illaqueentur et capiantur. Propter hoc audite verbum Domini, viri illusores, qui dominamini super populum meum qui est in Jerusalem. Dixisti enim: Percussimus foedus cum morte, et cum inferno fecimus pactum. Flagellum inundans cum transierit, non veniet super nos: quia posuimus mendacium spem nostram, mendacio protecti sumus. Idcirco haec dicit Dominus Deus: Ecce ego mittam in fundamentis Sion lapidem, lapidem probatum, angularem, pretiosum, in fundamento fundatum. Qui crediderit, non festinet. Et ponam in pondere judicium, et justitiam in mensura. Et subvertet grando spem mendacii, et protectionem aquae inundabunt: et delebitur foedus vestrum cum morte, et pactum vestrum cum inferno non stabit. Flagellum inundans cum transierit, eritis ei in conculcationem. Quandocumque pertransierit, tollet vos: quoniam mane diluculo pertransibit in die et in nocte; et tantummodo sola vexatio intellectum dabit auditui. Coangustatum est enim stratum, ita ut alter decidat, et pallium breve utrumque operire non potest. Sicut enim in monte divisionum stabit Dominus, sic in valle quae est in Gabaon irascetur, ut faciat opus suum, alienum opus ejus; ut operetur opus suum, peregrinum est opus ejus ab eo. Et nunc nolite illudere, ne forte constringantur vincula vestra. Consummationem enim et abbreviationem audivi a Domino Deo exercituum super universam terram. Auribus percipite, et audite vocem meam; attendite, et audite eloquium meum. Numquid tota die arabit arans ut serat, proscindet et sarriet humum suam? Nonne cum adaequaverit faciem ejus, seret gith, et cyminum sparget, et ponet triticum per ordinem, et hordeum et milium et viciam in finibus suis? Et erudiet illum in judicio; Deus suus docebit illum. Non enim in serris triturabitur gith, nec rota plaustri super cyminum circuibit; sed in virga excutietur gith, et cyminum in baculo. Panis autem comminuetur. Verum non in perpetuum triturans triturabit illum, neque vexabit eum rota plaustri, nec ungulis suis comminuet eum. Et hoc a Domino Deo exercituum exivit, ut mirabile faceret consilium, et magnificaret justitiam.

In parte ista comminatur contra illos qui contemnebant prophetarum vaticinia; et primo contra contemnentes in praesenti; secundo contra futuros temporibus Jerem. 30 cap. *Vae filii desertores etc.* Prima in duas. In prima contra illos de decem tribubus; in secunda contra illos de duabus, ibi, *Verum hi quoque prae vino nescierunt* (1). Circa primum tria facit. Primo arguit culpam superbiae. *Vae coronae*, quia de multitudine superbiebant, quae est corona vel gloria regis. Secundo culpam gulae, *Ebriis Ephraim*. Nahum 3: « Inebriaberis, « et eris despecta, et quaerens tu auxilium ab ini« mico. » *Flori decidenti . . . . qui erant*, temporibus latriae, *errantes a vino*, scilicet idolatria. Ezech. 7: « Floruit virga, germinavit amygdalus. » Secundo comminatur poenam, ibi, *Ecce validus et fortis Dominus*. Et circa hoc duo facit. Primo ponit hostium fortitudinem, *Ecce validus*, quantum ad fortitudinem hostium, quos immittet; *sicut impetus*, quantum ad multitudinem. Supra 17: « Sona« bunt populi sicut sonitus aquarum. » Secundo ponit poenae inflictionem, scilicet dejectionem superbiae, *Pedibus conculcabitur*; et exinanitionem gloriae, *Et erit flos quasi temporaneum*, idest tempestivus vel primitivus fructus. Supra 18: « Ante messem enim « totus (2) effloruit. » Nahum 3: « Omnes munitiones « tuae sicut ficus cum grossis suis. » Tertio ponit justorum gloriam, scilicet illorum de duabus tribubus, *In die illa*, scilicet temporibus Ezechiae, destructis decem tribubus: quantum ad tria; quantum ad populi laetitiam, *Corona*, ex auro vel argento, contra hoc quod dicit, *Coronae superbiae*. *Sertum*, de floribus, contra hoc quod dicit, *Flori decidenti*: infra 61: « Et darem eis coronam pro cinere, o« leum gaudii pro luctu, pallium laudis pro spiri« tu moeroris. » Quantum ad regis justitiam, *Et erit*, ipse Dominus, *spiritus*: Jerem. 23: « Regna« bit rex, et sapiens erit, et faciet judicium et « justitiam in terra. » Quantum ad militum potentiam, *Et fortitudo*, quia Dominus pro eis pugnabit. Supra 25: « Quia factus est fortitudo mea. » *Verum hi quoque prae vino nescierunt*. Hic comminatur contra illos de duabus tribubus: et primo contra principes; secundo contra civitatem vel contra populum. Cap. 29: *Vae Ariel etc.* Prima in duas. Primo ponit comminationem; secundo consolationem, *Auribus percipite*. Circa primum duo. Primo arguit peccatum, et comminatur simul interitum: secundo excludit, ibi, *Propter hoc audite verbum Domini, viri illusores*. Circa primum duo. Primo arguit in eis defectum scientiae; secundo contemptum doctrinae, ibi, *Quia manda remanda*. Circa primum primo arguit culpam, ponens primo errorem omnium communiter, *Verum hi quoque prae vino nescierunt*. Oseae 4: « Vinum et ebrie« tas apostatare faciunt a Deo. » Secundo doctorum, *Sacerdos et propheta nescierunt*, quantum ad ignorantiam credendorum, *erraverunt* quantum ad ignorantiam agendorum, *videntem*, idest Deum qui (1) omnia videt. Unde est expositio ejus quod habetur Ezech. 22: « Sacerdotes contempserunt le« gem meam, et polluerunt sanctuaria mea. » Tertio ponit ignorantiae modum: *Omnes enim mensae*, quia in templis idolis dediti: *sordiumque*, scilicet omnium vitiorum turpium. Prov. 26: « Sicut « canis qui revertitur ad vomitum, et sus lota in « volutabro luti. » Secundo comminatur poenam excaecationis: *Quem docebit?* Unde primo ponitur quaestio, *Quem docebit?* quasi dicat, ex quo vos scientiam repulistis. *Auditum*, scilicet quod audivi a Domino. Secundo ponitur responsio, *Ablactatos* (2) idest humiles et parvulos simplices. Matth. 11: « Abscondisti haec a sapientibus et prudentibus, « et revelasti ea parvulis. » Vel quoscumque bonos separatos a lacte concupiscentiae.

Nota super illo verbo, *Ebriis*, quia mali inebriantur vino, primo materialis liquoris. Eph. 5: « Nolite inebriari vino, in quo est luxuria. » Secundo carnalis delectationis. Prov. 7: « Venite, in« ebriemur vino. » Tertio spiritualis erroris. Supra 19: « Et errare fecerunt Aegyptum in omni « opere (3) suo sicut errat ebrius et vomens. » Quarto divinae punitionis. Thren. 3: « Inebriavit « me absynthio. » Item inebriantur sancti primo lacrymis compunctionis. Supra 16: « Inebriabo te « lacryma mea. » Secundo calice compassionis. Ps. 22: « Calix meus inebrians quam praeclarus est! » Tertio incentivo amoris. Cant. 4: « Comedite amici, « et inebriamini. » Quarto torrente felicis delectationis. Psal. 35: « Inebriabuntur ab ubertate do« mus tuae. »

Item nota super illo verbo, *Coronae superbiae*, quia coronantur mali et boni. Mali coronantur primo corona vanae laetitiae. Sap. 2: « Coronemus « nos rosis. » Secundo opulentiae rerum. Supra 23: « Quis cogitavit hoc super Tyrum quondam

(1) Al. *verum usque etc.*
(2) Al. totum.

(1) Al. quia.
(2) Al. *ablatos*.
(3) Al. tempore.

« coronatam? » Tertio mundanae potentiae. Job 19: « Spoliavit me gloria mea, et abstulit coronam « de capite meo. » Quarto superstitiosae observantiae. 2 Mach. 6: « Cum Liberi sacra celebrarentur, « cogebantur hedera coronati Libero circuire » Item coronantur sancti corona nuptiali. Infra 61: « Quasi sponsum coronavit me corona. » Secundo triumphali. 2 Timoth. 2: « Non coronabitur nisi « qui legitime certaverit. » Tertio regali. Infra 62: « Eris corona gloriae in manu Dei tui. » Psalm. 20: « Posuisti, Domine, in capite ejus coronam de « lapide pretioso. » Quarto sacerdotali. Eccl. 45: « Corona aurea super caput ejus, expressa signo « sanctitatis. »

Item nota super illo verbo, *Ablactatos a lacte*, quia est quoddam lac quod debet deseri; et istud est multiplex. Primo carnalis concupiscentiae. Supra 11: « In caverna reguli, qui ablactatus fuerit « manum suam mittet. » Secundo imperfectae justitiae. Gen. 21: « Crevit puer, et ablactatus est. » Tertio rudis doctrinae. 1 Cor. 3: « Tamquam par- « vulis in Christo lac potum dedi vobis. » Et est lac quod debet amplecti, primo purae conscientiae. Thren. 4: « Candidiores nive, nitidiores la- « cte, » propter nitorem. Secundo sanae doctrinae propter dulcorem. Can. 4: « Mel et lac sub « lingua ejus. » Tertio aeternae gloriae propter facilem absorptionem. Levit. 20: « Possidete terram « fluentem lac et mel. »

Quia manda remanda. Hic ponit contemptum doctrinae: et primo per blasphemiam, qua prophetas deridebant, dicentes, *Manda*, quia his comminando utebantur. Supra 13: « Mandavi sanctificatis « meis, et vocavi fortes meos in ira mea. » Et supra 23: « Dominus mandavit adversus Chanaan, « ut contereret fortes ejus. » Supra 5: « Mandabo « nubibus ne pluant super eam imbrem. *Expecta*. Hic promittendo. Habacuc 2: « Si moram fecerit, « expecta eum, quia veniens veniet. » Et addit poenam, *in loquela*; idest, ita carebitis intellectu prophetarum ac si aliquis loqueretur vobis motu labii tantum, et lingua extranea. Vel statim inferent vobis plagas. De ista locutione, Sap. 2: « Contu- « melia et tormento interrogemus illum. » Secundo quantum ad obedientiam, *Cui dixit*: unde primo ponit praeceptum, *Haec requies*. Matth. 25: « Quod uni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis. » Secundo contemptum, *Et noluerunt*. Ezech. 3: « Do- « mus autem Israel noluit audire te, quia nolunt « audire me. » Tertio comminatur interitum. *Et erit eis*; idest, pro verbis suis hanc poenam patientur. Matth. 12: « Ex verbis tuis te judico, serve « nequam. » *Ut vadant*, in interitum. *Propter hoc audite verbum Domini, viri illusores*. Hic excludit remedium: et primo ponit duo remedia: idest unum in quo confidebant, scilicet pactum cum idolis: unde ponit pactum, *Percussimus foedus cum morte*, idest cum diabolo. Job 40: « Numquid feriet tecum « pactum, et accipies eum servum sempiternum? » Et pacti fructum: *Flagellum inundans*, idest persecutio: *mendacium*, idest idolum, quod vos prophetae dicitis mendacium. Psalm. 72: « In labore « hominum non sunt, et cum hominibus non fla- « gellabuntur. » Secundum est remedium quod Deus sanctis parat, scilicet Christum, *Ecce ego*. Psalm. 117: « Lapidem quem reprobaverunt aedificantes. » *Qui crediderit non festinet*, sed expectet Habac. 2: « Si moram fecerit, expecta eum. » Et hoc contra malorum blasphemiam. *Et ponam in pondere judicium*. Hic excludit utrumque dictorum remediorum: et primo primum; secundo secundum, ibi, *Coangustatum est enim stratum*. Circa primum tria. Primo ponit exclusionis justum judicium, *Ponam in pondere judicium*. Sap. 11: « Omnia in numero et « pondere fecisti. » Secundo excludit pactum, *Et subvertet grando*, tribulationis. Et ponit quatuor contra omnia quae supra dixerat. Job 8: « Spes « hypocritae peribit. » Tertio exclusionis fructum, *Et tantummodo*. Supra 26: « Domine, in angustia « quaesierunt te. » *Coangustatum est enim stratum*. Hic excludit secundum remedium: et primo ponit in eis impedimentum quare non valeat eis. *Coangustatum*: loquitur secundum similitudinem adulterae, quae non potest eodem loco habere virum et adulterum; ita nec ipsi idolis cultum exhibere et divinum auxilium obtinere. 1 Cor. 10: « Non « potestis mensae Domini participes esse, et men- « sae daemoniorum. » Secundo ponit liberantis adventum, *Sicut in monte divisionum*. Tangit historiam quae habetur 2 Reg. 5. « Sic in valle. » Tertio excludit misericordiae auxilium. *Ut faciat opus suum*, idest ut misereatur nobis? sicut tunc interrogative. Et respondet, *Alienum*. Psalm. 144: « Miserationes ejus super omnia opera ejus. » *Et nunc nolite illudere*. Hic concludit sanum et salubre consilium: et primo prohibet illusionem, *Nolite illudere*. *Vincula*, captivitatis. Prov. 3: « Ipse de- « ludet delusores, et mansuetis dabit gratiam. » Et assignat rationem. *Consummationem enim et abbreviationem audivi a Domino Deo exercituum super universam terram. Auribus percipite, et audite vocem meam*. Hic ponit consolationem. Et primo excitat attentionem, *Audite*. Deuter. 23: « Au- « dite caeli quae loquor, audiat terra verba oris « mei. » Secundo ponit consolationem sub similitudine agricultoris: *Numquid tota die arabit arans, ut serat?* per quam ostendit tria: scilicet punientis Dei intentionem, quia ut fructificemus, sicut arator, *Ut serat*. *Gith*, genus leguminis simile cymino. Secundo judicii discretionem: quia alio modo punit hoc et illos, sicut rusticus alio modo excutit triticum et gith, *Et erudiet*. *Panis*, idest frumentum. Tertio poenarum cessationem quantum ad hos qui corriguntur. *Verumtamen non in perpetuum triturans triturabit illum*. 1 Cor. 9: « Debet in spe « arare qui arat. » Tertio ponit expositionem: *Et hoc* (1) *a Domino*. Ps. 118. « Mirabilia opera tua. »

(1) Al. *haec*.

CAPUT VIGESIMUMNONUM.

Vae Ariel, Ariel civitas, quam expugnavit David. Additus est annus ad annum; solemnitates evolutae sunt. Et circumdabo Ariel, et erit tristis et moerens, et erit mihi quasi Ariel. Et circumdabo quasi sphaeram in circuitu tuo, et jaciam contra te aggerem, et munimenta ponam in obsidionem tuam. Humiliaberis, de terra loqueris, et de humo audietur eloquium tuum; et erit quasi pythonis de terra vox tua, et de humo eloquium tuum mussitabit. Et erit sicut pulvis tenuis multitudo ventilantium te, et sicut favilla pertransiens multitudo eorum qui contra te praevaluerunt; eritque repente confestim. A Domino exercituum visitabitur in tonitruo et commotione terrae, et voce magna turbinis et tempestatis, et flamma ignis devorantis. Et erit sicut somnium visionis nocturnae multitudo omnium gentium quae dimicaverunt contra Ariel, et omnes qui militaverunt et obsederunt et praevaluerunt adversus eam. Et sicut somniat esuriens et comedit; cum autem fuerit expergefactus, vacua est anima ejus; et sicut somniat sitiens et bibit, et postquam fuerit expergefactus, lassus adhuc sitit, et anima ejus vacua est: sic erit multitudo omnium gentium quae dimicaverunt contra montem Sion. Obstupescite et admiramini; fluctuate et vacillate, inebriamini, et non a vino; movemini, et non ab ebrietate: quoniam miscuit vobis Dominus spiritum soporis. Claudet oculos vestros, prophetas et principes vestros, qui vident visiones, operiet. Et erit vobis visio omnium sicut verba libri signati, quem cum dederint scienti litteras, dicent, Lege istum; et respondebit: Non possum, signatus est enim. Et dabitur liber nescienti litteras, diceturque ei, Lege; et respondebit, Nescio litteras. Et dixit Dominus: eo quod appropinquat populus iste ore suo, et labiis suis glorificat me, cor autem ejus longe est a me, et timuerunt me mandato hominum et doctrinis: ideo ecce ego addam ut admirationem faciam populo huic miraculo grandi, et stupendo. Peribit enim sapientia a sapientibus ejus, et intellectus prudentium ejus abscondetur. Vae qui profundi estis corde, ut a Domino abscondatis consilium, quorum sunt in tenebris opera, et dicunt: Quis videt nos, et quis novit nos? Perversa est haec vestra cogitatio: quasi si lutum contra figulum cogitet; et dicat opus factori suo, Non fecisti me; et figmentum dicat fictori suo, Non intelligis. Nonne adhuc in modico, et in brevi convertetur Libanus in Carmel, et Carmel in saltum reputabitur? Et audient in die illa surdi verba libri, et de tenebris et caligine oculi caecorum videbunt. Et addent mites in Domino laetitiam, et pauperes homines in Sancto Israel exultabunt: quoniam defecit qui praevalebat, consummatus est illusor, et succisi sunt omnes qui vigilabant super iniquitatem, qui peccare faciebant homines in verbo, et arguentem in porta supplantabant, et declinaverunt frustra a justo. Propter hoc haec dicit Dominus ad domum Jacob, qui redemit Abraham: Non modo confundetur Jacob, nec modo vultus ejus erubescet; sed cum viderit filios suos, opera manuum mearum, in medio sui sanctificantes nomen meum. Et sanctificabunt Sanctum Jacob, et Deum Israel praedicabunt. Et scient errantes spiritu intellectum, et mussitatores discent legem.

In parte ista ponit comminationem contra populum, sive contra civitatem; et dividitur in partes duas. In prima comminatur poenam temporalis destructionis; in secunda poenam spiritualis excaecationis, ibi, *Obstupescite et admiramini* Circa primum duo Primo comminatur destructionem; in secundo ponit qualemcumque consolationem, ibi, *Et erit sicut somnium visionis nocturnae multitudo omnium gentium.* Prima in duas. In prima ponit destructionem Jerusalem per Babylonios. In secunda per Romanos, ibi, *Et circumdabo quasi sphaeram in circuitu tuo.* Circa primum tria. Primo commemorat pristinam dignitatem. *Ariel*, idest leo Dei, quia Dei virtute temporibus David et Salomonis nullum timebat, sicut nec leo. Proverb. 30: « Leo fortissimus bestiarum, ad nullius pavebit « occursum. » Vel propter altare holocaustorum, quod ibi erat, quod consumebat animalia sicut leo. Et sic sumitur Ezech. 43: « Ipse autem Ariel quatuor cubitorum etc » Vel forte propter figuram, quia erat sita in modum leonis. *Expugnavit.* 1 Reg 17: « Nam leonem et ursum expugnavi. » Secundo ponit destructionem, ponens trium festorum cessationem, *Additus*, quasi dicat, multis annis. *Evolutae*, idest perierunt. Oseae 3: « Sedebunt « dies multos absque sacrificio et ephod. » Obsidionem, *Et circumvallabo*, scilicet Chaldaeis. Ezech. 4: « Et ordinabis adversus eam obsidionem etc. » Et innuit expugnationem ex tristitia, *Et erit tristis.* Tertio ponit reparationem factam sub Jesu sacerdote magno et aliis, de qua habetur in Esdra per totum. *Et erit mihi;* quasi dicat: Umbram pristinae dignitatis retinens.

Sed contra. Aggaei 2: « Magna est gloria do« mus istius novissimae, plusquam primae. »

Et dicendum, quod hoc dicitur propter hoc quod fuit visitata ab ipso filio Dei corporaliter.

Et circumdabo. Hic comminatur destructionem per Romanos; et circa hoc quatuor ponit: scilicet obsidionem, *Et circumdabo quasi sphaeram*, idest in circuitu. Luc. 19: « Circumdabunt te inimici tui « vallo. » Habac. 1: « Super omnem munitionem « ridebit, et comportabit aggerem. » Secundo obsessorum humiliationem, *Humiliaberis;* et humiliationis signum de terra loqueris, idest, ita ac si sub terra esses, etiam audieris humiliter, verba ferens pythonis, qui silenter incantabat (1). Soph. 3: « Auferam de medio tui maliloquos superbiae « tuae. » Vel humiliationis meritum, arguens in eis peccatum avaritiae, *De terra loqueris*; et idolatriae, *Et erit quasi pythonis.* Tertio ponit hostium multitudinem, *Et erit sicut pulvis:* Joel. 1: « Gens « ascendit: » vel hostium destructionem, sicut supra 17: « Rapietur sicut pulvis montium a facie « venti. » Quarto ponit ipsam destructionem, *Eritque repente:* metaphorice, propter hostium ferocitatem. Jerem. 4 « Quasi nubes ascendet, et quasi « tempestas: currus ejus velociores aquilis. » *Et erit sicut somnium visionis nocturnae multitudo omnium gentium quae dimicaverunt contra Ariel.* Hic adhibet quamdam consolationem ex hostium poena. *Et sicut somniat esuriens* vana (2), in nihilum ibunt non reportantes aliquod commodum de destructione Judaeae, sicut nec esuriens vel sitiens ex cibo vel potu somniato. Eccl 34: « Vana « spes et mendacium insensato viro, et somnia « extollunt imprudentes. « Zach. 12: « Ponam « Jerusalem lapidem oneris cunctis populis. »

Nota super illo verbo, *Et erit sicut somnium*, quia aliquid dicitur somnium primo propter vanitatem. Eccli. 34: « Quasi qui apprehendit umbram « et persequitur ventum, sic et qui attendit ad visa

(1) Al. incantabant. — (2) Al. *et sicut res* vanae.

« mendacia. » Et (1) secundum hoc visa somniorum. Secundo propter brevitatem. Job 20: « Velut « somnium avolans non invenietur. » Tertio propter cognitionis (2) obscuritatem. Job 33: « Per « somnium in visione nocturna, quando solet so- « por occupare homines, et dormiunt in lectulo « suo; tunc aperit aures virorum, et erudiens eos « instruit disciplina. » Quarto propter animae perversitatem. Infra 56: « Dormientes et amantes « somnia. »

Obstupescite, et admiramini. Hic comminatur poenam excaecationis: et primo praedicit excaecationem Judaeorum; secundo conversionem gentium, ibi, *Nonne adhuc in modico convertetur Libanus in Carmel, et Carmel in saltum reputabitur?* Circa primum duo facit. Primo ponit excaecationem; secundo ipsius rationem assignat, ibi, *Et dixit Dominus: Eo quod appropinquat populus iste ore suo etc.* Circa primum tria. Primo praedicit excaecationem; ponens ea quae perturbant judicium rationis, *Obstupescite*, ex consideratione malorum culpae vel poenae. Jerem. 2: « Obstupescite caeli super « hoc, et portae caeli desolamini vehementer. » *Et admiramini*, ex consideratione magnorum. Psal. 118: « Mirabilia opera tua. » *Fluctuate*, ex incertitudine eligendorum. Jac. 1: « Qui enim haesitat, si- « milis est fluctui maris, qui a vento movetur et « circumfertur. » *Vacillate*, ex inconstantia propositorum. Job 4: « Vacillantes confirmaverunt « manus tuae. » *Inebriamini*, ex anxietate dolorum. Habac. 2: « Bibe tu quoque, et consopire; circum- « dabit te calix dexterae Domini. » Secundo ponit excaecationis modum, *Quoniam miscuit*; idest, sicut vinum mixtum propinavit. *Oculos vestros*, scilicet prophetas. Supra 19: « Dominus miscuit in medio « ejus spiritum vertiginis. » Tertio ponit excaecationis effectum, quia librum sacrae Scripturae in visione (3) omnium prophetarum non intelligent. *Et erit vobis.* Apoc. 5: « Vidi in dextera sedentis « librum signatum sigillis septem. » *Et dixit dominus etc.* Hic ponit causam excaecationis, scilicet peccatum ipsorum: et primo in affectu; secundo in intellectu, ibi, *Vae qui profundi estis corde.* Circa primum duo facit. Primo ponit culpam (4) divini contemptus, *Cor autem ejus*, quia palliant verbis, *labiis*, humanis observantiis. *Et timuerunt.* Jer. 12: « Prope es tu ori eorum, et longe a renibus eo- « rum. » Matth. 15: « Irritum fecistis mandatum « Dei propter traditiones vestras. » Secundo poenam, *Ideo ecce ego. Grandi*, secundum eorum reputationem, vel quondam. *Peribit enim sapientia.* Abdias: « Perdam sapientiam sapientium, et pruden- « tiam prudentium reprobabo: » I Cor. 1. *Vae qui profundi estis corde.* Hic ponit peccatum ex parte intellectus, quia non credebant Dei providentiam, quod sciret ea quae circa nos aguntur: et circa hoc duo facit. Primo ponitur erroris excogitatio. Dicebant autem Deum latere, propter cordis

(1) *Al.* hoc.
(2) *Al.* cogitationis.
(3) *Al.* visiones.
(4) *Al.* primo culpam.

profunditatem, ubi sua prava consilia pertractabant: unde dicit: *Vae qui profundi estis corde.* Jerem. 17: « Profundum est cor hominis et inscrutabile; « quis cognoscet illud? » Et propter obscuritatem locorum in quibus prava opera exercebant: unde dicit: *Quorum sunt in tenebris opera.* Joan. 3: « Omnis qui male agit, odit lucem. » Eccl. 16: « Non dicas, A Deo abscondar. » Secundo ponitur justa increpatio, *Perversa est. Non fecisti me*, quia Deus cognoscit inquantum est causa rei. Infra 45: « Vae qui contradicit factori suo. » Infra 64: « Et « nunc, Domine, pater noster es tu, nos vero lu- « tum; et fictor noster tu, et opera manuum tua- « rum omnes nos. Nonne adhuc in modico? » Hic praedicit gentium conversionem: et circa hoc tria facit. Primo praedicit conversionem ad gratiam. *Libanus*, idest gentes, quia mons erat in terra gentium, *in Carmelum* (1) in gratiam, quam Judaei per circumcisionem habebant, quia inter scientiam circumcisionis. *In saltum*, idest in sterilitatem, in qua prius erant gentes. Infra 37: « Saltum Carmeli « ejus: ego fodi, et bibi aquam. » Ad sacram scientiam, *Surdi*, scilicet gentiles, qui prius non audierant verba legis. Matth. 2: « Caeci vident. » Joan. 9: « In judicium veni in hunc mundum, ut « qui non vident videant, et qui vident caeci fiant. » Ad spiritualem laetitiam, *Et addent.* Psal. 9: « Lae- « tabor et exultabo in te, psallam nomini tuo, « Altissime. » Secundo assignat conversionis occasionem, vel rationem, ex casu diaboli: *Quoniam defecit qui praevalebat*, per potentiam, *illusor*, deceptor per astutiam. Supra 16: « Consummatus « est miser, defecit qui conculcabat terram, » caecitate Judaici populi: quia caecitas ex parte contigit in Israel: Rom. 11. *Succisi sunt qui vigilabant:* studiositer ad malum. Prov. 4: « Non enim « dormiunt, nisi male fecerint. » *Qui peccare*, pravis exemplis et doctrinis. *Arguentem*, quantum ad disciplinae contemptum. Amos 5: « Odio habuerunt « corripientem in porta. » *Declinaverunt*, quantum ad peccati vanitatem, quia frustra est quod non consequitur finem. Sap. 5: « Quid nobis profuit « superbia, aut divitiarum jactantia quid contulit « nobis? » Tertio ponit Judaeorum reversionem in fine mundi, cum dicit: *Propter hoc haec dicit Dominus... qui redemit Abraham*, Gen. 12. *Non modo*, idest in hoc tempore, *confundetur*, bona confusione. Eccl. 4: « Est confusio adducens gloriam et « gratiam. » *Filios* Apostolos, *mussitatores*, idest qui primo murmurabant. Supra 27: « Qui egre- « diuntur impetu a Jacob, et florebit et germina- « bit Israel. » Vel potest aliter exponi de prosperitate, quae eis promittitur destructo Senacherib vel Nabuchodonosor. *Carmelus in saltum*; idest, tanta erit fertilitas terrae promissionis, quod fertilitas Carmeli reputabitur sterilitas in comparatione ejus. *Illusor*, Senacherib vel Nabuchodonosor. *Filios suos*, tres pueros in camino ignis: vel quia pueri ipsorum facient laudem nominis mei, quod ipsi in juventute sua non fecerunt.

(1) Al. *Carmelo.*

CAPUT TRIGESIMUM.

Vae filii desertores, dicit Dominus, ut faceritis consilium, et non ex me, et ordiremini telam, et non per spiritum meum ut adderetis peccatum super peccatum; qui ambulatis ut descendatis in Aegyptum, et os meum non interrogastis, sperantis auxilium in fortitudine Pharaonis, et habentes fiduciam in umbra Aegypti. Et erit vobis fortitudo Pharaonis in confusionem, et fiducia umbrae Aegypti in ignominiam. Ierant enim in Taphnis principes tui, et nuntii tui usque ad Thanes pervenerunt. Omnes confusi sunt super populo qui eis prodesse non potuit. Non fuerunt in auxilium, et in aliquam utilitatem; sed in confusionem, et in opprobrium, Onus jumentorum austri. In terra tribulationis, et angustiae leaena, et leo ex eis, vipera, et regulus volans, portantes super humeros jumentorum divitias suas, et super gibbum camelorum thesauros ad populum qui eis prodesse non poterit. Aegyptus enim frustra, et vane auxiliabitur. Ideo clamavi super hoc: Superbia tantum est; quiesce. Nunc ingressus scribe et super buxum, et in libro diligenter exara illud, et erit in die novissimo in testimonium usque in aeternum. Populus enim ad iracundiam provocans est, et filii mendaces, filii nolentes audire legem Dei: qui dicunt videntibus, Nolite videre; et aspicientibus, Nolite aspicere nobis ea quae recta sunt. Loquimini nobis placentia, videte nobis errores, auferte a me viam, declinate a me semitam, et cesset a facie nostra Sanctus Israel. Propterea haec dicit Sanctus Israel: Pro eo quod reprobastis verbum hoc, et separastis in calumnia, et in tumultu, et innixi estis super eo; propterea erit vobis iniquitas haec sicut interruptio cadens, et requisita in muro excelso. Quoniam subito dum non speratur, veniet contritio ejus, et comminuetur sicut conteritur lagena figuli contritione pervalida, et non invenietur de fragmentis ejus testa, in qua portetur igniculus de incendio, aut hauriatur parum aquae de fovea: quia haec dicit Dominus Deus Israel: Si revertamini et quiescatis, salvi eritis. In silentio et in spe erit fortitudo vestra. Et noluistis, et dixistis: Nequaquam; sed ad equos fugiemus: ideo fugietis. Et super veloces ascendemus: ideo velociores erunt qui persequentur vos. Mille homines a facie terroris unius; et a facie terroris quinque fugietis, donec relinquamini quasi malus navis in vertice montis, et quasi signum super collem. Propterea expectat Dominus ut misereatur vestri; et ideo exaltabitur parcens vobis, quia Deus judicii Dominus. Beati omnes qui expectant eum. Populus enim Sion habitabit in Jerusalem. Plorans nequaquam plorabis; miserans miserebitur tui. Ad vocem clamoris tui statim ut audierit respondebit tibi. Et dabit tibi Dominus panem arctum et aquam brevem, et non faciet avolare a te ultra doctorem tuum, et erunt oculi tui videntes praeceptorem tuum, et aures tuae audient verbum post tergum monentis. Haec est via; ambulate in ea, et non declinetis neque ad dexteram neque ad sinistram. Et contaminabis laminas sculptilium argenti tui, et vestimentum conflatilis auri tui, et disperges ea sicut immunditiam menstruatae. Egredere, dices ei. Et dabitur pluvia semini tuo, ubicumque seminaveris in terra; et panis frugum terrae erit uberrimus et pinguis. Pascetur in possessione tua in die illo agnus spatiose; et tauri tui et pulli asinorum, qui operantur terram, commixtum migma comedent, sicut in area ventilatum est. Et erunt super omnem montem excelsum et super omnem collem elevatum rivi currentium aquarum in die interfectionis multorum, cum ceciderint turres. Et erit lux lunae sicut lux solis, et lux solis erit septempliciter sicut lux septem dierum, in die qua alligaverit Dominus vulnus populi sui, et percussuram plagae ejus sanaverit. Ecce nomen Domini venit de longinquo, ardens furor ejus, et gravis ad portandum. Labia ejus repleta sunt indignatione, et lingua ejus quasi ignis devorans. Spiritus ejus velut torrens inundans usque ad medium colli, ad perdendas gentes in nihilum, et frenum erroris, quod erat in maxillis populorum. Canticum erit vobis sicut vox sanctificatae solemnitatis, et laetitiae cordis sicut qui pergit cum tibia, ut intret in montem Domini ad Fortem Israel. Et auditam faciet Dominus gloriam vocis suae, et terrorem brachii sui ostendet in comminatione furoris, et flamma ignis devorantis. Allidet in turbine, et in lapide grandinis. A voce enim Domini pavebit Assur virga percussus, et erit transitus virgae fundatus, quam requiescere faciet Dominus super eum in tympanis et cytharis, et in bellis praecipuis expugnabit eos. Praeparata est enim ab heri Thophet, et a rege praeparata, profunda, et dilatata. Nutrimenta ejus ignis et ligna multa: flatus Domini sicut torrens sulphuris succendens eam.

In parte ista comminatur propheta contra illos qui contempserunt prophetiam Jeremiae, euntes in Aegyptum, contra ejus consilium, sicut habetur Jerem. 43. Et dividitur in duas. In prima comminatur contra Judaeos tantum; in secunda contra Judaeos et Aegyptios simul, de quibus confidebant: 31 cap.: *Vae qui descendunt etc.* Vel, secundum Glossam, in prima parte prohibet descensum, in secunda comminatur poenam contra descendentes. Prima in duas. In prima ponit comminationem; in secunda consolationem, ibi, *Propterea expectat.* Prima in duas. In prima arguit descensum; secundo arguit praecepti contemptum, ibi, *Ideo clamavi super hoc.* Circa primum tria arguit in eis. Primo itineris dispositionem, ponens propositum, *Ut faceretis consilium . . . telam*, pravam machinationem; et consequentem effectum, *Ut adderetis*: 2 Paralip. 28: « Quare vultis addere « peccata super peccata? » Secundo ponit consilii executionem quantum ad viae incessum, *Qui ambulatis*; qui incessus deformatur per contemptum divini consilii, *Habentes fiduciam. Os meum*, prophetam. Jerem. 15: « Si separaveris pretiosum a » vili, quasi os meum eris: » quia quae dixi facere noluistis. Et per fiduciam humani auxilii, *Habentes fiduciam.* Jerem. 17: « Maledictus qui con- « fidit in homine, et ponit carnem brachium « suum. » Et ponit effectum: *Et eris vobis fortitudo Pharaonis in confusionem.* Oseae 4: « Gloriam eo- « rum in ignominiam commutabo. » Unde quantum ad viae terminum, *Erant enim in Taphnis*, quae est tantum in alia parte Aegypti, quasi timentes in primis terminis remanere. Jerem. 2. « Quid tibi vis in via Aegypti, ut bibas aquam « turbidam? » Et ostendit spei defectum: *Omnes confusi sunt.* Psalm. 145: « Nolite confidere in « principibus, in filiis hominum, in quibus non « est salus. » Tertio describit rerum asportationem, *Onus jumentorum*, comminans primo destructionem Aegypti: vel onus (1) filiorum Juda. *Jumentorum*, propter soliditatem; vel quia sicut jumenta res suas deserebant. *Austri*, quia ad austrum fugerunt, vel quia in australi parte erat eorum habitatio. *In terra tribulationis*, in Aegypto, quae Hebraice dicitur Mesraim, quod interpretatur tribulatio, vel angustia. Jerer. 42: « Gladius quem vos formidatis, ibi com- « prehendet vos in terra Aegypti, et fames pro qua « estis soliciti, adhaerebit vobis in Aegypto, et ibi « moriemini. » Secundo ponit asportantium conditionem: *Leaena*, propter ferocitatem, *leo*, propter audaciae praesumptionem, *vipera*, propter crudeli-

(1) *Al. deest* vel.

tatem, *regulus volans*, non quod habeat pennas, sed quia insilit in faciem hominis, propter velocitatem ad male faciendum Soph. 3: « Principes ejus quasi leones. » Tertio rerum asportationem, *Portantes*. Quarto laboris frustrationem, *Ad populum qui eis prodesse non poterit*. Psalm. 59: « Vana salus hominis. » *Ideo clamavi super hoc*. Hic arguit in eis divini praecepti contemptum: et primo ostendit quomodo contempserint divinum praeceptum; in secunda quomodo contempserint salubre consilium, ibi, *Quia hac dicit Dominus Deus Israel*. Circa primum tria ponit, Primo divinum praeceptum; secundo populi contemptum, ibi, *Populus enim ad iracundiam provocans est*; tertio comminatur contemnentibus mortem, vel mortis intentum, ibi, *Propterea haec dicit Sanctus Israel*. Primo praeceptum: quia scilicet inutile est ire in Aegyptum, *quiesce*, in terra tua. Jer. 14: « Haec dicit Dominus populo huic, « qui dilexit movere pedem suum, et non quievit et Do« mino non placuit. » Secundo ponit praecepti confirmationem. *Nunc ergo ingressus scribe ei super buxum*. Tu Isaias, *ingressus*, per propheticam visionem, vel tu Jeremias, *ingressus*, in Aegyptum cum populo, sicut legitur Jer. 43. Tertio assignat confirmationis fructum, *Et erit in die illa*. Exod. 17: « Scribe hoc ob monumentum. » *Populus enim ad iracundiam provocans est*. Hic ponit populi contemptum: et primo secundum quod contemnebant Deum. *Ad iracundiam*, quatum ad peccatum transgressionis. Ezech. 2: « Noli esse exasperans sicut domus Israel « exasperatrix est. » *Mendaces*, quantum ad peccatum locutionis, quia promiserunt Jeremiae obedientiam, quam servare noluerunt, ut habetur Jer: 42. Psal. 17: « Filii alieni mentiti sunt mihi. » *Nolentes*, quantum ad peccatum omissionis. Prover: 28: « Qui obturat aurem suam ne audiat legem, « oratio ejus erit execrabilis. » Secundo ponit contemptum prophetarum, *Qui dicunt videntibus* secundum quod interdicebant eis proprium officium. Amos 7: « Qui vides, gradere, fuge. » Inquantum inducebant eos ad mendacium, *Loquimini*. 3 Reg. ult.: « Ecce sermones prophetarum ore uno regi « bona praedicunt. » *Declinate*, inquantum prohibebant divinae cognitionis verbum. Job. 21: « Qui « dixerunt Deo Recede a nobis, scientiam viarum tuarum nolumus: » *Propterea haec dicit Sanctus Israel*. Hic comminatur eis interitum subitum resumens culpam, ut justior appareat poena: *Pro eo quod reprobastis*. Poenam autem adjungit, ibi, *Propterea erit vobis*; significans poenam subitaneam per similitudinem ruinae, quae diu latet in pariete, qui tandem subito cadit, *Quoniam subito*: 1 Thess. 5: « Cum enim dixerint, Pax et securitas; « tunc superveniet eis repentinus interitus. » Et dicit (1) poenam validam, *Et comminuetur*, sub similitudine confractionis lagenae, cujus nulla testa remanet integra ad aliquid valens, scilicet ad ignem portandum, et ad aquam hauriendam. Supra 24: « Confractione confringetur terra. »

Nota super illo verbo, *Quiesce*, quia quiescere debet homo primo a peccati actu. Supra 1: « Quie« scite agere perverse, discite bene facere. Secundo a vagandi cursu. Jerem. 14: « Haec dices populo « huic, qui dilexit movere pedes suos, et non « quievit. » Tertio ab immoderato appetitu. Infra 57: « Cor impii quasi mare fervens, quod quie« scere non potest. » Quarto a praesumptuoso intellectu. Eccli. 18: « Cum consummaverit homo, « tunc incipiet. »

Quia haec dicit Dominus Deus Israel. Hic arguit in eis divini consilii contemptum: et circa hoc tria ponit. Primo consilium, *Si revertamini*. Infra 45: « Convertimini ad me, et salvi eritis. » Secundo contemptum: *Et dixistis, Nequaquam. Ideo fugietis:* hoc est verbum Domini. Deut. 2: « Per « unam viam gradiemur. » *Et super veloces ascendemus:* vox populi rebellis. *Ideo velociores*: vox Domini. Thren. 4: « Velociores fuerunt persecutores « nostri aquilis caeli. » Tertio comminatur meritum, *Mille*, Aegyptii, *unius* Chaldaei. *Fugietis* omnes vos Judaei, *quinque*, Chaldaeorum. Deut. 32: « Quomodo persequatur unus mille, et duo fugent « decem millia? » *Quasi malus*, in signum evitandi naufragii. Supra 6: « Erit in ostensionem sicut tere« bintus et sicut quercus quae expandit ramos suos. » *Propterea expectat Dominus ut misereatur vestri*. Hic ponit consolationem: et circa hoc duo facit. Primo proponit miserendi propositum; secundo exequitur misericordiae beneficium, ibi, *Populus enim Sion habitabit in Jerusalem*. Circa primum tria. Primo miserendi propositum in Deo, *Propterea expectat*, non ex toto destruens vos. Oseae 3: « Dies mul« tos expectabis me: » Secundo ingratorum judicium: *Et ideo exaltabitur*; idest, alius in justitia apparebit, puniens vos ingratos suis beneficiis. Supra 5: « Exaltabitur Dominus exercituum in « judicio. » Tertio bonorum praemium, *Beati omnes*. Luc. 12: « Vos similes hominibus expectan« tibus dominum suum. » *Populus enim Sion habitabit in Jerusalem*. Hic exequitur misericordiae beneficium: et primo in eorum exaltatione; secunda in hostium oppressione, ibi, *Ecce nomen Domini venit de longinquo*. Circa primum duo. Primo sublationem malorum contra exilii captivitatem. *Populus enim*, tempore Zorobabel: vel potius mystice totum. Ps. 124: « Non commovebitur in ae« ternum qui habitat in Jerusalem. » Contra tristitiae anxietatem: *Plorans*, ante, *nequaquam plorabis*, semper, sed quandoque liberaberis. Supra 25: « Auferet lacrymam tuam ab omni facie. » Contra Dei indignationem *Miserans*. Ps. 90: « In« vocabit me, et ego exaudiam eum. » Contra paupertatem: *Et tibi dabit Dominus*. Et est sensus: modico victu erunt contenti. Eccli. 29: « Initium « hominis panis et aqua. » Vel quia in reditu de Babylone penuriam passi sunt. Mystice secundum Glossam. Secundo ponit collationem bonorum: unde, *Faciet*. Et primo spiritualium, quantum ad electam doctrinam, describens doctorem: *Avolare*, idest recedere, *doctorem*, Esdram, cujus doctrina adhuc utuntur, vel Christum, *post tergum*, sicut fugiens quando ab insequente revocatur. Joel 2: « Dedit nobis Dominus doctorem justitiae. » Et ponit doctrinam, *Haec via*. Num. 20: « Via regia « gradiemur. » Et etiam quantum ad debitam Dei culturam, *Et contaminabis*, in usus communes rediges. 4 Reg. 23: « Contaminavit excelsa et « demolitus est ea. » *Vestimentum*, omnem ornatum idoli. Secundo quantum ad temporalia bona: unde dicit, *Egredere*. scilicet a spiritualibus ad temporalia. Et primo promittit (1) terrae fertilitatem promittens causam, *Dabitur pluvia*: Joel 2: « Descendere fa-

(1) *Al*. dicit etiam.

(1) *Al*. et promittit.

« ciet ad vos imbrem: » et effectum, quantum ad cibos hominum. *Et panis frugum.* Gen. 49: « Aser panis pinguis. » Ps. 147: « Adipe frumen- « ti satiat te. » Quantum ad pascua armentorum, *Pascetur agnus*, quantum ad oves: *tauri*, quantum ad boves; et in utrisque notat fecunditatem, ponens filios. Et quantum ad annonam jumentorum. *Et pulli asinorum. Migma*, hordeum cum palea purgatum, quod prius commixtum comedebant. Secundo promittit aquarum ubertatem, *Et erunt.* Judaei dicunt haec ad litteram esse complenda in fine mundi, *Multorum*, scilicet Romanorum, secundum eos; quod est fabulosum. Vel potest esse metaphorica locutio: ut per aquam significetur consolatio, quam post reditum de captivitate et Babyloniae destructionem habuerunt. Vel mystice de doctrina Christi. Infra 41: « Aperiam in supre- « mis collibus flumina, et in medio camporum « fontes. » Tertio caeli claritatem, *Et erit lux solis sicut lux septem dierum:* tantum in uno quantum modo in septem, quasi septempliciter: vel sicut fuit in primo septenario dierum. Haec Judaei fabulose ad litteram dicunt tempore aureae Jerusalem. Sed melius est quod ad futuram sanctorum gloriam referatur, post mundi innovationem. Vel methaphorice et hyperbolice ad statum populi referatur. Ps. 146: « Qui sanat contritos « corde, et alligat contritiones eorum. »

Nota super illo verbo, *Et panes frugum*, quia verbum Dei est panis primo arctus propter observandi difficultatem. Matth. 7: « Arcta est via quae « ducit ad vitam. » Secundo uberrimus propter fructus utilitatem. Infra 55: « Quomodo descendit « imber de caelo, et illuc ultra non revertitur, « et inebriat terram, et germinare eam facit: sic erit « verbum quod egredietur de ore meo. Tertio pinguis propter delectationis suavitatem. Gen. 49: « Aser panis pinguis. »

Ecce nomen Domini venit de longinquo. Hic consolatur eos ex hostium punitione: et circa hoc tria ponit. Primo judicis punientis adventum; secundo poenae modum, *Et auditam faciet*; tertio punitionis locum, ibi, *Praeparata est enim ab heri Thophet.* Circa primum tria ponit (1). Primo adventum: *Venit*, ad universale judicium, *de longinquo*, de alto potentiae suae. Vel ad destruendos Babylonios, per Medos a longe venientes. Jer. 5: « Ecce ego ad- « ducam super vos gentem de longinquo. » *Nomen Domini*, filius quantum ad primam expositionem; vel quia redundans est in gloriam ipsius, quantum ad secundam et tertiam. Secundo ostendit venientis zelum, ponens iram in corde, per antropospatos, *Ardens furor.* Furor est ira accensa. Incenditur (2) autem vel quantum ad vehementiam desiderii; et quantum ad hoc dicit, *Ardens*: vel quantum ad quantitatem poenae; et quantum ad hoc dicit, *Gravis.* Infra 65: « Isti fumus erunt in « furore meo, ignis ardens tota die. » Ponit etiam iram in ore: *Labia ejus repleta sunt indignatione*, improperans peccata; *devorans*, comminando tormenta. Supra 11: « Spiritu labiorum suorum in- « terficiet impium. » Ponit etiam in opere: *Spiritus ejus*, idest indignatio, *usque ad medium colli*, idest usque ad extinctionem adducet. Supra 8: « Ibit per Judam inundans furor. » Tertio ponit indignationis effectum. In malis destructionem gentium. *Ad perdendas gentes.* Ps. 72: « Domine, in « civitate tua imaginem ipsorum ad nihilum redi- « ges. » Et cessationem tyrannorum, *Et frenum erroris.* Job 30: « Frenum posuit in os meum. » Ponit etiam effectum in bonis in laude oris, *Canticum erit solemnitatis*: quia in tribus solemnitatibus ibant in Jerusalem cum laetitia. Levit. 33: « Civitatem solemnitatis nostrae oculi tui videbunt. » Et in jucunditate cordis, *In laetitia cordis.* Infra 35: « Gaudium et laetitiam obtinebunt, et fugiet « ab eis dolor et gemitus. » Judith ult.: « Erat « autem populus Domini jucundus. » *Et auditam faciet Dominus gloriam vocis suae.* Hic describit poenae modum: et circa hoc tria facit. Primo describit poenae modum quantum ad punientis actum. *Vocis suae*, per quam apparebit gloriosus, *et terrorem brachii*, per similitudinem irati, qui his modis comminatur. Job 40: « Si habes brachium sicut « Deus. » Et quantum ad instrumentum, *Et flamma ignis*: quia, ad litteram, Assyrii combusti fuerunt. *Et in lapide grandinis:* forte tempestas aliqua fuit. Vel significantur diversae poenae in die judicii. Ps. 10: Ignis, sulphur, et spiritus procellarum, pars « calicis eorum. » Secundo ponit poenae inflictionem, ostendens ejus honorem (1), *A voce enim:* et poenae durationem, *Et erit transitus fundatus*, idest firmatus. Tertio sanctorum exultationem, *In citharis et in bellis praecipuis*, quae sola divina virtute geruntur. Ps. 57: « Laetabitur justus cum « viderit vindictam. » *Praeparata est enim ab heri Thophet.* Hic describit poenae locum: et primo ipsius dispositionem. *Thophet*, vallis filii Emen, gehenna, quia conservabatur ibi ignis ad sacrificia in lapidibus de Tophis. Eadem est vallis Gethsemani, in qua destructus est exercitus Senacherib. Vel significatur per ipsam infernus. Unde Judaei conjiciunt ibi esse infernum, quia ex duabus palmis quae ibi sunt, semper emittitur fumus. *Ab heri*, idest ab initio; vel a secundo die secundum Judaeos, quae habuit tantum heri: unde nudius tertius. De hac valle habetur Jer. 7 et 19: *A rege*, Deo. Supra 5: « Dilatavit infernus animam suam. » Secundo poenarum diversitatem, *Nutrimenta* (2). *Ligna* (3) impii, vel illi de exercitu Senacherib. *Flatus*, idest voluntas (4), metaphorice. Ps. 10: « Ignis, sulphur, « spiritus procellarum, pars calicis eorum. »

Nota super illo verbo, *Ecce nomen Domini*, quia filius Dei est nomen Patris: primo quo manifestatur. Joan. 17: « Manifestavi nomen tuum homini- « bus. » Secundo quo honoratur. Matth. 6: « Pa- « ter, sanctificetur nomen tuum. » Tertio quo invocatur. Joan. 16: « Quaecumque petieritis Patrem « in nomine meo, dabit vobis. »

Item super illo verbo, *Venit de longinquo*, quod venit de longinquo primo propter diuturnam expectationem. Hebr. 17: « Juxta fidem defuncti sunt « omnes isti, non receptis repromissionibus, sed a « longe eas aspicientes. » Secundo propter meritorum nostrorum imperfectionem. Ephes. 2: « Ve- « niens evangelizavit pacem vobis qui longe fui- « stis. » Tertio propter temporis dilationem. Num. 24: « Videbo eum, sed non modo; intuebor illum, « sed non prope. » Quarto propter majestatis al-

(1) *Al. omittitur* ponit.
(2) *Al.* intenditur.

(1) *Forte* horrorem.
(2) Al. *nutrimentis.*
(3) Al. *digna.*
(4) *Al.* voluntate.

titudinem. Ps. 18: « A summo caelo egressio ejus, « et occursus ejus usque ad summum ejus. »

Nota super illo verbo, *Lingua ejus quasi ignis*, quia caritas dicitur ignis primo quia illuminat. Eccl. 2: « Qui timetis Deum diligite eum, et illuminabuntur corda vestra. » Secundo quia aestuat. Cant. 2: « Fulcite me floribus, stipate me malis, « quia amore langueo. » Tertio, quia ad se omnia convertit. Rom. 8: « Scimus quoniam diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum. » Quarto quia expeditum facit. Joan. 14: « Si quis « diligit me, sermonem meum servabit. » Quinto quia sursum trahit. Cant. 3: « In lectulo meo quaesivi quem diligit anima mea; quaesivi illum, et « non inveni. »

CAPUT TRIGESIMUMPRIMUM.

Vae qui descendunt in Aegyptum ad auxilium, in equis sperantes, et habentes fiduciam super quadrigis, quia multae sunt, et super equitibus, quia praevalidi nimis; et non sunt confisi super Sanctum Israel, et Dominum non requisierunt. Ipse autem sapiens adduxit malum, et verba sua non abstulit. Et consurget contra domum pessimorum, et contra auxilium operantium iniquitatem. Aegyptus homo, et non Deus; et equi eorum caro, et non spiritus. Et Dominus inclinabit manum suam, et corruet auxiliator, et cadet cui praestatur auxilium, simulque omnes consumentur: quia haec dixit Dominus ad me: Quomodo si rugiat leo et catulus leonis super praedam suam, cum occurrerit ei multitudo pastorum, a voce eorum non formidabit, et a multitudine eorum non pavebit; sic descendet Dominus exercituum, ut praelietur super montem Sion, et super collem ejus. Sicut aves volantes sic proteget Dominus exercituum Jerusalem, protegens et liberans, transiens et salvans. Convertimini, sicut in profundum recesseratis filii Israel. In die enim illa abjiciet vir idola argenti sui et idola auri sui, quae fecerunt vobis manus vestrae in peccatum: et cadet Assur in gladio non viri, et gladius non hominis vorabit eum; et fugiet non a facie gladii; et juvenes ejus vectigales erunt, et fortitudo ejus a terrore transibit, et pavebunt fugientes principes ejus: dixit Dominus, cujus ignis est in Sion, et caminus ejus in Jerusalem.

In parte ista comminatur utrisque simul, scilicet Aegyptiis et Judaeis: et circa hoc duo facit. Primo ponit comminationem; secundo consolationem, ibi, *Quia haec dicit Dominus ad me*. Circa primum duo ponit. Primo culpam ex confidentia humani auxilii, *In equis sperantes*: Psalm. 32: « Fallax equus ad salutem; in abundantia virtutis « suae non salvabitur: » et ex contemptu divini auxilii, ibi, *Et non sunt confisi* (1). Contra in Psal. 19: « Hi in curribus et hi in equis, nos autem in « nomine Dei nostri speravimus. » Secundo comminatur poenam, *ipse autem:* et primo contra contemptum divini auxilii; secundo ponit Dei sapientiam, et sententiae firmitatem, *Et verba non abstulit*: idest, non irrita fecit quae per prophetas comminatus est. Num. 23: « Non est Deus ut homo « ut mentiatur, nec ut filius hominis ut mutetur. » Et subjungit poenam: *Et contra auxilium operantium iniquitatem*. Job 4: « Qui habitant domos « luteas, et terrenum habent fundamentum. » Et subjungit poenam, *Et consurget*. Contra fiduciam humani auxilii ponit eorum debilitatem, *Aegyptus homo*. Ezech. 28: « Cum sis homo, et non Deus, « in manu odientium te, morte incircumcisorum « morieris. » Et subjungit poenam, *Et corruet auxiliator*. Job 4: « Qui habitant domos etc. » ut supra. « Quia haec dicit Dominus ad me. » Hic ponit consolationem, promittens per Deum liberationem ab hostibus, a quibus per Aegyptios liberari non potuerunt. Et circa hoc tria facit. Primo ponit Judaeorum defensionem sub similitudine leonis defendentis, dicens: Vos et Aegyptii peribitis, in quibus confidebatis me contempto: *quia haec dicit Dominus*, qui solus salvat. *Ut praelietur*, tamquam defensor contra illos qui impediebant aedificationem templi post reditum de captivitate. Vel contra Assyrios Oseae 13: « Ego ero eis quasi « leaena, sicut pardus in via Assyriorum. » Et sub similitudine avis protegentis, *Sicut aves*: Matth. 23: « Quoties volui congregare filios tuos, sicut galli« na congregat pullos suos sub alis, et noluisti? » Deut. 32: « Sicut aquila provocans ad volandum « pullos suos, et super eos volitans. » Secundo ponit hostium destructionem, promittens consilium ad hoc merendum, *Convertimini sicut in profundum recesseratis, filii Israel*. Prov. 18: « Impius « cum in profundum venerit peccatorum, contem« nit. » Rom. 6: « Sicut exhibuistis membra ve« stra servire iniquitati ad iniquitatem, ita nunc « exhibete membra vestra servire munditiae in « sanctificationem. » Et ponit complementum, *In die illa*. Supra 2: « In die illa projiciet homo ido« la sua. » Et ponit fructum, scilicet ipsam destructionem quantum ad occisorum necem, *In gladio*. Deuter. 32: « Gladius meus devorabit carnes. » Et quantum ad residuorum deletionem in fuga, timorem et servitutem, quia *vectigales*, primos Babylonis. Tertio ponit utriusque confirmationem: *Dixit Dominus cujus ignis*, comburens Assyrios. Supra 10: « Erit lumen Israel in igne, et Sanctus « ejus in flamma. » Vel ignis in altari thymiamatis. *Caminus*, in altari holocaustorum. Lev. 6: « Ignis « in altari meo semper ardebit. » Vel ignis caritatis in Ecclesia militante imperfecte, sed caminus (1) in Ecclesia triumphante perfecte.

Item nota, quod caritas dicitur ignis. Require in praecedenti collatione ante hoc capitulum.

(1) Al. *confusi*.

(1) *Al.* caninus.

CAPUT TRIGESIMUMSECUNDUM.

Ecce in justitia regnabit rex, principes in judicio praeerunt Et erit vir sicut qui absconditur a vento et celat se in tempestate, sicut rivi aquarum in siti, et umbra petrae prominentis in terra deserta. Non caligabunt oculi videntium, et aures audientium diligenter auscultabunt. et cor stultorum intelliget scientiam, et lingua balborum velociter loquetur et plane. Non vocabitur ultra is qui insipiens est, princeps; neque fraudulentus appellabitur major. Stultus enim fatua loquetur, et cor ejus faciet iniquitatem, ut perficiat simulationem, et loquatur ad Dominum fraudulenter, et vacuam faciat animam esurientis, et potum sitienti auferat. Fraudulenti vasa pessima sunt. Ipse enim cogitationes concinnavit, ad perdendos mites in sermone mendacii, cum loqueretur pauper judicium. Princeps vero, ea quae digna sunt principe cogitabit, et ipse super duces stabit Mulieres opulentae surgite, et audite vocem meam; filiae confidentes percipite auribus eloquium meum. Post dies et annos vos conturbabimini confidentes. Consummata est enim vindemia, collectio ultra non veniet. Obstupescite opulentae, conturbamini confidentes, exuite vos et confundemini, accingite lumbos vestros. Super ubera plangite, super regione desiderabili, super vinea fertili. Super humum populi mei spinae et vepres ascendent; quanto magis super omnes domos gaudii civitatis exultantis? Domus enim dimissa est, multitudo urbis relicta est, tenebrae et palpatio factae sunt super speluncas usque in aeternum. Gaudium onagrorum pascua gregum, donec effundatur super nos spiritus de excelso Et erit desertum in Carmel, et Carmel in saltum reputabitur; et habitabit in solitudine judicium, et justitia in Carmel sedebit. Et erit opus justitiae pax, et cultus justitiae silentium, et securitas usque in sempiternum. Et sedebit populus meus in pulchritudine pacis, et in tabernaculis fiduciae, et in requie opulenta. Grando autem in descensione saltus, et humilitate humiliabitur civitas. Beati qui seminatis super omnes aquas, immittentes pedem bovis et asini.

Haec est tertia pars comminationis, in qua prosequitur liberationem ab hostibus, qui tunc eis imminebant. Et primo praedicit eam per modum prophetiae; secundo narrat per modum historiae, 36 cap.: *Et factum est: etc.* Prima in duas. In prima praedicit Judaeorum prosperitatem; in secunda hostium destructionem. 33 cap.: *Vae qui praedaris etc.* Circa primum duo. Primo praedicit liberatorum statum, quantum ad regis aequitatem, ibi, *Regnabit rex*, scilicet Ezechias. Jer. 22: « Regnabit rex et sapiens erit, » quantum ad populi prosperitatem. Quantum ad consolationem in tribulatione, *Et erit vir*. Supra 4: « Tabernaculum « erit in umbraculum diei ab aestu. » Quantum ad emendationem in spiritualibus, *Non caligabunt*, ut prius, propter peccata regis et populi, *videntium*, scilicet prophetarum; sed apertas a Domino visiones accipient; *et aures*, scilicet subditorum, *auscultabunt*, implentes praecepta Domini per prophetas. *cor stultorum* qui prius in idolis errabant, *balborum*, prophetarum, qui prius obscure et in aenigmate loquebantur. Sapient. 10: « Sapientia « aperuit os mutorum, et linguas infantium fecit « disertas. » Et etiam quantum ad consecutam libertatem, scilicet a tyrannis: *Non vocabitur qui insipiens est*, scilicet Senacherib, cui prius tributa solvebantur, sicut patet 4 Reg. 18. Ezech. 24: « Eruam eos de manu regis Assyriorum. » Secundo exequitur liberationis modum, *Stultus enim:* et primo prosequitur afflictionem; secundo liberationem, ibi, *Donec effundatur*. Circa quod duo facit. Primo describit hostem persequentem; secundo persecutionem, ibi, *Mulieres opulentae*. Circa primum tria. Primo ipsius regis nequitiam, quantum ad blasphemiam oris, *Stultus*, scilicet Senacherib, *fatua* verba blasphemiae: infra 37. Prov. 15: « Os fatuo« rum ebullit stultitiam. » Quantum ad duplicitatem cordis: *Cor ejus faciet*, promittens populo bonam terram, ad *Dominum fraudulenter*, dicens se illius praecepto venisse: Infra 36. Prov. 12: « Co« gitationes justorum consilia. » Quantum ad credulitatem operis, *Vacuam*, spoliando eos rebus quibus debebant nutriri, contra illud Prov. 25: « Si « esurierit inimicus tuus ciba illum. » Secundo principum ejus malitiam, *Fraudulenti*, scilicet Senacherib, *vasa*, idest nuntii et principes ejus. Prov. 29: « Princeps qui libenter audit verba mendacii, « omnes ministros habet impios. » Et malitiae executionem: *Ipse enim cogitationes*, scilicet Rapsacis, de quo infra 36, *concinnabit*, idest componet. Cinnus est genus potionis ex diversis speciebus compositae: *Pauper* Judaeus. Psalm. 49: « Os tuum « abundavit malitia, et lingua tua concinnabat do« los. » Tertio regnantis Ezechiae prudentiam. *Princeps*, quia praecepit quod non illi aliquis responderet. Supra 1: « Restituam principes tuos ut fue« runt prius. » *Mulieres opulentae.* Hic describit persecutionem inflictam quantum ad tria. Primo quantum ad fructuum amissionem, excitans attentionem, *Mulieres*, quae facile potestis plorare, *opulentae*, quae plorandi materiam habetis ex bonorum perditione. Vel *mulieres*, idest vos Judaei imbecilles. Psalm. 48: « Qui confidunt in virtute sua, et in « multitudine divitiarum suarum gloriantur. » Et ponit temporis determinationem, *Post dies*, aliquot, *annum*, unum. Psalm. 21: « Quoniam tribulatio « proxima est, et non est qui adjuvet. » Et ponit fructuum amissionem: *Consummata*, destructa, *collectio*, frugum, *non veniet*, in domos nostras ab agris. Jer. 48: « Ablata est laetitia de Carmelo et « de terra Moab, et vinum de torcularibus sustuli. » Secundo quantum ad camporum vastationem, indicens planctum, *Obstupescite*. Baruch 4: » Exui me « stola pacis. » Supra 22: « Et vocabit Dominus « in die illa ad fletum. » Et praedicit damnum, *Super humum*. Supra 5: « Ascendent super eam (1) « vepres et spinae. » Tertio quantum ad desolationem, *Quanto magis*, scilicet flendum est, *civitatis exultantis*, scilicet Jerusalem, cujus inferior pars fuit tradita Assyriis. Supra 22: « Urbs frequens « civitatis exultans. » Et desolationis magnitudinem quantum ad domos, quia redactae in perpetuas tenebras, sicut accidit in aedificiis ruinosis. *Et tenebrae*. Job 12: « Palpabunt in tenebris, et non in « luce. » Et quantum ad agros, *Gaudium onagrorum*, qui morantur in magnis solitudinibus. Jer. 2: « Onager assuetus in solitudine. » *Donec effun-*

(1) Al. *eum*.

datur. Hic prosequitur liberationem: et primo ponit Judaeorum consolationem; secundo hostium destructionem, ibi, *Grando autem in descensione saltus;* tertio prophetae congratulationem, ibi, *Beati qui seminati super omnes aquas.* Circa primum tria. Primo divinam consolationem: Haec dico, contingent vastante terram Senacherib: *Donec spiritus*, divina consolatio. Ezech. 37: « Scietis quia ego Dominus, « quia intromittam in vos spiritum et vivetis. » Secundo consolationis modum et ordinem, quantum ad terrae fertilitatem, *Et erit desertum;* idest, terra vestra prius deserta, ita erit fertilis sicut Carmelus cujus fertilitas reputabitur sterilitas comparatione terrae vestrae. Supra 29, idem habetur. Quantum ad justitiae observationem, *Et habitabit.* Supra 1: « Sion in judicio redimetur, et reducent eum in « justitia. » Et quantum ad pacis tranquillitatem, *Et erit opus*, idest effectus, *silentium*, quia sine tumultu contentionum et bellorum. Supra 26: « Do« mine, dabis pacem vobis. » Tertio ponit divinae consolationis jucundam fruitionem, *Et sedebit.* Prov. 1: « Qui autem me audierit, sine terrore requiescet, « et abundantia perfruetur. » *Grando*, scilicet tribulationis, *in discensione saltus*; idest, descendent a Domino super hostes vestros. *Civitas.* Ninive. Supra 26: « Civitatem sublimem humiliabit. » *Beati qui seminatis super omnes aquas.* Hic ostenditur prophetae congratulatio. *Super aquas*, idest super loca fertilia ex abundantia aquarum. *Pedem bovis et asini*, non simul, quia hoc prohibitum est. Deut. 2: « Non arabis in bove et asino. » Psalm. 127: « Labores manuum tuarum quia manducabis, bea« tus es, et bene tibi erit. »

Nota super illo verbo, *Erit opus justitiae pax*, quia pax sanctorum in patria erit pulchra, primo quia non erit falsa. Sap. 15. Secundo quia non interrupta. Supra 9: « Et pacis non erit finis. » Tertio quia plena. Psalm. 147: « Posuit fines tuos « pacem. »

Item nota super pacem futuram, quod tria faciunt pacem appetibilem (1). Primo firmitas divinae potentiae. Psal. 124: « Qui confidunt in Domino, « sicut mons Sion, non commovebitur in aeternum « qui habitat in Jerusalem. » Secundo puritas propriae conscientiae. Prov. 3: « Ambulabis fiduciali« ter in via tua, et pes tuus non impinget. » Tertio remotio hostilis nequitiae. Joan. 16: « Confidite, « ego vici mundum. »

Item nota super illo verbo, *Beati qui seminatis super aquas*, quia doctrina Domini est aqua, primo quia abundat. Eccl. 24: « Ego sapientia effusi flu« mina. » Secundo quia refrigerat. Prov. 25: « A« qua frigida animae sitienti. » Tertio quia fecundat Infra 55: « Quomodo descendit imber de caelo « et illuc ultra non revertitur, sed inebriat terram, « et germinare eam facit; sit erit verbum quod « egredietur de ore meo. » Quarto, quia velociter portat. Joan. 4: « Fiet in eo fons aquae salientis « in vitam aeternam. » Quinto, quia singulis se conformat. Prov. 5: « In plateis aquas tuas divide. »

(1) *Al.* super pacem futuram, tria faciunt appetibilem.

CAPUT TRIGESIMUMTERTIUM.

Vae qui praedaris, nonne et ipse praedaberis? Et qui spernis,nonne et ipse sperneris? Cum consummaveris depraedationem praedaberis; cum fatigatus desieris contemnere, contemneris. Domine miserere nostri, te enim expectamus: esto brachium nostrum in mane, et salus nostra in tempore tribulationis. A voce Angeli fugerunt populi et ab exaltatione tua dispersae sunt gentes. Et congregabuntur spolia vestra, sicut colligitur bruchus, velut cum fossae plenae fuerint de eo. Magnificatus est Dominus, quoniam habitavit in excelso, implevit Sion judicio et justitia; et erit fides in temporibus suis. Divitiae salutis, sapientia et scientia; timor Domini ipse est thesaurus. Ecce videntes clamabunt foris, angeli pacis amare flebunt. Dissipatae sunt viae, cessavit transiens per semitam, irritum factum est pactum, projecit civitates, non reputavit homines. Luxit et elanguit terra, confusus est Libanus, et absorbuit. Et factus est Saron sicut desertum, et concussa est Basan, et Carmelus. Nunc consurgam, dicit Dominus, nunc exaltabor, et nunc sublimabor. Concipietis ardorem, et parietis stipulam; spiritus vester ut ignis vorabit vos. Et erunt populi quasi de incendio cinis, spinae congregatae igni comburentur. Audite qui longe estis quae fecerim, et cognoscite vicini fortitudinem meam. Conterriti sunt in Sion peccatores, possidebit timor hypocritas. Quis poterit habitare de vobis cum igne devorante? Aut quis habitabit ex vobis cum ardoribus sempiternis? Qui ambulat in justitiis et loquitur veritatem, qui projicit avaritiam ex calumnia, et excutit manus suas ab omni munere. Qui obturat aures suas ne audiat sanguinem, et claudit oculos suos ne videat malum. Iste in excelsis habitabit, munimenta saxorum sublimitas ejus Panis ei datus est, aquae ejus fideles sunt. Regem in decore suo videbunt oculi ejus, cernent terram de longe. Cor tuum meditabitur timorem. Ubi est litteratus? ubi legis verba ponderans? ubi est doctor parvulorum? Populum imprudentem non videbis, populum alti sermonis, ita ut non possis intelligere disertitudinem linguae ejus, in quo nulla est sapientia. Respice Sion civitatem solemnitatis nostrae. Oculi tui videbunt Jerusalem, habitationem opulentam, tabernaculum quod nequaquam transferri poterit: nec auferentur clavi ejus in sempiternum, et omnes funiculi ejus non rumpentur: quia solummodo ibi magnificatus est Dominus noster. Locus fluviorum rivi altissimi et patentes: non transibit per eum navis remigum, neque trieris magna transgredietur eum. Dominus enim judex noster. Dominus legifer noster Dominus rex noster: ipse salvabit nos. Laxati sunt funiculi tui, sed non praevalebunt. Sic erit malus tuus ut dilatare signum non queas. Tunc divident spolia praedarum multarum, claudi diripient rapinam, nec dicet vicinus, Elangui. Populus qui habitat in ea, auferetur ab eo iniquitas.

In parte ista incipit praedicere hostium destructionem: et primo ipsam destructionem; secundo destructionis effectum, 35 cap. *Laetabitur deserta et invia.* Prima in duas. In prima praedicit destructionem hostium principalium, scilicet Assyriorum; in secunda aliorum eis auxiliantium, 34 cap.: *Accedite gentes, et audite.* Circa primum duo. Primo praedicit destructionem Assyriorum; in secunda ingratitudinem Judaeorum ibi, *Laxati sunt funiculi tui.* Circa primum duo facit. Primo praedicit

Assyriorum destructionem; secundo invitat omnes ad tanti facti considerationem, ibi, *Audite qui longe estis.* Circa primum duo facit. Primo praedicit poenam quam a Deo percepit: secundo quam aliis ipse contulit, ibi, *Ecce videntes clamabunt foris.* Circa primum tria facit. Primo comminatur Assyriis destructionem, ponens quaestionem, *Nonne,* et responsionem, *Cum consummaveris fatigatus*; quasi dicat, taedio affectus de multis victoriis. Matth. 7: « In qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis. » Apoc. 13: « Qui in gladio occiderit, oportet eum gladio occidi. » Secundo in persona populi petit a Deo comminationis confirmationem, *Domine, miserere.* Eccli. 36: « Glorifica manum, et extende brachium. » Psal. 59: « Da nobis, Domine, auxilium de tribulatione. » Tertio ponit petitionis impletionem: primo ponens destructionem Assyriorum quantum ad exercitus, *A voce, Angeli,* multos interficientis, *populi,* Assyrii, qui residui fuerunt. Supra 31: « Et pavebunt principes ejus fugientes. » Quantum ad spoliorum direptionem, *Et congregabuntur*, a Judaeis, *vestra,* o Assyrii. Supra 10: « Laetabuntur coram te sicut qui laetantur capta praeda, quando dividunt spolia. » Secundo destructionis fructum, scilicet Dei gloriam, *Magnificatus.* Psal. 56: « Magnificata est usque ad caelos misericordia tua, et usque ad nubes veritas tua. » Et hominum gratiam in rectitudine actus, *Implevit*, scilicet Dominus, *judicio,* quod est executio justitiae. *Fides,* quae est fundamentum justitiae. Supra 1: « Sion in judicem redimetur, et reducent eam in justitia. » Oseae 2: « Sponsabo te mihi in justitia et fide. » Quantum ad perfectionem intellectus: *Divitiae salutis, sapientia,* in divinis, *scientia,* in humanis. Prover. 3: « Pretiosior est sapientia cunctis opibus. » Quantum ad ordinationem affectus, *Timor,* Eccli. 1. « Timor Domini delet peccatum. »

Nota super illo verbo, *Divitiae salutis,* quia nos habemus divitias primo in Deo. Col. 2: « In ipso sunt omnes thesauri sapientiae et scientiae Dei absconditi. » Secundo in sapientia (1), Proverb. 3: « Pretiosior est cunctis opibus sapientia. » Tertio in sanctorum collegio. Supra 13: « Pretiosior erit vir auro, et homo mundo obrizo. »

Ecce videntes clamabunt foris. Hic ponit poenam quam aliis intulit: et primo describit poenam ab ipso inflictam quantum ad perturbationem hominum: *Videntes,* exercitus magnitudinem, *foris* qui habitant in suburbanis, *angeli pacis,* legati Ezechiae ad Rapsacen. Infra 36. Jer. 8: « Ecce vox clamoris filiae populi mei de terra longinqua. » Quantum ad solitudinem viarum, *Dissipatae.* Thren. 1: « Viae Sion lugent, eo quod non est qui veniat ad solemnitatem. » Quantum ad infrictionem pactorum, *Irritum factum est pactum*, scilicet quo Senacherib Ezechiam assecuraverat. Et ideo *projecit*, quasi contemnens eorum amicitiam, *non reputavit*, praesumptione cordis sui. Job 39: « Absorbet terram, nec reputat tubae sonare clangorem. » Quantum ad destructionem regionum, *Luxit, et elanguit*. Et ponit praecipue fertiles regiones. Secundo ponit divinam resistentiam conatibus ejus, *Nunc consurgam*: et circa hoc tria ponit. Ex parte Dei resistentis propositum: *Nunc*, scilicet post tanta mala quae fecit, *consurgam*, contra improbos. Psal. 11: « Propter miseriam inopum et gemitum pauperum nunc exurgam, dicit Dominus. » Secundo ponit frustratum Assyriorum consilium, *Concipietis,* idest cogitabitis alios ardere: *parietis stipulam,* idest, hoc sequetur quod vos comburemini: *spiritus vester,* idest indignatio, *vorabit,* scilicet carnem sub corio. Psal. 7: « Lacum aperuit et effodit eum, et incidit in foveam quam fecit. » Tertio ponit resistentiae, sive poenae modum: *Et erunt populi quasi de incendio cinis:* quia, ad litteram, corpora eorum sunt in cinerem redacta: *spinae,* idest Assyrii, quia alios lacerabant. Malach. ult. « Calcabitis impios, cum fuerit cinis sub planta pedum eorum. » *Audite qui longe estis.* Hic invitat ad tanti facti considerationem: et primo ad considerandum liberantis divinae potentiae magnitudinem; secundo ad considerandum liberatae civitatis dignitatem, ibi, *Respice Sion civitatem solemnitatis nostrae.* Circa primum duo. Primo invitat ad considerationem suae potentiae, *Audite.* Infra 49: « Audite insulae, et attendite populi de longe » Secundo ostendit potentiae signum, *Contriti sunt peccatores*, Assyrii scilicet. Jer. 19: « Conteram populum istum et civitatem istam sicut conteritur vas figuli. » *Quis poterit habitare de vobis cum igne devorante?* Hic invitat ad considerandum idoneitatem ejus qui habitat cum Deo, ut ab ipso semper protegatur illaesus: et primo inquirit idoneum; secundo excludit indignum, ibi, *Ubi est litteratus, ubi legis verba ponderans, ubi est doctor parvulorum?* Circa primum tria facit. Primo ponit quaestionem, *Quis habitare poterit de vobis cum igne devorante?* Deo scilicet, ut ab ipso non devoretur, sicut Assyrii. Deut. 4: « Dominus Deus tuus ignis consumens est. » Secundo ostendit idoneitatem, removens tria ad quae Judaei proni erant: scilicet avaritiam quantum ad injuste ablata, *Ex calumnia,* et illiberalitatem quantum ad accepta, *Et excutit.* Secundo quantum ad crudelitatem in homicidiis: *Qui obturat aures suas, ne audiat sanguinem.* Tertio quantum ad luxuriam: *Et claudit oculos suos, ne videat malum. Iste in excelsis,* scilicet cum Deo. Tertio ostendit hujus habitationis utilitatem quantum ad quatuor. Et primo quantum ad altitudinem securam, quae tamen est contra consuetudinem altitudini, *Munimenta saxorum.* Job 39: « In petris manet, et in praeruptis silicibus commoratur, atque inaccessis rupibus. » Secundo quantum ad satietatem plenam, *Panis.* Gen. 49: « Aser panis pinguis. » Tertio quantum ad Dei visionem, *regem,* idest Deum. Cant. 3: « Egredimini filiae Sion, et videte regem Salomonem in diademate, quo coronavit eum mater sua. » Quarto quantum ad affectionem sanctam, scilicet contemptum terrenorum: *Oculi ejus cernent terram de longe,* quasi longe sub se positam, per dedignationem (1). Et quantum ad divinam subjectionem: *Cor tuum meditabitur timorem,* filialem. Eccli. 1: « Timor Domini delectabit cor. » Et possunt haec exponi quantum ad eos qui habitant cum Deo in praesenti Ecclesia, vel etiam in triumphante (2). Vel aliter: *Terra,* scilicet viventium. Psalm. 26: « Credo videre bona Domini in terra viventium. » *De longe,* quasi longe supra digni-

(1) *Al.* seipso. *Item* seipsa.

(1) *Al.* indignationem.
(2) *Al.* vel tribulationes.

tatem naturae, vel idoneitatem multorum, nunc (1) in spe, in futuro in re; et sic se tenet cum tertia.

Nota super illo verbo, *Spiritus vester ut ignis*, quia Deus dicitur ignis: primo purgans. Matth. 3: « Baptizabit vos Spiritu sancto et igne. » Secundo inflammans. Luc. 12: « Ignem veni mittere in terram. » Tertio condemnans. Deut. 32: « Ignis « succensus est in furore meo, et ardebit usque « ad inferni novissima. »

Item nota super illo verbo, *Iste in excelsis habitabit*, quod sancti habitant cum Deo, primo propter puritatem actionis. Psalm. 100: « Oculi mei « ad fideles terrae, ut sedeant mecum. » Secundo per haesionem amoris. Joan. 14: « Si quis diligit « me, sermonem meum servabit. » Tertio per eminentiam contemplationis. Philip. 3: « Nostra con- « versatio in caelis est. » Quarto per gloriam fruitionis. Psalm. 83: « Beati qui habitant in domo « tua, Domine. »

Ubi est litteratus? ubi legis verba ponderans? ubi est doctor parvulorum? Hic excludit indignum quantum ad illos qui praecipue digni videbantur. Et primo eminentes in sapientia: *Ubi est litteratus*, eruditus in Philosophia; *ubi legis verba ponderans*, eruditus in scientia divina, *doctor*, instruens alios in erudimentis utriusque? 1 Cor. 1: « Ubi sapiens, « ubi scriba, ubi doctus? » Secundo eminentes in eloquentia, sed non sapientia, *Populum alti sermonis*. Jerem. 5: « Ecce ego adducam su- « per vos gentem cujus ignorabitis linguam. » *Respice Sion civitatem solemnitatis nostrae*. Hic inducit ad considerandum liberatae civitatis dignitatem: et primo quantum ad copiam bonorum, ponens quatuor quae sunt in caelesti vel militanti Ecclesia: scilicet cordium laetitiam, *Civitatem solemnitatis*. Supra 30: « Sicut vox sanctificatae so- « lemnitatis, et laetitia cordis. » Rerum opulentiam, *Oculi tui videbunt*. Supra 32: « Sedebit populus « meus in pulchritudine pacis, in tabernaculis fi- « duciae, in requie opulenta. » Immobilitatis gratiam, *Tabernaculum Clavi:* loquitur secundum similitudinem tabernaculi quod affigitur clavis et funibus, qui dissolvuntur quando transferri debet. Dan. 7: « Potestas ejus potestas aeterna, quae non « auferetur; et regnum ejus, quod non corrum- « petur. » Et hujus assignat rationem, quia *solummodo Dominus* est qui valet transferre, et alii non poterunt (1) Psalm. 47: « Magnus Dominus, et « laudabilis nimis. » Aquarum abundantiam, *Locus fluviorum*, idest divinarum monitionum; *rivi*, diversi modi participationum. Psal. 45: « Fluminis « impetus laetificat civitatem Dei. » Hoc tamen Judaei totum fabulose referunt ad auream Jerusalem. Secundo quantum ad immunitatem malorum, *Non transibit. Remigum*, quorumlibet hostium, qui quandoque consueverant per mare terram promissionis infestare. *Trieris*, navis habens tres ordines remorum. Et assignat causam: *Dominus enim judex*, judicans ab adversariis. Zach. 9: « Ecce rex tuus « venit tibi mansuetus. » *Laxati sunt funiculi tui.* Hic praedicit ingratorum Judaeorum destructionem primo a Romanis faciam: et ponit tria. Primo impotentiam ad resistendum: *Laxati*, idest praeparati, *funiculi*, ut te contra Romanos defendas. Loquitur secundum similitudinem navis quae paratur ad eundum. *Malus*, arbor navis, idest templum, in quo pretiosa vasa et vela fuisse noscitur. Thren. 1: « Dedit me Dominus in manu, de qua non potero « fugere. » Secundo direptionem spoliorum ab hostibus, *Tunc dividentur*, a Romanis. *Claudi*; quasi dicat: Nullus erit sic impotens inter eos quin praedam vestram diripiat. Joel. 3: « Infirmus dicat, « quia ego fortis sum. » Tertio remissionem peccatorum hostibus, *Populus*, scilicet Romanus, justificatus comparatione malitiae Judaeorum. Ezech. 16: « Justificasti sorores tuas in omnibus abominatio- « nibus tuis quas operata es. » Vel loquitur contra Idumaeos, qui non poterunt praevalere contra Judaeos, sed magis ab ipsis spoliabuntur tempore Machabaeorum; et populo Judaeorum remittetur iniquitas. Infra 40: « Completa est malitia ejus. »

(1) *Al.* nec.

(1) *Al.* potuerunt.

CAPUT TRIGESIMUMQUARTUM.

Accedite gentes, et audite, et populi attendite: audiat terra et plenitudo ejus, orbis, et omne germen ejus: quia indignatio Domini super omnes gentes, et furor super universam malitiam eorum. Interfecit eos, et dedit eos in occisionem. Interfecti eorum projicientur, et de cadaveribus eorum ascendet foetor. Tabescent montes a sanguine eorum, et tabescet omnis militia caelorum, et complicabuntur sicut liber caeli, et omnis militia eorum defluet sicut defluit folium de vinea et de ficu. Quoniam inebriatus est in caelo gladius meus, ecce super Idumaeam descendet, et super populum interfectionis meae ad judicium. Gladius Domini repletus est sanguine, incrassatus est adipe de sanguine agnorum et hircorum, et de sanguine medullatorum arietum. Victima enim Domini Bosra, et interfectio magna in terra Edom. Et descendent unicornes cum eis, et tauri cum potentibus. Inebriabitur terra eorum sanguine, et humus eorum adipe pinguium: quia dies ultionis Domini, annus retributionis judicii Sion. Et convertentur torrentes ejus in picem, et humus ejus in sulphur. Et erit terra ejus in picem ardentem nocte et die, non extinguetur in sempiternum. Ascendet fumus ejus a generatione in generationem, desolabitur in saecula saeculorum. Non erit transiens per eam, et possidebunt eam onocrotalus et ericius, et ibis et corvus habitabunt in ea. Et extendetur super eam mensura, ut redigatur ad nihilum, et perpendiculum in desolationem. Nobiles ejus non erunt ibi; regem potius invocabunt; et omnes principes ejus erunt in nihilum. Et orientur in domibus ejus spinae et urticae, et paliurus in munitionibus ejus; et erit cubile draconum, et pascua struthionum; et occurrent daemonia onocentauris, et pilosus clamabit alter ad alterum. Ibi cubavit lamia, et invenit sibi requiem. Ibi habuit foveam ericius, et enutrivit catulos, et circumfodit, et fovit in umbra ejus. Illic congregati sunt milvi, alter ad alterum. Requirite diligenter in libro Domini, et legite: unum ex eis non defuit, alter alterum non quaesivit: quia quod ex ore meo procedit, ille mandavit, et spiritus ejus ipse congregavit ea; et ipse misit eis sortem, et manus ejus divisit eam illis in mensuram. Usque in aeternum possidebunt eam, in generationem et generationem habitabunt in ea.

In parte ista comminatur his qui fuerunt Assyriis coadjutores: et primo omnibus; secundo specialiter Idumaeis, ibi, *Ecce super Idumaeam descendet.* Circa primum duo Primo excitat attentionem, et attentionis ordinem, ut accedentes appropinquent, propinqui audiant, et audientes attendant. Infra 49: « Audite insulae, et attendite populi de longe. » Et ponit convocatorum universalitatem: *Audiat terra*, quantum ad mediocres: continens pro contento; *plenitudo*, quantum ad majores; *germen ejus*, quantum ad minores: omnibus est praeparatus (1) ad annuntiandum, ut quod omnes possint audire ostendat Psal. 23: « Domini est terra, et plenitudo « ejus. » Secundo ponit comminationem populorum, ponens judicis, scilicet Dei, indignationem, *Quia indignatio.* Supra 14: « Haec est manus ex« tenta super omnes gentes. » Dominum necem, *Interfecit eos;* per auctoritatem, *dedit*, quasi dicat, aliis ad interficiendum, sicut executoribus. Zach. 11: « Ego tradam homines, unumquemque in manu « proximi sui. » Cadaverum abjectionem, *Interfecti projicientur.* Jer. 22: « Sepultura asini sepelie« tur » Joel. 2: « Ascendet foetor ejus, et ascendet « putredo ejus, quia superbe egit. » Secundo quantum ad tyrannorum cessationem: *Tabescent montes*, idest tyranni, *a sanguine*, idest propter culpam effusi sanguinis. Infra 64: « A facie tua montes « defluxerunt. » Tertio quantum ad destructionem idolorum: et circa hoc tria facit. Primo ponit cessaturum idolorum auxilium, *Tabescent caelorum*, aereorum, idest daemonum; vel, ad litteram, spiritus qui praesidebant sideribus secundum opinionem gentilium. Supra 19: « Movebuntur simulacra « Aegypti. » Et in consiliis, inquantum scilicet divinabant in astris, *Et complicabuntur*; idest: sicut in libro plicato non potest aliquid legi, ita nec in caelo poterunt mala eis futura praevidere. Apoc. 6: « Caelum recessit sicut liber involutus. » Secundo ostendit cessaturum idolatriae cultum, *Et omnis militia*: vel facilitatem impletionis praedictorum. Apoc. 6: « Stellae de caelo ceciderunt super « terram. » Tertio ostendit utriusque effectum: *Quoniam gladius*, idest ultio, *inebriatus est in caelo*, idest abundanter in daemonibus ultionem exercui, qui idolis praesidebant. Deut. 32: « Inebriabo sa« gittas meas sanguine, et gladius meus devorabit « carnes. »

Nota super illo verbo, *Accedite*, quia homo accedit ad Deum per susceptionem gratiae. Rom. 5: « Accessum habemus per ipsum ad Deum. » Secundo per contemplationem divinae sapientiae. Ps. 33: « Accedite ad Deum et illuminamini. » Tertio per ministerium obedientiae. Ezech. 40: « Filii Sa« doch qui accedunt de filiis Levi ad Dominum, « ut ministrent ei. » Quarto per spiritum concordiae. Eph. 2: « Per ipsum habemus accessum am« bo in uno spiritu ad Patrem. »

Ecce super Idumaeam descendet. Hic comminatur specialiter Idumaeis, qui cum hostibus contra Jerusalem venerunt, sicut dicitur in Abdia, quando capiebant alieni exercitum: et circa hoc tria facit. Primo comminatur hominum interfectionem; secundo terrae destructionem, ibi, *Et convertentur torrentes ejus in picem.* Tertio ponit utriusque confirmationem, ibi, *Requirite diligenter in libro Domini.* Circa primum tria. Primo describit poenae aequitatem, *Ecce super Idumaeam*, ad opprimendam. *Interfectionis*, idest digni a me interfici. Jer. 49: « Perditionem Esau adduxi super « eum. » Secundo describit interfectionem quantum ad mediocres, ponens interfectorum diversitatem, *Gladius, Agnorum, et hircorum, et de sanguine medullatorum arietum:* per quae omnia intelliguntur diversi gradus interfectorum. Ezech. 21: « Hic est gladius interfectionis magnae, qui obstu« pescere eos facit. » Et necis magnitudinem, *Victima*, idest quasi sicut in convivio magni regis, in quo multa animalia interficiuntur. Ezech. 39: « Ego immolo vobis victimam. » Et quantum ad majores, ponens eorum occisionem: *Et descendent*, in mortem, *unicornes*: animal est in quantitate, et tactu atrocissimum, habens cornu unum: unde significat potentes Monarchas. Supra 5: « Descendent « fortes ejus et sublimes ejus gloriosique ejus ad « eum. » Et occisionis magnitudinem, *Inebriabitur.* Psalm. 105: « Infecta est terra (1) in sanguinibus. » Tertio ponit poenae rationem: *Dies ultionis Domini, annus retributionis judicii Sion*, ut scilicet judicetur Sion de Idumaeis. Infra 63: « Dies ultionis « in corde meo, annus retributionis meae venit. » Tamen secundum Glossam, *Sion*, idest contra Sion. Unde omnia sequentia exponit de destructione Jerusalem facta per Romanos. *Et convertentur torrentes ejus in picem.* Hic ponit comminationem quantum ad terrae destructionem: et circa hoc tria facit. Primo praedicit destructionem; secundo terrae destructae solitudinem, ibi, *Desolabitur in saecula saeculorum;* tertio solitudinis horrorem, ibi, *Et erit cubile draconum*, Circa primum duo ponit. Primo destructionem, *Convertentur*; idest, ita tota terra comburetur ab hostibus, ac si aqua esset *pix* et terra *sulphur.* Psalm. 10: « Ignis, sulphur et spiritus « procellarum. » Secundo ponit destructionis durationem, *Non extinguetur*; idest, effectus illius incendii manebit semper. *Fumus*, signum in memoriam praesentis incendii. Apoc. 19: « Fu« mus ejus ascendet in saecula saeculorum. » Et hoc intelligendum est manente causa combustionis, scilicet peccato: sic enim conditionaliter exponendae sunt omnes hujusmodi prophetiae secundum quod ipsemet Dominus exponit se. Jer. 18: « Re« pente loquar adversum gentem, et adversum re« gnum, ut eradicem et destruam et disperdam « illud. Si poenitentiam egerit gens illa a malo « suo, quod locutus sum adversus eam, agam et « ego poenitentiam super malo quod cogitavi. » *Desolabitur in saecula saeculorum.* Hic ponit solitudinem: et primo praedicit rationem, vel solitudinem quantum ad habitatores. *Desolabitur.* Thren. 1: « Posui me desolatam, tota die moerore confe« ctam. » Quantum ad viatores, *Non erit transitus.* Jerem. 49: « Non manebit ibi vir, et non incolet « eam filius hominis. » Quantum ad bestiarum habitationem: *Et possidebit*, quasi sine timore, *onocrotalus*, idem est quod pellicanus; *ibis*, avis serpentibus inimica. Est ibex ibicis quadrupes (2): ibis ibidis avis. Et invidus ibis. Psalm. 103: « Herodii « domus dux est eorum... petra refugium herina« ciis. » Secundo ponit solitudinis aequitatem: et primo aequitatis judicium, *Et extendetur mensura*, poenae contra mensuram culpae. *Perpendiculus*, regula caementarii. Supra 27: « In mensura contra

(1) *Al.* praeparatum.

(1) *Al.* interfecta est de terra.
(2) *Al.* quadruplex.

« mensuram cum abjecta fuerit, judicabit eam. » Secundo ponit judicii modum, *Nobiles ejus*, in quibus gloriabantur. Soph. 3: « Auferam de medio « tui magniloquos superbiae tuae. » *Orientur in domibus*, quas nimis ruinosas aedificabant. *Et paliurus*, quaedam herba multarum spinarum, quae palis adhaeret, lata habens folia. Oseae 9: « Desi« derabile argentum eorum urtica hereditabit, lappa « in tabernaculis eorum: ut sic quantum glorifi« cavit se et in deliciis fuit, tantum haberet tor« mentum. » Apocal. 18: *Et erit cubile draconum.* Hic ostendit horrorem solitudinis ex monstris quae ibi habitabunt, *Daemonia*, daemonum monstra, quae in desertis plurimum apparent: *onocentaurus*, qui est medius asinus, et medius equus, vel illud est daemonium potius quam naturale animal. *Pilosus*, simia, vel homo sylvester, vel daemon incubus: *lamia*, habens cetera membra feminea, pedes equinos: *alter ad alterum clamabit.* Supra 13: « Re« quiescent ibi bestiae et replebuntur domus eorum « draconibus, et habitabunt ibi struthiones. » *Requirite diligenter in libro Domini.* Hic confirmat omnia quae dicta sunt ex auctoritate divinae inspirationis. *Requirite*, vos qui futuri estis, *in libro Domini*, idest in hoc libro, quem ego a Domino didici, *Unum ex eis non defuit;* idest omnia monstra quae dixi erunt ibi, *Alter ad alterum*, mas ad feminam. *Ea*, scilicet monstra, marem et feminam. *Sortem*, distribuens singulis loca apta ad manendum. Luc. 21: « Caelum et terra transibunt, « verba autem mea non praeteribunt. » Vel si exponatur de Judaea, intelliguntur per haec diversa monstra, diversi gentilium errores, qui ibi a colentibus Romanis (1) introducti sunt.

(1) *Al.* colentes a Romanis.

CAPUT TRIGESIMUMQUINTUM.

Laetabitur deserta et invia, et exultabit solitudo et florebit quasi lilium. Germinans germinabit, et exultabit laetabunda et laudans. Gloria Libani data est ei, decor Carmeli et Saron. Ipsi videbunt gloriam Domini, et decorem Dei nostri. Confortate manus dissolutas, et genua debilia roborate. Dicite: Pusillanimes confortamini, et nolite timere. Ecce Deus noster ultionem adducet retributionis; Deus ipse veniet, et salvabit nos. Tunc aperientur oculi caecorum, et aures surdorum patebunt. Tunc saliet sicut cervus claudus, et aperta erit lingua mutorum: quia scissae sunt in deserto aquae, et torrentes in solitudine; et quae erat arida, erit in stagnum, et sitiens in fontes aquarum. In cubilibus, in quibus prius dracones habitabant, orietur viror calami et junci; et erit ibi semita, et via sancta vocabitur. Non transibit per eam pollutus, et haec erit vobis directa via, ita ut stulti non errent per eam. Non erit ibi leo, et mala bestia non ascendet per eam, nec invenietur ibi. Et ambulabunt qui liberati fuerint; et redempti a Domino, convertentur, et venient in Sion cum laude; et laetitia sempiterna super caput eorum. Gaudium et laetitiam obtinebunt, et fugiet dolor et gemitus.

In parte ista ponit effectum prosperitatis consequentis in Judaeis ex destructione hostium: et dividitur in partes duas. In prima ponitur promissio consolans; in secunda exhortatio confortans, ibi, *Confortate manus dissolutas.* Circa primum tria. Primo ponit hominum jucunditatem, quam comparat prato florenti, qui quidem habet pulchritudinem in floribus: unde dicit: *Deserta*, idest terra Judaeorum, quae post, vastantibus Assyriis, erat hujusmodi, metonimice, idest ipsi homines, *quasi lilium*, quod est pulcherrimus flos, et diu durat. Eccl 39: « Florens floreas quasi lilium. » Habet etiam pulchritudinem in germine: unde dicit, *Germinans.* Psalm. 91: « Justus germinabit sicut lilium. » Sicut enim germen ex flore, ita exterior jucunditas ex cordis laetitia. Secundo promittit terrae fertilitatem: *Gloria Libani*, idest fertilitas diversarum rerum, quae est gloria horum locorum, erit in terra promissionis. Oseae ult.: « Erit quasi oliva gloria « ejus, et odor ejus ut Libani. » Tertio utriusque propinquitatem, *Ipsi*, idest non differetur ad tempora filiorum. Supra 33: « Regem in decore suo « videbunt. » *Confortate manus dissolutas.* Hic ponitur exhortatio confortans: et circa hoc tria facit. Primo ponitur officii exhortandi injunctio: *Confortate manus*, in quo debilitas ad operandum: *genua debilia*, trementia, in quo debilitas ad sustinendum. Hebr. 12: « Remissas manus et soluta « genua erigite. » Secundo ponitur ipsa confortatio: *Dicite pusillanimes.* Luc. 12: « Nolite timere, pu« sillus grex. » Tertio assignatur confortationis ratio: et primo quantum ad remunerationem malorum, liberando ab hostibus, *Ecce Deus*; et sanando a languoribus, *Tunc aperientur.* Et sunt metaphoricae locutiones, si referantur ad tempus post destructionem Assyriorum, ut intelligantur spirituales defectus, ut supra. Vel ad litteram, si referantur ad Christi adventum, sicut Matth. 2: « Caeci vident, « claudi ambulant. » Secundo quantum ad collationem bonorum quadrupliciter. Primo quantum ad abundantiam aquarum, *Quia scissae sunt* (metaphora) *aquae*, pro consolationibus. Vel quia multum pluet, ut sit magna fertilitas. Psal. 106: « Posuit « desertum in stagnum aquarum. » Secundo pulchritudinem camporum, *in cubilibus*, idest terra, quae prius erat deserta, ita ut (1) haec animalia inhabitarent, erit culta. *Viror calami*, quae in locis virentibus oriuntur. Job 40: « Sub umbra dormit « in secreto calami. » Tertio quantum ad restaurationem viarum, ponens viae sanctitatem: *Et erit ibi semita*, in terra Juda, *semita*, ducens ad templum. *Pollutus*, gentilis, sicut ante. Vel mystice de Ecclesia militante vel triumphante. Apoc. 21: « Non « ingredietur in eam pollutus et immundus. » Ponit etiam rectitudinem, *Et haec erit directa. Stulti*, idest quantumcumque simplices, non errabunt, pro-

(1) *Al.* deest ita.

pter multitudinem transeuntium. Jerem. 31: « Adducam eos de terra aquilonis, et congregabo eos ab extremis terrae. » Ponit etiam viae securitatem, *Non erit ibi leo.* Supra 2: « Non nocebunt et non occident in universo monte sancto meo. » Et ponit viarum frequentationem, *Et redempti*, a praecedentibus periculis. Baruch 5: « Ecce enim venient filii tui, quos dimisisti dispersos. » Quarto promittit eis laetitiam cordium, *Laetitia sempiterna.* Supra 25: « Auferet lacrymam tuam ab omni facie. » Ostenditur etiam communiter laetitia sanctorum in patria, quia *sempiterna*, quia plena, *Obtinebunt*, quia pura, *Fugiet dolor et gemitus.* Apocal. 21: « Absterget Deus omnem lacrymam ab oculis sanctorum; et jam non erit amplius neque luctus neque clamor, sed nec ullus dolor. »

Nota super illo verbo, *Florebit quasi lilium*, quia sancti comparantur liliis primo propter stipitis altitudinem, ex quo constantia in adversis. Can. 2: « Sicut lilium inter spinas, sic amica mea inter filias: » Secundo propter odoris suavitatem, ex quo bona fama. Eccl. 39: « Florete flores quasi lilium, date odorem, et frondete in gratiam. » Tertio propter humoris virorem, ex quo virtus mentis. Eccl. 50: « Quasi lilia in transitu aquae. » Quarto propter connexionem, ex quo sanctorum caritas. Can. 7: « Venter tuus sicut acervus tritici vallatus liliis. »

Item nota, quod haec lilia Christus vestit quantum ad virtutum initia. Matth. 6: « Considerate lilia agri, quoniam non texunt neque nent, et pater vester vestit illa. » Secundo colligit ad aeterna praemia. Can. 6: « Dilectus meus descendit in hortum suum ad areolam aromatum, ut ibi pascatur in hortis et lilia colligat. » Tertio in eis requiescit per complacentiam. Cant. 6: « Dilectus meus mihi, et ego illi, qui pascitur inter lilia. » Quarto quia ipse est lilium. Cant. 2: « Ego flos campi, et lilium convallium. »

CAPUT TRIGESIMUMSEXTUM.

Et factum est in quartodecimo anno regis Ezechiae, ascendit Senacherib rex Assyriorum super omnes civitates Juda munitas, et cepit eas. Et misit rex Assyriorum Rapsacen de Lachis in Jerusalem, ad regem Ezechiam in manu gravi; et stetit in aquae ductu piscinae superioris in via agri fullonis. Et egressus est ad eum Eliacim filius Helciae, qui erat super domum; et Sobna scriba, et Joahe filius Asaph a commentariis. Et dixit ad eos Rapsaces: Dicite Ezechiae: Haec dicit rex magnus, rex Assyriorum: Quae est ista fiducia, qua confidis; aut quo consilio vel fortitudine rebellare disponis? Super quem habes fiduciam, quia recessisti a me? Ecce confidit super baculum arundineum confractum istum, super Aegyptum, cui si innixus fuerit homo, intrabit in manum ejus, et perforabit eam; sic Pharao rex Aegypti omnibus qui confidunt in eo. Quod si responderis mihi: in Domino Deo nostro confidimus; nonne ipse est cujus abstulit Ezechias excelsa et altaria, et dixit Judae et Jerusalem: Coram altari isto adorabitis? Et nunc trade te domino meo regi Assyriorum; et dabo tibi duo millia equorum; nec poteris ex te praebere ascensores eorum. Et quomodo sustinebis faciem judicis unius loci et servis domini mei minoribus? Quod si confidis in Aegypto, in quadriga et in equitibus: et nunc numquid sine Domino ascendi ad terram istam, ut disperderem eam? Dominus dixit ad me: Ascende super terram istam, et disperde eam. Et dixit Eliacim et Sobna et Joahe ad Rapsacen: Loquere ad servos tuos Syra lingua, intelligimus enim. Ne loquaris ad nos Judaice in auribus populi, qui est super murum. Et dixit ad eos Rapsaces: Numquid ad dominum tuum et ad te misit me dominus meus ut loquerer omnia verba ista, et non potius ad viros qui sedent in muro, ut comedant stercora sua, et bibant urinam pedum suorum vobiscum? Et stetit Rapsaces, et clamavit voce magna Judaice, et dixit: Audite verba regis magni, regis Assyriorum. Haec dicit rex: Non vos seducat Ezechias, quia non poterit eruere vos; et non vobis tribuat fiduciam Ezechias super Domino dicens: Eruens liberabit nos Dominus; non dabitur civitas in manu regis Assyriorum. Nolite audire Ezechiam. Haec enim dicit rex Assyriorum. Facite mecum benedictionem, et egredimini ad me; comedite unusquisque vineam suam et unusquisque ficum suum, et bibite unusquisque aquam cisternae suae donec veniam, et tollam vos ad terram, quae est ut terra vestra, terra frumenti et vini, terram panum et vinearum. Nec conturbet vos Ezechias dicens: Dominus liberabit nos. Numquid liberaverunt dii gentium unusquisque terram suam de manu regis Assyriorum? Ubi est Deus Emath et Arphad? Ubi est Deus Sepharvaim? Numquid liberaverunt Samariam de manu mea? Quis est ex omnibus diis terrarum istarum qui eruerit terram suam de manu mea, ut eruat Dominus Jerusalem de manu mea? Et siluerunt, et non responderunt ei verbum. Mandaverat enim rex dicens, Ne respondeatis ei. Et ingressus est Eliacim filius Helciae, qui erat super domum, et Sobna scriba, et Joahe filius Asaph a commentariis, ad Ezechiam scissis vestibus, et nuntiaverunt ei verba Rapsacis.

Hic narrat in modum historiae destructionem Assyriorum: et primo ponit historiae gesta; secundo quaedam ex historia occasionata: cap. 38: *In diebus illis aegrotavit Ezechias usque ad mortem etc.* Prima in duas. Primo ponitur culpa quam in Judaeos commisit; secundo poena quam a Deo sustinuit, ibi, *Egressis etc.* Offendit autem tripliciter. Primo bellis; secundo nuntiis, ibi, *Et misit Rex Assyriorum Rapsacen;* tertio epistolis, cap. 37: ibi, *Quod cum audisset misit nuntios ad Ezechiam.* Habac. 1: « Ecce ego suscitabo Chaldaeos gentem amaram et velocem, ambulantem super latitudinem terrae. » *Et misit rex Assyriorum Rapsacen.* Hic ostendit qualiter offendit Judaeos comminando per nuntios: et primo ponitur nuntiorum congregatio; secundo ipsorum collocutio, ibi, *Et dixit ad eos Rapsaces.* Circa primum duo facit. Primo describitur nuntius Assyriorum, *Rapsacen*, quem dicunt quidam fuisse filium Isaiae, alii Samaritanum. *In aquae ductu*: de hoc supra 7. Secundo describuntur nuntii Judaeorum, ibi, *Et egressus est ad eum Eliacim filius Helciae*, qui successit Sobnae, qui tradidit inferiorem partem civitatis Assyriis; ut supra 22. *Sobna*, non ille de quo supra; *a commentariis*, cancellarius Regis, qui gesta in scriptum redigebat, ad memorandum regi. Unde commentor a comminiseor. *Et dixit ad eos: Rapsaces.* Hic ponitur nuntiorum collocutio: et

circa hoc duo facit. Primo ponitur prolocutio Rapsacis ad nuntios; secundo ad alios, ibi, *Et stetit Rapsaces,* Circa primum tria. Primo ponitur ipsius Rapsacis allocutio, in qua intendit astruere Ezechiae infirmitatem ad resistendum, excludendo defensionem Aegyptiorum. *Confidis in arundine,* derisorie, quia in Aegypto multae arundines sint. Vel hoc dicit, quia Aegyptii tales erant. Ezech. 29: « Fuisti baculus arundineus domui Israel. » Sed falsum erat quod Ezechias confideret in eis, excludendo etiam auxilium divinum: *Quod si responderis. Cujus abstulit.* Quod fecit pro religione, pervertit in sacrilegium. Deuter. 12: « Cave ne offeras holocausta tua in omni loco quem videris. » Excludendo etiam robur proprium, *Et nunc trade;* quasi dicat: Nec equos habes, aut equites, ut uni principum exercitus resistere possis. Supra 33: « Projecit civitates. » Offert etiam Senacherib potestatem ad pugnandum, ex praecepto Domini: *Quod si confidis etc* (1). Secundo ponitur aliorum responsio, *Et dicit Eliacim. In auribus populi,* ne perturbetur, scientes quod dicitur. Prov. 11: « In benedictione justorum exaltabitur civitas, et ore impiorum subvertetur. » Tertio ponitur responsionis irrisio: *Et dixit ad eos. Urinam,* quae fluit ad pedes. Thren. 4: « Qui nutriebantur voluptuose, amplexati sunt stercora. » *Et stetit Rapsaces, et*

(1) Al. *quia confidis.*

clamavit voce magna Judaice. Hic ponitur allocutio impii ad populum. Et primo ponit stultum impii verbum, in quo terret minis, *Non poterit.* Judith 5: « Quis est iste qui filios Israel posse dicat resistere Nabuchodonosor? » Secundo allicit promissis. *Haec dicit rex. Benedictionem,* idest pactum, quod vertetur in vestram benedictionem. Vel benedicite me sicut dominum vestrum. *Veniam,* de Aegypto, *ad terram,* scilicet Medorum (1). Gen. 27: « Det tibi Deus de rore caeli et de pinguedine terrae abundantiam frumenti vini et olei. » Provocat exemplo: *Ne conturbet vos Ezechias.* Dan. 11: « Elevabitur et magnificabitur. » Secundo ponitur despecti populi silentium, *Et siluerunt.* Prov. 26: « Ne respondeas stulto juxta stultitiam suam, ne sibi similis videaris. » *Praeceperat,* ne verba blasphemiae multiplicaret, aut populum deciperet. *Et ingressus est Heliacim filius Helciae.* Hic ponitur discessio nuntiorum ab invicem: et primo reditus Judaeorum ad Ezechiam; secundo reditus Rapsacis ad Senacherib, *Reversus est autem.* Circa primum duo. Primo ponitur reditus nuntiorum et blasphemiae renuntiatio; secundo ponitur Ezechiae oratio, ibi (cap. 37): *Et factum est cum audisset, scidit vestimenta sua,* pro audita blasphemia; quod erat mos Judaeorum, ut patet Matth. 26: « Princeps sacerdotum scidit vestimenta sua, dicens: Hic blasphemavit. »

(1) Al. *veniamque ad Aegypto,* ad terram scilicet Medorum.

CAPUT TRIGESIMUMSEPTIMUM.

Et factum est, cum audisset rex Ezechias, scidit vestimenta sua, et obvolutus est sacco, et intravit in domum Domini. Et misit Eliacim, qui erat super domum, et Sobnam scribam, et seniores de sacerdotibus opertos saccis ad Isaiam filium Amos prophetam; et dixerunt ad eum: Haec dicit Ezechias: Dies tribulationis et correptionis et blasphemiae dies haec: quia venerunt filii usque ad partum, et virtus non est pariendi. Si quo modo audiat Dominus Deus tuus verba Rapsacis, quem misit rex Assyriorum dominus suus ad blasphemandum Dominum Deum viventem, et exprobrandum sermonibus quos audivit Dominus Deus tuus. Leva ergo orationem pro reliquiis quae repertae sunt. Et venerunt servi regis Ezechiae ad Isaiam, et dixit ad eos Isaias: Haec dicetis domino vestro: Haec dicit Dominus: ne timeas a facie verborum quae audisti, quibus blasphemaverunt pueri regis Assyriorum me. Ecce ego dabo ei spiritum, et audiet nuntium, et revertetur ad terram suam, et corruere eum faciam gladio in terra sua. Reversus est autem Rapsaces, et invenit regem Assyriorum praeliantem adversus Lobnam. Audierat enim quia profectus esset de Lachis et audivit de Tharaca rege Aethiopiae, dicentes: Egressus est ut pugnet contra te. Quod cum audisset, misit nuntios ad Ezechiam dicens: Haec dicetis Ezechiae regi Judae, loquentes: Non te decipiat Deus tuus, in quo tu confidis dicens: Non dabitur Jerusalem in manu regis Assyriorum. Ecce tu audisti omnia quae fecerunt reges Assyriorum omnibus terris quas subverterunt; et tu poteris liberari? Numquid eruerunt eos dii gentium, quos subverterunt patres mei, Gozam et Haran et Reseph et filios Eden, qui erant in Thalassar? Ubi est rex Emath, et rex urbis Sepharvaim, Ana, et Ava? Et tulit Ezechias libros de manu nuntiorum, et legit eos, et ascendit domum Domini, et expandit eos coram Domino. Et oravit ad Dominum dicens: Domine exercituum Deus Israel, qui sedes super Cherubim, tu es Deus solus omnium regnorum terrae; tu fecisti caelum et terram. Inclina, Domine, aurem tuam, et audi; et aperi oculos tuos et vide, et audi omnia verba Senacherib, quae misit ad blasphemandum Deum viventem. Vere enim, Domine, desertas fecerunt reges Assyriorum terras et regiones earum, et dederunt deos earum igni: non enim erant diis sed opera manuum hominum, lignum et lapis: et comminuerunt eos. Et nunc, Domine Deus noster, salva nos de manu ejus, ut cognoscant omnia regna terrae quia tu es Dominus solus Et misit Isaias filius Amos ad Ezechiam dicens: Haec dicit Dominus Deus Israel: Pro quibus rogasti me de Senacherib rege Assyriorum, hoc est verbum quod locutus est Dominus super eum: Despexit te, et subsannavit te virgo filia Sion; post te caput movit filia Jerusalem. Cui exprobrasti, et quem blasphemasti et super quem exaltasti vocem tuam, et levasti altitudinem oculorum tuorum? Ad Sanctum Israel. In manu servorum tuorum exprobrasti Domino; et dixisti: In multitudine quadrigarum ego ascendi altitudinem montium, juga Libani; et succidam excelsa cedrorum ejus, et electas abietes illius; et introibo altitudinem summitatis ejus, saltum Carmeli ejus. Ego fodi, et bibi aquam, exsiccavi vestigio pedis mei omnes rivos aggerum Numquid non audisti quae olim fecerim ei? Ex diebus antiquis ego plasmavi illud, et nunc adduxi: et factum est in eradicationem collium compugnantium, et civitatum munitarum. Habitatores earum breviata manu contremuerunt, et confusi sunt; facti sunt sicut fenum agri, et gramen pascuae, et herba tectorum, quae exaruit antequam maturesceret. Habitationem tuam et egressum tuum et introitum tuum ego cognovi, et insaniam tuam contra me. Cum fureres adversum me, superbia tua ascendit in aures meas. Ponam ergo circulum in naribus tuis, et frenum in labiis tuis, et reducam te in viam per quam venisti. Tibi autem hoc erit signum. Comede hoc anno quae sponte nascuntur, et in anno secundo pomis vescere. In anno autem tertio seminate et metite, et plantate vinea,

et comedite fructum earum. Et mittet id quod salvatum fuerit de domo Juda, et quod reliquum est, radicem deorsum, et faciet fructum sursum, quia de Jerusalem exibunt reliquiae, et salvatio de monte Sion. Zelus Domini exercituum faciet istud. Propterea haec dicit Dominus de rege Assyriorum: Non intrabit civitatem hanc, et non jaciet ibi sagittam, et non occupabit eam clypeus, et non mittet in circuitu ejus aggerem. In via qua venit, per eam revertetur, et civitatem hanc non ingredietur, dicit Dominus. Et protegam civitatem istam, ut salvem eam propter me, et propter David servum meum. Egressus est autem Angelus Domini, et percussit in castris Assyriorum centum octogintaquinque millia. Et surrexerunt mane, et ecce omnes cadavera mortuorum. Et egressus est, et abiit. Et reversus est Senacherib rex Assyriorum, et habitavit in Ninive. Et factum est cum adoraret in templo Nefroch deum suum, Adramelech et Sarasar filii ejus percusserunt eum gladio, fugeruntque in terram Ararat, et regnavit Asarhaddon filius ejus pro eo.

In parte ista ostendit quomodo Ezechias contra blasphemias humilitate et orationibus pugnavit: et circa hoc tria facit. Primo recitat quomodo petiit orationis locum, assumens humilitatis habitum, *Et obvolutus est sacco.* Jonae 3. « Pervenit verbum « ad regem, et surrexit de solio suo, et abjecit ve« stimentum suum a se, et indutus est sacco, et « sedit in cinere. » Secundo non praesumens per se orationem Deo effundere, petit orationis suffragium per nuntios a propheta; ubi recitat nuntiorum missionem, *Et misit Eliacim* Supra 8: « Numquid non populus a Deo suo requiret visionem? » Exponunt nuntii tribulationem. Et debet sic legi: Et venerunt, *et dixerunt: Dies tribulationis*, idest quam patimur in exterioribus tribulationibus, *et angustiae*, quantum ad cordis dolorem, *correptionis*, divinae, *et blasphemiae*, hostium. *Venerunt filii*, idest conceptiones consiliorum, *pariendi*, explendi. Vel, ita dolemus sicut parturientes. Sophoniae 1: « Dies irae dies illa, tribulationis et angustiae. » Porrigunt petitionem, ut sic ordinetur: *Leva ergo orationem pro reliquiis. Si quo modo.* Jer. 42: « Ora pro nobis ad Dominum Deum tuum pro « universis reliquiis istis. » Tertio ostendit prophetae responsum: *Et dixit ad eos:* in quo excludit regis timorem: *Ne timeas*. Jer. 1: « Ne timeas « a facie eorum, quia ego tecum sum. » Et praedicit regis Senacherib mortem, *Ecce ego.* Apoc. 13: « Qui in gladio occiderit, oportet eum gladio oc« cidi. » *Reversus est autem.* Hic ponit reditum Rapsacis ad Senacherib. Et planum est. *Et audivit de Tharaca rege Aethiopiae.* Hic recitat quomodo offendit eos comminando per epistolas; et circa hoc tria facit. Primo ponit superbam illius comminationem, *Et audivit de Tharaca*, quia egressus in auxilium Aegyptiorum, observavit exitum. Quod cum audisset, occurrit ei obviam, dimittens Judaeam; et antequam recederet, scripsit. Et Babyloniam postmodum vadens, et obsidens Pelusium in Aegypto, veniente rege Aethiopiae, noluit cum eo pugnare, dicens eum esse sacerdotem Plutonis, derisorie propter nigredinem: vel quia mures cordas arcuum corrodentes per exercituum ejus illum immunem dimiserunt. Supra 10: « Quomodo in« venit manus mea regna idoli? » Secundo ponit Ezechiae orationem, praemittens receptionem epistolae: in qua oratione confitetur Dei potentiam, per subjectionem Angelorum: *Domine Deus exercituum.* Job 25: « Numquid est numerus militum « ejus? » Per cultum Judaeorum; *Deus Israel, qui sedes super Cherubim:* quia propitiatorium, quod erat quasi sedes Dei, unde (1) etiam dabat responsa, erat super alas Cherubim. Ps 79: « Qui « sedes super Cherubim, manifestare coram E« phraim, Beniamin et Manasse. »

Sed cum tabernaculum sit dispositum secundum exemplar caelestis curiae, ut sumitur Exod. 25; videtur quod male dicatur sedere super Cherubim, sed magis super Thronos.

Et dicendum, quod sedet super Cherubim et Thronos, quia super Seraphim, qui sunt ultra eos. Vel secundum Gregorium et Dionysium, possidetur ibi singulariter; sed quod est inferiorum, attribuitur etiam superioribus eminenter. Unde proprietatem Thronorum eminentius habent Cherubim. Vel dicendum, quod sedet super Thronos, sicut super sedem judicii; super Cherubim, sicut super cathedram magistri: quia Cherubin interpretatur fusio scientiae Et ob hoc congrue inde dicebantur dari responsa. Etiam ostendit Dei potentiam per dispositionem regnorum: *Tu es Deus solus.* Dan. 5: « Donec cognoscatur qui potestatem ha« bet super omnia regna. » Probat etiam per productionem creaturarum, *Tu fecisti.* Ps. 145: « Qui fecit caelum et terram, mare et omnia « quae in eis sunt. » Accusat etiam Senacherib blasphemiam, *Inclina Domine*; Judith 6: « Domine « Deus caeli, intuere superbiam eorum, respice ad « nostram humilitatem; » probans cum hoc blasphemiae stultitiam: *Vere enim Domine.* Ps. 113: « Simulacra gentium argentum et aurum, opera « manuum hominum. » Petiit etiam tertio in hac oratione salutis misericordiam, *Et nunc Domine.* Judith 9: « Omnes gentes cognoscant quia tu es « Deus, et non est alius praeter te. » Tertio propheta promittit orationis exauditionem per nuntios: *Et misit Isaias.* Et circa hoc duo facit. Primo promittit hostium destructionem; secundo civitatis liberationem, ibi, *Propterea haec dicit Dominus de Rege Assyriorum.* Circa primum tria. Primo ponit comminationem: et primo destructionis interitum; secundo ponit signum, ibi, *Tibi autem hoc erit signum*; tertio ostendit destructionis fructum, ibi, *Et mittet* (2) *quod salvatum fuerit de domo Juda.* Circa primum duo. Primo comminatur poenam confusionis contra contemptum Judaeorum, *Despexit*, quando tibi noluit respondere; *movebit*, in futuro, quando aliis occisis, cum paucis fugies. Supra 33: « Qui spernis, nonne et ipse sperneris? » Job 22: « Videbunt justi et laetabuntur, et inno« cens subsannavit (3) eos. » Secundo comminatur interitum destructionis contra culpam quam in Deum commiserat: et circa hoc tria facit. Primo ponit culpam; secundo assumit divinam potentiam, ibi, *Numquid non audisti quae olim fecerim ei?* tertio concludit poenam ibi, *Ponam ergo circulum in naribus tuis.* Circa primum arguit ipsum de duobus peccatis. Primo de blasphemia: *Cui exprobrasti?* verba Ezechiae ad Senacherib: quasi dicat: Non mihi, sed Deo. Infra 57: « Super quem lusistis, « super quem dilatastis os, et ejecistis linguam? » Secundo arguit ipsum de superbia, quam conceperat ex magnitudine rerum factarum. *Et dixisti. In multitudine*, quasi mea, et non Dei virtute. *Juga Libani*, summitates montium, idest potentum. Deut. 32: « Manus nostra excelsa,

(1) *Al.* et.
(2) Al. *erit.*
(3) *Al.* subsannabit.

« et non Dominus fecit haec omnia. » Ex magnitudine propositorum: *Et succidam excelsa*, potentes in Judaeis, *altitudinem*, domum Domini; *saltum*, populum. Zachar. 11: « Aperi Libane portas tuas, « et comedet ignis cedros tuos. » Ex multitudine pugnatorum, *Ego fodi*; quasi dicat: Tantum habeo exercitum quod non sufficit mihi aqua quam invenio, nisi puteos fodiam. Vel metaphorice: Consolationes omnium gentium ego siccavi. Joel. 2: « Qua« si hortus voluptatis terra coram eo. »

Nota super illo verbo, *Leva ergo orationem*: quia levatur oratio primo per eminentiam contemplationis. Ps. 120: « Levavi oculos meos in mon« tes, unde veniet auxilium mihi. » Secundo per fervorem affectus. Thren. 3: « Levemus corda no« stra cum manibus ad Dominum in caelo. » Tertio per lacrymas compunctionis. Ps. 6: « Lavabo « per singulas noctes lectum meum, lacrymis meis « stratum meum rigabo. » Quarto per studium bonae operationis Ps. 140: « Elevatio manuum « mearum, sacrificium vespertinum. »

Numquid non audisti quae olim fecerim ei? Hic assumit divinam potentiam, loquens in persona ipsius Dei. Et primo quantum ad aeternam praeordinationem: *Quae olim*, ab aeterno, *fecerim*, idest proposuerim facere. Et de exaltatione et de destructione, *Illud*, malum poenae, quod per ipsum inferre praevidi et praedeterminavi. Secundo quantum ad aeterni propositi temporalem executionem, *Et nunc adduxi. Collium*, principum, *compugnantium*, ad invicem. *Breviata*, idest retracta, *manu* mea ab auxilio eorum; vel diminuta manu ipsorum a sui auxilio. *Et herba tectorum*. Ps. 128: « Fiant sicut fenum tectorum, quod priusquam e« vellatur exaruit. » Tertio quantum ad omnium factorum cognitionem, *Habitationem*, idest sedem regni. *Introitum*, in terram Judaeorum. Job 34: « Oculi ejus super vias hominum, et omnes gres« sus eorum considerat. » *Ponam ergo circulum in naribus tuis*. Hic concludit poenam. *Circulum* sicut bubalo, *frenum* sicut equo, idest potentia divinitatis refrenando Job 30: « Pharetram suam « aperuit: et afflixit me, et frenum posuit in os « meum. »

Nota super isto verbo, *Ponam frenum*, quia est frenum primo discretionis. Jacobi 3: « Si quis in « verbo non offendit, hic perfectus est vir. » Secundo divinae gubernationis. Infra 48: « Laude « mea infrenabo te, ne intereas. » Tertio diabolicae deceptionis. Supra 30: « Frenum erroris, quod « erat in maxillis populorum. » Quarto aeternae damnationis. Psalm. 31: « In camo et freno ma« xillas eorum constringe. » Quinto temporalis afflictionis. Job 30: « Pharetram suam aperuit, et « afflixit me, et frenum posuit in os meum. »

Tibi autem hoc erit signum. Comede hoc anno quae sponte nascuntur. Hic ponit signum. Venerat enim exercitus Assyriorum imminente messe. Unde fructus non potuerunt tunc colligere, et fuerunt in terra usque post tempus seminationis: unde etiam seminare non potuerunt. Sic ergo eis dicitur, quod illa anni parte residua, eunte Senacherib in Aegyptum, comedant *quae sponte nascuntur*, ut 4 Reg. 20, scilicet ex granis conculcatis ungulis equorum et quadrigis. Vel quaecumque repereris in horreis prius ante obsidionem congregata. Vel quae severas, secundum Septuaginta, idest quae remanserunt conculcata in agris. *In secundo anno*, existente eo in Aegypto, quia per annum stetit, quia nihil recolliges, cum nihil seminaveris, *pomis*, Vel quae sponte nascuntur, ut in libr. 4 Reg. 20. Et in isto secundo anno destruetur Assyrius; et sic in tertio anno habebis potestatem seminandi et congregandi. Vel, secundum Andream, hoc est consilium. *Et hoc erit signum*: refertur ad praecedentia. *Et mittet*, Hic ponit destructionis fructum: primo ponens similitudinem arboris, quae multos fructus affert, si in terra profundantur radices. Jer. 17: « Erit quasi lignum... « quod ad humorem mittit radices. » Secundo ponit expositionem: *Quia de Jerusalem*. Infra 46: « Dabo in Sion salutem, et in Jerusalem gloriam « meam. » Tertio assignat rationem: *Zelus Domini exercituum faciet istud. Propterea haec dicit Dominus de rege Assyriorum*. Hic promittit liberationem. *Non introibit* sicut proposuit. Supra 8: « Inite con« silium, et dissipabitur; loquimini verbum, et non « fiet. » Et assignat rationem: *Et protegam propter me*. Infra 48: « Propter me faciam, ut non blas« phemet. » *Et propter David*. Psal. 131: « Pro« pter David servum tuum non avertas faciem « Christi tui. » *Egressus est autem Angelus Domini*. Hic ponit poenam quam a Deo sustinuit. Et primo quantum ad exercitus occisionem, *Et percussit*. Supra 33: « A voce Angeli fugerunt populi, « et ab exaltatione tua dispersae sunt gentes. » Secundo quantum ad residuorum perturbationem et fugam, *Et surrexerunt*. Supra 17: « Ecce tur« batio. » Tertio quantum ad ipsius occisionem: *Et factum est cum adoraret... Adramelech, et Sarasar*, primogeniti ejus, invidentes fratri minori, quem substituere volebat, qui erat ex alia matre natus. Et sic justus de angustia liberatus est.

CAPUT TRIGESIMUMOCTAVUM.

In diebus illis aegrotavit Ezechias usque ad mortem, et introivit ad eum Isaias filius Amos propheta, et dixit ei. Haec dicit Dominus: Dispone domui tuae, quia morieris tu et non vives. Et convertit Ezechias faciem suam ad parietem, et oravit ad Dominum, et dixit: Obsecro Domine, memento, quaeso, quomodo ambulaverim coram te in veritate, et in corde perfecto, et quod bonum est in oculis tuis fecerim. Et flevit Ezechias fletu magno. Et factum est verbum Domini ad Isaiam dicens: Vade, et dic Ezechiae: Haec dicit Dominus Deus David patris tui: Audivi orationem tuam, et vidi

lacrymas tuas. Ecce ego adjiciam super dies tuos quindecim annos, et de manu regis Assyriorum eruam te, et civitatem istam, et protegam eam. Hoc autem tibi erit signum a Domino, quia faciet Dominus verbum hoc quod locutus est. Ecce ego reverti faciam umbram linearum, per quas descenderat in horologio Achaz, in sole, retrorsum decem lineis. Et reversus est sol decem lineis per gradus quos descenderat. Scriptura Ezechiae regis Juda, cum aegrotasset et convaluisset de infirmitate sua. Ego dixi: in dimidio dierum meorum vadam ad portas inferi. Quaesivi residuum annorum meorum Dixi: Non videbo Dominum Deum in terra viventium. Non aspiciam hominem ultra, et habitatorem quietis. Generatio mea ablata est, et convoluta est a me, quasi tabernaculum pastorum. Praecisa est velut a texente vita mea; dum adhuc ordiret succidit me; de mane usque ad vesperam finies me. Sperabam usque ad mane. Quasi leo sic contrivit omnia ossa mea. De mane usque ad vesperam finies me. Sicut pullus hirundinis sic clamabo, meditabor ut columba. Attenuati sunt oculi mei, suspicientes in excelsum Domine, vim patior, responde pro me. Quid dicam, aut quid respondebit mihi cum ipse fecerit? Recogitabo tibi omnes annos in amaritudine animae meae. Domine, si sic vivitur, et in talibus vita spiritus mei, corripies me et vivificabis me, Ecce in pace amaritudo mea amarissima. Tu autem eruisti animam meam, ut non periret; projecisti post tergum tuum omnia peccata mea. Quia non infernus confitebitur tibi, neque mors laudabit te: non expectabunt qui descendunt in lacum veritatem tuam. Vivens, vivens ipse confitebitur tibi, sicut et ego hodie: pater filiis notam faciet veritatem tuam Domine, salvum me fac, et psalmos nostros cantabimus cunctis diebus vitae nostrae in domo Domini. Et jussit Isaias ut tollerent massam de ficis, et cataplasmarent super vulnus, et sanaretur. Et dixit Ezechias: Quod erit signum quia ascendam in domum Domini?

In parte ista ponit quaedam ex praedicta historia occasionata: scilicet infirmitatem Ezechiae, quam incurrit propter ingratitudinem, quia post tantam victoriam canticum gratiarum actionis non composuit, sicut moris erat. Et dividitur in duas. In prima ponit ipsius aegritudinem; secundo sanationem 39 cap.: *In tempore illo etc.* Circa primum tria facit. Primo ponit aegritudinem; secundo liberationem, ibi, *Et convertit Ezechias faciem suam ad parietem, et oravit ad Dominum;* tertio liberationis ordinem, ibi, *Et jussit* (1) *Isaias ut tollerent massam de ficis.* Circa primum duo facit. Primo ponit morbum, *Aegrotavit.* Eccl. 31: « Infirmitas gravis « sobriam facit animam. » Secundo ponit mortis nuntium, *Et introivit. Dispone,* ordinando quis tibi succedere debeat. Eccl. 33. « In die consummationis « vitae tuae, et in tempore exitus tui distribue « hereditatem tuam. »

Sed contra hoc objicitur, quia postmodum vixit, et non mortuus est: ergo huic prophetiae, *Morieris,* subfuit falsum, nec fuit immobili veritate denuntians rerum eventus.

Et dicendum, quod cum omnium quae fiunt in toto decursu temporis, rationes ab aeterno in Deo fuerint, quaedam fuerunt inditae rebus quae explicantur per opus naturae et voluntatis; quaedam apud se tantum retinuit, ut ea quae vellet, in actum educeret. Videntes igitur prophetae in speculo aeternitatis, vident de utrisque quantum Deus vult revelare. Fuerant igitur Isaiae revelatae illae rationes quae rebus inditae erant, quas (2) causae secundae inferiores faciunt, scilicet naturales et meritoriae (3), secundum quas infirmitas regis ad mortem ordinata erant. Et etiam quantum ad sensum quem in verbis propheta habuit, verum dixit: quia secundum causas inferiores ita erat. Similiter

(1) *Al.* misit.
(2) *Al.* quae.
(3) *Al.* et meritorias.

etiam quantum ad alium sensum, quem Spiritus sanctus intellexit, verum dixit: quia mortuus fuit illi ingratitudini, dum postmodum Deo debitas gratias egit; sicut et Ninive subversionem quantum ad statum iniquitatis, ut dicit Augustinus.

Et convertit Ezechias faciem suam ad parietem. Hic ponit liberationem: et circa hoc tria ponit. Primo orationis praeparationem, *Ad parietem,* templi. Et circa hoc duo. Primo ponitur Ezechiae oratio; secundo salutis promissio, ibi, *Et factum est verbum Domini ad Isaiam;* tertio gratiarum actiones, ibi, *Scriptura regis Juda.* Circa primum tria ponit. Primo orationis praeparationem, *Ad parietem,* templi, vel domus suae, ut devotius et secretius oraret. Ps. 85: « In die tribulationis meae clamavi « ad te, et exaudisti me. » Secundo ponit ipsam orationem, *Et oravit. Memento,* ut pro bonis quae feci vitam mihi concedas. Dicitur enim Deus oblitus, quando non retribuit. *In veritate,* cultus tui, *corde perfecto,* quantum ad amorem.

Sed contra. Prov. 20: « Quis potest dicere: Mun- « dum est cor meum? »

Et dicendum, quod non dixit sibi esse cor perfectum simpliciter, sed quantum ad hoc quod projecit idola, ut dicitur 4 Reg. 18. Eccl. 11. « In « die malorum ne immemor sis bonorum. »

Tertio ponit orantis compunctionem, *Et flevit.* Matth. 5: « Beati qui lugent, quoniam ipsi conso- « labuntur. » Judith 9: « Humilium et mansue- « torum semper tibi placuit deprecatio. » *Et factum est verbum Domini ad Isaiam.* Hic ponitur salutis promissio: et primo ponit orationis exauditionem, *Factum est,* antequam (1) exiret mediam partem atrii. 4 Reg. 20: *Audivi orationem.* Supra 30. Secundo ponit promissionem: *Ecce ego adjiciam.* Ps. 60: « Dies super dies regis adjicies. » Tertio ponit confirmationem per signum. *Hoc autem erit tibi signum in sole,* idest per modum solis, *ex lineis,* quibus secundum motionem naturalem computabantur 10 horae. *Et reversus,* scilicet subito, et sic ille dies artificialis habuit 22 horas, sed reduplicatus secundum Glossam. Si autem successive, sic remeavit per 4 et rediit per 4 et iterum per 4 venit; et sic dies ille habuit 32 horas, fere triplicatus, secundum Dionysium. Hoc autem factum est, vel omnibus (2) aliis caelestibus corporibus retroeuntibus: vel solem breviorem viam aut velociorem motum dicendum est habuisse, ut ad situm suum simul cum aliis perveniret. Eccl. 46: « An non in iracundia ejus impeditus est sol, et « una dies facta est quasi duo? » Et hoc signum competit signato. Job 11: « Cum te consumptum « putaveris, orieris ut lucifer. » *Scriptura Ezechiae.* Hic ponitur gratiarum actio pro salute promissa: et primo ponit titulum, *Scriptura,* scilicet haec est; secundo ponit canticum, *Ego dixi:* in quo tria facit. Primo plangit periculum quod evasit; secundo commemorat beneficium quod percepit, ibi, *Domine si sic vivitur;* tertio petit complementum quod Deus promisit, ibi, *Domine, salvum me fac.* Plangit autem tria. Primo mortis horrorem. *In dimidio,* idest in juventute, *ad portas inferi,* idest limbum, vel mortem, vel sepulcrum Eccl. ult.: « Vita mea ap- « propinquans erat in inferno deorsum. » Secundo plangit bonorum amissionem, quantum ad Dei jussionem: *Quaesivi,* a Domino, quod suppleret,

(1) *Al.* postquam.
(2) *Al.* in omnibus.

residuum, mihi ablatum; vel inquisivi apud me quantum restaret mihi de vita. *Dixi*, apud me: *Non videbo*, per speciem modo, adhuc *in terra viventium*, in caelesti beatitudine. Ps. 26: « Credo videre bona Domini in terra viventium. » Vel *non videbo*, ulterius videndo templum et cultum ejus, *in terra viventium*, scilicet Judaeorum. Matth. 22: « Non est Deus mortuorum, sed vivorum. » Etiam quantum ad hominum societatem, *Non aspiciam hominem*, in hac vita viventem. Jerem. 49: « Non « habitabit ibi vir, et non incolet eam filius hominis. » Vel hominem Christum nobis promissum. Etiam quantum ad filiorum posteritatem, *Generatio*, scilicet filiorum, quia nondum filios habebat, *convoluta*, plicata, ne ad posteros extendatur. Supra 22: « Et figam illum paxillum in loco « fideli, et erit in solium gloriae domui patris sui. » Etiam quantum ad vitae brevitatem: *Praecisa est velut a texente.... dum adhuc*, texendo telam imperfectam, *ordirer* (1) in juventute. Job 11: « Dies « mei velociores fuerunt cursore. » Tertio plangit cordis anxietatem: et primo quantum ad mortis continuam expectationem. *De mane*, scilicet dicebam, *usque ad vesperam finies me*, morte. Et tunc etiam non metuens, *sperabam*, iterum *usque mane*: simul cum morte dolor aegritudinis finiet. *Quasi leo sic contrivit*, languor; vel (2) ipse Deus per dolorem aegritudinis. Job 7: « Si dormiero, dicam: « Quando consurgam? et rursum expectabo vespe- « ram, et replebor doloribus usque ad tenebras ». Secundo quantum ad spei dilationem; ubi ponit triplicem sperantis conditionem: *Sicut pullus hirundinis*, expectat matrem, quia non videt. *Ut columba*. Nahum 2: « Ancillae minabantur gementes ut « columbae. » Ponit etiam spei dilationem, *Attenuati sunt*, quasi fatigati, *suspicientes*, per spem. Proverbiorum 13: « Spes quae differtur, affligit « animam. » Psalm. 120: « Levavi oculos meos « ad montes, unde veniet auxilium mihi. » Ponit etiam quamdam cum Deo disceptationem: *Domine, vim patior*; quasi dicat: Violentia fit mihi, ultra merita affligor. *Responde*, fide jubeas, *pro me. Quid dicam*? quasi in se reversus: Quid possem contra Deum proponere? *Aut quid respondebo*, quando oporteat ad interrogata respondere, *cum ipse fecerit*, me, vel poenam meam? Job 9: « Si « volueris contendere cum eo, non poteris respon- « dere unum pro mille. » Tertio quantum ad praeteritorum recordationem, *Recogitabo tibi omnes annos*, in quibus mala (3) passus sum, vel in quibus tibi peccavi. Job 7: « Loquar (4) in tribulatione « spiritus mei. »

Nota super illo verbo, *Attenuati sunt oculi*, quia oculi attenuantur primo per depressionem. Supra 2: « Oculi sublimes hominum humiliati sunt. » Secundo per luminis oppressionem. Proverb. 25: « Qui scrutator est majestatis, opprimetur a gloria. »

(1) *Al.* ordiret.
(2) *Al.* ut.
(3) *Al.* bona.
(4) *Al.* loquatur.

Tertio propter cogitationis pravitatem. Job 36: « Omnes homines vident eum, unusquisque intue- « tur procul. »

Item super illo, *Suspicientes in excelsum*, quia sunt oculi excelsi primo per cordis elationem. Psalm. 130: « Domine, non est exaltatum cor meum, « neque elati sunt oculi mei. » Secundo per inquisitionis curiositatem. Job 18: « Quasi magna « cogitans, attonitos habes oculos. » Tertio per contemplationem. Infra 40: « Leva in excelsum « oculos, et vide jucunditatem quae veniet tibi. »

Domine, si sic vivitur. Hic commemorat beneficium quod suscepit. Et primo correptionem: *Si sic vivitur*; idest, si tam misera est vita hominum, vel si per tribulationem acquiritur vita. Prover. 6: « Via vitae increpatio disciplinae. » Exponit: *Ecce in pace*, quasi in populo habente eam ab Assyriis, *amaritudo*, mihi imminet. Proverb. 14: « Risus « dolore miscebitur. » Secundo commemorat liberationem a poena: *Tu autem eruisti animam meam*, a culpa, *projecisti post tergum tuum*, vel, *meum*, quasi oblivisceris, *omnia peccata mea*. Sapient. 11: « Misereris omnium, Domine... et nihil « odisti eorum quae fecisti. » Tertio assignat liberationis rationem: et primo quantum ad mortis inutilitatem: *Quia non infernus*, idest damnati, vel sepulti, *mors*, diximus, vel mortui, *veritatem*, promissorum, vel Filium. Psalm. 6: « Quoniam non « est in morte qui memor sit tui; in inferno autem « quis confitebitur tibi ? » Secundo quantum ad vivorum laudem, *Vivens vivens*, ad majorem affirmationem, vel propter duplicem vitam. Psalm. 113: « Nos qui vivimus benedicimus Domino. » Tertio quantum ad divinae laudis propositionem, *Pater filiis*. Psal. 77: « Quanta mandavit patribus nostris « nota facere ea filiis suis; ut cognoscat generatio « altera. » *Domine, salvum me fac, et psalmos nostros cantabimus cunctis diebus vitae nostrae in domo Domini*. Hic petit expleri promissum. *Salvum me fac*, ab Assyriis, et a languore. Psalm. 33: « Benedicam Dominum in omni tempore, semper « laus ejus in ore meo. » *Et jussit Isaias ut tollerent massam de ficis*. Hic ponit sanationis ordinem: et hic transpositus est, et debet esse ante signi dationem, ut patet 4 Reg. 20. Sed quia non intendit historiam, sed prophetiam, quae ad prophetiam pertinent primo posuit: et primo ponit curationis modum. *Cataplasma*, idest emplastrum, *vulnus* a Deo inflictum, vel ulcus ex humore corrupto, carne aperta. Dicunt enim, quod laborabat morbo regio, qui dicitur lupus, cui nocent ficus et uva dulcis, ut curatio tota divinae potentiae attribueretur. Alii dicunt, quod erat apostema, quod est ex humoribus intus collectis nondum carne scissa; ad cujus maturationem ficus prosunt, ut ostendatur non esse semper supervacua necessaria medicina. Eccl. 38: « Pigmentarius faciet pigmenta « suavitatis, et medicinam conficiet sanitatis. » Secundo Ezechiae ponitur signum. *Et dixit Ezechias: Quod erit signum*? 1 Cor. 1: « Judaei signa « petunt, Graeci sapientiam quaerunt. »

CAPUT TRIGESIMUMNONUM.

In tempore illo misit Merodach Baladan filius Baladan rex Babylonis, libros et munera ad Ezechiam. Audierat enim quod aegrotasset et convaluisset. Laetatus est autem super eis Ezechias, et ostendit eis cellam aromatum, et argenti et auri, et odoramentorum, et unguenti optimi, et omnes apothecas supellectilis suae, et universa quae inventa sunt in thesauris ejus. Non fuit verbum quod non ostenderet eis Ezechias in domo sua et in omni potestate sua. Introivit autem Isaias propheta ad Ezechiam regem, et dixit ei: Quid dixerunt viri isti, et unde venerunt ad te? Et dixit Ezechias. De terra longinqua venerunt ad me, de Babylone. Et dixit: Quid viderunt in domo tua? Et dixit Ezechias: Omnia quae in domo mea sunt viderunt. Non fuit res quam non ostenderim eis in thesauris meis. Et dixit Isaias ad Ezechiam: Audi verbum Domini exercituum. Ecce dies veniet, et auferentur omnia quae in domo tua sunt, et quae thesaurizaverunt patres tui usque ad diem hanc, in Babylonem. Non relinquetur quicquam, dicit Dominus. Et de filiis tuis qui exibunt de te, quos genueris, tollent, et erunt eunuchi in palatio regis Babylonis. Et dixit Ezechias ad Isaiam: Bonum verbum Domini quod locutus est. Et dixit: Fiat tantum pax et veritas in diebus meis.

Hic ponit amicorum gratulationem, ostensam in missione nuntiorum et munerum: et circa hoc tria facit. Primo ponit nuntiorum missionem: *rex Babylonis* (1) qui tunc suberat Assyriis. *Libros*, idest Epistolas. *Audierat*, sed maxime propter signum quod in solis reversione viderat. Ps. 71: « Vivet, « et dabitur ei de auro Arabiae. » Secundo ponit ipsius Ezechiae elationem inde conceptam, ponens elationis laetitiam, *Laetatus*; contra hoc quod habetur Job 31: « Si laetatus sum super multis di « vitiis meis, et quia plurima reperit manus mea. » Et elationem in opere, in ostentationem divitiarum suarum: *Et ostendit cellam aromatum*, quae dicuntur species odoriferae. Etiam locum ubi sepeliebantur reges, vel inferiorem partem domus saltus, quae erat ex alabastro, ubi optime hujusmodi conservantur. *Apothecas*, cellaria: *Verbum*, res digna verbo, *in omni potestate sua*, quantum ad ea quae erant in templo, quae quidem erant in potestate regis usurpata. Eccl. 11: « Non omnem hominem « inducas in domum tuam: multae enim sunt in« sidiae dolosi. » Tertio ponit elationis reprehensionem, *Et introivit:* et primo ponit culpae inquisitionem et inanimationem, *Non fuit res.* Prov. 20: « Sicut aqua profunda, sic consilium in corde viri. » Secundo comminatur poenam, *Et dixit Isaias.* Quantum ad amissionem rerum: *Omnia quae in domo tua sunt.* Jer. 27: « Haec dicit Dominus ad « vos: Ecce ego dedi omnes terras istas in manu « Nabuchodonosor regis Babylonis. » Quantum ad filiorum servitutem, *Et de filiis*; quod dicunt impletum in Daniele et sociis, non quia corpore, sed mente et officio tales fuerunt. Deut. 28 (aliis verbis v. 41): « Filii tui et filiae tuae tradentur al« teri populo. » Tertio ponit poenae acceptationem: *Et dixit Ezechias.* Supra 26: « Domine, dabis pa« cem, quia in te speravimus. »

(1) Al. *Arabiae.*

CAPUT QUADRAGESIMUM.

Consolamini, consolamini popule meus, dicit Deus vester. Loquimini ad cor Jerusalem, et advocate eam: quoniam completa est malitia ejus, dimissa est iniquitas illius, suscepit de manu Domini duplicia pro omnibus peccatis suis. Vox clamantis in deserto: Parate viam Domini, rectas facite in solitudine semitas Dei nostri. Omnis vallis exaltabitur, et omnis mons et collis humiliabitur; et erunt prava in directa, et aspera in vias planas. Et revelabitur gloria Domini, et videbit omnis caro pariter quod os Domini locutum est. Vox dicentis, Clama. Et dixi, Quid clamabo? Omnis caro fenum, et omnis gloria ejus quasi flos agri. Exsiccatum est fenum, et cecidit flos, quia spiritus Domini sufflavit in eo. Vere fenum est populus. Exsiccatum est fenum, et cecidit flos, verbum autem Domini manet in aeternum. Super montem excelsum ascende tu qui evangelizas Sion, exalta in fortitudine vocem tuam, qui evangelizas Jerusalem. Exalta, noli timere. Dic civitatibus Juda: Ecce Deus vester: ecce Dominus Deus in fortitudine veniet, et brachium ejus dominabitur. Ecce merces ejus cum eo, et opus illius coram illo. Sicut pastor gregem suum pascet, in brachio suo congregabit agnos, et in sinu suo levabit, fetas ipse portabit. Quis mensus est pugillo aquas, et caelos palmo ponderavit? Quis appendit tribus digitis molem terrae, et libravit in pondere montes, et colles in statera? Quis adjuvit spiritum Domini; aut quis consiliarius ejus fuit, et ostendit illis? Cum quo iniit consilium, et instruit eum, et docuit eum semitam justitiae, et erudivit eum scientiam, et viam prudentiae ostendit illi? Ecce gentes quasi stilla situlae, et quasi momentum staterae reputatae sunt: ecce insulae quasi pulvis exiguus, et Libanus non sufficiet ad succendendum, et animalia ejus non sufficient ad holocaustum. Omnes gentes quasi non sint sic sunt coram eo, et quasi nihilum et inane reputatae sunt ei. Cui ergo similem fecistis Deum; aut quam imaginem ponetis ei? Numquid sculptile conflabit faber aut artifex auro figurabit illud, et laminis argenteis argentarius? Forte lignum et imputribile elegit artifex sapiens, quaerit quomodo statuat simulacrum quod non moveatur. Numquid non scitis? Numquid non audistis? Numquid non annuntiatum est vobis ab initio? Numquid non intellexistis fundamenta terrae? Qui sedet super gyrum terrae et habitatores ejus sunt quasi locustae; qui extendit velut nihilum caelos, et expandit eos sicut tabernaculum ad inhabitandum: qui dat secretorum scrutatores quasi non sint, judices terrae velut inanes fecit. Et quidem neque plantatus neque satus, neque radicatus in terra truncus eorum. Repente

flavit in eos, et aruerunt; et turbo quasi stipulam auferet eos. Et cui assimilastis me et adaequastis? dicit Sanctus. Levate in excelsum oculos vestros, et videte quis creavit haec. Qui educit in numero militiam eorum, et omnes ex nomine vocat. Prae multitudine fortitudinis et roboris virtutisque ejus, neque unum reliquum fuit. Quare dicis Jacob et loqueris Israel: Abscondita est via mea a Domino, et a Deo meo judicium meum transibit? Numquid nescis, aut non audisti? Deus sempiternus Dominus qui creavit terminos terrae, et non deficiet, neque laborabit, nec est investigatio sapientiae ejus. Qui dat lasso virtutem, et his qui non sunt fortitudinem et robur multiplicat. Deficient pueri et laborabunt, et juvenes in infirmitate cadent. Qui autem sperant in Domino mutabunt fortitudinem, assument pennas sicut aquilae, current et non laborabunt, ambulabunt et non deficient.

Haec est secunda pars principalis istius libri, in qua principaliter consolationem populi intendit per multa beneficia repromissa. Dividitur autem in duas. In prima inducit eos ad promissorum expectationem; in secunda exequitur divinorum beneficiorum promissionem, infra 45: *Haec dicit Dominus Deus.* In primo confortat eos per pro mittentis potestatem; in secunda per ipsius dilectionem, 41 cap: *Taceant ad me insulae*; in tertia per idolorum quae resistere credi possent, debilitatem, 44 cap.: *Et nunc audi Jacob serve meus.* Circa primum tria facit. Primo inducit ad consolationem; secundo promittit consolatorem, ibi, *Vox clamantis in deserto*; in tertia ostendit Dei consolantis potestatem, ibi, *Quis mensus est pugillo aquas?* Circa primum tria. Primo inducit populum in consolationem: *Consolamini*, in spiritualibus, *consolamini*, in bonis temporalibus concessis. Eccli. 48: « Consolatus est lugentes in Sion usque « in sempiternum. » Secundo indicit prophetis et sacerdotibus consolationis annuntiationem: *Loquimini ad cor*, scilicet consolando; *advocate*, a tristitia, ab idolatria. Oseae 2: « Ducam eam in solitudinem, « et loquar ad cor ejus. » Tertio assignat rationem quantum ad culpae dimissionem, *Quoniam completa*: quantum ad poenarum finitionem, *Suscepit:* loquitur secundum tempus post captivitatem. Jerem. 17: « Duplici contritione contere eos, Do« mine. »

Sed contra. Nahum 1: « Non surget duplex « tribulatio. »

Et dicendum, quod duplicia dicuntur quantum ad poenam corporis et animae, sicut et culpa in utrisque est.

Vox (1) *clamantis in deserto.* Hic promittit consolatorem: et circa hoc tria facit. Primo praemittit praeparationem; secundo ostendit prophetiae firmitatem, ibi, *Vox dicentis, Clama*; tertio praenuntiat consolatorem venientem, ibi, *Super montem excelsum ascende tu.* Circa primum tria. Primo inducit praeparationem: *Vox clamantis in deserto*, scilicet Joannis Baptistae: haec erit, *Parate*, per conversionem a malo, *in solitudine*, vitiorum. Amos 4: « Praeparare in occursum Dei tui. » Secundo praedicit expletionem, *Omnis vallis*, sequens metaphoram in valle, quae si est montuosa, facit laborem: unde dicitur, *Vallis exaltabitur,* ut adaequetur montibus, et totum fiat planum: si est distorta facit errorem; et quantum ad hoc dicit, *Erunt prava*: si est lapidosa, facit pedum dolorem; et quantum ad hoc dicit, *Aspera in vias planas*; per quod significatur quod pusillanimitas vertetur in securitatem, superbia in humilitatem, nequitia in rectitudinem, crudelitas in mansuetudinem. Jerem. 31: « Dirige cor tuum in viam rectam, in qua ambu« lasti. » Tertio ostendit praeparationis utilitatem, *Et revelabitur gloria Domini*, idest filius. Jerem. 33: « Curabo eos, et revelabo eis deprecationem « pacis. » *Videbit*; idest, omnibus visibilem se praebebit. Vel loquitur de die judicii. Apocal. 1: « Videbit eum omnis oculus. » Quidam sic exponunt. *Vox*, Dei, *clamantis*, haec est, *Praeparate in deserto*, idest in terra Juda olim deserta, *viam Domini*, scilicet ad veniendum ad templum, vel in deserto quod est inter Babylonem et Judam. *Omnis vallis.* Per hoc ostenduntur omnia impedimenta removeri, ut libere populus revertatur. *Gloria*, in destructione Chaldaeorum, per quam gloriosus apparebit. *Vox dicentis, Clama.* In parte ista ostendit prophetiae firmitatem, per comparationem ad hominum fragilitatem: unde Dominus primo indicit clamorem, qui significat expressam et planam annuntiationem. *Clama.* Infra 58: « Clama, ne cesses; « quasi tuba exalta vocem tuam. » Secundo indicit culpandam humanam fragilitatem, interrogante propheta: *Et dixi*, *Quid clamabo*? timens ne contra populum suum aliquid clamare praecipiatur; et Domino respondente, *Omnis caro.* Jacobi 1: « Ex« ortus est sol cum ardore et arefecit senum. » Tertio ostendit divini verbi firmitatem, *Vere.* Luc. 21: « Caelum et terra transibunt, verba autem mea « non transibunt. » *Super montem excelsum ascende tu.* Hic praedicit consolatorem venientem; et circa hoc tria facit. Primo Dominus indicit prophetae annuntiationem; in secunda determinat adventus promissionem, ibi, *Ecce Dominus Deus in fortitudine veniet.* Circa primum determinat, quis, cui, et qualiter annuntiet. Quis, qui habet officium, *Qui evangelizas.* Rom. 10: « Quomodo praedicabunt, « nisi mittantur? » Modum designat per tria. Primo per loci altitudinem, ut bona nuntians de longe audiatur, *Super montem*, mystice Christum, vel caelestem conversationem et contemplationem. Supra 2: « Venite, ascendamus ad montem Domini. » Infra 42: « De vertice montium clamabunt. » Secundo per vocis clamorem, *Exalta in fortitudine*, ut multi audiant, plane et constanter praedicando. Infra 58: « Clama, ne cesses, quasi tuba exalta « vocem tuam. » Tertio per cordis securitatem, *Exulta, noli timere.* Jer. 1: « Ne timeas a facie « eorum, quia ego tecum sum. » Cui sit annuntiandum determinat quantum ad tria: quantum ad regni provinciam, *Hic civitatibus*; quantum ad provinciae metropolim, *Qui evangelizas Jerusalem*; quantum ad civitatis rectores, *Sion*, ubi templum et domus regia. Infra 41: « Primus ad (1) Sion « dicet: Ecce adsum, et Jerusalem evangelistam (2) « dabo. » Act. 13: « Vobis oportebat praedicari « verbum Dei; sed quia repellitis illud, ecce con« vertimur ad gentes. » *Ecce Deus vester.* Hic ponit adventus Dei promissionem, *Ecce*, in promptu, *Deus noster*, veniet. Supra 33: « Deus noster « ipse veniet et salvabit nos. » *Ecce Dominus Deus in fortitudine veniet.* Hic ostendit venientis conditionem: et primo ostendit quod veniet fortis ad bellandum, *In fortitudine. Brachium*, fortitudo in die judicii. Vel in primo adventu in potestate miraculorum, vel in destructione Babylonis. Job 31: « Si habes brachium sicut Deus. » Secundo quod

(1) Al. *vox Domini.*

(1) *Al.* ex.
(2) *Al.* evacuatam.

veniet justus ad remunerandum, *Ecce merces ejus cum eo, et opus illius coram illo*, quia in facultate voluntatis. Sap. 5: « Justi autem in perpetuum « vivent, et apud Dominum est merces eorum. » Tertio ostendit quod veniet prius ad consolandum, *Sicut pastor*. Ad pascendum esurientes, *Gregem suum pascet*. Ezech. 34: « In pascuis uberrimus « pascam eas. » Jerem. 3: « Dabo vobis pastores « qui pascent vos. » Ad congregandum dissentientes, *in brachio*. Joan. 10: « Alias oves habeo quae non sunt ex hoc ovili, et illas oportet me addu- « cere; et fiet unum ovile et unus pastor. » Ad portandum deficientes, *In sinu*. Luc. 15: « Cum « invenerit eam, allevat super humeros suos gau- « dens. » *Quis mensus est pugillo aquas*? Hic ostendit divinam potestatem: et primo astruit eam contra idolatrarum errores, qui divinae potentiae derogabant, creaturam creatori aequando. Rom. 1: « Servierunt creaturae potius quam creatori. » Secundo contra desperationem Judaeorum, qui divinae potentiae derogabant diffidendo, ibi, *Levate in excelsum oculos vestros*. Circa primum duo facit. Primo ostendit Dei potestatem; secundo excludit errorem, ibi, *Cui ergo similem fecistis Deum?* Circa primum tria. Primo ostendit divinam potentiam, simul et sapientiam in commensuratione facili, et creatione omnium rerum: facit enim omnia in numero, quantum ad multitudinem productorum; in mensura, quantum ad determinationem sub proprio esse, in pondere, quantum ad inclinationem in finem. Sapien. 2: *Pugillo*, idest faciliter, sicut quae pugillo, qui est manus clausa, mensurantur: *palmo*, idest faciliter, qui est manus extensa: *Quis appendit tribus digitis molem terrae*? Job 26: « Qui extendit « aquilonem super vacuum, et appendit terram « super nihilum: » quia nullo exteriori fulcitur: alias esset quies terrae violenta. *Super aquas*, quantum ad situm, quia aquis circumdatur. Psalm. 103: « Super stabilitatem suam, » quantum ad propriam causam quietis, quae est natura propria: *Tribus digitis*, idest faciliter: vel tribus proprietatibus, gravitatis, siccitatis et immobilitatis, *Libravit*, libratos fecit proprio pondere. Secundo ostendit sufficientiam potentiae, quia non indiget adjuvante: *Quis adjuvit*; contra philosophos ponentes, mediantibus primis creatis, ultima creata esse: quia non indiget consilio: *Aut quis consiliarius*, ut sibi daret consilium; *cum quo*, ut ab ipso peteret; *instruxit eum*; formam operis; *semitam justitiae*; naturalis, quam omnibus rebus praefixit, ut nulla res suae naturae metas excederet; *scientiam*, de cognitione rerum creatarum (1) et universalium et particularium, contra philosophos; *viam prudentiae*, quantum ad mundi gubernationem. Job 26: « Cujus adjutor es? Num- « quid imbecillis (2)? Et sustentas brachium ejus « qui non est fortis? » Tertio ostendit ipsius excellentiam: quia excedit omnem gentium multitudinem: *Ecce gentes quasi stilla*, parva gutta, *situlae*, cadens de situla, quae secundum nos est vas aquaticum sitientibus aptum, quae pro nihilo reputatur, *momentum* quod inter brachia staterae est, quod de facili inter utrumque inclinatur. Job 26: « Cum vix parvam scin- « tillam sermonis ejus audiverimus, quis poterit to- « nitruum magnitudinis (3) illius sustinere? » Ostendit etiam quod excedit omnem condignum honorem, et praecipue quantum ad oblationem. *Et Libanus*, idest ligna Libani, quibus abundat, quia nemorosus est, *et animalia*, quibus abundat, quia pascuosus. Mich. 6: « Quid dignum offeram Domino? » Ostendit etiam quod excedit omnem creaturae perfectionem: et naturalem, quia esse ipsorum respectu Dei est non esse: dicit enim Dionysius in lib. de Divinis Nominibus, cap. 12, quod « quan- « tum participantia excedunt non participantia, « et quantum participationes participantia, tan- « tum qui est principium participantium, exce- « dit et participationes et participantia. » *Omnes gentes*: et quantum ad perfectiones superadditas, quae quodammodo sunt implentes, *Et quasi nihilum*. Jerem. 4: « Aspexi terram, et ecce « vacua erat et nihil. » *Cui ergo similem fecistis Deum*? Hic excludit errorem: et primo irridet errorem quantum ad operantis intentionem, quia volebant Deum facere. Ergo ex quo Deus potens est: *cui similem*? loquitur secundum errorem illorum qui ipsas similitudines deos putabant. *Aut quam imaginem*? quantum ad illos qui putabant ea deos quorum sunt similitudines, ut solem vel lunam. Exod. 15: « Quis similis tui in fortibus, Domine, « quis similis tui, magnificus in sanctitate, terri- « bilis atque laudabilis, et faciens mirabilia? » Et quantum ad stultam operationem, quia in vili materia nobilissimam formam inducere volebant: *Numquid sculptile*? Sapien. 14: « Incommutabile « nomen Dei, lignis et lapidibus imposuerunt. » Secundo convincit errorem: et primo ex lege naturali dictante: *Numquid non scietis*, naturali ratione, idola non esse deos? et lege scripta prohibente: *Numquid non annuntiatum est vobis*? Roman. 10: « Numquid non audierunt? Et quidem in o- « mnem terram exivit sonus eorum, et in fines orbis « terrae verba eorum. » Convincit etiam ex consideratione creaturarum terrestrium, quantum ad creationem: *Numquid non intellexistis fundamenta terrae*, ab ipso esse fundata? idest illud terrae quod est juxta centrum. Proverb. 8: « Quando « appendebat fundamenta terrae » Et quantum ad creatorem, *Qui sedet super gyrum terrae*, quia sphaerica, sicut gubernans, *et habitatores ejus sunt quasi locustae*, respectu magnitudinis terrae, vel ipsius. Ex creatione etiam creaturarum caelestium: *Qui extendit*, quantum ad caeli magnitudinem, *velut nihilum*, quantum ad substantiae subtilitatem; *sicut tabernaculum*, sibimet: in quo primo virtus ejus relucet inter corporalia, quantum ad virtutem. Vel quasi in habitatione Angelorum et sanctorum, quantum ad dignitatem. Vel etiam totius creaturae inferioris, quantum ad ipsorum claritatem. Jerem. 51: « Praeparat orbem sapientia. » Convincit tertio eos quantum ad magnorum subjugationem, ponens ipsorum destructionem qui sunt magni. Vel secundum scientiam, *Qui dat secretorum scrutatores*, scilicet philosophos. Vel secundum potentiam, *Judices*, idest principes. Ps. 63: « Defecerunt scru- « tantes scrutinio. » Et ostendit destructionis facilitatem per similitudinem herbae, vel arboris, quae non habet radices firmas. *Et quidem* (1) Job 13: « Contra folium quod vento rapitur ostendis po- « tentiam tuam, et stipulam siccam persequeris. » Tertio ponit conclusionem, *Et cui assimilastis*? Psalm. 88: « Quis in nubibus aequabitur Domino,

(1) *Al.* creaturarum.
(2) *Al.* imbellis.
(3) *Al.* magnitudinem.

(1) Al. *quid*.

« similis erit Deo in filiis Dei? » *Levate in excelsum oculos vestros.* Hic astruit idem contra desperantes: et primo astruit divinam majestatem ex rerum creatione: *Quis creavit?* scilicet caelestia. Ps. 148: « Ipse dixit, et facta sunt; ipse mandavit, et « creata sunt. » Ex scientiae perfectione: *Qui educit*, ad implendam suam voluntatem, *in numero*, determinato sua scientia, *militiam eorum*, scilicet caelorum, stellas vel Angelos, *ex nomine*, idest unicuique propriam naturam, unde nominari possit determinans. Psalm. 146: « Qui numerat multitudinem « stellarum, et omnibus eis nomina vocat. » Ex dominii plenitudine: *Fortitudinis*, ad impugnandum, *roboris*, ad resistendum, *virtutis*, ad operandum: *defuit*, ab ejus dominio. Job 25: « Numquid est « numerus militum ejus? » Secundo excludit errorem. Et ponit errorem: *Quare dicis . . . Abscondita ?* non videt quae mala patior, alias defenderet me. *Judicium*, idest potestas judicandi, quam olim habuit. Eccl. 16: « Ne dicas, A Deo abscondar. » Secundo ponit erroris reprobationem: et primo reprobationis confirmationem ex lege: *Numquid nescis*, lege naturali, *aut non audisti*, ex lege scripta, haec quae sequuntur? Secundo ponit reprobationem, primo ostendens Dei magnitudinem ex his quae in se habet, scilicet dominii aeternitatem, *Deus sempiternus*. Exod. 15: « Dominus regnabit in « aeternum, et ultra. » Potentiam indeficientem, *Nec deficiet*, ut omnia non possit, *neque laborabit* ut difficulter. Daniel. 7: « Potestas ejus potestas « aeterna quae non auferetur, et regnum ejus « quod non corrumpetur. » Scientiae incomprehensibilitatem, *Neque est investigatio*. Roman. 11: « O altitudo divitiarum sapientiae et scientiae Dei, « quam incomprehensibilia sunt judicia ejus, et « investigabiles viae ejus! » Secundo per magna quae in aliis facit: et primo in illis quos confortat, pristinam debilitatem, *Qui dat lasso*, quantum ad illum qui prius fortis fuerat et defecit; *et his qui non sunt*, quantum ad eos qui non fuerunt fortes. Roman. 4: « Vocat ea quae non sunt tam« quam ea quae sunt. » 1 Cor. 1: « Quae infir« ma mundi sunt elegit Deus ut confundat fortia. » Secundo ostendit fortitudinis magnitudinem per comparationem ad fortitudinem naturalem, quam ostendit in aliis deficientem: *Deficient pueri*, qui sunt in statu proficiendi, *juvenes* qui videntur robusti. 1 Reg. 2: « Non in fortitudine sua roborabitur « vir. » Secundo roboris a Deo dati indeficientem agilitatem: *Qui autem sperant in Domino mutabunt fortitudinem*, scilicet naturalem in divinam, ut non fatigentur ascensu, *assument pennas*, ut eant (1) veloci cursu. Prov. 23: « Facient sibi pennas si« cut aquilae. » *Current*, ut etiam continuo incessu, *ambulabunt*. Supra 5: « Non est deficiens « neque laborans. »

Nota super illo verbo, *Assument pennas ut aquilae*, quia sancti comparantur aquilis primo propter volatus altitudinem. Job 39: « Numquid ad « praeceptum tuum elevabitur aquila, et in arduis « ponet nidum suum? » In quo eminentia contemplationis. Supra 33: « Regem in decore suo « videbunt. » Secundo propter odoris subtilitatem. Luc. 16: « Ubi fuerit corpus, illic congregabuntur « et aquilae. » In quo fervor dilectionis. Cant. 1: « Curremus in odorem unguentorum tuorum. » Tertio propter loci sublimitatem. Prov. 3: « Tria « sunt mihi difficillima, et quartum penitus igno« ro. Viam aquilae in caelo. » In quo studium caelestis conversationis. Phil. 3: « Nostra autem « conversatio in caelis est. » Quarto propter motus velocitatem. Thren. 4: « Velociores fuerunt per« secutores nostri aquilis caeli. » In quo promptitudo bonae operationis. Prov. 22: « Vidisti homi« nem velocem in operibus suis? » Quinto propter renovationem. Psalm. 102: « Renovabitur si« cut aquilae juventus tua. » In quo studium emendationis et profectus. 2 Cor. 4: « Licet is qui « foris est vetus homo corrumpatur, is qui intus « est renovatur de die in diem. » Sexto propter membrorum pulchritudinem. Ezech. 17: « Aquila grandis magnarum alarum, longo membrorum du« ctu, plena plumis et varietate, venit ad Libanum. » In quo decor virtutum. Cant. 4: « Tota pulchra « es, amica mea, et macula non est in te. » Septimo propter filiorum solicitudinem. Deut. 32: « Sicut aquila provocans ad volandum pullos suos, « et super eos volitans. » In quo solicitudo sanctorum. 1 Cor. 11: « Quis infirmatur, et ego non « infirmor? Quis scandalizatur, et ego non uror? »

(1) *Al.* etiam.

CAPUT QUADRAGESIMUMPRIMUM.

Taceant ad me insulae, et gentes mutent fortitudinem. Accedant, et tunc loquantur, simul ad judicium propinquemus. Quis suscitavit ab oriente justum, vocavit eum ut sequeretur se? Dabit in conspectu ejus gentes, et Reges obtinebit. Dabit quasi pulverem gladio ejus, sicut stipulam vento raptam arcui ejus. Persequetur eos, transibit in pace, semita in pedibus ejus non apparebit. Quis haec operatus est et fecit, vocans generationes ab exordio? Ego Dominus, primus et novissimus ego sum. Viderunt insulae et timuerunt, extrema terrae obstupuerunt, appropinquaverunt et accesserunt. Unusquisque proximo suo auxiliabitur, et fratri suo dicet, Confortare. Confortavit faber aerarius percutiens malleo, eum qui cudebat tunc temporis, dicens: Glutino bonum est, et confortavit eum clavis, ut non moveatur. Et, tu, Israel serve meus, Jacob quem elegi, semen Abraham amici mei: in quo apprehendi te ab extremis terrae, et a longinquis ejus vocavi te, et dixi tibi: Servus meus es tu, elegi te, et non abjeci te. Ne timeas, quia ego tecum sum; ne declines, quia ego Deus tuus. Confortavi te, et auxiliatus sum tibi, et suscepit te dextera justi mei. Ecce confundentur et erubescent omnes qui pugnant adversum te. Erunt quasi non sint, et peribunt viri qui contradicunt tibi. Quaeres eos, et non invenies, viros rebelles tuos: et erunt quasi non sint, et veluti consum-

ptio homines bellantes adversum te: quia ego Dominus Deus tuus apprehendens manum tuam, dicensque tibi: Ne timeas: ego adjuvi te. Noli timere, vermis Jacob, qui mortui estis ex Israel. Ego auxiliatus sum tui, dicit Dominus et Redemptor tuus, Sanctus Israel. Ego posui te quasi plaustrum triturans novum habens rostra serrantia. Triturabis montes et comminues, et colles quasi pulverem pones. Ventilabis, et ventus tollet, et turbo disperget eos, et tu exultabis in Domino, in Sancto Israel laetaberis. Egeni et pauperes quaerunt aquas, et non sunt; lingua eorum siti aruit. Ego Dominus exaudiam eos, Deus Israel non derelinquam eos. Aperiam in supinis collibus flumina, et in medio camporum fontes. Ponam desertum in stagna aquarum, et terram inviam, in rivos aquarum. Dabo in solitudinem cedrum, et spinam, et myrtum, et lignum olivae. Ponam in deserto abietem, ulmum, et buxum simul Ut videant, et sciant, et recogitent, et intelligant pariter quia manus Domini fecit haec, et Sanctus Israel creavit illud Prope facite judicium vestrum, dicit Dominus; afferte, si quid forte habetis, dixit Rex Jacob. Accedant, et nuntient vobis quaecumque ventura sunt. Priora quae fuerunt nuntiate; et ponemus cor nostrum, et sciemus novissima eorum; et quae ventura sunt indicate nobis. Annuntiate quae ventura sunt in futurum, et sciemus quia dii estis vos. Bene quoque aut male, si potestis, facite; et loquamur, et videamus simul. Ecce vos estis ex nihilo; et opus vestrum, ex eo quod non est. Abominatio est qui elegit vos. Suscitavi ab aquilone, et veniet ab ortu solis. Vocavit nomen meum, et adducet magistratus quasi lutum, et velut plastes conculcans humum. Quis annuntiavit ab exordio ut sciamus, et a principio ut dicamus, Justus es? Non est annuntians neque praedicens, neque audiens sermones vestros. Primus ad Sion dicet: Ecce adsum, et Jerusalem evangelistam dabo. Et vidi, et non erat ex istis quisquam qui iniret consilium, et interrogatus responderet verbum. Ecce omnes injusti, et vana opera eorum, et ventus et inane simulacra eorum.

Hic incipit eos confortare ad firmam expectationem ex Dei promittentis dilectione. Et dividitur in tres partes. In prima ostendit divinam dilectionem ex beneficiis quae patribus exhibuit; in secunda ex Filio quem eis promisit, 42 cap.: *Ecce servus meus etc.* in tertia consolationes quasi inter diversas angustias praedicit, 43 capit.: *Et nunc haec dicit Dominus etc.* Intendit autem per beneficia primo praestita, confirmationem Judaeorum et idolorum confutationem, qui talia suis cultoribus non exhibuerunt; et ideo dividitur prima pars in duas. In prima disceptat contra idolorum cultores; in secunda contra ipsa idola, ibi, *Prope facite judicium vestrum.* Prima in duas: primo enim per beneficia Judaeis praestita convincit adversarios; in secunda per eadem confortat Judaeos, ibi, *Et tu Israel serve meus.* Circa primum tria. Primo convocat gentes ad judicium, prosequens judicii ordinem, ut tacentes audiant, et sic respondeant. *Mutent fortitudinem,* idest confortent se quasi renovati in fortitudinem ad disceptandum mecum. Mich. 6: » Audient montes judicium Domini, et fortiora « fundamenta terrae. » Secundo narrat exhibitum beneficium, *Quis vocavit?* ubi narrat multitudinem beneficiorum quantum ad divinam electionem, *ab oriente,* scilicet Chaldaea, *justum,* Abraham. Genes. 12, Job 23: « Vestigia ejus secutus est pes meus. » Jer. 13: « Sicut adhaeret lumbare ad lumbos vi« ri, sic agglutinavi mihi domum Israel. » Et quantum ad concessam potestatem, *Dabit in conspectu ejus,* scilicet quando liberavit Lot, pugnans contra quatuor reges: Gen. 14. Ps. 1: « Non sic im« pii, non sic: sed tamquam pulvis quem projicit « ventus a facie terrae. » Quantum ad exequendi facilitatem, *Transibit in pace,* scilicet sine labore; *semita in pedibus ejus non apparebit;* sicut qui leviter incedit, quasi vestigium non derelinquit: vel quia in pedibus est signum viae, cum derelictum est. Supra 40: « Current, et non laborabunt. » Quaerit auctorem (1): *Quis haec operatus est,* et quis, *vocans,* aeterna praescientia? Infra 49: « Do« minus ab initio vocavit me. » Et ponit responsionem. *Ego Dominus.* Apocal. 1: « Ego sum « alpha et omega, principium et finis. » Aliter ad litteram exponitur de Cyro, mystice de Christo. Tertio ponit quasi gentilium responsum, in quo per idola se defendere credebant. Et primo tangit eorum ad allegata mirabilia visa stuporem, *Videbunt insulae.* Psalm. 76: « Viderunt te aquae, « Deus; viderunt te aquae, et timuerunt. » *Accesserunt,* ad resistendum. Secundo ponit mutuam (2) confortationem, *Unusquisque.* Job 40: « Una uni « adhaerebit. » Tertio ponit idolorum fabricationem: *Confortabit percutiens,* ferrum malleo, *qui cudebat,* formabit figuram idoli; *dicens, Glutino bonum est,* ad consolidandum idolum: Sap. 13: « In pariete ponens illud, et confirmans ferro, ne « forte cadat. »

Nota super illo verbo, *Transibit in pace,* quia Christus transivit in pace. Primo in pace carnis ad spiritum, quam (3) habuit. Job 5: « Sciens quod « pacem habeat habitaculum tuum. » Secundo in pace hominis ad proximum, quam (4) docuit. Infra 52: « Quam pulchri supra montes pedes an« nuntiantis et praedicantis pacem! » Tertio in pace mundi ad Dominum, quam (5) fecit. Eph. 2: « Faciens pacem, et reconcilians (6) ambos in uno « corpore Deo. »

Et tu Israel serve meus. In parte (7) ista confortat Judaeos ex eisdem beneficiis: et primo ponitur praeteriti beneficii repetitio in electione patrum Jacob et Abraham, quibus ab aliis distincti sunt universaliter. *Jacob.* Psal. 104: « Semen A« braham servi ejus, filii Jacob electi ejus. » Rom. 9: « Ut secundum electionem propositum Dei ma« neret, non ex operibus, sed ex vocante (8) di« ctum est ei, quia major serviet minori, sicut « scriptum est: Jacob dilexi, Esau autem odio ha« bui. » Secundo ponitur futurorum promissio: et primo quantum ad immunitatem malorum, excludens timorem: tum propter Dei praesentiam, *Ne timeas*: Jerem. 1: « Ne timeas a facie eorum, quia « ego tecum sum: » tum propter patrum justitiam, *Suscepi te,* quasi semen repromissum, *justi mei,* Abraham. Vel *suscepi te,* defendendum, *justi,* Cyri. Ps. 90: « In manibus portabunt te, ne for« te offendas ad lapidem pedem tuum. » Et ponens etiam hostium amotionem quantum ad eorum confusionem, *Ecce confundentur.* Jer. 17: « Con« fundantur qui me persequuntur, et non con« fundar ego. » Quantum ad destructionem, *Erunt quasi non sint.* Supra 30: « Ad perdendas gentes « in nihilum . Et reparationis impossibilitatem, *Quaeres eos.* Psalm. 35: « Vidi impium superexal« tatum: » et infra (ibidem): « Transivi, et ecce « non erat. » Ostendens etiam destructionis rationem, *Quia ego Dominus.* Ps. 143: « Emitte ma« num tuam de alto, erue me de aquis multis, et

(1) *Al.* actorem.
(2) *Al.* multam.
(3) *Al.* quem.
(4) *Al.* quem.
(5) *Al.* qui.
(6) *Al.* reconciliet.
(7) *Al.* in pace.
(8) *Al.* vocatione.

« de manu filiorum alienorum. » Secundo quantum ad abundantiam bonorum: et primo contra servitutem, ponens ipsum servitutis jugum: *Noli timere vermis*; quasi dicat: Qui vel haberis vel calcaris sicut vermis, et pro mortuo computaris. Psalm. 21: « Ego sicut « vermis et non homo, opprobrium hominum et « abjectio plebis. « Ponens etiam divinum auxilium. Infra 49: « Ego auxiliatus sum tui. » Ponens etiam exaltationis beneficium, quantum ad hostium subjugationem, *Ego posui te.* Supra 25: « Et triturabitur Moab sub eo, sicut teruntur pa- « leae in plaustro: » quod factum fuit tempore Machabaeorum. Et quantum ad eorum exaltationem, *Et tu exultabis.* Cant. 1: « Laetabimur et exulta- « bimus in te. » Secundo contra paupertatem, ponens primo paupertatis incommodum, *Egeni et pauperes.* Supra 30: « Erunt super montes rivi « fluentium aquarum. » Et in locis desertis, *Ponam desertum,* idest terram vestram primo desertam. Psalm. 106: « Posuit desertum in stagna aquarum. » Et quantum ad pulchritudinem arborum, *Dabo in solitudinem.* Tertio ponit beneficii fructum, *Ut videant.* Eccli. 36: « Ut cognoscant quoniam non « est Deus nisi tu, ut enarrent magnalia tua. »

Nota super illo verbo, *Suscepi te,* quia Christus suscepit nos primo quasi (1) victor captivum ad liberandum. Gen. 49: « Ad praedam, fili mi, a- « scendisti, requiescens accubuisti ut leo, et quasi « leaena. » Secundo quasi medicus infirmum ad sanandum. Psalm. 102: « Qui propitiatur omni- « bus iniquitatibus tuis, qui sanat omnes infirmi- « tates tuas. » Tertio quasi advocatus ad reum excusandum. 1 Joan. 2: « Advocatum habemus « apud Patrem Jesum Christum. » Quarto quasi fortis ad debilem defendendum. Infra 63: « Ego « qui loquor justitiam, et propugnator sum ad « salvandum. » Quinto quasi sponsus, sponsam ad congaudendum. Oseae 2: « Sponsabo te mihi in « justitia et fide. »

Prope facite judicium vestrum. Hic ponit disputationem contra ipsa idola: et primo ponit disputationem; secundo sententiae determinationem, ibi, *Et videamus simul.* Circa primum duo facit. Primo disputat contra idola rationibus naturalibus; secundo per rationem a quodam particulari facto sumptam, ibi, *Suscitavi ab aquilone.* Circa primum tria. Primo convocat ad judicium, *Prope,* idest appropinquare ad me, ut simul judicemur: vos idola, vel idolatrae, *afferte,* idest allegate, *si quid habetis,* ut probetis vos Deo. Psal. 81: « Deus stetit « in synagoga deorum, in medio autem deos di- « judicat. » Secundo ponit argumentum duplex (1). Unum sumptum ex divina scientia, quae plene omnia novit, praeterita et futura, quam idola non habent: *Priora quae fuerunt.* Eccl. 23: « Domino « enim Deo antequam crearentur, omnia sunt a- « gnita. » Aliud est sumptum ex divina potentia, quae potest punire et bene facere: *Bene quoque aut male, si potestis, facite.* Baruch ult.: « Neque « si quid mali patiuntur ab alio, neque si quid « boni, poterunt retribuere. » Tertio concludit eorum defectum quantum ad causam materialem, *Ecce vos,* idola, *ex nihilo,* ex materia creata; quantum ad formalem, *Opus,* idest artificialis forma, quae figurat in vobis divinitatem, quae non est; quantum ad efficientem, *Abominatio,* idest abominabilis, vos artifices, *opus vestrum,* scilicet idola, *qui elegit,* cultores. 1 Cor. 8: « Scimus quia ido- « lum nihil est. » Jer. 10: « Confusus est omnis « artifex. » *Suscitavi ab aquilone.* Hic sumit quoddam speciale factum. *Ab aquilone,* Chaldaeum; *ab oriente,* Persam, qui subjugaverunt primo diversas terras et principes. *Plastes,* figulus, vel *plasma,* factura. Mystice per eum qui ab aquilone, gentilem populum; per eum qui ab oriente, Christum. Ps. 17: « Ut lutum platearum delebo eos. » Secundo ex hoc sub quaestione proponit argumentum, quod qui hoc potest dicere, est juste dicens Deus; et qui non, non. *Quis annuntiavit?* Infra 45: « Congre- « gamini et audite. » Tertio excludit ab idolis divinitatis judicium: *Non est annuntians,* aliquis ex nobis diis, *neque,* aliquis cultorum, *audiens,* Ps. 113: « Oculos habent, et non videbunt; aures « habent, et non audient. » Quarto ostendit in vero Deo divinitatis signum. *Primus,* idest singularis Deus noster. *Ecce adsum,* in auxilium, *evangelistam,* annuntiantem futura. Daniel 2: « Vere Deus vester Deus deorum est. » Vel *primus,* primogenitus Dei filius. Eph. 4: « De- « dit quosdam quidem Prophetas, quosdam autem « Apostolos, alios vero Evangelistas. » *Et vidi, et non erat ex istis quisquam qui iniret consilium.* Hic ex supra posita disputatione concludit sententiae determinationem: et per se patet.

Nota super illo verbo, *Quis annuntiavit?* quia movet ad annuntiandum et praedicandum, primo instinctus fidei. Psalm. 115: « Credidi, propter quod « locutus sum. » Secundo stimulus zeli. Jerem. 20: « Et factum est in corde meo verbum Domi- « ni, quasi ignis aestuans. » Tertio magnitudo praemii. Matth. 5: « Qui fecerit et docuerit, hic « magnus vocabitur in regno caelorum. »

(1) *Al.* quia sicut.

(1) *Al.* dupliciter.

CAPUT QUADRAGESIMUM SECUNDUM.

Ecce servus meus, suscipiam eum; electus meus, complacuit sibi in illo anima mea. Dedi spiritum meum super eum, judicium gentibus proferet. Non clamabit, neque accipiet personam, nec audietur vox ejus foris. Calamum quassatum non conteret, et linum fumigans non extinguet. In veritate educet judicium. Non erit tristis neque turbulentus, donec ponat in terra judicium, et legem ejus insulae expectabunt. Haec dicit Dominus Deus creans caelos et extendens eos,

firmans terram et quae germinant ex ea, dans flatum populo qui est super terram, et spiritum calcantibus eam: Ego Dominus vocavi te in justitia, et apprehendi manum tuam, et servavi te: et dedi te in foedus populi, in lucem gentium, ut aperires oculos caecorum, et educeres de conclusione vinctum, et de domo carceris sedentes in tenebris Ego Dominus, hoc est nomen meum; gloriam meam alteri non dabo, et laudem meam sculptilibus. Quae prima fuerunt, ecce venerunt; nova quoque ego annuntio; antequam oriantur, audita vobis faciam. Cantate Domino canticum novum, laus ejus ab extremis terrae: qui descenditis in mare et plenitudo ejus, insulae et habitatores earum. Laetetur desertum et civitates ejus: in domibus habitabit Cedar. Laudate habitatores petrae; de vertice montium clamabunt Ponent Domino gloriam, et laudem ejus in insulis nuntiabunt. Dominus sicut fortis egredietur, sicut vir praeliator suscitabit zelum Vociferabitur et clamabit, super inimicos suos confortabitur. Tacui, semper silui, patiens fui, sicut parturiens loquar. Dissipabo et absorbebo simul, desertos faciam montes et colles, et omne germen eorum exsiccabo. Ponam flumina in insulas, et stagna arefaciam. Et educam caecos in viam quam nesciunt, et in semitis quas ignoraverunt, ambulare eos faciam. Ponam tenebras coram eis in lucem, et prava in recta. Haec verba feci eis, et non dereliqui eos. Conversi sunt retrorsum: Confundantur confusione qui confidunt in sculptili, qui dicunt conflatili: Vos dii nostri. Surdi audite, et caeci intuemini ad videndum. Quis caecus nisi servus meus, et surdus nisi ad quem nuntios meos misi? Quis caecus nisi qui venumdatus est? Et quis caecus nisi servus Domini? Qui vides multa, nonne custodies? Qui apertas habens aures, nonne audies? Et Dominus voluit ut sanctificaret eum, et magnificaret legem et extolleret. Ipse autem populus direptus et vastatus. Laqueus juvenum omnes, et in domibus carcerum absconditi sunt. Facti sunt in rapinam, nec est qui eruat; in direptionem, nec est qui dicat, Redde. Quis est in vobis qui audiat hoc, attendat et auscultet futura? Quis dedit in direptionem Jacob, et Israel vastantibus? Nonne Dominus ipse, cui peccavimus? Et noluerunt in viis ejus ambulare, et non audierunt legem ejus. Et effudit super eum indignationem furoris sui, et forte bellum; et combussit eum in circuitu, et non cognovit; et succendit eum, et non intellexit.

Hic ostendit divinam dilectionem ex filio quem promisit. Joan. 3: « Sic Deus dilexit mundum ut « Filium suum unigenitum daret. » Et primo ex tanto beneficio ostendit Dei dilectionem; secundo Judaeorum perversitatem, ibi, *Haec verba feci eis.* Circa primum tria facit. Primo praedicit filii Dei adventum; secundo malorum casum, ibi, *Dominus sicut fortis, et egredietur*; tertio resurrectionem bonorum, ibi, *Et ducam caecos in viam.* Luc. 2: « Ecce hic positus est in ruinam et in resurre« ctionem multorum in Israel. » Circa primum tria. Primo describit mittendi conditionem; secundo praedicit missionem, ibi, *Haec dicit Dominus Deus creans caelos et extendens eos;* tertio invitat ad gratiarum actiones, ibi, *Cantate Domino canticum novum.* Circa primum tria. Primo ostendit gratiae plenitudinem quantum ad gratiam unionis, ibi, *Suscipiam eum. Servus* (1), secundum humanam naturam. Luc. 1: « Suscepit Israel puerum suum, « recordatus misericordiae suae. » Quantum ad gratiam capitis, *Electus*, ut sit caput Ecclesiae. « Dilectus meus candidus et rubicundus, electus « ex millibus. » Cant. 5. Ps. 64: « Beatus quem « elegisti et assumpsisti. » *Complacuit.* Matth. 17: « Hic est filius meus dilectus, in quo mihi com« placui. » Quantum ad gratiam habitualem, quae fuit in ipso singularis, *Dedi spiritum meum.* Supra 11: « Requiescet super eum spiritus Domini. » Secundo ostendit judicis aequitatem, quantum ad tria: scilicet judicandi auctoritatem, *Judicium gentibus.* Ps. 71: « Deus, judicium tuum regi da. » Joan. 5: « Pater omne judicium dedit Filio. » Cui adjungit mansuetudinem, *Non clamabit.* Secundo ostendit judicis aequitatem: *Neque accipiet personam.* Act. 10: « Non est personarum acceptio apud « Deum. » Cui adjungit pietatem in subveniendo: *Nec audietur foris*, Judaeam, *verbum*, praedicationis ejus, ut prius subveniret illis ad quos missus erat. Matth. 15: « Non sum missus nisi ad oves quae « perierunt domus Israel. » Ps. 94: « Hodie si « vocem ejus audieritis, nolite obdurare corda ve« stra. » Et in dissimulando, *Calamum*, scilicet regnum Judaeorum, *linum*, sacerdotium. Ezech. 34: « Quod confractum fuerat non alligastis. » Tertio ostendit judicii veritatem, *In veritate.* Ps. 95: « Ju« dicabit orbem terrae in aequitate, et populos in « veritate sua. » Cui adjungit jucunditatem: *Non erit tristis*, in corde; *turbulentus*, in facie: semper enim hilaris jucundusque fuit, aequalitatem mentis servans, etsi quantum ad partem sensibilem fuerit propassio tristitiae, non quidem necessitatis, sed voluntatis. Unde Matth. 26: « Tristis est anima mea « usque ad mortem. » Eccl 30: « Jucunditas cor« dis (1) sobriam facit animam. » Quarto ostendit dominii potestatem: *Donec ponat judicium,* ultimum, vel praeceptum suum, praedicantibus Apostolis; *legem*, Evangelium. Genes. 49: « Ipse erit expectatio « gentium. » Infra 60: « Me enim insulae expe« ctabunt. » Alii exponunt haec de Dario rege Persarum, qui mansuetus, justus et quietus fuit, quem Dominus elegit ad liberandum Judaeos.

Nota super illo verbo, *Non clamabit*, quia est clamor primus devotae orationis. Heb. 5: « Cum « clamore valido et lacrymis exauditus est pro sua « reverentia. » Secundus attentae praedicationis. Joan. 7: « Ultimo festivitatis die clamabat. » Tertius innixae intentionis. Supra 5: « Expectavi (2) « ut faceret uvas, et fecit labruscas. »

Haec dicit Dominus Deus creans caelos et extendens eos. Hic praedicit missionem: et primo ponit mittentis potestatem quantum ad creationem caelestium, *Creans caelum*; quantum ad dispositionem terrestrium, *Firmans terram*; quantum ad animationem viventium, *Dans flatum*, naturalis vitae, *spiritum*, gratuitae. Zach. 12: « Dominus extendens « caelum, et fundans terram, et creans spiritum « hominis qui est in ipso. » Secundo praedicit missionem, ponens missi exultationem: *Ego Dominus vocavi te,* filium meum ab aeterno, praedestinando te ad unitatem divinae personae, *in justitia* (3), idest ut justus sim, implens promissa. Rom. 1: « Qui praedestinatus est filius Dei. » *Apprehendi manum*, quantum ad operationem: Joan. 14: « Pater in me manens ipse facit opera: » *et servavi*, ne morte detinereris. Ps. 15: « Non dabis « sanctum tuum videre corruptionem. » *Dedi te,* quasi mediatorem. Gen. 9: « Arcum meum ponam « in nubibus, et recordabor foederis mei, quod « pepigi tecum. » *In lucem,* quasi illuminatorem. Supra 9: « Habitantibus in regione umbrae mortis « lux orta est eis. » Joan. 1: « Erat lux vera, quae « illuminat omnem hominem venientem in hunc « mundum. » Ostendit etiam officii utilitatem contra infidelitatem, *Ut aperires.* Joan. 9: « Ego in « judicium in hunc mundum veni, ut qui non « vident videant, et qui vident caeci fiant. » Contra peccati servitutem. *Ut educeres.* Zach. 9: « Tu au-

(1) *Al.* suus.

(1) *Forte* infirmitas gravis.
(2) *Al.* expectavit.
(3) Al. *tristitia.*

« tem in sanguine tuo eduxisti vinctos de lacu. » Tertio ex missione contra divinae majestatis singularitatem, quantum ad potentiam, *Ego Dominus*. Ps. 67: « Dominus nomen est illi. » Exod. 6: « Nomen meum Adonai. » *Gloriam*, qua Dominus dicor. Luc. 2: « Gloria in excelsis Deo. » Et quantum ad scientiam, *Quae prima fuerunt*. Infra 45: « Et tunc praedixi illud. » Haec etiam referunt ad Darium. *Cantate Domino canticum novum*. Hic invitat ad gratiarum actiones: et primo indicit laudem. Supra 24: « *Audivimus gloriam justi*. » Vel propter inclusionem maris, *Qui descendunt*; scilicet nautae, *plenitudo ejus*, scilicet maris, idest omne illud quod impletur laudet Deum. Ps. 106: « Qui « descendunt mare in navibus, facientes operatio« nem in aquis multis, ipsi viderunt opera Domini, « et mirabilia ejus in profundo. » Vel propter conversationem in desertis. *Levet*, vocem suam in laudem Dei, *desertum*, idest habitatores ejus, maxime quantum ad Israelitas, *in domibus*, more aliarum nationum, qui primo erant vagi per desertum. *Cedar* (1), filius Ismaelis. Supra 35: « Laetabitur « deserta et invia, et exultabit solitudo. » Vel propter habitationem in montanis: *Laudate habitatores petrae*, illius civitatis in Palaestina, quae in petris posita est. Vel cujuslibet montis. Infra 55: « Montes et omnes colles cantabunt Domino. » Invitat hos de quibus minus videtur quod ad laudandum Deum convertantur. Secundo praedicit divinae laudis divulgationem: *Ponent Domino gloriam*, in aliis, non solum in seipsis. Infra ult.: « Mittam « ex eis qui salvati fuerint ad gentes, et ad Afri« cam et ad gentes quae non noverunt me. Mystice totum hoc de conversione gentium ad fidem. *Dominus sicut fortis egredietur*. Hic praedicit per Christi adventum futurum casum: et circa hoc quatuor ponit. Primo potentiam: *Dominus sicut fortis*, ad impugnandum Judaeos per Romanos. Exod. 15: « Dominus « quasi vir pugnator, omnipotens nomen ejus. » *Zelum*, ultionis. Prover. 6: « Zelus et furor viri non par« cet in die vindictae. » Secundo ponit iram, *Vociferabitur*, per tribulationes quas eis immittet; contra id quod supra (ibidem) dictum est. « Non cla« mabit, » primo cum mansuetudine veniens. Et contemptoribus indignationem ostendit. Job 37: « To« nabit voce magnitudinis suae, et non investiga« bitur cum audita fuerit vox ejus. » Tertio ponit justitiam: quia justum est ut cum diu expectaverit impoenitentes, omnes simul absorbeat: *Tacui, semper silui*. Job 3: « Nonne dissimulavi, nonne silui, « nonne quievi? » *Patiens fui*. Infra 30: « Pro« pterea expectat vos Deus, ut misereatur vestri. » *Sicut parturiens*, proferam dissimulatum dolorem, sicut mulier conceptum infantem. Vel *sicut parturiens* dolebo de tam gravi poena. Quarto ponit poenam quantum ad homines: *Desertos faciam montes*, majores; *colles*, medioeres; *germen*, populares. Ezech. 5: « Montem Seir desertum et desolatum « dabo, et auferam de eo euntem et redeuntem. » Et quantum ad subtractionem omnis doctrinae vel consolationis, *Ponam flumina*. Psalm. 106: « Po« suit flumina in desertum, exitus aquarum in « sitim. » Potest etiam hoc referri ad destructionem hostium Judaeorum per Darium et Cyrum. *Et educam caecos in viam quam nesciunt*. Hic ponit reparationem (2) bonorum quantum ad tria.

(1) *Al*, vel eodem.
(2) *Al*. reserationem.

Primo quantum ad reparationem visus: *Educam caecos*, scilicet gentiles, *in viam*, Christum, vel legis praeceptum: vel etiam Judaeos, secundum aliam expositionem. Prov. 4: « Ducam te per semitam « aequitatis. » Secundo quantum ad illuminationem intellectus: *Ponam tenebras coram eis in lucem* (1). Luc. 1: « Illuminare his qui in tene« bris et in umbra mortis sedent. » Tertio quantum ad directionem affectus. *Prava*. Supra 40: « E« runt prava in directa, et aspera in vias planas. »

Nota super illo verbo, *Ponam flumina*, quia est multiplex aqua. Prima effusae lacrymae. Jerem 9: « Quis dabit capiti meo aquam, et oculis meis « fontem lacrymarum? » Secunda baptismalis munditiae. Joan. 3: « Nisi quis renatus fuerit ex aqua « et Spiritu sancto, non potest videre regnum « Dei. » Tertio spiritualis gratiae. Joan. 7: « Qui « in me credit, flumina de ventre ejus fluent a« quae vivae. » Quarta divinae sapientiae. Eccli. 24: « Ego sapientia effudi flumina. » Quinto internae laetitiae. Prov. 5: « Bibe aquam de cister« na tua, et fluenta putei tui. »

Nota super illo verbo, *Dedi te in foedus*, quia Christus dicitur datus in foedus primo conservandae salutis. Gen. 9: « Arcum meum ponam in nu« bibus, et erit signum foederis mei. » Secundo explendae promissionis. 2 Corinth. 1: « Quotquot pro« missiones Dei sunt, omnes in illo sunt. » Tertio divinae dilectionis. Joan. 3: « Sic Deus dilexit « mundum ut Filium suum unigenitum daret. » Quarto cessaturae legis. Ps. 39: « Holocausta et « pro peccato noluisti. » (2)

Venumdatus, in servum peccati pro dilectione temporalis boni. 3 Reg. 21: « Venumdatus es ut fa« ceres malum contra Deum. » *Haec verba feci eis*. Hic ostendit Judaeorum perversitatem: et primo ponit eos ingratos ad beneficia; secundo duros ad praecepta, ibi, *Surdi audite, et caeci intuemini ad videndum;* tertio obstinatos inter flagella, ibi, *Quis est in vobis qui audiat hoc?* Circa primum duo. Primo ostendit magnitudinem, *Haec verba*, scilicet praedicta beneficia. *Conversi sunt retrorsum*, a me, Jer. 5: « Tu dereliquisti me, dicit Domi« nus, retrorsum abiisti. » Secundo imprecatur ei confusionem, *Confundantur*. Psal. 118: « Confun« dantur omnes iniqua agentes. » *Surdi audite, et caeci intuemini ad videndum*. Hic ostendit eos duros ad obediendum ad praecepta. Et primo ostendit eorum duritiam, vocans eos surdos, et caecos in mente. (« Excaecavit eos malitia eo« rum: » Sap. 2), quamvis habeant oculos, et aures corporis apertas, *Qui apertas*. Jerem. 5: « Audi « popule stulte, qui non habes cor, qui habentes « oculos non videtis, et aures et non auditis. » Supra 6: « Excaeca cor eorum ne intelligant, et « aures eorum aggrava, et oculos ejus claude, ne « forte videat oculis, et auribus suis audiat, « et corde suo intelligat, et convertatur, et sa« nem eum. » Secundo ostendit induratorum stultitiam, propter hoc quod in praeceptis, eorum utilitatem Dominus intendebat. Unde ponit intentionem Domini: *Et Dominus voluit ut sanctificaret eum*, populum; et ipse populus *magnificaret legem* Dei, in corde suo custodiendo ipsam; et ut Dominus *extolleret* populum. 1 Thess. 4: « Haec est, « voluntas Dei sanctificatio vestra. » Secundo o-

(1) Al. *ponam te*
(2) *Al*. et pro peccato offeram tibi.

stendit eorum animi conditionem, quia in seipsis peccabant: *Ipse autem direptus*, a daemonibus per diversa peccata, et ideo *vastatus*, ab hostibus aliis qui (1) occasionem peccandi praestabant, *laqueus*, idest occasio ad peccandum, *juvenum*, insipientium. Oseae 5: « Laqueus facti estis speculationi, et sicut rete expansum super Thabor. » Et quia peccata occultabant, *In domibus carcerum*, idest in secreto cordis. « In corde et corde locuti sunt: » Ps. 11. Tertio ponit poenam: *Facti sunt in rapinam, nec est qui eruat*, bellorum opera, *nec est qui dicat*, orationis instantia. Eccli. ult. « Circumdederunt me undique, et non erat qui adjuvaret. » Vel incipit ibi poenam, *In domibus carceris*, ut exponatur ad litteram. *Qui est in vobis qui audiat hoc?* Hic ostendit eos incorrigibiles per flagella, quia etiam causam flagellorum non recognoscunt: et circa hoc tria facit. Primo inquirit recte sentientem, innuens paucitatem. *Futura*, qui praenantiet (1) de futuris suppliciis. Oseae ult.: « Quis sapiens, et intelliget ista; intelligens, et « sciet hoc? » Secundo determinat veritatem quantum ad poenae auctorem: *Quis dedit in direptionem Jacob?* (2) 1 Regum 2: « Dominus mortificat et « vivificat, deducit (3) ad inferos et reducit. » Secundo quantum ad culpam: *Nonne Dominus ipse cui peccavimus?* (4) Baruch 14. « Justitias ipsius « nescierunt, neque ambulaverunt per viam man- « datorum Dei. » Et quantum ad poenam, *Et effudit*. Ps. 68: « Effunde super eos iram tuam, et « furor irae tuae comprehendat eos. » Effusio abundantiam significat. Tertio excludit veritatis cognitionem: *Et combussit*, scilicet materiali igne per hostium vastationem; *non cognovit*, se adeo pro peccatis suis punitum. Psalm. 81: « Nescierunt ne- « que intellexerunt, in tenebris ambulant. »

(1) *Al.* etiam.

(1) *Al.* quae praenuntiat.
(2) *Al* quantum ad poenae actorem: *Qui solebit*.
(3) *Al.* perducit.
(4) Al. *ipse est cui*.

CAPUT QUADRAGESIMUMTERTIUM.

Et nunc haec dicit Dominus, creans te, Jacob, et formans te, Israel: Noli timere, quia redemi te, et vocavi te nomine tuo. Meus es tu. Cum transieris per aquas, tecum ero, et flumina non operient te. Cum ambulaveris in igne, non combureris, et flamma non ardebit in te: quia ego Dominus Deus tuus Sanctus Israel salvator tuus. Dedi propitiationem tuam Aegyptum et Aethiopiam, et Saba pro te. Ex quo honorabilis factus es in oculis meis et gloriosus, ego dilexi te. Et dabo homines pro te, et populos pro anima tua. Noli timere, quia ego tecum sum. Ab oriente adducam semen tuum, et ab occidente congregabo te. Dicam aquiloni, Da; et austro, Noli prohibere. Affer filios meos de longinquo, et filias meas ab extremis terrae. Et omnem qui invocat nomen meum, in gloriam meam creavi eum, formavi eum, et feci eum. Educ foras populum caecum et oculos habentem, surdum, et aures ei sunt. Omnes gentes congregatae sunt simul, et collectae sunt tribus. Quis in vobis annuntiet istud, et quae prima sunt audire vos faciet? Dent testes eorum, et justificentur, et audiant, et dicant. Vere vos testes me, dicit Dominus, et servus meus quem elegi, ut sciatis, et credatis mihi, et intelligatis quia ego ipse sum. Ante me non est formatus Deus, et post me non erit. Ego sum Dominus, et non est absque me salvator. Ego annuntiavi et salvavi, auditum feci, et non fuit in vobis alienus. vos testes mei, dicit Dominus, et ego Deus. Et ab initio ego ipse, et non est qui de manu mea eruat. Operabor; et quis avertet illud? Haec dicit Dominus redemptor vester, Sanctus Israel. Propter vos emisi Babylonem, et detraxi vectes universos, et Chaldaeos in navibus suis gloriantes. Ego Dominus sanctus vester, et creans Israel, rex vester. Haec dicit Dominus, qui dedit in mari viam, in aquis torrentibus semitam. Qui eduxit quadrigam et equum, agmen et robustum, simul obdormierunt, nec resurgent; et contriti sunt quasi linum, et extincti sunt. Ne memineritis priorum, et antiqua ne intueamini. Ecce ego facio nova, et nunc orientur, utique cognoscetis ea. Ponam in deserto viam, et in invio flumina: et glorificabit me bestia agri, dracones et struthiones, quia dedi in deserto aquas, et flumina in invio, ut darem potum populo meo electo meo. Populum istum formavi mihi; laudem meam narrabit. Non me invocasti, Jacob, nec laborasti in me, Israel. Non obtulisti mihi arietem holocausti tui, et victimis tuis non glorificasti me. Non te servire feci in oblatione, nec laborem tibi praebui in thure. Non emisti mihi argento calamum, et adipe victimarum tuarum non inebriasti me. Verumtamen servire me fecisti in peccatis tuis, praebuisti mihi laborem in iniquitatibus tuis. Ego sum ipse qui deleo iniquitates tuas propter me; et peccatorum tuorum non recordabor. Reduc me in memoriam, et judicemur simul; narra si quid habes, ut justificeris. Pater tuus primus peccavit, et interpretes tui praevaricati sunt in me. Et contaminavi principes sanctos, dedi ad internecionem Jacob, et Israel in blasphemiam.

Hic ostendit eis divinam dilectionem per remedia quae eis inter angustias concessit. Et dividitur in partes tres. In prima promittit futura remedia, ad ostendendam dilectionem; in secunda commemorat praeterita beneficia, ad confirmandum promissionem; ibi, *Haec dicit Dominus*; in tertia excludit merita, ad tollendam praesumptionem, ibi, *Non me invocasti, Jacob, nec laborasti in me Israel*. Circa primum tria facit. Primo ostendit in eos divinae dilectionis privilegium; secundo ex promissis remediis excludit divinae protestatis consortium. ibi, *Omnes gentes congregatae sunt simul*; in tertia ponit dilectionis significationem, ibi, *Haec dicit Dominus redemptor vester*. Circa primum promittit eis tria remedia. Primo in poenis sustentationem, excludens timorem ex divina praesentia: *Creans te*, quantum ad substantiae principium: Deut. 32: « Ipse est pater tuus, qui possedit et fecit et « creavit te: » *faciens*, quantum ad formam quam dedit. Gen. 2: « Formavit Deus hominem de limo « terrae. » *Redemi te*, a malis. Oseae 13: « De « manu mortis liberabo eos, et de morte redimam « eos. » *Et vocavi*, ad gratiam. Oseae 2: « Voca- « bo non plebem meam plebem meam. » Ponit promissionem: *Cum transieris per aquas*, Aegyptias, *flumina* Chaldaei; *igne*, Graeci; *flamma* Romani. Non enim ex toto sunt consumpti. Ps. 65: « Transivimus per ignem et aquam, et eduxisti nos in

« refrigerium. » Et assignat hujus rationem: *Quia ego Dominus*. Supra 12: « Vere ipse Deus salvator « noster. » Secundo promittit poenarum commutationem ut scilicet alios loco ipsius puniat. Et ponit commutationem. *Dedi propitiationem*, idest ut propitientur, quasi poenis eos affligens qui te ad peccandum (1) sui auxilii spe provocabant. *Saba*, civitas Æthiopiae. Prov. 11: « Justus de angustia « liberatus est, et tradetur impius pro eo. » Et assignat rationem, scilicet ipsam dilectionem: *Ex quo honorabile*, idest feci et reputavi te honorabilem. *Pro te*, pro liberatione tua. Jer. 31: « Si filius mi- « hi honorabilis Ephraim, si puer delicatus. » Tertio promittit eis a tribulationibus omnimodam liberationem: et circa hoc tria facit. Primo promittit liberationis beneficium, *Noli temere ab oriente*: quia undique dispersi erant. Supra 11: « Congregabit « profugos Israel. » Secundo adducit liberationis meritum: *Et omnem qui invocat nomen meum*, adducam, *in gloriam meam*, ut glorificet me, et ut ipse gloriosus appaream. Joel. 2: « Omnis quicum- « que invocaverit nomen Domini, salvus erit. » Tertio promulgat liberationis praeceptum. *Educ*, o Cyre, *foras*, extra terram captivitatis, *populum*, scilicet Judaeorum. Jer. 5: « Audi popule stulte, qui non « habes cor, qui habentes oculos non videtis, et « aures, et non auditis (2). » *Omnes gentes congregatae sunt simul*. Hic excludit divinitatis consortium. Et primo ostendit aliorum deorum falsitatem per modum judicii, ponens gentium ad idola consensum: *Congregatae sunt*, in unum errorem. Ps. 13: « O- « mnes declinaverunt, simul inutiles facti sunt: » petens divinitatis signum (3). *Quis ex vobis*; idest, quis deorum vestrorum. Vel loquitur ad idola, et petit testimonium. *Dent testes, et justificentur:* juste dicantur dii; et testes *audiant*, ab eis futura, *et dicant*, pro vobis testimonium. Supra 41: « Non « est annuntians neque praedicens, neque audiens « sermones vestros. » Secundo praedicat suae divinitatis veritatem: et primo quantum ad scientiam; secundo quantum ad potentiam, ibi, *Vos testes mei*. Circa primum duo facit. Primo dat testimonium: *Vere vos testes mei, et servus meus*, populus Jacob, vel Christus. Act 1: « Eritis mihi testes in « omni Judaea et Jerusalem. » Ponens cognoscendi modum, *Ut sciatis*, quantum ad ea quae per naturales rationes de Deo sciri possunt, *et credatis*, quantum ad ea quae supra rationem sunt; *et sic intelligatis:* quia « nisi credideritis, non intelligetis, » sup. 7, secundum aliam litteram. Ponens etiam testium dictum, quod ipse sit solus Deus: *Quia ego* solus, *sum*, Deus. *Ante me non est formatus Deus* (4) Deu. 32: « Videte quod ego sim solus, et non « sit alius Deus praeter me. » Et quod sit solus Dominus, *Ego sum*, singulariter, *ego sum*, et excellenter. Act 4: « Salus non est in aliquo alio. » Secundo dat divinitatis signum (5). *Ego annuntiavi . . . et non fuit*, a quo scire possetis. Ps. 80: « Israel, si me audieris, non erit in te deus re- « cens, nec adorabis deum alienum. »

Nota super illo verbo, *Cum ambulaveris in igne, non combureris*, quia Deus liberat sanctos suos ab igne multiplici. Primo carnalis tentationis. Job 30: « Ignis est usque ad consummationem devorans. » Secundo temporalis tribulationis. Ps. 16: « Igne « me examinasti, et non est inventa in me iniqui- « tas. » Tertio aeternae damnationis. Matth. 25: « Ite « maledicti in ignem aeternum. » Quarto divinae indignationis. Deu. 32. « Ignis succensus est in fu- « rore meo. » Primo igne utuntur lascivientes. 1 Cor. 7: « Melius est nubere quam uri. » Secundo impatientes. Supra 13: « Facies combusta vultus eo- « rum. » Tertio impoenitentes. Ps. 105: « Flam- « ma combussit peccatores. » Quarto superbientes. Ps. 17: « Montium fundamenta comburet. »

Item super illo, *Cum transieris per aquas, tecum ero*, quia Deus liberat ab aquis primo voluptatis. Prov. 10: « Aquae furtivae dulciores sunt; » in quibus suffocantur per luxuriam. Secundo cupiditatis. Exod. 15: « Submersi sunt quasi plumbum « in aquis vehementibus; » in quibus suffocantur per avaritiam. Tertio adversitatis. Psal. 68: « In- « traverunt aquae usque ad animam meam; » in quibus soffocantur per impatientiam. Quarto mundanae potestatis. Apoc. 17: « Aquae super quas se- « debat; » in quibus suffocantur per superbiam.

Vos testes mei, dicit Dominus, et ego Deus. Hic ostendit veritatem divinitatis quantum ad potentiam: et primo dat testimonium, *Vos testes*. Joan. 8: « Ego principium, qui et loquor vobis. » Secundo dat potentiae signum in puniendo: *Et non est qui de manu mea eruat*. Deuter. 32: « Non est « qui de manu mea possit eruere. » Et in operando, *Operabor*. Supra 14: « Dominus exercituum de- « crevit; et quis poterit infirmare? » *Haec dicit Dominus redemptor vester, Sanctus Israel*. Hic ponit dilectionis signum: quia pro eis Babylones in navibus gloriantes, propter multitudinem aquarum, destruxit. *Emisi*, iram scilicet. *Haec dicit Dominus qui dedit in mari viam, et in aquis torrentibus semitam*. Hic commemorat beneficia praeterita, quando egressi sunt de Aegypto, in eorum gubernatione. *In mari*, rubro, Exod. 14: *In aquis torrentibus*, Maron, Numer. 21: In Jordane, Josue 3. Et quantum ad hostium destructionem, *Qui eduxit quadrigam*, currus Pharaonis. Exod. 15: « Electi principes ejus « subversi sunt in mari rubro. » *Quasi linum*, in momento succensum. Secundo promittit multo majora: et circa hoc tria facit. Primo ostendit futurorum beneficiorum magnitudinem ex priorum comparatione: *Ne memineritis*; quasi dicat: Non sunt digna ut in memoriam habeantur in comparatione futurorum. Ea quae retro sunt obliviscantur ex horum novitate: *Ecce ego facio nova*, inaudita. Apoc. 21: « Ecce nova facio omnia. » Ex eorum deterioratione: *Ponam in deserto*, idest in terra Judaeorum, quae fuit prius deserta, *viam*, euntium ad festivitates: *flumina*, consolationis. Psalm. 106: « Posuit desertum in stagna aquarum, et terram « sine aqua in exitus aquarum. » Et si exponantur haec ad litteram de liberatione de captivitate Babiloniae, dicuntur majora quam liberare de Aegypto; non propter majora miracula; sed quia reges de quorum potestate liberavit eos, potentiores Pharaone fuerunt; vel quia de loco magis distanti venerunt. Si autem referatur ad liberationem factam per Christum, constat quod nihil ita admirabile praecesserat in saeculis praeteritis. Secundo ostendit beneficiorum utilitatem in gentibus: *Et glorificabit me bestia agri*, idest gentilis bestialiter vivens conversus ad Christum, vel videns quomodo Judaeos

(1) *Al.* precandum.
(2) *Al.* et aures non audietis.
(3) *Al.* signatum.
(4) Al. *formator*.
(5) *Al.* signatum.

liberat. Psal. 148: « Bestiae et universa pecora, serpen- « tes et volucres pennatae. » Et in Judaeis, *Ut darem potum*, doctrinae et consolationis. Tertio assignat rationem, *Populum formavi mihi*, scilicet in laudem meam. Proverb. 16: « Universa propter semetipsum o- « peratus est Dominus. » *Non me invocasti, Jacob.* Hic excludit merita Judaeorum ad consequenda tanta beneficia: et circa hoc tria facit. Primo excludit meritum; secundo dat responsioni locum, ibi *Reduc me in memoriam*; tertio removet quemdam respondendi modum, ibi, *Pater tuus primus peccavit.* Circa primum tria facit. Primo excludit meritum, *Non me invocasti*, ut haec omnia darem; vel quia non toto corde Deo offerebant (1), sed partim Deo, partim idolis; vel quia Deo non offerebant; vel quia spe temporalis retributionis faciebant, vel quia post adventum Christi accepta non fuerunt. Malach. 3: « Quis est in vobis qui claudat ostia, et incendat « altare meum gratuito? » Psal. 49: « Numquid « manducabo carnes taurorum, aut sanguinem hir- « corum potabo? » Secundo ostendit ipsorum reatum, *Verumtamen servire*; quasi dicat: Servilem me ostendistis, cum me offendentes non puniebam. Supra 1: « Facta sunt mihi molesta; laboravi sustinens. » Loquitur more humano. Tertio ostendit datum gratis beneficium, *Ego sum.* Psalm. 24: « Propter « nomen tuum propitiaberis peccato meo. » *Reduc me in memoriam.* Hic responsioni dat locum. *Reduc*; quasi dicat: Recogita quae tibi fecerim; *narra si quid habes*, ad te excusandum, vel me accusandum, *ut justificeris*, idest ut videaris justus. *Pater tuus primus peccavit.* Hic removet quamdam viam respondendi. Posset enim allegare patrum innocentiam; sed contra hoc dicit. *Pater*, Abraham petens signum de promissione Dei, quasi dubitans, Genes. 15: *Interpretes*, Moyses et Aaron ad aquas contradictionis, Num. 27: *Contaminavi*, idest contaminari permisi, *ad internecionem*: quia omnes in deserto mortui sunt, excepto Caleb et Josue. Psal. 105: « Peccavimus cum patribus nostris, injuste « egimus, iniquitatem fecimus. »

Nota super illo verbo, *Reduc in memoriam*, quia reducere debemus Deum in memoriam primo quantum ad mirabilia quae fecit, ad venerandum. Psal. 104: « Mementote mirabilium ejus quae fecit. » Secundo quantum ad beneficia quae dedit, ad regratiandum. Eccli. ult.: « Memoratus sum miseri- « cordiae tuae et operationis (1) tuae quae a sae- « culo sunt, quoniam eruis sustinentes te, et libe- « ras eos de manu angustiae, Domine Deus noster. » Tertio quantum ad tormenta quae sustinuit, ad compatiendum. Thren. 3: « Recordare paupertatis « meae, absynthii et fellis. « Quarto quantum ad praecepta quae dedit, ad observandum. Psal. 102: « Memores sunt (2) mandatorum ipsius ad facien- « dum ea. »

(1) *Al.* offerebantur.

(1) *Al.* cooperationis.
(2) *Al.* sint.

CAPUT QUADRAGESIMUMQUARTUM.

Et nunc audi, Jacob serve meus, et Israel quem elegi. Haec dicit Dominus faciens et formans te ab utero, auxiliator tuus: Noli timere, serve meus Jacob, et rectissime quem elegi. Effundam enim aquas super sitientem, et fluenta super aridam. Effundam spiritum meum semen tuum, et benedictionem meam super stirpem tuam, et germinabunt inter herbas, quasi salices juxta praeterfluentes aquas. Iste dicet, Domini ego sum; et ille vocabit in nomine Jacob; et hic scribet manu sua Domino; et in nomine Israel assimilabitur. Haec dicit Dominus rex Israel, et redemptor ejus Dominus exercituum: Ego primus, et ego novissimus, et absque me non est deus. Quis similis mei? Vocet, et annuntiet: et ordinem exponat mihi, ex quo constitui mihi populum antiquum: ventura, et quae futura sunt annuntiet eis. Nolite timere, neque conturbemini. Ex tunc audire te feci, et annuntiavi. Vos estis testes mei. Numquid est deus abque me, et formator quem ego non noverim? Plastae idoli omnes nihil sunt, et amantissima eorum non proderunt eis Ipsi sunt testes eorum, quia non vident neque intelligunt, ut confundantur. Quis formavit deum, et sculptile conflavit ad nihil utile? Ecce omnes participes ejus confundentur: fabri enim sunt ex hominibus: convenient enim omnes, stabunt, et pavebunt, et confundentur simul. Faber ferrarius lima operatus est in prunis, et in malleis formavit illud, et operatus est in brachio fortitudinis suae. Esuriet, et deficiet, non bibet aquam, et lassescet. Artifex lignarius extendit normam, formavit illud in runcina. Fecit illud in angularibus, et in circino tornavit illud, et fecit imaginem viri quasi speciosum hominem habitantem in domo. Succidit cedros, tulit ilicem, et quercum quae steterat inter ligna saltus Plantavit pinum, quam pluvia nutrivit, et facta est hominibus in focum. Sumpsit ex eis, et calefactus est, et succendit, et coxit panes; de reliquo autem operatus est deum, et adoravit, fecit sculptile, et curvatus est ante illud. Medium ejus combussit igni, et de medio ejus carnes coxit. Comedit pulmentum, et saturatus est, et calefactus est, et dixit: Vah, calefactus sum, vidi focum. Reliquum autem ejus deum fecit, et sculptile sibi. Curvatur ante illud, et adorat illud, et obsecrat, dicens: Libera me, quia deus meus es tu. Nescierunt, neque intellexerunt. Obliti enim sunt ne videant oculi eorum, et ne intelligant in corde suo. Non recogitant in mente sua, neque cognoscunt, neque sentiunt ut dicant: Medietatem ejus combussi igni, et coxi super carbones ejus panes, coxi carnes, et comedi: et de reliquo ejus idolum faciam, ante truncum ligni procidam? Pars ejus cinis est. Cor insipiens adorabit illud, et non liberabit animam suam, neque dicet: Forte mendacium est in dextera mea. Memento horum, Jacob et Israel, quoniam servus meus es tu. Formavi te, servus meus es tu, Israel, non obliviscaris mei. Delevi ut nubem iniquitates tuas, et quasi nebulam peccata tua. Revertere ad me, quoniam redemi te. Laudate caeli, quoniam misericordiam fecit Dominus; jubilate extrema terrae; resonate montes laudationem, saltus, et omne lignum ejus: quoniam redemit Dominus Jacob, et Israel gloriabitur. Haec dicit Dominus redemptor tuus, et formator tuus ex utero: Ego sum Dominus faciens omnia, extendens caelos solus, stabiliens terram, et nullus mecum; irrita faciens signa divinorum, et ariolos in furorem vertens; convertens sapientes retrorsum, et scientiam eorum stultam faciens; suscitans verbum servi sui, et consilium nuntiorum suorum complens; qui dico Jerusalem, Habitaberis; et civitatibus Juda, Aedificabimini; et deserta ejus suscitabo; qui dico profundo: Desolare, et flumina tua arefaciam; qui dico Cyro: Pastor meus es; et omnem voluntatem meam complebis; qui dico Jerusalem, Aedificaberis; et templo, Fundaberis.

Hic tertio confutat eos ex idolorum vilitate, ne forte crederent quod per ea possent divinas promissiones impedire. Et dividitur in duas. In prima excludit timorem; in secunda ostendit idolorum vilitatem, ibi, *Haec dicit Dominus rex Israel.* Circa primum tria. Primo excitat attentionem: *Audi Jacob quem elegi,* reprobato Esau. Mal. 1: « Jacob « dilexi, Esau autem odio habui. » Secundo excludit timorem: *Haec dicit Dominus formans te.* Infra 49: « Haec dicit Dominus, formans me ex « utero servum sibi. » *Rectissime,* quod sonat hoc nomen Israel, quantum ad nominis significationem; sed quasi per etimologiam dicitur vir videns Deum. *Is* vir, *Ra* videns, *El* Deum. Tertio ponit promissionem, *Effundam.* Et primo promittit divinum beneficium quantum ad temporalia: *Effundam aquas,* idest consolationes. Ezech. 36: « Effundam super « vos aquam mundam. » Quantum ad spiritualia, *Effundam spiritum . . . . benedictionem,* quantum ad bonorum multiplicationem. Joel. 2: « Effundam « de spiritu meo super omnem carnem. » Secundo ponit beneficii fructum quantum ad bona temporalia, *Et germinabunt,* idest multiplicabuntur ex abundantia prosperitatis, sicut arbor ad multitudinem aquae. Supra 35: « Germinans germinabit, « exultabit laetabunda et laudans. » Ponit etiam effectum bonorum spiritualium. *Iste dicet, Domini ego sum*: quia quilibet se Deo subjectum confitebitur: *Scribet,* cantica, *Domino,* idest ad honorem Domini. Vel *Domini ego sum* (1) portans Scripturam, quod pertinet ad cultum Dei. *Assimilabitur,* alienigena in colendo Deum; vel erit strenuus sicut Jacob. Jer. 3: « Patrem vocabis me, et post « me ingredi non cessabis. » *Haec dicit Dominus rex Israel.* Hic ostendit idolorum vilitatem: et circa hoc tria facit. Primo ostendit idolorum defectum; secundo ex hoc revocat eos ad suum cultum, ibi, *Mementote horum, Jacob et Israel*; tertio promittit colentibus se liberationis beneficium, ibi, *Haec dicit Dominus redemptor tuus.* Circa primum duo facit. Primo arguit contra idola ex divina operatione; secundo ex idolorum formatione, ibi, *Quis formavit Deum?* Circa primum duo facit. Primo proponit suae deitatis singularitatem, *Ego sum.* Apoc. 1: « Ego sum alpha et omega, principium « et finis. » Secundo adhibet probationem, *Quis similis?* Et circa hoc tria. Primo ponit divinum actum in annuntiando futura, et ordinem praeteritorum: *Non noverim,* praedestinando. Eccl. 23: « Domino Deo nostro omnia sunt agnita, antequam « fiant. » Secundo assignat suae deitatis signum testibus confirmatum, *Noli timere*; quasi dicat: Ne soliciteminі pro me, quasi deficiam probatione meae divinitatis. Tertio concludit idolorum defectum, *Numquid est?* Et primo ponit quaestionem, *Absque me?* Deuter. 32: « Videte quod ego sim solus, et « non sit alius deus praeter me. » Secundo ostendit testium inidoneitatem: *Plastae idoli,* idest factores eorum, *nihil sunt,* nullius potentiae (2) vel quia intentionem suam non consequuntur, volentes suis manibus deum fingere; vel etiam quia (3) idolum nihil est. *Amantissima,* idola, quae sunt vel magna et veneranda, vel ex pretiosiori materia. Tertio ostendit testimonii falsitatem: *Ipsi testes,* idolorum, *quia non vident,* et tamen dicunt ea esse deos. *Quis formavit deum?* Hic ostendit quod non sunt dii ex eorum formatione: et circa hoc duo facit. Primo proponit formationem ad excludendum divinitatem; secundo formationis modum ad ostendendam vilitatem, *Faber ferrarius.* Circa primum duo facit. Primo proponit formationem, intendens hanc rationem. Quod factum est ab homine, non est Deus, etc. *Quis?* quasi dicat, nullus; *ad nihil,* aliud, *utile.* Baruch ult.: « Ipsi qui ea faciunt non « sunt multi temporis. » Secundo praedicit operantium confusionem: *Ecce omnes principes ejus,* idolorum cultores, cum venerint ad judicium, *stabunt,* quasi judicandi. *Ex hominibus,* idest de numero hominum. Psal. 96: « Confundantur omnes « qui adorant sculptilia. » *Faber ferrarius lima operatus est in prunis.* Hic ostendit eorum vilitatem, ut non solum non sint dii, sed etiam quaedam vilia: et primo proponit modum quantum ad idola quae fiebant de metallis, *In brachio suo,* idest fortes ictus percutiens. *Esuriet et deficiet*; quasi diceret: Deus quem facit non potest sibi succurrere, qui tamen factori suo maxime tenetur. Supra 41: « Confortabit faber ferrarius percutiens malleo. » Secundo quantum ad ea quae fiebant ex ligno (1). *Artifex lignarius.* Et primo ponit idoli vilitatem, ponens causam efficientem cum instrumentis suis: *Normam,* regulam ad rectificandum ligna, *in runcina,* instrumentum recurvum ex latere ad curvandum ligna, *in angularibus,* idest in figura quadrangulata: vel est instrumentum ad hujusmodi figuras faciendas: *circino,* idest torno (2). Quantum ad causam formalem, *Et fecit imaginem:* quantum ad materialem, *Succidit cedros,* quibus (3) etiam ad viles usus utuntur. Jerem. 10: « Lignum de « saltu praecidit, opus manuum artificis. » Secundo ostendit artificis caecitatem, *Nescierunt. Pars ejus,* ligni de quo factum est idolum, *cinis,* quia combustum. *Forte mendacium est in dextera mea,* idest in operatione. Sap. 13: « Non erubescet lo-« qui cum illo qui sine anima est. »

Nota super illo verbo, *Effundam spiritum meum,* quia datur spiritus incipientibus primo in principium vivificationis. Ezech. 37: « Ingressus est in ea spiritus, « et revixerunt. » Secundo in lavacrum (4) renovationis. Tit 3: « Per lavacrum regenerationis et « renovationis Spiritus sancti, quem effudit in nos « abunde. » Tertio in privilegium adoptionis. Rom. 8: « Non accepistis spiritum servitutis in timore; « sed accepistis spiritum adoptionis filiorum Dei. » Secundo datur proficientibus primo ad instruendum intellectum. Joan. 14: « Paraclitus autem Spiritus « sanctus, quem mittet Pater in nomine meo, ille « vos docebit omnia. » Secundo ad reficiendum affectum. Eccl. 24: « Spiritus meus super mel dul-« cis. » Tertio ad adjuvandum actum. Rom. 8: « Spiritus adjuvat infirmitatem. » Tertio datur perfectis primo in beneficium libertatis. 2 Cor. 3: « Ubi spiritus Domini, ibi libertas. » Secundo in vinculum unitatis. Eph. 4: « Soliciti servare uni-« tatem spiritus in vinculo pacis. » Tertio in pignus hereditatis. Eph. 1: « Signati estis spiritu « promissionis sancto, qui est pignus hereditatis « nostrae. »

Memento horum, Jacob et Israel. Hic revocat

(1) Al. *Deus ego sum.*
(2) Al. *nec sunt* ullius potentiae.
(3) Al. et sicut etiam.

(1) *Al. omittitur* ex ligno.
(2) *Al.* torvo.
(3) *Al.* quas.
(4) *Al.* lavacro.

eos ad suum cultum: et primo assignat rationem, proponens servitutis debitum: *Memento*, idest recogita vilitatem idolorum, *servus*. Jer. 51: « Non « sicut haec, pars Jacob: quia qui fecit omnia ipse « est, et Israel sceptrum hereditatis ejus: Dominus « exercituum nomen illi. » Et quantum ad praestitum (1) beneficium, vel promissum: *Delevi ut nubem, et ut nebulam*, idest facile. Sap. 2: « Transiet vita vestra tamquam vestigium nubis, et sicut « nebula dissolvetur. » Secundo ponit revocationem, *Revertere*. Jer. 3: « Revertere adversatrix Israel « ad me, ait Dominus; et non avertam faciam « meam a vobis. » Tertio pro reversione invitat totam creaturam ad gratiarum actionem: *Jubilate extrema terrae*. Psal. 68: « Laudent illum caeli « et terra, mare et omnia quae in eis sunt. » *Haec dicit Dominus redemptor tuus*. Hic revertentibus ad se, promittit liberationis beneficium: et circa hoc duo facit. Primo ostendit liberationis beneficium, quod eis contulit: *Redemptor*, a malis, *et formator*, in bonis. Infra 49: « Haec dicit Dominus « formans me ex utero servum sibi. » Quantum ad creaturas, quas fecit, *Ego sum Dominus*. Jerem. 10: « Fecit terram in fortitudine. » Quantum ad sapientes, quos infatuavit; quorum quidam profitebantur se scire divina, *Irrita faciens*. Jer. 50: « Gla« dius ad divinos ejus, qui stulti sunt: » quidam de rebus mundanis, *Convertens sapientes*. 1 Cor. 1: « Nonne stultam fecit Deus sapientiam hujus « mundi? » Etiam quantum ad promissorum impletionem. *Suscitans*, implens: *servi*, prophetae vel Moysis vel Christi. Secundo promittit liberationem populi: et primo quantum ad urbium reaedificationem: *Qui dico Jerusalem, Aedificaberis*. Psal. 68: « Aedificabuntur civitates Juda. » Secundo quantum ad hostium destructionem: *Qui dico profundo*, idest mari, scilicet Babyloni (1). Unde supra 21: « Onus « deserti maris. » Tertio quantum ad liberatione exaltationem: *Qui dico Cyro*: *Pastor meus es*, pascens oves meas. Ezech. 34: « Et pascet eas ventus urens. » Quarto quantum ad templi reintegrationem: *Qui dico Jerusalem, Fundaberis*: quia ejus tempore sola fundamenta jacta sunt. Daniel. 9: « Aedificabitur « iterum Jerusalem. »

(1) *Forte* praestitum.

(1) *Al.* maris Babylonis.

CAPUT QUADRAGESIMUMQUINTUM.

Haec dicit Dominus Christo meo Cyro, cujus apprehendi dexteram, ut subjiciam ante faciem ejus gentes, et dorsa regum vertam; et aperiam coram eo januas, et portae non claudentur. Ego anteibo, et gloriosos terrae humiliabo. Portas aereas conteram, et vectes ferreos confringam. Et dabo tibi thesauros absconditos, et arcana secretorum, ut scias quia ego Dominus qui voco nomen tuum, Deus Israel propter servum meum Jacob, et Israel electum meum. Et vocavi te nomine tuo, assimilavi te, et non cognovisti me. Ego Dominus, et non est amplius. Extra me non est Deus. Accinxi te, et non cognovisti me, ut sciant hi qui ab ortu solis, et qui ab occidente, quoniam absque me non est Deus. Ego Dominus, et non est alter; formans lucem et creans tenebras; faciens pacem, et creans malum. Ego Dominus faciens omnia haec. Rorate caeli desuper, et nubes pluant justum; aperiatur terra, et germinet salvatorem, et justitia oriatur simul. Ego Dominus creavi eum. Vae qui contradicit fictori suo, testa de Samiis terrae. Numquid dicit lutum figulo suo: Quid facis, et opus tuum absque manibus est? Vae qui dicit patri, Quid generas: et mulieri, Quid parturis? Haec dicit Dominus sanctus Israel, plastes ejus: Ventura interrogate me, super filios meos, et super opus manuum mearum mandate mihi. Ego feci terram, et hominem super eam creavi. Ego et manus meae tetenderunt caelos, et omni militiae eorum mandavi. Ego suscitavi eum ad justitiam, et omnes vias ejus dirigam. Ipse aedificabit civitatem meam, et captivitatem meam dimittet non in pretio neque in muneribus: dicit Dominus Deus exercituum. Haec dicit Dominus: Labor Aegypti, et negotiatio Aethiopiae, et Sabaim, viri sublimes ad te transibunt, et tui erunt. Post te ambulabunt, vincti manicis pergent, et te adorabunt, teque deprecabuntur. Tamen in te est Deus, et non Deus absque te. Vere tu es Deus absconditus, Deus Israel salvator. Confusi sunt et erubuerunt omnes simul, abierunt in confusione fabricatores errorum. Israel salvatus est in Domino salute aeterna. Non confundemini, et non erubescetis usque in saeculum saeculi: quia haec dicit Dominus creans caelos. Ipse Deus formans terram, et faciens eam, ipse plastes ejus. Non in vanum creavit eam; ut habitaretur formavit eam. Ego Dominus, et non est alius. Non in abscondito locutus sum, in loco terrae tenebroso. Non dixi semini Jacob: Frustra quaerit me. Ego Dominus loquens justitiam, annuntians recta. Congregamini, et venite, et accedite simul, qui salvati estis ex gentibus. Nescierunt qui levant signum sculpturae suae, et rogant dominum non salvantem. Annuntiate, et venite, et consiliamini simul. Quis auditum fecit hoc ab initio, ex tunc praedixit illud? Numquid non ego Dominus, et non est ultra Deus absque me? Deus justus, et salvans non est praeter me. Convertimini ad me, et salvi eritis omnes fines terrae; quia ego Deus, et non est alius. In memetipso juravi, egredietur de ore meo justitiae verbum, et non revertetur: quia mihi curvabitur omne genu, et jurabit omnis lingua. Ergo in Domino, dicet, meae sunt justitiae et imperium. Ad eum venient, et confundentur omnes qui repugnant ei. In Domino justificabitur et laudabitur omne semen Israel.

Postquam confortavit eos ad summam expectationem promissorum divinorum, in parte ista incipit prosequi divinas promissiones, ad eorum consolationem: et dividitur in duas. In prima promittit liberationem a malis; in secunda promittit salvationem in bonis. *Haec dicit Dominus sanctus Israel, plastes ejus*. Prima in duas. In prima promittit eis liberationis beneficium; in secunda excludit omne liberationis impedimentum, cap. 50: *Haec dicit Dominus: Quis est etc.* Prima in tres. In prima praesignat eis liberatorem; in secunda praedicit captivantium et detinentium destructionem, cap. 46, *Contractus est Bel;* in tertia promittit etiam Judaeorum liberationem, cap. 48: *Audite haec domus Jacob*. Prima in duas. In prima praenuntiat liberatorem; in secunda ostendit consequentem utilitatem, ibi, *Haec dicit Dominus sanctus Israel, plastes ejus*. Prima in tres. In prima praedicit liberatoris potestatem; in secunda describit ipsius

nativitatem, ibi, *Rorate caeli desuper, et nubes pluant justum;* in tertia refellit incredulorum contradictionem, ibi, *Vae qui contradicit fictori suo.* Circa primum duo. Primo ponit fastigium ad quod exaltatus fuit, contra tria quae solent evadere manus regis: vel propter multitudinem; et quantum ad hoc dicit, *Christo*, idest regi, non propter unctionem, sed propter regiam dignitatem: quia apud eos reges ungebantur (1). *Apprehendi dexteram*, quasi auxiliator operum ipsius, *gentes*, diversas. Deuter. 28: « Dabit Dominus inimicos vestros in manus ve« stras. » Vel propter fortitudinem; et quantum ad hoc dicit: *Ante ibo* (2), parans victoriae tuae locum, immittendo terrorem tuum adversariis: *gloriosos*, potentes supra alios, sicut Babylonios: *portas aereas*, potentissimas civitates. Psal. 106: « Con« trivit portas aereas, et vectes ferreos confregit. » Vel propter absconsionem; et quantum ad hoc dicit: *Et dabo tibi thesauros*, diversorum regnorum, quorum civitates cepit. Job 12: « Revelat profunda « de tenebris, et abscondita producit in lucem. » Secundo ponit beneficii fructum: et primo in ipso; secundo in aliis, ibi, *Sciant hi qui ab oriente et qui ab occidente.* Circa primum duo. Primo ponit potestatis fructum a Deo requisitum in Cyro, scilicet suae cognitionis: *Ut scias quia ego.* Rom. 4: « Vocat ea quae non sunt tamquam ea quae sunt: » et populi liberationis, *Propter servum meum*, ut scilicet liberes (3) eum de captivitate. Secundo ostendit illud beneficium ex parte ipsius Cyri, ex parte frustratum: *Et vocavi*, praedicendo nomen tuum: *assimilavi*, hoc in aliis sanctis meis, quorum nomina prius a Domino praedicta sunt: *non cognovisti me*, esse tantum Deum verum, permanens in idolis. *Accinxi*, fortitudine. Prov. 1: Vocavi et re« nuistis, » accipere (4) disciplinam. *Ut sciant hi qui ab oriente et qui ab occidente, quoniam absque me non est Deus.* Hic ostendit fructum in aliis: et primo ostendit quod in aliis quaerit suae cognitionis fructum. *Qui ab oriente*, idest habitantes per totum mundum. Quod completum fuit in hoc quod Cyrus epistolis suis laudem Dei scripsit ubique; vel quia omnes Deum collaudaverunt videntes Judaeorum liberationem. Psal. 82. « Sciant quia nomen « tibi Dominus; tu solus Altissimus super omnem « terram. » Secundo proponit suae divinitatis argumentum, quod cognosci potest in hoc quod potest affligere et liberare, *Ego Dominus. Lucem*, diem in consolatione: *malum*, poenae. Amos 3: « Non est malum in civitate quod Dominus non « fecerit. » Eccli. 42: « Omnia fecit Dominus du« plicia, unum contra unum. » *Rorate caeli desuper et nubes pluant justum.* Hic describit nativitatem Cyri sub metaphora fructus arboris, ad cujus generationem requiritur humor terrae et pluvia et ros de caelo; ita in nativitate Cyri concurrit divina misericordia, intendens populum suum per eum liberare: et inferior natura, quae significatur in terra. Unde tria facit. Describit enim ortum, *Rorate* nativitatis fructum, *Et justitia oriatur*: et primum nativitatis principium, *Ego Dominus. Pluant justum*, neutraliter vel masculine: vel per caelum et nubes, prophetae et alii justi qui ipsum praenuntiando, et lacrymis a Deo (1) poscendo, quodam modo ipsum pluerunt. Psal. 71: « Descendet sicut « pluvia in vellus. »

Nota super illo verbo, *Israel electum meum*, quia sancti sunt electi primo per praedestinationem. Eph. 1: « Elegit nos in ipso ante mundi consti« tutionem. » Secundo sunt formati per gratiae infusionem. Gen. 2: « Formavit Dominus hominem, « et inspiravit in eo spiraculum vitae. » Tertio recti per dilectionem. Cant. 1: « Recti diligunt te. » Quarto servi per debitum operationis. Lucae 17: « Servi inutiles sumus. »

Vae qui contradicit fictori suo. Hic excludit infidelium contradictionem: et primo sub metaphora artificis lutum fingentis: quia sicut lutum non contradicit figulo, ita nec Judaei deberent Deo contradicere, non credentes posse consurgere qui Babylonios superarent. *De Samiis*, vasis fictilibus, quia hujus ars in Samos civitate inventa est, *Absque manibus est?* quasi absque recta operatione manus, vel sicut lagenae manus habent. Rom. 9: « Numquid dicet « figmentum ei qui fecit illud: Quid me fecisti sic? » Sub metaphora patris generantis, *Vae qui dicit patri:* quia ego sum pater creans Cyrum, et sicut mater concipiens ipsum in proposito; et ideo non debetis in hoc mihi contradicere, sicut nec matri generanti. Infra 66: « Numquid ego qui alios parere facio, « ipse non pariam? dicit Dominus. Si ego qui ge« nerationem ceteris tribuo, sterilis ero? » Vel loquitur contra illos divinos qui ex ortu Cyri multa praenuntiabant mala futura, dicentes melius esse si non nasceretur. Vel contra illos de Judaeis qui dicebant: Ad quid generamus filios, ut in captivitate nascantur? *Haec dicit Dominus sanctus Israel, plastes ejus.* Hic ponit liberatoris utilitatem: et primo quantum ad liberationem Judaeorum; secundo quantum ad conversionem gentium, ibi, *Quia haec dicit Dominus creans caelos.* Circa primum tria. Primo ostendit suam ad praedicendum futura auctoritatem: *Ego*, scilicet Cyro, *plastes*, factor, *filios meos*, Judaeos, liberatos, vel alios quoscumque volo nascituros; et non idola. Secundo praedicit liberationem, ostendens suam potestatem, qui promittit, *Ego feci. Militiae eorum*, scilicet caelorum, *mandavi*, praesignando suum officium et naturam. Supra 40: « Qui educit in numero militiam eorum. » Et exequentis directionem: *Ego suscitavi*, ad dignitatem, *eum*, Cyrum (praeteritum pro futuro) *ad justitiam*, faciendam de Chaldaeis. Proverb. 3: « In « omnibus viis tuis cogita illum, et ipse diriget « gressus tuos. » Et promittit liberationem: *Ipse*, scilicet Cyrus, *aedificabit*, promittens, et dans expensas ad aedificium. Infra 52: « Gratis venundati « estis, et sine argento redimemini. » *Haec dicit Dominus*; *Labor Aegypti.* Hic tertio promittit liberatorum exaltationem quantum ad tria. Primo quantum ad alienorum adhaesionem, *Labor Aegypti*, divitiae ipsorum, et ipsi quantum ad multos qui eos secuti fuerunt. Vel loquitur de his qui adhaeserunt, *Labor*, in idolis cessabit. *Negotiatio*, terrena. Et adhaerentium subjectionem: *Post te ambulabunt*, tibi subjecti, *Junctis manibus*, idest vinculis manuum, quasi ita humiliati coram te sicut hi qui taliter etc.: vel vinculis praeceptorum Christi. Ponens etiam veritatis confessionem, *Tantum in te*, scilicet haec dicentes. *Absconditus*, non visibilis si-

(1) *Forte* non ungebantur.
(2) Al. *annuntiabo*.
(3) *Al.* liberet.
(4) *Al.* accipe.

(1) *Al.* adeo.

cut dii vestri; *salvator*, non imbecillis. Psalm. 17: « Posuit tenebras latibulum suum. » Secundo ostendit eorum exaltationem quantum ad hostium confusionem, *Confusi sunt* Michaeae ultim.: « Videbunt gentes, et confundentur super omni fortitudine sua. » Tertio quantum ad Judaeorum perpetuam salutem: *Israel salvatus est usque in saeculum*. Ubi sic canitur vel de spirituali Israeli. Soph. 3: « Rex Israel Dominus in medio tui; non « timebis malum ultra. » *Quia haec dicit Dominus creans caelos*. Hic ponit aliam utilitatem quantum ad conversionem gentium: et circa hoc tria facit. Primo inducit quinque rationes inducentes ad conversionem; quarum prima sumitur ex rerum creatione, *Ipse Deus*: Psalm. 145: « Qui fecit caelum et terram, mare et omnia quae in eis « sunt. » Secundo ex hominum dilectione, quia dedit eis terram in habitaculum (Psalm. 103): « Caelum caeli Domino, terram autem dedit filiis « hominum. » *Non in vanum*. Tertio ex veritatis praedicatae manifestatione, *Non in abscondito*, quasi ea quae ratio naturalis dictat facienda; vel de praedicatione fidei Christianae. Joan. 18: « Ego palam « locutus sum mundo. » Quarto ex praeceptorum utilitate, *Non dixi:* Psalm. 118: « In custodiendis « illis retributio multa. » Quinto ex praeceptorum aequitate, *Ego Dominus*. Infra 63: « Ego qui loquor « justitiam, et propugnator sum ad salvandum. » *Congregamini, et venite*. Hic secundo injungit Judaeis gentium vocationem, commemorans eorum salutem: *Congregamini*, quasi ad audiendum praeceptum meum, *qui salvati*, liberati a captivitate gentium. Infra ult.: « Mittam ex eis qui salvati « fuerint ad gentes in mare, in Africam et Ly- « diam. » Ponens etiam vocandorum errorem, scilicet gentium, *Nescierunt*. Baruch ultim.: « Videbi- « tis in Babylonia deos aureos et argenteos et « lapideos et ligneos in humeris portari, ostentan- « tes metum gentibus. » Injungens suae laudis annuntiationem, *Annuntiate*; in qua injungit officium, *Consiliamini*, qualiter debeatis alios convertere. Psalm. 95: « Annuntiate inter gentes gloriam « ejus. » *Quis auditum fecit hoc ab initio*? Hic ostendit in quo docet eos suae divinitatis argumentum, ad alios convertendum, scilicet ex praecognitione futurorum: et ponit rationem, et conclusionem, *Numquid*? Eccl. 42: « Annuntians quae « praeterierunt. » Tertio invitat gentes ad conversionem: et primo ponitur invitatio, *Convertimini*: Zach. 1: « Convertimini ad me, ait Dominus exer- « cituum, et ego convertar ad vos. » Secundo praedicit conversionem eorum, ponens signum adorationis, *In meipso:* quia non habeo majorem per quem jurem. *Non revertetur,* sine effectu. Infra 55: « Sic erit verbum meum quod egredietur de « ore meo; non revertetur ad me vacuum. » *Curvabitur,* a Christianis, qui est modus adorandi Redemptorem, secundum dictum Phil. 2: « In nomi- « ne Jesu omne genu flectatur caelestium, ter- « restrium et infernorum. » Ponens etiam signum jurationis, *Jurabit:* quia unusquisque jurat in Deo suo. Psalm. 62: « Laudabuntur omnes qui jurant « in eo. » Ponens etiam signum verae confessionis: *Ergo in Domino dicet*, idest in persona Domini, *meae,* scilicet Ecclesiae Dei: vel *meae*, scilicet Dei: Apoc. 1: Ipsi gloria in saecula. » *Justitiae*, non legis Judaeorum figurae. Tertio praedicit incredulorum confusionem: *Ad eum venient*, quasi judicandi. Quarto credentium salutem: *In Domino justificabitur omne semen*, non solum secundum carnem, sed secundum fidem. Ps. 108: « Qui in- « surgunt in me confundantur. » Mystice, *Rorate caeli*, de Christi nativitate. In quo tria facit; scilicet nativitatis principium, nascentis ortum, et nativitatis fructum. Principium est triplex. Primum caelum rorans, quasi principium effectivum, scilicet quia trium personarum, propter quod pluraliter dicitur, *Caeli*. Pater Filium mittendo. Gal. 4: « At « ubi venit plenitudo temporis, misit Deus Filium « suum. » Filius carnem assumendo. Phil. 2: « Humiliavit semetipsum factus obediens usque ad « mortem. » Spiritus sanctus conceptionem faciendo. Matth. 1: « Quod enim in ea natum est, de « Spiritu sancto est. » Secundum principium est nubes pluens, quod est principium praeparativum; in quo accipitur annuntiantis Angeli officium. Job 37: « Nubes spargunt (1) lumen suum; quae « lustrant cuncta. » Prophetarum vaticinium. Ps. 17: « Tenebrosa aqua in nubibus aeris. » Rom. 1: « Quod ante promiserat per prophetas suos in « Scripturis sanctis de Filio suo. » Justorum desiderium. Psalm. 103: « Ponis nubem ascensum « tuum. » Malach. 3: « Statim veniet ad templum « sanctum dominator quem vos quaeritis, et An- « gelus testamenti quem vos vultis. » Tertium principium est terra germinans, quod est principium conceptivum, Beata Virgo; de qua in Psal. 84: « Terra nostra dabit fructum suum. » Cujus aperiatur affectus ad inveniendum gratiae privilegium. Luc. 1: « Ne timeas Maria. » Prov. ult.: « Mul- « tae filiae congregaverunt divitias: tu supergressa « es universas. » Intellectus, ad credendum Angeli verbum. Luc. 1: « Beata quae credidisti, quoniam « perficientur in te quae dicta sunt tibi. » Uterus, ad concipiendum Dei filium. Luc. 1: « Ecce con- « cipies in utero, et paries filium. » Sed ortus comparatur rori, pluviae, et germini. Quia Christus est ros ad refrigerandum. Supra 18: « Sicut « nubes roris in die messis. » Pluvia ad fecundandum. Psalm. 71: « Descendet sicut pluvia in « vellus. » Germen ad fructificandum. Jer. 23: « Suscitabo David germen justum. » Fructus est justitia, quae cum illo oritur tripliciter: quam opere implevit: Matth. 3: « Sic decet nos implere omnem « justitiam: » quam sermone docuit: infra 63: « Ego qui loquor justitiam, et propugnator sum « ad salvandum. » Quam pro munere dedit. 1 Cor. 1: « Factus est nobis sapientia et sanctifica- « tio et justitia. »

(1) *Al.* peragunt.

CAPUT QUADRAGESIMUMSEXTUM.

Confractus est Bel, contritus est Nabo, facta sunt simulacra eorum bestiis, et jumentis. Onera vestra gravi pondere usque ad lassitudinem contabuerunt, et contrita sunt simul. Non potuerunt salvare portantem, et anima eorum in captivitatem ibit. Audite me domus Jacob, et omne residuum domus Israel. Qui portamini a meo utero, qui gestamini a mea vulva. Usque ad senectam ego ipse, et usque ad canos ego portabo. Ego feci et ego feram; ego portabo et salvabo. Cui assimilastis me et adaequastis et comparastis me et fecistis similem? Qui confertis aurum de sacculo, et argentum statera ponderatis. Conducentes artificem ut faciat Deum, et procidunt, et adorant. Portant illum in humeris gestantes, et ponentes in loco suo. Et stabit, ac de loco suo non movebitur. Sed et cum clamaverint ad eum, non audiet; de tribulatione non salvabit eos. Mementote istud, et confundamini; redite praevaricatores ad cor. Recordamini prioris saeculi, quoniam ego sum Deus, et non est ultra Deus, nec est similis mei annuntians ab exordio novissimum, et ab initio quae nedum facta sunt dicens. Consilium meum stabit, et omnis voluntas mea fiet. Vocans ab oriente avem, et de terra longinqua virum voluntatis meae. Et locutus sum, et adducam illud; creavi, et faciam illud. Audite me duri corde, qui longe estis a justitia. Prope feci justitiam meam, non elongabitur, et salus mea non morabitur. Dabo in Sion salutem, et in Israel gloriam meam.

Hic praedicit destructionem hostium eos captivantium, scilicet Babyloniorum, quantum ad duo in quibus gloriabantur. Primo quantum ad idolorum destructionem; secundo quantum ad regni cessationem, infra 47: « Descende, sede in pulvere, » virgo filia Babylon, sede in terra. » Prima in duas. In prima praedicit idolis Babylonis destructionem quantum ad fractionem statuarum *Confractus est*. Ezech. 6: « Demoliar aras vestras, et » succidam lucos. » Et quantum ad asportationem metallorum: quia Persae frusta auri et argenti secum detulerunt. Ponens ex parte asportantium, lassitudinis incommodum, *Bestiis et jumentis*, scilicet equis et camelis, in quibus metalla gravia deferebant. Vel cultoribus vestris, qui sunt bestiae, imagines bestiarum adorantes. Jer. 16: « Servietis diis » alienis, ligno et lapidi. » Ponens subventionis defectum ex parte idolorum, *Contabuerunt*, idest defecerunt, scilicet idola. *Portantem*, scilicet bestiam, vel colentem hominem se. Ponens etiam captivitatis opprobrium, *Et anima eorum*, scilicet idolorum, metaphorice, idest numen eorum; vel gentilium, quia idola sicut animam suam amabant. Oseae 10: « Siquidem et ipse in Assur delatus est, munus » regi ultori. » Secundo revocat Judaeos ad suam venerationem, relictis idolis, *Audite me*: et primo revocat eos ad suum cultum; secundo revertentibus promittit liberationis beneficium, ibi, *Annuntians ab exordio novissimum*. Circa primum tria. Primo ostendit eis suam dilectionem ex affectuosa supportatione. *A meo utero*; idest, ita supportavi in mea misericordia affectuose, in deserto, et in aliis locis in quibus contra me peccastis, sicut mater filium. Prov. 31: « Quid dilecte uteri » mei? » Job 38: « De cujus utero egressa est » glacies, et de caelo gelu quis genuit? » Hebr. 1: « Portans omnia verbo virtutis suae, purga» tionem peccatorum faciens. » Ex supportationis continuitate, *Usque ad senectam*, vestram, idest usque ad finem mundi. Psal. 70: « Usque ad se» nectam et senium, Deus, ne derelinquas me. » Ex supportationis ratione, *Ego feci*: dignum est ut qui fecit conservet. Deut. 32: « Expandit alas suas, » et assumpsit eos, atque portavit in humeris suis. » Secundo ostendit idolorum vilitatem, ostendens operantium idola fatuitatem; et quantum ad intentionem, quia volunt aequare Deo facturam, *Cui assimilastis*? et quantum ad operationem, quia conducebant artifices ad faciendum deum ex auro; quia sicut avari aurum in sacculis reposuerant, *Qui confertis*. Jerem. 10: « Opus manuum artificis uni» versa haec. » Ostendens etiam operum, scilicet idolorum ipsorum, imbecillitatem, quia per se nec moveri nec stare possunt: *Portant illum*. Baruch ult.: « Videbitis in Babylone deos aureos et ar» genteos et lapideos. » Ostendens etiam eorum vilitatem: *Sed et cum clamaverint*. Sapien. 13: « Pro vita quidem rogat mortuum, et in adjuto» rem inutilem invocat. » Tertio concludit revocationem: *Mementote*, istud praedictum de dilectione mea et vilitate idolorum, *prioris saeculi*, in quo multa beneficia vobis contuli. Psalm. 76: « Cogitavi » dies antiquos, et annos aeternos in mente habui. » *Annuntians ab exordio novissimum*. Hic promittit conversis ad ipsum liberationem a captivitate. Et circa hoc duo facit. Primo promittit liberationem, ponens praenuntiantis potestatem, *Annuntians novissimum*, quodcumque futurum in novissimis temporibus. Eccl. 42: « Annuntians quae praeterierunt et quae » superventura sunt, revelans vestigia occultorum. » Ponit etiam praenuntiationis firmitatem, dicens, *Stabit*, implebitur, *voluntas*, hujus placiti. Eccl. 21: « Consilium ejus sicut fons vitae. » Psal. 113: « Omnia quaecumque voluit fecit Dominus. » Et ponit liberationis ordinem. *Vocans*, ab oriente, *avem*, Cyrum, propter velocitatem victoriae; vel Christum. Supra 41: « Quis suscitavit ab oriente justum? » Secundo ibi, *Audite me*, promittit liberationis propinquitatem, ponens primo eorum indignitatem, ne suis meritis ascribatur: *Duri corde*, ad bene operandum, *longe*, propter multitudinem peccatorum. Eccl. 3: « Cor durum male habebit in novissimo. » Secundo praedicit propinquitatem: *Prope feci*, idest faciam (praeteritum pro futuro) *justitiam*, de Babylonia pro vobis per Cyrum, vel *justitiam* Christi. Infra 56: « Juxta est salus mea ut veniat, et ju» stitia mea ut reveletur. » Tertio ponit loci determinationem: *Dabo in Sion. . . gloriam*, beneficia, unde gloriosus apparebo: vel Christum, qui est gloria Patris. Aggaei 2: « Magna est gloria hujus » domus novissimae, plusquam primae. »

Nota super illo verbo, *Onera vestra pondere gravi*, quia peccatum quemadmodum onus fatigat primo propter solicitudinem in excogitando. Prov. 4: « Non enim dormiunt nisi male fecerint. » Secundo propter laborem in exequendo. Sap. 5: « Lassati sumus in via iniquitatis. » Tertio propter

confusionem in recogitando. Rom. 6: « Quem ergo « fructum habuistis tunc in illis in quibus nunc erubescitis? » Quarto propter frustrationem in expectando. Proverb. 11: « Expectatio solicitorum peribit. »

Nota super illo verbo, *Redite praevaricatores ad cor*, quia debet homo redire ad cor primo quasi ad judicis solium, ut se discutiat. Psalm. 76: « Meditatus sum nocte cum corde meo, et exercitabar, « et scopebam spiritum meum. » Secundo quasi ad vitae principium, ut se custodiat. Proverb. 4: « Omni custodia serva cor tuum, quoniam ex ipso « vita procedit » Tertio quasi ad divinae locutionis auditorium, ut diligenter attendat. Oseae 2: « Ducam eam in solitudinem, et loquar ad cor « ejus. » Quarto quasi ad divinorum eloquiorum thesaurum, ut ipsum conservet. Psalm. 118: « In « corde meo abscondi eloquia tua, ut non peccem « tibi. » Quinto quasi ad divinae pacis et refectionis caenaculum, propter cujus oppositum de quibusdam dicitur Psalm. 27: « Loquuntur pacem « cum proximo suo, mala autem in cordibus eorum. »

CAPUT QUADRAGESIMUMSEPTIMUM.

Descende, sede in pulvere virgo filia Babylon, sede in terra. Non est solium filiae Chaldaeorum: quia ultra non vocaberis mollis et tenera. Tolle molam, et mole farinam: de nuda turpitudinem tuam, discooperi humerum, revela crura, transi flumina. Revelabitur ignominia tua, et videbitur opprobrium tuum. Ultionem capiam, et non resistet mihi homo. Redemptor noster Dominus exercituum, nomen illius Sanctus Israel. Sede tacens, et intra in tenebras filia Chaldaeorum, quia non vocaberis ultra domina regnorum. Iratus sum super populum meum, contaminavi hereditatem meam, et dedi eos in manu tua. Non posuisti eis misericordias. Super senem aggravasti jugum tuum valde, et dixisti: In sempiternum ero domina. Non posuisti haec super cor tuum, neque recordata es novissimi tui. Et nunc audi haec, delicata, et habitans confidenter, quae dicis in corde tuo: Ego sum, et non est praeter me amplius. Non sedebo vidua, et ignorabo sterilitatem. Venient tibi duo haec subito, in die una, sterilitas et viduitas. Universa venerunt super te propter multitudinem maleficiorum tuorum, et propter duritiam incantatorum tuorum vehementem. Et fiduciam habuisti in malitia tua, et dixisti: Non est qui videat me. Sapientia tua et scientia tua, haec decepit te. Et dixisti in corde tuo: Ego sum, et praeter me non est altera. Veniet super te malum, et nescies ortum ejus; et irruet super te calamitas, quam non poteris expiare. Veniat super te repente miseria, quam nescies. Sta cum incantatoribus tuis, et cum multitudine maleficiorum tuorum, in quibus laborasti ab adolescentia tua, si forte quid prosit tibi, aut si possis fieri fortior. Defecisti in multitudine consiliorum tuorum. Stent, et salvent te augures caeli, qui contemplabantur sidera, et supputabant menses, ut ex eis annuntiarent ventura tibi. Ecce facti sunt quasi stipula, ignis combussit eos. Non liberabunt animam suam de manu flammae: non sunt prunae quibus calefiant, nec focus ut sedeant ad eum. Sic facta sunt tibi in quibuscumque laboraveras. Negotiatores tui ab adolescentia tua, unusquisque in via sua erraverunt. Non est qui salvet te.

Hic praedicit regni Babylonis destructionem: et circa hoc tria facit. Primo comminatur dejectionis poenam; secundo ostendit culpam, ibi, *Iratus sum super populum meum*; tertio aufert evasionis fiduciam, ibi, *Stent et salvent te augures caeli*. Circa primum tria. Primo praedicit eorum dejectionem quantum ad gloriam, quam amiserunt: *Descende*, de altitudine tuae potentiae, *sede*, sicut vilis et abjecta, *virgo*, quia non ante vastata; vel propter teneritudinem deliciarum. *Solium*, dignitas regia, mollis sicut reginae solent esse. Esther penult.: « Prae « teneritudine corpus suum sustentans. » Quasi dicat: Non eris ulterius regina. Luc. 1: « Deposuit « potentes de sede, et exaltavit humiles. » Secundo quantum ad ignominiam, quam incurrit: *Tolle molam*, quod erat opus ancillarum, quasi in collo ejus per significati actum, *denuda turpitudinem*, idest membra turpia, vel ad libidinem hostium, vel transiens pedibus tuis flumina. Oseae 4: « Gloriam eorum in ignominiam dabo. » Et ostendit hujus ignominiae auctorem, *Ultionem capiam*, quamvis potens. *Redemptor noster*: vox populi de ejus servitute liberati. Supra 35: « Dominus ultionem « adducet retributionis. » Tertio quantum ad confusionis verecundiam, *Sede tace*, sicut ille qui erubescit non audet loqui, nec coram hominibus apparere. 1 Reg. 2: « Impii in tenebris conticescent. » *Iratus sum*. Hic ponit eorum culpam, quae est causa talis poenae: et ponit tres species. Primo dominii crudelitatem contra Judaeos, ponens concessam potestatem: *Iratus sum*, propter peccata eorum, volens eos punire: *contaminavi*, a te contaminari permisi, *hereditatem*, populum Israel. Supra 19: « Hereditas mea Israel. » Jerem. 12: « Reliqui domum meam, dimisi hereditatem meam. « Et ponit potestatis abusionem: » *Non posuisti eis misericordias. Super senem*, qui est etiam hostibus miserendus. Thren. 4: « Facies senum non erubuerunt. » Secundo cordis elationem: *Et dixisti*, ponendo superbam cogitationem: *In sempiternum ero domina*. Apoc. 18: « In corde suo dicit: Sedeo « regina. » Ponens etiam superborum fatuitatem, qui non excogitabant futura: *Non posuisti haec*, quae tibi supervenient. Eccl. 11: « In die bonorum « ne immemor sis malorum. » Et ibid. 7: « In « omnibus operibus tuis memorare novissima tua, « et in aeternum non peccabis. » Et ponit spei frustrationem. *Nunc audi. Vidua*, per privationem regni; *sterilis*, in amissione populi, qui munitus est (1) *Subito*, ex insperato. Supra 30: « Subito « dum non speratur veniet contritio ejus. Oseae 9: « Da eis Domine vulvam sine liberis, et ubera a« rentia. » Tertio maleficiorum multitudinem, *Universa*. Et ponit tria. Primo maleficia quibus intendit, *Maleficiorum:* quia hujusmodi arte abundabant. Deut. 18: « Non sit in te qui divinos consulat. » Secundo errorem quem ex his incurrit, scilicet poenae immunitatem ab his qui negabant divinam providentiam, *Et*

(1) *Forte* punitus vel mortuus.

fiduciam, ut secure peccarent (1). *Non est*, Deus, *qui videat me*, peccantem ut puniat. Job 24: « O-« culus adulteri observat caliginem. » Et ponit aeternitatem a divinis, qui hoc promittebant. *Sapientia tua*, quantum ad eos qui de divinis se intromittebant; *scientia* (2), quantum ad illos qui de humanis. Jerem. 10: « Stultus factus est omnis « homo a scientia sua. » Tertio ponit poenam quam ex hoc promeruit: *Veniet super te malum, et nescies ortum ejus:* loquitur more astrologorum, qui docent considerare ortus regnorum secundum ortum planetarum. 1 Thessal. 5: « Cum dixerint, « Pax et securitas, tunc superveniet eis repentinus « interitus. » *Sta cum incantatoribus tuis.* Hic excludit evasionis fiduciam; et circa hoc duo facit. Primo excludit spem de sapientibus, excludens eorum auxilium, quantum ad maleficos: *Sta cum incantatoribus.... ab adolescentia*, idest, a quo condita fuit, artibus magicis plena fuit. Et quantum ad astrologos, *Stent*, contra hostes, si possunt: his enim artibus etiam abundabant. Jerem. 10: « A « signis caeli nolite metuere, quae timent gentes. » Et comminatur sapientibus incendium: *Ecce facti sunt quasi stipula*, scilicet sapientes vobiscum. *Non sunt prunae, quibus calefiant*; sed quibus tota civitas comburatur; vel quia tempore frigoris combusta fuit civitas, ut simul frigore et igne punirentur. Vel non sunt in te prunae divinae sapientiae. Eccli. 21: « Stupa collecta synagoga peccan-« tium, et consummatio illorum flamma ignis. » Secundo excludit spem de negotiationibus, *Negotiatio*, quibus etiam abundabant; vel magi, qui sibi mendacia pro veritate vendebant. Supra 13: « U-« nusquisque ad proximum suum stupebit, facies « combusta vultus eorum. »

(1) *Al.* peccantes.
(2) Al. *sciant*.

CAPUT QUADRAGESIMUMOCTAVUM.

Audite haec, domus Jacob, qui vocamini nomine Israel, et de aquis Juda existis; qui juratis in nomine Domini, et Dei Israel recordamini, non in veritate, neque in justitia. De civitate enim sancta vocati sunt, et super Deum Israel constabiliti sunt. Dominus exercituum nomen ejus. Priora ex tunc annuntiavi, et ex ore meo exierunt, et addita feci ea: repente operatus sum, et venerunt. Scivi enim quia durus es tu, et nervus ferreus cervix tua, et frons tua aerea. Praedixi tibi ex tunc, antequam venirent indicavi tibi; ne forte diceres; Idola mea fecerunt haec, et sculptilia mea et conflatilia mandaverunt ista. Quae audisti vide omnia. Vos autem non annuntiastis. Audita tibi feci nova ex tunc, et conservata sunt quae nescis. Nunc creata sunt, et non ex tunc; et ante diem, et non audisti ea; ne forte dicas: Ecce ego cognovi ea. Neque audisti neque cognovisti, neque ex tunc aperta est auris tua. Scio enim quia praevaricans praevaricaberis, et transgressorem ex utero vocavi te. Propter nomen meum longe faciam furorem meum, et laude mea infrenabo te ne intereas. Ecce excoxi te, sed non quasi argentum, elegi te in camino paupertatis. Propter me, propter me faciam ut non blasphemer; et gloriam meam alteri non dabo. Audi me, Jacob et Israel, quem ego voco. Ego ipse, ego primus, et ego novissimus: manus quoque mea fundavit terram, et dextera mea mensa est caelos. Ego vocabo eos, et stabunt simul. Congregamini omnes vos, et audite. Quis de eis annuntiavit haec? Dominus dilexit eum, faciet voluntatem suam in Babylone, et brachium suum in Chaldaeis. Ego ego locutus sum, et vocavi eum; adduxi eum, et directa est via ejus. Accedite ad me, et audite hoc. Non a principio in abscondito locutus sum. Ex tempore antequam fierent ibi eram; et nunc Dominus Deus misit me, et spiritus ejus. Haec dicit Dominus Deus redemptor tuus, sanctus Israel. Ego Dominus Deus tuus docens te utilia, gubernans te in via qua ambulas. Utinam attendisses mandata mea. Facta fuisset sicut flumen pax tua, et justitia tua sicut gurgites maris. Et fuisset quasi arena semen tuum et stirps uteri tui ut lapilli ejus. Non interiisset, et non fuisset attritum nomen ejus a facie mea. Egredimini de Babylone, fugite a Chaldaeis. In voce exultationis annuntiate, auditum facite hoc, et efferte illud usque ad extrema terrae. Dicite: Redemit Dominus servum suum Jacob. Non sitierunt in deserto cum educeret eos. Aquam de petra produxit eis, et scidit petram, et fluxerunt aquae. Non est pax impiis, dicit Dominus.

Hic promittit populi liberationem. Et dividitur in duas. In prima promittit liberationem; in secunda exequitur liberationis ordinem, infra 49: « Audite « insulae, et attendite populi de longe. » Prima in duas. In prima excitat attentionem, commemorans tria in quibus gloriabantur; scilicet dignitatem generis, qua ex sanctis patribus: *De aquis*, idest semine. Contra quod Matth. 3: « Ne velitis dicere: « Patrem habemus Abraham. » Privilegium divinae cognitionis: *Qui juratis*, invocantes nomen ejus, *recordamini*, quantum ad cognitionem *ejus* (1), *non in veritate*, cordis, *neque in justitia*, operis. Supra 29: « Populus hic labiis me honorat, cor autem « eorum longe est a me. » Cultum sacrae religionis: *De civitate sancta*, scilicet Jerusalem, in qua cultus sacrificiorum, *vocati*, Jerusalem muri. 2 Machab. 5: « Non propter locum gentem, sed propter « gentem locum elegit Dominus. » Secundo promittit liberationem: *Priora ex tunc annuntiavi:* et circa hoc duo facit. Primo ostendit Dei promittentis majestatem ex praenuntiatione futurorum; secundo ex creatione rerum, ibi, *Audi me, Jacob, et Israel, quem ego voco.* Circa primum tria. Primo assignat praenuntiationis quorumdam futurorum rationem, ponens ipsam praenuntiationem: *Priora*, quae scilicet jam praeterierunt, *ex tunc*, quando adhuc erant futura, *repente*, quantum ad alios quibus non sunt praenuntiata. Eccli. 42: « Annuntians « quae praeterierunt, et quae superventura sunt: « revelans vestigia occultorum. » Ponens hujus rationem (2) quae sumitur ex eorum conditione: quam primo ponit, *Scivi enim*, ab aeterno. *Durus* ad resipiscendum a malis; *cervix*, idest cervicositas proprii sensus; *nervus ferreus*, qui non potest flecti, *frons tua*, propter inverecundiam. Act. 7: « Dura « cervice, et incircumcisi cordibus et auribus, vos

(1) Al. *pius*.
(2) *Al.* in hujus rationem.

« semper Spiritui sancto restitistis. » Deuter. 31: « Ego scio contentionem tuam, et cervicem tuam « durissimam. » Jerem. 3: « Frons meretricis facta « est ei, noluit erubescere. » Et deinde ex hoc elicit rationem, *Praedixi*; quasi dicat: Quia pronus eras ad idolatriam, *praedixi tibi*, ne beneficia mea idolis ascriberes. Oseae 2: « Vadam post amatores « meos, qui dant panes mihi. » Ponens praenuntiatorum manifestationem, *Quia audisti*, a me praedicta tibi, *vide*, impleta. Psalm. 47: « Sicut audi« vimus sic vidimus in civitate Domini virtutum. » Secundo assignat rationem absconsionis quorumdam futurorum, ponens primo ipsam absconsionem. Sicut dictum est, quaedam futura praedixi; sed quaedam futura *conservata sunt*, idest in mea praescientia, *quae nescio*, quia non tibi revelavi. *Nunc*, idest in tempore, *creata sunt*, idest in effectum producta, *et non ex tunc*, quando praescivi ea; *et ante diem*, impletionis ipsorum, *et non audisti*, nec a me, nec ab idolis. 4 Reg. 4: « Dominus celavit « a me, et non indicavit mihi. » Assignat etiam hujus rationem, *Ne forte;* quasi dicat: Ideo non revelavi ut sentires defectum tuum, et deorum tuorum, in hoc quod de futuris non potes sentire vel praescire, nisi quae tibi revelabo. *Cognovi*, propria industria, *Nec audisti*, ab idolis, aperta a me. Psal. 63: « Accedet homo ad cor altum, et exaltabitur « Deus. » Ponit etiam eorum conditionem, ex qua dicta ratio elicitur, *Scio enim. Ex ventre*, idest a tempore quando portabam te per desertum sicut in ventre. Exod. 32: « Cerno quod populus iste « populus durae cervicis sit. » *Praevaricatorem ex utero vocavi te.* Tertio excludit quamdam objectionem, ibi, *Propter nomen meum.* Posset enim aliquis quaerere: Ex quo tam duri sunt, quare ergo eis bona promittis, et fecisti? Et hujus objectionis primo ponit responsionem, commemorans tria beneficia eis exhibita: *Propter nomen meum*, non propter meritum tuum, *longe faciam*, vel feci, liberando a poenis. Ezech. 36: « Non propter vos « faciam, domus Israel, sed propter nomen meum, « quod polluistis in gentibus ad quas intrastis. » *Et laude mea infrenabo te;* idest obligavi te ad caeremonias et laudes meas, ne sacrificia idolis offerens interires. Psalm. 31: « In camo et freno « maxillas eorum constringe, qui non approximant « ad te. » *Ego excoxi*, volens purgare per tribulationes, *sed non quasi argentum*, quod purgatur. Tu autem non correctus es. Jerem. 6: « Frustra con« flavit conflator. » *Elegi*, purgans scilicet te per paupertatem, puniens te spoliatione rerum. Gregorius: « Quos infirmitas rerum vulnerat, medicina « paupertatis sanat. » Et hoc paterne corrigendo. Secundo ponit responsionis expositionem: *Propter me . . . ut non blasphemer*, ne dicar impotens salvare populum quem elegi mihi; *et gloriam*, ne scilicet idola me fortiora judicentur. Supra 42: « Gloriam meam alteri non dabo, et laudem meam « sculptilibus. » *Audi me Jacob et Israel quem ego voco.* Hic ostendit divinam majestatem ex creatione rerum. Proprium opus *vocabo*, imponens proprium nomen: *stabunt*, parati ad obediendum. Supra 40: « Quis appendit molem terrae tribus digitis? » *Congregamini omnes vos, et audite.* Hic praedicit ipsius prosperitatem; et primo ostendit hujus facti aliis absconsionem, *Quis de eis?* scilicet idolis; quasi dicat, nullus. Supra 41: « Quis annuntiavit ab « exordio, ut sciamus? » Secundo ipse praedicit ipsius prosperitatem: *Dominus dilexit eum*, scilicet Cyrum, promovens ipsum in regnum, *in Babylone*, capiens ipsam, *brachium*, idest per virtutem meam interficiens eos. Tertio ostendit prosperitatis rationem ex divino auxilio: *Ego ego locutus sum, et vocavi eum. Directa*, non simpliciter, sed ad hoc quod Babylonem destrueret; alias non posset exponi de Cyro, sed tantum de Christo, nec de Jerusalem, quia ille idolatra fuit. Psalm. 106: « Deduxit « eos in viam rectam, ut irent in civitatem ha« bitationis. » *Accedite ad me, et audite hoc.* Hic promittit liberationem: et circa hoc tria facit. Primo excitat attentionem, ponens divinam auctoritatem: *Non in abscondito*, sed tunc populus audiebat voces: Exod. 20. *A principio*, legis datae. *Ex tempore*, praeterito, *antequam fierent*, quae praedicta sunt, *ibi eram*, praesens illis futuris, per idem nunc aeternitatis manens in tota successione temporis. Vel in persona filii, *ibi eram*, scilicet in tempore, secundum divinitatem. Ponens prophetae veritatem; quia scilicet a Deo missus, *Et nunc me.* Isaiam, vel *me* Christum hominem factum, *Deus*, Pater, *misit, et spiritus ejus*: unde tres personae designatur. Infra 61: « Spiritus Domini super me, eo « quod unxerit Dominus me: evangelizare pauperibus « misit me (1). » Secundo, ibi, *Haec dicit Dominus*, ponit captivitatis rationem, ostendens ex parte Dei paratum auxilium. *Docens*, contra ignorantiam, *et gubernas te in via*, operum, contra infirmitatem operandi. Psal. 31: « Intellectum tibi dabo, et in« struam te in via hac quam ingredieris. » Ostendens etiam ex culpa Judaeorum damnum. *Utinam attendisses mandata mea*, servans ea, *sicut flumen* abundans, *sicut gurgites*. Psal. 80: « Si populus « meus audisset me, et Israel si in viis meis ambu« lasset; pro nihilo forsitan inimicos eorum humi« liassem, et super tribulantes eos misissem manum « meam. » Tertio ibi, *Egredimini de Babylone*, praedicit liberationem: et circa hoc tria facit. Primo indicit eis a captivitate exitum, ita certus de liberatione ac si esset praesens. *Egredimini*, Apoc. 18: « Egredimini de illa omnes qui habitatis in illa. » Et indicit quod annuntient Dei beneficium. *Annuntiate*, Jer. 50: « Vox fugientium, et eorum qui « evaserunt de terra Babylonis, ut annuntient in Sion « ultionem Dei nostri. » Secundo designat libertatis et consolationis praestitum beneficium, *Non sitierunt*: idest, ita in omnibus eis Dominus providit vel providebit, sicut quando egressi sunt de Aegypto. Psal. 104: « Percussit petram, et fluxerunt aquae. » Tertio aufert impiis pacis solatium, *Non est pax.* 4 Reg. 9: « Quid tibi et paci? respon« dit Jehu. »

Nota super illo verbo, *Elegi te in camino paupertatis*, quia paupertas confert multa. Primo peccatorum recognitionem. Secundo virtutum conservationem. Eccli. 10: « Pauper gloriatur per disci« plinam et timorem suum. » Tertio cordis quietem. Tob. 5: « Sufficiebat nobis paupertas nostra, « ut divitias computaremus hoc quod videbamus, « filium nostrum. » Quarto desiderii impletionem. Psal. 9: « Desiderium pauperum exaudivit Domi« nus. » Quinto divinae dulcedinis participationem. Psal. 67: « Parasti in dulcedine tua pauperi, Deus. »

(1) Al. *Deus*, Pater. Unde tres personae designantur, *meminit*, infra 65, Spiritus Domini super me, *et spiritus ejus*, evangelizare pauperibus misit me.

Sexto exaltationem. 1 Reg. 2: « Suscitans de pulvere egenum. » Septimo caelestem hereditatem. Matth. 5: « Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum caelorum. »

CAPUT QUADRAGESIMUMNONUM.

Audite insulae, et attendite populi de longe. Dominus ab utero vocavit me, de ventre matris meae recordatus est nominis mei. Et posuit os meum quasi gladium acutum, in umbra manus suae protexit me, et posuit me sicut sagittam electam. In pharetra sua abscondit me, et dixit mihi: Servus meus es tu, Israel, quia in te gloriabor. Et ego dixi: In vacuum laboravi, sine causa, et vane fortitudinem meam consumpsi. Ergo judicium meum cum Domino, et opus meum cum Deo meo. Et nunc haec dicit Dominus formans me ex utero servum sibi, ut reducam Jacob ad eum, et Israel non congregabitur. Et glorificatus sum in oculis Domini, et Deus meus factus est fortitudo mea. Et dixit: Parum est ut sis mihi servus ad suscitandas tribus Jacob, et faeces Israel convertendas. Dedi te in lucem gentium, ut sis salus mea usque ad extremum terrae. Haec dicit Dominus redemptor Israel, Sanctus ejus, ad contemptibilem animam, ad abominatam gentem, ad servum dominorum: Reges videbunt; et consurgent principes, et adorabunt propter Dominum, quia fidelis est, et Sanctum Israel qui elegit te. Haec dicit Dominus: In tempore placito exaudivi te, et in die salutis auxiliatus sum tui. Et servavi te: et dedi te foedus populi, ut suscitares terram, et possideres hereditates dissipatas, ut diceres his qui vincti sunt, Exite; et his qui sunt in tenebris, Revelamini. Super vias pascentur, et in omnibus planis pascuae eorum. Non esurient neque sitient, et non percutiet eos aestus et sol: quia miserator eorum reget eos, et ad fontes aquarum potabit eos. Et ponam omnes meos in viam, et semitae meae exultabuntur. Ecce isti de longe venient, et ecce illi ab aquilone, et mari, et isti de terra australi. Laudate caeli, et exulta terra, jubilate montes laudem: quia consolatus est Dominus populum suum; et pauperum suorum miserebitur. Et dixit Sion: Dereliquit me Dominus, et oblitus est mei. Numquid oblivisci potest mulier infantem suum ut non misereatur filio uteri sui? Et si oblita illa fuerit, ego tamen non obliviscar tui. Ecce in manibus meis descripsi te, muri tui coram oculis meis semper. Venerunt structores tui; destruentes te, et dissipantes a te exibunt. Leva in circuitu oculos tuos, et vide: omnes isti congregati sunt, venerunt tibi. Vivo ego, dicit Dominus, quia omnibus his velut ornamento vestieris, et circumdabis tibi eos quasi sponsa. Quia deserta tua, et solitudine tuae, et terra ruinae tuae nunc angusta erunt prae habitatoribus; et longe fugabuntur qui absorbebant te. Ad haec dicent in auribus tuis filii sterilitatis tuae: Angustus est mihi locus, fac spatium mihi ut habitem. Et dices in corde tuo: Quis genuit mihi istos? Ego sterilis, et non pariens, transmigrata et captiva; et istos quis enutrivit? Ego destituta, et sola; et isti ubi erant? Haec dicit Dominus Deus: Ecce lavabo ad gentes manum meam, et ad populos exaltabo signum meum. Et afferent filios tuos in ulnis, et filias tuas super humeros portabunt. Et erunt reges nutritii tui, et reginae nutrices tuae. Vultu in terra dimisso adorabunt te, et pulverem pedum tuorum lingent. Et scies quia ego Dominus, super quo non confundentur qui expectant eum. Numquid tolletur a forti praeda; aut quod captum fuerit a robusto, salvum esse poterit? Quia haec dicit Dominus: Equidem et captivitas a forti tolletur, et quod ablatum fuerit a robusto, salvabitur. Eos vero qui judicaverunt te, ego judicabo, et filios tuos ego salvabo. Et cibabo hostes tuos carnibus suis; et quasi musto, sanguine suo inebriabuntur: et sciet omnis caro quia ego Dominus salvans te, et redemptor tuus fortis Jacob.

In parte ista exequitur magis in speciali liberationis ordinem: et circa hoc duo facit. Primo populus confitetur accepta beneficia; secundo accipit promissionem de futuris, ibi, *Et ego dixi: in vacuum laboravi, sine causa et vane fortitudinem meam consumpsi.* Circa primum quatuor beneficia confitetur. Primo privilegium divinae electionis; et continuatur ad id quod dixerat supra propheta populo ut annuntiaret. Unde statim subjungitur vox populi annuntiantis, et dicentis, *Audite. Ab utero*, eligens me in ipsis patribus. Ps. 21: « De ventre matris meae Deus meus es tu, ne discesseris a me. » Secundo efficaciam orationis: *Et posuit os meum*, orationem, *quasi gladium*, penetrantem usque ad aures Dei et viscera misericordiae. Eph. ult.: « Et gladium spiritus, quod est verbum Dei. » Tertio auxilium divinae protectionis: *in umbra*, idest sub protectione potentiae suae, *sicut sagittam electam*, sagittarius ad conservandum. Psal. 16: « Sub umbra alarum tuarum protege me. » Psal. 26: « Abscondit me in tabernaculo suo, protexit me in abscondito tabernaculi sui. » Quarto gloriam divinae virtutis: *Et dixit mihi: In te gloriabor*; idest, per magnalia in te ostensa gloriosus apparebo. Supra 43: « Omnis qui invocat nomen meum, in gloriam meam creavi eum. » Secundum alios haec est vox Cyri, cujus nomen praenuntiatum est ab Isaia antequam nasceretur, supra 45: cujus verba comminatoria quasi gladius erant, et protectus est ne avus suus eum interficeret, et servatus quasi electa sagitta ad tempus statutum; cui et (1) annuntiatum est, populum Israel Dei servum esse. Aliter exponitur de Christo; cujus nomen ab Angelo praenuntiatum; verbum praedicationis, gladius penetrans corda; protectus secundum infirmitatem carnis a potentia divinitatis, et electus inter omnes ad salutem generis humani implendam. Et dicitur *Israel*, quia ex populo Israel secundum carnem natus est. *Et ego dixi: In vacuum laboravi, sine causa et vane fortitudinem meam consumpsi.* Hic Dominus promittit futura beneficia: et primo promittit prophetae Isaiae exaltationem; secundo populo liberationem, ibi, *Haec dicit Dominus redemptor Israel.* Circa primum duo. Primo ponitur prophetae allegatio proponentis laborem suum in praedicando, quamvis ex culpa audientium non sit fructus secutus: et concludit: *Ergo judicium meum*, pro me, *cum Domino*, coram ipso, *et opus meum*, quasi gratum ipsi. Jer. 6: « Frustra conflavit conflator. » Secundo ponit Dei responsionem: *Et nunc haec dicit Dominus:* et primo significatur allegationis attestatio, *Et reducam*, quasi dicat: Ad (2) hoc me ex ventre matris eligens, ut revocem populum suum ad ipsum. *Et congregabitur*, ad ipsum per meam praedicationem. *Et* tamen *glorificatus sum.* Habac. 3: « Dominus Deus fortitudo

(1) *Al. deest* et.
(2) *Al.* ex.

« mea, et ponet pedes meos quasi cervorum. » Secundo ponitur ipsa responsio, *Et dixit*; quasi dicat: Intantum ministerium tuum honorificabo ut non solum in Judaeis, sed in omnibus gentibus per te salus mea annuntietur. Roman. 3: « An Judaeo« rum tantum Deus? . . . Immo et gentium. » Hoc etiam plane de Christo exponitur, qui sua praedicatione et mortis consummatione non solum fructum in Judaeis fecit, sed gentes etiam illuminavit et salvavit. Similiter etiam de Cyro, licet magis extorte, quia per beneficia secundum intentionem Domini populum ad Dei cultum revocavit, cui a Deo datum est dominium super multas gentes.

Nota super illo verbo, *Audite*, quia verba Dei sunt audienda, quia sunt utilia primo ad intellectus illustrationem. Prov. 6: « Mandatum lucerna, et « lex lux. » Secundo ad affectus dulcedinem. Ps. 118: « Quam dulcia faucibus meis eloquia tua! Su« per mel ori meo. » Tertio ad amoris accensionem. Jer. 20: « Factum est verbum Domini in « corde meo sicut ignis. » Ps. 9: « Eloquia Domi« ni eloquia casta, argentum igne examinatum. » Quarto ad operis rectitudinem. Psal. 34: « Dirige « me in veritate tua. » Quinto ad gloriae adeptionem. Prov. 3: « Custodi legem atque consilium. » Sexto ad aliorum instructionem. 1 ad Tit. 3: « O« mnis doctrina divinitus inspirata, utilis est ad « docendum. »

Haec dicit Dominus redemptor Israel. Hic promittit liberationem: et circa hoc duo facit. Primo promittit liberationem: secundo excludit eorum dubitationem, ibi, *Et dixit Sion.* Circa primum tria. Primo ponit liberationem praecedentia, scilicet Judaeorum venerationem, quae fuit causa liberationis: et commemorat pristinam despectionem: *Contemptibilem*, propter populi imbecillitatem, *abominatam*, propter cultus singularitatem, *servum*, propter subjectionem diversis gentibus. Supra 18: « Ad gentem « divulsam mittam te. » Et ponit ipsam venerationem: *Reges videbunt* magnalia mea quae per te ostendam, *et adorabunt*, sicut, ad litteram, Nabuchodonosor Danielem; et Cyrus, et alii principes ejus honoraverunt Esdram. Aliud praeambulum est regis liberantis exaltatio, scilicet Cyri: *In tempore placito*, quando placuit mihi salvare populum meum, *exaudivi*, exaltans te in regnum, secundum desiderium tuum. Et exaltationis fructum: *Et servavi in foedus* implendum populi mei. *Revelamini*, idest illuminamini. Vel de Christo, qui fuit in passione contemptus, et quasi servus judicatus. Infra 53: « Vidimus eum, et non erat aspectus; et desideravi« mus eum, despectum, et novissimum virorum: » sed postmodum a regibus adoratus. Psalm. 71: « A« dorabunt eum omnes reges terrae, omnes gentes « servient ei. » *In tempore placito*, scilicet tempore gratiae. 2 Corinth. 6: « Ecce nunc tempus accepta« bile, ecce nunc dies salutis. » Secundo ponit liberationem consequentia, promittens liberatis bonorum copiam: *Super vias pascentur*; idest, ita abundanter consolationibus perfruentur sicut oves in pascuis, quando etiam in via praeter solitum invenirentur. Ezech. 34: « Requiescent in herbis virenti« bus. » Quantum ad malorum carentiam, et defectus, *Non esurient*; et nocumenti illati, *aestus*, tribulationis; *et sol*, tyranni facientes (1) ipsam. Psalm. 120: « Per diem sol non uret te, neque luna per « noctem. » Et assignat utriusque causam. *Quia miserator eorum teget eos . . . Aquarum*, consolationum. Psalm. 22: « Dominus regit me, et nihil « mihi deerit; in loco pascuae ibi me collocavit. » Tertio promittit ipsam liberationem, ponens tria: scilicet aliorum praeparationem: *Et ponam omnes montes*; idest, Principes auxiliabuntur vobis ad revertendum. Supra 40: « Omnis vallis implebitur, « et omnis mons et collis humiliabitur. » Ponens etiam captivorum reversionem: *Ecce isti de longe venient*, idest ab oriente, *mari*, occidente. Jer. 31: « Ad« ducam eos ab aquilone. » Ponit etiam gratiarum actionem: *Laudate caeli.* Psalm. 68: « Laudent illum « caeli et terra, mare et omnia reptilia in eis. » *Et dixit Sion: Dereliquit me Dominus, et oblitus est mei.* Hic excludit eorum dubitationem: et primo illam quae oriebatur ex divina indignatione; secundo illam quae ex eorum dejectione, ibi, *Et dices in corde tuo*; tertio illam quae oriebatur ex hostium protestate, ibi, *Numquid oblivisci potest mulier infantem suum?* Circa primum duo. Primo ponit dubitationem, *Dereliquit*, sine auxilio; et ideo non possum sperare liberationem. Baruch 4: « Dereli« cta sum sola. » Secundo excludit eam per similitudinem matris: *Numquid oblivisci potest mulier infantem suum?* Tertio adhibet promissionem de civitatis instauratione: et primo quantum ad reaedificationem murorum, divinum propositum, *Ecce in manibus*; quasi dicat: Ita teneo te in memoria sicut qui scribit, aut facit aliud signum in manu sua, ut sit ei memoria alicujus rei. *Muri tui*; quasi, jam video reaedificationem murorum tuorum. Psalm. 89: « Mille anni ante oculos tuos tamquam dies « hesterna quae praeteriit. Et expletionis modum: « *Venerunt structores*, idest reaedificatores, scilicet « Zorobabel, et Jesus, et alii, jam in oculis meis, *dissipantes*, Chaldaei. Zach. 4: « Manus Zorobabel « fundaverunt domum istam, et manus ejus perfi« cient eam; et scientes quia Dominus exercituum « misit me ad vos. » Secundo quantum ad habitationem virorum: et circa hoc tria facit. Primo praedicit civium adunationem: *Leva in circuitu oculos tuos.* Baruch 4: « Circumspice, Jerusalem, ad « orientem, et vide jucunditatem quae veniet tibi. » Secundo civitatis rehabitationem, ostendens quod habitabitur. *Vivo ego*, modus juramenti, *velut ornamento vestieris*: sicut sponsa vestibus, sic urbs ornatur civibus. Infra 61: « Indue te vestimento sa« lutis. » Ostendens quod habitatoribus implebitur: *Quia deserta*, quantum ad habitatores, *solitudo*, quantum ad cultores; *ruinae*, quantum ad muros destructos. Zach. 2: « Absque muro habitabitur. » Tertio etiam ostendit quia ab hostibus vacuabitur: *Longe fugabuntur qui absorbebant te.* Tertio praedicit habitatorum multitudinem: *Ad haec dicent filii sterilitatis*, idest qui nati sunt quando te sterilem credebant, vacuatam habitatoribus. Infra 54: « Dilata locum tentorii tui. » *Et dices in corde tuo?* Hic excludit secundam dubitationem: et primo ponit admirationem, *Et dices*, prae admiratione: *Sterilis*, quia non erant in me viri, qui filios generarent; *destituta*, divino auxilio. Infra 66: « Quis « audivit unquam tale? » Secundo excludit dubitationem, ponens modum multitudinis habitatorum: *Haec dicit Dominus*: quantum ad tria. Primo quantum ad divinam inspirationem: *Ecce levabo manum*, quasi in signum, *et ad populos exaltabo signum meum.* Supra 11: « Levabit signum in nationibus. » Secun-

(1) *Al.* tacieus.

do quantum ad honorificam reductionem: *Et afferent filios tuos in ulnis,* in quo significatur auxilium quod a gentibus habuerunt. *Reges nutritii,* providentes tibi in necessariis. Baruch 5: « Adducet « Dominus illos. » Tertio assignat hujus rationem: *Et scies quia ego Dominus.* Psal. 30: « In te Do- « mine speravi, non confundar in aeternum. » *Numquid tolletur a forti praeda?* Hic excludit tertiam dubitationem: et primo ponit ipsam, *A forti,* Nabuchodonosor; secundo excludit eam: *Quia haec dicit Dominus*: primo ponens liberationis beneficium, *Et captivitas,* scilicet Judaeorum. Job 29: « Con- « terebam molas iniqui. » Secundo liberationis modum, ponens hostium destructionem. *Vos,* scilicet Chaldaeos, *judicaverunt,* injuste. Soph. 3: « Ego « interficiam omnes qui afflixerunt te. » Et ponit poenae determinationem, *Et cibabo*: vel propter dissensionem, sicut supra 9: « Unusquisque carnem « brachii sui vocabit: vel propter mortuorum multitudinem, quia unus cadebat super sanguinem alterius, ac si vellet bibere: vel propter famem. Tertio ponit liberationis fructum: *Et sciet omnis caro.* Supra 40 (aliis verbis): « Videbit omnis caro sa- « lutare Dei nostri. »

CAPUT QUINQUAGESIMUM.

Haec dicit Dominus: Quis est hic liber repudii matris vestrae, quo dimisi eam; aut quis est creditor meus, cui vendidi vos? Ecce enim in iniquitatibus vestris venditi estis, et in sceleribus vestris dimisi matrem vestram: quia veni, et non erat vir; vocavi, et non erat qui audiret. Numquid abbreviata et parvula facta est manus mea ut non possim redimere; aut non est in me virtus ad liberandum? Ecce in increpatione mea desertum faciam mare, ponam flumina in siccum. Computrescent pisces sine aqua, et morientur in siti. Induam caelos tenebris, et saccum ponam operimentum eorum. Dominus dedit mihi linguam eruditam, ut sciam sustentare eum qui lapsus est, verbo. Erigit mane, mane erigit mihi aurem: et audiam quasi magistrum. Dominus Deus aperuit mihi aurem; ego autem non contradico, retrorsum non abii. Corpus meum dedi percutientibus, et genas meas vellentibus. Faciem meam non averti ab increpantibus et conspuentibus in me. Dominus Deus auxiliator meus: et ideo non sum confusus; ideo posui faciem meam ut petram durissimam, et scio quoniam non confundar. Juxta est qui justificat me. Quis contradicet mihi? Stemus simul. Quis est adversarius meus? Accedat ad me. Ecce Dominus Deus auxiliator meus. Quis est qui condemnet me? Ecce omnes quasi vestimentum conterentur, tinea comedet eos. Quis ex vobis timens Dominum, audiens vocem servi sui? Qui ambulavit in tenebris, et non est lumen ei, speret in nomine Domini, et innitatur super Deum suum. Ecce vos omnes accendentes ignem, accincti flammis, ambulate in lumine ignis vestri, et in flammis quas succendistis. De manu mea factum est hoc vobis: in doloribus dormietis.

Hic incipit removere impedimenta liberationis: et primo removet impedimenta; secundo apponit remedia, cap. 53: *Quis credidit auditui nostro?* Circa primum removet tria impedimenta. Primo divinorum beneficiorum; secundo abjectionem personarum, cap. 51: *Audite me qui sequimini quod justum est*; tertio copiam rerum, cap. 52: *Consurge, consurge, induere fortitudine tua Sion.* Circa primum tria. Primo excludit impedimentum; secundo ponit seipsum in exemplum: *Dominus dedit mihi linguam eruditam*; tertio concludit salubre consilium, ibi, *Quis ex vobis timens Dominum?* Circa primum duo. Primo excludit defectum divinorum beneficiorum ex parte divinae voluntatis, secundo ex parte divinae potestatis: *Numquid abbreviata et parvula facta est manus mea?* Circa primum tria. Primo excludit divinae voluntatis defectum, quasi non vellet ex seipso Deus benefacere: excludens duplicem modum alienationis: scilicet modum alienandi uxorem, qui erat per libellum repudii, sicut dicitur Deut. 24: quod quidem eis permissum est ad duritiam cordis ipsorum, Matth. 19: ibi, *Quis est hic liber repudii matris vestrae quo dimisi eam?*

Sed contra. Jer. 3: « Pro eo quod moechata es- « set Israel, dimisissem eam. »

Et dicendum, quod Dominus, quantum est in se non repudiavit eos; sed ipsi per peccata sua Deum dimiserunt.

Excludit etiam modum alienandi possessionem: *Aut quis est creditor meus, cui vendidi vos?* quasi dicat: Vos qui estis mea hereditas. Supra 19: « He- « reditas mea Israel. » *Vendidi,* quoniam potius salvavi. Unde patet ex quo non alienavi vos a dominio meo, quod paratus sum benefacere quantum ex me est. Secundo ostendit humanae voluntatis peccatum. Psalm. 50: « Ecce enim in iniquitatibus « conceptus sum, et in peccatis concepit me mater « mea. » Rom. 7: « Ego enim homo carnalis sum, « venumdatus sub peccato. » Tertio ponit argumentum: *Quia veni,* per inspirationem; *vocavi,* per prophetas. Prov. 1: « Vocavi, et renuistis accipere « disciplinam. » *Numquid abbreviata?* Hic excludit defectum ex parte divinae potestatis, excludens primo potestatis defectum, *Abbreviata,* ut etiam longinquo non subjicere mihi possim: *parvula,* contra potestates. Infra 59: « Ecce non est abbreviata ma- « nus Domini. » Secundo ponit divinae potentiae signum, *Ecce.* Primo in aquis: *Increpatione,* idest jussione, *faciam,* si voluero, sicut feci in exitu Israel de Aegypto: Exod. 14, de mari rubro. Psalm. 105: « Increpuit mare rubrum, et exsiccatum est. » *Ponam flumina,* sicut Arnon, Numer. 21, et Jordanem, Josue 4: *Computrescent pisces,* sicut Exod. 7, quando aquae versae sunt in sanguinem. Psalm. 104: « Convertit aquas eorum in sanguinem, et oc- « cidit pisces eorum. » Secundo ostendit signa suae potentiae in caelis: *Induam caelos,* aëreos, *tenebris;* sicut in Aegypto factum est, ut habetur Exod. 10. Psal. 146: « Qui operit caelum nubibus. » *Dominus dedit mihi.* Hic ponit seipsum in exemplum: et primo quantum ad beneficii percepti gratiam; tum quantum ad eloquentiam: *Linguam eruditam, ut sciam sustentare,* confortationibus: Job 4: « Vacillantes confirmaverunt manus tuae, et ge-

« nua debilia roborasti: » tum etiam quantum ad sapientiam, *Erigit*, ad attendendum, *mane*, a principio praedicationis meae, vel a principio aetatis. Vel quia tunc solitus erat orare. Psal. 62: « In « matutinis meditabor in te. » *Aperuit*, ad intelligendum. Psal. 84: « Audiam quid loquatur in « me Dominus Deus. » Matth. 23: « Magister ve- « ster unus est, Christus. » Secundo ponit seipsum in exemplum quantum ad obedientiam: *Ego autem non contradico*, sed recipio, et accepto ipsius inspirationem, *retrorsum non abii*, a bono proposito. Supra 45: « Vae qui contradicit factori suo. » Ponit etiam obediendi constantiam (1), quia obedientiam pro nullo periculo dimisit: *Corpus meum dedi*; idest, exposui me ut talia paterer. Vel forte ad litteram haec passus est. Sed in Christo plene impletum est: Matth. 26 et 27. Jer. 12: « Dedi dilectam « animam meam in manus inimicorum. » Tertio ponit seipsum in exemplum quantum ad fiduciam quam in Deo habebat, primo ponens paratam defensionem: *Dominus Deus auxiliator meus*. Jer. 20: « Dominus mecum est tamquam bellator fortis. » Secundo fiduciae securitatem: *Et posui faciem meam ut petram durissimam*, ut timore vel rubore non moverer (2). Ezech. 3: « Ut adamantem « et silicem dedi te. » Tertio assignat securitatis rationem ex potestate adjuvantis: *Juxta est qui justificat me*, scilicet Deus. *Quis contradicet?* verbis. *Stemus simul*. Job 17: « Pone me, Domine, juxta « te, et cujusvis manus pugnet contra me. » *Adversarius*, factis. *Condemnet*, falsis judiciis. Rom. 8: « Deus qui justificat, quis est qui condemnet? » Iterum ex infirmitate impugnantis: *Ecce omnes quasi vestimentum conterentur*, vetustate, in quo naturalis defectus; *tinea*, in quo violentus. Job 13: « Qui quasi putredo consumendus sum, et quasi « vestimentum quod comeditur a tinea » Ac si diceret: Ex omnibus his sicut ego post accepta beneficia Deo obedio, et in ipso confido, ita et vos. *Quis ex vobis timens Dominum* ? Hic concludit ex exemplo suo salubre consilium: et primo ponit consilium; secundo ponit consilii contemptum, ibi, *Ecce omnes vos accendentes ignem, accincti flammis*. Consilium autem dat ut in Deo confidant: unde tria facit. Primo requirit confidentium idoneitatem, quae est ex timore et obedientia, *Servi*, Isaiae, vel cujuscumque alterius. Psalm. 25: « Quis « est homo qui timet Dominum? » Secundo ostendit confidentiae necessitatem: *Qui ambulavit in tenebris*, erroris, vel adversitatis. Joan. 11: « Qui « ambulat in nocte, offendit. » Tertio ponit ipsum consilium: *Speret in nomine Domini*. *Ecce omnes vos accendentes ignem, accincti flammis*. Hic ponit consilii contemptum, ponens tria. Primo culpam: *Accendentes*, peccatis vestris, *ignem*, vobis merentes, *accincti*, quasi ligati in peccatis vestris: vel expediti ad peccatum. Supra 1: « Erit fortitudo « vestra ut favilla stupae. » Secundo ponit poenam, *Ambulate*, quasi dicat, recipite poenam. Ps. 9: « In laboribus manuum suarum comprehensus « est peccator. » Tertio ponit punientis potentiam, *De manu*, scilicet potentiae Dei. *Dormietis*, somno mortis.

(1) *Al.* conscientiam.
(2) *Al.* deest non.

Nota super illo verbo, *In iniquitatibus venditi estis*, quia homo pro peccato vendit multa. Primo animi virtutem. Thren. 1: « Dederunt pretiosa « quaeque pro vili. » Secundo caelestem hereditatem. 3 Reg. 21: « Propitius sit mihi Dominus, ne « vendam hereditatem patrum meorum. » Tertio animae libertatem. Eccl. 10: « Nihil est iniquius « quam amare pecuniam. » Quarto divini amoris honorem. Oseae 3: « Diligit Dominus filios Israel, « et ipsi respectant ad deos alienos, et diligunt « vinacia uvarum. »

Item super illo verbo, *Ego autem non contradico*, nota quod Deo contradicunt primo infideles divinae veritati. Eccl. 4: « Ne contradicas verbo « veritatis. » Secundo impatientes divinae correctioni. Job 9: « Quis contradixit ei, et pacem ha- « buit? » Tertio impoenitentes divinae bonitati. Oseae 11: « Populus meus pendebit ad reditum « meum. »

Nota super illo verbo, *In doloribus dormietis*, quia peccatores dolent in morte primo propter corporalium amissionem. Job 27: « Dives cum dor- « mierit, nihil secum afferet. » Secundo propter conscientiae contradictionem. Sap. 5: « Poenitentiam « agentes, et prae angustia spiritus gementes. » Tertio propter futurae gloriae desperationem. Thren. ult.: « Cecidit corona capitis nostri. Vae nobis, « quia peccavimus. » Quarto propter poenae timorem. Psal. 47: « Ibi dolores ut parturientis: in « spiritu vehementi conteres naves Tharsis. »

QUINQUAGESIMUMPRIMUM.

Audite me qui sequimini quod justum est, et quaeritis Dominum. Attendite ad petram unde excisi estis, et ad cavernam laci de qua praecisi estis. Attendite ad Abraham patrem vestrum, et ad Saram quae peperit vos. Quia unum vocavi eum, et benedixi ei, et multiplicavi eum. Consolabitur ergo Dominus Sion, et consolabitur omnes ruinas ejus. Et ponet desertum ejus quasi delicias, et solitudinem ejus quasi hortum Domini. Gaudium et laetitia invenietur in ea, gratiarum actio, et vox laudis. Attendite ad me popule meus, et tribus mea me audite. Quia lex a me exiet, et judicium meum in lucem populorum requiescet. Prope est justus meus, egressus est salvator meus, et brachia mea populos judicabunt. Me insulae expectabunt, et brachium meum sustinebunt. Levate in caelum oculos vestros, et videte sub terra deorsum, quia caeli sicut fumus liquescent, et terra sicut vestimentum atteretur, et habitatores ejus sicut haec interibunt. Salus autem mea in sempiternum erit, et justitia mea non deficiet. Audite me qui scitis justum, populus meus lex mea in corde eorum. Nolite timere opprobrium hominum, et blasphemias eorum ne metuatis. Sicut enim vestimentum sic

comedet eos vermis, et sicut lanam sic devorabit eos tinea. Salus autem mea in sempiternum erit, et justitia mea in generationes generationum. Consurge, consurge, induere fortitudinem brachium Domini. Consurge sicut in diebus antiquis, in generationibus saeculorum. Numquid non tu percussisti superbum, vulnerasti draconem? Numquid non tu siccasti mare, aquam abyssi vehementis: qui posuisti profundum maris viam, ut transirent liberati? Et nunc qui redempti sunt a Domino, revertentur, et venient in Sion laudantes, et laetitia sempiterna super capita eorum. Gaudium et laetitiam tenebunt, fugiet dolor et gemitus. Ego, ego ipse, consolabor vos. Quis tu ut timeas ab homine mortali, et a filio hominis, qui quasi fenum ita arescet; et oblitus es Domini factoris tui, qui tetendit caelos et fundavit terram; et formidasti jugiter tota die a facie furoris ejus qui te tribulabat, et paraverat ad perdendum? Ubi nunc est furor tribulantis? Cito veniet gradiens ad aperiendum, et non interficiet usque ad internecionem, nec deficiet panis ejus. Ego autem sum Dominus Deus tuus, qui conturbo mare, et intumescunt fluctus ejus; Dominus exercituum nomen meum. Posui verba mea in ore tuo, et in umbra manus meae protexi te, ut plantes caelos, et fundes terram; et dicas ad Sion: Populus meus es tu Elevare, elevare, consurge Jerusalem, quae bibisti de manu Domini calicem irae ejus. Usque ad fundum calicis soporis bibisti, et potasti usque ad faeces. Non est qui sustentet eam ex omnibus filiis quos genuit, et non est qui apprehendat manum ejus ex omnibus filiis quos enutrivit. Duo sunt quae occurrerunt tibi. Quis contristabitur super te? Vastitas, et contritio, et fames, et gladius. Quis consolabitur te? Filii tui projecti sunt, dormierunt in capite omnium viarum, sicut orix illaqueatus, pleni indignatione Domini, increpatione Dei tui. Idcirco audi haec paupercula, et ebria non a vino. Haec dicit dominatur tuus, Dominus et Deus tuus, qui pugnavit pro populo suo. Ecce tuli de manu tua calicem soporis, fundum calicis indignationis meae. Non adjicies ut bibas illum ultra. Et ponam illum in manu eorum qui te humiliaverunt, et dixerunt animae tuae: Incurvare ut transeamus: et posuisti ut terram corpus tuum, et quasi viam transeuntibus.

Hic excludit secundum impedimentum, quod posset credi ex ipsa oppressione et humiliatione Judaeorum. Et dividitur in tres partes. In prima excluditur impedimentum dejectionis ex eorum paucitate; in secunda ex opprimentium potestate, ibi, *Audite me qui scitis justum*; in tertia ex poenarum gravitate, ibi, *Ego sum qui conturbo mare*. Circa primum tria. Primo excitat attentionem, ponens eorum idoneitatem: *Qui sequimini*, bonis operibus, *et quaeritis*, recta intentione. Psalm. 33: « Divites « eguerunt et esurierunt; inquirentes autem Do« minum non minuentur omni bono. » Secundo excludit paucitatis timorem, ibi, *Quia unum vocavi eum*. Tertio ponit promissionis firmitatem, ibi, *Levate in caelum oculos vestros*. Circa primum tria. Primo ponit exemplum: *Attendite ad petram* (1), scilicet Abraham, propter ejus senectutem, *excisi*, quasi violenter, non secundum cursum naturae; *caverna*, scilicet Saram, cui desierant fieri muliebria. Gen. 18, Rom. 4: « Non conside« ravit corpus suum, cum esset mortuum. » In quo ostenditur quod Deus potens est fecundare. *Quia unum vocavi*. Gen. 12. Et concludit divinae consolationis beneficium, *Consolabitur*, quantum ad reaedificationem civitatum, *omnes ruinas*. Ezech. 14: « Consolamini super malo quod induxit in Jeru« salem in omnibus. » Quantum ad culturam agrorum, *Et ponet desertum*, idest terram vestram, quae prius erat deserta. Et quantum ad laetitiam hominum, *Gaudium*. Supra 30: « Canticum erit « vobis. » Tertio executionis modum. *Attendite ad me*. Et primo ponit divinam intentionem, *Lex*, praeceptum Cyri de liberatione populi, *judicium*, ex justitia Domini promulgata, *in lucem*, consolationem. Supra 9: « Habitantibus in regione umbrae mortis « lux orta est eis. » Secundo ponit judicii propinquitatem: *Prope est justus*, scilicet Cyrus, vel Christus. *Egressus*, jam in praescientia mea. Supra 46: « Prope feci justitiam meam, et non elongabitur; « et salus mea non morabitur. » Tertio ponit judicii utilitatem: *Brachia*, potentes, *mea*, virtute, Cyrus et Darius. *Insulae*, diversae gentes in me sperabunt, videntes populi liberationem. Supra 42: « Ponet in terra judicium. » *Levate in caelos oculos vestros*. Hic ostendit divinae promissionis firmitatem per comparationem ad creaturarum mutationem. Unde primo ponit creaturae mutabilitatem, *Languescent*, quantum ad figuram, et quantum ad substantiam. Et similiter dicendum de aliis. Psal. 101: « Initio tu, Domine, terram fundasti, et opera « manuum tuarum sunt caeli. » Secundo divinae promissionis firmitatem: *Salus autem mea in sempiternum erit*, quam promitto, vel quia hoc ex me numquam deerit, cum (1) sim paratus salvare, et justitiam facere. Luc. 21: « Caelum et terra tran« sibunt, verba autem mea non transibunt. » *Audite me qui scitis justum*. Hic excludit impedimentum quod timeri poterat ex oppressione, quantum pertinet ad potestatem opprimentium: et circa hoc duo facit. Primo ponitur Domini confortatio; secundo prophetae disceptatio, ibi, *Consurge, consurge*. Circa primum primo excitat attentionem: *Qui scitis justum*, idest justitiam, quam in judiciis meis vobis revelavi. Psal. 147: « Non fecit taliter omni « nationi, et judicia sua non manifestavit eis. » *In corde*, in cognitione. Prov. 4: « Ne recedant ab « oculis tuis, custodi ea in medio cordis tui. » Secundo excludit timorem: *Nolite timere opprobrium* (2) *hominum*, qui vos contemptui habent, de sua potentia gloriantes. Prov. 21: « Ego sum « vermis, et non homo; opprobrium hominum, et « abjectio plebis. » Tertio ostendit eorum fragilitatem: *Sicut enim vestimentum sic comedet eos vermis*. Job 13: « Qui quasi vestimentum quod « comeditur a tinea. » Quarto divini auxilii firmitatem: *Salus autem mea in sempiternum erit*. Supra 45: « Israel salvatus est; in Domino salus ae« terna. »

Nota super illo verbo, *Ponet desertum ejus quasi delicias*, quia sancti habent duplices delicias. Primas gloriae, quae consistunt primo in plena Dei visione. Job 22: « Tunc super Omnipotente deliciis af« flues. » Secundo in perfecta dilectione. Tertio in copiosa refectione. Quarto in eminenti auctoritate. Secundas gratiae, quae consistunt primo in perceptione divini luminis. Psal. 138: « Nox illu« minatio mea in deliciis meis. » Secundo in proposito vel solicitudine boni operis. Eccl. 5: « Non « recordabor dierum. » Tertio in ornatu virtutum. Cant. 7: « Quam pulchra es, et quam decora in « deliciis! » Quarto in quiete cordis. Infra 58: « Vocaberis sabbatum delicatum. »

Consurge, consurge. Hic proponitur prophetae ad Deum disceptatio, qua conqueritur (3) quod hostes populi aliter quam divina fortitudine consumantur. Unde primo ponitur prophetae petitio; secundo Domini responsio, ibi, *Ego ego ipse consolabor vos*. Circa primum duo. Primo ponit suam petitionem,

(1) Al. *patrem*.

(1) *Al.* quando.
(2) Al. *timorem*.
(3) *Al.* quasi conquirentis.

in qua invocat divinae potentiae brachium: *Brachium* (1) *Domini*, idest virtus Dei, *consurge*, quasi a somno Psal. 43: « Exurge, quare dormis, Domine? » *induere*, sicut miles arma bellica, ad hostes nostros impugnandum. Psal. 92: « Induit « Dominus fortitudinem, et praecinxit se virtute. » Job 40: « Si habes brachium sicut Deus. » Allegat etiam divinae fortitudinis signum in occisione Pharaonis: *Numquid non tu percussisti superbum, vulnerasti draconem*, Pharaonem in divisione maris. Secundo annuntiat populo suae petitionis exauditionem; *Et nunc*, sicut fuit in exitu de Aegypto, *qui redempti*, de captivitate Babylonis: *Ego ego ipse consolabor vos*. Hic ponitur Domini responsio ad populum colloquentis: et primo promittit consolationem, *Consolabor*. 2 Cor. 1: « Benedictus Deus, « et Pater Domini nostri Jesu Christi, Pater mise- « ricordiarum, et Deus totius consolationis, qui « consolatur nos in omni tribulatione nostra. » Secundo excludit hostium timorem, ponens eorum fragilitatem. *Quis es tu? Quasi fenum*. Supra 40: « Omnis caro fenum, et omnis gloria ejus quasi « flos agri. » Tertio Dei protegentis potestatem: *Et oblitus es Domini factoris tui*. Deut. 32: « Deum « qui te genuit dereliquisti, et oblitus es Domini « creatoris tui? » Quarto hostis insultationem, *Ubi nunc est furor tribulantis*? Nabuchodonosor vel Senacherib. Job 20: « Si ascenderit in caelum su- « perbia tua, inde detraham te. » Tertio ostendit consolationis ordinem: *Cito veniet*, scilicet Cyrus, *ad aperiendum*, carcerem captivis, *non interficiet* vos, sicut alii reges Chaldaeorum, *nec deficiet*, vobis, *panis*, sustentationis *ipsius*. Supra 33: « Panis « ei datus est. » Supra 42: « Dedi te in foedus « populi mei. » *Ego autem sum Dominus Deus tuus*. Hic excludit impedimentum quod posset putari ex eorum dejectione quantum pertinet ad poenarum magnitudinem: et primo ponit Dei confortantis potestatem: *Ego sum qui conturbavi mare*, contra peccatores diversas tribulationem immittens. Psal. 10: « Quoniam (2) justus Dominus, et justi- « tias dilexit. » Secundo prophetae concessam auctoritatem: *Posui* (1) *verba*, o Isaias. *Caelos*, idest ut plantandos praedices (2) majores de populo, *terram*, minores; vel *plantes*, tuis doctrinis. Tertio promittit a poenis liberationem, *Elevare:* et circa hoc duo facit. Primo ponit praeteritam afflictionem; secundo promittit liberationem, ibi, *Ecce tuli de manu tua calicem soporis*. Circa primum tria. Primo ostendit poenae cumulum: *Usque ad fundum*, quasi ad ultimum poenarum perpessa: *soporis*, idest mortis. Psal. 74: « Calix in manu Domini vini meri « plenus mixto. » Secundo excludit omne humanum remedium: scilicet defensionis: *Non est qui sustentet*; liberationis, *Non est qui apprehendat*; compassionis, *Duo sunt quae occurrerunt tibi*. In rebus *vastitas*, cujus effectus est fames; in persona *contritio*, cujus ultimum est gladius occidens. Jer. 15: « Qui ad gladium. » Et consolationis, *Quis consolabitur*? Thren. 1: « Non est qui consoletur « eam ex omnibus caris ejus. » Tertio ostendit hujus rationem: *Filii tui projecti*, a terra sua. *in capite viarum*, quasi (3) existentes in via, quando ducebantur in captivitatem: *orix*, animal immundum, idest mus aquaticus, vel animal multum dormiens, scilicet glis, vel quaedam avis quae est in Africa; vel orix origis, animal mundum simile capreo, de quo Deut. 14. Et septuaginta aliter legunt *Beta*, quae est quaedam herba cito solis ardore deficiens, vel genus olerum vilissimum. *Idcirco audi haec paupercula, et ebria non a vino*. Hic promittit liberationem: et circa hoc duo facit. Primo eorum liberationem, *Inebriamini, et non a vino*, sed amaritudine poenarum. Thren. 3: « Replevit me ama- « ritudinibus, inebriavit me absynthio. » *Qui pugnavit*, in exitu de Aegypto, Exod. 14: « Dominus « enim pugnavit pro vobis. » Secundo hostium, punitionem, *Et ponam illum. Dixerunt animae tuae, Incurvare*, sub potestate nostra, adeo te vilem tractantes, sicut lutum quod conculcatur. Psalm. 9.: « Populum tuum, Domine, humiliaverunt, et here- « ditatem tuam vexaverunt. »

(1) Al. *et brachium*.
(2) Al. sciant quoniam.

(1) Al. *posuisti*.
(2) Al. praedicas.
(3) Al. qui.

CAPUT QUINQUAGESIMUMSECUNDUM.

Consurge, consurge, induere fortitudine tua. Sion: induere vestimentis gloriae tuae, Jerusalem civitas sancti, quia non adjiciet ultra ut pertranseat per te incircumcisus et immundus. Excutere de pulvere, consurge, sede Jerusalem. Solve vincula colli tui, captiva filia Sion: quia haec dicit Dominus. Gratis venumdati estis, et sine argento redimemini. Quia haec dicit Dominus Deus: In Aegyptum descendit populus meus in principio, ut colonus esset ibi, et Assur absque ulla causa calumniatus est eum. Et nunc quid mihi est hic, dicit Dominus, quoniam ablatus est populus meus gratis? Dominatores ejus inique agunt, dicit Dominus, et jugiter tota die nomen meum blasphematur. Propter hoc sciet populus meus nomen meum in die illa, quia ego ipse qui loquebar, ecce adsum. Quam pulchri super montes pedes annuntiantis et praedicantis pacem, annuntiantis bonum, praedicantis salutem, dicentis: Sion, regnabit Deus tuus. Vox speculatorum tuorum. Levaverunt vocem, simul laudabunt: quia oculo ad oculum videbunt, cum converterit Dominus Sion. Gaudete et laudate simul deserta Jerusalem; quia consolatus est Dominus populum suum, redemit Jerusalem. Paravit Dominus brachium sanctum suum in oculis omnium gentium, et videbunt omnes fines terrae salutare Dei nostri. Recedite, recedite, exite inde, pollutum nolite tangere. Exite de medio ejus, mundamini qui fertis vasa Domini. Quoniam non in tumultu exibitis, nec in fuga properabitis. Praecedet enim vos Dominus, et congregabit vos Deus Israel. Ecce intelliget servus meus, exaltabitur et levabitur, et sublimis erit valde. Sicut obstupuerunt super te multi, sic inglorius erit inter viros aspectus ejus, et forma ejus inter filios hominum. Iste asperget gentes multas; super ipsum continebunt reges os suum. Quia quibus non est narratum de eo, viderunt; et qui non audierunt, contemplati sunt.

Hic excludit tertium impedimentum liberationis, quod poterat dubitari, ex (1) inopia rerum, promittens eis gratuitam liberationem. Et dividitur in duas partes: primo enim praedicit liberationem Judaeorum a Babyloniis; secundo liberationem gentium a peccatis, ibi, *Ecce intelliget servus meus*. Circa primo duo. Primo praedicit liberationem; secundo liberationis ordinem, ibi, *Paravit Dominus brachium sanctum suum in oculis omnium gentium*. Circa primum tria. Primo pomittit liberationem gratuitam; secundo assignat liberationis causam, ibi, *Quia haec dicit Dominus Deus etc;* tertio indicit liberatis laetitiam, ibi, *Quam pulchri super montes pedes annuntiantis et praedicantis pacem!* Promittitur autem eis liberatio tribus modis. Primo ab oppressione hostium quantum ad bona quae recuperaverunt. *Consurge*, a debilitate, qua hostibus resistere non poteras; et ideo dicit: *Induere fortitudine*, sicut armis militaribus, *Sion*, in qua erat arx ad defensionem civitatis. *Consurge*, a miseria quam incurristi, spoliantibus hostibus; et ideo dicit: *Induere vestimentis gloriae tuae*. Gloria civitatis est frequentia civium, pulchritudo viarum, opulentia rerum. Baruch 5: « Exue te, Jerusalem, « stola luctus et vexationis tuae, et induere deco« re et honore ejus quae a Deo tibi est, sempi« ternae gloriae (2). » Et quantum ad hostes quos evaserunt: *Quia non adjiciet ut transeat*, quasi vastans ac dominans, *incircumcisus*, quantum ad hostes gentiles; *immundus*, quantum ad proditores ex eodem populo. Apoc. 21: « Non intrabit in eam « aliquid coinquinatum. » Secundo promittit liberationem a vilitate inhabitantium, quia derelicti sunt de pauperibus terrae, sicut dicitur 4 Reg. ult., et Jer. ult. *Excutere de pulvere*, vilitatis, *consurge*, resistens adversariis tuis, et tunc deinde *sede*, quieta. 1 Reg. 2: « Suscitans de pulvere egenum. » Tertio promittit liberationem a detentione captivorum, praecedentem (3) liberationis beneficium. *Solve vincula*, idest exi de captivitate. Levit. 26: « Con« fregi catenas cervicum vestrarum ut ambularetis « erecti. » Et ostendit liberationis modum: *Quia haec dicit Dominus, Gratis venumdati estis:* quasi dicat: Nulla beneficia vobis praestiterant qui vos captivaverunt. *Redimemini*, a captivitate Babylonis per Cyrum. Psal. 43: « Vendidisti populum tuum sine pretio. » *Quia haec dicit Dominus Deus*. Hic assignat liberationis duas causas: scilicet calumniam populi, et blasphemiam Dei. Et primo allegat calumniam: *In Aegyptum . . . in principio*, in patribus: Gen. 46 et 47: *ut colonus*, et ita aliquod jus habebant opprimendi eos ex beneficiis impensis. *Et Assur*, sub quibus etiam Chaldaei includuntur, *absque ulla causa*, nulla beneficia eis praestans. Si ergo liberationem abegit, *quid mihi est?* idest, quid impedit quod modo non liberem Jerusalem? Secundo sententiam pronuntiat: *Quia ablatus est*, de terra sua. *Dominatores*, qui sibi dominium usurpaverunt, scilicet Chaldaei. *Et* quoniam *jugiter tota die nomen meum blasphematur*, quasi non possim populum meum liberare. Ezech. 36: « Sanctificabo nomen meum magnum, quod pol« lutum est inter gentes. » *Propter hoc in die illa*, liberationis, *qui loquebar*, promittens, *adsum*, ad explendum. Baruch 3: « Post haec in terris visus « est, et cum hominibus conversatus est. » Heb. 1: « Multifariam multisque modis olim Deus lo« quens patribus in prophetis, novissime diebus « istis locutus est nobis in Filio: » si exponatur mystice de adventu Christi. *Quam pulchri super montes pedes annuntiantis et praedicantis pacem!* Hic indicit liberatis laetitiam: et primo describit laetitiam, quantum ad receptionem nuntiorum, qui venientes de Chaldaea eam nuntiaverunt. *Pulchri*, quia pulchrum et delectabile erat populo talia annuntiantes audire, *super montes*, ut multi audiant, *praedicantis*, publice, *pacem*, a Cyro restitutam, *bonum*, subsidii promissi, *salutem*, a captivitate. *Regnabit*, quia ultra tantum Deus in te regnabit, quia ipsum coles in templo reparato. Secundo describit laetitiam quantum ad inspectionem speculatorum, qui inde redeuntes videbant, ponens exultationis vocem, *Vox*, laetitiae resonabit. Act. 4: « U« nanimiter elevaverunt vocem ad Deum. » Et laetitiae rationem: *Quia oculo ad oculum videbunt;* quasi, oculis suis videbunt captivos venientes. Supra 30: « *Oculi tui videbunt, Jerusalem, praece« ptorem tuum.* » Tertio quantum ad adventum captivorum, *Gaudete*. Supra 35. « *Laetabitur deser« ta, et exultabit solitudo.* »

Nota super illo verbo, *Induere vestimentis*, quia sancti habent vestimenta virtutum de quibus gloriantur: et ista primo sunt ad protegendum. Infra 61: « Induit me Dominus vestimentis salutis, et « indumento justitiae circumdedit me. » Secundo ad calefaciendum. Prov. ultim.: « Non timebit do« mui suae a frigoribus nivis: omnes enim dome« stici ejus vestiti sunt duplicibus. » Tertio ad ornandum. Apoc. 3: « Vestimentis albis induaris, ut « non appareat confusio nuditatis tuae. » Haec vestimenta primo debent esse candida in honestate operis. Eccle. 9: « Omni tempore vestimenta tua sint candida. » Secundo munda in rectitudine intentionis. Supra 9: « Vestimentum mixtum sangui« ne erit in combustione, et cibus ignis. » Tertio odorifera per famae divulgationem. Cant. 4: « O« dor vestimentorum tuorum sicut odor thuris. »

Item super illo verbo, *Solve vincula*, nota quod sunt vincula a quibus solvit Deus, primo mundanae (1) solicitudinis. Job 39: « Quis dimisit ona« grum liberum, et vincula ejus quis solvit? Secundo carnalis amoris. Eccle. 7: « Inveni amario« rem morte mulierem, et vincula ejus plena « sunt dolo. » Tertio perversae actionis. Psalm. 106. « Eduxit eos de tenebris et umbra mortis, « et vincula eorum disrupit. » Quarto pravae consuetudinis. Supra 5: « Vae qui trahitis iniquitatem « ad iniquitatem, et quasi vinculum plaustri pec« catum. » Item sunt vincula a quibus Deus non solvit: primo caritatis. Oseae 11: « In funiculis « caritatis traxi eos. » Secundo divinae legis. Jerem. 2: « A saeculo confregisti jugum. » Tertio divinae instructionis. Eccli. 6: » Subjice humerum « tuum, et porta illam, et ne accipiaris in vinculis « ejus. »

Paravit Dominus brachium sanctum suum in oculis omnium gentium. Hic exequitur liberationis ordinem: et primo ponit manifestum Dei auxilium. *Brachium*, scilicet virtutem suam, quam omnes in hoc facto advertere potuerunt. Psalm. 97: « Vide-

(1) *Al.* et ex.

(2) *Al.* indue te decorem et honorem, quae a Deo est tibi in sempiternam gloriam.

(3) *Al.* praecedens.

(1) *Al.* mundae.

« runt omnes fines terrae salutare Dei nostri. » Secundo indicit captivis egressum, *Recedite*, scilicet de Babylonia, *pollutum*, nolite inter eos pollutos conversari. Apoc. 18: « Exite de illa populus me- « us. » Tertio docet egrediendi modum, quantum ad puritatem, *Mundamini*, sacerdotes; quantum ad securitatem, *In tumultu exibitis*, scilicet belli, sicut de Aegypto; quantum ad ductorem (1), *Praecedet*, quasi dux, *et congregabit*, quasi pastor. Ezech. 36: « Tollam quippe vos de gentibus, et congregabo « vos de universis terris, et reducam vos in ter- « ram vestram. » *Ecce intelligent servum meum.* Hic praedicit liberationem gentium a servitute peccati, per filium Dei factam: primo describit liberatorem quantum ad gratiae eminentiam: *intelliget*, quantum ad sapientiae plenitudinem; *servus*, secundum naturam assumptam, Christus. Philip. 2. « For- « mam servi accipiens. » Prov. 14: « Acceptus est « regi minister intelligens. » *Exaltabitur*, quantum ad virtutum operationem. Psalm. 20: « Exaltare, « Domine, in virtute tua. » *Elevabitur*, quantum ad ascensionem. Psal. 8: « Quoniam elevata est « magnificentia tua super caelos. » Ephes. 4: « Qui « descendit, ipse est et qui ascendit. » *Et sublimis*, sedens ad dexteram Patris. Supra 4: « Erit germen « Domini in magnificentia et gloria, et fructus ter- « rae sublimis. » Et quantum ad passionis ignominiam: *sicut* enim *obstupuerunt*, exemplis, miraculis et doctrinis: Matth. 12: « Stupebant omnes « turbae super doctrina ejus, et miraculis quae « faciebat. » *Inglorius erit*, in passione, *et forma*, spiritus sui decor. Psalm. 21: « Ego sum vermis, « et non homo; opprobrium hominum, et abjectio « plebis. » Secundo praedicit liberationem, quantum ad peccatorum remissionem, *Iste asperget*, aspersione sanguinis et aqua baptismi. Quantum ad ipsius venerationem, *Super ipsum continebunt reges os suum, tacentes*, ad auscultandum, non praesumentes ad secreta ipsius tractandum. Job 29: « Principes cessabant loqui. » Et quantum ad veritas cognitionem: *Quia quibus*, scilicet gentibus, *non est narratum* (1) per prophetas, *viderunt*, corde, *audierunt* ipsum personaliter praedicantem. Infra 65. « Ecce ego ad gentes quae nesciebant me et « quae non invocabant nomen meum. »

(1) Al. adductorem.

(1) Al. *non erat.*

CAPUT QUINQUAGESIMUMTERTIUM.

Quis credidit auditui nostro, et brachium Domini cui revelatum est? Et ascendet sicut virgultum coram eo, et sicut radix de terra sitienti. Non est species ei neque decor. Et vidimus eum, et non erat aspectus; et desideravimus eum, despectum, et novissimum virorum, virum dolorum, et scientem infirmitatem. Et quasi absconditus vultus ejus et despectus: unde nec reputavimus eum. Vere languores nostros ipse tulit, et dolores nostros ipse portavit. Et nos putavimus eum quasi leprosum, et percussum a Deo, et humiliatum. Ipse autem vulneratus est propter iniquitates nostras, attritus est propter scelera nostra Disciplina pacis nostrae super eum, et livore ejus sanati sumus. Omnes nos quasi oves erravimus, unusquisque in viam suam declinavit: et posuit Dominus in eo iniquitatem omnium nostrum. Oblatus est quia ipse voluit, et non aperuit os suum. Sicut ovis ad occisionem ducetur, et quasi agnus coram tondente et obmutescet, et non aperiet os suum. De angustia et de judicio sublatus est. Generationem ejus quis enarrabit? Quia abscissus est de terra viventium. Propter scelus populi mei percussi eum. Et dabit impios pro sepultura, et divites pro morte sua: eo quod iniquitatem non fecerit, neque dolus fuerit in ore ejus. Et Dominus voluit conterere eum in infirmitate. Si posuerit pro peccato animam suam, videbit semen longaevum, et voluntas Domini in manu ejus dirigetur. Pro eo quod laboravit anima ejus, videbit, et saturabitur. In scientia sua justificabit ipse justus servus meus multos, et iniquitates eorum ipse portabit. Ideo dispertiam ei plurimos, et fortium dividet spolia, pro eo quod tradidit in mortem animam suam, et cum sceleratis reputatus est: et ipse peccata multorum tulit, et pro transgressoribus rogavit.

Hic incipit ponere remedia, contra dicta impedimenta: et primo contra peccatum promittit Christi passionem; secundo contra depressionem promittit exaltationem, cap. 54: *Lauda sterilis quae non paris;* tertio contra paupertatem, gratuitam rerum fruitionem, ibi (cap. 55), *Omnes sitientes venite ad aquas.* Circa primum duo. Primo ostendit altitudinem mysterii, quia nec auditui facile creditur, *Auditui*, de his quae de Christo a te audivimus. Habacuc 3: « Domine, audivi auditum tuum, et « timui. » Nec facile videtur, *Et brachium*, scilicet Filius Dei, Dei virtus. Job 40: « Si habes brachium « sicut Deus? » Secundo prosequitur ordinem facti: et primo proponens similitudinem, quantum ad ipsius exaltationem: *Et ascendet*, ex ventre matris nascendo, ex morte resurgendo, de mundo in caelum ascendendo, et in fidem gentium, *sicut virgultum*, quod in altum crescit, et in altum multiplicatur. Supra 11: « Egredietur virga de radice Jesse, « et flos de radice ejus ascendet. » Et quantum ad ipsius humanitatem: *Et sicut radix de terra sitienti*, idest de terra sine humore, quae prae siccitate indecora videtur; sic etiam ipse ortus est de matre absque virili humore. Apoc. ult.: « Ego sum genus et radix David. » Secundo ponit similitudinis expositionem, ibi, *Non est species ei, neque decor:* et primo quantum ad humiliationem; secundo quantum ad exaltationem, ibi, *De angustia et de judicio sublatus est.* Circa primum duo. Primo describit Christi humilitatem; secundo humiliati mansuetudinem, ibi, *Oblatus est, quia ipse voluit.* Circa primum tria. Primo describit humilitatis officium; secundo humiliati contemptum, ibi, *Et quasi absconditus vultus ejus, et despectus*; tertio humiliationis fructum, ibi, *Ipse autem vulneratus est propter iniquitates nostras.* Circa primum duo. Primo ostenditur ejus humilitas quantum ad absconsionem majestatis: *Non est ei species*, quantum ad affluentiam interiorum bonorum, *neque*

decor, quantum ad affluentiam exteriorum: species enim proprie respicit pulchritudinem quantum ad commensurationem membrorum; sed decor quantum ad convenientiam coloris, et aliorum circumadjacentiam. Habebat siquidem speciem, quia « speciosus « forma prae filiis hominum, » (Psalm. 44); sed latebat propter infirmitatem assumptam. Habebat decorem, quia « fortitudo et decor indumentum « ejus, » Prov. ult.; sed latebat propter paupertatem servatam. Unde Cant. 2: « Sonet vox tua in « auribus meis vox enim tua dulcis, et facies tua « decora. » Et ideo nos qui tunc increduli, et postea conversi, in quorum persona loquitur, *vidimus eum*, corporaliter, *et non erat aspectus*, magnificus, secundum quod dicitur, quod species Priami digna est imperio. Secundo ostenditur ejus humilitas quantum ad ostensionem infirmitatis: *Et desideravimus eum*, cum desiderio expectantes quasi magnum redemptorem. Aggaei 2: « Ecce veniet desideratus « cunctis gentibus. » Et in dignitate, contra quod *vidimus eum despectum*, inglorium, *novissimum virorum*, propter turpissimum genus mortis. Sap. 2: « Morte turpissima condemnemus eum. » Magnum etiam in prosperitate; contra quod invenimus eum *virum dolorum*, quasi miserum, et doloribus plenum. Thren. 1: « O vos omnes qui transitis per « viam, attendite, et videte si est dolor sicut dolor « meus. » Magnum etiam in potestate; contra quod invenimus eum *scientem infirmitatem*, per experimentum. 2 Cor. ult.: « Nam etsi (1) crucifixus est « ex infirmitate, sed vivit ex virtute Dei. » *Et quasi absconditus vultus ejus et despectus*. Hic ostendit humiliati contemptum: et primo quantum ad majestatem absconsam in subtractione honoris, *Quasi absconditus*, latens majestas sub infirmitate carnis. *Unde nec reputavimus eum*, debitum honorem non impendendo. Supra 45: « Vere tu es Deus « absconditus. » Secundo quantum ad infirmitatem ostensam, ponens infirmitatis signum: *Vere*, sicut verus homo, *languores*, infirmitates, sicut famem, sitim, *tulit*, sustinuit, *dolores*, sensibiles in passione, et tristitiam, *et* (2) *languores*, peccata, abstulit a nobis, vel loco nostri, poenas sustinuit. 1 Petr. 2: « Peccata nostra pertulit super lignum. » Ponens etiam contemptum: *Et nos reputavimus eum quasi leprosum*, immundum et peccatorem, et ideo *percussum a Deo*, pro peccatis suis quantum ad poenas, *et humiliatum*, quantum ad ignominias. Job 22: « Propter malitiam tuam plurimam, et infinitas « iniquitates tuas. »

Nota (3) super illo verbo. *Brachium Domini cui revelatum est*? quia Christus est brachium primo ad flagellandum daemones. Psal. 88: « In brachio « virtutis tuae dispersisti inimicos tuos. » Secundo ad supportandum debiles. Supra 40: « In brachio « suo levabit agnos. » Tertio ad defendendum fideles. Sap. 5: « Dextera sua teget eos. »

Item super illo verbo, *Virgultum*, quia Christus est virga primo ad percutiendum. Num. 24: « Orietur « stella ex Jacob, et consurget virga de Israel et « percutiet duces Moab, vastabitque omnes filios « Seth. » Secundo ad sustentandum. Psalm. 22: « Virga tua et baculus tuus, ipsa me consolata « sunt. » Tertio ad dirigendum. Psal. 44: « Virga « directionis, virga regni tui. »

(1) *Al.* si.
(2) Al. *vel*.
(3) *Al.* item nota.

Item super illo verbo, *Radix de terra*, quia Christus est radix primo propter absconsionem. Ec. 1: « Radix sapientiae cui revelata est? » Secundo propter nutrimenti ministrationem. Jerem. 17: « E- « rit tamquam lignum quod ad humorem mittit « radices. » Tertio propter totius arboris sustentationem. Rom. 11: « Non tu radicem portas. »

Ipse autem vulneratus est propter iniquitates nostras. Hic ponit humiliationis sive passionis fructum: et primo assignat rationem moventem: *Ipse autem*, non sicut putavimus, *est* (1) *vulneratus* spinis, clavis, lancea, *propter iniquitates nostras*, tollendas. *Attritus*, flagellis, alapis. Vel *vulneratus*, quantum ad id quod dixit *percussum*; *attritus*, quantum ad id quod dixit *humiliatum*. Thren. 4: « Spi- « ritus oris nostri Christus Dominus captus est in « peccatis nostris. » Secundo ostendit utilitatem consequentem in reconciliatione pacis, *Disciplina pacis*: idest, ipse pro nobis disciplinam correctionis sustinuit:per quam pacem habemus accessum ad Deum. Rom. 5: « Si enim cum inimici essemus, reconciliati « sumus Deo per mortem Filii ejus, multo magis « reconciliati, salvi erimus in vita ipsius. » Et in restitutione perditae sanitatis, *Livore*, quem ex virgis habuit. 1 Petr. 2: « Cujus livore sanati estis. » Psalm. 102: « Qui propitiatur omnibus iniquitatibus « tuis, qui sanat omnes infirmitates tuas. » Tertio ostendit necessitatem imminentem ex parte nostra, quia omnes infirmi: unde omnes medico indigent, et nullus alius sufficiens remedium praebere poterat. Rom. 3: « Non enim est distinctio: omnes enim pec- « caverunt, et egent gloria Dei. » *Omnes nos quasi oves erravimus*. 1 Petri 2. « Eratis aliquando sicut « oves non habentes pastorem. » *Oblatus est, quia ipse voluit, et non aperuit os suum*. Hic ostendit patientis mansuetudinem: et primo proponit ipsam mansuetudinem, et primo quantum ad voluntariam sui oblationem: *Oblatus est*, Deo scilicet Patri pro nobis hostia, *quoniam ipse voluit*. Psal. 53: « Voluntarie sacrificabo tibi. » Joan. 10: « Ego pono animam meam, et iterum sumam eam. « Nemo tollit eam a me, sed ego pono eam a me « ipso. » Secundo quantum ad patientem passionem: *Et non aperuit os suum*, quasi contradicens et contendens: unde etiam coram Herode nihil respondit, Luc. 23. Secundo ponit similitudinem: *Sicut ovis ad occisionem*, quia sine resistentia occisus, *et quasi agnus*, sine contradictione injuriam passus. Jerem. 11: « Ego quasi agnus qui portatur ad victimam. »

Item notandum super illo verbo, *Novissimum*, quia Christus fuit novissimus propter doloris acerbitatem. Thren. 1: « O vos omnes qui transitis « per viam, attendite, et videte si est dolor sicut « dolor meus. » Secundo propter mortis turpitudinem. Sapien. 2: « Morte turpissima condemne- « mus eum. » Tertio propter impositi criminis magnitudinem. Proverb. 30: « Stultissimus sum vi- « rorum, et sapientia hominum non est mecum. »

Item super illo verbo, *Virum dolorum*, quod Christus fuit plenus doloribus primo propter morbi acerbitatem (2). Supra 1: « A planta pedis usque « ad verticem non est in eo sanitas. » Secundo propter gratiarum effusionem. Joan. 1: « De ple- « nitudine ejus nos omnes accepimus, gratiam pro « gratia etc. » Tertio propter nostram obligationem. 2 Corinth. 5: « In hoc Christus mortuus est . . .

(1) Al. *sed*.
(2) *Al.* necessitatem.

« ut justificati per gratiam ipsius heredes simus « secundum spem vitae aeternae. » Tit. 3.

De angustia et de judicio sublatus est. Posita humilitate passionis, hic incipit ponere exaltationis gloriam, quae est passionis praemium, sicut dicitur Phil. 2: « Propter quod Deus exaltavit illum. » Et primo quantum ad evasionem periculorum; secundo quantum ad ultionem hostium, ibi, *Et dabit impios pro sepultura*; tertio quantum ad justificationem hominum, ibi, *Si posuerit, etc*; quarto quantum ad victoriam rebellium, ibi, *Ideo dispertiam etc.* Circa primum duo ponit. Primo ponit praemium: *De angustia*, passionis, *de judicio*, injusto, quo ab aliis judicatus est, *sublatus est*, in resurrectione. Proverb. 11: « Justus de angustia liberatus est. » Secundo ponit meritum, ponens patientis dignitatem, ut ex conditione poenae meritum passionis pensetur: *Generationem*, aeternam quae de patre sine matre, vel temporalem qua de matre sine patre, *quis enarrabit*? quasi dicat: Nullus naturali ratione, etsi aliqualiter inspiratione divina. Eccl. 43: « Quis « vidit eum et enarrabit? » Ponens etiam illatam passionem: *Quia abscissus est*, per mortem a Judaeis, *de terra viventium*, de hac vita. Jerem. 2: « Venite, mittamus lignum in panem ejus, et era- « damus eum de terra viventium. » Ponens etiam ex parte Dei Patris passionis acceptionem: *Propter scelus percussi*, idest percuti permisi. *Et dabit impios pro sepultura.* Hic ponit secundum, scilicet vindictam persequentium: et primo ponit praemium: *Et dabit impios*. Judaeos in manus Romanorum, *pro sepultura*, quia ipsum in sepulcro custodiri fecerunt. Secundo ponit meritum quantum ad vitae innocentiam: *Eo quod iniquitatem non fecit*, quantum ad peccatum operis, *neque dolus in ore*, quantum ad peccatum oris. 1 Pet. 2: « Qui peccatum non « fecit, nec inventus est dolus in ore ejus. » Et quantum ad mortis obedientiam: *Et Dominus*, Pater *voluit*. Et ipse obediens fuit Patri usque ad mortem. Phil. 2: « Factus obediens usque ad mortem. » 1 Cor. 1: « Quod infirmum est Dei, fortius est hominibus. » *Si posuerit pro peccato animam suam.* Hic ponit tertium, scilicet quod per ipsum completa est hominum justificatio: et primo ponit praemium contra mortis dolorem, *Si posuerit*, propria voluntate: Joan. 10: « Ego pono animam meam: » *videbit semen longaevum:* usque ad finem mundi filios sibi regenerari ex virtute mortis ejus. Joan. 12: « Nisi granum frumenti cadens in terra mor- « tuum fuerit, ipsum solum manet; si autem mor- « tuum fuerit, multum fructum affert. » *Et voluntas Domini dirigetur*, implebitur, *in manu*, in opere ejus 1 Thessal. 4: « Haec est voluntas Dei, « sanctificatio vestra. » Et contra doctrinae laborem: *Pro eo quod laboravit*, praedicando et discurrendo, *videbit*, gentes ad se conversas, *et saturabitur*, quasi habens quod intendit. Joan. 4: « Cibum ha- « beo manducare quem vos nescitis. » Secundo ponit meritum quantum ad exercitium praedicationis, *In scientia*, idest doctrina. Roman. 3: « Justi- « ficati gratis ex fide. » Joan. 6: « Domine, ad « quem ibimus? Verba vitae aeternae habes. » Et quantum ad tormentum mortis, *Iniquitates*, idest poenas pro iniquitatibus. Supra 43: « Ego feci, ego « feram. » *Ideo dispertiam ei plurimos, et fortium dividet spolia.* Hic ponit quartum, scilicet victoriam de hostibus: et primo ponit hostium subjectionem: *Ideo dispertiam*, quasi partem suam ei dabo, *plurimos*, qui credent in ipsum, *et spolia fortium*, idest captivos a daemonibus, *dividet*, discipulis suis, diversos diversis gentibus praeponens. Oseae 13: « Ipse diripiet thesaurum omnis vasis desiderabilis. » Ps. 67: « Rex virtutum, dilecti dilecti, et speciei « domus dividere spolia. » Secundo ponit subjectionis rationem quantum ad mortem: *Pro eo quod tradidit:* et quantum ad genus mortis, *Et cum sceleratis.* Luc. 23: « Et crucifixi sunt cum eo duo « nequam. » Psalm. 97: « Aestimatus sum cum « descendentibus in lacum. » Tertio subjectorum salvationem. Non enim quasi tyrannus sibi subdit ad vexandum, sed ad salvandum. *Et ipsa peccata multorum*, efficienter, quamvis omnium sufficienter, *tulit*, abstulit, *et pro transgressoribus oravit.* Luc. 23: « Pater, ignosce illis, quia nesciunt quid fa- « ciunt. »

CAPUT QUINQUAGESIMUMQUARTUM.

Lauda sterilis quae non paris, decanta laudem, et hinni quae non pariebas: quoniam multi filii desertae magis quam ejus quae habet virum, dicit Dominus. Dilata locum tentorii tui, et pelles tabernaculorum tuorum extende. Ne parcas. Longos fac funiculos tuos, et clavos tuos consolida. Ad dexteram enim et ad laevam penetrabis, et semen tuum gentes hereditabit, et civitates desertas inhabitabit Noli timere, quia non confunderis, neque erubesces: non enim te pudebit, quia confusionis adolescentiae tuae oblivisceris, et opprobrii viduitatis tuae non recordaberis amplius. Quia dominabitur tui qui fecit te, Dominus exercituum nomen ejus, et redemptor tuus Sanctus Israel, Deus omnis terrae vocabitur. Quia ut mulierem derelictam et moerentem spiritu vocavit te Dominus, et uxorem ab adolescentia abjectam. Dixit Deus tuus: Ad punctum in modico dereliqui te, et in miserationibus magis congregabo te. In momento indignationis abscondi faciem meam parumper a te, et in misericordia sempiterna misertus sum tui. Dixit redemptor tuus Dominus: Sicut in diebus Noe istud mihi est, cui juravi ne inducerem aquas diluvii ultra supra terram; sic juravi ut non irascar tibi, et non increpem te. Montes enim commovebuntur, et colles contremiscent: misericordia autem mea non recedet a te, et foedus pacis meae non movebitur: dixit miserator tuus Dominus. Paupercula, tempestate convulsa, absque ulla consolatione, ecce ego sternam per ordinem lapides tuos, et fundabo te in sapphyris. Et ponam jaspidem propugnacula tua, et portas tuas in lapides sculptos, et omnes terminos tuos in lapides desiderabiles. Universos filios tuos doctos a Domino, et multitudinem pacis filiis tuis, et in justitia fundaberis. Recede procul a calumnia, quia non timebis, et a pavore, quia non appropinquabit tibi. Ecce accola veniet, qui non erat mecum; advena quondam tuus adjungetur tibi. Ecce ego creavi fabrum sufflantem in igne prunas, et proferentem vas in opus suum, et ego creavi interfectorem ad disperdendum. Omne vas quod fictum est contra te, non dirigetur, et omnem linguam resistentem tibi in judicio judicabis.

Hic contra rerum dejectionem promittit exaltationis remedium: et primo promittit multitudinem contra paucitatem; secundo honoris restitutionem contra confusionem, ibi, *Noli timere, quia non confunderis, neque erubesces*; tertio prosperitatem contra pristinam adversitatem, ibi, *Paupercula tempestate convulsa.* Circa primum tria. Primo praedicit filiorum multitudinem, indicens gratiarum actionis laudem: *O sterilis*, Jerusalem, *quae non paris*, quia derelicta et deserta, *lauda*, Deum pro concessis beneficiis. Laudantium jucunditatem: *Decanta laudem:* est enim canticum, mentis exultatio in vocem prorupta ex jucunditatis magnitudine: *hinni*, in modum equi prae magnitudine vocem ad exprimendum formare non potens. Jer. 31: « Exulta « in laetitia, Jacob. » Ps. 146: « Deo nostro sit « jucunda decoraque laudatio. » Et promittens filiorum multitudinem, *Quoniam multi*; quasi, magis multiplicabuntur filii tui, quamvis sis deserta, quam illarum civitatum quae viros habent ad generandum. 1 Reg. 2: « Donec sterilis peperit plurimos, et quae multos habebat filios infirmata « est. » Secundo exhortatur ad loci ampliationem sub metaphora tentorii: *Dilata*, locum, quantum ad solum quo extenditur; *pelles*, quibus tegitur; *funiculos*, quibus paxilli ligantur; *clavos*, quibus tabulae conjunguntur, vel ipsos paxillos. Et haec leguntur fuisse in tabernaculo foederis: Exod. 26, et 36. Ac prae multitudine hominum oportet majorem habitationem quaerere, quam sit terra promissionis Tertio praedicit exhortationis impletionem: *Ad dexteram enim, et ad laevam penetrabis;* quasi, undique te dilatabis: quod impletum fuit tempore Machabaeorum, quando appositae fuerunt quaedam civitates de regione Samariae et de aliis regno Judaeorum. Gen. 24: « Possideat semen tuum por« tas inimicorum suorum. » *Noli timere, quia non confunderis, neque erubesces.* Hic promittit pristini honoris restitutionem, contra confusionem quam prius sustinuerant. Secundo promissionis firmitatem: *Sicut in diebus Noe.* Circa primum duo facit. Primo promittit pristinae confusionis oblivionem: *Non confunderis*, interius, *non erubesces*, exterius. *Non pudebit*, ex consideratione tuae turpitudinis; *oblivisceris*. prae abundantia gloriae; *adolescentiae* quando peccasti in deserto, *viduitatis*, quando fuisti a Deo separata in captivitate Babylonis. Supra 45: « Non « confundemini, neque erubescetis. » Sopho. 3: « In die illa non confunderis super omnibus ad« inventionibus tuis. » Secundo promittit pristini honoris restitutionem: et primo ponit restitutionem quantum ad dominium, *Quia dominabitur*; et quantum ad conjugium, *Mulierem derelictam.* Jerem. 3: « Si dimiserit vir uxorem suam, et aliam duxerit, « et recedens ab eo duxerit virum alterum; numquid revertetur ad eum ultra? » Secundo promittit honoris ampliationem quantum ad honorum multitudinem: *Dixit Deus*, *In modico*, passa es respectu eorum quae tibi miserendo tribuam. 2 Corinth. 4: « Id enim quod in praesenti est, momentaneum « est. » Et quantum ad Dei timorem, *In momento*; quasi dicat: Brevi tempore iram meam sensisti respectu ejus quo tui miserebor. Haec autem omnia quae dicta sunt, mystice exponuntur de vocatione gentium: quia gentilitas prius sterilis, postmodum multos filios congregavit, secundum Glossam. *Sicut in diebus Noe istud mihi est.* Hic ostendit promissionis similitudinem. *Juravi*, idest firmiter statui, si tamen in praeceptis meis permanseris. Gen. 9: « Statuam pactum meum vobiscum, et cum semine « vestro post vos. » Secundo ex creaturarum stabilium operatione: *Montes enim commovebuntur*; quasi dicat: Facilius est montes et colles immutari, quam verba mea cessare. Vel per montes et colles, mundi potentes. Ps. 45: « Non timebi« mus dum turbabitur terra. »

Nota super illo verbo, *Lauda sterilis*, quia est sterilitas primo perversae actionis. Job 15: « Con« gregatio hypocritae sterilis. » Secundo sacrae contemplationis. Genes. 29: « Rachel erat sterilis. » Tertio temporalis tribulationis. Supra 49: « Adhuc « dicent in auribus tuis filii sterilitatis.

Item nota super illo verbo, *Dilata tentorium*, quia dilatandum est cor primo propter hospitis magnitudinem. Jerem. 23: « Numquid non caelum et « terram ego impleo? dicit Dominus. » Secundo propter munerum multitudinem. Infra 60: « Vide« bis, et afflues, et dilatabitur cor tuum. » Tertio propter viae expletionem. Psalm. 118: « Viam « mandatorum tuorum cucurri. »

Item nota super illo verbo, *In miserationibus magnis*, quia misericordiae futurae magnae sunt, primo quia intrinsecae. Rom. 8: « Existimo quod « non sunt condignae passiones hujus temporis ad « futuram gloriam quae revelabitur in nobis. » Secundo quia aeternae. 2 Cor. 4: « Quae enim « videntur, temporalia sunt; quae autem non vi« dentur, aeterna. » Tertio quia perfectae. Luc. 1: « Ecce enim ex hoc beatam me dicent omnes ge« nerationes. » Quarto quia in plures extensae. Luc. 14: « Homo quidam fecit caenam magnam, « et vocavit multos. » Quinto quia integrae. Apoc. 21: « Absterget Deus omnem lacrymam ab oculis « sanctorum. »

Paupercula, tempestate convulsa, absque ulla consolatione. Hic promittit prosperitatem contra adversitatem: et commemorat adversitatem pristinam: *Paupercula*, Jerusalem spoliata bonis, *tempestate*, adversitate. Supra 18: « Ad gentem convulsam et « dilaceratam mittam te. » Secundo promittit prosperitatem futuram, et quantum ad affluentiam bonorum, proponens metaphoram: *Ecce ego sternam*, quasi in pavimento, *lapides*, pretiosos, significans homines virtutibus eminentes, *per ordinem*, unumquemque in ordine suo: et explanans ipsam quantum ad scientiae divinae doctrinam, *Universos doctos.* Jer. 31. « Dabo legem meam in visceribus « eorum, et in corde eorum scribam eam. » Quantum ad pacis abundantiam, *Multitudinem.* Psalm. 118: « Pax multa diligentibus legem tuam. » Et quantum ad operum justitiam, *Et in justitia.* Supra 1: « Sion in judicio redimetur; et reducent eam in « justitia. » Secundo quantum ad carentiam malorum, promittens primo periculorum evasionem, *Recede*, idest recedes, quia calumniam non patieris. Ps. 71. « Humiliabit calumniatorem. » Secundo extraneorum accessionem (1). *Ecce accola*, quia multi adhaeserunt de gentibus exeuntibus de captivitate. Infra 56: « Non dicat filius advena, qui adhaeret Domino, di« cens: Separatione dividet me Dominus a populo « suo. » Tertio promittens hostium destructionem, *Ecce ego.* Et primo ostendit promittentis potestatem, proponens similitudinem, *Fabrum*, persecutorem qui sufflat in igne tribulationis vasa contraria (2) se-

(1) *Al.* occasionem.
(2) *Al.* contrarias.

cundum voluntatem suam: Job 41: « Halitus ejus « prunas ardere facit, et flamma de ore ejus egre- « ditur: » et exponens ipsam, *Ego creavi*. 1 Reg. 2: « Dominus mortificat et vivificat. » Secundo ponit promissionem, *Omne vas*, idest omnem filium dissipabit, quantum ad impugnantes verbis. Supra 40: « Et erunt quasi non sint. »

CAPUT QUINQUAGESIMUMQUINTUM.

Haec est hereditas servorum Domini, et justitia eorum apud me, dicit Dominus. Omnes sitientes venite ad aquas; et qui non habetis argentum, properate, emite et comedite. Venite, emite absque argento et absque ulla commutatione vinum et lac. Quare appenditis argentum non in panibus, et laborem vestrum non in saturitate? Audite audientes me; et comedite bonum, et delectabitur in crassitudine anima vestra. Inclinate aurem vestram, et venite ad me; audite, et vivet anima vestra: et feriam vobiscum pactum sempiternum, misericordias David fideles. Ecce testem populis dedi eum, ducem ac praeceptorem gentibus. Ecce gentem quam nesciebas vocabis; et gentes quae non cognoverunt te, ad te current propter Dominum Deum tuum et sanctum Israel, quia glorificavi te. Quaerite Dominum dum inveniri potest, invocate eum dum prope est. Derelinquat impius viam suam, et vir iniquus cogitationes suas, et revertatur ad Dominum, et miserebitur ejus; et ad Deum nostrum, quoniam multus est ad ignoscendum. Non enim cogitationes meae, cogitationes vestrae; neque viae meae, viae vestrae: dicit Dominus. Quia sicut exaltantur caeli a terra, sic exaltatae sunt viae meae a viis vestris, et cogitationes meae a cogitationibus vestris. Et quomodo descendit imber et nix de caelo, et illuc ultra non revertitur, sed inebriat terram, et infundit eam, et germinare eam facit, et dat semen serenti, et panem comedenti: sic erit verbum meum quod egredietur de ore meo. Non revertetur ad me vacuum; sed faciet quaecumque volui, et prosperabitur in his ad quae misi illud. Quia in laetitia egrediemini. Montes et colles cantabunt coram vobis laudem, et omnia ligna regionis plaudent manu. Pro saliuncula ascendet abies, et pro urtica crescet myrtus. Et erit Dominus nominatus in signum aeternum, quod non auferetur.

Hic adhibet tertium remedium, promittens eorum abundantiam contra pristinam penuriam. Et dividitur in duas partes: In prima ponit promissionem; in secunda ostendit promissionis firmitatem, ibi, *Et quomodo descendit imber et nix de caelo*. Circa primum tria facit. Primo ostendit eorum quibus promittitur, conditionem: *Haec est hereditas*; idest, haec quae sequuntur, debentur servis Domini, qui ei filii sunt, quasi hereditario jure, *et justitia*, quasi justa merces. Secundo proponit promissionem, promittens fructuum copiam in necessariis: *Omnes sitientes*, idest vos ex Judaeis, qui prius prae inopia sitientes eratis, *emite*, sine pretio, *comedite*, panem, et alia necessaria. Joan. 7: « Si quis sitit, veniat ad me, et bibat. . . . et « de ventre ejus fluent aquae vivae. » Et in deliciis: *Venite, emite*, quasi, ac si emereitis accipite, *absque argento*, idest minus quam justo pretio, *vinum et lac*. Can. 5: « Bibi vinum meum cum la- « cte meo. » Et commemorans pristinam inopiam. *Quare appenditis?* quasi dicat: Quare hactenus argentum dabatis, et panem emere non poteratis? Aggaei 1: « Seminastis multum, et intulistis pa- « rum. » Haec autem mystice exponuntur de aqua divinae sapientiae, quae gratis sitientibus datur, secundum Glossam. Tertio indicit praeparationem ad consequendam dictam promissionem: *Audite audientes*: et primo excitat attentionem: secundo ponit exhortationem, *Quaerite Dominum*. Excitat autem attentionem triplici promissione. Primo promittens attendentibus bonorum copiosam fruitionem: *Comedite*, idest reficiam vos diversis bonis, si me audiatis, *in crassitudine*, quantum ad copiam. Supra 1: « Si volueritis et audieritis me, bona terrae co- « medetis. » Secundo promittens mortis evasionem, *Inclinate*. Psal. 118: « In aeternum non obliviscar « justificatione tuas, quia in ipsis vivificasti me. » Tertio promittens potestatem. Et primo ponit similitudinem: *Et feriam pactum sempiternum*: sicut David veras promissiones feci, ut in sempiternum semen suum permaneret: sic et vobiscum faciam. Secundo explicat ipsam, ostendens quid David fecerit: *Ecce testem populis dedi eum, ducem ac praeceptorem gentibus*. Psalm. 17: « Populus quem « non cognovi, servivit mihi; in auditu auris obedi- « vit mihi. » Et quid eis facturus sit, subdit: *Ecce gentes vocabis*, ad praeceptum tuum implendum, non tuis viribus, *sed propter Dominum*. Supra 49: « Adorabunt propter Dominum, quia fidelis; et san- « ctum Israel qui elegit te. » *Quaerite Dominum dum inveniri potest*. Hic indicit eis praeparationem ad consequendam dictam promissionem: et primo dat temporis congruitatem quaerendi divinum consilium: *Quaerite Dominum dum inveniri potest*, antequam adversitas vel mors veniat. Secundo docet quaerendi modum: *Derelinquat impius*, peccans in Deum, *iniquus*, peccans in proximum. Supra 1: « Auferte malum cogitationum vestrarum ab « oculis meis. » Tertio ponit reversionis fructum, scilicet misericordiam: *Et revertatur ad Dominum . . . quoniam multus*, idest multiplicis misericordiae, *ad ignoscendum*. Joel. 2: « Convertimini ad Dominum « Deum vestrum quia benignus et misericors est, « patiens, et multae misericordiae et praestabilis « super malitia. Quis scit si convertatur et igno- « scat, et relinquat post se benedictionem? » Quarto excludit misericordiae impedimentum: *Non enim cogitationes meae, cogitationes vestrae*, quasi dicat: Vos impii, ego pius; vos ultionem cogitatis, ego misericordiam. Ezech. 18: « Numquid viae meae non « sunt aequae, domus Israel, et non magis viae ve- « strae pravae sunt? » *Et* (1) *quomodo descendit imber et nix de caelo*. Hic ostendit promissionis firmitatem: et primo ponit divini verbi efficaciam, *Ad me vacuum*, idest sine fructu. Oseae 6: « Veniet « quasi imber nobis temporaneus et serotinus ter-

(1) Al. *ecce*.

« rae. » Secundo ponit continentiam quantum ad laetam remissionem de Babylone; *Quia in laetitia.* Ps. 104: « Eduxit populum suum in exultatione, « et electos suos in laetitia. » Quantum ad aliorum congratulationem, *Montes et colles*, potentes et populares, laudantes in vobis Dominum. Vel est hyperbole. *Terra vestra*, vestrae reversioni congratulans. Quantum ad bonorum multiplicatam restitutionem: *Pro saliuncula ascendet abies*; idest, priora pauca erant respectu futurorum. Aggaei 2: « Erit gloria domus hujus novissimae, plus quam « primae. » *Saliuncula*, a saliendo dicta, quae cardus leporinus dicitur. Tertio ponit consequentem Dei gloriam, *Et erit Deus nominatus*, ubique (1) et semper gloriosus pro liberatione vestra, *in signum aeternum*, ad quem confugient sicut ad signum salutis. Supra 49: « Ecce ego levabo ad gen« tes signum meum »

Item nota super illo verbo, *Omnes sitientes venite ad aquas*, quod divina doctrina primo dicitur aqua; et hoc primo quia infirmos sanat. Eccl. 15: « Aqua sapientiae potabit illum. » Secundo quia inquinatos mundificat. Ezech. 36: « Effundam super « vos aquam mundam, et mundabimini ab omni« bus inquinamentis vestris. » Tertio quia sitientes satiat. Joan. 4: « Si quis biberit ex aqua quam « ego dabo ei, non sitiet in aeternum. » Secundo dicitur vinum; et hoc primo quia pungit arguendo (1). Supra 1: « Vinum tuum mixtum est aqua. » Secundo quia incendit exhortando. Psal. 104: « E« loquium Domini inflammavit eum. » Tertio quia inebriat consolando. Infra ult.: « Inebriamini ab « uberibus consolationis vestrae. » Tertio dicitur lac; et hoc primo propter pulchritudinem. Gen. penult.: « Nephtali cervus emissus dans eloquia « pulchritudinis. » Secundo propter dulcedinem. Can. 2: « Sonet vox tua in auribus meis: vox enim « tua dulcis. » Tertio propter sumendi facilitatem. 1 Petri 2: « Quasi modo geniti infantes lac con« cupiscite. »

(1) *Al.* undique.

(1) *Al.* arguenda

CAPUT QUINQUAGESIMUMSEXTUM.

Haec dicit Dominus: Custodite judicium, et facite justitiam: quia juxta est salus mea ut veniat, et justitia mea ut reveletur. Beatus vir qui facit hoc, et filius hominis qui apprehendet istud. Custodiens sabbatum, ne polluat illud: custodiens manus suas, ne faciat omne malum. Et non dicat filius advenae qui adhaeret Domino, dicens: Separatione dividet me Dominus a populo suo. Et non dicat eunuchus: Ecce ego lignum aridum. Quia haec dicit Dominus eunuchis: Qui custodierint sabbata mea, et elegerint quae ego volui, et tenuerint foedus meum, dabo eis in domo mea et in muris meis locum, et nomen melius a filiis et filiabus. Nomen sempiternum dabo eis, quod non peribit. Et filios advenae qui adhaerent Domino, ut colant eum, et diligant nomen ejus, ut sint ei in servos: omnem custodientem sabbatum, ne polluat illud, et tenentem foedus meum, adducam eos in montem sanctum meum, et laetificabo eos in domo orationis meae. Holocausta eorum et victimae eorum placebunt mihi super altari meo: quia domus mea domus orationis vocabitur cunctis populis. Ait Dominus Deus, qui congregat dispersos Israel: Adhuc congregabo ad eum congregatos ejus. Omnes bestiae agri venite ad devorandum, universae bestiae saltus. Speculatores ejus caeci omnes, nescierunt universi, canes muti non valentes latrare, videntes vana, dormientes, et amantes somnia, et canes impudentissimi nescierunt saturitatem. Ipsi pastores ignoraverunt intelligentiam. Omnes in viam suam declinaverunt, unusquisque ad avaritiam suam, a summo usque ad novissimum. Venite, sumamus vinum, et impleamur ebrietate, et erit sicut hodie, sic et cras et multo amplius.

Hic postquam promiserat liberationem a malis, incipit promittere salutem in collatione bonorum. Et dividitur in partes tres. In prima ponitur salutis praeparatio; in secunda salutis promissio, cap. 60: *Surge illuminare Jerusalem*; in tertia salutis collatae multa discretio, cap. 63: *Quis est iste qui venit de Edom?* Prima in duas. In prima ponitur praeparatio ex parte salutem suscipientis; in secunda ex parte ipsius salvantis, c. 59: *Ecce non est abbreviata manus Domini.* Prima in duas. In prima dat praeparationis salubre consilium; in secunda excludit inane remedium, ibi (c. 58): *Clama, ne cesses etc.* Prima in duas. In prima ponit consilii recipientium diversitatem, quantum ad constitutionem praemiorum; in secunda quantum ad evasionem periculorum, cap. 57: *Justus perit, et non est qui recogitet in corde suo.* Prima in tres In prima ponit consilium; in secunda in recipientibus consilii fructum, ibi, *Beatus vir qui facit hoc*; in tertia in contemnentibus salutis defectum, ibi, *Omnes bestiae agri venite ad devorandum.* Circa primum duo. Primo consulit debitam praeparationem: *Custodite judicium*, vos praelati, quorum est judicare; *facite justitiam*, vos subditi, idest omnem virtutem, secundum quod ad alterum conformatur praeceptis legis. Michaeae 6: « Indicabo tibi, o ho« mo, quid sit bonum, et quid Dominus requirat « a te. Utique facere judicium, et diligere miseri« cordiam, et solicitum ambulare cum Deo tuo. » Secundo promittit salutis propinquitatem: *Quia juxta*, idest prope est, *salus mea*, quia a me salvabimini post captivitatem, *et justitia mea*, quantum ad hostes, de quibus vos vindicabo. Supra 46: « Prope « feci justitiam meam, et non elongabitur. » *Beatus vir qui facit hoc.* Hic ponit fructum consilii in his qui suscipiunt: et primo ponit utilitatem, ponens impletionis fructum: *Beatus vir qui facit*, opere explens, *apprehendit*, strenuus aggrediens. Psalm. 111: « Beatus vir qui timet Dominum, in « mandatis ejus volet nimis. » Et implendi modum, quantum ad caeremonialia, *Custodiens sabbatum*: sabbati namque observatio erat moralis quantum

ad hoc quod quies in Deo ponatur, et quod aliquando divinis rebus vacetur ab aliis abstinendo; sed caeremonialis quantum ad temporis determinationem. Fuit autem determinatus eis dies septimus, propter opus creationis, quo adhuc nullum dignius praecesserat. Nobis dies primus, sive octavus, propter mysterium resurrectionis, quo natura condita in melius reparatur (1). Exod 20. « Memento « ut diem sabbati sanctifices. » Et quantum ad moralia, *Custodiens manus.* Ps. 25: « Lavabo inter « innocentes manus meas. » Secundo ponit utilitatis universalitatem, *Et non dicat:* et primo excludit quorumdam, qui videbantur indigni, desperationem, vel propter defectum generis, quia non erant de genere Israel. *Qui adhaeret*, servans praecepta ejus. *Separatione*, non faciens me participem salutis promissae. Roman. 10: « Non enim est di- « stinctio Judaei et Graeci: nam idem Dominus « omnium. » Vel propter defectum virtutis generandi: *Et non dicat eunuchus: ecce ego lignum aridum*, impotens ad generandum, sicut lignum aridum ad germinandum. Prov. 11: « Justi quasi « virens folium germinabunt. » Secundo ponit promissionem: *Quia haec dicit Dominus.* Et primo ipsis specialiter quantum ad eunuchos: *Qui custodierint*, quantum ad cultum religionis, *elegerint*, quantum ad obedientiam legis, *tenuerint*, quantum ad observantiam promissionis abstinendi a malis: *muris*, habitationem in muris civitatis meae, *nomen melius*, quod servi mei et sancti vocabuntur, *a filiis*, idest quasi multos filios generassent. Et quantum ad extraneos: *Et filios*, idest dabo privilegia in quibus Judaei gloriantur, *ut colant*, quantum ad spiritualem cultum, *et diligant*, quasi filii, *ut sint ei in servos*, et glorientur in ipsius dominio. Et haec quidem fuerunt impleta in reversione populi de captivitate; secundo plenius (2) in conversione gentium ad fidem Christi, sicut exponit Glossa. Secundo quantum ad omnes generaliter: *Omnem custodientem sabbatum, ne polluat illud.* Et circa hoc duo facit. Primo enim ponit promissionem, qua promittit sacri loci restitutionem, *In montem sanctum.* Supra 2: « Venite, ascendamus ad « montem Domini. » Et quantum ad sacrificiorum acceptationem, *Holocausta.* Malach. 3: « Placebit Deo « sacrificium Judae et Jerusalem. » Secundo ponit expletionis ordinem: et primo quantum ad templi venerationem: *Quia domus mea.* Joan. 2 et Matth. 21: « Domus mea domus orationis vocabitur. » Secundo quantum ad populi congregationem: *Ait Dominus Deus*, Israel (3), *Congregat*, gentes ei adhaerentes. Psal. 146: « Ædificans Jerusalem Do- « minus dispersiones Israelis congregabit. »

Nota super illo verbo, *Et dabo eis nomen melius*, quod sancti habent nomen primo ex praedestinatione. Supra 49: « Dominus ab utero vocavit « me, de ventre matris meae recordatus est no- « minis mei. » Secundo ex divina adoptione. 1 Joan. 3: « Videte qualem caritatem dedit nobis « Deus Pater, ut filii Dei nominemur et simus. » Tertio ex gratiae infusione. Apoc. 2: « Tenes no- « men meum, et non negasti fidem meam. » Quarto ex mentis renovatione. Apoc. 2: « Vincenti « dabo manna absconditum, et dabo illi calculum « candidum, et in calculo nomen novum scriptum, « quod nemo scit nisi qui accipit. »

Nota, quod nomen Dei est diligendum, primo quia magnum ad timendum. Malach. 1: « Magnum « est nomen meum in gentibus, dicit Dominus. » Secundo quia sanctum ad venerandum. Lucae 1: « Fecit mihi magna qui potens est, et sanctum « nomen ejus. » Tertio quia dulce ad meditandum. Supra 26: « Nomen tuum et memoriale tuum in « desiderio animae. » Quarto quia copiosum ad miserandum. Cant. 1: « Oleum effusum nomen « tuum. » Quinto quia efficax ad impetrandum. Joan. 15: « Quodcumque petieritis Patrem in no- « mine meo, dabit vobis. » Sexto quia virtuosum ad salvandum. Act. 4: « Non est aliud nomen sub « caelo, in quo oporteat nos salvos fieri. » Septimo quia occultum ad sciendum. Prov. 30: « Quod « est nomen ejus, et quod est nomen filii ejus si « nosti? »

Omnes bestiae agri venite ad devorandum. Hic comminatur contemnentibus salutis defectum: et primo designat occisionis poenam: *Omnes bestiae ad devorandum*, eorum cadavera; secundo ponit culpam: et primo praelatorum quantum ad defectum in regimine et praevisione (1) periculorum. *Speculatores:* positi sunt enim praelati ad cavendum populo a periculis, sicut speculator ab hostibus: *nescierunt*, pericula praevidere. Matth. 15: « Sinite « illos: caeci sunt, et duces caecorum. » In correptione vitiorum, *Universi canes. Latrare*, contra vitia. Psal. 37: « Ego autem tamquam surdus non « audiebam, et sicut mutus non aperiens os suum. » In admonitione agendorum, *Videntes vana*, promittentes eis prospera, cum imminerent adversa; et ita in peccatis nutrientes. Ezech. 22: « Prophetae ejus « liniebant eos absque temperamento. » In spoliatione rerum, *Et canes impudentissimi*; quasi, sine aliquo pudoris freno subditos bonis suis spoliantes, nunquam satiantur. Psalm. 58: « Famem patien- « tur ut canes. » Et quantum ad defectum in scientiae perfectione: *Ipsi pastores ignoraverunt intelligentiam*, legis et prophetarum. Proverb. 1: « Intelligens gubernacula possidebit. » Psal. 81: « Nescierunt neque intellexerunt; in tenebris am- « bulant. » Secundo culpam subditorum, vel communiter omnium: et primo quantum ad propriam voluntatem, quod pertinet ad superbiam: *Omnes in viam declinaverunt.* Jerem. 16: « Unusquisque « ambulat in pravitate cordis sui mali, ut me non « audiat. » Secundo quantum ad eorum cupiditatem, quod pertinet ad avaritiam: *Unusquisque ad avaritiam suam. Et erit*; idest, si hodie laetamur in talibus, cras multo amplius. Jer. 6: « A minore « usque ad majorem omnes avaritiae student. » Tertio quantum ad voluptatem, quod pertinet ad carnis concupiscentiam: *Venite. . . . et erit*; idest, si hodie laetamur in talibus, cras multo amplius. Supra 22: « Et ecce gaudium et laetitia, occidere « vitulos et jugulare arietes, comedere carnes et « bibere vinum. »

(1) *Al.* repetatur.
(2) *Al.* deest secundo.
(3) *Al.* ad eum Israelem.

(1) *Al.* provisionem.

CAPUT QUINQUAGESIMUMSEPTIMUM.

Justus perit, et non est qui recogitet in corde suo; et viri misericordiae colliguntur, quia non est qui intelligat. A facie enim malitiae collectus est justus. Veniat pax, requiescat in cubili suo qui ambulavit in directione sua. Vos autem accedite huc filii auguratricis, semen adulteri et fornicariae. Super quem lusistis, super quem dilatastis os, et ejecistis linguam? Numquid non vos filiis scelesti, semen mendax? Qui consolamini in diis, subter omne lignum frondosum, immolantes parvulos in torrentibus, subter eminentes petras? In partibus torrentis pars tua, haec est sors tua. Et ipsis effudisti libamen, obtulisti sacrificium. Numquid super his non indignabor? Super montem excelsum et sublimem posuisti cubile tuum, et illuc ascendisti, ut immolares hostias. Et post ostium, et retro postem posuisti memoriale tuum: quia juxta me discooperuisti, et suscepisti adulterum. Dilatasti cubile tuum, et pepigisti cum eis foedus. Dilexisti stratum eorum manu aperta, et ornasti te regio unguento, et multiplicasti pigmenta tua. Misisti legatos tuos procul, et humiliata es usque ad inferos In multitudine viae tuae laborasti nec dixisti, Quiescam. Vitam manus tuae invenisti: propterea non rogasti. Pro quo solicita timuisti? Quia mentita es, et mei non es recordata, neque cogitasti in corde tuo, quia ego tacens, et quasi non videns; et mei oblita es. Ego annuntiabo justitiam tuam, et opera tua non proderunt tibi. Cum clamaveris, liberent te congregati tui, et omnes eos auferet ventus, tollet aura. Qui autem fiduciam habet mei, hereditabit terram, et possidebit montem sanctum meum. Et dicam: Viam facite, praebete iter, declinate de semita, auferte offendicula de via populi mei. Quia haec dicit excelsus et sublimis habitans aeternitatem, et sanctum nomen ejus, in excelso et in sancto habitans, et cum contrito et humili spiritu, ut vivificet spiritum humilium, et vivificet cor contritorum. Non enim in sempiternum litigabo, nec usque ad finem irascar, quia spiritus a facie mea egredietur, et flatus ego faciam. Propter in iquitatem avaritiae ejus iratus sum, et percussi eum. Abscondi a te faciem meam, et indignatus sum. Et abiit vagus in via cordis sui. Vias ejus vidi, et sanavi eum, et reduxi eum, et reddidi consolationes ipsi, et lugentibus ejus. Creavi fructum labiorum pacem, pacem ei qui longe est, et qui prope, dixit Dominus, et sanavi eum. Impii autem quasi mare fervens, quod quiescere non potest, et redundant fluctus ejus in conculcationem et lutum. Non est pax impiis, dicit Dominus Deus.

Hic ostendit diversitatem obedientium divinis consiliis ab illis qui non obediunt, quantum ad evasionem periculorum: et primo assignat diversitatem; secundo ponit utriusque partis confirmationem, ibi, *Qui autem fiduciam habet mei, hereditabit terram.* Circa primum duo. Primo promittit justis a periculis quietem; secundo aufert impiis evasionis spem, ibi, *Vos autem accedite huc, filii auguratricis.* Circa primum duo facit. Primo ponit justorum tribulationem, quia sine aliqua reputatione occiduntur: *Colliguntur*, a praesenti vita, et a terra sua captivi, ac si non essent justi, *a facie malitiae*, idest a praesentia malorum. Habac. 1: « Quare respicis contemptores, et taces conculcante « impio justiorem se? » Vel *a facie malitiae*, idest ne in malitiam mutarentur. Sapient. 4: « Raptus « est, ne malitia immutaret cor ejus. » Secundo promittit eis quietem: *Veniet pax in cubili;* idest, in domo sua securus erit, vel quiete cordis sui. Job 5: « Scies quoniam pacem habeat habitaculum « tuum. » *Vos autem accedite huc filii auguratricis.* Hic aufert injustis evasionis spem: et primo arguit ipsorum culpam; secundo aufert evasionis fiduciam, ibi, *Ego autem annuntiabo justitiam tuam.* Circa primum duo. Primo arguit peccati perversitatem; secundo in peccato obstinationem, ibi, *In multitudine viae tuae laborasti.* Circa primum duo. Primo arguit in eis blasphemiam, ponens peccati consuetudinem, inquantum in hoc patres suos imitabantur (1), *Filii auguratricis*, quae contra meum praeceptum auguriis intendebat, *adulterae*, inquantum me derelicto, adhaerebat alienis. Oseae 2: « Judicate matrem vestram, « judicate. » Ponens etiam peccati speciem: *Super quem lusistis?* quasi dicat, super Deum, blasphemantes ipsum. Secundo arguit in eis idolatriam: et primo ponit consuetudinem: *Numquid non filii scelerati?* Supra 1: « Vae genti peccatrici, populo « gravi iniquitate, semini nequam, filiis sceleratis. » Secundo ponit peccati speciem, *Qui consolamini.* Aggravat autem in eis peccatum idolatriae ex tribus. Primo ex locorum diversitate; secundo ex divini foederis violatione, quia *juxta me*; tertio ex peccandi aviditate, *Dilexisti stratum.* Diversitas autem locorum in quibus sacrificabant ostenditur tripliciter. Primo quantum ad loca amoena; secundo quantum ad loca sublimia, *Super montem*; tertio quantum ad loca familiaria, *Et post ostium.* Circa primum quatuor. Primo describit locorum amoenitatem, vel ex umbris arborum, *Qui consolamini:* Jer. 2: « Sub omni ligno frondoso tu prosterne« baris meretrix: » vel ex ubertate aquarum: *Immolantes parvulos in torrentibus*, idest filios tuos. Ezech. 16: « Tulisti filios tuos et filias tuas quas « generasti mihi, et immolasti eis ad devoran« dum. » Secundo peccati dilectionem: *In partibus torrentis pars tua*; quasi dicat: Hoc sortem tuam reputasti. Sap. 2: « Ubique relinquamus si« gna laetitiae nostrae: quoniam haec est pars no« stra, et haec est sors nostra. » Tertio sacrificii oblationem: *Et ipsis effudisti libamen*, quantum ad humida; *sacrificium*, quantum ad sicca. Supra 1: « Confundimini ab idolis vestris. » Justam Dei indignationem: *Numquid super his non indignabor?* Jerem. 5: « Numquid non super his visitabo? dicit « Dominus. » *Super montem.* Hic ponit loca sublimia, in quibus immolabant. *Cubile*: loquitur ad similitudinem meretricis, quae se amatoribus prostituit. 4 Reg. 17: « Fecerunt sibi statuas, et for« nicati sunt in eis. » *Et post ostium, et retro postem posuisti memoriale tuum.* Hic designat loca familiaria, quia juxta introitum domorum idola ponebant, ut in magna memoria haberent. Ezech. 8: « Adduxit me in Jerusalem in visione juxta ostium « interius, quod respiciebat ad aquilonem, ubi erat « statutum idolum caeli (2) ad provocandam ae« mulationem. » *Quia juxta me discooperuisti, et suscepisti adulterum.* Hic aggravat peccatum ex divini foederis violatione, quo Deo quasi sponsa conjuncta erat; et sibi loquitur sub similitudine a-

(1) *Al.* imitantur.
(2) *Forte* zeli.

dulterum suscipiat, et cum eo facit pactum de contrahendo, dimisso viro; in quo significatur quod in templo idola coluit. Ezech. 16: « Facta es quasi « mulier adultera, quae super virum suum inducit « alienos. » *Dilexisti stratum eorum manu aperta.* Hic aggravat peccatum ex peccandi solicitudine: et primo quantum ad pronitatem peccandi, *Manu aperta* (1), idest sine aliquo impedimento. Jer. 3: « Frons meretricis facta est ei, noluit erubescere. » Secundo quantum ad studium placendi, quia ornabat se: *Et ornasti te*, idest thymiama meum proponens in eorum cultum. Prov. 7: « Aspersi cubile « meum myrrha et aloe et cinnamomo. » Tertio quantum ad solitudinem invitandi: *Misisti legatos*, quia etiam a longinquis terris diversa idola congregabat; et sic *humiliata es usque ad inferos*, idest usque ad profundum peccatorum. Ezech. 23: « Insanivit in amatores suos. » *In multitudine viae tuae laborasti.* Hic ostendit in peccatis obstinationem. Primo, quia non revocabantur peccati labore, *In multitudine*, idest in multiplici cultu idolorum. Sap. 5: « Lassati sumus in via iniquitatis et per« ditionis. » Secundo quia non revocabantur temporali prosperitate. *Vitam manus tuae invenisti;* idest, ad manum habebas unde posses vivere; et ideo *non rogasti me*, sed *solicita*, pro divitiis (2) tuis, idola *timuisti*, mei oblita. Job 21: « Ducunt « in bonis dies suos, et in puncto ad inferna de« scendunt. » Tertio quia non es revocata divina expectatione: *Et mei non es recordata. Tacens*, dissimulans, expectans te ad misericordiam. Sap. 11: « Dissimulans peccata hominum propter poe« nitentiam. » Supra 42: « Tacui, semper silui, « patiens fui. » *Ego autem annuntiabo justitiam tuam*, quam facis, vel quam suscipere debes: *opera*, idola. *Congregati*, ex diversis gentibus. Deut. 32: « Surgant, et opitulentur vobis, et in « necessitate vos protegant. » *Qui autem fiduciam habet mei, habitabit terram.* Hic confirmat diversitatem: et primo quantum ad justos; secundo quantum ad injustos: *Impii autem quasi mare fervens.* Evasionem autem bonorum a periculis confirmat ex tribus. Primo ex divina mansuetudine, promittens evasionem quantum ad patriae restitutionem. Qui confidunt in idolis, opera eorum non proderunt eis. *Qui autem fiduciam habet mei, hereditabit terram*, promissionis. Ps. 36: « Man« sueti autem hereditabunt terram. » Et quantum ad viae expeditionem: *Et dicam*, scilicet principibus Medorum: *Viam facite*, liberando, *praebete*, dando licentiam repatriandi, *declinate*, ut nos non impedietis, *auferte*, ut nec alii. Jerem. 50: « Tol« lite de via lapides. » *Et in sancto habitans.* Ps. 21: « Tu autem in sancto habitas laus I« srael » Et quantum ad divinam pietatem: *Et cum contrito et humili spiritu.* Psalm. 50: « Cor « contritum et humiliatum Deus non despicies. » Et (1) assignat rationem, ex culpae purgatione promittens remissionem: *Non enim in sempiternum litigando.* Psalm. 102: « Non in perpetuum ira« scetur, neque in aeternum comminabitur. » Et subjungit rationem, ponens expletam in puniendo justitiam, *Propter iniquitatem. Abscondi*, ut non adjuvarem. *Abiit vagus*, quasi ovis sine pastore. Job 2: « Numquid timens arguet te, et veniet te« cum in judicium, et non propter malitiam tuam « plurimam, et infinitas iniquitates tuas? » Promittens in salvando misericordiam: *vias ejus vidi*, oculo misericordiae, *ipsi*, quantum ad principes, *lugentibus*, quantum ad Judaeos, aut quantum ad advenas auditores; vel quantum ad terram et habitatores. Psalm. 102: « Qui propitiatur omnibus « iniquitatibus tuis, qui sanat omnes infirmitates « tuas. » Tertio confirmat ex prophetarum praenuntiatione: *Creavi*, quasi ex nihilo eos restituens, *labiorum*, prophetarum qui haec praedixerunt, *qui longe*, in captivitate dispersi sunt. Ephe. 2: « Et « veniens evangelizavit pacem his qui prope, et « his qui longe. » *Impii autem quasi mare fervens.* Hic confirmat quod dixerat de malis per quamdam similitudinem: et primo ponit ipsam. *Fervens*, idest semper fluctuans, *redundat*, ad littus ubi lutum faciunt, et conculcantur. Et concludit propositum: *Non est pax impiis*, ut scilicet salventur.

Nota super illo verbo, *Justus perit, et non est qui recogitet*, quia in passione Christi homo debet recogitare primo dilectionem, ad reamandum. Can. 8: « Pone me ut signaculum super cor tuum. » Secundo amaritudinem, ad compatiendum. Thren. 3: « Recordare paupertatis et transgressionis meae, « absynthii et fellis. » Tertio fortitudinem, ad fortiter patiendum. Heb. 12: « Recogitate eum qui « talem pro vobis sustinuit a peccatoribus adver« sus semetipsum contradictionem ut non fatige« mini animis vestris deficientes. » Quarto utilitatem, ad gratias agendum. Can. 7: « Ascendam in « palmam, et accipiam fructus ejus. »

(1) Al. *apta*.
(2) *Al.* divinis.

(1) *Al.* sed.

CAPUT QUINQUAGESIMUMOCTAVUM.

Clama, ne cesses; quasi tuba exalta vocem tuam, et annuntia populo meo scelera eorum, et domui Jacob peccata eorum. Me etenim de die in diem quaerunt, et scire vias meas volunt, quasi gens quae justitiam fecerit et judicium Dei sui non dereliquerit. Rogant me judicia justitiae, et appropinquare Deo volunt. Quare jejunavimus, et non aspexisti; humiliavimus animas nostras et nescisti? Ecce in die jejunii vestri invenitur voluntas vestra, et omnes debitores vestros repetitis. Ecce ad lites et contentiones jejunatis, et percutitis pugno impie. Nolite jejunare sicut usque ad hanc diem, ut audiatur in excelso clamor vester. Numquid tale est jejunium quod elegi, per diem affligere hominem animam suam? Numquid quasi

contorquere quasi circulum caput suum, et saccum et cinerem sternere? Numquid istud vocabis jejunium, et diem acceptabilem Domino? Nonne hoc est magis jejunium quod elegi? Dissolve colligationes impietatis, solve fasciculos deprimentes. Dimitte eos qui confracti sunt liberos, et omne onus disrumpe. Frange esurienti panem tuum, et egenos vagosque induc in domum tuam: cum videris nudum, operi eum, et carnem tuam ne despexeris. Tunc erumpet quasi mane lumen tuum, et sanitas tua citius orietur. Et anteibit faciem tuam justitia tua, et gloria Domini colliget te. Tunc invocabis, et Dominus exaudiet; clamabis, et dicet: Ecce adsum. Si abstuleris de medio tui catenam; et desieris extendere digitum, et loqui quod non prodest; cum effuderis esurienti animam tuam, et animam afflictam repleveris: orietur in tenebris lux tua, et tenebrae tuae erunt sicut meridies. Et requiem tibi dabit Dominus Deus tuus semper, et implebit splendoribus animam tuam, et ossa liberabit. Et eris quasi hortus irriguus, et sicut fons aquarum, cujus non deficient aquae. Et aedificabuntur in te deserta saeculorum, fundamenta generationis et generationis suscitabis. Et vocaberis aedificator sepium, avertens semitas in quietem. Si averteris a sabbato pedem tuum, facere voluntatem tuam in die sancto meo, et vocaveris sabbatum delicatum, et sanctum Domini gloriosum, et glorificaveris eum, dum non facis vias tuas, et non invenitur voluntas tua, ut loquaris sermonem; tunc delectaberis super Domino, et sustollam te super altitudines terrae, et cibabo te hereditate Jacob patris tui. Os enim Domini locutum est.

Hic excludit inutile remedium, quo se praeparare ad salutem volebant: et primo indicit denuntiationis officium, ponens denuntiandi modum, ut alte et sine (1) timore deprimente: *Clama*. Supra 40: « Exalta in fortitudine vocem tuam qui evangelizas Sion. » Ut continue, *Ne cesses*. Infra 62: « Super muros tuos, Jerusalem, constitui custodes; « tota die et nocte non tacebunt. » Ut clare et aperte, *Quasi tuba*. Oseae 8: « In gutture tuo sit « tuba. » Et denuntiationis verbum, *Annuntia scelera*, quantum ad majora; *peccata*, quantum ad communia. Supra 16: « His qui laetantur super « muros cocti lateris, loquimini plagas suas. » Secundo propheta excludit in persona Domini inutile remedium: *Me etenim de die in diem quaerunt:* et circa hoc duo facit. Primo excludit remedium in quo confidebant; secundo hortatur ad ea in quibus deficiebant, ibi, *Nonne hoc est magis jejunium quod elegi?* Circa primum duo. Primo ostendit confidentiae eorum praesumptionem quantum ad tria in quibus confidebant: scilicet in sacrae scientiae inquisitione: *Me etenim quaerunt*, in Scripturis, *vias*, praecepta et voluntates meas, *quasi gens*, idest ac si essent parati ad faciendum. Iterum in oratione: *Rogant me judicia*, idest ut judicem pro eis contra adversarios, *appropinquare*, ore. Supra 29: « Appropinquat populus iste ore suo, et labiis suis « glorificat me. » Iterum confidebant in jejuniorum observatione: *Quare jejunavimus, et non aspexisti*, quasi gratum; *humiliavimus*, quantum ad circumstantia jejunium, exteriori humiliatione, *et nescisti*, scientia approbationis? Malach. 3: « Vanus « est qui servit Deo: et quod emolumentum, quia « custodivimus praecepta ejus? » Secundo ostendit bonorum dictorum reprobationem: et primo reprobationis causam, quae est culpa voluptatis: *Ecce in die jejunii vestri invenitur voluntas vestra*, in his quae carni placent. Eccl. 18: « Post concupiscen« tias tuas non eas. » Item culpa crudelitatis: *Et omnes debitores vestros repetitis:* ad litteram, ut diu possent insistere causis agendis, vel ad ejus consecutivum. Item (2) culpa vanitatis: *Nolite jejunare ut audiatur*, propter laudem hominum. Matth. 6: « Tu autem cum oraveris, intra in cubiculum « tuum, et clauso ostio ora patrem tuum. » Vel *ut audiatur*; idest si vultis quod oratio vestra a Deo exaudiatur. Ps. 101: « Domine, exaudi ora« tionem meam, et clamor meus ad te veniat. » Secundo ostendit bonorum insufficientiam: *Numquid tale est jejunium quod elegi?* quia Deus non elegit per se poenam vestram, neque ad afflictionem carnis: quod tangit in hoc quod dicit: *Per diem*, totam, *affligere*. Neque quantum ad abjectionem exterioris humilitatis; quod tangit in hoc quod dicit, *Quasi circulum*; scilicet, caput ad pedes inclinare, vel circumducere sicut monachi faciunt, non inquantum ordinatur ad virtutem mentis. Matth. 6: « Cum jejunatis nolite fieri sicut hypocritae tristes. » Joel. 2: « Scindite corda vestra, et non vestimenta « vestra. » *Nonne hoc est magis jejunium quod elegi?* Hic adhibet utile consilium: et primo quantum ad studium pietatis in proximum; secundo quantum ad cultum religionis in Deum, ibi, *Si averteris a sabbato pedem tuum*. Circa primum duo facit. Primo ponit pietatis consilium, ut cedant calumniae: *Colligationes*, falsas causas, quibus astute pauperes obligabant sicut usurarii, *fasciculos*, idem, *deprimentes*, quantum ad poenas ad quas obligabant. *Qui confracti*, longa servitute, *onus*, servitutis. Matth. 23: « Alligant onera gravia et impor« tabilia; digito autem suo nolunt ea movere. » Et ut intendant misericordiae, exhortans ad misericordiam quantum ad famelicos, *Frange*; idest si modicum habeas; quantum ad vagos, *Et egenos*; quantum ad nudos, *Cum videris nudum*. Et ponit exhortationis causam, *Et carnem*, quia scilicet est ejusdem speciei tecum. Job 5: « Visitans speciem « tuam non peccabis. » Secundo ostendit consilii fructum, *Et erumpet*. Et primo quantum ad efficaciam meritorum. Tum quantum ad opera virtutum: *Quasi mane lumen tuum*; scilicet, merita tua clare patebunt in primis, quae modo a Domino non aspecta conquereris. *Colliget*, de captivitate, vel in misericordiae protectione. Psal. 36: « Educet quasi « lumen justitiam tuam, et judicium tuum tam« quam meridiem. » Tum quantum ad suffragia, *Tunc invocabis*. Supra 30: « Ad vocem clamoris « tui statim ut audierit, respondebit tibi. » Secundo quantum ad consecutionem bonorum: et primo resumit meritum: *Si abstuleris catenam*, qua pauperes opprimis, *digitum extendere*, detrahendo et comminando: *cum effuderis*, per compassionem, *repleveris*, per necessariorum subventionem. Secundo promittit praemium: *Orietur in tenebris lux tua*: idest adversitas in lucem prosperitatis, ignorantia in lucem scientiae mutabuntur, quantum ad spiritualia. *Et requiem*, quantum ad mala temporalia. Multiplicationem vero bonorum interiorum spiritualium: *Implebit splendoribus*, scilicet virtutibus vel consolationibus, *et ossa tua*, quantum ad corporalia. Et bonorum exteriorum: *Et eris quasi hortus*, propter prosperitatem, vel omnium bonorum indeficientiam. Num. 24: « Quam pulchra tabernacula « tua, Jacob! » Secundo quantum ad patriae reaedificationem: *Et aedificabuntur*, post reditum de captivitate, *deserta saeculorum*, idest civitates, scilicet desertae in pristinis saeculis, *suscitabis*, superaedificando antiquis fundamentis. Supra 44: « Qui « dico Jerusalem, Habitaberis; et civitatibus Judae, « Aedificabimini. » Tertio quantum ad famae re-

(1) *Al. deest* et.
(2) *Al.* et cum.

stitutionem: *Et vocaberis aedificator sepium*, idest impedimentorum peccati, *in quietem*, vel in gentem, *semitas*, scilicet peccati, in quietem convertens. Oseae 2: « Sepiam vias tuas spinis. » *Si averteris a sabbato pedem tuum*. Hic ponit consilium quantum ad cultum religionis in observatione sabbati: et primo ponit consilium, *Pedem*, ne opera prohibita facias. *Vocaberis sabbatum*, idest celebrans hujusmodi sabbatum, quantum ad exercitium bonorum operum. Exod. 20: « Memento ut « diem sabbati sanctifices. » Alia littera habet, *Vocaveris*; et est sensus idem. Secundo ponit fructum: *Tunc delectaberis*, quantum ad bona spiritualia; *sustollam*, reducendo in terram tuam, quae montuosa est; *cibabo*, quantum ad fruitionem bonorum terrae. Job 22: « Tunc super Omnipoten« tem deliciis afflues. »

Nota super illo verbo, *Quasi tuba exalta*, quia praedicatio est tuba, primo quia excitat ad vitae statum. 1 Corinth. 15: « Canet enim tuba, et mor« tui resurgent incorrupti. » Secundo quia hortatur ad bellum. 1 Corinth. 14: « Si incertam vo« cem det tuba, quis parabit se ad bellum? » Tertio quia nuntiat viri incessum. Supra 27: « Clan« getur in tubis. » Quarto quia vocat ad consilium. Oseae 8: « In gutture tuo sit tuba. » Quinto quia invitat ad festum. Psal. 80: « Buccinate in neo« menia tuba in insigni die solemnitatis vestrae. »

Item nota super illo, *Si abstuleris de medio tui catenam*, quia est multiplex catena. Primo pietatis. Eph. ult.: « Pro quo legatione fungor in ca« tena ista. » Secundo iniquitatis. Sap. 17: « Una « enim tenebrarum catena omnes erant colligati. » Tertio paupertatis. Job 36: « Simulatores et callidi « provocant iram Dei, neque clamabunt cum vincti « fuerint. Morietur in tempestate anima eorum, et « vita eorum inter effeminatos. » Quarto servitutis. Jer. 18: « Catenas ligneas contrivisti, et facies pro « eis catenas ferreas. » Quinto carceris. Eccl. 4: « De carcere catenisque interdum quis egrediatur « ad regnum. »

CAPUT QUINQUAGESIMUMNONUM.

Ecce non est abbreviata manus Domini ut salvare nequeat, neque aggravata est auris ejus ut non exaudiat; sed iniquitates vestrae diviserunt inter vos et Deum vestrum, et peccata vestra absconderunt faciem ejus a vobis, ne exaudiret. Manus enim vestrae pollutae sunt sanguine, et digiti vestri iniquitate. Labia vestra locuta sunt mendacium, et lingua vestra iniquitatem fatur. Non est qui invocet justitiam, neque est qui judicet vere; sed confidunt in nihilo, et loquuntur vanitates. Conceperunt laborem, et pepererunt iniquitatem. Ova aspidum ruperunt, et telas araneae texuerunt. Qui comederit de ovis eorum morietur, et quod confotum est erumpet in regulum. Telae eorum non erunt in vestimentum, neque operientur operibus suis. Opera eorum opera inutilia, et opus iniquitatis in manibus eorum. Pedes eorum ad malum currunt, et festinant ut effundant sanguinem innocentem. Cogitationes eorum cogitationes inutiles. Vastitas et contritio in viis eorum. Viam pacis nescierunt, et non est judicium in gressibus eorum. Semitae eorum incurvatae sunt eis; omnis qui calcat in eis, ignorat pacem. Propter hoc elongatum est judicium a nobis, et non apprehendet nos justitia. Expectavimus lucem, et ecce tenebrae; splendorem, et in tenebris ambulavimus. Palpavimus sicut caeci parietem, et quasi absque oculis attrectavimus; impegimus meridie quasi in tenebris, et in caliginosis quasi mortui. Rugiemus quasi ursi omnes, et quasi columbae meditantes gememus. Expectavimus judicium, et non est; salutem, et elongata est a nobis. Multiplicatae sunt enim iniquitates nostrae coram te, et peccata nostra responderunt nobis. Quia scelera nostra nobiscum, iniquitates nostras cognovimus, peccare et mentiri contra Dominum: et aversi sumus ne iremus post tergum Dei nostri, ut loqueremur calumniam et transgressionem. Concepimus, et locuti sumus de corde verba mendacii. Et conversus est retrorsum judicium, et justitia longe stetit. Quia corruit in platea veritas, et aequitas non potuit ingredi. Et facta est veritas in oblivionem, et qui recessit a malo, praedae patuit. Et vidit Dominus, et malum apparuit in oculis ejus, quia non est judicium. Et vidit Deus quia non est vir, et aporiatus est, quia non est qui occurrat. Et salvavit sibi brachium suum, et justitia ejus ipsa confirmavit eum. Indutus est justitia ut lorica, et galea salutis in capite ejus. Indutus est vestimentis ultionis, et opertus est quasi pallio zeli. Sicut ad vindictam, quasi ad retributionem indignationis hostibus suis, et vicissitudinem inimicis suis. Insulis vicem reddet. Et timebunt qui ab occidente, nomen Domini, et qui ab ortu solis, gloriam ejus. Cum venerit quasi fluvius violentus, quem spiritus Domini cogit, et venerit Sion redemptor, et eis qui redeunt ab iniquitate in Jacob, dicit Dominus. Hoc foedus meum cum eis, dicit Dominus. Spiritus meus qui est in te, et verba mea quae posui in ore tuo non recedent de ore tuo et de ore seminis tui, dicit Dominus, amodo, et usque in sempiternum.

Hic ponit praeparationem ad salutem percipiendam ex parte ipsius salvantis: et primo ponit salutis necessitatem; secundo praeparationem, ibi, *Et vidit Dominus, et malum apparuit in oculis ejus*. Circa primum duo. Primo in persona Domini necessitatem salutis ostendit, miseriam populi ostendens; in secunda respondet populus miseriam suam recognoscens, ibi, *Propter hoc elongatum est judicium a nobis*. Circa primum duo facit. Primo ostendit miseriae causam; secundo ipsam miseriam, ibi, *Vastitas et contritio in viis eorum*. Circa primum duo. Primo excludit causam falsam, vel ex defectu virtutis Dei, vel ex defectu cognitionis ipsius, quia praeceps non audiret: *Neque aggravata est auris ejus*. Supra 50: « Numquid abbreviata et « parvula facta est manus mea ut non possim re« dimere; aut non est in me virtus ad liberandum? » Secundo astruit causam veram, scilicet ipsorum culpam. Primo tangens ipsam in generali: *Sed iniquitates*, quantum ad majora, *diviserunt*, quasi murus, vel nubes interposita, *peccata*, quantum ad communia. Deut. 32: « Ait: Abscondam faciem « meam ab eis. » Secundo prosequitur in speciali: *Manus enim vestrae*: et tangit specialiter peccata in proximum: peccata enim in Deum tetigerat supra 57, et peccata in seipsum supra 56. Tangit autem primo injustitiam (1) per quam alios opprimebant,

(1) *Al.* justitiam.

quantum ad operationem: *Manus vestrae sanguine:* innocentum, quos occidistis, *digiti*, quantum ad minores injustitias, vel quantum ad diligentiam operationis. Supra 1: « Manus enim vestrae sanguine « plenae sunt. » Quantum ad locutionem: *Labia vestra locuta . . . iniquitatem*, ut addatur justitiae deformitas. Job 6: « Non invenietis in lingua mea « iniquitatem. » Et quantum ad justitiae omissionem: *Non est qui judicet* (1), quantum ad praelatos, quorum est judicare. Jer. 5: « Quaerite in plateis « ejus an inveniatis virum facientem judicium. » Secundo tangit astutiam per quam decipiebant: et primo tangit ipsam, inquantum per astutiam intendebant sui promotionem: *Sed confidunt in nihilo*, in vanis consiliis, vel in idolis, *et loquuntur*, vanitatem cordis verbis exprimentes. Amos 6: « Qui « laetamini in nihilo. » Et inquantum per ipsam intendebant aliorum oppressionem: *Conceperunt laborem;* idest, cum labore (2) excogitaverunt vias nocendi; vel aliis laborem induxerunt (3); *pepererunt*, expletione operis. Psal. 7: « Concepit dolo- « rem, et peperit iniquitatem. » Secundo adaptat quamdam metaphoram: et primo ponit ipsam quantum ad ipsam astutiam. Et quantum ad aliorum depressionem: *Ova aspidum*, idest consilia venenosa *ruperunt*, in publico, opera scilicet producentes. Deut. 32: « Fel draconum vinum eorum, et vene- « num aspidum insanabile. » Et quantum ad suam promotionem, *Et telas*, idest cogitationes inutiles ad sui promotionem. Oseae 8: « Quoniam in ara- « nearum tela erit vitulus Samariae. » Ponit iterum metaphoram quantum ad effectum astutiae, quantum ad primum: *Qui comederit*, consentiens factis, *de ovis*, consiliis, *confotum*, diu praeparatum sollicite, *in regulum*, quasi a longinquis etiam interficiet quodammodo volantem. Et quantum ad secundum, *Telae eorum*; idest, sicut telae aranearum non valent ad vestimentum, ita eorum consilia ad nihil valent eis, nisi promoveantur. Supra 19: « Con- « fundent qui operabantur linum, plectentes, et « texentes subtilia (4). » Secundo exponit; et primo quantum ad operationem: *Opera eorum inutilia*, quantum ad unam partem, *opus iniquitatis*, quantum ad aliam. Supra 57: « Opera eorum non pro- « derunt eis. » Secundo quantum ad cogitationes: *Pedes eorum*, idest affectiones quantum ad unam partem. Prover. 1: « Pedes eorum ad malum cur- « runt: » *cogitationes*, quantum ad aliam. Michaeae 2: « Vae qui cogitatis inutile. » *Vastitas et contritio in viis eorum.* Hic ostendit eis eorum miseriam: et primo ponit miseriae magnitudinem: *Vastitas*, quantum ad damnum rerum, *et contritio*, quantum ad damnum personarum, *in viis eorum*; idest pro viis malis suis ab hostibus imminet eis. Secundo miseriae aequitatem, ut scilicet talia patiantur qualia aliis faciunt: *Viam pacis*, qua alios in pace ponerent: *non est judicium*: rectum, et ideo *semitae eorum*, idest ea quae cogitaverunt, *incurvatae*, idest curvae eis factae sunt, quia quod aliis praeparabant, ipsi patientur. *Omnis qui calcat*, pro sequendo, *ignorat*, scientia experimenti. Psal. 13: « Contritio et infelicitas in viis eorum, et viam « pacis non cognoverunt. » *Propter hoc elongatum est.* Hic populus confitetur: et primo confitetur miseriam quantum ad hostium opprimentium injustitiam: *Elongatum est judicium*, quia Deus non judicat nos de nostris adversariis: contrarium supra 46: « Prope feci justitiam meam. » Quantum ad tribulationum angustiam, sub metaphora tenebrarum ponens ipsam tribulationis obscuritatem. *Expectavimus lucem*, divinam consolationem, *tenebrae*, tribulationis. Et consiliorum difficultatem, *Palpavimus*, quasi nescientes quid facere. Supra 42: « Quis « caecus nisi servus meus? » Et periculorum laesionem: *Impegimus meridie*, in (1) his in quibus erat clara via ad evadendum, *in caliginosis*, in dubiis. Job 5: « Per diem incurrent tenebras. » Confitentur etiam miseriam (2) quantum ad cordis tristitiam: *Rugiemus quasi ursi*, propter crudelitatem, *quasi columbae*, propter lasciviam. Nahum 2: « Gementes ut columbae. » Et quantum ad salutis absentiam: *Expectavimus judicium*, pro nobis. Secundo confitetur culpam: et primo culpae manifestationem quantum ad Deum: *Multiplicate... coram te*: in evidentia tua. Heb. 4: « Omnia nuda et a- « perta sunt oculis ejus. » Et quantum ad ipsum: *Et peccata nostra responderunt* in poenis, *Nobiscum* quia non satisfecimus, nec correximus. Secundo peccatorem diversitatem contra Deum: *Peccare*, opere, *mentiri*, locutione, *aversi*, omissione. Et contra proximum locutione: *Ut loqueremur calumniam*, contra proximum. Et contra legem. *Transgressionem.* Matth. 15: « De corde exeunt cogi- « tationes malae. » Et quantum ad operationem, *Conversum est retrorsus judicium*, Dei ad salvandum nos. *In platea*, in publico injustitias faciebant. *Qui recessit*: non enim solum faciebant mala, sed nolentes facere depraedabantur. Sap. 2: « Circum- « veniamus justum, quoniam contrarius est operibus « nostris. » *Et vidit Dominus, et malum apparuit in oculis ejus.* Hic ponit salutis praeparationem ex parte salvantis: et primo ponit praeparationis ordinem (3) loquens de Deo secundum humanum modum, ponens ipsius compassionem: *Et vidit Dominus*, oculo misericordiae, *judicium*, alicujus salvantis. *Vir*, salvans Judaeos, *aporiatus*, contristatus vel angustiatus. Ponens etiam armorum assumptionem: *Et salvabit sibi brachium*, idest virtus, ut nihil contra patiatur, vel populum ad cultum suum: *justitia confirmavit*, ut ultionem constanter exequatur. *Indutus est justitia*: sicut enim miles confirmatur armis, ita opus suum confirmatur justitia, et proposito salvandi. Sap. 5: « Induet pro thorace ju- « stitiam. » Ponens etiam vindictae executionem: *Insulis*, diversis gentibus, *vicem*, pro malis quae Judaeis fecerunt. Dan. 6: « Timeant et paveant « omnes Deum Danielis. » Secundo ponit salvationis vel ultionis ministrum (4). *Cum venerit quasi fluvius*, propter magnitudinem virtutis et fortitudinis; vel Christus minister. Psalm. 45: « Flu- « minis impetus laetificat civitatem Dei. » Tertio firmitatis pactum: *Hoc foedus meum*, spiritus prophetiae. *Seminis tui*, quantum ad alios prophetas et Apostolos in quibus ejus spiritus, quasi hereditas per successionem seminis vadens. Joel. 2: « Ef- « fundam de spiritu meo super omnem carnem, « et prophetabunt filii vestri et filiae vestrae. »

(1) Al. *invocet.*
(2) *Al.* idest ita laborare.
(3) *Al.* inducendum.
(4) Al. *confundantur qui operantur linum, plectentes, et texentes, qui operantur subtilia.*

(1) *Al.* et.
(2) *Al.* miseriae.
(3) *Al.* diem.
(4) *Al.* mysterium.

Nota super illo verbo, *Iniquitates vestrae diviserunt inter vos et Deum*, quia peccatum dividit primo a proximo per dissensionem. Luc. 11: « Omne « regnum in seipsum divisum desolabitur. » Secundo a seipso per contrariam affectionem. Oseae 10: « Divisum est cor eorum, nunc interibunt. » Tertio a Deo per aversionem. Jerem. 2: « Me de« reliquerunt fontem aquae vivae, et foderunt sibi « cisternas dissipatas. » Quarto a sanctorum collegio per dissimilitudinem. Supra 56: « Separatione « dividet me Dominus a populo suo. »

Nota super illo verbo, *Semitae eorum incurvatae*, quod est curvitas primo culpae. Supra 51: « Incurvare, « ut transeamus. » Secundo miseriae. Ps. 37: « Miser « factus sum ego, et incurvatus sum. » Tertio tristitiae. Baruch 2: « Anima quae est tristis super magnitudi« nem mali, et incedit curva. » Quarto fraudulentiae. Eccli. 12: « Si humiliatus (1) vadat curvus, ad« jice animum tuum, et custodi te ab illo. » Quinto justitiae. Job 9: « Deus cui resistere nemo po« test, sub quo curvantur qui portant orbem. »

Nota super illo verbo, *Quasi fluvius violentus*, quod Christus est fluvius violentus primo propter aquarum multitudinem. Psalm. 64: « Flumen Dei « repletum est aquis. » Secundo propter amoris fervorem. Daniel. 7: « Fluvius igneus rapidusque « egrediebatur a facie ejus. » Tertio propter cursus velocitatem: Psalm. 45: « Fluminis impetus « laetificat civitatem Dei. » Quarto propter originis altitudinem. Apoc. 22: « Ostendit mihi fluvium a« quae vivae splendidum tamquam chrystallum, « procedentem de sede Dei et Agni. »

(1) *Al. deest* si.

CAPUT SEXAGESIMUM.

Surge, illuminare, Jerusalem, quia venit lumen tuum, et gloria Domini super te orta est. Quia ecce tenebrae operient terram, et caligo populos: super te autem orietur Dominus, et gloria ejus in te videbitur. Et ambulabunt gentes in lumine tuo, et reges in splendore ortus tui. Leva in circuitu oculos tuos, et vide: omnes isti congregati sunt, venerunt tibi. Filii tui de longe venient, et filiae tuae de latere surgent. Tunc videbis et afflues, et mirabitur et dilatabitur cor tuum, quando conversa fuerit ad te multitudo maris, fortitudo gentium venerit tibi. Inundatio camelorum operiet te, dromedarii Madian et Epha: omnes de Saba venient, aurum et thus deferentes, et laudem Domino annuntiantes. Omne pecus Cedar congregabitur tibi, arietes Nabajoth ministrabunt tibi. Offerentur super placabili altari meo, et domum majestatis meae glorificabo. Qui sunt isti qui ut nubes volant, quasi columbae ad fenestras suas? Me enim insulae expectant, et naves maris in principio, ut adducam filios tuos de longe. Argentum eorum et aurum eorum cum eis, nomini Domini Dei tui, et Sancto Israel, quia glorificavit te. Et aedificabunt filii peregrinorum muros tuos, et reges eorum ministrabunt tibi. In indignatione enim mea percussi te, et in reconciliatione mea misertus sum tui. Et aperientur portae tuae jugiter, die ac nocte non claudentur, ut afferatur ad te fortitudo gentium, et reges earum adducantur. Gens enim et regnum quod non servierit tibi, peribit, et gentes solitudine vastabuntur. Gloria Libani ad te veniet, abies et buxus et pinus simul ad ornandum locum sanctificationis meae; locum pedum meorum glorificabo. Et venient ad te curvi filii eorum qui humiliaverunt te, et adorabunt vestigia pedum tuorum omnes qui detrahebant tibi, et vocabunt te civitatem Domini, Sion Sancti Israel. Pro eo quod fuisti derelicta et odio habita, et non erat qui per te transiret, ponam te in superbiam saeculorum, gaudium in generationem et generationem. Et sugges lac gentium, et mamilla regum lactaberis. Et scies quia ego Dominus salvans te, et redemptor tuus fortis Jacob. Pro aere afferam aurum, et pro ferro afferam argentum, et pro lignis aes, et pro lapidibus ferrum. Et ponam visitationem tuam pacem, et praepositos tuos justitiam. Non audietur ultra iniquitas in terra tua, vastitas et contritio in terminis tuis; et occupabit salus muros tuos, et portas tuas laudatio. Non erit tibi amplius sol ad lucendum per diem, nec splendor lunae illuminabit te; sed erit tibi Dominus in lucem sempiternam, et Deus tuus in gloriam. Non occidet ultra sol tuus, et luna tua non minuetur: quia Dominus erit tibi in lucem sempiternam, et complebuntur dies luctus tui. Populus autem tuus omnes justi, in perpetuum hereditabunt terram, germen plantationis meae, opus manus meae ad glorificandum. Minimus erit in mille, et parvulus in gentem fortissimam. Ego Dominus in tempore ejus subito faciam istud.

Hic ponit salutis promissionem: et primo quantum ad prosperitatem; secundo quantum ad jucunditatem, cap. 61: *Spiritus Domini super me*; tertio quantum ad gloriae honorem, cap. 62: *Propter Sion non tacebo.* Circa primum duo. Primo ponit consolationem in generali sub metaphora luminis, ponens ipsius luminis ortum: *Surge*, de pristina miseria, *illuminare*, idest lumine consolationis ejus resplende. *Gloria Domini*, beneficia in quibus apparet gloriosus. Baruch 4: « Ambula per viam ad splendorem ejus contra lu« men ejus. » Vel *Jerusalem*, Ecclesia; *lumen*, Dei Filius. Ponens discretionis in percipiendo lumine judicium: *Quia ecce tenebrae*, tribulationis (1) *populos*, Babylonis, et alios hostes; *super te autem orietur*, quasi sol illuminans te. Sap. 17: « Solis « illis superposita erat gravis nox, et imago tene« brarum. » Vel *tenebrae*, infidelitatis et peccatorum, *populos*, infideles. *Orietur*, quasi sol justitiae: vel ad litteram, *ejus gloria*, miracula ejus. Ponit etiam luminis effectum: *Et ambulabunt gentes*, ad cognitionem et devotionem Dei, videntes beneficia tibi a Deo data, *in splendore ortus tui*, quasi oriens, rutilans sicut stella. Vel *in lumine*, idest in fide Christi. Secundo exequitur consolationem per partes: et primo promittit multiplicem prosperitatem; secundo justitiae observationem, ibi, *Et ponam visitationem tuam pacem.* Circa primum duo. Primo ponit prosperitatis statum; secundo restitutionis modum, quo scilicet in prosperitatem restaurabuntur, ibi, *Qui sunt isti qui ut nubes volant?* Circa primum tria. Primo promittit prosperitatem quantum ad congregationem filiorum, qui primo in diversas partes pro captivitate dispersi erant. *Leva in circuitu. . . . de latere*, de regionibus propinquis lateribus. Baruch 5: « Surge Jerusalem, et sta in « excelso, et circumspice ad orientem, et vide col« lectos filios tuos ab oriente sole usque ad occi-

(1) *Al.* tribulationes.

« dentem. » Vel referendum est ad congregationem diversarum gentium sub unitate Ecclesiae. *Filii*, in fide fortiores, *filiae*, debiliores, *de latere*, Christi in cruce aperto, unde sacramenta salutis emanaverunt. Vel lac *sugent*, rudioris doctrinae. Secundo quantum ad servitium populorum: *Tunc videbis... quando conversa*, serviens tibi in mercimoniis, *multitudo maris*, scilicet negotiatores maris, *fortitudo*, reges et principes, tibi pacem ministrantes, et munera. Vel de conversione gentium ad Ecclesiam. Job 22: « Tunc super Omnipotentem deliciis « afflues. » Tertio quantum ad copiam divitiarum: et primo quantum ad mercimonia ponens jumenta: *Inundatio*, idest abundantia ad similitudinem inundantis aquae, *camelorum*, quibus mercimonia ferebantur; in quibus mystice divites ad fidem conversi, qui onus divitiarum projecerunt, et gibbum peccati: *dromedarii* (1), animal camelo minus, sed velocius; in quo gentes ad fidem velociter conversae: *Madian et Epha*, regiones ultra mare talibus abundantes. Ponit etiam pretiosa mercimonia: *Omnes de Saba*, civitas in extremis Aethiopiae. Quod etiam impletum est tempore Christi: Matth. 2. Psal. 71: « Reges Tharsis et insulae munera offerent, « reges Arabum et Saba dona adducent. » Secundo quantum ad munda animalia, secundum quod cedebant in usum ciborum: *Omne pecus Cedar*, filius Ismaelis, unde terra nomen habet, pecoribus abundans, *Nabajot*, alius filius, *ministrabunt*, cedentes in usum tuum, venditi populo qui est in te. Et secundum quod cedebant in usum sacrificiorum: *Offerentur super placabili*, in quo ego placer. Per altare significatur fides; per arietes duces gregis, Apostoli et Ecclesiarum praelati; per pecus simplices. Aggaei 2: « Implebo domum istam gloria. »

Nota super illo verbo, *Illuminare Jerusalem*, quia Ecclesia illuminatur lumine, primo sacrae doctrinae. Proverb. 6: « Mandatum lucerna est, et « lex lux. » Secundo spiritualis intelligentiae. 2 Cor. 4: « Deus qui dixit lumen de (2) tenebris « splendescere, ipse illuxit in cordibus nostris ad « illuminationem scientiae claritatis Dei, in faciem « Jesu Christi. » Tertio gratiae. 1 Joan. 1: « Si « autem in luce ambulamus sicut et ipse est in « luce, societatem habemus ad invicem. » Quarto gloriae. Psal. 35: « In lumine tuo videbimus lu- « men. » Quinto laetitiae. Tobiae 5: « Quale gau- « dium est mihi qui in tenebris sedeo, et lumen « caeli non video? » Sexto divinae substantiae. 1 Tim. ult.: « Qui solus habet immortalitatem, et lu- « cem habitat inaccessibilem. »

Qui sunt isti qui ut nubes volant? Hic ostendit modum veniendi in dictam prosperitatem: et primo quantum ad civitatis restaurationem; secundo quantum ad populorum extraneorum subjectionem. ibi, *Et venient ad te curvi filii eorum qui humiliaverunt te*; tertio quantum ad divitiarum multiplicationem: *Pro aere afferam aurum*. Circa primum duo ponit. Primo restaurationem civitatis quantum ad adunationem habitatorum, ponens veniendi modum sub admiratione. *Ut nubes*, quia velociter sine impedimento, *et quasi columbae ad fenestras*, idest ad foramina sua, propter idem. Vel referendum est ad gentes quae ad fidem velociter conversae sunt. Psalm. 54: « Quis dabit mihi pennas sicut colum- « bae, et volabo, et (1) requiescam? » Ponens etiam adveniendum (2) auxilium, quod a gentibus habuerunt: *Me etenim insulae*, gentes diversae juxta mare, et etiam remotae, *expectabunt*, quasi subditae voluntatis arbitrio, *in principio*, loci in quo captivi detinentur: quia forte aliqui per mare redierunt, vel Dominus sic eos reducere poterat. Vel mystice *insulae*, diversae gentes, *naves*, Ecclesiae, *in principio*, fidei. Ponens etiam venientium thesaurum, quem secum detulerunt, *Argentum Nomini*, idest ad gloriam et servitium nominis. Psalm. 104: « Eduxit eos cum argento et auro. » Mystice *argentum*, eloquentia, *aurum*, sapientia conversorum ad fidem. Secundo ponit restaurationem civitatis quantum ad aedificationem murorum, *Et aedificabunt*: et primo quantum ad aedificia civitatis; secundo quantum ad aedificia (3) templi, *Gloria Libani*. Circa primum duo. Primo ponit civitatis reaedificationem: *Et aedificabunt*, praebendo auxilium, *reges*, Cyrus et Darius, praebendo impensas, et licentiam aedificandi. Mystice gentiles Ecclesias Dei aedificant et reges Ecclesiae serviunt. Et adjungit rationem ex divina miseratione: *In indignatione percussi*, captivavi, *misertus*, liberando. Mystice percussi per excaecationem Judaeorum, vel tribulationibus; *misertus*, per conversionem gentium, vel in pace Ecclesiae restituta. Supra 54: « In « momento indignationis abscondi parumper fa- « ciem meam. » Secundo ostendit civitatis reaedificatae securitatem, *Et aperientur*, cessante timore hostium, et propter necessitatem venientium ad adorandum in Jerusalem; et hoc est *ut afferantur*. Mystice *portae*, ministri qui alios in fidem et Ecclesiam introducunt, parati in prosperis et adversis ad recipiendum conversos ad fidem. Apoc. 21: « Portae ejus non claudentur. » Et assignat rationem. *Gens enim et regnum quod non servierit tibi, peribit*. Hoc non videtur impletum ad litteram, nisi intelligatur, illos Judaeos fuisse qui ejus dominium recognoscebant, et propterea a populo Dei venerabantur; sed mystice sensus patet. *Gloria Libani ad te veniet*. Hic ponit reaedificationem aedificiorum templi: *Gloria Libani*, quae est *abies*, *locum*, scilicet templum, *pedum*, in quo adoror, sicut reges ad pedes. Mystice per locum Ecclesia, per diversas arbores diversi fideles conversi ad fidem. *Et venient ad te curvi filii eorum qui te humiliaverunt*. Hic ostendit modum consequendi dictam prosperitatem quantum ad subjectionem populorum: et primo ponit ipsam subjectionem, *Et venient ad te*: quod impletum est temporibus Machabaeorum, qui multos de vicinis hostibus subjugaverunt. Mystice filii tyrannorum quondam Ecclesiam persequentium, Ecclesiae famulantur. Psalm. 109: « Do- « nec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuo- « rum. » Secundo ponit subjectionis rationem: *Pro eo quod fuisti*, justum est ut post angustias consoleris, *in superbiam*, altitudinem, *saeculorum*, per multa saecula: quod etiam mystice Ecclesiae convenit. Tob. 3: « Post tempestatem tranquillum facit. » Tertio ponit subjectionis utilitatem: *Et fruges*; idest, pinguedo terrae ad te in mercimoniis deferetur, et oblationibus, *mamilla*, defensione, in auxilio, *Regum*, Tyri. Per lac mystice simplicium doctrina, per reges Apostoli. Supra 49: « Erunt reges nu-

(1) *Al.* qui per onus divitiarum, et gibbum peccati *dromedarii*, etc.
(2) *Al.* in.

(1) *Al.* ut.
(2) *Al.* inveniendum.
(3) *Al.* aedificium.

« tritii tui. » *Et pro aere afferam aurum.* Hic ponit modum restaurationis quantum ad restaurationem divitiarum: quia multo majora a regibus templo offerentur, quam per Nabuchodonosor ablata sunt. Mystice, qui prius erant viles, in Ecclesia efficiuntur pretiosi. Supra 55: « Pro saliuncula ascen « det abies, et pro urtica crescet myrtus. » *Et ponam visitationem tuam pacem.* Hic promittit justitiae observationem: et primo in praelatis; secundo in subditis, *Et complebuntur dies luctus tui.* Circa primum duo. Primo consolatur eos ex praelatorum rectitudine, tangens justitiam praelatorum, *Visitationem*, visitatores et correptores. Mystice de Christo et Apostolis. Jer. 3: « Dabo vobis pastores ju- « xta cor meum, et pascent vos scientia et doctri- « na. » Ponens etiam justitiae effectum quantum ab absentiam malitiae: *Non audietur iniquitas*, quia per aliquod tempus leges optime observabantur: 2 Mach. 3: Vel *iniquitas*, idolorum. Mystice ad statum futurae beatitudinis. Psalm. 102: « Quantum distat « ortus ab occidente, longe fecit a nobis iniquita- « tes nostras. » Et quantum ad absentiam miseriae *Vastitas*, quantum ad agros; *contritio*, quantum ad homines ab hostibus sic collisos; *portas*, in quibus populus conveniebat ad judicia. Hoc etiam mystice pertinet ad statum futurae beatitudinis, quando sol multo clarior futurus est quam sit modo et luna: licet non sanctis, quia eorum splendore non egebunt (1). Apoc. 21: « Et civitas non eget sole ne- « que luna ut luceat in ea, quia claritas Dei illu- « minabit eam, et lucerna ejus est agnus. » Ponit etiam gubernantis aeternitatem: *Non occidet sol*, qui est Deus. Psalm. 101: « Tu autem idem es, et « anni tui non deficient. » *Et complebuntur dies luctus tui.* Hoc quantum ad statum subditorum: et primo ponit tristitiae cessationem: *Et complebuntur luctus*, captivitas. Mystice in futura beatitudine. Apoc. 21: « Absterget Deus omnem lacry- « mam ab oculis sanctorum. » Secundo ponit justitiae observationem: *Populus autem tuus omnes justi*, ad glorificandum me. Supra 43: « Omnem qui « invocat nomen meum, in gloriam meam creavi « eum. » *In perpetuum*, quamdiu in justitia permanent. Sed mystice planum est de sanctis beatis. Tertio seminis multiplicationem: *Minimus erit in mille*; idest, ex uno tot per successionem nascentur, sicut ex Abraham una gens. Mystice unus de Ecclesia unigeniti, praeficietur in praelatum. Sap. 3: « Judicabunt sancti nationes. » *In tempore ejus*, idest Christi, vel praefinito tempore. *Subito*, quasi non praevisum, istud totum quod dictum est.

Nota super illo verbo, *Qui sunt isti qui ut nubes volant, et quasi columbae?* quia Apostoli dicuntur nubes primo propter terrae fertilitatem, scilicet ex pluvia. Job 37: « Frumentum desiderat nubes. » Secundo propter luminis diffusionem. Eodem: « Quae « lustrant cuncta per circuitum. » Tertio propter divinae voluntatis impletionem. Eodem: « Quocum- « que voluntas gubernantis duxerit. » Item dicuntur *columbae* primo propter cordis compunctionem. Nahum 2: « Gementes ut columbae. » Secundo propter vitae simplicitatem. Matth. 10: « Estote pru- « dentes sicut serpentes, et simplices sicut colum- « bae. » Tertio propter contemplationis altitudinem, vel velocitatem. Psal. 54: « Quis dabit mihi « pennas columbae (1) et volabo, et (2) requiescam? » Quarto propter conscientiae puritatem. Cant. 5: « Oculi tui sicut columbae » Cant. 4: « Oculi tui « columbarum. »

(1) *Al.* egent.

(1) *Al.* sicut columbae.
(2) *Al.* ut.

CAPUT SEXAGESIMUMPRIMUM.

Spiritus Domini super me, eo quod unxerit me. Ad annuntiandum mansuetis misit me, ut mederer contritis corde, et praedicarem captivis indulgentiam, et clausis apertionem; ut praedicarem annum placabilem Domino, et diem ultionis Deo nostro; ut consolarer omnes lugentes, ut ponerem fortitudinem lugentibus Sion, et darem eis coronam pro cinere, oleum gaudii pro luctu, pallium laudis pro spiritu moeroris. Et vocabuntur in ea fortes justitiae, plantatio Domini ad glorificandum. Et aedificabunt deserta a saeculo, et ruinas antiquas erigent, et instaurabunt civitates desertas et dissipatas, in generationem et generationem. Et stabunt alieni, et pascent pecora vestra, et filii peregrinorum, agricolae et vinitores vestri erunt. Vos autem sacerdotes Domini vocabimini; Ministri Dei nostri, dicetur vobis. Fortitudinem gentium comedetis, et in gloria earum superbietis. Pro confusione vestra duplici, et rubore, laudabunt patrem eorum. Propter hoc in terra sua duplicia possidebunt, laetitia sempiterna erit eis. Quia ego Dominus diligens judicium, et odio habens rapinam in holocausto. Et dabo opus eorum in veritate, et foedus perpetuum feriam eis. Et scietur in gentibus semen eorum, et germen eorum in medio populorum. Omnes qui viderint eos cognoscent illos, quia isti sunt semen cui benedixit Dominus. Gaudens gaudebo in Domino, et exultabit anima mea in Deo meo. Quia induit me vestimentis salutis, et indumento justitiae circumdedit me, quasi sponsum decoratum corona, et quasi sponsam ornatam monilibus suis. Sicut enim terra profert germen suum, et sicut hortus semen suum germinat; sic Dominus Deus germinabit justitiam et laudem coram universis gentibus.

Hic promittit populo jucunditatem. Et dividitur in duas partes. In prima gaudium promittit; in secunda populus promissionem suscipit, et gratias agit, ibi, *Gaudens gaudebo in Domino, et exultabit anima mea in Deo meo.* Circa primum duo. Primo officium ad annuntiandum gaudium accipit; secundo gaudii rationem seu materiam praedicit: *Et vocabuntur* (1) *in ea fortes justitiae, plantatio Domini ad glorificandum.* Circa primum duo. Primo tangitur prophetiae donum: *Spiritus Domini super me*, Isaiam, *unxerit*, replens munere prophetiae. 2 Petri 1: « Non enim voluntate humana allata est aliquando « prophetia, sed Spiritu sancto inspirati locuti sunt

(1) Al. *et vocabitur.*

« sancti Dei homines. » Vel de Christo, de quo supra 11: « Requiescet super eum spiritus Domini. » Et Psalm. 44: « Unxit te Deus, Deus tuus oleo « exultationis prae consortibus tuis. » Secundo tangitur prophetae vel Christi actus, qui est duplex: scilicet bonis praedicere praemia, *Ad annuntiandum*: Jacobi 1: « In mansuetudine suscipite insitum ver« bum, quod potest salvare animas vestras: » et miseris conferre remedia. Quantum ad illos qui sunt pusillanimitate dejecti: *Ut mederer contritis corde*, consolando, vel peccata remittendo, si de Christo. Psalm. 146: « Qui sanat contritos corde, et al« ligat contritiones eorum. » Et quantum ad illos qui erant in captivitate detenti, quibus annuntiat liberationis beneficium: *Et praedicarem captivis*, ad litteram; vel sub diabolo, et propriis erroribus. Supra 49: « Ut diceres his qui vincti sunt, Exite. » Et liberationis tempus: *Et praedicarem annum placabilem*, quantum ad liberationem Judaeorum, *ultionis*, quantum ad Chaldaeos. Vel tempus gratiae, in quo de diabolo ultionem accepit (1) ejus potestatem reprimens. Joan. 12: « Nunc judicium est « mundi, nunc princeps mundi hujus ejicietur fo« ras. » Et quantum ad eos qui sunt tristitia absorpti, quibus annuntiat gaudium: *Ut consolarer omnes*, generaliter, *ut ponerem Sion*, specialiter. Eccl. 48: « Spiritu magno vidit ultima » Et gaudii signum, dum signa tristitiae vertuntur in signa laetitiae, et hoc (2) est, *Et darem eis*. Supra 28: « In « illa die erit Dominus corona gloriae. » *Et vocabuntur in ea fortes justitiae plantatio Domini ad glorificandum.* Hic praedicit gaudii materiam: et primo quantum ad aedificiorum reparationem ponens reaedificantium conditionem: *Vocabuntur in ea*, scilicet Jerusalem, praecepto et permissione Cyri, *fortes justitiae*, ad faciendum justitiam constantes, non commoti comminationibus adversariorum; vel Apostoli. Et aedificiorum reparationem (3) *Et aedificabunt*, praedicti viri, vel Apostoli. Supra 58: « Et aedificabuntur in te deserta saeculorum. » Secundo quantum ad possessionum conservationem. *Et stabunt alieni.* Hoc ad litteram potuit impleri, ut aliqui advenae in his vilibus servitiis occuparentur, sicut de Gabaonitis: vel mystice gentiles, vel praedicatores sancti Ecclesiae, qui custodiunt et excolunt ipsam Ecclesiam meritis et doctrinis (4).

Nota super illo verbo, *Unxerit me*, quia Christum ungit Deus Pater primo oleo sacerdotalis dignitatis, quasi sacerdotem ad sacrificia offerendum. Eccl. 45: « Unxit eum oleo sancto » Secundo regalis potestatis, quasi regem ad gubernandum. 2 Reg. 12: « Ego te unxi regem et principem populi « mei. » Tertio immensae fortitudinis, quasi pugilem ad pugnandum. 2 Reg. 1: « Quomodo ab« jectus est clypeus fortium, clypeus Saul et Jo« nathae, quasi non sit unctus oleo? » Quarto eminentis jucunditatis, quasi liberalem ad miserendum. Psal. 111: « Jucundus homo qui miseretur « et commodat. » Psal. 44: « Unxit te Deus, Deus « tuus oleo laetitiae prae consortibus tuis. » Item Christum unxit servus devotus primo lacrymis compunctionis. Matth. 6: « Unge caput tuum, et faciem « tuam lava. » Secundo unguento devotionis. Lucae 7: « Haec autem unguento unxit pedes meos. » Tertio oleo purae intentionis. Eccl. 9: « Omni tem« pore sint vestimenta tua candida, et oleum de « capite tuo non deficiat. » Quarto oleo laudis et gratiarum actionis. Gen. 28: « Surgens Jacob mane « sumpsit lapidem. . . . et erexit in titulum, fun« dens oleum desuper. »

Vos autem sacerdotes. Hic praedicit materiam gaudii quantum ad hominum gloriam: et circa hoc tria facit. Primo ostendit gloriae perfectionem, quia gloriosi in spiritualibus, *Sacerdotes*, quasi vitam sanctam sacerdotio dignam ducentes. Sap. 5: « Quo« modo computati sunt inter filios Dei, et inter « sanctos sors illorum est. » *Gloriosi*, etiam in temporalibus: *fortitudinem*, idest reficiemini ac sustentabimini fortitudine Persarum et Medorum. *Superbietis*, exaltabimini. Supra 60: « Quando con« versa fuerit ad te multitudo maris, fortitudo gen« tium venerit tibi. » Mystice Apostoli sacerdotes, quasi gentium magistri, et fortitudine martyrum delectati. Et assignat perfectionis rationem: *Pro confusione*: ex defectu spiritualium et temporalium, confusionem habuistis. *Laudabunt*, vicini videntes, *partem*, recompensationem duplicium bonorum a Deo eis factam. Zachariae 9: « Hodie quoque an« nuntians, duplicia reddam tibi. » Mystice Ecclesia praemia in bonis animae et corporis recipit pro duplici confusione de gentium et Judaeorum infidelitate. Secundo tangit gloriae durationem, *Laetitia sempiterna.* Verum est quamdiu in justitia permanserint, sicut exponitur Jerem. 18. Supra 35: « Laetitia sempiterna super capita eorum, gau« dium et exultationem obtinebunt. » Et assignat rationem: *Quia ego Dominus.* Et est sensus: per hoc quod Dominus diligit justitiam, dabit vobis ut sitis justi, ut sic placeatis (1) sibi; et faciet vobiscum pactum sempiternae laetitiae. *Addic:* Eccl. 34: « Qui « offert sacrificium ex substantia pauperis, quasi « qui victimat filium suum in conspectu patris sui. » *Foedus perpetuum.* Jer. 31: « Et feriam domui Israel « et domui Juda foedus novum. » Tertio gloriae divulgationem, *Et scietur*; quod est referendum vel ad Judaeos qui fuerunt famosi de cultu religionis, vel ad semen spirituale Apostolorum. *Gaudens gaudebo.* Hic populus promissionem suscipit, et gratias agit. Et circa hoc duo facit. Primo exprimit in persona populi, vel Ecclesiae, cordis gaudium, *Gaudens*. Habac. 3: « Ego autem in Domino gau« debo, et exultabo in Deo Jesu meo (2). Secundo confitetur divinum beneficium: et primo sub similitudine vestimentorum, et inquantum divina beneficia protegunt: *Quia induit me vestimentis salutis*, a miseriis. Supra 52: « Induere vestimentis jucun« ditatis tuae. » Secundo sub similitudine ornamentorum, inquantum ornant: *Quasi sponsum*, mystice quantum ad perfectos in Ecclesia vicem Christi agentes, *sponsam*, quantum ad imperfectos. Tertio sub similitudine germinum, quantum ad fructum: *Sicut enim terra.* Supra 55: « Germinans germi« nabit, et exultabit laetabunda et laudans. »

(1) *Al.* accipit.
(2) *Al.* haec.
(3) *Al.* reputationem.
(4) *Al.* vel mystice gentiles, praedicatores postea simplices Ecclesiae, et custodiunt etc.

(1) *Al.* placeat.
(2) *Al.* nostro.

CAPUT SEXAGESIMUMSECUNDUM

Propter Sion non tacebo, et propter Jerusalem non quiescam, donec egrediatur ut splendor justus ejus, et salvator ejus ut lampas accendatur. Et videbunt gentes justum tuum, et cuncti reges inclytum tuum. Et vocabitur tibi nomen novum, quod os Domini nominabit. Et eris corona gloriae in manu Domini, et diadema regni in manu Dei tui. Non vocaberis ultra derelicta, et terra tua non vocabitur amplius desolata; sed vocaberis. Voluntas mea in ea, et terra tua inhabitata: quia complacuit Domino in te, et terra tua inhabitabitur. Habitabit enim juvenis cum virgine, et habitabunt in te filii tui. Et gaudebit sponsus super sponsam, et gaudebit super te Deus tuus. Super muros tuos, Jerusalem, constitui custodes; tota die et tota nocte in perpetuum non tacebunt. Qui reminiscimini Domini, ne taceatis, et ne detis silentium ei, donec stabiliat, et donec ponat Jerusalem laudem in terra Juravit Dominus in dextera sua, et in brachio fortitudinis suae. Si dedero triticum tuum ultra cibum inimicis tuis, et si biberint filii alieni vinum tuum in quo laborasti. Quia qui congregant illud, comedent, et laudabunt Dominum; et qui comportant illud, bibent in atriis sanctis meis. Transite, transite per portas, praeparate viam populo, planum facite iter, et eligite lapides, et elevate signum ad populos. Ecce Dominus auditum fecit in extremis terrae. Dicite filiae Sion: Ecce salvator tuus venit, ecce merces ejus cum eo, et opus ejus coram illo. Et vocabunt eos, Populus sanctus, redempti a Domino. Tu autem vocaberis quaesita civitas, et non derelicta.

Hic promittit populo gloriae honorem: et primo ponitur prophetae petitio; secundo Domini promissio: *Juravit Dominus.* Circa primum duo. Primo ipse petit; secundo alios ad petendum inducit, ibi, *Qui reminiscimini Domini, ne taceatis.* Circa primum duo. Primo ipse petit ad hoc salvatoris ortum. *Propter Sion*, scilicet utilitatem, vel amorem, *non tacebo*, a precibus apud Dominum: *salvator*, Cyrus: *ut splendor,* in gloria regni. Mystice *non tacebo,* a praedicatione Christi propter contradictionem; *Sion,* regis; *Jerusalem,* sacerdotum; *salvator,* Christus. Secundo ostendit adventus fructum. Primo quantum ad civitatis gloriam, promittens ipsam gloriam in tribus. In dignitate regis: *Et videbunt*, admirantes et venerantes, *justum,* Christum vel Cyrum. Ps. 97: « Viderunt omnes termini terrae salutare « Dei nostri. » In novitate nominis, *Et vocabitur,* more antiquorum, qui ex novis eventibus nova nomina imponebant. Et hoc nomen postea exprimet. Mystice Ecclesia, quae prius Synagoga. In munimine divinae protectionis: *Eris corona gloriae*: quia gloriabitur in te Deus tuus, sicut rex in corona regni (1) *in manu*, idest in protectione sua. Supra 3: « Accipient regnum decoris et diadema « speciei de manu Domini: » Mystice Ecclesia quasi corona filii Dei, a patre coronatur. Et excludit ignominiam, in quo etiam nomen novum exprimit, *Non vocaberis.* Secundo quantum ad habitantium laetitiam: et quantum ad pueros, *Habitabit juvenis*; et quantum ad viros perfectos, *Et habitabunt*; et quantum ad conjugatos, *Et gaudebit.* Mystice *juvenis cum virgine*, caste, sicut Maria cum Joseph; *sponsus*, Christus, *sponsam*, Ecclesiam. Tertio quantum ad aedificiorum diligentem custodiam, quae exprimitur 2 Esdrae 4: « Una manu aedificabant, et « alia pugnabant. » *Super muros . . . . non tacebunt:* loquitur secundum similitudinem vigilum qui custodiunt civitatem: vel per metaphoram designat diligentiam principum, qui populum gubernaverunt, vel praedicatores in Ecclesia. Apoc. 4: « Requiem non habebant clamantia: Sanctus, san- « ctus, sanctus. » *Qui reminiscimini Domini, ne taceatis.* Hic alios ad similem petitionem inducit. *Ne taceatis*, ab oratione (1) *ei*, Deo 1 Thess. 5: « Semper gaudete, sine intermissione orate, in om- « nibus gratias agite. » *Juravit Dominus in dextera sua.* Hic Dominus promittit implere petitionem: et primo quantum ad hostium propulsionem, *Si dedero:* supple, non credatis mihi. Prov. 28: « Qui operatur terram, satiabitur panibus. » Secundo quantum ad captivorum liberationem. Quantum ad praeparationem viae, *Transite*, vos nuntii Cyri et Darii; *Lapides*, impedimenta. Jerem. 50: « Tollite de via lapides. » Vel vos custodes murorum, praedicatores. Quantum ad concessionem laetitiae, *Elevate signum*, crucis. Supra 11: « Le- « vavit signum in nationibus. » Et quantum ad retributionem justitiae: *Dicite filiae*, plebi Judaeorum, *salvator*, Deus vel Cyrus, *merces*, ut vobis bona, et hostibus mala reddantur. Mystice de adventu Christi ad judicium. Tertio, ibi, *Et vocabunt*, ponit liberatorum honorem, qui in magna fama sanctitatis habebantur, propter beneficia eis praestita. Mystice de Ecclesia et populo Christiano.

Nota super illo verbo, *Propter Sion non tacebo*, quia sancti non tacent primo propter accensum desiderium. Jer. 20: « Et factum est in corde meo « verbum Domini, quasi ignis exaestuans. » Secundo propter evidens verum. Act. 4: « Non enim « possumus quae vidimus non loqui. » Tertio propter injunctum officium. 1 Cor. 9: « Necessitas « mihi incumbit: vae enim mihi est, si non evan- « gelizavero. » Quarto propter expectatum praemium. Gal. ult.: « Bonum facientes non deficia- « mus: tempore enim suo metemus non deficien- « tes. »

Item nota super illo, *Donec egrediatur ut splendor justus ejus*, quia Christus splendet primo Patris imagine. Heb. 1: « Cum sit splendor gloriae, « et figura substantiae ejus. » Secundo sanctorum lumine. Psalm. 109: « In splendoribus sanctorum « ex utero ante luciferum genui te. » Tertio gloriae plenitudine. Matth. 7: « Resplenduit facies « ejus sicut sol. » Quarto doctrinae rectitudine. Supra 60: « Ambulabunt gentes in lumine tuo, et « reges in splendore ortus tui. »

(1) *Al. deest* regni.

(1) *Al.* alta ratione.

CAPUT SEXAGESIMUMTERTIUM.

Quis est iste qui venit de Edom, tinctis vestibus de Bosra? Iste formosus in stola sua, gradiens in multitudine fortitudinis suae. Ego qui loquor justitiam, et propugnator sum ad salvandum. Quare ergo rubrum est indumentum tuum, et vestimenta tua sicut calcantium in torculari? Torcular calcavi solus, et de gentibus non est vir mecum. Calcavi eos in furore meo, et conculcavi eos in ira mea. Et aspersus est sanguis eorum super vestimenta mea, et omnia indumenta mea inquinavi. Dies enim ultionis in corde meo, annus retributionis meae venit. Circumspexi, et non erat auxiliator; quaesivi, et non fuit qui adjuvaret. Et salvavit mihi brachium meum, et indignatio mea ipsa auxiliata est mihi. Et conculcavi populos in furore meo, et inebriavi eos in indignatione mea, et detraxi in terram virtutem eorum. Miserationum Domini recordabor, laudem Domini super omnibus quae reddidit nobis Dominus, et super multitudinem bonorum domus Israel, quae largitus est eis secundum indulgentiam suam, secundum multitudinem misericordiarum suarum. Et dixit: Verumtamen populus meus est, filii non negantes: et factus est eis salvator. In omni tribulatione eorum non est tribulatus, et Angelus faciei ejus salvabit eos. In dilectione sua et in indulgentia sua ipse redemit eos, et portavit eos, et elevavit eos cunctis diebus saeculi. Ipsi autem ad iracundiam provocaverunt, et afflixerunt spiritum sancti ejus. Et conversus est eis in inimicum, et ipse debellavit eos. Et recordatus est dierum saeculi Moysi, et populi sui. Ubi est qui eduxit eos de mari cum pastoribus gregis sui? Ubi est qui posuit in medio ejus spiritum sancti sui? Qui eduxit ad dexteram Moysen brachio majestatis suae, qui scidit aquas ante eos, ut facerent sibi nomen sempiternum, qui eduxit eos per abyssos, quasi equum in deserto non impingentem, quasi animal in campo. Descendens spiritus Domini ductor ejus fuit. Sic adduxisti populum tuum, ut faceres tibi nomen gloriae. Attende de caelo, et vide de habitaculo sancto tuo, et gloriae tuae. Ubi est zelus tuus et fortitudo tua, multitudo viscerum tuorum, et miserationum tuarum? Super me continuerunt se. Tu enim pater noster, et Abraham nescivit nos, et Israel ignoravit nos. Tu, Domine, pater noster, redemptor noster, a saeculo nomen tuum. Quare errare nos fecisti, Domine, de viis tuis, indurasti cor nostrum ne timeremus te? Convertere propter servos tuos, tribus hereditatis tuae. Quasi nihilum possederunt populum sanctum tuum hostes nostri, conculcaverunt sanctificationem tuam. Facti sumus quasi in principio cum non dominareris nostri, neque invocaretur nomen tuum super nos.

Hic incipit tangere discretionem malorum a bonis in consecutione promissae salutis. Et dividitur in partes tres. In prima introducit judicem, quasi ad discernendum; in secunda proponit petitionem, ibi, *Miserationum Domini recordabor;* in tertia judex pronuntiat sententialiter discretionem, 65 cap.: *Quaesierunt me, invenerunt qui non quaesierunt me.* Circa primum duo. Primo movetur quaestio de persona judicis; secundo de qualitate habitus, ibi, *Quare ergo rubrum est indumentum tuum?* Circa primum duo. Primo ponit quaestionem; secundo responsionem, ibi, *Ego qui loquor justitiam.* Sciendum autem, quod omnes sancti communiter haec exponunt de Christo. Et quaestio ista est Angelorum, qui quidem ad plenum mysteria incarnationis Christi non intelligebant; et ideo quasi ignorantes quaesierunt, secundum quod ostendit Hieronymus. Cujus contrarium videtur dicere Augustinus super Genes, ubi dicit, quod Angeli a principio creationis suae cognoverunt omnia quae ipse erat facturus, sive rerum rationes seminales rebus indiderit, sive apud se tantum retinuerit ut fierent, quamvis rebus inesset ut fieri possent. Et sic videtur quod hujusmodi mysteria cognoverunt. Ad quod respondet Glossa Eph. 3, super illud: « Mihi autem omnium sanctorum, etc. » Et dicit, quod majores cognoverunt; sed minores, quorum est vox ista, ignoraverunt. Dionysius tamen aliter videtur dicere, 7 cap. caelest. Hier.; vult enim quod haec quaestio sit supremorum Angelorum, qui a Deo immediate illuminationes recipiunt. Unde eis immediate respondetur a Deo: *Ego qui loquor*; quamvis ipsi propter reverentiam Christi, a se invicem quaererent, sicut discipuli expectantes magistri responsionem. Quamvis autem supremi Angeli sciverint hujusmodi mysteria quantum ad substantiam facti, tamen quantum ad particulares circumstantias non perfecte sciebant. Unde quia melius videntur a superiori et perfectiori intellectu, scilicet divino, quam angelico, ideo super hoc magis illuminari quaerebant, ut perfectius intelligerent (1). Mirantur autem tria. Primo victoriosum adventum: *Qui venit*, in caelum, *de Edom*, mundo, interpretatur enim sanguineus, vel terrenus; *de Bosra*, inferno, prius munito custodia daemonum. *Bosra* quandoque est nomen proprium cujusdam civitatis in terra Moab, quandoque nomen appellativum, et est idem quod terra vel urbs munita. Unde frequenter ponitur pro terra Idumaea munita montibus; hic autem pro Jerusalem, vel inferno. *Vestibus*, idest membris corporeis, *tinctis*, sanguine passionis. Supra 34: « Ecce super Idumaeam descendet, et super « populum interfectionis meae, ad judicium. » Secundo mirantur in ipso decorum aspectum: *Iste formosus*, a forma; et sic dicitur formosus, propter figuram, idest debitam commensurationem membrorum, *in stola*, habitu humanitatis. 1 Pet. 1: « In quem desiderant Angeli prospicere. » Tertio mirantur (2) virtuosum incessum, *Gradiens*, in caelum, non auxilio angelico. sed sua virtute; quod hactenus fuit inauditum. Heb. 1: » Portans « omnia verbo virtutis suae. » *Ego qui loquor justitiam, et propugnator sum ad salvandum.* Hic ponit responsionem, et ostendit se judicem: *Qui loquor justitiam*, idest qui habeo auctoritatem judicium gentibus proferendi: Supra 45: « Ego Do- « minus loquens justitiam: » et salvatorem: *Et propugnator*, contra daemones, *ad salvandum*, genus humanum. Exod. 15: « Fortitudo mea et laus « mea Dominus, et factus est mihi in salutem. » Eodem: « Dominus quasi vir pugnator, omnipotens « nomen ejus. »

Nota super illo verbo, *Iste formosus*, quia Christus est formosus, primo quia rutilans splendore divinitatis. Heb. 1: « Cum sit splendor gloriae et « figura substantiae ejus. » Secundo quia figuratus conformitate unionis. Psal. 44: « Speciosus

(1) *Al.* Unde etiam melius videntur a superiori intellectu perfectiori, scilicet divino, quam angelico: unde super hoc.
(2) *Al.* cunctantur.

« forma quae filiis hominum. » Tertio quia distinctus diverso colore virtutis. Cantic. 5: « Dilectus meus candidus et rubicundus . . . inter « ubera mea commorabitur. » (cap. 1). Quarto quia vestitus honestate conversationis. Job 40: « Esto gloriosus, et speciosis induere vestibus. »

Quare ergo rubrum est vestimentum tuum? Hic ponit secundam quaestionem de habitu: et primo ponit quaestionem, *Quare ergo?* ac si diceret: Hujus sanguinis insignia non justi, sed iniqui deferre consueverunt; non salvatores, sed potius occisores. *Quasi calcantium:* est enim vinum rubrum in partibus illis, quod tingit in modum sanguinis. Secundo ponit responsionem, *Torcular:* et primo assignat roboris rationem; secundo prosequitur totum rei ordinem, ibi, *Dies ultionis in corde meo.* Circa primum tria. Primo narrat singularem victoriam: *Torcular,* scilicet crucem in qua pondere (1) passionis pressus, hostes, *calcavi solus,* patiens, et vincens; *et de gentibus non est vir mecum,* in auxilium, quia eo relicto omnes fugerunt. Et dicit signanter, *Vir,* propter beatam Virginem, in qua fides nunquam defecit. Can. 1: « Botrus Cypri « dilectus meus mihi in vineis Engaddi. » Secundo tangit hostium vindictam: *Calcavi eos,* daemones, vel Judaeos, *in furore,* ira accensa. Ps. 90: « Super aspidem et basiliscum ambulabis, et con« culcabis leonem et draconem. » Tertio quasi concludit ruboris causam: *Et aspersus est sanguis,* meus, quia de corpore meo exiens, *eorum,* quia eorum potestati concessus ad effundendum. Loquitur secundum similitudinem victoris, cujus vestes caede inquinantur. Supra 9: « Vestimentum mix« tum sanguine » *Inquinavi,* eorum reputatione. *Dies ultionis in corde meo.* Hic prosequitur totum rei ordinem: et primo ponit temporis congruitatem: *Ultionis,* quantum ad daemones *retributionis,* quantum ad justos, quorum merces usque tunc dilata erat. Supra 34: « Dies ultionis Domini. » Secundo proponit salutis necessitatem: *Circumspexi, et non erat auxiliator,* mihi in cruce. Job 19: « Fra« tres mei elongaverunt a me, et noti mei reces« serunt a me. » Ps. 141: « Considerabam ad « dexteram, et videbam, et non erat qui co« gnosceret me. » Tertio salutis impletionem: *Et salvavit,* idest salutem resurrectionis fecit mihi, vel salutem humani generis, *brachium,* virtus (2). Ps. 97: « Salvavit sibi dextera ejus, et brachium « sanctum ejus. » Quarto vindictae expositionem: *Et conculcavi populos,* Judaeos per Romanos, *inebriavi,* replevi afflictione, *eorum,* Judaeorum, et daemonum. Supra 23: « Dominus exercituum co« gitavit hoc, ut detraheret superbiam omnis glo« riae; et ad ignominiam deduceret universos in« clytos terrae. » Posset autem exponi totum ad litteram, ut induceretur Dominus metaphorice, quasi veniens ad delendos diversos populos hostes Judaeorum, et praecipue Idumaeos, secundum modum metaphoricum qui habitus est. Supra 59: « Indutus est justitia ut lorica. » *Miserationum Domini recordabor.* Hic propheta judici qui justitiam locuturus et impleturus venit, petitionem porrigit: et primo inclinat ipsum ad pietatem, commemorans pristina beneficia quae defecerunt; secundo pericula quae incurrerunt, ibi, *Quare errare nos fecisti, Domine, de viis tuis?* Circa primum duo. Primo proponit intentum, *Qui reddidit,* pro nostris meritis, tam in bonis, quam in malis poenae, *bonorum,* quae gratis dedit. Eccli. 51: « Memoratus sum misericordiae tuae, Domine, « et operationis (1) tuae quae a saeculo sunt. » Secundo prosequitur propositum: et primo commemorat beneficia, quantum ad evasionem periculorum, commemorans singularem electionem: *Et dixit,* scilicet Deus: *Verumtamen,* quamvis ipsi contra me sint (2) *non negantes,* scilicet Abraham. Vel *non negantes,* quia saltem fidem meam tenent. Exod. 15: « Fortitudo mea Dominus, et laus mea « Dominus. » Et quantum ad diligentem protectionem, *In omni tribulatione.* Et ipse *est tribulatus,* tibi per compassionem: vel *non est,* statim, sed distulit etiam tunc, (3) ut quasi videret si corrigerentur: *et Angelum faciei,* idest faciem meam videns, *salvavit,* quasi dux eorum per desertum. Ps. 90: « Angelis suis mandavit de te ut custodiant te « in omnibus viis tuis. » Et quantum ad paternam dilectionem: *In dilectione redemit,* ab Aegypto; *portavit,* in deserto; *levavit,* idest exaltavit super alios in terra promissionis. Secundo tangit beneficia quantum ad remissionem culparum: et primo ponit culpam: *Ipsi autem afflixerunt spiritum ejus,* scilicet Dei, vel *sancti,* Moysi, per diversa jurgia. Ps. 105: « Et vexatus est Moyses propter eos, quia exa« cerbaverunt spiritum ejus. » Secundo ponit poenam: *Et conversus est in inimicum,* scilicet Deus. Thren. 2: « Factus est Dominus velut inimicus. » Tertio ponit indulgentiam: *Et recordatus,* tandem *Moysi,* qui pro eis oravit. Exod. 32: « Aut dimitte « eis, aut dele me de libro in quo me scripsisti. » Ps. 104: « Memor fuit in saeculum testamenti ejus, « verbi quod mandavit in mille generationes. »

Nota super illo verbo, *Torcular calcavi,* quia ex torculari crucis fluxit primo sanguis ad redimendum. 1 Pet. 1: « Non corruptibilibus auro vel argento redempti estis de vana vestra conversatio« tione, sed pretioso sanguine Jesu Christi. » Secundo aqua ad emundandum. Ps. 77: « Eduxit a« quam de petra. » Ezech. 36: « Effundam super « vos aquam mundam. » Tertio oleum ad sanandum. Job 29: « Petra fundebat mihi rivos olei. » Quarto mel ad solidandum. Deut. 32: « Ut suge« ret mel de petra. » Quinto vinum ad confortandum. Prov. 3: « Vino torcularia redundabunt. »

Ubi est qui eduxit? Hic plangit eadem beneficia eis subtracta: et primo plangit beneficiorum defectum: *Ubi est qui eduxit?* Moyses, vel Deus, *cum pastoribus,* Maria et Aaron. *Ubi est qui posuit in medio ejus spiritum sancti sui?* Moysi; quod legitur Num. 11: *Ad dexteram,* prospere. *Qui scidit,* ubi est spiritus? Ps. 135: « Qui divisit mare ru« brum in divisiones. » Et ubi est qui eduxit, *quasi equum* scilicet sine impedimento? *Descendes,* in offenso curru, *ejus,* populi. Sapien. 19: « Et in « mari rubro via sine impedimento. » Secundo inclinat judicis affectum: et primo petit audientiam: *Attende de caelo.* 3 Reg. 8: « Tu exaudies de cae« lo sancto tuo. » Secundo provocat ad misericordiam. *Ubi est zelus?* quo dilexisti nos. Ps. 88: « Ubi « sunt misericordiae tuae antiquae, Domine? » Tertio proponit miserendi causam: *Tu enim pater noster, et Abraham nescivit nos,* adhuc vivus, quia

(1) *Al.* scilicet crucem, qua pondere.
(2) *Al.* virtutis.

(1) *Al.* cooperationis.
(2) *Al.* essent.
(3) *Al.* nunc.

nec nos tunc eramus. Vel etiam modo, nolens orare pro nobis, quia non invocamus ipsum. Vel, secundum Augustinum, quia mortui, etiam sancti, nesciunt quid agatur erga vivos. Sed hoc intelligendum est quantum ad virtutem cognitionis humanae, non quantum ad irradiationem divini luminis. Deut. 32: « Ipse enim est pater tuus, qui possedit et fecit et creavit te. » *Quare errare nos fecisti, Domine, de viis tuis?* Hic proponit mala culpae. *Errare de viis*, mandatis, *fecisti*, permittendo, non immittens gratiam, et non corrigens, *indurasti*, permisisti. Rom. 9: « Cujus vult miseretur, et quem vult indurat. » Secundo proponit mala poenae: et primo petit misericordiam: *Convertere*, de ira ad misericordiam, *propter servos*, patres nostros. Ps. 89: « Convertere, Domine, usquequo, et deprecabilis esto super servos tuos. » Thren. ult. « Converte nos, Domine, ad te, et convertemur; innova dies nostros sicut a principio. » Secundo ponit miseriam quantum ad servitutem: *Quasi nihilum*, idest sine resistentia. Supra 26: « Domine Deus noster, possederunt nos domini absque te. Quantum ad sanctorum profanationem. *Hostes nostri*; quantum ad honoris pristini amissionem, *In principio*, in Aegypto, vel etiam ante vocationem Abrahae. Jer. 14: « Tu autem in nobis es Domine, et nomen sanctum tuum invocatum est super nos: ne derelinquas nos, Domine. »

CAPUT SEXAGESIMUMQUARTUM.

Utinam dirumperes caelos, et descenderes: a facie tua montes defluerent, sicut exustio ignis tabescerent, aquae arderent igni, ut notum fieret nomen tuum inimicis tuis, a facie tua gentes turbarentur. Cum feceris mirabilia, non sustinebimus. Descendisti, et a facie tua montes defluxerunt. A saeculo non audierunt, neque auribus perceperunt. Oculus non vidit, Deus, absque te quod praeparasti expectantibus te. Occurristi laetanti, et facienti justitiam; in viis tuis recordabuntur tui. Ecce tu iratus es, et peccavimus; in ipsis fuimus semper, et salvabimur. Et facti sumus ut immundus omnes nos, et quasi pannus menstruatae universae justitiae nostrae. Et cecidimus quasi folium universi, et iniquitates nostrae quasi ventus abstulerunt nos. Non est qui invocet nomen tuum, qui consurgat, et teneat te. Abscondisti faciem tuam a nobis, et allisisti nos in manu iniquitatis nostrae. Et nunc, Domine, pater noster es tu, nos vero lutum; et fictor noster tu, et opera manuum tuarum omnes nos Ne irascaris, Domine, satis, et ne ultra memineris iniquitatis nostrae. Ecce, respice, populus tuus omnes nos. Civitas sancti tui facta est deserta; Sion deserta facta est Jerusalem desolata. Domus sanctificationis nostrae et gloriae nostrae, ubi laudaverunt te patres nostri, facta est in exustionem ignis, et omnia desiderabilia nostra versa sunt in ruinas. Numquid super his continebis te, Domine; tacebis, et affliges nos vehementer?

Hic porrigit petitionem: et primo petit judicis praesentiam; secundo petit misericordiam, ibi, *Ecce tu iratus es, et peccavimus.* Circa primum duo. Primo ponit petitionem; secundo petitionis impletionem, ibi, *Descendisti, et a facie tua montes defluxerunt.* Circa primum duo. Primo petit judicis adventum, *Dirumpere*: figurative loquitur, quasi super caelos habitanti; vel exinanires temetipsum, deponens (1) majestatem, et carnem assumeres. Ps. 143: « Inclina caelos tuos, et descende. » Secundo ponit adventus effectum in creaturis sensibilibus, scilicet in montibus: *A facie tua montes*: quasi dicat, non sustinentes praesentiam tuam, si tibi placeret. Vel *montes*, potentes, et superbi. Supra 34: « Tabescent montes in fortitudine sua. » In aquis, *Aquae arderent*, quia totus igneus es, si velles. Sapien. 16: « Quodam tempore aqua super virtutem ignis exardebat. » Vel per aquas, populi. Apoc. 17. « Aquae multae, populi multi. » Secundo effectum in hominibus: et primo in gentibus, *A facie tua*. Ps. 64: « Turbabuntur gentes, et timebunt. » (1) Ad litteram, commovebuntur. Vel referendum ad conversionem gentium post Christi adventum. Secundo in Judaeis: *Cum feceris mirabilia, non sustinebimus*, idest nos, qui securi (2) sumus, videre, et audire prae stupore; sicut territi fuerunt, Exod. 20. Vel *non sustinebimus*, adventum, credentes etiam in visis miraculis. *Descendisti, et a facie tua montes defluxerunt.* Hic ponit petitionis impletionem: et primo quo ad adventum, *descendisti*, ad judicandum nos: praeteritum pro futuro. Vel in uterum virginis. Vel melius, secundum litteralem sensum, ponit effectus probationem; quasi dicat: Si modo descenderes, haec contingerent quae etiam contigerunt quando descendisti ut liberares populum tuum de Aegypto. Exod. 4. Ps. 17: « Inclinavit caelos, et descendit, et caligo sub pedibus ejus. » Secundo quantum ad effectum. Primo in miraculis: *A facie tua montes defluxerunt*, scopuli Arnon, Num. 21. Mystice Judaei, vel daemones. Secundo in beneficiis. Et primo ponit beneficiorum magnitudinem: *A saeculo non audierunt*: quia nunquam similia visa sunt vel audita, qualia Deus Judaeis fecit: et sanctis in gloria faciet. 1 Corinth. 2: « Oculus non vidit, auris non audivit, et in cor hominis non ascendit, quae praeparavit Deus diligentibus se. » Secundo quantum ad benefaciendi promptitudinem: *Occurristi laetanti*, in auxilium, dum adhuc erat in petendo, vel veniendo ad te: *laetanti*, in te. Mystice Simeoni. Luc. 2: *Ecce tu iratus es, et peccavimus.* Hic ponit misericordiam: et primo ostendit petendi necessitatem; secundo porrigit petitionem, ibi, *Et nunc, Domine, pater noster es tu.* Circa primum duo. Primo ostendit necessitatem ex imminentia mali quantum ad culpam; tum ex malorum perpetratione: *Ecce tu iratus es, et peccavimus:* Praeposterus ordo: ideo iratus, quia peccavimus: et omnes *salvabimur*, tua misericordia. Et quantum ad bonorum imperfectio-

(1) *Al.* despiciens.

(1) *Al.* turbabuntur gentes a facie tua.
(2) *Al.* securi.

nem, *Et facti sumus. Universae justitiae:* quia aliis peccatis involuti. Job 9: « Si lotus fuero quasi « aquis nivis, et fuerint velut mundissimae manus « meae, tamen sordibus intinges me, et abominabuntur me vestimenta mea. » Et quantum ad poenam. *Et cecidimus*, interfecti: vel a statu dignitatis. *Abstulerunt*, a terra nostra. Job 13: « Contra folium quod vento rapitur, ostendis potentiam tuam. » Secundo ostendit necessitatem quantum ad effectum auxilii: et primo humani: *Non est qui invocet, et teneat te*, precibus. Cantic. 3: « Tenui « eum, nec dimittam. » Secundo divini: *Abscondisti faciem tuam*, misericordiae tuae, *in manu*, idest in opere; juxta illud: « Mors et vita in manu Do« mini » Proverb. 18. Deuteron. 32: « Abscondam « faciem meam ab eis, et considerabo novissima « eorum. » *Et nunc, Domine, pater noster es tu.* Hic ponit misericordiam: et circa hoc duo facit. Primo petit misericordiam, assignans rationem: *Pater noster es tu*. Jerem. 18: « Sicut lutum in ma« nu figuli, sic nos in manu Dei. » Job 10: « Me« mento, quaeso, quod sicut lutum feceris me. » Et porrigit petitionem: *Ne irascaris satis*, idest nimis, vel secundum quod merita nostra exigunt. Ps. 78: « Ne memineris iniquitatum nostrarum an« tiquarum; cito anticipent nos misericordiae tuae. » Secundo proponit miseriam: *Ecce*, Domine, *omnes nos*; sumus, *sancti*, idest sanctuarii templi, scilicet Jerusalem. Thren. 1: « Manum suam misit hostis « ad omnia desiderabilia. » Et miratur patientiam: *Numquid super his continebis te, Domine?* Habac. 1: « Quare respicis super iniquitates nostras? »

Nota super illo verbo, *Quae praeparasti diligentibus te*; quia Deus praeparat sanctis primo locum aeternae quietis. Joan. 14: « Si quominus dixissem vobis, « quia vado parare vobis locum. » Secundo regnum aeternae dignitatis. Matth. 25: « Venite benedicti « Patris mei, percipite regnum quod vobis paratum « est ab origine mundi. » Tertio mensam divinae refectionis. Psal. 22: « Parasti in conspectu meo « mensam. » Quarto lucernam aeterni luminis. Ps. 131: « Paravi lucernam Christo meo. »

Item nota super illo verbo, *Quasi pannus menstruatae universae justitiae nostrae*, quia opus justitiae immundatur inquinamento, primo mortalis maculae. Eccli. 47: « Dedisti maculam in gloria « tua. » Secundo commissae negligentiae. Jerem. 48: « Maledictus homo qui facit opus Domini ne« gligenter. » Tertio intentionis perversae. Matth. 5: « Si oculus tuus scandalizat te, abscinde eum, « et projice abs te. » Quarto insurgentis superbiae. Supra 57: « Omnes eos auferet ventus. »

CAPUT SEXAGESIMUMQUINTUM.

Quaesierunt me qui ante non interrogabant, invenerunt qui non quaesierunt me. Dixi: Ecce ego ad gentes, quae non invocabant nomen meum. Expandi manus meas tota die ad populum incredulum, qui graditur in via non bona post cogitationes suas. Populus qui ad iracundiam provocat me ante faciem meam semper; qui immolant in hortis, et sacrificant super lateres; qui habitant in sepulcris, et in delubris idolorum dormiunt; qui comedunt carnem suillam, et jus profanum in vasis eorum. Qui dicunt: Recede a me, non appropinques mihi, quia immundus es. Isti fumus erunt in furore meo, ignis ardens tota die. Ecce scriptum est coram me: Non tacebo, sed reddam, et retribuam in sinu eorum iniquitates vestras, et iniquitates patrum vestrorum simul, dicit Dominus; qui sacrificaverunt super montes, et super colles exprobraverunt mihi; et remetiar opus eorum primum in sinu eorum. Haec dicit Dominus: Quomodo si inveniatur granum in botro, et dicatur: Ne dissipes illud, quoniam benedictio est; sic faciam propter servos meos, ut non disperdam totum Et educam de Jacob semen, et de Juda possidentem montes meos. Et hereditabunt eam electi mei, et servi mei habitabunt ibi. Et erunt campestria in caulas gregum, et vallis Achor in cubile armentorum populo meo, qui requisierunt me Et vos qui dereliquistis Dominum, qui obliti estis montem sanctum meum, qui ponitis fortunae mensam, et libatis super eam: numerabo vos in gladio, et omnes in caede corruetis: pro eo quod vocavi, et non respondistis; locutus sum, et non audistis; et faciebatis malum in oculis meis, et quae nolui elegistis. Propter hoc haec dicit Dominus Deus: Ecce servi mei comedent, et vos esurietis; ecce servi mei bibent, et vos sitietis; ecce servi mei laetabuntur, et vos confundemini; ecce servi mei laudabunt prae exultatione cordis, et vos clamabitis prae dolore cordis, et prae contritione spiritus ululabitis, et dimittetis nomen vestrum in juramentum electis meis. Et interficiet te Dominus Deus, et servos suos vocabit nomine alio: in quo qui benedictus est super terram, benedicetur in Deo, amen: et qui jurat in terra, jurabit in Deo, amen: quia oblivioni traditae sunt angustiae priores, et quia absconditae sunt ab oculis meis. Ecce enim ego creo caelos novos et terram novam, et non erunt in memoria priora, et non ascendent super cor; sed gaudebitis, et exultabitis usque in sempiternum in his quae ego creo. Quia ecce ego creo Jerusalem exultationem, et populum ejus gaudium: et exultabo in Jerusalem, et gaudebo in populo meo; et non audietur in ea ultra vox fletus et vox clamoris. Non erit ibi amplius infans dierum, et senex qui non impleat dies suos: quoniam puer centum annorum morietur, et peccator centum annorum maledictus erit. Et aedificabunt domos et habitabunt, et plantabunt vineas, et comedent fructus earum. Non aedificabunt, et alius habitabit; non plantabunt, et alius comedet. Secundum enim dies ligni erunt dies populi mei, et opera manuum eorum inveterabunt. Electi mei non laborabunt frustra, neque generabunt in conturbatione: quia semen benedictorum Domini est, et nepotes eorum cum eis. Eritque, antequam clament, ego exaudiam; adhuc illis loquentibus ego audiam. Lupus et agnus pascentur simul: leo et bos comedent paleas, et serpenti pulvis panis ejus. Non nocebunt, neque occident in omni monte sancto meo, dicit Dominus.

Hic judex, scilicet Deus, dat sententiam de discretione malorum a bonis, in perceptione salutis promissae. Et dividitur in partes duas. In prima pronuntiat sententiam discretionis; in secunda determinat modum executionis, cap. 66: *Haec dicit Dominus etc.* Circa primum duo. Primo promittit responsionem, ostendens respondendi opportunitatem, *Quaesierunt*; quasi dicat: Hactenus vos Judaei non quaerebatis a me, sed ab idolis. Ex quo quaeritis, respondebo. Mystice de conversione gentium. Rom. 10: « Inventus sum a non quaerentibus. »

Et ponit promissionem: *Dixi: Ecce ego ad gentem*: respondebo scilicet Judaeis, vel ad gentes conversas convertar. Cant. 6: « Ego dilecto meo, et dilectus meus mihi. » Secundo sententiat discretionem, *Expandi manus:* et primo sententiat discretionem malorum a bonis, propter peccata transgressionis; secundo propter peccata omissionis, *Et vos qui dereliquistis.* Prima in duas. In prima comminatur malis supplicia; in secunda promittit bonis praemia, ibi, *Haec dicit Dominus: Quomodo si inveniatur granum in botro etc.* Circa primum duo. Primo arguit transgressionis culpam; secundo comminatur poenam: *Isti fumus erunt.* Culpam ipsorum arguit ex tribus. Primo ex beneficiorum magnitudine: *Expandi*, dando multa beneficia, *tota die*, toto tempore ex quo eos mihi assumpsi. Mystice in cruce. Jerem. 16: « Unusquisque ambulat viam non bonam. » Secundo ex peccandi continuitate: *Populus ante faciem*, quia « omnia nuda et aperta sunt « oculis ejus. » Hebr. 4. Vel quia in templo idolum ponebant. Deuter 32: « Ipsi me provocaverunt « in eo qui non est deus. » Tertio ex peccatorum diversitate vel gravitate, quantum ad quatuor. Primo quantum ad cultum idolorum: *Qui immolant*, idolis, *in hortis*, quia in locis voluptuosis idola colebant, *super lateres*, super altaria ex lateribus constructa, ut ignem sacrificii (1) sustinere possent. Supra 1: « Confundentur ab idolis suis. » Secundo quo ad studium divinationum: *Qui ambulant in sepulcris;* ut habeant responsiones a mortuis, *et delubris*, templis idolorum a diluendo dictis, quia putabant omnia ablui. Vel propter fontes qui ibi erant ad abluendas hostias. Et sacerdotes *dormiunt*, super pelles hostiarum ad divinandum. Ezech. 6: « Conterentur delubra vestra. » Tertio quantum ad immunditiam ciborum: *Qui comedunt carnem suillam, et jus profanum*, porcinum. Infra ult.: « Qui « comedebant carnem suillam, et abominationem « et murem simul consumentur. » Quarto quantum ad contemptum justorum, *Qui dicunt*, non (2) adorantibus idola; vel *qui dicunt*, Deo, *Recede*. Job 21: « Qui dicunt Deo: Recede a nobis, scientiam « viarum tuarum nolumus. » *Isti fumus erunt in furore meo.* Hic comminatur poenam: et primo poenae diuturnitatem, *Fumus;* idest, sicut fumus igne consumentur, et incendentur ira mea. Deut. 32: « Ignis succensus est in furore meo, et ardebit usque ad inferni novissima. » Secundo punitionis certitudinem: *Ecce scriptum est:* quia firmiter in memoria peccatum, et in praefinitione poena. *Non tacebo*, dissimulans. Jerem. 17: « Peccatum Juda scriptum est stylo ferreo in ungue « adamantino. » Supra 42: « Tacui, semper silui. » Tertio poenarum multitudinem, quia pro omnibus peccatis patrum: *Sed reddam.* Exod. 20: « Ego « sum Deum zelotes, visitans peccata patrum in « filios. » *Exprobraverunt*, adorando in excelsis idola. Et pro peccatis etiam juventutis ipsorum, *Et remetiar*, quasi commensurabo poenam culpae (3). Supra 40: « Recepit de manu Domini duplicia. » *Haec dicit Dominus etc.* Hic promittit bonis praemia: et primo quantum ad conservationem a malis: *Granum*, uva, *benedictio*, idest placet Deo ut pro benedictione reservetur, *propter servos*, patres vestros, *totum*, genus Judaeorum. Supra 17: « Erit « sicut congregans racemos in vindemia. » Secundo quantum ad promotionem in bonis: et primo quantum ad seminis multiplicationem: *Et adducam de Jacob.* Supra 1: « Nisi Dominus exercituum re- « liquisset nobis semen, quasi Sodoma fuisse- « mus. » Secundo quantum ad hereditatis paternae restitutionem, *Et hereditabunt.* Ezech. 36: « Hereditate possidebunt te, et eris hereditas eo- « rum. » Tertio quantum ad pascuorum ubertatem: *Et erunt campestria . . . et vallis Achor*, ab illo denominata, quia ibi lapidatus, Josue 7. Oseae 2: « Dabo eis vallem Achor ad aperiendam spem. » *Et vos qui dereliquistis.* Hic discernit malos a consolatione bonorum, propter peccata omissionis: et primo comminatur malis supplicia; secundo bonis praemia, *Quia oblivioni.* Circa primum duo. Primo comminatur eis quia Deum dereliquerunt, ponens culpam: *Et vos*, Judaei, *fortunae*, deo Aegyptiorum, *mensam:* tangit ritum quo celebrabatur (1), quia in fine anni parabatur sibi mensa, omnibus cibis referta. Deut. 32: » Dereliquerunt Deum factorem « suum, et recesserunt a Deo salutari suo. » Ponens etiam poenam, *Numerabo;* quasi dicat: Ut nullus remaneat quin opprimatur. Jer. 44: « Cadent « in gladio et in fame. » Secundo quia revocati non obedierunt, ponens culpam: *Pro eo quod vocavi.* Proverbior. 1: « Vocavi, et renuistis accipere « disciplinam. » Et comminatur discretionis poenam primo in satietate corporis: *Propter hoc haec dicit Dominus Deus: Ecce servi mei comedent, et vos esurietis.* Psal. 33: « Divites eguerunt et esurierunt, inquirentes autem Dominum non minuentur omni bono. » Secundo in laetitia cordis: *Ecce servi mei laetabuntur.* Tertio in diversitate nominis. Et primo ponit quale futurum (2) sit nomen impiorum: *Et dimittetis juramentum*, ut confirment dicta sua, si non est ita, ita ut accidat mihi sicut illis. Jer. 44: « In gladio et fame morientur; et erunt in jus- « jurandum, et in miraculum, et in maledictionem, et « in opprobrium. » Et deinde ponit quale sit futurum nomen bonorum: *Et servos suos vocabit nomine alio*, scilicet nomine Jesus (3). *Amen*, fideliter. Supra 62: « Vocabitur tibi nomen novum, quod os Domini « nominavit. » *Quia oblivioni traditae sunt angustiae priores.* Hic promittit visa praemia. Et primo in generali quantum ad amotionem malorum, *Quia oblivioni*, non defectu cognitionis, sed successione bonorum. Supra 54: « Confusionis « adolescentiae tuae oblivisceris. » Et quantum ad restaurationem bonorum: *Ecce enim ego creo caelos novos*, nova de caelo auxilia, terram novam, nova de terra beneficia. Vel ad diem judicii, quando mundus ad gloriam sanctorum innovabitur. Apocal. 21: « Prima abierunt. » Secundo in speciali: *Quia ecce ego creo Jerusalem.* Et primo quantum ad cordium jucunditatem. *Jerusalem*, terrestrem; sed magis caelestem *exultationem*, emphatice, ut tota gaudio sit absorpta. Supra 35: « Gau- « dium et laetitiam obtinebunt, et fugiet ab eis « dolor et gemitus. Secundo quantum ad vitae diuturnitatem: *Non erit amplius qui non impleat:* ante tempus non morieris. sed *puer morietur centum annorum*, idest quando pervenerit ad talem aetatem, *et*, si sit, *peccator*, quamvis tantum vixe-

(1) Al. sacrificiis.
(2) *Al.* sive.
(3) Al. *exprobaverunt*; adorando in excelsis. Et pro peccatis etiam idola juventutis etc.

(1) *Al.* celebratur.
(2) *Al.* fructum.
(3) Al. *et servos nomine*, scilicet nomine Jesus est nomen.

rit, maledictioni subjacebit. Gen. 25: « Mortuus « est Abraham in senectute bona. » Mystice, in caelesti Jerusalem omnes dies suos implebunt, quia nullus morietur. *Puer centum annorum*, idest qui usque ad aetatem senectutis pueriliter vixit, *morietur*, morte aeterna. Sap. 4: « Senectus enim venerabilis est, non diuturna, neque numero annorum computata » Tertio quantum ad bonorum prosperitatem, tum quantum ad securitatem possessionum, *Et aedificabunt*. Amos ult.: « Plantabunt « vineas, et aedificabunt domos » Et assignat rationem: *Secundum enim dies ligni*; idest, quia diu vivent sicut diu durat lignum arboris. *Inveterabunt*; idest, usque ad vetustatem in usum eorum remanebunt. Psal. 1: « Erit tamquam lignum quod plantatum est secus decursus aquarum. » Tum quantum ad pacem filiorum: *Neque generabunt in conturbatione*, quasi generantes filios in servitutem hostium. Eccli. 44: « Cum semine ipsorum perseverant bona. » Quarto quantum ad precum exauditionem: *Eritque antequam clament*, etc. Supra 30: « Ad vocem clamoris tui statim ut audierit, « respondebit tibi. » Quinto quantum ad pacis tranquillitatem, *Lupus et agnus*: quia qui prius tyranni et malefactores, pacifice cum aliis morabuntur, etc.

CAPUT SEXAGESIMUMSEXTUM.

Haec dicit Dominus: Caelum sedes mea, terra autem scabellum pedum meorum. Quae est ista domus quam aedificabitis mihi, et quis iste locus requietionis meae? Omnia haec manus mea fecit, et facta sunt universa ista, dicit Dominus. Ad quem autem respiciam, nisi ad pauperculum et contritum spiritu et trementem sermones meos? Qui immolat bovem, quasi qui interficiat virum; qui mactat pecus, quasi qui excerebret canem; qui offert oblationem, quasi qui sanguinem suillum offerat; qui recordatur thuris, quasi qui benedicat idolo. Haec omnia elegerunt in viis suis, et in abominationibus suis anima eorum delectata est. Unde et ego eligam illusiones eorum, et quae timebant adducam eis: quia vocavi, et non erat qui responderet; locutus sum, et non audierunt: feceruntque malum in oculis meis, et quae nolui elegerunt. Audite verbum Domini qui tremitis ad verbum ejus. Dixerunt fratres vestri odientes vos, et abjicientes propter nomen meum: Glorificetur Dominus, et videbimus in laetitia vestra; ipsi autem confundentur. Vox populi de civitate, vox de templo, vox Domini reddentis retributionem inimicis suis. Antequam parturiret, peperit; antequam veniret partus ejus, peperit masculum. Quis audivit unquam tale, et quis vidit huic simile? Numquid parturiet terra in die una; aut parietur gens simul, quia parturivit et peperit Sion filios suos? Numquid ego qui alios parere facio, ipse non pariam? dicit Dominus: Si ego qui generationem ceteris tribuo sterilis ero? ait Dominus Deus tuus. Laetamini cum Jerusalem, et exultate in ea omnes qui diligitis eam. Gaudete cum ea gaudio universi qui lugetis super eam, ut sugatis, et repleamini ab ubere consolationis ejus, ut mulgeatis, et deliciis affluatis ab omnimoda gloria ejus. Quia haec dicit Dominus: Ecce ego declinabo super eam quasi fluvium pacis; et quasi torrentem inundantem gloriam gentium, quam sugetis. Ad ubera portabimini, et super genua blandietur vobis. Quomodo si cui mater blandiatur, ita ego consolabor vos et in Jerusalem consolabimini. Videbitis et gaudebit cor vestrum, et ossa vestra quasi herba germinabunt. Et cognoscetur manus Domini servis ejus, et indignabitur inimicis suis. Quia ecce Dominus in igne veniet, et quasi turbo quadrigae ejus, reddere in indignatione furorem suum, et increpationem suam in flamma ignis. Quia in igne Dominus dijudicabit, et in gladio suo ad omnem carnem et multiplicabuntur interfecti a Domino. Qui sanctificabantur, et mundos se putabant in hortis post januam intrinsecus; qui comedebant carnem suillam, et abominationem, et murem, simul consumentur: dicit Dominus. Ego autem opera eorum et cogitationes eorum venio ut congregem cum omnibus gentibus et linguis: et venient, et videbunt gloriam meam. Et ponam in eis signum, et mittam ex eis qui salvati fuerint ad gentes in mare, in Africam, in Lydiam, tenentes sagittam; in Italiam et Graeciam, ad insulas longe, ad eos qui non audierunt de me, et non viderunt gloriam meam. Et annuntiabunt gloriam meam gentibus, et adducent omnes fratres vestros de cunctis gentibus donum Domino, in equis et in quadrigis, et in lecticis, et in mulis et in carrucis, ad montem sanctum meum Jerusalem, dicit Dominus, quomodo si inferant filii Israel munus in vase mundo in domum Domini. Et assumam ex eis in sacerdotes et levitas, dicit Dominus: quia sicut caeli novi et terra nova, quae ego facio stare coram me, dicit Dominus Deus; sic stabit semen vestrum et nomen vestrum. Et erit mensis ex mense, et sabbatum ex sabbato. Veniet omnis caro ut adoret coram facie mea, dicit Dominus. Et egredientur, et videbunt cadavera virorum qui praevaricati sunt in me. Vermis eorum non morietur, et ignis eorum non extinguetur, et erunt usque ad satietatem visionis omni carni.

Hic determinat modum executionis dictae sententiae: et primo specialiter quantum ad Judaeos; secundo universaliter quantum ad omnes, ibi. *Ego autem opera eorum et cogitationes eorum venio ut congregem cum omnibus gentibus et linguis.* Prima dividitur in duas. In prima excludit falsam confidentiam; in secunda proponit, et determinat datam sententiam, quantum ad modum executionis, ibi, *Audite verbum Domini qui tremitis ad verbum ejus.* Circa primum duo. Primo excludit falsam fiduciam a templi sanctitate, ostendens templum non esse Dei locum: tum ex Dei magnitudine quia omnia implet. *Caelum sedes* dicitur, quia multum participat de bonitatibus ipsius, sicut sedes magnam partem sedentis habet; *terra scabellum*, quia terra minimum participat de bonitatibus ipsius, sicut extrema pars ad scabellum pervenit: vel per caelum sanctos, per terram terrenos. 3 Reg. 8: « Si caelum et caeli caelorum non te capiunt. » Jerem. 23: « Caelum et terram ego « impleo. » Tum ex quiete, quia in loco quiescit unumquodque cujus est locus; Deus autem non quiescit in aliquo, sed omnia in ipso sicut ab ipso facta. *Et quis est locus?* Et dat utile remedium. *Ad quem autem respiciam nisi ad pauperculum?* idest humilem qui se parum reputat quantum ad praesentia, *contritum*, de peccatis praeteritis, *trementem*, quantum ad propositum de futuris faciendis. Eccli. 15: « Oculi ejus ad timentes eum. » Secundo excludit confidentiam quam conceperant ex ritu sacrificiorum: et primo ponit ipsorum reprobationem: *Qui immolat bovem*; ac si diceret: Ita sunt abominabilia ipsorum sacrificia, ac si ali-

quid contra legem fecerant; quia eadem idolis offerebant. *Qui benedicat*, laudat et veneratur. Supra 1: « Ne offeratis ultra sacrificium frustra. Secundo ostendit reprobationis rationem, primo ponens culpam: *Haec omnia elegerunt*, scilicet sacrificia, ambulantes, *In viis suis*, malis. Prov. 2: « Laetantur « cum male fecerint, et exultant in rebus pessimis. » Secundo comminatur poenam, *Unde et ego*, Prov. 3: « Illusores ipse deludet. » Job 3: « Timor quem timebam evenit mihi, et quod verebar accidit. » Tertio arguit peccantium duritiam, *Quia vocavi*. Prov. 1: « Vocavi et renuistis. » *Audite verbum Domini qui tremitis ad verbum ejus*. Hic exequitur modum executionis dictae sententiae: et primo quantum ad praemia bonorum; secundo quantum ad supplicia malorum, ibi, *Et cognoscetur manus Domini servis ejus*. Prima in duas. Primo excitat attentionem: *Audite qui tremitis*, ex reverentia verborum ipsius. Eccli. 2: « Qui timetis Dominum credite illi. » Secundo prosequitur promissionem: et primo quantum ad vindictam de irrisoribus, ponens eorum irrisionem: *Dixerunt fratres vestri. Glorificetur*, quasi dicat, nunquam apparebit. Supra 5: « Festinus velociter veniet, et non « est deficiens neque laborans in eo. » Et praedicens eorum confusionem: *Ipsi autem confundentur*, hoc modo. *Vox populi*, timentis, *vox Domini*, quantum ad hostium tumultus. Soph. 1: « Vox « diei Domini amara. » Secundo exequitur promissionem quantum ad bonorum abundantiam: et primo quantum ad populi readunationem, ponens promissionem, *Antequam parturiret*; idest, subito, et simul filii Jerusalem congregabuntur ad ipsam, sicut si mulier subito filium pareret, non praecedente partu. Supra 37: « Venerunt filii usque ad « partum, et virtus non est pariendi. » Mystice exponitur de partu B. Virginis, et partu Ecclesiae in conversione fidelium, et de parturitione aeternae generationis. Et inducit admirativam quaestionem: *Quis audivit unquam tale, et quis vidit huic simile?* Et primo ponit responsionem ex persona Domini: *Numquid ego non pariam?* congregans Judaeos, vel fideles convertens, vel filium ab aeterno generans? Simile Psalm. 93: « Qui plantavit au- « rem, non audiet; aut qui finxit oculum, non « considerat? » Et haec argumenta tenent, si illud quod perfectionis in creaturis, attribuatur Deo, remoto omni eo quod imperfectionis est. Secundo promittit congregatis immensam consolationem. Et primo invitat alios ad congratulationem: *Laetamini cum Jerusalem, et exultate in ea*, sicut in objecto gaudii, ponens conditionem congratulantium quantum ad affectum, *Qui diligitis*. Cant. 5: « Comedite amici, et bibite, et inebriamini carissimi. » Quantum ad affectus signum, *Qui lugetis*. Matth. 5: « Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur. » Et congratulationis fructum quantum ad participationes laetitiae, vel pacis, *Ut sugatis*, Can. 1: « Meliora sunt ubera tua vino. » Quantum ad participationem gloriae, *Ut mulgeatis*, quasi mulgentes lac. Job 22: « Tunc super Omnipotentem de « liciis afflues. » Secundo promittit copiosam collationem pacis: *Quia haec dicit Dominus: Declinabo. Inundantem*. Et vocatur redundantia sicut fluvius descendens cum magno impetu venit, nec redundat. Et gloriae, *Et quasi torrentem*. Tertio promittit consolationis plenam perceptionem. Primo quantum ad gentium administrationem: *Gloriam gentium, quam sugetis* (1), quia ipsi reges gentium consolabuntur, et sustentabunt vos. Unde sequitur, *Ad ubera*. Mystice loquitur de Apostolis, qui in gloria gentium velociter conversarum delectati sunt, et eas quasi ad ubera blandis admonitionibus portaverunt. Secundo quantum ad divinam protectionem: *Quomodo si cui mater*. Heb. 12: « Obliti « estis consolationis, quae vobis tamquam filiis lo- « quitur dicens: Fili mi, noli negligere disciplinam « Domini, neque fatigeris cum ab eo argueris. » Tertio quantum ad bonorum fruitionem, *Videbitis*, bona a Deo vobis data, *ossa*. vos qui in adversitate sicut ossa arida eratis. Ezech. 37: « Ossa arida « audite vebum Domini. » Vel videbitis divinam essentiam. Eccl. 11: « Dulce lumen, et delectabile « oculi solem videre. *Ossa vestra quasi herba germinabunt*, in resurrectione. *Et cognoscetur manus Domini servis ejus*. Hic promittit malis supplicia: et primo comminatur poenam, ponens judicis indignationem, *Manus*, affligens impios in *servis*. Vel *manus*, consolationis, in *servis*, per effectum. Supra 27: « Indignatio non est mihi » Ponit etiam poenae magnitudinem: *Quia ecce Dominus in igne*, quo civitas comburenda erat, vel quo mundus purgandus. Psal. 96: « Ignis ante ipsum praecedet, et in- « flammabit in circuitu inimicos ejus. » *Quadrigae*, exercitus Chaldaeorum, in quo quasi venit Deus; vel Angeli qui cum ipso ad judicium venient. Ponit etiam punitorum multitudinem, *Multiplicabuntur*. Supra 34: « Victima enim Domini in Bosra, et « interfectio magna in terra Edom. » Secundo improperat culpam. *Qui sanctificabantur* (2) putantes se mundare ab immundis aquis, vel etiam sacrificiis idolorum, *in hortis*, in quibus idola colebant, vel voluptati se exercebant, una cum mulieribus more pecudum coeuntes. Vel *post januam*, ad litteram, *murem*, glirem, contra legem, Levit. 11: Supra 65: « Comedent carnem suillam, et jus pro- « fanum. » *Ego autem opera eorum et cogitationes eorum venio ut congregem cum omnibus gentibus et linguis*. Hic prosequitur modum discretionis (3) quantum ad omnes communiter: et primo indicit (4) universale judicium, *Opera et cogitationes*, pro utrisque judicans, *venio*, in die judicii. Vel diversa regna hostium vestrorum, et in vobis malos destruens. *Venient*, in Jerusalem post vestrum reditum, vel ad judicium, vel ad fidem. Joel. 3: « Ecce « ego suscitabo eos de loco in quo vendidistis eos. » Secundo ponit citationem: *Et ponam in eis*, idest Judaeis qui erunt cum Zorobabel et aliis ducibus, *signum*, edictum Cyri, *ad gentes*, ad quas dispersi erant Judaei, *Lydiam, tenentes sagittam*, quia sunt boni sagittarii: *gloriam meam*, quae apparebit in vestra liberatione. Supra 11: « Levabit signum in « nationibus. » Vel *signum* crucis ponit in Apostolis, ut omnes ad Deum convertant, quasi ad judicium praeparantes. Tertio ponit judicandorum praeparationem: et primo quantum ad bonos; secundo quantum ad malos: *Et egredientur, et videbunt*. Prima in duas. Primo quantum ad Judaeos ponens honorificam reversionem: *Adducent in equis*, per quae significantur subsidia, quae a gentibus reverentes habuerunt. Baruch 5: « Adducet hos Dominus ad te. » Vel significantur di-

(1) *Al.* quam sugetis in *gloriam gentium*.
(2) *Al.* *sacrificabantur*.
(3) *Al.* descriptionis.
(4) *Al.* inducit.

versae conditiones eorum qui convertuntur ad fidem, sicut exponit Glossa. Secundo reversionis exaltationem primo quantum ad dignitatem, *Et assumam;* quod ad litteram impletum est in Judaeis, et etiam in Apostolis. Supra 61: « Vos sacerdotes « Domini vocabimini, Ministri Dei nostri, dicetur « vobis. » Secundo quantum ad seminis conservationem: *Quia sicut caeli novi, sic stabit*, in perpetuum. Jer. 31: « Si defecerint leges istae coram « me, dicit Dominus, tunc et semen Israel deficiet. » Vel sancti stabunt in aeternum innovati sicut caelum et terra. Tertio quantum ad gloriae durationem, *Et erit mensis*; quasi, mensis mensi, et festum festo in vestra prosperitate succedet. Supra 29: « Additus est annus ad annum, et solemnitates e- « volutae sunt. » Mystice Ecclesia (1) post finem (2) et qui est spiritualis post carnalem. Secundo quantum ad gentiles, *Et venient omnis*, quia de diversis nationibus veniebant Jerusalem ad Dominum adorandum. Ps. 85: « Omnes gentes venient et ado- « rabunt coram te, Domine. » Vel in die judicii: *Et egredientur, et videbunt cadavera eorum qui praevaricati sunt in me*. Hic ponit secundum judicium quantum ad malos: et primo poenae emanationem: *Et egredientur*, venientes Jerusalem, *et videbunt*, in monumentis antiquis, et in campis ossa mortuorum patrum. Supra 34: « Interfecti « eorum projicientur, et de cadaveribus eorum « ascendet foetor. » Vel sancti videbunt damnatos « in damnationem cadentes. Secundo ponit poenae durationem: *Vermis eorum*, conscientiae, qua etiam mortui torquebuntur, *et ignis*, inferni. Judith 16: « Dabit ignem, et vermes in carnes eorum. » Tertio de poenis delectationem, quantum ad videntes: *Et erunt usque ad satietatem visionis omni carni*, idest sanctis. Ps. 57: « Laetabitur justus cum vi- « derit vindictam. » A quibus poenis nos liberet, qui incipere, et consummare dedit, Jesus Christus Dominus noster: cui est honor et gloria in saecula saeculorum. Amen.

(1) *Al.* scilicet triumphans.
(2) *Al.* scilicet saeculi.

IN JEREMIAM PROPHETAM EXPOSITIO

PROOEMIUM S. THOMAE

Hic est fratrum amator, et populi Israel; hic est qui multum orat pro populo et universa sancta civitate, Jeremias propheta Dei. 2 Mach. ult.

Verba ista sunt Oniae summi Sacerdotis ad Judam Machabaeum, in visione Jeremiam commendantis. Ex quibus quatuor possunt accipi circa praesens opus quod prae manibus habetur; scilicet auctor, materia modus, et utilitas. Circa auctorem tria designat praesens auctoritas; scilicet officium, affectum et actum. In officio ostenditur prophetalis dignitas: unde dicit: *Jeremias propheta Domini.* In affectu fraterna caritas: unde dicit: *Hic est fratrum amator.* In actu compassionis pietas: unde dicit: *Hic est qui multum orat pro populo, et universa sancta civitate.* Dicitur autem *propheta Dei* ad differentiam aliorum qui non sunt prophetae Dei. Sunt enim quidam prophetae caeli, quidam prophetae diaboli, quidam prophetae Dei. Prophetae caeli sunt qui ex figuris caeli in motibus siderum futura conjicere student; et de istis dicitur Isa. 47: « Stent, et salvet te augures caeli, qui « contemplabantur sidera, et supputabant menses, « ut ex eis annuntiarent ventura tibi. » Et ad hunc modum prophetiae reducitur omnis divinatio, quae fit per aliquas causas vel signa in rebus naturalibus inventa. Prophetae diaboli sunt qui ex revelatione daemonum aliqua futura cognoscunt, quae quidem, ut dicit Augustinus, ipsi daemones cognoscunt experientia longi temporis, vel perspicacitate naturae, vel revelatione supernorum spirituum. Et de istis dicitur infra 2: « Prophetae prophetaverunt « in Baal, et idola secuti sunt. » Prophetae autem Dei sunt qui mediantibus Angelis, ut dicit Dionysius, de futuris a Deo illuminationem accipiunt. Unde Cassiodorus dicit, quod « prophetia est di« vina inspiratio rerum eventus immobili veritate « denuntians. » Et ideo dicitur Luc. 1: « Tu puer « propheta Altissimi vocaberis, etc. » Prima prophetia contemnenda est, quia vana: non enim habet immobilem veritatem. Effectus enim recipiunt contingentiam a causis proximis, non necessitatem a causis primis. Et ideo dicitur infra 10: « A si« gnis caeli nolite metuere. » Secunda est fugienda omnino, quia deceptoria et perniciosa. Zach. 13: « Pseudoprophetas, et spiritum immundum « auferam de terra. » Tertia est sequenda et tenenda, quia illuminativa. 2 Petr. 1: « Habemus « firmiorem propheticum sermonem, cui bene fa« citis attendentes, quasi lucernae lucenti in cali« ginoso loco. » Dicuntur autem isti sancti prophetae, prophetae Dei propter tria. Primo quia a Deo inspirati. Joel. 2: « Effundam de spiritu meo « super omnem carnem, et prophetabunt filii vestri, « et filiae vestra. » E contrario de falsis prophetis, qui per spiritum suum loquuntur, dicitur Ezech. 13: « Vae prophetis insipientibus qui sequuntur « spiritum suum, et nihil vident. » Secundo quia a Deo missi. Matth. 23: « Ecce ego mitto ad vos « prophetas, et sapientes, et scribas. » Isa. 29: « Et nunc misit me Dominus, et spiritus ejus. » E contrario de falsis prophetis infra 23: « Non mit« tebam eos, et ipsi currebant; non loquebar ad « eos, et ipsi prophetabant. » Tertio quia Deum testificati (Act. 10): « Huic omnes prophetae te« stimonium perhibent, etc. » Isa. 44: « Vos estis « testes mei. » Affectus autem ostenditur fervens fraterna caritate: unde dicit: *Hic est fratrum amator.* Affectus autem prophetarum tripliciter variatur. Quidam enim sunt amatores lucri. Isa 56: « Dor« mientes, et amantes somnia: et canes impuden« tissimi nescierunt saturitatem, etc. » Quidem amatores favoris humani, de quibus Matth. 23: « Amant primos recubitus in caenis. » Sed tertii sunt amatores popoli, implentes illud Apostoli ad Heb. ult.: « Caritas fraternitatis maneat in vobis, « et hospitalitatem nolite oblivisci. » Primi spoliabant divitiis. Michaeae 3: « Haec dicit Dominus « super prophetas qui seducunt populum meum, « qui mordent dentibus, et praedicant pacem. » Ezech. 13: « Violabant me ad populum meum « propter pugillum hordei et fragmen panis, ut « interficerent animas quae non moriuntur, et vi« vificarent animas quae non vivunt, mentientes « populo meo credenti mendaciis. » Secundi decipiebant blanditiis. Ezech. 22: « Prophetae ejus linie« bant eos absque temperamento, videntes va« na et divinantes eis (1) mendacium. » Sed tertii instruebant veris doctrinis. Infra 3: « Da« bo vobis pastores juxta cor meum, et pa« scent vos scientia et doctrina. » In actu autem ipsius, ostenditur pia compassio ejus ad populum suum, ibi, *Hic est qui multum orat.* Est

(1) *Al.* ei.

oratio ejus multa, sive magna tripliciter. Primo altitudine contemplationis Infra 18: « Recordare « quod steterim in conspectu tuo, ut loquerer pro eis bonum, et averterem indignationem tuam ab « eis. » In conspectu ejus astare est per contemplationem praesto esse. Secundo fuit magna ex magnitudine compassionis. Thren. 2: « Conturbata « sunt viscera mea, effusum est in terra jecur « meum. » Tertio fuit magna assiduitate temporis, quia ante captionem, et post. Unde Jacobi ult.: « Multum valet deprecatio justi assidua. » Et haec tria, scilicet prophetalis dignitas, fraternalis caritas, et compassionis pietas, necessaria sunt prophetae. Cum ergo propheta constituatur quasi medius inter Deum et populum, sicut dicitur Deut. 5: « Ego « sequester et medius fui inter Deum et vos: » oportet quod per donum prophetiae conjungatur Deo, sicut dicitur Sapien. 7: « Per nationes in a- « nimas sanctas se transfert; » et per caritatis vinculum jungatur populo. Ephes. 4: « Soliciti « servare unitatem spiritus in vinculo pacis. » Et sic orando causam populi referant ad Deum, et praedicando causam Dei ad populum. Ex his autem tribus statim apparent alia tria. Ex officio enim patet modus: procedit enim per similitudines et figuras, qui proprius modus prophetarum est. Num. 12: « Si quis fuerit inter vos propheta Domini, « in visione apparebo ei, et per somnium loquar « ad illum. » Ex affectu patet utilitas: sicut enim dicitur Eccli. 6: « Amicus fidelis medicamentum « vitae et immortalitatis. » Est enim finis bene vivere, et ad immortalitatis gloriam pervenire. Sed materia apparet ex actu: est enim materia secundum sensum historicum captivitas populi, quae compassionis orationem excitabat. Unde dicitur Baruch 3: « Anima in angustiis et spiritus anxius « clamant ad te. »

PROLOGUS B. HIERONYMI PRESBYTERI IN JEREMIAM

Jeremias Propheta, cui hic prologus scribitur, sermone quidem apud Hebraeos Isaiae et Osee, et quibusdam aliis prophetis videtur esse rusticior, sed sensibus par est. quippe qui eodem spiritu prophetaverit. Porro simplicitas eloquii, de loco ei in quo natus est, accidit: fuit enim Anathothites; qui est usque hodie viculus tribus ab Jerosolymis distans millibus, sacerdos ex sacerdotibus, et in matris utero sanctificatus, virginitate sua evangelicum virum Christi Ecclesiae dedicans. Hic vaticinari exorsus est puer, et captivitatem urbis atque Judaeae non solum spiritu, sed et oculis carnis intuitus est. Jam decem tribus Israel, Assyrii in Medos transtulerant, jam terras earum coloniae gentium possidebant. Unde in Juda tantum et in Benjamin prophetavit, et civitatis suae ruinas quadruplici planxit alphabeto, quod nos mensurae metri, versibusque reddidimus. Praeterea ordinem visionum, qui apud Graecos et Latinos omnino confusus est, ad pristinam fidem correximus. Librum autem Baruch notarii ejus, qui apud Hebraeos nec legitur nec habetur, praetermisimus, pro his omnibus maledicta ab aemulis praestolantes quibus me necesse est per singula opuscula respondere. Et hoc patior, quia vos cogitis. Ceterum ad compendium mali, rectius fuerat modum furori eorum, silentio meo ponere, quam quotidie novi aliquid scriptitantem, invidorum insaniam provocare.

IN HUNC PROLOGUM EXPOSITIO S. THOMAE

Hic autem libro Jeremiae, qui librum de hebraeo in latinum transtulit, praemittit prooemium in quo more theorico tria facit. Primo reddit attentos; secundo dociles facit, ibi, *Hic vaticinari exorsus est puer;* tertio benevolos, ibi, *Quod nos mensurae metri versibusque reddidimus*. Reddit autem attentos dupliciter. Primo ex Scripturae profunditate; secundo ex scribentis auctoritate, ibi, *Sacerdos ex sacerdotibus.* Circa primum duo facit. Primo commendat profunditatem mysterii, in quo aequat ipsum aliis prophetis, ibi, *Sed sensibus par.* Et causam ostendit, unitatem spiritus inspirantis, ibi, *Quippe qui eodem spiritu prophetaverit.* 1 Corinth. 14: « Spiritus est qui loquitur mysteria. » Job 32: « Inspiratio Omnipotentis dat intelligen- « tiam. » Secundo excusat rusticitatem eloquii, ibi, *Porro simplicitas eloquii, de loco ei in quo natus est, accidit* Et ideo ipse dicit infra 1: « Nescio « loqui, quia puer ego sum. » Auctoritatem autem scribentis ostendit ex tribus. Primo ex genere simul et dignitate, ibi, *Sacerdos ex sacerdotibus*: unde suum erat docere legem. Malach. 2: « Labia « sacerdotis custodiunt, scientiam, et legem requi- « runt ex ore ejus. » Secundo ex privilegiata sanctitate: *Et in matris utero sanctificatus.* Unde dicitur cap. 1: « Antequam exires de vulva, sanctifi- « cavi te. » Tertio ex carnis integritate, *Virginitate,* quae probatur ex hoc quod dicitur infra 16: « Non « accipies uxorem in loco isto, et non erunt tibi « filii. » *Hic vaticinari exorsus est puer.* Hic reddit dociles, determinans tempus: *Captivitatem urbis non solum spiritu,* futuram, *sed et oculis carnis intuitus est*, praesentem: et determinans materiam, quia scilicet non decem tribubus, sed tantum duabus prophetavit. *Jam* (1) *decem tribus Israel, Assyrii in Medos transtulerant.* 4.° enim Reg. 17, patet, quod decem tribus captivatae sunt a rege Assyriorum tempore Achaz regis Juda. *Coloniae,* idest alienigenae ad incolendam terram adducti. *Planxit,* in Threnis. *Quod nos mensurae metri, versibusque reddidimus.* Hic reddit benevolos ex persona sua, tribus locis. Primo de bonis a se factis sine arrogantia, dicens: *Quod nos mensurae,* singulis scilicet versibus litteras ordinatim praescribentes, quantum ad Threnos; per ordinem, quantum ad ipsum librum Jeremiae. Secundo crimen illatum diluit, excusans se de Baruch, quam praetermisit. *Librum autem Baruch notarii ejus, qui apud Hebraeos nec legitur nec habetur, praetermisimus.* Tertio ostendit quae sibi difficultates instent ex contradictione aemulorum: unde primo ponit eorum invidiam, *Pro his omnibus*: secundo ponit assumpti laboris causam, *Et haec patior, quia vos cogitis. Ceterum;* quasi dicat: Nisi essent preces vestrae, poteram eorum rabiem nihil transferendo evadere.

(1) Al *jam enim.*

JEREMIAE PROPHETAE

CAPUT PRIMUM.

1. Verba Jeremiae filii Helciae, de sacerdotibus qui fuerunt in Anathoth, in terra Beniamin.

2. Quod factum est verbum Domini ad eum in diebus Josiae filii Amon regis Juda, in tertiodecimo anno regni ejus. Et factum est in diebus Joakim filii Josiae regis Juda usque ad consummationem undecimi anni Sedeciae filii Josiae regis Juda, usque ad transmigrationem Jerusalem, in mense quinto.

3. Et factum est verbum Domini ad me, dicens: Priusquam te formarem in utero, novi te; et antequam exires de vulva, sanctificavi te, et prophetam in gentibus dedi te Et dixi: A, a, a, Domine Deus: ecce nescio loqui, quia puer ego sum. Et dixit Dominus ad me: Noli dicere, Puer sum, quoniam ad omnia quae mittam te, ibis, et universa quaecumque mandavero tibi, loqueris. Ne timeas a facie eorum, quia tecum ego sum, ut eruam te, dicit Dominus. Et misit Dominus manum suam, et tetigit os meum, et dixit ad me: Ecce dedi verba mea in ore tuo: ecce constitui te hodie super gentes et super regna, ut evellas et destruas et disperdas et dissipes, et aedifices et plantes.

4. Et factum est verbum Domini ad me, dicens: Quid tu vides, Jeremia? Et dixi: Virgam vigilantem ego video Et dixit Dominus ad me: Bene vidisti, quia vigilabo ego super verbo meo, ut faciam illud

5. Et factum est verbum Domini secundum ad me, dicens: Quid tu vides? Et dixi: Ollam succensam ego video, et faciem ejus a facie aquilonis. Et dixit Dominus ad me: Ab aquilone pandetur omne malum super omnes habitatores terrae. Quia ecce ego convocabo omnes cognationes regnorum aquilonis, ait Dominus, et venient, et ponent unusquisque solium suum in introitu portarum Jerusalem, et super omnes muros ejus in circuitu, et super universas urbes Juda. Et loquar judicia mea cum eis super omnem malitiam eorum qui dereliquerunt me, et libaverunt diis alienis, et adoraverunt opus manuum suarum. Tu ergo accinge lumbos tuos, et surge, et loquere ad eos omnia quae ego praecipio tibi. Ne formides a facie eorum, nec enim timere te faciam vultum eorum. Ego quippe dedi te hodie in civitatem munitam, et in columnam ferream, et in murum aereum, super omnem terram, regibus Juda, principibus ejus et sacerdotibus, et populo terrae. Et bellabunt adversum te, et non praevalebunt, quia ego tecum, sum, ait Dominus, ut liberem te.

1. Iste liber more aliorum prophetarum in duas partes dividitur: scilicet in titulum, et tractatum, qui incipit ibi, *Et factum est verbum Domini ad me, dicens*. In titulo duo facit. Primo describit auctorem; secundo prophetiae tempus, ibi, *Quod factum est*. Describitur autem auctor tripliciter. Primo ex nomine, *Verba Jeremiae:* supple, haec sunt. Et interpretatur excelsus Domino, quod competit eminentiae contemplationis. Secundo ex genere prophetali, *Filii Helciae:* secundum regulam enim Hieronymi (1) ubicumque prophetae pater in titulo ponitur, ipse etiam propheta fuit. Et sacerdotali, *De sacerdotibus*, quorum erat sciri legem. Haggaei 2: « Interroga sacerdotem legem. » Tertio describitur ex habitatione propria: *Qui fuerunt in Anatoth*. Acceperunt enim Levitae in singulis tribubus aliquas villas in quibus morarentur, sicut dicitur Num. 35: De istis verbis dicitur Isa. 59: « Verba mea non deficient. » Sciendum est autem quod quidam prophetae intitulantur ab actu interiori: unde dicitur: « Visio Isaiae (vel) Visio Abdiae: » quidam ab actu exteriori, et isti: intitulantur per verbum: sicut hic: quidam a materia comminationis, et sic intitulantur per Onus, sicut Habacuc et Nahum.

2. Hic describit prophetiae tempus, quia sub tribus regibus prophetavit, de quibus habetur 4 Reg. 20, et deinceps.

Sed cum supra dixerit, *Verba*, quare hic singulariter dicit, *Verbum*?

Ad quod dicendum, quod verba prophetalia sunt quidem multa in se, sed sunt unum in sua origine, quia a verbo increato originantur.

Sed cum illud verbum sit aeternum, ut dicitur Joan. 1, quomodo dicitur factum?

Et dicendum, quod non dicitur factum simpliciter, sed ad aliquem; non quidem mutatione facta in verbo, sed in eo cui per verbum fit revelatio: secundum quem modum dicitur Deus factus refugium nostrum.

Item quaeritur, quare non fit mentio de aliis duobus regibus, scilicet Joathan filio Josiae, et de Joachim filio Joakim, qui et alio nomine Jechonias dictus est.

Et dicendum, quod uterque istorum regnavit tantum tribus mensibus, ut dicitur 4 Reg. 24. Et quia sacra Scriptura non curat minutias, computantur cum temporibus aliorum regum.

Mense quinto, quo fuit destructus, licet mense quarto capta, ut dicitur infra 39.

Hic incipit tractatus ipsius libri et primo injungitur Jeremiae prophetandi officium; secundo ponitur prophetae jam constituti vaticinium, ibi, *Et factum est*, cap. 2. Prima in duas. In prima injungit officium; in secunda ostendit executionis modum, ibi. *Tu ergo accinge* Prima in duas. In prima constituitur in prophetali officio; in secunda designatur sibi prophetiae suae materia, ibi, *Et factum est verbum Domini ad me*. Prima in duas. In prima narratur prophetae praeparatio; in secunda doni prophetalis collatio, ibi, *Et misit Dominus manum suam*. Prima in tres. In prima ponitur praeparatio ex parte Domini; in secunda ponitur contradictio prophetae, ibi, *Et dixi, A, a, a*; in tertia contradictionis repulsio, ibi, *Et dixit Dominus*. Circa primum tria. Primo ponitur prophetae praeparatio: *Factum est verbum*, vel exterius per subjectam creaturam, vel interius per inspirationem. Psal. 84: « Audiam quid loquatur in me « Dominus Deus. » *Te formarem*: in ipsa enim natura formante Deus operatur formam, scilicet sicut (1) causa prima in secunda. Job 10. « Pelle

(1) *Al. deest* enim.

(1) *Al.* sine.

« et carnibus vestisti me. » *Novi*, notitia approbationis. Isa. 49: « Dominus ab utero vocavit me, « de ventre matris meae recordatus est nominis « mei. » Secundo ponitur privilegiata sanctificatio, *Et antequam*. Eccl. 49: « Male tractaverunt illum « qui a ventre matris consecratus est propheta, etc. » Tertio ponitur officii praeordinatio. *Et prophetam dedi*, scilicet in mea ordinatione. Isa. 44: « Dedi « te in lucem gentium, ut sis salus mea usque ad « extremum terrae. »

Circa sanctificationem in utero quatuor videamus. Primo tempus. Et videtur quod ante infusionem animae possit esse hujusmodi sanctificatio, per illud quod dicit Glossa Ambrosii Luc. 1: « Non- « dum inerat spiritus vitae, et jam inerat spiritus « gratiae. » Praeterea hic dicitur: *Priusquam te formarem in utero novi*: et intelligitur de spirituali notitia, quae est approbationis: ergo ante formationem gratiam habuit. E contra videtur, quod non, antequam ex utero nascatur, quia dicit Augustinus: « Non potest renasci nisi jam natus: » nullus autem habet gratiam nisi renatus, quia per gratiam fit quis filius Dei: ergo nec gratiam sanctificationis.

Ad hoc dicendum, quod sanctificatio de qua loquimur, fit per gratiam, cujus subjectum est anima; et ideo ante infusionem animae non potest esse; sed post infusionem, ante nativitatem ex utero, fit ex speciali privilegio. Ad primum dicendum, quod spiritus vitae dicitur ibi aer exterius, libere respiratus. Vel dicitur inesse spiritus vitae, si de anima accipiatur, quando innotescit. Ad aliud dicendum, quod intelligitur de notitia approbationis, quae est secundum praedestinationem ad gratiam, et non dicitur secundum praesentem justitiam. Ad aliud dicendum, quod nullus potest renasci lege communi, regeneratione quae est per sacramenta, antequam sit natus, quia nondum subjacere potest operationibus ministrorum Ecclesiae, per quos hujusmodi gratia dispensatur. Sed Deus potentiam suam non alligavit sacramentis; et ideo ipse potest speciali privilegio aliquem in utero sanctificare.

Secundo quaeritur, quibus conveniat sanctificatio ista. Et videtur quod Christo, de quo dicitur in Glossa, quod antequam de vulva exiret, sanctificatus est in utero. Sed contra Sanctificari est de non sancto fieri sanctum: sed ipse nunquam fuit non sanctus: ergo etc. Item videtur quod conveniat rebus inanimatis, per id quod dicitur in Psal. 45: « Sanctificavit tabernaculum suum Altissimus » In contrarium est quod hujusmodi non sunt susceptiva gratiae.

Et dicendum ad primum, quod non sanctum dicitur dupliciter. Vel privative, et tunc requiritur existentia subjecti; et sic Christo non convenit: aut negative; et sic convenit Christo de non sancto fieri sanctum, quia antequam esset homo, non erat sanctus sanctitate creata. Ad aliud dicendum, quod sanctum dicitur uno modo cultui divino dicatum; et sic res animatae et inanimatae sanctificari possunt aliquando autem sanctum dicitur firmum, vel mundum vel a peccato, vel a carnali actu; et talis sanctificatio est per gratiam, et tantum in hominibus possibilis. Cum autem omnis sanctificatio ordinetur ad illam sanctissimam filii Dei conceptionem, convenienter mater, in cujus utero celebrata est illa conceptio, sanctificata fuit, et Joannes Baptista, qui adhuc clausus utero, clausum in utero ostendit, et Jeremias, qui inter alios expressus modum illius sanctissimae conceptionis disseruit. Infra 31: « Creavit Dominus novum super terram: fe- « mina circumdabit virum. »

Quaeritur tertio de effectu sanctificationis. Et sciendum est, quod sanctificatio ordinatur contra immunditiam peccati originalis, in quo est considerare reatum carentiae divinae visionis ex carentia debitae justitiae; et hunc totaliter amovit, quantum pertinet ad impedimentum personae, licet nondum esset solutum pretium quo amoveretur impedimentum naturae. Est etiam considerare fomitem, qui est pronitas ad omne malum; et hic quidem manet, sicut habitus impeditus non inclinans ad id ad quod est: sed in aliis inclinabat ad veniale, quamvis non ad mortale; in beata autem Virgine ad neutrum horum.

Quarto quaeritur de comparatione gratiae sanctificationis ad gratiam sacramentalem. Et dicendum, quod simpliciter praevalet gratia sanctificationis, quia post gratiam sacramentalem manet inclinatio ad peccatum mortale. Sed secundum quid praevalet gratia sacramentalis, scilicet quo ad impressionem characteris et hujusmodi.

Et dixi. Hic ponitur prophetae contradictio: et primo ponit suum stuporem, *A*, propter defectum vitae, *A*, propter defectum scientiae, *A*, propter defectum eloquentiae. Ezech. 4: « Et dixi, A, a, a. » Secundo ponit stuporis rationem: et allegat defectum eloquentiae: *Ecce nescio loqui.* Exodi 4: « Non sum eloquens ab « heri et nudius tertius. » Et aetatem pueritiae: *Quia puer ego sum*, unde non convenit aetas mea praedicationis officio. Job 32: « Sperabam, quod « aetas prolixior loqueretur, et annorum multitudo « doceret sapientiam. » Eccl. 32: « Loquere major na- « tu, docet enim te. » Quare autem hic recusavit officium praedicationis, ad quod Isaias se obtulit, Isa. 6: ostendit Gregorius in Glossa illa: « officium (inquit) « praedicationis alii laudabiliter appetunt, ad quod « alii laudabiliter coguntur, etc. quia hic ex amore « quo ferebatur in Deum, damna contemplationis « timebat, et ille per dilectionem proximi, salutem « proximorum cupiebat. Nec tamen ille ante pur- « gationem se obtulit, nec iste pertinaciter recu- « savit. » *Et dixit Dominus.* Repellit hanc contradictionem. Et quia ille allegabat pueritiam, promittit tria contra tres defectus puerorum. Pueri enim sunt inconstantes; et contra hoc promittit constantiam: *Noli dicere*, te excusando, ***ad omnia***, exequendum Infra 10: « Non est hominis via ejus, nec « viri est ut ambulet, et dirigat gressus suos. » Pr. 3: « In omnibus viis tuis cogita illum, et ipse « diriget gressus tuos. » Item promittit eloquentiam contra hoc quod pueri sunt elingues, *Et universa*. Sap. 10: « Sapientia aperuit os mutorum, « et linguas infantium fecit disertas. » Promittit audaciam contra timiditatem puerorum: *Ne timeas quia tecum sum, ut eruam te*, non quod angustiis careas, sed quod omnia patienter feras. Psal. 22: « Non timebo mala, quoniam tu mecum es. » *Et misit Dominus.* Hic offert prophetiae donum per modum sacramenti. Unde primo ponitur actio *Misit Dominus*, imaginaria visione, ut humana membra videns puer non expavesceret: per quam signatur liberalitas divinae bonitatis. Psalm. 103: « A- « periente te manum tuam, omnia implebuntur « bonitate. » Non autem purgatur ante ignito calculo, ut Isaias: quia propter pueritiam et san-

elificationis gratiam peccata nulla habebat. Secundo ponuntur verba: *Et dixit ad me:* quae tria continent. Primo exprimit donum, *Ecce dedi.* Psalm. 67: « Dominus dabit verbum evangelizantibus, virtute multa. » Secundo ostendit gradum. *Ecce constitui te super gentes*, diversas, quibus praedicavit, quasi mediator inter ipsas et Deum. Exod. 7: « Ecce constitui te Deum Pharaonis. » Psalm. 17: « Constitues me in caput gentium. » Tertio exponit officium: *Ut evellas*, mala quantum ad radicem, *destruas*, quantum ad malae ordinationis machinationem, *disperdas*, malorum adunationem, *dissipes*, mali defensionem, *aedifices* bona quantum ad ordinem, *plantes*, quantum ad radicem. Non enim indigent exteriori munimine quasi sepe. Eccl. 49: « Consecratus est propheta, evertere, eruere et perdere, et iterum aedificare et renovare. »

4. Hic determinat materiam ad quam specialiter prophetandam constituitur: scilicet destructionem Jerusalem, et captivitatem populi. Et primo ostendit prophetiae certitudinem; secundo ostendit ipsam captivitatem ibi (cap. 52), *Et factum est*. Circa primum tria. Primo ponitur prophetae excitatio (1) ad videndum. *Quid tu vides?* quasi dicat: Ex quo propheta es, tuum est videre. 1 Reg. 9: « Qui nunc dicitur propheta, olim dicebatur videns. » Secundo ponitur visio: *Et dixi, Virgam,* quasi virgam in manu Domini paratam ad percutiendum, *video*, imaginaria visione. Thren. 1: « Vigilavit jugum iniquitatum mearum; in manu ejus convolutae sunt, et impositae collo meo. » Quidam intelligunt virgam vigilantem, virgam latronum ad attrahenda spolia de domibus per fenestras, dum ipsi vigilant aliis dormientibus; sed primum melius. Tertio ponitur expositio: *Et dixit, Bene*; quasi dicat: Congruunt veritati. *Vigilabo*, solicitus ero. Isa. 55: « Verbum quod egredietur de ore meo. »

5. Hic ponit ipsam destructionem civitatis: et primo ponitur excitatio ad videndum: *Quid tu vides?* ut supra. Secundo visio: *Et dixi: Ollam succensam*, quod signat combustionem civitatis, *et faciem*, fundum, *aquilonis*, unde ignis accendebatur. Ezech. 24: « Pone ollam super prunas vacuam, ut incalescat, et liquefiat aes ejus, et confletur in medio ejus inquinamentum ejus, et consumatur rubigo ejus. » Tertio ponitur expositio: *Et dixit Dominus*, Et primo exponitur in generali: *Ab aquilone*, idest a rege Babylonis, qui ad aquilonem erat respectu terrae sanctae, *habitatores terrae*, Jerusalem, vel aliarum adjacentium, quae per ipsum vastatae sunt. Infra 10: « Ecce veniet commotio magna de terra aquilonis, ut ponat civitates Juda solitudines et habitacula draconum. » Secundo prosequitur totum rei ordinem. Et primo ponitur exercitus convocatio: *Quia ecce ego convocabo*, inspirando, *Regnorum*, subjectorum Nabuchodonosor. Isaiae 5: « Levabit signum in nationibus procul. » Secundo ponitur civitatis obsidio: *Et veniet . . . solium*, tentorium, *in introitu portarum*, quasi usque ad muros obsidebunt. Isa. 22: « Equites ponent sedes suas in porta, et revelabitur operimentum Judae. » Vel ponit ipsam captivitatem urbis: et tangitur id quod habetur infra 39: « Ingressi sunt omnes principes regis Babylonis, et sederunt in porta media. » Tertio ponitur habitantium punitio: *Et loquar judicio*, non verbis, sed poenis. Ezech. 16: « Judicabunt te judiciis adulterarum, et effundentium sanguinem. » *Tu ergo accinge.* Hic docet exercendi modum: et primo ut prompte exequatur: *Accinge lumbos tuos*, quasi qui parat se ad velociter eundum. Job 40: « Accinge sicut vir lumbos tuos. » Secundo quod secure: et circa hoc primo excludit timorem. *Ne formides*. Ezech. 3: « Ne timeas eos, neque metuas a facie eorum, quia domus exasperans est. » Isaiae 51: « Quis tu ut timeas ab homine mortali, et a filio hominis, qui quasi fenum ita arescet, et oblitus es (1) Domini factoris tui, qui tetendit caelos, et fundavit terram; et formidasti tota die a facie furoris ejus qui te tribulabat, et paraverat ad perdendum? Ubi est nunc furor tribulantis? » Secundo promittit fortitudinem ad residendum: *Ego quippe dedi te hodie in civitatem*, ad alios sustentandum, *in columnam*. Isa. 50: « Dominus dedit mihi linguam eruditam, ut sciam sustentare eum qui lapsus est, verbo, et ut in se non deficiat. » *Et in murum aereum.* Ezech. 3: « Ut adamantem et ut silicem dedi faciem tuam. » Tertio promittit hostium frustrationem: *Et bellabunt, et non praevalebunt*, non poterunt te a veritate avertere. Infra 15: « Dabo te populo huic in murum aereum fortem; et bellabunt adversum te, et non praevalebunt, quia ego tecum sum, ut salvem te et eruam te: dicit Dominus. »

Circa praedicta sciendum primo, quod alicujus Deus potest habere notitiam approbationis, ut dictum est. Praevisionis. Eccl. 23: « Domino Deo antequam crearentur, omnia sunt agnita; sic et post perfectum respicit omnia. » Praedestinationis. 2 Tim. 2: « Novit Dominus qui sunt ejus. » Gratiae infusionis. Joan. 10: « Cognosco oves meas et cognoscunt me meae. » Specialis familiaritatis. Exod. 33: « Et teipsum novi ex nomine. » Glorificationis. Eccl. 44: « Cognovit illum in benedictionibus suis, et dedit illi hereditatem. »

Item notandum, quod aliquos tangit Dominus corripiendo. Job 19: « Miseremini mei, miseremini mei saltem vos amici mei, quia manus Domini tetigit me. » A peccatis mundando. Matth. 8: « Et Jesus tetigit eum, dicens: Volo mundare. » Gratiam infundendo. Cant. 5: « Dilectus meus misit manum suam per foramen, et venter meus intremuit ad tactum ejus. » In gratia confortando. Dan. 10: « Et ecce manus tetigit me, et erexit me super genua mea, et super articulos manuum mearum. » Fervorem excitando. Psal. 143: « Tange montes, et fumigabunt. »

Item notandum, quod anima peccatrix dicitur olla propter concupiscentiae fervorem. Job 41: « Fervescere faciet quasi ollam profundum maris, et ponet quasi cum unguenta bulliunt. » Propter operis carnalitatem. Mich. 3: « Ossa eorum confregerunt, et conciderunt sicut in lebete, et quasi carnem in medio ollae. » Propter maculae nigredinem. Nahum 2: « Facies omnium sicut nigredo ollae. »

Item notandum, quod praedicta olla succenditur igne inordinati amoris. Psal. 79: « Incensa igne, et suffossa ab increpatione vultus tui peribunt. » Irae, et contentionis. Isa. 50: « Ecce omnes vos accendentes ignem accincti flammis. » Aeternae damnationis. Deuter. 32: « Ignis succensus est in furore meo, et ardebit usque ad inferni novissima. »

(1) *Al.* exercitatio.

(1) *Al.* est.

Item notandum, quod diabolus dicitur aquilo propter tentationis impetum. Eccl. 43: « Vox tonitrui « ejus verberavit terram, tempestas aquilonis, et con- « gregatio spiritus. » Quia impedit boni operis fructum. Cant. 4: « Surge aquilo, et veni auster perfla « hortum meum, et fluent aromata illius. » Quia siccat lacrymarum fluvium. Prover. 25: « Ventus aqui- « lo dissipat pluvias, et facies tristis linguam de- « trahentem. »

Item notandum, quod munitur Ecclesia, vel anima, divino auxilio. Zach. 2: « Ego ero eis ignis in cir- « cuitu, et in gloria ero in medio ejus. » Angelorum praesidio. Isa. 33: « Munimenta saxorum sublimitas « ejus. » Sanctorum Patrum exemplo. Cant. 4: « Turris « David collum tuum, quae aedificata est cum pro- « pugnaculis. » Fratrum subsidio. Prov. 18: « Frater « qui adjuvatur a fratre quasi civitas firma. » Sacramentorum remedio. Cant. 8: « Ego murus, et ubera « mea sicut turris, ex quo facta sum coram eo « quasi pacem reperiens. »

CAPUT SECUNDUM.

1. Et factum est verbum Domini ad me, dicens: Vade, et clama in auribus Jerusalem, dicens: Haec dicit Dominus: Recordatus sum tui miserans adolescentiam tuam, et caritatem desponsationis tuae, quando secuta es me in deserto, in terra quae non seminatur. Sanctus Israel Domino, primitiae frugum ejus. Omnes qui devorant eos, delinquent; mala venient super eos, dicit Dominus.

2. Audite verbum Domini, domus Jacob, et omnes cognationes domus Israel. Haec dicit Dominus: Quid invenerunt patres vestri in me iniquitatis? quia elongaverunt a me, et ambulaverunt post vanitatem, et vani facti sunt Et non dixerunt: Ubi est Dominus qui ascendere nos fecit de terra Aegypti, qui transduxit nos per desertum, per terram inhabitabilem et inviam, per terram sitis, imaginem mortis, et per terram in qua non ambulavit vir, neque habitavit homo? Et induxi vos in terram Carmeli, ut comederetis fructum ejus, et bona illius. Et ingressi contaminastis terram meam, et hereditatem meam posuistis in abominationem. Sacerdotes non dixerunt: Ubi est Dominus? et tenentes legem nescierunt me, et pastores praevaricati sunt in me: et prophetae prophetaverunt in Baal, et idola secuti sunt.

3. Propterea adhuc judicio contendam vobiscum, ait Dominus, et cum filiis vestris disceptabo. Transite ad insulas Cethim, et videte, et in Cedar mittite, et considerate vehementer, et videte si factum est hujusmodi, si mutavit gens deos suos. Et certe ipsi non sunt dii Populus vero meus mutavit gloriam suam in idolum. Obstupescite caeli super hoc, et portae ejus desolamini vehementer, dicit Dominus. Duo enim mala fecit populus meus. Me dereliquerunt fontem aquae vivae, et foderunt sibi cisternas, cisternas dissipatas, quae continere non valent aquas.

4. Numquid servus est Israel, aut vernaculus? Quare ergo factus est in praedam? Super eum rugierunt leones, et dederunt vocem suam, posuerunt terram ejus in solitudinem. Civitates ejus exustae sunt, et non est qui habitet in eis. Filii quoque Mempheos et Taphneos constupraverunt te usque ad verticem. Numquid non istud factum est tibi, quia dereliquisti Dominum Deum tuum eo tempore quo ducebat te per viam? Et nunc quid tibi vis in via Aegypti, ut bibas aquam turbidam? Et quid tibi cum via Assyriorum, ut bibas aquam fluminis? Arguet te malitia tua, et aversio tua increpabit te. Scito, et vide quia malum et amarum est reliquisse te Dominum Deum tuum, et non esse timorem ejus apud te: dicit Dominus Deus exercituum.

5. A saeculo confregisti jugum meum, rupisti vincula mea, et dixisti, Non serviam. In omni enim colle sublimi et sub omni ligno frondoso tu prosternebaris meretrix.

6. Ego autem plantavi te vineam electam, omne semen verum. Quomodo ergo conversa es mihi in pravum, vinea aliena? si laveris te nitro, et multiplicaveris tibi herbam borith, maculata es in iniquitate tua coram me, dicit Dominus Deus. Quomodo dicis: Non sum polluta, post Baalim non ambulavi? Vide vias tuas in convalle, scito quid feceris. Cursor levis explicans vias suas, onager assuetus in solitudine, in desiderio animae suae attraxit ventum amoris sui. Nullus avertet eam. Omnes qui quaerunt eam, non deficient; in menstruis ejus invenient eam. Prohibe pedem tuum a nuditate, et guttur tuum a siti. Et dixisti: Desperavi, nequaquam faciam. Adamavi quippe alienos, et post eos ambulabo Quomodo confunditur fur quando deprehenditur, sic confusi sunt domus Israel, ipsi et reges eorum, principes et sacerdotes et prophetae eorum, dicentes ligno, Pater meus es tu; et lapidi, Tu me genuisti. Verterunt ad me tergum et non faciem, et in tempore afflictionis suae dicent: Surge, et libera nos. Ubi sunt dii tui quos fecisti tibi? Surgant, et liberent te in tempore afflictionis tuae. Secundum numerum quippe civitatum tuarum erant dii tui, Juda.

7. Quid vultis mecum judicio contendere? Omnes dereliquistis me, dicit Dominus. Frustra percussi filios vestros; disciplinam non receperunt Devoravit gladius vester prophetas vestros; quasi leo vastator generatio vestra.

8. Videte verbum Domini. Numquid solitudo factus sum Israeli, aut terra serotina? Quare ergo dixit populus meus: Recessimus, non veniemus ultra ad te? Numquid obliviscetur virgo ornamenti sui, aut sponsa fasciae pectoralis suae? Populus vero meus oblitus est mei diebus innumeris.

9. Quid niteris bonam ostendere viam tuam, ad quaerendam dilectionem, quae insuper et malitias tuas docuisti vias tuas, et in alis tuis inventus est sanguis animarum pauperum et innocentum? Non in fossis inveni eos, sed in omnibus quae supra memoravi. Et dixisti: Absque peccato et innocens ego sum; et propterea avertatur furor tuus a me. Ecce ego judicio contendam tecum, eo quod dixeris, Non peccavi. Quam vilis facta es nimis, iterans vias tuas!

10. Et ab Aegypto confunderis, sicut confusa es ab Assur. Nam et ab ista egredieris, et manus tuae erunt super caput tuum, quoniam obtrivit Dominus confidentiam tuam, et nihil habebis prosperum.

1. Hic incipit vaticinium ipsius Jeremiae jam in prophetali officio constituti; et dividitur in partes tres. In prima praedicit captivitatem futuram; in secunda plangit jam factam, in Threnis; in tertia inducit jam captivatos ad poenam in libro Baruch. Prima in duas. In prima praedicit captivitatem per modum prophetiae; in secunda narrat eam per modum historiae, in cap. 53: *Filius viginti et unius anni.* Prima in duas. In prima prophetat ad populum Judaeorum; in secunda ad diversos populos gentium, quia illis etiam propheta constitutus est, ut patet ex praecedenti parte; et hoc cap. 46, *Quod factum est verbum Domini ad Jeremiam prophetam contra gentes.* Prima in duas. In prima ponitur prophetia ad populum captivandum ante captivitatem; in secunda ad reliquias captivitatis post captivitatem, cap. 39: *Anno nono Sedeciae regis Juda.* Prima in duas. In prima ponitur Jeremiae praedicatio; in secunda audientium contradictio, cap.

34: *Verbum quod factum est ad Jeremiam a Domino.* Prima in duas. Primo ponit comminationem; secundo consolationem, cap. 30: *Hoc verbum, quod factum est ad Jeremiam a Domino, dicens etc.* Prima in duas. In prima ponit veram comminationem; secundo excludit falsam consolationem, in c. 27. *In principio regni Joakim filii Josiae Regis Juda.* Prima in duas. In prima ponitur comminatio ad populum universaliter; in secunda ad majores specialiter, 20 cap.: *Et audivit Phassur filius Emmer Sacerdos, qui constitutus erat princeps in domo Domini, Jeremiam prophetantem sermones istos.* Prima in duas. In prima ponit comminationem; in secunda propheta quasi compatiens interponit suam orationem, cap. 14: *Quod factum est verbum Domini ad Jeremiam de sermonibus siccitatis.* Prima in duas. In prima per judicium convincit culpam; in secunda revocat ad poenitentiam, cap. 3: *Vulgo dicitur etc.* Prima in duas. In prima assignat tantae dignationis rationem, eo scilicet quod non statim post culpam vindictam inferat, sed judicio contendat, ut revocet; in secunda prosequitur judicii ordinem, ibi, *Audite verbum Domini, domus Jacob.* Circa primum duo. Primo sumit rationem ex Dei pietate: *Clama*, aperte pronuntia, *Jerusalem*, habitatorem ipsius. Et ponit tria quae movent ad pietatem. Primum est puritas aetatis, *Adolescentiam tuam*, in qua sponsae vehementius amantur, *quando secuta es* (1) quando egrediebantur de Aegypto. Oseae 2: « Et canet ibi « juxta dies juventutis suae, et juxta dies ascen« sionis suae de terra Aegypti. » Secundum est memoriam pristini amoris, *Et charitatis*, qua scilicet desponsavi te mihi in legislatione. Infra 31: « In caritate perpetua dilexi te, ideo attraxi te « miserans. » Tertium est obedientia operis: *Quando secuta es me in deserto, in terra quae non seminatur;* quae seri (2) non potest. Unde nec difficultate itineris retrahebaris, quamvis quidam murmurantes dixerint, Numer. 20: « Adduxisti nos in « locum istum pessimum, qui seri non potest, etc. » Secundo sumit rationem ex populi dignitate: unde primo ponit dignitatem populi. *Sanctus*, quasi dicatus ad cultum Domini, et Domino consecratus. *Primitiae*, quia te elegit Dominus de cunctis populis, quasi primitias de frugibus. Deuter. 7 et 32: « Pars autem Domini populus ejus, Jacob funicu« lus hereditatis ejus. » Oseae 9: « Quasi prima « poma ficulneae in cacumine ejus, vidi patres eo« rum. » Secundo excludit comminationem hostis: *Omnes qui devorant eum*: secundum legem quae habetur Levit 7, quod primitias solis sacerdotibus comedere licebat. Ps. 13: « Qui devorant plebem « meam sicut escam panis. »

2. Hic prosequitur judicii ordinem: et primo ponit accusationem; secundo repellit excusationem, ibi, *Ego te plantavi vineam electam omne semen verum.* Prima in tres. Primo exaggerat culpas eorum ex beneficiorum ingratitudine; secundo ex facti enormitate, ibi, *Propterea adhuc judicio contendam vobiscum;* tertio ex mentis obstinatione, ibi, *Numquid servus est Israel, aut vernaculus?* Circa primum tria. Primo purgat se a culpa, ne in ipso (3) videatur ingratitudinis causa: *Quid invenerunt patres vestri in me?* mali scilicet, quia nihil. *Elongaverunt*, longo tempore recesserunt, *vanitatem*, idola, quae non prosunt cultoribus. Mich. 6: « Popule meus quid feci tibi, aut quid « molestus fui tibi? Responde mihi. » Secundo ponit beneficiorum abundantiam, praecipue tangens eductionem de Aegypto. Et tangit hoc beneficium tripliciter. Quantum ad locum unde eduxit: *Et non dixerunt, Ubi est Dominus?* quaerentes me toto desiderio. *Ascendere*, propter situm terrae. Infra 26: « Eduxi eos de terra Aegypti. » Quantum ad viam per quam duxit: *Qui transduxit per desertum . . . imaginem mortis*, quia ipso aspectu mortem comminabatur. Deut. 8: « Ductor tuus fuit in solitu« dine. » Et quantum ad terram in quam induxit: *Et induxi vos in terram Carmeli*, propter similitudinem fertilitatis, non quod mons iste sit in terra promissionis. Num. 14: « Terra quam circuivi« mus valde bona est. » Tertiò ponit ingratitudinis culpam; et primo quo ad omnes communiter: *Et ingressi contaminastis*, idolis, Psalm. 105: « In« fecta (1) est terra in sanguinibus, et contami« nata est in operibus eorum. » Secundo quo ad praelatos specialiter. *Sacerdotes*, quorum est ducere in Deum; *tenentes legem*, doctores; *pastores*, principes, quorum est ab idolatria revocare. Isa. 56: « Ipsi pastores ignoraverunt intelligentiam. »

3. Hic exaggerat culpam eorum ex facti enormitate: et primo proponit quod intendit, scilicet judicium: *Adhuc contendam*, super enormitate, sicut pro ingratitudine, *cum filiis*, qui malitiam patrum imitantur. Mich. 6: « Judicium Domini cum populo « suo, et cum Israel dijudicabitur. » Secundo exequitur propositum, ostendens in judicio peccati enormitatem: et primo ex comparatione cultorum: *Transite*, per considerationem, *Cethim*, occidentales ultra Cyprum, vel civitas nominis Cedar, ubi habitant Ismaelitae. *Si mutavit gens*; quasi dicat, non mutavit. Unde constat quod comparatione aliorum damnati sunt. Ezech. 5: « Contempsit judicia mea, « ut plus esset impia quam gentes, et praecepta « mea ultra quam terrae quae in circuitu ejus « sunt. » Secundo ex comparatione deorum prorumpens in stuporem, *Obstupescite*; quasi dicat: Si esset possibile, caeli obstupescerent: vel Angeli, qui in caelis sunt, sicut civitas regis sui. *Portae ejus*, principaliores in Angelis, qui sunt quasi principes et judices aliorum. Simile Isa. 1: « Audite, caeli, « et auribus percipe terra quoniam Dominus locu« tus est. » Secundo subjungit stuporis rationem, *Duo enim*, contra duas partes praecepti. Exod. 20: « Ego sum Dominus Deus tuus, qui eduxi te de « terra Aegypti. Non habebis deos alienos coram « me, etc. » Et iterum: « Non facietis deos ar« genteos, nec deos aureos facietis vobis. » *Fontem aquae*, qui veram consolationem eis dare possum. Psal. 35: « Apud te est fons vitae. » *Cisternas*, idola, quae salvare non possunt, *foderunt*, quia ipsi ea fecerunt. Psal. 113: « Simulacra gentium, ar« gentum et aurum opera manuum hominum. »

4. Hic exaggerat culpam ex mentis obstinatione: et primo quia peccatum non recognoscebant; secundo quia multiplicabant, ibi, *A saeculo confregisti jugum meum.* Circa primum tria. Primo sumit ex poenis culpae argumentum, excludens servilem conditionem, ne propter hoc videatur juste in servitutem adducta. *Vernaculus*, qui nascitur in domo

(1) Al. *quaesivi.*
(2) *Al.* fieri.
(3) *Al.* primo purgat a se culpam, ne in ipsa.

(1) *Al.* interfecta.

domini: quasi dicat, non Joan 8 « Semen Abrahae sumus, et nemini servivimus unquam (1). » Proponens poenarum diversitatem quantum ad hominum captivitatem: *Quare ergo factus est in praedam? Leones*, principes Chaldaeorum, *vocem*, praecepta vel bella. Quantum ad regionis vastationem, *Posuerunt*. Isa 1: « Terra vestra deserta, civitates « vestrae destructae sunt. » Quantum ad mulierum violationem: *Filii quoque*, civitates Aegypti, *usque ad verticem*, contra naturam abutentes, nulli parcentes membro. Vel spiritualiter per idolatriam usque ad firmos contaminantes. Thren. ult.: « Mulieres « in Sion humiliaverunt, et virgines in civitatibus « Juda. » Et concludens veram rationem: *non istud factum est tibi, quia dereliquisti Dominum Deum tuum? Ducebat*, prospere. Non enim te dereliquit, sed tu ipsum. Dan. 9: « Quia recessimus a te, et non « audivimus vocem Domini Dei nostri, ut ambularemus in lege ejus quam posuit nobis per servos suos prophetas.... stillavit super nos maledictio. » Secundo ponitur inutile remedium, quod contra hujusmodi poenas adhibebant. Ex quo patet quod peccatum non recognoscebant sperantes in auxilio gentium: unde ponit auxilii inquisitionem, *Et nunc quid tibi vis?* quasi dicat: Non sic deberes poenas (2) vitare, sed Deum placando, *in via Aegypti*, mittens pro auxilio, *aquam*, Nili, *fluminis*, Euphratis, qui est Assyriorum. Isa. 30: « Qui am« bulatis ut descendatis in Aegyptum, et os meum « non interrogastis. » Contra praedictae culpae recognitionem, *Arguet*, malitia, quando pro ea poenas sustinebis. Isa. 3: « Agnitio vultus eorum re« spondebit eis, et peccatum suum quasi Sodoma « praedicaverunt. » Tertio adhibet utile consilium, ut peccatum recognoscant: *Scito malum*, inhonestum, *amarum*, poenosum. Sophon. 1: « Vox diei Do« mini amari, tribulabitur ibi fortis. »

5. Hic ostendit, quod peccatum obstinata mente multiplicabant: et primo quantum ad diuturnitatem temporis. *A saeculo;* quasi dicat, a principio legis datae. Isa. 48: « Transgressorem ex utero vocavi « te. » Job 21: « Quid est opus ut serviamus ei, « et quid nobis proderit, si oraverimus illum? » Secundo quantum ad multitudinem operis, *in omni colle:* in locis altis et amoenis, idolis immolabant. Isa. 65: « Sacrificaverunt super montes, et super « colles exprobraverunt mihi. » Amoena enim et excelsa semper idolis dedicantur.

6. Hic tollit excusationem: et primo quam possent (3) habere, proponendo cultoris negligentiam: contra quod, *Ego te plantavi electam* (4) ex electis patribus. Isa 5: « Vinea facta est dilecto meo « in cornu filio olei etc. » Secundo quam possent habere negando culpam, ibi, *Si laveris*. Et primo convincit eos de culpa in Deum; secundo de culpa in proximum, ibi, *Quid niteris bonam ostendere viam tuam?* Circa primum duo. Primo convincit de culpa, ostendens negandi impossibilitatem (5) *Nitro*, quod calore solis condensatum, sicut sal, sordes lavat: *berith*, quaedam herba ad lavandum sordes: et est modus loquendi: quasi dicat: Tota aqua fluminis non faceret te mundam; idest nulla

(1) *Al.* ultra.
(2) *Al* poenam.
(3) Al. possunt.
(4) *Al. elegi*, electus.
(5) *Al.* possibilitatem.

est tibi excusatio vel purgatio (1). Prov. 30: « Ge« neratio, quae sibi munda videtur, et tamen non « est lota a sordibus suis. » *Quomodo dicis: Non sum polluta?* Prov. 20: « Quis potest dicere: Mun« dum est cor meum, purus sum a peccato? » Et ponit culpae purgationem, proponens duas circumstantias. Primo locum: *Vide vias*, opera, *in convalle*, filiorum Ennon, ubi idola colebant. Hic locus Siloe fontibus irrigatur, et ibi erat delubrum Baal, secundum Glossam. Infra 31: « Dirige cor « tuum in viam rectam in qua ambulasti. » Et proponit peccati modum quantum ad peccandi sollicitudinem. *Cursor levis*, quasi expeditus ad peccandum. Prover. 1: « Pedes eorum ad malum cur« runt, et festinant ut effundant sanguinem. » Quantum ad concupiscentiae fervorem: *Onager in desiderio*, scilicet coitus, *attraxit ventum*, quo percipit odorem feminae suae, *amoris* rei amatae. Infra 14: « Onagri steterunt in rupibus, traxerunt ventum « quasi dracones. » Quantum ad fortem adhaesionem, *Nullus avertet*, amovendo. Et quantum ad peccandi promptitudinem, *Omnes qui quaerunt eam:* quasi de meretrice loquitur, quae etiam tempore menstruorum amasiis se exhibet. Ezech. 16: « Divisisti pedes tuos omni transeunti, et multi« plicasti omnes fornicationes tuas. » Secundo convincit eos de mentis duritia: et primo quia non revocantur monitis; secundo quia non corriguntur flagellis, ibi, *Quid vultis mecum judicio contendere?* tertio quia non flectuntur beneficiis, ibi, *Videte verbum Domini*. Circa primum tria. Primo ponit admonitionem, *Prohibe:* quasi dicat: Cessa a peccatis, pro quibus nudis pedibus et sitiens duceris in captivitatem, sicut Isa. 20: « Sicut ambulavit « servus meus Isaias nudus et discalceatus, sic « minabitur rex Assyriorum captivitatem Aegypti, « et transmigrationem Aethiopiae juvenum et senum, « nudam et discalceatam discoopertis natibus, ad « ignominiam Aegypti. » Secundo ostendit populi rebellionem: *Et dixisti*: *Desperavi, nequaquam faciam. Alienos*, idola. Infra 18: « Dixerunt: Despe« ravimus, post cogitationes nostras ibimus, et « unusquisque pravitatem cordis sui mali faciemus. » Tertio comminatur confusionem: et primo ponit confusionis similitudinem: *Quomodo confunditur fur quando deprehenditur*; *sic confusi sunt*, deprehensi in poenis; *ligno*, idolo ligneo, *pater*, deus. Psalm. 96: « Confundantur omnes qui adorant sculptilia, et qui gloriantur in simulacris suis. » Isa. 1: « Confundentur ab idolis suis. » Secundo exponit confusionis ordinem, primo ponens divini auxilii destitutionem, *Verterunt*, quasi inobedientes. Zachar. 7: « Averterunt scapulam recedentes, et « aures suas aggravaverunt, ne audirent legem. » *In tempore afflictionis*. Oseae 6: « In tribulatione « sua mane consurgent ad me. Venite, et reverta« mur ad Dominum etc. » Secundo ponit idolorum inutilitatem. *Ubi sunt dii?* Deut. 32: « Ubi « sunt dii eorum, in quibus habent fiduciam? » Tertio idolorum multitudinem: *Secundum numerum quippe civitatum tuarum erant dii tui Juda.* Isa. 2: « Repleta est terra ejus equis, et innumerabiles « quadrigae ejus. »

7. Hic ostendit duritiam, quia non corriguntur flagellis. Et primo miratur excusationem: *Quid vultis mecum judicio contendere?* Job 9: « Si voluerit

(1) *l.* nunc excusatio vel purgatio.

« contendere cum eo, non poterit ei respondere « unum pro mille. » Secundo ostendit eorum incorrigibilitatem quantum ad flagella minorum: *Frustra percussi filios vestros*; et majorem: *Devoravit gladius vester*, ab hostibus, vestris meritis, in occisionem missus, *prophetas vestros*, falsos, scilicet Baal, et ariolos: et quantum ad omnes communiter: *Quasi leo vastator*, sic vastat; vel *quasi leo vastator*, sic vastatur (1): contra leonem enim omnes insurgunt; sic et contra lupum. Infra 6: « Frustra « conflavit conflator: malitiae enim eorum non sunt « consumptae. Argentum reprobum vocate eos, quia « Dominus projecit illos. »

8. Hic ostendit duritiam, quia non flectuntur beneficiis. Et primo proponit beneficia quae pertinent ad vitae usum, *Videte*, intelligite. *Numquid solitudo factus sum Israel*? quinimmo sum vobis pro civitate, et terra uberrima: quia vos defendo, et fructus terrae tribuo. Oseae 6: « Veniet nobis « quasi imber temporaneus, et serotinus terrae. » Secundo ea quae pertinent ad ornatum: *Numquid obliviscetur virgo ornamenti sui*? Isa. 6: « Indu- « mento justitiae circumdedit me. »

9. Hic convincit eos de culpa in proximum: et primo probat culpam; secundo comminatur confusionis poenam, ibi, *Et ab Aegypto confunderis*. Circa primum tria. Primo ponit proximorum occisionem, admirans excusationem: *Ad quaerendam dilectionem;* quasi per haec me possis placare. Ponens occisionem spiritualem: *Quae insuper docuisti*, malis exemplis. Infra 13: « Tu docuisti eos adversum te, et « erudisti in caput tuum. » Et pones occisionem corporalem, *In alis*, idest in avibus: loquitur ad similitudinem avis rapacis. *Pauperum*, quos idolis immolasti. Zach 5: « Vidi, et ecce duae mulie- « res egredientes, et spiritus in alis earum, et « habebant alas quasi alas milvi. » Secundo culpae manifestationem: *Non in fossis inveni eos*, quasi occulte a latronibus occisos: *in omnibus*, scilicet collibus, et locis amoenis. Isai. 59: « Corruit in « platea veritas, et aequitas non potuit ingredi. Et « facta est veritas in oblivione, et qui recessit a « malo, praedae patuit. » Et miratur excusationem. *Et dixisti*. Job. 11: « Dixisti: Purus est sermo « meus, et mundus sum in conspectu tuo. » Tertio ostendit culpae iterationem, praemittens excusationis admirationem, *Ecce ego. Quam vilis facta es nimis, iterans vias tuas!* pecca a. Thren. 1: « Vi « de, Domine, et considera, quoniam facta sum vilis. »

8. Hic comminatur eis confusionis poenam: *Et ab Aegypto confunderis*, de cujus auxilio speras, *ab Assur*, quorum auxilium contra decem tribus et Assyrios quaesisti, 4 Reg. 16. *Manus tuae erunt super caput tuum*, in signum doloris. Isa. 30: « Erit vobis fortitudo Pharaonis in confusionem, « et fiducia umbrae Aegypti in ignominiam. »

Notandum, quod peccatum dicitur vanitas, quia phantasticum in eligendo. Ps. 39: « Beatus vir « cujus est nomen Domini spes ejus, et non re- « spexit in vanitates, et insanias falsas. » Quia transitorium in permanendo. Psalm. 77: « Defece- « runt in vanitate dies eorum, et anni eorum cum « festinatione. » Quia fallax in expectando. Eccli. 34: « Vana spes et mendacium viro insensato, et « somnia extollunt imprudentes. » Quia infructuosum in consequendo. Isa. 49: « In vacuum labo- « ravi, sine causa et vane fortitudinem meam « consumpsi. »

Item notandum, quod est fons aquae sacramentalis munditiae. Ezech. 47: « Postquam vene- « rint illuc aquae istae, sanabuntur et vivent o- « mnia ad quae venerit torrens. » Aquae reficientis doctrinae. Isa. 55: « Omnes sitientes venite ad « aquas; et qui non habetis argentum properate, « emite et comedite. » Aquae refrigerantis gratiae Joan. 4: « Fiet in eo fons aquae salientis in vitam « aeternam. » Aquae nitentis gloriae. Apoc. ult. « Ostendit mihi fluvium aquae vivae splendidum « tamquam crystallum, procedentem de sede Dei « et agni. »

(1) *Al. quasi leo* vastat, sic vastatur: vel *quasi leo* vastatur, sic vastatur.

CAPUT TERTIUM.

1. Vulgo dicitur: Si dimiserit vir uxorem suam, et recedens ab eo duxerit virum alterum; numquid revertetur ad eam ultra? Numquid non polluta erit et contaminata mulier illa? Tu autem fornicata es cum amatoribus multis; tamen revertere ad me, dicit Dominus, et ego suscipiam te. Leva oculos tuos in directum, et vide ubi non prostrata sis. In viis sedebas expectans eos, quasi latro insidians in solitudine, et polluisti terram in fornicationibus tuis et in malitiis tuis. Quamobrem prohibitae sunt stillae pluviarum, et serotinus imber non fuit Frons mulieris meretricis facta est tibi, noluisti erubescere. Ego saltem amodo voca me: Pater meus, dux virginitatis meae tu es. Numquid irasceris in perpetuum, aut perseverabis in finem?

2. Ecce locuta es, et fecisti mala, et potuisti. Et dixit Dominus ad me in diebus Josiae regis: Numquid vidisti quae fecerit adversatrix Israel?

3. Abiit sibimet super omnem montem excelsum, et sub omni ligno frondoso, et fornicata est ibi. Et dixi, cum fecisset haec omnia: Ad me revertere; et non est reversa. Et vidit praevaricatrix soror ejus Juda. quia pro eo quod moechata esset aversatrix Israel, dimisisem eam. et dedissem ei libellum repudii; et non timuit praevaricatrix Juda soror ejus. sed abiit, et fornicata est etiam ipsa, et facilitate fornicationis suae contaminavit terram, et moechata est cum lapide et ligno. Et in omnibus his non est reversa ad me praevaricatrix soror ejus Juda in toto corde suo, sed in mendacio: ait Dominus. Et dixit Dominus ad me: Justificavit animam suam aversatrix Israel comparatione praevaricatricis Judae.

4. Vade, et clama sermones istos contra aquilonem, et dices: Revertere aversatrix Israel, ait Dominus, et non avertam faciem meam a vobis, quia sanctus ego sum, dicit Dominus, et non irascar in perpetuum. Verumtamen scito iniquitatem tuam, quia in Dominum Deum tuum praevaricata es. Et dispersisti vias tuas alienis sub omni ligno frondoso, et vocem meam non audisti: ait Dominus. Convertimini filii revertentes, dicit Dominus, quia ego vir vester.

5. Et assumam vos, unum de civitate, et duos de co-

gnatione, et introducam vos in Sion. Et dabo vobis pastores juxta cor meum, et pascent vos scientia et doctrina Cumque multiplicati fueritis, et creveritis in terra in diebus illis, ait Dominus, non dicent ultra, Arca testamentum Domini, neque ascendet super cor, neque recordabuntur illius, nec visitabitur, nec fiet ultra. In tempore illo vocabunt Jerusalem solium Domini, et congregabuntur ad eam omnes gentes in nomine Domini in Jerusalem, et non ambulabunt post pravitatem cordis sui pessimi. In diebus illis ibit domus Juda ad domum Israel, et venient simul de terra aquilonis ad terram quam dedi patribus vestris

6. Ego autem dixi: Quomodo ponam te in filios et tribuam tibi terram desiderabilem, hereditatem praeclaram exercituum gentium? Et dixi: Patrem vocabis me, et post me ingredi non cessabis.

7. Sed quomodo si contemnat mulier amatorem suum, sic contempsit me domus Israel, dicit Dominus Vox in viis audita est. ploratus, et ululatus filiorum Israel: quoniam iniquam fecerunt viam suam, et obliti sunt Domini Dei sui. Convertimini filii revertentes, et sanabo aversiones vestras. Ecce nos venimus ad te: tu enim es Dominus Deus noster. Vere mendaces erant colles, et multitudo montium. Vere in Domino Deo nostro salus Israel. Confusio comedit laborem patrum nostrorum ab adolescentia nostra, greges eorum et armenta eorum, filios eorum et filias eorum. Dormiemus in confusione nostra, et operiet nos ignominia nostra: quoniam Domino Deo nostro peccavimus nos et patres nostri ab adolescentia nostra usque ad diem hanc, et non audivimus vocem Domini Dei nostri

1. Hic revocat eos ad poenitentiam; et primo ponit revocationem; secundo revocatorum obstinationem, cap. 8: *Et dices ad eos etc.* Prima in duas. In prima ponit revocationis monita; in secunda revocationis argumenta, cap. 4: *Si reverteris Israel, ait Dominus, ad me convertere.* Prima in duas. In prima revocat populum; in secunda ponit responsionis fructum, ibi, *Sed quomodo si contemnat mulier amatorem suum.* Prima in duas. In prima revocat a culpa; in secunda a poena, ibi, *Vade, et clama sermones istos contra aquilonem.* Prima in duas. In prima revocat monitis; in secunda exemplis, ibi, *Et dixit Dominus ad me in diebus Josiae regis.* Circa primum duo facit. Primo revocat eos ex Dei clementia, ad quam probandum proponit vulgare proverbium: *Si dimiserit vir uxorem suam;* quod ortum habet Deuter. 23: « Si dimiserit vir « uxorem. » Et loquitur secundum permissionem factam de libello repudii, propter duritiam cordis ipsorum, Matth. 19, et interdicebatur reditus, vel ut non proni essent ad dimittendum, vel ne dolo postmodum recipiente, interficerent. Et ex hoc proverbio sumit divinae clementiae argumentum: *Tu autem fornicata es cum amatoribus*, idolis. Isa. 55: « Revertatur ad Dominum, et miserebitur ejus; et « ad Deum nostrum, quoniam multus est ad igno- « scendum. » Secundo revocat eos ex eorum culpa, primo proponens culpam, determinans locum: *Leva oculos in directum*, recta consideratione, vel undique, *ubi non*, (1) quasi ubique, *prostrata*, sicut meretrix, idolatriae. Ezech. 16: « Fecisti po- « stribulum in cunctis plateis. » Et peccandi desiderium: *In viis sedebas*, sicut meretrix expectans amasios, et *latro*, expectans quos spoliet. Proverb. 7: « Et « ecce occurrit mulier cum ornatu meretricio prae- « parata ad decipiendas animas. » Oseae 6: « Ga- « laad civitas operantium idolum, supplantata san- « guine. et quasi fauces virorum latronum. » Et determinans peccati effectum: *Et polluisti terram.* Supra 2: « Contaminastis terram meam, et here- « ditatem meam posuistis in abominationem. » Et

(1) Al. *nunc*.

deinde pro culpa ponit poenam: *Quamobrem prohibitae sunt stillae pluviarum,* quarum virtute generatur pluvia vel imber (1) Isa. 5: « Mandabo nu- « bibus ne pluant super vineam meam imbrem. » Et ostendit peccantium inverecundiam, *Fons.* Infra 6: « Quinimmo confusione non estis confusi. » Secundo comminatur poenitentiam: et primo hortatur ad recognoscendum beneficia, *Ergo*, quasi dicat: Sufficit praeteritum tempus etc. *Pater* per creationem, *dux virginitatis meae tu es;* quasi dicat: Quando ducebas me per desertum; tamen virgo eram (2). Prov 2: « Reliquit decem pubertatis « suae. » Isa. 63: « Spiritus Domini ductor ejus « fuit. » Secundo hortatur ut petant misericordiam, et dicant haec: *Numquid irasceris in perpetuum, aut perseverabis in finem*? Ps. 84: « Num- « quid in perpetuum irasceris nobis, aut extendes « iram tuam a generatione in generationem (3)? »

Hic ostendit eorum contemptum quantum ad peccatum oris: *Ecce locuta es*; quod exponitur pro verbis superbiae etc.: quantum ad peccatum operis, *Et fecisti*; cui respondet illud, *Implesti mala*: quantum ad peccatum cordis, *Et potuisti*, (4) cui illud, *Et ostendisti*; quasi potentiam tuam in peccato jactasti. Verum hoc non est in hebraeo, *Et pro verbis etc.* nec in libris antiquis; sed videtur expositio Hieronymi. Job 24: « Dedit ei Deus locum « poenitentiae, et ille abutitur eo in superbiam. » Isa. 5: « Vae qui potentes estis ad bibendum vi- « num, et viri fortes ad miscendam ebrietatem. »

3. Hic revocat eos exemplo decem tribuum: et circa hoc tria facit. Primo ponit exemplum ad culpam idolatriae, *Abiit sibimet*, sequens motus suos, non praecepta mea; et inobedientiae, *Et dixi* (5). 4 Reg. 17: « Fecerunt sibi statuas et lucos in o- « mni colle sublimi et subter omne lignum ne- « morosum: et adolebant ibi incensum super aras « in morem gentium. » Et quantum ad poenam, quae eis innotuit: *Et vidit praevaricatrix soror*, quia ex eisdem patribus ortae. *Dedissem ei libellum*: servat similitudinem meretricis, in qua foeditas invenitur.

Sed contra. Isa. 50: « Quis est hic libellus re- « pudii? »

Et dicendum, quod Deus non dimittit aliquem, quantum ad se pertinet; sed homo peccans ipsum dimittit: unde ibidem: « In iniquitatibus vestris « venditi estis, et in sceleribus vestris dimisi ma- « trem vestram. »

Secundo ponit contemptum: *Et non timuit praevaricatrix Juda soror ejus. Cum lapide*, idest idolo lapideo. 4 Reg. 17: « Sed nec ipse Judas custo- « divit mandata Domini Dei sui; verumtamen er- « ravit, et ambulavit in erroribus Israel quos ope- « ratus fuerat. » Tertio aggravat reatum: *Et dixit Dominus ad me: Justificavit*, comparative, quia decem tribus poenam aliarum non viderant, nec corrigebantur. Ezech. 16: « Justificasti sorores tuas in « omnibus abominationibus tuis quas operata es. »

4. Hic revocat eos a poena captivitatis: et primo revocat; secundo ostendit revocationis causam, ibi, *Ego autem dixi.* Circa primum duo. Primo ponit revocationem; secundo revocatorum respon-

(1) *Al.* stillae.
(2) *Al* erat.
(3) *Al.* in generationem et generationem.
(4) Al. *posuisti*.
(5) Al. *dixit*.

sionem, ibi, *Et assumam vos, unum de civitate, et duos de cognatione, et introducam vos in Sion.* Circa primum duo. Primo revocat illos de decem tribubus, vocans ad revertendum, *Contra aquilonem*, ubi captivi tenentur in terra Assyriorum. Psal. 102: « Non in perpetuum irascetur, neque in aeternum « comminabitur. Et ad peccata recognoscendum, *Verumtamen scito. Dispersisti vias tuas alienis*, quasi multis idolis. Supra 2: « Vide vias tuas in « convalle, scito quid feceris. » Secundo illos de duabus tribubus *Convertimini*, poenitendo, *revertentes*, ad me. Vel *revertentes*, a captivitate. Oseae 2: « Et erit in die illa, dicit Dominus, vocabit me « Vir meus, et non vocabit ultra Baalim. »

5. Hic ponit revocatorum responsionem: et primo duarum tribuum, promittens eis restitutionem patriae: *Unum de civitate*, quia dispersi erant, vel quia non omnes reversi. Ezech. 36: « Tollam « quippe vos de gentibus, et congregabo vos de « universis terris, et adducam vos in terram ve- « stram. » Et reintegrationem justitiae in emendatione praelatorum: *Et dabo vobis pastores juxta cor meum, et pascent vos scientia*, quantum ad fidem, *doctrina*, quantum ad mores. Isa. 1: « Re- « stituam judices tuos ut fuerunt prius, et consi- « liarios tuos sicut antiquitus. » Tertio quantum ad augmentationem gloriae, quam signat ex praeteritorum oblivione: *Cumque multiplicati fueritis... non dicent ultra: Arca testamenti Domini:* quasi pro nihilo computabunt illud in quo modo gloriamini: quia arca absconsa fuit nec inventa; sicut dicitur 2 Mach. 1. Ex futurorum promissione: *In tempore illo vocabunt Jerusalem*, totam, quod completum fuit in fama sanctitatis in qua habebatur, sicut dicitur 1 Mach. 3. Ezech. 43: « Locus « solii mei, et locus vestigiorum pedum meorum, « ubi habito in medio filiorum Israel in aeter- « num. » Et quantum ad cultus ampliationem: *Et congregabuntur omnes gentes*, ex omnibus aliqui: undique enim veniebant orare in Jerusalem. Vel intelligitur de conversione gentium ad fidem Christi. Ps. 85: « Omnes gentes quascumque fecisti, venient, « et adorabunt coram te Domine. » Secundo ponit conversionem decem tribuum: *In diebus illis ibit domus Juda ad domum Israel*: quia et ex illis qui redierunt, duabus tribubus adjuncti sunt. Quod notatur in hoc quod dicit: *Venient simul.* Infra 50: « In diebus illis, et in tempore illo, ait Dominus, « venient filii Israel, ipsi, et filii Juda simul, am- « bulantes et flentes properabunt, et Dominum « Deum suum quaerent. » Quidam tamen exponunt totum hoc de ultimis temporibus.

6. Hic assignat causam revocationis: et primo ponit quaestionem, *Quomodo?* idest, quid potest movere quod tot bona tibi conferam, cum in tot peccatis sis? *In filiis*, idest in multitudine filiorum, *exercituum gentium*, idest ubi ab antiquo exercitus congregabantur, sicut usque hodie, propter ejus delicias. Psal. 105: « Pro nihilo habuerunt terram « desiderabilem. » Item Psalm. 15: « Funes ceci- « derunt mihi in praeclaris; etenim hereditas mea « praeclara est mihi. » Secundo ponit responsionem, *Et dixi*; idest, praevidens bona quae facies, haec tibi promitto. Psalm. 88: « Ipse invocabit me: « Pater meus es tu, Deus meus et susceptor salu- « tis meae. »

7. Hic ponit reversionis fructus: et primo dicit necessitatem revocandi quantum ad ipsorum culpam, *Amatorem*, non virum. Oseae 3: « Vade, et dilige « mulierem dilectam ab amico, et adulteram. » Quantum ad poenam, *Vox in viis.* Infra 31: « Vox « in excelso audita est, lamentationis, luctus, et « fletus, Rachel plorantis filios suos. » Secundo ponit conversionis utilitatem: *Convertimini*, ut supra, « aversiones, » quibus a Deo aversi estis. Ps. 102: « Qui sanat omnes contritiones tuas. » Isa. 45: « Convertimini ad me, et salvi eritis. » Tertio ponit eorum reversionem: et primo profitetur obedientiam: *Ecce venimus*, sicut tu praecepisti. Oseae 6: « Venite, revertamur ad Dominum, quia « ipse cepit, et sanabit nos; percutiet, et curabit « nos. » Secundo confitentur Dei magnificentiam, confitentes ipsius divinitatem: *Tu enim es.* Exod. 15: « Iste Deus meus, et glorificabo eum. » Idolorum falsitatem: *Vere mendaces*: quia non conferebant idola quae ibi colebamus, auxilium quod sperabamus, nec habebant divinitatem quam praetendebant. Isa. 28: « Posuimus mendacium spem « nostram, et mendacio protecti sumus. » Et divini cultus utilitatem: *Vere in Domino Deo nostro salus Israel.* Ps. 61: « In Deo salutare meum, « Deus auxilii mei, et spes mea in Deo est. » Tertio confitentur culpam et poenam ipsorum et patrum: *Confusio comedit laborem patrum nostrorum ab adolescentia nostra.* Infra 17: « Domine, « omnes qui te derelinquunt, confundentur; rece- « dentes a te in terra scribentur: quoniam dere- « liquerunt fontem aquarum viventium, Dominum. »

Nota, quod Deus dicitur pater creatione. Matth. 11: « Confiteor tibi Pater, Domine caeli et terrae. » Adoptione. Rom. 8: « Accepistis spiritum adoptio- « nis filiorum Dei, in quo clamamus, Abba pater. » Instructione. Isa. 38: « Pater filiis notam faciet « veritatem tuam. » Correctione. Proverb. 3: « Quem « enim diligit Dominus corripit, et quasi pater in « filio complacet sibi. »

Nota, quod hereditas patriae caelestis est praeclara splendore divinae visionis. Sap. 6: « Clara « est et quae nunquam marcescit sapientia, et « facile videtur ab his qui diligunt eam. » Dulcedine divini amoris. Psal. 22: « Calix meus ine- « brians quam praeclarus est. » Familiaritate divinae allocutionis. Sapient. 8: « Praeclaritas in « communicatione sermonum ipsius. » Magnificentia operationis. Eccl. 43: « Illic praeclara opera et « mirabilia. » Magnitudine exultationis. Zach. 8: « Erit domus Juda et domus Israel, benedictio. » Solatio societatis. Ezech. 31: « Omnia ligna volu- « ptatis quae erant in paradiso Dei, etc. »

CAPUT QUARTUM.

1. Si reverteris Israel, ait Dominus, ad me convertere. Si abstuleris offendicula tua a facie mea, non commoveberis. Et jurabis, Vivit Dominus, in veritate et in judicio et in justitia: et benedicent eum gentes, ipsumque laudabunt.

2. Haec enim dicit Dominus viro Juda, et habitatori Jerusalem: Novate vobis novale, et nolite serere super spinas. Circumcidimini Domino, et auferte praeputia cordium vestrorum, viri Juda, et habitatores Jerusalem, ne forte egrediatur ut ignis indignatio mea, et succendatur, et non sit qui extinguat. Omnia autem haec mala venient propter malitiam cogitationum vestrarum. Annuntiate in Juda et in Jerusalem: auditum facite, loquimini, et canite tuba in terra, clamate fortiter, et dicite: Congregamini, et ingrediamur civitates munitas, levate signum in Sion. Confortamini, nolite stare, quia malum ego adduco ab aquilone, et contritionem magnam.

3. Ascendit leo de cubili suo, et praedo gentium se levavit. Egressus est de loco suo, ut ponat terram tuam in solitudinem: Civitates tuae vastabuntur, remanentes absque habitatore. Super hoc accingite vos ciliciis, plangite et ululate, quia non est aversa ira furoris Domini a vobis. Et erit in die illa, dicit Dominus, peribit cor regis, et cor principum, et obstupescent sacerdotes, et prophetae consternabuntur. Et dixi: Heu, heu, heu Domine Deus. Ergo ne decepisti populum istum, et Jerusalem, dicens: Pax erit vobis? Et ecce pervenit gladius usque ad animam.

4. In tempore illo dicetur populo huic, et Jerusalem: Ventus urens in viis quae sunt in deserto viae filiae populi mei, non ad ventilandum, et ad purgandum. Spiritus plenus ex his veniet mihi. Et nunc ego; sed loquar judicia mea cum eis.

5. Ecce quasi nubes ascendet, et quasi tempestas currus ejus. Velociores aquilis equi illius. Vae nobis, quoniam vastati sumus. Lava a malitia cor tuum, Jerusalem, ut salva fias. Usquequo morabuntur in te cogitationes noxiae?

6. Vox enim annuntiantis a Dan, et notum facientis idolum de monte Ephraim. Dicite gentibus: Ecce auditum est in Jerusalem, custodes venire de terra longinqua, et dare super civitates Juda vocem suam. Quasi custodes agrorum facti sunt super eam in gyro, quia me ad iracundiam provocavit: dicit Dominus. Viae tuae et cogitationes tuae fecerunt haec tibi: ista malitia tua, quia amara, quia tetigit cor tuum.

7. Ventrem meum, ventrem meum doleo, sensus cordis mei turbati sunt in me. Non tacebo, quoniam vocem buccinae audivit anima mea, clamorem praelii. Contritio super contritionem vocata est, et vastata est omnis terra. Repente vastata sunt tabernacula mea, subito pelles meae. Usquequo videbo fugientem, audiam vocem buccinae? Quia stultus populus meus me non cognovit. Filii insipientes sunt, et vecordes. Sapientes sunt ut faciant mala, bene autem facere nescierunt.

8. Aspexi terram, et ecce vacua erat, et nihil; et caelos, et non erat lux in eis. Vidi montes, et ecce movebantur, et omnes colles conturbati sunt. Intuitus sum, et non erat homo, et omne volatile caeli recessit. Aspexi, et ecce Carmelus desertus, et omnes urbes ejus destructae sunt a facie Domini, et a facie irae furoris ejus. Haec enim dicit Dominus: Deserta erit omnis terra; sed tamen consummationem non faciam. Lugebit terra, et moerebunt caeli desuper: eo quod locutus sum, cogitavi, et non poenituit me, nec aversus sum ab eo.

9. A voce equitis et mittentis sagittam, fugit omnis civitas. Ingressi sunt ardua, et ascenderunt rupes: universae urbes derelictae sunt, et non habitat in eis homo. Tu autem vastata quid facies? Cum vestieris te coccino, cum ornata fueris monili aureo, et pinxeris stibio oculos tuos, frustra componeris. Contempserunt te amatores tui, animam tuam quaerent. Vocem enim quasi parturientis audivi, angustias ut puerperae. Vox filiae Sion inter morientes, expandentesque manus suas: Vae mihi, quia defecit anima mea, propter interfectos.

1. Hic ponit argumenta reversionis: et primo sumpta ex beneficiis quae promittuntur revertentibus, secundo ex poenis quas comminatur contemnentibus; ibi, *Haec enim dicit Dominus, etc.* Circa primum duo. Primo docet revertendi modum: *Si reverteris*, ab idolis, *ad me convertere.* Vel si reverti disponis, toto corde convertaris. Vel si reverteris a captivitate, convertere poenitendo. Isa. 21: « Si quaeritis, quaerite, convertimini, et venite. » Secundo ostendit conversionis fructum triplicem. Primo securitatis: *Si abstuleris offendicula*, idest idola, in quibus et tu procedens offendis, et me ad iram provocas, *non commoveberis*, idest (1) a patria. Psalm. 124: « Qui confidunt in Domino sicut mons Sion, non commovebitur in aeternum qui habitat in Jerusalem. » Secundo fructum sanctitatis in ipsis: *Jurabit Vivit Dominus*, per Deum scilicet vivum, et non per idola mortua; *in veritate*, ex parte jurantis, ut vere, et non simulate, vel ad deceptionem jurent: *in judicio*, quantum ad causam pro qua juratur, ut non temere, sed praecedente debita discussione juretur; *in justitia*, quantum ad rem de qua juratur, ut sit justa et licita. Isa. 65. « Qui jurat in terra, jurabit in Deo, amen. » Tertio ampliationem religionis in gentibus: *Et benedicent gentes*, Dominum, videntes beneficia ipsius in te. Psal. 65: « Benedicite gentes Deum nostrum. »

2. Hic sumit argumentum reversionis a poenis: et primo comminatur poenas, si reverti noluerit (2); secundo excludit falsa remedia, cap. 5: *Circuite vias Jerusalem.* Circa primum duo. Primo docet reversionis modum, quantum ad boni operis fructum: *Novale*, terra de novo culta, *novate*, idest, auferte spinas vitiorum, ut munda semina suscipiant arva munda. Matth. 13: « Alius cecidit super spinas, et simul exortae spinae suffocaverunt illud. » Et quantum ad divinae religionis cultum, *Circumcidimini*, ut scilicet de corde vestro ritum gentilium amoveatis. Deut. 10: « Circumcidite praeputium cordis vestri. Secundo ostendit imminere periculum: et primo in generali: *Ne forte egrediatur ut ignis indignatio mea.* Isa. 1: « Succendetur utrumque simul, et non erit qui extinguat. » Secundo in speciali: *Annuntiate in Juda et in Jerusalem.* Et circa hoc tria facit. Primo praedicit hostium adventum; secundo obsidionis incommodum, ibi, *Vox annuntiantis*; tertio destructionis damnum, ibi, *Ventrem meum doleo.* Circa primum duo. Primo describit praeparationem civium; secundo adventum hostium, ibi, *Ascendit leo de cubili suo.* Circa primum tria. Primo ponitur annuntiandi praeparationem jussio: *Annuntiate*: ponens locum, *in Juda*, idest in tribu illa, *Jerusalem*, quae est regni metropolis: modum, aperte, *Canite tuba*, ut omnes audiant: et constanter, *fortiter.* Isa. 58: « Clama, ne cesses: exalta in fortitudine vocem

(1) *Al.* vel.
(2) *Al.* noluerint.

« tuam. » Secundo inducitur praeparatio, *Congregamini.* Infra 6: « Confortamini filii Beniamin in « medio Jerusalem, et in Thecua clangite buccina. » Tertio assignatur ratio: *Quia malum ego adduco ab aquilone.* Supra 1: « Ab aquilone pandetur o« mne malum. »

3. Hic ponit adventum hostium: et primo quantum ad exitum de terra sua; secundo quantum ad viae progressum, ibi, *In tempore illo*; tertio quantum ad viae terminum, ibi, *Ecce quasi nubes ascendet.* Circa primum duo. Primo describit hostium venientium conditionem quantum ad fortitudinem: *Leo,* scilicet Nabuchodonosor, *de cubili,* de Babylone. Prov. 30: « Leo fortissimus bestiarum, « ad nullius pavebit occursum. » Infra 50: « Ecce quasi leo ascendet de superbia Jordanis ad « pulchritudinem robustam. » Quantum ad crudelitatem, *Praedo gentium.* Nahum 2: « Leo suffi« cienter capit catulis suis, et necavit leaenis suis. » Quantum ad intentionem: *Ut ponat terram tuam in solitudinem.* Isa. 10: « Ad conterendum erit « cor ejus, et ad internecionem gentium non pau« carum. » Et quantum ad intentionis executionem, *Civitates tuae.* Isa. 1: « Terra vestra deser« ta, civitates vestrae destructae sunt. » Secundo ponit Judaeorum stuporem: et primo communiter omnium: *Super hoc accingite vos ciliciis.* Infra 6: « Accingere cilicio, et conspergere cinere. » Secundo specialiter principum. *Et erit in die illa, dicit Dominus, peribit cor regis, et cor principum,* ut scilicet non possint conveniens consilium resistendi invenire. Isa. 19: « Cor Aegypti tabescet in « medio ejus. » Tertio specialiter stuporem suum: *Et dixi, Heu. Dicens, Pax erit vobis.* Supra 3: « In tempore illo vocabunt Jerusalem solium Do« mini, et congregabuntur ad eam omnes gentes « in nomine Domini Jerusalem. » Non attendens hoc proximum tempus dici, illud in longe post futurum. Infra 8: « Expectavimus pacem, et non erat « bonum; tempus medelae, et ecce formido. »

4. Hic describit adventum quantum ad viae progressum: *Dicetur,* adventus, *ventus urens,* scilicet exercitus Chaldaeorum qui totam terram combureret, jam est *in viis quae sunt in deserto,* quod est inter Chaldaeam et Judaeam; quasi dicat: Jam exercitus ad locum illum pervenit, *non ad ventilandum,* ut scilicet quidam captiventur, sicut quando purgatur granum et palea; sed omnes captivabimini. *Spiritus plenus,* idest indignatio perfecta super vos, *ex his,* scilicet hostibus, *mihi,* idest ad honorem meum. Isa. 30: « Spiritus ejus velut torrens « inundans usque ad medium colli, ad perdendas « gentes in nihilum, etc. » Et comminatur per eos executurum se judicium: *Et nunc ego,* quasi non possum me plus tenere: *sed loquar judicia mea cum eis.* Vel *nunc ego,* consolatoria loquar. Supra 1: « Loquar judicia mea cum eis super omnem « malitiam eorum qui dereliquerunt me etc. »

5. Hic describit adventum quantum ad viae terminum: et circa hoc tria facit. Primo describit conditionem hostium quantum ad multitudinem: *Quasi nubes,* quae totam terram operit, *ascendet,* propter situm terrae. Quantum ad impetuositatem, *Et quasi tempestas,* cum magno tumultu. Isa 5: « Rotae ejus quasi impetus tempestatis. » Et quantum ad velocitatem, *Velociores aquilis equi ejus.* Secundo ponit adventus effectum, *Vae nobis,* ex persona populi. Isa. 1: « Sicut civitas quae va« statur. » Tertio concludit poenitentiae consilium, *Lava a malitia.* Isai. 1: « Lavamini, mundi estote, « auferte malum cogitationum vestrarum ab oculis « meis. »

6. Hic praedicit obsidionem: et primo obsidionis nuntium. *A Dan,* cujus terra primo occurrebat Chaldaeis venientibus Jerusalem, *de monte Ephraim,* quem postmodum inveniebant, *idolum,* idest hostes, quos pro idolatria patiebantur: in quo designatur ordo nuntiorum sibi succendentium Et determinat quid nuntiatum est, *Concitate gentes,* scilicet cives in medio Jerusalem, praeparantes vos ad resistendum; vel gentes in circuitu, ut ex vestris poenis territi corrigantur, *Ecce auditum,* frequenter per multos nuntios, et primum per prophetas, *custodes,* scilicet hostes ad obsidendum, *vocem,* ululatus exercitus. Supra 2: « Super eum rugierunt leones, de« derunt vocem suam. » Secundo determinat obsidendi modum, *Quasi custodes,* sine aliqua resistentia undique obsidentes. Luc. 19: « Circumda« bunt te inimici tui vallo, circumdabunt te, et coan« gustabunt te undique. » Tertio ponit obsidionis meritum: *Viae tuae,* idest actiones, *os,* usque ad interiora ossa pervenit, Job. 22: « Propter ma« litiam tuam plurimam, et infinitas iniquitates « tuas etc. »

7. Hic praedicit terrae destructionem: et primo « praedicit ipsam destructionem; secundo destructionis effectum, ibi, *Aspexi terram, et ecce vacua erat et nihil.* Circa primum tria. Primo propheta ostendit suam compassionem: *Ventrem meum doleo,* quantum ad afflictionem affectus, *sensus cordis,* quantum ad perturbationem intellectus. *Non tacebo,* etiam exterius plorans. Thren. 2: *Defecerunt prae lacrymis oculi mei, conturbata sunt viscera mea.* Secundo prosequitur destructionis ordinem, ponens praelii congressionem: *Quoniam vocem buccinae audivit anima mea,* Sophon. 1: « Dies tubae « et clangoris. » Regionis vastationem: *Contritio super contritionem*: quia vastatio super obsidionem, vel vastatio una super aliam. Job 16: « Concidit « me vulnere super vulnus, irruit in me quasi « gigas. » Ipsius urbis destructionem quantum ad domos: *Repente vastata sunt tabernacula,* per quae significantur domus, *pelles* quibus tentoria cooperiebantur. Infra 10: « Tabernaculum meum vasta« tum est, omnes funiculi mei dirupti sunt. Et quantum ad civium fugam: *Usquequo videbo fugientem?* Chaldaeorum exercitum. Thren. 1: *Abierunt absque fortitudine, ante faciem subsequentis.* Tertio assignat vastationis rationem, scilicet privationem debitae scientiae: *Quia stultus,* quantum ad cognitionem divinorum, *insipientes,* quantum ad experientiam dulcedinis ipsorum; *vecordes,* quia sine corde quantum ad electionem agibilium. Isa. 5: « Propterea captivus ductus est populus meus, « quia non habuit scientiam. » Et quantum ad sagacitatem fraudulentiae, *Sapientes sunt,* contra quod Rom. 16: « Volo vos sapientes in bono, et « simplices in malo. »

8. Hic ostendit effectum destructionis: et primo in regione; secundo in gente, ibi, *A voce equitis etc.* Circa primum duo. Primo praedicit futuram desolationem communiter quantum ad campestria: *Vacua,* habitatore, *nihil,* privata fructibus, et aedificiis, *non erat lux,* ut videbatur afflictis quibus omnia videntur tenebrosa. Isa. 26: « Et terra re« linquetur deserta, et longe faciet Dominus ho-

« mines homines. » Et quantum ad montuosa: *Vidi montes, et ecce movebantur*, hyperbolice, quod si possibile foret, etiam montes in tanta tribulatione commoverentur. Vel per montes, habitantes in montibus. Psal. 45: « Conturbati sunt montes « in fortitudine ejus. » Et quantum ad animata: *Intuitus sum, et non erat homo: et omne volatile caeli recessit*, quod scilicet cum habitatore recedit. Isa. 50: « Veni, et non erat vir; vocavi, et non « erat qui audiret. » Et specialiter quantum ad fertiles regiones, quae minus vacuari debebant. *Aspexi, et ecce Carmelus desertus*. Isa. 1: « Terra vestra deserta, civitates vestrae destructae sunt » Secundo confirmat per Domini sententiam: et primo ponit misericordiae admixtionem: *Haec dicit Dominus. . . . Consummationem non faciam*, ut scilicet omnes moriantur, sicut dixerat de decem tribubus. Isa. 9: « Consummationem et abbreviationem Dominus Deus exercituum faciet in me« dio omnis terrae. » Secundo ponit sententiae dominationem (1): *Lugebit terra*; quasi dicat: Sterilis erit, sicut florens dicitur ridere; vel quasi compassione, hyperbolice. Isa. 24: « Luxit, et de« fluxit terra, et infirmata est: defluxit orbis, et « infirmata est altitudo populi terrae. » Tertio divinae sententiae firmitatem, *Cogitavi*. Isa. 14: « Hoc consilium quod cogitavi super omnem ter« ram, et haec manus extenta super universas « gentes. Dominus exercituum decrevit; et quis po« terit infirmare? »

9. Hic ostendit effectum destructionis in plebe Judaeorum: et primo ponit timorem, qui significatur ex desertione urbium: *Equitis*, scilicet Chaldaei. Isa. 21: « A facie gladiorum fu« gerunt, a facie gladii imminentis, a facie arcus « extenti, a facie gravis praelii. » Et quantum ad inhabitationem montium: *Ingressi sunt ardua*. Infra 48: « Relinquite civitates et habitate in « petra, habitatores Moab, et estote quasi columba « nidificans in summo ore foraminis. » Secundo ponit spei frustrationem ab idolis: *Tu autem vastata quid facies? Cum vestieris*. Ad similitudinem meretricis quae parat se ut placeat amatoribus, ita ornabant aras idolorum ut eis placerent *Stibio*, idest unguento crocei coloris, quo mulieres supercilia tingunt, sicut dicitur 4 Reg. 9, quia: « Jeza« bel depinxit oculos suos stibio, et ornavit caput « suum etc. » Ps. 7: « Occurrit illi mulier in or« natu meretricio etc. » Et ab amicis, praecipue Aegyptiis, in quibus confidebant. *Contempserunt*. Thren. 1: « Omnes amici ejus spreverunt eam. » Tertio ponit dolorem sicut in partu. *Vocem puerperae*, quae primo filium parit, et gravius dolet. Et sicut in morte filii, *Inter morientes*. Psal. 47: « Ibi do« lores ut parturientis, etc. »

(1) *Forte* comminationem.

Notandum, quod multiplex est circumcisio: scilicet mentis a pravis cogitationibus. Lev. 26: « Donec « erubescat incircumcisa mens eorum. » Cordis a pravis affectionibus. Roman. 2: « Circumcisio cor« dis in spiritu non littera. » Oris a pravis locutionibus. Exod. 6: « Incircumcisus labiis ego sum. » Auris a detractionibus et pravis verbis. Infra 6: « Incircumcisae aures eorum, et audire non pos« sunt. » Carnis, significans circumcisionem a carnalibus concupiscentiis. Genes. 17: « Circumcidetis « carnem praeputii vestri, ut sit in signum foede« ris inter me et vos. »

Item notandum, quod lavatur cor aqua baptismatis Ezech. 16: « Lavi te aqua, et emundavi san« guinem tuum ex te. » Lacrymis compunctionis. Ps. 6: « Lavabo per singulas noctes lectum meum, « lacrymis meis stratum meum rigabo. » Vino divini amoris. Gen. 49: « Lavabit in vino stolam « suam, et in sanguine uvae pallium suum. » Lacte divini sermonis. Cant. 5: « Oculi ejus sicut co« lumbae super rivulos aquarum, quae lacte sunt « lotae. » Ardore correctionis. Isai 4: « Si abluerit « Dominus sordem filiarum Sion, et sanguinem « Jerusalem laverit de medio ejus in spiritu judi« cii, et in spiritu ardoris. » Sanguine dominicae passionis. Apoc. 7: « Laverunt stolas suas, et can« didas eas fecerunt in sanguine Agni. »

CAPUT QUINTUM.

1. Circuite vias Jerusalem, et aspicite, et considerate, et quaerite in plateis ejus, an inveniatis virum facientem judicium, et quaerentem fidem; et propitius ero ei. Quod si etiam, Vivit Dominus, dixerint; et hoc falso jurabunt. Domine, oculi tui respiciunt fidem. Percussisti eos, et non doluerunt; attrivisti eos, et renuerunt accipere disciplinam. Induraverunt facies suas supra petram, et noluerunt reverti.

2. Ego autem dixi: Forsitan pauperes sunt et stulti, ignorantes viam Domini, et judicium Dei sui. Ibo ergo ad optimates, et loquar eis: ipsi enim cognoverunt viam Domini, et judicium Dei sui. Et ecce magis hi simul confregerunt jugum, ruperunt vincula.

3. Idcirco percussit eos leo de sylva, lupus ad vesperam vastavit eos, pardus vigilans super civitates eorum. Omnis qui egressus fuerit ex eis capietur, quia multiplicatae sunt praevaricationes eorum, confortatae sunt aversiones eorum.

4. Super quo propitius tibi esse potero? Filii tui dereliquerunt me, et jurant in his qui non sunt dii. Saturavi eos et moechati sunt, et in domo meretricis luxuriabantur. Equi amatores in feminas, et emissarii facti sunt, unusquisque ad uxorem proximi sui hinniebat. Numquid super his non visitabo, dicit Dominus, et in gente tali non ulciscetur anima mea? Ascendite muros ejus, et dissipate; consummationem autem nolite facere. Auferte propagines ejus, quia non sunt Domini. Praevaricatione enim praevaricata est in me domus Israel et domus Juda, ait Dominus. Negaverunt Dominum, et dixerunt: Non est ipse, neque veniet super nos malum; gladium et famem non videbimus Prophetae fuerunt in ventum locuti, et responsum non fuit in eis. Haec ergo evenient illis. Haec dicit Dominus Deus exercituum: Quia locuti estis verbum istud, ecce ego do verba mea in ore tuo in ignem, et populum istum in ligna, et vorabit eos Ecce ego adducam super vos gentem de longinquo, domus Israel, ait Dominus, gentem robustam, gentem antiquam, gentem cujus

ignorabis linguam, nec intelliges quid loquatur. Pharetra ejus quasi sepulcrum patens, universi fortes. Et comedet segetes tuas, et panem tuum devorabit, filios tuos et filias tuas; comedet gregem tuum, et armenta tua; et comedet vineam tuam et ficum tuam; et conteret urbes munitas tuas, in quibus tu habes fiduciam, gladio. Verumtamen in diebus illis, ait Dominus, non faciam vos in consummationem. Quod si dixeritis: Quare fecit Dominus Deus noster nobis haec omnia? dices ad eos: Sicut dereliquistis me, et servistis deo alieno in terra vestra, sic servietis diis alienis in terra non vestra.

5. Annuntiate hoc domui Jacob, et auditum facite in Juda, dicentes: Audi popule stulte qui non habes cor, qui habentes oculos non videtis, et aures, et non auditis. Me ergo non timebitis, ait Dominus, et a facie mea non dolebitis? Qui posui arenam terminum mari, praeceptum sempiternum, quod non praeteribit; et commovebuntur, et non poterunt; et intumescent fluctus ejus, et non transibunt illud. Populo autem huic factum est cor incredulum et exasperans. Recesserunt, et abierunt et non dixerunt in corde suo: Metuamus Dominum Deum nostrum, qui dat nobis pluviam temporaneam et serotinam in tempore suo, plenitudinem annuae messis custodientem nobis. Iniquitates nostrae declinaverunt haec, et peccata nostra prohibuerunt bonum a nobis.

6. Quia inventi sunt populo meo impii insidiantes quasi aucupes, et laqueos ponentes, et pedicas ad capiendos viros. Sicut decipula plena avibus, sic domus eorum plenae dolo. Ideo magnificati sunt et ditati, incrassati sunt, et impinguati, et praeterierunt sermones meos pessime. Causam viduae non judicaverunt, causam pupilli non direxerunt, et judicium pauperum non judicaverunt.

7. Numquid super his non visitabo, dicit Dominus, aut super gentem hujuscemodi non ulciscetur anima mea?

8. Stupor et mirabilia facta sunt in terra. Prophetae prophetabant mendacium, et sacerdotes applaudebant manibus suis, et populus meus dilexit talia. Quid igitur fiet in novissimo ejus?

1. Hic excludit remedia in quibus confidere poterant: et primo hominum sanctitatem; secundo regiae urbis fortitudinem, cap. 6: *Confortamini*; tertio divini cultus religionem, cap. 7: *Verbum quod factum est ad Jeremiam a Domino, dicens etc.* Circa primum duo. Primo ostendit eorum malitiam in generali; secundo prosequitur vitia in speciali, ibi, *Super quo tibi propitius esse potero?* Circa primum duo. Primo ostendit culpam; secundo comminatur poenam, ibi, *Idcirco percussit eos leo de sylva.* Circa primum duo. Primo ostendit malitiam praelatorum; secundo subditorum, ibi, *Ego autem dixi etc.* Circa primum duo. Primo proponit Dominus universalem populi malitiam quantum ad pravitatem actionis: *Virum*, etiam unum, *facientem judicium*, idest juste se habentem ad proximum suum, secundum regulam justi judicii, *quaerentem fidem*, idest fideliter agere; *et propitius ero ei*, non tantum propter decem, sicut dixit Abraham de Sodomitis, Gen. 18. Sed poterat dici: « Non « est qui faciat bonum, non est usque ad unum: » Psal. 13: Et quantum ad perversitatem actionis in his, si qua bona exterius videbantur: *Quod si etiam, Vivit Dominus, dixerint*; *et hoc falso jurabunt:* quia in corde Dominum non venerabantur, sicut ore ostendebant; vel quia ad litteram perjurabant. Supra 4: « Jurabis, Vivit Dominus, in veritate, et in ju« dicio, et in justitia. » Isa. 29: « Populus hic « labiis me honorat, cor autem eorum longe est « a me. » Secundo (1) propheta confirmat Domini sententiam: et primo ponit sententiae veritatem: *Domine, oculi mei respiciunt fidem*, idest quod rectum est; quasi dicat: Recte judicasti. Prov. 16: « Omnes viae hominum patent oculis ejus, spiri« tuum ponderator est Dominus. » Hab. 1: « Mun« di sunt oculi tui ne videas malum, et respicere « ad iniquitatem non poteris. » Secundo adjungit populi incorrigibilitatem, quia nec emendatur percussione: *Percussisti*, levibus flagellis, *non doluerunt*, de peccatis suis: *attrivisti*, morte et captivitate. Supra 2: « Frustra percussi filios vestros; di« sciplinam non receperunt. » Aggaei 2: « Per« cussi vos vento urente, et aerugine et grandine « omnia opera manuum vestrarum; et non fuit in « vobis qui reverteretur ad me: dicit Dominus. » Nec confusione: *Induraverunt*; quasi dicat: Non immutantur verecundia. Ezech. 3: « Omnis quippe « domus Israel attrita fronte est, et duro corde. »

2. Hic (1) ostendit malitiam praelatorum contra aestimationem prophetae: et primo proponit populi ignorantiam, quasi in excusationem ipsorum: *Forsitan pauperes sunt*, illi quos malos in plateis reperi, *ignorantes viam*, per quam incedant (2) *judicium*, quod timeant. 1 Cor. 8: « Non in omni« bus est scientia. » Secundo proponit praelatorum scientiam, quae auferebat opinionem culpae: *Ibo ergo ad optimates, et loquar eis*: *ipsi enim cognoverunt viam*, per quam incedant, *judicium*, quo inter alios etiam judicent. Sap. 6: « Ad vos, reges « sunt hi sermones, ut discatis sapientiam, ne ex« cidatis. » Tertio proponit culpam: *Et ecce magis* quam populus, quia audacius, minus timentes, *simul* cum populo. Psal. 2: « Astiterunt reges terrae et « principes convenerunt in unum adversus Domi« num. » *Jugum legis*, vincula praeceptorum. Psal. 2: « Dirumpamus vincula eorum, et projiciamus « a nobis jugum ipsorum. »

3. Hic comminatur poenam: et primo determinat poenam, quantum ad interfectionem virorum, *Leo de sylva*, quasi ferox, Nabuchodonosor propter ferocitatem; in quo regnum Chaldaeorum. Quantum ad vastationem regionum, *Lupus ad vesperam*, idest propter velocitatem: sunt enim hora vespertina lupi velociores vacuati cibo, et aspirant ad praedam nocturnam. Vel in lupo regnum Persarum. Quantum ad obsidionem urbis, *Pardus vigilans*, idest Nabuchodonosor propter fraudulentiam, vel regnum Graecorum propter varietatem regnorum, quae sibi subjecerat. De regno autem Romanorum tacet: quia adhuc in longum imminebat, vel etiam ipsum significat per hoc quod dicit: *Omnis qui egressus*, idest evaserit manus praecedentium, *capietur*. Thren. 3: *Ursus insidians factus est mihi leo in abscondito.* Habac. 1: « Leviores sunt pardis equi eorum, « et velociores lupis vespertinis. » Secundo resumit causam, *Multiplicatae* (3) *sunt*, quantum ad numerum, *confortatae* quantum ad usum, *aversiones*, a Deo. Isa. 59: « Multiplicatae sunt iniqui« tates nostrae coram te, et peccata nostra respon« derunt nobis. »

4. Hic prosequitur peccata eorum in speciali: et primo peccata subditorum; secundo peccata praelatorum, ibi, *Quia inventi sunt in populo meo impii insidiantes.* Circa primum duo. Primo ostendit populi culpam; secundo peccantium stultitiam, ibi, *Annuntiate.* Circa primum tria. Primo arguit in populo culpam idolatriae: *Super quo propitius tibi esse potero?* idest, quam rationabilem causam potero invenire vobis parcendi? *Jurant*, eis divinam reverentiam impendentes. Deut. 32: « Ipsi provo« caverunt me in eo qui non erat deus; et irri-

(1) *Al.* sed.

(1) *Al.* hinc.
(2) *Al.* incederent.
(3) Al. *multa.*

« taverunt in vanitatibus suis; et ego provocabo « eos in eo qui non est populus. » Secundo arguit culpam luxuriae: ponens peccati perpetrationem, sive peccandi occasionem: *Saturavi*, affluentiam temporalium bonorum conferens. Unde Glossa: « Sine cerere e baccho friget venus: unde ici enim « sunt venter et genitalia. » *Moechati*, adulterati, *in domo meretricis*; ex ipso loco turpitudo peccati augetur. Ezech. 16: « Haec fuit iniquitas Sodomae « sororis tuae, superbia et saturitas panis, et abundantia, et otium ipsius et filiarum ejus; et manum egeno et pauperi non porrigebant: et ele- « vatae sunt, et fecerunt abominationes coram me: « et abstuli eas sicut vidisti. » Ponens etiam concupiscentiae fervorem: *Equi* (!) *amatores*, quando scilicet sunt in tempore luxuriae suae, *emissarii*, quia ad hoc opus jumenta specialiter emittuntur. *Hinniebat*, quasi libidine insaniens. Psal. 31: « Nolite fieri sicut equus et mulus, in quibus non « est intellectus. » Ponens etiam poenae recompensationem, ubi comminatur vindictam: *Numquid super his non visitabo?* corrigens peccata eorum poenis. *Anima*, affectus. Soph. 1: « Visitabo super « viros defixos in faecibus suis » Et determinat poenam quantum ad destructionem murorum, *Ascendite*, o Chaldaei: et quantum ad destructionem hominum, *Auferte propagines*, idest filios qui ex his propagantur, sicut ex propagine vites. Deut. 28: « Destruentur muri tui firmi atque sublimes, « in quibus habebas fiduciam, in omni terra tua. » Et resumit poenae causam: *Quia non sunt Domini*, abalienati ab (2) ipso per peccatum. Isa. 24: « Praevaricantes praevaricati sunt, et praevaricatione « transgressorum praevaricati sunt. » Tertio arguit in eis peccatum blasphemiae: et primo ponit culpam quantum ad blasphemiam in Deum: *Negaverunt Dominum*, negantes providentiam ipsius super res inferiores. *Non est ipse*, cujus nutu omnia fiant *neque veniet*, quamvis contra ipsum peccaverimus. Thren. 3: *Quis est iste qui dixit ut fieret, Domino non jubente?* Et Ezech. 9: « Dixerunt: Dereliquit « Dominus terram et Dominus non videt. » Et quantum ad blasphemiam in prophetas, *In ventum*, idest in vanum. *Responsum*, divinum. Job 6: « Ad « increpandum tantum eloquia concinnatis, et in « ventum verba profertis. » Secundo comminatur poenam: et primo ponit poenam contra blasphemiam in prophetas: *Haec ergo*, quae sequuntur. *In ignem*, idest dabo verbis tuis efficaciam, ut ipsa verba tua quasi ignes comburant. Infra 23: « Numquid non « verba mea sunt quasi ignis ardens? dicit Domi- « nus. » Et contra blasphemiam in Deum, determinans hostium conditionem, quia potentes (3): *Ecce ego de longinquo*, scilicet Chaldaea, *robustam* viribus, *antiquam*, quia ipsis praefuit Nembrot, gigas: unde exercitata ab antiquo in armis. Item ostendit gentem inexorabilem: *Gentem cujus ignorabis linguam*. Item armis munitam, *Pharetra*, quia prompte inde sagittas emittunt; et quia ibi apparent sanguinolentae, sicut cadavera in sepulcris. Infra 50: « Ecce populus veniet ab aquilone, et « gens magna, et reges multi consurgent a finibus « terrae, etc. » Et ponit poenae inflictionem: *Et* (4) *comedet*. Deut. 28: « Adducet super te Dominus « gentem de longinquo, et de extremis terrae fini- « bus in similitudinem aquilae volantis in impetu, « cujus linguam intelligere non possis. » Tamen cum misericordiae admixtione: *Veruntamen in diebus illis, ait Dominus, non faciam vos in consummationem*. Supra 4: « Consummationem autem non « faciam. » Secundo resumit poenae causam: *Quod si dixeritis*. Infra 16: « Ejiciam vos de terra hac « in terram quam ignoratis vos et patres vestri. »

(1) Al. *et qui*.
(2) *Al.* in.
(3) *Al.* potentem.
(4) Al. *etiam*.

5. Hic ostendit populi peccantis stultitiam: et primo proponit ipsam: *Audi popule stulte, qui non habes cor, qui habentes oculos*, exteriores, *non videtis*, corde. Isaiae 6: « Excaeca cor populi hujus. » Secundo probat: et primo ex comparatione insensibilium creaturarum, proponens earum obedientiam, *Me ergo non timebitis? Arenam*, littus, *commovebuntur*: fluctus scilicet; idest, quamvis commoveantur. Job 38: « Circumdedi illud terminis meis. » Et populi inobedientiam. *Populo autem huic factum est cor incredulum*. Ezech. 2: « Noli esse exaspe- « rans sicut domus exasperatrix est. » Secundo probat ingratitudinem beneficiorum, ponens ingratitudinem, *Recesserunt. Temporaneam*, in principio post seminationem, *serotinam*, tempore maturationis fructuum, *Dominum*; scilicet *custodientem*. Et beneficiorum cessationem, *Iniquitates vestrae*. Isa 59: « Peccata vestra diviserunt inter vos et Deum ve- « strum (1) »

6. Hic prosequitur culpam praelatorum, quae est frequenter causa culpae subditorum; et ideo dicit: *Quia inventi sunt in populo meo impii insidiantes*. Et circa hoc duo facit. Primo arguit ipsorum culpam quantum ad violationem justitiae; secundo quantum ad perversitatem doctrinae, ibi, *Stupor et mirabilia facta sunt in terra*. Circa primum duo. Primo ostendit eorum injustitiam quantum ad injustam et fraudulentam oppressionem pauperum, ponens dolum, *Insidiantes*. Psal. 10: « Insi- « diatur ut rapiat pauperem. » *Plenae dolo*, divitiis quas dolo conquisierunt. Et doli effectum in multiplicatione divitiarum: *Ideo magnificati*, in honoribus, *ditati*, in divitiis. Infra 17: « Perdix fo- « vit quae non peperit, fecit divitias, sed non in « judicio. » Et in multiplicatione peccatorum, *Et praeterierunt*. Deut. 32: « Incrassatus est dilectus « et recalcitravit, incrassatus, impinguatus, dilata- « tus. » Secundo ostendit eorum injustitiam quantum ad justi judicii omissionem, *Causam viduae*. Isa. 1: Pupillo non judicant, et causa viduae non « ingreditur ad eos. »

7. Hic comminatur poenam. Deut. 32: « Reddam ultionem hostibus meis, et his qui oderunt « me retribuam. »

8. Hic arguit perversitatem doctrinae: et primo ponit admirabilem culpam: *Stupor*, idest stupenda res, *prophetae prophetabant mendacium*, quorum erat veritatem docere. Ezech. 22: « Prophetae ejus « liniebant eos absque temperamento videntes vana, « et divinantes eis mendacium. » *Applaudebant*, consentientes mendaciis, quorum erat prophetas corrigere. Infra 29: « Dedit te Dominus sacerdotem « pro Jojada sacerdote, ut sis dux in domo Domini « super omnem virum arreptitium et prophetantem « ut mittas eum in nervum et carcerem. Et nunc « quare non increpasti Jeremiam Anathothitem qui « prophetat vobis? » *Et populus meus*. Eccli. 10: « Qualis rector civitatis, tales et inhabitantes in ea. »

(1) *Al.* et ipsum Deum.

Secundo innuit admirabilem poenam: *Quid igitur fiet in novissimo ejus?* scilicet captivitatis, vel mortis. Isa. 27: « In mensura contra mensuram cum « abjecta fuerit, judicabit eam etc. »

Notandum, quod est multiplex paupertas; scilicet terrenae possessionis. Jacobi 2: « Nonne Deus « elegit pauperes in hoc mundo, divites in fide, « et heredes regni quod repromisit Deus diligen- « tibus se? » Humilitatis. Matth. 5: « Beati pau- « peres spiritu, quoniam ipsorum est regnum cae- « lorum. » Afflictionis. Psal. 68: « Ego sum pau- « per et dolens: salus tua, Domine, suscepit me. » Cognitionis. Apoc. 3: » Nescis quia tu es pauper. » Imperfectionis. Thren. 3: « Ego vir videns pauper- « tatem meam in virga indignationis ejus. »

Item notandum, quod multiplex est visitatio; scilicet consolationis. Lucae 1: « Visitavit nos oriens « ex alto. » Correptionis. Psal. 88: « Visitabo in « virga iniquitates eorum. » Damnationis. Infra 8: « In tempore visitationis suae corruent, dicit Domi- « nus Congregans congregabo eos, ait Dominus. »

Item notandum, quod verbum Dei dicitur ignis, quia illuminat. Psal. 118: « Lucerna pedi- « bus meis verbum tuum. » Quia inflammat. Psal. 104: « Eloquium Domini inflammavit eum. » Quia intima penetrat. Infra 20: « Et factus est « sermo Domini in corde meo quasi ignis aestuans, « claususque in ossibus meis. Hebr. 4: « Vivus est « sermo Dei, et efficax, et penetrabilior omni gla- « dio ancipiti, et pertingens usque ad divisionem « animae ac spiritus, compagum quoque ac me- « dullarum, et discretor cogitationum et intentio- « num cordis. » Quia liquefacit. Psal. 147: « E- « mittet verbum suum, et liquefaciet ea; flabit spi- « ritus ejus, et fluent aquae. » Quia consumit inobedientes. Isa. 30: « Labia ejus repleta sunt indi- « gnatione, et lingua ejus quasi ignis devorans. » Joan. 15: « Si non venissem, et locutus non fuis- « sem eis, peccatum non haberent. Nunc autem « excusationem non habent de peccato suo. »

CAPUT SEXTUM.

1. Confortamini, filii Beniamin, in medio Jerusalem, et in Thecua clangite buccina, et super Bethacaren levate vexillum: quia malum visum est ab aquilone, et contritio magna. Speciosae et delicatae assimilavi filiam Sion. Ad eum venient pastores, et greges eorum. Fixerunt in ea tentoria in circuitu, et pascet unusquisque eos qui sub manu sua sunt.

2. Sanctificate super eam bellum, consurgite, et ascendamus in meridie. Vae nobis, quia declinavit dies, quia longiores factae sunt umbrae vesperi. Surgite, et ascendamus in nocte, et dissipemus domos ejus: quia haec dicit Dominus exercituum: Caedite lignum ejus, et fundite circa Jerusalem aggerem.

3. Haec est civitas visitationis, omnis calumnia in medio ejus. Sicut frigidam facit cisterna aquam suam, sic frigidam fecit malitiam suam. Iniquitas et vastitas audietur in ea coram me semper, infirmitas et plaga.

4. Erudire Jerusalem, ne forte recedat anima mea a te, ne forte ponam te desertam, terram inhabitabilem. Haec dicit Dominus exercituum: Usque ad racemum colligent quasi in vinea reliquias Israel. Converte manum tuam quasi vindemiator ad cartallum.

5. Cui loquar, et quem contestabor ut audiat? Ecce incircumcisae aures eorum, et audire non possunt. Ecce verbum Domini factum est eis in opprobrium, et non suscipient illud.

6. Idcirco furore Domini plenus sum, laboravi sustinens. Effunde super parvulum foris, et super concilium juvenum simul Vir enim cum muliere capietur, senex cum pleno dierum. Et transibunt domus eorum ad alteros, agri, et uxores pariter: quia extendam manum meam super habitantes terram: dicit Dominus.

7 A minore quippe usque ad majorem, omnes avaritiae student, et a propheta usque ad sacerdotem, cuncti faciunt dolum. Et curabant contritionem filiae populi mei cum ignominia, dicentes, Pax, pax: et non erat pax. Confusi sunt, quia abominationes fecerunt: quin potius confusione non sunt confusi, et erubescere nescierunt. Quamobrem cadent inter ruentes, in tempore visitationis suae corruent: dicit Dominus.

8. Haec dicit Dominus: State super vias, et videte, et interrogate de semitis antiquis, quae sit via bona; ambulate in ea, et invenietis refrigerium animabus vestris. Et dixerunt. Non ambulabimus. Et constitui super vos speculatores. Audite vocem tubae. Et dixerunt, Non audiemus. Ideo audite gentes, et cognoscite congregatio, quanta ego faciam eis Audi terra. Ecce ego adducam mala super populum istum, fructum cogitationum ejus: quia verba mea non audierunt, et legem meam projecerunt

9. Ut quid mihi thus de Saba affertis, et calamum suave olentem de terra longinqua? Holocautomata vestra non sunt accepta, et victimae vestrae non placuerunt mihi. Propterea haec dicit Dominus: Ecce ego dabo in populum istum ruinas, et ruent in eis patres et filii simul, vicinus et proximus peribunt.

10. Haec dicit Dominus: Ecce populus venit de terra aquilonis, et gens magna consurget a finibus terrae Sagittam et scutum arripiet: crudelis est, et non miserebitur. Vox ejus quasi mare sonabit, et super equos ascendent, praeparati quasi vir ad praelium adversum te, filia Sion. Audivimus famam ejus, dissolutae sunt manus nostrae. Tribulatio apprehendit nos, dolores ut parturientem. Nolite exire ad agros, et in vineam ne ambuletis: quoniam gladius inimici, pavor in circuitu. Filia populi mei accingere cilicio, et conspergere cinere. Luctum unigeniti fac tibi, planctum amarum, quia repente veniet vastator super nos.

11 Probatorem dedi te in populo meo robustum, et scies et probabis viam eorum. Omnes isti principes declinantes, ambulantes fraudulenter. Aes et ferrum, universi corrupti sunt. Defecit sufflatorium in igne, consumptum est plumbum. Frustra conflavit conflator, malitiae enim eorum non sunt consumptae. Argentum reprobum vocate eos quia Dominus projecit illos.

1. Hic excludit secundum remedium in quo confidere poterant, scilicet in fortitudine urbis regiae, cujus destructionem prophetat in hoc capite: et circa hoc facit duo. Primo ponitur civium praeparatio, scilicet ad resistendum, *Confortamini*, ut designet quomodo se invicem, advenientibus hostibus, exhortabuntur. Vel irrisorie dicit. *Fili Beniamin*, quia Jerusalem in sorte illius tribus erat quantum ad superiorem partem; sed quantum ad inferiorem, in tribu Juda. Josue 15: « Ascenditque « per convallem filii Ennon ex latere Jebusaei ad « meridiem: haec est Jerusalem. » *Et in Thecua*

clangite buccina, et super Bethacaren, loca munita prope Jerusalem. Supra 4: « Levate signum in « Sion. » Secundo ponit ipsius civitatis destructionem, ibi, *Speciosae et delicatae assimilavi filiam Sion*. Et primo ponitur conditio hostium vastantium, sub quibusdam metaphoris; secundo describuntur aperte et expresse, ibi, *Haec dicit Dominus*. Circa primum duo. Primo describit urbis obsidionem; secundo congressionem, ibi, *Sanctificate super eam bellum*. Circa primum tria. Primo describitur civitatis pulchritudo: *Speciosae*, quantum ad decora aedificia et multitudinem habitantium, *delicatae*, quantum ad fertilitatem terrae. Ezech. 16: « Similam et mel et oleum comedisti, et decora « facta es vehementer nimis. » Secundo describitur obsidio: *Ad eam venient pastores*, metaphorice, principes Chaldaeorum quasi ubertate pascuorum illecti. Infra 12: « Pastores multi demoliti sunt « vineam meam, conculcaverunt partem meam. » *Fixerunt*, ad obsidionem urbis. Tertio describitur exercitus debita ordinatio. *Pascet*, idest gubernabit, *sub manu*, potestate: diversis enim turmis, diversi principes erant.

2. Hic ponitur congressio ad capiendam urbem: et circa hoc tria ponit. Primo congrediendi praeceptum, *Sanctificate*, idest formate; vel sanctum ostendite et justum, quasi Dei voluntate assumptum. Et est vox principum ad milites. Michaeae 3: « Si quis non dederit in ore quippiam, sanctificant super eum praelium. » Secundo ponitur congredientium desiderium, quod ostenditur in tribus. In mutua exhortatione. *Surgite*, vox militum adinvicem, *ascendamus*, ad impugnandum, quamvis in monte sitam: et quia non retrahuntur temporis importunitate neque calore diei, *In meridie*, neque horrore noctis, *in nocte*: et quia conqueruntur de temporis brevitate: *Vae nobis quia declinavit dies*, in qua erat tempus aptum ad bellandum. *Longiores*: quanto enim sol magis appropinquat ad zenith capitis, tanto fit longior umbra in parte opposita. Isa. 10: « Confortamini, adhuc dies est, ut in Nobe « stetur. » Sed secundum Glossam, *Vae nobis*, dicitur ex persona populi timentis noctis insidias, quia etiam in meridie resistere vix valebat. Tertio ostendit aggrediendi (1) modum: *Quia haec dicit Dominus*; quasi, secure possumus pugnare, quia Domini praeceptum est: *Caedite lignum*, ad faciendas machinas. *fundite* (2) *aggerem*, quem fecerant ad defensionem murorum suorum, destruentes ipsum: vel *fundite*, erigentes terram in acervum ad ponendas munitiones contra civitatem. Habac. 1: « Ipse super omnem munitionem ridebit, et comportabit aggerem, et capiet eam. »

3. Hic ponit obsidionis causam ex culpa: et circa hoc tria. Primo ponit malitiae universalitatem: *Haec est civitas visitationis*, quasi correctione digna, *omnis calumnia*, omnis calumniandi modus. Psal. 54: « Non defecit de plateis ejus usura et dolus. » Secundo cordis obdurationem: *Sicut frigidam facit cisterna aquam suam*, et ita conservat quasi illaesam a calore. Supra 2: « Foderunt sibi cisternas « dissipatas, quae continere non valent aquas. » Tertio peccati continuitatem. *Iniquitas*. Isa. 59: « Vastitas et contritio in viis eorum: viam pacis « nescierunt etc. » *Infirmitas*, quasi poena respondens praedictis duabus culpis.

(1) *Al.* egrediendi.
(2) Al. *fodite*.

4. Hic ostendit destructionem: et circa hoc tria. Primo ponit consilium ad evitandam destructionem; secundo ponit consilii contemptum, ibi, *Cui, loquar et quem contestabor ut audiat*; tertio comminatur destructionis judicium, ibi, *Idcirco furore Domini plenus sum*. Circa primum duo. Primo ponit consilium, *Erudire*, scilicet flagellis praecedentibus castigata. Isa. 28: « Sola vexatio intellectum dabit « auditui. » Secundo ponit imminens periculum in amissione divini amoris, *Ne forte*. Ezech. 16: « Auferetur zelus meus in vastatione regionis. » Psalm. 106: « Posuit flumina in desertum, et exi- « tus aquarum in siti. » Et in captivitate gentis: *Haec dicit Dominus exercituum: Usque ad racemum colligetur*, inclusive, quia nec racemus relinquetur. Metaphorice per vineam Judaeos: Isa. 5: « Vinea Domini sabaoth, domus Israel est: » per racemos homines: per vindemiam captivitatem significans. O Chaldaee, *converte*, servat metaphoram, *quasi vindemiator*, qui collectos racemos (1) in vase, quod cartallum dicitur, ponit, ut ad torcular portet, ita Judaeos in carcere concludas, et in Babylonem ducas. Abdias: « Si vindemiatores introissent ad te, numquid saltem racemum reliquissent tibi? » Vel *usque ad racemum*, exclusive, quia reliquias populi, scilicet rusticos et viles, ibi dimittent. *Converte*; et significat reversionem ipsorum ad terram suam, quae ostenditur juxta hoc per cartalli (2) signum.

5. Hic ostendit consilii dati contemptum: et primo propheta quaerit idoneum consilii auditorem: *Cui loquar*, fructuosa verba Domini, *contestabor*, adjurabo? in quo significat raritatem (3). Isa. 28: « Quem docebit scientiam, et quem intelligere faciet « auditum? » Secundo ostendit idoneitatem, quia audire noluerunt: *Ecce incircumcisae*, quasi gentilibus fabulis plenae. Act. 7: « Dura cervice, et in- « circumcisis cordibus et auribus. » Et quia etiam audita contemnunt: *Ecce verbum Domini factum est eis in opprobrium*. Infra 20: « Et factus est « mihi sermo Domini in opprobrium et in deri- « sum tota die. »

6. Hic comminatur eis destructionis flagellum: et primo ostendit illis justitiae zelum: *Furore Domini plenus sum*, igne scilicet zeli pro Domini justitia. Num. 25: « Zelo meo commotus est con- « tra eos, ut non ipse delerem filios Israel in ze- « lo meo. » Secundo dat hostibus (4) destructionis praeceptum: *Effunde*, o Chaldaee, *iram*, scilicet tuam abundanter, *foris*, in plateis et agris. Eccli. 36: « Excita furorem, et effunde iram. » *Parvulum*, nulli parcatur aetati. Tertio ponit praecepti complementum, et quantum ad personas, et quantum ad possessiones: *Vir enim cum muliere*, uxore. Thren. ult.: « Hereditas nostra versa est ad « alienos, domus nostrae ad extraneos. »

7. Hic ponit causam destructionis: primo avaritiam; secundo inobedientiam, ibi, *Haec dicit Dominus: State super vias, et videte;* tertio sacrorum abusum, ibi, *Ut quid mihi thus de Saba affertis?* Circa primum tria. Primo ponit culpam, ponens avaritiae studium in desiderando: *Omnes avaritiae student*. Isa. 56: « Omnes in viam suam declinaverunt, unusquisque ad avaritiam suam a sum-

(1) *Al.* deest qui.
(2) *Al.* cartallum.
(3) *Al.* caritatem.
(4) *Al.* dat ad hostes.

» mo usque ad novissimum. » Dolum in consequendo: *Et a propheta usque ad sacerdotem, cuncti faciunt dolum.* Ps. 37: « Dolos tota die meditabantur. » Et dolositatis modum, quia adulando, *Et curabant*, scilicet verbis excusando culpas, et excludendo poenas. Ezech. 13: « Prophetae Israel « qui prophetant ad Jerusalem, et vident ei visio« nem pacis; et non est pax, ait Dominus Deus. » Secundo ponit inverecundiam etiam inter poenas: *Confusi non sunt*, poenis, *confusione*, salubri, quae poenitentiam provocet. Eccli. 4: « Est confusio ad« ducens peccatum, et est confusio adducens glo« riam et gratiam. » Tertio comminatur poenam: *Quamobrem cadent*, ipsi prophetae, *inter ruentes*, plebeos, *corruent*, morte, vel captivitate, ipsis sociati in poenis a quibus non sunt divisi in culpis.

8. Hic ponitur ipsorum inobedientia: et primo ponit culpam, scilicet inobedientiam praecepti de imitatione sanctorum, ponens praeceptum: *State super vias*, considerate diversas operationes bonorum et malorum, ut utrorumque progressum et exitum videatis. *Antiquis*, quae sanctorum vestigiis sunt tritae. Thren. 3: « Scrutemur vias nostras, et « quaeramus, et revertamur ad Dominum. » Vel *super vias*, prophetas. Praecepti fructum: *Et invenietis refrigerium*. Ps. 65: « Transivimus per ignem et « aquam, et induxisti nos in refrigerium. » Matth. 11: « Discite a me, quia mitis sum et humilis « corde, et invenietis requiem animabus vestris. » Et praecepti contemptum; *Et dixerunt, Non audiemus.* Et etiam quantum ad inobedientiam praecepti de obedientia praelatorum: *Et constitui speculatores*, prophetas et principes, *vocem tubae*, praedicationem ipsorum. Ezech. 3: « Fili hominis, « speculatorem dedi te domui Israel, et audies de « ore meo verbum, et annuntiabis eis ex me. » Secundo comminatur poenam, primo excitans audientiam: *Ideo audite gentes, et cognoscite congregatio*, omnium nationum. Isa. 1: « Audite caeli, « et auribus percipe terra. » Secundo comminatur poenam: *Ecce ego.* Isa. 3: « Fructum adinventionum « suarum comedet. »

9. Hic ponit sacrorum abusum, inquantum peccatis polluti, Deo sacrificia offerre praesumebant, quae propter hoc accepta non erant: et circa hoc duo. Primo ex hoc quod non sunt accepta, designat ipsorum culpam. Et quantum ad ea quae offerebantur in altare thymiamatis: *Ut quid mihi thus de Saba:* regio ubi nascitur thus, *calamum*, cinnamomum, quod ponebatur in thymiamate, cujus compositio habetur Exod. 34: *longinqua*, scilicet India. Isa. 66: « Qui recordatur thuris, quasi qui bene« dicat idolo. » Et quantum ad altare holocaustorum, *Holocaustomata.* Isa. 1: « Holocausta arie« tum et adipem pinguium et sanguinem vitulo« rum et agnorum et hircorum nolui. » Secundo ponit poenam. *Propterea haec dicit Dominus.* Isa. 3: « Corruet populus vir ad virum, et unus« quisque ad proximum (1) suum. »

10. Hic describit aperte hostes venientes: et primo describit hostium conditionem; secundo populi incorrigibilitatem, ibi, *Probatorem dedi te in populo meo robustum.* Circa primum tria. Primo describit hostes gentem fortem multitudine: *Gens magna*, et armis, *sagittam*, crudelem, *crudelis est quasi mare*, ut et (1) voce terreat et intentione: *Et super equos ascendent praeparati quasi vir ad praelium.* Infra 50: « Ecce populus veniet ab « aquilone, gens magna, et reges multi consur« gent a finibus terrae. Arcum et scutum appre« hendent: crudeles sunt, et immisericordes. » Secundo ponit ex fama, Judaeorum timorem: *Audivimus famam ejus, dissolutae sunt manus nostrae:* prae timore nihil facere possumus. Ps. 47: « Ibi « dolores ut parturientis. » Et timoris effectum: *Nolite exire.* Deut. 32: « Foris vastabit (2) eos « gladius, et intus pavor. » Tertio hortatur ad poenitentiae dolorem: *Filia populi mei, accingere cilicio.* Supra 4: « Super hoc accingite vos cili« ciis, et ululate: quia non est aversa ira furoris « Domini a vobis. »

11. Hic ostendit populi incorrigibilitatem: et primo inducit prophetae testimonium, *Probatorem*, ut quasi experimento discas eorum duritiam, dum eos flectere ad bonum non vales. Proverb. 27: « Diligenter agnosce vultum pecoris tui, tuosque « greges considera. » Secundo ponit universale peccatum: *Omnes isti principes declinantes. Aes et ferrum;* quasi dicat: Non solum sunt immundi, sed tecti sunt immunditia, sicut ferrum, et aes est immunditia argenti. Vel ferrum propter duritiam, aes propter impatientiam, quia tremulum est. Job 40: « Ossa ejus velut fistulae aeris etc. » Ps. 13: « Corrupti sunt, et abominabiles facti sunt in stu« diis suis. » Tertio ponit incorrigibilitatis exemplum: *Defecit sufflatorium:* argentum enim admixtum plumbo in fornace ponitur, et sufflante argentario faeces consumuntur et argentum melioratur, sed plumbum minuitur. Isti autem positi in fornace tribulationis, consumpti malis quasi plumbo, non sunt correcti, *Frustra*, verbum Dei, *conflavit conflator*, Deus, vel praedicator. Eccli. 2: « In « igne probatur aurum et argentum, homines ve« ro receptibiles in camino humiliationis. » Quarto concludit reprobationis argumentum: *Argentum reprobrum* (3). Thren. ult.: « Sed projiciens repulisti « nos, iratus es contra nos vehementer. »

Notandum, quod peccatum dicitur frigus, quia extinguit calorem dilectionis. Matth. 24: « Quoniam « abundavit iniquitas, refrigescet caritas multo« rum. » Quia congelat humorem devotionis. Eccli. 43: « Frigidus ventus aquilo flavit et gela« vit chrystallus ab aqua. » Quia retardat motum bonae operationis. Prov. 20: « Propter frigus pi« ger arare noluit, mendicabit ergo aestate (4), et « non dabitur illi. »

Item nota, quod quaedam sunt viae praeceptorum. Psal. 118: « Viam mandatorum tuorum cucur« ri, cum dilatasti cor meum. » Actionum. Thren. 3: « Scrutemur vias nostras, et quaeramus, et re« vertamur ad Dominum. » Virtutum. Prover. 4: « Viam sapientiae monstrabo tibi, et ducam te per « semitas aequitatis. » Doctorum. Ibid. 3: « Viae « ejus viae pulchrae, et omnes semitae ejus paci« ficae. » Ipse Christus, Joan. 14: « Ego sum via, « veritas, et vita. »

(1) *Al.* populum.

(1) *Al.* et ut.
(2) *Al.* vastabunt.
(3) Al. *reprobatum.*
(4) *Al.* egestate.

CAPUT SEPTIMUM.

1. Verbum quod factum est ad Jeremiam a Domino, dicens: Sta in porta domus Domini, et praedica ibi verbum istud, et dic: Audite verbum Domini, omnis Juda, qui ingredimini per portas has, ut adoretis Dominum. Haec dicit Dominus exercituum Deus Israel: Bonas facite vias vestras et studia vestra; et habitabo vobiscum in loco isto. Nolite confidere in verbis mendacii, dicentes: Templum Domini, templum Domini est. Quoniam si benedixeritis vias vestras et studia vestra, si feceritis judicium inter virum et proximum ejus, advenae et pupillo et viduae non feceritis calumniam, nec sanguinem innocentem effuderitis in loco hoc, et post deos alienos non ambulaveritis in malum vobismet ipsis, habitabo vobiscum in loco isto, in terra quam dedi patribus vestris, a saeculo et usque in saeculum. Ecce vos confiditis vobis in sermonibus mendacii, qui non proderunt vobis: furari, occidere, adulterari, jurare mendaciter, libare Baalim, et ire post deos alienos quos ignoratis. Et venistis, et stetistis coram me in domo hac, in qua invocatum est nomen meum, et dixistis: Liberati sumus, eo quod fecerimus omnes abominationes istas. Numquid ergo spelunca latronum facta est domus ista, in qua invocatum est nomen meum in oculis vestris? Ego ego sum, ego vidi, dicit Dominus. Ite ad locum meum in Silo, ubi habitavit nomen meum a principio, et videte quae fecerim ei propter malitiam populi mei Israel. Et nunc quia fecistis omnia opera haec, dicit Dominus, et locutus sum ad vos, mane consurgens et loquens, et non audistis; et vocavi vos, et non respondistis: faciam domui huic, in qua invocatum est nomen meum, et in qua vos habetis fiduciam, et loco quem dedi vobis et patribus vestris, sicut feci Silo; et projiciam vos a facie mea, sicut projeci omnes fratres vestros, universum semen Ephraim.

2. Tu ergo noli orare pro populo hoc, nec assumas pro eis laudem et orationem et non obsistas mihi quia non exaudiam te. Nonne vides quid isti faciunt in civitatibus Juda, et in plateis Jerusalem? Filii colligunt ligna, et patres succendunt ignem, et mulieres conspergunt adipem, ut faciant placentas reginae caeli, et libent diis alienis, et me ad iracundiam provocent. Numquid me ad iracundiam provocant? dicit Dominus. Nonne semetipsos in confusionem vultus sui? Ideo haec dicit Dominus Deus: Ecce furor meus et indignatio mea conflatur super locum istum, super viros et super jumenta, et super lignum regionis, et super fruges terrae; et succendetur, et non extinguetur.

3. Haec dicit Dominus exercituum, Deus Israel: Holocautomata vestra addite victimis vestris, et comedite carnes: quia non sum locutus cum patribus vestris, et non praecepi eis in die qua eduxi eos de terra Aegypti de verbo holocautomatum, et victimarum; sed hoc verbum praecepi eis dicens: Audite vocem meam, et ero vobis Deus, et vos eritis mihi populus; et ambulate in omni via quam mandavi vobis, ut bene sit vobis. Et non audierunt, nec inclinaverunt aurem suam; sed abierunt in voluptatibus, et in pravitate cordis sui mali, factique sunt retrorsum, et non in ante, a die qua ingressi sunt patres eorum de terra Aegypti usque ad diem hanc. Et misi ad vos omnes servos meos prophetas per diem, consurgens diluculo, et mittens: et non audierunt me, nec inclinaverunt aurem suam, sed induraverunt cervicem suam, et pejus operati sunt quam patres eorum. Et loqueris ad eos omnia verba haec, et non audient te; et vocabis eos, et non respondebunt tibi. Et dices ad eos: Haec est gens quae non audivit vocem Domini Dei sui, nec recepit disciplinam. Periit fides, et ablata est de ore eorum.

4. Tonde capillum tuum, et projice, et sume in directum planctum: quia projecit Dominus et reliquit generationem furoris sui: quia fecerunt filii Juda malum in oculis meis, dicit Dominus. Posuerunt offendicula sua in domo in qua invocatum est nomen meum, ut polluerent eam. et aedificaverunt excelsa Tophet, quae est in valle filii Ennon, ut incenderent filios suos, et filias suas igni; quae non praecepi, nec cogitavi in corde meo. Ideo ecce dies venient, dicit Dominus, et non dicetur amplius Tophet, et vallis filii Ennon; sed vallis interfectionis: et sepelientur in Tophet, eo quod non sit locus. Et erit morticinum populi hujus in cibos volucribus caeli, et bestiis terrae, et non erit qui abigat. Et requiescere faciam de urbibus Juda et de plateis Jerusalem vocem gaudii et vocem laetitiae, vocem sponsi et vocem sponsae: in desolatione enim erit terra.

1. Hic excludit tertium remedium in quo poterant confidere, scilicet de cultu divinae religionis; et primo quantum ad templi sanctitatem; secundo quantum ad orationis devotionem, ibi, *Tu ergo noli orare pro populo hoc:* tertio quantum ad sacrificiorum oblationem, ibi, *Haec dicit Dominus exercituum Deus Israel.* Circa primum duo. Primo ponit quasi salubre consilium, ostendens veram fiduciam: *Sta in porta*, ut saltem religione loci cogantur audire: quasi dicat: Alias audire contemnunt: *Bonas facite vias*, actiones, *studia*, cogitationes, quibus deliberatis de agendis. Isa. 40: « Dirigite « viam, rectas facite in solitudine semitas Dei no- « stri. » Et primo ponit fructum: *Et inhabitabo.* Apoc. 21: « Ecce tabernaculum Dei cum homini- « bus, et habitabit cum eis. » Et excludit spem vanam: *Nolite confidere in verbis mendacii*, inquantum scilicet dicebant se propter sanctitatem templi omnes poenas posse vitare sine emendatione vitae. *Templum Domini*, sanctum, *templum Domini*, pretiosum, *templum Domini*, a cunctis veneratum. 2 Machab. 5: « Non propter locum gentem, sed pro- « pter gentem locum Deus elegit. » Secundo exponit ipsum: et primo quantum ad primam partem, ostendens quid sit bonas vias facere, resumens consilium, eos ordinando et ad seipsos in actione: *Quoniam si benedixeritis* (1) quasi in mente determinaveritis, vel direxeritis: et in cogitatione, *Studia vestra:* et ad proximum, quantum ad operationem boni, *Si feceritis:* et in comparatione ad Deum, *Et post deos alienos non ambulaveritis:* resumit consilii fructum: *habitabo vobiscum*, si volueritis, et audieritis etc. Psal. 14: « Domine, quis « habitabit (2) in tabernaculo tuo, aut quis requie- « scet in monte sancto tuo? » Qui ingreditur sine « macula, et operatur justitiam etc. » Secundo exponit quantum ad secundam partem: et primo ostendit falsam fiduciam, ponens defectum ex parte culpae: *Ecce vos confiditis vobis in sermonibus mendacii*, dum dicitis vos posse haec quae sequuntur impune committere: *furari*, contra rem proximi, *occidere*, contra personam, *adulterari*, contra id quod est quasi res, et quasi persona, *jurare*. Hic ponit peccata contra Deum. Isa. 28: « Posui- « mus mendacium spem nostram, et mendacio pro- « tecti sumus. » Et ponit apparentiam ex parte insufficientis emendae: *Et venistis, et stetistis coram me in domo hac*, quasi per ingressum templi tantum, satisfacere credentes, decepti fortassis per orationem Salomonis quae habetur 2 Paralipom. 6, et 3 Reg. 8. Et ipse intelligit cum perfecta morum emendatione, domum Domini ingrediendam. *Eo quod fecimus omnes abominationes istas*, idest ab

(1) Al. *benedixeris*.
(2) *Al.* habitat.

eo. Secundo excludit eam, primo argumento ostendens emendam insufficientem pro culpis: *Numquid ergo speluncam latronum facta est domus ista?* quasi dicat: Si non purgati domum meam intratis, speluncam latronum eam facitis. Matth. 21: « Domus mea domus orationis vocabitur: vos autem « fecistis illam speluncam latronum. » Et ostendit culpam patentem: *Ego ego*, singulariter, *sum*, ubique omnia videns, *vidi*, peccata vestra. Prov. 16: « Omnes viae hominum patent oculis ejus, spiri- « tuum ponderator est Dominus. » Secundo excludit exemplo: et primo ponit exemplum de Silo, ubi prius tabernaculum positum fuit: *Ite ad locum meum in Silo*. Psalm. 77: « Et repulit tabernacu- « lum Silo, tabernaculum suum, ubi habitavit in « hominibus. » Secundo adaptat ad propositum, assumens similem culpam: *Et quia fecistis omnia opera haec, dicit Dominus, et locutus sum ad vos mane consurgens*, ad modum hominis soliciti, qui summo mane surgit ad explenda opera sua; vel quia tempus illud congruum est ad contemplandum, et suscipiendum verba sapientiae, pro corpore jam quietato. *Vocavi*. Proverb. 1: « Quia vocavi, « et renuistis, invocavi, et non fuit qui aspice- « ret etc. » Et concludit similem poenam, quantum ad destructionem loci: *Faciam domui huic*. Infra 26: « Dabo domum istam sicut Silo, et ur- « bem hanc dabo in maledictionem cunctis genti- « bus terrae. » Et quantum ad captivationem populi, *Projiciam vos*. Infra 23: « Vos dispersistis « gregem meum, et ejecistis eos, et non visitasti « eos. »

2. Hic excludit remedium orationis: et primo profertur sententia: *Nec* (1) *assumas*, etiam ab eis rogatus, *et non obsistas*, quia oratio sanctorum quodammodo detinet, et excludit Dei sententiam (2). Sapient. 18: « Properans homo sine querela depre- « cari pro populis, proferens servitutis suae scu- « tum, orationem, et per incensum deprecationem « allegans resistit irae, et finem imposuit necessitati, « ostendens quoniam tuus est famulus: » Isa. 64: « Non est qui invocet nomen tuum, qui consur- « gat, et teneat te. »

Sed contra. Job 9: *Deus cujus irae resistere nemo potest*.

Respondetur, quod verum est virtutis robore; sed oratione, et humilitate.

Quia non exaudiam, more curialis domini, qui non vult faciem servi rogantis confundere. 4 Reg. 14: *Lugere te simula, et induere veste lugubri, et ne ungaris oleo etc.* Secundo ponit causam ex culpa, primo proponens culpam, ostendens eam patentem, quia publice factam: *Nonne vides?* Ezech. 16: « Fili hominis, notas fac Jerusalem abiminationes « suas: » et communem quantum ad omnem sexum, et aetatem: *Filii colligunt ligna, et patres succendunt ignem, et mulieres conspergunt adipem, ut faciant placentas reginae caeli*, idest lunae; vel militiae, et omnibus astris. Infra 44: « Quod si « nos sacrificamus reginae caeli, et libamus ei li- « bamina: numquid sine viris nostis fecimus ei « placentas ad colendum eam (3)? » Secundo ostendit peccantium stultitiam, quia non Deum, sed seipsos offenderunt: *Numquid me ad iracundiam provocant?* Job 35: « Si peccaveris, quid nocebis ei? » Psalm. 7: « Convertetur dolor ejus in caput ejus, et « in verticem ipsius iniquitas ejus descendet. » Tertio comminatur poenam: *Ideo haec dicit Dominus*. Supra 4: « Ne forte egrediatur ut ignis indignatio mea, « et succendatur, et non sit qui extinguat, propter « malitiam cogitationum vestrarum. »

3. Hic excludit sacrificiorum fiduciam: et primo excludit sacrificiorum curam, ponens sententiam: *Holocaustomata vestra addite victimis vestris;* quasi dicat: Sicut victimarum major pars cedit in usus vestros, ita holocausta vobis ex toto comedite, quia carnium consumptione non delector. Psalm. 49: « Numquid manducabo carnes taurorum, aut san- « guinem hircorum potabo? » Et ponit causam: *Quia non sum locutus*. Non enim Dominus hoc propter se volebat; sed ut per (1) hoc ab idolatria revocaret. Unde ante adorationem vituli, de quo Exod. 33, nulla praecepta de sacrificiis data sunt. Psalm. 39: « Sacrificium et oblationem noluisti; « aures autem perfecisti mihi. Holocaustum et pro « peccato non postulasti. Tunc dixi: Ecce venio. » Secundo arguit moralium inobedientiam; et primo ostendit culpam; secundo, comminatur poenam, ibi, *Tonde capillum tuum*. Circa primum duo. Primo probat inobedientiam quasi per inductionem, ostendens eos inobedientes legi, ponendo legis praecepta: *Sed hoc verbum praecep*, a principio, quasi principaliter intentum. *Audite vocem meam*, de praeceptis moralibus. Ezech. 36: « Eritis mihi in po- « pulum, et ego ero vobis in Deum. » Et praecepti contemptum: *Et non audierunt. . . . factique sunt retrorsum*, semper peccata postea addentes. Isa. 56: « Omnes in viam suam declinaverunt, u- « nusquisque ad avaritiam suam, a summo usque « ad novissimum. » Ostendit etiam eos inobedientes praecedentibus prophetis: *Et misi ad vos omnes servos prophetas* (2). 4 Reg. 17: « Testificatus est « Dominus in Israel, et in Juda per manum om- « nium prophetarum, et videntium, dicens: Rever- « timini a viis vestris pessimis, et custodite prae- « cepta mea et caeremonias, juxta omnem legem « quam praecepi patribus vestris, et sicut misi ad « vos in manu servorum meorum prophetarum. « Qui non audierunt, sed induraverunt cervicem « suam, juxta cervicem patrum suorum, qui no- « luerunt obedire Domino Deo suo. » Praedicit etiam, eos non obedituros sibi. *Et loqueris. . . . et non audient*. Ezech. 3: « Domus Israel nolunt « audire te, quia nolunt audire me: omnis quippe « domus Israel attrita fronte est, et duro corde. » Isa. 65: « Vocavi, et non respondistis; locutus sum, et « non audistis, et faciebatis malum in oculis meis, et « quae nolui, elegistis. » Secundo infert conclusionem (3) *Et dices ad eos*. Supra 2: « Frustra per- « cussi filios vestros; disciplinam non receperunt « Fides, » Domini. Roman. 10: « Corde creditur ad « justitiam, ore autem confessio fit ad salutem. » Vel fidelitas ad proximum. Prov. 20: « Virum fi- « delem quis inveniet? »

4. Hic comminatur eis poenam: et primo praesignat eam facto: *Tonde capillum*. Simile Ezech. 5: « Tertiam partem pilorum igni combures in « medio civitatis, juxta completionem dierum ob- « sidionis; et assumes tertiam partem, et concides

(1) Al *ut*.
(2) *Al.* sapientiam.
(3) Al. *ut sacrificemus reginae caeli, et libemus ei libamina sicut etc.*

(1) *Al.* propter.
(2) Al. *et misi ad eos*.
(3) *Al.* confusionem.

« gladio in circuitu ejus: tertiam vero aliam dis- « perges in ventum. » *Generationem furoris.* Isa. 10: « Ad gentem fallacem mittam eum, et contra po- « pulum furoris mea mandabo illi. » Secundo determinat verba, et primo resumit (1) idolatriae culpam, aggravans eam ex loco sacro: quia fecerunt *offendicula*, idola *in domo*, scilicet in templo, et loco publico et aperto, *et aedificaverunt quae non praecepi*, quasi dicat: Non tam gravia praecepi eis. Unde patet quod etiam a me recesserunt. Psal. 105: « Immolaverunt filios suos, et filias suas daemoniis, « carnes filiorum suorum, et filiarum suarum, quas « sacrificaverunt sculptilibus Chanaan. » Secundo comminatur poenam: et primo quantum ad interfectionem virorum; secundo quantum ad effusionem cadaverum, ibi (cap. 18): *In tempore illo, ait Dominus, ejicient ossa regis Juda.* Tertio quo ad ejectionem remanentium, ibi, *Et eligent magis mortem quam vitam.* Circa primum tria. Primo ostendit interfectionis locum: *Ideo ecce dies venient*, ut ubi peccaverunt, ibi puniantur. Infra 19: « Ecce « dies venient, dicit Dominus, et non vocabitur « amplius locus iste Tophet, et vallis filii Ennon, « sed vallis occisionis. « Secundo excludit sepulturae officium: *Et erit morticinum populi hujus in cibos volucribus caeli.* Sepelientur tamen aliqui vel a reliquis, vel ab hostibus non valentibus sustinere foetorem. Psalm. 78: « Posuerunt mortalia servo- « rum tuorum escas volatilibus caeli, carnes san- « ctorum tuorum bestiis terrae. » Tertio excludit universale gaudium: *Et requiescere faciam.* Thren. ult.: « Defecit gaudium cordis nostri, versus est « in luctum chorus noster: » quae omnia attestantur magnitudinem occisionis.

Nota, quod Deus habitat nobiscum per fidei constantiam. Ephes. 3: « Habitare Christum per fi- « dem in cordibus vestris etc. » Per fraternae dilectionis concordiam. Matth. 18: « Ubi fuerint « duo, vel tres congregati in nomine meo, ibi « sum in medio eorum. » Per praeceptorum obedientiam. Joan. 14: « Si quis diligit me sermo- « nem meum servabit, et pater meus diliget eum, « et ad eum veniemus, et mansionem apud eum « faciemus. » Per devotae contemplationis eminentiam. Apoc. 3: « Ego sto ad ostium, et pulso: si « quis audierit vocem meam, et aperuerit mihi, intra- « bo ad eum, et coenabo cum illo, et ipse mecum. »

Item nota, quod quoddam est templum historicum. Psalm. 137: « Adorabo ad templum san- « ctum tuum, et confitebor nomini tuo. » Allegoricum, ipsa Ecclesia. 1 Cor. 3: « Templum Dei « sanctum est, quod estis vos. » Typicum, ipse justus. 1 Cor. 6: « Nescitis quoniam membra ve- « stra templum sunt Spiritus sancti? » Anagogicum, ipse Deus. Apoc. 21: « Dominus Deus omnipotens « templum illius est, et agnus. »

Item nota, quod vocem Domini debemus audire, illum diligendo caritatis amore, quia bonum nostrum. Deut. 6: « Diliges Dominum Deum tuum « ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et ex « tota fortitudine tua. » Ei serviendo cultus religione, quia Dominus. Deut. 10: « Dominum Deum « tuum adorabis, et illi soli servies. » Psalm. 2: « Servite Domino in timore. » Post eum eundo praecepti observatione, quia pater. Supra 3: « Patrem « vocabis me, et post me ingredi non cessabis. » Illum quaerendo recta intentione, quia finis. Soph. 2: « Quaerite Dominum omnes mansueti terrae, « quia judicium ejus estis operati. » Eum adorando debito honore, quia factor noster est, et Deus. Matth. 4: « Dominum Deum tuum adorabis. »

(1) *Al.* praesumit.

CAPUT OCTAVUM.

1. In tempore illo, ait Dominus: ejicient ossa regis Juda, et ossa principum ejus, et ossa sacerdotum et ossa prophetarum, et ossa eorum qui habitaverunt Jerusalem, de sepulcris suis, et expandent ea ad solem, et lunam, et omnem militiam caeli quae dilexerunt, et quibus servierunt, post quae ambulaverunt, et quae quaesierunt, et adoraverunt. Non colligentur, et non sepelientur: in sterquilinium super faciem terrae erunt.

2. Et eligent magis mortem quam vitam omnes qui residui fuerint de cognatione hac pessima in universis locis quae derelicta sunt, ad quae ejeci eos: dicit Dominus exercituum.

3. Et dices ad eos: Haec dicit Dominus: Numquid qui cadit non resurget, et qui aversus est non revertetur? Quare ergo aversus est populus iste in Jerusalem aversione contentiosa? Apprehenderunt mendacium, et noluerunt reverti. Attendi, et auscultavi: nemo quod bonum est, loquitur. Nullus est qui agat poenitentiam super peccato suo, dicens: Quid feci? Omnes conversi sunt ad cursum suum, quasi equus impetu vadens in praelium. Milvus in caelo cognovit tempus suum, turtur, et hirundo, et ciconia custodierunt tempus adventus sui; populus autem meus non cognovit judicium Domini.

4. Quomodo dicitis: Sapientes nos sumus, et lex Domini nobiscum est? Vere mendacium operatus est stylus mendax scribarum. Confusi sunt sapientes, perterriti, et capti sunt. Verbum enim Domini projecerunt, et sapientia nulla est in eis.

5. Propterea dabo mulieres eorum exteris, agros eorum heredibus: quia a minimo usque ad maximum omnes avaritiam sequuntur, a propheta usque ad sacerdotem, cuncti faciunt mendacium. Et sanabant contritiones filiae populi mei ad ignominiam, dicentes, Pax, pax; cum non esset pax.

6. Confusi sunt, quia abominationem fecerunt; quinimmo confusione non sunt confusi, et erubescere nescierunt. Idcirco cadent inter corruentes, in tempore visitationis suae corruent, dicit Dominus.

7. Congregans congregabo eos, ait Dominus. Non est uva in vitibus, et non sunt ficus in ficulnea; folium defluxit, et dedi eis quae praetergressa sunt. Quare sedemus? Convenite, et ingrediamur civitatem munitam, et sileamus ibi: quia Dominus Deus noster silere nos fecit, et potum dedit nobis aquam fellis: peccavimus enim Domino. Expectavimus pacem, et non erat bonum, tempus medelae, et ecce formido. A Dan auditus est fremitus equorum ejus, a voce hinnituum pugnatorum ejus commota est omnis terra. Et venerunt, et devoraverunt terram, et plenitudinem ejus, urbem, et habitatores ejus. Quia ecce ego mittam vobis serpentes regulos, quibus non est incantatio, et mordebunt vos, ait Dominus. Dolor meus super dolorem, in me cor meum maerens. Ecce vox clamoris filiae populi mei de terra longinqua: Numquid Dominus non est in Sion, aut rex ejus non est in

ea? Quare ergo me ad iracundiam concitaverunt in sculptilibus suis, et in vanitatibus alienis? Transiit messis, finita est aestas, et nos salvati non sumus. Super contritione filiae populi mei contritus sum, et contristatus, stupor obtinuit me. Numquid resina non est in Galaad, aut medicus non est ibi? Quare igitur non est obducta cicatrix filiae populi mei?

1. Hic comminatur cadaverum effossionem: et primo ponit ipsam effossionem: *Dicent ossa*, credentes aurum, vel aliquid talium invenire. Isa. 14: « Tu autem projectus es de sepulcro tuo, quasi « stirps inutilis, pollutus, et obvolutus cum his « qui interfecti sunt gladio, et descenderunt ad « fundamenta laci, quasi cadaver putridum. » Secundo effossorum dispersionem: *Et expandent ea*. 4 Reg. 17: « Adoraverunt universam militiam « caeli. » Sap. 11: « Per quae peccat quis, per haec « et torquetur. » Tertio eorum vilitatem. *Non colligentur*. Isa. 5: « Facta sunt morticina eorum quasi « stercus in medio platearum. »

2. Hic ostendit oppressionem remanentium significata ex ipsa mortis electione; quae quidem in se non est eligibilis, sed inquantum malorum terminus est. Apoc. 9: « In diebus illis quaerent ho« mines mortem, et non invenient eam; et desi« derabunt mori, et fugiet mors ab eis. »

3. Hic ostendit eorum obstinationem, et duritiam in peccato (1): unde dividitur contra totum praecedens: et primo ostendit obstinationem in peccatis (2) quae committuntur in Deum, vel in seipsum, et in proximum. Deinde de illis quae committuntur directe in proximum, cap. 9: *Quis dabit capiti meo aquam, et oculis meis fontem lacrymarum*? Circa primum duo. Primo arguit duritiam; secundo comminatur poenam, ibi, *Congregans congregabo eos*. Circa primum quatuor. Primo ostendit eorum duritiam quantum ad idolatriam; secundo quantum ad superbiam, ibi, *Quomodo dicitis: Sapientes nos sumus, et lex Domini nobiscum est*? tertio quantum ad avaritiam, ibi, *Propterea dabo mulieres eorum exteris;* quarto quantum ad inverecundiam, ibi, *Confusi sunt, quia abominationem fecerunt etc*. Circa primum ostendit eorum duritiam admirabilem ex tribus. Primo ex communi consuetudine, proponens consuetudinem: *Numquid qui cadit non resurget*? spiritualiter, vel etiam corporaliter, quantum ad conversionem peccati, *qui aversus est*, quantum ad aversionem: quasi dicat: Haec est consuetudo. Psalm. 40: « Numquid qui « dormit non adjiciet ut resurgat? » Amos 5: « Virgo Israel projecta est in terram suam, non « est qui suscitet eam. » Et concludit admirationem: *Quare ergo aversus est populus iste in Jerusalem*, quantum ad peccatum, *aversione contentiosa*? quasi contendentes contra Dominum, vel contemnentes ipsum. Deuter. 31: « Ego scio con« tentionem tuam, et cervicem tuam durissimam. » *Apprehenderunt*, quantum ad conversionem *mendacium* dolum. Isa. 28: « Posuimus mendacium spem « nostram, et mendacio protecti sumus. » Secundo peccatorum universalitatem, ostendens universalem negligentiam quantum ad bona agenda: *Attendi, et auscultavi, nemo quod bonum est loquitur*, et multo minus agit. Ps. 13: « Non est qui faciat bo« num, non est usque ad unum. » Et universalem impoenitentiam de malis commissis: *Nullus est qui agat poenitentiam*. Rom. 2: « Tu autem se« cundum duritiam tuam, et impoenitens cor, the« saurizas tibi iram in die irae. » Et irrefrenatam concupiscentiam: *Omnes conversi sunt*. Eccl. 30: « Equus indomitus evadet durus, et filius remis« sus evadet praeceps. » Job 15: « Cucurrit ad er« sus Deum recto collo, et pingui cervice armatus « est. » Et 40. « Absorbit fluvium, et non mirabitur, « et habet fiduciam quod influat Jordanis in os e« jus. » Tertio ex irrationabilium comparatione, ponens eorum cognitionem: *Milvus in caelo*, idest in aere, *cognovit tempus*. aptum operibus suis, *adventus*, quia transeunt in hyeme ad loca calida et redeunt in vere, et hoc instinctu naturalis aestimationis. Job 12: « Interroga jumenta, et docebunt te; et « volatilia caeli, et indicabunt tibi. » Et ponit populi ignorantiam: *Populus autem meus non cognovit judicium*, sibi superventurae propitiationis. Isa. 1: « Israel autem me non cognovit. »

4. Hic ostendit eorum superbiam ex jactantia sapientiae: et circa hoc tria. Primo ponit jactantiam: *Sapientes nos sumus*. Isa. 5: « Vae qui sa« pientes estis in oculis vestris, et coram vobisme« tipsis prudentes. » Secundo ostendit injustitiam: *Vere mendacium*, vel mala Scripturas exponendo, vel iniquas leges condendo. Isa. 10: « Vae qui condunt « leges iniquas, et scribentes: injustitiam scripse« runt, ut opprimerent in judicio pauperes, et vim « facerent causae humilium populi mei. Tertio ponit poenam: *Confusi sunt*, praeteritum pro futuro. Job 12: « Adducit consiliarios in stultum finem, « et judices in stuporem. » Et resumit causam: *Verbum Domini projecerunt*. Eccl. 1: « Fons sapien« tiae verbum Dei in excelsis. » Isa. 5: « Pro« pterea captivus ductus est populus meus, quia « non habuit scientiam. » Oseae 4: « Quia tu « scientiam repulisti, ego te repellam ne sacerdo« tio fungaris mihi. »

5. Hic ostendit avaritiam: et primo ponit poenam, *haeredibus*, idest qui fortiter, et secure quasi hereditatem propriam tenent. Deut. 28: « U« xorem accipies, et alius dormiet cum ea. » Secundo ponit culpam: et primo avaritia desiderium: *Quia a minimo usque ad maximum omnes avaritiam sequuntur*, quasi finem. Isa. 1: « Omne caput « languidum, et omne cor maerens; a planta pedis « usque ad verticem non est in eo sanitas. » Secundo ponit dolum in consequendo, *A propheta*. Tertio doli modum, *Et sanabant*. Ezech. 13: « Vi« vificabant animas eorum, et violabant me ad po« pulum propter pugillum hordei, et fragmen panis, « ut interficerent animas quae non moriuntur, et vi« vificarent animas quae non vivunt, mentientes « populo meo credenti mendaciis. »

6. Hic ostendit inverecundiam: et primo verecundiae causam, *Confusi sunt*; quasi dicat: Poenas patiuntur, quibus confundi deberent. Eccl. 4: « Et « confusio adducens peccatum. » Secundo ostendit inverecundiam: *Quinimmo confusione non sunt confusi*. (1). Supra 3: « Frons mulieris meretricis « facta est tibi, noluisti erubescere. » Tertio poenam; *Idcirco cadent inter corruentes*, ut supra 6 Thr. 1: « Cum caderet populus ejus in manu ho« stili, et non esset auxiliator. »

7. Hic ponit poenam supra poenam praedictam simul: et primo ponit Domini sententiam quantum ad hominum afflictionem, *Congregabo* in

(1) *Al.* peccatum.
(2) *Al.* peccata.

(1) Al. *a minimo*.

Jerusalem, obsidendo. Infra 12: « Congrega eos « quasi gregem ad victimam, et sanctifica eos in « die occisionis. » Et quantum ad fructuum direptionem. *Non est uva*, vobis, sed hostibus, qui vestra, vobis videntibus, comedunt. *Praetergressa*, ab eis in manus hostium. Habac. 3: « Ficus enim non « florebit, et non erit germen in vineis. » Secundo populi miseriam: *Quare sedemus*? Vel ponit eorum praeparationem, ponens mutuam exhortationem: *Quare sedemus?* in locis urbium quasi quieti. *Sileamus*, quasi stupentes, vel a tumultu belli. Supra 4: « Congregamini, et ingrediamur. » Et exhortantium rationem, dum praevident poenam: *Quia Dominus Deus noster silere nos fecit*, stupore. Thren. 3: « Replevit me amaritudine (1), inebri« avit me absinthio. » Et confitentur culpam, *Peccavimus*. Psal. 105: « Peccavimus cum patribus no« stris: injuste egimus, iniquitatem fecimus. » Et recognoscunt expectationis stulti iam: *Et expectavimus*, secundum dicta pseudoprophetarum, *bonum*, meritum pacis. Prov. 10: « Expectatio justorum lae« titia, spes autem impiorum peribit. » Ponit etiam hostium persecutionem, et famam, *A Dan*. Supra 4: « Vox annuntiantis. » Ponit etiam effectum famae: *A voce hinnituum pugnatorum ejus commota est omnis terra*, hyperbolice, vel methonimice. Psal. 17: « Commota est, et contremuit terra. » Et etiam inflictam per eos poenam: *Et venerunt, et devoraverunt terram, et plenitudinem ejus*, scilicet fructus. Ps. 78: « Comederunt Jacob; et lo« cum ejus desolaverunt. » Et excludit medicinam: *Quia ecce ego mittam vobis serpentes*, Chaldaeos, *quibus non est incantatio*, quia nullo modo placari poterunt. Psalm. 57: « Furor illis secundum « similitudinem serpentis, sicut aspidis surdae, et « obturantis aures suas. » Apoc. 9: « Cruciatus « eorum ut cruciatus scorpii, cum percutit homi« nem. » Tertio ponit compatientis misericordiam, et primo super populi afflictionem ponens compassionem, *Dolor*, ex persona Domini; et est antropospatos: vel ex persona prophetae. Thren. 1: « O « vos omnes qui transitis per viam, attendite, et « videte si est dolor similis sicut dolor meus. » Et populi afflictionem: *Ecce vox*, hostium *de terra longinqua*; vel populi contra eosdem hostes; vel de terra captivitatis. Supra 4: « Vocem quasi partu« rientis audivi. » Et afflictionis rationem: *Numquid Dominus non est in Sion*? Immo ipse Deus posset dare et consilia et auxilia et responsa: unde nullam causam habetis alios deos quaerendi. 4 Reg. 1: « Numquid non est Deus in Israel, ut « eatis ad consulendum Beelzebub deum Accaron? » Secundo compassionem super diuturnitatem, ponens afflictionis diuturnitatem: *Transiit messis, finita est aestas, et salvati non sumus*, a famis periculo, quia fructum non recollegimus: ex persona populi. Sic 4 Reg. 6: « Unde salvare te possum? » Tertio compassionem: *Super contritione*; ex persona Domini, ut supra. Isa. 63: « Factus est eis salvator « in omni tribulatione eorum. » Vel ex persona prophetae. Thren. 2: « Conturbata sunt viscera mea. » Quarto assignat diuturnitatis rationem, quia scilicet a peccato curari noluerunt: *Numquid resina*, per quam medicina poenitentiae contra culpam, vel divinae sapientiae, *medicus*, propheta, vel sacerdos, *non est in Galaad*? ubi vigebat medicinae studium. Infra 4: « Ascende in Galaad, et tolle resinam, « virgo filia Aegypti. » *Quare igitur non est obducta*, curata, *cicatrix*, peccati? Isa. 1: « Vulnus, et « livor, et plaga tumens non est circumligata, nec « curata medicamine, neque fota oleo. »

Nota, quod multiplex est silentium: scilicet stuporis. Amos. 8: « In omni loco projicietur silen« tium. » Securitatis. Isa. 32: « Eritque opus « justitiae pax, et cultus justitiae silentium, et se« curitas (1) usque in sempiternum. » Longanimitatis. Thren. 3: « Bonum est praestolari cum « silentio salutare Domini. » Et quietis cordis. Eccl. 12: « Verba sapientum sicut stimuli, et qua« si clavi in altum defixi. »

Item nota, quod fugienda est societas malorum, quia alliciunt verbis. 1 Cor. 15: « Corrumpunt « bonos mores colloquia mala. » Trahunt exemplis. Ps. 17: « Cum viro innocente innocens eris, « et cum perverso perverteris. » Afficiunt quantum ad famam. Eccl. 13: « Qui tangit picem inquinabi« tur ab eo. » Involvunt quantum ad poenam. Num. 16: « Recedite a tabernaculis impiorum, et « nolite tangere quae ad eos pertinent, ne invol« vamini in peccatis eorum. »

(1) Al. *in amaritudine*.

(1) *Al.* securitatis.

CAPUT NONUM.

1. Quis dabit capiti meo aquam, et oculis meis fontem lacrymarum? Et plorabo die ac nocte interfectos filiae populi mei. Quis dabit me in solitudine diversorum viatorum? Et derelinquam populum meum, et recedam ab eis: quia omnes adulteri sunt, et coetus praevaricatorum: et extenderunt linguam suam quasi arcum mendacii, et non veritatis. Confortati sunt in terra, quia de malo ad malum egressi sunt, et me non cognoverunt, dicit Dominus. Unusquisque se a proximo suo custodiat, et in omni fratre suo non habeat fiduciam: quia omnis frater supplantans supplantabit, et omnis amicus fraudulenter incedet, et vir fratrem suum deridebit, et veritatem non loquentur; docuerunt enim linguam suam loqui mendacium, ut inique agerent laboraverunt. Habitatio tua in medio doli; in dolo renuerunt scire me, dicit Dominus.

2. Propterea haec dicit Dominus exercituum: Ecce ego conflabo, et probabo eos. Quod enim aliud faciam a facie filiae populi mei? Sagitta vulnerans lingua eorum, dolum locuta est. In ore suo pacem cum amico suo loquitur, et occulte ponit ei insidias. Numquid super his non visitabo, dicit Dominus, aut in gente hujusmodi non ulciscetur anima mea?

3. Super montes assumam fletum, ac lamentum, et super speciosa deserti planctum: quoniam incensa sunt, eo quod non sit vir pertransiens et non audierunt vocem possidentis. A volucre caeli usque ad pecora transmigraverunt, et recesserunt. Et dabo Jerusalem in acervos arenae, et cubilia draconum, et civitates Juda dabo in desolationem, eo quod non sit habitator. Quis est vir sapiens qui intelligat hoc, et ad quem verbum oris Domini fiat, ut annuntiet istud, quare perierit terra, et exusta sit quasi desertum, eo quod non sit qui pertranseat? Et dixit Dominus: Quia dereliquerunt legem meam quam dedi eis, et non audierunt vocem meam, et non ambulaverunt in ea, et abierunt post pravitatem cordis sui, et post Baalim, quod didicerunt a patribus suis.

4. Idcirco haec dicit Dominus exercituum Deus Israel: Ecce ego cibabo populum istum absinthio, et potum dabo eis aquam fellis, et disperdam eos in gentibus, quas non noverunt ipsi, et patres eorum, et mittam post eos gladium, donec consumantur. Haec dicit Dominus exercituum Deus Israel: Contemplamini, et vocate lamentatrices ut veniant; ad eas, quae sapientes sunt, mittite, et properent. Festinent, et assumant super nos lamentum: deducant oculi nostri lacrymas, et palpebrae nostrae defluant aquis: quia vox lamentationis audita est de Sion. Quomodo vastati sumus, et confusi vehementer? Quia dereliquimus terram, quoniam dejecta sunt tabernacula nostra. Audite ergo mulieres verbum Domini, et assumant aures vestrae sermonem oris ejus et docete filias vestras lamentum, et unaquaeque proximam suam planctum: quia ascendit mors per fenestras nostras, ingressa est domos nostras, disperdere parvulos de foris, juvenes de plateis.

5. Loquere: Haec dicit Dominus: Et cadet morticinum hominis quasi stercus super faciem regionis, quasi fenum post tergum metentis, et non est qui colligat.

6. Haec dicit Dominus: Non glorietur sapiens in sapientia sua, et non glorietur fortis in fortitudine sua, et non glorietur dives in divitiis suis; sed in hoc glorietur qui gloriatur, scire, et nosse me: quia ego sum Dominus qui facio misericordiam et judicium, et justitiam in terra. Haec enim placent mihi, ait Dominus. Ecce dies veniunt, dicit Dominus et visitabo super omnem qui circumcisum habet praeputium, super Aegyptum, et super Judam, et super Edom, et super filios Amon, et super Moab, et super omnes, qui attonsi sunt in comam habitantes in deserto: quia omnes gentes habent praeputium, omnis autem domus Israel incircumcisi sunt corde.

1. Hic ostendit obstinationem ipsorum in peccatis quae sunt directe in proximum: et primo ponitur ipsius compassio quantum ad poenam: *Quis dabit?* quasi dicat: Tristitiae et compassioni non sufficit humor, qui est materia lacrymarum, *aquam,* quantum ad abundantiam, *fontem,* quantum ad indeficientiam. Thren. 3: « Divisiones aquarum deduxit oculus meus in contritione filiae populi mei. » Et quantum ad culpam: *Quis dabit me in solitudine?* quasi dicat: Mallem in solitudine habitare, quam peccata ipsorum videre, *diversorum viatorum:* idest in qua, quamvis nullus habitet, diversi tamen transeunt. Vel in solitudine de diversis viatoribus, per quam scilicet vel nullus, vel rarus transit. Infra 12: « Reliqui domum meam, dimisi hereditatem meam. » Secundo describitur populi conditio: *Quia omnes adulteri sunt:* et primo quantum ad culpam: secundo quantum ad poenam, ibi, *Propterea haec dicit Dominus exercituum* (1). Circa primum duo. Primo ponit peccatum quod est ex violatione alieni thori. *Adulteri sunt.* Supra 5: « Unusquisque ad uxorem proximi sui hinniebat. » Ex transgressione pacti humani vel divini: *Coetus praevaricatorum*; quasi dicat: Ad hoc conjuraverunt. Isa. 24: « Praevaricantes praevaricati sunt, et praevaricatione transgressorum praevaricati sunt. » Ex locutione mendacii: *Extenderunt linguam suam quasi arcum* ex quo sagitta dolosi verbi. Oseae 7: « Reversi sunt ut essent absque jugo, facti sunt quasi arcus dolosus, » Secundo exaggerat ipsum: et primo ex augmento culparum: *Confortati sunt in terra,* idest in terrenis peccatis: vel in terrenis bonis privati caelestibus. Psalm. 72: « Zelavi super iniquos pacem peccatorum videns. » *De malo ad malum egressi sunt,* peccatum peccato addentes. Oseae 4: « Maledictum et mendacium, homicidium et furtum et adulterium inundaverunt, et sanguis sanguinem tetigit. » Secundo ex conditione peccantium, quia etiam inter conjunctos, ad quos magis tenentur opera caritatis extendere. Et primo consulit cautelam: *Unusquisque se a proximo suo custodiat,* qui conjungitur aliqua civili vel spirituali communicatione, *Fratre,* qui conjungitur naturali foedere. Michaeae 7: « Nolite credere amico, nolite confidere in duce. » De secundo assignat causam ex parte fraudulentiae: et primo ponit fraudis peccatum: *Quia omnis frater supplantans,* alienam rem injuste surripiens. Gen. 27: « Supplantavit me en altera vice, primogenita mea, antea tulit et nunc secundo surripuit benedictionem meam. » In modo faciendi, quia *omnis amicus fraudulenter incedet.* Isa. 32: « Fraudulenti vasa pessima sunt. » Et in verbo, *Et vir fratrem suum deridebit.* Job 12: « Qui deridetur ab amico suo sicut ego, invocabit Deum, et exaudiet eum. » Futurum tempus indicat (1) perseverantiam. Secundo assignat rationem, quia assueti ad mendacia, *docuerunt,* per consuetudinem, et studiosi ad mala opera, *laboraverunt.* Prov. 4: « Non enim dormiunt nisi male fecerint, et non capitur somnus ab eis nisi supplantaverint. » Sap. 5: « Lassati sumus in via iniquitatis et perditionis, et ambulavimus vias difficiles, viam autem Domini ignoravimus. » Tertio inducit conclusionem: *Habitatio tua,* o Jeremia, vel o Jerusalem, *in medio doli,* idest dolosi populi Ezech. 2: « Increduli et subversores sunt tecum, et cum scorpionibus habitas. »

2. Hic ponitur conditio populi miseranda quantum ad poenam: et primo ponit sententiam; secundo determinat poenam, ibi, *Super montes assumam fletum.* Circa primum duo. Primo ponit sententiam, *Conflabo,* sicut aurum in igne, ut vel sic (2) saltem mundentur. Eccli. 27: « Vasa figuli probat fornax, et homines justos tentatio tribulationis. » Secundo ostendit sententiae justitiam: primo excludens misericordiae viam: *Quid enim aliud faciam a facie filiae populi mei?* quasi dicat: Non restat aliud nisi ut puniam, omnibus aliis viis expertis. Isa. 5: « Quid est quod ultra debui facere vineae meae, et non feci ei? » Secundo proponit culpam, *Sagitta,* quae a longe percutit, et usque ad intima penetrat. Prov. 26: « Verba susurronis quasi simplicia, et ipsa perveniunt ad intima cordis. » Et 25: « Jaculum et gladius et sagitta acuta homo qui loquitur contra proximum suum falsum testimonium. » Psalm. 63: « Sagittae parvulorum factae sunt plagae eorum, et infirmatae sunt contra eos linguae eorum. » Psalm 27: « Qui loquuntur pacem cum proximo suo, mala autem in cordibus eorum. » Tertio concludit poenam: « Numquid super his non visitabo? » ut supra 5.

3. Hic determinat poenam in speciali: et primo determinat poenam; secundo excludit falsam evadendi fiduciam, ibi, *Haec dicit Dominus: Non glorietur sapiens in sapientia sua.* Circa primum tria.

(1) Al *propter hoc etc.*

(1) *Al.* vocat.
(2) *Al.* vel sic ut.

Primo ponit vastationem terrarum. Secundo afflictionem hominum, ibi, *Idcirco haec dicit Dominus etc.* Tertio abjectionem cadaverum, ibi, *Loquere: Haec dicit Dominus, etc.* Circa primum duo. Primo determinat destructionem terrae quantum ad possessiones, designans combustionem *Quoniam incensa sunt*. Joel. 1: « Ad te Domine clamabo, quia ignis « comedit speciosa deserti, et flamma succendit « omnia ligna regionis. » *Eo quod non sit vir pertransiens*. Supra 4: « Intuitus sum, et ecce non « erat homo, et omne volatile caeli recessit. » Et *non audierunt vocem possidentis*, quia jam non ibat illuc. Et quantum ad civitates *Et dabo Jerusalem in acervos arenae*. Isa. 17: « Ecce Damascus « desinet esse civitas, et erit sicut acervus lapidum « in ruina. » Secundo assignat rationem. Et primo ponitur quaestio: *Quis est vir qui intelligat*, per se, *ad quem verbum oris Domini fiat?* ut per revelationem cognoscat. Isa. 42: « Quis est in vobis « qui audiat hoc, attendat, et auscultet futura? » Secundo ponitur responsio: *Et dixit Dominus*, quantum ad adversionem, *Quia dereliquerunt*, quasi non assidui ad meditandum, *non audierunt*, quasi prompti ad obediendum, *non ambulaverunt*, quasi efficaces ad implendum. 1 Mach. 1: « Multi de populo « Israel definierunt apud se ut non manducarent « immunda, et elegerunt magis mori quam cibis « coinquinari immundis, et noluerunt infringere « legem Dei sanctam; et trucidati sunt. » Et quantum ad conversionem, *Noluerunt*; idest secuti sunt prava desideria sua, *Baalim*, pluralis numeri, et masculini generis. Eccli. 18: « Post concupiscentias « tuas non eas, et a voluntate tua avertere. »

4. Hic comminatur poenam quantum ad ipsos homines: et primo determinat poenam quantum ad afflictionem: *Cibabo absinthio*, angustiis quas a Chaldaeis perpessi sunt, *potum*, quia auxilium Aegyptiorum vertetur eis in amaritudinem, quo tribulationes se evadere credebant, sicut potu cibus facile traducitur. Thren. 3: « Replevit me amaritu« dine, inebriavit me absinthio. » Et quantum ad captivitatem, *Dispergam;* et quantum ad occisionem, *Et mittam*, prius. Ezech. 5: « Tertiam partem di« sperges in ventum, et gladium nudabis post eos. » Secundo invitat ad planctus tristitiam: *Haec dicit Dominus:* et primo invitat lamentatrices secundum consuetudinem Judaeorum, ut ad fletum provocent: *Vocate lamentatrices*; qui mos tangitur infra 22: « Non concrepabunt ei: Vae domine, et vae inclyte. » Luc. 23: « Filiae Jerusalem nolite flere super me, « sed super vos ipsas flete et super filios vestros. » Secundo ponit praeceptum flendi, primo ad populum indicens praesentem luctum: *Deducant oculi nostri lacrymas*. Thren. 2: « Deduc quasi torren« tem lacrymas per diem et noctem, et non des « requiem tibi, neque taceat pupilla oculi tui. » Et praedicens futurum, quod est quasi materia praesentis: *Quia vox audita est*, spiritu prophetiae; vel ponit praeteritum pro futuro. Infra 31: « Vox in « excelso audita est. » Et assignat causam, *Quomodo* (vox plangentium in Sion) *vastati*, quantum ad vastationem regionis, *confusi* quantum ad servitutem? *Dereliquimus*, quantum ad captivitatem. Supra 4: « Vae nobis, quoniam vastati su« mus. » Secundo ad ipsas lamentatrices indicens luctum: *Audite ergo mulieres verbum Domini*. Isa. 32: « Mulieres opulentae surgite, et audite vocem « meam, etc. » Et determinans causam: *Quia ascendit mors*, idest Chaldaeus mortem inferens, in quo designatur velocitas ipsorum et fortitudo, qui non contenti intrare per ostia, per tecta, et fenestras conscendebant. Joel. 2: « Domos conscendent, « per fenestras intrabunt quasi fur. »

5. Hic ponit poenam quantum ad ipsa cadavera quae remanserunt inhumata, *Quasi fenum*, quod a metente (1) quasi vile quiddam negligitur. Isa. 5: « Facta sunt « morticina eorum quasi stercus in medio platearum. »

6. Hic excludit evasionis falsam fiduciam: *Non glorietur;* quasi per hoc credens se liberari, *in sapientia*, quae praecipua est inter humana bona animae, *fortitudine*, praecipua inter humana bona corporis, *divitiis*, quae praecipua sunt in bonis exterioribus. 1 Reg. 2: « Nolite multiplicare loqui sublimia, glo« riantes » Et ostendit veram fiduciam: *Sed in hoc glorietur qui gloriatur, scire*, per cognitionem in intellectu, *et nosse*, per experientiam dulcedinis in affectu. Psal. 61: « In Deo salutare meum, « gloria mea, et spes mea in Deo est » 2 Cor. 10: « Qui gloriatur, in Domino glorietur. » Et assignat causam: *Quia ego sum Dominus qui facio misericordiam*, ut vos liberem, *judicium*, ut hostes opprimam, *justitiam*, ut sit aequalitas, *Placent*, in vobis. Mich. 6: « Indicabo tibi, o homo, quid sit « bonum, et quid Dominus requirat a te. Utique « facere judicium, et diligere misericordiam, et « sollicitum ambulare cum Deo tuo. » Secundo excludit fiduciam legalium caeremoniarum, et circumcisionis specialiter, quae praecipua est, quae etiam ex patribus est: quia est imperfecta. ex carne tantum, et non in corde. Unde simul cum incircumcisis puniuntur. *Ecce dies veniunt*. Act. 7: « Dura « cervice, et incircumcisis (2) auribus et cordibus, vos semper Spiritui sancto restitistis. »

Nota, quod homo non debet gloriari in sapientia, quia transitoria. Isa. 29: « Peribit sapientia a « sapientibus ejus, et intellectus prudentium ejus « abscondetur. » Quia imperfecta. Eccl. 8: « In« tellexi, quod omnium operum Dei nullam possit « homo invenire rationem eorum quae fiunt sub « sole. » Quia nociva. 1 Cor. 8: « Scientia inflat, « caritas vero aedificat. » Quia laboriosa. Eccl. 1: « In multa sapientia multa indignatio; et qui ad« dit scientiam, addit et laborem. »

Item non debet gloriari in fortitudine, quia fragilis. Job 6: « Nec fortitudo lapidum, fortitudo « mea, nec caro mea aenea est. » Quia frequenter inutilis. Eccl. 9: « Vidi sub sole, nec velocium esse « cursum, nec fortium bellum, nec sapientium pa« nem, nec doctorum divitias, nec artificum gra« tiam; secundum tempus, casumque in omnibus. » Quia non Domino acceptabilis. Psalm. 146: « Non « in fortitudine equi voluntatem habebit, neque in « tibiis viri beneplacitum erit ei. » Quia peccati occasio. Sap. 2: « Sit autem fortitudo nostra lex ju« stitiae: quod enim infirmum est, inutile invenitur. »

Item non debet gloriari in divitiis, quia transitoriae. Jac. 5: « Divitiae vestrae putrefactae sunt, « et vestimenta vestra a tineis comesta sunt. » Quia insufficientes. Prov. 17: « Quid prodest stulto ha« bere divitias, cum sapientiam emere non possit? » Quia verbum Dei impedientes. Matth. 13: « Fallacia « divitiarum suffocat verbum, et sine fructu effici« tur. » Quia nocivae. Eccl. 5: « Divitiae congregatae « in malum domini sui. »

(1) *Al.* mente.
(2) *Al.* incircumcisi.

CAPUT DECIMUM.

1. Audite verbum quod locutus est Dominus super vos, domus Israel. Haec dicit Dominus. Juxta vias gentium nolite discere, et a signis caeli nolite metuere, quae timent gentes: quia leges populorum vanae sunt: quia lignum de saltu praecidit opus manus artificis in ascia. Argento, et auro decoravit illud, clavis, et malleis compegit, ut non dissolvatur. In similitudinem palmae fabricata sunt, non loquentur, portata tollentur, quia incedere non valent. Nolite ergo timere ea, quia nec male possunt facere, nec bene.

2. Non est similis tui, Domine: magnus es tu, et magnum nomen tuum in fortitudine. Quis non timebit te, o rex gentium? Tuum est enim decus. Inter cunctos sapientes gentium, et in universis regnis eorum nullus est similis tui. Pariter insipientes, et fatui probabuntur.

3 Doctrina vanitatis eorum lignum est. Argentum involutum de Tharsis affertur, et aurum de Ophir, opus artificis et manus aerarii: hyacinthus, et purpura indumentum eorum. Opus artificum universa haec; Dominus autem Deus verus est. Ipse Deus vivens, et rex sempiternus. Ab indignatione ejus commovebitur terra, et non sustinebunt gentes comminationem ejus.

4. Sic ergo dicetis eis: Dii qui caelos, et terram non fecerunt, pereant de terra, et de his quae sub caelo sunt. Qui facit terram in fortitudine sua, praeparat orbem in sapientia sua, et prudentia sua extendit caelos. Ad vocem suam dat multitudinem aquarum in caelo, et elevat nebulas ab extremitatibus terrae. Fulgura in pluviam facit, et educit ventum de thesauris suis.

5. Stultus factus est omnis homo a scientia sua, confusus est artifex omnis in sculptili: quoniam falsum est quod conflavit, et non est spiritus in eis. Vana sunt, et opus risu dignum. In tempore visitationis suae peribunt Non est his similis pars Jacob: qui enim formavit omnia, ipse est. et Israel virga hereditatis ejus, Dominus exercituum nomen illi.

6. Congrega de terra confusionem tuam, quae habitas in obsidione: quia haec dicit Dominus: Ecce ego longe projiciam habitatores terrae in hac vice, et tribulabo eos, ita ut non inveniantur. Vae mihi super contritione mea, pessima plaga mea. Ego autem dixi: Plane haec infirmitas mea est, et portabo illam. Tabernaculum meum vastatum est, omnes funiculi mei dirupti sunt. Filii mei exierunt a me, et non subsistunt. Non est qui extendat ultra tentorium meum, et erigat pelles meas.

7. Quia stulte egerunt pastores, et Dominum non quaesierunt, propterea non intellexerunt, et omnis grex eorum dispersus est.

8. Vox auditionis ecce venit, et commotio magna de terra aquilonis, ut ponat civitates Juda solitudinem, et habitaculum draconum.

9 Scio, Domine, quia non est hominis via ejus, nec viri est ut ambulet, et dirigat gressus suos. Corripe me Domine, verumtamen in judicio, et non in furore tuo, ne forte ad nihilum redigas me. Effunde indignationem tuam super gentes quae non cognoverunt te, et super provincias quae nomen tuum non invocaverunt: quia comederunt Jacob, et devoraverunt eum, et consumpserunt illum, et decus ejus dissipaverunt.

1. Hic ostendit populi dignitatem, ut ex hoc appareat eorum culpa gravior, et poena justior. Et dividitur in tres partes. In prima ostendit eorum dignitatem ex divina majestate; in secunda ex divino foedere, cap. 11: *Verbum quod factum est a Domino ad Jeremiam;* in tertia ex dimissa adhaesione, vel protectione, cap. 13: *Haec dicit Dominus ad me.* Circa primum duo. In primo ostendit dignitatem eorum in comparatione ad alios populos, ex hoc ipso quod verbum Domini colebant; in secunda comminatur poenam, quia cultum Dei repulerunt per idolatriam, ibi, *Congrega de terra confusionem tuam.* Circa primum duo. Primo ostendit differentiam deorum; secundo ex hoc concludit destructionem cultorum, ibi, *Stultus factus est omnis homo.* Circa primum tria. Primo discernit Deum verum a falsis diis, quantum ad dominii majestatem: secundo quantum ad durationis aeternitatem, ibi, *Doctrina vanitatis eorum*; tertio quantum ad divinitatis veritatem, ibi, *Sic ergo dicetis eis.* Circa primum duo. Primo ostendit idolorum vanitatem, et infirmitatem, secundo divinam majestatem, ibi, *Non est similis tui, Domine.* Circa primum duo. Primo proponit praeceptum, ut non flectantur ad idolatriam, neque gentium imitatione, *Juxta vias*; neque caelestium magnitudine, *A signis caeli nolite metuere*, ita scilicet quod in eis divinitatem credatis; vel quod necessitatem habeant super ea quae dependent ex libero arbitrio Deut. 4: « Ne forte « elevatis oculis ad caelum, videas solem et lunam « et omnia astra caeli, et errore deceptus adores « ea, et colas quae creavit Dominus Deus ut mi« nisterium cunctis gentibus quae sub caelo sunt. » Secundo probat propositum, ponens (1) idolorum vanitatem: *Leges populorum*, quibus ad idolatriam se obligant, *vanae*, quia inutiles, et sine veritate divinae scientiae. Sap. 13: « Vani sunt omnes ho« mines in quibus non subest scientia Dei. » Et hanc vanitatem probat ex substantiae vilitate quantum ad materiam, *Quia lignum.* Isa. 44: « Succi« dit cedros, tulit ilicem, et quercum, quae stete« rat inter ligna saltus. » Quantum ad causam efficientem principalem. *Opus manus*; et instrumentalem, *In ascia.* Sap. 13: « Infelices sunt, et inter « mortuos spes illorum est qui appellaverunt deos « opera manuum hominum, etc. » Isa. 44: « Fecit « illud in angularibus, et in circino (2) tornavit « illud, et fecit imaginem viri quasi speciosum ho« minem habitantem in domo. » Quantum ad formam decoris, *Argento.* Baruch ult.: « Ligna eorum « polita a fabro, ipsa etiam inaurata, et inargen« tata, falsa sunt, et non possunt loqui. » Et compositionis, *Clavis, et malleis.* Isa. 41: « Conforta« vit faber aerarius percutiens malleo, eum qui « cudebat tunc temporis, dicens: Glutino bonum « est: et confortavit eum clavis, ut non moveretur. » Probat etiam ex operis infirmitate. quia non habent operationem sensitivam, neque intellectivam: *In similitudinem palmae* (3) quae non (4) intelligit, quamvis decora sit, *et non loquentur*, quantum ad actum rationis, *portata.* scilicet ab aliis, *quia incedere non valent*, quantum ad operationem sensitivae animae. Ps. 113: « Os habent, et non lo« quentur; oculos habent, et non videbunt; aures « habent, et non audient: nares habent, et non « odorabunt; manus habent, et non palpabunt; « pedes habent, et non ambulabunt; non clama-

(1) *Al.* proponens.
(2) *Al.* idcirco.
(3) Al. *plasmae.*
(4) *Al.* neque.

« sunt in gutture suo. » Tertio concludit intentum: *Nolite ergo timere*: quaedam enim colebantur, ut bene facerent; quaedam, ne male. Isa. 41: « Bene « quoque, aut male si potestis facite, et loquemur, « et videamus simul. »

2. Hic ostendit divinae dominationis majestatem: et primo ostendit singularem potentiam: *Magnus*, in seipso (1), *et magnum nomen*, in hominum opinione. Et ex hoc concludit timorem: *Quis non timebit?* Supra 5: « Me ergo non timebitis, ait Do« minus, et a facie mea non dolebitis? » Secundo ostendit suam singularem scientiam: et primo excludens sapientiae aequalitatem: *Tuum est enim decus.* Apoc. 7: « Benedictio et claritas et sapientia et « gratiarum actio, honor et virtus et fortitudo « Deo nostro in saecula saeculorum. Amen. » Secundo ostendens eorum fatuitatem in comparatione ad divinam sapientiam; *Et in universis regnis eorum nullus est similis tui. Pariter insipientes*, in divinis, *fatui*, in humanis. 1 ad Cor. 3: « Sapien« tia hujus mundi stultitia est apud Deum. »

3. Hic ostendit differentiam quantum ad aeternitatem: et primo ostendit idolorum inceptionem quantum ad eorum substantiam, quae de ligno facta sunt: *Doctrina vanitatis eorum*, sapientum in gentibus, *lignum*, idest idolum de ligno factum. Ab hoc enim sapientia vana ipsorum cernitur. Et quantum ad argentea, *Argentum;* et quantum ad aurea, *Aurum de Ophir*, *opus*, scilicet haec sunt, *artificis*, et opus *manus*; quasi etiam vile opus. Ps. 113 « Simulacra gentium, argentum et au« rum, opera manuum hominum. » Et quantum ad eorum ornamenta, *Hyacinthus*: constat enim, illud quod factum (2) est, incepisse. Baruch ult. « Opertis autem illis veste purpurea, extergunt « faciem ipsorum propter pulverem domus, qui « est plurimus inter eos. » Secundo proponit Dei (3) aeternitatem, adjungens veritatem, et majestatem: quia *Deus verus et sempiternus*. Isa. 40: « Deus sempiternus, Dominus qui creavit terminos « terrae, non deficiet (4). » Et ex his concludit timorem: *Ab indignatione ejus commovebitur terra*; quasi dicat: Etiam insensibilia ipsius iram sentiunt: *non sustinebunt* prae timoris magnitudine. Ps. 17: « Commota est, et contremuit terra, fundamenta « montium conturbata sunt. »

4. Hic ostendit differentiam quantum ad divinitatis veritatem: quam primo excludit ab idolis, ostendens in eis non esse divinam operationem: *Sic ergo dicetis eis*, cultoribus idolorum. Unde in Hebraeo, Chaldaeo sermone scriptum est: *Pereant*, idest cultus eorum cesset Ps. 18: « Caeli enarrant « gloriam Dei, et opera manuum ejus annuntiat « firmamentum. » Secundo ostendit in Deo esse divinam operationem: et primo quantum ad creationem essentialium partium mundi: *Qui facit terram*, quantum ad infima, *praeparat orbem*, quantum ad summa. Prov. 3: « Dominus sapientia fun« davit terram, stabilivit caelos prudentia. » Ps. 103: « Extendens caelum sicut pellem, qui legis « aquis superiora ejus. » Secundo quantum ad passiones aeris, ut non solum priora a primis esse credantur, sicut quidam Philosophi dicunt; sed etiam omnium auctor, quasi operans in omnibus.

(1) *Al.* ipso.
(2) *Al.* actum.
(3) *Al.* ei.
(4) *Al.* Deus creavit terminos terrae etc.

Et primo quantum ad ea quae fiunt ex materia humida, sicut nubes, et pluviae: *Ad vocem*, ad praeceptum, *ab extremitatibus*, propter abundantiam aquarum in circuitu terrae. Secundo quantum ad ea quae fiunt ex materia humida et sicca, *Fulgura*: immutat ordinem, quia post fulgura frequenter sequitur pluvia. Tertio quantum ad ea quae fiunt ex sicca materia: *Et educit de thesauris*, de occultis causis. et locus in quibus generantur. Psal. 134: « Educens nubes ab extremis terrae, fulgura in « pluviam fecit. »

5. Hic concludit destructionem cultorum: et primo ponit idolatrarum ignominiam quantum ad stultitiam: *Stultus factus est*, apparuit, *a scientia sua*, qua idolum finxit. 1 Cor. 1: « Stultam fecit « Deus sapientiam hujus mundi. » Et quantum ad confusionis poenam, *Confusus est.* Ps. 96: « Con« fundantur omnes qui adorant sculptilia, et qui « gloriantur in simulacris suis. » Et assignat causam ex idolorum falsitate: *Quoniam falsum est*, vanitate, *vana*, et finitione (1). *In tempore visitationis suae peribunt.* Sap. 14: « Quod factum est, « cum illo qui fecit, tormenta patietur. » Secundo excludit Judaeorum gloriam: *Non est his similis pars Jacob.* Psalm. 15: « Dominus pars heredita« tis meae, et calicis mei, tu es qui restitues he« reditatem meam mihi: » quia felicitas cujuslibet est sua pars. Thren. 3: « Pars mea Dominus, di« xit anima mea, propterea expectabo eum. » *Virga hereditatis*, quasi sceptrum ipsius, quia hereditarium regnum ipsius est. Vel *Virga*, quasi sors. Deut. 32: « Pars autem Domini populus ejus, Ja« cob funiculus hereditatis ejus. »

6. Hic comminatur eis poenam, quia hanc dignitatem non servaverunt: et primo comminatur poenam; secundo propheta petit misericordiam ibi, *Scio, Domine, quia non est hominis via ejus.* Circa primum tria. Primo comminatur poenam; secundo, poenae causam, ibi, *Quia stulte egerunt pastores*; tertio, poenae ordinem, ibi, *Vox auditionis ecce venit.* Circa primum duo. Primo Dominus praesignat poenam obsidionis: *Congrega*, in urbe, *de terra*, de agris, *confusionem*, idest fructus tuos, qui sunt confusione digni. Supra 8: « Congregans « congregabo eos, ait Dominus. » Et poenam captivitatis: *Quia haec dicit Dominus: Ecce ego longe projiciam habitatores terrae in hac vice*, quasi dicat: Ulterius non parcam: *ita ut non inveniantur*, in urbe: vel quia major pars mortua est. Thren. ult.: « Projiciens (2) repulisti nos » Secundo populus ex hoc territus plangit futuram poenam: et primo in generali, plangens poenam, *Vae mihi.* Infra 30: « Insanabilis fractura tua, » quia pro peccatis. Et promittit patientiam: *Ego autem dixi*: *Plane haec infirmitas mea est*, quasi pro peccatis mihi debita, *et portabo illam*, patienter. Mich. 7: « Iram Domini portabo, quoniam peccavi ei. » Secundo in speciali quantum ad destructionem domorum: *Tabernaculum*, quia domus ita facile sicut tentoria destructa sunt, *funiculi*, quibus tentoria extenduntur. Supra 4: « Repente vastata sunt taber« nacula mea, subito pelles meae. « Et quantum ad afflictionem habitatorum, *Filii mei*, Baruch. 3: « Exierunt abs te pedibus ducti ab inimicis. » *Non est qui extendat*, quasi qui reaedificet.

7. Hic assignat communem poenam per ordi-

(1) *Al.* fictione.
(2) Al. *perspiciens.*

« nem, quia peccata praelatorum sunt causa caecitatis ipsorum. Sap. 2: « Excaecavit eos malitia « eorum. » Et haec causa destructionis populi. Matth. 15: « Si caecus caeco ducatum praestet, « ambo in foveam cadunt. » Exech. 34: « Dispersae sunt oves meae, eo quod non esset pastor « et factae sunt in devorationem omnium bestiarum agri, et dispersae sunt. »

8. Hic determinat ordinem poenae, praesignans hostem ab aquilone venientem. Supra 1: « Ab aquilone pandetur omne malum super omnes co- « gnationes terrae. »

9. Hic petit misericordiam: et primo ostendit petendi necessitatem: *Non est hominis via*, quantum ad electionem, *ut ambulet*, quantum ad executionem, *dirigat*, quantum ad ordinationem in finem; et ita nec in potestate nostra resistere, nec Chaldaei impugnare; sed totum dependet ex tua dispositione. Psal. 36: « A Domino (1) gressus « hominis dirigentur, et viam ejus volet. » Prov. 16: « Cor hominis disponit viam suam; sed Domini « est dirigere gressus ejus. » Secundo ponit petitionem qua petit populus misericordiam: *Corripe me in iudicio*, consuetae misericordiae, non condemnationis, de quo in Psalm. 142: « Non intres in judicium (2) « cum servo tuo Domine, quia non justificabitur in conspectu tuo omnis vivens: *Et non in furore*, secundum debitae vindictae mensuram, *ne forte ad nihilum redigas me*: justum enim esset ut peccans in Deum ab ipso relinqueretur, et sic in nihilum tenderet. Et sic non facit contra praeceptum Domini supra 14: « Tu ergo noli orare pro populo isto » quia non petit ut non puniantur, sed ne omnino deleantur. Psalm. 37: « Domine ne in furore tuo « arguas me, neque in ira tua corripias me. » Et petit hostibus iram. *Effunde indignationem* et assignat causam, *Quia comederunt*. Psalm. 78. « Effunde iram tuam in gentes quae te non novebrunt, et in regna quae nomen tuum non invocaverunt: quia comederunt Jacob, et locum ejus « desolaverunt. »

(1) *Al.* apud Dominum.
(2) *Al.* judicio.

Nota, quod stultus est homo a scientia Dei: propter cordis elationem. Rom. 1: « Dicentes se esse « sapientes stulti facti sunt. » Propter inquirendi curiositatem. Act. 26: « Multae litterae ad insaniam « te deduxerunt. » Propter scientiae incertitudinem. Isa. 47: « Haec scientia tua, et sapientia tua decepit « te. » Propter operis perversitatem. Sap. 2: « Ex- « caecavit enim eos malitia eorum. »

Item nota, quod debet portari divina percussio patienter: propter affectum percutientis. Prov. 1: « Disciplinam Domini, fili mi, ne abjicias, nec de- « ficias, cum ab eo corriperis. » Propter conscientiam criminis. Mich. 7: « Iram Domini portabo, « quoniam peccavi ei. » Propter expectationem muneris. Jac. 5: « Beatus vir qui suffert tenta- « tionem, quoniam cum probatus fuerit, accipiet « coronam vitae, quam repromisit Deus diligenti- « bus se. » Propter inutilitatem murmuris. Thren. 3: « Quid murmuravit (1) homo vivens, vir pro « peccatis suis? »

(1) Al. *murmuraverit*.

CAPUT UNDECIMUM.

1. Verbum quod factum est a Domino ad Jeremiam, dicens: Audite verba pacti hujus, et loquimini ad viros Juda, et ad habitatores Jerusalem, et dices ad eos: Haec dicit Dominus Deus Israel: Maledictus vir qui non audierit verba pacti hujus, quod praecepi patribus vestris in die qua eduxi eos de terra Aegypti, de fornace ferrea, dicens: Audite vocem meam, et facite omnia quae praecepi vobis, et eritis, mihi in populum, et ego ero vobis in Deum, ut suscitem juramentum quod juravi patribus vestris, daturum me eis terram fluentem lacte et melle, sicut est dies haec. Et respondi, et dixi: Amen, Domine. Et dixit Dominus ad me: Vociferare omnia verba haec in civitatibus Juda, et foris Jerusalem, dicens: Audite verba pacti hujus, et facite illa.

2. Quia contestans contestatus sum patres vestros in die qua eduxi eos de terra Aegypti usque ad diem hanc. Mane consurgens contestatus sum, et dixi: Audite vocem meam; et non audierunt, nec inclinaverunt aurem suam; sed abierunt unusquisque in pravitate cordis sui mali. Et induxi super eos omnia verba pacti hujus quod praecepi ut facerent, et non fecerunt. Et dixit Dominus ad me: Inventa est conjuratio in viris Juda, et in habitatoribus Jerusalem. Reversi sunt ad iniquitates patrum suorum priores, qui noluerunt audire verba mea. Et hi ergo abierunt post deos alienos, ut servirent eis, irritum fecerunt domus Israel et domus Juda pactum meum, quod pepigi cum patribus eorum.

3. Quamobrem haec dicit Dominus: Ecce ego inducam super eos mala, de quibus exire non poterunt; et clamabunt ad me, et non exaudiam eos. Et ibunt civitates Juda, et habitatores Jerusalem, et clamabunt ad eos quibus libant; et non salvabunt eos in tempore afflictionis eorum. Secundum numerum enim civitatum tuarum erant dii tui, Juda, et secundum numerum viarum tuarum, Jerusalem, posuisti aras confusionis, aras ad libandum Baalim. Tu ergo noli orare pro populo hoc, et ne assumas pro eis laudem, et orationem: quia non exaudiam in tempore clamoris eorum ad me in tempore afflictionis eorum. Quid est quod dilectus meus in domo mea fecit scelera multa? Numquid carnes sanctae auferent a te malitias tuas, in quibus gloriata es? Olivam uberem, pulchram, fructiferam, speciosam vocavit Dominus nomen tuum. Ad vocem loquelae grandis exarsit ignis in ea, et combusta sunt fructeta ejus. Et Dominus exercituum, qui plantavit te, locutus est super te malum pro malis domus Israel, et domus Juda, quae fecerunt sibi ad irritandum me, libantes Baalim.

4. Tu autem, Domine, demonstrasti mihi, et cognovi; tu ostendisti mihi studia eorum, et ego quasi agnus mansuetus qui portatur ad victimam. Et non cognovi quia cogitaverunt super me consilia, dicentes: Mittamus lignum in panem ejus, et eradamus eum de terra viventium, et nomen ejus non memoretur amplius. Tu autem, Domine sabaoth, qui judicas juste, et probas renes, et corda, videam ultionem tuam ex eis: tibi enim revelavi causam meam. Propterea haec dicit Dominus ad viros Anathoth, qui quaerunt animam tuam, et dicunt: Non prophetabis in nomine Domini, et non morieris in manibus nostris. Propterea haec dicit Dominus exercituum: Ecce ego visitabo super eos. Juvenes morientur in gladio, filii eorum, et filiae eorum morientur in fame, et reliquiae non erunt ex eis: inducam enim malum super viros Anathoth, annum visitationis eorum.

1. Hic ostendit populi dignitatem ex hoc quod cum Deo pacto inito foederati erant: et primo ponit pactum (1), et transgredientibus comminatur poenam; secundo disputat de punientis justitia, cap. 12: *Justus quidem tu es, Domine*. Circa primum duo. Primo proponit confoederationem; secundo foederis transgressionem, ibi, *Quia contestans contestatus sum*. Circa primum duo. Primo inducitur propheta ad annuntiandum, *Audite* tu, et qui tecum sunt: boni sunt, et ita quasi privilegiati. *Et dices ad eos* (2). De hoc pacto Ezech. 16: « Operui ignominiam tuam, et juravi tibi, et ingressus sum pactum tecum, ait Dominus Deus, et facta es mihi. » Secundo inducitur populus ad observandum: et primo proponit rationes duas, quarum primam sumit a poena transgredientium, *Maledictus vir*. Deut. 27: « Maledictus vir qui non permanserit in sermonibus legis hujus, nec eos opere perfecerit. » Et assignat justitiam: *In die qua eduxi eos de terra Aegypti*; quasi dicat: Justum est puniri illos qui post tot beneficia ingrati sunt: *fornace*, propter afflictionem, *ferrea*, propter duram dominationem. Deut. 4: « Vos autem tulit Dominus, et eduxit de fornace ferrea Aegypti, ut haberet populum hereditarium, sicut est in praesenti die. » Et ponit (3) pacti formam: *Dicens*, in quo aliquid petit, scilicet obedientiam: *Audite*, et aliquid promittit, scilicet divinae familiaritatis gloriam; *Et eritis mihi in populum, et ego ero vobis in Deum*. Supra 7: « Hoc verbum praecepi eis dicens: Audite vocem meam, et ero vobis Deus, et vos eritis mihi populus, etc. » Secundam rationem sumit ex praemio observantium: *Ut suscitem*, quia jam quasi periit captivitate imminente, *lacte*, propter abundantiam animalium, *melle*, propter abundantiam terrae nascentium. Vel hyperbolice in his duobus adundantia omnium bonorum designatur. Deut. 6: « Multipliceris amplius, sicut pollicitus est Dominus Deus patrum tuorum tibi terram lacte, et melle manantem. » Secundo ponitur prophetae assensio: *Respondi. Amen*; idest, vere fecisti quod promisisti; vel fiat hoc quod promittis. Deut. 27: « Et dicet omnis populus, Amen » Tertio inducitur conclusio, ut scilicet observent: *Et dixit Dominus*. Isa. 40: « Exalta in fortitudine vocem tuam. »

2. Hic ostendit quomodo pactum (4) transgressi sunt et primo peccando in Deum; secundo peccando in prophetam, ibi, *Tu autem, Domine, demonstrasti mihi, et cognovi*. Circa primum duo. Primo proponit culpam; secundo comminatur poenam, ibi, *Quamobrem haec dicit Dominus*. Circa primum tria Primo ostenditur diligens admonitio, tum ex juratione, *Contestans*, quasi adjurans; tum ex temporis continuitate, *In die qua eduxi*, tum ex temporis opportunitate, *Mane consurgens*, quando homo magis paratus est ad intelligendum. Supra 7: « Et locutus sum ad vos mane consurgens, et loquens. » Secundo ponitur inobedientis populi transgressio: *Et non audierunt*. Isa. 56: « Omnes in viam suam declinaverunt, unusquisque ad avaritiam suam, a summo usque ad novissimum. » Tertio ponitur culpae aggravatio ex obstinatione: *Et induxi super eos*: quia nec per poenas, nec per beneficia, quae in pacto legis continebantur eis indicto (1), correcti sunt. Prov. 1: « Quia vocavi, et renuistis; extendi manum meam, et non fuit qui aspiceret; despexistis omne consilium meum, et increpationes meas neglexistis: ego quoque in interitu vestro ridebo et subsannabo, cum vobis id quod timebatis advenerit. » Ex conjuratione: *Inventa est conjuratio*; quasi dicat: Omnes communiter peccant, ac si ad hoc conjurassent: est enim conjuratio, consensus juramento firmatus ad aliquid faciendum. Isa 8: « Omnia quae loquitur populus iste conjuratio est. » Et ex consuetudine, *Reversi sunt*. Oseae 7: « Reversi sunt ut essent absque jugo, facti sunt quasi arcus dolosus. » Quarto inducitur conclusio: *Irritum fecerunt*. Oseae 6: « Ipsi autem sicut Adam transgressi sunt pactum, ipsi praevaricati sunt in me. » Prov. 2: « Reliquit ducem pubertatis suae, et pacti Dei sui oblita est. »

3. Hic contra incorrigibilem culpam comminatur inevasibilem poenam: et primo ponitur poena, *Ecce ego*. Isa. 24: « Qui explicuerit se de fovea, tenebitur laqueo. » Secundo excludit evasionis remedia: et primo quod non juvabuntur orationibus propriis fusis ad Deum: *Clamabunt ad me, et non exaudiam eos*. Proverb. 1: « Invocabunt me, et non exaudiam. » Et fusis ad idola: *Et ibunt civitates Juda*. Isa. 45: « Nescierunt qui levant signum sculpturae suae, et rogant dominum non salvantem. » Et adjungit idolorum multitudinem: *Secundum numerum enim civitatum tuarum erant dii tui, Juda*. Ezech. 16: « Fecisti postribulum in cunctis plateis, ad omnem caput viae aedificasti signum prostitutionis tuae. » Supra 2 idem. Neque etiam orationibus alienis: *Tu ergo noli orare pro populo hoc, et ne assumas pro eis laudem*, ut me quasi misericordem laudans, ad misericordiam provoces. 1 Reg. 16: « Usquequo tu luges Saul, cum ego projecerim eum, ne regnet super Israel? » Supra 7 idem. Secundo quod non juvabuntur sacrificiorum oblationibus, assignans reprobationis rationem: *Quid est quod dilectus?* scilicet populus Juda, *in domo*, in templo colens ibi idola. Ezech. 8: « Fili hominis, putas ne vides tu quod isti faciunt, abominationes magnas, quas domus Israel facit hic, ut procul recedant a sanctuario meo? » Et ponit sacrificiorum reprobationem: *Numquid carnes?* scilicet animalium immolatorum. Heb. 10: « Impossibile est sanguine hircorum et taurorum auferri peccata. » Tertio ostendit quod non juvabuntur propriis viribus: et circa hoc duo. Primo commemorat pristinam gloriam: *Olivam uberem*, quantum ad abundantiam ramorum, in quo signatur multitudo populi, *pulcram*, quantum ad virorem coloris, in quo prosperitas florens, et virtus animi virens, *fructiferam*, quantum ad copiam fructuum, in quo abundantia bonorum operum, et magnorum, *speciosa*, quantum ad compositionem partium, in quo designatur ordinatio debita populi. *Vocavit*, ut talis fama undique de te exiret. Oseae 14: « Erit quasi oliva gloria ejus, et odor ejus ut Libani. » Secundo praedicit futuram poenam, primo proponens ipsam poenam: *Ad vocem loquelae*, idest ad imperium Nabuchodonosor, vinea, idest domus Israel, *exarsit in ea ignis*, ad litteram, *fructeta*, scilicet homines,

(1) *Al.* pacem.
(2) Al. *dicens etc.*
(3) *Al.* proponit.
(4) *Al.* pacem.

(1) *Al.* inducto.

et ea quae ad eos pertinebant. Vel *loquelae grandis*, quia ex tali vocatione grandia de te sensisti, et ideo poenam meruisti. Is. 27: « In praelio gradiar « super eam, succendam eam pariter. » Secundo punientis potentiam, *Dominus exercituum*. 1 Reg. 2: « Dominus mortificat et vivificat, deducit ad « inferos et reducit, etc. » Tertio ponit causam, *Pro malis*. Deut. 32: « Ipsi me provocaverunt in « eo qui non erat deus, et irritaverunt in vanita- « tibus suis; et ego provocabo eos in eo qui non « est populus, et in gente stulta irritabo illos. »

4. Hic ostendit quomodo transgressi sunt peccando in ipsum prophetam: et hoc quidem quod dicitur, ad litteram convenit Jeremiae, qui in odium populi venit, propter mala quae praedicebat; sed persecutio Jeremiae figurabat passionem Christi, sicut dicit illa Glossa. Videtur autem (1) hoc superiori sententiae contraire, in qua quae dicta sunt, personae Christi aptavimus (2) non Jeremiae, etc. Sed omnes prophetae in typum salvatoris pleraque gesserunt, et quod in praesenti in Jeremia completum est, hoc in futurum de Domino prophetavit. Circa hoc ergo tria. Primo enim propheta proponit culpam adversariorum: et primo communis culpae revelationem: *Demonstrasti*, interiori revelatione, *ostendisti*, exterioribus signis, *studia*, machinationes eorum contra me. Isa. 8: « In forti manu « sua erudivit me, ne irem in via populi hujus etc. » Et proponit revelationis necessitatem, quia per se cogitationem scire non poterat, nec suspicari propter suam innocentiam, quae talia non merebatur. *Et ego quasi agnus, et non cognovi*. Christus etiam secundum hominem in via cognitionem illam accepit a Deo, qua omnia scivit per gratiam unionis, sicut alii accipiunt ea quae sciunt per gratiam revelationis. Isa. 53: « Quasi agnus coram tondente se « obmutescet, et non aperiet os suum. » 1 Cor. 2: « Quis enim scit hominum quae sunt hominis, nisi « spiritus hominis qui est in ipso? » Ps. 93: « Dominus « scit cogitationes hominum, quoniam vanae sunt. » *Mittamus lignum*, idest taxum, ut sic venenatus moriatur, *eradamus*, ita quod nulla memoria ipsius remaneat, sicut in tabula rasa praecedentis (3) scripturae. Mystice *mittamus lignum*, idest corpus Christi in lignum crucis: vel *lignum in panem*, idest per lignum crucis scandalum doctrinae ejus suscitemus, quae panis est. Isa. 53: « Quia abscis- « sus est de terra. » Secundo propheta petit vindictam, allegans auctoritatem et potentiam per quam potest: *Tu autem, Domine sabaoth*, idest exercituum (1): justitiam per quam vult, *Qui judicas juste*, scientiam per quam scit, *Et probas renes*, idest affectiones, *corda*, idest cogitationes, *videam ultionem tuam ex eis*, ex persona Christi, qui scilicet obstinati sunt: pro aliis enim orat. Luc. 23: « Pater, ignosce illis, quia nesciunt quid faciunt. » Thren. 3: « Vidisti, Domine, iniquitatem illorum « adversum me, judica judicium meum. » Et assignat causam: *Tibi enim revelavi*, non quasi nescienti, sed totam causam meam in te ponens. Ps. 54: « Jacta cogitatum tuum in Domino; et i- « pse te enutriet. » Tertio Dominus comminatur poenam: et primo resumit malitiam: *Propterea haec dicit Dominus ad viros Anathoth, qui quaerunt animam tuam*, ad interficiendum. Ps. 37: « Vim faciebant qui quaerebant animam meam. » Et addit causam hujus malitiae: *Et dicunt: Non prophetabis;* quasi, sic solum mortem evadere poteris, si prophetare cesses. Isa. 30: « Qui dicunt « videntibus, Nolite videre. » Secundo comminatur poenam, primo praedicens visitationem: *Propterea haec dicit Dominus*. Ps. 88: « Visitabo in « virga iniquitates eorum, et in verberibus pecca- « ta eorum. » Secundo poenae determinationem: *Juvenes eorum*. Infra 15: « Qui ad gladium, ad gladium, qui ad famem, ad famem, etc. » Tertio punientis potestatem: *Inducam enim malum*, ego scilicet qui possum. Infra 17: « Induc super eos diem affli- « ctionis, et duplici contritione contere eos. » Mystice per viros Anathoth, qui interpretatur obedientia, significantur viri Jerusalem, qui quondam Domino obedientes, Christum postea persecuti sunt.

Nota, quod sanctus dicitur oliva propter pinguedinem, in quo devotio. Rom. 11: « Socius ra- « dicis, et pinguedinis olivae factus es. » Propter olei nitorem, in quo contemplatio. Zach. 4: « Isti « sunt duo filii olei, qui assistunt dominatori uni- « versae terrae. » 3 Reg. 6: « Fecit in oraculo « duos Cherubim de lignis olivarum, decem cubi- « torum altitudinis. » Propter foliorum virorem, in quo virtus mentis. Gen. 8: « Reversa est colum- « ba ad vesperam, portans ramum olivae virenti- « bus foliis in ore suo. » Propter fertilitatem, in quo abundantia bonorum operum. Ps. 51: « E- « go autem sicut oliva fructifera in domo Dei, spera- « vi in misericordia Dei in aeternum, et in saeculum « saeculi. » Propter pulchritudinem, in quo sanctorum gloria. Eccli. 24: « Quasi oliva speciosa in « campis, et quasi platanus exaltata sum juxta a- « quas. » Oseae 14: « Erit quasi oliva gloria e- « jus, et odor ejus ut Libani. »

(1) *Al.* decet autem.
(2) *Al.* aptamus.
(3) *Al.* praecedentes.

(1) *Al.* et potentiam, *Tu autem Domine Sabaoth*, idest exercituum, per quam potest.

CAPUT DUODECIMUM.

1. Justus quidem tu es, Domine, si disputem tecum; verumtamen justa loquar ad te. Quare via impiorum prosperatur, bene est omnibus qui praevaricantur, et inique agunt? Plantasti eos, et radicem miserunt, proficiunt et faciunt fructum. Prope es tu ori eorum, et longe a renibus eorum. Et tu Domine nosti me, vidisti me, et probasti cor meum tecum. Congrega eos quasi gregem ad victimam, et sanctifica eos in die occisionis. Usquequo lugebit terra, et herba omnis regionis siccabitur? Propter malitiam habitantium in ea, consumptum est animal, et volucre: quoniam dixerunt: Non videbit novissima nostra. Si cum peditibus currens laborasti, quomodo contendere poteris cum equis? Cum autem in terra pacis secura non fueris, quid facies in superbia Jordanis? Nam et fratres tui, et domus patris tui, etiam ipsi pugnaverunt adversum te, et clamaverunt post te plena voce. Ne credas eis, cum locuti fuerint tibi bona

2. Reliqui domum meam, dimisi hereditatem meam. Dedi dilectam animam meam in manu inimicorum ejus; facta est mihi hereditas mea quasi leo in sylva. Dedit contra me vocem, ideo odivi eam. Numquid avis discolor hereditas mea mihi? Numquid avis tincta per totum?

3. Venite, congregamini omnes bestiae terrae, properate ad devorandum. Pastores multi demoliti sunt vineam meam, conculcaverunt partem meam. Dederunt portionem meam desiderabilem in desertum solitudinis, posuerunt eam in dissipationem, luxitque super me. Desolatione desolata est omnis terra, quia nullus est qui recogitet corde. Super omnes vias deserti venerunt omnes vastatores terrae, quia gladium Domini devoravit ab extremo terrae usque ad extremum ejus. Non est pax universae carni.

4. Seminaverunt triticum, et spinas messuerunt; hereditatem acceperunt, et non eis proderit Confundemini a fructibus vestris propter iram furoris Domini.

5. Haec dicit Dominus adversum omnes vicinos meos pessimos, qui tangunt hereditatem quam distribui populo meo Israel: Ecce ego evellam eos de terra sua, et domum Juda evellam de medio eorum; et cum evulsero eos, convertar, et miserebor eorum, et reducam eos virum ad hereditatem suam, et virum in terram suam. Et erit, si eruditi didicerint vias populi mei, ut jurent in nomine meo. Vivit, Dominus, sicut docuerunt populum meum jurare in Baal aedificabuntur in medio populi mei. Quod si non audierint, evellam gentem illam evulsione, et perditione, ait Dominus.

1. Hic propheta disputat de punientis justitia: et primo ponitur prophetae disputatio; secundo Domini responsio, ibi, *Reliqui domum meam*. Circa primum tria. Primo captat benevolentiam ex persona judicis: *justus quidem tu es, Domine*. Ps. 118: « Justus es, Domine, et rectum judicium « tuum. » Et ex honestate causae: *Verumtamen justa loquar ad te*. Job 13: « Ad Omnipotentem « loquar, et disputare cum Deo cupio. » Et sic uterque eorum tenet locum opponentis. Sed Habacuc tenet locum respondentis, cap. 2: « Super custodiam meam stabo, et figam gradum super « munitionem. » Secundo proponit causam quantum ad adversarios, proponens eorum prosperitatem quantum ad temporalium abundantiam: *Quare prosperatur via*, processus, *impiorum*, per infidelitatem, *qui praevaricantur*, contra legem agendo, *et inique agunt*, contra proximum? Job 12: « Abundant tabernacula praedonum, et audacter « provocant Deum, cum ipse dederit omnia in « manus eorum. » Ps. 72: « Zelavi super iniquos, « pacem peccatorum videns. » Et quantum ad prosperitatis augmentum, *Plantasti*, in bonis temporalibus: et per similitudinem arboris, *Et radicem miserunt*, confirmatis prosperitatibus, *proficiunt*, sicut arbor crescit, per augmentum prosperitatis, *et faciunt fructum*, implentes opere quod mente disponunt. Job 21: « Quare impii vivunt, sublimati sunt, confortatique divitiis? » Et proponit eorum iniquitatem; *Prope es tu ori eorum, et longe a renibus*, affectibus, quae duo simul videntur adversari divinae justitiae. Isa. 29: « Populus hic « labiis me honorat, cor autem eorum longe est a « me. » In quo datur intelligi, quod imperfectis bonis, imperfectam retributionem recipiunt. Ex parte autem sua dat intelligere justitiam: *Et tu, Domine, nosti*, ab aeterno, *vidisti*, quomodo recte ambulo coram te: etsi enim haec loquar, non tamen in his scandalum patior. Supra 1: « Priusquam te formarem in « utero, novi te. » Et dat intelligere correctionem, *Probasti*: a poenis probatus, inventus sum tecum ambulans. Ps. 16: « Probasti cor meum, et visi« tasti nocte, igne me examinasti, et non est in« venta in me iniquitas. » Tertio ostendit poenam per modum imprecationis: et primo imprecatur poenae inflictionem: *Congrega eos;* quasi dicat: Quia justus es, non potest esse quod impios non punias. Ideo ita eos in prosperitatibus exaltas, sicut qui impinguat gregem ad occisionem. Ergo ex quo impinguati sunt, et injusti sunt, *congrega eos*: in quo significatur quod paschali tempore, quando ad festum convenerant in urbe, obsessi sunt. *Sanctifica eos:* loquitur per similitudinem animalium, quae occidebantur ad immolandum. Isa. 34: « Victima Domini in Bosra, et interfectio magna « in terra Edom. » Et excludit poenae dilationem, quia tempus est ut puniantur in propriis personis, non in possessionibus, neque in terrae nascentibus: *Usquequo lugebit terra?* Ps. 106: « Posui « flumina in desertum, et exitus aquarum in si« tim; terram fructiferam in salsuginem (1) a ma« litia inhabitantium in ea. » In animalibus: *Consumptum est animal*. Ezech. 9: « Dixerunt: Dereliquit Dominus terram, et Dominus non videt. » Secundo quasi exauditus, contra puniendos ponit insultationem: et primo ex parte hostium quantum ad potentiam: *Si cum peditibus currens laborasti, quomodo contendere poteris cum equis?* quasi dicat: Si vicinae gentes quae pedites pugnant, tibi multum laborem fecerunt, quomodo poteris resistere Chaldaeis, et Aegyptiis, qui equis potentes sunt? Job 6: « Qui timent pruinam, irruet super eos « nix. » Et quantum ad captivitatis terram: *Cum autem in terra pacis secura fueris;* idest, etsi etiam in terra tua semper pacem habuisses, *quid facies*, quando eris trans Jordanem, cujus gurgites sunt tumentes, quia scilicet superbi sunt? Eccli. 10: « Qui gloriatur in substantia, paupertatem « vereatur. » Secundo quantum ad sanguine junctos, commemorans pristinam injuriam: *Nam et*

(1) *Al.* sanguinem.

fratres, scilicet Idumaei, *et domus*, scilicet Moabitae et Amonitae. Cant. 1: « Filii matris meae « pugnaverunt contra me. » Et indicit (1) cautelam: *Ne credas eis, cum locuti fuerint tibi bona*, quasi volentes tibi foederari ad resistendum Chaldaeis. Infra 27: « Fac tibi vincula et catenas, et « pones eas in collo tuo, et mittes eas ad regem: « Edon, et ad regem Moab etc. » Supra 9: « U- « nusquisque a proximo suo se custodiat, et in « omni fratre suo non habeat fiduciam: quia o- « mnis frater supplantans supplantabit, et omnis « amicus fraudulenter incedet, et vir fratrem suum « deridebit, et veritatem non loquetur. »

2. Hic ponitur Domini responsio: et primo ponit poenae comminationem; secundo poenae consolationem, ibi, *Haec dicit Dominus etc.* Circa primum duo. Primo comminatur poenam quantum ad divini auxilii destitutionem: *Reliqui domum*, scilicet templum, ut non defendam, *hereditatem*, populum Israel. Isa. 19: « Hereditas autem mea « Israel. » Supra 9: « Derelinquam populum meum, « et recedam ab eis, quia omnes adulteri sunt, « coetus praevaricatorum, etc. » Et quantum ad hostium oppressionem, *Dedi dilectam*, idest Judaeos, quos quasi animam meam diligebam. Secundo ponit culpam, primo significans culpae magnitudinem: *Facta est mihi hereditas*, scilicet populus, *quasi leo*, ferox ad impugnandum me. *Dedit vocem*, blasphemiae. Psalm. 9: « Insidiatur in abscondito « quasi leo in spelunca sua. » Secundo miratur animi instabilitatem: *Numquid avis discolor hereditas mea mihi*? quasi dicat, quandoque mihi, quandoque idolis adhaerens, *tincta*, sordibus peccatorum, *per totum*, quia omnes mali sunt. 3 Reg. 18: « Usquequo claudicatis in duas partes? Si Do- « minus ipse est Deus, sequimini eum; si autem « Baal, sequimini illum. » Vel potest esse sensus. Numquid eam ita caram teneo sicut hujusmodi aves pulchras, ut tandem non abjiciam? ut discoloritas ad decorem referatur. Ezech. 16: « Vestivi « te discoloribus, et calceavi te hyacintho. » Vel hoc quod dicit, *Reliqui domum, etc.* possunt esse verba prophetae, qui ut annuntiaret verbum Dei, mortis periculo se exposuit, et domum, et patriam reliquit, et a compatriotibus suis quasi leonibus, et variis dolositate, et plenis malitia, insidias perpessus fuit. Mystice sunt verba Christi, qui domum, et patriam relinquere dicitur in mundum veniens, quia ad modum relinquentis se habuit, quando in infirmitate abscondit majestatem. *Hereditatem*, caelestem patriam.

Prosperantur impii propter hereditatis amissionem. Genes 25: « Dedit Abraham Isaac filio suo « cuncta quae possederat, filiis autem concubina- « rum largitus est munera. » Propter imperfectam remunerationem. Matth. 6: « Amen dico vobis, « receperunt mercedem suam. » Quia non sunt digni divina correctione. Ezech. 16: « Requiescet « indignatio mea in te, et auferetur zelus meus « a te. » Oseae 4: « Non visitabo super filias ve- « stras cum fuerint fornicatae, et super sponsas ve- « stras cum adulteraverint. » Hebr. 12: « Si extra « disciplinam estis, cujus participes facti sunt om- « nes; ergo adulteri, et non filii estis. » Propter morbi desperationem. Thren. 2: « Magna est velut « mare contritio tua. Quis medebitur tibi? » Infra 30: « Insanabilis fractura tua, pessima plaga tua. » Propter eorum dejectionem. Psal. 72: « Verumta- « men propter dolos posuisti eis; dejecisti eos dum « allevarentur. » Rom. 1: « Propter quod tradidit « eos Deus in reprobum sensum, ut faciant ea quae « non conveniunt, etc. »

3. Hic comminatur poenam in speciali: et primo poenam captivitatis; secundo poenam sterilitatis terrae, ibi, *Seminaverunt triticum, et spinas messuerunt.* Circa primum tria. Primo determinat poenam, designans occisionis magnitudinem, *Ad devorandum*, cadaverum multitudinem. Ezech. 39: « Haec dicit Dominus Deus: Dic omni volucri, et « universis avibus, cunctisque bestiis agri: Conve- « nite, et properate, concurrite undique ad victi- « mam meam, quam ego immolo vobis, victimam « grandem super montes Israel, ut comedatis car- « nes, et bibatis sanguinem. Carnes fortium co- « medetis, et sanguinem principum terrae bibe- « tis, etc. » Hostium afflictionem quantum ad interfectos, *Pastores multi*, idest principes Chaldaeorum. Supra. 6: « Ad eam venient pastores, et gre- « ges eorum. » *Vineam*, domum Israel. Isa. 5: « Vinea enim Domini, domus Israel est. » Vel *pastores*, principes populi, *demoliti sunt*, per occisionem. Et quantum ad oppressos servitute, et captivitate, *Conculcaverunt*. Isa. 5: « Auferam sepem « ejus, et erit in direptionem. » Et terrae desolationem: *Dederunt portionem. . . . luxitque super me*, quamvis tarde. Oseae 2: « Et dicet: Vadam, « et revertar ad virum meum priorem, quia bene « mihi erat tunc magis quam nunc. » Secundo ponit poenae causam: *Desolatione desolata est omnis terra, quia nullus est qui recogitet*, Dei mandata, et beneficia. Isa. 5: « Propter hoc captivus ductus « est populus meus, quia non habuit scientiam. » Tertio ponit poenae mensuram, primo ostendens multitudinem hostium: *Super omnes vias*; quasi dicat, omnes vias implent, *deserti*, quod est inter Jerusalem et Babyloniam. Supra 4: « Ventus urens « in viis quae sunt in deserto viae filiae populi « mei, non ad ventilandum, et ad purgandum etc. » Secundo multitudinem interfectorum, *Quia gladius* vel pestilentiae, vel etiam Chaldaeorum. Deuteron. 32: « Gladius meus devorabit carnes. » Tertio consolationis defectum: *Non est pax*; quasi dicat nullus immunis erit. Isa. 57: « Non est pax impiis « dicit Dominus Deus. »

4. Hic comminatur poenam sterilitatis: et primo seminis frustrationem, *Semina erunt*; quasi dicat, semina corrumpentur. Matth. 13: « Nonne bonum « semen seminasti in agro tuo? Unde ergo habet « zizania? » Isa. 5: « Expectavi ut faceret uvas, « et fecit labruscas. » Secundo hereditatis amissionem: *Hereditatem acceperunt, et non proderit*, quia ab hostibus surripietur. Thren. ult.: « Here- « ditas nostra versa est ad alienos. » Tertio concludit confusionem, *Confundemini*, scilicet propter defectum fructuum. Isa. 24: « Luxit vindemia, in- « firmata est vitis: ingemuerunt omnes qui laeta- « bantur corde. »

5. Hic ponit consolationem ex hostium poena: et circa hoc tria. Primo ponit eorum transmigrationem: *Qui tangunt hereditatem*, laedendo eam. Zach. 2: « Qui tangit vos, quasi qui tangit pupil- « lam oculi mei. » Supra 1: « Ecce constitui te « hodie super gentes, et super regna, ut evellas, « et destruas, et disperdas, et dissipes, et aedifices,

(1) *Al.* incidit.

« et plantes etc. » Secundo eorum eductionem: *Et cum evulsero,* « tollam vos de gentibus, » Ezech. 36. Tertio ponit eorum instructionem ex promissione bonorum, si bene fecerint: *Et erit, si eruditi didicerint vias populi mei. . . aedificabuntur;* quasi dicat: Computabuntur inter populum meum: quod pertinet (1) ad conversionem. Et comminationem poenarum: ***Quod si non audierint, evellam gentem illam evulsione, et perditione,*** perpetua (2). Isa. 1: « Si volueritis et audieritis me, bona terrae comedetis. »

Nota, quod praelati destruunt populum propter operis perversitatem. Supra 10: « Quia stulte egerunt pastores, et Dominum non quaesierunt, propterea non intellexerunt, et omnis grex eorum « dispersus est. » Propter doctrinae falsitatem. Infra 50: « Grex perditus factus est populus meus, « pastores eorum seduxerunt eos, feceruntque vagari in montibus etc. » Propter timoris pusillanimitatem. Zach. 11: « O pastor, et idolum derelinquens gregem: gladius super brachium ejus, « et super oculum dexterum ejus. » Propter dominii austeritatem. Ezech. 34: « Cum austeritate « imperabatis, et cum potentia, et dispersae sunt « oves meae etc. » Propter curae remissionem. Zach. 11: « Suscitabo pastorem in terra (1) qui « derelictum non visitabit, dispersum non quaeret, « et contritum non sanabit, id quod stat non enutriet, et carnes pinguium comedet, et ungulas « eorum dissolvet. »

(1) *Al.* proprie.

(2) *Al.* et commutionem poenarum: ***Quod si non audieritis, perditione,*** perpetua.

(1) *Al.* terram.

CAPUT DECIMUMTERTIUM

1. Haec dicit Dominus ad me: Vade, et possidet tibi lumbare lineum, et pones illud super lumbos tuos, et in aquam non inferes illud. Et possedi lumbare juxta verbum Domini, et posui circa lumbos meos. Et factus est sermo Domini ad me secundo, dicens: Tolle lumbare quod possedisti, quod est circa lumbos tuos, et surgens vade ad Euphratem, et abscoude ibi illud in foramine petrae. Et abii, et abscondi illud in Euphrate, sicut praeceperat mihi Dominus. Et factum est post dies plurimos. dixit Dominus ad me: Surge: et vade ad Euphratem, et tolle inde lumbare quod praecepi tibi ut absconderes illud ibi. Et abii ad Euphratem, et fodi, et tuli lumbare de loco ubi absconderam illud; et ecce computruerat lumbare, ita ut nulli usui aptum esset.

2. Et factum est verbum Domini ad me, dicens: Haec dicit Dominus. Sic putrescere faciam superbiam Juda, et superbiam Jerusalem multam, populum istum pessimum, qui nolunt audire verba mea, et ambulant in pravitate cordis sui, abjeruntque post deos alienos, ut servirent eis, et adorarent eos; et erunt sicut lumbare istud. quod nulli usui aptum est. Sicut enim adhaeret lumbare ad lumbos viri, sic agglutinavi mihi omnem domum Israel, et omnem domum Juda, dicit Dominus, ut essent mihi in populum, et in nomen, et in laudem, et in gloriam; et non audierunt. Dicas ergo ad eos sermonem istum: Haec dicit Dominus Deus tuus, Israel: Omnis laguncula implebitur vino. Et dicent ad te: Numquid ignoramus quia omnis laguncula implebitur vino? Et dices ad eos: Haec dicit Dominus: Ecce ego implebo omnes habitatores terrae hujus, et reges qui sedent de stirpe David super thronum ejus, et sacerdotes, et prophetas, et omnes habitatores Jerusalem ebrietate, et dispergam eos virum a fratre suo et patres et filios pariter: ait Dominus. Non parcam, et non concedam, neque miserebor ut non dispergam eos. Audite, et auribus percipite: nolite elevari, quia Dominus locutus est. Date Domino Deo nostro gloriam antequam contenebrescat, et antequam offendant pedes vestri ad montes caliginosos. Expectabitis lucem, et ponet eam in umbram mortis, et in caliginem. Quod si hoc non audieritis; in abscondito plorabit anima mea a facie superbiae. Plorabit, et deducet oculus meus lacrymam, quia captus est grex Domini. Dic regi, et dominatrici: Humiliamini, sedete in terra, quoniam descendit de capite vestro corona gloriae vestrae. Civitates austri clausae sunt, et non est qui aperiat. Translata est omnis Juda transmigratione perfecta. Levate oculos vestros, et videte, qui venitis ab aquilone. Ubi est grex qui datus est tibi, pecus inclytum tuum? Quid dices, cum visitaverit te? Tu enim docuisti eos adversum te, et erudisti in caput tuum. Numquid non dolores apprehendent te, quasi mulierem parturientem? Quod si dixeris in corde tuo: Quare venerunt mihi haec? Propter multitudinem iniquitatis tuae revelata sunt verecundiora tua pollutae sunt plantae tuae. Si mutare potest Aethiops pellem suam, aut pardus varietates suas, et vos poteritis bene facere cum didiceritis malum. Et disseminabo eos quasi stipulam quae vento raptatur in deserto. Haec sors tua, parsque mensurae tuae a me, dicit Dominus, quia oblita es mei, et confisa es in mendacio. Unde et ego nudavi femora tua contra faciem tuam, et apparuit ignominia tua, adulteria tua, et hinnitus tuus, scelus fornicationis tuae. Super colles in agro vidi abominationes tuas. Vae tibi, Jerusalem, non mundaberis post me. Usquequo adhuc?

1. Hic ostendit populi dignitatem ex divina adhaesione. Et dividitur in duas partes. In prima ponit similitudinem; in secunda similitudinis adaptationem, ibi, *Et factum est verbum Domini ad me.* Circa primum tria. Primo significatur populi assumptio ad divinam familiaritatem, ubi ponitur Domini jussio: *Vade*, ad litteram ad locum ubi talia venduntur: quia ipse Deus prior ad populum venit. 1 Joan. 4: « Non quasi nos dilexerimus « Deum; sed quoniam ipse prior dilexit nos. » *Posside*, a me, scilicet ut proprio jure possideas sicut dominus hereditatem. Isa. 19: « Hereditas « autem mea Israel. » *Tibi*, in usum tuum, sicut populus in gloriam Dei. Isa. 43: « Populum istum « formavi mihi, laudem meam narrabit. » *Lumbare*, quod lumbis adhaeret, in quibus concupiscentia amoris: sic est populus in amorem divinum assumptus. Oseae 11: « In funiculis Adam traham eos, « in vinculis caritatis. » *Lineum*, quod rude de terra tollitur, sed cultu humano decoratur: sic ille populus cultu divino. Ezech. 16: « Transiens autem per te, vidi te conculcari in sanguine tuo etc. » *Et in aquam non inferes illud.* Job 38: « Accinge « sicut vir lumbos tuos: interrogabo te, responde « mihi. Ubi eras quando ponebam fundamenta terrae? etc. » Et quia per facta prophetarum, et non solum per verba divina mystice exprimuntur: unde dicitur Oseae 12: « In manibus prophetarum « assimilatus sum: » ponitur etiam praecepti impletio, *Possedi*; in quo notatur prophetae obedien-

tia. Gen. 6: « Noe vir justus atque perfectus fuit « in generationibus suis, cum Deo ambulavit, etc. » Secundo significatur populi repulsio: « Et factus « est sermo Domini ad me secundo dicens. » *Tolle*, a te; sic abjiciam populum a me: *vade ad Euphratem*, per quem significatur potentia Assyriorum et Chaldaeorum, per quos captivatus est populus. Isa. 8: « Adducet super eos Dominus aquas fluminis « fortes et multas, regem Assyriorum, et omnem « gloriam ejus. Et ascendet super omnes rivos ejus, « et fluet super universas ripas ejus, et ibit per « Judam inundans, et transiens usque ad collum « veniet. » *Absconde:* sic populus, quasi aquis absconsus, absorbebitur: infra 51: « Absorbuit me, quasi « draco replevit ventrem suum teneritudine mea, et « ejecit me, » *in foramine*, ne cum aqua defluat; in quo significatur quod de populo reliquiae futurae essent, et non totus periret. Supra 4: « Consummationem autem « non faciam. » Tertio significatur populi reductio: ubi primo significatur ipsa reductio: *Et factum est post dies plurimos*, ad significandum quod multis annis in captivitate erunt. Infra 29: « Cum coeperint impleri « in Babylone septuaginta anni, visitabo vos, et « suscitabo super vos verbum meum bonum, ut « reducam vos ad locum istum. » *Tolle inde*: sic ego reducam populum. Ezech. 36: « Tollam quippe « vos de gentibus, et congregabo vos de universis « terris, et adducam vos in terram vestram. » Secundo significatur populi dispositio: *Et ecce computruerat*: sic populi potentia, et pulchritudo consumpta erat. Ezech. 15: « Numquid utile erit ad « opus? Etiam cum esset integrum non erat aptum « ad opus, quanto magis cum illud ignis devoraverit, et combusserit, nihil ex eo fiet operis? »

2. Hic ponitur similitudinis adaptatio: et circa hoc duo facit. Primo adaptat similitudinem quantum ad poenam: *Si putrescere faciam*, ut omnis vigor, et decor pertranseat. Joel. 1: « Computrescent jumenta in stercore suo. » Et quantum ad poenae causam, scilicet inobedientiam, *Populum justum*. Exod. 33: « Dixit Dominus ad Moysen: « Loquere filiis Israel. Populus durae cervicis « es etc. » *Et erunt sicut lumbare*. Isa. 30: « Comminuetur sicut conteritur lagena figuli contritione pervalida. » Et quantum ad divinae familiaritatis gratiam: *Sicut enim adhaeret lumbare ad lumbos viri, sic agglutinavi mihi omnem domum Israel*. Deuter. 30: « En Domini Dei tui caelum « est, et caelum caeli, terra, et omnia quae in ea « sunt, tamen patribus tuis conglutinatus est Do- « minus, et amavit eos, elegitque semen eorum « post eos; idest vos de cunctis gentibus, si- « cut hodie comprobatur. » Secundo prosequitur specialiter poenae ordinem: *Dices ergo*: et circa hoc duo. Primo ostendit imminens periculum, ponens exemplum: *Omnis lagunculo*, idest quilibet de populo, *implebitur vino* (1), tribulationis. Isa. 41: « Triturabis montes, et comminues, « et quasi pulverem tolles. » Exempli contemptum, *Et dicent*. Job 12: « Quis enim haec quae nostis « ignorat? » Et ipsius expositionem: *Et dices ad vos* quantum ad cordis caecitatem, *Ebrietate* (2) ut quid agant ignorent. Isa. 29: « Fluctuamini, et « vacillate, inebriamini, et non a vino, etc. » Et quantum ad captivitatem, *Et dispergam*, ne se mutuo consolentur. Oseae 13: « Consolatio abscon- « dita est ab oculis meis, quia ipse inter fratres « dividet. » Quantum ad sententiae severitatem: *Non parcam et non concedam*, quasi ad movendum eos, quia obstinati vel convincendum, quia aperte mali. Prov. 6: « Zelus, et furor viri non parcet in die « vindictae, nec acquiescet cujusquam precibus, nec « suscipiet pro redemptione dona plurima. » Secundo dat eis utile consilium ad evadendum, ut scilicet humilientur, *Audite*; et primo ad totam plebem proponens consilium contra superbiae vitium: *Nolite elevari*, per superbiam. *Locutus est*, hoc consilium, vel poenas quas praedixi. Psal. 74: « Nolite extollere in altum cornu vestrum, nolite « loqui adversus Deum (1) iniquitatem: » et contra Dei praeceptum: quae sunt initia omnis peccati: *Date Domino Deo vestro gloriam*. Deuteronom. 32: « Date magnificentiam Deo nostro: Dei perfecta « sunt opera et omnes viae ejus judicia. » Resumens imminens periculum caecitatis cordis, *Antequam contenebrescat*, (2) idest, antequam superveniant vobis tribulationes, in quibus nesciatis quid facere. Joan. 12: « Ambulate dum lucem habetis, « ut non tenebrae vos comprehendant. » Captivitatis: *Antequam offendant*, ducti in captivitatem, *ad montes caliginosos*, scilicet Babyloniae propter altitudinem, vel ex defectu visus, vel ex multitudine vaporum. Isa. 13: « Super montem caliginosum levate signum, exaltate vocem etc. » Et sententiae severitatis: *Expectabitis lucem*, idest divinam consolationem, et non habebitis (3). Supra 8: « Expectavimus pacem, et non erat bonum; tem- « pus medelae, et ecce formido. » Et designans poenam contra consilii contemptum, ponens prophetae compassionem: *Quia si non audieritis, in abscondito plorabit anima vestra*; quasi, ne offendantur victores. Isa. 22: « Recedite a me, amare flebo. « Nolite incumbere ut consolemini me super va- « stitate filiae populi mei. » Ezech. 24: « Non « plangetis neque flebitis; sed tabescetis in iniqui- « tatibus vestris. » Et compassionis rationem: *Plorans plorabit, et deducet oculus meus lacrymas, quia captus est grex Domini*. Infra 50: « Grex perditus factus est « populus meus, pastores eorum seduxerunt eos, fece- « runtque vagari in montibus. » Secundo dat idem consilium ad regem, invitans ad humilitatem, *Hic regi*, scilicet Jeconiae, *et dominatrici*, scilicet matri ejus, quia cum matre se tradidit Nabuchodonosor. 4 Reg. penul.: *Sedete in terra*, in signum humilitatis. Isa. 47: « Descende, sede in pulvere virgo filia Babylon, « sede in terra. » Et assignat rationem ex regni amissione: *Quoniam de capite descendit corona*. Thren. ult.: « Cecidit corona capitis nostri. » Ex urbium obsidione: *Civitates austri*, quia sors Judae ad austrum erat. Josue 15: « Qui aperiat, » obsidionem solvens, scilicet Aegyptius. Et ex populi captivitate, *Translata est*. Thren. 1. « Migravit Ju- « das propter afflictionem, et multitudinem servi- « tutis, habitavit inter gentes, nec invenit requiem. » Tertio ponit idem consilium ad regiam civitatem: et primo inducit ad humilitatem; secundo miratur obstinationem, ibi, *Vae tibi Jerusalem*. Inducit autem ad humilitatem ex quatuor. Primo ex hostium potestate, proponens hostium potentiam, *Levate*, per considerationem, *qui venitis ab aquilone*, contra fortes. Supra 6: « Ecce populus venit de terra

(1) Al. *viro*.
(2) Al. *ebrietates*.

(1) *Al.* eum.
(2) Al. *tenebrae*.
(3) *Al.* habetis.

« aquilonis, gens magna consurget a finibus terrae. » Et excludens subditorum fiduciam: *Ubi est grex?* quasi multitudo populi quae tibi erat subjecta; quasi dicat: Civitas regalis et sacerdotalis non poterit tibi prodesse. Ezech. 34: « Ecce ego ipse super pastores. Requiram gregem meum de manu eorum, et cessare faciam eos, ut ultra non pascant gregem meum, nec pascant amplius pastores semetipsos; et liberabo gregem meum de ore eorum, et non erit ultra eis in escam. » Et assignans causam quare in manus hostium tradatur, tollens excusationem, *Quid dices?* ad excusationem tui. Job 9: « Si voluerit contendere cum eo, non poterit respondere ei. » Et assignans rationem, *Tu enim docuisti*, dum eos in auxilium tuum vocans, conditiones tuas eos scire fecisti. Supra 2: « Insuper malitias tuas docuisti vias tuas. » Vel tangit ostensionem thesauri ab Ezechia factam nuntiis regis Babylonis. Isa. 39. Secundo ex dolorum afflictione, comminans dolorem: *Numquid non dolores apprehendent te?* Supra 4: « Vocem quasi parturientis audivi, angustias ut puerperae. Et assignans rationem ex peccatorum multitudine: *Quia si dixeris in corde tuo: Quare venerunt mihi haec?* in poenam. *Verecundiora*, turpissima peccata, *plantae* affectiones. Job 22: « Propter malitiam tuam plurimam, et infinitas iniquitates tuas. » Vel tangit hic quod ducti sunt in captivitatem pedites, et etiam in transitu fluviorum oportebat eos membra turpia denudare, et nudi pedes; et ideo plantae eorum polluebantur luto et pulvere. Isa. 47: « Denuda turpitudinem tuam, discooperi humerum, revela crura, transi flumina; revelabitur ignominia tua, et videbitur opprobrium tuum. » Et ex peccantium (1) obstinatione: *Si immutare*; quasi dicat, difficiliter potestis converti, *Aethiops*, propter naturalem infectionem peccati, *pardus*, propter dolositatem, vel diversitatem peccatorum, *cum didiceritis*, propter consuetudinem. Prov. 22: « Proverbium est: Adolescens juxta viam suam, et cum senuerit non recedat ab ea. » Tertio inducit ad humilitatem ex futura captivatione, comminans captivitatis dispersionem: *Et disseminabo*. Psal. 82: « Deus meus, pone illos ut rotam, et sicut stipulam ante faciem venti. » Et Psal. 58: « Disperge illos in virtute tua. » Et assignat rationem: *Haec sors tua*, tibi pro peccatis tuis debita, *in mendacio*. Isa. 27: « In mensura contra mensuram, cum abjecta fuerit judicabit eam; etc. » Quarto ex peccatorum revelatione. Et primo ponit comminationem: *Et ego nudavi*, turpitudinem peccatorum tuorum, *contra faciem*, ut temetipsam (1) recognosceres. *Et apparuit*, etiam aliis. Ezech. 16: « Nudabo ignominiam tuam coram eis, et videbunt omnes turpitudinem tuam. » Et assignat rationem: *Super colles in agro vidi abominationes tuas;* quasi dicat: Quia publice peccasti, publice punieris. Supra 2: « In omni colle sublimi, et sub omni ligno frondoso tu prosternebaris meretrix. » Ultimo admiratur obstinationem: *Vae tibi. Usquequo post me*, venis (2) vel post me ambulare te jactas? Psal. 4: « Filii hominum usquequo gravi corde, ut quid diligitis vanitatem, et quaeritis mendacium? »

Nota, quod vinum mystice aliud est bonum, aliud malum. Est enim bonum vinum sapientiae contemplationis. Prov. 9: « Bibite vinum quod miscui vobis. » Divini amoris. Cant. 8: « Dabo tibi poculum ex vino condito (3) et mustum malorum granatorum meorum. » Compunctionis. Psal. 59: « Potasti nos vino compunctionis. » Est autem vinum malum fraudulentae deceptionis. Deut. 32: « Fel draconum vinum eorum, venenum aspidum insanabile. » Carnalis delectationis. Apoc. 18: « De vino irae fornicationis ejus biberunt omnes gentes, et reges terrae cum illa fornicati sunt. » Divinae indignationis. Apoc. 14: « Si quis adoraverit bestiam, et imaginem ejus, et acceperit characterem in fronte sua, aut in manu sua; hic bibet de vino irae Dei, quod mixtum est mero in calice irae ipsius. »

Item notandum, quod Spiritus Sanctus dicitur auster propter calorem. Job. 37: « Nonne vestimenta tua calida sunt, cum perflata fuerit terra austro? » Propter splendorem. Habac. 3: « Deus ab austro veniet, et sanctus de monte Pharam. Operuit caelos gloria ejus. » Propter volatus elevationem. Job. 39: « Numquid per sapientiam tuam plumescit accipiter, expandens alas suas ad austrum? » Propter pluviarum multiplicationem. Psal. 125: « Converte Domine, captivitatem nostram, sicut torrens in austro. » Propter arborum fructificationem. Cant. 4: « Veni auster, perfla in hortum meum, et fluent aromata illius. »

(1) *Al.* et expectantium.

(1) *Al.* temetipsum.
(2) *Al.* venias.
(3) *Al.* conditum.

CAPUT DECIMUMQUARTUM.

1. Quod factum est verbum Domini ad Jeremiam de sermonibus siccitatis. Luxit Judaea, et portae ejus corruerunt, et obscuratae sunt in terra, et clamor Jerusalem ascendit. Majores miserunt minores suos ad aquam; venerunt ad hauriendum, non invenerunt aquam, reportaverunt vasa sua vacua: confusi sunt, et afflicti, et operuerunt capita sua. Propter vastitatem terrae, quia non venit pluvia in terram, confusi sunt agricolae, operuerunt capita sua. Nam et cerva in agro peperit, et reliquit: quia non erat herba. Et onagri steterunt in rupibus, traxerunt ventum quasi dracones, defecerunt oculi eorum, quia non erat herba.

2. Si iniquitates nostrae responderint nobis, Domine, fac propter nomen tuum, quoniam multae sunt aversiones nostrae. Tibi peccavimus, expectatio Israel, salvator noster in

tempore tribulationis. Quare quasi colonus futurus es in terra, et quasi viator declinans ad manendum? Quare futurus es velut vir vagus, et fortis qui non potest salvare? Tu autem in nobis es, Domine, et nomen tuum invocatum est super nos, ne derelinquas nos. Haec dicit Dominus populo huic, qui dilexit movere pedes suos, et non quievit, et Domino non placuit: Nunc recordabitur iniquitatum eorum, et visitabit peccata eorum. Et dixit Dominus ad me: Noli orare pro populo isto in bonum. Cum jejunaverint, non exaudiam preces eorum; et si obtulerint holocaustomata, et victimas, non suscipiam ea: quoniam gladio, et fame, et peste ego consumam eos.

3. Et dixi: A, a, a, Domine Deus. Prophetae dicunt eis: Non videbitis gladium, et fames non erit in vobis; sed pacem veram dabit vobis in loco isto. Et dixit Dominus ad me: Falso prophetae vaticinantur in nomine meo. Non misi eos, et non praecepi eis neque locutus sum ad eos. Visionem mendacem, et divinationem fraudulentam, et seductionem cordis sui prophetant vobis. Idcirco haec dicit Dominus de prophetis qui prophetant in nomine meo, quos ego non misi, dicentes: Gladius, et fames non erit in terra hac: in gladio et fame consumentur prophetae illi, et populi quibus prophetant, erunt projecti in viis Jerusalem prae fame, et gladio, et non erit qui sepeliat eos: ipsi, et uxores eorum, filii, et filiae eorum: et effundam super eos malum suum. Et dices ad eos verbum istud: Deducant oculi mei lacrymam per noctem et diem, et non taceant: quoniam contritione magna contrita est virgo filia populi mei, plaga pessima vehementer. Si egressus fuero ad agros, ecce occisi gladio; et si introjero in civitatem, ecce attenuati fame. Propheta quoque, et sacerdos abjerunt in terram quam ignorabant.

4. Numquid projiciens abjecisti Judam, aut Sion abominata est anima tua? Quare ergo percussisti nos, ita ut nulla sit sanitas? Expectavimus pacem, et non est bonum; et tempus curationis, et ecce turbatio. Cognovimus, Domine, impietas nostras, iniquitates patrum nostrorum, quia peccavimus tibi. Ne des nos in opprobrium propter nomen tuum, neque facias nobis contumeliam solii gloriae tuae: recordare ne irritum facias foedus tuum nobiscum. Numquid sunt in sculptilibus gentium qui pluant; aut caeli possunt dare imbres, nisi tu volueris? Nonne tu es Dominus Deus noster, quem expectavimus? Tunc enim fecisti omnia haec.

1. Hic incipit propheta interponere orationem suam pro eis ad Deum, ut in aliquo misericordiam consequantur, saltem post aliqua flagella. Et dividitur in duas partes. In prima ponitur quaedam disceptatio prophetae cum Domino, ad impetrandum, postmodum in secunda (1) ponitur finalis determinatio, cap. 15: « Et dixit Dominus ad me, etc. » Circa primum duo. In prima ponitur populi afflictio, quae est orationis occasio; in secunda ponitur prophetae cum Deo disceptatio, ibi, *Si iniquitates nostrae.* Circa primum duo. Primo ponit prophetiae titulum, hoc est *verbum*, interioris revelationis, *quod factum est de sermonibus*, exterius annuntiandis, *siccitatis*, quae imminente captivitate eis supervenit. Vel *de sermonibus siccitatis*, idest de siccitate sermonibus digna. Secundo prosequitur siccitatis incommodum: et primo quantum ad afflictionem hominum, quantum ad potus penuriam, ponens tristitiam: *Luxit Judaea*, afflicta siti. Isa. 24: « Luxit vindemia, et infirmata est vitis, et ingemuerunt omnes qui laetabantur corde. » *Hortae*, judices qui in portis sedebant, *corruerunt*, a pristina laetitia, *obscuratae sunt*, idest iuvolutae tenebris tribulationis. Thren, 2: « Defixae sunt in terra portae ejus, perdidit, et contrivit vectes ejus. » Vel quia prae nimia siccitate muri dissolvebantur, et ita cadentibus portis, propter aquae defectum reparari non poterant. *Clamor*, conquestionis et planctus. Isa. 24: « Clamor erit super vino in plateis, deserta est omnis laetitia, translatum est gaudium terrae. » Et assignat tristitiae causam: *Majores miserunt minores suos ad aquam.* Isa. 41: « Egeni et pauperes quaerunt aquas, et non sunt, lingua eorum siti aruit. » Et quantum ad sterilitatem terrae, plagam in possessionibus: *Confusi sunt, et afflicti, et operuerunt capita sua*, in signum confusionis. Supra 12: « Confundemini a fructibus vestris propter iram furoris Domini. » Et in cultoribus: *Quia non venit.* Joel. 1: « Confusi sunt agricolae, ululaverunt vinitores super frumento et hordeo, quia periit messis agri, vinea confusa est, et ficus elanguit. » Secundo ponit afflictionem sylvestrium animalium, quantum ad cervos: *Nam et cerva in agro peperit, et reliquit*; quae multum circa custodiam filiorum sollicitatur. Job. 39: « Numquid nosti tempus partus ibicum in petris, vel parturientes cervas observasti? » Et quantum ad onagros, *Et onagri*, qui tamen diu sitim sustinent: Psalm. 103: « Expectabunt onagri in siti sua: » *in rupibus*, in quibus magis stat ventus, *traxerunt*, in sitis refrigerium, *quasi dracones*, qui propter sitim ventum trahunt. Supra 2: « Onager assuetus in solitudine, in desiderio animae suae attraxit ventum amoris sui. »

2. Hic incipit orare ad Deum pro populo: et primo inducit argumentum misericordiae ex divina conditione; secundo ex prophetarum praenuntiatione, ibi: *Et dixi A, a, a*; tertio, ex pristina populi dilectione, ibi, *Numquid projiciens abjecisti Judam?* Circa primum duo. Primo ponit prophetae orationem, in qua proponit tria, misericordiam confitens: *Si iniquitates nostrae responderint*, in poenam. Isa. 59: « Multiplicatae sunt iniquitates nostrae coram te, et peccata nostra responderunt nobis etc. » Ps. 45: « Adjutor in tribulationibus quae invenerunt nos nimis. » Deinde proponit constantiam: *Quare quasi colonus futurus es in terra?* ac si dicat: Indignum constantiae tuae est ut vineam tuam relinquas, quasi colonus alienum agrum, *quasi viator*, domum tuam, quasi viator nocturnum hospitium. *Quare futurus es quasi vir vagus?* hereditatem tuam, quasi homo vagus, et indeterminatae mansionis, proprium habitaculum. Supra 12: « Reliqui domum meam dimisi hereditatem meam. » Proponit etiam potentiam: *Et fortis qui non potest salvare* (2); quasi dicat: Indecens est potentiae tuae ut non salves quos semel in protectionem suscepisti. Num. 14: « Dicent Aegyptii: Non poterat introducere populum in terram pro qua juraverat: » ideirco occidit eos in solitudine. Et proponit ei debitam esse illorum curam: *Tu autem in nobis*, quasi in hereditate, *et nomen tuum*, sicut sub nomine regis, subditi defenduntur. 2 Corinth. 6: « Inhabitabo in illis, et inambulabo inter eos, et ero illorum Deus, et ipsi erunt mihi populus. » Et concludit: *Ne derelinquas nos*, ne tua constantia et potentia blasphemetur. Psalm. 26: « Ne derelinquas me, Domine, neque despicias me, Deus salutaris meus. » Secundo ponitur Domini responsio: *Haec dicit Dominus.* Et primo proponit culpam: *Qui dilexit movere pedes*, affectus, propter inconstantiam in bono, et de malo in malum. Prov. 7: « Mulier vaga, quietis impatiens, nec valens in domo consistere pedibus suis. » Vel mittens in Aegyptum pro auxilio. Isa. 30: « Aegyptus frustra et vane auxiliabitur. Ideo clamavi super hoc: Superbia tantum

(1) *Al.* ad impetrandum post modum. In secunda.

(1) Al. *et ut vir.*

« est; quiesce. » Secundo comminatur poenam: *Tunc recordabitur*, poenam inferens. Psal. 88: « Visitabo in virga iniquitates eorum, et in verberibus peccata eorum. » Tertio excludit remedia: et primo orationum. *Et dixit Dominus: Noli orare pro populo isto in bonum.* Supra 7: « Tu « ergo noli orare pro populo hoc, nec assumas « pro eis laudem et orationem, et non obsistas « mihi: quia non exaudiam te. » Secundo jejunii, *Cum jejunaverint.* Isa. 58: « Quare jejunavimus, « et non aspexisti; humiliavimus animas nostras, « et nescisti? » Tertio sacrificii. *Si obtulerint*, Malach. 1: « Non est mihi voluntas in vobis, dicit « Dominus exercituum, et munus non suscipiam « de manu vestra. »

3. Hic sumit argumentum a prophetarum praenuntiatione: et primo ponitur prophetae allegatio, *A, a, a*, pro triplici poena, quam immediate tetigerat. *Prophetae*, falsi, *pacem veram*, diuturnam, et non simulatam ab hostibus. Supra 4: « Ergo ne « decepisti populum istum, et Jerusalem dicens: « Pax erit vobis? et ecce pervenit gladius usque « ad animam. » Secundo ponitur Domini responsio: *Et dixit Dominus.* Et primo ostendit prophetarum falsitatem quantum ad actionem quam assumunt: *Non misi*, ad exequendum, *non praecepi*, injungendo officium, *neque locutus sum*, inspirando prophetiae donum. Infra 23: « Non mittebam pro« phetas, et ipsi currebant; non loquebar ad eos, « et ipsi prophetabant. » Et quantum ad pacem quam praedicabant: *Visionem mendacem, seductionem cordis*, idest verba excogitata ad seducendum. Ezech. 13: « Vident vana, et divinant mendacium, dicen« tes, Ait Dominus, cum Dominus non miserit eos. » Secundo comminatur poenam tam prophetis praedicantibus, quam populo credenti: *Ideo haec dicit Dominus.* Isa. 9: « Erunt qui beatificant populum « istum seducentes, et qui beatificantur praecipi« tati. » Tertio annuntiatur populo prophetae compassio: *Et dices ad eos: Deducant oculi mei* (vel *vestri*) *lacrymam.* Et sic indicitur planctus poenitentiae. Thren. 2: « Deduc quasi torrentem lacry« mas. » Cujus ratio assignatur: *Quoniam contritione*, propter multitudinem occisorum, *pessima* propter incorrigibilitatem, *vehementer*, propter continuitatem. Isa. 30: « Comminuam eos sicut con« teritur lagena figuli, contritione pervalida. » Et assignat contritionis modum, quantum ad poenam occisionis: *Si egressus*, foris, *et si introiero*, per considerationem. Thren. 1: « Foris interficiet eos « gladius, et intus pavor, juvenem simul, et vir« ginem, lactentem cum homine sene. » Quantum ad captivitatem, *Propheta quoque.* Supra 9: « Dis« perdam eos in gentibus, quas non noverunt ipsi, « et patres eorum. »

4. Hic sumit argumentum ex pristina populi dilectione: et circa hoc tria. Primo miratur dilecti populi repulsionem, admirans odium: *Numquid projiciens abjecisti Judam?* quasi dicat, mirum videtur. Thren. ult.: « Sed projicens repulisti nos, iratus « es contra nos vehementer. » *Ut nulla sit sanitas.* Isa. 14: « Plaga insanabili subjicientem in « furore gentes. » Secundo ponit recognitionem poenae, *Expectavimus.* Supra 8: « Expectavimus « pacem, et non erat bonum; tempus medelae, et « ecce formido. » Et culpae, *Cognovimus.* Psalm. 50: « Iniquitatem meam ego cognosco, et pecca« tum meum contra me est semper. » Tertio ponitur petitio: *Ne nos des.* Psal. 43: « Posuisti nos « opprobrium vicinis nostris, subsannationem et « derisum his qui in circuitu nostro sunt » Quarto petitionis ratio ex templi sanctitate. *Solii gloriae*, scilicet propitiatorii, et arcae, in quibus gloriosum te miraculis, et revelationibus ostendisti. Infra 17: « Solium gloriae altitudinis a principio, locus sanc« tificationis nostrae, expectatio Israel. » Et idolorum debilitate: *Numquid sunt in sculptilibus gentium qui pluant; aut caeli possunt dare imbres*, per se quasi causae primariae? Job 3: « Quis est « pluviae pater, aut quis genuit stillas roris? » Ex Dei potestate: *Nonne tu es Dominus Deus noster? Fecisti haec*, pluvias, et omnia hujusmodi. Supra 10: « Ad vocem suam dat multitudinem aquarum « in caelo, et elevat nebulas ab extremitatibus « terrae. »

Notandum, quod quaedam est pax falsa. Sapien. 14: « In magno viventes inscientiae bello, tot et « tam magna mala pacem appellant. » Quaedam fraudulenta. Psal. 27: « Qui loquuntur (1) pacem « cum proximo, mala autem in cordibus eorum. » Quaedam transitoria. 1 Thess. ult.: « Cum enim « dixerint, pax et securitas, tunc repentinus eis « superveniet interitus. »

Item notandum, quod mystice triplex est solium. Quoddam est solium gloriae; et hoc quadrupliciter, scilicet naturae sublimitate. Isa. 6: « Vide Dominum « sedentem super solium excelsum et elevatum, et « plena erat omnis terra majestate ejus. » Pacis tranquillitate. Supra 3: « Vocabunt Jerusalem solium « Domini, et congregabuntur ad eam omnes gen« tes in nomine Domini in Jerusalem etc. » Scientiae profunditate. Ezech. 10: « Et vidi, et ecce in fir« mamento quod erat super caput Cherubin quasi « lapis zaphirus, et quasi species similitudinis solii « apparuit super eum. » Durationis aeternitate. Thren. ult.: « Tu autem, Domine, in aeternum « permanebis, solium tuum in generationem et « generationem. » Aliud est solium clementiae, praeparantis ad Dei obedientiam. Isa. 22: « Figam « illum paxillum in loco fideli, et erit in solium « gloriae domui patris sui; et suspendam super eum « omnem gloriam patris sui. » Ad justitiae sententiam. Prov. 16: « Justitia firmatur solium regis. » Ad proximorum misericordiam. Isa. 16: « Et prae« parabitur in misericordia solium, et sedebit su« per eum in veritate in tabernaculo David. » Ad humilitatis gratiam. Ezech. 43: « Locus solii mei, « et locus vestigiorum meorum, ubi habito in me« dio filiorum Israel in aeternum. » Quoddam vero est solium justitiae praeparantis ad disceptandum. Job 13: « Quis mihi tribuat ut cognoscam, et in« veniam illum, et veniam usque ad solium ejus? » Ad malum (2) corrigendum. Prov. 20: « Rex, qui « sedet in solio judicii, dissipat omne malum in« tuitu suo. » Ad incorrigibiles condemnandum. 3 Reg. ult.: « Vidi Dominum sedentem super so« lium suum, et omnem exercitum caeli assisten« tem ei a dextris et a sinistris. » Ad bonos defendendum. Isa. 9: « Super solium David, et su« per regnum ejus sedebit, ut confirmet illud, et « corroboret in judicio, et justitia, amodo et usque « in sempiternum. »

(1) *Al.* loquitur.
(2) *Al.* mala.

CAPUT DECIMUMQUINTUM.

1. Et dixit Dominus ad me: Si steterint Moyses, et Samuel coram me, non est anima mea ad populum istum Ejice illos a facie mea, et egrediantur. Quod si dixerint ad te, Quo egrediemur? dices ad eos Haec dicit Dominus: Qui ad mortem, ad mortem; et qui ad gladium, ad gladium: et qui ad famem, ad famem; et qui ad captivitatem, ad captivitatem Et visitabo super eos quatuor species, dicit Dominus: gladium ad occisionem, et canes ad lacerandum, et volatilia caeli, et bestias terrae ad devorandum, et dissipandum: et dabo eos in fervorem universis regnis terrae, propter Manassem filium Ezechiae regis Juda, super omnibus quae fecit in Jerusalem.

2. Quis enim miserebitur tui Jerusalem; aut quis contristabitur pro te; aut quis ibit ad rogandum pro pace tua? Tu dereliquisti me, dicit Dominus, retrorsum abiisti. Et extendam manum meam super te, et interficiam te. Laboravi rogans. Et dispergam eos ventilabro in portis terrae Interfeci, et perdidi populum meum; et tamen a viis suis non sunt reversi. Multiplicatae sunt mihi viduae ejus super arenam maris. Induxi eis super matrem adolescentis vastatorem meridie: misi super civitates repente terrorem. Infirmata est quae peperit septem, defecit anima ejus. Occidit ei sol, cum adhuc esset dies: confusa est, et erubuit. Et residuos ejus in gladium dabo in conspectu inimicorum eorum, ait Dominus.

3. Vae mihi, mater mea. Quare genuisti me virum rixae, virum discordiae in universa terra? Non foeneravi nec foeneravit mihi quisquam. Omnes maledicunt mihi. Dicit Dominus: Si non reliquiae tuae in bonum, si non occurri tibi in tempore afflictionis, et in tempore tribulationis adversum inimicum. Numquid foederabitur ferrum ferro ab aquilone, et aes? Divitias tuas. et thesauros tuos in direptionem dabo gratis in omnibus peccatis tuis, et in omnibus terminis tuis. Et adducam inimicos tuos de terra quam nescis: quia ignis succensus est in furore meo, et super vos ardebit.

4. Tu scis, Domine, recordare mei, et visita me, et tuere me ab his qui persequuntur me. Noli in patientia tua suscipere me. Scito quoniam sustinui pro te opprobrium. Inventi sunt sermones tui, et comedi eos; et factum est mihi verbum tuum in gaudium, et in laetitiam cordis mei: quoniam invocatum est nomen tuum super me. Dominus Deus exercituum. Non sedi in concilio ludentium, et gloriatus sum a facie manus tuae. Solus sedebam, quoniam comminatione replesti me. Quare factus est dolor meus perpetuus, et plaga mea desperabilis renuit curari? Facta est mihi quasi mendacium aquarum infidelium.

5. Propter hoc haec dicit Dominus: Si converteris, convertam te, et ante faciem meam stabis: et si separaveris pretiosum a vili, quasi os meum eris. Convertuntur ipsi ad te, et tu non converteris ad eos. Et dabo te populo huic in murum aereum fortem, et bellabunt adversum te, et non pravalebunt: quia ego tecum sum, ut salvem te, et eruam te, dicit Dominus. Et liberabo te de manu pessimorum, et redimam te de manu fortium.

1. Hic ponitur finalis et sententialis repulsio orationis prophetae pro populo: et primo ponitur orationis repulsio; secundo ostenditur populi obstinatio, quae, est causa hujus, cap. 17: « Peccatum Juda scriptum est stylo ferreo in ungue « adamantino. » Circa primum duo. Primo interdicit prophetae ne pro populo oret; secundo praecipit ut eorum, quasi excommunicatorem, consortium vitet, cap. 16: « Et factum est verbum « Domini ad me dicens. » Circa primum duo. Primo ponitur repulsio orationis prophetae pro populo orantis; secundo quasi desperans de salute populi, pro seipso orationem fundit, ibi, *Vae mihi, mater mea*. Circa primum duo. Primo repellitur oratio; secundo ponitur repulsionis ratio: *Quis enim miserebitur tui, Jerusalem?* Circa primum duo. Primo ponitur repulsio orationis: *Si sterint Moyses et Samuel*, qui efficaces fuerunt in orando, eo quod de populo soliciti et pro inimicis exoraverunt. De Moyse habetur Exod. 22: « De Samuele I Reg. 12. *Anima*, affectus; ac si dicat: Non est ex defectu orantis quod oratio non exauditur, sed ex defectu populi pro quo oratur. Ezech. 14: « Et si « fuerint tres viri isti in medio ejus, Noe, Daniel « et Job, ipsi in justitia sua liberabunt animas « suas. » Et infra (ibidem): « Et si fuerint tres « viri in medio ejus, non liberabunt filios, neque « filias; sed ipsi soli liberabuntur. » Secundo repulsio gentis, pro qua orabatur, et primo quantum ad terminum a quo: *Ejice*, ostende ejectos esse, *a facie*. ut me non videant, et mea praesentia non defendantur. Genes. 4: « Ecce ejicis me hodie a « facie terrae, et a facie tuo abscondar, etc. » Secundo quantum ad terminum ad quem, ponens quadruplex periculum: *Quod si dixerint ad te, Quo egrediemur? dices ad eos . . . Qui ad mortem, ad mortem*, pestilentiae; quasi dicat: Diversi his diversis poenis subjacebunt. Ezech. 5: « Tertia « pars tui peste morietur, et fame consumetur in « medio tui; et tertia pars tui in gladio cadet in « circuitu tuo; tertiam vero partem tui in o- « mnem ventum dispergam, et gladium evagina- « bo post eos. » Et excludit consolationis remedium, sepulturae contra mortuos: *Et visitabo quatuor species*, dictas, scilicet mortem, gladium, famem et captivitatem (1). Et superaddam canes. Supra 7: « Erit morticinum populi hujus in ci- « bum volucribus caeli, et bestiis terrae; et non « erit qui abigat. » Et misericordiae quantum ad captivos: *Et dabo eos in fervorem*, idest in fervens odium, *propter Manassem*, qui multa mala fecit, 4 Regum 21. Unde eodem 23: « Verumtamen « non est aversus Dominus ab ira furoris sui « magni, quo iratus est furor ejus contra Judam, « propter irritationes quibus provocaverat eum Ma- « nasses. » Punitur autem populus pro peccatis regis, tum quia malus pro peccatis populi regnare permittitur. Job 34: « Qui regnare facit homi- « num hypocritam propter peccata populi: » tum quia populus sequitur peccata regis. Eccl. 10: « Qualis rector civitatis, tales et inhabitantes « in ea. » Proverb. 29: « Princeps qui libenter « audit verba mendaci, omnes ministros suos ha- « bet impios. »

2. Hic assignatur repulsionis ratio: et primo ponitur quaestio admirationis: et excluditur primo misericordia judicis: *Quis miserebitur?* secundo satisfactio alicujus compatientis: *Aut quis contristabitur?* tertio oratio mediatoris alicujus: *Aut quis ibit ad rogandum?* ex quo Deus repulit, et in tot peccatis es. Oseae 1: « Voca nomen ejus absque mi- « sericordia: quia non addam ultra misereri domui

(1) *Al.* scilicet gladium etc.

« Israel; sed oblivione obliviscar eorum. » Secundo assignat rationem repulsionis: et primo ex ingratitudine, ponens culpam: *Tu dereliquisti.* Isa. 1: « Dereliquerunt Dominum, blasphemaverunt Sanctum Israel, abalienati sunt retrorsum. » Et poenam: *Et extendam manum meam super te.* Isa 9: « In omnibus his non est aversus furor ei « ejus; sed adhuc manus ejus extenta. » Secundo ex obstinatione: et primo quia non flectuntur precibus, ponens culpam, *Laboravi rogans*; quasi dicat: Toties rogavi ut converteremini; quasi dicat Laborassem, si possibile fuisset. Isa. 43: « Servire « me fecisti in peccatis tuis, praebuisti mihi labo- « rem in iniquitatibus tuis. » Et poenam: *Et disperdam eos ventilabro*, exercitu Chaldaeorum, quasi paleas de aerea, *in portis terrae*, idest usque ad extrema terrae: porta enim est extrema pars domus, vel civitatis. Luc. 3: « Cujus ventilabrum « in manu ejus, et purgabit aream suam, et con- « gregabit triticum in horreum suum, paleas autem « comburet igni inextinguibili. » Secundo quia non corriguntur flagellis: et primo ponit duritiam, ponens flagella in generali: *interfeci et perdidi*, captivando. Supra 2: « Frustra percussi filios ve- « stros; disciplinam non receperunt. » Et in speciali quantum ad mulieres, quae sunt magis miserabiles et flebiles in amissione virorum: *Multiplicatae sunt mihi viduae ejus super arenam*, hyperbolice; quasi dicat, innumerabiles. Isa. 9: « Pu- « pillorum ejus, et viduarum non miserebitur. » Et in amissione filii (1) unigeniti: *Et induxi vastatorem*, interfectorem filii, *meridie*, in quo potentia hostium, qui non ex insidiis, sed aperte pugnant, *repente*, in quo impotentia ad resistendum, quia non praecaverunt. Isa. 30: « Subito dum « non speratur, veniet contritio ejus, etc. » Et etiam quantum ad mortem plurium filiorum simul, ponens mortem prolis, *Infirmata* filiis orbata, qui fortitudo sunt (2) matris. 1 Reg. 2: « Donec ste- « rilis peperit plurimos, et quae multos habebat « filios, infirmata est » Et tristitiam matris: *Defecit anima*, propter mentis stuporem. *Occidit ei sol*, laetitiae, propter tristitiae dolorem, quae obscurum facit cor, *confusa*, intus, *erubuit*, extra, deficiente hoc in quo gloriabatur. Amos 8: « Oc- « cidet sol meridie, et tenebrescere faciam terram « in die luminis. » Secundo comminatur poenam, *Et residuo* (3), scilicet a praedictis flagellis. Deut. 28: « Tradet te Dominus corruentem ante hostes « tuos, et per unam viam egredieris contra eos, « et per septem fugiet, et dispergeris per omnia « regna terrae. »

3. Hic propheta quasi desperans de populo, erat pro seipso. Et primo ponitur ipsius conquestio, propones adversariorum discordiam; *Vae mihi*; idest, imminet ex hoc quod natus sum. *Rixae*, idest propter quem rixa sit, eo quod vitia, et mala praenuntio, *discordiae*, aliis me impugnantibus, et aliis defendentibus (4). Hoc etiam in Christo completum est. Job 10: « Quare de vulva eduxi- « sti me, qui utinam consumptus essem, ne ocu- « lus me videret? » Excludit discordiae causam, quae maxime solet ex contractibus oriri. *Non foeneravi*. *Omnes maledicunt*. Ps. 108: « Maledi- « cent (1) illi, et tu benedices. Qui insurgunt in « me confundantur, servus autem tuus laetabitur. » Secundo ponitur Domini consolatio: *Dicit Dominus*. Et primo quantum ad salutem propriam in promotione sui, et suorum in bonis: *Si non reliquiae*, idest qui adhaerent tibi (non enim habuit filios ut infra 16), *in bonum*, erunt. Aposiopesis, suplendum, non mihi credatur. Et quantum ad liberationem a malis: *Si non occurri*, paratus ad auxilium. 2 Cor. 1: « Benedictus Deus, et Pater Domini « nostri Jesu Christi, pater misericordiarum et Deus « totius consolationis, qui consolatur nos in omni tri- « bulatione nostra. » Secundo quantum ad adversariorum afflictionem, comminans hostem implacabilem. Et primo excludit hostium concordiam, quia cum propheta concordare voluerunt: *Numquid* Judaeorum populus, qui est *ferrum*, propter duritiam, *et aes*, propter impatientiam, *foederabitur ferro ab aquilone*, idest a Chaldaeis? quasi dicat, non. Supra 6: « Aes, « et ferrum universi corrupti sunt. Defecit suf- « flatorium in igne, consumptum est plumbum. » Vel tu ferrum, dura praedicans illis, qui sunt ferrum et aes, foederari non potes. Joan. 15: « No- « lite mirari si odit vos mundus: scitote quoniam « me priorem vobis odio habuit. » Secundo excludit confoederationis fiduciam, tum ex muneribus: *Divitias tuas, et thesauros tuos in direptionem dabo gratis*; quasi dicat, nihil tibi proderunt, *in omnibus*, idest pro omnibus. Nahum 2: « Diri- « pite argentum, diripite aurum, et non est finis « divitiarum ex omnibus vasis desiderabilibus. » Tum etiam ex precibus: *Et adducam*, quasi dicat: Non poteritis eos rogare, quia non intelligent. Isa. 6: « Levabit signum in nationibus procul, et sibi- « labit ad eum de finibus terra. » Tertio assignat causam: *Quia ignis succensus est*. Deuter. 32: « I- « gnis succensus est in furore meo, et ardebit us- « que ad inferni novissima, devorabitque terram « cum germine suo, et montium fundamenta com- « buret. »

4. Hic ponitur prophetae petitio: et primo ponitur ipsius oratio; secundo Domini responsio, ibi, *Propter hoc, haec dicit Dominus*. Circa primum tria. Primo ponit divinae consolationis solatium, proponens divinam cognitionem, *Tu scis*, quid patior, et quid feci. *Recordare*, per effectum misericordiae. Thren. 3: « Recordare paupertatis et trans- « gressionis meae, absinthii et fellis. » Petit consolationem, *Et visita me*, consolando. Job 10: « Vi- « sitatio tua custodivit spiritum meum. » Et excludit dilationem: *Noli in patientia*, Eccl. 5: « Al- « tissimus enim est patiens redditor. » Secundo allegat meritum, proponens opprobrium quod pro Deo sustinuit patienter, ponens illatam injuriam; *Scito*, effectu te scire ostende, *propter te*, dum mandatis tuis obediens, dura populo nuntiabam. Ps. 68: « Quoniam propter te sustinui opprobrium, « operuit confusio faciem meam. Et spiritualem patientis laetitiam: *Inventi sunt*, quasi opere expleti, *et comedi*, delectatus in eis. Ps. 118: « Quam « dulcia faucibus meis eloquia tua! Super mel ori « meo. » Ponens etiam causam: *Quoniam invocatum est nomen tuum super me*, dum scilicet dicor propheta Domini. Supra 14: « Nomen tuum invocatum « est super nos. » Proponit etiam consortium quod vitavit prudenter, ponens solitudinem: *Non sedi in*

(1) *Al.* filiorum.
(2) *Al.* est.
(3) Al. *residuum*.
(4) *Al.* descendentibus.

(1) *Al.* maledicetur.

concilio ludentium, multo minus iniquorum, ne gravitatem, cordis deponerem, et ut mandatis tuis vacarem. Tob. 3: « Numquam cum ludentibus miscui me « neque cum his qui in levitate ambulant participem « me praebui. » Ponens interiorem exaltationem: *Et gloriatus sum a facie manus tuae*, corrigentis. 2 Cor. 12: « Libenter gloriabor in infirmitatibus meis. » Vel *manus* consolantis spiritualibus donis. Ponens etiam solitudinis rationem: *Solus sedebam, quoniam comminatione replesti me*, quasi dicat: Tot amaritudinibus opprimebar quod non vacabat mihi ludere. Thren. 3: « Replevit me amaritudine. » Tertio miratur inflicti doloris aculeum, ponens dolorem: *Quare factus est dolor meus perpetuus?* quasi dicat: Unde est quod post tantas preces, post tot merita tribulatio non recedit? Infra 30: « Insanabilis fractura « tua, pessima plaga tua. » Secundum Judaeos, loquitur in persona Jerusalem. Et adjungit consolationem: *Facta est mihi quasi mendacium aquarum infidelium;* quasi dicat: In hoc tamen consolabor, quod cito transiturae sunt hujusmodi angustiae, sicut aquae infideles quae ex pluviis congregantur. Psal. 68: « Intraverunt aquae usque ad « animam meam. » Vel hoc dicit propter dolum adversariorum.

5. Hic ponitur Domini exaudientis responsio. Et primo promittit promotionem in beatis, quantum ad vitae rectitudinem: *Si converteris*, alios ad me a peccatis, *convertam te*, ab angustiis, *stabis*, per vitae rectitudinem, vel contemplationis eminentiam. 3 Reg. 17: « Vivit Dominus in cujus conspectu « sto. » Jac. ult.: « Qui converti fecerit peccato« rem ab errore viae suae, liberabit animam ejus « a morte, et operiet multitudinem peccatorum. » Et quantum ad praedicationis auctoritatem: *Et si separaveris pretiosum a vili*, distinguendo scilicet opera mala a bonis, *os meum*, quia per te loquar. Matth. 10: « Non enim vos estis qui loquimini, « sed spiritus patris vestri qui loquitur in nobis. » Secundo quantum ad liberationem a malis: et primo a malis culpae: *Convertentur* (1) *ipsi ad te;* quasi dicat: Ipsi imitabuntur te, et non tu eos. 1 Cor. 4: « Rogo vos, imitatores mei estote, sicut et ego « Christi. » Secundo a malis poenae: et primo promittit fortitudinem: *Et dabo te populo huic in murum aereum fortem.* Supra 1: « Dedi te in civi« tatem munitam, et in columnam ferream, et in mu« rum aeneum super omnem terram, regibus Juda, « et principibus ejus, et sacerdotibus, et populo « terrae; et bellabunt adversum te, et non prae« valebunt: quia ego tecum sum, ait Dominus, ut « liberem te. » Secundo promittit defensionem, *Et bellabunt.* Psal. 22: « Nam si ambulavero in « medio umbrae mortis, non timebo mala, quoniam « tu mecum es. » Tertio promittit liberationem, *Et liberabo.* Isa. 43: « Noli timere, quia redemi « te, et vocavi te nomine tuo. »

Notandum, quod sancti gloriantur in bono virtutis. In tribulationum passione. Rom. 5: « Non « solum autem, sed et gloriamur (2) in tribula« tionibus. » In proximorum conversatione (3). 2 Corinth. 7: « Multa mihi fiducia est apud vos, multa « gloriatio pro vobis. » In conscientiae puritate. 2 Cor. 1: « Gloria nostra haec est, testimonium « conscientiae nostrae. » Item gloriantur sancti in Deo, in divina dilectione ostensa per passionem. Galat. ult.: « Mihi absit gloriari nisi in cruce Do« mini nostri Jesu Christi. » In divina cognitione. Supra 9: « In hoc glorietur, qui gloriatur, scire, « et nosse me. » In divina imitatione. Eccli. 23: « Magna gloria est sequi Dominum; longitudo enim « dierum assumetur ab eo. »

(1) Al. *et convertentur*.
(2) *Al.* gloriantur.
(3) *Al.* conversione.

CAPUT DECIMUMSEXTUM.

1. Et factum est verbum Domini ad me, dicens: Non accipies uxorem, et non erunt tibi filii, et filiae in loco isto. Quia haec dicit Dominus super filios, et filias, qui generantur in loco isto, et super matres eorum, quae genuerunt eos, et super patres eorum, de quorum stirpe sunt nati in terra hac: Mortibus aegrotationum morientur. Non plangentur, et non sepelientur; in sterquilinium super faciem terrae erunt. Et gladio, et fame consumentur, et erit cadaver eorum in escam volatilibus caeli, et bestiis terrae. Haec enim dicit Dominus: Ne ingrediaris domum convivii, neque vadas ad plangendum, neque consoleris eos: quia abstuli pacem meam a populo isto, dicit Dominus, misericordiam et miserationes. Et morientur grandes, et parvi in terra ista, non sepelientur, neque plangentur, et non se incident, neque calvitium fiet pro eis. Et non frangent inter eos lugenti panem ad consolandum super mortuo; et non dabunt eis potum calicis ad consolandum super patre suo et matre. Et domum convivii non ingrediaris, ut sedeas cum eis, et comedas, (et bibas: quia haec dicit Dominus exercituum Deus Israel: Ecce ego auferam de loco isto in oculis vestris, et in diebus vestris vocem gaudii, et vocem laetitiae, vocem sponsi, et vocem sponsae.

2. Et cum annuntiaveris populo huic omnia verba haec, et dixerint tibi: Quare locutus est Dominus super nos omne malum grande istud? quae iniquitas nostra, aut quod peccatum nostrum, quod peccavimus Domino Deo nostro? dices ad eos: Quia dereliquerunt me patres vestri, ait Dominus, et abierunt post deos alienos, et servierunt eis, et adoraverunt eos, et me dereliquerunt, et legem meam non custodierunt. Sed et vos pejus operati estis, quam patres vestri. Ecce enim ambulat unusquisque post pravitatem cordis sui mali, ut me non audiat Et ejiciam vos de terra hac in terram quam ignoratis vos, et patres vestri, et servietis ibi diis alienis die ac nocte, qui non dabunt vobis requiem. Propterea, Ecce dies veniunt, dicit Dominus, et non dicetur ultra: Vivit Dominus, qui eduxit filios Israel de terra Aegypti; sed Vivit Dominus, qui eduxit filios Israel de terra aquilonis, et de universis terris ad quas ejeci eos; et reducam eos in terram suam, quam dedi patribus eorum. Ecce ego mittam piscatores multos, dicit Dominus, et piscabuntur eos. Et post haec mittam eis multos venatores, et venabuntur eos de omni monte et de omni colle et de cavernis petrarum: quia oculi mei super omnes vias eorum. Non sunt absconditae a facie mea, et non fuit occultata iniquitas eorum ab oculis meis. Et reddam primum duplices iniquitates, et peccata eorum, quia

contaminaverunt terram meam in morticinis idolorum suorum et abominationibus suis impleverunt hereditatem meam. Domine, fortitudo mea, et robur meum, et refugium meum in die tribulationis: ad te gentes venient ab extremis terrae, et dicent: Vere mendacium possederunt patres nostri, vanitatem, quae eis non profuit. Numquid faciet sibi homo deos? Et ipsi non sunt dii. Idcirco ecce ego ostendam eis per vicem hanc, ostendam eis manum meam, et virtutem meam; et scient quia nomen mihi Dominus.

1. Hic interdicit Dominus prophetae, damnati populi consortium: et primo ponit sententiam; secundo assignat causam, ibi, *Et cum annuntiaveris tis etc.* Circa primum duo. Primo interdicit sibi consortium matrimonialis conjugii, ponens jussionem: *Non accipies uxorem.* 1 Cor. 7: « Solutus « es ab uxore? Noli quaerere uxorem. » Et assignans rationem ex universitate punitorum, quia nulli aetati, nulli parcetur sexui: *Quia haec dicit Dominus super filios et filias.* Infra 51: « Collidam « in te virum, et mulierem, et collidam in te se « nem, et puerum, et collidam in te juvenem, « et virginem. » Ex diversitate poenarum, comminans mortem ex causa interiori, *Mortibus aegrotationum,* pestilentia scilicet, et diuturnis languoribus. Et adjungit congruam sepulturam: *Non plangentur.* 1 Cor. 11: « Ideo inter vos multi infirmi et im« becilles, et dormiunt multi. » Infra 25: « Non « plangentur, et non colligentur, neque sepelientur; « in sterquilinium super faciem terrae jacebunt. » Ex causa exteriori: *Et gladio,* ex insultu hostium, *fame,* ex defectu necessariorum. Et adjungit congruam sepulturam: *Et erint cadaver eorum in escam volatilibus caeli.* Supra 14: « Erunt projecti « in viis prae fame, et gladio, et non erit qui « sepeliat eos, ipsi, et uxores eorum, filii, et filiae « eorum. » Secundo interdicit consortium socialis convivii: *Haec enim dicit Dominus.* Et primo interdicit convivium tristitiae, quod in consolationem (1) pro mortuis fieri solet: ubi ponitur prohibitio, *Ne ingrediaris,* neque plangens, neque sicut consolans. Secundo assignatur ratio ex ablatione pacis: *Quia abstuli pacem meam,* quam scilicet ad eos habebam, indignatus eis: vel quam, me auctore, ad invicem, et ad alios habebant. Isa. 57: « Non est « pax impiis, dicit Dominus. » Ex comminatione mortis, *Morientur.* Job 3: « Parvus et magnus « ibi sunt: et servus liber a domino suo. » Ex cessatione officiosi funeris, quia carebunt obsequio sepulturae, *Non sepelientur.* Supra 8: « Non colli« gentur, et non sepelientur; in sterquilinium su« per faciem terrae erunt. » Planctum etiam familiae: *Neque plangentur neque se incident,* vulnerantes, quod Judaeis prohibitum est. Deuter. 14: « Non vos incidetis, nec facietis calvitium super « mortuo (2). » Sed Job tonso capite cadens in terram etc. (Job 1), non peccavit, quae gentilis erat. Carebunt etiam convivio parentelae, quod a consanguineis lugentibus fieri solet: *Et non frangent.* Prov. ult.: « Date siceram moerentibus, et « vinum his qui amaro sunt animo. Bibant, et « obliviscantur egestatis suae, et doloris sui non « recordentur amplius. » Secundo interdicit convivium laetitiae. Et primo ponitur prohibitio: *Et domum convivii non ingrediaris,* neque propter societatem, neque propter comestionem. 1 Cor. 5: « Si is qui frater nominatur inter vos, est fornicator, avarus, aut idolis serviens, aut maledicus, « aut rapax; cum hujusmodi nec cibum sumere. » Secundo ponitur ratio: *Quia haec dicit Dominus.* Thren. ult.: « Defecit gaudium cordis nostri, ver« sus est in luctum chorus noster » Infra 25, idem.

2. Hic assignatur causa praedictae poenae: et primo ponitur quaestio: *Quare locutus est Dominus super nos omne malum grande istud?* Prover. 30: « Talis est via mulieris adulterae, quae comedit, et « tergens os suum dicit: Non sum operata ma« lum. » Secundo ponitur Domini responsio: *Dicet ad eos.* Et primo ponit culpam in transgressione patrum: *Quia dereliquerunt.* Supra 2: « Me dere« liquerunt fontem, aquae vivae, et foderunt sibi « cisternas dissipatas, quae continere non valent a« quas. » In imitatione filiorum, ne possent se excusare per id quod dicitur Ezech. 18: « Patres comederunt « uvam acerbam, et dentes filiorum obstupuerunt. » *Sed et vos pejus operati estis.* Matth. 23: « Implete men« suram patrum vestrorum. » Secundo comminatur poenam: et primo ponit poenae comminationem quantum ad captivitatem: *Et ejiciam vos;* et quantum ad servitutem: *Et servietis diis,* serviendo eorum cultoribus. Thren. 1: « Migravit Judas propter afflictio« nem, et multitudinem servitutis; habitavit inter « gentes, nec invenit requiem. » Deut. 28: « In « gentibus quoque illis non quiesces, neque erit « requies vestigio pedis tui. » Secundo promittit consolationem, ponens juramentum quasi signum: *Propterea ecce dies;* quasi dicat: Hoc majus beneficium reputabitis, quam quod liberati estis de Aegypto; et illius quasi obliti, hoc semper in memoriam habebitis. Isa. 43: « Ne memineritis priorum, « et antiqua ne intueamini. » Infra 23, idem. Et explicans beneficium, *Et reducam.* Ezech. 36: « Tol« lam quippe vos de gentibus, et congregabo vos « de universis terris; et reducam vos in terram « vestram. » Tertio ponit captivitatis conditionem, *Ecce ego:* et primo describit captivitatem Babyloniorum, *Piscatores,* scilicet Chaldaeos, qui quasi in mari prosperitatis, et voluptatis viventes, eos ceperunt. Habac. 1: « Facies homines quasi pisces ma« ris, et quasi reptilia non habentia ducem. » Et Romanorum: *Et post haec mittam venatores,* scilicet Romanos, qui eos quasi bestias pro crudelitate homicidii venati sunt. Thren. 3: « Venatione ce« perunt me quasi avem inimici mei gratis. » Secundo assignat captivitatis rationem, ponens cognitionem culpae: *Quia oculi mei super omnes vias eorum.* Prov. 16: « Omnes viae hominum patent « oculis ejus, spirituum ponderator est Dominus. » Et comminationem poenae. *Et reddam primum,* idest ante dictam consolationem, *duplices,* scilicet quantum ad cultum idolorum; propter quod sequitur: *Quia contaminaverunt:* Et quantum ad perversitatem morum, *et abominationibus suis impleverunt hereditatem meam.* Psal. 105: « Infecta (1) « est terra in sanguinibus, et contaminata est in « operibus eorum. » Tertio ponit captivitatis utilitatem, scilicet conversionem gentium; vel eorum qui cum Judaeis sub Zorobabel in Jerusalem reversi sunt; vel eorum qui ad fidem Christi sunt conversi: quia « caecitas ex parte contingit (2) in « Israel, donec plenitudo gentium intraret, et sic « omnis Israel salvus fieret. » Rom. 11. Circa quod tria facit. Primo ponitur prophetae exultatio, desi-

(1) *Al.* consolatione.
(2) *Al.* mortuum.

(1) *Al.* interfecta.
(2) *Al.* contingit.

gnata in confessione divinae laudis: *Domine fortitudo mea*, ad alios debellandum, *robur*, ad perseverandum, *refugium*, si deficiam. Psal. 17: « Diligam te, Domine fortitudo (1) mea, Dominus firmamentum meum, et refugium meum. » Secundo ponitur gentium conversio. *Ad te gentes venient*. Isa. 42: « Cantate Domino canticum novum, laus ejus ab extremis terrae. » Peccati confusio: *Vere mendacium*, scilicet idolum, quod divinitatem, et auxilium mentitur. Supra 3: « Vere mendaces erant colles, et multitudo montium. » Et pristini erroris confutatio: *Numquid faciet sibi homo deos? Et ipsi non sunt dii*, scilicet homines facientes. Sapien. 15: « Quomodo enim sibi similem homo poterit Deum fingere? » Tertio assignat conversionis bonum: *Idcirco*, idest ut gentes convertantur, *eis*, Judaeis, *per vicem hanc*; quasi dicat, ulterius non parcam, *manum*, correctionis. Vel *eis*, gentibus, *manum*, Christum. Psalm. 9: « Cognoscetur Dominus judicia faciens, in operibus manuum suarum comprehensus est peccator. » Item Psal. 143: « Emitte manum tuam de alto, eripe me, et libera me de aquis multis, de manu filiorum alienorum. »

Notandum, quod quaedam est manus divinae dispositionis. Sap. 7: « In manu ejus et nos, et sermones nostri, et omnis sapientia, et operum scientiae disciplina. » Divinae liberalitatis. Psal. 103: « Aperiente te manum tuam, omnia implebuntur bonitate. » Divinae protectionis. Isa. 49: « Sub tegumento manus suae protexit me. » Divinae correctionis. Psal. 38: « A fortitudine manus tuae ego defeci in increpationibus. » Divinae liberationis. Job. 5: « Percutit, et manus ejus sanabunt. » Divinae operationis. Eccli. 36: « Glorifica manum, et brachium dexterum. » Et divinae condemnationis. Ad Hebr. 10: « Horrendum est incidere in manus Dei viventis. »

(1) *Al.* fortitudine.

CAPUT DECIMUMSEPTIMUM.

1. Peccatum Juda scriptum est stylo ferreo in ungue adamantino, exaratum super latitudinem cordis eorum, et in cornibus ararum eorum. Cum recordati fuerint filii eorum ararum suarum, et lucorum suorum, lignorumque frondentium in montibus excelsis, sacrificantes in agro: fortitudinem tuam, et omnes thesauros tuos in direptionem dabo, excelsa tua propter peccata in universis finibus tuis. Et relinqueris sola ab hereditate tua quam dedi tibi, et servire faciam te inimicis tuis in terra quam ignoras, quoniam ignem succendisti in furore meo, usque in aeternum ardebit. Haec dicit Dominus: Maledictus homo qui confidit in homine, et ponit carnem brachium suum, et a Domino recedit cor ejus. Erit enim quasi myricae in deserto, et non videbit cum venerit bonum; sed habitabit in siccitate, in deserto, in terra salsuginis, et inhabitabili. Benedictus vir qui confidit in Domino, et erit Dominus fiducia ejus. Et erit quasi lignum, quod transplantatur super aquas, quod ad humorem mittit radices suas, et non timebit cum venerit aestus. Et erit folium ejus viride, et in tempore siccitatis non erit solicitum, nec aliquando desinet facere fructum. Pravum est cor hominis, et inscrutabile: quis cognoscet illud? Ego Dominus scrutans cor, et probans renes, qui do unicuique juxta viam suam, et juxta fructum adinventionum suarum.

2. Perdix fovit quae non peperit: fecit divitias, et non in judicio. In dimidio dierum suorum derelinquet eas, et in novissimo suo erit insipiens. Solium gloriae altitudinis a principio, locus sanctificationis nostrae, expectatio Israel, Domine, omnes qui te derelinquunt confundentur, recedentes a te in terra scribentur: quoniam dereliquerunt venam aquarum viventium, Dominum. Sana me, Domine, et sanabor, salvum me fac, et salvus ero: quoniam laus mea tu es.

3. Ecce ipsi dicunt ad me: Ubi est verbum Domini? Veniat. Et ego non sum turbatus te pastorem sequens, et diem hominis non desideravi, tu scis. Quod egressum est de labiis meis, rectum in conspectu tuo fuit. Non sis tu mihi formidini, spes mea tu in die afflictionis. Confundantur qui me persequuntur, et non confundar ego; paveant illi, et non paveam ego. Induc super eos diem afflictionis; et duplici contritione contere eos.

4. Haec dicit Dominus ad me: Vade, et sta in porta filiorum populi mei, per quam ingrediuntur reges Juda, et egrediuntur, et in cunctis portis Jerusalem; et dices ad eos: Audite verbum Domini, reges Juda, et omnis Juda, cunctique habitatores Jerusalem, qui egredimini per portas istas. Haec di it Dominus: Custodite animas vestras, et nolite portare pondera in die sabbati, nec inferatis per portas Jerusalem, et nolite ejicere onera de domibus vestris in die sabbati, et omne opus non facietis. Sanctificate diem sabbati, sicut praecepi patribus vestris. Et non audierunt, nec inclinaverunt aurem suam; sed induraverunt cervicem suam ne audirent me, et ne acciperent disciplinam. Et erit, si audieritis me, dicit Dominus, ut non inferatis onera per portas civitatis hujus in die sabbati, et si sanctificaveritis diem sabbati, ne faciatis in eo omne opus; ingredientur per portas civitatis hujus, reges et principes sedentes super solium David, et ascendentes in curribus, et equis ipsi, et principes eorum, viri Juda, et habitatores Jerusalem: et habitabitur civitas haec in sempiternum. Et venient de civitatibus Juda, et de circuitu Jerusalem, et de terra Beniamin, et de campestribus, et de montuosis, et ab austro, portantes holocaustum, et victimam, et sacrificium, et thus, et inferent oblationem in domum Domini. Si autem non audieritis me, ut sanctificetis diem sabbati, et ne portetis onus, et ne inferatis per portas Jerusalem in die sabbati; succendam ignem in portis ejus, et devorabit domos Jerusalem, et non extinguetur.

1. Hic ostenditur explicite populi obstinatio, quae est reprobationis causa: unde primo ostendit eorum obstinatam malitiam; secundo consummatam poenam, 19 cap.: *Haec dicit Dominus etc.* In prima duo. In prima ponuntur obstinationis causae; secundo probatur ipsa obstinatio per experimentum, 18 cap.: *Verbum quod factum est ad Jeremiam a Domino*. Prima in duas. In prima ponit causas obstinationis, in secunda revocat eos ad cultum pristinae religionis, ibi, *Haec dicit Dominus etc.* Circa primum duo. Primo tangit unam causam, scilicet affectum iniquitatis, ponens culpam, in qua ponit exemplum: *Peccatum Juda*, duarum tribuum, *scriptum est*, idest affectui eorum ita profunditus impressum, praecipue idolatriae, sicut scriptura, quae fit ferreo stylo, *in ungue*, idest in adamante, qui est lapis politus ad modum unguis. Zach. 7. « Cor suum posuerunt ut adamantem, ut non audirent legem, et verba quae misit Dominus exercituum in spiritu suo sancto per manum pro-

« phetarum priorum. » Vel *peccatum*, idest sententia pro peccato. Et exponit peccati affectum: *Exaratum*, idest profundatum, *super latitudinem*, idest super cor dilatatum in affectione peccati: unde cor sic dilatatum est loco adamantis, et cornua *ararum*, idest idolorum, sunt loco styli ferrei. Praeceperat enim Deus ut ex altari procederent quatuor cornua, in quibus penderet craticula, Exod. 27: Et simile fecerant in aris idolorum. Oseae 8: « Multiplicavit sibi Ephraim altaria ad peccandum, factae sunt ei arae in delictum. » Ponit etiam affectus signum in successione prolis: *Cum recordati fuerint filii eorum*, in affectu retinentes, in diversitate loci, *ararum*, quae in civitatibus construebantur. Supra 2: « Sub omni ligno frondoso tu « prosternebaris meretrix. » Et adjungens poenam, scilicet bonorum direptionem quae pertinent ad necessitatem vitae, *Fortitudinem*, idest bona, in quibus putabas te fortem esse, sicut arena, castra. Supra 15: « Divitias tuas, et thesauros in direptio« nem dabo gratis in omnibus peccatis tuis, et in « omnibus terminis tuis. » Idest, cum malitia tua ita consummata fuerit ut filii patres imitentur, in omnibus locis idola colentes, tunc *fortitudinem tuam, et omnes thesauros tuos in direptionem dabo*. Et bonorum quae pertinent ad cultum idolatriae, *Excelsa tua*, in quibus idola colebant. Ezech. 6: « Ecce ego inducam super vos gladium, « et disperdam excelsa vestra, et demoliar aras « vestras, et confringentur simulacra vestra, et deji« ciam interfectos vestros ante idola vestra. » Com« minatur etiam captivitatem: *Relinqueris*, o Jerusalem, *ab hereditate*, a populo tibi subjecto. Vel, o gens, a terra, dum in captivitatem ibis. Thren. 1: « Quomodo sedet sola civitas plena populo, facta « est quasi vidua domina gentium, princeps pro« vinciarum facta est sub tributo? » Comminatur et servitutem: *Et servire faciam te inimicis tuis*. Deut. 28: « Servies inimico tuo quem immittet « tibi Dominus, in fame, et siti, et nuditate, et o« mni penuria; et ponet jugum ferreum super « cervicem tuam, donec te conterat. » Et tangens proximam poenae causam, scilicet divinam iram, quae est voluntas puniendi: *Quoniam ignem succendisti*. Deut. 32: « Ignis succensus est in furore « meo, et ardebit usque ad inferni novissima. » Secundo tangit aliam causam, scilicet fiduciam impunitatis: *Maledictus homo qui confidit in homine*. Promittebant autem sibi impunitatem ex tribus. Primo ex potentia amicorum, scilicet Aegyptiorum: et hanc primo tollit. Secundo ex multitudine divitiarum, et hanc, ibi, *Perdix fovit quae non peperit*. Tertio ex incredulitate divinarum comminationum; et hanc ibi, *Ecce ipsi dicunt ad me; Ubi est verbum Domini?* Circa primum duo. Primo ponit discretionem eorum qui confidunt in Domino et in hominibus; secundo inducit discretionis auctorem ibi, *Pravum est cor hominis* (1). Circa primum duo. Primo ponitur maledictio eorum qui confidunt in auxilio humano, ubi ponit maledictionem: *Maledictus*, quasi malo (2) addictus. *Et ponit carnem brachium*, idest fortitudinem; in quo ponitur spei irrationabilitas, quia per carnem signatur humana fragilitas. *Et a Domino recedit;* in quo ostenditur ratio maledictionis: licet enim confidere in homine sub Deo, non tamen ut relinquatur Deus. Et hoc dicitur propter Judaeos, qui, Deo contempto, in Aegyptiis spem ponebant. Isa. 31: « Vae qui descendunt in Aegyptum ad auxilium, « in equis sperantes, et habentes fiduciam super « quadrigis, quia multae sunt, et super equitibus, « quia praevalidi sunt; et non sunt confisi super « Sanctum Israel, et Dominum non requisierunt. » Psalm. 145: « Nolite confidere in principibus, in « filiis hominum, in quibus non est salus. » Et ponit maledictionis similitudinem: *Erit enim quasi myricae*, quae viles habentur. Simmachus: *Quasi lignum infructuosum in solitudine. Non videbit* quia ante liberationem de captivitate, fere omnes mortui sunt. *Sed habitabit*; in quo ostenditur horror loci captivitatis, non quod in se malus esset, sed eis qui in servitute opprimebantur, *in siccitate, in deserto*, quod non colitur, (1) sed est sicci aeris, qui facit arbores infructuosas, *salsuginis*, quantum ad siccitatem terrae, ex adustione humoris a sole. Ps. 106: « Posuit flumina in desertum, « et exitus aquarum in sitim. » Secundo ponitur benedictio eorum qui confidunt in divino auxilio. Et primo ponit benedictionem: *Benedictus vir qui confidit in Domino, et erit Dominus fiducia ejus*. ut scilicet in quocumque confidit, confidendi ratio sit Deus. Ps. 2: « Cum exarserit in brevi ira ejus, « beati omnes qui confidunt in eo » Isa. 30: « Beati omnis qui expectant eum. » Secundo ponit similitudinem sumptam ex arbore, primo quantum ad radicum firmitatem: *Et erit quasi lignum*, in quo figuratur firmitas divinae protectionis. Ps. 1: « Et erit tamquam lignum quod plantatum est « secus decursus aquarum, quod fructum suum « dabit in tempore suo. » Secundo quantum ad foliorum viriditatem: *Et erit folium*; in quo significabitur prosperitas temporalis, et viror spiritualis. Proverb. 11: « Justi quasi virens folium germina« bunt. » Tertio quantum ad fructuum ubertatem: in quo significatur copia bonorum operum: *Nec aliquando desinet facere fructum*. Apocal. 21: « Per « menses singulos reddens fructum suum. » Et quia Judaei possent dicere, non posse fieri discretionem praemiorum pro diversitate cogitationum; ideo consequenter inducit hujus discretionis auctorem. Et primo ponit quaestionem, *Pravum est*, idest multis malitiis involutum. Proverb. 20: « Sicut aqua pro « funda, sic consilium in corde viri, sed homo sapiens « exhauriet illud. » Secundo ponit responsionem: et ponit duo quae sufficientem faciunt discretionem judicii: scilicet scientiam: *Ego Dominus scrutans corda*; quantum ad cogitationes, *renes*, quantum ad affectiones. Rom. 8: « Qui scrutatur corda scit quid « desideret spiritus, quia secundum Deum postulat « pro sanctis. » Et justitiam: *Qui do unicuique juxta viam suam*, quantum ad cordis dispositionem, *fructum*, quantum ad opus exterius. Isa 3: « Di« cite justo, quoniam bene, quoniam fructum a« dinventionum suarum comedet. »

2. Hic tangit secundum, unde scilicet spes impunitatis proveniebat, scilicet divitiarum abundantiam: et primo tangit fiduciam malorum, quae est in divitiis, sub similitudine perdicis, quae ova aliena furatur, et super ea incubat, et tandem a pullis deseritur, tangens, injustam congregationem, *Perdix fovit*, Et exponit: *Fecit divitias, et non in judicio*. Habac. 2: « Vae ei qui multiplicat non

(1) Al. *praelium est etc.*
(2) Al. male.

(1) Al. colligitur.

« sua. Usquequo et aggravat contra se densum lu- « tum. » Et ipsarum amissionem: *In dimidio dierum suorum derelinquet eas:* quia in juventute morietur: vel quia adhuc ipso vivente eas amittet, diripientibus Chaldaeis. *In novissimo*, idest in divino judicio, vel in morte, quando invenientur ei divitiae nihil profuisse, *erit insipiens*, idest apparebit. Ps. 48: « Et relinquet alienis divitias « suas, et sepulcra eorum domus illorum in « aeternum. » Job. 12: « Ipse novit decipien- « tem, et eum qui decipitur. » Secundo ponit spem justorum, quae est in cultu divino: *Solium gloriae*, idest expectatio et fiducia populi Israel est templum, (1) et arca, et propitiatorium, in quibus intelligitur cultus divinus; quod dicitur *solium gloriae altitudinis:* ibi enim gloria Domini in revelationibus apparebat a principio legis datae, *locus sanctificationis*, idest in quo sanctificamur, vel quem sanctificasti coram nobis, et pro nobis. Supra 14: « Solii gloriae recordare, ne irritum « facias foedus tuum nobiscum. » Et adjungit poenam discendentium ab hac fiducia, ponens poenam: *Domine, omnes qui te derelinquunt, confundentur, recedentes a te, in terra*, captivitatis, *scribentur*, quasi cives perpetuo ibi manentes; vel cum illis qui terrena sapiunt, vel in terrenam corruptionem descenderunt: de quibus Psalm. 48: « Vocaverunt « nomina sua in terris suis. » Et assignat causam: *Quia dereliquerunt fontem aquae vivae.* Supra 2: « Me dereliquerunt. » Tertio porrigit petitionem suam ad eum qui est sua expectatio: *Sana me*, a languoribus peccati, et angustiae quibus involvor, *salvum me fac*, conservando in bonis, *laus mea*, quem laudo, vel in quo laudor. Ps. 40: « Ego « dixi: Domine, miserere mei, sana animam meam, « quia peccavi tibi. »

3. Hoc est tertium, unde eis fiducia impunitatis proveniebat, quia divinis comminationibus non credebant: et circa hoc tria. Primo ponitur incredulorum insultatio: *Ubi est verbum?* quasi dicat, non veniet. Isa. 5: « Qui dicitis: Festinet, cito « veniat opus ejus, ut videamus, et appropriet, et « veniat consilium Sancti Israel, et sciemus illud. » Amos 5: « Vae desiderantibus diem Domini. Ad « quid enim vobis? » Secundo ponitur prophetae excusatio quantum ad constantiam mentis: *Et ego non sum turbatus*, propter eorum contradictionem, *sequens*, implens quod mihi praecepisti, *diem*, praesentem vitam, quia etiam (2) paratus mori; vel prosperitatem et gloriam praesentem. 2 Corinth. 4: « Mihi autem pro minimo est ut a vobis judi- « cer, vel ab humano die. » Et quantum ad veritatem praedicationis: *Tu scis... rectum in conspectu tuo fuit*, quamvis non eorum. Job 16: « In caelo « est testis meus. » Tertio ponitur ipsius petitio: et primo petit salutem: *Non sis tu mihi*, quasi dicat: Solum indignationem tuam timeo. Job 9: « Aufert a me virgam suam, et pavor ejus non « me terreat. » Matth. 10: « Nolite timere eos qui « occidunt corpus, animam autem non possunt oc- « cidere; sed potius timete eum qui potest ani- « mam, et corpus perdere in gehennam. » Secundo petit incredulis afflictionem in corde ex confusione (3) de culpa, *Confundantur*. Psalm. 39: « Confundantur et revereantur, qui quaerunt ani- « mam meam ut auferant eam. » Et timorem poenae, *Pavent*, Proverb. 10: « Pavor his qui ope- « rantur malum. » Sapient. 17: « Cum enim sit « timida nequitia, data est in omnium condemna- « tionem. » Et in corpore: *Induc super eos diem afflictionis*, in vita, *contere*, per mortem, *duplici*, gladio et fame, vel anima et corpore.

4. Hic revocet eos ad cultum pristinae religionis quantum ad mandatum de observatione sabbati. quod levissimum est, ut magis eorum obstinatio ostendatur: et circa hoc duo facit. Primo determinat praedicationis locum, *In porta*, ut quasi inviti cogantur audire. 2 Timoth. ult.: « Insta op- « portune, importune, argue, obsecra, increpa. » *Filiorum*, ipsi enim sunt populus meus; sed filii populorum sunt. *Per quam ingrediuntur*: ipsa enim specialis porta erat juxta domum regiam, per quam reges urbem ingrediebantur. Supra 7: « Sta « in porta domus Domini, et praedica ibi verbum « istud etc. » Secundo proponit (1) praedicationis verbum: *Et dices ad eos:* et circa hoc tria facit. Primo ponit praeceptum, petens auditum, *Audite*. Psalm. 2: « Et nunc reges intelligite, erudimini « qui judicatis terram. » Promulgans praeceptum: *Haec dicit Dominus: Custodite*, a peccato, *portare*, extra civitatem, *pondera*, mercium, *et opus*, servile, pertinens vel ad servitutem culpae, vel ad servitutem poenae: quia etiam ab illis, quae peccata non erant, tenebantur abstinere, a quibus omnibus nos non tenemur abstinere, sed secundum praeceptum Ecclesiae ordinantis de hoc. *Sanctificate*, ut bonis operibus vacetis. Exod. 20: « Memento ut « diem sabbati sanctifices. » Nehemiae ult.: « Vidi « in Juda calcantes in sabbato, portantes acervos, « et onerantes super asinos vinum et uvas et fi- « cus et omne onus, et inferentes in Jerusalem « die sabbati. Et contestatus sum etc. » Et ponit praecepti contemptum: *Et non audierunt.* Supra 7: « Non audierunt, nec inclinaverunt aurem suam, « sed abierunt in voluptatibus, et pravitate cordis « sui mali, etc. » Secundo promittit obedientibus praemium: *Et erit, si audieritis:* quantum ad tria; in quibus civitas gloriosa erat: scilicet in dignitate regni; et quantum ad hoc, *Ingredientur*. Isa. 1: « Restituam judices tuos ut fuerunt prius, et con- « siliarios tuos sicut antiquitus. » In multitudine populi; et quantum ad hoc, *Et habitabitur:* Isa. 62: « Non vocaberis ultra derelicta, et terra tua « non vocabitur amplius desolata. » Et quantum ad religionem templi: *Et venient de civitatibus Juda, de circuitu Jerusalem, et de terra Beniamin, et de campestribus, et de montuosis, et ab austro*, etiam ab Aegypto. Isa. 60: « Offerentur super placabili altari meo, et domum majestatis meae « glorificabo. » Tertio comminatur contemnentibus incendium: *Si autem non audieritis . . . succendam ignem in portis*, quia portas intrantes Chaldaei ignem miserunt in civitatem. Isa. 1: « Suc- « cendetur utrumque simul, et non erit qui ex- « tinguat. »

Nota, quod sancti fructificant per sapientiae contemplationem. Eccl. 6: « Quasi is qui arat, et qui « seminat, accede ad eam, et sustine bonos fru- « ctus illius. » Per caritatis fervorem. Cant. 5: « Veniat dilectus meus in hortum suum, ut comedat fructum pomorum suorum. » Per laudis

(1) *Al.* tempus.
(2) *Al.* ecce.
(3) *Al.* in corde confusionem.

(1) *Al.* proponens.

confessionem. Heb. 13: « Per ipsum offeramus « hostiam laudis semper Deo, idest fructum labio« rum confitentium nomini ejus. » Per meritoriam operationem. Psal. 84: « Etenim Dominus dabit « benignitatem, et terra nostra dabit fructum « suum. » Per proximorum conversionem. Joan. 15: « Ut eatis, et fructum afferatis, et fructus ve« ster maneat. »

Item notandum, quod sequitur aliquis Christum per carnis integritatem. Apoc. 14: « Virgines enim « sunt, et sequuntur agnum quocumque ierit. » Per cordis intentionem. Philip. 3: « Sequor si quo « modo comprehendam. » Per tribulationis passionem. 1 Petr. 2: « Christus passus est pro nobis « vobis relinquens exemplum, ut sequamini vesti« gia ejus » Per mandatorum observationem. Job 23: « Vestigia ejus secutus est pes meus, viam « ejus custodivi et non declinavi ex ea. » Per gloriae receptionem. Eccli. 23: « Magna gloria est « sequi Dominum; longitudo enim dierum assu« metur ab eo. »

CAPUT DECIMUMOCTAVUM.

1. Verbum quod factum est ad Jeremiam a Domino, dicens: Surge et descende in domum figuli, et ibi audies verba mea. Et descendi in domum figuli, et ecce ipse faciebat opus super rotam, et dissipatum est vas quod ipse faciebat a luto in manibus suis. Conversusque fecit illud vas alterum, sicut placuerat in oculis ejus ut faceret. Et factum est verbum Domini ad me, dicens: Numquid sicut figulus iste non potero vobis facere, domus Israel? ait Dominus. Ecce sicut lutum in manu figuli, sic vos, domus Israel, in manu mea.

2. Repente loquar adversus gentem, et adversus regnum, ut eradicam, et destruam, et disperdam illud. Si poenitentiam egerit gens illa a malo suo quod locutus sum adversus eam agam et ego poenitentiam super malo quod cogitavi ut facerem ei. Et subito loquar de gente et de regno, ut aedificem, et plantem illud. Si fecrit malum in oculis meis, ut non audiat vocem meam, poenitentiam agam super bono quod locutus sum ut facerem ei. Nunc ergo dic viro Juda, et habitatori Jerusalem, dicens: Haec dicit Dominus: Ecce ego fingo contra vos malum, et cogito contra vos cogitationem. Revertatur unusquisque a via sua mala, et dirigite vias vestras, et studia vestra.

3. Qui dixerunt: Desperavimus: post cogitationes enim nostras ibimus, et unusquisque pravitatem cordis sui mali faciemus. Ideo haec dicit Dominus: Interrogate gentes. Quis audivit talia horribilia, quae fecit nimis virgo Israel? Numquid deficiet de petra agri nix Libani, aut evelli possunt aquae erumpentes frigidae, et defluentes? Quia oblitus est mei populus meus, frustra libantes, et impingentes in viis suis, et in semitis saeculi, ut ambularent per eas in itinere non trito ut fieret terra eorum in desolationem, et in sibilum sempiternum. Omnis quis qui praeterierit per eam, obstupescet, et movebit caput suum. Sicut ventus urens dispergam eos coram inimico; dorsum, et non faciem ostendam eis in die perditionis eorum.

4. Et dixerunt: Venite, et cogitemus contra Jeremiam cogitationes: non enim peribit lex a sacerdote, neque consilium a sapiente, nec sermo a propheta. Venite, et percutiamus eum lingua, et non attendamus ad universos sermones ejus. Attende, Domine, ad me, et audi vocem adversariorum meorum. Numquid redditur pro bono malum, quia foderunt foveam animae meae? Recordare quod steterim in conspectu tuo, ut loquerer pro eis bonum, et averterem indignationem tuam ab eis. Propterea da filios eorum in famem, et deduc eos in manus gladii. Fiant uxores eorum absque liberis, et viduae, et viri earum interficiantur morte, Juvenes eorum confodiantur gladio in praelio, audiatur clamor de domibus eorum. Adduces enim super eos latronem repente, quia foderunt foveam ut caperent me, et laqueos absconderunt pedibus meis. Tu autem, Domine, scis omne consilium eorum adversum me in mortem: ne propitieris iniquitati eorum, et peccatum eorum a facie tua non deleatur. Fiant corruentes in conspectu tuo, in tempore furoris tui abutere eis.

1. Hic ostendit obstinationem ipsius populi quasi per experimentum: et primo qui contemnunt praedicationem; secundo quia persequuntur praedicatorem, ibi, *Et dixerunt: Venite, et cogitemus contra Jeremiam cogitationes.* Circa primum duo. Primo ponitur praedicatio revocans eos ad poenitentiam; secundo ponitur contemnentium desperatio, ibi, *Qui dixerunt: Desperavimus: post cogitationes enim nostras ibimus.* Circa primum duo. Primo designat Dominus prophetae revelationis locum: *In domum figuli*, ut ex ipsius operis similitudine prophetia sumeretur: in quo significatur quod descendenti in considerationem suae infirmitatis, verba Domini revelantur. Prov. 3: « Cum simpli« cibus sermocinatio ejus. » *Descendi*, accessi in inferiorem partem civitatis, ubi hujusmodi artifices morabantur. Secundo ponitur revelatum verbum. Et primo ponit similitudinem; secundo ex similitudine sumit rationem, ibi, *Repente loquar adversus gentem.* Circa primum duo. Primo ponitur factum figuli, unde similitudo sumitur, ponens vasis destructionem: *Et ecce ipse faciebat opus super rotam*, Eccli. 38: « Figulus sedens ad opus suum, « et convertens pedibus suis rotam, qui in solici« tudine positus est semper propter opus suum, « et innumera est omnis operatio ejus. » Et destructi vasis restaurationem: *Conversusque fecit illud vas alterum.* Sapien. 15: « Figulus mollem « terram premens, laboriose fingit ad usus nostros « unumquodque vas, et de eodem luto fingit « quae munda sunt in usum vasa, et similiter « quae his sunt contraria. » Secundo ponit similitudinis adaptationem: *Et factum est verbum Domini ad me.* Et primo ponitur quaestio: *Numquid sicut figulus iste non potero vobis facere, domus Israel?* Isa. 64: « Et nunc Domine, pater noster « est tu, nos vero lutum; et fictor noster tu, et « opera manum tuarum omnes nos. » Secundo responsio: *Ecce sicut lutum:* Sapien. 7: « In ma« nu ipsius et nos, et sermones nostri, et omnis sapientia, et operum scientiae disciplina. »

2. Hic sumit rationem ex praedicta similitudine.

Sed objicitur contra id quod dicitur hic, illud quod habetur Num. 23: « Non est Deus ut « homo ut mentiatur, neque ut filius hominis ut

« mutetur. » Sed hoc non potest esse sine mendacio. quod aliquis dicat futurum quod non eveniat, neque sine mutatione, si poenitentiam agat. Ergo etc.

Ad quod dicendum quod est duplex prophetia secundum Hieronymum in Glossa super Matth. cap. 1, scilicet praedestinationis in his quae non dependent ex libero arbitrio, sed tantum ex Dei dispositione, quae immutabilis est; et ideo hanc necesse est omnibus modis evenire. Alia est praescientiae de his etiam quae libero arbitrio non subjacent, sed procedunt a Deo secundum quod Deus praescit finaliter eventum uniuscujusque rei. Et sic etiam sententia divina non mutatur, facta mutatione in homine, sed non in Deo. Et ideo poenitentia accipitur non secundum mutationem divinae dispositionis, sed divinae sententiae prolatae secundum causas inferiores. Et ideo dicit, *Repente, et subito*, loquens de Deo ad similitudinem hominis: dicitur enim aliquis repente loqui, quando sine praemeditatione loquitur. Hoc autem convenit quando tantum ad praesens, omissa (1) futuri consideratione, respicit.

Circa hoc ergo duo facit. Primo ponit divinae sententiae revocabilitatem in malis, ponens sententiae pronuntiationem, *Ut eradicem*, auferendo omnem firmitatem. Supra 1: « Constitui te hodie « super gentes, et super regna, ut evellas, et « destruas, et disperdas, et dissipes, et aedi« fices, et plantes. » Et sententiae revocationem: *Si poenitentiam egerit gens illa a malo suo... agam et ego poenitentiam.* Oseae 11: « Conversum « est in me cor meum, pariter conturbata est pae« nitudo (2) mea. » Et in bonis, ponens sententiae promulgationem, *Et subito*. Job 22: « Si re« versus fueris ad Omnipotentem, aedificaberis, et « longe facies iniquitatem a tabernaculo tuo. » Et revocationem, si fecerit malum. Ezech. 18: « Si « averterit se justus a justitia sua, et fecerit ini« quitatem juxta omnes abominationes quas opera« ri solet impius, numquid vivet? Omnes justitiae « ejus quas fecerat, non recordabuntur: in preva« ricatione qua pravaricatus est, et in peccato suo « quod peccavit, in ipsis morietur. » Secundo inducit cognitionem: et primo proponit excogitatam poenam: *Nunc ergo dic viro Juda . . . Haec dicit Dominus, Ecce ego fingo*, sicut figulus, *malum*, poenae. Isa. 45: « Ego Dominus faciens pacem, et « creans malum. » Secundo concludit poenitentiam: *Revertatur unusquisque a via sua mala, et vias*, opera, *studia*, cogitationes, *dirigite*, recta facite. Ezech. 33: « Convertimini a viis vestris pes« simis. »

3. Hic ponitur contemnentium desperatio: et primo ponitur desperatio, *Desperavimus*. Supra 2: « Dixisti: Desperavi, nequaquam faciam: adama« vi quippe alienos, et post eos ambulabo. » Secundo ponitur desperantium condemnatio: *Ideo haec dicit Dominus*. Et primo arguit in eis horribilem culpam in comparatione gentium: *Interroga gentes*. Supra 2: « Transite ad insulas Cethim, et videte, « et in Cedar mittite, et considerate vehementer, « et videte si factum est hujusmodi, si mutuavit « gens deos suos. Et certe ipsi non sunt dii. » Ezech. 5: « Contempsit judicia mea, ut plus esset « impia quam gentes, et praecepta mea ultra quam « terrae quae in circuitu ejus sunt. » Ex similitudine insensibilium, quae ordinem sibi a Deo praefixum tenent: *Numquid deficiet de petra agri nix Libani?* Et notandum quod Libanus est mons magnus, et habet in summitate magnam latitudinem, in qua sunt agri, et speluncae petrarum, in quas, quia radius solis non pervenit, conservantur nives perpetuo. *Aut evelli possunt aquae erumpentes*, ut non fluant de Libano, et aliis altis montibus? quasi dicat, non. Eccl. 3: « Didici quod omnia opera quae « fecit Deus perseverent in perpetuum. Non pos« sumus eis quidquam addere, nec auferre, quae « fecit Dominus ut timeatur. » Ex conditione operum, quia inutilia: *Frustra libantes*, scilicet idolis. Rom. 6: « Quem ergo fructum habuistis tunc in « illis in quibus nunc erubescitis? » Quia nociva, *Et impingentes*, idest offendentes. Isa. 59: « Im« pegimus in meridie quasi in tenebris, in caligi« nosis quasi mortui. » Quia turpia, *In semitis saeculi*, scilicet idolatriae, post quas saeculum totum vadit. Job 22: « Numquid semitam saeculorum cu« stodire cupis, quam calcaverunt viri iniqui, qui « sublati sunt ante tempus suum, et fluvius sub« vertit fundamentum eorum qui dicebant Deo: « Recede a nobis, et scientiam viarum tuarum no« lumus. » Et difficilia: *Ut ambularent per eas in itinere non trito*, a sanctis patribus. Vel quia vana peccata excogitabant. Sap. 5: « Ambulavimus vias « difficiles, viam autem Domini ignoravimus. » Numer. 20: « Via trita gradiemur. » Secundo comminatur stupendam poenam. Primo quantum ad terrae desolationem: *Ut fieret terra eorum in desolationem*. Ut consecutive. Thren. 1: « O vos om« nes qui transitis per viam attendite, et videte, « si est dolor sicut dolor meus. » Secundo quantum ad gentis destructionem: *Sicut ventus*, qui omnes fruges desiccat, *inimico*, Babylonico. Supra 4: « Ventus urens in viis quae sunt in deserto viae « filio populi mei, non ad ventilandum, et ad pur« gandum. » Tertio divini auxilii cessionem. *Dorsum*, ad modum hominis irati. Deut. 32: « Ab« scondam faciem meam ab eis, et considerabo « novissima eo. » Ps. 73: « Ut quid, Domine, re« pulisti in finem, iratus est furor tuus super oves « pascuae tuae? »

4. Hic ostenditur eorum obstinatio ex eo quod persequebantur praedicatores eorum in figuram persecutionis Christi: et primo ponitur adversariorum persecutio, ponens persequendi consilium, *Venite*. Sapient. 2: « Dixerunt impii cogitantes apud « se non recte. » Et infra (ibidem): « Circum« veniamus justum, quoniam inutilis est nobis, et « contrarius est operibus nostris etc. » Persecutionis argumentum: *Non enim peribit lex*, legis dispositio, *sermo*, divinae revelationis; quasi, falso hoc futurum praedixit. E contra Ezech. 7: « Peribit « lex a sacerdote, et consilium a senioribus. » Et persequendi modum, *Lingua*, detrahendo, et accusando. *Non attendamus*, quasi timentes comminationes ipsius. Psalm. 63: « Exacuerunt ut gladium « linguas suas, firmaverunt sibi sermonem nequam. » Eccl. 28: « Flagelli plaga livorem facit, plaga au« tem linguae comminuet ossa. » Secundo ponitur « prophetae oratio: et primo petit audientiam: *Attende, Domine, ad me*, idest ad mea merita. Thren. 3: « Audisti opprobrium eorum, Domine, omnes « cogitationes eorum adversum me. » Secundo proponit ingratitudinis culpam, ponens ingratitudi-

(1) *Al.* amissa.
(2) *Al.* plenitudo.

nem: *Numquid redditur pro bono malum?* quasi dicat: Non est consuetum, non est justum. *Foveam*, deceptionem, ut tollerent vitam meam. Psalm. 108: « Posuerunt adversum me mala pro bonis, et o- « dium pro dilectione mea. » Et ingratitudinis probationem, *Recordare*. 2 Mach. ult.: « Hic est « fratrum amator, et populi Israel; hic est qui « multum orat pro populo, et universa sancta ci- « vitate, Jeremias propheta Dei. » Tertio imprecatur poenam: et primo poenae inflictionem quantum ad pueros: *Propterea da filios*. Supra 15: « Qui ad gladium, ad gladium; et qui ad famem, « ad famem; et qui ad captivitatem, ad captivita- « tem. » Quantum ad matrimonio utentes: *Fiant uxores eorum absque liberis*. Osea 9: « Da eis vul- « vam sine liberis, et ubera arentia. » Et quantum ad viros bellicosos: *Juvenes eorum confodiantur gladio in praelio, audiatur clamor*, planctus. Isa. 15: « Clamorem contritionis levabunt. » Secundo poenae occultationem, ut praecavere non possint: *Adduces latronem*, Nabuchodonosor, qui subito super eos veniat. Abdias: « Si fures intrassent ad « te, si latrones per noctem, quomodo conticuisses? » Et assignat rationem: *Quia foderunt foveam;* quasi dicat: Justum est ut decipiantur qui me decipere voluerunt. Psalm 56: « Laqueum paraverunt pe- « dibus meis, et incurvaverunt animam meam. » Et inducit probationem: *Tu autem, Domine, scis*. Thr. 3: « Vidisti, Domine, iniquitatem illorum « adversum me, judica judicium meum. » Secundo excludit sententiae revocationem, excludens misericordiam: *De propitieris*, mundando a culpa, *non deleatur*, liberando a poena. Psalm. 108. « In me- « moriam redeat iniquitas patrum ejus in conspe- « ctu Domini, et peccatum matris ejus non delea- « tur. » Et imprecatur poenam: *Fiant corruentes... abutere eis*, idest in malum utere, vel contra consuetudinem clementiae tuae. Isa. 3: « Ruit Jerusa- « lem, et Judas concidit: quia lingua eorum, et « adinventiones eorum contra Dominum, ut provo- « carent oculos majestatis ejus. »

Notandum, quod est quidam sibilus bonus divinae inspirationis. Zach. 10: « Sibilabo eis, et « congregabo illos quia redemi eos. » Humilis confirmationis. 3 Reg. 19: « Post ignem sibilus aurae « tenuis. » Compassionis. Infra 49: « Omnis qui « transibit per eam stupebit, et sibilabit super o- « mnes plagas ejus. » Item est sibilus malus iniquae persuasionis. Sapient. 17: « Serpentum sibi- « latione commoti, tremebundi peribant. » Insultationis. Thren. 2: « Omnes transeuntes per viam « sibilaverunt, et moverunt capita sua super filiam « Jerusalem: Haeccine est urbs, dicentes, perfecti « decoris, gaudium universae terrae? » Et stuporis. Infra 25: « Ponam eos in stuporem, et sibilum « in solitudines sempiternas. »

Item super illud verbum, *Ut loquerer pro eis bonum*, nota, quod Christus loquitur pro nobis bonum ad impetrandum veniam. Luc. 23: « Pater, « ignosce illis, quia nesciunt quid faciunt. » Ad excusandam culpam. 1 Joan. 2: « Advocatum ha- « bemus apud Patrem Jesum Christum justum; et ipse est propitiatio pro peccatis nostris. » Ad Heb. 12: « Accessistis ad testamenti novi mediatorem « Jesum, et sanguinis aspersionem melius loquen- « tem quam Abel. » Ad impetrandam gloriam. Joan. 17: « Volo ut ubi ego sum et illi sint me- « cum, ut videant claritatem meam, quam dedi- « sti mihi. »

CAPUT DECIMUMNONUM.

1. Haec dicit Dominus: Vade, et accipe lagunculam figuli testeam a senioribus populi, et a senioribus sacerdotum, et egredere ad vallem filiorum Ennon, quae est juxta introitum portae fictilis; et praedicabis ibi verba quae ego loquor ad te, et dices: Audite verbum Domini, reges Juda, et habitatores Jerusalem. Haec dicit Dominus exercituum Deus Israel: Ecce ego inducam afflictionem super locum istum, ita ut omnis qui audierit illam, tinniant aures ejus, eo quod dereliquerint me, et alienum fecerint locum istum: et libaverunt in eo diis alienis, quos nescierunt ipsi, et patres eorum, et reges Juda: et repleverunt locum istum sanguine innocentum, et aedificaverunt excelsa Baalim ad comburendos filios suos igni in holocaustum Baalim: quae non praecepi, nec locutus sum, nec ascenderunt in cor meum. Propterea ecce dies venient, dicit Dominus et non vocabitur amplius locus iste Tophet, et vallis filii Ennon, sed vallis occisionis. Et dissipabo consilium Juda et Jerusalem in loco isto, et subvertam eos gladio in conspectu inimicorum suorum, et in manu quaerentium animas eorum; et dabo cadavera eorum escam volatilibus caeli, et ponam civitatem hanc in stuporem, et in sibilum. Omnis qui praeterierit per eam obstupescet, et sibilabit super universa plaga ejus. Et cibabo eos carnibus filiorum suorum, et carnibus filiarum suarum; et unusquisque carnes amici sui comedet in obsidione, et in angustia in qua concludent eos inimici eorum, et qui quaerunt animas eorum.

2. Et conteres lagunculam in oculis virorum qui ibunt tecum, et dices ad eos. Haec dicit Dominus exercituum: Sic conteram populum istum, et civitatem istam, sicut conteritur vas figuli quod non potest ultra instaurari. Et in Tophet sepelientur, eo quod non sit alius locus ad sepeliendum Sic faciam loco huic, ait Dominus, et habitatoribus ejus; et ponam civitatem istam sicut Tophet. Et erunt domus Jerusalem, et domus regum Juda, sicut locus Tophet, immundae; omnes domus in quarum domatibus sacrificaverunt omni militiae caeli, et libaverunt libamina diis alienis.

3. Venit autem Jeremias de Tophet, quo miserat eum Dominus ad prophetandum, et stetit in atrio domus Domini, et dixit ad omnem populum: Haec dicit Dominus exercituum, Deus Israel: Ecce ego inducam super civitatem hanc, et super omnes urbes ejus, universa mala quae locutus sum adversum eam: quoniam induraverunt cervicem suam, ut non audirent sermones meos.

1. Hic comminatur consummatam poenam: et primo designat praedicationis locum: *Ad vallem filiorum Annon, quae est juxta introitum portae fictilis*, ubi figuli habitabant; *et praedicabis ibi verba quae ego loquor ad te*. Ezech. 3: « Audies de « ore meo verbum, et annuntiabis eis ex me. » Secundo ponit praedicationis verbum: et primo in

loco a Deo praefinito; secundo in templo, ibi, *Venit autem Jeremias de Tophet.* Circa primum duo. Primo praedicit eam verbo; secundo praesignat eam facto ibi, *Et conteres laguneulam.* Circa primum primo comminatur poenam in generali, petens audientiam: *Dices, Audite.* Ps. 2: « Et nunc reges « intelligite, erudimini qui judicatis terram. » Praedicens poenam: *Haec dicit Dominus. . . Tinnient,* quasi ex commotione cordis prae stupore, sicut ex commotione magni soni. 1 Reg. 3: « Ecce ego fa« ciam verbum in Israel, quod quicumque audierit, « tinnient ambae aures ejus. » 4 Reg. 21: « Ecce « ego inducam mala super Jerusalem, et Judam, « ut quicumque audierit, tinniant ambae aures ejus. » Et assignans causam, culpam populi: *Eo quod dereliquerunt me.* Isa. 1: « Dereliquerunt Dominum, « blasphemaverunt Sanctum Israel, abalienati sunt « retrorsum. » Et culpam regis quantum ad simplex homicidium: *Et reges Juda.* 4 Reg. 21: « San« guinem innoxium fudit Manasses multum nimis, « donec impleretur Jerusalem usque ad os. » Et quantum ad homicidium junctum sacrilegio. *Et aedificaverunt excelsa Baalim.* Ps. 105: « Effuderunt « sanguinem innocentem, sanguinem filiorum suo« rum, et filiarum suarum, quas sacrificaverunt « sculptilibus Chanaam. » Secundo ponit poenam in speciali: et primo quantum ad mala, quae passi sunt in urbis captione, ponens interfectionem hominum: *Propterea ecce dies venient*; ubi designat occisorum multitudinem, *et non vocabitur amplius locus iste Tophet.* Supra 7 idem. Consilii dissipationem: *Et dissipabo consilium Juda,* quod debellare Nabuchodonosor cogitaverat, *in loco isto,* quia ibi occisi sunt: Job 5: « Apprehendit sapientes in « astutia sua, et consilium pravorum dissipat. » Et occisionis speciem: *Et subvertam eos gladio.* Ezech. 21: « Hic est gladius occisionis magnae, qui « obstupescere eos fecit, et corde tabescere, et « multiplicat ruinas. » Et ponens abjectionem cadaverum: *Et dabo cadavera eorum escam volatilibus caeli.* Ps. 78: « Posuerunt mortalia servorum « tuorum escas volatilibus caeli, carnes sanctorum « tuorum bestiis terrae. » Et ponens destructionem urbium: *Et ponam civitatem hanc in stuporem.* Supra 18, idem. Secundo poenam quam passi sunt in obsidione: *Et cibabo eos carnibus filiorum suorum.* Deute. 28: « Comedes fructum uteri tui, et « carnes filiorum tuorum, et filiarum tuarum, quas « dederit tibi Dominus Deus tuus, in angustia, et « vastitate, qua opprimet te hostis tuus. » Thren. 4: « Manus mulierum misericordium coxerunt filios « suos, facti sunt cibus earum in contritione filiae « populi mei. »

2. Hic designat praedictam poenam facto: et primo ponit factum: *Conteres laguneulam.* Isa. 10: « Ecce dominator Dominus exercituum confringet « laguneulam in terrore, et excelsi statura succi« dentur, et sublimes humiliabuntur. » Secundo facti significatum: *Et dices ad eos.* Primo quantum ad populi occisionem: *Sic conteram.* Isa. 30: « Com« minuetur sicut conteritur lagena figuli, contri« tione pervalida. » Secundo quantum ad sepulturae locum: *Et in Tophet sepelientur,* propter occisorum multitudinem (1). Supra 7, idem. Tertio quantum ad urbis destructionem, *Sic faciam,* sicut Tophet, immundam, et sine domibus. *In quarum domatibus,* idest in summitatibus domorum, quae planae erant, et in eis idola colebant. Isa. 22: « Ascendisti et tu omnis in tecta clamoris plena, « urbs frequens, civitas exultans. »

3. Postquam dixerat praedicta in valle Tophet ad populum, revertitur ad templum, ut annuntiaret ea populo qui ipsum sequi noluit (2). Et planum est. Act. 7: « Dura cervice, et incircumcisis (3) « cordibus, et auribus, vos semper Spiritui sancto « restitistis; sicut et patres vestris, ita et vos. »

(1) *Al.* vel occisionis multitudinem.
(3) *Al.* voluit.
(3) *Al.* incircumcisi.

CAPUT VIGESIMUM.

1. Et audivit Phassur filius Emmer sacerdos. qui constitutus erat princeps in domo Domini, Jeremiam prophetantem sermones istos. Et percussit Phassur Jeremiam prophetam, et misit eum in nervum, quod erat in porta Beniamin superiori in domo Domini. Cumque illuxisset in crastinum, eduxit Phassur Jeremiam de nervo, et dixit ad eum Jeremias: Non Phassur vocavit Dominus nomen tuum, sed Pavorem undique: quia haec dicit Dominus: Ecce ego dabo te in pavorem, te, et omnes amicos tuos, et corruent gladio inimicorum suorum; et oculi tui videbunt Et omnem Judam dabo in manu regis Babylonis, et traducet eos in Babylonem, et percutiet eos gladio. Et dabo universam substantiam civitatis hujus, et omnem laborem ejus, omneque pretium, et cunctos thesauros regum Juda dabo in manu inimicorum eorum; et diripient eos, et tollent, et ducent in Babylonem. Tu autem Phassur, et omnes habitatores domus tuae, ibitis in captivitatem, et in Babylonem venies, et ibi morieris, ibique sepelieris tu, et omnes amici tui, quibus prophetasti mendacium.

2. Seduxisti me, Domine, et seductus sum; fortior me fuisti, et invaluisti. Factus sum in derisum tota die, omnes subsannant me: quia jam olim loquor vociferans iniquitatem. et vastitatem clamito. Et factus est mihi sermo Domini in opprobrium, et in derisum tota die. Et dixi: Non recordabor ejus, neque loquar ultra in nomine illius. Et factus es in corde meo quasi ignis exaestuans, claususque in ossibus meis, et defeci, ferre non sustines Audivi enim contumelias multorum, et terrorem in circuitu: Persequimini, et persequamur eum: ab omnibus viris qui erant pacifici mei, et custodientes latus meum: si quo modo decipiatur. et praevaleamus adversus eum, et consequamur ultionem ex eo. Dominus autem mecum est tamquam bellator fortis: idcirco qui persequuntur me, cadent et infirmi erunt, et confundentur vehementer: quia non intellexerunt opprobrium sempiternum, quod nunquam delebitur. Et tu Domine exercituum probator justi, qui vides renes et cor, videam, quaeso, ultionem tuam ex eis: tibi enim revelavi causam meam Cantate Domino, laudate Dominum, quia liberavit animam pauperis de manu malorum.

3. Maledicta dies in qua natus sum; dies in qua peperit me mater mea, non sit benedicta. Maledictus vir qui an-

nuntiavit patri meo, dicens. Natus est tibi puer masculus, et quasi gaudio laetificavit eum. Sit homo ille ut sunt civitates quas subvertit Dominus, et non poenituit eum. Audiat clamorem mane, et ululatum in tempore meridiano: quia non me interfecit a vulva, ut fieret mihi mater mea sepulcrum, et vulva ejus conceptus eternus. Quare de vulva egressus sum, ut viderem laborem, et dolorem, et consumerentur in confusione dies mei?

1. Finita comminatione contra populum, incipit commitatio contra principes. Et primo ponitur comminatio prophetae contra principes; secundo conspiratio principum contra prophetam, infra 26 cap: « In principio regni Joakim filii Josiae regis Juda. » Circa primum duo. Primo comminatur contra principes Judaici populi; secundo contra illos, et alios, infra 25 cap: « Verbum quod factum « est ad Jeremiam a Domino. » Prima in duas. In prima comminatur contra principes in summo dignitatis gradu constitutos; in secunda contra omnes comminatur, infra 23 cap: « Vae pastoribus « qui dispergunt, et dilacerant gregem. » Circa primum duo. Primo comminatur contra summum in dignitate spirituali, scilicet contra summum sacerdotem; secundo contra summum in dignitate temporali, scilicet contra Regem, infra 21 cap: « Verbum quod factum est ad Jeremiam a Do« mino. » Circa primum duo. Primo ponitur comminatio contra summum sacerdotem; secundo propter pericula quae ex hoc prophetae imminebant, ponitur ipsius conquestio, ibi, *Seduxisti me, Domine*. Circa primum duo. Primo ponitur comminationis occasio ex prophetae persecutione: ubi ponitur persecutionis ratio: *Prophetantem sermones istos*, contra civitatem: hoc enim erat officium summi sacerdotis, ut scilicet falso prophetantes corriperet. Infra 29: « Dedit te Dominus sacerdotem pro Jo« jade sacerdote, ut sis dux in domo Domini su« per omnem virum arreptitium, et prophetantem, « ut mittas eum in nervum, et in carcerem, etc. Prophetae persecutio: *Et percussit . . . et misit eum in nervum*, in carcerem, genus tormenti ad detinendum captivos, *Beniamin*, quae ducebat in tribum Beniamin; erat enim civitas sita in confinio duarum tribuum. *Superiori*, quia forte plures erant portae ducentes in terram illam, *in domo Domini*: unde in illa porta exercebatur judicium de prophetis, et de ministris templi, et ibi claudebantur in carcere. Thren. 3: « Circumaedificavit adver« sum me ut non egrediar, aggravavit compedem « meum. » Et prophetae liberatio: *Cumque illuxisset in crastinum, eduxit Phassur Jeremiam de nervo*. Act. 4: « Factum est autem in crastinum, ut con« gregarentur principes eorum, et seniores, et « scribae in Jerusalem. » Psalm. 67: « Qui edu« cit vinctos in fortitudine. » Secundo ponitur comminatio: et primo ponitur poenae designatio ex immutatione (1) nominis: *Et dixit ad eum*: loquitur ad modum hominis timidi, qui undique circumspicit. Prov. 10: « Pavor his qui operantur « malum. » Secundo ponitur poenae comminatio: *Quia haec dicit Dominus*: et primo quantum ad ipsius amicos: *Te, et omnes amicos*. Ps. 77: « Sa« cerdotes eorum in gladio ceciderunt. » Secundo quantum ad subditos, ponens captivitatem hominum: *Et omnem Judam*. Thren. 1. « Migravit Ju« das propter afflictionem, et multitudinem servi« tutis; habitavit inter gentes, nec invenit re« quiem. » Et direptionem bonorum: *Et dabo universam substantiam civitatis hujus*. Isa. 39: « Au« ferentur omnia quae in domo tua sunt, et quae « thesaurizaverunt patres tui usque ad diem hanc, « in Babylonem. Non relinquetur quicquam, dicit « Dominus. » Tertio quantum ad ipsius domesticos: *Tu autem Phassur, et omnes habitatores domus tuae, ibitis in captivitatem . . . et omnes amici tui quibus prophetasti mendacium*; promittens prospera. Isa. 22: « Quasi pilam mittet te Domi« nus in terram latam et spatiosam. Ibi morieris, « etc. » Amos 7: « Filii tui, et filiae tuae in gla« dio cadent, et humus tua funiculo metietur; et « tu in terra polluta morieris, et Israel captivus « migrabit de terra sua. »

(1) Al. imitatione.

2. Hic ponitur prophetae conquestio: et primo plangit injunctum officium, secundo nativitatis ortum. Circa primum duo. Primo plangit injunctum officium propter consecutam irrisionem; secundo propter persecutionem, ibi, *Audivi enim contumelias multorum*. Circa primum tria. Primo quasi conquerendo notificat injunctionis modum, *Seduxisti*; idest occasionem deceptionis ex verbis tuis accepi: credebam enim me prophetaturum contra gentes, et non contra Judaeos a quibus persecutionem patior. Non autem vult imponere crimen deceptionis in Deum, quia blasphemaret. *Invaluisti*, imponens officium mihi renitenti, ut supra 1. Et hoc praecipue quia fructum praedicationis suae non vidit. Isa. 49: « In vacuum « laboravi, sine causa et vane fortitudinem meam « consumpsi. » Secundo proponit praedicationis eventum, ponens irrisionem: *Factus sum in derisum... omnes subsannant* (1) rugatione nasi, irrisionem propalantes. Thren. 3: « Factus sum in « derisum omni populo meo, canticum eorum tota « die. » Et assignat rationem, ponens praedicationis verbum, quo arguebat aperte culpas, et comminabitur poenas: *Quia jam olim loquor vociferans iniquitatem, et vastitatem*, quae tamen nondum venit. Isa. 16: « His qui laetantur super murum cocti « lateris, loquimini plagas suas. » Et consequens opprobrium: *Et factus est mihi sermo Domini in opprobrium*, idest opprobrii causa. Act. 26: « Fe« stus Paulo dixit: Multae litterae ad insaniam te « deduxerunt. » Tertio resignat injunctum officium *Et dixi*. Et primo abjicit officium, *Non recordabor*, idest, non cogitabo ulterius loqui ad populum: nolebat enim margaritas ante porcos spargere. Matth. 7: « Nolite sanctum dare canibus. » Secundo officium abjectum resumit: *Et factus est quasi ignis*; quanto enim magis quis exterius a verbis abstinet, magis intus fervorem amoris sentit. Ps. 38: « Con« caluit cor meum intra me, et in meditatione mea « exardescet ignis. » *In ossibus*, in intimis mentis, *defeci*, a proposito, *ferre non sustinens*, interius incendium, *Audivi enim contumelias multorum*. Hic conqueritur de officio assumpto, ex eo quod persecutiones sustinebat. Et primo ponitur adversariorum persecutio: et primo ponit persequentium multitudinem, *Multorum*, quibus resisti non potest. *Persequimini*; in quo notatur ipsorum conjuratio. Ponit etiam familiaritatem: *Ab omnibus viris qui erant pacifici mei*; in quo notatur imminens periculum. Abdias: « Omnes viri foederis tui illuserunt « tibi, invaluerunt contra te viri pacis tuae. » Se-

(1) Al. subsannabant.

cundo ponitur prophetae confortatio, ponens divinum auxilium: *Dominus autem mecum*, ad defendendum. Isa. 50: « Dominus Deus auxiliator meus. et ideo non sum confusus. » Et ipsius officium: *Et idcirco cadent*, quia persequuntur. Isa. 40: « De« ficient pueri, et laborabunt, et juvenes infirmi« tate cadent. » *Confundentur*, quia opprobria dixerunt, *quia non intellexerunt*, idest intelligere noluerunt, *opprobrium*, aeternae damnationis, vel futurae captivitatis. Psal. 39: « Confundantur, et « revereantur qui quaerunt animam meam ut au« ferant eam. » Tertio ponitur petitio: ubi captat benevolentiam, commendans justitiam, *Probator*, idest approbator vel inquisitor et discussor: scientiam, *Qui videt renes*, quantum ad affectiones, *et corda*, quantum ad cogitationes. Supra 17: « Ego « Dominus scrutans cor, et probans renes, qui do « unicuique juxta viam suam, etc. » Petit vindictam: *Videam, quaeso, ultionem meam ex eis:* assignat causam: *tibi enim revelavi*, non hoc ignoranti, sed totam causam meam in te ponens. Supra 11: « Tibi enim revelavi causam meam. » Quarto ponitur gratiarum actio, *Cantate Domino*. Psal. 71: « Quia liberavit pauperem a potente, pauperem cui « non erat adjutor. »

3. Hic plangit nativitatis suae ortum.

Sed objicitur contra hoc quod hic dicitur. Sanctorum enim est gloriari in tribulationibus, ut dicitur ad Rom. 5, ergo videtur quod Jeremias non debuerit pro tribulationibus in maledictionem prorumpere. Praeterea dies creatura Dei est; maledicere autem creaturae Dei, est peccatum: ergo etc. Praeterea dies transitorium quid est, et huic poenam maledictionis aptare stultum est: ergo etc. Praeterea nullus debet innocenti maledicere; sed ille homo in hoc quod Jeremiam non interfecit. innocens fuit: ergo peccavit ipsi maledicendo

Ad primum dicendum, quod tribulationes in se consideratae malae sunt inquantum contrariantur naturae bonae, ut dicit Augustinus; et sic eas abhorrere naturali odio, peccatum non est. Si tamen propter eas ratio a sua rectitudine deducerentur, hoc esset peccatum. Consideratae autem secundum quod promovent in bonum, sic sancti in ipsis gloriantur, sicut infirmus in sectione per quam sanatur. Ad secundum dicendum, et ad tertium, quod diei in sua natura consideratae non maledicit, quia hoc esset stultum et peccatum, sed inquantum mala est, prout scilicet aliquid mali in ipsa accidit; sicut e contra dies festus agitur propter aliquod bonum quod die illo accidit: et hoc significat illa maledictio, Gregorius tamen respiciens ad naturam ipsius diei dicit, quod ad litteram non potest intelligi. Et similiter dicendum ad ultimum, quod non maledi it illis hominibus nisi inquantum relationem habent ad suum actum. Unde per hoc dat intelligere horrorem suum, hyperbolice loquens, et taedium vitae suae propter angustias quas patiebatur.

Circa hoc ergo duo facit. Primo ponit maledictionem contra nativitatis tempus: *Maledicta dies*. Job 3: « Pereat dies in qua dictum est: Conceptus « est homo. » Contra nativitatis nuntium: « Male« dictus vir qui annuntiavit patri meo, dicens: « Natus est tibi puer masculus et quasi gaudio lae« tificavit eum (1). » Gen. 21: « Gaudium fecit mihi « Dominus, et quicumque audierit, corridebit mihi. » Et explicat maledictionis modum: *Sit homo ille ut sunt civitates quas subvertit Dominus*. Isa. 25: « Po« suisti civitatem in tumultum, urbem fortem in « ruinam. » Et contra vitae ministrum, qui scilicet vitam conservavit: *Audiat clamorem*, scilicet mortis *Ut fieret mihi mater mea sepulcrum*, quasi non computatus esset inter homines, *conceptus aeternus*, qui scilicet numquam ad debitum partum pervenisset. Job 3: « Quare non in vulva mortuus sum, « egressus ex utero non statim perii. » Secundo ponitur maledictionis ratio: *Quare de vulva egressus sum?* Supra 15: « Vae mihi, mater mea, quare « genuisti me virum rixae, virum discordiae, in « universa terra? » 1 Mach. 2: « Vae mihi, ut quid « natus sum videre contritionem populi mei, et « contritionem civitatis sanctae, et sedere illic cum « datur in manibus inimicorum? »

Nota super illo verbo, *Seduxisti me, Domine, et seductus sum; fortior me fuisti, et invaluisti*, quia Dominus seducit trahendo persuasionibus. 2 Cor. ult.: « Cum essem astutus, dolo vos cepi. » Alliciendo consolationibus. Apocal. 10: « Cum de« vorassem eam, amaricatus est venter meus. » Confortando promissionibus. Supra 4: « Ergo ne « decepisti populum istum, et Jerusalem, dicens: « Pax erit vobis? Et ecce pervenit gladius usque « ad animam. » Invalescit autem Dominus corrigendo. Isa. 8: « In forti manu sua erudivit me, « ne irem in via populi hujus. » A noxiis retrahendo. Oseae 2: « Sepiam viam tuam spinis, et « sepiam eam maceria. » Amore alligando. Oseae 11: « In funiculis Adam traham eos. in vinculis « caritatis. »

(1) Al. *maledictus vir... gaudium.*

CAPUT VIGESIMUMPRIMUM.

1. Verbum quod factum est ad Jeremiam a Domino, quando misit ad eum rex Sedecias Phassur filium Melchiae, et Sophoniam filium Maasiae sacerdotem, dicens: Interroga pro nobis Dominum, quia Nabuchodonosor rex Babylonis praeliatur adversum nos: si forte faciat Dominus nobiscum secundum omnia mirabilia sua, et recedat a nobis. Et dixit Jeremias ad eos: Sic dicetis Sedeciae; Haec dicit Dominus Deus Israel: Ecce ego convertam vasa belli quae in manibus vestris sunt, et quibus vos pugnatis adversum regem Babylonis et Chaldaeos qui obsident in circuitu murorum, et congregabo ea in medio civitatis hujus; et debellabo ego vos in manu extenta, et in brachio forti, et in furore, in indignatione, et in ira grandi, et percutiam habitatores civitatis hujus.

2. Homines et bestiae pestilentia magna morientur. Et post hoc ait Dominus: Dabo Sedeciam regem Juda, et servos ejus, et populum ejus, et qui derelicti sunt in civitate hac a peste et gladio et fame, in manu Nabuchodonosor regis Babylonis, et in manu inimicorum eorum, et in manu quaerentium animam eorum: et percutiet eos in ore gladii, et non flectetur, neque parcet, neque miserebitur. Et ad populum hunc dices: Haec dicit Dominus Deus: Ecce ego do coram vobis viam vitae, et viam mortis. Qui habitaverit in urbe hac, morietur gladio et fame peste; qui autem egressus fuerit, et transfugerit ad Chaldaeos, qui obsident vos, vivet, et erit ei anima sua quasi spolium. Posui enim faciem meam super civitatem hanc in malum, et non in bonum, ait Dominus. In manu regis Babylonis dabitur, et exuret eam igni. Et domui regis Juda: Audite verbum Domini, domus David. Haec dicit Dominus: Judicate mane judicium, et eruite vi oppressum de manu calumniantis, ne forte egrediatur ut ignis indignatio mea, et succendatur, et non sit qui extinguat propter malitiam studiorum vestrorum. Ecce ego ad te habitatricem vallis solidae atque campestris, ait Dominus; qui dicitis: Quis percutiet nos, et quis ingredietur domus nostras? Et visitabo super vos juxta fructum studiorum vestrorum, dicit Dominus, et succendam ignem in saltu ejus, et devorabit omnia in circuitu ejus.

1. Hic ponitur comminatio contra reges, qui obtinent summum gradum in potestate saeculari: et primo secundum quod reges puniuntur per poenam populi; secundo secundum quod puniuntur in propria persona, 22 cap.: *Haec dicit Dominus etc.* Circa primum duo. Primo ponitur regis interrogatio vel petitio: *Interroga*; quasi dicat, quaere divinum responsum, *et ora pro nobis.* Hic Phassur non est idem qui supra, qui ex alio patre natus. Isa. 37: « Dies tribulationis et correctionis, et blasphemiae dies « haec: quia venerunt filii usque ad partum, et virtus non est pariendi. Et infra (ibid.): « Leva « ergo orationem pro reliquiis quae repertae sunt. » Secundo ponitur prophetae responsio: *Et dixit Jeremias.* Et primo comminatur poenam quantum ad tempus ante civitatis captionem, contra tria in quibus confidebant: scilicet in armorum munitione: *Ecce convertam*; quasi dicat: Arma quae contra hostes assumpsistis, in vosipsos convertentur, quia contra vos invicem pugnabitis. Psalm. 7: « Convertetur dolor ejus in caput ejus, et in verticem « ipsius iniquitas ejus descendet. » Vel *convertentur*, quasi sine fructu. Confidebant etiam in murorum fortitudine; contra quod dicit: *Et Chaldaeos, qui obsident in circuitu murorum*; quasi dicat, non impedientibus muris. Thren. 4: « Non crediderunt « reges terrae, et universi habitatores orbis, quoniam ingrederetur hostis, et inimicus (1) per « portas Jerusalem. » Confidebant etiam in divina protectione; contra quod dicit: *Et debellabo ego vos in manu extenta*, idest potentia mea ad vindictam parata, *forti*, cui resisti non potest, *furore*, quantum ad pessimos, *indignatione*, quantum ad minus peccantes, *in ira grandi*, contra mediocres.

2. Hic tangit modum impugnationis. Ezech. 20: « In manu valida, et in brachio extento, et in « furore effuso regnabo super vos, et adducam vos « in desertum populorum, et judicabor vobiscum « ibi, facie ad faciem. » Et quantum ad tempus post urbis captionem: *Et post hoc*, comminans poenam, *dabo Sedeciam.* Thren. 1: « Dedit me Do« minus in manu de qua non potero fugere. » Et excludit misericordiam: *Et non flectetur*, precibus, vel muneribus, *neque parcet*, propter pristinam amicitiam, *neque miserebitur*, ex compassione miseriae. Proverb. 6: « Zelus et furor viri non par« cet in die vindictae, nec acquiescet cujusque « precibus, nec suscipiet pro redemptione dona « plurima. » Et hoc quia pactum non servavit. Ezech. 17: « Qui dissolvit pactum, numquid effu« giet? » Secundo proponit eis salutis viam quantum ad populum (1): *Et ad populum hunc dices.* Et primo dat eis eligendi libertatem: *Ecce ego do coram vobis viam vitae, et viam mortis.* Eccl 15: « Ante hominem vita et mors, bonum et malum: « quod placuerit ei, dabitur illi. » Ponit disjunctionem: *Qui habitaverit* (2) *in urbe hac morietur... qui autem egressus fuerit... vivet.* Isa. 51: « Egre« dimini de medio ejus, populus meus, ut salvet « unusquisque animam suam ab ira furoris Do« mini. » Et assignat rationem: *Posui enim faciem meam super civitatem hanc.* Supra 1: « Ollam « succensam ego video. » Et ad regem: *Et domui regis Juda*, scilicet dices, ponens consilium: *Judicate mane.* Psal. 81: « Eripite pauperem, et ege« num de manu peccatoris liberate. » Et ponit imminens periculum: *Ne forte egrediatur ut ignis indignatio mea.* Deut. 32: « Ignis succensus est in « furore meo, et ardebit usque ad inferni novis« sima. » Tertio excludit falsam fiduciam, ponens confidentiae causam: *Ecce ego ad te*, idest arcem Jerusalem, *habitatricem vallis solidae, atque campestris:* erat enim Jerusalem in latere montis versus vallem Arnon: ergo pars erat in valle. Vel dicitur despective, sicut Isa. 22: « Onus vallis visio« nis etc. » Et etiam ex monte habebat soliditatem, fortitudinem et firmitatem; et ex fructiferis vallibus habebat fertilitatem. Et superbam audaciam: *Qui dicitis; Quis percutiet nos?* Abdias 2: « Qui « dicis in corde tuo: Quis detrahet me in terram? » Et comminatur poenam: *Et visitabo, et succendam ignem in saltu*, infructuosum populum, Joelis 1: « Ignis comedit speciosa deserti, et flamma suc« cendit omnia ligna regionis. »

(1) Al. *inimici.*

(1) *Al. deest* quantum.
(2) Al. *habitat.*

CAPUT VIGESIMUMSECUNDUM.

1. Haec dicit Dominus: Descende in domum regis Juda, et loqueris ibi verbum hoc, et dices: Audi verbum Domini, rex Juda, qui sedes super solium David, tu, et servi tui, et populus tuus, qui ingredimini per portas istas. Haec dicit Dominus: Facite judicium, et justitiam, et liberate vi oppressum de manu calumniatoris; et advenam, et pupillum, et viduam nolite contristare, neque opprimantis inique, et sanguinem innocentem ne effundatis in loco isto. Si enim facientes feceritis verbum istud, ingredientur per portas domus hujus reges sedentes de genere David super thronum ejus, et ascendentes currus, et equos, ipsi, et servi, et populus eorum. Quod si non audieritis verba haec, in memetipso juravi, dicit Dominus, quia in solitudinem erit domus haec. Quia haec dicit Dominus super domum regis Juda: Galaad, tu mihi caput Libani: si non posuero te solitudinem, urbes inhabitabiles. Et sanctificabo super te interficientem virum, et arma ejus; et succident electas cedros tuas, et praecipitabunt in ignem, et pertransibunt gentes multae per civitatem hanc, et dicet unusquisque proximo suo: Quare fecit Dominus sic civitati huic grandi? Et respondebunt: Eo quod dereliquerint pactum Domini Dei sui, et adoraverint deos alienos, et servierint eis. Nolite flere mortuum, neque lugeatis super eum fletu. Plangite eum qui egreditur; quia non revertetur ultra, nec videbit terram nativitatis suae. Quia haec dicit Dominus ad Sellum filium Josiae regem Juda qui regnavit pro Josia patre suo, qui egressus est de loco isto: Non revertetur huc amplius, sed in loco ad quem transtuli eum ibi morietur, et terram istam non videbit amplius.

2. Vae qui aedificat domum suam in injustitia, et coenacula sua non in judicio. Amicum suum opprimet frustra, et mercedem non reddet ei. Qui dicit: Aedificabo mihi domum latam et coenacula spatiosa; qui aperit sibi fenestras, et facit laquearia cedrina, pingitque synopide. Numquid regnabis, quoniam confers te cedro? Pater tuus numquid non comedit, et bibit, et fecit judicium, et justitiam, tunc cum bene erat ei? Judicavit causam pauperis, et egeni in bonum suum. Numquid non ideo quia cognovit me? dicit Dominus. Tui vero oculi, et cor ad avaritiam, et ad sanguinem innocentem fundendum, et ad calumniam et ad cursum mali operis. Propterea haec dicit Dominus ad Joakim filium, Josiae, regem Juda: Non plangent eum: Vae frater, et vae soror; non concrepabunt ei: Vae domine, et vae inclyte. Sepultura asini sepelietur, putrefactus, et projectus extra portas Jerusalem. Ascende Libanum, et clama, et in Basan da vocem tuam, et clama ad transeuntes: quia contriti sunt omnes amatores tui. Locutus sum ad te in abundantia tua; et dixisti, Non audiam. Haec est via tua ab adolescentia tua, quia non audisti vocem meam. Omnes pastores tuos pascet ventus, et amatores tui in captivitatem ibunt. Et tunc confunderis, et erubesces ab omni malitia tua, quae sedes in Libano, et nidificas in cedris. Quomodo congemuisti cum venissent tibi dolores, quasi dolores parturientis?

3. Vivo ego, dicit Dominus, quia si fuerit Jechonias filius Joakim regis Juda annulus in manu dextera mea, inde evellam eum. Et dabo te in manu quaerentium animam tuam, et in manu quorum tu formidas faciem, et in manu Nabuchodonosor regis Babylonis, et in manu Chaldaeorum. Et mittam te, et matrem tuam quae genuit te, in terram alienam in qua nati non estis, ibique moriemini: et in terram ad quam ipsi levant animam suam ut revertantur illuc, non revertentur. Numquid vas fictile, atque contritum vir iste Jechonias? Numquid vas absque omni voluptate? Quare abjecti sunt ipsi, et semen ejus, et projecti sunt in terram quam ignoraverunt?

4. Terra, terra, terra, audi sermonem Domini. Haec dicit Dominus: Scribe virum istum sterilem, virum qui in diebus suis non prosperabitur: nec enim erit de semine ejus vir qui sedeat super solium David, et potestatem habeat ultra in Juda.

1. Hic ponitur comminatio contra reges secundum quod in persona propria puniuntur: et circa hoc tria facit. Primo enim ponitur annuntiandi praeceptum, et designat praedicationis locum, *Descende*: quia templum ubi propheta stabat ad orandum, in eminentiori situm erat. Act. 10: « Descende, et vade cum eis (1) nihil dubitans, quia ego « misi illos. » Secundo dat salutis consilium, petens auditum, *Audite*. Psal. 2: « Et nunc reges intelligite, erudimini qui judicatis terram. » Proponens consilium ut faciat bonum, servans justitiam: *Haec dicit Dominus; Facite judicium*, executionem justitiae: quod proprie regis, et judicis est. Sap. 1: « Diligite justitiam qui judicatis terram. » Et impediendo calumniam: *Et liberate vi oppressum*. Psal. 81: « Eripite pauperem, et egenum de manu peccatoris liberate. » Et ut vitet malum quantum ad injustam (2) ablationem rerum: *Et advenam, et pupillum, et viduam nolite contristare*. Exod. 22: « Advenam non contristabis; neque affliges « eum. » Et quantum ad occisionem innocentium: *Et sanguinem innocentem ne effundatis*. Exod. 23: « Insontem et justum non occides, quia adversor « impium. » Et ponit consilii fructum, proponens praemium servantibus: *Si enim facientes feceritis verbum istud, ingredientur per portas domus hujus reges de genere David*. Supra 17, idem. Et poenam contemnentibus: *Quod si non audieritis verba haec, in memetipso juravi*, quia majorem non habeo. Hebr. 6: « Abrahae namque promittens « Deus, quoniam neminem habuit per quem juraret « majorem, juravit per semetipsum. » *In solitudinem*. Isa. 1: « Desolabitur sicut in vastitate hostili. » *Domus*, regia, vel templum. Tertio praedicit imminens periculum: et primo in regiam urbem, tangens gloriam: *Quia haec dicit Dominus super domum* (3), scilicet Jerusalem: *Tu mihi caput*; idest, tu fuisti mihi caput in toto regno, sicut Galaad caput in planitie quae est in summitate Libani, ubi Laban invenit Jacob, Gen. 31. Psal. 86: « Diligit Dominus portas Sion super omnia tabernacula Jacob. » Praedicit futuram poenam, ponens poenae inflictionem quantum ad desolationem urbium: *Si non posuero* (4), quasi dicat, non credatur mihi, *urbes*, tibi subditas. Joel. 2: « Quasi « hortus voluptatis terra coram eo, et post eum « solitudo deserti. » Et quantum ad occisionem hominum, ponens interficientem: *Et sanctificabo*; quasi dicat: Ad meum praeceptum implendum deputabo. Simile Isa. 13: « Ego mandavi sanctificatis « meis, et vocabo fortes meos in ira mea, etc. » Et interfectionem: *Et succident cedros*, idest majores de populo, ut servetur metaphora. Zach. 11: « Aperi Libane portas, et comedet ignis cedros « tuas: ulula abies, quia cecidit cedrus, quoniam « magnifici vastati sunt. » Ponens etiam poenae inflictae stuporem: *Et pertransibunt gentes*: ubi po-

(1) Al. *hic*.
(2) *Al.* injustitiam.
(3) Al. *solium*.
(4) Al. *proposuero*.

nit interrogationem stupentium: *Quare fecit Dominus sic civitati huic?* et responsionem audientium: *Et respondebunt.* Deut. 29: « Et dicent omnes « gentes: Quare sic fecit Dominus terrae huic? « Quae est ira furoris ejus immensa? Et respon- « debunt: Quia dereliquerunt pactum Domini quod « pepigit cum patribus eorum, etc. » Secundo ponitur comminatio contra regiam stirpem: et primo contra Joakim (1) filium Josiae, ibi, *Quia haec dicit Dominus*, secundo contra Joatham (2) filium Josiae, ibi, *Vae qui aedificat domum suam in injustitia*; tertio contra Jeconiam filium Joakim, ibi, *Vivo ego, dicit Dominus.* Et de his habetur 4. Reg. 24. Circa primum duo. Primo ponitur comminatio; ubi interdicit luctum pro Josia occiso: *Nolite flere mortuum*, scilicet Josiam. Eccli. 22: « Modi- « cum plora super mortuum, quoniam requievit. » Et indicit planctum pro Joatham a Pharaone captivato; *Plangite eum.* Job 20: « Oculus qui eum « viderat non videbit, neque ultra intuebitur eum « locus suus. » Fletus autem dicitur cum emissione lacrymarum; luctus addit quamdam solemnitatem; sed planctus adhuc addit conquestionem per verba. Secundo ponitur comminationis confirmatio per sententiam divinam: *Quia haec dicit Dominus ad Sellum*, Joakim, quia omnes filii Josiae dicti sunt Sellum, idest consummatio, eo quod in ipsis regnum finitum sit. Isa. 22: « Quasi pilam mittet « te Dominus in terram latam, et spatiosam. » Et secundum hoc tota prophetia istius capituli facta est temporibus Joakim; et dicit captivitatem Joatham quasi praeteritam, et praedicit aliorum captivitatem quasi futuram. Sed Hieronymus vult quod istud quod dictum est, exponatur de Sedecia, et quod hucusque prophetia facta sit temporibus Sedeciae a principio 2 capitis, et deinceps super Joakim.

2. Hic ponitur comminatio contra Joakim. Et primo arguit culpam injustae aedificationis, ponens injustum aedificium: *Vae ei qui aedificat*, scilicet Joakim filio Josiae, *coenacula*, cameras, et proprie illas ad quas ascenditur scalis vel gradibus, a coenando dictas. Eccli. 21: « Qui aedificat domum « suam impensis alienis, quasi qui colligit lapides « suos in hyeme. » *Amicum suum opprimet frustra*, petens scilicet auxilium ad aedificandum. Levitic. 19: « Non remaneat merces mercenarii tui « apud te usque mane. » Ponens etiam aedifici ornatum: *Qui dicit: Aedificabo mihi domum latam.... laquearia*, quae cameris elevatis in solarium observatione (3) succedunt, *synopide*, colore rubeo dicto a Synope civitate Persarum. Secundo excludit falsam fiduciam, qua promittebat sibi prosperitatem, quam pater suus Josias habuerat ponens stultam comparationem: *Numquid regnabis, quoniam confers te cedro?* patri tuo. Psal. 36: « Vidi impium « superexaltatum et elevatum sicut cedros Libani. » Et ostendit eorum discretionem, proponens patris justitiam: *Pater tuus comedit*; et tamen propter abundantiam non deseruit justitiam; et ideo prospere sibi successit. Job 29: « Cumque sederem « quasi rex, circumstante (4); eram tamen macren- « tium consolator. » Et proponens filii injustitiam: *Tu vero oculi*, quantum ad cognitionem, *et cor*, quantum ad affectionem cordis, *ad avaritiam*, quantum ad injustam rerum ablationem, *calumniam*, falsam criminis impositionem, ut tali occasione opprimeret, *ad cursum mali*, quasi dicat. Quod corde conceperas, opere explebas. Genes. 6: « Cun- « cta cogitatio humani cordis intenta est ad malum « omni tempore. » Tertio comminatur poenam *Propter hoc dicit Dominus.* Et primo quantum ad ipsum regem, privatione planctus: *Non plangent*, consanguinei, *non concrepabunt*, simul concordantes subditi. Supra 16: « Non plangentur, et non « sepelientur: in sterquilinium super faciem ter- « rae erunt. » Et privatione sepulturae: *Sepultura asini sepelientur*: quia projectus bestiis devorandus. Isa. 14: « Omnes reges gentium, universi dor- « mierunt in gloria, vir in domo sua; tu autem « projectus es de sepulcro tuo, quasi stirps inu- « tilis, pollutus, et obvolutus cum his qui interfecti « sunt gladio, et descenderunt ad fundamenta laci. » De illo autem Joakim diversa in diversis inveniuntur 4 enim Reg. 24, dicitur, quod « immisit Domi- « nus latrunculos vicinarum gentium contra ipsum, « qui interfecerunt ipsum; et dormivit cum patri- « bus suis. » 2 vero Paral. 36, dicitur, quod ascendit contra eum rex Babyloniae, et duxit eum in Babyloniam quasi captivum. Josephus autem dicit, quod cum ingressus esset civitatem Nabuchodonosor, vel Nabuzardam, fregit pactum, et interfecit multos juvenes, cum quibus et Joakim. Hic autem dicitur, quod fuit insepultus. Et ideo ad concordiam omnium horum sciendum est, quod iste Joakim substitutus fuit a Pharaone Joatham fratri suo, et regnavit post eum rege Aegypti. Tandem VIII. anno regni ejus, venit Nabuchodonosor contra eum, et tradidit se sibi. Et factus est ei tributarius duobus annis. In decimo autem anno rebellavit. Unde Nabuchodonosor venit contra eum, et captivum ducebat in Babyloniam: cui in via confoederatus est, et reversus est in Jerusalem. Sed Nabuzardam, congregatis latrunculis vicinarum gentium, intravit Jerusalem, et frangens pactum, interfecit eum; quo sepulto in sepulcris regiis a populo terrae, Nabuzardam indignatus fecit eum effodi, et projici bestiis devorandum. Secundo contra principes ipsius ponens eorum contritionem: *Ascende Libanum*, montem templi, *in Basan*, quae subjacet monti Jerusalem. Isa. 40: « Super montem excelsum ascende tu qui evan- « gelizas Sion. » *Amatores*, principes et defensores. Ponens etiam hujus rationem ex inobedientia: *Locutus sum ad te in abundantia tua*, idest quando bonis a me traditis abundabas. Supra 6: « Audite vocem tubae. Et dixerunt, Non audiemus. Et ex antiqua consuetudine: *Haec est via*, scilicet inobedientia, *ab adolescentia*, scilicet a tempore quo egressa est de Aegypto. Isa. 48: « Transgres- « sorem ex ventre vocavi te. » Supra 2: « A sae- « culo confregisti jugum meum, rupisti vincula « mea, et dixisti: Non serviam. » Et ponit contritionis modum et ordinem: *Omnes pastores tuos*, idest principes, *pascet ventus*, dispersionis in captivitatem, *amatores*, Aegyptii. Oseae 12: « Ephraim pascit ven- « tum, et sequitur aestum. » Tertio comminatur contra ipsam civitatem regalem, confusionem: *Et tunc confunderis . . . quae sedes in Libano* (1), in quo designatur superbia. Roman. 6: « Quem « ergo fructum habuistis tunc in illis in quibus

(1) *Al.* pro Sellum.
(2) *Al.* pro Joachim, et infra.
(3) *Al.* forte, observatione.
(4) *Al.* quasi ex circumstante exercitu.

(1) Al. *et tu qui sedes.*

« nunc erubescitis? » Et dolorem. *Quomodo congemuisti cum venissent tibi dolores, quasi dolores parturientis?* praeteritum pro futuro (1). Psal. 47: « Ibi « dolores ut parturientis. »

3. Hic ponitur comminatio contra Jechoniam: et primo comminatur captivitatem; secundo sterilitatem, ibi, *Terra, terra, terra.* Circa primum duo. Primo ponitur captivitatis comminatio quia comminatur dignitatis amissionem, et divini auxilii destitutionem: *Si fuerit Jechonias filius Joakim regis Juda annulus in manu*: quantumcumque in loco murato (2) ut, quamvis rex populi mei; *evellam*, privando ipsum dignitate sua, et auxilio meo. Apocalyp. 2: « Amovebo candelabrum tuum de loco « suo, nisi poenitentiam egeris. » Comminatur etiam hostium servitutem: *Et dabo te.* Thren. 1: « Dedit me Dominus in manu de qua non potero « effugere. » Comminatur etiam captivitatem: *Et mittam.* Baruch 3: « Quid est, Israel, quod in ter« ra inimicorum es? Inveterasti in terra aliena. » Secundo ponitur comminationis admiratio: *Numquid vas fictile, atque contritum vir iste Jechonias?* quasi, nullam soliditatem virtutis, vel potentiae habens, *Voluptate*, quia Dominus in ipso non delectatur. Eccli. 21: « Cor fatui quasi vas confractum et o« mnem sapientiam non tenebit. »

4. Hic comminatur sterilitatem, quae nec tenebit fructum praesentis prosperitatis: *Terra, terra, terra*, quasi dicat: Ex quo homines non audiunt, saltem insensibilia obediant. Vel est methonimia, continens pro contento. Et dicit ad majorem expressionem; vel propter tres partes terrae. Deut. 32: « Audiat ter« ra verba oris mei. » *Scribe*, quasi sententiam, quae scripto traditur, ut in memoria conservetur. Supra 17: « Peccatum Juda scriptum est stylo « ferreo in ungue adamantino. » *Sterilem*, quia mente non concipiet ea quae sibi forent utilia. *Non prosperabitur*, in operibus suis. Erit etiam sterilis, quantum ad fructum successionis in dignitate regali. *Nec enim erit vir*, qui sit purus homo: Christus enim de semine ejus fuit; sed fuit Deus et homo, Matth. 1. Nec illo regnandi modo rex fuit, sed regnat aeternaliter ad dexteram Dei patris. *Potestatem habeat*, quasi regiam. Quia Zarobabel nepos ejus. Rex populi non fuit. Infra 36: « Non « erit ex eo qui sedeat super solium David etc. »

Nota super illud, *Nolite flere super mortuum*, quod non multum plorandum est super mortuum propter planctus inutilitatem. Eccli. 38: « Ne dede« ris in tristitia cor tuum, sed repelle eam a te. » Propter mortis communitatem. 2 Reg. 14: « Omnes « morimur, et quasi aquae dilabimur in terram, « quae non revertuntur. » Propter culpae immunitatem. Sapien. 4: « Raptus est ne malitia muta« ret intellectum illius, aut ne fictio deciperet ani« mam illius. » Propter laboris quietem. Apocalyp. 14: « Amodo jam dicit spiritus ut requiescant a « laboribus suis » Propter gloriae consecutionem. 2 Corinth. 5: « Scimus enim, quod si terrestris « domus nostra hujus habitationis dissolvatur, quod « aedificationem ex Deo habemus, domum non « manu factam, sed aeternam in caelis. »

Item super illud, *Omnes pastores tuos pascet ventus*, nota, quod pastores Ecclesiae quandoque pascit ventus elationis. Isa. 57: « Omnes eos au« feret ventus, tollet aura. » Ventus nimiae expectationis. Eccli. 34: « Quasi qui apprehendit um« bram, et persequitur ventum, sic et qui attendit « ad visa mendacia. » Ventus captivitatis. Ezech. 5: « Tertiam partem disperges in ventum, et gla« dium nudabis post eos. » Et futurae damnationis. Supra 18: « Sicut ventus urens dispergam eos « coram inimico; dorsum et non faciem ostendam « eis in die perditionis eorum. »

(1) Al. *quomodo congemuisti*, praeteritum pro futuro... *parturientis*.
(2) *Al.* mutato.

CAPUT VIGESIMUMTERTIUM.

1. Vae pastoribus qui dispergunt et dilacerant gregem pascuae meae, dicit Dominus. Ideo haec dicit Dominus Deus Israel ad pastores, qui pascunt populum meum: Vos dispersistis gregem meum, et ejecistis eos, et non visitastis eos.

2. Ecce ego visitabo super vos malitiam studiorum vestrorum, ait Dominus. Et ego congregabo reliquias gregis mei de omnibus terris, ad quas ejecero eos illuc, et convertam eos ad rura sua; et crescent, et multiplicabuntur. Et suscitabo super eos pastores, et pascent eos. Non formidabunt ultra, et non pavebunt, et nullus quaeretur ex numero, dicit Dominus. Ecce dies veniunt dicit Dominus; et suscitabo David germen justum, et regnabit rex, et sapiens erit, et faciet judicium et justitiam in terra. In diebus illis salvabitur Juda, et Israel habitabit confidenter. Et hoc est nomen quod vocabunt eum, Dominus justus noster.

3. Propter hoc ecce dies veniunt, dicit Dominus, et non dicent ultra: Vivit Dominus, qui eduxit filios Israel de terra Aegypti; sed, Vivit Dominus, qui eduxit, et adduxit semen domus Israel de terra aquilonis, et de cunctis terris ad quas ejeceram eos illuc, et habitabunt in terra sua.

4. Ad prophetas: Contritum est cor meum in medio mei, contremuerunt omnia ossa mea Factus sum quasi vir ebrius, et quasi homo madidus a vino, a facie Domini, et a facie verborum sanctorum ejus: quia adulteriis repleta est terra, quia a facie maledictionis luxit terra, arefacta sunt arva deserti: factus est cursus eorum malus, et fortitudo eorum dissimilis.

5. Propheta namque, et sacerdos polluti sunt, et in domo mea inveni malum eorum, ait Dominus. Idcirco via eorum eris quasi lubricum in tenebris, impellentur enim, et corruent in ea. Afferam enim super eos mala, annum visitationis eorum, ait Dominus Et in prophetis Samariae vidi fatuitatem, et prophetabant in Baal, et decipiebant populum meum Israel. Et in prophetis Jerusalem vidi similitudinem adulterantium, et iter mendacii. Et confortaverunt manus pessimorum, ut non converteretur unusquisque a malitia sua. Facti sunt mihi omnes ut Sodoma, et habitatores ejus quasi Gomorrha Propterea haec dicit Dominus exercituum ad prophetas: Ecce ego cibabo eos absinthio, et potabo eos felle. A prophetis enim Jerusalem egressa est pollutio super omnem terram.

6. Haec dicit Dominus exercituum: Nolite audire verba

prophetarum qui prophetant vobis, et decipiunt vos. Visionem cordis sui loquuntur, non de ore Domini. Dicunt his qui blasphemant me: Locutus est Dominus. Pax erit vobis: et omnibus qui ambulant in pravitate cordis sui dixerunt: Non veniet super vos malum. Quis enim affuit in consilio Domini, et vidit, et audivit sermonem ejus? Quis consideravit verbum illius, et audivit? Ecce turbo dominicae indignationis egredietur, et tempestas erumpens super caput impiorum veniet. Non revertetur furor Domini usque dum faciat, et usque dum compleat cogitationem cordis sui. In novissimis diebus intelligetis consilium ejus. Non mittebam prophetas, et ipsi currebant; non loquebar ad eos, et ipsi prophetabant. Si stetissent in consilio meo, et nota fecissent verba mea populo meo, avertissem utique eos a via sua mala, et a cogitationibus suis pessimis.

7. Putas ne Deus e vicino ego sum, dicit Dominus, et non Deus de longe? Si occultabitur vir in absconditis, et ego non videbo eum? dicit Dominus. Numquid non caelum et terram ego impleo? dicit Dominus. Audivi quae dixerunt prophetae prophetantes in nomine meo mendacium, atque dicentes: Somniavi, somniavi. Usquequo istud est in corde prophetarum vaticinantium mendacium, et prophetantium seductiones cordis sui? Qui volunt facere ut obliviscatur populus meus nominis mei, propter somnia eorum, quae narrat unusquisque ad proximum suum; sicut obliti sunt patres eorum nominis mei propter Baal. Propheta qui habet somnium, narret somnium, et qui habet sermonem meum, loquatur sermonem meum vere. Quid paleis ad triticum? dicit Dominus. Numquid non verba mea sunt quasi ignis, dicit Dominus, et quasi malleus conterens petram?

8. Propterea ecce ego ad prophetas, ait Dominus, qui furantur verba mea, unusquisque a proximo suo. Ecce ego ad prophetas, ait Dominus, qui assumunt linguas suas, et aiunt: Dicit Dominus. Ecce ego ad prophetas somniantes mendacium: dicit Dominus, qui narraverunt ea, et seduxerunt populum meum in mendacio suo, et in miraculis suis; cum ego non misissem eos, nec mandassem eis, qui nihil profuerunt populo huic, dicit Dominus.

9. Si igitur interrogaverit te populus iste, vel propheta, aut sacerdos dicens: Quod est onus Domini? dices ad eos: Vos estis onus. Projiciam quippe vos, dicit Dominus. Et propheta, et sacerdos, et populus qui dicit, Onus Domini; visitabo super virum illum, et super domum ejus. Haec dicetis unusquisque ad proximum, et ad fratrem suum: Quid respondit Dominus, et quid locutus est Dominus? Et onus Domini ultra non memorabitur, quia onus erit unicuique sermo suus. Et pervertistis verba Dei viventis, Domini exercituum, Dei nostri. Haec dices ad prophetam: Quid respondit tibi Dominus et quid locutus est Dominus? Si autem onus Domini dixeritis; propter hoc haec dicit Dominus: Quia dixistis sermonem istum, Onus Domini, et misi ad vos dicens: Nolite dicere, Onus Domini: propterea ecce ego tollam vos portans, et derelinquam vos, et civitatem quam dedi vobis, et patribus vestris, a facie mea, et dabo vos in opprobrium sempiternum et ignominiam aeternam, quae nunquam oblivione delebitur.

1. Hic ponitur comminatio contra omnes principes in generali: et primo ponitur comminatio contra malos principes; secundo ponitur discretio bonorum a malis, ibi, *Ostendit mihi Dominus*, cap. 24: Prima dividitur in duas. Primo ponitur comminatio contra praeeminentes in populo ex auctoritate regiminis, scilicet praelatos; secundo contra praeeminentes in populo ex privilegio divinae revelationis, scilicet prophetas, ibi, *Ad prophetas: Contritum est cor meum in medio mei:* Circa primum duo. Primo arguit culpam; secundo comminatur poenam, ibi, *Ecce ego visitabo.* Circa primum duo. Primo ponitur populi dispersio: *Dispergunt*, expellendo de terra sua, *dilacerant*, occidendo, vel spoliando; vel propter tyrannidem quam in eos exercebant; vel quia fuerunt occasio ut populus haec ab hostibus pateretur, dum in peccatis viventes, populum a peccatis non retrahebant. Infra 50: « Grex perditus factus est populus meus, pastores « eorum seduxerunt eos, feceruntque vagari in « montibus. » Secundo ponitur pastorum increpatio. *Ideo haec dicit Dominus: Ejecistis*, occasionaliter, vel propter tyrannidem. Ezech. 34: « Cornibus vestris ventilabatis omnia infirma pecora: « donec dispergerentur foras. »

2. Hic comminatur poenam: et primo ponitur contra pastores comminatio, *Visitabo.* Supra 21: « Visitabo super vos juxta fructum studiorum vestrorum. » Secundo ponitur consolatio dispersi gregis, *Ego congregabo:* ubi primo ponit congregationem. Ezech. 34: « Educam eas de populis, et « congregabo eas de terris, etc. » Et status prosperitatem, *Et crescent.* Genes. 1: « Crescite, et « multiplicamini, et replete terram. » Secundo promittit eis praelatorum emendationem: et primo promittit eis solicitos principes, ponens pastorum solicitudinem: *Et suscitabo*, quando jam in nihilum decideritis, *pastores*, Esdram, et alios secundum quosdam. Sed melius Apostolos. Supra 3: « Dabo « vobis pastores juxta cor meum, et pascent vos « scientia et doctrina. » Et solicitudinis utilitatem, scilicet securitatem: *Non formidabunt*, quantum ad signa timoris exterius, *et non pavebunt*, interius, *et nullus quaeretur ex numero*, quasi dicat: Nullus de numero Ecclesiae timebit, vel deficiet ex negligentia Apostolorum. Vel refertur ad numerum praedestinatorum. Joan. 17: « Nemo ex eis periit nisi « filius perditionis. » Ista tamen securitas non perficitur in vita ista, sed perficietur quando « per- « fecta caritas foras mittet timorem: » 1 Joan. 4 (1), consummabitur autem in futuro. Secundo promittit eis optimum regem, ostendens temporis congruitatem: *Ecce*, propter certitudinem, *dies*, gratiae. 2 Corinth. 6: « Ecce nunc tempus acceptabile, ecce « nunc dies salutis. » Venientis regis conditionem quantum ad nobilitatem generis: *Et suscitabo David germen justum.* Infra 33: « Germinare faciam « David germen justitiae, et faciet judicium, et « justitiam in terra. » Quantum ad auctoritatem dignitatis: *Et regnabit rex*, non solum super Judaeos, sed etiam super omnes reges. Luc. 1: « Et « regnabit in domo Jacob in aeternum. » Dan. 7: « Cujus regnum, regnum sempiternum est, et om- « nes reges servient ei, et obedient. » Quantum ad sapientiam cordis: *Et sapiens erit*, immo ipsa sapientia. Corinth. 1: « Christum Dei virtutem, et « Dei sapientiam. » Et quantum ad executionem juris: *Et faciet judicium*, in primo adventu contra diabolum, qui dicebatur princeps mundi: Joan. 12: « Nunc judicium est mundi, nunc « princeps mundi hujus ejicietur foras, » scilicet in tenebras exteriores; in secundo vero contra omnes, puniendo per generalem sententiam. Joan. 5: « Pater non judicat quemquam, sed omne « judicium dedit filio. » *Et justitiam*, quam docuit servandam. Matth. 5: « Nisi abundaverit ju- « stitia vestra plusquam scribarum et pharisaeorum, « non intrabitis in regnum caelorum. » Et ad implendum auxilium gratiae: unde ponit adventus utilitatem, quantum ad salutem a poenalitate: *In diebus illis salvabitur*: in primo adventu particulariter; in secundo adventu universaliter, quando omnis Israel salvus fiet: Rom. 11. Isa. 10: « Si « fuerit numerus filiorum Israel quasi arena ma- « ris, reliquiae convertentur ex eo. » Et quantum ad securitatem: *Et Israel habitabit confidenter.* Et hoc exponendum est ut supra. Isa. 52: « Sedebit « populus meus in pulchritudine pacis, in taber-

(1) *Al.* sed perficitur, quoniam perfecta caritas foras mittit timorem.

« naculis justitiae, et in requie opulenta. » *Juda* dicit, quantum ad duas tribus; Israel, quantum ad decem, ad significandum quod in fide Christi concordes erunt. Oseae 1: « Et ponent sibimet caput « unum, etc. »

3. Hic ostendit beneficii magnitudinem ex hoc quod ob hoc beneficium oblivioni tradetur pristinum beneficium: et potest referri ad liberationem factam per Cyrum (1); vel melius ad liberationem factam per Christum. Isa. 43: « Ne memineritis « priorum, et antiqua ne intueamini. »

4. Hic ponitur comminatio contra prophetas, sicut titulus ipse declarat: et primo ponitur comminatio contra prophetas; secundo contra prophetarum visiones (2), ibi, *Si igitur interrogaverit te populus iste etc.* Circa primum duo. Primo ponit prophetarum deceptionem; secundo ponit deceptionum diversitatem, ibi, *Haec dicit Dominus etc.* Circa primum duo. Primo ponit effectum deceptionis in populo; secundo ponit decipientium prophetarum peccatum, ibi, *Propheta namque, et sacerdos polluti sunt.* Circa primum duo. Primo ponitur prophetae compassio super futura contritione, quam designat per contritionem cordis: *Contritum est cor meum;* per tremorem corporis: *Contremuerunt omnia ossa mea*; sicut solet turbatis accidere; per impedimentum cognitionis: *Factum sum quasi vir ebrius* qui non habet usum rationis: et hoc ex magnitudine stuporis, *madidus a vino*, qui habet quidem rationis usum, sed impeditum propter multam potationem, *a facie Domini*, a praesentia revelationis ipsius, qui mihi se iratum contra Judaeos dicit, *verborum sanctorum ejus*, quibus mihi culpam ipsorum notificavit, et poenam praedixit. Psalm. 21: « Dispersa sunt omnia ossa mea, factum est cor « meum tamquam cera liquescens in medio ven« tris mei. » Isa. 29: » Obstupescite et admiramini, « fluctuate, et vacillate, inebriamini, et non a vino, « movemini, et non in ebrietate etc. » Secundo ponitur populi dissipatio: et primo quantum ad culpae magnitudinem: *Quia adulteriis*, idolatria scilicet, et aliis peccatis, *repleta est terra*, Judaeorum. Isa. 2: « Repleta est terra ejus idolis etc. » Secundo quantum ad poenae inflictionem: quia *a facie maledictionis*, scilicet divinae, *luxit*, sterilis facta. Isa. 24: « Luxit, et defluxit terra, et infirmata « est etc. » Tertio inquantum ad obstinationem: *Factus est cursus eorum malus*, quia ad malum parati sunt pro peccatis. Proverb. 1: « Pedes eo« rum ad malum currunt. » *Dissimilis*, fortitudini sanctorum patrum, qui in servitio Dei seipsos exercebant. Prov. 15: « Cor stultorum dissimile erit. »

5. Hic ponitur malitia prophetarum quasi causa malitia populi: et primo in generali ponens culpam: *Polluti sunt*, diversis criminibus, *in domo mea*, scilicet templo, vel populo. Supra 11: « Quid est quod « dilectus meus in domo mea fecit scelera multa? » Et subjungens poenam: *Idcirco via eorum erit quasi lubricum;* idest, corruent in peccatis suis sicut in tali via. Psalm. 34: « Fient viae illorum sicut te« nebra et lubricum. » Et exponens ipsam: *Quia afferam mala*, poenae. Supra 11: « Inducam super « viros Anathoth annum visitationis eorum. » Secundo in speciali: et primo ponit culpam quantum ad prophetas decem tribuum: *Et in prophetis Samariae vidi fatuitatem*, quia in excelsis (1) idola colebant, sicut illi quos occidit Elias, 3 Reg. 18. Isa. 9: « Propheta docens mendacium, ipsa est « cauda. » Et prophetarum duarum tribuum: *Et in prophetis Jerusalem vidi similitudinem:* quia indirecte populum ad idolatriam provocabant, cum mendaciter prospera idolatris promittebant. Ezech. 13: « Violabant me ad populum meum propter « pugillum hordei, et fragmen panis, ut interfice« rent animas quae non moriuntur, et vivificarent « animas quae non vivunt. » Secundo ponit iram divinam: *Facti sunt mihi omnes ut Sodoma*, scilicet prophetae: in tanta abominatione (2) eos habeo *et habitatores ejus*, scilicet Jerusalem. Isa. 1: « Au« dite verbum Domini principes Sodomorum, per« cipite auribus legem Dei vestri populus Gomor« rhae. » Tertio comminatur poenam: *Propterea haec dicit Dominus: Ecce ego cibabo eos absinthio.* Supra 9: « Ecce ego cibabo populum istum absinthio « et potum dabo eis aquam fellis. » Et assignat causam quare specialiter prophetis comminatur: *A prophetis enim Jerusalem egressa est pollutio super omnem terram.* Dan. 13: « Egressa est iniquitas « de Babylone a senioribus judicibus, qui videban« tur regere populum. »

6. Hic ponit diversos modos deceptionis: et primo exponit ipsos; secundo summatim eos colligit, ibi, *Propterea ecce ego ad prophetas.* Circa primum duo. Primo ponit modum decipiendi per verba ficta, quando scilicet nihil videbant, sed fingebant se visionem a Domino accepisse; secundo ponit modum decipiendi per somnia vana, dum somniis phantasticis quasi divinis revelationibus adhaerebant, ibi, *Putas ne Deus e vicino ego sum?* Circa primum tria. Primo ponitur prohibitio ad populum, ne tales pseudoprophetas audiant, eis obediendo et credendo: *Nolite audire.* Deuter. 13: « Si surrexerit in medio tui propheta, aut qui « somnium vidisse se dicat, et predixerit si« gnum atque portentum, et evenerit quod locutus « est, et dixerit tibi: Eamus, et sequamur deos « alienos quos ignoras, et serviamus eis; non au« dies verba prophetae illius, aut somniatoris etc. » Secundo inducitur pro causa prophetarum deceptio quantum ad praesumptam auctoritatem, qui se nuntios Dei mentiebantur: *Visionem cordis sui loquuntur.* Ezech. 13: « Vae prophetis insipientibus, qui « sequuntur spiritum suum, et nihil vident etc. » Quantum ad falsam promissionem: *Dicunt his qui blasphemant.* Supra 6: « Curabant contritionem « filiae populi mei, cum ignominia dicentes: Pax, « pax, et non erat pax. » Et quantum ad erroneam probationem: *Quis enim affuit?* Quia enim Isa. 40, dicitur: *Quis consiliarius ejus fuit?* volebant debilitare comminationes prophetarum, ne eis crederetur, quasi divina consilia ignorantibus: perverse intelligentes, quia per verbum illud non excluditur cognitio divini consilii per revelationem, sed per humani ingenii comprehensionem, *Et vidit*, quasi praesens, *consideravit*, quasi absens. Matth. 22: « Er« ratis nescientes Scripturas. » Secundo ostendit eorum falsitatem: et primo quantum ad falsam promissionem, ponens poenam: *Ecce turbo*, dispergens captivatos *tempestas* (3) gravis afflictionis, *super caput impiorum*, quibus pacem promittebant: unde

(1) *Al.* Titum.
(2) *Al.* irrisiones.

(1) *Al.* quia excelsa idola.
(2) *Al.* in tantas abominationes.
(3) *Al.* tempore.

constat eos non esse bonos prophetas. Deuter. 18: « Quod in nomine Domini propheta ille praedi- « xerit, et non evenerit, hoc Dominus non est « locutus. » Psal. 96: « Ignis ante ipsum praece- « det et inflammabit in circuitu inimicos ejus. » Et excludit misericordiam: *Non revertentur*. Isa. 55: « Sic erit verbum quod egredietur de ore meo: « non revertetur ad me vacuum, sed faciet quae- « cumque volui, et prosperabitur in his ad quae misi « illud. » Et inducit poenae effectum: *In novissimis*, quando poenas sustinueritis, *intelligetis* (1) per experimentum. Psalm. 9: « Cognoscetur Do- « minus judicia faciens. » Secundo quantum ad praesumptam auctoritatem: *Non mittebam*. Supra 14: « Non misi eos, et non praecepi eis, neque « locutus sum ad eos. » Tertio quantum ad falsam probationem: *Si stetissent in consilio meo*, sicut veri prophetae, *avertissem*, populum, vel ipsos prophetas. Supra 15: « Si converteris, convertam te. »

7. Hic ponit alium modum deceptionis per somnia: et circa hoc tria. Primo inducit probans divinum testimonium, ostendens testem idoneum, quia habet scientiam remotorum: *E vicino*, ut tantum quae in caelis sunt cognoscam, ubi sedes mea dicitur; vel etiam bona, et non mala quae a me longinqua sunt. Sap. 8: « Attingit a fine usque ad « finem fortiter, et disponit omnia suaviter. » Et quia habet scientiam occultorum: *Et si occultabitur vir in absconditis*, cogitationum vel locorum. Eccl. 16: « Non dicas: A Deo abscondar, et ex summo « quis mei memorabitur? » Et probat utrumque: *Numquid non caelum et terram*, et ita non est a mea cognitione remotum, *impleo?* quasi interius penetrans; et ita non est mihi occultum. Isa. ult.: « Caelum mihi sedes est, terra autem scabellum « pedum meorum. » *Audivi*. Eccl. 34: « Vana spes « et mendacium viro insensato, et somnia extollunt « imprudentes. » Secundo increpat deceptionis vitium quantum ad culpae continuitatem: *Usquequo istud?* Psal. 4: « Filii hominum usquequo gravi « corde, ut quid diligitis vanitatem, et quaeritis « mendacium? » Et quantum ad intentionem operis vel operantis: *Qui volunt facere ut obliviscatur populus meus nominis mei*. Ezech. 23: « Violabant « me ad populum meum propter pugillum hordei, « et fragmen panis, ut interficerent animas quae « non moriuntur, et vivificarent animas quae non « vivunt, mentientes populo meo, etc. » Tertio inducit verae doctrinae praecepta: *Propheta qui habet somnium narret*; quasi dicat, quicumque gradus prophetalis visionis. Rom. 12: « Unicuique sicut « Deus divisit mensuram fidei. » Et ponit rationem: *Quid paleis ad triticum?* quasi dicat: Verba mei sunt triticum ad reficiendum. Supra 14: « In- « venti sunt sermones tui, et comedi eos; et fa- « ctum est mihi verbum tuum in gaudium et lae- « titiam cordis mei. » Psal. 118: « Quam dulcia « faucibus meis eloquia tua, super mel ori meo. » Et *ignis*, ad accendendum. Psal. 118: « Ignitum « eloquium tuum vehementer. » Et iterum 104: « Eloquium Domini inflammavit eum. » *Malleus*, ad emolliendum dura corda. Oseae 6: « Propter « hoc dolavi in prophetis, et occidi eos in verbis « oris mei. » Et ideo non sunt miscenda spinis. 2 Cor. 6: « Quae societas luci ad tenebras; aut « quae (2) conventio Christi ad Belial! »

(1) Al. *intellige*.
(2) *Al.* quae autem.

8. Hic recolligit tres modos deceptionis. Et primus est ex Scripturae depravatione: *Qui furantur verba mea*, quasi ad alium sensum quam prophetae veri voluerint. Joan. 10: « Qui non intrat per o- « stium in ovile ovium, ille fur est et latro. » Secundus est ex verborum fictione: *Ad prophetas*, idest contra eos, *qui assumunt linguas suas*, fingentes verba. Supra 9: « Docuerunt linguas suas « loqui mendacium, ut inique agerent laborave- « runt. » Tertius est ex somniorum adhaesione: *Ecce ego ad prophetas somniantes mendacium... in miraculis*, ampullosis verbis. Isa 56. « Videntes « vana, dormientes, et amantes somnia. »

9. Hic comminatur contra prophetarum irrisiones; sicut enim Isaiae temporibus irridebant: « Manda, remanda, expecta, reexpecta, etc. » Isa. 28, ita modo verbum quod Isaias adinvenerat quasi ad designandum poenae gravitatem, scilicet onus Domini, irridebant. Unde circa hoc tria facit. Primo increpat irridentem populum, comminans poenam quantum ad interrogantes: *Si interrogaverit*, irrisorie, *dices ad eos: Vos estis onus*, ut per quae quis peccat per haec et torqueatur. Sapient. 11. Isa. 1: « Facta sunt « mihi molesta, laboravi sustinens, etc. » Et quantum ad colloquentes: *Et propheta*. Ps. 88: « Visitabo in virga iniquitates illorum, et in ver- « beribus peccata eorum. » Secundo prohibet irrisiones verborum: et primo ponitur praeceptum, in quo ostenditur modus loquendi: *Haec dicetis*. Et prohibetur irrisio: *Quia onus Domini. . . . onus erit*, idest pro verbis suis gravi poenae obligatur. Matth. 12: « Ex verbis tuis justificaberis, et ex « verbis tuis condemnaberis. » Et assignatur irrisionis ratio, *Et pervertistis*; quasi dicat: Ideo prohibeo, quia in derisum pervertistis. Et concludit. *Haec dices*. Ezech. 33: « Audiunt sermones tuos, « et non faciunt eos, quia in canticum oris sui « vertunt illos. » Tertio comminatur poenam: et primo poenam captivitatis: *Ecce ego tollam vos*: loquitur ad similitudinem ejus qui grave pondus in altum tollit, ut fortius cadere faciat. Apocal. 18: « Sustulit unus Angelus fortis lapidum quasi mo- « larem magnum, et misit in mare dicens: Hoc « impetu mittetur Babylon civitas illa magna, et « ultra non invenietur. » Secundo poenam confusionis: *Et dabo vos in opprobrium*: et potest referri ad poenam succensionis: vel ad ignominiam qua in captivitate delati sunt (1) Et ignominia dicitur peccatum, vel opprobrium non dignum nominari. Supra 20: « Confundentur vehementer, quia « non intellexerunt opprobrium sempiternum, quod « nunquam delebitur. »

Nota super illud, *Ecce dies veniunt etc.*, quod tempus gratiae dicitur dies propter luminis apparitionem. Rom. 13: « Nox praecessit, dies autem « appropinquavit: abjiciamus ergo opera tenebra- « rum, et induamur arma lucis. » Propter solis calorem. 2 Reg. 11: « Cras erit vobis salus. » Propter itineris securitatem. Joan. 11: « Si quis « ambulaverit in die, non offendit, quia lucem hu- « jus mundi videt; si autem ambulaverit in nocte, « offendit, quia lux non est in eo. » Propter vigilantiam et sobrietatem. 1 Thess. 5: « Qui enim « dormiunt, nocte dormiunt, et qui ebrii sunt, « nocte ebrii sunt. »

(1) *Al.* qua in captivitate deleti sunt.

CAPUT VIGESIMUMQUARTUM.

Ostendit mihi Dominus: et ecce duo calathi pleni ficis positi ante templum Domini, postquam transtulit Nabuchodonosor rex Babyloni Jechoniam filium Joakim regem Juda, et principes ejus, et fabrum, et inclusorem de Jerusalem, et adduxit eos in Babylonem. Calathus unus ficus bonas habebat nimis, ut solent ficus esse primi temporis. Et calathus unus ficus habebat malas nimis, quae comedi non poterant, eo quod essent malae. Et dixit Dominus ad me: Quid tu vides Jeremia? Et dixi: Ficus, ficus bonas, bonas valde, et malas, malas valde, quae comedi non possunt, eo quod sint malae. Et factum est verbum Domini ad me dicens: Haec dicit Dominus Deus Israel. Sicut ficus hae bonae, sic cognoscam transmigrationem Juda, quam emisi de loco isto in terram Chaldaeorum in bonum: et ponam oculos meos super eos ad placandum; et reducam eos in terram hanc; et aedificabo eos, et non destruam; et plantabo eos, et non evellam, et dabo eis cor ut sciant me, quia ego sum Dominus. Et erunt mihi in populum, et ego ero eis in Deum, quia revertentur ad me in toto corde suo. Et sicut ficus pessimae quae comedi non possunt, eo quod sint malae, haec dicit Dominus, sic dabo Sedeciam regem Juda, et principes ejus, et reliquos de Jerusalem, qui remanserunt in urbe hac, et qui habitant in terra Aegypti. Et dabo eos in vexationem, afflictionemque omnibus regnis terrae, in opprobrium, et in parabolam, et in proverbium, et in maledictionem in universis locis ad quae ejeci eos: et mittam in eis gladium, et famem, et pestem, donec consumantur de terra, quam dedi eis, et patribus eorum.

Hic ponitur distinctio malorum principum a bonis, sub quadam similitudine: et primo ponitur similitudinis ostensio, ponens visionem, *Ostendit*, imaginaria visione, vel argumentali, ut de ficubus quae ante templum vendebantur, prophetia sumeretur. Simile supra 18, de argumento figuli. Num. 12: « Si quis fuerit inter vos propheta, in visione « apparebo ei, vel per somnium loquar ad illum. » *Postquam transtulit Nabuchodonosor... inclusorem*, argentarium, qui lapides argento, vel auro includit. Et hoc habetur secundum historiam 4 Reg. 25, Isa. 3: « Ecce dominator Dominus exercituum auferet a Jerusalem, et ab Juda validum et fortem, « omne robur panis, et omne robur aquae, etc. » Et visorum distinctionem, ponens bonas ficus: *Et unus calathus ficus bonas habebat nimis*, per quas boni significantur Oseae 9: « Quasi prima poma « ficulneae in cacumine ejus vidi patres eorum. » Michaeae 7: « Ficus praecoquas desideravit anima « mea. » Et ponens malas: *Et calathus unus ficus habebat malas nimis*: per quas significantur mali de populo. Supra 2: « Quomodo conversa es mihi « in pravum vinea aliena? » Secundo ponitur visionis expositio; ubi ponitur Domini interrogatio, quae est excitatio ad videndum: *Et dixit Dominus ad me*. Supra 1, idem. Et propheta responsio: *Et dixi, Ficus*. Sic Gen. 41, de spicis et vaccis in somnio Pharaonis. Tertio ponitur visionis expositio: *Et factum est verbum Domini ad me*. Et primo quantum ad bonos, adaptans similitudinem in promissione prosperitatis in generali: *Sicut ficus hae bonae, sic cognoscam transmigrationem Juda*, notitia approbationis. 1 Tim. 2: « Novit Dominus « qui sunt ejus. » Et prosequitur in speciali quantum ad bona corporis, ut reducat ad locum proprium: *Et ponam oculos*. Ezech. 36: « Tollam quippe vos de gentibus, et congregabo vos de « universis terris, et reducam vos in terram ve« stram. » Et ut restituat in prosperitatis statum: *Et reducam, et aedificabo*, in altum elevans, sicut fit in aedificio, *et non destruam*, ubi peccaverint; sicut infra 42: « Aedificabo vos, et non de« struam, plantabo, et non evellam. » Et plantabo, in bonis confirmando. Infra 31: « Vigilabo super « vos, ut aedificem, et plantem, ait Dominus. » Et quantum ad bona animae (1), promittens Dei cognitionem: *Et dabo eis cor ut sciant me*. Ezech. 36: « Dabo vobis cor novum, et spiritum novum « ponam in medio vestri. » Et obedientiae subje« ctionem: *Et erunt mihi in populum*. Apoc. 21: « Ipsi populus ejus erunt, et ipse Deus cum eis « erit eorum Deus. » Secundo quantum ad ficus malas: *Et sicut ficus pessimae*. Et primo comminatur eis afflictionem in terra sua: *Sic dabo Sedeciam*. Supra 15: « Dabo eos in fervorem universis regnis « terrae, propter Manassem filium Ezechiae regis « Juda, super omnibus quae fecit in Jerusalem. Secundo confusionem in terra captivitatis: *In opprobrium*, quantum ad peccatum culpae, *in parabolam*, in similitudinariam locutionem, vestra poena in exemplum recitabitur, *in proverbium*, quia ex his quae vobis acciderint sumetur proverbium ad instructionem aliorum, *in maledictionem*, quantum ad imprecationem poenae poenitentialiter. Vel quia dicet quilibet alteri maledicens. Sic faciat tibi Deus, sicut fecit illis. Ps. 78: « Facti sumus op« probrium vicinis nostris, subsannatio, et illusio « his qui in circuitu nostro sunt. » Tertio poenam occisionis: *Et mittam in eis gladium*. Supra 15: « Qui ad mortem, ad mortem; et qui ad gladium, « ad gladium; et qui ad famem, ad famem etc. »

(1) *Al. deest* animae.

CAPUT VIGESIMUMQUINTUM.

1 Verbum quod factum est ad Jeremiam de omni populo Juda in anno quarto Joakim filii Josiae regis Juda. ipse est annus primus Nabuchodonosor regis Babylonis Et locutus est Jeremias propheta ad omnem populum Juda, et ad universos habitatores Jerusalem, dicens: A tertiodecimo anno Josiae filii Ammon regis Juda usque ad diem hanc; ipse est tertius et vigesimus annus; factum est verbum Domini ad me, et locutus sum ad vos de nocte consurgens, et loquens; et non audistis. Et misit Dominus ad vos omnes servos suos prophetas, consurgens diluculo, mittensque; et non audistis, neque inclinastis aures vestras, ut audieritis cum diceret: Revertimini unusquisque a via sua mala, et a pessimis cogitationibus vestris; et habitabitis in terra quam dedit Dominus vobis, et patribus vestris, a saeculo et usque in saeculum. Et nolite ire post deos alienos, ut serviatis eis, adoretisque eos, neque me ad iracundiam provocetis in operibus manuum vestrarum; et non affligam vos. Et non audistis me, dicit Dominus, ut me ad iracundiam provocaretis in operibus manuum vestrarum, in malum vestrum.

2 Propterea haec dicit Dominus exercituum: Pro eo quod non audistis verba mea, ecce ego mittam, et assumam universas cognationes aquilonis. ait Dominus, et Nabuchodonosor regem Babylonis servum meum, et adducam eos super terram istam, et super habitatores ejus, et super omnes nationes quae in circuitu illius sunt; et interficiam eos, et ponam eos in stuporem, et in sibilum et in solitudines sempiternas. Perdamque ex eis vocem gaudii, et vocem laetitiae, vocem sponsi, et vocem sponsae, vocem molae, et lumen lucernae. Et erit universa terra ejus in solitudinem, et in stuporem; et servient omnes gentes istae regi Babylonis septuaginta annis. Cumque impleti fuerint septuaginta anni, visitabo super regem Babylonis, et super gentem illam, dicit Dominus, iniquitatem eorum, et super terram Chaldaeorum, et ponam illam in solitudines sempiternas Et adducam super terram illam omnia verba mea quae locutus sum contra eam, omne quod scriptum est in libro isto, quaecumque prophetavit Jeremias adversum omnes gentes: quia servierunt eis cum essent gentes multae, et reges magni. Et reddam eis secundum opera eorum, et secundum facta manuum suarum.

3. Quia sic dicit Dominus exercituum Deus Israel; Sume calicem vini furoris hujus de manu mea, et propinabis de illo cunctis gentibus ad quas ego mittam te; et bibent, et turbabuntur, et insanient a facie gladii, quem ego mittam inter eos. Et accepi calicem de manu Domini, et propinavi cunctis gentibus ad quas misit me Dominus, Jerusalem, et civitatibus Juda, et regibus ejus, et principibus ejus, ut darem eos in solitudinem, et in stuporem, et in sibilum, et in maledictionem, sicut est dies ista Pharaoni regi Aegypti, et servis ejus, et principibus ejus, et omni populo ejus, et universis generaliter cunctis regibus terrae Ausitidis, et cunctis regibus terrae Philisthim, et Ascaloni, et Gazae, et Accaron, et reliquiis Azoti, et Idumeae, et Moab et filiis Ammon, et cunctis regibus Tyri, et universis regibus Sidonis, et regibus terrae insularum qui sunt trans mare, et Dedan, et Thema, et Buz, et universis qui attonsi sunt in comam, et cunctis regibus Arabiae, et cunctis regibus occidentis qui habitant in deserto, et cunctis regibus Zambri, et cunctis regibus Elam, et cunctis regibus Medorum, cunctis quoque regibus aquilonis de prope, et de longe, unicuique contra fratrem suum, et in omnibus regnis terrae quae super faciem ejus sunt. Et rex Sesach bibet post eos.

4. Et dices ad eos: Haec dicit Dominus exercituum Deus Israel: Bibite, et inebriamini, et vomite, et cadite, neque surgatis a facie gladii quem ego mittam inter vos. Cumque noluerint accipere calicem de manu tua ut bibant, dices ad eos: Haec dicit Dominus exercituum: Bibentes bibetis: quia ecce in civitate in qua invocatum est nomen meum, ego incipio affligere; et vos quasi innocentes, et immunes eritis? Non eritis immunes. Gladium enim ego voco super omnes habitatores terrae, dicit Dominus exercituum.

5. Et tu prophetabis ad eos omnia verba haec, et dices ad illos: Dominus de excelso rugiet, et de habitaculo sancto suo dabit vocem suam. Rugiens rugiet super decorem suum. Celeuma quasi calcantium continuetur adversus omnes habitatores terrae Pervenit sonitus usque ad extrema terrae, quia judicium Domino cum gentibus: judicatur ipse cum omni carne. Impios tradidi gladio, dicit Dominus. Haec dicit Dominus exercituum: Ecce afflictio egredietur de gente in gentem, et turbo magnus egredietur a summitatibus terrae, et erunt interfecti Domini in die illa a summo terrae usque ad summum ejus. Non plangentur, et non colligentur, neque sepelientur: in sterquilinium super faciem terrae jacebunt.

6. Ululate pastores, et clamate, et aspergite vos cinere optimates gregis: quia completi sunt dies vestri ut interficiamini: et dissipationes vestrae, et cadetis quasi vasa pretiosa. Et peribit fuga a pastoribus, et salvatio ab optimatibus gregis Vox clamoris pastorum, et ululatus optimatum gregis: quia vastavit Dominus pascua eorum, et conticuerunt arva pacis a facie irae furoris Domini. Dereliquit quasi leo tabernaculum suum: facta est terra eorum in desolationem a facie irae columbae, et a facie irae furoris Domini.

1. Hic ponitur comminatio universalis contra omnium gentium principes: et dividitur in duas partes. In prima ponitur comminatio; in secunda comminationis revelatio, ibi, *Quia sic dicit Dominus, etc.* Circa primum duo. Primo ponit prophetiae titulum: *Verbum quod factum est ad Jeremiam*, ex quo colligitur, quod prophetia praecedentem visionem tempore praecedit. Secundo ponitur comminationis prophetia, ibi, *A tertio decimo anno Josiae.* Et primo assignat comminationis causam; secundo comminatur poenam, ibi, *Propterea haec dicit Dominus exercituum.* Causam autem assignat ex innobedientia, propter quam ipsi aliis gentibus in poena connumerati sunt: quam aggravat ex tribus. Primo ex parte ipsius prophetae praedicantis, quia in praedicatione continuus: *A tertio decimo anno Josiae*, a quo usque ad finem vitae, et regni sui, cum regnaverit 31 annis sunt 18 anni, quibus additis quatuor anni Joakim, et tribus mensibus quibus regnavit Joathan, invenitur annus praedicationis Jeremiae quo haec gesta sunt, 23. *De nocte consurgens*, ad modum ejus qui solicitus est ad explendum quodlibet opus. Prover. 6: « Discur« re, festina, suscita amicum tuum, etc. » Secundo ex parte ipsius mittentis, qui ex multitudine nuntiorum invenitur solicitus: *Et misit Dominus* Supra 7: « Misi ad vos omnes servos meos pro« phetas per diem, consurgens diluculo, et mittens: « et non audierunt me; etc. » Ad designandam autem divinam solicitudinem, nominat diluculum, nominat et noctem, quia Deus luxit in tenebris. Hac sunt illae tenebrae, de quibus Joan. 3, dicitur quod Nicodemus venit ad Jesum nocte; etc. Ex parte admonitionis, quae honesta est (1) in se, utilis quantum ad promissam veniam. Unde primo inducit poenam de malis praeteritis, ponens praeceptum: *Revertimini unusquisque a via sua mala.* Isa 55: « Derelinquit impius viam suam, et vir « iniquus cogitationes suas, et revertatur ad Do« minum, et miserebitur eis, et ad Deum no« strum; quoniam multus est ad ignoscendum. » Et promissum: *Et habitabitis in terra.* Isa. 1:

(1) *Al. omittitur* est.

« Si volueritis, et audieritis me, bona terrae « comedetis. » Secundo indicit cautelam pro malis futuris, ponens praeceptum: *Nolite ire post deos alienos*, quantum ad idolatriam, *neque me ad iracundiam provocetis*, quantum ad peccata moris. Exod. 20: « Non habebis deos alienos co- « ram me etc. » Et praecepti contemptum: *Et non audistis*. Deut. 32: « Ipsi me provocaverunt in eo « qui non erat deus, et irritaverunt in vanitati- « bus suis. »

2. Hic comminatur poenam: et primo quam Babyloni inflixerunt, describens hostem: *Ecce ego mittam, et assumam . . . servum*, inquantum ministerium divinae voluntatis exercebat. Supra 6: « Ecce populos venit de terra aquilonis, gens magna « consurgit a finibus terrae. » Et describens poenam imminentem quantum ad interfectionem hominum: *Et interficiam eos, et ponam eos in stuporem, et in sibilum, et in solitudines sempiternas*. Et quod nunquam reparentur, sed quasi ad similitudinem sempiternarum solitudinum redigantur. Supra 19: « Ponam urbem hanc in stuporem, et in sibilum. « Omnis qui praeterierit per eam obstupescet, et « sibilabit super universa plaga ejus. » Et quantum ad cessationem humanorum officiorum in gaudiis, *Perdamque*, et in vitae commodis, *vocem molae*, Supra 16: « Auferam de loco isto in oculis vestris, « et in diebus vestris, vocem gaudii, et vocem lae- « titiae, vocem sponsi, et vocem sponsae. » Et describens etiam poenam duriorem: *Et servient septuaginta annis*: tantum enim regnum Chaldaeorum duravit. Isa. 57: « Non in perpetuum irascar, quia « spiritus a facie mea egredietur, etc. » Secundo ponit poenam quam Chaldaei sustinuerunt: *Cumque impleti fuerint septuaginta anni*. Et primo ponit comminationem, *Visitabo*. Apoc. 13: « Qui in ca- « ptivitatem duxerit, in captivitatem ibit, et qui gla- « dio occiderit, oportet eum gladio occidi » Secundo comminationis certitudinem: *Et adducam omnia quae locutus sum contra eam*. Isa. 13, 21, 46 et 47: « Prophetavit Jeremias: » Infra 50 et 51: « Quia « servierunt; » tamen ipsi in superbiam abusi sunt Dei beneficio. Tertio ostendit poenae aequitatem: *Et reddam eis*. Psalm. 27: « Secundum ope- « ra manuum eorum tribue illis, redde retributio- « nem eorum ipsis, quoniam non intellexerunt o- « pera Domini; et in opera manuum eorum de- « strues illos, et non aedificabis eos. »

3. Hic ponitur praedictae comminationis revelatio sub imaginaria visione: et primo ponit visionem; secundo exponit, ibi, *Et tu prophetabis ad eos omnia verba haec*. Circa primum duo. Primo mittit eum ad propinandum; secundo invitantur illi quibus propinabatur ad bibendum, ibi, *Et dices ad eos*. Circa primum duo. Primo Dominus porrigit poculum secundum quod sibi videbatur visione imaginaria: *Sume calicem vini*. Videbatur sibi quod Dominus extensa manu calicem sibi porrigeret. Per vinum signatur divina indignatio per calicem potestas tyrannorum, per quos haec indignatio in gentes diffundenda erat. *Propinabis*, non quasi poenam infligens, sed quasi denuntians. Psal. 74: « Calix in manu Domini vini meri plenus « mixto. » Infra 51: « Calix aureus Babylon in « manu Domini, inebrians omnem terram; de vi- « no ejus biberunt gentes, et ideo commotae sunt. » Secundo ponit potationis effectum: *Et bibent*, sustinendo afflictionem, *turbabuntur*, interius timore, et dolore, *insanient*, exterius, adinvicem pugnando more ebrii. Isa. 24: « Amara erit potio bibentibus « illam. » Tertio propheta exequitur injunctum officium, *Et accepi*. Et primo propinat Judaeis, *Jerusalem*. Ezech. 9: « A sanctuario meo incipite. » 1 Petr. 4: « Tempus est ut judicium incipiat a « domo Dei. » Secundo amicis adventitis, incipiens ab Aegyptiis, de quibus confidebant: *Pharaoni . . . Ausitidis*, quae alio nomine dicitur terra Hus, in confinio Idumaeae et Arabiae: *et reliquiis*, hoc dicit pro Geth, quae est quinta civitas Philisthinorum: *et omnibus regnis*. Isa. 14: « Hoc est consilium « quod cogitavi super omnem terram, et haec est « manus extenta super universas gentes. » Tertio ipsis Babylonis: *Et rex Sesach*, idest Babyloniae, quae hebraice dicitur Babel. Unde ad occultandum nomen, transposuit vocales, et immutavit consonantes in eis conjunctas, secundum consuetudinem Haebraeorum, qui docent pueros primam litteram cum ultima retrogradiendo dicere, et secundam cum penultima, et sic deinceps. Unde pro duplici *beth*, quae est secunda littera apud Hebraeos posuit *sin*, bis, quae est penultima: et pro *lamed*, posuit *caph*, quae ei, secundum primam computationem, conjungitur. 1 Corinth. 15: « Novissime (1) « inimica destruetur mors. »

2. Hic invitatur ab bibendum: et circa hoc tria. Primo ponitur invitatio: *Bibite*: sustinendo poenas, *inebriamini*, prae abundantia, quasi amittentes rationis usum, ut nesciatis quid faciatis, *vomite*, divitias amittite, *cadite*, in mortem et captivitatem. Et loquitur ad similitudinem ebrii. Job 20: « Divitias « quas devoravit evomet, et de ventre illius extrahet « eas Deus: » Isai. 29: « Obstupescite et admiramini, « fluctuate et vacillate; inebriamini, et non a vino, « movemini, et non ab (2) ebrietate, etc. » Secundo ponitur coactio: *Cumque noluerint . . . bibentes bibetis*, idest velitis, nolitis. Apoc. 14: « Si quis ado- « raverit bestiam, et imaginem ejus, et acceperit cha- « racterem in fronte sua, aut in manu sua; hic bibet « de vino irae Dei, quod mixtum est mero in calice « irae ipsius. » Tertio assignatur coactionis ratio, primo ex exemplo: *Quia ecce in civitate*, scilicet Jerusalem. 1 Petr. 4: « Si autem primum a nobis, « quis finis eorum qui non credunt Dei Evange- « lio? » Infra 49: « Ecce quibus non erat judicium, « ut biberent calicem, bibentes bibent; et tu quasi « innocens relinqueris? Non eris innocens, sed bi- « bens bibes. » Secundo ex Domini edicto (3). *Gladium*, qui est idem quod potio. Ezech. 21: « Eji- « ciam gladium meum de vagina sua, et occidam « in te justum et impium. »

5. Hic ponitur expositio visionis: et primo contra gentes, secundo contra gentium principes, ibi, *Ululate pastores*. Circa primum duo. Primo ponit comminationem, ponens divinam indignationem: *Dominus de excelso*, idest de altitudine sui judicii, *rugiet*, terribiliter quasi leo iratus. Amos. 3: « Leo « rugiet: quis non timebit? » Poenae universalitatem: *Super decorem*, idest templum; quasi dicat: Incipiet a templo, et procedet ira ipsius in omnem terram. *Celeuma quasi calcantium*: cantus vindemiatorum, per quem signatur gaudium victorum in depopulatione terrarum; qui significantur per

(1) *Al.* novissima.
(2) *Al.* in.
(3) *Al.* ex dominio dicto.

calcatores, quia effundunt sanguinem humanum, sicut illi sanguinem uvae. Unde Isa. 63: « Torcular « calcavi solus, et de gentibus non est vir mecum. « Calcavi eos in furore meo, et conculcavi eos in « ira mea: et aspersus est sanguis eorum super « vestimenta mea, et omnia indumenta mea in- « quinavi. » Infra 48: « Nequaquam calcator uvae « solitum celeuma cantabit. » Et ponit poenae aequitatem, ponens judicium: *Judicium Domini cum gentibus* (1). Mich. 6: « Judicium Domini cum po- « pulo suo, et cum Israel dijudicabitur. » Et judicii modum: *Impios tradidi.* Isa. 1: « Quia si me « ad iracundiam provocaveritis, gladius devorabit « vos, quia os Domini locutum est. » Secundo ponit poenae processum (2), et ordinem: *Haec dicit Dominus.* Et primo ponit poenae processum: *Ecce egredietur*; quia una gens aliam impugnabit, et ipsa ab alia impugnabitur, et sic deinceps; *a summitatibus*, a maxime potentibus, sicut Chaldaeis, graecis etc. Eccli. 10: « Regnum a gente in gentem « transfertur propter injustitias et injurias, et con- « tumelias, ac diversos dolos. » Infra 30: « Ecce « turbo Domini furor egrediens, procella ruens in « capite impiorum conquiescet. » Secundo ponit tribulationis effectum, quia privabuntur vita: *Et erunt interfecti Domini,* idest a Domino. Supra 12: « Gladius Domini devorabit ab extremo terrae usque « ad extremum ejus. » Et carebunt sepultura: *Non plangentur, neque colligentur, neque sepelientur.* Supra 16, idem.

6. Hic comminatur contra principes gentium; et primo quantum ad personas, praesignans poenam, *Ululate*, quasi non valentes dolorem verbis exprimere, sed elevatione vocis. Isa. 34: « Gladius « Domini repletus est sanguine, incrassatus est « adipe de sanguine agnorum et hircorum, et de « sanguine medullatorum arietum, etc. » *Optimates*, qui sunt divites et principes in populo. Et excludit salutis viam: *Et peribit fuga.* Thren. 1: « Abierunt absque fortitudine ante faciem subse- « quentis » Secundo quantum ad subjectas terras, *Vox clamoris* (1). Et primo ponit per similitudinem devastationem urbium: *Quia vastavit Dominus pascua eorum*, idest civitates et villas, servans metaphoram gregis, *conticuerunt*; quasi dicat: In nihilum redacti sunt, ut de eis sermo non fiat, *arva pacis*, quae tempore pacis praeclara erant. Joel 1: « Ignis comedit speciosa deserti, et flamma suc- « cendit omnia ligna regionis. » Et quantum ad destructionem templi: *Dereliquit umbraculum* (2), templum scilicet Deus, *quasi leo*, quo custodiente nullus audebat accedere. Supra 12: « Reliqui do- « mum meam. » Secundo ponit expositionem: *Quia facta est terra eorum in desolationem a facie irae columbae*, scilicet Dei, qui sine commotione punit. Vel Jerusalem, quae pro amissione Dei irascitur. Vel Nabuchodonosor, propter superbiae stultitiam. Oseae 7: « Ephraim quasi columba seducta (3) non « habens cor. » Vel quia habebat columbam in arvis. Vel quia sicut mansuetus praeceptum Domini executus est. Vel per antiphrasim, quia crudelis erat.

(1) Al. *quia in Domino.*
(2) Al. praeceptum.

(1) Al. *clamans.*
(2) Al. *tabernaculum.*
(3) *Al.* deducta.

CAPUT VIGESIMUMSEXTUM.

1. In principio regni Joakim filii Josiae regis Juda, factum est verbum istud a Domino, dicens.

2. Haec dicit Dominus: Sta in atrio domus Domini, et loqueris ad omnes civitates Juda, de quibus veniunt ut adorent in domo Domini, universos sermones quos ego mandavi tibi ut loquaris ad eos. Noli subtrahere verbum, si forte audiant, et convertantur unusquisque a via sua mala, et poeniteat me mali quod cogitavi facere eis propter malitiam studiorum eorum. Et dices ad eos: Haec dicit Dominus: Si non audieritis me, ut ambuletis in lege mea quam dedi vobis, ut audiatis sermones servorum meorum prophetarum, quos ego misi ad vos de nocte consurgens, et dirigens, et non audistis: dabo domum istam sicut Silo, et urbem hanc dabo in maledictionem cunctis gentibus terrae.

3. Et audierunt sacerdotes et prophetae, et omnis populus Jeremiam loquentem verba haec in domo Domini. Cumque complesset Jeremia loquens omnia quae praeceperat ei Dominus ut loqueretur ad universum populum apprehenderunt eum sacerdotes et prophetae, et omnis populus dicens: Morte moriatur, Quare prophetavit in nomine Domini, dicens: Sicut Silo erit domus haec, et urbs ista desolabitur, eo quod non sit habitator? Et congregatus est omnis populus adversus Jeremiam in domo Domini.

4. Et audierunt principes Juda verba haec, et ascenderunt de domo regis in domum Domini, et sederunt in introitu portae domus Domini novae. Et locuti sunt sacerdotes, et prophetae ad principes, et ad omnem populum, dicentes: Judicium mortis est viro huic; quia prophetavit adversus civitatem istam, sicut audistis auribus vestris. Et ait Jeremias ad omnes principes, et ad universum populum, dicens: Dominus misit me ut prophetarem ad domum istam, et ad civitatem hanc omnia verba quae audistis. Nunc ergo bonas facite vias vestras, et studia vestra, et audite vocem Domini Dei vestri, et poenitebit Dominum mali quod locutus est adversum vos. Ego autem ecce in manibus vestris sum; facite mihi quod bonum, et rectum est in oculis vestris. Verumtamen scitote, et cognoscite, quod si occideritis me, sanguinem innocentem tradetis contra vosmetipsos, et contra civitatem istam, et habitatores ejus. In veritate enim misit me Dominus ad vos, ut loquerer in auribus vestris omnia verba haec. Et dixerunt principes, et omnis populus ad sacerdotes et ad prophetas: Non est viro huic judicium mortis, quia in nomine Domine Dei nostri locutus est ad nos.

5. Surrexerunt ergo viri de senioribus terrae, et dixerunt ad omnem coetum populi loquentes: Michaeas de Morasthi fuit propheta in diebus Ezechiae regis Juda, et ait ad omnem populum Juda dicens: Haec dicit Dominus exercituum: Sion quasi ager arabitur, et Jerusalem in acervum lapidum erit, et mons domus Domini in excelsa sylvarum. Numquid morte condemnavit eum Ezechias rex Juda, et omnis Juda? Numquid non timuerunt Dominum, et deprecati sunt faciem Domini, et poenituit Dominum mali quod locutus fuerat adversum eos? Itaque nos facimus malum grande contra animas nostras. Fuit quoque vir prophetans in nomine Domini,

Urias filius Semei de Cariathiarim, et prophetavit adversus civitatem istam, et adversum terram hanc, juxta omnia verba Jeremiae. Et audivit rex Joakim, et omnes potentes, et principes ejus verba haec, et quaesivit rex interficere eum. Et audivit Urias, et timuit, fugitque, et ingressus est Aegyptum. Et misit rex Joachim viros in Aegyptum, Elnathan filium Achobor, et viros cum eo in Aegyptum. Et eduxerunt Uriam de Aegypto, et adduxerunt eum ad regem Joachim, et percussit eum gladio, et projecit cadaver ejus in sepulcris vulgi ignobilis. Igitur manus Ahicam filii Saphan fuit cum Jeremia, ut non traderetur in manus populi, et interficerent eum.

1. Hic ponitur conspiratio principum contra prophetam. Et dividitur in tria. Primo ponit titulum; secundo prophetiam, ibi, *Haec dicit Dominus;* tertio epilogat, ibi (cap. 27): *In principio regni Joachim.* Titulus per se patet.

2. Hic ponitur prophetia: et dividitur in tres partes. In prima ponitur persecutionis occasio; in secunda ponitur persecutio, ibi, *Et audierunt sacerdotes etc.*; in tertia ponitur liberatio, ibi, *Et audierunt principes etc.* Occasio autem fuit ex praedicatione: unde primo designat praedicationis locum: *Sta in atrio.* Supra 7: « Sta in porta domus « Domini, et praedica ibi universos sermones. » Secundo quantum ad emendationis fructum: *Noli subtrahere verbum*; quantum ad emendationem culpae, *Et convertatur;* et quantum ad remissionem poenae. *Et poeniteat.* Supra 18: « Si poenitentiam « egerit gens illa a malo suo propter quod locutus sum adversus eam, agam et ego poenitentiam super mala quod cogitavi ut facerem ei. » Tertio ponit praedicationis verbum, *Et dices.* Supra 7: « Faciam domui huic in qua invocatum est no- « men meum, et in qua vos habetis fiduciam, et « loco quem dedi vobis, et patribus vestris, sicut feci « Silo: et projiciam vos a facie mea, sicut projeci om- « nes fratres vestros, universum semen Ephraim. »

3. Hic ponitur persecutio: et circa hoc quatuor ponit. Primo praedicationis auditum. *Et audierunt.* Ezech. 33: « Audiunt sermones tuos, et non faciunt « eos, quia in canticum oris sui vertunt illos. » Secundo iniquum consilium: *Cumque complesset Jeremias . . . apprehenderunt eum sacerdotes.* Sap. 2: « Morte turpissima condemnemus eum. » Amos 5: « Odio habuerunt corripientem in porta, et lo- « quentem perfecte, abominati sunt. » Tertio suae nequitiae argumentum: *Quia prophetavit;* quasi dicat: Videtur falsum dicere, cum Dominus locum istum elegerit. 3 Reg. ult.: « Ego odi eum, quia « non prophetat mihi bonum, sed malum. » Quarto populi concursum: *Et congregatus est omnis populus.* Eccli. 10: « Qualis rector est civitatis, tales et « inhabitantes in ea. » Ibidem 7: « Non te immit- « tas in populum, neque alliges duplicia peccata. »

4. Hic ponitur liberatio: et circa hoc duo. Primo ponitur principum judicium pro liberatione Jeremiae; secundo popularis furoris sedatio per verba seniorum, ibi, *Surrexerunt ergo viri de senioribus terrae.* Circa primum tria. Primo ponit principum provisionem; *Et ascenderunt in domum Domini*; seditionem comprimere, *novae*, quia de novo facta erat ad tenendum judicia sacerdotum, et eorum quae ad cultum religionis pertinebant. Deut. 16: « Judices et magistros constitues in omnibus por- « tis tuis, quas Dominus Deus tuus dederit tibi « per singulas tribus tuas, ut judicent populum « justo judicio, nec in alteram partem declinant etc. » Secundo ponit partium disceptationem quantum ad accusationem; *Et locuti sunt sacerdotes.* Et nituntur imponere quasi crimen blasphemiae ut occidatur. Similiter Act. 6: « Homo iste non cessat loqui « verba adversus locum sanctum et legem. » Et quantum ad defensionem; *Et ait Jeremias.* Respondet autem prudenter, quia excusat culpam; *Dominus misit me*; unde non sum culpandus de his quae dixi. Eccl. 4: « Ne verearis proximum tuum in « casu suo, nec retineas verbum in tempore salu- « tis. » Isa. 48: « Et nunc misit me Dominus, et « spiritus ejus. » Et mitigat iram, ostendens remedium; *Nunc ergo bonas facite vias vestras.* Supra 18: « Revertatur unusquisque a via sua mala, et « dirigite vias vestras, et studia vestra. » Respondet humiliter, quia confitetur potentiam: *Ego autem ecce in manibus vestri sum.* Prov. 15: « Responsio « mollis frangit iram, sermo durus suscitat furorem. » Respondet etiam constanter, quia prohibet injuriam: *Verumtamen scitote.* Gen. 4: « Vox sanguinis fratris « tui clamat ad me de terra. » Et quia confirmat sententiam: *In veritate enim misit me Dominus.* Act. 4: « Si justum est in conspectu Dei vos po- « tius audire quam Deum, judicate. » Tertio ponitur sententiae promulgatio, *Et dixerunt.* Et primo sententia promulgatur per principes; *Non est huic viro judicium mortis.* Luc. 23: « Ecce nihil dignum « morte actum est ei. » Secundo sententia confirmatur per seniores, quorum est antiqua facta scire. Job 12: « In antiquis est sapientia, et in multo « tempore prudentia. »

5. Hic ponitur repressio furoris populi contra Jeremiam, per verba seniorum. Et primo proponunt exemplum justi ad imitandum circa factum Michaeae, ponentes ipsius praedicationem; *Michaeas*; unus de duodecim prophetis minoribus, *de Morasthi*, ad differentiam Michaeae filii Yela, de quo 3 Reg. ult.; *Sion* Michaeae 3: « Audite principes Jacob, et du- « ces domus Israel. » Supra 9: « Et dabo Jerusa- « lem in acervos arenae, et cubilia draconum, et « civitates Juda dabo in desolationem, eo quod non « sit habitator. » Et populi conversionem: *Numquid morte condemnavit eum?* quasi dicat, non Supra 6: « Interrogate de semitis antiquis quae « sit via bona, et ambulate in ea; et invenietis « refrigerium animabus vestris. » Et inducunt conclusionem: *Itaque non faciamus.* Psal. 7: « Con- « vertetur dolor ejus in caput ejus, et in verticem « ipsius iniquitas ejus descendet. » Secundo proponunt exemplum injustitiae ad cavendum, ne malis mala adjungant; *Fuit quoque vir prophetans.* Et primo ponitur ipsius praedicatio; *Et prophetavit.* 1 Cor. 14: « Non enim est Deus dissensionis, sed « pacis. » Et ideo omnes idem dicebant. Secundo ponitur persecutio, et fuga; *Et audivit. . . fugitque.* Matth. 10: « Si persecuti vos fuerint in una civi- « tate, fugite in aliam. » Tertio ipsius interfectio; *Et misit rex*; quia Aegyptiis foederatus erat. Ideo autem iste occisus est, et Jeremias liberatus, quia Deus aliquos permittit occidi de sanctis ad condemnationem malorum, et exemplum patientiae bonorum, Jacobi ult.: « Exemplum accipite fratres (1) « exitus mali, et longanimitatis, et laboris, et pa- « tientiae, prophetas qui locuti sunt in nomine « Domini. » Similiter Act. 12, Jacobus occiditur, Petrus liberatur. Tertio ponitur sententiae executio de liberatione Jeremiae: *Igitur manus Ahicam filii Saphan fuit cum Jeremia.* Et planum est.

(1) *Al* terrens.

CAPUT VIGESIMUMSEPTIMUM

1. In principio regni Joakim filii Josiae regis Juda, factum est verbum istud ad Jeremiam a Domino, dicens: Haec dicit Dominus ad me: Fac tibi vincula, et catenas, et pones eas in collo tuo, et mittes eas ad regem Edom, et ad regem Moab, et ad regem filiorum Ammon, et ad regem Tyri, et ad regem Sidonis, in manu nuntiorum qui venerunt Jerusalem ad Sedeciam regem Juda; et praecipies eis ut ad dominos suos loquantur: Haec dicit Dominus exercituum Deus Israel: Haec dicetis ad dominos vestros: Ego feci terram, et homines, et jumenta quae sunt super faciem terrae in fortitudine mea magna, et in brachio meo extento, et dedi eam ei qui placuit in oculis meis. Et nunc itaque ego dedi omnes terras istas in manu Nabuchodonosor regis Babylonis servi mei. Insuper et bestias agri dedi ei, ut serviant illi. Et servient ei omnes gentes, et filio ejus, et filio filii ejus, donec veniat tempus terrae ejus, et ipsius: et servient ei gentes multae, et reges magni. Gens autem, et regnum quod non servierit Nabuchodonosor regi Babylonis, et quicumque non curvaverit collum suum sub jugo regis Babylonis: in gladio et in fame et in peste visitabo super gentem illam, ait Dominus, donec consumam eos in manu ejus. Vos ergo nolite audire prophetas vestros, et divinos, et somniatores, et augures, et maleficos, qui dicunt vobis: Non servietis regi Babylonis: quia mendacium prophetant vobis, ut longe faciant vos de terra vestra, et ejiciant vos et pereatis. Porro gens quae subjecerit cervicem suam sub jugo regis Babylonis, et servierit ei, dimittam eam in terra sua, dicit Dominus, et colet eam, et habitabit in ea.

2. Et ad Sedeciam regem Juda locutus sum secundum omnia verba haec, dicens: Subjicite colla vestra sub jugo regis Babylonis, et servite ei, et populo ejus; et vivetis. Quare moriemini tu et populus tuus, gladio et fame et peste, sicut locutus est Dominus ad gentem quae servire noluerit regi Babylonis? Nolite audire verba prophetarum dicentium vobis: Non servietis regi Babylonis: quia mendacium ipsi loquuntur vobis: Quia non misi eos, ait Dominus, et ipsi prophetant in nomine meo mendaciter, ut ejiciant vos; et pereatis tam vos quam prophetae qui vaticinantur vobis.

3. Et ad sacerdotes, et ad populum istum locutus sum, dicens: Haec dicit Dominus: Nolite audire verba prophetarum vestrorum, qui prophetant vobis dicentes: Ecce vasa Domini revertentur de Babylone nunc cito: mendacium enim prophetant vobis. Nolite ergo audire eos, sed servite regi Babylonis, ut vivatis. Quare datur haec civitas in solitudinem? Et si prophetae sunt, et est verbum Domini in eis, occurrant Domino exercituum, ut non veniant vasa quae derelicta fuerant in domo Domini, et in domo regis Juda, et in Jerusalem, in Babylonem. Quia haec dicit Dominus exercituum ad columnas, et ad mare, et ad bases, et ad reliqua vasorum, quae remanserunt in civitate hac, quae non tulit Nabuchodonosor rex Babylonis, cum transferret Jechoniam filium Joakim regem Juda de Jerusalem in Babylonem, et omnes optimates Juda et Jerusalem. Quia haec dicit Dominus exercituum Deus Israel ad vasa quae derelicta sunt in domo Domini, et in domo regis Juda et Jerusalem: In Babylonem trasferentur, et ibi erunt usque ad diem visitationis suae, dicit Dominus; et afferri faciam ea, et restitui in loco isto.

1. Hic praemisso claro titulo, excludit falsas consolationes prophetarum: et primo in generali; secundo descendendo ad quosdam speciales prophetas, cap. 28: *Et factum est in anno illo.* Circa primum duo. Primo excludit consolationes prophetarum gentilium; secundo prophetarum Judaeorum, ibi, *Et ad Sedeciam regem Juda locutus sum.* Circa primum duo. Primo praesignat prophetiam facto: *Fac tibi vincula*, in signum servitutis gentium, *in manu nuntiorum,* qui missi fuerant ad confoederandum se regi Jerusalem, vel ad resistendum Nabuchodonosor. Oseae 12: « Ego visiones « multiplicavi, et in manibus prophetarum assimi- « latus sum. » Ezech. 3: « Et tu fili hominis, ecce « data sunt super te vincula, et ligabunt te in eis, « et non egredieris de (1) medio eorum etc. » Secundo exprimit eam verbo, *Et praecipies.* Inducit autem eos ad subdendum se regi Babylonis, contra consilium prophetarum tripliciter. Primo ex Nabuchodonosor potentia, quam ostendit duobus modis. Primo ex divina concessione, ponens rerum creationem: *Ego feci terram*, quantum ad opus creationis et dispositionis, *homines*, quantum ad opus ornatus, *brachio*, quod dicit applicationem potentiae ad opus. Isa. 42: « Firmans terram, et « quae germinant ex ea. » Et concludens concedendi auctoritatem: *Et dedi eam ei*, homini, vel cuicumque. Daniel. 4: « Dominatur excelsus in re- « gno hominum, et cuicumque voluerit dat illud. » Et ostendens concessionem factam a Deo Nabuchodonosor, quantum ad homines: *Et nunc itaque ego dedi omnes terras istas in manu Nabuchodonosor.* Dan. 5: « Deus altissimus regum, magnam glo- « riam, et honorem dedit Nabuchodonosor patri « tuo. Et propter magnificentiam quam dederat ei, « universi populi, tribus, et linguae tremebant, et « metuebant eum etc. » Et quantum ad bestias: *Insuper et bestias*, et est locutio hyperbolica. Vel per bestias significantur feroces homines, qui sub eo fuerunt. Vel quia subjectis hominibus, etiam bestiae eis subjectae illi subduntur. Unde Dan. 4: bestiae requiescebant sub umbra arboris, per quam significabatur Nabuchodonosor. Alio modo ostendit potentiam ejus ex gentium subjectione, *Et servient.* Eccl. 3: « Omnia tempus habent. » Tertio inducit eos ex rebellium poena, ponens poenam rebellium: *Gens autem, et regnum.* Et ideo Rom. 13: « Ne- « cessitate subditi estote, non solum propter iram, « sed etiam propter conscientiam. » Et excludit consilium prophetarum: *Vos ergo nolite audire prophetas*, quos dicunt gentiles per fulgorem intelligentiae agentis in animas ipsorum, etiam futura posse praescire, *divinos*, qui in templis idolorum, *somniatores* qui ex somniis, *augures*, qui ex garritu avium, *maleficos*, qui ex conjuratione daemonum futura praedicunt. Supra 23: « Nolite audire verba propheta- « rum qui prophetant vobis, et decipiunt vos. Visio- « nem cordis sui loquuntur, non de ore Domi- « ni etc. » Et assignat pro causa, prophetarum mendacium: *Quia mendacium prophetant*, et imminens periculum, *ut longe faciant*, et est *ut* consecutivum. 3 Reg. ult.: « Ero spiritus mendax in « ore omnium prophetarum. » Tertio inducit eos ex obedientium gratia, quam a Domino consequentur: *Porro gens.* Infra 40: « Nolite timere servire « Chaldaeis: habitate in terra, et servite regi Ba- « bylonis, et bene erit vobis. »

2. Quia illi nuntii possent dicere, quare talia suae genti intentae ad rebellionem non dixit; hic

(1) *Al.* in.

respondet se eis eadem dixisse. Et primo ponitur admonitio ipsius ad regem; secundo ad sacerdotes, et ad plebem, ibi, *Et ad sacerdotes, et ad populum istum locutus sum.* Circa primum duo. Primo ponit bonum consilium, ponens ipsum: *Subjicite colla.* 1 Pet. 2: « Servi subditi estote in omni « timore dominis, non tantum bonis et mode- « stis, sed etiam discolis. » Et proponens imminens periculum: *Quare moriemini?* Supra 21: « Qui habitaverit in urbe hac, morietur gladio, « et fame, et peste; qui autem egressus fuerit, et « transfugerit ad Chaldaeos, qui obsident vos, vi- « vet, et erit ei anima sua quasi spolium. » Secundo excludit falsum consilium prophetarum: *Nolite audire,* tribus de causis. Primo propter fallacem promissionem, *Quia mendacium.* Ezech. 22: « Pro- « phetae ejus liniebant eos absque temperamento, « videntes vana, et divinantes eis mendacium; « dicentes: Haec dicit Dominus, cum Dominus « non sit locutus. » Secundo propter praesumptam auctoritatem: *Quoniam non misi.* Supra 23: « Non « mittebam (1) eos, et ipsi currebant; non loque- « bar ad eos, et ipsi prophetabant. » Tertio propter poenam imminentem: *Ut ejiciant vos,* occasionaliter. Oseae 4: « Corrues tu hodie et corruet « etiam propheta tecum. »

3. Hic ponitur admonitio ad sacerdotes, et ad plebem: et primo excludit falsum consilium: *Nolite audire . . . Ecce vasa,* quae asportata fuerunt in Babylonem cum Jechonia: 4 Reg. 24. Et assignat causam: proponens prophetarum mendacium: *Mendacium enim prophetant vobis:* servitutis fructum, *Ut vivatis:* rebellionis periculum: *Quare datur haec civitas in solitudinem?* Supra 21: « Qui egressus « fuerit, et transfugerit ad Chaldaeos, qui obsident « vos, vivet etc. » Secundo petit veritatis indicium: *Et si prophetae sunt*; quasi dicat: Faciant quod minus est, scilicet quae remanserunt non asportari, occurrendo Deo orationibus, ut credatur eis quod majus est, scilicet asportata reportari. Ezech. 13: « Non ascendistis ex adverso, neque opposui- « stis murum pro domo Israel, ut staretis in prae- « lio in die Domini. » Tertio proponit manifestum falsitatis argumentum per locum a majori, quia quod magis videtur non fiet, ut scilicet relicta vasa remaneant; nec ergo quod minus, ut scilicet asportata referantur. *Quia haec dicit Dominus ad columnas,* duas quae fecit Salomon in porticu, *et ad bases,* earum, *et ad mare,* vas in quo servabatur aqua ad ablutionem sacerdotum, quod erat positum supra duodecim bases; de quibus omnibus habetur 3 Reg. 7. Et resumit: *Quia haec dicit Dominus,* propter vasa templi, quia non moverat nisi vasa quae erant in porticu. 1 Mach. 2: « Vasa glo- « riae ejus captiva adducta sunt. » Et promittit in longum tempus futurum, eorum reportationem: *Et afferri faciam ea,* temporibus Cyri. 1 Esdr. 5. Cyrus rex protulit vasa sacra Domini, quae transtulit Nabuchodonosor de Jerusalem, et consecravit ea idolo suo. Et proferens ea Cyrus rex Persarum tradidit Mithridato, qui erat super thesauros ipsius, per hunc autem tradita sunt Sassabasar (1) praesidi Judaeae.

(1) Al. *timebam.*

(1) *Al.* Salmanasaro.

CAPUT VIGESIMUMOCTAVUM.

1. Et factum est in anno illo, in principio regni Sedeciae regis Juda, in anno quarto, in mense quinto, dixit ad me, Hananias filius Azur propheta de Gabaon, in domo Domini: coram sacerdotibus, et omni populo. dicens: Haec dicit Dominus exercituum Deus Israel: Contrivi jugum Regis Babylonis. Adhuc duo anni dierum, et ego referri faciam ad locum istum omnia vasa domus Domini, quae tulit Nabuchodonosor rex Babylonis de loco isto, et transtulit ea in Babylonem. Et Jeconiam filium Joakim regem Juda, et omnem transmigrationem Juda, qui ingressi sunt in Babylonem, ego convertam ad locum istum, ait Dominus: conteram enim jugum regis Babylonis.

2. Et dixit Jeremias propheta ad Hananiam prophetam, in oculis sacerdotum, et in oculis omnis populi, qui stabat in domo Domini. Et ait Jeremias propheta: Amen, sic faciat Dominus. Suscitet Dominus verba tua quae prophetasti, ut referantur vasa in domum Domini, et omnis transmigratio de Babylone ad locum istum. Verumtamen audi verbum hoc quod ego loquor in auribus tuis, et in auribus universi populi: Prophetae qui fuerunt ante me, et ante te ab initio, et prophetaverunt super terras multas, et super regna magna de praelio, et de afflictione, et de fame, Propheta qui vaticinatus est pacem, cum venerit verbum ejus, tunc scietur propheta, quem misit Dominus in veritate.

3. Et tulit Hananias propheta catenam de collo Jeremiae prophetae, et confregit eam. Et ait Hananias in conspectu omnis populi, dicens: Haec dicit Dominus: Sic confringam jugum Nabuchodonosor regis Babylonis post duos annos dierum de collo omnium gentium. Et abiit Jeremias propheta in viam suam.

4. Et factum est verbum Domini ad Jeremiam, postquam confregit Hananias propheta catenam de collo Jeremiae: prophetae, dicens: Vade et dices Hananiae: Haec dicit Dominus: Catenas ligneas contrivisti, et facies pro eis catenas ferreas. Quia haec dicit Dominus, exercituum Deus, Israel: Jugum ferreum posui super collum cunctarum gentium istarum, ut serviant Nabuchodonosor rex Babylonis, et servient ei: insuper et bestias terrae dedi ei. Et dixit Jeremias propheta ad Hananiam prophetam: Audi Hanania: non misit te Dominus, et tu confidere fecisti populum istum in mendacio. Idcirca haec dicit Dominus: Ecce ego mittam te a facie terrae: hoc anno morieris: adversus enim Dominum locutus es. Et mortuus est Hananias propheta in anno illo mense septimo.

1. Hic descendit specialiter ad quosdam falsos prophetas: et primo ad quemdam qui praedicebat relictis in Jerusalem; secundo ad quosdam qui prophetabant captivis (1) in Babylonia, cap. 29: *Et haec sunt verba libri quem misit Jeremias propheta.* Circa primum duo. Primo ponitur falsa con-

(1) *Al.* captivitatis.

solatio falsi prophetae; secundo falsitatis improbatio per Jeremiam, ibi, *Et factum est verbum Domini ad Jeremiam.* Circa primum duo. Primo ponitur falsa consolatio, quam falsus propheta fecit verbo; secundo quam fecit facto, ibi, *Et tulit Hananias propheta catenam de collo Jeremiae.* Circa primum duo. Primo ponitur falsa consolatio; secundo Jeremiae responsio, ibi, *Et dixit Jeremias etc.* Circa primum duo. Primo ponit falsae prophetiae titulum, in quo designatur tempus: *In anno quarto*, propheta, *Hananias propheta*, opinione, locus, *in domo Domini.* Supra 23: « In domo mea inveni « malum eorum, ait Dominus. » Secundo ponit falsum consolationis verbum: *Haec dicit Dominus:* et primo promittit libertatem, *Contrivi*, destruxi: propter certitudinem dicitur (1) in praeterito: *imperium*, quod conterendum quidem erat, sed non tunc. Isa. 10: « Computrescet jugum a facie olei. » Secundo praedicit impletionis propinquitatem: *Adhuc duo anni dierum*, ne credantur anni annorum, sicut illud Ezech. 4: « Diem pro anno: diem, in« quam, pro anno dedi tibi. » Et primo quantum ad reportationem vasorum: *Et ego referri faciam ad locum istum omnia vasa Domini*, de quorum captione Thren. 1: « Manum suam misit hostis « ad omnia desiderabilia ejus etc. » Secundo quantum ad liberationem principum suorum, *Et Jechoniam*, contra id quod supra capite praecedenti dictum est. Supra 22: « Terra terra, terra, audi « sermonem Domini. »

2. Hic ponitur Jeremiae responsio, et primo demonstrat suum affectum, optans impleri quod ipse dicebat, *Amen*, idest fiat. Michaeae 2: « Utinam « non essem vir habens spiritum, et mendacium « potius loqueretur. » Nec obstat quod sciebat Dominum contrarium velle, quia haec optatio sub conditione intelligenda est, scilicet si Deus vellet, et quia in hoc suam voluntatem divinae conformat quod vult quod Deus esse vult. Secundo ne videatur falsitati consentire, proponit veritatis signum: *Verumtamen audi.* Et sumitur hoc signum Deut. 18: « quod in nomine Domini propheta ille praedixe« rit, et non evenerit, hoc Dominus non est lo« cutus. »

(1) *Al.* dicit.

Sed ipse videtur a contrario sensu arguere: et videtur quod non valeat, quia est destructio antecedentis: et propterea contrarium habetur Deut. 13: « Si surrexerit in medio tui prophetes, aut qui « somnium vidisse se dicat, et praedixerit signum « atque portentum, et evenerit quod locutus est, « dixerit tibi: Eamus, et sequamur deos alienos « quos ignoras, et serviamus eis: non audies ver« ba prophetae illius, aut somniatoris etc. »

Et dicendum, quod argumentum efficax est ad ostendendum ejus falsitatem; et hoc ipse intendit.

3. Hic confirmat prophetiam suam facto: et circa hoc tria. Primo ponit facti similitudinem; *Tulit et fregit*, in signum fractionis imperii Babyloniae; secundo exponit similitudinem: *Et ait Hananias.* Hoc longe post futurum erat. Infra 30: « Con« teram jugum illius de collo tuo, et vincula ejus « disrumpam. » Tertio designatur Jeremiae humilitas, quia patienter, et libenter sustinuit et abiit. Psalm. 37: « Factus sum sicut homo non audiens, « et non habens in ore suo redargutiones. »

4. Hic ponitur falsitatis improbatio: et primo excludit falsam consolationem, facti similitudine, *Contrivisti*, tu Hananias; et tu Jeremias, *facies*, in signum augmentationis poenae. Job 6: « Qui timent pruinam, irruet super eos nix. » Et similitudinis expositionem: *Quia haec dicit Dominus*; ac si diceret: Jugum servitutis durius erit quam praesignificatum sit. Eccl. 28: « Jugum illius « jugum ferreum est, et vinculum illius vinculum « aereum est. » Secundo ponitur comminatio contra ipsum prophetantem: et primo ponitur culpae repressio: *Et dixit Jeremias. . . . Non te misit.* Isa. 24: « Posuimus mendacium spem nostram, et men« dacio protecti sumus. » Secundo ponitur poenae comminatio: *Idcirco emittam te*; idest, tollam per mortem Psalm. 18: « Non sic impii, non sic, sed « tamquam pulvis quem projicit ventus a facie « terrae. » Tertio ponitur prophetiae impletio: *Et mortuus est mense septimo:* unde non supervixit nisi duobus mensibus. 1 Thess. 5: « Cum dixerint, « Pax, et securitas; tunc repentinus eis superve« niet interitus, sicut dolor in utero habentis, et « non effugient. »

CAPUT VIGESIMUMNONUM.

1. Et haec sunt verba libri quem misit Jeremias propheta de Jerusalem ad reliquias seniorum transmigrationis, et ad sacerdotes, et ad prophetas, et ad omnem populum quem traduxerat Nabuchodonosor de Jerusalem in Babylonem, postquam egressus est Jechonias rex, et domina, et eunuchi, et principes Juda, et Jerusalem, et faber, et inclusor de Jerusalem, in manu Elasa filii Saphan, et Gamariae filii Helciae, quos misit Sedecias rex Juda ad Nabuchodonosor regem Babylonis in Babylonem, dicens: Haec dicit Dominus exercituum Deus Israel omni transmigrationi quam transtuli de Jerusalem in Babylonem: Aedificate domos, et habitate, et plantate hortos, et comedite fructum eorum. Accipite uxores, et generate filios, et filias, et date filiis vestris uxores, et filias vestras date viris, et pariant filios, et filias: et multiplicabimini ibi, et nolite esse pauci numero, et quaerite pacem civitatis ad quam transmigrare vos feci, et orate pro ea ad Dominum, quia in pace illius erit pax vobis. Haec enim dicit Dominus exercituum Deus Israel: Non vos seducant prophetae vestri, qui sunt in medio vestrum, et divini vestri, et ne attendatis ad somnia vestra, quae vos somniatis: quia falso ipsi prophetant vobis in nomine meo, et non misi eos, dicit Dominus. Quia haec dicit Dominus: Cum coeperint impleri in Babylone septuaginta anni, visitabo vos, et suscitabo super vos verbum meum bonum, ut reducam vos ad locum istum. Ego enim scio cogitationes quas cogito super vos, dicit Dominus, cogitationes pacis, et non afflictionis, ut dem vobis finem et patientiam. Et invocabitis me et vivetis; et orabitis me, et ego exaudiam vos; et quaeretis me,

et invenietis. Cum quaesieritis me in toto corde vestro, inveniar a vobis, dicit Dominus. Et reducam captivitatem vestram, et congregabo vos de universis gentibus, et de cunctis locis ad quae expuli vos, dicit Dominus. Et reverti vos faciam de loco ad quem transmigrare vos feci. Quia dixistis: Suscitabit nobis Dominus prophetas in Babylone. Quia haec dicit Dominus ad regem qui sedet super solium David, et ad omnem populum habitatorem urbis hujus, ad fratres vestros, qui non sunt egressi vobiscum in transmigrationem.

2. Haec dicit Dominus exercituum: Ecce mittam in eos gladium, et famem, et pestem, et ponam eos quasi ficus malas, quae comedi non possunt, eo quod pessimae sint, et persequar eos in gladio, et in fame, et in pestilentia. Et dabo eos in vexationem universis regnis terrae, in maledictionem, et in stuporem, et in sibilum, et in opprobrium cunctis gentibus, ad quas ego ejeci eos: eo quod non audierint verba mea, dicit Dominus, quae misi ad eos per servos meos prophetas de nocte consurgens, et mittens; et non audistis, dicit Dominus. Vos ergo audite verbum Domini, omnis transmigratio quam emisi de Jerusalem in Babylonem.

3. Haec dicit Dominus exercituum Deus Israel ad Achab filium Coliae, et ad Sedeciam filium Maasiae, qui prophetant vobis in nomine meo mendaciter: Ecce ego tradam eos in manu Nabuchodonosor regis Babylonis; et percutiet eos in oculis vestris. Et assumetur ex eis maledictio omni transmigrationi Judae, quae est in Babylone, dicentium: Ponat te Dominus sicut Sedeciam, et sicut Achab, quos frixit rex Babylonis in ignem.

4. Pro eo quod fecerunt stultitiam in Israel, et moechati sunt in uxores amicorum suorum, et locuti sunt verbum in nomine meo mendaciter, quod non mandavi eis.

5. Ego sum Judex, et testis, dicit Dominus.

6. Et ad Semejam Nehelamiten dices: Haec dicit Dominus exercituum Deus Israel. Pro eo quod misisti in nomine tuo libros ad omnem populum qui est in Jerusalem, et ad Sophoniam filium Maasiae sacerdotem, et ad universos sacerdotes, dicens: Dominus dedit te sacerdotem pro Jojade sacerdote ut sis dux in domo Domini super omnem virum arreptitium et prophetantem, ut mittas eum in nervum, et in carcerem. Et nunc quare non increpasti Jeremiam Anathothiten, qui prophetat vobis? Quia super hoc misit in Babylonem ad nos, dicens: Longum est: aedificate domos, et habitate, et plantate hortos, et comedite fructus eorum. Legit ergo Sophonias sacerdos librum istum in auribus Jeremiae prophetae.

7. Et factum est verbum Domini ad Jeremiam, dicens: Mitte ad omnem transmigrationem, dicens: Haec dicit Dominus ad Semejam Nehelamiten: Pro eo quod prophetavit vobis Semejas, et ego non misi eum, et fecit vos confidere in mendacio; idcirco haec dicit Dominus: Ecce ego visitabo super Semejam Nehelamiten, et super semen ejus. Non erit ei vir sedens in medio populi hujus, et non videbit bonum quod ego faciam populo meo, ait Dominus: quia praevaricationem locutus est adversus Dominum.

1. Hic excludit falsas consolationes prophetarum, qui consolabantur captivos in Babylonia: et primo excludit falsas consolationes; secundo invehit contra ipsos falsos consolatores, ibi, *Haec dicit Dominus etc.* Circa primum duo. Primo ponit prophetiae titulum, in quo tria assignat: scilicet prophetandi modum, quia per modum epistolae; *Verba libri*, idest epistolae Isa. 30: « Ingressus scribe ei super « buxum, et in libro diligenter extra illud. Et erit « in die novissimo in testimonium usque in ae« ternum. » Prophetiae tempus, *Postquam egressus:* 4 Reg. 24. Isa. 3: « Ecce dominator Dominus exerci« tuum auferet ab Jerusalem et a Juda validum et for« tem, omne robur panis, et omne robur aquae; et for« tem et virum bellatorem, judicem et prophetam, etc.» Et prophetiae nuntium: *In manu Elasa filii Saphan, et Gamaria filii Helciae, quos misit,* ut pacem cum Chaldaeis faceret, tertius ad mortem falsi consolatoris Hananiae, et comminatione Jeremiae. Prov. 19: « Pestilente flagellato, stultus sapientior erit. » Secundo ponit prophetiae verbum: *Haec dicit Dominus:* et circa hoc duo. Primo dat eis consilium bonum, et salubre, ut intendant his quae pertinent ad usum necessitatis: *Aedificate domos*, quod facere negligebant, credentes cito redire, secundum promissa falsorum prophetarum. Psalm. 106: « Semi« naverunt agros, et plantaverunt vineas, et fece« runt fructum nativitatis. » Item ut intendant his quae pertinent ad successionem prolis: *Accipite uxores.* Gen. 1: « Crescite, et multiplicamini, et « replete terram. » Et ut intendant his quae pertinent ad tranquillitatem pacis: *Et quaerite pacem.* Baruch 1: « Orate pro vita Nabuchodonosor « regis Babylonis, et pro vita Balthassar filii e« jus etc. » 1 Tim. 2: « Obsecro primum omnium « fieri obsecrationes, postulationes, gratiarum actio« nes pro omnibus hominibus, pro regibus, et « omnibus qui in sublimitate constituti sunt, ut « quietam, et tranquillam vitam agamus in omni « pietate, et castitate, etc. » Secundo excludit consilium falsum, et inutile: *Haec enim dicit Dominus:* et primo excludit vanam fiduciam quam ex prophetarum promissione conceperant; secundo excludit stultam poenitentiam, ibi, *Quia haec dicit Dominus etc.* Circa primum tria. Primo excludit falsorum prophetarum dictum, qui in brevi liberationem promittebant: *Non vos seducant prophetae*, qui ex nomine Domini vobis loquuntur, *et divini*, qui daemonum responsa aptant. Ezech. 12: « Vae « prophetis insipientibus qui sequuntur spiritum « suum, et nihil vident. » Secundo dicit liberationis tempus quantum ad consolationem: *Quia haec dicit Dominus, Visitabo*, consolans vos, et hostes affligens. Supra 25: « Cum impleti fuerint septua« ginta anni, visitabo super regem Babylonis, et « super gentem illam, dicit Dominus, iniquitatem « eorum, etc. » Et quantum ad patriae restitutionem, *Et suscitabo*, implebo. Eccl. 36: « Suscita « praedicationes, quas locuti sunt in nomine tuo « prophetae priores. » Tertio ponit liberationis modum, primo promittens pristinae prosperitatis statum quantum ad tranquillitatem pacis: *Ego enim scio*; quasi non alius. 1 Cor. 2: « Quae sunt Dei « nemo scit nisi spiritus Dei. » Isa. 64: « Oculus « non vidit absque te quae praeparasti expectanti« bus te. » *Cogitationes pacis*, quam vobis praeparo, *finem*, captivitatis, *patientiam*, laborum, ut facilius toleretis. Psalm. 27: « Loquuntur pacem cum « proximo suo, mala autem in cordibus eorum. » Et quantum ad exauditionem orationis: *Invocabitis*, ore, *et ibitis*, mente, *adorabitis*, corpore. Vel *ibitis*, ad templum. Isa. 30: « Ad vocem clamoris tui statim ut « audierit, respondebit tibi. » Alia littera habet: *Invocabitis me, et vivetis; et orabitis me, et ego exaudiam vos.* Et planus est sensus. Et quantum ad auxilium divinae protectionis, *Quaeretis*, desiderio et precibus, *et invenietis*, paratam ad auxilium; quasi dicat, meipsum offeram. Joan. 14: « Qui diligit « me, diligetur a Patre meo, et ego diligam eum, « et manifestabo ei meipsum. » Isa. 55: « Quae« rite Dominum dum inveniri potest, invocate eum « dum prope est. » Secundo promittit proprium nativitatis locum, *Et reducam.* Ezech. 36: « Tol« lam quippe vos de gentibus et congregabo vos « de universis terris, et adducam vos in terram « vestram. » *Quia dixistis*: quasi dicat: Non fuit necessarium vobis scribere, quia in falsis prophetis confiditis.

2. Hic excludit falsam poenitentiam: possent enim propter longam captivitatem poenitere de hoc quod se tradiderant, videntes alios adhuc in Jerusalem

remansisse; et ideo contra remanentes comminatur gravem poenam mortis. *Ecce mittam.* Supra 21: « Qui habitaverit in urbe hac, morie« tur gladio et fame et peste; qui autem egressus « fuerit, et transfugerit ad Chaldaeos qui obsident « vos, vivet etc. » Et afflictionis, *Et ponam*; idest non invenient gratiam in me, neque in illis a quibus captivi tenentur, sicut neque ficus male placent colligentibus. Supra 24: « Sicut ficus pessima quae « comedi non possunt, eo quod sint mala, haec « dicit Dominus; sic dabo Sedeciam regem Judae, « et principes ejus, et reliquos de Jerusalem qui « remanserunt in urbe hac et qui habitant in ter« ra Aegypti etc. » Et assignat causam: *Eo quod non audierint*, scilicet ut se traderent Nabuchodonosor, et a peccatis cessarent. Supra 11: « Mane « consurgens contestatus sum, et dixi: Audite vo« cem meam. Et non audierunt, nec inclinaverunt « aurem suam; sed abierunt unusquisque in pra« vitate cordis sui mali etc. » Secundo inducit intentam conclusionem: *Vos ergo audite Verbum Domini*, ne scilicet poenam patiamini, quia mihi in hoc obedistis Prov. 4: « Audite filii disciplinam « patris. »

3. Hic invehitur (1) contra ipsos falsos prophetas: et primo contra quosdam assertores falsitatis; secundo contra quemdam impugnatorem veritatis, ibi, *Et ad Semeiam etc.* Circa primum tria. Primo comminatur poenam; secundo arguit culpam, ibi, *Pro eo quod fecerint stultitiam in Israel*; tertio arguit judicii justitiam, ibi, *Ego sum judex et testis.* Circa primum tria. Primo ponitur ipsorum depressio in culpa, *Tradam eos*, ut scilicet occasionem puniendi habeat quos primo in potestate habebat. Thren. 1: « Dedit me Dominus in manu « de qua non potero effugere. » Secundo ponitur poenae inflictio, *Et percutiet.* Infra 30: « Insana« bilis fractura, pessima plaga tua. » Tertio ponitur consequens maledictio (2): *Et assumetur ex eis.*

Dicunt autem Hebraei, hos esse duos senes de quibus habetur Dan. 13. Unde ex hoc loco volunt ostendere illud fabulosum esse. Ibi enim dicuntur a populo occisi, hic autem a Nabuchodonosor. Et praeterea ibi dicuntur lapidati, hic igne occisi.

Et dicendum ad primum, quod utrumque potest esse verum: quia Nabuchodonosor occidit auctoritate, a Daniele convictos, et populus executione sententiae. Ad secundum dicendum, quod quaelibet poena dicitur ignis propter afflictionem, et hoc praecipue propter similitudinem culpae adulterii. Oseae 7: « Omnes adulterantes quasi clibanus succensus a « coquente. » Job 31: « Ignis est usque ad perdi« tionem devorans, et omnia eradicans genimina. »

4. Hic ponit culpam: et primo adulterium: *Stultitiam*, idest rem stultam, *et moechati sunt.* Daniel. 13: « Sic faciebatis filiabus Israel, et illae timentes « loquebantur vobis. » Supra 5: « Unusquisque ad « uxorem proximi sui hinniebat. » Secundo mendacium: « Et locuti sunt verbum in nomine meo « mendaciter: » dicebant enim proximam esse liberationem, et Christum de eis esse nasciturum, ut sic mulieres in adulterium deciperent. Supra 23: « Non loquebar ad eos, et ipsi prophetabant. »

5. Hic ponit judicii justitiam, *Judex*, ad infligendam poenam, *testis*, ad convincendam culpam: quia divino nutu, et miraculose deprehensi sunt. Daniel. 13: « Suscitavit Dominus spiritum pueri « junioris, cui nomen Daniel etc. »

6. Hic invehitur contra impugnatorem veritatis, quia cum esset pseudopropheta, et populi vicinam liberationem promitteret, iratus contra Jeremiam propter epistolam quam in Babylonem misit, scripsit in Jerusalem litteras ad principem sacerdotum contra Jeremiam. Et circa hoc duo. Primo ponitur veritatis impugnatio; secundo ponitur contra ipsum comminatio, ibi, *Et factum est verbum Domini ad Jeremiam.* Circa primum duo. Primo ponit tenorem epistolae: *Pro eo quod misisti.* Est defectuosa locutio; quasi, patieris, quod postmodum quibusdam interpositis dicet. In qua epistola tria facit. Primo commemorat praedecessoris exemplum: *Dominus dedit te pro Jojade*, qui interfecit falsos sacerdotes ut tu similiter facias de Jeremia falso propheta. 4 Reg. 11. Secundo commemorat officium: *Ut sis dux in domo Domini super omnem virum arreptitium*, qui a spiritu immundo arreptus prophetae actum usurpat. Pertinebat enim ad sacerdotis officium discernere inter spiritus. 1 Joan. 4: « Nolite omni « spiritui credere, sed probate spiritus si ex Deo « sint: quoniam multi pseudoprophetae exierunt in « mundum etc. » Quaedam etiam accusat, scilicet epistolam Jeremiae: *Quia super hoc misit in Babylonem*: quia non est contentus nobis mala praedicere. Amos 5: « Odio habuerunt corripientem in « porta, et loquentem perfecte abominati sunt. » 3 Reg. ult.: « Ego odi eum, quia non prophetat « mihi bonum, sed malum, Michaeas filius Jemla. » Secundo ostendit quomodo pervenit ad notitiam prophetae: *Legit ergo Sophonias sacerdos librum istum in auribus Jeremiae prophetae:* ut improperaret sibi. Supra 20: « Factus est mihi sermo « Domini in opprobrium, et in derisum tota die. »

7. Hic ponitur contra ipsum comminatio. Et primo arguit culpam: *Pro eo quod prophetavit.* Isa. 28: « Posuimus mendacium spem nostram, et « mendacio protecti sumus. » Et dirigitur sermo ad captivos per quamdam aliam epistolam. Secundo comminatur poenam: *Idcirco haec dicit Dominus.* Et primo quantum ad filios: *Non erit ei vir;* quasi dicat: Non relinquet in populo superstitem. Exod. 20: « Ego sum Dominus Deus tuus, fortis, zelotes, « visitans iniquitatem patrum in filios, in tertiam « et quartam generationem eorum qui oderunt me. » Secundo quantum ad ipsum: *Et non videbit bonum quod ego faciam populo meo.* Supra. 17: « Erit « enim quasi myricae in deserto, et non videbit « cum venerit bonum. » Tertio resumit causam: *Quia praevaricationem locutus est adversus Dominum:* quia verbis suis praevaricatus est contra Dominum loquens, promittens prospera, Domino praedicente adversa. Job 39: « Numquid qui contendit « cum Deo, tam facile conquiescit? »

(1) *Al.* invehit.
(2) *Al.* maledictio.

CAPUT TRIGESIMUM.

1. Hoc verbum quod factum est ad Jeremiam a Domino, dicens: Haec dicit Dominus Deus Israel, dicens: Scribe tibi omnia verba quae locutus sum ad te, in libro. Ecce enim dies veniunt, dicit Dominus, et convertam conversionem populi mei Israel et Juda, ait Dominus, et convertam eos ad terram quam dedi patribus eorum, et possidebunt eam.

2. Et haec verba quae locutus est Dominus ad Israel, et ad Judam: quoniam haec dicit Dominus: Vocem terroris audivimus: formido, et non est pax. Interrogate, et videte si generat masculus. Quare ergo vidi omnis viri manum super lumbum suum quasi parturientis, et conversae sunt universae facies in auruginem? Vae, quia magna dies illa, nec est similis ejus, tempusque tribulationis est Jacob, et ex ipso salvabitur. Et erit, in die illa, ait Dominus exercituum, conteram jugum ejus de collo tuo, et vincula ejus disrumpam. Et non dominabuntur ei amplius alieni; sed servient Domino Deo suo et David regi suo quem suscitabo eis. Tu ergo ne timeas, serve meus Jacob, ait Dominus, neque paveas, Israel, quia ecce ego salvabo te de terra longinqua, et semen tuum de terra captivitatis eorum. Et revertetur Jacob, et quiescet, et cunctis affluet bonis et non erit quem formidet: quoniam tecum ego sum, ait Dominus, ut salvem te. Faciam enim consummationem in cunctis gentibus in quibus dispersi te; te autem non faciam in consummationem, sed castigabo te in judicio, ut non tibi videaris innoxius.

3. Quia haec dicit Dominus: Insanabilis fractura tua, pessima plaga tua. Non est qui judicet judicium tuum, ad alligandum curationem tuam: utilitas non est tibi. Omnes amatores tui obliti sunt tui, teque non quaerent. Plaga enim inimici percussi te, castigatione crudeli. Propter multitudinem iniquitatis tuae dura facta sunt peccata tua. Quid clamas super contritione tua? Insanabilis est dolor tuus. Propter multitudinem iniquitatis tuae, et propter dura peccata tua feci haec tibi. Propterea omnes qui comedunt te devorabuntur, et universi hostes tui in captivitatem ducentur. Et omnes qui te vastant vastabuntur, cunctosque praedatores tuos dabo in praedam. Obducam enim cicatricem tibi, et a vulneribus tuis sanabo te, dicit Dominus. Quia ejectam vocaverunt te: Sion haec est, quae non habebat requirentem. Haec dicit Dominus: Ecce ego convertam conversionem tabernaculorum Jacob, et tectis ejus miserebor. Et aedificabitur civitas in excelso suo, et templum juxta ordinem suum fundabitur. Et egredietur de eis laus, voxque ludentium, et multiplicabo eos, et non minuentur; et glorificabo eos, et non attenuabuntur; et erunt filii ejus sicut a principio, et coetus ejus coram me permanebit. Et visitabo adversum omnes qui tribulant eum, et erit dux ejus ex eo. Princeps de medio ejus producetur. Et applicabo eum, et accedet ad me. Quis enim iste est qui applicet cor suum, ut appropinquet mihi? ait Dominus. Et eritis mihi in populum, et ego ero vobis in Deum.

4. Ecce turbo Domini furor egrediens, procella ruens in capite impiorum conquiescet. Non avertet iram indignationis Dominus, donec faciat, et compleat cogitationem cordis sui. In novissimo dierum intelligetis ea.

1. Post comminationem hic incipit consolationem ponere: et primo ponit consolationem ad omnes communiter; secundo specialiter ad civitatem regiam, scilicet Jerusalem, cap. 33: « Et factus « est verbum Domini ad Jeremiam secundo. » Prima in duas. Primo consolatur eos verbo; secundo designat consolationem facto, cap. 32: « Ver- « bum quod factum est ad Jeremiam a Domino. » Prima in duas. In prima consolatur eos ex evasione adversitatis; in secunda ex promissione prosperitatis (cap. 31): « In tempore illo dicit Domi- « nus. » Prima in duas. In prima promittit liberationem in generali: in secunda prosequitur promissionem in speciali, ibi, *Et haec verba quae locutus est Dominus.* Circa primum duo facit. Primo Dominus ponit ad prophetam prophetiae conservandae praeceptum: *Scribe tibi omnia*, quae praedicta sunt, et quae sequentur, quorum revelationem jam intus susceperat, ut diu conservarentur; in quo significat non cito implenda. Isa. 8: « Sume tibi librum « grandem, et scribe in eo stylo hominis: » *Velociter spolia detrahe, cito praedare.* Habac. 2: « Scribe « visum, et explana eum super tabulas, ut percur- « rat qui legerit eum. » Secundo promittit liberationis beneficium: *Ecce enim convertam*, idest revocabo de terra captivitatis, quantum ad terminum a quo, *conversionem*, quia non omnes, sed tantum illos qui tali conversione erunt digni, *Israel*, decem tribus, quantum ad illos qui ad Ezechiam regem in Jerusalem venerunt. 2 Paral. 30: « Nam cum » eis captivati sunt, et eis redeuntibus redierunt. » Vel referendum est ad conversionem factam ad fidem Christi, *Et convertam*, quantum ad terminum ad quem. Psal. 125: « In convertendo Dominus « captivitatem Sion, facti sumus sicut consolati. »

2. Hic prosequitur liberationis partes: et primo promittit eis liberationem ab hostium servitute: secundo a multiplici destructione quam sustinuerunt, ibi, *Quia haec dicit Dominus.* Circa primum duo. Primo proponit oppressionem pristinam, quam designat proponens hostium timorem: *Vocem terroris audivimus*, ante a prophetis praenuntiatam: *formido et non est pax*, aliquo auxilium ferente. Job 15: « Sonitus terroris semper in auribus illius: et cum « pax sit, ille semper insidias suspicatur. » Timoris expressionem ex gestu corporis: quia ad similitudinem parturientium manus ad lumbos convertebant prae stupore: *Interrogate.* Psal. 47: « Ibi « dolores ut parturientis. » Et ex immutatione ruboris: *Et conversae sunt in auruginem*, quae est color niger permixtus rubedini, contingens iratis. Et ex vento urente. Isa. 12: « Facies combustae vultus « eorum. » Joel. 2: « Omnes vultus redigentur in » ollam. » Proponit etiam timoris, et anxietatis magnitudinem: *Vae quia magna*, magnitudine tribulationis, *dies*, captionis Jerusalem. Soph. 1: « Vox « diei Domini amara; tribulabitur ibi fortis. Dies « irae dies illa, dies tribulationis et angustiae; dies « calamitatis, et miseriae: dies tenebrarum, et ca- « liginis, dies nebulae et turbinis; dies tubae, et « clangoris, etc. » Secundo promittit salutem futuram: et primo promittit liberationem: *Et ex ipso salvabitur*, scilicet tempore, quamvis malo. Oseae 1: « Salvabo eos in Domino Deo suo. » Secundo salutis modum et ordinem, promittens liberationem a servitute excludens hostium imperium, *Et erit in die illa . . . conteram jugum*, ipsum Nabuchodonosor. *Et non dominabitur*, quod impletum est temporum Simonis. 1 Mach. in fine. Vel referendum ad liberationem factam per Christum de potestate daemonum. Isa. 9: « Jugum enim oneris ejus, « et virgam humeri ejus, et sceptrum exactoris « ejus superasti. » Et promittens optatum impe-

rium: *Sed servient*, idest alicui qui erit vobis sicut David, sicut Simoni et Jonathae. Vel Zorobabel, qui fuit de stirpe David. Vel Christo. David autem imperium erat eis maxime desideratum propter prosperitatem, et pacem quam tempore ipsius habuerunt, et quia non oppresserat eos servitute, sicut Salomon. Ezech. 37: « David servus meus princeps « eorum in perpetuum. » Providet etiam liberationem a captivitate, excludens timorem: *Tu ergo ne timeas*. Isa. 43: « Noli timere, quia ego tecum sum. « Ab oriente adducam semen tuum, et ab occi« dente congregabo te. » Et ponens liberationem quantum ad terminum a quo: *Quia ecce ego salvabo te de terra longinqua*. Zachar. 8: « Ecce ego « salvabo populum meum de terra orientis, et de « terra occasus solis, et adducam eos: et habita« bunt in medio Jerusalem, et erunt mihi in po« pulum, et ego ero eis in Deum, in veritate et « in justitia. » Et quantum ad terminum ad quem: *Et revertetur et quiescet*, quantum ad pacis tranquillitatem, *et in cunctis*, quantum ad rerum ubertatem. Isa. 32: « Sedebit populus meus in multi« tudine pacis, et in tabernaculis fiduciae, et in « requie opulenta. » Tertio ostendit salutis auctorem: et primo ponit salvatoris praesentiam: *Quoniam tecum ego sum*. Supra 20: « Dominus mecum « est tamquam bellator fortis: idcirco qui perse« quuntur me cadent, et infirmi erunt, et confun« dentur vehementer, quia non intellexerunt op« probrium sempiternum, quod nunquam delebi« tur. » Secundo in hostes vindictam: *Faciam enim consummationem:* ad finem consumptionis perducet eos. Isa. 10: « Consummationem et abbreviationem « Dominus Deus exercituum faciet in medio omnis « terrae. » Tertio ad vos conservationis misericordiam: *Te autem non faciam in consummationem*, ut scilicet non sint tuae reliquiae. Supra 5: « Ve« rumtamen in diebus illis, ait Dominus non, fa« ciam vos in consummationem. » Quarto infert moderatam poenam ad castigandum: *Castigabo te in judicio*. Supra 10: « Corripe me, Domine, ve« rumtamen in judicio, et non in furore tuo, ne forte « ad nihilum redigas me, in judicio, aequitatis. »

3. Hic promittit liberationem a destructione, et afflictione magna quam sustinuerant: et circa hoc duo. Primo proponit praecedentem destructionem, ostendens ipsius magnitudinem, quia quasi haec erit castigationis quantitas ut in virtute humana reparari non possit: *Fractura*, quae dicit interruptionem continuitatis, et significat destructionem hominum, vel civitatum, *insanabilis*, quantum in se est, licet Deus salvare possit, propter magnitudinem *pessima*, propter profunditatem. Thren. 2: « Magna est velut mare contritio tua: quis mede« bitur tui? » Excludens etiam humani auxilii subventionem, sive per judicium (1) justitiae judicantis de injuria illata: *Non est qui judicet*, contra hostes, *ad illigandum*, sicut qui curant plagas ligant emplastra super ipsas. Isa. 59: « Vidit Dominus, « et malum apparuit in oculis ejus, quia non est « judicium. » Sive secundum affectum amicitiae subvenientis: *Utilitas non est tibi*, ab amicis scilicet, quia vere medicum offendisti. Thren. 1: « O« mnes amici ejus spreverunt eam, et facti sunt ei « inimici. » Ostendens etiam poenae aequitatem, assignans poenae causam: *Plaga enim inimicis*, qui percutit ad mortem, quia est insanabilis, *crudeli* quia profunda. *Propter multitudinem*: unde oportuit esse magnam plagam, quae omnia apostemata comprehenderet: *dura*, quantum ad obstinationem; et ideo opportuit eam esse vehementem: et profundam quae usque ad intima penetraret. Thren. 2: « Factus est Dominus velut inimicus, praecipitavit « Israel, praecipitavit omnia moenia ejus, dissipa« vit munitiones ejus, et replevit in filia Juda hu« miliatum et humiliatam. » Et excludit murmurantium querelam: *Quid clamas?* murmurando. Non possunt sanari nisi pulvere mordacissimo, quo putridas carnes et insanabiles amputarem. Thren. 3: « Quid murmuravit homo vivens, « vir pro peccatis suis? » Secundo promittit liberationem: et primo promittit subventionis beneficium quantum ad vindictae judicium, contra injuriam illatam in personis, quia non est alius qui liberet, *Qui comedunt*, occidendo, *hostes*, captivantes te. Supra 2: « Omnes qui devorant eum, dere« linquunt mala venient super eos, dicit Dominus. » Et contra injuriam illatam in rebus: *Et qui te vastant*, quantum ad bona immobilia (1) *praedatores*, quantum ad mobilia. Isa. 33: « Vae qui prae« daris, nonne et ipse praedaberis? » Et quantum ad curatoris amicabilem affectum, ponens curationem, *Obducam:* idest, ita perfecte curabo quod nec vestigium appareat praecedentis plagae. Psal. 146: « Qui sanat contritos corde, et alligat contritione, « eorum. » Haec sub Zorobabel, quando Assyrios, idest Ninivem, vastaverunt Babylonii et Chaldaei, et ipsos Medi et Persae. Et tunc obducta est cicatrix, etc Et assignat rationem: *Quia ejectam vocaverunt te*, scilicet hostes. Proverb. 24: « Cum ceci« derit inimicus tuus ne gaudeas, et in ruina ejus « ne exultet cor tuum; ne forte videat Dominus, « et displiceat ei, et auferat ab eo iram suam. » Insultatio enim hostium est causa divinae miserationis. Secundo ostendit subveniendi modum: *Haec dicit Dominus:* et primo quantum ad modum auxiliandi: *Ecce ego convertam*: secundo quantum ad modum vindicandi: *Ecce turbo Domini furor egrediens*. Circa primum primo promittit restaurationem aedificiorum omnium generaliter: *Convertam*, idest restituam ad statum pristinum, *tabernaculorum*, domorum. Isa. 61: « Aedificabunt deserta « populorum, et ruinas antiquas erigent, et instau« rabunt civitates desertas, et dissipatas in gene« rationem et generationem. » Et quantum ad principalia specialiter: *Et aedificabitur civitas*, idest Jerusalem. Isa. 44: « Qui dico Jerusalem, Habitaberis; « et civitatibus Juda, aedificabimini; et deserta ejus « suscitabo. » Secundo promittit prosperitatem hominum quantum ad cordis jucunditatem: *Et egredietur de eis laus*. Isa. 51: « Gaudium, et laetitia « invenietur in ea, et gratiarum actio, et vox laudis. » Quantum ad populi multitudinem: *Multiplicabo eos et non minuentur*, quantum in me est, et nisi ex culpa eorum proveniat. Psalm. 138: « Dinumerabo « eos, et super arenam multiplicabuntur. » Vel intelligendum de his qui ad Christum convertuntur. Et quantum ad hominis exaltationem: *Et glorificabo*, vel corporaliter, vel spiritualiter quantum ad virtutis sanctitatem, *et erunt filii ejus sicut a principio*, idest similes sanctis patribus, *coram me*, per vitae munditiam. *Et visitabo*, quia defendam eos, et vindicabo. Job 29: « Quis mihi tribuat ut sim juxta

(1) *Al.* indicium.

(1) *Al. deest* bona.

« menses pristinos, secundum dies quibus Deus « custodiebat me? » Tertio quantum ad rectorum bonitatem, ponens primo ipsorum propinquitatem quia ex eodem genere: *Et erit dux ex eo.* Hoc refertur ad Zorobabel, vel ad Christum. Oseae 2: « Dabo eis vinitores ejus ex eodem loco. » Secundo eorum sanctitatem, *Et applicabo eum, et accedet*, per justitiam, *Quis enim iste est qui applicet cor suum?* in quo ostenditur auctor applicandi, quia nullus applicatur nisi a Deo tractus. Joan. 6: « Nemo potest venire ad me, nisi Pater, « qui misit me, traxerit eum. » Tertio tangit justitiae utilitatem: *Et eritis mihi in populum.* Eccli. 10: « Qualis est rector civitatis, tales et inhabitan« tes in ea. »

4 Hic ponit modum vindictae: et primo comminatur poenam, *Ecce turbo*, ut dispergat, sicut commotio aeris pulverem, per captivitatem, *procella*, ut absorbeat per mortem, sicut fluctus maris, *impiorum*, qui afflixerunt Judaeos, et qui de malis non sunt emendati, *conquiescet*, quasi poena permanens. Isa. 30: « Erit transitus virgae fundatus quam re« quiescere faciet Dominus super eum. » Secundo excludit misericordiam: *Non avertet iram.* Isa. 5: « In « omnibus his non est aversus furor Domini; sed « adhuc manus ejus extenta. » Tertio promittit scientia horum: *In novissimis intelligetis ea*, quando scilicet omnia ista contigerint. Psalm. 9: « Cogno« scetur Dominus judicia faciens in operibus ma« nuum suarum comprehensus est peccator. »

CAPUT TRIGESIMUMPRIMUM.

1. In tempore illo dicit Dominus: Ero Deus universis cognationibus Israel, et ipsi erunt mihi in populum. Haec dicit Dominus: Invenit gratiam in deserto populus qui remanserat a gladio. Vadet ad requiem suam Israel? Longe Dominus apparuit mihi. Et in caritate perpetua dilexi te, ideo attraxi te miserans. Rursumque aedificabo te, et aedificaberis virgo Israel. Adhuc ornaberis tympanis tuis, et egredieris in choro ludentium. Adhuc plantabis vineas in montibus Samariae. Plantabunt plantantes, et donec tempus veniat, non vindemiabunt: quia erit dies in qua clamabunt custodes in monte Ephraim: Surgite, et ascendamus in Sion ad Dominum Deum nostrum.

2. Quia haec dicit Dominus: Exultate in laetitia Jacob: et hinnite contra caput gentium, personate, et canite, et dicite: Salva, Domine, populum tuum, reliquias Israel. Ecce ego adducam eos de terra aquilonis, et congregabo eos ab extremis terrae, inter quos erunt caecus, et claudus, et praegnans, et pariens simul, coetus magnus revertentium huc. In fletu venient, et in misericordia reducam eos. Et adducam eos per torrentes aquarum in via recta, et non impingent in ea: quia factus sum Israeli pater, et Ephraim primogenitus meus est.

3. Audite verbum Domini, gentes, et annuntiate in insulis quae procul sunt, et dicite: Qui dispersit Israel congregabit eum, et custodiet eum sicut pastor gregem suum. Redemit enim Dominus Jacob, et liberavit eum de manu potentioris. Et venient, et laudabunt in monte Sion, et confluent ad bona Domini, super frumento, et vino, et oleo, et fetu pecorum et armentorum eritque anima eorum quasi hortus irriguus, et ultra non esurient. Tunc laetabitur virgo in choro, juvenes, et senes simul. Et convertam luctum eorum in gaudium, et consolabor eos, et laetificabo a dolore suo. Et inebriabo animam sacerdotum pinguedine, et populus meus bonis adimplebitur, ait Dominus.

4. Haec dicit Dominus: Vox in excelso audita est, lamentationis, luctus, et fletus Rachel plorantis filios suos, et nolentis consolari super eis, quia non sunt. Haec dicit Dominus: Quiescat vox tua a ploratu, et oculi tui a lacrymis: quia est merces operi tuo, ait Dominus Et revertentur de terra inimici, et est spes novissimis tuis, ait Dominus, et revertentur filii tui ad terminos suos.

5. Audiens audivi Ephraim transmigrantem: Castigasti me, Domine, et eruditus sum, quasi juvenculus indomitus. Converte me, et convertar, quia tu Dominus Deus meus. Postquam enim convertisti me, egi poenitentiam, et postquam ostendisti mihi, percussi femur meum. Confusus sum, et erubui, quoniam sustinui opprobrium adolescentiae meae.

6. Si filius honorabilis mihi Ephraim, si puer delicatus, quia ex quo locutus sum de eo, adhuc recordabor ejus. Idcirco conturbata sunt viscera mea super eum, miserans miserebor ejus, ait Dominus.

7. Statue tibi speculam, pone tibi amaritudines; dirige cor tuum in viam rectam in qua ambulasti.

8. Revertere virgo Israel, revertere ad civitates tuas istas. Usquequo deliciis dissolveris filia vaga? Quia creavit Dominus novum super terram: femina circumdabit virum.

9. Haec dicit Dominus Deus Israel: Adhuc dicent verbum istud in terra Juda, et in urbibus ejus, cum convertere captivitatem eorum: Benedicat tibi Dominus pulchritudo justitiae, mons sanctus. Et habitabunt in eo Judas, et omnes civitates ejus simul, agricolae, et minantes greges: quia inebriavi animam lassam, et omnem animam esurientem saturavi. Ideo quasi de somno suscitatus sum, et vidi, et somnus meus dulcis mihi.

10. Ecce dies venient, dicit Dominus, et seminabo domum Israel, et domum Juda semine hominum, et semine jumentorum. Et sicut vigilavi super eos ut evellerem, et demolirer, et dissiparem, et disperderem, et affligerem; sic vigilabo super eos, ut aedificem, et plantem, ait Dominus. In diebus illis non dicent ultra: Patres comederunt uvam acerbam, et dentes filiorum obstupuerunt: sed unusquisque in iniquitate sua morietur. Omnis homo qui comederit uvam acerbam, obstupescent dentes ejus. Ecce dies venient, dicit Dominus, et feriam domui Israel, et domui Juda foedus novum: non secundum pactum quod pepigi cum patribus vestris in die qua apprehendi manum eorum ut educerem eos de terra Aegypti, pactum quod irritum fecerunt; et ego dominatus sum eorum, dicit Dominus. Sed hoc erit pactum quod feriam cum domo Israel. Post dies illos, dicit Dominus, dabo legem meam in visceribus eorum, et in corde eorum scribam eam, et ero eis in Deum, et ipsi erunt mihi in populum. Et non docebit ultra vir proximum suum, et vir fratrem suum, dicens, Cognosce Dominum: omnes enim cognoscent me a minimo eorum usque ad maximum, ait Dominus: quia propitiabor iniquitati eorum, et peccati eorum non memorabor amplius.

11. Haec dicit Dominus, qui dat solem in lumine diei, ordinem lunae, et stellarum in lumine noctis; qui turbat mare, et sonant fluctus ejus, Dominus exercituum nomen illi: Si defecerint legis istae coram me, dicit Dominus, tunc et semen Israel deficiet ut non sit gens coram me cunctis diebus. Haec dicit Dominus: Si mensurari poterunt caeli sursum, et investigari fundamenta terrae deorsum; et ego abjiciam universum semen Israel propter omnia quae fecerunt, dicit Dominus.

12. Ecce dies veniunt, dicit Dominus, et aedificabitur civitas Domino a turre Hanameel usque ad portam anguli. Et exibit ultra normam mensurae in conspectu ejus super collem Gareb, et circuibit Goatha, et omnem vallem cadaverum et cineris, et universam regionem mortis, usque ad torrentem Cedron, et usque ad angulum portae equorum orientalis. Sanctum Domini non evelletur, et non destruetur ultra in perpetuum.

1. Hic consolatur eos ex promissione prosperitatis: et circa hoc duo facit. Primo promittit prosperitatem gentis; secundo ampliationem civitatis, ibi, *Ecce dies veniunt etc.* Prima in tres. In prima consolatur decem tribus; in secunda duas, ibi, *Haec dicit Dominus, etc.* in tertia utrasque, ibi, *Ecce dies venient, etc.* Prima in duas. In prima ponitur destructi populi restauratio; in secunda restaurationis ordo, ibi *Quia haec dicit Dominus: Exultate in laetitia Jacob.* Circa primum tria. Primo promittit eis restaurationem ad religionis cultum: *In tempore illo*, vel post reditum de Babylone, *universis*, quantum ad illos de decem tribubus, qui duabus adhaeserunt; vel quantum ad omnes, quia omnis Israel salvus fiet, postquam plenitudo gentium introjerit: ad Rom. 11. Apoc. 20: « Ipsi populus ejus erunt, et ipse Deus cum eis « erit eorum Deus. » Secundo promittit restaurationem ad nativitatis locum, promittens revocationis beneficium: *Populus qui remanserat a gladio*, Babylonis, *in deserto*, in terra captivitatis, in qua a Deo deserti videbuntur, per quam purgati ad terram suam redierunt, sicut per desertum ad terram promissionis quondam, *invenit gratiam*, idest hanc misericordiam apud Deum, quod *vadet ad requiem*, idest ad terram suam, in qua pacifice requiescet: quod potest mystice exponi quantum ad pacem quam tempore Simonis Machabaei habuerunt: 1 Mach. 14. Isa. 13: « Sedebit populus meus « in pulchritudine pacis, et in tabernaculis fidu- « ciae, et in requie opulenta. » Determinans revocationis tempus: *Longe*, antequam futurum fit, *apparuit*, revelans futuram liberationem. Supra 28: « Confrigam jugum Nabuchodonosor regis Babylonis « post duos annos dierum de collo omnium gentium. » Habac. 2: « Adhuc visus procul, et apparebit in « finem, et non mentietur. » Et ostendens revocantis affectum: *In caritate perpetua dilexi te*, quasi dicat: Non ad tempus, sed in perpetuum tibi bona largitus est, *attraxit*, ad locum tuum, *miserans*, misericordiam exterius beneficio complens. Oseae 11: « In funiculis Adam traham eos, in vinculis « caritatis. » Supra 2: « Recordatus sum tui, mi- « serans adolescentiam tuam, et caritatem despon- « sationis tuae. » Tertio promittit revocationem (1) ad prosperitatis statum: et primo promittit prosperitatem quantum ad reparationem gentis: *Rursumque aedificabo*, secundum metaphoram qua (2) dicitur domus Israel. Supra 24: « Aedificabo eos, et « non destruam; plantabo eos, et non evellam. » Quantum ad jucunditatem cordis: *Virgo Israel, ornaberis tympanis tuis*, idest ornata incedes ludens ad tactum tympani. Isa. 30: « Laetitia cordis, « sicut qui pergit cum tibia, ut intret in montem « Domini ad fortem Israel. » Et quantum ad tranquillitatem pacis: *Adhuc plantabis vineas in montibus Samariae*, propter tres civitates quae additae sunt Judaeis: 1 Mach. 10: « Plantabunt donec « tempus veniat; » quasi dicat: Propter timorem hostium non praeoccupabunt tempus vindemiae. Isa. 65: « Plantabunt vineas, et comedent fructus « earum. » Secundo assignat prosperitatis rationem: *Quia erit* (3) *dies;* in quo significatur reversio ad cultum Dei, ad quem mutuo se exhortantur. *In Sion*, et non in Bethel ad vitulos Jeroboam: 3 Reg. 12. Et Isa. 2: « Venite, ascendamus ad mon- « tem Domini, et ad domum Dei Jacob; et doce- « bit nos vias, et ambulabimus in semitis ejus. »

2. Hic prosequitur operationis ordinem: et circa hoc duo. Primo inducit eos ad exultationem: *Exultate in laetitia.* Psal. 80: « Exultate Deo adju- « tori nostro, jubilate Deo Jacob. » Ad quam exultationem exprimendam indicit hostium insultationem: *Et hinnite*, insultantes, *contra caput gentium*, idest regem Babyloniae, vel assyriorum, qui captivavit vos. Habac. 2. « Numquid non repente « consurgent qui mordeant te, et suscitabuntur lace- « rantes te, et eris in rapinam eis? » Et etiam divinam laudem, *Personate*, in psalteriis, et hujusmodi. Secundo ponit liberationis ordinem: *Ecce ego adducam eos*, describens reversionis terminum a quo, *de terra aquilonis*, et revertentium caetum, *inter quos*; quasi dicat: Nullus vel aliqua corporis infirmitate a reditu impedietur; hoc quia securi venient. Isa. 35: « E- « rit saliens sicut cervus claudus. » Et etiam reversionis modum, *In fletu:* quidam propter laetitiam reversionis, et quidam videntes terrae vastitatem. 1 Esdr. 3: « Nec poterat quisque cognoscere vo- « cem clamoris laetantium, et vocem fletus populi. » *Et in misericordia reducam eos*, a rubore mentis. Isa. 54: « In miserationibus magnis congregabo « te. » *Per torrentes aquarum*, per quas navigantes faciliter vadunt, et juxta eos sunt viae bonae; in quo excluditur labor itineris, et taedium. Prov. 3: « Ambulabis fiducialiter in via tua, et pes tuus « non impinget. » Tertio assignat rationem ex paterno affectu, quo ad eos movetur: *Quia factus sum pater:* unde sicut pater non possum dimittere quin eorum miserear. Inter omnes enim populos primogenitus Israel: Exod. 4: Filiis autem Joseph data sunt primogenita, sicut dicitur 1 Paral. 5, in quo Ephraim Manassi praelatus est: Gen. 48: unde relinquitur Ephraim primogenitum esse

3. Hic ponitur divulgatio liberationis. Et primo excitat gentes ad attentionem. *Audite*, ut omnes in ipso confidant qui taliter liberare potest. Isa. 49: « Audite insulae, et attendite populi de longe. » Secundo praenuntiat populi liberationem, non impediente divina indignatione, quia *qui dispergit Israel congregabit eum.* Isa. 40: « Sicut pastor « gregem suum pascet in brachio suo congregabit « agnos, et in sinu suo levabit, fetas ipse portabit. » Nec impediente detinentium potestate: *Redemit*, quondam ab Aegyptiis, et *de manu potentioris*, scilicet Chaldaei. Psal. 71: « Liberavit pauperem a « potente, et pauperem cui non erat aujutor. » Tertio promittit liberatis prosperitatem: et primo quantum ad omnes promittit religionis debitam observantiam: *In monte Sion*, non in Bethel ad vitulos. Isa. 51: « Qui redempti sunt a Domino re- « vertentur, et venient in Sion laudantes, et lae- « titia sempiterna super capita eorum. » Et temporalium bonorum affluentiam, ponens bonorum fertilitatem quantum ad terrae nascentia quae in cibum nostrum producuntur, et condiuntur, quantum ad animalia. *Et confluent, et laudabunt*, Deum, *super frumento et vino.* Genes. 27: « Frumento, « vino, et oleo stabilivi eum. » Et possidentium satietatem: *Eritque anima eorum quasi hortus irriguus*, qui pluviam non expectat. Hoc potest intelligi de bonis spiritualibus collatis per Christum; quod nunc ex parte, in futuro ex toto complebitur. Apoc. 7: « Non esurient, neque sitient amplius,

(1) *Al.* recordationem.
(2) *Al.* quia.
(3) *Al.* ecce.

« neque cadet super illos sol, neque ullus aestus. » Et cordis laetitiam, quantum ad signa laetitiae: *Laetabitur virgo.* Supra 30: « Egredietur de eis « laus, voxque ludentium, et multiplicabo eos etc. » Et quantum ad cessationem tristitiae: *Convertam luctum eorum in gaudium.* Tob. 3: « Post tempe « statem tranquillum facis, et post lacrymationem « et fletum, exultationem infundis. » Secundo specialiter quantum ad sacerdotes: *Inebriabo*, idest abundanter satiabo, *pinguedine*, abundantia oblationum et sacrificiorum, *et populus adimplebitur*, ut Deo offerre possit. Hoc autem spiritualiter intelligitur de pinguedine devotionis. Psal. 62: « Sicut « adipe et pinguedine repleatur anima mea, et la« biis exultationis laudabit os meum. »

4. Hic ponitur gentium consolatio. Et primo inducit matris fletum: *Rachel*, quae fuit mater Joseph, *plorantis*, destructionem filiorum suorum. Figurative loquitur, secundum quod (1) dicitur hyperbolice, in parentes mortuos tristitiam redundare de filiorum adversitate. Vel quia in Romana captivitate juxta sepulcrum Rachelis Judaei captivi ducti sunt, et venditi. Vel quia figurative dicitur plorare pueros juxta se occisos, cum ipsa juxta Bethleem sepulta sit, sicut habetur Gen. 35, *Lamentationis*, quae fit verbis dolorem exprimentibus, *fletus*, quantum ad emissionem lacrymarum, *luctus*, quantum ad quamdam observantiam in expressione doloris, sicut fit in mutatione vestium, et hujusmodi. Supra 3: « Vox in viis audita est, ploratus, et ulu« latus filiorum Israel: quoniam iniquam fecerunt « viam suam, obliti sunt Domini Dei sui. » Excludit consolationis remedium: *Et nolentis consolari super eis, quia non sunt*, reversi cum aliis, quia ad nihilum redacti sunt. Oseae. 13: « Consolatio « abscondita est ab oculis meis, quia ipse inter « fratres divident. » Secundo impendit consolationis remedium: *Haec dicit Dominus: Quiescat vox*, quantum ad lamentationem, *oculi*, quantum ad fletum. Apoc. 21: « Absterget Deus omnem lacrymam « ab oculis sanctorum: et mors ultra non erit, neque « luctus, neque clamor, neque dolor erit ultra: « quia prima abierunt. » Tertio promittit liberationis beneficium: et primo quantum ad terminum a quo, quia *merces*, in quo ostenditur per meritum sanctorum patrum eos liberatos. *Inimici*, Chaldaei. Isa. 40: « Ecce merces ejus cum eo, et opus illius « coram illo. » Secundo quantum ad terminum ad quem: *Et est spes novissimis* (2) ad significandum quod in novissimis temporibus revertentur ad veram fidem, et forte etiam ad terram suam mortuo Antichristo. Proverb. 10: « Expectatio justorum « laetitia, spes autem impiorum peribit. »

5. Hic ponitur poenitentium susceptio, cui praemittitur confessionis cognitio, *Audiens audivi*, idest misericorditer exaudivi. Exod. 3: « Videns vidi af« flictionem populi mei qui est in Aegypto, et cla« morem ejus audivi. » Et subditur confessio: *Castigasti me, Domine, et eruditus sum quasi juvenculus*, qui difficile corripitur, et multis verberibus. Isa. 28: « Sola vexatio intellectum dabit auditui. » Secundo ponitur petitio: *Converte me, et convertar.* Thren. ult.: « Converte nos, Domine, ad te, et con« vertemur: innova dies nostros sicut a principio. » Tertio assignatur petitionis ratio ex poenitentia quam inchoavit. Unde primo ponit poenam: *Postquam enim convertisti*, infundendo gratiam, *postquam ostendisti*, flagellis peccata, *percussi femur meum*, interiorem dolorem exteriori percussione designans, ad modum hominis dolentis. Vel *percussi femur*, voluptates carnales reprimendo. Job ult.: « Auditu auris audivi te, nunc autem oculus meus « videt te. » Secundo poenitentiam, quia ex poena quam sustinuit peccatum recognoscens, confusionem passus est, quae signum poenitentiae fuit: *Confusus sum*, interius, *erubui*, exterius, *quoniam sustinui* (1) *opprobrium*, idest poenam, et confusionem pro peccatis *adolescentiae meae.* Et nominat adolescentiam, tempus ante conversionem; quasi dicat, quod ex ignorantia peccavit. Job 13: « Scribis contra me « amaritudinem, et consumere me vis peccatis a« dolescentiae meae. »

6 Hic suscipit poenitentem. Et primo ponitur divina miseratio; secundo poenitentis instructio, ibi, *Statue tibi speculam*; tertio ipsius revocatio, ibi, *Revertere virgo Israel.* Circa primum duo. Primo ponit misericordiae rationem ex parte populi: *Si filius honorabilis mihi Ephraim*; quasi dicat: Numquid non filius honorabilis? propter jus primogeniturae: *si puer delicatus*, propter teneritudinem aetatis, quia Joseph quasi minimus filiorum Jacob, et Ephraim minor filiorum Joseph. Et haec duo provocant patres magis ad miserandum. Oseae 11: « Puer Israel, et dilexi eum, et ex Aegypto voca« vi filium meum. » Ponit etiam rationem ex parte Dei: *Quia ex quo locutus sum*; quasi dicat: Non decet ut verba Dei irritentur: *recordabor*, verborum. Num. 23: « Dixit, et non faciet, locutusque « est, et non implebit? » Secundo ostendit miserationem: *Idcirco conturbata sunt viscera mea*, antropospatos, in quo interior compassio, *miserans*, in quo exterior subventio. Oseae 11: « Conversum « est in me cor meum, pariter conturbata est poe« nitudo (2) mea. »

7. Hic ponitur poenitentis instructio: *Statue tibi speculam*, ut consideres prospera quae nuntiatur vel viam per quam redeas, *amaritudines*, sollicitudinem de reditu. *Dirige*, considera viam per quam venisti ut per eam redeas: vel melius *speculum* contemplationis. *Amaritudines*, pro peccatis praeteritis. *In viam rectam*, idest in viam justitiae, per quam patres tui ambulaverunt. Apoc. 2: « Memor esto « unde excideris, et age poenitentiam, et prima « opera fac. »

8. Hic ponitur revocatio ipsorum in terram suam: et primo ponitur revocatio: *Revertere .... usquequo deliciis dissolveris filia vaga?* Hoc dicitur quantum ad illos qui absorpit deliciis Chaldaeorum, in terram promissionis reverti nolebant, qui recte propter mollitiem mulieres vocantur. Supra 3. « Tu « autem fornicata es cum amatoribus multis; tamen « revertere ad me, dicit Dominus, et ego susci« piam te. » Secundo ponitur revocationis ratio ex Christi incarnatione, quae omnes inducere debet ut a deliciis recedant: *Quia creavit Dominus novum super terram*; quia sola divina virtute agente, conceptio illa facta est: *Femina*, propter fragilis sexus conditionem, *circumdabit* (3), in utero suo, *virum*, Christum ab initio conceptionis suae perfectum in scientia et gratia. Unde ad terram in qua novum hoc evenire debet, debetis properare, Ephes. 4:

(1) Al. sed hoc.
(2) Al. *in novissimis.*

(1) Al. *sustinuisti.*
(2) Al. plenitudo.
(3) Al. *circumdedit.*

« Induite novum hominem qui secundum Deum « creatus est, in justitia et sanctitate veritatis. » Zach. 6: « Ecce vir, oriens nomen ejus: et subter « eum orietur; et aedificabit templum Domino. »

9. Hic ponitur consolatio specialiter ad duas tribus: et primo ponitur laeta annuntiatio, quia annuntiat religionis sanctitatem: *Adhuc dicent*, Dominum, et templum ipsius laudantes, non idola: *Pulchritudo justitia, mons sanctus*, idest mons Sion: ex eo enim doctrina legis, et judicium in totum regnum diffundebatur, propter sacerdotes, et reges, qui ibi morabantur. Psalm. 144: « Magnus « Dominus, et laudabilis nimis, et magnitudinis ejus « non est finis. » Vel *mons*, idest Christus. Dan. 2: « Lapis excisus de monte. » Promittit etiam pacis securitatem, *Et habitabunt*. Isa. 62: « Non vo« caberis ultra derelicta, et terra tua non vocabi« tur amplius desolata; sed vocaberis voluntas mea « in ea, et terra tua inhabitabitur. » Promittit etiam bonorum ubertatem: *Quia inebriavi*, abunde replevi, *animam lassam* (1), pristinis tribulationibus. Psal. 106: « Quia satiavit animam inanem, « et animam esurientem satiavit bonis. » Secundo ponitur annuntiantis exultatio: *Ideo quasi de somno suscitatus sum*, divina scilicet revelatione, *dulcis*, propter visam prosperitatem. Possunt etiam esse verba populi, et somnus significat praecedentem miseriam, *dulcis*, inquantum misericordiam consequitur. Psalm. 3: « Ego dormivi, et soporatus, sum, « et exsurrexi, quia Dominus suscepit me. » Eccl. 5: « Dulcis est somnus operanti, sive parum, sive « multum comedat. »

10. Hic consolatur communiter utrosque. Et primo ponitur promissio; secundo promissionis confirmatio, ibi. *Haec dicit Dominus etc.* Circa primum duo. Primo promittit bona temporalia, quantum ad hominum: et jumentorum multiplicationem, *Seminabo*, quasi seminando multiplicabo. Zach. 2: « Absque muro habitabitur Jerusalem prae multitudi« ne hominum, et jumentorum in medio ejus. » Quantum ad destructorum reparationem: *Sic vigilavi*, diligenter explevi quae comminatus fueram, *ut evellerem*, tollendo omne presidium, in quo sicut in radice firmabantur, *demolirer*, idest destruerem, quantum ad occisionem hominum, et desolationem civitatum, *dissiparem*, sepem auxilii humani et angelici, auferendo, *disperderem*, captivitatem in diversa loca, *affligerem*, gravi onere servitutis captivatos. Zach. 8: « Sicut cogitavi ut affligerem vos cum ad ira« cundiam provocassent patres vestri me, dicit Do« minus, et non sum misertus; sic conversus co« gitavi in diebus istis ut benefaciam domui Juda, « et Jerusalem. » Et quantum ad poenae immunitatem pro peccatis patrum: *In diebus illis*. Ezech. 18: « Quid est quod inter vos parabolam vertitis « in proverbium istud in terra Israel dicentes: « Patres comederunt uvam acerbam, et dentes fi« liorum obstupuerunt? » Secundo promittit bona spiritualia: *Ecce dies veniet*: et primo promittit foederis innovationem: *Dies*, scilicet gratiae, *foedus novum*, novum testamentum, hoc est Evangelium. *Dominatus*, crudeliter, et potestative ulciscendo. Isa. 55: « Feriam vobiscum pactum sempiternum, miseri« cordias David fideles. » Secundo ponit pacti tenorem: *Sed hoc erit pactum . . . Dabo legem meam*, Evangelium, *in visceribus*, non in tabulis lapideis. Oseae 2: « Ducam eam in solitudinem, « et loquar ad cor ejus. » Tertio ponit pacti utilitatem primo quantum ad obedientiam: *Et ero eis in Deum*. Ezech. 36, idem. Secundo quantum ad sapientiam: *Et non docebit ultra vir proximum suum*; in quo excludit docendi necessitatem. Et hoc quidem impletur in praesenti tempore, quantum ad hoc quod non per prophetiae rationes, et humanas inventiones in divinam veritatem venimus, neque etiam per Judaicas traditiones, sed in futuro ex toto complebitur. Matth. 23: « Nolite vo« cari Rabbi: unus est enim magister vester. » Et assignat rationem: *Omnes enim cognoscent me*. Isa. 54: « Ponam omnes filios tuos doctos a Domino, « et multitudinem pacis filiis tuis. » Joan. 15: « Omnia quaecumque audivi a Patre meo, nota « feci vobis. » Tertio quantum ad peccatorum mundítiam: *Quia propitiabor iniquitati eorum*. Psalm. 102: « Qui propitiatur omnibus iniquitati« bus tuis, qui sanat omnes infirmitates tuas. »

11. Hic ponitur promissionis confirmatio: et primo confirmat ex creaturarum immutabilitate, proponens promittentis potestatem: *Qui dat solem in lumine diei*. Psal. 135: « Qui fecit luminaria « magna, solem in potestatem diei, lunam et stel« las in potestatem noctis. » Quasi dicat: Qui haec fecit immobilia, etiam promissionem suam firmare potest. Et comparationem: *Si defecerint leges istae*, quasi dicat: Sicut non deficient usque ad finem mundi, ita nec semen Israel quantum ad illos qui salvantur. Isa. ult: « Sicut caeli novi, et terra no« va, quae ego facio stare coram me, dicit Domi« nus Deus, sic stabit semen vestrum, et nomen « vestrum. » Secundo ex creaturarum immensitate: *Haec dicit Dominus*. Et primo proponit mensurandi impossibilitatem: *Si mensurari poterunt caeli sursum*, humano ingenio. Isa. 40: « Quis mensus « est pugillo aquas, et caelos palmo ponderavit? » Secundo proponit promissionem: *Et ego abjiciam*; quasi dicat: Sicut illud est impossibile, ita et istud: *universum semen*, quia aliquos ex eis abjecit. Thren. 3: « Non enim humiliavit ex corde, suo, et abjecit « filios hominum. »

12. Hic promittitur urbis reparatio: et primo promittitur reaedificatio: *Et aedificabitur*. Isa. 44: « Qui dico: Jerusalem, habitaberis; et civitatibus « Juda, aedificabimini; et deserta ejus suscitabo. » Secundo ponitur ampliatio: *A turre Hanameel*; quam quidam (1) dicebant esse in Anathoth, quod Hieronymus in Glossa excludit: *usque ad portam anguli*, ubi duo muri conjungebantur, *ultra normam*, pristinam, *super collem Gareb*, qui interpretatur scabies, ubi forte leprosi extra urbem morabantur, *Goatha*, qui interpretatur gens peccatrix, ubi morabantur illi qui pro aliquo peccato immundi erant, *vallem cadaverum*, ubi erant populi sepulcra, *cineris*, ubi projiciebantur cineres mundi, sicut de sacrificiis; vel immundi, sicut de domibus leprosorum, et hujusmodi, *mortis*, ubi malefactores occidebantur, *usque ad angulum portae equorum orientalis:* non enim undique poterant equi ascendere propter montis asperitatem. Isa. 54: « Dilata locum « tentorii tui, et pelles tabernaculorum tuorum exten« de. » Tertio ponitur duratio: *Sanctum Domini non evelletur*, idest sanctuarium, scilicet templum, vel tota civitas, quae Domino sanctificata erat. Supra 3: « Vocabunt Jerusalem, solium Domini et congrega-

(1) Al. *lapsam*.

(1) Al. quidem.

« buntur ad eam omnes gentes in nomine Domini « in Jerusalem. » Isa. 33: « Tabernaculum quod « nequaquam transferri poterit, nec auferentur « clavi ejus in sempiternum, et omnes funiculi ejus « non rumpentur. » Judaei exponunt hoc de aurea Jesalem, quod Hieronymus improbat in Glossa, et exponit de Ecclesia quae in se et perfectos et imperfectos et peccatores colligit, qui significantur per loca immunda extra civitatem. Potest etiam aliter dici, id impletum fuisse sub Esdra: unde habetur Nehemiae 3: « Quia inceperunt aedificare Hanameel, Et ad litteram, forte aliquod spatium civitati addiderunt. Quod dicitur in perpetuum manere, intelligitur, si non peccaverint. Supra cap. 18: « Si « fecerit malum in oculis meis ut non audiat vo- « cem meam, poenitentiam agam super bono quod « locutus sum ut facerem ei. »

CAPUT TRIGESIMUMSECUNDUM.

1. Verbum quod factum est ad Jeremiam a Domino in anno decimo Sedeciae regis Juda: ipse est annus octavus decimus Nabuchodonosor. Tunc exercitus regis Babylonis obsidebat Jerusalem, et Jeremias propheta erat clausus in atrio carceris, qui erat in domo regis Juda: clauserat enim eum Sedecias rex Juda, dicens: Haec dicit Dominus; Ecce ego dabo civitatem istam in manus regis Babylonis, et capiet eam? Et Sedecias rex Juda non effugiet de manu Chaldaeorum, sed tradetur in manus regis Babylonis, et loquetur os ejus cum ore illius, et oculi ejus oculos illius videbunt: et in Babylonem ducet Sedeciam, et ibi erit donec visitem eum, ait Dominus. Si autem dimicaveritis adversum Chaldaeos, nihil prosperum habebitis. Et dixit Jeremias: Factum est verbum Domini ad me, dicens: Ecce Hanameel filius Sellum patruelis tuus veniet ad te dicens: Eme tibi agrum meum, qui est in Anathoth: tibi enim competit ex propinquitate ut emas. Et venit ad me Hanameel filius patrui mei secundum verbum Domini ad vestibulum carceris, et ait ad me: Posside agrum meum quod est in Anathoth in terra Beniamin: quia tibi competit hereditas, et tu propinquus es tu possideas. Intellexi autem quod verbum Domini esset. Et emi agrum ab Hanameel filio patrui mei, qui est in Anathoth. Et appendi ei argentum septem stateres, et decem argenteos: et scripsi in libro et signavi et adhibui testes, et appendi argentum in statera; et accepi librum possessionis signatum, et stipulationes, et rata, et signa forinsecus.

2. Et dedi librum possessionis Baruch filio Neri filii Maasiae in oculis Hanameel patruelis mei, et in oculis testium, qui scripti erant in libro emptionis, et in oculis omnium Judaeorum qui sedebant in atrio carceris. Et praecepi Baruch coram eis, dicens: Haec dicit Dominus exercituum Deus Israel: Sume libros istos, librum emptionis hunc signatum, et librum hunc qui apertus est, et pones illos in vase fictili, ut permanere possint diebus multis. Haec enim dicit Dominus exercituum Deus Israel: Adhuc possidebuntur domus, et agri, et vineae, in terra ista.

3. Et oravi ad Dominum postquam tradidi librum possessionis Baruch filio Neri, dicens: Heu heu, heu, Domine Deus. Ecce tu fecisti caelum, et terram in fortitudine tua magna, et in brachio tuo extento. Non erit tibi difficile omne verbum, qui facis misericordiam in millibus, et reddis iniquitatem patrum in sinu filiorum eorum post eos. Fortissime, magne, et potens, Dominus exercituum nomen tibi. Magnus consilio, et incomprehensibilis cogitatu, cujus oculi aperti sunt super omnes vias filiorum Adam, ut reddas unicuique secundum vias suas, et secundum fructum adinventionum ejus.

4. Qui posuisti signa, et portenta in terra Aegypti usque ad diem hanc, et in Israel, et in hominibus, et tibi fecistis nomen sicut est dies haec. Et eduxisti populum tuum Israel de terra Aegypti in signis, et in portentis, et in manu robusta, et in brachio extento, et in terrore magno; et dedisti eis terram hanc, quam jurasti patribus eorum ut dares eis, terram fluentem lacte et melle. Et ingressi sunt, et possederunt eam Et non obedierunt voci tuae, et in lege tua non ambulaverunt: omnia quae mandasti eis ut facerent, non fecerunt; et evenerunt ei somnia mala haec. Ecce munitiones extructae sunt adversum civitatem, ut capiatur, et urbs data est in manus Chaldaeorum, et in manus regis Babylonis, qui praeliantur adversus eam, a facie gladii, et famis, et pestilentiae: et quaecumque locutus es acciderunt, ut tu ipse cernis.

5. Et tu dicis mihi, Domine Deus: Eme agrum argento, et adhibe testes, cum urbs data sit in manus Chaldaeorum?

6. Et factum est verbum Domini ad Jeremiam, dicens: Ecce ego Dominus Deus universae carnis. Numquid mihi difficile erit omne verbum? Propterea haec dicit Dominus: Ecce ego tradam civitatem istam in manus Chaldaeorum, et in manus regis Babylonis, et capient eam, et venient Chaldaei praeliantes adversum urbem hanc, et succendent eam igni, et comburent eam, et domos in quarum domatibus sacrificabant Baal, et libabant diis alienis libamina ad irritandum me. Erant enim filii Israel, et filii Juda jugiter facientes malum in oculis meis ab adolescentia sua: filii Israel qui usque nunc exacerbant me in opere manuum suarum, dicit Dominus. Quia in furore, et in indignatione mea facta est mihi civitas haec, a die qua aedificaverunt eam usque ad diem istam, qua auferretur de conspectu meo, propter malitiam filiorum Israel, et filiorum Juda, quam fecerunt, ad iracundiam me provocantes ipsi, et reges eorum, et principes eorum, et sacerdotes et prophetae eorum, viri Juda, et habitatores Jerusalem. Et verterunt ad me terga, et non facies, cum docerem eos, et erudirem diluculo, et nollent audire ut acciperent disciplinam. Et posuerunt idola sua in domo in qua invocatum est nomen meum, ut pollucrent eam, et aedificaverunt excelsa Baal, quae sunt in valle filii Ennon, ut initiarent filios suos, et filias suas Moloch: quod non mandavi eis, nec ascendit in cor meum ut facerent abominationem hanc, et in peccatum deducerent Judam. Et nunc propter ista, haec dicit Dominus Deus Israel ad civitatem hanc, de qua vos dicitis, quod tradetur in manus regis Babylonis in gladio, et in fame, et in peste: Ecce ego congregabo eos de universis terris ad quas ejeci eos in furore meo, et in ira mea, et in indignatione grandi: et reducam eos ad locum istum, et habitare eos faciam confidenter Et erunt mihi in populum, et ego ero eis in Deum, et dabo eis cor unum, et viam unam, ut timeant me universis diebus, et bene sit eis, et filiis eorum post eos. Et feriam eis pactum sempiternum, et non desinam eis benefacere, et timorem meum dabo in corde eorum, ut non recedant a me, et laetabor super eis cum bene eis fecero.

7. Et plantabo eos in terra ista, in veritate, in toto corde meo, et in tota anima mea; quia haec dicit Dominus: Sicut adduxi super populum istum omne malum hoc grande, sic adducam super eos omne bonum quod ego loquor ad eos. Et possidebuntur agri in terra ista, de qua vos dicitis, quod deserta sit, eo quod non remanserit homo, et jumentum, et data sit in manus Chaldaeorum. Agri ementur pecunia, et scribentur in libro, et imprimetur signum, et testis adhibebitur in terra Beniamin, et in circuitu Jerusalem, in civitatibus Juda, et in civitatibus montanis, et in civitatibus campestribus, et in civitatibus quae ad austrum sunt: quia convertam captivitatem eorum, ait Dominus.

1. Hic consolatur eos facto. Et primo designat prophetiae tempus ex regis tempore: *In anno decimo Sedeciae regis Juda: ipse est annus octavus decimus Nabuchodonosor*, ut colligitur ex his quae dicta sunt supra

cap. 25: « Quia quartus annus Joakim erat primus « Nabuchodonosor. » Ex urbis obsidione: *Tunc exercitus regis Babylonis obsidebat Jerusalem.* Isa. 29: « Circumdabo quasi sphaeram in circuitu tuo, et « jaciam contra te aggerem, et munimenta ponam « in obsidione tuam. » Et prophetae carcerem, ponens carceris miseriam: *Et Jeremias propheta erat clausus in atrio carceris.* Thren. 3: « Circumaedificavit adversum me ut non egrediar, « aggravavit compedem meum. » Et assignat causam: *Quare vaticinaris?* quia praedicabat urbis captionem: *Ecce ego dabo civitatem istam in manus regis Babylonis.* Regis captivitatem: *Et Sedecias rex Juda non effugiet de manu Chaldaeorum.* Et bellorum adversitatem. *Si autem dimicaveritis. . . nihil prosperum habebitis.* Supra 21: « Debellabo « ego vos in manu extenta, et in brachio forti, et « in furore, et in indignatione, et in ira grandi, « et percutiam habitatores civitatis hujus. » Unde hoc capitulum, secundum historiam, est illi continuandum. Secundo ponitur propheticum factum. *Et dixit Jeremias:* et primo ponitur emptio; secundo facti expositio, ibi, *Et dedi librum possessionis Baruch*; tertio expositionis confirmatio, ibi, *Et oravi ad Dominum.* Circa primum tria. Primo ponitur venditoris invitatio ad emendum, ponens revelatum sibi invitationis verbum: *Ecce Hanameel veniet ad te. . . Tibi enim competit.* Ne tribus commiscerentur, praeceperat Dominus ut possessiones venderentur illis qui essent de eadem cognatione, Num. 11, quod praecipue in possessionibus Levitarum observabatur. Ponit etiam invitantis adventum: *Et venit ad me Hanameel filius patrui mei, secundum verbum Domini,* quod non potest incassum ire. Num. 23: « Dixit, et non faciet; lo« cutus est, et non implebit (1)? » Secundo ponitur emptio, *Intellexi,* prophetali spiritu; alias stultum videbatur tali tempore agrum emere: in quo etiam notatur prophetae obedientia. Supra 17: « Ego « non sum turbatus te pastorem sequens, et diem « hominis non desideravi, tu scis. » Et ponitur pretii solutio: *Et appendi,* in statera ponderis, *septem stateres,* idest siclos, quorum quilibet habet viginti obolos, Ezech. 45: « Argenteos, » idem quod stateres. Tertio ponitur emptionis confirmatio: *Scripsi in libro, et signavi,* sigillis venditoris, et testium, *stipulationes,* quando uno interrogante, et alio respondente, roboratur contractus, *rata,* idest ratificatio venditionis. Isa. 8: « Adhibui mihi « testes fideles etc. »

2. Hic ponitur emptionis expositio. Et primo tradit librum *in oculis omnium Judaeorum qui sedebant in atrio carceris,* qui venerant ad consolandum et consultandum, quia res ad omnes pertinebat. Ezech. 12: « Egredieris vespere coram eis « sicut egreditur migrans. » Secundo indicitur diligens custodia: *Et praecepi Baruch coram eis dicens: Haec dicit Dominus exercituum Deus Israel: Sume libros istos, librum emptionis hunc signatum, et librum hunc qui apertus est,* idest non sigillatus, ut quando mitterent, inspici posset. Oseae 12: « In manibus prophetarum assimilatus sum. » Tertio assignantur in custodiam: *Et pones illos in vase fictili. Haec dicit Dominus.* Hoc est quod Jeremias supra dixit se intellexisse verbum Dei. Zach. 8: « Vinea dabit fructum suum, et terra dabit ger« men suum, et caelum dabit rorem suum, etc. »

3. Hic ponitur expositionis confirmatio: quia enim verbis prophetae non credebant, impetrat divinam super hoc revelationem, ut dubitationi eorum satisfaciat: unde primo ponitur prophetae oratio; secundo Domini responsio, ibi, *Et factum est verbum Domini ad Jeremiam.* Circa primum tria. Primo commendat divinam justitiam; secundo proponit juste inflictam poenam; ibi, *Qui posuisti signa*; tertio miratur praecepti praeteriti causam, ibi, *Et tu dicis mihi, Domine Deus.* Justitia autem si adsit, facit hominem velle justa: unde ad executionem ipsius duo alia requiruntur, videlicet scire, et posse: unde ad perfectam executionem justitiae ostendit perfectionem scientiae, et potentiae. Et primo potentiae, ponens rerum creationem: *Ecce tu fecisti.* Supra 27: « Ego feci terram, et homines, et ju« menta quae sunt super faciem terrae in fortitu« dine mea magna, et in brachio meo extento; et « dedi eam ei qui placuit in oculis meis. » Et commendat potentiae perfectionem: *Non erit tibi difficile omne verbum,* ex quo tam magna fecisti. Luc. 1: « Non erit impossibile apud Deum omne « verbum. » Et subjungit justitiae executionem mixtam cum misericordia: *Qui facit misericordiam,* reddens bonis praemia, *in millibus,* idest usque in mille generationes, *in sinu filiorum,* saltem in unam generationem, ut misericordia poenae praemineat. Exod. 20: « Ego sum Dominus Deus tuus, « fortis, zelotes, visitans iniquitatem patrum in fi« lios in tertiam et quartam generationem eorum « qui oderunt me. » Et prorumpit in potentiae condemnationem, ex quo potentia in misericordiae justitiam vertitur: *Fortissime,* inquantum omnia sustentat. Hebr. 1: « Portans omnia verbo virtutis « suae. » Job 9: « Si fortitudo quaeritur, robu« stissimus est. » *Magne,* inquantum virtutem ejus multitudo creaturarum non exhaurit, quin infinita adhuc producere possit, *potens,* ad omnia faciendum. Sapient. 12: « Subest enim tibi cum volueris, pos« se. » *Dominus exercituum,* quantum ad gubernationem, et praecipue rationalium, caelestium, terrestrium et infernorum. Job 25: « Numquid est « numerus militum ejus? » Secundo ostendit perfectionem scientiae, primo communicans scientiae perfectionem: *Magnus consilio.* idest perfectus in sapientiae dispositione, *et incomprehensibilis cogitatu,* humano. Job 36. « Ecce Deus magnus vin« cens scientiam nostram. » Rom. 11: « O altitudo « divitiarum sapientiae et scientiae Dei! quam in« comprehensibilia sunt judicia ejus, et investiga« biles viae ejus. » Secundo ponit justitiae executionem: *Cujus* (1) *oculi aperti sunt super omnes vias filiorum Adam.* Job 34: « Oculi ejus super « vias hominum, et omnes gressus eorum conside« rat. »

4. Hic ponit poenam Judaeis inflictam ex divina justitia: quae ut ostendatur justa, tria facit. Primo ponit beneficiorum exhibitionem in liberatione miraculosa: *Usque ad diem hanc,* tua signa complentur. Vel tua fortitudo in salutem Israel, et aliorum apparet. Ps. 77: « Fecit mirabilia in terra Aegypti, « in campo Thaneos. » Et in habitatione opulenta: *Et dedisti eis terram hanc.* Lev. 20: « Possidete « terram eorum quam dabo vobis in hereditatem, « terram fluentem lacte et melle. » Secundo ponit

(1) Al. implebitur.

(1) Al. *ejus.*

ingratitudinem: *Et ingressi sunt.* Deut. 32: « Incrassatus est dilectus, et recalcitravit: incrassatus, « impinguatus, dilatatus, dereliquit Deum factorem « suum, et recessit a Deo salutari suo. » Isa. 1: « Filios enutrivi, et exaltavi; ipsi autem spreverunt « me. » Tertio poenae inflictionem: *Et evenerunt.* Habac. 1: « Ipse super omnem munitionem ridebit, « et comportabit aggerem, et capiet eam. »

5. Hic miratur divinam jussionem: *Et tu dicis mihi . . . Eme agrum?* quod mirum est, cum non sit nunc tempus emendi. Ezech. 7: « Qui emit non « laetetur, et qui vendit non lugeat: quia ira super « omnem populum ejus. »

6. Hic ponitur Domini responsio. Et primo proponit potentiam suam: *Numquid mihi difficile erit omne verbum?* Gen. 18: « Quare risit Sara « uxor tua dicens: Numquid vero paritura sum « anus? Num Deo quicquam est difficile? » Secundo ostendit ex tali potentia juste inflictam poenam, praedicens poenam: *Propterea haec dicit Dominus.* Supra 19: « Erunt domus Jerusalem, et « domus regum Juda sicut locus Tophet, immundae. » Et subjungit culpam, ostendens culpae continuitatem: *Erant enim facientes malum in oculis meis ab adolescentia sua,* quando exierunt de Aegypto. Supra 3: « Peccavimus nos, et patres « nostri ab adolescentia nostra usque ad diem « hanc. » Ostendens etiam culpae universalitatem: *Quia in furore, et in indignatione mea facta est mihi civitas haec a die qua aedificaverunt eam.* 1 Paral. 11: « Propter malitiam. » Isa. 3: « A planta « pedis usque ad verticem non est in eo sanitas. » Supra 21. « Posui faciem meam super civitatem « hanc in malum, et non in bonum, ait Dominus. » Ostendens etiam culpae gravitatem quantum ad divinum contemptum, *Et verterunt ad me terga,* per inobedientiam, ad modum contemnentium. Zach. 7: « Verterunt ad me scapulas recedentes, et aures suas « aggravaverunt, ne audirent. » Quantum ad sacrilegium in pollutione templi: *Et posuerunt idola.* Supra 11: « Quid est quod dilectus meus in domo « mea fecit scelera multa? » Et quantum ad sacrilegium junctum homicidio: *Et aedificaverunt excelsa.* Psal. 105: « Immolaverunt filios suos, et fi« lias suas daemoniis. » Tertio promittit misericordiam. Et primo tangit desperationem: *Et nunc propter ista, haec dicit Dominus:* quia quantum ad omnia potens sum: sicut potenter punivi, ita potenter liberabo. *Dicitis,* desperando, *quod tradatur,* Supra 15: « Qui ad gladium, ad gladium; et qui « ad famem, ad famem; et qui ad captivitatem, ad « captivitatem. » Secundo ponit promissionem: *Ecce ego vos:* Et primo promittit revocationem. *Congregabo:* Ezech. 36: « Tollam quippe vos de gen« tibus, et congregabo vos de universis terris, et « adducam vos in terram vestram. » Et promittit revocatis securitatem: *Et habitare eos faciam confidenter.* Supra 23: « In diebus illis salvabitur Ju« da, et Israel habitabit confidenter. » Secundo promitti reversis prosperitatem: et primo quantum ad bona spiritualia; secundo quantum ad temporalia, ibi, *Et plantabo eos in terra ista.* Circa primum tria. Primo promittit sanctitatem, scilicet obedientiam ad Deum: *Et erunt mihi in populum.* Apoc. 21: « Ipsi populus ejus erunt, et « ipse Deus cum eis erit eorum Deus. » Et concordiam ad proximum: *Et dabo eis cor unum.* Act. 4: « Multitudinis credentium erat cor unum « et anima una. » Secundo sanctitatis firmitatem: *Et feriam eis pactum sempiternum, et non desinam eis benefacere,* quantum ad fructum sanctitatis quem tetigerat, *timorem* quantum ad sanctitatis donum. Isa. 55: « Feriam vobiscum pactum sempi« ternum, misericordias David fideles. » Tertio sanctitatis acceptationem: *Et laetabor,* idest acceptabo bona eorum Psal. 103: « Laetabitur Dominus in o« peribus suis. »

7. Hic promittit bona temporalia: et primo firmam patriae habitationem: *Et plantabo,* ut non facile evellantur, *in veritate,* sine simulatione, *corde,* quantum ad cognitionem, *anima,* quantum ad voluntatem. Supra 24: « Aedificabo eos, et non de« struam; plantabo eos, et non evellam. » Et confirmat per similitudinem: *Quia haec dicit Dominus: Sicut adduxi super populum istum omne malum hoc grande, sic adducam super eos omne bonum.* Baruch. 4: « Qui adduxit super vos mala, ipse vos « eripiet de manibus inimicorum vestrorum. » Secundo promittit liberam rerum possessionem (1) ponens possessionis plenitudinem: *Et possidebuntur agri.* Isa. 34: « Usque in aeternam possidebunt « eam: in generatione et generationem habitabunt « in ea. » Secundo contractuum libertatem: *Agri ementur pecunia.* Psal. 125: « In convertendo Do« minus captivitatem Sion, facti sumus sicut con« solati. »

(1) *Al.* professionem.

CAPUT TRIGESIMUMTERTIUM.

1. Et factum est verbum Domini ad Jeremiam secundo, cum adhuc clausus esset in atrio carceris, dicens: Haec dicit Dominus qui facturus est, et formaturus illud, et paraturus, Dominus nomen ejus. Clama ad me, et exaudiam te; et annuntiabo tibi grandia, et firma quae nescis. Quia haec dicit Dominus Deus Israel ad domos urbis hujus, et ad domos regis Juda quae destructae sunt, et ad munitiones, et ad gladium venientium ut dimicent cum Chaldaeis, et impleant eas cadaveribus hominum quos percussi in furore meo, et in indignatione mea, abscondens faciem meam a civitate hac propter omnem malitiam eorum. Ecce ego obducam eis cicatricem et sanitatem, et curabo eos, et revelabo eis deprecationem pacis et veritatis. Et convertam conversionem Juda, et conversionem Jerusalem, et aedificabo eos sicut a principio et emundabo illos ab omni iniquitate sua in qua peccaverunt mihi; et propitius ero cunctis iniquitatibus eorum in quibus deliquerunt mihi, et spreverunt me. Et erit mihi in nomen et in gaudium et in laudem, et in exultationem cunctis gen-

tibus terrae quae audierunt omnia bona quae ego facturus sum eis: et pavebunt et turbabuntur in universis bonis et in omni pace quam ego faciam eis

2. Haec dicit Dominus: Adhuc audietur in loco isto (quem vos dicitis esse desertum, eo quod non sit homo, nec jumentum: in civitatibus Juda; et foris Jerusalem, quae desolatae sunt absque homine, absque habitatore, et absque pecore) vox gaudii, et vox laetitiae vox sponsi, et vox sponsae, et vox dicentium: Confitemini Domino exercituum, quantum bonus Dominus, quoniam in aeternum misericordia ejus, et portantium vota in domum Domini. Reducam enim conversionem terrae sicut a principio, dicit Dominus.

3. Haec dicit Dominus exercituum: Adhuc erit in loco isto deserto absque homine, et absque jumento, et in cunctis civitatibus ejus habitaculum pastorum, et accubantium gregum in civitatibus montuosis, et in civitatibus campestribus, et in civitatibus quae ad austrum sunt, et in terra Beniamin et in circuitu Jerusalem, et in civitatibus Juda, adhuc transibunt greges ad manum numerantis, ait Dominus.

4. Ecce dies veniunt, dicit Dominus, et suscitabo verbum bonum, quod locutus sum ad domum Israel, et ad domum Juda. In diebus illis, et in tempore illo germinare faciam David germen justitiae, et faciet judicium, et justitiam in terra. In diebus illis salvabitur Juda, et Israel habitabit confidenter. Et hoc est nomen quod vocabunt eum, Dominus justus noster. Quia haec dicit Dominus: Non interibit de David vir qui sedeat super thronum domus Israel.

5. Et de sacerdotibus, et de levitis non interibit vir a facie mea, qui offerat holocautomata, et incendat sacrificium, et caedat victimas omnibus diebus.

6. Et factum est verbum Domini ad Jeremiam, dicens: Haec dicit Dominus: Si irritum potest fieri pactum meum cum die, et pactum meum cum nocte, ut non sit dies et nox in tempore suo; et pactum meum irritum esse poterit cum David servo meo, ut non sit ex eo filius qui regnet in throno ejus et levitae, et sacerdotes ministri mei. Sicut enumerari non possunt stellae caeli, et metiri arenae maris, sic multiplicabo semen David servi mei, et levitas ministros meos.

7. Et factum est verbum Domini ad Jeremiam, dicens: Numquid non vidisti quid populus hic locutus sit dicens: Duae cognationes quas elegerat Dominus abjectae sunt: et populum meum despexerunt, eo quod non sit ultra gens coram eis? Haec dicit Dominus: Si pactum meum inter diem et noctem et leges caelo et terrae non posui; equidem et semen Jacob, et David servi mei projiciam, ut non assumam de semine ejus principes seminis Abraham, Isaac et Jacob. Reducam enim conversionem eorum, et miserebor eis.

1. Hic ponitur consolatio specialiter ad duas tribus, et praecipue quantum ad Jerusalem, ubi erat sedes regni, et sacerdotii: et circa hoc duo. Primo ponit prophetiae titulum, in quo ponit Prophetae carcerem: *Cum adhuc clausus esset in atrio carceris*, a Sedecia. Secundo respectu praecedentis visionis secundo factae, promittentis auctoritatem: *Haec dicit Dominus*, *facturus*, sicut artifex praeparando materiam, *formaturus*, ducendo ad complementum formae, *paraturus*, ordinando ad finem: *Dominus nomen ejus*: quia ipse singulariter Dominus omnium est. Psal. 82: « Quoniam nomen « tibi Dominus tu solus altissimus super omnem « terram. » Promissionis firmitatem, et magnitudinem: *Clama ad me*, pro populo orans, *et exaudiam te*, non ut mala non inferam; sed ut post mala illata liberem. Et sic non est contrarium ei quod supra 7, dictum est: « Tu ergo noli orare pro po« pulo hoc, et non assumas pro eis laudem, et « orationem, et non obsistas mihi, quia non ex« audiam te. » *Quia nescit*, idest non posset humana conjecturatione suspicari. Isa. 48: « Audita « tibi feci nova ex tunc, et conservata sunt quae « nescis. » Secundo ponit prophetiae verbum: et primo ponitur promissio quo ad populum; secundo quo ad regnum, et sacerdotium, ibi, *Ecce dies veniunt*. Circa primum tria. Primo promittit inflictae plagae curationem; secundo cordis jucunditatem, ibi. *Haec dicit Dominus: Adhuc audietur in loco isto;* tertio pacis tranquillitatem, ibi, *Haec dicit Dominus exercituum, etc.* Circa primum tria. Primo tangit vulnus inflictum: *Quia haec dicit Dominus*, ad destructionem aedificiorum, *ad domos*. Thren. 2: « Praecipitavit Dominus, nec pepercit, omnia « speciosa Jacob, destruxit in furore suo munitio« nes virginis Juda, et dejecit in terram. » Et quantum ad occisionem hominum: *Et ad gladium venientium*, in auxilium in Jerusalem, vel de gentilibus, vel de regno duarum tribuum, *et impleant*, occasionaliter, quia ex eis fiduciam assumentes, restiterunt hostibus, et interfecti sunt, *Abscondens faciem*, idest subtrahens protectionem. Ezech. 39: « Scient gentes quoniam in iniquitatibus suis capta « sit domus Israel, et quod dereliquerit me, et « quod absconderim faciem meam ab eis. » Secundo promittit curationis beneficium in generali: *Ecce ego obducam eis cicatricem*. Supra 30: « Ob« ducam cicatricem tibi; et a vulneribus tuis sa« nabo te. » Et in speciali quantum ad orationis exauditionem: *Et revelabo*, implendo intentum, *deprecationem*, quia a me pacem adinvicem, et veritatem religionis petiverunt. Isa. 39: « Fiat tantum « pax et veritas in diebus meis. » Quantum ad patriae restitutionem, *Et convertam* Supra 30: « Convertam conversionem tabernaculorum Jacob, et « tectis ejus miserebor. » Quantum ad peccati remissionem, secundum purgationem a culpa, *Et emundabor*. Ezech. 36: « Mundabimini ab omnibus « inquinamentis vestris, et ab universis idolis ve« stris mundabo vos. » Et secundum absolutionem a poena: *Et propitius ero cunctis iniquitatibus eorum*. Psal. 102: « Qui propitiatur omnibus iniqui« tatibus tuis, qui sanat omnes infirmitates tuas. » Tertio ponit liberationis fructum quantum ad divinam gloriam: *Et erit mihi in nomen*. Supra 32: « Laetabor super eis, cum bene eis fecero. » Isa 43: « Populum istum formavi mihi, laudem meam « narrabit. » Quantum ad amicorum laetitiam: *Et in exultationem cunctis gentibus terra*. Psalm. 47: « Fundatur exultatione universae terrae, mons « Sion, latera aquilonis, civitas regis magni. » Quantum ad invidorum angustiam, *Et pavebunt*, Isa. 26: « Videant et confundantur zelantes populi, « et ignis hostes tuos devoret. »

2. Hic promittit ejus jucunditatem: et primo temporalem, *Vox gaudii*. Supra 25: « Perdam ex eis vo« cem gaudii et vocem laetitia, vocem sponsi et vocem « sponsae, vocem molae, et lumen lucernae. » Secundo spiritualem expressam divinis laudibus: *Vox dicentium: Confitemini Domino*. Isa. 51: « Gaudium, « et laetitia invenietur in ea, gratiarum actio, et « vox laudis. » Tob. 13: « Per omnes vicos ejus, « Alleluja cantabitur. » Et in oblationibus; *Et portantium vota in domum Domini*, Isa. 19: « Colent « eum in hostiis, et in muneribus, et vota vove« bunt Domino, et solvent. » Tertio assignat rationem: *Reducam enim conversionem terrae*. Thr. ult.: « Innova dies nostros sicut a principio. »

3. Hic promittit eis pacis tranquillitatem, quam significat per securam patriae habitationem: *Transibunt greges ad manum numerantis;* quasi dicat: Tantam securitatem potientur quod oves suas libere numerare poterunt. Ezech. 34: « In pascuis u« berrimus pascam eos, et in montibus excelsis « Israel erunt pascua earum. »

4. Hic ponitur consolatio quantum ad regnum, et sacerdotium: et primo promittitur utriusque re-

stitutio; secundo ponitur promissionis confirmatio, ibi, *Et factum est verbum Domini ad Jeremiam.* Circa primum duo. Primo promittit restaurationem regni; secundo sacerdotii, ibi, *Et de sacerdotibus, et de levitis non interibit vir.* Circa primum tria. Primo designat temporis congruitatem: *Ecce dies veniunt,* scilicet gratiae, *et suscitabo,* implebo, *verbum bonum,* quod promisi de regni restauratione. Oseae 1: « Et congregabuntur filii Juda, et filii « Israel pariter, et ponent sibimet caput unum, et « ascendet de terra. » Quod impletum est in Cristo. Secundo regni conditionem quantum ad regiminis nobilitatem: *In diebus illis germinare faciam David germen justitiae,* Christum, qui est ipsa justitia. Isa. 11: « Egredietur virga de radice Jesse, « et flos de radice ejus ascendet. » *Et faciet judicium*: in primo adventu pro mundo, in secundo de mundo, *justitiam,* docens verbo, implens in se facto, et in aliis gratiae dono. Psalm. 118: « Feci judicium, et « justitiam. » Et quantum ad regiminis utilitatem in populi salutem: *In diebus illis salvabitur Juda,* quantum ad eos qui crediderunt in primo, et credent in secundo adventu. Oseae 1: « Salvabo « eos in Domino Deo suo. » In pacis securitate: *Et Israel habitabit confidenter.* Isa. 32: « Sedebit « populus meus in pulchritudine pacis, in taber- « naculis fiduciae et in requie opulenta. » Et in verae fidei confessione: *Et hoc est nomen . . . Dominus justus noster.* Psalm. 118: « Justus es, Domine, « et rectum judicium tuum. » Tertio ponit regni durationem: *Quia haec dicit Dominus, Non interibit de David vir,* Christus et regnum (1) ipsius. Dan. 7: « Potestas ejus potestas aeterna, quae non au- « feretur, et regnum ejus quod non corrumpetur. »

5. Hic ponit restaurationem sacerdotii. Et sicut regnum restauratur in ipso Christo, et in membris ejus, ita et sacerdotium. Ipse enim sicut rex, ita et sacerdos est. Psal. 109: « Tu es sacerdos « in aeternum secundum ordinem Melchisedech. » Et membra sua reges et sacerdotes fecit. Apoc. 5: « Fecisti (1) nos Deo nostro regnum et sacer « dotes. » Eph. 5: « Seipsum obtulit hostiam Deo « in odorem suavitatis. » Et membra ipsius, spirituales hostias Deo offerre facit. Ezech. 44: « Sa- « cerdotes et levitae filii Sadoch, qui custodierunt « caeremonias sanctuarii mei, cum errarent filii I- « srael a me: ipsi accedent ad me, ut ministrant « mihi, et stabunt in conspectu meo, ut offerant « mihi adipem et sanguinem: ait Dominus Deus. »

6. Hic ponitur promissionis confirmatio: et primo ex creaturarum duratione: *Et irritum potest fieri pactum meum cum die,* quasi dicat: Non potest esse irritum usque ad finem mundi. Psalm. 88: « Ponam in saeculum saeculi semen ejus, et « thronum ejus sicut dies caeli. » Secundo earum multitudinem: *Sicut enumerari non possunt stellae caeli,* nisi a solo Deo, ita et numerus electorum soli Deo est cognitus. Gen. 22: « Multipli- « cabo semen tuum sicut stellas caeli, et velut are- « nam quae est in littore maris. »

7. Hic repellit hostium irrisionem. Et primo ponitur insultatio: *Quae cognationes,* scilicet regalis, et sacerdotalis, vel decem et duarum tribuum. Psalm. 70: « Qui custodiebant animam meam, con- « silium fecerunt in unum dicentes: Deus dereli- « quit eum, persequimini, et comprehendite eum, « quia non est qui eripiat. » Secundo ponitur improbatio: *Haec dicit Dominus.* Rom. 11: « Num- « quid repulit Deus populum suum? Absit, etc. »

(1) *Al.* membrum.

(1) *Al.* fecit.

CAPUT TRIGESIMUMQUARTUM.

1 Verbum quod factum est ad Jeremiam a Domino, quando Nabuchodonosor rex Babylonis et omnis exercitus ejus, universaque regna terrae, quae erant sub potestate manus ejus, et omnes populi bellabant contra Jerusalem, et contra omnes urbes ejus, dicens: Haec dicit Dominus Deus Israel: Vade et loquere ad Sedeciam regem Juda, et dices ad eum: Haec dicit Dominus: Ecce ego tradam civitatem hanc in manus regis Babylonis, et succendet eam igni. Et tu non effugies de manu ejus: sed comprehensione capieris, et in manu ejus traderis et oculi tui oculos regis Babylonis videbunt, et os ejus cum ore tuo loquetur, et Babylonem introibis. Attamen audi verbum Domini, Sedecia rex Juda. Haec dicit Dominus ad te: Non morieris in gladio, sed in pace morieris, et secundum combustiones patrum tuorum regum priorum, qui fuerunt ante te, sic comburent te, et Vae, domine, plangent te: quia verbum hoc ego locutus sum, dicit Dominus. Et locutus est Jeremias propheta ad Sedeciam regem Juda universa verba haec in Jerusalem. Et exercitus regis Babylonis pugnabat contra Jerusalem et contra omnes civitates Juda, quae reliquae erant, contra Lachis et contra Azecha: hae enim supererant de civitatibus Juda urbes munitae.

2. Verbum quod factum est ad Jeremiam a Domino, postquam percussit rex Sedecias foedus cum omni populo in Jerusalem, praedicans ut dimitteret unusquisque servum suum, et unusquisque ancillam suam, Hebraeum, et Hebraeam liberos, et nequaquam dominaretur eis, idest in Judaeo, et fratre suo. Audierunt ergo omnes principes et universus populus, qui inierant pactum ut dimitteret unusquisque servum suum et ancillam suam liberos, et ultra non dominaretur eis. Audierunt igitur, et dimiserunt. Et conversi sunt deinceps, et retraxerunt servos suos et ancillas suas, quos dimiserant liberos, et subjugaverunt in famulos et famulas

3. Et factum est Verbum ad Jeremiam a Domino, dicens: Haec dicit Dominus Deus Israel: Ego percussi foedus cum patribus vestris in die qua eduxi eos de terra Aegypti, de domo servitutis, dicens: Cum completi fuerint septem anni, dimittat unusquisque fratrem suum Hebraeum, qui venditus est ei, et serviet tibi sex annis, et dimittes eum a te liberum. Et non audierunt patres vestri me, nec inclinaverunt aurem suam. Et conversi estis vos hodie, et fecistis quod rectum est in oculis meis, ut praedicaretis libertatem unusquisque ad amicum suum: et inistis pactum in conspectu meo, in domo in qua invocatum est nomen meum super eam. Et reversi estis, et commaculastis nomen meum, et reduxistis unusquisque servum suum et unusquisque ancillam suam, quos dimiseratis ut essent liberi, et suae potestatis, et subjugastis eos ut sint vobis servi et ancillae. Propterea haec dicit Dominus: Vos non audistis me ut praedicaretis libertatem unusquisque fratri suo, et unusquisque amico suo: ecce

ego praedico libertatem, ait Dominus ad gladium, ad pestem et ad famem, et dabo vos in commotionem cunctis regnis terrae. Et dabo viros qui praevaricantur foedus meum, et non observaverunt verba foederis quibus assensi sunt in conspectu meo, vitulum quem conciderunt in duas partes, et transierunt inter divisiones ejus: principes Juda, et princeps Jerusalem, eunuchi et sacerdotes et omnis populus terrae, qui transierunt inter divisiones vituli: et dabo eos in manus inimicorum suorum, et manus quaerentium animas eorum; et erit morticinum eorum in escam volatilibus caeli, et bestiis terrae. Et Sedeciam regem Juda, et principes ejus dabo in manus inimicorum suorum, et in manus quaerentium animas eorum, et in manus exercituum regis Babylonis, qui recesserunt a vobis. Ecce ego praecipio, dicit Dominus, et reducam eos in civitatem hanc, et praeliabuntur adversus eam, et capient eam, et incendant igni: et civitates Juda dabo in solitudinem, eo quod non sit habitator.

1. Quia Judaei adeo obstinati erant quod nec terrebantur tristibus, nec flectebantur laetis, decenter ejus comminationem et consolationem, et tertio contradictionem audientium ostendit: et primo in transgressione sententiae; secundo in destructione scripturae, cap. 36: « Et factum est in anno « quarto Joakim filii Josiae regis Juda; » tertio in persecutione prophetae, cap. 37: « Et regnavit rex « Sedecias filius Josiae pro Jechonia filio Joakim. » Circa primum duo. Primo convincuntur de transgressione, facto; secundo, exemplo, 35 cap.: « Verbum quod factum est ad Jeremiam a Domino. » Ostendit autem eos transgressores ex hoc quod etiam pactum quod ipsi cum Deo fecerant de liberatione servorum secundum legem, non servaverunt. Dividitur autem in partes duas. Primo ponitur quoddam alleviamentum malorum post foederis pactionem secundo ponitur comminatio post pacti initi trangressionem, ibi, *Verbum quod factum est ad Jeremiam a Domino.* Circa primum duo. Primo ponit prophetiae titulum, in quo describit tempus: *Quando Nabuchodonosor.* Supra 1: « Ecce ego congregabo omnes cognationes regno« rum aquilonis, ait Dominus; et venient et ponent « unusquisque solium suum in introitu portarum « Jerusalem, etc. » Secundo ponit prophetale verbum: *Haec dicit Dominus*: et facit tria. Primo ponit comminationem pro culpis praeteritis quantum ad destructionem civitatis; *Ecce ego tradam civitatem hanc in manus regis Babylonis, et succendet eam igni.* Psalm. 73: « Incenderunt igni sanctua« rium tuum, in terra polluerunt tabernaculum « nominis tui. » Et quantum ad captivitatem regis: *Et tu non effugies,* Thren. 2: « Non fuit in diebus « furoris Domini qui effugeret, et relinqueretur. » Secundo ponit pro pacto inito remunerationem: *Attamen audi . . . Non morieris.* Hoc quidem non fuit impletum, quia in pacto non mansit, fuitque confusione mortuus quoniam (1) medicinam laxativam in convivio acceperat. Habac. 2: « Vae qui « potum dat amico suo, miscens fel suum, et ine« brians ut aspiciat nuditatem ejus. » Et tamen quantum ad hoc potest dici impletum quod non fuit (2) hostili gladio interfectus. Supra 22: « Non « plangent eum, Vae, frater, et vae, soror. Non « concrepabunt ei, Vae, domine, et vae, inclyte. » Tertio tangit imminentem tribulationem, ut promissio sit acceptior: *Quia verbum hoc ego locutus sum.* Habac. 1: « Ipse super omnem munitionem « ridebit, et comportabit aggerem, et capiet eam. »

(1) *Al.* quando.
(2) *Al. deest* non.

2. Hic ponitur comminatio post pacti transgressionem: et primo ponitur pacti transgressio; secundo contra transgredientes comminatio ibi, *Et factum est verbum ad Jeremiam a Domino.* Circa primum tria. Primo ponitur pactio: *Postquam percussit rex Sedecias foedus,* et etiam postquam fregit, *ut dimitteret unusquisque,* secundum legem. Exod. 21: « Si emeris servum Hebraeum, sex an« nis serviet tibi; in septimo egredietur liber gratis. » Et Levit. 25, prohibetur quod retineant de fratribus suis ut servos, neque opprimant per potentiam in servitute famulorum; sed quasi mercenarii, et coloni sint (1). Secundo ponitur pacti ad tempus observatio: *Audierunt igitur, et dimiserunt.* Psal. 105: « Cito fecerunt, obliti sunt operum ejus, et « non sustinuerunt consilium ejus. » Tertio ponitur pacti transgressio: *Et conversi sunt deinceps.* Oseae 7: « Reversi sunt ut essent absque jugo, « facti sunt quasi arcus dolosus. »

3. Hic comminatur contra transgredientes. Et primo ponit culpam patrum, ponens pactionem: *Ego percussi foedus.* Supra 31: « Non secundum « pactum quod pepigi cum patribus vestris in die « qua apprehendi manum eorum ut educerem eos « de terra Aegypti, pactum quod irritum fece« runt etc. » Et transgressionem: *Et non audierunt.* Supra 11: « Non audierunt, nec inclinaverunt au« rem suam, sed abierunt in pravitate cordis sui « mali. » Et culpam filiorum, ponens pactionem: *Et conversi*, a transgressione patrum, *in domo*, in templo. Isa. 64: « Domus sanctificationis nostrae, « et gloriae nostrae, ubi laudaverunt te patres no« stri, etc. » *Et transgressi estis, et commaculastis nomen meum*, transgrediendo. Exod. 20: « Ne as« sumas nomen Dei tui in vanum. » Ezech. 36: « Non propter vos ego faciam, domus Israel, sed « propter nomen sanctum meum, quod polluistis, « in gentibus ad quas intrastis. » Secundo comminatur poenam: *Propterea haec dicit Dominus*: et circa hoc duo. Primo ponit comminationem communiter quantum ad omnes, praedicens occisionem: *Ecce ego praedico libertatem,* ut libere occidamini. Supra 15: « Qui ad gladium, ad gladium; qui ad « famem, ad famem; et qui ad captivitatem, ad « captivitatem. » Et reliquorum servitutem: *Et dabo viros . . . vitulum*; idest, quod pactum per divisionem vituli firmaverunt sacrificando Deo. Unde inolevit iste usus loquendi: Percutere, vel ferire foedus. Thren. 1: « Dedit me Dominus in manu « de qua non potero effugere. » Praedicit etiam devorationem cadaverum: *Et erit morticinum eorum in escam volatilibus caeli.* Ps. 78: « Posue« runt morticina servorum tuorum escas volatili« bus caeli, carnes sanctorum tuorum bestiis ter« rae. » Et quantum ad principes specialiter: *Et Sedeciam regem Juda, et principes ejus.* Deut. 28: « Ducet te Dominus, et regem tuum quem con« stitues super te, in gentem quam ignoras tu, et « patres tui. » *Qui recesserunt a vobis,* aut alieni habebantur (2). Infra 37: Secundo ponit expletionis ordinem: *Ecce ego praecipio.* Supra 12: « Dede« runt portionem meam desiderabilem in desertum « solitudinis, posuerunt eam in dissipationem, luxit« que super me. »

(1) *Al.* erunt.
(2) *Al.* aut alienus habebatur.

CAPUT TRIGESIMUMQUINTUM.

1. Verbum quod factum est ad Jeremiam a Domino in diebus Joakim filii Josiae regis Juda, dicens: Vade ad domum Rechabitarum, et loquere eis, et introduces eos in domum Domini in unam exedram thesaurorum, et dabis eis bibere vinum. Et assumpsi Jezoniam filium Jeremiae filii Habsaniae, et fratres ejus, et omnes filios ejus, et universam domum Rechabitarum, et introduxi eos in domum Domini ad gazophylacium filiorum Hanan filii Jegedeliae hominis Dei, quod erat juxta gazophylacium principum super thesaurum Maasiae filii Sellum, qui erat custos vestibuli Et posui coram filiis domus Rechabitarum scyphos plenos vino, et calices, et dixi ad eos: Bibite vinum. Qui responderunt: Non bibemus vinum, quia Jonadab filius Rechab pater noster praecepit nobis, dicens: Non bibetis vinum vos, et filii vestri usque in sempiternum: et domum non aedificabitis, et sementem non seretis, et vineas non plantabitis, nec habebitis; sed in tabernaculis habitabitis cunctis diebus vestris; ut vivatis diebus multis super faciem terrae, in qua vos peregrinamini. Obedivimus ergo voci Jonadab filii Rechab patris nostri in omnibus quae praecepit nobis, ita ut non biberemus vinum cunctis diebus nostris, nos, et mulieres nostrae, filii, et filiae nostrae; et non aedificaremus domus ad habitandum et vineam et agrum et sementem non habuimus; sed habitavimus in tabernaculis, et obedientes fuimus juxta omnia quae praecepit nobis Jonadab pater noster. Cum autem ascendisset Nabuchodonosor rex Babylonis ad terram nostram, diximus: Venite, et ingrediamur Jerusalem a facie exercitus Chaldaeorum, et a facie exercitus Syriae, et mansimus in Jerusalem.

2. Et factum est verbum Domini ad Jeremiam, dicens: Haec dicit Dominus exercituum Deus Israel: Vade, et dic viris Juda et habitatoribus Jerusalem: Numquid non recipietis disciplinam ut obediatis verbis meis? dicit Dominus. Praevaluerunt sermones Jonadab filii Rechab quos praecepit filiis suis ut non biberent vinum; et non biberunt usque ad diem hanc, quia obedierunt praecepto patris sui. Ego autem locutus sum ad vos de mane consurgens, et loquens; et non obedistis mihi. Misique ad vos omnes servos meos prophetas, consurgens diluculo, mittensque, et dicens: Convertimini unusquisque a via sua pessima, et bona facite studia vestra, et nolite sequi deos alienos, neque colatis eos, et habitabitis in terra quam dedi vobis, et patribus vestris. Et non inclinastis aurem vestram, neque audistis me. Firmaverunt igitur filii Jonadab filii Rechab praeceptum patris sui quod praeceperat eis; populus autem iste non obedivit mihi. Idcirco haec dicit Dominus exercituum Deus Israel: Ecce ego adducam super Judam, et super omnes habitatores Jerusalem universam afflictionem, quam locutus sum adversum illos: eo quod locutus sum ad illos, et non audierunt; vocavi illos, et non responderunt mihi Domui autem Rechabitarum dixit Jeremias: Haec dicit Dominus exercituum Deus Israel: Pro eo quod obedistis praecepto Jonadab patris vestri, et custodistis omnia mandata ejus, et fecistis universa quae praecepit vobis: propterea haec dicit Dominus exercituum Deus Israel: Non deficiet vir de stirpe Jonadab filii Rechab stans in conspectu meo cunctis diebus.

1. Hic convincit eos de transgressione, exemplo quorumdam obedientium. Et primo ponitur obedientiae experimentum; secundo ponitur inobedientium condemnatio, ibi, *Et factum est verbum Domini ad Jeremiam*. Circa primum tria. Primo ponitur experiendi jussio a Domino ad prophetam: *Vade ad domum Rechabitarum*, qui dediti erant studio Scripturae, et ideo a vino abstinebant, de quibus 1 Paral 2: « Cognationes scribarum habi« tantium in Jabes, canentes atque resonantes, et « in tabernaculis commorantes. Hi sunt Cinaei qui « venerunt de Calore patris domus Rechab. » *Exedram*, quasi cameram extra principalem aedem. *Dabis*, probans eorum obedientiam. Supra 6: « Pro« batorem dedi te in populo meo robustum, et scies, « et probabis vias eorum. » *Et assumpsi . . . et introduxi eos in domum Domini ad gazophylacium*, in quo divitiae templi conservabantur. *Gaza*, divitiae, *Phylaxa*, conservatio in graeco dicitur. *Maasiae*, qui tempore David hoc ministerium acceperat: 1 Paralip. 24: « Vestibuli, » atrii. Quia enim domus ante cameram principum, ubi vestes custodiuntur, vestibulum dicitur, inolevit usus ut omne atrium, vestibulum dicatur. *Calices*, ad aquam. *Bibite* (1) *vinum*, ut experimentum sumat mysteriorum. Proverb. 9: « Comedite panem meum, et bi« bite vinum quod miscui vobis. » Tertio ponitur obedientiae protestatio, *Qui responderunt*. Et primo inducitur paterna jussio de non bibendo vino, *Non bibetis*. Eccl. 2: « Cogitavi a vino abstrahere « carnem meam, ut animum meum transferrem ad « sapientiam. » Et de paupertate, ne solicitudine temporalium, sapientiae studium intermitterent: *Et domum non aedificabitis*. 2 Corinth. 6: « Tam« quam nihil habentes et omnia possidentes. » Secundo ponitur adimpletio: *Obedivimus ergo*. Prov. 3: « Fili mi ne obliviscaris legis meae, « et praecepta mea cor tuum custodiat » *In tabernaculis*. Sapient. 11: « In locis desertis fecerunt « casas. » Tertio excusatur necessaria transgressio: *Cum autem ascendisset Nabuchodonosor etc.*

2. Hic ponitur inobedientium condemnatio. Et primo comparantur diversa merita; ubi ponitur inobedientiae admiratio: *Numquid non recepietis disciplinam?* etiam flagellis, et exemplis. Supra 2: « Frustra percussi filios vestros; disciplinam non « susceperunt. » Ponitur etiam admirationis ratio, *Praevaluerunt*; quasi dicat: Majorem efficaciam habuerunt sermones patris carnalis quam patris spiritualis. Hebr. 12: « Patres quidem carnis « nostrae eruditores habuimus, et reverebamur « eos; num multo magis obtemperabimus patri spi« rituum, et vivemus? » Et comparationis probatio: quia illis obedientibus hi non obedierunt: *Ego autem locutus sum ad vos*. Supra 7: « Locutus « sum ad vos mane consurgens et loquens, et non « audistis; vocavi vos, et non respondistis mihi. » Secundo promittuntur diversa praemia. Et primo promittit inobedientibus poenam: *Idcirco haec dicit Dominus*. Proverb. 1: « Quia vocavi et renui« stis; extendi manum meam, et non fuit qui a« spiceret; despexistis omne consilium meum, et « increpationes meas neglexistis; ego quoque in « interitu vestro ridebo, et subsannabo, cum vobis « id quod timebatis advenerit etc. » Secundo obedientibus misericordiam: *Domui autem Rechabitarum dixit Jeremias*. 1 Reg. 15: « Melior est obe« dientia quam victimae, et auscultare quam offerre « adipem arietum. »

(1) Al. *bibe*.

CAPUT TRIGESIMUMSEXTUM.

1. Et factum est in anno quarto Joakim filii Josiae regis Juda, factum est verbum hoc ad Jeremiam a Domino, dicens: Tolle volumen libri, et scribes in eo omnia verba quae locutus sum tibi adversum Israel et Judam, et adversum omnes gentes, a die qua locutus sum ad te, ex diebus Josiae usque ad diem hanc: si forte audiente domo Juda universa mala quae ego cogito facere eis, revertatur unusquisque a via sua pessima; et propitius ero iniquitati, et peccato eorum. Vocavit ergo Jeremias Baruch filium Neriae, et scripsit Baruch ex ore Jeremiae omnes sermones Domini quos locutus est ad eum, in volumine libri.

2. Et praecepit Jeremias Baruch, dicens: Ego clausus sum, nec valeo ingredi domum Domini. Ingredere ergo tu, et lege de volumine in quo scripsisti ex ore meo verba Domini, audiente populo in domo Domini in die jejunii, insuper et audiente universo Juda, qui veniunt de civitatibus suis. Leges eis, si forte cadat oratio eorum in conspectu Domini et revertatur unusquisque a via sua pessima: quoniam magnus furor, et indignatio est, quam locutus est Dominus adversus populum hunc. Et fecit Baruch filius Neriae juxta omnia quae praeceperat ei Jeremias propheta, legens ex volumine sermones Domini in domo Domini. Factum est autem in anno quinto Joakim filii Josiae regis Juda in mense nono, praedicaverunt jejunium in conspectu Domini omni populo in Jerusalem, et universae multitudini quae confluxerat de civitatibus Juda in Jerusalem. Legitque Baruch ex volumine sermones Jeremiae in domo Domini in gazophylacio Gamariae filii Saphan scribae in vestibulo superiori, in introitu portae novae domus Domini, audiente omni populo.

3. Cumque audisset Michaeas filius Gamariae filii Saphan omnes sermones Domini ex libro, descendit in domum regis ad gazophylacium scribae: et ecce ibi omnes principes sedebant: Elisama scriba, et Dalaias filius Semeiae, et Elnathan filius Achobor, et Gamarias filius Saphan, et Sedecias filius Hananiae, et universi principes. Et nuntiavit eis Michaeas omnia verba quae audivit legentem Baruch ex volumine in auribus populi. Miserunt itaque omnes principes ad Baruch, Judi filium Nathaniae filii Selemiae filii Chusi, dicentes: Volumen ex quo legisti audiente populo, sume in manu tua, et veni. Tulit ergo Baruch filius Neriae volumen in manu sua, et venit ad eos. Et dixerunt ad eum: Sede, et lege haec in auribus nostris. Et legit Baruch in auribus eorum.

4. Igitur cum audissent omnia verba, obstupuerunt unusquisque ad proximum suum, et dixerunt ad Baruch: Nuntiare debemus regi omnes sermones istos. Et interrogaverunt eum, dicentes: Judica nobis quomodo scripsisti omnes sermones istos ex ore ejus. Dixit autem eis Baruch: Ex ore suo loquebatur, quasi legens, ad me omnes sermones istos, et ego scribebam in volumine atramento. Et dixerunt principes ad Baruch: Vade, et abscondere tu, et Jeremias; et nemo sciat ubi sitis. Et ingressi sunt ad regem in atrium. Porro volumen commendaverunt in gazophylacio Elisamae scribae, et nuntiaverunt, audiente rege, omnes sermones. Misitque rex Judi ut sumeret volumen, qui tollens illud de gazophylacio Elisamae scribae, legit, audiente rege et universis principibus, qui stabant circa regem.

5. Rex autem sedebat in domo hyemali in mense nono, et posita erat arula coram eo plena prunis. Cumque legisset Judi tres pagellas vel quatuor, scidit illud scalpello scribae, et projecit in ignem qui erat super arulam, donec consumeretur omne volumen igni qui erat in arula. Et non timuerunt neque sciderunt vestimenta sua rex, et omnes servi ejus, qui audierunt universos sermones istos. Verumtamen Elnathan et Dalaias et Gamarias contradixerunt regi ne combureret librum; et non audivit eos.

6. Et praecepit rex Jeremiel filio Amelech, et Saraiae filio Ezriel, et Selemiae filio Abdeel ut comprehenderent Baruch scribam, at Jeremiam prophetam. Abscondit autem eos Dominus.

7. Et factum est verbum Domini ad Jeremiam prophetam postquam combusserat rex volumen, et sermones quos scripserat Baruch ex ore Jeremiae, dicens: Rursum tolle volumen aliud, et scribe in eo omnes sermones priores, qui erant in primo volumine, quod combussit Joakim rex Juda. Et ad Joakim regem Juda dices: Haec dicit Dominus: Tu combussisti volumen illud dicens: Quare scripsisti in eo annuntians: Festinus veniet rex Babylonis, et vastabit terram hanc, et cessare faciet ex illa hominem et jumentum? Propterea haec dicit Dominus Deus contra Joakim regem Juda: Non erit ex eo qui sedeat super solium David, et cadaver ejus projicietur ad aestum per diem, et ad gelu per noctem. Et visitabo contra eum, et contra semen ejus, et contra servos ejus iniquitates suas, et adducam super eos, et super habitatores Jerusalem, et super viros Juda omne malum quod locutus sum ad eos, et non audierunt. Jeremias autem tulit volumen aliud, et dedit illud Baruch filio Neriae scribae, qui scripsit in eo ex ore Jeremiae omnes sermones libri quem combusserat Joakim rex Juda igni, et insuper additi sunt sermones multo plures quam antea fuerant.

1. Hic primo ponitur scripturae descriptio; secundo scripturae destructio, ibi, *Rex autem sedebat in domo hyemali;* tertio restauratio, ibi, *Et factum est verbum Domini ad Jeremiam.* Circa primum tria. Primo ponit scribendi praeceptum: *Tolle volumen.* Habac. 2: « Scribe visum, et explana eum super tabulas, ut percurrat qui legerit eum. » Secundo ponit scripturae fructum: *Si forte audiente domo Juda.* Ezech. 33: « Si impius egerit poenitentiam ab omnibus peccatis suis quae operatus est, et custodierit omnia praecepta mea, et fecerit judicium et justitiam; vita vivet et non morietur. » Tertio scripturae ministrum: *Vocavit ergo Jeremias Baruch.* Apoc. 1: « Quod vides scribe in libro, et mitte septem Ecclesiis quae sunt in Asia. »

2. Hic primo (1) ponitur denuntiatio ad plebem; secundo ad principes, ibi, *Cumque audisset Michaeas*; tertio ad regem, ibi, *Igitur cum audissent omnia verba* (2). Circa primum primo ponitur denuntiandi praeceptum: *Ego clausus sum.* 2 Tim. 2: « Labora sicut bonus miles Christi Jesu. » Phil. 1: « Ut plures e fratribus in Domino, confidentes in vinculis meis, abundantius auderent sine timore verbum Dei loqui. » Secundo ponitur denuntiandi modus quantum ad locum, *In domo Domini*, qui est locus devotionis. Isa. 56: « Domus mea domus orationis vacabitur cunctis populis, ait Dominus Deus. » Quantum ad tempus, *In die jejunii*, quod est tempus contritionis. Isa. 58: « Nonne hoc est magis jejunium quod elegi? Dissolve colligationes impietatis, solve fasciculos deprimentes. Dimitte eos qui confracti sunt, liberos, et omne onus disrumpe. Frange esurienti panem tuum et egenos, vagosque induc in domum tuam. Cum videris nudum, operi eum, et carnem tuam ne despexeris. » Quantum ad audientes, *Audiente populo.* Quantum ad advenas: *Insuper et audiente universo Juda, qui veniunt de civitatibus suis.* Tertio ponit denuntiationis fructum, ponens utilitatem: *Si forte cadat oratio eorum in conspectu Domini*, idest acceptetur. Et consequentem (3) sanctitatem:

(1) *Al. deest* primo.
(2) Al. *dixi etc.*
(3) *Al.* consequentia.

Et revertatur unusquisque a via sua pessima, quoniam magnus furor, et indignatio est. 4 Reg. 2: « Magna ira Domini succensa est contra nos, quia « non audierunt patres nostri verba libri hujus, « ut facerent omne quod scriptum est nobis. » Quarto ponitur praecepti complementum quantum ad actum: *Et fecit Baruch.* Hebr. ult.: « Obedite « praepositis vestris, et subjacete eis. » Quantum ad tempus: *Factum est autem in anno quinto Joakim.* Joel 2: « Sanctificate Ecclesiam, coadunate « senes, congregate parvulos et sugentes ubera. » Quantum ad locum: *Legitque Baruch... in introitu portae novae*, quam fecerat Joas. 2 Paral. 27: « In vestibulo superiori, » idest in superiori parte atrii, in quo sacerdotes immolabant. 2 Esdrae 9: « Legerunt in volumine Domini Dei sui quater « in die, et quater in nocte. »

3. Hic ponitur denuntiatio ad principes: et primo ponitur de scriptura prophetiae, facta significatio ad principes: *Et nuntiavit eis Michaeas.* Apoc. ult.: « Qui audit dicat: Veni. » Secundo scripturae petitio: *Miserunt itaque omnes principes ad Baruch . . . dicentes Volumen ex quo legisti populo sume in manu tua*: mystice, in operatione. Eccle. 9: « Quodcumque potest facere manus « tua, instanter operare: quia nec opus, nec ratio, « nec sapientia, nec scientia erunt apud inferos, « quo tu properas. » Apportatio, *Tulit ergo.* Tertio ponitur scripturae recitatio: *Et dixerunt ad eum: Sede, et lege haec in auribus nostris.* Act. 20: « Non enim subterfugi quominus annuntiarem om« ne consilium Dei vobis. » Et lectionis effectus: *Igitur cum audissent omnia verba, obstupuerunt.* Supra 23: « Numquid non verba mea sunt quasi « ignis ardens, dicit Dominus, et quasi malleus « conterens petras? »

4. Hic ponitur denuntiatio ad regem, et primo ponitur denuntiationis praeparatio: exponunt enim denuntiandi propositum: *Nuntiare debemus*: quia ipse potest peccata populi corrigere. Proverb. 20: « Rex qui sedet in solio judicii, dissipat omne « malum intuitu suo. » Perscrutantur editionis modum: unde primo ponitur quaestio: *Et interrogaverunt eum, dicentes: Indica nobis quomodo scripsisti omnes sermones istos ex ore ejus*; ut ex modo scirent, utrum divino spiritu edita scriptura esset. 1 Joan. 4: « Nolite omni spiritui credere, « sed probate spiritus an ex Deo sint: quoniam « multi pseudoprophetae exierunt in mundum. » Et ponitur responsio: *Dixit autem Baruch: Ex ore suo loquebatur quasi legens*, sine impedimento et praemeditatione. Matth. 10: « Nolite co« gitare quomodo, aut quid loquamini, dabitur « enim vobis in illa hora quid loquamini: non e« nim vos estis qui loquimini, sed spiritus patris « vestri qui loquitur in vobis. » Supra 1: « Ecce « dedi verba mea in ore tuo, etc. » Et datum absconsionis consilium, *Abscondere*, timentes de pertinacia et crudelitate regis. 3 Reg. 18: « Numquid « non indicatum est tibi domino meo quid fecerim, « cum interficeret Jezabel prophetas Domini, quod « absconderim de prophetis Domini centum viros, « quinquagenos, et quinquagenos in speluncis, et « paverim eos pane et aqua? Et nunc tu dicis: « Vade et dic domino tuo: Adest Elias, ut inter« ficiat me? » Secundo ponitur denuntiatio: *Et ingressi sunt.* Sapient. 6: « Ad vos ergo, o reges, « sunt hi sermones mei, ut discatis sapientiam, ne « excidatis. » Tertio ponitur scripturae recitatio: *Misitque rex Judi* (1); Job 29: « Cumque sederem « quasi rex circumstante exercitu, eram tamen mae« rentium consolator. »

5. Hic ponitur scripturae destructio: et circa hoc duo. Primo ponitur scripturae destructio; secundo scribentium persecutio, ibi, *Et praecepit rex Jeremiel.* Circa primum tria. Primo ponitur dispositio ad destructionem: *Posita erat arula coram eo plena prunis in domo hyemali* (2): habebat enim propter delicias domos speciales ad hyemem et aestatem. Amos 3: « Percutiam domum « hyemalem cum domo aestiva, et peribunt do« mus eburneae, et dissipabuntur aedes multae. » Secundo ponitur destructio: *Cumque legisset Judi tres pagellas*, parvas paginas, *scalpello*, cultello, quo parabat pennam. Isa. 30: « Auferte a me viam, « declinate a me semitam, cesset a facie vestra « Sanctus Israel. » Et sic fecerunt quod facere non debuerunt, omiserunt etiam quod facere debuerunt. *Et non timuerunt*, exemplo Josiae. 4 Reg. 32: « Cum audisset rex verba libri legis, « scidit vestimenta sua, etc. » Tertio ponitur principum contradictio: *Verumtamen Elnathan, et Dalajas, et Gamarias contradixerunt regi.* Simile 2 Reg. ult.: « Obtinuit sermo regis verba Joab, et « principum ejus, etc. »

6. Hic ponitur scribentium persecutio: et primo ponitur iniquum praeceptum, *Ut comprehenderent*; secundo ponitur divinum auxilium: *Abscondit autem eos Dominus*; et fecit quod inveniri non possent. Psalm. 33: « Custodit Dominus omnia ossa « eorum, unum ex his non conteretur. »

7. Hic ponitur scripturae restauratio: et primo ponitur restaurandi praeceptum, *Rursum tolle.* Supra 1: « Pugnabunt adversum te, et non praeva« lebunt, quia ego tecum sum, ait Dominus, ut « liberem te. » Secundo destruenti comminatur interitum, ibi, *Et ad Joakim regem Juda dices.* Unde arguit culpam: *Tu combussisti.* Prov. 29: « Viro qui corripientem dura cervice contemnit, « repentinus ei superveniet interitus, et eum sanitas « non sequetur. » Et comminatur poenam: *Propterea haec dicit Dominus*: regalis successionis terminationem: *Non erit ex eo qui sedeat super solium David.* Supra 22: « Non erit de semine ejus « vir qui sedeat super solium David, et potestatem « habeat ultra in Juda. » Cadaveris abjectionem: *Cadaver ejus projicietur*, sepultura asini. Isa. 14: « Tu autem projectus es de sepulcro tuo quasi « stirps inutilis, pollutus et obvolutus, cum his « qui interfecti sunt gladio, et descenderunt usque « ad fundamenta laci. » Subditorum destructionem quantum ad domesticos: *Visitabo contra eum et contra semen ejus.* Psalm. 88: « Visitabo in virga « iniquitates eorum, et in verberibus peccata eo« rum. » Et quantum ad alios: *Et adducam super eos, et super habitatores Jerusalem, et super viros Juda omne malum.* Isa. 45: « Ego Dominus, et « non est alter, formans lucem et creans tenebras, « faciens pacem et creans malum. Ego Dominus « faciens omnia haec. » Tertio ponit praecepti complementum: *Jeremias autem tulit volumen aliud.* Sap. 7: « Sapientia autem vincit malitiam. »

(1) Al. *misit itaque.*
(2) Al. *in domo hyemali*.

CAPUT TRIGESIMUMSEPTIMUM.

1. Et regnavit rex Sedecias filius Josiae pro Jechonia filio Joakim, quem constituit regem Nabuchodonosor rex Babylonis in terra Juda. Et non obedivit ipse, et servi ejus, et populus terrae verbis Domini quae locutus est in manu Jeremiae prophetae. Et misit rex Sedecias Juchal filium Selemiae, et Sophoniam filium Maasiae sacerdotem ad Jeremiam prophetam, dicens: Ora pro nobis Dominum Deum nostrum. Jeremias autem libere ambulabat in medio populi: non enim miserant eum in custodiam carceris. Igitur exercitus Pharaonis egressus est de Aegypto: et audientes Chaldaei qui obsidebant Jerusalem hujuscemodi nuntium, recesserunt ab Jerusalem.

2. Et factum est verbum Domini ad Jeremiam prophetam, dicens: Haec dicit Dominus Deus Israel: Sic dicetis regi Juda, qui misit vos ad me interrogandum: Ecce exercitus Pharaonis, qui egressus est vobis in auxilium, revertetur in terram suam in Aegyptum, et redient Chaldaei, et bellabunt contra civitatem hanc, et capient eam, et succendent eam igni. Haec dicit Dominus: Nolite decipere animas vestras, dicentes: Euntes abibunt, et recedent a nobis Chaldaei; quia non abibunt. Sed et si percusseritis omnem exercitum Chaldaeorum, qui praeliantur, adversum vos, et derelicti fuerint ex eis aliqui vulnerati; singuli de tentorio suo consurgent, et incendent civitatem hanc igni.

3. Ergo cum recessisset exercitus Chaldaeorum ab Jerusalem propter exercitum Pharaonis, egressus est Jeremias de Jerusalem ut iret in terra Beniamin, et divideret ibi possessionem in conspectu civium.

4. Cumque pervenisset ad portam Beniamin, erat ibi custos portae per vices, nomine Jerias filius Selemiae filii Hananiae.

5. Et apprehendit Jeremiam prophetam, dicens: Ad Chaldaeos profugis? Et respondit Jeremias: Falsum est, non fugio ad Chaldaeos. Et non audivit eum, sed comprehendit Jerias Jeremiam, et adduxit eum ad principes. Quamobrem irati principes contra Jeremiam, caesum eum miserunt in carcerem qui erat in domo Jonathan scribae: ipse enim praepositus erat super carcerem. Itaque ingressus est Jeremias in domum laci, et in ergastulum et sedit ibi Jeremias diebus multis. Mittens autem Sedecias rex tulit eum, et interrogavit eum in domo sua abscondite, et dixit: Putas ne est sermo a Domino? Et dixit Jeremias, Est; et ait: In manus regis Babylonis traderis. Et dixit Jeremias, ad regem Sedeciam: Quid peccavi tibi, et servis tuis, et populo tuo, quia misisti me in domum carceris? Ubi sunt prophetae vestri, qui prophetabant vobis, et dicebant: Non veniet rex Babylonis super vos; et super terram hanc? Nunc ergo audi, obsecro, domine mi rex: valeat deprecatio mea in conspectu tuo, et ne me remittas in domum Jonathae scribae, ne moriar ibi. Praecepit ergo rex Sedecias ut traderetur Jeremias in vestibulo carceris, et daretur ei torta panis quotidie, excepto pulmento, donec consumerentur omnes panes de civitate. Et mansit Jeremias in vestibulo carceris.

1. Hic ostenditur contradictio ex prophetae persecutione: et primo ponitur persecutio ipsius propter falsam suspicionem; secundo propter veram praedicationem, cap. 38: *Audivit autem Saphatias filius Mahan.* Circa primum tria. Primo ponit suspicionis occasionem; secundo ponit suspicionem, ibi, *Cumque pervenisset ad portam Beniamin;* tertio persecutionem, ibi, *Et apprehendit* (1) *Jeremiam prophetam.* Circa primum duo. Primo ponitur occasio sumpta ex prophetae verbo; secundo occasio sumpta ex ipsius facto, ibi: *Cumque pervenisset etc.* Circa primum duo. Primo ponitur consultatio; secundo ponitur prophetae displicens illis responsio, ibi. *Et factum est verbum Domini ad Jeremiam.* Circa primum tria. Primo describit consultantium conditionem: *Quem constituit regem Nabuchodonosor:* 4 Reg. 24. *Et non obedivit,* ut tributum regi Babylonis solveret, et a peccatis cessaret. Matth. 22: « Reddite quae sunt Caesaris Caesari, et quae sunt Dei, Deo. » *Servi,* familiares, *populus.* Eccli. 10: « Secundum judicem populi, sic et ministri ejus, et qualis rector est civitatis, tales et inhabitantes in ea. » Secundo ponitur consultatio: *Et misit rex . . . dicens: Ora pro nobis,* ut indicet nobis quid agere debeamus ut (1) ab hostibus liberemur. Isa. 37: « Leva ergo orationem pro reliquiis quae repertae sunt. » Tertio ponitur consultantis ratio: fiduciam enim sumpserant ex prophetae libertate, quem nondum afflixerant: *Jeremias autem ambulabat in medio populi:* et ex obsidionis solutione: *Igitur exercitus Pharaonis egressus est de Aegypto:* exiverat enim rex Aegypti ut liberaret Judaeos. Quo devicto tamen exercitus rediit. Isa. 36: « Ecce confidis super baculum arundineum confractum istum: super Aegyptum, etc. »

2. Hic ponitur prophetae responsio. Et primo excludit Aegyptiorum auxilium: *Ecce exercitus Pharaonis.* Isa. 30: « Aegyptus frustra et vane auxiliabitur. » Secundo praedicit Chaldaeorum reditum: *Et redient Chaldaei. Nolite decipere,* falsa spe. Thren. 1: « Vocavi amicos meos, et ipsi deceperunt me. » Tertio excludit impedimentum: *Sed si percusseritis.* Deut. 32: « Quomodo persequebatur unus mille, et duo fugabant decem millia? Nonne ideo quia Dominus Deus tuus vendidit eos et Dominus conclusit illos? »

3. Hic ponit occasionem sumptam ex facto: *Et divideret ibi possessionem,* quam emerat: idest distingueret ab aliis agris: vel distribueret aliis, ut ipse sine solicitudine remaneret. 2 Corinth. 6: « Tamquam nihil habentes, et omnia possidentes. »

4. Hic ponitur falsa suspicio. Psalm. 26: « Insurrexerunt in me testes iniqui, et mentita est iniquitas sibi. »

5. Hic ponitur persecutio in tribus. In captione. Thren. 3: « Venatione ceperunt. » In flagellatione, *Caesum.* Simile Act. 8: « Hebr. 11: Ludibria, et verbera experti. » Et in carceratione: *Itaque ingressus est Jeremias in domum laci.* Psal. 87: « Aestimatus sum cum descendentibus in lacum. » *Ergastulum,* et est proprie carcer in quo damnatur quis ad aliquod opus. Secundo ponitur liberatio, *Mittens* et circa hoc tria. Primo ponitur liberationis occasio, ponens regis interrogationem: *Putasne est sermo a Domino?* scilicet praenuntians futura, tibi revelatus. Isa. 8: « Numquid non populus a Deo suo requirit visionem pro vivis ac mortuis? » Et ponit responsionem: *Et dixit Jeremias.* 3 Reg. 14: « Ego autem missus sum ad te durus nuntius. Secundo ponitur liberationis pe-

(1) Al. *comprehendit.*

(1) *Al.* et.

titio: *Et dixit Jeremias ad regem:* ubi monstrat injustam poenam; *Quid peccavi?* Job 6: « Non in« venietis in lingua mea iniquitatem, nec in fau« cibus meis stultitia personabit. » Excusat impositam culpam: *Ubi sunt prophetae vestri?* quasi dicat: Patet eorum falsitas, et mea veritas. Jam enim exercitus Chaldaeorum reversus erat, quem illi reversurum negaverant. Supra 28: « Propheta, qui « vaticinatus est pacem, cum venerit verbum ejus, « tunc scietur propheta quem misit Dominus in « veritate. » Et petit misericordiam: *Nunc ergo audi, obsecro.* Proverb. 15: « Responsio mollis fran« git iram, sermo durus suscitat furorem. » Eccli. 6: « Verbum dulce multiplicat amicos, et mitigat « inimicos; et lingua eucharis in bono homine a« bundabit. » Tertio ponitur petitionis impetratio; *Praecepit ergo rex Sedecias ut traderetur Jeremias in vestibulo carceris, et daretur ei torta panis quotidie, excepto pulmento,* quod addi noluit, *vestibulo,* idest atrio.

CAPUT TRIGESIMUMOCTAVUM.

1. Audivit autem Saphatias filius Mathan, et Gedelias filius Phassur, et Juchal filius Selemiae, et Phassur filius Melchiae sermones quos Jeremias loquebatur ad omnem populum, dicens: Haec dicit Dominus: Quicumque manserit in civitate hac, morietur gladio et fame et peste; qui autem profugerit ad Chaldaeos, vivet, et erit anima ejus sospes, et vivens. Haec dicit Dominus: Tradendo tradetur civitas haec in manu exercitus regis Babylonis, et capiet eam. Et dixerunt principes regi: Rogamus ut occidatur homo iste: de industria enim dissolvit manus virorum bellantium, qui remanserunt in civitate hac, et manus universi populi, loquens ad eos universa verba haec, siquidem homo iste non quaerit pacem populo huic, sed malum. Et dixit rex Sedecias: Ecce ipse in manibus vestris est, nec enim fas est vobis quicquam negare. Tulerunt ergo Jeremiam, et projecerunt eum in lacum Melchiae filii Amelech, qui erat in vestibulo carceris, et submiserunt Jeremiam funibus in lacum, in quo non erat aqua, sed lutum. Descendit itaque Jeremias in coenum. Audivit autem Abdemelech Aethiops, vir eunuchus qui erat in domo Regis quod misissent Jeremiam in lacum Porro rex sedebat in porta Beniamin. Et egressus est Abdemelech de domo regis, et locutus est ad regem, dicens: Domine mi rex, male fecerunt viri isti omnia quaecumque perpetrarunt contra Jeremiam prophetam, mittentes eum in lacum, ut moriatur ibi fame: non sunt enim panes ultra in civitate. Praecepit itaque rex Abdemelech Aethiopi, dicens: Tolle tecum hinc triginta viros, et leva Jeremiam prophetam de lacu, antequam moriatur. Assumptis ergo Abdemelech secum viris, ingressus est domum regis, quae erat sub cellario, et tulit inde veteres pannos et antiqua vestimenta quae computruerant, et summisit ea ad Jeremiam in lacum per funiculos. Dixitque Abdemelech Aethiops ad Jeremiam: Pone veteres pannos, et haec scissa, et putrida sub cubitu manuum tuarum, et super funes. Fecit ergo Jeremiam sic. Et extraxerunt Jeremiam funibus, et eduxerunt eum de lacu. Mansit autem Jeremias in vestibulo carceris.

2. Et misit rex Sedecias, et tulit ad se Jeremiam prophetam ad ostium tertium, quod erat in domo Domini Et dixit rex ad Jeremiam: Interrogo ego te sermonem, ne abscondas a me aliquid. Dixit autem Jeremias ad Sedeciam: Si annuntiavero tibi, numquid non interficies me? Et si consilium dedero tibi, non me audies. Juravit ergo rex Sedecias Jeremiae clam, dicens: Vivit Dominus, qui fecit nobis animam hanc, si occidero te, et si tradidero te in manus virorum istorum qui quaerunt animam tuam. Et dixit Jeremias ad Sedeciam: Haec dicit Dominus exercituum Deus Israel: Si profectus exieris ad principes regis Babylonis, vivet anima tua, et civitas haec non succendetur igni, et salvus eris tu, et domus tua. Si autem non exieris ad principes regis Babilonis, tradetur civitas haec in manus Chaldaeorum, et succendent eam igni, et tu non effugies de manu eorum. Et dixit rex Sedecias ad Jeremiam: Solicitus sum propter Judaeos qui trasfugerunt ad Chaldaeos. ne forte tradar in manus eorum; et illudant mihi. Respondit autem Jeremias, et dixit ei: Non te tradent. Audi quaeso, vocem Domini, quam ego loquor ad te; et bene tibi erit, et vivet anima tua. Quod si nolueris egredi, iste est sermo, quem ostendit mihi Dominus: Ecce omnes mulieres quae remanserunt in domo regis Juda, educentur ad principes regis Babylonis, et ipsae dicent: Seduxerunt te, et praevaluerunt adversum te viri pacifici tui, demerserunt te in coeno, et in lubrico pedes tuos, et recesserunt a te. Et omnes uxores tuae, et filii tui educentur ad Chaldaeos; et non effugies manus eorum, sed in manu regis Babylonis capieris, et civitatem hanc comburet igni. Dixit ergo Sedecias ad Jeremiam: Nullus sciat verba haec, et non morieris. Si autem audierint principes quia locutus sum tecum, et venerint ad te, et dixerint tibi: Indica nobis quid locutus sis cum rege; ne caeles nos, et non te interficiemus; et quid locutus est tecum rex: dices ad eos: Prostravi ego preces meas coram rege, ne me reduci juberet in domum Jonathan, et ibi morerer. Venerunt ergo omnes principes ad Jeremiam, et interrogaverunt eum. Et locutus est eis juxta omnia verba quae praeceperat ei rex. Et cessaverunt ab eo: nihil enim fuerat auditum.

3. Mansit vero Jeremias in vestibulo carceris usque ad diem quo capta est Jerusalem. Et factum est ut caperetur Jerusalem.

1. In parte ista ostenditur persecutio prophetae propter veram praedicationem: et dividitur in tres partes. Primo ponit praedicationem, *Loquebatur*: quamvis enim esset in carcere, multi tamen veniebant ad eum; in quo comminatur remanentibus mortem: *Quicumque manserit in civitate hac, morietur.* Et promittebat fugientibus salutem: *Qui autem profugerit . . . vivet.* Urbis captionem: *Tradendo tradetur.* Et haec tria posuit supra 21: unde videtur continuari, secundum historiae ordinem, ad illud. Secundo ponit persecutionem: ubi ponit principium impiam petitionem: petunt enim mortem: *Et dixerunt principes.* Sap. 2: « Circumveniamus justum « quoniam contrarius est operibus nostris. » Accusant praedicationem: *De industria enim dissolvit manus virorum:* quod est contra officium prophetale. Isa. 35: « Confortate manus dissolutas, et de« bilia genua roborate » Et pervertunt intentionem: *Siquidem homo iste non quaerit pacem.* Gal. 4: « Ergo inimicus factus sum, verum dicens vo« bis? » Nolebat autem Jeremias auferre cor resistendi; sed propter bonum, et salutem populi, ex jussu Domini, illa dicebat. Ponit etiam stultam regis exauditionem: *Et dixit rex Sedecias.* Unde non excusatur, quamvis minus peccaverit. Joan. 19: « Propterea qui tradidit me tibi, majus pecca« tum habet. » Ponit etiam solicitam executionem: *Tulerunt ergo Jeremiam, et projecerunt eum in lacum,* cisternam sine aqua. Psalm. 87: « Posue-

« runt me in lacu inferiori, in tenebrosis, et in « umbra mortis. » Et designat prophetae intromissionem: *Descendit itaque Jeremias in coenum.* Psalm. 68: « Infixus sum in limo profundi, et non est « substantia. » Tertio ponitur liberatio. Hic duo ponit. Primo quod liberatur a carcere; secundo quod liberatur a mortis timore, ibi, *Et misit rex Sedecias, et tulit ad se Jeremiam.* Circa primum quatuor. Primo describit petentem, *Abdemelech*, idest servus regis significans; quod dicit propter humilitatem. Rom. 1: « Paulus servus Christi Jesu, « etc. » *Aethiops*, propter carnis mortificationem. Psalm. 67: « Aethiopia praevenient manus ejus « Deo. » Cant. 1: « Nigra sum, sed formosa. » *Vir*, propter animi virtutem, *eunuchus*, propter castitatem. Matth. 19: « Sunt eunuchi qui seipsos « castraverunt propter regnum caelorum. » *Qui erat in domo regis*, Philip. 3: « Nostra conversa« tio in caelis est. » Sap. 3: « Spado qui non est « operatus per manus suas iniquitatem, nec cogi« tavit adversus Deum nequissima: dabitur enim « illi fidei donum electum, et sors in templo Dei « acceptissima. » Secundo ponit petitionem, designans petitionis locum: *Porro rex sedebat in porta Beniamin*, quae scilicet ducebat in tribum Beniamin. Et ponit petitionem, *Et egressus est Abdemelech de domo regis, et locutus est ad regem... Non sunt enim panes ultra in civitate;* quasi dicat: Ex quo inclusus est, panis defecit. Vel non erat necessarium includi, cum omnes obsessi, et in penuria simus. Sap. 11: « Per quae quis pec« cat, per haec et torquetur. » Tertio ponitur impetratio: *Praecepit itaque rex.* Quarto ponitur executio: *Assumptis ergo Abdemelech secum viris ingressus est domum regis . . . et tulit inde veteres pannos, et antiqua quae computruerant*, propter tribulationes quas sustinuerunt. Heb. ult.: « Mementote praepositorum qui vobis locuti sunt « verbum Dei, quorum intuentes exitum conver« sationis, imitamini fidem. » Vel quia, ad litteram, molliores sunt. *Per funiculos*, praeceptorum Dei. Eccl. 4: « Funiculus triplex difficile rumpi« tur. » *In vestibulo carceris*, idest in atrio. Dicitur enim vestibulum, domus ante cameram regis, ubi custodiuntur vestes: unde omne atrium, vestibulum dicitur.

2. Hic liberatur a timore mortis, concessa sibi securitate a rege. Et primo ponitur securitatis pactio; secundo pacti observatio, ibi, *Mansit vero* (1) *Jeremias in vestibulo carceris.* Circa primum duo. Primo ponitur mutua petitio. Petit enim rex divinum responsum, vel consilium, *Interrogo.* 3 Reg. ult.: « Iterum atque iterum te adjuro ut non lo« quaris mihi nisi quod verum est in nomine « Domini. » Et propheta petit securitatis promissum: *Dixit autem Jeremiam ad Sedeciam.* Luc. 22: « Si « vobis dixero, non credetis mihi etc. » Potest enim legi interrogative vel remissive. Secundo ponitur mutua solutio. Primo enim rex dat securitatis promissum: *Juravit ergo rex Sedecias . . . Si occidero*, male mihi accidat. Isa. 42: « Ego Dominus « vocavi te in justitia, et apprehendi manum tuam « et servavi te. » Secundo propheta dat salutis consilium. Et circa hoc quatuor facit. Primo ponitur salubris prophetae exhortatio: *Et dixit Jeremias.* Et datur regi optio eligendi bonum vel malum. Eccl. 15: « Ante hominem vita et mors, bonum et « malum, et quod placuerit ei, dabitur illi. » Secundo ponitur regis excusatio: *Et dixit rex... Solicitus sum propter Judaeos*, quorum bona destruxerat propter hoc quod a Chaldaeos confugerant. Supra 9: « Unusquisque a proximo suo se custo« diat, et in omni fratre suo non habeat fiduciam: « quoniam omnis frater supplantans supplantabit, « et omnis amicus fraudulenter incedet. » Tertio ponitur responsionis exclusio: *Respondit Jeremias:* In qua excludit timorem, si consilium audiat: *Non te tradant.* Isa. 1: « Si volueritis et audieritis me, « bona terrae comedetis. » Ponit comminationem, si audire contemnat: *Quod si nolueris.* Comminatur autem mulierum insultationem: *Ecce omnes mulieres dicent.* Insultando autem improperant stultum amicorum consilium: *Seduxerunt*, quantum in se fuit, *et praevaluerunt*, quia eis credidisti, *pacifici tui*, qui pacem tibi promittebant. Isa. 3: « Popule « meus, qui beatum te dicunt, ipsi te decipiunt, « et viam gressuum tuorum dissipant. » Consequens damnum: *Demerserunt te in coeno*, peccati, *in lubrico*, poenae. Psalm. 34: « Fiant viae illorum « tenebrae et lubricum. » Et eorum recessum: *Et recesserunt a te.* Eccli. 6: « Est amicus secundum « tempus suum, et non permanebit in die tribu« lationis. » Comminatur etiam captionem familiae: *Et omnes uxores.* Isa. 39: « De filiis tuis qui exi« bunt de te (1) quos genueris, tollent, et erunt « eunuchi in palatio regis Babylonis. » Et personae propriae: *Et tu non effugies.* Thren. 2: « Non « fuit in die furoris Domini, qui effugeret et re« linqueretur. » Comminatur etiam urbis captionem: *Et civitatem hanc comburet igni.* Amos 1: « Suc« cendam ignem in muro Rabaa, et devorabit ae« des ejus. » Quarto petitur a rege consilii dati occultatio: *Dixit ergo Sedecias* (2) *ad Jeremiam.* Et circa hoc tria facit. Primo petit occultari consilium, *Nullus sciat.* Tob. 12: « Sacramentum regis « abscondere bonum est; opera autem Dei revelare « et confiteri honorificum est. » Secundo docet celandi modum: *Si autem audierint principes*, ut veritatem taceat, et falsum non dicat. Prov. 10: « Qui « moderatur labia sua prudentissimus est. » Tertio ponitur petitionis complementum: *Venerunt ergo omnes principes ad Jeremiam.* Prov. 11: « Qui « ambulat fraudulenter, revelat arcana; qui autem « amicus est, caelat amici commissum. »

3. Hic ponitur petitionis observatio, *In vestibulo* non missus in lacum, secundum petitionem suam.

(1) Al. *ergo.*

(1) *Al.* utero.
(2) *Al.* rex.

CAPUT TRIGESIMUMNONUM.

1. Anno nono Sedeciae regis Juda mense decimo venit Nabuchodonosor rex Babylonis, et omnis exercitus ejus ad Jerusalem et obsidebant eam Undecimo autem anno Sedeciae, mense quarto, quinta mensis, aperta est civitas, et ingressi sunt omnes principes regis Babylonis, et sederunt in porta media: Neregel, Sereser, Semegarnabu, Sarsachim, Rabsares, Neregel, Sereser, Rebmag, et omnes reliqui principes regis Babylonis. Cumque vidisset eos Sedecias rex Juda, et omnes viri bellatores; fugerunt, et egressi sunt nocte de civitate per viam horti regis, et per portam quae erat inter duos muros, et egressi sunt ad viam deserti. Persecutus est autem eos exercitus Chaldaeorum et comprehenderunt Sedeciam in campo solitudinis Jerichontinae, et captum adduxerunt ad Nabuchodonosor regem Babylonis in Reblatha, quae est in terra Emath: et locutus est ad eum judicia. Et occidit rex Babylonis filios Sedeciae in Reblatha in oculis ejus, et omnes nobiles Juda occidit rex Babylonis. Oculos quoque Sedeciae eruit, et vinxit eum compedibus, ut duceretur in Babylonem. Domum quoque regis, et domum vulgi succenderunt Chaldaei igni. et murum Jerusalem subverterunt. Et reliquias populi qui remanserant in civitate, et profugos qui transfugerant ad eum, et superfluos vulgi qui remanserant, transtulit Nabuzardan magister militum in Babylonem.

2. Et de plebe pauperum qui nihil penitus habebant dimisit Nabuzardan magister militiae in terra Juda, et dedit eis vineas, et cisternas in die illa. Praeceperat autem Nabuchodonosor rex Babylonis de Jeremia, Nabuzardan magistro militum dicens: Tolle illum, et pone super eum oculos tuos, nihilque ei mali facias; sed ut voluerit sic facies ei. Misit ergo Nabuzardan princeps militiae, et Nabusezban, et Rabsares, et Neregel, et Sereser, et Rebmag, et omnes optimates regis Babylonis, miserunt, et tulerunt Jeremiam de vestibulo carceris, et tradiderunt eum Godoliae filio Ahicam filii Saphan ut intraret in domum, et habitaret in populo. Ad Jeremiam autem factus fuerat sermo Domini, cum clausus esset in vestibulo carceris, dicens: Vade, et dic Abdemelech Aethiopi, dicens: Haec dicit Dominus exercituum Deus Israel: Ecce ego inducam sermones meos super civitatem hanc in malum, et non in bonum: et erunt in conspectu tuo in die illa. Et liberabo te in die illa, ait Dominus: et non traderis in manus virorum quos tu formidas, sed eruens liberabo te; et gladio non cades, sed erit tibi anima tua in salutem, quia in me habuisti fiduciam, ait Dominus.

1. Hic ponitur instructio reliquiarum populi, post ipsius populi captivitatem. Et dividitur in tres partes. In prima ponitur captivatio; in secunda reliquiarum conservatio, cap. 40: *Sermo qui factus est ad Jeremiam a Domino;* tertio reliquiarum instructio, cap. 42: *Et accesserunt omnes principes bellatorum.* Circa primum duo. Primo ponitur populi captivatio; secundo quorumdam liberatio, ibi, *Et de plebe pauperum qui nihil penitus habebant.* Circa primum tria. Primo ponit obsidionem, *Et obsidebant.* Isa. 29: « Circumdabo quasi sphaeram « in circuitu tuo, et jaciam (1) contra te aggerem, « et munimenta ponam in obsidionem tuam. » Secundo ponit captionem urbis: *Undecimo anno, mense quarto*, scilicet Julio. Tamen combusta est mense quinto, septima die mensis: sicut habetur 2 Reg. ult.: « Quinta mensis. » Contra 2 Reg. ult. dicitur, quod nona mensis. Et potuit esse quod quinta die coeperunt homines fugere prae fame; et nona, civitas aperta est, custodibus ablatis. Et quia primo ceperunt antemurale; et tunc habebant urbem quasi captam; et postea ceperunt urbem: unde sequitur: *Sederunt in porta media*, idest in medio duorum murorum; vel quae erat inter duas portas ex eadem parte civitatis. Supra 1: « Ponet unusquisque solium suum in introitu portarum Je« rusalem, et super muros ejus in circuitu, et su« per universas urbes Juda. » Ponit etiam captionem regis designans fugam: *Cumque vidisset eos Sedecias rex Juda, et omnes viri bellatores, fugerunt, et egressi sunt nocte de civitate per viam horti regis, et per portam quae erat inter duos muros*, qui conjungebantur muro civitatis juxta domum regis, et cingebant hortum regium, inter quos erat et via, et porta secundum aequidistantiam ab utroque. Thren. 1: « Facti sunt principes ejus « velut arietes non invenientes pascua, abierunt « absque fortitudine ante faciem subsequentis. » Et subjungit captionem: *Persecutus est autem eos exercitus Chaldaeorum.* Thren. 4: « Velociores fue« runt persecutores nostri aquilis caeli » Tertio ponit captorum condemnationem: et primo regis, et principum, in occisionem, *Et captum* regem, *adduxerunt ad Nabuchodonosor*, scilicet in sententiae pronuntiationem: *Et locutus est ad eum judicia.* Ezech. 10: « Judicabo te judiciis adulterarum, et « effundentium sanguinem. » Et executionem sententiae principum, *Et occidit.* Sap. 6: « Potentes « potenter tormenta patientur. » Et oculorum caecitatem: *Oculos quoque Sedeciae eruit . . . ut duceretur in Babylonem.* 4 Reg. 25, idem. Secundo condemnationem urbis in destructionem: *Domum quoque regis, et domum vulgi succenderunt Chaldaei igni.* Thren. 2: « Praecipitavit omnia moenia « ejus dissipavit munitiones ejus. » Tertio condemnationem plebis in transmigrationem: *Et reliquias populi transtulit Nabuzardan magister militum in Babylonem.* Baruch. 4: « Delicati mei ambulaverunt « vias asperas: ducti sunt enim ut grex directus « ab inimicis. »

2. Hic ponit quorumdam liberationem. Primo *pauperum qui nihil penitus habebant..., Et dedit eis vineas, et cisternas*, quia terra penuriam in aquis patitur. Supra 5: « Verumtamen in diebus « illis, ait Dominus, non faciam vos in consum« mationem. » Secundo liberationem justorum. Primo prophetae, ponens jussionem: *Praeceperat*, et executionem: *Misit ergo in domum*, suam. Proverb. 11: « Justus de angustia liberatus est et tradetur « impius pro eo. Ibid. 10: « Quod timet impius, « veniet super eum. desiderium suum justis dabi« tur. » Et cap. 16: « Cum placuerint Domino « viae hominis, etiam inimicos ejus convertet ad « pacem. » Secundo liberationem eunuchi: *Ad Jeremiam autem factus fuerat sermo Domini.* Et primo promittit liberationem ab hostium dominio: *Et non traderis.* Sap. 10: « Custodivit illum ab inimicis, « et a seductoribus tutavit illum. » Secundo ab occisionis gladio: *Et gladio non cades.* Psal. 90: « Ca-

(1) *Al.* faciam.

« dent a latere tuo mille, et decem millia a dex- « tris tuis, ad te autem non appropinquabit. » Supra 17: « Benedictus vir qui confidit in Domi- « no, et erit Dominus fiducia ejus. » Eccl. 2: « Crede « Deo, et recuperabit te, et dirige viam tuam, et « spera in illum.

CAPUT QUADRAGESIMUM.

1. Sermo qui factus est ad Jeremiam a Domino, postquam dimissus est a Nabuzardan magistro militiae de Rama, quando tulit eum vinctum catenis in medio omnium qui migrabant de Jerusalem, et Juda, et ducebantur in Babylonem. Tollens ergo princeps militiae Jeremiam, dixit ad eum: Dominus Deus tuus locutus est malum hoc super locum istum, et adduxit, et fecit Dominus sicut locutus est, quia peccastis Domino, et non audistis vocem ejus, et factus est vobis sermo hic. Nunc ergo ecce solvi te hodie de catenis quae sunt in manibus tuis. Si placet tibi ut venias mecum in Babylonem, veni, et ponam oculos meos super te. Si autem displicet tibi venire mecum in Babylonem, reside. Ecce omnis terra in conspectu tuo est. Quod elegeris, et quo placuerit tibi ut vadas, illuc perge: et mecum noli venire, sed habita apud Godoliam filium Ahicam filii Saphan, quem proposuit rex Babylonis civitatibus Juda. Habita ergo cum eo in medio populi, vel quocumque placuerit tibi ut vadas, vade. Dedit quoque ei magister militiae cibaria, et munuscula, et dimisit eum. Venit autem Jeremias ad Godoliam filium Ahicam in Masphat, et habitavit cum eo in medio populi qui relictus fuerat in terra.

2. Cumque audissent omnes principes exercitus, qui dispersi fuerant per regiones, ipsi et socii eorum, quod praefecisset rex Babylonis Godoliam filium Ahicam terrae, et quod commendasset ei viros et mulieres et parvulos et de pauperibus terrae qui non fuerant translati in Babylonem: venerunt ad Godoliam in Masphat, et Ismahel filius Nathaniae, et Johanan, et Jonathan filii Caree, et Sareas filius Thanehumeth, et filii Ophi, qui erant de Netophati, et Jezonias filius Maachathi, ipsi, et viri eorum. Et juravit eis Godolias filius Ahicam filii Saphan, et comitibus eorum, dicens: Nolite timere servire Chaldaeis. Habitate in terra, et servite regi Babylonis et bene erit vobis. Ecce ego habito in Masphat, ut respondeam praecepto Chaldaeorum, qui mittuntur ad vos. Vos autem colligite vindemiam et messem et oleum, et condite in vasis vestris, et manete in urbibus vestris, quas tenetis. Sed et omnes Judaei qui erant in Moab, et in finibus Ammon et Idumaea, et in universis regionibus, audito quod dedisset rex Babylonis reliquias in Judaea, et quod praeposuisset super eos Godoliam filium Ahicam filii Saphan: reversi sunt, inquam, omnes Judaei de universis locis ad quae profugerant, et venerunt in terram Juda ad Godoliam in Masphat, et collegerunt vinum, et messem multam nimis.

3. Johanan autem filius Caree, et omnes principes exercitus, qui dispersi fuerant in regionibus, venerunt ad Godoliam in Masphat, et dixerunt ei: Scito quod Baalis rex filiorum Ammon misit Ismahel filium Nathaniae percutere animam tuam. Et non credidit eis Godolias filius Ahicam. Johanan autem filius Caree dixit ad Godoliam seorsum in Masphat, loquens: Ibo, et percutiam Ismahel filium Nathaniae nullo sciente, ne interficiat animam tuam, et dissipentur omnes Judaei qui congregati sunt ad te, et peribunt reliquiae Juda. Et ait Godolias filius Ahicam ad Johanan filium Caree: Noli facere verbum hoc: falsum enim tu loqueris de Ismahel.

1. Posita destructione urbis, et populi captivitate, ponit reliquiarum salutem. Et primo ponitur populi congregatio; secundo congregati populi disturbatio, cap. 41: *Et factum est in mense septimo.* Circa primum duo. Primo ponitur congregatio; secundo quarumdam insidiarum revelatio, quae pacem populi perturbabant, ibi, *Johanan autem filius Caree.* Circa primum tria. Primo ponitur congregatio populi quantum ad prophetam; secundo quantum ad principes, ibi, *Cumque audissent omnes principes exercitus . . . venerunt ad Godoliam;* tertio quantum ad plebem, ibi, *Sed et omnes Judaei.* Circa primum quatuor. Primo ponitur liberationis praenuntiatio (1). *Sermo qui factus est ad Jeremiam.* Cum nullus sermo sequatur, intelligitur hoc primum sermone revelatum quod postea opere narratur expletum. Psalm. 68: « Exaudivit pauperes, « et vinctos suos non despexit. » Secundo ponitur prophetae liberatio: *Tollens ergo princeps militiae Jeremiam.* Et assignat rationem, veritatem scilicet prophetae: *Dominus Deus tuus locutus est,* per te. Amos 3: « Non est malum in civitate quod Domi- « nus non fecerit. » Et ponit (2) liberationem: *Nunc ergo ecce solvi te hodie de catenis.* Psalm. 106: « Eduxit eos de tenebris, et umbra mortis, « et vincula eorum disrupit. » Tertio datur ei optio, utrum vadat in Babylonem, vel cum Godolia remaneat, vel quocumque placeat, pergat: *Si placet.* Genes. 13: « Ecce terra in conspectu tuo etc. » Proverb. 4: « Ducam te per semitas aequitatis, « quas cum ingressus fueris, non arctabuntur gres- « sus tui, et currens non habebis offendiculum. » Et ponitur provisio sibi facta: *Dedit quoque (3) ei magister militiae cibaria.* Jud. 14: « De comedente « exivit cibus, et de forti egressa est dulcedo. » Quarto ponitur prophetae electio: *Venit autem Jeremias ad Godoliam.* Ideo non in Chaldaeam ivit, quia illi habebant ad consolationem Danielem et Ezechielem. Isa. 6: « Ad annuntiandum mansuetis « misit me, ut mederer contritis corde, et praedi- « carem captivis indulgentiam, et clausis apertio- « nem; ut praedicarem annum placabilem Domino, « et diem ultionis Deo nostro; ut consolarer omnes « lugentes, et ponerem consolationem lugentibus « Sion. »

2. Hic ponitur congregatio principum: et primo ponitur eorum congregatio: *Cumque audissent omnes principes exercitus . . . venerunt ad Godoliam.* Eccl. 10: « Rex insipiens perdet populum suum, « et civitates inhabitabuntur per sensum pruden- « tium. » Secundo ponitur congregatorum assecuratio: *Et juravit eis Godolias . . Nolite timere.* 2 Petri 2: « Servi subditi estote in omni timore dominis, non tantum bonis et modestis, sed etiam « discolis. » Tertio ostendit securitatis modum, *Ecce ego*; quasi dicat: Ego sustinebo totum onus, ut vos in pace sitis. 1 Cor. 4: « Nos stulti pro- « pter Christum, vos autem prudentes in Christo. »

(1) *Al.* pronuntiatio.
(2) *Al.* excludit.
(3) Al. *ergo.*

Isa. 53: « Vere languores nostros ipse tulit, et « dolores nostros ipse portavit. » Joan. 10: « Bo- « nus pastor animam suam ponit pro ovibus suis. » *Sed et omnes Judaei qui erant in Moab etc.* Hic ponitur congregatio plebis. Ps. 146. « Dispersiones « Israelis congregavit. »

3. Hic ponitur insidiarum machinatio: et primo facta a principibus communiter: *Scito quod Baalis*, qui adhuc Chaldaeis resistebat (1). *Et non credidit*, credens dolosis verbis Ismahelis. Prov. 14: « In- « nocens credit omni verbo, astutus considerat « gressus suos. » Secundo facta a quodam specialiter, *Johanan.* Et primo excogitatio *Ibo.* Prov. 11: « In bonis justorum exaltabitur civitas, et in per- « ditione impiorum erit laudatio. » Secundo ponitur repulsio: *Et ait Godolias.* Supra 11: « Et non « cognovi quia cogitaverunt super me consilia, di- « centes: Mittamus lignum in panem ejus, et era- « damus eum de terra viventium. »

(1) Al. residebat.

CAPUT QUADRAGESIMUMPRIMUM.

1. Et factum est in mense septimo, venit Ismahel filius Nathaniae filii Elisama de semine regali, et optimates regis, et decem viri cum eo ad Godoliam filium Ahicam in Masphat, et comederunt ibi panes simul in Masphat. Surrexit autem Ismahel filius Nathaniae, et decem viri qui cum eo erant, et percusserunt Godoliam filium Ahicam filii Saphan gladio, et interfecerunt eum quem praefecerat rex Babylonis terrae. Omnes quoque Judaeos qui erant cum Godolia in Masphat, et Chaldaeos qui reperti sunt ibi, et viros bellatores percussit Ismahel.

2. Secundo autem die postquam occiderat Godoliam, nullo adhuc sciente, venerunt viri de Sichem. et de Silo, et de Samaria octoginta viri rasi barba, et scissis vestibus, et squallentes, et munera, et thus habebant in manu ut offerent in domo Domini. Egressus ergo Ismahel filius Nathaniae in occursum eorum de Masphat, incedens, et plorans ibat. Cum autem occurrisset eis, dixit ad eos: Venite ad Godoliam filium Ahicam. Qui cum venissent ad medium civitatis. interfecit eos Ismahel filius Nathaniae circa medium laci, ipse, et viri qui erant cum eo. Decem autem viri reperti sunt inter eos, qui dixerunt ad Ismahel: Noli occidere nos, quia habemus thesauros in agro, frumenti, et olei, et mellis. Et cessavit, et non interfecit eos cum fratribus suis.

3. Lacus autem in quem projecerat Ismahel omnia cadavera virorum quos percussit propter Godoliam, ipse est quem fecit rex Asa propter Baasa regem Israel: ipsum replevit Ismahel filius Nathaniae occisis.

4. Et captivas duxit Ismahel omnes reliquias populi qui erant in Masphat. filias regis, et universum populum qui remanserat in Masphat, quos commendaverat Nabuzardan princeps militiae Godoliae filio Ahicam. Et cepit eos Ismahel filius Nathaniae, et abiit ut transiret ad filios Ammon. Audit autem Johanan filius Caree, et omnes principes bellatorum, qui erant cum eo, omne malum quod fecerat Ismahel filius Nathaniae: et assumptis universis viris profecti sunt ut bellarent adversum Ismahel filium Nathaniae; et invenerunt eum ad aquas multas, quae sunt in Gabaon. Cumque vidisset omnis populus qui erat cum Ismahel, Johanan filium Caree, et universos principes bellatoram, qui erant cum eo, laetati sunt. Et reversus est omnis populus, quem receperat Ismahel, in Masphat, reversusque abiit ad Johanan filium Caree. Ismahel autem filius Nathaniae fugit cum octo viris a facie Johanan, et abiit ad filios Amon. Tulit ergo Johanan filius Caree, et omnes principes bellatorum qui erant cum eo, universas reliquias vulgi, quas reduxerat ab Ismahel filio Nathaniae de Masphat, postquam percussit Godoliam filium Ahicam; fortes viros ad praelium, et mulieres, et pueros, et eunuchos, quos reduxerat de Gabaon, et abierunt, et sederunt peregrinantes in Chamaam, quae est juxta Bethleem, ut pergerent, et introierunt Aegyptum a facie Chaldaeorum. Timebant enim eos, quia percusserat Ismahel filius Nathaniae Godoliam filium Ahicam, quem praeposuerat rex Babylonis in terra Juda.

1. Hic ponitur congregati populi disturbatio per nequitiam Ismahelis: et primo ponitur quorumdam fraudulenta occisio; secundo cadaverum intumulatio, ibi, *Lacus autem in quem projecerat Ismahel omnia cadavera virorum . . . ipse est quem fecit rex Asa*; tertio aliorum violenta captivatio, ibi, *Et captivos duxit.* Circa primum duo. Primo ponitur occisio ducis et familiarium; secundo occisio quorumdam peregrinorum, ibi. *Secundo autem die etc.* Circa primum tria. Primo ponit simulatae pacis dolum: *De semine regali,* propter quod invidia movebatur adversus eum quem videbat Judaeis praepositum, se a regno excluso. Eccli. 6: « Est amicus socius mensae, et non permane- « bit in die necessitatis. » Secundo ponit patratum ducis homicidium: *Surrexerunt*, de mensa, *decem viri, et percusserunt* (1), aliis nihil tale suspicantibus. 2 Reg. 3: « Nequaquam ut mori so- « lent ignavi mortuus es Abner. » Tertio ponit occisionem familiarium: *Omnes quoque Judaeos qui erant cum Godolia . . . percussit.* Eccli. 10: « Ab una scintilla augetur ignis, et ab uno dolo- « so augetur sanguis. »

2. Hic ponit occasionem peregrinorum: et primo describit eorum conditionem quantum ad luctum, *Rasi barba,* Thren. 1: « Sacerdotes ejus ge- « mentes. » Baruch 4: « Adduxit mihi Deus lu- « ctum magnum, etc. » Et quantum ad votum: *Munera,* habebant, *thus,* quod in omni oblatione offerebatur. Levit. 2: « In domo Domini, » idest in loco templi. Isa. 19: « Colent eum in hostiis, « et muneribus, et vota vovebunt Domino, et sol- « vent. » Secundo ponit occisionem, praemittens dolum in tristitiae simulatione: *Egressus et plorans,* Eccli. 12: « Et si umiliatus vadat curvus, « adjice (2) animum tuum, et custodi te ab illo. » Et in fraudulento consilio: *Cum autem occurisset.* Prover. 26: « Lingua fallax non amat veritatem, « et os lubricum operatur ruinas. » Et subjungit homicidium: *Qui cum venissent ad medium civitatis, interfecit eos Ismahel.* Thren. 3: « Lapsa est in « lacum vita mea, posuerunt lapidem super me. » Oseae 4: « Sanguis sanguinem tetigit » Tertio ponit quorumdam liberationem, propter promissionem divitiarum quas se habere dicebant: *Decem autem viri,* Prov. 13: « Redemptio animae viri divitiae

(1) Al. *praevaluerunt.*
(2) *Al.* abjice.

« multae: qui autem pauper est, increpationem non « sustinet. »

3. Hic ponit cadaverum intumulationem, *Asa rex.* 3 Reg. 16: dicitur, quod Asa fecit construi Gabaa Beniamin in Masphat, de his quae praeparaverat Baasa ad aedificandum contra ipsum Rama: et forte fecit in munitionem loci cisternam aliquam. Psal. 87: « Aestimatus sum cum descendentibus « in lacum, factus sum sine adiutorio inter mor« tuos liber. »

4. Hic ponit captivationem. Et primo ponitur remanentium captivatio, *Reliquias,* quia quosdam interfecerat qui erant de Godoliae familia. Isa. 5: « Dilatavit infernus animam suam, et aperuit os « suum absque ullo termino. » Secundo ponitur liberatio, praemittens liberantium praeparationem. *Audivit,* Prov. 24: « Erue eos qui ducuntur ad « mortem, et qui traduntur ad interitum liberare « ne cesses. » Et subjungit captivorum liberationem: *Cumque vidisset omnis populus qui erat cum Ismahel, Johanan . . . laetati sunt.* Proverb. 11: « In bonis justorum exaltabitur civitas, et in per« ditione impiorum erit laudatio. » Et subdit captivantis evasionem: *Ismahel autem fugit cum octo,* duobus interfectis. Isa. 33: « Vae qui praedaris, « nonne et ipse praedaberis? » Tertio ponit eorum timorem: et circa hoc duo. Primo ponit timoris signum, scilicet propositum fugiendi: *Tulit ergo Johanan.* Prov. 28: « Fugit impius, nemine per« sequente. » Secundo ponit timoris incitativum: *Timebant enim eos.* Sap. 17: « Semper enim prae« sumit saeva, perturbata conscientia. » Job 15: « Cum pax sit, ille semper insidias suspicatur. »

CAPUT QUADRAGESIMUM SECUNDUM.

1. Et accesserunt omnes principes bellatorum, et Johanan filius Caree, et Jechonias filius Oziae, et reliquum vulgus a parvo usque ad magnum, dixeruntque ad Jeremiam prophetam: Cadat oratio nostra in conspectu tuo, et ora pro nobis ad Dominum Deum tuum pro universis reliquiis istis, quia derelicti sumus pauci de pluribus, sicut oculi tui nos intuentur: et annuntiet nobis Dominus Deus tuus viam per quam pergamus, et verbum quod faciamus. Dixit autem ad eos Jeremias propheta: Audivi. Ecce ego oro ad Dominum Deum vestrum, secundum verba vestra. Omne verbum quodcumque responderit mihi, indicabo vobis, nec celabo vos quicquam. Et illi dixerunt ad Jeremiam: Sit Dominus inter nos testis veritatis et fidei, si non juxta omne verbum in quo miserit te Dominus Deus tuus ad nos, sic faciemus, sive bonum est, sive malum. Voci Domini Dei nostri ad quem mittimus te, obediemus, ut bene sit nobis cum audierimus vocem Domini Dei nostri.

2. Cum autem completi essent decem dies, factum est verbum Domini ad Jeremiam. Vocavitque Johanan filium Caree, et omnes principes bellatorum, qui erant cum eo, et universum populum a minimo usque ad magnum, et dixit ad eos: Haec dicit Dominus Deus Israel, ad quem misistis me, ut prosternerem preces vestras in conspectu ejus: Si quiescentes manseritis in terra haec, aedificabo vos, et non destruam; plantabo, et non evellam. Jam enim placatus sum super malo quod feci vobis. Nolite timere a facie regis Babylonis, quem vos pavidi formidatis. Nolite metuere eum dicit Dominus, quia vobiscum sum ego, ut salvos vos faciam, et eruam de manu ejus. Et dabo vobis misericordias, et miserebor vestri, et habitare vos faciam in terra vestra. Si autem dixeritis vos: Non habitabimus in terra ista, nec audiemus vocem Domini Dei nostri, dicentes: Nequaquam, sed ad terram Aegypti pergemus, ubi non videbimus bellum, et clangorem tubae non audiemus, et famem non sustinebimus: et ibi habitabimus. Propter hoc nunc audite verbum Domini, reliquiae Juda. Haec dicit Dominus exercituum Deus Israel: Si posueritis faciem vestram ut ingrediamini Aegyptum, et intraveritis, ut ibi habitetis, gladius quem vos formidatis, ibi comprehendet vos in terra Aegypti, et fames pro qua estis solliciti, adhaerebit vobis in Aegypto, et ibi moriemini. Omnesque viri qui posuerint faciem suam ut ingrediantur Aegyptum, ut habitent ibi, morientur gladio, et fame, et peste. Nullus de eis remanebit, nec effugiet a facie mali quod ego afferam super eos. Quia haec dicit Dominus exercituum Deus Israel: Sicut conflatus est furor meus, et indignatio mea super habitatores Jerusalem, sic conflabitur indignatio mea super vos, cum ingressi fueritis Aegyptum. Et eritis in jusjurandum, et in stuporem, et in maledictum, et in opprobrium; et nequaquam ultra videbitis locum istum. Verbum Domini super vos, reliquiae Juda: Nolite intrare in Aegyptum. Scientes scietis quia obtestatus sum vobis hodie, quia decepistis animas vestras. Vos enim misistis me ad Dominum Deum nostrum, dicentes: Ora pro nobis ad Dominum Deum nostrum, et juxta omnia quaecumque dixerit tibi Dominus Deus noster, sic annuntia nobis, et faciemus. Et annuntiavi vobis hodie, et non audistis vocem Domini Dei vestri super universis pro quibus misit me ad vos. Nunc ergo scientes scietis, quia gladio, et fame, et peste moriemini in loco ad quem voluistis intrare, ut habitaretis ibi

1. Hic incipit populi congregati instructio. Et dividitur in partes duas. Primo ponitur populi instructio generalis; secundo specialis Baruch, cap. 45: « Verbum quod locutus est Jeremias ad Baruch. » Circa primum duo. Primo ponitur prophetae instructio; secundo populi contradictio, ibi (cap. 43): « Factum est autem, cum complesset Jeremias lo« quens ad populum. » Circa primum duo. Primo ponitur instructionis petitio; secundo ponitur instructio, ibi, *Cum autem completi essent decem dies.* Circa primum duo. Primo petunt orationis suffragia: ubi ponitur petitio: *Cadat oratio nostra in conspectu tuo*; quasi dicat: Locum habeat apud te. Eccli. 35: « Ora« tio humiliantis se nubes penetrabit, et donec « propinquet non consolabitur, et non discedet « dònec Altissimus aspiciat. » In quo captant benevolentiam. *Et ora pro nobis*; ubi petunt beneficium. Isa. 37: « Leva ergo orationem pro reliquiis « quae repertae sunt. » *Qui derelicti sumus pauci:* in quo flectunt ad misericordiam. Deuter. 28: « Re« manebitis pauci numero, qui prius eratis sicut « astra caeli prae multitudine. » *Et annuntiet:* in quo expetitur orationis fructus. *Dominus.* Isa. 8: « Numquid non populus a Deo suo requiret vi« sionem pro vivis, ac mortuis? » *Viam,* quia non in Aegyptum ire decreverant. Supra 10: « Non est « hominis (1) via ejus, nec viri est ut ambulet, et diri« gat gressus suos. » 2 Paral. 20: « Cum ignoremus

(1) Al. *in homine.*

« quid agere debeamus, hoc solum habemus residui ut « oculos nostros dirigamus ad te. » Ponitur etiam prophetae promissio, ibi, *Dicit.* Promittit autem orationes, *Ecce ego.* 1 Reg. 12: « Absit a me peccatum « hoc in Domino, ut cessem orare pro vobis. » Et denuntiationem: *Omne verbum quodcumque responderit mihi, indicabo vobis.* Act. 20: « Non enim « subterfugi quominus annuntiarem omne consi- « lium Dei vobis. » Secundo promittunt obedientiam, quam tamen servaturi non erant: *Et illi dixerunt.* Simile Exod. 19: « Cuncta quae locutus « est nobis Dominus, faciemus. »

2. Hic ponitur instructio: et circa hoc tria. Primo inducit revelantis auctoritatem: *Haec dicit Dominus*, quasi mediator inter vos, et Deum, deferens orationes vestras ad Deum et responsum ipsius ad vos. Deut. 5: « Ego sequester, et medius « fui inter Deum et vos in tempore illo, ut an- « nuntiarem vobis verba ejus. » Secundo hortatur ad quietem dupliciter. Excludendo mala divinae punitionis, ponens promissum: *Aedificabo*, bona conferendo, *plantabo*, confirmando. Et excludens impedimentum: *Jam enim placatus sum.* Exod. 32: « Et placatus est Dominus ne faceret malum ad- « versus populum suum. » Psal. 102: « Non in « perpetuum irascetur, neque in aeternum com- « minabitur. » Et excludit timorem hostilis persecutionis faciens securitatem: *Nolite timere.* Isa. 51: « Quis tu ut timeas ab homine mortali, et a filio « hominis, qui quasi fenum ita arescet? » Et promittit auxilii opem: *Quia vobiscum sum.* Supra 20: « Dominus mecum est tamquam bellator fortis. « Idcirco qui persequuntur me cadent, et infirmi « erunt, et confundentur vehementer: quia non « intellexerunt opprobrium sempiternum, quod num- « quam delebitur. » Isa. 50: « Dominus Deus au- « xiliator meus, et ideo non sum confusus. »

Explicit expositio litteralis S. Thomae super Jeremiam, quam morte praeventus complere non potuit.

IN THRENOS JEREMIAE EXPOSITIO

PROOEMIUM S. THOMAE

Ecce manus missa est ad me, in qua erat liber involutus. Et expandit illum coram me; qui erat scriptus intus et foris: et scriptae erant in eo lamentationes et carmen, et vae. Ezech. 2.

Ex verbis istis quatuor possunt accipi circa praesens opus lamentationum Jeremiae, scilicet auctor, modus, utilitas et materia. In auctore designatur benignitas: unde dicit: *Ecce manus missa est*. Haec manus sapientia Dei est, qua omnia facta sunt, sicut dicitur in Psal. 103: « Omnia in sa« pientia fecisti. » Ipsa est quae intellectum aperit ad videndum. Ezech. 40: « Facta est super me « manus Domini, et adduxit me illuc in visionibus « Dei. » Ipsa est quae linguam expedit ad loquendum. Jerem. 1: « Misit manum suam, et tetigit os « meum, et dixit Dominus ad me: Ecce dedi verba « mea in ore tuo. » Ipsa est quae manum dirigit ad scribendum. Dan. 5: « Apparuerunt digiti quasi « hominis scribentis: » qui sunt prophetae, et alii doctores in quibus sapientiae dona dividimus, ut totum quod homo tradendo divinam sapientiam, exterius agit ministerio, ipsa interius perficiat auctoritate. Isa. 26: « Omnia opera nostra operatus « est in nobis. » 2 Corinth. 3: « Non quod suf« ficientes simus cogitare aliquid ex nobis, tam« quam ex nobis, sed sufficientia nostra ex Deo « est. » Haec quidem sapientia tam alta est, ut dum nos in infimo sumus, nihil ab ipsa possemus accipere, nisi nobis mitteretur. Et ideo benignitas auctoris designatur in missione manus. Rom. 11: « O altitudo divitiarum sapientiae, et scientiae Dei! » Mittitur quasi nobis proposita tripliciter. In rerum creatione, ex quibus perpenditur. Rom. 1: « Invi« sibilia Dei per ea quae facta sunt, intellecta con« spiciuntur. » Sap. 13: « A magnitudine speciei, « et creaturae, poterit (1) horum creator videri. » Mittitur etiam interna inspiratione. Sap. 7: « Per « nationes in animas sanctas se transfert, amicos « Dei, et prophetas ipsa constituit. » Missa est eminentissime in incarnatione, quando coram oculis corporalibus, invisibilis sapientia apparuit. Sap. 9: « Mitte illam de caelis sanctis tuis, et a sede « magnitudinis tuae, ut mecum sit, et mecum la« boret, ut (2) sciam quid acceptum sit coram te « omni tempore » In modo ostenditur difficultas; unde sequitur: *In qua erat liber involutus*. Est idem iste liber involutus ornatu verborum: unde et metrice descriptus, et rethoricis est ornamentis coloratus. Prover. 15: « Lingua sapientum ornat « scientiam. » Est etiam involutus profunditate mysteriorum. 1 Corinth. 13: « Spiritus enim « loquitur mysteria. » Et Apostolis (1) dicitur in persona omnium qui sacras Scripturas ediderunt: « Vobis datum est nosse mysterium regni « Dei. » Matth. 13. Est etiam involutus varietate similitudinum, sicut et ceteri prophetarum libri. Proverb. 1: « Animadvertet parabolam et interpre« tationem, verba sapientum, et aenigmata eorum. » Oseae 12: « Ego visiones multiplicavi, et in mani« bus prophetarum assimilatus sum. » Et hoc signatum est per tria involumenta quibus vasa sanctuarii involvebantur, Num. 4. Per velum enim quod diversis coloribus, et pulchra varietate erat distinctum, ut dicitur Exod. 26, significatur diversitas similitudinum. Per pelles, et pallium hyacinthini coloris, significantur caelestia mysteria, quibus quasi impraegnatus est liber iste. Per pallium purpureum significatur ornatus verborum. Haec enim involutio Spiritus sancti explicatur a sacris expositoribus: quia sacrae Scripturae eodem spiritu sunt expositae quo sunt editae, sicut dicit Augustinus. Et ideo sequitur: *Expandit illum coram me*. Deus enim aperit Scripturarum verba: unde dicitur Luc. ult.: « Aperuit illis sensum ut intelligerent Scri« pturas » Revelat occulta mysteria. Dan. 2: « Vere « Deus noster Deus deorum, et Dominus regum, « revelans mysteria. » Explicat similitudinem. Ps. 17: « Prae fulgore in conspectu ejus nubes tran« sierunt. » In multiplicitate etiam ostenditur utilitas; unde sequitur: *Qui erat scriptus intus et foris*, utrobique enim sapientiam scriptam continet: scilicet in cortice litteralis sensus, et in abditis sententialis intelligentiae, ut sit verum quod dicitur Joan. 10: « Ingredietur et egredietur et pascua « inveniet. » In materia ostenditur diversitas: unde sequitur: *Et erant scriptae in eo lamentationes, et*

(1) *Al.* poterat.
(2) *Al.* et.

(1) *Al.* ad Apostolos.

carmen et vae. Deplorat Josiae necem; et quantum ad hoc continet *lamentationes.* 2 Paral. 35: « Universus Juda et Jerusalem luxerunt eum, Jeremias maxime, cujus omnes cantores, et cantatrices usque in praesentem diem lamentationes « super Josiam replicant. » Deplorat populi conculcationem; et quantum ad hoc continet *carmen.* Ezech. 32: « Fili hominis cane carmen lugubre « super multitudine. » Deplorat etiam Jerusalem, et totius civitatis vastationem; et quantum ad hoc continet *vae.* Jer. 4: « Vae nobis, quia vastati sumus. » Vel possunt haec tria ad triplicem sensum referri, quo liber iste in Glossis exponitur: ut *vae* referatur ad sensum typicum, tropologicum vel moralem, quo deplorat peccati servitutem. Infra ult.: « Cecidit corona capitis nostri: vae nobis, quia pec« cavimus. » *Carmen* refertur ad sensum mysticum, quo deplorat Ecclesiae viduitatem. Psal. 39: « Immisit in os meum canticum novum, carmen « Deo nostro. » *Lamentationes*, quantum ad sensum historicum, quo deplorat Judaeorum captivitatem. Jerem. 9: « Vox lamentationis audita est « de Sion: Quomodo vastati sumus, et confusi ve« hementer? » Et ab hoc liber iste denominatur, unde alio nomine dicitur *Threni*, quod in graeco sonat lamentationem: quamvis a quibusdam dicuntur *Treni*, quasi *Terni*, quia quasi ternis versibus sub una littera procedit in principio libri: unde tribus ordinibus litterarum variatur. Primo sub una littera tres clausulas usque ad tertium capitulum, ubi tribus clausulis singulis eamdem litteram praeponit. In quarto capitulo duas clausulas sub eadem littera concludit.

Notandum, quod in Hebraeo in singulis litteris per ordinem incipiunt distinctiones singulae, sicut vocantur, sicut apud nos in illo hymno: « A solis « ortus cardine. » Et secundum hujuscemodi interpretationem litterarum, singulae litterae consonant sententiae clausularum, quibus praeponuntur.

THRENORUM JEREMIAE PROPHETAE

PROOEMIUM.

Et factum est, postquam in captivitatem redactus est Israel, et Jerusalem deserta est, sedit Jeremias propheta flens; et planxit lamentatione hac in Jerusalem, et amaro animo suspirans, et ejulans dixit:

CAPUT PRIMUM.

1. **Aleph.** Quomodo sedet sola civitas plena populo! facta est quasi vidua domina gentium! princeps provinciarum facta est sub tributo!

2. **Beth.** Plorans ploravit in nocte, et lacrymae ejus in maxillis ejus: non est qui consoletur eam ex omnibus caris ejus: omnes amici ejus spreverunt eam, et facti sunt ei inimici.

3. **Ghimel.** Migravit Judas propter afflictionem, et multitudinem servitutis: habitavit inter gentes, nec invenit requiem: omnes persecutores ejus apprehenderunt eam inter angustias.

4. **Daleth.** Viae Sion lugent, eo quod non sint qui veniant ad solemnitatem: omnes portae ejus destructae: sacerdotes ejus gementes; virgines ejus squalidae; et ipsa oppressa amaritudine.

5. **He.** Facti sunt hostes ejus in capite, inimici ejus locupletati sunt: quia Dominus locutus est super eam propter multitudinem iniquitatum ejus: parvuli ejus ducti sunt in captivitatem ante faciem tribulantis.

6. **Vau.** Et egressus est a filia Sion omnis decor ejus: facti sunt principes ejus velut arietes non invenientes pascua; et abierunt absque fortitudine ante faciem subsequentis.

7. **Zain.** Recordata est Jerusalem dierum afflictionis suae, et praevaricationis omnium desiderabilium suorum, quae habuerat a diebus antiquis, cum caderet populus ejus in manu hostili, et non esset auxiliator. Viderunt eam hostes, et deriserunt sabbata ejus.

8. **Heth.** Peccatum peccavit Jerusalem, propterea instabilis facta est: omnes, qui glorificabant eam, spreverunt illam, quia viderunt ignominiam ejus; ipsa autem gemens conversa est retrorsum.

9. **Teth.** Sordes ejus in pedibus ejus, nec recordata est finis sui: deposita est vehementer, non habens consolatorem. Vide, Domine, afflictionem meam, quoniam erectus est inimicus.

10. **Joth.** Manum suam misit hostis ad omnia desiderabilia ejus: quia vidit gentes ingressas sanctuarium suum, de quibus praeceperas ne intrarent in ecclesiam tuam.

11. **Caph.** Omnis populus ejus gemens, et quaerens panem. Dederunt pretiosa quaeque pro cibo ad refocillandam animam. Vide, Domine, et considera, quoniam facta sum vilis.

12. **Lamech.** O vos omnes, qui transitis per viam, attendite, et videte si est dolor sicut dolor meus; quoniam vindemiavit me ut locutus est Dominus in die furoris sui.

13. **Mem.** De excelso misit ignem in ossibus meis, et erudivit me: expandit rete pedibus meis, convertit me retrorsum: posuit me desolatam, tota die maerore confectam.

14. **Nun.** Vigilavit jugum iniquitatum mearum: in manu ejus convolutae sunt, et impositae collo meo: infirmata est virtus mea: dedit me Dominus in manu de qua non potero surgere.

15. **Samech.** Abstulit omnes magnificos meos Dominus de medio mei: vocavit adversum me tempus ut contereret electos meos: torcular calcavit Dominus virgini filiae Juda.

16. **Ain.** Idcirco ego plorans, et oculus meus deducens aquas: quia longe factus est a me consolator, convertens animam meam: facti sunt filii mei perditi, quoniam invaluit inimicus.

17 Phe. Expandit Sion manus suas, non est qui consoletur eam: mandavit Dominus adversum Jacob in circuitu ejus, hostes ejus; facta est Jerusalem quasi polluta menstruis inter eos.

18. Sade. Justus est Dominus, quia os ejus ad iracundiam provocavi: audite, obsecro, universi populi, et videte dolorem meum: virgines meae, et juvenes mei abierunt in captivitatem.

29. Coph. Vocavi amicos meos, et ipsi deceperunt me. Sacerdotes mei, et senes mei in urbe consumpti sunt: quia quaesierunt cibum sibi ut refocillarent animam suam.

20. Res. Vide, Domine, quoniam tribulor, conturbatus est venter meus: subversum est cor meum in memetipsa, quoniam amaritudine plena sum. Foris interficit gladio, et domi mors similis est.

21 Sin. Audierunt quia ingemisco ego, et non est qui consoletur me. Omnes inimici mei audierunt malum meum, laetati sunt, quoniam tu fecisti. Adduxisti diem consolationis, et fient similes mei.

22. Thau. Ingrediatur omne malum eorum coram te: et vindemia eos sicut vindemiasti me propter iniquitates meas: multi enim gemitus mei, et cor meum maerens.

Huic autem operi praemittitur prooemium, in quo describitur tempus: *Postquam in captivitatem.* Auctor. *Sedit Jeremias*, more plangentis, quasi in terra. Isa. 41: « Descende, sede in pulvere, virgo « filia Babylon. » Materia: *Planxit lamentatione.* Jerem. 9: « Super montes assumam fletum ac la- « mentum, et super speciosa deserti planctum: « quoniam incensa sunt, eo quod non sit vir per- « transiens. » Auctoris affectus: *Amaro animo.* Infra 3: « Replevit me amaritudinibus, et inebria- « vit me absynthio. »

1. Dividitur iste liber in partes duas. In prima Propheta deplorat populi miseriam; in secunda, oratione convertit se ad divinam misericordiam, cap. 5: *Recordare, Domine, quid acciderit nobis.* Prima dividitur in tres. In prima plangit miseriam servitutis; in secunda miseriam destructionis, 2 cap.: *Quomodo obtexit caligine in furore suo Dominus filiam Sion*; in tertia miseriam obsidionis, 4 cap.: *Quomodo obscuratum est aurum?* Prima in duas. In prima deplorat propheta gentis suae dejectionem; in secunda inducit plebis, vel civitatis, conquestionem, ibi, *O vos omnes qui transitis.* Prima in duas. In prima plangit servitutem; in secunda prosequitur per partes, servitutis magnitudinem, ibi, *Migravit Judas, etc.* Circa primum duo facit. Primo ostendit populi servitutem, seu abjectionem quantum ad amissionem gloriae; secundo quantum ad violationem amicitiae, ibi, *Plorans ploravit etc.* Ostendit autem gloriam suam ex tribus. Primo quia populosa civibus: *Quomodo sedet*, vilis et dejecta, *sola*, desolata habitatoribus. Baruch 4: « Ego au- « tem derelicta sum sola, exui me stola pacis. » *Plena*, quondam. 3 Reg. 4: « Juda et Israel innu- « merabiles. » Isa. 22: « Urbs frequens, civitas « exultans. » Secundo quia honorata principibus: erat enim civitas regalis et sacerdotalis: *Facta est quasi vidua*, regibus, vel sacerdotibus. Isa. 47: « Venient tibi duo haec simul in una die: sterili- « tas, et viduitas. » *Domina gentium* quondam ei subditarum. Ezech. 5: « Ista est Jerusalem: in medio « gentium posita. » Tertio ditata (1) tributis: *Princeps provinciarum*, quas tributarias fecerat. 2 Reg. 8: « Factus est Moab, et Siria, Da- « vid serviens sub tributo. » Vel in quas Salomon regnum suum diviserat, singulis singulos praepositos praepones. 3 Reg. 4: « Facta (2) est sub tri- « buto, » Chaldaeorum. Proverb. 12: « Manus « fortium dominabitur, quae autem remissa est, « tributis serviet. »

Huic autem versui praeponitur littera *Aleph*, quae interpretatur doctrina, ad ostendendum quod quia populus caruit doctrina Dei in observatione, quam tenebat in cognitione, ideo captivatus est. Isa. 5: « Propterea captivus ductus est populus « meus, quia non habuit scientiam. » Sciendum est etiam, quod cum plerumque utatur coloribus, et locis rethoricis in hac lamentatione, est quartus locus conquestionis.

Allegorice *civitas*, praesens Ecclesia, *plena, populo*, ex diversis gentibus congregata, *domina gentium*, fidei obedientium, *princeps provinciarum*, diversarum Ecclesiarum, quibus vivendi viam (1) decernit, *facta est sola*, destituta Angelorum custodia, vel auxilio, *vidua*, subtracta sponsi praesentia, *tributaria*, tyrannis exposita.

Moraliter *civitas*, anima, *plena populo*, bonarum affectionum, *domina gentium*, vitiorum, *princeps provinciarum*, sensuum, *desolata*, bonorum suffragiis, *vidua*, sponsi amplexibus, *sub tributo*, vitiorum.

2. Hic plangit violationem amicitiae: et primo ostendit amicorum necessitatem: *Plorans*, quasi continue diversis adversitatibus pressa Jerusalem, *in nocte*, privatim, propter timorem hostium, vel in adversitate, *in maxillis*, quia non erat qui abstergeret. Ps. 6: « Lavabo per singulas noctes le- « ctum meum. » Secundo auxilii subtractionem: *Non est qui consoletur eam*, auxilium contra hostes praebens, *ex omnibus caris*, Aegyptiis, et aliis eis foederatis. Eccl. 4: « Vidi calumnias quae sub sole « geruntur, et lacrymas innocentium, et consolato- « rem neminem. » Tertio affectus immutationem: *Omnes amici.* Job 19: « Fratres meos longe fecit « a me, et noti mei quasi alieni recesserunt a me. »

Huic praeponitur littera *Beth*, quae interpretatur domus, quia domus Jacob est plorans (2). Tertius decimus conquestionis locus.

Allegorice. Ecclesia plorat adversitates, *in maxillis*, praelatis, *ex omnibus caris*, Angelis sanctis, *spreverunt*, conformantes se divinae justitiae.

Moraliter anima plorat, *in nocte*, peccata, *in maxillis*, conscientia, in qua loquitur hominis operatio: *ex omnibus caris*, privatis affectionibus, *spreverunt*, affectus pravae delectationis.

3. Hic prosequitur miseriam servitutis per partes, ut ostendat ipsius magnitudinem. Et dividitur in duas partes. In prima plangit ipsam quantum ad hominum oppressionem; secundo quantum ad bonorum direptionem, ibi, *Manum suam misit hostis ad omnia desiderabilia ejus.* Prima in duas. In prima plangit oppressionis miseriam; in secunda ostendit miseriae rationem, ibi, *Peccatum peccavit Jerusalem.* Circa primum duo facit. Primo plangit eorum miseriam quantum ad praesentia quae sustinebant; secundo quantum ad praeterita quae recogitabant, ibi, *Et recordata est Jerusalem dierum afflictionis suae.* Circa primum tria ponit. Primo miseriam servitutis quantum ad fugientes; secundo quantum ad remanentes, ibi, *Viae Sion lugent etc.*; tertio quantum ad captivos, ibi, *Facti sunt hostes ejus in capite.* Circa primum tria ponit: Primo fugam: *Migravit*, fugiens a terra sua ad terras vicinas, *propter afflictionem*, in personis, *et multitudinem servitutis*, in tributis, quam in terra sua Chaldaeis

(1) *Al.* data.
(2) *Al.* jam.

(1) *Al.* vitam.
(2) *Al.* *omittitur* est.

patiebantur. Isa. 16: « Habitabunt apud te profugi « mei. Moab esto latibulum eorum. » Ibid. 21: « Qui habitatis terram austri, cum panibus occurri« te fugienti: a facie enim gladiorum fugerunt, a facie « gladii imminentis. » Secundo plangit fugientium imminentem angustiam: *Habitabit inter gentes*, Moabitas et Ismahelitas, *nec invenit requiem*, quia ibi quoque angustiam passa est ab illis. Deut. 28: « In gentibus quoque illis non quiesces: neque « erit requies vestigia pedis tui. » Tertio praedicit angustias, superveniente hostium potentia: *Omnes persecutores*, Chaldaei, *apprehenderunt eam inter angustias*, quas ab illis ad quos fugerant patiebantur, sicut in Aegypto. Jerem. 42: « Gladius, quem « vos formidatis, apprehendet vos in terra Aegypti, « et fames pro qua estis soliciti, adhaerebit vobis. » Ezech. 6: « Qui quaerunt eam non deficient, in « menstruis ejus quaerent eam. »

Huic versui praeponitur littera *Ghimel*, quod interpretatur plenitudo: quia ex multitudine peccatorum passi sunt plenitudinem miseriae. Matth. 23: « Et vos implete mensuram patrum vestrorum. » Luc. 6: « In qua mensura mensi fueritis, remetie« tur vobis. » Decimus conquestionis locus.

Allegorice *Judas*, Ecclesia, quae Christo conjungitur, *migravit*, de hostibus in hostes, apud quos requiem petit, *et non invenit*, sed ab omnibus ad libitum opprimitur.

Moraliter *Judas*, anima quae Deum confiteri debet, *migravit*, ad vitia, *inter gentes*, vitia, vel daemones, *requiem*, illudentibus vitiis, vel daemonibus, *persecutores*, daemones, *apprehenderunt*, in morte.

4. Hic plangit miseriam remanentium, primo quantum ad peregrinos quibus frequentabatur. *Viae Sion lugent*, luctum excitant, *ad solemnitatem*, triplicem, Pascha, Pentecosten, Scenopegia. Isa. 33: « Dissipatae sunt viae, cessavit transiens per se« mitam, irritum factum est pactum. » Secundo quantum ad personas quibus civitas ornabatur, scilicet principibus: *Omnes portae ejus destructae*, quia judicia in portis fiebant. Isa. 3: « Maerebunt « atque lugebunt portae ejus, et desolata in terra « sedebit. » Sacerdotibus: *Sacerdotes ejus gementes*. Joel 2: « Inter vestibulum et altare plorabunt « sacerdotes. » Virginibus: *Virgines ejus squalidae*, et deturpatae. Job 30: « Squallentes calamitate et « miseria, et manducabant herbas arborum. » 1 Mach. 1: « Et ingemuerunt principes. » Tertio quantum ad populum, quo replebatur: *Et ipsa*, plebs, vel civitas, *oppressa amaritudine*. Ruth 1: « Valde amaritudine me replevit Omnipotens. »

Huic praeponitur littera *Daleth*, idest tribulatum (1), quia plangit destructionem templi, habentis tabulata cedrina et deaurata, ut dicitur 3 Regum 6. Octavus locus conquestionis.

Allegorice *viae*, ducentes ad caelum, *Sion*, prophetae et praedicatores, *ad solemnitatem*, caelestis patriae; *portae*, praelati Ecclesiae, introducentes, *sacerdotes*, qui sacra ministrant, *virgines*, quae in Ecclesia primum gradum obtinent: isti omnes pro peccatis concutiuntur, quibus concussis, et ipsa plebs subdita, amaritudine repletur. Unde Exod. 32: « Moyses tabulas fregit. »

Moraliter *viae* sunt animae virtutes, *ad solemnitatem*, contemplationis, *portae*, sensus, *sacerdotes*, animae in sanctitate divinae religionis, *virgines*, in puritate conscientiae; quibus concussis, ipsa anima vitiorum amaritudine opprimitur.

5. Hic plangit oppressionem quantum ad captivos: et primo plangit captivitatem minorum; secundo majorum, ibi, *Et egressus est a filia Sion omnis decor ejus*. Circa primum tria proponit. Primo hostium exaltationem in potentia: *Hostes*, scilicet Chaldaei, *in capite*, quasi principantes ipsis. Et quantum ad divitias: *Locupletati sunt*. Deut. 28: « Ipse « erit in caput, et tu eris in caudam. » Secundo assignat exaltationis rationem: *Quia Dominus locutus est*, quasi sententias contra ipsam, inspirans gentibus ad veniendum, vel praedicens per Moysen. Et hoc *propter multitudinem iniquitatum* (1): Jerem. 28: « Loquar adversus gentem, et adversus regnum, « ut destruam et disperdam illud. » Tertio proponit captivitatem, *Parvuli ejus*, idest parvuli de populo. Isa. 6: « Propterea captivus ductus est po« pulus meus, quia non habuit scientiam. »

Huic praemittitur littera *He*; idest, ista sunt judicia quae Dominus per Moysen dixerat. Est octavus locus conquestionis. Hoc quod dicitur, *Propter multitudinem*, est prima pars assumptae conditionis generalis, quae dicitur concessio.

Allegorice *hostes*, haeretici, deficiente scientia in Ecclesia, *facti sunt in capite*, praevalentes in contentionibus, *locupletati*, eloquentia. *Dominus locutus est*, permissive, *parvuli*, incipientes *in captivitate*, ab Ecclesia abducti.

Moraliter *hostes*, daemones, *in capite*, intentionem corrumpentes, *locupletati*, multiplicitate peccatorum, *locutus*, permittens, *parvuli*, motus et affectus, *tribulantis*, daemonis. Psal. 12: « Qui tri« bulant me, exultabunt si motus fuero. »

6. Hic plangit majorum captivationem; et circa hoc tria facit. Primo proponit ornamentorum amissionem: *Egressus est a filia Sion*, idest Jerusalem, *omnis decor*, quantum ad vasa quae ablata sunt, et thesauros, et principes, et sacerdotes cum Joachim nepote Josiae: 4 Reg. 24. Ezech. 19: « Auferentur vasa decoris tui. » Secundo indigentia victualium: *Facti sunt principes ejus velut arietes non invenientes pascua*, nec sibi, nec populo; quia defecit etiam panis in civitate, quando obsidebatur, tempore Sedeciae, sicut dicitur Jerem. 34. Isa. 5: « Nobiles ejus interierunt fame, et multi« tudo ejus siti exaruit. » Tertio ponit captivitatem principum: *Et abierunt absque fortitudine*, non potentes resistere, *ante faciem subsequentis*, fugientes, sicut legitur Jerem. ult. Fugati sunt principes in campis Jerichuntinis, Psal. 37: « De« reliquit me virtus mea. »

Huic versui hi praeponitur littera *Vau*, quae interpretatur, *et*; quasi, etiam haec adjuncta sunt superioribus in vindictam nostram a Domino. Et est quintus conquestionis locus.

Allegorice ab Ecclesia *filia* caelestis *Sion*, a qua exemplata est, quandoque egressus est decor fidei, *et principes*, praelati vadunt in diversos errores, *ante faciem subsequentis*, diaboli, vel haeretici fidem pervertentis, *non invenientes*, in Scripturis, *pascua*, verbi Dei et Domini Jesu Christi.

7. Hic deplorat miseriam ex praeteritorum memoria: et primo tangit memoriam praeteritorum, idest *afflictionis* praeteritae, quae memorata excitat

(1) *Al.* tabularum.

(1) Al. *peccatorum*.

taedium, *praevaricationis*, idest peccatorum, quae excitant conscientiae remorsum, *desiderabilium*, idest prosperitatum, quae causant et incendunt concupiscentiae desiderium. Isa. 38: « Recogitabo tibi « annos meos in amaritudine animae meae. » Secundo proponit passionem praesentium malorum: *Cum caderet populus ejus in manu hostili*. Psal. 21: « Tribulatio proxima est, et non est qui adju« vet. » Tertio contemptum hostium: *Viderunt eam hostes, et deriserunt sabbata ejus*, et omnia quae ad cultum religionis pertinebant. 1 Machab. 1: « Dies festi ejus conversi sunt in luctum, sab« bata ejus in opprobrium, honores ejus in ni« hilum. »

Expositiones litterarum loci rhetorici, et sensus mystici sufficienter tanguntur in Glossis.

8. Hic ostendit causam tantae miseriae: et primo proponit ipsum peccatum; secundo peccati progressum, ibi, *Sordes ejus in pedibus ejus*. Circa primum duo facit. Primo proponit peccatum, *Peccatum*, anthonomasice infidelitatis et idolatriae. Proverb. 14: « Miseros facit populos peccatum. » Secundo ponit peccati effectum. Primo instabilitatis miseriam: *Propterea instabilis facta est*; idest, non stetit in terra sua, sed captivata est, et fugit in alias regiones. Isa. 57: « Impii quasi mare fervens, « quod quiescere non potest. » Secundo confusionis ignominiam: *Omnes qui glorificabant eam*, benedicebant tempore prosperitatis, *spreverunt illam, quia viderunt ignominiam*, adversitatis. Job 29: « Auris audiens beatificabat me, et oculus videns, « testimonium reddebat mihi. » Tertio cordis tristitiam: *Ipsa autem gemens conversa est retrorsum*, a prosperitate, qua in Deo proficiebat. Psal. 39: « Convertantur retrorsum, et erubescant qui vo« lunt mihi mala. »

9. Hic ponit peccati progressum: et primo ponit culpam: *Sordes*, scilicet peccatorum, *in pedibus*, scilicet in affectibus, quasi ad progrediendum in peccato, *finis*, scilicet mortis, vel judicii divini. Eccli. 7: « Memorare novissima tua, et in aeter« num non peccabis. » Secundo ponit poenam: *Deposita est*, a statu dignitatis, *vehementer*, idest in extremam miseriam. Psal. 58: « Disperde illos « in virtute tua, et depone eos. » Tertio exposcit misericordiam: *Vide, Domine*, scilicet misericordiae affectu. Psal. 118: « Vide humilitatem meam, et « eripe me, quia legem tuam non sum oblitus. »

10. Hic plangit servitutem quantum ad expoliationem bonorum, quam ab hostibus victoribus patiebantur: et primo ponit bonorum expoliationem quantum ad ea quae hostes auferebant. Secundo quantum ad ea quae ipsimet destruebant, ibi, *Omnis populus ejus gemens*. Circa primum duo ponit. Primo bonorum direptionem: *Hostis*, Chaldaeus victor, *desiderabilia*, scilicet thesauros domus Dei et domus regiae et omnium aliorum. Isa. 64: « Omnia desiderabilia « vestra versa sunt in ruinas. » Secundo ponit istorum prophanationem, *Quia vidit*, scilicet plebs Judaeorum; ac si diceret: Hoc ordine potuit fieri ut omnia auferrentur, etiam quae in templo erant. 1 Mach. 2: « Sancta in manu extranaeorum (1) « facta sunt. » Vel aliter. *Vidit*, scilicet Dominus, *gentes*, sacerdotes verbo, sed gentiliter viventes, quando in templo idolum posuerunt, *de quibus praeceperas*. Levit. 22, quod homo etiam de stirpe Aaron in quo est macula, non vescatur de sanctificatis Domino. Et sic, quia contra haec fecerunt, ducti sunt in captivitatem, secundum quod culpa est causa poenae.

11. Hic ponit spoliationem bonorum quantum ad ea quae ipsimet distrahebant: et primo ponit distrahendi necessitatem, se licet ex defectu necessariorum: *Quaerens panem*. Psal. 101: « Percussus « sum sicut fenum, et aruit cor meum, quia obli« tus sum comedere panem meum. » Secundo ponit ipsam distractionem: *Dederunt pretiosa ad refocillandam*, non ad satiandam, *animam*, vilem vitam. Sic legitur de Aegyptiis. Genes. 48. Tertio provocat Deum ad pietatem: *Vide, Domine*. Jer. 2: « Quam vilis facta es nimis iterans vias tuas! » Et hoc ultimum ponitur ex persona ipsius civitatis vel plebis, quae quasi propheta proponente miseriam suam, audiens sustinere amplius non possit in verba (1) lamentationis singultans prorumpit.

12. Hic ponitur conquestio ex parte ipsius civitatis et plebis: et primo conqueritur ad astantes de severitate judicis; secundo ad judicem de crudelitate hostis, ibi, *Vide, Domine, quoniam tribulor*. Circa primum duo facit. Primo proponit severitatem judicis in generali; secundo prosequitur in speciali, ibi, *Abstulit omnes magnificos meos*. Circa primum tria facit. Primo proponit Dei indignationem, inquantum puniendo vindicavit; secundo proponit disciplinae divinae severitatem, inquantum puniendo erudivit, ibi, *De excelso misit ignem*; tertio proponit justitiae rigorem, inquantum puniendo officium judicis exercuit, ibi, *Vigilavit jugum iniquitatum mearum*. Circa primum tria facit. Primo ponitur invocatio: *O vos omnes qui transitis per viam*, regionis hujus desertae. Jer. 22: « Pertransibunt gentes per civitatem hanc; et dicet « unusquisque proximo suo: Quare fecit Dominus « sic civitati huic grandi? » Secundo proponitur doloris magnitudo, *Attendite*; dum enim suum considerat dolorem, nullum similem putat. Maximus etiam fuit, quia maxima amissa; spiritualia scilicet et temporalia. Jerem. 8: « Super contritione Jerusalem con« tritus sum. » Tertio ponitur Dei indignatio, quae est ratio doloris, quia *vindemiavit*, captivatis, et interfectis habitatoribus, sicut vineam racemis. Isa. 5: « Vinea Domini exercituum, domus Israel est. » Psal. 79: « Vindemiaverunt eam omnes qui prae« tergrediuntur viam. » *Locutus est*, comminando per prophetas.

13. Hic ponit severitatem disciplinae, inquantum quasi magister duris castigationibus erudivit: et primo ponit severitatem in corrigendo commissa: *De excelso*, idest in alto consilio suo, *misit ignem*, afflictionis, vel quo civitas et castrum, ad litteram, combusta sunt, *in ossibus*, idest in potentibus et munitionibus; et sic per gravia flagella *erudivit me*. Isa. 28: « Et tantummodo vexatio sola dabit intel« lectum. » Secundo ostendit severitatem in cavendo futura: *Expandit rete*, idest impedimentum quo a peccato retraxit. Oseae 2: « Sepiam viam « tuam spinis. » Tertio ostendit severitatem, subtrahendo consolationis beneficia: *Posuit me desolatam*; quasi dicat: Nullam consolationem post flagella adhibuit, sicut solet magister pueris facere. Baruch 4: « Adduxit mihi Deus luctum magnum. »

14. Hic ostendit rigorem justitiae ipsius Dei,

(1) *Al.* exorantium.

(1) *V.* sed in verba.

inquantum judex est: et circa hoc tria facit. Primo ponit diligentem peccatorum considerationem: *Vigilavit*, quasi vigilanter consideravit (1), *jugum*, afflictionis, mihi pro peccatis meis manibus imponendum. Jer. 1: « Quid tu vides Jeremia? Virgam « vigilantem ego video. » Secundo ponit duram poenae afflictionem: *Convolutae sunt*, scilicet iniquitates, ad modum catenae. indissolubili vinculo, *impositae*, dum pro his poenam patior. Psal. 37: « Iniquitates meae supergressae sunt caput meum, et « sicut onus grave gravatae sunt super me. » Tertio excludit evasionem, tum propter debilitatem, *Infirmata est;* tum propter hostis potestatem: *Dedit me Dominus in manu*, Chaldaeorum. Psalm. 30: « Infirmata est in paupertate virtus mea. »

15. Hic prosequitur miseriam servitutis per partes: et primo quantum ad primam captivitatem sub Joakim nepote Josiae, de quo 4 Regum penult. Secundo de ultima quae fuit sub Sedecia, de qua 4 Reg. ult. et Jer. ult. ibi, *Expandit Sion manus suas*. Circa primum duo facit. Quia primo plangit hominum captivationem; secundo consolationis subtractionem, ibi, *Idcirco ergo plorans, et oculus meus deducens aquas*. Circa primum tria facit. Primo ponit captivitatem eorum qui erant eminentes dignitate, *Magnificos*, principes, quorum est magna facere: quia, aliis remanentibus, ipsi captivati sunt. Isa. 3: « Auferet Dominus a Juda et Jerusalem va« lidum et fortem. » Secundo eos qui erant eminentes in virtute: *Vocavit adversum me tempus*, aptum destructioni, *ut contereret electos*, virtute praeeminentes. Psal. 74: « Cum accepero tempus, « ego justitias judicabo. » Exod. 32: « Ego autem « in die ultionis visitabo, et hoc peccatum eorum. » Eccle. 3: « Omnia tempus habent. » Tertio eorum afflictionem, qui praeeminebant puritate, vel etiam pietate, *Torcular*, idest afflictionem, *virgini* ad litteram; vel ipsi plebi, quae usque tunc quasi virgo fuerat; quae fuit etiam captivata. Jerem. 25: « Celeu« ma quasi calcantium concinetur (2) adversus « omnes habitatores terrae. »

Hic debet praescribi littera secundum Glossam; sed melius est quod in sequenti praescribatur, quia per tres vadit.

16. Hic plangit consolationis subtractionem: et primo ponit doloris planctum, *Plorans*. Jer. 9: « Quis dabit capiti meo aquam? » Secundo doloris materiam: *Quia longe factus est a me consolator*, Aegyptius, *convertens*, a miseria quam patior, in pristinam prosperitatem. Psal. 87: « Longe fecisti « notos meos a me. » Tertio ponit illius effectum: *Facti sunt filii mei perditi*. Ex defectu enim auxilii secuta est potestas adversarii, et captivitas populi. Jer. 50: « Grex perditus factus est populus meus. »

17. Hic plangit secundam (3) captivitatem, quae facta est sub Sedecia, quando universaliter populus captivatus est: et circa hoc tria facit. Primo plangit obsidionem: secundo captivitatem, ibi, *Justus est Dominus etc.*; tertio famis consumptionem, ibi, *Vocavi amicos meos*. Circa primum tria facit. Primo ponit defectum amicorum qui adjuvare debuerant, et prohibere obsidionem: *Expandit Sion manus suas*, quasi petens auxilium ab Aegyptiis. Infra ult.: « Aegypto dedimus manum, et Assyriis. » Vel a Deo. Isa. 1: « Cum extenderitis manus vestras, « avertam oculos meos. » Secundo ponit adventum hostium: *Mandavit*, juste dispensando, *in circuitu*, per modum obsidionis, *hostes*, Chaldaeos. Isa. 10: « Contra populum furoris mei mandabo illi ut « auferat spolia. » Tertio vilitatem (1) obsessorum: *Facta est Jerusalem quasi polluta*, ad quam nullus accedit ad defendendum. Jerem. 2: « Omnes qui « quaerunt eam non deficient. »

18. Hic plangit captivitatem: et circa hoc tria facit. Primo confitetur judicis justitiam: *Justus est Dominus*. Dan. 9: « Justus Dominus Deus noster « in omnibus operibus suis quae facit. » Secundo capiat auditorum benevolentiam, provocans eos ad compassionem: *Audite obsecro*. Jer. 4: « Audite, « civitates Sion. » Tertio plangit captivitatis miseriam: *Virgines meae et juvenes mei*, qui potuerunt propter robur aetatis, famis mortem evadere, *abierunt in captivitatem*. Jer. 51: « Implevit ventrem « suum teneritudine mea, et ejecit. »

19. Hic plangit consumptionem eorum qui fame in obsidione mortui sunt: et primo praemittit amicorum deceptionem, *Amicos*, Aegyptios, quia non adjuverunt, sicut sperabam. Isa 30: « Aegyptus « frustra et vane auxiliabitur; ideo clamavi super « hoc. » Secundo ponit consumptionem ex hoc occasionatam: *Sacerdotes*, de quibus videtur magis indignum, *consumpti fame*. Isa. 5: « Nobiles enim « interierunt fame. » Tertio assignat consumptionis rationem: *Quia quaesierunt*, ad refocillandum, non ad satiandum; et non invenerunt. Vel assignat in hoc rationem culpam eorum: quia quaesierunt sibi non populo. Ezech. 34: « Vae pastoribus Israel, « qui pascebant semetipsos. »

20. Hic incipit conqueri ipsi judici: et circa hoc tria facit. Primo exponit propriam miseriam; secundo accusat adversariorum culpam, ibi, *Audierunt quia ingemisco ego;* tertio petit vindictam, ibi. *Ingrediatur omne malum eorum coram te*. Circa primum tria facit. Primo excitat attentionem: *Vide, Domine*. Psal. 30: « Miserere mei, Domine, quoniam « tribulor. » Secundo proponit dolorem sub metaphora doloris interioris, et angustiae cordis, *Conturbatus:* quam exponit: *Quoniam amaritudine plena sum*. Jer. 4: « Ventrem meum doleo. » Ruth 1: « Valde amaritudine me replevit Omnipotens. » Tertio assignat doloris rationem: *Foris interficit gladius*. Deut. 32: « Foris vastabit eos gladius, et « intus pavor. »

21. Hic accusat aliorum culpam: et circa hoc tria facit. Primo accusat adjutoris defectum: *Audierunt*, scilicet Aegyptii, et alii, de quibus confidebam. Jer. 31: « Vox in excelso audita est, lamentationis « fletus et planctus. » Secundo accusat inimicorum gaudium: *Omnes inimici mei audierunt malum meum, laetati sunt* Psal. 12: « Qui tribulant me, « exultabunt si motus fuero. » Tertio quasi securus de divina justitia, praedicit eorum interitum: *Adduxisti diem*, hoc est adduces, propter certitudinem, *consolationis*, mihi *similes*, dolores et afflictiones. Isa. 65: « Ecce servi mei comedent, et « vos esurietis. »

22. Hic petit vindictam: et primo reducit culpam in memoriam: *Ingrediatur omne malum*, peccatum. Psal. 108: « In memoriam redeat iniquitas « patrum ejus in conspectu Domini, et peccatum « matris ejus non deleatur. » Secundo petit

(1) *Al.* considerat.
(2) Al. *continetur*.
(3) *Al.* secundo.

(1) *Al.* utilitatem.

poenam, *Vindemia* (1). Supra: « Vindemiavit me « Dominus, ut locutus est, in die furoris sui. »

(1) Al. *Vae vindemia*.

Tertio assignat causam: *Multi enim gemitus mei*, propter mala quae ab ipsis patior. Jerem. 8: « Dolor meus super dolores. »

CAPUT SECUNDUM.

1. Aleph. Quomodo obtexit caligine in furore suo Dominus filiam Sion: projecit de caelo in terram inclytam Israel: et non est recordatus scabelli pedum suorum in die furoris sui.

2. Beth. Praecipitavit Dominus, nec pepercit, omnia speciosa Jacob: destruxit in furore suo munitiones virginis Juda, et dejecit in terram: polluit regnum, et principes ejus.

3. Ghimel. Confregit in ira furoris sui omne cornu Israel: avertit retrorsum dexteram suam a facie inimici: et succendit in Jacob quasi ignem flammae devorantis in gyro.

4. Daleth. Tetendit arcum suum quasi inimicus, firmavit dexteram suam quasi hostis: et occidit omne quod pulchrum erat visu in tabernaculo filiae Sion: effudit quasi ignem indignationem suam.

5. He. Factus est Dominus velut inimicus: praecipitavit Israel, praecipitavit omnia moenia ejus: dissipavit munitiones ejus, et replevit in filia Juda humiliatum et humiliatam.

6. Vau. Et dissipavit quasi hortum tentorium suum; demolitus est tabernaculum suum: oblivioni tradidit Dominus in Sion festivitatem et sabbatum; et in opprobrium, et in indignationem furoris sui regem, et sacerdotem.

7. Zai. Repulit Dominus altare suum, maledixit sanctificationi suae: tradidit in manus inimici muros turrium ejus. Vocem dederunt in domo Domini, sicut in die solemni.

8. Heth. Cogitavit Dominus dissipare murum filiae Sion: tetendit funiculum suum, et non avertit manum suam a perditione: luxitque antemurale, et murus pariter dissipatus est.

9. Teth. Defixae sunt in terra portae ejus: perdidit, et contrivit vectes ejus: regem ejus, et principes ejus in gentibus. Non est lex, et prophetae ejus non invenerunt visionem a Domino.

10. Joth. Sederunt in terra, conticuerunt senes filiae Sion: consperserunt cinere capita sua, accincti sunt ciliciis: abjecerunt in terram capita sua virgines Jerusalem.

11. Caph. Defecerunt prae lacrymis oculi mei, conturbata sunt viscera mea: effusum est in terra jecur meum super contritione filiae populi mei, cum deficeret parvulus, et lactens in plateis oppidi.

12. Lamech. Matribus suis dixerunt: Ubi est triticum, et vinum? cum deficerent quasi vulnerati in plateis civitatis, cum exhalarent animas suas in sinu matrum suarum.

13. Mem. Cui comparabo te, vel cui assimilabo te, filia Jerusalem? Cui exaequabo te, et consolabor te, virgo filia Sion? Magna est enim velut mare contritio tua: quis medebitur tui?

14. Nun. Prophetae tui viderunt tibi falsa, et stulta; nec aperiebant iniquitatem tuam, ut te ad poenitentiam provocarent: viderunt autem tibi assumptiones falsas et ejectiones.

15. Samech. Plauserunt super te manibus omnes transeuntes per viam: sibilaverunt, et moverunt capita sua super filiam Jerusalem: Haeccine est urbs, dicentes, perfecti decoris, et gaudium universae terrae?

16. Phe. Aperuerunt super te os suum omnes inimici tui: sibilaverunt, et fremuerunt dentibus suis, et dixerunt: Devorabimus; en ista est dies quam expectabamus, invenimus vidimus.

17. Ain. Fecit Dominus quae cogitavit, complevit sermonem suum, quem praeceperat a diebus antiquis: destruxit, et non pepercit: et laetificavit super te inimicum, et exaltavit cornu hostium tuorum.

18. Sade. Clamavit cor eorum ad Dominum super muros filiae Sion: Deduc quasi torrentem lacrymas per diem et noctem: non des requiem tibi, neque taceat pupilla oculi tui.

19. Coph. Consurge, lauda in nocte, in principio vigiliarum: effunde sicut aquam cor tuum ante conspectum Domini: leva ad eum manus tuas pro anima parvulorum tuorum, qui defecerunt in fame in capite omnium compitorum.

20. Res. Vide, Domine, et considera quem vindemiaveris ita: ergo ne comedent mulieres fructum suum, parvulos ad mensuram palmae? si occiditur in sanctuario Domini sacerdos et propheta?

21. Sin. Jacuerunt in terra foris puer et senex: virgines meae et juvenes mei ceciderunt in gladio. Interfecisti in die furoris tui; percussisti, nec misertus es.

22. Thau. Vocasti quasi ad diem solemnem qui terrerent me de circuitu; et non fuit in die furoris Domini qui effugeret, et relinqueretur: quos educavi et enutrivi, inimicus meus consumpsit eos.

1. Hic plangit destructionem civitatis, populi, et totius regionis. Et dividitur in duas partes. In prima deplorat destructionem; in secunda excludit populi desperationem, 3 cap.: *Ego vir videns paupertatem meam*. Prima in duas. In prima plangit destructionis miseriam; in secunda convertit se ad impetrandam divinam misericordiam, ibi, *Clamavit cor eorum ad Dominum*. Circa primum duo facit. Primo plangit in generali destructionem; secundo in speciali, ibi, *Praecipitavit Dominus*. Circa primum admiratur destructionem propter multiplicem gloriam quae praecesserat, et primo quantum ad praerogativam divinae cognitionis, de qua Ps. 147, « Non fecit « taliter omni nationi: » et contra hoc dicit: *Quomodo obtexit caligine*, ignorantiae vel tristitiae, Isa. 59: « Impegimus in meridie quasi in tenebris, « in caliginosis quasi mortui. » Secundo quantum ad potentiam regalis dignitatis; contra quod 1 Esdrae 4: « Reges fortissimi fuerunt in Jerusalem, qui « dominati sunt omni regioni quae trans flumen « est. » Contra quod dicit: *Projecit de caelo*, hoc est de culmine dignitatis et potestatis; vel de caelesti conversatione. Apocal. 6: « Stellae caeli ceci- « derunt de caelo. » Tertio quantum ad cultum divinae religionis. Psalm. 143: « Beatus populus « cujus Dominus Deus ejus. » Contra quod dicit: *Non est recordatus*, in bonum, *scabelli*, templi, in quo adorabatur, sicut rex ad scabellum pedis. Ezech. 43: « Locus solii mei, et locus vestigiorum pedum « meorum, ubi habito in medio filiorum Israel in « aeternum. »

2. Hic prosequitur in speciali ea quae circa destructionem acciderunt: et primo plangit destructioni adjuncta; secundo destructionem consequentia, ibi, *Cui comparabo te*? Circa primum duo facit. Primo plangit destructionem aedificiorum communium; secundo eminentium, ibi, *Et dissipavit quasi hortum etc.* Circa primum duo facit. Primo plangit destructionem aedificiorum, quae pertinent ad robur regis; secundo eorum, quae pertinent ad usum populi, ibi, *Tetendit arcum suum etc.* Circa

primum duo facit. Primo plangit destructionem; secundo resistentium impotentiam, ibi, *Confregit in ira furoris sui.* Circa primum tria facit. Primo plangit eorum destructionem quae sunt ad decorem: *Omnis speciosa.* Joel 1: « Ignis comedit speciosa « deserti. » Secundo eorum quae pertinent ad fortitudinem: *Destruxit munitiones.* Isa. 25: « Muni- « menta sublimium murorum tuorum concident (1) « et humiliabuntur, et detrahentur in (2) terram « usque ad pulverem. » Jer. 33: « Haec dicit Do- « minus ad domos urbis hujus, et ad domos regis « Juda, quae destructae sunt. » Tertio concludit regni deturpationem: *Polluit regnum.* Ezech. 28: « Polluerunt decorem tuum: interficient et detra- « hent te, et morieris in interitu occisorum in « corde maris. »

3. Hic ostendit resistendi impotentiam: et primo excludit robur humanum, *Cornu,* idest potestatem. Psalm 74: « Omnia cornua peccatorum confrin- « gam. » Secundo auxilium divinum, *Avertit,* quasi a defensione, qua prius eos descendebat. Psal. 73: « Ut quid avertis manum tuam et dexteram tuam? » Tertio concludit terrae incendium: *Et succendit.* Isa. 42: « Succendit eum, et non intellexit. »

4. Hic plangit destructionem eorum quae pertinent ad usum populi: et primo eorum quae pertinent ad decorem; secundo eorum quae pertinent ad defensionem, ibi, *Factus est Dominus velut inimicus.* Circa primum tria facit. Primo ostendit divinam indignationem: *Tetendit arcum,* idest judicium, vel exercitum Chaldaeorum, ut quasi a longinquis feriret, *firmavit,* ad percutiendum, *dexteram,* ut feriat de prope. Psal. 7: « Nisi conversi fueritis, « gladium suum vibrabit (3); arcum suum teten- « dit, et paravit illum. » Secundo ponit poenae inflictionem: *Occidit,* destruxit, *omne quod pulchrum erat,* homines, aedificia et alia hujusmodi. Num. 24: « Quam pulchra tabernacula tua Jacob! » Tertio ostendit poenae magnitudinem: et quantum ad copiam sine numerum, *Effudit:* et quantum ad acerbitatem, *Quasi ignem;* vel quantum ad speciem, quia civitas combusta fuit Deut. 32: « Ignis suc- « census est in furore meo, et ardebit usque ad in- « ferni novissima. » Ps. 68. « Effunde super eos « iram tuam. »

5. Hic plangit destructionem aedificiorum pertinentium ad defensionem: et circa hoc tria facit. Primo tangit Dei indignationem, *Velut inimicus,* quasi in pugna suum adjuvans inimicum. Isa. 63: « Conversus est eis in inimicum, et ipse debel- « lavit eos. » Secundo aedificiorum destructionem: *Praecipitavit omnia moenia.* Ps. 88: « Destruxisti « omnes sepes ejus. » Tertio concludit populi humiliationem, *Et replevit,* idest multiplicavit. Ps. 43: « Humiliata est in pulvere anima nostra, conglu- « tinatus est in terra venter noster. »

6. Hic plangit destructionem aedificiorum principalium: et primo templi; secundo domus regiae, ibi, *Cogitavit Dominus dissipare murum filiae Sion.* Prima in duas. In prima tangit destructionem ipsius templi; secundo eorum quae erant in templo, ibi, *Replevit Dominus altare suum.* Circa primum tria facit. Primo tangit templi destructionem: *Tentorium,* quod in deserto factum, in Sylo positum fuerat, *tabernaculum,* quod Salomon aedificaverat, *quasi hortum,* qui facile destruitur. Psal. 77: « Re- « pulit tabernaculum Silo, tabernaculum suum ubi « habitavit in (1) hominibus. » Jer. 26: « Dabo « domum istam sicut Silo, et urbem hanc dabo « in maledictionem. » Secundo festorum templi cessationem: *Oblivioni tradidit Dominus in Sion festivitatem et sabbatum;* quasi, non placent sicut ante. Isa. 1: « Calendas vestras et solemnitates ve- « stras odivit anima mea. » Tertio ministrorum reprobationem: *Et in opprobrium,* scilicet dedit, *regem,* ad quem pertinebat templi defensio, *et sacerdotem* ad quem pertinebat administratio. Job 12: « Du- « cit sacerdotes eorum inglorios, et optimates sup- « plantat. »

7. Hic tangit destructionem aedificiorum quae in templo erant: et primo altaris pertinentis ad religionem: *Altare,* holocaustorum, *repulit,* tradens illud hostibus ad profanandum, *sanctificationi,* sacrificiis placationis, quae offerebantur. 1 Mach. 4: « Viderunt sanctificationem desertam, altare profa- « natum. » *Tradidit in manus.* 1 Mach. 2: « San- « cta facta sunt in manu extraneorum. » Tertio templi ab hominibus combustionem: *Vocem dederunt,* blasphemiae, vel tumultus bellici, *sicut in die solemni,* consueverant sacerdotes laudantes Deum. Isa. ult.: « Vox populi de civitate, vox de templo, « vox Domini reddentes retributionem inimicis suis. »

8. Hic tangit destructionem arcis Sion: et primo ponit divinam deliberationem: *Cogitavit;* quasi, cogitans statuit, non statim implens, *filiae Sion,* arcis vel ipsam Jerusalem. Isa. 14: « Hoc consilium quod « cogitavi super omnem terram etc. » Secundo justum judicium: *Tetendit funiculum,* quasi ad metiendum justitiam suam, ut poena culpae aequaretur, *non avertit,* quia nihil dimisit de poena justa. Isa. 34: « Extendetur super ipsam mensura (2), « ut redigatur in nihilum. » Tertio ostendit justitiae effectum: *Luxitque antemurale,* idest destructum ad luctum provocavit, sicut supra 1: *Viae Sion lugent.* Isa. 21: « Luxit et defluxit terra, et in- « firmata est: defluxit orbis. »

9. Hic plangit destructionem hominum: et primo eorum quorum miseria est valde miserabilis secundum gradum dignitatis; secundo quorum est miserabilis propter reverentiam conditionis, ibi, *Sederunt in terra, conticuerunt senes;* tertio illorum quorum est miserabilis propter defectum aetatis, ibi, *Defecerunt prae lacrymis oculis mei.* Circa primum duo. Primo quantum ad principes saeculares praemittit parabolam vel metaphoram: *Defixae sunt in terra,* idest tribulationibus implicati, ut facile evelli non possint. Psal. 68: « Infixus sum in limo « profundi, et non est substantia. » *Porta,* reges, quorum erat potestas judicii, quod in portis exercebatur, *Perdidit,* captivando, *et contrivit,* in captivitatem redigendo, *vectes,* principes, quibus confirmatur regnum, sicut vectibus portae. Et exponit: *Regem ejus, et principes ejus in gentibus,* inter gentes. Psal. 106: « Contrivit portas aereas, et ve- « ctes ferreos confregit. » Isa. 3: « Maerebunt at- « que lugebunt portae ejus, et desolatae erunt. » Secundo quantum ad principes spirituales, scilicet sacerdotes: *Non est lex,* per sacerdotes edocenda. Malach. 2: « Labia sacerdotis custodiunt scientiam, « et legem requirunt de ore ejus. » Et prophetae: *Et prophetae ejus non invenerunt visionem a Do-*

(1) *Al.* concidere.
(2) *Al.* ad.
(3) *Al.* vibravit.

(1) *Al.* cum.
(2) *Al.* mensuram.

mino. Psal. 73: « Jam non est propheta, et nos « non cognoscet amplius. »

10. Hic plangit destructionem eorum qui sunt miserabiles propter reverentiam conditionis: primo senum: *Sederunt in terra, conticuerunt*, quae sunt signa magnae tristitiae. Job 2: « Sederunt cum eo « in terra sex diebus; et nemo loquebatur ei ver- « bum: videbant enim dolorem esse vehementem. » Secundo quantum ad virgines. *Filiae Sion*, quae erant in arce; vel juxta templum, filiae sacerdotum, *consperserunt*, in signum tristitiae; *virgines Jerusalem*, quantum ad illas quae habitabant in civitate. *accinctae sunt ciliciis*; *abjecerunt in terram*, prae confusione et timore, *virgines Juda*. quantum ad illas quae per regnum undique habitabant. Isa. 3: « Erit pro suavi odor foetor, et pro zona funi- « culus, et pro crispanti crine calvitium. »

11. Hic plangit illos qui sunt miserabiles propter defectum aetatis: et primo tangit eorum mortem; secundo mortis ordinem, ibi, *Matribus suis dixerunt*. Circa primum duo facit. Primo ostendit suam compassionem ex lacrymarum effusione, *Defecerunt*, quasi ultra non valentes flere. Jerem. 9: « Quis dabit capiti meo aquam, et oculis meis fon- « tem lacrymarum? » Ex (1) viscerum commotione, *Conturbata sunt*; quasi, tantum doleo, sicut est dolor conturbationis (2) viscerum, vel quia pervenit usque ad intima cordis. Jerem. 31: « Contur- « bata sunt viscera mea super eum. » Quantum ad jecoris effusionem: *Effusum est in terra jecur meum*: idest, ita doleo ac si effusum esset: vel quia amor meus cujus sedes in epate est, ad terram projectus est, illis quos amabam prostratis. Oseae 13: « Rumpam interiora jecoris, et consumam eos. » Secundo compassionis misericordiam: *Super contritione oppidi*, idest Jerusalem, quia vilis facta est, vel cujuscumque alterius. Jerem. 51: « Collidam « in te senem et puerum, juvenem et virginem. »

12. Hic exponit ordinem mortis, ut magis misericordiam excitat: et primo illorum petitionem a matribus: *Ubi est triticum et vinum*? quasi, defecit: date nobis ad comedendum: Infra 4: « Parvuli « petierunt panem, et non erat qui frangeret « eis. » Secundo petendi necessitatem: *Cum deficerent*, prae fame morerentur, *in plateis*, quasi omnibus videntibus, et non valentibus proferre remedium. Jer 21: « Omnis qui habitaverit in urbe « hac, morietur gladio, peste et fame. » Tertio amarissimam mortem: *Exhalaverunt animas suas in sinu matrum suarum*. 2 Reg. 4: « Posuit eum « illa super genua sua usque ad meridiem, et mor- « tuus est. »

13. Hic ponuntur consequentia destructionem, quae scilicet solent provenire post peractum negotium: et primo excludit plagae curationem; secundo ponit videntium admirationem, ibi, *Plauserunt* (3) *super te manibus omnes transeuntes per viam*; tertio judicis commendationem, qui talem vindictam intulit, ibi, *Fecit Dominus quae cogitavit*. Circa primum duo facit. Primo ostendit plagam incurabilem: secundo assignat causam, ibi, *Prophetae tui viderunt tibi falsa*. Circa primum duo facit. Primo ostendit quod non potest leniri consolationibus ex comparatione aliorum, quod solet esse afflictis aliqualis consolatio: *Cui comparabo?* Similitudo plus est quam comparatio: quaelibet enim distantia ejusdem rationis comparabilia sunt, dummodo in infinitum non distent: nec tamen similia, si eamdem qualitatem participent, nec omnia habeant aequalia; sed tantum illa quorum unum in participatione qualitatis alterum non excedit. Excedit autem in hoc plagas aliorum, quod et temporalem, et spiritualem gloriam amisit, qua aliae gentes caruerunt (1). *Consolabor*; quasi dicat: Nihil alii pejus vel simile tibi passi sunt. Supra 1: « Adduxisti « diem consolationis, et fient similes mei. » Secundo ostendit quod non potest sanari medicinis, propter suam magnitudinem: *Magna velut mare*, quod latissimum est et inquietum. Jerem. 30: « Insanabilis plaga tua. »

14. Hic assignat causam incurabilitatis, quia scilicet medici suo tempore curare neglexerunt, scilicet prophetae. Et primo ostendit falsitatem prophetarum quantum ad falsa quae praedicabant: *Viderunt*, videre se dicebant, *falsa et stulta*: quia stultum erat credere quia Deus peccatores non puniret. Ezech. 22: « Prophetae ejus liniebant eos « absque temperamento. » 2 Pet. 2: « Fuerunt « enim pseudoprophetae, sicut et in vobis (2) e- « runt magistri mendaces. » Et quantum ad ea quae reticebant: *Nec aperiebant iniquitatem tuam*. Isa. 58: « Clama, ne cesses, quasi tuba exalta vocem « tuam: annuntia populo meo scelera eorum. » Secundo exponit cujusmodi falsa videbant: *Viderunt autem tibi assumptiones*, scilicet onera deprimentia, sicut onus assumptum in altum magis comprimit. Mich. 3: « Haec dicit Dominus super prophe- « tas qui seducunt populum meum. » *Ejectiones*, liberationes. Jer. 28: « Confringam jugum Nabu- « chodonosor regis Babylonis post duos annos die- « rum. » Vel *assumptiones*, quod Deus vos ad se sumet, *ejectiones*, quod adversarii eorum ejicientur.

15. Hic ponit admirationem videntium: et primo amicorum; secundo inimicorum, ibi, *Aperuerunt super te os suum omnes*. Circa primum ponit compassionis amicorum admirationem expressam quatuor signis. Plausu manuum, *Plauserunt omnes transeuntes per viam*, terrae tuae, videntes terrae vastitatem: sibilo, *Sibilaverunt*: motu capitis, *Et moverunt capita sua*: verbo, *Haeccine est urbs perfecti decoris*, quia in spiritualibus et temporalibus (erat enim civitas regalis et sacerdotalis) *gaudium universae terrae?* quia conveniebant undique in solemnitatibus. Psalm. 47: « Fundatur « exultatione universae terrae, mons Sion, latera « aquilonis, civitas regis magni. » Isa. 22: « Urbs « frequens, civitas exultans. » Jerem. 22: « Per- « transibunt gentes multae per civitatem hanc; et « dicet unusquisque proximo suo: Quare fecit Do- « minus sic civitati huic grandi? »

16. Hic ponit insultationem hostium: *Aperuerunt*, accusando, *inimici*, Idumaei, Moabitae et alii, *sibilaverunt*, detrahendo, *fremuerunt*, comminando: *Devorabimus*, insultando. Psalm. 21: « Aperuerunt « super me os suum, sicut leo rapiens et rugiens. » Jer. 51: « Comedit me, devoravit me Nabuchodo- « nosor rex Babylonis. » Ps. 34. « Dixerunt: Euge « euge animae nostrae: viderunt oculi nostri. »

17. Hic ponit Judicis commendationem. Et primo ponitur constantia in proposito: *Fecit Dominus*

(1) *Al.* et.
(2) *Al.* turbationis.
(3) *Al.* *planxerunt*.

(1) *Al.* excedit plagas aliorum: quia et temporalem et spiritualem gloriam amisit, quae aliae gentes caruerunt in hoc.
(2) *Al.* nobis.

quae cogitavit. Isa. 14: « Hoc est consilium quod « cogitavi. » Secundo ostenditur verax in verbo, *Complevit*: praeceperat enim destructionem populi *a diebus antiquis*, Deut. 28. Vel etiam per priores prophetas. Num. 23: « Dixit, et non faciet; locutus « est, et non implebit? » Tertio ostenditur justus in facto: *Destruxit*, Judaeam, *et non pepercit*, quasi deserens rigorem justitiae, *cornu*, potestatem. Psal. 88: « Exaltasti dexteram deprimentium eum. »

18. Hic convertit se ad petendam judicis misericordiam per orationem. Et primo invitat ad orandum; secundo ponit orationem, ibi, *Vide, Domine, et considera.* Circa primum duo. Primo docet praeparare locum orationi per lacrymas; secundo docet orandi modum, ibi, *Consurge lauda.* Circa primum tria facit. Primo ponit planctus rationem; *Cor eorum*, scilicet hostium, *clamavit*, blasphemans, *ad Dominum*, idest contra eum, *super muros*, quasi destructio civitatis esset occasio blasphemiae, quasi Deus non fuerit potens defendere. Exod. 16: « Non « contra nos, sed contra Dominum est murmur « vestrum. » Vel *cor eorum*, scilicet Judaeorum: ut dolorem cordis in lacrymosam orationem prodire doceat. Psalm. 118: « Clamavi in toto corde: « Exaudi me, Domine. » Secundo invitat ad lacrymarum multitudinem: *Deduc quasi torrentem lacrymas.* Jerem. 9. « Deducant (1) oculi nostri la- « crymas, et palpebrae nostrae defluant aquis. » Tertio invitat ad luctus continuitatem: *Per diem ac noctem*, idest in prosperis et in adversis: vel, ad litteram, omni tempore, actu, vel habitu. Jerem. 13: « Deducant oculi mei (2) lacrymam per diem « ac noctem. »

19. Hic docet orandi modum: et circa hoc duo facit. Primo docet modum orandi quantum ad tempus: *Consurge*, de somno, *lauda Deum*, per orationem, *in nocte*, quando magis vacat tempus, et propter temporis quietem, *in principio vigiliarum.* Vigiliae noctis distinguebantur secundum custodias illorum qui civitatem custodiebant, sicut dicitur Cant. 3: « Invenerunt me vigiles qui custodiebant « civitatem. » Et erant quatuor. Prima vocatur conticinium, quando tegitur ignis. Secunda vocatur intempestum circa mediam noctem, quia tempus illud non est opportunum ad aliquid faciendum: dicitur enim tempestum apud antiquos, opportunum. Tertia galli cantus. Quarta dicitur antelucanum. Dicit ergo, quod surgat *in principio vigiliarum*, idest in prima vigilia; vel in principio cujuslibet vigiliae. Isa. 26: « Anima mea desideravit te in « nocte, sed et spiritu meo in praecordiis meis de « mane vigilabo ad te. » Et quantum ad devotionem cordis, *Effunde sicut aquam*; quasi, liquefiat amore et devotione, sicut aqua congelata. Ps. 41: « Haec recordatus sum, et effudi in me animam « meam. » Et quantum ad devotionis signum, *Leva ad eum.* 1 Timoth. 2: « Volo viros orare in omni « loco, levantes puras manus sine ira et discepta- « tione. » Secundo ponit materiam orationis. *Pro animabus*, idest pro separatione animarum a corporibus: vel anima pro vita ipsa ponitur: *compitorum*, idest quatuor viarum quae in unam concurrunt. Supra (hoc cap.): « Cum deficeret parvulus, « et lactens in plateis oppidi. »

20. Hic ponit orationem: et primo provocat ad misericordiam ex poenae crudelitate; secundo ex ipsius universalitate, ibi, *Jacuerunt in terra foris puer et senex*; tertio ex evadendi impossibilitate, ibi, *Vocasti quasi ad diem solemnem.* Circa primum duo ponit. Primo attentionem: *Quem vindemiaveris*; quasi dicat: Nullum alium praeter me: vel, Quis sicut ego? quia ex patribus electus. Supra 1: « Vindemiavit me Dominus in ira furoris sui. » Secundo ponit poenae crudelitatem contra naturalem pietatem: *Ergo ne comedent mulieres fructum suum?* quasi dicat: Numquid hoc sustinebis? Quod impletum legitur in obsidione romanorum in Josepho et Egesippo, et 4 Reg. 3 et 7, in obsidione Samariae. Infra 4: « Manus mulierum miseri- « cordium coxerunt filios suos. » Et etiam contra religionis honestatem: *Si occiditur in sanctuario Domini sacerdos et propheta?* quasi dicat: Numquid sustinebis quod occidatur? Ezech. 9: « A « sanctuario meo incipite. »

21. Hic ponit poenae universalitatem: et circa hoc tria facit. Primo ponit poenam omnibus communem: *Jacuerunt*, mortui, vel dejecti, *foris*, idest in plateis, vel extra civitatem. Jerem. 51: « Colli- « dam in te senem et puerum, juvenem et vir- « ginem. » Secundo punientis indignationem, *Interfecisti*, tua auctoritate, quamvis Chaldaei ministerio. Isa. 63: « Calcavi eos in furore meo, et « conculcavi eos in ira mea. » Tertio excludit (1) miserationem: *Percussisti, nec misertus es:* Deut. 32: « Ego occidam, et ego vivere faciam; « percutiam, et ego sanabo. » Job 5: « Percutit ma- « nus ejus, et sanabit; in sex tribulationibus libe- « rabit te, et in septima non tanget te malum. »

22. Hic proponit evadendi impossibilitatem: et circa hoc tria facit. Primo ponit obsidionem: *Quasi ad diem solemnem*; idest, sicut ad solemnitates consueverunt Judaei venire, ita nunc te inspirante venerunt ad obsidendum. Isa. 29: « Circumdabo « quasi sphaeram in circuitu tuo, et jaciam contra « te aggerem, et munimenta ponam in obsidione « tua. » Secundo evadendi impossibilitatem: *Non fuit qui effugeret.* Isa. 41: « Suscitavi ab aquilone, « et venient a solis ortu. » Tertio comprehensorum destructionem: *Quos educavi et enutrivi, inimicus meus consumpsit eos.* Baruch 4: « Nutrivi « illos cum jucunditate. »

(1) Al. *dederunt.*
(2) Al. *in.*

(1) *Al.* concludit.

CAPUT TERTIUM.

1. Aleph. Ego vir videns paupertatem meam in virga indignationis ejus. Aleph. Me minavit, et adduxit in tenebras, et non in lucem. Aleph. Tantum in me vertit, et convertit manum suam tota die.

2. Beth. Vetustam fecit pellem meam, et carnem meam, contrivit ossa mea. Beth. Aedificavit in gyro meo, et circumdedit me felle, et labore. Beth. In tenebrosis collocavit me, quasi mortuos sempiternos.

3. Gimel. Circumaedificavit adversum me ut non egrediar, aggravavit compedem meum. Gimel. Sed et cum clamavero, et cum rogavero, exclusit orationem meam. Gimel. Conclusit vias meas lapidibus quadris, semitas meas subvertit.

4. Daleth. Ursus insidians factus est mihi, leo in abscondito. Daleth. Semitas meas subvertit, et confregit me, posuit me desolatam. Daleth. Tetendit arcum suum, et posuit me quasi signum ad sagittam.

5. He. Misit in renibus meis filias pharetrae suae. He. Factus sum in derisum omni populo meo, canticum eorum tota die. He. Replevit me amaritudinibus, inebriavit me absynthio.

6. Vau. Confregit ad numerum dentes meos, cibavit me cinere. Vau. Et repulsa est anima mea, oblitus sum bonorum. Vau. Et dixi: Periit finis meus, et spes mea a Domino.

7. Zain. Recordare paupertatis, et transgressionis meae, absynthii, et fellis. Zain. Memoria memor ero, et tabescet in me anima mea. Zain. Haec recolens in corde meo, in Deo sperabo.

8. Heth. Misericordiae Domini quia non sumus consumpti, quia non defecerunt miserationes ejus. Heth. Novi diluculo, multa est fides tua. Heth. Pars mea Dominus, dixit anima mea, propterea expectabo eum.

9. Teth. Bonus est Dominus sperantibus in eum, animae quaerenti illum. Teth. Bonum est praestolari cum silentio salutare Domini. Teth. Bonum est viro, cum portaverit jugum ab adolescentia sua.

10. Joth. Sedebit solitarius, et tacebit, quia levavit se super se. Joth. Ponet in pulvere os suum, si forte sit spes. Joth. Dabit percutienti se maxillam, saturabitur opprobriis.

11. Caph. Quia non repellet in sempiternum Dominus. Caph. Quia si abjecit, et miserebitur secundum multitudinem misericordiarum suarum. Caph. Non enim humiliavit ex corde suo, et abjecit filios hominum.

12. Lamech. Ut conteret sub pedibus suis omnes vinctos terrae. Lamech. Ut declinaret judicium viri in conspectu vultus Altissimi. Lamech. Ut perverteret hominem in judicio suo, Dominus ignoravit.

13. Mem. Quis est iste qui dixit ut fieret, Domino non jubente? Mem. Ex ore Altissimi non egredientur nec mala, nec bona? Mem. Quid murmuravit homo vivens, vir pro peccatis suis?

14. Nun. Scrutemur vias nostras, et quaeramus, et revertamur ad Dominum. Nun. Levemus corda nostra cum manibus ad Dominum in caelos. Nun. Nos inique egimus, et ad iracundiam provocavimus; idcirco tu inexorabilis es.

15. Samech. Operuisti in furore, et percussisti nos: occidisti, nec pepercisti. Samech. Opposuisti nubem tibi, ne transeat oratio. Samech. Eradicationem, et abjectionem posuisti me in medio populorum.

16. Phe. Aperuerunt super nos os suum omnes inimici. Phe. Formido, et laqueus facta est nobis vaticinatio, et contritio. Phe. Divisiones aquarum deduxit oculus meus in contritione filiae populi mei.

17. Ain. Oculus meus afflictus est, nec tacuit, eo quod non esset requies, Ain. Donec respiceret, et videret Deus de caelis. Ain. Oculus meus depraedatus est animam meam in cunctis filiabus urbis meae.

18. Sade. Venatione ceperunt me quasi avem inimici mei gratis. Sade. Lapsa est in lacum vita mea, et posuerunt lapidem super me. Sade. Inundaverunt aquae super caput meum; dixi, Perii.

19. Coph. Invocavi nomen tuum, Domine, de lacu novissimo. Coph. Vocem meam audisti, ne avertas aurem tuam a singultu meo, et clamoribus. Coph. Appropinquasti in die quando invocavi te; dixisti: Ne timeas.

20. Res. Judicasti, Domine, causam animae meae, Redemptor vitae meae. Res. Vidisti, Domine, iniquitatem illorum adversum me, judica judicium meum. Res. Vidisti omnem furorem, universas cogitationes eorum adversum me.

21. Sin. Audisti opprobrium eorum, Domine, omnes cogitationes eorum adversum me. Sin. Labia insurgentium mihi, et meditationes eorum adversum me tota die. Sin. Sessionem eorum et resurrectionem eorum vide; ego sum psalmus eorum.

22. Thau. Reddes eis vicem, Domine, juxta opera manuum suarum. Thau. Dabis eis scutum cordis, laborem tuum. Thau. Persequeris in furore, et conteres eos sub caelis, Domine.

1. Hic post multarum poenarum enumerationem, excludit populi desperationem. Et dividitur in partes tres. In prima ponit desperationem provocantia; in secunda accipiendae fiduciae argumenta, ibi, *Recordare paupertatis*; in tertia, assumpta fiducia, convertit se ad petendam misericordiam, ibi, *Scrutemur vias nostras*. Circa primum tria. Primo proponit afflictionem; secundo assumit reprobationem, ibi, *Et repulsa est anima mea*; tertio concludit desperationem, ibi, *Et dixi: Periit*. Circa primum duo. Primo ponit afflictionem quam ex percussione manus sustinuerunt; secundo affligendi modum, ibi, *Ursus insidians*. Circa primum tria. Primo ponit divinae passionis flagellum; secundo percussionis effectum, ibi, *Vetustam fecit pellem meam*; tertio excludit evasionis remedium, ibi, *Circumaedificavit*. Circa primum tria. Primo ponit percutientis indignationem: *Ego vir videns paupertatem meam*. Loquitur Jeremias in persona sua, quia etiam cum aliis afflictus fuerat, vel in persona populi, cujus miseriam suam reputabat. Apoc. 3: « Nescis quia caecus es, et pauper, et miser, et « miserabilis. » Allegorice de Christo et Ecclesia, Moraliter de anima. Secundo ponit consolationis subtractionem: *De minavit et adduxit in tenebras*, tribulationum, *et non in lucem*, consolationis: quia post flagella non adhibuit consolationem solito more Job 3: « Circumdedit me Deus tenebris. » Tertio flagellorum conditionem: *Tantum in me* (morem afflictorum sequitur, qui solum suas plagas considerant) *vertit et convertit*, percutiens, et iterum percutiens. Isa. 8: « In manu forti erudivit me. »

Et in hoc capitulo tribus clausulis, singulis per ordinem, praescribitur eadem littera, et aliis tribus singulis sequens.

2. Hic ponit effectum divinae percussionis, sicut livor est effectus virgae: et circa hoc tria facit. Primo consumptionem virium in toto populo, quia *pellem*, in qua plebs, quasi exterius circumstans, *carnem*, in qua delicati et teneri, *ossa*, in quibus fortes de populo bellatores; idest, totum vetustate tabescit. Baruch 3: « Quid est, Israel, quo in ter- « ra inimicorum es? Inveterasti in terra aliena. » Secundo obsidionem jam debilitatorum: *Aedificavit in gyro meo*, idest exercitum obsidentem, *felle*, idest exercitu, qui mihi laborem, et fel intulit. Job 7: « Numquid mare ego sum, aut cetus, quia cir-

« cumdedisti me carcere? » Tertio jam captorum carcerationem: *In tenebrosis*, carcere, *quasi mortuos*, illos qui morti adjudicati sunt. Psal. 142: « Posuit « me in obscuris sicut mortuos saeculi. » Possunt etiam ex persona Jeremiae intelligi, qui prae multis angustiis et in corpore consumptus, et in carcere reclusus est.

3. Hic excludit evasionis remedium primo propter hostium obsidionem: *Circumaedificavit*, idest exercitum obsidentem, *compedem*, idem significat quod obsidio; sicut eis qui mittuntur in carcere, ut non possint effugere. Psalm. 87: « Traditus « sum, et non egrediebar. » Job 13: « Posuisti in « nervo pedem meum, observasti omnes semitas « meas. » Secundo propter orationis exclusionem: *Sed et cum clamavero, et rogavero, exclusit orationem meam.* Psal. 21: « Clamabo per diem, et non exau- « dies. » Tertio propter consiliorum impeditionem: *Conclusit vias*, consilia evadendi, *lapidibus*, gravibus impedimentis. Oseae 2: « Sepiam vias tuas spinis. »

4. Hic ostendit affligendi modum: et primo quia insidiose; secundo quia aperte, ibi, *Tetendit*; tertio quia copiose, ibi, *Replevit me.* Circa primum duo facit. Primo ponit insidias hostium: *Factus est mihi*, Nabuchodonosor pugnans contra me ex insidiis, *sicut ursus*, in quo crudelitas, et *leo*, in quo potestas ejus designatur. Oseae 13: « Ego ero eis « quasi leaena, sicut pardus in via Assyriorum. » Secundo excludit insidias, vel consilia ipsorum, quibus insidias hostium repellerent: *Semitas meas subvertit.* Supra 2: « Posuit me desolatam, tota « die maerore confectam. » *Tetendit.* Hic ostendit, quod publice et patenter ipsam afflixit: et circa hoc tria facit. Primo ponit propositionem, *Arcum*, judicium, vel exercitum hostium, *quasi signum*, ad quod omnes publice sagittant. Psalm. 7: « Arcum « suum tetendit. » Job 16: « Confregit me, et po- « suit me quasi signum ad sagittam. »

5. Hic secundo ponit poenae afflictionem, *In renibus*, in quo designatur luxuria populi, *filias*, sagittas, vel poenas diversas de providentia ejus exeuntes. Job 30: « Pharetram suam aperuit, et « afflixit me. » Tertio ponit puniti delusionem: *Factus sum in derisum omni populo.* Hoc est impletum Jer. 20: « Factus sum in derisum tota die, « omnes subsannant me: » sicut etiam populus ab aliis derisui habitus est. *Replevit me.* Hic ostendit, quod copiose: et primo quantum ad multitudinem poenarum: *Replevit amaritudinibus* (1), angustiis diversis, *inebriavit*, abundanter intulit. Jerem. 41. Secundo ibi, *Confregit*, quantum ad numerum punitorum.

6. Hic prosequitur afflictiones: *Dentes*, bellatores, quibus defendebantur, sicut bestia dentibus, *ad numerum*, ut nullus remaneret, *cinere*, vilitate (2). Job 4: « Dentes catulorum leonum contriti « sunt. » Ps. 101: « Cinerem tamquam panem « manducabam. » *Et repulsa est anima mea.* Hic assumit reprobationem. *Repulsa*, a misericordia Dei. Psalm. 88: « Tu autem repulisti et despexisti. » *Oblitus sum*, per experientiam malorum. Eccl. 11: « Malitia unius horae oblivionem facit luxuriae « magnae. » *Et dixi.* Hic concludit desperationem; quasi dicat: Quia in angustiis sum, et Dominus repulit me ut non adjuvet (3), *dixi*, in corde meo

(1) Al. *amaritudine.*
(2) Al. utilitate.
(3) Al. adjuver.

ex persona desperantium. *Periit finis*, quasi: non consequar quod expectabam. Jerem. 2: « Despera- « vi, nequaquam faciam. » Malach. 3: « Et dixistis: « Vanus est qui servit Deo. »

7. Hic ponit argumenta ad excludendam desperationem: et primo ex divina misericordia; secundo ex divina justitia, ibi, *Ut contereret* (1) *sub pedibus omnes vinctos terrae;* tertio ex divina potentia, ibi, *Quis est iste qui dixit ut fieret, Domino non jubente?* Circa primum duo facit. Primo ostendit divinam misericordiam quantum ad collationem beneficiorum; secundo quantum ad relaxationem poenarum, ibi, *Quia non repellet* (2) *in sempiternum.* Circa primum tria ponit. Primo praeteritorum beneficiorum memoriam; secundo praesentium experientiam, ibi, *Misericordiae Domini quia non sumus consumpti*; tertio quantum ad expectationem futurorum, ibi, *Bonus est Dominus sperantibus in eum.* Circa primum tria. Primo propheta inducit Deum ad considerationem malorum quae sustinuerunt, dicens: Domine, qui dissimulans oblitus nostri videris, *recordare*, liberans, *paupertatis*, quantum ad spoliationem bonorum, *transgressionis*, culpae, quae est causa tantae miseriae, *absinthii*, quantum ad amaritudinem et afflictionem hominum. Infra ult.: « Recordare, Domine, quid acciderit nobis. » Secundo reducit seipsum (3) in memoriam beneficiorum quae receperunt: *Memoria memor ero*, scilicet beneficiorum, *et tabescet*, deficiet ex admiratione, vel desiderio. Ps. 41: « Haec recordatus sum, et « effudi in me animam meam. » Tertio concludit fiduciam, *Haec recolens*, scilicet beneficia. Eccl. ult.: « Memoratus sum misericordiae tuae, Domine. »

8. Hic ponit experientiam divinae misericordiae in praesenti: et primo ponitur ipsius recognitio: *Misericordiae Domini*; quasi, non puniens ac si immisericors, quia citra condignum punivit, non ad nihilum redigens nos. Jer. 10: « Corripe me, « Domine, verumtamen in judicio, non in furore, « ne forte ad nihilum redigas me. » Secundo ponitur hujus a Domino approbatio: *Novi diluculo*, idest aperte, ego Dominus. *Multa est fides tua*, idest Jeremiae, qui inter supplicia recognoscis beneficia. Matth. 15: « Magna est fides tua, fiat tibi « sicut vis. » Tertio ponit intentam conclusionem: *Pars mea Dominus*, quia ipsum mihi, aliis spretis, in partem elegi. Ps. 15: « Dominus pars heredi- « tatis meae, et calicis mei. »

9. Hic ostendit divinam misericordiam ex expectatione futurorum: et primo ponit expectationem; secundo expectationis conditionem, ibi, *Sedebit solitarius, et tacebit.* Circa primum tria facit. Primo ponit expectationis fructum, *Bonus*, quasi propria bona diffundens. Ps. 72: « Quam bonus Israel Deus « his qui recto sunt corde! » Secundo ponit expectandi modum: *Bonum est praestolari cum silentio*, patienter, sine murmure. Isa. 30: « In silentio et « spe erit fortitudo vestra. » Tertio expectationis tempus: *Bonum est viro cum portaverit jugum*, timoris Domini et amoris, *ab adolescentia*, ut fervens aetas deprimatur, et facilius ad bona assuescat. Prov. 22: « Adolescens juxta viam suam, e- « tiam cum senuerit, non recedet ab ea. »

10. Hic ponit expectantis conditionem: et primo quantum ad altitudinem contemplationis: *Solitarius*,

(1) Al. *et contereret.*
(2) Al. *repulit.*
(3) Al. seipsam.

ut non impediatur, *tacebit*, a tumultibus cogitationum, et desideriorum: *quia* per hoc *levavit* (1) *se supra se*, et ad divina consideranda. Oseae 2: « Ducam eam in solitudinem, et loquar ad cor « ejus. » Vel in hoc ostendit expectantis dejectionem, quia manet ad expectandum: *Sedebit solitarius et tacebit*, quia abjectus, et *levabit* (2) superbiendo. Secundo quantum ad humiliatem locutionis: *Ponet in pulvere, os suum*, humiliter loquens. Isa. 29: « De humo audietur eloquium tuum. » Tertio quantum ad patientiam tribulationis: *Dabit percutienti se maxillam*, paratus (3) dare. Matth. 5: « Si quis percusserit te in una maxilla, praebe « ei et alteram. » *Saturabitur*, delectabitur, quasi per hoc veniam sperans. Rom. 5: « Non solum au« tem, sed et gloriamur in tribulationibus nostris. » Isa. 50: « Corpus meum dedi percutientibus, et « genas meas vellentibus. »

11. Hic ostendit divinam misericordiam quantum ad relaxationem poenarum: et primo ponit a poenis absolutionem: *Non repellet*, quia non semper puniet. Psal. 93: « Non repellet Dominus plebem « suam. » Isa. 28: « Non in perpetuum triturans « triturabit illum, nec vexabit illum. » Secundo sumit ad hoc rationem ex divina pietate: *Quia abjecit et miserebitur:* pii enim patris est, postquam percusserit ad corrigendum, consolari. Tob. 3: « Si « in correctione fuerit, ad misericordiam tuam per« venire licebit. » Et ex hominum amore: *Non enim humiliavit ex corde suo*, idest deposuit ab amore suo. Psal. 35: « Filii autem hominum in « tegmine alarum tuarum sperabunt. »

12. Hic sumit argumentum a divina justitia: et primo excludit ab ipsa tyrannicam oppressionem: *Dominus ignoravit* practice, *ut contereret*, quasi tyrannus, qui praeter judicium opprimit, *vinctos*, afflictos. Psal. 68: « Exaudivit pauperes Dominus, « et vinctos suos non despexit. » Secundo excludit judicis perversitatem: *Ut declinaret*, scilicet a rectitudine, supple. *Dominus ignoravit*. Job 34: « Vere « Deus non condemnabit frustra, nec Omnipotens « subvertet judicium. » Tertio excludit in judicio perversam intentionem, sicut est in illis qui sub pallio justitiae alios opprimere intendunt: *Ut perverteret in judicio*, idest per judicium, *Dominus ignoravit*. Prov. 4: « Vias, quae a dextris sunt, no« vit Dominus. »

13. Hic sumit argumenta a divina potentia, qua omnia gubernat et providet: et primo contra illos qui derogant divinae providentiae, infideliter blasphemando: *Quis est iste qui dixit ut fieret* aliquid, etsi non omnia, sine Dei providentia? in quo excluditur haeresis illorum qui dicunt, quod providentia Dei extendit se usque ad universalia, et incorporalia, sicut corpora caelestia, et etiam usque ad homines propter conformitatem naturae humanae ad Deum, ut dicit Rabbi Moyses: alia autem particularia non cognoscit Deus: *Ex ore Altissimi*, idest sententia, *bona*, prospera, *mala*, adversa: in quo excludit errorem illorum qui dicunt omnia a casu fieri, et etiam qui dicunt a Deo non esse aliquam poenam, sicut dicit Tullius. Joan. 1: « Om« nia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum « est nihil. » Isa. 45: « Ego Dominus faciens bona « et creans mala. » Secundo loquitur contra eos qui derogant per impatientiam murmurando: *Quid murmuravit*, idest quare, *pro peccatis suis*, idest pro his quae pro peccatis suis patitur? Sapien. 1: « Custodite vos a murmuratione, quae nihil prodest, « et a detractione parcite linguae. »

14. Hic jam, assumpta fiducia, convertit se ad petendum divinam misericordiam: et circa hoc duo facit. Primo ponit praeparationem ad orationem; secundo ponitur oratio, ibi, *Nos inique egimus*. Circa primum duo. Primo paratur locus orationi per vitae emendationem: *Scrutemur*, discutiendo peccata praeterita, *et quaeramus*, Dominum, desiderio cordis, et petentes auxilium, quo accepto, *revertamur*, bene operando. Jer. 2: « Vide vias tuas in convalle, « scito quid feceris. » Secundo paratur locus per devotionem: *Levemus corda*. 1 Tim. 2: « Volo vi« ros orare in omni loco levantes manus suas. » *Nos inique egimus*. Hic incipit oratio: et primo captat benevolentiam; secundo accusat culpam, ibi, *Vidisti, Domine, iniquitatem*; tertio petit vindictam, ibi, *Reddes vicem, etc.* Circa primum tria. Primo captat benevolentiam ex persona sua, et populi conquerentis, secundo ex persona adversarii, ibi, *Aperuerunt super nos os suum omnes inimici;* tertio ex persona judicis, ibi, *Invocavi nomen tuum, Domine*. Benevolentiam autem ex persona sua et populi captat proponendo sua incommoda: unde circa primum duo facit. Primo ponit populi afflictionem; secundo suam compassionem, ibi, *Oculus meus afflictus est*. Circa primum duo. Primo confitetur culpam, ne sequens poena vergat in judicis crudelitatem: *Inique*, peccando contra proximum, *ad iracundiam*, peccando in Deum, *inexorabilis*, quia non flexibilis ad orationes nostras. Jer. 7: « Tu « ergo noli orare pro populo isto, neque assumas « pro eis orationem et laudem, quia te non ex« audiam. » Joan. 9: « Peccatores Deus non ex« audit; sed si quis cultor Dei est, hunc exaudit. » Secundo proponit peccatum.

15. *Percusisti nos*, primo tribulationibus diversis, et ad ultimum *occidisti*. Prov. 6: « Quia zelus, « et furor viri non parcet in die vindictae. » Secundo quantum ad peccantium orationis repulsionem, *Opposuisti nubem*, idest peccata nostra, apponens ea contra orationem nostram. Isa. 59: « Pec« cata vestra diviserunt inter vos et Deum vestrum. » Tertio quantum ad ipsorum dispersionem, *Eradicationem*, quasi eradicatos a firmitate protectionis tuae, et indignatione tua plenos. Sap. 4: « A ni« mietate ventorum eradicabuntur, confringentur « rami inconsummati. »

16. Hic captat benevolentiam ex parte adversarii, excitans contra ipsum indignationem ex malis quae sibi intulit. Et primo ponitur praeparatio ad capiendum; secundo ipsa captivatio, ibi, *Venatione ceperunt me*. Circa primum tria. Primo hostium praeparatio, *Aperuerunt*, quasi praeparati ad devorandum. Psal. 21: « Aperuerunt super me os suum, « sicut leo rapiens et rugiens. » Secundo ponitur prophetarum deceptio, per quos contra hostes muniri debuerunt: *Formido*, causa formidinis ante captivitatem, *et laqueus*, in captivitate, *contritio*, post captivitatem, *vaticinatio*, falsorum prophetarum. Isa. 24: « Formido et fovea, et laqueus super te « qui habitator es terrae. » Tertio ponitur sua compassio, *Divisiones*, quasi pro singulis miseriis plorans. Psal. 118: « Exitus aquarum deduxerunt « oculi mei. »

(1) Al. *levabit*.
(2) Al. *levavit*.
(3) *Al.* parabitur.

Sciendum tamen, quod isti tres versus, secundum quosdam, debent praeponi praecedentibus, ut *Phe* littera sit ante *Ain*, praeter solitum morem.

17. Hic ponitur prophetae compassio: et primo quantum ad exteriorem planctum: *Oculus meus afflictus est*, lacrymans, *nec* (1) *tacuit*, a lacrymis, *requies*, a tribulationibus populo. Jer. 9: « Dederunt oculi mei lacrymas, quia vox lamentationis « audita est de Sion. » Et planctus terminus (2), *Donec respiceret*, misericordiae oculo. Psalm. 101: « Quoniam prospexit de excelso sancto suo. » Secundo quantum ad interioris doloris aculeum: *Oculus meus*, videns depraedationem terrae, *depraedatus est animam meam*, spolians eam laetitia, vel plangens totum dolorem cordis exterius traxit.

18. Hic ponitur afflictio in quam inciderunt: et primo ponitur ipsa captio: *Venatione*; quasi, insidiis, ingeniis, et viribus operantes, *inimici*, scilicet Chaldaei, *gratis*, quia scilicet nihil eos laeseram, nihil mihi profuerant. Isa. 52: « Assur absque ulla causa calumniatus « est eum. » Jer. 16: « Post haec mittam venatores « multos et venabuntur eos. » Secundo ponitur captorum incarceratio: *Lapsa est in lacum*, carceris et captivitatis, *vita mea*. Psal. 87: « Posuerunt me « in lacu inferiori, in tenebrosis, et in umbra « mortis. » Tertio incarceratorum afflictio: *Inundaverunt*, multiplicatae sunt, *aquae*, tribulationum, *dixi*, desperans et impatiens. Jonae 2: « Omnes « gurgites tui super me transierunt. »

19. Hic captat benevolentiam ex judicis persona: et primo ostendit ejus misericordiam ad miseros; secundo ostendit ipsius justitiam, ibi, *Judicasti, Domine, causam animae meae*. Circa primum tria ponit. Primo miserorum orationem: *Invocavi*, alias in angustiis existens, *de lacú novissimo*, de maximis tribulationibus; sicut in Aegypto; et in libro Judicum frequenter. Eccli. 51: « Invocavi Dominum patrem Domini mei, ut non derelinquat « me. » Secundo ponit orationis misericordem exauditionem: *Vocem meam audisti*, ita et nunc *ne avertas*. Psal. 6: « Exaudivit orationem meam Do« minus, orationem meam suscepit. » Tertio commemorat post audiam orationem, confortationem: *Appropinquasti in die*, confirmans me auxilio tuo; ita et nunc. Job 17: « Pone me juxta te. » Isai. 41: « Ne timeas, serve meus, quia ego tecum sum, « ne declines. »

20. Hic commendat judicem de justitia, *Judicasti*, in praeteritis temporibus; ita nunc fac. Psal. 42: « Judica me Deus, et discerne causam meam. » *Vidisti*. Hic, captata benevolentia judicis, proponit accusationem contra adversarium: et primo accusat iniquitatem operis: *Vidisti, Domine*; quasi dicat: Non possunt (1) negare tibi notum. Supra 1: « In« tret omne malum eorum coram te, et vindemia « eos, sicut vindemiasti me. » Secundo accusat furorem cordis: *Vidisti omne furorem*. Jerem. 18: « Venite, cogitemus contra Jeremiam cogitationes. » Tertio accusat peccatum oris: *Audisti opprobrium*.

21. Hic accusat peccatum ejus, et primo quantum ad opprobriorum irrogationem: *Audisti opprobrium*; quasi dicat: Non indiget probatione. Dan. 9: « Jerusalem, et populus tuus opprobrium sunt « omnibus per circuitum nostrum. » Secundo quantum ad comminationes, *Labia insurgentium*. Psal. 37: « Qui inquirebant mala mihi, locuti sunt va« nitates. » Tertio quantum ad irrisionem et insultationem: *Sessionem*, quia sedent in concilio ad me destruendum, *resurrectionem*, exaltationem, *psalmus eorum*, quia de me irrisoria cantica faciunt. Et possunt omnia haec intelligi in persona prophetae, vel in persona populi, ut prius dictum est. Job 30: « Nunc in eorum canticum versus « sum, et factus sum illis in proverbium. » Psal. 68: « In me psallebant qui bibebant vinum. »

22. Hic petit vindictam de adversariis: et propter securitatem exauditae orationis ponit magis praedicendo quam orando: unde duo facit. Primo praedicit justam peccatorum retributionem, *Reddes vicem*, idest poenas. Psal. 27: « Secundum opera « eorum tribue illis, redde retributionem eorum « ipsis. » Secundo ponit poenae determinationem: et primo quantum ad durationem, *Dabo eis laborem tuum*, idest peccatum in quo te laborare fecerunt. Isa. 1: « Laboravi sustinens: » *scutum cordis;* idest, pro peccato eorum retribues scutum cordis, scilicet duritiam, ut non penetrentur (2) sagittis gratiae tuae in gladio verbi tui. Job 41: « Cor« pus illius quasi scuta fusilia. » Secundo quantum ad poenam corporis: *Persequeris*, diversis afflictionibus, tandem *conteres*, per mortem et aeternam damnationem, *sub caelis*, qui in caelis esse voluerunt. Jerem. 17: « Induc super eos diem af« flictionis, et duplici contritione contere eos, Do« mine Deus noster. » Psal. 82: « Ita persequeris « eos in tempestate tua, et in ira tua turbabis eos. »

(1) Al. *non*.
(2) *Al*. terminans.

(1) *Al*. possum.
(2) *Al*. penetrent.

CAPUT QUARTUM.

1. Aleph. Quomodo obscuratum est aurum, mutatus est color optimus, dispersi sunt lapides sanctuarii in capite omnium platearum?

2. Beth. Fili Sion inclyti, et amicti auro primo, quomodo reputati sunt in vasa testea, opus manuum figuli?

3. Gimel. Sed et lamiae nudaverunt mammam, lactaverunt catulos suos. Filia populi mei crudelis, quasi struthio in deserto.

4. Daleth. Adhaesit lingua lactentis ad palatum ejus in siti: parvuli petierunt panem, et non erat qui frangeret eis.

5. He. Qui vescebantur voluptuose, interierunt in viis: qui nutriebantur in croceis, amplexati sunt stercora.

6. Vau. Et major effecta est iniquitas filiae populi mei peccato Sodomorum, quae subversa est in momento, et non ceperunt in ea manus.

7. Zai. Candidiores Nazaraei ejus nive, nitidiores lacte, rubicundiores ebore antiquo, saphyro pulchriores.

8. Heth. Denigrata est super carbones facies eorum, et non sunt cogniti in plateis: adhaesit cutis eorum ossibus, aruit, et facta est quasi lignum.

9. Teth. Melius fuit occisis gladio quam interfectis fame: quoniam isti extabuerunt consumpti a sterilitate terrae.

10. Joth. Manus mulierum misericordium coxerunt filios suos, facti sunt cibus earum, in contritione filiae populi mei.

11. Caph. Complevit Dominus furorem suum, effudit iram indignationis suae: et succendit ignem in Sion, et devoravit fundamenta ejus.

12. Lamech. Non crediderunt reges terrae, et universi habitatores orbis, quoniam ingrederetur hostis et inimicus per portas Jerusalem.

13. Mem. Propter peccata prophetarum ejus, et iniquitates sacerdotum ejus, qui effuderunt in medio ejus sanguinem justorum.

14. Nun. Erraverunt caeci in plateis, polluti sunt sanguine: cumque non possent intrare, tenuerunt lacinias suas.

15. Samech. Recedite, polluti, clamaverunt eis, recedite, abite, nolite tangere; jurgati quippe sunt, et commoti dixerunt inter gentes: Non addet ultra ut inhabitet in eis.

16. Phe. Facies Domini divisit eos, non addet ut respiciat eos. Facies sacerdotum non erubuerunt neque senum miserti sunt.

17. Ain. Cum adhuc subsisteremus defecerunt oculi nostri ad auxilium nostrum vanum, cum respiceremus attenti ad gentem, quae salvare nos non poterat.

18. Sade. Lubricaverunt vestigia nostra in itinere platearum nostrarum, appropinquavit finis noster, completi sunt dies nostri, quia venit finis noster.

19. Coph. Velociores fuerunt persecutores nostri aquilis caeli: super montes persecuti sunt nos, in deserto insidiati sunt nobis.

20. Res. Spiritus oris nostri Christus Dominus captus est in peccatis nostris; cui diximus: In umbra tua vivemus in gentibus.

21. Sin. Gaude et laetare, filia Edom, quae habitas in terra Hus: ad te quoque perveniet calix; inebriaberis, atque nudaberis.

22. Thau. Completa est iniquitas tua, filia Sion, non addet ultra ut transmigret te. Visitabit iniquitatem tuam, filia Edom; discooperiet peccata tua.

1. Hic principaliter plangit miseriam obsidionis. Et dividitur in partes duas. In prima plangit populi miseriam; in secunda arguit insultantium laetitiam (1) ibi, *Gaude et laetare, filia Edom.* Circa primum duo. Primo plangit populi afflictionem; secundo resistendi impotentiam, ibi, *Cum adhuc subsisteremus* (2), *defecerunt oculi nostri.* Prima in duas. In prima plangit populi miseriam in generali; secundo exequitur per partes, ibi, *Sed et lamiae nudaverunt.* Circa primum duo. In prima ponit metaphoram; in secunda exponit, ibi, *Filii Sion incliti.* Fuerunt Judaei eminentes in tribus. In subtilitate divinae cognitione Psalm. 147: « Non « fecit taliter omni nationi, et judicia sua non « manifestavit eis. » Ideo dicit, *Aurum.* Prov. 20: « Est aurum, et multitudo gemmarum, et vas « pretiosum labia scientiae. » Et hoc *obscuratum est*, infidelitatis ignominia. Isa. 5: « Captivus « ductus est populus meus, quia non habuit « scientiam. » Eminebant secundo in pulchritudine honestatis. Eccl. 44: « Pulchritudinis studium habentes, pacificantes in domibus suis. » Et ideo dicitur, *Color optimus*, quasi mutatus est in nigredinem peccati et tristitiae. 2 Mach. 3: « Facies, et color immutatus est. » Tertio eminebant in cultu religionis: ideo dicitur, *Lapides sanctuarii dispersi sunt per caput platearum*, diversarum gentium. 1 Mach. 4: « Tulerunt lapides contaminationis in locum immundum. »

2. Hic exponit quod supra dixerat: *Incliti*, quia ex genere sanctorum, *auro primo*, optimo (1), scilicet sapientia. Sap. 7: « Omne aurum in com« paratione illius arena est exigua. » *In vasa testea*, idest populum fragilem, et vilem. Isa. 64: « Et nunc, Domine, pater noster es tu, nos vero « lutum. »

3. Hic prosequitur miseriam per partes: et primo ponit afflictionem obsidionis quantum ad famem; secundo civitatis captionem et destructionem, ibi, *Complevit Dominus furorem suum*; tertio civium captorum irrisionem, ibi, *Recedite polluti etc.* Circa primum quatuor. Primo tangit famem parvulorum; secundo famem delicatorum, ibi, *Qui vescebantur voluptose, interierunt in viis*; tertio famem Deo consecratorum, ibi, *Candidiores nive;* quarto immensam famem ipsarum matrum, ibi, *Manus mulierum misericordiam coxerunt filios.* Circa primum duo. Primo famem lactentium; secundo parvulorum et adolescentum, ibi, *Parvuli petierunt panem.* Circa primum duo. Primo defectum lactis; secundo defectus effectum, ibi, *Adhaesit lingua lactentis ad palatum ejus. Lamiae*, monstra quaedam habentia corpora feminea, pedes equinos, a laniando dicta, quia filios suos laniant. *Crudelis quasi struthio*, de quo Job 39: « Induratur ad filios suos « quasi non sint sui: frustra laboravit nullo timo« re cogente. » Et comparantur his mulieres Jerusalem, non propter crudelitatem affectus, sed propter similitudinem actus: quia lac filiis non praebebant, quod erat ex defectu nutrimenti.

4. Hic ponit effectum, scilicet sitim puerorum: *Adhaesit lingua lactentis ad palatum ejus*, propter siccitatem. *Parvuli*, qui jam crescentes solido cibo uti poterant, nec lacte egebant. Amos 8: « Defi« cient virgines pulchrae, et adolescentes in siti. » Supra 2: « Matribus suis dixerunt: Ubi est triticum, « et vinum? »

5. Hic ponit famem delicate nutritorum: et primo ponit famis afflictionem; secundo ponit comparationem, ibi, *Et major effecta est iniquitas filiae populi mei peccato Sodomorum.* Fames autem ostenditur duobus signis: morte, *Interierunt*, et vilium comestione: *Qui nutriebantur in croceis*, ab ore subtractis cibariis, *amplexati sunt stercora;* idest, avide sumpserunt vilia cibaria. Vel ad litteram. 4 Reg. 7 simile. Job 6: « Animae esurienti « etiam amara dulcia esse videntur. »

6. Hic exaggerat poenam in comparatione ad poenam Sodomorum: *Major effecta est*: major in poena ostensa. Et major fuit culpa propter ingratitudinem, et propter sanctorum profanationem; et major poena, quia diuturnior. Ezech. 16: « Non « fecit Sodoma soror tua, ipsa et filiae ejus, si« cut fecisti tu, et filiae tuae. » Matth. 11: « Ter« rae Sodomorum remissius erit in die judicii « quam tibi. » Job 9: « Si flagellat, occidat se« mel, et de poenis innocentum non rideat. »

Glossa: « Moraliter de peccato simulationis, « quod est majus peccatum peccato Sodomorum. »

Contrarium est quod dicitur Isa. 3: super illud, « Peccatum suum sicut Sodoma praedicave« runt: » in Glossa: « Secunda tabula post nau« fragium est peccatum abscondere. »

Ad quod dicitur, quod absconse peccare est conditio allevians. Peccatum vero simulationis vitium majus est, quando per hujusmodi quaeritur deceptio et gloria apud alios. Et quidem majus dicitur

(1) *Al.* laetitia.
(2) Al. *sustineremus.*

(1) *Al. deest* optimo.

non simpliciter, sed quantum ad effectum deceptionis, vel quantum ad materiam: quia circa spiritualia peccatur, in quibus qui falsitatem facit plus est accusandus quam qui violat numisma, ut dicit Philosophus.

7. Hic describit famem consecratorum Deo, scilicet Nazaraeorum: de quorum consecratione legitur Num. 6. Et primo eorum pulchritudinem; secundo ex fame consecutam turpitudinem, ibi, *Denigrata est super carbones facies eorum*; tertio ponit poenae comparationem, ibi, *Melius fuit occisis gladio quam interfectis fame.* Ad pulchritudinem autem corporalem hominis requiritur aspectus decens quo ad hilaritatem vultus: et quantum ad hoc dicit: *Sapphyro pulchriores;* qui quidem caelestis coloris existens mentem laetificat. Requiritur etiam debitus color duplex: scilicet rubor; et quantum ad hoc dicit, *Rubicundiores:* et candor; et quantum ad hoc dicit, *Candidiores.* Et quia, ut dicit Philosophus, albus color maxime receptivus est aliorum, oportet quod sit candor sine macula; et quantum ad hoc dicit, *Nitidiores.* Et sunt locutiones hyperbolicae, nec tamen falsae, quia figuratae, quibus aliud dicitur, et aliud significatur. Et, ad litteram, decori erant propter vitae munditiam et abstinentiam, sicut legitur de Daniele et sociis ejus. Deut. 33: « Benedictio ejus qui apparuit in rubo. »

8. Hic ponit turpitudinem ex fame sequentem quantum ad coloris mutationem: *Denigrata est super carbones facies eorum, et non sunt agniti*, propter deturpationem: et quantum ad desiccationem pinguedinis, *Adhaesit cutis eorum ossibus.* Nahum 2: « Facies omnium sicut nigredo ollae, ubi est « habitaculum leonum, et pascua catulorum leo- « num. » Job 7: « Cutis mea aruit. »

9. Hic ponit comparationem, *Extabuerunt*, defecerunt diu afflicti. Eccl. 30: « Melior est mors « quam vita amara. »

10. Hic ponit immensam famem matrum, quae prae nimietate famis filios suos comederunt. Supra 2: « Ergo ne comedent mulieres fructum suum, « et parvulos suos? »

11. Hic plangit captivitatem et destructionem civitatis: et primo ponit destructionem; secundo facti admirationem, ibi, *Non crediderunt reges terrae*; tertio assignat destructionis rationem, ibi, *Propter peccata prophetarum. Complevit*, poenam inducens, *effudit*, propter copiam, *succendit ignem*, propter poenae determinationem, quia civitas combusta fuit, *fundamenta*, quicquid forte: vel quia usque ad fundamenta domus destructae sunt. Deu. 32: « Ignis succensus est in furore meo, et arde- « bit usque ad inferni novissima. »

12. Hic ostendit factum esse admirabile, quia prius erat incredibile: *Non crediderunt*, quando erant in ea reges potentes, et divina protectione munita, *hostis*, apertus violenter, *inimicus*, latens fraudelenter. Isa. 23: « Quis cogitavit hoc super « Tyrum quondam coronatam? » Ibid. 30: « Subito dum non speratur venit contritio ejus. »

13. Hic assignat rationem destructionis, ut admiratio cesset: et primo praelatorum culpam: *Prophetarum et sacerdotum*, qui populum gubernare debebant. Dan. 13: « Egressa est iniquitas a senio- « ribus, qui videbantur regere populum. »

14. Secundo ponit insufficientem emendam, quia abstinentes tantum ab ingressu templi, se satisfacere credebant: *Erraverunt*, vagantes per plateas, *caeci*: « Excaecavit enim eos malitia eorum: » Sap. 2. *Intrare*, templum, *lacinias suas*, vestes scissas ad modum joculatorum, a lacero laceras, dictas: in quo ostenditur quod a voluptatibus non cessabant. Vel secundum aliam litteram, *lascivias*, et planius est. Isa. 59: « Manus vestrae pollutae sunt sangui- « ne, digiti vestri iniquitate. » Vel potest exponi de illis qui excaecati corporaliter fuerunt ab hostibus capti, qui domos per se intrare non poterant, nisi ductoris fimbrias tenerent; et tenet se cum sequente.

15. Hic ponit civium captorum irrisionem ab hostibus: et primo improperat eis sanctorum prophanationem: *Clamaverunt*, scilicet hostes, *eis*, scilicet Judaeis, *recedite*, in captivitatem (1) de loco sancto, *nolite tangere*, sancta vos immundi. Lev. 21: « Omnis qui habuerit maculam de semine « Aaron, non accedet offerre hostiam. » Secundo improperat eis Dei indignationem quantum ad divini auxilii destitutionem: *jurgati sunt*, hostes contra Judaeos, *et commoti*, utrique (2), isti objurgando, et illi dolendo. *Ut inhabitet*, Deus vos defendens. Psal. 70: « Dicentes: Deus dereliquit eum. »

16. Et quantum ad poenae inflictionem, cum dicit: *Facies Domini*, praescientia, *divisit*, in gentes dispersit. Psalm. 34: « Divisi sunt ab ira vul- « tus ejus. » Tertio improperat eis seniorum irreverentiam, et sunt verba hostium cum Judaeis: *Facies sacerdotum non erubuerunt.* Isa. 3. « Tu- « multuabitur puer contra senem, et ignobilis « contra nobilem. » Vel possunt esse verba prophetae de hostibus.

17. Hic excludit evadendi facultatem, excludens (3) quatuor per quae possent evadere. Primo auxilium amicorum: *Cum adhuc subsisteremus*, expectaremus, *auxilium nostrum vanum*, scilicet Aegyptiorum. Isa. 30: « Aegyptus frustra et vane « auxiliabitur. »

18. Secundo excludit propriarum virium: *Lubricaverunt*; quasi, prae debilitate non poteramus firmiter stare, ac si viae essent tenebrosae et lubricae (4). Psal. 34: « Fiant viae illorum tenebrae « et lubricum, et Angelus Domini persequens eos. » Jer. 23: « Viae illorum erunt quasi lubricum in « tenebris. » Et ideo *appropinquavit finis*, scilicet captivitatis, vel mortis, et tandem *completi sunt dies nostri.* Ezech. 7: « Finis venit, venit finis. »

19. Tertio excludit fugae remedium. Tangit historiam hic quae dicitur Jer. ult., quod Chaldaei comprehenderunt Sedeciam fugientem per viam solitudinis. Locutio hyperbolica. Habac. 1: « Volabunt « quasi aquila festinans. »

20. Quarto excludit protectionem regum: *Spiritus oris nostri*, quo respirabamus inter angustias, *Christus Dominus*, Josias, *captus est*, interfectus est ab Aegyptiis, 4 Reg. 24, *pro peccatis nostris*, quia ipse justus erat. Vel potest exponi de Sedecia, secundum consequentiam historiae. Vel melius de Christo. Isa. 53: « Ipse vulneratus est propter ini- « quitates nostras. » *In umbra*, protectione. Can. 2: « Sub umbra illius, quem desideraveram, sedi. »

21. Hic comminatur insultantibus, et praecipue Idumaeis: quibus primo comminatur; et secundo Judaeos consolatur, ibi, *Completa est iniquitas tua.*

(1) *Al.* captivitate.
(2) *Al.* utique.
(3) *Al.* concludens.
(4) *Al.* ac si tenebrae lubricae.

Circa primum duo. Primo excludit laetitiam, *Gaude*, irrisorie. 2 Reg. 1: « Nolite annuntiare in Geth, « neque annuntietis in compitis Ascalonis. » *Filia Edom*, plebs Idumaeorum, *in terra Hus*.

Contra. Deut. 2: « In possessionem Esau dedi « montem Seir. » Praeterea. Hus fuit primogenitus Nachor, Gen. 22.

Et dicendum, quod non est mentio de homine Hus, sed de terra Hus, quae alio nomine dicitur Ausitidis. ut dicit Glossa. Jer. 25: « Cunctibus regi- « bus terrae Ausitidis, » quae est in confinio idumaeorum et Arabum.

Secundo comminatur poenam: *Ad te quoque perveniet calix* ira Dei, *inebriaberis*, miseria repleberis, *nudaberis*, spoliaberis omnibus bonis Jerem. 49: « Ecce quibus non erat judicium ut biberent ca- « licem, bibentes bibent. »

22. Hic consolatur Judaeos: et primo ex eorum liberatione: *Completa est iniquitas tua*, poenis purgata, *non addet*, pro peccatis praeteritis, nisi peccata iteres. Isa. 40: « Completa est malitia ejus, « dimissa est iniquitas illius. » Secundo ex hostium punitione. *Visitabit*, quasi judex, vel ipsas inquirens vindictas, *discooperiet*, manifestans per poenas. Jerem. 49: « Ego discooperui (1) Esau, reve- « lavi abscondita ejus. »

(1) Al. *discooperiam*.

CAPUT QUINTUM.

ORATIO JEREMIAE PROPHETAE

Recordare, Domine, quid acciderit nobis, intuere, et respice opprobrium nostrum. Hereditas nostra versa est ad alienos, domus nostrae ad extraneos. Pupilli facti sumus absque patre, matres nostrae quasi viduae. Aquam nostram pecunia bibimus, ligna nostra pretio comparavimus. Cervicibus nostris minabamur, lassis non dabatur requies. Aegypto dedimus manum, et Assyriis, ut saturaremur pane. Patres nostri peccaverunt, et non sunt; et nos iniquitates eorum portavimus. Servi dominati sunt nostri, non fuit qui redimeret de manu eorum. In animabus nostris afferebamus panem nobis, et facie gladii in deserto. Pellis nostra quasi clibanus exusta est a facie tempestatum famis. Mulieres in Sion humiliaverunt, et virgines in civitatibus Juda. Principes manu suspensi sunt, facies senum non erubuerunt. Adolescentibus impudice abusi sunt, et pueri in ligno corruerunt. Senes defecerunt de portis, juvenes de choro psallentium. Defecit gaudium cordis nostri, versus est in luctum chorus noster. Cecidit corona capitis nostri. Vae nobis, quia peccavimus. Propterea maestum factum est in dolore cor nostrum; ideo contenebrati sunt oculi nostri. Propter montem Sion, quia disperiit, vulpes ambulaverunt in eo. Tu autem, Domine, in aeternum permanebis: solium tuum in generatione et generationem. Quare in perpetuum oblivisceris nostri, et derelinques nos in longitudine dierum? Converte nos, Domine, ad te, et convertemur; innova dies nostros sicut a principio. Sed projiciens repulisti nos, iratus es contra nos vehementer.

Hic propheta, post multiplicia lamenta, convertit se ad orationis remedium; et primo exponit populi miseriam: secundo petit misericordiam, ibi, *Tu autem, Domine, etc.* Prima in duas. Primo exponit miseriam populi, quantum ad mala quae incurrerunt; secundo quantum ad bona, quae amiserunt, ibi, *Senes defecerunt de portis*. Circa primum duo. Primo excitat attentionem, *Recordare*, attende ad miserias meas. Supra 3: « Recordare pauperta- « tis, et transgressionis meae. » *Recordare*, quasi dicat, in notitia tene, *intuere*, idest, notitia recondita considerationem defige, *respice*, cogitando et discutiendo. Secundo ibi, *Hereditas nostra versa est ad alienos*, ponit populi afflictionem: et primo in generali; secundo descendendo ad speciales personas, ibi, *Mulieres in Sion humiliaverunt*. Circa primum duo. Primo excludit ea quibus contra miserias sustentabantur, scilicet proprias possessiones, quae in potestate hostium transierunt, *Hereditas nostra versa est ad alienos*. Supra 1: « Manum « suam misit hostis ad omnia desiderabilia ejus. » Jer. 6: « Et transibunt domus eorum ad alteros, « et agri, et uxores pariter. » Et divinam protectionem: *Pupilli facti sumus*, quia (1) destituti divina, quasi paterna consolatione. *Matres nostrae*, synagogae, *quasi viduae*, quarum acus (*sic*) (2) sponsus dicebatur. Isa. 9: « Pupillorum et viduarum « ejus non miserebitur: quia omnis hypocrita est « et nequam. » Secundo ibi, *Aquam nostram pecunia bibimus*, prosequitur speciales miserias quas patiebantur: et primo servitutem; secundo afflictionem, ibi, *In animabus nostris afferebamus panem nobis*. Circa primum duo. Primo ponit populi servitutem; secundo exaggerat ipsam, ibi, *Patres nostri peccaverunt, et non sunt*. Circa primum duo. Primo ponit servitutem quam patiebantur quantum ad bona ipsorum: *Aquam nostram pecunia bibimus* hostibus tyrannice nos opprimentibus. Deut. 2: « Aquam emptam haurietis, et bibetis. » Secundo ponit servitutem quantum ad proprias personas: et primo coactam: *Cervicibus nostris minabamur*; quasi, in percussione cervicum persistere in via nolebamus; vel ligati cervicibus. Deut. 28: « In « gentibus quoque illis non quiesces, nec erit re- « quies tibi. » Secundo ponit servitutem personalem voluntariam, quia (3) inopia compulsi se aliis in servos vendebant, vel simpliciter, vel ad tempus; et hoc est, *Aegypto dedimus manum*, quasi eis nos subjugantes. 1 Reg. 2: « Repleti prius, pro pani- « bus se locaverunt. » Vel *dedimus manum*, auxilium postulantes. Jer. 2: « Quid tibi in via Aegypti, « ut bibas aquam turbidam? » *Patres nostri peccaverunt*. Hic exaggerat servitutem: et primo ex

(1) *Al.* quasi.
(2) *Al.* Deus.
(3) *Al.* quae.

conditione servientium, quia pro peccatis aliorum puniuntur, *Et non sunt*, quia sunt mortui. *Portavimus*, poenam eorum sustinentes.

Sed contra. Ezech. 18: « Quid est quod inter « vos vertitis parabolam in proverbium dicentes: « Patres nostri comederunt uvas acerbas, et dentes « filiorum obstupuerunt? »

Solutio. Exod. 20: « Ego sum Deus zelotes, « visitans iniquitatem patrum in filios, in tertiam « et quartam generationem. » (Deut. 32): « His « qui oderunt me retribuam. »

Secundo exaggerat ex conditione dominantium *Servi dominati sunt*, sicut Moabitae, et Idumaei, et alii vicini, quorum prius dominati fuerant. Prov. 30: « Per tria mala movetur terra . . . Per ser« vum, cum regnaverit, per stultum, cum satura« tus fuerit cibo; per odiosam mulierem, cum in « matrimonio fuerit assumpta. » *In animabus*. Hic ponit afflictionem famis: et ostendit primo penuriam, *In animabus*, idest in periculo animarum nostrarum, scilicet vitae nostrae, fugientes in deserto a facie gladii Babylonis: vel quod onerantes se victualibus, periculis se exponebant, ut hostes insequentes in deserto effugerent: vel quia nimio labore ad conquirendum cibum corpus suum consumebant. Isa. 21: « Qui habitatis in terra austri cum pani« bus occurrite fugienti. » Secundo ponit famis effectum (1): *Pellis nostra exusta*, fame desiccata, *tempestatum*, quia obsessi et fugientes famem passi sunt diu. Oseae 7: « Omnes adulterantes quasi « clibanus succensus a coquente. » Job 9: « Pelli « meae, consumptis carnibus, adhaesit os meum. » *Mulieres*. Hic descendit ad speciales personas: et primo ad mulieres, *Humiliaverunt*, corrumpendo eas. Deut. 28: « Uxorem accipies, et alius dormiet « cum ea: filiae tuae tradentur alteri populo, vi« dentibus oculis tuis. » Secundo quantum ad principes: *Principes manu suspensi sunt*, quasi in eculeo ad manifestandum divitias suas. Deut. 28: « Adducet super te gentem de longinquo, et de « extremis finibus terrae, in similitudinem aquilae « cum impetu, cujus intelligere linguam non pos« sis, gentem procacissimam quae non deferat seni, « nec misereatur parvuli. » Tertio quantum ad juvenes: *Adolescentibus impudice abusi sunt*. Joel 3: « Posuerunt puerum in prostibulo, et puellam « vendiderunt pro vino, ut biberent. » *Senes defecerunt de portis*. Hic ponit miseriam quantum ad bona quae defecerunt: et primo quantum ad officia personarum: *De portis defecerunt*, quasi ad exercendum judicia in portis; *de choro*, quasi non choreizant: quod erat officium dominorum. 1 Mach. 2: « Trucidati sunt senes ejus in platea et juve« nes ejus ceciderunt gladio. » Secundo quantum ad exercitium gaudiorum, *Defecit gaudium*. Amos 8: « Convertam festivitatem vestram in luctum, et « omnia cantica vestra in planctum. » Tertio quantum ad gloriam dignitatum: et primo quantum ad gloriam regni, *Cecidit corona*. Job 19: « Spoliavit « me gloria mea, et abstulit coronam de capite « meo. » Secundo quantum ad gloriam templi, ponens super hoc tristitiam. *Propterea maestum factum est in dolore cor nostrum; ideo contenebrati sunt oculi nostri*, prae multitudine lacrymarum. Jer. 8: « Dolor meus super dolorem. » Et tristitiae causam: *Propter montem Sion*, ubi templum, *vulpes ambulaverunt*, quasi in locis desertis. Mich. 3: « Sion quasi ager arabitur, et Jerusalem « quasi acervus lapidum erit, et mons templi in « excelsa sylvarum. » *Tu autem, Domine*. Hic jam convertit se ad petendum. Et primo confitetur ipsam majestatem quantum ad aeternitatem substantiae: *In aeternum permanebis:* et quantum ad durationem regalis gloriae: *Solium tuum in generationem et generationem*. Ps. 101: « Tu autem, Domine, « in aeternum permanebis, memoriale tuum in « generatione et generationem. » Secundo miratur indignationem: *Quare in perpetuum oblivisceris nostri?* Isa. 49: « Numquid oblivisci potest mulier « infantem suum, ut non misereatur filio uteri sui? » Tertio porrigit petitionem: *Converte nos, Domine*. Jer. 31: « Converte me, Domine, et convertar, « quia tu es Dominus Deus meus. »

Sed contra. Zach. 1: « Convertimini ad me. »

Et dicendum, quod utrumque est verum propter hoc quod ad opus meritorium exigitur liberi arbitrii praeparatio, et gratiae infusio.

Innova dies nostros. Job 29: « Quis tribuat ut « sim juxta menses pristinos, secundum dies quando « Deus custodiebat me? » Quarto ponit petendi necessitatem: *Sed projiciens repulisti nos*. Jer. 14: « Numquid projiciens abjecisti Judam, aut Sion « abominata est anima tua? Quare ergo percussisti « nos, ut nulla sit sanitas? »

(1) *Al.* officium.

EXPLICIUNT EXPOSITIONES
IN JOB, PSALMOS, CANT. CANTICORUM, ISAIAM ET JEREMIAM.

J. BERNARDI MARIAE DE RUBEIS

ORDINIS PRAEDICATORUM

DISSERTATIONES

DISSERTATIO I.

CAPUT I.

Antiqui testes afferuntur, quorum fide de genuinis Divi Thomae Operibus suppositisque judicandum sit.

Sancti Thomae Aquinatis Commentarios « in Librum Job, quinquaginta et unum Psalmos Davidis, et Cantica Canticorum » complectitur Volumen, quod primum typis Venetis Bettinellianis, materiae et argumenti dignitatis ordine servato, prodit in lucem; rejectis illis, qui manuscripti servantur in Bibliothecis, aut etiam typis mandati fuerunt, « in Genesim, in totum Pentateuchum, in « Ecclesiasten. » Certius vero et aptius argumentum nullum, quo de genuinis Divi Doctoris operibus judicium ferri queat suppositisque, quam Veterum Scriptorum testimonium: quorum alii synchroni, familiares, ac discipuli, suppares alii simulque diligentissimi, Thomae operum elenchum texuere, accuratissimumque ut texerent, studium adhibuerunt omne, optimamque crisin.

Primum memoro Ptolomaeum, seu Tholomaeum de Luca, illustrem Ordinis Praedicatorum alumnum, Episcopum in Venetis aestuariis Torcellanum, qui de S. Thomae gestis ac Operibus fuse disserit in Historia Ecclesiastica libris XXIV. comprehensa, inter Scriptores Italiae, cura et opera Doctissimi Muratorii, Tomo XI. typis vulgata. Testatur ille Libro XXIII. Capite VIII. se « confessionem » Doctoris nostri « saepius audivisse, cum ipso multo tempore « conversatum esse familiari ministerio, ac ipsius « auditorem fuisse. » Obitum ejus cum anno circiter 1322, illigandum censuit Jacobus Echardus in Bibliotheca Scriptorum Ordinis Praedicatorum; sed vitam adhuc ipsum egisse anno 1325, ex Monumentis vetustis conficitur, quae in Veneta Italiae Sacrae Ughellianae editione allegantur.

Sequitur Guillelmus de Tocco siculus ejusdem Ordinis in Vita, quam integram Sanctorum Actis inseruerunt Bollandi Continuatores ad diem VII Martii. Libros ejus Capite IV enumerat omnes, quotquot elucubratos ab eodem certo nosse potuit: seque « vidisse » ipsum « scribentem, et audivisse praedicantem et legentem, » narrat in Actis Inquisitionis anno 1319, institutae num. LVIII, apud eosdem Bollandistas: fuitque praecipuus Praeceptoris sui canonizationis promotor. Adhuc anno 1323, adnotante Jacobo Quetifo in citata Scriptorum Ordinis Bibliotheca, vitam ducebat inter mortales.

Tertius est Nicolaus Trivetus, Anglus gente, origine Nortwicensis, professione Dominicanus, anno 1328 denatus, ut habent, post Baleum, Quetifus et Echardus. In Chronico, quod a Luca Dacherio asceta Benedictino e Congregatione S. Mauri typis editum est in Spicilegio, Thomae « amplum te« xuit indicem Operum: atque emunctae vir naris « (verba sunt ipsius Dacherii) ac studio partium « minime addictus, germanos a spuriis partus ac« curate descripsit: » neque mirum ab homine anglo id agi potuisse, cum Philosophicis et Theologicis disciplinis imbutus in patria juvenis excellenti ingenio praeditus, Parisios postea missus fuerit perficiendus in Gymnasio Sanjacobaeo, quod annos plures rexerat illustravitque S. Thomas.

Quarto loco Bartholomaeum de Capua, Logothetam et Protonotarium Regni Siciliae numero, qui inter Acta laudatae Inquisitionis pro apotheosi Sancti Doctoris « testis juratus » habetur anno 1319, « die Mercurii VIII mensis Augusti. » Lati ab eodem testimonii fragmentum, quod apud Bollandianos desideratur, Stephanus Baluzius vulgavit Tom. 2: Paparum Avenionensium, ubi locupletissimus Operum Thomae index habetur, itemque illorum, « quae non ipse scripsit et notavit, sed alii recol« legerunt post eum legentem vel praedicantem. » Parem adhibitam a Triveto diligentiam cum Luca Dacherio adnotavimus.

Quinto succedit loco Barnardus Guidonis Gallus, ex Ordine Praedicat. ad Insulas Lodovenses adsumptus, fatoque demum mortali ereptus anno 1331 apud Quetifum et Echardum. Fusiorem scripsit « Legendam S. Thomae de Aquino, in duos libros tributam, Capitum titulos dumtaxat exhibent Bollandiani Editores; quorum quinquagesimum quartum libri primi « De numero et nominibus libro« rum et tractatuum S. Thomae » vulgatum legimus a Casimiro Oudino in Commentario de Scriptoribus Ecclesiasticis Tomo III. Probatissimi testis fidem integram et ipse recognoscit ac plurimi facit Oudinus morosissimus censor.

Sextum profero Petrum Rogerium Lemovicen-

sem in Gallia, Benedictinum Monachum, perque varios in Accademia Parisiensi et in Ecclesia honoris gradus ad summum Pontificatus fastigium anno 1342 erectum, dictumque Clementem Sextum. Inter quamplures Sermones (quos habuit vir litteratissimus et facundia pollens, adservabatque manuscriptos Telleriana Bibliotheca, et nunc possidet regia), exstat « Sermo de laudibus Sancti Angelici « Doctoris Thomae Aquinatis, » cum Indice Operum ejus apud eumdem Casimirum Oudinum typis vulgato: dignumque animadversione, habitum a Rogerio sermonem illum in ipsis Canonizationis ejus solemniis coram Summo Pontifice anno 1323 mense Julio.

His accedunt sequioris aevi Scriptores, Ludovicus de Valleoleti Hispanus, Laurentius Pignon Gallus Burgundus, et S. Antoninus Florentinus: quorum auctoritatem contemnere audeat nemo; cum et Veteres ab ipsis exscriptos fuisse constet, ac plurima usos etiam in elencho contexendo diligentia. Saeculum quartumdecimum aetate superant omnes. Index Valleoletani praesto cuique est apud Martene et Durand Tomo 6, amplissimae collectionis: ejusdemque testimonia, ac Pignoni, ex eorum operibus MSS. decerpta afferunt Quetifus et Echardus: accuratissimumque demum S. Antoninus praestat Indicem Parte III, Chronici Tit. XVIII, Capite X, §. I et II.

Sub nomine F. Joannis de Columna Ordinis Praedicatorum Veneta SS. Joannis et Pauli Bibliotheca servat librum MS. *de Viris illustribus*, parte prima *Infidelibus*, et altera *Christianis* ordine alphabetico recensistis. Trium ex Ordine Praedicatorum elogia texuntur, « Alberti Theutonici, Domi« nici genere Hispani Ducis et Fundatoris Ordinis, « Thomae de Aquino Doctoris eximii » cum Indice operum: ac elogio demum Innocentii III, gesta inferuntur *Joannis de Comite*, ex Ordine Praedicatorum ad Sedem primum Pisanam Episcopalem, deinde ad Archiepiscopalem Nicosiensem in Insula Cypro adsumpti. In elogio Alberti Theutonici *flos* vocatur *Doctorum* Thomas, *et sanctus*: ipsiusque Alberti indicatur obitus, quem anno 1280 ex hac vita sublatum scimus. In elogio Thomae celebratam *a Papa Joanne* XXII, ejus apotheosim legimus « anno Incarnationis Dominicae 1325, (23) in A« vinione civitate Provinciae: » notaturque demum Joannis Nicosiensis obitus « in Insula Cypri anno « 1322, (1332,) ultima die Julii. » Quibus annorum notis notum sit compertumque, Auctorem libri *de Viris illustribus*, qualem exhibet Venetus codex, dici non posse Joannem de Columna Romanum, Divo Thomae synchronum, ad insulas Messanenses in Sicilia anno 1255 promotum ab Alexandro quarto, Scriptorem Chronici sub titulo *Maris Historiarum*, ac dimissis insulis Messanensibus Vicarium Urbis anno 1263 ab Urbano quarto deputatum. Hanc ejus aetatem, hos dignitatis et honoris gradus referunt Rocchus Pirrus in Sicilia Sacra, et Jacobus Echardus. Obitum ejusdem inter annos 1280 et 1290 contigisse, idem conjicit Echardus, conjectura sumpta ex indicato Alberti Magni anno emortuali: sed aeque vitam ejus prorogandam ultra annum 1323 evinceret memorata Divi Thomae apotheosis, imo et ultra annum 1332 notatus obitus Joannis Nicosiensis. Latius infra ac diligentius agendum mihi est: in eamque sententiam jam pronus feror, ut conjiciam, librum *de Viris illustribus* a Joanne de Columna scriptum quidem fuisse, recentiore tamen interpolatum manu Scriptoris, qui anno 1332 vitam adhuc agebat. Hinc fide omni dignissimus, novus adest Operum S. Thomae testis, Joannes de Columna: neque fides etiam interpolatori neganda est, qui Thomae aetati suppar fuit, simulque florebat cum Bernardo Guidonis et Petro Rogerio.

CAPUT II.

Commentarii in Librum Job eidem S. Doctori certo adjudicantur.

Tot ergo majorum omni exceptione testium fide et auctoritate, Divo Thomae Aquinati, veluti certi ac genuini fetus, adjudicandi sunt Commentarii *in Librum Job*, qui primi praestantur in hoc Volumine. Ptolomaeus Lucensis in Hist. Ecclesiast. Libro 22, cap. 24. Opera Thomae, qui Parisiis redux sub Pontificatu Urbani IV. edidit in Italia, recensens ait: *Exposuit Job*. Idem opus diserte memorat Guillelmus de Tocco in Vita citata cap. 4. simulque Operis methodum ac pretium patefacit: « Scripsit, inquiens, super Job ad litteram: quem « nullus Doctor litteraliter tentavit exponere pro« pter profunditatem sensus litterae, ad quem nul« lus potuit pervenire. In quo Opere quasi inter « eum (Job) et amicos suos arbiter fuisset de « communi concordia positus, sic respondit ex u« traque parte ad singula, velut si quislibet quod « proponebat arguere, potuisset ei oretenus reve« lare. » Consentiunt Nicolaus Trivetus, Bernardus, Guidonis, Petrus Rogerius, seu Clemens VI.

Ad hanc aetatem testimonium pertinet, haud minore fide dignum, Joannis de Columna. In elogio Thomae de Aquino haec habentur. « Super « Job ad litteram, opus quidem mirabile. » Integrum Operum indicem pretium operae duco proferre in lucem, ut locus nondum editus modo pateat. ex quo plura deinceps testimonia desumenda « sunt, Scripsit autem hic incomparabilis Doctor « super Isaiam, super Jeremiam, super Threnos « super Job ad litteram, opus quidem mirabile. « Ista superius scripsit super libros Veteris Testa« menti. Super libros autem Novi haec scripsit « quae sequuntur: primo super quatuor Evangelia « ad Urbanum Papam, opus incomparabile: super « Epistolam ad Romanos , super primam Epi« stolam ad Corinthios ; et licet raro reperian« tur, tamen a fide dignis audivi, quod ipse « scripsit super omnes Epistolas Pauli. Scripsit « super quatuor libros Sententiarum , cui non « invenitur adhuc simile, cum plures alii post « eum scripserint. Summam contra Gentiles fecit Summam Theologiae, quam divisit in quatuor « Volumina. Super Dionysium de Divinis Nomini« bus; super Boethium de Hebdomadibus: super « eumdem de Trinitate. Quaestiones de Veritate, « de Spiritualibus creaturis, de Potentia Dei, de « Virtutibus, de Anima. Quodlibeta undecim. Super « octo libros Physicorum. Super tres libros de « Caelo et Mundo. Super primum de Generatione « et corruptione. Super duos libros Mechanicorum « (Meteororum). Super librum de Anima. Super « librum de Sensu et sensato. Super librum de « Memoria et reminiscentia. Super librum de ca« usis. Super duodecim libros Metaphysicorum.

« Super decem libros Ethicorum. Super quatuor « libros Politicorum. Super primum librum Peri- « hermenias. Super librum Posteriorum. Tractatum « de Modalibus. Tractatum de Fallaciis. Opuscu- « la contra impugnantes Dei cultum et religionem. « Brevis compilatio Theologiae. De perfectione vitae « spiritualis. De Regimine Regum ad Regem Cypri, « quod quidem opus minime complevit. De aeterni- « tate Mundi contra Avverroistas. De operibus occultis « naturae. De articulis fidei, et Ecclesiae Sacra- « mentis. Contra errorem Graecorum. Expositionem « super orationem Dominicam. Expositionem Sym- « boli. Expositionem decem praeceptorum Decalogi. « Tractatum de unitate formarum. De judiciis a- « strorum. De forma absolutionis. De motu cordis. « De sortibus. De rationibus fidei. Expositionem super « primum Decretalium. Declarationem quaestionum « quarumdam ad Magistrum Ordinis. Declarationem « quorumdam articulorum. De ente et essentia. De « genere. Super Cantica Canticorum. Composuit « autem multa alia Opuscula, quae a multis in « diversis locis habentur. Hic autem S. Doctor « adscriptus est catalogo Sanctorum a Papa Joanne « XXII, anno Incarnationis Dominicae 1325 (23) « in Avinione civitate Provinciae. Composuit autem « et hic felix et sanctus Doctor Officium de Cor- « pore Christi, quo devotius in Ecclesia Dei non « dicitur, nec cantatur. » Interpolatricem mihi vi- deor in hoc Indice videre manum. Quid est enim Opera Sancti Doctoris recensere, tum ejus narrare apotheosim, ac iterum ad ejusdem reverti Opera? Quid est praeterea, sub initium Indicis Commenta- rios enumerare « super Isaiam, super Jeremiam, « super Threnos, super Job: » admonere vero, *ista superius* a Divo Doctore « scripta fuisse super « libros Veteris Testamenti; » ac demum in calce Indicis addere Commentarium *super Cantica Canticorum*? Haec recentioris cujusdam, qui libros a primo scriptore omissos adjungebat, videntur indi- cia esse. Neque loci tamen hujusce auctoritatem fidemque minimi faciendam, jam adnotavimus, ac uberius dicemus infra.

Ad Commentarium *in Job* quod attinet, testes denique accedunt qui eumdem pro genuino S. Tho- mae foetu habent, Ludovicus de Valleoleti, Lauren- tius Pignon, et S. Antoninus. Hujusce verba accipe, quae digna sunt animadversione: « Scripsit super « Job ad litteram, quod nullus Doctor prius atten- « taverat. Nam Gregorius M. expositionem fecerat « moralem potius quam litteralem, pulcherrimam. « Nicolaus de Lyra post eum exposuit, ab ipso « multa furatus, et aliter contra eum impingens, « sed sine ratione.

CAPUT III.

Itemque in primos quinquaginta et unum Psalmos Davidis.

Sequitur « In Psalmos David expositio; » in pri- mam scilicet quinquagenam, ac etiam Psalmum quinquagesimum primum. Inter ea quae a Thoma praedicante, vel e suggestu docente reportarunt Auditores exscripseruntque, hoc opus recensent Tri- vetus, et Logotheta. Illius verba sunt: « Iterum « lectura super tertium Nocturnum, quam F. Re- « ginaldus ejusdem socius recollegit. » Ita in edi- tis apud Lucam Dacherium. Logotheta: « Item le- « cturam super quatuor (tres) Nocturnos: idem; » nempe ut supra, « quam recollegit idem F. Ray- « naldus » (Reginaldus de Piperno, seu Priverno socius ejus). Rem hanc pro certa non habent Ber- nardus Guidonis, et S. Antoninus. Ait ille: « Frater « vero Reginaldus socius ejus dicitur reportasse « Postillam super tres Nocturnos Psalterii, ipso « legente: quae incipit: In omni opere suo dedit « confessionem. » Ait iste: « Circa finem vitae « scripsit super tres Nocturnos Psalterii. F. Regi- « naldus dicitur reportasse, ipso legente. Postillam « quae incipit: In omni opere dedit confessionem. » Sed hanc expositionem operibus ab ipso Thoma scriptis et elucubratis accensent Guillelmus de Tocco et Ludovicus Valleoletanus. « Scripsit, inquit ille, « super magnam partem Psalterii: » item, « Incepit « scribere, ait iste, super Psalterium, et scripsit « super tres primos Nocturnos, et praeventus (prae- « vento) morte remansit incompletum. Incipit. In « omni opere suo. »

An discordiam componet Codex MS. Triveti, quem legebat Echardus? Haec in eo primum ha- bentur: « Iterum lectura super tres Nocturnos. » Et infra: « Super tertium Nocturnum Psalterii: » inter opera scilicet a Fratre Reginaldo reportata. Hinc vero ad id genus pertinere videtur *lectura super tertium* dumtaxat *Nocturnum:* etenim eadem sine dubio fulget ubique ac passim interpretandi ratio, eadem methodus, vis eadem, dictio eadem. Tres autem intellige Nocturnos, primos quinquaginta et unum Psalmos, qui matutinas Feriae tertiae ho- ras claudunt. Silent quidem Ptolomaeus Lucensis, Petrus Rogerius et Joannes de Columna: quod eo- rum silentium dissertissimo testimonio suo satis elevant ac elidunt caeteri quos laudavimus optimae fidei testes.

CAPUT IV.

De Commentario in Cantica Canticorum operosius agitur. Commentarii duo exhibentur, ad examen uterque vocatur.

Tertium locum obtinet *Expositio in Cantica Canticorum*, de qua paulo operosius accuratiusque agendum mihi est. Divinum hocce Canticum com- mentario suo expositum illustratumque a Divo Thoma, dubitare antiqui testes non sinunt. Silent Ptolomaeus de Luca, Guillelmus de Tocco, Nicolaus Trivetus; at opus recenset Logotheta, qui enume- ratis Commentariis in libros Novi et Veteris Te- stamenti, continuo addit: *Super Cantica.* Bernardus Guidonis: « Scripsit et super Cantica Canticorum. » Petrus Rogerius: *Item super Cantica.* Joannes de Columna, seu Interpolator aetate suppar: *Super Cantica Canticorum.* Idem perhibent Laurentius Pignon et Ludovicus Valleoletanus testimonium. Denique S. Antoninus: « Scripsit et super Cantica « Canticorum, multum tamen breviter, et ad lit- « teram. »

An extremo laborans morbo in Monasterio Fos- saenovae; an cum viribus et sanitate valeret, litte- risque tradendis scribendisque libris operam daret, Sacrum Epithalamium exposuerit Thomas? Verba sunt Guillelmi de Tocco in Vita cap. 10, num. 58: « Rogatus ab aliquibus Monachis, qui capere « poterant, ut aliquod memoriale suae scientiae eis « in fine relinqueret, breviter eis exposuit Cantica

« Canticorum. » Hinc sibi colligere posse, ac definire non pauci Nostrates videntur editi ab Aquinate morituro Commentarii in Cantica tempus. Imo et nonnullis additamentis factum exornant illi, quae refert omnia Sixtus Senensis Libro 4. Bibliothecae Sanctae: « Cum in Monasterio . . . Fossaenovae. . . « decumberet rogatus a Monachis, qui lectulo ejus « assidebant, ut Canticum Salomonis ad imitatio- « nem sensus ac spiritus Divi Bernardi, sed longe « brevius explicaret: recusavit, inquiens: Date mihi « spiritum Bernardi, et ego vobis expositionem spi- « rantem Bernardi spiritum exhibebo. Verum cum « illi enixius efflagitarent, ut saltem de proprio « sensu brevem aliquam Canticorum explanationem « depromeret, accersitis ad se nonnullis Monachis « qui ex ore ejus verba describentes exciperent, « exorsus est secundam in Cantica enarrationem « (*incipientem*: *Salomon inspiratus*) stylo et eru- « ditione a priori (*quae incipit*: *Sonet vox tua*) « in eumdem librum expositione diversam, veluti « tempus illud, et praeces Monachorum, et aegri- « tudinis postulabat occasio: scribens non quod « ars, sed quod sincera pietas, et animus jamjam « ad futuram immortalitatem properans, eructavit. « In hac igitur explanatione, cum usque ad sextum « libri caput exponendo pervenisset; eaque verba « ejusdem capitis, quae illi novissima fuerunt, ve- « hementis spiritus ardore et summa vocis alacri- « tate, erectis in caelum oculis proferret, *Veni* « *dilecte mi, egrediamur in hortum*: repente san- « ctissima ejus anima de mortali corpore egressa, « in hortum sempiternae felicitatis ad Dilectum « suum omnibus vitae diebus expetitum, et po- « stremis vitae vocibus evocatum, feliciter abiit . . . « Reliquum vero expositionis usque in finem libri « Studiosus quidam adjecit. » Eadem ac Sixtus, in Vita S. Thomae anno 1737, gallice Parisiis edita narrat Antonius Touron: sed integrum Canticum, integro opere quod desinit: « Nostra conversatio « in Caelis est etc. » ab Aquinate Monachis annuente explanatum contra Sixtum refert. In ora paginae Tomus primus Martii Bollandiani pag. 677, allegatur, nempe Guillelmus de Tocco locus jam supra descriptus: ubi tamen nullum ex additamentis legas quae a Sixto et a Touronio proferuntur. Tradit ille, nimia licet debilitate corporis pressum Thomam, benevolis hospitibus postulantibus, « brevi- « ter exposuisse Cantica Canticorum: » tum animadvertendum proponit, optime factum, « ut prae- « dicti Doctoris transituri de corporis ergastulo « studium suae sapientiae in Dilecti et Dilectae « Canticum terminaret amoris: » ac demum pergit num. 59, ea narrare quae adscitis historiae ornamentis adversarii videntur. Ait nempe: « Deinde « cum coepisset praedictus Doctor nimia debilitate « deficere, et sui exitum de hac vita praescire, « cum magna devotione petit exhiberi sibi Chri- « stianae peregrinationis Viaticum, sacrosanctum « Christi Corporis Sacramentum . . . Quo Sacra- « mento suscepto, petivit consequenter die altera « sacrae Unctionis oleum, exeuntium Sacramentum. . « Post paululum autem suum spiritum Domino « reddidit. » Nulla in his verbis expositi sacri Cantici mentio, nulla inceptae expositionis abruptio ad illum versiculum, *Veni dilecte mi;* imo nullus inter illa postrema morituri Thomae pia officia patere divino Cantico, veluti ab illo tunc explanato videtur locus. Hinc etiam superiora Guillelmi de Tocco verba sic intelligenda censet Echardus, ut nonnisi versiculos quosdam libri Canticorum Monachis petentibus, quoad permittebat aliquando morbus, quibusdam collationibus exposuerit Sanctus Doctor: quas ex ejus ore exceptas Monachi illi sibi privatim scripserint, sed non ediderint: *Quae omnia*, inquit ille, « Sapientiorum censurae libens permitto »

At expositum a Divo Thoma Salomonis Canticum, sive propria manu Commentarium scripserit ipse, sive dictaverit excipiendum ab aliis, idque ab eodem vel sano, vel morituro factum fuerit, dubitandi ratio nulla debet esse. Duae sub ejus nomine circumferuntur, ac typis vulgatae sunt expositiones. Incipit altera, *Sonet vox tua*, quae absque loco editionis prodiit anno 1545, 8, apud Petrum Gualterum, et Lugduni anno 1562, 8, curante Amadeo Scoto, et Parisiis anno 1654, 8, apud Guillelmum Perè, et iterum Parisiis anno 1656, f., typis Joannis Jost atque studio Petri Pelicani. Eamdem ex Codice Mss. Venetae SS. Joannis et Pauli Bibliothecae erutam, procurante demum Innocentio Pencino ejusdem Conventus alumno, prelo commisit Venetus Typographus Bartholomaeus Tramontinus anno 1670, f., in calce « Novae Veteris legis mystico sacrae « Galaxiae. » Codicem memorat in suis Bibliothecis Venetis Mss. Philippus Tomasinus: qui tamen periit post editionem: ipsumque testatur Pencinus inscriptum fuisse, « Aurea Divi Thomae Aquinatis « expositio in Cantica Canticorum. » De ipsa vero editione, praecedentibus longe praestante, sic ait ille in Praefatione: « Vidit (expositio isthaec) a- « lias lucem, quod exercitatis reor innotescere; at « forte nusquam correctior et purior. »

Alterius initium expositionis est: *Salomon inspiratus*. Hanc sub nomine Sancti Thomae, ex Mss. Codice Fabrianensis Coenobii depromptam, primus in lucem protulit Laudatus Amadeus Scotus Lugduni anno 1562, 8, apud Heredes Jacobi Juntae. Una ista in Romana Operum S. Doctoris editione sub Pio V, anno 1570, f., iterum prodiit: ac simul utraque demum in citata Pelicani editione anno 1656, f., praestatur. Sed jam antea sub *Cassiodorii* nomine seorsim anno 1558, 8, prodierat Friburgi: eidemque novissimus Operum Cassiodorii editor Garetius Monachus S. Mauri « consulendum » censuit, « ne forte periret, » ut inquit, « deficiente editione « Germanica, quae rara est et unica. » At pridem Coloniae typis edita fuerat anno 1535, sub nomine *Haymonis Halberstatensis:* eamque demum in Mss. codicibus tributam *Remigio Antissiodorensi*, testatur Casimirus Oudinus, ut infra latius dicendum. Quid? quod sub nomine *Brunonis Astensis*, Episcopi Signini, eamdem prorsus expositionem Tomo I, Operum ejus anno 1651, f., excudendam Venetiis Maurus Marchesius, ex Codice Casinensis Bibliothecae descriptam, curavit.

Locum inter Opera Isidori Hispalensis, laudato admonente in Praefatione Garetio, idem Commentarius obtinet, adeo tamen pressus et contractus, ut hujusce, de quo agimus, videatur epitome. Rem sub oculos ponere, pretium operae duco.

Caput I. apud Garetium, et inter Opera S. Thomae.	*Inter Opera Isidori Hispalensis.*
« ℣. I. *Osculetur me* « *osculo oris sui*. Vox est « Synagogae desiderantis	« *Osculetur me osculo oris sui*. Tangat me « dulcedine praesentiae

« Christi adventum. Quasi diceret: Toties mihi adventum suum promisit per Prophetas; veniat ergo jam, *et osculetur me osculo oris sui*; idest per seipsum mihi loquatur.

« suae, quem saepius a Prophetis promissum audivi. »

« *Quia meliora sunt ubera tua vino.* Repente ad ipsum, cujus desiderio flagrabat, verba convertens subdit: Quia meliora sunt ubera tua vino. » Per ubera Christi, dulcedo Evangelii intelligitur, quia eo veluti lacte nutritur infantia credentium. *Vinum* autem austeritatem legis significat; sed ubera Christi meliora sunt vino, quia dulcedo Evangelii melior est austeritate legis etc. »

« *Quia meliora sunt ubera tua vino.* Dulcedo Evangelicae doctrinae austeritate legis melior est. »

« ℣. II. *Fragrantia unguentis optimis.* Unguenta sunt dona Spiritus Sancti, vel etiam operationes virtutum, de quibus Apostolus: *Christi bonus odor sumus.* »

« *Fragrantia unguentis optimis;* donis Spiritus Sancti. »

« *Oleum effusum nomen tuum.* Nomen tuum, o Christe, effusum est. Chrisma graece, latine unctio, unde Christus.... Hoc enim oleum effusum est, quando haec gratia, quam Christus singulariter habuit, data est omnibus electis. Unde et a Christo Christiani dicuntur, participio nominis Christi. Et bene non stillatum, sed *effusum* oleum dicitur; quia abundanter haec gratia omnibus data est fidem Christi recolentibus. »

« A chrisma Christus, idest ab unctione unctus; quod nomen cum gratia Sancti Spiritus in baptismo effunditur in omnes fideles. »

« *Ideo adolescentulae dilexerunt te.* Adolescentulae dicuntur animae electorum, quae in baptismo relinquerunt sordes veteris hominis, et renovatae sunt in Christo etc. »

« *Ideo adolescentulae dilexerunt te.* Electorum animae gratia baptismatis renovatae. »

Paria sunt, quae sequuntur, omnia. Verum et in eodem fusiore Commentario, quem alii Thomae, alii Cassiodorio, aut Haymoni, aut Remigio Antissiodorensi, aut Brunoni attribuunt, discrimina quaedam occurrunt, quorum nonnulla profero exempla. Eadem scilicet ubique servatur sententia: diversitas cubat in verbis, verborumque structura.

Apud Garetium.	*Inter Opera S. Thomae.*
« Salomon inspiratus divino Spiritu composuit hunc libellum de nuptiis Christi et Ecclesiae, idest Canticum super thalamos. Unde et Cantica Canticorum vocavit hoc opus, quia omnia Cantica superexcellit... Est autem in hoc obscurior iste libellus, quia nullae ibi commemorantur personae et quasi comico stylo compositus est. »	« Unde et Cantica Canticorum vocavit hunc libellum. » « Est autem in hoc obscurissimus iste liber, quia nullae ibi commemorantur personae; cum tamen stylo quasi comico sit compositus. Ait ergo: Osculetur etc. »
Paullo ante finem Capitis I. « Et hoc attendendum, quod laquearia tignis affixa sunt: sic et vita fidelium in Ecclesia a Doctoribus pendet, quia illorum doctrina instruitur et roboratur. Bene autem *Tigna cedrina et laquearia cypressina* dicuntur etc. »	« Et hic attendendum est, quod sicut laquearia tignis affixa sunt: et sic vita fidelium in Ecclesia ex Doctoribus pendet, quia illorum doctrina instruitur et roboratur. Bene autem etc. »
Caput II. *Ego flos campi, et lilium convallium.* « Postquam Sponsa qualem domum ipsa et Sponsus ejus habeant, ostendit; ipse quoque Sponsus de se qualis sit ostendit, dicens: *Ego sum flos campi*, et reliqua etc. »	« Ipse quoque sponsus de se qualis sit ostendit, postquam sponsa qualem domum ipsa, et sponsus ejus habeant ostendit; dicens *Ego flos campi* et reliqua etc. »
In calce totius Operis. « Verumtamen ne me in praesenti sine tua visitatione deseras; sed dignare me crebra tua visitatione requirere, mihique te saepius videndum praebere. Et hoc est quod dicit: Similis esto capreae, hinnuloque cervorum super montes aromatum etc. »	« Verum tamen ne me in praesenti sine tua visitatione relinquas, mihique te penitus subtrahas. Similis esto capreae hinnuloque cervorum etc. »

Cum Garetiana editione fere convenit idem Commentarius, quem sub nomine Haymonis Alberstatensis editum adnotavimus: Codicemque Mss. Sorbonicum citat Echardus, in quo non multum absimilis contineri videtur expositio, ab utraque editione, tum Garetiana Operum Cassiodorii, tum Romana Operum S. Thomae, longe verbis discrepans. Incipit enim apud eumdem Echardum: « Osculetur me osculo oris sui. Haec est vox Synagogae, quae Christum venturum in mundum didicerat ab Angelis etc. » ac verba sequuntur ab editis diversa. An vero hanc diversitatem pepererit nimia exscriptorum licentia?

Utrumque Commentarium Divo Thomae adjudicat Sixtus Senensis loco citato, quem plerique

sequuntur: alterum: *Sonet vox tua*, ab ipso dum integro esset corpore confectum; alterum: *Salomon inspiratus*, extrema cum laboraret aegritudine. Posterius opus istud Thomae aliisque tribui in Codicibus et in editis, jam adnotavimus; sed etiam mirum est, apud Sixtum legi, elucubratam ab Aegidio Romano fuisse expositionem in Cantica, quae incipit: *Sonet vox tua*. An Opera duo longe inter sese diversa idem habuerint initium? Ut ut se res habeat, non ita facile dictu, duplicem a Divo Thoma editum Commentarium in Sacrum Epithalamium: « cum duplicem super Cantica Postillam ipsum e- « didisse (ut ait Echardus) nemo Veterum astruat: » ac utramque praeterea diligentius perpendenti expositionem, utraque appareat completum absolutumque opus, ut neutrum videatur Thomae graviter aegrotanti, ac vehementibus paroxismis anhelanti ad mortem convenire.

At quandoquidem Sapientissimis Editoribus Romanis sub Pio V (verba sunt ejusdem Echardi) visa est praeferenda, et sub nomine Sancti Doctoris praestanda, quae incipit *Salomon inspiratus*, eorum censurae eo libentius subscribo, quod ista magis convenit cum idea, quam S. Antoninus dat Postillae S. Doctoris. Verba scilicet ejus sunt. « Scripsit et super Cantica Canticorum, multum « tamen breviter et ad litteram. » De styli diversitate, quam Scotus opponi posse praeviderat, sic disserit in Praefatione. « Illud autem nec nega- « re possumus, neque inficiamus, expositionem « hanc ab illa (*Sonet vox tua*) reliquisque ope- « ribus, quae Beatus Doctor paullo accuratius con- « scripsit, nonnihil apparatu et stylo distare. Sed « et illud etiam constanter asseveramus, si qui di- « ligenter hanc (*Salomon inspiratus*) inspiciat, et « brevitatem styli, et cum ipsa styli brevitate sen- « tentiarum gravitatem, et devotionem castissi- « mam quam illa praesefert, nonnisi consumma- « tissimi viri atque itidem doctissimi hanc esse, « nobiscum affirmabit. Ita prorsus ut eam Docto- « ris nostri Sanctissimi esse, credere obstet nihil: « quemadmodum, ut praediximus, et in antiquo « illo exemplari (MS. Fabrianensi) praenotatum « adhuc videre licet. »

Nondum tamen in tuto res est. Argumentis opus foret, quae Veterum nullius, nec Cassiodorii, nec Remigii, nec Haymonis, nec Brunonis Astensis foetum esse Commentarium, quo de agimus, facile ac dilucide persuaderent. Praesto sunt vero argumenta allata a Garetio, quae Cassiodorio abjudicant opus. Ipsius Cassiodorii silentium opponitur qui Praefatione in librum de Ortographia libros omnes enumerans, quos Monachus ediderat, Commentarii in Cantica nullam ingerit mentionem. Gregorius M. laudatur in Expositione in Evangelia, quae nonnisi post obitum Cassiodorii edi potuit. Styli diversitas apparet manifesta: adhibeturque Sacrae Scripturae textus juxta versionem S. Hieronymi, cum fuerit illi familiare uti versione τῶν LXX.

Graviora difficultatum momenta sequuntur. Commentarium praedictum Casimirus Oudinus testatur, se vidisse in plurimis Galliarum et Belgii Bibliothecis *anonymum* in Codicibus MSS. « ducentos « circiter annos aetatem S. Thomae Aquinatis ex- « cedentibus: » ipsumque haberi MS. in Bibliotheca Cluniacensi intra Gallias celeberrima sub *Remigii Antissiodorensis* nomine, cui Nomenclatores omnes adscribunt Commentarium in Cantica Canticorum: ac istum profecto, de quo agimus, quantum conjecturis assequi datur, Remigio assignandum esse. Equidem et Sixtus Senensis recenset ipsius *Remigii* in Cantica Canticorum librum unum, *Salomon inspiratus*. Praemiserat ille, se quoque legisse sub nomine Haymonis Alberstatensis Commentarium in eadem Cantica, incipientem: *Cum omnium Sanctorum*, qua in re deceptum Sixtum pro certo habent Monachi S. Mauri in Hist. Litteraria Galliae Tom. V, in Haymone §. II, cum revera istius expositio, ut inquiunt, incipiat, *Salomon inspiratus*. Hinc opus pro genuino Haymonis foetu plerique habent: sub ejusque nomine Colonie prodiit anno 1533, 8, ex officina Eucharii Cervicorni Garetiano, quod memoravimus, simillimum, ut facta cognovimus collatione. Florebant porro, Saeculo nono adulto Haymo et Remigius extremo.

Quidni diversa haec, quae in Codicibus occurrit, notatio nominum, Cassiodorii, Remigii, Haymonis, Brunonis etiam, adhuc integrum relinquat, ut inscriptum Codici Fabrianensi nomen Thomae Aquinatis tueamur? Litem conficeret Codicum antiquitas, quae profertur, ducentos circiter annos aetatem Aquinatis excedens: at eorum esto judicium, quibus codices MSS. in Bibliothecis lustrare, diligentiusque expendere licet. Ex hocce tamen Commentario contendit nonnemo, jam undecimo saeculo plura decerpta, suumque translata fuisse in Glossarium a Papia, qui circa annum Christi 1063, florebat, adnotante Jo. Alberto Fabricio. V. g. in eodem Papiae Glossario, quod Venetiis impressum est anno 1485, f., per Andream de Bonetis, haec habentur: « Grossi primitivae et immaturae ficus, « non habiles ad edendum, quae ad pulsum venti « facile cadunt. » Item: « Cyprus est arbor aro- « matica, cujus semen simile coriandri, album et « sublucidum, quod oleo coctum et expressum Cy- « prus vocatur. » Item: « Fistula brevis arbuscu- « la est, quae et Cassia dicitur, purpureum habens « corticem. » Item: « Elatae palmarum sunt pro- « ductiores rami et excellentiores, interdum aurei « coloris, crispantes, et ad excelsa semper ten- « dentes. » Quae totidem αὐτολεξεὶ habentur in Commentario, sive Cassiodorio, sive Remigio, sive Haymoni, sive Brunoni, sive Thomae tributo Capite II. ℣. 13, IV. ℣. 14, V. ℣. 11. At nondum fortasse eliquata videtur quaestio, num Papias ex antiquiore, vel Remigio, vel Haymone; vel sequioris aetatis auctor ex Papia praedicta descripserit? Iniici quoque dubium potest, num potius fusiorem Ven. Bedae Commentarium in Cantica Papias decerpserit? Paria namque in isto leguntur: « Grossos « vocant primitivas et immaturas ficus, atque in- « habiles esui: quae etiam, si concussae fuerint, levi « tactu decidunt. » Item: « Cyprus in Aegypto est « arbor aromatica, ziziphi foliis, semine coriandri « candidior. Coquitur haec in oleo, premiturque « postea: quod Cyprus vocatur. » Item: « Fistula, « quae et Cassia dicitur, inter aromaticas annume- « ratur arbores: est autem robusti corticis et pur- « purei. » Item: « Comae ejus sicut elatae palma- « rum, ut crispae nimirum videantur et rutilae.... « ut palmarum instar excellant, auri instar reful- « geant. » Sed et paria sunt, licet brevius expressa, in alio Commentario, qui incipit: *Sonet vox tua*; ac Papiae certe aetate posterior est. Nempe, « Pro- « tulit grossos suos, idest protulit ficus suas, quae « licet non sint maturae, sed sint grossae etc. »

Et « Cyprus secundum glossam arbor est aroma- « tica, habens semen candidum. » Et « Fistula, « seu Cassia. » Et « Comae ejus quasi elatae pal- « marum; quia erectae sunt superius hujusmodi « comae, sicut palmae. »

Dignum vero animadversione, quod ab aliis praetermissum videtur: quemadmodum Commentarius in Cantica apud Isidorum Hispalensem, nihil aliud est quam pressa et contractissima epitome Commentarii, qui sub nomine Cassiodorii. et Haymonis, et Brunonis, ac Thomae prostat; ita hunc nihil aliud sine dubio esse, quam epitomen fusioris laudatae Expositionis, quae Bedam habet auctorem. Satis me puto Lectoribus facturum, si pauca nonnulla exempli causa loca subjiciam, caetera ipsis quaeque omnia propriis oculis initaque utriusque commentarii collatione exploraturis.

Inter opera Venerabilis Bedae.	*Inter Opera Cassiodori et Thomae.*
« *Osculetur me osculo oris sui.* Quod est « aperte dicere: Obsecro « non semper ad me erudiendum Angelos, « non Prophetas destinet: veniat jam aliquando ipse, qui tamdiu promissus est, et « praesentiae suae luce « informet; ac veluti osculum offerens, proprio me ore alloquens, « confortet etc. . . . *Osculetur me osculo oris sui*; idest ipse mihi dona suae doctrinae « impertiatur. Repente « ad ipsum, cujus desiderio flagrabat, verba « convertens subdit: *Quia « meliora sunt ubera tua « vino.* Ac si patenter diceret: Ideo te advenire, « tuis oculis recreari cupio, quia tuae dulcedo « praesentiae cunctis incomparabiliter eis, quae « per praecones adventus tui misisti, muneribus antecellit. *Vinum* « quippe fervorem scientiae legalis, *ubera* vero dicit rudimenta E- « vangelicae fidei etc. »	« *Osculetur me osculo oris sui.* Vox est « Synagogae desiderantis « Christi adventum; quasi diceret: Toties mihi « adventum suum promisit per Prophetas: « veniat ergo jam, et o- « *sculetur me osculo oris sui*, idest per seipsum mihi loquatur. » « Repente ad ipsum, « cujus desiderio flagrabat, verba convertens « subdit: *Quia meliora « sunt ubera tua vino.* » « Per *ubera* Christi « dulcedo Evangelii intelligitur, quia eo veluti lacte nutritur in- « fantia credentium. *Vinum* autem significat « austeritatem regis etc. »

Illa in Commentario Bedae verba, « Non sem- « per ad me erudiendum Angelos . . . destinet, » satis manifesto mihi sunt judicio, ex hac eadem Bedae expositione et illum prodiisse Commentarium, quem in Codice MS. Sorbonico legebat Echardus, incipientem: « Haec est vox Synagogae, quae Chri- « stum venturum in mundum didicerat ab Angelis. »

« *Fragrantia unguentis optimis.* Unguen- « ta optima sunt dona « Spiritus Sancti, quibus « ubera Christi fragrant: « quia Doctores Sancti, « ministri videlicet lactis « Evangelici, per unctionem Spiritus in virtutum amorem proficiunt etc. »	« *Fragrantia unguentis optimis.* Unguenta « dona sunt Spiritus Sancti; vel etiam opera- « tiones virtutum, de « quibus Apostolus etc. »
« *Trahe me, post te « curremus.* Hucusque Synagogae vox, hoc est « illius plebis, quae in- « carnationem Salvatoris « fide devota praecessit... « Hinc Ecclesiae vox subinfertur, idest eorum, « qui post tempora in- « carnationis illius, ad « fidem venerunt etc. »	« *Trahe me, post te « curremus.* Nam hactenus locuta est Synagoga; hinc incipit loqui « Ecclesia de gentibus « etc. »
« *Sicut lilium inter « spinas, sic amica mea « inter filias* (cap. 2). « Quia non solum ad- « versa pati habes ab « his qui sunt a te et « mente et professione « omnimodo extranei; sed « illarum quoque animorum saepius improbi- « tate acriter compungeris quas per fontem « regenerationis, perque « fidem ac perceptionem « Sacramentorum Caele- « stium, in filiarum te « numero accepisse gaudebas etc. »	« *Sicut lilium etc.* « Spinae quae pungunt « et lacerant, significant « pravos quosque, vel intra Ecclesiam, vel ex- « tra . . . Non solum ab « his, qui extra Ecclesiam « sunt, mala pateris, ve- « rum etiam ab illis, qui « generati per baptismum « in filiationem Dei ve- « nisse videntur. »
« *In lectulo meo per « noctes quaesivi etc.* « (cap. 3) . . . *In lectulo meo quaesivi*, i- « dest illecebris adhuc « carnis meae subdita; « quia per *noctes*, hoc « est in tenebris profundae ignorantiae quae- « sivi . . . Haec autem « fuisse gentilitatis vota, « Deum scire cupientis: « sed necdum scientis, « testantur studia Philo- « sophorum, qui pro indagine veritatis ac sa- « pientiae tot lustravere « terras etc. »	« Vox Ecclesiae de « gentibus congregatae. « *In lectulo*, inquit, *meo;* « hoc est, cum adhuc in « desideriis carnalibus « requiescerem, et cum « adhuc in tenebris in- « fidelitatis et ingnoran- « tiae posita essem . . . « Multi enim Philosophorum Deum ignorantes, « summo studio illum re- « quirebat, per creaturas « Creatorem volentes a- « gnoscere etc. »
« *Quam pulcra es, amica mea, quam pul- « cra!* (cap. 4). Pul- « cram esse Ecclesiam « dixit, pulcram repetit, « quia hanc et actione « et praedicatione vidit « esse laudabilem. Actio- « ne videlicet, qua ad se « per desertum, sicut vir- « gula fumi ex aromatibus, ascendit; praedi- « catione autem, qua ad	« Bis repetit, *Quam « pulchra es, quam pul- « cra es!* idest in opere, « et in predicatione etc. »

« suum consortium etiam « proximas suas ascendere satagit, dicens: *Egredimini, et videte etc.* »

« *Veni in hortum « meum, Soror mea, « Sponsa mea* (cap. 5). « Veni, inquit, saepissime in Ecclesiam meam: « imo hoc facere nullo « modo, peregrinationis « ejus tempore, desisto. « Venio autem, ut errantes corrigam, et infirmantes adjuvem, et « dubitantes in fide confirmem, et bene agentium fructibus perfectis quasi suavissimis « dapibus pascar, et certantes ab hostium defendam insidiis et victores hostium perpetuae meae visionis corona remunerem. »

« Desideranti Ecclesiae, ut ad se veniat « Sponsus, respondet se « jam hoc fecisse. Ego « jam *veni* . . . Venio « ad eam ut errantes « corrigam, infirmantes « roborem, dubios confirmem, et perfectos « quosque praemiis celestibus donum. »

« *Dilectus meus descendit in hortum suum* (cap. 6) Jam « notum est quid sit « hortus dilecti: ipse enim dixit: *Hortus conclusus soror mea sponsa.* Hortus quippe ejus est Ecclesia hortus « ejus est anima quaeque « electa. Et bene cum « dixisset: *Dilectus meus « descendit in hortum,* « addit *suum*; idest, quem « ipse fecit, ipse excoluit, « ipse virtutum pigmentis consevit; ipse fonte « gratiae suae, ne deficeret, rigavit; ipse muro custodiae suae, ne « ab exteris prophanaretur, conclusit. »

« Jam supra diximus, « quid sit hortus Christi; « sancta videlicet Ecclesia, de qua supra dictum est: *Hortus conclusus soror mea sponsa.* Descendit, inquit, « Christus in hortum suum; hoc est, quem ipse praeparavit, et excoluit; quem virtutum « germinibus consuevit, « quem muro suae custodiae ab incursu malignorum spirituum defendit. »

In calce demum totius operis « *Fuge ergo « dilecte mi,* inquit, *et « assimilare caprea hinnuloque cervorum super montes aromatum.* « Ac si aperte dicat: Quoniam in carne apparens, praecepta mihi « ac dona vitae caelestis; « quae semper optabam, « conferre dignatus es, « jam nunc peracto munere piae dispensationis, ad superna jam, « ad Patris sinum revertere; nec mihi tamen « obsecro penitus tuae « crebrae visitationis lucem subtrahas etc. »

« Verumtamen ne me « in praesenti sine tua visitatione deseras; sed « dignare me crebra tua « visitatione requirere, « mihique te saepius videndum praebere. Et « hoc est quod dicit: *Similis esto capreae etc* »

Jam ergo fontem digito tangis, ex quo Commentarium, Divo Thomae aliisque tributum, perspicue deductum derivatumque vides. Sed Haymoni in more positum fuisse ut ex antiquis plerumque Scriptoribus Commentarios suos decerperet adnotant periti de Scriptoribus Ecclesiasticis Tractatores; ac etiam Papias in Praefatione Glossarii enumerans Auctores, quibus in opere concinnando usus est, inter alios *Bedam*, recenset, et *Haymonem*. An quidpiam obstet vero, quominus id etiam aliquando S. Thomas egerit quod ipsum agere potuisse negaverit nemo, judicent Sapientiores.

De Brunone Astensi pauca postremo loco dicenda sunt, ne et hunc praeterire intactum videamur. quem putat nonnemo Commentarii, quo de agimus. auctorem. Obitum ejus cum anno 1125, illigat Mabillonius in Annalibus Benedictinis. Inter Opera ejus recenset Petrus Diaconus de Viris. Ill. Cassinensibus capite 24: « expositionem super Can« tica Canticorum. » Quis inde colligat, hunc ab illo confectum Commentarium, qui incipit, *Salomon inspiratus?* Huncce vero inter ejusdem Opera duobus comprehensa tomis in fol. typis edendum Venetiis apud Bertanos anno 1651, curavit Maurus Marchesius, clarissimus Congregationis Casinensis Monachus. In Dissertatione Historica de S. Brunone Astensi, atque ab eo conscriptis libris, haec solum Marchesius habet: « Ex eadem (Casinensi) Bi« bliotheca Commentarios in Cantica Canticorum « accepimus. » Laudat hanc Venetam editionem Angelus de Nuce in Notis ad Chronicum Casinense Lib. IV, cap. 31, in eamque it ille sententiam, ut praedicta expositio adjudicari Brunoni omnino debeat. « Extat, inquit, in Bibliotheca Casinensi « codex vetustissimus, et ut conjecto, ante Divi « Thomae aetatem exaratus, Brunonem in Epigra« phe praeferens in Canticum Canticorum. » Vim argumenti, quam voco ad examen, infirmam puto et exilem. Quandoquidem extabat etiam in Bibliotheca Coenobii Fabrianensis codex antiquissimus, nomine « Thomae » nostri praenotatus: ac servantur sine dubio in Bibliothecis Codices qui nomen « Cassiodo« rii, » et « Haymonis Alberstatensis, » et « Remi« gii Antissiodorensis » praeferunt. « Conjectat » vero Nuceus, pro certo non habet, Codicem Casinensem excedere Divi Thomae aetatem: neque hanc vetustiorem aetatem Codicis aut allato specimine characterum, aut alia indubia nota, certam facit Erasmus Gattula, qui post Marchesium et Nuceum Brunoni tribuendum jubet praedictum Commentarium in Historia Casinensi Saeculo VII, num. 6 Quid ? quod Doctissimi congregationis S. Mauri Ascetae Benedictini in Hist. Litteraria Galliae pro genuino *Haymonis Alberstatensis* foetu illum habent: illumque *Remigio Antissiodorensi* adjudicandum censet Casimirus Oudinus, ut superius jam satis superque disseruimus. Litem ego Sapientiorum judicio dirimendam relinquo. Hujusce vero demum Commentarii a Marchesio editi collatione facta cum Garetiana editione inter Opera Cassiodorii, et cum Romana inter opera S. Thomae, eas modo offendimus verborum discrepantias, quae in Garetiana sunt editione; modo illas quae in Romana leguntur: passim vero cum editione priore consonantia occurrit, eademque structura verborum.

Expositionem alteram: *Sonet vox tua*, pro certo habet Casimirus Oudinus « accedere ad doctrinam, « et pietatem, ad unctionem, aliasque dotes Sancti.

« Thomae Aquinatis: nec abhorreret a stylo Sae« culi XIII, extremi vel circiter, quo Angelicus « Doctor floruit. » Liberrimi censoris, ac saepe audacis judicium praetermittendum non fuerat. Verba quoque sunt Petri Pelicani in Monito: « Prae« sentem Commentarium magis stylum et doctri« nam S. Thomae redolere: et ordine, dispositio« ne, partitione, et nexu omnium illorum quae in « Canticis continentur, evidentissime demonstrari, « esse germanum foetum tanti Doctoris. » Quod mihi liceat argumentum paullo latius explanare. Prologus Commentario, quo de agimus, praemittitur cum themate ex Divina Scriptura desumpto, in eoque totius operis oeconomia, titulus, et scopus patefiunt: quod etiam constantissime in aliis genuinis ac indubitatis Commentariis exsequitur Thomas, ex aliquo sacri eloquii textu frequentius initio facto. Ad primum Cantici caput accedit, totius Cantici partitionem tradit, primum ipsum caput distribuit in partes, eodemque procedit ordine in sequentium expositione capitum: ac eamdem sine dubio in aliis Commentariis methodum servat, ut cuique singulos diligentius percurrenti innotescere poterit. Solet Doctor Sanctus dubitationes injicere, miscere quaestiones ac textus opponere Sacrarum litterarum, dictaque SS. Patrum, aptissimoque responso ex ipsis sacris litteris, sanctisque Patribus, ipsaque Theologiae penu deprompto conciliare omnia: et haec habes etiam in Commentario nostro. Quam lucida vero, quam mira et constans doctrinae consonantia passim conspicitur cum caeteris Aquinatis operibus! Loca plurima in ora paginarum indicarunt editores, quae mirifice id evincunt.

Loca duo proferam ego, et expendo. Capite I, ℣. I, ad illa verba, « Meliora sunt ubera tua vino, » haec habentur: « Unde cum beatitudo Philosopho« rum consistat in intellectu, beatitudo vero spi« ritualis completive et consummative consistat in « voluntate, ut suo loco poterit declarari etc. » Satis perspicue doctrina indicatur, quam ipse Thomas tradiderat in IV, Dist. 49, qu. 1, art. 1, quaest. 11. *Beatitudo*, inquiens, « quae est ultimus finis « hominis, in intellectu consistit; tamen id quod « est ex parte voluntatis, scilicet quietatio ejus in « fine, quod potest dici delectatio, est quasi for« maliter complens rationem beatitudinis. » Paria docet ille 1-2, q. 4, art. 1 et 2, maximeque ad rem, qua de agit citato Canticorum loco, faciunt quae disserit 2-2, q. 180, art. 1, ubi post Gregorium Magnum ait: « Vitam contemplativam in ca« ritate Dei constitui, inquantum aliquis ex dile« ctione Dei inardescit ad ejus pulchritudinem « conspiciendam: et quia unusquisque delectatur, « cum adeptus fuerit id quod amat, ideo vitam « contemplativam terminari ad delectationem, quae « est in affectu. » Quae sequuntur verba illa: « ut suo loco poterit declarari, » haud mihi videntur opus polliceri postea edendum; sed referuntur ad ea quae in eodem Commentario in Cantica deinceps discenda fuerant. Agit quippe citato capite 1, ℣. 3 de beatitudine quam omnes appetunt, de sensilium bonorum discrimine ac spiritualium, deque delectatione longe differenti, quae illorum adeptionem consequitur: et capite 2, ℣. 3 et seqq. vitae contemplativae et activae notiones exponit ac differentias, ipsiusque contemplationis dulcedinem declarat: et capite 4 statum contemplantium, illustrem Ecclesiae Christianae portionem considerat, deque dotibus eorum ad voluntatem pertinentibus pertractat: et capite 5, multiplicem contemplationis delectationem expendit, quae in uno causatur ex majestate Dei, in alio ex pietate, et in alio ex sapientiae profunditate. Similia passim habentur toto in Opere. Quod si quispiam contendat, Auctorem operis prodere, se citatis verbis novum aliquod opus vita comite scripturum; nihil obstat, quo minus S. Thomas Summam Theologicam indicare voluerit. Hanc elucubravit ille, teste Tholomeo Lucensi in Hist. Eccles. Libro 22, capite 39, *tempore Clementis IV*, qui sedit ab anno 1265, ad finem anni 1268, et *tempore vacationis sequentis* usque ad septembrem anni 1271, et *tempore Gregorii X*, successoris *ultimam*, scribebat « partem, quae Sa« cramentalis dicitur. » Hinc vero si quis intra praedictum annorum spatium explanati a Divo Thoma Cantici tempus definiat, per me licet. Quae si ita se habeant, evidentissimum conficitur argumentum, eamdem Sancto Doctori, dum extremo in Monasterio Fossaenovae laborabat morbo, seque jam moriturum certo presciebat, non convenire expositionem.

Locus alter citato capite 1, occurrit ad illa verba ℣. 3: « Trahe me post te, curremus etc. » Ait ille: « Notandum, quod Sponsa cum postulat se « trahi, nominat se in singulari dicens: Trahe me « post te. Cum dicit hujusmodi tractui se obedire, « nominat se in plurali dicens, Curremus. Cujus « ratio est, quia Deus quantum est de se, uno « modo trahit: quia secundum Dionysium, 4 de « Divinis Nominibus, sicut sol non ratiocinans, ne« que praeeligens immittit radios suos sensibiles etc. « Quomodo autem intelligendum sit dictum Dio« nysii, et quomodo se habeat uniformiter ad o« mnia: alibi declaravimus » Dionysii dictum late simulque elegantissime declaratum habes in ejus operis Commentario a Thoma confecto Lectione 1. ac rursus 1 p, q. 47, art. 1, docet ille declaratque, « bonitatem quae in Deo est simpliciter, et « uniformiter, in creaturis esse multipliciter et di« visim. » Haec vero jam satis, quae facile nos induxere, ut in hoc Volumine duplex praedicta expositio in Cantica praestaretur, tum quam Editores Romani praeferendam existimarunt, tum alteram, quam tot argumenta et peritorum auctoritas, veluti genuinum Sancti Doctoris foetum commendant.

CAPUT V.

Postillae in Genesim, imo et in totum Pentateucum, et in Ecclesiasten veluti dubiae, vel etiam rejiciendae proponuntur.

De Commentariis, quos ab hac editione rejectos voluimus, pauca proferre verba dispendium operae non erit. Prima est « Postilla, seu Expositio aurea, in librum « Geneseos, litteralem sensum atque spiritualem com« plectens: » cujus initium, « Liber iste dicitur Genesis. » Typis vulgari opus S. Doctori tributum, primus curavit Antonius patria Lusitanus Ordinis Praed. ex peculiari erga Virginem Catharinam de Senis devotione vulgo dictus Senensis. Id vero praestitum Antuerpiae anno 1572, 8, apud Bellerum; iterumque Lugduni anno insequente. Decem et septem Romanis Tomis additus est Antuerpiae, seu potius Coloniae, Tomus 18, in fol., anno 1672, ubi pro-

stat, idem *in Genesim* Commentarius; ac etiam in Editione Parisiensi anno 1636, Has memorat editiones omnes Echardus. Primi editoris Antonii Senensis verba sunt in calce operis: « Hunc Commentarium in Genesim, extante in suo Originali « in Bibliotheca Minoritarum Middelburgensium sub « titulo S. Thomae. transcribi curavi, et perlegi « ego F. Antonius Senensis S. Theologiae Doctor « Lovaniensis, et prelo dignum judico pro utilitate « Christianae Reipublicae. Datum Lovanii apud « Praedicatores die 31 Augusti 1571, F. Antonius « Senensis. » An *originalis* voce, qua utitur, Antonius Codicem ipsum autographum intellexerit, an vetustum apographum?

Suppositum opus evincere videtur altum de illo silentium veterum omnium, qui Thomae vitam scripserunt, vel Operum ejus elenchum adhibita summa texuere diligentia. Tam accuratum, quem confecerat, existimabat S. Antoninus, ut scribere P. III Chronici Titulo 18, cap. 10, §. 2, veritus non sit: « Ex his patet (ex indice nempe superius « posito, in quo opus, quo de agimus, non recen- « setur) quod Postillae super Genesim et Ecclesia- « stem quas vidi sibi (Thomae) intitulatus; et Com- « pendium quoddam Theologiae quod incipit: Theo- « logicae facultatis (lege, Veritatis Theologicae) « quod etiam Beato Thomae aliqui intitulant; non « sunt ejus, quum non connumerentur inter su- « pradictos. » Antonini censurae acquiescit Sixtus Senensis: editamque Postillam istam fuisse ab altero quodam Thoma ejusdem Ordinis, viro quidem erudito ac pio, sed neutiquam Thomae Aquinati styli facilitate ac sensus gravitate comparando, ipsum Antoninum testem vocat id *affirmantem*. Pluris quidem judicium Sixti de stylo operis faciendum: at fallitur ille, dum Thomae alteri Dominicano « Postillam in Ecclesiasten » attribuit, Antonino teste: quem de solo « Compendio Theologiae » memorato loqui, satis evincunt quae sequuntur ejusdem verba: « Compendium enim, quod B. Thomas « edidit, de quo supra (in indice) facta est mentio, « aliter incipit, et est multo brevius, et de paucis « tractat. Sed illud quod incipit: Theologicae, de « omnibus pene brevissime tractat materiis Theo- « logiae . . . Sed nec Alberti Magni est, ut alii « quidam dicunt; sed cujusdam alterius doctissimi « Viri, qui dictus est Frater Thomas. » At vero ad allata ex S. Antonino (verbis utor Echardi) respondet Antonius Senensis: Postillam a se visam negare Antoninum esse S. Thomae sed non omnem ab aliis inventam. « Quod nugatorie dictum, in- « quit ille, nemo non videt: qua enim ratione Po- « stillam a se visam rejicit Antoninus, eadem om- « nem aliam respuit, cum nulla in antiquis operum « Catalogis recenseatur. » An auctoritatem conciliaverint operi judicia recentium quorumdam Scriptorum, ex quibus memorare sat fuerit Michaelem Pium seu Plodium Parte II de Viris Illustribus, Lib. I, pag. 81, editionis Bononiensis anno 1607, curatae, Paulum Nazarium in Opusculo de Scriptis Divi Thomae Aquinatis Dubitatione 4, et Ambrosium de Altamura in Bibliotheca Ord. Praed.? Unum Antonii Senensis, si quod est, argumentum instaurant illi, praetereaque nihil. Quod iterum refellit Echardus, *Dixerim*, inquiens: « S. Antonini argu- « mentum eo efficacius esse quod ab obitu Sancti « Doctoris in id ejus discipuli, imo omnes per « ordinem sodales potissimum incubuerint, ut nec « minimam quidem ejus chartulam oblivioni deleri « ac perdi sinerent. Mirum autem esset, majoris « molis opera, qualia illa in Genesim et Ecclesia- « sten Commentaria, illis fuisse incognita, et in « indicibus operum ejus omissa: praesertim cum « Scriptores illi veteres tam accurate in Postillis « ejus secernant quas propria manu exaravit, et « quas ex ejus ore in Schola docentis auditores « reportarunt. Itaque S. Antonini de his duabus « postillis judicio vir cordatus omnis stabit. »

Jam vero et « Postillam in Ecclesiasten » pari efficacia rejectam vides. Narrat loco citato Nazarius Dubit. V, se praedictam Postillam *audivisse* ex antiquo exemplari desumptam, quod Senis in Conventu S. Dominici adservabatur: ac legi etiam in fine Codicis, « Expliciunt Postillae Beatissimi Thomae « de Aquino super Ecclesiasten. » Testimonium addit Thomae Boninsegnii: « Expositionem hanc « suprascriptam valde pulcram atque utilem censet « F. Thomas Boninsehnius S. Theologiae Professor; « et redolere satis phrasim, stylum et modum « exponendi quo in suis libris utitur D. Thomas « de Aquino, ut credi possit suam S. Doctoris esse « interpretationem. » Quod etiam tulere judicium « nonnulli Doctissimi Patres, quibus Romae a Re- « verendiss. nostro Generali Nicolao Rodulfio fuit « Operis hujus censura demandata. » De mala fide, deque imperitia Censores istos postulat audacissimus Casimirus Oudinus: quam immerito, dicendum infra.

Accipe vero Nazarii verba, silentium veterum et censuram Antonini elevantis. « Non obstat . . . « cum post catalogum Divi Antonini, et alios eo « priores, multa S. Doctoris opera diu tenebris « obvoluta in lucem prodierint, et a viris doctis- « simis ut ejus legitimae lucubrationes fuerint ap- « probata, et caeteris ejusdem operibus annumerata; « ut patet de Scriptis in quatuor libros Senten- « tiarum ad Anibaldum, de Commentariis in libros « Perihermenias, in libros de Caelo et Mundo; et « aliis pluribus, quae in solis recentioribus cata- « logis supra diximus contineri. » Haec minus fortasse accurate dicta videri possunt. Inficias namque iveris primo, allegata non recenseri Opera ab antiquis. Disertissime memorant Commentarios in libros Perihermenias, deque Caelo et Mundo Ptolomaeus de Luca, Trivetus, Logotheta, Rogerius, Pignon, Valleoletanus, S. Antoninus. Eorum indices consule. Adde, ex eorum addisci testimonio, non integra illa opera a S. Doctore elucubrata, sed majorem partem: ac partem aliam suppletam fuisse a diversis Auctoribus: quod etiam testimonium fert Joannes de Columna, Commentarios « super tres « libros, dumtaxat, de Caelo et Mundo, et super « primum librum Perihermenias » tribuens Aquinati. Suo loco de his diligentiore opera disserendum. Quod attinet demum ad Commentarium in quatuor libros Sententiarum, quem secundum numerant nonnulli, illum commemorant antiqui, et Divo Thomae abjudicant. Satis hoc loco fuerint Ptolomaei Lucensis verba, quibus contra nonnulli pugnant. Ait ille Libro 22 Hist. Eccles. cap. 23: « Urba- « nus IV, fecit duas ordinationes, in quibus fuerunt « creati duo Cardinales, quorum unus fuit nepos « suus vocatus Dominus Anicherius; alter fuit ne- « pos Domini Richardi de Anibaldis, qui vocatus « est Frater Anibaldus de Ordine Fratrum Praed., « qui fuit Magister in Theologia, et fuit vir ma-

« gnae humilitatis et veritatis, et sanctus homo, « quem Frater Thomas multum dilexit: fecitque « (non F. Thomas sed absque dubio F. Anibaldus) « Scripta super Sententias, quae intitulantur Domino Anibaldo (hoc est attribuuntur D. Anibaldo Cardinali seu vulgo circumferuntur sub nomine « D. Anibaldi: minime vero nuncupantur, seu dedicantur ipsi D. Anibaldo) quae (scripta) nihil « aliud sunt quam abbreviatio dictorum Fratris « Thomae. » Porro quam absurda et inepta locutio foret: « Fecitque Frater Thomas scripta super « Sententias, quae nihil aliud sunt quam abbreviatio dictorum F. Thomae! » Quam bene vero cohaerent omnia, si legas: « Fecitque D. Anibaldus « Scripta super Sententias, quae nihil aliud sunt « quam abbreviatio dictorum Fratris Thomae! » At si Anibaldus, inquies, fecerit scripta illa super Sententias, cur addit Ptolomaeus, eadem « intitulari Domino Anibaldo? » Nempe admonitio est, praedicta scripta circumferri sub nomine Anibaldi, titulo *Domini*, propter Cardinalitiam dignitatem insigniti. Integer ergo sensus est: « Fecitque Frater « Anibaldus scripta super Sententias, quae intitulantur Domino Anibaldo (S. R. E. Cardinali) « quae nihil aliud sunt quam abbreviatio dictorum « Fratris Thomae. » Quo demum intellectu verbum *intitulari* passim accipi solet; ut etiam in loco Sancti Antonini superius citato bis occurrit: *Postillas*, inquientis, « super Genesim et Ecclesiasten vidi sibi « (Thomae) intitulatas (attributas nempe, minime « nuncupatas). » Et infra: « Quod etiam Compendium « Theologiae Beato Thomae aliqui intitulant. » At extra fines jam satis quodammodo vagati sumus, ut injectas a Nazario difficultates expediremus.

Ad Commentarium denique *in Pentatheucum* accedo, de quo audiendus est Casimirus Oudinus loco citato cap. 15: « Miror plurimum (inquit ille) « oscitantiam Fratrum Dominicanorum, qui editioni « Operum omnium S. Thomae Aquinatis praefuerunt, quod in editionibus suis omiserint: *Commentaria in quinque libros Moysis*, sub hujus « Doctoris nomine edita in folio Compluti anno « 1595, apud Viduam Joannis Graciani ex fide « Ms. codicis Bibliothecae S. Pauli Vaelissoletani. « Editionem hanc procuravit Frater Franciscus « de Mendoza Ordinis FF. PP. in Academia « Complutensi Sacrae Theologiae Professor, qui « Sancto Dominico Ordinis FF. Praed. Patriarchae « opus dedicavit, ea inscriptione atque pompatica « ostentatione, quae Monachum ejusdem Ordinis « decet. In hoc Opere nihil omnino est quod conveniat cum aliis Commentariis, quae huic Doctori edita inscribuntur: ita enim jejunum est, « ut ex nuda lectione mentiatur auctorem, cujus « nomen praefert. Unde prudenter abstinuerunt « Editores omnium Operum D. Thomae Aquinatis « ut opus istud stramineum caeteris accenserent. » At si prudenter ab hoc Opere typis vulgando abstinuerunt Colonienses et Parisienses Editores, cur ergo paullo antea mirabaris, Oudine, eorum oscitantiam quod illud praetermiserint? Nempe ironice carpit ille « Zelum indiscretum Dominicanorum « (ut ait in citata de Operibus S. Thomae dissertatione, idemque saepe ad nauseam repetit), qui « absque ullo delectu, absque ratione et judicio, « omnia undequaque anonyma collecta, sub Sancti « Doctoris nomine temerarii et audaces evulgare « satagunt... Quod apud Mendicantes frequentissimum est. » Quid aliud exspectandum fuerat quod promeret Oudinus; qui videlicet Monachorum et FF. Mendicantium osor, eorum castra deseruit simulque fidem catholicam? Caeteroquin vero si quae Dominicani vulgarunt sub nomine S. Doctoris Opera, id ab illis sine dubio praestitum vel quadam styli similitudine, vel consonantia doctrinae, vel codicum aliquorum fide permotis: quae tamen argumenta peritioribus quibusque accuratius expendenda reliquerunt. An vero supradicti Commentarii, quos Aquinati adjudicare non audemus, tribui debeant Thomae Anglo de Valleis seu Vallensi seu Guallensi, qui anno 1340, florebat, an Thomae pariter Anglo de Jorz seu Jorsio, qui anno 1310, mortem obiit, in medio relinquendum puto.

CAPUT VI.

Specimen datur Libri de Viris illustribus sub nomine Joannis de Columna Ord. Praed. cum criticis animadversionibus.

De opere Joannis de Columna, quod in Veneta SS. Joannis et Pauli Bibliotheca manuscriptum servatur, inscribiturque « Liber de Viris Illustribus, » nonnihil diligentius in hujusce Admonitionis praeviae calce agendum mihi est, ut quae fides novo testi in Operum S. Thomae censura adhibenda sit, splendidius innotescat; ac Operis etiam nondum editi, ac una in praedicta Veneta Bibliotheca extantis specimen aliquod exhibeatur. Codicem et opus vidit lustravitque Doctissimus Montfauconius, ejusque meminit in Diario Italico cap. 3, pag. 50, ubi testatur: « Codicem esse XV. saeculi, » et « Opus non spernendum, et luce dignum. » Excerpta quaedam a Jacobo Hyacintho Serry in Gymnasio Patavino Theologiae primario Professore, et a Jo. Benedicto Joannelio Bibliothecae Casanatensi Praefecto ac postea S. Palatii Magistro, accepit Jacobus Echardus, edidítque in Elogiis S. Dominici in Addendis S. Thomae et Joannis de Columna: quo etiam loco, « Utinam, inquit, aliquando SS. « Joannis et Pauli Sodalibus Deus O. M. inspiret, « ut opus hoc juris publici tandem faciant, et rei « litterariae, et scholae nostrae adeo necessarium « in tenebris diutius retinere in animum non inducant. »

Conspectum totius Operis praestare modo liceat, quem acceptum refero humanissimo viro Dominico Mariae Berardello, ejusdem Coenobii SS. Joannis et Pauli alumno, ac Bibliothecae praefecto. Animadversiones, prout occasio feret, appingo: quae simul junctae conficere videntur, opus illud Joannis de Columna tamquam primaevi Auctoris foetum esse, manu tamen recentiore interpolatum, aut quibusdam auctum additamentis. Prooemium legitur in haec verba: « De vita et moribus Virorum Illustrium, « tam Sanctorum, quam aliorum Philosophorum « tractaturus, quae in diversis libris de eisdem « sparsim scripta reperi, in unum colligere laboravi, « ne ipsorum gloriosa exempla et dicta elegantia « memoratu digna (pereant): et quae ab Illustribus sunt dicta Auctoribus, huic libello inserui, ut documenta virtutum sumere volentibus « longae inquisitionis labor absit: quae etiam ad « mores componendos, corrigendamque vitam, nec « non et passiones frenandas, atque domandos af-

« fectus plurimum valebunt; ad instar Socratis, « qui, ut ait Augustinus de Civit. lib. 8, cap. 3: « *Socrates primum universam Philosophiam ad* « *corrigendos componendosque mores flexisse me-* « *moratur.* Hoc idem apud Graecos, ut ait Je « ronymus in Prologo de Viris Illustribus, Her- « mippus Peripateticus, Antigonus Carystius, et « longe omnium Aristoxenus musicus; apud Lati- « nos autem Varro. Quod illi in numerandis gen- « tilium litterarum libris, viris fecerunt illustri- « bus, Beatissimus Hieronymus, Doctor doctorum « excellentissimus, omnes qui in Scripturis sacris « aliquid prodiderunt memoriae, breviter disseruit. « Ad cujus exemplum viri, provocati Gennadius « Massiliensis Presbyter, Isidorus Hispalensis mul « tos subrogaverunt. Ego autem non solum Ec- « clesiasticos Doctores in ordine digeram, sed et « viros illustres gentilium litterarum edoctos: nam « in hoc maxime est litterarum et scriptorum « fructus, cum res scitu dignas aboleri non pa- « tiuntur... Variis igitur occupationibus sic in Cu- « ria distractus sum, ut vix aliquid quandoque « scribere licuerit. Sed illud volvens in animo, « quod Seneca Con. 27: *Otium sine litteris mors* « *est, et vivi hominis sepultura*; ista eg edi me « coegit. Haec quoque ipsa, quae huic libello in- « serui, aliena sunt: et etiam quae loquor ab aliis « accepi, ut antiquorum Scriptorum historias ve- « teres annalesque replicans, possim quasi de in- « genti prato Opusculi nostri coronam texere. « Omnesque igitur libros, qui in hoc opere alle- « gantur, me vidisse non arbitror; sed quamplu- « rima de allegatis alibi inde extraxi, et huic li- « bello applicui. Ideo omnia tuo, Lector, reservantur « examini, ut tibi major et justior corrigendi, « quam mihi scribendi gloria praebeatur. Sed, ut « ait Seneca Epist. 84, *quaecumque ex diversa* « *lectione congessimus, separare debemus: melius* « *enim distincta servantur.* Ideo ut dicenda melius « elucescant, praemittam distinctionem, per ordi- « natas alphabeti litteras et capitula incedendo. »

Verba illa, « Variis igitur occupationibus sic « in Curia distractus sum, » Joanni de Columna maxime conveniunt. Is Messanam in Sicilia anno 1255, ab Alexandro IV. missus est Archiepiscopus, testibus Bernardo Guidonis, Conrado Gratiadei, Thoma Fazello, aliisque. Turbis exciitis Manfredorum, Romam ipsum repetiisse « post septem menses, » Echardus conjicit: sed apud Rocchum Pirrum et Antoninum Mongitorem in Sicilia Sacra legimus, primum lapidem Templi in honorem S. Dominici in loco qui dicitur Monticellus, a Joanne nostro anno 1259 positum fuisse. Romae consistebat ille anno 1263, quo in Ecclesia S. Sabinae « Altare « ad honorem Beati Petri Martyris » Divino Numini nuncupatum fuit « per » ipsum « Venerabilem « Patrem Fratrem Joannem de Columna Archie- « piscopum Messanensem, Vicarium tunc temporis « D. Papae Urbani (IV) » Epigraphem praestat Vincentius Maria Fontana in Theatro Dominicano. Vacasse Messanensem Ecclesiam *anno* 1264. 5. *Kal. julii*, constat ex Monumentis allatis a Roccho Pirro: neque tamen constat, tunc mortali fato functum fuisse Joannem; quem, dimissis infulis Messanensibus, Romae deinceps perstitisse, haud levis laudati Echardi conjectura est. En igitur virum habemus qualem se prodit Auctor libri « de Viris Illustribus, » quo de agimus, « variis occupatio- « nibus in Curia distractum. » Accedunt illa etiam verba, « Antiquorum Scriptorum historias annales- « que replicans; » quae sicuti virum historiarum studio maxime addictum declarant, ita satis indicare videntur Joannem de Columna Chronici compilatorem quod inscribitur « Mare Historiarum. »

Pars prima Libri « de Viris Illustribus, » complectitur Ethnicos ordine alphabetico. Sunt vero.

« Anaximander.
« Anaximenes.
« Anacharsis.
« Anaxagoras.
« Aristides.
« Archesilas.
« Aristippus.
« Aratus.
« Antisthenes.
« Archilogus.
« Alcibiades.
« Architas.
« Anaxarchus.
« Antipater.
« Aristoteles.
« Anaxtomanes (*Mendum*).
« Apulejus.
« Archimenides (f. *Archimedes*).
« Athenodorus.
« Appollonius.
« Actius.
« Aetalius (f. *Aethlius*).
« Ariston.
« Asinius Pollio.
« Albucius.
« Appion.
« Arinicius (f. *Arinasius*).
« Bias.
« Basilius.
« Bocorus (f. *Bocchoris*).
« Brutus.
« Chilo.
« Cleobolus.
« Crates.
« Carneades.
« Cato.
« Curio.
« Caelius.
« Democritus.
« Demosthenes.
« Diogenes.
« Dernas (f. *Demus*).
« Diodorus.
« Demetrius.
« Demochares.
« Dernarachus (f. *Demaratus*).
« Didymus.
« Esopus.
« Epimenides.
« Euclides.
« Eschines.
« Empedocles.
« Euripides.
« Euripides Cretensis.
« Eraclitus.
« Epicurus.

Emnius (*Ennius*).
Egesilaus (*Agesilaus*).
Eudoxius.
Ferecides (*Pherecides*).
Fabianus Papyrius.
Gorgias.
Galenus.
Homerus.
Heschilus.
Hesiodus.
Heumerus (f. *Eumelus* seu *Eumoeris*).
Hermes.
Hystaspes.
Heresistratus (*Erasistratus*).
Julius Cesar.
Julius Celsus (an *M. Livius Celsus*).
Juvenalis.
Kalistratus (*Callistratus*).
Kalistenes. (*Callisthenes*).
Kanius (*Canius*).
Lycurgus.
Lucius.
Lucretius.
Lucanus.
Mysson (seu *Miccion*, et *Mischion*).
Menander.
Maecenas.
Marius.
Numma Pompilius.
Nigidius.
Orphaeus.
Ovidius.
Pittacus.
Periander.
Pythagoras.
Pericles.
Prothagoras.
Plato.
Plotinus.
Phedon.
Philemon.
Philemon (*alter*: an *Polemon*.)
Ptolomeus Philadelphus.
Parmecius (an *Parmeniscus*).
Possidonius.
Pacubius (*Pacuvius*).
Plautus.
Philo Judaeus.
Pescennius Festus.
Perpecius (*Perpetuus*).
Quintilianus.
Quintus Curtius.

« Solon.	Titus Livius.
« Socrates.	Theodorus.
« Simonides.	Taurus.
« Stilpo.	Timagenes.
« Sophocles.	Trogus Pompejus.
« Speusippus.	Varro.
« Sextius.	Virgilius.
« Sallustius.	Titus Lucretius.
« Scaurus.	Valerius Maximus.
« Serapion.	Victorius (an *Vestorius*).
« Seneca.	Xystus.
« Secundus.	Ysocrates (*Isocrates*).
« Sixtus Pythag.	Yppocrates (*Hippocrates.*)
« Thales.	Zoraster.
« Themistocles.	Zeno I.
« Theophrastus.	Zeno II.
« Terentius.	Zeno III.
« M. Tullius Cicero.	
« Titus Vespasiani f.	

« Explicit liber de Viris Illustribus infidelibus « editus a Fratre Joanne de Columna Ordinis « Fratrum Praedicatorum. »

Pars altera Viros Illustres Christianos continet eodem ordine alphabetico recensitos.

« Aristides.	Asterius.
« Agrippa Castor.	Achilius (*Aquilius*).
« Apollinaris.	Achacius (*Acacius*).
« Apollinaris Laod.	Appion.
« Ammonius.	Aratianus.
« Alexander.	Asclepiades.
« Agatholus (*Anatolius*).	Antiochus.
« Ambrosius Diaconus.	Asclepiades.
« Ambrosius Alex.	Antiochus E.
« Ambrosius Mediol.	Augustinus Hip.
« Archelaus.	Arator.
« Arnobius.	Alcuinus.
« Athanasius.	Anselmus Cantuar.

« Albertus Theutonicus de ordine Fratrum Prae- « dicatorum, vir excellentis ingenii fuit: Hic a pueri- « tia Ordinem Praedicatorum intravit, in quo in « omni vitae puritate proficiens, die noctuque stu- « dio et orationi vacabat, adeo ut infra breve tem- « pus inter doctos etiam doctissimus suo tempore « habebatur. Quare Parisius honorem Magisterii « meruit, ubi diu in magna omnium opinione et « reputatione rexit. Ad cujus scholas Sacrae Theo- « logiae omnes confluebant, maxime quando con- « tingebat, eum aliquam disputare vel determinare « quaestionem. Sed cum aliquamdiu Parisius re- « xisset, rediit in Theutoniam, atque de mandato « Fratrum suorum lectiones non intermisit: sed « ipsas continuans, multos discipulos tam Secula- « res quam Religiosos habuit, qui ad ipsum au- « diendum undique convolabant propter eminen- « tem et profundam Magistri scientiam. Inter quos « fuit flos Doctorum S. Thomas de Aquino, juve- « nis tunc nobilissimus de stirpe Comitum Aqui- « norum, de quo plenius suo loco dicemus. Cum- « que fama hujus praeclari Doctoris ubique clare- « ret, factus est Episcopus vel Archiepiscopus Ra- « tisponensis. Cum autem aliquamdiu cum omni « solicitudine praedictam rexisset Ecclesiam, con- « siderans onus et periculum pastoralis officii, pro- « pter quod plurimum ab illa sua consideratione « et contemplatione divinae scientiae et studii re- « trahebatur; licet cum difficultate et multa in- « stantia, de voluntate tamen Summi Pontificis, « pontificali dignitate cedens, ad claustrum Fra- « trum sui Ordinis remeavit: ubi longo tempore, « orationi et studio vacans, scribebat libros et do- « cebat indoctos. Scripsit autem super totam Lo- « gicam per modum Commenti. Item super totam « Philosophiam naturalem et moralem, et com- « mentavit excellentissime, adeo ut Commentator « latinus ab omnibus appelletur. Vocatur autem « Commentator latinus ad differentiam Averrois, « et etiam quia in Commentis suis loquitur cla- « rius et verius secundum Aristotelis intentionem. « Scripsit etiam commentando super librum de A- « nimalibus, opus utilissimum et necessarium o- « mnibus Physicis. Item scripsit super quatuor « libros Sententiarum. Item Summam Theolo- « giae. Item librum de Sacramentis. Item de Mi- « neralibus. De Mysterio Missae. Item de statu ani- « mae de corpore separatae, quem librum praeven- « tus morte non complevit. »

An in illis elogii verbis, « Factus est Episco « pus vel Archiepiscopus Ratisponensis, » additio tituli *Archiepiscopi* manum indicet interpolatricem? An eadem titulum *Sancti* invexerit, quo Thomas insignitur? Alioqui vero tempus memoratae Alberti mortis, quae anno 1280 contingit, Joanni de Columna convenire potest. Narrat Auctor libri de Vitis Fratrum, ipsum Joannem missum Parisios fuisse a patruo suo Cardinali, pariter Joanne de Columna appellato: ad ipsumque in Ordinem Praedicatorum a B. Jordano Magistro Generali cooptatum datas *a Gregorio IX ad instantiam* ejusdem Cardinalis *litteras Praeceptorias*. Anno 1227, die 19 Martii Sedem Apostolicam conscendit Gregorius: ac Jordanus consistebat Parisiis anno 1228, celebraturus Generale Capitulum. Fac vero, Joannem annos 20, aut 22, aut 24, natum Dominicanae familiae nomen dedisse: aetatem habes annorum duorum, vel quatuor, vel sex supra septuaginta, quae justo longior aut diuturnior non est

« Barnabas.	Dorotheus.
« Bardesanes.	Didymus Alex.
« Beryllus.	Damasus.
« Bachylus.	Dominicus genere Hispanus, Dux et fundator Ordinis Praedicatorum fuit etc.
« Babyllus.	
« Bachiarius.	
« Basilius Cesar.	
« Bembovolus (*Mendum*).	Donatus.
« Boethius.	Egisippus (*Hegesippus*).
« Beda Ven.	Eraclas (*Heraclas*).
« Bernardus Clar.	Eusebius Caesar.
« Clemens Rom.	Eustachius.
« Clemens Alex.	Ephrem.
« Cyprianus.	Evagrius Ponticus.
« Cornelius Ep.	Eutropius Presb.
« Candidus.	Epiphanius.
« Cassianus	Faustinus Presb.
« Caelestinus	Fulgentius Rusp.
« Cyrillus.	Faustus Ep.
« Cassiodorus.	Gregorius Neocaes.
« Claudianus Mam.	Gregorius Nazianz.
« Claudianus Poeta.	Gregorius Nyss.
« Dionysius Corinth.	Gregorius Magnus.
« Dionysius Areop.	Gajus.
« Dionysius Alex.	Gelasius.

« Gratianus Monachus.	Justinus Martyr.
Hirenaeus (*Irenaeus*).	Judas.
Hermas.	Julius Afr.
Hilarius Pictav.	Jacobus Sapiens.
Herius.	Juvencus.
Hildebertus.	Julius Rom. Ep.
Hugo de S. Victore.	Jeronymus (*Hieronymus*).
Hugo de Folieto.	Joannes Chrysostomus.
Joannes Evangel.	Julianus.
Jacobus Apostolus.	Innocentius I.
Judas Apost.	Joachim Abbas.
Ignatius.	Justinianus Imp.
Josephus Judaeus Hist.	Innocentius III.

Romani Pontificis Innocentii III. elogio gesta inseruntur Joannis Nicosiensis Archiepiscopi ex Ordine Praed. adsumpti. Locum integrum in lucem profero, ut probatissimi viri splendidior, ac tutior notitia habeatur, simulque certum innotescat manus recentioris interpolatricis argumentum. « Ex hujus Pontificis (Innocentii III) clara prosapia, quae usque nunc *Domus Comitum* vocatur, *Romae originem traxit* ille recolendae memoriae F. *Joannes de Comite* Ordinis Praed. qui in suo Ordine post Parisiense studium factus est primo Lector Urbevetanus, postea Senensis: de qua Lectoria assumptus est ad Provincialem Provinciae Romanae, quam Provinciam rigidissime et religiosissime rexit. Nam *cum dicta Provincia tunc temporis nimium esset diffusa*, cum ab Insula Siciliae inclusive usque ad alpes Bononienses protenderetur, numquam nisi pedes vel super asellum sedens, ipsam visitavit, cum singulis annis ex sibi injuncto officio ipsam circuire teneretur. Ex quo officio assumptus est ad Episcopatum Pisanum per Bonifacium Papam octavum: postea per Clementem V. factus est Archiepiscopus Nicosiensis, quae est primas Regni Cypri. Ad quem locum, quamvis senio confectus, accessit hoc animo, ut terram illam promissionis, quam Christus sua praesentia ... visitaret, quod semper desideravit. Veniens ergo in Insulam Cypri, *multas ordinationes sanctas* in Clero instituit: et cum in divitiis ibidem se conspiceret abundare, coepit magis solito pauperibus esse munificus, adeo ut ibidem ab omnibus pater pauperum diceretur. Nec immerito, nam ejus affectum erga pauperes, ut uno verbo complectar, plura dabat quam etiam haberet: in hoc enim quidquid habere poterat, expendebat. Dicebat enim, *me audiente frequenter:* omnia dabo, ut propter pauperes cogar etiam mendicare. Nam cum ejus reditus usque ad viginti millia florenorum ascenderent, nihil sibi et familiae praeter victum et vestitum reservari volebat. *Et cum triginta annis et ultra esset Praelatus,* numquam ab aliquo inclinari potuit, ut consanguineis aliquid largiretur; sed talibus suasoribus respondebat: Unde exeunt flumina revertantur. Ut autem pauca de multis, imo infinitis eleemosynis, referam, annuatim quingentos pauperes sua manu induebat, praeter vestes quas dabat pauperibus infra annum. Semel autem cum quidam pauper Clericus coram venisset, et diceret quia non posset in publicum comparere, quia verecundabatur nudus apud alios apparere, cum in promptu nec pannus aliquis, nec forte pecunia non esset, *me cappa propria expoliari jussit*, et dicto Clerico tribuit. Pascebat omni die in aula sua vigintiquinque pauperes, de quorum cibis ante omnem escam Beatus Pontifex gustare volebat. In festis autem Christi, sicuti in Natali, in Circumcisione, in Epiphania, in Coena Domini, in Paschate, in Ascensione, in Pentecoste, in quatuor festivitatibus B. Virginis, in utroque festo SS. Johannis Baptistae et Evangelistae, in utroque festo B. Dominici, in festo B. Petri Martyris, in festo B. Mariae Magdalenae, in festo Apostolorum Petri et Pauli, in Anniversario patris et matris suae, semper centum pauperes abundantissime pascebat. Praeterea in omni Feria quinta dabat omnibus advenientibus victum, de quo comode illa die poterant sustentari. Omni mense maritabat unam pauperem orphanellam, cui viginti florenos ad minus dabat pro dote. In illis partibus multos captivos Christianos de manibus Saracenorum redemit, in quibus magnam summam pecuniae expendebat. Saracenos emebat, quibus ipse frequenter per interpretes praedicabat: et si qui forte inspirati a Deo verbum reciperent, cum multa solemnitate eos faciebat in Majori Ecclesia baptizari; deinde reddebat eos libertati, et magnis ditabat bonis. Cujus sanctam famam Soldanus Babyloniae audiens, sibi honorabiles litteras misit: inter alia scribens, quod sibi placeret suum Regnum personaliter visitare; quia ejus sanctis operibus provocatus, volebat quaedam tractare, quae erant ad magnam exaltationem fidei Christianae: quod et fecisset nisi fuisset per suos Superiores impeditus. De ornamentis Ecclesiarum, quae diversis donavit Ecclesiis, quid dicam, aut quid referam, maxime Conventibus Ordinis sui, cum omnem excedant numerum? Nam vix fuit magnus Conventus in Ordine, quem aliquo pretioso jocali non dotaverit, maxime Conventum Bononiensem, quem ob reverentiam B. Dominici multis eleemosynis sustentavit et multis jocalibus ornavit. Numquam Ordo Praed. habuit Praelatum cujuscumque status, qui tot bona Ordini faceret. Mortuus est autem in Insula Cypri *an. Domini* 1322, *ultima die Julii:* ad cujus tumulum multi diversis infirmitatibus sunt curati. »

Oscitantiam corrige Exscriptoris, ac lege *anno Domini* 1332. Siquidem Joannem ad Infulas Pisanas anno 1299 evexit Bonifacius Octavus. Bullam electionis refert clarissimus Antonius Bremond in Bullario Dominicano, datam « IV. idus Februarii « Pontificatus nostri anno quinto. » Sed ipsum *triginta annis et ultra* Ecclesiae primum Pisanae, deinde Nicosiensi praefuisse, testatur Auctor superioris elogii: adeoque vitam illum ultra annum 1329 produxisse, certum est compertumque. Joanni vero in eamdem Sedem Nicosiensem suffectum Eliam de Nabinallis, narrat Wadingus ad eumdem annum 1332, citatque Bullam Joannis xxii. quae incipit, *Militanti Ecclesiae*, datam XVI. *Kal. Decembris*. Unde Joannem nostrum ad annum 1332, pertigisse, satis conficitur. Haec vero qui scribebat Auctor, post eumdem annum vitam agebat: ipsumque cum Joanne Nicosiensi constitisse in Insula Cypro, dubitare non sinunt verba illa, « Me audiente, me cappa propria expoliari jussit. » In *constitutionibus* citatis, a Joanne pro Insulae clero latis anno 1320. editisque inter Acta Conciliorum, nomina occur-

runt « Religiosorum virorum Fratrum Benedicti « de Burgo S. Sepulchri et Jacobi de Urbeveteri « Ordinis Fratrum Praedicatorum Sociorum Do- « mini Archiepiscopi. » An ergo ex his alter fuerit, qui Joannis Nicosiensis elogium concinnaverit? Divinare nolim. Certum vero fit, et omnino compertum, librum *de Viris illustribus*, si Joannem de Columna auctorem habeat, additamentis auctum fuisse ab aliquo Scriptore, qui sequiore florebat aetate.

Antequam de tabula subduco manum, in Virum spectatissimum Joannem Nicosiensem liceat paullo attentiorem figere obtutum. Hunc in Episcopis Pisanis vocat Ughellus « Joannem de Provinciali- « bus, seu de Caietanis nobilibus, Pisanum, quem « alii de Polo appellant. » Apud Echardum dicitur: « Etruscus patria, et professione Pisanus: » ac verba Laurentii Pignon, inter Viros dignitate conspicuos enumerantis « F. Joannem Romanum Ar- « chiepiscopum Nicosiensem, » ita accipiuntur, ut ipse dictus fuerit « Romanus, non patria, sed quod es- « set Romanae Provinciae alumnus. » Nonnulli denique sunt, quibus Joannem de Columna Archiepiscopum Messanensem ad Sedem placuit Nicosiensem transferre. At narrat superioris elogii scriptor, *ex clara* Innocentii III « prosapia, « quae Domus Comitum dicta est, Romae o- « riginem traxisse » Joannem, ipsumque appellatum esse « Joannem de Comite: » quo ipsum etiam cognomine nuncupatum legimus in Historia Regum ex Gente Lusignana apud Henricum Giblet, seu Joannem Franciscum Laurentanum, « Giovan- « ni del Conte Arcivescovo di Cipro. » Bulla extat Caelestini V, data *anno* 1294, *die* 1 *Septembris* apud Bremondum Tom. 7. Bullarii in Supplemento, qua Romanae Provinciae divisio indicitur a Provincia Regni Siciliae: simulque « F. Johanni de « Polo Priori Provinciali Romanae Provinciae » limites exercendae jurisdictionis constituuntur. Is vero Joannes de Polo non alius fuerit a Joanne de Comite, quem etiam Auctor superioris elogii praefectum facit « Provinciae Romanae, ab Insula « Siciliae inclusive ad alpes Bononienses proten- « sae. » Cur ergo dictus *de Polo?* Nempe a loco Principatus vel Comitatus, quo potitum, quemve possedisse illo jam tempore videtur nobilissima familia *Comitum Romanorum*. Apud Ciaconium inter S. R. E. Cardinales a Lucio II, anno 1182, renunciatos occurrit ex eadem « Comitum Roma- « norum gente Octavianus, patruus Odonis de Po- « lo, affinis Innocentii tertii; » et apud Richardum de S. Germano ad Annum 1257, mentio ingeritur « Johannis de Poli Senatoris Urbis Romae. » Haec vero satis. Ad Viros illustres revertor in libro, quo de agimus, recensitos.

« Lucas Evangel.	Melchiades.
« Lucianus Presbyt. Antiochenus.	Minutius Felix.
	Malchion.
« Lucifer Calarit.	Methodius Tyri Ep.
« Lactantius Firmianus.	Marcellus Ancyr.
« Leo I. Papa.	Maximus Taurin.
« Lanfrancus Arch. Cant.	Macarius Aegypt. Mon.
« Matthaeus Evangel.	Maximus Cp. Ep.
« Marcus Evangel.	Narcisus Jeros. Ep.
« Melito.	Novatianus.
« Modestus.	Nicetas.
« Musianus.	Origenes.
« Orosius.	Petrus Lombardus.
« Oriensis (f. *Orientius*).	Petrus Comestor.
« Olympius.	Quadratus.
« Paulus Apost.	Rhodon.
« Petrus Apost.	Reticius.
« Plutarchus Hisp.	Rufinus Aquil.
« Plinius secundus.	Ricardus de S. Victore.
« Ptolomaeus Alex.	Serapion Antioch.
« Polycarpus.	Serapion Thmneos.
« Papias.	Sempronius.
« Pantaenus.	Severianus.
« Permitus Cretensis.	Sabbatius.
« Philippus Cretensis.	Simplicianus.
« Polycrates.	Sidonius Apollinaris.
« Pamphylus Caesar.	Symmachus.
« Pierius Alex.	Statius Rhetor et Poeta.
« Phileas.	Theophylus Antioch.
« Petrus Alex.	Tatianus.
« Paulonas.	Tertullianus.
« Pachomius.	Theophilus Caesariensis.
« Porphyrius Philos.	Tryphon.
« Prudentius Poeta.	Theodorus, qui et Gregorius Neocaesarien.
« Petronius Bononien.	
« Pelagius haereticus.	Theophilus Alex. Ep.
« Paulinus Nolanus.	Triphyllius.
« Prosper Aquitanus.	Ticonius Afer.
« Priscianus Grammaticus.	Theodorus Ciriae (*Theodoretus Cyri Ep.*).
« Petrus Damiani.	
« Petrus Alphonsus.	Titus Bostrensis.

Menda plura occurrunt in Catalogo, quorum aliqua patefecimus et emendavimus. Animadversione digna est Scriptorum aetas, qui saeculum duodecimum non excedunt, si Innocentium III excipias, Dominicum Albertum Magnum, Thomam Aquinatem, et Joannem Archiepiscopum Nicosiensem: saeculo quippe XII. floruerunt « Hugo de S. Victore, « Hugo de Folieto, Petrus Alphonsus, Petrus Lom- « bardus, Petrus Comestor. » Ad saeculum quartumdecimum pertinet Joannes Nicosiensis. An vero ejusdem saeculi scriptor, qui Viros illustres recensendos adsumpserit, illos omnes praeteriisset silentio qui tertiodecimo saeculo claruerunt, tribus vel quatuor exceptis, Innocentio III, Dominico, Alberto, Thoma? Quae fortasse omissio non ita facile redargui debeat in Scriptore, qui tertiodecimo eodem saeculo etiam adulto, claros Viros, eosque non omnes sed selectos recenseret. Qua conjectura Opus istud Joanni de Columna veluti genuinus foetus adjudicari potest; quod attamen recentior manus interpolaverit.

Elogium sequitur Thomae Aquinatis, quod integrum in lucem profero. « Thomas de Aquino, « Doctor eximius de ordine FF. Praedicatorum, « ex illustri prosapia Comitum Aquinorum oriundus « fuit. Hic mirificus Doctor ab ipsa pueritia Ordi- « nem Praedicatorum ingressus, totum se Christo « tradidit et studio litterarum. Sed scientiam suam « plus orationum suffragio, quam studii exercitio « possidebat: unde veraciter ipsam scientiam ex « infusione divina credimus habuisse. Nam quo- « tiescumque ei in Scriptura Sacra aliquod dubium « occurrisset, in oratione positus mox revelationem « manifestam et declarationem veridicam obtinebat. « Hic enim magnus et mirabilis Doctor magnis « etiam miraculis in vita dicitur claruisse. Talem « quippe debuit scientiam tanti Doctoris existere, « quam per se ad suos Sanctos Dei sapientia re-

« velasset: sic debuit novi Magistri doctrina clarescere, quam virtutum et meritorum confirmasset. (Sensus mutilus.) Parisius revelatione contingit res miranda. Ad preces enim omnium Magistrorum scripserat hic Doctor determinationem difficilis quaestionis: quomodo scilicet dimensiones et accidentia sine subjecto in Altaris subsisterent Sacramento. Die autem, qua ipsam determinationem proferre debebat, librum, in quo ipsam conscripserat, super Altare deposuit, et in oratione se humiliter prostravit. Mox a socio ejus et Priore Conventus, et quibusdam aliis ad tam grande spectaculum convocatis, Christus super librum corporaliter stando residere conspicitur, et Doctor sanctissimus coram eo in aere quasi duobus cubitis elevatus. Quem cum obnixius precaretur, ut si vera essent quae de sui Corporis Sacramento determinaverat dicere, confirmaret: si autem minus vera, secundum modum suae providentiae cognitum emendaret; Christus ei talia loquebatur: *Thoma, quae scripsisti et definivisti de mei Corporis Sacramento, sicut est possibile definiri per aliquem viatorem verissima sunt.* Sed et alia vice in Conventu Neapolitano in quadam Capella visus est per duos cubitos elevari, et vox ei de Crucifixo ante quem orabat progrediens loquebatur: « *Bene scripsisti de me, Thoma; quam ergo recipies pro tuo labore mercedem?* Cui Doctor: *Domine, non aliam nisi te ipsum.* Dum ipse super Isaiam scriberet, et quemdam textum ad plenum intelligere non valeret, ac se ad consueta orationum suffragia contulisset, Beati Apostoli Petrus et Paulus, ejus corporali aspectui apparentes, audientem illum et interrogantem instruxerunt. Admiratus autem socius suus F. Rainaldus de Piperno, qui extra cameram existens, Doctorem inter Apostolos sic diu familiariter conferentem, licet nec verba discernere, nec personas cognoscere potuisset, eidem retulit ordinem gestae rei, praecipiens et contestans, sicut erat humillimus et toto annisu gloriam fugiens vanae laudis, ne alicui quamdiu viveret, revelaret. Vocatus autem hic sacer Doctor a Summo Pontifice ad Generale Concilium Lugdunense, ut de factis et quaestionibus fidei cum eo tractaret, recedens de Neapoli, apud Fossam novam Monasterium Cisterciense migravit ad Christum. Obiit autem eximius Doctor anno Domini 1274, nonis Martii. » Tum Index Operum sequitur locupletissimus.

Quo attentius hocce elogium Thomae lego, eo proclivius feror ut judicem, scriptum illud ab Auctore fuisse paullo post obitum Sancti Doctoris. Verba illa, « Magnis in vita miraculis dicitur claruisse, » haud satis convenire scriptori videntur, qui post Acta *Processus* Canonizationis, in quibus de patratis in vita a Thoma miraculis testimonium ferunt probatissimi Viri, postque vitam ejus a Guillelmo de Tocco editam, ejusque sacram apotheosim elogium texuerit. Ejusdem etiam aetatis Scriptorem produnt apparitiones illae Jesu Christi et Apostolorum Petri et Pauli cum ipsius Thomae doctrinae commendatione, quae simplici illo modo describuntur, quo jam vulgo circumferebantur. Latiore sermone narrantur a Guillelmo de Tocco in Vita Aquinatis, ex quo addiscimus, apparitionem alteram statim post obitum Thomae vulgatam fuisse a Reginaldo ejusdem socio, aliasque, dum viveret ipse Thomas, jam notas. Nihil est ergo quod obstet quominus Joannes de Columna librum scriberet de Viris illustribus, ac inter eos Dominici, Alberti Magni, ac Thomae elogia texeret. Indicem addit Operum S. Thomae, quo in concinnando se *fide dignos* testes *audivisse* testatur. At vero jam animadvertimus num. 11, nonnulla eodem in Indice legi quae nonnisi a sequioris aetatis scriptore exarari potuerunt.

Viros denique illustres, qui post S. Thomam in Catalogo recensentur, enumero, ut integer totius operis conspectus habeatur.

« Victorinus Petaviensis Ep. (*Petavionensis*).
« Victorinus Afer.
« Valentinus Haereticus (Lege *Vigilantius*).
« Ursinus Monachus.
« Ypolitus (*Hippolitus*).

« Explicit liber de Viris Illustribus Christianis editus a F. Joanne de Columna Romano Ordinis FF. Praed. »

Varias quas posuimus, attentius confer et expende animadversiones: illudque judicium praesto erit, compositum librum *de Viris Illustribus*, a Joanne de Columna Romano Archiepiscopo Messanensi, simulque recentioris alicujus manu interpolatum fuisse: utrumque vero in censura Operum S. Thomae, veluti optimae fidei testem advocari posse; nec enim audiendos illos puto qui teste nullo, nulla fide, duplicem Joannem de Columna distinguunt, Archiepiscopum Messanensem alterum cadente saeculo tertiodecimo denatum, alterum saeculi quartidecimi jam adulti Scriptorem. Consule Jacobum Echardum.

DISSERTATIO II.

CAPUT I.

Commentarius in Isaiam Prophetam, veluti germanus foetus, vendicatur S. Thomae Aquinati. Sixtus Senensis, Cornelius a Lapide, aliique refelluntur.

I. Genuinos germanosque Thomae Sanctissimi foetus adsero Commentarios in *Isaiam*, ac *Jeremiam*, et *Threnos*: suppositosque pronuncio in *Danielem*, duosque libros *Machabaeorum*. Illustre, certumque « testimonium de Postilla in Isaiam » perhibent Veteres omnes. Ptolomaeus, seu Tholomaeus de-Luca Libro XXIII. Hist. Eccles. Capite XV, ait: « Scripsit etiam « super Isaiam, sed raro invenitur. » Non ita frequentes aetate illius, ac etiam sequiore occurrebant Codices in Bibliothecis, qui Sanctissimum Prophetam ab Aquinate illustratum praestarent. Guillelmus de Tocco in Vita Capite IV: « Scripsit super Isaiam: « in cujus quodam textu difficili post orationes « frequentes et lacrymas, Beatorum Apostolorum « Petri et Pauli, qui ipsum instruerent, habuisse « dicitur visionem. » Logotheta apud Baluzium: « Super Isaiam. » Trivetus in Chronico, quod vulgavit Dacherius, ad Annum M. CC. LXXIV. « Item « super Isaia . . . postillas conscripsit. » Bernardus Guidonis apud Oudinum: « Scripsit etiam super Isaiam postillam, quae raro invenitur: in « cujus passu quodam textus difficilis, post orationes et lacrymas ejus, Sanctorum Apostolorum « Petri et Pauli, qui ipsum instruxerunt, habuit « visionem. » Rogerius, seu Clemens VI: « Item « super Isaiam. » Joannes de Columna in Elogio S. Doctoris, quod integrum in lucem protulimus: « Scripsit autem incomparabilis hic Doctor super « Isaiam: » eoque pluris hocce testimonium faciendum est, quod ipse Joannes, ubi dubium aliquod ingerebatur, se « fide dignos » consuluisse, diserte testetur. Consentiunt Valleoletanus et Pignonus apud Echardum: ac postremus denique omnium S. Antoninus haec habet: « Scripsit postillam super Isaiam, quae raro invenitur. » Pauci nempe hujusce Postillae Codices in paucis servabantur Bibliothecis.

Hunc typis edendum Commentarium *in Isaiam* primus curavit Bartholomaeus de Spina Pisanus, ornatissimus Ordinis Praedicatorum alumnus. In calce editionis Venetae, quae prima est, haec habentur: « Divi Thomae Aquinatis Ord. Praed. « Theologorum omnium Monarchae Commentaria « in Evangelium Matthaei, item et in Jeremiam « Prophetam, ejusdemque Jeremiae Threnos, necnon et in Isaiam, nuper in lucem emissa, et « diligentissime castigata, Venetiis impressa fuerunt « sumptibus Heredum q. D. Octaviani Scoti Civis « Modoetiensis ac Sociorum, anno salutiferae Incarnationis Domini nostri 1527, die vero 28 « Mensis Septembris. » In Epistola nuncupatoria, quae « Reverendissimo in Christo Patri D. Domi- « nico Grimano Episcopo Portuensi S. R. E. Sancti « Marci Cardinali » inscripta legitur, laudatus Bartholomaeus Pisanus testatur: Se « infinitis pene vigiliis, « et non sine Numinis ope, Commentarios Divi « Thomae in Matthaeum, Isaiam, Jeremiam, et ejus- « dem Jeremiae Threnos emendasse; vel ut rectius « dixerim (verba ejus sunt) laceros et mutilos « injuria temporum in sua membra pro viribus « redegisse. » Data Epistola est « Ferrariae XXI. « Julii M. CCCCC. XXI. » Aut ergo impressio ad annum 1527 dilata dici debet, aut certe priore anno inchoata, tum aliquo spatio temporis praetermissa, ac demum anno posteriore completa, ut colligi videtur ex ejusdem Bartholomaei Epistola ad « Reverendissimum in Christo Patrem ac Do- « minum D. Marinum Grimanum Aquilejensem « Patriarcham dignissimum, » Dominici Cardinalis Nepotem, quam exhibet postrema pagina Voluminis praedictos Thomae commentarios continentis. Haec enim habentur verba: « Jure igitur hereditario « cuncta, quae patruo (Dominico Cardinali) de- « bebantur spiritualia praecipue munera, tibi vendicas; inter quae minimum, quod ex me per im- « pressam Epistolam eidem fuerat, oblatum; sed « interpositione impressionis, ut pars qua mutilum « erat opus hoc sanctissimum, diligentius inqui- « reretur, nequaquam adhuc redditum, tibi nunc « aptatum atque perfectum debetur. »

II. Dubius attamen Sixtus Senensis videtur fuisse, num genuinum Divi Thomae commentarium « in Isaiam praedicta editio praestaret: eodemque tenebantur dubio Ferdinandus Castillus in Hist. Sancti Dominici Parte I, Lib. III, Capite XXXI, et Jo. Michael Pius Parte II, Libro I. Sixti verba sunt Libro 4, Bibliothecae Sanctae: « Fertur ad « haec Postilla in Isaiam, cujus initium est, Scribe visum et explana etc., quam plerique ob e- « ruditionis inopiam ipsius non esse arbitrantur. « Lyranus ex ejus dictis a Studioso quopiam asse- « rit concinnatam. » Lyrani verba accipe in Caput VIII Isaiae: « Primo videndum est, quid sit te- « nendum de puero, de quo fit sermo in hoc Ca- « pitulo, cum dicitur: *Et accessi ad Prophetissam.* « *et concepit filium.* Et dixerunt aliqui, quod iste « fuit filius Isaiae de sua uxore, quae vocatur hic « *Prophetissa*. Et hoc dictum videtur sequi Tho- « mas de Aquino in quadam Postilla, quae sibi « attribuitur tamquam ex ejus dictis reportata. » Injectos profert scrupulos, revocat eos ad examen, convellitque omnes Jacobus Echardus. Ad eruditionis inopiam quod attinet, cordatus ac sapiens lector animadvertat: Postillas hujusmodi nihil esse aliud, quam annotationes in litteralem dumtaxat sensum: in quibus non eruditionis copia, sed eruditio cum brevitate juncta quaeritur. Utroque mu-

nere in Commentario, quo de agimus, absolutissime functum esse Aquinatem, negaverit nemo, qui opus illud attentiore mente versaverit.

De Lyrani censura, qua octavi Isaiae capitis expositio in eodem Commentario prolata redarguitur, infra dicendum: interim vero vel ipse Lyranus, qui Fratrum Minorum Ordini anno 1291, juxta rationes a Waddingo subductas, nomen dedit, suamque universalem Postillam fertur anno 1293 inchoasse, validissimum argumentum suppeditat, hanc ipsissimam Postillam in Isaiam jam tum Sancto Doctori tributam fuisse; eamdemque in illorum saltem Operum Thomae censu habitam, quae « ex ejus dictis » per Socios vel Auditores « reportata » dici solent. Accedit vetusta quaedam « Nota, » ex Libro Rectoris Universitatis Parisiensis a diligentissimo Echardo desumpta, scriptaque « anno 1303, die Martis in Festo S. Matthiae, » idest stylo novo, anno 1304, littera Dominicali ED. insignito; ex qua discimus, inter alia « Fratris « Thomae » Aquinatis opera venalem illo anno prostasse « Postillam super Isaiam: » illam scilicet quam S. Doctori tributam noverat Lyranus, quamve nobis exhibent vulgatae omnes editiones. Dignam animadversione denique adnotationem profero, quae in calce hujusce Commentarii legitur in Veneta anni 1527, prima editione: « Et sic terminatur « sententia et expositio ad litteram super Isaiam « secundum F. Thomam de Aquino, quam tran- « stulit ex libro dicti Doctoris, scripto scilicet ma- « nu sua ad litteram legibilem, cum complemento « auctoritatum Frater Jacobinus Astensis de Pro- « vincia Lombardiae tunc temporis studens in « Studio Generali Neapolitano: ordinavit etiam col- « lationes caeteris locis super quaslibet lectiones. » Hinc vero Codex MS. innotescit, unde Commentarium prompserit Bartholomaeus de Spina: quod etiam exemplum ex vetusto codice sumptum a Jacobino Astensi, constat: an vero ex ipso Divi Thomae autographo, penes ipsum Jacobinum fides esto.

Longius excessit Cornelius a Lapide. In argumento Commentarii in Isaiam sic habet: « Hunc « Commentarium non esse Sancti Thomae Aqui- « natis, aut certe multa ei infarta esse, censent « Sixtus Senensis, Adamus Sasbout, et noster Del- « rio: nam in multis judaizat. Exempli instar sit « illud Cap. VIII, 2. *Accede ad Prophetissam*; *hoc « est*, inquit, *accede ad uxorem tuam, o Isaia:* « qui sensus Judaicus est . . . Verius est, haec « Commentaria esse Thomae Doctoris, non Ange- « lici, sed Anglici, qui ex Ordine Praedicatorum « Theologiae Scholasticae Professor floruit sub an- « num Christi 1400 . . . . Plane enim videtur hic « Auctor R. Salomone et Lyrano esse posterior; « ab iisque Judaicas hasce traditiones accepisse. » Sphalmata plura paucis in verbis: neque mirum, cum nihil facilius, quam doctissimos etiam Viros oculatissimosque, aliquando dormitare et labi. Commentarium nostrum vidit ac decerpsit Lyranus: quomodo ergo Auctor ejus fuerit Lyrano posterior? In eodem Commentario improbat Lyranus, filium Prophetissae accipi pro filio Isaiae: quomodo ergo ejusdem Auctor hanc interpretationem, quae pro Judaica habetur, ex eodem desumpserit Lyrano? Thomas Anglicus, alter est cognominatus « de Jorz, » Cardinalitia dignitate ac litteris clarus, qui anno 1310 e vita migravit apud Echardum: an ergo dicendus Lyrano posterior, cujus obitum cum anno 1340, illigat Waddingus? Alter est Thomas Anglus « Vallensis » seu « Guallensis. » Certior ejus chronographia florentem ipsum exhibet potissimum sub Joanne XXII, Romano Pontifice, qui anno 1334, fato cessit mortalitatis: itaque et annum 1400, longe antecessit ille, ac etiam posterior est Ptolomaeo de Luca, caeterisque vocatis allegatisque testibus synchronis, qui jam Thomae Aquinati postillas in Isaiam luculentissime adjudicaverant. Neque tamen inficias imus, ab ipso Thoma Vallensi commentarium in eumdem Prophetam confectum esse; sed hunc longe diversum evincit, initium illius, quod erutum ex Codicibus MSS. profert Echardus: « Bea- « tus vis qui custodit verba prophetiae hujus libri. »

Salomonem denique, quo posteriorem Cornelius facit Commentarii nostri Auctorem, non alium indicari puto quam celebrem inter Judaeos totius Sacrae Scripturae expositorem, cognominatum « I- « saacidem, » et vulgo « Jarchium. » Inter divinorum eloquiorum celebriores interpretes numerat ipsum Ricardus Simonius Libro III Histor. Criticae Veteris Testamenti Capite VI, et Jacobus le Long. Tomo II Bibliothecae Sacrae. Obitum ejus plerique apud Christophorum Wolficum Tomo I Bibliothecae Hebraeae ad annum 1105, referunt; aliique ad annum 1180 vitam ejus prorogant. Hinc Auctor Commentarii, quo de agimus, fuerit sine dubio Salomone posterior: Thomas attamen Aquinas esse potuit; neque Thomas alter sequioris aetatis quaerendus est.

CAPUT II.

Litteralis expositio Capitis VIII *ejusdem Prophetae Isaiae a S. Thoma proposita affertur. A Judaeorum commentis longissime dissitam ostendunt peritissimi Scripturarum Interpretes, ac Theologi. Viam aperuit ille in exponendis Veteris Testamenti prophetiis ac typis, quam Doctiores quique sequioris aetatis secuti sunt.*

I. Judaica, inquiunt, expositio est, quae « filium « Prophetissae, » de quo Isaias Capite octavo, ipsius Isaiae filium intelligit. Hanc adoptaverit praetuleritque nunquam Angelicum Thomae Aquinatis ingenium, quae tamen in Postilla eidem Thomae attributa legitur. Verba sunt: « *Et accessi « ad Prophetissam.* Hic confirmatur (signum) « facto, quia aliquando Prophetae annuntiabant « futurum verbo, aliquando autem ipso facto; sicut « infra (Capite XX, vers. 2). *Vade, et solve sac- « cum de lumbis tuis, et calceamenta tua tolle de « pedibus tuis: et fecit sic, vadens nudus et di- « scalceatus.* Unde intelligitur ad litteram, quod « accessit ad uxorem suam. Unde duo ponuntur; « primo pueri generatio, *Et accessi:* secundo ge- « nerati vocatio, *Voca nomen ejus, Accelera.* »

Quae videbantur adversari argumenta, profert omnia: exhibetque vulgatam expositionem: « *Pro- « phetissa* autem (inquiens) Beata Virgo est: quae « prophetavit, dicens: *Magnificat anima mea Do- « minum*, Lucae 1. Ad quam accessit per prophe- « ticam intelligentiam et per fidem. Vel *Prophe- « tissa* dicitur Spiritus Sanctus, qui est principium « omnis prophetiae. II. Petri (cap. 1, vers. 20, 21): « *Non enim voluntate humana allata est aliquan- « do prophetia*; *sed Spiritu Sancto inspirati lo- « cuti sunt sancti Dei homines.* Apud Hebraeos

« enim est feminini generis, scilicet *Eva* (leg., « *Ruah, Spiritus*): et secundum hoc, *concepit*, « idest, concipere fecit: *quod enim in ea natum* « *est, de Spiritu Sancto est*, Matthaei 1. *Voca no-* « *men ejus*, scilicet Jesus; idest praenuntia nomen « ejus, ut supra. » Hanc vero ad examen Postillae nostrae Auctor interpretationem vocat: eamque censet non ita solidam esse ac priorem. « Haec autem expositio non est tantae auctoritatis sicut « superior, quae fuit supra septimo (capite ỳ. 14. « *Ecce virgo concipiet etc.*), de alio signo; quia « magis extorta est, et ex Scripturis non habet « auctoritatem; sicut illa Matthaei (auctoritate con- « firmatur Capite 1, vers. 23). Nam quidam di- « cunt, non esse inconveniens, si hoc intelligatur « ad litteram; ita tamen quod puer iste sit figura « Christi. »

II. Haec Lyrano, Cornelio a Lapide, aliisque, medullitus Judaica expositio est, Divi Thomae ingenio prorsus indigna. Non ita censuit Paulus Burgensis, eruditione Scripturarum clarissimus, cujus verba sunt Addit I, in Postillas Lyrani loco citato: « Patet manifeste quod ipse (Thomas) non im- « probat illam expositionem, quae dicit, ista intel- « ligi de Christo ad litteram: sed dicit, quod non « est tantae auctoritatis sicut superior. Cujus ra- « tionem reddit manifestam. » Doctissimos bene multos Divinarum Scripturarum interpretes mitto, ac unum profero Augustinum Calmetum, qui duplicem Veterum ac Recentium Interpretum sententiam de locis Isaiae, quae habentur Capitibus VII, VIII et IX, exponendis compendio colligit, exhibetque in Dissertatione ad illud Isaiae, *Ecce virgo concipiet*, per haec verba. « Veteres hanc pro- « phetiae seriem (Capp. VII, VIII, et IX, compre- « hensam) totam Messiae vindicant, Nomine *Vir-* « *ginis*, quae *Emmanuelem* concepit (cap. VII), « designatam credunt Mariam Jesu Christi paren- « tem: quemadmodum illam agnoscunt in *Prophe-* « *tissa* Capitis VIII, sicut de Filio Dei interpretan- « tur filium, cui nomen, *Velociter spolia detrahe.* « Duo Reges armis Judaeam opprimentes sunt sce- « lera, idolatria, infidelitas. Major tamen recentium « Catholicorum Interpretum pars (*la pluspart*) « duas ibi personas, conceptum foetum in lucem « emittentes, distinguunt: alteram nempe Mariam « Virginem, quae Jesum Christum verum *Emma-* « *nuelem* peperit: alteram *Prophetissam* uxorem « Isaiae, matrem filii, cui nomen *Velociter spolia* « *detrahe.* Reges Judaeam aggressi sunt Phacee « filius Romeliae Rex Samariae, et Rasin Damasci. « Isaiae filius futurae mox liberationis Regni Juda « pignus datus est: Deus enim fidem suam obligat « Regi Achazo, futurum ut antequam puer a bono « malum discernat, atque parentes nomine appel- « lare norit, Regio Juda exactis duobus Regibus « in libertatem asserenda esset, devictique hostes « in praedam Regibus Assyriae permittendi. Ve- « rus *Emmanuel* ille est, de quo Capite IX, dicitur: « *Et vocabitur nomen ejus Admirabilis, Consilia-* « *rius, Deus fortis, Pater futuri saeculi:* quem « Principem filius Isaiae, tamquam symbolum et « imago, designabat. » Haec jam antea egregie tradiderat omnia S. Thomas: suaque auctoritate viam aperuit, quam deinceps « major interpretum « Catholicorum pars » tuto incederet.

Verum enim vero Judaica dici illa debet expositio, quae in Veteris Testamenti prophetiis nihil aliud praenuntiatum putat, nisi Davidem, aut Salomonem, aut filium Isaiae, aut Ezechiam Regem, aut alium quemvis in Historia Judaica notum. Haud satis procul abeunt a Judaicis commentis interpretes illi, qui prophetias omnes aut fere omnes unius modi censent, in eisque geminum sensum distinguunt: alterum proximum et immediatum, qui factum aliquod historicum spectet; alterum, sublimiorem quidem, qui medio tamen historico facto in Christum referatur. Haec placuit interpretandi methodus Socinianis, placuit Hugoni Grotio, placuit Ricardo Simonio: quos pro meritis castigant Viri clarissimi. Petrus Daniel Huetius in Demonstratione Evangelica Prop. IX, Capite CLXXI, num. VII, animadvertit: « Prophetias » distingui oportere, « unicam admittentes interpretationem, quae Chri- « stum mere respiciat: » et « figuras » sive typos, « duplici gaudentes interpretatione, alia secun- « dum verba aut litterae suae sensum, alia juxta « sensum allegoricum: et harum quidem duplex « esse genus: cum aliae recta referantur ad Chri- « stum, ad alia vero oblique; aliae contra allego- « rice pertineant ad Christum; juxta obviam vero « et simplicem significationem alio spectent. » Quod ait, luculentissimis declarat exemplis. Jacobi Benigni Bossueti, Episcopi Meldensis, « Admonitio in « Psalmos » prostat inter « *Addenda,* » ubi pro ea qua pollebat Scripturarum et dogmatum peritia, parem servandam in Prophetiarum figurarumque ac typorum interpretatione methodum tradit: « Non « contendimus, » inquiens, « si quid in Prophetis, « si quid in Psalmis mere, proxime, vi verborum « ac litterae refertur ad Christum, ideo totum « Psalmum, totum Prophetae locum eo esse ne- « cessario referendum: scimus enim, Divinos Vates « ita spiritu agi, ut a rebus humanis ad divinas, « atque ad ipsum Christum repente rapiantur. « Neque refugimus, quin quaedam de Christo intel- « ligenda, ad Davidem quoque, ad Salomonem, ad « alium quemvis utcumque trahi possint, oblique « scilicet, improprie, obscure, et quasi per vim, « cum recto et plano sensu in Christum ferantur. « Id contendimus, nedum necesse sit ut hi gemini « sensus ubique quaerantur; contra et esse opor- « tuisse et esse revera longe plurima vaticinia, « quae Christum proxime nulloque medio tangant: « ac peccare in Christum, qui quocumque modo « egregiis illis a tota Christianitate celebratis de « Christi divinitate ac missione testimoniis vim « argumenti legitimaeque et invictae probationis « detrahant. » Perinde est quod Balthus in Vindiciis Prophetiarum Christianae Religionis, aliique plures repetunt: « typos ac figuras » in veteris Testamenti libris distingui oportere, ac insuper « vaticinia et prophetias » vere et proprie dictas: illos quidem in personis, ac personarum gestis, historicisque factis positos esse; in verbis consistere istas quae proxime et nullo medio futuros praenuntiant eventus: ac praeter figuras typosque Jesu Christi, quibus totum scatet Testamentum vetus, plures etiam admitti debere prophetias, quae non in aliud objectum tendunt, nisi Messiam Christum: ac typos demum figurasque occurrere, quae recta ad Christum referuntur, oblique ad ipsius Veteris Testamenti personas et eventus. Inter Heterodoxos consentiunt Joannes Markius in Fasciculo Dissertationum ad selectos Textus Veteris Testamenti, Campegius Vitringa in Praefatione Commentarii in

Isaiam, ipsoque saepius in Commentario; Salomon Deylingius in Observationibus Sacris Parte v, aliique. Aptissimae ab his, maximeque ab Orthodoxis Doctoribus ac Interpretibus constitutae sunt regulae, quibus facile vaticinia seu prophetiae discerni queant a typis figurisque, ipsorumque typorum genus duplex.

III. Egregie servavit hanc methodum Auctor Commentarii quo de agimus, sive Thomas Aquinas: quam nemo non videt sapientiae plenam, longissimeque dissitam a Judaeorum et judaizantium commentis. Veterum Scriptorum expositiones adhibuit ille, despexit nunquam: sed alias etiam exhibendas praeferendasque censuit, quibus *frequentiori*, ut ait Calmetus, « interpretum « catholicorum parti » praeivit. Jam liceat vero suprema Prophetiae, quae vocatur in controversiam, capita delibare, eademque Doctoris Aquinatis illustrare documentis. Judaeam ac Jerusalem vastaturi venerant duo Reges, Rasin Siriae, et Phacee Samariae. Isaiae Prophetae praecipit Dominus Capite vii, v. 3, ut « egrederetur ipse in occursum Achaz, « et qui derelictus est Jasub filius ejus, » signa daturi proxime futurae liberationis. Textus Hebraeus habet « Egredere nunc in occursum Achaz tu, et « Schear Jasub filius tuus. » Nepotem Isaiae intelligit S. Thomas, filium fratris ejus, verbis inhaerens *derelicti filii*, quae in vulgata legebat versione: ipsius Prophetae filium intelligendum censent alii; neque magni momenti haec est discordia. Nomen erat hujus filii *Schear Jasub*, mysticum scilicet, quod ex mandato Dei impositum fuerat, hoc est *Residuum redibit*. Adductum illum fuisse *in testem*, docet Thomas: neque tamen obstat, quominus id etiam factum fuerit in consolationem piorum, ut puer ille, cui hoc nomen, *Residuum redibit*, impositum erat, ostentaretur piis veluti quoddam sacramentum divinorum promissorum: ex quo intelligerent, numquam esse eventurum, in gravissima etiam gentis calamitate, ut populum totum Deus reprobaret. Heic typum et figuram habes. Achazum ergo urgebat Propheta ℣. 2. « ut peteret « signum a Domino in profundum inferni, sive in « excelsum supra. » Renuit ille, « vel quia in i« dolis confidebat (ut ait Thomas,) vel in Rege « Assyriorum, vel invidens gloriae Dei, vel quia « timebat offendere Deum in angustia positus . . . « Sed male intellexit, quia licebat ei, auctoritate « Dei petere signum. » A Rege repulsus Propheta, ad ipsam *domum David* convertitur: « propter « consensum in malitia (ait Thomas); vel quia « David promissus est Christus. » Tum Achazi pervicacia et rebellione increpita, ait ℣. 14: « Pro« pter hoc dabit Dominus ipse vobis (non Acha« zo, sed domui David,) signum. » Quodnam vero signum? « Hoc autem signum est, » inquit . . Thomas *de Christi incarnatione*. Nempe ibidem: « Ecce virgo concipiet, et pariet filium, et vocabi« tur nomen ejus Emmanuel. » Vaticinium est, quod Christum proxime nulloque medio tangit.

Judaeorum et judaizantium, qui filium Isaiae intelligunt, objectiones profert, simulque validissime depellit S. Thomas: propriosque hujusce prophetiae characteres exhibet, qui nonnisi Filio Dei Jesu Christo conveniant. « Contra hoc objiciunt « Judaei multipliciter. Primo, quia Dominus dabit « signum illius liberationis, ad quam nihil conso« nat Christi incarnatio Ad quod dicendum, quod « incarnatio Christi significat ipsam liberationem « per locum a majori: quia si Deus dabit Filium « suum ad salutem totius mundi, multo magis « potest salvare vos ab istis hostibus . . . Vel « quasi causa motiva: hoc enim quasi movit Do« minum, quod multa bona illi populo, quamvis « injusto, concedantur, quia de illo providerat Fi« lium suum incarnandum. Item objiciunt, quia « signum sequens datur ad praesentes: sed incar« natio non fuit facta temporibus eorum; et sic « videtur quod nullum sit signum. Ad quod dicen« dum, quod incarnatio, quamvis non fuerit facta « praesentibus illis hominibus, fuit tamen manen« te domo David. Unde dicit: *Audite domus David.* » Aptissimae sunt causae istae, quae rationem reddunt, cur Isaias, qui sueto Prophetarum more a rebus humanis ad divinas, atque ad ipsum Christum repente rapiebatur a Spiritu Sancto, occasione data praenuntiandi liberationem Achazi et Judaeae, totius generis humani liberationem vaticinatus fuerit: signumque daturus ejusdem liberationis in puero aut filio suo, ut infra, Filium Dei salvatorem mundi, sursum evolans, a Spiritu Sancto ductus, amplissime praedixerit. Divinae id genus monitionis in Prophetis plurima et frequentia profert Bossuetus in Psalmis, et in expositione hujusce vaticinii, quo de agimus, exempla.

Pergit Thomas: « Item objiciunt, quod in He« braeo non est virgo, sed *Alma*, quae apud eos « significat juvenculam nubilem; sicut habetur « Genes. 24 (℣. 16) ubi nos habemus, *Puella* « *decora nimis*, et ipsi habent, *Alma*. Et si etiam « haberetur *Bethula*, quod apud eos significat vir« ginem: non oportet quod manens virgo conci« peret: quia poterat esse quod quae tunc erat « virgo, postea ex semine viri corrupta concepis« set. Ad quod dicendum, quod nullum signum « esset, si juvencula concepisset, et etiam virgo « corrupta. Dominus autem aliquod magnum voluit « significare, cum dixit: *In profundum inferni*, « *sive in excelsum supra*. Ideo autem apud nos « ponitur magis *Alma* quam juvencula, quia *Alma* « significat virginem secundum nominis origi« nem, (nam *Halam* significat latitare, et ab« ditum, absconditum, occultum esse:) et ad« huc plus, *custoditam*, (consule Lexicographos, « ac Interpretes), de qua non possit habe« ri mali suspicio: sed *Bethula* significat secun« dum usum loquendi posteriorem. » Judaicam denique Thomas insequitur expositionem, quae tum virginem nuptui datam, tum filium hominis opera conceptum intelligit. « Exponunt autem du« pliciter: quidam de Ezechia, quidam de filio Isaiae, quem fingunt esse *Manuel* vocatum. Sed quod « primum non possit stare, sic ostenditur. quia « Ezechias erat vigintiquinque annorum, quando « coepit regnare. IV Reg. 16 (℣. 2). Et Achaz « regnavit *sedecim annis*, IV Reg. 16 (℣ 2). « Ergo Ezechias erat decem annorum, quando « pater suus incepit regnare: et sic non promitti« tur hic nasciturus . . . Iterum quod secundum « non possit stare, ostenditur, quia hoc nullum « signum fuisset scilicet *prodigiale*, quod peteret « Achazus in profundum (inferni, sive in excelsum « supra): et praeterea filius Isaiae non fuit Do« minus Judaeae, cum tamen dicatur infra 8 « (capite ℣. 8), terra Judaea esse Emmanuel « possessive. » De Assyriis quippe suppetias ferentibus

loquens Propheta, « Et erit, inquit, extensio alarum « ejus (Assyriorum Regis) implens latitudinem « terrae tuae, o Emmanuel. » Quae verba expendens David Kimchius Doctor Judaeus, fateri cogitur, per Emmanuelem intelligi personam debere illustrem, « cujus dici possit esse Judaea, » qui dubio procul omni nec est nec esse poterit umquam filius aliquis Isaiae.

Itaque signi qualitas, nempe *prodigialis*, conceptio Virginis, ac naturale concepti pueri nomen, scilicet *Emmanuel*, totidem notae sunt magnificae, augustae, dignaeque sapientia Spiritus Sancti, quae liquido probant editam ab Isaias prophetiam proxime et sine medio tangentem Christum; minime vero typum positum, qui ad subjecta illius vel proximi temporis absque negotio applicari queat. Accedit omnium maxima Evangelistae Matthaei confirmatio Capite 1, ℣. 23: « Hoc autem totum, in« quientis, factum est, ut adimpleretur quod di« ctum est a Domino per Prophetam dicentem: « Ecce virgo in utero habebit etc. » Uno litterali sensu inducto, qui Ezechiae, aut Isaiae filio, aut alteri cuipiam conveniat, Matthaei argumentum infringere conantur Judaei: vim ejusdem probationis certe infirmant qui geminum sensum obtrudunt juduizantes scriptores. Simili confirmatione, similibusque notis signum alterum caret, quod Capite VIII datum legitur. Jussu Dei *accessit ad Prophetissam* Isaias: quae vox nihil habet tam magnificum et augustum, quod praetermissa uxore prophetae, aliquod aliud indicet quaeri oportere subjectum. Concepit ergo uxor Isaiae, et peperit filium, quem vocari mandaverat Dominus ℣. 1: « Velociter spo« lia detrahe, cito praedare. » Textus Hebraeus habet: « *Maher schalal chasch baz*, properat ad spo« lium, festinat ad praedam. » Mysticum nomen est. Significationem ejus Propheta declarat ℣. 4: « Quia antequam sciat puer vocare patrem suum « et matrem suam, auferetur fortitudo Damasci, et « spolia Samariae coram Rege Assyriorum. » Quod etiam evenit. Opem quippe Achazo tulit Teglathphalassar, Assyriorum Rex, anno ejusdem Achazi tertio, post Isaiae vaticinium primo: anno eodem regnum Damasci eversum fuit, morte Rasin, populique in regionem Kir translatione: eodemque anno Samariae spolia ablata fuerunt, aliquibus tribubus in captivitatem deportatis: ac dignum sane animadversione, non dici a Propheta, Samaritanum regnum eversum iri, sed « spolia Samariae » auferenda: adhuc enim aliquot annos viguit illud. Haec eadem est Thomae expositio in Commentario: « Hoc potest intelligi » inquientis « de per« secutione facta per Teglatphalassar, qui destruxit « Damascum, » IV Reg. 16 (℣. 9): « et spolia« vit regnum Samariae, » IV Reg. 15 (℣. 29). « Unde signanter dicit: Auferetur fortitudo Dama« sci, et spolia Samariae. » Optime et adamussim quadrant omnia filio Isaiae.

Sunt vero Interpretes, qui praedicto Isaiae filio accommodant verba Capitis VII, vers. 15 et 16. « Butyrum et mel comedet; et quia antequam « sciat puer reprobare malum et eligere bonum, « derelinquetur terra, quam tu detestaris, a facie « duorum Regum suorum: » ac si Propheta, postquam vaticinatus esset de Emmanuele filio Virginis, prophetarum more ad aliud subjectum transierit, filiumque suum mox concipiendum et pariendum designaverit. Ita se rem habere existimant alii, ut Propheta mentis oculis Emmanuelem Messiam Jesum Christum conspiciens, tum educationem ejus prioribus verbis exponat in terra Juda, in qua necessaria ad victum ex agris cultis, et non ab hoste vexatis abunde suppeterent: tum verbis aliis tempus infantiae Emmanuelis comparet cum statu praesenti Judaicae Reipublicae, vaticinatusque fuerit, non esse plus lapsurum temporis, a quo haec loquutus est verba, usque ad excidium Regni Damasci et depopulationem Samariae, quam illud sit tempus quod elaberetur a conceptu partuque Emmanuelis ad annos discretionis ejus; ut jam contigisse, posito quoque in signum proprio filio, enarravimus. Ita in Commentario Thomas, ita plerique alii Interpretes. At enim puerum istum, Isaiae filium, simul etiam gessisse « figuram » typumque « Christi » sapienter admonet in Commentario Thomas: qui videlicet victoriam virtute sua relaturus erat de hostibus Juda, hostibus nempe Ecclesiae: Ethnicis quidem, qui per Syriae regnum designantur, idololatria sublata; obstinatis etiam Judaeis, quos regnum Samariae indigitat, plurium eorum incredulitate devicta. Adeoque perspicuum esse debet, puerum illum figuram Christi gessisse; ut cum Propheta proximam praenuntiaret Juda liberationem mystico nomine filii sui significatam, ad ipsum contemplandum Emmanuelem Jesum Christum rapiatur: « Et erit extensio alarum ejus (in« quiens vers. 8), implens latitudinem terrae tuae, « o Emmanuel. »

Nonum caput sequitur, in quo historica facta quaedam populi Judaici, ut aliquibus placet, Propheta narrat, simulque data occasione, a rebus terrenis ad divinas repente rapitur, subditque vaticinium, quod mere, proxime, vi verborum et litterae, refertur ad Christum: « Parvulus enim natus « est nobis (vers. 6), et filius datus est nobis, « et factus est principatus super humerum ejus; « et vocabitur nomen ejus, Admirabilis, Consilia« rius, Deus fortis, Pater futuri saeculi, Princeps « pacis: multiplicabitur ejus imperium, et pacis « non erit finis (vers. 7). Super solium David « et super regnum ejus sedebit, ut confirmet illud, « et corroboret in judicio et justitia, a modo et « usque in sempiternum. » Quot verba, tot sunt characteres, qui unum Messiam filium Dei designant. Paucis complectitur omnia Thomas in Commentario: *Judaei*, inquiens, « exponunt hoc de Ezechia: « sed patet quod regnum ejus non fuit corrobora« tum in aeternum; nec nomina conveniunt sibi, « quae significant divinam eminentiam. » Sed haec jam satis. Cancellos quippe jam ultra quam par est, fortasse transgressi sumus, nedum majestate argumenti velut rapti, verum etiam vehementer commoti minus aequa in Auctorem Commentarii nostri censura; e re nostra existimantes esse, ut methodum in exponendo Isaia Propheta servatam a Thoma tueremur, veluti aptissimam, a Judaicis commentis alienam, dissitam etiam a gemino sensu eorum qui judaizant, ac frequentiori tandem Catholicorum Interpretum choro communem.

CAPUT III.

Thomae Aquinati adjudicantur Commentarii in Jeremiam ac in Threnos. Rejiciuntur Postillae in Danielem, duosque libros Machabaeorum: num Thomae Anglico, sive Jorsio, sive Vallensi tribui debeant, dubium. Casimiri Oudini directia castigantur.

I. Ad opera Sancti Thomae redeat sermo. Sequuntur Commentarii in Jeremiam, ejusque Threnos. Silent Ptolomaeus de Luca, et Guillelmus de Tocco. At Logotheta: « Super Jeremiam, super « Threnos. » Trivetus: « Item super Isaiam, Jere- « miam, et Threnos postillas conscripsit. » Bernardus Guidonis: « Scripsit etiam super Jeremiam, « et super Threnos. » Joannes de Columna: « Scri- « psit autem hic incomparabilis Doctor, super Jere- « miam, super Threnos. » Rogerius seu Clemens VI: « Item super Jeremiam, item super Threnos. » Par est Valleoletani, et Pignoni testimonium. Denique S. Antoninus: « Scripsit etiam super Jeremiam, et « super Threnos. » Hanc vero Postillam typis Venetis apud Heredes Octaviani Scoti, curante Doctissimo Bartholomaeo de Spina Pisano, prima vice editam anno 1527, adnotavimus Capite I, num. 1, ipsumque opus Dominico Grimano S. R. E. Cardinali amplissimo, tum ejus nepoti Marino Aquileiensi Patriarchae nuncupatum.

Dubius haeret Sixtus Senensis, *Extat*, inquiens, « et in Jeremiam et in Threnos postilla, cujus « initium: Hic est fratrum amator et populi: quae « propter doctrinae sterilitatem ejus esse non cre- « ditur. » Simili objectioni, quam idem Sixtus contra postillam in Isaiam proposuerat, eadem praesto ac satis est responsio, quam adhibet Echardus, dubito procul omni prudens et apta: haec nimirum Divi Thomae annotata tantum esse circa sensum litteralem, in quibus non eruditionis copia sed eruditio cum brevitate conjuncta quaeritur. Censuram refert Oudinus Capite xv, a Natali Alexandro latam in Selectis Historiae Ecclesiasticae capitibus Tomo xxi, Dissert. vi, art. i, fol. 787 (Prima haec est editio Parisiensis) in hac verba: « Postillae « etiam in Jeremiam ac Threnos et Apocalypsim « indignae sunt S. Thomae ingenio, nec inter ejus « opera ab antiquioribus recensentur. » Quae si verba Doctissimo Viro exciderint, re melius consulta, suppressa et eliminata eadem voluit in Parisiensi altera editione anni 1699, fol. Tom. vii, in qua loco citato haec tantum habet: « Postillae etiam « in Apocalypsim indignae sunt S. Thomae ingenio « nec inter ejus opera ab antiquioribus recensen- « tur. » Neque rursum priores expositiones Divo Thoma indignas et ipse judicat Oudinus, « quamvis « paullo demissioris animi sint ac styli, quam aliae. » Castillum denique, atque Pium sive Plodium locis citatis contra sentientes insequitur Nazarius in Opusculo de Scriptis Divi Thomae: eosdemque, et Michaelem Ghislerium Praefatione Comment. in Jeremiam apud Placcium de Pseudonymis, aio ego pro nimia ingenii licentia, teste nullo, fide nulla, praedictam tribuere Thomae Anglico postillam in prophetiam Jeremiae ejusque Threnos.

II. Rejici debent, quae circumferuntur, ac editae prostant sub nomine S. Doctoris, expositiones « in Danielem Prophetam, et in duos libros Ma- « chabaeorum. » Prior incipit, « Intelligentia opus « est in visione. » Hanc typis vulgandam primus curavit Cosmas Morelles Tomo xviii Antuerpianae seu Coloniensis Operum Thomae editionis anno 1612 fol; eademque iterum lucem vidit Tomo xix editionis Parisiensis. Cosmae verba sunt: « Erant porro « in Tomo eodem » (MS. Bibliothecae FF. Ord. Praed. Lovaniensis) « Commentaria S. Thomae in « Job, eadem prorsus quae alias impressa extant: « tum Commentaria in Danielem, necnon in omnes « Epistolas Canonicas . . . omnia haec una manu, « et in fronte libri praefixa inscriptio non infe- « rioris aetatis. » Ad codicis scripturam quod attinet, ait ille: « Obsoletissimam esse litterae anti- « quitatem, vetustissimas abbreviationes, plurimis « nec tamen indoctis prorsus incognitas, ut Scri- « ptor certe duorum abhinc saeculorum videri « possit. » De ipso Auctore dubia miscet: ac demum « utcumque *sit*, (concludit): Auctor si dubius « est, extra dubium doctissimus est, in S. Thomae « doctrina apprime versatus. »

Silentium obstat, quod argumento mere negativo longe majores vires exerit, veterum omnium, qui Thomae Operum indicem texuerunt, eoque in texendo diligentiam adhibuerunt omnem. Hocce argumento usus est Antoninus, ut a Sancto Thoma « Postillas super Genesim, et super Ecclesiasten, » abjudicaret. Hinc Echardi verba sunt: « Nos vero « argumento S. Antonini innitentes, cum nullus « veterum praedictam expositionem in Danielem « Prophetam inter Opera S. Thomae recensuerit, « ei omnino abjudicandam censemus. »

Morellium dicteriis vellicat Oudinus ac veluti ex tripode sic pronuntiat: « Ego contra cum doctis « Criticis dico, hunc Tractatum videri spectare ad « Thomam Anglicum, cognomento Jorgium, cujus « plurimae sunt in S. Scripturam commentationes. « Favet MS. Codex, quem anno 1612, *ducento- « rum circiter annorum* facit Cosmas Morellius; « qua ratione incidit in tempora Thomae Anglici « qui ad annum 1381, vel circiter scribebat, ad « annum 1400 vita protracta. Favent *obsoletis- « simae litterae antiquitas, et vetustissimae abbre- « viationes*: quae non erant in usu tempore San- « cti Thomae Aquinatis, sed consuetae dum Tho- « mas Anglicus florebat. » Plures nempe in errores incidit nimium de se ipso confidens Oudinus. Errat primo, dum vitam Thomae Angli *Jorsi* ad annum 1400 prorogat: e vita namque mortali migrasse ipsum anno 1310, diserte narrat Bernardus Guidonis, scriptor aequalis, apud Echardum. Verum etiam Thomas Anglus, cognominatus *Vallensis*, longe ante annum 1400, mortem obiit, floruitque potissimum sub Pontificatu Joannis XXII. Accedit, in vetustis indicibus Operum utriusque Thomae Angli, quos vidit ac recenset Echardus, nullam ingeri hujusce Commentarii « in Danielem Prophetam » mentionem: adeoque levis fuerit ingenii, id genus Opera, teste nullo, fide nulla, aut Thomae Jorsio tribuere, aut Vallensi. Caeterum critica demum illa animadversio circa *abbreviationes*, tempore S. Thomae, scilicet saeculo xiii, ut ait, *non consuetas*, vera non est. Codicum aliarumque chartarum ejus aevi repugnat diligens inspectio: repugnatque sane Doctissimus Abbas Gottwicensis Tomo Prodromo in Chronicon Gottwicense Libro I, Capite vi, num. ii, ubi haec habet: « Circa subsequentis saeculi (tertii de- « cimi) characterismos, magna pariter Codicum est « diversitas: alii enim a principio dicti saeculi, alii

« circa medium, alii in fine conscripti alios etiam « et diversas characteres praeseferunt. Priores si- « miles sunt litteris saeculi XII, nisi quod litterae « non ita directae, sed magis tremulae sint: secundi « tenerrimi aliquando sunt, aliquando majusculi: « quod et in Codicibus ad finem saeculi XIII per- « scriptis frequentius reperitur; ibi enim aliquando « litterae majores, nonnunquam conglobatae, in- « nexae, rotundae, et valde tenerae occurrunt. Sin- « gularis hujus saeculi nota charateristica est lit- « teram *i* accentu quodam acuto superius notari « coepisse, licet aliquot jamdudum exempla in sae- « culo undecimo supra attulerimus. *Abbreviaturae* « plurimae comparent. » Quae tamen peritissimi Viri admonitio in hunc locum allata non est, ut Codex a Morellio visus ad Sancti Thomae aetatem referri debeat; cum satis ipse declaret, Codicem videri *duorum abhinc* (ab anno 1612) *saeculorum*, saeculo nempe XIV cadente, aut ineunte quintodecimo exaratum. Frequentes Oudini lapsus indicantur, qui se suaque, contemptis aliis despectisque, nimia praefert confidentia.

Melioris notae atque praecedens, non est « Ex- « positio in I librum et II Machabaeorum. Typis Parisinis primum prodiit anno 1596-8, curis Stephani Sampaio Lusitani: itemque prostat in utraque editione in fol. Antuerpiana et Parisina jam memoratis. Ex eodem educta dicitur Codice MS. Fratrum Minorum Middelburgensium, ex quo Antonius Senensis protulit Commentarium *in Genesim*. Aegidius Romanus, Augustiniensium lumen, fertur hujusce operis meminisse lib. IV Dist. XLV, ubi agit de oratione pro mortuis, his verbis: « Sicut in expo- « sitione Machabaeorum Reverendus Praeceptor meus « Thomas tradidit. » Quantumvis illustris et eximii testis, deserendam judicat fidem Oudinus: at Echardus testatur, se totam illam distinctionem quadragesimam quintum percurrisse, quin id alicubi invenire potuerit. Itaque, argumento S. Antonini, cum nullus veterum meminerit, et haec S. Doctori abjudicanda expositio manet.

III. Carpit vero pro more Morellium, carpit Sampaium Oudinus, carpit alios utriusque praedictae Expositionis editores, veluti nimium faciles ac pronos ad supposititia sub nomine Sancti Thomae cudenda Opera. Argumentandi genus irridet, quo ipsi utuntur: vocat eos plus quam par est *devotos*, ac passim laborantes aequivocatione Thomae *Angelici* pro Thoma *Anglico*. Nimirum bilem, qua percitus erat in Religiosos Viros, quorum castra deseruerat, quacumque arrepta evomit occasione: in ipsumque vitium incidit imprudens, quod affingit aliis. Et namque id genus Opera, quae Thomae Aquinati falso inscripta ultro fatemur, Thomae Jorsio, aut Valensi tribui, te auctore debeant; cur nullum bonae notae codicem affers, nullum synchronum supparemve advocas testem, quibus evincas quod adseris; ne et tu pro genio agere ingenioque dicaris?

Facilis quidem Sixto Senensi olim visa est illa concordiae via, *Thomae*, scilicet *Anglici*, in *Thomam Angelicum* commutatio: at eamdem generatim sumptam, ac sine peculiari ratione passim adhibitam, veluti periculi plenam ac improbandam, solertiores peritioresque existimarunt: deque dubiis praedictis Operibus nihil decernendum censuit prudentissimus Echardus, « nisi ex inspectione antiquo- « rum Codicum MSS. lux major affulgeat. » Si quae vero dederunt Nostrates Opera Thomae, cujus eadem non esse diligentiore postea indagine innotuit, id ab illis certe factum, vel quia Codices MSS. nomine Thomae, licet falso inscriptos invenerunt, vel ob quamdam Operis inventi sine Auctoris nomine cum veris Aquinatis Operibus doctrinae sibi visam consonantiam: idemque postremo ita praestitum, ut foetus illos certissime genuinos non habuerint ipsi, hinc inde criticam quaestionem versaverint, litemque finiendam sapientiorum judicio reliquerint. Methodus haec est, quae satis seipsam contra dicteria Oudini tuetur ac vindicat.

INDEX

EORUM QUAE IN VOLUMINE CONTINENTUR

